TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

LATİN HARFLİ ÇEVİRİ YAZI METİNLERİNDE KONUŞMA DİLİ OLARAK TÜRKÇE (16. - 18. yy.)

Suat ÖZER

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

LATİN HARFLİ ÇEVİRİ YAZI METİNLERİNDE KONUŞMA DİLİ OLARAK TÜRKÇE (16. - 18. yy.)

Suat ÖZER

Danışman: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Musa ALP
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ömer YAĞMUR

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2021

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Üye: Prof. Dr. Musa ALP

Üye: Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU

Üye: Doç. Dr. Ömer YAĞMUR

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/2021

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. …. / …. / 2021

İMZA

Suat ÖZER

ÖZET

LATİN HARFLİ ÇEVİRİ YAZI METİNLERİNDE KONUŞMA DİLİ OLARAK TÜRKÇE (16. - 18. yy.)

Suat ÖZER

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
Nisan 2021, 1406 sayfa

Bu çalışma, Türkçenin konuşma dili olarak 16. ve 18. yüzyıllar arası Osmanlı dönemindeki özelliklerini betimlemek amacını taşımaktadır. Bu amaçla Latin harfli çeviri yazı metinlerindeki konuşma dilini yansıtan kelime listeleri, atasözleri, deyimler, yerel söyleyişi yansıtan metin parçaları, konuşma cümlelerini içeren bir bütünceden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bütünce, toplamda 12 eserin taranması yoluyla oluşturulmuştur.

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi, sayıltıları ve sınırlılıkları hakkında bilgi verilmiş ve çalışmada kullanılan bazı kavramlar tanımlanmıştır. İkinci bölüm konuşma dili, Osmanlı Türkçesi ve çeviri yazı metinlerinin tanıtıldığı kuramsal bir çerçeveden oluşmuştur. Üçüncü bölümde çalışmada izlenen yönteme yer verilmiş, seçilen metinlere özgü yazım ve seslik özelliklerle beraber seslik değerler tablo halinde gösterilmiştir. Aynı bölümde metnin orijinalinin aktarımı ile transkribe edilmiş şekli de paylaşılmıştır. Dördüncü bölümde ilgili metinler konuşma dili özellikleri bakımından incelenmiştir. Çeviri yazı metinlerinde kullanılan Latin alfabesine, yazım ve sesletimle ilgili özelliklere yer verildikten sonra inceleme, yapısal ve işlevsel inceleme olmak üzere iki ana başlık altında yapılmıştır. Yapısal incelemede ses bilgisi, şekil bilgisi, sözdizimsel unsurlar ele alınmış ve kalıplaşmış dil birimlerine yer verilmiştir. İşlevsel incelemede konuşma diline ait unsurlar, iletişimsel ve bağlamsal yönden ortaya konulmuştur. İlgili metinlerde yer alan malzeme, bölgesel ve sosyal varyantlar bakımından ayrıca ele alınmıştır. Beşinci bölüm, konuşma dili bağlamında elde edilen bulguların yorumlanarak tartışılmasına ayrılmıştır. Altıncı bölümde çalışmada ulaşılan sonuçlar paylaşılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Çalışma, incelenen çeviri yazı metinlerindeki söz varlığının alfabetik dizini ve sözlük bölümü ile tamamlanmıştır.

Çalışmada 16. ve 18. yy. arasında üretilen çeviri yazı metinleri çerçevesinde Türkçenin konuşma dili olarak sahip olduğu özellikler ses, sözcük ve cümle düzeyinde betimlenmiştir. Konuşma dili olarak Türkçe ile ilgili betimlemelerin yazılı metinleri de anlamamıza yardımcı olacak şekilde çeşitli olanaklar sağladığı gözlemlenmiştir. Türkçenin yazı ve konuşma dili bakımından sahip olduğu niteliklerin daha açık bir anlayış ve dil bilinci ile tanınmasının dilin daha etkili kullanımını sağlayacağı da vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Osmanlı Türkçesi, konuşma dili, çeviri yazı metinleri.

ABSTRACT

TURKISH AS A SPOKEN LANGUAGE IN LATIN LETTERED TRANSCRIPTION TEXTS (16th - 18th CENTURY)

Suat ÖZER

Ph. D. Thesis, Department of Turkish Language and Literature
Supervisor: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
April 2021, 1406 pages

This study aims to describe the features of the spoken language Turkish during the Ottoman period between the 16th and 18th centuries. For this purpose, it was used to make use of a corpus containing word lists, proverbs, idioms, text fragments reflecting the local speech, and speaking sentences, which are thought to belong to the spoken language in Latin lettered transcription texts. The corpus was created by scanning 12 works in total.

In the introduction part, information about the subject, purpose, importance, assumptions, and limitations of the study is given and some concepts used in the study are defined. The second part consists of a theoretical framework in which spoken language, Ottoman Turkish, and transcription texts are introduced. In the third part, the method followed in the study was included, and the orthographic and phonetic features of the selected texts and phonetic values were shown in a table. In the same part, the transcribed version of the text with the transmission of the original is shared. In the fourth part, the relevant texts are analyzed in terms of spoken language features. After the Latin alphabet used in transcription texts, features related to orthography and pronunciation were described, the analysis was made under two main headings: structural and functional analysis. In the structural analysis, phonetical, morphological, syntactic elements were discussed and formulaic language units were included. In the functional analysis, the elements of spoken language are presented from a communicative and contextual perspective. The material in the relevant texts is discussed separately in terms of regional and social variants. The fifth part is devoted to the discussion of the findings obtained in the context of spoken language. In the sixth part, the results obtained in the study are shared and suggestions are made. The study was completed with the alphabetical index

and dictionary section of the vocabulary in the studied transcription texts.

In the study, the characteristics of Turkish as a spoken language were described at the level of phonetic, word, and sentence within the framework of transcription texts produced between the 16th and 18th centuries. It has been observed that descriptions of Turkish as a spoken language provide various opportunities to help us understand the written texts. It was also emphasized that the recognition of the qualities of Turkish in terms of writing and spoken language with a clear understanding and language awareness will provide more effective use of the language.

Key words: Turkish, Ottoman Turkish, spoken language, transcription texts.

ÖN SÖZ

Bu çalışma, tarihî kaynaklardaki Türkçeyi konuşma dili bağlamında betimlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde 16. ve 18. yüzyıllar arasında kaleme alınmış olan Latin harfli çeviri yazı metinleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, çalışmamız konuşma ve yazı dili arasındaki etkileşime işaret etmeye hasredilmiştir. Konuşma dili konusundaki farkındalığın artmasıyla Türkçenin yazı dili açısından betimlenmesinin daha da sağlıklı hâle geleceği yaklaşımı, çalışmamızı şekillendirmiştir.

Osmanlı Türkçesi esas alındığında genellikle verilerin Arap harflerinin tanıklığında yazılı dilde üretildiği varsayılır. 15. yy.dan itibaren Avrupa menşeli üretilen Latin harfli Türkçe metinler ise yazım ve sesletim sorunlarının çözümünde kayda değer bir işlev üstlenmişlerdir. Bu işlev, Türkçenin betimlenmesinde Arap harflerinin tariflediği aralığı değiştirmeyi mümkün kılmıştır. Değişen parametreler, şüphesiz başka bilimsel eşiklere de yol açmıştır. Yazı dili, resmî dil ve yapay dil tanımlarını tekrardan gözden geçirme imkânı sunduğundan bu yeniliği biz de konuşma dilinin verileri altında işlemek istedik. Böylelikle Türkçeyi yazım ile sınırlayan harf duvarı aşılabilir ve tanımda kullandığımız referans noktalarını yeniden düşünmek ve özgün bir yol inşa etmek mümkün olabilir. Umarız, bu denememiz konuşma dili bağlamında dilbilgisini konu edinen diğer çalışmalara katkıda bulunmayı başarabilir.

Başta danışmanım Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN'e çalışmanın ortaya çıkmasındaki sabrı, desteği ve rehberliği için teşekkürlerimi sunuyorum. Kendisinden çok şey öğrendiğim hocam Prof. Dr. A. Deniz ABİK'e hassaten teşekkür etmek istiyorum. Çalışmanın en başından beri desteğini her zaman hissettiğim sayın Prof. Dr. Musa ALP'e teşekkürü bir borç biliyorum. Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU'na ve Doç. Dr. Ömer YAĞMUR'a çalışmaya sundukları katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Slovakya Mateja Bela Üniversitesi'ne yabancı dil olarak Türkçe öğretimini yürütmemdeki ev sahipliği için Avrupa Kültürel Çalışmalar Bölümü Başkanı PhDr. Jana PECNÍKOVÁ şahsında teşekkür ederim. Latince ve özellikle İtalyanca sesletimini anlamak için katıldığım İtalyanca dersleri için Dr. Fabiola MARTİNELLİ'ye teşekkür ediyorum. Batı Rumeli Ağızlarını tanımamı sağlayan Banská Bystrica'nın Makedonya (Gostivar, Vrapçişte), Bosna - Hersek (Sancak) ve Kosovalı (Prizren) Türkçe konuşurlarının oluşturduğu topluluğa Şıpïtim KOSOVA şahsında teşekkür ederim.

NOT: Bu çalışma SDK-2017-8092 kayıt numarasıyla Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖN SÖZ ..... **viii**
KISALTMALAR ..... **xx**
ESER ADLARI İÇİN KISALTMALAR ..... **xxii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xxiii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xxv**
EKLER LİSTESİ ..... **xxvi**

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu 1
1.2. Çalışmanın Amacı 1
1.3. Çalışmanın Önemi 2
1.4. Çalışmanın Sayıltıları 3
1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları 4
1.6. Tanımlar 5

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Konuşma ve Yazı Dili İle İlgili Yaklaşımlar 8
2.1.1. Konuşma Dili Olarak Türkçe 11
2.1.2. Konuşma Dili Olarak Türkçe İle İlgili Yapılan Çalışmalar 13
2.2. Tarihsel Metinlerde Konuşma Dili İncelemesi 16
2.2.1. Osmanlıca İle İlgili Yaklaşımlar 18
2.2.2. Konuşma ve Yazı Dili Olarak Osmanlıca 23
2.3. Çeviri Yazı Metinlerinin Özellikleri 27
2.3.1. Çeviri Yazı Metinlerinin Üretilme Nedenleri 32
2.3.2. Çeviri Yazı Metinlerinin Tanıtımı (16. - 18. yy.) 35

BÖLÜM III

YÖNTEM VE MALZEME

3.1. Araştırma Modeli.....62
3.2. Araştırma Evreni 64
3.2.1. Araştırma Evrenindeki Metinlerin Veri Setlerine Dönüştürülmesi ve Yapılandırılmasında Kullanılan Ölçütler.....64
3.2.2. Veri Setlerine Dönüştürülen ve Yapılandırılan Verilerin Analizinde Kullanılan Ölçütler.....65
3.3. Veri Toplamada Kullanılan Araçlar 66
3.3.1. İncelenen Çeviri Yazı Metinler ve Yazım Özellikleri.....66
3.3.1.1. Pietro Lupis Valentiano'nun *Opera Nova de M. Pietro Lvpis Valentiano La qual insegna a parlare Turchesco* Adlı Eseri (1520 -1527)...67
3.3.1.2. Bartholomeo Georgieuiz'in *De Turcarum Ritu Et Cereamoniis* Adlı Eseri (1544) 81
3.3.1.3. Guillaume Postel' in *Des Histoires Orientales Et Principalement Des Turkes Ou Turchikes Et Schitiques Ou Tartareſques Et Aultres Qui En ſont Deſcendues, Ocuure Pour La Cierce Fois Augmenté* Adlı Eseri (1575) 98
3.3.1.4. Martinus Crusius'un *Turcograeciae* (Gennadius İtikatnamesi) Adlı Eseri (1581) 108
3.3.1.5. Hieronymus Megiser'in *Institutionum Linguae Turcicae, Libri Quatuor Quorum* Adlı Eseri (1612).....136
3.3.1.6. Andre Du Ryer'in *Rvdimenta Grammatices Lingvæ Tvrcicæ* Adlı Eseri (1630) 166
3.3.1.7. Giovanni Molino'nun *Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca* Adlı Eseri (1641).....175
3.3.1.8. D. Francisco Maria Maggio'nun *Syntagmaton Lingvarvm Orientalivm Liber Secundus Complectens Turcicæ, Atque Arabicæ Linguæ Institvtiones* Adlı Eseri (1643).....197
3.3.1.9. Nagy De Harsanyi'nin *Colloquia Familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens* Adlı Eseri (1672) 227
3.3.1.10. Bernardino Pianzola'nın *Breve Grammatica e Dialoghi Per İmparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca* Adlı Eseri (1781) 339

3.3.1.11. Joseph De Preindl'in G*rammaire Turque - D'une Toute Nouvelle Methode D'apprendre Cette Langue En Peu De Semaines: Avec Un Vocabulaire Enrichi D'annecdotes Utiles Et Agréables* Adlı Eseri (1789) 418
3.3.1.12. Cosimo Comidas de Carbognano'nun *Primi Principi della Grammatica Turca, Ad Uso Dei Missionari Apostolici di Constantinopoli* Adlı Eseri (1794) 436
3.3.2. Yazarların Malzemelerini Topladıkları Bölgeler 449

BÖLÜM IV

KONUŞMA DİLİ OLARAK TÜRKÇE

4.1. Yazı İle İlgili Özellikler 453
4.1.1. Latin Alfabesinin Özellikleri 453
4.1.1.1. Latincede Alfabe ve Sesletimi 453
4.1.1.2. İtalyancada Alfabe ve Sesletimi 456
4.1.1.3. Fransızcada Alfabe ve Sesletimi 460
4.2. Yazım İle İlgili Özellikler 462
4.2.1. Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesinin Özellikleri 462
4.2.1.1. Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesinin Yazım Özellikleri 463
4.2.1.1.1. Ünlülerin Yazımı 462
4.2.1.1.1.1. Tekli Ünlüler 465
4.2.1.1.1.2. İkili Ünlüler 468
4.2.1.1.2. Ünsüzlerin Yazımı 469
4.2.1.1.2.1. Ünsüz Harf Bileşikleri 475
4.2.1.2. Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesi Tablosu 476
4.3. Sesletim İle İlgili Özellikler 478
4.3.1 Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesinin Sesletim Özellikleri 478
4.3.1.1. Ünlüler 479
4.3.1.2. Ünsüzler 487
4.3.2. Latin Harfli Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dilini Yansıtan Sesletim Özellikleri 512
4.3.2.1. Standart Dışında Kullanılan Ünlüler 512

4.3.2.2. İkili Ünlülerin Kullanımı 513
4.3.3. Parçalarüstü Ses Birimleri İle İlgili Özellikler 521
4.3.3.1. İkiz Ünlüler 521
4.3.3.2. Vurgu İşaretleyicili Kullanımlar 523
4.3.4. Yazım Şekline Bağlı Sesletim Özellikleri 531
4.3.4.1. Bitişik Yazıma Bağlı Sesletim Özellikleri 531
4.3.4.1.1. Bitişik Yazılan Niteleyici Sözcük ve Yapılar 532
4.3.4.1.2. Bitişik Yazılan Edat ve Bağlaçlar 535
4.3.4.1.3. Bitişik Yazılan Ek- Fiil ve Yardımcı Fiiller 539
4.3.4.1.4. Bitişik Yazılan Soru Eki 540
4.3.4.1.5. Bitişik Yazılan Anlamca Kaynaşmış Yapılar 541
4.3.4.2. Ayrı Yazıma Bağlı Sesletim Özellikleri 542
4.3.4.3. Aynı Eserde Farklı Yazıma Bağlı Sesletim Özellikleri 543
4.3.4.4. Yanlış Yazıma Bağlı Sesletim Özellikleri 545
4.3.5. Biçimsel Seslik Özellikler ve Nöbetleşme 546
4.4. Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dilini Yansıtan Seslik Olaylar 554
4.4.1. Ünlülerle İlgili Ses Olayları 555
4.4.1.1. Ünlülerde Ses Değişimi 556
4.4.1.2. Damak Uyumu 563
4.4.1.2.1. Sözcükler Bakımından Damak Uyumu 564
4.4.1.2.1.1. Uyumlu Olanlarda 565
4.4.1.2.1.2. Uyumsuz Olanlarda 565
4.4.1.2.1.3. Uyuma Girmeyenler 566
4.4.1.2.2. Ekler Bakımından Damak Uyumu 567
4.4.1.2.2.1. A Sınıfı Ekler 568
4.4.1.2.2.1.1. {+(y)A; +nA} 568
4.4.1.2.2.1.2. {+CA} 572
4.4.1.2.2.1.3. {+DA; +ndA} 574
4.4.1.2.2.1.4. {+DAn; +ndAn} 577
4.4.1.2.2.1.5. {+lAr} 579
4.4.1.2.2.1.6. {-AcAk} 585
4.4.1.2.2.1.7. {-lAr} 586
4.4.1.2.2.1.8. {-mAz} 590

4.4.1.2.2.1.9. {-sA}.....592
4.4.1.3. Dudak Uyumu 566
4.4.1.3.1. Sözcükler Bakımından Dudak Uyumu.....595
4.4.1.3.1.1. Uyumlu Olanlarda 595
4.4.1.3.1.2. Uyumsuz Olanlarda 596
4.4.1.3.1.3. Uyuma Girmeyenler 596
4.4.1.3.2. Ekler Bakımından Dudak Uyumu.....597
4.4.1.3.2.1. I Sınıfı Ekler.....600
4.4.1.3.2.1.1. {+(I)ncI} 601
4.4.1.3.2.1.2. {+(s)I}.....602
4.4.1.3.2.1.3. {+CI} 605
4.4.1.3.2.1.4. {+GI} 607
4.4.1.3.2.1.5. {+lIk}.....608
4.4.1.3.2.1.6. {-(I)l} 612
4.4.1.3.2.1.7. {-(I)n} 614
4.4.1.3.2.1.8. {-(I)ş}.....616
4.4.1.3.2.1.9. {-DI}.....618
4.4.1.3.2.1.10. {-mI}.....620
4.4.1.3.2.1.11. {-mIş} 622
4.4.1.3.2.1.12. {-sIn; -sen} 624
4.4.1.3.2.2. U Sınıfı Ekler 626
4.4.1.3.2.2.1. {+(n)Un; Um} 627
4.4.1.3.2.2.2. {+(U)m}.....630
4.4.1.3.2.2.3. {+(U)mUz} 632
4.4.1.3.2.2.4. {+(U)n.....635
4.4.1.3.2.2.5. {+(U)nUz} 639
4.4.1.3.2.2.6. {+lU} 641
4.4.1.3.2.2.7. {+sUz} 644
4.4.1.3.2.2.8. {-(U)r, -(I)r; -Ar}.....647
4.4.1.3.2.2.9. {-(y)Up; -(y)Ub} 652
4.4.1.3.2.2.10. {-DUK}.....655
4.4.1.3.2.2.11. {-DUm} 657
4.4.1.3.2.2.12. {-DUn}.....660

4.4.1.3.2.2.13. {-DUnUz} 662
4.4.1.3.2.2.14. {+DUr } 664
4.4.1.3.2.2.15. {-sInUz} 670
4.4.1.3.2.2.16. {-sUn} 672
4.4.1.3.2.2.17. {-yor} 674
4.4.1.3.3. Bağlama Ünlüleri Bakımından Dudak Uyumu 676
4.4.1.3.4. Tasvir Fiilleri Bakımından Dudak Uyumu 679
4.4.1.4. Öndamaksıllaşma 682
4.4.1.5. Artdamaksıllaşma 682
4.4.1.6. Ünlü İkizleşmesi 683
4.4.1.7. Ünlü Benzeşmeleri 676
4.4.1.7.1. İlerleyici Benzeşme 684
4.4.1.7.2. Gerileyici Benzeşme 686
4.4.1.8. Ünlü Düşmesi 687
4.4.1.8.1. İlk Hecede Ünlü Düşmesi 687
4.4.1.8.2. İç Hecede Ünlü Düşmesi 688
4.4.1.8.3. Son Hecede Ünlü Düşmesi 689
4.4.1.8.3.1. Vurgusuz Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi .689
4.4.1.9. Hece Düşmesi 690
4.4.1.10. Büzülme 692
4.4.1.11. Ünlü Türemesi 693
4.4.1.11.1. İlk Hecede Ünlü Türemesi 693
4.4.1.11.2. İç Hecede Ünlü Türemesi 694
4.4.2. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları 694
4.4.2.1. Ünsüzlerde Ses Değişimi 694
4.4.2.2. Ötümsüzleşme 703
4.4.2.3. Ünsüz Benzeşmeleri 705
4.4.2.3.1. İlerleyici Benzeşme 705
4.4.2.3.1.1.Tam Benzeşme 705
4.4.2.3.1.2. Kısmî Benzeşme 706
4.4.2.3.2. Gerileyici Benzeşme 706
4.4.2.3.2.1. Tam Benzeşme 706
4.4.2.3.2.2. Kısmî Benzeşme 707

4.4.2.4. Benzeşmezlik 708
4.4.2.4.1. Eklerde Benzeşmezlik 709
4.4.2.5. Yer Değiştirme 710
4.4.2.6. Ünsüz Düşmesi 711
4.4.2.6.1. İlk Hecede Ünsüz Düşmesi 711
4.4.2.6.2. İç Hecede Ünsüz Düşmesi 713
4.4.2.6.3. Son Hecede Ünsüz Düşmesi 713
4.4.2.6.4. Ekli Yapılarda Ünsüz Düşmesi 715
4.4.2.7. Ünsüz Türemesi 716
4.4.2.7.1. İlk Hecede Ünsüz Türemesi 716
4.4.1.7.2. Son Hecede Ünsüz Türemesi 717
4.4.1.7.3. Ünsüz Türemesi Yoluyla Ünsüz İkizleşmesi 718
4.5. Biçimlik Özellikler 719
4.5.1. Fazladan Kullanılan Ek ve Sözcükler 719
4.5.2. Yanlış Kullanılan Ekler 720
4.5.3. Düşürülen Ekler 723
4.6. Sözdizimi İle İlgili Özellikler 725
4.6.1. Kelime Grubu Olan Birimlerin Özellikleri 725
4.6.1.1. Aitlik Grubu 726
4.6.1.2. İyelik Grubu 727
4.6.1.3. Belirtme Grubu 728
4.6.1.4. Yönelme Grubu 729
4.6.1.5. Bulunma Grubu 729
4.6.1.6. Ayrılma Grubu 730
4.6.1.7. İsnat Grubu 731
4.6.1.8. Fiile Gelen Eklerle Yapılan Gruplar 725
4.6.1.8.1. İsim - Fiil Grubu 732
4.6.1.8.2. Sıfat-fiil Grubu 733
4.6.1.8.3. Zarf-fiil Grubu 735
4.6.1.9 İsim Tamlaması 737
4.6.1.9.1. Belirtili İsim Tamlaması 737
4.6.1.9.2. Belirtisiz İsim Tamlaması 739
4.6.1.10. Sıfat Tamlaması 740

4.6.1.11. Bağlama Grubu 742
4.6.1.12. Edat Grubu 745
4.6.1.13. Birleşik İsim Grubu 747
4.6.1.14. Birleşik Fiil Grubu 749
4.6.1.15. Sayı Grubu 751
4.6.1.16. Unvan Grubu 752
4.6.2. Cümle Olan Birimlerin Özellikleri 754
4.6.2.1. Basit Cümle 754
4.6.2.1.1. Yüklemi Fiil Olan Basit Cümleler 754
4.6.2.1.2. Yüklemi İsim Olan Basit Cümleler 755
4.6.2.1.3. Yüklemi Birleşik Fiil Olan Cümleler 755
4.6.2.2. Birleşik Cümle 756
4.6.2.2.1. İç İçe Birleşik Cümle 756
4.6.2.2.2. Ki / Kim / Oldur ki Bağlayıcılı Birleşik Cümle 758
4.6.2.2.3. “Evet, Nihayet, Yani, İşte"li Birleşik Cümle 760
4.6.2.2.4. Şartlı Yapılarla Birleşik Cümle 761
4.6.2.2.5. Girişik Birleşik Cümle 763
4.6.2.3. Sıralı Cümle 766
4.6.2.3.1. Bağımsız Sıralı Cümleler 766
4.6.2.3.1.1. Unsurlarının Yeri Değişmiş Bağımsız Sıralı Cümleler 767
4.6.2.3.1.2. Unsurlarının Tekrarlandığı Bağımsız Sıralı Cümleler 768
4.6.2.3.2. Bağımlı Sıralı Cümleler 769
4.6.2.3.2.1. Nesnesi Ortak Bağımlı Sıralı Cümleler 769
4.6.2.3.2.2. Öznesi Ortak Bağımlı Sıralı Cümleler 769
4.6.2.4. Bağlı Cümleler 771
4.6.2.5. Devrik Yapılar 774
4.6.2.5.1. Yüklemden Sonra Gelen Yapılar 774
4.6.2.5.2. Soru Yapılarında Devrik Dizilimler 778
4.6.2.6. Eksiltili Kullanımlar 780
4.6.2.6.1. Yüklemin Eksiltildiği Kullanımlar 780
4.6.2.6.2. Diğer Yapıların Eksiltildiği Kullanımlar 781

4.6.2.7. Eksiz (Doyurulmamış) Yapılarla Kurulan Zayıf Bağlantılı Kullanımlar 783
4.6.2.8. Eklerin Karışık Kullanımı 786
4.6.2.8.1. Fiillere Getirilen Eklerin Karışık Kullanımı 786
4.6.2.8.2. Kişi Eklerinin Karışık Kullanımı 788
4.6.2.9. Eklerin Değişen İşlevleri 788
4.6.3. Ara Birimlerin Özellikleri 789
4.7. Kalıplaşmış Dil Birimleri 791
4.7.1. Atasözleri 791
4.7.1.1. Basit Cümle Şeklinde 792
4.7.1.2. Birleşik Cümle Şeklinde 774
4.7.1.2.1. İç İçe Birleşik Cümle Şeklinde 792
4.7.1.2.2. Ki'li Birleşik Cümle Şeklinde 792
4.7.1.2.3. Şartlı Birleşik Cümle Şeklinde 794
4.7.1.2.4. Girişik Birleşik Cümle Şeklinde 795
4.7.1.3. Sıralı Cümle Şeklinde 796
4.7.1.4. Bağlı Cümleler Şeklinde 797
4.7.1.5. Devrik Cümle Şeklinde 798
4.7.1.6. Eksiltili Cümle Şeklinde 798
4.7.2. Deyimler 799
4.7.3. İkilemeler 800
4.7.3.1. Kelimenin Tekrarlanmasıyla Kurulan İkilemeler 800
4.7.3.2. Eş Ya Da Yakın Anlamlı Kelimelerle Kurulan İkilemeler 801
4.7.3.3. Karşıtlık Anlamı Bulunan Kelimelerle Kurulan İkilemeler 802
4.7.4. Kalıplaşmış Sözler 802
4.8. Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dilinin İşlevsel Özellikleri 805
4.8.1. Konuşmanın Gerçekleştiği Ortam Özellikleri 805
4.8.2. Diyaloglarda Yer Alan Kişilerin Özellikleri 806
4.8.3. Paylaşılan Bağlamda Konuşma Özellikleri 809
4.8.3.1. Konuşmada İşbirliği veya İşbirliğinden Kaçınma 809
4.8.3.2. Konuşmada İfadenin Üslûp Özellikleri 812
4.8.3.2.1. İfadenin Açıklığı Kapalılığı 815
4.8.3.2.2. İfadenin Performans Özellikleri 816

4.8.3.2.2.1. Konuşmada Duraklar, Ara ve Atlamalar ...819
4.8.3.2.2.2. Konuşmada Tekrarlar, Geri Dönüş ve Düzeltmeler ...821
4.8.3.2.2.3. Konuşmada Boşluklar, Doldurma ve Karışımlar ...824
4.8.3.2.2.4. Konuşmada Doğrudan ya da Dolaylı Aktarımlar ...825
4.8.3.2.3. İfadenin Sözdizimsel Özellikleri ...802
4.8.3.2.4. İfadenin Yapısal Özellikleri ...828
4.8.3.2.4.1. Selam (Konuşma Başlatıcı) ve Elveda (Konuşma Bitirici) Cümleleri ...828
4.8.3.2.4.2. Seslenme, Ünlem ve Dikkat Çekmeyi İşaretleyen Yapılar ...830
4.8.3.2.4.3. Tebrik ve Değişik Nezaket İşaretleyici Yapılar ...832
4.8.3.2.4.4. Hafif Küfürlü ve Hakaret içeren Argo Yapılar ...833
4.8.3.2.4.5. Soru - Cevaplı Yapılar ...835
4.8.3.2.4.6. Dua – Beddua Yapıları ...838
4.8.3.2.4.7. Temenni, Beklenti, Şikâyet, Üzüntü İşaretleyen Yapılar ...839
4.9. Çeviri Yazı Metinlerinde Yerel Dil ve Halk Dili Özellikleri Çerçevesinde Konuşma Dili ...840
4.9.1. Batı Rumeli Türkçesi Bakımından Seslik ve Biçimsel Görünümler ...843
4.9.2. Çeviri Yazı Metinlerinde Söz Varlığının Derleme Sözlüğündeki Görünümleri ...870
4.9.2.1. Derleme Sözlüğüne Göre Sözcüksel Değişkeler ...870
4.9.2.2. Derleme Sözlüğünde Sözcüklerin İllere Göre Dağılımı İle İlgili Özellikler ...894

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

5.1. Konuşma Dili Olarak Türkçenin Yapısal Araştırmasına İlişkin Bulgulara Yönelik Yorumlar....896
5.2. Konuşma Dili Olarak Türkçenin İşlevsel Araştırmasına İlişkin Bulgulara Yönelik Yorumlar....904

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç....907
6.2. Öneriler....948
DİZİN - SÖZLÜK....950
KAYNAKÇA....1348
EKLER....1372
ÖZGEÇMİŞ....1406

KISALTMALAR

-	**:** Fiil tabanlarının sonunu, sesbirimi, ünsüze bağlanan sesi gösterir.
+	**:** İsim tabanlarının sonunu, sesbirimi, ünlüye bağlanan sesi gösterir.
±	**:** Olabilen özelliği göstermek için kullanılır (α).
⟨ ⟩	**:** Yazıma ait değerleri, harfleri gösterir, yazıbirimi işaretler.
/ /	**:** Ses değerlerini gösterir, sesbirimi (fonem) işaretler.
[ ]	**:** Sesletimi, söyleyişi gösterir, sesi (fon) işaretler.
~	**:** Aynı varlığın ses ve yazı göstergesindeki değişkesini işaretler.
>	**:** Ses ve yazıma ait değişimi, önceki halden sonraki hâle geçişi gösterir.
<	**:** Ses ve yazıma ait değişimi, son halden önceki hâle geçişi gösterir.
≲ , ≳	**:** Art zamanlı değişim ve eşzamanlı değişkenin kesiştiğini gösterir.
||	**:** Metnin asıl nüshasında satır sonuna gelindiğini gösterir.
AÜ	**:** Ankara Üniversitesi
Ar.	**:** Arapça
bağ.	**:** Bağlaç
bk.	**:** Bakınız
BRT	**:** Batı Rumeli Türkçesi
bs.	**:** Basım
Bulg.	**:** Bulgarca
C.	**:** Cilt
Çev.	**:** Çeviren
ÇYM	**:** Çeviri yazı metinleri
db.	**:** Dil bilgisi
DRT	**:** Doğu Rumeli Türkçesi
DS	**:** Derleme Sözlüğü
Erm.	**:** Ermenice
ET	**:** Eski Türkçe
f.	**:** Fiil
Far.	**:** Farsça
Fr.	**:** Fransızca
haz.	**:** Hazırlayan
hlk.	**:** Halk ağzı
HD	**:** Hedef dil, çeviride hangi dile çeviri yapılacaksa o dil, hedef (erek) dil.

İÜ : İstanbul Üniversitesi
is. : İsim
İt. : İtalyanca
krş. : Karşılaştırınız
KD : Kaynak dil, bir çeviride, çevirisi yapılacak olan dil.
Lat. : Latince
Mac. : Macarca
Osm. T. : Osmanlı Türkçesi
Red. : Redaktör
Rum. : Rumca
Rus. : Rusça
S. : Sayı
s. : Sayfa
sf. : Sıfat
T. : Türkçe
TDK : Türk Dil Kurumu
TT : Türkiye Türkçesi
ünl. : Ünlem
vb. : Ve benzerleri
yy. : Yüzyıl
Yun. : Yunanca
zf. : Zarf
zm. : Zamir

ESER ADLARI İÇİN KISALTMALAR

BGD B. PIANZOLA, *Breve Grammatica e Dialoghi Per İmparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca*, Venedik, 1781.

CFT N. DE HARSANYİ, *Colloquia Familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens*, Coloniæ Brandeburgicæ, 1672.

DDLT G. MOLINO, *Dittionario Della Lingua Italiana - Turchesca*, Roma, 1641.

GT J. DE PREINDL, *Grammaire Turque - D'une Toute Nouvelle Methode D'apprendre Cette Langue En Peu De Semaines: Avec Un Vocabulaire Enrichi D'annecdotes Utiles Et Agréables*, Berlin, 1789.

HPT G. POSTEL, *Des Histoires Orientales Et Principalement Des Turkes Ou Turchikes Et Schitiques Ou Tartareſques Et Aultres Qui En ſont Deſcendues, Ocuure Pour La Cierce Fois Augmenté*, Paris, 1575.

ILT H. MEGISER, *Institutionum Linguae Turcicae, Libri Quatuor Quorum*, Leipzig, 1612.

ON P. L. VALENTIANO, *Opera Nova de M. Pietro Lvpis Valentiano La qual insegna a parlare Turchesco*, Ankona, 1527.

PGT C. C. DE CARBOGNANO, *Primi Principi della Grammatica Turca, Ad Uso Dei Missionari Apostolici di Constantinopoli,* Roma, 1794.

RGT A. DU RYER, *Rvdimenta Grammatices Lingvæ Tvrcicæ*, Paris, 1630.

SL D. F. M. MAGGIO, *Syntagmaton Lingvarvm Orientalivm Liber Secundus Complectens Turcicæ, Atque Arabicæ Linguæ Institvtiones*, Roma, 1643.

TG M. CRUSIUS, *Turcograeciae*, Basil, 1581.

TRC B. GEORGIEUZ, *De Turcarum Ritu Et Cereamoniis*, Anvers, 1544.

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Valentiano Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu 62
Tablo 2. Valentiano'nun İtalyanca - Türkçe Sözlüğünde Kelime Listesi ve Seslik Değerleri.....74
Tablo 3. Georgieuiz Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu.....81
Tablo 4. Georgieuiz Eserinde Sözcük Listesi ve Seslik Değerleri 85
Tablo 5. Georgieuiz Eserinde Sayıların Gösterimi İle İlgili Seslik Değerler.....93
Tablo 6. Postel Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu 98
Tablo 7. Postel Eserinde Kelime Listesi ve Seslik Değerleri.....102
Tablo 8. Turcograeciae'daki (TG) Türkçe İçin Kullanılan Grek Harflerinin Latin Harfli Karşılıkları.....133
Tablo 9. Turcograeciae'daki (TG) Latin Harflerinin Günümüz Türkçesi İçin Kullanılan Latin Harfli Karşılıkları 134
Tablo 10. Megiser Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu 137
Tablo 11. Du Ryer Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu 167
Tablo 12. Du Ryer Tarafından Hazırlanmış Arap Harflerine Eşlenik Latin Harfleri ve Okunuşları.....174
Tablo 13. Molino Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu.....178
Tablo 14. Maggio Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu 199
Tablo 15. Maggio Eserinde Tekil ve Çoğul İsim Çekim Tablosu.....201
Tablo 16. Maggio Eserinde Tekil İsim Çekim Tablosu.....201
Tablo 17. Maggio Gramerine Göre Fiil Çekimleri 213
Tablo 18. Harsanyi Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu 232
Tablo 19. Pianzola Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu.....342
Tablo 20. Preindl Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu.....418
Tablo 21. Carbognano Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu 439
Tablo 22. Perek (1968) Tarafından Hazırlanan Latin Alfabesi ve Latincede Harflerin Okunuşu 454
Tablo 23. İtalyanca İçin Kullanılan Harf ve Harf Bileşiklerinin Ses Karşılıkları 458
Tablo 24. Fransızca İçin Kullanılan Harf ve Harf Bileşiklerinin Ses Karşılıkları.....460
Tablo 25. Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesi Tablosu.....477
Tablo 26. Nöbetleşen Seslerin Dağılımı 553

Tablo 27. Ünlülerde Ses Değişiminin Dağılımı 556
Tablo 28. Çokluk ekinin uyumluluk – uyumsuzluk görünümleri ve ikili kullanımı 584
Tablo 29. Ünsüzlerde Ses Değişiminin Dağılımı 695
Tablo 30. BRT İçin Karakteristik Özelliklerin ÇYM'lerle Karşılaştırmalı Görünümü 869

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Pietro Lupis Valentiano'nun *Opera Nova* adlı eserinden (1520 -1527) [Kopya 1 ve 2. sayfa] 81
Şekil 2. Bartholomeo Georgieuiz'in *De Turcarum Ritu Et Ceres* adlı eserinden (1544) [Kopya kapak ve 109. sayfa] 97
Şekil 3. Guillaume Postel' in *Des Hıstoıres Orıentales Et Principalement Des Turkes* (...) adlı eseri (1575) [Kopya kapak ve giriş] 108
Şekil 4. Martin Crusius, *Turcograeciae* (1581) adlı eserinden [Kopya kapak ve 117. sayfa] 135
Şekil 5. Hieronymus Megiser'in *Institutionum linguae turcicae, libri quatuor quorum* (1612) adlı eserinden [Kopya] 166
Şekil 6. Andre Du Ryer'in *Rvdımenta Grammatıces Lıngvæ Tvrcıcæ* (1630) adlı eserinden [Kopya kapak ve 94. sayfa] 175
Şekil 7. Giovanni Molino'nun *Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca* adlı eserinden (1641) [Kopya Brevı Rvdımentı Del Parlar Tvrchesco giriş] 197
Şekil 8. Francısco Marıa Maggıo'nun S*yntagmaton Lıngvarvm Orıentalıvm Lıber Secundus Complectens Turcicæ* (1643) adlı eserinden [Kopya kapak ve 55. sayfa] 227
Şekil 9. Nagy de Harsanyi'nin *Colloquia familiaria Turcico Latina* (1672) adlı eserinden [Kopya kapak ve giriş sayfası] 339
Şekil 10. Bernardino Pianzola'nın *Breve Grammatica e Dialoghi Per İmparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca* (1781) adlı eserinden [Kopya kapak ve 73. sayfa] 417
Şekil 11. Joseph De Preindl'in *Grammaıre Turque - D'une Toute Nouvelle Methode* (1789) adlı eserinden [Kopya kapak ve 110. sayfa] 436
Şekil 12. Cosimo Comidas de Carbognano'nun *Primi Principi della Grammatica Turca* (1794) adlı eserinden [Kopya kapak ve 657. sayfa] 449
Şekil 13. Türkçe ünlüler ile İtalyanca ünlülerin karşılaştırılması 468
Şekil 14. "Kendi" sözcüğünün yatay ve dikey değişimi 544
Şekil 15. Derleme Sözlüğünde yer alan sözcüklerin illere göre dağılımını gösteren harita 893

EKLER LİSTESİ

Sayfa

Ek 1. Dilsel Zaman Çizelgesi 1372
Ek 2. Pietro Lupis Valentiano'nun *İtalyanca - Türkçe Sözlüğü* (1520 - 1527) Adlı Eserine Göre Ses Değerleri Tablosu 1380
Ek 3. Bartholomeo Georgieuiz'in *De Turcarum Ritu Et Cereamoniis* (1544) Adlı Eserine Göre Ses Değerleri Tablosu 1387
Ek 4. Giovanni Molino'nun Gramerinde İsim - Zamir - Fiiller - Fiilimsiler Tablosu 1395
Ek 5. Türkçe IPA Tablosu (Düzeltilmiş 2019) 1401
Ek 6. Çeviri Yazı Metinlerindeki Sözcüklerin Derleme Sözlüğüne Göre Dağılımı ... 1402

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu

Çalışmada çeviri yazı metinleri[1] (çeviri yazılı metinler, transkripsiyon metinleri, transkripsiyonlu metinler, mediator texts) olarak adlandırılan çoğunlukla Latin harfleri kullanılarak yazılan Türkçe metinler, konuşma diline ait unsurlar açısından ele alınacaktır. Dilin iletişimsel ve bağlamsal işlevinin öncelikli olarak ele alındığı çalışmamız konuşma dili olarak Türkçenin, anılan metinlerdeki dilsel verilere dayanarak, Osmanlı dönemindeki (16. - 18. yy.) betimlemesini yapmayı konu edinmiştir.

Anılan bu temel konu etrafında araştırması yapılacak ilgili alt başlıklar arasında bulunan Türkçenin konuşma diline özgü olarak geliştirdiği özel veya genel kullanımların ses, şekil, sözdizimi özellikleri; ilgili dönem ve dilsel bölgenin ortak veya özgün yönleri; sosyal ve bölgesel varyantlar; kullanım esaslı iletişim ve bağlama dayalı konuşma dili konuları ele alınmıştır.

Türkçenin konuşma dili açısından kalıcı ve değişen özelliklerini betimleme çalışması verilerine dayanılarak 'kodlama' (sözlük, gramer, ders kitapları vb.) çalışmasına dönüşmesi ile ilgili öneride bulunabilmek, çalışmanın ele aldığı bir diğer problem konusudur.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmadaki amaçlarımız;

- ✓ Türkçenin konuşma dili olarak betimlemesini tarihsel kaynaklara dayanarak yapmak,
- ✓ Çeviri yazı metinlerindeki dilsel malzemenin söz varlığını tespit etmek,
- ✓ Çeviri yazı metinlerinde Türkçenin ses, sözcük ve cümle düzeyinde beliren niteliklerini kalıcı ve değişen özellikler bağlamında belirlemek,

[1] Alanyazında ilgili metinleri tarif etmek üzere çeşitli kavramlaştırmalar bulunmaktadır. Ana hatlarıyla kullanılan terimler **çeviri yazılı metinler** (Tulum, 2011; Kartallıoğlu, 2011; Duman, 2013; Yağmur, 2013), **transkripsiyon metinleri** (Develi, 1993; Tulum, 2002; Hazai, 2012; Gülsevin, 2017), **çevriyazılı metinler** (Duman, 1995), **mediator texts** (Menz, 2016) şeklindedir. Çalışmada transkripsiyon metinleri teriminin kullanımına benzer bir tamlama yapısı kullanılarak çeviri yazı metinleri terimi tercih edilmiştir.

- ✓ Konuşma dilinde bağlam ve iletişime dayalı olarak üretilen yapıların işlevsel bir araştırmasını tanıklar yoluyla ortaya koymak,
- ✓ Konuşma diline ait malzemeyi bölgesel ve sosyal varyantlar bakımından karşılaştırmak ve değerlendirmek,
- ✓ Osmanlıca veya Osmanlı Türkçesi olarak adlandırdığımız tarihsel dilsel dönemlendirmenin çeviri yazı metinleri aracılığıyla yeniden ele alınması sağlamak,
- ✓ Çeviri yazı metinlerinin malzemesini yazı dili ve konuşma dili etkileşimleri bağlamında değerlendirmek ve yorumlamaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda yürüttüğümüz çalışmamızda 16. - 18. yy. arasında üretilen Latin harfli çeviri yazı metinleri bağlamında konuşma dili olarak Türkçe betimlenmeye çalışılmıştır.

1.3. Çalışmanın Önemi

Tarihsel planda Türkçenin konuşma dilinin yapısal ve işlevsel yönden dilsel olarak incelendiği sınırlı sayıda müstakil eserin varlığı (Kartallıoğlu, Y. 2017) çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yazılı dil verimlerine dayanılarak yapılan dilbilgisi çalışmaları konuşma diline gereken ilgiyi ve önemi göstermemişlerdir. Çalışmamız konuşma diline ait özelliklerin daha iyi tanımlanmasının yazı dili açısından da yarar sağlayacağı temelinden hareket etmektedir. Türkçenin konuşma dili açısından betimlenmesi ve tarihsel kaynaklara dayanılarak bu incelemenin yapılması, günümüzdeki çalışmaların karşılaştırma yapma imkânına hizmet edecektir. Çalışma, tarihsel olanla güncel olan arasındaki bağlantıyı kurmada köprü işlevi üstlenmek perspektifi ile kaleme alınmıştır.

Çalışmamızda Latin harfli çeviri yazı metinleri kaynak olarak alınmıştır. Çeviri yazı metinleri, Türkçenin ses özelliklerini yansıtmak bakımından daha elverişli görünmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar, başta ses özellikleri olmak üzere imlâ ve telaffuz ilişkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çeviri yazı metinlerinin ilgili çalışmalarda Osmanlıcanın sınıflandırılması (konuşma ve yazı veya halk ve aydın Osmanlıcası) ve dönemlendirilmesi çalışmalarında yeni ölçütler geliştirmeyi sağladığı ileri sürülmektedir. Çalışmamız, bu tartışmalar ışığında dilbilimsel ölçütleri de içeren bir yaklaşımla konunun ele alınmasına hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

Çeviri yazı metinlerinin sağladığı yarar, ağız ve standart dil arasındaki ilişkileri

tarihsel bir pencereden görmeyi de sağlayabilir. Çeviri yazı metinleri bağlamında yürüttüğümüz çalışma, eşzamanlı ve art zamanlı dil çalışmalarının kesişim kümesinde ilgili karşılaştırmaları yapabilmek açısından da önemli bir işlev üstlenmektedir.

Alanyazında genellikle Türkçenin yazı dili olarak betimlendiği ve araştırmacıların konuşma dili verimlerine ya hiç yer vermediği ya çok az yer verdiği görülür. Çalışma, bu kopukluğun aksine yazı ve konuşma dili arasındaki ilişkilerin eşit bir düzeyde incelenmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Çalışma bu yanıyla Türkçe dil çalışmalarında özgün bir katkıda bulunmaya hasredilmiştir.

1.4. Çalışmanın Sayıltıları

Çeviri yazı metinleri aracılığıyla betimlenen Türkçenin konuşma dili ile ilgili çerçeve özellikler şöyledir:

- ✓ Çeviri yazı metinlerinin Latin harfleri ile yazılmasında esas olan, Türkçeyi öğrenecek olan kişiye alfabe engelinin kaldırılma isteği ve bu yolla hızlıca hedef dili edinmeyi sağlamaktır.
- ✓ Çeviri yazı metinleri seslik ölçütler bakımından Türkçeyi betimlemede Latin harflerinin genişletilmesi, çeşitlenmesi, özel işaretler kullanılması gerekliliğini doğurmuştur.
- ✓ Çeviri yazı metinleri, gramer ve sözlük çalışmaları alanında yoğunlaşmaktadır.
- ✓ Çeviri yazı metinleri, Türkçenin öğrenilmesi / öğretilmesi esasına dayalı olarak pratik amaçlarla yabancılar tarafından hazırlandığından konuşma diline ait özellikleri de yansıtan dil özelliklerine sahiptir.
- ✓ Çeviri yazı metinleri, yazarın anadilinin veya kaynak kişinin ağız özelliklerinin yansıdığı metinler olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle konuşucu ve alıcının iletişim düzlemindeki yerine bağlı olarak yazıya geçirenin ses ve yazı repertuvarı, Türkçenin tarifinde belirleyici bir özellik olarak görülmelidir.
- ✓ Çeviri yazı metinleri standart özellikler göstermezler. Yazara, çevreye, bölgeye vb. unsurlara bağlı olarak çoklu dil özellikleri profiline sahiptirler.
- ✓ Çeviri yazı metinleri standartlaşma, merkezileşme, genelleme vb. yazı dilini çağrıştıran kavramlara karşın konuşma dili lehine üretimler olarak kabul edilebilir.

1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmamız 16. yy.dan 18. yy.a kadar yazılan çeviri yazı metinlerinin dilsel malzemesine odaklanmaktadır. Dilsel veriler yazıya geçirilen diyaloglar, meseller, temel iletişim cümleleri, atasözleri, kelime listeleri gibi unsurlar aracılığıyla ilgili metinler taranarak elde edilmiştir.

Alanyazında konuşma dili ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir bölümü hazırlıksız yapılan kendiliğinden, doğal konuşmayı (spontane) esas alan ve konuşma dili grameri denebilecek nitelikte çalışmalardır. İlgili çalışmalar *sözlü dil* olarak tanımlanan bir malzemeyi ele almaya dayanarak hazırlanmaktadır. Buna karşın çalışmamız böyle bir malzemeyi ele alacak olanaklara sahip değildir. Malzememizin içerdiği tarihsel zaman aralığı bunu imkânlı kılamayacağından metinlerimiz böyle bir veriye dayanmamaktadır.

Çeviri yazı metinleri değişik türlerde metin örneklerine sahiptir. Ticarî, dinî, siyasî, tarihî, eğitsel vb. nedenlerle üretilen metinler arasında konuşma dilini doğrudan yansıtan metinler olduğu gibi dolaylı olarak konuşma dilini yansıtan metin örnekleri de bulunur. Eğitim amaçlı olarak yazılan ve “Yabancı Dil Olarak Türkçe" öğrenmek isteyenlere yönelik hazırlanan eserler, pratik bir dil kılavuzu olması yanında zamanın konuşulan diline dayalı olduğundan ayrıca önemlidir. Çalışmanın sınırlarını malzemenin yazılma amacı ve hedef ve kaynak kitlesi vb. özellikler belirler. Bu bakımdan her düzeyde dilsel özellikler temsil edilmez. Bazen yoğunlaşmalar görülse de bunlar doğal sebeplerle oluşmak yerine yazarın algısı tarafından belirlenmiş olabilir. Yazarların dilbilgisel düzlemde daha yaygın olarak karşılaştığı biçimler ve konuşma diline özgü olarak da başta kalıp ifadeler olmak üzere daha fazla dolaşıma girmiş görünen unsurların ilgili metinlerin sınırlarını oluşturacağı beklenebilir. Buna göre ilgili metinlerin taşıyıcısı oldukları dilsel durumu yansıtan örneklerin tutarlılığı ve geçerliliği bakımından da metnin doğruluğu ve güvenilirliğinin gözetim altında tutulması gerekir.

Metinleri kaleme alan yazarın malzemeyi topladığı bölgenin veya kişinin dilsel özellikleri, sosyal çevrenin niteliği, eğitim düzeyi gibi sınırların yanı sıra yazarının kişisel duyuşu, anadilinin sesleri kâğıda dökerken alıştığı yazı - ses ilişkilerine etkisi gibi birçok unsura dayanan deneyimi, bilgisi ve görgüsüne dair sınırlar çalışmanın da sınırlarını oluşturur. Bu yanıyla ele aldığımız eserler canlı bir konuşma dili için ikincil malzeme hüviyetindedir. Benzer şekilde malzememiz, ağız çalışması açısından gerekli olan fiziksel donanım ürünü (ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış) seslik malzeme de değildir.

Bundan dolayı ilgili metinler üzerine yürütülen ve genellikle seslik malzeme açısından ele alınan eserlerin sunduğu verilerin güvenilirliği de sorgulanmalıdır. Metinlerin sunduğu verilerin temkinli yaklaşılarak ele alınması ve tartışmalara dayanması gerektiği belirtilmelidir.

Latin harflerine dayalı olarak Türkçenin sesletim özelliklerini betimlemek gayreti harflerin sınırlarında gerçekleşmektedir. Metinlerde standart yazım dışında çoklu yazımlar görülür ve bu durum, yazımda Arap harfli bir örnek yazımların etkisi yanında sesletimin ihmal edilmemesi için girişilen işin değişken doğasını yansıtmaktadır. Tam bir seslik döküm Arap ve Latin harfleri yanında başka milletlerin alfabelerinden elde edilen verimlerle (en yakın sınırlardan başlayarak Gürcü, Ermeni, Rum, Kiril vd.) ortaya konulduğunda betimlemenin daha sağlıklı olması beklenmelidir.

Eldeki veriler doğrultusunda ilk metin 1520 (1527?) tarihli ve son metin 1794 tarihlidir. Ele aldığımız dönem 16. - 18. yy. arasını kapsamaktadır. Çalışma, alan yazında Klasik / Orta Osmanlıca dönemi olarak adlandırılan bu dönemle sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Alveolar ünsüzler (Dişyuvasıl): Dilin ucundan veya dilin ucunun hemen üstünden sesletilen ünsüzlerdir. Artikilasyonun tam yeri ağız boşluğunun bittiği yerdir ve bu ünsüzlere karakterini veren ağız boşluğundaki rezonans alanıdır. Çıplak harflerin [s, t, n, l] vb. özellikle alveoleri temsil ettiği varsayılamaz. Dil, böyle bir ayrım yapmayabilir ancak alt sesbirim olarak bulunan alveolar ünsüzler için daha geniş bir transkripsiyon daha uygun olabilir. Alt dudağın alveolar sırtla temas ettiği yerde oluşan labial – alveolar (dudak – diş yuvasıl ünsüzler) [b, m, p, v, f] genellikle alveolarize ünsüzler olarak adlandırılır.

Art damak ünsüzü (İng. velar): Kalın ünlüler ile hece oluştururken dil sırtının geriye yumuşak damağa doğru yükseltilmesi ile çıkarılan. K, g, ğ, ñ gibi patlayıcı veya sızıcı damak ünsüzlerinden biri. (TDK / Güncel Sözlük)

Aşamalı - göreceli etki ilkesi: Dilbilgisel unsurlar arasında dizilim belli kurallara göre gerçekleşir. Bu kuralların uygun şartlarda değiştiği görülür. Dil içi ve dil dışı (bağlam, jest, mimik ve davranışlar vb.) süreçleri de içermek üzere değişim tüm üyelerde aynı düzeyde gerçekleşmez. Üyelerin etkileşiminde yakın unsurlar uzak unsurlara göre, tamlayan unsur tamlanana göre, baş unsur yardımcı unsura göre vb. daha fazla etkileşime girebilir. Aynı zamanda etkileşime giren unsurlar arasında işlevsel ve anlamsal düzlemleri

de içerecek biçimde göreceli olarak farklı düzeylerde çıktılar görülebilir. Etkileşmenin tüm üyelerde aynı düzeyde gerçekleşmediği konumsal ve işlevsel farkların da etkide bulunduğu dilsel düzlemi ifade etmek üzere kullandığımız kavramsallaştırmadır.

Çeviri yazı: B.Vardar (2007) yönetiminde hazırlanan Dilbilim Sözlüğü'ne göre *çevriyazı* şeklinde yazılmıştır (*Alm*. transkription, *Fr.* ~ *İng*. transcription). Gösteren düzlemindeki ses birim ve / ya da olgularını oldukları gibi eksiltmeden ya da çoğaltmadan yazılı biçime dönüştüren yazım türü (s. 60). Korkmaz (1992), *çevri-yazı* ve *çeviri yazı* (fonetik yazı, ses yazısı, sesçil yazı) terimlerini kullanır. Bir kelimeyi, bir yazılı metni veya bir konuşmayı, onların telaffuzdaki ses değerlerini dikkate alan özel alfabe işaretleri kullanarak yazıya geçirme (s. 37) şeklinde tanımlar.

Deiktik (Gösterimsel): Dil teorisinde kişisel, zamansal veya mekânsal duruma atıfta bulunarak kullanılan dil özelliklerini göstermek için kullanılan bir terimdir. İfadenin anlamı, yer aldığı durumun özellikleri tarafından belirlendiğinden görecelidir. Örneğin *şimdi / sonra; burada / orada; ben / siz; bu / bunlar* kullanımları deiktiktir. Terim ayrıca söylemde ileriye veya geriye atıf yapan kelimeler (anafor ve katafor) için de kullanılır: *bu, aşağıdaki, birincisi* (Crystal, 2008, s. 133).

Ellipsis (Eksilti): Cümlede ekonomi, üslûp veya vurgu gibi nedenlerle atlanabilen veya bağlamdan ancak anlaşılabilen kısaltılmış yapılardır (Cyrstal, 2008, s. 166).

Eşdeğer Eşlenik: Birbirinin yerine kullanılabilen ve ses diyagramında aynı seslere karşılık gelebilen harf takımlarıdır. Örneğin ⟨v⟩ ve ⟨u⟩; ⟨y⟩ ve ⟨ı⟩ harfleri aynı ses değerlerini karşılamak üzere birbirlerinin yerine de kullanılabilir.

Hypotaksis (Altasıralılık): [*Grk*. Boyun eğme] Parataksis'in aksine cümlelerin hiyerarşik sözdizimsel ilişkisi. Yapısal bağımlılık bağlaçlar (*çünkü, rağmen* vb.), zamirler (*kim, hangi* vb.) ve mastarlı yapılarla sağlanır. Ana hükmün öncesinde, sonrasında veya içinde alt hüküm gömülü olabilir (Bussmann, 2006, s. 528).

Konu: Söylemde sözü edilen, hakkında bir şey söylenen kişi ya da nesne. Biçimsel mantık ve anlambilim düzlemine ilişkin olan bu kavramın sözdizimsel boyuttaki karşılığı. Hint - Avrupa dilleri alanında genellikle *özne*dir (Vardar 2007, s. 137).

Konuşma İlkeleri (Conversational maxims) edimbilim: Gündelik konuşmanın etkili ve iletişimsel olması için uyulması gereken, yazılı olmayan genel ilkeler. Grice, bunların bir işbirliği ilkesi temelinde işgördüklerini ileri sürer ve dört ilkeden söz eder: nitelik, nicelik, bağıntı ve tarz ilkesi. (İmer & vd., 2011, s. 180)

Ön damak ünsüzü (İng. palatal): Dil sırtının ön tarafı ile ön damak arasında boğumlanan

ünsüz türü. e, i, ö, ü, ince ünlüler ile hece kuran damak ünsüzlerinden her biri: k, g, ñ: kedi, keskin, etki, gelin, Ege, eñgel, deñk vb. (bk. damak ünsüzü. TDK / Güncel Sözlük)

Parataksis (Yanasıralılık): [*Grk.* Yan yana yerleştirme] Koordinasyon yoluyla cümlelerin sözdizimsel birleşimi. Bu yapısal eşdeğerlik, koordine edici bağlaçların kullanılması (*ve, veya*) ya da aynı işlevde kullanılan tonlama yoluyla sağlanır (Bussmann, 2006, s. 861).

Tümce (~ cümle): (*Alm*. Satz, *Fr*. phrase, proposition, *İng*. sentence). 1. Geleneksel dilbilgisinde, anlam açısından eksiksiz sayılan, bir kesinti ya da durakla sınırlanan söz. 2. Dağılımsal dilbilimde, özyeterliği ve sözdizimsel bağımsızlığı olan, kesintili ögelerden oluşan, daha geniş bir parçanın kurucusu olmayan parça. 3. İşlevsel sözdizimde bütün ögeleri bir yüklem ya da eşbağımlı birçok yükleme bağlı söz zinciri parçası. 4. Üretici - dönüşümsel dilbilgisinde üretim kuralları (yeniden yazım ve dönüşüm kuralları) uyarınca abecede yer alan simgelerin sıralanmasıyla elde edilen, edincin betimlenmesine ilişkin ögeler bütünü (Vardar, 2007, s. 198).

Yorum: Sözcede konuya ilişkin olarak söylenen. Biçimsel mantık ve anlambilim düzlemine ilişkin olan bu kavramın sözdizimsel boyuttaki karşılığı. Hint - Avrupa dilleri alanında genellikle yüklemdir (Vardar, 2007: 225). Sözcede *artyorum* (Fr. *post-rhème*) yorum sonrası unsurdur (Yılmaz, 2012, s. 170).

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Konuşma ve Yazı Dili İle İlgili Yaklaşımlar

Konuşma dili ve yazılı dil arasında ayrım yapmak çok güçtür. Yazmanın bir dil olmadığı, görünür işaretlerle bir kayıt yöntemi olduğu ve tüm dillerin tarihlerinin neredeyse tamamı boyunca okuma yazma bilmeyen insanlar tarafından konuşulduğunu dile getiren Bloomfield'in (1973) görüşü[2] yazmanın konuşmaya göre nispeten yeni ve kültürel, eğitsel bir süreç olarak tanımlanması ile ilgilidir (s. 21). Buna karşın konuşma edinilir, doğal bir süreç yeterlidir ve bilgi gerekmez. Yazı çalışması ise bilgi gerektirir. Yazılı olan üzerine yaygın algı ve araştırmalar, yazılı olanın dilsel olan her şeyin ölçüsü olduğu şeklindedir. Brazil (1995) geleneksel olarak dilbilgisi, her zaman bir yazı dilinin dilbilgisi olmuştur şeklinde özetler ve Halliday'dan (1985) alıntıyla "Yazma mevcuttur ancak konuşma gerçekleşir." (s. xxiii) şeklinde aktarır (s. 10). Konuşmanın anadil sahibi için belirgin bir biçimde kolay edinilmesi, yazının ise yıllar boyu süren bir eğitimin ürünü olması ve başarının her zaman olmaması bu algıda etkili olmalıdır. Chafe & Tannen (1987) ise sözlü dil malzemesinin toplanması, saklanması ve incelenmesinin yakın zamana kadar imkânsız olmasının bu ayrımı derinleştirdiğini belirtirler (s. 383). Konuşma ve yazma arasındaki bu çok temel farklılıklar fonolojik, morfolojik, sözdizimsel, sözcük bilgisi veya kadrosu, mantıksal düzenleme vb. yönlerinden kendisini gösterir. Bu farklılıklar, dil araştırmalarında / yaklaşımlarında iki yönlü etkide bulunur:

I. Teorik olarak bu fark göz ardı edilebilir ve sadece yazıya odaklanarak önermelerin doğruluk değeri, yazılı dilden gelen verilere göre sınanır.

II. Bu farklılıklar önemsenir ve konuşulan dilin doğası, üretim koşulları ve üretilme amaçları yazılı dilden farklı olduğundan özgün bir yöntem geliştirilmeye çalışılır.

---

[2] Bloomfield (1973), ilk baskısı 1933 yılında yapılan eserinde, okuryazar olmayan ulusların dillerinin okuryazar ulusların dilleri kadar istikrarlı, düzenli ve zengin olduğunu kaydeder. "Bir dil, hangi yazı sistemini kaydetmek için kullanırsa kullansın dil aynı kalır, tıpkı birisinin fotoğrafını nasıl çektiğinizin önemi olmadığı gibi. Japonların üç yazı sistemi var ve dördüncüsünü geliştiriyorlar. 1928'de Türkler, Arap harfleri yerine Latin alfabesini benimsediklerinde eskisi gibi konuşmaya devam ettiler. Yazıyı incelemek için dil hakkında bir şeyler bilmeliyiz, ancak bunun tersi doğru değildir" (s. 21) şeklinde görüşlerini ortaya koymaktadır. Anlaşılan bilgin, dil için yazıyı öncelikli görmemiştir. Yazar dil çalışmaları için filolojik bir uğraşıya girmeden evvel normal konuşma gözleminin yerinde olduğunu ve çok basit koşullar altında konuşma / ifade etme eylemini gözlemleyerek dilin anlaşılacağını ileri sürer ve gerçek bir konuşma bölümüne yer vererek görüşlerini devam ettirir (s. 22 - 23). İlgili bölümün adı *Use of Language* (s. 21 - 42) şeklindedir. Yazar fonoloji, anlam, sentaks, morfoloji vb. konularına konuşma ile ilgili gözlemlerini paylaştıktan daha sonra yer vermiştir.

Bu yaklaşımlardan birincisini *geleneksel* diğerini *modern* yaklaşım olarak da tasnif edebiliriz. Bu yaklaşım farklarını şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Geleneksel yaklaşımda örnekler, yazılı dilden alınarak sunulur. Böylece ilgili durumu tanıtlayan örnek, tarafsız bir veri deposundan edinilmiş olur. İlgili sonucun konuşma dilinden verilerle sınanması ise denenmez. Çünkü kurallar, ilkeler yazılı dile göre geliştirilmiştir. Doğal olarak bu kurallar, konuşma diline uygulandığında sorun çıkar. *Üslûpçu, idealist dilbilgisel yaklaşım* denilebilir.
- ✓ Modern yaklaşımlarda konuşulan dilin kendiliğinden gerçekleşen şeklinden planlı olan şekline doğru bir aralığın olduğu görülür. Kendiliğinden, o an gelişen doğaçlama konuşma (doğal konuşma - spontane) ile planlı, bir amaç gözeten konuşma arasındaki farklılıklar düşüncenin organize edilmesi, planlanması ve uygulanması noktalarında kendini gösterir. Dil araştırması gerçek zamanlı, etkileşimli, bağlam ve konuşmacılara duyarlı olan konuşma verimleri ile diğerleri arasındaki ayrımları gözetir ve ilkelerini, kurallarını böylece geliştirir. *İletişimsel, bilişsel yaklaşım* denilebilir.
- ✓ Geleneksel yaklaşımda cümle merkezi ve temel birimdir. Sözdizimi tamamlanmış bir sürecin ürünü şeklinde bütün olarak ele alınır. Cümlenin hiyerarşik düzeninde unsurların dağılımına bakılır ve hüküm, dış yapının unsurlarının dizilim rollerine göre kurulur. Düşüncenin düzenlenmesi, düzeltilmesi ve geriye dönüş imkânı bulunur.
- ✓ Modern yaklaşımlarda konuşma dilinin birimi olarak cümle yerine cümlecik denilebilecek parçacıklar kabul edilir ve parça parça çözümlenir. Sözdizimi söylemsel bir tutumun, organizasyonun ve devam eden sürecin bir parçası olarak[3] ele alınır. Düşünce gerçek zamanlı olarak ileriye doğru üretilir.

Konuşma dili ile ilgili yaklaşımlar, konuşmanın üretilme biçimlerine gösterilen ilgi bağlamında ortak özellikleri bakımından sınıflandırılabilir:

I. Hazırlıklı Konuşma: Konuşma dili ile ilgili birincil ilgi konusu, genellikle hazırlıklı, planlı ve kasıtlı konuşmanın yapısal unsurlarıdır (Hazırlık, konuşmanın açılışı ve kapanışı, konuşmacı ve dinleyici arasında dönüt vb.). Bunun devamında konuşmanın yönü, anlamın üretilmesi ve anlayışın güvence altına alınması için izlenecek yöntemler (açıklama, düzeltme vb.) yer alır. Hazırlıklı konuşma bağlamından bakıldığında, konuşma

[3] Torun, Y. (2009) ilgili durumu "Son yıllarda gelişen dil bilimi çalışmaları doğrultusunda, dilde var olan yapıları betimleme ve bu yapıların kullanıldığı bağlam içinde işlevini belirleme ve dili kendi içinde bir bütün olarak ele alma gereği ortaya çıkmıştır." (s. 22) şeklinde tespit etmektedir.

dilinin özellikleri arasında yer alan genellikle kısa ve eksiltili cümleler, konuşmanın organizasyonu ve bağlamsallaştırılması açısından hatalı görülür. Yazılı metinlerin sahip olduğu özelliklerin konuşmaya yansıtılması, standart ve profesyonel konuşma, hazırlıklı konuşma bağlamında ele alınır. Konuşma eğitiminin konusu, düşüncenin düzenli organizasyonu ve sunumuna odaklıdır. Konuşma eğitimini konu edinen yayınlar bu ilginin sonucu olarak görülebilir. Benzer olarak ikinci dil öğrenicisi için hazırlanan konuşma eğitimi ile ilgili çalışmalar da bu kategori altında değerlendirilebilir.

II. Yazılı Dille Bağlantılı Olarak Konuşma: Konuşma dili ile ilgili ikincil ilgi konusu, yazılı dile dayanılarak üretilen standartların konuşma diline uyarlanması sonucu ortaya çıkan özellikle fonolojik hususları ihtiva eden telaffuz (sesletim) odaklı unsurlardır. Standart yazı dili ve buna bağlı standart konuşma dili, genellikle yerli unsurlar arasından seçilen varyanta[4] dayanır ve bu varyantın yüksek temsiliyete haiz olması beklenir. Standart varyant dışında gözüken yerel ağızlar, kişisel kullanımlar ve özel dilsel durumlar (jargon, argo vb.) konuşma dilinin uzantıları arasındadır. Sözlüklerde standart sesletim yanında diğer sesletimlere (halk ağzı, kaba konuşma vb.) yer verildiği de görülür. Alıntı sözcüklerin sesletimi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Sesletimi ve dolayısıyla seslik olayları ele alan çalışmalar, edebiyat verimlerini seslik olaylar merkezinde konuşma dili ile ilgili olacak biçimde değerlendiren incelemeler, bu ilginin sonuçları arasında sayılabilir.

III. Teknolojik Gelişmeyle Bağlantılı Olarak Konuşma: Konuşma dili ile ilgili üçüncül ilgi konusu, teknolojik araçların gelişimine paralel olacak biçimde nicel kapasitesi oldukça yüksek genellikle ulusal sözlü derlemler, bilgisayar tabanlı konuşma tanıma, doğrulama, konuşma modelleri, konuşma çevirisi vb. gelişme potansiyeli gittikçe artan unsurlardır. Yazılı dile ait unsurların betimlenmesinde yazarak kaydetmenin sunduğu olanaklar, konuşulan dilin kaydı sayesinde dil çalışmalarında önceki dönemleri aşan yeni yaklaşımların doğmasına kaynaklık etmektedir. Sözlü derlem çalışmaları,[5]

---

[4] Varyantların oluşma süreçleri ve türleri hakkında bir makale kaleme alan Demir (2010), standart varyantı diğer varyantlardan ayıran önemli özelliklerin başında, "doğru" biçimlerin yazım kılavuzu, sözlükler ve dilbilgisi kitapları gibi başvuru kaynaklarında kaydedilmiş olma anlamında kodlanmışlık gelir (s. 96) şeklinde değerlendirir ve "Standart varyant, öncelikle yazı dilidir. Yazılı varyantın normları daha katı kurallara bağlanmıştır. Elbette standart bir konuşma dilinden de söz edilebilir. Ancak standart konuşma dilinin normları yazı diline göre daha esnektir." (s. 97) şeklinde ekler.

[5] Türkçedeki sözlü derlem çalışmaları ile ilgili raporunda Yılmaz (2012), ODTÜ, Ankara, İzmir Dokuz Eylül ve Mersin Üniversitelerinde bazı derlem çalışmaları vardır ancak bunlar da geniş çaplı sözlü derlem verileri oluşturmaya yönelik kapsamlı projeler değildir. (s. 166) şeklinde değerlendirmiş ve 2005 yılından bu yana devam eden sözlü Türkçe derlem oluşturma projesi (Global COE Program) kapsamında dilbilimsel yapı ve kökenleri ile işleyişleri farklı diller arasında Türk dilinin de yer aldığı (s. 165) projenin tanıtımına

giderek daha çok sözlü veriye dayanan ve konuşmayı söz konusu eden çalışmaların artışı bu bağlamda değerlendirilebilir.

IV. Gerçek Zamanlı, Kendiliğinden Konuşma: Konuşma planlanmamıştır ve gerçek zamanlıdır, bu yüzden düzeltme olmadan ilerler. Kısa süreli hafıza tarafından sınırlandırılmıştır. Genellikle yüz yüze konuşan insanlar tarafından belli bir bağlamda üretilir. Konuşmacıların ses perdesi, ritmi, ses kalitesi vb. unsurlar önemli bir yer tutar. Yüz yüze konuşmaya jestler, bakışlar, yüz ifadeleri ve vücut duruşu da dâhildir. Miller & Weinert (1998), *spontane* konuşma olarak adlandırdıkları gerçek zamanlı konuşmada bilginin anında üretildiği için her cümlede ve küçük miktarda görüldüğünü belirtirler. Spontane konuşma ile ilgili olarak "Tipik olarak çok daha az gramer kurallarına sahiptir. Yazılı dile göre cümle koordinasyonu daha azdır (parataksis). İfadeler yazılı dile göre daha az karmaşıktır. Sözdizimsel unsurlar arasındaki bağlantılar, deiktikler yoluyla (Deiktik: Anlamın içerikten çıkarılmasını sağlayan unsurlar; *burada, siz, ben, oradaki* veya *bir sonraki salı*, ses işaretleri vb.) sağlanır. İnformal konuşma dilini analiz etmek için cümle, kullanışlı bir birim değildir" (s. 22 - 23) şeklinde görüşlerini ortaya koymuşlardır. Türkçenin konuşma dilinin yapısını {ki} üzerinden tanıtlayan Schröeder (2002), benzer bir tespiti "Planlanmamış / sözlü söylem, bilgiyi daha küçük, sözdizimsel özerk birimlerde düzenleme eğilimindedir. Bilginin bu şekilde bölünmesi onu dinleyici için daha kolay erişilebilir kılar, dinleyiciye "dönüt alma" için daha fazla fırsat verir ve konuşmacının konuşması "ilerledikçe" yani sürekli olarak bunu muhatabın dilbilimsel ve dilbilimsel olmayan tepkilerine ve dil - dışı bağlama göre ayarlayarak ilerler (s. 81 -82) şeklinde yapmıştır. Kendiliğinden konuşmada bilgisel yapının iletişim ortamı, muhatabın durumu, algısal bilgi, dünya bilgisi vb. unsurlara bağlı olarak dile getirildiği anlaşılmaktadır. Gerçek zamanlı bir konuşmada ifadelerin daha yerel bir aralıkta gerçekleşmesi, sözcük kadrosunun sınırlı kullanımı ve tekrarlara daha fazla yer verilmesi de beklenmelidir.

2.1.1. Konuşma Dili Olarak Türkçe

Tarihsel gelişim ve dil edinimi açısından konuşma, birincil iletişim biçimidir. Böyle olmasına karşın konuşulan dil, yazılı dille karşılaştırıldığında yazılı dilden sapan ve kendi kurallarına sahip bir dil sistemi veya “eksik” bir dil sistemi olarak kabul

---

yer vermiştir. Araştırması 2005 - 2010 yılları arasını kapsamaktadır. ODTÜ Sözlü Türkçe Derlemi, Mersin Üniversitesi Türkçe Ulusal Derlemi hâlihazırda kullanılan derlemler arasındadır.

edilmiştir. Konuşulan dilin özellikleri arasında yer alan unsurlar şöyle sıralanabilir:

- Genellikle tamamlanmamış cümleler (bağımsız hükümler ya da bağlama göre değer kazanan hükümler ya da dinleyicinin algısına bırakılan hükümler, eksiltili cümleler, boşluk / ara / soluk gösteren üç noktalı yapılar veya işaretleyiciler vb.);
- Cümle yapılarının karıştırılması (kesin sınırları bulunmadan basit ya da birleşik cümle dizilimleri vb.);
- Tipik olmayan sözdizimsel yapıların sık kullanımı (konu vb.);

(1) a. Ömer okula gitti. (Konu: Ömer, odak: okula)

b. Okula Ömer gitti. (Konu: Okula, odak: Ömer) (İşsever 2000, s. 8) Örnek bağlamında (b) cümlesi (a) cümlesinden daha sık kullanılır.[6]

- Bilgi, keyfi parçalar hâlinde sunulmaz. Yeni ve eski bilgi, konu ve yorum, odak veya ayrıntı dağılımında kullanıcıya bağlı (pragmatik) bir temel bulunur. Türkçe konuşma dilinde, cümlede yüklem sonrası konum daha sık kullanılır (Schröeder, 2002, s. 82)[7].
- Yan yana yerleştirmenin hiyerarşik cümle düzenine göre daha sık kullanımı (Parataksisin hipotaksise karşı baskınlığı. Sözdizimsel düzlemde konuşma dili unsurlarını süreç içinde toplayarak ilerler, yazılı dilde ise sözdiziminde sıralayarak ilerler ve daha iyi bir cümle için sürecin sonunda başa dönülebilir.);
- Söylem belirteçlerinin daha sık kullanımı (Söylem işaretleyicisi; *işte, şey, yani, haydi, evet, yok* vb.); (Yılmaz & Yılmaz (2006), kipsel belirteçler (görüş bildirenler: *ben, bence, bana göre* vb. gerçeklik bildirenler: *gerçekten, aslında, belki, tabi* vb. nitelik bildirenler: *büyük, iyi, güzel, yanlış* vb. (s. 206 - 208);
- Konuşma dilinin tipik iletişimsel işlevi (Sözdizimi dışında kalan unsurları göstermek veya bağlantı sağlayıcı araçlar olarak örneğin parçalarüstü unsurlar tonlama; Demircan (2015), 12 maddede özetlemiştir: Yüksek perdeden alçak perdeye sekerek düşme ve alçak perdede uzatma: *Yükseeel*! *Umuuut*! *Özgeee*! vb. (s. 168).
- Zamirlerin daha sık kullanıldığı görülür. Sözdizimindeki unsurlar arasındaki bağlantıyı

---

[6] İşsever (2000) konu - odak değişmesini konuşma dili bağlamında değerlendirmiştir. "Konu - odak bilgisinin tümcedeki bu farklı dağılımı, konuşucuların tümcenin belirli bir anda taşıdığı bilgiyi yapılandırırken dinleyicilerinin inanç, bilgi ve dikkat durumlarını göz önünde bulundurduğunu göstermektedir (Chafe 1976, Prince 1986, Vallduví 1992). (...) Bir başka deyişle, bilginin tümcedeki yapılanışıyla iletişim bağlamı arasında sıkı bir ilişki vardır" (s. 9).

[7] Schröeder (2002), Türkçede yüklem sonrası pozisyonunun en tutarlı kullanımının sorularda bulunduğunu ileri sürer. "Soru kelimesi ardından gelen yüklem sonrası konumda ortaya çıkma eğilimine sahip yapılara dikkat çekiyoruz. Örneğin (19)'da [D: yani nasıl **ol-du** dikiş-i bırak-ıp buna geç-iş-in] ifadesinde yüklem sonrası isim yapısı, konuşmacının daha önce verdiği bilgileri içerir. Örnek, yüklem sonrası konumdaki konu kurucunun karmaşık bir metin referansı olabileceğini göstermektedir" (s. 83) şeklinde ekler. Görülen o ki pragmatik bir işlev olarak yüklem arkası kullanılmaktadır.

sağlayan bağlaçlar yerine konuşmanın gerçekleştiği bağlamın algısal unsurları, dinleyicinin dünya bilgisi, sözün ezgisi (bürün, ton, durak, vurgu vb.) bağlantıyı sağlayan unsurlar arasında sayılabilir.

Konuşma diline ilişkin araştırmalarda "ortada duran konuşma nesnesi" sadece sözdizimsel yapıların değil seslik, biçimsel yapıların da daha genel bilişsel yapılara atıfta bulunulması ile daha anlaşılır bir düzeye kavuşabilir. Johanson (2001), "Her ne kadar dilin aslında, şu sözlerde de dile getirildiği gibi 'yazıdan değil sesten' oluşmasıyla yazılı kodun temel bir anlamda sözlü olana göre ikincil görülmesi gerekirse de, her iki ortaya çıkış biçimi de dilbilimsel incelemenin eşit değerlere sahip unsurları olarak kabul edilmelidir" (s. 216) diyerek yazılı dil ve konuşma dilinde içerilen farkları, araştırma nesnesi bağlamında dengeli bir biçimde ele almayı önermektedir. Auer (1990) ise daha geniş bir perspektifle konuşulan diller arasındaki farkın yazılı dile göre azaldığını ifade eder. "Daha az fark vardır çünkü dilin evrensel bilişsel - pragmatik temelleri her zaman aynı doğal yapıları önerir. Belirli bir yakınsama gözlemlenebilir olmalıdır, *örn.* tipolojik olarak çok açık katı bir SOV dili olarak Türkçe[8] ve saf olmayan bir SVO dili olarak (SOV eğilimi ile) Almanca arasındaki mesafe biraz daha azalmıştır." (s. 272) tespitinde bulunur. Konuşma dilini ele alan araştırmaların en azından çerçeve ilkeleri bu denge ve genişliği gözetmelidir.

2.1.2. Konuşma Dili Olarak Türkçe İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Türkçede konuşma dili ile ilgili yapılan incelemeler arasında görülen bir çalışma, 1898 tarihli G. Jakob'un *Zur grammatik des vulgär - Türkischen* (Halk Türkçesinin dilbilgisi üzerine) adlı çalışmasıdır. Kunos'un halk dilinden derlediği metinlerin dâhil edildiği (1896) çalışmalara da yer verilen makalede ayrıca üç Karagöz oyununa, folklorik parçalara (1887), türkülere (1888), ortaoyunu (1889) örneklerine yer verilmiş ve ilgili malzeme Türk Halk dili bağlamında ele alınmıştır. Konuşma dilini teorik olarak ele alan müstakil eserler olarak Eren ve Sevim'in (1947) *Milletlerarası fonetik işaretleriyle konuşma dilimiz* ve İ. Ergenç'in (2002), *Konuşma dili ve Türkçenin söyleyiş sözlüğü* zikredilebilir.

Konuşma dilini çeşitli yönlerden ele alan ilgili çalışmalar, *geleneksel* ve *modern*

[8] Auer (1990), Türkçeyi konuşma dili bakımından ele aldığı çalışmasında üç olgudan söz eder: 1. Basit sentaksta SOV pozisyonundan sapmalar (Yüklem ardına gelen nesne yapıları) 2. Sağa dallanan yapılar veya paratakslarla düzenleme (Zarf - sıfat - isim-fiilli yapılar) 3. Semantik bir işlevle kullanılan soru parçacığı {mI} ardından gelen yapılar a. Ahmet geliyor mu? b. Ahmet mi geliyor? (s. 273 - 288).

çalışmalar başlığı altında tasnif edilmiştir. Geleneksel çalışmalar üslûpçu dilbilgisine dayalı olarak sözcük düzeyinde sesletim, söyleyiş ve fonolojik olaylar, bağlantılı olmak üzere derleme ve ağız çalışmaları ve konuya ilişkin teorik yaklaşımları içermektedir. Modern çalışmalarda ise genellikle *sözlü dil* olarak adlandırılan sözceleme, sözdizimsel unsurlar ve sözlü derlem çalışmaları ve ilgili teorik yaklaşımlara yer veren incelemeleri içermektedir. Müstakil eserlerin sayıca azlığı karşısında eğitsel amaçları da yansıtacak biçimde söyleyişi içeren incelemelerin görece fazlalığı dikkat çekmektedir. Tasnif yoluyla alanyazındaki çalışmaların yaygın ele aldığı temaları, önemli bulduğu konuşma dili alanlarını sunabilmek amaçlanmıştır. Konuşmayı eğitsel bir araştırma alanı olarak ele alan çalışmalar, bu kapsamın dışında tutulmuştur. Dipnot olarak ilgili eserlerin tam bir künyesi görülebilir.

Geleneksel çalışmalar[9]**:** Öncelikli olarak sözcük düzleminde sesletim / söyleyiş ve ilgili olmak üzere fonolojik hadiselerin ele alındığı görülür. Özellikle Arapça ve Farsça

[9] Yalçıner, N. (1999). İstanbul Türkçesi konuşma dili (1930-1950). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Buran, A. (2002). Konuşma dili yazı dili ilişkileri ve derleme faaliyetleri**.** *Türkbilig* (4), 97-104.
Buran, A. (2004). Konuşma dili -yazı dili ilişkileri Cumhuriyet Devrinde yazı dilinin ağızlardan aldığı kelimeler üzerine bir değerlendirme. *Zeynep Korkmaz Armağanı*. 80-102. Ankara: TDK Yayınları.
Kansızoğlu H. (2012). Konuşma dili ve yazı dili etkileşimi. *BÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* (1/1), 217- 235.
Dursunoğlu, H. (2006). Türkiye Türkçesinde konuşma dili ile yazı dili arasındaki ilişki. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (30), 1 - 21.
İlanbey, Ö & Can, R. (2016). Ortaokul öğrencilerinin yazılı anlatımlarında konuşma dili unsurlarının incelenmesi. *Zeıtschrıft Für Dıe Welt Der Türken* (8/2), 241 - 256.
Yaman, H. & Erdoğan, Y. (2007). İnternet kullanımının Türkçeye etkileri: nitel bir araştırma. *Journal of Language and Linguistic Studies* (3/2), 237 - 249.
Akbıyık, C. & Karadüz, A. & Seferoğlu, S. (2013). Öğrencilerin internet ortamında kullandıkları yazılı sohbet dili üzerine bir araştırma. *Bilig* (64), 1 - 22.
Yüceol Özezen, M. (2010a). Türkçenin ağ ortamındaki yazımı ve bunun ses bilimsel yapıyla bağlantıları. *Bilig* (53), 233 - 256.
Gezer, S. (2002). Kur'an'daki belirsiz anlatımlar / mübhemât sözlü dil bağlamında bir yaklaşım. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1/2). 253 - 264.
Barın, M. (2018). Konuşma becerisi: konuşma ve yazı dili. *Journal of Graduate School of Social Sciences* (22). 1903 - 1913.
Yücel, C. (1953). Roman ve hikâyemizde konuşma dili. *Yeditepe Dergisi*.
Türk, O. (2017). Türkçe öğretmenlerinin konuşma ilgileri ve sınıf içinde kullandıkları konuşma dili üzerine bir araştırma. *Turkish Studies* (12/6), 783 - 798.
Erdem, İ. (2013). Konuşma dili açısından Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin bugünkü durumu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi* (1/1), 92 - 100.
Özkan, M. (2018). *Safahat'ta konuşma dili*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayıncılık.
Özdemir, M. & Dağtaş, A. (2014). Sadeleşme tartışmaları: 1970 yılı "Türk Dili" dergisinde Arapça, Farsça ve Batı dillerinden gelen kelimelere karşı takınılan tavır. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (11/26), 27 - 51.
Karadamla, A. H. (2018). Emine Işınsu'nun "Azap Toprakları" romanında konuşma dilinin yansımaları üzerine. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi* (2/1), 74 - 82.
Boylu, E. & Çal, P. & Ustabulut, M. (2018). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türkçede konuşma ve yazı dili arasındaki farklılıklara ilişkin görüşleri. *Teke Dergisi* (7/1), 459 - 480.
Özbek, E. (2011). İhsan Oktay Anar'ın romanlarında sözlü geleneğin dile yansıması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (12), 137 - 156.

(ikincil) daha sonra diğer dillerden alıntılanan sözcükler sesletim bakımından değerlendirilir. Alıntı kelimelerde uzun ünlülerin sesletimi, palatal ve velar ünsüzlerin ayrımı, yakın ünsüzlerde sesletimin görünümleri ele alınmış ve Türkçe söyleyişin / sesletimin özgünlüğünü vurgulayan bir yol benimsetilmeye çalışılmıştır. Harf değişikliğinin fonolojik meselelerde etkide bulunduğu görülmektedir. Halk diline ait derlemeler de bu başlık altında değerlendirilebilir.

Ağız ve derleme çalışmalarını konuşma ve yazı dili arasındaki bağlantı bakımından inceleyen çalışmalar Yalçıner (1999); Buran (2002 ve 2004); sözcüklerin yazım, söyleyiş veya sesletim bakımından ele alan çalışmalar Dursunoğlu (2006); Yüceol Özezen (2010); Erdem (2013); Özdemir & Dağtaş (2014); edebiyat eserlerini ele alan çalışmalar Yücel (1953); Özbek (2011); Özkan (2018); Karadamla (2018); konuşma ve yazı dili arasındaki etkileşimi teorik, sesletim ve eğitsel düzlemde ele alan çalışmalar Yaman & Erdoğan (2007); Kansızoğlu (2012); Karadüz & Seferoğlu (2013); İlanbey & Can (2016); Akbıyık & Türk (2017); Boylu & Çal & Ustabulut (2018); anlamsal olarak konuşma diline yer veren çalışmalar arasında Gezer (2002); Barın (2018) sayılabilir.

Modern Çalışmalar[10]*:* Sözlü derlemler yardımıyla konuşulan Türkçenin

[10] Akın, L. (2015). Konuşma dili grameri ve sözlü derlemlerden yararlanarak konuşma dili özelliklerinin tespiti. *Türkiyat Mecmuası* (25/1), 1-28.
Açıkalın, I. (1991). Türk gençlerinin yaşıtları arasında kullandıkları konuşma biçimleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* 75 - 78.
Yılmaz, s. & Yılmaz, A. (2012). Konuşma dili olarak Türkçenin iki temel alanda incelenmesi: tonlama ve sözceleme. *İÜ Edebiyat Fakültesi TDE Dergisi* (35), 197 - 228.
Atar, C. (2017). Konuşma çözümlemesi ve uygulamalı dil bilim. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi* (1/1), 17 - 25.
Sert, U. & Balaban, U. (2015). Çevrimiçi görev - temelli etkileşimde ortaklaşa bilgi yapılandırmasının konuşma çözümlemesiyle incelenmesi. *MÜ Dil ve Edebiyat Dergisi* (12/2), 45 - 72.
Yılmaz, S. & Yılmaz, A. U. (2012). Yaşar Kemal'in "İnce Memed" romanında konuşma dili yapısının söylem dilbilimi ışığında incelenmesi. *Taurida National University Philology, Series Social Communications* (25/64). 247 - 253.
Coşkun, M. V. & Yılmaz, S. (2011, 22 - 24 Aralık). Türkiye Türkçesinde konuşma cümlelerinde kelime sonunda" r" sesi üretimi. *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Muğla.
Alparslan, E. (2007). Konuşma dilinden yazı diline: Abecesel çeviri-yazı tasarımı. *HÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* (24 /1), 23 - 40.
Zeybek, I. (2012). Yeni bir iletişim dizgesi: Chat dili. *İÜ İletişim Fakültesi Dergisi* (14), 417 - 434.
Doğru, F. (2019). Türkçede konuşma anında kendini düzeltme. *TDAY Belleten* (68), 227 - 253.
Sönmez, S. (1990). Sözlü dil / yazılı dil. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 119 - 122.
Sarıca, M. (2005). *Yeni dilbilim kuramları ışığında sözlü dil yapısı* (Düz. M. Sarıca). İstanbul: Multilingual Yayınları.
Yılmaz, S. (2008, 8 Mayıs). Sözlü dilde söyleme başlarken kullanılan dilbilimsel belirtiler. *22. Ulusal Dilbilim Kurultayı*, 100. Yıl Üniversitesi, Van.
Karahan, F. (2013, 2 - 4 Mayıs). Mahkeme söylemi: davalarda kullanılan sözlü dil ve dava tutanaklarının dilsel özellikleri. *27. Ulusal Dilbilim Kurultayı*, HÜ İngiliz Dilbilimi Bölümü, Antalya.
Kanık, M. (2015). Sözlü Türkçe derleminde geniş zaman ve şimdiki zamanın işlevleri. *Journal of Language and Linguistic Studies,* 11(1), 103-115.
Özcan, G. & Aksan, Y. (2017). Sözlü Türkçede evet'in görünümleri: Sözlü Türkçe Derlemi'nden bulgular. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi* (14 /2), 15 - 35.

betimlenmesi çalışmalarının yürütüldüğü görülür. Bu çalışmaların ses laboratuvarları desteğinde ve bilgisayarlı korpuslar sayesinde arttığı söylenebilir. Bu yolla doğal ortam konuşmaları kayıt altına alınır. Doğaçlama konuşmalar, gerçek zamanlı iletişim konuşmaları ve kayıt sayesinde tespit edilen tonlama ve sözceleme unsurlarının incelemesinin yapıldığı da görülür.

Sözlü derlemin kendisini veya sözlü derleme dayalı olarak konuşma dilini sözdizimsel olarak da ele alan çalışmalar Yılmaz & Yılmaz (2012); Akın (2015); Kanık (2015); edimbilim ve söylembilim çalışmalarında konuşma dilini ele alan çalışmalar Açıkalın (1991); Yılmaz (2008); Yılmaz & Yılmaz (2012); Zeybek (2012); Karahan (2013); Özcan & Aksan (2017); Altunay & Aslan (2018); Doğru (2019), uygulamalı dilbilim (bilgisayarlı uygulamalar dâhil) çerçevesinde konuşma dilini inceleyen çalışmalar Alparslan (1992); Coşkun & Yılmaz (2011); Sert & Balaban (2015); Atar (2017); teorik bir mesele olarak konuşma dili / sözlü dil ile ilgili yapılan çalışmalar arasında Sönmez (1990); Sarıca (2005) sayılabilir.

Geleneksel ve modern çalışmalar, Türkçenin konuşma dili olarak betimlenmesi amacıyla yayınlanan kitap ve makaleleri içermektedir. Ayrıca konuyla ilgili tezler[11]de hazırlanmıştır. Yabancı dil bölümleri ve bilgisayarlı dil işleme hariç tutulduğunda ağız çalışmaları bakımından Yalçıner (1999); dilbilimsel bir inceleme Yıldız (2010); Bayazıt (2018); eğitim içerikli İlanbey (2016) tezleri konuyla doğrudan ilgili tezler arasındadır. Türkçenin konuşma dili olarak betimlenmesi çalışmaları Türkçenin yazı dili olarak ele alındığı çalışmaların sayısı ve kapasitesi ile kıyaslanamaz bir profildedir. Çağın imkânları da göz önüne alındığında konuşma dili ile ilgili çalışmaların sayısı ve niteliğinde bir artışın beklenmesi ise tabiidir.

2.2. Tarihsel Metinlerde Konuşma Dili İncelemesi

Konuşma dili ile ilgili verilerin tarihsel metinler yardımıyla tanımlanması ve sınıflandırılması, bazı ölçütlerin kullanılmasını gerektirir. Zira standart olmayan,

---

Altunay, A. & Aslan, Y. (2018). Türkçede edimsel belirleyiciler olarak hayır ve yok: Sözlü Türkçe derlemi'nden bulgular. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi* (15), 23 - 43.

[11]Yalçıner, N. (1999). İstanbul Türkçesi konuşma dili (1930-1950). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, İ. (2010). Sözlü dildeki bağımlı ardılların kullanım sıklığı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bayazıt, Z. (2018). Türkçe konuşma dilinde duygusal prozodi ve sözel bileşenlerin incelenmesine yönelik nörodilbilimsel bir inceleme. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İlanbey, Ö. (2016). Ortaokul öğrencilerinin yazılı anlatımlarında konuşma dili unsurlarının incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* AEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

yazarının bilgisi ve görgüsü ile sınırlandırılmış, doğruluğu ve geçerliliğinin her durumda kontrol edilmesi gereken, göreceli olarak değerli metinler arasından seçim yapmak gerekir. Herhangi bir dilsel analizden önce metinlerin üretilme amacı, konuşma dilini yansıtıp yansıtmadıkları bakımından tespit edilebilmelidir. Böyle bir sınıflandırmada ilgili metnin

- ✓ Konuşma diline dair veriler taşıması (kelime listesi, sözlük, deyim, atasözü vb.),
- ✓ İletişimsel amaçla o metnin oluşturulması (mektuplaşma vb.),
- ✓ Gerçek bir yaşam deneyimine dayanması (diyalog, mükâleme vb.),
- ✓ Sözlü olarak dile getirmek amacıyla oluşturulması (fabl, mesel, soru - cevap vb.).

türünden anılan amaçlar için hazırlanmış olması beklenir. Bu sınıflandırma yaklaşımı, başka amaçla yazılmış metin türlerini de dışlamaz. Örneğin çeviri yazı metinlerinde gramer konularını işleyen metinler, dinî metinler vb. konuşma dilini yansıtan unsurlar bakımından değerlendirilebilir. Ancak ilgili metinlerin konuşma dili açısından sundukları katkı bahsinde üretilme amaçları vb. belirtilerek yer verilmesi gerekir. Karakteristik olarak konuşma diline dair üretilen bir metinle dolaylı olarak konuşma diline ait bir metnin incelemede derecelendirilmesi verilerin sağlamlığı, tutarlılığı ve doğruluğu açısından önemlidir.

İlgili konuşma metinlerinin kaydının nasıl tutulduğu da önemlidir. Doğrudan kaydın olduğu canlı konuşmanın o anda veya kısa bir süre sonra yazıya geçirildiği metin örnekleri bulunduğu gibi üzerinde düzeltme yapılan (özellikle dinî, siyasî metinler vb.) konuşma dilini yansıtan metinler arasında da bir derecelendirme yapılmalıdır. Başkalarından duyduğu ifadelere olduğu gibi yer veren, konuşma dilinin tipik kullanımlarına, tekrar ve geri dönüşlerine yer veren metinler karakteristik konuşma metinleri olarak belirlendikten sonra diğer metinlere derecesine göre yer verilmesi yararlıdır. Konuşmacıların nitelikleri belirtilmelidir. Okuryazarlıkları, cinsiyetleri, meslekleri, anadil konuşuru veya yabancı dil sahibi vb. olup olmadıkları türünden özelliklere konuşma diline ait verilerin tasnifinde göz önünde bulundurulması gereken veriler olarak yer verilmelidir.

Tarihsel metinlerin dilsel özellikleri ait oldukları dönemin izlerini taşır. Bu bakımdan dönemin genel özellikleri, ilkeler, kurallar vb. standart olan özellikler ve değişkenler bakımından tanımlanabilir olmalıdır. Yazılı dile ait betimlemelerin sayıca fazlalığı, konuşma dilinin ikincil görülmesi veya yazılı dile ait baskın referansların konuşma diline uyarlanması ilgili incelemenin aşması gereken problemler olarak

gözükmektedir. Konuşma diline ait verilerin yazılı metinler üzerinden tanımlanmaya çalışılması benzer bir sorunun doğal parçası olarak görülebilir.

Çeviri yazı metinlerinin üretildiği dönemin tarihsel - dilsel özellikleri alanyazında *Osmanlıca* veya *Osmanlı Türkçesi* başlığı altında ele alınmaktadır. İlgili kavramlaştırmalar, çeviri yazı metinleri ve konuşma dili bağlamında yeniden değerlendirilmiştir.

2.2.1. Osmanlıca İle İlgili Yaklaşımlar

Osmanlıcanın sınırlarını belirlemede çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Sürdürülen tartışmalarda değişen oranlarda siyasî, tarihî olayların temel ölçüt sayıldığı[12] yaklaşımların izleri bulunmaktadır. İlgili kavramlaştırmalar, üç ana tutum etrafında gösterilmeye çalışılmıştır.

I. Doğrudan siyasî ölçütlerin kullanıldığı yaklaşımlar: Bu yaklaşımda dilsel adlandırma, dönemin başat siyasî oluşumu etrafında yapılmıştır. Buna göre Osmanlı devletinin / imparatorluğunun dili, hanedanın adı da olan *Osmanlıca* (benzer olarak Karahanlıca, Çağatayca vd.) olarak tanımlanabilir. Dilsel dönemlerin ayrılmasında da siyasî olarak önemli bir olayla paralellik gözlenir ve buna göre İstanbul'un fethi (Demir & Yılmaz 2002, s. 475; Ergin 2004, s. 19, 26; Özkan 2007, s. 484; Gümüşkılıç 2008, s. 275; Tulum 2010, s. 3; Korkmaz 2013, s. 110) belirgin bir ayrım noktası olarak kabul edilir. Varyantlar arasında sade - orta - süslü olmak üzere yansımasını bulan üst tabaka / yüksek dil yani *Fasih Osmanlıca* (Almanca *Hochosmanisch* yani yüksek Osmanlıca[13])

[12] Osmanlıca dönemlendirme çalışmalarında klasik bir yöntemle tarihi, siyasî olaylar merkezde yer alır. Dille ilgili tasniflerin yanında aralarında yakınlık olması beklenen mimarlık ve müzik vb. kültürel alanlara ait tasniflerin birlikte ele alınması muhtemeldir ki ilginç karşılaştırmalar yapmak imkânı sunmaktadır. Konuyla ilgili olarak Fırat (2019) makalesi Osmanlı Dönemi müzik anlayışını dönemlendirme çalışmalarını ele almıştır. Makalede Y. Akçura (tarih), C. E. Arseven (mimarlık) ve W. Feldman ve E. Berker (müzik) tasniflerinin birlikte göründüğü tablo (s. 158) kesişmelerin sanıldığı kadar tam örtüşmediğini de göstermektedir. Konumuz bağlamında 16. yy. - 18. yy. arası farklı yüzyılları içerecek biçimde yükselme - duraklama - gerileme (tarih); klasik, yenileştirilen klasik, Barok (Lale Devri) üslûp (mimarî); preklasik, klasik, neoklasik / erken modern, modern (müzik) dönemlendirmeleri yapıldığı görülmektedir.

[13] İlgili tanım Hazai'de (2012) bulunur (s. 26). Devamla bu kavramla Osmanlı toplumunda sıkı sıkıya İslam kültürüne bağlı ve Arapça ile Farsça temeline dayalı bir eğitim görmüş bazı imtiyazlı çevrelerin yeni ve üst düzey ürünlerinin kastedildiğini belirtir. Alman Türkoloji literatüründe bu durumu ifade etmek üzere *Hochosmanisch* yani Fasih Osmanlıca teriminin Türkçe ile ilgisi azalmış hatta örtülmüş dilsel bir durumu ifade etmek için kullanıldığı tespitini de ekler (*age*). Alman dilinin tarihi dönemlendirmesi bu tasnifte etkili olmalıdır: 750 - 1050: Althochdeutsch (Eski Yüksek Almanca); 1050 - 1350: Mittelhochdeutsch (Orta Yüksek Almanca); 1350 - 1650: Frühneuhochdeutsch (Erken Modern Yüksek Almanca); 1650 sonrası: Neuhochdeutsch (Yeni Yüksek Almanca) şeklindedir. *Fasih* kavramının tercihi ve kullanımı ise Arapçanın *füseha* ve *avam* olarak ayrılmasının Türkçedeki tezahürü olarak değerlendirilebilir. Araştırmalar bu etkiyi dışsal bulduğundan fazla yer vermemiş olmalıdır. Oysaki üst dil veya yüksek dil kavramının içeriğinde Arapçaya yakınlık veya uzaklık etkisinin bulunduğu açık bir biçimde görülmektedir.

ile buna karşıt pozisyonda konumlanan *halk dili* (Kaba Türkçe, Türkî - i basit ve çeviri yazı metinlerinde sıkça kullanılan *vulgare* kavramı bu bağlamda değer kazanır.) sayılabilir. Yüksek bürokrasi yazışmaları, üst düzey edebiyat verimlerinin gereksindiği eğitimle edinilecek bir dilsel durum ve özenli telaffuz karşısında eğitim görmeden doğal olarak edinilmiş, iletişimde kullanılan, telaffuzun sıradanlığı (Galatât sözlükleri bu bağlamda değer kazanırlar.) karşıtlığın taraflarını oluşturur. Denilebilir ki uzun süre bu tasnif kullanılmış ve ömrünün uzunluğunu da imparatorluklar çağının başlangıcı ve bitişi tayin etmiştir. Geleneksel filolojik yaklaşımı, çeviri yazı metinlerinin üretildiği ortamları ve yazarlarını, dili kültürel - tarihî - sosyal bir sembol olarak değerlendiren yaklaşımları bu bağlamda değerlendirebiliriz.

II. Dolaylı siyasî ölçütlerin kullanıldığı yaklaşımlar: Bu yaklaşımda siyasal (sosyal, tarihî, kültürel vb.) ve dilsel olarak ayrım yerine her iki durum da göz önünde bulundurulmak istenebilir. *Osmanlıca* veya *Osmanlı Türkçesi* arasında kesin ayrım yapılmayabilir. Hareket noktası veya kaynaklandığı yer, siyasî bir oluşumun adı olmasına karşın dilsel referansların da ihmal edilmemesi gereği vurgulanır. Buna göre Arapça kelimelerin aynen yazılması, Türkçe kelimelerin yazımındaki özellikler vb. genellikle yazıma ait unsurların öne geçerek tasnife dâhil edildiği yaklaşımların etkisi görülür. Ancak dilsel dönemlendirmede bu yazım özellikleri, ayırt edici bir işlev üstlenmez. Bunun yerine karma bir yazı dilinin başka bir alfabeye geçişini sağlayan bir siyasal duruma atıf yapılabilir. Her durumda siyasal, toplumsal, kültürel süreçlerin etkisi göz önünde bulundurulur. Tanzimat aydınlarının ve dilcilerinin arayışlarını, yeni alfabeye geçişin yaşandığı dönemi, yeni sözcük kadrosu (Öz Türkçecilik akımı, Derleme Sözlüğü vb.), diyalekt / ağız araştırmalarını (Anadolu ve dış coğrafya) burada sayabiliriz. Bu görüşün muarızları Türkçenin diğer diller karşısındaki geriye düşen pozisyonunu söz konusu ederek tartışmaya katılırlar.

III. Dillik ölçütlerin saf hâliyle kullanıldığı yaklaşımlar: Henüz sadece dillik ölçütlerin kullanıldığı bir tasnif bulunmaz. Temel yaklaşım, dillik bir olgunun ancak dille açıklanabilir olduğu üzerinedir. Dilin üretim süreçlerinde yapısal ve kalıcı bir değişimin şu ya da bu oranda gözlendiği aşamalar *dillik dönem* olarak adlandırılabilir. Bunun tespitinde de seslik hadiseler daha az göz önünde bulundurulmak üzere sözdizim, dilsel küçük parçaların dizilimi, kategorik farklılaşma (örneğin cinsiyet kategorisinin silikleşmesi ya da kazanılması; sözdiziminde tipolojik değişim; sola dallanma yerine sağa dallanma; çokluk kategorisinin izlerinin silinmesi *beş elmalar* yerine *beş elma* vb.) gibi

dilsel yapının bizatihi kendine has değişimler kastedilir. Bu yaklaşımda dil bir nesne olarak düşünülür ve sosyal - kültürel bağlarından soyutlanarak soruya cevap bulunabileceği gizli açık ileri sürülür. Günümüzdeki kimi modern dilci yaklaşımlar, evrimsel veya genetik dilciler bu bağlamda yer bulabilir.

Genellikle *Osmanlıca*[14] yazı dili olarak kabul edilir ve yüksek bir kültürel durumun da işaretçisi sayılır. *Osmanlı Türkçesi* ise dillik bir dönemin özelliklerine daha yakın durma ve beraberinde akademik bir tanımın sınırlarını vurgulama kapasitesini ifade etmek üzere kullanılır.[15] Demir & Yılmaz (2002), *Osmanlıca* veya *Osmanlı Türkçesi* terimlerinin genellikle 15. yy.dan sonraki dilsel dönem için kullanıldığını her ikisiyle de geniş halk kitlesinin konuştuğu Türkçeden kopuk, Arapça ve Farsça unsurların ağırlıkta olduğu karma bir yazı dilinin kastedildiğini (s. 894) belirtirler. Németh'in (1957) geniş bir coğrafya ve 700 yıllık tarihi içeren *Osmanlı Türk Dili*, *Osmanlı Türkçesi* tabirlerini Türkiye Türkçesini de kapsayacak şekilde kullanması ve daha dar bir bölgeyi ifade etmek üzere kullanılan *Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi* terimlerine karşı olması (Aktaran Demir & Yılmaz 2002, s. 480 - 481) ise siyasî değişimin dilsel tanımlamaya etkisini ikinci plana atan bir görüşün temsilidir. Ünver (1999) ise hanedan adıyla dilin adlandırılmasına eleştirel bir tutum sergiler. Siyasal süreçlerin dilin adlandırılmasına etkisinin *lisân - ı Osmânî, zeban - ı Osmânî* ve *Osmanlıca* terimlerinde görüldüğünü belirtir (s. 430). Yazara göre Osmanlı Türkçesi kavramı Türkiye Türkçesi ile ilgilidir ve Osmanlı Dönemi Türkçesi de Osmanlı Türkçesi şeklinde kısaltılmış sayılabilir (s. 430). Ercilasun (2004) ise kaynağa göndermede bulunarak Osmanlıların kendi dilleri için *Türkçe, Türkî, zebân-ı Türkî, lisân-ı Türkî* (s. 470) dediklerini belirterek tartışmaya katılmıştır.

Görüleceği üzere literatürde Osmanlıcanın dönemlendirilmesi çalışmaları ve bu

---

[14] Konuyla ilgili tekrarlanan bir görüş, güncel bir tartışma olarak Bardakçı, M. (2014) tarafından dile getirilir. "Osmanlıca derslerinde öğrenciye eski ve yabancı bir dil değil, asırlar boyunca konuşulan ve bugün de konuştuğumuz Türkçe'nin yazımında daha önce kullanılmış olan başka bir yazı öğretilmektedir. Dersin temelinde "yabancı bir dil" değil, "başka bir yazı" vardır. Dolayısı ile "Osmanlıca" sözü de yanlıştır ve bunun yerini geçmişte kullanılan ama şimdi unutulmuş olan "Eski Türkçe" ibâresinin alması lâzımdır" (Haber Türk Gazetesi, 08.12.2014). Yazı dilinden ziyade bizatihi yazının kendisi olarak görülen *Osmanlıca* kavramı yerine "eski yazı" kavramı da kullanılmaktadır. Meselenin tanımlanmasında harfleri ölçüt alan yaklaşımı, dolaylı siyasî ölçütler içeren yaklaşım olarak da değerlendirebiliriz.

[15] Buna göre özellikle günümüzde kullanılan *Osmanlıca* terimi ile kısa zamanda Arap harfleri ile okuma ve yazmayı ve yüksek kültürel bir durumla bağlantılı edebiyat verimleri tanımlanırken *Osmanlı Türkçesi* terimi ile yazı yanında dilbilgisel olayları değerlendirme, karma dilin yazı ve dillik özelliklerini tanımlama giderek diğer dillik durumların mukayesesini de içerecek biçimde kullanılması kastedilmektedir. Osmanlı Türkçesi akademik alanı (eğitim - öğretimin örgün yanı dâhil) atıflarken Osmanlıca siyasî - tarihi bir durumla bağlantılı olarak yazı ve kültürü temsil etmektedir. Her iki kavramın birlikte kullanıldığı da görülür ki bu durum siyasî, sosyal, tarihi, kültürel olanla dilsel olanın ortak alanını temsil etmek ihtiyacını gösterebilir.

konuyla ilgili olmak üzere Türkçenin Anadolu sahası başta olmak üzere sınıflandırılmasında çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Bu tartışmalarda tarihî, coğrafi, siyasî, kültürel, dillik ölçütlerin değişen makaslarda kullanılması meselenin güçlüğüne bir işaret sayılmalıdır. Bu tartışmaların klasik veriler ile sürdürülmesine karşın çeviri yazı metinlerini de göz ardı etmeyen bir yaklaşımın tanımlara dâhil edilmesi gerektiği görülmektedir.

Çeviri yazı metinleri sahasında ilgili dönemde nasıl bir adlandırma yapıldığını göstererek konuyu kendi verileri ile yansıtmanın yararı bulunmaktadır. Böylece hedef dilin yabancı konuşurları yoluyla nasıl tanımlandığı üzerinden tartışmalara katkıda bulunulabilir. Buna göre eser adları vermeden sadece yıllar gösterilerek 16. ve 18. yy.lar arasındaki tanımlar topluca görülebilir: *Turchi* (1538), *Turcicarum* (1539), *Turchi* (1541), *Turcarum* (1553), *Turcis* (1596), *Linguæ Turcicæ* (1612), *Turcicæ* (1629), *Turchesca* (1641), *Turkish* (1652), *Turchesco* (1665), *Turcica* (1677), *Turquie* (1720), *Turcicum* (1742), *Turchesca* (1787). Latince, İtalyanca, Fransızca, Almanca ve İngilizce yazılan eserlerde dil ve konuşurları arasındaki bağlantıyı göstermek için *Türkçe* terimi kullanılmıştır. Eklemek gerekirse kroniklerde veya tarihsel, siyasal metinlerde yönetimi, devleti göstermek için genellikle *Osmanlı* nadiren *Osmanlı - Türk* terimleri kullanılmıştır. Türkçe ve Türk kavramı *Arab - Turc* veya *Turc - Arabica* şeklinde Arap harfleri ile yazılan Türkçeyi göstermek üzere de kullanılmıştır:
Crisius (1581) Translata Est Haec Confeſsio, in *Turcarabicam* linguam [Kapak bölümünde] ve Megiser (1612) I. Grammatica Turcicæ Priorem, de Orthographia *TurcArabica* (Türkçe – Arapça (Arap Harfli Türkçe) yazımı, s. 27 - 77).

Ayrıca daha önemli olmak üzere *Müslüman Türkçesi* veya *Müslümanca* kavramlarının da Türkçe için kullanıldığı görülür.[16] Yazarın böylece Türkçenin anadil konuşuru olmayan (ya da ikinci dil olarak kullanan) Balkanların etnik - dilsel adacıkları [Makedon, Boşnak, Vlah, Aroman, Roman, Sırp, Bulgar, Hırvat, Bulgar, Arnavut, Macar unsurları vd.], Hristiyan yerleşik konuşurlar [Ermeni (Gregoryen, Katolik), Rumlar

[16] III. *Túrkce Muſulman gⁱibì; ve Frankſyzce ſojlešdighinì iſcitſen, Franzìz, ſany'rſyn.* (BGD / 1781: 96) "Türkçe Müslüman gibi; ve Fransızca söyleştiğini işitsen, Fransız, sanırsın." Pianzola'nın bir diğer eseri Vartebeditium'da, kitabın tanıtım yazısında Türkçe'yi karşılamak üzere Müsülmanca yazılmıştır. Tam ifadesiyle *Dizionario baſdyryrym Talianḡe, Latinḡe, Urumḡe, ve Muſulmanḡe* (s. IV) şeklindedir. Eserde on yerde aynı kavram geçmektedir. Ayrıca açıkça Türkçe'yi atıfladığını gösteren şöyle bir kullanımı da görülmektedir: Ḡ. Tamam, bu ſözleri, ermeniḡe: Jes *myghyrdem iskⁱes onun Hor*, *jev vortuo, jev Hokⁱin Surpo. Amin.* Jahod muſulmanḡe: *Allah Babanyn ve Oghlunun ve Ruhul koduſun iſmiilen ſeni vaftiz ederim. Amin.* (s. 57).

(Ortodox)][17] veya Avrupalı Hristiyan konuşurlar (Dinsel misyon, elçilik, diplomatik çevre çalışanları veya tacirler, seyyahlar, tercümanlar vb.), Yahudiler veya merkez dilini (sarayın bulunduğu yer İstanbul) çevre / taşra konuşmasından ayırt etmek istediği düşünülebilir. Her durumda ilgili tanımlamanın literatürde yeni bir durumu[18] işaretlediği de açıktır.

C. Kerslake (1998) Osmanlıca dönemlendirme çalışmalarının[19] genellikle kabul gören bir tasnif olarak üç bölümde gösterilebileceğini belirtir.

1. Eski Osmanlıca: 13. - 15. yy.
2. Orta Osmanlıca: 16. - 18. yy.
3. Yeni Osmanlıca: 19. yy. - 1928

Bu tasnifin kesinkes doğru olmadığını[20] fonolojik, morfolojik veya sözdizimsel olarak farklı hızlarda ve yönlerde çalıştığını söyleyen Kerslake, Eski Osmanlıcanın fonolojik ve morfolojik olarak Modern Türkçeden farklı olduğunu Orta Osmanlıcada ise transkripsiyon metinlerinden görüleceği üzere modern fonolojik duruma geçişin gerçekleştiğini de ekler (s. 181). İlgili sınıflandırma bağlamında Orta Osmanlıcayı karakterize eden özellikler ise şöyle sıralanabilir:

- ✓ Arapça - Farsça dilleri üslûp / estetik olarak hâkim pozisyondadır. Süslü nesir (inşâ) bu etkinin en iyi görülebildiği edebi ürünlerdir.

---

[17] İlgili tartışmanın ihmal edilen bir boyutu da Osmanlıca teriminin Hristiyan yerleşikler açısından nasıl ele alındığıyla ilgili olabilir. Ayaydın Cebe (2009), *din* temelli kimlikten *dil* temelli kimliğe geçiş tartışmalarının ortasında *Osmanlıca* tartışmalarının yürütüldüğünü tespit eder (s. 15-16). Aynı yerde 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu bağlamında düşünüldüğündeyse bu terimler (…) siyasî çağrışımlar yüklenmekte ve inceleme nesnesini tanımlama açısından sorun oluşturmaktadır: Dilin adı - Osmanlıca olarak tanımlandığında örneğin Ermeni Türkçesi yerine Ermeni Osmanlıcası, Yunan harfli Türkçe yerine Yunan harfli Osmanlıca gibi uygunsuz terimler üretmek zorunda kalınacaktır." görüşünü de ekler. İlgili tartışmaların genellikle "içeriden" yapılan yorumlarına imparatorluk sınırında yaşayan diğer dil kullanıcılarının özgün yanlarını yok saydığı gerekçesiyle yapılan itirazlar da tarafımızca kayda değerdir.

[18] Oktay, A. (2018), Makedonya'da Türk ağızlarını ele aldığı çalışmasında Makedon aydın Györgi Pulevski'nin "Dört Dilli Sözlük" (Пулевски, 1873) ve "Üç Dilli Sözlük" (Пуљевски, 1875) adlı eserlerinden hareketle, 19. yüzyıl Makedonya Türk ağızları hakkında da bilgi edinilebilir." (s. 1469) demekte ve "Üç Dilli Sözlük" adlı eserle ilgili olarak "Kapakta Türkçe yerine *Misniymance* yazılmıştır. Anlamı, "Müslümanca", yani "Türkçe"dir." (s. 1470) şeklinde açıklama yapmıştır. Bu bağlamda ilgili kavramlaştırmanın daha geniş bir alan ve zaman dilimine yayıldığı öngörülebilir.

[19] Diğer araştırmacılar arasında benzer bir sınıflandırma olduğu söylenebilir. Klasik Dönem 16. - 19. yy. (Demir, N. & Yılmaz, E., 2002, s. 478); Osmanlı Türkçesi (16. - 20. yy.) → Klasik (Orta) Osmanlıca 16. - 19. yy (Timurtaş, F., 1996, s. 2); Osmanlıca İkinci Dönemi 16. - 19. yy. (Ergin, M., 2004, s. 14); Klasik Osmanlı Türkçesi 16. - 19. yy (Duman, M., 1999, s. 332); a) Orta Türkiye Türkçesi 16. yy. - 17. yy (ortası) (Develi, H., 1998, s. 27) b)Tarihi Türkiye Türkçesi başlığı altında Klasik Osmanlı Türkçesi: 15. yüzyılın ortalarından 19. yüzyıla kadar (Develi, H., 2009, s. 35 - 50).

[20] Osmanlıca dönemlendirme çalışmaları, kullanılan ölçütlere bağlı olarak farklı görünüş özellikleri sergilemektedir. Önceki çalışmalarda tarihi, siyasî, coğrafi, kültürel veriler daha önde yer alırken son dönem çalışmaları dillik ölçütleri ön plana almaktadır. Alan yazında henüz bu tartışmalar salahiyetle sonuçlanmamıştır. Çünkü odaklanılan herhangi bir dillik ölçütle varılan sonuç, başka bir ölçütle ulaşılan sonuçtan farklı olabilmektedir.

- ✓ Arapça - Farsça sözcüklerin geniş ölçüde kullanıldığı görülür.
- ✓ Özellikle Farsçaya özgü sağa dallanan sözdiziminin göreceli olarak Orta Osmanlıca sözdiziminde etkili olduğu görülür. İlgili kullanımların ikincil olmasına karşın uzun - karmaşık cümlelerin kullanılışında belirgin bir artış görülür[21].
- ✓ Arapça - Farsça sözcüklerin yaygın kullanımı sadece yazınsal değil özellikle kentli sınıfların konuşmasında da görülür.
- ✓ İlgili terminoloji, siyasal kurumlardan bilimsel çalışmalarda kullanılan sözcüklere kadar modern dünyaya ait varlıkların tanımlanmasında kullanılmıştır.[22]
- ✓ Resmi ve edebi dilin standardizasyonu önemli ölçüde gerçekleşmiş sayılır.

2.2.2. Konuşma ve Yazı Dili Olarak Osmanlıca

Osmanlıcayı dönemlere ayırma çalışmaları açısından önemli bir işlev yüklenebilecek bir diğer ölçüt, konuşma ve yazı bağlamlarında[23] dilin farklı özellikler göstermesidir. Ancak Osmanlıca dönemlendirme çalışmalarında yazı dili ile ilgili baskın referanslar oluştuğu[24] ve konuşma dili verimlerine pek az yer verildiği (*bk.* 2.2.)

---

[21] Ergin, M. (2004), üçüzlü suni dil olarak adlandırıp en koyu devresi olarak değerlendirdiği Osmanlıcanın ikinci devresinde yabancı unsurlarla dolu karışık nesir dilinin hâkimiyetinin olduğunu belirtir. Edat grupları ve gerundium ile genişleyen cümlenin uzadığını ve bağların zayıfladığını böylece Türkçenin, bünyesine aykırı bir yapıya sahip cümlelerin doluştuğu *bozuk düzen bir yazı dili* manzarası gösterdiğini vurgulamıştır (s. 21 - 24).

[22] Develi, H. (1999) Türkçe, Osmanlı Devleti'nin *uygulamadaki resmi* dili idi. Yazışmalar, resmi belgeler ve iletişimin dilinin Türkçe olduğunu medreselerin ise istisnai olarak Arapça ile öğretim yaptığını (s. 456) belirtir. Afyoncu, E. (2018) ise resmi dil yanında edebî ve bilimsel eserlerdeki Arapça ve Farsçanın hâkimiyeti ise Osmanlı döneminde kademe kademe azaldı ve Türkçe bir bilim dili oldu (Sabah Gazetesi, 29.04.2018) şeklinde ekleme yapar. Ancak belirtmek gerekir Arapça ve Farsça sözlük (Galatât Sözlükleri dâhil) ve gramerlerin çokluğuna karşın Osmanlı sahasında Türkçe sözlük veya gramer (Bergamalı Kadri (1530), *Müyessiretü'l - Ulûm*) üretimi oldukça sınırlı sayıda görünmektedir.

[23] Levend, A. S. (1960). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: TTK Basımevi, adlı çalışması metinlerden örnekler göstermiş ve ilgili tartışmalara kendi yorumuyla yer vermiştir. Öztekten, Ö. (2018b) **yazı dili, yazılı dil** ve **standart dil** kavramları arasında bir ayrım yapmıştır. İlgili makaleye göre "Yazılı dil (writing language) esasen herhangi bir sözlü dilin, yazı yoluyla kayda geçirilmiş halidir. Kayda geçirilen dil, ya yazılmayan bir konuşma dili ya da alfabesi farklı olan bir dilin telaffuzlarının başka bir alfabeyle yazılan şekli olabilir. Bu bakımdan da yerel ya da bireysel bir dil olabilir. Bölgeye veya konuşura göre farklılaşan telaffuzlar yazıda gösterilebilir. Türk dili tarihindeki Codex Cumanicus ve Transkripsiyon Metinleri ile ağız derlemeleri" (s. 263) yazılı dil örnekleri bağlamında değerlendirilmiştir. Yazı dili, yüksek kültür ürünü olması hasebiyle edebi dil (literary language) veya edebi yazı dili (literary written language) olarak adlandırılmış (s. 263) standart dil ise ağızlarla ilgisi bulunmayan resmi dil olarak tanımlanmıştır.

[24] Tekin, T. (2013) Türkçe ve Osmanlıca tanımlarını yazı dili / lehçe ekseninde yapmaktadır. "Osmanlıca ise Türkçenin tarihî gelişmesi içerisinde belli bir yer ve devirde vücuda gelmiş bir yazı dili veya lehçesidir. Bu bakımdan, edebiyat tarihi incelemelerinde dar anlamlı Osmanlıca kelimesini kullanmak, meselâ "Fuzuli'nin bir Arapça, bir Farsça, bir de Osmanlıca divanı vardır." demek yanlış olur. Burada Türkçe sıfatını kullanmak zorundayızdır; çünkü lehçeler değil, diller söz konusudur. Fakat iki Türk şairinin kullandığı ayrı lehçe veya yazı dilini belirtmek gerekiyorsa o zaman meselâ "Fuzuli Osmanlıca, Nevaî ise Çağatayca yazmışlardır" deriz" (s. 100 - 101) şeklinde görüşünü dile getirmiştir.

görülmektedir. Bu tartışmalarda özellikle çeviri yazı metinlerinin Arap harfli metinlere kıyasla okumaya elverişli referans noktaları oluşturmakta sunduğu fonolojik olanakların "konuşulan ve yazılan Osmanlıca" tartışmalarına yeni bir boyut daha eklenmesinde etken bir unsur olduğu[25] söylenebilir. Kartallıoğlu, Y. (2017), *Osmanlı konuşma dili* adlı eserinde çeviri yazı metinlerinin (özellikle Carbognano, Bianchi, Catergian vd. s. 30) yanısıra Evliya Çelebi Seyahatnamesi, şer'iye sicilleri, Osmanlı tarihleri yardımıyla Osmanlı konuşmasının Osmanlı yazısından ayrılan yönlerini[26] ele almıştır (s. 30 – 41).

Osmanlıca ile ilgili araştırmaların yazı dili ile sınırlı yürütüldüğü ancak giderek konuşma diline doğru genişlediği görülür. Alan yazında konuşma dili söz konusu edildiğinde Osmanlıca yerine Türkçe teriminin daha yaygın kullanıldığı da eklenmelidir. Turan (2002), eğitimli ve şehirli insanların yazıp konuştuğu dil *Lisan -i Ervam*, *Lisan - ı Rum* veya *Ervam* adı verilen yarı standart Osmanlı Türkçesi iken genel Oğuz Türkçesi *Türkî*, köy ağzı ile uzak ağızların veya eğitimsiz şehirlilerin mahalli dili, sokak dili veya tabu dilinin *Kaba Türkî, Âvâm* olarak tanımlandığını (s. 126) belirtir. Develi (2009), Türkçe diye konuşulan bir dil olduğunu ancak Standart Osmanlıca ile Türkçenin temel söz dizimi üzerine kurulmasına rağmen pek çok farklı kelime ve yapıyı içeren, ana dilden uzak bir yazı dili / *standart* dilin kastedildiğini (s. 64) vurgulamaktadır. Bu görüşü Demir & Yılmaz (2002), Standart Osmanlıca aynı zamanda *yazı* ve *konuşma* dili olarak işlev gören milli bir genel dil değildi. Osmanlı toplumunun hiçbir tabakası *yüksek varyantı* günlük konuşmanın normal aracı olarak kullanmıyordu (s. 485) şeklinde devam ettirmişlerdir.

Konuşma diline ait referansların edebiyat teorisinden (üslûp / estetik) geliştirildiği görülmektedir. Bu etkileşim üç başlık altında gösterilebilir:

---

[25] Bu yönde görüş belirten Demir & Yılmaz (2002), "Birçok bölgeden İmparatorluğun payitahtına gelen konuşucu akını, bugün bile genel Türkiye Türkçesinin özellikleri arasında yer alan ve birçok yeniliğe yol açmış olan bir etkide bulunmuşlardır. Burada yazı dili değil, zaman zaman yazılan bir konuşma dili söz konusudur. Elde bulunan dil yadigârlarının sadece standart Osmanlıcayı yansıtmaları yüzünden bu dilin dökümü iyi yapılmamıştır" (s. 486) değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Çeviri yazı metinlerinin etkisini ise yabancılar tarafından yazılmış olan orta Osmanlıca sözlüklerde vulgar olduğu belirtilen kelimelerin çoğu daha sonra standart biçimin yerini alan bir varyasyona sebep olmuştur (s. 488) şeklinde konuşma ve yazı arasındaki etkileşimin göstergesi olarak ele almışlardır. Benzer şekilde Osmanlı ağızları konusunda da çeviri yazı metinlerinin ikincil olarak kullanılabileceğini Turan (2002), dile getirmektedir (s. 127)

[26] Kartallıoğlu, Y. (2017), bu ayrımları yedi madde halinde incelemiştir. İlgili maddeler söz varlığının kökeni, alıntılanan söz varlığının niteliği, kavramların ifade tarzı, birleşik fiillerin yapısı, cümlelerin yapısı, Farsça ve Arapça ekler, bağlaçlar şeklinde olup *yazı* ve *konuşma dili* ile *okuryazar konuşması – halk konuşması* tasnifine göre örnekler üzerinden tanıtlanmıştır. Eserde incelenen çeviri yazı metinleri bağlamında verilen dizinde yer alan isimler sırasıyla şöyledir: Bianchi (1852), Bonelli (1910), Carbognano (1794), Catergian (1855), Davids (1836), Georgiyeviz (1567), Hagopian (1908), Harsanyi (1672), Hindoğlu (1829), Holderman (1730), Mallouf (1862), Meninski (1680), Redhouse (1855), Vaughan (1709) ve Viguier (1790).

I. Halk Edebiyatı Etkisi: Özellikle yazarın kullandığı sözcük kadrosuna göre değerlendirildiği *edebiyat* ve *halk* dili ayrımında bu tutum kristalize olur. Tulum (1999), yazı dili olarak Osmanlı Türkçesi terimini halk (konuşma) dili ve edebiyat dili olarak ikiye ayırır (s. 422). Aslında her iki durumda da söz konusu olan yazı dilidir[27] ve yazar bu durumu yazıya geçirilmiş konuşma dili olarak tanımlamıştır. Benzer bir kullanım ise F. Turan'da (1998) *Halk Osmanlıcası* şeklinde[28] görülür. Yazarın çalışmasına göre Osmanlı toplumunda halkın kullandığı günlük Türkçe kastedilmiştir (s. 685). Yazar aynı yerde ayrıca *Osmanlı Türk Dili* kavramını kullanarak yeni bir terim önermiş görünmektedir.

II. Süslü Nesir (İnşâ) Etkisi: Edebiyat teorisinde nesir dilini ayırmada kullanılan ölçütlerin konuşma dili alanına özgü olarak *Fasih - Orta - Kaba* Türkçe şeklinde yeniden üretildiği görülür. Demir & Yılmaz (2002), özellikle Orta Türkçeyi eğitimli kesimin konuşma dili olan İstanbul Türkçesi olarak tanımlamışlar ve bu Türkçeyi oldukça erken bir zamanda baskın duruma gelerek güçlü bir bölgeler üstü etkisi olan, edebi olmayan, bağlayıcılığı bulunmayan, kodlanmamış bir konuşma varyantı (s. 486) olarak değerlendirmişlerdir.

III. Özgünlük Etkisi: Osmanlıcanın *üslûplar toplamı* olduğunu Duman (1999), "Osmanlı yazı ve konuşma dili, ses yapıları, kelime kadroları, ifade tarzları, cümle

---

[27] Tulum, M. (1999) konuyla ilgili olmak üzere özgün bir yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır. Halk ve edebiyat dilini bilinen anlamlarında kullanmadığı belirten (s. 422) yazara göre halk dili önce şehir dışında sonra şehirde gelişmiş ve *şehirli dili* olmuştur. Yazar bu iki kavramı birbirinin yerine geçecek şekilde kullanmıştır. Şehirli halk dili olarak kodladığımız terim, edebiyat teorisinde yer bulan sade - orta - süslü nesir nizamına göre tasnif edilmiş görünmektedir. Yazar bu şekilde adlandırmasa da örnek vermek için alıntı yaptığı metinler edebiyat verimleridir. Şehirli halk diline örnekler 16. yy.da Kınalı - zâde *Ahlâk - ı Alâî* ve 18. yy. başında Çelebi *Seyahatname*sidir. Bu eserler eğitici ve öğreticidir ve yabancı gramere yer vermemişlerdir (s. 424). Devamla şehirli halk dilinin iki yönde geliştiğini göstermek üzere 18. yy. için inşâ ustası Seyyid Vehbî *Sûrnâme*'sinden bir anlatı ile aynı yüzyılda Vigiuer'in günlük dil örneği olarak diyaloguna yer verilmiştir (s. 425). Edebiyat dili ise halk diline yabancılaşmış edebiyat ürünleri olarak tanıtılmış örnek olarak Âlî'nin *Künhü'l - Ahbâr*'ı ile Nergisi'nin *Nihâlistân*'ı ile *İksîr - i Saâdet*'inden (s. 426 - 429) örnekler verilmiştir. Edebiyat teorisi ile oldukça karışmış bu dil teorisinin kendisinden sonraki konuşma dili ile ilgili olmak üzere Osmanlıca tasniflerini etkilediği de eklenmelidir.

[28] Turan (2018) son döneme ait bir çalışmasında ayrımı Yüksek Osmanlıca ve Halk Türkçesi şeklinde yapmıştır. Çalışmasının tam adı "Osmanlı elit dilini manzum sözlükle öğretmek: Lüġat-i ẓurefā ve Yüksek Osmanlıca İle Halk Türkçesi ayrımına dair verdiği bilgiler" şeklindedir. Yüksek Osmanlıca "seçkinler dili" olarak tanıtılmış ve eğitimli kesimlerin konuşma ve yazı dili olarak da (s. 198) kabul edilmiştir. Yazar, incelediği *Lüġat-i ẓurefā-yı āsitāne-i aliyye* (İstanbul Zariflerinin Dili) isimli eserin ise Halk Türkçesi ile Osmanlıca dediğimiz aydın zümre dilinin iki farklı alan olduğunu açıkça ortaya koyduğunu eklemiştir. Tulum, M. (2007), Meninski gramerindeki söz varlığını söz konusu ederek eldeki malzemeyi günlük konuşma dili ile edebiyat dili (okuma dili) düzeylerine (s. 348) ait olmak üzere iki şekilde tasnif ettiğini bildirmektedir. Okuma (okumuş) dili kavramı bağlamında Tulum, M. (2011)'nin özellikle Meninski sözlüğünden örneklerin ele alındığı "17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı" adlı eserinden yararlanılabilir. Okuma dili kavramının günümüzde yazı ve konuşma dili arasındaki farkın azaldığından bahisle anlamını yitirdiğini bildiren bir görüş Duman, M. (1999) tarafından dile getirilmektedir (2013, s. 191).

kuruluşları bakımından birtakım değişik kullanım özellikleri taşır. Bu özellikler zamandan zamana ve *kişiden kişiye* göre değişebilmektedir" (s. 331) şeklinde ifade etmiştir. Böylece dilsel standart yerine her eserde kişiye göre değişen özgün edebi üslûp, dili de tarif etmek üzere kullanılmış görünmektedir.

Çeviri yazı metinlerinin kendisinde ise yaşanılan tarihî dönemin yansımaları görülmektedir. Postel (1575), Türk dilinin değiştiğinden bahseder. İki yolculuğu arasında geçen 18 yılda önceki unsurlar ile şimdi kullandıklarının bambaşka olduğunu söylemektedir. Drimba'nın (1966) *Öz Türkçe* (s. 124) bizim *Saf Türkçe* dediğimiz durumda *ad* denilenlere şimdilerde *isim* dendiğinden bahisle de isim çekimlerini gösterir. Bu durum Postel'in ilginç bir şekilde o günkü Türkçenin kullanım alanlarının farkında olduğunu bize düşündürtmektedir. Bu görüşe tanık olabilecek biçimde Arıkan, Z. (1984), Postel'in diğer bir eseri *De la republique des Turcs*'de yer alan (s. 69 - 71) ifadelerinden şehirli ve saraylılardan ayrı olarak değerlendirdiği halkı da "Doğal ve Saf Türkler" diye nitelendirdiği bunların sözüne bağlılığını ve iyilikseverliğini övdüğü (s. 73) ifadesini kullanmıştır. Carbognano (1794) eserinde örnek fabllarını iki şekilli olarak göstermiştir. İkinci gösterdiği şekil halkın konuştuğu varyasyon olarak *Türk Halk Diline Aynen Tercüme* (Le Medesime Tradotte In Turco Volgare) başlığı altında çevrilmiştir. Çeviri yazı metinlerinde halk dilini karşılamak üzere "vulgar, volgar, vulgare" kavramı kullanılmaktadır. Kavram halka ait olanı göstermekle beraber içeriğinde "kaba, bayağı, özel olmayan" anlamlarını barındırır ve ilgili özellikler en kaba şekliyle saray merkezli (üst düzey, eğitimli, seçkin, zengin vb.) bir dünyanın dışını da tarif etmektedir.

Osmanlı Dönemi konuşma dili ile ilgili tartışmalar, toplumsal / tarihsel / dilsel değişkeler (varyantlar) ve beraberinde tarihsel / bölgesel ağızlar (diyalektler) hatta bireysel özelliklerin (idyolekt) yansıdığı dilsel parçacıklara kadar uzayan tartışmaları da etkilemiş görünmektedir. F. Turan'ın (2002) Osmanlı Türkçesi ağızlarını yöresel şiveler ve ağızları ile sosyal sınıf şiveleri başlığı altında ele alma teklifinde (s. 126) konuşma diline ait verimlerden hareket ettiği görülmektedir. Kartallıoğlu, Y. (2017), "Çeviri yazılı metinlerin verilerinden (…) Osmanlı konuşma dilinde birbirinden çok uzak olmayan en az iki seviye tespit edilebildiğini (s. 25) birinci seviyenin okuryazar konuşmaları, ikinci seviyenin ise okumamış, yazıyı kullanamayan halkın konuşması (s. 26 - 27) olduğunu çeşitli örnekler[29] üzerinden tanıtlamaktadır. Osmanlı Dönemine ait konuşma dili ile ilgili

[29] Kartallıoğlu, Y. (2017), okuryazar konuşmasında yazı dili etkisiyle halkın kullanmadığı alıntı kelimeler (*mükedder, hayf, iştiha, ıttırad* vb.), iki öğeli Farsça ve Arapça tamlamalar (*keyf – i şerif, valide – y azize, nısfülleyl* vb.), zaman zaman söze boğulan ifadeler (*şeref – i mülakatıñıza kadar, hüsn – ü mülakatıñıza*

betimlemelerde birden fazla katmanın bulunduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir.

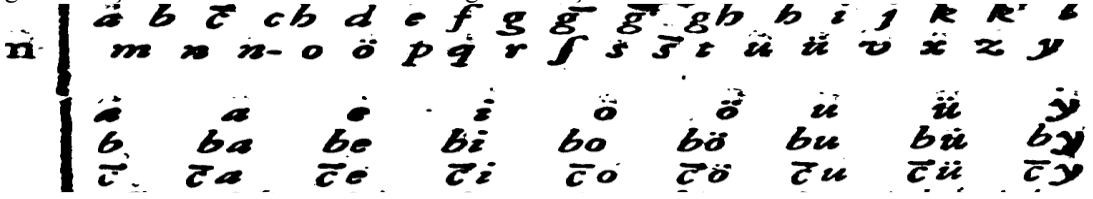
Tarihsel konuşma dilinin ancak metinler aracılığı ile tespit edilebildiği ve tarihî metinlerin bu gözle yeniden ele alınması gerektiği görülür. Tulum (1999), Osmanlı dönemi konuşmalarının kaydı olmadığı için *Osmanlı konuşma dili*nin özellikleri de bugün ancak yazılı metinler aracılığı ile belirlenebilmektedir (s. 429) şeklinde vurgular. Konuşma dilini yansıtan metinler Develi (1998)'de sadece okuma yazma bilen kimselerin yazdıkları *mektuplar* böyle metinlere ilgi çekici örneklerdir. Bu tip metinleri konuşma dilinin metinleri (s. 28) olarak kabul ettiğini belirtir. F. Turan'ın melhameler, manzum sözlükler, elyazması mecmualar, fıkralar, tapu tahrir defterleri, Karagöz ve Ortaoyunu üzerinden yürüttüğü ağız çalışmalarını konuşma dili için de kullandığı söylenebilir. Y. Kartallıoğlu (2012) altı madde altında kaynakları sıralamıştır. Buna göre sırasıyla transkripsiyon metinleri; Osmanlı kronikleri; şer'iye sicilleri; Çelebi Seyahatnamesi; Galatat sözlükleri, Kamus - ı Türki, Persenk ve son olarak halk hikâyeleri, tiyatrolar, romanlar, gazeteler, mizah dergileri (s. 662 - 663) yer almaktadır.

2.3. Çeviri Yazı Metinlerinin Özellikleri

Dil konuşma ve yazma olmak üzere iki ana birimde incelenebilir. Yazma, imlâ (yazım) ve telaffuz (sesletim) esaslı olmak üzere iki bölümde ele alınabilir. Yazımı esas alan (karakter (harf) → hece → sözcük) sistemde karakterler, sesletimi esas alan sistemde ise semboller ile aktarım[30] söz konusudur. Transkripsiyon sistemi sesletimi esas alır ve bu

kadar), yazının malzemesi olan bazı bağlaçların (*u, ki* vb.) kullanıldığını (s. 26 – 27) belirtmektedir. Aynı bölümde halkın konuşmasında kısmen okuryazar konuşmasından etkilenildiği ancak sözcüklerin halkın ihtiyacına göre kullanıldığını (*mükedder* yerine *gücüne gitmek*, *hayf* yerine *yazık*, *iştiha* yerine *açlık*, *ıttırad* yerine *devam* vb.) örnekler üzerinden tanıtlar. Halk konuşmasında okuryazar dilinden kopyalanmış basit Farsça yapılı tamlamalar (*keyf – i şerif, sabah – ı şerif* vb.) yanında Türkçe yapıların (*keyf – i şerif* yerine *keyifler*, *selam – ı âcizane* yerine *selam*, *nısfülleyl* yerine *gece yarısı* vb.) daha fazla yer tuttuğu, Farsça *u* bağlacı yerine Arapça *ve* bağlacını yeğledikleri, okuryazar dilindeki birleşik fiillerin Türkçe basit fiillerle yer değiştirdiği, halkın konuşmada kullandığı cümlelerin özellikle içinde *ki* bağlacının bulunmadığı kısa cümleler olduğunu (s. 27 - 28) vurgulayarak ilgili varyantlaşmanın özelliklerine yer vermiştir.

[30] Heselwood, B. (2013) fonetik transkripsiyonu ele aldığı çalışmasında yazıyı gösteren notasyonun (kâğıda dökme) imlâ için *karakter*lerin (sözcük ve grameri gösterir.) transkripsiyon içinse *sembol*lerin (sesletimin analizini gösterir) kullanılarak gerçekleştirildiğini şematize etmiştir (s. 10, şekil 1.2). İlgili ayrıma göre birincide alfabetik hece sisteminin diğerinde ise telaffuzun esas alındığı söylenebilir. Buna göre örneğin Pianzola (1789) tablosunda (s. 3) diğer eserlerden farklı biçimde önce grafik olarak harfler (karakterler) gösterilmiş sonra hece sisteminde sesletim gösterilmiştir:

yanıyla da hece sisteminden farklı olarak semboller kullanır. Bu yüzden transkripsiyon, yazılı metinlerle ilgili çalışmalar yanında fonetik, konuşma analizi, diyalektoloji ve sosyo - linguistik ile ilgili çalışmalarda da önemli bir yöntem olarak kullanılır.

Yazı sembolleri, konuşmayı aktarmak için kullanılabileceği gibi bir yazı sisteminden diğerine aktarma için de kullanılabilir. Bu bağlamda dilsel transkripsiyon için iki yaklaşım bulunur: *Fonetik* veya *ortografik* transkripsiyon. Fonetik transkripsiyon, dilin konuşulan yanına odaklanırken ortografik transkripsiyon yazısal forma odaklanır. Güncel çalışmalarda fonetik transkripsiyon için genellikle IPA (International Phonetic Alphabet) sembolleri kullanılır. Ortografik transkripsiyon ise fonetik yanında morfolojik veya sözcüksel düzlemde sembollerin eşleşmesi ile ilgilenir. Transkripsiyondan farklı olarak *transliterasyon* ise sembollerin değil doğru ve net bir biçimde karakterlerin eşleşmesi ile ilgilidir. Nötr bir transkripsiyon sistemi olamaz ancak transliterasyon tarafsız ve yorumsuz bir karakter eşlemesi anlamına da gelir. Buna göre örneğin <kendi> yazımı anlamlı bir dilsel içeriği yansıtırken IPA transkripsiyonlu [ḳʰɛndi] sesletimle ilgili olmak üzere art damaksıl, yarı - kapalı vb. türünden sesçil kategorilere ait sembolleri içerir. Transliterasyon ise örneğin Arap harfleriyle كنري yazılan "kendi" sözcüğünün [K/n/d/Y] şeklinde yorumsuz aktarımını[31] içerir.

Türkçenin Arap harfleriyle yazımında fonolojik olarak tam bir uyum bulunmadığından Arap harfleri, Türkçenin gerçek fonolojik durumunu tam anlamıyla göstermeyebilir. Bu özellikle Türkçe sözcükler açısından böyledir. Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımında ise Türkçe konuşanlar tarafından nasıl telaffuz edildiğine bakılmaksızın orijinal yazımlarına bağlı kalarak karakterlerin kullanıldığı görülür. Diplomasi veya bürokrasi dili dâhil olmak üzere genel olarak yazımda benzer bir kullanım, standartlaşma görülür. Avrupalıların 15. yy.dan itibaren Türk diline gösterdikleri ilgi ve bazılarının pratik amaçla dil öğrenme ihtiyacı, çeviri yazı (transkripsiyon) metinlerinin yayınlanmasına neden olmuştur. Latince karakterler ve

---

Tabloya göre imlâ için karakterlerin esas alındığı ve sesletimi esas alan transkripsiyondan ziyade yazı dilinin önceliklerine hizmet ettiği söylenebilir.

[31] Transkripsiyon ve transliterasyonla ilgili yaklaşımların Türkoloji'de nasıl ele alındığı ile ilgili Öztekten, Ö. (2018a) makalesinden yararlanılabilir. Makalede çeviri yazı metinleri, "Türk dili tarihinde önemli bir yer tutan ve Batı Türkçesinin XV. yüzyıl ve sonrasındaki Arap harfli tarihî dönemlerinin dilini, Latin ve Grek harfleriyle işaretleyerek veren İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve Latince yazılmış 'Transkripsiyon Metinleri'nde de az sayıda aksan kullanılarak bazı transkripsiyonlar yapılmıştır (Bkz. Kartallıoğlu 2010a, Kartallıoğlu 2010b). Türkçenin biraz daha profesyonel ve bilimsel olan bir transkripsiyon örneği ise Carl Richard Lepsius'a aittir." (s. 603) şeklinde yorumlanmıştır. Çalışmada metin okuyuşlarına dair tavsiyelerde (s. 608 - 611) bulunulmuş ayrıca transkripsiyon yerine transliterasyon yapılmasına itiraz edilmiş ve " (…) bilimsel olarak gerekçeleri geçmişte sorgulanıp belirginleştirilmiş akademik geleneklerin içinde kalması gereği vardır." (s. 611) şeklinde transkripsiyon geleneğinin devam bulması yönünde görüş bildirilmiştir.

Türkçe telaffuzu göstermek için kullanılan Latin harflerinin güvenilirliği yazarların becerisi, bilgisi, amacı ve doğruluğuna göre de değişir. Bu yüzden tam bir standartlaşmadan söz edilemez ve eserleri bu bakımdan derecelendirmek gerekir. Ancak Çeviri yazı metinlerinin Arap alfabesinin sınırlamaları veya Osmanlı ortografyasının muhafazakârlığı[32] tarafından gizlenen bazı fonolojik olguların açığa çıkarılmasında kayda değer bir işlev üstlendikleri söylenebilir.

Çeviri yazı metinleri olarak adlandırılan eserler *ortografik* transkripsiyon başlığı altında ele alınabilir ve fonetik yanında karakter eşlemelerini de içerir. Ancak konuşma dilinin yazıya tam bir aktarımından ziyade sözlü dilin yazılı olan dile aktarımı görülür. Heselwood (2013) ilgili süreci, bir kelimenin ortografik transkripsiyonu kelimenin telaffuzunun konuşmacılar arasında nasıl değişebileceğinden bağımsız olarak aynıdır çünkü kelimelerin telaffuzlarını değil, nasıl yazılacağını belirleyen bir yazı sistemidir şeklinde (s. 32) ele alır. Sözlü dilin ortografik bir transkripsiyonunu yapabilmek için sözcükleri tanımak ve bunların nasıl heceleneceğini bilmek gerekir. Ancak sözlü formların fonetik analizi yapılmak zorunda değildir.

Çeviri yazı metinlerinde Türkçe'nin Latin harflerine aktarılmış bir formu olduğu görülmektedir.[33] Bazı eserlerde Arap harfleri ile Latin harflerinin eşleniklik tablosu hazırdır (ILT 1612, s. 3 - 5; RGT 1630, s. 3 - 7; SL 1643, s. 1 - 3; PGT 1794, s. 10 - 12) ve sistemli olarak eşlenmiş diğer metin oluşturulur. Bazı eserlerde ise doğrudan Latin harfleri ile yazıya geçirilmiş (ON 1527; TRC 1544; HPT 1575; TG 1581; DDLT 1641;

[32] Duman, M. (1995), eski imlânın tutuculuğu (bu tutuculuk aslında bizzat imlânın karakterinde vardır) yüzünden fark edilemeyen dildeki değişme ve gelişmeleri, yabancı unsurların Türkçe'nin ses düzeniyle sağladığı uyum merhalelerini izlemek, büyük ölçüde çevriyazılı metinlerin yardımıyla mümkündür (s. 95 - 96) tespitinde bulunur ve o/u, ö/ü, k-/g- gibi seslerin ayırt edilmesi ve ünlü ünsüz uyumlarını anlamak bakımından da ilgili metinlerin öneminin altını çizer. Benzer bir tespit Yüceol Özezen, M. (2015)'de Osmanlı Türkçesinin her evresinde temel ortak tutum, Arapça ve Farsça sözcüklerin özgün yazımlarının korunmasıdır. Hattâ bu konuda Osmanlı yazarları belli bir titizlik içinde olmuşlar, ancak Türkçe sözcüklerin yazımıyla ilgili yeterli özeni göstermemişler ve Türkçeyi ikinci planda tutmuşlardır (s. 16) şeklinde yer alır. Yazar, telaffuzun yazımı etkilediği yerde ise Galatat sözlüklerinin ortaya çıktığını da ekler. Tulum, M. (1991) ise Türkçe kelimelerin imlasının giderek Arapça kelimelerin imlasına yaklaştırıldığını belirtir (s. 25) ve bu durumun okumayı güçleştirdiğini ekler.

[33] Türkçenin çevresinden başlayarak Grek, Gürcü, Ermeni, Kıril vb. diğer alfabelerle ortografik transkripsiyonuna ait örnekler bulunur. Tezimizin sınırları Latin harfleri ile belirlendiğinden bu alfabelere değinilmemiştir. Ancak Türkçenin tüm bu kaynaklarla betimlenmesinin yeni bir bakış açısı doğuracağı da öngörülebilir.

CFT 1672; BGD 1781[34]; GT 1789[35]) bu yüzden de grafik eşleme olmadan nispeten fonetiğe dayalı daha serbest formların kullanıldığı (çok şekilli yazımlar bazen tutarsızlıklar doğursa da) görülür. Her iki yazı sistemi de konuşma dilinin yazıya geçirilmesi uygulamasına bağlı kalarak ortografik sınırlarda kalır. İlkinde hece, gramer etkisi diğerinde sözlü dilin etkisi önde görünmektedir.

Transkripsiyonun tarafsız olmadığı ayrıca sosyal - kültürel bilginin de dâhil olduğu İ. Durmuş'un (2012), transkipsiyonun bir alfabede yer alan harflerin Latin harflerine çevrilmesi olarak tanımlanabileceğini bu yüzden literatürde *Latinize* edilmiş metinler (s. 306) tanımından da anlaşılır. Sanskrit ve özellikle Arap harfleriyle yazılmış metinlerin bir standart dâhilinde Latin harflerine aktarılması işinin tarihçesine de yer veren yazar, Arap harflerinin Latin harflerine dönüştürülmüş formlarını da bir tabloda (s. 308) göstermiştir. Tanımdan anlaşılacağı üzere söz konusu edilen diller arasında bir değişim değil sembollerin eşlenmesidir. Benzer bir ilgi, Çeviri yazı metinlerinin "transkripsiyon anıtları" olarak değerlendiren Hazai (2012) tarafından Almanca oluşmuş Türkoloji literatüründe Arap harfleri dışındaki alfabelerle yazılmış Türkçe malzeme (s. 30) şeklinde tanımlanarak kurulmuş görünmektedir. İlgili metinler için transkripsiyon teriminin yeterli olmadığını dile getiren Hazai (2012), gerekçesini de metinlerin translitere edilmiş olma olasılığı şekline açıklar (s. 31). Doğru terimin 'Arap yazısı dışındaki anıtlar' olması gerektiğini de ekler (s. 32).

Çeviri yazı metinlerinin kaleme alan yazarlar, anadilleri farklı olmasına karşın eserleri Latince yazmış ve özellikle gramer incelemelerini Latince kategorilere göre biçimlendirmişlerdir. Eserlerin üretildiği 15. yy.da büyük oranda Latince açıklamalar / çeviriler yapıldığı ancak 17. yy.dan itibaren yazarların anadillerine yer verdikleri görülür. Buna göre eserlerin ilgili dönem bağlamında Latince dışında İtalyanca, Fransızca, Almanca, İngilizce, Lehçe yazıldığı ve araştırmalarla yeni dillerin ekleneceği öngörülebilir.

Türkoloji literatüründe çeviri yazı metinlerinin önemi, tarihî dilsel çalışmalarda karşılaşılan fonetik / seslik problemlerin (özellikle dudak uyumu) çözümlenmesinde

[34] Pianzola (1789) "Grammatiche, e Colloquj Per Imparare Le Lingue Italiana, Greca - Volgare, e Turca ..." (s. 3) adlı eserinde ve "Kyssa Christoneaghan Vartabedutiunun Muktaseri Stambolda ve Edrinede Surp Andonun Kilisesinde Bernardinos Pianzola Öjrettijine Giöre" (s. 1) adlı eserde sadece Latin harflerinden oluşan bir alfabe tablo halinde verilmiştir.

[35] Priendl (1791), "Grammaire Turque" adlı eserinin matbu metninin arasında el yazması bölümler bulunur. El yazması bölümlerde Arap harfleri ile bazı çekimlerin yazıldığı görülür. Anlaşılan yazar bir transkripsiyon sistemi oluşturmuş ise de buna asıl metinde yer vermemiştir.

sağladıkları yarardan kaynaklanır (Dilâçar 1970, s. 201 - 204; Adamović 1974; Tulum, 2007, s. 347; Duman, 1995, s. 7 / 2013, s. 175; Develi 1998, s. 29; Gümüşkılıç 2005; Kartallıoğlu, 2010a, s. 2 / 2010b, s. 87 / 2011, s. 26 - 43; Yağmur, 2014, s. 204 - 206). Hazai (2012) bu durumu, Arap yazılı kaynakların sustuğu noktada transkripsiyon anıtlarının konuşmaya başladığı (s. 37) şeklinde değerlendirir. İlgili eserlere eleştirel yaklaşan çalışmalar da bulunur. Eleştirilerin bir bölümü eserlerin Türk kaynaklı olmaması (Kissling 1968) bir bölümü de Deny'de (1941) ifadesini bulan "(…) Fransız ve Latin gramerlerinde güdülen dili sergileyiş itiyat ve tarzlarını Türkçenin tahsil ve talimi hususunda da muhafaza etmek gibi bir nakısa ile malûldürler." (s. I) şeklindeki Türk dilinin morfolojik sisteminin Hint – Avrupa dillerinden ayrı yapılmasının gereğine yapılan vurgu kaynaklıdır. Hazai (2012) tarihî morfolojik çalışmalar açısından benzer bir tespiti, Arap harfli metinler esas, çeviri yazı metinleri ise ancak ikincil bir rol oynayabilir (s. 55) şeklinde devam ettirmektedir. Çeviri yazı metinleri açısından bu durum, göz önünde bulundurulması gereken önemli bir hadisedir.

Ağız çalışmaları bakımından özellikle Balkan sahasına işaret eden ayrıntıları görmek bakımından da ilgili metinler üzerinde tanıtmalar veya çalışmalar yapılmıştır (Heffening 1942; Németh 1960 / 1968; Kißling 1968; Drimba 1966; Mollova 1979; Yaşar - Nasteva 1970; Kakuk 1972; Hazai 1973; Stachowski 2000; İğci 2014; Gülsevin 2017). Çeviri yazı metinlerinde söz varlığını (özellikle atasözleri) ele alan çalışmalar bulunur (Gallotta 1980; Stein 1984; Siemieniec - Gołaś 2010; Ekinci 2013; Yılmaz & Demirci 2016; Bekar 2017; Durmuş 2018). Çeviri yazı metinleri arasında yer alan sözlük türünü inceleyen veya tıpkıbasımının yapıldığı çalışmalar da görülür (Tanış 1989; Kartallıoğlu 2015; Rocchi 2007 / 2009 / 2011b / 2012 / 2014 / 2015a; Hazai 1973; Stachowski 2000 / 2013; Święcicka 2020).

Çeviri yazı metinlerinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ Nadiren bir anadili konuşuru elinden çıktığı kabul edilmelidir (Molino 1641; Carbognano 1794 vb. hariç).
- ✓ Türkçenin özellikleri ikinci bazen üçüncü vd. dil sahibinin ağzından yansıtılır.
- ✓ Yabancı bir ortamın içinden geçerek gelmesi belirgin bir özelliği sayılmalıdır. Yazarın kimliği yanında dili öğrendiği ortam da bunda etkilidir.
- ✓ Coğrafyayı, bölgesel ağızları bazen de etnik dil veya ağızları yansıtan dilsel katmanlara sahiptir.

- ✓ Malzemelerin standart olana karşı tuttuğu doğal konumun doğurduğu çok şekillilik en baştan kabul edilmelidir.
- ✓ Telaffuz yanında yazılı dilden de etkiye açıktır.
- ✓ Transkripsiyon metinleri tarihsel, kültürel, sosyal, siyasal vb. bakımlardan da dönemin şartlarını yansıtan eserlerdir.

2.3.1. Çeviri Yazı Metinlerinin Üretilme Nedenleri

İlgili nedenler dilsel (sistemsiz, kendiliğinden) ve siyasal - dinsel - ticarî (sistemli, amaçlı) nedenler başlığı altında iki ana bölükte ele alınabilir.

Dilsel nedenler: Bu başlık altında entelektüel meraklar, yeni bir dil öğrenmeye duyulan ilgi, eğitsel kaygılar söz konusu edilebildiği gibi aynı dilsel adacığı paylaşanlar arasındaki zorunlu dilsel - bölgesel nedenler[36] de dâhil edilebilir. Yazarların neredeyse tamamının erkek olması (Maria Maggio hariç) dilsel bir gerekçe yaratır mı kesin değildir.[37] Ancak bu durumun dil öğrenicilerinin tutumlarını anlamak, söz varlığındaki yansımaları görmek ve öncelikli dilsel unsurların varlığını yorumlamak bakımından dikkate değer özellikler taşıdığı söylenebilir.

Çeviri yazı metinlerinde yazarların Latin harflerine başvurma nedenleri Preindl'in sözlerinde şöyle özetlenmiştir: Bu dilin (Türkçe) mükemmelce öğrenilebilmesi, birkaç yıl süren titiz bir uygulamayı gerektirmektedir. Bakanlar, subaylar, tüccarlar ve yolcular bu durumdan bıkmışlardır. Çok tuhaf harflerin (Arap harfleri) farklı görünümleri, onları korkutmaktadır. Bu nedenle, daha henüz açtıkları Türkçe dilbilgisi kitaplarını bir kenara atmaktadırlar (*Aktaran* Yılmaz, 2015, s. 574).

Kaynak dilin karakterleri hedef dilin karakterlerinden daha işlek kullanmayı ve öğrenmeyi sağlıyorsa ve daha uygun bir hızda ilerlemeyi temin ediyorsa Latin harfleri Arap harfleri yerine tercih edilebilir. Yüceol Özezen (2018), Çukurova Araplarının Arap harflerini öğrenmenin güçlüğü konusundaki önyargıları, Arapçayı klasik Arapça üzerinden ve Arap harfleriyle öğrenmeye çalışan az sayıda bireyin bu çabalarının

[36] Zorunlu ortak dilsel bölge kavramı özellikle Balkan coğrafyası için kullanılsa da (Georgiyevitz örnek sayılabilir.) ortak alfabe yüzünden Arapça ve Türkçenin ayrıca Farsçanın aynı dilsel parselde yer aldığı yazarların bu üç dile tek eserde yer vermelerinden ve dil okullarının öğretim programlarından anlaşılabilir. Özellikle De Valle (1620), Du Ryer (1630), Podesta (1669) ve Meninski'nin (1680) eserlerinde üç dile birden yer verdikleri görülmektedir.

[37] Hazai (2012), Hintze'nin bir gözlemine yer verir. Arnavutluk'un bazı yerlerinde Türkçenin sadece erkek nüfus tarafından kullanıldığını erkeklere özel "sırdaşlar dili" olduğuna dair Hintze gözleminin (s. 105) çeviri yazı metinlerinde erkek merkezli bir üretimin yoğunluğu ile birlikte düşünülmesinin ilginç sonuçlar üreteceği beklenebilir.

genellikle yarım kalmış bir maceraya dönüşmesi Latin kökenli bir harf sisteminin tercih edilmesini daha mâkul hâle getirmektedir (s. 98) şeklinde ilgili tercihi meydana getiren şartlara dikkat çekmektedir. Bu tercihin günümüzde de çeşitli boyutlarda devam ettiği görülmektedir.

Siyasal - dinsel - ticarî nedenler: İlgili nedenlerin[38] çeviri yazı metinlerinin üretilmesinde itici bir güç olduğu yazarların meslekleri ile ilişki kurularak daha iyi anlaşılabilir. Böylelikle sebepler arasındaki dağılım da görülebilir. İncelenen metinlere göre yazarların mesleki dağılımları şöyledir:

Pietro Lupis Valentiano; Tüccar

Bartholomeo Georgieuiz; Savaş Esiri - Seyyah

Guillaume Postel; College De France Profesörü

Gennadius Scholarius; Rum Patrik - Din Adamı

Hieronymus Megiser; Dil Bilgini

Andre Du Ryer; Fransız Misyonu Tercüman - Konsolos

Giovanni Molino; Tercüman

Maria Maggio; Misyoner (Katolik)

Harsanyi Nagy, Resmi Tercüman, Diplomat

Bernardino Pianzola; Misyoner (Katolik)

Joseph De Preindl; Dil Bilgini

Cosimo Comidas De Carbognano; Misyoner (Katolik) - Ressam - Dil Öğretmeni - Elçilik Tercümanı.

Bu dağılıma göre çeviri yazı metinlerinin üretilmesinde siyasî ve dinî saiklerin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Ayrıca Vaughan'ın söz varlığındaki ticarî terimlerin çokluğu (1709) eklendiğinde ticarî nedenlerin aynı düzlemde yer bulacağı ön görülebilir. Burada etkin faktörlerin döneme özgü koşulların etkisinde olduğu da açıktır. Özgün nedenlerin somut olarak göründüğü yerler dil mekteplerinin açılma sırasından da anlaşılabilir (Ayrıca *bk.* Ek 1 - Dilsel zaman çizelgesi).

1551 - Venedik Cumhuriyeti *La Scuola Dei Giovani Di Lingua* (Genç Oğlanlar Dil Okulu) adında Osmanlı Türkleriyle ilişkilerinde yardım edecek yetkili ve sadık

[38] Bu nedenlerin arasında Batı medeniyetinin köklerini arayışı veya İncil'in kaynaklandığı bölgelerin araştırılması, Doğu'nun zengin yazmalar koleksiyonuna ulaşmak gibi kültürel sayılabilecek etkilerin de bulunduğu görülür. Özellikle De Valle'nin dil öğrenme sürecini hemrâhları arasındaki rekabet, Yahudi öğretmenlerin aracılığı gibi kültürel bir etkileşimin taşıyıcı aracı olarak değerlendiren Brentjes (2001)'in "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı Avrupalı Gezginler ve Bilimsel Çalışmalar" adlı çalışması bu bakımlardan önemlidir.

tercümanlar yetiştirmek için dil okulu açtı ve senato uygun bulduğu gençleri İstanbul'a dil öğrenmek için yolladı.

1669 - 14. Lui döneminde (Colbert Hükümeti zamanında) elçi ve konsolosluklarda çalışacak kişileri yetiştirmek üzere İstanbul'da Fransız *L'ecole des Jeunes de Langue* (Gençler İçin Dil Okulu) kurulmuş, bir yıl sonra Paris'e nakledilmiştir. Bu enstitü, 1795'te *Ecole Speciale des Langues Orientale Vivantes'*e (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu) dönüşmüştür.

1753 - Avusturya'da "Sprachknaben - Instituts" Batı dillerinin yanı sıra Doğu dillerinde yetenekli gençleri yetiştirmek üzere kurulur ve daha sonra "Orientalische Akademie" (Doğubilimleri Akademisi) adını alır.

1766 - Stanislaw August Poniatowski (Polonya kralı) zamanında (*Szkole Orientalna*) Doğu Okulu kurulmuştur. 1793'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Bu arada Türk tarihi, edebiyatı ve dili üzerine birçok eser yazılmıştır. Hristiyanlık propagandası yapmak amacıyla Türk dilini öğrenmiş olan misyonerler tarafından yazılan ders kitapları önemli bir yer tutar.

İlgili kronolojiye göre sırasıyla Venedik Cumhuriyeti, Fransa, Avusturya ve Polonya devletleri Doğu dillerini (Türkçe dâhil) öğretmek amacıyla okullar meydana getirmişlerdir. Bu sıralama dönemin devletlerarası siyasal ilişkilerinin bir yansımasını da içermektedir. Siyasal nedenlere ayrıca dinî nedenler eklenebilir. Özellikle 1540 - *Collegio Romano* (Roma Cizvit (Jesuit) Okulu) ve 1622 - *Sacra Congretaio de Propaganda Fide* (İnanç Propagandası İçin Kutsal Papazlar Topluluğu) Katolik inancını Hristiyan olmayanlara yaymak ve uzak bölgelerde misyonerlik faaliyetlerinin yürütülmesini amaçladılar. Uzak bölgelerin dillerini öğrenmek amacıyla da dil çalışmalarına ait kitapların basılmasını da sağladılar. Avrupa merkezli üretimlerde içsel rekabetin yer tutması da beklenebilir. Özellikle reformasyon akımından sonra (Postel ve Megiser'in humanizmaları) Latince dışında dillerin ilgi bulması ve Protestanlık kaynaklı bu ilginin Doğu dilleri için de gösterilmesi beklenir bir gelişmedir. Seaman'ın Türkçe İncil çevirisi (1688) ya da Cloduis'un *Almanca - Türkçe Sözlüğü* (1730) bu bağlamda değer kazanır.

Yazarların Türkçeye ilgileri hangi kaynaktan beslenirse beslensin bıraktıkları kayıtlar, bu ilginin sınırlarını aşmış görünmektedir. Küçük notlar, kelime listeleri, yazısal denemeler, notlar, metin parçacıkları bazen de oldukça sistemli gramerler, sözlükler Türkçe'nin tarihsel ve dilsel özelliklerinin betimlenmesinde önemli bir işlev üstlenmişlerdir. Yazarların yabancı olmaları, Türkçeyi hangi yolla öğrendilerse o yolun

izlerini standart dışı da olmak üzere yansıtmaları, çok şekilli ve renkli bir malzeme ile karşı karşıya olduğumuzu da göstermektedir.

2.3.2. Çeviri Yazı Metinlerinin Tanıtımı (16. - 18. yy.)

Türkçenin Latin harfleriyle yazılmasının bilinen ilk örneği 1303 tarihli *Codex Cumanicus*'tur.[39] Fransisken rahiplerinin öğretilerini yaymak amacıyla Kıpçak Türkçesiyle yaptıkları çalışmanın el yazması örneği San Marko (Venedik / İtalya) Kütüphanesindedir. İtalyan (55 yaprak) ve Alman (27 yaprak) defterlerinden oluşan çalışmada kelime listesi, dua, ilahi ve bazı metin örnekleri bulunmaktadır. Kononov (2006), Latin harfleriyle yazılmış diğer bir Türkçe metin olarak Schlitberger'in anı kitabında yer alan "*Thatarisch Pater Noster*" (Tatarca Otçe Naş) duasının geldiğini ve bu duayı Şiltberger'in Kırım'da Hıristiyan Tatarlardan derlediğini belirtir (s. 10). Ardından gelen *Mülbahlı*'da bazı sözcükler ve iki Yunus şiiri Latin (Gotik) harfleriyle yerini alır. Anonim *Tractatus de Turcis* (1481) sonrasında *Genadius Scholarius*'un Hristiyanlık öğretisi ile ilgili cevaplarının yer aldığı dinî metin, 1486 yılında Grek harfleriyle 1581'de ise Latin harfleriyle transkribe edilerek Türkçeye aktarılmıştır. 1484 - 1486 yılları arasında yazılan ve bir İtalyan papazının II. Bâyezid'e Latin harfleriyle yazdığı bir mektup bulunur. Bu mektup Topkapı sarayı arşivinde yabancı evrak, 446 no'su ile kayıtlıdır (Brendemoen, 1980, s. 228). Ardından sırasıyla Piero Bruto (*Turcorum dictum,* 1486) ve Arnold von Harff (*Pilgerfahrt,* 1496 – 1499) gelir.[40]

Ek 1 'de yer alan Dilsel Zaman Çizelgesi ile 15. yy.dan itibaren kronolojik olarak önemli olaylar, eserler ve yazarlar birlikte izlenebilir. 16. yy.dan başlayarak 18. yy.a kadar yazılan çeviri yazılı eserler ve yazarları hakkındaki bibliyografik bilgi ve tanıtımlar şöyledir:

1520? (1527) - Pietro Lupis Valentiano, *Opera Nova de M. Pietro Lvpis Valentiano La qual insegna a parlare Turchesco* (Nasıl Türkçe konuşulacağını öğretir).

Eserin adı *Opera Nova de M. Pietro Lvpis Valentiano La qual insegna a parlare Turchesco* olarak geçmektedir. Yağmur, Ö. (2016), yazarın bir İspanyol Yahudisi

[39]Codex Cumanicus nüshaları ve üzerinde yapılan çalışmaların topluca bir aktarımı ve Türkçede yayımına dair bilgiler için Sertkaya, Ö. (2015). Codex – Cumanicus (Latince – Farsça - Komanca) adlı makalesine bakılabilir. İlgili eserin Türkiye neşrinde Argunşah, M. & Güner, G. (2015) eseri bir bütün halinde ele aldıkları bir çalışma yayınlamışlardır: *Codex Cumanicus.* İstanbul: Kesit Yayınları.

[40] İlgili dönemde yayınlanan "Kaynak ve Seyahatnameler Listesi" için Tekin. E. C. (2017), Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı'da Kitap ve Kütüphane Kültürü (1453-1699). *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, s. 223 – 233 adlı çalışmasından yararlanılabilir.

olduğunu ve 1492 yılında İspanya'dan kaçıp İtalya'ya yerleştiğini[41] belirtmektedir (s. 161). Eser, İtalyanca - Türkçe sözcük listesi olan pratik bir el kitabıdır. Eser Hırvatça - İtalyanca bir sözlükle bağlantılı olarak yayınlanmış olmalıdır.[42] Sözlükte günlük konuşmada işe yarayabilecek 200'den fazla sözcük ve 9 ifade (237 madde başı sözcük. Yağmur, 2016, s. 161) bulunur. Sıralama alfabetik olmayıp konuya göre gelişigüzel bir düzen takip eder. Eserin iki nüshası bulunmaktadır: 1. nüsha, British Museum, General Catalogue of Printed Books, bölüm 175 / s.760'da, 2. nüsha 1520 tarihiyle Münih Bayerische Staatsbibliotek, 4 Polygl. 27a (Almanya)'da kayıtlıdır.

- Yağmur, Ö. (2015). Pietro Lupis Valentiano'nun İtalyanca - Türkçe çeviri yazılı sözlüğünde ses olayları (1520 - 1527). *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi, 6,* 243-278.
- Yağmur, Ö. (2016). Pietro Lupis Valentiano'nun İtalyanca - Türkçe sözlüğü üzerine (1520 - 1527). *Gazi Türkiyat, 19,* 159 - 188.

1525 – 1530 – Anonim, *Opera a chi se delatasse de saper domandar ciascheduna cosa in turchesco*[43] (Türkçe olarak birisi ile konuşma, soru sorma).

Eserde İtalyanca – Türkçe dokuz cümle örneği ve yaklaşık 200 sözcük bulunur. *Con la geonologia di villain cosa noua* alt başlığında Osmanlı İmparatorluğu'nun soyağacının verildiği söylenebilir. M. Adamović (1975), eseri tanıttığı makalesinde ilgili kelime listesine de yer verir (s. 219 - 223). Listenin nadiren de olsa değişen verilerine göre bu eser, Pietro Lupis Valentiano'nun eserinin bir kopyası olmalıdır.

Eserin bir nüshası General Catalogue of Printed Books, 175. bölümde (Londra, 1963) sadece isim olarak kayıtlıdır. Diğer bir nüsha ise General Catalogue 242. bölümde

---

[41] Yağmur, Ö. (2016) makalesindeki bu bilgiye dayalı olarak E. Święcicka (2020) da yazarın İspanyol – Yahudi bir tacir olduğunu ve İtalya'da yaşadığını belirtmektedir (s. 60). Yazarın İspanyol Yahudisi olduğu yönündeki benzer bir bilgiye yorumlanmış olarak Putanec (1979) makalesinde de (s. 104) rastlanmaktadır. Putanec, V. Ivancevic (1963 - 64) çalışması *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u BiH*, *1566 - 1966*, "Yahudilerin 400 yıllık tarihi" (s. 68) ve A. Kovacec (1972 - 73) *Studia romanica et anglica zagra- biensia 33-36* "Roman ve İngiliz çalışmaları" (s. 504) çalışmasına dayalı olarak Lupis zamanında, Luca Valentiano (Valenziano) Dorthonese (= Tortonese) adı altında 1532'de Venedik'te basılmış Tortona'lı (Tortona şehri İtalya'da Pavia - Cenova hattı üzerindedir.) bir İtalyan yazar olduğunu ve eserinin adının "Opera volgari" olduğunu belirtmektedirler. İlgili makale bağlamında Lupis'in İspanyol / Yahudi kökenine yazarın soyadı olan *Valenzin(i)* şeklinde işaret edildiği ileri sürülmektedir. L. Rocchi (2011a)'nin de yazarın soyadını *Pietro Lupis Valenziano (1527?) / Anonymous (1525 - 1530)* (s. 195) olarak benzer şekilde kullandığı görülmektedir.

[42] V. Putanec (1979), ilgili makalesinde eserin Valentiano'nun eserleri arasında etiketsiz biçimde yer aldığından ve anonim sayıldığından bahsetmektedir (s. 102).

[43] Bu eser hakkında bilgi notu Święcicka (2020) eserinde bulunur (s. 60). Aynı bilgiye diğer bir makalesinde yer veren Święcicka (2009), dipnotta Adamović'i (1975) kaynak göstermektedir (s. 394). İlgili eserin dijital veya asıl kopyasının nerede olduğu hakkında bilgimiz Adamović (1975) makalesine göredir.

(s. 441) kayıtlıdır. Bu kayda ait nüsha British Museum 1171, c. 32 (09)'de bulunmaktadır (Adamović, 1975, s. 217).

- Adamović, M. (1975) Ein Italienisch - Türkisches Sprachbuch Aus Den Jahren 1525 - 1530. *Wiener Zeitschrift Der Kunde Des Morgendlandes* (67), s. 217-247.

1533 - Filipo Argenti, *Regola Del Parlare Turcho Et Vocabulario De Nomi Et Verbi* (Türkçenin Konuşma Kuralları ve İsim, Fiil Sözlükçesi) Floransa.

Yazarı Floransa balyosunda sekreter olarak görev yapmıştır. Eseri ilk tanıtan ve çeşitli makaleler yayınlayan Alessio Bombaci[44] (1914 - 1979) olmuştur. Eser hakkında Milan Adamović ve Luciano Rocchi'nin yaptığı çalışmalar bulunur. Dilâçar (1970), eser hakkında "Regola'nın dili İtalyancadır. 535 sayfadan oluşmaktadır" (s. 198) şeklinde bir tanıtım yazısı yazmıştır. Eserde yaklaşık olarak 4200 sözcük bulunur ve gündelik konuşmada ihtiyaç duyulan sözcüklere ve sözcük gruplarına yer verilmiştir. A. Merhan (2005), eserin söz varlığının İstanbul ağzını yansıttığını ve eskicil olanların halk ağzında varlığı sürdürdüğünü çeşitli tanıklar üzerinden ortaya koymuştur (s. 117).

Adamović (2009), nüshaları Floransa Merkezî Millî Kütüphanesi'nin Sezione Magliabechiana Classe III Codice 58 (3 cilt, 1533 / 1534) ve Codice 133'te (1531 / 1532) yazma olarak bulunduğunu ve Codice 58'de bulunan nüshaların I. ve II. cildinin Ridolfo Lotti'ye ithaf edildiğini belirtir. Codice 133'de bulunan ve Argenti'nin, hemşehrisi Luigi de Riccio için hazırladığı nüshanın ise diğer nüshadan daha eski olduğu Türkçe ve İtalyanca ay isimlerinin korelâsyonundan tespit edilebildiğini de ekler (s. 15).

- Bombaci, A. (1938). *La "Regola Del Parlare Turcho" Di Filippo Argenti. Materiale Per La Conoscenza Del Turco Parlato Nella Prima Metà Del 16º Secolo*. Istituto Superiore Orientale. Napoli.

- Adamović, M. (2001). *Das Türkische Des 16. Jahrhunderts: Nach Den Aufzeichnungen Des Florentiners Filippo Argenti (1533).* Göttingen. (Türkçeye çevirisi: A. Merhan, Çev.). (2009). Floransalı Filippo Argenti'nin notlarına göre (1533) 16. yüzyıl Türkçesi. Ankara: TDK Yayınları.)

- Rocchi, L. (2007). *Filippo Argenti: Richerche Sulla Lingua Osmanli Del XVI Secolo; Il Corpus Lessicale Turco Del Manoscritto Fiorentino Di Filippo Argenti (1533).* Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.

[44] L. Rocci (2007), Bombaci Sicilyalı Türkolog, henüz 24 yaşında iken Argenti ile ilgili çalışmalarını yayınlamıştır. (s. 1).

1552 - Bartholomeo Georgieviz[45], *De Turcarum Moribus Epitome* (Türklerin Âdetleri Üzerine Bir Özet) Lugduni (Lyon).

M. Aksulu (1998), Macar veya Sırp asıllı Bartholomeo Georgieviz'in (1505?) Latincenin yanı sıra yaklaşık on yıl süren esirliğinde Türkçe, Arapça ve İbranice öğrendiğini ve 1566 yılında İtalya'da öldüğünün tahmin edildiğini belirtmektedir (s. 11 - 14). Ö. Yağmur (2016), eserin ilk olarak 1553 yılında Latince basıldığını ve 184 sayfadan oluştuğunu vurgular. Georgieviz'in daha önce kitapçık olarak bastırdığı küçük hacimli eserlerin bir araya getirilmesinden oluştuğunu da ekler (s. 202). A. Dilâçar (1970), ise eserin 1552'de diğer basımında yazarın o zamana kadar yazdığı ve şurada burada yayımladığı küçük yazıları toplayarak Roma'da "Türklerin Örf ve Âdetleri Hakkında, Kısaca" adlı Latince kitabı ortaya koyduğunu belirtmektedir (s. 198). Eserde Türkler ve Türklerin yaşamları hakkında bilgiler bulunur. Türkçe bir dörtlük, dua, bir Türk ile Hıristiyan arasında geçen bir diyalog ile bazı Türkçe kelimeler çeviri yazılı olarak verilir.

Eserin nüshaları dağınık halde bulunmaktadır. B. Moran (1968), Georgieviz'in yayınladığı Türk şiirini de tanıttığı makalesinde eserin 1553 – 1600 arasında 13 kere basıldığını belirtir (s. 35). Tespit edebildiğimiz baskılar tarih sırasıyla, 1544 Antverpiæ'de basılan eserin tam adı *De Turcarum Ritu et Cæremonuiis*, 1545 tarihli (muhtemelen baskı yeri Worms) 56Y74 koduyla K.K. Hofbibliothek Österr. Nationalbibliothek'te kayıtlı eserin tam adı *De Afflictione, Tam Captiorum Qvam Sub*, 1558 Roma ve 1578 Roma'da basılan eserin tam adı *De Turcarum Moribus Epitome* şeklindedir.

- Heffening, W. (1942). *Die Türkischen Transkriptiontexte Des Bartheolomaeus Georgievits Aus Den Jahren 1544-1548*, Leipzig.
- Németh, G. (1968). Die Türkische Sprache Des Bartolomaeus Georgievits. *Acta Linguistica Academiae Scientiarium Hungaricae*, 18 (3 - 4), s. 263-271.

1575 – Guillaume Postel, *Des Hıstoıres Orıentales Et Principalement Des Turkes Ou Turchikes Et Schitiques Ou Tartareſques Et Aultres Qui En ſont Deſcendues, Ocuure Pour La Cierce Fois Augmenté* (Doğu Hikâyeleri özellikle Türk Hikâyeleri) Paris.

Postel (1510 - 1581), Święcicka (2020)'ya göre bilgin, humanist, kozmolog ve kartograf bilen büyük bir Rönesens aydınıdır. Engizisyon'da mahkeme edilmesinin nedeni olarak *Le livre de la concorde entre le Coran et les Évangiles* (1553) (Kuran ve İncil Arasındaki Benzerlikler) adındaki eseri yasaklı dizinler arasında gösterilmiş ve

[45] Yazarın asıl adının Bartol Đurđević olduğunu bildiren bir biyografi çalışması Schwarzwald, J. (1980) tarafından *Bartol Đurđević: Bibliografija izdanja 1544 - 1686* adı altında yayınlanmıştır.

yazarı hapse atılmış, ancak 1559'da serbest bırakılmıştır (s. 60). Postel, 1535'de İstanbul'da Fransız elçiliğinde tercüman[46] olarak üç yıl kalmış ardından 1549 yılında iki yıl daha kalmıştır. 1543'te Kuran- ı Kerim'i[47] Latince'ye çevirmiş ve Fransızca'da ilk kez Arapça gramerini yayınlamıştır (TDV, İslam Ansiklopedisi, s. 333).

Postel'in eserinde Georgiyeviz etkisi açıkça görülür. Ancak listede daha fazla kelimeye yer verilmesi ve kelimelerin Latince yanında Fransızca'nın sesletim özelliklerine uygun gösterimi eserinin ayırıcı yönüdür. H. Eren (1998), eserin müstakil bir eser olmayıp yazarın *De la Republique Des Turcs* (1552, 1560, 1575) adlı eserinin 3. baskısında *Des Hıstoıres Orıentales* adı altında yayınlandığını ve *Instruction des mots de la Turquesque les plus communs* adında yeni bir bölüm eklendiğini ve söz listesine yer verdiğini belirtmiştir (s. 258).

- Drimba, V. (1966). Guillaume Postel (1575) in "Türkçedeki kelimelerin öğretimi" (N. Bingöl, Çev.). *TDAY Belleten* (255), s. 103-126.

1591 – Johannes Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptæ, libri XVIII* (Müslüman Türk Tarihi, onların eserlerinden yararlanarak yazılmıştır, kitap 18).

Leunclavius, diplomatik bir eşlik için geldiği İstanbul'da 1584 Ekim'inden 1585 Nisan'ına kadar kalmıştır.[48] Eser, tarihsel olayların yer aldığı kronikler şeklindedir. Eserde çok sayıda tarihsel terim ve özel isim kullanıldığından dilsel çalışmalar bakımından da önemi bulunmaktadır. Eserin tarihsel olaylara yer verdiği bölüm 449 sayfadan (Eserde her bir sayfada iki sütun ve her bir sütunda sayfa sayısı yer alır ve buna

[46] Arıkan, Z. (1984) Postel'in *De la Republique Des Turcs* adlı eserini tanıttığı makalesinde krallık kütüphanesi için Doğu ülkelerinden kitap toplama görevi verildiğini belirtir. Bu bilgi için Rouillard'ın *The Turk in French History, Thought and Literature, 1520 - 1660* eserini kaynak göstermiştir (s. 69). Yazar eserin üç bölümden oluştuğunu belirtir: 1. bölüm, Türklerin aile yapısı, adalet düzeni, ölü gömme vb. gelenekleri; 2. bölüm, Türk, Tatar, Fars ve Arap tarihi, kökeni ve dilleri; 3. bölümde ise Osmanlı yönetim sistemi ele alınmıştır (s. 70 - 71). Arıkan, bu eserin genişletilmiş olarak 1575 yılında *Des Histories Oriantales* başlığı altında yeni bir baskısının yapıldığını vurgulamaktadır (s. 81). Benzer olarak TDV İslam Ansiklopedisinde " (…) son baskısına daha önce Bartholomaeus Georgiewitz tarafından hazırlanarak yayımlanan bir Türkçe sözlüğün (De Turcorum ritu et moribus, Antwerpen 1544) tekrar düzene konulan ve Türk dili açısından önemli bir belge olan şekli eklenmiştir" (s. 333) bilgisi yer alır.

[47] Çevirinin tam olmadığını öne süren Wheeler, B. (2012), yine de çevirinin geniş ölçekte bir çalışma olduğunu vurgular. Arap harfleri ile matbaada basılan tam bir Kuran'ın ise Alessandro de Paganini tarafından 1537'de Viyana'dan Osmanlı İmparatorluğu'na gönderildiyse de pek çok hatanın bulunduğunu ekler (s. 246).

[48] Leunclavius hakkında bilgiye yer veren N. Berman (2011) tarafından yazılan *German Literature on the Middle East: Discourses and Practices, 1000-1989* adlı eserin *Conflict with the Ottoman Empire (1350 - 1683)* adlı bölümünde (s. 62 – 104) yer alır (s. 87). Aynı bölümde eserin Osmanlı kaynaklarına dayandığı iddiasının tartışılır olduğu ve Hans Audier'in ikinci çevirmen rolünde bulunduğuna da değinilir.

göre 898 sayfada bu bölüm sonlanır.) ve sonda yer alan dizin bölümü 43 sayfadan oluşur.

1611 - Pietro Ferraguto, *Grammatica Turca* (Türkçe Dilbilgisi) Napoli.

Tunus'ta Türkler arasında (esir) altı yıl kalmış olan Cizvit papazı Pietro Ferraguto (1580-1656) Türk dilinin gramerini sistemli olarak tanıtmayı amaçlamıştır. Ferraguto'nun *Grammatica Turca* adlı eseri 1611 tarihlidir. Eserini Cizvit papazlarının Türkçe öğrenmeleri için kaleme almıştır. Eser üzerinde Alessio Bombaci (1940) ve Luciano Rocchi (2012) çalışmışlardır. Napoli Milli Kitaplığında yazma hâlinde olan eser 131 sayfadan oluşmaktadır.

- Bombaci, A. (1940). Padre Pietro Ferraguto e la sua Grammatica turca (1611), *Annali del Istituto Superiore Orientale di Napoli*, s. 205-236.
- Rocchi, L. (2012). *Il Dittionario Della Lingua Turchesca Di Pietro Ferraguto (1611),* EUT: Trieste.

1612 - Hieronymus Megiser, *Institutionum Linguae Turcicae Libri Quatuor* (Dört Bölümde (Kitapta) Türk Dilinin Esasları) Saxonica.

Hieronymus Megiser (1553/4 – 1616/8, Humanist, Protestan, tarihçi, çevirmen) Saksonya Krallığının seçmeni ve tarihçisi olup Leipzig Üniversitesinde profesörlük unvanıyla bulunmuş, geniş bilgili bir dilseverdir (Dilâçar, 1970, s. 200). Demiriş'in aktardığına göre[49] (2016), Megiser'in konuşulan Türkçeyi bildiği ancak tahminle Krain'de (Ljubljana, günümüzde Slovenya sınırlarında) eğitimci olarak çalıştığı yıllarda, burada Türkçe konuşanlarla temasa geçerek öğrendiği (s. 130) söylenebilir. Megiser'in Türkoloji tarihindeki önemi, Latin gramerlerine göre modellediği Türkçenin gramer yapısının bilimsel olarak incelenmesinde sahip olduğu öncül rolü ile bağlantılıdır.

Dört Bölümde Türk Dilinin Esasları başlığını taşıyan eserin dili Latincedir. 1612 yılında dört bölüm hâlinde basılan eserde sayfa numaraları bulunmamaktadır. 40 sayfadan oluşan giriş kısmı kitaba dâhildir [s. 12-26] ve 4 bölüm (yazar onlara kitap der) şöyledir:

I. Grammatica Turcicæ Priorem, de Orthographia TurcArabica (Türkçe – Arapça (Arap harfli Türkçe) yazımı) [s. 27-77];

II. Grammaticae Turcicæ Partem Posteriorem, de Etmologia Turcorum (Türk dilinin grameri ve etimolojisi) [s. 79-181];

[49] İlgili bilgiyi Stein (1975) eserinden kaynak göstererek paylaşmıştır. Demiriş'in (2016), Megiser'le ilgili bildirisinde ayrıntılı biyografik bilgiler bulmak mümkündür (s. 128 – 129). Daha ayrıntılı bilgi içinse kaynak olarak Doblinger (1905), Hieronymus Megisers Leben und Werke. *MİÖG* XXIV, s. 431 – 478 gösterilmiştir.

III. Linguae Turcicæ Exercitia et duæ, Proverbiorum Turcicorum Centurias (Türk dilinde alıştırmalar ve atasözleri) [s. 182-226]
IV. Dictionarium eſt Latino - Turcicum et Turcico-Latinum (Latince - Türkçe ve Türkçe - Latince sözlük) [s. 228-338]. Eser bu halde toplam 338 sayfadır.
- Stein, H. (1993). Hieronymus Megisers Türkische grammatik als quelle zur Türkischen sprachgeschichte. Sprach und kulturkontakte der Türkischen völker. *Materialien der zweiten Deutschen Turkologen - Konferenz Rauischholzhausen* (13 - 16. Haziran 1990), Wiesbaden, s. 173-179.

1615 - Marcin Paszkowski, *Dzieie tvreckie y vtárczki Kozáckie z Tátary* (Türk Tarihi), Krakow.

M. Stachowski[50] (2013), yazarın dört bölümden oluşan *Türk Tarihi* adlı bir eseri olduğunu belirtir. Birinci bölüm ortografi, 2. bölüm (s. 71 - 102) gelenekler, törenler, okullar; 3. bölüm (s. 103 - 129) terminolojik kelime listesi ve cümleler; 4. bölümde (s. 130 – 139) sözlük ve örnek diyaloglar yer alır. Bazı bölümler (diyalog, tartışma) Georgiyevitz'den alınmıştır. Son bölümde Leh dilinde dua, Ave Maria ve Havariler inancı konuları yer alır (s. 46 – 47). Yazarın eserindeki özellikle 4. bölümde yer alan *Sözlük* (Dictionárz Tvrecki) bölümü Lehçe ve Türkçe sözcükleri içerir. Bu bölümde 548 Türkçe sözcük Lehçe karşılıkları ile verilmiştir (s. 47).
- Stachowski, M. (2013). Marcin Paszkowski's Polish and Turkish Dictionary (1615). *Studies in Polish Linguistics 8*(1), s. 45 - 56.

1620 - Pietro della / de la Valle (*Grammatica della lingua turca di Pietro della Valle il pellegrino, divisa in sette libri*) (Türkçe Dilbilgisi)

Pietro della / de la Valle (1586 - 1652) Mısır, İran, Hindistan ve Osmanlı ülkesinde bulundu. Klasik eğitimde öğrendiği Yunanca, Latince yanında Farsça ve Türkçeyi de öğrendi. Seyahatleri hakkında yazdığı *Mektup*ların[51] bir araya getirilmesi yoluyla eser verdiği söylenebilir. (TDV İslam Ansiklopedisi, 9. cilt, s. 144). İlgili mektuplar, Özkan

[50] Stawchowski (2013), yazar hakkında esaslı bilgiler bulunmadığını belirtir. Biyografik bilgiler için Abrahamowicz (1980) kaynak olarak gösterilmiştir. Buna göre ölümü 1621 sonrasıdır. Eserde yer alan Lehçe üzerine Zajączkowski (1938) ve Stachowski (1989) çalışmaları bulunduğundan ancak Türkçe kısmının araştırma konusu edilmediğinden de bahseder (s. 45).
[51] De Valle'nin mektupları ve not defterleri (Modena / Este Üniversite Kütüphanesi, iki yazma eser) hakkında bir makale Özkan N. (2006) tarafından yazılmıştır. Makalede ilgili not defterleri üzerinde yürüttüğü çalışma hakkında da bilgi veren Özkan (s. 9), daha sonra çalışmanın bir kitap halinde yayımını da gerçekleştirmiştir: *Osmanlı Topraklarında Bir İtalyan Gezgin Pietro Della Valle'nin Çalışma Defteri* (2011), TDK Yayınları. Eserde el yazmasının filmleri de bulunur. 500'den fazla Türkçe sözcük ve ilgili notlar Latin ve Arap harfleri ile gösterilmiştir.

(2006) "Doğu'ya ilgi duyan dostu Mario Schipano'ya toplam 12 yıl süren seyahatleri boyunca Osmanlı İmparatorluğu'ndan 10, İran Safevi Devleti'nden 18 ve Hindistan'dan 8 mektup yollamıştır. Roma'da Mascardi yayınevi 1650 ile 1663 yılları arasında mektupları yayımlar." (s. 7) şeklinde tasnif edilmiştir. *Not Defteri* olarak bulunan el yazmasında yeni bir dil öğrenmeye çalışan dil öğrenicisinin çabaları görülür. Türkçe, Arapça ve Farsça sözcükler yanında Latin veya Arap harfli açıklamalar, açıklayıcı bilgi notları yer alır. Yazar ayrıca dil öğrenmek için gösterdiği çabada başından geçenleri de aktarmayı ihmal etmemiştir.

- Rossi, E. (1938). Importanza Dell'inedita Grammatica Turca Di Pietro Della Valle, *Atti del 19. Congresso İnternazionale Degli Orientalisti* (23 - 29 Eylül 1935) Roma, s. 202 – 209.
- Rossi, E. (1953). Pietro Della Valle Orientalista Romano (1586-1652), içinde *Oriente Moderno (33)*, s. 40-64.
- Stein, H. (2005). Traces of Türki-yi Acemi in Pietro della Valle's Turkish Grammar (1620). *Linguistic Convergence and Areal Diffusion: Case Studies from Iranian, Semitic and Turkic* (ed. Éva Á. Csató, vd.), Londra: Routledge, s. 227-240.

1630 - Giovan Battista Montalbano (*Turcicae Linguae per Terminos Latinos Educta Syntaxis in usum eorum qui in Turciam missiones subeunt ad nutum* (…) (Misyonlarda kullanılmak üzere Türkçe ve Sözdizimi) Napoli.

D'amora (2016), A. Gallotta maddesinde Montalbano'nun (1596 - 1646?[52]) 1622 - 1632 yılları arasında Latince kaleme aldığı Türkçe dil bilgisi kitabı bulunduğu bilgisine (TDV İslam Ansiklopedisi, s. 462) yer verir. Montalbano, eserini Propaganda Fide misyonerleri için yazmıştır. Türkçenin misyonerlik açısından gerekli olduğunu ve Osmanlı topraklarında rahatça gezmenin yolunun bu dili öğrenmekten geçtiğini vurgular. Gallotta (1994), gramerde Montalbano'nun yazılı dile ve konuşma diline hâkim olduğundan bahseder. Bazı fonemlerin yazımında Arap harflerinin etkisinin görüldüğünü de ekler. Montalbano öğretmeyi amaçladığı Türkçe'nin en yaygın ve doğru formunun İstanbul'da olduğu konusunda okurlarını uyarır. Sözdiminde Latin esaslarına göre hareket etmiştir (s. 255).

[52] Montalbano'nun Girit'te 1646'de öldüğü bilgisi Gallotta'da (1994) yer alır. Yazar, İtalya, Avrupa, İran ve Osmanlı'yı gezmiş, birçok dil öğrenmiş olmalıdır. Eserin yazımı misyonerler tarafından kullanılmak üzere Propaganda Fide (kuruluşu, 1622) tarafından talep edilmiştir. Eserin basılmadığı ve aynı dönemde Pietro Della Valle'nin yedi bölümde topladığı Türkçe dilbilgisi taslağının öncelik kazandığı söylenebilir (s. 254).

Eser üç bölümden oluşur: Ortografik bilgiler, fonetik ilk bölümde, ardından sözlük ve son bölümde yüzden fazla atasözü ve Latince çevirileri yer alır. Eserdeki sözlük bölümünü inceleyen Rocchi (2014) eserin giriş bölümünde Türkçeyi incelemenin yararından bahsedildiğini, ardından Türkçe dilbilgisinin özeti (s. 6 – 77; devamında Türkçe Latince anlamsal sözlüğü (İnsan vücudu, renkler, selamlaşmalar vb.) (s. 78 - 132); sonra alfabetik sözlük (s. 132 - 212); ve en sonda Latince çeviri ile 145 Türk atasözü (s. 212 - 228) bulunduğunu belirtir. Türkçe kelimelerin her zaman Latin harfleriyle yazıldığı bu yüzden anılan metnin Transkripsiyon metni sayıldığını da vurgular (s. 9). Megiser ve Montalbano'nun konuşma diline yakın durdukları ve eserlerinde temel hareket noktası olarak bu esastan hareket ettikleri söylenebilir.

1630 - André du Ryer, *Rudimenta Grammatices Linguae Turcicae* (Türk Dili Grameri) Paris.

André du Ryer (1580-1660, Fransız) Fransa Kralı adına 1620 – 1630 yılları arasında Mısır (İskenderiye büyükelçisi), İran ve Osmanlı ülkesinde (İstanbul büyükelçisi) diplomatik ve ticarî nedenlerle bulundu. Türkçe grameri yanında Sadi'nin *Gülistan*'ı ve *Binbir Gece Masalları*nın önemli bir bölümünü de Fransızcaya çevirmiştir. Eserin dili Latincedir, Arap harfleri ile verilen örneklere Latince karşılık verilmesine karşın nadiren Latin harfleri ile transkribe edilmiş bölümler de (Pers Kralları Yıllığı) bulunur. Paris'te basımı yapan Savary de Breves (İstanbul'da 1592 – 1604 yılları arasında 12 sene büyükelçilik görevini yürütmüştür.) Fransız Doğu Dilleri Basımevi sahibi (Typograghia Savariana)[53] olarak tanınır. Yazar ayrıca 1647 tarihinde *L'Alcoran de Mahomet* adıyla Batı'da 3. Kur'an çevirisini de Fransızcaya yapmıştır.[54] A. Hamilton ve F. Richard (2004), A. Du Ryer'i tanıtırken Türkçe ve İslam'la ilgili çalışmalarını 17. yy.da Katolik Avrupa'da İslami metinlere karşı sempati bulunmamasına karşın Levant'teki misyonerler bakımından yararlı olduğu (s. 18) şeklinde değerlendirmiştir. Yazarın ayrıca bir sözlük çalışması bulunur. Święcicka (2020), Du Ryer'in 1650'de tamamlayabildiği *Dictionarium Turcico Latinium* adlı sözlüğünde Ahteri Kebir (1545) yanında Molino'dan

[53] Türkiye'de yapılan Fransızca ile ilgili çalışmaları aktaran Gökmen, A. (1999), Türkiye'de matbaa kurulmadan evvel Türkçe - Fransızca sözlük ve gramer kitaplarının basımın yapıldığını belirtir ve A. du Ryer kitabının Paris'te basılmasını da tanık gösterir (s. 2).

[54] N. Batar (2006), *André du Ryer and Oriental Studies in Seventeenth-Century France* adlı eserin tanıtımı yazısında Du Ryer'in Kur'an çevirisinde ayetleri ve sureleri ayırmadığına ve hataların çokluğuna dikkat çeker. Ayrıca bu çevirinin getirdiği beklenmedik şöhretin kendisinden sonra gelen çevirilere temel oluşturması bakımından öncül bir rolü olduğunu da ekler.

yararlandığını (s. 51) ileri sürer.

1641 - Giovanni Molino, *Dittionario Delia Lingua Italiana - Turchesca* (İtalyanca - Türkçe Sözlük) Roma.

Molino'nun (1592 - 1643)[55] Ankaralı bir Ermeni olduğuna ilişkin bir görüş E. Święcicka (2000, s. 32; 2009, s. 373 – 389; 2020, s. 36 – 43) tarafından Ermeni kronikleri, balyos raporları ve Roma belgelerine (Maria M. Pedani katkısıyla) dayanılarak ileri sürülmektedir. Molino, Türkçe açısından incelikli olanın İstanbul Türkçesi olduğunu çünkü sarayın ikametgâhının burada olduğunu ileri sürmektedir (s. C4). 16. yy.dan beri genişleyen Osmanlı – Venedik ilişkilerinin etkisi diğer eserlere göre artan söz varlığı ve gramer bilgisinde görülür. Eren (1998), bu bakımdan bize kadar gelen ilk İtalyanca – Türkçe ve Türkçe - İtalyanca sözlüktür (s. 31) demektedir. Ancak sözlük tek yönlü olarak İtalyancadan Türkçeye şeklinde düzenlenmiş sonda yer alan dizinde ise İtalyanca sözcüğe göre atıflanmış Türkçe maddeler yer almıştır. Sözlükte birbirini tekrar eden ifade ve deyimlere çokça yer verilmiştir. Eserin basımı Antonio Maria Gioiosi tarafından yapılmıştır. Molino gramerinin kendisinden sonra yazılan pek çok eser için bir model olduğu görüşünü ileri süren Święcicka (2020) Maria Maggio, Don Giovanni Agop, Carrodori, Bernar de Paris, Ileshazy, Seaman, Mascis ve Meninki çalışmalarını örnek göstererek bu görüşünü tartışmaya açmaktadır (s. 96 - 101).

- Adamović, M. (1974). Giovanni Molino und Seine Türkische Grammatik, *Acta Linguistica Akademiae Scientiarum Hungaricae* (24).
- Tanış, A. (1989). *Giovanni Molino'nun İtalyanca - Türkçe sözlüğü ve Halk Türkçesi.* Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Siemieniec - Gołaś, E. (2005). *Turkish Lexical Content In Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca By Giovanni Molino (1641)*. Krakov.

Yağmur, Ö. (2019). *Antonio Mascis, Vocabolario Toscano e Turchesco (1677) ve Gionanni Molino, Dittionario della lingua Italiana, Turchesca (1641)'ya göre 17. yüzyılda yaşayan Türkçenin söz varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Święcicka, E. (ed.) (2020). *Dictionary of Italian - Turkish Language (1641) by Giovanni Molino: Transcripted, Reversed, and Annotated.* Berlin / Boston: De Gruyter.

1643 - D. Francesco Maggıo, *Liber Secundus, Complectens Arabum Et Turcarum*

[55] Tarihler kesin değildir. Święcicka (2020) Haziran ayından sonra Venedik'ten Milan'a geçtikten sonra ailesine kavuşmak için yapacağı İstanbul yolculuğunu yapamadan öldüğünü (s. 47) belirtir.

Orthographiam Et Turcicae Linguae (Arapça ve Türkçe Harflerin Yazımı ve Türk Dili) Roma.

Maria Maggio (1612 - 1686) Propaganda Fide'de dinî eğitim, Pietro Della Valle'den de Doğu dillerinde yeterlilik dersleri ve Türkçe gramer notlarını almıştır.[56] Gezdiği yerler arasında Kafkaslar, Ermenistan, Gürcistan (Uzun yıllarını Teatini manastırında[57] geçirdi ve Gürcü dili ve grameri üzerine yazdı.), İran ve Osmanlı ülkesi bulunur. Eser, yazarın *Institutiones Syntagmaton Linguarum Orientalium* adlı eserinin ikinci kitabıdır. Roma'da yayıma hazırlanmıştır. Dili, Latincedir. "Palermo, San Guiseppe del Teatini manastır kitaplığında saklıdır. İtalyan rahibi (Latince adıyla: *Magius*) Suriye, Gürcistan, Ermanistan, İran ve Arabistan'da yaptığı 12 yıllık gezisinde birçok dille uğraşmış, Gürcü ve Türk dillerine ağırlık vermiştir. 2. kitapta Arap ve Türk yazımı üzerinde durmuş, Türk dilinin kurallarını tespit etmiştir" (Eren, 1998, s. 31). 3.Cilt *Schola Turcica* yayımlanmamıştır. M. Kenessey (1974), yazarın J. Stebanus'un (Papa Urban VIII. tarafından Teatini'ye gönderilen ilk misyonerlerdendir. İstanbul'da uzun süre kaldığı söylenir.) çalışmasından gramer kurallarını ve başka verileri de aldığını (s. 121) ileri sürer. Eserde P. Della Valle (fiil çekimleri) ve A. Du Ryer'den alınan (11 satırlık Pers Kralları Yıllığı) bölümler de bulunduğunu ekler (s. 122).

1650 - Arcangelo Carrodori, *Il dizionario Turco – Ottomano* (İtalyanca –Türkçe Sözlük) Pistoia (İtalya / Toskana bölgesi).

Arcangelo Carrodori'nin (? - 1652) eserindeki Türkçe sözlük hakkında bir çalışma yayımlayan Rocchi (2011b), Propaganda Fide'de uygun bir eğitim sonunda Mısır misyonunu kurmada eşlik ettiğini (1630 - 1637) belirtir. *Ditionario della lingua italiana e nubiana* adlı el yazması eserinde Mısır dili (Nubyanca: Avrupalı bir Nil – Sahra dili) ile İtalyanca sözlüğünün 1 / 8'i Türkçeye ayrılmıştır. Toplamda 538 sayfa (296 x 2) bulunur ve her bir sayfada 3 sütun görülür. Ortada İtalyanca kelime, solda Arap harfli Osmanlı el yazısında Türkçe karşılığı, sağdaki karakterlerde Latin harfli Türkçe; bu eşlemelerde her ikisinin de eksik olması nadir değildir. Her sayfa ortalama yaklaşık otuz madde başı

[56] Kenessey (1974), makalesinde ilgili bilgi için E. Rossi (1938)'nin *Importanza dell'inedita grammatica turca di Pietro Della Valle: Atti del XIX Congresso Internacionale degli Orientalisti* (s. 209) adlı eserini kaynak gösterir. Ayrıca benzer bir bilgi http://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-maria-maggio/ adresinde de bulunur.

[57] Yazarın Teatini misyonerliğini de atıflayan bir çalışma Maria Li Puma (2005), *The Turkish grammars by Francesco Maria Maggio Theatine missionary in Georgia* (1636-1641), Eurasian Studies C. IV / 2, tarafından yapılmıştır.

sözcük içerir (s. 9 - 12). Arap harfli yazımlarda hata bulunduğunu ekleyen Rocchi (2011) özellikle Arapça sözcüklerin yazımında hatalar bulunduğunu da ekler (s. 12). Latin harfli yazımda ise İtalyan sistemine uyulmuş görünmektedir. Sözlüğün konuşma dilinden örneklere geniş bir yer verdiği söylenebilir. Święcicka (2020) diğerleri yanında (Maria Maggio, Meninski, Bernardo de Parigi, Seaman, Mascis, Agop Giovanni) Carrodori'nin de Molino Sözlüğünü örnek aldığını (s. 98) belirtir.

- Rocchi, L. (2011b). *Il Dizionario Turco - Ottomano di Arcangelo Carradori (1650)*. Trieste: EUT Edizioni Università di Trieste.

1665 - Bernardo da Parigi (& Pietro d'Abbavilla) *Vocabolario Italiano – Turchesco* (İtalyanca -Türkçe Sözlük) Roma.

Yazarın Fransızca adı Bernard de Paris (? – 1669, Bernardo da Parigi İtalyanca olarak, "Parisli Bernardo") olarak bilinmektedir. Propaganda Fide'nin Levant'teki (Türkiye, Suriye, Filistin) Kapusen (Katolik / Fransisken bölüğü) apostilik misyoneridir. Eser bu lisansla yayınlanmıştır. Rocchi (2015a), yazarın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uzun süreli kalışında edindiği derin Türkçe bilgisi sayesinde, birkaç yıl sonra, Propaganda Fide için bir İtalyan baskısı hazırlamaya karar verene kadar az bilinen bir Fransızca - Türkçe sözlük (1649) yazdığını belirtir. Daha sonra bir başka Kapusen misyoneri olan Pierre d'Abbeville (1646–1706, Pietro d'Abbavilla İtalyanca olarak), Fransızca kısmını İtalyancaya çevirdiğini ve bu yeni versiyonda sözlüğün *Italiano - Turchesco* başlığı altında yayınlandığını (s. 264) ekler.

Eser, toplamda 2500 sayfa ve 3 cilt şeklindedir. Madde başı sözcük sayısı yaklaşık 25.000 civarındadır. Kartallıoğlu (2015), sözlük sisteminin İtalyan alfabesine göre dizildiğini, İtalyanca kelimelerin karşılığında harekeli Arap harfli bir kelimenin Türkçe, Arapça ve Farsça, nadiren de Batı dillerindeki karşılıkları olduğunu belirtir. Parigi'nin önsözünden hareketle yazı dilinin yanında konuşma dilinden kelimeleri eserine aldığını da ekler (s.14). Parigi, Türkçeyi halkın konuştuğu dil olarak tanımlamış ve konuşma dilinden örneklere de yer vermiştir. Ayrıca Kononov (2006, s. 15) ve Eren (1998, s. 32) , 1667 yılında Parigi'nin eserini Fransızca'dan İtalyanca'ya çeviren Pierre d'Abbeville[58] ile birlikte bir Türkçe gramer de (*Grammaire Turque*) yayımladıklarını (s. 32)

[58] Bu sözlük Fransızcadan çevrilmiştir. 3 cilt olarak hazırlanan sözlüğün çevirisini Pierre d'Abbeville yapmıştır ve anlaşılan sözlük iki yazarlıdır. Kartallıoğlu, Y. (2015) tarafından sözlüğün ses, şekil ve sözdizimsel unsurlar bakımından incelendiği bölüm (s. 17 -135) ile beraber olmak üzere yayımı yapılmıştır. Sözlük, *Söz Kitabı Türkçe - İtalyanca Sözlük*, *Bernardo da Parigi*, TDK Yayınları / Sözlükler Dizisi adı altında (Haz. Yavuz Kartallıoğlu, 2015) yayımlanmıştır.

belirtmektedirler.

- Kartallıoğlu, Y. (2015a). *Söz Kitabı Türkçe - İtalyanca Sözlük*, *Bernardo da Parigi.* Ankara: TDK Yayınları.

1668 – Nicolaus (Miklós) Illésházy, *Dictionarium Turcico – Latinum* (Türkçe – Latince Sözlük) Viyana.

N. Illésházy (1653 - 1723)[59] aristokrat bir Macar ailenin üyesidir. Budapeşte'deki Széchényi Ulusal Kütüphanesi'nde bulunan 1668 tarihli[60] Illésházy Nicolai *Dictionarium TurcicoLatinum* adlı el yazması eser üzerinde ilk yayını J. Németh (1967 ve 1970) yapmıştır.[61] Németh (1967) yazmayı dört bölüm olarak tasnif eder. A bölümünde yer alan sözlük bölümü üç eşit olmayan bölümden oluşmaktadır. İlk kısım isimler (s. 2- 24), ikinci kısım fiiller (s. 24 - 27) ve 28. sayfası Latince ve Türkçe sayılardan oluşur. Her sayfada dört sütun (her sütunda genellikle 12 satır) bulunduğunu belirtir. B bölümünde az ya da çok tutarlı cümleler içeren konuşmaların bulunduğu (s. 28 – 45) bölüm sonrası açık değildir (s. 62). D bölümünde ise Türkçe - İtalyanca konuşmalara yer verilmiş ve Türkçe dilbilgisinin ana hatları (s. 77 - 83) gösterilmiştir. Konuşmalar A ve B bölümlerinin lehçesinde yazılmış ancak dilbilgisi (s. 83 - 89) farklıdır (s. 63) şeklinde tanıtır.

Kopcan (1971), tanıtım yazısında Németh'in 16. ve 17. yüzyılların

---

[59] Bu tarihler Kononov'da bulunur (s. 22). Ancak aile şeceresinde bu tarihler arasında yer alan üye "Miklós gróf kancellár (1653 - 1723) eşi Erzsébet Balassa" (s. 88) olarak görünmektedir. Ayrıca yazar (veya kitaba sahip olan kişi) adı olarak Miklós Illésházy'nin de kullanıldığını söylemekte fayda bulunur ki tarihler tam olarak tutarlı görünmektedir. O halde Macarcada Miklós adı, diğer dillerde Nikola (veya Nicolaus vd.) ile eşdeğer olmalıdır. Illésházy'nin Slovakya (Bratislava, Liptov ve Trençin) tarihinde önemli siyasî görevler üstlendiği de anlaşılmaktadır. Hakkında kısa bir biyografi yazısı şöyledir: Miklós Illésházy, Baron, (?1653 - ?1723) Şansölye. Habsburg'lara inanan bir kişi, aynı zamanda silahla Thököly'e karşı savaştı, Rákóczi'den dolayı Viyana'ya kaçtı. 1678'de ödül olarak ona rütbe verildi ve Liptov ve Trenčín baş lordu oldu. (1706) Şansölye. (Magyar Eletrajzi Lexicon'a bağlı http://mek.oszk.hu/00300/00355/html /ABC06707/ 06745. htm adresinde bulunabilir. Daha geniş bir künye için Ludwig Maximillians – Universitat München'in resmi sitesi olan http://kaiserhof.geschichte.lmu.de/12709 adresine müracaat edilebilir. Eklenmelidir ki Thököly (Türkçede İmre Tököli) Türk tarafı ile ittifak etmiş bir Macar beyidir. Anlaşılan yazma eserin yazarının kim olduğu tartışılmalıdır. Ancak eserin aslını veya kopyasını görmek imkânı bulamadığımız için kesin bir hüküm kurmak güç görünmektedir.

[60] İlgili kütüphane koleksiyonunda (Könyvtár Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvei) tam kayıt şöyledir: Ex libris Nicolai Illésházy de eadem anni 1678 (s. 91). Buna göre eserin tarihi yeniden gözden geçirilmelidir.

[61] Németh çalışmasını (Die türkische Sprache in Ungarn im siebzehnten Jahrhundert. *Budapeşte Akadémiai Kiadó (281),* 1970. *Bibliotheca orientalis Hungarica*, 13) tanıtan bir yazı Vojtech Kopcan tarafından Slovak Bilimler Akademisi yayını olan *Asian and African Studies* (1971) dergisinde (s. 155 - 156) yayınlanmıştır. Benzer bilgiler A. Kononov (2006) yayınında da (s. 22) görülmektedir. Kopcan (1971) tanıtma yazısında bölümleri verir: Németh çalışmasının giriş bölümünde (s. 7 - 28), yazar hakkında genel bilgiler, Osmanlı yönetimi sırasında Macaristan'daki durum ve temel filolojik notlar (analiz edilen sözcüğün gramer formları, kelime bilgisi vb.) bulunur. İkinci bölüm metinlere ayrılmıştır (s. 31 - 71). Yazmanın ana materyali olan sözlük (s. 75 - 111) sayfaları arasında yer alır. Ayrıca el yazmasının film kopyası da (s. 217 - 281) eklenmiştir (s. 155).

Macaristan'ında konuşulan Osmanlı - Türk dilinin Batı Rumeli ağzıyla aynı olduğunu ve Müslüman nüfus tarafından Bosna, Kosova ve Arnavutluk'ta kullanıldığını belirtir. Ilésházy'nin el yazması analizi de bunu doğrulamaktadır (s. 155) görüşünü de aktarır. M. Mollova (1979) ise yazmadaki kullanılan Türk diline ilişkin olarak bu ülkede Osmanlı hâkimiyeti sırasında Macaristan'a yerleşen Türkçe konuşan Boşnaklar olduğu yönündeki Németh'in görüşüne[62] eklemeler yapar (s. 119) ve Németh hilafına yeni okuyuş ve tamir önerilerinde bulunurken (s. 121- 132) Illésházy el yazmasının özgünlüğüne dikkat çekmek istediğini de ekler (s. 133).

- Németh, G. (1967). A Magyarországi Oszmán - Török Nyelv Illésházy Miklós Török Nyelvkönyve 1668 - Ból. *Nyelvtudományi Közlemények* (69), s. 57 - 109.
- Németh, G. (1970). Die Türkische Sprache in Ungarn im Siebzehnten Jahrhundert, *Akadémiai Kiadó (281)*, Budapeşte.

1669 - Giovan Battista Podestà, *Tractatus Varii De Linguis Orientalibus, Praecipue Arabica, Persica Et Turcica* (Doğu Dilleri özellikle Arapça, Farsça, Türkçe Üzerine) Viyana.

Johann Baptist Podestà (1625 - 1698)[63] hakkında Vanzon (1838), İtalyan dil uzmanlarına yer verdiği dizin çalışmasında Podesta'nın Roma'da kısmen öğrendiği Doğu dillerinde bilgisini arttırmak üzere İstanbul'a gönderildiğini 1674'te Habsburg İmparatorluk sekreteri olarak Viyana'ya taşındığını belirtir. Burada Doğu dilleri tercümanlığı ve Viyana Üniversitesi Arap dili profesörlüğüne atanmıştır. Dili Arapça, Farsça ve Türkçe olan üç ciltlik bir eseri ve Osmanlı İmparatorluğu'na ait bir kroniği[64] de

---

[62] Németh bu görüşünü Miklós Illeshazy'ye dair daha önceden yayımladığı bir diğer çalışmasında (1967) da ileri sürer: A magyarországi oszmán-török nyelv. *Nyelvtudományi Közlemények* (69). Bu görüşünde Evliya Çelebi'nin (6. cilt s. 246) Buda sakinlerinin Bosnalı olduğuna dair bahsine atıfla ve Sokullu'nun (1566 - 78) Buda valisi olduğu sıralardaki Bosnalı kökenine işaret ederek tanıtlamaktadır (s. 58 – 59). Bu çalışmada dilbilgisel kategoriler yoluyla tasnif edilen *Dictionarium Turcico – Latinum* adlı esere ait pek çok sözcük ve bazı metin parçalarını görmek mümkündür.

[63] Rothman, N. (2013), makalesinde ilgili tarihler 1624 - 1703 olarak gösterilmektedir. Yazar, Habsburg tercümanı olan Podesta ve Meniski arasındaki kuvvetli rekabetin ilgili tarafları "Oriental Çalışmalar" konusunda bir dizi yayın yapmaya ittiğini ileri sürer. Tarihler ve eser adları farklı olmakla beraber yazarın sıraladığı Podesta yayınları şöyledir:
1669 - Assertiones de principiis substantialibus, accidentalibus proximis & remotis, diversisque differentiis linguarum.
1677 - Dissertatio academica continens specimen triennalis profectûs in linguis orientalibus (Arabica nempè, Persica & Turcica, cui varia curiosa & scitu digna intermiscentur)
1678 - Elementa calligraphiæ Arabico-Persico-Turcicæ.
1690 - Cursus grammaticalis linguarum orientalium. (s. 398 - 399).

[64] Eserin tam adı 1672 - *Translatae turcicae Chronicae pars prima, continens originem Ottomanicae stirpis... omnia bir praenominato authore... ex originali turcico, in latinam, italicam et germanicam linguam translata* şeklindedir. İlgili tarih Hoca Sadeddin Efendi'ye ait olmalıdır. Turan, Ş. (1998), "Hoca Sâdeddin Efendi'ye bir tarihçi olarak büyük şöhret kazandıran eseri Tâcü't-tevârîh'tir. Hoca Târihi adıyla

Türkçeden Latinceye tercüme ettiğini (*Translatae Turcicae Chronicae Pars Prima…* (1672) ekler (s. 702). Yazarın *Cursus grammaticalis linguarum orientalium, Arabicae scilicet, Persicae ve Turcicae* [Viyana (1686) 2. bs. Venedik (1691)] adlı eserinin 3. cildi Türk diline ayrılmıştır. Kononov (2006), *Tractatus varii de linguis orintalibus, Praecipue Arabica, Persica et Turcica* (Değişik Doğu Dilleri Özellikle Arapça, Farsça, Türkçe Üzerine Fikirler, 1669) adlı eserinin *Cursus grammaticalis linguarum Orientalium, arabicae scilicet, persicae et turcicae* (Doğu Dillerinin Grameri, 1703) adlı eserine temel teşkil ettiğini (s. 17) belirtmiştir. İlgili eserin 3. cildinde 4 sayfalık 1. Leopold'a ithaf ve 17 sayfalık önsözden sonra 1338 sayfa gramer konularına, 35 sayfa dizin ve düzeltmelere ayrılmıştır. Yazar, dilbilgisi konularında ayrıntılı bilgilere yer vermiş, Türkçe örnekleri Arap harfleri ile göstermiş ve açıklamaları Latince yapmıştır. Ders kitabı niteliğinde olduğundan isim, fiil çekimleri, sentaks vb. konuları sırasıyla ele almıştır. Eren (1998), Podesta'nın çalışmalarının F. Meninski tarafından açık olarak eleştirildiğini (s. 33) söylemektedir.

1670 – William (Gulielmo) Seaman, *Grammatica Linguae Turcicae In Quinque Partes Distributa* (Beş Bölümde Türkçe Grameri). Oxoniæ (Oxford).

Gramer kitabının girişinde kitabın yazarı olarak Gulielmo Seaman ismi görülmektedir. Buna karşılık Hitzel (1995), yazarın ismini William Seaman (1606 / 7 - 1680) olarak zikreder. Seaman'ın Oxford'ta yetişen bir Doğu bilimci olduğunu 1628'de İstanbul'a geldiğini İngiltere'ye döndükten sonra ise Türkçe gramerini hazırladığını (s. 108-109) belirtir. Heller, M. (2010) yazarın biyografisinde İstanbul'da elçi Sir Peter Wiyche (1628 - 1639) hizmetinde çalıştığını ve İngiltere'de Türkçe çalışmaları konusunda öncü bir rol üstlendiğini belirtir. Ayrıca İncil'i Türkçeye çevirdiğini (1688) ve Arapça, Latince, İbranice ve İtalyanca bildiğini de ekler (s. 1145). W. Marsden (1827) katalogunda ise W. Seaman'ın 1652 yılında Sadeddin Hoca'nın[65] Tâcü't-tevârîh eserini

---

da anılan eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak Yavuz Sultan Selim devri sonuna (1520) kadar gelir. Avrupa'da daha XVII. yüzyıldan itibaren şöhret kazanarak tercümeleri yapılmıştır." (TDV, İslam Ansiklopedisi, s. 198). Kononov (2006), Podesta'nın Almancaya çevrilmiş olarak "Saadeddin'in tarihi" (Türkischer Chronik (Nürnberg, 1671) adlı eseri yayınladığını (s. 17) belirtmektedir. W. Marsden (1827), Türkçe ile ilgili eserlere de yer verdiği kataloğun kronikli dizin bölümünde orijinali Türkçe olan eserin Podesta tarafından Nürnberg (1672)'de Latince, İtalyanca ve Almanca olarak çevrildiğini yazar (s. 295).

[65] Ş.Turan (1998), *Hoca Sâdeddin Efendi* maddesinde Hoca'nın İngiltere ile diplomatik ve ticarî ilişkiler kurulmasında özel bir çaba sarf ettiğinin altını çizer. Kraliçe Elizabet'in temsilcilerinden Harborne ve Barton raporlarında İstanbul'da kendilerine Hoca'nın çok yardımcı olduğunu bildirmişlerdir. İngiltere, ticarî imtiyaz ve İspanya - Osmanlı ittifakını önlemek için çaba göstermektedir. Yazara göre Hoca, Türk – İngiliz resmi temaslarının sağlanmasında önemli bir görev üstlenmiştir (s. 197). W. Seaman çevirisinden anlaşıldığı kadarıyla diplomatik ilişkiler yanında kültürel bir etkileşim de gerçekleşmiştir.

The Reign of Sultan Orchan, second King of the Turks başlığı altında İngilizceye çevirdiği (s. 294) görülür. McJannet (2006), Seaman'ın uzun yıllar Türkçe – Latince bir sözlük[66] üzerinde çalıştığını ancak tamamlayamadığını (s. 169) ekler.

Seaman'ın "Beş Bölümde Türkçe Grameri" adını verdiği eseri, 1670 yılında Oxford'ta Latince olarak basıldı. İthaftan sonra beş sayfalık önsöz yer alır. 183 sayfadan oluşan gramerinde Arap harfleri ile Türkçe örnekler verilmiş açıklamalar Latince yapılmıştır. Ortografik bilgiler, ses değerleri ve çekimler tablo olarak gösterilmiştir. Çekimlerde [*ademler* ve *avretler*] (s. 18) örneklerini kullanması Maria Maggio (1643) dolayımıyla P. Della Valle'den ve başka eserlerden yararlandığına işaret sayılabilir. Eserin bölümleri şu şekildedir:

I. Yazım (s.1 - 9); II. İsimler (s. 9 - 39); III. Fiiller (s. 39 - 133); IV. Zarflar (s. 134 - 146) V. Söz Dizimi (s. 147 - 183).

1672 - Jakab Nagy de Harsány, *Colloquia Familiaria Turcico - Latina: seu Status Turcicus Loquens: Turcici Imperii ordines, ministorum cuiuscunque conditionis…* (Türkçe, Latince özel sohbetler) Branderburg.

Macar bir asilzade olan Harsány'i (1615 – 1677 ?) değerlendiren Gabor (2014)[67] Avrupa'da "Osmanlı imajını değiştiren adam" olarak tanıttığı makalesinde yazarın biyografisine de yer verir:

> Hollanda Franeker ve Leiden üniversitelerinde okuduktan sonra 1640'ların sonunda Cambridge ve Edinburgh'u ziyaret etti. Prensliğin Gyulafehérvár'daki (Alba Iulia) en prestijli kolejinde öğretmenlik yapmadan önce Nagyvárad (bugünkü Romanya'daki Oradea) Koleji'nin rektörü oldu. Dinî kariyerini bıraktıktan sonra 1651'de Transilvanya Büyük Şansölyesi'nin diplomatik temsilcilerine Türkçe resmi tercümanı olarak katıldı. Harsányi on yılını İstanbul ve çevresinde geçirdi. Prensi II. György Rákóczi (1648 - 1660) ile Osmanlı anlaşmazlığı olduğunda bir süre Yedi Kule'de hapsedildi. Babıali'den ayrıldıktan sonra, kısa bir süre için Wallachia'da kaldı ve Transilvanya'ya geri dönmeden önce, Moldavya'nın sürgün edilmiş voyvodalarından Gheorghe Ştefan'ın (1653 ve 1653 - 58) hizmetinde bulundu. 1660'ların ortalarında, hala voyvoda sekreteri olarak Harsányi, o sırada İsveç yönetimi altında olan Stettin'e (şimdi Szczecin) yerleşti. Kısa süre sonra Brandenburg'dan Seçmen Frederick William'dan (1640 - 88) Berlin'e gitmesi ve mahkeme danışmanı rütbesini kabul etmesi için bir davetiye aldı. Harsányi hayatının son yıllarını burada geçirdi. Ekim 1679 ve Mayıs

[66] Sözlüğün yayınlandığı bilgisi Tietze'de (1991) bulunur. William Seaman, [Türkçe Latince Sözlük], 1665-73. [569 S.; Neşreden, British Library]. Bu konuda anlaşılan bir ihtilaf bulunmaktadır.

[67] G. Karman'ın doğrudan Harsanyi Nagy'yi anlattığı daha tafsilatlı bir eseri Kármán, G. (2016). A *Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe, The Life of Jakab Harsányi Nagy*. Leiden - Boston: Brill, adlı eserinde bulunabilir.

1684 arasında bir gün öldü. Ayrıca, Brandenburg'da, Cölln an der Spree'deki (şimdi Berlin'in bir parçası olan) seçmen mahkemesi yazıcısının çalıştayında, *Colloquia Familiaria Turcico - Latina* 1672'de yayınlandı (s. 111 - 112).

Yazarın Türkçeyi erken yaşlarında öğrendiği ve İstanbul'da bulunduğu dönemde de Türkçesini ilerlettiği öngörülebilir. Bunun böyle olduğu eserindeki söz varlığı ve Osmanlı idari ve askerî sistemi, dinî ve toplumsal hayat, gelenekler vb. hakkındaki ayrıntılı bilgi vermesi ile de anlaşılır. Eserinin dilinin resmi, yazılı dilden çok konuşulan dile daha yakın olduğu da eklenmelidir. Eser her bölümde diyalogların bulunduğu 8 ana bölüm (s. 1 - 510), dizin (25 sayfa) ve sözleşmeden (10 sayfa) meydana gelmiştir:

I. Selamlaşma ve karşılığı, yol üstü konuşmaları (s. 1 - 30).

II. Yolculuk için gerekli olanlarla ilgili konuşmalar (s. 30 - 44).

III. Savaş, donanımlar, Türk askerî yardımcı kuvveti toplanırken (s. 44 - 58).

IV. Konaklama, akşam yemeği, yiyecek ve içecek hakkında konuşmalar (s. 58 - 80).

V. Elçilikler, elçilerin gereksinimleri, genel durum hakkında konuşmalar (s. 80 - 112).

VI. Ticaret, basit rakamlar ve çeşitli konular hakkında konuşmalar (s. 113 - 145).

VII. Yönetimin iç ve dış yetkileri, özellikle acemi oğlanlar, yeniçeriler, sipahiler, vezirler ve görevleri hakkında konuşmalar (s. 145 - 361).

VIII. Türklerin farklı davranışının niteliği; din ve din adamları hakkında konuşmalar (s. 361 - 510).

- Hazai, G. (1973). *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány*. Budapeşte: Akadémiai Kiado. (The Hague (Lahey) / Paris: Mouton); ayrıca (2015), *Near and Middle East Monographs (15/1)* içinde*, 2. bs*., Berlin / Boston: Walter de Gruyter.

1677 - Antonio Mascis, *Vocabolario Toscano, e Tvrchesco* (Toscana dili ve Türkçe Sözlük) Firenze.

Yağmur, Ö. (2018), yazarın doğum ve ölüm tarihlerinin belli olmadığını (s. 69), Napoli Krallığının içerisinde, Adriyatik Denizine kıyısı bulunan Rodi Garganico şehrinden olduğunu (s. 70) ve İstanbul'da tercümanlık vazifesinde 12 yıl geçirdiğinden bahisle (s. 71) yazarın 17. yy.da konuşulan İstanbul Türkçesine hâkim olabileceğini belirtir. Yağmur, Ö. (2018) sözlüğün dilinin Toscana ağzına göre düzenlendiğini ve numaralandırılmış sayfalarda iki sütundan oluşan sözlükte Türkçe yanında Osmanlı Türkçesine Arapça, Farsça, Yunanca, İtalyanca, Ermenice, İspanyolca, Sırpça, Macarca gibi dillerden geçmiş kelimelere yer verildiğini de ekler (s. 72)

Drimba, V. (1992). La grammaire turque d'Antonio Mascis (1677). *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes, 82*, 109 - 120.

Yağmur, Ö. (2018). Esrârını Molino'dan aldım / Çaldım velî mîrî malı çaldım: Antonio Mascis'in İtalyanca - Türkçe sözlüğü üzerine (1677). *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies, 12*, 68 - 83.

1680 – Mesgnien - Meniński Franciszek, *Thesaurus Linguarium Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae* (Türkçe - Arapça - Farsça Sözlük) Viyana.

Mesgnien - Meniński Franciszek (1620/3? – 1698) biyografisini yazan Yelten, M. (2004) yazarın Alsace - Lorraine (Fransa) bölgesi Vosges vilayeti Totainville (Totain) kasabasında doğduğunu (s. 114) belirtir. Bu onun Fransız kökenlerine işaret etmektedir. Ancak eklemek gerekir ihtilaflı tarihsel nedenlerle anılan bölge, Alman nüfusuna da ev sahipliği yapmıştır. Meninski'nin milliyeti bakımından daha açık kanıtlar gerektiği görülmektedir.

> Cizvitlerin yönetimi altında Roma'da (matematik, mantık, fizik ve teolojiye ek olarak) felsefe okudu. Öğretmenlerinden birinin teorik dilbilimci, mantıkçı ve Cizvit Giovanni Battista Giattini olması dolayısıyla muhtemelen Doğu dilleri ile de ilgilendi. Meninski, Prens Michał Kazimierz Radziwiłł'in daveti üzerine 1647'de Polonya'ya geldi. Varşova'da Kraliyet ofisinde Doğu dillerinin ana çevirmeni W. Bieczyński ile temasa geçtiği görülmektedir. 1649'da 20'li yaşlarının sonlarında Lehçe dil öğrenimi için bir dilbilgisi kitabı yayınladı.[68] 1653'ün sonunda Meninski, Polonya misyonuyla İstanbul'a gider ve dili öğrenmek için iki yıl orada kalır. Türkçe konusunda yardımı Ali Ufkî Bey adıyla İstanbul'daki Sultan'ın baş tercümanlığı görevini üstlenen Polonyalı Wojciech Bobowski'den almıştır. W. Bieczyński'nin (1655) ölümünden bir yıl sonra, Varşova'daki kraliyet çevirmen ofisi Meninski'ye emanet edildi. 1657'de bu kez Kral Jan Kazimierz'in gayri resmi temsilcisi olarak İstanbul'a gitti. Üçüncü gezisini 1659'da yaptı. Varşova'ya döndükten sonra Meninski, Doğu ülkelerinde hizmet vermek üzere bir "Çevirmenler ve Diplomatlar Okulu" projesi hazırladı. Ancak, kraliyet divânı bu fikri uygulamak için para bulamadığından, dilbilimci hayal kırıklığına uğradı. Habsburg hizmetine katıldığı Viyana'ya (1661 veya 1662) gitmesinin nedeni bu olabilir. Meninski iki kez daha Doğu'ya gitti: 1669'da (Kudüs, Lübnan?) ve 1677'de (Türkiye). Kudüs'ten döndükten sonra, Meninski sözlük materyallerini düzenlemeye devam etti ve 10 yıldan fazla bir süre sonra ünlü 3 ciltlik eserini *Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae* (Viyana 1680) yayınladı. Meninski, takviye için *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium*'u (1687) da yayınladı. Son yayını Podesta'yı eleştirdiği *Rescriptum* (1692) adlı eseridir.

[68] Eserin dili Latincedir. Bu eserinde Fransız kökenlerini gösteren Lotharingo ~ Lotharingus *Fr.* Lorraine soyadını kullanmıştır. Eserin tam künyesi şöyledir: *Grammatica seu Institutio Polonicæ Linguæ* (Yazar Adı: Francisco Mesgnien Lotharingo: Fransa Lorraine bölgesi Latince yazımı), Dantischi (Günümüzde Gdańsk olarak anılan Polonya'da liman kentidir, Almanca Danzig.) Georgii Forsteri, Bibliplæ Regij. Ayrıca devam eden bölümde D. Mıchaeli Casimiro Radziwił ve D. Alexandri Ludovici Radziwił adları görülür ki eserin destekleyicileri arasındadırlar.

> Meninski 78 yaşında öldü ve Leopoldstadt'taki (Viyana bölgesi) Karmelit manastırının bodrumuna gömüldü.[69]

Meninski'nin eserinin ana başlığı: *Thesaurus*[70] *linguarum orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*[71]; alt başlığı *Lexicon Turcico – Arabico – Persicum*; bir alt başlığı *Grammaticam Turcicam* (1680) şeklindedir. Üç cilt hâlindeki esere ek olarak *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium Seu Onomasticum Latino-Turcico-Arabico-Persicum*: Simul Idem Index Verborum Lexici Turcico – Arabico - Persici (1687) adlı yeni bir cilt daha yazmıştır. Meninski, her iki eserde de Türkçe kısmı hem Arap harfli hem de Latin harfli yazmıştır. Türkçenin transkripsiyonu için özel karakterler kullanmıştır. Sözlük madde başları genellikle beş Avrupa diline çevrilmiştir: Latince, Almanca, İtalyanca, Fransızca ve Lehçe. Meninski hem dilbilgisi hem de kelime bilgisinde, yazılı ve sözlü (kaba / vulgare) dil arasındaki farkları göstermiştir. Sözlüğün kendi döneminde Türk dilinin en kapsamlı korpusunu içerdiği de (Stachowksi 2000, s. xxxi'ye göre 9000 civarında madde başı) söylenebilir.

Tulum (2007), Meninski'nin uzun yıllar İstanbul'da yaşamış olması sebebiyle 17.

---

[69] Polski Słownik Biograficzny (Lehçe Biyografik Sözlük)'ne göre bazı eklemeler yapmak yerinde görünmektedir: 1653'te Mikołaj Bieganowski'nin maiyetinde çevirmen olarak İstanbul'a gitmiştir. 1659 İstanbul ziyaretinde Padişah 4. Mehmed ve İsveç ve Transilvanya'daki savaşta yardımından dolayı Vezir -i âzâm Köprülü Mehmed Paşa'ya teşekkür ettiği bağımsız bir diplomatik misyon gerçekleştirmiştir. 1669'da Kudüs'e bir hac yaptı. (Ayrıntılı biyografik bilgi için https://www.wilanow-palac.pl/mesgnien_meninski_franciszek_1620_1698.html adresine bakılabilir.) Ayrıca A. Chalmers (1815) tarafından gözden geçirilen ve genişletilen *The General Biographical Dictionary*'e göre **Alman** kökenli dilci Meninski, 1653'te 30 yaşında Polonya'nın İstanbul büyükelçisine eşlik etti. İki ile üç yıl boyunca İstanbul'da Türk dilinin öğrenimine çalıştıktan sonra, İstanbul'daki Polonya büyükelçiliğinin baş çevirmeni oldu ve daha sonra tam elçilik yetkisine sahip büyükelçi yardımcılığına atandı. Hemen ardından, Polonya vatandaşlığına layık görüldü; bu vesileyle, Polonyalı olduğuna delalet eden *Mesgnien* veya *Menin* soyadını adına ekledi (s. 52). Meninski hakkında biyografik bilgilerin yer aldığı Polonya kaynaklarını görmek için https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Meninski adresine de bakılabilir. Ayrıca eserin yeni tıpkıbasımında (2000) dizin bölümünü de hazırlayan S. Stachowski'nin önsözde Meninski ile ilgili ayrıntılı biyografik bilgiler verdiğini de eklemeliyiz (s. XIII - XXXIV)

[70] *Thesarurus* adlı eserinde ana başlık altında sırasıyla "Latince, Almanca (büyük punto), İtalyanca, Galce (Fransızca) ve Lehçede (Polonyaca) (küçük punto) Türkçedeki kadar halk diline ait sözcük bulunmamaktadır." açıklaması bulunur. Yazarın bildiği dilleri sıraladığı anlaşılmaktadır. Sözlükte genellikle bu dillerden karşılıklar verilmiştir. Duman, M. (1997), madde başları Türkçe ve Türkçede kullanılan yabancı kelimeler eski imlâlarıyla, Latin harfleriyle okunuşları, varsa Türkçede kullanılan müteradifleri sonra sırasıyla Latince, İtalyanca, Fransızca, Almanca ve Lehçe karşılıkları verilmektedir (s. 119) demektedir. Ayrıca benzer bir değerlendirme eserin yeni tıpkıbasımı yapılan (2000) yayınının tanıtım yazısında da (*Antik ve Dekor Dergisi* (58) s. 171 – 172) görülür: Maddelerin anlamı önce normal hurufatla Latince, devamında ince Gotik harflerle Almanca, ardından italik yazıyla İtalyanca, arkasından normal hurufatla Fransızca ve devamında iri Gotikle de Leh diliyle verilmiştir (s. 171) denilmektedir. Eklenmelidir ki her sözcük için bu tafsilatlı karşılık bulunmaz.

[71] Meninski, Arapça ve Farsça kelime dağarcığı için *Jacobus Golius*'un (Cevheri'nin *Sihah* ve Firuzabadi'nini *Kamus*'undan yararlandığı "Lexicon Arabico - Latinum" (1653) adlı bir sözlüğü bulunur.) Arapça - Latince ve Farsça - Latince sözlüklerinden pek çok sözcük kopyaladığı iddiası da bulunur. Bu iddia için https://en.wikipedia.org/wiki/Franciscus_a_Mesgnien_Meninski adresinden yararlanılabilir.

yüzyılda konuşulan dili iyice tanıdığını ve yazıda kullanılan dili *yazılan* ve *okunan* dil seviyesinde tüm yönleriyle eserine yansıttığını (s. 61) vurgular. Çağdaşları arasında tek ve güvenilir olan bu kaynağın yeterince değerlendirilemediğini de ekler (s. 348).

- Stachowski, S. (2000). François a Mesgnien Meninski ve Thesaurus Linguarum Oriantalium. M. Ölmez (Dü.), *Meninski Sözlüğü, Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae - Arabicae - Persicae* (1680 - Tıpkıbasımı) içinde, (s. XIII - XXXIV). İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.

1685 - Don Giovanni Agop, *Rudimento della Lingua Turchesca* (Türk Dili Kuralları) Venedik.

Scarpa (2000), yazarın 1635 İstanbul doğumlu olduğunu ve adının Don Giovanni Agop ve Yovhannés Yakob Holov şeklinde iki formunun bulunması gerektiğini belirtir (s. 107). Propaganda Fide eğitiminin ardından Leghorn ve Marsilya matbaalarını denetleme görevine getirildiğini ve Latinize edilmiş Ermeniceyi de modellediğini belirtir. 1680'lerde Venedik'te Katekümeni Enstitüsünde din öğretmeni olarak bulunmuş, İstanbul elçisi Giovanni Battista Dona'nın Türkçe öğretmenliğinin yanı sıra Venedik Doğu Dilleri Okulu öğrencileri için Türkçe atasözlerini Latince, İtalyanca ve Arapçaya tercüme etmiştir (s. 130). Drimba (1997), eseri tanıttığı çalışmasında önsöz (s. 3 - 4) ve gramer (s. 5 – 50) bölümünün ardından Hristiyanlıkla ilgili dinî metinlerin (s. 50 - 71) bulunduğunu belirtir. Eserde Latin harfleri ile yazılan Türkçe bölümlerin İtalyanca tercümelerinin bulunduğunu da ekler (s. 39).

- Drimba, V. (1997). La Grammaire Turque de Giovanni Agop (1685). B. Kellner & P. Zieme (Dü.), *Studia Ottomanica, 47,* içinde, (s. 39 – 46). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

1695 – Johann David Schieferdecker, *Grammatica Turcica* (Türkçe Grameri) Cizæ (Zeitz).

J. D. Schieferdecker (1672 - 1721), Protestan teolog, Doğu bilimcidir. Leipzig Üniversitesi'nde[72] Türkçe ve Arapça dersleri vermiştir. Eserinin tam adı *Nucleus Institutionum Arabicarum enucleatus, Variis Linguæ Ornamentis atque Præceptis Dialecti Turcicæ Illuſtratus* şeklindedir. Eserin ilk bölümü Arapça grameri ile ilgilidir.

[72] Gül, B. (2006), Leipzig Üniversitesi'nde 17. yy.da Doğu Dilleri Bölümünde ders verenler arasında H. Megiser, A. Acoluthus yanında "1698 yılına kadar Doğu dilleri dersi veren ve 1695'te Türkçe gramer yazan" J. D. Schieferdecker'i de saymaktadır (s. 61)

İkinci bölüm *Grammatica Turcica breviter ac fuccincte ad captum nostratium accommodata,* Cizæ (Saksonya / Zeitz). (Türkçe Dilbilgisi, Kısa Zamanda Öğrenilmesi İçin Uyarlanmıştır.) başlığı altında Türkçe gramere ayrılmıştır. Eserde Türkçe için Arap harfleri yanında Latin harfleri de kullanılmış, açıklamalar Latince yapılmıştır. Bu bölüm baştaki önsöz ve sondaki index, düzeltmelerle toplamda 151 sayfadır. Eser 6 bölümden oluşur: I. Ortografi (s. 7 – 17); II. İsimler (s. 18 - 39); III. Zamirler (s. 43 - 49); IV. Fiiller (s. 55 - 100); V. Parçaçıklar (Zarf-fiil, edat, bağlaç, ünlem) (s. 107 - 119); VI. Sözdizimi (s. 121 - 136).

1709 - Thomas Vaughan, *A Grammar Of The Turkish Language* (Türk Dili Grameri) Londra.

G. Lewix (1988), Vaughan hakkında bilginin Levant Company kayıtlarında bulunduğuna şüphe yoksa da *National Biograghy* Sözlüğünde bir kayıt olmadığını (s. 86) vurgular. Benzer olarak Gilson (1987), Thomas Vaughan hakkında kesin bilgi bulunmasa da gramerinin önsözünden anlaşıldığı kadarıyla iyi eğitim aldığını Latince, Fransızca ve İtalyancayı bildiğini bunun yanı sıra İspanyolca ve Farsça hakkında da bilgisi bulunduğunu (s. 4) belirtmektedir.[73] Eser, 1709 yılında Londra'da J. Humfreys tarafından basılmıştır. Dili İngilizcedir. Eserde 24 sayfalık bir giriş (preface)[74] ardından gramer konuları (s. 1 – 53), konuşmalar (s. 54 - 70), kıssâ (s. 75), atasözleri (s. 71 - 76) ve sözlük (s. 77 - 103) bulunur. Vaughan'ın gramerinde G. Seaman ve F. Meninski etkisi görülür. Yıldız, H. (2019) eserin Türkçe çevirisi ile aktarımını yaptığı çalışmasının sonuç bölümünde eseri diğer transkripsiyon metinlerinden ayıran özelliğin ticaret Türkçesine yer vermesi olduğunu (s. 141) vurgulamaktadır.

- Gilson, E. H. (1987). The Turkish grammar of Thomas Vaughan: Ottoman-Turkish at the end of the XVIIth century according to an English "Transkriptionstext". *Near and Middle East Monographs (C. 2.)* içinde. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

---

[73] Bibliyografik olarak Levant Şirketi'ne çalışan bir tacir olduğu ve İzmirli olduğu belirtilir. Eserinde "Late of Smyrna" ifadesi bu kanıyı güçlendirse de kesin değildir. Tanıtım yazısında "18. yüzyıl, İngiltere'nin Avrupa ticaret ulusları arasında baskın bir konuma geldiği bir dönemdi; *Levant Şirketi*, İstanbul, İzmir ve Halep'teki üç ana ticaret karakolundan Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret tekeli yaşıyordu. Levant Company tüccarı Thomas Vaughan, *Gramer*'ini diğer esnaf ve ihracatçıların kullanımı için tasarladı." Daha fazla ayrıntı için https://www.baumanrarebooks.com/rare-books/vaughan-thomas/grammar-of-the-turkish-language/82882.aspx adresinden yararlanılabilir.

[74] Yıldız H. (2019) giriş bölümünü çevirmiştir (s. 4 - 16). Yazarın diğer dillerdeki bilgisi, edebi yetkinliği göz kamaştırıcıdır. Latince şiirlerin dizeleri, İncil'den alıntılar, sanatsal söylem ve dil konusundaki görüşleri bir ticaret adamının sınırlarını aşmış görünmektedir. Öyle ki yazar, dil öğretiminde kendine özgü bir yol inşa etmeye gayret eder ve bunda da dar görüşlü olmaktan uzaktır. Vaughan'ı çağdaşlarından ayıran, dil öğreniminde esas olanların tali olanlarca gölgelenmesine karşı gösterdiği bilinçli karşı çıkış sayılmalıdır.

- Siemieniec-Gołaś, E. (2010). Turkish Proverbs in A Grammar of the Turkish Language by Thomas Vaughan (1709). E. Mańczak-Wohlfeld & B. Podolak (Dü.), *Studies on the Turkic World: A Festschrift in Honor of Stanisław Stachowski* içinde, (s. 121-130). Jagiellonian University Press.

1721 - Michał Ignacy Wieczorkowski, *Breve compendium fidei Catholicae Turcico textu,* (Katolik İnacı için Kısa Bir Türkçe Metin) Poznan.

Eser dinî bir metindir[75] ve Katolik inancının temel ilkelerini özetlemektedir. Eser bir sayfada Latin harfleriyle Türkçe, diğer sayfada Latincesi olacak biçimde düzenlenmiştir. B. Podolak makalesi ile ilgili tanıtım yazısı yayımlayan Ölmez, M. (1995), 1715'te misyonerlik amacıyla Erivan, Azerbaycan ve İran'a giden Polonyalı cizvit rahiplerden Michal Ignacy Wieczorkovski'nin Leh alfabesini[76] esas aldığını (s. 271) belirtmektedir.

- Barbara Podolak (1995). Der Transkriptionstext von Michal Ignacy Wieczorkowski "Breve compendium fidei Catholicae Turcico textu..." (1721). Stanislaw Stachowski (Dü.), *Studıa Turcologıca Cracovıensıa, 1,* içinde (s. 23 – 91). Krakow: Jagiellonian University, Cracow Turkological Studies Institute of Oriental Studies.

1730 - P. Jean Baptiste Holderman, *Grammaire Turc Ou Methode Courte Et Facile Pour Apprendre La Langue Turque* (Türk Dilini Öğretmek Için Kısa ve Kolay Yöntem). İstanbul.

Jean Baptiste Holdermann (1694-1730), Galata Saint - Benoî misyonunda çalışan bir Cizvit rahibiydi.[77] P. Jean Baptiste Holderman'ın eseri İbrahim Mütferrika tarafından 1730'da İstanbul'da basılmıştır. Latin harflerinin Osmanlı yayın tarihinde basılıp kullanıldığı ilk kitaptır. Dili, Fransızcadır. Doğu'da ve Fransa'da dağıtılan eser,

[75] Eserin kapağında yer alan başlıklar şöyledir: et animarum salutem plurimam. breve compendium fidei Catholicae Turcico textu, de verbo ad verbum latinum converso. In gratiam Catholicorum nationis Turcicae. in Polonia versantium, aut turcicum idioma discentuium, et missiones orientales ingredientium. ex missionarium persicorum, catechismis turcicis excerptum, auctum. contra Turcicos, Judaicos, Haereticos errores conscriptum. (Ruhların Kurtuluşu İçin Büyük Sözleşme. Katolik inancının Türkçe özeti, kelime kelime Latince'den Türkçe'ye. Türkiye'deki Katolik milletine, Polonya'da çalışanlara, Türkçe öğrenenlere, Doğu misyonlarına ve İran misyonlarına. Türkçe ilmihal. Türk, Yahudi ve Heretiklerin hatalarına karşı yazıldı.) Yazarın adının altında görevi olarak Missionario Persico (İran (Basra) Misyonu) yazılmıştır.

[76] Eserde {ł, ż, dż, ź, ć, ò} harfleri diğer eserlerden farklı olarak Lehçe'ye özgü kullanımlar olarak görülebilir. Ancak Meninski ortografisinin etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır.

[77] Holderman biyografisine yer veren Hitzel (1995), Holderman'ın eseri yazdırdığını ileri sürmektedir. "1730 yılında dil oğlanlarının isteği üzerine, gözetimindeki bir Fransız elçiliği tercümanına 1726-1730 arasında *Grammaire turque on methode courte et facile pour apprende la langue turque avec…* (Türkçe grameri ya da çeşitli konuşma örnekleri ile en gerekli hitap şekillerini, fiilleri ve adları kapsayan bir fihristle donatılmış, Türkçeyi kolay ve kısa yoldan öğrenme yöntemi) adlı bir gramer kitabı yayınlatmıştır" (s. 10).

Türkçe'nin kurallarına kısaca yer vermiştir. Dilbilgisine geniş ve özgün bir kelime dağarcığı yanında konuşma örneği olan çok sayıda diyalog eklenmiştir. Yazar, Fransızca karakterler kullanmış, eşdeğerler için kendisine özgü harfler de geliştirmiştir. Konuşma diline özgü doğal telaffuza yaklaşmaya çalıştığı söylenebilir. Eser yedi bölüm hâlinde düzenlenmiştir: Giriş bölümü (18 sayfa); yazım ve telaffuz[78] (s. 1 - 6); isimler ve zamirler (s. 7 - 25); fiiller (s. 25 - 51); edatlar, bağlaçlar ve ünlemler (s. 51 - 61); sözdizimi (s. 61 - 67); tematik kelime listesi (s. 68 - 127); diyaloglar (toplamda 20 diyalog) (128 - 194). Eserde geniş yer tutan kelime listesindeki sözcükler ve diyaloglar, konuşma diline özgüdür ve alıntı olmadığını belirtmek gerekir.

Menz, A. (2016). Idioms and dialogues in Holderman's Grammaire turque (1730). Éva Á. Csató, A. Menz, F. Turan (Dü.) içinde, *Spoken Ottoman in Mediator Texts*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 147-159.

1730 - Christianus Clodius, *Compendiosum Lexicon Latino – Turcico - Germanicum* (Latince – Türkçe – Almanca Sözlük) Lipsiæ (Leipzig).

C. Clodius (1676 - 1745), Doğu dilleri hakkında önce babasından[79] daha sonra Jena'da Arapça öğrendiği Dantz'dan aldığı eğitim sayesinde Leipzig'de Arapça profesörü[80] oldu. Çalışmaları arasında Türkçe ile ilgili olanlar şöyle sıralanabilir:

1723 – *Specimen ex historiá litterariá orientali de nomullis historicis et geographicis arabicis, persicis et turcicis.* Leipzig.

1729 – *Grammaire turque*.

1729 – *Compendisium lexicon latino – Turcico – Germanicum, accessit triplex index ac grammatica turcica. Leipzig*. (Tanıttığımız bu baskıdır.)

Anlaşılan yazarın çalışmaları tekrar gözden geçirilmiş veya birleştirilerek yeni

---

[78] Gümüşkılıç, M. (2008), Türkçenin 17. ve 18. yy.da imla ve telaffuz bahsini ele aldığı makalesinde konuşma dilinin etkisiyle özellikle Holdermann'da görülen yazım özelliklerinin, 17. yy.a ait şekil özelliklerinin bir devamı niteliğinde olduğunu (s. 286) belirtmektedir.

[79] Babası Jean Clodius (1645-1733), Protestan (Luteryan) teolog, Alman oryantalist. Oğlu ve kendisi hakkında biyografik bilgi için 1833 tarihli *Biographie universelle ou dictionnaire historique contenant la nécrologie des hommes célèbres* (…) (1. cilt). Paris: Furne, adlı biyografik sözlüğe (s. 665) bakılabilir.

[80] Gül (2006), Leipzig'te 1720'de Arapça ve Türkçe dersi verdiğini bazı Türkçe yazmaları da Latince'ye çevirdiğini Stein'den (1987: s. 44 - 51) yaptığı alıntıyı kaynak göstererek belirtir. Ayrıca 1729 İstanbul'da yayınlanan *Tarih - i Seyyah* adlı eseri de 1731'de çevirdiğini aynı kaynaktan hareketle dile getirir (s. 61). Stein çalışması için Zur Geschichte türkischer Studien in Leipzig (von 1612 bis ins 20. Jahrhundert)", *Germano-Turcica, Bamberg*: 41-56. makalesine bakılabilir. Arapça dışında İbranice, Süryanice, Fransızca, İspanyolca, Portekizce bildiği Michaud (1813) biyografisi 9. ciltte (s.113 - 117) yer almaktadır. Michaud biyografisinde 1724'ten öldüğü 1745'e kadar Leipzig'de profesörlük yaptığı (s. 113) belirtilmektedir. Ayrıca Farsça bildiği, sözlükten ve Fars kroniği üzerine yayınladığı çalışmalardan hareketle tahmin edilebilir: Clodius, J. C. (1738). *Herkunft, Leben und Thaten, des persianischen Monarchens, Schach Nadyr, vormals Kuli-Chan genannt* (…) Leipzig; Rudolstadt: Verlegts Wolffgang Deer.

yayımları yapılmıştır. Eserin tam adı *Compendiosum lexicon latino-turcico-germanicum: in quo non solum voces et phrases usitatæ continentur... ; cum præfatione de lingua et litteratura turcarum, corruptis vulgari pronuntiatione.. ; accessit triplex index... ac grammatica turcica opera* şeklindedir ve bu hâliyle sözlük, deyimler, Türk dili ve edebiyatı, üçlü dizin ve Türkçe grameri bölümlerinden oluşmaktadır.

Eser ithaf (8 sayfa) ve önsöz (27 sayfa) ardından sözlük (s. 1 - 928) gelmektedir. Sözlüğün madde başı Latince, Arap harfli ve Latin harfli Türkçe en sonda Gotik harfli Almanca düzenindedir. Sözlükte nadiren Farsça olduğu *Perf.* notundan veya Sadi beytinden (s. 928) anlaşılan yerler ile Grek harfli Yunanca notlar (s. 922) bulunduğu da görülür. İndex bölümü girişinde "*birinci Türki lüghatleri, ikinci de onlarun lafzleri, üçüncü Nemçe tercümesi*" ibaresi görülür. Arap harfli dizini (Türkçe – Arapça - Farsça), Latin harfli Türkçe ve Gotik harfli Almanca dizin takip eder. Gramerin tarihi 1729 olarak görülür. Gramer bölümünün (s. 9 - 87) ardından Arap ve Latin harfli yazılmış alıştırmalar (s. 88 - 106) sonrası konuşmalar "Colloquium" (s. 107 - 167) yer alır. Konuşmalar bölümü Harsanyi'den alıntıdır. Ancak ardından gelen açıklamalar (s. 168 - 179) özgün olmalıdır. Atasözleri (s. 180 - 192) başta Arap harfli sonra Latin harfli Türkçeyi Latincenin takip ettiği şekilde düzenlenmiştir.

1781 - Bernardino Pianzola, *Breve Grammatica e Dialoghi Per imparare le Lingue Italiana, Latina, Greca - Volgare, e Turca* (Kısa Gramer ve İtalyanca, Latince Yunanca (Halk) ve Türkçe dillerini öğrenmek İçin Diyaloglar) Padova.

Bernardino Pianzola (1721 - 1803), Venedik yakınında Padua Basilica del Santo'da dinî bir kariyer izledi. Doğu Akdeniz'de 12 yıl boyunca misyonerlik yaptıktan sonra Doğu Misyonları Apostilik valisi oldu. 1771 ve 1775 yılları arasında İstanbul'da yaşamıştır. Türkçe ile ilgili eserinin üç basımı ve bu basımların da kendi içinde düzenlenmiş yeni basımları[81] bulunur.

1781 - *Dızıonarıo Grammatıche, e Dıaloghı Per Apprendere Le Lingue Italiana, Latina, Greca-Volgare, e Turca*. Padova: A.S. Lorenzo.

1789 - *Dızıonarıo Grammatıche, e Dıaloghı Per Apprendere Le Lingue Italıana, Greca-Volgare, e Turca, e Varie Scienze*. Padova.

1801 - *Grammatıca, Dızıonarj e Colloquj Per Imparare Le Lingue Italıana, Greca-Volgare, e Turca, e Varie Scienze*. Venedik. Presso Antonıo Zatta Qu: Gıacomo.

[81] Rocchi (2009) çalışmasında tüm bu basımlar ayrı ayrı gösterilmektedir (s. 8 – 11). Aynı yerde kısa biyografik bilgi bulmak da mümkündür.

1781 tarihli basımda eser iki bölümden oluşur: I. Bölüm iki kısımdan oluşur: 1. Latin Harfli Yunanca - İtalyanca sözlük (s. 1 - 84) 2. Gramer konuları dört bölümde [I. Yazım (s. 1 - 6), II. Kategoriler (s. 7 - 60), III. Sentaks (s. 60 - 70) IV. Diyaloglar (s. 70 - 113)] sırasıyla İtalyanca, Latince, Grekçe ve Türkçe sırasına uyacak biçimde yan yana yazılmış örnekler ve açıklamalar şeklinde düzenlenmiştir. (s. 1 - 113). II. Bölüm sadece sözlük (İtalyanca, Latince, Grekçe ve Türkçe tamamı Latin harfli 254 sayfa) bölümünü içerir.

- Rocchi, L. (2009). *Il lessico turco nell'opera di Bernardino Pianzola*. Trieste: EUT Edizioni Università di Trieste.

1790 – Pierre - François Viguier, *Élémens De La Langue Turque Ou Tables Analytiques De La Langue Turque Usuelle, Avec Leur Développement* (Türk Dilinin Unsurları ve Genel Türk Dilinin Analitik Tabloları, Gelişimleri) İstanbul.

Hitzel (1995), Viguier'in[82] (1745 Besançon – 1821 Paris) doğduğu kentin papaz okulunda öğrenimini tamamlayarak papaz olduğunu ve 1783 yılında İstanbul Galata'da bulunan Saint - Benoît başrahipliğinde görev aldığını (s. 98) belirtir. 18 yıl kaldığı İstanbul'da eserini yazmış, 1802'de Paris'e dönmüş ve çoğunlukla Hristiyan dini ile ilgili çalışmalarla ilgilenmiştir.

Eserin dili Fransızcadır ve Türkçe için Latin harfleri (kısmen de Arap harfleri) kullanılmıştır. Eserin giriş bölümü (9. ve 32. sayfaları arası) sonrası toplam 462 sayfadır. Misyonerlerin ve Batılıların işlerini kolaylaştırmak için önce gramer kuralları tablolar yardımıyla anlatılmış ardından diyalog veya sohbet konuşmalarında bunların uygulanmasına yer verilmiştir. Kitabın sonunda Fransızca - Türkçe bir sözlük bulunmaktadır. Yazar, eserde yer alan her bir madde başına gözlemler adı altında yorum ekler ve en sonunda bir hipotez etrafında ilgili durumu betimler. Eserin çağdaşları

[82] Viguier'in dini kariyerinde başlangıçta Cizvitlere (1765'te faaliyetlerini yıkıcı bulduğundan Fransız hükümeti tarafından -Besançon şehri dâhil- yasaklanmıştır.) ardından Lazaristlere (Resmi kuruluşu 1633 olan *Congregatio Missionis* "Misyon Cemaati", Cizvitlerden ilhamla fakir bölgelerde misyonerlik yaptı. Yabancı misyonları arasında Tunus (1645), Osmanlı İmparatorluğu (1783) vd. bulunur. 1792 Fransa'da (tekrar kabulleri 1816), 1871'te İtalya ve 1873'te Alman İmparatorluğu'nda yasaklandılar. Daha detaylı bilgi https: //fr.wikipedia.org/wiki/Congr%C3%A9 gation_de_la_Mission adresinde bulunabilir.) dâhil olmuştur. Viguier, 1772'de talebi üzerine Hıristiyan kölelere yardım etmek için Cezayir kıyılarına gönderildi. Ardından 1783'te İstanbul'da apostolik vali olarak atandı. Misyonu bu şehirde *Levant Misyonu Cemaati*'ni kurmaktı. Burada 18 yıl kaldı ve oryantal dil bilgisini derinleştirdi. Eserini burada yazmıştır. 1802'de Fransa'ya geri döndü. (Daha detaylı bilgi https://fr.wikipedia.org/wiki/PierreFran%C3%A7 ois_Viguier adresinde bulunur.) Ayrıca Stachowski (2002), ilgili çalışmasında Viguier'in biyografisine ve Lazaristlere genişçe bir yer (s. 7 - 8) ayırmıştır.

arasında eğitici yönünün öne çıktığı[83], yapılandırmacı bir yöntemle yazıldığı anlaşılmaktadır.

Viguier, Arap harfleriyle yazılan erişilemez edebi / bilimsel dilin aksine günlük Türkçeyle ilgilenmiştir. Viguier'in Osmanlı başkentinin dilinin "görkemli ve ritmik seslerle" uyumunda ısrar ettiği ve övdüğü (s. X – XV ve s. 33 - 40) kendi sözlerinden anlaşılmaktadır.[84] Viguier'in günlük Türkçe'ye gösterdiği bu ilgiyi M. Gümüşkılıç (2000), 18. yy.da İstanbul'da konuşulan Türkçeyi yansıttığı şeklinde değerlendirir. Ayrıca yüksek tabaka ve halk tabakasından kişilerin konuşmalarının kendi ağızlarından verildiğini (s. 63) de ekler.

- Stachowski, S. (2002). *Lexique Turc Dans Le Vocabulaire De P. F. Viguier* (1790). Kraków: Ksiegarnia Akademicka.
- Gümüşkılıç, M. (2005). Phonological Features of the 18th Century Ottoman Turkish Language I - IV (18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi Ses Hadiseleri). *The Department of Near Eastern Languages and Civilizations*. Cambridge: Harvard University.

1794 - Cosimo Comidas da Carbognano, *Primi Principi Della Gramatica Turca Ad Uso Dei Missionari Apostolici Di Constantinopoli* (İstanbul'da Apostilik Misyonerlerin Kullanımı İçin Türkçe Gramerinin Temel İlkeleri) Roma.

M. Gümüşkılıç (2016), Cosimo Comidas da Carbognano (1749 – 1807 ?)'nun Ermeni soylu ve âlim bir ailenin üyesi olarak iyi bir eğitimin ardından İstanbul'da bulunan önce Napoli sonra İspanya Elçiliği'nin tercümanlığını yaptığını[85] belirtir. Eserin ise 1786

---

[83] Eserin yazıldığı dönemde kayda değer bir tiraja sahip olduğu eserin gönderileceği aboneler listesinden de anlaşılmaktadır. Bu listede diplomatlar, tüccarlar, askerler vb. meslek sahipleri ve Fransızlar yanında Alman, Hollanda, Rus, İtalyan vb. çeşitli milletlerden kimseler bulunmaktadır. Bu listenin tamamına (102 kişi, 500 adetten fazla basım) https://www.turquie-culture.fr/pages/langues-turques/livres-et-documents-sur-le-turc/viguier-elemens-de-la-langue-turque-1790.html adresinden erişilebilir.

[84] Gümüşkılıç, M. (2000), ilgili makalesinde Viguier'in Türkçe ve konuşma dili ile ilgili görüşlerine doğrudan aktarak yer vermiştir (s. 44 - 46). Konuşma dilindeki sesleri *Pend-i Attar* adlı Farsça bir öğüt kitabından ve bir albayın oğlu olan Yakup Efendi ile bir meddah olan Ali Efendi'den (s. 45) dikte ettirerek kaleme alması Türkçe sesleri daha iyi yansıtmak için geliştirdiği yeni bir yöntem sayılmalıdır.

[85] Tercümanlık dışında ressamlığı da bulunan yazarın İstanbul topografisini resmettiği bir eseri bulunur. *Descrizione topografica di Costantinopoli, arrichita di figure* (İstanbul, 1794). Eser Türkçe'de yayınlanmıştır: Carbognano, C. (1993) *18. yüzyılın sonunda İstanbul* (E. Özbayoğlu, Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık. Ressam Carbognano'yu ve eserini tanıtan bir çalışma için Küçükhasköylü, N. (2015). 18.yüzyıl sonunda İstanbul sanat ortamı ve Kozmas Komidas Kömürciyan. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (9), s. 304-314. adlı makalesinden yararlanılabilir. Adı geçen çalışmada biyografik bilgiler de yer alır. Buna göre Carbognano için 1749 - 1814 tarihleri (K. Pamukciyan kaynak gösterilerek verilmiştir.) ve 1802 – 1813 yılları arasında Pera Dil Oğlanları Okulunda İtalyanca ve Türkçe dersleri verdiği belirtilmiştir. Carbognano biyografisini detaylı anlatan bir başka çalışma için Dallegio d'Alessio (1929). E. Le chevalier Cosimo Comidas de Carbognano petit-fils du vénérable Der-Comidas Keumurdjian, *Échos d'Orient* (28 / 153) içinde, (s. 42 - 47) makalesine bakılabilir. Ayrıca Duman, M. (1995). Türkiye Türkçesi'nin tarihi kaynaklarından Carbognano'nun grameri ve imlâ - telaffuz ilişkisi bakımından önemi. *İlmî Araştırmalar:*

yılında tamamlandığını ancak 1794 yılında Propaganda Fide (Roma) matbaasında basılabildiğini (s. 526) ekler.

Eserin dili İtalyancadır. Gramer bölümünde Latin harfli Türkçe metinlerin Arap harfli yazılmış biçimi ve bunların İtalyanca anlamları verilmiştir. Giriş bölümü (12 sayfa) ardından 723 sayfadan oluşan eser beş bölümden oluşur: I. İsimler (s. 1 -56), II. Fiiller (s. 57 - 492), III. Zarflar, edatlar, bağlaçlar, ünlemler (s. 493 - 524), IV. Sentaks (s. 525 - 620), V. Ek (s. 621 - 656). Bu bölümlerin ardından diyaloglar (s. 657 - 699) ve masallar[86] (s. 699 - 717) gelir.

Yazarın anadili düzeyinde Türkçe bilgisinin eserdeki doğruluk ve tutarlılık payını artırdığı görülmektedir. Yazar, Vigiuer'in metoduna benzer şekilde önce gramer kurallarını tanıtmış ardından diyaloglar ve masallarda uygulamalı olarak göstermiştir.

Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri (1), s. 95 - 106, makalesinde biyografik bilgilerin ve eserlerin daha derli toplu bir tutanağı da bulunur (s. 95 - 97).

[86] Gramatica Turca'nın son kısmında mükâlemeler yer alır. Bunların ardından yazarın verdiği bilgiye göre Marquardo Gudio tarafından derlenmiş beş masal (mesel) verilmiştir. Beş fabl önce yazı diliyle *(Favole Latine*) (s. 699 – 711) sağda Latince aslı, ortada Latin harfli Türkçesi, solda ise Arap harfli Türkçesi ile birlikte dizilmiştir. Sonra fabllar konuşma (halk) diliyle (*Vulgare Lingua*) (s. 711 - 717) sağda Latin harfli Türkçesi, solda Arap harfli Türkçesi yer alacak şekilde düzenlenmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM VE MALZEME

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın hazırlık aşamasında ilgili literatür taranmıştır. Daha önceden yapılmış çeviri yazı metinleri ile ilgili yayınlar ve çalışmalar başta olmak üzere sırasıyla Osmanlıca ve konuşma dili ile ilgili ulaşılabilen kaynaklar taranmıştır. Alanyazında anılan konular üzerine yapılan çalışmalar öncelikle esas alanlarına daha sonra da dönemlerine göre tasnif edilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşaması çeviri yazı metinlerine ulaşma aşamasıdır. Bu amaçla elektronik ortama kayıtlı olan metinler başta olmak üzere alanyazında tanıtılan metinlerin doğrudan kendine ulaşmak imkânı varsa onlar yardımıyla bir veri havuzu oluşturulmuştur. Anılan dönemlerde hacimleri ve türleri farklı olmak üzere 30 civarında eser veri havuzuna girmiştir.

Araştırmanın diğer aşaması veri havuzundan incelenecek olan metinlerin seçilmesi aşamasıdır. Konuşma dilini doğrudan içeren metinler başta olmak üzere özgün eserler arasından toplam 12 eserlik bir bütünce oluşturulmuştur. Anılan tarihî dönemi dilsel temsiliyeti, çok düzeyliliği temsil etmek üzere seçilen eserler genel hatlarıyla önce taranmış ardından incelemeye dâhil olacak bölümleri transkribe edilmiştir.

Eserlerin seçiminde ve tasnifinde gerçek zamanlı bir konuşmanın özelliklerine yakınlık veya uzaklık ölçütü benimsenmiştir. Gerçek zamanlı konuşmada (spontane, doğaçlama, anlık konuşma vb.) dilin iletişim işlevi başta olmak üzere, jest, mimik, vurgu vb. unsurların yanı sıra konuşmacıların dünya bilgisi, algısı ve pragmatik temeller esas çerçeveyi oluşturur. Bu çerçevenin belirlediği ölçülerde konuşma dili katmanlar şeklinde ele alınabilir. Develi (2010), “Tarihsel dönemlere ait gerçek konuşma dili örneklerine sahip olma şansımız yok.” (s. 87) görüşünden hareketle üç bölümde yazı ve konuşma dilini bir üçgen göstergesi bağlamında birbirinden ayırmıştır. Üçgenin tabanında konuşma dili (A), ortası ve tepesi ise yazı dili (B ve C) katmanlarına ayrılmış olarak ele alınmıştır (s. 88). Konuşma dili katmanı kendi içerisinde üç bölüme ayrılmış tabanda A1, ortasında A ve üstte A2 katmanı olacak biçimde konumlandırılmıştır. A1 katmanı alt toplumsal

grupların dili (argo dâhil), A katmanı farklı toplumsal grupların (ümmî / entelektüel) iletişimde kullandıkları günlük dil, A2 katmanı ise yazı diline yakın konuşma dili alanını[87] temsil etmektedir (s. 88 – 90). Ele aldığımız metinler, iletişim esasına bağlı olarak benzer bir çok katmanlılık bağlamında değerlendirilmiştir.

İncelenen metinler birden fazla metin türüne yer vermiş olduğundan ilgili eser birden fazla katmanda yer alabilir. İlgili tasnifte sınırlar arasında geçişkenliğin bulunduğu da eklenmelidir. Buna göre A katmanını temsil etmek üzere iletişim cümlelerine yer veren gramer kitapları bölümleri, diyalog örnekleri veya diyalog şeklinde düzenlenen konuşma dili örneklerinin (mükâlemeler) yer aldığı TRC 1544 (Georgiyevitz), CFT 1672 (Harsanyi), BGD 1781 (Pianzola), GT 1789 (Preindl) adlı eserler dâhil edilmiştir. Yazı diline yakın konuşma dili örneklerini barındıran A2 katmanını temsil etmek üzere dilbilgisi ile ilgili olmak üzere yaşayan dildeki kelime listelerini kullanan metinler; kısmen edebi / sanatsal düzeyde örneklere yer veren (şiir vb.) metinler; soru cevap şeklinde düzenlenmiş didaktik metinler veya dua metinleri; atasözü, fabl, mesel vb. türlerine yer veren metinlerin yer aldığı ON 1527 (Valentiano), TRC 1544 (Georgiyevitz, kelime listesi bölümü), HPT 1575 (Postel), TG 1581 (Crusius), ILT 1612 (Megiser), RGT 1630 (Du Ryer), DDLT 1641 (Molino), SL 1643 (Maria Maggio), BGD 1781 (Pianzola, Vartebeditium bölümü), GT 1781 (Preindl, Fabllar bölümü), PGT 1794 (Carbognano, meseller bölümü) adlı eserler dâhil edilmiştir. Bu katmanlar arasında A1 katmanında yer alan alt toplumsal gruplara ait dilsel iletişim örneğine değişik düzeylerde ve sınırlı sayıda örnek bulunmakla beraber (argo dâhil) yer veren ILT 1612 (Megiser), CFT 1672 (Harsanyi) eserleri dâhil edilebilir.

Araştırmanın sonraki aşamasında metinlerin incelenmesine geçilmiştir. Konuşma dili bakımından metinler iki ana bölümde incelenmek üzere tasnif edilmiştir. Birinci bölüm yapısal inceleme ikinci bölüm işlevsel inceleme adı altında gerçekleştirilmiştir. Yapısal incelemede ses, sözcük ve sözdizimsel özellikler bakımından inceleme gerçekleştirilmiştir. İşlevsel incelemede bağlamsal ve iletişimsel özellikler bakımından

[87] Develi, H. (2010), tasnif gereğince her bir katmanı temsil eden metin örneklerine de yer vermiş ve incelemiştir. Buna göre A katmanında Evliya Çelebi Seyahatnamesi veya konuşma dilinden örnekler içeren kimi dilbilgisi kitapları; A2 katmanında hedef kitlesi ümmi halk kitleleri olan dinî metinler, halk için yazılan gazavâtnâmeler vs. yer alır. A2 katmanı dilsel olarak B1 katmanına temel oluşturur. Yazılı dil malzemesinin konuşma dilinin etkisiyle üretildiği B1 katmanında "(...) kısa cümleler, somutlaştırıcı anlatımlar, konuşma dilinde yaşayan atasözü ve deyimlerden sıkça yararlanma, kelime kadrosunun daha çok yaşayan dildeki kelimelerden oluşması gibi özellikler kolaylıkla tespit olunabilir. Bu metinler esasen iletişim işlevli metinler olup az sayıda ve sınırlı kapsamda sanat işlevli metinler de üretilmiştir" (s. 90).

metinler işlenmiştir. Metinlerin dilsel malzemesinin varyantlar bakımından incelenmesi de bu bölümde yapılmıştır. İlgili metinlerin özellikle Batı Rumeli ağızları ile olan ilgisi incelenmiş ve Derleme Sözlüğünde yer alan sözcüklerin bölgesel dağılımları gösterilerek karşılaştırma yapılmıştır. Metin incelemelerinin sonunda dizin - sözlük bölümü yer almaktadır.

Yöntem olarak veri işleme yöntemi kullanılmıştır. Metinlerden elde edilen veriler, karşılaştırma yapılarak ortaya konulmuştur. Karşılaştırılan verilerden elde edilen bulgular tümevarımsal bir anlayışla değerlendirilmiştir. Sonuçlar, değerlendirmeler ve öneriler işlenen verilere dayanılarak paylaşılmıştır.

3.2. Araştırma Evreni

Çalışmanın araştırma evreni Türkçenin konuşma dilidir. Konuşma dilini tanıtlamak için çeviri yazı metinlerinden hareket edilmiştir. Bu metinler, Latin harfleri kullanılarak yazılmış tarihsel metinlerdir. Metinlerin üreticileri genellikle ikinci dil olarak Türkçeyi öğrenmiş kimselerdir. Metinlerin üretilme amaçları arasında başlıca Türkçeyi öğrenmek / öğretmek bulunmaktadır. Metinlerin Osmanlı sahasındaki dilsel bölgelerden toplandığı ve en erken 15. yy.dan itibaren üretildiği görülmektedir. İlgili metinlerden 16. - 18. yy. arasında yazılmış olanlar seçilmiştir. Eserler arasından 12 metin örneklem olarak seçilmiştir.

3.2.1. Araştırma Evrenindeki Metinlerin Veri Setlerine Dönüştürülmesi ve Yapılandırılmasında Kullanılan Ölçütler

Araştırma evrenini oluşturan metinler temel olarak ait oldukları yüzyıllar bakımından farklı dönemlere aittir. 16. yy. içinde üretilen eserler diğer dönemlere göre sayıca daha azdır. Başlangıç eserleri olduğundan sistematik özellikler göstermezler ve çoğu zaman standart özellikler eserlerin birinci özelliği sayılmaz. Bu sınırlılıklar dâhilinde öncelikle en erken tarihli eser tespit edilmiştir. Daha sonra dönemi, aynı dönem içerisinde türü, konuşma dilini temsiliyeti ölçütlerine göre eserler tasnif edilmiştir. Buna göre 16. yy.da kelime listeleri (ON / 1527; HPT / 1575), metin parçacıkları [türküler, dualar, diyaloglar, sayılar vb.] (TRC / 1544) ve konuşma diline ait pek az işlenmiş dinî bir metin (TG / 1581) yer almaktadır. 17. yy.da atasözleri (ILT / 1612), gramer, sözcük listeleri ve metin parçacıkları (RGT / 1630; DDLT / 1641, SL / 1643), diyalog metni (CFT / 1672) yer alır. 18. yy.da diyaloglar (BGD / 1781; GT / 1789) ve varyantlı fabllar (PGT

/ 1794) yer alır. Toplam olarak tür bakımından eğitsel, dinî, siyasî, tarihî metinler; halk ve eğitim dilini yansıtan varyantlı metinler; konuşma dilini doğrudan ve dolaylı yansıtan metinler; dilsel bölge olarak Balkanlar ve İstanbul (Anadolu ağızları vb.) varyantlarına dayanan metinler olmak üzere çok yönlülüğü yansıtacak şekilde seçilmiştir.

Tasnif sınırları kesin değildir. Metinler sahip oldukları özellikler bakımından iç içe geçen örneklere de sahiptir. Gramer açıklamaları, dualar benzerlik taşıyabilir. Aynı içeriğin tekrara düşmemesi açısından da metinler değerlendirilmiştir. Her bir metnin özgün yanları tanıtılmış, diğer eserlerle benzeşen yanları da incelemelerde müstakil olarak yer bulmuştur.

3.2.2. Veri Setlerine Dönüştürülen ve Yapılandırılan Verilerin Analizinde Kullanılan Ölçütler

Dönemlere yerleştirilen eserlerin her biri öncelikli seslik özellikler bakımından tasnif edilmiştir. Her bir eserin öncesinde esere özgü seslik değerlerin gösterildiği bir tablo yer almaktadır. Tabloda kullanılan harfler veya harf birleşikleri ses değerleri bakımından eşlenmiş ve ilgili örneğe yer verilmiştir. Örneğin tırnak içinde günümüzde kullanılan karşılığı da bulunmaktadır. Seslik özelliklerin gösterilmesinde metnin aslında kullanılan diyakritikler, işaretleyiciler, tonlayıcılar vb. göstergelerin aynen aktarılmasına dikkat edilmiştir. Seslik tasnifte sesin başta, ortada ve sondaki görünümlerine örnek verilmiştir. Her bir sözcüğün yanına eğik harflerle ve daha küçük puntolarla normalleştirilmiş formu aslına uygun olacak biçimde yazılmış, anlaşılması zor olan örneklerde ise tırnak içinde anlamına da yer verilmiştir. Seslik özellikler harfler ve harf bileşikleri şeklinde ele alınmış, ilgili seslik özelliğin birincil ve ikincil kullanım karşılıkları ilgili tabloda görünecek şekilde yerleştirilmiştir. Kullanım sıklığı, karşılık geldiği seslik özellik tipik olduğu durumlarda birincil kullanım, daha az karşılık gelmek üzere kullanıldığı durumlarda ikincil kullanım bölümünde gösterilmiştir. Tüm bu seslik dağılım bir tabloda birleştirilerek de gösterilmiştir. Yazıma ait özelliklerde doğrudan yazımın sesletime ait hususiyetleri gösterdiği durumlarda ayrı ve bitişik yazıma bağlı durumlar başlığı altında gösterilmiştir. Sesletimin sahip olduğu özellikler tüm boyutları ile gösterilmeye çalışılmıştır. Yazımın sesletimi belirlediği özellikler her durumda açıklanmıştır. Seslik olaylar ve şekille ilgili özellikler bu seslik temeller üzerinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Sözdizimsel özellikler başlığı altında kelime grupları, kalıplaşmış dil birimleri ve cümle yapıları ele alınmıştır.

İşlevsel inceleme başlığı altında konuşmanın ortamı, kişilerin özellikleri, bağlamsal işlev, iletişimsel işlevlerine göre başta diyaloglar olmak üzere konuşma dilini yansıtan içeriğin tamamı incelemeye dâhil edilmiştir.

Çeviri yazı metinlerinde yerel dil ve halk dili özellikleri çerçevesinde konuşma dili özelliklerinin ele alınması ile inceleme tamamlanmıştır. Tüm bütüncenin görülebileceği sözlük ve dizin bölümü ayrıca hazırlanmıştır.

3.3. Veri Toplamada Kullanılan Araçlar

Çalışma 16. - 18. yy.lar arasında yazılmış toplamda 12 eserden oluşan bir bütünceye dayanılarak hazırlanmıştır. Eserlerin dördü 16. yy.dan, beşi 17. yy.dan ve üçü 18. yy.dan seçilmiştir. İlgili bütüncede yer alan eserlerin tamamı taranmıştır. Bu eserler arasında öncelikli olarak konuşma dilinin doğrudan kullanıldığı metinler belirlenmiş ardından birbirinin tekrarı olmayacak biçimde metinlere yer verilmiştir. Metin türleri bakımından başta dil çalışmaları için yazılan türler, daha sonra tekrar olmayacak biçimde diğer metin türlerine yer verilmiştir. Buna göre her eserin içeriğinin tamamı incelemeye girmemiştir. Anılan özellikler bütüncenin tür bakımından genişliğini sağlamış ve dilsel malzeme bakımından tekrarı engelleyen bir içeriği öncelikli hâle getirmiştir. Alanyazında daha az tanınan ve üzerinde çalışılan metinlerle ilgili incelemeye de özel bir önem gösterilmiştir. Böylece dilsel özellikleri temsiliyet imkânını değişik açılardan gösteren ve daha az tanınan metinlere, özellikle konuşma diline ait metinlere dayalı çok yönlü bir bütünce oluşturulabilmiştir. Malzemenin çok yönlü taranması ve seçilmesi konuşma dilini betimleme kabiliyetini artırmış, amacın gerçekleşebilir olmasında önemli bir temel işlevi üstlenebilmiştir.

3.3.1. İncelenen Çeviri Yazı Metinler ve Yazım Özellikleri

Bu bölümde ilgili metinlerin tanıtımı yapılmıştır. Eserin nüsha özellikleri verildikten sonra içeriğe ait malzeme gerektiğinde tablo veya grafik yardımıyla tasnif edilerek sunulmuştur. Eserin aslında kullanılan işaretlemelere, karakterlere uyulmuştur. Eserde yer alan sözcüklerin sesletimlerinde ancak öneride bulunulabilir. Bu öneri eserin kendi notasyonu ile sınırlı yapılmıştır. Normalize edilmiş formda da eserin özgün sesleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Kartallıoğlu, Y. (2008), “Normalize etmek demek bir kelimeyi veya eki dönem gramerlerinde gösterildiği gibi okumak, kuralların dışına çıkmamak demektir. Bence bu yüzden bugüne ışık tutacak çok önemli deliller bizzat kendi elimizle

yok edilmektedir." (s. 444 - 445) şeklinde görüşünü ortaya koymuş ve standartlaştırıcı bir etkiden uzak kalmanın yararına vurgu yapmaktadır. İlgili bağlamda eserdeki ses özelliklerinin gölgelenmemesi adına önerilerde bulunulmuş hem de karşılaştırmalı olarak ilgili örneğin kullanıldığı referanslardan da yararlanılmıştır. Böylece söz varlığına ait seslik özelliklerin betimlenmesinde sağlamalı bir yöntem izlenmiştir. Esere özgü kullanım özellikleri varsa metinden önce dile getirilmiş en sonunda metnin aktarımı yapılmıştır. Her metnin sonunda eserin aslına ait kopya görüntü de eklenmiştir.

3.3.1.1. Pietro Lupis Valentiano'nun Opera Nova de M. Pietro Lvpis Valentiano La qual insegna a parlare Turchesco Adlı Eseri (1520 -1527)

Eserin adı *Opera Nova de M. Pietro Lvpis Valentiano La qual insegna a parlare Turchesco* olarak geçmektedir. İtalyanca - Türkçe Sözlüğü niteliğinde bir çalışma olup kelime listesine dayanan pratik bir el kitabıdır. Eser Hırvatça - İtalyanca bir sözlükle bağlantılı olarak yayınlanmış olmalıdır.[88] Eserin iki nüshası bulunmaktadır: 1. nüsha, British Museum, General Catalogue of Printed Books, vol. 175, p.760'da, 2. nüsha ise Münih Bayerische Staatsbibliotek, 4 Polygl. 27a (Almanya)'da kayıtlıdır.

İlk nüsha üzerinde çalışan Milan Adamović, (1975), "Ein Italienisch- Türkisches Sprachbuch Aus Den Jahren 1525-1530" adlı bir makale yayınlamıştır. Adamović makalesinde eserin anonim olduğunu belirtir ve ilk baskının 1525 civarında (katalog numarasında adı *Opera a chi si dilettasse de saper domandar ciascheduna cosa in turchesco* olarak verilen eser, II. dünya savaşında yok olmuştur.) ikinci baskının ise 1530 tarihli ve General Catalogue (vol. 242, p. 441)'da kayıtlı olduğuna ve kalan nüshanın ise Signatur 1171. c. 32. (09)'de bulunduğuna işaret eder (1975, s. 217). Münih Bayerische Staatsbibliotek, 4 Polygl. 27a (Almanya)'da kayıtlı olan ikinci nüsha Yağmur, Ö. (2015 ve 2016) tarafından Adamović nüshası ile karşılaştırılarak yeniden ele alınmış, fonetik bir inceleme yapılarak bir sözlükle birlikte yayımlanmıştır. İncelediğimiz nüsha, Münih Bayerische Staatsbibliotek, 4 Polygl. 27a (Almanya) olarak kayıtlı olan bu ikinci nüshadır.

Sözlükte 200'den fazla sözcük ve 9 ifade bulunur. Yağmur, Ö. (2016), iki sütun hâlinde İtalyanca - Türkçe basılan sözlükte 237 Türkçe madde başı bulunduğunu ve bunların çok azının cümle olduğunu belirtir (s. 161). Sıralama alfabetik olmayıp konuya

[88] V. Putanec (1979), ilgili makalesinde eserin Valentiano'nun eserleri arasında etiketsiz biçimde yer aldığından ve anonim sayıldığından bahsetmektedir (s. 102).

göre gelişigüzel bir düzen takip eder. Adamović (1975) kelime listesi ile ilgili olarak "Baskımızın dili genel olarak kaba bir karaktere (vulgären charakter) sahiptir ve muhtemelen İstanbul'un Batı Asya Kıyısındaki[89] köylerinde kullanılan deyimlerdir: *gemi, denis, chiurech, caich* ve Yunanca kaynaklı *catherha, arani* bu durumu örnekleyen kelimelerdir" (s. 218) demektedir.

Tablo 1'de Valentiano eserinde kullanılan Latin harflerinin günümüzdeki kullanılan ses değerleri ile normalleştirilmiş karşılıkları gösterilmiştir. Pietro Lupis Valentiano'nun kelime listesi Tablo 2'de olduğu gibi aktarılmıştır. Seslik değerler ile ilgili olmak üzere Tablo 2'yi hazırlarken görünen özellikler şöyledir:

- Seslik değerlerde birden fazla varyasyon görülmektedir. Örneğin chieſis, *kesis ~ keşiş ~ kesiş.* Bu türden okuyuşlarda ses değerlerinin kesinliğini göstermekteki güçlükler çalışmaya yansımıştır. Olası okuyuşlardan ses eşleniklerinden en fazla tekrar eden frekanslar öncelikle yazılmıştır. Ardından diğer ses değerlerinden (ince - kalın ünlü) başvurma imkânı bulunmayan örneklerde iki olası durum da yazıya geçirilmiştir. Örneğin ildiz yazımı *ildiz ~ ıldız* şeklinde yorumlanmıştır.
- Ünsüzlerin ses değerlerini belirlemede bugün kullanılan ses değerlerine yaklaştırarak uyumlu yapmaktan çok olası seslik durumlar her şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Problemin kaynağında seslerin yazıya aktarılmasında bazen tutarsız harf eşlemeleri ile kayda geçirilmesi yatmaktadır. Bazen de anlaşılacağı üzere yazarın kendi anadilinin ses değerleri ile duyulan - aktarılan dilin sesleri arasındaki değişimleri uyuşturma çabası bu durumda etkili olmuştur. Örneğin; ala ceuerſi *alaseversi,* haiua *ayva,* zeitiniach *zeytin yak/ġ.* Çalışmada her durumda metnin aslına uygunluğa dikkat edilmiştir.
- Sayılarda kullanılan ses değerleri daha tutarlı olabilir: bir, iki, üç, durt ~ dürt, bes ~ beş, altı, yedi, sekis ~ sekiz, dokus ~ dokuz, on, igirmi, otuz, kırk, eli vd.
- Kalın ünlülü ve tek heceli okumalara öncelik verilmiştir. Buradaki ses eşleniklerini belirlemede diğer sözcüklerin yazımı da göz önünde bulundurulmuştur. Kalın ünlülü ve tek heceli yazımların daha sağlam veriler olduğu görülmektedir. Yazarın sesleri yazıya aktarırken en az geçerliği azaltan seçimlerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, tus *tuz,*

[89] Adamović kavram ailesinden yola çıkarak bir tahminde bulunmaktadır. Küçük Asya, Anadolu için kullanılır. İstanbul'un Batı Asya tarafından kasıt, bugünkü deyişle, Avrupa yakası olarak anılan boğaz kıyısıdır. Yağmur, Ö. (2015), Lupis'in Adriyatik kıyısında büyük bir ticaret limanına sahip İtalya'nın Ancona kentinde yaşadığının tahmin edildiğini özellikle Adriyatik Denizi'nin doğusuna kıyısı olan ülkelerle (Slovenya, Hırvatistan, Bosna - Hersek ve Karabağ) ticarî ilişki içerisinde bulunmuş olması gerektiğini (s. 244 -245) Borraccini'yi (2012) kaynak vererek ileri sürmektedir. (Borraccini R. M. (2012). Stampa e Società ad Ancona in Antico Regime Tipografico. *Atti e Memorie*, *110*, s. 198, 244 - 245).

ot *ot*, dar *dar(ı)* vd.

- Yazar, bir sözcüğü yazıya geçirirken ses eşleniklerini belirlemede İtalyancanın sesleri gösterme biçimini başlangıç noktası olarak kabul etmiş olmalıdır. Yazarın (kaydedicinin) ya da musahhihin anadilinin ses işaretleyici özellikleri ile duyduğu sesi resmettiği düşünülebilir. Doğal olarak duyulan ses aslına uygun olarak tarif edilmeye çalışılırken yazanın ses bibliyografyasına göre düzenlenmek zorunda kalmıştır. Ancak bu durum tamamen tesadüflere göre yürüyen bir ses tablosu özelliği göstermez. Bazen tutarsızlık gibi gözüken işaretlemelerde anadil etkisinin hesaba katılması gerektiği anlaşılır. Günümüzün ses değerlerine yakınlık ya da uzaklık ölçütü değil metnin kendi iç bütünlüğünün önceliği önemlidir. Bu bakımdan ses değerlerini tespitte yazarın ünlülerde ince sıradan ünlüleri ve kalın sıradan ünlüleri birlikte kullandığı örneklerin yoğunluklu olduğu söylenebilir. Bu duruma bağlı kalarak incelik ve kalınlık sırasındaki yazım tercihleri, yazarın ünlü uyumunu aradığını gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.[90] Bu arayış harflerin yazımını da etkilemiş olmalıdır. Ses değişiklikleri metnin içinde anlaşılır ölçüde varyasyonlar gösterebilir. Yazarın beyanına ve sözcük bilgisine sadık davranmaya gayret edilmiş ve hesap verilebilir olması bakımından her bir yorumun örnekle ispatı yoluna gidilmiştir. Örnekte verilen yorum, sözcüğün tüm okunuş önerilerini kapsamaz sadece ilgili okuyuştaki ölçütleri ve ilkeleri gösterir. Diğer okuyuş önerileri / yorumları için kelime listesindeki seslik değer yorumu ve Ek 2'ye bakılmasında fayda bulunmaktadır. Ses türevleri önerildiğinde diğer örneklerde de tutarlılığı sağlamak adına farklı okuyuş seçenekleri sunulmaya çalışılmıştır. Seslik değerlerin yorumlandığı sütunda parantez içinde verilen ses değerleri sözcükteki olası okuyuşları (chis *kıs ~ kız ~ kiz* vb.) işaretlediği gibi eklemeler (sözcüğün bünyesinde bulunmadığı halde bocda *boġda(y)* vb.) veya çıkarmaları (sözcüğün bünyesinde bulunmasına karşın barbuzi *ba(r)bu(ç)çı* vb.) içerecek biçimde düzeltilmiş yorumları da içermektedir. Yazarın ses tercihleri belirleyici ön

[90] Yazarın bir dil uzmanı olmadığı mesleği gereği (liman taciri) işe yarayacak bir pratik sözcük listesi hazırladığı görülmektedir. Bu bağlamda yazarın bilinçli bir işlem yürütmesinden ziyade dilsel kullanımın gereklerine bağlı kalarak ortaya çıkardığı listenin içsel uyumuna dikkat çekilmek istenmiştir. Bu içsel uyumda yazarın halefleri arasında yer alan ve dilci marifetinin belirginleştiği duruma özellikle Meninski'den itibaren rastlandığı eklenmelidir. Valentiano'da kesin çizgileri bulunmayan bu arayış, Meninski'de bilinçli bir ifadeye kavuşmuş görünmektedir. Tulum, M. (2011), Meninski'nin sözlüğünü ele aldığı eserinde bu yazım düzeninde yazarın *katı harfler* (literas duriores) olarak adlandırdığı sad, zad, tı, zı (ص ض ط ظ) harfleriyle temsil edilen çift sesli (tumturaklı= emphatic) ve ha, hı, ayn, gayn, kaf (ح خ ع غ ق) harfleriyle temsil edilen damak ardı ve gırtlak ünsüzlerinden önce ve sonra (s. 66) yer alan ünlülerin kalın okunmasını (s. 86) sağladığını ancak bu düzenleyici sınıflamanın değişmez olmadığını da belirtmektedir. O halde seslik değerlerin yorumunda çeviri yazı metinlerinin erken dönem eserlerinde düzenlilik gösteren örneklerin azlığına karşın giderek artan düzenlilikte kısmen değişimlerin de devam etmesi ilgili metinlerin çok katmanlı ve çok sesli yapısının gereği olarak da değerlendirilebileceği görüşü tarafımızca ileri sürülmektedir.

kabuldür ancak dil bilgisel olarak aşırı yorumlardan da kaçınıldığı eklenmelidir.

Anılan özellikler bağlamında ünlü kullanım sırasına dikkat edilmiştir. Ünlülerin kalın veya ince sıradan dizilişlerine göre sözcüklerde seslik değerleri değerlendirmeye alınmıştır.[91] Buna göre;

1. Tek heceli sözcüklerde kalın veya ince ünlü tercihinde iki durum da gösterilmiştir.
2. Sözcüğün tamamı kalın ya da ince ünlülü ise olduğu gibi aktarılmıştır.
3. Kalın sıradan ünlülerin olduğu sözcüklerde araya giren ince ünlüyü kalın sıradan ünlülerle uyumlu okunması öncelikli olarak yapılmıştır:

Kalın + ince ünlülü; c**a**d**i** *kadı*, ſp**a**ch**e** *s(ı)pahı*, z**a**chſ**i**r *çakşır*, c**a**ſ**i**ch *kaşık* vb.

Kalın + kalın + ince ünlülü; b**u**rb**u**rg**i**ch *burburcık*, t**a**g**a**z**i** *tagacı*, b**a**rb**u**z**i** *barbuçı* vb. [92]

4. İnce sıradan ünlülerin olduğu sözcüklerde araya giren kalın ünlüyü ince sıradan ünlülerle uyumlu okunması öncelikli olarak yapılmıştır.
5. İtalyan alfabesinde bulunmayan ünlüler ⟨ı⟩, ⟨ö⟩ ve ⟨ü⟩ ünlüleridir. Yazar, bu ünlülerin geçtiği yerleri yazıda göstermek amacıyla sözcük içerisinde ince ünlülerin geçtiği yerlerde ince, kalın ünlülerin geçtiği yerlerde kalın ünlüleri işaretlemektedir.

Buna göre **i** harfi /ı, i, y/ seslerinin karşılığı olacak şekilde metinde kullanılmıştır:

/i/ sesi için **i**chi *iki*, denis *deniz*, gem**i** *gemi* vb.

/y/ sesi için: **i**edi *yedi*, ze**it**iniach *zeytinyağ.*

/ı/ sesini verdiği durumlarda birden fazla sesletim olasılığı da göz önünde bulundurulmak kaydıyla örnekler şöyledir: t**i**rnach *tırnak*, chal**i** *halı,* chuz**i** *kuzı,* cad**i** *kadı.*

Buna göre ⟨a⟩ ve ⟨u⟩ kalın sıradan ünlülerin beraberinde kullanılan ⟨i⟩ harfi /ı/ sesi olarak değerlendirilebilir. Genelleştirmeye örnekler: tagaz**i** *tagacı*, barbuz**i** *ba(r)buçı*, balucc**i** *balukçı*, caſ**i**ch *kaşık.* İçinde sadece /i/ sesinin geçtiği durumlarda: igh**i**t *iġıt*, dil**i**m *dilim*, chil**i**z *kiliç*, ildi**z** *ildiz*, i**z**ir *i(n)cir* örneklerinde /i/ olarak sesletilmesi mümkündür. Ancak chiliz *kiliç ~ kılıç,* ildi**z** *ildiz ~ ıldız* kullanımları bağlamında /ı/ sesi ile yeniden kurulursa her iki kullanım da olası görünmektedir. Bu durumu göz ardı ederek söylersek sadece /i/ ile kullanıldığı

[91] Tezimizin ekler bölümünde ses değerlerinin başta, ortada ve sonda gösterildiği bir tablo tarafımızca hazırlanmıştır. Ek 2'de verdiğimiz tabloya göre kullanım sıklıkları göz önünde bulundurulmuş ve seslik değerler böylece gösterilmiştir.

[92] Yağmur, Ö. (2016), ilgili sözcüklerin okunuşunda a=a, e=e, i=i, u=u, c/ch=k, ſ/s=s, r=r, z=ç/ts seslik değerlerine uygun bir biçimde karşılık üretmiştir ve sözcükleri diğer eserlerden aldığı tanıkları da göstererek sırasıyla şöyle okumuştur: kadi (cadi), spake (spache), çaksir/tsaksir (zachſir), kasik (caſich), burburcik (burburgich), tagaci/tagatsi (tagazi), barbuçi/barbutsi (barbuzi). Adamović (1975)'te ise sırasıyla qadï (s. 242), sъpā'i (s. 243), čaqšïr (s. 237), qašïq (s. 242), bulġuržïq (s. 237), taqyažï (s. 244), babučžï (s. 236) okuyuşları görülmektedir. İlgili okuyuşlarda iki durum da göz önünde bulundurulmaya gayret edilmiştir.

yorumlanan chiliz *kiliç,* ildi**z** *ildiz* vb. sesletimleri Balkan ve Rumeli ağızları bakımından[93] da ele alınabilir.

Diğer ünlülerle kullanım[94] için yorumladığımız örnekler şöyledir:

a+e ⟩ ı achzem *ağzım*; **a**+i ⟩ ı bachir *bakır*

u+e⟩ ü curech *kürek*; **u**+i ⟩ ı chuzi *kuzı*

o+e ⟩ ö ordec *ördek*; **o**+i ⟩ ı lumoni *lumonı*

Başta diğer bir ünlü ile yan yana yazıldığında ⟨i⟩ harfi /y/ olarak sesletilebilir.

⟨ai⟩ yazımı /ay/ **ai**ach *ayak*; ⟨ ia⟩ yazımı /ya/ **ia**mur *yamur*

⟨ie⟩ yazımı /ye/ **ie**r *yer*; ⟨io⟩ yazımı /yo/ **io**chari *yokarı*

Ortada diğer bir ünlü ile yan yana yazıldığında ⟨i⟩ harfi yanındaki ünlüyü vurgulayabilir.

⟨io⟩ yazımının /ö/ ile sesletimi z**io**lmech *çölmek*

⟨ie⟩ yazımının /e/ ile sesletimi ch**ie**ſis *keşiş*

⟨iu⟩ yazımının /ü/ ile sesletimi g**iu**nes *güneş*

Buna göre **o sesi** ince ünlülerle /ö/, kalın ünlülerle /o/ olarak sesletilebilir: **o**glan *oğlan,* **o**gius *ögüz,* i**o**nder *yönder.* Başta ve ortada kullanımlarda bu ilkenin çalıştığı görülmektedir. <io> veya <oi> harf grubu da ince ünlüler sebebiyle /ö/ sesletimini işaretlediği düşünülebilir. Sonda kullanılan /o/ harfine örnekler: papaſſo *papaz*, ocho *ok,* dulbeno *dülben(d ~ t).* Bu örneklerde Klasik İtalyancanın sesletiminin etkisi olduğunu düşünüyoruz. İlgili sözcüklerde sonda kullanılan /o/ sesi, anadil kullanıcısının duyduğu dili yazıya geçirirken kendi sesletiminden yararlanması, benzerlik kurması, pidginizasyon gibi etkenlerin uzantısı bağlamında ele alınabilir.

6. Sonda çift ünsüzlü örnek görülmemektedir.

7. /**h**/ sesinin başta kullanıldığı durumlar şöyledir: hai *ay,* hacſan *akşam,* hecſer *ekser,* haiua *ayva.* Klasik İtalyancada /h/ sesi başta kullanıldığında sesletilmez. Alfabesinde hiçbir sesi karşılamayan tek harfidir. Kendisi tek başına ses vermez. Örneğin ho *o,* hammam *ammam,* hotel *otel.* Bu kullanım şeklinin benzerleri olduğunu varsaydığımız örneklerde de baştaki /h/ sesi yok sayıldığında (Ø, sıfır sesbirim) günümüz kullanımına yakın bir sesletim elde edilmektedir. Yazarın /h/ sesini başta kullanmasını gerekli kılacak bir durum

[93] Sözcüklerin Batı Rumeli ağızları bakımından Németh'in tespit ettiği 8 ölçüt ve diğer araştırmacılar tarafından eklenen 2 ölçütle beraber incelendiği bölüm (*bkz*. 4.9.1) ve ilgili özelliklerin karşılaştırmalı olarak görülebileceği tablo 30 (BRT için karakteristik özelliklerin ÇYM'lerle karşılaştırmalı görünümü) toplu bir biçimde değerlendirme yapmayı sağlayabilir.

[94] İlgili örnekleri Yağmur, Ö. (2016) diğer çeviri yazı metinlerinden tanıklar da göstererek akzem (achzem), bakir (bachir), kurek (curech), kuzi (chuzi), ordek (ordec), lumoni (lumoni) şeklinde okumuştur (s. 170 - 184). Adamović (1975)'te sırasıyla aɣzïm (s. 235), baqïr (s. 236), küräk (s. 241), quzï, (s. 243), {Ø}, lïmon (s. 241) şeklinde okumuştur.

gözükmezken neden kullandığına ilişkin ancak yorum yapılabilir: Kendinden sonra gelen sesi daha uzun okutmak, ünlü sesin vurgusu, yazarın (kaydedicinin) ya da musahhihin karşılaştığı dilin seslerini yazıya geçirirken kendi anadilinin sesletim etkilerinin uzantıları (kontakt dil) gibi. Ayrıca ilgili sesin ⟨ch, chi⟩ ve ⟨gh⟩ harf bileşikleri dışında kullanıldığında da yok sayıldığı görülmektedir: pi**rh**e *pire*, bi**th** *bit*. Ayrıca kalın ünlülerle kullanıldığı **f**ahat *sahat* örneği de sesletim etkisinin (ayın sesinin yerine /h/) yazıya yansıtıldığı yönündeki görüşümüzü destekler niteliktedir. Doğrudan yazılmadığı söyleyişi yansıtan örnekler de bulunur: ala *all**ah*** nout *no**h**ut,* arani ***h**arani.* Bu verilere göre Rumeli ağızları etkisi görüşünü[95] yukarıda andığımız temel bağlam içinde görmekte yarar vardır. ⟨c⟩ harfinin yanında kullanıldığında görülen değişmelerin örnekleri de görülür:

Kalın ünlülü sözcükleri göstermede ⟨ch⟩ → /ķ/ **ch**ulach *kulak*

/ḫ/ **ch**ali *halı*

İnce ünlülü sözcükleri göstermede ⟨chi⟩ → /k, ki/ **chi**ezi *keçi*

/g, gi/ ſi**chi**r *sigir ~ sıgir*

Yukarıda anılan özellikler ışığında hazırladığımız tablo 1 şöyledir:

Tablo 1
Valentiano Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a, e/	<a>	adam “adam”, ianizeri “yeniçeri”
/b/	<b>	bachla “bakla”, celebi “çelebi”
/k / /k, ġ, h/	<c> <ch>	curech “kürek”, docus “dokuz” chabach “kabak”, bachla “bakla”, bachda “bahçe”
/ç/	<ç>	Harf olarak yazılmamıştır.
/d/	<d>	denis “deniz”, iedi “yedi”
/e, ı, i/	<e>	echmec “ekmek”, terzi “terzi”, alten “altın”, get “git”
/f/	<f>	freng f(i/ı)reng, caftan “kaftan”
/c, g/ /g, ġ, ğ/ /ca/	<g> <gh> <gia>	gemi “gemi”, oglan “oğlan”, coge “koca” egher “eğer”, begh “beğ” imurgiach “yumurcak”
/h, ø / /ø/	<h> <h>	haiva “ayva”, ſahat “saat” pirhe “pire”, bith “bit”
/ı/ /ı, i/	<ı> <ø>	Harf olarak yazılmamıştır. spache “s(i/ı)pahi”, freng “f(i/ı)reng”
/i, ı, y/	<i>	ielech “yelek”, iedi “yedi”, chadir “katır”
/j/	<j>	Harf olarak yazılmamıştır.
/k/	<k>	Harf olarak yazılmamıştır.
/l/	<l>	lumoni “lumon(i)”, celebi “çelebi”, iul “yol”

[95] Bu görüşe Ömer Yağmur, “Pietro Lupis Valentiano’nun İtalyanca - Türkçe çeviri yazılı sözlüğünde ses olayları (1520-1527). *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 6 /2015 Güz, s. 243 - 278.” adlı makalesinde yer vermiştir. Makalede sayfa 250’de *ünsüz türemesi* başlığı altında bu etki değerlendirilmiştir.

/m/	<m, mm>	mermer “mermer”, immorta “yumurta”
/n/	<n>	nar “nar”, pianir “peynir”, bezarien “bezirgan”
/o, ö/ /ö/	<o> <io>	ordec “ördek”, ot “ot”, nout “nout” ziolmech “çölmek”, gioli “köylü”
/ö/	<ö>	Harf olarak yazılmamıştır.
/p/	<p>	pirhe “pire”, arpa “arpa”, ſarap “şarap”
/r/	<r>	aurat “avrat”, iamur “yağmur”
/s, ş, z/	<s, ſ>	ſahat “saat”, eſech “eşek”, tus “tuz”
/ş/	<ş>	Harf olarak yazılmamıştır.
/t/	<t>	terzi “terzi”, boſtan “bostan”
/u, ü, v/ /ü/	<u> <iu>	curech “kürek”, chulach “kulak” giumis “gümüş”, giunes “güneş”
/ü/	<ü>	Harf olarak yazılmamıştır.
/u, ü, v/	<v>	veſtichier “ustakâr”, vz “üç”
/y/	<y>	Harf olarak yazılmamıştır.
/ç, z/	<z>	zachſir “çakşır”, zeitin “zeytin”, babuz “pabuç”
/ķ/	<q>	quiar “ķuyar (hıyar)”

Tablo 2’de yer alan listede kavram ailesi, standart yazım ve seslik değerin yorumu bölümü eklenmiştir. Sözcük sırası değiştirilmeden ait olduğu düşünülen kavram ailesi içindeki tasnifi tarafımızca gerçekleştirilmiş ve Tablo 2’de gösterilmiştir. Bu sıralama Adamović (1975) tarafından “Kelime listesi sırası aziz isimleri ardından meslek isimleri, denizcilik terimleri, at ve süvari isimleri, vücut parçaları, giysiler, orta, mutfak aksesuarları, sayı kelimeleri ve nihayet yazı aksesuarları. Cümleler, kelimeler listesinin içine girer ve çoğunlukla basit bir yapıya sahiptir” (s. 217 - 218) şeklinde nitelendirilmiştir.

Tablo 2’de en sağda yer alan seslik değer yorumu bölümü yazarın kullandığı harf / ses eşlenikleri göz önünde tutularak okuyuşta tutarlılık saptamak üzere hazırlanmıştır. Sözcüklere ait yazım özellikleri gösterilirken yazarın verdiği yazımın aynen verilmesi yanında daha küçük punto ve eğik yazıyla ses eşleniklerinin bugün kullandığımız forma yakın bir yorumunu da gösterdik. Örneğin, chuzi *kızı ~ kuzi* [96] gösteriminde ilkyazım kelime listesindeki yazımı, eğik olarak yazılan ikinci yazım ise yorumlanmış şeklini vermektedir.

[96] Valentiano eserindeki seslik değerlerle ilgili olmak üzere Yağmur, Ö. (2016) makalesinde “Ünlülerde ise dikkati çeken ı/i ayırımının olmamasıdır. Fakat zaman zaman <e>'nin /ı/ ünlüsü olarak yorumlanabileceği kelimeler vardır: achzem *akzem*, alten *alten*, cathrega *katrega*, spache *spake*; fakat berber *berber*, celebi *çelebi*, denis *deniz,* egher *eger*, echmec *ekmek*. /e/ sesini İtalyancada bulunmayan /ı/ ünlüsünün bu dildeki en yakın telaffuzu olarak değerlendirmek gerekir. Zira çalışmada kelimeler üzerine yorum yapmaktan mümkün olduğu kadar kaçınılmasının nedeni metindeki telaffuzu en doğru şekilde verme kaygısıdır (s. 169). şeklinde değerlendirmiş ve ilgili sözlükte yer alan son ses /i/ lerini diğer çeviri yazı metinlerinden tanıklar göstererek /i/ şekilde vermiştir. Buna göre alti (alti), arani (arani), balukçi (balucci), göli (gioli), kali (chali), kuzi (chuzi), yokari (yokari) örneklerinde yer alan sesi /i/ olarak değerlendirmiştir. İlgili sözcükler Adamović (1975)’te ise altï (s. 235), arani (s. 236), baluqčï (s. 236), {Ø}, xalï (s. 239), quzï, (s. 243), yuyarï (s. 245) şeklinde okunmuştur. Buna göre sözcüğün ilgili ses değerlerinde birden fazla sesletim olasılığı da göz önünde bulundurularak yorum yapılmıştır.

Tablo 2
Valentiano'nun İtalyanca - Türkçe Sözlüğünde Kelime Listesi ve Seslik Değerleri

P. L. Valentiano İtalyancası	P. L. Valentiano Türkçesi	Adamović[97] Nüshasına Göre	Standart Türkçede Yazımı	Seslik Değer Yorumu
DİN İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Iddio	Ala	alla	Allah	*ala*
Chriſto	eſſebeber	=	İsa peygamber	*E(s)sebeber*
Santo Giouanni	lamuſtafa[98]	=	La mustafa	*la Mustafa*
Santo Antonio	ſauſei	=	savcı	*sav sey ~ sa: şey?* **süs(/z)çi*[99]
Santo Georgio	chidirelles	chidirelſeo	Hıdırellez	*k(/h)ıdırelle(s/)z ~ k(/h)idirelle(s/)z*
Chieſa	Meſchit	mecie (meciet)	mescit	*mes(/z)kit ~ mes(/z)hit*
Prete	papaſſo	=	papaz	*papas(o) ~ papaz(o)*
Frati	Chieſis	=	keşiş	*kesiş ~ keşiş*
AİLE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Huomo	adam	=	adam	*adam*
Donna	aurat	=	avrat	*aurat ~ avrat*
Figliola	chis	chelo (cheſo)	kız	*kı(s/)z ~ ki(s/)z*
Figliolo	oglam	oglan	oğlan	*oglan*
Padre	baba	=	baba	*baba*
Madre	ana	ama	ana	*ana*
Frattello	cardas	chardas	kardaş	*karda(s)ş ~*
Sorella	chiſcardas[100]	chiſchardas	kız kardaş	*kı(s/)z ~ ki(s/)z*

[97] İlgili nüsha isimsiz olarak kaydedilen 1530 tarihli, General Catalogue (vol. 242, s. 441), British Museum 1171, c. 32 (09) nüshasıdır. Adamović (1975)'in tanıttığı ilgili nüshada başka sözcükler de bulunur: Laʒaro *guidam*; ʒentil *dona*; baſemi *bulla*; calce *cʒachefer*; scudelle *cianach*; domenica *paſargun (paſurgur)*; luni *paſarerteſi*; mercordi *fale;* giouedi *chiarſemba*; uenardi *giuma*; sabbato *giumaerteſi*; tempeſta **ia ſich**; cuero mio *benem iuregum*; chi te feci tanto bella *negoſelſi*; uorria che veniſſi vna ſira a dormite meco *benumele bir cheʒe iatſan*; orto *barchga;* uoglio andare *viagietmiſtier*; ʒudio *cifut.* BM nüshası ile eşlenenler varsa "=" işareti ile gösterilmiş, Adamović nushasında bulunmayan sözcüğün karşılığı ise boş bırakılmıştır.

[98] Tanımlama edatlı (artikelli) olduğunu düşündüğümüz **la**mustafa'da kullanılan ön edat *la,* anadilde kullanılan özelliklerin diğer dili tarifte yansımasının ürünü olabilir. Klasik İtalyancada *la* tanım edatı, sessiz harfle başlayan dişil tekil isimlerle kullanılır: la ragazza, la sorella, la casa. Bu bakımdan bir diğer benzeşme sonda kullanılan ⟨o⟩ harfinde de görülebilir: papaſſo *papaz*, ocho *ok,* dulbeno *dülben(d~t).* Benzer bir durum sonda kullanılan ⟨i⟩ harfi bağlamında lumon**i** *lumon(i)* sözcüğünde görülebilir.

[99] **ſauſei** sözcüğü *Santo Antonio* (Aziz Antonyo) karşılığı olarak verilmiştir. Söylenişi [sa:sey] veya [sauşey] olarak işaretlenebilir. Sözcüğü metindeki özelliklere uygun olarak yeniden kurarsak şöyle söyleyişler mümkün gözükmektedir: 1. [sa: şey(h)]. 2. Suſsi kandurmak *sussı* (susuzı) *kandurmak*. (Megiser 1612, eserinde, yedi sevap bağlamında hecenin düştüğü ve konuşma diline uyan bir sesletimin yazıya geçtiği görülmektedir.). İlgili sözcük benzer bir hece yutumu örneği olabilir. 3. S. Antonio hatipliği ile meşhurdur. Bu bağlamda "sözcü, savcı" anlamlarına gelecek şekilde yeniden kurarsak (harflerin görüntüsü buna izin verir.) ſauſci ~ ſaufci sözcükleri /süs(/z)ci/ ~ /savçı/şeklinde okunabilir. Adamović (1975), benzer sözcüklerin yer aldığı 1525- 1530 tarihli *Opera a chi se delatasse de saper domandar ciascheduna cosa in turchesco* adlı eseri tanıttığı makalesinde ilgili sözcüğü yer vermiş ancak anlamlandırmada problem gördüğünden karşılığını boş bırakmıştır (s. 219).

[100] ⟨ch, chi⟩ ve ⟨gh⟩ harf birleşiklerinde /h/ sesi, okuyuşu çeşitli şekillerde etkilemektedir. İlgili sesletimler Ek 2'de ⟨ch⟩ için /h, ġ, k/, ⟨chi⟩ için /ki, kı/ sesleri ve ⟨gh⟩ için /g ~ ğ/ şeklinde gösterilmiştir. Örneklerden hareketle ve Klasik İtalyanca sesletiminde benzer yönler bulunabilir. Harf bileşiği olduğu durumda temelde /h/ sesi sesletilmez (sıfır ses birim) ancak yanındaki seslerin değerlerini korur, ünlü seslerle uyumlu hale

				karda(s/)ş
UNVAN - MESLEK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Meſſer	heffendi	efendi	efendi	*hef(f)endi ~ ef(f)endi*
Siguori	begh	=	bey	*beg ~ beğ*
Conti	celebi	celebri	çelebi	*celebi ~ çelebi*
Podeſta	cadi	=	kadı	*kadı ~ kadi*
Gouernatore	baſſa	=	paşa	*bassa ~ başa*
Solda a caualſo	ſpache	ſpae	sipahi	*s(i)pahe ~ s(ı)pahı*
Fanti apiedi	ianizeri	ianiceri	yeniçeri	*ya(/e)niçeri*
Dottor	echim	=	hekim	*ekim*
Banchiero	charaf	=	sarraf	*ķ(/ḫ)araf*
Merzaro	zerzif[101]	ʒerʒi	çerçi	*çerçi(f)*
Beretaro	tagazi	tachiagi	takkeci	*tagaçi ~ tagaçı*
Calzolaro	barbuzi	babutgi	pabuççu	*ba(r)bu(ç)çı ~ ba(r)bu(ç)çi*
Barbier	berber	=	berber	*berber*
Sartor	terzi	terʒi	terzi	*terzi*
Macellaro	caſap	chaſap	kasap	*kasap*
Peſcatore	balucci	baluchci	balıkçı	*balukçı ~ balukçi*
Contadino	gioli	=	köylü	*göli ~ gö:li*
Mercante	bezarien	beʒariem	bezirgan	*bezaryen*
Arteſano	veſtichier[102]	vſtichier	ustā-kār	*ustiker ~ üstiker ~ vestiker*
Loſto	meanazi	meanaʒi	meyhaneci	*me(y)aneçi*
DENİZ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Naue	gemi	=	gemi	*gemi*
Mare	denis	=	deniz	*deni(s/)z*
Galea	cathrega	catherha	kadırga	*katre(ı)ga*
Fuſta	caich	=	kayık	*ka(y)ık ~ ka(y)ik*
Remi	curech	chiurech	kürek	*kurek ~ kürek*
HAYVANLAR İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Cauallo	at	=	at	*at*
Sella	egher	=	eyer	*eger ~ eğer*
Briglia	oiar	vian	uyan: Dizgin	*oyan*
Mula	chadir	=	katır	*ka(d/)tır ~ ka(d/)tir*
Aſino	eſech	eſeche	eşek	*es(/ş)ek*
Bo	ogius	=	öküz	*ögü(s/)z ~ogü(s/)z*
Buffalo	ſichir	ſicghir	sığır	*sıġır ~ sigir ~ sikir*

getirir ya da değiştirir. ÇYM'lerde tek başına kullanıldığı durumlarda ise sesletime dair bir birim olması yorum dâhilindedir. ÇYM'ler bağlamında her iki durum birlikte değerlendirilmelidir.

[101] Zerzif sözcüğü *merzaro* (tuhafiyeci) karşılığı olarak verilmiştir. /z/ sesi için bugün kullanılan standart Türkçe yazı diline göre iki harf kullanılmıştır: ⟨z, ç⟩. Örnekler /z/ için, **z**eitiniach *zeytinyağ*, ter**z**i terzi, ild**ız** yıldız; /ç/ için, **z**iolmech *çölmek*, chie**z**i *kieçi*, babu**z** *babuç* şeklinde verilebilir. İlgili metinde /z/ sesinin eşleniklerinden olan /ç/ sözcükteki yerini aldığında *çerçif* okunuşu yapılır. Son sesteki /f/ sesinin varlığının başka kaynaklarca doğrulanması gerekmektedir. Şu halde yazara gönderme yapılabilir.

[102] Veſtichier, varget, vz (*üstākār, var git, üç*) sözcükleri sırasıyla arteſano, va con dio, tri sözcüklerine karşılık olarak verilmiştir. Bu yazımların doğru olduğunu varsayarsak v harfi /ü ve v/ seslerini karşılamaktadır. İlk örnek olan veſtichier için (Adamović (1975)'te vſtichier (s. 219) *ustiker ~ üstiker ~ vestiker* şeklinde okuma önerileri yapılmıştır. Ö. Yağmur (2015)'un anılan makalesinin 240. sayfasında bu önerilere yer verilmiştir. İlgili örneklerde ⟨v⟩ harfi varget *var git* olarak /v/ ses değerini yansıtmaktadır. Son örnek vz *üç* göz önünde tutulursa ⟨v⟩ harfi /ü/ olarak sesletilebilir. Aynı zamanda ⟨v⟩ harfi sadece başta kullanılmıştır. Benzer eşlenikleri olan ⟨u⟩ harfi aurat *avrat* örneğinde iç seste /v/ sesiyle eşlenmektedir. Bu bilgiler ışığında yazarın ⟨v⟩ harfi için başta /v/, ortada ve sonda /u/ sesini eşlenik gördüğünü söyleyebiliriz. Bu halde ⟨v⟩ için /u, ü, v/ ses eşlenikleri verilebilir. Sonuç olarak ⟨u⟩ ve ⟨v⟩ harfleri bağlama bağlı olarak aynı ses eşleniklerini karşılamak üzere (eşdeğer eşlenik) nöbetleşe kullanılmıştır diyebiliriz.

Capra	chiezi	chieʒi	keçi	*keçi*
Caſtrone	choi	=	koyun	*koy(ı)(n)~koy(i)(n)*
Aguello	chuzi	chuʒi	kuzu	*kuzı ~ kuzi*
Porco	domus	=	domuz	*domu(s/)z*
Peſce	baluch	=	balık	*baluk(/h)*
YAŞ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Vn giouine	ighit		yiğit	*igit ~ iğit*
Vn vecchio	coge		koca	*koce*
Vna vecchia	chari		karı	*karı ~ kari*
Vna giouine	chis	chelo (cheſo)	kız	*kı(s/)z ~ ki(s/)z*
VÜCUT ORGAN ADLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Teſta del huomo	baz[103]	bas	baş	*baş*
Cauelli	ſacu	ſaʒʒi	saçı	*saçu ~ saçı*
Orecchie	chulach	=	kulak	*kulak*
Naſo	burnum	burno	burnum	*burnum*
Boccha	achzem	achʒem	ağzım	*akze(/ı)m ~ aġze(/ı)m*
Lingua	dilim	=	dilim	*dilim*
Brazza	elim	lelim	elim	*elim*
Dide	parmaclarum	parmachlarum	parmaklarum	*parmaklarum*
Ongie	tirnach	=	tırnak	*tırnak ~ tirnak*
Gamba	aiach	=	ayak	*ayak*
GİYİM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Beratta	dulbeno	=	tülbent	*dü(/u)lben(d)(o) ~ dü(/u)lben(t)(o)*
Camıſa	ioblech	=	gömlek	*yöblek ~ yoblek*
Pidochio	bith		bit	*bit*
Puliti	pirhe		pire	*pire*
Zippon	ielech	ielegh	yelek	*yelek*
Veſta	caftan	=	kaftan	*kaftan*
Cintura	cuſach	=	kuşak	*kusak ~ kuşak*
Calze	zachſir	cʒacheſer	çakşir[104]	*çakşır ~ çakşir*
Scarpa	babuz		pabuç	*babuç*
ASKERLİK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Spada	chiliz	chiliʒe	kılıç	*kılıç ~ kiliç*
Arco	iai	=	yay	*yay*
Frize	ocho	=	ok	*ok(o)*

[103] Baz *baş* sözcüğü teſta del huomo (insan kafası) karşılığı olarak verilmiştir. Sonda /ş/ olarak yorumladığımız ses, ⟨z⟩ harfinin eşleştiği /z, ç/ sesleri ile örtüşmemektedir. Yazar (belki de musahhih) neden böyle bir tercihte bulunmuştur? Üstelik kimi kullanımlarda /ş/ sesi için ⟨s⟩ ya da ⟨ſ⟩ harfi kullanılmıştır: cardas *kardaş*, baſſa *paşa*, eſech *eşek*, caſich *kaşık*. Ayrıca Yağmur, Ö. (2016), /z/ için ⟨ts⟩ harf bileşiğini eşlemiştir: Yağmur Ö. (2016). Pietro Lupis Valentiano'nun İtalyanca-Türkçe sözlüğü üzerine (1520-1527), On Pietro Lupis Valentiano's Italian-Turkish Dictionary (1520-1527), *Gazi Türkiyat, Güz 2016/19*: 159-188. İlgili makalenin 170. sayfasında ⟨ts⟩ ve ⟨z⟩ birbiri yerine kullanılarak (eşdeğer eşlenik olarak da düşünülebilir.) ⟨ts⟩ için /c/ mer**z**emech ~ mer**ts**emek / mer**c**emek, meana**z**i ~ meana**ts**i / meana**c**i; ts (ç) **z**achsir ~ **ts**aksir / **ç**aksir, bi**z**ak ~ bi**ts**ak / bi**ç**ak, babu**z** ~ babu**ts** / babu**ç** örneklerinde ⟨ts⟩ için /ts, c, ç/ ses eşlenikleri olarak gösterilmektedir. Adamović (1975)'te ise ilgili sözcük **bas** şeklinde yazılmıştır (s. 220).

[104] Sözcüğün okunuşunda çakşir ~ çakşır sesletimi uygun görünse de DS (1993)'de çağşır ~ çahşır ~ çaşgır ~ çaşkır (s. 1038) şeklinde ve TS (1995)'de ise çağşur ~ çahşır ~ çahşur ~ çakşır ~ çakşur (s. 793) şeklinde yazımları da görülmektedir. Anlam bakımından "üst donu, şalvar, pantolon" şeklinde aynı kavram alanını göstermektedir. R. Ekrem Koçu (1967), Türk giyim ve kuşamı ile ilgili hazırladığı sözlüğünde sözcüğün tanımını "Zamanımızda, çeşidinin adı ne olursa olsun erkek esvabının iç donu üstüne giyilen parçası pantalon adını taşır. Cemiyetimize pantolon Tanzimat adını verdiğimiz uyanık mutlakiyet devrinde, geçen yüzyılın ilk yarısında ikinci Sultan Mahmud zamanında girmiştir. Bize batıdan gelen pantolondan evvel erkeklerin iç donu üstüne giydikleri şeyler çakşır, şalvar ve potur olmuştur." (s. 59) şeklinde vermiş ve devamında tarihini ve çeşitlerini ayrıntılı olarak da anlatmıştır (s. 59 - 61).

Charcaſſo	cobur	=	kubur	*kobur*
Scoppietto	tufech	=	tüfek	*tüfek ~ tufek*
Piccha	ionder	=	yönder	*yönder ~ yonder*
Tauola	trepes	terpes	trepez “masa”	*trepez*
YEMEK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Caſſa	cenduch	ſenduch	sandık	*senduk*
Tovaglia	piſchir	peſchir	pişkir	*pişkir*
Cortello	bizach	biciach	bıçak	*bıçak ~ biçak*
Portami da manzare	gietirielum	ietrielü	getir yiyelim	*getir yelum*
Pane	echmec	echmech	ekmek	*ekmek*
Carne	et	=	et	*et*
Galline	tauch	=	tavuk	*tauk*
Anedra	ordec		ördek	*ö(/o)rdek*
Zucche	chabach		kabak	*kabak*
Verze	lana[105]		lahana	*lana*
Formazo	pianir	penir	peynir	*pānir ~ pa:nir*
Sale	tus	tuz	tuz	*tus ~ tuz*
Fuoco	ot	=	ot	*ot*
Legna	odum[106]	oduna	odun	*odum*
Pignatta	ziolmech	giombelech	çömlek	*çölmek*
Caſa	eue	lene	ev	*eve*
Cuchinare	caſich	=	kaşık	*kaşık ~ kaşik*
Caldara	arani	=	haranı	*aranı ~ arani*
Scudelle	tabach		tabak	*tabak*
Formento	bocda	bocdai	buğday	*boġda ~ bokda*
Orzo	arpa	=	arpa	*arpa*
Meio	dar	dari	darı	*dar(ı)*
Mellega	charaze	charaʒe	karaca	*karace ~ karaçe*
Faua	bachla	=	bakla	*bakla*
Faſoli	burburgich	bulgurgich	burburcik	*burburcı(/i)k*
Ciſeri	nout	=	nohut	*nout*
Lentigie	merzemech	merʒemech	mercimek	*mercemek*
Olio de oliua	zeitiniach		Zeytin yağı	*zeytin yak ~ yaġ*
YOL İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Come ſe chiama g̃ſta	nici der ler boni		Niçe derler bunu	*niçi derler bonı(/i)*
Strade	iul[107]		yol	*yul*

[105] Lana sözcüğü verze (lahana) karşılığı olarak verilmiştir. Yazarın sesleri duyan olduğunu kabul edersek konuşma dilinin yansımasının örnekleri arasında sayabiliriz. İlgili metin bağlamında aracılık ettiği ağız özellikleri daha iyi anlaşılabilir. Buna göre lana “lahana” yeniden kurduğumuzda her iki /a/ sesinin uzatıldığı söylenebilir: lahana < la: na: ~lānā. Düşme etkisiyle oluşan sesletim özelliklerinin benzer olduğu kullanımlar, tutarlı sonuçlar çıkarmayı sağlayabilir.

[106] Odum - curſum sözcükleri sırasıyla *legna - piombo* (odun - kurşun) sözcüklerine karşılık olarak verilmiştir. Sesletimde /m/ burun ünsüzü başta, ortada, sonda günümüzle ilgili olacak şekilde kullanılmıştır: **m**eſchit, ge**m**i, ada**m** vd. Meninski’de odun (s. 374) ve kurśūn (s. 153) şekillerinin varlığı ilgili metinde yanlış yazım olarak değerlendirmeyi sağlayabilir. Ancak ilgili sözcükler Adamović (1975)’te oduna (s. 220) ve curſum (s. 222) şeklinde yazılmıştır. Ayrıca Gülensoy (1987), Rumeli ağızlarını ses bilgisi yönünden ele aldığı çalışmasında Rozino ağzında ġurşum şeklini tespit eder (s. 117). Anlaşılan her iki seslik durumu da [n/m] göz önünde bulundurmakta yarar bulunur.

[107] Iul, ius, frengiuſi sözcükleri sırasıyla *roſa* (gül), *rogna* (uyuz), *mal franzoſo* (frenk uyuzu) karşılığı olarak verilmiştir. *Strade* (yol) sözcüğü için de [iul] karşılığı verilmiştir. Ünlülerin yazımında çift yazılan ünlülerin uzun ünlü işareti olarak da yorumlanabileceği örnekler vardır. Örneğin, gio**l**i *göli ~ gö:li.* Buna göre /ūl, ūz/ şeklindeki sesletim olasılıkları konuşma dilinden yazıya aktarılma örnekleri de sayılabilirler. Yazıda çelişki gibi görünen harf birimleri duyulan sesleri aktarmada güçlük çekmekten çok, doğruya yakın yazma çabasını da işaretleyebilir. Metnin genelinde harflerin yazımında görülen kaymalar bizce iki dilin

Sta con dio	allaſmerladi		allahaısmarladı	*allasmerladı(/i)*
Bona vita	ſalamelech		Selamün aleyh	*salamelek*
Bon anno	alechſalam		Aleyhes selam	*aleksalam*
MEYHANE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Vino	ſarap		şarap	*sarap ~ şarap*
Bichiere	cadach		kadeh	*kadaḳ ~ kadaḫ*
Bocale	bardach		bardak	*bardak ~ bardaḫ*
Domandar vna coſa	gietriberi		Getir beri	*getriberi*
MADENLER İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Oro	alten		altın	*alten ~ altın*
Argento	giumis		gümüş	*gümi(s/)ş*
Piombo	curſum		kurşun	*kurşum*
Stagno	bachir		bakır	*bakır ~ bakir*
GÖK OLAYLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Sol	giunes		güneş	*güne(s/)ş*
Luna	hai		ay	*hay ~ ay*
Stelle	ildiz		yıldız	*ıldız ~ ildiz*
Terra	ier		yer	*yer*
Pioza	iamur		yağmur	*yamur*
Neue	char		kar	*kar*
Tempeſta	taſisch		taşık	*taşık ~ taşik*
Zorno	gun		gün	*gun ~ gün*
Sera	hacſan[108]		akşam	*(h)akşan ~ (h)akşam*
YAPI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Marmoro	mermer		mermer	*mermer*
Preda	tas		taş	*ta(s/)ş*
Quadrello	geremit		kiremit	*geremit*
Aſſa	tacta		tahta	*takta*
Chiodi	hecſer		ekser	*hekser ~ ekser*
EMİR CÜMLELERİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Leua ſu	calchiochari		Kalk yukarı	*kalk yokar(i)ı*
Senti	otur		otur	*otur*
Va con dio	varget		Var git	*var get ~ vargit*
Sevoglio ben a dio	ala ceuerſi[109]		Allah severse(n)	*Ala seversi*
BAĞ BAHÇE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Pomi	alma		elma	*alma*
Pomi granati	nar		nar	*nar*
Pomi codogni	haiua		ayva	*hayva ~ ayva*
Fighi	izir		incir	*icir ~ içir*
Vua	izun		üzüm	*izun ~ izün*
Melon	carpac		karpuz	*karpak*

eşlenerek yazımında karşılaşılabilecek doğal sorunların bir uzantısı gibi de görülmektedir. Evvela konuşma dilinde kullanılmaya yarayacak bir yol izleme isteği, yazıda bu türden hataları doğurmuş olabilir.

[108] Hacſan - izun sözcükleri sırasıyla sera - vua (akşam - üzüm) sözcüklerine karşılık olarak verilmiştir. Bu yazımların doğru olduğunu varsayarsak ait olduğu ağız özellikleri açısından ele almak gerekir. Ancak yukarıdaki odum - cursum maddesinde ileri sürdüğümüz görüş doğrultusunda yazarın /n/ve /m/ burun ünsüzleri karşısındaki tutumu da işe karışmış gözükmektedir. Her iki durumda son seslerin yazıya geçirilişinde bir sorun gözükmektedir. Tesadüften daha iyi bir açıklama için diğer eserlerle mukayesede yarar görünmektedir. Adamović (1975)'te ise sadece uʒum (s. 222) şekli görülür.

[109] 1525 – 1530 tarihli bir eseri inceleyen Adamović (1975) makalesinde, küçük değişikliklerle Valentiano listesinin yinelendiği görülür. Eklemelerden biri de bu cümledir. Cümle Adamović'de "ala ceverſi memelerin ber" şeklinde kullanılmıştır (s. 233).

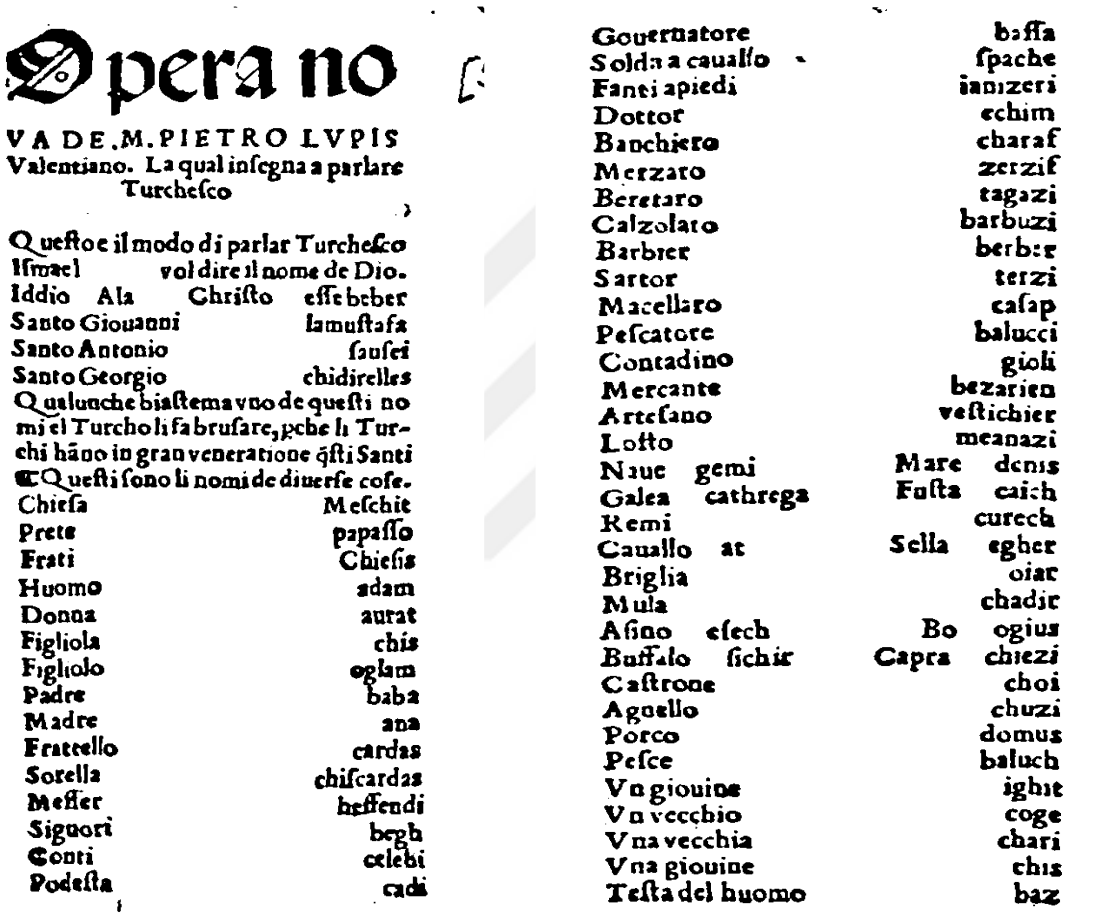
Cocomero	quiar		hıyar	*kuyar*
Melaranzi	trunus		turunç	*t(ı/u)runu(s/)ş*
Limoni	lumoni		limon	*lumon(ı) ~ lumon(i)*
Oui	immorta		yumurta	*ımmorta ~ immorta*
Aglio	ſarmſach		sarmısak	*sarmsak*
Ceuolle	ſogan		soğan	*sogan*
Vigna	bachda[110]		bahçe	*bahça ~ baġça*
Orto	boſtan		bostan	*bostan*
Roſa	iul		gül	*yul ~ yül*
Garofali	charaafil[111]		karanfil	*karaafil*
YER EŞYASI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Zambelotti	ſuf		sof	*suf*
Tapedi	chali		halı	*ḳ(/ḫ)alı ~ k(/h)ali*
Cordoani	ſactan		sahtiyan	*saktan*
HASTALIK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Rogna	ius		uyuz	*(ı)yu(s)z ~ (i)yu(s)z*
Febre	ſitima		sıtma	*sıtıma ~ sitima*
Morbo	imurgiach		yumurcak	*ımurcak ~ imurcak*
AYRILMA KONUŞMASI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Vien a dormire	giliat		Gel yat	*gil yat*
Voglio andarvia	giet merter		Gitmek ister	*gitmerter*
Ste con dio	alaſmarladi		Allaha ısmarladı	*alasmarladı(i)*
Mal franzoſo	frengiuſi		Frenk uyuzu	*f(ı/i)reng (ı)yu(s/)zı ~ (i)yu(s/)zi*
Hore	ſahat		saat	*sahat ~ sa:at*
YAZI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Calamaro	diuit		divit	*divit*
Carta	chiaat		kağıt	*kaat ~ ka:at*
Penna	calam		kalem	*kalam ~ kalem*
Questi sono li numeri Turcheſchi (Bunlar Türk Numaralarıdır.)				

[110] Bachda sözcüğü *vigna* (üzüm bağı) karşılığı olarak verilmiştir. Ortada kullanılan ⟨ch⟩ için /h/ spa**ch**e *sipahi,* /ġ/ a**ch**zem aġzem, /k/ e**ch**mec ekmek ses eşlenikleri verilmiştir. Buna göre ilgili sözcük ba**ch** *baġ* olarak sesletilebilir. Ancak metinde verilen sözcüklerde durum eklerine hiç yer verilmemişken sözcükte {+da} ekinin verilmesi doğaçlama ürünü olarak görünmektedir. Yağmur (2016), ilgili makalesinde bulunma durumu eki olarak açıklamıştır: bakda "bağda" (s. 270). Yine de kuşkulu bir durum olarak ilgili kavramsal dizilimi bozan bu yapıyı yanlış yazım olarak da değerlendirebiliriz. Metinden hareketle yeniden kuruluma göre yazar *bahça ~ bahçe < baġ + ce* demek istemişse <bachza> yazması beklenirdi. İlgili sözcük ⟨z⟩ sesindeki eşlenikler düşünüldüğünde bu karışıklığın yazıya yansıması olarak da ele alınabilir.

[111] Charaafil sözcüğü garofali (karanfil) karşılığı olarak verilmiştir. Sözcüğün kökeni Arapça ḳaranful şeklinde açıklanmaktadır (TDK /TS). Türkçedeki Grekçeden alıntılanan sözcükleri çalışan G. Meyer (1893), Arapça'nın arabulucuğu ile Grekçeden Türkçeye alıntılanan sözcükler listesinde *karanfil* sözcüğünün yanı sıra *abanoz, afyon, kantaron, karnabit* vd. sayar (s. 4). Ayrıca son sesinde /–a/ olan Grekçe sözcüklerin Türkçedeki alıntılanan örnekleri arasında *lahana, barbunya, pırasa, muşmula* vd. (s. 13) verilmiştir. Alıntı olduğu anlaşılan sözcük, ilgili yorum bağlamında Rumcadan geçmiş olabilir. İtalyan lehçelerinde ise ilgili sözcük (İtalyanca sözcüklerle ilgili etimolojiye ilişkin çözümlemelerde Niccolò Tommaseo ve Bernardo Bellini tarafından hazırlanan *Il Dizionario della Lingua Italiana* (1872) adlı sözlükten ve *Dizionario Etımologico Online* sitesinden de yararlanılmıştır.) *galófaru, garofolo, garóful* iken Rumcada *carofil* ve *garofil* olarak görünmektedir. Bu veriler ışığında alıntılan sözcük charaafil *karafil* olarak yazıya geçirilmiştir. Anadolu'da çeşitli ağızlarda sözcüğün benzer sesletimi sürmektedir. Altın Yüzük (Hoplatma) türküsünün sözlerinde ilgili kullanıma örnek görülebilir: "Hop garafilli garafilli / Garafilli yar allı yar" (Türkü sözlerine yer veren http://www.ezgidiyari.com internet adresinde. Kaynak: Burhan Gökalp, Yöre: Ankara). Anlaşılan /n/ protezi sonraki yıllarda ortaya çıkmıştır.

SAYILAR İLE İLGİLİ KAVRAMLAR				
Vno	bir	=	bir	*bir*
Doi	ichi	=	iki	*iki*
Tri	vz	ucci	üç	*uç ~ üç*
Quatro	durt	=	dört	*durt ~ dürt*
Cinque	bes	=	beş	*bes ~ beş*
Sei	alti	=	altı	*altı ~ alti*
Sette	iedi	=	yedi	*yedi*
Otto	ſechis	=	sekiz	*sekis ~ sekiz*
Noue	dochus	=	dokuz	*dokus ~ dokuz*
Diece	on	=	on	*on*
Dodeſe	on bir	ombir	onbir	*on bir*
Vndeſe	on ichi	=	oniki	*on iki*
Tredeſe	on vz	onucci	onüç	*on üç*
Quatordeſi	on durt	ondorth	ondört	*on durt ~ dürt*
Quindeſe	on bes	ombens	onbeş	*on bes ~ beş*
Sedeſe	on alti	onait	onaltı	*on altı ~ alti*
Deceſette	on iedi	oniadi	onyedi	*on yedi*
Deſdotto	on ſechis	=	onsekiz	*on sekis ~ sekiz*
Deſnoue	on docus	on dochus	ondokuz	*on dokus ~ dokuz*
Vinti	igrimi	=	yirmi	*igrimi*
Vinti vno	igrimi bir	igrimbir	yirmibir	*igrimi bir*
Vinti doi	igrimi chi	igrimichi	yirmiiki	*igrimi iki*
Vinti tre	igrimi vz	igrimucci	yirmiüç	*igrimi uç ~üç*
Vinti quatro	igrimi durt	igrimdorti	yirmidört	*igrimi durt ~ dürt*
Vinti cinque	igrimi bes	igrimbeſſi	yirmibeş	*igrimi bes ~ beş*
Vinti ſei	igrimi alti	=	yirmialtı	*igrimi altı ~ alti*
Vinti ſette	igrimi iedi	igrimiadi	yirmiyedi	*igrimi yedi*
Vinti otto	igrimi ſechis	igrimi ſichis	yirmisekiz	*igrimi sekis ~sekiz*
Vinti noue	igrimi docus	igrimidochus	yirmidokuz	*igrimi dokus ~ dokuz*
Trenta	otus	=	otuz	*otuz*
Trenta vno	otus bir	otuſſbir	otuzbir	*otuz bir*
Trenta doi	otus ichi	otuſechi	otuziki	*otuz iki*
Trenta tre	otus vz	otuſucci	otuzüç	*otuz uç ~üç*
Trenta quatro	otus durt	otuſdorth	otuzdört	*otuz durt ~ dürt*
Trenta cinque	otus bes	otuſbes	otuzbeş	*otuz bes ~ beş*
Trenta ſei	otus alti	otuſalte	otuzaltı	*otuz altı ~ alti*
Trenta ſette	otus idi	otuſgiadi	otuzyedi	*otuz yedi*
Trenta otto	otus iechis	otuſechis	otuzsekiz	*otuz sekis ~ sekiz*
Trenta noue	otus docus	otuſdoctus	otuzdokuz	*otuz dokus ~ dokuz*
Quaranta	chrich	cric	kırk	*k(ı)rık ~ k(i)rik*
Quaranta vno	chrichbir	cricbir	kırkbir	*k(ı)rık ~ k(i)rik bir*
Quaranta doi	chrich ichi	cricchi	kırkiki	*k(ı)rık ~ k(i)rik iki*
Quaranta tre	chrichvz	cricucci	kırküç	*k(ı)rık ~ k(i)rik uç ~ üç*
Quaranta quatro	chirich durt	cricdorh	kırkdört	*k(ı)rık ~ k(i)rik du(ü)rt*
Quaranta cinque	chirich bes	cricbeſſi	kırkbeş	*k(ı)rık ~ k(i)rik be(s/)ş*
Quaranta ſei	chrich alti	cricalte	kırkaltı	*k(ı)rık ~ k(i)rik altı ~ alti*
Quaranta ſette	chrich iedi	criciadi	kırkyedi	*k(ı)rık ~ k(i)rik yedi*
Quaranta otto	chrich ſechis	cricſechis	kırksekiz	*k(ı)rık ~ k(i)rik seki(s/)z*
Quaranta noue	chrich docus	crictoch	kırkdokuz	*k(ı)rık ~ k(i)rik doku(s/)z*
Cinquanta	eli	=	elli	*eli*
Cinquanta vno	eli bir		ellibir	*eli bir*
Cinquanta doi	eli chi		elliiki	*eli (i)ki*
Cinquanta tri	eli vz		elliüç	*eli üç*

Cinquanta quatro	eli durt		ellidört	*eli dürt ~ durt*
Cinquanta cinque	eli bes		ellibeş	*eli bes ~ beş*
Cinquanta ſei	eli alti		ellialtı	*eli altı ~ alti*
Cinquanta ſette	eli iedi		elliyedi	*eli yedi*
Cinquanta otto	eli ſechis		ellisekiz	*eli sekis ~ sekiz*
Cinquanta noua	eli dochus		ellidokuz	*eli dokus ~ dokuz*
Seſanta	altmis	altemis	altmış	*altmı(s/)ş ~altmi(s/)ş*
Settanta	ietmis	=	yetmiş	*yetmi(s/)ş*
Ottanta	ſechſen	ſexſeis	seksen	*seksen*
Nouanta	docſan	dochſan	doksan	*doksan*
Cento	iuz	ius	yüz	*yuz ~ yüz*

Opera no

VA DE.M.PIETRO LVPIS
Valentiano. La qual inſegna a parlare
Turcheſco

Queſto e il modo di parlar Turcheſco
Iſmael vol dire il nome de Dio.
Iddio Ala Chriſto eſſe beber
Santo Giouanni Iamuſtafa
Santo Antonio ſauſei
Santo Georgio chidirelles
Qualunche biaſtema vno de queſti no
mi el Turcho li fa bruſare, pche li Tur-
chi hãno in gran veneratione q̃ſti Santi
Queſti ſono li nomi de diuerſe coſe.

Chieſa	Meſchit
Prete	papaſſo
Frati	Chieſis
Huomo	adam
Donna	aurat
Figliola	chis
Figliolo	oglam
Padre	baba
Madre	ana
Frattello	cardas
Sorella	chiſcardas
Meſſer	heffendi
Signori	begh
Conti	celebi
Podeſta	cadi

Gouernatore	baſſa
Soldan a cauallo	ſpache
Fanti apiedi	ianizeri
Dottor	echim
Banchiero	charaf
Merzaro	zerzif
Beretaro	tagazi
Calzolaro	barbuzi
Barbier	berber
Sartor	terzi
Macellaro	caſap
Peſcatore	balucci
Contadino	gioli
Mercante	bezarien
Arteſano	veſtichier
Lotto	meanazi
Naue gemi	Mare denis
Galea cathrega	Fuſta caich
Remi	curech
Cauallo at	Sella egher
Briglia	oiar
Mula	chadir
Aſino eſech	Bo ogius
Buffalo ſichir	Capra chiezi
Caſtrone	choi
Agnello	chuzi
Porco	domus
Peſce	baluch
Vn giouine	ighit
Vn vecchio	coge
Vna vecchia	chari
Vna giouine	chis
Teſta del huomo	baz

Şekil 1. Pietro Lupis Valentiano'nun *Opera Nova* adlı eserinden (1520 -1527) [Kopya 1 ve 2. sayfa]

3.3.1.2. Bartholomeo Georgieuiz'in *De Turcarum Ritu Et Cereamoniis* Adlı Eseri (1544)

Eser[112] yazıldığı dönemde ilgi çektiğinden pek çok baskısı yapılmış olmalıdır.

[112] Yapp, M. E. (1992) "Europe in the Turkish Mirror" adlı makalesinde 15. ve 16. yy. arasında Avrupa'da iki Türk imajı olduğundan bunlardan kötü imajın oluşmasında De Turvarum Moribus Epitome (1553) ile Macar köle Bartholomew Georgiewitz'in etkisinden bahseder. İyi imajın kaynağı ise daha erken tarihli olan

Eldeki nüshalara bakıldığında daha erken tarihli olduğunu düşündüğümüz eserin ilk baskısına ulaşamadık. Eserin bizde dört nüshası bulunmaktadır. Tarih sırasıyla, 1544 Antverpiæ'de basılan eserin tam adı *De Turcarum Ritu et Cæremonuiis*, 1545 tarihli (muhtemelen baskı yeri Worms) 56Y74 koduyla K.K. Hofbibliothek Österr. Nationalbibliothek'te kayıtlı eserin tam adı *De Afflictione, Tam Captiorum Qvam Sub*, 1558 Roma ve 1578 Roma'da basılan eserin tam adı *De Turcarum Moribus Epitome*[113]'dir. Nüshaların tamamında satırlar arasında Latince çevirisi aynı şekilde verilmiştir.

Eserde sözcük listesi, diyalog ve dua bölümü bulunmaktadır. Tablo 4'te ilgili sözcük listesi verilmiştir. İlgili listeye ait olmak üzere ekler bölümünde Ek 3 başlığı altında ses değerlerinin başta, ortada ve sonda gösterildiği bir tablo bulunmaktadır. Ek 3'te verdiğimiz tabloya göre kullanım sıklıkları göz önünde bulundurulmuş ve seslik değerler böylece gösterilmiştir. Georgieuiz eserinde kullanılan Latin harflerinin günümüzdeki normalleşttirilmiş ses değerleri ile olan karşılıkları Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3 paralelinde seslik değerler ile ilgili olmak üzere tablo 4 ve tablo 5'i hazırlarken görünen özellikler şöyledir:

- ⟨o⟩ ünlü harfinin karşıladığı ses eşlenikleri çeşitlilik göstermektedir. Aşağıda yer alan örneklerin ilk şekli asıl metinden alınmış ikinci şekli ise standart karşılığını göstermek üzere daha küçük punto ve eğik yazılmıştır. Ses eşleniklerinin sınırlarını belirlemek güç olduğundan standart şekle yer verilmiş tablo 4 ve 5'te ayrıntılı olarak diğer ses eşlenikleri gösterilmiştir.

Buna göre sözlükte geçen kullanımlar şöyledir:

Alt**o**n[114] *altın,* bal**o**k *balık*, tʃar**o**k *çarık,* kal**o**n *kalın.*

Diyaloglarda geçen kullanımlar ise şöyledir:

Maʃlahat**o**n *maslahatım*, bilmez**o**m *bilmezim,* iatagh**o**m *yatağım,* tʃeuertʃ**o**n *seversen ~ seversin*, i**o**chari *yukarı*, b**o**nda *bunda*, **o**mider *o mudur,* gercʃekʃ**o**n *gerçeksin*, **o**der *odur*, tʃmarlahad**o**ch

"Teodoro Spandugino'nun *La Genealogie Du Grand Turc* (1520) adlı eseri ve takiben Busbecq'in *Turcicae Legationes Epistolae Quatuor* (1589) adlı yapıtıdır" (s.148).

[113] Son ikisi anlaşılan 1552 tarihli aynı nüshanın baskılarıdır.

[114] Bu konuda Hazai (1974), **alton** ve **balok** şekillerinin geçiş varyantı olasılığına değinir. Daha eskicil olduğu varsayılan **altïon** ve **balïok** şekillerinden türediği düşünülen örneklerin Vidin ağzının başka bir aşamasına dayanıyor olabileceğini ileri sürer. Vidin ağzında farklı bir durumu gösteren örneklerine de bu bağlamda yer verir: denyuz [= denyüz], iardum, jalanuz, choin, dolu, kuzu, testu [= testü] (s. 204). Ayrıca Hazai (1971), Harsanyi Nagy (1672) eserindeki verilerden hareketle labial - illabial uyumun görünümlerini matematiksel olarak ele aldığı makalesinde transkripsiyon metinlerinde o ve ö ile gösterilen seslerin değeri **ɪ₀** ve **i₀** olabilir (s. 54) biçiminde yorumlamaktadır. Kanaatimizce doğal fonetik unsurlar yanında yazarların anadili etkisi (özellikle Fransızca) de bu değerlendirmelerde göz önünde bulundurulmalıdır.

ısmarladık, gitmez**o**m *gitmezim*, korkartʃ**o**n *korkarsın*, gelmetʃ**o**n *gelmesen*, tʃagl**o**gla *sağlıkla*, **o**ltʃon *olsun,* kurtuld**o**m *kurtuldum*, babam**o**z *babamız*, gugteʃʃ**o**n *göktesin*, gelʃʃ**o**n *gelsin*, echamegum**o**zi *ekmeğimizi*, gun**o**n *günün*, b**o**rʃlig**o**m**o**zi *borçluğumuzu*, patiʃʃah**o**m**o**z *padişahımız,* hristian**o**n *hristiyanın.*

⟨o⟩ ünlü harfinin seslik bakımından bugünkü eşlenikleri /ı, i, u, ü/ ve tek başına veya ilk hecede kullanıldığında /o/ olarak düşünülebilir. Ses eşleniklerindeki çeşitlilik dönemin ses özellikleri açısından özel bir niteliği yansıtmaktadır.[115] Bu özel nitelik, yazarların anadili etkisi yanında (genellikle Fransızca etkisiyle yazılan eserlerde) doğrudan fonetiği yansıtacak bir biçimde vurgu, ton vb. unsurların etkisi ile açıklanabilir. Özel sayamayacağımız ancak müstensih / musahhih (ya da kaydedici, yazar) genellemesi[116] ile açıklanabilecek kullanım [ʃon] şeklindedir: İsim veya fiil kök ve gövde + 2. tekil kişi çekimi düzenine göre örnekler şöyle tasnif edilebilir: *tʃeuer* + tʃon, *gercʃek* + ʃon, *gel* + ʃʃon, *gelme* + tʃon, *gugte* + ʃʃon, *korkar* + tʃon ancak *gelurmi* + tʃun şekli de görülür.

Bu örneklerden hareketle ⟨o⟩ harfi öncesinde ⟨a veya e⟩ harflerinin geldiği görülmektedir: ⟨o⟩ son hecede, karar sesleri ise önceki hecelerdedir. Kaydedici ya da musahhih eklerin kullanımını bilişsel düzlemde gözetemeyeceğine göre ses düzeyinde ayırt edici ölçütlere dayanmak zorundadır. Kaldı ki Georgiyevitz'in bizatihi kendisinin de bu çoklu ses denkliği karmaşasına bilinçle başvurmadığını ön kabul sayarsak itidalli bir yol ve genelleşebilecek yazım özellikleri kullanması eşyanın doğasına daha uygun görünmektedir. Bu genellemeyi örnekleyen kullanımlar şöyledir:

(a-o) **a**lt**o**n, b**a**l**o**k, tʃ**a**r**o**k, k**a**l**o**n, maʃlah**a**t**o**n, iat**a**gh**o**m, tʃmarlah**a**d**o**ch, kork**a**rtʃ**o**n, tʃagl**o**gla, bab**a**m**o**z, patiʃʃ**a**h**o**m**o**z, hristi**a**n**o**n;

(e-o) bilm**ez**om, tʃeu**er**tʃon, gercʃ**ek**ʃon, git**mez**om, gelmetʃon, gugteʃʃon, gelʃʃon.

Bu durumda /o/ için karar sesi hemen önceki ünlüdür. /o/ ve /u/[117] tercihinde

---

[115] İlgili durumu Makedonya ağızlarının etkisi ile açıklayan bir çalışma için Yağmur, Ö. (2013), "De Turcarum Ritu Et Cereamoniis (1544) içerisinde bulunan çeviri yazılı sözlük üzerine" (s. 628) adlı makalesine bakılabilir. Németh (1968) bu metni Batı Balkan Türk ağızlarına bağlarken Kissling metindeki ses olaylarını Sırpça ve Hırvatçaya bağlamaktadır. Tartışmalarla ilgili notlar Hazai (2012) de "Transkripsiyon Anıtları" başlığı altında (s. 30 - 38) ele alınmıştır.

[116] Musahhihin (kopyacıların, basımcıların) eserlerde kimi değişikliklere gitme ihtimali dışlanamaz. Bu konuda Tekin, A. C. (2017), kopyalanan metinlerin denetimsizliği, denetimsiz ve yetkin olmayan kişilerin sadece maddi amaçla, ikincil iş olarak kitap kopyalama işine dâhil olması (…) arzularına göre eklemeler yapıp değiştirmeleri sonucunu da doğurabilir (s. 72) demektedir.

[117] *bilmezom* ve *bilmezum* yazımlarını kaydedici - musahhih hatası veya fonetik sapmalara bağlamadan yorumlarsak cümle kurulumlarındaki yerleri şöyledir:
CHR. Hits neʃte **bilmezom** tʃaa dimege
CHR. Hanghi daraftan der **bilmezum.**
Bu dizim, söyleyiş özellikleri hakkında da bilgi verir görünmektedir. Seslik değişimlerin değerlendirilmesinde sözdizimindeki yerler bakımından da ele alınmasının ilgili değişimin konuşma diline

bürünsel unsurlardan vurgu da gözetilmelidir.

- **⟨i⟩** ünlü harfi için eşlenen seslerde çeşitlilik görülür. ⟨i⟩ ünlüsü için /i, ı, y/[118] ses eşleniklerinin görüldüğü örnekler şöyledir:

Başta, ⟨i (I)⟩ + ünlü kullanıldığında /y/ ve ⟨i⟩ + ünsüz kullanıldığında /i, ı/ ses eşleniklerine örnekler; **I**ulduz *yıldız,* **I**eſſil *yeşil,* **I**tſigſiak *isicak ~ ısıcak,* **I**ngſir *incir* şeklindedir.

Ortada, ünlü + ⟨i⟩ kullanıldığında /y/ ve ünsüz + ⟨i⟩ kullanıldığında /i/ ses eşleniklerine örnekler; fe**i**de *fayda,* d**i**ſi *dişi* şeklindedir.

Sonda, ön hecede ⟨a,u,o⟩ + i kullanıldığında /ı/, ön hece ⟨e, i⟩ + i kullanıldığında /i/ ses eşleniklerine örnekler; alt**i** *altı*, ied**i** *yedi* iken ünlü+i /y/ bogda**i** *buğday* e**i** *iy(i)* şeklindedir.

Yukarıda anılan özellikler bağlamında hazırladığımız tablo 3 şöyledir:

Tablo 3
Georgieuiz Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a, e/	<a>	akſam "akşam", tſalma "salma", affendi "effendi"
/b/	<b>	babuts "pabuç", ıbrik "ibrik", kitab "kitap"
/k / /k, ġ, h/ /c, ç/	<c> <ch> <cs, cſ>	calam "kalem", arca "arka" choin "koyun", facher "fakir", parmach "parmak" gercſek "gerçek", bahcſai "bahçe(y)i"
/ç/	<ç>	Harf olarak yazılmamıştır.
/d, t/	<d>	diuit "divit", gioıdalſum "yoldaşım", daraf "taraf"
/e, ı, i/	<e>	erkech erkek", omider "o mudur", kez "kız"
/f/	<f>	fichir "fikir", affendi "efendi", daraf "taraf"
/c,y/ /g, ġ/ /g, ġ, ğ/ /c/	<g> <g> <gh> <gſi, gſ>	gehenem "cehennem", gil "yıl" agtſak "aksak", bitſag "bıçak", aglamak "ağlamak" ıuregh "yürek", dagh "dağ" gſan "can", ıtſigſiak "ısıcak", gegſe "gece"
/h/	<h>	hanghe "hangi", zahman "zahman", tſabah "sabah"

özgü olarak pragmatik gereklerle olan ilgisini göstermektedir. Ses bilgisi ve sözdizim arasındaki etkileşim, konuşma diline özgü unsurların daha sağlıklı tanımlanmasını da sağlamaktadır. Türkçenin sözdizimsel unsurları bağlamında yeni bilgi taşıyan unsur, dikkatlice işiten yazarın ilgisinden kaçmamış olabilir görüşündeyiz. Bu görüşümüz Kissling'in görüşü (Sırp - Hırvat dil unsurlarının etkisi) hilafına kayıt edicinin niteliklerini daha dolgun gördüğümüzle de ilgilidir. Bu görüşümüze ikna edici bir destek [gelmetson ~ ghelmeſon, kurtuldom ancak gheldum]; [gitmezom ancak giderum]; [bonda ancak bundan] örneklerinde de görülebilir. Kayıtedici her söyleyişte fono - morfolojik benzerliği ihlal ederek yeniden yazmış görünmektedir. Bu durum kayıt cihazının o anki söyleyişi sınırlarına çekip bir sonrakinden müstakil olarak sözcüğün yazımı yolunun tutulmuş olduğunu bize düşündürtmektedir. Bu bağlamda çeviri yazı metinlerinin ilk örnekleri için güçlü bir redaksiyonun olmaması belirgin bir özelliktir diyebiliriz. Ayrıca, Türkçenin bilgi yapısı ile ilgili olarak S. İşsever (2000)'in "Türkçede Bilgi Yapısı. *Yayımlanmamış Doktora Tezi.* Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü" adlı çalışmasından yararlanılabilir.

[118] Németh (1968), ⟨i⟩ harfinin /ı, u, ü/ olarak okunduğu yerleri örneklemiş (s.265) ⟨e⟩ harfinin /ı/ olduğu örnekleri ayrıca vermiş (s. 266), aynı bölümde Georgieuiz'in ⟨i⟩ harfinin doğrudan karşıladığı /i/ olan durumları da çeşitli sözcükler üzerinden örneklemiştir. Devamında Heffening okumasında *olmış, almış* vd. tekliflerine Batı Rumeli ağızlarında görülen sesletimleri öne sürerek karşı çıkmıştır: *olm**i**s, dogh**m**i**s**, kom**i**s, vldurm**i**ster, ulm**i**s* (s.267). Batı Rumeli ağızlarında *ağlay, sevey* gibi fiil çekimi sonunda görülen - y için örnek kullanım olmasa da (s. 270) Németh, Georgieuiz'in dilinin Boşnak - Türk olduğuna işaret etmektedir.

/ı/	<ı>	Harf olarak yazılmamıştır.
/i, ı, y/	<i>	ıuzuk "yüzük", bogdai "buğday", dilſi "dişi"
/j/	<j>	Harf olarak yazılmamıştır.
/k/	<k>	kalch "kalk" iaken "yakın", aidanlik "aydanlık"
/l/	<l>	tſalma "salma
/m/	<m>	memleket "memleket", armut "armut"
/n/ /ŋ/	<n> <ng ~ ngh>	ne "ne", doktſan "doksan" gunglumi "gönlümü", ſſenungh "senuŋ"
/o, u/	<o>	olſſun "olsun", onlaron "onlarun"
/ö/	<ö>	Harf olarak yazılmamıştır.
/p/ /f/	<p> <ph>	peiner "peynir", kupek "köpek" phil "fil", tſophra "sofra"
/r/	<r>	ırretſul "irresul", arca "arka", fichir "fikir"
/s, ş, z/	<s, ſ, ſſ>	sehri "şehri", ıeſſil "yeşil", tauſan "tavşan", meſt "mest"
/ş/	<ş>	Harf olarak yazılmamıştır.
/t/ /s, ç/ /t/	<t> <tſ> < th>	tauk "ta(v)uk", hauta "hafta", armut "armut" tſektſen "seksen", tſiftſi "çifçi", hatſta "hasta", getſi "keçi" thuz "tuz", athſe "akçe", oth "ot"
/u, ü, v/ /u, ü/	<u> <uu>	gſianauar "canavar", vkuz "öküz" chuuli "köylü"
/ü/	<ü>	Harf olarak yazılmamıştır.
/u, ü, v/	<v>	vzum "üzüm", var "var"
/y/	<y>	ymek "yemek", ay "ay"
/ç, z/	<z>	zian "zi(y)an", kuzu "kuzu", ıaramaz "yaramaz"
/v, /	<w>	wargeth "var git", ew "ev" (iki örnek)

Yazarın hazırladığı sözcük listesinde sözcüğün Latincesi, Türkçe karşılığı ve ait olduğu kavram ailesi gösterilmiştir. Tablo 2'de görüleceği üzere yazarın sözcük listesine standart yazım ve seslik değerler bölümü eklenmiştir. Eserde seslik değer yorumu bölümü yazarın kullandığı harf / ses eşlenikleri göz önünde tutularak okuyuşta tutarlılık için tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 4
Georgieuiz Eserinde Sözcük Listesi ve Seslik Değerleri

Georgieviz Latincesi	**Georgieviz Türkçesi**	**Kavram Ailesi**	**Standart Türkçe**	**Seslik Değer Yorumu**
Deus	Allah	Prımo Nomına Cœleſtia GÖKSEL VARLIKLAR İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	Allah	*Allah*
angelus	Feriſte		ferişte	*ferişte*
ſanctus	Pegamber		peygamber	*pegamber*
propheta	Irretſul		resul	*ırresul ~ irresul*
cœlum	Gugh		gök	*guġ ~ güġ*
paradiſus	Vtſmach[119]		uçmak	*uçmak ~ uçmah*
ſol	Gunes		güneş	*gunes ~ güneş*
luna	Ay		ay	*ay*
ſtella	Iulduz		yıldız	*yulduz*
annus	Gil	Nomına Temperum	yıl	*yıl ~ yil*
menſis	Ay		ay	*ay*
hebdemada	Hauta		hafta	*havta ~ hafta*

[119] Vambery, H. (1901), *Alt-Osmanische Sprachstudien* adlı eserinde bu madde *učmaq* (paradies) biçiminde Yörükçe (*Jürükisch.* Almancası wanderer yani uzun yürüyüşe çıkan kimse) ve Eski Osmanlıca başlığı altında gösterilmiş Yeni Osmanlıca altında ise *čennet* şeklinde (s.22) verilmiştir.

dies	Gun	ZAMAN İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	gün	*gun ~ gün*
hyems	Kes		kış	*kes ~ kıs ~ kış*
frigus	Tʃoch		soğuk	*sok*
nix	Kar		kar	*kar*
glacies	Buz		buz	*buz*
piuuia	Iagmur		yağmur	*yagmur*
grando	Dolu		dolu	*dolu*
æʃtas	Yaz		yaz	*yaz*
calidum	Itʃigʃiak		sıcak	*ısıcak ~ isicak*
mane	Tʃabah		sabah	*sabah*
meridies	Dil (Macarca[120])		dil (öğlen)	*dil*
ʃerum	Akʃam		akşam	*aksam ~ akşam*
nox	Gegʃe		gece	*gece*
tenebræ	Karanlich		karanlık	*karanlık(/h) ~ karanlik(/h)*
lunæ lux	Aidanlik		aydınlık	*aydanlık ~ aydanlik*
ignis	Oth		ot (yangın)	*ot*
candela	mum		mum	*mum*
mundus	Dunye	Nomına Terreſtria KARA - DÜNYA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	dünya	*dunye ~ dünye*
terra	Toprak		toprak	*toprak*
mare	Denyuz		deniz	*denyuz ~ denyüz*
aqua	Sʃuy		su	*suy*
piſcis	Balok		balık	*balok ~ baluk*
cancer	Engets		yengeç	*engeç*
ſerpens	Yelan		yılan	*yelan ~ yılan*
mons	Dagh		dağ	*dag ~ dag̀*
lapis	Tas		taş	*taş*
aurum	Alton[121]		altın	*alton ~ altun*
argentum	Gumis		gümüş	*gumis ~ gümiş*
æs	Bacher		bakır	*baker ~ bakır*
plumbum*kurşun*	On (Mac.)		on	*on*
anulus *halka*	Iuzuk		yüzük	*yuzuk ~ yüzük*
ferrum	Demir		demir	*demir*
nummus	Athſe		akçe	*ahçe ~ atşe*
aβis	Pul		pul	*pul*
homo	Adam	Nomına Hominum &Ad Homines Pertinentia İNSANLAR İLE	adam	*adam*
mulier	Aurath		avrat	*avrat*
pater	Baba		baba	*baba*
mater	Ana		ana	*ana*
filius	Oglu		oğlu	*oglu ~ oğlu*
filia	Kez		kız	*kez ~ kiz ~ kız*
frater	Kardas		kardaş	*kardaş*

[120] İlgili karşılıklardan Macarca olanlar Dirimba (1966) makalesinde verilmiştir. Buna göre "Georgievits, sözlüğüne dört Macar sözcüğü koyuyor: **dil** "öğle" (del, dialekt, dil), **nielf** "dil" (nyelv), **on** "kurşun" (ion "kalay") ve **hass** "karın" (has) (s. 111)" Dirimba (1966) makalesinde kaynakça olarak (s. 105) W. Heffening'in üzerinde çalışma yaptığı Georgievits'in sözlüğünün kritik basımına "Die Türkiscchen Transcriptionstexte des Bartholomaeus Georgievits aus den Jahren 1544-1548. Ein Beitrag zur historisehen Grammatik des Osmanisch-Türkischen, Leipzig, 1942, s. 20-25" atıfta bulunmaktadır.

[121] Hazai, G. (1971), "Jakab Harsânyi-Nagy'ın Latin harfleriyle yazılmış Türkçe metinleri" adlı makalesinde (s.52) illabial uyum örneklerini sınıflandırdığı tablosunda *alton* ve *altıon* yazılışlarını geçici, *altun* yazımını uyumsuz, *altın* yazımını ise uyumlu biçim adı altında göstermiştir. Diğer örneklerden sadece *kalon* ilgili tabloda bulunmaktadır. Aynı eserde Hazai "Bu iki çizelgede özetlenen veriler dizisinin sayıları, metnimizde temsil edilen dil durumunun henüz labial ve illabial uyum sürecinin sona ermesinden çok uzakta bulunduğunu açıkça göstermektedir. Uyuma tabi olan hecelerde o-lu biçimlere rastlanması özellikle dikkate değer. Başka transkripsiyonlu metinlerdeki benzer biçimlerin karşılaştırmalı değerlendirilmesi, ayrıca Orta Anadolu ağızlarının incelenmesi, bu biçimleri geçici nitelikte saymamız gerektiğini doğrulamaktadır." (s.54) görüşünü ileri sürmektedir.

maſculus	Erkech
fæmina	Diſi
comes	Ioldas
perſona	Ygit
iuuenis	Ghents
ſenex *yaşlı*	Kogſa
ſeruus	Kul
ancilla	Halaik
mercenarius	Argath[123]
operarius	Irentſper
anima	Gſan
memoria	Achli
mens	Gungli
cogitatio	Fichir
cor	Iuregh
caput	Bas
oculus	Guz
dens	Dis
lingua	Nielf (Mac.)
os	Agzi
naſus	burn
auris	kulagh
barba	sakal
manus	Eli
digitus	Parmach
unguis	dernak
pes	ayak
dorſus	Arca
venter	Haſs (Mac.)
dominus	Beg
nobilis	Tſelebi
locuples *bolluk*	Deuulet
pauper	Charip
inops	Facher
urbanus	Sehri
agricola	Tſiftſi
uillanus	chuuli
cæcus	Chur
claudus *topal*	Agtſak

İLGİLİ KAVRAMLAR

erkek	*erkek(/h)*
dişi	*dişi*
yoldaş	*yoldaş*
yiğit	*igit ~ yigit ~ yiyit*[122]
genç	*genç*
koca	*koca*
kul	*kul*
halayık	*halaik*
ırgat	*argat*
rençber	*irençper ~ ırençper*
can	can
aklı	*aklı ~ akli*
gönlü	*gunglı ~güngli*
fikir	*fikir*
yürek	*yüreġ ~ yüreğ*
baş	*baş*
göz	*guz ~ güz*
diş	*diş*
dil	*nielf*
ağzı	*agzi ~ aġzı*
burun	*burn*
kulak	*kulaġ ~ kulağ*
sakal	*sakal*
eli	*eli*
parmak	*parmak(/h)*
tırnak	*dernak ~ dırnak*
ayak	*ayak*
arka	*arka*
göbek	*haſs*
bey	*beg*
çelebi	*çelebi*
devlet	*devulet ~ deu:let*
garip	*k(/h)arip ~ garip*
fakir	*fak(/h)e(/ı)r ~ fak(/h)ir*
şehri (şehirli)	*şehri*
çiftçi	*çifçi*
köylü	*kūli ~ kü:li*
kör	*kur ~ kür*
aksak	*agsak ~ aġsak*

[122] Mollava, M. (1972), "Ktbrr ve Yunan - Kiril harfli Türkçe anıtların ilişkileri" adlı makalesinde "H. J. Kissling (Bemerkungen zu einigen türkischen Transkriptionstexten, Zeitschrift für Balkanologie VI, 2, 1968, s. 124), E. Heffening'in incelediği B. Georgievits'in metinlerinde y sesinin g ile verilmesinin Ortaçağda ve XVI. yüzyıla kadar Latin g'sinin e, i önünde y gibi okunmasıyla açıklanmasına itiraz ederek, Sırpça - Hırvatçada Türkçe geçirme kelimesinin jećirma olduğunu ve B. Georgievits'in Yunancayı çok iyi bilmiş olacağını ve Yunanlıların y'yi γ ile vermeleri dolayısıyle Yunan imlâsının etkisi altında kalmış olacağı ihtimalini ileri sürmüştü" (s.173), diyerek ilgili sözcük bağlamında [yiyit] okunuşunun da mümkün olabileceğini göstermiştir.

[123] Argath, tsagarmak, takia sözcüklerine sırasıyla mercenarius, clamor (ağlamak), biretum sözcükleri karşılık olarak verilmiştir. Başta bulunan /a/ sesi için argath *ırgat* yazımı sıra dışı görünmektedir. Hapax durumundadır. Benzer tanıklar yorum yapmayı kolaylaştırabilir. Tsagarmak yazımı konuşma dilini yansıtması bakımından [çaarmak ~ çagarmak ~ çağarmak] sesletimlerini düşündürmektedir. Dirimba (1966) Guillaume Postel'in Instruction Des Mots De La Langue Turquesque Les Plus Communs (Türk dilinin en ortak kelimelerinin öğretimi) adlı eserini incelediği makalesinde Postel'de tsagarmak "çağırmak" fiiline clamare mastarı ile karşılık verildiğini Georgiyevitz'de ise clamor ismi ile eşleştirildiğine dikkat çeker (s. 108). *Takia* "takke" yazımında son ses /a/ için [e] sesletimi uygun görünmektedir. Bu halde ⟨a⟩ ile yazılıp [a, ı, e] olarak sesletilmesi konuşma diline ait bir özelliği yansıtıp yansıtmadığı bakımından da ele alınabilir.

fortis	pek		pek	*pek*
bonus	Ei		iyi	*ey*
ſanus	Tſag		sağ	*sag ~ saġ*
pulcher *sağlıklı*	Guzel		güzel	*guzel ~ güzel*
albus	Ak		ak	*ak*
rubeus	Kuozl		kızıl	*kuozl*
viridus	Ieſſil		yeşil	*yeşil*
egrotus	Hatſta		hasta	*hasta*
niger	kara		kara	*kara*
malus	Iaramaz		yaramaz	*yaramaz*
ſtultus	Deli		deli	*deli*
damnum	Zian		ziyan	*zian*
lucrum	Feide		fayda	*feyde ~ feide*
animal	Gſianauar		canavar	*canavar*
elephas	Phil		fil	*fil*
camælus	Deue		deve	*deve*
mulus	Chater		katır	*kater ~ katır*
equus	At		at	*at*
aſinus	Eſſek		eşek	*eşek*
aquatilis bos id est, bubalus	Tſutſeger		süt sığır ~ su sığır	*sut se(/ı)ge(/ı)r ~ süt se(/ı)ge(/ı)r*
uacca	Tſeger		sığır	*seger ~ sıgır*
bos	Vkuz	Nomına Animalium Diverſorum HAYVANLAR İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	öküz	*ukuz ~ üküz*
ouis	Choin		koyun	*koyn ~ koin*
agnus	Kuzu		kuzu	*kuzu*
capra	Getſi		keçi	*geçi*
porcus	Domuz		domuz	*domuz*
ceruus	Geik		geyik	*geik*
lepus	Tauſan		tavşan	*tauşan ~ tavşan*
lupus	Kurt		kurt	*kurt*
canis	Kupek		köpek	*kupek ~ küpek*
vulpes	Tilki		tilki	*tilki*
catus	Kedi		kedi	*kedi*
mus	Tſitſan		sıçan	*sıçan ~ siçan*
formica	Charangſia		karınca	*karanca*
vermis	Bit		bit	*bit*
auis	Kuſſ		kuş	*kuş*
gallina	Tauk		tavuk	*tauk*
columba	Guuergſin		güvercin	*gũercin ~ guvercin*
arbor	Agats	Nomına Arborum & Fructuu AĞAÇLAR VE MEYVELER İLE İLGİLİ KAVRAMLAR Similiter cætera nomina fructuum, ſi præponas huic nomini Agats, quod arborem ſignificat, tunc ſignificabunt arbores fructuum, ſi demas nome	ağaç	*agac ~ agaç*
lignum	Odun		odun	*odun*
baculus	Deghenegh		değnek	*değeneġ ~ değeneğ*
i. pomus	Alma agats		elma ağacı	*alma agac(/ç)*
pyrum	Armut		armut	*armut*
nux	Koz		koz (ceviz)	*koz*
ficus	Ingſir		incir	*incir*
oliua	Zeit		zeytin	*zeit ~ zeyt*
folium	Iaprak		yaprak	*yaprak*
vinea	Bagh		bağ	*bag ~ baġ*
vuæ	Vzum		üzüm	*uzum ~ üzüm*
mel ex muſto	Pekmez		pekmez	*pekmez*
fructus	Gimis		yemiş	*yimiş*
vinum	Serab		şarap	*şerab*
herba	Oth		ot	*ot*
triticum	Bogdai		buğday	*bogday*
ordeum	Arpa		arpa	*arpa*
fabæ	Bacla		bakla	*bakla*

ſtramina	Tſaman	agats, ſignificabunt fructum. Benzer şekilde kalan meyve adları, ağaç adları yerine ağaçtaki meyve adı ile anılırlar[124].	saman	*saman*
puluis	Thuz		toz	*tuz*
pannus	Tſoha	Nomına Veſtimentorum GİYİM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	çuha	*cuha ~ çuha*
vestimentum	Geitſi		giysi	*geysi ~ geisi*
tunica	Chauta		kaftan	*kauta ~ kavta*
palleum	Chepeneg		kepenek	*kepeneg*
induſium	Gumlek		gömlek	*gumlek ~ gümlek*
diadematа ex tela	Tulbent,Tſalma		tülbent, salma	*tulbent~ tülbent, salma*
biretum	Takia		takke	*takya ~ takye*
ienizerorum, pileus	Zarchula		zarkula (zer külah)	*zarkula ~ zerkula*
cingulus	Chuſſak		kuşak	*kuşak*
caligæ	Tſachſſir		çakşir	*c(/ç)ak(/h)şir ~ c(/ç)ak(/h)şır*
ſudariolum	Teſtemel		peştemal	*testemel ~ teştemel*
tela	bez		bez	*bez*
coturnices	Tſiſme	Nomına Calciamentorum AYAKKABI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	çizme	*cizme ~ çizme*
calciamenta	Babuts		pabuç	*babuc ~ babuç*
ſotularia	Patſmag		paşmak	*pasmag ~ paşmag*
ocreæ ſine ſolo (Bacağı kirletmeyen)	Meſt		mest	*mest*
est genus calciamenti inferius duntaxat habens partem cutis groſſæ, deſuper vero zonıs ad pedes ligatum (Deriden bir parça ayağa takılıyor üstten iple bağlanıyor.)	Tſarok		çarık	*c(/ç)arok ~ c(/ç)aruk*
gladius	Chelets	Nomına İnſtrumentorum Ex Ferro & Ornamentoru Equoru AT TAKIMLARI VE DEMİR İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	kılıç	*kelec(/ç) ~kılıc(/ç)*
culter	Bitſag		bıçak	*bicag ~ biçag*
ſella	Eier		eyer	*eyer*
ſrena	Vyan		uyan (at koşum takımları)	*uyan*

[124] V. Drimba (1966) nın Fransızca yayınlanan L'"Instructıon Des Mots De La Langue Turquesque*"* De Guıllaume Postel (1575) adlı makalesinin (Postel'in eserini Georgiyevitzle karşılaştırdığı Fransızca ve Latince metin) *Belleten*'in aynı sayısında "Türkçedeki kelimelerin öğretimi" başlığıyla Türkçe çevirisini yapan N. Bingöl ilgili bölümü (s.109) şöyle çevirmiştir: *"Öteki meyva isimleri de böyledir. Ağaç kelimesinin önüne meyva isimlerini koyarsak, o meyvayı veren ağacın ismi de verilmiş olur."*

coclear	Kaſſik	Nomına Utenſiliu Et Pertinentia Ad Uſum Hominum İNSANIN KULLANDIĞI ARAÇLAR İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	kaşık	*kaşık*
olla	Tſulmek		çömlek	*c(/ç)ulmek ~ c(/ç)ülmek*
ſcutella	Tſanak		çanak	*canak ~ çanak*
poculum	Ibrik		ibrik	*ibrik*
amphora	Teſtu		testi	*testu ~ testü*
menſa (tablo)	Tſophra		sofra	*sopra ~ sofra*
cibus	Ymek		yemek	*imek ~ yimek ~ yemek*
potus	Itſmek		içmek	*icmek ~ içmek*
ludus	Oinamak		oynamak	*oynamak*
planctus	Aglamak		ağlamak	*aglamak ~ ağlamak*
riſus	Gulmech		gülmek	*gulmek(/h) ~ gülmek(/h)*
operatio	Iſlemek		işlemek	*işlemek*
cantus (şarkı söylemek)	Erlamak		ırlamak	*erlamak ~ ırlamak*
ſonus	Tsalmak		çalmak	*calmak ~ çalmak*
clamor (ağlamak)	Tsagarmak		çağırmak	*cagarmak ~ çagarmak*
epiſtola (mektup)	Kiahat		kağıt	*kia:at ~ kahat ~ ka:at ~ kâhat*
penna	Calam		kalem	*kalam ~ kalem*
atramentum	Diuit		divit	*divit*
ſcriptura	Iazi		yazı	*yazı ~ yazi*
liber	Kitab		kitap	*kitab*
doctrina	Ochumag		okumak	*okumag*
ora	Namaz kelmak		namaz kılmak	*namaz kelmak ~ kılmak*
panis	Ekmech		ekmek	*ekmek*
carnes	Eth		et	*et*
caſeus	Peiner		peynir	*peyner ~ peynır*
lac	Tsut		süt	*sut ~ süt*
coagulatum	Iugurt		yoğurt	*yugurt*
ouum	Iumurta		yumurta	*yumurta*
pinguedo eodem nomine appellat butyrum ſeuum oleum etiam dicunt Iag, ſed præponendo nomen fructus vide licet Zeit, id est oliua. (Tereyağ, içyağı, zeytinyağında kullanılan yağ ile aynı anlamda kullanılır. Ancak zeytin meyvesinin adıyla da kullanılır, zeytinyağı.[125])	Iag		yağ	*yag*

[125] Drimba (1966) makalesinden N. Bingöl çevirisi (s.109) böyledir: Aynı kelime ile tereyağı, içyağı, zeytinyağını da anlatırlar. Ama meyvanın veya ağacın adını koyarak da olur.

iuſculum et suyu	Tſoraba		çorba	*coraba ~ çoraba*
ferculum	As		aş	*aş*
os oβis	Gemich		kemik	*gemik(/h)*
fercula ex oryſa (yemekle gelir.)	Pilau		pilav	*pilau ~ pilav*
regnum	Memleket	Nomına Ad Locum Pertinentia YER ADLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	memleket	*memleket*
urbs	Seher		şehir	*şeher*
villa	Chu		köy	*ku ~ kü*
caſtellum kale	Atſar		asar	*asar*
domus	Euf		ev	*ev*
via	Iol		yol	*yol*
magnus	Buk		büyük	*buk ~ bük*
paruus	Gutſuk		küçük	*guc(/ç)uk ~ güc(/ç)ük*
craſſus şişman	Kalon		kalın	*kalon ~ kalun*
procerus	Vzun		uzun	*uzun*

DİĞER METİNLER

Eserin sözcük listesini takiben selamlaşma cümleleri ile bir Hristiyan ve Türk arasında geçen konuşmalar diyalog şeklinde verilmiş, ardından Türk sayıları başlığı altında verilen sayılar tablo şeklinde aktarılmıştır. Tablonun ardından bir dua ile kehanet ve bir dörtlüğün yer aldığı görülmektedir. İlgili Latince başlıklar kalın punto ile gösterilmiş ve çevirileri parantez içerisinde verilmiştir.

Salvtatıo Tvrcarum, Perſarum, & Arabum, Hæc Eſt. (Türkçe, Farsça ve Arapçada Selamlaşma)

- Cümleler hâlinde yazılmış diyalog ve dua metinlerinde, şiirde orijinal metnin altında eğik yazılan şekil ses eşleniklerine uygun yazımdır. Orijinaldeki noktalama işaretlerine uyulmuş ve aslına uygun yazıma dikkat edilmiştir.

Sellam aliech Tſultanum.

sellam aleh sultanum.

Sellam aliech Baba.

sellam aleh baba.

Sellam aliech Ana.

sellam aleh ana.

Responsıo Eorvm (Selama Cevap Verme)

Alechmi Sellam Rahmatuallah

alehmi sellam rahmatullah

Berechyat tſeudigum.[126]

berekyat sevdigüm

[126] 1552 tarihli nüshada *tſeudignum*.

Dıalogvs Interrogationum, & Reſponſionum Turcæ Cum Chriſtiano. Et Primo Turca Ad Chriſtianum Hoc Modo (Türk ve Hristiyanın Arasında Geçen Diyaloglar Soru ve Cevaplar. İlki Türk Diğeri Hristiyan Şeklindedir.)

Handa gidertſen bre Giaur?

handa gidersen bre gavur

DIALOGVS RESPONSIO Chriſtiani. (Hristiyan'ın cevabı)

Stambola giderum Tſultanum.

stambola giderum sultanum

TVR. Ne iſſum var bu memleketten?

ne işum var bu memleketten

CHR. Bezergenlik, ederum, Affendi, Maſlahaton[127], var, anadolda.

bezergenlik ederum effendi maslahatun var anadolda

TVR. Ne habar tſizum[128] girlerden?

ne habar sizum yirlerden

CHR. Hits neſte bilmezom tſaa dimege.

hiç neste bilmezum saa dimege

TVR. GioIdaſſum varmi tſenumle?

yoldaşum varmi senumle

CHR. loch, Ialanuz gheldum.

yoh yalanuz geldum

TVR. Benumle gelurmitſun?

benümle gelürmisun

CHR. Irachmider tſenun[129] iataghom?

ırakmidır senun yatağum

TVR. Iachender bundan guſtereim tſaa.

yakındır bundan güstereim saa

CHR. Gel ghuſteriuere Allaha tſeuertſon.

gel güsterivere allaha seversun

TVR. kalch iochari tur bonda.

kalk yokarı tur bunda

CHR. Hanghi daraftan der bilmezum.

---

[127] 1544 ve 1545 nüshalarında *maſlahoton* 1552 nüshasında *maſlahatom*.
[128] 1552 nüshasında *ſeizum*.
[129] 1552 nüshasında *tſenum*.

hangi daraftan dır bilmezum

TVR. Tʃagh eline bacha ghun doghutʃine.

saġ eline baka ġun doġusına

CHR. Bir buch ew[130] atʃarghibi gurunur omider.

bir bük ev asar gibi gürünür omidır

TVR. Gercʃekʃon oder, iaken deghilmi?

gerçeksun odır yakın degilmi

Vale Dıctıo (Veda)

CHR. Allaha tʃmarlahadoch tʃeni ben oraa gitmezom.

allaha ısmarladuk seni ben oraa gitmezum

TVR. Bre[131] neden korkartʃon nitcie gelmetʃon.

bre neden korkarsun nitçe gelmesun

CHR. Benum iolum oraa deghelder.

benum yolum oraa degeldır

TVR. wargeth tʃaglogla[132] eier ghelmetʃon[133].

var get saglukla eyer gelmesun

CHR. Gegʃien hair oltʃon.

gecen ha(y)ır olsun

TVR. Aghbate hair oltʃon.

aġ(ı)beti ha(y)ır olsun

Ben kurtuldom tʃoch ſuccur Allaha.

ben kurtuldum çok şükür Allaha.

AMEN.

Tablo 5

Georgieuiz Eserinde Sayıların Gösterimi İle İlgili Seslik Değerler

B. Georgievic Latincesi	**B. Georgievic Türkçesi**	**Kavram Ailesi**	**Standart Türkçe**	**Seslik Değer Yorumu**
unus	Bir	**Nvmervs**	bir	*bir*
duo	Ichi		iki	*iki*
tres	Vts		üç	*üc ~ üç*

[130] 1544 ve 1545 nüshalarında *ew*, 1552 nüshasında *evv*.

[131] 1544 ve 1545 nüshalarında *bre* ancak 1552 nüshasında *ben*. Nüsha farklılıklarından en çarpıcı örnek bu sözcüklerde görünmektedir. Zira bre kullanımı ile ben arasında açıkça başka bir anlayışın belki de yerel bir varyantın (Batı Anadolu - Rumeli Ağızları) izleri bulunabilir. Son nüsha tashih nüshası olabilir. Bu durumda yazarın bizatihi kendisi düzeltmiş olabilir. Musahhih etkisi sayılırsa o halde tashih edenlerin etkisi madde başı kıymetinde ele alınmalıdır.

[132] 1552 nüshasında *tʃagloga*.

[133] 1552 nüshasında *ghelmeſon*.

quatuor	Dort
quinque	Bes
ſex	Alti
ſeptem	Iedi
octo	Tſekez
nouem	Dokuz
decem	ON
undecim	On bir
duodecim	On ichi
tredecim	On vts
quatuordecim	On dorth
quindecim	On bes
ſexdecim	On alti
ſeptemdecim	On iedi
octodecim	On tſekez
nouedecim	On dochuz
uiginti	IGERMI
uiginti unos	Igermi Bir
uiginti duo	Igermi Ichi
uiginti tres	Igermi Vts
uiginti quat	Igermi Dort
uiginti quing	Igermi Bes
uiginti ſex	Igermi Alti
uiginti ſeptem	Igermi Iedi
uiginti octo	Igermi Tſekez
uiginti noue	Igermi Dokuz
triginta	OTVZ
triginta unus	Otuz bir
triginta duo	Otuz ichi
triginta tres	Otuz vts
triginta quatuor	Otuz dorth
triginta quinque	Otuz bes
triginta ſex	Otuz alti
triginta ſeptem	Otuz iedi
triginta octo	Otuz tſekez
triginta nouem	Otuz dochuz
quadraginta	KERCH
quadraginta unus	Kerch bir
quadraginta duo	Kerch ichi
quadraginta tres	Kerch vts
quadraginta quat	Kerch dorth
quadraginta quing	Kerch bes
quadraginta ſex	Kerch alti
quadraginta ſeptem	Kerch iedi
quadraginta octo	Kerch tſekez
quadraginta nouem	Kerch dokuz
quinquaginta	ELLI
quinquaginta unus	Elli bir
quinquaginta duo	Elli ichi
quinquaginta tres	Elli vts
quinquaginta quatuor	Elli dorth
quinquaginta quinque	Elli bes
quinquaginta ſex	Elli alti

[134] Sayılar

dört	*dort ~ dört*
beş	*beş*
altı	*altı ~ alti*
yedi	*yedi*
sekiz	*seke(ı/i)z*
dokuz	*dokuz*
on	*on*
on bir	*on bir*
on iki	*on iki*
on üç	*on üc ~ üç*
on dört	*on dort ~ dört*
on beş	*on beş*
on altı	*on altı ~ alti*
on yedi	*on yedi*
on sekiz	*on seke(ı/i)z*
on dokuz	*on dokuz*
yirmi	*yirmi*
yirmi bir	*yirmi bir*
yirmi iki	*yirmi iki*
yirmi üç	*yirmi üc ~ üç*
yirmi dört	*yirmi dort ~ dört*
yirmi beş	*yirmi beş*
yirmi altı	*yirmi altı ~ alti*
yirmi yedi	*yirmi yedi*
yirmi sekiz	*yirmi seke(ı/i)z*
yirmi dokuz	*yirmi dokuz*
otuz	*otuz*
otuz bir	*otuz bir*
otuz iki	*otuz iki*
otuz üç	*otuz üc ~ üç*
otuz dört	*otuz dort ~ dört*
otuz beş	*otuz beş*
otuz altı	*otuz altı ~ alti*
otuz yedi	*otuz yedi*
otuz sekiz	*otuz seke(ı/i)z*
otuz dokuz	*otuz dokuz*
kırk	*kerk ~ kerh*
kırk bir	*kerk ~ kırh bir*
kırk iki	*kerk ~ kırh iki*
kırk üç	*kerk ~ kırh üc ~ üç*
kırk dört	*kerk ~ kırh dort ~ dört*
kırk beş	*kerk ~ kırh beş*
kırk altı	*kerk ~ kırh altı ~ alti*
kırk yedi	*kerk ~ kırh yedi*
kırk sekiz	*kerk ~ kırh seke(ı/i)z*
kırk dokuz	*kerk ~ kırh dokuz*
elli	*elli*
elli bir	*bir*
elli iki	*elli iki*
elli üç	*elli üc ~ üç*
elli dört	*elli dort ~ dört*
elli beş	*elli beş*
elli altı	*elli altı ~ alti*

[134]1544 nüshasında sayılar faslında birden otuza kadar sayılar dizilmiş devamında otuzbir, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan, yüz ve bin denilerek sonlandırılmıştır. 1545 nüshasına dayalı olarak tablomuz oluşturulmuştur.1552 nüshasında sözlük ve sayılarla ilgili bir bölüm bulunmamaktadır.

quinquaginta ſeptem	Elli iedi		elli yedi	*elli yedi*
quinquaginta octo	Elli tſekez		elli sekiz	*elli seke(ı/i)z*
quinquaginta nouem	Elli dokuz		elli dokuz	*elli dokuz*
ſekaginta	ALTMIS		altmış	*altmış*
ſekaginta unus	Altmıs bir		altmış bir	*altmış bir*
ſekaginta duo	Altmıs ichi		altmış iki	*altmış iki*
ſekaginta tres	Altmıs vts		altmış üç	*altmış üc ~ üç*
ſekaginta quatuor	Altmıs dort		altmış dört	*altmış dort ~ dört*
ſekaginta quinque	Altmıs bes		altmış beş	*altmış beş*
ſekaginta ſex	Altmıs alti		altmış altı	*altmış altı ~ alti*
ſekaginta ſeptem	Altmıs iedi		altmış yedi	*altmış yedi*
ſekaginta octo	Altmıs tſekez		altmış sekiz	*altmış seke(ı/i)z*
ſekaginta nouem	Altmıs dokuz		altmış dokuz	*altmış dokuz*
ſeptuaginta	IETMIS		yetmiş	*yetmiş*
ſeptuaginta unus	Ietmis bir		yetmiş bir	*yetmiş bir*
ſeptuaginta duo	Ietmis ichi		yetmiş iki	*yetmiş iki*
ſeptuaginta tres	Ietmis vts		yetmiş üç	*yetmiş üc ~ üç*
ſeptuaginta quatuor	Ietmis dort		yetmiş dört	*yetmiş dort ~ dört*
ſeptuaginta quinque	Ietmis bes		yetmiş beş	*yetmiş beş*
ſeptuaginta ſex	Ietmis alti		yetmiş altı	*yetmiş altı ~ alti*
ſeptuaginta ſeptem	Ietmis iedi		yetmiş yedi	*yetmiş yedi*
ſeptuaginta octo	Ietmis tſekez		yetmiş sekiz	*yetmiş seke(ı/i)z*
ſeptuaginta nouem	Ietmis dokuz		yetmiş dokuz	*yetmiş dokuz*
octuaginta	TSEKTSEN		seksen	*seksen*
octuaginta unus	Tſektſen bir		seksen bir	*seksen bir*
octuaginta duo	Tſektſen ichi		seksen iki	*seksen iki*
octuaginta tres	Tſektſen vts		seksen üç	*seksen üc ~ üç*
octuaginta quatuor	Tſektſen dort		seksen dört	*seksen dort ~ dört*
octuaginta quinque	Tſektſen bes		seksen beş	*seksen beş*
octuaginta ſex	Tſektſen alti		seksen altı	*seksen altı ~ alti*
octuaginta ſeptem	Tſektſen iedi		seksen yedi	*seksen yedi*
octuaginta octo	Tſektſen tſekez		seksen sekiz	*seksen seke(ı/i)z*
octuaginta nouem	Tſektſen dokuz		seksen dokuz	*seksen dokuz*
nonaginta	DOKTSAN		doksan	*doksan*
nonaginta unus	Doktſan bir		doksan bir	*doksan bir*
nonaginta duo	Doktſan ichi		doksan iki	*doksan iki*
nonaginta tres	Doktſan vts		doksan üç	*doksan üc ~ üç*
nonaginta quatuor	Doktſan dort		doksan dört	*doksan dort ~ dört*
nonaginta quinque	Doktſan bes		doksan beş	*doksan beş*
nonaginta ſex	Doktſan alti		doksan altı	*doksan altı ~ alti*
nonaginta ſeptem	Doktſan iedi		doksan yedi	*doksan yedi*
nonaginta octo	Doktſan tſekez		doksan sekiz	*doksan seke(ı/i)zez*
nonaginta nouem	Doktſan dokuz		doksan dokuz	*doksan dokuz*
centum	ıuz		yüz	*yüz*
millo	bin		bin	*bin*

Tvrc Nvmervs *(Türk sayıları)* İta de alijs, ſemper maiorem numerum præponendo minori, uel minorem maiori, dicendo: Ichi iuz, id est, ducenti, ichi bin, duo millia, iuz bin, id est, centum milia, luz ichi, id est, centum duo. Bin ichi i mille et duo.

Türkçe Sayılar diğerleri, önce daha küçük sayılar ya da daha büyük sayılar söylenir: *Ichi iuz iki yüz,* yani ducenti, *ichi bin iki bin* yani duo millia*, iüz bin yüz bin* yani centum milia*, Iuz ichi yüz iki* yani centum duo. *Bin ichi bin iki* yani mille et duo.

Domınıca Oratıo[135] Lingua Turca (*Rabbin Duası, Türkçe*)

Babamoz, hanghe gugteſſon, chuduſſ olſſun ſſenungh, adun gelſſon ſſenung memlechetun
babamuz hangi gügtesun kudüs olsun senung adun gelsun senung memleketun
olſſun ſſenungh iſſtedgunh nycſe gugthe vle gyrde. Echamegumozi hergunon vere bize
olsun senung istedgün niçse gügte ve yirde. Ekemegümüzi her gunun vere bize
bu gun, hem baſſa bize borſligomozi, nycſe bizde baſlaruz borſetigleremozi, hem yedma
bu gun, hem başa bize borşlıgumuzı niçse bizde başlaruz borş etiglerimüzi, hem yedme
byze gehenem, de churtule bizy iaramazdan, Amen.
bize cehenem, de kurtula bizi yaramazdan Amen.

Yorum: Babamız, hangi gökteysen kudüs (en kutsal) olsun senin adın, gelsin senin memleketin, olsun senin istediğin neyse gökte ve yerde. Ekmeğimizi her gün vere(sin) bize bu gün, hem bağışla bize borçluğumuzu, nice biz de bağışlarız borç ettiklerimizi. Hem yedme bizi cehenneme, de kurtula bizi yaramazdan, Amin.

De Chrıstıanorum Cladıbus Et Calamitatibus: Deinde De ſuæ Sectæinteritu, De Turcarum Ad Fidem Christi Conuerſione. CAP. III Vaticinium Infidelium Lingua Turcica (*Hristiyanların Felaketi: Hristiyan İnancına Türklerin Yıkıcı Saldırısı Türk Dilinde Kâfirce Bir Kehanet*)

Patiſſahomoz ghelur, Ciaferun menleketi alur, keuzul almai alur, Kapzeiler, iedi yladegh
patişahumuz gelür, kafirün menleketi alur kuzul almaı alur kapz eyler yedi (y)ıla deg
Giaur Keleci cſikmaſſe, onikiyladegh onlaron beghligh eder: cui iapar, baghi diker
gaur kılıcı çıkmase, on iki (y)ıla deg onlarun beglig eder: küy yapar, bagı diker
bahcſai baghlar, ogli kezi olur: onichi yldenſſora Hristianon Keleci cſichar, ol Turchi
bahçaı baglar, oglı kızı olur on iki (y)ılden sora hristianun kılıcı çıkar, ol Türki
gereſſine tus chure.
gerisine tüş küre

Yorum: Padişahımız gelir, Kafirûn (kâfirlerin) memleketini alır, kızıl elmayı alır, kabz eyler, yedi yıla dek gâvur kılıcı çıkmazsa, on iki yıla dek onlara beylik eder: köy yapar, bağı diker bahçeyi bağlar, oğlu kızı olur: on iki yıldan sonra Hristiyanın kılıcı çıkar, ol Türkü gerisine düşüre.[136]

---

[135] DOMINICA ORATIO (s. 141) ve DE CHRISTIANORUM CLADIBUS ET… (s.109) adlı bölümler sadece 1552 nüshasında yer almaktadır. Georgiyevitzin eserleri ve Moribus nüshaları ile ilgili bir kaynakça çalışması için Ömer Yağmur'un "Mohaç Esiri Bartholomeo Georgieviz'in Türklerle İlgili Bir Kitabı: De Turcarum Moribus Epitome (1553)" adlı makalesine (s. 203 -204) bakılabilir.

[136] İlgili metin çevirisi, Gültepe (2007)'ye ait *Kızıl Elmanın İzinde* adlı eserde (tekrar metni, s.236 ve s. 244) şöyledir: "Padişahımız gelir, kâfirin memleketin alır, Kızılelma'yı alır, kabzeyler; yedi yıla dek gâvur kılıcı

DÖRTLÜK: Metinler arasında bir türküye ait olduğunu söyleyebileceğimiz bir dörtlük bulunmaktadır:

Birichen bes on eiledum derdumi

bir iken beş on eyledüm derdümi

Iaradandan istemiscem iardumi

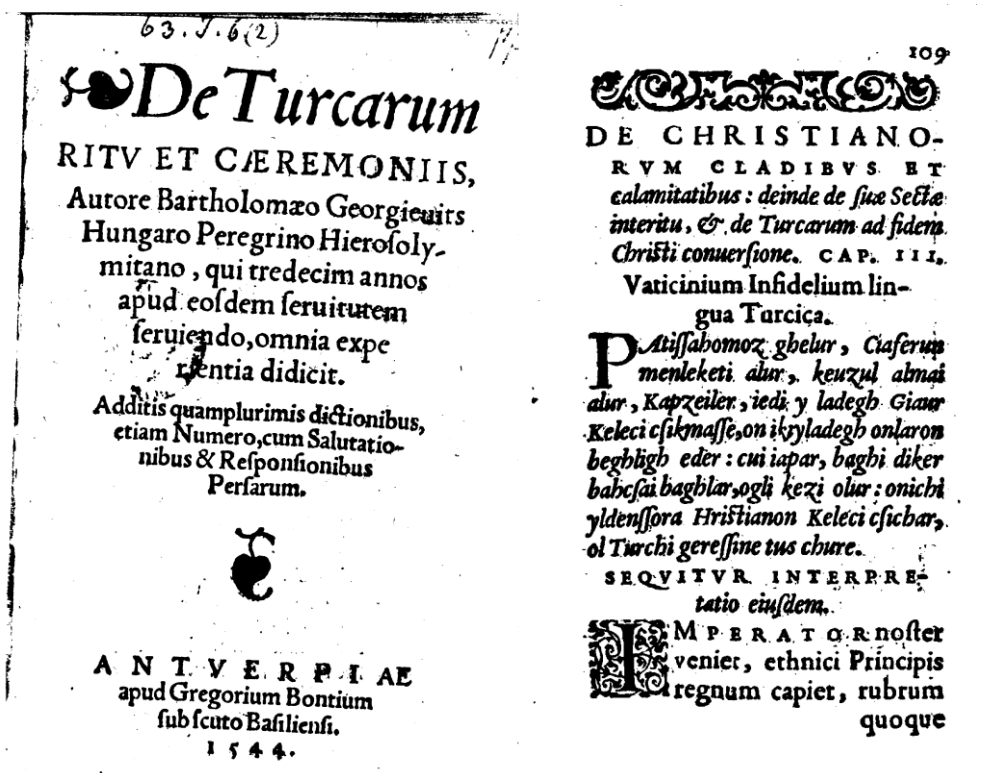
yaradandan istemişem yardumı

Terch eiledum zahmanumi gurdumi

terk eyledum zahmanumı yurdumı

Ne ileim ieniemezum gunglumi

neyle(y)im yenemezüm günglümi

63.J.6(2)

De Turcarum

RITV ET CÆREMONIIS,

Autore Bartholomæo Georgieuits Hungaro Peregrino Hierosolymitano, qui tredecim annos apud eosdem seruiturem seruiendo, omnia experientia didicit.

Additis quamplurimis dictionibus, etiam Numero, cum Salutationibus & Responsionibus Persarum.

ANTVERPIAE
apud Gregorium Bontium
sub scuto Basilien si.
1544.

109

DE CHRISTIANORVM CLADIBVS ET calamitatibus: deinde de suæ Sectæ interitu, & de Turcarum ad fidem Christi conuersione. CAP. III.

Vaticinium Infidelium lingua Turcica.

Patissahomoz ghelur, Ciaserum menleketi alur, keuzul almaz alur, Kapzeiler, iedi y ladegh Giaur Keleci csikmasse, on ikyladegh onlaron beghligh eder: cui iapar, baghi diker bahcsai baghlar, ogli kezi olur: onichi yldenssora Hristianon Keleci csichar, ol Turchi geressine tus chure.

SEQVITVR INTERPRETATIO eiusdem.

IMPERATOR noster veniet, ethnici Principis regnum capiet, rubrum quoque

Şekil 2. Bartholomeo Georgieuiz'in *De Turcarum Ritu Et Ceres* adlı eserinden (1544) [Kopya kapak ve 109. sayfa]

çıkmazsa oniki yıla dek onlara beğlik eder, ev yapar, bağ diker, bahçe bağlar, oğlu kızı olur; on iki yıldan sonra Hıristiyan'ın kılıcı çıkar, ol Türkü gerisine tösküre." Metni Yağmur, Ö. (2012), "Padişahımız gelir, kafirin memleketini alır. Kızılelmayı alır, kapzeyler. Yedi yıla dek gavur kılıcı çıkmazsa on iki yıla dek onlara beylik eder. Köy yapar, bağı diker, bahçeyi bağlar. Oğlu kızı olur. On iki yıldan sonra Hristiyanın kılıcı çıkar, o Türkü gerisine düşüre" (s. 207), şeklinde vermiştir.

3.3.1.3. Guillaume Postel' in Des Histoires Orientales Et Principalement Des Turkes Ou Turchikes Et Schitiques Ou Tartareſques Et Aultres Qui En ſont Deſcendues, Ocuure Pour La Cierce Fois Augmenté Adlı Eseri (1575)

Eserin dili Fransızcadır. Basım yeri ve tarihi Paris / Mart 1575 olarak görülmektedir[137]. Sayfa numaraları eserin kendinde yer almadığından PDF dosya formatındaki yerlerine göre bir sıralama yapılmıştır. Buna göre eserin 35 ve 45. sayfaları arasında Türkçeye ait malzeme yazıya geçirilmiştir. Türkçe olan sözcükler yazılmış, yazar tarafından verilen bilgiler gerektikçe notlar hâlinde ve yorumlarla birlikte gösterilmiştir. Ses eşleniklerini göstermek bakımından hazırladığımız tablo 6 şöyledir:

Tablo 6.
Postel Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a, e/	<a>	ıaramaz "yaramaz", tſophra "sofra", ghelaim "geleyim"
/b/	<b>	buz "buz", tſabah "sabah", charib "garip"
/k, g/ /k, h/	<c> <ch>	cuzel "güzel", cara "kara", maſcara "maskara" chater "katır", ıchi "iki", ekmech "ekmek"
/ç/	<ç>	Harf olarak yazılmamıştır.
/d, t/	<d>	domuz "domuz", bogdai "buğday"
/e, ı, i/	<e>	eier "eyer", tſolmek "çölmek", erlamak "ırlamak", peiner "peynir"
/f, p/	<f>	ferişte "ferişte", tſifiſi "çiftçi, "ful "pul"
/g/ /g, ġ, ğ/ /c/	<g> <gh> <gſ>	geldi "geldi", engets "(y)engeç", chepeneg "kepenek" dagh "dağ", deghenegh "değenek, ghel "gel" gegſe "gece", kogſa "koca"
/h/ /ø /	<h> <h>	hauta "hafta", tſabah "sabah" aurath "avrat"
/ı/	<ı>	Harf olarak yazılmamıştır.
/i, ı, y/ /o, ö/ /u, ü/	<i> <io> <iu>	pilau "pilav", ichi "iki", oinamak "oynamak", ıazi "yazı" chiopek "köpek" giurmiſch "görmiş"
/ı, i/	<j>	aldj "aldı", chmj "kimi"
/k/	<k>	kar "kar", halaik "hala(y)ık"
/l/	<l>	ıeβil "yeşil", tilki "tilki", zianly "zi(y)anlı"
/m/	<m>	mest "mest", pekmez "pekmez", adam "adam"
/n/ /ŋ/	<n> <ng ~ ngh>	namaz "namaz", ingſir "incir", vzun "uzun" anglamac "aŋlamak", denghiz "deŋiz", ſſenungh "senuŋ"
/o, ö/	<o>	onlar "onlar", tſoch "çok", oile "öyle", dort "dört"
/ö/	<ö>	Harf olarak yazılmamıştır.
/p/ /f/	<p> <ph>	parmach "parmak", ıaprak "yaprak" phil "fil", tſophra "sofra"

[137] V. Drimba (1966) makalesinde, bizim de yararlandığımız baskı olan, eserin 3. baskısında (Paris, 1575) eklemeler olduğundan söz eder. "Des Histoires Orientales (Doğu Tarihlerinin üçüncü basımı yalnız adı ve forması (in 16°) ile değil, metnin tekrar gözden geçirilişi ve içindekilerin bir indeksinin bulunuşu ve özellikle, yeni bir bölümün (Instruction Des Mots de la Langue Turquesque les Plus Connus - En tanınmış Türkçe kelimelerin öğretimi) katılması ile de ayrılıyor." (s. 104). İlgili makalenin 122 – 126. sayfaları metnin çevirisine ayrılmıştır.

/r/	<r>	retſul "resul", karanlik "karanlık", bacher "bakır"
/s, ş/ /ş/	<s, ſ, ſſ> <ſch>	sakal "sakal" maſcara "maskara", eſſek "eşek", kuſſ "kuş" giurmiſch "görmiş"
/ş/	<ş>	Harf olarak yazılmamıştır.
/t/ /s, c, ç/ /t/	<t> <ts, tſ> < th>	tauk "ta(v)uk", alti "altı", memleket "memleket" tſarok "çarık", bitſag "bıçak", tsekez "sekiz", vts "üç" argath "ırgat",
/u, ü, v/	<u>	testu "testi", ıuregh "yürek", aurath "avrat", pilau "pilav"
/ü/	<ü>	Harf olarak yazılmamıştır.
/u, ü/	<v>	vzum "üzüm", vyan "uyan"
/y, i/	<y>	yaz "yaz", dunye "dünya", feidely "faydalı"
/z/	<z>	zeith "zeyt(in)", vzun "uzun", babamoz "babamız"

Eserin giriş bölümünde Türkçenin dilbilgisel özelliklerinin ele alındığı görülmektedir. Sayfa numaraları altında verdiğimiz gramerle ilgili örneklerde seslik değer gösterilmeden asıl metin olduğu gibi yazıya geçirilmiştir. 27 ve 35. sayfalar arasında kullanılan örnekler aşağıda sıralanmıştır[138].

(s. 27)

ben, sen, ol, on

bis, sis, onlar

benum,

senũ tuus ~ tuum ~ tua

onum ~ onı

bou, hic ~ hec ~ hoc,

iste ~ ista ~ istud, ille ipſe

ste bou adam, ste bou hadurat, ste bou taſch,

neh dur bou ~ neh adı dur bou, nehdimis dur bou

neh, chmj, chimindur

ben, benum, baa ~ baha

(s. 28)

beni, bendan, ver baha, ol aldj bendan

sen, senum, senha, sendan,

on, onun, onha, onhi, ondan

[138] Çeşitli dilbilgisel unsurların ele alındığı bu sayfaları Drimba (1966), " (…) şahıs zamiri ve belgisiz - soru zamiri kim (s. XXIY-XXV) in çekimi, iyelik son ekinin bazı morfolojik elementleri (s. XXYII-XXIX ve XXX) ile ismin çekimi, sonra da fiil morfolojisinin bazı elementleri birkaç ortaç (ve Postel'in isme phaal ya da ismu faily, yani isim-fiil ya da fiiller ismi), birkaç mastar örneği ve i hali ya da den hali ile kullanılışı (s. XXX-XXXI) fiilin (bazen declinaison - isim çekimi deniyor) şimdiki zamanı, geçmiş ve gelecek zaman olarak çekimi (s. XXXI) ve sonunda fiilin olumsuz şeklinin (s. XXXI-XXXII) çekimi var. Bütün bu şeylerin açıklanması genellikle şematik ve çoğu zaman da karışık, gramatikal şekillerde (…)" (s. 105) olarak tasnif etmiştir.

bou, bouhun, bouha, boudan

chmi, chimin, chmia, chimindan

bou, bunlar, bunlarum, bunlara, bunlari, bunlardan

chmi, chimlar, chimlarũ, chimlara, chimlari, chimlardan

(s. 30)

tous, touſſun, toſſa, touſſa, touſdan, touſly ~ douſlu

er, erun, era, eri, erdan

(s. 31)

er, erler

adam, adamlar, erler (lar, ler), adamler,

erlerun, adamlerun,

erlera, adamlara,

adamlari, erleri

adamlerdan, erlerdan

(Benc[139] sözcüğü konu edinilerek aynı yerde devamla Arap harfleri ile yazılan Türkçede sessiz harflerin yazıldığından bahseden Postel /b ve c/ yazımlarının okunuşlarını da şöyle gösterir: bac - bec - bic - boc - buc. Arap harfleri ile okumayı bilen ise benc şeklinde söyleyebilir demektedir.)

benc, bengum, benun bengum, senum bengum, benum benga, benum begundan,

(s. 32)

bengler ~ benglar, bengler bey, bencler[140]

adı, iſm, iſme, æiſmu,

(s. 33)

Fiil çekimi

giurgi, giurmiſch, giurmac veya giurmeg

iſchidgi, iſchidmiſch, iſchidmac

anghelgi, anghelmiſch, anglamac

dinghelgi, dinghelmis, dinglemek

---

[139] Muhtemelen "bey" anlamında bir unvan olarak kullanılmaktadır. Arıkan, Z. (1984), Osmanlı'nın kuruluş devrinde padişahların *seigneur* "senyör" anlamına gelen *bey* (Benc ou Bec) unvanını kullandıklarını (s. 77) belirtmektedir. Pianzola (1789) eserinde Viennefe / Viennefos "Viyanalı" sözcüklerinin eş değerli Türkçe karşılığının *Bečlu* olarak verildiğini (s. 123) belirtmekte yarar bulunur.

[140] Postel, ilgili örneklerin ardından gramatikal açıklamalarda bulunur. Bu açıklamalarda "Saf Türkçede *ad* denilen sözcüğün, gramatikal bir unsur olarak *isim*" şeklinde ele alındığından bahseder.

elgi, iligi (Postel diğer örneğe geçerken çeşitli kullanımlar olduğu konusunda uyarıyor.) elchi (Büyükelçi ve prensler için kullanılır.), elchinan, elchia, elchidan (Örnek kullanım; Elchidan bou maſlat ilemisſch.) elchilar

(s. 34)

giurmeg, giurmecꞌtan, giurmaga, gheldü giurmaga seni,

ben ghelerum, sen ghelerũ ol gheler,

ghelerumus, ghelerumiſsis, onlar ghelerler

dum⟩ gheldum

ain veya ein ⟩ ghelaim

Tekil

1. kişi um

2.kişi un

3.kişi er

Çoğul

1. kişi muz

2.kişi iβis

3. kişi erler

geldum, geldun, geldi,

ghelaim, ghelain, ghelaie,

ghel, ghela, ghellaim, ghelmec veya ghelmac (Olumsuzluk için ma veya me)

(s. 35)

gheldum, ghelmedum,

gheterdi, ghetermedi,

verdi, vermedi,

dedi, demedi,

gheldumuz, ghelmedumus

ghelduchſiz, ghelduchmeβiz,

gheldilar, ghelmedilar

Drimba (1966), çok şekilliği "(…) karışık, gramatikal şekillerde olduğu gibi yorumlamalarda da yanlışlıklar oldukça çok ve Türk dilini pek iyi bilmediğini açığa vuruyor." (s. 105) diyerek eleştirdiği Postel'in dilsel malzeme konusunda birden fazla şekli göstermek isteğini ilgi çekici[141] olduğu şeklinde değerlendirmiştir.

[141] Birden fazla şeklin gösterildiği durumlar için örnek kullanımlar şöyledir:

Postel, sözcüklerin çeşitli şekillerde kullanıldığını göstermek istemiştir. Bizce onu bu tutuma iten neden, farklı yerlerde duyduğu Türkçenin söyleyişteki farklarını yansıtmak istemesidir.[142] Konuşma dili bağlamında Postel'in çabası, dilin varyantlarını göstermek bakımından başlangıç olarak görülmelidir.

İlgili özellikler bağlamında kelime listesi Tablo 7'de gösterilmiş, seslik değerler yorumlanarak aktarılmıştır.

(s. 35)

Le Nom Des Choses Coelestes (Kelime Listesi)[143]

Tablo 7
Postel Eserinde Kelime Listesi ve Seslik Değerleri

G. Postel Latincesi	G. Postel Fransızcası	G. Postel Türkçesi	Kavram Ailesi	Standart Türkçe	Seslik Değer Yorumu
Deus	Dien	Tangri, et allah	Le Nom Des Choses Coelestes GÖKSEL VARLIK ADLARI	Tanrı, Allah	*Tanrı, Allah*
Angelus	Ange	Ferişte		ferişte	*ferişte*
Propheta	Saint	Pegamber		peygamber	*pegamber*
Mıſſus legatus	Prophete	Retſul		resul	*resul*
Cælum	Ciel	Gugh		gök	*gug ~ güg ~ gög*
Paradiſus	Paradis	Vtſmach		uçmak	*ucmak*
Sol	Soleil	Cunes		güneş	*gunes*
Luna	Lune	Ay		ay	*ay*
Stella	Eſtoille	Iulduz		yıldız	*yulduz*
Annus	An	Il	Les Noms Des Temps	yıl	*ıl*
Menſis	Mois	Ay		ay	*ay*
Septimana	Sepmaine	Hauta		hafta	*havta ~ ha:ta*

- Çokluk eki olarak +lar ve +ler gösterilmiştir. Örnek olarak *erler* ve *adamlar* seçilmiştir. Ancak adamlar ~ adamler örneğinde iki şekilli kullanım olduğu belirtilmiştir.
- baa ~ baha kullanımları yönelme eki aldığı durumlarda zamirleri anlatırken kullanılmıştır.
- touſly ~ douſlu sırasıyla *tuzlu ~ duzlu* yazımları ile her iki biçimin kullanıldığı gösterilmek istenmiştir.
- Postel, G. (1575) Türk dilinin değiştiğinden bahseder. İki yolculuğu arasında geçen 18 yılda önceki unsurlar ile şimdi kullandıklarının bambaşka olduğunu söylemektedir (s. 26). [Çevirisi için *bkz.* Drimba, 1966, s. 124]. Drimba'nın (1966) **Öz Türkçe** (s. 124) bizim **Saf Türkçe** dediğimiz durumda ad denilenlere şimdilerde isim dendiğinden bahisle isim çekimlerini gösterir (Postel, 1575, s. 26 - 29). Bu durum Postel'in ilginç bir şekilde o günkü Türkçenin kullanım alanlarının farkında olduğunu bize düşündürtmektedir. Bu görüşe tanık olabilecek biçimde Arıkan, Z. (1984), Postel'in diğer bir eseri *De la Republique Des Turcs'*de yer alan (s. 69 - 71) ifadelerinden şehirli ve saraylılardan ayrı olarak değerlendirdiği halkı da "Doğal ve Saf Türkler" diye nitelendirdiği bunların sözüne bağlılığını ve iyilikseverliğini övdüğü (s. 73) ifadesini kullanmıştır.
- ghelmec veya ghelmac sözcükleri sırasıyla gelmek ~ gelmak şeklinde gösterilen kullanımları da iki şekilli olan sözcükleri yansıtmaktadır kanaatindeyiz.

[142] Postel'in Saf Türkçe olarak tespit ettiği durum, bizce yazı dilinin dışını işaretlemektedir. Benzer şekilde kaydedici duyduğuna sadık kalmak istemiştir. Drimba'nın yargısı bu inceliği atlamış görünmektedir. Georgiyevitz etkisi doğrudur ancak gramatikal açıklamalar Postel'in ciddiyetini göstermektedir. Postel aşağı yukarı 20 yıl içinde Türkçenin iki durumunu da göstermek çabasına girişmiştir. Bu bakımdan elimizde "Denetimi daha iyi yapılmıştır." diyebileceğimiz bir metin bulunmaktadır. Bu iki şekilli durumları göstermek arzusu, halefi Georgiyevitzden daha iyi olmak çabası, Gal dilinde (Fransızca yazmış ve gerekçesini Tanrı ve kilisesine bağlılık olarak söylemiştir.) yazma çabasının onu daha az hata yapma gayreti içinde olduğuna bizi inandırmaktadır.

[143] Kelime listesinde Türkçe kelimeler için verilen Fransızca ve Latince karşılıkların yerindeliği hakkında ve Postel - Georgiyevitz karşılaştırması için V. Drimba (1966) makalesinde ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

Dies	Iour	Cun	ZAMAN ADLARI	gün	*gun ~ gün*
Hyems	Tuer	Kes		kış	*kes*
Frigus	Froit	Tſoch		soğuk	*soh ~sok*
Nix	Neige	Kar		kar	*kar*
Glacies	Glace	Buz		buz	*buz*
Pluvia	Pluye	Iagmur		yağmur	*yagmur*
Grando	Greſle	Dolu		dolu	*dolu*
Æſtas	Eſté	Yaz		yaz	*yaz*
Calor	Chault	Itſigſiak		sıcak	*ısıcak*
Mané	Matin	Tſabah		sabah	*sabah*
Meridies	Midy	Oile		öğle	*oyle ~ öyle*
--	Vespre	Kindi		ikindi	*kindi*
Crepuſculum	Tard	Agſam		akşam	*agsam ~ agşam*
Nox	Nuict	Gegſe		gece	*gece*
Tenebre	Tenebres	Karanlik		karanlık	*karanlık*
Lune lux	La lumiere de la lane	Aidanlik		aydınlık	*aydanlık*
Ignis	Feu	Oth		ot (ateş)	*ot*
Candela	Chandelle	Mum		mum	*mum*
Mundus	Monde	Dunye	Les Choses Terrestres DÜNYEVİ KAVRAMLAR	dünya	*dunye ~ dünye*
Solum	Terre	Toprak		toprak	*toprak*
Mare	Mar	Denghiz		deniz	*deŋiz*
Aqua	Eaus	Sſuy		su	*suy*
Piſcis	Poiſſon	Baluc		balık	*baluk*
Cancer	Eſcreuiſſe	Engets		yengeç	*engec ~ engeç*
Serpens	Serpent	Yelan		yılan	*yelan ~ yılan*
Mons	Montaigne	Dagh		dağ	*dag ~ dağ*
Saxum	Pierre	Tas		taş	*tas*
Aurum	Or	Alton		altın	*alton ~ altun*
Argentum	Argent	Gumis		gümüş	*gumis ~ gümis*
Aes	Æraim	Bacher		bakır	*baker ~ bakır*
Plumbum	Plomb	on		on (kurşun)	*on*
Annulus	Anneau	Izuk		yüzük	*izuk ~ izük*
Ferrum	Fer	Demir		demir	*demir*
Numusergeteus	Denie	Æſa		akçe	*a:şa*
Numus..	Monaye derai	Pul - Ful		pul	*pul*
Homo ..	Homme	Adam - Er	LES NOMS Des Offices - Des Persones İNSANLARLA İLGİLİ KAVRAMLAR	adam - er	*adam - er*
Mulier	Femme	Aurath		avrat	*avrat*
Pater	Pere	Baba		baba	*baba*
Mater	Mere	Ana		ana	*ana*
Filius	Filz	Oglu		oğlu	*oglu*
Filia	Fille	Kez		kız	*kez ~ kız*
Soror	Sœur	Kiz cardas		kız kardeş	*kız kardas ~ kardaş*
Frater	Frere	Kardas		kardeş	*kardas ~ kardaş*
Maſculus	Maſle	Erkech		erkek	*erkeh ~erkek*
Fæmina	Femelle	Diſi		dişi	*disi ~ dişi*
Socius	Compaigna	Ioldas		yoldaş	*yoldas ~ yoldaş*
Prefectus	Capita..	Baſſah		paşa	*başa*
Mercator	Marchant	Baſſargi		pazarcı	*bazarcı*
Perſona	Perſonnage	Ygit		yiğit	*y(i)git*
Iuvenis	Ieune	Chents		genç	*genc ~ genç*
Sen..	Vieili	Kogſa		koca	*koca*
Servus	Serf	Kul		kul	*kul*
Serva	Servante	Halaik		halayık	*halaik*

Mercenarius	Mercenaire	Argath		ırgat	*argat ~ ırgat*
Calo	Ouurier	Rentſber		rençber	*rencber*
Animus	Ame	Gian		can	*can*
Memoria	Memoire	Acli		aklı	*akli ~ aklı*
Mens	Eſprit	Gungli		gönlü	*guŋli ~ güŋli*
Cogitatio	Penſée	Fichir		fikir	*fikir*
Cor	Cueur	Iuregh		yürek	*yureg ~ yüreg*
Capus	Chief	Bas		baş	*bas*
Oculi	Yeulx	Guz		göz	*guz ~ güz*
Dens	Dent	Dis		diş	*dis ~ diş*
Lingua	Langue	Dil		dil	*dil*
Os	Bouche	Agzi		ağzı	*agzı*
Naſus	Nez	Burn		burun	*bur(u)n*
Auris	Oreille	Kulagh		kulak	*kulag*
Barba	Barbe	Sakal		sakal	*sakal*
Manus	Main	Eli		el	*eli*
Digitus	Doigt	Parmach		parmak	*parmak*
Vnguis	Ongle	Dernak		tırnak	*dernak ~ dırnak*
Pes	Pied	Aiag		ayak	*ayag*
Tergus	Dos	Arca		arka	*arka*
Venter	Ventre (karın)	Haβ		has	*hass*
Dominus	Seigneur	Beg		bey	*beg*
Nobilis	Noble	Tſelebi		çelebi	*celebi*
Dives	Riche	Deuulet		devlet	*deu:let*
Pauper	Poure	Charib		garip	*harib ~ garib*
Inops	Poure	Facher		fakir	*fakır ~ fahır*
Liberalis	…	Sehri		şehrî	*sehri*
Agricola	Laboureur	Tſifiſi		çiftçi	*ciſici*
Rusticus	Payſant	Chuuli		köylü	*kü:li*
Cacus	Aveugle	Chur		kör	*kur ~ kür*
Clandus	Boyteux	Agtſak		aksak	*agsak*
Fortis	Fort	Pek		pek	*pek*
Bonus	Bon	Ei		iyi	*ey*
Sanus	Sain	Tſag		sağ	*sag ~ saġ*
Pulcher	Beau	Cuzel		güzel	*guzel ~ güzel*
Albus	Blanc	Ak		ak	*ak*
Ruber	Rouge	Kezil		kızıl	*kizil ~ kızıl*
Viridis	Verd	Ieβil		yeşil	*yessil*
Æger	Malade	Hatſta		hasta	*hasta*
Niger	Noir	Cara		kara	*kara*
Malus	Mauvais	Iaramaz		yaramaz	*yaramaz*
Stultus	Sot	Maſcara - deli		maskara - deli	*maskara - deli*
Damnoſus	Dommage	Zianly		ziyanlı	*zianlı*
Lucrum	Gaing	Feidely		faydalı	*feydeli*
Altilia	Beſte	Glianauar		canavar	*canavar*
Elephas	Elephant	Phil		fil	*fil*
Camelus	Chamedu	Deue		deve	*deve*
Mula	Mule	Chater		katır	*kater ~ katır*
Equus	Cheual	At		at	*at*
Aſinus	Aſne	Eſſek		eşek	*eşek*
Bubalus	Baffle	Tſutseger		sütsığır	*sutsıgır ~ sütsıgır*
Vacca	Vache	Tſeger		sığır	*sıgır*
Bos	Bœuf	Vkuz - Ocuz		öküz	*ukuz ~ okuz ~ öküz*

Ouis	Brebis	Coin	Le Nom Des Bestes HAYVAN ADLARI	koyun	*koyn*
Agnus	Aigneau	Kuzu		kuzu	*kuzu*
Capra	Chieure	Cetſi		keçi	*keci*
Porcus	Porc	Domuz		domuz	*domuz*
Cervus	Cerf	Geik		geyik	*geik*
Lepus	Lieure	Tauſan		tavşan	*tavşan*
Lupus	Loup	Kurt		kurt	*kurt*
Canis	Chien	Chiopek		köpek	*kopek ~ köpek*
Vulpes	Regnart	Tilki		tilki	*tilki*
Felis	Chat	Kedi		kedi	*kedi*
Mus	Rat	Tſitſan		sıçan	*sıcan ~sican*
Formica	Formiz	Charaugſia		karınca	*kara:ca*
Vermis	Ver	Bit		bit	*bit*
Auis	Oyſeau	Kuſſ		kuş	*kuş*
Gallina	Geline ou poule	Tauk		tavuk	*tauk*
Columba	Colobe on colob	Guvergſin		güvercin	*guvercin*
Arbor	Arbre	Agats	Le Nom Des Arbres - Fruictz AĞAÇ VE MEYVE ADLARI	ağaç	*agac*
Lignum	Bois	Odun		odun	*odun*
Baculus	Baſton	Deghenegh		değnek	*degeneh*
Pom	Pomier	Alma agats		elma ağacı	*alma agac*
Pyrum	Poire	Armut		armut	*armut*
Nux	Noix	Koz		koz	*koz*
Ficus	Figue	Ingſir		incir	*incir*
Oliua	Oliue	Zeit		zeytin	*zeyt*
Folium	Fueille	Iaprak		yaprak	*yaprak*
Vitis	Vigne	Bagh		bağ	*bac*
Vua	Grappe de raiſin	Vzum		üzüm	*uzum ~ üzüm*
Mustum coctu	Miel faict de raifin	Pekmez		pekmez	*pekmez*
Fructus	Fruict	Gimis		yemiş	*yimis ~ yimiş*
Vinum	Vin	Serab		şarap	*serab*
Herba	Herbe	Oth		ot	*ot*
Frumentum	Froment	Bogdai		buğday	*bogday*
Hordeum	Orge	Arpa		arpa	*arpa*
Faba	Febue	Bacla		bakla	*bakla*
Palea	Eſtrain ou paille	Tſaman		saman	*saman*
Quisquilia	Poulſiere	Thuz		toz	*tuz*
Pa…	Drap	Tſoha	Le Nom Des Vestements GİYSİ ADLARI	çuha	*coha*
Vestis	Vestement	..itſi		giysi	*--isi*
Obloga veſtis	Robbe	Chautan		kaftan	*kavtan*
Penula	Manteau	Chepeneg		kepenek	*kepeneg*
Induſium	Chemiſe	Gumlek		gömlek	*gumlek ~ gümlek*
Tulbant	Les bonnetz de toilles	Tulbet, tſalma		tülbent, salma	*tulbet ~ salma*
Pileus	Bonnet	Takia		takke	*takya*
Oblagus rotlidusque pileus	Le bonnet des Ianitzaires	Zarchula		zerkülah	*zarkula*
Zona	Ceincture	Chuſſak		kuşak	*kuşak*
Calige	Chauſſe	Tſachβir		çakşir	*cakşir*
Sudariolum	Mouchouer	Testemel		peştemal	*testemal*
Tela	Toille	Bez		bez	*bez*

Coriaces caliga	Brodequins	Tſiſme	Les Nom Des Chaussures AYAKKABI ADLARI	çizme	*cizme*
Calcei	Souliers	Babutz		pabuç	*babuc*
Subere Pulti	Pantoufles	Patſmagh		paşmak	*pasmag*
Calcei	Houſeaux ſans ſemelles	Mest		mest	*mest*
Ruſticum hypodema	C'eſt ..	Tſarok		çarık	*carok ~ caruk*
Enſis	Eſpee	Chiligs		kılıç	*kilic ~ kılıc*
Cultellus	Cousteau	Bitſag		bıçak	*bicag ~ bıcak*
Sella	Selle	Eier		eyer	*eyer*
Frenum	Frain on bride	Vyan		uyan	*uyan*
Coclear	Cuilier	Kaſik		kaşık	*kaşık*
Olla	Pot de terre	Tſolmek		çömlek	*colmek ~ cölmek*
Scutella	Eſcuelle	Tſanak		çanak	*canak*
Vrceolius	Pot à boire	Ibrik		ibrik	*ibrik*
Pinta	Vne pinte	Testu		testi	*testu*
Menſa	Table	Tſophra		sofra	*sofra*
Comodere	Manger	Ymek		yemek	*ymek*
Bibere	Boire	Itſmek		içmek	*icmek*
Ludere	Iouer	Oinamak		oynamak	*oynamak*
Flere	Pleurer	Aglamach		ağlamak	*aglamak*
Ridere	Rire	Culmech		gülmek	*gülmek ~ gülmek*
Perficere	Ouurager	Iſlemek	Les Noms Du Mesnago - Vtensilles MUTFAK EŞYALARI ADLARI	işlemek	*islemek ~ işlemek*
Canere	Chanter	Erlamak		ırlamak	*ırlamak*
Pſallere	Sonner	Tſalmak		çalmak	*calmak*
Clamare	Crier	Tſagarmak		çağırmak	*cagarmak*
Epistola	Epistre	Kiahat		kağıt	*kahat*
Calamus	Plume	Calam		kalem	*kalam ~ kalem*
Atrementum	Anere	Divit		divit	*divit*
Scriptura	Eſcripture	Iazi		yazı	*yazi ~ yazı*
Liber	Livre	Kitab		kitap	*kitab*
Doctrinum	Doctrine	Ochumag		okumak	*okumag*
Orare	Oraiſon	Namaz kılmak		namaz kılmak	*namaz kılmak*
Panis	Pain	Ekmech		ekmek	*ekmek*
Caro	Chair	Eth		et	*et*
Caseus	Fromage	Peiner		peynir	*peyner ~ peynır*
Lac	Laict	Tſut		süt	*sut ~ süt*
Coagulatum	Prins on coaguli	Iugurt		yoğurt	*yugurt*
Oualar	Oeufz	Iumurta		yumurta	*yumurta*
Adeps	Greſſe	Iag		yağ	*yag ~ yaġ*
Oleum	Huile	Zeith iaghi		zeytin yağı	*zeyt yagi ~ yaġı*
Ius	Bro..	Tſorba		çorba	*corba*
Victus	Mets de viade	As		aş	*as*
Os	Os	Gemich		kemik	*gemik*
Oriza cacta	Des mets de ris	Pilau		pilav	*pila: ~ pilav*
Regnum	Royaume	Memleket	Le Nom Des Lieux Pour Accomoder A Leur Propriete KONAKLAMA	memleket	*memleket*
Civitas	Ville	Seher		şehir	*seher*
Caſtrum	Chaſtean	Atſar		âsâr	*asar*
Domus	Maiſon	Euf		ev	*ev*
Via	Voye	Iol		yol	*yol*
Magnum	Graud	Biük		büyük	*biük*

Paruum	Petit	Cuſſuk	MEKÂN ADLARI	küçük	*küşük*
Denſum	Cros eſpez	Kalon		kalın	*kalon ~ kalun*
Procerum	Fort haule	Vzun		uzun	*uzun*
Vnum	j.	Bir		bir	*bir*
Duo	ij.	Ichi		iki	*iki*
Tria	iij.	Vts		üç	*uc ~ üc*
Quatuor	iiij.	Dort		dört	*dort ~ dört*
Quinque	v.	Bes		beş	*bes ~ beş*
Sex	vj.	Alti		altı	*altı*
Septem	vij.	Iedi		yedi	*yedi*
Octo	viij.	Tsekez		sekiz	*sekez ~ sekız ~ sekiz*
Nouem	ix.	Dokuz		dokuz	*dokuz*
Decem	x.	On		on	*on*
Vndecim	xj.	On Bir		on bir	*on bir*
Duodecim	xij.	On Ichi		on iki	*on iki*
Tredecim	xiij.	On Vts		on üç	*on uc ~ üc*
Quatuordecim	xiiij.	On Dort		on dört	*on dort ~ dört*
Quindecim	xv.	On Bes		on beş	*on bes ~ beş*
Sexdecim	xvj.	On Alti		on altı	*on altı*
Septemdecim	xvij.	On Iedi		on yedi	*on yedi*
Octodecim	xviij.	On Tsekez		on sekiz	*on sekez ~ sekız ~ sekiz*
Nouemdecim	xix.	On Dokuz		on dokuz	*on dokuz*
Viginti	xx.	Igermi		yirmi	*igirmi*
Viginti Vnum	xxj.	Igermi Bir		yirmi bir	*igirmi bir*
Viginti Duo	xxij.	Igermi Ichi		yirmi iki	*igirmi iki*
Viginti Tria	xxiij.	Igermi Vts		yirmi üç	*igirmi uc ~ üc*
Viginti Quatuor	xxiiij.	Igermi Dort		yirmi dört	*igirmi dort ~ dört*
Viginti Quinque	xxv.	Igermi Bes		yirmi beş	*igirmi bes ~ beş*
Viginti Sex	xxvj.	Igermi Alti		yirmi altı	*igirmi altı*
Viginti Septem	xxvij.	Igermi Iedi		yirmi yedi	*igirmi yedi*
Viginti Octo	xxviij.	Igermi Tsekez		yirmi sekiz	*igirmi sekez ~ sekız ~ sekiz*
Deus	xxix.	Igermi Dokuz		yirmi dokuz	*igirmi dokuz*
Angelus	xxx.	Otuz	La Raison De Compter	otuz	*otuz*
Propheta	xI.	Kerk		kırk	*kerk ~ kırk*
Mıſſus legatus	l.	Elli	SAYILAR	elli	*elli*
Cælum	lx.	Altmis		altmış	*altmıs ~ altmış*
Paradiſus	lxx.	Ietmis		yetmiş	*yetmis ~ yetmiş*
Sol	lxxx.	Tſekſen		seksen	*seksen*
Luna	lxxxx.	Dokſtan		doksan	*doksan*
Stella	c.	Iuz		yüz	*yuz ~ yüz*
Annus	M.	Din[144]		bin	*bin*

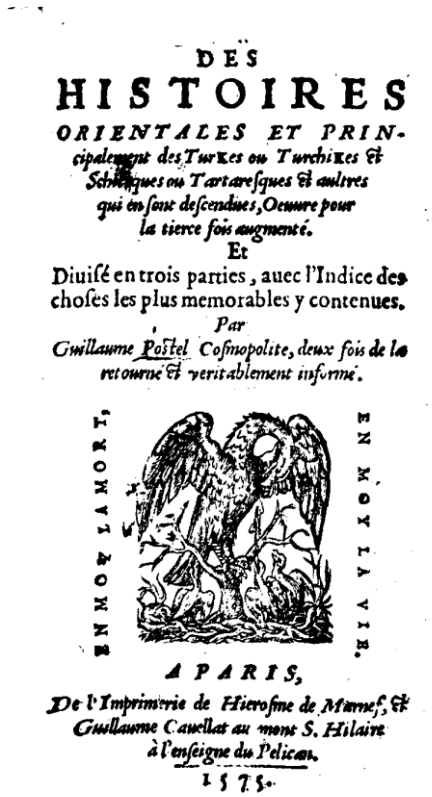
(s. 46)

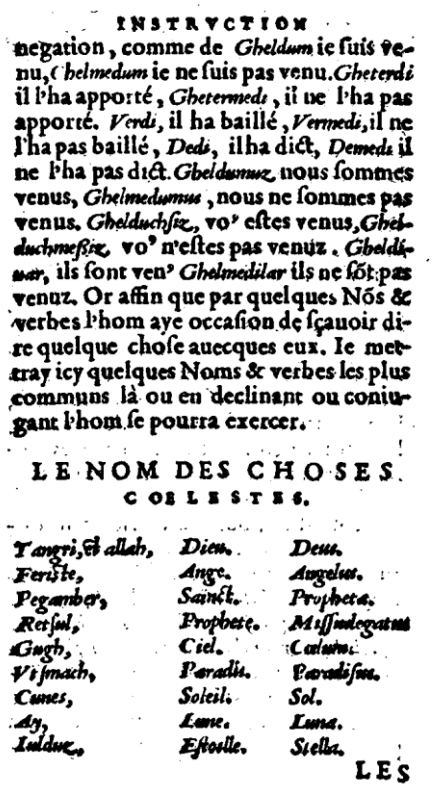
L'oraıson Domınıcale En Langue Turquesque (Türkçe Bir Dua)[145]

Babamoz, hanghe gugteſſon, chuduſſ olſſun ſſenungh, adun gelſſon ſſenung memlechetun, olſſun

[144] Beklenen bin şeklinde yazılmasıdır. Yanlışlıkla yazılmış olmalıdır.
[145] Bu dua, satır altında Latincesi olacak şekilde B. Georgiyevitz'de de yer almaktadır.

babamuz hangi gügtesun kudüs olsun senung adun gelsun senung memleketun olsun ſſenungh iſſtedgunh nycſe gugthe vle gyrde. Echamegumozi hergunon vere bize bu gun, hem *senung istedgün niçse gügte ve yirde ekemegümüzi her gunun vere bize bu gun hem* baſſa bize borſligomozi, nycſe bizde baſlaruz borſetigleremozi, hem yedma byzegehenem, de *başa bize borşlıgumuzı niçse bizde başlaruz borş etiglerimüzi hem yedme bize cehenem de* churtule bizy iaramazdan, Amen.
kurtula bizi yaramazdan amen

DES
HISTOIRES
ORIENTALES ET PRIN-
cipalement des Turkes ou Turchikes & Sclaues ou Tartaresques & autres qui en sont descendues, Oeuure pour la tierce fois augmenté.
Et
Diuiſé en trois parties, auec l'Indice des choſes les plus memorables y contenues.
Par
Guillaume Poſtel Coſmopolite, deux fois de la retourné & veritablement informé.
EN MOY LA MORT, EN MOY LA VIE.
A PARIS,
De l'Imprimerie de Hieroſme de Marneſ, & Guillaume Cauellat au mont S. Hilaire à l'enſeigne du Pelican.
1575.

INSTRVCTION
negation, comme de *Gheldum* ie ſuis venu, *Chelmedum* ie ne ſuis pas venu. *Gheterdi* il l'ha apporté, *Ghetermedi*, il ne l'ha pas apporté. *Verdi*, il ha baillé, *Vermedi*, il ne l'ha pas baillé, *Dedi*, il ha dict, *Demedi* il ne l'ha pas dict. *Gheldumuz* nous ſommes venus, *Ghelmedumus*, nous ne ſommes pas venus. *Ghelduchſiz*, vo' eſtes venus, *Gheldu-chmeſiz*, vo' n'eſtes pas venuz. *Gheldi-uar*, ils ſont ven' *Ghelmedilar* ils ne ſõt pas venuz. Or affin que par quelques Nõs & verbes l'hom aye occaſion de ſçauoir dire quelque choſe auecques eux. Ie mettray icy quelques Noms & verbes les plus communs là ou en declinant ou coniugant l'hom ſe pourra exercer.
LE NOM DES CHOSES CELESTES.

Tangri, & allah,	*Diem.*	*Deus.*
Feriſte,	*Ange.*	*Angelus.*
Peganber,	*Sainct.*	*Propheta.*
Retſul,	*Prophete.*	*Miſſus legatus*
Gugh,	*Ciel.*	*Caelum.*
Viſmach,	*Paradis.*	*Paradiſus.*
Cunes,	*Soleil.*	*Sol.*
Ay,	*Lune.*	*Luna.*
Iuldus,	*Eſtoille.*	*Stella.*

LES

Şekil 3. Guillaume Postel' in *Des Hıstoıres Orıentales Et Principalement Des Turkes (...)* adlı eseri (1575) [Kopya kapak ve giriş]

3.3.1.4. Martinus Crusius'un *Turcograeciae* (Gennadius İtikatnamesi) Adlı Eseri (1581)

Eserin kapağında yer alan ibare şöyledir: TRANSLATA EST HAEC Confeſsio, in Turcarabicam linguam, ab Achmate, Berrhoea Pretore: qui, Machumuta Zelebi Commentarienſis pater fuit (Çeviridir. Türk - Arapça (Arap harfli Türkçe kastedilmiştir.) dilinde çeviri sahibi Ahmet, Berrhoea[146] kadısıdır, Kâtip Mahmut Çelebi kadının

[146] Türkçe Kara Ferya adıyla söylenen Makedonyada Doxa bölgesi, Bermios Dağı eteklerinde bulunan ilgili yerin adı Beroea olarak da bilinir. Katolik ansiklopedisinde aynı madde başlığı altında dinsel tarihi de

babasıdır.[147]). Eser, çeşitli aşamalardan geçerek bu isim altında anılsa da diğer adıyla "Gennadius İtikatnamesi" olarak literatürde yer almaktadır. Dilâçar (1970), İstanbul Patriği Gennadios Skholaris'in manzum Rumca olarak yazdığı "İnsanoğlunun kurtuluş yolu hakkında" başlıklı 20 maddelik yazıyı 1456 yılında Karaferiye kadısı Ahmet Efendi'nin Yunan harfleriyle Türkçeye çevirdiğini belirtir (s. 198).

İtikatnamenin de içinde yer aldığı tarihî - dinî metinler toplamı olan Turcograeciae adlı eser öncesini de içine alacak şekilde baskı ve yazım özellikleri şöyledir:

1. Eserin bilinen dört baskısı vardır. Eserin ilk basımının 1456 tarihinde yapıldığı düşünülebilir[148] zira eserin Martin Crusius'un *Turcograeciae Liber II* adlı yeniden basımının 121. sayfasında ilgili bölümlerin sonunu gösterecek şekilde 1455 tarihi not düşülmüştür. İlk baskının Grekçe ve Osmanlıca ile yazıldığını varsayabiliriz. Ancak Grek harfli Türkçe - Karamanlıca ile yazılması daha sonra olmalıdır.

Eserin ikinci basımı 1530 Lütherci hümanistlerden Johannes Alexander Brassicanus tarafından Latince tercümesi ile birlikte Grekçe olarak Viyana'da basılmıştır. (Decei 1953, s. 107)

Eserin üçüncü basımını yapan Martin Crusius (1581) eseri Württemberg'de yayınladı. "Metnin Grekçe aslı ve Grek harfli Karamanlıca metnine ilaveten[149] kendisinin yaptığı Latince çevirisi ve Karamanlıca metnin Latin harfli Türkçe transkripsiyonunu da yaparak 1584 yılında[150] *Turcograeca* (TG) adlı eserinde yayınladı" (Decei, 1953).

Eserin dördüncü basımı Crisius metnine dayalı olarak hazırlandığını

---

bulunmaktadır. Kaynakçada gösterildiği üzere adresi şöyledir: http://www.newadvent. org/cathen/ 02513b.htm, Erişim Tarihi: 22.07.2018.

[147] Dilâçar (1970), Karaferiya kadısı Ahmet Efendi'nin şarih Mehmet Çelebi'nini babası olduğunu söylemektedir (s. 198).

[148] Gennadius "Kurtuluşun tek yolu hakkında" adlı bu risaleyi Grekçe olarak yazmış ve bunu kâtip Mahmut Çelebi'nin babası Karaferyeli Kadı Ahmet Türkçeye tercüme etmiş ve padişaha sunulmuştur. Ancak Fatih bu risaleyi uzun ve muğlak bulmuş ve Gennadius'a risaleyi daha kısa bir şekilde yazarak kendisine göndermesini istemiştir. Bunun üzerine Patrik risaleyi yeniden yazmış ve Kadı Ahmet tekrar Osmanlı Türkçesine çevirmiş ve bu metin padişaha sunulmuştur. İşte Gennadius İtikatnamesi olarak bilinen ve 20 bâb halinde yazılan tarihi metin budur. (Decei:1953,106)

[149] Bu metin yazara gönderilmiştir. Kim, nerede, nasıl yazdı gibi soruların yanıtı kesin değildir Bu görüş T. Tekin (1997) tarafından da ileri sürülür. "Osmanlıcanın veya Türkiye Türkçesinin Grek alfabesiyle yazılmış en eski örnekleri 16. yüzyıla aittir. Grek harfleri ile yazılmış en eski Osmanlıca (Türkçe) metin İstanbul patriği ünlü Gennadios Scholarios'un Fatih Sultan Mehmed'in emri üzerine hazırlamış olduğu Hıristiyan İtikatnamesidir. Patrik Gennadios'un bu itikatnamenin Grekçe metnini 1455 veya 1456 yılı başlarında hazırladığı biliniyor. Bu İtikatname Verroria (Karaferye) kadısı Ahmed tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra Arap harfli Türkçe İtikatname çevirisi Grek harfleri ile de yazılmıştır. Grek harfli bu Türkçe İtikatnameyi **kimin nerede hazırladığı bilinmiyor**. Ancak, Avrupa bilim çevreleri bu eserden hemen haberdar olmuş ve Martin Crusius bu metni Latin harfli yazıçevrimi ile birlikte 1584'te yayımlamıştır: Turcograeciae libri octo (Basel 1584)" (s.107). (Vurgular bize aittir.)

[150] Eserin 73. sayfasında tespit ettiğimiz 1581 tarihi bulunmaktadır. Bu bölümün devamında ilgili sayfa gösterilmiştir.

düşündüğümüz *Patrologia Greacae* ansiklopedisi ciltleri arasında bulunmaktadır. *Patrologia Greacae* (PG) ansiklopedisi editörü Migne J. P. (1866), eserin ikinci dizisinde[151] Latince çeviri ile toplamda 161 ciltlik eserin Yunanca metni içeren 160. cildinde Gass, D.W. tarafından düzenlenmiş olarak İtikatnamenin aynı basımını yapmıştır. Bu eserde Yunanca metin sayfanın bir tarafında, Latin harfli Türkçe metin ise sayfanın diğer tarafında yer almaktadır. TG' ye göre bölüm adları daha iyi düzenlenmiştir. Buna karşın biz Crisius metninde yer alan bölümlere uygun adlandırmaya çalıştık. Böylece TG'de 1. olan bölüm PG'de 2. bölüm olur ki devamı da bu şekildedir. TG'de paragraf bitimi ve kesme işareti ile ayrılan yerler PG'de eşlenik değildir. Bu veriler ışığında bu esere özgü baskıda kullanılan Latin harfli Türkçe metne ait olan farklılıklar ilgili yerde dipnotla gösterilmiştir.

2. Eserin incelenmesinde dört türden yazım gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre;

I. yazım, Latin Harfli Türkçe metin 1581 baskısındaki şeklin aynen aktarımıdır.

II. yazım, Grek harfli Türkçe metin Crusius (1581), Hammer (1809) ve Migne (1866)'nin eserlerinde bulunmaktadır. Aynen aktarmaya çalıştık.[152]

III. yazım, için Arap harfli Türkçe transkripsiyonu yapan Hammer (1809)'den yararlanılmıştır. Muhtemeldir ki metnin Latin veya Grek harfli Türkçesinin Hammer tarafından elden geçirilerek Arap harflerine aktarılan bir tür transliterasyonlu şeklidir. Bu türlüsü Kadı Ahmet tarafından Fatih'e sunulmuş olmalıdır (Decei 1953, s. 106). Ancak bunun aslını göremedik.

IV. yazım, bize göre metnin transkripsiyonudur. T. Tekin (1997) bir bâbı aktarırken *metnin normalleştirilmiş yazıçevrimi* (s. 92) başlığı altında aktarım yapmıştır. Biz de esas olarak Latin harfli Türkçe metni daha okunur hâle getirmeye çalıştık. Grek ve Arap harfli Türkçe metinler de göz ardı edilmemiş, karşılaştırmalar yoluyla *normalleştirme* yapılmak istenmiştir.

Bu veriler ışığında bizim önceliğimiz Latin harfli Türkçenin yazımı olduğundan ilk sırada yer verdik. Oysaki tarihsel - dilsel olarak öncül olan ve diğerlerinin türetilmesinde asıl hareket noktası olan Grek harfli Türkçe metne öncelik verilmesi yerinde olurdu. Çeviri yazı metinleri ile ilgili yapılan çalışmalarda bu durumun göz önünde tutulmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz.

---

[151] İkinci dizi 166 bölümden oluşur. Bölümler 1857 - 1866 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

[152] Yazımda çeşitli değişikler bulunmaktadır. Grek alfabesinde görülmeyen ϒ harfi /u, ü/ seslerini karşılamak üzere türetilmiş görünmektedir. μπ harf ikilisi /b/ sesini karşılar görünmektedir. β harfi de /b/ için kullanılmıştır.

3. Crusius (1581), Latince konusundaki birikimine güvenerek metnin bir de Türkçede Latin harfli denemesine girişmiştir. Bu bakımdan eserin son durumu, Grek harfli metnin Latin harfli transliterasyonu olarak değerlendirilebilir. Yazar, kaynak olarak Grek harfleri ile yazılan Türkçeyi esas almış görünmektedir. Zira ek, kök ayrımı, bazı eklerin her durumda ayrı yazılması, ses uyumlarını ihlal veya her seferinde aynı sesleri ek olarak kullanma bu görüşümüze dayanak olarak gördüğümüz özelliklerdir. Yazarın "*Her Grek harfine karşılık bir Latin harfi karşılık gelmelidir.*" prensibine sadık davrandığı da görülmektedir. Tablo 8'de metinde kullanılan Grek harflerine eşlenik olan Latin alfabesindeki harf karşılıkları görülmektedir.

4. Metinde cümleler bağlaçlar yoluyla bağlanmış ve uzun paragraflar oluşturulmuştur. Bu durum isim cümlelerinin sayısını arttırmış çekimli fiilden oluşan yüklemler de sayıca azaldığı gibi bir bağlaçla sonraki cümleye devredilmiştir. Yardımcı fiillerin varlığı isimlerle birleşerek cümleyi devam ettirebilme kapasitesine bağlı görünmektedir. Uzun metinlerin oluşturulmasında isimlerin olanaklarından sonuna kadar yararlanıldığı ve böylelikle fiillerin kabiliyetinin azaldığı söylenebilir. Metinde noktalama işaretlerinin seyrekliği, çekimli fiillerin oluşturduğu yüklemlerin cümle sonunu işaretlememeleri metnin temel kurulumunu isimlerin lehine olduğunu gösterir.

1. bâbın öncesinde yer alan Interpretatio (yorum) bölümü anılan yazımları ayrı ayrı göstermek için örnek olarak sunulmuştur. Karşılaştırma yapmak ve verilerin geçerliliği bakımından bu yol izlenmiştir.

ACHMAT. Interpretatio (yorum)

(Latin harfli Türkçe)

I. lchti catumus[153] bunun uzer || rindetur kim alach barutur chaliki tzumle

(Grek Harfli Türkçe)

II. Ιχτι κατς μσ μπνσν ϛξεριντέτρ κίμ άλάχ βαρστρ χαλίκι τξμλέ

(Arap Harfli Türkçe)

III. اوزرينده در كيم الله باريدر خالق جمله بونك[154] ا عتمادمز

(Transkripsiyonlu Türkçe)

IV. *ihtikadumuz*[155] *bunun üzerindedür kim Allah varudur halkı cümle*

---

[153] Metnin asıl yazımındaki hatalar dâhil olmak üzere değiştirme yapılmamıştır. Yazar genellikle Türkçeyi bilmediği kabul olunursa pek çok yazım yanlışına düşmüştür diyebiliriz.

[154] ا عتمادمز itimādımız şeklindedir. Hammer (1809) eserinde, Arap harfli transkripsiyonun اعتقدمز itikādımız şeklinde olması beklenirdi.

[155] İtalik yazılanlar bizim yorumumuzdur. Transliterasyondan fazlası yapılmak durumunda kalınmıştır. Çünkü yazıcı harf seçimi, kelimelerin ayrı yazılması gibi temel ilkeleri ihlal etmiş görünmektedir. Ünlü

I. meſtzuda ‖ tur kim gloc̈tan bar ecleti ne tzeſmitur ne tzismanitur ‖ cheitur akılki bi be

II. μεβ τξʏδά τʏρ κίμ Ίλοκτάν βάρ εκλετϊ νέ τξδσμΐ̈τʏρ νέ τξιΐ̈μανίτʏρ χείτʏρ ακιλκι πι βέ

III. موجودات در كيم يوكدن وار ايلدي نه جسمدر نه جسماني در حي در عقل كبى و

IV. *mevcudattur kim yoktan var eyledi ne cismidur ne cismanidur haydur akıl gibi ve*

I. chem akiltur akle benizemas keamil ‖ bemu kemil alim baſit catim bilali chagé ale

II.χεμ ακιλτʏρ ακλέ μπενξεμας κεαμιλ βέ μπκεμιλ άλιμ μπαςιτ κατιμ μπίλαλι ɣaɣé αλέμ

III. هم عقل در عقله بكز مز كامل و مكمل عالم بسيط قديم دلا اول و لاخر عالم

IV. *hem akıldur akla benzemez kamil ve mükemmil alim basit kadim bila-nihaye ale(m)*

I. itzindetur ‖ be taniſtetur lamekiâ(n)dur ergerte chatirtur iſîbu diker ‖ uleam ſiphetler

II. ιτξίντετʏρ βε τανιçέτʏρ λαμεκιαντʏρ ερɣερ τέ χατΐ̈ρτʏρ ισιμπʏ δίκιρ ʏλεάν σιφετλερ

III. ايچندر و[156] طشره و هر بردهلا مكاندرده در تغسيرشبوحاضردر اولنان صغنلر

IV. *içindedur ve tanıştadur la-mekiadur (h)er yerde hazırdur işbu zikir olan sıfatlar*

I. alacha maszuſtur bu narum lamachlu‖cunde mutzaz olurtachi neki bunara benizer bariſa.

II. άλαχά μασçʏçʏρ μπʏ ναρʏμ λαμαχλʏμʏντε μʏτξα ξίλʏρ ταχί νεκι μιπʏναρα μπενιξερ βαρίσα.

III. اللهه مخصوصدر بو نلرڭ ايله مخلوقندن مختص اولور نه كه بنلره بكذر وار ايسه

IV. *Allaha ma(h)sustur bun(l)arla mahlûkunda mümtaz olur dahi ne ki bun(l)ara benizer var ısa.*

Bu veriler ışığında;

- ✓ Grek harflerinin karşılığına denk gelen Latin harfleri her seferinde değişmeden kullanılmıştır. (Tablo 8'de bu özellik göz önünde bulundurulmuştur.)
  Ίλοκτάν - gloc̈tan *"yoktan"*

ünsüz karşılıklarında bir tutarsızlıktan çok duyulan seslerin yazıya geçirilmesi konusunda bir kereye mahsus bir yazım çalışmasının izleri görülmektedir. Anlaşılan bu ek metin deneme yapılmadan kaleme alınmıştır. Makedonya Türk ağzı denilmesi için erkendir. Ancak çevirmen (kadı ve yazar aynı kişi olabilir) anılan bölgedendir. Sonradan 1581 yılında Latin harfleriyle Türkçe aktarma işini gören yazar bu konuda yoruma açıktır. Asıl metin Grekçe, onu günün Türkçesine aktaran Kadı Ahmet'in sözlerinin Arap harflisi değil de Grek harfleri ile yazılan Türkçesi sayabilir miyiz? "Osmanlı Türkçesinin Grek harfli karakterle yazılışının tarihi yüzyıllar öncesine uzanan bir süreç içermektedir. Bu süreçte Grek harfleri ile yayınlanan ilk Karamanlıca metin 1584 tarihinde Rum patriği Gennadius Scholarios'un İtikat namesidir." (Dinçer, 2011, s.174). Bunlara ilaveten Grek harfli Türkçeden yola çıkan Crusius Latin harfli Türkçeye aktarmayı duyarak değil belki de gördüğünden yola çıkarak yazıya aktarmıştır. Metindeki kaymaların bu denli çok oluşu ve bazen aşırı tutarlılık bazen de tamamen tutarsızlık yazı dilinin etkisi ile olduğu yönünden bir anlayışa bizi yönlendirmektedir.

[156] Hammer'in yazısı şöyle okunur: Akıldur akla benzemez kāmil ve mükemmil ālim basit kadim lā -evvel ve'l āhir âlem içindedür ve.

χείτɤρ - cheitur *"haydur"*

σιφετλερ - ſiphetler *"sıfatlar"*

εκλετϊ - ecleti *"eyledi"*

άλαχά - alacha "*Allaha*" gibi örneklerde birebir eşleme görülmektedir.

- ✓ Grek harflerinin birleştiği ve ayrıldığı yerlerde aynı şekilde Latin harfleri de birleşmiş veya ayrılmıştır. Örneğin;

  Iχτι κατɤ μɤσ - Ichti catumus *"itikadumuz"*

  ακιλκι πι βέ - akılki bi be "*akıl gibi ve"*

  μπɤ ναρɤμ - bu narum "*bun(l)ar"*

- ✓ Grek harfleri ile yazımda kullanılan eklerin ses uyumlarını gözetmeden aynı şekilde kullanıldığı görülmüş, benzer tutum Latin harfli Türkçe için de geçerli olmuştur. Örneğin;

  {+tur}: τξδσμΐ**τɤρ** - tzeſmitur "*cismidur*"

  ακιλ**τɤρ** - akiltur "*akıldur*"

  μεβ τξɤδά **τɤρ** - meſtzudatur "*mevcudattur*"

  {+mas}: μπενξε**μας** - benizemas "*benzemez*"

  {+ler}: σιφετ**λερ** - ſiphetler "*sıfatlar*"

- ✓ Bu veriler daha da genişletilebilir. Ancak bu karşılaştırmadan amaç Latin harfli Türkçe metinler açısından bir sonuç üretebilmektir. Grek harfli metinden yola çıkan yazar, birebir gördüklerini yazıya geçirmiş olmalıdır. O halde Grek harfli metin, dönemin konuşma dilini yansıtıyor olsa bile Latin harfli metin ancak harfçevrimi değerindedir. Metindeki ses ve şekil olayları ile ilgili esaslı bir değerlendirme için her iki durum da ele alınmalıdır. Konumuz Latin harfli Türkçe ile sınırlı olduğundan eldeki veriler bu sınır dâhilinde incelemeye çalışılmıştır.

- ✓ Metni çözümlerken izlenen yol şöyledir:

  1. Latin harfli Türkçe metnin aslı TG (1581) ve PG (1866) nüshaları karşılaştırarak verilmiş ve ilgili farklar dipnotlarda gösterilmiştir.

  2. Asıl nüshaya dayalı yazımın olduğu satırın altında eğik yazıyla eşlenikleri yazılmıştır. Eşlenikler için oluşturduğumuz tablo, ses bakımından Tablo 9'da verdiğimiz sınırlarda kalmış ve harf çevrimi niteliğinde olmuştur. Satır altında sözcüklerin yanlış ayrıldığı yerlere uymadan doğru şekli esas alınmıştır.

  3. Metnin ikinci yazımı, normalleştirilmesi burada gerçekleştirilmiştir. Günümüzde kullanılan okunuşları dayatmadan tarihî verinin aslına uygun şekilde

yazımı esas alınmıştır. Roma rakamı ile I yazdığımız bölümdür. Örneğin, AHMETES I.

4. Sonuncu yazım, anlamı esas alacak şekilde metnin daha anlaşılır kılınması esasına dayalıdır. Latin harfli metinler arasında yazımın anlamı zorladığı bu metin bağlamında daha uygun bir ifade için gayret gösterilmiştir. Bu yüzden son bölüm anlamsal bir yorumu da barındırmaktadır. Roma rakamı ile II yazdığımız bölümdür. Örneğin, AHMETES II.

Hactenus primum caput.

Şimdi ilk bölüm:

ACHVM.

Giani alimtur be chelimtur gkeritzectur ‖ be gkeritzek gkenditurnectar chailet bariſa
Yani alimdur ve helimdur geriçekdur ve gerçek gendidur nekdar haylet varısa
machlu ‖cundé taxim[157] holum miſi metzimuuſi alimer tebeile gken ‖ dité meſtzutur iſi[158]
mahlukunde taksim holummışı mecimuusı ali mertebe ile gendi de mesçudur iş bu
dikir olunan Chaſlerler mach ‖ lucundaté barutur zira kim machlucuné tachi birur gki ‖
zikir olunan haslerler mahlukunda de varudur zira kim mahlukune dahi virür
orumeſmiſin gkendu chelim olthugutzin machlocundé ‖ tachi chilim barutur alibtur
görümesmisin gendu helim oltuguçin mahlukunde dahi hilim varudur alıbtur
machlucudata elmi baritur ‖ ſatictur machlucudachi ſit kibaritur tachi ne kim bunara ‖
mahlukuda da elmi varıdur sadıkdur mahluku dahi sıtkı varıdur dahi ne kim bunara
benizer bariſ il bu cater barutur kim bariter ol chas ‖ latler latitur machlukiné
benizer bar ısa ila bu kader varudur kim barider ol haslatler latidur mahlukine
andatur.
andadur.[159]

AHUM I. Yani alimdur ve helimdur geriçekdür ve gerçek gendidur ne k(a)dar ha(s)let

---

[157] GP'de laxim (s.335)

[158] GP'de etisi (s.335)

[159] İlgili bölüm bağlamında çift yazımlı sözcükler: gkeritzect ~ gkeritzek "gerçek", gkendi ~ gkendu "g(k)endi ~ g(k)endü ", machlucundé ~ machlocundé "mahlûkunde", chailet ~ Chaſlerler ~ chaslatler "haslet" , hol ~ ol "ol", (ne)ctar ~ cater "kadar". Bu durum yazıcının Grek harflerinin aynısını Latin harfleri ile türetttiğini gösterir. Aynı zamanda ağız özelliklerinin korunması kaydıyla belki de konuşma diline ait kullanımların bir tür kaydını da göstermektedir. Çünkü yazı dilinin tutarlılığı burada görülmez ve aynı zamanda kullanımdan kaynaklı yazıya geçirirken bu tür değişimler normaldir denilebilir. Bu bakımdan dini içerikli bir metnin yazıya geçirilirken söylenenlerin dikkatlice yazıya geçirildiği düşünülebilir. Burada söz konusu edilen yazısal tutarlılıktan ziyade anlatılanların tutarlıca yazıya geçirilmesidir. Yazısal tutarlılık az ancak yazınsal geçerlilik yüksektir diyebiliriz. Kadı Ahmet Makedonyalı olmasına karşın ağız özellikleri bizce başkaca kullanılan unsurları da içermektedir: Örneğin; barisa, görimes, bunara, elm, holummış.

varısa mahlukunde taksim olummışı mecmuusı ali mertebe ile gendi de mescudur işbu zikir olunan hasle(t)ler mahlukunda de varudur zira kim mahlukune dahi virür görümesmisin gendu helim oltugu (i)çin mahlukunde dahi hilim varudur alıbdur[160] mahluku(n)da da elmi varıdur sadıkdur mahluku dahi sıtkı varıdur dahi ne kim bun(l)ara benizer varısa il(l)a bu kader varudur kim bârîdir ol hasletler lati(f)dur[161] mahlukine anda(n)dur.

AHUM II. Yani alîmdir ve halîmdir gerçektir ve gerçek kendidir ne kadar haslet varsa mahlûkunda taksim olunmuş hepsi âli mertebe ile kendinde mevcuttur, işbu zikir olunan hasletler mahlûkunda da vardır zira ki mahlûkuna da verir, görmez misin kendi halîm olduğu için mahlûkunda da hilm vardır, alîmdir mahlûkunda da ilmi vardır, sâdıktır mahlûkunda da sıdk vardır, dahi [162]ne ki bunlara benzer varsa illa bu kadar vardır ki yaratıcıdır ol hasletler latiftir mahlûkuna ondandır.

Hactenus secundum caput.

2. bölüm:

ACHMATES.

Giani Catumus bunun üzerinde ‖ tur kim baraté utziſi phat barutur gairiſi phatlarun ‖ *Yani katumus bunun üzerindedur kim barade üç ısıfat varudur gayri sıfatlarun* meptij be manteni kipitur be bu utziſi phet lecheitur ‖ Chagiati gairi mer igile alami *mebdiy ve mandeni kibidur ve bu üç isifetle heydur hayatı gayri merig ile alemi* giaratimaſtan on tun ‖ tachi be alemi tachibu utzile giarati be alem itzinté ‖ Cherekiat be *yaratımasdan ontun dahi ve alemi dahi bu üç ile yaratı ve alem içinde herekiat ve* ſekianat bu utziletur eile hoſa bu utziſi ‖ phata be utzi ſuret tegiute ſmié ſonuntzun kim iſi *sekianat bu üç iledur eyle hosa bu üç ısıfat ve üç ısuret deyü tesmie şonunçun kim* blu ‖ ſi phet airmas ol pir chakicatini barinun bnuntzur[163] ‖ iſi bu utziſi pharla[164] bir *işibu sıfet aırmas ol bir hakikatini barinun bununçun işi bu üç ısıfatla bir* alachtur utzite giul.

alahdur üçi degül

AHMETES I. Yani (iti)katumuz bunun üzerindedur kim barîde üç sıfat varudur gayri

[160]Metinde **alıb**tur ancak **alîm**tur olduğu bağlamdan anlaşılır. Buna göre bağlam gereği şöyledir: halîm / hilm, alîm / ilm, sâdık / sıdk.

[161] Dinçer (2011), zatidür şeklinde vermiştir (s.180).

[162] Devamında yer alan tümceyi "Yaratılanda bunlara benzeyen ne kadar güzel nitelik varsa hepsi Allah'tandır." diye yorumlayabiliriz.

[163] PG'de *bnuntzu* (s.335).

[164] PG'de *phatla* (s.335).

sıfatlarun mebdiy ve madeni kibidur ve bu üç sıfetle haydur hayatı gayri merig ile alemi yaratımasdan ondün dahi ve alemi dahi bu üç ile yarat(t)ı ve alem içinde harekat ve sekenat bu üç iledur eyle olsa bu üç sıfat ve üç suret deyü tesmi(y)e şonun (u)çun kim işbu sıfet a(y)ırmas ol bir hakikatini barinun bunun (u)çun işbu üç sıfatla bir Al(l)ahdur üç degül.

AHMET II. Yani itikadımız bunun üzerindedir kim yaratıcıda üç sıfat vardır, gayri sıfatların kaynağı ve kökeni gibidir ve bu üç sıfatla saklıdır hayatı, görünmezlikle âlemi yaratmazdan önce dahi ve âlemi dahi bu üç ile yarattı ve âlem içinde hareketler ve duruşlar bu üç iledir, öyle olsa[165], bu üç sıfat ve üç sûret diye isimlendirme şunun için kim işbu sıfat ayırmaz ol bir hakikatini yaratıcının, bunun için işbu üç sıfatla bir Allah'tır, üç değil.

Hactenus,tertium caput.

3. bölüm:

ACHMATES.

Giani ichticatumus bunun ‖ uzerindé tur kim barigen diachir olur nutcu[166] be iradet ‖

Yani ihtikadumus bunun üzerindedur kim barigen ziahir olur nutku ve iradet

netekim hotan chararet be ſochlé egerkitzim. Ho ‖ tum chararet mutecheri obé ſochleſi

netekim hotan hararet ve şuhle eger ki çim. Otun hararet müteheri o ve şuhlesi

baritur chem ‖ pteme bitzucle chararet be ſochle gkionterun biani ‖ chi gkiatinat[167]

varıdur hem de meviçukle hararet ve şule gönderun bi anihi gaitinat

giogu kendachi nout cubé iradet ba ‖ rinun catimi eualiiti ol utzi Kim tiris akil be notcu ‖

yoguken dahi notku ve iradet barinun kadimi eveliyiti ol üçi kim diris akıl ve notku

be iradet turbu utzé bir taari teris netekim ate ‖ min tzaniden acli be nutku aclibe iradet

ve iradetdur bu üçi bir taarı deris netekim ademin canıden aklı ve nutku aklı ve iradet

aclibari ‖ tur eilé oſa ol utzi tzan ‖ un chakicatiné nadar bir tzan tzurbé achmi gcuru[168]

aklı varıdur eyle osa ol üçi canun hakikatine nadar bir candur ve ahmi görü

barinun nutcuné hel mulach ‖ be ecuntetulac be ipnilach tegiu teſmie iterun zira ‖ kim an

barinun nutkune el mulah ve ekuntetulah ve ibnilah deyü tesmiye iderun zira kim an

---

[165] "Bunun için, bundan dolayı, öyleyse" anlamlarına gelebilir veya ara söz formunda "niçin" anlamında başka bir ifadeye geçiş imkânı da verdiği görülmektedir.

[166] 3. bölümde çift yazımlı sözcükler; nutcu ~ nout cubé "nutku", chakicatiné ~ chaciketun "hakikat", ademtan ~atemten "ademden", dégiultur ~tegioltur "değüldür", tiris~teris "deriz".

[167] PG'de *gkiaknat* (s. 338).

[168] PG'de *ghuru* (s. 338).

lar barinun chakicatindé montefelit oldi || netekim ademtan to guna ipni atém teris ben
lar barinun hakikatinde muntefelit oldı netekim ademdan doguna ibni adem deris ve
ete || kim atemun phikiriné rhuchten mutefelit oldi netekim || atemten togana ipni atem
netekim ademun fikirine ruhten mutefelit oldı netekim ademden dogana ibni adem
teris be netekim atemun || phikiriné rhuchten mutefelit oldi be tachigkuri iratetu || Iach
deris ve netekim ademun fikirine ruhten mutefelit oldı ve dahi gurı iradetulah
be rhuch cutzu be mechembetulach tegiu tef || mi eterur be tachi aclé hep tiris zira kim
ve ruh kutzu ve mehembetulah deyü tesmi ederur ve dahi akle hep diris zira kim
encliki mefe||tentogmati[169] nutcubé iradet buntan togar be tachi em[170] || turufkim batrinun
enkli kimeseden dogmadı nutku ve iradet bundan dogar ve dahi emdurus kim barinun
chakicatini bilime gitzindé giultur || belki gkimtinun[171] chakicatin tachi geirec bilur
hakikatini bilimeg için degüldur belki gendinun hakikatin dahi gerek bilur
be || anlarne teliczus gkentinun chakicatun daacul itigi || tzun anun utzun nuntki baritur
ve anlar netelikzus gendinun hakikatun daakul itigiçun anun uçun nutku varıdur
be ilmi baritur ol il || mile ebenti chaciketun anlar be bilur zira aman || be tachi tiris Kim
ve ilmi varıdur ol ilmile ebedi hakiketun anlar ve bilur zira aman ve dahi diris kim
chaman machlucuni feber be tilerte || gioltur belki gkentij tachigigrecfeber be tiler
heman mahlukunı sever ve diler degüldür belki gendi dahi yiyrek sever ve diler
a || nunutzinnut cuber uchi cutzu taim chaitan gkelur || be ebendi gkentiletur bofe bebten
anunçin nutku ve ruhi kudsu daim haydangelur ve ebedi gendi iledur bu sebebden
barié bir alach || teria.
barie bir alah deria.

AHMETES I. Yani ihtikadumuz bunun üzerindedur kim barîg(d)en ziahir olur nutku ve iradet netekim o(d)dan hararet ve şule egerkiçim. O(d)dan hararet mütehar(r)i(k) o ve şulesi varıdur hem de mevicu(t)le hararet ve şule gönderu(r) bi- a(y)nihi gainat yoğuken dahi nutku ve iradet barînun kadimi e(v)vel idi ol üçi kim diriz akıl ve nutku ve iradetdur bu üçi bir ta(n)rı deriz netekim ademin canı(n)de aklı ve nutku aklı ve iradet aklı varıdur eyle o(l)sa ol üçi canun hakikatine nazar bir candur ve ahmi? görü(r) barînun nutkune elmul(l)ah ve ekuntetul(l)ah ve ibnil(l)ah deyü tesmiye iderun zira kim anlar barînun hakikatinde müntevel(l)it oldı netekim ademden doguna ibn- i adem deriz ve netekim ademin fikirine ruhten müntevel(l)it oldı (*Bu cümle bir kez daha tekrar edilmiştir:*

[169] PG'de *tendogmati* (s. 338).
[170] PG'de *ekturuskim* (s. 338).
[171] PG'de *gkiedinun* (s. 338).

netekim ademden doguna ibn- i adem diriz ve netekim ademin fikirine ruhten müntevel(l)it oldı.) ve dahi guri (girü) iradetul(l)ah ve ruh(ul) kutzu ve mehebbetul(l)ah deyü tesmi ederu(z) ve dahi akle hep (eb) diriz zira kim enkli kimeseden dogmadı ve iradet bundan dogar ve dahi eyduruz kim barînun hakikatini bilimeg için degüldür belki gendinun hakikatin dahi gerek bilir ve anlar neteliksuz gendinun hakikatun taak(k)ul ittigiçun anun uçun nutku varıdır ve ilmi varıdur ol ilmile ebedi hakikatun anlar ve bilur zira aman ve dahi diriz kim heman mahlukunı sever ve diler degüldür belki gendi dahi yi(g)rek sever ve diler anunçin nutku ve ruh-i kudsu daim haydan gelür ve ebedi gendi iledur bu sebebden barîye bir Al(l)ah deri(z).

AHMET II. Yani itikadımız bunun üzerindedir kim yaratıcıdan zahir olur mantık[172] ve irade nitekim ateşten hararet ve şule -eğerçi ki[173] - ateşten hararet hareketi ve şulesi vardır hem de mevcutla hararet ve şule gönderir aynı şekilde kâinat yokken dahi mantık ve irade yaratıcının en eski özelliğiydi, bu üçlüye kim deriz akıl ve mantık ve irade, bu üçüne bir tanrı deriz, nitekim âdemin canında aklı ve mantık aklı ve irade aklı vardır öyle olduğundan bu üçü canın hakikatine uygun şekilde, bir candır ve yaratıcının mantığına ilmullah ve kudretullah ve ibnullah diye ad veririz zira ki onlar yaratıcının hakikatinden doğdu nitekim âdemden doğana ibn-i âdem deriz ve nitekim âdemin fikrine ruhtan doğdu ve de iradetullah ve ruhu'l-kutsi ve muhabbetullah diye ad veririz ve de akıl deriz kimseden doğmadı (doğurdu) ve irade bundan doğar ve de söyleriz ki[174] yaratıcının hakikatini bilmek için değildir belki kendinin hakikatini de bilir ve anlar, niteliksiz olan kendinin hakikatini akıl ettiği için mantığı vardır ve ilmi vardır ve o ilim ile sonsuz hakikati anlar ve bilir zira yarattığını sever ve ister değildir belki kendi de çok sever ve ister onun için mantığı ve kutsallığı daima görünmeyenden gelir ve ebediyen kendi iledir bu yüzden yaratıcıya bir Allah deriz.

Hactenus, quartum caput.

4. bölüm:

---

[172] Eserde kullanılan nut(u)k sözcüğünden maksat ilahi söz, kelam, hikmet türünden ilahi mesajı, vahyi sembolize etmektedir. Doğrudan çeviri adına mantık diye söyledik. Ancak anlam evreni bundan daha da fazlasına işaret etmektedir ki yeri geldiğinde diğer anlamları içerecek şekilde de yorumladık.

[173] Burada "eğerçikim ~ egerkiçim" şeklinde konuşma cümlesine özgü bir soluklanma leit - motive görülmektedir. Cümle kesilir başa dönülerek devam edilir. Bu bakımdan benzer kullanımlar için örneksenebilir: "hakikatun anlar ve bilur zira aman ve dahi" cümlesinde "aman" sözcüğü de konuşma diline özgülüğü işaret edebilir.

[174] Dinçer (2011)'de "marifeti heman mahlukunun" (s. 181) kısmı eklenmiştir. Asıl metinde bu bölüm görülmemektedir.

ACHMATES.[175]

Ichticatumus ſonun uzerin || detur bari nut kilebé ilmi labe cutretile alemi giariti be ||
İhtikadumus şonun üzerindedur barî nutk ile ve ilm ile ve kudret ile alemi yaratı ve
chem ruch cutſile kim gkentonun achſeni ichthi giari || be mucham petitur anunile
hem ruh kuts ile kim gendunun ahseni ihtiyari ve muhambetidur anun ile
techigé iter be chem cati || rur be techric iter alem itzindé cherſec alachité[176] ggen ||
tehiye ider ve hem kadırur ve tehrik ider alem içinde herşek alah ide gendi
dichaſaſine ggioré be tachi anundi tzocai nanurus kim || ol facʿtin kil alach taéim kebé
hasasına göre ve dahi anundı çoka[177] *inanurus kim ol vaktin kim alah tambareke ve*
taala tilepi gkenti || nun keamlſen katinden turmegitzin atemleri ſeitanit || mainden be
taala dilebi gendi nun kemal senkatinden durmeg[178] *için ademleri şeytan itmeinden ve*
but pereslicʿten zira kim[179] barinun birliligé || be muſanun kitapiné echtikat iterler be
butperestlikten zira kim barînun birlilige ve musanun kitabine ehtikat iderler ve
inanurlariti || anlartan gairi atemler kim ger giuzunteki fariti[180] ala || cha ichtikat itemsleri
inaurlar idi anlardan gayri ademler kim yer yüzündeki fariti alaha ihtikat idemesleri
timbelki machlukiné taparlariti || but bigi ai bigi gkiun gkipi tzoita arigé ta parlariti || bir
dim belki mahlukine taparlaridi but bigi ay bigi gün kibi ço taariye taparlar idi bir

---

[175] Talat Tekin (1997) bu bölümü şöyle aktarmıştır:
Metnin normalleştirilmiş yazıçevrimi
ACHMATES ihtikatimiz şonun üzerin || dedür bari nutkile ve ilmile ve kudretile alemi yarat(t)ı ve || hem ruh(-i) kudsile kim gendünün ahsen-i ihtiyarı || ve muhab(b)etidür anunile tehiy(y)e[4] ider ve hem kadi(r) || dür ve tehrik[5] ider alem içinde her şey alahide[6] gen || di has(s)asine göre ve dahi anuniçün inanuruz kim||ol vaktın kim al(l)ah tabareke ve taala diledi gendi||nün kemal(-i) şevkatinden /dön/dürmegiçin ademleri şeytan it || ma(y)inden[7] ve but pereslikten zira kim / ben(-i) İsrail kavmi/ barinun birliğine||ve musanun kitabine ehtikat iderler ve inanurlaridi || anlardan gayri ademler kim yer yüzünde varidi al(l)aha ihtikat itmezleridi belki mahlukine taparlaridi || but bigi ay bigi gün gibi çok tanriye taparlaridi || bir geriçek tanriye tapmazlaridi şeytan malatasiyıla[8] nell(v)sileri[9] havasine uyarlaridi al(l)ah emrine imtisal idüp mu || sa kitabine inanmazlaridi.
4 *tahiyye, tahiyyet* "iyi dilekle selâmlama" yerine
5 *tahrik* yerine
6 *ʻalâ-hide* "yalnız, tek başına"
7 *şeytan itma(y)i* "şeytan etmesi, şeytan fiili"
8 *malata = mağlata* "şaşırtma, aldatma"
9 *nefisleri* yerine (s. 92)
[176] Dinçer (2011) "Her şey Allah'ta." (s. 181), Tekin (1997) "her şey alahide (*alâ-hide* "yalnız, tek başına)" (s.92) şeklinde okumuşlardır. Bize göre okunuşu "her şeyi Allah ide(r)" şeklindedir. Metin bağlamına göre "âlem içinde her şeyi Allah eder kendi huyuna göre" şeklinde yorumladık.
[177] Dinçer (2011), "anın içün" (s.181) şeklinde okumuştur.
[178] Hem Dinçer (2011, s. 181) hem Tekin (1997, s. 92) "döndürmek" şeklinde okumuştur.
[179] Dinçer (2011, s. 181) "Beni İsrail kavmi" şeklinde Tekin (1997, s.92) "ben(-i) İsrail kavmi" şeklinde devam etmiştir. TG ve PG'de anılan ibare görülmemektedir.
[180] Diğer bölümlerde baritur "vardur" şeklinde okunurken bu bölümde fariti, facʿtin "varidi, vaktin" şeklinde okunuş, söyleyişin yazıya yansıtılmasında dikkat çekici kullanımlardır. Sesletimde ⟨v⟩ ile gösterdiğimiz ses harfle /b/ ve /f/ ile gösterilmektedir.

gkeritzecta arigé tapcaslariti ſeitam malataſiilta ne || fileri chabainé[181] ugiarlariti alach
geriçek taariye tapmaslar idi şeytam malatası ilte nefileri havaine uyarlar idi alah
emrine imtithal i tup mu || ſa kitapiné inanmaslariti.
emrine imtithal idup musa kitabine inanmaslar idi.
AHMETES I. İhtikadumuz şonun üzerindedur barî nutk ile ilm ile ve kudret ile alemi yarat(t)ı ve hem ruh(u'l) kuts(î) ile kim gendunun ahsen-i ihtiyari ve muhab(b)etidur anun ile tehiy(y)e ider ve hem ka(l)dırur[182] ve tehrik ider alem içinde her şey Al(l)ah ide(r) gendi has(s)asına göre ve dahi anundı çok(ç)a inanuruz kim ol vaktin kim Al(l)ah tabareke ve taala dile(d)i gendinun kemal-(i) şefkatinden dur(mak) için ademleri şeytan itme(y)inden ve butperestlikten zira kim barînun birlilige (birliliğine) ve musanun kitabine ehtikat iderler ve inanurlar idi anlardan gayri ademler kim yeryüzündeki var idi Al(l)aha ihtikat idemezler idi belki mahlukine taparlar idi but bigi ay bigi gün kibi ço(k) ta(n)riye taparlar idi bir geriçek ta(n)riye tapmazlar idi şeytan ma(g)latası ile nefi(s)leri heva(s)ına uyarlar idi Al(l)ah emrine imtisâl idup musa kitabine inanmaslar idi.
AHMET II. İtikadımız şunun üzerindedir. Yaratıcı, mantık ile ilm ile ve kudret ile âlemi yarattı ve hem kendinin en güzel irade ve sevgisi olan Cebrail ile selam eder ve hem kaldırır ve hareket eder, âlem içinde her şeyi Allah eder kendi huyuna göre ve dahi ona çok inanırız kim o vakitte kim mübarek ve yüce Allah istedi, kendinin yüce şefkati dursun diye âdemlere şeytanın ettiklerinden ve putperestlikten zira kim yaratıcının birliğine ve Musa'nın kitabına inanırlardı, onlardan gayri âdemler kim yeryüzünde vardı Allaha inanmazlardı belki yarattığına taparlardı, put gibi ay gibi güneş gibi çok tanrıya taparlardı, bir olan gerçek tanrıya tapmazlardı, şeytanın kandırması ile nefislerinin isteklerine uyarlardı, Allah emrine uyup Musa kitabına inanmazlardı.

Hactenus, quintum caput.
5. bölüm:[183]
AHMETES.
Anunutzin atemſure tinté nut culeber uchi cutzile|| bunari irſiat ecleti bunta ho turi nutcu
Anun üçin adem suretinde nutkule ve ruhi kudsile bunarı irşat eyledi bunda ötürü nutku
bari atem ſure || tinkis pheletin atem kimbi atemleri lemuſachimbet eten || utculebé ilmile

[181] GP'de (1866) neusleri chabasiné (s. 339) şeklinde yazılmıştır.
[182] Hem Dinçer (2011, s. 181) hem Tekin (1997, s. 92) "kadirdür" şeklinde okumuştur.
[183] Bu bölümde PG (1866) eserini daha çok kullandık. Diğer eser TG (1851)'de okuma güçlüğü olan sözcüklerin bu bölümde aktarılması anlaşılmayı daha da zorlaştırdığından böyle bir yol izledik. Belirtmek gerekirse farklılıkları burada göstermedik.

bari adem suretin kisfeledin adem kibi ademler ile musahimbet ede nutkule ve ilmile
alemté irſat itup phaſit ichtikat lereni || iptal eilé alachin bech tanileginé inticat eteler
alemde irşat idup fasit ihtikatlerini iptal eyle alahın vehdaniliğine ihtikat edeler
iſaggior || ſtetigi kimbi be chem atem bigi alemté amel etipu el || mile irſatini tecmil eileé
isa görstetigi kib ve hem adem bigi alemde amel edip elmile irşatini tecmil eyle(y)e
be ché eile eileti be chem a || lach nutki be cutretimbir le catir oluptze mi olemi||islachité
ve ki eyle eyledi ve hem alah nutkı ve kudretim birle kadir olup cemi alemi ıslah ide
ggenti ichtigiari uzeré zira monkin tegiltir || bir kisi tzemi alemi chac tin giana ton turé
gendi ihtiyari üzere zira münkin degildir bir kişi cemi alemi hakdın yana döndüre
eilé altigit || zin olbati ſach alemi ezel catir cagum nutcucle gker || tziki contzu mubarecté
eyle eldigiçin ol badişah alemi ezel kadir kagum nutkule gerçigi kuncu mübarekte
andi be em ol rhuchi tutſi le || chabariguni muneber eileti be gcubetletirti olkerhit || zegi
andı ve hem ol ruhi t(k)udsile havariyüni münever eyledi ve gcuvetledirdi ol geriçegi
tzemi alemé anumegitzen. Be chem alumuten co || rima ipggeritzegunmu chambeti be
cemi aleme anumeg için. Ve hem alumuden korıma(y)ıp geriçegun muhambeti ve
amirun emri me || chembetiten oturi be alemi dalaleten gcurtamactan o || turi be tachi iſa
amirun emri mehembetiden ötüri ve alemi dalaleten gcurtamaktan ötüri ve dahi isa
kimbi ggenti ichtiarijle atelic ſuretij || le oltugi gkimbiggendi ichtiarijle atelic ſuretij || le
kibi gendi ihtiyarile adelik suretiyle oldugı gimbi gendi ihtiyariyle adelik suretiyle
oltugi gkimbi olmagitzin machlucati chadreti imbarié gke || tistir megitzu eilé ichticat
oldugı gimbi olmagiçin mahlukatı hadretim bariye getiştirmegiçü eyle ihtikat
eterus bir ol bir alachi bu ut || zile ep ipni rhuchcu tuſile irſiat eileti rbabumus iſa || ggentu
ederus bir o alahi bu üçile (h)ebib(i)ni ruh kudusile irşat eyledi rabumus isa gendu
gkeritzec oltigitzi ichticat eteris Kim irſati ta || chinggeri tzectur ſagirleri tachi aſani
geriçek oldıgıçı ihtikat ederis kim irşadı dahi geriçekdur şagirleri dahi asani
rhacle anlarus || bir tachi ilmi cubetiile.
rahle anlarus bir dahi ilmi kuveti ile.

AHMETES I. Anun üçin âdem suretinde nutkule ve ruh-i kuds ile bun(l)arı irşat eyledi bunda(n) ötürü nutk- u barî âdem suretin(i) kisveledi âdem kibi âdemler ile musahimbet ede nutkule ve ilmile âlemde irşat idup fasit ihtikatlerini iptal eyle Al(l)ahın vehdaniligine ihtikat edeler isa görsettigi kibi ve hem âdem bigi âlemde amel edip elmile irşatini tekmil eyle(y)e ve hem eyle eyledi ve hem Al(l)ah nutkı ve kudreti birle kadir olup cem-i âlemi ıslah ide gendi ihtiyarı üzere zira münkin degildir bir kişi cem-i âlemi hakdın yana

döndüre eyle oldugıçin ol padişah âlemi ezel kadir kay(y)um nutkule gerçigi günc - ü[184] mübarekte andı ve hem ol ruh-ı kudsile havariyunu münev(v)er eyledi ve guv(v)etle(n)dirdi ol geriçegi cem-i âleme anumeg için. Ve hem elümüden korıma(y)ıp geriçegün muhab(b)eti ve amirun emri mehembeti(n)den ötüri ve âlemi dalalet(t)en gurta(r)maktan ötüri ve dahi isa kibi gendi ihtiyar(ı) ile ade(m)lik suretiyle oldugı gibi olmagiçin mahlûkatı hazret-i barîye yetiştürmegiçü(n) eyle ihtikat ederus bir ol Al(l)ahı bu üç ile hebibini ruh- (ı) kuds ile irşa eyledi rab(b)umus isa gendo geriçek oldugıçı(n) ihtikat ederis kim irşadı dahi geriçekdur şagir(t)leri dahi asani rahle anlarus bir dahi ilmi kuv(v)eti ile.

AHMET II. Onun için âdem suretinde mantıkla (ilahi söz, vahiy) ve ruh-i kuds (Cebrail) ile bunları irşat etti. Bundan ötürü yaratıcının mantığı âdem suretinde gizlendi. Âdem gibi âdemler ile sohbet ede, mantıkla ve ilmile âlemde irşat edip yanlış inanışlarını iptal eyle, Allahın vahdaniyetine itikat edeler, İsa'ya gösterdiği gibi ve hem âdem gibi âlemde amel edip ilmile irşadını tamamlaya. Ve hem öyle yaptı ve hem Allah mantığı ve kudreti ile yükselerek tüm âlemi ıslah ede. Kendi gücüyle zira mümkün değildir bir kişi, tüm âlemi haktan tarafa döndüre. Öyle olduğu içindir ki padişah-ı âlem ezeli, yüce, daim sözüyle gerçeği kutsal yerde söyledi ve ruh-i kuds (Cebrail) ile havarileri münevver eyledi ve kuvvetlendirdi ki gerçeği tüm âleme söylemek için. Ve hem ölümden korkmayıp gerçeğin sevgisi ve amirin emrinin büyüklüğünden ötürü ve âlemi karışıklıktan kurtarmak için ve de İsa gibi kendi iradesiyle âdemlik suretinde olduğu gibi olmak için yaratılanları hazreti Allah'a ulaştırmak için öyle itikat ederiz. Bir olan Allahı bu üç ile habibini ruh-i kuds (Cebrail) ile irşat eyledi. Rabbimiz İsa kendi gerçek olduğu için itikat ederiz kim irşadı dahi gerçektir takipçileri (öğrencileri) de daha kolay bir yolla anlarız bir de kuvvetli ilimle.

Hactenus, ſextum caput

6. bölüm:

AHMETES.

Giani ichticatumus bunun uzerindetur kim alach ‖ ſozi be atemlic anun kibi atemlic ki

[184] Dinçer (2011), kudsi şeklinde okumuştur (s. 181). Bize göre contzu yazımı doğru sayılırsa iki türlü okumak mümkündür: koncu veya kodsu (ünlüler bakımından varyantlar saklı kalmak şartıyla). Sözcüğü biz künc olarak okumayı tercih ettik. Sözcük böyle okunursa Devellioğlu'nda (1978) künc کنج (*Far.i*), 1. köşe, bucak 2. Buruşukluk 3. (*sf.*) Kanbur 4. Ev altı bodrumu (s. 639) anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün kuds olarak okunması teklifinin kuds'un yazımının her iki eserde de *cutz* şeklinde olmasından dolayı uygun görülmesi zordur.

Yani ihtikadumus bunun üzerindedur kim alah sözi ve ademlik anun kibi ademlik ki
mutkubarumus || alach ſozi ani Kisphelendi eſatur eſanun chagetitzis || maniſi atem
nutku varumus alah sözi anı kısfelendi esadur esanun hayeti cismanisi adem
chagiati be liler chagiati kibitur tachi ala || eſin be ilmi gculi meſtzisleri gcubeti ilachitur.
hayatı veliler hayati kibidur dahi ala eşin ve ilmi guli mescisler guveti ilahidur.
AHMETES I. Yani ihtikadumuz bunun üzerindedur kim al(l)ah sözi ve ademlik anun kibi ademlik ki nutk-u barîmuz al(l)ah sözi anı kısveledi İsa'dur İsa'nun hayeti cismanisi adem hayatı veliler hayatı kibidur dahi al(l)a(h) işin ve ilmi kul(l)-i mescizleri guv(v)et - i ilahidur.
AHMET II. Yani itikadımız bunun üzerindedir kim Allah sözü ve âdemlik onun gibi âdemlik ki yaratanın sözü, Allah sözü onu sakladı (ki o) İsa oldu. İsa'nın hayat-ı cismanisi (görünen hayatı) âdem hayatı, veliler hayatı gibidir dahi Allah, işinin ve mucizeler ilminin ilahi kuvvetidir.

Hactenus, ſeptimum caput
7. bölüm:
ACHMAT.
Giani ichticatumus bunun üzerindetur kim bir a || tem ſol tzani leten kim bir ſachsé naſir
Yani ihtikadumus bunun üzerindedur kim bir adem sol can ile ten kim bir şahse nasir
bir atem oldi || bacnichi barinun nutcutachliſi bir taraphtan be bir ta || raphtan rhuchile
bir adem oldı baknihi barinun nutku tahlisi bir taraftan ve bir taraftan ruhile
tzeſmeſi eſa ipni mergem ſureti iſa || oldi be netekim tziſmi taim atemté iki chakikatiti
cesmesi isa ibni meryem sureti isa oldı ve netekim cismi daim ademde iki hakikat idi
er || btiri alacheti chakikatli chaikatile bir biriden acrijti ne || chod ol nutcu ilachi tzeſeti
(h)er biri alah edi hakikatli hakikat ile birbiriden akriyti ne hod ol nutku ilahi cesedi
iſa oindi anaſir kimbi be || ne chod tzan oldi be nechod iſanin kani be tzani nut || k
isa olındı anasır kimi ve ne hod can oldı ve ne hod isanın kanı ve canı nutk
ilachi oleti efet zaim emtzun nutcu ilachi be atem || lic be tachi erneſte kim barindetur
ilahi ol eti efet daim emçun nutku ilahi ve ademlik ve dahi (h)er neste kim barindedur
be andatur chaki || kat baritur zira kim barindé aridi tetiltur zatitur a || nu nontzin barinun
ve andadur hakikat varıdur zira kimbarinde arıdı detildur zatidur anununcın barinun
nutki tachliſiné bari terus be ina || nurus zira bu nutcu bari iſate ol tugutzun. Eſaé ta || ari
nutkı tahlisine barî deruz inanuruz zira bu nutku bari isade olduguçun. İsa(y)e taa(n)rı
be atem teſmié olundi rhuchile tzeſe || té nadar iſmi barié teſmié olundi bari nutki tachlıſi

ve adem tesmie olundı ruh ile cesede nazar ismi barie tesmie olundı bari nutkı tahlisi né nadar.

ne nazar.

ACHMAT I. Yani ihtikadumuz bunun üzerindedur kim bir âdem şol can ile ten kim bir şahse nasir[185] bir âdem oldı biaynihi barînun nutku tahlisi bir taraftan ve bir taraftan ruh ile cesmesi isa ibni meryem sureti isa oldı ve netekim cismi daim âdemde iki hakikat idi her biri allah idi hakikatli hakikat ile birbirinden ayrıydı ne hod ol nutku ilahi cesedi isa olındı anasır kimi ve ne hod can oldı ve ne hod isanın kanı ve canı nutk(u) ilahi oledi evet daim (h)emçun nutku ilahi ve âdemlik ve dahi her neste kim barîndedur ve andadur hakikat baridur zira kim barinde ârızî dedildür zatidür anunçın barînun nutkı tahlisine barî deruz inanuruz zira bu nutku barî İsa'de olduguçun. İsaye taanrı ve âdem tesmiye olundı ruh ile cesede nazar ism-i barîye tesmiye olundı barî nutkı tahlisine nazar.

ACHMAT II. Yani itikadımız bunun üzerindedir kim bir âdem şol canı ile ten kim bir şahsa nasri bir âdem oldu aynı şekilde yaratıcının kurtarıcı sözü bir taraftan ve bir taraftan ruh ile cismi İsa meryem oglu suretinde İsa oldu ve nitekim cismi daim âdemde iki hakikat idi her biri Allah idi hakikatli hakikat ile birbirinden ayrı idi ne kendi ki ilahi söz cesedi İsa olundu unsurlar gibi ve ne kendi can oldu ve ne kendi İsanın kanı ve canı oldu. Evet, daim böyledir, ilahi söz ve âdemlik ve de her nesne ki yaratıcıdandır ve ondandır hakikat yaratıcıdır zira ki yaratıcıda gelip geçici değildir asıldır. Onun için yaratıcının kurtarıcı sözüne yaradan deriz inanırız zira bu yaratıcının sözü İsa'da olduğu için. İsa'ya tanrı ve âdem ismi verildi ruh ile bedeni simgeler. Yaratıcının ismine yaratıcı dendi ki onun kurtarıcı sözünü simgeler.

Hactenus, octaum caput

8. bölüm: ACHMAT

Giani ichticatumu bunun uzerindetur kim nutki || bari eſaeti be tutiateiti be gkiuteiti be

Yani ihtikadumus bunun üzerindedur kim nutkı bari İsa idi ve dütyade idi ve giute idi ve

gertecti be || bariteiti be bari ataſindaiti zira utcu bari lame || kiandur netekim bunun

yerde idi ve baride idi ve bari atasında idi zira (n)utku bari lamekiandur netekim bunun

togurun bari lamekiandur cu || treti tachi liamekiādur ila bu catar baritur kim barindé

dogurun bari lamekiandur kudreti dahi lamekiandur ila bu kadar baridur kim barinde

[185] Dinçer (2011), nazir olarak okumuştur. Bağlam bakımından bizce nasîr uygun görülmektedir. Devellioğlu (1978) nasrî sözcüğüne "Allah yardımı ile üstünlük ve ülke almakla ilgili" (s. 967) anlamını vermektedir.

airizitze che || tiletur.

ayrızıcı cehtiledur.

ACHMAT I. Yani ihtikadumuz bunun üzerindedur kim nutku barî İsa idi ve dünyade idi ve güde idi ve yerde idi ve barîde idi ve barî atasında idi zira nutku barî la-mekandur netekim bunun doguran barî la-mekandur kudreti dahi la-mekandur illa bu kadar barîdür kim barînde ayrıcı ceht iledür.[186]

ACHMAT II. Yani itikadımız bunun üzerinedir ki yaratıcı sözü İsa idi ve dünyada idi ve gökte idi ve yerde idi ve yaratıcıda idi ve yaratıcı atasında idi zira yaratıcı nutku mekânsızdır nitekim bunu doğuran yaratıcı mekânsızdır kudreti de mekânsızdır. Kesinlikle böyle bir yaratıcıdır ki (bu) yaratıcının ayırıcı yönüdür.

Hactenus, nonum caput

9. bölüm: ACHMAT

Giani ichticatumus bunun uzerindetur kim ſo || faiti kimbari keamali Chilmin ten be

Yani ihtikadumus bunun üzerindedur kim şo va(k)iti kim bari keamali hilminden ve

baxaiſinde ma || hlocunden biriné ara ité bu araten gkendi itzi nozā || gkelimes belki

bakşaişinde mahlukunden birine ara[187]*idi bu araden gendi için nosa(n) gelimes belki*

tachi keamal buler zira kim machlu || cundagi keamalten gkendi adameti dachir olur

dahi keamel buler zira kim mahlukundagi keamelden gendi azameti zahir olur

ol || mictar alachun ilmi be keamali dachir olur be tachi || bununtzun kim alachun ſeu

ol miktar alahun ilmi ve keamali zahir olur ve dahi bununçun kim alahun şeukatini

be mechembe || ti atemleré be gairi atemleré gkionder tu gunden || tachi Zichiaté olndi

ve mehembeti ademlere ve gayri ademlere gönderdugunden dahi zihiade ol(u)ndı

ol mutki bari tzemi gkeamalii || le eſae keltigitzun bundan ondun gkelebbegam || berleré

ol nutku barî cemi keamali ile isa(y)e keldigiçun bundan öndün geleb begamberlere

alecatri meratic gkeltigidé Chaſil olandan || eſae melitzes machlucundé ſefcatulach be

ali kadri meratik geltigi(n)de hasıl olandan isa(y)e melicez mahlukunde şevkatulah ve

mechem || betulach tachi ziaté olndi.

mehembetulah dahi ziyade ol(u)ndı.

---

[186] Dinçer (2011)'de cümlenin devamında "İsa'da ayrıksı ve alemde ayrıksı cihetledür. (s. 182) ibaresi bulunmaktadır. İki nüshada da bu ifade görülmemiştir.

[187] Dinçer (2011) "ata" (s. 182) şeklinde okumuştur. Her iki nüshada da *ara* şeklindedir. Devellioğlu (1978) arâ maddesinde (*Ar.i.*) 1.Mıntıka, bölge 2. Komşuluk 3. Avlu 4. Çıplaklık 5. Geniş, çıplak arazi (s. 44) karşılıklarını vermiştir. Bağlama uygun olduğunu düşündüğümüzden sözcüğü biz de *arâ* olarak değerlendirdik.

ACHMAT I. Yani ihtikadumuz bunun üzerindedur kim şo va(k)iti kim barî kemal-i hilminden ve bahşayişinde(n) mahlukunden birine arâ idi bu arâden gendi için no(k)sa(n) gelimez belki dahi kemal buler zira kim mahlukundagi kemalden gendi azameti zahir olur ol miktar alahun ilmi ve kemali zahir olur ve dahi bununçun kim alahun şevkatini ve mehembeti âdemlere ve gayri âdemlere gönderdugunden dahi ziyade olundı ol nutku barî cem-i kemali ile isaye geldigiçun bundan öndün geleb begamberlere ali kadri meratik(b) geldiginde hâsıl olandan isaye meliçez[188] mahlukunde şevkatullah ve mehembetullah dahi ziyade olundı.

ACHMAT II. Yani itikadımız bunun üzerinedir ki şu an ki yaratıcı iyilik ve yüceliğinde yarattıklarından birine bir mekân idi. Bu mekândan kendi için eksiklik gelmez belki de kemal bulur zira ki yarattıklarındaki kemalden kendi büyüklüğü görülür. O miktar Allahın ilmi ve kemali görünür ve de bunun için ki Allahın şefkatini ve muhabbetini âdemlere ve gayri âdemlere gönderdiğinden de arttı. O yaratıcı sözü tüm değeriyle İsa'ya geldiği için bundan önce gelen peygamberlere yüksek değerde rütbeler geldiğinde hâsıl olandan İsa'ya sıra geldiğinde yaratılanda şefkatullah ve muhabbetullah daha da arttı.

Hactenus, decimum caput

10. bölüm: ACHMAT

Giani ichticatumus bunun uzerindetu eſa tzar ‖mich olndi be ulnz gkendi ichtiariile tzoc

Yani ihtikadumus bunun üzerindedur isa çarmıh olundı ve uldı gendi ihtiyari ile çok

turli ‖ phaitelerten oturi iſi bunar atemligé nadatur giani ‖ barinu ſozi ne tzurmile olur be

türli faidelerden öturu işi bunar ademlige nazadur yani barinu sözi ne curmile olur ve

ne gkiru chagiat bu ‖ lur ebetgken tu echgiai mebat iti che gkedu kıspheleti gitziſmi

ne girü hayat bulur ebet gendu ehyayı mevat idi he(m) gedu kısfeledigi cismi

ichgia etigi kibi be chem geuruchagiat bultuctaſo ‖ ra gkogé ſoutecleti gkeri geré enup

ihya et(t)iği kibi ve hem gerü hayat buldukta sora göge sout eyledi geri yere enup

chakim hoſargkerec.

hakim osar gerek.

ACHMAT I. Yani ihtikadumuz bunun üzerindedur isa çarmıh olundı ve öldi gendi ihtiyari ile çok türlü faidelerden ötürü işi bun(l)ar ademlige nazardur yani barînu(n) sözi ne cürm ile olur ve ne girü hayat bulur ebet gendu ehyayı mevat idi hem ge(n)du kısveledigi cismi ihya ettigi kibi ve hem gerü hayat buldukta(n) so(n)ra göge suut eyledi geri yere enup

[188] Dinçer (2011) "gelicek" şeklinde değerlendirmiştir. Bizce sözcüğün yanlış yazıldığı görüşü ispata muhtaç bir görüştür. Bu yüzden başka türden okuyuşların da olabileceğini belirtmek isteriz.

hakim o(l)sar gerek.

ACHMAT II. Yani itikadımız bunun üzerinedir. İsa çarmıh olundu ve öldü kendi iradesiyle. Çok çeşitli faydalardan ötürü işi, bunlar âdemliğe göredir yani yaratıcının sözü ne cürm ile olur ve ne geri hayat bulur edediyen. Kendi diriltendi hem kendi kisvelediği cismi dirilttiği gibi ve hem geri hayat bulduktan sonra göğe yükseldi. Geri yere inip hâkim olacaktır.

Hactenus, unadecimum caput

11. bölüm:

ACHMAT.

Giani ichticatimus bunun uzerindetur || kim atemlerun rhuchi olmes zira anlarun tenleri

Yani ihtikadumus bunu üzerindedur kim ademlerun ruhı ölmes zira anlarun tenleri

gkeri || chogiat buliſatur chogiati ebentiile zachmetzus mu || neber chafif. gimeten

geri hoyat bulısadur hoyatı ebendi ile zahmetzus muneber hafif. yimeden

itzimeten beri olachar be gkiſ || pbeten philtzumle neuſani arzulerter beri olalar ſol ||

içimeden beri olahar ve kispeten filcümle neusani arzulerdir beri olalar şol

erbach kim chairi ameler gkilmiſariti be ichticatleriti || chalel olmamiſiti anlartzeneté

ervah kim hayrı ameler gilmişar iti ve ihtikatler idi halel olmamış idi anlar cenete

gkirelir ſunar kim gcu || nach iſteti be gcunachlarindé muſir oltilar iſrari uſtré || gkentiler

girelir şunar kim gunah işteti ve gunahlarinde musir oldılar israrı üstre gendiler

anarma teni olalar tzenetmi ondé be tze || chenem gerté be ueliler oltur kim buntan tacliti

anar mateni olalar cenet mi onde ve cehenem yerde ve veliler oltur kim bundan taklit

lebil || ticleri eſrarulachi anda moagené gkioreler.

ile bildikleri esrarulahı anda muayeni göreler.

ACHMAT I. Yani ihtikadumuz bunun üzerindedur kim ademlerun ruhı ölmes zira anlarun tenleri geri hayat bulısadur hayatı ebedi ile zahmetsuz münev(v)er hafif. yimeden içimeden beri olahar ve kispeten bil - cümle nefsani arzulerdir beri olalar şol ervah kim hayri ame(l)ler gılmış(l)ar idi ihtikatlar idi halel olmamış idi anlar cen(n)nete girelir şun(l)ar kim günah işledi ve günahlarinde musir oldılar ısrarı üstre gendiler an(l)ar mateni olalar cen(n)et mionde[189] ve cehen(n)em yerde ve veliler oldur kim bundan taklit ile bildikleri esrarul(l)ahı anda muayeni göreler.

[189] Dinçer (2011), "gökte" olarak okumuştur (s. 183). Bağlama uygun görülse de gök için 8. bölümde *gkiute* yazılışını giute ~ güde "gökte" olarak okumuştuk. Bu bölümdeki yazım, mi ondé ~miondé şeklindedir. Yakınlık kurmak zor göründüğünden ve doğru bir anlam vermenin zorluğundan biz de bu şerhimizle beraber "gök" şeklinde kullandık.

ACHMAT II. Yani itikadımız bunun üzerinedir ki âdemlerin ruhu ölmez. Zira onların tenleri geri hayat bulacaktır. Sonsuz hayat ile zahmetsiz, nurlu, hafif. Yemeden, içmeden uzak olacaklar ve gizlenmiş tüm nefsani arzulardan uzak olacaklar. Bu ruhlar ki hayırlı işler kılmışlardı, inançlıydı, halel olmamışdı. Onlar cennete girecekler. Şunlar ki günah işledi ve günahlarında ısrarcı oldular ve ısrar yüzünden kendileri, onlar yerde olacaklar. Cennet gökte cehennem yerde. Ve veliler ki burada taklit ile bildikleri Esrarullahın orada gerçeğini görecekler.

Hactenus, duodecimum caput
12. bölüm:
ACHMA.
Giani nutki bari tzeſeti eſac kiſphileti || giné chekimer netur tigiu iſtiphthar olonurſa
Yani nutkı bari ceseti esa kısfiletigine hekimer netur tiyu istifhar olonursa
|| zua be chatiris oltzoa plerten gairi getitur lichon || tzer himisfaru turkim butinin
mihkem zuabe hatiriz ol coaplerden gayri yeti türli honcerimiz farutur kim bu tinin
chakicatise ſachitu.
hakikatise şahitu.
ACHMA I. Yani nutk-ı barî ceseti İsa kısvelet(t)igine hekimet nedur diyu istifsâr olonursa mihkem zuabe kadiriz ol cuaplerden gayri yeti türli hu(c)cetimiz varudur kim bu dinin hakikati ise şahiti.
ACHMA II. Yani yaratıcı sözü, cesedi İsa (şeklinde) gizlediğine hikmet nedir diye soru sorulursa kuvvetli bir cevaba sahibiz. Cevaplardan gayrı yedi türlü kanıtımız vardır ki bu dinin hakikati ise şahididir.

Hactenus, decimum tertium caput
13. bölüm:
ACH.
Giani euelki chontzer oltur kibeni lſrail Cabumi || begaberleri kim biſte anlari taſticlerus
Yani evelki honcer oldur ki beni israil kavumi begaberleri kim biz de anları tastikleruz
eſai tzin erne || kim isleti be gketié naki[190] oltigun tzamicſî titiler be ſa || gitleri kim
esa için er ne kim işledi ve gedie naki oltıgun camisi didiler ve sagitleri kim
chabari gundur anlar ieletigin be ulara ua || ké olanin uli ta dimatile eſain menagibin
havariyündür anlar ieledigin ve ulara vaki olanın ulı tazimat ile esa(n)ın menagıbın

[190] PG (1866) faki şeklinde yazılmıştır (s.347).

birti tigumer || kibi ſachatit kı(i)ltilar ſachatetleri keritzegitigin ı(i)phsti || phthar olurnurſa
virdi digümer[191] *kibi şahatit kıldılar şahatetleri geriçeg itigin ifstifhar olunursa*
tzuabé catirk.
cuabe kadir(i)k.
ACH I. Yani ev(v)elki hu(c)cet oldur ki ben-i İsrail kavumi pega(m)berleri kim biz de anları tastikleruz İsa için (h)er ne kim işledi ve ge(n)di(n)e vaki oldıgun cemisi didiler ve sagi(r)tleri kim havariy(y)undur anlar eyledigin ve u(n)lara vaki olanın ulı tazimat ile esa(n)ın managıbın bir didigüler(i) şahatit kıldılar şahadetleri geriçeg et(t)igin istifsâr olunursa cuabe kadirik.
ACH II. Yani evvelki delil odur ki İsrail oğulları kavminin peygemberleri ki biz de onları tasdikleriz İsa için her ne kim işledi ve kendine vaki oldugunun hepsini dediler. Öğrencileri ki havarilerdir, onlar yapılanın ve onlara vaki olanın büyük bir saygıyla İsa'nın menakıblarının aynısını dediklerine şahitlik ettiler. Şahitlikleri gerçek ettiğinin (olup olmadığının) sorusu sorulursa cevaba sahibiz.

Hactenus, decimum quartum caput
14. bölüm:
ACHMA.
Giani ikintzi chontzer ol turkim ne ca || tar tinumize mutalic kitaplarumus uariſa piri
Yani ikinci honcer oldur kim ne kadar dinumize mutalik kitaplarumuz varisa biri
piriné || muchaliph tegiul zira kim machasdari biriti kim ba || riiti eger oclé almaraiti
birine muhalif degül zira kim mahazdarı bir idi kim bari idi eger ökle almara idi
piri piriné muchaliph o || laiti.
biri birine muhalif ola idi.
ACHMA I. Yani ikinci hu(c)cet oldur kim ne kadar dinumize mut(e)al(l)ik kitaplarumuz varısa biri birine muhalif degül zira kim mehaz(l)arı bir idi kim barî idi eger ökle alma(y)a idi biri birine muhalif ola idi.
ACHMA II. Yani ikinci delil odur ki ne kadar dinimize ait kitaplarımız varsa birbirine karşıt değil zira ki kaynakları aynıydı ki (o) yaratandı. Eğer öyle olmasaydı birbirine

[191] Bu sözcüğün okunuşu Dinçer (2011), "biz didüğümüz" şeklindedir (s. 183). Anlaşılan "bir" yazımı "biz" şeklinde okunmuştur. Diğer bölümlerde de bir yazımı biz şeklinde okunmuştur. Bu okuyuşun geçerli bir sebebi olmalıdır. Ancak yanlış yazım bir gerekçe olarak düşünülebilirse de daha geçerli bir izah bulunmalıdır. Biz bu okuyuşa tutarlı olmak bakımından sözcüğü gördüğümüz gibi yazarak (virdi digümer okunuşu *bir didigüler*) yanıt bulmaya çalıştık. Anlam bakımından da benzer bir tutarlılık kurmak zor görülmektedir.

karşıt olurlardı.

Hactenus, decimum quintum caput

15. bölüm:

ACHMA.

Giani utzintzi chonzer oltur kim iſi|| bu tim gini be atzep tineri rhabet be mechabet birile

Yani üçinci honcer oldur kim işibu tim yini ve aceb tin eti rabet ve mehabet birile

ol || but beresler be ateſibere sler erger te cabule eiletiler || tzoc zachimet be tzoc meſikat

ol butberesler ve ateşiberesler (h)er yerde kabule eylediler çok zahmet ve çok meşikat

tzingiben chaman tza || chileri bu tine iman gkendi mertibelki alimleri be ac || lileri

çingiben haman cahileri bu dine iman gendi merti belki alimleri ve aklileri

tachigecrek ichticat eiletiler bununle ol batil tin || phaſit oldi.

dahi yekrek ihtikat eylediler bununle ol batil din fasit oldı.

ACHMA I. Yani üçinci hu(c)cet oldur kim işibu din yini ve aceb din idi ra(ğ)bet ve mehab(b)et birle ol butberes(t)ler ve ateşiberes(t)ler (h)er yerde kabul eylediler çok zahmet ve çok meşik(k)at çingiben haman cahil(l)eri bu dine iman gedimerti belki âlimleri ve aklîleri dahi yegrek ihtikat eylediler bununle ol batil din fasit oldı.

ACHMA II. Yani üçüncü delil odur ki işbu din yeni ve bilinmez bir din idi. Rağbet ve muhabbetle o putperestler ve ateşperestler her yerde kabul eylediler. Çok zahmet ve çok meşakkat omuzladılar. Hemen cahilleri bu dine, iman getirmedi. Belki âlimleri ve akıllıları da çok itikat ettiler. Bununla o batıl din kötü oldu.

Hactenus, decimum ſextum caput[192]

16. bölüm:

ACHMA.

Tortin tzichontzer oltur bu tin itzin || de be tzitchthen mulaliph neste giocotur muptadai

Dördinci honcer oltur bu din içinde vecihten mulalif neste yokodur müptedei

nef || ſani tegiltur muptadai rhuchanitur bir taric mustakimi || iturkim chlerimizi

nefsani degildur müptedei ruhanidur bir tarik mustakimidur kim hlerimizi

mechebetulach be chagiat ebetiginé || iltur.

mehebetulah ve hayat ebediyine iltur.

ACHMA I. Dördinci hu(c)cet oldur bu din içinde vecihten mu(h)alif nesne yokudur

[192] Bu bölümün sayısı yanlış yazılmıştır. *Hactenus, ſextum decimum caput* şeklindedir, düzelterek vermeyi uygun gördük.

mübtedei nefsani degildur müptedei ruhanidur bir tarik (-i) müstakimdur kim (ru)hlerimizi mehebetul(l)ah ve hayat (-ı) ebediyine iltur.
ACHMA II. Dördüncü delil odur ki bu din içinde bir bakıma muhalif nesne yoktur. Yeni olan nefsani değildir. Yeni olan ruhanidir. Bir doğru yoldur ki ruhlarımızı muhabbetullah ve sonsuz hayata iletir.

Hactenus, decimum ſeptimum caput
17. bölüm:
Ach.
Giani beſintzi chontzer ochtur kim ſular || kim iſi butini cabul kiltilar bunun vzeriné || *Yani beşinci honcer ohtur kim şular kim işibu dini kabul kıldılar bunun üzerine* thapit oldilar bechair amel isletiler mer || tebe Chaſil kiltilar chem tzoc mouetziler iſt || *d(z)abit oldılar ve haır amel işlediler mertebe hasıl kıldılar hem çok mueciler* latiler iſa atiila bu boilé olmaziti egar bu tin || chac olmagiagiti.
işlediler isa adı ila bu boyle olmaz idi eger bu tin hak olmayag idi.
ACH I. Yani beşinci hu(c)cet oldur kim şu(n)lar kim işbu dini kabul kıldılar bunun üzerine (s)abit oldular ve ha(y)ır amel işlediler mertebe hâsıl kıldılar hem çok muciler işlediler İsa adı ile bu böyle olmaz idi eger bu din hak din olmaya idi.
ACH II. Yani beşinci hüccet odur ki şunlar ki işbu dini kabul kıldılar. Bunun üzerine sabit oldular ve hayır amel işlediler, yükseldiler. Hem çok elem çektiler İsa adı ile. Bu böyle olmazdı eğer bu din hak din olmasaydı.

Hactenus, decimum octauum caput
18. bölüm:
Achmates.
Giani altitzit chontzé oltur er ki || miſe iſi bu tinin aletchiſiné maſtluch ola tzua || bé *Yani altıcıt honcer oltur er kim ise işibu tinin alethisine mastluh ola cuabe* Catiris.
kadiriz.
ACHMATES I. Yani altı(n)cı hu(c)cet oldur (h)er kim ise işibu dinin ale(y)hisine mastluh ola cu(v)abe kadiriz.
ACHMATES II. Yani altıncı delilimiz odur her kim ise işbu dinin aleyhine, kolay anlaşılır olan bir cevaba sahibiz.

Hactenus, decimum onu cap.

19. bölüm:

Achmat.

Giani gelitzin chontzet olturutzu || gloas on ſekis gil iſi ibu tinin iptaliné mucata || letle

Yani yelicin honcet oldur uçuyos on sekiz yıl işibu dinin iptaline mukada letle

mucharebeile mutzalé leile otza manun|| batıſachtarikim tzoc tacriabé putlaratapar ||larite

muharebe ile mucalele ile ot zamanun batısahtarı kim çok takria be putlara taparlar ide

mestluch olup iptal ité metilur belki cu || berbuldi alemta taſintiete ineger alachun rhi ||

mestluh olup iptal idemedilur belki kuver buldı alemda ta şindie tein eger alahun rizası

daſioclé olmagiagiti bilé olumasti.

ökle olmayayidi bile olumastı.

ACHMAT I. Yani ye(t)ici hu(c)cet oldur üçü yüz on sekiz yıl işbu dinin iptaline mukataletle muharebe ile mücadele ile o(l) zamanun padişahtarı kim çok ta(n)rı(y)a ve putlara taparlar idi mestluh olup iptal idemedil(u)r belki kuv(v)e(t) buldı alemde ta şindi(y)e dein eger al(l)ahun rızası ö(y)le olmaya idi bile olumastı.

ACHMAT II. Yani yedinci delil odur. Üç yüz on sekiz yıl işbu dinin iptaline katledilme ile savaş ile mücadele ile -o zamanın padişahları ki çok tanrıya ve putlara taparlardı- başarıp yokedemediler. Belki kuvvet buldu âlemde. Şimdiye kadar eger Allahın rızası öyle olmasaydı böyle olmazdı.

Hactenus, deo iuuante, etia viceſimu cap.

20. bölüm:

Achmat.

Giani eilé tiris birtinibus babindé ichtiſar itipen.

Yani eyle diriz bir dinimüz babında ihtisar idiben.

Temet tamam olati.

Temet tamam oladı.

ACHMAT I. Yani eyle diriz bir dinimüz babında ihtisar idiben. Temet tamam oladı.

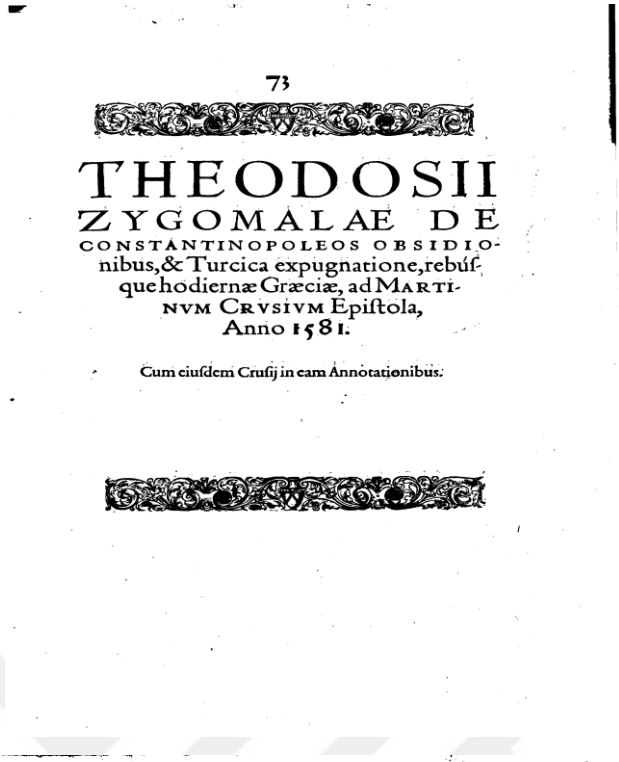
ACHMAT II. Yani böyle söyleriz. Bir dinimiz hakkında sözü kısaltarak. Temmet, tamam oldu.

Tablo 8
Turcograeciae'daki (TG) Türkçe İçin Kullanılan Grek Harflerinin Latin Harfli Karşılıkları

Grek	**Latin**
α	a
β, μπ	b
τζ	c, ç
δ	d
ε,ὲ	e
φ	ph,f
ɣ	g, ğ
χ	ch
ί, ϊ, ή	ı, i
κ	k
λ	l
μ	m
ν	n
Ο	o
ρ	r
σ, ς	s
τ	t
ʏ	u
Γ, η	y
ξ	z

Tablo 9
Turcograeciae'daki (TG) Latin Harflerinin Günümüz Türkçesi İçin Kullanılan Latin Harfli Karşılıkları

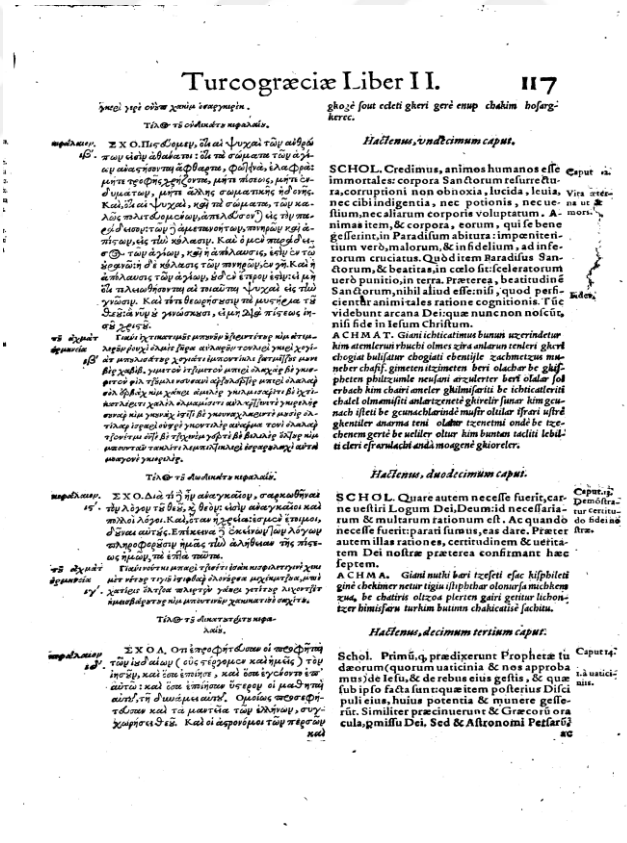
Latin Harfleri *(TG'ye göre)*	**Günümüzde Kullanılan Latin Harfleri**
a	a
b	b
tz /c'	c / ç
d /t(h)	d
e / é	e
ph	f
g /gi	y
ch / th	h
i/e	ı / i
c / k	k
l	l
m	m
n	n
o / ö	o
p	p
r	r
ſ	s
t, th	t
u	u / ü
b / v	u / v
g	y
z	z

73

THEODOSII ZYGOMALAE DE CONSTANTINOPOLEOS OBSIDIONIBUS, & Turcica expugnatione, rebúsque hodiernæ Græciæ, ad MARTINVM CRVSIVM Epistola, Anno 1581.

Cum eiusdem Crusij in eam Annotationibus.

Turcograeciæ Liber II. 117

Hactenus, undecimum caput.

SCHOL. Credimus, animos humanos esse immortales: corpora Sanctorum resurrectura, corruptioni non obnoxia, lucida, leuia, nec cibi indigentia, nec potionis, nec uestium, nec aliarum corporis voluptatum. Animas item, & corpora, eorum, qui se bene gesserint, in Paradisum abitura: impœnitentium verò, malorum, & infidelium, ad inferorum cruciatus. Quòd item Paradisus Sanctorum, & beatitas, in cœlo sit: sceleratorum uerò punitio, in terra. Præterea, beatitudinē Sanctorum, nihil aliud esse: nisi, quod perficient animi tales ratione cognitionis. Tūc videbunt arcana Dei: quæ nunc non noscūt, nisi fide in Iesum Christum.

Vita æterna ut & mors.

Eiden.

ACHMAT. *Giani ichticatimus bunun uzerindetur him atemlerun thachi olmes ezra anlarun tenleri ghevē chogiat bulisatur chogiati ebentijle zachmetzus muneber chasif. gimeten itzimeten beri olacher be ghiſpheten phiizumle neusani arzulerler berī olalar sol erbach him chatri ameler ghiimusaritz be ichticatlerritt chalel olmamisti anlarizgeneté ghiretin sanar him gcunach isteti be gcunachlarindé musir olsilar ifrari ustrē ghentiler anarma teni olatur tzenetmi ondé be tzechenem gerté be uelier oltur him buntan taclisti lebiti cleri efrarulachi andā mougené ghioreler.*

Hactenus, duodecimum caput.

Caput. 13. Demōstratur veritudo fidei nostræ.

SCHOL. Quare autem necesse fuerit, carne uestiri Logum Dei, Deum: id necessarium & multarum rationum est. Ac quando necesse fuerit: parati sumus, eas dare. Præter autem illas rationes, certitudinem & ueritatem Dei nostræ præterea confirmant hæc septem.

ACHMA. *Giani nuthi bari tzefeti efac kilpbiteti ginē chekimer netur tigiu ilipbthar olonurſa machhemtgnē, be chatirit olizca pierten gairi gentur lichontzer himisſaru turkim butunn chalicatisē ſachitu.*

Hactenus, decimum tertium caput.

Caput 14. Iā uaticinatus.

Schol. Primū, prædixerunt Prophetæ tū deorum (quorum uaticinia & nos approbamus) de Iesu, & de rebus eius gestis, & quæ sub ipso facta sunt: quæ item posterius Discipuli eius, huius potentia & munere gesserūt. Similiter præcinuerunt & Græcorū oracula, ꝑmissu Dei. Sed & Astronomi Persarū &c

Şekil 4. Martin Crusius, *Turcograeciae* (1581) adlı eserinden [Kopya kapak ve 117. sayfa]

3.3.1.5. Hieronymus Megiser'in Institutionum Linguae Turcicae, Libri Quatuor Quorum Adlı Eseri (1612)

Eserin bizdeki baskısının[193] giriş bölümünde krallığı simgeleyen kalkan üzerindeki aslan ve kartal figürlerinin yer aldığı resmin altında şu ifadeler görülmektedir: LUDWIG BARTHOLOMÆ Edler Herr von HERTTENSTEIN des H.R.R. Ritter, Comes Paltinus Caeſare der Freÿen Reich a Stadt Augſparg Raths Conſulent u Syndicus, auch dero ſelben Deputatus zu denen Reichs Creyſs und Münz Conventen, etc. Resim çerçevesinin altında ise "Jakob Andreas Fridrich del. Soufas. at acc. a.v." yazısı zorla seçilmektedir. Eserde sayfa sayıları kullanılmamıştır. Biten sayfanın sağ alt kenarında sonraki sayfanın ilk sözcüğü yer almaktadır. Okur bu yolla sırayı kaybetmemektedir. Eserin adının yer aldığı sayfa altında dört ana bölüm başlığı sıralanır ve hemen altında "HIEROYMO MEGISERO, P. Co. Cæſ. Sereniſſimi Saxoniæ Electroris Hiſtorico. Cum Gratia, Privilegio Cæſareo, Saxonico. Anno cIↃ. IↃC. XII." (Megiserin ayrıcalıklı bir İmparatorluk tarihçisi olduğu bildirilmektedir.) yazılmıştır.

Türk Dilinin İlkeleri, dört bölümden meydana gelir: Birinci bölümde, Türkçe gramere giriş, Türk - Arap harfleri yazım kuralları ikinci bölümde, Türkçe gramer kuralları ve Türkçenin etimolojisi yer alır. "On dört baptan olma bu bölümün ayrıntıları şunlardır: 1. İsimlerin çekimi, 2. Sıfatların deneştirilme dereceleri, 3. İsim türetimi, 4. Sayı adları, 5. Zamirler, 6. Fiil, 7. Fiillerin çekimi, 8. Edilgen (passivum) fiiller, 9. Fiil türetimi üzerine notlar, 10. Ortaçlar (participium), 11. Zarflar, 12. Edat veya son - takılar, 13. Bağlaçlar, 14. Ünlemler" (Dilâçar, 1970, s. 204). Üçüncü bölümde, Türkçede çeşitli

[193] Eserin bir kopyası daha bulunur. Bu kopya, nadir olarak basılmış bir şekilde Carintyen (Sloven dilinde yerel bir ağız) asilzade Hector von Ernau'ya adanmış ve aynı zamanda Megiser'in çağdaşı Arabist Johann Melchior Mader'in el yazısıyla yazılmış notlarını da içermektedir. Bu kopyada Mader, birinci bölümü (Mader'e göre Breslau'daki hekim ve oryantalist Kirsten tarafından yazılan Arap alfabesi ve ilgili yazım özelliklerinin bulunduğu bölüm) takip eden ikinci bölümde gramerin doğru olup olmadığını tartışır. Üçüncü bölüm, Rab'bin Duası, Havarilerin İkrarı, On Emir ve Yedi Sevap'ın Türkçe versiyonlarının yanı sıra Latin italik harfleriyle (Latince, İtalyanca ve Almanca çevirileri de dâhil olmak üzere) Türkçe atasözlerini içermektedir. Burada, Mader bazı durumlarda Türkçe'yi dikkatlice Osmanlıca (Arap harfleriyle) olarak yazarak göstermiş ve bazen basılmış metni düzeltmiştir. Bu bölümü izleyen boşluklarda, Mader, "Proverbia et Sententiae Turcica" nın 26 sayfaya yakın yazılmış bölümüne eklemeler (179. sayfaya kadar numaralandırma devam eder.) yapmıştır. Dördüncü ve son bölümde bir Latince - Türkçe ve bir de Türkçe - Latince sözlük bulunur. Özellikle bu son bölüm, basılı kelime listesini yeni sözcüklerle genişleten Mader'in el yazısı eklemeleriyle doludur. Bu kopyanın bir diğer özelliği Mader'in Megiser'in çalışmaları ve yazarlığı hakkında yazdığı notlardadır. Mader'e göre giriş bölümü İstanbul'da kalan ve Osmanlı mahkemelerinde çalışan Ernau tarafından yazılmıştır. Mader, bu görüşünü ilgili kopyanın başlık sayfasında Megiser'e atıfta bulunan "Authore" kelimesini daraltıp ve bunu "Descriptore" olarak düzeltmesi ile de göstermiştir. Bu konu için https://inlibris.at/en/stock/books/early-printing-up-to-1600/? mod= y& sort=za ve http://www.wikiwand. com/de/Hieronymus Megiser adresine (Kaynakçada eser iki yazarlıdır: Megiser ve Mader.) bakılabilir.

alıştırmalar yapılır ve Türk atasözleri yer alır. “Megiser gramerinin üçüncü ayrımında metin örnekleri buluruz. Bunların ilk bölümünde Hristiyanlığa ait bazı dinî metinler, İkincisinde de 220 Türkçe atasözü ve deyimi vardır. Dinî metinler şunlardır: 1. Rabbani dua (Oratio Dominica), 2. Resullerin iman ikrarı (Symbolum Apostolicum), 3. On Emir (Decalogus), 4. Yedi hayır işi (Septem Opera Misericordiae: *açı doyurmak, susamışı kandırmak, çıplağı donatmak, hastaları göre varmak, tutsaklara teselli vermek, Ölüleri gömmek, konukları konuklamak*), 5. Ellibirinci mezmur” (Dilâçar, 1970, s. 206). Dördüncü bölümde, Latince - Türkçe ve Türkçe - Latince sözlük bulunur. “Megiser gramerinin son, dördüncü, ayrımı, çift sütunlu 111 sayfalık Latince - Türkçe, Türkçe - Latince bir sözlüktür. Bölümlerden birincisinde 2460, İkincisinde de 2440 kelime buluruz. Burada toplanmış olan gereç, Türkçenin kelime hazinesinin her tabakasından alınmış olup çeşni bakımından Türkçeyi iyi temsil etmektedir” (Dilâçar, 1970, s. 208).

Eserde yer alan sözcüklerin ses değerlerini gösterdiğimiz tablo 10 şu şekildedir:

Tablo 10
Megiser Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a, e/	<a>	khartal "kartal", balli "belli", tutmega "tutmaya"
/b, v/	<b>	baluck "baluk", bardugin "varduğın", haiban "hayvan"
/k/ /k, h/ /k/	<c> <ch> <ck>	cumſchi "komşu", conuk "konuk" bacht "vakit", giunach "günah", echl "ehl" biuruck "buyruk", gertgeck "gerçek"
/ç/ /ç/	<ç> <tsch>	Harf olarak yazılmamıştır. itsch "iç", khilitsch "kılıç", tschok "çok", agatsch "agaç"
/d/	<d>	duſchek "döşek", gendu "kendi", dane "dane"
/e, ı, i/	<e>	eileme "eyleme”, senecten "sinekten, agerur "ağrır”
/f, v/	<f>	khafftan "kaftan" , ſeufer "sever", eufmek "övmek"
/g/ /c/	<g> <g>	giun "gün", gibi "gibi" nige "nice", gege "gece", gehenem "cehennem"
/h/	<h>	hoſch "hoş", hafiſ "hafız", hatſchan "haçan
/ı/ /ı/	<ı> <Ø>	Harf olarak yazılmamıştır. ayp "ay(ı)p "
/i, ı, y/ /o, ö/ /u, ü/	<i> <io> <iu>	kischi"kişi", khulbini "kulpunu", iuvvarla "yuvarla", giog "gök", khior kör", gioſum "gözüm" giül "gül", biuruck "bu(y)ruk", giunach "günah"
/y/	<j>	joll "yol", jaraschmas "yaraşmaz", ajak "ayak"
/k/ /k/	<k> <kh>	iki ~ ikhi "iki", tavek "tavuk" khim "kim", dilkhi "tilki", ugmekh "övmek"
/l/	<l>	ellung "eluŋ", olmas "olmaz", conukler "konuklar"
/m/	<m>	michrab "mihrab", musulman "müsülman"
/n/ /ŋ/	<n> <ng >	ekhin "ekin", ſanat "sanat", nitekhim "nitekim" jerung "yeruŋ", ſanga "saŋa", kharangu "karaŋu"
/o/	<o>	songra "soŋra"
/ö/	<ö>	Harf olarak yazılmamıştır.
/p/	<p>	scharap "şarap", pischmanluck "pişmanlık", pasirgian "bezirgan”

/r/	<r>	horos "horoz", hirſis "hırsız", rachmet "rahmet"
/s, z/	<s, ſ, ſſ>	ſenung "senuŋ", sina "zina", sari "sarı", ſekiſſ "sekiz", agimas "acımaz", haſine "hazine", usum "üzüm"
/ş/	<ş>	Harf olarak yazılmamıştır.
/t/ /c, ç/	<t> <tsch>	tauschan "tavşan", iatan "yatan" , tekher "teker", gumert "cömert" gutsch "güç", tschok "çok", agatsch "agaç"
/u, ü, v/	<u>	umurta "(y)umurta", duſchmen "düşman", ulgerſen "ölçersen
/ü/	<ü>	Harf olarak yazılmamıştır.
/ü, v/	<v>	vluleri " ölüleri", vgret "öğret", vuacti "vakti"
/y/	<y>	Harf olarak yazılmamıştır.
/z/ /c, ç/	<z> <zh>	tuze "tüze"(hapax) zhiplak "çıplak" (hapax)
/ks/	<x>	exigum "eksiğim"

1. BÖLÜM

Birinci bölümde Arap harflerinin yazımı ve ilgili birleşimler, alıştırmalar yer almaktadır (PDF dosya şekline göre s. 25 - 60 arası). Devam eden bölümlerde kimi zaman çelişkili kullanımlar görülse de[194] eserin kendisinde yer alan şekilde yazıya aktarmaya gayret ettik. Eserde fonetik özelliklerin değiştiği yerleri dipnotlarda göstermeye çalıştık.

Caput 6 (6. Bab)

Exercitia aliqvot Lectionis - Pronunciations Turcicæ (Uygulama alıştırmaları ve Türkçe telaffuz, PDF dosya şekline göre s. 60 - 74 arası)

Bu bölümde alıştırma için bir şiir ve atasözlerine örnekler bulunmaktadır. Aşağıda yer alan şiirin orijinalinde Arap harfli ve harekeli şekil Latin harfleri ile yazılan Türkçe metnin bir satır üstündedir. Dizenin sonlandığı yerde ise Latince çevirisi yer almaktadır. Metin bu hâliyle satırlar arası niteliğindedir. Ancak Arap harfli olan Türkçe dizeler Latin harfli Türkçenin altına yerleştirilmiştir. Karşılaştırma yapabilmek için iki metin de aslına uygun olarak verilmiştir. Şiir metninin sonunda italik harflerle metindeki ses denkliklerine uygun olarak harf çevrimi verilmiştir.

Şiir

Mufliſem ol hak katinde exigum gokdur benum.

مُفلِيسَمْ أُولْ حَقْ قَتِنْدَه اَكسُوْكُم چُقْدُر بَنُمْ

Hem garibem andan artuk kimſenem jokdur benum.

هَمْ غَرِيْبمْ اَنْدَنْ اَرْتِحقْ كِمْسَنَمْ يُقْدُرْبَنُمْ

[194] Megiser, Türkçenin seslerini yazıya aktarırken bazı problemlerle karşılaşmış olmalıdır. "Burada Türkçenin kelimeleri için, ünlü Latin şairi Ovidius'tan alınmış bir cümleyle "tınılarından dolayı neredeyse korkulması gereken kelimeler" ifadesini kullanır. Ovidius'un kullandığı bağlamdan farklı olmakla birlikte, Megiser'in böyle bir ifadeyi kullanmış olması, Türkçenin fonetiğinin kendisini bayağı uğraştırmış olduğunun dile getirilişi olabilir (Demiriş, 5-6 Kasım 2012, İstanbul, s. 130)."

Schahimung bengilaim mutbiru mugrim kuli jok.

شَاهِمُنْ بَنْجِيْ لَينْ مُتْبِرُ مُجرِمْ قُولِ يُقْ

Gun hemiſche ſeudugum achtile buiruk dur benum.

چُونْ هَمِيْ شَه سَوْدُوكُمْ احْتِلهْ بوُيْرُقْدُرْبَنُم

Sahirum abadu hoſchdur batınum viranu boſch.

صَاحِرُمْ آبَآدِ هُوشْدُرْ بَاتِينُمْ فِيرْانُ بُوشْ

Giunglumung aineſi ſinuk dunukdur benum.

كوُكْلُوْمُنْ اِينَهْ سِىْ سِنْقُ دُونُقْ دُر بَنُمْ

Ne ibadet kilurem ol halika laik olam.

نَهْ عِبَاْدَت قِيْلُرُمْ اوُلْ حَاليقَهْ لاَيِقْ اُولَم

Ne iſchum kularine hairu taſatukdur benum.

نَهْ اِيْشُومْ قُولْ لاَرِينَهْ خَيْرُو طَاْزَتْدُكْدُر بَنُمْ

Nekadar hairung aſiſſe hem jaſugum gokiſſe

نَقَدَرْ خَيْرُكْ آسِىْ سَهْ هَمْ يَازِغُمْ چُقْ اِيْ سَهْ

Ol rachimung rachmetinden, hatſchan artikdu benum.

اوُل رَاهِمُك رَحْمَتِندَنْ چَنْ[195] آرتُق دُور بَنُمْ

Ben aduden gafiliſem hafiſum haſi durur.

بَن آدُودَنْ غَافِلِيْ سَمْ حَافِزُمْ آحَاس دُرُرْ

Lutfile ſaklar beni hogem vianukdur benum.

لُطفلَه صَقلَرْ (بنى)[196] هُوجَم اُويَانوكدُر بَنُمْ

Raſikum gumertu baidur raigan beſler beni.

رَازِقُمْ جُومَرْتُو بَايْدُر رَايْ جَانْ بَسْلْر بَنِيْ

[195] Latin harfli olarak hatſchan “haçan” yazılmıştır. Arap harflide چَنْ “çan” şeklinde eksik yazım görülmektedir.

[196] Latin harflide “beni” yazımı Arap harfli olarak yazılmamıştır. Bu yüzden parantez içerisinde gösterdik.

Gergi ben derviſiſſem giunglum gioſum tokdur benum.

كَرْجيِ بَنْ دَرْفيِ زِسَمْ كُوكْلُومْ كُوزُم تُقْدور بَنُم

Gurbete duſchdum benum, bu illum … u[197] degil

غُورْبَتَهْ دُشْتُمْ بَنُمْ بُو اِيْلُومْ بُورْتُمْ دَكِلْ

Aſil biniadum batanum ilum airukdur benum.

آصِلْ بِنْيَادُومْ وَطْنُمْ اِيْلُوم آيْرِقْدُر بَنُمْ

Lametgandan geldum hoſch kondum giru gotſemgerek.

لاَمَجاَنْدَنْ كَلْدُومْ خُوشْ قُنْدُمْ كِيْرُو كُوجْسَمْ كَرَكْ

Ten kafasdur bunda ganum kuſche konukdur benum.

تَنْ قَافَاصْ دُر بُونْدَ جَانُمْ قُوشِ قُونْقدُر بَنُمْ

Kamuler ol haſrete hoſch armaganler iltegek.

قَامُوْلَرْ اُولْ خَضْرَتَهْ خُوشْ اَرْمَغَنلَرْ اِيلْتَهْ جَكْ

Hagetu ekſikluku jokliku jaſukdur benum.

حَاجَتُواَكْسُوكْلوكُونُقْ لُغُو ياَزُوقْدُر بَنُمْ

Giunglume ilham olur andanile inam olur.

كُونلُومَهْ اِلْحَامْ اُولُورْ اَندَنْ اِيْلَهْ اِنَامْ اُولُورْ

Kim ſutgin bilup gelene tapum agikdur benum.

كِمْ سُوچُون بلُوبْ كَلَنَهْ قَايُمْ آچِيقْدُر بَنُمْ

Gergi aſidur kemalumi feli muschrik degil.

كَرْچِىْ آسِيْ دُر كَمَالُمِي فَلِيْ مُشرِكْدَكِلْ

Muminem teuhidum uſre tangri danukdur benum.

مُومِنَمْ تَوهِيْدُمْ اُوزْرَه تَكْرِ دَاْنقدُر بَنُمْ

Harf Çevrimi

[197] Asıl nüshada burası alt satırda sadece “u degil” şeklindedir. Arap harfli yazımı بُوْرتُمْ دَكِل “burtum degil” şeklindedir. Bağlama uygunluk aranırsa “yurtum degil” denilebilir.

Muflisem ol hak katinde eksigüm çokdur[198] *benum*
Hem garibem andan artuk kimsenem yokdur benum.
Şahımuŋ bencileyin mutbiru[199] *mücrim kulı yok.*
Çün hemişe sevdugum ahtile buyrukdur benum[200].

Zahirum âbâd û hoşdur batınum viranu boş
Günglümün aynesi sınuk dunukdur[201] *benum.*
Ne ibadet kılurem ol halika laik olam.
Ne işum kularına hayru tazatdukdur[202] *benum.*

Ne kadar hayrun assı ise hem yazugum çok ise
Ol rahimüŋ rahmetinden, haçan artıkdur benum.
Ben aduden gafil isem hafızum (a)has(s)[203] *durur.*
Lutfile saklar beni hocem uyanukdur benum.

Razıkum cümert u baydur râygân besler beni.
Gerci ben dervizsem günglüm güzüm tokdur benum.
Gurbete düşdüm benum, bu ilum yurtum degil
Asıl binyadum vatanum ilum ayrukdur benum.

Lamekandan geldum hoş kondum giru göçsem gerek.

---

[198] Asıl metinde ⟨g⟩ harfi /c/ sesine karşılık gelmektedir. Metinde ⟨tsch⟩ yazımı ise /ç/ için kullanılır. Ancak Arap harfli yazımda چُقْدُر *çokdur* yazımı ⟨g⟩ harfinin /c, ç/ karşılığında da kullanıldığını göstermektedir. Benzer şekilde چُونْ / gun kullanımında *çün* şeklinde yazdık. Bu tür ikili durumlarda karşılaştırmalı şekilde sonuca gitmeye gayret ettik.

[199] Sözcüğün Latin harfli yazımı mutbiru, Arap harfli olansa مُتْبِرُ şeklindedir. Bu halde sözcüğün "muteber" olduğu kanaatindeyiz.

[200] Metni günümüz şekline aktarırken Latin harfli olan metnin çekimli yapılarda yanlışlıklar içerdiği görülmektedir. Örneğin; "bengilaim" sözcüğü Arap harfli aktarımda بَنْجِيْ لَينْ *bencileyin* şeklindedir. Bu tür durumlarda Arap harfli olan metni esas aldık.

[201] Sözcüğün Latin harfli yazımı dunuk, Arap harfli yazımı ise دُونُقْ şeklindedir. Donuk sözcüğüne benziyor olsa da önceki sözcüğün sınuk "kırık" olması nedeniyle bağlam gereği Derleme Sözlüğündeki şu anlamı da göz ardı edilmemelidir. "1. Donuk, mat, bulanıkça. İğdir *Çivril, *Sarayköy köyleri - Denizli, Bozan, Tokat, *Sivrihisar - Eskişehir, İğneciler *Mudurnu - Bolu, Zana *Merzifon, -Amasya,*Refahiye ve çevresi - Erzincan, *Boğazlıyan - Yozgat, *Pınarbaşı köyleri - Kayseri, *Bor - Niğde, Güzelsu *Akseki - Antalya. 2. Rengi bozuk şeyler hakkında kullanılır*: Bu pazenin rengi dunuk*. Sinop, Çalış *Haymana -Ankara" ve 3. "Güneş tutulması." Demirli *Çiçekdağı -Kırşehir (DS, 1993, s. 1604)."

[202] Sözcüğün okunuşu problemlidir. Arap harfleri ile açık bir biçimde طَأْزَتْدُكْدُر *tazatduk*dur yazılmıştır. Ancak bağlam bakımından uygunluk görülememiştir.

[203] Sözcük Latin harflide "hasi" şeklinde iken Arap harflide آحَاس "ahas" şeklindedir. Devellioğlu sözlüğünde "ahass" sözcüğü için verilen "1. Hususi, özel, 2. *zf*. Başlıca, 3. *sf*. Yakın (s. 17)" anlamları dizeye uygun düşmektedir.

Ten kafasdur bunda canum kuşı konukdur benum.
Kamuler ol hazrete hoş armaganler iltecek.
Hacetu eksiklügü yokluğu yazukdur benum.

Günlüme ilham olur andan ile inam olur.
Kim suçın bilup gelene kapum[204] *açıkdur benum.*
Gerçi assıdur kemalumi feli[205] *müşrik degil.*
Müminem tevhidum üzre tangrı danukdur benum.

Atasözleri örnekleri, şiiri takip etmektedir. Yazı özellikleri bakımından şiirle aynı düzene sahiptir. Arap harfli harekeli metin ile Latin harfli olanlar arasında değişiklikler görülür. Bu farklılıkların görüldüğü yerlerde açıklamalar yapılmıştır. Eğik yazılmış olan ve harf çevrimi yapılan bölüm Arap harfli metnin hemen altında gösterilmiştir. Ayrıca bir bölüm başlığı altında gösterilmediğinden *atasözleri örnekler* olarak adlandırılmıştır.

Atasözleri örnekler:

Haberler beglerung dumenidur.
حَبَرْلَرْ بَكْلَرِنْ دُوْمَنِ دُرْ

Haberler beglerün dümenüdür.

Herne eilerſen akilane eile ſongine naſar eile.
هَرْنَهْ اَيْلَرْسَنْ عَاِقلاَنَهْ اَيْلَهْ صُونِنَهْ نَزَرْ اَيْلَهْ

Her ne eylersen akilane eyle, soŋına nazar eyle.

Doſtile je itſch ſati paſar etma.
دُوسْتِلَهْ يَا اِيچْ صَاتِ پاَزَارْ اِيتْمَهْ

Dost ile ye iç, satı pazar etme.

Korkak paſirgian faida itmes.
قوُرقَقْ بَازِرْكَانْ فَااِدَ اِيتْمزَ

[204] Latin harfli “tapum” yazılmışken Arap harfli olarak قَاپُمْ “kapum” şeklindedir. Bağlam açısından “kapum” uygun görülmektedir.
[205] Sözcük “feli” olarak yazılmıştır. Dizeye göre “fiili” şekli olduğunu düşünmekteyiz. Buna göre şöyle yorumlanabilir: Gerçi assıdur kemalüm, fiili müşrik degil.

Korkak bazirgan fayda itmez.

Koga eſchek jorga olmas.

قُوجَهْ يِجَقْ[206] يُورْغَهْ اوُلْمَاز

Koca eşek yorga[207] *olmaz.*

Bujunki umurta jarunki taukdan jegdur.

بُوْكُوكِ بُومُورْطَهْ ژارونكى بَارِنْكِهْ طَوُقْطَنْ يَكْدُرْ

Bu(g)unki yumurta yarunki tavuktan yegdür.

Haſtaie duſchekmi ſor arſin.

حَسْطَيَهْ دُوشَكْمِيْ صُورَارْسِنْ

Hastaye düşekmi sorarsın.

Leſchker leſchſis olmas.

لَشْكَرْ لَشْ سِزْ اُولْمازْ

Leşker leşsiz olmaz.

Arif olana bir giul jeter.

عَارِفْ اُلاَنَهْ بَرْ كُولْ يَتَرْ

Arif olana bir gül yeter.

Aſchkiare duſchmen jegdur gisli doſten.

آشِكَارهْ دُوشْمَانْ يَكْدُرْ كِزِل دوُسْتَنْ

Aşikâre düşman yegdür gizli dosten.

---

[206] Latin harfli olarak “eſchek” yazılı iken Arap harfleri ile يِجَقْ “yicek ~icek” yazılmıştır. Bize göre yazımda bir karışıklık olmuştur. Latin harfli olanın aynen geçirilmeye çalışılmasından dolayı *eşek ~işek* yerine *icek* yazılmıştır.

[207] Yorga sözcüğü için Derleme Sözlüğü (1993), 11.ciltte (U-Z) şu karşılıkları vermiştir. 1.“Atlarda, rahvana yakın bir yürüyüş biçimi, yumuşak rahvan. İshaklı *Bolvadin, Bayat *Emirdağ - Afyon, *Eğridir köyleri - Isparta, Gelenbe, *Kırkağaç - Manisa - Bursa, Üçüyük *Altıntaş - Kütahya, Tokat - Eskişehir, *Kandıra - Kocaeli, *Sungurlu - Çorum - Samsun, *Taşova köyleri - Amasya, Trabzon, *Şavşat - Artvin, - Kars ve ilçeleri, - Van, *Ağın - Elâzığ, Gündüzbey, Malatya, *Koyulhisar - Sivas, Köşker - Kırşehir, - Niğde, *Mut ve köyleri - İçel, Sultaniye - Konya, Nebiler *Serik, Antalya, Döğüşbelen - Muğla ” ve 2. “Bir yıllık piliç. *Gelibolu - Çanakkale (s. 4298).” karşılıkları verilmiştir. Yazarın arkaik sayılabilecek bu türden ağızlarda yaşayan sözcüklere yer vermesi izaha muhtaçtır.

At binanung kilitſch kuſchananüng.

اَتْ بِنَانُكْ قِلِچْ قُوشَانانِنْ

At binenuŋ kılıç kuşananuŋ.

Eſchek maimonlar araſinde neilerſen.

اَشَكْ مَايمُونلَرْ اَرَسَندَهْ نَيْلرْسِنْ

Eşek maymunlar arasında neylersin.

Kuru janinda jaſchda janar.

قُورُوْ يانِنْدَهْ يَاشْتَهْ يَنَرْ

Kuru yanında yaşda yanar.

Ne ulgile ulgerſen ol ulgile alurſin.

نَهْ اوُلْ چِيْلَهْ اوُلْ چَرْسَنْ

Ne ülçi ile ülçersen ol ülçü ile alursın.

Efel gioriſch andan biliſch.

اَوّلْ كُورِشْ اَنْدَنْ بِلِشْ

Evvel görüş andan biliş.

Adem tetbir eder alachtala tactür eder.

آدَمْ تَتْبِيرْ ايِدَرْ الله تَعالَي تَقْدِيرْ ايِدَرْ

Adem tetbir eder Allah taala taktür eder.

Iſirmadigung eli up baſchina ko.

اِصِرْمَدُوغِنْ اَلْيِ اُوپْ بَاشِنَهْ قُوْ

Isırmadıguŋ eli üp başına ko.

Ben ſeni bir dahi giorſem iki olur.

بَنْ سَنِي برْ دَخيِ كوُرْسَمْ ايِكِ اوُلوُرْ

Ben seni bir dahi görsem iki olur.

Gelmek iradet: gitmek igaſet.

كَلْمَكْ ارَادَتْ كِتْمَكْ اِجَازَت

Gelmek iradet, gitmek icazet.

Atilan ok dunmes.

آتِلَنْ اُوقْ دُنْمَزْ

Atılan ok dünmez.

Alma agatſchdan irak duſchmas.

اَلْمهْ اَغَچْ طَنْ اِرَاق دُوشمزْ

Alma agaçdan ırak düşmez.

2. BÖLÜM

Bu bölümde gramer kuralları ve ilgili örnekler yer almaktadır. Latin harfleri ile yazılan örnek sözcükler üzerinden çekim ve özellikleri gösterilmiştir (s. 78 -182 arası).

3. BÖLÜM

Alıştırmalar, Hristiyan dinî dualar, Havarilerin ikrarı, On Emir ve Yedi Sevap'ın Türkçe çevirileri ve çeşitli Türkçe atasözleri (220 adet) yer almaktadır (s. 182 - 224 arası). Sayfa sonları kesme işareti ile gösterilmiştir. Metnin bitiminde ses denkliklerine uygun harf çevrimi eğik harfler ile verilmiştir.

Oratıo Domınıca (Kutsal Dua)

Biſum babamus, khi giuglerdeβin; mu || barek olſun ſenung adung; Kharſu gel || ſun ſenung memleketung; olſun ſenung iſtedi || gum, nitekim giugde, jerde dahi, hergiunki olan || etmegumuſi uuer biſe bugiun, dahi bagiſchla || biſe bortſchlarumuſi; nitekhim bis dahi bagischla || rus biſum bortſchlarumuſe; dahi biſi gibirme ve || ſueſeje; de Khurtar biſi Khemlukden, Amin.

Bizum babamuz ki güglerdesin; mübarek olsun senuŋ aduŋ; karşu gelsun senuŋ memleketuŋ; olsun senuŋ istedigum, nitekim gügde, yerde dahi, her günki olan etmegumuzi ver bize bugün, dahi bagışla bize borclarumuzı; nitekim biz dahi bagışlaruz bizum borçlarumuze; dahi bizi çivirme vesveseye; de kurtar bizi kemlukden, Amin.

Symbolum Apostolıcum (Havarilerin İkrarı)

Inanurum Allaha herneſneje Khadir olan baba || ja, jeri giugi jaradene; Dahi lſſaje Meβiha, o || nung bir tane olan ogline, biſum Effendumuſe, || Ruhi Kuduſten rachme duſchdi, dogmiſchdur ||Meriemden bakhire khisden, iskhengelemiſch || Pontio Pilato, elinde hatgegereneldi, ulmiſch ||dahi giumulmiſch, endi geheneme, utſchingigi || un Kaleti

ulmiſchlerden, agdi gioglere, herneſ || neie Khadir Tangri babanung olan ſag taraffi || ne Otturur; andan gelegektur huikhum itme || ge dirileri dahi ululeri. Inanurum Ruchi Ku || duβi Echlisuneti gemaktung hakligine eflianung || embianung, birluklerine giunachlering ba || giſchlamagine, ululeri dirilmeſine da || hi ebedi olan dirlige.

İnanurum Allaha her nesneye kadir olan babaya, yeri gügi yaradene; dahi İsaya mesiha, onuŋ bir tane olan oglıne, bizum effendumuze, ruhi kudusten rahme düşdi, dogmışdur meryemden bakire kızden, işkencelemiş Pontio Pilato, elinde ha(n)çereneldi, ülmiş dahi gümülmiş, endi ceheneme, üçinci gün kal(k)ti ülmişlerden, agdı güklere, her nesneye kadir Tanrı babanuŋ olan sag tarafine oturur; andan gelecektur hükhüm itmeye dirileri dahi ülüleri. İnanurum ruhi kudusi ehli süneti cema(k)tuŋ hakli(li)gine efliyanuŋ, embiyanuŋ, birluklerine günahleriŋ bagışlamagine, ülüleri dirilmesine dahi ebedi olan dirlige.

Chrıstıanae Decalogvs (On Emir)

Ben ſenung Efendung Tangrim, Khim ſeni || tſchikardum Miβir jerinden ſin Kittum || de gairi tangriler tutunma.

Senung alhung adini, ſimejejere jokhiere || ollma.

Anga bul fikhir eile khi ordiguni mabarek giu || ni riajeth edeβi ſurmeth (giuna ertiſini riaatha).

Babanga annaja hurmet heile, khi tſchak ja || ſahaja ſchinjer uſtunde khi ſanga Effendi Tan || gri uuerur.

Adam uldurme.

Sina eileme.

Ogurluk eileme.

Jalan ſchahaid olma.

Gairilering malini tamam eileme.

Gairining auurethine ſarkma.

Ben senuŋ efenduŋ Taŋrım, kim seni çıkardum Mısır yerinden sin gittümde gayrı taŋrılar tutunma.

Senuŋ Al(la)huŋ adını, sımeye yere yok yere olma.

Aŋa bul fikir eyle kördügüni(e) mabarek güni riayet edesi(n) s(h)urmet (güne ertisini raata)

Babaŋa annaya hürmet eyle, ki çok yaşayaşın yer üstünde ki saŋa Efendi Taŋrı verur.

Adam üldürme.

Zina eyleme.

Ogurluk eyleme.

Yalan şahaid olma.

Gayrilerin malını tamam eyleme.

Gayrinin avuretine sarkma.

Septem Opera Mısercordıae (Yedi Sevap)

1. Atſch doirmak *aç(ı) do(y)ırmak*
2. Suſsi kandurmak *sussı (susuzı) kandurmak*
3. Tſchiplai donatmak *çıpla(y / g)ı donatmak*
4. Haſtaleri giore uuarmak *hastaleri göre uvarmak*
5. Tutſaglere taſeli uuermek *tutsaglere tese(l)li vermek*
6. Vluleri giommek *ülüleri gömmek*
7. Conukleri conuklamak *konukleri konuklamak*

Psalmus Li.

Esſirge beni, ja Allach, ſenung ollo eſsirgemek || ligung mucteſaſinge: dahi eβirgemekluklerung || tſchokluginung mucteſaſinge, ſill benum habas || ſetumi.

Dahi artukleinyu beni benum habaſſettum || den: dahi giünachumden ben temis eyle. || Sira benum habasfetumi ben bilurem: dahi || benum giunachum benum Kattemdedur her || uuacht.

Sanga, ſanga jalangis giunach eiledum: da || hi jaramasligi ſenung ugunde eiledum; khigert || geklemeβin senung ſuβlerinde, dahi pagkolaβin || hatſchan huckhim ederſin.

Iſte hod habaſſetlerde anna rachmine duſc || dum, dahi giunachlerde rachmine aldi be || ni benum annam.

Iſte gertigekluc̃ten baſſederſſen, kiol giβlide || dur: dahi giβli olan mariffetti banga aſchikiare || eyledung.

Iſope ſvile ſerperſen beni, dahi pagkh olurum: || dahi jaikharſen beni, dahi Karden ackh ollurum.

Benum iſchitmeklugume uuerurſen fchemluk, || dahi ajaga tſchinenmiſch ſillete bragolmiſch ge || miklerung ſeuffinurler.

Dunder juſungi giunachlerumden, dahi gemi || habaſſetlerumi ſull.

Pagk gungul jarath bende, ja Allach, dahi ſahi || Ruch tedſchdid eyle jeni eyle benum juregunde.

Iaban atma beni jusungden; dahi ſenung hak || Ruchi Kuduſſungi bendem eyrma.

Senung magfiretunung ſchenligini banga giru || creer, dahi faβlumden olan Ruhile ſabuth eyle || beni.

Vgreturum ſalumleri, ſenung jollaringe, ki || giunachkiarlar ſanga duusunler.

Khurtar beni kandukmecten, ja Allach be || num magfiretumung tangriſi, dahi ollolar benum || dillum ſenung adlungi.

Ia kabbi benum ducaklarumi atſch, dahi be || num agſum hberuuerur ſenung ugmekligungi.

Sira eger iſtejegdung Curbani, herbetſchile || uuerurdum, haletmeſſen Curbamden.

Allaha jarar curban taſſali Ruch dur, dahi || gungul paralamisch dahi altſchaklamiſch dur, || ja Allach, oni jaban otmaſſen.

Hair eyle ſenung ey dillegunde Sion, khi ja || pulialar diuuarlerli kutſmuuuarekin.

Ol uuacting kabulb idegekſin adale curbanini, || ſanga arſollonan ameleri ol vuacting corlar || senung michrabung uſſme buſagileri.

Allach echber.

Filagalib ilellah.

Elhemdu Lillahi.

Harf Çevrimi

Esirge beni, ya Allah, senuŋ ol(a) esirgemekligün muktesasıŋe: dahi esirgemeklukleruŋ çoklugunuŋ muktesasıŋe, sil benüm habasetumi.

Dahi artukleyin yu beni benum habassettumden: dahi günahumden ben temiz eyle. Zira benum habasetumi ben bilurem: dahi benum günahum benum katımdedur her vakt.

Saŋa, saŋa yalangız günah eyledum: dahi yaramazlıgı senuŋ ögünde eyledum; ki gerçeklemesun senuŋ süzlerinde, dahi pakolasın haçan hukim edersin.

İşte hod habasetlerde anna rahmine düşdüm, dahi günahlerde rahmine aldı beni benum annam.

İşte gerçeklukten bahsedersen ki ol gislidedur: dahi gisli olan marifetti baŋa aşikare eyleduŋ.

İsopo su ile serpersen beni, dahi pakolurum: dahi yaykarsen beni, dahi karden ak ollurum.

Benum işitmeklügüme verursen şemluk, dahi ayaga çinenmiş zillete b(u)ra gelmiş gemikleruŋ seuffinurler.

Dünder yüzüŋi günahlerumden, dahi cemi habasetlerumi sil.

Pak güŋül yarat bende, ya Allah, dahi sahi Ruh tedşid eyleyeni eyle benum yüregünde.

Yaban atma beni yüzüŋden; dahi senuŋ hak Ruh-i Kudusuŋı bendem eyırma.

Senuŋ magfiretunuŋ şenligini baŋa giru ver, dahi faslumden olan Ruhile sabut eyle beni.
Ügretürüm salümleri, senuŋ yollarıŋe, ki günahkarlar saŋa dü(n)sünler.
Kurtar beni kan dükmekten, ya Allah benum magfiretumuŋ taŋrısı, dahi olalar benum dilum senuŋ adluŋı.
Yarabbi benum dukaklarumu aç, dahi benum agzum heber verur senuŋ ügmekligüni.
Zira eger isteyegduŋ Kurbanı, her veçile verurdum, hazetmessen kurbamden.
Allaha yarar kurban tasalı ruhdur, dahi güŋül paralamış dahi alçaklamışdur, ya Allah, onı yaban (a)tmasen.
Ha(y)ır eyle senuŋ ey dilegünde Sion, ki yapulalar duvarlerli kuds mubarekin.
Ol vaktiŋ kabul ideceksin adale(t) kurbanını, saŋa arzolonan ame(l)leri. Ol vaktiŋ korlar senuŋ mihrabuŋ üz(eri)ne buzagıleri.
Allah ekber.
Fila galib ilellah.
Elhemdu lillahi.

Türk Atasözleri

Duae Centuriae Proverbiorum Et Sententiarum, Duae Partim Lingue Turcicae Sunt Genuine Peculiares: Partim Vero Ex Latino Sermone In Turcicum Converse (İki asırlık atasözleri ve ifadeler, Türk diline ait hakiki parçalar ve Türkçe- Latince sözlük)[208]
Proverbia Et Sent. Turc. (Türk Atasözleri)

Madde başları yazara aittir. Eğik olarak yazılan Latin harfli Türkçe metni Latince çeviri izlemektedir. Bazen Arapçanın ve Farsçanın Latin harfli yazımı, bazen Gotik Almanca bazen de Latince veya İtalyanca yorumlu çeviriler ilgili atasözünü karşılar niteliktedir. Ancak bu dağılımda bir düzenlilik bulunmaz. Örneğin Arapça için 9. atasözünde "*El Müslimu men ſellimel muslimune min jedihi velihanihi vel*" ibaresi Türkçe atasözünden (Musulmanlar oldurki, kurtuldi musulmanlar anung elinden dahi dilinden.) önce verilmiştir. Farsça için 20. atasözü şöyle yazılmıştır: "*Pend gur es meſſaibi digeran, ta ſitu pend ne girent digeran.*" (Çevirisi şöyledir: Öğüdü başkalarına verir, kendisi tutmaz.) Almanca için 64. atasözünde Gotik harflerle yazılı şekilde "*Der auffel fellt nicht*

[208] Durmuş, O. (2017) eserin provası sayılacak basımlarından bahseder. Bunlardan 1592 tarihli olanda Türkçe ibarelere rastlanmazken 1605 tarihli olanında ise çeşitli dillerden ve Türkçeden atasözleri olduğunu kaydeder. 1612 tarihli olan ve üzerinde çalıştığımız eserde görülen atasözlerinin ilk örneklerinin 1605 basımında olduğunu belirtmektedir. 1605 basımında kullanılan ancak sonraki basımlarda görülmeyen dört atasözünü de şöyle göstermektedir: "Artık çalış işitmeye, dinlemeye söyleştense", "Ayrıklara senin nice kâr etsin öğüdün, çün o okuduklarını ki sen tutmazsın.", "viii. İçelim dolu dolu, gidelim deli deli.", "Tilkileşsen dahi tilkilen" (s. 671 - 672).

weit vom baum." (Elma, ağacından uzağa düşmez.)" ibaresi kullanılmıştır. Yunan harflerinin kullanıldığı da görülür. Örneğin; 68. atasözünde χαιρώ λατρεναι (*chairó latrenai*- seni seviyorum) ibaresi yer alır. Metinde yer yer Türkçe atasözünün yorumu niteliğinde olacak şekilde Hristiyan metinlerle ilgisini gösteren notlar verilmiştir. Örneğin; 19. atasözü parantez içerisinde verilen Matth. 12. 33. Luc. 6. 44. ibareleri İncil ayetlerine atıf sayılmalıdır. Orijinal metnin altına eğik olarak yazılmış harf çevrimi yapılarak düzenlenmiş hâlini yerleştirdik.

1. Tangeden gajiri Khimſeje dapmaſum.
   Tanrıdan gayrı kimseye dapmazum.
2. Bir Khim ſekgi bildi gendußini, indi tachkhick bildi Tangriſini.
   Bir kimseki bildi gendusini, indi tahkik bildi Tanrısını.
3. Ademtetbur eder allah tala tactur eder.
   Adem tetbur eder Allah taala taktür eder.
4. Tactur tetbiri boſar.
   Taktür tetbiri bozar.
5. Iazilon gelur baßına.
   Yazıl(a)n gelur başına.
6. Iangilmas bir allach.
   Yaŋılmaz bir Allah.
7. Cumſchi hackir, Tangri hacki.
   Kumşı hak(k)ı, Taŋrı hak(k)ı.
8. Cumſchi hacki tachoctur.
   Kumşı hak(k)ı ta çoktur.
9. Musulman oldurki, kurtuldi Musulmanlar anung elinden dahi dilinden.
   Müsülman oldur ki, kuruldı Müsülmanlar anuŋ elinden dahi dilinden.
10. Basſchle jasudur gelen, tactiri hactur tſcharine?
    Baş (i)le yazudur gelen, taktiri haktur çari(si)ne.
11. Nasub olan gelur.
    Nasup olan gelur.

l2. Herne eilersen akhilane eile Nasare eile ſongini.
    Her ne eylersen akilane eyle nazar eyle soŋını.

13. Iptida a hiering fichur eyle anda ischle.
    İptida ahiriŋ fikür eyle anda işle.

14. Herneſne oranille.

Her nesne oran ile.

15. Maslach atlering hairlusi orta ſi dur.

Maslah[209]*atleriŋ ha(y)ırlusı ortasıdur.*

16. Arif olan Kischi herne ſavui ſinar olur.

Arif olan kişi her ne savu(n)sı(l)ar olur.

17. Adamden adama arki bar.

Adamden adama (f)arkı var.

18. Sous ſiffatidur soilejenung.

Söz sıffatıdur söyleyenuŋ.

19. Jemischden agatſi bilemur.

Yemişden agacı bilemur.

20. Pend gur es meſſaibi digeran, Ta ſitu pend ne girent digeran.

Farsça bir atasözü Latin harfleri ile yazılmıştır.[210]

21. Sian onanler ugredurler.

Zi(y)an o(l)anler ügredürler.

22. Hismeth itmege ugran mejen effendiluck dahi edemeβ.

Hizmet itmege ugranmeyen effendilük dahi edemez.

23. Sen evel biuruck tutmega ugren andansara bujuraſſen.

Sen ev(v)el buyruk tutmeye ügren andan sara buyurasen.

24. Mainon tuſaga tuttulmas.

May(m)un tuzaga tutulmaz.

25. Hileji hile boſar.

Hileyi hile bozar.

26. Duschmeni hor giorme.

Düşmeni hor görme.

27. Duschmen Karingeiſe dahi ful gibi sai.

Düşmen karınce ise dahi fül gibi say.

28. Dostile je itsch, ſati paſſar etme.

Dost ile ye iç, sati pazar etme.

29. El eli jur, ikhi el juſi jur.

---

[209] Dilâçar (1970) “Maslahatların hayırlısı ortasıdır” (s. 207), şeklinde, Stein (2000) “Maslaħatleriñ hayrlusï artasïdur.” şeklinde vermiştir.

[210] Yorumlu olarak şöyle çevirebiliriz: “Başkalarına öğüt verir, kendisi tutmaz.”

El eli yur, iki el yüzi yur.

30. Etikhat itme khimseje, madamkhi khueleile tusin almajaβin.

İtikat itme kimseye, madamki küle ile tusın almayasın.

31. Adamlerung ſcherliβi: ſaramasli oldurkhi, adamleri harari dakhuna.

Adamleruŋ şerlisi: (y)aramazlı oldurki, adamleri (z)ararı d(o)kuna.

32. Eſchki duschmen do t almas olurſe duruſt olmas.

Eski düşmen dost (o)lmaz olurse dürüst olmaz.

33. Eschki doſt eſchki haman.

Eski dost eski hama(m).

34. Khartal ſineck aulamaβ.

Kartal sinek avlamaz.

35. Hidiſtan fuli ſibri sine ten cajurnas.

Hi(n)distan füli sivrisinekten kayur(m)az.

36. Epſem olmak jegdur tſchockh ſoilemec tenisle.

Epsem olmak yegdur çok söylemekten ise.

37. Egargi aklisſilar Kattinde epſene olmak soilememek edeptur: Masſlachat bachtinde ol jegdurki sojusde galassin. Iki neβne aklung epiklidur, Neffeβi aschaga baglamak ſoilegek bachte dahi ſoilemekdur epſem olagak bachte.

Egergi ak(ı)llılar kattında epse(m) olmak söylememek edeptur: Maslahat vahtında ol yegdurki sözde galasın. İki nesne akluŋ epiklidur[211]*, nefesi aşaga baglamak sö(y)lecek vahte dahi söylemekdur epsem olacak vahti.*

38. Sus suilemegile ademi jegrectur haibanlarden Haibanler ſenden jegdur Eger ey ſuilemejeſin.

Süz süylemegile ademi yegrektur hayvanlarden, hayvanler senden yegdur eger ey süylemeyesin.

39. Tſchahile ſoileme mekdur ſoilemek, soileiſſen ſojus usar artarmeck.

Şahile söylememekdur söylemek, söyle(r) isen söz uzar artarmek.

40. Sois ſoilemeck auuretlerung der ischlemek erlerungder.

Söz söylemek avuretleruŋdır işlemek erleruŋdır.

41. Herkischi gendu ſanatinde olanische dachlet ſun artuga getſchmeſſun.

Her kişi gendu sanatında olan işe dahletsun artuga geçmesun.

42. Jang ſchagi ſagur ſuckler.

---

[211] Stein (2000), bu sözcüğün doğru yazımı olarak "[d: eksiklidur]" şeklini kaydetmiştir

Yaŋşacı sagur sükler.

43. Tſchok ſuoilejen: tſchok jangelur.

Çok söyleyen: çok yaŋılur.

44. Ialan maslahata Kharischan jegdur. Ol gertgeckten khi fritne Khoparigidur.

Yalan maslahata karışan yegdur. Ol gerçekten ki fitne koparıcıdur.

45. Anglaisch jaschamandin gelmeβ.

Aŋlayış yaşamandın gelmez.

46. Her jasche bir gairi adethiari ſchur.

Her yaşe bir gayrı adet yarışur.

47. Mumkhim olmajanin iſteme dileme.

Mümkim olmayanın isteme dileme.

48. Iegdur ſakin lugille gegnimek oni: ki tasſaſus angmack munikhini degul.

Yegdur sakinlug ile gecnimek onı: ki tasasuz aŋmak mümkim degul.

49. Talienig in Khilam muchtkeni thahamul itmege ugren.

Tali(h)nig inkilam muhkeni taham(m)ul itmege ügren.

50. Herdaim Khorkhu tſcheckmek denisſi bir ogurda ogruma jegdur.

Her daim korku çekmekden ise bir ogurda ogruma yegdur.

51. Helackhligi iſtem bulur.

Helakligi iste(yen)m bulur.

52. Lenduging neſnei ischleme ſchubhe.

Lendugiŋ nesneyi işleme şübhe.[212]

53. Tſchun giunarhdur vvari biuckdur.

Çün günahdur vari bü(ü)kdür.

54. Herchinase hamame gider Beher hal terler.

Her kinase[213] *hamame gider ve her hal terler.*

55. Iasack olana dahi ſiade arſu Khopar.

Yasak olana dahi zi(y)ade arzu kopar.

56. Giumleck Khafftandan jakindur.

Gümlek kaftandan yakındur.

57. Herkhischi gendir jeg ſeufer gairisſinden.

---

[212] Stein (2000) bu sözcüğün doğrusunu [d: schubhelenduging] *şübhelendüğiñ* şeklinde vermiştir.

[213] Stein (2000) bu sözcüğün doğrusunu [d: her chimse] *her kimse* şeklinde, Dilâçar (1970) ise *her kimesne* (s. 207) şeklinde yorumlamışlardır. Sözcüğün diğer yazımı "khimse" şeklindedir. Bizce İtalyanca çevirisinde kullanılan ve *kim* anlamına gelen *chi* sözcüğü ile karışmıştır.

Her kişi gendi(ni) yeg sever gayrısınden.

58. Aepſus jar istejen jarsus Khalur.

A(y)ipsuz yar isteyen yarsuz kalur.

59. Baluck baschdan Kokar.

Baluk başdan kokar.

60. Iaramas Khaptkhat schackh khurulmas.

Yaramaz kapt kaçakh kurulmaz.

61. Haremden Khasanilan, harama gider.

Haremden kazanılan harama gider.

62. Bir halal bin haramden jegdur.

Bir halal bin haramden yegdur.

63. Kutlu giun doguschinden balli.

Kutlu gün doguşunden belli.

64. Alma agatsdan irak duschmas. Jemisch agatſchden irak dusmes.[214]

Alma agacdan ırak duşmaz. Yemiş agaçden ırak düşmez.

65. Ey Khilitsch jaramas demirden olmos.

Ey(i) kılıç yaramaz demirden olmoz.

66. Herneste samanile.

Her nest(n)e zaman ile.

67. Deufrankhi hadissatile her gege juklidur. Giun do gmadin ge hane neler doga Khimbile.

Dövran ki hadisat ile her gece yüklidur. Gün dogmadın c(i)hane neler doga kim bile.

68. Semeni vimak gereckh.

Zem(a)ni uymak gerek.

69. Eufmek scheitand en dur.

Evmek[215] şeytandendur.

---

[214] Bu atasözünde agatsdan~agatſchden "agaçdan" ile duschmas ~ dusmes "düşmez" sözcüklerinin farklı yazılması izaha muhtaçtır. Bir yanlışlık olmasından ziyade yazar farklı bir söyleyişi işaretlemiş olabilir kanaatindeyiz. Benzer şekilde ince ve kalın ünlülü sözcük kuruluşlarında bir farklılığın gösterilmesi ihtiyacından da kaynaklandığını öne sürebiliriz. Öyle ki ***a**lma duschm**a**s* ve *j**e**m**i**sch dusm**e**s* ikililerinin ünlü uyumlarını da göz önünde tutmanın gerekliliği görülmektedir. Bu türden yazım farklılıklarını, tezimiz bağlamında, konuşma diline ait vurgu farkları bağlamında dizimsel bir farka da işaret etmektedir.

[215] DS (1993)'de **evmek** sözcüğü "acele etmek ve acele ettirmek" anlamlarına gelir. Kullanıldığı yerler (sadece iller) Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, İzmir, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Eskişehir, Bolu, İstanbul, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Artvin, Kars, Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, Elazığ, Malatya, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Yoagat, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla (Cilt 5, s. 1811 - 1812) şeklinde geniş bir coğrafya olarak görünmektedir.

70. Eufen Khangik gioſus dogurur.

Even kancık gö(z)süz dogurur.

71. Ajak, ajak tshikharlar merdubane.

Ayak, ayak çıkarlar merdubane.

72. Bu dunia bir musſafir hane.

Bu dünya bir musafir hane.

73. Bu Alem fenac gider iuuarur.

Bu alem fena(k) gider yuvarur.

74. Ikhrar kalmadi bu dumade.

İkrar kalmadı bu dün(y)ade.

75. Boile gutſch neβne olmas andankhi tſchock tſchalisch magile bulasſen.

Boyle guç nesne olmaz andanki çok çalışmag ile bulasen.

76. Schole Kholai hitſch neſte jockdur andankhi gutscholakhi istemejup edeſſen.

Şo(y)le kolay hiç nest(n)e yokdur andanki guç olaki istemeyüp edesen.

77. Herkim duniaje delli gelur gendibu alemde delli Kalur.

Her kim dünyaye deli gelur gendi bu alemde deli kalur.

78. Vlilje betua jaramas ſoilema.

Üliye be(d)tua yaramaz söylema.

79. Aſſasicten tſchockh neſnet ſchikhar.

Azazıkten çok nesne(t) çıkar.

80. Effendinung nasari, bakhischi atleri ſemirdur.

Efendinuŋ nazarı, bakışı atleri semirdur.

8l. Aſchikiare duschmen jegdur gisli doſten.

Aşikare düşmen yegdur gizli dos(t)ten.

82. Sakala giuler: juse giuler.

Sakala güler: yüze güler.

83. Sari ſaman altunda ſuiuri dur.

Sarı saman altunda su yüridur.

84. Song Katlan.

Soŋ katlan.[216]

85. Iſchden artmas: dischden artar.

---

[216] Bu cümlenin altında Latince *Finem expecta* yazılmıştır. "Bir işin sonunu bekle" anlamındadır. Türkçe açısından aynı bağlamı kurmak güç görülmektedir. Yazar belki de Latinceden hareketle bu cümleyi kurgulamış olabilir kanaatindeyiz.

İşden artmaz: dişden artar.

86. Iorganunge giorc Khioſun[217].

Yorganuŋe göre kösün.

87. Geregi gereckmeſikhen vachkinda alungnus siraki hatſchat olla.

Geregi gerekmez iken vah(t)ında aluŋnuz ziraki haçet ola.

88. Atſehluk ſusſusluk neufs diligini baſſar.

Açluk sussuzluk nefs d(e)ligini basar.

89. Herkischi egel gamini noscheder.

Her kişi ecel camını noş eder.

90. Onutma ulum dahim angadur: Bu giun bangaisſe jarin ſangadur.

Unutma ülüm dahim aŋadur: Bir gün baŋa ise yarin sanadur.

91. Bu giun bise, ſarun ſiſe.

Bu gün bize, (y)arun size.

92. Iaramas Eisengile khatlanulur.

Yaramaz eseŋ ile katlanulur.

93. Nige ſelam vverurſcheng, angllain ſelamungi alurschen.

Nice selam verursen, aŋlayın selamuŋı alursen.

94. Peltek peltegi ey anglar.

Peltek peltegi ey(i) aŋlar.

95. Dengis, ott, auuret, ut schi bille jaramasdur.

Deŋiz, ot, avret, üçi bile yaramazdur.

96. Biberitschok ollan lahanada uſtine cor.

Biberi çok olan lahanada üstine kor.

97. Bir ockile icki khusch almas.

Bir ok ile iki kuş almaz.

98. Ius tassa bir bortſchi udermes.

Yüz tasa bir borçı üdemez.

99. Tſchumlecgi tſchumlecgini Khiβ Khanur demurgi demurgii.

Çümlekci çümlekcini kıskanur demurci demurci(y)i.

100. Ittichat Khauga coparmas.

İttihat kavga koparmaz.

---

[217] DS (1993)'de **kösmek** maddesinde bağlama uygun düşen köselmek; ayağını uzatmak anlamına gelen kullanımıdır. Kullanıldığı yerler, Yalvaç - Isparta, Ermenek - Karaman - Konya, Anamur, Mut - İçel, Antalya ve çevresidir.

101. Giufel auureth hem scharap tatlu agulerdur.

Güzel avuret hem şarap tatlu agulerdur.

102. Dervisch hernere dekhim ackſchan geldi onung ſeraidur.

Derviş her nerede kim akşan geldi onuŋ sera(y)ıdur.

103. Bir zhiplak on gebeli soyamat. Docus gelebisoyamadi bit jalangis agi.

Bir çıplak on cebeli soyama(z). Dokuz celebi soyamadı bi(r) yalaŋız aç'ı.

104. Adam neile gelmi ſchonungile gider.

Adam neyle gelmiş onuŋ ile gider.

105. Song pischmanluck faido vvermes.

Soŋ pişmanluk fayde vermez.

106. At bimenung, Kilitsch Kuschananung.

At binenuŋ kılıç kuşananuŋ.

107. Tschokkas khurti dalar.

Çok kaz kurtı dalar.

108. Haberler beglerung Dumeni durri.

Haberler begleruŋ dumenidur.

109. Ialagnus taseh divar olmas.

Yalaŋuz taş divar olmaz.

110. Khara tarla ey tachil bitterur.

Kara tarla ey(i) tahıl biterur.

111. Eschek ſaffran tschi baschet.

Eşek zafran çi başet. (Farsça cümle Latin harfli olarak yazılmıştır.)

Eşek safrandan ne anlar.

112. Iaramasdur bilmejene eylukitmek.

Yaramazdur bilmeyene ey(i)lük itmek.

113. Adem on docusi don.

Adem on dokuzı don.

114. Bella ſus ball olmas.

Belasuz bal olmaz.

115. Ball tutan parmak jalar.

Bal tutan parmak yalar.

116. Sarb ſurke gendu Khabin agidur.

Zarb sürke gendu kabın acıdur.

117. Kischi Khasdugi Khuinge achur gendu duscher.

Kişi kazdugı ku(y)ıŋe ahur gendu düşer.

118.Evuel uran ockg dur. Songra uran bocgi dur

Evvel uran okc(ı)dur. Soŋra uran bokcıdur.

119. Khorkak pasirgian faida itmes.

Korkak pezirgan fayda itmez.

120. Odden Khorkhan, tutunden ſakhinſin.

Odden korkan, tutunden sakınsın.

121. Tſchumlekgi Khulbini iſtedigi jerde dakhar.

Çümlekci kulbını istedigi yerde dakar.

122. Doſtlar araſinde tekelif joctur.

Dostlar arasında tekelif yoktur.

123. Tekheluf gehenemde olur.

Tekelluf cehen(n)emde olur.

124. Dogri tutulmanige egri bulmas.

Dogrı tutulmai(n)ce egri bulmaz.

125. Egriottur dogri ſuoile.

Egri otur dogrı söyle.

126. Khior Khiori uder ikiſi dahi tſchukura duscher.

Kör köri üder ikisi dahi çukura düşer.

127. Nerede dischagerur onda dul documur.

Nerede diş agırur onda dül[218] *doku(n)ur.*

128. Kaulſus girem hackſis tſchukar.

Ka(b)ulsuz gire(n) haksız çukar.[219]

129. Iuvvar lauan tascha joſſun japischmas.

Yuvarla(n)an taşa yosun yapışmaz.

130. Ekhin ekhen hasſil omar.

Ekin eken hasıl omar.

131. Gutsch olanler hurmethlidur.

Güç olanler hürmetlidur.

---

[218] Yazımda dul "dul ~dül" şeklindedir. Ancak bağlam gereği *dil* olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Stein (2000) bu atasözünü Osmanische Sprichwörter (Osmanlı Atasözleri). Wien 1865= Osm. Spr. adlı kaynaktan alıntı ile şöyle yazmıştır: "Osm. Spr. 244: dischyn aghyrdiji jere dil dhokunur."

[219] Atasözünün İtalyancası şöyledir: Chi entra senza patto, esce senza frutto (Antlaşmadan girenler, meyve almadan dışarı çıkarlar). Bu bağlamda *kaul* yazımını *kabul* şeklinde düzenledik.

132. Hep aſadalucden jaramasrek olurus.

Hep azad(e)lukden yaramazrek oluruz.

133. Khusch danſora bahar olur.

K(ı)şdan[220] so(n)ra bahar olur.

134. Leſchker leſchisis olmas.

Leşker leşsiz olmaz.

135. Muhabeth giormekden dagur.

Muhab(b)et görmekden d(o)gur.

136. Aycarin domaynge oinamas.

Ay(ı) karın do(y)may(i)nce oynamaz.

137. Her neβne khim Murad usere khim ede bilur.

Her nesne kim murad üzere kim edebilur.

138. Tes vveren ikhi kheret vverum.

Tez veren iki kere(t) veru(r).

139. Munasſip joldasch yolda binith jerinedur.

Munasip yoldaş yolda binit yerinedur.

140. Gendi ugmekh Khokhar.

Gendi ügmek kokar.

141. Acʿtgaja herneſne mute ednu.

Ak(t)caya her nesne mute ed(er).

142. Herkhischie gendi hui, adetſchi hoſch gelur.

Her kişiye gendi hu(y)ı, adeti hoş gelur.

143. Bardugin jer kharanguiſſe ſende gioſin Khup.

Vardugın yer karaŋu ise sende gözin kı(r)p[221].

144. Koirlerung arasſinde sen dahi goisung Khipakho.

Körlerüŋ arasında sen dahi gözüŋ k(a)pa ko.

145. Iarar ath machmuse ichtiagi jocʿtur.

Yarar at mahmuze ihti(y)acı yoktur.

146. Bin juluckh jarackh bir giun gerek.

---

[220] Sözcük khusch “kuş” şeklinde yazılmıştır. Anlamca da uygun görülmektedir. Ancak Latincesi şöyledir: Ver hiemem sequitur (Bahar, kışı izler). Bu bakımından *kış* olarak yazmayı uygun bulduk.

[221] Sözcük khup “kup” şeklinde yazılmıştır. Beklenen “gözin kap(a)” olmasıdır. Yine de aslına ve bağlama uygunluk bakımından “ku(r)p ~ kı(r)p şeklinde olabileceğini belirtmeliyiz. Stein (2000), “kup” şeklini vermişken Dilâçar (1970) “hup” şeklinde yazmıştır. Her iki halde de bağlama uygun görülmemektedir.

Bin yıllık[222] *yarak bir gün gerek.*

147. Ellungile Khoma dungungi alma guturme.

Eluŋ ile komaduŋuŋı alma gütürme.

148. Onda Khur banda bur.

Onda kur b(u)nda vur.[223]

149. Jaus adabet tatli barischi ekluck eder.

Ya(v)uz ada(v)et tatlı barışı eklük eder.[224]

150. Vlmisch adamden ugulmek, fechirdur hurmetdur.

Ülmiş adamden ügülmek, fehirdur hürmetdur.

151. Senungh ade jedidur ſekiſſetſchukmasin.

Senuŋ adi(n) yedidür sekize çukmasın.

152. Ilmeck estedugum neſnec Khimſch jedeme ſira raſt gel mejegek olurſe giulerler ſanga: mascaraluge alla jurſen[225].

İlmek istedugum nesne kims(e)ye deme zira rast gelmeyecek olursa gülerler saŋa: maskaraluge alayursın.

153. Dilenginung juſi khara Torbasſi doli.

Dilencinin yüzi kara torbası dolı.

154. Mudara dostluckh: gertſcheckluk adauuet baglar.

Mudara[226] *dostluk: gerçekluk adavet baglar.*

155. Almakte nigeſin? ſchahinlergibi. Ia vuermecte nige ſin? ikhi ſanat bir jerde olmas.

Almakte nicesin? Şahinler gibi. Ya vermekte nicesin? İki sanat bir yerde olmaz.

156. Achmack Khonuckh eviſini agirlar.

Ahmak konuk ev isini agırlar.

157. Bindugi Eschegi arar.

---

[222] Sözcük julukh "yuluk" şeklinde yazılmıştır. Atasözünün Almanca karşılığı şöyledir: *Ein tausend ahrig schwer wird eine tages werden werth* (Bin yaşında bir güne değecek). Bu bağlam bize "yıllık" yazımını uygun göstermiştir. Son hali şöyle olabilir: "Bin yıllık silah (bile) bir gün gerekir."

[223] Bu atasözünde problem görülmektedir. Stein (2000), "Onda kur, handa burasïn (=vurasïn). / Onda kar handa var." şeklinde vermişse de buradan bir bağlam kurmak uygun görülememiştir. Ayrıca Almanca karşılığı olarak "Bahr geld ist lachender tauff (Para, vaftiz güldürür.)" cümlesi ancak anlamsal bir yaklaşım sağlamaktadır.

[224] İtalyanca olarak "Una gran guerra fa una dolce pace (Büyük bir savaş tatlı bir barış yapar.)."verilen karşılık bizi dilsel olarak "eklük" sözcüğüne götürmüştür. Bağlam bakımından "getirme, oluşturma, tamamlama" veya "çoğaltma" türünden anlamlar verilmesi düşünülebilir. "Yavuz düşmanlık, tatlı barışı getirir." şeklinde yorumlayabiliriz.

[225] Stein (2000), alla jursen [d: ollajursen] "olayursen" şeklinde yorumlamıştır. Bizce "alayursın" yazılmasına karşın "alunursın" daha doğru bir dilsel seçimi yansıtmaktadır.

[226] Devellioğlu (1978) Sözlüğüne göre tam yazımı "müdârâ مدارا (*Far.i.*): yüze gülme, dost gibi görünme." şeklindedir. Yorumu "Yüze gülmek dostluk, gerçeklik düşmanlık yapar." şeklinde düşünülebilir.

Bindugi eşegi arar.

158 Marschrickhi bilmejen, Magripne bilſun?

Ma(r)şrıkı bilmeyen, Magrip ne bilsün.

159. Scheriath Khestigi parmakh agimas.

Şeriat kestigi parmak acımaz.

160. Eſchkri Bambuck Beβ olmas.

Eşkiri (eski) bambuk bez olmaz.

161. Curt tugin deiſterur huini deiſtirmes.

Kurt tu(y)in de(g)işterur hu(y)ını de(g)iştirmez.

162. Khurth ogli kurth olur grereckſe adamile biuſſun.

Kurt oglı kurt olur gerekse adam ile bi(y)usun.

163. Kurt doidogi jeri docus do laschur. Kurt coini puſi.

Kurt doydogı yeri dokuz dolaşur. Kurt koy(ı)nı pusı.

164. Khurt huſſabi Khairmas.

Kurt hüssabi kayırmaz.

165. Curu janinda jaschda janar.

Kuru yanında yaşda yanar.

166. Suia dajanana, Otmanie inanana.

Suya dayanana, Otman(i)ye inanana.

167. Otmanli baſtugi jerde oth bitmes.

Otmanlı bastugı yerde ot bitmez.

168. Otmanli tauschani arabaile avular.

Otmanlı tavşanı araba ile avular.

169. Miſſur de Sultan ol, teck bisden irack oll.

Mısurde sultan ol, tek bizden ırak ol.

170. Tatar gibi is tutun giordumus jerde heman conarus.

Tatar gibi iş tutun gördü(gü)müz yerde heman konaruz.

171. Caſſavet adami ſabuneder.

Kasavet adamı z(e)bun eder.

172. Paschmack naltſchaſis olmas.

Paşmak nalçasız olmaz.

173. Dellie her giun Bairam.

Deli(y)e her gün bayram.

174. Adam geſmeg eile ſag olur.

Adam gezmeg ile sag olur.

175. Deveden biuck, full vuar.

Deveden bi(y)ük, ful var.

176. Mufft surckhe Baldan tatli.

Müft sürke baldan tatlı.

177. Sabur Eylemeck ſchenligung anaachtaudur.

Sabur eylemek şenligüŋ anahta(r)udur.

178. Her jerung bir tuzeſi vuar.

Her yeruŋ bir tüzesi var.

179. Ben gelebi, ſen gelebi, atta Khim averar old? Att Khim Kaschar?

Ben celebi, sen celebi, ata kim iverir od? At(ı) kim kaşar?

180. Atilan ock dumes.

Atılan ok dü(n)mez.

181. Angil angil alur menſil herileng.

Aŋıl aŋıl alur menzil her-i leng.[227]

182. Iki gihanung rahatligi bu ikhi hamfung manissi dur, dostlarile lutfile mudara eilemek.

İki cihanuŋ rahatlıgı bu iki ha(r)fuŋ manisidur, dostlar ile lütf ile mudara eylemek.[228]

183. Aſa dilerung audſchinde mal durmas aschick giumglunde ſabur durur, ne ſu khalburde, durur.

Azadileruŋ a(v)utşında mal durmas aşık güŋlünde [229]*sabur durur, ne su kalburde durur.*

184. Iβisrma dugung Ɛli up baschina kho.

Isırmaduguŋ eli üp başına ko.

185. Sierinung ſacklamainge ſanga khim joldascholdur.

Sır(r)ınuŋ saklama(y)ince saŋa kim yoldaş oldur.

---

[227] İtalyanca karşılık olarak "Un asino zoppo, va piano piano, fin che arriva all hosteria (Bir topal eşek, her şeye ulaşana kadar yavaşça gider.)." cümlesi verilmiştir. Tamlama şeklinde verdiğimiz "her - i leng (topal eşek)" anlamsal olarak eşleşebilir. İkileme olan "añıl añıl" için başka kaynaklara da bakmakta yarar görüyoruz. Cümlede "ağır ağır" anlamına gelse de bizce yazım yanlışından daha fazla izaha ihtiyaç bulunmaktadır.

[228] Stein (2000), bu atasözünü anlamlandırmıştır: "İki cihanuñ rahatlïğï bu iki harfuñ manisidür: dostlarile lutfile, (...) müdara eylemek." demiş ve "Noktalı yerlerde dusmenlerile olmalı" diye eklemiştir. Eserin orijinalinde Latin harfiyle Farsça olarak şöyle yazılmıştır: "Asa inchi dukithi tefsiri indu harf est: Badostani talatuf. Bagduschmen mudara." Bu cümleden hareketle Stein yorumuna katılabiliriz.

[229] Latin harfli Farsça olarak şöyledir: "*Ber keffi asadegian ne giret mall, ne sabur derdilli aschik ne ab der garbell*." Bu cümleden hareketle "(…) ne âşık gönlünde sabur durur (…)" şeklinde olmalıdır.

186. Tagyri adeth gajet mischkhiuldur.

Tagy(i)r- i adet gayet mişküldür.

187. Serge diru Khorkan dari eckmes.

Sercedi(n) korkan darı ekmez.

188. Eden bulur, ſutſchli dugulur.

Eden bulur, suçlı dügülür.

189. Handa asch onda hasur basch handa isch ondan ſifiſch.

Handa aş onda hazur baş handa iş ondan sıfış.

190. Basch jarolſe uskuf itſchinde khol kheβilſe jeg itſchinde.

Baş yarulse üsküf içinde kol kesilse ye(n) içinde.

191. Eiluc eyle, degniſi brack: Balluck bilmeſſa Halick bilur.

Ey(i)lük eyle, degniz(e) b(ı)rak: Baluk bilmezsa Halik bilur.

192. Neſte bilmemeck ayp deguldur, Ema ayp neſne ugreumege iſtemectur.

Nes(n)e bilmemek ay(ı)p degüldür, ema ay(ı)p ügre(n)mege istemektur.

193. Tſchevikh khusch ikhi ajaginden tutulur.

Çevik kuş iki ayagından tutulur.

194. Vaialefe[230] handa tavek uter horos dingler.

Vay ol ev(d)e handa tav(ı)k üter horoz diŋler.

195. Iſteng ilmi beſchichten mac pereis vvaringe.

İsteŋ ilmi beşikten makbere varince.

196. Ne ultſchile ultſcherſſen ol ultſchile alurſen.

Ne ülç(i) ile ülçersen ol ülç(i) ile alursen.

197. Eger her bir Khullinung baschinge ikhi inβhunerung olſe. Huner tſche gelmeseger ſenung sutarang Khem olurβ.

Eger her bir k(o)lınuŋ başıŋe iki ins(yüz) huneruŋ olse. Huner işe gelmez eger senuŋ sutaraŋ[231] *kem olurs(a).*[232]

198. Ben usumung ſuin ſeverena ſofi daneſſim. Sira khimi khiſin ſever kimi aneſſin.

---

[230] Stein (2000) "Vai al [d: ol] efe" yazmış "Vay ol efe" şeklinde düzelterek vermiştir. Bağlama bir uyarlık görülmemektedir. Atasözünün İtalyancası şöyledir: "Guai a quella casa, dove la gallina canta el gallo tace (Bu evde tavuk şarkı söylerken horoz sessizdir.)." Bu bağlama göre "Vay o evde (ne zaman ki) tavuk öter, horoz dinler." şeklinde yorumlamayı uygun gördük.

[231] Derleme Sözlüğü (1993) bu sözcüğü şöyle kaydetmiştir: "Gümüş ya da altından yapılmış bilezik: Kolunda gümüş sutara var. **Sutara** *Divriği - Sivas" (10. cilt S - T, s. 3701). Buna benzeyen arkaik sözcüklerin varlığı ve bunların örnekleminin Anadolu içlerine kayması yazarın vokabülerini anlamak bakımından bizce önemli görülmektedir.

[232] Cümle, eserde Latin harfli Farsça ile şöyle kaydedilmiştir: "Eger beher seri dnujeth huner dusat (iki yüz) bas chet. Huner beckiarne jajeth tschu bacht bed baschet."

Ben üzümüŋ su(y)ın severen sofi danesim. Zira kimi kizin sever kimi an(n)esin.

199. Sen ajagung altunde karingaden heberung Olmajagak, Sen dahi ful tabani altunde girdugunde Khimiβi ſeni kairmas.

Sen ayaguŋ altunde karıncaden heberuŋ olmayacak, sen dahi fül tabanı altunde girdügünde kimisi seni kayırmaz.

200. Nasſibung vvariſſe gedur jemenden, Nassibung jogiſſe duscher dehenden.

Nasibuŋ var ise ge(l)ur yemenden, nasibuŋ yogise düşer dehenden.

COROLLARIVM (SONUÇ)

201. Hirſis hirſiſſe joldase dur.

Hırsız hırsıze yoldaşıdur.

202. Ath ogurlan ducꞇanſora achur capissimi caparſſen.

At ogurlanduktan so(n)ra kapusını kaparsen.

203. Jolli tukenene joll ſarſchling istemek diuaniluktur.

Yolı tükenene yol (h)arşlıŋ istemek divaniluktur.

204. Herckhi ganden eli jaik hadi, erneſne khim giunglin dedur ſoiler.

Herki canden eli ya(y)kadı[233]*, (h)er nesne güŋlindedur söyler.*

205. Tauschanung Kagoſin giordum ettinden igrendum.

Tavşanuŋ kacusın gördüm etinden igrendum.

206. Hurmeth ikhi baschdan olur.

Hurmet iki başdan olur.

207. Caneile canon eileme.

Kan eyle kanun eyleme.

208. Hoyrat ogli Beeg olmas, olſada jaraschmas.

Hoyrat oglı beg olmaz, olsada yaraşmaz.

209. Ben ſeni birdacha giorſen ikhi olur.

Ben seni bir daha görsen iki olur.

210. Evel giorisch, andan bilisch.

Ev(v)el görüş, andan biliş.

---

[233] İtalyancası şöyle başlamaktadır: “chi le mani sue ha lavato (…) ellerini yıkadı.” şeklindedir. Derleme Sözlüğü (1993) bu fiili şöyle kaydetmiştir: Yıkamak. **Yaykamak, yayhamak** Bağıllı, Anamos *Eğridir - Isparta, Germencik,, *Bozdoğan - Aydın, Afşar *Alaşehir - Manisa, Darıcıköy *Düzce - Bolu, *İskilip - Çorum, Salman *Akkuş, *Ünye köyleri - Ordu, *Şavşat - Artvin, *Maçka - Trabzon, - Erzincan, Hacıilyas *Koyulhisar - Sivas, *Ermenek - Konya *Mut ve köyleri, İııcekum *Silifke - İçel, Güzelsu *Akseki - Antalya, Şeref *Yatağan, *Fethiye, *Milas - Muğla (11. cilt U - Z, s. 4211).” İki cümle arasındaki anlamsal bağlantı sözcüğün “yaykamak” şeklinde olduğunu bizce göstermektedir. Stein (2000) de sözcüğü “yaykadï” şeklinde okumuştur.

211. Ganganung Khardaschdur.

Can canuŋ kardaşdur.

212. Achri anluden gairi neβne bilmejen her alimleri muhalefet eder.

Ahri sagurden[234] *gayrı nesne bilmeyen her alimleri muhalefet eder.*

213. Vlmisch aſſlanung sakhali jolarſſen.

Ülmiş aslanuŋ sakalı yolarsen.

214. Kuiuia duschen joſſuna japischur.

Kuyuya düşen yosuna yapışur.

215. Baschkisus pedaurai jel guttur ur.

Baskısuz pedavra(y)ı[235] *yel gütürür.*

216. Senecten ful eyler.

Sinekten fül eyler.

217. Kharnum tock ſickim peck.

Karnum tok sikim pek.

218. Iaramasile ſen eii vuar.

Yaramaz ile şen eyi uyar.

219. Khanath tuckenmes haſinedur.

Kana(a)t tükenmez hazinedur.

220. Iatanaslan geſem dilkhi jegdur.

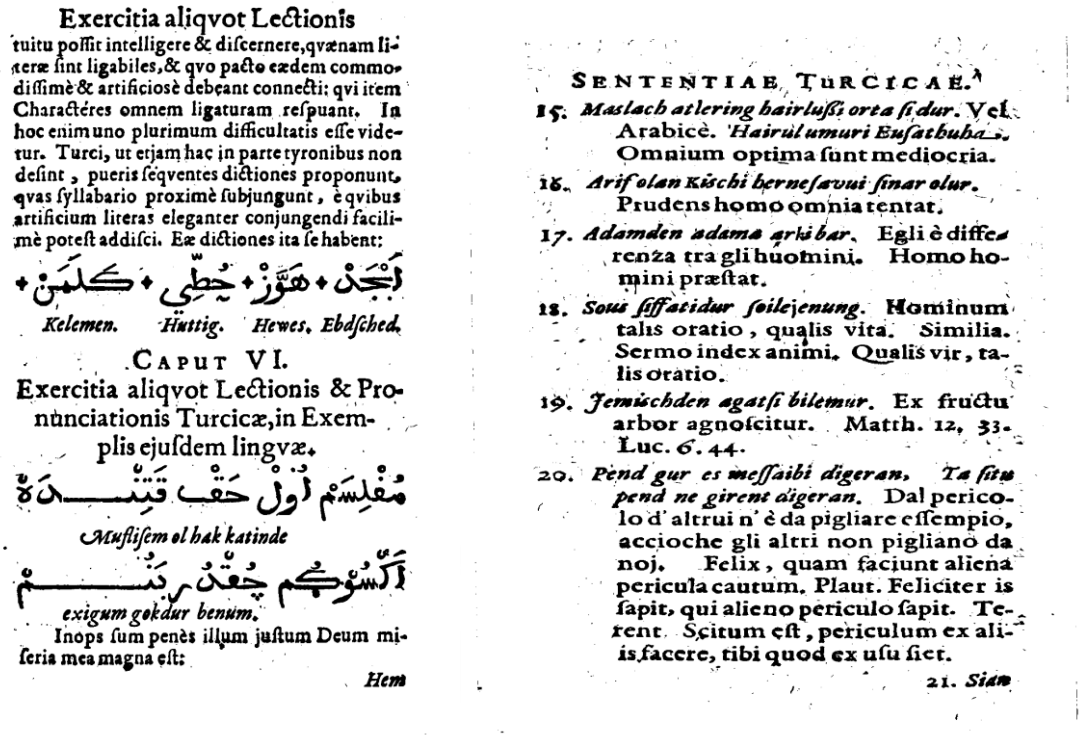
Yatan aslan gezem dilki yegdur.

Bir agatsch ſchindi tut mischtur ajak, Bir erungkubetile tſchikar jerinden, dahi angilla in bir ſaman cojaſſen tekher tegile oni tſchukinden tſchikar maſſen.

Bir agaç şindi tutmıştur ayak, bir eruŋ kuv(v)eti ile çıkar yerinden, dahi ancıla(y)ın bir zaman koya(r)sen teker(l)ek ile onı çukı(rı)nden çıkar(a)mazsen.

[234] Stein (2000) bu atasözünü "Aħrï anluden gayrï nesne bilmeyen her âlimleri muhalefet eder." şeklinde vermiş ve "âlimleri yerine âlimlere olmalı." eklemesini yapmıştır. Bağlam bakımından "ahri anluden" ancak yorumla cahili nitelemek üzere "sonrayı ve önceyi bilmeyen" şeklinde düşünülebilir. İtalyancasında "barbarien (barbarlık)" verilmiştir. Bağlama uygunluk bakımından bu karşılık da göz önünde tutulmalıdır.

[235] Sözcüğü "pedavra" olarak okuduk. TDK sitesinde "**pedavra,** isim, (peda'vra) Rumca, isim. Köknar ve ladin ağaçlarından elde edilen, çatı örtüsü olarak kullanılan ince tahta, balar." anlamı verilmektedir.

Exercitia aliqvot Lectionis

tuitu possit intelligere & discernere, qvænam literæ sint ligabiles, & qvo pacto eædem commodissimè & artificiosè debeant connecti: qvi item Characteres omnem ligaturam respuant. In hoc enim uno plurimum difficultatis esse videtur. Turci, ut etiam hac in parte tyronibus non desint, pueris sequentes dictiones proponunt, qvas syllabario proximè subjungunt, è qvibus artificium literas eleganter conjungendi facilimè potest addisci. Eæ dictiones ita se habent:

كَلَمَنْ ◆ حِطِّي ◆ هَوَزْ ◆ أَبْجَدْ

Kelemen. Huttig. Hewes. Ebdsched.

CAPUT VI.

Exercitia aliqvot Lectionis & Pronunciationis Turcicæ, in Exemplis ejusdem lingvæ.

مُفْلِسَم اُولْ حَقْ قَيْنْـــــدَهْ

Muflisem ol hak katinde

اَكْسُوكُم چُقْدُر بَنْـــــمْ

exigum gokdur benum.

Inops sum penès illum justum Deum miseria mea magna est:

Hem

SENTENTIAE TURCICAE.

15. *Maslach atlering hairlussi orta sidur.* Vel Arabicè. *Hairul umuri Eusathuha.* Omnium optima sunt mediocria.

16. *Arif olan kischi herneseuui sinar olur.* Prudens homo omnia tentat.

17. *Adamden adama arkibar.* Egli è differenza tra gli huomini. Homo homini præstat.

18. *Sous siffatidur soilejenung.* Hominum talis oratio, qualis vita. Similia. Sermo index animi. Qualis vir, talis oratio.

19. *Jemischden agatsi bilemur.* Ex fructu arbor agnoscitur. Matth. 12, 33. Luc. 6. 44.

20. *Pend gur es messaibi digeran, Ta situ pend ne girent digeran.* Dal pericolo d' altrui n' è da pigliare essempio, accioche gli altri non pigliano da noj. Felix, quam faciunt aliena pericula cautum. Plaut. Feliciter is sapit, qui alieno periculo sapit. Terent. Scitum est, periculum ex aliis facere, tibi quod ex usu sit.

21. *Sian*

Şekil 5. Hieronymus Megiser'in *Institutionum linguae turcicae, libri quatuor quorum* (1612) adlı eserinden [Kopya]

3.3.1.6. Andre Du Ryer'in Rvdimenta Grammatices Lingvæ Tvrcicæ Adlı Eseri (1630)

Eser, "Türk dili gramerinin esasları" olarak çevrilebilir. Başılığın altında yer alan "Quibus Eius piæcipuæ difficultates ita explanantur, vt facilé poſſint à quolibet ſuperari" (Başlıca zorluklar açıklanmıştır, bunlar kolayca aşılabilir.) yazısı anlaşılır bir yöntemle gramerin yazıldığını vurgular. Eserin yazarı için Viam monſtrante ANDRÆA DV RYER Marciniacenſi (Yol gösterici Andrea Du RYER) ibaresinin seçimi eserin öğretici - eğitici yanını vurgulamaktadır. Du Ryer, bu vurguyu Paris'te basılan eserin Nisan 1630 tarihli önsözünde, Türkçe dilbilgisi olarak ilk yayınlanan eser olduğunu belirterek de yapmaktadır.[236]

Eser 14 bölümden oluşur. Eserin önsözü denilebilecek okuyucuya sesleniş bölümünde pratik amaçlara hizmet edecek biçimde içerikten bahsedilmiştir. Bu bölümde Türk dili sözlüğü, Arapça ve Farsça kelimeler, resmi görüşmelerde gerekenler ve mektuplaşmalar için gerekli bilgilerin olduğundan söz edilmiştir. Eserin seslik değerlerini

[236] Yazar, muhtemelen, Megiser'i bilmemekteydi. Ayrıca karmaşık olmayan ve pratik amaçlara hizmet etme bakımından bir farkı olduğunu vurgulamak istemiş de olabilir.

gösterdiğimiz tablo 11 şu şekildedir:

Tablo 11
Du Ryer Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a/	<a>	atasinung "atasınuŋ", ai "ay"
/b/	<b>	biri "biri", bozmadi "bozmadı"
/k/ /ç, ş/ /k/	<c> <ch> <ck, c᷑ >	coudi "koydu", sultanlic "sultanlık", taricni "tarik(i)ni" chabour "şabur ", padichah "padişah", chunki "çünki", vch "üç" checkmich "çekmiş", ouac᷑t "vakit"
/ç/	<ç>	Harf olarak yazılmamıştır.
/d/	<d>	durt "dört", kildi "kıldı"
/e, i/	<e>	eiledi "eyledi", dinenden "dininden", elendeh "elinde"
/f, v/	<f>	fe “fe (harf adı)”, qaf “kaf”
/g, c/	<g>	tagi "tacı", guĕdu "kendi", vlingeh "ölünce"
/h/ /Ø/	<h> <h>	hurmuz "hürmüz", chahlic "şahlık", bachnah "başına", zamanĕdeh "zamanı(n)da", üileh "öyle"
/ı/	<ı>	Harf olarak yazılmamıştır.
/i, ı, y/	<i>	iil "yıl ", oni "onu", biri "biri", iuz "yüz"
/y/	<j>	medahbnaj "mezhebine"
/k/ /h/	<k> <k>	kildi "kıldı", melik "melik" akir "ahir" (hapax)
/l/	<l>	chahlic "şahlık", vldi "öldü", milkni "mülk(ü)nü"
/m/	<m>	hurmuz "hürmüz", amellerini "amellerini"
/n/	<n>	iuzni "yüz(ü)nü", neſlenden "neslinden"
/o/ /u/	<o> <ou>	oni "onu", choc "çok", bozmadi "bozmadı" toutti "tuttu", bou "bu", chabour "şabur"
/ö/	<ö>	Harf olarak yazılmamıştır.
/p/	<p>	padichah "padişah", pak "pak", pereſt "perest"
/r/	<r>	ier "yer", kichileri "kişileri"
/s/	<s, ſ >	sultanlic "sultanlık”, pereſt "perest", neſlenden "neslinden"
/ş/	<ş>	Harf olarak yazılmamıştır.
/t/	<t>	toutti "tuttu", tagi "tacı", durt "dört", ouac᷑t "vak(i)t"
/u, ü, v/	<u>	iuz "yüz", chunki "çünki"
/ü/	<ü>	Harf olarak yazılmamıştır.
/ü/	<v>	vldurdi "öldürdü", vch "üç"
/y/	<y>	Harf olarak yazılmamıştır.
/z/	<z>	iuz "yüz", bozmadi "bozmadı", zaman "zaman"

Bölümlerde verdiğimiz çekimli haller Arap harfleri ile harekeli yazılan şeklin Latin harflerine tarafımızca aktarılmış şeklidir. İlgili bölüm başlığı kalın yazılmış ve örnekler için harf çevrimi yoluna gidilmemiş, doğrudan aktarılmıştır.

De pronunciation litterarum, earumque figuris (Telaffuz / Harfler, yazım özellikleri)

1. bölüm: Ek Harfler

2. bölüm: Vokalibus (Ünlüler)

3. bölüm: De Nomine Eiusque Accidentibus (İsimler ve Özellikleri)

4. bölüm: De pronomine (Zamirler)

5. bölüm: Formatione Modorum, Temporum, Ac Personarum (Modların Oluşumu, Zaman, Kişiler)

6. bölüm: Coniugatio Verbi (Fiil Çekimi)

Praeteritum İmperfectum (Tamamlanmamış Geçmiş)

severdüm / severdüŋ / severdi

severdük - severlerdük / severdüŋüz - severlerdüŋüz /severdiler - severlerimiş / severleridi

Praeteritum Perfectum (Tamamlanmış Geçmiş)

sevdüm / sevdüŋ / sevdi

sevdük / sevdüŋüz / sevdiler

Praeteritum Pluſquam Perfect (Daha Tamamlanmış Geçmiş)

sevmiş idüm / sevmiş idüŋ / sevmiş idi

sevmiş idük / sevmiş idüŋüz / sevmiş idiler

Futurum İndicatiuti (Gelecek Gösterenler)

seveyim / seversin / sever

severüz / seversüŋüz / severler

Imperativus Modus (Emir Modu)

sevsen / sevsun ol

sevelüm / seveŋsiz / anlar sevsunler/

Futurum İmperat (Gelecekteki Emir)

sevesen / ol seve

sevelüm / sevesiz / seveler

Optatiuus (İstek)

sevem / sevesin / seve

seveyiz / sevesiz / seveler

Praeteritum Perfectum Optatiui (İstek Belirten Tamamlanmış Geçmiş)

sev idüm / sev idüŋ / sev idi

sev idük / sev idüŋüz / sev idiler

Futurum Optatiui (Gelecek İstek)

sevsem / severseŋ - sevseŋ / severse - sevse

seveyiz /sevseŋüz / severlerse

Praeteritum Perfectum Subiunctiui (Tamamlanmış Geçmiş Şart Kipi)

sevse idüm / sevse idüŋ / sevse idi

sevse idük / sevse idüŋüz / sevse idiler

Infinitivus (Mastar): sevmek /sevdük

Gerundia (Zarf-fiil): sevmege / severken - severek / sevmek içün

Participia (Sıfat –Fiil): seven / sevecek - seviser / sevmelu / sevici / sevmiş

7. bölüm: De Formatione PaβİuorumPasif Unsurların Oluşumu)

8. bölüm: De Variis Verborum ClaβİbusFarklı Kelime Grupları)

9. bölüm: De Verbis NegativisNegatif Kelimeler Üzerine)

Coniugatio Verbi NegativiNegatif Fiil Çekimi)

sevmem - sevmezum / sevmezsin / sevmez

sevmeziz / sezmesiz - sevmesuŋuz / sevmezler

Praeteritum İmperfectum (Tamamlanmamış Geçmiş)

sevmezdüm / sevmezdiŋ / sevmezdi

sevmezdük / sevmezdiŋüz / sevmezdiler

Praeteritum Perfectum (Tamamlanmış Geçmiş)

sevmedüm / sevmedüŋ / sevmedi

sevmedük / sevmediŋüz /sevmediler

Praeteritum Pluſquam Perfect (Daha Tamamlanmış Geçmiş)

sevmemiş idüm / sevmemiş idüŋ / sevmemiş idi

sevmemiş idük / sevmemiş idiŋüz / sevmemiş idiler

Futurum İndicatiuti (Gelecek Gösterenler)

sevmem / sevmezsin / sevmez

sevmeziz / sevmezsiz / sevmezler

Imperativus (Emir)

sevme sen / ol sevmesun

sevmeyelum / sevmesiz / sevmesunler

Futurum İmperatiui (Gelecekteki Emir)

sevmeyesin / ol sevmeye

sevmeyelum / sevmeyesiz / sevmeyeler

Optatiuus Praecedente (Geçmiş İstek)

sevmeyeyim / sevmeyesin / sevmeye

sevmeyeyiz / sevmeyesiz / sevmeyeler

Praeteritum Perfectum Optatiui (İstek Belirten Tamamlanmış Geçmiş)

sevmeye idüm / sevmeye idiŋ / sevmeye idi

sevmeye idük / sevmeye idüŋ / sevmeye idiŋüz / sevmeye idiler

Subjunctiuus Praecomitante (Şart)

sevmesem / sevmeseŋ / sevmezse

sevmeziz / sevmesiŋiz / sevmezlerse

Praeteritum Perfectum Subjunctiui (Tamamlanmış Geçmiş Şart Kipi)

sevmese idüm / sevmese idiŋ / sevmese idi

sevmese idük / sevmese idiŋüz /sevmeye

Infinitivus (Mastar)

sevmemek /sevmedük

Gerundia (Zarf-fiil)

sevmemege / sevmezken / sevmemek içün

Participia (Sıfat –Fiil)

sevmeyen / sevmeyecek / sevmeyici / sevmemiş

10. bölüm: De Coniugatione Verbi Substantiui (İsim - Fiillerin Çekimi)

benim /sensin / oldur - vardur

biziz / sizsiz - siŋiz / anlardur

Praeteritum İmperfectum (Tamamlanmamış Geçmiş)

ben idüm / sen idiŋ / ol idi - var idi

biz idük / siz idiŋüz / onlar idiler

Praeteritum Perfectum (Tamamlanmış Geçmiş)

oldum / olduŋ / oldı

olduk / oldıŋuz / oldılar

Praeteritum Pluſquam Perfect (Daha Tamamlanmış Geçmiş)

olmış idüm / olmış idiŋ / olmış idi

olmış idük / olmış idiŋüz / olmuş idiler

Futurum (Gelecek)

olurum / olursın / olur

olurır / olursız - olursıŋız / olurlar

Imperativus (Emir)

olasen / ol olsun

olalum / siz oluŋuz / onlar olsunlar

Futurum İmperatiui (Gelecekteki Emir)

olasın / ol ola - oluna

olalum / olasız / olalar

Optatiuus Vbique Praemisso (Genel İstek)

olam / ola sen / ola

olayız / olasız / olalar

Praeteritum Perfectum (Tamamlanmış Geçmiş)

ola idüm / ola idiŋ / ola idi

ola idük / ola idiŋüz / ola idiler

Subiunctiui Modus Praemisso Vbique (Şart)

olsam / olsaŋ / olursa ise - olsa

olurız / olursız - olursıŋuz / olurlarsa

Praeteritum Perfectum (Tamamlanmış Geçmiş)

olsa idüm / olsa idiŋ / olsa idi

olsa idük / olsa idiŋüz / olsa idiler

Infinitivus (Mastar)

olmak - olmaga/ olduk

Participia (Sıfat –Fiil)

olan - olunan / olacak - olısar / iken / olacı - olmış

11. bölüm: De Verbo Substantivo Negationis (Adların Olumsuzu)

degilüm / degil sen / degil - degildür - yokdur

degiliz / degilsiz / degillerdür

Praeteritum İmperfectum (Tamamlanmamış Geçmiş)

degildüm / degildüŋ / degildi

degildük / degildiŋüz / degildiler

Praeteritum Perfectum (Tamamlanmış Geçmiş)

olmadum / olmadıŋ / olmadı

olmaduk / olmadıŋuz / olmadılar

Praeteritum Pluſquam Perfectum (Daha Tamamlanmış Geçmiş)

olmamış idüm / olmamış idiŋ / olmamış idi

olmamış idük / olmamış idiŋüz / olmamış idiler

Futurum (Gelecek)

olmam - olmayam / olmazsın / olmaz

olmazız / olmazsız / olmazlar

Imperatiuus (Emir)

olma sen / ol olmasun

olmayalum / olmayasız / olmasunlar

Futurum (Gelecek) (Sıraya Göre Futurum İmperatiui - Gelecekteki Emir Çekimi)

olmayasın / ol olmaya

olmayalum / olmayasız / olmayalar

Optatiuus Vbique Praemisso (Genel İstek)

olmayam / olmayasın / olmaya

olmayayız / olmayasız / olmayalar

Praeteritum (Perfectum) Optatiui (İstek Belirten Tamamlanmış Geçmiş)

olmaya idüm / olmaya idüŋ / olmaya idi

olmaya idük / olmaya idiŋüz / olmaya idiler

Subiunctiui Modus Vbique Praemisso (Şart)

olmasam / olmasaŋ / olmazsa

olmazız / olmasıŋız / olmazlarsa

Praeteritum Subjunctiui (Geçmiş Şart Kipi)

olmasa idüm / olmasa idiŋ / olmasa idi

olmasa idük / olmasa idiŋüz / olmasa idiler

Infinitivus (Mastar)

olmamak / olmaduŋ

Participium (Sıfat –Fiil)

olmayan / olmayacak / olmayacı / olmazken

12. bölüm: De Syntaxi Linguae Turcicae (Türk Dilinin Sözdizimi)

De Nominibus - Verbs (İsimler - Fiiller)

13. bölüm: De Particulis Orationis (Sözcük Türleri)

14. bölüm: De Numerorum Notis Eorumque Appellationibus (Sayılar ve Yazımları)

Exercitatio Lectionis Lingua Turcica (Türk Dili Okuma Alıştırması)

Metin satırlar arası olacak şekilde düzenlenmiştir. Buna göre Latin harfli Türkçe satırların altında kelimeler eşlenik haldeyken Arap harfli Türkçe onun altında da aynı eşleniklik hâlinde Latince dizilmiştir. Latince hariç diğer iki şekil de gösterilmiştir. Eğik yazıyla ses eşleniklerine dayalı harf çevrimi metnin sonunda bulunur. Okunuşta Arap harfli yazılan metin başlangıç yönünü oluşturmaktadır. Eğik olarak yazılan harf çevriminde bu sıra izlenmiştir.

Harflerin yazım özellikleri hakkında: /ă/ , /ĕ/, /û/ şeklinde verilen harfler sonunda bir /n/

ile birlikte okunmaktadır. Asılda ne şekilde ise onu verdik. Arap harfli metin için de bu nitelik geçerlidir.

Metin (s. 94 - 96)

(s. 94)

Atasinung oldi padichah Beheram Chunki || Nouman milkni Arab Kildi moucarrar amellerini ||

عَمَلْلَرِنِيْ مُقَرَّرْ قِلِدِيْ عَرَبْ مِلْكْنِيْ نُعْمَانْ || چُونْكِيْ بَهْرَامْ پِاَدِشَاهْ اوُلْدِي اَتَاسِيْنُكْ ||

dinenden Arab Noumă bou Kildi moucarrar elĕdeh || idi olmich pereſt pout idi checkmich

چَكْمِشْ ايِدِيْ پُوتْ پَرَسْتْ اُولْمِشْ ايِدِيْ || اَلَنْدَهْ مُقَرَّرْ قِلْدِيْ بُوْ نُعْماَ عَرَبْ دِيْنَنْدَنْ

el || Beheramung bin Beheram melik ta zamanĕden Chabour

|| شَابُوْرْ زَمانَنْدَنْ تَاْ مَلِكْ بَهْرَامْ بِنْ بَهْرَامُنكْ || اَلْ

(s. 95)

|| elendeh anung milki Arab vlingeh ouact akir || eiledi sultanlic iil durt on iuz oldi ||

|| اوُلْدِيْ يوُزْ اوُنْ دُرت پِيلْ سُلْطَانْلِق اَيْلَدِيْ || آخِرْ وَقْتْ اُلْنج عَرَبْ مِلْكِيْ اَنْكْ اَلَنْدَهْ

padichahleri agem Kerreh durt zamanĕdeh anûg || biri Hurmuz biri Chabour biri diguichuruldi ||

|| دِكِشُرُلْدِيْ بِرِيْ شَابُوْرْ بِرِيْ هُرْمُزْ بِرِيْ || انْكْ زَمَانَنْد دُرتْ كَرَهْ عَجَمْ پَادِشَاهْ لَرِيْ

Kichileri choc idi Hurmuz bin Beheram || zamanĕdeh Hurmuz idi dundurmich medahbnaj[237]

مَدَهَبْنَهْ دُنْدُرْمِشْ ايِدِيْ هُرْمُزْ زَمَانَنْدَهْ || بَهْرَامْ بِنْ هُرْمُزْ ايِدِيْ چُوقْ كِشِيْلَرِيْ

guĕdu || vldurdi toutti oni Beheră amma idi üileh ||

|| اُيلْهْ ايِدِيْ اَمَاَ بَهْرَامْ اُوْنِيْ طُوتْدِيْ اُولْدُرْدِيْ || كَنْدُوْ

(s. 96)

Beheram eiledi pak neſlenden anung iuzni ier || eiledi chahlic gun vch ai vch iil vch || padich

پَادِشَاهْ || اُوچْ يِيلْ اُوچْ اَيْ اُوچْ كُوْنْ شَهْ لِق اَيْلَدِيْ || يَرْ يُوزْنِيْ انْكْ نَسْلَنْدَنْ پَاكْ اَيْلَدِيْ بَهْرَامْ

Beheram bin Beheram ſongrah vldi dineni ataſinung coudi tagi bachnah oldi || bozmadi guzetti

كُوْزَتْدِيْ بُوزْمَدِيْ || اوُلْدِيْ بَاشْنَهْ تَاجْ قوُدِيْ اَتَاسِيْنُكْ دِيْنِيْ اوُلْدِيْ صُنكَرَهْ بَهْرَامْ بِنْ بَهْرَامْ

طَرِيقْنِيْ

taricni.

Decerptum ex Regum Persarum Annalibus, quas Author nuperex Oriental plagis asportauit.(Yazar, Pers krallarının hayatını anlatan yıllıklardan derlemiştir.)

Harf Çevrimi

Çünki Beheram padişah oldı. Atasınuŋ amellerini mukarrer kıldı. Arab milk(i)ni Numan elinde mukarrer kıldı. Bu Numan Arab dininden el çekmiş idi. Putperest olmış idi. Şabur

[237] İğci (2014), ilgili kelimenin okunamadığını "Yazar tarafından değişik şekilde transkripsiyonu yapılan bir kelime vardır; **medahbnah** (مَدَهَبنَهَ). Kelime sonunda bir yönelme hâl ekinin varlığı hissedilse de, eksiz veya ekli hâlde bu kelime, o dönemde veya bugünde kullanılan herhangi bir kelimeyle denkleştirilememiştir. Bu kelimenin imlâsı sorunludur (s.46)" diyerek belirtir. Bizce ilgili sözcük Ryer grameri ve yazım özellikleri düşünüldüğünde *mezh(e)bine* şeklinde okunmalıdır.

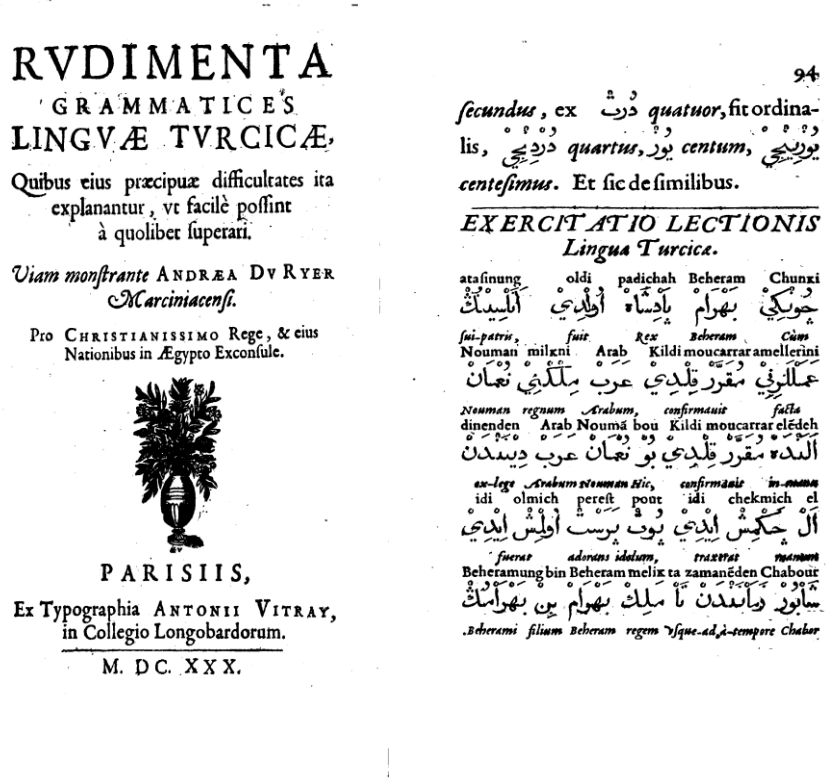
zamanınden ta melik Beheram bin Beheramuŋ ahir vakt ülince Arab milki anuŋ elinde oldı. Yüz on dürt yıl Sultanlık eyledi. Anuŋ zamanında dürt kerre Acem padişahleri digüşürüldi. Biri Şabur biri Hürmüz biri Beheram bin Hürmüz idi. Çok kişileri gendu mezh(e)bine dündürmiş idi. Hürmüz zamanında üyle idi amma Beheram onı tuttı, üldürdi. Yer yüzni anuŋ neslinden pak eyledi. Beheram üç yıl üç ay üç gün şahlık eyledi, üldi. Soŋra Beheram bin Beheram padiş(ah) oldı. Baş(ı)na tacı kodı. Atasınuŋ dinini tarik(i)ni güzetti, bozmadı.

Tablo 12

Du Ryer Tarafından Hazırlanmış Arap Harflerine Eşlenik Latin Harfleri ve Okunuşları

Ordo. (SIRASI)	**Poteſtas.(KARŞILIĞI)**		**Nomen. (AD)**
1	A & e	Eliph	أَلِف
2	B	Be	بَآ
3	T	Te	تَآ
4	Tſ	Tſe	ثَآ
5	G	Gim	جِيمْ
6	Hh	Hha	حَآ
7	Ch	Cha	خَآ
8	D	Dal	دَالْ
9	Dz	Dzal	ذَالْ
10	R	Re	رَآ
11	Z	Zein	زَيْنْ
12	S	Sin	سِيْنْ
13	Sch	Schin	شْيْنْ
14	Sſ	Sſad	صَادْ
15	Zz	Zzad	ضَادْ
16	Tt	Ta	طَآ
17	Dz	Dza	ظَآ
18	Aa	Aain	عَينْ
19	G	Gain	غَينْ
20	F	Fe	فَآ
21	Cq	Cqaf	قَافْ
22	K	Kef	كَافْ
23	L	Lam	لاَمْ

24	M	Mim	مِيمْ
25	N	Nun	نُوْنْ
26	V	Vau	وَاوْ
27	H L & A vel E	He Lam Eliph	هَآ لاَمْ أَلِفْ
28	I	Ie	يَآ

RVDIMENTA
GRAMMATICES
LINGVÆ TVRCICÆ,
Quibus eius præcipuæ difficultates ita explanantur, vt facilè possint à quolibet superari.
Viam monstrante ANDRÆA DV RYER *Marciniacensi.*
Pro CHRISTIANISSIMO Rege, & eius Nationibus in Ægypto Exconsule.
PARISIIS,
Ex Typographia ANTONII VITRAY, in Collegio Longobardorum.
M. DC. XXX.

94

secundus, ex دُرتْ *quatuor*, fit ordinalis, دُرْدِنجِي *quartus*, يوز *centum*, يوزِنجِي *centesimus*. Et sic de similibus.

EXERCITATIO LECTIONIS
Lingua Turcica.

ataſinung oldi padichah Beheram Chunxi
جُونكِي بَهْرَامْ پَادِشَاهْ أُولْدِي أَتَاسِيڭْ
ſui-patris, fuit Rex Beheram Cùm
Nouman milxni Arab Kildi moucarrar amellerini
عَمَلَارِنِي مُقَرر قِلْدِي عرب مِلكْدِي نُعمَان
Nouman regnum Arabum, confirmauit ſulla
dinenden Arab Noumá bou Kildi moucarrar elẽdeh
أَلنده مُقَرر قِلْدِي بُو نُعمَان عرب دِينْدَن
ex-lege Arabum Nouman Hic, confirmãuit in-eam
idi olmich pereſt pout idi chekmich el
أَلْ چكمِش ايْدِي بُوت پرسْت أُولمِش ايْدِي
fuerat adorans idolum, traxerat manum
Beheramung bin Beheram melix ta zamanẽden Chabour
سَابُور زَمَانْدَن تَا مَلِكْ بَهْرَام بِن بَهْرَامْكْ
Beherami filium Beheram regem vſque ad á-tempore Chabor

Şekil 6. Andre Du Ryer'in *Rvdımenta Grammatıces Lıngvæ Tvrcıcæ* (1630) adlı eserinden [Kopya kapak ve 94. sayfa]

3.3.1.7. Giovanni Molino'nun Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca Adlı Eseri (1641)

Eserin ilk kopyası sayılan *İtalyanca - Türkçe Sözlük,* 1607'de Roma'da basılmıştır. "Eski bir İtalyanca kaynakçada yer alan "Biblioteca italiana o sia notizia dé libri rari İtaliani... da Niccola Francesco Haym Romano [Bd. I Milano 1771, Bd. II ebda 1773]" ibaresi şu nota sahiptir: Dizionario della Lingua İtalyan Turchesca di Gio: Molino. Roma 1607. in 8. Raro" (Adamović, 1974, s. 37). Bu nota göre ilgili eserin sözlük hâlinde basılmış olan daha erken tarihli bir kopyası bulunmaktadır. Ancak dilbilgisinin de eklendiği 1641 tarihli baskı ile daha önceden yazılan eserler[238] arasında bağ kurmak için

[238] Bu eserlerin yazarları arasında Ferraguto (1611), Megiser (1612), P. De Valle (1620), A. Du Ryer (1630) başlıca sayılabilecekler arasındadır.

daha fazla materyale ihtiyaç olduğu da açıktır.

Eser başlığının yazıldığı bölümün altında "Da Gıovannı Molıno Interprete" (Tercüman Da Giovanni Molino) ve hemen devamında da "Con l' Indice delli vocabuli Turchesci, e breui Rudimenti di detta Lingua" (Türkçe sözcük indeksi hakkında bilgi ve bu dilin kısaca esasları) yazmaktadır. İthaf yazısı olarak şunlar yazılmıştır: Dedicato All'eminentissimo, E Reuerendissimo Signor Card. Antonio Barberino Della S. R. C.[239] Camerlengo (Kutsal Roma Kilisesinin en seçkin, en muhteremi Sinyor Kardinal Antonio Barberino, Papalık Mahkemesi saymanı). Basım yeri, Roma; basımevi, Apresso Antonio Maria Gioiosi; basım yılı MDCXLI (1641) altında basım lisansı olan "Con licenza de' Superiori" ibaresi yer alır. Bu sayfayı takiben basıma izin veren sansür kurulundakilerin adları yer alır.

Eser hakkında sunulan "17. yy.da Giovanni Molino tarafından yazılan İtalyanca - Türkçe sözlükte Türkçenin sözlü malzemesine ait zenginliğe ulaşılabilir" (Siemieniec - Gołaś, 2010, s. 58) yargısı, konuşma diline ait sözcüklerin varlığına bir işaret sayılmalıdır. Bu bilgilerin yanı sıra Molino hakkında bilinenler arasında ilgi çekici olan onun Ankaralı Yovhannês / Hovhannês adlı birisi olduğudur.[240] Sözlükte kullanılan dil malzemesinin zenginliği için bu bilgi yardımcı olabilir.

Eser iki sütun hâlinde ilerler. Her sütun üzerinde bir sayfa sayısı yazılıdır. Bu kısmın bitiminde son sütun üzerinde 494 rakamı görülür ve eser bu hesaba göre 247 sayfadan oluşmaktadır. Sözlüğün madde başları İtalyancadır. Sözlük bölümünün devamında yer alan sözlük indeksindeki madde başları ise Türkçe olarak yazılmıştır. Sayfa sayıları yerine sayfa sonunda diğer sayfanın başında yer alan sözcüğün ilk hecesi verilmiştir. Bizim hesabımıza göre burası 87 sayfadır. Bitiminde Osmanlı ülkesinde

---

[239] S.R.C. Santa Romana Chiesa kısaltmasıdır. Kutsal Roma Kilisesi olarak tercüme edebiliriz.

[240] Maria Pia Pedani has searched out in the correspondence of the then Venetian ambassador (bailo) to Istanbul three letters, from which it results that the interprete Giovanni Molino was in fact an Armenian from Ankara, called Yovhannês/Hovhannês Ankivrac'i (Święcicka, 2009, s. 367). İlgili makalenin 379 - 389. sayfaları arasında bu görüşle ilgili kaynaklardan da bahsedilmektedir. Święcicka'nın doğrudan bu konunun yer aldığı bir makalesi daha bulunmaktadır. Święcicka, E. (2000). Interpreter Yovhannes Ankiwrac'i also called Giovanni Molino. Folia Orientalia, Studia in Honorem Stanislai Stachowski Dicata, 36, s. 329-342. Tanış, A. (1989), "önsözde İstanbul Türkçesini, saray Türkçesini örnek aldım diyorsa da kullandığı dilin, Türkçenin çoğunluğunun halk Türkçesi olduğu açıkça görülüyor" ibaresini dipnotta Söylediği doğruysa, bunca Türkçe sözcük ya da halk dilinden alınma sözcük kullandığına ve bunları "sarayda öğrendim" dediğine göre, sarayda da Türkçe kullanılıyormuş (s. XI)" diyerek şüphesini belirtir. Tanış, A. (1989) eserde birçok sözcüğü ele alırken "sadece TDK Derleme Sözlüğünde bulunanlar, Halk Türkçesiyle ilgili olanlar ve Halk Türkçesinin izlerinin açıkça görüldüğü sözcükleri" örneklendirir ve Orta Anadolu kaynaklı olanlarını da verir, bilhassa kendi yöresinden tanıdığı sözcükleri de (Kemerhisar / Bor / Niğde) gösterir. Her durumda Molino'nun kullandığı sözcüklerin evrenini İstanbul ile sınırlamadığını söylemekte yarar vardır.

konuşulan diller listesi verilmiştir. Her sütunda 11 dil olmak üzere 33 dil adı verilmiştir. Hemen altında "Impery, Regni, Signorie, Tributarie, che la casa ottomana tiene sotto di" se (Osmanlı idaresi altında olan imparatorluk, krallık, beylik, kavim adları) ibaresi altında toplamda 52 idari bölge adı bulunur. Ayrıca devamında iki idari bölge daha eklenmiştir. Bu bölümlerin ardından "Kısaca Türk Dili Esasları" adlı bölüm gelir. Eser toplamda altı sayfa tutan bu ilkelerin bir sayfalık "Doğru –Yanlış Cetveli" ile tamamlanmasından ibarettir. Eserde 15000 civarında İtalyanca sözcük ve Türkçe karşılığı bulunur. Yazı formu ve ses denkliği için "İtalyanca harfler için genellikle Toskana formlarından yararlanılır, ağızlar içinse muhtemelen Venedikçe kullanılır. Molino, İtalyan harf sistemini Türkçe sesler için uyarlamıştır" (Święcicka, 2009, s. 377), görüşü eserin yazı sistemi[241] hakkında bilgi vermektedir.

Molino kendi ifadesiyle "Türk harflerini öğrenmek isteyenleri memnun etmek için elimden gelenin en iyisini yaptım. Türkçe altı farklı şekilde telaffuz edilebildiğinden Latin harfleri ile bazılarını kaydetmek ve doğru telaffuz etmek için elimden gelenin en iyisini yapmaya çalıştım. İyi bir telaffuz için kuralları mümkün olan en kolay şekilde sundum" (Święcicka, 2009, s. 391), demektedir. 6 kural şöyledir[242]:

1. **/h/** telaffuzunun yazımı

Yazımda örneklerin harflerini eğik olarak yazdık. Harflerin ayrım yerleri ve kullanılan harflerin aynen yazılması esasından hareket edilmiştir.

Telaffuzun ilk yolu nefesin boğazdan hızlıca çıkarılması ile olur. Bir ünlü ile kullanıldığında her zaman aspire edilmiş, (derin bir nefes alınmış halde) üflenmiş olarak telaffuz edilir. Örneğin; *haget, hegier, hiſmet, honkiar, huſun.* Tanış A. (1989), birinci olarak "h"nin okunduğunu belirtir ve dipnotta İtalyancada okunmadığı ve alfabede başka görevi olduğu için notu ile verir (s. XXXV).

2. Gırtlak - damaksıl - sürtüşmeli **/h/** teleffuzu için ch- kullanımı

Bu gırtlaktan gelen ses için /ch/ kullandım. Örneğin; *chaſte, chiar, choſc-ab, churt.*

3. Damaksıl ünsüz **/k/** için k- kullanımı

---

[241] Molino'nun eserini inceleyerek yayınlayan bir çalışma yine Święcicka tarafından 2020 yılında yayınlanmıştır. Çalışmada Święcicka editör olarak görünmektedir. Çalışma adı "Dictionary of Italian – Turkish Language (1641) by Giovanni Molino" şeklindedir. Molino'nun hayatı (3. bölüm) ile tarihsel arka plana (2. bölüm) da yer verilen çalışmada sözlükte yer alan sözcüklerin fonetik özellikleri ve fonolojik olayları (6. bölüm) tanıtlar eşliğinde ele alınmıştır.

[242] Bu kurallar için hem Molino'nun eseri hem de İngilizce çevirisini yapan Święcicka makalesi (2009, s. 391 -392) hem de Asım Tanış'ın ilgili eserinin (Tanış, A. (1989), Giovanni Molino'nun İtalyanca-Türkçe Sözlüğü ve Halk Türkçesi) Romen rakamlarıyla XXXIV - XXXV. sayfaları ve XXXXVIII. sayfaları birlikte ele alınmıştır.

Daha iyi hale getirmek için K harfini kullandım. Örneğin; *Kaſaba, Keſc-isc, Kiſc-niſc, Kuſc-ak.*

4. Sürtünmeli ünsüz olan **/ş, š/** için sc- kullanımı

Dördüncü söyleme biçimi için dilin ortası kullanılır ve söz konusu telaffuzu göstermek için SC harf çiftini kullandım. Örneğin; *ſc-arab, ſc-ekier, ſc-irden, ſc-oile. ſc-umla.* Eserde sc- her zaman ayrı gösterilmiştir. Tanış, A. (1989), sebebini "İtalyancada "ş" sesini verebilmesi için "e" ve "i" seslilerinden önce kullanılması gerektiğine (s. XXXV)" bağlamıştır.

5. Dişsil - sızmalı ünsüz olan **/s/** ve **/z/** için s- , ſ - ve sz- veya ſz- kullanımı

Beşinci telaffuz şeklinin anlamı dişlerin yakınında bulunan seslerin çıkarılmasıdır. Bu telaffuzu göstermek için basitçe ſ - kullandım. Örneğin; *aſar, eſer, isleme, oſman, vſtra.* Bu ſ- neredeyse z- gibi hoş bir şekilde de telaffuz edilebilir ve bu nedenle S, Z (/z/ sesi için birlikte kullanılacaktır) tarafından takip edilecektir; örneğin: *ſzati, ſzeid, ſzingief, ſzulum.*

6. Sürtünmeli ünsüz olan **/c, j/** için gz- ve ge- kullanımı; /ç, č / içinse cz- ve ce - kullanımı

Söylemenin altıncı yolu dişler ve dudakları iyi kullanmayı gerektirir. Harflerin değişmesine gerek yoktur. Çünkü Latince harflerle olan telaffuz burada da kullanılır. Birçok sözcük sonunda gz- ve cz- yazıldığı halde z- vurgulanmayacaksa ge- ve ce- olarak söylenmelidir. Örneğin; *Arghagź, Papugź, Kiregź.* Cz- içinse örneğin; *Sacź, Kacź, Acź, Bicź.*

Molino bu kurallar sayesinde Türkçenin seslerinin yeniden üretilmesinde Latin harflerinin kullanım alanını genişletmeye çalışmıştır. "(…) o/ö, u/ü, ï/i arasında ayrım yapmaz ve <i, e, u, ø> seslerini düzensiz olarak kullanır. Türkçe /ğ/ için <gi, ge, gz>; /č/ için <ci> ; /š/ için <sc>; /x/ için <ch>; /h/ için <h>; /z/ için <s / ſ> kullanmıştır. Daha zor olan /ŋ/ içinse <ngh / gh> (denghis ~ deghis); /y/ için <ij / ii> (szyadhe ~ szijadhe ~ sziiadhe) kullanmıştır. Sonuç olarak, bazı karakterlerinin belirsizliğinden dolayı, neredeyse güvenilir olarak adlandırılabilecek bir ilkel yazıya sahibiz" (Adamović, 1974, s. 40). Anılan özellikler bağlamında seslik değerleri gösteren tablo 13 şu şekildedir:

Tablo 13

Molino Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a/ /ā/	<a> <aa>	atesc "ateş ", abanos "abanoz", alma "elma" baasi "bāzı"

/ā/	<ia>	nighiar “nigār”
/b/	<b>	bairak "bayrak", baluk "balık"
/k/ /ç/ /k, h/ /k/	<c> <c> <ch> <ck>	nocta "nokta", docunmak "dokunmak", conuscmak "konuşmak" acuk "açık", saci "saçı", ciok "çok", iceri "içeri" chapamak "kapamak", nochut "nohut" lockma "lokma"
/ç/ /ç/ /ç/	<ç> <cz> <ci>*	Harf olarak yazılmamıştır. sacz "saç" aciuk “açık”, aurat saci “avrat saçı”
/d/ /z/	<d> <d>	dai "dayı", dusen "düzen" kada "kaza"
/e, i/ /ē/	<e> <ee>	edeb "edeb", egri "eğri" eeller "ēller"
/f, v/	<f>	faida "fayda", cift "çift"
/g, ġ, c/ /c, j / /g, ġ/	<g> <gz> <gh, ghi>	iorgun "yorgun", iagma "yağma", agri "ağrı", gian "can" tegzribe "tecrübe" deghil "değil", iorghun "yorgun", ghieik "geyik"
/h/ /Ø/	<h> <h>	hala "hâlâ", habesc "habeş" evhe "eve", evimhe "evime"
/ı/	<ı>	Harf olarak yazılmamıştır.
/i, ı, y/ /iy, ıy/	<i> <ii>	ciblak "çıplak", ighne "iğne", ghiendi "kendi", duimak "duymak" kiimak "kıymak", terbiie "terbiye"
/y/	<j>	minasibetijlhe "münasebetiyle" ghemij "gemiy(i)"
/k/ /k/	<k> <ki>	kitap "kitap", baluk "balık", karpus "karpuz" kiesmek "kesmek", sirkie "sirke"
/l/	<l>	latif "latif", aialet "(h)ayalet"
/m/	<m>	meichane "meyhane", musluk "musluk"
/n/ /ŋ/	<n> <ng, ngh>	nimet "nimet", unnutmak "unutmak", ianlisc "yanlış" songra "soŋra", bangha "baŋa", angmak "aŋmak"
/o, ö/ /ö/ /ö/	<o> <oe> <io> **	orugz "oruç" oelmisc "ölmüş" ghiolghe "gölge", ghioghergin "güvercin", ghiormek "görmek"
/ö/	<ö>	Harf olarak yazılmamıştır.
/p/	<p>	opusc "opuz?"
/r/	<r>	dord "dört", vrmak "urmak"
/s, ş, z/ /ş/ /s, ş, z/	<s, ss> <sc> <sz>	saimak "saymak", assagha "aşaga", karghasc "kargaş" szaman "zaman", szehir "zehir", deurisz "derviş"
/ş/	<ş>	Harf olarak yazılmamıştır.
/t/	<t>	temis "temiz", tanghry taŋrı", nimet "nimet"
/u, v/	<u>	delu "deli", kadun "kadın", ue "ve"
/ü/	<ü>	Harf olarak yazılmamıştır.
/u/	<v>	vrmak "(v)urmak", vsul "usul"
/ı, i, y/	<y>	zyadhe "zi(y)ade", aciklighylhe "açıklık ile", aghrylmak "ağrılmak"
/z/ /z/	<z, zs, sz> <x>	zsaman "zaman", sziade "zi(y)ade" iexdi "yez(i)di"
*: Święcicka, E. (2009) sözlükle ilgili makalesinde /ç/ için <c, ci, cc, ce, cź> harf ve bileşiklerini *acuk, aciuk, ciblak, ciok, accimasden, iceri, sacź* (s. 402) örnekleri üzerinden tanıtlamıştır. Ayrıca Święcicka, E. (2020) Molino ile ilgili eserinde <c+i, c+e, c+u, cź> harf bileşiklerini /ç/ olarak göstermiş ve *koci / kocz, acimas/aczmas, ciekip/cekip* örneklerini iki şekilli olarak göstermiştir. **: Örneklerin ghi+o veya gh+io şeklinde yorumlanabileceği söylenebilir. Benzer şekilde ghi+a veya gh+ia.		

Molino grameri Latin dili esaslarına göre düzenlemiş ve Latince açıklamalara Türkçe örnekler verilmiştir. Gramerde dört bölüm bulunur: İsim, zamir, fiil, zarf. Bunlardan zarflarla ilgili açıklama eserde görülmez. Eserdeki örnekler ve açıklamalar

değiştirilmeden aktarılmaya çalışılmıştır. Eserde verilen yazımlar olduğu gibi eğik olarak gösterilmiştir. Ses eşlenikleri bakımından bir yoruma gidilmemiştir.

Brevi Rvdimenti Del Parlar Tvrchesco (Kısaca Türk Dili Esasları)[243]

Quattro fono le parti principali del parlar Turchefco, cioe Nome, Pronome, Verbo, & Auuerbio (Türk dilinin dört ana bölümü vardır: İsim, Zamir, Fiil, Zarf).

İsimler; çekim, sayı, cinsiyet, tür ve karşılaştırmayı kapsar.

ÇEKİM: Genitiv çekim için -*Ingh* kullanılır.

tekil isim	çoğul isim
yalın. *elim*[244]	yalın. *Elimler*
genitiv. *elimingh*	genitiv. *elimler ingh*
dativ. *elim he*	dativ. *Elimlere*
akkuzativ. *elimi*	akkuzativ. *Elimleri*
vokativ. *i / ia elim*	vokativ. *i / ia elimler*
ablativ. *elimden*	ablativ. *elimler den*

İsimlerde A, O, I ve E ünlüleri varsa genitif çekim için -nungh kullanılır. Hasa (erdem anlamında, *hassa*) çekimi *Haſanûgh*. Ab veya egh ile biten isimler kuralı takip eder. *Akrab* çekimi *Akrabûgh*.

Genitiv çekim için -*Vngh* kullanılır.

tekil isim	çoğul isim
yalın. *Hasa* [245]	yalın. *Haſaler*

[243] Eserde gramer bölümüne ait sayfa sayıları kullanılmamıştır. Bundan dolayı bir düzene koymak için sayfa sonlarında kullanılan heceleri o sayfayı gösterecek biçimde kodladık. Buna göre sıralama şöyledir:
s. 1 /Dei, s. 2 /Plu, s. 3 /Quel, s. 4 /Futu, s. 5 /Stato, s. 6 /Ian, s. 7 / Son.

[244] Adamović (1974) sözcüğü "ïlm" olarak ele almıştır (s. 41). Genitif çekim için iki tür kullanım olduğunu (-in /-uŋ ~ nuŋ) birincisi için *ilim* ikincisi için *hasa* Tugend (Alm.) "erdem, meziyet"(‹ ar. *hässa*) örneğinin kullanıldığını belirtir ve çekimlerini de sıralı bir şekilde verir (s.41). Bize göre küçük müdahalelerde bulunan Adamović, eseri daha tutarlı hale getirmeye çalışmıştır. Örneğini yukarıda sunduğumuz eserin aynen yazım esasına bağlı kalarak yaptığımız aktarımıdır. Adamović'de ise durum şöyledir:

Singular (Tekil)	N. *ïlim*	Plural (Çoğul)	N. *ïlimler*
	G. *ïlimiŋ*		G. *ïlimleriŋ*
	D. *ïlime*		D. *il intiere*
	Ak. *ïlimi*		Ak. *ïlimleri*
	V. *i ïlim ya ïlim*		V. *i ïlimler ya ïlimler*
	Ab. *ïlimden*		Ab. *ïlimlerden*

Buna göre elim he / **ïlime** ile; elimingh / **ïlimiŋ**; elimler ingh / **ïlimlериŋ** ile düzeltilmiştir. Adamović /h/ nin söylenmemesinden hareketle yazıda kullanmayı uygun görmemiş olmalıdır. Bizce /h/ sesi kendinden önceki ünsüze yahut heceye vurgu yapmak üzere kullanılmaktadır. Bu yanıyla söyleyişe ait bir özelliği işaretlemek üzere İtalyancadan kopyalandığı söylenebilir.

[245] Adamović düzeltmesi şöyledir: Haſanungh / **hasanüŋ**; Haſaieh / **hasaye**; Haſai / **hasayi**; Haſalerûgh / **hasalerüŋ**.

genitiv. *Haſanungh*	genitiv. *Haſalerûgh*
dativ. *Haſaieh*	dativ. *Haſalerhe*
akkuzativ. *Haſai*	akkuzativ. *Haſaleri*
vokativ. *I Haſa*	vokativ. *I Haſaler*
ablativ. *Haſaden*[246]	ablativ. *Haſalerden*

Sayı: İsimlerde teklik ve çokluk; *Muhabet ~ Muhabetler, Gian ~ Gianler.*

Cinsiyet: Cinsiyet adları eril, dişil ve nötr oluşlarına göre kullanılır. *Ei padiſc=ah, Eiſultan, Eigiami*.

Tür: İsmin üzerine getirilen uygun bir *–lù* eki ile türetilir. *Ghiogh ~ Ghioghlu*

Yalın tekillerin üzerine gelen *–gi* eki ile yapılır. *Ekemek ~ Ekmekgi, Baluk ~ Balukgi, Baſma ~ Basmagi.*

İsimlerin üzerine gelen *–luk* veya *–lik* eki ile yapılır. *Padiſc = ah ~ Padiſc =ahluk, Dalga ~ dalgalik.*

İsimleri küçük hale getirmek için *–gik* kullanılır.[247] *Kilisa ~ Kiliſagik, Iſar ~ Iſargik.*

Karşılaştırma: İsimlerin üzerine gelen *-den* eki ile yapılır. *ſirkieden.*

Süperlativ: Üst derecede isimlerin kullanımı. *Kaietylhe derin ~ Kaiethijlhe.*

Dei pronomi della prima perſona & del modo di declinare. (1.kişi zamirleri ve çekimleri)

tekil isim. *Ben*	çoğul isim. *bis*
genitiv. *benum*	genitiv. *biſum*
dativ. *bagha*[248]	dativ. *biſe*

---

[246] Adamović düzeltmesi şöyledir: Haſanungh / **hasanüŋ**; Haſaieh / **hasaye**; Haſai / **hasayi**; Haſalerûgh / **hasalerüŋ**.
r: "szamane, tarafhe, meidane, iokarihe, acikden, sofrade (…)" aynı zamanda "sindana, pusuda, babadan" (s. 42), bunlardan birkaçıdır. Anlaşılan ünlü tercihinde uyum dışında bir yol tutulmuştur. (**Ön damak ünsüzü**, İng. palatal: Dil sırtının ön tarafı ile ön damak arasında boğumlanan ünsüz türü. e, i, ö, ü, ince ünlüler ile hece kuran damak ünsüzlerinden her biri: k, g, ñ: kedi, keskin, etki, gelin, Ege, eñgel, deñk vb. *bk.* damak ünsüzü. İlgili terim için TDK Büyük Türkçe Sözlük sayfasına http://www.tdk.gov.tr/ adresinden ulaşılabilir.) Adamović (1974) "(…) çokluk ekinde de benzer bir uyumsuzluk olduğunu (Unharmonie) belirtir. Megiser'in şahitliğinde palatal formlarda - ler ekinin velar formlarda ise -lar ve - ler ekinin kullanıldığını söyler. Örneğin; ademlar, oguler, sultanlar, odunler (…)" (s. 43.) (**Art damak ünsüzü,** İng. velar, post palatal guttural: Kalın ünlüler ile hece oluştururken dil sırtının geriye yumuşak damağa doğru yükseltilmesi ile çıkarılan. K, g, ğ, ñ gibi patlayıcı veya sızıcı damak ünsüzlerinden biri. BSTS / Gramer Terimleri Sözlüğü 2003, ilgili terim için TDK Büyük Türkçe Sözlük sayfasına http://www.tdk.gov.tr/ adresinden ulaşılabilir). Buna göre damak ünsüzleri kalın yahut ince ünlünün seçiminde belirleyici görülmektedir.

[247] Yukarıda getirilen -lXk eki için de küçültme eki olduğu açıklaması yapılmıştır. Anlaşılan burada bir karışıklık yapılmıştır. "Li nomi diminutiui ſi formano aggiun- gendoſi vn luk, ouero lik (…)" ile "Li nomi diminutiui ſi formano aggiun- gendoli vn gik (…)" [İsimlerin üzerine getirilen küçültme ekleri (Çev.)] açıklamaları yanlışlık yapıldığını göstermektedir.

[248] Beklenen *bangha* formunda yazılmasıdır. Geçiş formu olduğu yönünde Adamović (1974)'in görüşü bulunur. "Osmanlıcada ŋ ⟩ n geçişinin kısa bir süre içinde gerçekleşmediği önceden belliydi. Molino dilbilgisi ve sözlüğünde *seni**n**, onu**n**, bunu**ŋ**, ilimi**ŋ*** ve *hasanü**ŋ*** şekillerini aynı anda yazıyorsa, bu bir tesadüf değildir, aksine kişi zamirlerindeki bu durum yukarıda bahsedilen geçişin bir göstergesi olarak

akkuzativ. *beni* akkuzativ. *biſi*

vokativ. *ia ben* vokativ. *ia bis*

ablativ. *benden* ablativ. *biſden*

Dei pronomi della feconda per fona & del modo di declinare. (2. kişi zamirleri ve çekimleri)

tekil isim. *ſen* çoğul isim. *ſis*

genitiv. *seinin* genitiv. *ſiſim*

dativ. *ſagha* dativ. *ſiſe*

akkuzativ. *ſeni* akkuzativ. *ſiſi*

vokativ. *ia ſen* vokativ. *ia ſis*

ablativ. *ſenden* ablativ. *ſiſden*

De i pronomi della terza perfona. (3. kişi zamirleri ve çekimleri)

tekil isim. *ol* çoğul isim. *onler*

genitiv. *onun* genitiv. *olerin*[249]

dativ. *ongha* dativ. *onlere*

akkuzativ. *oni* akkuzativ. *onleri*

vokativ. *ia ol* vokativ. ---

ablativ. *ondan* ablativ. *olerden*

De i pronomi demoſtratiui, & del modo di declinare. (İşaret zamirleri ve çekimleri)

tekil isim. *Bù* çoğul isim. *bunler*

genitiv. *bunungh* genitiv. *bunleringh*

dativ. *bugha* dativ. *bunlere*

---

alınmalıdır. Tutarsız vokalizm, '*benüm*' ve '*senin*' formlarında da ortaya çıkar. Kararsız /m/ (ve muhtemelen baştaki /b/ etkisi) bu dudaksıllaşmaya neden olur. Veri formları hala eski Osmanlıcadır ve sözlükte daha güçlü bir şekilde ifade edilen ŋ'nin çeşitli yazımlarından bu geçiş ayırt edilir: bangha, bagha, sagha, ongha, ogha, oa" (s. 45). Bize göre konuşma dilinin yazı diline etkisi bağlamında bu durum değerlendirilebilir. Aşırı tutarlı dilbilgisel bir elemenin Molino tarafından bilinçle yapıldığı görüşü ve her iki formu da geçiş bölgesi içinde gören bir "uzman bakışı" görüşü tarafımızca aşırı - yorum olarak görülmektedir. Molino sözlük ve indekste aynı sözcükleri ikili yazım özellikleri gösterecek şekilde de yazmıştır. "Corpus: ghios a**cik**lighi Index: ghios a**ciuk**lighi, Corpus: iaklascma**lik** Index: iaklascma**luk,** Kuuet**lu**/Kuuet**li,** Corpus: so**g**mek Index: so**gh**mek" (Święcicka, 2009, s. 411). Geçerli bir açıklama için bu türden ikili yazım özellikleri de bizce göz önünde tutulmalıdır.

[249] Adamović (1974), *olerin* ve *olerden* çekimlerini istisna olarak nitelemiştir. Ayrıca *bizüm* ve *sizin* çekimlerini geç dudaksıllaşma kabilinde *benüm* süreci ile aynı kefede görür. Prensipte mümkün görünmeyen formlar Molino paradigmasında ihmal edilmiş olmalıdır (s.46) görüşünü ileri sürer. Anlaşılan Adamović, *onler* yazımının bir varyantı olarak *oler* kullanımını işaretlemektedir. Bu iç içe geçmiş varyantlar açıklaması -kaldı ki bunu istisna olarak niteler- yazı dili / konuşma dili; standart dil / yerel ağız türünden ikili kullanımların bir parçası olarak görülmez. **Molino paradigması** yazarın entelektüel kapasitesi tarafından sınırlanan -pek muhtemel yazı dili donanımı- bir formlar bütünü olarak görülmektedir.

akkuzativ. *buni* akkuzativ. *bunleri*

vokativ. *ia bu* vokativ. *Ia bunler*

ablativ. *bunden* ablativ. *bunlerden*

Dei Pronomi interrogatiui, & Relatiui, del modo di declinare. (Soru ve ilgi zamirleri ve çekimleri)

tekil isim. *Kim* çoğul isim. *Kimler*

genitiv. *Kimingh* genitiv. *kimleringh*

dativ. *Kimeh* dativ. *kimlere*

akkuzativ. *Kimi* akkuzativ. *kimleri*

vokativ. *Ia kim* vokativ. *Ia Kimler*

ablativ. *kimden* ablativ. *Kimlerden*

De i pronomi poſſeſſiui i quali ſi declinano nel medemo modo déll' interrogatiui. (İyelik zamirleri ve çekimleri, soru zamirleriyle aynı şekildedir.)

tekil isim. *benumki* çoğul isim. *benimkiler*

genitiv. *benumKinungh* genitiv. *benimkilerungh*

dativ. *benimKiie* dativ. *benim Kilere*

akkuzativ. *benimki* akkuzativ. *benim Kileri*

vokativ. *i benimki* vokativ. *Ia benimkiler*

ablativ. *benim kiden* ablativ. *benikilerden*

Seguita nel medeſimo modo (Aynı şekilde takip edilir.)

tekil isim. çoğul isim.

Senunki / Onunki *Senin Kiler / Onunkiler*

Biſumki / Siſinki *Biſumkiler / Siſinkiler / Onlarinkiler*

Molino gramerinde yer alan isim ve zamirlerin çekimlerinin toplu halde görülebilmesi için Ek 4'ten yararlanılabilir.

Verba (Fiiller)

Tutti li verbi Turchefchi terminano nel infinito mek ouero mak. (Tüm Türkçe fiiller -mek veya -mak ile biter.)[250]

Del primo modo di coniugare il verbo che l'infinito termina in mek. (İlk olarak fiilin

[250]Adamović (1974) fiillerin iki büyük gruba (-mek ve -mak) ayrıldığını ve pasif çekimleri ile dört ana grupta ele alındığını belirtir. Molino'nun çok sayıda zaman ve kip kullanmasına karşın gelecek zaman çekiminde -egek ve -iser eklerini kullanmamasını ise çarpıcı bulur (s. 47). Yazar, sıfat-fiil bölümünde *seuilegek, okulegek, olmaiagek* kullanımları bağlamında {-egek} ekinden haberlidir. Gelecek zaman çekiminde ise bugün geniş zaman çekiminde kodladığımız *seuerim, okurum* fiillerinin çekimini göstermiştir. Bir diğer ek {-iser} çekimlerde görülmemektedir.

sonuna mek- eklenir.)

Indicatiuo preſente (Şimdiyi gösterme)

Tekil	Çoğul
Ben ſeuerum	*Bis ſeueris*[251]
Senſeuerſin	*Sis ſeuerſis*
Ol Seuer	*Onler seuerler*

Preterito imperfetto (Tamamlanmamış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Seuerdum	*Seueruduk ~ Seuerlerduk*
Seuerdingh	*Seuerdis ~ ſeuerlerdijs*
Seueridi	*Seuerleridi ~ Seuerdiler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Seudum	*Seuduk*
Seudungh	*Seudys*
Seudi	*Seudiler*

Preterito pluſquam perfetto (Daha tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Seumiſc=idum	*Seumiſc=idik*
Seumiſc=idingh	*Seumiſc=idighis*
Seumiſc=idi	*Seumiſc=idiler*

Futuro indicatiuo (Geleceği gösterme)

Tekil	Çoğul

[251] Adamović (1974) Eski Osmanlıca olarak gördüğü *severüz* yerine *severiz (*aynı zamanda *seversiŋiz)* formunun kullanılmasını modern bir gelişme olarak görür (s. 48). O halde Adamović *seuerum* çekimini eskicil bir kalıntı, istikrarsız bir vokalizm olarak görmektedir. Benzer durumu *severlerdük*, *severlerdiŋiz* çekimlerinde görür ve çokluk eki kullanılmasını da aşırı ek yığılması bağlamında değerlendirir. Bizce Molino aşırı kurallaştırmaya gitmektedir. Bu yaklaşımın kimi unsurları bizi tutarlılığa götürdüğü gibi (*okulmak, severlerdük* örneklerinde de olduğu gibi tutarlı ancak geçersiz) kimi unsurları da ihmale götürmektedir. Bu ihmalin göründüğü yerlerden birisi de fiillerin çekimidir. Bu bağlamda Molino 1. kişilerin çekiminde yuvarlak ünlülü çekimleri (Tekil; *seuerum, seuerdum, seudum, idum*, *seueidum, seuseidum, oldum, okuldum vd.*. Çoğul; *seueruduk, seuiluriduk, iduk, olduk, olmaialum vd.*) yaygın olarak kullanmıştır. 1. kişiler *-um, -uk* şeklinde kodlanabilir. Adamović (1974), bu tutarlılığı perfekt çekiminde tablolaştırır ve gramatikal muhafazakârlık olarak (s. 48) olarak görür. Yuvarlak - düz ünlü kullanımın olduğu yerler *seuerum - seueris, seuelurum - seueluris, deghilum - deghilis, seumisch idum - seumisch idik, seuilmisch iduk - seuilmisch idik, okumisch iduk - okumisch idik, okuluridum - okuluridik* çekimlerinde görülmektedir. Düz dar ünlülü kullanım ise *okuridim - okuridik, egher okusaidim - egher okusa idik* çekimlerinde görülür. Bu kullanımlarda ise tutarsızlık var ancak geçersiz olduğunu da söyleyemeyiz. Bu iki hatta üç durumu kuşatacak bir teori için "uyumsuzluk, paradigma, istikrarsızlık" kavramlarından daha iyi bir açıklamaya ihtiyacımız olduğu açıktır.

Seuerim	*Seueris*
Seuerſin	*Seuerſeis*
Seuer	*Seuerler*

Il modo imperatiuo (Emir durumu)

Tekil	Çoğul
-----	*Seuehlum bis*
Seu ſen	*Seuiis ſis*
Seuſun ol	*Seuſinler onler*

Il futuro del imperatiuo (Emirin geleceği)

Tekil	Çoğul
----	*Seuehlum*
Seueh ſen	*Seuehſijs*
ol ſeueh	*Seuehler*

Al optatium (İstek) *Bulaiki*

Del optatium presente (Şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki ſeuem	*Bulaiki ſeueis*
Seueſin	*Seueſijſ*
Seue	*Seuerler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş- istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki ſeueidum	*Bulaiki ſeueiduk*
Seuerdin	*Seueidyſz*
Seueidi	*Seueidiler*

Il futuro dell optatiuo (Gelecekteki istek)

Şimdiki isteğin çekimi ile aynı yolu izler. Çekim için *egher* ekleyeceksiniz.

Modo del coniuntiuo preſente (Süren şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Egher ſeuſem	*Egher ſeueisz*
Seuſen	*Seueſeisz*
Seuſe	*Seuerlersze*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul

Egher ſeuſeidum *Egher ſeuſeiduk*

Seuſeidingh *Seueſeidysz*

Seuſeidi *Seuſeidiler*

İnfinito (isim- fiil) *Seumek*

Gerundio (zarf -fiil) *Seumeghe*

Seuſen

Seumekiciun

Participio (sıfat-fiil) *Seumelu*

Seuigi

Seumiſc

Modo di coniugare il verbo Passiuo

(Pasif fiil oluşturma yolu)

Indicatiuo preſente (Şimdiyi gösterme)

Tekil Çoğul

Ben ſeuilurum *bis ſeuiluris*

Sen ſeuilurſin *sis ſeuilurſys*

Ol Seuilur *Onler ſeuilurler*

Preterito imperfetto (Tamamlanmamış geçmiş)

Tekil Çoğul

Seuiluridum *Seuiluriduk*

Seuiluridungh *Seuilurdys*

Seuiluridi *Seuiluridiler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil Çoğul

Seuildum *Seuilduk*

Seuildungh *Seuildys*

Seuildi *Seuildiler*

Preterito pluſquam perfetto (Daha tamamlanmış geçmiş)

Tekil Çoğul

Seuilmiſc=idum *Seuilmiſc=idik*

Seuilmiſc=idin *Seuilmiſc=idis*

Seuilmiſc=idi *Seuilmiſc=idiler*

Futuro (Gelecek)

Tekil	Çoğul
Seuilejm	*Seuileis*
Seuile ſin	*Seuilefys*
Seuile	*Seuileler*

Imperatiuo (Emir)

Tekil.	Çoğul.
----	*Seuilelum bis*
Seuilſen	*Seuilys ſis*
Seuilſun ol	*Onlar Seuilſunler*

Futuro (Gelecek)

Tekil	Çoğul
-----	-----
Seuilheſen	*Seuilhe ſis*
Seuilhe ol	*Onler Seuilſunler*

Optatiuo presente (Şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki ſeuilem	*Bulaiki ſeuileis*
Seuileſin	*Seuilefyſ*
Seuile	*Seuileler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş- istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki ſeuileidum	*Bulaiki ſeuileiduk*
Seuileiding	*Seuileidyſ*
Seuileidi	*Seuileleridi*

Il futuro (Gelecek) ---

Coniuntiuo preſente (Süren şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Egher ſeuilſem	*Egher ſeuileis*
Seuilſen	*Seuilefys*
Seuilſeh	*Seuilelerſe*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Egher ſeuilſeidum	*Egher ſeuilſeiduk*

Seuilſeidingh *Seuilſeidys*

Seuilſeidi *Seuilſeidiler*

Futuro (Gelecek) *Seuilſem*

İnfinito (isim- fiil) *Seuilmek*

Gerundio (zarf -fiil) *Seuilmekiciun*

Participio (sıfat-fiil) *Seuilmiſc*

Seuilegek

Seuilmelù

Olumsuz Fiil: (-rum / -mam, -mem)

Türkçede fiilin üzerine gelen ekle olumsuzu yapılır: *ſeuerum ~ ſeumem*

iſterim ~ iſtemem

bagheſc=larum ~Baghiſc=lamam

Del fecondo modo di coniugare chi nel infinito determina in mak (İkinci yol, fiilin sonuna -mak eklenir.)

Indicatiuo modo prefente (Şimdiyi gösterme)

Tekil	Çoğul
Ben okurum	*Bis okurus*
ſen okurſin	*Sis okurſuus*
Ol okur	*Onler okurler*

Preterito imperfetto (Tamamlanmamış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Ben okuridim	*Bis okuridik*
Sen okuridingh	*Sis okuridijs*
Ol okuridi	*Onler okuridiler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Okudum	*Okuduk*
Okudingh	*Okudus*
Ol okudi	*Okudiler*

Preterito pluſquam perfetto (Daha tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Okumiſc=idum	*Okumiſc=idik*
Okumiſc=idingh	*Okumiſc=idys*

Okumiſc=idi *Okumiſc=ler idiler*

Futuro (Gelecek) *Okuru*

Imperatiuo (Emir durumu)

Tekil	Çoğul
----	*Okuialum*
Okuſen	*Okuis*[252]
Okuſun ol	*Okuſunler onler*

Futuro imperatiuo (Emirin geleceği)

Tekil	Çoğul
----	*Okuialum*
Okuia ſen	*Okuiaſys*
okuia ol	*Okuſunler*

Optatiuo presente (Şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki Okuiam	*Bulaiki Okuiais*
Okuiaſin	*Okuiaſys*
Okuia	*Okuialer*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş- istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki okuiaidum	*Bulaiki okuiaiduk*
Okuiaidin	*Okuiaidyſ*
Okuiaidi	*Okuiaidiler*

Il futuro preſente (Şimdiki istek) dell optatiuo (Gelecekteki istek)

Tekil	Çoğul
Egher Okurſam	*Egher Okurſak*
Okur ſang	*Okurſeaighis*
Okurſa	*Okurſaler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Egher Okuſaidim	*Egher Okuſaidik*
Okuſaydingh	----

[252] Adamović (1974) imperativ (emir çekimi) (s. 49 ve 50) başlığı altında sesbiçim olarak *oqunïz* çekimini vermiş ve *oqunuz* biçiminin bir diyalektal özellik olabileceğini belirtir. İlgili çekim *okuis* şeklinde yazılmıştır ve bir ağız özelliği olduğu düşünülen *okunuz* çekimine örnek görülememiştir.

Okuſaidi *Okuſaidiler*

Infinito (İsim- fiil) *Okumak*

Gerundio (Zarf- fiil) *Okumagha*

Okumakiciun

Participio (Sıfat-fiil) *Okumiſc*

Modo di coniugare il pattino del verbo, che termina nel infinito Mak

(Sonuna -mak gelenlerde pasif fiil oluşturma yolu)

Indicatiuo preſente (Şimdiyi gösterme)

Tekil	Çoğul
Ben Okulurum[253]	*Okuluruſ*
Sen Okulurſin	*Okulurſiys*
Ol Okulur	*Okulurler*

Preterito imperfetto (Tamamlanmamış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Okuluridum	*Okuluridik*
Okuluridingh	*Okuluridys*
Okuluridi	*Okuluridiler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil.	Çoğul
Okuldum	*Okulduk*
Okuludin	*Okuldiis*
Okulidi	*Okuldiler*

Preterito pluſquam perfetto (Daha tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Okulmiſc=idum	*Okulmiſc=iduk*
Okulmiſc=idingh	*Okulmiſc=idijs*
Okulmiſc=idi	*Okulmiſc=idiler*

Futuro (Gelecek)

Tekil	Çoğul

[253] Adamović (1974) *oqulmak* fiilinin uydurma - hayali olduğunu belirtir (s. 47). Bizce yazar aşırı kurallaştırma yoluyla bu fiili türetmiştir. Fiilin pasifi *okunmak* şeklinde olduğundan söyleyişten değil de yazı dilinin etkisinin kuvvetli görüldüğü bir türetim olarak kabul ediyoruz. Eserde söyleyiş ve yazım kimi oranlarda katışık olarak kullanılmıştır. Molino her durumda başka bir dilin ses ve yazısını tarif etmeye çalıştığından anadilinin etkilerini ve sezgisini kullanmış olmalıdır. Tabii bir başka yorum da Molino'nun aşırılığında bir gerçeklik payının bulunmasıdır. Święcicka'nın Molino'yu Ankaralı saydığı hatırlanmalıdır.

Okulaim	*Okulais*
Okulaſingh	*Okulaſinghis*
Okula	*Okulaler*

Imperatiuo (Emir)

Tekil	Çoğul
----	----
Okul ſen	*Okuluis ſis*
Okulſun ol	*Onler Okulſunler*

Futuro (Gelecek)

Tekil	Çoğul
-----	-----
Okulhe ſen	*Okulhe ſis*
Okuleol	*Onler okulſunler*

Optatiuo modo presente (Şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki okulem	*Bulaiki okulaijs*
Okuleſingh	*Okulaſijs*
Okule	*Okulaler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş- istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki okulaidum	*Bulaiki Okulaiduk*
Okulaidingh	*Okulaidyſ*
Okulaidi	*Okulaidyler*

Il futuro preſente (Şimdiki istek) dell optatiuo (Gelecekteki istek)

Tekil	Çoğul
Egher okulſam	*Egher Okulſak*
Okulſangh	*Okulſaghis*
Okulſah	*Okulſaler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Egher Okulſaidum	*Egher Okulſaiduk*
Okulſaidingh	*Okulſaiidinghis*
Okulſaidi	*Okulſaleridiler*

İnfinito (İsim- fiil) *Okulmak*

Gerundio (Zarf- fiil) *Okulmaghiciun*

Participio (Sıfat-fiil) *Okulmiſc*

Okulegek

Modo di coniugare il verbo ſuſtantiuo

(İsimleri fiille birleştirme yolu)

Indicatiuo preſente (Şimdiyi gösterme)

Tekil	Çoğul
Ben im	*Bis is*
Senſin	*Sis ſys*
Oldur	*Onler durler*

Preterito imperfetto (Tamamlanmamış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Ben idum[254]	*Bis iduk*
Sen idun	*Sis idys*
Ol idi	*Onler idiler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Oldum	*Olduk*
Olding	*Oldys*
Oldi	*Oldiler*

Preterito pluſquam perfetto (Daha tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Olmiſc=dum	*Olmiſc=iduk*
Olmiſc=idingh	*Olmiſc=idijs*
Olmiſc=idi	*Olmiſc=idiler*

Futuro (Gelecek)

Tekil	Çoğul
Olurum	*Oluris*
Olurſin	*Olurſys*
Olur	*Olurler*

[254] Adamović (1974) *idi* şeklinde yazımı bileşik yazılan bir sözel formun izi olarak görür (s. 54). Örneğini *varidi* üzerinden gösterir. Tutarsız vokalizmi *idüm* ile işaret eder ve yuvarlaklığı /m/ etkisi olarak açıklar. Bizce de konuşma dilinin bir etkisi bağlamında *idi* yazımı değerlendirilebilir.

Imperatiuo preſente (Şimdiki Emir)

Tekil	Çoğul
----	*Olalum bis*
Olſen	*Sis oluis*
Ol olſun	*Onler olſunler*

Futuro (Gelecek

Tekil	Çoğul
-----	*Olalum*
Olaſen	*Olaſis*
Ol ola	*Olaler*

Optatiuo modo presente (Şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki olam	*Bulaiki olais*
Olſan	*Olaſys*
Olſa	*Olaler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş- istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki olaidum	*Bulaiki olaiduk*
Olaidingh	*Olaidyſ*
Olaidi	*Olaidiler*

Coniuntiuo modo preſente (Şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Egher olſam	*Egher Oluris*
Olſangh	*Olurſis*
Olurſah	*Olurlerſeh*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Egher Olſaidum	*Egher Olſaiduk*
Olſaidingh	*Olſaydis*
Olſaidi	*Olſaidiler*

Infinito (İsim- fiil) *Olmak, Olmagha*

Participio (Sıfat-fiil) *Olan – Olulan – Olagek - Olmiſc*

La coniugatione del verbo ſum es est negatiuo (Fiillerin olumsuz çekimi)

Indicatiuo preſente (Şimdiyi gösterme)

Tekil	Çoğul
Deghilum	*Deghiulis*
Deghilſin	*Deghiulſis*
Deghil ~ deghildur ~ iokdur	*Deghiulerdur*

Preterito imperfetto (Tamamlanmamış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Deghiuldum	*Deghiulduk*
Deghiuldingh	*Deghiuldis*
Deghiulidi	*Deghiuldiler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Olmadum	*Olmaduk*
Olmading	*Olmadijs*
Olmadi	*Olmadiler*

Preterito pluſquam perfetto (Daha tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Olamamiſc=idum	*Olmamiſc=iduk*
Olmamiſc=idingh	*Olmamiſc=idijs*
Olmamiſc=idi	*Olmamiſc=idiler*

Futuro (Gelecek)

Tekil	Çoğul
Olmam[255]	*Olmais*
Olmaſin	*Olmaſys*
Olmas	*Olmasler*

Imperatiuo preſente (Şimdiki Emir)

Tekil	Çoğul
----	*Olmaialum*
Olma ſen	*Olmaiaſis*
Ol olmaſun	*Olmaſunler*

[255] "Eski Osmanlıca *olmazam ~ olmazum* beklenirken *olmam* çekimi, *olmazuz* yerine *olmayïz* çekimi yeni bir formu göstermektedir" (Adamović, 1974, s. 55). Devamla *olmassïn* ve *olmäzsïn* çekimleri yerine kullanılan *olmasïn* çekimini de aynı şekilde değerlendirir. Bizce bu durum konuşma dili etkisi ile de açıklanabilir.

Futuro (Gelecek)

Tekil	Çoğul
-----	*Olmaialum*
Olmaſîn	*Olmaſys*
Ol olmaſun	*Olmaieler*

Optatiuo modo presente (Şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki olmaiam	*Bulaiki olmaiaius*
Olmaiaſen	*Olmaiaſys*
Olmaia	*Olmaialer*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş - istek)

Tekil	Çoğul
Bulaiki olmaiaidum	*Bulaiki olmaiaiduk*
Olmaiaidingh	*Olmaiaidiſ*
Olmaiaidi	*Olmaiaidiler*

Coniuntiuo modo preſente (Şimdiki istek)

Tekil	Çoğul
Egher olmaſem	*Egher Olmaſes*
Olmaſen	*Olmaſeis*
Olmaſa	*Olmaſeler*

Preterito perfetto (Tamamlanmış geçmiş)

Tekil	Çoğul
Egher Olmaſaidum	*Egher Olmaſaiduk*
Olmaſaidungh	*Olmaſaidis*
Olmaſaidi	*Olmaſaidiler*

Infinito (İsim- fiil) *Olmak, Olmamak*

Participio (Sıfat-fiil) *Olmaian*

Olmaiagek

Olmaiagi

Olmamiſc

Molino gramerinde yer alan fiillerin çekimi ve fiilimsilerin toplu halde görülebilmesi için Ek 4'de yer alan Tablo A2 ve Tablo A3'ten yararlanılabilir.

Adamović (1974), Molino'nun kendinden sonra yazılan gramerlere etkide

bulunduğuna işaret eder ve Meninski (1677) gramerine kadar bilinen bir eser olduğunu vurgular (s. 58). Bu etkilerden Nikolaus Illeshäzy (1653 - 1723) grameri üzerine çalışan G. Németh[256] (1970), Balkan Türk ağızlarının yansımasını eserde gösterirken Adamović (1974), Illeshäzy'nin Molino'nun gramatikal formlarını kısmî alıntılarla tekrar yazdığını belirtir (s. 59). Molino grameri için "Sonuç olarak, Molino'nun çalışması, gelişiminin ortasında olan ve Orta Osmanlıca döneminin tipik olarak kabul edilmesi gereken bir Türkçeyi temsil eder" (Adamović, 1974, s. 60), yargısında bulunur. Bu görüşün aksine bir görüş de bulunur. "Molino'nun bilinçli olarak fonetik ve morfolojik formlar kullandığı açıktır. Ankara'dan İstanbul'a geldikten sonra 'Başkentin dilinin ötekiliğine' kolayca duyarlı olabildi. Kendi dilbilimsel alanını "dilsel normlar" olarak tanımladı ama o 17. yüzyılda ortaya çıkan serbest varyantları da özenle not aldı[257]" (Święcicka, 2009, s. 411) görüşü, Molino'nun varyant çeşitliliğini bilinçli olarak göstermeye çalıştığı varsayımına dayanmaktadır. Bu görüş aynı zamanda Ankara ve İstanbul ağızlarını tam bir tutarlılıkla kayıt altına almaya çalıştığı esasına işaret etmektedir. Eleştirmenler Molino'yu tutarlılık ya da tutarsızlık ekseninde değerlendirmektedirler. Oysaki tipografik hataların cömertçe olduğu bir yazım devresinde üstelik yabancı bir dilin aktarıcısının normal sayılabilecek hatalarına tamamen dilbilgisel nedenlerin de eklendiği bir pratik sürecin aksamaları gözüyle bakmak yerinde olabilir. Molino 'kısaca bir gramer denemesi'ne girişmiş ve kendi aydınlattığı noktaların edisyon kritiğine girişmeksizin oldukça pragmatik nedenlerle[258] eserini zenginleştirmiştir.

Molino grameri bütüncül olarak değerlendirildiğinde konuşma diline ait etkilerin yazı diline ait aşırı kurallaştırmalarla koşut olduğu görülmektedir. Bu durum Molino'nun dil malzemesini topladığı çevrenin özelliklerinin etkisi ile açıklanabilir. Molino'nun

---

[256] N. Illeshäzy grameri üzerinde yaptığı çalışma için Németh, G. (1970). Die Türkische Sprache in Ungarn im Siebzehnten Jahrhundert. *Akadémiai Kiadó*, s. 269 - 275 makalesine bakılabilir.

[257] Święcicka (2009)'nın tasnif ederek seçtiği örnekler *barmak / parmak, gholai / kolailik, ghiemik / kiemughi* (Muhtemelen birincisi Ankara diğeri Başkent varyantına örnektir.) şeklindedir. Molino'nun aynı kelimenin farklı varyantları olduğunu göstermek istediğine örnekler ise şöyledir: *rengh / irengh - fikir / fikr; kisz / ks / ksz; ordegh and ordek; inad / inat, naib / naip; eksiklik / eksikluk; kusc - lar / kusler; anakder /anakdargi; kilisa / kilise; Arabistan / Arebistan; ghioghiergin / ghioghiargin; iaruk / iarik; para / pare; iardim / iardum.* Święcicka (2009), ayrıca doğru yanlış tablosunu da bu ikili yazımların bir parçası olarak yorumlamıştır (s. 141 - 142). Sözkonusu ikili yazımları Molino'nun dilbilgisel normu olarak ele alırsak *rengh, eksiklik, kilise, iarik, iardim* vd. daha yeni ve başkentli diğerleri taşralı ve eski (Adamović'e göre Eski Osmanlıca) olarak kodlanmak durumundadır. Bu ayrımın dilbilgisel dayanakları daha fazla kanıta ihtiyaç gösteriyor kanaatindeyiz.

[258] Burada dilbilimsel pragmatik için malzeme yok denecek kadar azdır. Eser boyunca konuşma cümlesi görülmediği gibi Ankara - İstanbul - Rumeli - Balkan vb. varyantlarına örnekler vermeden yorumlamak zor görünmektedir. Her ne yolla öğrenilmişse öğrenilmiş olan dil malzemesinin o an tutulan kaydının sonradan yazıya geçirildiği fikri, çeşitli yazımları açıklamanın bir diğer yolu olabilir.

gramer çalışmasında anadilinin etkisi, önceki gramerlerden habersiz oluşu ancak malzemeyi İtalyan gramerciliğinin etkisiyle dikkatli tasnifi gibi unsurların önemli bir role sahip olduğu görülmektedir.

BREVI RVDIMENTI
DEL PARLAR TVRCHESCO.

Quattro ſono le parti principali del parlar Turcheſco, cioè Nome, Pronome, Verbo, & Auuerbio.

Il nome abbraccia Declinatione, Numero, Genere, Specie, e Comparatione.

Vno è il modo di declinare, due ſono li numeri, vno è il genere, diuerſe ſono le ſpecie, e le comparationi.

Modo di declinare li nomi che nel Genitiuo terminano in Vngh.

Numero ſingulare Nominatiuo. Elim.] la ſcienza. Genitiuo elim-ingh] della ſcienza Datiuo. elim he] alla ſcienza. Accuſatiuo. elimi] la ſcienza. Vocatiuo. i, ouero ia elim] ò ſcienza. Ablatiuo. elimden] dalla ſcienza. Plurale. Nominatiuo. elimler] le ſcienze. Genitiuo. elimler ingh] delle ſcienze. Datiuo. elimlere] alle ſcienze. Accuſatiuo. elimleri le ſcienze. Vocatiuo. i, ouero ia elimler] ò ſcienze. Ablatiuo. elimlerden] dalle ſcienze.

I nomi che finiſcano in A, O, I, & B, terminano il loro genitiuo, in nungh, verbi gratia, Hasà la virtù. Hasanügh, della virtù.

I nomi, che finiſcono in Ab, & Egh, ſeguitano l'iſteſſa regola, v.g. Asrab, il Scorpione, Asrabügh dello Scorpione, & per l'ordinario ſimili nomi deriuano dal parlare Arabo.

Modo di declinare li nomi, che nel Genitiuo terminano in Vngh.

Numero ſingulare. Nominatiuo. Hasà] la virtù. Genitiuo Hasanungh] della virtù. Datiuo. Hasaich] alla virtù. Accuſatiuo Hasa] la virtù. Vocatiuo I, Hasa] ò virtù. Ablatiuo Hasaden] dalla virtù.

Numero plurale. Nominatiuo. Hasaler] le virtù Genitiuo Hasalerügh] delle virtù. Datiuo Hasalerhe alle virtù Accuſatiuo. Hasaleri] le virtù. Vocatiuo I, Hasaler, la virtù. Ablatiuo Hasalerden] dalle virtù.

Due ſono li numeri, ſingulare, & plurale E.G. Muhabet, amore aggiungendoci vn ler ſi produce, Muhabetler, amori Gian, anima, Ginaler, anime

Il genere è commune, poiche nel medemo modo ſi proferiſce il maſchilino, femminino, & neutro, v.g. Ei padiſc-ah] Re bono. Eiſultan] Reina bona. Eigiami] Tempio bono.

Le ſpecie delli nomi deriuatiui ſi formano dalli nomi propriſi, cioè aggiungendo al nome proprio vn lü ouero li ſi fà nome deriuatiuo v.g. Ghiogh) Cielo. Ghiogiu celeſte, Sù, aqua fuli, aquato.

Li nomi delli artefici ſi formano aggiungendo al nominatiuo ſingulare la particola gi] v.g. Ekmek] il pane, Ekmekgi] il Panattiere. Balux] il peſce, Baluxgi] il Peſcatore. Baſma] la ſtampa. Baſmagi] il ſtampatore.

Li nomi diminutiui ſi formano aggiungendoſi vn lux, ouero lix, v.g. Padiſc-ah, Re, Padiſc-ahlux, Regno. Dalga Onda, dalgalix, Ondeggiamento.

Li nomi diminutiui ſi formano aggiungendoli vn ge, v.g. Kilisà Chieſa, Kiliſagix, Chieſolina. Iſar, Caſtello. Iſargix, Caſtellino.

Li comparatiui ſi fanno quando ſi aggiungono al nominatiuo vn, den, v.g. ſir zieden, e xic-ir Più agro del Aceto.

Il ſuperlatiuo ſi forma aggiungendo Kaiettyihe, v.g. Kouhuiihaderin, profundiſſimo.

Dei.

Şekil 7. Giovanni Molino'nun *Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca* adlı eserinden (1641) [Kopya *Brevı Rvdımentı Del Parlar Tvrchesco* giriş]

3.3.1.8. D. Francisco Maria Maggio'nun Syntagmaton Lingvarvm Orientalivm Liber Secundus Complectens Turcicæ, Atque Arabicæ Linguæ Institvtiones Adlı Eseri (1643)

Eserin tam adı şöyledir: Syntagmatōn linguarum Orientalium: quae in Georgiae regionibus audiuntur. İki bölümden meydana gelmektedir. Bölüm başlıkları ise şöyledir: 1. bölüm: Liber primus, complectens Georgianae, seù Ibericae vulgaris linguae institutiones grammaticae ve 2. bölüm: Liber secundus, complectens Arabum et Turcarum orthographiam ac Turcicae linquae institutiones.

"(…) yazar eserinin birinci kitabında Gürcistan'da veya İberya'da konuşulan halk dilinin gramer kurallarını gözden geçirmiştir. İkinci kitapta ise Arap ve Türk yazımı üzerinde durmuş, Türk dilinin kurallarını tespit etmiştir" (Kononov, 1983, s. 437-438). Benzer şekilde verilen açıklamalara doğrudan Türk dili ile ilgili olduğu belirtilen ancak yayımlanmayan bir üçüncü kitap olduğu bilgisi de eklenmektedir. "I. Kitap. Gürcistan ya

da İberya Millî Dilinin Gramer Kuralları. II. Kitap. Arapça ve Türkçenin İmlâsı ve Türkçenin Kuralları. İkinci kitap iki bölümden meydana gelmiştir. I. De Turcica, atque Arabica Ortographia (Türk dili ve Arap İmlâsı Hakkında); II. De Linguae Turcicae Rudimentis (Türk dilinin Başlangıcı Hakkında). 1637 yılında bitirilen ve tamamen Türk diline ithaf edilen "Scholo Turcica" adındaki üçüncü kitap "Sintagmaton" basılamamıştır. Macio'nun eserinin bu bölümünün el yazması Palermo'da, San Giuseppe dell Teatini manastırının kütüphanesinde bulunmaktadır" (Kononov, 2006).

Eser üzerinde çalışma yapan Kenessey (1974), "Maggio'nun grameri Du Ryer gramerinden (s. 82 - 83) on bir Roman harfli metin almıştır. Bu metinler sadece Du Ryer'de vardı. Fransız yazım kurallarına uygun transkribe edilmiş olan Pers krallarının yıllığını da ondan almıştır. Maggio, bu metni kendine göre yeniden transkribe etmiştir. Du Ryer gramerinde olmayan örnek cümleler de Maggio da bulunmaktadır. Maggio gramer kurallarını 106 atasözünde göstermiştir ancak bunlardan sadece 20'si Roman harfleri tipindedir. Avrupalı Türk gramer yazarları birbirine halkalarla bağlanmıştır. Bu kaynakları sadece Maggio kullanmadı aynı zamanda Meninski de Maggio'dan alıntı yaptı" (s. 122) demektedir. Kenessey ilgili bölümde Du Ryer gramerinden yapılan alıntıların sayfasını dipnotta göstermiştir. İncelediğimiz kitap ilgili ikinci bölümü ihtiva edendir. Basım tarihi 1670 yılını göstermektedir. Böylelikle 1643 yılında yapılan basımın bir ikinci kopyası veya eklemelerin yer aldığı ikinci kitabı da diyebiliriz.

Maggio'nun 2. cildi 2 bölümden oluşmaktadır: 1. bölüm başlığı: De Turcica, atque Arabica Ortagraphia (Türk ve Arap harfleri). Alt bölümü 9'dur. 1. ve 7. bölümler arasında Türkçenin kuralları ve Arap harflerinin yazımı vardır. 8. bölüm İbranice harflerini tanıtır. 9. bölüm Süryani tarihi ve dili hakkındadır.

Alt bölümler şu şekildedir:

1. Caput Prımvm- Literarum. (Dört sütundan oluşan bir transkripsiyon tablosu içerir. 1. sütunda Latin harfleri, 2. sütunda Latin harfleriyle Arap harf adları, 3. sütunda Arap harfleriyle Arap harflerinin adı, 4. sütunda Arap harfleri bulunur.)

2. Caput Secvndvm - Deſono, recta pronu tiatione literarum (Alfabetik sırayla Arapça ve Türkçe seslerin oluşumu ile ilgilidir.)

3. Caput Tertivm - De Arabicis diuiſionibus literarum (Arap harflerinin bölünmesi)

4. Caput Qvartvm - De nexibus literarum (Harflerin birleşimi)

5. Caput Qvıntvm - De Turcicis atque Arabicis motionibus, ſeu vocabilus literarum (Türk ve Arap harflerinin değişik yazımları)

- Secvndvs - De quantitate vocalium (Ünlülerin niteliği)
- Tertivs - De Arabica reduplicatione vocalium (Arapça ünlülerin düzeltimi)
- Qvartvs - De combinatione, lectione ſyllabarum (Hecelerin yazımı)

6. Caput sextvm - De coeteris ortographicis ſignis, quae vel Turcarum, vel Arabum literas comitantur: de notis Turcicis atque Arabicis numererum. (Yazım standartları, Türk ve Arap harflerinin yzaım özellikleri: Türk veya Arap sayıları)

- Septimvs - De Numeris Aritmeticis Arabum, Turcarum (Sırasıyla Türk, Arap sayıları)
- Octavvs - Sylloge cuiuſdam inſtitutionis Arabicae, ad lectionem Turcicam, atque Arabicam exercendam (Arapça kurallar, Türkçe okuma ve Arapça alıştırma)

7. Caput Septimvm - De natura, permutatione Arabica literarum (Arap harflerinin değişimi)

8. Caput Octavvm - De Characteribus Hebræorum, quibus Turcica, atque Arabica deſcribuntur (İbranice hakkında)

9. Caput nonvm - De Syriacæ ſiue Chaldaicæ linguæ elementis, quæ ada ſcribendos Turcarum, atque Arabum codices adhibentur (Estrangalo, Nestoryen yazısı buradadır.)

2. bölüm başlığı: Pars Altera - De Linguae Turcicae Rudimentis (Diğer bölüm, Türk Dili İlkeleri). 5 alt bölümden oluşmaktadır. İlgili esere ait seslik değerler tablosu şu şekildedir:

Tablo 14

Maggio Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a/ /a,e/	<a> <a>	auretler "avret", oghlangic "oglancık ", cara "kara" ikkida "ikide", vccida "üçüde"
/b/	<b>	boiuk "büyük", iſtanbul "istanbul", hhaleb "haleb"
/k/ /ç/ /k, h/	<c> <c, cc, ci> <ch, chh>	capu "kapı", ariclic "arıklık", eugic "evcik" cicek "çiçek", vcc "üç", cioc "çok", cicmac "çıkmak" chiupek "köpek", chhazinesi "hazinesi"
/ç/	<ç>	Harf olarak yazılmamıştır.
/d/	<d>	dort "dört", odun "odun",
/e/	<e>	eugic "evcik", ietmiſc "yetmiş", ſeumeghè "sevmeye"
/f, v/	<f>	Harf olarak yazılmamıştır.
/c/ /g, ġ/ /g/	<g> <gh> <ghi>	cicegic "çiçecik", irlagi "ırlacı", ſeugek "sevcek" oghlan "oğlan", ghendu "kendi" ghiuzel "güzel", eghier "eğer", deghilùm "değilim"
/h/ /Ø/	<h, hh> <h>	hhaleb "Haleb", mahhmmed "Muhammed", hindustan "Hindistan" egher "eğer", breh "bre(h)"
/ı/ /ı/	<ı> <Ø>	Harf olarak yazılmamıştır. phrank "f(ı)rank"
/i, ı, y/ /a/	<i> <ia>*	indi "indi", boiuk "büyük", capugi "kapıcı", iedi "yedi gian "can", cuſcianingh "kuşanıŋ", vrumcia "urumça"
/ı, i, y/	<j>	ſeuijz "seviy(i)z", ſiz idijs "siz idiy(i)z", ijl "yıl"
/k/	<k>	kim "kim", boiuk "büyük", cicek "çiçek", ſekiz "sekiz"

/k/	<ki>	kieſckie "keşke", kiere "kere
/l/	<l>	lepeh "lepe", altun "altın", ghiuzel "güzel"
/m/	<m>	medèt "medet", amma "amma"
/n/ /ŋ/	<n> <ng, ngh>	neſturi "Nesturi",buſtangi "bostancı", oghlan "oğlan" bangha "baŋa", adamlarungh "adamlaruŋ", ſonghra "soŋra"
/o, ö/ /ö/	<o> <io>	onlar "onlar", odun "odun", conac "konak", oghmek "övmek" ghiormek "görmek"
/ö/	<ö>	Harf olarak yazılmamıştır.
/p/ /f/	<p> <ph>	pek "pek", capu "kapı", chiupek "köpek", vpigi "öpücü" phrankiſtan "f(ı)rankistan"
/r/	<r>	caranluc "karanlık", bir "bir"
/s/ /ş/	<s, ſ> <ſc>	ſeuemem "sevemem", olſa "olsa", hindustan "Hindistan beſcingi "beşinci", curſcin "kurşun", baſc "baş
/ş/	<ş>	Harf olarak yazılmamıştır.
/t/	<t>	tatlu "tatlı", artuk "artık"
/u, ü, v/	<u>	euum "evim", iſterum "isterim", iuzi "yüzü", ſeuer "sever"
/ü/	<ü>	Harf olarak yazılmamıştır.
/u, ü/	<v>	vlur "olur", vrumcia "urumça", vpigi "öpücü"
/ı, i, y/	<y>	iedi "yedi", iuz "yüz", bulaiki "bulayki", olaiz "ola(y)ız"
/z/	<z>	ghiuzel "güzel", ſekiz "sekiz", zamani dur "zamanıdır"
*: gia ve cia harf bileşikleri gi+a, ci+a veya g+ia, c+ia şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde ki+e, k+ie veya ghi+o ve gh+io		

Sözcüklere ait yazım özellikleri gösterilirken yazarın verdiği yazımın aynen verilmesi yanında daha küçük punto ve eğik yazıyla ses eşleniklerinin bugün kullandığımız forma yakın bir yorumunu da gösterdik. Örneğin, ghiuzel *güzel* gösteriminde ilkyazım yazara, ikinci yazım bize aittir. Caput Prımvm (Birinci bölüm, s. 53 - 59)

De Nomine, quinque eius accidentibus (İsimler, beş bölüm)

Primus. De Genere, Numero, Casu Nominum Turcicorum (1.Türler, sayılar, Türkçede isim durumu)

ghiuzel *güzel*

cara *kara*

boiuk *böyük*

ghiuzel adam *güzel adam*

ghiuzel auret *güzel avret*

ghiuzel hhaiuan *güzel hayvan*

adam - adamlar *adam - adamlar*

auret - auretler *avret - avretler*

oghlan - oghlanlar *oglan - oglanlar*

er - erler *er - erler*

İsim kategorileri; isim, genitiv, dativ, akuzativ, vocativ, ablativ (s. 54) şeklinde Tablo 15'te gösterilmiştir. Arap harfleriyle her bir Arap alfabesinde geçen harflere birer

örnek verilmiştir. Paradigmata başlığı altında Nominum Primæ Declinationis (İsim çekimi) bölümü yer alır. Arap harfleri ile Türkçe sözcüklerin harekeli yazılmış şeklinin yanında Latin harfleri ile Türkçe ve sonda ise Latince yazılmış çekimler bulunur. Eserde bazı durumlarda sadece Arap harfli yazım verilmiştir. Metnin akışını bozmadan Arap harfli yazımı gösterip ardından transkripsiyonlu şeklini vermek durumunda kaldık.

Tablo 15
Maggio Eserinde Tekil ve Çoğul İsim Çekim Tablosu

	Tekil		**Çoğul**	
İsim	auret عَوْرَتْ	adam[259] اَدَمْ	auretler عَوْرَتْلَرْ	adamlar اَدَمْلَرْ
Genitiv	auretungh عَوْرَتْكْ	adamungh اَدَمكْ	auretlerungh عَوْرَتْلَرُكْ	adamlarungh اَدَمْلَرُكْ
Dativ	aurete عَوْرَتَهْ	adama اَدَمَهْ	auretlere عَوْرَتْلَرَهْ	adamlara اَدَمْلَرَهْ
Akuzativ	aureti عَوْرَتِىْ	adami اَدَمِىْ	auretleri عَوْرَتْلَرِىْ	adamlari اَدَمْلَرِىْ
Vokativ	ia auret يَاعَوْرَتْ	ia adam يَااَدَمْ	ia auretler يَاعَوْرَتْلَرْ	ia adamlar يَااَدَمْلَرْ
Ablativ	auretten عَوْرَتدَنْ	adamdan اَدَمدَنْ	auretlerden عَوْرَتلَردَنْ	adamlardan اَدَمْلَرْدَنْ

Maggio (1643), eklerde seslerin kullanımına dair açıklamalar yapmıştır. "Bazen *Vngh* اڭ ancak *Ingh* اڭ şeklinde de olur ve yerel halk[260] bu şekilde kullanır. Çekimin gereğine göre ى و ا harflerinden biri getirilir. Genitifte önce ن, sonra ك harfi kullanılır, birleşimi نڭ okunuşu ise nungh şeklinde olur. Datifte *ى i*[261] kullanılır" (s. 55).

Paradigmata (Diğer örmekler) başlığı altında isimlerin ikinci çekiliş örneklerini *elci* ve *baba* sözcükleri ile yapmıştır. Çekimlerin tekil hâlini vermiş çoğul çekimlerinin benzer şekilde yapıldığını söylemiştir.

Tablo 16
Maggio Eserinde Tekil İsim Çekim Tablosu

	Tekil	
İsim	elci أَلْچِي	baba بَابَا
Genitiv	elcinungh أَلْچِينْكْ	babanungh بَابَانْكْ
Dativ	elciie أَلْچِيَهْ	babaia veya ie بَابَايَا
Akuzativ	elcii أَلْچِيَىْ	babai بَابَاىِ
Vokativ	ia elci يَاأَلْچِيْ	ia baba يَابَابَا
Ablativ	elciden أَلْچِيدَنْ	babadan veya den بَابَادَنْ

[259] Adam çekiminin adem olarak yazılışı tekil ve çoğul çekimi ayrıca yapılmıştır: Tekil çekimler; adem, ademeungh, ademe, ademi, ia adem, ademden şeklindedir. Çoğul çekimler ise ademler, ademlerungh, ademlere, ia ademler, ademlerden şeklindedir.
[260] Maggio iki türlü söyleyişin varlığına işaret eder. Bu ayrımları yerel nüfusun özel kullanımı veya ifade farklılığı olarak gördüğü anlaşılan yazar, bunun geleneksel olduğunu devam eden cümlesinde belirtmiştir.
[261] Yazar burada dativ şeklini tablonun hilafına bu şekilde vermiştir.

Secundus. De specie nominum turcicorum (2. Türkçede İsimler, s. 56)

Bölüm başlığı altında "isimler böyle türetilir" diyerek örnekler verilmiştir:

I. Sahiplik: lu لو veya li لى

odun *odun* اودون - odunlu *odunlu* اودونلو

altun *altun* التون - altunli *altunlı* التونلى

ghiogh *gög* كوك - ghioghlu *göglü* كوكلو

at *at* ات - atlu *atlu* اتلو

II. Meslek: gi جى

capu *kapu* قپو - capugi *kapucı* قپوجى

buſtan *bustan* بوستان - buſtangi *bustancı* بوستانجى

ghiemi *gemi* كمى - ghiemigi *gemici* كمىجى

III. Milliyet: lu لو veya li لى

Iſtanbul *ıstanbul* اسطانبول - Iſtanbullu *ıstanbullu* اسطانبوللو

Hhaleb *haleb* حلب - Hhaleblu *haleblu* حلبلو

IV. Azalma gic veya giuc جق

eu *ev* او - eugic *evcik* اوجق

oghlan *oglan* اوغلان - oghlangic *oglancık* اوغلانجق

Sözcüğün sonu kaf ق veya kef ك ile bitiyorsa bu sesler düşürülürler:

chiupek *küpek* كوپك - chiupegic *küpecik* كوپكجق

cicek *çiçek* چيچك - cicegic *çiçecik* چيچه جق

V. Soyutluk: lic لق veya لك

Tanghri *tangrı* تڭرى - Tanghrilic *tangrılık* تڭريلك

adam *adam* ادم - adamlık *adamlık* ادملك

er ار - erlik ارلق

V. Aitlik: ى

Mahhmmed *mahhmmed* محمد - Mahhmmedi *mahhmmedi* محمدى

Neſtur *nestur* نصتور - Neſturi *nesturi* نصتورى

Marun *marun* مارون - Maruni *maruni* مارونى

Deriuantur à nominibus adiectiuis (Sıfatların türetilmesi)

I. Küçültme: gic جق

ghiuzel *güzel* كوزل - ghiuzelgic *güzelcik* كوزلجق

II. Soyutluk: lik - luk لك veya lic لق

aric *arık* اريق - ariclic *arıklık* اريقلق

cara *kara* قره - caranluc *karanluk* قرنلك

III. Yer adları: istan استان

Arab *arab* عرب - Arabiſtan *arabistan* عربستان

Ghiurgi *gürci* كورجي - Ghiurgiſtan *gürcistan* كورجهستان

Hindustan *hindustan* هندوستان

Phrankiſtan *frankistan* فرانكستان

Deriuantur à verbis (Fiillerin türetimi)

I. Bitmezlik:

ſeumek *sevmek* سومك

ſoilemek *söylemek* سويلمك

II. Emir: isc يش

ſeu *sev* سو - ſeuiſc *seviş* سوش

vp *ö(ü)p* اوپ - vpiſc *ö(ü)piş* اوپيش

irla *ırla* يرلا - irlaieſc *ırlayeş* يرلايش

III. Fiili yapan kişiyi gösterme: gi جي, igi يجي

ſeuigi *sevici* سويجي

vpigi *ö(ü)pici* اوپيجي

irlagi *ırlacı* يرلاجي

IV. Adjectiv (fiilleri sıfat yapma yolu): li لى

ſeumek *sevmek* سومك - ſeumeli *sevmeli* سوملى

irlamali *ırlamalı* يرلامالى

oldurmeli *öldürmeli* اولدرملى

Numeralia nomina, ſeu numeri cardinales ſunt (Sayılar)

bir *bir* بر

ikki *ikki* يكى

vcc *üç* اوچ

dort *do(ö)rt* درت

beſc *beş* بش

alti *altı* التى

iedi *yedi* يدى

ſekiz *sekiz* سكز

dokuz *dokuz* دوكوز

on *on* اون

ighirmi *igirmi* يغرمى

otuz *otuz* اوطوز

cqirc *kırk* قرق

elli *elli* اللي

altmiſc *altmış* التمش

ietmiſc *yetmiş* يتمش

ſekſen *seksen* سكسن

docſan *doksan* دوقسان

iuz *yu(ü)z* يوز

bin *bin* بڭ

I. Sıralama: ingi ينجى

beſcingi *beşinci* بشينجى

oningi *onıncı* اونينجى

iuzingi *yüzinci* يوزينجي

II. Dağılım: ſcer شر

birer *birer* برر

ikkiſcer *ikişer* يكيشر

III. Kolektif: da ده, ida يده

ikkida *ikkide* يكيده

vccida *üçide* اوچيده

IV. Madde: lic لق, lik لك, luk

oner *oner* اونر - onerlic *onerlik* اونرلق

onbeſcer *onbeşer* اونبشر - onbeſcerlic *onbeşerlik* اونبشرلق

Tertıvs. De comparatione nominum Turcicorum (3. Türkçe isimlerde karşılaştırma, s. 59)

deueden boiuk *deveden böyük* دوه دن بيوك

baldan tatlu *baldan tatlu* بالدن تطلو

artuk ghiuzel *artuk güzel* ارتك كوزل

cioc *çok* چوق

pek *pek* پك

adamlarungh ghiuzeli *adamlaruŋ güzeli* ادملارڭ كوزلى

Caput Secundum (İkinci bölüm, s. 59- 62)

De pronominibus Turcarum (Türkçede zamirler)

ben *ben* بن

sen *sen* سن

ol *ol* اول

biz *biz* بيز

siz *siz* سيز

onlar *onlar* اونلر

İşaret zamirleri: bu *bu*, bunlar *bunlar*

Soru zamiri: kim *kim* - kimler *kimler*

Dativ: bangha *baŋa* veya bagha *baga*[262]

ſangha *saŋa* veya ſagha *saga*

ongha *oŋa*

bungha *buŋa*

baa, ſaa, oa, bua[263]

İyelik: benum *benum,* ſenungh *senuŋ,* onungh *onuŋ*

bizum *bizum*, ſizungh *sizuŋ*

İlgi: benumki *benumki*, ſenungki *senuŋki*, onungki *onuŋki*

benumkiler *benumkiler*, ſenungkiler *senuŋkiler*, onungkiler *onuŋkiler*

bizumki *bizumki*, ſizungki *sizuŋki,* onlarungki *onlaruŋki*

bizumkiler *bizumkiler*, ſizungkiler *sizuŋkiler,* onlarungkiler *onlaruŋkiler*

İyelik: oghlanum *oglanum,* euum *evum,*

oghlanungh *oglanuŋ,* euungh *evuŋ*

babam *babam,* ingim *incim*

babangh *babaŋ,* ingingh *inciŋ*

oghlani *oglanı,* babasi *babası*

eui *evi,* ingisi *incisi*

oghlanumuz *oglanumuz,* babamuz *babamuz*

euumiz *evumiz,* ingimiz *incimiz*

oghlanunghuz *oglanuŋuz,* babanghuz *babaŋuz*

euunghuz *evuŋuz,* inginghiz *inciŋiz*

çoğul: oghlanlarum *oglanlarum,* babalarum *babalarum,* euleri *evleri*

3. şahıs iyelik: ademsi *ademsi,* birisi *birisi*

---

[262] Dativ çekiminde iki şekil de verilmiştir. İkinci şeklin (*baga ~ bağa, saga ~ sağa*) yerel ağızdaki söyleyiş olduğunu ve bir farkı göstermek isteğinin etkisi olduğunu varsayabiliriz. Benzer şekilde vulgarize kullanım olarak verilen örnekler aynı bağlamı yansıtıyor olmalıdır: *baa, ſaa, oa, bua.*

[263] Yazar, bu şekillerin sıradan insanlar tarafından kullanıldığını kaynak olarak da *P.D. Iacobus Stephanius'un* gramerinden aldığını belirtmektedir.

bunungh babasi *bunuŋ babası,* sulimanungh eui *sülimanuŋ evi*

3.kişi çekiminde sona I ى getirilir. Genitif çekim için N ن, datif için I ى kullanılır.

sultani *sultani*

sultaninungh *sultaninuŋ*

sultanina *sultanina*

ia sultani *ya sultani*

sultanininden *sultanininden*

sultanlari *sultanları*

sultanlarinungh *sultanlarınuŋ*

babasi *babası*

babasinungh *babasınuŋ*

babasina *babasına*

Caput Tertıvm (Üçüncü bölüm, s. 62 - 76)

De coniugationibus, deriuationibus verborum (Dilek kipi ve fiil çekimleri)

Primus. De varijs speciebus Turcicae inflexionis verborum (1. Türkçede çeşitli fiil çekimleri)[264]

Fiil çekimlerinde mek مك ve mak مق eklerine göre fiiller çekimlenir:

ſeumek *sevmek,* ſeuerum *severum,* ſeuerſin *seversin,* ſeuer *sever*

cicmac *çıkmak*, cicarum *çıkarum*, cicarſin *çıkarsın*

vermek *vermek*, ver *ver*

irlamac *ırlamak*, irla *ırla,* irlaialum *ırlayalum*

ghielmek *gelmek*, olmac *olmak*

ghielurum *gelirum*, ghielurſin *gelursin*

olurum *olurum*, olurſin *olursın*

Secvndvs. De formatione modorum, temporum, ac perſonarum (2. Durum, zaman ve kişi biçimleri, s. 63)

I. Fiilin mek مك ve mak مق şeklindeki kullanımına bağlı olarak rum, ram ve rim رم şekillerinden biri tercih edilir. Negatif çekimi için r ر, çoğul için ler veya lar لر kullanılır.

ben ſeuerum *ben severum*,

ſen ſeuerſin *sen seversin*,

ſeuer *ol sever*

[264] Yazar, eserin 62. sayfasında Pietro della Valle'yi usta olarak anar ve onun çalışmasında kullandığı ayrımı esas aldığını belirtir. Bu yanıyla iki eser arasındaki paralellik kaçınılmazdır.

biz ſeueriz veya ſeueruz *biz severiz ~ severuz*,

ſiz ſeuerſiz *siz seversiz,*

onlar ſeuerler veya onler *onlar severler ~ onler*

II. Præteriti imperfecti (Bitmemiş geçmiş)

1. kişi çekimi: dum دم veya idum يدم

ſeueridum *severidum,*

ſeueridingh *severidiŋ,*

ſeuerdum *severdum*

ſeueridi veya ſeuerdi *severidi ~ severdi,*

ſeuerduk veya ſeueruduk veya ſeuerlerduk *severduk ~ severuduk ~ severlerduk*

ſeuerdiz veya ſeuerdinghiz veya ſeuerlerdinghiz *severdiz ~ severdiŋiz ~ severlerdiŋiz*

ſeuerdiler veya ſeuerlerdi *severdiler ~ severlerdi*

III. Præteritum perfectum (Bitmiş geçmiş)

Fiili sonuna dum دم eklenerek yapılır.

ſeudum *sevdum*

ſeudungh *sevduŋ*

ſeudi *sevdi*

ſeuduk *sevduk*

ſeudunghuz veya ſeudijs *sevduŋuz ~ sevdi:z*

ſeudiler *sevdiler*

Praeteritum perfectum propinquius (Yakın bitmiş geçmiş)

ſeumiſcium *sevmişum*

ſeumiſcſen *sevmişsen*

ſeumiſcdur *sevmişdur*

ſeumiſciuz *sevmişuz*

ſeumiſcſiz *sevmişiz*

ſeumiſclerdur *sevmişlerdur*

Nihai bir tamamlanma için sözcüğün sonuna uup *vup* وپ getirilir ve ſeuup *sevup* سَوُپْ bu durumu örnekler. A. du Ryer bu çekimin tüm kişi ve zamanlara uygulandığını belirtir ve diplomatik bir idare dili özelliği olduğu şeklinde yorumlar (s. 64 yanlışlıkla 60 yazılıdır).

IV. Praeteritum pluſquam perfectum (Tamamen geçmiş ~ geçmiş zamanın hikâyesi)

ſeumiſcdum *sevmişdum*

ſeumiſcidingh *sevmişidiŋ*

ſeumiſcidi *sevmişidi*

ſeumiſciduk *sevmişiduk*

ſeumiſcidinghiz *sevmişidiŋiz*

ſeumiſcidiler *sevmişidiler*

A. du Ryer daha sık olarak ſeumek *sevmek* çekiminin ſeueidum *seveidum,* ſeueidingh *seveidiŋ* şekillerinin kullanıldığına dikkat çeker.

V. Pro futuro - Præſentis temporis vſurpantur (Gelecek zaman - şimdiki zaman)

ſeueim *seveim*

ſeueſen *sevesen*

ſeuedur *sevedur*

ſeueiz *seveiz*

ſeueſiniz *sevesiniz*

Alij futurum ſic (Diğer gelecek zamanlar)

ſeuſam ghierek *sevsa(e)m gerek*

ſeuſangh ghierek *sevsa(e)ŋ gerek*

ſeuſa ghierek *sevsa(e) gerek*

ſeuſak ghierek *sevsa(e)k gerek*

ſeuſanghuz ghierek *sevsa(e)ŋuz gerek*

ſeuſalar ghierek *sevsa(e)lar gerek*

VI. Imperatiuus modus (Emir belirten durum)

Sözcüğün sonuna ghil *gil* غل ve ghilen *gilen* غلن eklenerek yapılır.

ſeuſen *sevsen*

ſeusun ol *sevsun ol*

ſeuelum *sevelum*

ſeuijz ſiz *sevi:z siz*

ſeuſunler *sevsunler*

Futurum imperatiui (Gelecekteki emir)

ſeuesèn veya ſeua *sevese(i)n ~ seve*

ol ſeuè *ol seve*

ſeuelùm *sevelum*

ſeueſiz *sevesiz*

ſeuelèr *seveler*

VII. Optatiuus modus (İstek belirten durum)

Sözcüğün başına kieſckie *keşke* كشكه parçacığı getirilerek yapılır.

ʃeueidum *seveidum*

ʃeueidungh *seveiduŋ*

ʃeueidi *seveidi*

ʃeueiduk *seveiduk*

ʃeueidunghuz *seveiduŋuz*

ʃeueidiler *seveidiler*

Praeteritum imperfectum (Bitmemiş geçmiş)

Sözcüğün başına bulaiki *bulayki* بولایکی parçacığı getirilerek yapılır.

ʃeuem *sevem*

ʃeueʃin *sevesin*

ʃeue *seve*

ʃeueiz *seveiz*

ʃeuesiz *sevesiz*

ʃeueler *seveler*

Praeteritum perfectum (Bitmiş geçmiş)

Sözcüğün başına bulaiki *bulayki* بولایکی parçacığı getirilerek yapılır.

ʃeueidum *seveidum*

ʃeueidingh *seveidiŋ*

ʃeueidi *seveidi*

ʃeueiduk *seveiduk*

ʃeueidinghis *seveidiŋiz*

ʃeueidiler *seveidiler*

VIII. Conjunctiui modi tempus praesens (Bağlaçlı şimdiki zaman)

ki ben ʃeueim *ki ben seveim*

ki ʃeuesèn *ki sevesen*

ki ol ʃeuè *ki ol seve*

ki ʃeueiz veya ʃeueùz *ki seveiz ~ seveuz*

ki ʃeuesiz *ki sevesiz*

ki ʃeuelèr *ki seveler*

Praeterito imperfecto (Bitmemiş geçmiş)

Sözcüğün başına eghier *eger* اگر parçacığı getirilerek yapılır.

ben ʃeuʃam veya ʃeuʃem *ben sevsam ~ sevsem* - ʃeuerʃam veya ʃeueriʃam *seversam ~ severisam*

ʃen ʃeuʃan veya ʃeuʃengh *sen sevsan ~ sevseŋ* - ʃeuerʃan veya ʃeueriʃangh *seversan ~ severisaŋ*

ol ſeusà veya ſeuzè *ol sevsa ~ sevse* - ſeuerſa veya ſeueriſa *seversa ~ severisa*

biz ſeueiz veya ſeuſak *biz seveiz ~ sevsak* - ſeuerſak *seversak*

ſiz ſeuſeniz *siz sevseniz* - ſeuerſenghiz veya ſeuerſanghuz *severseŋiz ~ seversaŋuz*

onler ſeuerlerſe veya ſeuerſeler *onler severlerse ~ severseler*

IX. Praeteritum perfectum (Bitmiş geçmiş)

ſeuſeidum *sevseidum*

ſeuſeidingh *sevseidiŋ*

ſeuſeidi *sevseidi*

ſeuſeiduk *sevseiduk*

ſeuſeidinghiz *sevseidiŋiz*

ſeuſeidiler *sevseidiler*

X. Praeteritum plusquam perfectum (Tamamen bitmiş geçmiş)

Bu zamanda *eger* اكر parçacığı getirilir.

ben ſeumiſcſam veya ſeumiſciſam *ben sevmişsam ~ sevmişisam*

ſen ſeumiſcſangh veya ſeumiſciſangh *sen sevmişsaŋ ~ sevmişisaŋ*

ſeumiſcſa *sevmişsa*

ſeumiſcſak *sevmişsak*

ſeumiſcſenghiz *sevmişseŋiz*

ſeumiſclerſa *sevmişlersa*

Gelecek ve şimdiki zaman için bağlaç kullanımı farksızdır. Türkçede arzuyu ifade eden istek durumu genellikle bağlaç olmadan da ifade edilir. Örneğin ſeuſam *sevsam* سوسم, ſeuſangh *sevsaŋ* سوسڭ çekimlerinde birleşik şekilde yazım da aynı ifadeyi verir. Diğer durumlarda benzer şekilde yapılır: Bitmemiş, bitmiş, tamamen bitmiş geçmiş.

XI. Infinitivi modi tempus praesens (Şimdiki zaman mastarı): ſeumek *sevmek*

Praeteritum (Geçmiş): ſeuduk *sevduk*

Altera (Diğerleri): ſeumiſc olmac *sevmiş olmak*

Futuro (Gelecek): ſeugek olmac *sevcek olmak*

Sözcüğün sonuna ek gelebilir [265]سومكه veya ſeumeè *sevme* سومه şeklinde de olabilir.

ſeumeè iſterum *sevme(g)e isterum* سومكه استرم

ſeumeè ghilurum *sevme(g)e gilurum* سومكه كلورم

ſeumek ghierek *sevmek gerek* سومك كرك

[265] Sözcüğün sadece Arap harflisi yazılmıştır. Buna göre "ſeumeghe *sevmege*" şeklinde eklenmesi uygun görülebilir. Yazar burada P. D. Iacobus gramerine atıfla bu özellikleri vermiştir (s. 65).

Mastarların kullanıldığı cümlelere örnekler verilebilir.[266]

zamani dur ſeumek *zamanıdur sevmek* زمانی در سومك

Poſtpoſitione (Edat): ſeumek icciun *sevmek içun* سومك ایچون

Gerindium (Zarf-fiil): ſeueingè *sevince* سویجه

ſoileingè *söyleince* سویلینجه

XII. Participium praesens (Şimdiki zaman sıfat-fiili): ſeuen *seven*

Praeteritum (Geçmiş): ſeuup *sevup*, ſeumiſc *sevmiş*

Futurum (Gelecek): ſeuegek *sevecek*

Praeteritum paſſiuum (Pasif geçmiş): ſeumiſc *sevmiş*

Nomen substantivum verbale (Fiilin kalıcı adı): ſeuigi *sevici*

Nomen adiectiuum verbale (Fiilin sıfat adı): ſeumeli *sevmeli*

Nomen indicans (İsim göstergesi): ſeuiſc *seviş*

XIII. Gerundia hoc modo formabis (Zarf-fiil yapımı)

ſeuſen *sevsen*

ſeuerek *severek*

ſeuè *seve*

ſeumeghè *sevmege*

ſeumek icciun *sevmek için*

Geçmişte olan bir eylemin mastar şekli سَوْدُكْ *(sevdük)* istek durumu için kullanılmak istenirse sonuna دَنْ *den* eklenir, ardından ſonghra *sonra* veya euuel *evvel* parçacığı getirilir.

ſeudikten ſonghra *sevdikten sonra*

ſeudikten euuel *sevdikten evvel*

Bu durumu isme ekleyerek de gösterebiliriz (Du Ryer'de olduğu gibi):

بَهْرَامُكْ سَوْدِكْدَنْ صُكْرَهْ (Behramun sevdiginden sonra)

Tertivs. De varijs verborum claſſibus, quæ ab vno ſingulæ deriuantur (3. Çeşitli fiil sınıfları, çekimleri, s. 70)

Paſſiuum (Pasif):

I. ل *L* eklenir. Aktif haldeki mastarı pasif hâle getirir.

ſeumek *sevmek* - ſeuilmek *sevilmek*

irlamac *ırlamak* - irlalmac *ırlalmak*

---

[266] Bu bölümde üç atasözü bulunur (s. 66). Ancak sadece Arap harfli yazılmıştır, transkripsiyon bize aittir.
ابسم اولمق یکدر چوق سویلمکدن Ebsem olmak yegdür çok söylemekden.
جاهیله سویلمکدن سویلممك یکرك Cahile söylemekden söylememek yigrek.
سوزسویلمك عورتلرکدر اسلمك ارلر کدر Söz söylemek(e) ʿavretler gider işlemek(e) erler gider.

ghiormek *görmek* - ghiorulmek *görülmek*

II. ن *N* eklenir. Geçişsiz fiiller, içkin (immanentia) eylemler veya yapanı belli olmayan eylemler için kullanılır.

oghmek *ögmek* - oghenmek *ögenmek*

ſeumek *sevmek* - ſeuinmek *sevinmek*

III. ش *Ş* eklenir. Birlikte gerçekleşen aksiyonlar için kullanılır.

ſeumek *sevmek* - ſeuiſcmek *sevişmek*

iaralamac *yaralamak* - iaralaſcmac *yaralaşmak*

ſoilemek *söylemek* - ſoileſcmek *söyleşmek*

IV. در *dur* eklenir. Aktif ve geçişli fiil yapılır.

ſeudurmek *sevdürmek*

Bazı durumlarda ج C, چ Ç ile biten fiillere د *D*, veya ش Ş ile bitenlere ر R eklenir.

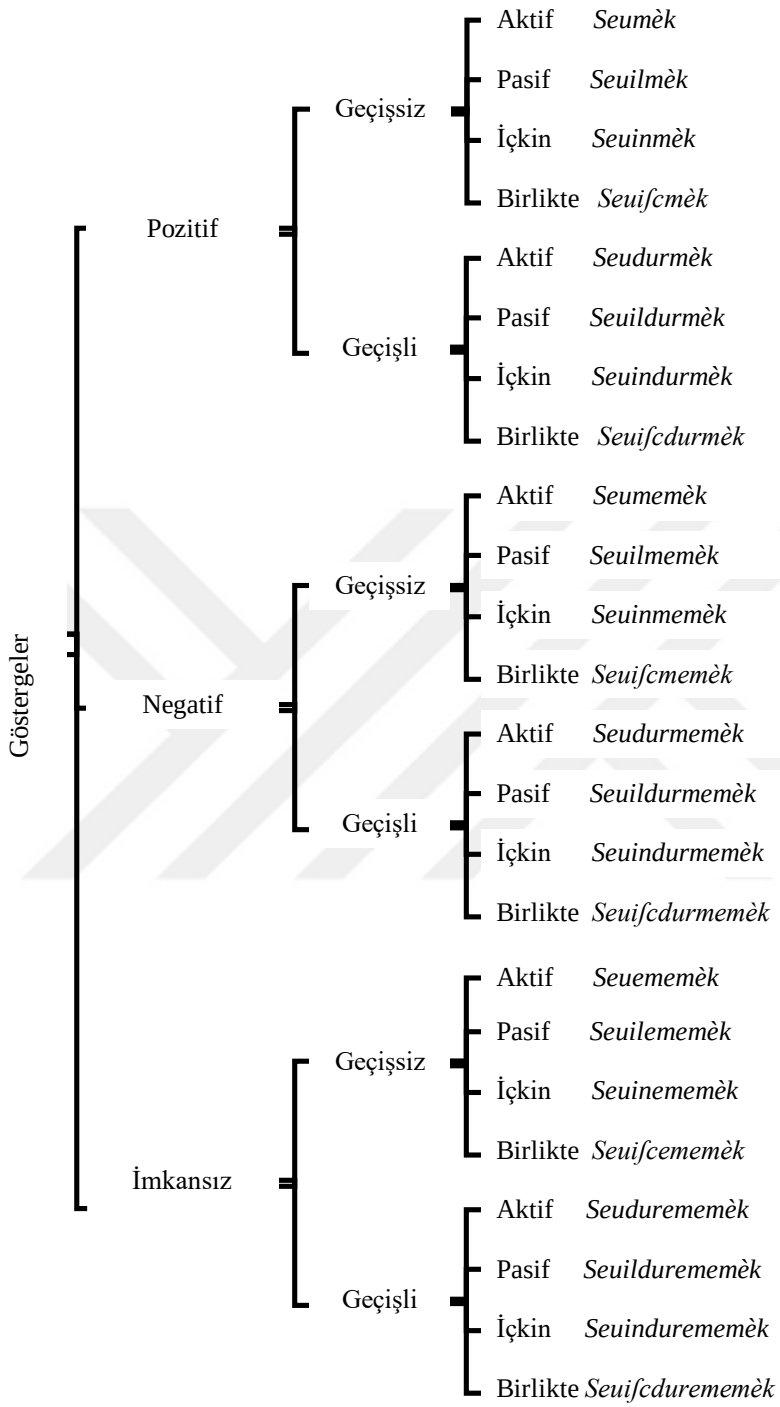
iccmek *içmek* - iccirmek *içirmek*

biſcmek *bişmek* - biſcirmek *bişirmek*

Schematiſmus Deriuationum Verborum Turcicorum (Türkçe fiillerin çekimi şeması, s. 71)

Maggio tarafından hazırlanmış olan tablo düzenli hâle getirilerek Tablo 17'de gösterilmiştir. Tabloya göre fiiller pozitif, negatif ve imkânsız olmak üzere üç başlık altında çekimlenmiştir. Tüm kişilere göre çekimleri de gösterilmiştir.

Tablo 17
Maggio Gramerine Göre Fiil Çekimleri

Yazar, Pietro della Valle tarafından verilen bilgilerin daha fazlasının tabloda olduğunu ve güncel bilgiler eklediğini ileri sürer. İsimlerin üzerine gelen la لا veya le parçacığının mac *mak* مق veya mek *mek* مك ile biten fiilerin infinitiuum (mastar) hâli olduğunu belirtir (s. 72).

mum *mum* - mumlamac *mumlamak*

eier *eyer* - eierlemek *eyerlemek*

curſcin *kurşın* - curſcinlamac *kurşınlamak*

ghiumiſc *gümiş* - ghiumiſclemek *gümişlemek*

baſc *baş* - baſclamac *başlamak*

muhor *muhu(o)r* - mohorlemèk[267] *mu(o)hu(o)rlemek*

Bazen araya parçacık girmeden fiiller isim olarak kullanılırlar:

conac *konak* - conmac *konmak*

cugiac *kucak* - cugiumac *kucumak*

ſai *say* - ſaimak *saymak*

Negatiua (Negatif) - Indicatiui praesens (Şimdiyi gösterme)

ſeumem *sevmem* veya ſeumezum *sevmezum*

ſeumezſin *sevmezsin*

ſeumez *sevmez*

ſeumeziz *sevmeziz*

ſeumezſiz *sevmezsiz*

ſeumezler *sevmezler*

Imperfect (Bitmemiş)

ſeumezdum *sevmezdum* - ſeumezidum *sevmezidum*

ſeumezdingh *sevmezdiŋ* - ſeumezidingh *sevmezidiŋ*

ſeumezdi *sevmezdi* - ſeumezidi *sevmezidi*

ſeumezduk *sevmezduk*

ſeumezdinghiz *sevmezdiŋiz*

ſeumezdiler *sevmezdiler*

Praet. Perfect I. (Bitmiş geçmiş)

ſeumedum *sevmedum*

Praeter. Perf. II. (Bitmiş geçmiş)

ſeumemiſcium *sevmemişum*

Praet. Plusq. Perf. (Tamamen bitmiş geçmiş)

ſeumemiſcidum *sevmemişidum*

Futurum (Gelecek, şimdiki zamandan farkı yoktur.)

---

[267] Latin harfli yazıma göre varyantlar /u/ veya /o/ olmalıdır. Ancak sözcüğün Arap harfli yazımı مُهُرْ ve مُهُرْلَمَكْ şeklindedir. İnce sıradan ünlülerin kullanılması gerektiği görülür. Bu sebeple *mühür* ve *mühürlemek* şekilleri daha yerinde görünmektedir. Çekimde ekin *(-lemèk*) ince ünlülü gösterilmesi bu görüşümüze bir dayanaktır.

ſeumem *sevmem*

Imperatiui praesens (Şimdiki emir)

ſeumeſen *sevmesen*

ol ſeumeſun *ol sevmesun*

biz ſeumelum *biz sevmelum*

ſeumeſiz *sevmesiz*

ſeumeſunler *sevmesunler*

Futurum (Gelecek)

ſeumeièſen *sevmeyesen*

ol ſeumeiè *ol sevmeye*

ſeumeielum *sevmeyelum*

ſeumeieſiz *sevmeyesiz*

ſeumeielèr *sevmeyeler*

Impoſſibilia (İmkânsız)

ſeuemem *sevemem*

ſeumezſin[268] *sevmezsin*

ſeuemez *sevemez*

Qvartvs. De verbo ſubſtantiuoTurcarum (4. Türkçede isim cümlesi, s. 74)

ben im *ben im* - ben idum *ben idum*

ſen ſin *sen sin* - ſen idingh *sen idiŋ*

ol dur *ol dur* - ol idi *ol idi*

biz iz *biz iz* - biz iduk *biz iduk*

ſiz ſiniz *siz siniz* - ſiz idijs veya idinghiz *siz idiŋiz*

onler durler *onler durler* - onler idiler *onler idiler*

oldum *oldum*

olmiſcium *olmişum*

olmiſcidum *olmişidum*

olurum *olurum* - olurſin *olursın* - olur *olur*

ol ſen *ol sen* - ol olſun *ol olsun*

olalum *olalum* - ſiz oluiz veya olunghiz *siz oluız* veya *oluŋız*

onlar veya onler olſunler *onlar* veya *onler olsunler*

[268] Beklenen çekimin ſeuemezſin *sevemezsin* şeklinde olmasıdır. Ancak kaydedici ya da musahhihin dikkatinden kaçmış olmalıdır.

Futurum imperatiui modi (Gelecek emir durumu)

ola ſen *ola sen*

ol ola ~ oluna *ol ola ~ oluna*

olalum *olalum*

olaſiz *olasiz*

olaler *olaler*

Optatiuus vbique praemiſſo (İstek - vaat)[269] bulaiki *bulayki* بولايکی

olam *olam*

olſan *olsan*

ola veya olsa *ola* veya *olsa*

olaiz *ola(y)ız*

olaſiz *olasiz*

olaler *olaler*

olaidum *olaidum*

olaidingh *olaidiŋ*

olaidi *olaidi*

olaiduk *olaiduk*

olaidinghiz *olaidiŋiz*

olaidiler *olaidiler*

Subinctiuus praemiſſo vbique (Şart) egher *eger* اکر

olſam ~ iſam *olsam ~ isam*

olſangh ~ iſangh *olsaŋ ~ isaŋ*

olurſa *olursa*[270]

oluriz veya isak *olurız* veya *ısak*

olurſiz veya iſinghiz *olursiz* veya *isiŋiz*

olurlerſe *olurlerse* veya *ise*

olſaidum olsaidum

olſaidingh olsaidiŋ

Infinitiuus (Mastar)

olmac ~ olamagha *olmak ~ olamaga*

---

[269] Çekimlerin başında bulaiki *bulaki* sözcüğü eklendiği Latince çeviriden anlaşılmaktadır. Türkçeler için verilen Latince karşılıklarda sözcüğün Latincesi olan "vtinam" eklenmiştir. Örneğin *vtinam essem, vtinam essemus* vd.

[270] Arap harfleriyle çekim ولورسه ایسه اولسه *olursa - ise - olsa* şeklindedir. Latin harfleriyle bu çekimler gösterilmemiştir.

Participia (Sıfat-fiil)

olan ~ olunan, olagec *olan ~ olunan, olacek*

olmiſc, olup ~ olunup, olagi *olmış, olup ~ olunup, olacı*

Verbum ſubſtantiuum negatiuum (İsim cümlesi olumsuzu)

deghilùm *degilum*

deghilsin *degilsin*

deghil veya deghildur *degil* veya *degildur*

deghiuliz *degüliz*

deghiulſiz *degülsiz*

deghiulerdur *degülerdur*

deghiuldùm *degüldüm*

olmadum *olmadum*

olmamiſcium *olmamışum*

olmamiſcidù *olmamışidü*

olmaim ~ olmam *olma(y)ım ~ olmam*

olmazſin *olmazsın*

olmaſen *olmasen*

olmaſun *olmasun*

olur olmaz *olur olmaz*

Caput Ovrtvm (Dördüncü bölüm, s. 76 - 84)

De Turcica nominum - verborum syntaxi (Türkçe isimler - fiiller sözdizimi)

Prımus. De concordantijs, conſtructionibus nominum (1. Terimler, İsim yapımı)

I. Çoğul isim

boiuk euleri iaptiler *böyük evleri yaptılar* بيوك اولرى ياپديلر

II. Tekil isim

el eli iur: ikki el iuzi iur *el eli yur, ikki el yüzi yur* ال لى يور ايكى ال يوزى يور

bir ocq ikki cuſci almaz *bir ok ikki kuşı almaz* بر اوق ايكى قوشى الماز

III. İsim niteliğinde sıfatlar

altun tag *altun tac* التون تاج

demir capu *demir kapu* دمير قپو

IV. Genitifli isim

Primo 1.

Sahiplik bildiren genitif yapı: zeidunungh ati zeydinuŋ atı زيدونڭ اتى

padiſcianungh chhazinesi *padişahnuŋ hazinesi* پادشاهنڭ خزينه سى

Secundo 2.

Örneği bulunmamaktadır. 2. Bölüm “Eklere bakılmalıdır.” denilmekte genitif eki kullanılmadan sahiplik bildiren yapılar olduğundan bahsedilmektedir.

Tertio 3.

Sadece genitifli yapı (Nadiren kullanılır, Latinceye benzer.)

at binaningh, clicc cuſcianingh *at binenin, k(ı)lıc kuşanıŋ* ات بنه نڭ قليج قوشه نڭ

gian gianungh cardaſcdur *can canuŋ kardaşdur* جان جانڭ قرداشدر

Quarto 4.

Zamirli yapı (Genitif eksiz)

bin ijl iarac bir ghiun ghierek *bin yıl yarak bir gün gerek* بيڭ ييل يراق بر كون كرك

Quinto 5.

Ablatif yapılarda genitif yapı

ſenden boiuk ile bazar itmè *senden bo(u)yu(ü)k ile bazar itme* سندن بيوك ايله بازار اتمه

deueden boiuk fil var *deveden bo(u)yu(ü)k fil var* [271] دوه دن بيوك فيل وار

V. Fiilden sonra gelen isimlerin tekillik uyumu

iailmaz bir Allà *yanılmaz bir Alla* [272] ياڭلمز بير الله

tes viren, ikki kiere verur *tez viren ikki kere verir* تيز ويرن ايكى كره ويرور

ghendui oghmek cqocqar *gendü(y)i ögmek kokar* كندوى اوكمك قوقر

atilan ocq donmez *atılan ok dönmez* اتلان اوق دنمز

her kimſeningh dili tatlu olà, doſtlari cioc vlur *her kimseniŋ dili tatlu ola, dostları çok olur*

هر كمسنڭ دلى ططلو اولا دوستلرى چوق اولور

Secundus. De conſtructionibus verborum Turcicorum (2. Türkçede fiil yapımı, s. 79)

Bu bölümde verilen örneklerin hemen tamamı Arap harfleri ile olduğundan örnekleri dipnot yerine transkripsiyonlu olarak gösterdik.

---

[271] Diğer örnekler sadece Arap harfleri ile verilmiştir:
مفت سركه بالدن ططلو müft sirke bal**dan** ṭaṭlu
اشكاره دوشمان يكدر كزلى دوستدن āşkāre düşman yegdür gizli dost**dan**
اجيان اشك قاطردن يوكرك اولور acıyan eşek ḳāṭırdan yügrük olur (Canı acıyan eşek, katırdan hızlı olur, atasözü ile paralel düşünülebilir. Ayrıca TDK veritabanında (http://tdk.gov.tr) *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü*nde benzer olarak şu kullanım bulunur: *Canı yanan eşek attan yüğrük olur*. Zarara veya kötülüğe uğrayan kimse acısını çıkarmak için aşırı çaba harcar (Atasözü). “Yügrük” sözcüğüne Derleme Sözlüğünde güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk (Kullanıldığı yerler; Cebel, Eğridir - Isparta, Alaşehir - Manisa - Çorum, Merzifon ve köyleri - Amasya, Koyulhisar, Gürün - Sivas, Çavuşçu, Ilgın, Bayındır, Beyşehir - Konya - İçel ilçe ve köyleri, cilt 11, s. 4325 - 4327) karşılığı verilmiştir.
جاهل دوستدن عالم دوشمان يكدر cāhil dost**dan** ᶜalim düşman yegdür
يتان اصلاندن كزن دلكى يكدر yatan aṣlan**dan** gezen dilki yegdür

[272] Bu örnekten sonra gelen örnek sadece Arap harflidir:
چوق بلن چوق سويلين چوق ياڭلور çoḳ bilen çoḳ söyleyen çoḳ yanılur.

I. Akuzatifli Aktif fiil

هر كيشى كندوى يك سور غيروسندن her kişi **kendü(y)i** yek sever ġayrusından

شارقى بلمين غاربى بلمز **şarkı** bilmeyen **ġarbı** bilmez

سوز سوزى اچار söz **sözi** açar

قونق قونقى سومز ḳonuḳ **ḳonuḳı** sevmez[273]

Şu ifadeler genellikle vocalibus (sesli) ile kullanılır: Karşılama cümlelerinde, usulüne uygun yapılan konuşma argümanlarında ى i harfi akuzatif çekimi gösterir ve Türkler tarafından geniş bir biçimde kullanılır (s. 79).

قان ايله قانون ايلمه ḳan ile ḳanūn eyleme *için* قانى قانونى ḳanı ḳanūnı

بال دوتان بارمق يالر bal dutan barmaḳ yalar *için* بالى بارمقى balı barmaḳı

پينر يين صو بولور peynir yiyen ṣu bulur *için* پينرى صوين peyniri ṣuyın[274]

قرقو بازركان فايده بولماز ḳorḳu[275] bāzargān fāide bulmaz

دوستيله يى ايچ صوتو بازار اتمه dostile yi iç ṣotu bāzar itme[276]

الوكيله قومدوكك يرده الما elünile ḳomadugın yerde alma[277]

اكن اكن حاصل اومار ekin eken ḥāṣıl umar *için* اكنى حاصلى ekini ḥāṣılı

يا وز عداوت ططلو بارشلق ايدر yavuz ᶜadāvet ṭaṭlu barışlıḳ ider

اونتمه اولوم دايم اكاطور unutma ölüm dāim anaṭur

سن اول بيروق دتمكى اوكرن اندن صكره بيوره سن sen evvel buyruḳ dutmagı ögren andan ṣonra buyurasın

بن چلبى سن چلبى ات كيم قوشار ben çelebi sen çelebi at kim ḳoşar *için* اتى atı

Genellikle sadece zamirlere getirilen ن n harfi ile (kendinden sonra gelen fiille) bağlantı görevi üstlenen örnekler aşağıdadır:

قورد توين دكشدرر اوينى دكشدرمز ḳurd tüyün degişdürür oyunı degişdürmez

طاوشنڭ قچمكين كوردم اتندن اكرندم ṭavşanıng ḳaçmagın gördüm etinden igrendim

كورد اوز باشين قايرمز kurd öz başın ḳayırmaz

---

[273] Örneğin Latincesi “Hospes hospitem non - amat. (Ev sahibi konuk sevmez.)” şeklindedir. Bu bağlama göre *ḳonuḳ ḳonuḳı* okuyuşu *konak* (ev sahibi) *konukı* olarak da düşünülebilir.

[274] Beklenen *suyı* veya *suyunı* şeklinde olmasıdır. Kaydedici ya da musahhihten kaynaklı *suyın* şeklinde yazılmış olabilir.

[275] Sözcüğün “korkak” olması beklenir ancak yazım görüldüğü şekildedir. Latincesi *timidus mercator* “korkak tüccarlar” şeklinde olup görüşümüzü destekler.

[276] Megiser (1612) eserinde 6. bölümde yer verilen atasözlerinde benzer örnek ve yazımı şöyledir: Doſtile je itſch **ſati** paſar etma. دُوستِلَهْ يا اِيچْ **صَاتِ** پاَزَارْ اِيتْمَهْ Dost ile ye iç, **satı** pazar etme. Bu örneğe göre sat- fiilinin isim şekli olan **satı** kullanılmıştır. Metinde verilen sözcüğün **şu(o)tu(o)** şeklindeki okuyuşumuz izaha muhtaçtır.

[277] Megiser (1612) eserinde 6. bölümde yer verilen atasözlerinde “Ellungile Khoma dungungi alma guturme. Eluŋ ile komaduŋuŋı alma gütürme.” şeklinde benzer örnek bulunur. Yazar, yukarıda verilen örneklere paralel olacak şekilde “komadugın**ı**” sözcüğünün kullanım alanını örneklemek istemiş olabilir. Megiser örneğinde akuzatifli kullanım açıkça görülür.

Genel bir konuşma için bu şekilde kullanılırken daha yüksek bir konuşma için sıklıkla doğru ifade seçilir.

II. Pasif fiillerin kullanımı Latinceye benzer.

chhalc Sulimanì ſeuer *halk sülimanı sever* خلق سليمانى سور

Suliman chhalcٮtan ſeuiler *süliman halktan sevilir* سليمان خلقدن سولر

Aktif ve pasif yapılarda datif ve ablatif çekimleri aşağıda gösterilmiştir.

Datifli yapılar

ميمون دوزغا دوتلمز maymun duzaġ**a** dutulmaz

كورد ظغدوڭى يره[278] ḳurd doġdugı yir**e** doḳuz kere dolaşur ظقوز كره دولشور

الدن چقان اله كرمز elden çıḳan el**e** girmez

بابه اوغلنه باغ ويرمش اوغلي برصلكوم ويرممش baba oġlın**a** baġ virmiş oġlı bir ṣalkum virmemiş

هر كيم دنيايه دلى كلوركندو بو عالمده دلى قالور her kim dünyay**a** deli gelur gendü bu ʿālemde deli ḳalur

كور كوريله كيدر ايكيسى دخى جوقوره دوشر kör körile gider ikisi daḫi cukur**a** düşer

كيم ددى سنا سراج اوله سن kim dedi san**a** sarrāc olasın

خرسوز خرسوزه يولداشدر ḫırsuz ḫırsuz**a** yoldaşdur

هركشيه كندوعادتى خوش كلور her kişiy**e** gendü ʿādeti ḫoş gelür

ادم طاپرسه تڭريدن غيرى كمسيه طاپمسون adam ṭaparsa taŋrıdan ġayrı kimsey**e** ṭapmasun

يازلن كلور باشه yazılan gelür başa

يرار ات مهموزه احتياجى يوقدر yarar at mahmūz**a** iḥtiyācı yokdur

Ablatifli yapılar

يمشدن اغاجى بلنور yemiş**den** aġacı bilinür

muhabbet giormek**ten** doghar *muhabbet görmekten doġar* محبت كورمكدن ظغر

الدن چقان تمام اه كلمز el**den** çıḳan tamam ele gelmez

هندوستان فلى سورى سڭكدن قايرمز hindüstān fili sivri siŋek**den** ḳayırmaz

اودادن قورقن ثوتوندن صاقنور odadan ḳorḳan ṣutūn**dan** ṣaḳınur

ايو قلمچ يرامز دمبردن اولمز eyü ḳılıç yaramaz demir**den** olmaz

الما اغجيندن يراق دوشمز elma aġacın**dan** ıraḳ düşmez

اومك شيطاندن در övmek şeyṭan**dan**dır

بالق باشدن قوقر balıḳ baş**dan** ḳoḳar

Ablatif çekimlerde korku, şaşkınlık, yönetim, utanç, hareket, neden veya istediğiniz ne

[278] ظ kalın ünlülü /d/ sesini göstermektedir. Transkripsiyonda özel bir gösterime gitmedik.

şekilde olursa olsun gösterilebilir.

III. Çoğul nötrler, asıl isimler, kesinlik, çoğul isimler.

كوردغلى قورد اولور كركسه ادميله بيوسون ḳurd oġlı ḳurd **olur** gerekse adam ile büyüsün

اسكى دوشمان دوست اولمز eski düşmān dost **olmaz**

اولورسا دورست اولمز olursa dūrust **olmaz**

صبر ايله قورق حلوى اولور و توت يبراقى اطلس اولور ṣabr ile ḳoruḳ helva **olur** ve tut yapraḳı aṭlās **olur**

دلويه هركون بيرامدر delüye her gün **bayramdur**

Ancak konuşmaya bağlı olarak genellikle ekeylem sınırlandırılır.

قره اشك قپوده بغلو ḳara aşk ḳapuda **bağlu**

دلنجى نڭ يوزى قره توربهسى دولو dilencinin yüzi ḳara türbesi **dolu**

قونشى حقى تڭرى حقى ḳonşı ḥaḳḳı taŋrı **ḥaḳḳı**

Andreas du Ryer'in gösterdiği gibi sahipliği göstermek için isimlerin sonuna لو lu veya لى li eklenir.

عظمتلو ʿaẓimetlü

جانلو gianlu *canlu*

P.D. Iacobus'da olduğu gibi sahip olmayı göstermek için واردر vardur *vardur*, وار var *var*, واريدى varidi *varidi*, واردى vardı *vardı* fiilleri isimlere ve zamirlere eklenir.

هر يرڭ بر طرزى وار her yerin bir ṭarzı **var**

ديوارڭ قولاغى وار divaruŋ ḳulaġı **var**

Ayrıca konuşmalarda 1. ve 2. kişi gösterilebilir.

اوم واردر euum vardur *evum vardur*

اوڭ واردر euungh vardur *evuŋ vardur*

اوى وار eui var *evi var*

Benzer şekilde olumsuzu يوقدر iocṫur *yoktur*, ايدى يوق ioc idi *yokidi* ile yapılabilir.

اوم يوق در euum iocṫur *evum yoktur*

اوڭ يوق در euungh iocṫur *evuŋ yoktur*

Adlar arasında bağ kurmada kullanılabilir.

ادمدن ادمه فرق وار ademden ademe farḳ var

Pers krallarının yıllığından bir bölüm aşağıdadır.[279]

[279] Bu bölüm Andreas du Ryer'in eserinde de bulunmaktadır. Yazar ilgili eserden bu bölümü almış olmalıdır. Eserin orijinalinde Arap harfli gösterimi ve Latince çeviri olmak üzere 3 satır halinde ilerlemektedir. Buraya sadece Latin harfli Türkçeyi aldık ve daha küçük punto ve eğik yazımla günümüzde kullandığımıza yakın şekilde düzenledik.

Metin

ciunki Beheră padiſcia oldi; ataſinungh amellerini moucarrar cqildi; Arab milkni Nouman elende moucarrar cqildi bu Nouman, Arab dinenden el cekmiſc idi, put pereſt olmiſc idi, Sciabur zamanenden ta melik Beheram bin Beheramungh achhir vacqt vlingè, Arab milki, anungh elende oldi, iuz on dort ijl ſultanlic eiledi onungh zamanende, dort kierre agem padiſcialerì deghuiſciuruldi, birì Sciabur birì Hurmuz, birì Beheram bin Hurmuz idi cioc kiſcileri ghiendù medahbnà dondurmiſc idi Hurmuz zamanendè vilè idi amma Beheram onì tutti oldurdi ier iuzini onungh neſlenden pak eiledi, Beheram vcc ijl; vcc ai, vcc ghiun ſcialic eiledì, vldì ſonghrà Beheram, bin Beheram padiſcià oldi, baſcnà tagì coudì ataſinungh dinini taricnì ghiuzetti, bozmadì.

Harf Çevrimi

çünki Behera padişā oldı; atasınuŋ amellerini mukarrar kıldı; Arab milk(i)ni Numan elinde mukarrar kıldı bu Numan, Arab dininden el çekmiş idi, put perest olmış idi, Şabur zamanından ta melik Beheram bin Beheramuŋ ahir vakt ü(ö)lince, Arab milki, anuŋ elinde oldı, yuz dort (y)il sultanlık eyledi onuŋ zamanında, dort kerre acem padişāleri degüşirildi, biri Şabur biri Hurmuz biri Beheram bin Hurmuz idi çok kişileri gendü mezehb(i)ne döndirmiş idi Hurmuz zamanında üyle idi amma Beheram onı tuttı ü(ö)ldirdi yer yüzini onuŋ neslinden pak eyledi, Beheram üç i(y)l; üç ay, üç gün şā(h)lık eyledi, üldi soŋra Beheram, bin Beheram padişā oldı, başna tacı kodı atasınuŋ dinini tarikni güzetti, bozmadı.

Caput Qvıntvm (Beşinci bölüm, s. 84 - 94)

De particulis Turcicæ orationis (Türkçe konuşma parçaları)

Primus. De formatione, vsu Turcicorum adverbiorum (1.Zarfların yapım ve kullanımı)

I. Sona getirilen جه gè *ce* veya cè *çe*, già *ca* veya cià *ça* ekleri ile yapılır.

عرب Arab *arab*, عربچه Arabcia *arabça*

كورجى Giurgi *gürci*, كورجيچه Giurgicè *gürciçe*

فرنك Phrank *frank*, فرنكچه Phrankcia *frankça*

ترك Turk *turk*, توركچه Turkcia *turkça*

Armencia *armença*, Vrumcia *urumça*

II. Birleşik bir yapı oluşturmak için ايله ilè *ile* parçacığı kullanılır.

عظيمت ايله ʿazimet ile

رعمت ايله raʿmet ile

سومك ايله sevmek ile

محبت ایله muḥabbet ile

III. P.D. Iacobus incelemiştir, zarflara tipik sahiplik yapıları getirilir.

الری ileri *ileri*

الریم ilerim *ilerim*

الریڭ ileringh *ileriŋ*

الریسی ilerisi *ilerisi*

الریمز ilerimiz *ilerimiz*

الریڭز ileringhiz *ileriŋiz*

الریسی ilerisi *ilerisi*

IV. İsim çekimi için kullanılan datif, ablatif ekleri kullanılabilir.

V. Sıfatlar bazen deyimlerde zarf olarak kullanılabilir.

اکری اوطور ڟوغری سویله eghirì otur, doghrì ſoilè *egri otur dogrı söyle*

Secundus. De vſu, conſtructione omnium aliarum particularum (2. Diğer parçacıklar)

دك dek *dek* - دکین *degin*

دن den *den* - dan *dan*

ینج ingè *ince* - ingià *inça*

کبی kibi *kibi* - کمی kimi *kimi*

ده dè *de*

سیز ſiz *siz* - سوز ſuz *suz*

یله *ile*

یارندك *yarın(a) dek* - یارندکین *yarın(a) degin*

الچی کلینجه *elçi gelince*

ſakalſiz *sakalsız*

benumilè *benumile*

كرك ghierek *gerek*

Soru için می mi *mi* parçacığı getirilir.

کلورمی ghielurmi *gelurmi*

کلورمسن ghielurmisin *gelurmisin*

الچیمدر elcimidur *el(c)çimidur*

Nerede olduğu sorulduğunda ده de *de* parçacığı getirilir.

زیدون قندادر *zeydun kandadur* - اوده در *evdedur*

حانده کدرسن *handa gidersin* - اوه کدرم *eve giderum* - اودن کلرم *evden gelirum*

Soru için کم kim *kim* parçacığı getirilir.

كمك در بو كتب kimun dur bi kitab *kimun dur bi kitab* - زيدونك در zeidununghdur *zeydunuŋdur*

كمه ويررسن kimà virirſin *kime virirsin* – الچييه elciie *el(c)çiye*

II. Præpoſitiones (Edatlar)

صكره ſonghra *soŋra*

اول euuel *evvel*

الرى ilerì *ileri* veya الرو ilerù *ileru*

اوكردو *öŋredü*

اوتورو oturù *oturu (ötürü)*

غيرى ghairì *gayri* veya غيرو ghairù *gayrü*

الچيدن صكره elciden ſonghra *el(c)çiden soŋra*

الچيدن اول elciden euuel *el(c)çiden evvel*

III. Diğer edatlar genitif yapılır, yalın isim oluşturur, bu durumlar genellikle atasözlerinde görülür. (Bu bölümde yer alan atasözleri Arap hafleri ile verilmiş Latin harfleri ile gösterilmemiş ve Latincesi verilmiştir. Dipnot yerine Arap harfli yazımın transkripsiyonlu şeklini verilmiştir. s.86 - 87)

قيشدن صكره بهار اولور ḳışdan ṣoŋra bahar olur

ات اوغورلندكدن صوكره اخور قپسسينى قبرسن at uġurlandukdan ṣoŋra aḫur ḳapusını ḳaparsın

قول سز كيرن حق سن چقاز ḳav(i)lsiz giren ḥaḳsız çıḳar[280]

كورلرك اراسنده سنداخى كوزك قپه körlerüŋ arasında sen daḥi gözin̆ ḳapa

دوستلرك اراسنده تنكريلق يوقدر dostlarun arasında taŋrılıḳ yoḳdur[281]

بلاسز بال اولمز belāsız bal olmaz

يالكز طاش يله ديوار اولمز yalŋız taş ile divār olmaz

دولتسز اوغلدن دولتلو قول يكدر devletsuz oġuldan devletlü ḳul yegdür

قره كون ايل ايله بيرامدر ḳara gün il ile bayrāmdur

قورو يننده ياش ينار ḳuru yanında yaş yanar

پشمق بلچق سز اولمز paşmaḳ balçıḳsuz olmaz

ادم كزمكيله صاغ اولور adam gezmekile ṣaġ olur

نره ده ديش اعرر انده دل دوقنور nerede diş agrır anda dil doḳunur

اى ديوانه اى ديوانه ايق بربر بصر مرديونه ey divāne ey divāne ayaḳ bir bir baṣar merdîvāne

---

[280] Atasözünün Arap harfli yazımında tam transribe edilişi şöyledir: "Ḳav(i)lsiz giren ḥaḳsın çıkaz." Harflerin yerleri karışmış görünmektedir. Latincesi, "Conuentione sine ingrediens, iure sine egreditur." olarak verilmiş ve çevirisi "Anlaşma olmadan giren, haklı çıkamaz." şeklindedir. Latincesi ile uyarlık aranırsa "ḳav(i)lsiz giren ḥaḳsız çıḳar." şeklinde vermek uygun bulunabilir.

[281] "Yok**d**ur" şeklinde verdik. Latin harfli yazımda "ioc**t**ur *yok**t**ur*" şeklinde olmasına karşın transkripsiyon bakımından bu türden bir yorumdan kaçınılmıştır.

دوه دوه يرينه چوكر deve deve yerine çöker

يا دوه يا دوجى اولور ya deve ya deveci olur

دولتسزڭ اوغلي دولتلونڭ قولى اولمق يكدر devletsuzıŋ oġlı devletlünüŋ ḳulı olmaḳ yegdür

ايكى ديشڭ اراسندن چقان سوز iki dişiŋ arasından çıḳan söz

ياپو طاشى يرده قلمز yapu ṭaşı yerde ḳalmaz

هر طاش يرنده اغردر her ṭaş yerinde aġırdur

اصلنمش يغمردن قورقمز ışlanmış yaġmurdan ḳorḳmaz

حرمت ايكى باشدن اولور ḥürmet iki başdan olur

يرامازدر بلمينه ايلوك اتمك yaramazdur bilmiyene iy(i)lük etmek

قوربان قدايه قلقان اولور ḳurbān ḳadāya[282] ḳalḳan olur

اولو اشڭ بولدڭ نالن چكارمق استرسن ölü eşek bulduŋ nalın çıkarmaḳ istersin

يڭشكى صا غريڭز yaŋşagı ṣāġır yeŋez[283]

شربت كسدكى برمق اجمز şerbet[284] kesdigi barmak acımaz

ودرمك اولور سرّ عيان ايلمك اولمز[285] سر ser virmek olur sırr ʿayān eylemek olmaz

كوپكڭ اغزى كموك دوتر köpegüŋ aġzı kemük dutar

سرب سركه كندو قنه ياغبودر sarb sirke kendü ḳana yaġbudur[286]

ادم نمله كلدى انڭيله كيدر adam namle geldi anuŋile gider

تاتار كبرى توتون كوردكمز يرده قونرز tatar kib(r)i[287] tütün gördügümiz yerde ḳonaruz

اولومى اولميانڭ بلشى اولمز ölümi olmayanuŋ bilişi olmaz

---

[282] Atasözü "Kurban, kazaya kalkan olur" şeklinde olabilir. Harf yanlışı gibi görünmektedir. Latincesi "Sacrificium indignationi, ultioni, scutum fit." ve bizce çevirisi "Kurban, yanlışlara kalkan olur." şeklinde düşünüldüğünde anlamsal bağlam bakımından "kada" yerine "kaza" sözcüğünü önerdik.

[283] "Yañşagı ṣāġır yeñez." atasözünde son sözcüğün okunuşu sorunludur. Latincesi "Garrulum loquacem, surdus opprimit." çevirisi "Gevezeyi, sağır bastırır." şeklindedir. Yanşak sözcüğü için Derleme Sözlüğünde "1. Geveze, densiz, yersiz konuşan, *yañşah, yanşak*" anlamları verilmiş, kullanıldığı yerleri ise "İleydağı *Uluborlu - Isparta Karamanlı *Tefenni - Burdur, Honaz, Dedeköy *Çal köyleri, *Çardak, Çöplü *Çivril, Oğuz *Acıpayam - Denizli, Eymir *Bozdoğan - Aydın - İzmir, *Alaşehir, Dombaylı *Salihli - Manisa - Balıkesir - Kütahya İnönü, Kümbet *Seyitgazi, *Söğüt - Bilecik, *Alayunt - Kütahya *Darıca, *Kandıra - Kocaeli, Yazıhamit, *Taşköprü - Kastamonu ,*Kurşunlu - Çankırı - Samsun, Çayağzı *Şavşat - Artvin, Yayladağ , *Antakya - Hatay, Sirkeli *Çubuk - Ankara, Zencidere - Kayseri, *Bor - Niğde ,*Ereğli - Konya , *Mut ve köyleri - İçel ,*Alanya, *Elmalı - Antalya ,*Fethiye - Muğla ilçe ve köyleri , *Vize - Kırklareli -Tekirdağ" verilmiştir. Benzer şekilde kullanılan bir örneği (Kaçalin - Zülfe, 2011) "*Yañşağı muḳaddem ŝağır siker.*"(s. 203) olarak da görmek mümkündür. Ayrıca ele aldığımız Hieronymus Megiser'in Institutionum Linguae Turcicae, Libri Quatuor Quorum (1612) adlı eserinde 42. atasözü "Jang ſchagi ſagur ſuckler. *Yanşacı sagur sükler."* şeklindedir.

[284] Atasözünde şerbet olarak gözüken sözcük "şeriat" olmalıdır. Zira Latincesinde "adalet" olarak çevrilebilecek **iustitia** sözcüğü de kullanılmıştır.

[285] Sözcük ودرمك şeklinde yazılmıştır ancak bağlam gereği ورمك *virmek* uygun görünmektedir.

[286] Atasözü "Sarb sirke kendü ḳana yaġbudur" şeklinde transkribe edildi. Ancak "… kendi kabına yağıpdur" olarak düşünülebilir. Gramer özelliklerinde "yağıpdur" şeklinde bir kullanıma rastlanmamıştır. Latincesi "forte acetum, vasi suo venenum est" çevirisi "acı sirke, kabına zehir" olarak yapılabilir. Bağlam olarak tam bir örtüşme görülmemektedir.

[287] كبرى kibri olarak yazılmış, kibi (gibi) olması bağlama uygundur.

طاوك اوازى ايراقدن قبا كلور ṭa(v)uk avazı ıraḳdan ḳaba gelür

ادم اقرارندن حيوان يولارندن adam iḳrārından ḥayvān yularından

اولويه بددعا يرامز سويلمه ölüye beddu῾a yaramaz söyleme

درويش هر يردكى اخشام اولدى اڭا سرايدر dervîş her yerdeki aḫşam oldı aŋa serāydur

سوزى فكرى ادوپ سويله sözi fikr edüp söyle

اسكى پانبوك بيز اولمز eski panbuk be(î)z olmaz

واردغڭ يره قره نلق ايسه سنده كوزڭ قپه vardu̇ġıŋ yere ḳaranluḳ ise sende göziŋ ḳapa

واردغڭ vardughun *vardu̇ġun*

كوردكمز ghìordughiumuz *gördügümüz*

كوردكم ghiordughium *gördügüm,* كه كوررم ki ghiorurum *ki görürüm*

كوردكڭ ghiordughungh *gördügüŋ,* كه كوررسن ki giorurſin *ki görürsin*

كوردكى ghiordughì *gördügi,* كه كورر ki ghiorur *ki görür*

كوردككز ghiordughiunuz *gördügüŋüz*, كه كورسكز ki ghiorurſinis *ki görürsiniz*

II.

فكر ايدوپ fikir idup *fikir idüp*

سووپ ſeuup *sevup*

سومش ſeumiſc *sevmiş*

Tertius. De interiectionibus, coniunctionibus Turcarum (3. Ünlemler, bağlaçlar, s. 88)

I. Ünlemler

انشا ءَ آلله inſciallà *inşallā*

واى واى واى vai vai vai *vay vay vay*

اى اى ei ei *ey ey*

مدت medèt *medet*

بره breh *bre(h)*

لپه lepeh *lepe* (“bre” sorusuna yanıt olan sözcük, *lebbeyk* sözcüğünü çağrıştırmaktadır.)

سوز ſos *söz*

يا ia *ya*

حايده hhaida *hayda*

حاى حاى حاى hhai hhai hhai *hay hay hay*

II. Bağlaçlar

و ve *ve*

ام em *em*

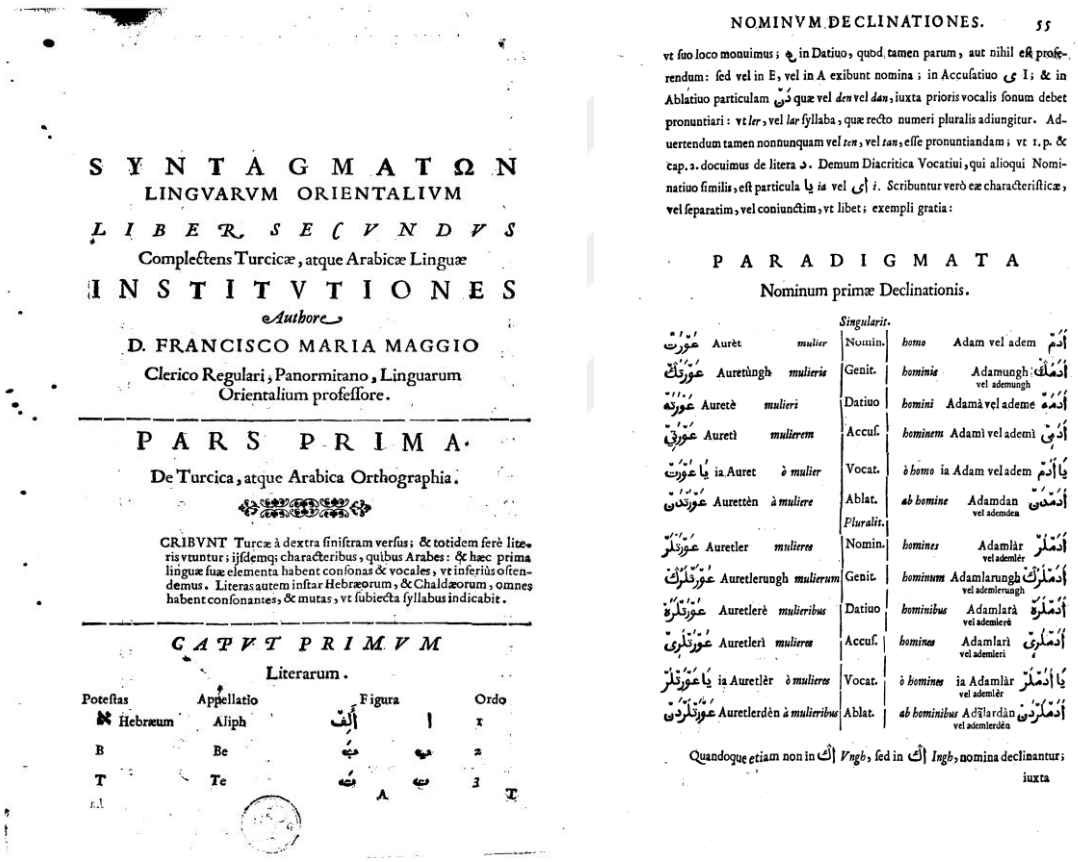
دخى daḫi *dahi*

Bölen fonksiyonda; يا ia *ya,* نه nè *ne,* اما amma *amma*

Toplayan fonksiyonda; پس pes *pes,* پسيندى pesîndi *pesindi,* اندى indi *indi*

Şart fonksiyonunda; اكر eghier *eger,* تك tek *tek*

Gramerin bitiminde ithaf ve teşekkür yazısı bulunur (s. 89). Ardından Arap harfleri ile Türkçe olarak ve ardından Latince olarak Hz. Meryem için dua bölümü gelir (s. 89 - 96). Eserin sonunda konu hakkında yazan diğer yazarlar hatırlatılır. Bu yazarlar arasında Propaganda Fide sekreteri D. Fransisco Ingoli isminin yanında gramer konusunda D. Pietro delle – Valle, deyim içinse Hetrusco ismi zikredilir.

SYNTAGMATΩN
LINGVARVM ORIENTALIVM
LIBER SECVNDVS
Complectens Turcicæ, atque Arabicæ Linguæ
INSTITVTIONES
Authore
D. FRANCISCO MARIA MAGGIO
Clerico Regulari, Panormitano, Linguarum Orientalium professore.

PARS PRIMA.
De Turcica, atque Arabica Orthographia.

CRIBVNT Turcæ à dextra siniſtram verſus; & totidem ferè literis vtuntur; ijſdemq; characteribus, quibus Arabes: & hæc prima linguæ ſuæ elementa habent conſonas & vocales, vt inferiùs oſtendemus. Literas autem inſtar Hebræorum, & Chaldæorum, omnes habent conſonantes, & mutas, vt ſubiecta ſyllabus indicabit.

CAPVT PRIMVM
Literarum.

Poteſtas	Appellatio	Figura	Ordo
Hebræum	Aliph	أَلِف ا	1
B	Be	بِ بـ	2
T	Te	تِ تـ	3

NOMINVM DECLINATIONES. 55

vt ſuo loco monuimus; ع in Datiuo, quod tamen parum, aut nihil eſt proferendum: ſed vel in E, vel in A exibunt nomina; in Accuſatiuo ى I; & in Ablatiuo particulam دَنْ quæ vel *den* vel *dan*, iuxta prioris vocalis ſonum debet pronuntiari: vt *ler*, vel *lar* ſyllaba, quæ recto numeri pluralis adiungitur. Aduertendum tamen nonnunquam vel *ten*, vel *tan*, eſſe pronuntiandam; vt 1. p. & cap. 2. docuimus de litera د. Demum Diacritica Vocatiui, qui alioqui Nominatiuo ſimilis, eſt particula يا *ia* vel اى *i*. Scribuntur verò eæ characteriſticæ, vel ſeparatim, vel coniunctim, vt libet; exempli gratia:

PARADIGMATA
Nominum primæ Declinationis.

		Singularit.		
عُورَتْ Aurèt	*mulier*	Nomin.	*homo*	Adam vel adem أَدَمْ
عُورَتَكْ Auretùngh	*mulieris*	Genit.	*hominis*	Adamungh vel ademungh أَدَمُكْ
عُورَتَهْ Auretè	*mulieri*	Datiuo	*homini*	Adamà vel ademe أَدَمَهْ
عُورَتِي Auretì	*mulierem*	Accuſ.	*hominem*	Adamì vel ademì أَدَمِي
يَا عُورَتْ ia Auret	*ò mulier*	Vocat.	*ò homo*	ia Adam vel adem يَا أَدَمْ
عُورَتْدَنْ Aurettèn	*à muliere*	Ablat.	*ab homine*	Adamdan vel ademden أَدَمْدَنْ
		Pluralit.		
عُورَتْلَرْ Auretler	*mulieres*	Nomin.	*homines*	Adamlàr vel ademlèr أَدَمْلَرْ
عُورَتْلَرُنْكْ Auretlerungh	*mulierum*	Genit.	*hominum*	Adamlarungh vel ademlerungh أَدَمْلَرُكْ
عُورَتْلَرَهْ Auretlerè	*mulieribus*	Datiuo	*hominibus*	Adamlarà vel ademlerè أَدَمْلَرَهْ
عُورَتْلَرِي Auretlerì	*mulieres*	Accuſ.	*homines*	Adamlarì vel ademleri أَدَمْلَرِي
يَا عُورَتْلَرْ ia Auretlèr	*ò mulieres*	Vocat.	*ò homines*	ia Adamlàr vel ademlèr يَا أَدَمْلَرْ
عُورَتْلَرْدَنْ Auretlerdèn	*à mulieribus*	Ablat.	*ab hominibus*	Adamlardàn vel ademlerdèn أَدَمْلَرْدَنْ

Quandoque etiam non in كْ *Vngh*, ſed in كْ *Ingh*, nomina declinantur; iuxta

Şekil 8. Francısco Marıa Maggıo'nun *Syntagmaton Lıngvarvm Orıentalıvm Lıber Secundus Complectens Turcicæ* (1643) adlı eserinden [Kopya kapak ve 55. sayfa]

3.3.1.9. Nagy De Harsanyi'nin Colloquia Familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens Adlı Eseri (1672)

Eserin tam adı *Colloquia familiaria turcico latina seu status turcıcus loquens, in quo omnes fere Turcici Imperij ordines, ministrorum cujuscunque conditionis, extra vel*

intra Aulam Regiam, inque Guber naturis dignitas, qualitas, officia; regimen, gentis robur terrestre - maritimum; item natura, mores ritus & cons ve tudines variae religio, sectae, & religiosi, &c. &c. Colloquia, velut in Speculo quodam, ad vivum repraesentantur, ac notis necessarijs illustrantur (Türkçe, Latince özel sohbetler veya Türk devleti hakkında konuşma; Türk imparatorluk düzeni, bürokrasinin saray içinde veya dışında durumları ve doğaları, değerleri, nitelikleri, hizmetleri; kara ve deniz gücünün durumu; ayrıca çeşitli dinî akımlar ve ayinler, mezhepler hakkında sohbetler. Hayatı bir ayna gibi temsil etmekte ve yansıtmaktadır. Notlarla gerekli açıklamalar gösterilmiştir.) şeklindedir.

İki dilli Türkçe - Latince diyaloglar Macar Jakab Harsanyi - Nagy (Eserde geçtiği biçimde Jacobum Nagy de Harſany) tarafından yazılmıştır. Yazarın adının altında "Serenisimi ac potentisimi elector brandeburgici consiliarium" (Akîl, güçlü ve seçilmiş Branderburg danışmanı) hemen altına da "Sub nexum est testamentum seu fae dus mahomedis cum christianis initum (Muhammediler ve Hristiyanlar arasında bir anlaşma alta eklenmiştir.) yazısı eklenmiştir. Basım yeri olarak Coloniae Branderburgicae (Branderburg kolonileri), basım evi olarak da Georgij Schultzij matbaası görülmekte ve basım yılı 1672 olarak yazılmıştır.

Eser, bir Türkçe atasözü ile başlamaktadır: نقدر دل كم بيلرسه اول قدر ا دملرك يريني توتر (Ne ḳadar dil kim bilürse ol ḳadar ademlerüŋ yirini tutar.) atasözü Arap harfleri ile yazılmış ve altında Latincesi verilmiştir. Türkçe metinler Latince karakterlerle yazılmıştır. Eser Branderburg Markisi Friderico Guillielmo'ya ithaf edilmiş ve ardından önsöz yazılmıştır. Bu bölümler toplamda 12 sayfadır. Eserin başladığı bölümde sayfaların başlangıcına sayfa sayısı eklenmiştir. Sıralanmış sayfaların bittiği yer Index bölümüne kadar 510 sayfadır. Index sayfa altlarında Kk1, Kk2, L1, L2 şeklinde iki sayfaya bir sayı gelecek şekilde 25 sayfa olup ardından 10 sayfalık sözleşme, anlaşma metni (testamentum) ile eser tamamlanmıştır.

Eserin ana gövdesi sayılabilecek 510 sayfalık bölüm, toplamda 8 ana bölümden oluşan konuşmalarla[288] ilerlemektedir. Bunlar şöyledir:

Cap. I

De modis salutandi et respondendi congratulationibus, itinere, cum quibusdam ad

[288] Diyaloglardan 1, 2, 3 ve 4. bölümler, Clodius'un "*Compendiosum lexicon latino - turcico - germanicum...* " (1730) adlı eserine ek olarak yayınlanan "*Lexici Turcici triplex index...*" adlı eserin 107 ve 167. sayfaları arasında tamamıyla yer almaktadır. Bölümün bitiminde Arap harfleriyle diyaloglardan bazı sözcükler yazılmış ve anlamları Latince olarak da verilmiştir.

varias res digressionibus. In quo Viator, Ignotus, Dux Viae colloquuntur. (Selamlaşma ve memnun biçimde karşılığı, yol ve bazı işler hakkında gezgin (V.), cahil (I.), rehber (DV.) arasındaki konuşmalar s. 1 - 30).

Cap. II

In quo de rebus itineri necessariis, aliisq nonnullis Viator, Dux viae, et Obvii colloquntur (Yolculuk için gerekli olan olaylarla ilgili olarak gezgin (V.), rehber (DV.) ve gönüllü (O.) arasındaki konuşmalar s. 30 - 44).

Cap. III

De bello, ejus apparatu, modo convocandi, de duplici Turcarum militia et copiis auxiliaribus (Savaş, donanımlar, yaklaşık iki kat Türk askerî yardımcı kuvveti toplanırken s. 44 - 58).

Cap. IV

De diversorio, rebus ad hospitium pertinentibus, convivio, variis cibi et potus generibus, viator, dux viae et diversitor colloquuntur (Konaklamadan itibaren hana ilişkin hususlar, akşam yemeği, çeşitli yiyecek ve içecek hakkında gezgin (V.), rehber (DV.) ve hancı (Div.) arasındaki konuşmalar s. 58 - 80).

Cap. V

De legationibus, requisitis legati, affectis, ministris praecipuis, secretario oeconomo: inspecie de legatione constantinopolitana, quomodo legatus in accessu, in aula vezirii, imperatoris, aut in discessu excipiatur. Interpres et legatus colloquuntur (Elçilikler, elçilerin gereksinimleri, durum ve yetkililer, Maliye Başı - vezir ve padişah hariç- hakkında özellikle İstanbul elçisinin yaklaşımı ile ilgili bir tercüman (Int.) ve elçi (Leg.) arasında geçen konuşmalar s. 80 - 112).

Cap. VI

De mercatura, numeratione simplici, variisque rebus, interpres, legatus, et institores seu mercatores colloquuntur (Ticaret, basit rakamlar ve çeşitli konular hakkında tercüman (Int.), elçi (Leg.) ve tacir (Merc.) arasındaki konuşmalar s. 113 - 145).

Cap. VII

In quo de ministris regii extra, et intra aulam regiam; in specie agsamoglanis cum digressione apposita, jenitseris, spahiis, veziriis, eorumque officiis, csausiis etc. Interpres et legatus colloquuntur (Yönetimin iç ve dış yetkileri, özellikle acemi oğlanlar, yeniçeriler, sipahiler, vezirler ve görevleri hakkında tercüman (Int.) ve elçi (Leg.) arasındaki konuşmalar s. 145 - 361).

Cap. VIII

De natura moribus turcarum diversis, de religione, ejusque antistibus supremis, muftio, Nakib, Sacerdotibus, episcopis etc Legatus et interpres colloquuntur (Türklerin farklı davranışının niteliği; din ve en yüksek din adamları müftü, nakip, rahipler, piskoposlar hakkında tercüman (Int.) ve elçi (Leg.) arasındaki konuşmalar s. 361 - 510).

Index rerum memorabilium, secundum capitum ordinem digestus (Dizin, hatırlamak için bölüm sırasına göre özetlenmiştir, 25 sayfa). Testamentum et pactiones initae inter Mahomedem apostolum Dei, et Christianae fidei cultores (Sözleşme, Allah'ın elçisi Muhammed ile Hristiyan inancına inananlar arasında yapılmıştır, 10 sayfa).

Eserde Türkçe, Latince özel sohbetler şeklinde Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî ve bürokratik sınıfları tanıtılmış, deniz ve kara gücüne ait durumu, rejimi, dünyevi gücünün sınırları ele alınmıştır. Yazara göre din, mezhep, ayinlerden etraflıca bahsedilmiş, gündelik hayata ayna tutulmuştur. Gerekli bilgiler notlar hâlinde okura sunulmuştur.

Harsanyi biyografisini kaleme alan Gábor Kármán (2016)[289], Avrupa'da Türk imajını değiştirmesi bakımından *Colloquia*'nin önemini vurgulamaktadır. G. Kármán, değişen başlıklar altında işlediği imajın unsurları arasında bulunan hırs, ihanet, disiplin, kâfirlik kavramlarını *Colloquia*'den aldığı parçalarla pozitif bir imaja dönüştürmeye gayret ettiği görülen Harsanyi'nin gerçeğe uygun bir görüş oluşturmak için tek bir Türk'ten bahsedilemeyeceği yorumunu vurgular ve farklı nitelikleri üzerinden Türkleri tanıtmaya çalıştığının da altını çizer (s. 219 - 251).

Döneminin konuşma dili özelliklerini yansıtmada önemli bir niteliğe sahip sayılan eser, Alpay İğci (2015) tarafından "Anlaşıldığı üzere Colloquia Familiaria Turcico Latina adlı bu transkripsiyon metni, Türkçenin XVII. yüzyıldaki konuşma özelliklerini, Doğu Rumeli ve Batı Rumeli sahasındaki konuşma dilini gösterir. Yazarı Jacobus Nagy de Harsanyi'nin temas ettiği çeşitli toplum tabakasındaki ve birçok ağız sahasındaki kişiler dolayısıyla eserin dili bu görüntüye kavuşmuştur. Bilindiği gibi, yazar Osmanlı İmparatorluğu'nda 7 yıl kalmıştır (s. 74)." şeklinde belirtilmiş ve dilsel malzemenin çok katmanlılığı yazarın çeşitli bölgelerde uzunca sayılabilecek bir süre bulunmasına bağlanmıştır.

Eser üzerinde Hazai'nin bir çalışması bulunmaktadır. Bu çalışma ile ilgili bir

[289] Kármán, G. (2016). *A Seventeenth - Century Odyssey in East Central Europe, The Life of Jakab Harsányi Nagy*, Brill, Leiden - Boston.

tanıtım yazısı yayımlayan Nuri Yüce (1974), "Sayın Prof. Dr. G. Hazai işte bu eser üzerinde büyük bir çaba ile ciddi bir araştırma yapmış böylece *Das Osmanisch - Türkische im XVII. Jahrhundert* adını verdiği değerli eserini meydana getirmiştir. Önsöz (s. 9), giriş (s. 11), eser ve müellif hakkında bilgi (s. 15), eserin yayınıyla ilgili prensipler (s. 20)'den sonra esere konu olan asıl metinler (s. 33 - 199) verilmiş ve sayfa altına Almanca tercümeleri eklenmiş, metinden sonra kelime, listeleri (s. 201 - 318) konulmuş, eserin dili hakkında titiz bir araştırma (s. 319 - 464) yapılmış, varılan kesin sonuçlar rakamlara dayanan şemalarla gösterilmiş ve eser indeks (s. 465 - 495) ile son bulmuştur." diyerek çalışmanın önemine dikkat çekmiştir. Çalışmada ilgili esere de başvurulmuş, gerekli yerlerde notlar şeklinde atıf yapılmıştır.

Eserin Latince bölümünde kullanılan Türkçe kavramlar ayrıca ele alınmamıştır. Eserde her bölümde konuşma parçaları var ise de esasta Osmanlı ülkesine ait bilgiler dilin göndergesel işlevinin baskın kullanımına dayanan ansiklopedik bir sözlük maddesinin genişçe bir açıklaması niteliğindedir. Eserin sonunda yer alan Latince anlaşma metni, halifelerin adları ile tamamlanmaktadır. İlgili isimler tek tek yazılmamıştır.

Eserde bölüm başlığı altında konuşan kişinin adı verilmiş yanında eğik harflerle Latin harfleriyle Türkçesi yazılmıştır. Devamında Latincesi verilen cümlenin bitiminde diğer konuşmacının sözleri verilerek diyalog sürdürülmüştür. Konuşma diline ait görünen bu bölümler aynen yazıya geçirilmiş, eğik harflerle okunuşu günümüze yakın harf çevrimi ile gösterilmiş, Latince çevirilere ise yer verilmemiştir. Eserde kullanılan harflerin seslik değerlerini gösteren bir tablo örnekler üzerinden verilmiştir.

Esere özgü bazı seslik özellikler şöyledir:

⟨a⟩ harfi genellikle /a/ sesine karşılık gelirken nadiren /e/ sesi olarak da kullanılmış olmalıdır: Akſam *akşam,* padiſſah *padişah,* otura *otura.* Diğer kullanım için akſamadak *akşama dek* örneğinde olduğu gibi kalın sıradan ünlü ile devam edilmesi ve edatın bitşik yazılması bu tercihte etkili olmuş olabilir. Benzer şekilde vilajat *vilayet,*

⟨e⟩ harfi genellikle /e/ sesine karşılık gelirken nadiren /i/ ve /ı/ sesi olarak da kullanılmış olmalıdır. Eji *eyi,* ſerif *şerif*, jerlerde *yerlerde*. Virβen *vir sen ~virsin,* acſarβen *açar sen ~açarsın* örneklerinde görüleceği üzere 2. tekil kişi zamiri her durumda bozulmadan eklenmek istenmiş olmalıdır. Yazarın yazım ve konuşma arasında kaldığında kendi anadili etkisi bağlamında değerlendirebileceğimiz bu tutumu imla kalıplaşması örneği sayılabilir.

⟨i⟩ harfi genellikle /i/ sesine karşılık gelirken nadiren /ı/ ve /y/ sesi olarak da kullanılmış olmalıdır. İki *iki*, mizags *mizac*, dachi *dahi*. Diğer kullanımlar için baſini *başını*, iolgsi *yolcı*

örnekleri verilebilir. Sözcükte kalın veya ince sıradan ünlü ayrımı yapılmaksızın son seste /i/ kullanıldığı görülmektedir: Tutti *tuttı*, Othmanli *Otmanlı*, buni *bunı*, aβli *aslı* vb.

⟨ia⟩, ⟨ie⟩ ve ⟨iü⟩ harf çiftleri /g/ sesi ile kullanılmaktadır. Harf çevriminde giaur *ga(v)ur*, gielir *gelir*, giüzel *güzel* şeklinde gösterilmiştir. Bu durumda /i/ sesi düşüyor izlenimini verse de sesletime ait bir ayrıntı gösterilmek istenmiş olmalıdır. Örneğin getʃe *gece* ile gieldin *geldin* kullanımı yazarın stilize ettiği bir kullanımdan çok ünsüz sesin yanındaki ünlüye göre uzun veya kısa söylenişini göstermelidir. Buna göre birinci örnek [gece] iken diğeri [ge:lir] şeklinde sesletilebilir.

⟨ı⟩ harfinin kullanıldığı yerler görülmesine karşın baskıdan kaynaklı olmak üzere yanlışlık yapıldığı görülmektedir. Bu türden kullanımları değiştirmeden yansıttık. Örneğin *alikonmis* yazımı [konmıs], *ideim* yazımı [ıdeim] olarak görünmektedir. Bu türden ikili kullanımlarda /i/ sesinin geçerli olduğu görülmekte ve diğer kullanımlarla tutarlılık sağlanması gerekliliği doğmaktadır. Bu durumdan dolayı dizinde /ı/ sesi yerine /i/ kullanılmıştır.

⟨o⟩ harfi /o/ sesine karşılık gelmektedir. Olβun *olsun*, hos *hoş*.

⟨ö⟩ harfi /ö/ sesine karşılık gelmektedir. Töre *töre*, györe *göre*.

⟨u⟩ harfi /u/ sesine karşılık gelmektedir. Uzak *uzak*, otura *otura*.

⟨ü⟩ harfi /ü/ sesine karşılık gelmektedir. Ürt *ürt*, ülmek *ülmek.* Bazı kullanımlarda /u/ sesini karşıladığı görülür. Oturunüz *oturunuz*, Jaβtük *yastuk.* Harf çevriminde ünlüler arasında uyumu dikkate aldık. Olmadigünüzden *olmadigünüzden* yazımı korunurken atlarün *atlarun* örneğinde uyum öne çıkmaktadır.

Kişi ekleri ve zamirlerinin yazımı: Her durumda aynı ünlüler kullanılmıştır. Yazımda her zaman ayrı veya her zaman bitişik yazıldığı görülür.

bulurum ben, billerem ben, bendenüz im.

inanürüm, gielürüm, hazettüm.

derβen, gielürβen, βoraβen.

ol semtlerde. nafakamüz.

Anılan özellikler bağlamında seslik değerler tablosu şu şekildedir:

Tablo 18

Harsanyi Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a/	<a>	angʃak "ancak", βahat "saat", haʃa "haşa"

/a, e/	<ä>	zähmet "zahmet"
/b/	<b>	bujle "böyle" ", βebebi "sebebi", ſerab "şarap"
/k/ /h/	<c> <ch>	crim “K(ı)rim” chazine "hazine", dachi "dahi", tochum "tohum", gyunach "günah"
/ç/ /c, ç/	<ç> <cſ, cs>	Harf olarak yazılmamıştır. cſok "çok", nicſe "nice", kazancs "kazanç"
/d/	<d>	digner "din(l)er", joldaslar "yoldaşlar", mehemed "Mehem(m)ed"
/e/	<e>	ejleim "eyle(y)im", tergseman "tercüman", cſare "çare"
/f, v/	<f>	tajfa "tayfa", farki "farkı"
/g, ğ/ /c/ /g/ /g, ğ/	<g> <gs> <gi, gy, gÿ> <gh>	gÿendi "kendi", dogri "doğru", βüger "söğer" gsan "can", edegsek "edecek", nigse "nice", ugsuz luk "ucuzluk", giör "gör", gietür "getir", gyerek "gerek", gÿöre "göre" begh"beğ", renghi "rengi", βagh "sağ", emegh "emek"
/h/ /Ø/	<h> <h>	hics "hiç", βarhos "sarhoş", padiſſah "padişah” emegh "emek"
/ı/ /ı, i/	<ı>* <Ø>	Harf olarak yazılmamıştır. crim “K(ı)rim”, flemeng "F(e/ı)lemenk", ıngliβ "İng(i)liz",
/i, ı, y/ /a, ā/	<i> <ia> **	iokmi "yok mu", βebebi "sebebi", ia "ya" kiamil "kâmil", hunkiar "hünkâr"
/y/	<j>	jaliniz "yalınız", jegdur "yeğdir", hedaje "hediye", paj "pay"
/k	<k>	kerre "kerre", βaklaia "saklaya", ejlik "iy(i)lik"
/l/	<l>	lazum "lazım", millet "millet", nasıl "nasıl"
/m/	<m>	müradimüz "muradımız", emma "ama"
/n/ /ŋ/	<n> <ng>	neβi "nesi", konukcſi "konukçu", bujurun "buyurun" denglü "deŋli", ianglis "yaŋlış", angla "aŋla"
/o/ /ö/	<o> <io> **	othmanli "Otmanlı", βonra "sonra", bozuldi "bozuldu" gione "göne", giönülli "gönüllü", giöz "göz"
/ö/	<ö>	ögüt " öğüt", köj "köy", gsömmert "cömert"
/p/ /f/	<p> <ph>	pengsere "pencere", papaβ "papaz", baglaiup "baglayıp" sophia "Sofya", philippo "Filippo"
/r/	<r>	ruβfailik "Rusfailik", kardas "kardaş", jerler "yerler"
/s, ş/ /s/	<ſ, s, sz> <β>	ſej "şey, "lſte "işte", symdi "şimdi", hos "hoş", szagh "sağ" βen "sen", haβil "hâsıl", kiaβ "kı(y)as"
/ş/	<ş>	Harf olarak yazılmamıştır.
/t/	<t>	taze "taze", βultan "sultan", gytti "gitti", dort "dört"
/u, v/	<u>	uβlu "uslu", dunnyai " dünya(y)ı", gauga "kavga"
/ü/	<ü>	ürt "ört", ſüjleſtük "söyleştik", üldürürler "öldürürler"
/v/	<v>	variβe"var ise", havadan "havadan", evvel "evvel"
/y, i, ø /	<y, ÿ>	magyar "Macar", symdiki "şimdiki", ÿldizüm "(y)ıldızım"
/z/	<z>	zeman "zaman", jaliniz "yalınız", ſekiz "sekiz"
/ks/	<x>	noxan "noksan" (hapax)
*: Bazı durumlarda <ı> yazıldığı görülse de tutarlı bir kullanımdan ziyade noktanın baskıda görünmemesi ile izah edilebilir olduğu söylenebilir: βıtma "sıtma", csıkali "çıkalı" **: <kia> kullanımı /ka/ veya /kā/ olarak düşünülebilir (Sadece kiar sözcüğünde görülmüştür.): Hunkiar "hunkār", aſikiare "aşikāre", hizmet kiar "hizmetkār". İlgili yazımlar ki+a, k+ia şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde gi+o, g+io.		

Eserde yer alan sohbetler çeşitli kişiler aracılığıyla yapılmıştır. Orijinal haliyle kişilerin adları kısaltmalarıyla beraber şöyledir:

Diversitor (Div.), hancı

Dux viae (D.V. ~ DV.), rehber

Ignotus (I), cahil

Interpres (Int.), tercüman

Legatus (Leg.), elçi

Mercator (Merc.), tacir

Viator (V), gezgin

Obvii (O), gönüllü.

Eserde geçen kişi adları olduğu gibi verilmiştir. Ancak konuşmanın izleğine göre yazılmayan yerlerde konuşmacının adı parantez içinde gösterilmiştir.

Bölüm 1.

De modis salutandi et respondendi congratulationibus, itinere, cum quibusdam ad varias res digressionibus. In quo Viator, Ignotus, Dux Viae colloquuntur. (Selamlaşma ve memnun biçimde karşılığı, yol ve bazı işler hakkında gezgin (V.), cahil (I.), rehber (DV.) arasındaki konuşmalar)

(s. 1)

Viator. Szabanuz hair olβun.

Sabanuz[290] *ha(y)ır olsun*.

Ignotus. Ja βaba hair,

Ya saba ha(y)ır,

Akſamünüz hair olβun,

Akşamünüz[291] *ha(y)ır olsun,*

(s. 2)

Getſenüz hair (mübarek) olβun.

Gecenüz hair (mübarek) olsun.

V. Allah razi olβun. Allah βana ejlik virβen.

Allah razı olsun. Allah sana eylik virse(i)n.

(I.) Hos gieldün, βefa gieldün.

Hoş geldün, sefa geldün.

Ejimiβin hos miβin?

Eyimisin hoş misin?

Nedür halin?

---

[290] Metnin orijinalinde szaba ~ βaba şeklinde yazılan sözcük bugün sabah şeklinde yazılmaktadır. Konuşma dilini yansıttığı düşünülebilir: Birinci okuyuş [z:aba] iken ikinci okuyuş [saba] şeklindedir. Yazımda harf farklılıkları eserin dilsel ayrıntılar yerine konuşmaya odaklanması ile ilgili olmalıdır. Eserin diğer sözcüklerde de tutarlılığı terk ettiği görülmektedir.

[291] Akſam sözcüğünde görüldüğü gibi /ſ/ sesi kimi durumlarda /ş/ sesi için kullanılmıştır. Bu durumda bugünkü kullanımı çağrıştıracak şekilde vermeye çalıştık. İlgili sesin parametreleri arasında olmasa da eserde /ş/ için kullanıldığı görülmektedir. Sükur *şükür,* ſerif *şerif,* hos *hoş,* düsmez *düşmez* vb. bu türden kullanımlara örnek sayılabilir.

Nedür halin?

J. Sükur Tangrie,

Şükur Tangri(y)e,

(I.) Hazettüm βag gieldügünüzden,

Hazettüm sag geldügünüzden,

Dizari ſerifinüz makbul gecſer

Dışarı şerifiniz makbul geçer.

Otura, oturun, oturunüz

Otura, oturun, oturunuz[292]

(s. 3)

Jaβtük düzetβinler,

Yastuk düzetsinler,

V. Oturmam,

Oturmam,

Oturamam,

Oturamam,

Oturmak bendenüze (bana) düsmez.

Oturmak bendenüze (bana) düşmez.

Durmak, oturmaktan jegdür.

Durmak, oturmaktan yegdür.

Bütün giün oturdum,

Bütün gün oturdum,

(I.) Ne acſarβen baſin?

Ne açarse(ı)n başın?

Ürt basin, zira adet degildür.

Ürt başın, zira adet degildür.

Padiſſah ianinda dahi, kimβe baſini acsmaz.

Padişah yanında dahi, kimse başını açmaz.

V. Her vilajatun baβka adeti (töreβi) vardur.

Her vilayatun başka adeti (töresi) vardur.

---

[292] Otura, oturun, oturunüz kullanımları bir temrin çalışmasına benzemektedir. Yazar, okuru bilgilendirmeye gayret etmektedir. Kullanımların çekimli şekilde gösterilmesi bu amaca hizmet için olmalıdır. Oturun - üz kullanımı yazım kalıplaşması ile açıklanabilir. Benzer şekilde vir**βen**, hos **miβin,** ba**ſin,** Othman**lie,** tutt**i** vb. kullanımlar sözcük sonunda eklerin yazımında kalıplaşmaya işaret sayılabilir.

I. Hos, emma Otmanlie aiptur.

Hoş, emma Otmanlı(y)e a(y)ıptur.

(s. 4)

V. Ben Othmanli degilüm.

Ben Otmanlı degilüm.

I. Giaurmiβin.

Ga(v)urmisin?

Naβranimiβin ſeu Hriſtianmiβin?

Nasranimisin se(n) Hristiyanmisin?

Gergſek derβen,

Gerçek derse(i)n,

Nedür aβli? Cſehrin bozuldi.

Nedür asli? Çehrin bozuldı.

(V.) Mizagsim bir ez bozgundur.

Mizaçım bir ez bozgundur.

Bir kats giün βıtma tutti beni.

Bir kaç gün sıtma tuttı beni.

(I.) Her ſej Allah elinden gielür, andan oturi kabul itmek gierek.

Her şey Allah elinden gelür, andan oturi kabul itmek gerek.

Hazitmem hos olmadigünüzden.

Haz itmem hoş olmadigünüzden.

Emma, kim Tangrie karβi kor? (gielür).

Emma, kim Tangri(y)e karşı kor? (gelür).

Mukader olan zuhure gielür.

Mukader olan zuhure gelür.

(s. 5)

Jazilen gielür baſine.

Yazilen gelür başine (başına).

V. Cſok ſüjleſtük akſam iakindur.

Çok süyleştük akşam yakındur.

I. Akſamadak, deha hajli (cſok zeman var.)

Akşama dek, deha hayli (çok zeman var.)

V. Angſak iki, ia ücs βahat.

Ancak iki, ya üç sahat.

I. Jeter bize iki βahat.

Yeter bize iki sahat.

Ol iki βahat iabana gitmez.

Ol iki sahat yabana gitmez.

(V.) Lazumolagfak fejlerden βujlesmeliiz.

Lazum olacak şeylerden suyleşmeli(y)iz.

(I.) Ben βoalideim, βen gsevab ver.

Ben soal ide(y)im, sen cevab ver.

(V.) Nola. Hatetinüz[293] itsün olβun.

Nola. Hacetinüz icün olsun.

(I.) Baka iolgsi: nereden gielürβen?

Baka yolcı: nereden gelürse(i)n?

(s. 6)

(I.) Naβil milletβinüiz? Nemtze, Magyar, Leh, Marchiali, Flemengk, Frantza, Ingliz, Svecs. Bana gsevab ver, hangi vilajetten gielürβen?

Nasıl milletsinüz? Nemtze, Macar, Leh, Marki(y)ali, Flemengk, Frantza, İngliz, Sveç. Bana cevab ver, hangi vilayetten gelürse(i)n?

V. { Frantza / Nemtze / Leh &c. } vilajetindan (diarindan) gielürüm.
vilayetinden di(y)arından gelirüm.

Vel fic (veya): { Nemtzeden / Magsardan / Lehten / Frantzadan } gielürüm.

I. Ne var? ne jok ol βemtlerde?

Ne var? ne yok ol semtlerde?

V. Hairlar,

Ha(y)ırlar

(s.7)

I. Dogri süjlesβena, Zira iſittümki, Nemtze de Flemengte Frantzada biuk βefer tedariki vardur.

---

[293] Sözcük hatetinüz şeklindedir. Hatsetinüz *hacetinüz* olması beklenir. Yazımda bir harf eksik olmalıdır.

Dogri süyleşsene, Zira işittüm ki, Nemtze de Flemengte Frantzada bi(y)uk sefer tedariki vardur.

V. Nenungibi tedarik kiaβiderβen?

Nenun gibi tedarik ki(y)as iderse(i)n?

(I.) Derlerki Türk üzerine azim βefer mijeti vardur, ia hod Leh imdatine csaliβiür.

Derlerki Türk üzerine azim sefer niyeti vardur, ya hod Leh imdatine çalişür.

V. Bujle olβa, kem degil.

Buyle olsa, kem degil.

(I.) Nehajet ongſilai βire mutallik ſejler ben bilmen.

Nehayet oncila(y)i sir(r)e mutallik şeyler ben bilmen.

(V.) Belki zemanun iktizaβine göre Nemtze padiſſahi dachi hereket ideür.

Belki zemanun iktizasine göre Nemtze padişahi dahi hereket idür.

(I.) Györmezmiβiz Tatar ve Kazak nekadar

Görmezmisiz Tatar ve Kazak nekadar

(s. 8)

ruβfailik ider Leh vilajetinde?

rüsfailik ider Leh vilayetinde?

(V.) Jazik! Enβonra neje varur ortalik? Her ül (βene) nicſe bin gsan telefolur jahodtaβirlika düſer.

Yazık! En sonra neye varur ortalık? Her (y)ül (sene) niçe bin can telef olur yahodta sırlıka düşer.

I. Giendiler βebeb olur, Zira birlik olmazlar. Nekadar bas, ſolkadar boj cſekilür.

Gendiler sebeb olur, Zira birlik olmazlar. Ne kadar baş, şol kadar boy çekilür.

V. Ali Oβman Padiſſahi, olkadar aβker ile Edrinede, Sophiada, Tuna belgradta ne isler?

Ali Osman Padişahi, ol kadar asker ile Edrinede, Sofyada, Tuna belgradta ne işler?

(s. 9)

Cſoktan ol jerlerde egleniür.

Çoktan ol yerlerde eglenür.

(I.) Nigse eβkiler demisler, arabaile tausan avlar. Bazi kimβeler rivaiet iderler ki, Hunkiarun valide ile gaugaβi vardur. Ol βebebden Stambola varmaz. Symdiki sultan Mehemetün anaβi Sulieman dedikleri oglini, taktaie oturmaga iβter. Hem iſittüm Stambolda iken biuk ademlerden ki, ol Sülieman pek akillidur, kuldahi βever,

Nice eskiler demişler, araba ile tavşan avlar. Bazı kimseler rivayet iderler ki,

Hunkarun valide ile gavgası vardur. Ol sebebden Stambola varmaz. Şimdiki sultan Mehemetün anası Suleman dedikleri oglını, takta(y)e oturmaga ister. Hem işittüm Stambolda iken bi(y)uk ademlerden ki, ol Süleman pek akıllıdur, kul dahi sever,

(s. 10)

Kul bir olurβe, buni dachi babaβi gibi kaldirirlar.

Kul bir olurse, buni dahi babası gibi kaldırırlar.

V. Buna bir cſare bulunmazmi?

Buna bir çare bulunmazmı?

I. Stambola varmamak ej ilacſtur. Alelhuβuβ ümrini uzadiür, eger Chriſtian üzerine dajma βefer kilarβe, gair jüzden βeferde dahi hianet ola biller, kardaſi péskes ve biuk tereke ikrar ettikten βonra.

Stambola varmamak ey(i) ilaçtur. Alelhusus ümrini uzadür, eger Hristian üzerine dayma sefer kilarse, gair yüzden seferde dahi hianet ola biller, kardaşı peskes ve bi(y)uk tereke ikrar ettikten sonra.

(s. 11)

V. Imdi korku ve zevaldan beri (münezze) degildür ol Saltanet?

İmdi korku ve zevaldan beri (münezze(h)) degildür ol Saltanet?

I. Haſa.

Haşa.

V. Lutfieyle bilmedigüm ehvaldan ſüjleſmejelum.

Lutfeyle bilmedigüm ehvaldan süyleşmeyelum.

I. Cſunki βen βefer kiſzſzeβinden haberdar degilβen, gairi ſejler βoalideim βenden.

Çunki sen sefer kiſzſzesinden haberdar degilse(i)n, ga(y)ri şeyler soal ide(y)im senden.

Nezeman cſiktum βen — Nemtzeden?
Ne zeman çıktun sen — Magsardan?
Lehten?

V. Birkats giün. Bir aj.

Birkac gün. Bir ay.

(s.12)

bir jil vardur csıkali.

bir yil vardur çıkalı.

(I.) Taun iokmi ol βemtlerde?

Taun yokmı ol semtlerde?

V. El hemdu lillah jokdur,

El hemdulillah yokdur,

I. Ugsuz luk varmi? iokmi?

Ucuzluk varmı? yokmı?

V. Sukur Tangrie, ziadeβile ganimet (ugsuzluk) vardur.

Şukur Tangri(y)e, ziadesile ganimet (ucuzluk) vardur.

(I.) Ne giüzel.

Ne güzel.

Kande (handa) giderβen?

Kande (handa) giderse(i)n?

(V.) Stambola, Nemtſeje, Lehe, Becſe, Budime, Berline, Edrineje, Stetine, Szathmara, giderüm Sultanum.

Stambola, Nemceye, Lehe, Beçe, Budine, Berline, Edrineye, Stetine, Zatmara, giderüm Sultanum.

I. Hani joldaslarün?

Hani yoldaşlarun?

(s.13)

Handadur atlarün?

Handadur atlarun?

V. Jaliniz im. Atlarum jokdur.

Yalinizim. Atlarum yokdur.

I. Joli billermiβin?

Jolı biller misin?

V. Bilmen.

Bilmen.

I. Ne ſekil gide (vara) billerβen, cſunki ioli bilmezſzen.

Ne şekil gide (vara) billerse(i)n, çunki yolı bilmezse(i)n.

V. Allah kerimdür.

Allah kerimdür.

I. Hos bujledur. Emma Külli ſejün βebebi (aβli) vár.

Ol egſilden, eger benüm naβihetüm tutarβen, bir kalauz (delil, rehnumaj, iol göβtörigſi)

[294] βana lazum olur.

Hoş buyledur. Emma Külli şeyün sebebi (aslı) var.

Ol ecilden, eger benüm nasihetüm tutarsen, bir kalauz (delil, rehnumay, yol göstörici) sana lazum olur.

(s.14)

Zira jalinizβen jodlasün[295] dahi joktur. Bir deha jolda lazum olagsak ſei vardur.

Zira yalinizse(i)n yoldaşün dahi yoktur. Bir deha yolda lazum olacak şey vardur.

V. Nedur ol?

Nedur ol?

I. Dildur ol, jani dili bilmek. Dilβiz hits bir iere, ia hod gücſile varilur.

Dildur ol, yani dili bilmek. Dilsiz hic bir yere, ya hod güçile varılur.

V. Hangi dili anglarβen? Nemtze, Frantza, Magsar, Leh, Flemeng, Svecs, Ingliβ, Muβkov dilimi βoraβen?

Hangi dili anglarse(ı)n? Nemtze, Frantza, Macar, Leh, Flemeng, Sveç, Inglis, Muskov dilimi sorase(ı)n?

(s. 15)

I. Jolda ve ol varagsagünüz βemte kulanmis, hem lazumolagsak dili βoal iderüm.

Yolda ve ol varacagünüz semte kulanmış, hem lazum olacak dili soal iderüm.

(V.) Anam, babam, vatam (βilam) dilinden (liβaninden) gairi bilmem. Symdi giörüirüm ki, βen kardas (karindas) gibi ej ögüt (naβihet) verürβen.

Anam, babam, vatan (sılam) dilinden (lisaninden) gayri bilmem. Şimdi görürüm ki, sen kardaş (karındaş) gibi ey ögüt (nasihet) verürse(i)n.

I. Zahir, hem bujle gyerek. Biz dahi giaur (kiafir) degiliz.

Zahir, hem büyle gerek. Biz dahi ga(v)ur (kafir) degiliz.

V. Benüm kaβimde[296] βiz Ot manlia benzerβiniz.

Benüm ka(r)şimde siz Otmanlı(y)a benzersiniz.

(s. 16)

I. Hos, Otmanli vilajetinde dogmis im, lakin anam ve babam Naβrani (Hriſtian) imis.

Hoş, Otmanlı vilayetinde dogmışım, lakin anam ve babam Nasrani (Hristi(y)an) imiş.

---

[294] Harsanyi, bu sözcüklerin kökenini belirtmek ihtiyacı duymuş olmalıdır. İlgili notunda (s.14 başında) **delil** Arapça, **rehnumaj** Farsça ve **kalauz** ile **jol gezeterigsi** (yukarıda verilen **göβtörigſi** karşılığından başka bir kavram olmalıdır. **Jol gezeterigsi** için *yol gezedirici* uygun düşebilir.) sözcüklerinin Türkçe olup sinonimler olduğundan bahseder.

[295] Jodlasün yazılmıştır. Joldas olması bağlam bakımından daha uygun görülmektedir.

[296] Kaβimde yazılmış ancak karşimde ~ karşımda bağlama uygun görünmektedir.

V. Szen bujle derβen. Nehaiet juregunüzde ne variβe, angsak bir Allaha (khudaia) malum dur.

Szen büyle dersen. Nehayet yuregunüzde ne var ise, ancak bir Allaha (hudaya) malumdur.

I. Allah hakki itsün olβun ki, βeni aldatmam.

Allah hakki icün olsun ki, seni aldatmam.

V. Szagh ol kardas (brazer, brader) daima. Symdiden βonra inanürüm βana. Imdi bul bana bir kalauz.

Szagh ol kardaş (brazer, brader) daima. Şimdiden sonra inanürüm sana. İmdi bul bana bir kalauz.

(s. 17)

I. Inſaallah bulurum ben.

İnşaallah bulurum ben.

V. Bundan Stambola varingsedek kacs konak (kacs giün iol) vardur? βaiarβen.

Bundan Stambola varince dek kaç konak (kaç gün yol) vardur? sayarse(ı)n.

I. Ulak atüle onbes giün angsak varilür.

Ulak atüle onbeş gün ancak varilür.

V. Nekadar virmek gyerektür bir kalauza?

Ne kadar virmek gerektür bir kalauza?

I. Giendim deha bilmem. Delil (kalauz) gieldikcſe βorariz.

Gendim deha bilmem. Delil (kalauz) geldikçe sorarız.

V. Bunda degilmi?

Bunda değil mi?

I. Degildür.

Degildür.

V. Handa dür?

Handadur?

I. Gyendi evinde.

Gendi evinde.

V. Allahi βeverβen, tez gyelβen. Göndör bir kimβei, tez cſagirβinlar.

Allahı seversen, tez gelsen. Göndör bir kimse(y)i, tez çagırsınlar.

(s. 18)

I. Hizmet kiar (hizmet giüzar) bunda degildür. Evme, lazum gieldi zeman ikiβi dachi

mevgsud olur.

Hizmetkar (hizmet güzar) bunda degildür. Ev(i)me, lazum geldi zeman ikisi dahi mevcud olur.

V. Benum Sultanum, eglenemem, iolgsi im, gytβem gyerek.

Benum Sultanum, eglenemem, yolcı(y)ım, gitsem gerek.

I. Delil gielmeingse gidegsek olurβaniz, labut zarara ograrβiniz.

Delil gelme(y)ince gidecek olursanız, labut zarara ograrsınız.

V. Ne ſekil zarara ograβam gyerek?

Ne şekil zarara ograsam gerek?

I. Jol ve dil bilmeiene, iaban vilaietlerde, her keβ dokunur, ulaſiur.

Yol ve dil bilmeyene, yaban vilayetlerde, herkes dokunur, ulaşur.

(s. 19)

Jolda eskia, haramzade, hirβiz cſoktur, iol dachi turli turli. Eskia βeni βojar. Hirβiz gizli malun cſalar. Turli turli iol, iβtemedigün iere, βeni gyotörür. Gets piſman olurβen.

Yolda eşki(y)a, haramzade, hirsiz çoktur, yol dahi turli turli. Eşki(y)a seni soyar. Hirsiz gizli malun çalar. Turli turli yol, istemedigün yere, seni götörür. Gec pişman olurse(ı)n.

V. Bir adem bana uzaktan giörönür. Giörmezmi βen?

Bir adem bana uzaktan görönür. Görmezmise(i)n?

I. Ben györmem.

Ben görmem.

V. Acs gyözün bir hoſce, iſte iaklaſiur.

Aç gözün bir hoşce, işte yaklaşur.

I. Gertſek derβen.

Gercek derse(i)n.

(s. 20)

Ben dahi giörörüm.

Ben dahi görörüm.

V. Belki kalauz, iol göβtörigsi olβa gyerek.

Belki kalauz, yol göstörici olsa gerek.

I. Jakin gielmeingse belli degil. Oldur giendiβi. Hos gieldin, βefa gieldün delil.

Yakin gelme(y)ince belli degil. Oldur gendisi. Hoş geldin, sefa geldün delil.

(D.V.) Hos bulduk.

Hoş bulduk.

(I.) Bukadar zemandan beri handa idün? Nicsün (neitzün) deha tez gyelmedün? Bu fakir adam iolgsidur, hem βenβiz gidemez.

Bu kadar zemandan beri handa idün? Niçün (neiçün) deha tez gelmedün? Bu fakir adam yolcıdur, hem sensiz gidemez.

(D.V.) Mazur bujur sultanum.

Mazur buyur sultanum.

(s. 21)

Evimi birez terbie kodum. Atum dachi irak imis.

Evimi birez terbi(y)e kodum. Atum dahi ırak imiş.

I. Bu iolda at ne ejlemeli? Jaian gytβena.

Bu yolda at ne eylemeli? Yayan gitsena(e).

D.V. Iſtafirulla.

İstafirulla.

Allah { sjaklaβin *saklasin* / virmeβin! *virmesin!*

V. Nedür aβli?

Nedür aslı?

D.V. Bilmezmiβen ki uzak (irak) ioldur? Hem cſamurli, hem cſepellikdür. tasle doli olup islenmemisdür. Andan βonra, (badehu) biuk iokuslar iolgsie pacſariz iderler.

Bilmezmise(i)n ki uzak (ırak) yoldur? Hem çamurlı, hem çepellikdür. taşle dolı olup işlenmemişdür. Andan sonra, (badehu) bi(y)uk yokuşlar yolcı(y)e paçarız iderler.

I. Japiap gidilür.

Yapyap gidilür.

(s. 22)

D.V. Jok Sultanum. Kail olmam. Elbette iola gidegſek kiſi atli olmak gyerek. Zira akar βular dachi, her ierde daſti. Köprü baſine varingſedek ata binmek lazum gielür. Hits vardügün varmi ol jola?

Yok Sultanum. Kail olmam. Elbette yola gidecek kişi atlı olmak gerek. Zira akar sular dahi, her yerde daştı. Köprü başine varincedek ata binmek lazum gelür. Hic vardügün varmi ol yola?

I. Ümrumde hits vardügüm iokdur.

Ümrumde hic vardügüm yokdur.

DV. Imdi agseb degil. Ol dachi bilgil ki, on bes konak iol, iaian adama otuz konak olur.

İmdi aceb degil. Ol dahi bilgil ki, on beş konak yol, yayan adama otuz konak olur.

I. Symdi ne islejelum? Bu fakirün ati ioktur.

Şimdi ne işleyelum? Bu fakirün atı yoktur.

(s. 23)

DV. Bulunur iβterβe.

Bulunur isterse.

I. Cſunki atβiz olmaz, bul ona dachi bir at.

Çunki aciz olmaz, bul ona dahi bir at.

DV. Hazirdur atlar, ben dachi hazir.

Hazırdur atlar, ben dahi hazır.

I. Ne giüzel. Cſikar mejdana.

Ne güzel. Çıkar meydana.

DV. Iſte cſikardum.

İşte çıkardum.

I. Szüjle bana, bu heriften Stambola varingſedek ne iβterβen?

Süyle bana, bu heriften Stambola varincedek ne isterse(i)n?

DV. Atlar itsün, hem giendim emegi itsün giünde bir gros (real) iβterüm.

Atlar icün, hem gendim emegi icün günde bir gros (real) isterüm.

I. Hos: bujle olβun. Nehaiet iol hargſini kirn cſeker?

Hoş: büyle olsun. Nehayet yol harcini kim çeker?

(s. 24)

DV. Jine ol herif csekβe gyerek.

Yine ol herif çekse gerek.

I. Ol dachi kem degil. Ja begirlerün iemiβine kim verür akcſe?

Ol dahi kem degil. Ya begirlerün yemişine kim verür akçe?

DV. Jine ol.

Yine ol.

I. Kardas cſok iβterβen. Jarüm (bucſuk) gros gyünde ietiſmezmi? Jegſek icſeſek, hem atlarün iemi cſoka gider.

Kardaş çok isterse(i)n. Yarum (buçuk) gros günde yetişmezmi? Yecek içesek, hem atlarun yemi çoka gider.

DV. Cſok degil. Bir gros virmeingſe varmam.

Çok degil. Bir gros virme(y)ince varmam.

I. lnati ko (itme).

İnatı ko (itme).

DV. Inat itmen ben, inata binmem.

İnat itmen ben, inata binmem.

(s. 25)

Lakin iel ehvalini billerüm ben: jol ehvalindan vukuf im, haberdar im. Iβterβe virβen, iβterβe virmezβin, bana hep bir dür. Evimde huzur itmek hem iegdür, hem faidali. Bujle is zorile olmaz. Ikimüzün iradetindedür. Bengſilai kalauz, hits bir ierde bulunmaz. Ben onijolda güzedürum, ve gsümle hattadan Allah inaieti ile korudurum.

Lakin yol ehvalini billerüm ben: yol ehvalindan vukufim, haberdarim. İsterse virse(i)n, isterse virmezsin, bana hep birdür. Evimde huzur itmek hem yegdür, hem faydalı. Büyle iş zorile olmaz. İkimüzün iradetindedür. Bencila(y)i kalauz, hic bir yerde bulunmaz. Ben onı yolda güzedürum, ve cümle hattadan Allah inai(y)eti ile korudurum.

(s. 26)

Ona hits hizmette kuβur itmem.

Ona hic hizmette kusur itmem.

I. Nederβen iolgsi? lſte giendi kulagünüzle iſittüm ne iſster.

Nederse(i)n yolcı? İşte gendi kulagünüzle işittüm ne ister.

V. Iſittüm emma anglamadum.

İşittüm emma aŋlamadum.

I. Her giün bir gros iβter nacht akcſe, ve iegseg icsegseg gyendie, hem atlara.

Her gün bir gros ister nah(i)t akçe, ve yeceg içeceg gyendi(y)e, hem atlara.

V. Cſare ne? Virmek gyerek.

Çare ne? Virmek gerek.

I. Baka delil, ben ne kadar iogloſi[297] györmis im, bunun ekrani hits bir kimβei gsömmertlikte bulamadum.

Baka delil, ben ne kadar yolcı görmişim, bunun ekranı hic bir kimse(y)i cömmertlikte bulamadum.

(s. 27)

Iſtediginiz akcſe veregsek oldi, iol hargſini dachi, nekadariſse cſekβe gyerek. Kheſizlik murdardur, hem csok ruβfailige βebebdür. Szendachi bir hos güzet.

---

[297] Iogloſi yazılmıştır. Ancak yanlış yazılmış olmalıdır. Doğrusu iolgsi *yolcı* şeklindedir. Birbirinin değişkesi sayılması güçtür.

İstediginiz akçe verecek oldı, yol harçını dahi, ne kadar ise çekse gerek. Keşizlik murdardur, hem çok rusfailige sebebdür. Sen dahi bir hoş güzet.

DY. Insallah her sej muradi üzre olur.

İnşallah her sey muradı üzre olur.

I. Symdi maβlahat bitti. Binin ata. Allah iol vere. Jolunuz mubarek olβun. Allah βmarladuk.

Şimdi maslahat bitti. Binin ata. Allah yol vere. Yolunuz mubarek olsun. Allah (ı)smarladuk.

V. Biz dachi βize Tangridan ejlik iβteriz.

Biz dahi size Tangrıdan eylik isteriz.

(s. 28)

Allah bir giunün bin ejleje! Szen benum itsün cſok zähmet cſektün. Ben dachi βag donerβem (rugsu olur βem), münkir olmam. Cſektigünüz emek iabana gitmez.

Allah bir gunün bin eyleye! Sen benum icün çok zahmet çektün. Ben dahi sag donersem (rucu olursem), münkir olmam. Çektigünüz emek yabana gitmez.

I. Pek ejdür. Tek bizi haterinüzden csikarmiaβen. Ben dachi madam ki hejjatte im, βeni onutmam.

Pek eydür. Tek bizi hate(i)rinüzden çikarmi(y)ase(ı)n. Ben dahi madam ki heyyatte(y)im, seni onutmam.

(s. 29)

Ve aramüzde olan doβtlukta kuβur itmem. Akcſe, pul iβimem[298]. Hakiket üzre olan doβtluk ugura bagli degil. Zira baβ mahabbet, giönül ejliginden, hub βifatlerinden ve faziletten ziade haβil olur, netekim mal jüzinden. Gsümle sejler Allah elindedür. Oldur iaradan Allah, ümizümüz, muinümüz, iardumumuz oldur.

Ve aramüzde olan dostlukta kusur itmem. Akçe, pul istimem. Hakiket üzre olan dostluk ugura baglı degil. Zira baş mahabbet, gönül eyliginden, hub sifatlerinden ve faziletten ziade hasil olur, netekim mal yüzinden. Cümle şeyler Allah elindedür. Oldur yaradan Allah, ümizümüz, muinümüz, yardumumuz oldur.

(s. 30)

Oldur bizi gsümle hattaden βaklaian. Ol βenün kaulauzun olβun.

Oldur bizi cümle hattaden saklayan. Ol senün kaulauzun olsun.

---

[298] iβimem yazılmasına karşın iβtimem *isti(e)mem* bağlama uyarlık bakımından uygun düşmektedir. Harf çevriminde istimem şeklinde verilmiştir.

Bölüm 2.

ln quo de rebut itinieri necesmriis, aliiaq. nonnutlin Viator, Dux viae, de Obvii colloqvuntur. (Yolculuk için gerekenler ile ilgili konuşmalar: Gezgin, rehber ve gönüllü.)
Viator. Simdi Allah himmetüle iola gyrdük. Aramüzde Tangridan gairi kimβe iokdur. Dejver βöile bana, iolda ne lazumdur? Eger bir kimeβne karſımüze gyelürβe. Hem βoal iderβe ne jerli im, naſsil gsevab vireim?

Şimdi Allah himmetüle yola girdük. Aramüzde Tangrıdan gayri kimse yokdur. Deyver söyle bana, yolda ne lazumdur? Eger bir kimesne karşimüze gelürse. Hem soal iderse ne yerli(y)im[299], nasıl cevab vire(y)im?

(s. 31)

Emrinüzden daſra (diſſari) csikmam. Zira ortalik ne ſekildür, bin kere benden jeg billerβen.

Emrinüzden daşra (dişari) çıkmam. Zira ortalık ne şekildür, bin kere benden yeg billerse(i)n.

Dux Viae. Vallaha ioldas pek hazettüm, bukadar uſslu oldugünüzden. Beni dignerβiniz, hits bir βize lazum olagſag ſej ekβik olmaz. Iptida ol mubar(e)k βöz, gegſe giündüz haterinüzden csikmakβin.

Vallaha yoldaş pek hazettüm, bu kadar uslu oldugünüzden. Beni dignersiniz, hic bir size lazum olacag şey eksik olmaz. İptida ol mubarek söz, gece gündüz hate(i)rinüzden çıkmaksın.

(s. 32)

(V.) Hangiβini?

Hangisini?

(DV.) BiβmiIIahi errehman erreheim. Ol βana jardumgsi olur. Ve gsümle nijjetünüz haβil kilar. Badehu akcſe lazumdur. Nicſe eβkiler demisler. Bu alemün Padissahi akcſedür.

BismiIIahi errehman errehim. Ol sana yardumcı olur. Ve cümle niyyetünüz hasil kılar. Badehu akçe lazumdur. Niçe eskiler demisler. Bu alemün Padişahi akçedür.

(s. 33)

Zengin olan kiſie bütün alem mutidur. Nekadar akcſeβi βandukta, ol kadar iktikati herkiſinün var. Hersei akcſeile biter. Akcſeβiz hits bir maβlahat bitmez. Digne ne der Agsem.

---

[299] Ne yerliyim "nereli olduğumu söyleyeyim" denmek istenmektedir. Cümle bağlamından söyleyişe özgü bir özelliğin yansıdığı düşünülebilir.

Zengin olan kişi(y)e bütün alem mutidur. Ne kadar akçesi sandukta, ol kadar iktikati her kişinün var. Herşey akçeile biter. Akçesiz hic bir maslahat bitmez. Digne ne der Acem.

I tehi deβt, reftü der bazar.

Terβimem pur ne averi deβdar.

Git bos elile pazara, korkarum ki peβtimalin bos giötörürβen. Angſak bir Allah ve melaikler (feriβteler) giümis ve altun talebindan beri (münezze)dür.

Git boş elile pazara, korkarum ki pestimalin boş götörürse(i)n. Ancak bir Allah ve melaikler (ferişteler) gümiş ve altun talebindan beri (münezze(h))dür.

(s. 34)

V. Sükür khudaje vafir akcſemüz var. Ben kijmam akcſeie, tek is bitβin. On, ia igirmi bin altunum janumda hazir. Eger Tangridan, hem βenden βonra gsümle is akcſeile bitegsek oluriβe. Müradimüze en karin zeman iririz.

Şükür hudaye vafir akçemüz var. Ben kıymam akçeye, tek iş bitsin. On, ya igirmi bin altunum yanumda hazır. Eger Tangrıdan, hem senden sonra cümle iş akçeile bitecek olurise. Müradimüze en karin zeman iririz.

Ign. Büzeman zengin olan kiſi makbul getſer. Emma bungsilai raiet faziletten gielmez, lakin mal βebebinden haβil olur.

Bu zeman zengin olan kişi makbul gecer. Emma buncilai raiet faziletten gelmez, lakin mal sebebinden hasil olur.

(s. 35)

V. Haddizatinde symdiki vakte mala biuk tazim olunur. Ben dachi ol βebebten, solkadar altun benumle aldum.

Haddizatinde şimdiki vakte mala bi(y)uk tazim olunur. Ben dahi ol sebebten, solkadar altun benumle aldum.

Ig. Ommazdum ki, βen bujle zengin ola βen. Solkadar altonile csok is acſilür. Haterinüz hos tut. Akcſan varmi? Dunnyai jendin. Csok doβt ediniriz, ve biuk nam, irz kazaniriz akcſe ile.

Ommazdum ki, sen büyle zengin ola sen. Solkadar altonile çok iş açılur. Hate(ı)rinüz hoş tut. Akçan varmı? Dunya(y)ı yendin. Çok dost ediniriz, ve bi(y)uk nam, irz kazanırız akçe ile.

(s. 36)

V. Dedigün gibi.

Dedigün gibi.

I. lſte bir kacs herifler karſımüze gielür. Szen hits ſojleme, benanlare gsevab virirü(m).

İşte bir kaç herifler karşimüze gelür. Sen hic soyleme, ben anlare cevab virirüm.

Obvii. Nereden gielürβiniz? Nere giderβiniz? Hani tergseman? ſ, handadur tolmacs?

Nereden gelürsiniz? Nere gidersiniz? Hani terceman? ſ, handadur tolmaç?

D.V. Benüm Effendüm, Agam, Sultanum biz kulunuz βerhattan gielürüz. Hem βerhatli iz. Ve dachi aβitanei βeadette, Vezir azem hazeretlerinün kapiβina gitmeli iz.

Benüm Effendüm, Agam, Sultanum biz kulunuz serhattan gelürüz. Hem serhatli(y)iz. Ve dahi asitanei seadette, Vezir azem hazeretlerinün kapısına gitmeli(y)iz.

(s. 37)

Tergseman βoal iderβen, bendenüz im.

Terceman soal idersen, bendenüzim.

Obvii. Baka tergseman, ſenun joldasün niβil adamdür? Belki giaurdur.

Baka terceman, senun yoldaşun nasil adamdur? Belki ga(v)urdur.

D.V. Inkiar itmem ol Naβzanidür[300]. Ali Oβman Padiſſahün harats veren (harats giüzar) raiaβidür. Pek ej mazlum adamgsiktür.

İnkar itmem ol Nasranidür. Ali Osman Padişahün harac veren (harac güzar) rai(y)asidür. Pek ey mazlum adamcıktur.

Ob. Dere dövlette iſinüz nedür. Benüm naβihetüm tutarβiniz gyerie dönerβiniz?

Der - i[301] dövlette işinüz nedür. Benüm nasihetüm tutarsiniz geri(y)e dönersiniz?

(s. 38)

Zira kudretlü Hunkiarun hiβapβiz aβkeri deria gibi gsümle etrafi aleme dükülür. Gidemezβiniz. Bin gsaninüz variβe, βizi üldürürler (tepelerler). Aβker adamiβi pek jaramazdur. Merhimet (kerim, kiamak) nedür anlar bilmez. Kiaβederlerki βiz giaurlarum cſaſıtleriβiniz. Gyaurlara iβe bilmezmiβen ki, Padiſſah

Zira kudretlü Hunkārun hisapsiz askeri derya gibi cümle etrafı aleme dükülür. Gidemezsiniz. Bin caninüz varise, sizi üldürürler (tepelerler). Asker ademisi pek yaramazdur. Merhimet (kerim, kı(y)amak) nedür anlar bilmez. Ki(y)as ederler ki siz ga(v)urlarun çaşitlerisiniz[302]. Ga(v)urlara ise bilmez mise(i)n ki, Padişah

---

[300] Naβzani şeklinde yazılmasına karşın Naβrani olmalıdır.

[301] Sözcüğün Latince çevirisi *in aula imperatoris* "imparatorun sarayı" olup açıklamada aβitanei βaadet şeklinde görülmektedir. Uygun bir tamlama olması için der – i dövlet şeklinde önerilmiştir.

[302] Sözcük TDK'nın internet sayfası (http://www.tdk.gov.tr) Güncel Türkçe Sözlüğünde "**Çaşıt** (isim, halk ağzında) 1. isim Casus, 2. Ara bozmak amacıyla söz taşıyan kimse" olarak tanımlanmıştır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) verilen anlamlar ise şöyledir: *1. Casus.çaşıt (I)*, Hezergrat. *Keçiborlu – Isparta, Bereketli *Tavas – Denizli, *Bozdoğan – Aydın, İzmir, Kütahya, Bolu, Trabzon, Gümüşhane, Erkinis *Yusufeli –Artvin, Kars, Kayseri, Bisse, Çakırlar *Akşehir – Konya; *2. Dedikoducu.*

(s. 39)

pek darulmis (ükelenmis) dur. Hem iol dardur, fenadur.

pek darulmiş (ükelenmiş) dur. Hem yol dardur, fenadur.

D.V. Nedür aβli ki, Ali Oβman taifaβi ſolkadar huβumet, giaurlara bagladi, alelhuβuβ Lehlie.

Nedür aslı ki, Ali Osman tayfasi şolkadar husumet, ga(v)urlara bagladı, alelhusus Lehli(y)e.

Obvii. Zira dini iβlame gyelmezler, harats dachi vermezler. Ol egsilden (βebebten) anlara kilits lazumdur. Pegamber bujurmisturki giaur dine gielβen, iahod harats verβen, eger hits biriβini kabul itmezβe, kilicften getſirmek gyerektür.

Zira dini islame gelmezler, harac dahi vermezler. Ol ecilden (sebebten) anlara kılıc lazumdur. Pegamber buyurmıştur ki ga(v)ur dine gelse(i)n, yahod harac versin, eger hic birisini kabul itmezse, kılıcten gecirmek gerektür.

(s. 40)

Dönün bizumle. Allah malumdur (biller) ki, bu naβihette βizün ejliginüzden gairi nijjetüm ioktur. Uβlu adama ſübbede olan ſejlerde dachi danismak düſer. Bunda iβe hits sübhe ioktur, aſikiare, hem giözümle györmis iſtur.

Dönün bizumle. Allah malumdur (bilir) ki, bu nasihette sizün eyliginüzden gayri niyyetüm yoktur. Uslu adama şübbede olan şeylerde dahi danışmak düşer. Bunda ise hic şübhe yoktur, aşikare, hem gözümle görmiş iştur.

(s. 41)

V. Gertſi bu jerde daniſmak gütſtür ve gyendim dachi bilmem, hangiβi hairlidur, lakin iolumdan dönmem. Allaha βalarum.

Gerci bu yerde danışmak güctür ve gendim dahi bilmem, hangisi ha(y)irlidur, lakin yolumdan dönmem. Allaha salarum.

D.V. Benum dachi nijjetüm oldur, βenunle birlikim. Imdi Allah inaietüle iolümüzi bekleriz. Tangrinün takdiri angſak zuhure gielür. Onun izni olmaingse hits bir zarar baſimüze gyelmez.

Benum dahi niyyetüm oldur, senunle birlikim. İmdi Allah inayetüle yolumuzı bekleriz.

çaşıt (I), *Düzce –Bolu, Bozca *İncesu – Kayseri, Koketçe, *Saimbeyli – Adana; *Üzüm. çaşıt (II)*,*Bakırköy – İstanbul (DS, 3. Cilt C-Ç, s. 1085 - 1086). *Çaşıtçı, çaşut, çaşıtlamak, çaşara, çaşarat* sözcükleri anılan sözcükle ilgili olarak verilmiştir.

Tangrınun takdiri ancak zuhure gelür. Onun izni olma(y)ince hic bir zarar başimüze gelmez.

(s. 42)

Inβan ve gsemi machlükat. Allah iβtemedikten βonra neie kadir dur? Bir kus havadan onun igsazeti olmaingse düſmez. Szacslarimüzi dachi ol hiββapta tutar. Onun elinden kimβi kurtulmaz. Ol bizi ioktan var ejlemis (iaratti) nafakamüzi ſymdiedek verdi, ſymden βonra dahi bizi korudur. Umizümüz Tangridadür.

İnsan ve cemi mahlükat. Allah istemedikten sonra neye kadirdur? Bir kuş havadan onun icazeti olmay)ince düşmez. Saçlarımuzı dahi ol hissapta tutar. Onun elinden kimsi kurtulmaz. Ol bizi yoktan var eylemis (yarattı) nafakamuzı şimdi(y)e dek verdi, şimden sonra dahi bizi korudur. Ümizümüz Tangrıdadur.

(s. 43)

Ol giunahümüz aſidüp bize delil olduktan βonra kimβeden korkumuz (pervamuz) ioktur. Oldur gsemi aβkerün ve maklukatun Padiſſahi.

Ol gunahümüz aşıdup bize delil olduktan sonra kimseden korkumuz (pervamuz) yoktur. Oldur cemi askerün ve maklukatun Padişahı.

V. Nedür bukadar ſöjleſtiginiz. Bu herifler ne deiür? Isittümki βefer evahlinden[303] lakerdi ettinüz. Lakin her ſej anglamadum. Gierekmez herkiβile, ſolkadar βöhbette durmak.

Nedür bu kadar söyleştiginiz. Bu herifler ne de(y)ür? İşittüm ki sefer ehvalinden lakerdi ettinüz. Lakin her şey aŋlamadum. Gerekmez her kişile, şolkadar söhbette durmak.

(s. 44)

Zeman getſer, giünes dachi dolundugına jaklaſti. Dort, bes, ſahat lakerdi ettiniz. Bekleie bekleie, cſoktan uβandum. Sojle muradleri nedur?

Zeman gecer, güneş dahi dolundugına yaklaştı. Dort, beş, sahat lakerdi ettiniz. Bekleye bekleye, çoktan usandum. Soyle muradleri nedur?

Bölüm 3.

De Bello, ejus apparatu, modo convocandi, de duplici Turcarum militia & copiis auxiliaribus. (Savaş, Türk ordusu savaşta yardımcı kuvvetlerle yaklaşık olarak iki katına çıkabilir.)

D.V. Elem cſekme brazer lazum olagſak sejlerden süjleſtük.

Elem çekme brazer lazum olacak şeylerden süyleştük.

---

[303] Sözcük *evahlinden* olarak yazılmış ancak bağlam gereği *ehvalinden* uygun görünmektedir. Hazai (1973) de düzetmeyi **ehval** şeklinde göstermiştir (s. 56).

(s. 45)

Iſte ieni aβker cſagıran (depſiren) cſorbagsilar, Capidanlar, bize iakin, levent iazarlar ve olβahat pejakeſe βaiarlar.

İşte yeni asker çagıran (depşiren) çorbaçılar, Kapidanlar, bize yakin, levent yazarlar ve ol sahat peyakeşe sayarlar.

V. Ej haber leventlere, elbette, her ierden bölük bölük ucſup eβameβni verirler.

Ey haber leventlere, elbette, her yerden bölük bölük uçup esames(i)ni verirler.

D.V. Derlerki hejbetlü Ali Oβman (Turc) Padiſſah Sultan Mehemetün, Chriſtian üzerine biük βeferi vardur. Köjler, ſeherler, iollar aβkerile topdolidür.

Derler ki heybetlü Ali Osman (Türk) Padişah Sultan Mehemetün, Christian üzerine bi(y)ük seferi vardur. Köyler, şeherler, yollar asker ile topdolıdur.

(s. 46)

Bilmeβzen deha Otmanlinun tedariki ne ſekildür.

Bilmezse(i)n deha Otmanlınun tedariki ne şekildür.

V. Haddizatinde bilmen.

Haddizatinde bilmen.

D.V. Iptida bilki batſan gyendi Padiſſah βefere gitmelüdür. Anadola, Magripa, hem Urumelie hattıſerif βalar. Beglerbeglere Paſſalara ve Beglere tembi iderki, her jerde olan Szpahilerini ve Jeuicſerlerini gsemitβünler. Hem dejversünler ki, Padiβahun emri cſikti βeferde hazir bulunſunlar.

İptida bil ki baştan gendi Padişah sefere gitmelüdür. Anadola, Magripa, hem Urumeli(y)e hattişerif salar. Begler beglere Paşalara ve Beglere tembi ider ki, her yerde olan Spahilerini ve Yeniçerlerini cem itsünler. Hem deyversünler ki, Padişahun emri çıktı seferde hazır bulunsunlar.

(s. 47)

Szerhat kalelerinde angsag muhafezeie lazun olagsak kullar alikoβunlar. Ol vakte nekadar kalabaluk olmak var?

Serhat kalelerinde ançag muhafezeye lazun olaçak kullar alıkosunlar. Ol vakte ne kadar kalabaluk olmak var?

V. Anadoldan ve Magriptan nekadar Spahi cſakar?

Anadoldan ve Magriptan nekadar Spahi ça(ı)kar?

D.V. Bunda turli turli rivaiet var, hem defterler bir birine ziddidür. En az kirk bin bas.

Bunda turli turli rivayet var, hem defterler bir birine ziddidür. En az kirk bin baş.

(s. 48)

Baziβi elli bin, baziſi altmis bin der.

Bazisi elli bin, bazisi altmış bin der.

V. Anlara, ne kadar atlar, kats bin hizmetkiar, arabalar lazum gelür.

Anlara, ne kadar atlar, kac bin hizmetkar, arabalar lazum gelür.

D.V. Elbette cſok bin.

Elbette çok bin.

V. Rumeliden kats bin atli kalkar?

Rumeliden kac bin atlı kalkar?

D.V. Bazisi ietmis bin baziβi βekβen βaiar, lakin benüm kiaβimde, iüzbin dachi olur. Zira Jeno, Lugas Karanſebes, Varad ve Jenikala, (neuhauβ) Candia aldikten βonra, bir kats bin Timar Spahi ieniden iazilmiſtür.

Bazisi yetmiş bin bazisi seksen sayar, lakin benüm ki(y)asimde, yüzbin dahi olur. Zira Yeno, Lugas Karanşebes, Varad ve Yenikala, (neuhaus) Candi(y)a aldıkten sonra, bir kac bin Timar Spahi yeniden yazilmiştür.

(s. 49)

Emma, gsümle atli kalalerden cſikarmazlar.

Emma, cümle atlı kalalerden çıkarmazlar.

V. Tefter mugsibingse (üzre) kacs bin jeniczer olmak var?

Tefter mucibince (üzre) kaç bin yeniçer olmak var?

D.V. Ümümem nigse Padiſſah memleketlerinde ülefe verile gielmiſtür, ietmis binden ziadedür, derler. Lakin iuz altmis oda olup, hem iuz altmis Cſorbagsi, bazi kiſiler derlerki, her odada ve her csorbagsi altinda biner jenitzer var. Emma is bujle degildür. Zira bazi odada ve

Umumen[304] niçe Padişah memleketlerinde ülefe verile gelmiştür, yetmis binden zi(y)adedür, derler. Lakin yüz altmış oda olup, hem yüz altmış Çorbaçı, bazi kişiler derler ki, her odada ve her çorbaçi altinda biner yeniçer(i) var. Emma iş büyle degildür. Zira bazı odada ve

(s. 50)

bazi Cſorbagsi altinda iki juz, ücs juz adam, angsak var. Defterler bir birine ujmaz. Biuk βefer zamaninde, ziade aβker jazilür, nigse Chriſtian vilaietlerinde ola gielmis

[304] Sözcük ümümem yazılmıştır. Latincesi in totum "genellikle" şeklindedir. Anlaşılan yanlış yazılmıştır. Buna göre umumen olarak harf çevrimi verilmiştir.

maβlahattur, βonra jine dagiderler. Tutalum ki, altmis, ia jetmis bin jenitzer vardur, nehajet mimbat[305] hits bir

bazı Çorbaçı altında iki yüz, üç yüz adam, ançak var. Defterler bir birine uymaz. Bi(y)uk sefer zamaninde, ziade asker yazilür, niçe Christian vilayetlerinde ola gelmiş maslahattur, sonra yine dagidirler. Tutalum ki, altmış, ya yetmiş bin yeniçer(i) vardur, nehayet mimbat hic bir

(s. 51)

iere gyelmezler. Zira Anadol, Magrip ve Rumeli kalelerinde üleſtir mislerdür. Otuz, ia kirk binden ziade, mimbat Hunkiarle βefere gitmez. Hunkiar olmadigi βeferde, on bes bin angsak csikar.

yere gelmezler. Zira Anadol, Magrip ve Rumeli kalelerinde üleştirmişlerdür. Otuz, ya kırk binden zi(y)ade, mimbat Hunkarle sefere gitmez. Hunkar olmadigi seferde, on beş bin ançak çıkar.

V. Jardumgſi aβker nekadar olmak gyerek?

Yardumcı asker ne kadar olmak gerek?

DV. Tatar Chan altmis, ia ietmis bin aβkerle kalkar.

Tatar Han altmış, ya yetmiş bin askerle kalkar.

(s. 52)

Zira Crimde cſok Christian iaβir olmagile, korkarlar ziade aβker cſikarmaia. Erdelden on bes bin angſak csikar. Iki Ifflaktan on iedi, ia on βekiz kalkar. Nekadar bin Topcſi, Gſebegsi, Giönülli, Seman, Cſauzlar. Atli aβkerun jaraklari, mizrak, gaddare, ſis, kilits, tufenk, calkandur.

Zira K(ı)rimde çok Christian yesir olmagile, korkarlar zi(y)ade asker çıkarmaya. Erdelden on beş bin ancak çıkar. İki İfflaktan on yedi, ya on sekiz kalkar. Ne kadar bin Topçı, Cebeçi, Gönülli, Seman, Ça(v)uzlar. Atlı askerun yarakları, mızrak, gaddare, şiş, kilic, tufenk, kalkandur.

(s. 53)

Jaian tufenkle ve kilitſile dugüsür. Nekadar βaraj kullari turli turli mertebede? Nicſe juz toplari? Kacs bin iuk cſeker develer, katerler ve zahire arabalari? Vallaha bu denglü tedarik hiβapa gyelmez.

Yayan tufenkle ve kilicile dugüşür. Ne kadar saray kulları turli turli mertebede? Niçe yüz

[305] Sözcüğün yazılışı mimbat şeklindedir. Bağlamsal olarak "asla" anlamı verilmelidir. Sayfa 68'de "ne βu, ne arpaβu mımbat itsmedüm" şeklinde kullanımı benzer bir anlamı desteklemektedir.

topları? Kaç bin yük çeker develer, katerler ve zahire arabaları? Vallaha bu deŋlü tedarik hisapa gelmez.

V. Türk tajfaβi gidermi βefere gyonül hoslugiile?

Türk tayfası gider mi sefere gonül hoşlugı ile?

(s. 54)

D.V. Evet. Zira βefere csikmazdan evvel, her bir kula ola gyelmis peskes cſeker Hunkiar, ve tereke ikrar eder.

Evet. Zira sefere çıkmazdan evvel, her bir kula ola gelmiş peskes çeker Hunkar, ve tereke ikrar eder.

V. Bujle oldikten βonra kim dügüſmez?

Büyle oldikten sonra kim dügüşmez?

D.V. Haddizatinde Padiſſah kuli, gyendi ümrini hits βajmaz. Hem anlarun dini üzre her, kim gsengte gyaur kilitſiile düſerβe, labut gsennet βahibi olur.

Haddizatinde Padişah kulı, gendi ümrini hic saymaz. Hem anlarun dini üzre her, kim cengte ga(v)ur kilici ile düşerse, labut[306] *cennet sahibi olur.*

(s. 55)

V. Vai ol vialaiete nerede bukadar aβker getſer. Herjerde ſeherler, köjler kulle doli olup, βakin olanlara nekadar zahmet ve zarar ederler? Kimβie bakmazlar; herkeβ cſalar, ve furβet düſtikcſe hirβizlik eder. Gyendi iradetünle virmezβin, zorile alurlar, kailolmazβen degenegle birhos dügerler.

Vay ol vilayete nerede bu kadar asker gecer. Her yerde şeherler, köyler kulle dolı olup, sakin olanlara ne kadar zahmet ve zarar ederler? Kimsi(y)e bakmazlar; herkes çalar, ve furset düştikçe hirsizlik eder. Gyendi iradetünle virmezsin, zor ile alurlar, kail olmazsen degenegle bir hoş dügerler.

D.V. Nederβen? Hits Otmanli vialetlerinde olkadar zulum raiaie olurmi? Enaz kabahet itsün, kul bas verβe gyerek.

Ne dersin? Hic Otmanlı vilayetlerinde ol kadar zulum raiaye olur mı? En az kabahet itsün, kul baş verse gerek.

(s. 56)

Doβtlarun, ve tabi olanlarum topragini, Chriſtianlar gibi, cſejnettirmezler. Deha eβki Rimlerün kaideβi üzre aβker tajfai keβkin zapta tutarlar. Zorile bir βogan ia hod jumurta

[306] Labut sözcüğü Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) bağlama uyacak şekilde şu anlamda kullanılmıştır: Labut (II). Er geç, kuşkusuz. Güney *İkizdere – **Rize** (Cilt 9, L- R, s. 3057)

alurβe, ol βahat aβakorlar.

Dostlarun, ve tabi olanlarun topragini, Christianlar gibi, çeynettirmezler. Deha eski Rumlerün kaidesi üzre asker tayfa(y)ı keskin zapta tutarlar. Zor ile bir sogan ya hod yumurta alurse, ol sahat asakorlar.

V. Hele kabahetβiz aβker hits birierde györönmez: Turk dahi Chriſtianlardan doſtlarun topragini baβmaga ügrenmiſtür.

Hele kabahetsiz asker hic bir yerde görönmez: Türk dahi Christianlardan dostlarun topragini basmaga ügrenmiştür.

(s. 57)

Hem demislerki Otmanli baſtigi ierde ot bitmez. Agsaba Hunkiar cſiktimi Stamboldan?

Hem demişler ki Otmanlı bastigi yerde ot bitmez. Acaba Hunkar çikti mi Stamboldan?

DV. Bilmen: nehaiet tek Vezir azim anda olβun her is biter. Vezir mevgsud olmaβe kajmekami vardur. Seh el iβlam (Muffti) Nakib ve kazeβker hep anda.

Bilmen: nehayet tek Vezir azim anda olsun her iş biter. Vezir mevçud olmase kaymekami vardur. Se(y)h el islam (Mufti) Nakib ve kazesker hep anda.

V. Anlarle benüm maβlahatum ioktur, Padaſſah, ve Vezir azem bana lazum.

Anlarle benüm maslahatum yoktur, Padişah, ve Vezir azem bana lazum.

(s. 58)

Jakin olan köjde bul bana bir eigse konak.

Yakin olan köyde bul bana bir eyce konak.

DV. Nola Sultanum.

Nola Sultanum.

Bölüm 4.

De Diverſorio, rebus ad hoſpitium pertinentibus, convivio, variis cibi & potus generibus, Viator, Dux viæ & Diverſitor colloqvuntur (Konaklamadan itibaren hana ilişkin hususlar, akşam yemeği, çeşitli yiyecek ve içecek hakkında gezgin (V.), rehber (DV.) ve hancı (Div.) arasındaki konuşmalar s. 58 - 80).

Viator. Uzakmidür konak? Zira pek joruldum. Ve dünden beri, igirmi dort βahat icβnde hits, bir ſei, jememis, itſmemis iken, karnem daianmaz, acſtur.

Uzak midür konak? Zira pek yoruldum. Ve dünden beri, igirmi dört sahat iç(i)nde hic, bir şey, yememis, icmemis iken, karne(ı)m dayanmaz, açtur.

(s. 59)

D.V. Bir βahat iol deha vardur. Cſok değil, zabrejle tezanda iz.

Bir sahat yol deha vardur. Çok değil, zabreyle tez anda(y)iz.

V. Hos emma jurulmis atun giendi kujrugi dahi agirdür. Ejmidir ol konak? Bulunurmi her ſej?

Hoş emma yurulmis atun gendi kuyrugı dahi agirdür. Ey(i)midir ol konak? Bulunur mi her şey?

D.V. Gairi zeman pek ej idi, ümizüm budurki, ſymdi dachi ej ola. Iſte βana konak.

Gayri zeman pek ey(i) idi, ümizüm budur ki, şimdi dahi ey(i) ola. İşte sana konak.

V. Szoal ejle, neβi var konukcſinün?

Soal eyle, nesi var konukçinün?

(s. 60)

D.V. Gyel beri konak βahibi, konukcſi. Digne beni, Nen var? Jegsek, itſegsek varmi? Jem, otluk, βaman, arpa ve julafün varmi? Konak verürmiβim?

Gel beri konak sahibi, konukçi. Digne beni, Nen var? Yecek, içecek var mi? Yem, otluk, saman, arpa ve yulafün var mi? Konak verür misin?

Diverſitor. Konak Allahundur. Hos gieldiniz, ſafa gieldiniz.

Konak Allahundur. Hoş geldiniz, safa geldiniz.

D.V. Muβafir kabul edermiβin?

Musafir kabul eder misin?

Div. Ehli irz ademlere evimüz herzeman (daima) acſikttür. Bujurunuz itſeri, her ſej hazirdur, ev giüzel, temiz ve βigsak.

Ehli irz ademlere evimüz her zeman (daima) açiktür. Buyurunuz içeri, her şey hazırdur, ev güzel, temiz ve sicak.

(s. 61)

D.V. Bu biuk βaukta βigsak odanun pekhazi var. Ahirün varmi?

Bu bi(y)uk saukta sicak odanun pek hazi var. Ahırün var mi ?

D. Vardür.

Vardür.

D.V. Kats atlar βigar ahirda?

Kac atlar sıgar ahırda?

Div. Szizün atlarinüz katstür? Zira benum ahirim elli, altmis at, alür. Hem ſymdi bomboſtur. Muβafirler bugiun gytti.

Sizün atlarinüz kactür? Zira benum ahırim elli, altmiş at, alür. Hem şimdi bomboştur. Musafirler bugun gitti.

D.V. Biz iki at βahibi iz angsak. Bujur oglana, atlarimuzi ahira cſekſen, hem bir hos timar etβin, biz hizmeti pahaβini verirüz.

Biz iki at sahibi(y)iz ancak. Buyur oglana, atlarımuzı ahira çeksin, hem bir hoş timar etsin, biz hizmeti pahasını verirüz.

(s. 62)

D. Oglan, Szeiz, al tez bu begirleri, bagla ahirda, hem bir hos güzet. Jataklerini giör, otluk ve jem ekβik olmazβin. Kujruklerini csöz, egir deha durβun. Szuini zemaninda giör, βakin deha verme. Zira uzatkan gyeldiler, terleri deha getsmemiſtür.

Oglan, Se(y)iz, al tez bu begirleri, bagla ahirda, hem bir hoş güzet. Yataklerini gör, otluk ve yem eksik olmazsın. Kuyruklerini çöz, egir deha dursun. Su(y)ini zemaninda gör, sakin deha verme. Zira uzaktan geldiler, terleri deha geçmemiştür.

D.V. Naβil iegsegün var βenün?

Nasıl yecegün var senün?

D. Szigir ve kojun eti, kuslar, tauklar, buzaklar, tauſanlar, gieikler, domuz

Sigir ve koyun eti, kuşlar, ta(v)uklar, buzaklar, tavşanlar, ge(y)ikler, domuz

(s. 63)

paſtormaβi dahi iβtejene vafir bulunur. Baluklar dahi turlu turlu, turna baluki, βazan, alabaluk, lövrek, aktapod, taze, hem kuru mejdandadur. Beaz etmek, penyer, taze jumurta, gione gione mejveler.

pastorması dahi isteyene vafir bulunur. Baluklar dahi turlu turlu, turna balukı, sazan, alabaluk, lövrek, aktapod, taze, hem kuru meydandadur. Be(y)az etmek, penyer, taze yumurta, göne göne meyveler.

D.V. Aferim, berhurdar ol. Mangsa zemanidür, ibrik gyetürβünler, peskir βofra dolainda düſetβinler.

Aferim, berhurdar ol. Manca[307] *zemanidür, ibrik getürsünler, peskir sofra*

[307] Mangsa sözcüğünün manca olarak harf çevrimi yapılmıştır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) bağlama uygun olarak "Çorba, aş. Şimşirli, Güneyce *İkizdere, Rize, *Karapınar Konya" (12. Cilt, Ek I, s. 4585) anlamı verilmiştir. R. Dankoff (2004), Evliya Çelebi Seyahatnemesi ile ilgili sözlük çalışmasında sözcüğü Bosnalıların telaffuzunu örneklemek için "(…) Bosnalı ve Hırvatistanlı serhat gazilerinin konuşmalarında (…) Evliya olayları anlatırken bunları şöyle konuşturur: (…) *Hoco Çelu kazi yigit, bir* ***manca*** *yeyelüz* (V 146a3)" (s. 45) şeklinde aktarmış ve manca sözcüğünün yiyecek manasında "Boşnak Ağzı"nda kullanıldığını (s. 195) belirtmiştir. M. Özden (2017) ise, "Trakya ağızlarında kullanılan yemek adları" adlı makalesinde manca sözcüğünün İtalyanca *mangia* sözcüğünden geldiğini, Deliorman; ve Kubrat - Razgrad / Bul. (s. 118) yörelerinde yemek veya salata anlamına gelecek şekilde (s. 128) kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca "Manca, Rumeli göçmenlerinin mutfak uygulamalarında küçük nüans farklarıyla rasladığımız iştah açıcı bir meze - salatadır. Daha çok genel adıyla "manca" diye anılsa da uygulamadaki küçük nüanslara göre patlıcan mancası, papaz mancası, bağ mancası, köpoğlu salatası vb. gibi isimlerle de bilinir." (http://www.trakyagezi.com/manca/ Erişim Tarihi: 06/04/2018) denilmektedir. Örneklere göre mancanın, Trakya bölgesinde hâlâ kullanılan bir sözcük olduğu görülmektedir.

dola(y)ında düşetsinler.

Diverſ. Szofra hazirdur, hem iegsek mevgsud.

Sofra hazırdur, hem yecek mevcud.

(s. 64)

Oturunuz.

Oturunuz.

D.V. Hani skemle? Zira bis bagdats kuramaziz. Iptida βigsak csorba, jejelüm, kaſik györβünler.

Hani skemle? Zira biz bagdaç kuramazız. İptida sicak çorba, yeyelüm, kaşık görsünler.

Div. Olur. Jegsekte kuβur iok. Lakin ne itſerβiniz? bunda saraptan ve βudan gairi itsegsek bulunmaz. Arpaβu, bu vilajetlerde japmaga bilmezler. Arpaβu, Balβu dahi fenadur, boza deha better.

Olur. Yecekte kusur yok. Lakin ne içersiniz? bunda şaraptan ve sudan gayri içecek bulunmaz. Arpasu, bu vilayetlerde yapmaga bilmezler. Arpasu, Balsu dahi fenadur, boza deha better.

(s. 65)

Boza, Serbet ve Cave[308] köjlerde joktur.

Boza, şerbet ve kave köylerde yoktur.

Viat. Ne ilakam var benüm ol dediginüz icſegsek, kiβmjle? Bana sarabun eiβini verβinler.

Ne ilakam var benüm ol dediginüz içecek, kısmiyle? Bana şarabun eysini versinler.

Div. Ne jerün ſarabini iβterβiniz? bende jerli, Cretanun, Izmirün, ve Troia βemtinün ſarableri vardur.

Ne yerün şarabini istersiniz? bende yerli, Cretanun, Izmirün, ve Troia semtinün şarableri vardur.

(s. 66)

V. Magsar badeβin iokmi?

Macar badesin yok mı?

Div. Handa bulunur Magsar badeβi? Stambol bir memleket gibi dur, lakin anda dachi bulunmaz. Süjle nazik, ve pahali badenün akcſeβini köilerde kim verürdi?

Handa bulunur Macar badesi? Stambol bir memleket gibidur, lakin anda dahi

[308] Yazar 64 ve 65. sayfalarda *boza, serbet* ve *cave* sözcüklerini sözlük madde başı şeklinde değerlendirmiş, Latince açıklamasını vererek sohbeti devam ettirmiştir. Yazar ilgili içeceklerden bahsetmeyi gerekli ve ilginç görmüş olmalıdır.

bulunmaz. Süyle nazik, ve pahali badenün akçesini köylerde kim verürdi?

V. Ej ſarabun (badenun) okaβini nicſeje verürβen?

Ey şarabun (badenun) okasını niçeye verürse(i)n?

Div. Eiβinün okaβi dort akcſeje[309] gyelür.

Eysinün okası dort akçeye gelür.

(s. 67)

Bek ei.

Bek ey(i).

V. Doldür kadai, zira βuβadum.

Doldur kada(y)i, zira susadum.

Div. Lepe Sultanum, bujur Sultanum.

Lepe Sultanum, buyur Sultanum.

V. Iſte dedümki ej ſerabile doldur kadai.

İşte dedüm ki ey şerab ile doldur kada(y)i.

Div. Ala agam, iſte dolidur.

Ala agam, işte dolıdur.

V. Kada pek kucſuktur, bana bir ejgſe βurahi györ, hem doldur. Ne jarar bujle kucſuk kada, oglangſiklara makβuzdur. Biz er iz, er gibi itſmek iβteriz.

Kada pek kuçuktur, bana bir eyce surahi gör, hem doldur. Ne yarar büyle kuçuk kada, oglancıklara maksuzdur. Biz eriz, er gibi içmek isteriz.

(s. 68)

Itskigsi degiliz, nehaiet uβlu itſkie aliſtük. Biuk kadadan dachi, lazum olagsak kadar icſeriz. Buane gyelingsedek, ne βu, ne arpaβu mımbat itsmedüm. Sarab itsmek inβana, βu itsmek hajvanlara verilmiſtür.

İçkici degiliz, nehayet uslu içki(y)e alıştuk. Bi(y)uk kadadan dahi, lazum olacak kadar içeriz. Bu ane gelince dek, ne su, ne arpasu mımbat içmedüm. Şarab içmek insana, su içmek hayvanlara verilmiştür.

Div. Nenüngibi bade iβterβen?

Nenün gibi bade istersin?

V. Jaban diarun ſarabini, datli giüzel kokuli, eβki, keβkin, dilburan ver,

Yaban di(y)arun şarabını, datlı güzel kokulı, eski, keskin, dilburan ver,

(s. 69)

---

[309] *Oka* ve *akcſe* tanımları verilmiştir.

bozulmis ve koju, kirmizi, βujle karismis iβtemem. Bizum vilajetimüzde dáglarun ekβeri báglár olup, raia dachi ſarab itſer. En biuk kazancs, anda ſaraptan haβil olur. Lehliler iokiken, Nemtzelerün cſoki, haβ oldugi itsün (βebebten), bizden ſarap alurlar.

bozulmış ve koyu, kirmizi, suyle karışmış istemem. Bizum vilayetimüzde daglarun ekseri baglar olup, rai(y)a dahi şarab içer. En bi(y)uk kazanç, anda şaraptan hasıl olur. Lehliler yok iken, Nemtzelerün çokı, has oldugı icün (sebebten), bizden şarap alurlar.

Div. Iſte bir ſerefedür, hem haβ sarabile doli.

İşte bir şerefedür, hem has şarab ile dolı.

(s. 70)

Its βaglikle.

İç saglikle.

V. Barik Allah! ne giüzel renghi var! icſmege laiktur. Dadi dachi hoſcedur. Delil, kalauz, βen dachi bungsilai bir kade doldurt, hem eskejle bana, ben gsevab verürüm.

Barik Allah! ne güzel rengi var! içmege la(y)ıktur. Dadı dahi hoşcedur. Delil, kalauz, sen daci buncila(y)i bir kade doldurt, hem eşk eyle bana, ben cevab verürüm.

D.V. Csoktan, βen itſmezden evvel, kadakiarjle (βakijle) pignizede, βira βira ſarablari dadub cſok itsmis im. Gyerekturki aik olalum, βarhosliktan nicſe

Çoktan, sen içmezden evvel, kadaki arile (sakiyle) pignizede, sıra sıra şarabları dadub çok içmisim. Gyerektür ki a(y)ik olalum, sarhoşlıktan niçe

(s. 71)

eskiadan βakinmak gyerektür.

eşki(y)adan sakınmak gerektür.

V. Özgie βen brazer, kiaβidermiβen ki βarhosliktan hazederüm, nezaman βarhos oldügumi, györdün?

Özge sen brazer, ki(y)as idermise(i)n ki sarhoşlıktan hazederüm, ne zaman sarhoş oldugumı gördün?

D.V. Giönlüm hits ſarab cſekmez, nehaiet haterinüz itsün bir kerre deha itſeim.

Gönlüm hic şarab çekmez, nehayet haterinüz icün bir kerre deha içe(y)im.

(V.) Icstün mi?

İçtün mi?

(D.V.) Icſtüm.

İçtüm

(V.) Ne derβen ol memleketlere, handa bu ſekil bade haβil olur?

Ne derse(i)n ol memleketlere, handa bu şekil bade hasıl olur?

(D.V.) Szigsak, ve giüzel havali vilajet olmak gyerek.

Sıcak, ve güzel havalı vilayet olmak gerek.

(s. 72)

Agsaba bu diarunmi, iokβe iabanundur?

Acaba bu di(y)arunmı, yokse yabanundur?

(V.) Baka ev βahibi, biz βizden ve ſarabünüzdan hosnutiz, emma kiebab handadur?

Baka ev sahibi, biz sizden ve şarabunuzdan hoşnutız, emma kebab handadur?

Div. Lazum iβe, tez gielür.

Lazum ise, tez gelür.

V. Belki ſimdiedek βinekler baβtilar? Hani bürekler, baklavalar, mejveler, kaun, karpuzlar? Taze gsevisler, funduklar benum kiaβimde olmis oldi (olmak var). Üzüm, toroncs, nár, ingsir, elma, armut ve gione gione (turli turli) mejvelerün zemani gyeldi.

Belki şimdi(y)e dek sinekler bastılar? Hani bürekler, baklavalar, meyveler, ka(v)un, karpuzlar? Taze cevisler, funduklar benum ki(y)asimde olmış oldı (olmak var). Üzüm, toronç, nar, incir, elma, armut ve göne göne (turli turli) meyvelerün zemani geldi.

(s. 73)

Ludfiejle göndür tez, lazum olagsak ſejler gyötürβünler.

Ludfeyle göndür tez, lazum olacak şeyler götürsünler.

Div. Hailaik cſoktan gytti gyöturmeje bilmem aβli nedür eglendigini. Mazur bujur βultanum, hem bir ez βabrejle. Iſte gyeldi, iſtediginiz ſejler ve turli turli mejveler hazirdür. Bujurunuz. Her ne gyönlünüz βever, (variβe,) dirig degildür.

Hala(y)ik çoktan gitti göturmeye bilmem aslı nedür eglendigini. Mazur buyur sultanum, hem bir ez sabreyle. İşte geldi, istediginiz şeyler ve turli turli meyveler hazirdür. Buyurunuz. Her ne gönlünüz sever, (varise,) dirig degildür.

(s. 74)

V. Cſengiler ve giüzel horos teper kiβlar bu köjde bulunurmi? Muradimüz angsak bir βeirdür, hem vilejetün βazlari, ve horos tepmeβi ne ſekildür, bilmek iβteriz.

Çengiler ve güzel horos teper kislar bu köyde bulunur mı? Muradimüz ancak bir se(y)irdür, hem vileyetün sazları, ve horos tepmesi ne şekildür, bilmek isteriz.

D.V. Ne jarar cſengiler, ve bir alaj gsudam[310] kizlar? Biz iolgsi iz, bukadar hargs ne

[310] Gsudam sözcüğünün harf çevrimi cudam olarak yapılmıştır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) 1. Beceriksiz. - Kütahya, *Çerkeş - Çankırı - Samsun, Burhanettin - Ordu, *Tirebolu - Giresun, Hacavera *Maçka - Trabzon, Süle - Gümüşhane, *Şavşat - Artvin, Taşburun, *Iğdır, Kars

ejlemeli? Jolumuzun iariβini deha tamam etmedük, velikin akcſe o iok, bu jok iere, βümeje[311] izraf idelüm.

Ne yarar çengiler, ve bir alay cudam kizlar? Biz yolcı(y)ız, bu kadar harc ne eylemeli? Yolumuzun yarısını deha tamam etmedük, velikin akçe o yok, bu yok yere, sümeye izraf idelüm.

(s. 75)

Ve dachi bilmez iz bu Padiſſaha laik ziafet itsün, ev βahibi ne iβterβe gyerek.

Ve dahi bilmeziz bu Padişaha la(y)ik zi(y)afet itsün, ev sahibi ne isterse gerek.

V. Ej öğüt! (naβihet). Hiβap ejle, βor ne iβter. Bizden oturi baska, atlarimüz itsün baska.

Ey(i) öğüt! (nasihet). Hisap eyle, sor ne ister. Bizden oturi başka, atlarımuz icün başka.

D.V. Giel beri ev βahibi.

Gel beri ev sahibi.

Div. βunda im, ne bujurβiniz.

Bunda(y)ım, ne buyursınız.

D.V. Bu bize ettiginüz raiet, ve ziafet itsün, ikimüzden ne iβterβen?

Bu bize ettiginüz rai(y)et, ve zi(y)afet icün, ikimüzden ne isterse(i)n?

Div. Her biriβi, birer gros verβin.

Her birisi, birer groş versin.

(s. 76)

D.V. Ja atlar itβün?

Ya atlar icün?

Div. Otluk, arpa, βaman itβin iki attan oturi bir gros. Szeize bir iki akcſe ieter. Halaiklara, aſcſilere ne verirβiniz, iradettür. Bunda, hits bir ſej zorile ve iolβiz, kimβe βizden almaz.

Otluk, arpa, saman icin iki attan oturi bir groş. Se(y)ize bir iki akçe yeter. Hala(y)iklara, aşçilere ne verirsiniz, iradettür. Bunda, hic bir şey zorile ve yolsız, kimse sizden almaz.

---

*Refahiye - Erzincan, Yerkesik - Muğla, *Lüleburgaz - Kırklareli; 2. Kötü adam.*Merzifon - Amasya, *Niksar -Tokat, Uluşiran *Şiran -Gümüşhane, *Iğdır -Kars, *Kilis -Gaziantep, Koyulhisar -Sivas, *Bünyan - Kayseri, -Niğde (3. cilt, C - Ç, s.1009) anlamları verilmiştir. Bağlam gereği "beceriksiz" anlamı daha uygun görülmektedir.

[311] βüme sözcüğünün harf çevrimi süme olarak yapılmıştır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) süme sözcüğü için verilen tanımlar bağlama uygun düşmemektedir: Biçim. süme (II) Emirdağ - Afyon; Taranmış yumak biçiminde yün [süme (I)], Sille - Konya (10. cilt, s. 3710); Kafa, baş; [süme] Boyalık *Ermenek Konya (12. cilt, s. 4710). TDK internet sitesinde (http://www.tdk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 07/04/2018) ise bağlama daha uygun olan "Boyu boşu düzgün, ince, güzel ve yakışıklı kimse [süme] – **Sivas**" tanımı yapılmaktadır. Kaynak olarak Derleme Sözlüğü 10. cilt verilmiştir. Sitede anılan sözlüğün 1978 basımı kullanıldığı görülmektedir. Anlaşılan 1993 yılı 2. basımında bu kullanıma yer verilmemiştir.

D.V. Szag ol sultanum. Allah gsümle iſinüzi mubarek ejleje.

Sag ol sultanum. Allah cümle işinüzi mubarek eyleye.

(s. 77)

Szen dogri ve gani adam βen. Inkiar idemem, bundan evvel (mukaddem) iſittü düm (iβtima olundi idi) ki, kimβiie rajette mimbat kuβur itmege gielmemisβen; ſymdi gyendim tegsribe kildüm.

Sen dogri ve gani adamsın. İnkar idemem, bundan evvel (mukaddem) işittü (i)düm (istima olundi idi) ki, kimsiye rayette mimbat kusur itmege gelmemişsin; şimdi gendim tecribe kildüm.

V. Baka ioldas, βai bana dort real (gros). Az iβter bu herif hadizatinde. Ben oniki gros tamin etmis idüm. Zira billerümki, bu dunya ſymdiki fena zemanda her ierde haβizligün derjaβine dalmiſtur; hem ne agseb

Baka yoldaş, say bana dört real (groş). Az ister bu herif hadizatinde. Ben oniki groş tamin etmiş idüm. Zira billerümki, bu dunya şimdiki fena zemanda her yerde hasizligün deryasine dalmıştur; hem ne aceb

(s. 78)

ki. bu ademgsik, ol marazle bozulmamis, ol marazdan beri (munezze) dür. Györmedünmi ki, her jerde, herkeβün gsümle fikirleri, tekajjutleri akcſe ve mál kazánmáktadur, bu iβe hits mál βaimaz.

ki. bu ademcik, ol marazle bozulmamiş, ol marazdan beri (munezze) dür. Görmedün mi ki, her yerde, herkesün cümle fikirleri, tekayyutleri akçe ve mal kazanmaktadur, bu ise hic mal saymaz.

D.V. Gsömmertlik hidajet ulladur, namertlik Sejtandan gyelmiſtür. Islerinden bellidür ki, bu adam Tangridan korkar.

Cömmertlik hidayet ulladur, namertlik Şeytandan gelmiştür. İşlerinden bellidür ki, bu adam Tangrıdan korkar.

(s. 79)

V. Ne giüzel! Tangriden korkan, kimβeden korkmaz.

Ne güzel! Tangrıden korkan, kimseden korkmaz.

DV. Ev βahibi ma[312] βana dort gros. Aſcſilere halaiklara birer gros. Szeiz handa βen, iſte

[312] Ma sözcüğünün harf çevrimi de aynıdır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) bağlama uygun olarak "İşte. ma (I), *Çivril ve çevresi - Denizli - Balıkesir ve çevresi - Kütahya, *Kandıra - Kocaeli, *Düzce - Bolu, *Çarşamba - Samsun, Çilehane *Reşadiye - Tokat, Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı - Konya, *Akseki ve çevresi - Antalya" (9. Cilt, L - R, s. 3097) anlamı verilmiştir.

βana iarum gros. Emma györ atlarun nallarini, düſmisler iβe, ia hod muhleri ekſik iβe, cſagir nalbanti, hem jeniden nallat. Szakin, muhlamazβin. Git, egirle, hem cſikar diſſari.

Ev sahibi ma sana dört groş. Aşçilere hala(y)iklara birer groş. Se(y)iz handa sen, işte sana yarum groş. Emma gör atlarun nallarını, düşmişler ise, ya hod muhleri eksik ise, çagır nalbantı, hem yeniden nallat. Sakin, muhlamazsın. Git, egirle, hem çıkar dışşarı.

Div. Hazirdür Sultanum, binin.

Hazirdür Sultanum, binin.

(s. 80)

V. Ev βahibi, Allaha βmarladuk. Bizi doadan onutma.

Ev sahibi, Allaha smarladuk. Bizi doadan onutma.

Div. Varinüz βaglikle. Döndügünüz zeman jine konak acſiktür.

Varinüz saglikle. Döndügünüz zeman yine konak açiktür.

Bölüm 5.

De Legationibus, requiſicis legati, aſſeclis Miniſtris præcipuis, Secretario, Oeconomo: ln ſpecie de Legatione Conſtantinopolitana, Quomodo Legatus in acceſſu, in aula Vezirii, Imperatoris, aut in diſceſſu excipiatur. Interpres & legatus colloqvuntur (Elçilikler, elçilerin gereksinimleri, durum ve yetkililer, Maliye Başı - vezir ve padişah hariç- hakkında özellikle İstanbul elçisinin yaklaşımı ile ilgili bir tercüman (Int.) ve elçi (Leg.) arasında geçen konuşmalar s. 80 - 112).

Interpres. Baka kardas, biz ſymdiedek vafir ſujleſtük, nehaiet muradiniz nedür, bir hos dujmaurum.

Baka kardas, biz şimdi(y)e dek vafir süyleştük, nehayet muradiniz nedür, bir hoş duyma(y)urum.

(s. 81)

Stambola varmazdan evvel, bean ejle bana, zira muradinüz bilmeingse, βenün maβlahatlarun györemeürüm. Hits niÿ[ij=ÿ]etinüz[313] ve dilekinüze mugair (ziddi) is islemem. Islerinüze ben mani olman, ve inſa Allah benüm βebebümle (benden) anlara hits bir zarar dokunmaz (gyelmez).

Stambola varmazdan evvel, be(y)an eyle bana, zira muradinüz bilme(y)ince, senün maslahatlarun göreme(y)ürüm. Hic niyetinüz ve dilekinüze muga(y)ir (ziddi) iş işlemem.

[313] niijetinüz ~ niÿetinüz sözcüklerinde görüldüğü üzere ⟨ij⟩ ve ⟨ÿ⟩ harflerinin yazımda ayırt edilmesi güç olduğundan birbirinin yerine kullanılabilen harf eşlenikleri sayılmıştır. Bu türden okuma güçlüğünde harf çevriminin tutarlılığı esas alınmış ve harf çevriminde genellikle /y/ sesinin karşılığı olduğunda ⟨ÿ⟩ harfi tercih edilmiştir.

İşlerinüze ben mani olman, ve inşa Allah benüm sebebümle (benden) anlara hic bir zarar dokunmaz (gelmez).

Legatus. Inanirüm brazer, vukuf oldikten

İnanirüm brazer, vukuf oldikten

(s. 82)

βonra βiz dahi cſaliſirβiniz ki, muradimüz raβ ola. Zira βengsilai is györmis adem, hatſan bir ſeje (maβlahata) tekaÿud ider (japiſir), labut iβtedigi gielür. Jalan murdardur, dogri βana dejverürüm. Azim ve cſok haβietli fikirler, gyönlümde (jüregümde) var. Ben bu diare Elcſi tain olinmisidüm, lakin βen iabangsi olmagile symdiedek βenden βakladum.

sonra siz dahi çalişirsiniz ki, muradimüz ras ola. Zira sencila(y)i iş görmiş adem, haçan bir şeye (maslahata) tekayud ider (yapişir), labut istedigi gelür. Yalan murdardur, dogrı sana deyverürüm. Azim ve çok hasi(y)etli fikirler, gönlümde (yüregümde) var. Ben bu di(y)are Elçi ta(y)in olinmişidüm, lakin sen yabancı olmagile şimdi(y)edek senden sakladum.

(s. 83)

Gyendinüze malumdur ki pek fena zemana jetiſtük. Ve bu telbiz dunnyada, dogri ve βirβaklaian kiſi nadir bulunur. Lazum gyeldi zemandan evvel βir acſarlar. Ve dachi ortaligi ioklama iβtedüm, elcſiligün iktazi varmi? Bil imdi ki, βeadetlü ve kudretlü Nemeze Padiſſahi, Svecs, Frantza. Leh etc. ve jedi azametlu kirallar, beni bu βemtlere irβal ejlediler.

Gendinüze malumdur ki pek fena zemana yetiştük. Ve bu telbiz dunnyada, dogrı ve sir saklayan kişi nadir bulunur. Lazum geldi zemandan evvel sır açarlar. Ve dahi ortaligi yoklama istedüm, elçiligün iktazi var mi? Bil imdi ki, seadetlü ve kudretlü Nemeze Padişahi, Sveç, Frantza. Leh etc. ve yedi azametlu kirallar, beni bu semtlere irsal eylediler.

(s. 84)

Int. Kime irβal ejlediler?

Kime irsal eylediler?

Leg. Ali Oβman Padiſſaha.

Ali Osman Padişaha.

Int. Ne dijegsek olurβen ona? Iani, elcſiligün ne ſekil olur?

Ne diyecek olursın ona? Yani, elçiligün ne şekil olur?

Leg. Ali Oβman padiſſahina ilam ideim: Eger, tekdurmazſe ve ol iaramaz kaβtleri

brakmazβe, elbette miktarini bildirüp, ahd ve bariſik bozmak nedür ügredeürler.

Ali Osman padişahina ilam ide(y)im: Eger, tek durmazse ve o1 yaramaz kastleri b(ı)rakmazse, elbette miktarini bildirüp, ahd ve barişik bozmak nedür ügredeürler.

(s. 85)

Naβrani üzerine βefer tedarik itmeβine hits bir βebebi ioktur. Angsak magrurluktan, pahilliktan[314] ider, hem bütün dunnyai kabz itmek iβter.

Nasrani üzerine sefer tedarik itmesine hic bir sebebi yoktur. Ancak magrurluktan, pahıllıktan ider, hem bütün dunnya(y)ı kabz itmek ister.

Int. Gercſek derβen. Zira iuz kirk jilden evvel, Sultan Soliman dahi bu βevdada imis. Rivaiet iderlerki cſok defa demiſtür: nigse gögte bir giünes, bu dunnyade

Gerçek dersin. Zira yüz kirk yilden evvel, Sultan Soliman dahi bu sevdada imiş. Rivayet iderler ki çok defa demiştür: nice gögte bir güneş, bu dunnyade

(s. 86)

dahi, bir Padiſſah Sultan Suliman olmak gierek, gsaizdür.

dahi, bir Padişşah Sultan Suliman olmak gerek, caizdür.

Leg. Christian Hakimleri dachi, bu denglü tedarikün haberini alup, hazir olurlar.

Christian Hakimleri dahi, bu denlü tedarikün haberini alup, hazir olurlar.

Int. Türk hits, ia hod azſajar, Christian hakimlerini, ve cſokluk alardan korkmaz. Zira her vakte bir birile cſekisüp, birlik olmalarini ihtimali ioktur. Solkadar gauga aralerinden kaldiringsedek

Türk hic, yahod az sayar, Christian hakimlerini, ve çokluk alardan korkmaz. Zira her vakte bir birile çekisüp, birlik olmalarini ihtimali yoktur. Sol kadar gavga aralerinden kaldirince dek

(s. 87)

---

314 Sözcük **pahil** yazılmıştır. Harf çevrimi pahıl olarak yapılmıştır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) verilen karşılıklar şöyledir: pahal (II) [pağıl, pahıl (I) -1, 2, 4, S; pakıl. 1. Elimlen iş geldiği halde yapmayan, savsaklayan, tembel. ('Gelendost -Tsp.; Güney ''Yeşilova - Burdur.; Yukarıseyit , Çal,Vakıf , Tavas -Denizli; Bozdoğan - Aydın, Taşköprü -Kastamonu; Aslanköy, Mersin - İçel). [pahıl (I) - 4]: (Yassıören, Senirkent - Isparta; Çamoağa 'Divriği - Sivas) [pakıl] : (Gürün - Sivas). 2. Cimri. (Kösten, Abaş, Honaz, - Denizli; Küçükisa 'Zile - Tokat; 'Yerköy -Yozgat; 'İskilip - Çorum; 'Bor - Niğde; Aslanköy 'Mersin - İçel) [pağıl] : (Gaz.). [pahıl (I) -5]: ('Antakya köyleri - Hatay; Hacıilyas 'Koyulhisar - Sivas.; Afşar köyleri 'Pınarbaşı - Kayseri; 'Beyşehir - Konya; Adana; Namrun 'Tarsus - İçel; Andifli 'Kaş - Antalya). 3.Bencil, kıskanç. (Dişli *Bolvadin, Çığrı 'Dinar - Afyon; Sarımahmutlu *Buldan, Kösten, Abaş, Honaz, Bereketli 'Tavas - Denizli; *Bozdoğan -Aydın; Nefsiköseli *Görele - Giresun; Niğde; Antalya; *Milas - Muğla). [pahıl (I) -1] : (*Göle, *Posof, *Ardahan - Kars; *Erciş - Van; *Zara, Çamoağa *Divriği, Hacıilyas *Koyulhisar - Sivas). 4. İnatçı. ('Bayramiç - Çanakkale) 5. Hain. ('Ezine - Çanakkale) anlamları görülmektedir (9. Cilt, L-R, s. 3379). İlgili bağlam gereğince "bencil - kıskanç" uygun olabilir.

Türk islerini györür, ziadeβile her jerde, iuz bulur, hem kuvvet baglar. Ol uβlu duſman Christianlarun vilajetlerinde, cſaſitlere cſok akcſe verür, ve anlarun βirine, gsumle islerine vukuf olur. Kriſtianlurun iβe hits bir ierde, akil βahibi cſaſitleri ioktur: her ne is bilmez, gsahil ulaklar, ademlerün βüpüründi βinden, ia hod raiadan iſidiürler, dönüp, effendilerine βüjlerler, ve dachi cſok defa, ialan haberlerile anlari, aldarlar.

Türk işlerini görür, zi(y)adesile her yerde, yüz bulur, hem kuvvet baglar. Ol uslu duşman Christianlarun vilayetlerinde, çaşitlere çok akçe verür, ve anlarun sırine, cumle işlerine vukuf olur. Kristianlurun ise hic bir yerde, akil sahibi çaşitleri yoktur: her ne iş bilmez, cahil ulaklar, ademlerün süpüründisinden, yahod rai(y)adan işidürler, dönüp, effendilerine süylerler, ve dahi çok defa, yalan haberler ile anları, aldarlar.

(s. 88)

Leg. Kimdür Chriſtian Hakmilerinden ſolkadar aβliari[315], ve gsömmert ki dedigimüz lazum, ve haβietli ſeje akcſe virβün.

Kimdür Christian Hakmilerinden şolkadar asliari, ve cömmert ki dedigimüz lazum, ve hasi(y)etli şeye akçe virsün.

Int. Talehimüz dükenmis gibi, anda oturi, vilajetimüzün giüzel, ve bir zeman meshur ſeherleri, talihβiz düſtiler, ve veran olup iatiürlar!

Talehimüz dükenmis gibi, anda oturi, vilayetimüzün güzel, ve bir zeman meşhur şeherleri, talihsiz düştiler, ve veran olup yatı(y)urlar!

(s. 89)

Leg. Tangrinün eli deha kiββalanmamis, ve dachi kuvvetleri ekβilmemiſtür, tegsrib ideim, elcſiligüm edaıdeim: belki ol kanli nij(ÿ)etten Padiſſahi döndörür.

Tangrinün eli deha kıssalanmamış, ve dahi kuvvetleri eksilmemiştür, tecrib(e) ide(y)im, elçiligüm eda ide(y)im: belki ol kanli niyetten Padişşahi döndörür.

Int. Hos! emma nenun gibi elcſilik ide bilerβen? Elcſi gyerektur ki, biuk mertebede olaβeniβe ialinüz βen, kimβen januna da ioktur. Joldaslar ve hizmetkiarler lazumdur. Elcſilik pek biuk hizmettür, binden bir adem angsak bulunur ki, elcſilik hakindan giele biller.

Hoş! emma nenun gibi elçilik ide bilersen? Elçi gerektur ki, bi(y)uk mertebede olasen ise yalinüzsin, kimsen yanuna da yoktur. Yoldaşlar ve hizmetkarler lazumdur. Elçilik pek bi(y)uk hizmettür, binden bir adem ancak bulunur ki, elçilik hakindan gele biller.

---

[315] Aβliari sözcüğünün harf çevrimi asliari olarak yapılmıştır. Okunuşu *aslı ari* olarak teklif edilse de sözcüğün Latince çeviride karşılığı olan liberis “serbest, özgür” sözcüğünün anlamları ile uyarlık zordur. Bağlam gereğince aslı arî sözüyle"asil” denilmek istenmiş olabilir.

(s. 90)

Leg. Dejver imdi bana, Elcſi olan kiſide, nenüngibi ſejler bulunmak gyerek.

Deyver imdi bana, Elçi olan kişide, nenün gibi şeyler bulunmak gerek.

Int. Iptida gyerektur ki, aβli ari ola. Giüzel, söhretli, okumis ve is györmis adam ola. Dildar, dilβahibi. Badehu gsömmert, aik, iüregli, βabridigsi, arif, iazi ve okumak bilen olβun. Gaugagsi, hoſametidigsi, pek kogsa ve pek gencs olmaβın.

İptida gerektur ki, aslı ari ola. Güzel, şöhretli, okumiş ve iş görmiş adam ola. Dildar, dil sahibi. Badehu cömmert, a(y)ik, yüregli, sabr idici, arif, yazı ve okumak bilen olsun. Gavgacı, hoşamet idici, pek koca ve pek genç olmasın.

(s. 91)

Gyerektur ki jeminli olβun, zira jemin dogrulugun mühüridur. Szir βaklaβen. Andan βonra gyerektur ki effendiβinün irzini güzetβen, ve vilajet ejligine mukaiet olβun. Ol dachi peklazumdurki, varagsak jerün ehvalini, dilini, kabiliβe βaraiun ve halkün töreβini bilβen. Netigsei kelam.

Gerektur ki yeminli olsun, zira yemin dogrulugun mühüridur. Sır saklasın. Andan sonra gerektur ki effendisinün irzini güzetsin, ve vilayet ey(i)ligine mukayet olsun. Ol dahi pek lazumdur ki, varacak yerün ehvalini, dilini, kabil ise sarayun ve halkun töresini bilsen. Netice(y)i kelam.

(s. 92)

Gsümle ſejde, eger kiamil degil iβe, lazumdur ki, kabilieti olβun.

Cümle şeyde, eger kamil değil ise, lazumdur ki, kabili(y)eti olsun.

Leg. Sükür khudaja, dedigınız hedajeler, bende dachi bir ez mertebede bulunur. Szenden regsam angsak budurki, bana ehli irz ioldaslar, ve bir kats hizmet kiarlar buliver.

Şükür hudaya, dedigınız hedayeler, bende dahi bir ez mertebede bulunur. Senden recam ancak budur ki, bana ehli irz yoldaşlar, ve bir kac hizmetkarlar buliver.

Int. Szenünle gyötürmis, olaidum, deha ej olurdi, zira bu diarun hizmetgiuzar adamlari, Chriſtiandan dönmis iken, ekβeri haindür.

Senünle gyötürmiş, olaidum, deha ey(i) olurdi, zira bu di(y)arun hizmetgüzar adamları, Christiandan dönmiş iken, ekseri haindür.

(s. 93)

Szenün milletünden, miriden, ia hod gyendi keβeβinden ianaſtirmis ioldaslar ve hizmet kiarlar, deha iktikatli, dogri olurdi: zira elcſilük muradinüz üzre tamam olup, anlar dahi, irzden bir paj omardilar.

Senün milletünden, miriden, yahod gendi kesesinden yanaştirmiş yoldaşlar ve hizmetkarlar, deha iktikatli, dogri olurdi: zira elçilük muradinüz üzre tamam olup, anlar dahi, irzden bir pay omardılar.

Leg. Gercſek derβen, Emma nigse atilan ok dönmez, olmis is dachi bir deha, olagsak degil. Akcſeile her sej biter, tek effendimün, muradi üzre maβlahat bitβen, her

Gerçek dersin, Emma nice atılan ok dönmez, olmış iş dahi bir deha, olacak degil. Akçe ile her şey biter, tek effendimün, muradi üzre maslahat itsen, her

(s. 94)

nem var anlarle üleſtirirüm. Ülmek irzile, bin kerre, jegdur, netekim isβiz ruβfailikle dönmek.

nem var anlarle üleştirirüm. Ülmek irzile, bin kerre, yegdur, netekim işsiz rusfailikle dönmek.

Int. Nekadar Effendinüzün, ve kime göndürülmisβen, irzi gyötörürβe, ola kadar ioldas ve hismetkiar, lazum gyelür, azim, faideβiz söhret magrurluga delalettür, ve iki tarafa pacſariz[316] ider. Iptida bir βir kiatibi ve Vekilhargs βana lazum dur.

Ne kadar Effendinüzün, ve kime göndürülmişsen, irzi götörürse, ola kadar yoldaş ve hismetkar, lazum gelür, azim, faydesiz şöhret magrurluga delalettür, ve iki tarafa paçarız ider. İptida bir sır katibi ve Vekilharc sana lazum dur.

(s. 95)

Bujle kiatib bulaim βana, ki βenün βirün βaklaia, ve elün akilile ioklaia. Söjle vekilhargs iβterüm, ki gyendie farz, ve evimüze baglanmıs hizmete mukaiet olβun, hits bir ierde lazum olagsak hargsda kuβur itmezβin; ia hod kimβenün hakini iemezβin ki gyoregsek söhrette βakatlik olmaia. Lazum olagsak ſej cſoktur, lakin zamanimuz az, zira adet üzre Stambola jaklaſtigümüz gibi Cſausbaſa, bir

Buyle katib bula(y)im sana, ki senün sırün saklaya, ve elün akil ile yoklaya. Şöyle vekilharc isterüm, ki gendi(n)e farz, ve evimüze baglanmış hizmete mukayet olsun, hic bir yerde lazum olacak harcda kusur itmezsin; ya hod kimsenün hakini yemezsin ki görecek şöhrette sakatlık olmaya. Lazum olacak şey çoktur, lakin zamanimuz az, zira adet üzre Stambola yaklaştigümüz gibi Ça(v)uşbaşa, bir

(s. 96)

kats cſauslarle karſimüze gielür.

---

[316] Pacſariz sözcüğünün harf çevrimi paçarız olarak yapılmıştır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) verilen karşılıklar 1. Dolaşık, çetin.*Lapseki - Çanakkale (9. Cilt, L - R, s. 3376) ve 2. Sarp, dik. (peçeriz - paçarız) *Fethiye Muğla (12. Cilt, Ek I, s. 4641) şeklindedir.

kac ça(v)uslarle karşimüze gelür.

Leg. Emma ola gyeledligi adet üzre, biz kimβei haber itmege, illeri göndörmedük.

Emma ola geledligi adet üzre, biz kimse(y)i haber itmege, illeri göndörmedük.

(Int.) Ucs giünden evvel, Vezir Azim hazeretlerine, ben ilam ejledum. Csümle adetlerini, ol kapinün cſokdan ügrendüm, βen hits mukaiet olma. Geldigi gibi, hem ol attan, hem βen (arabadan) enüp, ve el virüp, bir birinüze βelam iderβinüz, βelamdan

Üç günden evvel, Vezir Azim hazeretlerine, ben ilam eyledum. Cümle adetlerini, ol kapinün çokdan ügrendüm, sen hic mukayet olma. Geldigi gibi, hem ol attan, hem sen (arabadan) enüp, ve el virüp, bir birinüze selam idersinüz, selamdan

(s. 97)

βonra ol βoal ider ne haberle giellürβiniz. Effendinüz ne isler, vilajet ve ol βemtün hali ne ſekildür? Padiſſah ve Vizir tarafindan βana ejlik iβtejüb; βana düſer ki, onagyöre, Padiſſah ve Vezir Azim, hal hatirini βoal ejleje, hem cſok ejlik iβtejeβen. Badehu jine atta binüp, ol mumailehi Cſaus Baſa, βen iabangsi olmagile,

sonra ol soal ider ne haberle gellürsiniz. Effendinüz ne işler, vilayet ve ol semtün hali ne şekildür? Padişşah ve Vizir tarafindan sana eylik isteyüb; sana düşer ki, ona göre, Padişşah ve Vezir Azim, hal hatirini soal eyleye, hem çok eylik isteyesen. Badehu yine atta binüp, ol mumailehi Çaus Başa, sen yabancı olmagile,

(s. 98)

Padiſſah gsanibindan tain olunmis konaga, alai ile gyotörüp, βana elvida eder, ve bir kacs Jenitzerler, ia hod Cſauslar, hizmetinüze alikor. Anlar tain olan jem jegsek, etmek, et akcſeβi, ve gair lazum olagsag seiler, giendi adamünüzle bile, haftadan haftaia csikarup, aiaginüze gyötörürler, ve βair islerinüzi gyorürler, gsümle elemnden (kemden) güzedeürler.

Padişşah canibindan ta(y)in olunmiş konaga, alay ile götörüp, sana elvida eder, ve bir kaç Yenitzerler, yahod Ça(v)uşlar, hizmetinüze alıkor. Anlar ta(y)in olan yem yecek, etmek, et akçesi, ve gair lazum olacag şeyler, gendi adamünüzle bile, haftadan haftaya çıkarup, ayaginüze götörürler, ve sair işlerinüzi görürler, cümle elemden (kemden) güzedürler.

(s. 99)

Ücs giünedek huzur iderβiniz, andan βonra Vezir Azim kapiβina, βaraina ol Cſaus Baſa, ata bindürip, iakiſik alajile βeni gyötürür: anda attan enüp iene, ol, ia hod bellibaslardan bir kimeβne, izzet itsün, elinüzi, kolunuzi tutup, Vezir Azem huzurine (ögüne) cſikarür; Olβana, hem βen ona el virüp, birbirinüze doa ederβniz. Badehu effendinüzün Iktikat

nameβini, ve ana βüjleiegsek mektübler virüp, dejverürβen ki, padiβaha göndörülmisβen andan oturi ialvarur ve regsa ider βen ki, bulusmak itsün, olagieldigi üzre, talchiz itβen, ve iſinüzde kelimei tajjibeβini dirigbujurmaia.

Üç güne dek huzur idersiniz, andan sonra Vezir Azim kapisina, sara(y)ına ol Ça(v)uş Başa, ata bindürip, yakişik alay ile seni götürür: anda attan enüp yene, ol, yahod bellibaşlardan bir kimesne, izzet itsün, elinüzi, kolunuzi tutup, Vezir Azem huzurine (ögüne) çikarür; Olsana, hem sen ona el virüp, birbirinüze doa eders(i)niz. Badehu effendinüzün İktikat namesini, ve ana süyleyecek mektübler virüp, deyverürsen ki, padişaha göndörülmişsen andan oturi yalvarur ve reca ider sen ki, buluşmak itsün, olageldigi üzre, talhiz itsen, ve işinüzde kelimei tayyibesini dirig buyurmaya.

(s. 100)

Vezir Azem Padiſſaha arzohal βünüp, filan falan Hakimden gieldügünüzi ilam ider, veki onunile bulucſmak muradün vardur: Padiſſah dachi Veziri cſagirüp, βoalider, kimden ve ne haberle gyeldiniz? ol vakte, eger buluſmaga kail oluriβe, bir giün tain idüp. Vezir azem, gair kubbe vezirler ile, bukadar bin Jenitzer ve kapi kullar mevgsud olup, her bir bini, bölük bölük gyendi Cſorbagsiβi altinda, Bira Bira,

Vezir Azem Padişşaha arzohal sunup, filan falan Hakimden geldügünüzi ilam ider, ve ki onunile buluşmak muradün vardur: Padişşah dachi Veziri çagirüp, soal ider, kimden ve ne haberle geldiniz? ol vakte, eger buluşmaga kail olur ise, bir gün tain idüp. Vezir azem, gair kubbe vezirler ile, bu kadar bin Yenitzer ve kapı kullar mevcud olup, her bir bini, bölük bölük gendi Çorbacısı altında, Bira Bira,

(s. 101)

iarakβiz, el kausup, ve hits tinmaiup, dururken, azim alajile, Padiſſaha buluſtururlar. Lakin buluſturmazden evvel, bir iukβegsik ve acſik, elcſilere tain olummis jere βeni cſikarup, βeraβer kaftan βana ve jolduslarinüze, hem bir kats bellibasli kullarinüze giejdirüp, onda dururken, ja hod

yaraksiz, el ka(v)uşup, ve hic tinmayup, dururken, azim alay ile, Padişşaha buluştururlar. Lakin buluşturmazden evvel, bir yüksecik ve açık, elçilere ta(y)in olunmiş yere seni çikarup, seraser kaftan sana ve yolduşlarinüze, hem bir kaç belli başli kullarinüze geydirüp, onda dururken, yahod

(s. 102)

otururken (zira ikiβi hem gsaiz, hem kabil), padiſſahun emrini katlaniürβen: iſſaret olunup, iki belli basli, iani: Imrehor, bir kapugsi baſa, ia hod bir gairi biuk mertebede olan

kiſiile, βenün kolun tutup, Padiſſah turli turli, gione gion, gsila veren, almaslarle, zümrutlerle ve βair gsevahirlere oturtmis, zengin takhtina algidüp, βen Padiſſaha, baſin topraga iakin egilürüp, izzet ve tazim ettikten βonra Effendünuzün nameβini (βelam verüp) teβlim iderβen; βüjlejtgsegün βüjlerβen, βonra jine anlari terβ kapiedek giötorürler, anda βalivirüp, Vezir azemle ziafet haneje giderβen, Padiſſaha laik (ſarabtan mada) konokluk ederler βize, βen Vezir Agem ile, o bir joldaslar ve kafftan ziejmis kullar, gair Paſſalarle mangſa jeurβiniz, kaftan gyeimemis kullara diſſarda mangsa, iegsek verilür. Ol hanede girirken, βagh taraftan, bir jukſegsik oda var, Padiſſah

otururken (zira ikisi hem caiz, hem kabil), padişşahun emrini katlanürsen: işşaret olunup, iki belli başli, yani: İmrehor, bir kapucı başa, yahod bir gayri bi(y)uk mertebede olan kişi ile, senün kolun tutup, Padişşah turli turli, göne gön(e), cila veren, almaslarle, zümrutlerle ve sair cevahirlere oturtmiş, zengin tahtina algidüp, sen Padişşaha, başin topraga yakin egilürüp, izzet ve tazim ettikten sonra Effendünuzün namesini (selam verüp) teslim idersen; süyleycegün süylersen, sonra yine anları ters kapi(y)e dek götörürler, anda salivirüp, Vezir azemle zi(y)afet haneye gidersen, Padişşaha la(y)ik (şarabtan mada) konokluk ederler size, sen Vezir Agem ile, o bir yoldaşlar ve kafftan geymis kullar, ga(y)ir Paşşalarle manca ye(y)ursiniz, kaftan geymemiş kullara dişşarda manca, yecek verilür. Ol hanede girirken, sag taraftan, bir yuksecik oda var, Padişşah

(s. 103)

βeni pegsereden bakar, hem βüjleſtigün digner, emma βen oni györemezβen. Ziafet tamam oldikten βonra, Vezir Azem, Padiſſah ile βaraida bir ez eglenür, βeni iβe, jine Cſaus Paſa, adet üzre, alajle konagünüze al gieterüp, Vezire döner, hem βenün βelaminün variβe, teβlim eder.

seni pecereden bakar, hem süyleştigün digner, emma sen oni göremezsin. Zi(y)afet tamam oldikten sonra, Vezir Azem, Padişşah ile sarayda birez eglenür, seni ise, yine Ça(v)uş Paşa, adet üzre, alayle konagünüze al geterüp, Vezire döner, hem senün selaminün varise, teslim eder.

(s. 105)

(Leg.) Symdiden βonra ne iſlejelum, gsevaba hits mukaiet olma ialumni?

Şimdiden sonra ne işleyelum, cevaba hic mukayet olmayalum mi?

(Int.) Bir kacs gyün katlanmak lazumdur, tez dönmek iktiza itmezβe: anlar iptida divanda muſavere iderler, ne gsevab virmek gyereklerdür.

Bir kaç gün katlanmak lazumdur, tez dönmek iktiza itmezse: anlar iptida divanda

muşavere iderler, ne cevab virmek gereklerdür.

(s. 106)

Tez olmazβe, biz dahi tekajjud ideriz ki, gsevabi eglendirmezβinler. Eger bir ſej onutmis iβen, ia hod deha ejügse fikir etmisβen, Vezir Azem hazeretlerile bululuſmak her zeman nunkin (kabil dür) ve jeniden βüjlemek; ia hod jazüle Tergſemanle, muradun acſmak gsaizdur.

Tez olmazse, biz dahi tekayyud ideriz ki, cevabı eglendirmezsinler. Eger bir şey onutmiş isen, yahod deha eyüce fikir etmişsen, Vezir Azem hazeretlerile buluşmak her zeman munkin (kabildür) ve yeniden süylemek; yahod yazüle Tercemanle, muradun açmak caizdur.

Leg. Padiſſah ile buluſmak bir deha olmazmi, ve ieniden bir iſe mubaſiret itmek?

Padişşah ile buluşmak bir deha olmazmi, ve yeniden bir işe mubaşiret itmek?

Int. Olmaz Sultanum, zira βarajun adeti budurki, angsak gieldigi ve gittigi vakte;

Olmaz Sultanum, zira sarayun adeti budur ki, ancak geldigi ve gittigi vakte;

(s. 107)

elcſiile buluſa gielmiſtür. Her ne isün variβe, Vezir Azem elinden getſer, andan bilmek gyerekβen. Hacsan ki Vezir Azemle, ve Hunkiarle (Padiſſahile) bulusmisβen, gyerektnrki Sehel-iβlama (Mufftia) ve βair kübbe Vezirlere tazim idüp, regsa ederβenki anlar dachi, lazum gieldi zeman iſſinüzde bulunβunlar.

elçi ile buluşa gelmiştür. Her ne işün var ise, Vezir Azem elinden geçer, andan bilmek gereksen. Haçan ki Vezir Azemle, ve Hunkarle (Padişşah ile) buluşmişsen, gerektur ki Şeh el-islama (Mufftі(y)a) ve sair kübbe Vezirlere tazim idüp, reca edersen ki anlar dahi, lazum gieldi zeman işşinüzde bulunsunlar.

(s. 108)

Leg. Kabilmidur Chriſtian Padiſſah Elcſilerine varmak?

Kabil midur Christian Padişşah Elçilerine varmak?

Int. Igsazetile, her handa iβterβen varmak kabil, ve gsaizdür. Lakin dusmaniβen, ia hod duſmandan gielmis iβen, pacſarizdür: belki igsazet dahi ioktnr. Tembih etmemisleriβe acſmazdan kimβe bilmeiüp, ia hod bekcſilere bir ez hedaiagsik verüp kabildur: Doβt iβen, igsazet βiz dachi, vara billerβen.

İcazet ile, her handa istersen varmak kabil, ve caizdür. Lakin duşman isen, yahod duşmandan gelmis isen, paçarizdür: belki icazet dahi yoktur. Tembih etmemişler ise açmazdan kimse bilmeyüp, yahod bekçilere bir ez hedayacik verüp kabildur: Dost isen,

icazet siz dahi, vara billersen.

Leg. Sükür khudaie elcſilik muradimüz

Şükür hudaye elçilik muradimüz

(s. 109)

üzre bitti, gyerektür ki, βeire gidelüm, hem diſſarda, hem ſeherde giörmege laik ſejler györelüm, ve bazi nadir, hem bizum vilaietimüzde bulunmaian ſejler alalum.

üzre bitti, gerektür ki, seyre gidelüm, hem dişşarda, hem şeherde görmege la(y)ik şeyler görelüm, ve bazı nadir, hem bizum vilayetimüzde bulunmayan şeyler alalum.

Int. Györörüm ben ki, βenün biuk setaretün vardur, gioia kim hits bir maβlahat deha düſmeje.

Görörüm ben ki, senün bi(y)uk setaretün vardur, göya kim hic bir maslahat deha düşmeye.

(Leg.) Aklime βigmaz (irmez), nenüngibi maβlahat dusβe gyrek? biz dejegsegümüzi dedük; βujlejegsegimüzi sujleſtük; biukki meβnelere gyereki gibi buluſtuk, tazim ettük.

Aklime sigmaz (irmez), nenün gibi maslahat duşse girek? biz deyecegümüzi dedük; süyleyecegimüzi süyleştük; bi(y)uk kimesnelere gereki gibi buluştuk, tazim ettük.

(s. 110)

(Int.) Gertzek, bizum tarafimuzdan elcſilik eda olundi, nehajet anlarun dejegsegi neolβa gyerek, bize karanlütur: ihtimali vardur ki, anlarum gsevabi, bizum dilegimüze ziddi ola: bujle olβa ieniden gsevab virmege her zeman hazir olmak gyerekiz. Kail olduklari vakte dachi βon buluſmaga ve gytmeke igsazet itsün, intizarda olmak düſer bize.

Gercek, bizum tarafimuzdan elçilik eda olundı, nehayet anlarun deyecegi ne olsa gerek, bize karanlütur: ihtimali vardur ki, anlarun cevabı, bizum dilegimüze ziddi ola: büyle olsa yeniden cevab virmege her zeman hazir olmak gerekiz. Kail oldukları vakte dahi son buluşmaga ve gitmeke icazet itsün, intizarda olmak düşer bize.

(s. 111)

Leg. Bir deha buluſurmüz Padiſſahile?

Bir deha buluşurmüz Padişşah ile?

Int. Zahir.

Zahir.

Leg. Bir alaj ederlermi?

Bir alay ederler mi?

Int. Her sej evvelki gibi olur, Padiſſaha ejlik iβtedikten βonra, jine ziafet idüp, ve gytmege

igsazet verüp, effendimüze iazdiklari nameler teβlim iderler.

Her şey evvelki gibi olur, Padişşaha eylik istedikten sonra, yine zi(y)afet idüp, ve gitmege icazet verüp, effendimüze yazdiklari nameler teslim iderler.

Leg. Agsaba peskes bize cſekerlermi?

Acaba peşkeş bize çekerler mi ?

(s. 112)

(Int.) Dejmede.

Deymede.

Int. Szen dachi anlara hits bir ſej vermedün, ol βebebden omma. Muβurman tajfaβi almaga ügrenmiſtür, vermege değil: anlar zan ederki bütün alem giendilerine borgslidür. Szana giejdirdikleri iki kaftanle kefaiet kil, ej gsevab gsümlc peskeſi getſer.

Sen dachi anlara hic bir şey vermedün, ol sebebden omma. Musurman tayfası almaga ügrenmiştür, vermege değil: anlar zan eder ki bütün alem gendilerine borçlidür. Sana geydirdikleri iki kaftanle kefayet kil, ey cevab cümle peşkeşi geçer.

(s. 112)

Bölüm 6.

De mercatura, numeratione simplici, variisque rebus, interpres, legatus, et institores seu mercatores colloquuntur (Ticaret, basit rakamlar ve çeşitli konular hakkında tercüman (Int.), elçi (Leg.) ve tacir (Merc.) arasındaki konuşmalar s. 113 - 145).

Int. Diſſarda βu iolinun baslarini, hauzlarini, nereden βu üleſtirirler, kihat hanei, Ejübün makpeβini, tabutini, gyüzel bakcſeler: Hazköjde ajazma, Galatada keſis haneleri, dervislerün tekelerini, bogaz hiβarlar, dikili taſi βeir itmek laiktür: Seher itſinde ne lazum iβe, hatſan bazi ſejler almaga gideriz, βeir herzaman olur.

Dışşarda su yolınun başlarini, ha(v)uzlarini, nereden su üleştirirler, kiathane(y)i, Eyübün makpesini, tabutını, güzel bakçeler: Hazköyde ajazma, Galatada keşiş haneleri, dervişlerün tek(k)elerini, boğaz hisarlar, dikili taşı se(y)ir itmek la(y)iktür: Seher içinde ne lazum ise, haçan bazi şeyler almaga gideriz, sey)ir her zaman olur.

(s. 114)

Cſunki bir ez ſej almak murak[317] iderβen lazumdur ki angsak βade rakam (kiβap) ügreneβen: angla gyendin bezirgyan nekadar iβter.

Çunki bir ez şey almak murad idersen lazumdur ki ancak sade rakam (hisap) ügrenese(i)n: aŋla gendin bezirgan nekadar ister.

[317] Yanlış yazılmış olmalıdır. Murad idersen bağlama uygun görünmektedir.

Leg. Kim ügrediür beni?

Kim ügredür beni?

Int. Bendenüz (ben kulunuz) ügredeim. ia hod bir ejgse hogsa, bulaim βana.

Bendenüz (ben kulunuz) ügrede(y)im. ya hod bir eyce hoca, bula(y)im sana.

Leg. Jabangsi hogsadan ügrenmek higſap ederüm, hem ol herzeman mevgsud

Yabancı hocadan ügrenmek hicap ederüm, hem ol herzeman mevcud

(s. 115)

degildür, βeniβe getſe giündüz ianumda olup, is deha kolaj gyelür.

degildür, sen ise gece gündüz yanumda olup, iş deha kolay gelür.

Leg. Zeman getſer, Allah inajetüle basla jalum.

Zeman gecer, Allah inayetüle başlayalum.

Int. Bir, Iki, Üts, Dort, Bes, Alti, Jedi, Szekis, Dokuz, On, On bir, on iki, on ücs, Igirmi, Igyrmi bir, igirmi iki,

Bir, İki, Üc, Dort, Beş, Alti, Yedi, Sekis, Dokuz, On, On bir, on iki, on üç, İgirmi, İgirmi bir, igirmi iki,

(s. 116)

Otuz, otuz bir, otuz iki, kirk, kirk bir, kirk iki, elli, elli bir, elli iki, altmis, altmis bir, altmis iki, jetmis, jetmis bir, jetmis iki, szekβen, szekβen bir, szekβen iki, dokβan, dokβan bir, dokβan. Juz, iki iuz, üts juz. Bin, iki bin. on bin, igirmi bin, otuz bin, kirk bin.

Otuz, otuz bir, otuz iki, kirk, kirk bir, kirk iki, elli, elli bir, elli iki, altmiş, altmiş bir, altmiş iki, yetmiş, yetmiş bir, yetmiş iki, seksen, seksen bir, seksen iki, doksan, doksan bir, doksan. Yuz, iki yuz, üc yuz. Bin, iki bin. on bin, igirmi bin, otuz bin, kirk bin.

(s. 117)

Bir bucſuk, iki bucſuk, ücs bucſuk, dort bucſuk, on bucſuk, igirmi bucſuk, otuz bucſuk, kirk bucſuk. Bir akcſe, iki akcſe, bir gros, real; iki gros, real. On akcſe, on bir akcſe, igirmi akcſe. Arſin, endaze. Bir arſin.

Bir buçuk, iki buçuk, üç buçuk, dort buçuk, on buçuk, igirmi buçuk, otuz buçuk, kirk buçuk. Bir akçe, iki akçe, bir groş, real; iki groş, real. On akçe, on bir akçe, igirmi akçe. Arşin, endaze. Bir arşin.

(Leg.) Jeter, baſim agirtmam, βenβiz bir ſej almam; es[318], giderum cſarſia.

Yeter, başim agırtmam, sensiz bir şey almam; es, giderum çarşi(y)a.

[318] Latince çevirisinde verilen **est** (-DXr) sözcüğünün yanlışlıkla Türkçe için de kullanıldığı görülmektedir. Benzer kullanım 126. sayfada "Bunda muradimüz bitti, es, atpazara gidelüm." şeklindedir.

(Int.) Baſim üβtüne.

Başim üstüne.

(s.118)

Baſim itsün. Allah haki itſün. Padiſſah aziz baſi itsün. Tuz etmek haki itsün. Kelam izzet, Kurani ſerif haki itsün.[319]

Başim icün. Allah haki icün. Padişşah aziz başi icün. Tuz etmek haki icün. Kelam izzet, Kurani şerif haki icün.

(s. 119)

Okudugum haki itsün. Ne iβter βen symdi almaja?

Okudugum haki icün. Ne istersin şimdi almaya?

Leg. Iptida bir kats kitabler, alelhuβuβ Kuran azim, Giüliβtan, Daniſtan, hem tevarik kitableri.

İptida bir kac kitabler, alelhusus Kuran azim, Gülistan, Daniştan, hem tevarik kitableri.

Int. Inkiar olunmaz, bazi nadan kiſiler kitablerde iaſmislar ki, Alcoran βatmak, ia almak Chriſtiana gsaiz degildür, ve βatan baſiile ojnaββa gyerek. Emma, tegsribeβiz ademler bujle jalan pejda ettiler: iβtejen Christiana

İnkar olunmaz, bazi nadan kişiler kitablerde iazmislar ki, Alcoran satmak, ya almak Hristi(y)ana caiz degildür, ve satan başi ile oynassa gerek. Emma, tecribesiz ademler büyle yalan peyda ettiler: isteyen Hristi(y)ana

(s. 120)

asikiare Muβurman Hogsalar Kelam izzet okudurlar. Zira Pegamber Mahomed, andan-uturi jazmiſtur Kurani ki, gsümle alem bilβen Tangrinün muradi nedür, jani gökten endirmiſtür ki, dunnya talim olβun, ve küfüretten ajirilüp, dini iβlame gyelβen.

aşikare Musurman Hocalar Kelam izzet okudurlar. Zira Pegamber Mahomed, andan-uturi yazmıştur Kurani ki, cümle alem bilsin Tangrinün muradı nedür, yani gökten endirmiştür ki, dunnya talim olsun, ve küfüretten ayirilüp, dini islame gelsin.

Leg. Neder Turk bizum kitablarimüzden?

Ne der Türk bizum kitablarimüzden?

(Int.) Der ki, dort kitab haktur, emma ütſiβi battal oldi, Kurani ſerifte Tangri

Der ki, dort kitab haktur, emma ücisi battal oldi, Kurani şerifte Tangri

[319] Anılan deyimlerin yanı sıra yazar bir not halinde "Ut kelam izzet, Kelami ſerif, Radimi kelam" ve "Kuran Azim" deyimlerini Latince anlamları ile göstermiştir.

(s. 121)

her ſej jazmiſtur, ve ol ialiniz jeter dunnyanun talimine.

her şey yazmıştur, ve ol yaliniz yeter dunnyanun talimine.

Leg. Kangiβidur ol dort kitablar?

Kangisidur ol dort kitablar?

Int. 1. Tevrat, 2. Zebür, 3. Ingsil, 4. Furcan, Elkuran.

1. Tevrat, 2. Zebür, 3. İncil, 4. Furkan, Elkuran.

Leg. Cſuhagsia varβak olmazmi? bir kats arſin cſuha alβam gyerek.

Çuhacı(y)a varsak olmaz mi? bir kac arşin çuha alsam gerek.

Int. Olur: lakin cſuha Christianlarda csok ugsuzdur.

Olur: lakin çuha Hristi(y)anlarda çok ucuzdur.

Leg. Nicſie verürβen bir endaze (arſin) cſuha?

Niçe verürsin bir endaze (arşin) çuha?

(s. 122)

Mercat. Ej Ingliz cſuhaſi dokuz gros.

Ey İngliz çuhaşı dokuz groş.

Leg. Gſevahirgsi, bir miβkal iri hem degirmi ingsü, necſie verürβen?[320]

Cevahirci, bir miskal iri hem degirmi incü, neçe verürsin?

Merc. Dort real.

Dort real.

Leg. Iri hem zatindan kizil mergsanun daneβi nicfie?

İri hem zatından kizil mercanun danesi niçe?

Merc. Vardur bir gros, var bucſuk, vardur bir cſejrek gros pahada. Ügürtle[321] hem biendügün al, βana igsazettür: ve eger bir kimβide, deha ej, hem ugsuz gione gione gsevahirlar bulagsak olurβen, gsaba olβun benum βana.

Vardur bir groş, var buçuk, vardur bir çeyrek groş pahada. Ügürtle hem bi(y)endügün al, sana icazettür: ve eger bir kimside, deha ey, hem ucuz göne göne

[320] Notta *miβkal* sözcüğü için Latince açıklama yapılmıştır.

[321] Sözcük ügürtle olarak yazılmış ve harf çevrimi aynı şekilde yapılmıştır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) **ügütlemek** sözcüğüne verilen karşılıklar arasında bağlama uygun düşenler "[üğürtlemek] Seçmek, iyisini ayırmak. Marmara - Balıkesir - Sivas, *Bor -Niğde - Konya; [üvütlemek (I)] Seçmek, iyisini ayırmak. *Tavşanlı -Kütahya, Tokat -Eskişehir, Bahçeli *Bor -Niğde, Civanyaylağı *Mersin -İçel; [üyüklemek] Seçmek, iyisini ayırmak. *Emet -Kütahya, Kalkan *Kaş -Antalya; [üyütlemek] Seçmek, iyisini ayırmak. -Isparta köyleri, *Urla -İzmir, *Bor -Niğde, *Serik, *Korkuteli -Antalya (11. Cilt, U - Z, s. 4061) ve [üğütlemek] Seçmek, ayırmak. *Bor Niğde (12. Cilt, Ek I, s. 4792) şeklindedir.

cevahirlar bulacak olursen, caba olsun benum sana.

(s. 123)

Leg. Göβtür bana bir biuk degirmi, ve nohudtan iri zümrüt.

Göstür bana bir bi(y)uk degirmi, ve nohudtan iri zümrüt.

Merc. Geβtereim, emma bir csift ejiβinden, dört ia bes iuz groβten ekſik vermem.

Gestere(y)im, emma bir çift eyisinden, dört ya beş yuz grosten eksik vermem.

Leg. Pek pahali dur.

Pek pahalıdur.

Merc. Jok Sultanum. Giör bu jakuti, bu dachi bin groſtan ekβik βatilmaz. Elmaβ alurmiβin?

Yok Sultanum. Gör bu yakutı, bu dahi bin groştan eksik satılmaz. Elmas alur misin?

Leg. Evet.

Evet.

(s. 124)

Lakin olur olmaz ſej, hits iβtemem: pak hem iri gietür.

Lakin olur olmaz şey, hic istemem: pak hem iri getür.

Merc. Ne pahada iβterβen? iuz bin gros pahajadak, bende bulurβen.

Ne pahada isterse(i)n? yuz bin groş pahayadak, bende bulurse(ı)n.

Leg. Ol padaha iβtemem, on, ia igirmi bin gros pahaiadak, alürüm. Eβki madenun, Dimiβki demirun varmi?

Ol padaha istemem, on, ya igirmi bin groş pahayadak, alürüm. Eski madenun, Dimiski demirun varmi?

Merc. Eβki madenün demirini deha makbul kiaβedermiβin? Jeninün dachi kem degil. Juz ia hod iki juz realdan aſa, ejügse βatamam.

Eski madenün demirini deha makbul ki(y)as eder misin? Yeninün dahi kem degil. Yuz ya hod iki yuz realdan aşa, eyüce satamam.

(s. 125)

Leg. Bujle olβun; kail im. Szaracs haneje gyitmek zemandur: bir kacs βirmali egerler, jullar, terkesler almaingse βaraia dönmem. Getſende jajlar ve oklar almiſiken terkesleri onutmis-iz.

Buyle olsun; kailim. Saraçhaneye gitmek zemandur: bir kaç sirmali egerler, yullar, terkesler alma(y)ince saraya dönmem. Gecende yaylar ve oklar almişiken terkesleri onutmişiz.

Int. Oraia gitmezden evvel, iakin olmagile, bir kacs deve tüj Agsem kecſelerini alalum.

Oraya gitmezden evvel, yakin olmagile, bir kaç deve tüy Acem keçelerini alalum.

Leg. Ejdür.

Eydür.

(s. 126)

Bunda muradimüz bitti, es, atpazara gidelüm.

Bunda muradimüz bitti, es, at pazara gidelüm.

Int. Ej derβen: zira üjleden βonra pazar bozulur. Ne iβterβen almaia?

Ey dersin: zira üyleden sonra pazar bozulur. Ne istersen almaya?

Leg. Iki, ia ücs kohejlan at, bir csift deve, ve katerler.

İki, ya üç koheylan at, bir çift deve, ve katerler.

Int. At Pazara gyetmek, βeir itsün olur, lakin ejügse gsinβ kohejlan at, oraje csikarmazlar, biuk kiſilerün βarajlarinde, ia hod bellibasli gsambaslarun ahirlerinde βormak gyerekdür, bir alaj βakat begirler angsak csikarlar mejdana. Katerler giah giah bulunur, emma Develer seherde dachi pek nadir. Zira

At Pazara getmek, se(y)ir icün olur, lakin eyüce cins koheylan at, oraye çıkarmazlar, bi(y)uk kişilerün saraylarinde, yahod bellibaşli cambaslarun ahirlerinde sormak gerekdür, bir alay sakat begirler ancak çıkarlar meydana. Katerler gah gah bulunur, emma Develer seherde dahi pek nadir. Zira

(s. 127)

Padiſſahun, ve manβupa gidegsek Paſſalarun hizmetine Scudarddan getsirmezden evvel, alürlar.

Padişşahun, ve mansupa gidecek Paşşalarun hizmetine (Ü)skudarddan gecirmezden evvel, alurlar.

Leg. Ne isler Hunkiar, Develerle?

Ne işler Hunkar, Develerle?

Int. Bir bacs[322] bin βefer itsun beβlerler, ve βefer oldugi vatkte, iuk anlarle taſiürlar.

Bir kaç bin sefer icun beslerler, ve sefer oldugı vaktte, yuk anlarle taşi(y)ürlar.

(s. 128)

Bizum vilajetimüzün havaβini βauk oldugi itsün gyötörmezler, bizumkiler timarini bilmezler, akcsei iabana bragarβiniz.

---

[322] Sözcük yanlış yazılmış olmalıdır. Bağlama uygun olacak şekilde bacs yerine kacs yazılmalıdır. Böylece sözcüğün Latincesi aliquot millia " birkaç bin" ile de tutarlılık sağlanmış olmaktadır.

Bizum vilayetimüzün havasini sauk oldugı icün götörmezler, bizumkiler timarini bilmezler, akçe(y)i yabana b(ı)ragarsiniz.

Leg. Ona ben bir cſare bulurum, hem bir Devegsi bundan alaim.

Ona ben bir çare bulurum, hem bir Deveci bundan ala(y)ım.

Int. Cſunki βen nijjetünden dönmeβen, mazul olan Paſſalarun ademlerinden βormaga lazum, ia hod bir kacs konak jol, Scudurdan, Anadoldan gielen kiſilerün ogüne, adam, göndörelüm, gair iüzden gügsüle muradine irirβin.

Çunki sen niyyetünden dönmesen, mazul olan Paşşalarun ademlerinden sormaga lazum, ya hod bir kaç konak yol, (Ü)skudurdan, Anadoldan gelen kişilerün ogüne, adam, göndörelüm, ga(y)ir yüzden gücüle muradine irirsin.

(s. 129)

Kohejlan atlar ne ejlemeli? uzak iolda dajanmazlar, anlar nazik ve ingſedür, söhret itsün ſeherde, cſarſi, pazarda, ve düſmem, kovup tez ietiſmek, ia anlardan katsmak itsün, elverür. Türkmen ati hepiβinden iegdür, iridür, göβtörislidür, hem jolda daianür: nekadar hüner köhejlanda olur, anda ziadedür.

Koheylan atlar ne eylemeli? uzak yolda dayanmazlar, anlar nazik ve incedür, şöhret icün şeherde, çarşi, pazarda, ve düşmen, kovup tez yetişmek, ya anlardan kacmak icün, elverür. Türkmen ati hepisinden yegdür, iridür, göstörişlidür, hem yolda dayanür: ne kadar hüner köheylanda olur, anda zi(y)adedür.

(s. 130)

Köhejlan kiβrag alurβaniz kem degil; zira anlari βizün diarinuzün giüzel aigir atlariile kariſtirüp, pek ej atlar βahibi olurβen. Turkmen ati dahi bujle haβil olur, zira Arablar Turkmen vılajetine cſikarup kiβraglar Turkmen aigir atlariile konuſtururlar. Al bir deha bir göβtörisli Turk aigir ati, ön ajaklari βakat olβa dahi, zarar itmez, tek kits ajaklari, hangiβne dajanir βagolβunlar: oni dachi βizin vialetün kiβragi ile konuſtur,

Köheylan kisrag alursaniz kem degil; zira anlari sizün di(y)arinuzün güzel aygir atları ile kariştirüp, pek ey atlar sahibi olurse(ı)n. Turkmen atı dahi buyle hasil olur, zira Arablar Turkmen vılayetine çikarup kisraglar Turkmen aygir atları ile konuştururlar. Al bir deha bir göstörişli Turk aygir atı, ön ayakları sakat olsa dahi, zarar itmez, tek hic ayakları, hangis(i)ne dayanır sagolsunlar: onı dahi sizin vila(y)etün kisragı ile konuştur,

(s. 131)

jine giüzel hem keβkin atlar βana verürler. Iſte βana bir hökejlan kiβrag βatan; lakin ſigil hugsetβiz alma, zira aldarlar βeni: iokla bir hoſce, muhür, ve imza ehli irz ve iktikata gsaiz

ademlerünmidür?

yine güzel hem keskin atlar sana verürler. İşte sana bir köheylan kisrag satan; lakin şigil hucetsiz alma, zira aldarlar seni: yokla bir hoşce, muhür, ve imza ehli irz ve iktikata caiz ademlerün midür?

(s. 132)

Fitne ve al, Muβurmanlarda cſoktur, atlarun ve kizoglanlarun illetlerini zerafetile ürtmege billerler; anlarun adetleri baska, bizümkilerün gine baska.

Fitne ve al, Musurmanlarda çoktur, atlarun ve kizoglanlarun illetlerini zerafetile ürtmege billerler; anlarun adetleri başka, bizümkilerün gine başka.

(s. 133)

Leg. Digne beni Tergseman? karſimüzdaki ne ſekil duttyandur? Hekimün, ia hod Gſerranun olmak gyerek. Haβ ravent, amber, miβk, bas ve βüregsek haplar, magsunlar ve bazi ezzaler bulunurβe, almak gβaizdur: eger iolda haβtiliga ograrβe bizden, ia tajfadan bir kimβi, hekim elde degil.

Digne beni Terceman? karşimüzdaki ne şekil duttyandur? Hekimün, yahod Cerra(h)nun olmak gerek. Has ravent, amber, misk, baş ve sürecek haplar, macunlar ve bazi ezzaler bulunurse, almak caizdur: eger yolda hastiliga ograrse bizden, ya tayfadan bir kimsi, hekim elde degil.

(s. 134)

Int. Giderbu memelat, gsudam, telbiz[323], kalpezan gidileri, anlar hepiβi oroβpi ogli (veledizina) dür, gair aβaletten hekim olanlara varalum.

Gider bu memelat, cudam, telbiz, kalpezan gidileri, anlar hepisi orospi ogli (veledi zina) dür, ga(y)ir asaletten hekim olanlara varalum.

Leg. Ibriſinün okaβi nicſeje?

İbrişinün okası niçeye?

(Int.) Bruββanun ibriſini islenmemis, bir bucſuk grosle, Sionun iβe, jine islenmemis iki bucſuk ia ücs real grosle. Islenmis, Bruββanun ucs, Sionun alti, ia jedi grosle angsak alinür.

Brussanun (Bursanun) ibrişini işlenmemis, bir buçuk groşle, Sionun ise, yine işlenmemis iki buçuk ya üç real groşle. İşlenmis, Brussanun üç, Sionun alti, ya yedi groşle

[323] Sözcük telbiz olarak yazılmış ve harf çevrimi aynı şekilde yapılmıştır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) telbiz sözcüğüne verilen karşılıklar arasında bağlama uygun olarak kullanılan [telbis (I)] sözcüğü "1.Huysuz, yaramaz, eğitim görmemiş, düzenci. *Eğridir ve köyleri, İleydağı *Uluborlu - Isparta, Üçkuyu *Çal - Denizli, *Bozdoğan - Aydın, *Kandıra - Kocaeli - Erzincan, *Kaş - Antalya, , Ahiköy - Muğla (10. Cilt, U - Z, s. 3868)." anlamında kullanılmıştır.

ancak alinür.

(s. 135)

Muſtuluk βana Elcſibeg! Iste iki csift deve βatilik, pek ugsuz, iuz grosle, ia iuz otuzle alinür: gair zeman csifti iüzer gros ederdi. Hem ej köhejlan atlari vardur, lakin, her biriβi itsün birer keβe akcse iβter.

Muştuluk sana Elçibeg! İşte iki çift deve satilik, pek ucuz, yuz groşle, ya yuz otuzle alinür: ga(y)ir zeman çifti yüzer groş ederdi. Hem ey köheylan atları vardur, lakin, her birisi icün birer kese akçe ister.

Legat. Vafir sejler alduk, bunda dachi muft vermezler: lazum olagsak ſejler ſeherde βeir idelüm.

Vafir şeyler alduk, bunda dahi müft (beleş, Farsça) vermezler: lazum olacak şeyler şeherde se(y)ir idelüm.

(s. 136)

(Int.) Siz βeire gyitmek murad iderβiniz, hits fikir itmejüp ki, bendenüzün jüregi kaβavetten, ve gamdan ianar, bir akcſan bu ane gyelingsedek györmemisim; ben dachi giüzvi ſejler, bir anmak itsün evime giötörmek nijjetüm var idi: Cſarſia gyelmek her zeman elvermez, hem aiptur.

Siz se(y)ire gitmek murad idersiniz, hic fikir itmeyüp ki, bendenüzün yüregi kasavetten, ve gamdan yanar, bir akçan bu ane gelincedek görmemişim; ben dahi güzvi şeyler, bir anmak icün evime götörmek niyyetüm var idi: Çarşı(y)a gelmek her zeman elvermez, hem a(y)iptur.

Leg. Akcſe elinüzde hargs ejle, al, herne iβterβen, bugiun olmaziβe, iarun olur.

Akçe elinüzde harc eyle, al, her ne istersen, bugun olmaz ise, yarun olur.

Int. Allah ejlik verβen Sultanum. Giönlünüz

Allah eylik versin Sultanum. Gönlünüz

(s. 137)

gani oldugini tegsribe ettüm, lakin bilki, iaruna (ferdaia) βalmak ej mana degildur, hem, nigse zarbumeβelde demisler: Bugiunk[i] jumurtha iarumki tauktan iegdür. Bugiun olmazβe, ümizüm keβildi, ÿldizüm düſmis gibi olur, zira iaronki gyün belli degildür. Gegsenün karni biuk, kim biller jarun ne dogurβa gyerek.

gani oldugini tecribe ettüm, lakin bil ki, yaruna (ferdaia) salmak ey mana degildur, hem, nice zarbu meselde demişler: Bugiunk[i] yumurta yarun ki ta(v)uktan yegdür. Bugun olmazse, ümizüm kesildi, ildizüm düşmiş gibi olur, zira yaronki gün belli degildür.

Gecenün karni bi(y)uk, kim biller yarun ne dogursa gerek.

(s. 138)

Leg. Cſok βujleme, bir furβet düsüre billerβen.

Çok süyleme, bir furset düşürebillerse(i)n.

Int. Csunki, bujle iβterβen, nola. Iptida atmejdana varalum, anda Sultan Ahmetün Gſamiβini ve dort köſeli agsaib dikili tas, hem ücs gyövdeli bakirdan dükülmis jilan, györürβen.

Çunki, buyle istersen, nola. İptida at meydana varalum, anda Sultan Ahmetün Camisini ve dort köşeli acaib dikili taş, hem üç gyövdeli bakırdan dükülmis yilan, görürsen.

(s. 139)

Hriſtian Padiſſah zemanlerinde cſok anilmis dikili taslar, βira βira atmejdanda söhret itsün duzülmis varidi: emma Stambol aldikten, βonra, japiap[324] Türk bozdi, angsak dedigüm tas, ve ilanlar kaldi, anlardan dachi biriβinün aſaki dudakini, Sultan Mehemet topuzle kirdi, cſaldi.

Hristi(y)an Padişşah zemanlerinde çok anilmiş dikili taşlar, sira sira at meydanda şöhret icün duzülmis varidi: emma Stambol aldikten, sonra, yap yap Türk bozdı, ancak dedigüm taş, ve ilanlar kaldi, anlardan dahi birisinün aşaki dudakini, Sultan Mehemet topuzle kirdi, çaldı.

Lsg. Agsebtürki büzbütün bozmadi.

Acebtür ki büzbütün bozmadı.

Int. Bozardi, nehaiet demislerki, eger bozarβe, jilanlar ſeheri jine doldururlar, gienie donerler, zira ol ucsbasli

Bozardı, nehayet demişler ki, eger bozarse, yilanlar şeheri yine doldururlar, geri(y)e dönerler, zira ol üç başlı

(s. 140)

jilanlar diktikleri gibi, gsümle ilanlar, ſeherden katsmis (firar olmis) idiler.

yilanlar diktikleri gibi, cümle ilanlar, şeherden kaçmis (firar olmiş) idiler.

Leg. Agsaba aβli varmi?

---

[324] Sözcük japiap şeklinde olup harf çevrimi yap yap şeklindedir. *Yap* sözcüğü ikileme şeklinde kullanılmıştır. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) yapça sözcüğüne verilen karşılıklar arasında [yap, yapçan, yapçana] sözcükleri bulunmaktadır. Yap sözcüğüne "Yavaş, yavaşça. Kütahya, Bolu, Kars." ve yapça sözcüğüne verilen "Yavaş, yavaşça. Bızaklı*Söğüt - Bilecik, Çorum, Papasköy - Samsun, Kars, Yukarı Bağlar Malatya,*Gürün - Sivas (Cilt 11, U - Z, s. 4176)." karşılıkları bağlama uygun düşmektedir.

Acaba asli var mi?

(Int.) βilmem: iktikat dignejende olβun. Gercſekturki cſok ilanlar döndi: emma hits bir kimβeje iſitmedüm ki, bir zarar etmisler iβe, ol βebebten ki, bütün jilani kaldirmadilar.

Bilmem: iktikat digneyende olsun. Gerçektur ki çok ilanlar döndi: emma hic bir kimseye işitmedüm ki, bir zarar etmişler ise, ol sebebten ki, bütün yilani kaldirmadilar.

(s. 141)

Leg. Kliβelere (gsamilere) Naβranic igsazet varmi girmeje?

K(i)liselere (camilere) Nasranik icazet var mi girmeye?

Int. Tek cſamurli ajakle girmezβen tembi ioktur, gegse giündüz, gsümle gsamilerün kapiβi, herzeman acſiktür, angsak bir perdaile kapi ieri ürtülmistür.

Tek çamurlı ayakle girmezsen tembi yoktur, gece gündüz, cümle camilerün kapisi, her zeman açiktür, ancak bir perdaile kapi yeri ürtülmiştür.

(s. 142)

Leg. Nekadar meshur meſcsitler (gsamiler) olmak var Stambolda?

Ne kadar meşhur meşçitler (camiler) olmak var Stambolda?

Int. Cſok, emma Aia Sophia, Szultan Mehemed, Sultan Suliman, Bajazet, Ahmed, Sehzade ve Validenun Gſamileri, bukadar iuz araβinde bas tutar.

Çok, emma Aya Sofya, Sultan Mehemed, Sultan Suliman, Bayazet, Ahmed, Şehzade ve Validenun Camileri, bu kadar yuz arasinde baş tutar.

Leg. Stambol bir memleket gibi olup, györegsek ſei cſok, lakin zeman eluermez, hem gsanun agsiz kalur, hatſan fikir ederum ki, bu bütün alemün enbas, giüzel ſeheri, ve gsenneti, Hriſtian elinden düſmis iken, hits bir ümiz ioktur ki Turk zaptindan kopara nijet etβinler Hristian hakimleri.

Stambol bir memleket gibi olup, görecek şey çok, lakin zeman elvermez, hem canun aciz kalur, hacan fikir ederum ki, bu bütün alemün en baş, güzel şeheri, ve cenneti, Hristi(y)an elinden düşmiş iken, hic bir ümiz yoktur ki Türk zaptından kopara niyet etsinler Hristi(y)an hakimleri.

(s. 143)

Int. Iββa tajfaβi bir birile, bir keferetβiz kumli toprak itsün gsenglesüp, en giüzel ve βemiz memleketler, Othmanlinün zaptida alikorlar, ve dachi hergiün jeni kabzitmege kail olurlar. Mukaddemden beri Othmanlia olam gielmis

İssa tayfası bir birile, bir keferetsiz kumlı toprak icün cengleşüp, en güzel ve semiz memleketler, Otmanlinün zaptida alikorlar, ve dahi her gün yeni kabzitmege kail olurlar.

Mukaddemden beri Otmanlı(y)a olam gelmis

(s. 144)

malahattur, bizum gaugamuz ve düſmenligimüzden furβet alup, giendi Saltanetini kavi itmege ve hududlerini uzatmja cſaliſltülar (tekajud ittiler) hem is, ſymdiedek hervakte muradleri üzre, cſiksi.

ma(s)lahattur, bizum gavgamuz ve düşmenligimüzden furset alup, gendi Saltanetini kavi itmege ve hududlerini uzatm(a)ya çalıştılar (tekayud ittiler) hem iş, şimdi(y)e dek her vakte muradleri üzre, çikti.

(Leg.) Simden βonra βeirden vaβ getſelüm, mutasβarif lakerdi edelum, Ali Oβman Padiſſahun kullarindan, andan βonra bu tajfanun, milletün huini, tabietlerini, bazi adetlerini, ve iktikati ne üzre dür györelum bujle ſejlerden vukuf olmak pek hazederüm.

Şimden sonra se(y)irden vas gecelüm, mutassarif lakerdi edelum, Ali Osman Padişşahun kullarından, andan sonra bu tayfanun, milletün hu(y)ini, tabi(y)etlerini, bazi adetlerini, ve iktikati ne üzredür görelum buyle şeylerden vukuf olmak pek hazederüm.

(s. 145)

Bölüm 7.

In quo de ministris regii extra, et intra aulam regiam; in specie agsamoglanis cum digressione apposita, jenitseris, spahiis, veziriis, eorumque officiis, csausiis etc. Interpres et legatus colloquuntur (Yönetimin iç ve dış yetkileri, özellikle acemi oğlanlar, yeniçeriler, sipahiler, vezirler ve görevleri hakkında tercüman (Int.) ve elçi (Leg.) arasındaki konuşmalar s. 145 - 361).

(s. 145)

Int. Evvela Agsam oglanlardan süjleſelim (zira anlar, ol Saltanetün, tochumi gibidür) anlari turli turli hizmete koſarlar, jenitzer iderler. Nehaiet canon ve adet üzre, bunlar kapigsi, Boβtangsi, Aſcſi, ve karakullukcſilar, Pejk, ve Szolak, kaβablar, Halvagsilar olur.

Evvela Acam oğlanlardan süyleşelim (zira anlar, ol Saltanetün, tohumı gibidür) anları turli turli hizmete koşarlar, yenitzer iderler. Nehayet kanon ve adet üzre, bunlar kapici, Bostanci, Aşçi, ve karakullukçilar, Peyk, ve Solak, kasablar, Halvacilar olur.

(s. 146, 147 ve 148 Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 149)

Leg. Imdi dedigün gibi, Agsam – oglani ve Boβtangilar, hepiβi Chriſtian evlatlarindan depſirme degil?

İmdi dedigün gibi, Acam – oglani ve Bostangilar, hepisi Christi(y)an evlatlarından

depşirme değil?

Int. Haſa Sultanum. Zira Stambolda, (mejdanli dedikleri,) igirmi dort bölük, on dort Cſorbagsi altinda olan 6000. Agsam oglanlarun aralerinde, hits bir tane, Hriſtiandan depſirme evlat joktur. Türk tajfaβi kail degildür ki, gair millet anda ola, zira Canon üzre bunlarun ioli, Jenitſerliktür, ve ol ümizle,

Haşa Sultanum. Zira Stambolda, (meydanlı dedikleri,) igirmi dort bölük, on dort Çorbaci altinda olan 6000 Acam oglanlarun aralerinde, hic bir tane, Hristi(y)andan depşirme evlat yoktur. Türk tayfası kail degildür ki, gair millet anda ola, zira Kanon üzre bunlarun yoli, Yenicerliktür, ve ol ümizle,

(s. 150)

her giün bir akcſe ülefe miriden alürlar. Badehu, eger gsümle Agsam oglani, ve Boβtangsilar depſirme oluriβe, Türklerden dogmis evlatlardan, haddizatinde hits kimβe, bir mertebe Padiſſah hizmetlerinde bulamazdı. Zira Agsamoglanlardan Jenitſerler, ve Boβtangsilar, Boβtangsilardan,

her gün bir akçe ülefe miriden alürlar. Badehu, eger cümle Acam oglani, ve Bostancilar depşirme olur ise, Türklerden dogmiş evlatlardan, haddizatinde hic kimse, bir mertebe Padişşah hizmetlerinde bulamazdı. Zira Acamoglanlardan Yenicerler, ve Bostancilar, Bostancilardan,

(s. 151)

kajde üzre Szpahilar, ve giah giah Jenitzer dakhi olur. Eβki zamanlarinde aβker az olmagile, bazı jerlerden Hriſtianlarun evlatlarinden, her iedi βenede, depſirmek iktiza ederdi: ſymdiki vakte iβe, aβker cſok olmagile aramak lazum degildür. βigirde βigirde[325] Türkler dahi eβamesini verür. Badehu Chriſtianlardan cſok bulunur ki, ogluni gyendi iradetüle veriür, zira omarki zeman ile dunyaui fajdeje βebeb ola biller.

kayde üzre S(ı)pahilar, ve gah gah Yenitzer dahi olur. Eski zamanlarinde asker az olmagile, bazı yerlerden Hristi(y)anlarun evlatlarinden, her yedi senede, depşirmek iktiza ederdi: şimdiki vakte ise, asker çok olmagile aramak lazum degildür. sigirde sigirde

[325] Sözcük βigirde βigirde ikilemesi şeklindedir ve harf çevrimi sigirde sigirde şeklinde yapılmıştır. Sözcüğün seğirtmek sözcüğünün varyantları arasında olduğu görülmektedir. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993**) seğirtmek** sözcüğü için verilen söyleyişler arasında [sıyirtmek, sigirtmek, siğirtmek, siyirtmek] varyantları metinde kullanılan ikilemeye uygun düşmektedir. Buna göre "koşmak" anlamına gelen sözcük geniş bir bölgede kullanılmaktadır. Koşmak. [sıyirtmek] Sille - Konya; Koşmak. [sigirtmek] *Antakya - Hatay; Koşmak. [siğirtmek] *Nazilli - Aydın, *Mustafa Kemal Paşa - Bursa, *İzmit - Kocaeli, Gurlu - Çorum - Ankara, Çukurköy *Karaisalı - Adana, İnecik - Tokat; Koşmak. [siyirtmek] *Tavas -Denizli, Dallıca *Nazilli -Aydın, *Urla -İzmir, Babaköy *Susurluk -Balıkesir, *Sivrihisar - Eskişehir, -Kastamonu, *Tirebolu -Giresun, *Antakya -Hatay, Bahçeli *Bor -Niğde, Barboros -Tokat (Cilt 10, S - T, s. 3596 - 3597).

Türkler dahi esamesini verür. Badehu Hristi(y)anlardan çok bulunur ki, ogluni gendi iradetüle verür, zira omar ki zeman ile dunyavi faydeye sebeb ola billir.

(s. 152)

Leg. Oβmanli takti altinda βahin olan Chriſtianlarun ilk dogmis evlatlarni almazlarmi? Zira iβttüm ki, her jerde Jenitſerlerün kucſuk Cſauſi, otuz, kirk kiſi ile, Hriſtian evlatlarini gsem ittürüp biendigini alür.

Osmanli taktı altında sakin olan Hristi(y)anlarun ilk dogmiş evlatlarni almazlar mi? Zira is(i)ttüm ki, her yerde Yenicerlerün kuçuk Ça(v)uşi, otuz, kirk kişi ile, Hristi(y)an evlatlarini cem ittürüp bi(y)endigini alür.

(s. 153)

Leg. İlk dogmislarina bakmazlar, lakin giüzeli, hem keβkinlerini ügürtlerler, cſirkin ve zaif oglanlara hits bakmazlar. Zira giüzel ve goβtürüsli giovdelerde ej tabiet, ve huj βakin ola gyelmiſtür derler, ve dachi nicſe dedüm, her jerde ve her Chriſtianlardan almazlar. Magsar, Karavla, Karabogdan, Bulgariβtanun ekβeri, bütün Stambol, Galata, Miβir memleketi büzbütün, hem nicſe milletler, vilajetler ve ſcherler bu beladan ve jukten munezze dür.

İlk dogmişlarina bakmazlar, lakin güzeli, hem keskinlerini ügürtlerler, çirkin ve za(y)if oglanlara hic bakmazlar. Zira güzel ve göstürüşli gövdelerde ey(i) tabiet, ve huy sakin ola gelmiştür derler, ve dahi niçe dedüm, her yerde ve her Hristi(y)anlardan almazlar. Macar, Karavla, Karabogdan, Bulgaristanun ekseri, bütün Stambol, Galata, Misir memleketi büzbütün, hem niçe milletler, vilayetler ve şeherler bu beladan ve yukten munezze dür.

(s. 154)

Leg. Bujle iβe, Türk Padiſſah hükümeti altinda, Iββa tajfaβi gyönül hos nutligiile otura biller?

Buyle ise, Türk Padişşah hükümeti altinda, İssa tayfası gönül hoşnutligi ile otura biller?

Int. Otura biller: emma halkün, halkdan farki var. Bazi millet giendi iradetüle, angsak korutmak itsün, nigse Erdelliler, Suliman Sultan zemaninda, giendilerini verir, ol vakte Oβmanliile baglamis kanon bozmazlar, gsümle hükümet, edalat, ſeriſerif, her fejde iradet, onlarun

Otura biller: emma halkün, halkdan farkı var. Bazı millet gendi iradetüle, ancak korutmak icün, nice Erdelliler, Suliman Sultan zemaninda, gendilerini verir, ol vakte

Osmanli ile baglamiş kanon bozmazlar, cümle hükümet, edalat, şerişerif, her feyde iradet, onlarun

(s. 155)

elinde alikorlar. Bazi Bazi millet, kilitsle zapt olunur, onlarun hali baska, bunlarun baska. Zira malumi ſerifinuzdur ki, Hriſtian vilajetlerinde dachi, hatſan bir kuvvetli, kudretli Padiſſah, Hunkiar, kral bir memleket kilicsle jener, gertſi galibiet Tangridan gögden ener, nehaiet eβkiden olagyelmis maβlahattur ki, ol Padiſſahdan, ſerh ve canon almak gyerek. Galibolanun, jenilmislerün, gyövdelerinde, ve gsümle mallerinde haki var: jaraklar eβki Rimler gibi alür; haratſa baglar ki, kululduklarina niſan olβun; biendikleri ekin, ve βair topraklar aliür; ſeherler pekiſtirür, jenilmis taifa tinmayup, ienikaleler japar. Türk bunlari kilecsle kazanmis memleketlerde hep eder, lakin cſok harats ve fakir fukara kudretinden ziade iβtemez; fakirlika düſmis rajaja, giendi malinde cſok Szpahilar györdüm ki, akcſe, öküzler ve gair imdat verürdi.

elinde alikorlar. Bazi Bazi millet, kilicle zapt olunur, onlarun hali başka, bunlarun başka. Zira malumi şerifinuzdur ki, Hristi(y)an vilayetlerinde dahi, haçan bir kuvvetli, kudretli Padişşah, Hunkar, kral bir memleket kile(i)çle yener, gerci galibi(y)et Tangridan gögden ener, nehayet eskiden olagelmis maslahattur ki, ol Padişşahdan, şerh ve kanon almak gerek. Galib olanun, yenilmşslerün, gövdelerinde, ve cümle mallerinde haki var: yaraklar eski Rimler gibi alür; haraca baglar ki, kul olduklarina nişan olsun; bi(y)endikleri ekin, ve sair topraklar alür; şeherler pekiştirür, yenilmiş taifa tinmayup, yeni kaleler yapar. Türk bunlari kile(i)çle kazanmiş memleketlerde hep eder, lakin çok harac ve fakir fukara kudretinden ziyade istemez; fakirlika düşmiş rayaya, gendi malinde çok S(i)pahilar gördüm ki, akçe, öküzler ve ga(y)ir imdat verürdi.

(s. 156)

Zira derki raja bozuldıktan βonra, toprak βahibi dachi bozulur, ve giendi haline laik mertebede, irzini zinnet ile tutamaz: en βonra dibelik bozulur; taketβiz kalup raia vergi vermez olur. Billerβen ki hatſan iligseler kurur, hits βu hauzlara girmejüp cſeſmeler dachi kurumaingse bozmaingse olmaz: iligseler raiadur, hauzlar chazinedür; cſeſmeler, hargs dür, nereden gyendi umrini, ve βaraj hem gair giendine hizmet iden kullarini, izzet ile beβlemek gyerektür. Toprak cſok olmagile kimβeden almazlar, ziade halka dachi ol giüzelim topraklar jetiſerdi; ekβeri kojlerün viran olup, ekin isβiz kaldi; wilajetün itſi bomboſtur, angsag akar βular, ve derja kenarlarinde hem adalarde adamlar gsem olmislardür.

Zira der ki raya bozuldıktan sonra, toprak sahibi dahi bozulur, ve gendi haline la(y)ik mertebede, irzini zinnet ile tutamaz: en sonra dibelik bozulur; taketsiz kalup raya vergi vermez olur. Billersen ki hacan iliceler kurur, hic su ha(v)uzlara girmeyüp çeşmeler dahi kuruma(y)ince bozma(y)ince olmaz: iliceler rayadur, hauzlar hazinedür; çeşmeler, harcdür, nereden gendi umrini, ve saray hem ga(y)ir gendine hizmet iden kullarini, izzet ile beslemek gerektür. Toprak çok olmagile kimseden almazlar, ziyade halka dahi ol güzelim topraklar yetişerdi; ekseri koylerün viran olup, ekin issiz kaldi; vilayetün ici bomboştur, ancag akar sular, ve derya kenarlarinde hem adalarde adamlar cem olmişlardür.

(s. 157, 158'de Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 159)

Leg. Her kiſie gyendi dininde kalmak,

Her kişi(y)e gendi dininde kalmak,

(s. 160)

ve kulanmak igsazet varmi?

ve kulanmak icazet var mi?

Int. Vardur Sultanum: Zira Turk dine cſokluk bakmaz, vilaiet, ve akcſe iβter: ücs defa anlarun Canonleri mugsibinse teklif ettikten βonra ki, bir kimβe onun dinine gyelβen, eger Naβrani iok derβe, kimβie zor itmez, zira derki itkikat ve din, Tangrinun vergidür. Gertſektürki bas Papaz, ve bir kacs nadan Sehler, hem bazi, is györmemis muβahıblar, Suliman Padiſſaha arzohal renginde, naβihet bujle vermisler idi ki, Jahudilari ve gair meβeblerde olan Hriſtianlari, zorile dine gietürβün. Lakin ol uβlu Hunkiar iuz vermedi, kail olmadi: ve derler ki, ol vakte, turli turli cſicſeklerle düzenmis bakcſei, pengsereden giözile βeir idüp, demiski: nigse bu gione gione cſicſeklerün, ve otlarun baska rengi, giözlerüme ve bakcſeje hits

Vardur Sultanum: Zira Türk dine çokluk bakmaz, vilayet, ve akçe ister: üç defa anlarun Kanonleri mucibinse teklif ettikten sonra ki, bir kimse onun dinine gelsen, eger Nasrani yok derse, kimsi(y)e zor itmez, zira der ki itkikat ve din, Tangrinun vergidür. Gercektür ki baş Papaz, ve birkaç nadan Şehler, hem bazi, iş görmemis musahıblar, Suliman Padişşaha arzohal renginde, nasihet buyle vermişler idi ki, Yahudilari ve ga(y)ir meseblerde olan Hristi(y)anlari zorile dine getürsün. Lakin ol uslu Hunkar yuz vermedi, kail olmadi: ve derler ki, ol vakte, turli turli çiçeklerle düzenmiş bakçei, pencereden göz ile se(y)ir idüp, demiş ki: nice bu göne göne çiçeklerün, ve otlarun başka rengi, gözlerüme ve bakçeye hic

(s. 161)

bir zarar itmez: onunghi, cſok turli dinlerden meβeblerden, hits bir elem, kemlik, bana ve memleketlerime dokunmaz, emma zinnet hem fajda (nigse cſicſekler rengi, ve giüzel rehaβı ile) verür. Ve dachi tembih itmistürki, bir deha anmazβınlar, her keβ giendi dininde huzur bulup, ieterbize (demis) itajet ve nam, hem harats virmek. Haddizatinde raia dine gyeldikten βonra, ol Saltanete pek biuk zarar olurdi. zira onlarun Pegamberi derki, angsak giaurdan harats alβınlar. Gsümle vilajet halki, Muβurman olup, Padiſſahun gielüri nereden haβil ola biller? nereden kula ülefe verilur?

bir zarar itmez: onungi, çok turli dinlerden meseblerden, hic bir elem, kemlik, bana ve memleketlerime dokunmaz, emma zinnet hem fayda (nice çiçekler rengi, ve güzel rehası ile) verür. Ve dahi tembih itmiştür ki, bir deha anmazsınlar, herkes gendi dininde huzur bulup, yeter bize (demiş) itayet ve nam, hem harac virmek. Haddizatinde raya dine geldikten sonra, ol Saltanete pek bi(y)uk zarar olurdi. zira onlarun Pegamberi der ki, ancak ga(v)urdan harac alsınlar. Cümle vilayet halki, Musurman olup, Padişşahun gelüri nereden hasil ola biller? nereden kula ülefe verilur?

(s. 162'de Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 163)

Hepiβinden ejdür olki Oβmanli, din hizmetini ingsitmez.

Hepisinden eydür ol ki Osmanli, din hizmetini incitmez.

(s. 164)

Cſok defa Muſurman, Rum, ja Ermeni karüle evlenür, lakin gyendi avretlerini, dinindem cſikarmaja kadir degildur; Ongsilai kari, gyendi Hriſtian dininde kalir, anlarun kliβelezinde, ibadet kılar: nehaiet, eger erkek evlat dogururβe βünnet olur: kiz iβe, anaβi dininde kalir.

Çok defa Musurman, Rum, ya Ermeni karüle evlenür, lakin gendi avretlerini, dinindem çikarmaya kadir degildur; Oncila(y)i kari, gendi Hristi(y)an dininde kalir, anlarun k(i)liselerinde, ibadet kılar: nehayet, eger erkek evlat dogururse sünnet olur: kiz ise, anasi dininde kalir.

Leg. Imdi, nedür βebebi, ki, Sultan Achmet zemaninda, Frantza Jeſuit dedekleri Papaβlari hapβ idüp: ve biuk, derin csüküre atup, üldürmek iβtediler?

İmdi, nedür sebebi, ki, Sultan Ahmet zemaninda, Frantza Jesuit (Cizvit) dedekleri Papaslari haps idüp: ve bi(y)uk, derin çüküre atup, üldürmek istediler?

(s. 165)

Int. Ol din itsün olmamiſtur, lakin bazi kiſiler Sultana dediler ki, Jeſuitalar Krallarun doβti degildür, ve dedillerki, anlar jeni meβeb baglaiup, halka krallar kaldirmaga ügrediürler.

Ol din icün olmamiştur, lakin bazi kişiler Sultana dediler ki, Jesuitalar (Cizvit) Krallarun dosti degildür, ve dediller ki, anlar yeni meseb baglayup, halka krallar kaldirmaga ügredürler.

Leg. Uldirdilermi anlari?

Uldirdiler mi anları?

Int. Jok Sultanum, zira iftira idi, nigse derler; lakin Frantza Elcſiβi Baro Sanſeus, Boſstangsi baſia varup, dort bin alton ikrar ejlemuſtür, regsa idüp ki anlari belaβ itβenler,

Yok Sultanum, zira iftira idi, nice derler; lakin Frantza Elçisi Baro Sanşeuş, Bostanci baş(ı)ya varup, dort bin alton ikrar eylemüştür, reca idüp ki anları belas icenler,

(s. 166)

βücsli olmadiklerini, ve anlarun hallerini bean idüp, dort bin alton verdikten, βonra, csükürlerden cſikardilar, ve bazi kiſilerün naβibetiile zemana ujup, Galatadan Frantzaia gytmeje, emni eman üzre teβtir, (igsazet) aldilar.

süçli olmadiklerini, ve anlarun hallerini be(y)an idüp, dort bin alton verdikten, sonra, çukurlerden çikardilar, ve bazi kişilerün nasibeti ile zemana uyup, Galatadan Frantzaya gitmeye, emni eman üzre testir, (icazet) aldılar.

Leg. Bir deha βoal ideim; cſunki giendi dinigse, her kiſie Tangria ibadet itmek kaillardür, nedur aβliki βimdiki

Bir deha soal ideim; çunki gendi dinice, her kişi(y)e Tangri(y)a ibadet itmek kaillardür, nedur asliki simdiki

(s. 167)

Vezirün babaβi Mehemed Köprüli, Rum Patriarchaβini, Stambolda bitpazar ortaβinda, aβakodurmis; ve Franciſcan keſislerün, Galatada janmis kliβeβini, ve tekelerini jeniden japtirmaga igsazet vermedi?

Vezirün babası Mehemed Köprüli, Rum Patr(i)yarhasini, Stambolda bit pazar ortasinda, asakodurmiş; ve Frankişkan keşislerün, Galatada yanmis k(i)lisesini, ve te(k)kelerini yeniden yaptırmaga icazet vermedi?

Int. Ol zeman dediler ki, iſſaret olunmis Parthenius Rum Partiarchaβi, Venediklerle bir olup, ve mektüpler degiſüp, Turklerün Stambolda olan derja βefer tedariklerini, onlara

Ol zeman dediler ki, işşaret olunmiş Parthenius Rum Patr(i)yarhasi, Venediklerle bir olup, ve mektüpler degişüp, Türklerün Stambolda olan derya sefer tedariklerini, onlara

(s. 168)

ilam iderdi. Keſislerün kliſei ve tekei japtirmaga, nicsün kail olmadi, bana malum degildür: belki Türk dachi, Rim biuk papazindan, ve anlarun tevabilerinden bujle ſejler ügrenmeje basladi; ia hod bir biuk gair aβli olmak var.

ilam iderdi. Keşislerün k(i)lise(y)i ve tek(k)e(y)i yaptırmaga, niçün kail olmadı, bana malum degildür: belki Türk dahi, Rim bi(y)uk papazından, ve anlarun tevabilerinden buyle şeyler ügrenmeye başladi; yahod bir bi(y)uk ga(y)ir asli olmak var.

Leg. Dejver bana handa olur Agasamoglanlar ve Boβtangsilar, hem cſokmidur onlar?

Deyver bana handa olur Acamoglanlar ve Bostancilar, hem çok midur onlar?

(s. 169)

Int. Jokarda dedümki AgsamOglani ve Boβtangsÿ, ol biuk Szaltanetün bajagi tohumi gibidür: Ol egsilden, benün kiaβimde, cſok jerlerde bunlarun iataklari ol Szaltanette olmak var; hem az değil. Nehaiet cſok kiſilerden βoal idüp, hem gyendim dachi györüp, Edrinede 12000, depsirme ile karisüp, Stambolda 6000 depſirmemis, ſajarlar. Galatada, Funduklida, Ejubte, Kaβim paſada, Scudarda, Gyejvezede, bir kats bin Agsamoglani, ve Boβtangsilar olmak var. Izmitte 700, Bruβada bir kats juz bulunur:

Yokarda dedüm ki AcamOglani ve Bostanci, ol bi(y)uk Saltanetün bayagı tohumı gibidür: Ol ecilden, benün k(i)yasimde, çok yerlerde bunlarun yatakları ol Saltanette olmak var; hem az değil. Nehayet çok kişilerden soal idüp, hem gendim dahi görüp, Edrinede 12000, depsirme ile karişüp, Stambolda 6000 depşirmemis, şayarlar. Galatada, Funduklıda, Eyubte, Kasim paşada, (Ü)skudarda, Geyvezede, bir kaç bin Acamoglani, ve Bostancilar olmak var. Izmitte 700, Brusada bir kac yuz bulunur:

(s. 170)

Stambolda dahi Hunkiarun βarajinda, ve βair bakcſelerde, bir kacs iuz boβtangsilar vardur.

Stambolda dahi Hunkarun sarayında, ve sair bakçelerde, bir kaç yuz bostancilar vardur.

Leg. Kimdür bukadar gsan üzerinde bas? Boβtangsi Paſſa, ol györür bunlara her ne lazum iβe, gyone gion zanahatlarde, okumak ve jazmak ügretirür, kabahet iderlerβe hakindan gyelür; andan oturi Hunkiar tain etmiſtur ona ki, derja kenarlelinde gsümle

Kimdür bu kadar can üzerinde baş? Bostanci Paşşa, ol görür bunlara her ne lazum ise, göne gön zanahatlarde, okumak ve yazmak ügretirür, kabahet iderlerse hakindan gelür; andan oturi Hunkar ta(y)in etmiştur ona ki, derya kenarle(r)inde cümle

(s. 171)

βuda, kaktikleri direklerden, birer grostan ekβik, ia hod ziade alβin. Symdiedek boβtan, gsilardan ziadeβile cſok βüjleſtuk, Jenicſerleri györelüm.

suda, kaktikleri direklerden, birer groştan eksik, yahod zi(y)ade alsin. Şimdi(y)e dek bostancilardan zi(y)adesile çok süyleştuk, Yeniçerleri görelüm.

(s. 172, 173'de Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 174)

Leg. Jenitserler berabermidür ülefede, ve gair mertebede, ia hod bir birinden farki var? hem nedür ol fark?

Yenicerler beraber midür ülefede, ve ga(y)ir mertebede, yahod bir birinden farki var? hem nedür ol fark?

Int. Bazi canonlerine giöre beraberdur. Zira Jenicſer Agadan gairi, kimβe anlarun hakindan gyelmez: Eger

Bazi kanonlerine göre beraberdur. Zira Yeniçer Agadan gayri, kimse anlarun hakindan gelmez: Eger

(s. 175)

haſile beraber sücs, kabahet, iderβe dahi, uzak memleketlerde, anlari üdürmeie, kadirlar degillerdür: lakin, her jerden büzbütün Szaltanette bujle is düſerβe Sztambolda olan biuk Jenicſer Agaſina evvel ilam itme gyerektür, ol üldürmege kail olurβe, kabahet ettikleri jerde Olan Jenicſer Agaſina mektup jazar, ia hod kucſuk Cſauzii irβal ider, ve muradini bildürür: nehaiet ülefelerine, ve mertebelerine giöre biuk farki vardur.

haşile beraber süç, kabahet, iderse dahi, uzak memleketlerde, anlari üdürmeye, kadirlar degillerdür: lakin, her yerden büzbütün Saltanette buyle is düşerse Sztambolda olan bi(y)uk Yeniçer Agasina evvel ilam itme gerektür, ol üldürmege kail olurse, kabahet ettikleri yerde Olan Yeniçer Agasina mektup yazar, ya hod kuçuk Ça(v)uzii irsal ider, ve muradini bildürür: nehayet ülefelerine, ve mertebelerine giöre bi(y)uk farki vardur.

(s. 176)

Bil imdi ki Jenicſerlerun kimi βade Jenicſerdur, kimi kapigsi, kimi Mumgsi, kimi Gſebegsi, kimi Topcſi, bazıβi, Oturak, baziβi korugsi, baziβi Kucſuk Cſauz, baziβi Jenicſer kiatibi, baziβi Szerdar, baziβi Odabaſi, baziβi Cſorbagsi, baziβi Kihaia begh, baziβi Szeman Baſi, ve Jenicſer Aga.

Bil imdi ki Yeniçerlerun kimi sade Yeniçerdur, kimi kapici, kimi Mumci, kimi Cebeci, kimi Topçi, bazısi, Oturak, bazisi koruci, bazisi Kuçuk Ça(v)uz, bazisi Yeniçer katibi, bazisi Serdar, bazisi Odabaşi, bazisi Çorbaci, bazisi Kihaya beg, bazisi Seman Başi, ve Yeniçer

Aga.

(s. 177 ve 195 arasında yukarıda bahsi geçen askerî sınıflar hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 196)

Legat. Jeter Jenicslerden ,βüjleſtigümüz digneje digneje bizar oldum: alelhuβuβ ki iſïdürim bu tajfa bas kaldirüp, gyendi Agaβini, Vezir Azemi, ve Hünkiari dachi, kaldirir, ve gyah gyah üldürür. Keske bu zaptβiz tajfa gair vilajette bujle feβata mubaſïret etmis olaidi, ol βabat jaramaz kaβtlerini tepβ idup, Hriſtian krallar, ehli feβat olduklarinun hakindan giele billerdiler: ſungsilai kul (nigse meshur Iβkender Severo, ibni Mammea, Rim Padiſſahi eβki zemanda etmis idi) birden kovmak bin kerre iegdur, netekin gegse gyündüz bukadar korku, ve fehm altinda olmak: oldem naβihet ibret βairlara etmek gyerektür.

Yeter Yeniç(er)lerden ,süyleştigümüz digneye digneye bizar oldum: alelhusus ki işidürim bu tayfa baş kaldirüp, gendi Agasini, Vezir Azemi, ve Hünkari dahi, kaldirir, ve gah gah üldürür. Keske bu zaptsiz tayfa ga(y)ir vilayette buyle fesata mubaşiret etmis ola idi, ol sabat yaramaz kastlerini teps idup, Hristi(y)an krallar, ehli fesat olduklarinun hakindan gele billerdiler: şuncila(y)i kul (nice meşhur İskender Severo, ibni Mammea, Rim Padişşahi eski zemanda etmiş idi) birden kovmak bin kerre yegdur, netekin gece gündüz bu kadar korku, ve fehm altinda olmak: ol dem nasihet ibret sairlara etmek gerektür.

(s. 197)

Int. Ol Iβkender Padiſſah ne islemis? tevarikte ne jazarlar? dejver bana.

Ol İskender Padişşah ne işlemiş? tevarikte ne yazarlar? deyver bana.

(s. 198)

Leg. Derlerki Parthos βeferinden dönüp Kutahiada iſïtmistür ki, Daphnede kul hamam gyirüp gyendini jajkaiup, nefβine uiardi, ol βebebten hepiβini, hapβ ittürüp balagmaja bujurmis iken, ol bölük nereden bunlar imis kalabaluka ve cſagirmaja basladi. Mumaileh Severo, halk ve aβker araβinde demis anlara ki Rimlerin eβki zaptini kaldirmak iβtemem; bujle βözler βizi beβlejen Padiſſaha βöjlemenüz: düsmene βüjlenüz: eger ebſem olmazβiniz, bu demde hepinüzi kovarum. Lakin dignemeüp jaraklar göβtörmeje basladilar. Ol vakte Padiſſah demiski Jarakünüz ve elinüzi düſmen üzerine kaldirmak gyerekβiniz. demirünüzden ve kilicſïnüzden hits pervam (korkum) ioktur. Zira benüm ülümümden oturi, βizden benüm kullarim labut intikam alurlar. Kacſïnüz Iβkender o günden, iüzinden, huzurinden; tez bragünüz jaraklari

Derlerki Parthos seferinden dönüp Kutahyada işitmistür ki, Daphnede kul hamam girüp gendini yaykayup, nefsine uyardi, ol sebebten hepisini, haps ittürüp balagmaya buyurmiş iken, ol bölük nereden bunlar imiş kalabaluka ve çagirmaya basladi. Mumaileh Severo, halk ve asker arasinde demiş anlara ki Rimlerin eski zaptini kaldirmak istemem; buyle sözler sizi besleyen Padişşaha söylemenüz: düşmene süylenüz: eger ebsem olmazsiniz, bu demde hepinüzi kovarum. Lakin dignemeüp yaraklar göstörmeye başladilar. Ol vakte Padişşah demiş ki Yarakünüz ve elinüzi düşmen üzerine kaldirmak gereksiniz. demirünüzden ve kiliçinüzden hic pervam (korkum) yoktur. Zira benüm ülümümden oturi, sizden benüm kullarim labut intikam alurlar. Kaçinüz İskender o günden, yüzinden, huzurinden; tez b(i)ragünüz yaraklari

(s. 199)

hajkirüp, anlar dahi iſidüp ve biuk korkuia düsüp iaraklari braktilar; ve aβkere korkularindan dönmejüp, doβtlarun, ve konukcſilerün evlerine gyrdiler. Fimabade[326], gercſi otuz giünden βonra ol mazul olan bölükün βücſini bagislaiup jine eβki jerine gyütürmis idi, lakin βerdarlarun, ve bölük baſilarun bojni vurmiſtür.

haykirüp, anlar dahi işidüp ve bi(y)uk korkuya düşüp yaraklari b(i)raktilar; ve askere korkularindan dönmeyüp, dostlarun, ve konukçilerün evlerine girdiler. Fimabade, gerçi otuz günden sonra ol mazul olan bölükün süçini bagişlayup yine eski yerine gütürmiş idi, lakin serdarlarun, ve bölük başilarun boyni vurmiştür.

(s. 200)

Int. Ej derβen Elcſibegh, hem bujle gyerek; nehaiet her zeman kulun sücſi ioktur: bazi zeman bir alaj namert

Ey(i) dersin Elçibeg, hem buyle gerek; nehayet her zeman kulun süçi yoktur: bazi zeman bir alay namert

(s. 201)

Vuzera, Tefterdarlar, hem Jenicſer Aga, haβizligün derjaβina dalmis iken, zeman ile ülefe jetſirmezler, ve hacſan ki bütün joldasligün adi ile, ülefe βajmalarina zeman gieldigini anarlar, bir alaj fena gsevab verürler, ve belli baslarinün üldürmeβine kast idüp, Hunkiara iftira ederler ki, kul hain oldi, bir kacs belli baslari verittirmek nijet idüp kulun dachi jüregi agsiz kalür, hem bujle namert kiſilerün ajak tozi olmak iβtermezler.

Vuzera, Tefterdarlar, hem Yeniçer Aga, hasizligün deryasina dalmiş iken, zeman ile ülefe

[326] Sözcük fimabade şeklinde yazılmış olup harf çevrimi aynı şekildedir. “Fimabad فيمابعدْ Bundan sonra, bundan böyle (Kamus -ı Osmani, s. 200)” anlamına gelir.

yetşirmezler, ve haçan ki bütün yoldaşligün adi ile, ülefe saymalarina zeman geldigini anarlar, bir alay fena cevab verürler, ve belli başlarinün üldürmesine kast idüp, Hunkara iftira ederler ki, kul hain oldi, bir kaç belli başlari verittirmek niyet idüp kulun dahi yüregi aciz kalür, hem buyle namert kişilerün ayak tozi olmak istermezler.

(s. 202)

Leg. Anlar biller ne isler, ne ilakam var bujle ſejlerde? mutaββarif βüjle, varmi deha manβup, nerede bu jenicſer tajfaβi ilaka eder?

Anlar biller ne işler, ne ilakam var buyle şeylerde? mutassarif süyle, var mi deha mansup, nerede bu yeniçer tayfasi ilaka eder?

Interp. Vardur deha, Segan baſi, Zagargsi baſi, Szolakbaſi, Szubaſi, Haβaβ baſi Naip, Murtaβip Aga.

Vardur deha, Segan başi, Zagarci başi, Solakbaşi, Subaşi, Hasas başi Naip, Murtasip Aga.

(s. 203 ve 208 arasında yukarıda bahsi geçen askerî sınıflar hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 209)

Ja rebbil alemün ne cſok iſe kariſirmis bu Jenitſer tajfaβi! eger bir kimβe bilmek nijet ederβe, gyerekturki bir biuk kitab iaptirβen, ve bunlarun hallerini temelden jazdirüp bir kacs giün, bir kacs kerre okuβun. Zira bu denglü ſeje cſok zeman dachi lazum. Nehaiet symdi, Naibün, Murtaβip Aganun, hem Nazirün hizmetlerini bilder, bean ejle: Benum Sultanum. Naibün hem Murtaβip Aganun bas hizmeti budur: Ol Padiſſah,

Ya rebbil alemün ne çok işe karişirmis bu Yeniçer tayfasi! eger bir kimse bilmek niyet ederse, gerektur ki bir bi(y)uk kitab yaptirsen, ve bunlarun hallerini temelden yazdirüp bir kaç gün, bir kaç kerre okusun. Zira bu deŋlü şeye çok zeman dahi lazum. Nehayet şimdi, Naibün, Murtasip Aganun, hem Nazirün hizmetlerini bildir, be(y)an eyle: Benum Sultanum. Naibün hem Murtasip Aganun baş hizmeti budur: Ol Padişşah,

(s. 210)

Ve Vezir Azem emriile gsümle jegſek kiβmie, bogdaia, una, etmege, ete. baluka, zejtin iaga, βaiaga, bala, turli turli mejvelere, Kaun, karpuza, taze üzüme, toroncſa, nara, taze ingsire, elma ve armutlere etc. paha bicſer; tamam okalar verür; ia βmarlar ki kulanβenlar. Her hafta, bir iki kerre, elli altmis Jenicſerle, taman oka ele alup, hem teraze ve degeneg hazir olup cſarſi pazarlari dolaſiur: eger bir kimβei bulurβe ki fena et; bir hoſce piſmemis etmek, ia gair ſej gyendi, bicstigi pahadan ziade, ia hod ekβik okaile βatarβe, cſarſida

βokak ortaβinda, bir kacs juz degenek cſaldirür ona; ve akcſe ile gsereme dahi cſeker, hits bakmajup Muβurmanmidur ja hod giaurdur. Bade, iki ücs defa bujle ettikten βonra, eger inat idüp emir tutmaββe, tacta kulaja vururlar, hem ſeher βokaklerinde gsellat elile dolaſtirüp, ſeherden düge düge diſſari ederler:

Ve Vezir Azem emri ile cümle yecek kismi(n)e, bogdaya, una, etmege, ete. baluka, zeytin yaga, sa yaga(tereyağı - butyro Latincede), bala, turli turli meyvelere, Ka(v)un, karpuza, taze üzüme, toronça, nara, taze incire, elma ve armutlere etc. paha biçer; tamam okalar verür; ya (ı)smarlar ki kulansınlar. Her hafta, bir iki kerre, elli altmiş Yeniçerle, taman oka ele alup, hem teraze ve degeneg hazir olup çarşi pazarlari dolaşır: eger bir kimse(y)i bulurse ki fena et; bir hoşce pişmemis etmek, ya ga(y)ir şey gendi, biçtigi pahadan z(i)yade, yahod eksik oka ile satarse, çarşida sokak ortasinda, bir kaç yuz degenek çaldirür ona; ve akçe ile cereme dahi çeker, hic bakmayup Musurman midur yahod ga(v)urdur. Bade, iki üç defa buyle ettikten sonra, eger inat idüp emir tutmasse, tacka kulaya vururlar, hem şeher sokaklerinde cellat elile dolaştirüp, şeherden düge düge dişşari ederler:

(s. 211)

hem βokaklarda gyah gyah durup, bukadar bin halk araβinda cſagirtirirlar ki: eger bir kimβe, Padiſſah, Vezir Azemün emrine muhalifet ederβe, ve bir ſej ola gyelmis ve bicſtikleri bahadan ziade βatarβe, ia hod ianglis, ekβik oka kulanirβe, hali bujle olur.

hem sokaklarda gah gah durup, bu kadar bin halk arasinda çagirtirirlar ki: eger bir kimse, Padişşah, Vezir Azemün emrine muhalifet ederse, ve bir şey ola gelmiş ve biçtikleri bahadan z(i)yade satarse, yahod yaŋliş, eksik oka kulanirse, hali buyle olur.

(s. 212 ve 214 arasında yukarıda bahsi geçen kavramlar hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 215)

Leg. Vallahi billahi, Tergseman Aga, eger βen bukadar is györmis, akil βahibi, ialani ikrah eden ve hakiket βever bir adam olmamis olaidün, anticſerdün (iemin iderdüm) ki, bu milletün zaptindan ve hakiket kulandiklarindan βujleſtigünüz, hep ialandur, ve anlarun tarafini tutarβen. Imdi Alla βaklaβen ki βizden bujle fikrim ola; βen benüm βirdasum βen, benum gsanüm, benüm karindasum (kardasum) ve oglum gibi, ol egsilden, bir βire mutalik ſej βenden βoval iderum: Cſunki bu millette ſolkadar hakiket bulunur, agsaba daha ej degilmidür Hriſtian

Vallahi billahi, Terceman Aga, eger sen bu kadar iş görmis, akil sahibi, yalani ikrah

eden ve hakiket sever bir adam olmamiş ola idün, ant içerdün (yemin iderdüm) ki, bu milletün zaptindan ve hakiket kulandiklarindan suyleştigünüz, hep yalandur, ve anlarun tarafini tutarsın. İmdi Alla(h) saklasın ki sizden buyle fikrim ola; sen benüm sirdaşum sen, benum canüm, benüm karindaşum (kardaşum) ve oglum gibi, ol ecilden, bir sire mutalik şey senden soval iderum: Çunki bu millette şol kadar hakiket bulunur, acaba daha ey(i) degil midür Hristi(y)an

(s. 216)

hakimlere, karſi koiagsak kudretleri olmajup alelhuβuβ konſilikta olanlara, Oβmanliile bir ejgse kavi doβtluk ve ahd (düſmen gyelmezden evvel) baglamak, netekim vilajetlerini, gsümle, mallerini, ve her ne βevgili ſejleri var, birden kaib itmek? Györürβen ki Iββa taifaβi, bir birini βevmejüp, bir alaj konſinun kuma kariſmis topagra talap idüp, ve dinu meβeb gaugaβina düsüp bir birinün gyozlerini evvel baſindan cſıkarirdi, neketim lazum gyeldi zeman imdatinda bulunurdi: adile Hriſtianlar, amelile duſmenlerdür. Sejtan bir birini ingſitmez; kurt kurtini jemez: inβan inβani berbat eder! topragini, ve gsamimini merhimet, ve Tangri bujurdugi mahabetten beri olup, kabz itme nijet ider. Vaj bir birile cſekiſen halka, zira anlar mamur olmaz! Hriſtian halki bir birile cſekisür, andan oturi bozulmaingse olmaz.

hakimlere, karşi koyacak kudretleri olmayup alelhusus konşilikta olanlara, Osmanli ile bir eyce kavi dostluk ve ahd (düşmen gelmezden evvel) baglamak, netekim vilayetlerini, cümle, mallerini, ve her ne sevgili şeyleri var, birden kaib itmek? Görürsen ki İssa tayfasi, bir birini sevmeyüp, bir alay konşinun kuma karişmiş topagra talap idüp, ve dinu meseb gavgasina düşüp bir birinün gozlerini evvel başindan çıkarirdi, netekim lazum geldi zeman imdatinda bulunurdi: adile Hristi(y)anlar, amelile duşmenlerdür. Şeytan bir birini incitmez; kurt kurtini yemez: insan insani berbat eder! topragini, ve camimini merhimet, ve Tangri buyurdugi mahabetten beri olup, kabz itme niyet ider. Vay bir birile çekişen halka, zira anlar mamur olmaz! Hristi(y)an halki bir birile çekişür, andan oturi bozulma(y)ince olmaz.

(s. 217 ve 218 arasında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 219)

Int. Ne dejeim Sultanum, iβterβen inan, iβterβen inanma, gyendi iradetinüzdedür, emma ben Allah haki itſün olβunki ialan βüjleme: Muβurmanda cſok ejlik vardur, kemlik dachi cſoktur. Alis veris (tigsaret) itsün bu tajfaile (nigse Inglis, flemeng, Frantza) ia hod düſmenlik üzerimuzde Konſilar olup etmezβinler, ve bize tabi olan vilajetlere, hem onun

halki zararine cſalismazβinlar, (nigse Nemtze Padiſſahi eder) dotβtluk baglamak kem degil. Lakin oduncs imdat itsün, din kardaslar uzerine, anlarle ahd itmek, bilmen ne ſekil ola biller: dunyavi, hem ruhani kitablari, hem okumis adamlari, bu huβuβten oturi dignejelüm. Evvelden beri, bunlarün doβtane imdadi, Chriſtianlara cſokluk faida itmedi. Benüm paimdan, Hriſtian vilajetlerinde dilengsilik etmek bana

Ne deye(y)im Sultanum, istersen inan, istersen inanma, gendi iradetinüzdedür, emma ben Allah haki icün olsun ki yalan süyleme(m): Musurmanda çok eylik vardur, kemlik dahi çoktur. Aliş veris (ticaret) icün bu tayfa ile (nice İnglis, flemeng, Frantza) yahod düşmenlik üzerimuzde Konşilar olup etmezsinler, ve bize tabi olan vilayetlere, hem onun halki zararine çalismazsinlar, (nice Nemtze Padişşahi eder) dostluk baglamak kem degil. Lakin odunç imdat icün, din kardaslar uzerine, anlarle ahd itmek, bilmen ne şekil ola biller: dunyavi, hem ruhani kitablari, hem okumiş adamlari, bu hususten oturi digneyelüm. Evvelden beri, bunlarün dostane imdadi, Hristi(y)anlara çokluk fayda itmedi. Benüm pa(y)imdan, Hristi(y)an vilayetlerinde dilencilik etmek bana

(s. 220)

ieg gyoronür, netekim anlarun hükümeti altinda, biuk izzette, ve sohrette βefa βürmek: anlarun tuz etmeki, ne ſekildur cſoktan billerüm.

yeg goronür, netekim anlarun hükümeti altinda, bi(y)uk izzette, ve şohrette sefa sürmek: anlarun tuz etmeki, ne şekildur çoktan billerüm.

(s. 221)

Leg. Imdi nedür βebebi ki, Joan Palæologo, Rum Padiſſahi, gyendi din kardaslari üzerine, biringsi Sultan Amuratile; ve biringsi Franciſcos Frantza krali, beſingsi Carolos, Rim Padiſſahi üzerine kilits kaldirüp, sultan Süleimanile bujle ahd ejlemis idi ki, bir birinün imdatlerinde, her furβette, karada ve deriade, gsümle aduleri üzerine buluβunlar. Anlar Hriſtian

İmdi nedür sebebi ki, Yoan Palæologo, Rum Padişşahi, gendi din kardaşlari üzerine, birinci Sultan Amurat ile; ve birinci Frankiskos Frantza krali, beşinci Carolos, Rim Padişşahi üzerine kilic kaldirüp, sultan Süleymanile buyle ahd eylemis idi ki, bir birinün imdatlerinde, her fursette, karada ve deryade, cümle aduleri üzerine bulusunlar. Anlar Hristi(y)an

(s. 222)

Padiſſah degilmi idi? Her kim benüm uzerime, bila βebeb el kaldirüp kilicſe iapiſurβe, ol benum kardaſum değil, düſmenümdür. Deha ej degilmidür ki, ben oni tepeleim her ne

jolda billerβem, netekim, ol benden galip gyelup, beni ve vilajetümi, hem nem var berbat ide? Gyendim gyendimi ona kurban vermis olurum, eger her zanahatle, her handa bulurſem, imdat aramazβem.

Padişşah degilmi idi? Her kim benüm uzerime, bila sebeb el kaldirüp kiliçe yapişurse, ol benum kardaşum değil, düşmenümdür. Deha ey(i) degil midür ki, ben oni tepele(y)im her ne yolda billersem, netekim, ol benden galip gelup, beni ve vilayetümi, hem nem var berbat ide? Gendim gendimi ona kurban vermiş olurum, eger her zanahatle, her handa bulursem, imdat aramazsem.

(s. 223)

Int. Inkiar olunmaz bu βoval pek müskildür, gsevab virmek dachi, is cſetin olup, kolaj değil. Lakin, ne faida etmis Palæologoia Amuratun doβtlugi? Gercſektür ki βureta doβt idi, ve düſmenleri üzerine Palæologoia βahi imdat ederdi, emma gyendi ejliki itsün. Zira Rum Hakimlerini bozup, ia hod aradan kaldirup ve Rumelinün giüzelligine,

İnkar olunmaz bu soval pek müşkildür, cevab virmek dahi, iş çetin olup, kolay değil. Lakin, ne fayda etmiş Palæologoya Amuratun dostlugi? Gerçektür ki sureta dost idi, ve düşmenleri üzerine Palæologoya sahi imdat ederdi, emma gendi eyliki icün. Zira Rum Hakimlerini bozup, yahod aradan kaldirup ve Rumelinün güzelligine,

(s. 224)

βefaβine aſik olup, oni kabz itmege fikir etti, ve ol furβetile iol ona acſildi ki, altmis bin ügürtlenmis aβkerile Anadoldan Rumelie gecsüp, evvel Philippo ſeherini, Galibolÿ, ve andan βonra Edrinei kabs ide. Szirb ve Bulgar Iβtan Hakimlerinden dachi galib gyelüp, en βonra Palæologoia, angsak Padiſſaligün namini alikodi. Bilerβen Oβmanlinün eβki, emma gercſek zarbumeβeli, Ol elè dut depſirmez: her handa imdat iderβe, gyendi faideβini araür. Franciſcos Kral iβe, nigse tevarikte derler, piſman olup, egseline iakin demiski: Hatun harab oldi, zira Tangrinün, ve Hriſtianlarun bas düſmeni ile ioldasliga gyirdüm. Andan oturi derlerki Valeſiolerün βilβeliβe dükendi. Tevratta dachi, ona vaj demis Tangri, her kim dinβize imdat verür, ve Allahi βevmejenile doβtluk bağlar &c.

sefasine aşik olup, oni kabz itmege fikir etti, ve ol furset ile yol ona açildi ki, altmiş bin ügürtlenmis asker ile Anadoldan Rumeli(y)e geçüp, evvel Filippo şeherini, Galiboli, ve andan sonra Edrine(y)i kabs ide. Sirb ve Bulgar İstan Hakimlerinden dahi galib gelüp, en sonra Palæologoya, ancak Padişşaligün namini alikodi. Bilersen Osmanlinün eski, emma gerçek zarbumeseli, Ol eli dut depşirmez: her handa imdat iderse, gendi faydesini ara(y)ür. Frankiskos Kral ise, nice tevarikte derler, pişman olup, eceline yakin demiş ki:

Hatun harab oldi, zira Tangrinün, ve Hristi(y)anlarun baş düşmeni ile yoldaşliga girdüm. Andan oturi derler ki Valeşiolerün silselise dükendi. Tevratta dahi, ona vay demiş Tangri, her kim dinsize imdat verür, ve Allahi sevmeyen ile dostluk bağlar &c.

(s. 225'te Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 226)

Leg. Cſunki bu is gutſile dolidur, okumislara βalarum; bana, Nazirün hizmetini ve her bir Jenicſerun Odaβnda kacs turli manβub, ve hizmet var, bean ejle.

Çunki bu is guc ile dolidur, okumişlara salarum; bana, Nazirün hizmetini ve her bir Yeniçerun Odasnda kaç turli mansub, ve hizmet var, be(y)an eyle.

(s. 227)

Int. Nazirün bas hizmeti budurki, Padiſſahun βarainda, ve buzbutün ſeherde, hem diſſarda βu iollarini, ve cſeſmelerini güzetβen, eger bir ierde βakatlik olurβe, ona tain olunmis uβtazlarile japtirβin, Seherün βokaklarini temis tutturβin &c.

Her bir odada, bujle manβublar vardur 1. Odabaſi, 2. vekilhargs, 3. Bajraktar, 4. Ascſi, 5. Karakullukcſi, 6. Szaka.

Nazirün baş hizmeti budur ki, Padişşahun sara(y)inda, ve buzbutün şeherde, hem dişşarda su yollarini, ve çeşmelerini güzecen, eger bir yerde sakatlik olurse, ona ta(y)in olunmiş ustazlar ile yaptirsin, Şeherün sokaklarini temis tuttursin &c.

Her bir odada, buyle mansublar vardur 1. Odabaşi, 2. vekilharc, 3. Bayraktar, 4. Aşçi, 5. Karakullukçi, 6. Saka.

(s. 228 ve 231 arasında yukarıda bahsi geçen görevliler hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 232)

Leg. Handa idün Tergseman ſymdiedek, bilmezmiβen ki maβlahat cſoktur deha? Jenicſerlerden vafir süjleſtük,

Handa idün Terceman şimdi(y)e dek, bilmez misen ki maslahat çoktur deha? Yeniçerlerden vafir süyleştük,

(s. 233)

bu vilaietten cſikmazdan evvel, nicſe ſejler deha bilmek lazum gielür. Zira vatamüze ve effendilerimüze dönerβek, bizden bu, milletün ehvalini pek βorβalar, gyerek: ol vakte nekadar aip olur bilmemek: bir alaj ialan büjeββek biuk giunaktur, ve Effendimüze, hem vilaiete zarardür. Evvelden beri bir tegribeβiz kiſiler bujle ialan ſejlerle Krallarün βaraini, ve bütün alemi doldurdilar.

bu vilayetten çikmazdan evvel, niçe şeyler deha bilmek lazum gelür. Zira vatamüze ve effendilerimüze dönersek, bizden bu, milletün ehvalini pek sorsalar, gerek: ol vakte n ekadar a(y)ip olur bilmemek: bir alay yalan süyessek bi(y)uk giunaktur, ve Effendimüze, hem vilayete zarardür. Evvelden beri bir tegribesiz kişiler buyle yalan şeylerle Krallarün sara(y)ini, ve bütün alemi doldurdilar.

(s. 234)

Elem cſekme (mukaiet olma) Elcſibeg, hem ol fikirleri her tarafa ko, kiaβejleme ki bu vilajetten tez kurtulurβen, iejegsek tuz, etmek, bu ſeherde deha cſoktur. Bizum muradimüze bu Padiſſah bakmaz, iβtedigini isler; bize itaiet, hem intizarda olmak düſer: belki ucs ia dort ajadak bunda eglenβemüz gyerek.

Elem çekme (mukayet olma) Elçibeg, hem ol fikirleri her tarafa ko, k(i)yas eyleme ki bu vilayetten tez kurtulursen, yeyecek tuz, etmek, bu şeherde deha çoktur. Bizum muradimüze bu Padişşah bakmaz, istedigini işler; bize itayet, hem intizarda olmak düşer: belki uç ya dort aya dak bunda eglensemüz gerek.

(s. 235)

Leg. Orai Allah biller, gytmemüz vakti belli degil, lakin isβiz bujle avare durmajalum: Szpahilerün ehvalindan dachi birez vukuf olalum.

Ora(y)i Allah biller, gitmemüz vakti belli degil, lakin issiz buyle avare durmayalum: S(ı)pahilerün ehvalindan dahi birez vukuf olalum.

Int. Gertſi Szpahilardan iokarda βüjlesmis iz bir ez; lakin haterinüz itsün deha süjleſelüm: emma βahi hiβap bunlar nekadar dur, gügsile bulunur, zira baziβi egselile ölür; baziβi βeferde kalir; bazileri lazum gyeldi zeman angsak ülefeile iazilir, βefer teman olup jine dagiderler.

Gerci S(ı)pahilardan yokarda süyleşmişiz birez; lakin haterinüz icün deha süyleşelüm: emma sahi hisap bunlar ne kadardur, güc ile bulunur, zira bazisi ecel ile ölür; bazisi seferde kalir; bazileri lazum geldi zeman ancak ülefe ile yazilir, sefer teman olup yine dagidirler.

(s. 236 ve 237 arasında yukarıda bahsi geçen malî kavramlar hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 238)

Bazi defter üzre Ziametlerün ve Timarlerün halini βira ile bujle bilmis ol. Anadolda iki iuz dokβan jedi ziamet ve iedi bin dortjuz kirk Timar olup, ona györe adet üzre okaldar Zaim ve Timar Spahi olmak gyerek.

Bazi defter üzre Ziametlerün ve Timarlerün halini sira ile buyle bilmiş ol. Anadolda iki yuz doksan yedi ziamet ve yedi bin dortyuz kirk Timar olup, ona göre adet üzre ol kadar Zaim ve Timar S(ı)pahi olmak gerek.

(s. 239 – 245 arasında yukarıda bahsi geçen malî düzen hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 246)

Legatus. Tembellikün fajdaβi ioktur, kefaiet eder Szpahilardan bu denglü bilmek: symden βonra Vezirlerün ehvalini bean ejle; alelhuβuβ Vezir Azemün kimdür ol? ne ſekil dikilür? ve mazul oldugi zeman, ne ſekil mazul olur? nedür onun hizmeti? nedur

Tembellikün faydasi yoktur, kefayet eder S(ı)pahilardan bu deŋlü bilmek: şimden sonra Vezirlerün ehvalini be(y)an eyle; alelhusus Vezir Azemün kimdür ol? ne şekil dikilür? ve mazul oldugi zeman, ne şekil mazul olur? nedür onun hizmeti? nedur

(s. 247)

gyelüri? hem nereden? βonra ol bir kubbe vezirlerden βira ile ſujleſelüm.

gelüri? hem nereden? sonra ol bir kubbe vezirlerden sira ile suyleşelüm.

(s. 248)

Inter. Vezer Azim, gsümle Ali Oβman memleketlerinde Padiſſahun bas vekilidur, ia hod ikingsi Padiſſahdur. Zira hatſan Padiſſah bir kimβei Vezirlik mertebeβine kaldırmak murad iderβe, βülük kiſii csagirtirüp, ona gyendi mühür jüzükini verür, ve der ki: Iſte βeni gsümle memliketlerüm üzerine vekil diktüm, gsümle kudret ümümen elinüze teβlim ettüm, her ne jolile, ve bizüm namumüzle eder kilarβen, makbul gecſer; ümri hejati ve ülümi, memleketlerümüzde kucſuk biuk ve her mertebede olanlarun elinüzde dür: alel huβuβ gselil irzimüzi, ve bu Saltaneti bir hos güzet, gyözün acs, her ne zararli ſej bize, ve memleketlerimüze dokunagſak zanide billerβen, eumeni vakte bize ilam idüp, kadir olduğun kadar, gsümle jaramazligün def olmaβina

Vezer Azim, cümle Ali Osman memleketlerinde Padişşahun baş vekilidur, yahod ikinci Padişşahdur. Zira hacan Padişşah bir kimse(y)i Vezirlik mertebesine kaldırmak murad iderse, sülük kişi(y)i çagirtirüp, ona gendi mühür yüzükini verür, ve der ki: İşte seni cümle memliketlerüm üzerine vekil diktüm, cümle kudret ümümen elinüze teslim ettüm, her ne yol ile, ve bizüm namumüzle eder kilarsen, makbul geçer; ümri heyati ve ülümi, memleketlerümüzde kuçuk bi(y)uk ve her mertebede olanlarun elinüzdedür: alel husus celil irzimüzi, ve bu Saltaneti bir hoş güzet, gözün aç, her ne zararli şey bize, ve memleketlerimüze dokunacak zan(n)idebillersen, evmeni vakte bize ilam idüp, kadir

olduğun kadar, cümle yaramazligün def olmasina

(s. 249)

mukajet ol. Olagſak Vezir iβe, Padiſſah ogünde toprak üptikten βonra, ona deva idüp, muhür kojnina kojup, her ſejde hakiketli, ve dogri olagsagini jeminle ikrar eder. Ve dachi hatſan gyendi iradetinden, ia hod elβözi ile; Padiſſah, Veziri mazul itmek bujururβe, jine cſagirtirüp, verdiği muhuri alür, ve oni gyendi öginden (huzurinden) kovar, ia hod hejati bagislaiup merhimet iderβe, ieniden diktiği Vezir Azeme bujururki, ona bir muvafık manβup, ja hod bir arpalik verβin. Hizmeti Vezir Azemün nedür? ve gyelüri nereden? hem ol bir alti kubbe altinda olan Vezirlerün ehvalindan βora büjleſmeli iz.

mukayet ol. Olacak Vezir ise, Padişşah o günde toprak üptikten sonra, ona deva idüp, muhür koynina koyup, her şeyde hakiketli, ve dogri olacagini yeminle ikrar eder. Ve dahi hacan gendi iradetinden, yahod el sözi ile; Padişşah, Veziri mazul itmek buyururse, yine çagirtirüp, verdiği muhuri alür, ve oni gendi öginden (huzurinden) kovar, yahod heyati bagişlayup merhimet iderse, yeniden diktiği Vezir Azeme buyurur ki, ona bir muvafık mansup, yahod bir arpalik versin. Hizmeti Vezir Azemün nedür? ve gelüri nereden? hem ol bir alti kubbe altinda olan Vezirlerün ehvalindan sora süyleşmeli(y)iz.

(s. 250 – 251 arasında yukarıda bahsi geçen idare makamları hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 252)

Vezir Azemün hizmeti biuk, agir, hem turli turli dur, nehajet mutasβarif bujle bil: Padiſſahun bas vekili olup, onun gsümle memleketlerini, Rumelide, Anadolda ve Magripta, karada, ve derjade güzetmek ve korutmak gierektur; her lazum olan jerlerde, Beglerbegler, Paſſalar, Begler diker, hizmetler üleſtirür, mauβupta olanlara pek tembih eder ki hain olmazβinlar, Padiſſaha, ve onun memleketlerine giüzel hizmet etβinler; her jerde jine iβtediği zeman manβuplar degiſtirüp, ve Paſſalari, Begleri, Stambola cſagirtirüp ia hod üldürtürüp mallerini kabs ider, ve Padiſſaha teβlim ider; jeniler diker &c.

Vezir Azemün hizmeti bi(y)uk, agir, hem turli turlidur, nehayet mutassarif buyle bil: Padişşahun baş vekili olup, onun cümle memleketlerini, Rumelide, Anadolda ve Magripta, karada, ve deryade güzetmek ve korutmak gerektur; her lazum olan yerlerde, Beglerbegler, Paşşalar, Begler diker, hizmetler üleştirür, mansupta olanlara pek tembih eder ki hain olmazsinlar, Padişşaha, ve onun memleketlerine güzel hizmet etsinler; her yerde yine istediği zeman mansuplar degiştirüp, ve Paşşalari, Begleri, Stambola çagirtirüp ya hod üldürtürüp mallerini kabs ider, ve Padişşaha teslim ider; yeniler diker

&c.

(s. 253)

Her hafta, Ve her giün (Cſarſamba ve Gſuma gyüninden mada) alti joldaslariile divanda oturup, ol biuk Szaltanet ehvalindan, ne ſekil onun hududlerini pekiſtirmek bozulmis ia viran olmis βerhat kalelerini mamur itmek, ve lazum olagsak muβteffizan kullarle doldurmak; ſulh konſilarle ne ſekil tutmak; ia hod βefer, bir millet üzerine baslamak, ne ſekil gyerektür, gizli muſavere eder. Her Csarſamba geiüninde Mufti, ve Kazeβkeri, ne ſekil ſeri ſerif iderler, gyendi βarainda digner; onlarun adeti üzre Hriſtianun, ia hod Muβurmanun hakini hak ittirür; bütün memleketlerde olanlarun arzohalerini ialiniz Padiſſaha βunar. Evvel its divan Padiſſahun βarainde dururken, Vezirβiz dachi, herkeβ arzide billerdi: nehajet köprüli Mehemed Pasa, ſymdiki Ahmed köprülının babaβi, fikir idüp ki, bujle olingse her jerden ſikaiet Padiſſah huzurine varup, Veziri βucslarlar, ve

Her hafta, Ve her gün (Çarşamba ve Cuma güninden mada) alti yoldaşlari ile divanda oturup, ol bi(y)uk Saltanet ehvalindan, ne şekil onun hududlerini pekiştirmek bozulmiş ya viran olmiş serhat kalelerini mamur itmek, ve lazum olacak musteffizan kullarle doldurmak; sulh konşilarle ne şekil tutmak; ya hod sefer, bir millet üzerine başlamak, ne şekil gerektür, gizli muşavere eder. Her Çarşamba güninde Mufti, ve Kazeskeri, ne şekil şeri şerif iderler, gendi sara(y)inda digner; onlarun adeti üzre Hristi(y)anun, yahod Musurmanun hakini hak ittirür; bütün memleketlerde olanlarun arzohalerini yaliniz Padişşaha sunar. Evvel ic divan Padişşahun sara(y)inde dururken, Vezirsiz dahi, herkes arz idebillerdi: nehayet köprüli Mehemed Paşa, şimdiki Ahmed köprülının babasi, fikir idüp ki, buyle olince her yerden şikayet Padişşah huzurine varup, Veziri suçlarlar, ve

(s. 254)

derlerki: ſej degıl, tembel, akilβiz, zalumdur &c. kaldirmiſtur, ve mukhem tembih etmiſtürki, Padiſſaha kimβe arzohal vermezβin, zira kucſuk biuk mertebede olβun, labut baβi gider. Badevu jabangsi krallarun, ve Hakimlerim Elcſileri gyelüp Padiſſahile buluſmazdan evvel onlari digner, muradleri nedür vukuf oldiktan βonra, buluſturmak itsün Padiſſaha talchiz eder, anlarun gsümle islerini györür, gyeldikleri, ve gidegsekleri vakte, Hunkiarle buluſturur; gyitmege igsazet alür, ve biendigi gsevab, Padiſſahi adiile, verür: jeniden kazanmis vilajetleri haracsa keβer; ia hod eβki rajanün agir haracsini kaldirür: kabahet ve feβat edenlerün hakindan gyelür; muβtebak olanlari üldürür. Zira Stambolda, Vezirden gairi, kimſi kadir degildür kimβii kat ejlemeje &e. &c. Netigsei kelam herſej onun elinden gecser, ia hod izni ile biter.

derlerki: şey degıl, tembel, akilsiz, zalumdur &c. kaldirmiştur, ve mukhem tembih etmiştür ki, Padişşaha kimse arzohal vermezsin, zira kuçuk bi(y)uk mertebede olsun, labut başi gider. Badehu yabanci krallarun, ve Hakimlerim Elçileri gelüp Padişşah ile buluşmazdan evvel onlari digner, muradleri nedür vukuf oldiktan sonra, buluşturmak icün Padişşaha talçiz eder, anlarun cümle işlerini görür, geldikleri, ve gidecekleri vakte, Hunkarle buluşturur; gitmege icazet alür, ve bi(y)endigi cevab, Padişşahi adi ile, verür: yeniden kazanmşs vilayetleri haraça keser; yahod eski rayanün agir haraçini kaldirür: kabahet ve fesat edenlerün hakindan gelür; mustebak olanlari üldürür. Zira Stambolda, Vezirden gairi, kimsi kadir degildür kimsi(y)i kat eylemeye &e. &c. Netice-i kelam her şey onun elinden geçer, yahod izni ile biter.

(s. 255 – 257 arasında yukarıda bahsi geçen idareciler hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 258)

Vezir Azemün gyelüri csoktur, hem turli turli ierden haβil olur. Padiſſah khazineβinden her βene igirmi keβe verile gyelmistür: Padiſſah gsümle memleketlerinde üleſtirdikleri, manβublardan hiβapa gyelmez akcſe alür. Bir biuk Beglerbegliki, (nigse Szophia, Budin, Bağdat, Halep, Miβir &c.) iuz keβeile, hem ziade gyah gyah βatar; βade Paſalik, kirk elli, Beglik, on, igirmi keβe ile: Lakin Padiβah gyendi bellibasli βaraj kullarina akcseβiz csok Beglerbeglik, Paſſalik, ve Beglik

Vezir Azemün gelüri çoktur, hem turli turli yerden hasil olur. Padişşah hazinesinden her sene igirmi kese verile gelmiştür: Padişşah cümle memleketlerinde üleştirdikleri, mansublardan hisapa gelmez akçe alür. Bir bi(y)uk Beglerbegliki, (nice Sofya, Budin, Bağdat, Halep, Misir &c.) yuz kese ile, hem z(i)yade gah gah satar; sade Paşalik, kirk elli, Beglik, on, igirmi kese ile: Lakin Padişah gendi belli başli saray kullarina akçesiz çok Beglerbeglik, Paşşalik, ve Beglik

(s. 259)

verür. Onun gyelüri deha biuktur. Zira Padiſſahun her harats gyuüzar memleketlerinden, vilajetlerinden, haracs gyeldiği gibi, her βene bir keβim akcse alür, hem nicse peskesler her jerlerden, Muſzurmandan, hem Hriſtiandan. Erdelden, eβki Canon üzre, her jil bin, iki jüz real, hem altı biuk giümis jalduzlamis kada, benüm zemanimda alürdi. Bogdan vilayetinden Moldovadan, her βene on keβe, bir bas βamur kürk, bir kacs donluk csuha, kumas, atlasz. &c. Iflak vilajetinden, jine on keβe akcſe, hem dedigüm gibi pahada olan Szamur kürk, hem nicse ſejler, peskesler verilür; Seherde, vilajetlerde olan

gseremelerden, nekadar mal kazanirβe, kimβe bilmez.

verür. Onun gelüri deha bi(y)uktur. Zira Padişşahun her harac güzar memleketlerinden, vilayetlerinden, haraç geldiği gibi, her sene bir kesim akçe alür, hem niçe peşkeşler her yerlerden, Musurmandan, hem Hristi(y)andan. Erdelden, eski Kanon üzre, her yil bin, iki yüz real, hem altı bi(y)uk gümis yalduzlamis kada, benüm zemanimda alürdi. Bogdan vilayetinden Moldovadan, her sene on kese, bir baş samur kürk, bir kaç donluk çuha, kumaş, atlas. &c. İflak vilayetinden, yine on kese akçe, hem dedigüm gibi pahada olan Samur kürk, hem niçe şeyler, peşkeşler verilür; Şeherde, vilayetlerde olan ceremelerden, ne kadar mal kazanirse, kimse bilmez.

(s. 260 – 265 arasında yukarıda bahsi geçen idareciler hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 266)

Legatus. Biuk vezirden ſymdiedek βüjleſtik; zemandur ki ol bir alti joldas Vezirlerden dachi süjleselüm.

Bi(y)uk vezirden şimdi(y)e dek süyleştik; zemandur ki ol bir alti yoldaş Vezirlerden dahi süyleşelüm.

Int. Ikingsi Vezir kimdur, belli değil; zira eβkilerden ve kabilieti olanlardan, Vezir Azem Stambolda oldugi, egselile üldügi: ia hod mazul oldugi vakte. Kajmekami dikerler. lmdi her kim olurβe kajmekam, ona ikingsi Vezirun jerini verelüm. Ücſingsi Vezir, Jenicſer Agaβidür; Dordingsi Defterdar Paſa;

İkinci Vezir kimdur, belli değil; zira eskilerden ve kabili(y)eti olanlardan, Vezir Azem Stambolda oldugi, ecel ile üldügi: yahod mazul oldugi vakte. Kaymekami dikerler. İmdi her kim olurse kaymekam, ona ikinci Vezirun yerini verelüm. Üçinci Vezir, Yeniçer Agasidür; Dordinci Defterdar Paşa;

(s. 267)

Beſingsi Nisangsi Paſa; Altingſi kapidan Paſa, Jedingsi Vezirün, varmi baska bir hizmeti bana malum degil: jeter ki Padiſſah memleketlerinün ol dachi bir βir Vezeridür. Bu alti Vezirlerün dachi hizmetleri nedur bule bilin.

Beşinci Nisanci Paşa; Altinci kapidan Paşa, Yedinci Vezirün, var mi başka bir hizmeti bana malum degil: yeter ki Padişşah memleketlerinün ol dahi bir sir Vezeridür. Bu alti Vezirlerün dahi hizmetleri nedur bule bilin.

(s. 268 – 280 arasında yukarıda bahsi geçen idarecilerin yetkileri ve özellikleri hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 281)

Int. Biuk firaβet βahibi (Akilli) imis ol Köprüli, ve nicse vilajetlerle Oβmanli memleketlerini buitmistür bellidür: Varad, Jenö, Karanſebes, Lugas, Papmezo, Szent Job &c. kalaleri aldi; Tatar Chani Mehemed Kiraii, Bogdan, ve Iflak Beglerini, Gykai ve Mihna Radulyi, hem Kadir Sziliβtre Pasaβini, Erdele βalup, iakti, jikti; nicse bin gsanlar iaβirlika βürdi; aβalette olan Hakimi kovdi, ieniler dikti, haracsa keβti. Erdel vilajeti, giüzel anilmis ikingsi Rakoci Giörgy zemanadak, haracs gyuzar degilimis ve onun verdikleri ſejler ruznameje angſak peskes namile iazilirdi, ve Sultan Suliman ile bagladikleri canon üzre, herβene on bin alton aβitanei βeadete göndörmek, bir giüzvi peskeslerle lazum olurdi: gsümle Erdel Hakimleri ol kadar verdiler. Lakin Stefanos Bathori, on bes bin alton verürdi, ol βebebten ki, Lehte, Hunkiarun izni ile kral olup, Erdeli dachi gyendi kardaſi Chriſtoforos

Biuk firaset sahibi (Akilli) imiş ol Köprüli, ve niçe vilayetlerle Osmanli memleketlerini bu(y)itmiştür bellidür: Varad, Yenö, Karanşebeş, Lugaş, Papmezo, Sent Yob &c. kalaleri aldi; Tatar Hani Mehemed Kirayi, Bogdan, ve İflak Beglerini, Gikay ve Mihna Radulyi, hem Kadir Silistre Paşasini, Erdele salup, yakti, yikti; niçe bin canlar yasirlika sürdi; asalette olan Hakimi kovdi, yeniler dikti, haraça kesti. Erdel vilayeti, güzel anilmiş ikinci Rakoci Görgi zemana dak, haraç guzar degil imiş ve onun verdikleri şeyler ruznameye ancak peşkeş namile yazilirdi, ve Sultan Suliman ile bagladikleri kanon üzre, her sene on bin alton asitane - i seadete göndörmek, bir güzvi peşkeşlerle lazum olurdi: cümle Erdel Hakimleri ol kadar verdiler. Lakin Stefanos Bathori, on bes bin alton verürdi, ol sebebten ki, Lehte, Hunkarun izni ile kral olup, Erdeli dahi gendi kardaşi Hristoforos

(s. 282)

Bathori hükümeti altında alikodi. Ikingsi Rakoci György dachi, tek huzurda hakimlik βürβün, on bes bin alton verürdi: Symdi iβe, her jil 80000 gros haracs vermek gyerektür; peskes iβe nekadar? bilmem. Ol muſar ilehi Vezirün biuk firaβeti bundan dachi bellidür. Györüpki Vezirlik βilβileje bagli degildür, csok defa kaβten haβta olurdi, ve gyendi oglini Paſa idüp, biuk maβlahat dachi ona βalardi, ügredürdi ne ſekil itmek gyerektür, Padiſſaha csok giüzel györmis maβlahatle, giah gyah göndörürdi, Padiſſah dachi györüpki genecs oldugi csagi mani olmajup, is adamiβidür, babaβi βag iken, bir mahabbet jüreginde baglaiup, onun ogluni Köprüli Ahmeti Vezir azem mertebeβine oturturdi, ve bu ane gyelingsedek, biuk nam hem gselil irzile (talebi islejüp) Vezirlilk βürer. Hits bir tevarikta bunun ekrani bulunmaz ki, birkimβenün ogli Vezirlikte babazinün ierine mimbat giele.

Bathori hükümeti altında alikodi. İkinci Rakoci Görgi dahi, tek huzurda hakimlik sürsün, on bes bin alton verürdi: Şimdi ise, her yil 80000 groş haraç vermek gerektür; peşkeş ise ne kadar? bilmem. Ol muşar ilehi Vezirün bi(y)uk firaseti bundan dahi bellidür. Görüp ki Vezirlik silsileye bagli degildür, çok defa kasten hasta olurdi, ve gendi oglini Paşa idüp, bi(y)uk maslahat dahi ona salardi, ügredürdi ne şekil itmek gerektür, Padişşaha çok güzel görmiş maslahatle, gah gah göndörürdi, Padişşah dahi görüp ki genç oldugi çagi mani olmayup, is adamisidür, babasi sag iken, bir mahabbet yüreginde baglayup, onun ogluni Köprüli Ahmeti Vezir azem mertebesine oturturdi, ve bu ane gelince dek, bi(y)uk nam hem celil irzile (talebi işleyüp) Vezirlik sürer. Hic bir tevarikta bunun ekrani bulunmaz ki, bir kimsenün ogli Vezirlikte babazinün yerine mimbat gele.

(s. 283 – 284 arasında yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 285)

Leg. Csunki Csauzlardan iokarda ſujlesmiſiz, symdi Kazeβkerlerün, Mollalarun, ve Kadilerün ehvalini györelüm.

Çunki Ça(v)uzlardan yokarda suyleşmişiz, şimdi Kazeskerlerün, Mollalarun, ve Kadilerün ehvalini görelüm.

(s. 286 – 292 arasında yukarıda bahsi geçen idare yapısı hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 293)

Leg. Ali Oβman Padiſſah memleketlerinde ſunda bunda vafir gyezdük, gione gion ſejleri βeir ettük; βaraidan diſſari olan kullardan, ve anlarun hizmetlerinden birez birez vukuf olduk: ſymdi Padiſſah meshur βaraina gyirüp, onun halkini erkek ve avretlerün ehvalindan, hizmetlerinden

Ali Osman Padişşah memleketlerinde şunda bunda vafir gezdük, göne gön şeyleri se(y)ir ettük; saraydan dişşari olan kullardan, ve anlarun hizmetlerinden birez birez vukuf olduk: şimdi Padişşah meşhur sara(y)ina girüp, onun halkini erkek ve avretlerün ehvalindan, hizmetlerinden

(s. 294)

βüjlesmek biuk arzum gyeldi. Malumünüzdür ki gsümle Naβrani Padiſſahlerün, kral, vel Hakimlerün βarajlari ne ſekildür bir hos tegsribe kildük, Oβmanlinün iβe ſymdiedek fürβet düſmejüp györmedük: zeman elimüzden gecſer: elcſiligün her vakte iktizaβi ioktur olβa dachi, belki gair kimβie ol hizmet eda olunur: Zira jaban Padiſſaha elcſilik βürmek

Effendimüz kullarindan iβtejen, cſok kiſi bulunur. Gercſi Oβman Padiſſah kimſeje hits bir peskes vermez, nehajet nam ve tegsribe itsün, gsani gyonülden akli olan kiſi bujle hizmetten kacſmaz: bezirgyanlara, ve bir alaj haβiβ namert kiſilere makβuβdur, her βebedten mal kazanmak, ehli irz, ve aβliari olan kiſilere giüzel nam, ve her ſejden vukuf olmak kifaiet eder.

süyleşmek bi(y)uk arzum geldi. Malumünüzdür ki cümle Nasrani Padişşahlerün, kral, vel Hakimlerün saraylari ne şekildür bir hoş tecribe kildük, Osmanlinün ise şimdi(y)e dek fürset düşmeyüp görmedük: zeman elimüzden geçer: elçiligün her vakte iktizasi yoktur olsa dahi, belki ga(y)ir kimsi(y)e ol hizmet eda olunur: Zira yaban Padişşaha elçilik sürmek Effendimüz kullarindan isteyen, çok kişi bulunur. Gerçi Osman Padişşah kimseye hic bir peşkeş vermez, nehayet nam ve tecribe icün, cani gonülden akli olan kişi buyle hizmetten kaçmaz: bezirganlara, ve bir alay hasis namert kişilere maksusdur, her sebebten mal kazanmak, ehli irz, ve aslı ari olan kişilere güzel nam, ve her şeyden vukuf olmak kifayet eder.

(s. 295'te yukarıda bahsi geçen konu hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 296)

Int. Padiſſahun βarainda, gyzli ve bilmedüğüm ſejler hem hizmetler cſoktur, lakin bil ki, bas hizmet, ve manβublar, taſak ve kiββeβiz, iki turli, ak, ve kara Arablarun elinden gecſer. Ak Arablar araβinda bas hizmet tutan iki: Biuk Kizlar Agaβi, hem Kapi Agaβi, Bunun hükmi altinda dur bübütün βaraj, alelhuβoβ Haβoda baſi, Szarai kihaiaβi, Haβnadar baſi, Kilergsi baſi &c. Kara Araβinda dachi belli hizmetler ve manβublar, bunlardur: Kizlar Agaβi, Satradeler Agaβi, Hazine Agaβi, Kiler Agaβi. Haβoda oglan Agaβi, ve bas Kapi oglani. Badehu, turli turli mertebede olan kullar

Padişşahun sara(y)inda, gizli ve bilmedüğüm şeyler hem hizmetler çoktur, lakin bil ki, baş hizmet, ve mansublar, taşak ve kissesiz, iki turli, ak, ve kara Arablarun elinden geçer. Ak Arablar arasinda baş hizmet tutan iki: Bi(y)uk Kizlar Agasi, hem Kapi Agasi, Bunun hükmi altindadur bü(z)bütün saray, alelhusus Hasoda başi, Saray kihayasi, Hasnadar başi, Kilerci başi &c. Kara Arasinda dahi belli hizmetler ve mansublar, bunlardur: Kizlar Agasi, Satradeler Agasi, Hazine Agasi, Kiler Agasi. Hasoda oglan Agasi, ve baş Kapi oglani. Badehu, turli turli mertebede olan kullar

(s. 297)

vardur βaraida, iani: Sziliktar baſa, Dogangsi baſa, Imrehor Aga, Ruznamegsi Effendi, Cſeſnegir baſi, Kapugsilar kihaiaβi, Kalfalar, Muβahib Gsügseler, Dilβizler, Rikabdar

Aga, Satir ve Pejk baſi, Hamamgsi baſi, Cavegsi, Serbetcſibaſi, Terzibaſi, Cſuhadar Aga, Tirnakcſibaſi, Berberbaſi Telhiſci, Tülbent Agaβi Peskirgsi, Teβkeregsi baſi, Meſchid baſi iki, Zülfoglani, Icſoglani, Baltagsilar, Halvagsilar, Aſcilar, Szakalar, Arz Agalar, Bas Muβahebegsi &e. &c.

vardur sarayda, yani: Siliktar başa, Doganci başa, İmrehor Aga, Ruznameci Effendi, Çeşnegir başi, Kapucilar kihayasi, Kalfalar, Musahib Cüceler, Dilsizler, Rikabdar Aga, Satir ve Peyk başi, Hamamci başi, Kaveci, Serbetçibaşi, Terzibaşi, Çuhadar Aga, Tirnakçibaşi, Berberbaşi Telhişci, Tülbent Agasi Peşkirci, Teskereci başi, Meşcid başi iki, Zülfoglani, İçoglani, Baltacilar, Halvacilar, Aşcilar, Sakalar, Arz Agalar, Baş Musahebeci &e. &c.

(s. 298 – 337 arasında yukarıda bahsi geçen idari görevliler ve padişahlar hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 338)

Int. Hatirün hos oldimi Elcsibeg? iokβe deha iβterβen ki bendenüz ſarai kularindan, ve ehvalindan ziade ſüjlesβen? bana güts degil büzbütün gyün dachi lazum olagsak ſejlerden rivajet etmek. Zira györörüm ki, bu Szaltanetün ehvalindan vukuf olmaga pek csaliſirβiniz. Ej manadür, hem akilliga delaletlur ki, bu biuk Padiſſahligün gsümle βirinden haberdar ola βen. Memleket ve memleketler Szahibi csok, hem biuk, lakin Ali Oβmannun dachi kem değil. Rim Padiſſahligi, eβki zemanlarda, bir kacs mertebeile deha biuk imis. Symdi dachi, bu dort Saltanet, Nemtze, Ulu Chan, Türk ve Muβkov, en biuk βailür.

Hatirün hoş oldi mi Elçibeg? yokse deha istersen ki bendenüz saray kularindan, ve ehvalindan zi(y)ade süyleşsen? bana güc degil büzbütün gün dahi lazum olacak şeylerden rivayet etmek. Zira görörüm ki, bu Saltanetün ehvalindan vukuf olmaga pek çalişirsiniz. Ey(i) manadür, hem akilliga delalettur ki, bu bi(y)uk Padişşahligün cümle sırinden haberdar ola sen. Memleket ve memleketler Sahibi çok, hem bi(y)uk, lakin Ali Osmannun dahi kem değil. Rim Padişşahligi, eski zemanlarda, bir kaç mertebe ile deha bi(y)uk imiş. Şimdi dahi, bu dort Saltanet, Nemtze, Ulu Han, Türk ve Muskov, en bi(y)uk sa(y)ilür.

(s. 339)

Leg. Szagol tergseman Aga! Allah biller ki βenden pek hoſnutim, hem iktikat ejle rivajet ettiğiniz, ehvallardan ſolkadar hazetmis im ki, tabiri, ve tahriri münkin olmaz: eğer cſok gyümis, alton ve agir pahada olan gsevahirler, ingsüler, elmaſlar, zümrüt ve iümrük kadar iakutlar bana vermis olaidün, bu mertebede makbul gecsmezdi; mal, ve her turli

Sagol terceman Aga! Allah biller ki senden pek hoşnutim, hem iktikat eyle rivayet ettiğiniz, ehvallardan şol kadar hazetmişim ki, tabiri, ve tahriri münkin olmaz: eğer çok gümiş, alton ve agir pahada olan cevahirler, incüler, elmaslar, zümrüt ve yümrük kadar yakutlar bana vermiş ola idün, bu mertebede makbul geçmezdi; mal, ve her turli
(s. 340)
rizg fanidür, Kimβeje baki kalmaz, ümürile gecser: emma okumak, bilmek, ve her ſejde tegsribe kilmak, giüzel namile ebedi kalir. Hits ommazdum ki Oβmanlida budenglü söhret bulunaidi. Zira bir alaj iazigſi renginde olan Kiſililer, dunnyai doldurdilar (pur ettiler) kı, Oβmanli okumaga, tekaÿud itmeiüp, terbieβiz, hits bir ſej bilmez ve nadan millettür, ve dachi anlarun araβinda, hits bir methe laik maβlahat bulunmaga ihtimali ioktur. Gercſi, ziadeβile βakinirüm ki, βeni bir zahmete komaiam, lakin ne ejleim? cſarene? Szengsilai iſe dogmis ve is györmis adam, deime ierde bulunmaur, hem βeni ialani βevmeien kiſi bulup, ve bukadar ſeilerde tegsribe kilüp, gair kimβelerden βormaga iβtemem, Imdi βenden bir regsam vardurki, Padiſſahun haremi ehvalindan, onun avretlerinden, odaliklarindeu, kizlarinden; Kihaja kadin hizmetlerinden, ve
rizg fanidür, Kimseye baki kalmaz, ümür ile geçer: emma okumak, bilmek, ve her şeyde tecribe kilmak, güzel nam ile ebedi kalir. Hic ommazdum ki Osmanlida bu deŋlü şöhret buluna idi. Zira bir alay yazici renginde olan Kişiler, dunnya(y)i doldurdilar (pur ettiler) kı, Osmanli okumaga, tekayud itmeyüp, terbi(y)esiz, hic bir şey bilmez ve nadan millettür, ve dahi anlarun arasinda, hic bir methe la(y)ik maslahat bulunmaga ihtimali yoktur. Gerçi, zi(y)adesile sakinirüm ki, seni bir zahmete komayam, lakin ne eyle(y)im? çare ne? Sencila(y)i işe dogmiş ve is görmiş adam, deyme yerde bulunma(y)ur, hem seni yalani sevmeyen kişi bulup, ve bu kadar şeylerde tecribe kilüp, gair kimselerden sormaga istemem, İmdi senden bir recam vardur ki, Padişşahun haremi ehvalindan, onun avretlerinden, odaliklarinden, kizlarinden; Kihaya kadin hizmetlerinden, ve
(s. 341)
ana mutallik ſeilerden, haterimüz icſin süjleſmek, gutsünüze gyelmezβin. Hak gsanum almazβe ettigünüz hizmet iabana komam. Adamgſiklar, hem βöz cſoktur, emma binden bir angsak, βag ve dogri ſüjlejen bulunmaur. Kitaba inanagsak halun ioktur: zira oni jazanlar gyendiler dachi hits bir ſej györmediler; βejia, iabangsi, muβafır renginde, dort, bes, igirmi giünde, ia hod bir kacs aiadak Sztambol ſeherini, ve gair Türk vilajetlerinde olan jerleri βeiretmis iken, oldemde kiaβ bagladılar ki, her ſeiden vukuf olmislardur, dil bilmeüp, tegsribeleri iok iken, nam kazanmak nefβine düsüp, Türk ehvalerindan biuk,

kalon, ve düzman, ialanile dolu, kitablar jazarlar; ve anlardan gair kimβe, iβtedikleri ſejler csikarup, jine bir gair kitab peida ider. Iazanlarun, ve kitablerün hem ialanlerün βoni ioktur! Andan oturi bas ſebebi, nicsün

ana mutallik şeylerden, haterimüz için süyleşmek, gucünüze gelmezsin. Hak canum almazse ettigünüz hizmet yabana komam. Adamciklar, hem söz çoktur, emma binden bir ancak, sag ve dogri süyleyen bulunma(y)ur. Kitaba inanacak halun yoktur: zira oni yazanlar gendiler dahi hic bir şey görmediler; seyya(h), yabanci, musafır renginde, dort, bes, igirmi günde, ya hod bir kaç aya dak Stambol şeherini, ve ga(y)ir Türk vilayetlerinde olan yerleri se(y)ir etmiş iken, ol demde k(ı)yas bagladılar ki, her şeyden vukuf olmişlardur, dil bilme(y)üp, tecribeleri yok iken, nam kazanmak nefsine düşüp, Türk ehvalerindan bi(y)uk, kalon, ve düzman, yalan ile dolu, kitablar yazarlar; ve anlardan gair kimse, istedikleri şeyler çikarup, yine bir gair kitab peyda ider. Yazanlarun, ve kitablerün hem yalanlerün soni yoktur! Andan oturi baş sebebi, niçün

(s. 342)

ehli irz, ehli ilm, ve azim tegsribe βahibi olan kiſiler, bu ehli nifak ve ialan dunnyaia, ıaziile bir ſei mejdana gyötürmezler. Zira hacſan okumakta ve tegsribede kiamil bir kimβi, gyendi gyözi ile györmis, akli ve firazetile ioklamis, bulmis, ve ol milletin ehliirz ademlerün βozlerinden, gyendi kulagiile iſitmis, bir ſej jazarβe dachi, ol βahat bir gsu dam, aβli alcſak, nadan, terbie ve tegsribeβiz kiſiler, edeb ber tarafa kojup, garezden ſucslarlar. Emma βorup nedur aβli? derlerki ſymdiedek hits bir kitabta okumadilar. Kim bujle bideb halka kariſir, Kim bunlarun kilics gibi keβkin dillerinün taami olur?

ehli irz, ehli ilm, ve azim tecribe sahibi olan kişiler, bu ehli nifak ve yalan dunnyaya, yazi ile bir şei meydana götürmezler. Zira haçan okumakta ve tecribede kamil bir kimsi, gendi gözi ile görmiş, akli ve firazet ile yoklamiş, bulmiş, ve ol milletin ehli irz ademlerün sozlerinden, gendi kulagi ile işitmiş, bir şey yazarse dahi, ol sahat bir cudam, asli alçak, nadan, terbi(y)e ve tecribesiz kişiler, edeb bir tarafa koyup, garezden şuçlarlar. Emma sorup nedur asli? derler ki şimdi(y)e dek hic bir kitabta okumadilar. Kim buyle bi(e)deb halka karişir, Kim bunlarun kiliç gibi keskin dillerinün taami olur?

(s. 343 – 345 arasında yukarıda bahsi geçen idari konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 346)

Interp. Benüm Sultanum βen pek özgyeβen. Kim gyrmis Padiſſahun haremine? kim ioklamis Padiſſah aſikilerun, kizoglanlarinün odaliklarinun ehvallerini? Kim hiβapini

bulmis? Rivaiet csok, hem turli turli, emma hangiβi βagdür, kim biller, Ekβeri derki Padiſſah evlenmez, ve hits ſimdiki zeman, halal kari almaz. Nehajet hatsan bukadar gyüzel

Benüm Sultanum sen pek özgesen. Kim girmiş Padişşahun haremine? kim yoklamiş Padişşah aşikilerun, kizoglanlarinün odaliklarinun ehvallerini? Kim hisapini bulmiş? Rivayet çok, hem turli turli, emma hangisi sagdür, kim biller, Ekseri de rki Padişşah evlenmez, ve hic şimdiki zeman, halal kari almaz. Nehayet hacan bu kadar güzel

(s. 347)

kizlardan, biriβinün βevdaia düsüp, ve giebe olup, erkek evlat doğururβe, onun baſina bir altonli gyone gione gsevahirlar, ve βair pahali taslarle oturtmis, tags korlar, andan βonra, bas haβiki Sultan denilir; eger kiz doğururβe, ia hod giebe kalmazβe konuſtigtan βonra, anlara dahi rajet, ve biuk tazim olunur, hem derler ki olkiſi, Hunkiar aſikiβidür, derler haβiki Sultan, ikingsi, ücsingsi, dordingsi haβiki &c. Bu kizlarun hiβapi belli değil, giah ziadelenür, giah ekβilir. Zira PadiſſahunValideβi, tutβaklardan acſe ille aldirmis, ia hod peskes namile. Tatar (handan, veβair Paſalardan gondörülmis kizlardan, biendigini, hem en gyüzellerini, harem icſine alür; Kogsalanmislarlini evlendirür; ia Padiſſah gsaba, bir βevgüli kularindan biriβine verür. Kihaia kadin bunlarun baſidur, ol terbie eder, ve enaz kabahet ederlerβe, mukhem hakindan gyelür.

kizlardan, birisinün sevdaya düşüp, ve gebe olup, erkek evlat doğururse, onun başina bir altonli göne göne cevahirlar, ve sair pahali taşlarle oturtmis, tac korlar, andan sonra, baş hasiki Sultan denilir; eger kiz doğururse, yahod gebe kalmazse konuştigtan sonra, anlara dahi rayet, ve bi(y)uk tazim olunur, hem derler ki ol kişi, Hunkar aşikisidür, derler hasiki Sultan, ikinci, üçinci, dordinci hasiki &c. Bu kizlarun hisapi belli değil, gah zi(y)adelenür, gah eksilir. Zira PadişşahunValidesi, tutsaklardan a(k)çe ille aldirmis, yahod peşkeş namile. Tatar (handan, vesair Paşalardan gondörülmiş kizlardan, bi(y)endigini, hem en güzellerini, harem içine alür; Kocalanmislarini evlendirür; ya Padişşah caba, bir sevgüli kularindan birisine verür. Kihaya kadin bunlarun başidur, ol terbi(y)e eder, ve en az kabahet ederlerse, mukhem hakindan gelür.

(s. 348 – 354 arasında yukarıda bahsi geçen idari konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır. s. 354'ten itibaren s. 361'e kadar Osmanlı Devleti padişahları ve yetkilileri Latince olarak anlatılmaktadır.)

(s. 361)

Bölüm 8.

De natura moribus turcarum diversis, de religione, ejusque antistibus supremis, muftio, Nakib, Sacerdotibus, episcopis etc Legatus et interpres colloquuntur (Türklerin farklı davranışının niteliği; din ve en yüksek din adamları müftü, nakip, rahipler, piskoposlar hakkında tercüman (Int.) ve elçi (Leg.) arasındaki konuşmalar s. 361 - 510).

Leg. SImdiedek bu biuk Oβmanli memleketlerinde olan ſejlerden, Padiſſah giſmani hiβapagyelmez kullarindan ſolkadar ſüileſtük ki, baiagi imtila oldum, ve kim kadirdür akilile anlari dachi kabz etmeğe?

Şimdi(y)e dek bu bi(y)uk Osmanli memleketlerinde olan şeylerden, Padişşah cismani hisapa gelmez kullarindan şol kadar süyleştük ki, bayagi imtila oldum, ve kim kadirdür akil ile anlari dahi kabz etmeğe?

(s. 362)

Lakin bu milletün tabiatini, hüjini, adetini, ruhani kullarini ve iktikati ne üzredür bilmeingse, gsümle bildigimüz noxan, ekβik olur. Imdi, beni βeverβen, anlari dachi eger bean edegsek olurβen, ve beni ügrediürβen, omarumki Turk ehvalindan bildigimüz tamam ve kiamil, hazimertebede olur:

Lakin bu milletün tabiatini, hüyini, adetini, ruhani kullarini ve iktikati ne üzredür bilme(y)ince, cümle bildigimüz noksan, eksik olur. İmdi, beni seversen, anlari dahi eger be(y)an edecek olursen, ve beni ügredürsen, omarum ki Turk ehvalindan bildigimüz tamam ve kamil, hazi mertebede olur:

(s. 363)

Int. Csetin, müskil, dusvar, ve güts maβlahat bendenüzden iβterβen, insβanum akli oraia irmez, angsak takβirattan munezze bir Allah biller gsemi milletün tabietini ve hujini, alelhuβuβ bunum. Zira bir millet degildür, dunnyanun halkından, Nemtze, Leh, Frantza, Ingliz, Flemeng, Magsar, Muβkov, Cseh, Rusz, Kazak Szirb, Bulgar, Arnold, Abaza, Gürgsi Kürd, Agsem Arab, Rum, Ermeni, Tatar, Ifflak, Bogdan, Csirkaβ, Krabat, Frenk, Iahudi, Hind, ve nigse milletlerden gsem olmis bir tajfadur. Eğer bir kimβe bu iſe muhaſiret idüp, Oβmanlinün tabietini töreβini bean itmege nijet iderβe, iptida gsümle milletün tabietini ana bilmek lazum. Badehu, dogmis gseddinden Muβurman, ve Hriſtiandan dönme baska tabiet, ve huj kulanür, okumis baska, okumamis jine baska βerhatlarda, ve Saltanet ortaβinda olan halk, baſka baska adet bağlar:

Çetin, müşkil, duşvar, ve güc maslahat bendenüzden istersen, insanun akli oraya irmez, ancak taksirattan munezze bir Allah biller cemi milletün tabietini ve huyini, alelhusus bunun. Zira bir millet degildür, dunnyanun halkından, Nemtze, Leh, Frantza,

İngliz, Flemeng, Macar, Muskov, Çeh, Rus, Kazak Sirb, Bulgar, Arnold, Abaza, Gürci Kürd, Acem Arab, Rum, Ermeni, Tatar, İfflak, Bogdan, Çirkas, Krabat, Frenk, Yahudi, Hind, ve nice milletlerden cem olmiş bir tayfadur. Eğer bir kimse bu işe muhaşiret idüp, Osmanlinün tabietini töresini be(y)an itmege niyet iderse, iptida cümle milletün tabietini ana bilmek lazum. Badehu, dogmiş ceddinden Musurman, ve Hristi(y)andan dönme başka tabiet, ve huy kulanür, okumiş başka, okumamiş yine başka serhatlarda, ve Saltanet ortasinda olan halk, başka başka adet bağlar:

(s. 364)

CHriſtianlardan, ve konſilardan, ej hem kem, herkeβ ügrenür, levent, arif, nadan, bezirgian, köjli, ſeherli, βarajli, nigse bizum diarimuzda dachi, turli turli, baska baska töre kulanür. Szizün haterinüzden csikmamak gsanuma minneltür: emma korkarum ki gyereki gibi, ve muradinüz üzre, baslaup, begseremeürüm.

Hristi(y)anlardan, ve konşilardan, ey hem kem, herkes ügrenür, levent, arif, nadan, bezirgan, köyli, şeherli, sarayli, nice bizum di(y)arimuzda dahi, turli turli, başka başka töre kulanür. Sizün haterinüzden çikmamak canuma minnettür: emma korkarum ki gereki gibi, ve muradinüz üzre, basla(y)up, becereme(y)ürüm.

(s. 365'te Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 366)

Leg. Inkiar idemem, agir iſtür, bukadar milletten haβil olmis tajfanum hujlerini, tabietlerini, tabir etmek: nehaiet, Allah inajetiile, her ſej kolaj gyelür; ve, gercſi inβanum kudretini, ve kabiliıetini gecſer, emma bir ez bilmek her ſejlerden, Tangri merhimetinden, ona verilmistür: nekadar billerβen, olkadar büjle, ben kailim, tek dibelik bu huβuβte, agsami kalmaiam: Gyüzelis, cſetin ola gyelmistür; tekajjud ejle, tegsribe etmedigün ſejler, iktikatli adamlardan βor, βoval ejle, labut iſimüz raz gyelür.

İnkar idemem, agir iştür, bu kadar milletten hasil olmiş tayfanun huylerini, tabietlerini, tabir etmek: nehayet, Allah inayeti ile, her şey kolay gelür; ve, gerçi insanun kudretini, ve kabili(y)etini geçer, emma birez bilmek her şeylerden, Tangri merhimetinden, ona verilmiştür: ne kadar billersen, ol kadar süyle, ben kailim, tek dibelik bu hususte, acami kalmayam: Güzel iş, çetin ola gelmiştür; tekayyud eyle, tecribe etmedigün şeyler, iktikatli adamlardan sor, soval eyle, labut işimüz raz gelür.

(s. 367)

Int. Iptida bilki zatindan olan, ve muβurman dininde dogmis kisi, Naβranidan dönmeden, bin kerre iegdür; Ol, kadir oldugi kadar, az, ve dogri süjleje cſalisür: andan oturi ſairlere

csok defa, iſitum ki, bu zarbu meβel haterlerine gyötörürdi: Egri otur, dogri βüjle, iani: gyövdemüz egilüp, oturmak gsaizdür, emma ialan βüjlemek biuk giunaktur, Inβana degil, Sejtana mak βuβdur, Zira ialan, adamlar

İptida bil ki zatindan olan, ve musurman dininde dogmiş kişi, Nasranidan dönmeden, bin kerre yegdür; Ol, kadir oldugi kadar, az, ve dogri süyleye çalişür: andan oturi şairlere çok defa, işitum ki, bu zarbu mesel haterlerine götörürdi: Egri otur, dogri süyle, yani: gövdemüz egilüp, oturmak caizdür, emma yalan süylemek bi(y)uk günaktur, İnsana degil, Şeytana maksusdur, Zira yalan, adamlar

(s. 368)

araβında olan mahabet, doβtluk, ve gsümle ioldaſlik hem iktikat bozar, kaldirir: ialan βüjleien, Tangri gazabine ograr, bu alemde, hem o bir dunnyada, rahmet allahi bulamaz: iki alemde dogrulik gibi βermaia iok iken βoz verüp, βozini tutar, ikrarinda durur; diningse Tangridan korkar, ve bes namaz vaktini güzedüp ibadet eder, namaz kilar, icskigsi degil, gsömmert, fakir fukaraia, her ne dinde olurβe, ekmegini üleſtirür, iolgsilara konak verüp, akcseβiz, iegsek, icsegsek, arpa, otluk, atlara, csok jerlerde verile gyelmislerdür: Hriſtianlari, dini icsün βügmez, Hazareti Iββa dininden bir kem βöz agizindan csikarmaz, deiüp ki, kimβe Tangridan ziade, ia hod gair ſej bilemeür, angsak olkadar, nekadar gögten ana verilmistür; din, inβan elinde değil, bedaiet ulladur: iaβirlar, muβurman olmazβe, bir kacs jilden βonra βaliverür: gercſi

arasında olan mahabet, dostluk, ve cümle yoldaşlik hem iktikat bozar, kaldirir: yalan süyleyen, Tangri gazabine ograr, bu alemde, hem o bir dunnyada, rahmet allahi bulamaz: iki alemde dogrulik gibi sermaya yok iken soz verüp, sozini tutar, ikrarinda durur; dinince Tangridan korkar, ve beş namaz vaktini güzedüp ibadet eder, namaz kilar, içkici degil, cömmert, fakir fukaraya, her ne dinde olurse, ekmegini üleştirür, yolcilara konak verüp, akçesiz, yecek, içecek, arpa, otluk, atlara, çok yerlerde verile gelmişlerdür: Hristi(y)anlari, dini içün sügmez, Hazareti İssa dininden bir kem söz agizindan çikarmaz, deyüp ki, kimse Tangridan zi(y)ade, yahod ga(y)ir şey bileme(y)ür, ancak ol kadar, ne kadar gögten ana verilmiştür; din, insan elinde değil, bedayet ulladur: yasirlar, musurman olmazse, bir kaç yilden sonra saliverür: gerçi

(s. 369)

ol akcſeile almiβtur, nehajet akcſeβiz pulβiz, cſok kiſi gsani icsün kurtarir. Hriſtiandan, alelhuβuβ gÿendi iradetinden dönmeien, ialangsi, telbiz, hain, zampare, icſkigsidür, ieminini bin kerre baβar, alisveriſte her kiſii aldatmaga csalisür; hics bir iſte duruſt ve

dogri degil: gyendi dinβiziken, naβranileri, ve dinlerini, acsik agizle βüger, taimakiardür, gegse gyündüz bludugi ierde, icser, ier, donuz gibi βarhos olup, βokaklarde hajkirür, hangsar cſikarup her kiſiile csekisür, netigse kelam: gsümle kemlik elinde gyelür. Okumislarun ekβeri bekridür, ſarap, raki icsmejeni benglidür; Okumamis, βade, ve bir terbieβiz huj kulanür, hics bir ſej bilmejüp, hajvandan csok farki ioktur. Szerhatli, ve gaziler βefer adamlari methedemeürüm, zira nigse bizüm diarlarimüzde, anda dachi bu tajfa dogri ioldan ſasar, iktikat, merhimet csokluk bilmez. Seher

ol akçe ile almiştur, nehayet akçesiz pulsiz, çok kişi cani içün kurtarir. Hristi(y)andan, alelhusus gendi iradetinden dönmeyen, yalanci, telbiz, hain, zampare, içkicidür, yeminini bin kerre basar, alisverişte her kişi(y)i aldatmaga çalişür; hiç bir işte durust ve dogri degil: gendi dinsiz iken, nasranileri, ve dinlerini, açik agizle süger, taimakardür, gece gündüz buldugi yerde, içer, yer, donuz gibi sarhoş olup, sokaklarde haykirür, hancar çikarup her kişi ile çekişür, netice kelam: cümle kemlik elinde gelür. Okumişlarun ekseri bekridür, şarap, raki içmeyeni benglidür; Okumamiş, sade, ve bir terbi(y)esiz huy kulanür, hiç bir şey bilmeyüp, hayvandan çok farki yoktur. Serhatli, ve gaziler sefer adamlari meth edeme(y)ürüm, zira nice bizüm dyarlarimüzde, anda dahi bu tayfa dogri yoldan saşar, iktikat, merhimet çokluk bilmez. Seher

(s. 370)

ve βaraj halki, deha ejgse adet külanir ioldaslkte, okumakle, birez terbie olup, bir birine izzet ve raiet ider, kaugagsi degil, icserβe dachi, ſamata etmez, edebile gecser gider. Kiabeie varan, dogmis Muſurman olβe, aiktür, hits bir βarhos edegsek icsmek kiβmi kulanmaz, bir halal avretle kefaiet eder, livatadan, zamparalikten, ve gair gyunachtan pek βakinür: Allah, ve gsanlari icsün, zengiler, kliβeler, köprüler, cseſmeler, imaretler iaparlar. Fakir olan, köpeklere, kuslara nafaka verür, βokaklarda, ve pengserelerde βigsak oldugi zeman, βuβanmislare βu üleſtirir. Otthmanli βureta csok ejlik eder. Edrine, ve Eβki babada, haneler györdümki her milletten, her dinde olan iolgsilara konak, iegsek, icsegsek, atlara, iem, otluk, akcseβiz pulſiz verürler. Biz otuz kiſi, altmis, ietmis atile, Ekmekcſi Ogli dedikleri βarajda Edrinede, iki gyün

ve saray halki, deha eyce adet külanir yoldasl(i)kte, okumakle, birez terbi(y)e olup, bir birine izzet ve raiet ider, kavgaci degil, içerse dahi, şamata etmez, edeb ile geçer gider. Kabeye varan, dogmiş Musurman olse, a(y)iktür, hic bir sarhoş edecek içmek kismi kulanmaz, bir halal avretle kefayet eder, livatadan, zamparalikten, ve ga(y)ir gunahtan pek sakinür: Allah, ve canlari içün, zengiler, k(i)liseler, köprüler, çeşmeler, imaretler

yaparlar. Fakir olan, köpeklere, kuşlara nafaka verür, sokaklarda, ve pencerelerde sicak oldugi zeman, susanmişlare su üleştirir. Otthmanli sureta çok eylik eder. Edrine, ve Eski babada, haneler gördüm ki her milletten, her dinde olan yolcilara konak, yecek, içecek, atlara, yem, otluk, akçesiz pulsiz verürler. Biz otuz kişi, altmis, yetmis at ile, Ekmekçi Ogli dedikleri sarayda Edrinede, iki gün

(s. 371)

oturup, hics bir ſej vermedük: zira oni iaptiran bujurmiski, kimβeden akcse almazβinlar: ol Szaltanette, csok ierde bujle haneler bulunur. Sztambolda, bir kacs βüri gsudam köpekler, Allah icsün beβlerler, anlarun uβtaβi her gyün iki kerre iegsek cſikarür, cſikardigi zeman, hugsum ederler, alan gider, almaian βira ile alir, tok oldugi zeman, βokaklarda juvalanüp iatirlar. Sztambol gibi biuk ſeherlerde, fakir haneler, ve terbie timar haneler iaptilar, anda hits bir ſej olmaiani beβlerlerki, βokakta dilenmezβinler; bunda iβe, aklindan ſasmis herifler kojüp beklerler. Bir kerre ſymdıki Padiſſah IV. Sultan Mehemet, Vezir Azemle, ve bir kacs belli basli kiſilerle ſeherde gyezinüp, ſeherün, ve βakinlerün ehvalini βeir iderken, bujle bir aklindan ſasmis, βokaklarda, kaçsan, ve hajkiran herife raβ gyelüp βormis Veziri, naβil herif olβa gyerek.

oturup, hiç bir şey vermedük: zira oni yaptiran buyurmiski, kimseden akçe almazsinlar: ol Szaltanette, çok ierde buyle haneler bulunur. Sztambolda, bir kaç süri cudam köpekler, Allah içün beslerler, anlarun ustasi her gyün iki kerre iecek çikarür, çikardigi zeman, hucum ederler, alan gider, almayan sira ile alir, tok oldugi zeman, sokaklarda yuvalanüp yatirlar. Sztambol gibi bi(y)uk şeherlerde, fakir haneler, ve terbie timar haneler yaptilar, anda hic bir şey olmayani beslerler ki, sokakta dilenmezsinler; bunda ise, aklindan şaşmis herifler koyüp beklerler. Bir kerre şimdıki Padişşah IV. Sultan Mehemet, Vezir Azemle, ve bir kaç belli başli kişilerle şeherde gezinüp, şeherün, ve sakinlerün ehvalini se(y)ir iderken, buyle bir aklindan şaşmis, sokaklarda, kaçsan, ve haykiran herife ras gelüp sormiş Veziri, nasil herif olsa gerek.

(s. 372)

ol kiſi? Vezir gsevab verüp dediki, bir akilβiz adamdür. Padiſſah dedi kim: Bujle iβe, nicsün üldürmezβiniz? Vezir derki: Iok Padiſſahum, jine timar haneia koiup zapt ideriz, ve anda beβleriz. Padiſſah isidüp der ki: pek ej ederβiniz, hem bujle gyerek, lakin nicsün benüm babam dachi deli olup, nigse βiz dediniz, bujle beklejüp zapt etmediniz? ol Padiſſahünüz iken, nicsün üldürdiniz? Tez, der, ol ehlifeβat βahiblerini, ücs gyün icſinde bul bana, hem mukkem haklarindan giel kı βairlara naβihet ibret olβunlar. Ol zaman ücs,

dort gyün, icſinde csok beli baslii keβtiler Sztambolda, Muftÿ, Nakibi βürgün ettiller.
ol kişi? Vezir cevab verüp dedi ki, bir akilsiz adamdür. Padişşah dedi kim: Buyle ise, niçün üldürmezsiniz? Vezir der ki: Yok Padişşahum, yine timar haneya koyup zapt ideriz, ve anda besleriz. Padişşah işidüp der ki: pek ey(i) edersiniz, hem buyle gerek, lakin niçün benüm babam dahi deli olup, nice siz dediniz, buyle bekleyüp zapt etmediniz? ol Padişşahünüz iken, niçün üldürdiniz? Tez, der, ol ehli fesat sahiblerini, üç gün içinde bul bana, hem mukkem haklarindan gel kı sairlara nasihet ibret olsunlar. Ol zaman üç, dort gün, içinde çok beli başli(y)i kestiler Stambolda, Mufti, Nakibi sürgün ettiller.
(s. 373 – 385 arasında yukarıda bahsi geçen idari konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)
(s. 386)
Leg. Billahi Tergseman Aga! ej dedün βen ki müskil maβlahattur bu millitün halini, tabietini, gyereki gibi bildirmek: Zira, gercsi βen turli turli mertebede olanlarun, hujlerinden biuk firaβetile büjlemis βen, lakin ben, deha vatam ve βilamda iken csok ſej iſitmis im, ve βenün rivaieti nüze belki mugair dachi, dedilerki bu tajfa pek haβiβ, tamakiardür, kiaβider ki bütün alem ana borgslidür, inatcsidür, olur olmaz ſejlerden intikam almaia csaliſür magrur, hits gair millet βajmaz, elde ialan βevmez, ve doğruluktan csok

Billahi Terceman Aga! ey(i) dedün sen ki müşkil maslahattur bu milletün halini, tabietini, gereki gibi bildirmek: Zira, gerçi sen turli turli mertebede olanlarun, huylerinden bi(y)uk firaset ile süylemiş sen, lakin ben, deha vatan ve silamda iken çok şey işitmişim, ve senün rivayetinüze belki muga(y)ir dahi, dediler ki bu tayfa pek hasis, tamakardür, k(ı)yas ider ki bütün alem ana borçlidür, inatçidür, olur olmaz şeylerden intikam almaya çalişür magrur, hic ga(y)ir millet saymaz, elde yalan sevmez, ve doğruluktan çok
(s. 387)
βüjler, metheder; emma gjendiβi pek ialangsidür, ahdinda durmaz, doβtluk ve iemin, angsak muradleri üzre olan furβet düſingsedek tutar. Szoal iderβen: Nicsün jeminini baβar? gsevab ider ki, iemin bozmaz: nehaiet Tangri, inβandan biuk olup, anun muradine bakmak gyerektür: eger Tangri iſztemis olaidi ki, ahdinda durſzun, bujle furſzet düſeremezdi, zeman tetbil itmezdi: telbizdür, ihmalgsi, zemana ujar: tekbirini bir faıda omarſze, ol demde bozar. Nemtzeden, ve βair akilli milletten naβihet almaz: duſmani bilüp, ieni emire hits katlanmaz; her hacſan faidali βanür, dokusmaktan kacsmaz: ümizleri

üzre is düſerβe, raiet ve izzet bulur, bozulurβe βoval olunur, nicsün emire bakmadi? ve mükhem hakindan gyelurler, bogarlar, ia hod bojni vururlar: bu huβuβte eβki Rımlerün adetini ve zaptini tutarlar.

süyler, metheder; emma gendisi pek yalancidür, ahdinda durmaz, dostluk ve yemin, ancak muradleri üzre olan furset düşince dek tutar. Soal idersen: Niçün yeminini basar? cevab ider ki, yemin bozmaz: nehayet Tangri, insandan bi(y)uk olup, anun muradine bakmak gerektür: eger Tangri istemis ola idi ki, ahdinda dursun, buyle furset düşeremezdi, zeman tetbil itmezdi: telbizdür, ihmalci, zemana uyar: tekbirini bir fayda omarse, ol demde bozar. Nemtzeden, ve sair akilli milletten nasihet almaz: duşmani bilüp, yeni emire hic katlanmaz; her haçan faydali sanür, dokuşmaktan kaçmaz: ümizleri üzre is düşerse, rayet ve izzet bulur, bozulurse soval olunur, niçün emire bakmadi? ve mükhem hakindan gelurler, bogarlar, yahod boynı vururlar: bu hususte eski Rımlerün adetini ve zaptini tutarlar.

(s. 388 – 400 arasında yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 401)

Int. Bana bujle györönür Elcſibeg, ki bu milletün huilerini, tabietini, benedenüzden deha makbul billerβen; andan oturi ſymden βonra, ol huβuβten hits bir ſej büjlemeim, angsak βünnette, evlenmekte, ve ülmis kiſileri gyömmekte, naβil adet kulanürlar bean idüp, din ehvalindan, ve turli turli anlar araβinda olan meβeblerden, ruhani kullardan birez βenünle büjlesmek muradum var: hem bugyunki gyün, hacsan ben bu tajfanun halindan βenünle mufaββal ſzüjlesmek kaβt etmis idüm, bir βevgıli, okumis, Türk vilaietinde gyezmis doβtum, benümle muſeref olup bir anilmis, hem gyone okumakta meſhur kiſinün kitabini göβtörüp, ol kitabi baktiktan βonra györdüm ki ol biuk okumis kiſi, temelβiz csok ſejler, bir kacs heriflerün kitablarindan cſikarup iazmiſtur, iazdigi ſej ejmi? kemmi? dogrimi? ialanmi? csokluk mukaiet olmam: kimβenün irzine dokunman, kimβenün haterini bozmam,

Bana buyle görönür Elçibeg, ki bu milletün huylerini, tabietini, bendenüzden deha makbul billersin; andan oturi şimden sonra, ol hususten hic bir şey süyleme(y)im, ancak sünnette, evlenmekte, ve ülmiş kişileri gömmekte, nasil adet kulanürlar be(y)an idüp, din ehvalindan, ve turli turli anlar arasinda olan meseblerden, ruhani kullardan birez senünle süyleşmek muradum var: hem bugünki gün, haçan ben bu tayfanun halindan senünle mufassal süyleşmek kast etmiş idüm, bir sevgıli, okumiş, Türk vilayetinde gezmiş dostum,

benümle muşeref olup bir anilmiş, hem göne okumakta meşhur kişinün kitabini göstörüp, ol kitabi baktiktan sonra gördüm ki ol bi(y)uk okumiş kişi, temelsiz çok şeyler, bir kaç heriflerün kitablarindan çikarup yazmiştur, yazdigi şey ey mi? kem mi? dogri mi? yalan mi? çokluk mukayet olmam: kimsenün irzine dokunman, kimsenün haterini bozmam,

(s. 402)

dilimi zapt iderüm: lakin bildigüm ſejlerde hakikete ziddi, ve ialan βüjlemem, magrur, ve is gyormemiş kiſiler, iβtedikleri kadar jazβinlar, ekβigüm degil: nehaiet eger bilmedikleri ſeiler iazarlarβe, buga gibi gyendi baslarina, baiagi toz, Cybruβli degil vururlar: tegsribe βahibi olan kiſiler zemanile györürler: Biz, nam, akcse, ve mal kazanmak icsün, kalem elimüze almaduk, angsak biuk Szennedlerimüzün muradlerine itaet idüp, bu csok ſejlerde aldanmis dunnyaie, bir ez hakiket üzre olan ſejler, her kiſie bilmemis milletten, gsanumüze minnet, ve uβtümüze farz kiaβ idüp, mejdana gyeldük, ve bilmejenlerün hateri icsün iazduk.

dilimi zapt iderüm: lakin bildigüm şeylerde hakikete ziddi, ve yalan süylemem, magrur, ve iş gormemiş kişiler, istedikleri kadar yazsinlar, eksigüm degil: nehayet eger bilmedikleri şeyler yazarlarse, buga gibi gendi başlarina, bayagi toz, Kıbrusli degil vururlar: tecribe sahibi olan kişiler zeman ile görürler: Biz, nam, akçe, ve mal kazanmak içün, kalem elimüze almaduk, ancak bi(y)uk Sennedlerimüzün muradlerine itaet idüp, bu çok şeylerde aldanmiş dunnyaye, birez hakiket üzre olan şeyler, her kişi(y)e bilmemiş milletten, canumüze minnet, ve ustümüze farz k(ı)yas idüp, meydana geldük, ve bilmeyenlerün hateri içün yazduk.

(s. 403 – 404 arasında yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 405)

Leg. Bellidür ki βen aβli ari ve ehli irz biuklerden dogmis βen, hem arif mazlum olup, kimβenün alehine cſalismazβen: buni, eger benüm βözüm gecſerβe, dunnya jüzinde βahadetlik ide billerüm ki, gyendi iradetinle, aramuzde olan büzbütün ettigün lakerdilerde kimβenün irzini bozmamis βen; hakiketli ſejler Szüjlediginüz icsün, eger bir kimβenün hateri kalirβe, gyendi βebebdür. Zira, nicsün bilmediği, ve ioklamadigi, belirβiz ſejler, βahi yerinde iazmiſtur? nicsün ongsilai herifler gyendi gyöziile gyormemis, kulagile, ehliilm adamlarun agizindan iſitmemis kiββelerle alemi doldurdilar? Ol egsilden βen gsümle ſücsten beri olup, gyendiler talihlerine βebeb olur. Imdi gair isler bertaraf kojup, ikrar ettigün gibi defter bana, evlenmekte βünnette, gyömmekte, neſekil adet kulanurlar.

Bellidür ki sen aslı ari ve ehli irz bi(y)uklerden dogmiş sen, hem arif mazlum olup, kimsenün alehine çalişmazsen: buni, eger benüm sözüm geçerse, dunnya yüzinde şahadetlik idebillerüm ki, gendi iradetinle, aramuzde olan büzbütün ettigün lakerdilerde kimsenün irzini bozmamiş sen; hakiketli şeyler süylediginüz içün, eger bir kimsenün hateri kalirse, gendi sebebdür. Zira, niçün bilmediği, ve yoklamadigi, belirsiz şeyler, sahi yerinde yazmiştur? niçün oncila(y)i herifler gendi gözi ile gormemiş, kulagile, ehli ilm adamlarun agizindan işitmemis kisselerle alemi doldurdilar? Ol ecilden sen cümle süçten beri olup, gendiler talihlerine sebeb olur. İmdi ga(y)ir işler bertaraf koyup, ikrar ettigün gibi defter bana, evlenmekte sünnette, gömmekte, ne şekil adet kulanurlar.

(s. 406'da Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 407)

Int. Evlenmekte adetleri budur. Csunki evlenenlere, kizi, ia avreti györmek olmaz kulak vurur, bir kimſei gyüzel, ej, zengin, gyendi haline muvafık kıſıj iſidürβe, bir miangsi kogsa karii babaβina, anaβina, anlar olmazβe kardaſi, ve akrabalarine, hem kize irβal ider, muradini dejverür anlar kail olurlarβe, erkek zengiler, gyendi haline györe kize bir giüzel, hem pahali ibriſinden dikilmis eszpap, fakirlariβe, alcsak eszpap göndörürler. Kiz dachi, gyönlek, don, mahramalar iaukluſina, ve βelamlar niſan icsün göndörür. Niſanladikten βonra ſzahadetlik icsün, kadi elile, nenun gibi peskes, nekadar mal, kogsaβı üldikten βonra, ia hod βagh iken redederβe, avrete dejgβe gyerek, bir mektüp icſinde mekjemede jazdirüp, kize ia avrete teβlim ederler. Dügün olmazdan evvel, kizi bir kacs defa, adet üzre hamamda iajkaiup, eli ve aiakinun tirnaklarini kana ile boia ederler.

Evlenmekte adetleri budur. Çunki evlenenlere, kizi, ya avreti görmek olmaz kulak vurur, bir kimse(y)i güzel, ey(i), zengin, gendi haline muvafık kışıy(i) işidürse, bir mi(y)anci kocakarı babasina, anasina, anlar olmazse kardaşi, ve akrabalarine, hem kize irsal ider, muradini deyverür: anlar kail olurlarse, erkek zenciler, gendi haline göre kize bir güzel, hem pahali ibrişinden dikilmiş espap, fakirlar ise, alçak espap göndörürler. Kiz dahi, gönlek, don, mahramalar ya(v)uklusina, ve selamlar nişan içün göndörür. Nişanladikten sonra sahadetlik içün, kadı el ile, nenun gibi peşkeş, ne kadar mal, kocası üldikten sonra, yahod sag iken redederse, avrete deyse gerek, bir mektüp içinde mekyemede yazdirüp, kize ya avrete teslim ederler. Dügün olmazdan evvel, kizi bir kaç defa, adet üzre hamamda yaykayup, eli ve ayakinun tirnaklarini kana ile boya ederler.

(s. 408)

Dügüne csikardigi zeman, bir kala gibi ürtülmis ſej altinda, ki kimβe βokakta iüzini

györmezβin; niſanli kizi, babaβi ia hod anaβi evinden kogsaβi olagsak herifün evine, ol kulai, iki kogsa kari tutup gyötörürler. Ziafet ettikten βonra, ol ise kogsaβi, ve kiz tarafindan tain olunmis iki avret, kizi iatag haneja gyötürüp, bir temiz gyönlek icſinde düsege kojup, bütün gegse balmumlar iandirüp, βabahadak βahadetlik icsün anda beklerler. Nehaiet csok ierlerde adet degildür, lakin kizi, icseri gyötürdikten βonra, kogsaβi, iüzini ve csehreβini baküb, balmum βöjündürüp düſeje aſikiile gyirür, βaba oldugi gibi βoal iderler kogsaβini, kizmi buldi ioldaſini? hem kizligi bozulmis iken, iβtermi tutmaia, iokβe gyerie göndörür. Zira alikomak, ia hod gyerie göndörmek kogsaβinün iradetindedür. Andan ſonra kizi, pek βorarlar, kim bozmis kizligini? bulduklari gibi ol herife düſer ki evine

Dügüne çikardigi zeman, bir kala gibi ürtülmiş şey altinda, ki kimse sokakta yüzini görmezsin; nişanli kizi, babasi yahod anasi evinden kocasi olacak herifün evine, ol kulai, iki koca kari tutup götörürler. Zi(y)afet ettikten sonra, ol ise kocasi, ve kiz tarafindan ta(y)in olunmiş iki avret, kizi yataghaneya götürüp, bir temiz gönlek içinde düşege koyup, bütün gece balmumlar yandirüp, sabaha dak şahadetlik içün anda beklerler. Nehayet çok yerlerde adet degildür, lakin kizi, içeri götürdikten sonra, kocasi, yüzini ve çehresini baküb, balmum söyündürüp düşeye aşiki ile girür, saba oldugi gibi soal iderler kocasini, kiz mi buldi yoldaşini? hem kizligi bozulmiş iken, ister mi tutmaya, yokse geri(y)e göndörür. Zira alikomak, yahod geri(y)e göndörmek kocasinün iradetindedür. Andan sonra kizi, pek sorarlar, kim bozmiş kizligini? bulduklari gibi ol herife düşer ki evine

(s. 409)

alβin, ia hod kogsaia varingsedek beβlesβin, ia hod csok akcse ile kurtulur.

alsin, ya hod kocaya varince dek beslessin, yahod çok akçe ile kurtulur.

(s. 410 - 417 arasında yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 418)

Leg. Bu millet temelβiz etmez ki csok avret alür. Zira Ibrahim Patrik, Tangrinün βevgüli doβti Daud Pegamber, Suliman, hem nigse kiβiler bir avrete, naβrAni tajfaβi gibi, bagli değil idiler. Eβki kitapta hics tembi ioktur, Allah izni olmaingse anlar dachi edemezdiler: ve csok defa düſer ki avret, uzun ve agir haβtalikta, iatir, kogsaβi gencs, ve βag iken gütſile perhiz eder, ia hod uzak iola

Bu millet temelsiz etmez ki çok avret alür. Zira İbrahim Patrik, Tangrinün sevgüli dosti Da(v)ud Pegamber, Suliman, hem nice kisiler bir avrete, nasrani tayfasi gibi, bagli

değil idiler. Eski kitapta hiç tembi yoktur, Allah izni olma(y)ince anlar dahi edemezdiler: ve çok defa düşer ki avret, uzun ve agir hastalikta, yatir, kocasi genç, ve sag iken güc ile perhiz eder, yahod uzak yola

(s. 419)

gidüp, kariβi bir olup, eger gyendiile alürβe, evini, evlatlerini kim bekler? Nehajet, cſunki bizum vilaietimüzde gsaiz degildür, anlar giendi adetlerini kulanβınlar, biz, bizumkileri ianinda kalalum, Symdi, βünnet ne ſekil iderler györelüm.

gidüp, karisi bir olup, eger gendi ile alürse, evini, evlatlerini kim bekler? Nehayet, çunki bizum vilayetimüzde caiz degildür, anlar gendi adetlerini kulansınlar, biz, bizumkileri yaninda kalalum, şimdi, sünnet ne şekil iderler görelüm.

(s. 420)

Int. Szünnet zemani belirβizdür, βekizingsi günde Jahudilar gibi itmezler, gyerektür ki ol csaga ietismis βin ki, dini ne üzredür ikrar ide bilβün, hem babaβi iβtedigi vakte olur: ekβeri ondort, on bes, on alti, igirmi dachi, iaſında βünnet olur, bulunur ki hits olmaz, ia hod kogsalanmis iken βünnetten igrenür. Gyendi haline göre βünnet ettiren kiſi, konſilari, ve bas doβtlarini ziafete davet ider: iptida βünnet olagſak oglani, bir giüzel donatmis ata bindürüp, hem iadijar eβpaplarle gyejdürüp bas βokaklarda alajle gyezdirüp, babaβsinum evine gyeterürler, ia hod eger onun evinde muβafirler βıgmazβe, bir gair doβt evine: oraia bir berber csagirüp, βünnet olmazdan

Sünnet zemani belirsizdür, sekizinci günde Yahudilar gibi itmezler, gerektür ki ol çaga yetişmişsin ki, dini ne üzredür ikrar idebilsün, hem babasi istedigi vakte olur: ekseri ondort, on beş, on alti, igirmi dahi, yaşında sünnet olur, bulunur ki hic olmaz, yahod kocalanmiş iken sünnetten igrenür. Gendi haline göre sünnet ettiren kişi, konşilari, ve baş dostlarini zi(y)afete davet ider: iptida sünnet olacak oglani, bir güzel donatmiş ata bindürüp, hem yadiyar espaplarle geydürüp baş sokaklarda alayle gezdirüp, babassinun evine geterürler, yahod eger onun evinde musafirler sıgmazse, bir ga(y)ir dost evine: oraya bir berber çagirüp, sünnet olmazdan

(s. 421)

evvel, hem βonra, kurani ſerif okurlar, oglan bu βözler derβe gyerek: Allah kerimdür merhimetlidür, Mahomed, onun Pegamberi, ve gsümle Pegamberler hakiketten ſehadetlik ettiler, bu ikrardan βonra oglanun iki elini, iki adamlar kavi tutup, berber öl üzvinün deriβini nehadar ede billerβe illeri cseküp keβer, zurna, buri, daulhane csalar, ve bir alaj ſenlik ederlerki bütün gegse oglan ujukβiz kalβin. Fakir olanlarun, bukadar tedarike

kudreti olmajup, zengileri regsa idüp, bujle furβet ile ogluni βünnet ettirürler, ol dahi kail olur ki, gyendi öglinün ioldasleri olup βünnetten, igrenmezβinler. Andan oturi, dort, bes kisii dachi birden βünnet ederler. Ieβirlerden bir kimβi muβurman olmak iβterβe, agaβi berberi, evine cſagirtirüp anda keβerler: βünnet olanlarini, oniki, ia on bes gyünden βonra, hamama gyötörürler. Bunlar bujle kilindikten βonra Muβurman olurlar.

evvel, hem sonra, kurani şerif okurlar, oglan bu sözler derse gerek: Allah kerimdür merhimetlidür, Mahomed, onun Pegamberi, ve cümle Pegamberler hakiketten şehadetlik ettiler, bu ikrardan sonra oglanun iki elini, iki adamlar kavi tutup, berber öl üzvinün derisini ne hadar edebillerse illeri çeküp keser, zurna, buri, da(v)ulhane çalar, ve bir alay şenlik ederler ki bütün gece oglan uyuksiz kalsin. Fakir olanlarun, bu kadar tedarike kudreti olmayup, zengileri reca idüp, buyle furset ile ogluni sünnet ettirürler, ol dahi kail olur ki, gendi öglinün yoldaşleri olup sünnetten, igrenmesinler. Andan oturi, dort, beş kişi(y)i dahi birden sünnet ederler. Yesirlerden bir kimsi musurman olmak isterse, agasi berberi, evine çagirtirüp anda keserler: sünnet olanlarini, oniki, ya on beş günden sonra, hamama götörürler. Bunlar buyle kilindikten sonra Musurman olurlar.

(s. 422 - 424 arasında yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)[327]

(s. 425)

Leg. Evlenmekten, βünnetten, büjleſtigimüz jeter: andanoturi, eger üsenmezβen, gyömmekten dachi bir ez lakerdi edelüm.

Evlenmekten, sünnetten, süyleştigimüz yeter: andan oturi, eger üşenmezsen, gömmekten dahi birez lakerdi edelüm.

(s. 426)

Int. Erkek ia hod avret üldugi gibi, ol demde leſii βigsak βuile iajkajup, bir beaz beze βararlar, hem taktadan iapilmis tabuta kojup, agizini, burnini, kulagini, ve gair üzveβini pambukle kapadikten βonra, tabuti jeſil hali, ia hod kecſe ile ürtüp alel agsele, ſeherden diſſari makpereie cſikarlar: avret tajfaβi, leſile cſikmaz bazi jerlerde, angsak erkekler, papazlar, keſisler, ſeher ve köj halki gsem olup, ögüne düsüp βokaklarda aglaiup, feriat

[327] 425. sayfada Türkçe isimler bazen karşılığı Latince olmak üzere verilmiştir: Erkek adları için; Musza - Moſes, Ibrahim - Abrahamus, Daud - David, Suliman - Salomon, Iββa - Jeſus, Ali - Elias vb. Sahin - Falco, Kurt - Iupus, Tauſan - Iepus, Aβlan - Leo, Caplan - Parddus vb. Ferhat, Szinan, Giafer, Sciaus, Ahmed, Mehemed, Huβain, Haβan, Haidar, Murat, Durat, Odaverdi vb. Kadın adları için; Fatma, Ajſe, Emine, Haticse, Bülbül, Gioüher, Zümrüt örnekleri verildikten sonra Latince karşılık olarak verilenler şöyledir: Fatma - Catharina, Ajſe - Eliſabetha, Emine - Helena, Bülbül - Philomela, Gioüher - Margarita, Zümrüt - Smaragdus.

iderler, irlarlar: gyömmezden evvel, hem βonra, kuran okurlar, namaz kilarlar, gyömdikten βonra, bir biuk enli tas üβtüne korlar ia hod dort köseli, degirmi, jazilmis, ia hod jazilmamis tas, baſi tarafindan kaldirirlar. Erkekmidür? avretmi? farki budur: Erkek iattigi ierde, tas üβtüne, bir tülbentle βarilimis bas, avret icſün iβe, cſicſekler, alelhuβuβ βümbüller, taſtan kazarlar: ve cſok jerlerde kizün makpereβi dolainda, gyone gyone cſicſekler

Erkek yahod avret üldugi gibi, ol demde leşi sicak su ile yaykayup, bir be(y)az beze sararlar, hem taktadan yapilmiş tabuta koyup, agizini, burnini, kulagini, ve ga(y)ir üzvesini pambukle kapadikten sonra, tabuti yeşil hali, yahod keçe ile ürtüp alelacele, şeherden dişşari makpereye çikarlar: avret tayfasi, leş ile çikmaz bazi yerlerde, ancak erkekler, papazlar, keşişler, şeher ve köy halki cem olup, ögüne düşüp sokaklarda aglayup, feryat iderler, irlarlar: gömmezden evvel, hem sonra, kuran okurlar, namaz kilarlar, gömdikten sonra, bir bi(y)uk enli taş üstüne korlar yahod dort köşeli, degirmi, yazilmiş, yahod yazilmamiş taş, başı tarafindan kaldirirlar. Erkek midür? avret mi? farki budur: Erkek yattigi yerde, taş üstüne, bir tülbentle sarilimiş baş, avret içün ise, çiçekler, alelhusus sümbüller, taştan kazarlar: ve çok yerlerde kizün makperesi dola(y)inda, göne göne çiçekler

(s. 427)

dikerler. Padiſſahler, Paſaler, Begler, hem gair biuk mertebede olan kiſiler, gyendi kudretine györe, türbeler ve kliβe, gſami gibi evler iaptirup, anlar icſinde gyöme gielmislerdür: türbelerün divarina, altonli huruflerle, Kurandan ügürtlenmis aietler, βuratlar iazarlar: anlarun hairi icſün, Szoftalar, bir kacs haftaiadak, Kurani okuiup, gegſe gyündüz namaz kilarlar; cſeſmeler, ve imaretler iaptirirlar. Bir kacs gyünden βonra, ia hod erteβi gyün, hem bir kacs kerre, haftadan haftaia avretler, ulmislerün makpere oldugi jerlere varup, aglarlar, βizlarlar, andan βonra, gyendiler jejüp, iſcüp, üleni βoal iderler, iegſekte, icſegſekte ia hod gair ſejlerde ekſzikligi varmi? ſymdiki hali, ne ſekil? ejmi? hoſmi ? et, etmek, ve turli turli iegſek icſegſek, tas üβtünde alikojup evlerine dönerler. Bazikiſiler zan, ve kiaſziderler ki, ol iegſek ülmis kiſinün zahireβi itsün konulmiſtür:

dikerler. Padişşahler, Paşaler, Begler, hem ga(y)ir bi(y)uk mertebede olan kişiler, gendi kudretine göre, türbeler ve k(i)lise, cami gibi evler yaptirup, anlar içinde göme gelmişlerdür: türbelerün divarina, altonli huruflerle, Kurandan ügürtlenmis ayetler, sura(e)tlar yazarlar: anlarun hayri içün, Softalar, bir kaç haftaya dak, Kuranı okuyup, gece gündüz namaz kilarlar; çeşmeler, ve imaretler yaptirirlar. Bir kaç günden sonra,

yahod ertesi gün, hem bir kaç kerre, haftadan haftaya avretler, ulmişlerün makpere oldugi yerlere varup, aglarlar, sizlarlar, andan sonra, gendiler yeyüp, icüp, üleni soal iderler, yecekte, içecekte yahod ga(y)ir şeylerde eksikligi var mi? şimdiki hali, ne şekil? ey(i) mi? hoş mi ? et, etmek, ve turli turli yecek içecek, taş üstünde alikoyup evlerine dönerler. Bazi kişiler zan, ve ki(y)as iderler ki, ol yecek ülmşs kişinün zahiresi icün konulmiştür:

(s. 428)

lakin is büjle degildür, gſani itsün βadaka jerinde, kuslara, ia hod gair hajvanlara, verilmiſtür.

lakin iş büyle degildür, cani icün sadaka yerinde, kuşlara, yahod ga(y)ir hayvanlara, verilmiştür.

(s. 429 - 431 arasında yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)[328]

(s. 432)

Ikrar ettigimüz üzre, din ehvalindan süjlesmek nijjetüm var idi, lakin ol olmazdan evvel, dejver bana ne ſekil eβpap kulanür bu tajfa? bizumkilere benzermi, iokβe benzemez?

İkrar ettigimüz üzre, din ehvalindan süyleşmek niyyetüm var idi, lakin ol olmazdan evvel, deyver bana ne şekil espap kulanür bu tayfa? bizumkilere benzer mi, yokse benzemez

(s. 433)

Jok Szultanum: anlarun kiafeti baſka, bizumki baska; gyendiler aralerinda dachi eβpap kiβmi bir degil, anda kiafetinden bellidür, kimdür Paſa, Begh, kimdür Szpahi, kimdür Ienicſeri, kimdür Cſaus, Molla, Kadi, Muffti, Nakib, kimdür bezirgyan, kimdür gazi, kimdür βaraj, ve ſeher halki, kimdür dervis, boβtangsi, aſcſi, βeiz, kimdür Hogsa, Imam, Seh, Emir, kimdür Hriſtian, Rum, Ermeni, kimdür Jahudi &c. bizum diarimüzde iβe, belirβizdür: kimdur Hakim, ia hod βade βaraj halki, ia hod ſeherli: anda biuk tembi var ki, her keβ gyendi halina ve hizmetine muvafik eβpap kulanβin; anlarun eβpaplari uzun, bir alaj gajtan, kanaf, fajdaβiz cſaſraβle

Yok Sultanum: anlarun ki(y)afeti başka, bizumki başka; gendiler aralerinda dahi espap kismi bir degil, anda ki(y)afetinden bellidür, kimdür Paşa, Beg, kimdür S(ı)pahi, kimdür yeniçeri, kimdür Ça(v)us, Molla, Kadı, Muffti, Nakib, kimdür bezirgan, kimdür gazi, kimdür saray, ve şeher halki, kimdür derviş, bostanci, aşçi, se(y)iz, kimdür Hoca, İmam, Şeh, Emir, kimdür Hristi(y)an, Rum, Ermeni, kimdür Yahudi &c. bizum di(y)arimüzde ise,

[328] Sayfa 431'de Latince açıklamalar önemli devlet adamlarının isim ve rütbeleri üzerinedir: Köprüli, Topal Mehemed Paſſam Beglerbegum, Sejdi Ahmetum, Deli Haβain Paſam. Bu açıklamalar arasında şu cümle yer alır: *Iβlahi alem icsün, dunnyanun ücs bölükini keβmek gſaizdür.*

belirsizdür: kimdur Hakim, yahod sade saray halki, yahod şeherli: anda bi(y)uk tembi var ki, herkes gendi halina ve hizmetine muvafik espap kulansin; anlarun espaplari uzun, bir alay gaytan, kanaf, faydasiz çaşrasle

(s. 434)

alagsa bulagsa değil: acſilmis, cſok ve turli turli parcſa degil, bütün; kiſte tilki, Szanβar, ja hod βamur kürk; iazda, pek βigsak oldugi zaman, bezden, ia hod ibriſinden iapilmis eβpap külanürlar: nehaiet, cſok kiſi, iazda, kiſte, kürk gyejer, zira derlerki gyünes ve βauk gecſmez kürki, nigse βade cſuhai.

alaca bulaca değil: açilmiş, çok ve turli turli parça degil, bütün; kişte (kışta) tilki, Sansar, yahod samur kürk; yazda, pek sicak oldugi zaman, bezden, yahod ibrişinden yapilmiş espap külanürlar: nehayet, çok kişi, yazda, kişte, kürk geyer, zira derler ki güneş ve sa(g)uk geçmez kürki, nice sade çuha(y)i.

(s. 435 - 440 arasında yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 441)

Leg. Taminümüzle din ehvalindan bir mufaββal lakerdi etmek gyerek idük, lakin hava ziadeβile, iagmur kitligi icsün, βigsak olmagile, bejnüm, baſim, ve gair özvem, agir fikir gyötöremez, hem βefer gaugaβi, ve tedariki ile, alem dolmis iken, bu jerlerde eglenegsek halimüz ioktur; ve dachi turli turli liβanlara döndörmis, tergsüm olunmis, Alkorandan, herkeβ ügrene biller: ehli ilm adamlar, bizum vilaietimüzde cſok olup, dini iβlam ehvalindan vafir iazmiſlardur: Mahaββali kelam: Billeriz ki, Muβurman tajfaβi, bir jaradan Allahdan, gair kimβeie, Tangri ierinde tutmaz, kimβeie ibadet etmez, puta tapmaz: Hazereti Iββadan der ki pak kizoglan Miriam anadan Allahun kelamiile, inβan kudreti βiz,

Taminümüzle din ehvalindan bir mufassal lakerdi etmek gerek idük, lakin hava zi(y)adesile, yagmur kitligi içün, sicak olmagile, beynüm, başim, ve gair özvem (uzvum), agir fikir götöremez, hem sefer gavgasi, ve tedariki ile, alem dolmiş iken, bu yerlerde eglenecek halimüz yoktur; ve dahi turli turli lisanlara döndörmiş, tercüm olunmiş, Al korandan, herkes ügrenebiller: ehli ilm adamlar, bizum vilayetimüzde çok olup, dini islam ehvalindan vafir yazmişlardur: Mahassali kelam: Billeriz ki, Musurman tayfasi, bir yaradan Allahdan, ga(y)ir kimseye, Tangri yerinde tutmaz, kimseye ibadet etmez, puta tapmaz: Hazereti İssadan der ki pak kizoglan Miryam anadan Allahun kelami ile, insan kudretisiz

(s. 442)

dogmistür: hitz mimbat gyunack ıtmedi, cſok mugsizatile, meſhur idi: Ruhul kodos kim? ve ne dur? bilmezler. Baziβi, zan iderki, Gſebril feriſte, (melek) idi. Zira, ol Gſebril, Miriama irβal olunmis, dedi ki, gyebe kalup, Iββaii dogurβa gyerek; hacſan Pegamberlerün düſmenleri Iahudilar, Iββai hapβ idüp zindandan, zingsir csözüp kurtarmiſtur, ve Allah emriile, Iβaia benzer bir Iahudÿ jaradup, onun ierinde ali komiſtur, hem oni üldürdiler; ve kemer iardirüp, hazareti Iββai göge cſikardi. Deha vatanıda iken, oni dachi iſitmis im ki, bu tajfe, gercſi Tangrinün birligini ikrar eder: nehaiet, Allah Babanun, Oglinun, ve Ruhul kodos, aknumini bilmezler: ie afikiare inkiar iderler ki, hazareti Iββa Tangrinün ogli ola. Derler ki Allah bihadd, ve βonβiz, ebedidür, her ſeiden vukuf, en pak, ruh olup, inβanun aklina βigamaz, gyereki gibi ne ſekildür, zatinda kavi, tedbil,

dogmiştür: hic mimbat günck ıtmedi, çok mucizat ile, meşhur idi: Ruhulkodos kim? ve nedur? bilmezler. Bazisi, zan ider ki, Cebril ferişte, (melek) idi. Zira, ol Cebril, Miryama irsal olunmiş, dedi ki, gebe kalup, İssayi dogursa gerek; haçan Pegamberlerün düşmenleri Yahudilar, İssa(y)i hapsidüp zindandan, zincir çözüp kurtarmiştur, ve Allah emri ile, İsaya benzer bir Yahudi yaradup, onun yerinde alıkomiştur, hem oni üldürdiler; ve kemer yardirüp, hazareti İssa(y)i göge çikardi. Deha vatanı(n)da iken, oni dahi işitmişim ki, bu tayfe, gerçi Tangrinün birligini ikrar eder: nehayet, Allah Babanun, Oglinun, ve Ruhulkodos, aknumini bilmezler: ie aşikare inkar iderler ki, hazareti İssa Tangrinün ogli ola. Derler ki Allah bihadd, ve sonsiz, ebedidür, her şeyden vukuf, en pak, ruh olup, insanun aklina sigamaz, gereki gibi ne şekildür, zatinda kavi, tedbil,

(s. 443)

ia hod βözi degiſmeden beridür, en kudretli, merhimetli, adil, külli ſeje, iani: inβanun tekbirine, ve csaliſtigina bagli degil: gsümle takβirattan munezze olup, her ſeje kadirdür: Dunnyai ioktan var ejlemis, oni, elile tutar; onun izni olmaingse maklukat hits bir ſeje kadir degildür: merhimetinün βoni ioktur: taktiri ebedi, kavi, ve tetbil olmaiagsaktur, ve derler ki, her ne, dunnya iaratmadan, evvel, inβanun halindan iazmiſtür, ol gyelür baſina. Andan oturi, zarbu meβelde derlerki: Naβip olan, ia hod iazilan gyelür baſine, ve dachi derler ki: Adam tekbir, ve tamin eder, Taugri taktir eder: Taktir tekbiri bozar: hem bujle csok zarbu meβeller. Lud denyizi bunlarun agizinde meshurdur: ikrar ederlerki, ilk dunnyai, butun alemün, iaramaz oldugi icsün, Tangri gazabindan, taufanle ürtmis, ve kirdirmis: angsak Nuh Pegamberi, gyendi tevabiile gyemide βaklaiup nigsat

ya hod sözi degişmeden beridür, en kudretli, merhimetli, adil, külli şeye, yani: insanun tekbirine, ve çaliştigina bagli degil: cümle taksirattan munezze olup, her şeye kadirdür: Dunnya(y)i yoktan var eylemiş, oni, el ile tutar; onun izni olma(y)ince maklukat hic bir şeye kadir degildür: merhimetinün soni yoktur: taktiri ebedi, kavi, ve tetbil olmayacaktur, ve derler ki, her ne, dunnya yaratmadan, evvel, insanun halindan yazmiştür, ol gelür başina. Andan oturi, zarbu meselde derler ki: Nasip olan, yahod yazilan gelür başine, ve dahi derler ki: Adam tekbir, ve tamin eder, Tangri taktir eder: Taktir tekbiri bozar: hem buyle çok zarbu meseller. Lud denizi bunlarun agizinde meşhurdur: ikrar ederler ki, ilk dunnya(y)i, butun alemün, yaramaz oldugi içün, Tangri gazabindan, tufanle ürtmiş, ve kirdirmiş: ancak Nuh Pegamberi, gendi tevabi ile gemide saklayup nicat
(s. 444)
ejledi, kurtardi: inβanun kuβurini, gyunachlarini ve feβatlerini, ol ialiniz, afeder, iarligaigsidür. Ol ialiniz sücſlerimüzi bagiſlaja kadirdur. Zira onun mubarek, gselil huzurinde, öginde, iüzinde, pak bujrugine ziddi ſejler iſlemis iz, &c. Bungsilai ſeiler cſok iſitmiſim: bilmedigüm ſejler, vilajetimüzde dachi βoal etmek kabildür, hem bu huβuβten iazilmis kitablar cſok olup, anlardan, din ehvalini ügrenmek elverür. Ol egsilden regsam gsenabinüzden budurki, bu milletün dininde olan turli turli meβebler, Dervisler, Muβurmanligün βahi, ve belli niſanlerini, Mufti, Nakib, Seh, Mezim, Imam, ve buna mutallik ſejler, bean ejle: zeman gecſer, hem kis gyelmezden evvel, iol tedarikini györmek gyerektür; bu diarlarda vafir eglendük, ol eumeni vakt iaklaſti ki, vilaietimuze rugsu idüp, anda alikomis βevgüli doβtlarimüzün, kardaslarimüzün, evlatlarimüzün, alelhuβuβ
eyledi, kurtardi: insanun kusurini, gunahlarini ve fesatlerini, ol yaliniz, afeder, yarliga(y)icidür. Ol yaliniz süçlerimüzi bagişlaya kadirdur. Zira onun mubarek, celil huzurinde, öginde, yüzinde, pak buyrugine ziddi şeyler işlemişiz, &c. Buncila(y)i şeyler çok işitmişim: bilmedigüm şeyler, vilayetimüzde dahi soal etmek kabildür, hem bu hususten yazilmiş kitablar çok olup, anlardan, din ehvalini ügrenmek elverür. Ol ecilden recam cenabinüzden budur ki, bu milletün dininde olan turli turli mesebler, Dervişler, Musurmanligün sahi, ve belli nişanlerini, Mufti, Nakib, Şeh, Mezim, İmam, ve buna mutallik şeyler, be(y)an eyle: zeman geçer, hem kiş gelmezden evvel, yol tedarikini görmek gerektür; bu di(y)arlarda vafir eglendük, ol eumeni vakt yaklaşti ki, vilayetimuze rucu idüp, anda alikomiş sevgüli dostlarimüzün, kardşslarimüzün, evlatlarimüzün, alelhusus
(s. 445)
gselil Effendiunzün haβretine kauſup, elcſiligimüzi, ne ſekil oldi bean idelüm.

celil Effendinüzün hasretine ka(v)uşup, elçiligimüzi, ne şekil oldi be(y)an idelüm.

(s. 446 - 452 arasında yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 453)

Int. Muβurmanlarun dininde, meβebler turli turli, ve csoktur, kimi eβki kimi jeni, kem bir birine baziβi ziddidür. Biz angsak bir kacſini anmak gsaiz gyorürüz: eβki ve meshur meβebler dortur: Montazali, Kadiri, Mergsi, Sij: bu meβeblere mugair ziddi jine dortur. Szifatii, Gyabbarii, Vajidÿ, Cavarigsii, Bunlari birrer birer bujle angla.

Musurmanlarun dininde, mesebler turli turli, ve çoktur, kimi eski kimi yeni, kem bir birine bazisi ziddidür. Biz ancak bir kaçini anmak caiz gorürüz: eski ve meşhur mesebler dort(t)ur: Montazali (mütezile), Kadiri, Merci (Mürci), Şiy(i): bu meseblere muga(y)ir ziddi yine dortur. Sifatii, Cabbarii, Vayidi, Kavaricii, Bunlari birrer birer buyle anla.

(s. 454 - 456 arasında yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 457)

Leg. Aβli varmi, jokmi? bilmem: emma iſittüm ben ki Othmanli dininde

Asli var mi, yok mi? bilmem: emma işittüm ben ki Otmanli dininde

(s. 458)

73. meβeblerder vardur, lakin bize ieter, meshurleri bilmek. Imdi anlari βaimaiup, bir kacs jeni anilmis meβebler bean ejle bana.

73. meseblerdir vardur, lakin bize yeter, meşhurleri bilmek. İmdi anlari saymayup, bir kaç yeni anilmiş mesebler be(y)an eyle bana.

Int. Nola Szultanum! Jeni, meshur meβebler, ve meβebdesler bunlardur: Hajretiler, Tenaβukiler, Sabinler, Hagsi Bektaſiler, Kadizadeliler, Efrakier, Jabahajiler, Zeililer, Meβihiler, Malumigsiler, Hajjatiler &c.

Nola Sultanum! Yeni, meşhur mesebler, ve mesebdeşler bunlardur: Hayretiler, Tenasukiler, Sabinler, Haci Bektaşiler, Kadizadeliler, Eşraki(l)er, Yabahayiler, Zeililer, Mesihiler, Malumiciler, Hayyatiler &c.

(s. 459 - 471 arasında yukarıda bahsi geçen mezhepler hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 472)

Leg. Symdiedek Othmanli dininde olan meβeblerden vafir ſujleſildi, belki iktiza ederdi ki Dervislerün halindan, kiβmilerinden, gyone gyone kiafetlerinden dachi lakerdi itβek:

lakin csok zeman ve maβlahat, iβter bu is, hem Criſtian vilaietlerinde dachi, dervisler, ve keſisler csok olup, anlarun halindan bir ez pai bicsmek gsaizdür. Zira anlar dachi, turli turli, halkdan baska, kiafet, adet, venam, kulanirlar, hem nigse anlarun Pirileri bujurmislardur, canonleri mügsibingse her haftada uruts tutarlar, gegse gyündüz namaz kilarlar, ekβeri ſarap icsmez, inβanun βöhbetinden airilüp, hajvanlar gibi dagda, ormanlarda oturup hajvanlarle βöhbet iderler: nehajet bizumkiler, ve anlarun dervisleri

Şimdi(y)e dek Otmanli dininde olan meseblerden vafir suyleşildi, belki iktiza ederdi ki Dervişlerün halindan, kismilerinden, göne göne ki(y)afetlerinden dahi lakerdi itsek: lakin çok zeman ve maslahat, ister bu iş, hem Kristi(y)an vilayetlerinde dahi, dervişler, ve keşişler çok olup, anlarun halindan birez pay biçmek caizdür. Zira anlar dahi, turli turli, halkdan başka, ki(y)afet, adet, ve nam, kulanirlar, hem nice anlarun Pirileri buyurmişlardur, kanonleri mücibince her haftada uruc tutarlar, gece gündüz namaz kilarlar, ekseri şarap içmez, insanun söhbetinden ayrilüp, hayvanlar gibi dagda, ormanlarda oturup hayvanlarle söhbet iderler: nehayet bizumkiler, ve anlarun dervisleri

(s. 473)

araβinda biuk fark budur ki: anlar Chriſtian degil, bizumkiler iβe Tangrinün βabi iolini, ve bujrugini bilerler: badehu Türklerün Dervisleri iβtedigi zeman tekjeden csikup, ruhani halini, dunnyavie tetbil idüp nefβini zapt idemezβe, evlene biller, avret alür: bizumkilere iβe tekie brakmak, ve evlenmek elvermez, hem biuk tembih nahlet ile var: anlar fakirdür, bizumkiler iβe hiβapa gzelmez mal βahibileridür. Imdi Dervislerün halini dachi bazi βebeblerden oturi bertaraf kojup, angsak dervis kiβmilerün adini, bilmek iβterum, andan βonra muβurmanlikün ſarti kacstur györelüm.

arasinda bi(y)uk fark budur ki: anlar Hristi(y)an degil, bizumkiler ise Tangrinün sabi yolini, ve buyrugini bilerler: badehu Türklerün Dervişleri istedigi zeman tekyeden çikup, ruhani halini, dunnyavi(y)e tetbil idüp nefsini zapt idemezse, evlene biller, avret alür: bizumkilere ise tekye brakmak, ve evlenmek elvermez, hem bi(y)uk tembih nahlet ile var: anlar fakirdür, bizumkiler ise hisapa gelmez mal sahibileridür. İmdi Dervişlerün halini dahi bazi sebeblerden oturi bir taraf koyup, ancak derviş kismilerün adini, bilmek isterum, andan sonra musurmanlikün şarti kaçtur görelüm.

(s. 474'te yukarıda bahsi geçen konular hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

(s. 475)

Int. Benüm Szultanum, tevarikte iazmislardür ki, Szünnilerün memleketlerinde olan Derviſlerün, halini, iki adamlar, Calveto, hem Nakſbendi iptida peida ettiler, kalani

Benüm Sultanum, tevarikte yazmişlardür ki, Sünnilerün memleketlerinde olan Dervişlerün, halini, iki adamlar, Kalveto, hem Nakşbendi iptida peyda ettiler, kalani
(s. 476)
bunlardan, zuhure gyeldiler, Nakſbendiden iki meſhur meβebdeſler, Ebruh, ve Mevlevi, bunlardan Ebruhariler, ve Mevleviiler, denilmislerdür: hem, bu Mevleviiler gsümle dervislerden üβt βailür. Kalvetodan, alti Dervislerün diregi pejda olundi, iani: Nimetullah, Kadri, Hizir, Kalender, Edhem, Bektas: ol egſilden, bunlarun meβebdesleri Nimetullahiler, Kadriiler, Hizreviiler, Kalenderliler, Edhemiler, Bektaſilerün namini kazandiler.
bunlardan, zuhure geldiler, Nakşbendiden iki meşhur mesebdeşler, Ebruh, ve Mevlevi, bunlardan Ebruhariler, ve Mevleviiler, denilmişlerdür: hem, bu Mevleviiler cümle dervişlerden üst sa(y)ilür. Kalvetodan, alti Dervişlerün diregi peyda olundi, yani: Nimetullah, Kadri, Hizir, Kalender, Edhem, Bektaş: ol ecilden, bunlarun mesebdeşleri Nimetullahiler, Kadriiler, Hizreviiler, Kalenderliler, Edhemiler, Bektaşilerün namini kazandiler.
(s. 477 - 481 arasında yukarıda bahsi geçen mezhepler hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)
(s. 482)
Int. Muβurmanligün ſarti beſtur: Biri jajkamak, ikingsi Namaz kilmak, ücſingsi Ramazanda uruts tutmak, dordingsi, βadaka virmek, beſingsi Mekaia, ia Kiabeja varmak. Iajkamakün ücs kiβmi var: Abdeβt, Gſuhul, & Tahret: Namaz kilmagun bes vakti var, iani: Szaba, Uyle, Ikindi, Akſam, Iatzi: Lakin, zira cſok, ve herkiſie bilinmemis ſejler bu ſatrlerde bulunur, βana anlari birer birer bean ideim.

Musurmanligün şarti beştur: Biri yaykamak, ikinci Namaz kilmak, üçinci Ramazanda uruc tutmak, dordinci, sadaka virmek, beşinci Mek(k)aya, ya Kabeya varmak. Yaykamakün üç kismi var: Abdest, Gusul, & Tahret: Namaz kilmagun beş vakti var, yani: Saba, Uyle, Ikindi, Akşam, Yatzi: Lakin, zira çok, ve her kişi(y)e bilinmemiş şeyler bu sat(i)rlerde bulunur, sana anlari birer birer be(y)an ideim.
(s. 483 - 489 arasında yukarıda bahsi geçen mezhepler hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)
(s. 490)
Leg. Digne Tergseman Aga! csok βüjlemegün hazi joktur, bivefa, ve fajdeβizdür; hem

daglar gibi kaβavet, ve turli turli gsefa, gegse gyündüz, baſime oborulur[329] bu mertebede ki, gsanum agsziz kalmis iken, bilmem ne isleim: inkiare gyelmez, isler ve bilmege laik, ve ſezavar, Türk ehvaline mutalik ſeiler**,** derja kumleri gibi csoktur, nehaiet kim cseker bukadar faidaβiz emegh? Andan oturi, eger Muftinun, Nakibün, Sehlerün Imam, ve Mezimlerün hitzmetlerini, bildirmis olurβanüz, ol βahat βana elvida idüp, nigse ikrar ejlemis idüm, halime ve küdretüme gÿöre, hizmetün pabaβini vereim, hem Allah inajeti ile, iolimi bekleim.

*Digne Terceman Aga! çok süylemegün hazi yoktur, bi - vefa, ve faydesizdür; hem daglar gibi kasavet, ve turli turli cefa, gece gündüz, başime oborulur bu mertebede ki, canum aciz kalmiş iken, bilmem ne işle(y)im: inkare gelmez, işler ve bilmege laik, ve sezavar, Türk ehvaline mutalik şeyler**,** derya kumleri gibi çoktur, nehayet kim çeker bu kadar faydasiz emeg? Andan oturi, eger Muftinun, Nakibün, Şehlerün İmam, ve Mezimlerün hizmetlerini, bildirmiş olursanüz, ol sahat sana elvida idüp, nice ikrar eylemiş idüm, halime ve küdretüme göre, hizmetün pahasini vere(y)im, hem Allah inayeti ile, yolimi bekle(y)im.*

(s. 491)

Int. Iβtejene gsefa ioktur. Imdi muradinüz, ve bildigüm üzre, βira ile

İsteyene cefa yoktur. İmdi muradinüz, ve bildigüm üzre, sira ile

(s. 492)

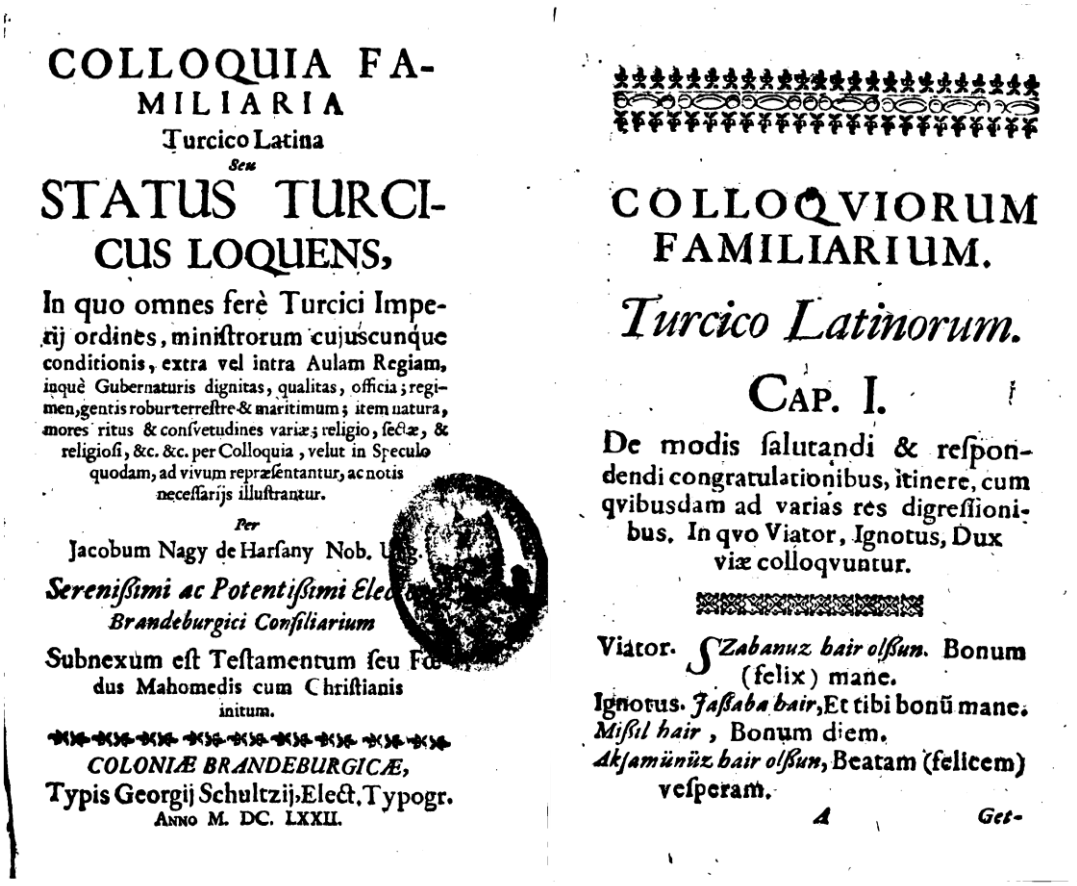
anlarun ehvalini, hizmetlerini, manβuplerini, buile bilmis ol.

anlarun ehvalini, hizmetlerini, mansuplerini, buyle bilmis ol.

(s. 493 - 510 arasında yukarıda bahsi geçen dini kavram ve yetkililer hakkında Latince açıklamalar yapılmıştır.)

Eser Index bölümü ile devam etmektedir. Ardından Testamentum bölümü gelmektedir. Bölümün sonunda Latin harfleriyle halifeler *Abu beker el ſzadik*'tan *Kab ben Kab*'a kadar sıralanmıştır. Eser ithafla sonlanmaktadır.

[329] Sözcük obor- fiili olarak görülmektedir. Harf çevrimi olarak obor ~ obur ~ ubur şeklinde varyantları öne sürülebilir. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde (1993) sözcüğün obur, ubur şeklinde kullanıldığı yer (Samsun) verilmekte ve ubur olarak kullanılan bir başka yerde (Güneyce - Rize) ise *hortlak* (Cilt 11, U - Z, s. 4019) anlamı verilmektedir.

COLLOQUIA FA-
MILIARIA
Turcico Latina
Seu
STATUS TURCI-
CUS LOQUENS,
In quo omnes ferè Turcici Impe-
rij ordines, miniſtrorum cujuscunque
conditionis, extra vel intra Aulam Regiam,
inquè Gubernaturis dignitas, qualitas, officia; regi-
men, gentis roburterreſtre & maritimum; item natura,
mores ritus & conſvetudines variæ; religio, ſectæ, &
religioſi, &c. &c. per Colloquia, velut in Speculo
quodam, ad vivum repræſentantur, ac notis
neceſſarijs illuſtrantur.
Per
Jacobum Nagy de Harſany Nob. U
Sereniſſimi ac Potentiſſimi Elec
Brandeburgici Conſiliarium
Subnexum eſt Teſtamentum ſeu Fœ
dus Mahomedis cum Chriſtianis
initum.
COLONIÆ BRANDEBURGICÆ,
Typis Georgij Schultzij, Elect. Typogr.
Anno M. DC. LXXII.

COLLOQVIORUM
FAMILIARIUM.
Turcico Latinorum.
CAP. I.
De modis ſalutandi & reſpon-
dendi congratulationibus, itinere, cum
qvibusdam ad varias res digreſſioni-
bus. In qvo Viator, Ignotus, Dux
viæ colloqvuntur.
Viator. Zabanuz hair olſun. Bonum
(felix) mane.
Ignotus. Jaſſaba hair, Et tibi bonũ mane.
Miſsil hair, Bonum diem.
Akſamünüz hair olſun, Beatam (felicem)
veſperam.
A Get-

Şekil 9. Nagy de Harsanyi'nin *Colloquia familiaria Turcico Latina* (1672) adlı eserinden [Kopya kapak ve giriş sayfası]

3.3.1.10. Bernardino Pianzola'nın Breve Grammatica e Dialoghi Per İmparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca Adlı Eseri (1781)

"B. Pianzola (1721 - 1803), *Breve Grammatica e Dialoghi Per İmparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca* (İtalyanca, Halk Yunancası ve Türkçe Dillerini Öğrenmek İçin Dialoglar ve Kısa Gramer, 1781) ve yine B. Pianzola'nın *Dizionario Gramatiche e Dialoghi Per Apprendere Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca* (İtalyanca, Halk Yunancası ve Türk Dillerini Öğrenmek İçin Dialoglar ve Gramatik Sözlük, 1789). Pianzola'nın her iki kitabı için bk: Giampiero Bellingeri, Sul Turco nel 700: Allori Speculari e Fiochi Lumi (18. Yüzyılın Türkleri Üzerine: Sönük Işıklar ve Aynalı Defneler), Istituto Universitario Orientale di Napoli, Napoli 1984, s. 66" (Karakartal, 1994, s. 254). Anılan eserlerde farklılıklar bulunmaktadır. 1781 tarihli birinci eserde yer alan diyaloglar ve Hristiyanlık hakkında yazılanlar, 1789 tarihli ikinci eserde bulunmamaktadır.

Padova'da basılmış 1781 tarihli eser, üzerinde *Dizionario Gramatiche e Dialoghi Per Apprendere Le Lingue Italiana, Latina, Greca Volgare e Turca* yazılı olandır. Eser, Bernardino Pianzola'ya (Esprovinciale, ed Esprefetto Apostolico delle Missioni Oriente de' Minori Conventuali - Doğu Misyonları Apostolik Bakanı) aittir. İki cilt iç içedir. Buna göre primo tomo (1.cilt) 84 sayfadır. Grekçe madde başına İtalyanca karşılık yazılmıştır. Bölümün sonunda "Breve Grammmatica e Dialoghi (Kısaca Gramer ve Diyalog)" bölümü başlamaktadır. Bölümde dört sıra hâlinde İtalyanca - Latince - Grekçe ve Türkçe örnek kullanımlar gösterilmektedir. Toplamda 70 sayfa olan bölüm Diyaloglar ile 71. sayfadan devam etmekte ve 100. sayfada diyaloglara geçmektedir. Parte IV. (4. bölüm) İtalyanca - Latince - Grekçe - Türkçe sırasıyla diyalog örneklerine yer vermektedir. Hristiyanlık akideleri ile ilgili bölüm *Mukaleme* başlığı altında *Chriſtoneghan Vartabedutiun üzerine*[330] şeklinde başlamaktadır. İlgili mükâleme[331] beş ana başlıktan oluşur ve 6. mükâlemede diğer konulara yer verilen diyaloglar başlar. Böylece 100. sayfada başlayan 6. mükâleme 113. sayfada 10. mükâleme ile sonlanmaktadır. Diyalogların bitiminde 114. sayfada indeks yer alır. Buna göre ilgili dört bölüm başlıkları ve sayfa sayıları verilmiştir. Secondo tomo (ikinci cilt) ilgili dillerin sözlüğüne ayrılmıştır. *Dizionario grammatica, e dialoghi per imparare le lingue İtaliana, Latina, Greca - Vlgare, e Turca* başlığa altında 2. cilt verilmektedir. Basım tarihi ve yeri ilk ciltle aynıdır. İtalyanca madde başı olan sözcüğün diğer dillerde karşılığı verilmiştir[332]. Sözlük bölümünün bitiminde s. 255'te eserin önceki eserlere göre benzersiz oluşu, kullanışlılığı ve mükemmelliği nedeniyle kabulü ve 10 Şubat 1781 tarihli kabulü yer alır. B. Pianzola'nın İstanbul ve diğer misyonlarda 12 yıl kaldığı bu bölümden anlaşılmaktadır.[333] Onaylayanlar arasında Diodatus Caroglù, Constantinopolitanus Natione Armenus, S.

[330] Müstakil bir kitap şeklinde baskısı yapılan ilgili bölüm üzerine bir çalışmamız bildiri olarak sunulmuştur. "Özer, S. (20 - 23 Nisan, 2017). 1777 Tarihli Türkçe "Kyssa Christoneaghan Vartabedutiunun Muktaseri Stambolda ve Edrinede Surp Andonun Kilisesinde Bernardinos Pianzola Öjrettijine Giöre" Adlı Latin Harfli Transkripsiyon Metninin Tanıtımı. İSLET, *3. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu.* Roma." Bildiride ilgili metin, müstakil olarak tanıtılmış ve konuşma dili özellikleri bakımından ele alınmıştır.

[331] L. Rossi (2009), "B. Pianzola, dilbilgisi ve sözlük çalışmalarından evvel özellikle Hristiyanlık doktrini ve yazı karakterleri ile ilgili pek çok kitabın yazarıdır. (…) Breve compendium Doctrinae Christianae (P. 1777, Yunanca ve Türkçe - Ermeni versiyonlarıyla) (…)" (s. 8) bilgisini paylaşmaktadır. Anlaşılan "Kyssa Christoneaghan Vartabedutiunun Muktaseri (…)" adlı eser, ilgili kitabın bahsedilen çeviri versiyonu olmalıdır. Buna göre 1781 tarihli eserden daha erken tarihli bir çalışma -belki de prova niteliğinde- ortada gözükmektedir.

[332] Sözlüğün Türkçe bölümü ile ilgili bir çalışma yapılmıştır. Luciano Rocchi (2009). *Il lessico turco nell'opera di Bernardino Pianzola*. Trieste: EUT Edizioni Università di Trieste.

[333] Benzer bir bilgiye L. Rocchi'de rastlıyoruz. "Doğu Akdeniz'de 12 yıl boyunca kalmış ve parlak bir kariyerin ardından Doğu Misyonları İl Bakanı ve Apostolik Bakanı olarak atanmıştır. Ağustos 1771'de İstanbul'a yerleştiğini ve Aralık 1775'e kadar orada kaldığını biliyoruz." (Rocchi, 2009, s.7).

Theologie Magister, Missionarius Apostolicus (İstanbul Ermeni milleti, teoloji bilgini, apostolik misyoner) adı yer almaktadır. Türkçe ve Ermenice ile ilgili yazılan bölümlerde görüş sunmuş olmalıdır. 256. sayfada eserin yüksek onaydan geçtiği anlaşılır.

Eserin giriş bölümünde (Ai benigni lettori), okuyucularla eserle ilgili bilgiler paylaşılmaktadır. "Kısa bir süre önce Latin harfleriyle İtalyanca, Latince, Halk Grekçesi ve Türk - Ermenicesinde *Compendio della Dottrina Cristiana* (Hristiyan doktrini hakkında özet) adlı eser yazılmıştı. *Manualis Bibliotheca adversus annes Infidelium Sectas* (Hristiyan olmayanlar hakkında) adlı eser Türkler, Grekler, Ermeniler, Nesturiler, İbraniler için yazılan diyaloglara yer vermiştir. Sözlük ve gramere yer vermeyen bu eserler eksik kalmıştır. 1709'da Parigi'nin yazdığı *Tesoro della Lingua Greca - volgare* (Yunan - yerel dilin hazinesi) eserden, 1680 yılında Viyana'da basılan Mininski'nin *Onamastico* adlı eserinden yararlandım. Anılan dört dilde en çok kullanılan sözcükleri seçtim ve ayrıca size teori için *Istruzioni Grammaticali* (Dil bilgisel talimatlar) ve dört dilin pratiği için bazı *Dialoghi* (Diyaloglar) bölümlerine yer verdim. Türkçe için Mininski'nin kullandığı Latin karakterlerinden yararlandım. Benzer şekilde Grekçe ve Ermenice için aynı yöntemi kullandım. Dilbilim önsözünde de Grekçe, Türkçe ve Ermenice için yazma ve telaffuz kuralları belirtilmiştir. İkinci ciltte İtalyanca kelimeler birinci sırada, 2. sırada Latince, 3. sırada Grekçe, 4. sırada Türkçe ve 5. sırada Ermenice karşılıkları yer alır." Girişin devamında Grekçe madde başlarına İtalyanca karşılıklar verilmiştir. Sözlükte *spahis* (soldato a cavallo, atlı asker), *tavla* (tevola, asse), *kandila* (lampade, lamba, kandil) nev'inden Türkçe sözcükler de yer almaktadır. Sözlüğün bitiminde Breve Grammmatica e Dialoghi (Kısaca Gramer ve Diyalog) bölümü başlamaktadır. Okura sesleniş bölümünde (Al benigno lettore) "Diyaloglar ile ilgili olarak, ilk beşinin Hristiyan Doktrininin öncülü olarak verilmesinin iyi olacağına karar verdim. Böylece bir kişi, dilleri öğrendiğinde aynı zamanda Hristiyan İnancı için bilmesi gerekenleri de öğrendi. İtalyanca, Latince, Yunanca ve Türkçe - Ermenice yine burada Padova'da aynı Latince karakterlerle gösterilmiştir." denilmiştir. Girişi, eserin onaylandığı bölüm takip eder. Onayda "Kamu denetçisi, eserin Katolik inancına, gelenek ve ilkelerimize aykırı olmadığı hakkında ve kopyalarının Venedik Halk Kütüphanesinde bulundurulması konusunda lisans vermektedir. 11 Nisan 1781." denilmektedir.

Gramer özeti ve diyalog dört bölümden meydana gelir: 1. bölüm, Ortografi; 2. bölüm, Dillerin bölümleri (Sekiz alt başlık yer alır: 1. Artikel, 2. İsim, 3. Zamir, 4. Fiil, 5. Partisip, 6. Zarf, 7. Bağlaç, 8. Edat); 3. bölüm, Sözdizimi; 4. bölüm, Diyaloglar.

Eserdeki seslik değerleri göstermek üzere hazırladığımız tablo şu şekildedir:

Tablo 19
Pianzola Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a/ /a, ā/	<a> <à,à>	alyšámadym "alışamadım", aradà "arada", báſma "basma" zaràr “zarar”, ſon-rà “sonra”, vármy “var mı” ?
/b/	<b>	bojlè "böyle", tabijet "tabiyet", mektúb "mektup"
/k/ /c, ç/ /h/ /ç/	<c> <c> <ch> <ci>*	capudà "kapıda", docun "dokun" cešme "çeşme", cektijìn "çektiğin", akce “akçe” chaber "haber", choſciá "hoşça", chorata "horata", dachy "dahi" ciok "çok", cialdy “çaldı", biciak "bıçak"
/ç/	<č, ć>	čiaghyr "çağır", gⁱerček "gerçek", aghàč "ağaç", kaćtyr "kaçtır"
/d/	<d>	deil "de(ğ)il", badém "badem", armùd "armut"
/e/ /e/	<e> <é, è>	ejì "iyi", ſen "sen" iskⁱelejè "iskeleye", hájde "hayde" evdè "evde," ſeirè "seyre", šéj "şey", ghajrèt "gayret"
/f/	<f>	Frankſyzce "Franksızca", sefer "sefer", zaif "za(y)ıf"
/g/ /c/ /c/ /ġ, ğ/	<g> <ḡ> <g, gⁱ> <gh>	gⁱerei "gere(ğ)i", zengⁱín "zengin", ḡami "cami", ujaḡák "uyacak", harḡ "harç" nigè "nice", gⁱanym "canım", ángⁱak "ancak" ghàjri "gayri", aghàm "ağam", ſagh "sağ", ciogha "çuha"
/h/ /Ø/	<h> <h>	hepſi "hepsi", ſahat "saat", sabàh "sabah" iſtedighi "istediği"
/i/	< i, í, ì >	ingiliz "İngiliz", celebijì "çelebiyi", deíldir "de(ğ)ildir"
/y/	<j>	jeridir "yeridir", ojùn "oyun", büjùk "büyük"
/k/ /k/ /ka, kā/	<k> <kⁱ> <kia>	karyšty’r "karıştır", kiàghyd "kâğıt", jazyk "yazık" kⁱim "kim", kⁱefim "keyfim", okⁱüz "öküz", kⁱópèk "köpek" tamahkⁱar" tamahkār", hizmet kⁱar "hizmetkār"
/l/	<l>	lütf "lüt(u)f", deli "deli", akylly’ "akıllı", sakàl "sakal"
/m/	<m>	mal "mal", jaramàz "yaramaz", adèm "adem"
/n/ /ŋ/	<n> <ng>	názyl "nasıl", inſàn "insan", jaky’n "yakın" Harf bileşiği kullanılmamıştır.
/o/	<o, ò, ó >	olsùn "olsun", dokan "dokun", cògh "çok", sóz "söz"
/ö/	<ö>	öjùt "öğüt", ſöjle "söyle", döſcek "döşek"
/p/	<p>	paſcia "paşa", kapu "kapı", ciorap "çorap"
/r/	<r>	Raha tinì "rahatını", kⁱürki "kürk", cháir "ha(y)ır"
/s, ş, z/ /ş/	<ſ, ſſ, s> <ſc>	sìrkè "sirke", usàk "uzak", jaſárſak "yaşarsak", taſſa "tasa" ſcéi "şey", iſcidìr "işidir", joldaſcy "yoldaşı"
/ş/	<š, ś>	šarab "şarap", mušmula "muşmula", iš "iş", śej "şey"
/t/	<t>	tembih "tembih", is’te "işte", dört "dört"
/u, ü/	<u, ù, ú>	ſciu "şu", kuruſc "kuruş", ullu "ulu", ötürù "ötürü", olúr "olur"
/ü/	<ü>	üzrè "üzre", türlù "türlü", ötürü "ötürü"
/v/	<v>	vurdù "vurdu", vilajet "vilayet"
/ı, i/	<y, y’>	Aly’ "Ali", jaky’n "yakın", kyrmyzi "kırmızı"
/z/	<z>	zíra "zira", jazylámaz "yazılamaz", ſöz "söz"
/ks/	<x>	skolópaxà "skolopaksa (çulluk)" (hapax)
*: Örnekler bağlamında c+io, c+ia veya ci+o, ci+a şeklinde yorumlanabilir.		

3. bölümde Türkçenin sözdizimi ile ilgili olarak (s. 68 - 70) verilen özellikler maddeler hâlinde İtalyanca yazılmış, örnekler Türkçe olarak verilmiştir. Tüm maddelerde örnek verilmemiştir. Madde başları orijinalinde olduğu gibi Romen rakamı ile gösterilmiş

örnek kullanım varsa gösterilmiş, italik olarak günümüzde kullanılana yakın olarak harf çevrimi yapılmıştır.

(s. 68)

I. Genabiniz, hazretiniz dedi.

Cenabınız, hazretiniz dedi.

V. Sen ejiſin.

Sen eyisin.

VI. O kitabyn kiahady.

O kitabın kⁱahadı.

Kyzyn Babaſy.

Kızın babası.

Ahmet paſcia oghludur.

Ahmet paşa ogludur.

VII. Bir parcia ekmek.

Bir parça ekmek.

üĉ adam dedi.

üç adam dedi.

Beſc ſaàt okudum.

Beş saat okudum.

Saat beſcte gⁱeldi.

Saat beşte geldi.

VIII. Odun kaſcyk.

Odun kaşık.

Odundan kaſcyk.

Odundan kaşık.

IX. Banà bir kitab ver.

Bana bir kitab ver.

X. Ejimidyr?

Eyimidir?

Gⁱeldìmi?

Geldimi?

Gⁱelmìśmidir.

Gelmişmidir.

XII. Allahtan kork.

Allahtan kork.

Bana bak.

Bana bak.

Sana jalvarýrym.

Sana yalvarırım.

XIII. Gⁱeldijini iſcittim.

Geldiyini işittim.

XIV. Ben evdè oturujorum.

Ben evde oturuyorum.

XV. Ben eve gⁱdejorum.

Ben eve gideyorum.

XVI. Baghceden gⁱelijorum.

Bagceden geliyorum.

XVII. Mejdandan gⁱeĉtim.

Meydandan geçtim.

XVIII. Sen gⁱeldijinden ötürü (öjrenmek iĉin, öjreneſin diju, okujagiakſyn), ben gⁱdereim.

Sen geldiyinden ötürü(öyrenmek için, öyrenesin diyu, okuyacaksın), ben giderim.

XIX. Kandan, nereden? Evden.

Kandan, nereden? Evden.

Ne zemandan beri? Cioktan.

Ne zemandan beri? Çoktan.

Nekadar uzak? Üĉ mil jer.

Ne kadar uzak? Üç mil yer.

Nige ? Rahatile

Nige ? Rahatile

Hacían ?

Haçan ?

Nekadar zeman? Üĉ ſahat. Üĉ ſahatadak.

Ne kadar zeman? Üç ſahat. Üç ſahata dak.

Neceje, nekadar? Dört kruſcia.

Neçeye, ne kadar? Dört k(u)ruşa.

Ne adam dyr?

Ne adamdır?

Ne g[i]üzel dyr?

Ne güzeldir?

Her kim ki g[i]eldìiſe.

Her kim ki geldi ise

(s. 71)

4. Bölüm Diyaloglar

(s. 101)

ALTYNGI MÜKIALEME.

ALTINCI MÜKALEME.

Bir doſt Selamlama iciün.

Bir dost selamlama içün.

Chos g[i]eldin, ſefa bulduk, ſultanym.

Hoş geldin, sefa bulduk, sultanım.

Mizagi ſcerefiniz nige dyr? Kefiniz eji mi?

Mizaci şerefiniz nice dir? Kefiniz eyi mi?

Sciükiür: ja ſiz nige ſiniz?

Şükür: ya siz nice siniz?

Cioktan ſızi g[i]örmedim. Nerede idiniz ſciu kadar zeman?

Çoktan sızi görmedim. Nerede idiniz şu kadar zeman?

Ne ſebebten bana g[i]elmediniz; ſen beni onuttun ſandim.

Ne sebebten bana gelmediniz; sen beni onuttun sandim.

Mahazur bujurun, Sultanym; eg[i]er iſtedighim kadar, g[i]elmedimiſe: kabahat benim dejil.

Mahazur buyurun, Sultanım; eger istedigim kadar, gelmedimise: kabahat benim deyil.

Size iſteridim g[i]elmeje: lakin iſcim ciok oldughundan g[i]lèmedim.

Size isteridim gelmeye: lakin işim çok oldugundan gilemedim.

Olkadar isclerim varydi ki, ſana g[i]lèmedim.

Ol kadar işlerim varıdi ki, sana gilemedim.

Nijet doſta jetiſcir. Sizi sagh ſelim g[i]ördügüme ſsevinirim.

Niyet dosta yetişir. Sizi sag ſelim gördügüme sevinirim.

Iſcittim ki, kardaſcinyz chaſta dyr: giügiüme gielir, andan ötürü pek taſſalandym. Nigedir ſcimdi?

İşittim ki, kardaşinız hasta dır: gücüme gelir, andan ötürü pek tassalandım. Nicedir

şimdi?

(s. 103)

Scikiür Allah, ejige dir.

Ş(ü)kür Allah, eyice dir.

Ciok ſelam; Allah Saglyghhyni verſin.

Çok selam; Allah Saglıghını versin

Baſc üſtüne. Ömrünüz ciok ola, Sultanym: Saghlygiaklar ile.

Baş üstüne. Ömrünüz çok ola, Sultanım: Saglıcaklar ile.

JEDINGI MÜKIALEME.

YEDİNCİ MÜKALEME.

Satin almak ićiün.

Satin almak içün.

Ne iſterſiniz? ne büjürürſünüz, Agham?

Ne istersiniz? Ne büyürürsünüz, Agam?

Bir eji Kyrmyzy cioghà arajorum.

Bir eyi Kırmızı çoha arayorum.

Büjürünüz icerie: Bùnda pek ejiſi bulunur.

Büyürünüz iceri(y)e: Bunda pek eyisi bulunur.

En ejiſini cikar:

En eyisini cikar:

Iśte, ſultanym.

İşte, sultanım.

Bu ciogha pek ejidir; angiak reng[i]ini bejenmem.

Bu çoha pek eyidir; ancak ren[i]ini beyenmem.

Ne bir daha: bundan ejiſini ghàjri jerde bulunmaz.

Ne bir daha: bundan eyisini gayri yerde bulunmaz.

Arſcyny kaćdyr.

Arşını kaçdır.

Ciok ſöjlemem: arſcyny üć kuruſcia dyr.

Çok söylemem: arşını üç kuruşa dır.

Son lakyrdy ſöjle.

Son lakırdı söyle.

Iśte ſöjledim.

İşte söyledim.

Ciok ſöjledin: jüz para veririm.

Çok söyledin: yüz para veririm.

(s. 105)

Bir ahce ekſijk olmaz.

Bir ahce eksik olmaz.

Bènde ſenin iſtedighini vermem.

Bende senin istedigini vermem.

Ben ſana pahaſini söjledim.

Ben sana pahasini söyledim.

Ben kajryſyndan ziade istemem.

Ben kayrısından ziade istemem.

De imdi bana ſciudan iki arſcyn kes.

De imdi bana şudan iki arşın kes.

Benin bundan kazangim jok.

Benin bundan kazancm yok.

Al üć altyny; kuſurunu bana ver.

Al üç altını; kusurunu bana ver.

Sciun altyny dejiſtyr.

Şun altını deyistir.

Olsun, giànym.

Olsun, canım.

(s. 106)

SEKIZINGI MÜKIALEME

SEKİZİNCİ MÜKALEME.

Jol üzre.

Yol üzre.

Bundan Edrinejedek kać mil var?

Bundan Edrineye dek kaç mil var?

On iki mil var.

On iki mil var.

Bu g[i]ün Edrineje jetiſce bilirmiiz?

Bu gün Edrineye yetişe bilirmiiz?

Beli: daha erkendir.

Beli: daha erkendir.

Jollari gⁱüzelmidir?

Yollari güzelmidir?

Pek gⁱüzel dejil.

Pek güzel deyil.

Gⁱećegek ſullar varmi?

Geçecek sullar varmi?

Jollarda korku varmi?

Yollarda korku varmi?

Chair: ulu joldur, oradan

Hair: ulu yoldur, oradan

(s. 107)

dajma adem gⁱećer.

dayma adem geçer.

Ormanlarda chyrſyz bulunurmy?

Ormanlarda hırsız bulunurmı?

Gⁱege gⁱündüz korku joktur.

Gece gündüz korku yoktur.

Anghy jolu tutmalyyz.

Anghy yolu tutmalıız.

Śu dagha jaklaśtyghynyz gⁱibi, ſaghyny tutunuz.

Şu daga yaklaştıgınız gibi, sagını tutunuz.

Ormanlarda jollar gⁱüĉmi dir?

Ormanlarda yollar güçmi dir?

Śöjle böjle. ve lakin jolunu saſcirmazſynyz.

Şöyle böyle. Ve lakin yolunu saşirmazsınız.

Ormandan cikarſanyz, ſolunu tutmaja onutmajaſynyz.

Ormandan çıkarsanız, solunu tutmaya onutmayasınız.

Ömrünüz cògh ola.

Ömrünüz çog ola.

Allah raz òla; bereket verſin.

Allah raz ola; bereket versin.

Hajde, Aghalar: ata binelim.

Hayde, Agalar: ata binelim.

Kalynyz ſaghlygioklarile.

Kalınız saglıcaklar ile.

Saghſelim varynyz. Allah ſize ſelamet verſin.

Sagselim varınız. Allah size selamet versin.

DOKUZUNGIU MÜKIALEME.

DOKUZUNCU MÜKALEME..

Konak üzre.

Konak üzre.

Burada kona bilirmiiz?

Burada kona bilirmiiz?

Evet, Sultanlarym: pek eji odalarymyz, ve döſceklerimiz vardyr.

Evet, Sultanlarım: pek eyi odalarımız, ve döşeklerimiz vardır.

Enelim, Aghalar.

Enelim, Agalar.

(s. 109)

Atlarymyzy ahyra ciktir.

Atlarımızı ahıra çiktir.

Bejzedelerin atlaryni tut, ve onlara mukajed ol.

Beyzedelerin atlarını tut, ve onlara mukayed ol.

Bakalym ahſciam mangiaſyna, bize ne veriſin.

Bakalım ahşam mancasına, bize ne verisin.

Ne iſterſinis? Büjürün, Aghalar.

Ne istersinis? Büyürün, Agalar.

Bize bir tauk kavurmaſy, dört g[i]üvergin, bir kebab bir eji pilafile, ve bir eji ſalata g[i]etir.

Bize bir tauk kavurması, dört güvercin, bir kebab bir eyi pilaf ile, ve bir eyi salata getir.

Kajri daha bir śèj büyürmüſünüz?

Kayri daha bir şey büyür(ür)müsünüz?

Chair: ol jetiśir: lakin bir eji ſciarab bize g[i]etir.

Hair: ol yetişir: lakin bir eyi şarab bize getir.

Mukajed olmanyz. Inś Allah, benden chośnut olurſunuz.

Mukayed olmanız. İnş Allah, benden hoşnut olursunuz.

Aghalar, odalarymyza gⁱidelim.

Agalar, odalarımıza gidelim.

Aghalara mum gⁱetir.

Agalara mum getir.

Giànym, mangiamyzy bir ſaat evel hazyrlajaſynyz.

Canım, mancamızı bir saat evel hazırlayasınız.

Korkmajynyz: Cizmelerinizi cikarmadan evel, jemejinìz hazyr olur.

Korkmayınız: Cizmelerinizi cikarmadan evel, yemeyiniz hazır olur.

Chyzmetkiarlerimiz Kande dirler?

Hızmetkarlerimiz Kande dirler?

Eſpablerinizile jokary ciktylar.

Espableriniz ile yokarı ciktılar.

Piſtolerimi gⁱetirdinmi?

Pistolerimi getirdinmi?

(s. 111)

Gⁱetirdim, ſultanym, iśte?

Getirdim, sultanım, işte?

Cizmelerimi cek: andan ſonra var, atlary gⁱözet.

Cizmelerimi cek: andan sonra var, atları gözet.

Sultanlar, ſofra hazyrdyr.

Sultanlar, sofra hazırdır.

Ellerimizi jykamagha ſu gⁱetir.

Ellerimizi yıkamaga su getir.

Oturalym, ve ſefaile jejelim.

Oturalım, ve sefa ile yeyelim.

Śu kavùrmadan jejiniz; pek ejidir.

Şu kavurmadan yeyiniz; pek eyidir.

Gⁱüverginler eji piśmemyśdir.

Güvercinler eyi pişmemışdir.

Iceim:

İceim:

Zevkýnize.

Zevkinize.

Afiet ola.

Afiet ola.

Jemiſci pynirile g[i]etir, ve konacije ſöjle, g[i]elſin bize, buluśſun.

Yemişi pınirile getir, ve konaciye söyle, gelsin bize, buluşsun.

Iſte, bir ſciſce śarabyle g[i]elior.

İşte, bir şişe şarabıle gelior.

ONUNGIU MÜKIALEME.

ONUNCU MÜKALEME..

Konacì ile hyſap g[i]örmek icin.

Konaci ile hısap görmek icin.

Afietlèr ola, Aghalar.

Afietler ola, Agalar.

Taamdan chośnütmüſünüz?

Taamdan hoşnütmüsünüz?

Chośnùtyz: lakin bìzde ſeni chatirinide chośnut edegeiz.

Hoşnutız: lakin bizde seni hatirinide hoşnut edeceiz.

Ne harg oldùiſe, hyſab edelim.

Ne harc olduise, hısab edelim.

(s. 103)

Harginiz ĉok dejildyr. Siz hyſab ediniz, ve g[i]örürſunuz ki üc Kuruś harg olundu.

Harcniz çok deyildır. Siz hısab ediniz, ve görürsunuz ki üc Kuruş harc olundu.

Iſtedijin bana ciok g[i]örünür.

İstediyin bana çok görünür.

Ugiuz ſize ſöjledim.

Ucuz size söyledim.

Bir ſciſce Sciarab daha g[i]etir; ve jarin Sabah Chavfealty ettikten ſonra ſana üć kuruś veririz.

Bir şişe şarab daha getir; ve yarin Sabah havfe altı ettikten sonra sana üç kuruş veririz.

Bujurdughunuz olſun, Sultanlarym:

Buyurdugunuz olsun, Sultanlarım:

Bize temiz ciarciaflar vèrin; ve jàryn Sabah bizi erken ojandyr.

Bize temiz çarçaflar verin; ve yarın Sabah bizi erken oyandır.

Baſc üſtüne, Aghalar. Giegeniz chair ola.

Baş üstüne, Agalar. Geceniz hair ola.

Jarin ki gⁱün ſana Chair ola. SONU.

Yarin ki gün sana hair ola. SONU.

B. Pianzola'nın 1781 tarihli eserinin 1789 tarihli ikinci bir baskısı daha bulunmaktadır. Bu baskı ayrı ayrı basılmış 3 ciltin tek bir kitapta toplanmasından oluşmaktadır. 1. ciltte İtalyanca, Halk Yunancası ve Türkçe sözlük, 2. ciltte Halk Yunancası ve İtalyanca Sözlük, 3. ciltte İtalyanca, Halk Yunancası ve Türkçe Gramer ve Konuşmalar yer almaktadır. Son cildin 4. bölümünde (Parte IV, s. 50 - 99) 19 diyalog yer almaktadır. Sayfa 3 sütuna ayrılmış ve sırasıyla İtalyanca, Türkçe ve Yunanca olarak aynı içeriğe yer verilmiştir. 4. bölüm, üç alt başlığa ayrılmıştır: I. Zerbimeseller *zerb - i meseller*, II. Atalar deiſcileri *atalar de(y)işleri* III. Mùkⁱameller *mükamel(e)ler.* İlgili bölümlerde farklı diyaloglar ve sözlere yer verildiği anlaşılmış ve çalışmanın amacına uygun görüldüğünden incelemeye dâhil edilmiştir. Eserin baskısındaki orijinal şekil gösterilmiş, italik olarak günümüzde kullanılana yakın olarak harf çevrimi yapılmıştır.

(s. 50)

Capıtolo I. (Bölüm 1.)

Zerbimeſeller.

Az kaldy öle.

Az kaldı öle.

Onbeš jildir g'iedelù.

Onbeş yildir giedelu.

Ištè, ben gⁱidèjorum, ſiz choſciá kályn.

İşte, ben gideyorum, siz hoşça kalın.

Var, jykyl.

Var, yıkıl.

Bu ſúrèt ſanà az benzer.

Bu suret sana az benzer.

Onù öldürmektèn kⁱendim, zapt edémem.

Onu öldürmekten kendim, zapt edemem.

Allàh berekⁱèt versin.

Allah bereket versin.

Din imanè g'el.

Din imane gel.

Gⁱielyp, kulaghymà fy’ſyldady’.

Gielıp, kulağıma fısıldadı.

Bu ejliji ſendèn bilirim.

Bu eyliyi senden bilirim.

Bu bana aghy’ gⁱeldi.

Bu bana acı geldi.

Baſcinizà gⁱelen šeileri bejàn ejléiniz.

Başiniza gelen şeileri beyan eyleiniz.

Elim bir neſneje erišmèz.

Elim bir nesneye erişmez.

Taag’iy’p edy’p, baſcinì ſallamàk.

Taaciyp edıp, başini sallamak.

Burajà ſagh ſelim vaſy’l oldùm.

Buraya sağ selim vasıl oldum.

Bedeli jóktur.

Bedeli yoktur.

Onà giönülünü vérme.

Ona gönülünü verme.

Alekìm išledi.

Alekim işledi.

Jarin dejil, ò bir gⁱün gⁱitmeje nietim var.

Yarin deyil, o bir gün gitmeye nietim var.

Bu haſtaly’k dört tarafà jajyljor.

Bu hastalık dört tarafa yayılyor.

Ol olmazáidi, ben iſcimì biliridim.

Ol olmazaidi, ben işimi biliridim.

Evimin öjünde attan endi.

Evimin öyünde attan endi.

Sen bir ſcéi edinge üč ſaàt gⁱečèr.

Sen bir şei edince üç saat geçer.

(s. 51)

Bu išì üzerine aldy’.

Bu işi üzerine aldı.

Neden lazy’mydy?

Neden lazımıdı?

Iktyzalyghyndán cialdy’.

Iktızalıghından çaldı.

Bir ſcéj kaib, ja ekſy’k olurſa, ſendèn bilirim.

Bir şey kaib, ya eksık olursa, senden bilirim.

Ona ettighin, ve edegeghin ejlikleri ſánki banà etmiš g^{i}ibì bilìrim.

Ona ettiğin, ve edeceğin eylikleri sanki bana etmiş gibi bilirim.

Her ſcéj terſine an-lárſyn.

Her şey tersine an-larsın.

Beni delì jerinè ſajárſyn.

Beni deli yerine sayarsın.

Sen beni ne ſany’rſyn.

Sen beni ne sanırsın.

Fikrime duštughu ſcejlér.

Fikrime duştughu şeyler.

Fikrimdèn duštughu ſcejlér.

Fikrimden duştughu şeyler.

Umúdule jašàr.

Umudule yaşar.

ömrundè bojlè bir adàm giörmedim.

ömrunde boyle bir adam görmedim.

Senìn tabijetinà benzer adàm čok belalera oghràr.

Senin tabiyetina benzer adam çok belalera oğrar.

Aldyghyn haràm olsùn.

Aldığın haram olsun.

Doſlàr araſyndà teklij jóktur.

Doslar arasında tekliy yoktur.

Varmamy’š mukarérdir.

Varmamış mukarerdir.

Ne dondédir atyn?

Ne dondedir atın?

Bir jerden bir jerè mektúb g^{i}etirèn g^{i}öviergindir.

Bir yerden bir yere mektub getiren göviercindir.

Nedèn gⁱelir ki ſeninile cioktàn chaberlešméjoruz?

Neden gelir ki seninile coktan haberleşmeyoruz?

Havà acyldijì gⁱibì jolà cykty'm.

Hava acıldiyi gibi yola cıktım.

El verìrſe, ejlè.

El verirse, eyle.

Huſùr ile otùr.

Husur ile otur.

Sendèn banà ne fajda docunmuštur?

Senden bana ne fayda docunmuştur?

Bu ſanà ajib ſcéjdir.

Bu sana ayib şeydir.

Onà ikì kat ziadè verdì.

Ona iki kat ziade verdi.

Jazik ki öjlè adàm öldürürlèr.

Yazik ki öyle adam öldürürler.

Cektijìn zararinì öderim.

Cektiyin zararini öderim.

(s. 52)

Bugünlük bisìmſìn.

Bugünlük bisimsin.

Öjlejérge ujur.

Öyleyerce uyur.

Bütün g'eḡe ujujámadym.

Bütün gece uyuyamadım.

Mymyrladghyhyny' iſcittim.

Mımırladğıhını işittim.

Söjlegè ſöjlegè baſcymy' aghyrtty.

Söylece söylece başımı ağırttı.

Bütün gⁱün jejy'p, šaz olup gⁱecinior.

Bütün gün yeyıp, şaz olup gecinior.

Uč gⁱünédek beni gⁱörmezſìn.

Uç günedek beni görmezsin.

Sevindijindèn ſeni bilmez.

Sevindiyinden seni bilmez.

Sen kaldy'n banà öjut vermeje?

Sen kaldın bana öyut vermeye?

Senin gⁱeldijin gⁱün, o gⁱitti.

Senin geldiyin gün, o gitti.

Scikⁱajetinè ſebèb vérmedim.

Şikayetine sebeb vermedim.

Machanajè gⁱideḡeimè ḡamije gⁱidérim.

Mahanaye gideceime camiye giderim.

Bu kⁱitaby' baštàn ajaghà okudum.

Bu kitabı baştan ayağa okudum.

Ciòk ólmady onù gⁱöreli.

Çok olmadı onu göreli.

Pyšmàn olùr, ſany'rym, ondà ciok bulundughudàn.

Pışman olur, sanırım, onda çok bulunduğudan.

Onúnule davà etmeje iſtemèm.

Onunule dava etmeye istemem.

Meràz üzerinè davalerì var.

Meraz üzerine davaleri var.

Sciöjlè bir adámdyr kⁱi, en büjük davaleri bir ſözile keſſer.

Şöyle bir adamdır ki, en büyük davaleri bir sözile kesser.

Ne japaḡaghymy' bilmèm.

Ne yapacağımı bilmem.

Zemanimi bilirim.

Zemanimi bilirim.

Adàm baſcynà ikiſcèr ghruš verdi.

Adam başına ikişer ghruş verdi.

Jarynà bizì davet etti.

Yarına bizi davet etti.

(s. 53)

Scimdikì halimizé el verir.

Şimdiki halimize el verir.

Gⁱeldijimin ſebebì budur.

Geldiyimin sebebi budur.

Jetišegék kadár.

Yetişecek kadar.

Kyzy'l elmajà gⁱdegeghinè gⁱeldi.

Kızıl elmaya gideceğine geldi.

Juzunè bir tabangià cialdy?

Yuzune bir tabanca caldı?

Onà bir kač kylič vurdù, ki öldü.

Ona bir kaç kılıç vurdu, ki öldü.

Ojlè bir kylyč jedi ki öldü.

Oyle bir kılıç yedi ki öldü.

Benim fajdamà hic ſen gⁱozedirſin.

Benim faydama hic sen gozedirsin.

Ben ſenin ejlighinè cialyſcirim.

Ben senin eyliğine çalışirim.

Saframi bulandirdì.

Saframi bulandirdi.

Hahikaſine vukufunuz omàk iciun.

Hahikasine vukufunuz omak içun.

Dövlèt kondù baſcynà.

Dövlet kondu başına.

Bu ſcéj bana bakar.

Bu şey bana bakar.

Teknajè[334] gⁱidèlìm.

Teknaye gidelim.

Havàj nevsè taby' olmàk.

Havay nevse tabı olmak.

Sciašty', kaldy'.

---

[334] Teknajè gⁱidèlìm. cümlesinin okunuşu ve anlam verilişi problemlidir. İtalyanca için "Ritiriamoci in disparte (Bir kenara çekilelim.)", Yunanca için Latin harfleriyle "As peramerisomen" cümleleri kullanılmıştır. "Tenhaya gidelim." demek istenmiş olabilir. Yazılışı tekna olsa da tehna ~ tenha şeklinde bir yoruma gidilebilir.

Şaştı, kaldı.

Bir àláj mübalaty’ nakl ett(i).

Bir alay mübalatı nakl ett(i).

Deruni pak, ve lay’k adamdyr.

Deruni pak, ve layk adamdır.

Ben bu ſceji onún marifetlilen ettim.

Ben bu şeyi onun marifetlilen ettim.

Benim bu ſcejè razy’m jókldi.

Benim bu şeye razım yokidi.

Sana razy’im.

Sana razıim.

Bu banà čok dejèr.

Bu bana çok deyer.

Bundà bulunmadyghy’m banà čok zaràr etti.

Bunda bulunmadığım bana çok zarar etti.

Choratasiz ſöjlérim.

Horatasiz söylerim.

Filál g[i]itti, g[i]eldi.

Filal gitti, geldi.

Paſcianin huzurundà cikagiáktir.

Paşanin huzurunda cikacaktir.

Uzùn uzadije bu ..dir.[335]

Uzun uzadiye bu ..dir.

Doſt gibi ſana öjüt veririm.

Dost gibi sana öyüt veririm.

Menzilile g[i]elmiš, dedilèr.

Menzilile gelmiş, dediler.

Habery’m jok ik[i]én, évì ſattylàr.

Haberım yok iken, evi sattılar.

Bénde ſana choſcnútum.

Bende sana hoşnutum.

---

[335] bu Fdir sözcüğün yazılışı “buldir, butdir” veya “burdir” olabilir. İtalyancası “l'affare tirerà a lungo (Anlaşma uzun zaman alacak)” şeklidedir. Bağlamsal uyarlık kurmak zor görünmektedir.

Bana darylmajaſyn; šaka ettim.

Bana darılmayasın; şaka ettim.

(s. 54)

Fikirsiz aghzynà gⁱelenì ſojlèr.

Fikirsiz aghzına geleni soyler.

Evladyny'n baśy icin ſuciumù af ejlè.

Evladının başı icin suçumu af eyle.

Strangtan kàjri ojun ojnamaz.

Stranctan kayri oyun oynamaz.

Iſtedighimè gⁱöre étmedi.

İstediğime göre etmedi.

Iſtambolà gⁱöre vardhyghynà iryzàm jòktur.

İstambola göre vardhığına ırızam yoktur.

Vızırìn izinì olmadikce, kⁱim kadydirdyr onù etmeje?

Vızırin izini olmadikce, kim kadıdirdır onu etmeye?

An-lamaſy' cióktur.

An-laması çoktur.

Iſtambolà vardyghy'm jok.

İstambola vardığım yok.

Babany'n ſattyghy' etleri gⁱördum.

Babanın sattığı etleri gördum.

Bir àj gⁱečti, ben túrce, jazmaja bašlajaly'.

Bir ay geçti, ben turce, yazmaya başlayalı.

Bašy'n gⁱerékiſe, ſaky'n.

Başın gerekise, sakın.

Gⁱttiji jelerdè tamahkⁱarlighini bejan edérıdi.

Gittiyi yelerde tamahkarliğini beyan ederıdi.

Bir dahà gⁱöruštughumuz vakyttè ol iſcì ajitláryz.

Bir daha göruştuğumuz vakıtte ol işi ayitlarız.

Ben jalyny'z hepſinè karſci kodúm.

Ben yalınız hepsine karşi kodum.

Bariš olagiaghynà umùd var.

Bariş olacağına umud var.

Bu ıš ejlijè dönegeghyne umùd jòktur.

Bu ış eyliye döneceğıne umud yoktur.

Bak: Kudretini bil.

Bak: Kudretini bil.

Bu iš elindèdir.

Bu iş elindedir.

Banà ciok ſcèj lazy'mdyr.

Bana çok şey lazımdır.

Scehyrdè bughdàj ky'ttyr.

Şehırde buğday kıttır.

Karylary'n tabjetinì bilirſin; bašlarynì bır jılda duzedirlèr.

Karıların tabyetini bilirsin; başlarını bır yılda duzedirler.

Karſcì söjledighìn gⁱibì, darylyr.

Karşi söylediğin gibi, darılır.

Kundàk brakmak.

Kundak brakmak.

(s. 55)

Gⁱün agharmaghà baſclady'.

Gün agharmağa başladı.

Akcè kuetiilen davagiſinì jendì.

Akce kuetiilen davacisini yendi.

Dahà erk'èndir.

Daha erkendir.

G'eğéilen gⁱeldìm.

Geceilen geldim.

Her gⁱün gⁱdìp bakmaly'ydym.

Her gün gidip bakmalıydım.

Ol gⁱündèn berì ne išledìn?

Ol günden beri ne işledin?

Akcè kazanmaſinì bìlir.

Akce kazanmasini bilir.

Bu iſcì bašà cikarmaghà cialyſcìrim.

Bu işi başa cikarmağa çalışirim.

Akcè olduktan ſon-rà her ſcèj baſcirìrim.

Akce olduktan son-ra her şey başiririm.

Senin ciktighinì gⁱörmedìmmi?

Senin ciktiğini görmedimmi?

Japſinlàr, japmásynlar, ne hagiatìm?

Yapsinlar, yapmasınlar, ne hacatim?

Korkárym, onu edémem.

Korkarım, onu edemem.

G'ündèn g'ünè brakmàk.

Günden güne brakmak.

Dediklerinè gⁱörè varimyšmì?

Dediklerine göre varimışmi?

Vardúkce betèr olùr.

Vardukce beter olur.

Vàfyr zemàn gⁱečtì.

Vafır zeman geçti.

Ben ujúriken, ſen bu meheubùn ſuretini al.

Ben uyuriken, sen bu meheubun suretini al.

Ujumaktàn iſe jazmàk évevela dejílmi?

Uyumaktan ise yazmak evevela deyilmi?

Mangià jejegeghinè ujùjor.

Manca yeyeceğine uyuyor.

Bu kitabin akceſinì peſcìn aldy'm; onun veriſie.

Bu kitabin akcesini peşin aldım; onun verisie.

G'elsè olùr.

Gelse olur.

Olunsà dahà ejìdir.

Olunsa daha eyidir.

Aghajà varsàn olmazmi?

Ağaya varsan olmazmi?

Olsà olmàzmi?

Olsa olmazmi?

Her hànghy olùrſa, olsùn.

Her hangı olursa, olsun.

Ne olùrſa, olsùn.

Ne olursa, olsun.

Nèkadar bildighinì dujdùm.

Nekadar bildiğini duydum.

Kady'r oldughumà kadàr.

Kadır olduğuma kadar.

(s. 56)

Iſtedighìn jerè gⁱit.

İstediğin yere git.

Kⁱim bu ſcejleri cek'èridi?

Kim bu şeyleri cekeridi?

Aldighìn jerè ko.

Aldiğin yere ko.

Neredè ſenìnile buluſciaìm?

Nerede seninile buluşaim?

Nerely'ſyn?

Nerelısın?

Ne evetlèrſin.

Ne evetlersin.

Mehtubu fyrſandly'ghylan elimden alay.

Mehtubu fırsandlıghılan elimden alay.

Jerindèn kaldyry'rym.

Yerinden kaldırırım.

Oradan kalk, hàjde.

Oradan kalk, hayde.

Ja akceji verirſin, ja kitabi gⁱeri verirſin.

Ya akceyi verirsin, ya kitabi geri verirsin.

Bu ſcejdèn haberìm jok.

Bu şeyden haberim yok.

Ne var, ne jok?

Ne var, ne yok?

Ady fenà cikmištir.

Adı fena cikmiştir.

Her ıſcittighini tahtib ſany'rſyn.

Her işittiğini tahtib sanırsın.

Babamà daniſciaìm.

Babama danişaim.

Ben ſucšùz oldughumù ondàn duja bilirſin.

Ben sucşuz oldughumu ondan duya bilirsin.

Onù ſuz ettirmèk ičiün bir zanahat vereim.

Onu suz ettirmek içiün bir zanahat vereim.

Nè ſcekil bu iſî bašary'rſyn?

Ne şekil bu isi başarırsın?

Ciah ol janà, ciah bu janà baſcinì ejèridi.

Ciah ol yana, ciah bu yana başini eyeridi.

Chabèr verdighymden ſanànè zaràr oldù?

Haber verdiğımden sanane zarar oldu?

Bu ſozlerdèn čok zaràr g^{i}örurſün.

Bu sozlerden çok zarar görursün.

Adèt etmè.

Adet etme.

Evèlki adetlerinì g^{i}enè aldy'.

Evelki adetlerini gene aldı.

Sen jalàn ſöjlemedèn vaz g^{i}ečmezmiſin?

Sen yalan söylemeden vaz geçmezmisin?

Kajdyny' g^{i}ör.

Kaydını gör.

Mamelekinì talèf etti.

Mamelekini talef etti.

Itibàr etmèz oldù.

İtibar etmez oldu.

Ištè, böjlèim; el verirſe, choš: jokiſa, ſen ſagh ol.

İşte, böyleim; el verirse, hoş: yokisa, sen sağ ol.

(s. 57)

Tabjetìm ſenin k^{i}ine ujar.

Tabyetim senin kine uyar.

Chatry’m ičin onlarà bu ſuciù baghy’šla.

Hatrım için onlara bu suçu bağışla.

Kendinì čok taslàr.

Kendini çok taslar.

Tabjetinì kyr.

Tabyetini kır.

Bu lakyrdy’ ſanà ydy’.

Bu lakırdı sana ıdı.

Beni ſelamlamadàn gⁱitti.

Beni selamlamadan gitti.

Senin onùnile ne iſcin var?

Senin onunile ne işin var?

Ne hagiatleri? Bu iš ſenìndir.

Ne hacatleri? Bu iş senindir.

Ben óna bir iš aciàrym.

Ben ona bir iş açarım.

Kendì iſcinì gⁱör: elin iſcinè kary’šma.

Kendi işini gör: elin işine karışma.

Benim enbüjük chazmim ſenſin.

Benim enbüyük hazmim sensin.

Gⁱözünù ač, jókſa ſen bilìrſyn.

Gözünu aç, yoksa sen bilirsın.

Omrunùz cìógh ola.

Omrunuz çoğ ola.

Menſubùn kutlù olsùn.

Mensubun kutlu olsun.

Allàh jolu vere, bilengì olſun.

Allah yolu vere, bilenci olsun.

Azy’z baſcin ičin.

Azız başin için.

Kulunùz iz. Chàir ola.

Kulunuz iz. Hair ola.

Kulunuzù chyzmetinizè emrinìz uzre kulanunúz.

Kulunuzu hızmetinize emriniz uzre kulanunuz.

Böjle teklifleri aramizdàn kaldyraly'm.

Böyle teklifleri aramizdan kaldıralım.

Emrinizè intizùr[336] edèrim.

Emrinize intizur ederim.

Pek mukrìm ſin.

Pek mukrim sin.

Ben nàſyl bachtſyz adàmym!

Ben nasıl bahtsız adamım!

Ben nékadar závallu adàmym!

Ben nekadar zavallu adamım!

Bize oldu: olagiàk iſcimìz bitti.

Bize oldu: olacak işimiz bitti.

Bu jalyny'z kaldy'.

Bu yalınız kaldı.

Bùdur giügiüme g[i]elèn.

Budur gücüme gelen.

Bu bizì helàk ettì.

Bu bizi helak etti.

Allahtàn umudùm k[i]eſmem.

Allahtan umudum kesmem.

(s. 58)

A'kybet ölsèk g[i]erék.

Akıbet ölsek gerek.

Latifè edèrſin.

Latife edersin.

Allàh ſizè bachty' ſaadèt müjaſèr edè.

Allah size bahtı saadet müyaser ede.

Dilèrim k[i]i, her ſceiniz muradyny'z üzrè ola.

---

[336] Sözcük *intizar* olmalıdır. Cümlenin İtalyancası "... ſempre ad ogni votra dispozione", Yunancası "I'me is tus oriſmuſſas." (Her zaman emrinize uyarım.) şeklindedir. Devellioğlu'nda (1978) "**intizâr** انتظار (a.i. nazar'dan): 1. Bekleme, beklenilme. 2. Gözleme, gözlenilme. (s. 531)." anlamları verilmektedir. Bağlama göre "Emirlerinizi bekliyorum." anlamı uygun görünmektedir.

Dilerim ki, her şeiniz muradınız üzre ola.

Kⁱefimì ciatty'm.

Kefimi çattım.

Majbejleri olan mühabbetiniſde büjüktür.

Maybeyleri olan mühabbetinisde büyüktür.

Elimdè dejildir.

Elimde deyildir.

Sen benìm hakkyndàn gⁱelirſin.

Sen benim hakkından gelirsin.

Jurejìn vàryſa, cik mejdanà.

Yureyin varısa, cik meydana.

Ištahy' tikenli kulahyndàn ſivrì dir.

İştahı tikenli kulahından sivri dir.

Hunerlì, ve marifetlì dir.

Hunerli, ve marifetli dir.

Kardaſcimì kendinè joldàš edindi.

Kardaşimi kendine yoldaş edindi.

Bir gⁱörušte onù ſevdim.

Bir göruşte onu sevdim.

Bu vilajetìn havaſynà alyšámadym.

Bu vilayetin havasına alışamadım.

Bundàn alakàm keſildi.

Bundan alakam kesildi.

Ne jurèghile ḡeldin öjünüme?

Ne yureğile geldin öyünüme?

Bunù etmejè gianì vármy?

Bunu etmeye cani varmı?

Eji alamèt bu dejilmi?

Eyi alamet bu deyilmi?

Allàh ſenì muhamèr ejleje.

Allah seni muhamer eyleye.

Ne mutlù ſanà! vàj banà!

Ne mutlu sana! vay bana!

Duſcerèk, kalkaràk evè gⁱeldi.

Duşerek, kalkarak eve geldi.

Karlùdur havà.

Karludur hava.

Bulaſcy'ktyr havà.

Bulaşıktır hava.

Chatyrymy' ḡelb etti.

Hatırımı celb etti.

Baſcy'm aghyry'r.

Başım ağırır.

Baſcynà jazyly'ydy.

Başına yazılıydı.

Baſcyny' mejdanà kodù.

Başını meydana kodu.

Bu aradà senìn beni ſevdighinì dujdùm.

Bu arada senin beni sevdiğini duydum.

Benim hargiadighymà ſen ne karyſcy'rſyn?

Benim harcadığıma sen ne karışırsın?

(s. 59)

Senin öjutün banà lazy'm dejìl.

Senin öyutün bana lazım deyil.

Seni denemèk ičin tinmadym.

Seni denemek için tinmadım.

Pahasì ſajilámaz.

Pahasi sayilamaz.

Benden ſen jašlúſun.

Benden sen yaşlusun.

Gⁱerekmèzmidi ki, evelden biléidim?

Gerekmezmidi ki, evelden bileidim?

Bengileim sénde pyšman olúrſun.

Bencileim sende pışman olursun.

Böjle olsáidi, pek haz edéridim.

Böyle olsaidi, pek haz ederidim.

Bir ufák akc bilè benim, üſtümdè bulunmàz.

Bir ufak akc(e) bile benim, üstümde bulunmaz.

Seirderék gⁱeldim.

Seirderek geldim.

Söjlediji gⁱibi, kalky'p, gⁱitti.

Söylediyi gibi, kalkıp, gitti.

Adì dilimìn ugiundádir.

Adı dilimin ucundadir.

Gⁱöjnümge gⁱiderſen, bakſcıš aly'rſyn.

Göynümce gidersen, bakşış alırsın.

Her ne olúrſa, olſún, ben gⁱitmelìim.

Her ne olursa, olsun, ben gitmeliim.

Bir akče etmez.

Bir akçe etmez.

Kardaſcinyn kⁱiefi pek bozúktur.

Kardaşının kiefi pek bozuktur.

Sciükⁱür Allàh; kⁱiefim jerindédir.

Şükür Allah; kiefim yerindedir.

Benì daryldyry'rſan...

Beni darıldırırsan...

Var, gⁱit, baſcymy aghry'tma.

Var, git, başımı ağrıtma.

Bu nejè ne jaràr?

Bu neye ne yarar?

Gⁱenčlyktén kogialyghà vary'nge.

Gençlıkten kocalığa varınce.

Bendèn ſelam ejlè.

Benden selam eyle.

Bir kimezneji manzùl etmek.

Bir kimezneyi manzul etmek.

Alakaſinì kⁱeſtì.

Alakasini kesti.

Kara taštàn kalmáz.[337]

Kara taştan kalmaz.

Saframy’ bulandyrdy’, daryltty’.

Saframı bulandırdı, darılttı.

Alláh gⁱöſtérmezſin.

Allah göstermezsin.

(s. 60)

Alláh kⁱerìm.

Allah kerim.

Maš Alláh.

Maş Allah.

Inš Alláh.

İnş Allah.

Alláh razòla.

Allah razola.

Alláh ſizé jardimgi olſùn.

Allah size yardimci olsun.

Alláh belingè olſùn.

Allah belince olsun.

Sciúkiür Alláh.

Şukür Allah.

Capıtolo II. (Bölüm 2.)

Tebdir deišilèr.

Tebdir deişiler.

Azì bilmejen cioghù hic bilmèz.

Azı bilmeyen çoğu hic bilmez.

Muft ſirkè baldàn tatly’dyr.

Muft sirke baldan tatlıdır.

Okⁱüzè bojnuz, ve kuša kanát juk dejìldir.

Oküze boynuz, ve kuşa kanat yuk deyildir.

Jatàn jylanì báſma.

---

[337] Cümlenin İtalyancası “La e poco piu, che una pietra ordinaria (Sıradan bir taştan biraz daha fazlası.)” şeklindedir. Anlam bakımından benzerlik için cümle yeniden kurulursa “Kara taştan geri kalmaz.” şeklinde bir kurgu önerilebilir.

Yatan yılanı basma.

Ikì delijè bir uzlù komušlàr.

İki deliye bir uzlu komuşlar.

It urur, kⁱeravàn gⁱečèr.

It urur, keravan geçer.

Kⁱópèk kⁱópèjì jeméz.

Kopek kopeyi yemez.

Sendèn kuvetlllilen tutúšma.

Senden kuvetliilen tutuşma.

K'endì jazaſyny' okumajan ekšejè benzèr.

Kendi yazasını okumayan ekşeye benzer.

Bir vurmáilan bir aghač ejilmèz.

Bir vurmailan bir ağaç eyilmez.

Ikì Reìz bir gⁱemiji battirirlàr.

İki Reiz bir gemiyi battirirlar.

Bakšìz, ja veriſìè šaràb ile iki kerè ſciarkòs olúr.

Bakşiz, ya verisie şarab ile iki kere şarkos olur.

Jorganynà gⁱörè ajaghyny' uzàt.

Yorganına göre ayağını uzat.

Kⁱorùn iſtediji ne dir? iki gⁱöz.

Korun istediyi ne dir? iki göz.

Denizin ſujù tükiene bilir; ve làkⁱin benìm sózùm tukⁱenmez.

Denizin suyu tükene bilir; ve lakin benim sozum tukenmez.

Kutù kutù dedim, kapàk cyktì.[338]

Kutu kutu dedim, kapak cıkti.

Gⁱülù iſtejèn dikenleride iſtemèk gⁱerèk.

Gülu isteyen dikenleride istemek gerek.

(s. 61)

Diſcìn aghrydyghy' jerè dil dokany'r.

Dişin ağrıdığı yere dil dokanır.

Kⁱeſmedijìn elì öp.

[338] Cümlenin İtalyancası "Credevo fare una scatola, è uscito un coperchio. (Bir kutu yaptığımı sanıyordum, bir kapak çıktı.)." şeklindedir. Bağlam açısından benzerlik bulmak mümkündür.

Kesmediyin eli öp.

Urugg^{i}arà tük^{i}ürèn jüzünè tük^{i}ürür.

Uruzgara tüküren yüzüne tükürür.

Akylly’ dušmàn akylſy’z doſtàn ejìdir.

Akıllı duşman akılsız dostan eyidir.

Scehiry’ g^{i}örenè kulaghùz ne ejner?

Şehırı görene kulağuz ne eyner?

K^{i}üciük büjüjè taby olmaly’.

Küçük büyüye tabı olmalı.

Kiüčiùk taš bašy jaràr.

Küçük taş başı yarar.

Zan etmedijin jerdèn tilkì čikàr.

Zan etmediyin yerden tilki çikar.

Bir jalyny’z taštàn duàr olmàz.

Bir yalınız taştan duar olmaz.

Syryny’ dhoſtunà, dhoſtùnde dušmanynà ačma.

Sırını dostuna, dostunde duşmanına açma.

Sercedèn korkàn dary’ ék^{i}meſîn.

Serceden korkan darı ekmesin.

Eski ſupurjè damà atarlàr.

Eski supurye dama atarlar.

Jaghmurdàn kaciàn dolujà ogrady’.

Yağmurdan kaçan doluya ogradı.

Aſc tutzùlan, tùzde inſanetlighyla.

Aş tutzulan, tuzde insanetliğıla.

Cok arpà aty’ ciathlady’r.

Cok arpa atı çatladır.

Sakàl baſcà kurbàn olſùn.

Sakal başa kurban olsun.

Tez g^{i}idèn tez jorulùr.

Tez giden tez yorulur.

Avredìn öjütü avredè g^{i}ečer.

Avredin öyütü avrede geçer.

Jaramàz adàm pazàr bozàr, ejì adàm pazàr japàr.
Yaramaz adam pazar bozar, eyi adam pazar yapar.
Jakyndàn huſtàk olmadàn uſaktàn muſtahàk olmàk ejìdir.
Yakından hustak olmadan usaktan mustahak olmak eyidir.
Doghrù söjlejenì šehirden kovarlar.
Doğru söyleyeni şehirden kovarlar.
Jaramaza k'endì belasì jetèr.
Yaramaza kendi belası yeter.
Beni sajany'n kullúum; ſajmajenin, ſultanlim.
Beni sayanın kulluum; saymayenin, sultaniim.
Hajvan ölür, ſemerì kaly'r.
Hayvan ölür, semeri kalır.
(s. 62)
insàn ölür, ady' kaly'r.
İnsan ölür, adı kalır.
Dilinì zapt edèn bašyni kurtary'r.
Dilini zapt eden başını kurtarır.
Kendindèn dušèn aghlamàz.
Kendinden duşen ağlamaz.
Deli Paſciasì bilmèz.
Deli Paşası bilmez.
Arabà kyryly'ngia, ejì jolù g^{i}öſterèn cióktur.
Araba kırılınca, eyi yolu gösteren çoktur.
Bir akčè verdìk ſöjlettik, bin akče verdìk, dindirémedik.
Bir akçe verdik söylettik, bin akçe verdik, dindiremedik.
Ajypſyz doſt arajàn, doſtſuz kalyr.
Ayıpsız dost arayan, dostsuz kalır.
Insán inſany'n ajnaſy'dyr.
İnsan insanın aynasıdır.
Ciok jašajàn čiok bilmèz; ciok g^{i}ezèn ciok bilir.
Çok yaşayan çok bilmez; çok gezen çok bilir.
Her jokušun bir eniſci var.
Her yokuşun bir enişi var.

Dhikendèn gʲül bitèr, gʲüldèn dikʲèn.

Dikenden gül biter, gülden diken.

Kyzy'm ſanà dèrim, gʲeliním iſcitsín.

Kızım sana derim, gelinim işitsin.

Fajdà gʲetirmejen ſciakattàn, ve davadàn vaz ejle.

Fayda getirmeyen şakattan(şikaat), ve davadan vaz eyle.

Ekmejìn jóghiſſa, Sultàn gʲibì giccinme.

Ekmeyin yoğissa, Sultan gibi giçinme.

Avràt iradetinì hic bir kimsè edémez.

Avrat iradetini hic bir kimse edemez.

Tembel kuetìm joktur, der.

Tembel kuetim yoktur, der.

Kuš kušu jer; kuš jedirìr.

Kuş kuşu yer; kuş yedirir.

Inſanìn etì, ve derisì hic bir šejè jaramàz.

İnsanin eti, ve derisi hic bir şeye yaramaz.

Kʲedì bulunmadyghy jerdè ſicianlàr baš kaldyryrlar.

Kedi bulunmadığı yerde siçanlar baş kaldırırlar.

Ištèn, ve ziadè zaptèn zengʲìn olur.

İşten, ve ziade zapt(t)en zengin olur.

(s. 63)

Iki giambàz bir iptè ojnamàz.

İki cambaz bir ipte oynamaz.

Bal, bal demèlin aghz tatly' olmaz.

Bal, bal demelin ağz tatlı olmaz.

Aglamajan ciogiuga meme vermazlèr.

Aglamayan çocuga meme vermazler.

Okudúkce, okudúkce akl acyly'r.

Okudukce, okudukce akl acılır.

Ciok, ja fenà ſöjlemektèn, hic ſöjlémemek dahà ejìdir.

Çok, ya fena söylemekten, hic söylememek daha eyidir.

Delijenè ſójlemèk ajìptyr.

Deliyene soylemek ayiptır.

Jaſcy’ at pazaryndà ſorarlàr.

Yaşı at pazarında sorarlar.

Bakšyš aty’n diſcinè bakylmàz.

Bakşış atın dişine bakılmaz.

Dejegeghy’n fikr ejlè, öjlè ſojlè.

Deyeceğın fikr eyle, öyle soyle.

Jemìš olmajan aghacià taš atmazlàr.

Yemiş olmayan ağaça taş atmazlar.

Sana vur dedilèrſe, öldür demédiler.

Sana vur dedilerse, öldür demediler.

Dunja tükⁱenir, düšman tukⁱenmez.

Dunya tükenir, düşman tukenmez.

Haſtaja dúšekmi ſorarſìn?

Hastaya duşekmi sorarsin?

Gⁱenč Bejè chyzmèt etmék, ve kyr atà timàr etmek nécadar gⁱučdur.

Genç Beye hızmet etmek, ve kır ata timar etmek nekadar guçdur.

Gⁱül tikenſìz olmaz, ke ſefà ḡefaſy’z jóktur.

Gül tikensiz olmaz, ke sefa cefasız yoktur.

Hah ſöz agy olur.

Hah söz acı olur.

Dóſtulan je, ič alyš verìš étme.

Dostulan ye, iç alış veriş etme.

Gⁱözdèn usàk olàn gⁱönüldèn dahy uzàk.

Gözden uzak olan gönülden dahı uzak.

El eli jyjkàr, ikisíde jüzünù.

El eli yıykar, ikisíde yüzünu.

Adèm ademì ſalt bir kerrè aldady’r.

Adem ademi salt bir kerre aldadır.

Daghlàr jürümezlèr, inſa(n)ler jürùr.

Dağlar yürümezler, insa(n)ler yürur.

Gⁱüneſcy’n baſcy’ gⁱöjdè:

Güneşın başı göyde:

(s. 64)

yſyghy'n šafky' jer jüzündè.

ısığın şafkı yer yüzünde.

Dildèn gⁱelén eldèn gⁱelsè, her fukarè Pascià olurlèr.

Dilden gelen elden gelse, her fukare Paşa olurler.

Evlenèn adèm kady'r olſa gⁱerek, avretinì gⁱözetmejè kuſurúulan.

Evlenen adem kadır olsa gerek, avretini gözetmeye kusuruulan.

Ary'k tauktàn ſemìz tirìd olmàz.

Arık tauktan semiz tirid olmaz.

Tamak'ardàn šéj dilejen denizde bır cıukàr acıàr.

Tamakardan şey dileyen denizde bır çukur açar.

Baſcyny' evdè tutàn adàm kalabalytà kalpaghnynì ghaib èder.

Başını evde tutan adam kalabalıta kalpağnını ğaib eder.

Kaſcynmaghà tyrnàk iſtèr.

Kaşınmağa tırnak ister.

Neuſinè gⁱörè je, ičéſin, vilajetìn gⁱöjnunè gⁱörè giljn ve kušán.

Nevsine göre ye, içesin, vilayetin göynune göre giiyn ve kuşan.

Malimìz jóghiſa, yrzymy'z olsùn.

Malimiz yoğisa, ırzımız olsun.

Gⁱozümüzù acialìm, jokſa aciarlar.

Gozümüzu açalim, yoksa açarlar.

Bir iſcìn zararì fajdaſyndàn daha ciók iſa, fereàt ejlè.

Bir işin zarari faydasından daha çok isa, fereat eyle.

Sebebsìz baghyrmàk delilíktir.

Sebebsiz bağırmak deliliktir.

Kurtú kulaghyndàn tutmàk pek ḡučtür.

Kurtu kulağından tutmak pek guçtür.

Arabáilan tavuſciàn tutulmàz.

Arabailan tavuşan tutulmaz.

Ikì carpùs bir koltughà ſyghmáz.

Iki karpus bir koltuğa sığmaz.

Bir birinè inánmamak doſt iſci dejíldir.

Bir birine inanmamak dost işi deyíldir.

Dijnemedighindèn ciok adàm hic bir ſcéj bilmèz, ve janghly'š edèr.

Diynemediğinden çok adam hic bir şey bilmez, ve yanğlış eder.

Bir defà duſcèn adàm, bir dahà duſcmèz.

Bir defa duşen adam, bir daha duşmez.

Zengⁱinè mal verèn denizè ſu gⁱetirìr.

Zengine mal veren denize su getirir.

(s. 65)

Her ſceji kⁱendiſinè cekmemeli.

Her şeyi kendisine cekmemeli.

Bizìm amelerimiz ſözlerimizè ujağák**.**

Bizim amelerimiz sözlerimize uyacak.

Helàl mal zàj olmàz: ve nahàk mal tez zàj olùr, šajtàn aly'r.

Helal mal zay olmaz: ve nahak mal tez zay olur, şaytan alır.

Kendi kendine zarar eden**,** kendiſini aghlaſyn**.**

Kendi kendine zarar eden, kendisini ağlasın.

Rahat iſtejèn adàm ſaghyr**,** kiör**,** dilſiz olagiàk.

Rahat isteyen adam sağır, kör, dilsiz olacak.

Kajrylarà hazy'r ettijì handaghà duſctu**.**

Kayrılara hazır ettiyi handağa duştu.

Kajrylarà zaràr etméilen**,** kendiſinà zaràr etti**.**

Kayrılara zarar etmeilen, kendisina zarar etti.

Sufrajì ſupúrme**,** jàni còk jéme**.**

Sufrayi supurme, yani cok yeme.

Fil piredèn korkmàz.

Fil pireden korkmaz.

Kurt kartaldàn kurtulmàz.

Kurt kartaldan kurtulmaz.

Fodul giaìl olemà gⁱibì olà iſtèr.

Fodul cail olema gibi ola ister.

Senìn parmaghynylen ſeni ölcè, Iſtemedijì peškieš kabúl olmàz.

Senin parmağınılen seni ölce, istemediyi peşkeş kabul olmaz.

Chyzmetinè aſy'l.

Hızmetine asıl.

Hepſini bizgileimiz bilmemelìiz.

Hepsini bizcileimiz bilmemeliiz.

Sen dajma birſin habaſcé gⁱibì.

Sen dayma birsin Habaşe gibi.

Tutundàn kurtulmàk iciùn, ateſc ičinè dùšme.

Tutundan kurtulmak içun, ateş içine duşme.

Zorſuz hic bir ſcèj olmàz.

Zorsuz hic bir şey olmaz.

Bu iſcè ciok mum lazy'mdyr.

Bu işe çok mum lazımdır.

Bu iš cok mumdàn kokàr.

Bu iş cok mumdan kokar.

Tatly ſozù, jerejindè öd.

Tatlı sozu, yereyinde öd.

Delìdir o kⁱi zengⁱíndir ve làkⁱin fukarè gⁱibì gⁱecinior.

Delidir o ki zengindir ve lakin fukare gibi gecinior.

(s. 66)

EDEBLl' DEISCLE'R.

EDEBLİ DEİŞLER.

Iki kyblajè tapandà, din olmàz.

İki kıblaye tapanda, din olmaz.

Allàh dején, mahrùm kalmàz.

Allah deyen, mahrum kalmaz.

Giàn giany'n joldaſcy'dyr.

Can canın yoldaşıdır.

Her ne verírſen elin ile, o gⁱelir ſenínile.

Her ne verirsen elin ile, o gelir seninile.

Tahtirì Rubbanyn, Tebdiri inſanin.

Tahtiri Rubbanın, Tebdiri insanin.

Dušmušlerìn elini tut, Rabbì elemdèn ſeni tutàr.

Duşmuşlerin elini tut, Rabbi elemden seni tutar.

Ne ekèrſin, onù bicérſin.

Ne ekersin, onu bicersin.

Allahtàn bašà jazylmy'š gⁱeleḡèk.

Allahtan başa yazılmış gelecek.

Inſanyn ſelametì kendì dilinè aſylmy’štyr.

İnsanın selameti kendi diline asılmıştır.

Inſàn inſany’n ajnaſy’dyr.

İnsan insanın aynasıdır.

Her zaràr bir öjùt.

Her zarar bir öyut.

Her k[i]endi ajybyny’ bilméz.

Her kendi ayıbını bilmez.

Minafyktèn usàk alàn Allahà jaky’n olùr.

Minafıkten usak olan Allaha yakın olur.

Kajrylarà kujù kazàn k[i]endi onà ſykcià dušèr.

Kayrılara kuyu kazan kendi ona sıkça duşer.

Jaramazlàrilen jar olma; ejilerdèn ybrèt al.

Yaramazlarilen yar olma; eyilerden ıbret al.

Raha tinì iſtejèn adàm iſcidìr, g[i]örùr, ve ſuz olùr.

Rahatini isteyen adam işdir, görur, ve suz olur.

Zemànilèn, ve ſamánile mušmulaler erišurler.

Zemanilen, ve samanile muşmulaler erişurler.

Sìrkè fucından bal damlaslilan dahà ciok ſinek tutulùr.

Sirke fucından bal damlasiilan daha çok sinek tutulur.

Fukarelerè verèn Allahà verìr.

Fukarelere veren Allaha verir.

Iléilen iš g[i]örèn, mehletéilen ḡiàn verir.

İleilen iş gören, mehleteilen can verir.

(s. 67)

Ejl[i]k bilmejèn adam adàm jerinè ſajylmàz.

Eylik bilmeyen adam adam yerine sayılmaz.

Biz Allahyn derisliz.

Biz Allahın derisiiz.

Her ſcéi g[i]önümüzè gidèr.

Her şey gönümüze gider.

Allahyn emrinà dajma razi olaly’m.

Allahın emrina dayma razi olalım.

Suciunù bir kajryſynìn uzerinè atmàk Evany'n gⁱunahy'dyr.

Suçunu bir kayrısının uzerine atmak Eva'nın gunahıdır.

Sanà ettijì ejliklerdèn onütma, ve dàjma bil.

Sana ettiyi eıliklerden onütma, ve dayma bil.

Sykletler, öjütler.

Sıkletler, öyütler.

Sabyrlyk İter sejè kady'rdyr.

Sabırlık her seye kadı'rdır.

Išinì dušun.

İşini duşun.

Az jejèn cok jer; cok jejèn as jer.

Az yeyen cok yer; cok yeyen as yer.

Delinin jüreji aghzyndedyr; ve ullunun dili jurejindédir.

Delinin yüreyi ağzındedır; ve ullunun dili yureyindedir.

Bizì ejì jola gⁱetirèn, ve öjüt veren doſtumùz o en bujùktur.

Bizi eyi yola getiren, ve öyüt veren dostumuz o en buyuktur.

Rahátile gⁱecinmèk icin fenà tabjetlerınì zapt etmesì en gⁱercèk jol dur.

Rahatile geçinmek icin fena tabyetlerını zapt etmesi en gercek yol dur.

Sanà zaràr edenè ejlik ejlè; böjlé hem o, hem Allàh ſenì ſevèr.

Sana zarar edene eylik eyle; böyle hem o, hem Allah seni sever.

Dil adamy bejàn edèr.

Dil adamı beyan eder.

Bir ejì šarab, ve bir dilbèr avret ikì tatlì zehirdir.

Bir eyi şarab, ve bir dilber avret iki tatli zehirdir.

Münkⁱünſuz olán ſcejlerì arama, ve arzláma.

Münkünsuz olan şeyleri arama, ve arzlama.

Fakyrlerin teſelahi ölùmdyr.

Fakırlerin teselahi ölumdır.

Mallerindèn ziadè harḡ edèn tez faky'r olur.

Mallerinden ziade harc eden tez fakır olur.

(s. 68)

Názyl ki jaſárſak, öjle, öluruz.

Nazıl ki yaşarsak, öyle öluruz.

El ajaghá dokany'r; ajágh elé dokanmáz.

El ayağa dokanır; ayağ ele dokanmaz.

Ciok kugiaklaján as dövſcerír.

Çok kucaklayan as dövşerír.

Cioghá talyf olàn az biriſinè jetišmez.

Çoğa talıf olan az birisine yetişmez.

Ciok jašamák deíl, ámma eji, ve ſagh jašamák arzulagiághyz.

Çok yaşamak deil, amma eyi, ve sağ yaşamak arzulacağız.

Saná iſtedighinì kajrilará ejlè; ſaná iſtemedighini kajrylará étme.

Sana istediğini kayrilara eyle; sana istemediğini kayrılara etme.

Ejì šarab icenin baſci fenà olùr.

Eyi şarab icenin başi fena olur.

Sciaráb ve Evretèr ilimdarlarì zorhadyrdylèr.

Şarab ve Evret(l)er ilimdarlari zorhadırdıler.

Dil kylyčtan daha ciok öldürür.

Dil kılıçtan daha çok öldürür.

Išſizlík kujlerin babaſydyr.

İşsizlik kuylerin babasıdır.

Azíz ilím jümüšàk döſcektè jatmáz.

Aziz ilim yümüşak döşekte yatmaz.

(Bu bölümü Capitolo IV bölümü takip etmektedir. Bölümün sayfaları eksik ve karışık düzendedir. Ayrıca *Giſmani Fikirler* başlığı altında sıralanan görüşler dinî - ahlaki öğütler bütününü temsil etmektedir. İlgili bölüm çalışmaya dâhil edilmemiştir.)

(s.77)

CAPITOLO V.

I. MÜKIALEME'.

Bir doſt ſelamlamà iciùn.

I. MÜKALEME.

Bir dost selamlama içun.

Genabyny'z cháir - ola Celebìm.

Cenabınız hair - ola Celebim.

Chòs g[i]eldin, ſefa bulduk, Sultany'm.

Hoş geldin, sefa bulduk, Sultanım.

Mizagi ſcerefinìz nigé dyr? Kefinìz ejì mi?

Mizaci şerefiniz nice dır? Kefiniz eyi mi?

Sciùkiur: ja ſiz nigè - ſiniz?

Şukür: ya siz nice - siniz?

Cioktàn ſizì g[i]örmedim. Nere - idiniz ſciù kadar zemàn?

Çoktan sizi görmedim. Nere - idiniz şu kadar zeman?

Ne ſebebten banà g[i]elmediniz? ſen benì onuttún ſandìm.

Ne sebebten bana gelmediniz? sen beni onuttun sandim.

Mahazùr bujùrun, Sultany'm; ég[i]er iſtedighìm kadàr, g[i]elmedimiſe; kabahàt benìm dejìl.

Mahazur buyurun, Sultanım; eger istediğim kadar, gelmedimise; kabahat benim deyil.

Sizè iſtéridim g[i]elmejè lakin iſcim ciok oldughundàn, g[i]elèmedim.

Size isteridim gelmeye lakin işim çok olduğundan, gelemedim.

Olkadar iſclerìm várydi - ki ſanà g[i]elémedim.

Olkadar işlerim varıdi - ki sana gelemedim.

Nijèt doſtà jetiſcir. Sizi ſagh ſelim g[i]ördüghümè ſevinírim.

Niyet dosta yetişir. Sizi sağ selim gördüğüme sevinirim.

İſcittìm-ki, kadaſciny'z chaſtádyr: g[i]ügiümè gielir, ondàn ötürù pek taſſalandy'm. Nigè-dir ſcimdi?

İşittim-ki, kadaşınız hastadır: gücüme gelir, ondan ötüru pek tassalandım. Nice-dir şimdi?

Sciukiür Allàh, ejigè-dir.

Sukür Allah, eyice-dir.

Ciok ſelàm; Allàh ſaglyghynì versìn.

Çok selam; Allah saglığını versin.

Baſc üſtünè.

Baş üstüne.

Omrönùz ciòk-ola, Sultany'm: ſaghlygiaklar ile.

Omrönuz çok-ola, Sultanım: sağlıcaklar ile.

(s.78)

IKINGI' MUKIALEME'. (1. baskıda s.105'te verilen 7. diyalogla aynıdır. Ancak yazılışta farklılıklar vardır. Farklılığı göstermek üzere bu diyaloga yer verilmiştir.)

Satın almàk ičiùn.

Ne iſterſiniz? ne bujúrurſunüz, Aghàm?

Ne istersiniz? ne buyurursunüz, Ağam?

Bir ejí Kyrmyzy' ciogha arájorum.

Bir eyi Kırmızı çoğa arayorum.

Bujürünüz iceriè: Bunda peh ejisi bulunùr.

Buyürünüz icerie: Bunda peh eyisi bulunur.

En-ejiſinì cikàr:

En-eyisini çkar:

Ištè, Sultany'm.

İşte, Sultanım.

Bu cioghà pek ejédir; ángiak renǵini bejenmèm.

Bu çoğa pek eyedir; ancak rengini beyenmem.

Na bir dahà: bundàn ejiſinì ghàjri jerdè bulunmaz.

Na bir daha: bundan eyisini ğayri yerde bulunmaz.

Arſcyny' kacià-dyr?

Arşını kaça-dır?

Ciok ſöjlemèm: arſcyny' üč kuruſcià-dyr.

Çok söylemem: arşını' üç kuruşa-dır.

Son-lakyrdy ſöjle.

Son-lakırdı söyle.

Is'te ſöjledìm.

İste söyledim.

Ciok ſojledìn: jüz parà verìrim.

Çok soyledin: yüz para veririm.

Bir ahcè ekſik olmaz.

Bir ahce eksik olmaz.

Bènde ſenin iſtedighini vermèm.

Bende senin istediğini vermem.

Ben ſanà pahaſinì söjledim.

Ben sana pahasini söyledim.

Ben kajryſyndàn ziadè iſtemèm.

Ben kayrısından ziade istemem.

De imdi banà ſciudàn iki arſcyn kes.

De imdi bana şudan iki arşın kes.

Benim bundàn kazangìm jok.

Benim bundan kazancim yok.

Al üč alty'n; kuſurunù banà ver.

Al üç altın; kusurunu bana ver.

Sciù alty'ny' dejiſty'r.

Şu altını deyistır.

Olsùn, gianym.

Olsun, canım.

MUKIALEME' III. (1. baskıda s.106'da verilen 8. diyalogla aynıdır. Ancak yazılışta farklılıklar vardır.)

Jol üzrè.

MUKIALEME' IV. (1. baskıda s.108'da verilen 9. diyalogla aynıdır. Ancak yazılışta farklılıklar vardır.)

Konàk úzre.

MUKIALEME' V. (1. baskıda s.111'da verilen 10. diyalogla aynıdır. Ancak yazılışta farklılıklar vardır.)

Konacì - ile hyſàp g[i]örmèk icìn

ALTINGI Mük[i]ialemè.

Bir doſt birine ziarèt edèr.

ALTINCI MUKALEME

Bir dost birine ziaret eder.

Aghan neredè-dyr?

Ağan nerede-dır?

Evdè-dyr.

Evde-dır.

Dahi ujujórmu?

Dahi uyuyormu?

Cháir, ojanyk-dyr: icerijè gittiniz.

Hair, oyanık-dır: iceriye gittiniz.

Selàman aléjikim.

Selaman aleyikim.

Alejik[i]im ſelám.

Aleyikim selam.

(s. 82)

Nige dachy döʃcekté-ʃin?

Nice dahı döşekte-sin?

Dün akšam gʲecgè jattym: onùn-ičiün erkʲèn kalkàmadym.

Dün akşam geçe yattım: onun-içiün erken kalkamadım.

Akšam mangiaʃyndán Son-rà ne išledìn?

Akşam mancasından Son-ra ne işledin?

Sen gʲittijin gʲibì, ojnamaghà bašladyk.

Sen gittiyin gibi, oynamağa başladık.

Naʃyl ojún?

Nasıl oyun?

Kʲimisì zar, kimisi ʃciantranḡ, o birleri dáma ojnadylár.

Kimisi zar, kimisi şantranc, o birleri dama oynadılar.

Kim aldy ojunù, kim almady?

Kim aldı oyunu, kim almadı?

Bir atymdà on ghrùʃe ben kazandy'm.

Bir atımda on ğ(u)ruse ben kazandım.

Né cadar zemán ojnadiniz?

Ne kadar zeman oynadiniz?

Bütùn ḡegè ojnadyk.

Bütun gece oynadık.

Imdi gʲeč kalktyghyná taaḡüb etmèm.

İmdi geç kalktığına taacüb etmem.

Saat kačtàdyr?

Saat kaçtadır?

öjle jakyn dyr¸ dörtédir.

öyle yakın dır¸ dörtedir.

A'ngiak, ʃaat ondà-iken ʃöz verdighym jerdè bulunmuśydim.

Ancak, saat onda-iken söz verdiğım yerde bulunmuşıdım.

Chościá 'kal; var ʃaghly'ghyle.

Hoşça kal; var sağlığıle.

JEDINGI Mukʲalemè.

Chabèr üzerinè.

YEDİNCİ Mukaleme

Haber üzerine.

Aghá, Aly' Eféndi ſení iſtéjor.

Ağa, Ali Efendi seni isteyor.

Söjlè g^{i}elsín iceriè.

Söyle gelsín icerie.

Vaktiníz cháir-ola.

Vaktiniz hair-ola.

Akybetinís cháir-ola.

Akıbetinis hair-ola.

Bir iskemblè g^{i}etir.

Bir iskemble getir.

Lazym deíl: mazùl buju-rùn; buradá cioklúk ejlenémem, zira bir doſtumùn, ziafetiné g^{i}itſèm g^{i}erék.

Lazım deíl: mazul buyu-run; burada çokluk eylenemem, zira bir dostumun, ziafetine gitsem gerek.

Ne evetlérſín? Bir as otùr; bir az ſojleſcelim.

Ne evetlersin? Bir as otur; bir az soyleşelim.

(s. 83)

Ne chabèr var?

Ne haber var?

Ejì chaber. Senin chatyryni ſormagha g^{i}eldim. Bir ſcéj iſcitmedínmi?

Eyi chaber. Senin hatırını sormağa geldim. Bir şey işitmedinmi?

Hic ſcéj iſcítmedim: bélkim ſendè bir chabèr vár-dyr.

Hic şey işitmedim: belkim sende bir haber var-dır.

Belgrádin Paſciaſi manzul olmuš, dediler.

Belgradin Paşasi manzul olmuş, dediler.

Déjmede, zíra Vezirin g^{i}özündédir.

Deymede, zira Vezirin gözündedir.

Kul onu pek ſever: bir ejí adám-dyr, akyl-dyr, tatlí dili, ehli vekár, ve ḡömert-dyr.

Kul onu pek sever: bir eyi adam-dır, akıl-dır, tatlı dili, ehli vekar, ve cömert-dır.

Kimſenín zarariní iſtemèz, ve hepſínín faydaſyná cialyſcyr.

Kimsenin zararini istemez, ve hepsinin faydasına çalışır.

Fakyrlerin Babaſy'-dyr, ſučſuzlerín arcasí-dir.

Fakırlerin Babası-dır, suçsuzlerin arkasi-dir.

Onùn manſùl oldughù čok adamà zaràr edér.

Onun mansul olduğu çok adama zarar eder.

Gⁱerčékſin: onùn ejlighiní ciok iſcittim.

Gerçeksin: onun eyliğini çok işittim.

Jaſyk-kⁱi, böjle adàm pahsíz-dir.

Yasık-ki, böyle adam pahsiz-dir.

A'mma kapujù kim cialár? Eféndi Ali iſtejen bir chyzmetkⁱar dyr.

Amma kapuyu kim çalar? Efendi Ali isteyen bir hızmetkar dır.

Vaktyny'z cháir-ola: Aghamyn ſizè ciók ſelamí var dyr. Bu mechtubgighy' mazùr bujúrun.

Vaktınız hair-ola: Ağamın size çok selami var dır. Bu mehtubciğı' mazur buyurun.

Aghanà ciok ſelàm ejlè; ve de-ki, ben jarinà hazy'r olúrum.

Ağana çok selam eyle; ve de-ki, ben yarina hazır olurum.

Kimdén-dir bu mechtùb?

Kimden-dir bu mehtub?

Achmetín kardaſcyndàn dur: benί avà davèt edéjor.

Ahmetin kardaşından dur: beni ava davet edeyor.

(s. 84)

Bènde ſize joldaš olmak iſtérim.

Bende size yoldaş olmak isterim.

Choš gⁱeldin, ſefà gⁱeldin.

Hoş geldin, sefa geldin.

Sizínile járin bir zéuk ederìz.

Sizinile yarin bir zevk ederiz.

Imdi her ſceji hazyr etmejè gⁱidérim.

İmdi her şeyi hazır etmeye giderim.

Pek ejì. Allàh belingè olſun.

Pek eyi. Allah belince olsun.

SEKIZINGI Mukⁱalemè.

Aghaílen Chyzmetkiar.

SEKİZİNCİ Mukaleme

Ağailen Hizmetkar

Bre, bre... čiaghyrmaktàn ſezìm boghuldù.

Bre, bre... çağırmaktan sezim boğuldu.

Ne bujurúrſun, Sultanym.

Ne buyurursun, Sultanım.

Perdeì cek[i]: eſpablerymì ver, papučlarymì temizlè, jaghmurlughumù ſilk[i]; pengereleri ač ki, odà bir uruzg[i]iarlanſyn; bir atés ejlè.

Perdei cek[i] espablerımi ver, papuçlarımi temizle, yağmurluğumu silk; pengereleri aç ki, oda bir uruzgarlansın; bir ates eyle.

Bas üſtünè.

Bas üstüne.

Tez ejlè imdi: ſcimdiédek bunlarì etmiš g[i]erékidin: döſceghimì düzet: odajì ſüpür, elimì jajkamaghà bir ſu g[i]etìr. Peškerì ver.

Tez eyle imdi: simdiedek bunlari etmiş gerekidin: döşeğimi düzet: odayi süpür, elimi yaykamağa bir su getir. Peşkeri ver.

Ben bu g[i]ün evde jemèm: doſtumùn birisì benì öjlè mangiaſìnà davèt ettì.

Ben bu gün evde yemem: dostumun birisi beni öyle mancasina davet etti.

Sanà bir ſcéj lazym olúrſa, al, de jè.

Sana bir şey lazım olursa, al, de ye.

Davet ettiklerì jerédek bilemgè g[i]el: ſón-ra tez evè dön. Bu kalabalyghy kaldy'r: büz bütün evì temizle ve dözèt: Bélkim doſtumùn birisì banà g[i]ele.

Davet ettikleri yeredek bilemge gel: son-ra tez eve dön. Bu kalabalığı kaldır: büz bütün evi temizle ve dözet: Belkim dostumun birisi bana gele.

Baš üzerine.

Baş üzerine.

Benì bir k[i]imſè iſtérſe,

Beni bir kimse isterse,

(s. 85)

ſojléſìn járin g[i]elsin.

soylesin yarin gelsin.

DOKUZUNGIU Muk[i]alemè.

Avdan ötürü.

DOKUZUNCU Mükaleme

Avdan ötürü.

Nige! Bu ſahattàdak dachy döſcektéſyn! A’ferim! Ne gⁱüzèl Avḡi ſin ſen!

Nice! Bu sahattadak dahı döşektesın! Aferim! Ne güzel Avci sin sen!

Lütf ejléſin; bir az gⁱecgè jattym.

Sabàh agharmadàn evèl hazyr olmak gⁱerékidin.

Sabah ağarmadan evel hazır olmak gerekidin.

Ciok oldúmu ſiz gⁱelelù.

Çok oldumu siz gelelu.

Biz cioktàn ſeni beklejoruz.

Biz çoktan seni bekleyoruz.

Tez kalk.

Tez kalk.

Havà acíkmi-dir?

Hava acikmi-dir?

Nàzyl havà olagiaghy belli deil.

Nazıl hava olacağı belli deil.

Buláiki, jaghmur jaghmaſàjydy.

Bulaiki, yağmur yağmasayıdı.

Déjmede ürüzgⁱàr endì.

Deymede ürüzgar endi.

Her ſcejinìz hazyírmydyr?

Her şeyiniz hazırmıdır?

Hájde, gⁱidelìm.

Hayde, gidelim.

Tufenkleri chyzmetkiarlarà vérin, tutſunlàr.

Tufenkleri hızmetkarlara verin, tutsunlar.

Barutí, ké kuršunù onutmajàſynyz.

Baruti, ke kurşunu onutmayasınız.

Né kadar kuršùn aldy’n?

Ne kadar kurşun aldın?

Jetiſceḡèk kadàr vardyr.

Yetişecek kadar vardır.

Tazylary’ bilingè al.

Tazıları bilince al.

Her kⁱiſcín jeriní tain ejlé.

Her kişin yerini tain eyle.

Her kⁱeš iſtedighi jeri alſyn.

Her keş istediği yeri alsın.

Ne uzaghà gⁱidériz?

Ne uzağa gideriz?

Ištè, bu ormandà ciok ſcikⁱàr vàrdyr.

İşte, bu ormanda çok şikar vardır.

(s. 86)

Bir kač ſaattàn ſon-rà gⁱéne gⁱorüſcùruz; de ettighimiz ávile bir ejí ziafet edèriz.

Bir kaç saattan son-ra gene görüşuruz; de ettiğimiz avile bir eyi ziafet ederiz.

Hoš gⁱeldiniz, ſefà gⁱieldiniz. Vah! Nékadar türlü türlü azyz avlàr ettik? Ište tavušanlàr, bir ſighyn, bir ğejràn. Nékadar bildurgín? nékadar karà taùk! nekadar ingirjejèn! nekadar skolópaxà[339] !

Hoş geldiniz, sefa gieldiniz. Vah! Nekadar türlü türlü azız avlar ettik? Işte tavuşanlar, bir siğın, bir ğeıran. Nekadar bildurcin? nekadar kara tauk! nekadar inciryeyen! nekadar skolopaxa

Gⁱercèk söjlemelí: cioktàn böjlè bir av etmemiſcidim. šúkⁱür Allaha.

Gercek söylemeli: çoktan böyle bir av etmemişidim. şukür Allaha.

Kardašy'n ne gⁱiüzel tutfénk attàr? Niſci anladyghyny dájma vurúr.

Kardaşın ne giüzel tutfenk attar? Nişanladığını dayma vurur.

Latifè edérſiniz.

Latife edersiniz.

Hàjde, gⁱidelím; rahat olalim, jemeklenelym, ve bir zevk, ſefà ſürelím.

Hayde, gidelim; rahat olalim, yemeklenelım, ve bir zevk, sefa sürelim.

ONUNGIU Mukⁱialeme.

Aghàilen Chyzmetkiar.

ONUNCU Mukaleme

Ağailen Hizmetkar.

Bre… bir kimsè jókmu?

Bre… bir kimse yokmu?

---

[339] Türkçede çulluk için kullanılan İtalyanca bir kavramdır ve İtalyanca çevirisinde *beccacie* kullanılmıştır.

Lepè, Sultanyim.

Lepe, Sultanıim.

Tez bir ateš jak; benì gⁱijdir, gⁱomlejimi ver.

Tez bir ateş yak; beni giydir, gomleyimi ver.

İſıgiàk deil, ſouk-dur; iſtérſen, yſyndyryrym.

İsıcak deil, souk-dur; istersen, ısındırırım.

Cháir, ejídir; cioraplerimi gⁱetír. konduralerim chanè?

Chair, eyidir; çoraplerimi getir. konduralerim hane?

Ištè, Sultanym; hazyrdyrler.

İşte, Sultanım; hazırdırler.

Jeniſíní ſmarlamy'ſcydym, gⁱibi.

Yenisini smarlamışıdım, gibi.

E'vet, Sultanym, ángiak dachy' japilmamyš.

Evet, Sultanım, ancak dahı yapilmamış.

Var, bak, bitmišmi.

Var, bak, bitmişmi.

Kⁱürkⁱümü japtyrmaghà ver-miſcidim, gⁱetirdilermi?

Kürkümü yaptırmağa ver-mişidim, getirdilermi?

(s. 87)

Gⁱetirdiler.

Getirdiler.

Bakaim, ejímidir. Ne dérſín?

Bakaim, eyimidir. Ne dersin?

Pek ejídir. Bundan ejí olámaz.

Pek eyidir. Bundan eyi olamaz.

Ciamaširgì ciamaſcirlarimì gⁱetirdimi?

Çamaşirci çamaşirlarimi getirdimi?

Cháir, dachy gⁱetirmedi.

Hair, dahı getirmedi.

Dün Terzijè gⁱittinmi?

Dün Terziye gittinmi?

Gⁱittim; bügⁱün-icin ſöz verdì.

Gittim; bügün-icin söz verdi.

Kimdir capudà?

Kimdir kapuda?

Terzìdir, ſultany'm.

Terzidir, sultanım.

Gⁱelsin icerì.

Gelsin iceri.

Eſpabimì gⁱetirdìnmi?

Espabimi getirdinmi?

E'vet, ſultanym.

Evet, sultanım.

Bakaìm, ejì japtínmi.

Bakaim, eyi yaptinmi.

Bejenirſin, inš Allah.

Beyenirsin, inş Allah.

Kysà dejilmi?

Kısa deyilmi?

Lütf ejlè; pek gⁱüzèldir.

Lütf eyle; pek güzeldir.

Jenlerì bir az bóldurler.

Yenleri bir az boldurler.

Scimdi adet búdur.

Şimdi adet budur.

Bu ſceridìn arſcinì kaciàdyr?

Bu şeridin arşini kaçadır?

Ugiuzdur: Arſcini bir ghrušà aldy'm.

Ucuzdur: Arşini bir ğruşa aldım.

I'mdi hyſabinì gⁱör; de jàrin gⁱel, akceſinì al.

İmdi hısabini gör; de yarin gel, akcesini al.

11. MÜKİALEME.

Chaufè alty' üzerine.

11. MÜKALEME.

Havfe altı üzerine.

Haufealtyjà bir ſceìn vármi?

Haufealtıya bir şein varmi?

Ne iſtérſiniz, ſultanym?

Ne istersiniz, sultanım?

Sugiuktàn, börektèn jokmu? Bir doſtùm bü gⁱün benímile chavfe alty' edegek. Ve búdur, gⁱeldi.

Sucuktan, börekten yokmu? Bir dostum bü gün benimile havfe altı edecek. Ve budur, geldi.

Her ne iſtedighinìz hazyr dyr.

Her ne istediğiniz hazır dır.

Sciaraby' buzà ko; tez ſufraji kórun; biciaklerì

Şarabı' buza ko; tez sufrayi kurun; biçakleri

(s. 88)

ſcykkleri gⁱetirin; kadehler ijajkà.

şıkkleri getirin; kadehleri yayka.

Giànym**,** teklifsìz oturalym.

*Canım**,** teklifsiz oturalım.*

Sciu börekler yſygiàkikⁱèn, évela jéjiniz.

Şu börekler ısıcakiken, evela yeyiniz.

Pek ejidirler; angiak bir az ziadegè pišmiš-dirler.

Pek eyidirler; ancak bir az ziadece pişmiş-dirler.

Bakaly'm, ſciaràb ejimidir. Sciaràb ver banà.

Bakalım, şarab eyimidir. Şarab ver bana.

Eškinizè

Eşkinize

Afietlér-ola.

Afietler-ola.

Sciarab nīgédir?

Şarab nicedir?

Scimdi bakárſyn.

Şimdi bakarsın.

Celebijé ſciaràb doldùr.

Celebiye şarab doldur.

Tezdir hále, bir azagìk daha jejim.

Tezdir hale, bir azacik daha yeyim.

Sugiuklari gⁱetir.

Sucuklari getir.

Scimdi ver, iceim.

Şimdi ver, iceim.

Zevkinizè.

Zevkinize.

Afièt ola.

Afiet ola.

Scaràb ſana nazyl gⁱeldi?

Şarab sana nazıl geldi?

Banà pek eji gⁱórünùr.

Bana pek eyi gorünur.

Bir doſt banà bunù peškieš ejledi.

Bir dost bana bunu peşkeş eyledi.

Nejè bu ſugiuklardàn jemézſîn?

Neye bu sucuklardan yemezsin?

Jedìm, Sultany'm.

Yedim, Sultanım.

Bir dahà doldùr, iceìm.

Bir daha doldur, iceim.

Sénde ič.

Sende iç.

Sen hič bir ſcéj jamézſîn.

Sen hiç bir şey yamezsin.

Sciöjle jedim ki, déimedeki, öjlejin altyk jejèmem.

Şöyle yedim ki, deymedeki, öyleyin altık yeyemem.

Latifè edèrſîn.

Latife edersin.

Nerejè?

Nereye?

Muſtafà Celebì šundà jaky'n bir baghcedè beni beklejor.

Mustafa Celebi şunda yakın bir bağcede beni bekleyor.

Bénde beraber gⁱelirim.

Bende beraber gelirim.

12. MÜKİALEME.

Baghcè üzerinè.

12. MÜKALEME.

Bağce üzerine.

Ne ciok ejlendin.

Ne çok eylendin.

(s. 89)

Boſcunà deíldir. Bizim doſtumùn evindè bir eji Chavfeatly ettìm.

Boşuna deildir. Bizim dostumun evinde bir eyi Havfealtı ettim.

Jazyk ki, benìmile ſénde bulúnmadyn.

Yazık ki, benimile sende bulunmadın.

Iki ſaáttyr kⁱi, ſenì Achmet Celebiile bekléridim.

İki saattır ki, seni Ahmet Celebiile bekleridim.

Achmèt Celebì nerejè gⁱitti?

Achmet Celebi nereye gitti?

Sizè ciòk ſelàm várdyr; angiak iſci oldughundàn ſenì beklejèmedi.

Size çok selam vardır; ancak iş olduğundan seni bekleyemedi.

Ne pek eji adámdyr!

Ne pek eyi adamdır!

Kⁱeskè onù bundá bulmuš oldidim.

Keske onu bunda bulmuş oldidim.

Ojlè bir akylly adámile lakyrdy' etmek banà bir büjùk dövlèt olúrudu.

Oyle bir akıllı adamile lakırdı etmek bana bir büyuk dövlet olurudu.

Bu baghcedèn ötürù ne dérſìn? bejenirmiſìn?

Bu bağceden ötüru ne dersin? beyenirmisin?

Pek gⁱüzèl ſeir jeridir.

Pek güzel seir yeridir.

Bu ciceklije pek bejenirim.

Bu çicekliye pek beyenirim.

Bu cešmenìn ſujù ne beràh; hillorà benzèr!

Bu ceşmenin suyu ne berah; hillora benzer!

Her türlù aghàč bulunùr.

Her türlu ağaç bulunur.

Bu taraftà kaisi, šeftalì, badém, ve armùd aghacleri vàrdyr.

Bu tarafta kaisi, şeftali, badem, ve armud ağacleri vardır.

O bir taraftà tut, kirèz, ve nar aghačler bulunùr.

O bir tarafta tut, kirez, ve nar ağaçler bulunur.

A'mma ilimonlijin, ve elmalighinin agaci handádyr?

Amma ilimonliyin, ve elmaliğinin agaç handadır?

Berujè bak.

Beruye bak.

G[i]ercèk-ki, ben ömrümde böjlè bir g[i]ùzèl boſtàn g[i]örmedim.

Gercek-ki, ben ömrümde böyle bir guzel bostan görmedim.

Bu zemandà buradà ſeir pek ejidir.

Bu zemanda burada seir pek eyidir.

Járin g[i]eliriz, ſejrini ziadegè idèriz.

Yarin geliriz, seyrini ziadece ideriz.

(s. 90)

Giáni giöjüldèn; ke Achmèt Celebiji. bilemgè aly'rym.

Cani göyülden; ke Ahmet Celebiyi. bilemce alırım.

13. MÜKİALEME.

Ojùn üzrè

13. MÜKİALEME.

Oyun üzre

Choš g[i]eldin Muſtafà Eféndi. Achmèt Celebì bilengémi-dir?

Hoş geldin Mustafa Efendi. Ahmet Celebi bilencemi-dir?

I'ſte g[i]elior.

İşte gelior.

Bu vaktinìz chair-ola Achmèt Celebì.

Bu vaktiniz hair-ola Ahmet Celebi.

Akybetiniz chair-ola, Sultany'm.

Akıbetiniz hair-ola, Sultanım.

Dün k[i]üg[i]ün doſtlàr ſeni pèk arzuláridiler.

Dün kü gün dostlar seni pek arzularidiler.

G[i]élin; šu k[i]öšk[i]è ciçalim, ta g[i]ünèš cekilingedek.

Gelin; şu köşke çikalim, ta güneş cekilincedek.

K^{i}àghyd ojnajaly’mmy?

Kağıd oynayalımmı?

Pek ejì. K^{i}àghyd g^{i}etirin.

Pek eyi. Kağıd getirin.

Bakaly’m kim verir.

Bakalım kim verir.

Ben veregéghim.

Ben vereceğim.

Bir ejì karyšty’r.

Bir eyi karıştır.

Kes, kaldyr, giánym.

Kes, kaldır, canım.

Banà fenà k^{i}àghydlàr g^{i}elijor.

Bana fena kağıdlar geliyor.

Ojùn ólkadar fenà deil-ki-dérſîn.

Oyun olkadar fena deil-ki-dersin.

Al Sultany’m.

Al Sultanım.

Pek ejì k^{i}àghydlary’n várdyr.

Pek eyi kağıdların vardır.

Ojunún pek g^{i}üzéldir.

Oyunun pek güzeldir.

Ha, ghajrèt ejlè.

Ha, ğayret eyle.

Ben böjlè k^{i}àghydlárilen ojùn ojnamám.

Ben böyle kağıdlarilen oyun oynamam.

Bu ojunù ſen aldy’n.

Bu oyunu sen aldın.

Bir dahà ojnajaly’m.

Bir daha oynayalım.

Banà g^{i}örè, ſen pek ejì ojnàrſyn.

Bana göre, sen pek eyi oynarsın.

Bélkim bu ojundè bachtim acilìr.

Belkim bu oyunde bahtim acilir.

Jetèr ojnady'k. Scimdi ſeiré g^{i}edelím.

Yeter oynadık. Şimdi seire gedelim.

(s. 91)

14. MÜKİALEME.

Seir üzrè

14. MÜKALEME.

Seir üzre

Bre, oghlàn.

Bre, oğlan.

Leppe, Sultany'm.

Leppe, Sultanım.

Var; banà Aly' Celebijì ciaghy'r.

Var; bana Alı Celebiyi çağır.

Ištè g^{i}elijor.

İşte geliyor.

Mahalindè g^{i}eldìn, Celebì, ſeni ciaghyrmaghà chyzmetkiarì jolagiághydym.

Mahalinde geldin, elebi, seni çağırmağa hızmetkyari yolacağıdım.

Níciün? Senì bir chyzmetinde laìkmiim?

Niçün? Seni bir hızmetinde laikmiim?

Chàir: ángiak havany'n g^{i}üzelighinè bak.

Hair: ancak havanın güzeliğine bak.

Jaſy'ktyr böjlè havada evdè oturmàk.

Yasıktır böyle havada evde oturmak.

Ja, ne japmaly'?

Ya, ne yapmalı'?

Seirè g^{i}idelìm.

Seire gidelim.

Mazùr bujùr bü g^{i}ün ciok išìm var.

Mazur buyur bü gün çok işim var.

Iſcini jaryndà g^{i}örè bilirſín.

İşini yarında göre bilirsin.

A’mma olmaz.

Amma olmaz.

Nèkadar iſcìn olsà, munkˈùn dejíldir-ki, biz ſení kojverelìm.

Nekadar isin olsa, munkun deyildir-ki, biz seni koyverelim.

Biz bügˈün bilimizgè ſeirè gˈitmelíiz.

Biz bügün bilimizce seire gitmeliiz.

Chyzmetkiarimí kaìk tutmajà jolladym.

Hızmetkiarimi kaik tutmaya yolladım.

Ciúnki böjlè büjürúrſünüz, ſizè joldàš olúrum.

Çunki böyle büyürursünüz, size yoldaş olurum.

Iskˈielejè jolladighìm Chyzmetkˈàr nékadar ejlenìor.

İskeleye yolladiğim hızmetkar nekadar eylenior.

Ištè ſeirderèk gˈelijor.

İşte seirderek geliyor.

Kájighy’ tuttúnmu?

Kayiğı tuttunmu?

Bir ejì kaìk tuttùm.

Bir eyi kaik tuttum.

Kacià tuttùn?

Kaça tuttun?

Igˈirmi beš parajà tuttùm.

İgirmi beş paraya tuttum.

(s. 92)

Her šéj hazyˈrmidyr?

Her şey hazırmidır?

E’vet, Sultany’m.

Evet, Sultanım.

I’mdi onlnarì kajighà jollà.

İmdi onlari kayiğa yolla.

Ejlenmèjélim ki, yſygiaghà kalmájalym.

Eylenmeyelim ki, ısıcağa kalmayalım.

Hájde, jolà cikaly’m; kardaſcynà oghrajaly’m. Buláiki onúda bilemizgè gˈelsìn.

Hayde, yola cikalım; kardaşına oğrayalım. Bulaiki onuda bilemizce gelsin.

Iſtedighìn üzrè olsùn.

İstediğin üzre olsun.

Ciòk ejlenmézik; evì jolumuzùn üſtündedir.

Çok eylenmezik; evi yolumuzun üstündedir.

Bu zemaninìz cháir-ola, Muſtafa Celebi.

Bu zemaniniz hair-ola, Mustafa Celebi.

Choš g[i]eldiniz, Aghalàr.

Hoş geldiniz, Ağalar.

Háide berabér g[i]idelìm.

Hayde beraber gidelim.

Nereje g[i]idérſiniz.

Nereye gidersiniz.

Sejirè g[i]edéjoruz.

Seyire gedeyoruz.

Pek[i] eji, hájde, gidelim. Kajighà g[i]irelim.

Pek eyi, hayde, gidelim. Kayiğa girelim.

Ha, gianym, tez, ghajrèt ile.

Ha, canım, tez, ğayret ile.

Ortak[i]öje jetišdik.

Ortaköye yetişdik.

Buradà enelìm; de bir boſtandà bir lochmà ſcèj jeriz.

Burada enelim; de bir bostanda bir lohma şey yeriz.

Biz g[i]elingédek, ſiz bundà dúrun.

Biz gelincedek, siz bunda durun.

Cešmeje g[i]eldìk.

Ceşmeye geldik.

Ne dérſiniz? g[i]üzèl jer deìlmi?

Ne dersiniz? güzel yer deilmi?

Ejì dérſin: pek ſejràn jérdir.

Eyi dersin: pek seyran yerdir.

Boſtági, jejegeghimìz bir šejḡik hazir ejlè.

Bostaci, yeyeceğimiz bir şeycik hazir eyle.

Ne vereim, Sultanlary'm?

Ne vereim, Sultanlarım?

Bir ejì chavfè veririm, türlù türlù mejvé, ve bir ſafy'ejì šaràb.

Bir eyi havfe veririm, türlu türlu meyve, ve bir safı eyi şarab.

Pek ejì. Ingírde varmi?

Pek eyi. İncirde varmi?

(s. 93)

Hem gⁱüzel, hem eji. Bunlar tùrfandádyrler: jéjinis.

Hem güzel, hem eyi. Bunlar turfandadırler: yeyinis.

Scimdi bir az boſtandà gⁱezelìm; són-ra kajighymyzà gⁱidériz.

Şimdi bir az bostanda gezelim; son-ra kayığımıza gideriz.

Kyjiſyrá karà denizédek gⁱidelìm, de Anadolì kyjiſíndàn gⁱerì dönériz.

Kıyisıra kara denizedek gidelim, de Anadoli kıyisindan geri döneriz.

Ištè Anadolujà gⁱeldik.

İşte Anadoluya geldik.

Dahà erkéndir. šu ciftlyghy bir az gⁱezelim.

Daha erkendir. şu ciftlığı bir az gezelim.

Dahà ſciaràb kaldy'mi,

Daha şarab kaldımi,

Bir ſciſcè dahà var.

Bir şişe daha var.

Gⁱitmedèn evèl icelim.

Gitmeden evel icelim.

15. MÜKİALEME.

Taliàn liſanì üzerinà.

15. MÜKALEME.

Talyan lisani üzerina.

Ne mütlù ſana ki olkadar lisàn bilirſin.

Ne mütlu sana ki olkadar lisan bilirsin.

Allàh versin ki sènde tez onlarì öjrenéſin, zíra ſanà pek lazy'mdyrlar.

Allah versin ki sende tez onlari öyrenesin, zira sana pek lazımdırlar.

Gⁱerček ſöjlérſin; anùn iciun ſanà jalvary'rym kⁱi, banà taliánge öjredéſin.

Gerçek söylersin; anun içun sana yalvarırım ki, bana talyange öyredesin.

Frengⁱiſtanì gⁱeſmejè nijetìm var.

Frengistani gesmeye niyetim var.

Sen pek ejì taliánge bilírſin, derlèr.

Sen pek eyi talyange bilirsin, derler.

Keskè öjlè olsáydy.

Keske öyle olsaydı.

Böjlè iſcittim.

Böyle işittim.

Bélkim bir kac asberdèn öjrendighìm ſözleri ſöjlemiš olam.

Belkim bir kac asberden öyrendiğim sözleri söylemiş olam.

Olkadar jetiſcir lakyrdì etmejè.

Olkadar yetişir lakırdi etmeye.

Ojléiſe tez namlu olúrum.[340]

Oyleise tez namlu olurum.

Scímdi ſöjlèdiklerimì anlamázmiſyn?

Şimdi söylediklerimi anlamazmisın?

Hep an-lárym; ámma kolajlighile ſöjlejémem.

Hep an-larım; amma kolayliğile söyleyemem.

s. 94

Bu kolajly'k zemán ile, ve lakyrdy ilen g^{i}elir.

Bu kolaylık zeman ile, ve lakırdı ilen gelir.

Bir liſan öjrenmek ičin, ciok lakyrdy' etmelì.

Bir lisan öyrenmek için, çok lakırdı etmeli.

Bir kač ſöz bilmeli ki ſöjlejéſîn.

Bir kaç söz bilmeli ki söyleyesin.

G'ercéktyr; ángiak eji, fená hémen ſöjlè.

Gercektır; ancak eyi, fena hemen söyle.

Fená ſöjlemeden korkàrym.

Fena söylemeden korkarım.

Kórkma taliánge öjrenmejè ol kadàr g^{i}üč dejldir.

Korkma talyange öyrenmeye ol kadar güç deıldir.

Öjlè ſöjlérſem, hépſi benί maſkarajá alyrlár.

---

[340] Cümlenin İtalyancası "Se cosi e, in breve io diverro eccellente. (Eğer öyleyse, yakında mükemmel olacağım.)" şeklindedir. *Namlu olmak* deyimi bağlama göre "hazır olmak, iyi olmak vb." anlamları karşılar görünmektedir.

Öyle söylersem, hepsi beni maskaraya alırlar.

Bilmézmiſin ki, fená ſojlemeinge eji ſojlejemeſin? imdi ghajrèt ejlé.

Bilmezmisin ki, fena soylemeince eyi soyleyemesin? imdi ğayret eyle.

16. MÜKİELEME'.

Chaberlèr üzre.

16. MÜKELEME.

Haberler üzre.

Ne chabèr? Ne var, ne jok?

Ne haber? Ne var, ne yok?

Hic chaberìn jokmu?

Hic haberin yokmu?

Hiç bir chaberim jok.

Hiç bir haberim yok.

Ne chabèr olagiàk?

Ne haber olacak?

Seferdèn ötürü bir ſcéj iſcittìnmi?

Seferden ötürü bir şey işittinmi?

Belgràd muhaſerè edegèk dedílér.

Belgrad muhasere edecek dediler.

Öjlè dedilér; ámma jalándyr.

Öyle dediler; amma yalandır.

A'ngiak bary'š etmejè dujarlár.

Ancak barış etmeye duyarlar.

Bariſc olagiaghynì inanìr-miſin?

Bariş olacağını inanir-misin?

Öjlè ſany'rym.

Öyle sanırım.

Kapudà ne derlér?

Kapuda ne derler?

Hunk^{i}aryrn g^{i}idegeghy' g'ercékmi?

Hunkarırn gideceği gercekmi?

(s. 95)

Daha hic bir k^{i}imsè bilmez.

Daha hic bir kimse bilmez.

Nerejè gⁱidegèk derlér?

Nereye gidecek derler?

Kimísi Edrinejè der, kimisì Belgradà.

Kimisi Edrineye der, kimisi Belgrada.

Eféndi Achmet biciákile vurulmuš oldughù g'ercékmi?

Efendi Ahmet biçakile vurulmuş olduğu gercekmi?

Jazy'k ki, bit böjlé adàm böjlé bir além cekmišolàidi.

Yazık ki, bir böyle adam böyle bir alem cekmişolaidi.

Kim onù vurdù?

Kim onu vurdu?

Sebebi ne dir?

Sebebi ne dir?

Bir adamà bir ſilé vurmúšola, derler**.**

Bir adama bir sile vurmuşola, derler.

Allah gⁱöſtérmeſin.

Allah göstermesin.

Her ne olmùšola tez furſatlerí bilíriz.

Hre ne olmuşola tez fursatleri biliriz.

17. MÜKİELEME'.

Birindèn ſuàl etmèk iciün.

17. MÜKELEME.

Birinden sual etmek içün.

Demin, kⁱimin ile lakyrdy' edejórudun?

Demin, kimin ile lakırdı edeyorudun?

Doſtumùn birislile

Dostumun birisiile

Ne miletì dir?

Ne mileti dir?

Nemcédir.

Nemcedir.

Ben anù Ingⁱliz zan ettim.

Ben anu Ingliz zan ettim.

Cháir, Bečlúdur.

Hair, Beçludur.

Bu vilajetè gⁱelelù ciok oldúmu?

Bu vilayete gelelu çok oldumu?

Bir jil várdyr.

Bir yil vardır.

Franksízce, Taliànge, Latinge, Ispaniólge, Ingliſce, Urúmge, Túrkce böjlè bir ejì ſöjlér ki, her kⁱeš onù kendì miletindèn ſanyr.

Franksizce, Talyance, Latinge, Ispaniolce, Inglişe, Urumce, Turkce böyle bir eyi söyler ki, her keş onu kendi miletinden sanır.

Túrkce Muſulman gⁱibì; ve Frankſyzce ſojlešdighinì iſcitſen, Franzìz, ſany'rſyn.

Turkce Musulman gibi; ve Franksızce soyleşdiğini isitsen, Franziz, sanırsın.

Bélkim kⁱüčük jašyndan berì ol memleketlerì gⁱeſmišdir.

Belkim küçük yaşından beri ol memleketleri gesmişdir.

Olſun; Lákin ólkadar dil ejì gⁱerei gⁱibi öjrenmek gⁱüč scéjdir.

Olsun; Lakin olkadar dil eyi gerei gibi öyrenmek güç şeydir.

Akyllú, ve cialiſcián adamà

Akıllu, ve çalişan adama

(s. 96)

her ſcéj kolájdyr.

her şey kolaydır.

Gⁱiöſterišlu bir adámdyr; her türlú ſazdàn cialàr.

Gösterişlu bir adamdır; her türlu sazdan çalar.

Onúnile gⁱörüšmejè pek haz edéridim.

Onunile görüşmeye pek haz ederidim.

Iſtírſen, onúnile ſenì gⁱörüštüreim.

Istirsen, onunile seni görüştüreim.

Neredè oturùr?

Nerede oturur?

Eví šundà jaky'ndyr.

Evi şunda yakındır.

Ne zemàn gⁱidériz?

Ne zeman gideriz?

Ne zemàn iſtérſen; bénim pek büjük doſtúmdur.

Ne zeman istersen; benim pek büyük dostumdur.

Išin olmadighí vakyttè gⁱidériz.

İşin olmadiği vakıtte gideriz.

Öjléiſe járin gⁱidériz.

Öyleise yarin gideriz.

18. Mükⁱaleme'.

Jazmák üzerinè.

18. Mükaleme.

Yazmak üzerine.

Kiahad, kalèm, ve merekéb baná vérin.

Kahad, kalem, ve merekeb bana verin.

Kitabchanamè gⁱir, de iſtediklerini bulúrſun.

Kitabhaname gir, de istediklerini bulursun.

Kalém jok-tur; zira devit ve calemchaná icindè olanlàr ejí dejíldir, hic ſcejé dejmezlèr.

Ištè ſaná kájri jenì, áma keſilmemištirler; ve keſmeſini bilirſen, ſen onlari kes iſtedighine gⁱöré.

Kalem yok-tur; zira devit ve kalemhana icinde olanlar eyi deyildir, hic şeye deymezler.

Işte sana kayri yeni, ama kesilmemiştirler; ve kesmesini bilirsen, sen onlari kes istediğine göre.

Kalemtraš neredè-dir?

Kalemtraş nerede-dir?

Bu kalémile jazylámaz; bu kalyngèdir, šu ingè jazàr.

Bu kalemile yazılamaz; bu kalıncedir, şu ince yazar.

Bu mektubu bittirimge, lütf ejlè banà, bu mektubleri bir boghcià ejlè.

Bu mektubu bittirince, lütf eyle bana, bu mektubleri bir boğça eyle.

Názyl lökılen möhürlelim? Tulkalile, jahod kyrmyzi, ja karà bal mùmule?

Nazıl lökılen möhürlelim? Tulkalile, yahod kırmızi, ya kara bal mumule?

Hághy mühürléile möhurlejim?

Ha(n)ğı mühürleile möhurleyim?

Benim ki inle möhurlè.

Benim ki inle möhurle.

Seneji jazdy'nmi?

Seneyi yazdınmi?

(s. 97)

Tahminim öjlè; làkin inſalàmadym.

Tahminim öyle; lakin imsalamadım.

Ajìn kac g^{i}ünüdür eskì adèt üzre? ja jeni adet uzrè kacidır?

Ayin kac günüdür eski adet üzre? ya yeni adet uzre kaçdır?

Mektubun uſtüne jaz.

Mektubun ustüne yaz.

Sekìzdir bug^{i}ün eski adèt uzre, ke jeni adet uzre ondokúzdur.

Sekizdir bugün eski adet uzre, ke yeni adet uzre ondokuzdur.

Hani righdàn? a'zla tozún jóktur toz kabyndà.

Hani riğdan? azla tozun yoktur toz kabında.

Ištè chizmetkiarìn: Iſtérmiſin ki, mektublerì Menzillchanajà g^{i}ötürſün?

İşte hizmetkarin: Istermisin ki, mektubleri Menzillhanaya götürsün?

Al; bu mektublerimi menzilchanajè g^{i}ötür, ve onutmajáſin harginì vermejè: g^{i}it tezgè, ve ciapùk dön.

Al; bu mektublerimi menzilchanaye götür, ve onutmayasin harcini vermeye: git tezce, ve çapuk dön.

19. Mük^{i}aleme'.

Bir Chaſtáilen

19. Mükaleme.

Bir Hastailen

Sabahniz chájrola: bu g^{i}iḡè nàzylidin?

Sabahniz hayrola: bu gice nazılidin?

Pek fenà: bütün g^{i}iḡè ujúmadym.

Pek fena: bütün gice uyumadım.

Bütün g^{i}iḡè ſitmalandy'm. évala bir zaly'm hummaj nafyſym, ſon-ra bir keſkìn hararetímidi. Bir büjük tek néfezlik, ve jurèk aghrysì cekmišim, bir tukenmèz baš aghry'silan.

Bütün gice sitmalandım. evala bir zalım hummay nafısım, son-ra bir keskin hararetimidi.

Bir büyük tek nefezlik, ve yurek ağrısi cekmişim, bir tukenmez baş ağrısilan.

Majaſy'l, bir zaly'm diš, ve g^{i}öz aghriſi, kulunḡ iletì cekmišim ſanglilan, ve haſàt tašlilen. Ve ſcimdi bir zuk^{i}am, bir šik^{i}lik^{i}, bir kajaſmàk bu g^{i}özümdè, iskàl, jé aghrysì, temreg^{i}ì,

nikrìz cekejorum.

Mayasıl, bir zalım diş, ve göz ağrisi, kulunc ileti cekmişim sanciilan, ve hasat taşiilen. Ve Şimdi bir zukam, bir şiklik, bir kayasmak bu gözümde, iskal, ye ağrısi, temregi, nikriz cekeyorum.

(s. 98)

Bir büjük midè bozuklughìm várdyr, ve veremdèn kymyldàmam: Butun her jerlerìm aghyrìr.

Bir büyük mide bozukluğim vardır, ve veremden kımıldamam: Butun her yerlerim ağırir.

Saghlyk ne büjük ejlìk oldughunù bilméiz níge chaſtalyk zemanyndà.

Sağlık ne büyük eylik olduğunu bilmeiz nice hastalık zemanında.

Ben závalli! bütün ömrümdè nekadar turlü chaſtaly'k cekmišim! Her türlü hummà cekmišim, hummáj muſelesè, murlí, micrıcà, hummáj dàim büjük iſitmáylan, ve jumurgiak bilè.

Ben zavalli! bütün ömrümde nekadar turlü hastalık cekmişim! Her türlü humma cekmişim, hummay muselese, murli, mikrıka, hummay daim büyük isitmaylan, ve yumurcak bile.

Tutaryktàn, ſykcia zeminliktàn, damladàn, frenk chaſtalyktàn, bel ſoukluktàn defà defà tutulmúšum.

Tutarıktan, sıkça zeminliktan, damladan, frenk hastalıktan, bel soukluktan defa defa tutulmuşum.

Dumeler, cicekler, Saryklyk, k^{i}el, bir akkile, bir g^{i}öz tumani ve kyzamklar cekmišim.

Dumeler, cicekler, Sarıklık, kel, bir akkile, bir göz tumani ve kızam(ı)klar cekmişim.

Scimdi hummáj dikkini, felaſeti, jurek aghyrſyny, debe, iſtriſka cekerim.

Şimdi hummay dikkini, felaseti, yurek ağırsını, debe, istriska cekerim.

Sana ſykcia kan almak g'erektir.

Sana sıkça kan almak gerektir.

Vah kač defà, defà aldylar! kanſiz kaldym.

Vah kaç defa, defa aldılar! kansiz kaldım.

Dajánma; Allaha, ve Evlialarà duſcùn.

Dayanma; Allaha, ve Evlialara duşun.

G^{i}eč hazm olan edem taamlerden vaz ejle.

Geç hazm olan edem taamlerden vaz eyle.

Piſcmiš ſu ič, ve kajri ſcejalma, et ſuudán, ve ſerbettèn madè.

Pişmiş su iç, ve kayri şey alma, et su(y)udan, ve serbetten made.

Hekím banà ſujù tukià ičmèk büjürdù; ma fajdàm, joktur.

Hekim bana suyu tukya içmek büyürdu; ma faydam, yoktur.

(s. 99)

Ne ki aghzymà kòrum, bana agi g'elior.

Ne ki ağzıma korum, bana aci gelior.

Kymyldámam. Bir jus jaſtighì ver bana; jaftighimì düzèt; perdeleri cekⁱ:

Kımıldamam. Bir yus yastiği ver bana; yastiğimi düzet; perdeleri cek:

Nekadar gⁱüčtùr banà doſcekte durdughùm! Bu bir uzun chaſtalyktyr, ve ciaresi jóktur.

Nekadar güçtur bana doşekte durduğum! Bu bir uzun hastalıktır, ve çaresi yoktur.

Ne mutlu ſana ki ſághſyn. Necadar ilač fajdaſìz aldim! ilačlerden oſandim.

Ne mutlu sana ki sağsın. Nekadar ilaç faydasiz aldim! ilaçlerden osandim.

Bilémem ne ſebebten Hekim, ve Gerah ſcimdiedek gⁱelmezler: ciaghyrmagha gⁱitin.

Bilemem ne sebebten Hekim, ve cerah şimdiedek gelmezler: çağırmağa gitin.

Hic dejiliſe bir eji terléséidim.

Hic deyilise bir eyi terleseidim.

Ište, Hekìm gⁱelior.

İşte, Hekim gelior.

Omrunuz ciogh ola. Kulundan iſcittim ki, beni pek arzuléridin; bunùn iciün tez g'eldim.

Omrunuz çoğ ola. Kulundan işittim ki, beni pek arzuleridin; bunun içün tez geldim.

Choš gⁱeldin, ſefa g'eldin: ſenin tez g'eldijinden pek ſevinijorum, cünki bana pek lazimſìn.

Hoş geldin, sefa geldin: senin tez geldiyinden pek seviniyorum, cünki bana pek lazimsin.

Bir ilač ſana verſem g'eréktir: ve hazyrlyrmajá ſcimdi gⁱiderim.

Bir ilaç sana versem gerektir: ve hazırlırmaya şimdi giderim.

Járin sabah alin; ve kaſdurúrſe, tuzſuz et ſuju alin.

Yarin sabah alin; ve kasdururse, tuzsuz et suyu alin.

Saghlyniz chair ola. Ilaci hazyr ettirmeje gⁱidéjorum. Jarin cin sabahtan chyzmetkiari gⁱöndermekten almaja onutmáiniz.

Sağlıniz hair ola. Ilaç hazır ettirmeye gideıorum. Yarin (i)cin sabahtan hızmetkari göndermekten almaya onutmainiz.

Pekⁱ eji, Efféndim; Selamétilèn; ve jarin ſabah bu ſaattá beni gⁱörmeje gⁱelin; ve ſón-ra borgiumu öderim.

Pek eyi, Effendim; Selametilen; ve yarin sabah bu saatta beni görmeye gelin; ve son-ra borcumu öderim.

Kúlunuz.

Kulunuz.

Izetlérim.

İzetlerim.

Parte IV. (4. bölüm) İtalyanca - Latince - Grekçe - Türkçe sırasıyla diyalog örneklerine yer vermektedir. Hristiyanlık akideleri ile ilgili bölüm *Mukaleme* başlığı altında *Chriſtoneghan Vartabedutiun üzerine* şeklinde başlamaktadır. Müstakil olarak 1777 tarihinde basılan eser soru cevap şeklinde düzenlenmiştir. Eserin giriş bölümü ve 3. bab (*Muhabbet üzerine*) örnek olması bakımından verilecek ve incelemeye dâhil edilecektir. Böylece çalışmamız eser türü ve anlatım tekniği bakımından konuşma dili örnek diyagramını genişletme imkânı bulacaktır. Soru içi "Sual = S", Cevap için "Ḡevab =Ḡ" harfleri kullanılmıştır. Yazıda kullanılan harfler ve altsebirim işaretçileri bakımından önceki mükâleme örneğinden daha sade olduğu söylenebilir. Bu eserde kullanılan harflerin çizelgesi eserde gösterilmiştir. Başlıkta "*Pianzola öjrettijine giöre*" ibaresi eserin başak bir kaynak tarafından üretilmesi ihtimalini de doğurmaktadır. Bu bilgiler ışığında eser değerlendirilmelidir. Eserin ilgili bölümün altında eğik yazıyla günümüzde kullanılan yazım karakterlerine yakın bir harf çevrimi de bulunmaktadır.

Sayfa III.

Sevgⁱülü Ughapar Ermeni, Arab, ve Maronit Kardaślarymyza

JŚte Sevgⁱülü Ughapar Kardaślarym, o Kyſſa Chriſtonean Vartabedutiun kⁱi, hem Stambolda, ve hem Edrinede ſize öjrettim. Sizi onutmadym, ve heć onutmam, ćünkⁱi dajma bütün Miletlerinizi pekⁱ sevdim, ſevejorum, ve ſeverim ölümedek, hem Sizin ibadetinizden ötürü, ve hem beni dajma ſevdijinizden ötürü. Bir kajri daha büjük kⁱitab śimdi ſize gⁱöndermeje nietim varydy, jani Talianḡe baſdirdijim büjük Vartabedutiunule daha ćok dua, ve öjüt, ve bir kać Mydazaghan gⁱöndermeje nietim varydy jazmyśidim, hazyrydy. Ama ćok zahmet ćekⁱegeidim baſdtmak ićin, Paduada muſulmanḡe bilen adam olmadyghyndan. Śimdi kail ediniz bu kⁱüćük kⁱtabi kⁱi, hem Talianḡe, hem Latinḡe, ve hem Urumḡe baſylmyśtyr. Inś Allah, o bir daha büjükü gⁱonderirym. Bundan made, egⁱer Allah Eſendimiz saghlyk

Sayfa IV.

ve akće verirſe, bir Kyſſa Grammatić ve Dizionario baſdyryrym Talianḡe, Latinḡe,

Urumḡe, ve Muſulmanḡe.

Bu ikⁱüćük kⁱitaby Frenk jaziilen, jazdym ve baſdyrdym, ne śekⁱil Meninſki kiendi Kⁱtablerini jazar. Naſyl okunaḡaktyr, Meninskinin Sarfyndan jani Grammaticaſından öjreniniz. Bu tarz jazdiji bilmejenlere öjretmek ićin, Meninskinin, ve benim kullandijim Haḡe ve örnek budur: niḡe bunu, okunurſa, Uſtadan ojrejeſiniz.

Harf Çevrimi

İşte Sevgülü Uğapar Kardaşlarım, o Kıssa Hristonean Vartabedutiun ki, hem Stambolda, ve hem Edrinede size öyrettim. Sizi onutmadım, ve heç onutmam, çünki dayma bütün Miletlerinizi pek sevdim, seveyorum, ve severim ölümedek, hem Sizin ibadetinizden ötürü, ve hem beni dayma sevdiyinizden ötürü. Bir kayri daha büyük kitab şimdi size göndermeye nietim varıdı, yani Taliance basdirdiyim büyük Vartabedutiunule daha çok dua, ve öyüt, ve bir kaç Mıdazağan göndermeye nietim varıdı yazmışidim, hazırıdı. Ama çok zahmet çekeceidim basdıtmak için, Paduada musulmance bilen adam olmadığından. Şimdi kail ediniz bu küçük kıtabi ki, hem Taliance, hem Latince, ve hem Urumce basılmıştır. Inş Allah, o bir daha büyükü gonderirım. Bundan made, eger Allah Efendimiz sağlık

Sayfa IV.

ve akçe verirse, bir Kıssa Grammatik ve Dizionario basdırırım Taliance, Latince, Urumce, ve Musulmance.

Bu küçük kitabı Frenk yaziilen, yazdım ve basdırdım, ne şekil Meninski kendi Kitablerini yazar. Nasıl okunacaktır, Meninskinin Sarfından yani Grammatikasından öyreniniz. Bu tarz yazdiyi bilmeyenlere öyretmek için, Meninsknin, ve benim kullandiyim Hace ve örnek budur: nice bunu, okunursa, Ustadan oyreyesiniz.

KYSSA CHRISTONEAGAN VARTABEDUTIVNUN MUKTASERI.

Anum Hor, jev. Vortuo, jev Hokⁱin Surpo. Amin.

Sual. SEni kⁱim jaratty, ve dunjaje kodu?

Ḡevab. Allah Effendimiz.

S. Nićin ſeni jaratty, ve dunjaje kodu?

Ḡ. Onu tanymak ićin, ſevmek için, ve ona chyzmet etmek ićin bu ömrüde, ve ötede bir ebedie Ḡennette onun dövletini ſürmek ićin.

S. Allahy tanymak ićin, ſevmek ićin, ve ona chyzmet etmek ićin bu dunjade, ve ötede bir Ḡennette onun dövletini ſürmek ićin, ne lazymdyr?

Ḡ. Eji Chriſtian gⁱibi gⁱecinmek, ve ölmek lazymdyr.

S. Sen Chtiſtianmisin?

Ḡ. Chtiſtianym, ve dachy Katolikym, śükⁱür Allaha.

S. Chtiſtian demek ne demektyr?

Ḡ. Jſus Chriſtoſun Sahyrty, ve vaftizde Chryzmailan, jani Trośmulen otzial olunmuś, jani jaghlanmyś demektir?

(s. 2)

S. Katolik demek ne demektit?

Ḡ. Katolik odur ki, vaftiz oldukta ſon-ra Jſus Chriftoſun, ve Surp Roma Katolik Kiliſenin bütün dinini, ve Jmanini inanyr, ve tutar.

S. Jſus Chriftoſun, ve Surp Roma Katolik Kiliſenin bütün dinini, ve Jmanini bilmek ićin ne lazymdyr?

Ḡ. Chriſtoneaghan Vartabedutiunu öjrenmek, ve bilmek lazymdyr.

S. Chrirtoneaghan Vartabedutiunnu öjrenmek, ve bilmek ićin ne lazymdyr?

Ḡ. Hernek'i Selamete jetiśmek ićin lazymdyr öjrenmeliiz, ve bilmeliiz.

S. Selamete jetiśmek ićin kać śej lazymdyr?

Ḡ. Bu ſekⁱiz śej lazymdyr:

I. Katolik din,

2. Umud,

3. Muhabbet,

4. Gⁱünahtan vaz gⁱećmek,

5. Arakⁱınutiunlar,

6. Eji ameller,

7. Allahyn Śinorku, jani Lutfkⁱeremi,

8. Ve Chorurtlar.

KISA HRISTONEAGAN VARTABEDUTIVNUN MUKTASERI.

Anum Hor, yev. Vortuo, yev Hokin Surpo. Amin.

Sual. Seni kim yarattı, ve dunyaye kodu?

Cevab. Allah Effendimiz.

S. Niçin seni yarattı, ve dunyaye kodu?

C. Onu tanımak için, sevmek için, ve ona hızmet etmek için bu ömrüde, ve ötede bir ebedie Cennette onun dövletini sürmek için.

S. Allahı tanımak için, sevmek için, ve ona hızmet etmek için bu dunyade, ve ötede bir Cennette onun dövletini sürmek için, ne lazımdır?

C. Eyi Hristian gibi gecinmek, ve ölmek lazımdır.

S. Sen Hristianmisin?

C. Htistianım, ve dahı Katolikım, şükür Allaha.

S. Hristian demek ne demektır?

C. Ysus Christosun Sahırtı, ve vaftizde Chrızmailan, yani Troşmulen otzial olunmuş, yani yağlanmış demektir?

(s. 2)

S. Katolik demek ne demektir?

C. Katolik odur ki, vaftiz oldukta sonra Ysus Chriftosun, ve Surp Roma Katolik Kilisenin bütün dinini, ve Ymanini inanır, ve tutar.

S. Ysus Chriftosun, ve Surp Roma Katolik Kilisenin bütün dinini, ve imanini bilmek için ne lazımdır?

C. Christoneağan Vartabedutiunu öyrenmek, ve bilmek lazımdır.

S. Chrirtoneağan Vartabedutiunnu öyrenmek, ve bilmek için ne lazımdır?

C. Herneki Selamete yetişmek için lazımdır öyrenmeliiz, ve bilmeliiz.

S. Selamete yetişmek için kaç şey lazımdır?

C. Bu sekiz şey lazımdır:

I. Katolik din,

2. Umud,

3. Muhabbet,

4. Günahtan vaz geçmek,

5. Arakınutiunlar,

6. Eyi ameller,

7. Allahın Şinorku, yani Lutfkeremi,

8. Ve Chorurtlar.

(s. 30)

III. BAB

Muhabbet üzerine.

S. Muhabbet demek ne demektir;

Ḡ. Allahy, ve Eli, jani ḡumle inſanleri ſevmek demektir.

S. Allah ve Eli ſevmek ićin, ve inḡitmemek ićin, ne etſek gerektir?

Ḡ. Pnaghan, jani Tabjetli, Allahyn, ve Chatolik kiliſenin tembihlerini, ve halymyzin borḡlaryny tutſak gⁱerektir.

S. Pnaghan tembihler anghyſydyr?

Ḡ. Bu ikⁱi: I. Kⁱendine iſtedijini o birlerede, iſtejeſin, ve eilejeın.

2. Kⁱendine iſtemedijini o birlere de iſteme, ejleme.

(s. 30)

III. BAB

Muhabbet üzerine.

S. Muhabbet demek ne demektir;

C. Allahı, ve Eli, yani cumle insanleri sevmek demektir.

S. Allah ve Eli sevmek için, ve incitmemek için, ne etsek gerektir?

C. Pnağan, yani Tabyetli, Allahın, ve Katolik kilisenin tembihlerini, ve halımızin borclarını tutsak gerektir.

S. Pnağan tembihler anğısıdır?

C. Bu iki: I. Kendine istediyini o birlerede, isteyesin, ve eileyin.

2. Kendine istemediyini o birlere de isteme, eyleme.

(s. 31)

S. Allahyn Bujurdukleri kaćtyr?

Ḡ. Bu on: I. Jalynyz bir Allaha Seḡde ejle.

2. Allahyn adini boś jere alma.

3. Jortulari tut.

4. Anana Babana izet, ikram, jardim edip, sözünü ejle, ćok jil jaśımak ićün.

5. Oldürme.

6. Zina etme.

7.Chyrſyzlyk etme. *(Eserin orjinalinde 8. Madde yok)*

9. Elin karyſyny arzulama.

10. Elin śejini arzulama.

S. Kⁱim bujurdu bu Tembihleri?

Ḡ. Allah Efendimiz Jahudilere ve- J. C. Efendimiz bize de bujurdu.

S. Bu tembihlerde ne bujurular, ve ne jaſak olur?

Ḡ. Her ne kⁱi etmeliz, ve etmemeliiz, Allahy, ve kardaśymyzy ſevmek ićin, ve inḡitmemek için, Fikⁱirile, dibile, ve amelile.

S. Katolik Kiliſenin tembihleri kaćtyr .

Ḡ. Beśtir. I. Pazar gⁱünü, ve her jortu Badarak görmek, iś iślememek, ve alyśveriş etmemek.

2. Meſbahy, jani büjük oruću, ve o bir orućlerin, ve Pehrizlerin g[i]ünlerini tutmak ve Perśamba g[i]ünü ve Ḡuma g[i]ünü jaghly jimemek.

(s. 31)

S. Allahın Buyurdukleri kaçtır?

C. Bu on: I. Yalınız bir Allaha Secde eyle.

2. Allahın adini boş yere alma.

3. Yortulari tut.

4. Anana Babana izet, ikram, yardim edip, sözünü eyle, çok yil yaşımak içün.

5. Oldürme.

6. Zina etme.

7.Hırsızlık etme.

9. Elin karısını arzulama.

10. Elin şeyini arzulama.

S. Kim buyurdu bu Tembihleri?

C. Allah Efendimiz Yahudilere ve- Y. C. Efendimiz bize de buyurdu.

S. Bu tembihlerde ne buyurular, ve ne yasak olur?

C. Her ne ki etmeliz, ve etmemeliiz, Allahı, ve kardaşımızı sevmek için, ve incitmemek için, Fikirile, dibile, ve amelile.

S. Katolik Kilisenin tembihleri kaçtır .

C. Beştir. I. Pazar günü, ve her yortu Badarak görmek, iş işlememek, ve alışveriş etmemek.

2. Mesbahı, yani büyük oruçu, ve o bir oruçlerin, ve Pehrizlerin günlerini tutmak ve Perşamba günü ve Cuma günü yağlı yimemek.

(s. 32)

3. Hić deilyſe jilda bir k[i]erre choſtovanank olmak, ve Paſkaliada Syrputiun almak.

4. Kiliſe izin vermediji vakyd dujun etmemek.

5. Kiliſeje ſadaka verip, imdat etmek.

S. Ugbapar Pateranyn Badaraky olmaſſa, Eretikoslaryn Badarakyny g[i]ören g[i]ünah edermi?

Ḡ. Beli: o zeman Badarakſyz kalyrſa, ćok Sevab kazanyr: giörürſe, böjuk g[i]ünah eder.

S. Ereticoslaryn Kiliſelerine g[i]iden Badarak, karos, dua ettikleri vakyd g[i]ünah edermi?

Ḡ. Beli, Syrpatzan Papdan jaſak oldughundan ötürü.

S. Oruć tutmak ićin ne lazymdir?

Ḡ. Jaghly jememeliiz, ve ſalt bir kⁱerre jemeliiz.

S. Eretieos Pateralardan choſtovanank olan, Syrputiunu, ve Verćin otzumu alan gⁱünah edermi?

Ḡ. Beli: Syrpatzan Papdan jaſak oldughundan ötürü.

S. Her kⁱim kⁱi jortu gⁱünü Badarak gⁱöremez, ne etmelidir?

Ḡ. ćok eji amel, ve dua etſek gⁱerektir.

S. Her kⁱim kⁱi on ikⁱi jaśyna jetiśdii-

(s. 32)

3. Hiç deilıse yilda bir kerre hostovanank olmak, ve Paskaliada Sırputiun almak.

4. Kilise izin vermediyi vakıd duyun etmemek.

5. Kiliseye sadaka verip, imdat etmek.

S. Ugbapar Pateranın Badarakı olmassa, Eretikosların Badarakını gören günah edermi?

C. Beli: o zeman Badaraksız kalırsa, çok Sevab kazanır: görürse, böyuk günah eder.

S. Ereticosların Kliselerine giden Badarak, karos, dua ettikleri vakıd günah edermi?

C. Beli, Sırpatzan Papdan yasak olduğundan ötürü.

S. Oruç tutmak için ne lazımdir?

C. Yağlı yememeliiz, ve salt bir kerre yemeliiz.

S. Eretieos Pateralardan chostovanank olan, Sırputiunu, ve Verçin otzumu alan günah edermi?

C. Beli: Sırpatzan Papdan yasak olduğundan ötürü.

S. Her kim ki yortu günü Badarak göremez, ne etmelidir?

C. çok eyi amel, ve dua etsek gerektir.

S. Her kim ki on iki yaşına yetişdii-

(s. 33)

ſe, gⁱünah edermi, egⁱer Paſkaliada ſyrputiun almaſſa.

Ḡ. Beli.

S. Paſkalia ićin ne zeman Syrputiun almaliiz;

Ḡ. Zarartar Jortuzundan ſekⁱizinḡi gⁱünedek Paſkaliadan ſon-ra.

S. Kaćkⁱerre her kⁱeś choſtovanank olup, Syrputiunu almalydyr?

Ḡ. Her ajda bir kⁱerre, jahod jil ićinde alty kⁱerre.

S. Allahyn, ve kiliſenin tembihlerinden made. ne tutſak gⁱerektir?

Ḡ. Her kⁱeśyn halyna gⁱöre mahſuz borḡlari.

S. Kⁱendi Babaleri, ve Büjükleri ićin Evlatlerin borḡlary anghyſydyrler?

Ḡ. Bu dört: Muhabbet, izet ikram mütülük ve Imdat.

S. Šıhyrtlerin borḡlary anghyſydyrler?

Ḡ. Ju alty: Uſlaja gⁱitmek: Evdede okumak: kiliſede ibadetkⁱar olmak: mütü olmak: Hić kⁱimſeji daryltmamak, ve inḡitmemek.

S. Ḡenclerin borḡlary Ihtiarlar ićin hanghyſydyr?

Ḡ. Onlara izet ikram etmek: onlary ſevmek: onlara mütü razi olmak: öjürtlerini amele gⁱetirmek: ekſyklerini, ve zaifljini ſabrile gⁱötürmek.

(s. 33)

se, günah edermi, eger Paskaliada sırputiun almassa.

C. Beli.

S. Paskalia için ne zeman Sırputiun almaliiz;

C. Zarartar Yortuzundan sekizinci günedek Paskaliadan son-ra.

S. Kaç kerre her keş chostovanank olup, Sırputiunu almalıdır?

C. Her ayda bir kerre, yahod yil içinde altı kerre.

S. Allahın, ve kilisenin tembihlerinden made. ne tutsak gerektir?

C. Her keşın halına göre mahsuz borclari.

S. Kendi Babaleri, ve Büyükleri için Evlatlerin borcları anğısıdırler?

C. Bu dört: Muhabbet, izet ikram mütülük ve Imdat.

S. Šıhırtlerin borcları anğısıdırler?

C. Yu altı: Uslaya gitmek: Evdede okumak: kilisede ibadetkar olmak: mütü olmak: Hiç kimseyi darıltmamak, ve incitmemek.

S. Cenclerin borcları ihtiarlar için hanğısıdır?

C. Onlara izet ikram etmek: onları sevmek: onlara mütü razi olmak: öyürtlerini amele getirmek: eksıklerini, ve zaifliyini sabrile götürmek.

(s. 34)

S. Zenahat kⁱarlerin borḡlary anghyſydyr;

Ḡ. Eji gⁱerei gⁱibi iś iślemek: tain zemanda iś iślemek: pek pahaly olmamak: aldatmamak.

S. Rajalerin borḡlari Padiśahleri ićin anghyſydyr;

Ḡ. Ona izet ikram etmek: mütü razi olmak: veregeklerini hak üzre vermek: sikiajet, ve kajbet etmemek: Saghliji, ve Salameti ićin Allaha dua etmek: dajma hakⁱikⁱetli olmak.

S. Ughaparlerin borḡlari Ereticoſlar ićin anghyſyndyrler;

Ḡ. Onlara izet, ikram, ejlik etmek: Dua edip, Allahtan nur onlara alivermek: Eji öjüt. ve ibret onlara vermek: Onlara karśy hić sojlememek, ve hić etmemek.

S. Her kⁱm kⁱi bu borḡlary, ve dedijimiz tembihleri tutmaſſa, ne eder;

Ḡ. Gⁱünah eder.

(s. 34)

S. Zenahat karlerin borcları anğısıdır;

C. Eyi gerei gibi iş işlemek: tain zemanda iş işlemek: pek pahalı olmamak: aldatmamak.

S. Rayalerin borclari Padişahleri için anğısıdır;

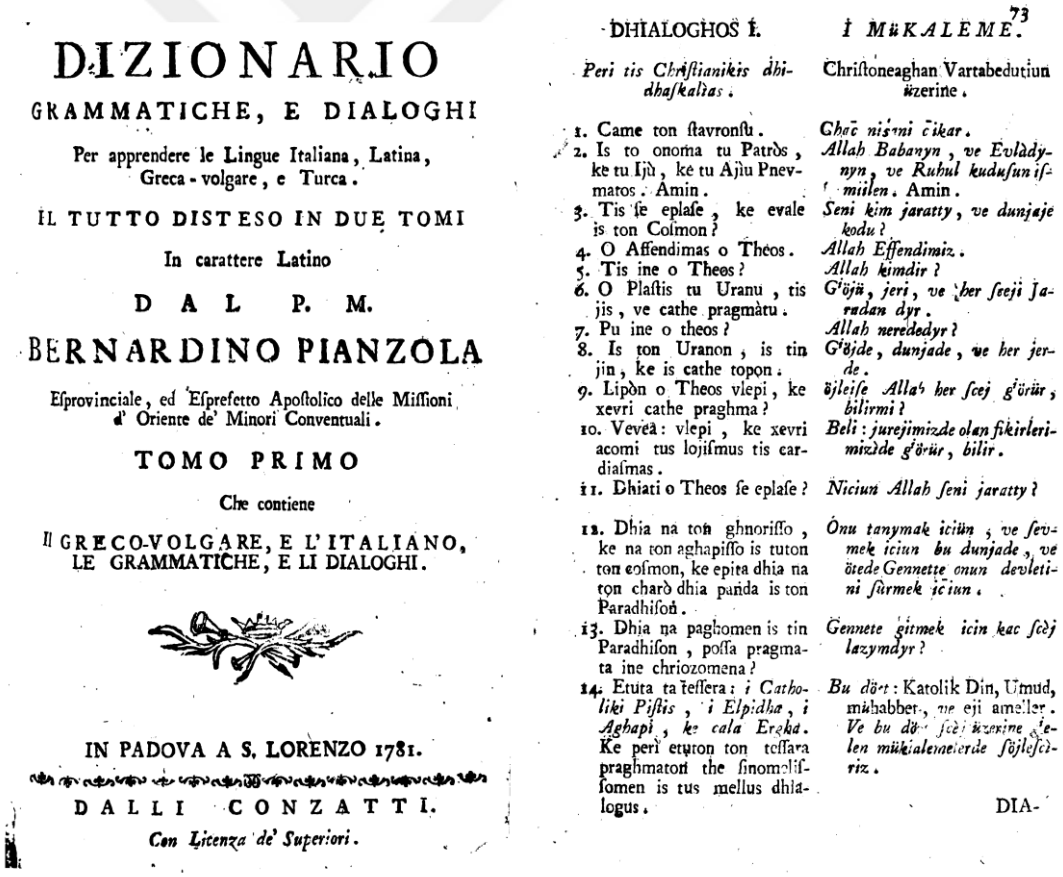
C. Ona izet ikram etmek: mütü razi olmak: veregeklerini hak üzre vermek: sikayet, ve kaybet etmemek: Sağliyi, ve Salameti için Allaha dua etmek: dayma hakiketli olmak.

S. Uğaparlerin borclari Ereticoslar için anğısındırler;

C. Onlara izet, ikram, eylik etmek: Dua edip, Allahtan nur onlara alivermek: Eyi öyüt. ve ibret onlara vermek: Onlara karşı hiç soylememek, ve hiç etmemek.

S. Her km ki bu borcları, ve dediyimiz tembihleri tutmassa, ne eder;

C. Günah eder.

DIZIONARIO

GRAMMATICHE, E DIALOGHI

Per apprendere le Lingue Italiana, Latina, Greca - volgare, e Turca.

IL TUTTO DISTESO IN DUE TOMI

In carattere Latino

D A L P. M.

BERNARDINO PIANZOLA

Eſprovinciale, ed Eſprefetto Apoſtolico delle Miſſioni d' Oriente de' Minori Conventuali.

TOMO PRIMO

Che contiene

Il GRECO-VOLGARE, E L'ITALIANO, LE GRAMMATICHE, E LI DIALOGHI.

IN PADOVA A S. LORENZO 1781.

DALLI CONZATTI.

Con Licenza de' Superiori.

DHIALOGHOS I. — *I MÜKALEME.* 73

Peri tis Chriſtianikis dhidhaſkalìas.	Chriſtoneaghan Vartabedutiun üzerine.
1. Came ton ſtavronſu.	*Chač nišani čikar.*
2. Is to onoma tu Patròs, ke tu Ijù, ke tu Ajiu Pnevmatos. Amin.	*Allah Babanyn, ve Evlàdynyn, ve Ruhul kudusun ismiilen.* Amin.
3. Tis ſe eplaſe, ke evale is ton Coſmon?	*Seni kim jaratty, ve dunjaje kodu?*
4. O Affendimas o Theos.	*Allah Effendimiz.*
5. Tis ine o Theos?	*Allah kimdir?*
6. O Plaſtis tu Uranu, tis jis, ve cathe pragmàtu.	*Gⁱöjü, jeri, ve her ſeeji Jaradan dyr.*
7. Pu ine o theos?	*Allah nerededyr?*
8. Is ton Uranon, is tin jin, ke is cathe topon.	*Gⁱöjde, dunjade, ve her jerde.*
9. Lipòn o Theos vlepi, ke xevri cathe praghma?	*öjleiſe Allah her ſcej gⁱörür, bilirmi?*
10. Vevea: vlepi, ke xevri acomi tus lojiſmus tis cardiaſmas.	*Beli: jurejimizde olan fikirlerimizde gⁱörür, bilir.*
11. Dhiati o Theos ſe eplaſe?	*Niciun Allah ſeni jaratty?*
12. Dhia na ton ghnoriſſo, ke na ton aghapiſſo is tuton ton coſmon, ke epita dhia na ton charò dhia panda is ton Paradhiſon.	*Onu tanymak iciün, ve ſevmek iciun bu dunjade, ve ötede Gennette onun devletini ſürmek iciun.*
13. Dhia na paghomen is tin Paradhiſon, poſſa pragmata ine chriozomena?	*Gennete gitmek icin kac ſeej lazymdyr?*
14. Etuta ta teſſera: *i Catholiki Piſtis, i Elpidha, i Aghapi, ke cala Ereka.* Ke peri etuton ton teſſara praghmaton the ſinomiliſſomen is tus mellus dhialogus.	*Bu dört*: Katolik Din, Umud, muhabbet, *ve* eji ameller. *Ve bu dört ſeej üzerine ſelen mükialemelerde ſöjleſeriz.*

DIA-

Şekil 10. Bernardino Pianzola'nın *Breve Grammatica e Dialoghi Per İmparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca* (1781) adlı eserinden [Kopya kapak ve 73. sayfa]

3.3.1.11. Joseph De Preindl'in Grammaire Turque - D'une Toute Nouvelle Methode D'apprendre Cette Langue En Peu De Semaines: Avec Un Vocabulaire Enrichi D'annecdotes Utiles Et Agréables Adlı Eseri (1789)

Eserin tam adı "*Grammaire Turque - D'une Toute Nouvelle Methode D'apprendre Cette Langue En Peu De Semaines: Avec Un Vocabulaire Enrichi D'annecdotes Utiles Et Agréables* (Türkçe Dilbilgisi - Bu Dili Öğrenmenin Yeni Bir Yolu, Faydalı ve Keyifli Anekdotlarla Zenginleştirilmiş Kelime Bilgisi)" tir. Elimizdeki eserin 2. baskısıdır. Eserin basım yeri Berlin, basım tarihi 1789'dur. Eserin dili Fransızcadır. Eserin ilk basım yeri ve tarihi Schleswig: Serringhausen 1787'tir.

Eserle ilgili bir bilgi notunda "Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'e adanmış bir eser olarak, yazar her gün giderek daha ilginç hâle gelen Türklerle olan ticareti motive ediyor ve bakanlar, memurlar, gezginler ve misyonerler için kısa sürede Türkçe öğrenmeyi vaat ediyor. Yazar Türk yararlanıcılarının bilgilerini de dikkate almayı unutmuyor" denmektedir" (Toll, 2007, s. 249).

Eserin bölümleri Yılmaz, Y. (2015) tarafından tanıtılmıştır. "Grammaire Turque adlı eserin 1. bölümü isim (1. s.) sınıfını içerir; 2. bölümü derecelendirme özelliklerini (18. s.) içerir; 3. bölümü sayıları (21. s.) içerir; 4. bölümü fiilleri (25. s.) içerir; 5. bölümü edat sınıfını (80. s.) içerir; 6. bölümü kelime öbeklerini (94. s.) içerir; 7. bölümü cümle kuruluşunu (106. s.) içerir; 8. bölümü soru ve cevaplarla öğretmeyi hedefleyen diyalogları ve cümleleri (110. s.) içermektedir; 9. bölümü Türk atasözlerini (155. s.) içerir; 10. bölümü 6 adet fabl (masal) içerir (163. s.). Fablların ardından Hristiyani bir dua bulunmaktadır; eserin sonunda Fransızca madde başlı Türkçe açıklamalı sözlük vardır (175-588. s.); eserin son bölümü doğru yanlış cetvelini içerir (589-591. s.)" (s. 571). Eserde yer alan atasözleri ile ilgili bir çalışma Yılmaz - Demirci (2016) tarafından yayınlanmıştır. Demirci, O. (2015)'nun eserle ilgili bir incelemesi de bulunmaktadır. Çalışmamızda eserin tamamı incelemeye alınmayacak, konuşma dili açısından diyalog ve fabl bölümleri incelenecektir.

Preindl (1791), eserin giriş bölümünde seslik değerler ile ilgili olmak üzere beş madde yazmıştır (s. ix - xi). Eseri tanıttığı makalesinde bu maddelerin çevirisini de yapan Yılmaz, Y. (2015), yazarın Fransızca telaffuzla Türkçedeki harflerin karışmaması için bu uyarıları yaptığını belirtir ve ilgili maddeleri şu şekilde verir (s. 579).

> 1-Ben, "G" harfinden sonra "H ya da U" harfini kullandım. Örneğin: "Gitmek - Gelmek" yerine "Guitmek - Guelmek" kullandım (s. 9).
> 2-Yukarıda bahsedilen durumun haricinde (Çeviride 1. maddede yer alan tüm örnekler

> verilmemiştir: H harfi olmadan bakmaschin, bakmaschile yerine bakmaghin, bakmaghile &c.), "H" harfi telaffuz edilmelidir ve Fransızcadaki gibi kaldırmak yerine, belli ettirilmelidir (Fransızcada "H" harfi, Türkçedeki gibi asla telaffuz edilmemektedir). Bu nedenle, "Allah ve Huda" kelimeleri, "Alla ve Uda" diye değil, aynen "Allah ve Huda" diye söylenmelidir (s. 10).
> 3-"U" harfi, yukarıda belirtilen durum haricinde, Fransızcada olduğu gibi telaffuz edilmelidir. Örneğin: "benum - senun - delu" kelimeleri, "benüm - senün - delü" diye söylenmelidir. (s. 10).
> 4-Ben, sesli bir harfin önündeki "-i" ya da "-j" yerine "-y" harfini kullandım. Örneğin: "jok" yerine "yok", "jeni" yerine "yeni", "efendije" yerine "efendiye" gibi. Yoksa, bu kelimeler "şok -şeni - efendişe" diye okunurdu (s. 10).
> 5-"U" harfinden önce gelen "O" harfi, Fransızca telaffuzdan kaçınmak için, telaffuz edilmemelidir. Zira, "O" harfi olmadan, "Moustafa" yerine "Müstafa", "ourmak" yerine "ürmak" demek gerekecekti. Ama, yukarıda bahsedilen durumun dışında, "O" harfi aynen Fransızcadaki "au" gibi teleffuz edilmektedir (Fransızcada "au" harfleri, Türkçedeki "o" sesini verir). Örneğin: "olmak= aulmak, dost= daust" gibi. Ayrıca, "Ö" harfi de, Fransızcadaki "eu" sesi gibi telaffuz edilir (Fransızcada "eu" harfleri, Türkçedeki "ö" gibi okunur) (s. 11).
> 6-"Z" harfi, "S" harfi gibi telaffuz edilmelidir; ama biraz daha yumuşak bir şekilde. (s. 11).

Yazarın Avusturyalı olduğu bilinmektedir (eseri Prusya kralına adamıştır.) ancak eserini Fransızca kaleme almıştır. Bu bakımından eserindeki ortografik özelliklerin İtalyanca, Fransızca ve Almanca etkisini yansıttığını öne süren Rocchi, L. (2015b) ses eşlemesini şöyle yapmaktadır: <ou> /u/, <ö> /Ø/, <u> /y/,<gu> (İtalyancada <gh>) /g/ (ön damak ünlüleri öncesinde "voyelles palatales"), <sch> /ʃ/, <dsch> /dʒ/, <tsch> /tʃ/; tutarsız biçimde <e, u, Ø> ve nadiren <y> /ɯ/ (Modern Türk alfabesinde /ı/) (s. 266). Eserin incelemeye alınan bölümleri dâhilinde ilgili ortografik özellikleri de göz önünde bulundurarak hazırladığımız ses değerlerini gösteren tablo şu şekildedir:

Tablo 20

Preindl Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a/	<a>	aʃcham "a(k)şam", kardaʃch "kardaş", haʃta"hasta"
/b, p/	<b>	beru "beri", ibrik "ibrik", ʃcherab "şarap", baralanma "paralanma"
/k/ /c/ /ç/ /h/	<c> <dʃch> <tʃch> <ch>	Tek başına kullanılmamıştır. dʃchevab "cevap", hardʃch "harç" tʃchok "çok", katʃch "kaç" chriſtyan "Hristiyan"
/ç/	<ç>	Harf olarak yazılmamıştır.
/d/	<d>	donouz "domuz", elbetde "elbette", hoʃchnoud "hoşnut"
/e, i/	<e>	efendi "efendi", heyyat "hayat", yene "yine"
/f/	<f>	ferman "ferman", ſofra "sofra", taraf "taraf"
/g/ /g, ġ, ğ/ /ge/	<g> <gh> <gue>	guzel "güzel", oglan "oğlan", yapmaga "yapmaya" ghendu "kendi", ekmeghini "ekmeğini", konaghum "konağım" guertʃchek "gerçek", gueldun "geldin", guendum "kendim"
/h/ /Ø/	<h> <h>	haʃta "hasta", dahi "dahi", kadeh "kadeh" Birlikte kullanıldığı ses bileşiklerinde; <sch, dsch, tsch>
/ı/ /ı/	<ı> <Ø>	Bu harf kullanılmamıştır. ayp "ay(ı)p"
/ı, i/	< i >	iſch "iş", izmarladuk "ısmarladık", kirilurum "kırılırım"
/y/	<j>	jol "yol" (hapax, yol şeklinde yazımı da bulunur.)
/k/	<k>	konak "konak", ekmek "ekmek", ouzak "uzak"

/l/	<l>	lazim "lazım", delil "delil"
/m/	<m>	Madſchar "Macar", iſtambol "İstanbul", oldoum "oldum"
/n/ /ŋ/	<n> <ng>	nitſchoun "niçin", yaliniz "yalınız", tavſchan "tavşan" tangri "taŋrı", angla "aŋla"
/o/	<o>	otouralum "oturalım", hoſch "hoş"
/ö/	<ö>	ön "ön", görek "görek", gönlum "gönlüm"
/p/	<p>	piſchman "pişman", hepiſi "hepisi"
/r/	<r>	real "real", ſorar "sorar", haber "haber"
/s, ş, z/ /ş/	<ſ, s> <ſch>	ſefa "sefa", sen "sen", ismarladık "ısmarladık", horos "horoz ſchey "şey", eſchek "eşek", baſch "baş"
/ş/	<ş>	Harf kullanılmamıştır.
/t/	<t>	tendſchere "tencere", mertebe "mertebe", tout "tut"
/u, ü/ /u, ü/	<u> <ou>[341]	umrum "ömrüm", atun "atın", faydalu "faydalı" mazour "mâzur", koulaouz "kılavuz", bouyouk "büyük"
/ü/	<ü>	mübarek " mübarek", getürür "getirir"
/v/	<v>	vilayet "vilayet", gövde "gövde", ev "ev"
/i, y/ /y/	<y> <Ø>	yaran "yaran", ſchey "şey", tencerey "tencere(y)i" eu "iyi" (eylik şeklinde de yazılmıştır.)
/z/	<z>	zempt "semt", zarar "zarar", guzel "güzel", zighir "sığır"

Eserde 110. ve 154. sayfalar arasında 3 diyalog bulunmaktadır. Diyaloglar Nagy de Harsanyi (1672)'nin, *Colloquia familiaria Turcico Latina*, (Türkçe - Latince Özel Sohbetler) adlı eserinden alınmıştır. Diyaloglar alınırken orijinal sıralamaya uyulmadan yer yer atlamalar yapılarak yazılmıştır. Yazarın kullandığı harf tablosunu görmek ve içeriği tanımak bakımından ilk diyalog incelemeye dâhil edilmiştir. Eserde kullanılan metni üst satırda, alt satırda eğik yazıyla günümüze yakın harf çevrimi bulunmaktadır.

(s. 110)

HUITIEME CHAPİTRE Qui Contient Des Dıalogues, Par Lesquels On Apprendra Les Queſtions, Réponſes & Phraſes Les Plus Uſitées. (SEKİZİNCİ BÖLÜM Diyaloglarda geçen sorular için en çok kullanılan cevaplar ve cümleler.)

[341] İlgili harf bileşiğinin okunuşunda çeşitli yorumlar yapılabilir. Yılmaz, Y. (2015) karşılık olarak /u/ ve /ü/ seslerini vermiş ve bou örneğini *bu*, gueldougunden örneğini *geldüğünden* şeklinde okumuştur (s. 579). Ayrıca Yılmaz, Y. ve Demirci, O. (2016), Preindl'de yer alan atasözlerini ele aldıkları makalede pembouk örneğini *pembük* (s. 28), douschmen örneğini *düşmen* (s. 29) vb. şeklinde okuyarak /ü/ sesletimine ek dışında da yer verdikleri görülmektedir. Rocchi, L. (2015b) ise <ou> harf çiftini her durumda /u/ ile vermiştir: oyoun, donouz, kapou, bousola, dschouskoun, dogoul, houpa, kargousa, konouk, kouroun, pouziken, oumadsch, ouschmak, yalouz, youzoum yazılışlarını sırasıyla *oyun, donuz, kapu, busola, cuskun, dogul, hupa, kargusa, konuk, kurun, puziken, umac, uşmak, yaluz, yuzum* şeklinde madde başı yapmıştır (s. 267 - 273). Kartallıoğlu, Y. (2010b), çeviri yazı metinlerinde yer alan ünlüleri dört dil grubuna göre (İtalyanca (4), Fransızca (5), İngilizce (5) ve Latince (2) toplamda 16 eseri inceleyerek tasnif etmiştir. Fransızca metinler bölümünde yer alan Vigüer (1790), Jaubert (1833), Bianchi (1843), Redhouse (1846), Dieterici (1854) metinleri bağlamında <ou> harf çiftini <u> harfi ile göstermektedir. İlgili olmak üzere <u> ve <eu> harfleri de <ü> harfi ile gösterilmiştir (s. 110). Priendl <u> harfini /ü/ için, <ou> çiftini /u/ için kullandığını belirtse de bazı sözcüklerde ve eklerde bu kuralın dışına çıktığı söylenebilir: Eklerde görülen <u> harfinin devletl**u**, seadetl**u**, ſoultan**u**m (s. 390), yok d**u**r (s. 404) vb. örnekler bağlamında her durumda /ü/ ile sesletimi zor görünmektedir. <ou> için duzg**ou**nlenmiſch (s. 323), ſurg**ou**n (s. 320) vb. örnekleri /u/ eşleşmesi yerine /ü/ için daha olası görünmektedir. Eserde seslik notasyonun kesin olmadığı ilgili örnekler bağlamında söylenebilir.

Le Premier (İlki)

A. Sabahuniz, aſchamuniz, guedſcheniz hayr ola, hayr olſoun.

Sabahuniz, aşamuniz, geceniz hayr ola, hayr olsun.

B. Ya ſabahun hayr, hoſch gueldun, ſefa gueldun.

Ya sabahun hayr, hoş geldun, sefa geldun.

A. Kefuniz nitſche? eumi ſiniz? hoſchmi ſiniz? haluniz ne dur?

Kefuniz niçe? e(y)umi siniz? hoşmi siniz? haluniz ne dur?

B. Schukr Allaha, pek eu; ya kefun nitſche? kefun eu iſe, haz

Şükr Allaha, pek e(y)ü; ya kefun niçe? kefun e(y)ü ise, haz

(s. 111)

B. ederuz. Sag gueldou-gunden haz etdum (ou: haz ederum, ou: haz ederuz) otour.

ederuz. Sag geldugunden haz etdum (u: haz ederum, u: haz ederuz) otur.

A. Otourmam, dourmak otourmakdan yekdur, butoun guoun[342] otourdoum.

Oturmam, durmak oturmakdan yekdur, bütun gun oturdum.

B. Ne atſcharſin baſchun, ört baſchuni, adet deyl dur bounda; padiſchah yaninda dahi kimſe baſchini atſchmaz.

Ne açarsin başun, ört başuni, adet dey(i)l dur bunda; padişah yaninda dahi kimse başini açmaz.

A. Her vilayetun baſchka adetleri, töreleri vardur.

---

[342] İlgili sözcüğün yazılışı ve okunuşunda eserin yazım özellikleri kesin bir hüküm vermeyi güçleştirmektedir. Eserde <u> harfinin /ü/ için kullanıldığı guneſch "güneş" (s. 392) örneği mevcutken yazar -UOU- dizilimini sadece guoun yazılışında (Diğer örnekler sınırlıdır: k**uou**b "kup - küp" (s. 409), doug**uou**n (s. 408), g**uou**mek (s. 307), g**uou**ndiz (s. 380) ve kousg**uou**n (s. 162) ~ kousgoun (s. 263) "kuzgun") tercih etmiş görünmektedir. Yazarın goun yazımının /gun/ karşılığı olacak şekilde kullandığı görülmektedir: bozgoun (s. 283), katſchgoun (s. 282), ſurgoun (s. 320), yogoun (s. 354) sırasıyla *bozgun, kaçgun, surgun, yogun* vd. Rocchi, L. (2015b), <gu> için İtalyanca <gh> ile aralarında benzerlik kurarak /g/ sesletimini (ön damak ünlüsü öncesi) vermişse de Preindl g+u, g+h yazımları ile kendinden sonraki ince ünlüye doğrudan geçişi sağlamıştır. Buna göre guitmek ancak gitmek, bakmaschin ancak bakmaghin okunuşu mümkün görünmektedir (s. 10). Kalın ve ince ünlüler bakımından tam bir tutarlılık kurmak güçtür. Bu bağlamda GUOUN yazılışı imla kalıplaşması olarak kabul edilebilir ve [gun] şeklinde okunabilir. Ancak yine de goun ve guoun farkı açıklanmaya muhtaçtır. Ergenç (2002) Türkçede iki /u/ nun varlığını örnekler üzerinden tanıtlamaktadır (s. 46): **ʊ**: dar-yuvarlak-arkadil açık: kulak, doğu, soğukluk, kuzgun, uyuz vd. **u**: dar-yuvarlak- arkadil kapalı: uğur, uygar, huy, dua vb. Ancak yorumla **ʊ** kullanımı ou için tercih edilebilir. İlgili hususiyetler bağlamında ilgili ses için yarı kapalı **ʊ** sembolü ile (IPA) gösterimi önerimizdir (Sesletimdeki yorum bağlamında https://www. internationalphoneticalphabet.org/ipasounds/ ipa-chart-with-sounds/ adresinden yaralanılabilir). Eklemek gerekir Caferoğlu, A. (1995) Orta Anadolu ağızlarında umumi olarak gün sözcüğünü [gun] biçiminde tespit etmektedir (s. 242). Sözcük, Derleme Sözlüğünde (1993) de [gun] (Sökün, Silifke, İçel) şeklinde kayıtlıdır (s. 2195). Caferoğlu (1995) tarafından kalın - yuvarlak ünlülü tabanlara ince ünlülü eklerin geldiği *goz+ü, gul+üşür* (s. 53), *gùz_èti* (s. 115) vb. şeklinde kaydedilen örneklerin varlığı ise taban ünlüsünün ikili karakterine işaret sayılabilir kanaatindeyiz.

Her vilayetun başka adetleri, töreleri vardur.

B. Guerdſchek derſin, ve baſchi atſchmak Osmanluye ayp dur.

Gercek dersin, ve başi açmak Osmanluye ayp dur.

A. Ama ben Osmanlu deyl um.

Ama ben Osmanlu dey(i)l um.

(s. 112)

B. Guaourmi ſin? chriſtyanmi, nazaranmi ſin?

Gaurmi sin? Hristyanmi, nazaranmi sin?

A. Osmanlu vilayetinde dogmiſchum, lakin babam ve anam nazrani imiſch.

Osmanlu vilayetinde dogmişum, lakin babam ve anam nazrani imiş.

B. Ne dur asli, tſchehrun bozouldi?

Ne dur asli, çehrun bozuldi?

A. Bir katſch guoun vardurki iſſitma toutdi beni.

Bir kaç gun vardurki issitma tutdi beni.

B. Hoſch olmadougunden haz etmem, velakin her ſchey allah elinden guelur, ondan oterou ſabr etmek görek, etſek görek, ſabr etmelu.

Hoş olmadugunden haz etmem, velakin her şey allah elinden gelur, ondan oteru sabr etmek görek, etsek görek, sabr etmelu.

A. Kim tangriya karſchou kor? Yazilan baſchumuze guelur.

Kim taŋriya karşu kor? Yazilan başumuze gelur.

B. haſta iken tſchok ſoyleſchmemelu uz.

hasta iken çok soyleşmemelu(y)uz.

(s. 113)

A. O kadar haſta deylumki bir katſch ſahat ſizde kalamazſam.

O kadar hasta deylumki bir kaç sahat sizde kalamazsam.

B. Iki ſahat bize yeter; ama ol iki ſahat ya bana guitmezſun: lazim oladſchak ſcheylerden ſoyleſchmelu uz; ben ſoual edeum, ſen dſchevab ver.

İki sahat bize yeter; ama ol iki sahat ya bana gitmezsun: lazim olacak şeylerden soyleşmelu(y)uz; ben sual ede(y)um, sen cevab ver.

A. Nola, ferman ſizun dur.

Nola, ferman sizun dur.

B. Hanghi Vilayetden guelurſin? Madſchar - Nemtſche - Frenk - Flemenk yokſa Ingliz Vilayetinden mi?

Hanği Vilayetden gelursin? Macar - Nemçe - Frenk - Flemenk yoksa Ingliz Vilayetinden mi?

A. Nemtſche vilayetinden guelurum.

Nemçe vilayetinden gelurum.

B. Ne var? ne yok ol zemptlerde? ne zeman tſchikdun o vilayetden?

Ne var? ne yok ol zemptlerde? ne zeman çikdun o vilayetden?

(s. 114)

A. Bir ay var dur tſchikalu.

Bir ay var dur çikalu.

B. Taoun yokmi ol zemptlerde?

Taun yokmi ol zemptlerde?

A. El hamdu lillah yokdur

El hamdu lillah yokdur

B. Schimdi nereye guiderſin?

Şimdi nereye gidersin?

A. Iſtambola guiderum.

İstambola giderum.

B. Handa yoldaſchlarun? handa atlarun?

Handa yoldaşlarun? handa atlarun?

A. Yalinuz um, yoldaſchum yok, atlarumde yokdur.

Yalinuz um, yoldaşum yok, atlarumde yokdur.

B. Yoli bilurmiſin?

Yoli bilurmisin?

A. Mukarer bilmem.

Mukarer bilmem.

B. Ne ſchekil guide(vara)bilurſin, tſchounki yoli bilmezſin? Vilayetumuzde bir koulaouz (bir yol göſteridſchi)

Ne şekil gide(vara)bilursin, çunki yoli bilmezsin? Vilayetumuzde bir kulauz (bir yol gösterici)

(s. 115)

B. lazim dur, atlar binmek itſchoun, dilinide bilmek lazim dur.

lazim dur, atlar binmek içun, dilinide bilmek lazim dur.

A. Schimdi görurumki kardaſch kibi eu naſihet verurſiniz.

Şimdi görurumki kardaş kibi e(y)u nasihet verursiniz.

B. Zahir, hem boyle görek dur ve tſchounki Bogdan ve Iflak vilayetlerini guetſcherſin, derdſchimande ſana lazim dur.

Zahir, hem boyle görek dur ve çunki Bogdan ve Iflak vilayetlerini geçersin, dercimande sana lazim dur.

A. Her ſchey naſihetinuze göre olour. Schimdi ridſcha ederumki bana bir koulaouz boulazſiz.

Her şey nasihetinuze göre olur. Şimdi rica ederumki bana bir kulauz bulazsiz.

B. Inſchallah boulourum. Biriſi yakinlikde dourour hem her guoun bou vakitde bana guelur.

İnşallah bulurum. Birisi yakinlikde durur hem her gun bu vakitde bana gelur.

(s. 116)

A. Boundan Iſtambola varindſchedek katſch guoun yol vardur?

Bundan İstambola varincedek kaç gun yol vardur?

B. Oulak atile, (menzil beghirlerile) on peſch guoun varilur.

Ulak atile, (menzil beğirlerile) on peş gun varilur.

A. Hem nekadar vermek görekdur koulaouza?

Hem nekadar vermek görekdur kulauza?

B. Guendum daha bilmem, gueldoukdſche ſoraruz.

Gendum daha bilmem, geldukce soraruz.

A. Allahi ſeverſen, tez guel ſun, gönder bir kimſeyi evine, zira eglenemem, haſta um, guertſchek dur, yene bou guoun guitſem görek.

Allahi seversen, tez gel sun, gönder bir kimseyi evine, zira eglenemem, hasta um, gerçek dur, yene bu gun gitsem görek.

B. Delil (kolaouz, yol goſteridſchi) guelmeyndſche guidedſcheg olourſan, tſchok zarara ograrſin.

Delil (kolauz, yol gosterici) gelmey(i)nce gideceg olursan, çok zarara ograrsin.

(s. 117)

A. Ne ſchekil zarara ograſam görek?

Ne şekil zarara ograsam görek?

B. Bou yolda kirſiz, haram tſchok, yol dahi tourlou tourlou dur, guetſch piſchman olour; iſchde, bir adam bana ouzakdan görunur.

Bu yolda kirsiz, haram çok, yol dahi turlu turlu dur, geç pişman olur; işde, bir adam

bana uzakdan görunur.

A. Ben hitſch görmem.

Ben hiç görmem.

B. Atſch gözun bir hoſchdſche, yaklaſchyor.

Aç gözun bir hoşce, yaklaşyor.

A. Daha yakin guelmeyndſche belu deyl durki koulaouz ola.

Daha yakin gelmey(i)nce belu deyl durki kulauz ola.

B. Ol dur guendim, hoſch gueldun, ſefa gueldun delil.

Ol dur gendim, hoş geldun, sefa geldun delil.

A. Hoſch bouldouk!

Hoş bulduk!

B. Nitſchoun daha tez guelmedun? Sen bou

Niçun daha tez gelmedun? Sen bu

(s. 118)

B. Efendinun koulaouz Stamboladek olmaluſin.

Efendinun kulauz Stamboladek olmalusin.

A. Mazour bouyouroun, Efendum, atum pek irak imiſch. Ferman ſizun dur.

Mazur buyurun, Efendum, atum pek irak imiş. Ferman sizun dur.

B. Atun ne eylemelu?

Atun ne eylemelu?

A. Yayanmi guitſem görek? Allah vermezſun; bilmezmiſinuzki ouſak, irak yol dur, daſch dolou oloup iſchlenmemiſch dur.

Yayanmi gitsem görek? Allah vermezsun; bilmezmisinuzki usak, irak yol dur, daş dolu olup işlenmemiş dur.

B. Elbetde her yola guidedſchek kiſchi atlu olmalu dur, zira akar ſoular dahi her yerde daſchdi.

Elbetde her yola gidecek kişi atlu olmalu dur, zira akar sular dahi her yerde daşdi.

A. Atſiz bou yola gidinmez, ata binmek lazim dur; hitſch vardougun varmi ol yola?

Atsiz bu yola gidinmez, ata binmek lazim dur; hiç vardugun varmi ol yola?

(s. 119)

B. Ol vilayetlerden umrumde hitſch vardougum yokdur.

Ol vilayetlerden umrumde hiç vardugum yokdur.

A. Imdi adſcheb deyl dura boyle ſoylerſin. Iſchde koulaouz hazir dur, atlarde hazir dur.

İmdi aceb deyl dura boyle soylersin. Işde kulauz hazir dur, atlarde hazir dur.

B. Soyle bana Iſtambola varindſchedek ne iſterſin?

Soyle bana Istambola varincedek ne istersin?

A. Atlar itſchoun hem guendum emeghi itſchoun guounde bir Real iſterum.

Atlar içun hem guendum emeği içun gunde bir Real isterum.

B. Hoſch, boyle olſoun.

Hoş, boyle olsun.

A. Ama ondan maada yolda lazim hardſchlarini tſchekerſiniz.

Ama ondan maada yolda lazim harclarini çekersiniz.

B. Outſch, ya dört Real guounde yetiſchedſchekmi?

Uç, ya dört Real gunde yetişecekmi?

A. Yetiſchur. Hepiſi tſchoga guelmez

Yetişur. Hepisi çoga gelmez

(s. 120)

A. (guitmez). Belki Efendi ſanurki, tſchoga guider; iſterſe verſun, iſterſe vermeſun, bana hepbir dur, evumde houzour etmek hem yek dur, hem daha faydalu.

(gitmez). Belki Efendi sanurki, çoga gider; isterse versun, isterse vermesun, bana hepbir dur, evumde huzur etmek hem yek dur, hem daha faydalu.

B. Bou iſch zorile olmaz, ikinizun iradetinde dur.

Bu iş zorile olmaz, ikinizun iradetinde dur.

A. Benumdſchileyn koulaouz hitſch bir yerde boulounmaz; Efendiyi yolda gözederum, ve tſchoumle hatadan Allah innayetiile koroudourum.

Benumcileyn kulauz hiç bir yerde bulunmaz; Efendiyi yolda gözederum, ve çumle hatadan Allah innayeti ile korudurum.

B. Schimdi ne derſin, ghendu koulaghinuz ile iſchitdun, ne dedi?

Şimdi ne dersin, gendu kulağinuz ile işitdun, ne dedi?

(s. 121)

A. Iſchitdum, angladum, tſchare ne? Vermek görek.

İşitdum, aŋladum, çare ne? Vermek görek.

B. Anglarmiſin, koulaouz, Efendi iſtedoughin aktſche veredſcheg oldi, yol hardſchlarini dahi, ne kadar iſa, tſcheker.

Aŋlarmisin, kulauz, Efendi isteduğin akçe vereceg oldi, yol harclarini dahi, ne kadar isa, çeker.

A. Hoſchnoud um, olda hoſchnoud oladſchak dur.

Hoşnud um, olda hoşnud olacak dur.

B. Schimdi maslahat bitdi, bin ata, Allah yol vere, yol verſun, yolun mübarek olſoun.

Şimdi maslahat bitdi, bin ata, Allah yol vere, yol versun, yolun mübarek olsun.

A. Allaha ismarladouk, bende ſize tangridan eylik iſterum, benum itſchoun tſchok zahmet tſchekduniz, ben dahi ſag dönerſem, münkir olmam,

Allaha ismarladuk, bende size taŋridan eylik isterum, benum içun çok zahmet çekduniz, ben dahi sag dönersem, münkir olmam,

(s. 122)

A. tſchekduguniz emek yabana guitmez.

çekduguniz emek yabana gitmez.

B. Pek eu, tek bizi hatirunden tſchikarmazſin.

Pek e(y)u, tek bizi hatirunden çikarmazsin.

A. Ben madamki heyyatde um, ſizi onoutmam.

Ben madamki heyyatde um, sizi onutmam.

B. Bende aramuzda olan doſtliga kouſour etmem.

Bende aramuzda olan dostliga kusur etmem.

A. Allaha ismarladuk.

Allaha ismarladuk.

B. Allah bilendſche olſoun.

Allah bilence olsun.

A. Schimdi Allah himeti ile yola gurduk; egher bir kimſe karſchoumuze guelurſe, hem ſoual ederſe, ne yerlu um, nasl dſchevab vereum?

Şimdi Allah himeti ile yola gurduk; eğer bir kimse karşumuze gelurse, hem sual ederse, ne yerlu(y)um, nasl cevab vere(y)um?

(s. 123)

C. Hitſch ſoyleme, ben dſchevab verurum; her kiſchi ile ſoyleſchmek görekmez.

Hiç soyleme, ben cevab verurum; her kişi ile soyleşmek görekmez.

B. Ouzakmi dur konak? Dounden beru yighirmi dört ſahat itſchinde hitſch bir ſchey yememiſch, ve itſchmemiſch iken karnum atſch dur, ve ſouſiz oldoum.

Uzakmi dur konak? Dunden beru yiğirmi dört sahat içinde hiç bir şey yememiş, ve içmemiş iken karnum aç dur, ve susiz oldum.

C. Bir ſahat yol daha var dur.

Bir sahat yol daha var dur.

B. Ol konakda her ſchey boulounourmi?

Ol konakda her şey bulunurmi?

C. Ghayri zemande bir pek eu ev idi, ſanurumki ſchimdi dahi eu ola. Bak, görunur artik.

Ğayri zemande bir pek e(y)u ev idi, sanurumki şimdi dahi e(y)u ola. Bak, görunur artik.

B. Görurum. Nereye göturur bou yol ſag tarafda, hem o bir ſol tarafda?

Görurum. Nereye göturur bu yol sag tarafda, hem o bir sol tarafda?

(s. 124)

C. Bou ſag tarafda iken erdele, o bir iſe, kara denize dek göturur. Görurmiſiniz ne kadar tourlou tourlou yol var, ki yaliniz iken iſtemedougun yere ſeni götururidi.

Bu sag tarafda iken erdele, o bir ise, kara denize dek göturur. Görurmisiniz ne kadar turlu turlu yol var, ki yaliniz iken istemedugun yere seni götururidi.

B. Guertſchek derſin, bou yola gurmeghe iſteyen joli bilmelu, yokſa bir delil almalu dur. Iſchde bize konak el hemdi lillah; guel beru, konakdſchi.

Gerçek dersin, bu yola gurmeğe isteyen yoli bilmelu, yoksa bir delil almalu dur. Işde bize konak el hemdi lillah; gel beru, konakci.

D. Bouyouroun, Efendum.

Buyurun, Efendum.

B. Digne beni, ne, nen var? Yeyedſchek, itſchedſchek varmi bizum itſchoun? yemde, otlouk, ſaman, arpa, ve youlafin varmi atlar itſchoun?

Digne beni, ne, nen var? Yeyecek, içecek varmi bizum içun? yemde, otluk, saman, arpa, ve yulafin varmi atlar içun?

(s. 125)

D. Her ſchey var, bouyouroun itſcheru, evum guzel, ve temizdur, benum ahorum elli, altmiſch at alur, hem ſchimdi bom boſch dur.

Her şey var, buyurun içeru, evum guzel, ve temizdur, benum ahorum elli, altmiş at alur, hem şimdi bom boş dur.

B. Bouyour oglana, atlarumuzi ahora tſchekſun, hem bir hoſch timar etſun.

Buyur oglana, atlarumuzi ahora çeksun, hem bir hoş timar etsun.

D. Oglan, al tez bou beghirleri, ahorda baglamalu, hem bir hoſch göz etmelu ſin.

Oglan, al tez bu beğirleri, ahorda baglamalu, hem bir hoş göz etmelu sin.

C. Kouyrouklerini tſchözſun, eghir daha dourſoun, ſouyni zemaninde görſun, ſakin daha vermeſun, zira ouzakdan gueldiler, derleri daha guetſchmemiſch dur.

Kuyruklerini çözsun, eğir daha dursun, suyni zemaninde görsun, sakin daha vermesun, zira uzakdan geldiler, derleri daha gueçmemiş dur.

(s. 126)

B. Nasl yeyedſchegun var?

Nasl yeyecegun var?

D. Zighir, bouzaghi, ve kouzi eti var, taouklarde var, tavſchanlar, gheykler, hem donouz paſturmaſi dahi iſteyene vafir boulounour. Baliklar dahi tourlou tourlou, tourna balighi, ſazan, alabalik, taze, hem kourou var. Beyaz ekmek, peynir, taze youmourta, ve tourlou meyveler.

Z(s)iğir, buzağı, ve kuzi eti var, tauklarde var, tavşanlar, ğeykler, hem donuz pasturmasi dahi isteyene vafir bulunur. Baliklar dahi turlu turlu, turna baliği, sazan, alabalik, taze, hem kuru var. Beyaz ekmek, peynir, taze yumurta, ve turlu meyveler.

B. Mandſcha zemani dur, ibrik gueturſunler, hem peſkir ſofra dolaynda douzetſunler.

Manca zemani dur, ibrik guetursunler, hem peskir sofra dolaynda duzetsunler.

D. Ghirun, Efendum, o bir odaya, iſchde her ſchey hazir dur.

Girun, Efendum, o bir odaya, işde her şey hazir dur.

(s. 127)

B. Aferin, eu dur. Otouralum; iptida iſſidſchak tſchorba yeyelum, kaſchik gueturſunler.

Aferin, e(y)u dur. Oturalum; iptida issicak çorba yeyelum, kaşik guetursunler.

D. Iſchde, Efendum, bounda vardur; lakin ne itſcherſiniz? bounda ſcherabdan, ve ſoudan ghayri itſchedſchek boulounmaz.

İşde, Efendum, bunda vardur; lakin ne içersiniz? bunda şerabdan, ve sudan ğayri içecek bulunmaz.

B. Arpa ſou bou vilayetde yapmaga bilmezlermi?

Arpa su bu vilayetde yapmaga bilmezlermi?

D. Bilmezler.

Bilmezler.

B. Scherabun en euſini gueturſunlera; okaſi neye guelur?

Şerabun en e(y)usini guetursunlera; okasi neye gelur?

D. En euſinun okaſi dört aktſcheye guelur.

En e(y)usinun okasi dört akçeye gelur.

B. Pek eu. Tez gueturſunler.

Pek e(y)u. Tez getursunler.

(s. 128)

D. Iſchde, oglan gueturur oni.

İşde, oglan geturur oni.

B. Doldoura kadehi, zira ſouſadum.

Doldura kadehi, zira susadum.

D. Ne bouyourourſiniz, Efendum?

Ne buyursiniz, Efendum?

B. Dedumki bou ſcherab ile kadeh doldourmalu. Ne yarar boyle goutſchouk kadeh oglandſchiklara makſouz. Alſana koulaouz, ſcherab eu dur.

Dedumki bu şerab ile kadeh doldurmalu. Ne yarar boyle guçuk kadeh oglanciklara maksuz. Alsana kulauz, şerab e(y)u dur.

C. Bende ſou itſchmem ſcherab itſchmek inſana, ſou itſchmek hayvanlara verilmiſch dur; renghi guzel dur, aferin, ne eu dur; ne guzel memleket, handa bou ſchekil bade haſſil olour!

Bende su içmem şerab içmek insana, su içmek hayvanlara verilmiş dur; renği guzel dur, aferin, ne e(y)u dur; ne guzel memleket, handa bu şekil bade hassil olur!

B. Scherabdan, ve kebabden pek hoſchnoudimiſchuz; meyveler nerede?

Şerabdan, ve kebabden pek hoşnudimişuz; meyveler nerede?

(s. 129)

D. Iſchde dſchevizler, foundouklarki benum kyaſumde olmiſch oldi; youzoum, nar, indſchir, elma, armoud; gone, gone meyvelerun zemani gueldi, her ne gönluniz ſever variſe, hazir oladſchak.

İşde cevizler, funduklarki benum kyasumde olmiş oldi; yuzum, nar, incir, elma, armud; gone, gone meyvelerun zemani geldi, her ne gönluniz sever varise, hazir olacak.

B. Yok; bou kadar hardſch eylememelu, yolumiz ouzak dur, ve dahi bilmem, bou badischaha layk zyafet itschoun ne iſterſin.

Yok; bu kadar harc eylememelu, yolumiz uzak dur, ve dahi bilmem, bu badişaha layk zyafet içun ne istersin.

D. Sizun, ve atlaruniz itſchoun iſterumki her biriſi birer Real verſun; oglana bir, iki aktſche yeter.

Sizun, ve atlaruniz içun isterumki her birisi birer Real versun; oglana bir, iki akçe yeter.

(s. 130)

B. Baka koulaouz ſay ona iſtedoughini.

Baka kulauz say ona isteduğini.

D. Allah razi olla, allah bereket verſun.

Allah razi olla, allah bereket versun.

C. Az iſter bou herif, hadizatinde ben dört real tamin etmiſch um; görmedunizmiki her yerde her Adamun dſchoumle fikrleri, ve tekayoudleri aktſche, ve mal kazanmakda dur; bou iſe hitſch mal ſaymaz.

Az ister bu herif, hadizatinde ben dört real tamin etmiş um; görmedunizmiki her yerde her Adamun cumle fikrleri, ve tekayudleri akçe, ve mal kazanmakda dur; bu ise hiç mal saymaz.

B. Boundan, ve dſchoumle iſchlerinden belu durki tangridan korkar. Konakdſchi, feyz görſun atlarun nallarini, douſchmiſchleriſe, yahod michleri ekſik iſe, tſchagurſun nalbanti, hem yeniden

Bundan, ve cumle işlerinden belu durki tangridan korkar. Konakci, feyz görsun atlarun nallarini, duşmişlerise, yahod michleri eksik ise, çagursun nalbanti, hem yeniden

(s. 131)

B. nalatſun; ondan ſonra eghirleſun, hem atlari tſchikarſun diſchari.

nalatsun; ondan sonra eğirlesun, hem atlari çikarsun dişari.

D. Hep hazirdur, bouyouroun, binin.

Hep hazirdur, buyurun, binin.

B. Hoſchnoud um, allaha izmarladuk.

Hoşnud um, allaha izmarladuk.

D. Varun ſaglighile, Efendum, döndughuniz zeman yene konaghum atſchik dur.

Varun sagliğile, Efendum, dönduğuniz zeman yene konağum açik dur.

(s. 163)

DIXIEME CHAPITRE DES FABLES (ONUNCU BÖLÜM FABLLAR)

BIRINDSCHI

Kourbaganun tſchatladoughi meſſeli dur.

Bir Kourbaga okuze bakup hazed etdi, ve dediki: ne guzel hayvan? ne kadd, ve gövdeſi var? Ben iſe, ne goudſchoug um? Ben dahi ol bouyouklighe guelmeghe iſterum: ol murad ou iradetile magrourlanup, ve dahi ſchiſche ſchiſche bir mikdar ſchimdi artdum dedi. Ama okuz kibi bouyouk olſam görek, bir az dahi ſchiſcheum deyou ol kadar ſchiſchmiſch durki akibet tſchatlayoup guebermiſchdur.

Miſſali bou durki:

Bazi kimesneler pek ziyade hazedinden guendiſini bozoup helak olour.

BİRİNCİ

Kurbaganun çatladuği messelidur.

Bir Kurbaga okuze bakup hazed etdi, ve dediki: ne guzel hayvan? ne kadd, ve gövdesi var? Ben ise, ne gucugum? Ben dahi ol buyukliğe gelmeğe isterum: ol murad u iradetile magrurlanup, ve dahi şişe şişe bir mikdar şimdi artdum dedi. Ama okuz kibi buyuk olsam görek, bir az dahi şişe(y)um deyu ol kadar şişmişdur ki akibet çatlayup gebermişdur.

Missali budur ki:

Bazi kimesneler pek ziyade hazedinden gendisini bozup helak olur.

(s. 164)

IKINDSCHI

Toprak tendſchereile demir tendſchereden.

Demir tendſchere toprak tendſcherey davet edup ſyahetile guidelum, alemi ſeyran edelum dedi. Toprak tendſchere ghirou tſchekilup olmaz dedi: Korkarumki olour olmaz bir ſchey bana dokounourſa kirilurum, taghilurum; ſen kalin demir ſin, kolayile tez baralanmazſin, ve ſana bir zarar olmaz. Demir tendſchere dſchevabinde derki: Sen dahi beraber guel, yolda önumuzde zararlu bir ſchey guelurſe, ben guendum karſchoulayoup araya gureum. Bou kavl ile ikiſi beraber tſchikdilar; outſcharak guideriken bir birine tſchatoup toprak

(s. 165)

tendſchere tſchatlar, ve bara bara oloup, taghilur.

Senden bouyouk bir adamile tſchok yaranlik eyleme.

İKİNCİ

Toprak tencere ile demir tencereden.

Demir tencere toprak tencere(y)i davet edup si(y)ahet ile gidelum, alemi seyran edelum dedi. Toprak tencere ğiru çekilup olmaz dedi: Korkarum ki olur olmaz bir şey bana dokunursa kirilurum, tağilurum; sen kalin demirsin, kolay ile tez baralanmazsin, ve sana bir zarar olmaz. Demir tencere cevabinde der ki: Sen dahi beraber gel, yolda önumuzde zararlu bir şey gelurse, ben gendum karşulayup araya gure(y)um. Bu kavl ile ikisi beraber çikdilar; uçarak gideriken bir birine çatup toprak tencere çatlar, ve bara bara olup, tağilur.

Senden buyuk bir adamile çok yaranlik eyleme.

OUTSCHINDSCHI

Indſchou ile horosden.

Bir horos bir indſchou bouloup boundan ne eyleyeum ben dedi, mali, ve zineti gönlum iſtemez; bir katſch dane iſter; bir indſchounun bana faydaſi ne dur?

Bilurum dedi: oni ſataum, onun bahaſi ile bir

(s. 166)

avoudſch arpa alaum deyou bir dſchevahirdſchi dukanine vardi. Senunile aliſch veriſch edeum dedi, bouldougum indſchou ſana vereum; ſen dahi bana ne verurſin? Dſchevahirdſchi dedi: bir arpa vereum. Horas derki: yok, bir arpaya vermem; Dſchevahirdſchi dſchevab verurki: tſchounki indſchou biraz guzel dur, bir avoudſch arpa ſana vereum: horas dſchevabinde derki: benum dahi iſtedougum bou dur, bounoun ouzerine bazar edup bou bazara ikiſi dahi razi oldilar.

Bize faydalu görunen ſcheyleri ſeveruz, toutaruz: bizum kyazumuze göre faydalu olmayan ſcheyleri ſevmezuz, toutmazuz.

UÇİNCİ

İncu ile horosden.

Bir horos bir incu bulup bundan ne eyleye(y)um ben dedi, mali, ve zineti gönlum istemez; bir kaç dane ister; bir incunun bana faydasi ne dur?

Bilurum dedi: oni sata(y)um, onun bahasi ile bir avuc arpa alaum deyu bir cevahirci dukanine vardi. Senunile aliş veriş ede(y)um dedi, buldugum incu sana vere(y)um; sen dahi bana ne verursin? Cevahirci dedi: bir arpa vere(y)um. Horas derki: yok, bir arpaya vermem; Cevahirci cevab verur ki: çunki incu biraz guzeldur, bir avuc arpa sana vere(y)um: horas cevabinde der ki: benum dahi istedugum budur, bunun uzerine bazar edup bu bazara ikisi dahi razi oldilar.

Bize faydalu görunen şeyleri severuz, tutaruz: bizum ki(y)azumuze göre faydalu olmayan şeyleri sevmezuz, tutmazuz.

(s. 167)

DÖRTINDSCHI

Kedi ile taouklardan.

Bir adamun bir kedi ile bir katſch taouklari varidi; her katſchan taouklardan biriſini toutmaga iſteſe katſcharlaridi, onlardan biriſini toutmak istedoukde ziyade zahmet ve elem tſchikarimiſch. Bou hal kediye goutſch guelup taouklari tan edup derki: ſiz ne delu ſiniz! Sizunile bir efendinun ekmeghini yerum, ben her zeman yaninda otourourum, hitſch katſchmam, beni toutmaga iſterſe hitſch bir zahmet ona vermem; ama ſiz katſcharſiniz,

ſizun biriſini toutmaga iſtedoukde ziyade zahmet tſcheker, hitſch akilunuz yokdur. Taouklar dedilerki: akilſiz kim dur? bizmi?

(s. 168)

yokſa ſen? hitſch ſen ghendu tſchinzuni tabada biryan oldoughin görmedun; ama biz her guoun göruruz, nitſchoun katſchmayalum?

Bazi adamlar ghendi ghendini tſchoumlerinden akillu ſanur; ama haberleri yokdurki akillerun yaninda hepiſinden ahmak dur.

DÖRTİNCİ

Kedi ile tauklardan.

Bir adamun bir kedi ile bir kaç tauklari varidi; her kaçan tauklardan birisini tutmaga istese kaçarlaridi, onlardan birisini tutmak istedukde ziyade zahmet ve elem çikarimiş. Bu hal kediye guç gelup tauklari tan edup derki: siz ne delu siniz! Sizunile bir efendinun ekmeğini yerum, ben her zeman yaninda otururum, hiç kaçmam, beni tutmaga isterse hiç bir zahmet ona vermem; ama siz kaçarsiniz, sizun birisini tutmaga istedukde ziyade zahmet çeker, hiç akilunuz yokdur. Tauklar dedilerki: akilsiz kim dur? bizmi?

yoksa sen? hiç sen ğendu çinzuni tabada biryan olduğin görmedun; ama biz her gun göruruz, niçun kaçmayalum?

Bazi adamlar ğendi ğendini çumlerinden akillu sanur; ama haberleri yokdurki akillerun yaninda hepisinden ahmak dur.

PESCHINDSCHI

Sefere guiden arzlandan.

Hayvanlarun padiſchahi olan arzlan ſefere guitmek mourad eyledi; tſchoumle hayvanlari tſchaghirup herbirine mertebeſine göre bir

(s. 169)

Kizmet tayin eyledi, ve her ſchey ſefere lazim oladſchak dahi görek kibi gördi. Ayounun kizmeti youriſchde ileru guitmek idi. Maymounun iſchi ol idiki, telbizlighile douſchmeni anglandurſun. Bou eſnade bir kimſe arzlana ſoual eder: eſchek ile tavſchanun ſana faydaſi ne dur? eſchek ol kadar ahmak hayvan, ve tavſchan iſe olkadar korkak durki bir yerde kalmaz. Arzlan dſchevab verdiki: bir onlardan feraghet etmem, zira eſchek anirdoukdſche bourouſoun kibi douſchmenleri orkoudour, ve korkoudour, ve tavſchan dahi oulak kibi emrlerumuzi bir yerden o bir yere gueturebilur, ondan öteru

(s. 170)

ikiſinden dahi feraghet etmem.

Akıllu olan bir padişah kularınun en ednaſından bile bir kizmet ve fayda getürür.

PEŞINCI

Sefere giden arzlandan.

Hayvanlarun padişahi olan arzlan sefere gitmek murad eyledi; çumle hayvanlari çağirup herbirine mertebesine göre bir Kizmet tayin eyledi, ve her şey sefere lazim olacak dahi görek kibi gördi. Ayunun kizmeti yurişde ileru gitmek idi. Maymunun işi ol idiki, telbizliğile duşmeni anglandursun. Bu esnade bir kimse arzlana sual eder: eşek ile tavşanun sana faydasi ne dur? eşek ol kadar ahmak hayvan, ve tavşan ise olkadar korkak durki bir yerde kalmaz. Arzlan cevab verdiki: bir onlardan ferağet etmem, zira eşek anirdukce burusun kibi duşmenleri orkudur, ve korkudur, ve tavşan dahi ulak kibi emrlerumuzi bir yerden o bir yere geturebilur, ondan öteru ikisinden dahi ferağet etmem. Akıllu olan bir padişah kularınun en ednasından bile bir kizmet ve fayda getürür.

ALTINDSCHI

Arzlanile avdſchidan

Bir avdſchinun bir pek guzel kelbi varidi; bou kelb bir guoun gayb oldi; avdſchi fikr ederki: bouni kourd yemiſch, ziyade darilup ol iſchkile ile tſchikar ve bir dſchovana ograyoup kourdin konaghini ſorarki varoup intikam alſun, dſchovan dſchevab veroup derki: ol yaramazi

(s. 171)

bou dagda boulourſïn; avdſchi ſay ile daga ſighirdup gafle arzlanun magraſi öninde bir arzlana ſataſchdi. Bou bela itſchinde oldoughi göridſchek artik korkouſïndan ditreyoup ſaga ve ſola bakariken allah tarafından bir kapou atſchilup kourtildi.

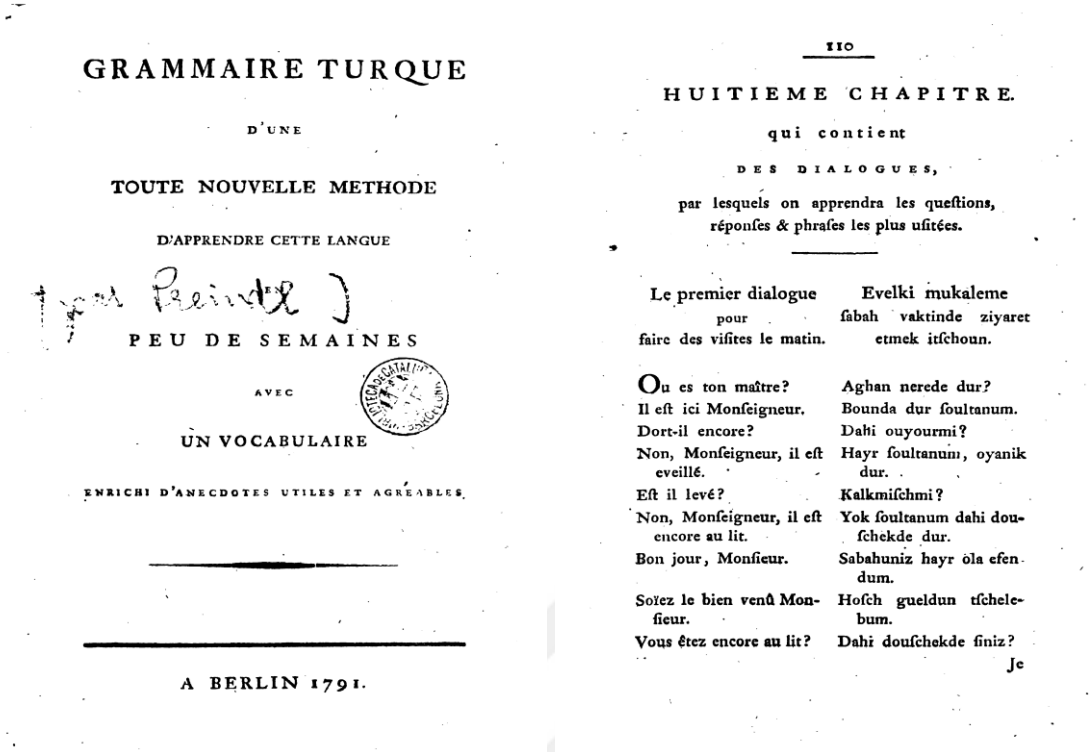
Adama moumkin olmayadſchak ſchey allaha pek kolay dur, ol ſebebden oumidſïz hitſch olmamlu.

ALTINCI

Arzlan ile avcidan

Bir avcinun bir pek guzel kelbi varidi; bu kelb bir gun gayb oldi; avci fikr ederki: buni kurd yemiş, ziyade darilup ol işkile ile çikar ve bir covana ograyup kurdin konağini sorarki varup intikam alsun, covan cevab verup derki: ol yaramazi bu dagda bulursin; avci say ile daga siğirdup gafle arzlanun magrasi öninde bir arzlana sataşdi. Bu bela içinde olduği göricek artik korkusindan ditreyup saga ve sola bakariken allah tarafından bir kapu açilup kurtildi.

Adama mumkin olmayacak şey allaha pek kolay dur, ol sebebden umidsiz hiç olmam(a)lu.

GRAMMAIRE TURQUE

D'UNE

TOUTE NOUVELLE METHODE

D'APPRENDRE CETTE LANGUE

PEU DE SEMAINES

AVEC

UN VOCABULAIRE

ENRICHI D'ANECDOTES UTILES ET AGRÉABLES.

A BERLIN 1791.

110

HUITIEME CHAPITRE.

qui contient

DES DIALOGUES,

par lesquels on apprendra les queſtions, réponſes & phraſes les plus uſitées.

Le premier dialogue pour faire des viſites le matin.	Evelki mukaleme ſabah vaktinde ziyaret etmek itſchoun.
Ou es ton maître?	Aghan nerede dur?
Il eſt ici Monſeigneur.	Bounda dur ſoultanum.
Dort-il encore?	Dahi ouyourmi?
Non, Monſeigneur, il eſt eveillé.	Hayr ſoultanum, oyanik dur.
Eſt il levé?	Kalkmiſchmi?
Non, Monſeigneur, il eſt encore au lit.	Yok ſoultanum dahi douſchekde dur.
Bon jour, Monſieur.	Sabahuniz hayr ola efendum.
Soïez le bien venû Monſieur.	Hoſch gueldun tſchelebum.
Vous êtez encore au lit?	Dahi douſchekde ſiniz?

Je

Şekil 11. Joseph De Preindl'in *Grammaıre Turque - D'une Toute Nouvelle Methode* (1789) adlı eserinden [Kopya kapak ve 110. sayfa]

3.3.1.12. Cosimo Comidas de Carbognano'nun Primi Principi della Grammatica Turca, Ad Uso Dei Missionari Apostolici di Constantinopoli Adlı Eseri (1794)

Eserin adı *"Primi Principi della Grammatica Turca, Ad Uso Dei Missionari Apostolici di Constantinopoli* (İstanbul'daki Apostolik Misyonerlerin Kullanması İçin Türkçe Gramerin Başlıca Kuralları)"dir. Eser ilk olarak 1794 yılında Roma'da basılmıştır. İncelemeye konu ettiğimiz baskı bu ilk baskıdır.[343] Eserin adının altında "Cavaliere Aurato Della S.Sede, E İnterprete Del Regio Ministero, Dı S. M. Cattolica İn Costantinopoli - *Dedicati* All'eminentissimo E Reverendissimo Principe İl Signor Cardinale Leonarde Antonelli, Vescovo Di Palestrina (Kutsal Karargâhın Şövalyesi ve Konstantinopolis'te Katolik Kraliyet Bakanlığının Tercümanı - *Adanmıştır* Seçkin ve En Saygın Prens Kardinal - Palestrina[344] Piskoposu Leonard Antonelli'ye)" şeklinde ithaf

[343] Duman, M. (1995), "Bu kitap, takdim yazısının altındaki kayda bakılırsa yazarın telif ettiği ilk eseridir. Yine buradaki kayıtlardan anlaşıldığına göre eser 12 Ağustos 1786 yılında İstanbul'da (Costantinopoli'de) tamamlanmış, ancak bunu müellif topografik eseriyle aynı yılda, fakat Roma'da bastırma imkânı bulabilmiştir" (s.98).

[344] Palestrina, İtalya - Lazio bölgesinde bir komünün adıdır. Duman, M. (1995, s. 98), Küçükhasköylü, N. (2015, s. 306) ilgili bölgeyi Filistin olarak yazmıştır. Leonardo Antonelli (6 Kasım 1730 - 23 Haziran 1811)

yazısı bulunmaktadır. Eserin basım yeri Roma (1794) ve devamında "Nella Stamperia Della Sac. Congr. di Prop. Fide, Roma" - Propaganda Fide matbaası en altta görülmektedir.

Eserin iç kapağını takip eden sayfada Cicero'ya ait bir söz bulunur: "Ut sementem feceris, ita metes (Ne ekersen onu biçersin.)." Ardından gelen 2 sayfada yazarın amacını açıkladığı görülür. Sayfanın altında "12 Ağustos 1786 tarihi ve İstanbul" görülmektedir. Bu sayfaları iki sayfalık içerikle ilgili önsöz takip eder. Yazar, Meninski'nin eserinden bahseder ve Arapça - Farsça'ya gerek kalmadan Türkçe öğrenecek kişiyi ilk sıralara taşıyacağından söz eder. Eserin basımı için verilen izin bölümünde 4 Mart 1793 tarihi yazılmıştır. Bu bölümler 12 sayfadır.

"Grammatica Turca, 12 + 730 sayfa tutarında (yazı: 12.5x20) hacimli bir eser olup okunaklı bir harf karakteriyle basılmıştır. Gramere başlamadan önce, harflerin okunuşunu gösteren bir açıklamayla, harflerin Latin harfleriyle karşılıklarını gösteren bir liste verilmiştir. Eser dört ana bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Birinci bölümde altı bab hâlinde isimler, ikinci bölümde on dokuz bab hâlinde fiiller, üçüncü bölümde dört bab hâlinde zarflar, bazı ekler ve yer zarfları, edatlar ve ünlemler, dördüncü bölümde ise yirmi bab hâlinde cümle bilgisi yer almaktadır (1-620). İlâve bir kısımdan sonra beş diyalog (mükâleme) (657-699), beş de fabl (mesel) (699-711), bu fablların vulgarize şekli (711-717), içindekiler listesi (718+722) ve düzeltme cetveline (s, 723-730) de yer verilmiştir" (Duman, 1995, s. 98 - 99). Eserde yer alan masallar hakkında bir makale yayınlayan Kartallıoğlu, Y. (2015b), "Carbognano'nun yazı ve konuşma dili örneği olarak kaydettiği masallar çerçevesinde 18. yüzyılın sonundaki, hatta genel olarak Klasik Osmanlı Türkçesi diye adlandırılan dönem için yazı dili ve konuşma dili ilkelerini" (s. 12) ele almıştır. İlgili masalların "Carbognano'nun soldaki ve ortadaki sütunlarda yazdıkları aynen verilmiştir. Sağda ise Carbognano'nun Latin harfli imlası, günümüz imlasına, orijinaline sadık kalınarak aktarıldığı (s. 12) belirtilen tablonun (s. 13 - 19 ve Kartallıoğlu, Y. (2017) s. 528 - 540) devamında Osmanlı yazı ve konuşma dilinin genel özellikleri (s. 19) 9 maddede ele alınmıştır. Kartallıoğlu, Y. (2015b), buna göre I. Söz varlığının kökeni (s. 19), II. Alıntılanan söz varlığının niteliği (s. 20), III. Kavramların ifade tarzı (s. 20), a. Farsça ve Arapça yapılı tamlama kullanma ve b. Bağlaçlarla Arapça ve Farsça eş anlamlı veya yakın anlamlı kelimeleri bağlama (s. 21), IV. Birleşik fiillerin yapısı (s. 22), V. Arapça / Farsça

ise kendisiyle ilgili Katolik Ansiklopedisi maddesinden anlaşıldığına göre 12 Ermeni öğrencinin eğitimi için destek aramıştır (Erişim Tarihi: 27.07. 2018, http://www.newadvent.org/ cathen/01584a.htm).

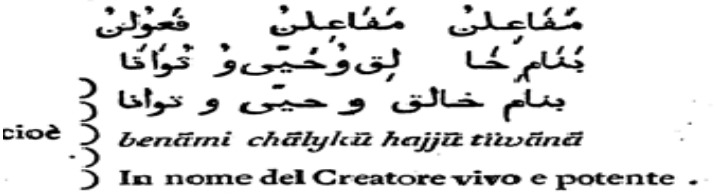
kelimelerin imlası (s. 22), VI. Cümlelerin yapısı (s. 24), VII. Farsça ekler (s. 25), VIII. Arapça mastarlar (s. 25), IX. Arapça veya Farsça bağlaçlar (s. 25) başlıkları altında yazı ve konuşma dili ayrımına dayalı olarak eserden verilen tanıtlarla[345] masalları değerlendirmiştir.

Carbognano (1794), Arap ve Latin harflerine hâkimiyetini eser boyunca göstermiştir. Öncelikle Arap harflerini tanıtmış ardından eserde karşılık olarak kullanılacak Latin harflerini set olarak vermiştir (s.11 -12; 622 - 624). Örnekleri verirken kalın ünlülü veya ince ünlülü şekli Arap harfleri ile tanıtmış Latin harfleri ile karşılıklarını da göstermiştir. Ünlü işaretleyici olarak kullanılan Arap harfi okutucularına (hareke sistemi) yer vermiş buna paralel olacak şekilde Latin harfleri ile ünlü uzatma işareti (-) , vurgu gösterim işaretleyicisi (`) ve ayırıcı im (k^{i}) vb. işaretleri de kullanmıştır. Yazar, eserin prozodi ile ilgili bölümünde (s. 655) aruz ölçüsünü tanıtmıştır. مَفَاعِلُن فَعوُلُن mefāᶜilün /mefāᶜilün / fāᶜilün veznine uyan *benãmi chãlykũ hajjũ tüvãnã* "Yüce Yaradanın adına" cümlesini Arap harfleriyle ölçü düzenine uyacak şekilde vermiştir[346].

---

[345] Kartallıoğlu, Y. (2015b) makalesinde Carbognano eserindeki beş masal çerçevesinde vardığı sonuçları 9 madde halinde sıralamıştır (s. 26). "Osmanlı Türkçesi yazı dili ve konuşma dilinin ilkeleri şunlardır: 1.Söz varlığı yazı dilinde genel olarak Arapça ve Farsça kelimelerden, konuşma dilinde ise büyük oranda Türkçe kelimelerden oluşur. 2. Arapça ve Farsça kelimeler yazı dilinde ancak aydınlar, okumuşlarm tarafından anlaşılabilirken, konuşma dilinde halk diline ait, yani halkın anlamını bildiği kelimeler kullanılır. Türkiye Türkçesindeki Arapça ve Farsça kelimelerin büyük bir kısmı Osmanlı konuşma dilinden tevarüs etmiştir. 3.Yazı dilinde bir kavram ya Farsça ve az olarak da Arapça yapılı tamlamalar ya da bağlaçlarla bağlanmış daha fazla kelime ile ifade edilirken konuşma dilinde tamlamalar Türkçe yapılıdır, bir kavram için de bir veya birkaç kelime kullanılır. 4.Yazı dilinde yargı bildiren unsurların isim kısmı, Arapça / Farsça olan kelimelere Türkçe yardımcı fiillerin eklenmesiyle kurulan birleşik fiillerden oluşurken, konuşma dilinde fiiller Türkçedir. 5. Edebî dilde, yazının etkisi ile Arapça / Farsça kelimelerin asli telaffuzlarına zaman zaman uyulurken, alınma kelime nasıl yazılırsa yazılsın telaffuz Türkçenin sesleri ile gerçekleştirilir. 6.Yazı dilinde cümleler fiilimsilerle uzar gider. Konuşma dilinde ise fiilimsilerin yerini çekimli fiil alır, dolayısıyla cümleler kısadır. 7. Yazı dilinde Farsça ekler tercih edilirken konuşma dilinde Türkçe ekler kullanılır. 8.Yazı dilinde mastarlar Arapçadaki şekliyle Türkçe yardımcı fiil olmaksızın kullanılırken, konuşma dilinde Türkçe yardımcı fiillerle birlikte kullanılır. 9. Yazı dilinde hem Arapça ve hem de Farsça *u, ü; vu, vü* bağlaçları kullanılırken konuşma dilinde sadece Arapça *ve* bağlacı kullanılır."

[346] İlgili örneğin gösterimi şöyledir:

Göçgün, Ö. (1986) Erzurum Kütüphanesindeki yazma eserler ile ilgili makalesinde ilgili beytin Lugat - ı Şâhidî'ye ait olduğunu ortaya koymaktadır (s. 146). Buna göre beyit Lugat - Şâhidî diğer adıyla Tuhfe - i Şāhidī'den alınmış olmalıdır. İlgili beytin tamamı şöyledir:

Be - nâm Hâlık u hayy ü tüvânâ
Kadîm ü kâdir ü bînâ vü dânâ

Turan, F. (2018), Osmanlı elit dilinin öğretiminde manzum sözlükleri ele aldığı makalesinde, Ferişteoğlu ve Şahidi Lügati'nin Osmanlı toplumunda başlangıç düzeyinde dil eğitimi metodu olarak daha sonra yazılacak onlarca manzum sözlük için örnek kabul edildiğini ve bunların teknik özelliklerinin küçük çaplı değişikliklerle devam ettirildiğini belirtmektedir (s. 199). Tuhfe-i Şāhidī adının genelleşerek diğer manzum

Bu bakımdan eser, prozodiyi ve Türkçe ile ilgisini göstermesi bakımından, önemli bir işlev üstlenmektedir. Eserin, Türkçenin sesletim bilgisine dair notasyon bakımından, dikkatli bir müellifin elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Bu sebeplerden çalışmamıza uygun düşen prozodi ile ilgili bölümün çevirisini fabldan önce vermeyi uygun bulduk.

Çalışmamız açısından eserde 699 ve 717. sayfalar arasında yer alan fabllar incelemeye alınacaktır. Bunun sebebi tür bakımından fabllara da yer verme isteğimiz ve Carbognano'nun her *mesel*i hem halk diliyle hem okumuşların diliyle vermiş olmasıdır. İlgili incelemeyi yaparken bu bölümle ilgili çalışmalara da yeri geldikçe atıfta bulunulmuştur. Eserin orijinal metni bittikten sonra ilgili bölümün altında günümüzdeki kullanıma yakın harf çevrimi eğik harflerle verilmiştir.

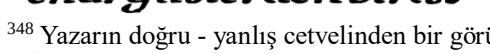
Harfler üzerinde sesletime ait olduğunu düşünebileceğimiz pek çok işaret yer almaktadır. Bu yanıyla eser, 18. yy.da konuşma dilini yazıda ayrıntılı gösterebilmesi bakımından önemli bir referans noktası oluşturabilmiştir diyebiliriz. Bazı harflerin üzerindeki işaretleri tam olarak aktaramadık. Örneğin k^{i}, g^{i}, c^{i} veya à, ^{i}ì, ỳ vb. kullanımlarda harfin üzerinde gözüken işaretleyici eserde o harfe ait alanın tam üzerinde iken bizde hemen yanında görünmektedir.[347] Yazar oldukça dikkatli biçimde her harfe ait bu türden işaretleyicileri tam yerinde göstermeye çalışmıştır. Eserin sonunda yer alan doğru - yanlış cetveli bu titizliği göstermektedir.[348] İncelemede bu ayrıntılar verilmeye çalışılmıştır. Anılan hususiyetler bağlamında seslik değerleri gösteren tablo şu şekildedir:

Tablo 21
Carbognano Eserinde Kullanılan Latin Harfleri Tablosu

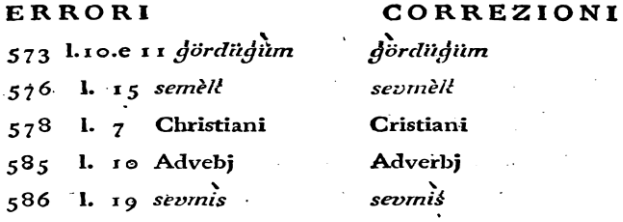
Normalleştirilmiş Ses Değerleri	Metinde Kullanılan Harfler / Bileşikler	
/a/	<a>	aslan ~ aslàn "aslan", adam ~ adàm "adam"
/a./	<à>	ànsyzyn "ansızın" (başta àmma, àfv), ğevàb "cevap", taifà "tayfa"
/a:/	<ã>	ãlũdè "alude", ziãdè "zi(y)ade", dãimã "daima"
/a:./	<à>	bejàn "beyan", dünjà "dünya"

sözlükler için de Şahidi ifadesinin kullanılması onun yaygınlığı ve yararını göstermektedir. Anlaşılan Carbognano da bu meşhur sözlükten eseri için yararlanmıştır.

[347] Örnek olması bakımından yazının bir görüntüsünü paylaşıyoruz: **charg^{i}üs^{i}lerdèn birisì**.

[348] Yazarın doğru - yanlış cetvelinden bir görüntü:

/b, p/	<b>	bagh "bağ", siübhe "şüphe", ğevab "cevap"
/k/ /h/ /ç/	<c> <ch> <cⁱ>	Tek başına kullanılmamıştır. churũğ "huruç", tacht "taht" cⁱiok "çok", ücⁱiüngù "üçüncü", icⁱ "iç"
/ç/	<ç>	Harf olarak yazılmamıştır.
/d/	<d>	dàima "daima", ibadet "ibadet", berbad "berbat"
/e, i/ /e./	<e> <è>	ejiliki "iyilik", pejda "peyda" böjleğene "böylecene" èmr "em(i)r", mühkiè.m "muhkem, "üzerinè "üzerine"
/f/	<f>	firãś "firas.", āfèt "afet", i - tirà̀f "itiraf"
/c/ /ğ/ /g/	<ğ> <gh> <gⁱ>	ğevàb "cevap", reğià̀ "rica", churũğ "huruç" aghağ "ağaç", ciiaghyrmagha "çağırmaya" bagh "bağ" gⁱerek "gerek", bergⁱüzar "bergüzar"
/h/	<h>	helàk "helak", mühkèm "muhkem", sijàh "siyah"
/ı/	<ı>	Bu harf kullanılmamıştır.
/i/	<i>	ikⁱen "iken", teslim "teslim", birisi "birisi"
/y/	<j>	joldasⁱ "yoldaş", böjlè "böyle"
/k/ /k/	<k> <kⁱ>	katl "katl", korkàrym "korkarım", cⁱiok "çok" kⁱifajèt "kifayet", cⁱekⁱèmez "çekemez", tekⁱ "tek"
/l/	<l>	vãlide "valide", belā "bela", makbů̀l "makbul",
/m/	<m>	mèrtebe "mertebe", orman "orman", teslim "teslim"
/n/ /ŋ/	<n> <ng>	nazàr "nazar", dünjà̀ "dünya", insàn "insan" Bu harf bileşiği kullanılmamıştır.
/o/	<o>	oda "oda", jol "yol", ètmejorsun "etmiyorsun"
/ö/	<ö>	öjle "öyle", gⁱöl "göl"
/p/	<p>	pelit "pelit", Jùpater "Jupater", mansup "mansup"
/r/	<r>	reğia "rica", korku "korku", murdar "murdar"
/s/	<s>	sürü "sürü", rast "rast"
/ş/	<sⁱ>	sⁱekili "şekli", tavsⁱan "tavşan", disⁱ "diş"
/t/	<t>	tenbih "tembih", intykam "intikam", avret "avret"
/u/ /u./	<u> <ù>	ujan "uyan", cⁱiukur "çukur", su "su" ulù "ulu", bùrada "burada"
/ü/	<ü>	ücⁱiüngù "üçüncü", böjükⁱ "büyük", gⁱürültü "gürültü"
/v/	<v>	vakt "vak(i)t", avaz "avaz", av "av"
/ı/ /ı./	<y> <ỳ>	lajyk "layık", àsyzyn "ansızın", basⁱlady "başladı" aslanỳn "aslanın", katỳ "katı"
/z/	<z>	zejtin "zeytin", tenezzül "tenezzül", àsyz "ansız"

Yazarın Türkçeye olan hakimiyetini, derinliğini göstermesi ve konumuzla olan ilgisi bakımından prozodi (sesletimde ölçü, vurgu) ile ilgili görüşlerini ele aldığı bölüm aşağıda verilmiştir.

(s. 655)

Osservazioni sopra la Prosodia (Prozodi üzerine gözlemler)

Türkçe prozodi, Türkçe gramerin bir parçasıdır ve sözcüklerin uzunluk ve kısalıkla nasıl söyleneceğini öğretir. Öğrencilere şiir öğretme amacımız olmasa da hecelerin ölçüye uyacak şekilde doğru biçimde kullanılabilmesi için Türk Nazım Biçiminin (Versificazione Turchesca) ne olduğunu göstermek istiyoruz. Türkler ölçüye uyacak şekilde harflerin yerleştirildiği bu sistemi Araplardan almıştır.

Türkçede, tüm sesler telaffuz edilir. Bazı isimlerde *pènḡere, tènḡere* vb. sondan bir önceki kısaca vurgulanır. (Yazar, p**è**n-*ḡere* şeklinde düşünmüş olmalıdır.) Fakat

kelimelerin birleşmesinde, söyleyiş (accenti, aksan) sertliğinden kaçmak için, sadece ilk kelime vurgulanır ve diğerleri hafifçe söylenir. Örneğin; *ej**i**` adam, padis*ʲ*à**h** oghlu, bab**à**m ile, sat**y**`n aldym, sev**è**rim, sevm**i**`s*ʲ *olurum, sev**è**r idim, ben sen`**i** c*ʲ*okdan g*ʲ*örmedim* gibi.

Yukarıda belirtilen söyleyiş, bazen yüksek vurguyla söylenir: *Sen bu k*ʲ*eremi ban - **"a** ejle,* başkalarına değil; *ben sen - **i"** severim*, evet seni seviyorum, başkalarını değil.

Bitmemiş geçmiş zamanın sonundaki iyelik eklerine gelen *ile, ila, yla* edatlı cümlelerde, *ben seni g*ʲ*ördüg*ʲ*ü**m i**le tanyd`ym* örneğinde olduğu gibi sondan bir önceki sesle birleştirilerek söylenir. Fakat geçmiş zamanın partisipi *dig*ʲ*im, düg*ʲ*üm, dyghym* ve *dughum* ile bitmemiş geçmiş zaman için vurgu aynı değildir.

Arapça sesler ikili bir ünsüzle bittiğinde ve *etmek*ʲ fiili ile birleştiğinde, o zaman fiilin ilk hecesine eşlik edenle telaffuz edilir; *zan - **net**dim, red - **det**dim* vb. Sonunda ķ ve k sesi bulunan sözcüklerin, tek heceli olanlar hariç, önüne ünlü ile başlayan bir sözcük geldiğinde gh ve j (ġ ve g/y) sesleri ile telaffuz edilirler: *sevm**èj** istèrim, ac*ʲ*m**à**gh istèrim, kajy**gh** ic*ʲ*iün, k*ʲ*ür**ej** ic*ʲ*iün* vb.

(s. 699)

FAVOLE LATINA

raccolte da Marquarda Gudio, e tradotte in Turco dall'Autore per uso degli Studenti di questa Lingua.

LATİN MASALLARI

Marquarda Gudio tarafından derlenen masallar bu dilin öğrencileri tarafından kullanılmak üzere yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Evvelkʲì mesel

Bimarìi zaghàn.

bir zaghàn ziãdè chastà ve sãhìbi firãś olùp saghlyghyndàn meejűs oldukda vãlidesinden istid-a etdikì ğevami - ü me - abidè varỳp saghlyghỳ ićiün nićè nezirlèr ede.

Evvelki mesel

Bimarii zağan.

bir zağan ziāde hasta ve sāhibi firāş olup sağlığından meeyūs oldukda vālidesinden istida etdiki cevami ü meabide varıp sağlığı içün niçe nezirler ede.

(s. 700)

Vãlidesì dachì rèddi ğevàb edip dedikì chatrnỳićiün ben bu chyzmetì edà edèrim làkʲìn korkàrymkʲì zahmetìm bośa ģide; zira sen hàli hajatyndà dàimã her seğdeģiahỳ berbad, ve ğemi - i mihrãblarỳ ãlũdè vu telvìs edèr idin-, śìndi ne jüz ile istèrsinkʲì ben seninićiün

śifȁ reğiãsynè ǵidèm, ve bu reğiȁ dachi indàllahi makbȕlu müsteğiȁb ola.

Vālidesi dahi reddi cevab edip dediki hatrıniçün ben bu hızmeti edā ederim lakin korkarımki zahmetim boşa gide; zira sen hali hayatında dāimā her secdegahı berbad, ve cemi - i mihrābları ālūde vu telvis eder idin, şindi ne yüz ile istersinki ben seniniçün şifā recāsına gidem, ve bu recā dahi indallahi makbūlu müstecāb ola.

(s. 701)

Ikı̀nğı̀ Mesel

Bizãrii̇̀ charǵüśàn oz zendegi̇̀.

ol kimesnekı̇i gı̇endi belāsyny ćekı̇emez ise, ghajrylarà nazàr edip onlardàn sabr etmekı̇lig̀ı̇̀ ögı̇renmekı̇ ićiün temsildir. Bir vaktdè chargı̇üślerdèn bir taifà bir orman icı̇inde gı̇eśtü gı̇üzar ederlerkı̇en bir azim gı̇ürültü zuhũr edip ol sebèble ziadè musı̇evvesül - hal olduklaryndà chàvfü chası̇jetlerindèn

İkinci Mesel

Bizāri hargüşan oz zendegi.

ol kimesneki gendi belāsını çekemez ise, ğayrılara nazar edip onlardan sabr etmekligi ögrenmek içün temsildir. Bir vaktde hargüşlerden bir taifa bir orman içinde geştü güzar ederlerken bir azim gürültü zuhūr edip ol sebeble ziade muşevvesül - hal olduklarında havfü haşyetlerinden

(s. 702)

mevt mèrtebesine varỳp tekı̇ bu pervalardan ba - id olalỳm dijü cı̇iaghyrysı̇aràk gı̇irı̨zȁn üzre ikı̇en rehgı̇üzārlaryndà bir abgı̇i̇̀r vakỳ olup gı̇endilerinı̀ icı̇ine ilkà etmekı̇ istejı̀g̃ekı̇ bunları̀n - vurudindèn abgı̇i̇̀rde olàn ghukı̇ȁn agı̇āh olduklaryndà hajrànü hirãsȁn olup kacı̇iaràk su üzerinde olàn jesı̇i̇̀l otlar aralarynà gı̇irmegı̇e bası̇ladylar; pes òlzaman mezbur

mevt mertebesine varıp tek bu pervalardan baid olalım diyü çağırışarak girı̨zān üzre iken rehgüzārlarında bir abgir vakı olup gendilerini içine ilka etmek isteyicek bunlarin vurudinden abgirde olan cukān agāh olduklarında hayranü hirāsān olup kaçarak su üzerinde olan yeşil otlar aralarına girmege başladılar; pes òlzaman mezbur

(s. 703)

chargı̇üsı̇lerdèn birisı̀ dedikı̇i bùrada dachi mütemekı̇kı̇i̇̀n olanlar belà korkusyndan rahàt degı̇iller imisı̇. Imdi böjlè ise ej jòldası̇lar siz dachi sàirlar gı̇ibi gı̇endi mahallerin - izdè belalarà sabr edip te - ajjüsı̇ edin - iz, zira dünjȁ dàri rahat ve dari emn degı̇ildir bèlki dàri āfèt ve dàri belàdyr.

hargüşlerden birisi dediki burada dahi mütemekkin olanlar bela korkusından rahat

degiller imiş. İmdi böyle ise ey yoldaşlar siz dahi sairlar gibi gendi mahallerinizde belalara sabr edip teayyüş ediniz, zira dünyā dari rahat ve dari emn degildir belki dari āfet ve dari beladır.

(s. 704)

üc[i]iünḡù mesel

Jupater ile dis[i]ì tilk[i]i meselìdir ve bu mesel bet tabi - atì hic[i] bir mansup setr edemedig[i]in bejàndyr.

Jupater dis[i]ì tilk[i]inin birisinì insàn s[i]ek[i]line tes[i]k[i]il edip tachti ālis[i]anynà vaz - u tesk[i]in etdik[i]de bir g[i]ün bir karà

ğiu - al odanỳn bir k[i]ös[i]esinden churūğ edip duvarlarà sürtünürk[i]en ol vakt melik[i]èi

üçüncü mesel

Yupater ile dişi tilki meselidir ve bu mesel bet tabiati hiç bir mansup setr edemedigin beyāndır.

Yupater dişi tilkinin birisini insan şekline teşkil edip tahti ālişanına vaz - u teskin etdikde bir gün bir kara ciual odanın bir köşesinden hurūc edip duvarlara sürtünürken ol vakt melike i

(s. 705)

mezk[i]ürè jerindèn syc[i]ajyp adèti meelūfesì üzre anỳ avlamaghà vardykdà ğemi - i derg[i]ahyndà olan evlialàr g[i]ülüp temaschar etdik[i]lerì sebebìle Jùpater dachi utanyp avrèti mezburejì sen benìm ejlik[i]lerimè tenezzül èmejorsun var ìmdi sen san - a lajyk g[i]ördüg[i]ün veğh üzre g[i]c[i]ìn dijü kovdu.

mezküre yerinden sıçayıp adeti meelūfesi üzre anı avlamağa vardıkda cemi - i dergahında olan evlialar gülüp temaşkar etdikleri sebebile Yupater dahi utanıp avreti mezbureyi sen benim eyliklerime tenezzül etmeyorsun var imdi sen sana layık gördügün vech üzre geçin diyü kovdu.

(s. 706)

Dördüng[i]ü mesel.

Aslan yla mūs[i] meselidir.

bu mesel g[i]endinden k[i]ihtèrü asghàr olanlarà ri - ājet edip renğidè vü dilg[i]ìr etmemek[i] ic[i]iün nàshu mer - izà dyr.

aslanỳn birisì bir orman ic[i]inde nāìm ik[i]en mus[i]i des[i]tiler s[i]ehvàti nefsanijjejè tabi olup ic[i]lerindèn birì ànsyzyn ol chuspidè olan s[i]irìn üzerine syc[i]rady. ol vakt esed dachi ujanỳp

Dördüncü mesel.

Aslan ıla müş meselidir.

bu mesel gendinden kihterü asğar olanlara riāyet edip rencide vü dilgir etmemek içün nashu meriza dır.

aslanın birisi bir orman içinde nāim iken muşi deştiler şehvāti nefsaniyyeye tabi olup içlerinden biri ansızın ol huspide olan şirin üzerine sıçradı. ol vakt esed dahi uyanıp

(s. 707)

bàtsi tabisinè binàen onù mühkèm kavradỳ; àmma ol musi dachi ol suci gindindèn akylsyzlykdan ve bilà rujetìn zahir oldughunù i - tirãfù ikrar edip àfvu maghfirèt taleb etdikide siriì nachğirgiir bundàn intikam almasyny ulù ej sajmajyp musiun - suciiunù baghysiladỳ, ve azàdü itlàk ejledi. Pes giünlerdè bir giün aslàn gieğe ile giezer ikien bir

batşi tabisine binaen onu mühkem kavradı; amma ol muş dahi ol suç gendinden akılsızlıkdan ve bila ruyetin zahir olduğunu itirāfü ikrar edip afvu mağfiret taleb etdikde şiri nahcirgir bundan intikam almasını ulu ey saymayıp muşun suçunu bağışladı, ve azadü itlak eyledi. Pes günlerde bir gün aslan gece ile gezer iken bir

(s. 708)

hufrejè düsidü, ve damà tutuldughunù fehm edip, katỳ avaz yla ciiaghyrmagha basilady; musi dachi anùn - böjle müfrìd sesinì isiitdikide, segiirdip kòrkma sen ban - à filan vaktde bir azìm ejlìki etdigiin - iciiün siindi ben dachi san-à öjle mükiafat etsem gierek dejìp filhãl damỳn- ğiümle dügiümü baghlerinì joklamagha basilady; ve

hufreye düşdü, ve dama tutulduğunu fehm edip, katı avaz ıla çağırmağa başladı; muş dahi anun böyle müfrid sesini işitdikde, segirdip korkma sen bana filan vaktde bir azim eylik etdiginiçiün şindi ben dahi sana öyle mükafat etsem gerek deyip filhāl damın cümle dügümü bağlerini yoklamağa başladı; ve

(s. 709)

gievmegie kolaj olan baghlarỳ buldukda disilerì ile gemirìp dügiümleri kiesdi; ve bu tarz yla ol syciian Aslanỳ kurtarỳp ormanà teslim ejledi.

Besingì mesel

Balta ile adam meselidir.

bu mesel giendi düsimanlaynà inajètü nusrèt edenlerin - bi siübhe helàkiü zail olmalayny ifade iciiün nàshu penddir.

bir adàm bir baltà pejda edip

gevmege kolay olan bağları buldukda dişleri ile gemirip dügümleri kesdi; ve bu tarz ıla ol sıçan Aslanı kurtarıp ormana teslim eyledi.

Beşngi mesel

Balta ile adam meselidir.

bu mesel gendi düşmanla(r)ına inayetü nusret edenlerin bi şübhe helakü zail olmala(r)ını ifade içün nashu penddir.

bir adam bir balta peyda edip

(s. 710)

aghağlarà reğia etdikⁱi en - kavì aghağdàn bir sap alyvereler. Pes ol dirachtlarỳn - ğiümlesi bejnlerindè ittifak ile jabàn zejtininden verilsin dijü èmrü fermàn etdiler; ba - dehu baltanỳn sãhibì dachì ol bergⁱüzarỳ kabũl edip baltasynà ujdurdukdà mesⁱeleri ve sair dirachtleri baltasy ila kat etmegⁱe basⁱlady. Olvakt pelit aghağy disⁱ budàk aghağyna dedikⁱi

ağaclara reca etdiki en kavi ağacdan bir sap alıvereler. Pes ol dirahtların cümlesi beynlerinde ittifak ile yaban zeytininden verilsin diyü emrü ferman etdiler; badehu baltanın sāhibi dahi ol bergüzarı kabūl edip baltasına uydurdukda meşeleri ve sair dirahtleri baltası ila kat etmege başladı. Olvakt pelit ağacı diş budak ağacına dediki

(s. 711)

isⁱitè alel - istihkàk gⁱendì nadanlyghymyz sebebìle katl olùjoruz.

işte alel istihkak gendi nadanlığımız sebebile katl oluyoruz.

Le Medesıme Tradotte In Turco Volgare[349] (Türk Halk Diline Aynen Tercüme)

Evvelkⁱì mesel

Bir sⁱiajlàk chastà olup saghlughyndàn umudunù kⁱesdikⁱdè anasynà reğia etdikⁱi ibadetgⁱahlarà varỳp saghlyghy icⁱiün cⁱiok chairlỳ nijetler ejleje, ve anasỳ dachi ğevab verìp dedikⁱi chatryn - icⁱiün ben bu hyzmetì görürüm, lakⁱin korkàrymkⁱi zahmetìm bosⁱà gⁱide, zìra sen saghlyghyndà dàima ibadetgⁱahlary mihrablary ila murdarlar ydyn -, sⁱindi

Evvelki mesel

Bir şaylak hasta olup sağluğından umudunu kesdikde anasına reca etdiki ibadetgahlara varıp sağlığı içün çok hayirlı niyetler eyleye, ve anası dahi cevab verip dediki hatrıniçiün ben bu hızmeti görürüm, lakin korkarımki zahmetim boşa gide, zira sen sağlığında daima

[349] Turco volgare için Kartallıoğlu, Y. (2015c) "konuşma dili" (s. 313) kavramını tercih etmiştir. Tanış, A. (1989) Molino sözlüğünü ele alan çalışmasında "Halk Türkçesi" kavramına yer vermiştir. Tulum, M. (2002), Meninski Sözlüğünde yer alan *vulg.*ile kısalltığı vulgaris sözcüğünün "ortak dil, günlük konuşma dili anlamına geldiğini ve yazarın İstanbul şehirli dilini, İstanbul halkının büyük çoğunluğunun konuştuğu dili açıkladığını belirtir (s. 930). Vulgar sözcüğüne Molino'nun verdiği "commune, bayağı, halk" şeklindeki karşılıkları bize "halk dili" kavramını ilham etmiştir. Turco sözcüğü ise "Türk" ve "Türkçe" için kullanılabilir.

ibadetgahları mihrabları ila murdarlarıdın, şindi

(s. 712)

ne jüz ile istèrsin kⁱi ben seninicⁱiün sⁱifà reğiasyna varajym, ve bu reğia dachi Allahỳn - indinde makbulà gⁱecⁱe.

Ikỉnğỉ Mesel

Tavsⁱanlàr omrlerindèn bezỉp ölümù irtikⁱiab ejledikⁱilerinỉn meselỉdir.

Her kⁱimkⁱi gⁱiendỉ derdinỉ cⁱekⁱèmez ise elè nazar edip, eldèn sabr etmesini ögⁱrenmekⁱ icⁱiün temsildir. bir vakt bir sürü tavsⁱian bir orman icⁱinde gⁱezer ikⁱen bir böjükⁱ gürültù kopup ol sebeb ile ghàjet harekⁱete gⁱeldikⁱlerinde korkularyndàn ölùm mertebesine varỳp tekⁱ bu korkulardàn emin olalym dijù cⁱiaghyrysⁱaràk kacⁱiar ikⁱen jol üstünde bir gⁱöle

ne yüz ile istersin ki ben seniniçiün şifa recasına varayım, ve bu reca dahi Allahın indinde makbula geçe.

İkinci Mesel

Tavşanlar omrlerinden bezip ölümü irtikab eylediklerinin meselidir.

Her kimki gendi derdini çekemez ise ele nazar edip, elden sabr etmesini ögrenmek içün temsildir. bir vakt bir sürü tavşan bir orman içinde gezer iken bir böyük gürültü kopup ol sebeb ile ğayet harekete geldiklerinde korkularından ölüm mertebesine varıp tek bu korkulardan emin olalım diyü çağırışarak kaçar iken yol üstünde bir göle

(s. 713)

rast gⁱelip gⁱendilerinỉ icⁱinè atmak istediler. Ve ol gⁱöldè olàn kurbaghylàr bunlarỳn - gⁱölè atyldyklarynỳ gⁱörùp korkularyndan kacⁱdylar; ve su üzerinde olàn jesⁱỉl otlar aralarynà gⁱirmegⁱe basⁱladylar: ve ol zaman ol tavsⁱanlardàn birisi dedikⁱi bùrada bunlar dachi korkudàn emin degⁱiller imis; imdi böjlè ise ej joldasⁱlar siz dachỉ ele bakyp, el niğe gⁱecⁱinirse sỉzde öjlè gⁱecⁱinin - iz.

ücⁱiünğù mesel

Jùpater ile disⁱỉ tilkⁱỉ meselidir ve bu mesel bet tabi - atỳn degⁱisⁱilmesinè hicⁱ bir mansup kⁱifajèt etmèdigⁱini bejan eder.

Jùpater bir disⁱỉ tilkⁱỉjỉ insàn sⁱekⁱlinè kojup tachtynà

rast gelip gendilerini içine atmak istediler. Ve ol gölde olan kurbağılar bunların göle atıldıklarını görüp korkularından kaçdılar; ve su üzerinde olan yeşil otlar aralarına girmege başladılar: ve ol zaman ol tavşanlardan birisi dediki burada bunlar dahi korkudan emin degiller imis; imdi böyle ise ey yoldaşlar siz dahi ele bakıp, el nice geçinirse sizde öyle geçininiz.

üçiüngǜ mesel

Yupater ile dişi tilki meselidir ve bu mesel bet tabiatın degişilmesine hiç bir mansup kifayet etmedigini beyan eder.

Yupater bir dişi tilkiyi insan şekline koyup tahtına

(s. 714)

oturtdukdà bir gⁱün bir sijàh hammam böğegⁱì odanyn - bir kⁱiösⁱesinden cⁱykyb duvarlara sürtünür ikⁱen ol insan sekⁱline gⁱirèn disⁱì tilkⁱì jerindèn sucⁱrajyp onù adetì üzre avlamaghà vardy; ve etrafynda olàn evlialarỳn - ğiümlesi gⁱülüp maskarà etdikⁱleri sebebìile Jùpater dachì utanỳp ol avretì sen benim ejilikⁱlerimè tenezzül ètmejorsun var ìmdi sen san - a lajyk gⁱördügⁱün - üzre gⁱecⁱin dijù kovdu.

Dördüngⁱü mesel.

Aslàn yla sycⁱàn meselidir.

bu mesèl gⁱendinden ednà olanlarà ri -ajèt edip chatyrlarynà dokunmamak icⁱiün tenbihdir.

Aslanỳn - birisì bir orman

oturtdukda bir gün bir siyah hammam böcegi odanın bir kiöşesinden çıkıb duvarlara sürtünür iken ol insan sekline giren dişi tilki yerinden suçrayıp onu adeti üzre avlamağa vardı; ve etrafında olan evlialaın cümlesi gülüp maskara etdikleri sebebiile Yupater dahi utanıp ol avreti sen benim eyiliklerime tenezzül etmeyorsun var imdi sen sana layık gördügünüzre geçin diyü kovdu.

Dördüncü mesel.

Aslan ıla sıçan meselidir.

bu mesel gendinden edna olanlara riayet edip hatırlarına dokunmamak içün tenbihdir.

Aslanın birisi bir orman

(s. 715)

icⁱinde ujur ikⁱen jaban scⁱianlarỳ cⁱiftlesⁱip icⁱlerindèn birì ànsyzyn ol jatan aslanyn üzerinè sycⁱradỳ. Ol vakt aslan dachì ujanỳp any mühkⁱèm kavradỳ; àmma ol sycⁱian dachì ol sucⁱ gⁱendi akylsyzlyghyndàn zuhùr ejledigⁱinì ikrar edip amàn dedi; ve aslàn andàn intykam àlmasyny gⁱendi sⁱanyna lajyk gⁱörmejip sycⁱianỳn - sucⁱiunu baghysⁱladỳ. Làkⁱin gⁱünlerde, bir gⁱün aslàn gⁱeğe ile gⁱezer ikⁱen bir cⁱiukurà düsⁱdü, ve tuzaghà tutuldughunù dujùp katy avaz yla cⁱiaghyrmagha basⁱlady: Sycⁱian dachì anyn - böjlè mufrit sesinì aldykda segⁱirdip korkma sen ban - à filan vaktde bir böjük

içinde uyur iken yaban s(ı)çanları çiftleşip içlerinden biri ansızın ol yatan aslanın üzerine sıçradı. Ol vakt aslan dahi uyanıp anı mühkem kavradı; amma ol s(ı)çan dahi ol suç gendi

akılsızlığından zuhur eylediğini ikrar edip aman dedi; ve aslan andan intıkam almasını gendi şanına layık görmeyip sıçanın suçunu bağışladı. Lakin günlerde, bir gün aslan gece ile gezer iken bir çukura düşdü, ve tuzağa tutulduğunu duyup katı avaz ıla çağırmağa başladı: Sıçan dahi anın böyle mufrit sesini aldıkda segirdip korkma sen bana filan vaktde bir böyük

(s. 716)

ejlik etdigⁱin - icⁱiün ben dachì san - à öjle ejlikⁱ etsem gⁱerekⁱ dijù fil hal tuzaghỳn - g̃iümle baghlarynỳ joklamagha basⁱlady; ve gⁱevmegⁱe kolaj olan baghlarỳ buldukdà disⁱleri ile gⁱemirip dügⁱümleri kⁱesdi, ve böjleğene ol sycⁱian aslanỳ kurtarỳp ormanà teslim ejledi.

Besⁱngì mesel

Baltà ile adam meselidir.

bu mesel gⁱendì dusⁱmanlaryna imdad veren adamlarỳn sⁱübhesìz helakⁱ olmalarynỳ bejān etmek icⁱiün temsildir.

bir adàm bir baltà pejda edip aghacⁱlarà reğia etdikⁱi an - à en kavì aghacⁱdàn bir sap alyvereler; ve ol aghacⁱlaryn - g̃iümlesi jaban zejtinindèn verilsìn dijù emr etdiler; ve böjleğenè

eylik etdiginiçün ben dahi sana öyle eylik etsem gerek diyü fil hal tuzağın cümle bağlarını yoklamağa başladı; ve gevmege kolay olan bağları buldukda dişleri ile gemirip dügümleri kesdi, ve böylecene ol sıçan aslanı kurtarıp ormana teslim eyledi.

Beşinci mesel

Balta ile adam meselidir.

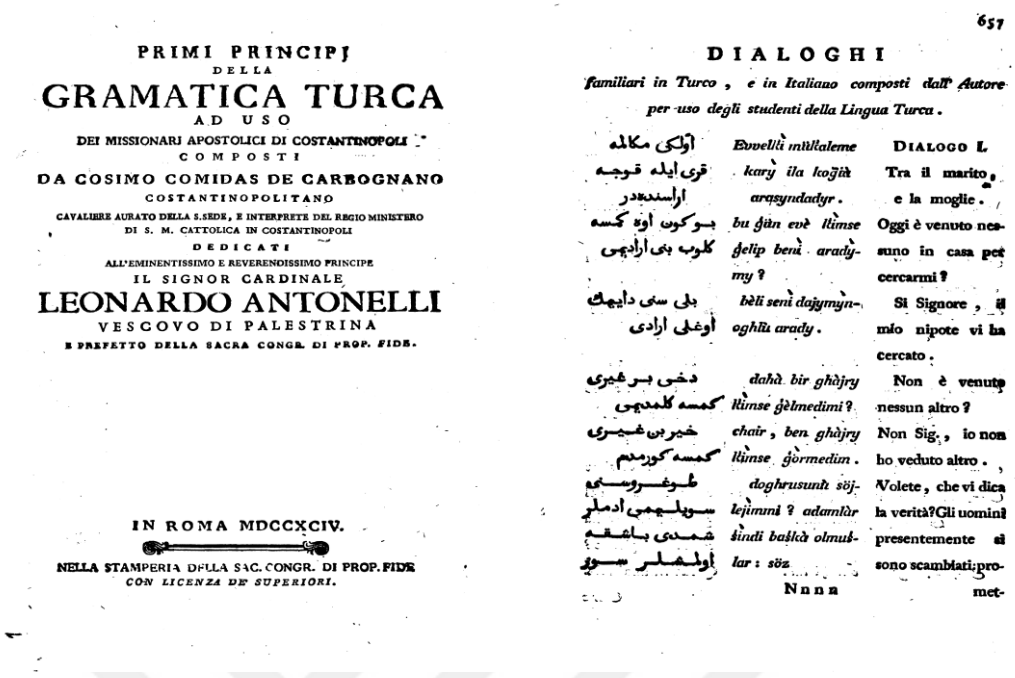
bu mesel gendi duşmanlarına imdad veren adamların şübhesiz helak olmalarını beyān etmek içün temsildir.

bir adam bir balta peyda edip ağaçlara reca etdiki ana en kavi ağaçdan bir sap alıvereler; ve ol ağaçların cümlesi yaban zeytininden verilsin diyü emr etdiler; ve böylecene

(s. 717)

ol baltanỳn - sahabỳ ol bergⁱüzarỳ kabul edip baltasynà ujdurdukdà mesⁱeleriì ve ol bir aghağlarỳ baltasy ila kⁱesmegⁱe basⁱlady. Ol esnade pelit aghağỳ disⁱ budak aghağyna dedikⁱi isⁱte biz tahkìk gⁱendi nadanlyghymyz sebebì ile katl olujoruz.

ol baltanın sahabı ol bergüzarı kabul edip baltasına uydurdukda meşeleri ve ol bir ağacları baltası ila kesmege başladı. Ol esnade pelit ağacı diş budak ağacına dediki işte biz tahkik gendi nadanlığımız sebebi ile katl oluyoruz.

PRIMI PRINCIPJ
DELLA
GRAMATICA TURCA
AD USO
DEI MISSIONARJ APOSTOLICI DI COSTANTINOPOLI
COMPOSTI
DA COSIMO COMIDAS DE CARBOGNANO
COSTANTINOPOLITANO
CAVALIERE AURATO DELLA S. SEDE, E INTERPRETE DEL REGIO MINISTERO
DI S. M. CATTOLICA IN COSTANTINOPOLI
DEDICATI
ALL'EMINENTISSIMO E REVERENDISSIMO PRINCIPE
IL SIGNOR CARDINALE
LEONARDO ANTONELLI
VESCOVO DI PALESTRINA
E PREFETTO DELLA SACRA CONGR. DI PROP. FIDE.

IN ROMA MDCCXCIV.
NELLA STAMPERIA DELLA SAC. CONGR. DI PROP. FIDE
CON LICENZA DE' SUPERIORI.

657

DIALOGHI
familiari in Turco, e in Italiano composti dall' Autore
per uso degli studenti della Lingua Turca.

اوڭكى مكالمه	Evvelki mükâleme	DIALOGO I.
قرى ايله قوجه	karŷ ila koğiâ	Tra il marito,
اراسندهدر	arasyndadyr.	e la moglie.
بوكون اوه كسه	bu gün evè ilimse	Oggi è venuto nes-
كلوب بنى ارادمى	gelip beni aradŷ-	suno in casa per
	my?	cercarmi?
بلى سنى دايمك	bèli seni dajymŷn-	Si Signore, il
اوغلى ارادى	oghlu arady.	mio nipote vi ha
		cercato.
دخى بر شيرى	dahà bir shèjry	Non è venuto
كمسه كلمدمى	ilimse gèlmedimi?	nessun altro?
خير بن شيرى	chair, ben shèjry	Non Sig., io non
كمسه كورمدم	ilimse görmedim.	ho veduto altro.
طوغرومسنى	doghrusunù söj-	Volete, che vi dica
سويليمى ادملر	lejimmi? adamlàr	la verità? Gli uomini
صمدى باشقه	šindi baška olmuš-	presentemente si
اولمشلر سوز	lar: söz	sono scambiati; pro-

Nnnn

met-

Şekil 12. Cosimo Comidas de Carbognano'nun *Primi Principi della Grammatica Turca* (1794) adlı eserinden [Kopya kapak ve 657. sayfa]

3.3.2. Yazarların Malzemelerini Topladıkları Bölgeler

Yazarların malzemelerini topladığı bölgenin genellikle İstanbul ve Rumeli olduğu söylenebilir. Ancak eldeki veriler, bu konuda her zaman kesin hüküm kurmanın güç olduğuna da işaret eder. Zira bazen yazarın biyografik bilgilerindeki eksiklik ya da yanlışlık bunda etkilidir bazen de yazarın başka eserlerden aldığı bilgileri aynen kopyalaması karışıklığa neden olur. Görüleceğe üzere kesin bilginin olmadığı durumlarda yazarın eserindeki özgün kullanımlar, söz varlığı, eserdeki topografik yer adları vb. malzemenin kendisine dayalı olarak bir varsayımda bulunulmasını gerektirmiştir. Bu varsayımın eserlerin genelllikle sahip olduğu dilsel malzemeden yola çıkıldığı için kabul edilebilir bir ölçüye sahip olduğu da görülecektir.

Georgiyevitz 1544

- Karaman, Gelibolu, İstanbul

Heffening'e (1942) göre böyledir ve Németh (1968) ise bu yerlerin Georgiyevitz'in dili için yeterli veri sunmadığı gerekçesiyle yanlış ya da eksik malzeme sunduğunu belirtir (s. 263). Németh in görüşüne göre Georgiyevitz, Macaristan, Hırvatistan ve hatta Bosna'da Türkçe konuşabilme şansı bulmuş ve Türk lehçesinin fonetik özelliklerine göre Macaristan'da az çok konuşulan Boşnak Türkçesinden etkilendiği (s. 264) şeklinde değerlendirilmiştir. Németh (1968), Georgieuiz'in transliterasyonunun Macar

fonetiklerine dayandığını Türkçe deyimlerde geçen Macarca *dil, on, plumbum, mielf, lingua* vb. kelimeleri örnek gösterip (s. 265) vurgular. Németh, Batı Rumeli ağzı etkisini göstermek için 8 ölçüte göre tasnif eder ve bu veriler ışığında Georgieuiz'in dilinin Boşnak Türkçesi olduğu tespitinde bulunur.

Postel 1575

- İstanbul, Suriye , Filistin

Kononov (2006), G. Postel'in 1535 – 1538 ve 1546 – 1551 yıllarında Türkiye (İstanbul'u) Suriye'yi ve Filistin'i ziyaret ederek Arapça ve Türkçeyi esaslı bir şekilde öğrendiğini[350] (s. 12) belirtir.

Gennadius 1581

-Makedonya

Makedonyalı bir kadı (Karaferyalı Ahmet) tarafından çevrilmiş daha sonra Latin harflerine aktarılmıştır. Eserin ilk basımı (1456) Grekçe ve Osmanlıca olmasını gerektirir. Decei (1953), 1530 yılında Lutherci hümanistlerden Johannes Alexander Brassicanus tarafından Latince tercümesi ile birlikte Grekçe olarak Viyana'da basıldığını (s. 107) belirtir. 3. basımını yapan Martin Crusius (1581) Württemberg de yayınlandı. Metnin Grekçe aslı ve Grek harfli Karamanlıca metnine ilaveten (bu metin yazara gönderilmiştir.) Crusius'un kendisinin yaptığı Latince çevirisi ve Karamanlıca metnin Latin harfli Türkçe transkripsiyonunu da yaparak 1581 yılında "Turcograeca" adlı eserinde yayınladı (Eserin 73. sayfasında tarih var).

Megiser 1612

- Batı Rumeli (Krain / Ljubljana)

Megiser'in Türkçeyi nasıl öğrendiği belli değil. Türkiye'yi hiç ziyaret etmediği için Türkçe konuşanlar ile fazla temas kurmuş gibi görünmüyor, ama belki de Venedik'te veya Slovenya'da temasları vardı. Stein (2000), tahminle Megiser'in konuşulan Türkçeyi bildiğini ancak bu dil ile nerede ve nasıl tanıştığının bilinmediğini belirtir (s. 265). Kanatimizce kimi arkaik kelimelerin (*sınuk, dunuk, yorgamak, yaykamak ~ yayhamak* vb.) Derleme Sözlüğüne göre Orta Anadolu'ya kadar uzanan derinliği Megiser'in söz varlığı hakkında bir fikir verebilir. Rumcadan Türkçeye geçen "çatı" anlamında kullanılan *pedavra* kelimesi coğrafi bakımdan bir başka ipucu sayılabilir.

Bir başka iddia sahibi Arabist Johann Melchior Mader'e göre Slovence bilen ve

[350] Aynı bilgi 1983 yılında yayınlanan *Türk Ansiklopedisi* (C. 32). Ankara: MEB Basımevi s. 437'de yer almaktadır.

İstanbul'da Osmanlı mahkemelerinde çalışan Ernau'nun notlarını Megiser üstüne almış olmalıdır. Birinci bölüm Kirsten'e diğer bölümler ise belki de Mader'e aittir.[351]

Du Ryer 1630

- İstanbul, Mısır (İskenderiyye)

İstanbulda Fransız misyonunun tercümanı olarak çalışan Andre du Ryer İskenderiyede Fransız konsolosluğu da yapmıştır.

Molino 1641

- İstanbul, Ankara

Święcicka, E. (2009) yazarın Ermeni ve Ankaralı olduğu ile ilgili tespitte (s. 367 - 449) bulunmaktadır. İstanbul'da tercümanlık yaptığından bahseder ve Molinonun kendi yazısından alıntıyla İstanbul lehçesini dikkate aldığını (s. 391) ekler. Anlaşılan Ankaralı Molino, sonradan İstanbul'a gider ve dönemin Türkçesinin her iki ağzına sahip olduğu görüşü bulunur.

Maria Maggio 1643

- İstanbul

Gürcüce, İbranice, Süryanice, Arapça, Türkçe hakkında eser verecek düzeyde bilgiye sahip bir misyonerdir[352]. Eserde Du Ryer alıntılarından bahsetmesi aynı kaynakları kullandığının habercisi olabilir. Eserin sonunda De Valle'ye teşekkür eder. Bu bilgilerden hareketle daha önceki kaynakları kullanabilme olasılığı göz önünde tutulmalıdır. Türkçe ile ilgili gramer hakkında bilgi verirken halk (yerel) dili ile resmi kullanım hakkında az sayıda örnek de (*yügrük, yanşak* vb.) vermiştir. Ayrıca çekimler bahsinde [baga - baa], [saga – saa] şeklindeki örneklerin sıradan insanlar tarafından kullanıldığını kaynak olarak da Iacobus Stephanius'un gramerinden aldığını belirtmektedir. Bizce yazar önceki eserleri iyi taramış veya işbirliği ile verileri iyice tasnif edebilmiştir. Bu halde ayrıntılı bir grameri verebilmiştir.

Harsanyi 1672

- İstanbul, Rumeli

---

[351] Eserin kaynakçası şöyledir: Megiser Hieronymus und Joannes Melchior Maderus - Institutionum linguae turcicae, Leipzig 1612. İddialara göre Megiser, bu eserin tek sahibi değildir. Ayrıca benzer iddaların yer aldığı diğer kopyanın örnek sayfa ve açıklamaları için https://inlibris. at/en/stock/books/ early-printing-up-to-1600/?mod=y&sort=za sayfasında Megiser eserine bakılabilir.

[352] Çeşitli kaynakları kullandığını söyleyebiliriz. Bunca bilgiye nasıl eriştiği hakkında ayrıntılı bilgi sahibi değiliz. İlgili coğrafyaları gezdiği düşünülebilir. Bir Doğu gezisi yapmıştır: Ermenistan, Gürcistan, Anadolu (kesin değil), Suriye, İran bu gezinin muhtemel genişliğini gösterir. (Kaynak olarak http://www.treccani.it/ enciclopedia/francesco-maria-maggio/ adresinden yararlanılabilir.)

Hazai (1971), “Bildiğimize göre, yazar Türkiye’de 7 yıl kalmıştır ve eseri aslında bu süre içinde geliştirdiği dil bilgisine dayanmaktadır. Bu 7 yıl içinde birçok yeri de dolaşmış, fakat her halde çalışmaları ilk başta İstanbul’a bağlı kalmıştır. Ayrıca, Osmanlı imparatorluğuna geçen Avrupalıların çok daha az bağlantı kurduğu Anadolu’ya yönelmekten ziyade Rumeli’de dolaşmış olduğuna da muhakkak gözüyle bakabiliriz. Öğrendiği dilin görüntüsü de, Anadolu’dan çok İstanbul ve Doğu Rumeli doğrultusunu göstermektedir (s. 58).

Pianzola 1781

- İstanbul, Rumeli (Edirne)

İstanbul / Ortaköy ve Anadolu yakası eserde geçen yer adlarıdır. Ünlülerin gösterimi diğer eserlere göre daha ayrıntılıdır ve vurguları göstermek amaçlanmıştır: {á, à, é, è, ì, í,ú, ú, ò, ó}. Ünsüzler bakımından {k^i ve g^i} nin varlığı vurgu ile ilgili olmalıdır ve sadece ince ünlülerle kullanılmamıştır. Seslerin aralık sınırları daha iyi betimlenmiştir. Belli bir tutarlılığın yansıtıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca Rumeli ağızlarına uyan bazı özelliklere de sahiptir: *elimden alay, hayde, manca, bilece* vb.

Preindl 1789

- İstanbul

Yılmaz (2015), yazarın Avusturya’nın çevirmenlerini yetiştirmek amacı ile Viyana’da açtığı Sprachknabeninstitut’da (Diloğlanları Mektebi) yetiştiğini ve Türkçe'nin gramerini yazacak denli iyi bildiğini (s. 574) belirtir. Ancak Türkçe'yi nerede öğrendiği kesin değilse de İstanbul 'da bulunduğu varsayılır. Zira yazar, Türkçe öğrenme çabasına girişen okurların Yunanlılar veya Yahudiler tarafından aldatılmaması için eserini yazdığını vurgular.

Carbognano 1794

- İstanbul

Yazar, İstanbullu Ermeni bir ailenin çocuğudur. İtalyada Katolik dini eğitimi almıştır. Küçükhasköylü (2015), yaklaşık 1785'te İspanya Elçiliği'ne tercüman olarak atandığını 1807'ye kadar elçilikteki tercümanlık görevi sürdürmesinin yanında 1802’den 1813 yılına kadar Pera Dil Oğlanları Okulu’nda Türkçe ve İtalyanca öğretmenliği yaptığını (s. 305 - 306) belirtir. İstanbul topografyasını gösteren gravürler çizmiştir. Farklı olarak ayrıntılı bir ses havuzu oluşturmuş, halk dilinde daha sade gösterebilmiş, yazı dili için daha da ayrıntılı nüanslarları işaretlemiştir. Günümüz açısından canlı bir kaydın seslerini, eserine oldukça titiz biçimde geçirdiği söylenebilir.

BÖLÜM IV

KONUŞMA DİLİ OLARAK TÜRKÇE

4.1. Yazı İle İlgili Özellikler

4.1.1. Latin Alfabesinin Özellikleri

İncelediğimiz metinlerde açıklama bölümleri Latince, İtalyanca ve Fransızca yapılmıştır. Türkçenin seslerini tarifte Latin harfleri ortak kullanılsa da yeni bir dilin ses aralıklarını tarif ederken yazarın kendi anadiline ve ses malzemesine yaslanması gayet doğaldır. Rocchi, L. (2015b)'nin bu durumu yansıtan Preindl özelinde "Türkçe kelimeleri yazmak için sadece Latin alfabesini kullanır (Bu nedenle metni klasik bir transkripsiyon metnidir.) ancak Fransızca ve Almanca yazım kurallarını karıştırır." (s. 266) şeklindeki ifadesi ilgili görüşümüzü yansıtmaktadır. İncelediğimiz çeviri yazı metinlerinin dilsel dağılımında Latince olanlar arasında TRC / 1544 - Georgiyevitz, TG / 1581 - Crisisus (Grekçe ve Latince), ILT / 1612 - Megiser, SL / 1643 Maggio, CFT / 1672 - Harsanyi; İtalyanca olanlar arasında ON / 1527 -Valentiano, DDLT / 1641 - Molino, BGD / 1781 - Pianzola (Latince ve İtalyanca), PGT / 1794 - Carbognano; Fransızca ve Latince birlikte olanlar HPT / 1575 - Postel, RGT / 1630 - Du Ryer, GT / 1789 - Preindl bulunmaktadır. Latin harfleri hangi dil için kullanılıyorsa o dile ait harf / ses eşlemeleri Türkçe için de kullanılmıştır. Bu bakımdan çeviri yazı metinlerinde referans noktası olan Latin harflerinin ses aralığının gösterilmesi gerekmektedir. Bu halde yer yer karşılaştırma yapabilmek ve ilgili ses aralıklarını daha sarih gösterebilmek bakımından işe yarayacağı düşünülen ses özelliklerine çalışmamız sınırlarında yer verilmiştir.

4.1.1.1. Latincede Alfabe ve Sesletimi

Latincede kullanılan harflerin sayısı 23'tür. Perek (1968)'in Türkçe okurlar için *Tercümeli Lâtince Grameri* adlı Latince öğretimi kitabının başlangıcında Latin alfabesi ve harflerin okunuşu tablo hâlinde verilmiştir. İlgili tablo Perek (1968) tarafından[353] hazırlanmıştır.

[353] Kitabın kapağında "Türkçeye göre bazı değişiklikler ve eklemeler yapılarak F. Ritcbie'nin «First Steps in Latin» ve «Second Steps in Latin» adlı eserlerinden alınmıştır." ibaresi görülmektedir.

Tablo 22
Perek (1968) Tarafından Hazırlanan Latin Alfabesi ve Latincede Harflerin Okunuşu

Harfler	**Okunuşu**
A, a	A
B, b	B
C, c	K
D, d	D
E, e	E
F, f	F
G, g	G
H, h	H
I, I	I veya J
K, k	K
L, l	L
M, m	M
N, n	N
O, o	O
P, p	P
Q, q	Q
R, r	R
S, s	S
T, t	T
V, v	V veya U
X, x	Ks
Y, y	Ü
Z, z	Z

Tablonun devamında harflerin kimi özelliklerine yer verilmiştir.

Harflerin okunuşunda şu noktalara dikkat etmelidir:

- Lâtince kelimelerde C daima K sesi verir.
- I harfi hem I, hem Y sesi verir. Y sesi verdiği zaman J harfinin karşılığı olarak bir sessiz gibi kullanılmış demektir.
- Lâtincede V işareti hem V, hem U için kullanılır. Bu kitapta ikisini ayırt etmek üzere sessiz harf için V, sesli için U işaretleri kullanılacaktır.
- Y Yunancadan alınan kelimelerde bulunur ve Türkçe Ü gibi okunur.
- Diğer hallerde Lâtince harfler aynen Türkçe karşılıkları gibi okunur. Q ve X'in okunuş şekilleri yukarıda gösterilmiştir.

— Bu harflerin batı dillerine geçişinde birçok değişiklikler olmuş ve harflerin bazıları asıl seslerini kaybetmiştir. Lâtince kelimelerin okunuşunda bunlardan kaçınmak ve yukarıda gösterilen şekillerden ayrılmamak gerekir (Perek, 1968, s. 5 - 6).

Perek (1968), eserinin devam eden bölümünde "(...) kısa seslilerin üzerine [˘], uzun seslilerin üzerine [-] işaretlerini koymak âdet olmuştur. (...) İşaretsiz sesliler okunuş bakımından kısa demektir. Kelimeleri okur ve öğrenirken uzun seslileri bir az çekerek okumağa dikkat etmelidir" (s. 6), demektedir. İki sesli harfin yan yana geldiğinde tek sesli harf ve bir hece teşkil edecek tarzda okunmasına **çift sesliler** adını veren Perek (1968), aşağıda yer alan ünlü çiftlerini göstermiştir.

ae ..... a͡i gibi okunur.
au..... a͡u " "
oe..... o͡i " "
eu..... e͡u " "

"Bunlar yukarıda gösterilen tarzda, iki sesli harfi birbirine kaynaştırarak, sürekli bir ses çıkaracak şekilde okunmalıdır" (Perek, 1968, s. 6). *Tercümeli Lâtince Grameri* adlı eser Türkçe anadil konuşurları düşünülerek hazırlanmış bir eserdir. Bu bakımından sesletimi göstermede Türkçenin ses aralığına yakın özellikler göze çarpmaktadır.

Latincenin sesletimini anlamak için İngilizce kelimelerdeki kullanımına da bakılabilir. İngilizceden örnek kelimelerin yer aldığı D'ooge (1909)'nin *Latin For Beginners* adlı eseri bu amacımıza uyabilir. Eserin ilk bölümü (s. 5 -11) Latince sesletime ayrılmıştır. Latin alfabesine ait özellikler 18 madde altında verilmiştir. Bu maddelerden incelememiz açısından doğrudan ilgili olanlarına aşağıda yer verilmiştir.

1. Latin alfabesi ile İngilizce aynı alfabeyi içerir. Latincede *w* ve *j* kullanılmaz.
2. Ünlüler İngilizcede olduğu gibidir: *a, e, i, o, u, y.*
3. *I* ünlü ve ünsüz olarak kullanılabilir. Bir ünlü harf öncesi ünsüz değerine sahiptir ve *I ünsüzü* olarak adlandırılır.
4. Latince İngilizce gibi sesletilmez.
5. Ünlülerin sesletimi aşağıdadır.

ā *father* gibi
ă *ahá* gibi, *hat* gibi değil
ē *they* gibi
ĕ *met* gibi
ī *machine* gibi

ĭ *bit* gibi

ō *holy* gibi

ŏ *wholly* gibi, *hot* gibi değil

ū *rude* veya *boot* gibi

ŭ *full* veya *foot* gibi

6. Diftonglar (iki ünlü ses) tek sesmiş gibi sesletilir.

ae *ai* gibi *aisle*

au *ou* gibi *out*

ei *ei* gibi *eight*

eu *ĕ'ŏŏ* gibi

oe *oi* gibi *toil*

ui *ŏŏ'ĭ* gibi *we*

7. Ünsüzler İngilizcedeki gibi sesletilir.

c *cat* gibi*, cent* gibi değil

g *get* gibi*, gem* gibi değil

i *(y ünsüzü) yes* gibi

n c, qu, g öncesinde *sing* gibi

qu (u, v değerindeyse ünlü ile devam etmez.) bazen *su* gibi

s *sea* gibi*, ease* gibi değil

t *native* gibi*, nation* gibi değil

v *wine* gibi, *vine* gibi değil

x *(cs* veya gs) *extract* gibi*, exact* gibi değil

bs (*ps* gibi) *ve* bt (*pt* gibi)

ch, ph, th *c, p, t* gibi

13.3. h niteleyicisi ünsüz olarak değerlendirilmez.

Yukarıdaki İngilizce örnek kelimeler bağlamında sesletimin genel aralığını daha doğru bir biçimde tespit etmemiz mümkün olabilir. Eserlerin ortaya koyduğu ses özellikleri, kuşkusuz Türkçe için paralellikler taşıyacak ve çeviri yazı metinleri bakımından eşleştirmeleri tutarlı bir biçimde ortaya koymaya yarayacaktır.

4.1.1.2. İtalyancada Alfabe ve Sesletimi

Çeviri yazı metinleri bağlamında Tanış, A. (1989), *Molino'nun Sözlüğü* ile ilgili çalışmasında İtalyanca açısından sözlüğü ele almanın gerekmediğini söyler ve sözlükteki

İtalyancanın yazılışı bugün kullanılan Standart İtalyancaya çok yakın olsa da bazı anlam ve tamlama kuruluşu yönünden ayrılıklar olduğunu da çeşitli örnekler üzerinden gösterir (s. XXXI - XXXII). Tanış (1989), eserin tamamında İtalyancaya atıfta bulunmayı da ihmal etmemiştir. Bu durum, İtalyanca sesletim özelliklerinin çeviri yazı metinleri açısından önemini göstermektedir.

Görüldüğü üzere yazarların anadili seslerini doğru tanımlayabilmek, Türkçenin sesletim özelliklerini tutarlı bir biçimde ortaya koymak amacına hizmet etmektedir. Bu bakımdan Standart İtalyancanın (bundan sonra Sİ)[354] ses özelliklerini genel hatlarıyla bir tabloda göstermekte yarar bulunmaktadır.[355]

İtalyan alfabesi, Latin alfabesinden türemiştir. 5'i ünlü 16'sı ünsüz olmak üzere 21 harften oluşur. Latin alfabesinden türemiş alfabelerde bulunan 5 harf, Sİ alfabesinde yoktur. Ancak yabancı kökenli isim ve kelimelerde kullanılır. Bunlar: *j, k, w, x, y*'dir. Buna göre harflerin dağılımı;

Ünlü harfler; *a, e, i, o, u*

Ünsüz harfler; *b, c, d, f, g, h, l, m, n, p, q, r, s, t, v, z*

İkili harf birleşikleri; *ch, ci, gh, gi, gl, gn, sc*

Üçlü harf birleşikleri; *gli*, *sci* şeklindedir.

Alfabede *b, d, f, l, m, n, p, r, t, v* harflerinin yazımı ve sesletimi aynıdır ancak *c, e, g, i, o, s, u, z* harflerinin yazımı tek olsa da sesletimi iki şekilde olan harflerdir. Ünlülerin sesletimini göstermek için de iki şekil kullanılır: (*accento acuto* 'kapalı') (á, é, í, ó, ú) - (*accento grave* 'açık') (à, è, ì, ò, ù).

Çeviri yazı metinlerinde kullanılan harflerin Sİ'de nasıl sesletildiğini en genel hatlarıyla göstermek amaçlandığından Tablo 23'te Sİ'nin sınırlı seslik özellikleri örneklerle gösterilmiştir. Tablo 23'te harfler veya harf bileşikleri büyük ve küçük harfle yazılarak gösterilmiş, yanındaki sütunda / / işareti içinde ses değeri verilmiştir. Sonuncu sütunda ise örnek sözcüğün [ ] işareti içinde sesletimi en sağda ise eğik yazıyla Türkçe

---

[354] Standart İtalyanca açısından Pietro Bembo'nun *Prose della volgar lingua* adlı 1525'te Venedik'te basılan eseri ve 1582 yılında Floransa'da kurulan *L'Accademia della Crusca* önemli bir yer tutar. Crusca, İtalyan dili ve filolojisinde âlimleri ve uzmanları bir araya getiren bir İtalyan kurumudur. İtalyanca için standartlaşma arayışlarının başladığı dönemde çeviri yazı metinleri kaleme alanlar için de standartlaşma etkisinin hesaba katılması gerektiği görülmektedir.

[355] Tablonun hazırlanışında Maiden ve Robustelli (2013, s. 4 - 9); Krämer (2009, s. 45 - 61); Dardano ve Trifone (1999, s. 26 - 41); Mosca (2011, s. 8 -13) ve ayrıca
http://www.viv-it.org/schede/confronto-con-grafia-comune;
http://www.insegnareitaliano.it/documenti/Laboratorio%20docenti/italiano/Martignon/riflessione_sulla_;
http://www.treccani.it/enciclopedia/pronuncia_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/;
http://eserciziitaliano.blogspot.com/2014/06/italian-alphabet-and-pronunciation.html
https://en.wikibooks.org/wiki/Italian/Pronunciation_and_alphabet sitelerinden yararlanılmıştır.

anlamı verilmiştir. Böylece anadil konuşurun ses repertuarı daha iyi görülebilir ve bu repertuarın çeviri yazı metinlerine sessel izdüşümleri daha iyi anlaşılabilir.

Tablo 23
İtalyanca İçin Kullanılan Harf ve Harf Bileşiklerinin Ses Karşılıkları

Standart İtalyancada Harfler ve Harf Bileşikleri	**Ses Karşılığı**	**Sesletimi**
A, a	/a/	ala [‘ala] *kanat*
B, b	/b/	bocca [‘bokka] *ağız*
CA, CO, CU ca, co, cu	/k/	c (+ a, o, u) caro [‘karo] *sevgili*
CE, CI ce, ci	/tʃ/	c + e, i seslerinden önce /ç/ cinema [tʃinema ~ çinema] *sinema*
CIA, CIO, CIU cia, cio, ciu	/tʃ/	ci (+ a, o, u) farmacia [farmatʃia ~ farmaçia] *eczane*
CHE, CHI che, chi	/k/	ch (+ e, i) chilo [‘kilo] *kilo*
D, d	/d/	dopo [‘dɔpo] *sonra*
E, e	/e/, /ɛ/	nero [‘nero] *siyah* (e ~ é kapalı e) era [‘ɛra] *çağ* (ɛ ~ è açık e)
F, f	/f/	festa [‘festa] *bayram*
GA, GO, GU ga, go, gu	/g/	g (+ a, o, u) gatto [gatto] *kedi*
GE, GI ge, gi	/dʒ/	g + e,i seslerinden önce gelo [‘dʒɛlo] *ayaz*
GIA, GIO, GIU gia, gio, giu	/dʒ/	gi (+ a, o, u) magia [madʒia] *sihirli*
GHE, GHI ghe, ghi	/g/	gh (+ e, i) spaghetti [spagetti] *spagetti*
GL, gl	/ʎ/	gl + i aglio [‘aglʎo] *‘armısak*
GLI, gli	/ʎ/	gli (+ a, o, u) paglia [paʎʎa] *saman*
GN, gn	/ɲ/	ragno [‘ra ɲɲo] *örümcek*
GUA, GUE, GUI, GUO gua, gue, gui, guo	/g/	g (+ ua, ue, ui, uo) guasto [‘gwasto] *arıza*
H, h	Ø	Sesletilmez. *ho* [o], *hai* [ai]
I, i	/i/, /j/	filo [‘filo] *tel* ieri [‘jɛri] *dün*
L, l	/l/	lana [‘lana] *yün*
M, m	/m/	mano [‘mano] *el*
N, n	/n/	neve [‘neve] *kar*
NC, nc	/ŋ/	nc (+ a, o, u) incontro [i’ŋontro] *toplantı*
NCH, nch	/ŋ/	nch (+ e, i) anche [‘aŋe] *ayrıca*
NG, ng	/ŋ/	ng (+ a, o, u) angolo [‘aŋolo] *köşe*
NGH, ngh	/ŋ/	ngh (+ e, i) unghia [‘uŋya] *tırnak*
NF, NV nf, nv	[ɱ]	anfora [‘aɱora] *amfora* invio [‘iɱ’io] *gönderi*
O, o	/o/, /ɔ/	ponte [‘ponte] *köprü* colle [‘kɔlle] *tepe* (ɔ ~ ò açık o)
P, p	/p/	pane [‘pane] *‘ekmek’*
Q, q	/k/	q (+ ua, ue, ui, uo) birlikte kullanılır.

		cinque [çinkue] *beş*
R, r	/r/	raro [‘raro] *nadir*
S, s	/s/, /z/	İki ünlü arasında bulunuyorsa /z/, diğer durumlarda /s/ casa [kaza] *ev* sano [‘sano] *sağlık* s (+ b,d,g(h),l,m,n,r,v) /z/ sbirro [‘zbirro] *polis* s (+ p,f,t,c(h),q) /s/ sera [‘sera] *‘akşam’*
SC, sc	/ʃ/	sc (+ e, i) seslerinden önce /ş/ *scemo* [ʃemo] *‘budala’*
SCI	/ʃ/	sci (+ a, o, u), sciame [‘ʃame] *sürü*
T, t	/t/	topo [‘tɔpo] *fare*
U, u	/u/, /w/	uva [uva] *üzüm* uomo [wɔmo] *adam*
V, v	/v/	vino [‘vino] *şarap*
Z, z	/dz/, /ts/	romanzo [ro’mandzo] *roman* zio [‘tsio] *dayı*

Standart İtalyanca, Toscana (bundan sonra T) ağzına ve 13. - 14. yy.da yerel bir konuşma dili olan Florentina (Floransa, Dante’nin dili) ağzına[356] dayanmaktadır (Marotta, 2008, s. 236). Sİ’de kullanılan kimi sesler T ağzında değişikliğe uğramıştır. Çeviri yazı metinlerinde bu etkilerin olduğu yazımlar[357] da görülebilmektedir. Bu bağlamda ilgili ağız özelliklerine[358] ve belirgin bir ses olayına (Gorgia Toscana)[359] yer

[356] İtalyanca ağızlara yer veren bir eser için Maiden ve Parry (1997) edisyonunda *The dialect of Italy* eserine (Tuskan ağzı için L. Giannelli, s. 297 - 302) bakılabilir. Ayrıca Soykut, M. (2002) Toskana ağzının Orta Çağ’dan itibaren Dante ve Petrarca etkisiyle Standart İtalyanca olduğunu ifade etmektedir (s. 60).

[357] Yağmur, Ö. (2018)’nin Antonio Mascis'in İtalyanca - Türkçe Sözlüğü Üzerine (1677) adlı makalesinde, anılan eserin İtalyancanın Toscana ağzı – Türkçe şeklinde hazırlanmış bir sözlük (s. 69) olduğunu belirtmektedir. Bu etkinin boyutları ayrıca incelenmeye değerdir.

[358] Toskana ağzı özellikleri ve Tuscan gorgia için Marotta (2008, s. 242 - 244)’nın eserine bakılabilir. Eserde kullanılan ses karşılıkları IPA (Uluslararası Fonetik Alfabe) standart ses tablosundaki gibi gösterilmiştir. Wieling, M. (2012), “Ünlüler için kullanılan sette düşük titrem de dâhil olmak üzere sekiz ünlü bulunur: (excluding the low - frequency vowels): /i, e, ɛ , u, o, ɔ, a, ə/ (s. 35).” Ayrıca http://www. treccani .it/ enciclopedia/dialetti-toscani_(Enciclopedia-dell'Italiano)/ adresinden de Toskana ağzı için yararlanılabilir.

[359] *Gorgia Toscana* (İng.:*Tuscan gorgia* - süreksiz ünsüzlerin değişimi), Toskana lehçelerini az ya da çok belirgin bir şekilde karakterize eden fonetik bir olgudur. Sİ ile karşılaştırıldığında T ağzındaki süreksiz sert ünsüz p, ç / tʃ /, t, k ve süreksiz yumuşak ünsüzler b, c /dʒ/, d, g bakımından yaşanan belirgin değişiklikleri (sızıcılaşma, spirantisation) göstermek için kullanılır. Aşağıda bu değişim gösterilmiştir. Liste için https://it.wikipedia. org/wiki/Gorgia_toscana adresinden de yararlanılmıştır. T ağzı için en belirgin ünsüz değişimi olayı k ünsüzünün h’ye değişimi veya tamamen düşürülmesidir.

Sİ T

[k] → [h, x] → sıfır fonem (bazı bölgelerde); bruco *‘tırtıl’* [‘bru:ko] (Sİ) ~ [bru:xo , ‘bru:ho] (T)
[t] → [θ] → sıfır fonem (bazı eklerde); lato *‘taraf’* [‘la:to] (Sİ) ~ [‘la:ɵo] (T)
[p] → [ɸ] → aperto *‘açık’* [a’perto] (Sİ) ~ [a’ɸerto] (T)
[g] → [ɣ] → lago *‘göl’* [‘la:go] (Sİ) ~ [‘la:ɤo] (T)
[d] → [ð] → piede *‘ayak’* [‘pjɛ:dɛ] (Sİ) ~ [‘pjɛ:ðɛ] (T)
[b] → [β] → abete *‘köknar’* [a’be:te] (Sİ) ~ [a’βe: ɵe] (T)
[d͡ʒ] → [ʒ] → valigia *‘valiz’* [vaˈlid͡ʒa] (Sİ) ~ [vaˈliʒa] (T)
[t͡ʃ] → [ʃ] → pace *‘barış’* [patʃe] (Sİ) ~ [paʃe] (T)

Bazı ses değişimleri ise şöyle gösterilebilir:
/l/ → /r/ → (bazı bölgelerde) altro (Sİ) → artro (T) *‘daha’*
/qui/ → /vì/ → quello (Sİ) → véllo (T) *‘bir’*

verilmesi çeviri yazı metinlerindeki ses eşleniklerini tespit etmek için yararlı olabilir.

4.1.1.3. Fransızcada Alfabe ve Sesletimi

Çalışmamızda Latin harfleri kullanılan Fransızca metinler de bulunur. Bu metinler arasında Fransızcanın da kullanıldığı HPT 1575 Postel, RGT 1630 Du Ryer (Eserin dili Latince yazarı Fransız), 1789 GT Preindl'in eserleri sayılabilir. İlgili metinlerde Latincenin yanı sıra Fransızcanın etkisinde ses ve harf eşlemelerini görmek mümkündür. ÇYM'ler bağlamında ilgili ses ve harf denkliklerini göstermenin seslik eşlemeler bakımından yararı olacağını düşündüğümüz için çeşitli kaynaklar yardımıyla ilgili ses değerleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Fransızcada (Vilmos, B., 2006, s. 16) 6 ünlü ve 20 ünsüz olmak üzere 26 harf bulunur: Ünlüler (6): a, e, i, o, u, y ve Ünsüzler (20): b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v, w, x, z şeklindedir.

İlgili seslerin (Gül, S., 2014, s. 42) IPA gösterimine göre tasnifleri ise şöyledir.

11 ağız ünlüsü [i, y, u, e, ø, o, ɛ, œ, ɔ, a, ɑ]

4 burun ünlüsü [õ, ɛ̃, œ , ɑ]

18 ünsüz [p, b, m, t, d, n, f, v, l, R, s, z, ʃ, ʒ, ɲ, k, g, ŋ]

3 yarı ünsüz veya yarı ünlü [ɥ, j, w].

İlgili tablo Gül, S. (2014) çalışmasından alınmıştır (s. 41 - 43). Örnekler çalışmanın orijinalinde Fransızca olarak verildiğinden olduğu gibi yansıtılmıştır.

Tablo 24
Fransızca İçin Kullanılan Harf ve Harf Bileşiklerinin Ses Karşılıkları

Sesbirimler	Harf gösterimi	Örnekler
[a]	a, à	barbe , là
[ɑ]	â	tâche, âme
[e]	é, er, ez, ai, ée, és, ées	école, parler, parlez, chez, métier, fermée
[ɛ]	è, e+2 ünsüz, ê, et, ai, ei, aî, ais	mère, maire, mer, reste, forêt, frais
[ə]	e	je, le, que, fille
[ø]	Eu, eû	deux, jeu, jeûne, yeux
[œ]	Eu, oe, oeu, ue	peur, œil, sœur, cueillir
[o]	O, ô, au, eau	rose, pôle, autour, eau
[ɔ]	o	porte, bloc, mode
[i]	i, î, y	livre, île, styliste
[y]	u, û, eu, eû	mur, mûr, j'ai eu, dû
[u]	Ou, où, oû, aoû	rouge, où, août,

/s/ → /ʦ/ → s + /r, l, n/ durumunda
/schi/ → /sti/ → schiacciata (Sİ) → stiacciata (T) *'iflas'*
/wɔ/ → /ɔ/ → buono *'iyi'* ['bwɔno] (Sİ) →*bòno* ['bɔno] (T)

[j]	i+ünlü,	ill, y lieu, lien, famille, pays
[ɥ]	U+ünlü	suis, lui, nuit
[w]	O+ünlü, ou+ünlü	voir, loin, ouest, oui
[ã]	An, en, am+b/p, em+b/p	maman, champ, emploi, cent
[õ]	On, om+p/b	non, nom, comparer
[ɛ̃]	In, im+b/p, ein, ain, ien, en	vin, important, frein, rien, européen
[œ]	Un, um	lundi, parfum, un
[f]	F, ph	femme, pharmacie
[k]	Qu, cc/c+a/o/u	qualité, carte
[s]	S, ss, sc, sc/c+e/i/i, ç+a/o/u, t+i+ünlü	sucre, classe, science, célibataire, garçon,
[g]	G+a/o/u	garage, gorge, aigu
[ʒ]	J, g+e/I	joie, gens, girafe
İlgili tablonun harf / ses karşılığı görülmek üzere hazırlanmış olanı ise şöyledir:		
Harf gösterimi	Sesbirimler	Örnekler
i, y, ï, î	[i]	image, cycle, haïr, dîme
ed, é, ë, ai,	[e]	pied, écrire, canoë, gai
è, ai, ais, ê, ei, aî, e(+2C)	[ɛ]	père, paire, mais, fête, peine, naître, renne
a, à, â, em(+m), en(+n)	[a]	chat, à, âge, femme, solennel
u, û, hu, eu	[y]	mur, brûler, cahute, eu
x	[ks] [s] [gz]	taxi, dix, exercice
ch	[ʃ] [k]	chercher, technologie
s	[s] [z]	sa, poison
c	[s] [k]	certes, cadre
eu	[ø] [y]	ceux, eu (p.p. d'avoir)
cc, xc,	[ks]	accès, excès
oi	[wa]	roi
oin	[w]	foin
in, im, ain, aim, ein, ym	[ɛ̃]	matin, imprévu, main, essaim, ceinture, thym
ô, au, eau	[o]	ôter, chaud, oiseau
an, am, en, em, aon,	[ã]	chanter, champ, enfin, temple, paon
c, cc, ch, ck, cu, qu	[k]	comme, accord, echo, ticket, cueillir, que
c, ç, ls, sc, sth, t, x,	[s]	cela, leçon, fils, science, asthme, diction, soixante

İlgili tabloda yarı ünlü veya yarı ünsüz olarak adlandırılan ses değerlerini göstermek üzere Vilmos, B. (2006) çalışmasına başvurulmuştur (s. 20). Yarı ünlü / yarı ünsüz için örnek kullanımlar şöyledir:

IPA gösterimi	Harf gösterimi	Örnekler
[j]	i, ï, ill, y	bien, ïambe, fille, voyons, yeux
[w]	oi, oî, oy, ou, oe, oê, ua (+ ünlü)	loi, croît, Troyes, oui, moelle, poêle, jaguar,

		équateur
[ɥ]	u (+ ünlü)	lui, bué, tuons

4.2. Yazım İle İlgili Özellikler

4.2.1. Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesinin Özellikleri

Çeviri yazı metinlerinde anadili başka olan yazar, kaynak dilden (KD) hareketle hedef dil (HD) olan Türkçeyi tarif etmeye çalışmıştır. Latin harfleri ile HD tanımlanmış yer yer Arap harfleri de bu tanımda başvurulan en önemli kaynak olmuştur. Her iki yazı sistemimin kullanıldığı eserler mevcuttur. Ancak sadece Latin harflerinin kullanıldığı eserler daha kalabalıktır. Esas olan, Türkçeyi öğrenecek olan kişiye alfabe engelinin kaldırılma isteği ve bu yolla hızlıca HD ediniminin kazandırılmasıdır. Bu amaçla yapılacak ilk iş, doğal olarak eldeki anadil yazı malzemesini HD için yeniden gözden geçirmek olacaktır.

KD yazı malzemesinin yeniden alınması bazı sonuçlar doğurmuş olmalıdır. Bunlardan en belirgini, eldeki harf setinin HD için genişletilmesidir. Günümüzde kullandığımız Latin harflerindeki her harf için tek ses karşılığı[360] prensibinin aksine Türkçe için kullanılan harf koleksiyonu çoklu kullanıma açık bir yapıya sahiptir. Bu durumu Coşkun, M. V. (2015) "Türkçede seslere karşılık gelen harfler birer taneyken, bazı dillerde, bir sesi, bir veya daha çok harf karşılamaktadır. Türkçedeki ş yerine, İngilizcede *sh*, Almancada *sch* (...) kullanılmaktadır" (s. 26) şeklinde ifade etmektedir. Bu temel özellik, bazı özel işaretler eklenmesini de beraberinde getirmiştir. O halde harf ya da harf bileşiklerinin yanına nüansları göstermek için kullanılan (ya da özel olarak üretilen) diakritikler (fonetik işaretleyiciler *č* vb.), hece ayırıcının artan işlevi (*h* sesinin kullanımı vb.) diftonglar (tek ses için iki ünlülü yazım *ou* vb.), artan altsebirim işaretleri (*ä, ã* vb.), vurgu ve ton göstergeleri (*à, á, ȁ* gibi.), harf sabitleyici işaretler (g^i, c^i gibi.) vb. bu genişletmenin diğer öngörülebilir sonuçları olmalıdır.

Bu genişletme çabalarının yazarın prizmasından geçerek yazıya dökülmesi gayet doğaldır. Bazen de yazarın kendinden önce yazılan eserlerin verileri ile hareket etmesinin uzantıları da ilgili metinlerde çokça rastlanan bir durumdur. Bu özel kullanımlar Türkçenin tarifinin daha sağlıklı yapılmasının lehine KD harf / ses kombinasyonunu

[360] Türkçe için harf ve temsil ettiği ses arasında tutarlılık ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu türden bir tutarlılık sesçil alfabe tanımına doğru genişletilirse de Türkçenin yazımı sesçil - sesdizimsel değil biçimdizimsel diyen Demircan, Ö. (2015, s. 30) sesletimde olduğu halde yazımda gösterilmeyen yapılardan örnekler vererek harf ve ses terimlerinin sınırlarını tespite çalışır.

Türkçeye daha da yaklaştırma sonucunu doğurmuştur denilebilir. Eldeki veriler dâhilinde yazarın Türkçeye hâkimiyeti, dille olan ilişkisinin düzeyi, Türkçeyi edindiği ortam, kendi kişisel ses envanteri vb. pek çok hususun eşlik ettiği bir süreçte metinde yer alan Latin harf karakterleri azalmış ya da arttırılmıştır. Buna göre, sadece harf karakterlerinin yazım özellikleri bu bölümde tanıtılacak ve ilgili sınırlarda yazı sisteminin niteliği gösterilmeye çalışılacaktır.

4.2.1.1. Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesinin Yazım Özellikleri

Yazı sistemleri çeşitli aşamalardan geçerek günümüze ulaşmıştır.[361] Latin harfleri alfabetik bir özellik taşır. Alfabede kullanılan her karakterin bir sese göre kodlandığı bu sistemde seçilen alfabe seti, seslerin ayrıntılarını gizleyicidir ve bu yüzden genelleme prensibini gözetir. Çeviri yazı metinlerinde ise duyulanı yazıya geçirirken neredeyse yeni bir dil kuran yazarlar, sesi esas aldıkları için (ortografik transkripsiyon) bu prensibin tersine hareket etmiştir denilebilir. Harflerin üzerindeki özel işaretlerin gittikçe artması karşılaştıkları zorluğu aşmada geliştirmek zorunda kaldıkları bir yöntem olmalıdır[362]. Bu yazarlar arasında dil öğretimini veya tercümanlığı meslek edinenler harf setlerini kendi bilgileri oranında daha da artıracaklardır. İşin başında daha sade bir harf /ses sistemi daha çok amatörler (seyyah, tacir, hevesliler vb.) tarafından üretilirken doğrudan dille uğraşanların (tercüman, elçilik, dinî görevliler vb.) ürettiği metinlerdeki ayrıntılı gelişme ve genişleme, bu eserlerin karakteristik bir özelliği haline gelmiştir.

Yukarıda andığımız genişleme ilkesi standartlaşma, merkezileşme, genelleme ve gizleme gibi yazı dilini çağrıştıran kavramların aksine bir gelişmedir. Çeviri yazı metinleri başlı başına konuşma dili lehine üretimlerdir. Dil tarihi bakımından ise Johanson, L. (2002) karşıt bir görüşü "Öncelikle, diller arası farkları çoğaltacak, bütün sesleri gösterecek bir alfabe, düşünülemez. Diller arası düzeyde, her algılanabilen sesin gösterilmesine çalışılmamalıdır. Ancak, en azından bazı önemli ses ve yapı özellikleri yansıtılmalıdır. Sesin harf ile gösterilmesi, ne olursa olsun sadece bir "görüntü"dür. "Ses"i dikkate alan bir yazı, ses ile harf arasında gittikçe artan eş değersizlikten öte de zorluklar

[361] Yazı sistemleri için kısaca şu yolu izleyebiliriz: Piktografi - ideografi - hece - alfabe - morfofonemik yazı. Ayrıca Türkçe için kullanılan yazı sistemleri için *bk.* User, H. Ş. (2015). *Başlangıcından günümüze Türk yazı sistemleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

[362] Caferoğlu, A. (1994a), "Eserde kullanılan transkripsiyon işaretleri şimdiye kadar kullandıklarımın aynıdır. Yalnız yerli ağızlar farkı üzerine aşağıdaki yeni birkaç işaretin eklenmesine zaruret hâsıl olmuştur" diyerek "Ĭ *kısa i*; ă *kısa a* vd." türünden eklemeler yaparak bir ağzın seslerini yansıtmakta karşılaştığı sorunun çözümünü malzemeyi genişletmekte bulmuş olmalıdır. Bu tutum, yeni bir dili / ağızı yazıya geçiren her yazar / araştırmacı için geçerli olmalıdır.

çıkarır. Bu husus genellikle, ses ile harf arasında bire bir eşleme yapılan alfabeler için geçerlidir (s. 76)" şeklinde ifade etmiştir. Oysaki çeviri yazı metinlerdeki Türkçenin yazımı, genişleme ilkesi gereğince konuşma dilinde hissedilen farkların yazıda gösterilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu farkların ayrıntılı yazımı / gösterimi HD için konuşma dilinin anlaşılma alanını genişletirken yazı dili için aynı şeyi söylemek mümkün görünmez. Johanson (2002a) bu çelişkili durumu gerçek farkların yazıda gösterilmemesi, bir yazı dilinin anlaşılma alanını genişletir (s. 76) şeklindeki görüşüyle ortaya koymuştur.

Çeviri yazı metinler, andığımız temel nedenlerden dolayı çoksesli bir yapıya sahiptir. Kullanılan harfler bu çeşitliliği belli bir düzende ortaya koymaya yarayan araçlar olarak da kabul edilebilir. Metinlerde kullanılan bu çok sesli harf seti, işaretler, semboller bugün açısından anlaşılır bir yolla ortaya konulmalıdır. Bugün açısından anlamayı sağlayan yollardan birisi de uluslararası ses alfabesinden yararlanmaktır. Türkçe için de kullanılan bu işaret sisteminin (IPA) tamamını görmek için Ek 5'te Uluslararası Ses Abecesi (Düzeltme: 2019) tablosuna bakılabilir. Bu bakımdan kullanılan işaretler, vurgu ve ton sembolleri, parçalarüstü ses göstergeleri için alanyazında kullanılanlar dâhil olmak üzere IPA'da kullanılan adlandırmalar, çalışılan metinler sınırlarında gösterilmiştir. Ek 5'te yer alan adlandırmalar kuşkusuz günümüz için geçerli bir semboller dizgesine sahiptir. Ancak çeviri yazı metinlerinde kullanılan vurgu ve ton işaretleyicilerinin bugünkü kullanıma yakın olduğu da görülmektedir. Bu bakımdan harf / ses eşlenikleri açısından bir dizgeyi oluşturmak ve metinleri tutarlı bir biçimde anlamlandırmak bakımından bu yol izlenmiştir.

4.2.1.1.1. Ünlülerin Yazımı[363]

363 Özellikle ağızlar üzerine çalışmalar yapan A. Caferoğlu (AC), Z. Korkmaz (ZK), S. Buluç (SB) ve S. Olcay (SO)'ın transkripsiyon sistemlerini topluca görmek için T. Gülensoy (TG), (1979) "Türk fonetik Transkripsiyonu Üzerine" adlı makalesine bakılabilir. İlgili makalede her bir yazarın kendine göre bir adlandırmaya gittiği teşhis edilmekte ve ortak bir adlandırma gerekliliği üzerinde durulmuştur. Buna göre, ilgili harfin eşleştiği durumlarda kısaltma ile hangi adlandırma kimin tarafından yapılmışsa parantez içinde gösterilmiştir. Ayrıca en sonunda ilgili sesin özellikleri için International Phonetic Alpabet (IPA) (Uluslararası Ses Abecesi) tarafından kullanılan ses göstergelerine de başvurulmuştur. (Daha fazla ayrıntı için https://www.internationalphoneticassociation.org/content/ipa-chart adresine bakılabilir. Aynı adreste A. Bilal Özdemir tarafından yapılmış olan IPA / Türkçe 2019 güncellemesi de bulunmaktadır. Ayrıca daha eski bir yayında, IPA karakterlerinin TDK'da kullanılan adlandırmalarla tam karşılaştırmalı listesi Pekacar - Dilek (2008), "Uluslararası Fonetik Alfabe ve Türkiye'de Ağız Araştırmaları" makalesinin sonunda (s. 584 -589) bulunmaktadır. İlgili harfin yanında kişi notu yoksa adlandırma, öneri niteliğinde olan kullanım teklifleridir. Buna göre IPA sözlüğünde yer alan ve çalışmamızda da kullanılan semboller ve adlandırmalar şöyledir:
Ton ve sözcük vurgusu
ő ˥ Çok yüksek vurgu (Extra high)
é ˦ Yüksek vurgulu (High)

4.2.1.1.1.1. Tekli Ünlüler

Ses ve göstergesi olan harf, sesletim bakımından bir değişikliğe uğramadığında *monoftong* olarak adlandırılır. Tek sese tek harf prensibini yansıtır. Çeviri yazı metinlerinde bu türden kullanılan (harf ile sesi aynı) harfler için *monoftong* terimi kullanılmıştır. Tablonun solunda ilgili harfin yazımı, sağda sesletim özellikleri yer alır. İlgili sesi tanımlayan araştırmacıların adları kısaltma şeklinde tanımın sonunda üstte yer alırken en sonda IPA'nın tanımı ve kullandığı semboller de gösterilmiştir.

A /a ünlüsü

<a> harfi yazımda gösterilir. Genellikle /a/ sesini, nadiren /e/ sesini karşılar.

a	ince palatal a (ZK), ortada açık, düz a (a) (IPA)
à	alelâde (âdi) vurgulu a (AC), vurgusu düşük a (à) (IPA)
á	vurgulu yarı uzun a (SO), kapalı a (ZK), vurgusu yüksek a (á) (IPA)
ä	açık e (ZK), ortalaşmış a (ä) (IPA)
ã	genzel a (TG), genizsil a (ã) (IPA)
ȃ	vurgulu uzun a

E /e ünlüsü

<e> harfi yazımda gösterilir. Genellikle /e/ sesini, nadiren /i/ veya /ı/ sesini de karşılar.

e	açık, yayvan söylenen e (SB), kapalı e (ZK), yarı - kapalı e (e, ɛ) (IPA)
è	alelade vurgulu e (AC), yarı kapalı e (TG), vurgusu düşük e (è) (IPA)
é	vurgulu yarı uzun e (SO), dar e (TG), kapalı e (ZK), vurgusu yüksek e (é) (IPA)
ē	genzel e (TG), genizsil e (IPA)

I / ı ünlüsü

<ı> harfi yazımda gösterilmez. Çeviri yazı metinlerinde /ı/[364] ünlüsünün işlevini /y/ üstlenmiştir. I şeklinde yazılan harf ise /i/ sesinin büyük harfle gösterilmesinden

---

ē ꞊ Orta vurgulu (Mid)
è ꞊ Düşük (alçak) vurgulu (Low)
ȅ ꞊ Çok düşük vurgulu (Extra low)
Parçalarüstüler
ˈ Birincil vurgu
˘ Çok kısa

[364] Coşkun, M. V. (2007) "Önlük - artlık uyumu terimi, standart Türkçede **ı** sesi orta damak bölgesinde oluştuğu için uygun değildir. Bu durum yapılan yüzden fazla deneyle ispatlanmıştır. **I** sesi, hem Anadolu ağızlarında hem de standart Türkçede orta damak bölgesinde oluşmaktadır." (s. 354) demiş ve "**Y** sesinin, yatay pozisyonda ürettiği frekans ile dar ünlülerin frekansı birbirine çok yakındır." (s. 361) tespitini yaparak ön damaksıl y sesinin ı sesine eşlenmesinin temelini göstermiştir. Benzer bir görüş Kılıç, M. A. (2003) çalışmasında da görülür. Türkçedeki sekiz temel ünlünün MR yardımıyla bilimsel analizini yapmış ve bu seslerin IPA kartında yer alan karşılıklarını tespite çalışmıştır. Çalışmasında /ı/ ünlüsünü düz, kapalı, arka (s. 9) olarak göstermiş ve IPA kartında **ɯ** işareti ile gösterilmesinin yerinde olacağını belirtmiştir.

ibarettir. Çeviri yazı metinlerde de aynı şekilde kullanılmıştır.

Y / y ünsüzü

<y> harfi yazıda gösterilir. Ancak y harfi pek çok durumda /ı/, /i/ ünlüsüne ve /y/ ünsüzüne karşılık olmak üzere kullanılmıştır. Bu türden ikili gösterenler bağlama bağlı ses değeri kazanır. Birbirlerinin yerine kullanılan harfler için *eşdeğer eşlenik* tanımı tarafımızca önerilmiştir. /y/ sesi alanyazında daha çoklukla ünsüz (seslik özelliği yarı – ünlü) harf kategorisinde ele alınmıştır. Tanımlar, ünsüz ve ünlü durumu gözetilerek diğer yazımlarda kullanılanlara göre yapılmıştır.

Ünsüz		Ünlü
y	ön damaksıl yarım ünlü y (TG), zayıf söylenen y (SO), konsonant yumuşatıcısı[365] (AC), damaksıl yan sürtünmesiz (ɨ) (IPA)	ı ve i için kullanılmıştır.
ỳ	vurgusu düşük y	/ı/ için kullanılmıştır.
ÿ	ortalaşmış y	ı ~ i arası bir ses için kullanılmıştır.
y’	özgün kullanım	ı ve i için kullanılmıştır.

İ / i ünlüsü

<i> harfi yazımda gösterilir. Sadece /i/ ünlüsünü değil /y/ yarı ünlüsünün gösteriminde de kullanılır. Bu ikili gösterimden dolayı bağlama bağlı ses değeri kazanır. Bazı ünsüzlerin üzerinde daha küçük puntolarla yazıldığında genellikle g^{i}, k^{i} nadiren s^{i}, c^{i} vb. inceltici / yumuşatıcı /ayırıcı bir etki taşır. Bu yazım şekliyle ilgili ünsüz sesin kalın ünlülü olanından veya benzerinden ayrılmasında kullanılan *ayırıcı im* grubundandır.

I	kısa i (kapalı e’ye benzer), vurgusu i (SB), ön - kapalı i (i)(IPA)
g^{i}, k^{i}	ünsüzü inceltici i (/g/ ve /k/ ünsüzlerinin ince ve kalın ünlülü şekilleri bulunur. Fonemik bir farkı göstermek için kullanılmıştır.) Ünsüzlerin damaksıllaşmış formu için kullanılır: g^{j}, k^{j} (IPA)
s^{i}, c^{i}	ayırıcı im (Benzer görünümde olan <s - ş> ve <c - ç> harflerinin karışmasını engellemek amacıyla (diyakritik / hareke) kullanılmıştır. Fonemik bir farka da işaret eder.) Ünsüzlerin damaksıllaşmış formu için kullanılır: s^{j}, c^{j} (IPA)

O / o ünlüsü

<o> harfi yazımda gösterilir.

[365] Caferoğlu (1994b), t^{y}, d^{y}, z^{y}, s^{y} gibi yumuşamış konsonantlar için yeni ve hususî bir işaret gösterilmesine lüzum görülmeden, yukarıki şekillerde ifâdesi daha uygun görülmüştür. Mesela t^{y}ane; z^{y}ade (zâde); z^{y}atiniz (zatınız); d^{y}ane, kelimelerinde görüldüğü gibi (s.xxııı -xxvıı), demektedir. Bu ifadeye göre ayırıcı bir im olarak /y/, söyleyişte yumuşayan konsonantları göstermek için kullanılmıştır. Verilen örnekler bağlamında vokalin uzadığı da görülmektedir. /y/’nin yarı ünlü (örneklerde ünlü) işlevinin ünlü lehine kullanıldığı görülmektedir. Çeviri yazı metinlerinde g^{i}, s^{i}, c^{i} vb. yazımlarında kullanılan /i/ ile /y/ arasında bu açılardan paralellik olduğu söylenebilir.

o	normal (açık) o (TG), ö'ye yakın o (palatale) (ZK), arka, yarı - kapalı o (o, ɔ) (IPA)
ò	alelade vurgulu o (AC), vurgusu düşük o (ò) (IPA)
ó	kapalı o (ZK), vurgusu yüksek o (ó) (IPA)

Ö / ö ünlüsü

<ö> harfi yazımda gösterilir. İlk dönem eserlerinde görülmez.

ö	ön, yarı - açık œ[366] (ZO), ön, yarı - açık ö (œ) (IPA)

U /u ünlüsü

<u> harfi yazımda gösterilir. Eşdeğer eşlenik olarak <v> harfi de yazılmıştır. Birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bağlama bağlı ses değeri kazanır.

u	ü'ye yakın ince u (palatale)(ZK), kapalı u (ZK), yarı - kapalı u (u, ʊ)(IPA)
ù	alelade vurgulu u (AC), vurgusu düşük u (ù) (IPA)
ú	vurgusu yüksek u (ú) (IPA)

Ü /ü ünlüsü

<ü> harfi yazımda gösterilir. İlk dönem eserlerinde görülmez.

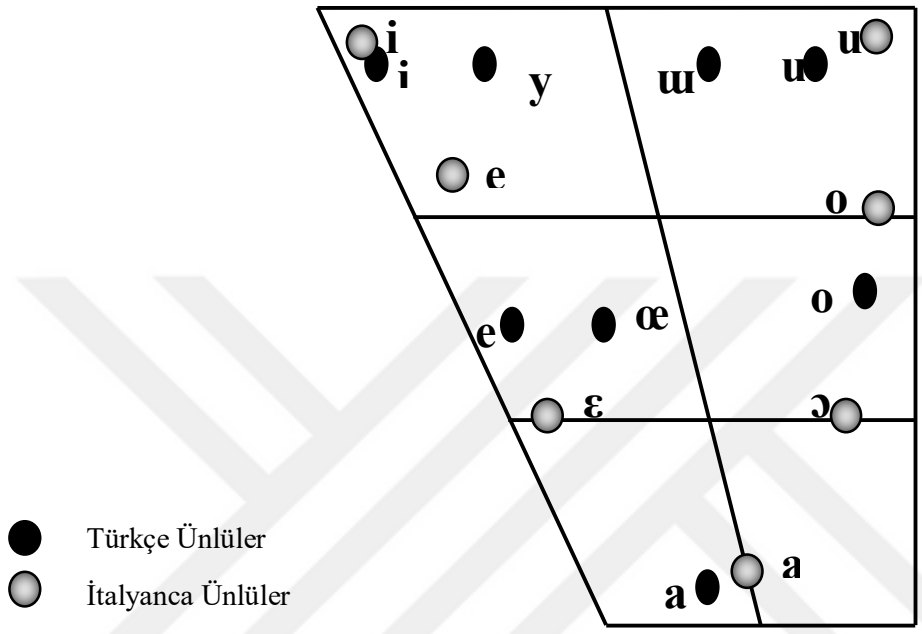
ü	normal (açık) ü (TG), orta ön - kapalı ü[367] (y) (IPA)

Şekil 13'e göre Türkçe ve İtalyancada kullanılan ünlülerin IPA ses dörtgenindeki yerleri gösterilmiştir. Bu karşılaştırmaya göre her iki dilin ortak yerden sesletilen ünlüsü /i/ ve yakın sayılabilecek olan /a, u/ ünlüleridir. Ortak yerden sesletilen /i/ sesi diğer ünlülerle genişletilir: {ia, ie, io, iu, ÿe}. Böylece sesletimde daha geniş bir aralığın gösterilmesi imkânı kullanılmış görünmektedir. Türkçe /e/ sesi /i/ sesinden İtalyanca /e/ sesine göre daha uzak bir mesafededir. Türkçe /o/ sesi /u/ sesinden İtalyanca /o/ sesine göre daha uzak mesafededir. Şekil 13'e göre yorumlanan yakınlık ve uzaklık ünlülerin sesletiminde etkili olmalıdır. İtalyancada bulunmayan /ı, ö, ü/ ünlüleri eldeki seslik setin genişlemesi veya yeni birleşikler kullanılmasını gerektirmiştir. Bu genişletmede İtalyanca /e/ sesini Türkçe /e/'ye yakınlaştırmak için işaretleyiciler ile kullanım {è, é, ē} veya nadiren de olsa {æ, ɛ} kullanımı seslik yakınlaştırma, gereğinde eşleştirme işlevi

[366] Zimmer, Orgun (1999) (ZO) çalışmasında **œ** sesini Türkçe /ö/ için kullanmışlardır (s. 155). Ergenç, İ. (2002) uzun - kapalı ö için **ø**; kısa - açık ö için **œ** ses işaretini kullanmış (s. 23) ve ø geniş, yuvarlak, öndil (kapalı); œ geniş, yuvarlak, öndil (açık) (s. 46) şeklinde tasnif etmiştir.

[367] Ergenç, İ. (2002), uzun - kapalı ü için **y**; kısa - açık ü için **ʏ** ses işaretini kullanmıştır.

üstlenmiştir. Bulunmayan /ö/ ünlüsü {oi, ou, oe} bileşikleri ile genişletilir. Böylece sesletimin yerini anlamak bakımından önemli bir ipucu verdiği görülür. /o/ sesinin /i/ ses alanı yönelmesi ile /u/ ses alanına yönelmesi arasındaki fark Şekil 13 üzerinden daha iyi betimlenebilir. Benzer durum /ü/ sesi için kullanılan {ue, uu} birleşikleri için de geçerli olmalıdır.

Şekil 13. Türkçe ünlüler ile İtalyanca ünlülerin karşılaştırılması

4.2.1.1.1.2. İkili Ünlüler

İki harfle[368] yazıldığı halde tek bir sesi göstermeye yarayan ünlü çeşididir. Alanyazında *ikiz ünlü,* yabancı kaynaklarda *diftong* veya *kayan ünlü*[369] *(gliding vowels)* olarak geçmektedir. *İkili ünlü* olarak adlandırma nedenimiz iki farklı ünlü harfin bir araya gelerek sesletimde yaşanan değişiklikten dolayıdır.

Korkmaz, Z. (1992) "İkiz ünlü (diftong), aynı nefes baskısı altında boğumlanan ve tek bir ünlü değerinde olan çift ünlüdür." (s. 85) derken Ergin, M. (2004) *diftong* maddesi altında daha ayrıntılı olarak, "Türkçede bir hecede veya bir kelimede iki vokal

[368] Cyrstal (2008) *digraph* maddesinde iki harfle yazıldığı halde tek sesi gösteren harf bileşiği olarak *æ, sc, oo* örneklerini vermiştir (s.145). VV, KK şeklinde formüle ettiğimizde æ, aa, ee vb. yazımlar da aynı başlık altında verilebilir.

[369] Demircan, Ö. (2015) eserinin *kayan ünlüler* başlığı altında (s. 43 - 44) ilgili ikili ünlülerin Türkçede bulunduğunu yazanların Emre (1934, s. 51), Üçok (1951, s. 93) olduğu kısmen var diyenlerin Korkmaz (1956, s. 25 - 29) ve Swift (1963, s. 5) olduğu halde sesbirimsel açıdan bulunmadığını Marchand (1960, s. 22)'ın söylediğini belirtmektedir.

yan yana gelemez. İki vokalin bir hecede yan yana gelmesine *diftong* denir. Diftongda yan yana gelen iki vokalin söylenmesinde uzuvların hareketi ayni istikamette bulunur; teşekkül noktaları birbiriyle birleşir; böylece birbiriyle kaynaşmış olarak diftongun başlangıcında birinci vokalin, bitişinde ikinci vokalin sesi çıkarılır. Onun için diftong iki vokal sesi veren bir vokal durumundadır ve iki vokal iki ayrı hece meydana getirmeden tek bir hece içinde bir arada bulunurlar. Türkçede diftong yoktur" (s. 64 - 65), diyerek konuya bakış açısını ortaya koymuştur. Diftongla ilgili maddesinde Crystal (2008), " (...) sesletimde niteliksel bir değişim duyulmadığında *monoftong*, bir değişim duyulduğunda *diftong*, iki değişim duyulduğunda *triftong* (...)" (s. 146) dendiğini kavramın vokallerin sesletim tarzı ile ilgili olduğunu belirtmektedir.

Diftongda sesletimin hangi ünlü üzerinde olduğu önemli bir rol oynamaktadır. Crystal (2008) "İki harften ilkine vurgu yapılırsa azalan, ikincisine vurgu yapılırsa artan diftong denilir." (s. 146). Bu bakımdan çeviri yazı metinlerinde kullanılan ikili ünlülere, genellikle ikinci sesin sesletim alanına girildiğinden artan diftong denilebilir.[370]

aa, æ	ilkinde /a/ sesi uzatılır; diğerinde /a/'dan /e/'ye doğru bir kayma ile sesletilir. /æ/: Hafif açık a; açık a ile yarı açık ɛ arasındadır*:* (near - open a) (IPA) (/æ/ çeviri yazı metinlerinde Türkçe için kullanılmamıştır.)
ee	/e/ sesi uzatılarak sesletilir.
ia, ie, io, iu, ÿe	kendisinden sonra gelen ünlüyü inceltir veya uzatır (Kullanıldığı yere bağlıdır. <gia, kia> gi, ki + a veya g + ia, k+ ia vb. İlk örnekte ünsüze, ikinci örnekte ünlüye (diftong ~ ikili ünlü) bağlanmıştır. İlk dönem ürünlerinde küçük puntolarla yazılmadığından ayırıcı im işlevine bakılmalıdır.).
oi, ou, oe	kendisinden sonra gelen ünlüyü inceltir veya uzatır.
ue, uu	kullanıldığı yere bağlı olarak işlev kazanır. <gue> g + ue + ünsüz veya gu + e vb. Ünsüze bağlıysa ayırıcı im, ünlü ile birlikte ise (diftong) bağlı bulunduğu ünlüyü uzatır veya inceltir.)

4.2.1.1.2. Ünsüzlerin Yazımı[371]

[370] İkili ünlülerin öncesi ve sonrasında kullanılan ünsüzlere bakılması gerekir. İlk dönem metinlerinde özellikle /i/ sesi, diftong gibi görünürken giderek puntosu düşürülerek yazılmış (özellikle g ve k için) konsonantların ayırıcı imi olmuştur. Bir tutarlılık sağlamak bakımından metinlerde ilgili konsonantların yanındaki /i/ ünlüsü puntosuna bakılmaksızın ayırıcı im olarak değerlendirilmiştir. Diğer diftonglar /ou, oe/ ve /ue, uo, uu/ takımları ise gösterilemeyen ünlü sesleri göstermek için kullanılmıştır denilebilir. Buna göre diftongların dil tarihi ve ağız çalışmalarında sesletimin anlaşılması bakımından oldukça önemli ipuçları verdiği görülmektedir.

[371] Ünsüzleri adlandırma ve sınıflandırmada Dursunoğlu, H. (2017) "Adlandırma, terimler ve sınıflandırma açısından Türkiye Türkçesinde ünsüzlere bir bakış" adlı makalesinde alanyazındaki tasnifleri ayrıntılı biçimde göstermiştir. Yaygın olarak kullanılanlar olarak tanıttığı bölümden (s. 54 -55) Doğan Aksan (DA), Tahsin Banguoğlu (TB), Nurettin Demir - Emine Yılmaz (ND - EY) tasnifine de IPA ile birlikte yer verilmiştir.

Çeviri yazı metinlerinde ünsüzlerin yazımında, günümüzdeki harfler kullanıldığı gibi farklı harf karakterleri de kullanılmıştır. İlgili harf, işaret ettiği sesle eşlenebilir ancak tersi durumlar da söz konusudur. Örneğin <c> harfi nadiren /c/ sesini karşılar, genellikle /k/ sesine karşılık gelir. /c/ sesi içinse <g> ve türevleri, nadiren <c> harfi kullanılır. Harf /ses ve ses / harf eşleniklerinin tutarlı bir biçimde yansıtılması ihtiyacı, bu metinlerdeki ikili durumu birlikte ele almayı gerektirmektedir.

Bu ikili durumu tek bir tabloda toplamak amacıyla yazım sınırlarında harfler grafik olarak ele alınmış, ÇYM'lerde ilgili ses için farklı bir harf kullanılmışsa (~) işareti ile gösterilmiştir. Böylece örneğin <c> harfinin işaret ettiği sesler öncelikle açıklanmıştır. Daha sonra tabloda sol sütunda bu sesi karşılamak üzere metinlerde kullanılan harf veya harf bileşikleri, ortada karşılık gelen ses, sağ sütunda ise bu harf karakterlerinin karşılık geldiği sesin özellikleri araştırmacıların tanımlarına yer verilerek gösterilmiştir. Ayrıca IPA'nın tanımı ve ilgili sesi göstermek için kullandığı karakter de parantez içinde gösterilmiştir. İlgili harfe ait olan ses özellikleri tanımlanmış, böylece harf / ses ve ses / harf eşlenikliği gösterilmiştir.

B / b ünsüzü

<b> harfi yazımda gösterilir. İlgili sesi karşılamak için kullanılır. Nadiren /p/ sesi için de kullanılabilir.

b	/b/	ötümlü, çift dudak, kapanma ünsüzü (DA), çift dudak, katı sesdeş, patlamalı, ünlü (TB), çift dudak, ötümlü, süreksiz, patlayıcı (ND - EY), çift dudaksıl, patlamalı (b) (IPA)

C / c ünsüzü

<c> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından özellikle /k/ ve /ç/ ünsüzünü karşılamak üzere kullanılır. Yanına gelen ünsüzlerle birleşerek diğer ünsüz seslere karşılık olma üzere genişletilebilir. Karşılık geldiği /c/ sesini göstermek için genellikle <g> ve türevleri, nadiren <c> harfi kullanılmıştır.

c ~ g ~ ḡ ~ g̃ gi ~ gſ ~ gs ~ gz ~ dſch	/c/	kapanma - daralma, ötümlü, diş eti damak ünsüzü (DA), diş eti, katı, patlamalı ünsüz (TB), diş - damak, ötümlü, süreksiz, patlayıcı ünsüz (ND - EY), ötümlü, diş - damak, yarı kapantılı ünsüz (d͡ʒ) (IPA)

Ç / ç ünsüzü

<ç> harfi yazımda gösterilmemiştir. Diyakritikli bir versiyonu olan <č> şeklinde yazımı sadece bir eserde (BGD - 1781, Pianzola) görülmektedir. İlgili /ç/ sesini karşılamak üzere genellikle <c> ve türevleri ile <tſ> ikili ünsüzü kullanılmış, yanı sıra başka harf bileşikleri de kullanılmıştır.

c ~ ć ~ č ~ z~ cc ~ ch ~ c^{i} ~ cs cʃ ~ cz~ ts ~ tʃ ~ tz ~ zh ~ tʃch	/ç/	kapanma - daralma, ötümsüz, diş eti damak ünsüzü (DA), diş eti, katı, sızmalı ünsüz (TB), ötümsüz, diş - damak, süreksiz, patlayıcı ünsüz (ND - EY), ötümsüz, diş - damak, yarı kapantılı ünsüz (tʃ) (IPA)

D / d ünsüzü

<d> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından genellikle /d/ nadiren /z/ için kullanılmıştır. İlgili sesi karşılamak için genellikle <d> nadiren <t> harfi kullanılmıştır.

d	/d/	kapanma, ötümlü, diş eti ünsüzü (DA), katı, patlamalı, ünlü, asıl diş (TB), diş, ötümlü, süreksiz, patlayıcı ünsüz (ND - EY), ötümlü, diş - yuvasıl, patlamalı ünsüz (d) (IPA)

F / f ünsüzü

<f> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından ilgili sesi karşılar. İlgili sesi karşılamak için genellikle <f> harfi nadiren <ph> harf bileşiği kullanılmıştır.

f ~ ph	/f/	daralma, ötümsüz, diş - dudak ünsüzü (DA), diş - dudak, katı, sızmalı ünsüz(TB), ötümsüz, sürekli, sızıcı diş - dudak ünsüzü (ND - EY), ötümsüz, dişsil - dudaksıl, sürtünmeli ünsüz (f) (IPA)

G / g ünsüzü

<g> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından genellikle /g/ve /c/ sesleri için kullanılmıştır. İlgili sesi karşılamak için genellikle <g> ve <g^{i}> harfleri kullanılmıştır. İnce ünlülü olanı (ön damaksıl) ayırt etmek için genellikle <g^{i}> nadiren <gy> veya <gÿ> şeklinde yazıldığı da görülür.

g ~ gc ~ gh ~ gi ~ g^{i} ~ gk ~ gy ~ gÿ ~ ghi	/g/	(önde g) kapanma, ötümlü, damak ünsüzü (DA), ön - damak, katı sesdeş, patlamalı, ünlü (TB), ötümlü, süreksiz, patlayıcı ön - damak ünsüzü (ND - EY), ötümlü, damaksıl, patlamalı ünsüz (ɟ ön; g art damaksıl) (IPA)

H / h ünsüzü

<h> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından ikili bir işleve sahiptir. İlki ilgili harfin karşılığı olarak /h/ sesi için kullanılır. İkinci işlevinde ise yazıldığı halde herhangi bir sese karşılık olarak kullanılmaz. Benzer sözcük ve sesler arasında anlamsal bir karışıklığa yol açmamak için kendinden önceki ünsüzün veya kendinden sonraki ünlünün tamamlayıcısı, güçlendiricisi rolündedir. Bu ikinci fonksiyonunda genellikle c, g, p (-h) ile nadiren t, z (-h) veya h (-i, e) ile birlikte kullanılır. İlgili sesi karşılamak için <h> ve <ch> harfleri kullanılmıştır. Ayrıca son hecede bir ünlünün ardından kapantı

ünsüzü işlevinde kullanıldığı da görülür.

h ~ ch	/h/	daralma ötümsüz, gırtlak ünsüzü (DA), gırtlak, katı sesdeş, patlamalı, ünsüz (TB), ötümsüz, sürekli - sızıcı, gırtlak ünsüzü (ND - EY), ötümsüz, gırtlaksıl, sürtünmeli ünsüz (h) (IPA)

J / j ünsüzü

<j> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından genellikle /y/ yarı - ünlüsünü (ünsüz y) nadiren /ı/ ve /i/ sesini de karşılar. /j/ sesini karşılamak üzere herhangi bir harf ayırt edici bir biçimde kullanılmamıştır.

j	/y/	daralma ötümlü, diş eti damak ünsüzü (DA), diş eti, katı sesdeş, sızmalı, ünlü (TB), ötümlü, sürekli - sızıcı, diş - damak ünsüzü (ND - EY), ötümlü, artdiş yuvasıl, sürtünmeli ünsüz (ʒ) (IPA)

K / k ünsüzü

<k> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından ilgili sesi karşılar. İlgili sesi karşılamak için genellikle <c> ve <k> harfi kullanılmıştır. İnce ünlülü olanı (ön damaksıl) ayırt etmek için <k^{i}> şeklinde yazıldığı da görülür.

c ~ c̓ ~ k ~ k^{i} ch ~ ck ~ ki kk	/k/	kapanma, ötümsüz, damak ünsüzü (DA), damak, katı sesdeş, sızmalı, ünsüz (TB), ötümsüz, süreksiz - patlayıcı, damak ünsüzü (ND - EY), ötümsüz, damaksıl, patlamalı ünsüz (c ön; k art damaksıl) (IPA)

L / l ünsüzü

<l> harfi yazımda gösterilir. İlgili sesi karşılamak için kullanılır. Sınıflandırmalarda genellikle iki /l/ gösterilir: Diş eti ünsüzü [l] ve diş eti - damak ünsüzü [ɬ]. Diş eti ünsüzü olan [l] genellikle ince ünlülerle, diş eti damak ünsüzü olan [ɬ] kalın ünlülerle gösterilir. Yazımda bu farkı gösteren bir işaret kullanılmamıştır.

l	/l/	yan, ötümlü, diş eti - damak ünsüzü (DA), diş eti, bölünlü sesdeş, sızmalı, ünsüz (TB), ötümlü, sürekli - akıcı, ön damak ünsüzü (ND - EY), ötümlü, diş yuvasıl, yan sürtünmesiz ünsüz (l diş ; ɬ diş damaksıl) (IPA)

M / m ünsüzü

<m> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından ilgili sesi karşılar.

m ~ mm	/m/	burun, ötümlü, çift dudak ünsüzü (DA), çift dudak, bölünlü sesdeş, sızmalı, ünlü (TB), ötümlü, sürekli - akıcı, diş ünsüzü (ND - EY), ötümlü, genizsil, çift dudaksıl ünsüz (m) (IPA)

N / n ünsüzü

<n> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından ilgili sesi karşılar.

n	/n/	burun, ötümlü, diş eti ünsüzü (DA), asıl diş, bölünlü sesdeş, sızmalı, ünlü (TB), ötümlü, sürekli - akıcı, çift dudak ünsüzü (ND - EY), ötümlü, genizsil, diş yuvasıl ünsüz (n) (IPA)

P / p ünsüzü

<p> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından ilgili sesi karşılar. Nadiren /b/ sesi için de kullanılabilir.

p	/p/	kapanma, ötümsüz, çift dudak ünsüzü (DA), çift dudak, katı sesdeş, sızmalı, ünsüz (TB), ötümsüz, süreksiz - patlayıcı, çift dudak ünsüzü (ND - EY), ötümsüz, patlamalı, çift dudaksıl ünsüz (p) (IPA)

R / r ünsüzü

<r> harfi yazımda gösterilir. Sesletim bakımından ilgili sesi karşılar.

r	/r/	çarpmalı ötümlü, diş eti ünsüzü (DA), asıl diş, bölünlü sesdeş, sızmalı, ünsüz (TB), ötümlü, sürekli akıcı, ön damak ünsüzü (ND - EY), ötümlü, titrek, diş yuvasıl ünsüz (r) (IPA)

S / s ünsüzü

<s> harfi yazımda gösterilse de birbirinin yerine geçmek üzere < ſ ~ ſ > harfi de kullanılır. Sesletim bakımından /s/ve /ş/ seslerini karşılar. Özellikle /ş/ sesi için < ſſ > yazımı de tercih edilmiştir. Ayrıca sesletimi yakın olan /s/ ve /z/ sesleri birbirleri için de kullanılmıştır.

s ~ ſ ~ β ~ tſ ts	/s/	daralma, ötümsüz, diş eti ünsüzü (DA), asıl diş, katı sesdeş, patlamalı, ünsüz (TB), ötümsüz, sürekli sızıcı, diş ünsüzü (ND - EY), ötümsüz, diş yuvasıl, sürtünmeli ünsüz (s) (IPA)

Ş / ş ünsüzü

<ş> harfi yazımda gösterilmemiştir. Diyakritikli bir versiyonu olan < š> şeklinde yazımı sadece bir eserde (BGD - 1781, Pianzola) görülmektedir. Aynı eserde <ś> şeklinde yazılan harf /ş/ sesi için kullanıldığı gibi birincil vurgu unsuru da olabilir. İlgili sesi karşılamak için genellikle <sc> ve < ſſ> harf bileşikleri kullanılmıştır.

š ~ ś ~ s ~ s^{i} ſ ~ ch ~ ſc	/ş/	daralma, ötümsüz, diş eti - damak ünsüzü (DA), diş eti, katı sesdeş, patlamalı, ünsüz (TB), ötümsüz, sürekli sızıcı, diş - damak ünsüzü (ND - EY), ötümsüz, artdiş

sc ~ ss ~ ſſ ~ sz ~ ſch		yuvasıl, sürtünmeli ünsüz (ʃ) (IPA)

T / t ünsüzü

<t> harfi yazımda gösterilmiştir. Sesletim bakımından ilgili sesi karşılar.

t ~ th	/t/	kapanma, ötümsüz, diş eti ünsüzü (DA), asıl diş, katı sesdeş, sızmalı, ünsüz (TB), ötümsüz, süreksiz, patlayıcı, diş ünsüzü (ND - EY), ötümsüz, diş yuvasıl, patlamalı ünsüz (t) (IPA)

V / v ünsüzü

<v> harfi yazımda gösterilmiştir. Sesletim bakımından ilgili ses ve eşdeğer eşleniği olan /u/ sesi için de kullanılır. Aynı şekilde /u/ sesi /v/ için kullanılmaktadır. Bağlama bağlı ses değeri kazanır.

u ~ v	/v/	daralma, ötümlü, diş - dudak ünsüzü (DA), diş - dudak, katı sesdeş, sızmalı, ünlü (TB), ötümlü, sürekli, sızıcı, diş - dudak ünsüzü (ND - EY), ötümsüz, dişsil dudaksıl, sürtünmeli ünsüz (v) (IPA)

Y / y ünsüzü

<y> harfi yazımda gösterilmiştir. Sesletim bakımından ilgili ses ve eşdeğer eşleniği olan /ı/ sesi için de kullanılır. Aynı şekilde < i, j> harfi /y/ sesini de karşılar. Yarı - ünlü olan /y/ sesi üzerine getirilen diyakritik <ẏ, ÿ, y’> işaretleri ile /ı/ ve /i/ ünlüleri için kullanılmıştır. Bağlama bağlı ses değeri kazanır.

g ~ j ~ i ~ y	/y/	daralma, ötümlü, damak ünsüzü (DA), damak, bölünlü sesdeş, sızmalı, ünsüz (TB), ötümlü, sürekli, akıcı, ön damak ünsüzü (ND - EY), ötümsüz, damaksıl, sürtünmesiz ünsüz (j) (IPA)

Z / z ünsüzü

<z> harfi yazımda gösterilmiştir. Sesletim bakımından ilgili ses değeri olan /z/ yanında /s/ ve /ş/ sesi için de kullanılabilir. Daha az olmak üzere /c/ ve /ç / seslerini de karşılayabilir.

s ~ ſ ~ z ~ sz zs	**/z/**	daralma, ötümlü, diş eti ünsüzü (DA), asıl diş, katı sesdeş, sızmalı, ünlü (TB), ötümlü, sürekli, sızıcı, diş ünsüzü (ND - EY), ötümlü, diş yuvasıl, sürtünmeli ünsüz (z) (IPA)

X / x ünsüzü

<x> harfi yazımda gösterilmiştir. Sesletim bakımından /ks/ ikili ünsüzünü

karşılamaktadır. Nadiren kullanılmıştır.

x	/ks/	tek bir ünsüzü karşılamaz. İki ünsüzü ayrı ayrı sesletmek için kullanılır. Yazımda ikili ünsüz harf bileşiği olarak değerlendirebiliriz. IPA bu sembolü <ch> ikili ünsüzü karşılığında art damaksıl sürtünmeli /h/ sesletimi için kullanır (x).

Q / q ünsüzü

<q> harfi yazımda gösterilmiştir. Sesletim bakımından /ku/ sesine karşılık gelse de Tekin (2016), "/k/ foneminin biri art öbürü de ön olmak üzere iki yan türü vardır: ötümsüz artdamak patlayıcısı /q/ ve onun ön karşıtı /k/" (s. 69) demektedir. Sadece bir metinde (ON, 1527, Valentiano) ve /k ~ h/ arasında bir sesi karşılamak için kullanılmıştır.

q	/ku/	Genellikle /u/ ünlüsü ile kullanılır. Sesletim olarak damaksıl /k/ ünsüzünün boğaza doğru yuvarlanması ile oluşur. IPA ötümsüz, patlamalı, küçük dilsil olarak tanımlamıştır (q).

W / w ünsüzü

<w> harfi yazımda gösterilmiştir. Sesletim bakımından /v/ sesine karşılık olacak şekilde sadece bir metinde (TRC, 1544, Georgiyevitz) kullanılmıştır.

w	/ʊ/	Çift v olarak adlandırılır. /u/ ünlüsü için de kullanılır. Sesletim olarak çift dudaksıl sürtünmeli /v/ sesinin sürtünmesiz olarak arkaya doğru itilmesiyle /ʊ/ çıkarılır. Çift dudak yarı ünlüsü /kayıcı sesi [(ÖD)372], [ʊ]: ötümlü - sızıcı, yarı ünlü [(İE)].[373] IPA ötümlü, dudaksıl, art damaksıl, sürtünmesiz (w).

4.2.1.1.2.1. Ünsüz Harf Bileşikleri

İkili Bileşikler: Tek sesi karşılamak üzere iki harfin yan yana gelmesinden oluşurlar (digraph). İkili yazılan harfler; c (-c, h, i, k, s, z); g (-c, h, i, k, s, z); k (-i); m (-m); p (-h); t (-h, s, z); z (-h) şeklindedir. İkili bileşiklerden ilgili bölümlerde verilmeyen <gh> ve <ng> harf bileşikleri bu bölümde yer almaktadır.

GH / gh harf bileşiği

/gh/ ikili harf bileşiği yazımda gösterilmiştir. Sesletim bakımından /ġ/ sesine karşılık olacak şekilde kullanılmıştır. Ergin (2004), "Yazıda *g* ve *k* karfleri kalın vokalli iseler *ġ* ve *ḳ* (*saygı, korku* gibi), ince vokalli kelimelerde iseler *g* ve *k* (güzel, keçi gibi) okunurlar" (s. 45), demektedir. Alanyazında Arapça gayın (غ) harfinin transkribe edilmiş

[372] (ÖD), Ömer Demircan (2015), aynı yerde yarı - ünlüler / ünsüzler, kayıcılar şeklinde /y, w, ğ, h/ seslerini sıralamıştır (s. 55).
[373] (İE), İclâl Ergenç (2002), s. 47.

hali <ġ> harfi ile gösterilir. Çeviri yazı metinlerinde ise ince ünlülü /g/ için genellikle <gh - i> ; kalın ünlülü /ġ/ için <gh> kullanılmıştır.

gh	/ġ/	(g artta) kapanma, ötümlü, yumuşak damak ünsüzü (DA), art damak, katı sesdeş, patlamalı, ünlü (TB), ötümlü, süreksiz, patlayıcı, art damak ünsüzü (ND - EY), IPA ötümlü, art damaksıl, sürtünmeli olarak tanımlamıştır (ɣ).

NG / ng harf bileşiği

/ng/ ikili harf bileşiği yazımda gösterilmiştir. Sesletim bakımından /ŋ/ sesine karşılık olacak şekilde kullanılmıştır. Ergin (2004), ilgili sesi " (...) dilin arka tarafının yumuşak damağa teması ile ve genizden söylenen bu ses nazal n olup n͡g sesini verir" (s. 44) şeklinde tanımlar. Alanyazında /ŋ/ simgesi ile gösterilmiştir (Tekin, T. 2016, s. 70).

ng ~ ngh	/ŋ/	ötümlü, genizsi, dil - artdamak (IE), ötümlü, art damaksıl, genizsil (ŋ) (IPA)

NY / ny harf bileşği

/ny/ ikili harf bileşiği yazımda gösterilmiştir. /ɲ/ sesine karşılık olacak şekilde kullanılmıştır. Alanyazında /ñ/ simgesi ile gösterilmiştir (Tekin, T. 2016, s. 71).

ny	/ɲ/	ötümlü, ön damaksıl, genizsil (ɲ) (IPA)

Üçlü Bileşikler: Tek sesi karşılamak üzere üç harfin yan yana gelmesinden oluşurlar (trigraph). Üçlü yazılan ünsüzler; gh (-i), sc (-h), ng (-h) şeklindedir.

Dörtlü Bileşikler: Tek sesi karşılamak üzere dört harfin yan yana gelmesinden oluşurlar (tetragraph). Dörtlü yazılan ünsüzler; dʃc (-h), tʃc (-h) şeklindedir.

4.2.1.2. Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesi Tablosu

İncelemeye konu edilen metinlerde görülen yazım özelliklerine göre harf / ses eşlemeleri Tablo 25'te gösterilmiştir. Tablonun son sütununda IPA kartında yer alan gösterimlerine yer verilmiştir.[374] Tablonun devamında parçalarüstü ve diğer yazım bölümü altında sesletime ait değerler gösterilmiştir.

[374] Tablo 25'te yer alan eşleşlemeler ilgili metinler hakkında genel durumu göstermektedir. Özel sayılabilecek nitelikte kullanımlar için ilgili esere başvurulması gerekmektedir.

Tablo 25
Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesi Tablosu

Yazım	**Ses**	**IPA Karakteri**
a	a	[a]
æ	ä	[æ]
b	b	[b]
c ~ g ~ ḡ ~ g̃ ~ z ~ gi ~ gʃ ~ gs ~ gz ~ dʃch	c	[d͡ʒ]
c ~ ć ~ č ~ z ~ cc ~ ch ~ cʲ ~ cs ~ cʃ ~ cz ~ ts ~ tʃ ~ tz ~ zh ~ tʃch	ç	[tʃ]
d ~ t	d	[d]
e ~ ɛ	e	[e], [ɛ]
f ~ ph	f	[f]
g ~ gc ~ gh ~ gʲ ~ gi ~ gk ~ gy ~ gÿ ~ ghi	g	[ɟ]
gh	ġ (ğ)	[ɣ]
h ~ ch ~ hh ~ chh	h (ḥ)	[h]
e ~ i ~ y	ı	[ɨ]
i ~ j ~ y	i	[i]
-	j	[ʒ]
c ~ cʾ ~ k ~ kʲ ~ ch ~ ck ~ ki ~ kk ~ ckh	k	[c]
c ~ ch ~ q	ḳ	[k]
l	l	[l], [ɬ]
m ~ mm	m	[m]
n	n	[n]
ng ~ ngh	ŋ	[ŋ]
ny	ɲ	[ɲ]
o	o	[o], [ɔ]
io ~ ö	ö	[œ]
p	p	[p]
r	r	[r]
s ~ ʃ ~ β ~ tʃ ~ ts	s	[s]
š ~ ś ~ s ~ sʲ ~ ʃ ~ ch - ʃc ~ sc ~ ss ~ ʃʃ ~ sz ~ ʃch	ş	[ʃ]
t ~ th	t	[t]
u	u	[u], [ʊ]
iu ~ ü	ü	[y]

Yazım	Ses	IPA Karakteri
u ~ v	v	[v]
j ~ i ~ y	y	[j]
s ~ ſ ~ z ~ sz ~ zs	z	[z]
x	ks	[ks]
q	ḳ (ḫ)	[q]
w	ʊ	[w]

Parçalarüstü ve diğer yazım	Sesletim	IPA Karakteri
aa	a:	
ee	e:	
ia, ie (ÿe), io, iu	a:, e:, ö; ü	
oi, oe, ou,	ö, e (ö), u:,	
ue, uu	e:, u:	
é	Yüksek vurgulu	˥
ē	Orta vurgulu	˧
è	Düşük (alçak) vurgulu	˩
ˊ	Birincil vurgu	ˈ
	Çok kısa	˘

4.3. Sesletim İle İlgili Özellikler

4.3.1 Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabesinin Sesletim Özellikleri

Çeviri yazı metinlerinin karakteristik özelliklerinden birisi, yazarların Türkçedeki sesleri gösterebilmek amacıyla mevcut olan Latin harflerini daha geniş bir aralıkta kullanmalarının yanı sıra yeni harf bileşikleri denemeleri veya özel gösterimler için yeni işaretler eklemeleridir. Bu türden değişiklikleri yapanların önerdikleri yeni formların her bir kaynak dil için farklı kombinasyonları gerektirmesi de beklenen bir gelişmedir.[375]

[375] Çeviri yazı metinlerinde kullanılan ünlü ve ünsüzlerin toplu olarak değerlendirildiği Kartallıoğlu, Y. (2010b, 2010c) makaleleri bulunur. Ünlüler ve ünsüzler bağlamında dört dil alanına ait toplamda 16 eser taranmıştır. Bu eserler sırasıyla şöyledir: **İtalyanca** [Argenti (1533), Molino (1641), Meninski (1680), Carbognano (1794)]; **Fransızca** [Viguier (1790), Jaubert (1833), Bianchi (1843), Redhouse (1846), Dieterici (1854)]; **İngilizce** [Vaughan (1709), Davids (1832), Boyd (1842), Edwin (1855), Hagopian (1907)]; **Latince** [Megiser (1612), Harsanyi (1682)]. Ünlülerin dağılımında 9 ünlü <a, e, ı, i, o, ö, u, ü, é>,

Ayrıca yazarlar, bazen kendisinden önceki formları devralmışken bazen öncekilerden bağımsız, tamamen yeni bir form da inşa etmeye çalışmışlardır. Çok katmanlılık bağlamında değer kazanan bu girişimler, söz konusu ettiğimiz hedef dil olan Türkçe açısından değişkelerin tespitinde de paralel bir çok katmanlılığı doğurmuştur. Deny (1995) "(…) Türk aydınları Arapça, Farsça ve bu arada Türkçe kelimelerde de, ünlülerin miktarına sadık kalıyorlardı ve Osmanlı camilerindeki vaazlar da bu durumun belirleyicisi idi. Gayri müslüm unsurlar bu nüfuzu daha kolaylıkla göz ardı edebiliyorlardı (…)" (s. 128) görüşüyle de bu çok katmanlılığa dikkat çekmiştir.

ÇYM'lerde Türkçeye ait seslerin doğruluk ve tutarlılıkla ifade edebilmesi için yeni kombinasyonlar, özel işaretler, ayırıcı imler, diyakritikler vb. üretilmesi, incelememiz açısından harf / ses uyumunun yazıya aktarılmasında olası formların gösterilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu bakımdan ilgili örneklerde çoklu sesletim gösterilmeye çalışılmıştır. Her bir harfe veya harf bileşiğine karşılık gelen sesdizimsel özellik başta, ortada ve sonda olmak üzere örneklenmiştir. Sözcüğün düz yazılmış şekli metindeki asıl formu, eğik yazıyla da normalleştirilmiş, uyarlanmış şekli birlikte görülmektedir. Ayrıca sözcüğün olası sesletim özelliklerini göstermek gerektiğinde parantez içinde veya doğrudan açık yazımla değişen sesbirim de gösterilmiştir. Bazı okuyuşlarda zorluk olduğunda düz harflerle tırnak işareti içinde günümüzdeki kullanımı veya anlamı verilmiştir. Harf / ses kombinasyonunda daha az kullanılan veya az eşlenen sesçil özellik ikincil kullanım bölümünde, sıklığı yüksek olansa birincil kullanım bölümünde gösterilmiştir. Böylece tasnifte her iki durum ve olası çeşitlemeler bir arada ihmal edilmeden görülebilecektir. Harfler için ⟨ ⟩, sesbirim için / /, sesletim için [ ], olabilen bir özelliği göstermek için ± sembolleri kullanılmıştır. Diyakritik işaretler altında ilgili sesin çeşitli görünümleri (parçalarüstü seslik değerler de dâhil olmak üzere) sunulmaktadır.

4.3.1.1. Ünlüler

/a/ ünlüsü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	

ünsüzler dağılımında 33 ünsüz <b, c, ç, d, f, g, ġ, h, ḥ, ḫ, k, ḳ, l, m, n, ŋ, p, r, s, ṣ, s̲, ş, t, ṭ, v, y, z, z̲, ż, ẓ, ayın, hemze> ilgili eserlerden alınan örnekler üzerinden tanıtlanmış ve bir tabloda (2010b, s. 110 ve 2010c, s. 143 - 144) gösterilmiştir.

ON	⟨a⟩	/a, e/	adam *adam*	caftan *kaftan*	tacta takta	ianizeri *yeniceri*
TRC		/a, e/	akʃam *akşam*	toprak *toprak*	tʃalma *salma*	affendi ±*effendi*
HPT		/a, e/	aidanlik *aydanlık*	argath *ergat*	Iaramaz *yaramaz*	ghelaim *geleim*
TG		/a, e/	alach *alah*	chaget ~ chagiat ±*hacet ~ haya:t*	ataʃinda *atasında*	alam *alem*

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨a⟩	/a, e/	akhilane *akilane*	iangilmas *yaŋılmas*	faida *fayda*	balli *belli* tutmega *tutmege*
RGT		/a, e/	atasinung *atasınuŋ*	olmayacı *olmayacı*	olsa *olsa*	-
DDLT		/a, e/	atesc *ateş*	abanos *abanos*	alma *alma*	kilisa ±*kilise*
SL		/a, e/	auret *avret*	oghlangic *oġlancık*	cara *kara*	ikkida ±*ikkide*
CFT		/a/	angʃak *ancak*	βahat *sa(h)at*	haʃa *haşa*	zähmet ±*zahmet*

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨a⟩	/a/	alyšámadym *alışamadım*	aradà *arada*	báʃma *basma*
GT		/a /	aʃcham *aşam*	kardaʃch *kardaş*	haʃta *hasta*
PGT		/a/	aslan *aslan*	adam *adam*	àmma *amma*

Diyakritik **/a/**

Dönem	Eser	Harf	Ses	Örnekler		
				Başta	Ortada	Sonda
16. yy.	-	-	-	-	-	-
17. yy.	CFT	⟨ä⟩	/a/	-	zähmet ±*za(e)hmet*	-
18. yy.	BGD	⟨à⟩	/a /	-	zaràr *zarar*	ʃon-rà *sonra*
		⟨á⟩	/a /	-	vármy *varmı*	-
18. yy.	PGT	⟨à⟩	/a/	ànsyzyn *a.nsızın*	ğevàb *ceva.b*	taifà *taifa*
		⟨ã⟩	/a/	ãlũdè *a:lude*	ziãdè *zi(y)a:de.*	dàimã *da:.ima:*
		⟨à̀⟩	/a/	-	bejà̀n *beya:.n*	dünjà̀ *dünya:.*

/e/ ünlüsü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON		/e, ı, i/	echmec	terzi *terzi*	coge *koce*	alten ±*altın*

	⟨e⟩		*ekmek*			spache *s(ı)pahi*
TRC		/e, ɪ, i/	erkech *erkek*	bezergenlik *bezergenlik*	ferıſte *ferişte*	omider *o midir* kez *kız*
HPT		/e, ɪ, i/	eier *eyer*	tſolmek *çölmek*	dingle *diŋle*	erlamak *ırlamak* kerk ±*kırk* peiner *peynir,* tsekez *"sekiz*
TG		/a, e/	eilé *eyle*	ghel *gel*	ſochle *şole* "şöyle"	elmile *ilmile*

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨e⟩	/e, ɪ, i/	eileme *eyleme*	epſem *epsem*	neſne *nesne,* jasche *yaşe*	senecˇ ~ ſineck *sinek* agerur *agırur*
RGT		/e, i/	eiledi *eyledi*	ier *yer*	vlingeh *ülince(h)*	dinenden *dininden* elendeh *elinde(h)*
DDLT		/e, i/	edeb *edeb*	ſeuerſis *seversis*	bunlere *bunlere*	-
SL		/e, i/	eugic *evcik*	ietmiſc *yetmiş*	ſeumeghè *sevmege*	irlaieſc ±*ırlayi(e)ş*
CFT		/e, i/	ejleim *eyleim*	tergseman *terceman*	cſare *çare*	özgesen *özgesi(e)n*

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨e⟩	/e/	ejì *eyi*	ſen *sen*	hájde *hayde*
GT		/e/	efendi *efendi*	heyyat *heyyat*	yene *yene*
PGT		/e/	ejilik *eyilik*	pejda *peyda*	böjleğene *böylecene*

Diyakritik **/e/**

Eser		Harf	Ses	Örnekler		
				Başta	Ortada	Sonda
16. yy.	TG	⟨é⟩	/e /	-	-	gkeltigidé *geltigi(n)de*
17. yy.	DDLT	⟨ee⟩	/e: /	eeller *e:ller*	teeze *te:ze*	-
18. yy.	BGD	⟨è⟩	/e /	evdè *evde*	ghajrèt *ġayret*	-
		⟨é⟩	/e /	-	šéj *şey*	-
18. yy.	PGT	⟨è⟩	/e/	èmr *emr*	mühkièm *mühkem*	üzerinè *üzerine.*

/ɪ/ ünlüsü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨i⟩ (y yok)	/ɪ, i, y/	ildiz ±*ıldız*	tirnach ±*tırnak*	chali ±*halı*	ietmis *yetmiş*
TRC	⟨i⟩	/ɪ, i, y/	-	itſigſiak ±*ısıcak*	iochari *yokarı*	iuregh *yüreġ*

HPT	⟨i, j, y⟩	/ı, i, y/	-	-	Iazi *yazı* aldj *aldı* touſly *tuzlı*	Ygit *y(i)git,* yaz *yaz*
TG	⟨i⟩ (y yok)	/ı, i, y/	-	baritur *varıtur*	iſrari *israrı*	chai *hay*

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨i⟩ (y yok)	/ı, i, y/	iſirma *±ısırma*	khulbini *kulbını*	tangri *taŋrı*	iaramas *yaramas*
RGT	⟨i⟩ (y yok)	/ı, i, y/	-	Iil *±yıl*	oni *±onı*	iuz *yüz*
DDLT	⟨i⟩	/ı, i, y/	-	kiimak *±kıymak*	oldi *±oldı*	duimak *duymak*
	⟨y⟩	/ı, i/	-	aghrylmak *ağrılmak*	-	zyadhe *ziade*
SL[376]	⟨i⟩ (y yok)	/ı, i, y/	-	-	capugi *kapucı*	ia *ya,* hhai hhai *hay hay*
CFT	⟨i⟩	/ı, i, y/	irak *±ırak*	jaliniz *±yalınız*	cſamurli *çamurlı*	iokmi *yok mi*
	⟨gy, ſy⟩	/i/	-	-	-	györe *göre,* ſymdi *şimdi*

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨y⟩	/ı/	yſygiagh *ısıcağ*	jaky'n *yakın,* kyrmyzi *kırmızı*	jazy *yazı*	-
GT	⟨i⟩	/ı, i, y/	izmarladuk *±ızmarladuk*	kirilurum *kırılurum*	toutdi *tu:tdı*	-
	⟨y⟩	/i, y/	-	-	-	ſchey *şey,* syahet *±si(y)ahet*
PGT	⟨y⟩	/ı/	-	lajyk *layık*	bas[i]lady *başladı*	-

Diyakritik **/y/**

Eser		Harf	Ses	Örnekler		
				Başta	Ortada	Sonda
17. yy.	CFT	⟨ij = ÿ⟩	/i, y/	ÿldizüm *ildizüm*	niÿet *niyet*	boβtangsÿ *bostanci*
18. yy.	BGD	⟨y'⟩	/ı, i, y/	-	jaky'n *yakin,* vaſy'l *vasıl*	Aly' *Ali* iazy' *yazı*
18. yy.	PGT	ỳ	/ı/	-	aslanỳn *aslanın*	katỳ *katı*

[376] Bu harf kullanılmamıştır. Bazı durumlarda <ı> yazıldığı görülse de tutarlı bir kullanımdan ziyade noktanın baskıda görünmemesi ile izah edilebilir olduğu görülmektedir. βıtma *sıtma*, csıkali *çıkalı.*

/i/ ünlüsü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨i⟩	/ɪ, i, y/	ighit *iġit*	zeitin *zeytin*	ichi *iki*	hai *ay,* iach ±*yah* “yağ”
TRC	⟨i⟩	/ɪ, i, y/	ingſir *incir*	diſi *dişi*	geitſi *geysi*	iochari *yokarı*
HPT	⟨i, j, y⟩	/ɪ, i, y/	itſmek *içmek*	pilau *pilav*	elchi *elçi*	adamlari *adamları* iugurt *yugurt*
TG	⟨i⟩ (y yok)	/ɪ, i, y/	iſrar *israr*	catim *kadim*	utzi *uçi*	eilé *eyle*

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨i⟩	/ɪ, i, y/	iradet *iradet*	kischi *kişi*	giβli *gisli*	iuvvarla *yuvarla*
RGT	⟨i⟩	/ɪ, i, y/	idi *idi*	padichah *padişah*	biri *biri*	iuz *yuz* “yüz”
DDLT	⟨i⟩	/ɪ, i, y/	ighne ±*iğne*	biſum *bisum* “bizim”	ghemi *gemi*	söilemek *söylemek*
	⟨y⟩	/ɪ, i/	-	seuileſys *sevilesis*	-	-
SL	⟨i⟩	/ɪ, i, y/	ikki *ikki*	chiupegic *küpecik* “köpekçik”	ghiurgi *gürci*	boiuk *boyuk* “büyük”
CFT	⟨i⟩	/ɪ, i, y/	inat *inat*	hits *hiç*	hangiβi *hangisi*	ioli *yolı*
	⟨y⟩ (gy, sy)	/i/	-	ſymdie *şimdie,* gyerek *gerek*	-	-

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨i⟩	/i/	iſtambol *istambol*	pilaf *pilaf* “pilav”	ejliji *eyliyi*	-
GT	⟨i⟩	/ɪ, i, y/	itſchoun *içun*	ſiz *siz*	kiſchi *kişi*	-
	⟨y⟩	/i, y/	-	-	-	gheyk *ge(y)ik*
PGT	⟨i⟩	/i/	ikien *iken*	teslim *teslim*	birisi *birisi*	-

Diyakritik **/i/**

Eser		Harf	Ses	Örnekler		
				Başta	Ortada	Sonda
18. yy.	BGD	⟨ì⟩	/ i /	-	bizìm *bizim*	celebì *çelebi* delì *deli,* ejì *eyi*
		⟨í⟩	/ i /	-	dejíl *deyil*	ikisí *ikisi,* ejí *eyi*

/o/ ünlüsü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨o⟩	/o, ö/	ot *ot*	nout *nout*	-	ordec ±*ördek*
TRC		/o, u/	olſun *olsun*	tſophra *sofra*	-	onlaron ±*onlarun* kalon ±*kalun*
HPT		/o, ö/	ocuz ±*okuz*	tſoch *çoh*	-	oile ±*öyle* "öğle" dort ±*dört*
TG		/o, ö, u /	oltur "oltur	togan *dogan*	-	ſoz ±*söz* bo ±*bu* "bu"

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨o⟩	/o, u/	onutma *onutma*	doſt *dost*	-	maimon ±*maymun*
RGT		/o/	oni *onı*	choc çok	-	-
DDLT		/o/	orugz *oruc*	iokdur *yokdur*	-	-
SL		/o, ö/	odun *odun*	conac *konak*	-	oghmek ±*öğmek,*
CFT		/o, ö, u/	oglan *oglan*	βoal *soal*	inati ko *inatı ko*	sohret ±*şöhret* ograβam ±*ugrasam*

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨o⟩	/o, ö/	ojandyr *oyandır*	cògh *çoġ*	-	ſójlemèk ±*söylemek*
GT		/o, ö/	otouralum *oturalum*	hoſch *hoş*	-	boyle ±*böyle*
PGT		/o/	oda *oda*	jol *yol*	-	-

Diyakritik **/o/**

Eser		Harf	Ses	Örnekler		
				Başta	Ortada	Sonda
18. yy.	BGD	⟨ò⟩	/o/	òla *ola*	jòktur *yoktur,* ſciarkòs *sarkoş*	-
		⟨ó⟩	/o/	ólmady *olmadı*	kiópèk *kopek,* sóz *soz,* jókſa *yoksa*	-

/ö/ ünlüsü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨io⟩	/ö/	ziolmech *çölmek*	gioli *göli* "köyli"	-	

TRC	⟨eu, u⟩	/ö/	-	guz ±*göz,* deuulet ± *dövlet*	-	-
HPT	⟨u, uu⟩	/ö/	vkuz ±*öküz*	Chur ±*kör* chuuli *köli* “köyli”	-	-
TG	⟨io, o⟩	/ö/	oturi ±*ötüri*	tonturé ±*döndüre*	-	-

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨oi, io, eu⟩	/ö/	eufmek ±*övmek*	sois ±*söz* gioriſch *göriş*	-	-
RGT	⟨u⟩	/u, ü,/	-	durt ±*dürt*	-	-
DDLT	⟨io, oe⟩	/ö/	oelmisc ±*ölmiş*	ghiolghe ±*gölge*	-	-
SL	⟨io, oi o⟩	/ö/	oghmek ±*ögmek*	ghior ±*gör* ſoile ±*söle* “söyle”	-	-
CFT	⟨io, iö ö⟩	/ö/	ögüt *ögüt*	gione *göne* göβtörigsi *göstörici*	-	-

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨ö,io⟩	/ö/	öjùt *öyüt*	döſcek *döşek*	-	kiópèk ±*köpek*
GT	⟨ö⟩	/ö/	ön *ön*	gönlum *gönlum*	-	-
PGT	⟨ö⟩	/ö/	öjle *öyle*	giöl *göl*	-	-

/u/ ünlüsü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨u,v⟩	/u, ü/	-	chuzi *kuzı*	-	tufech ±*tüfek* vz ±*üc*
TRC	⟨u,v⟩	/u, ü/	vyan *uyan*	iulduz *yulduz*	dolu *dolu*	tulbent ±*tülbent*
HPT	⟨u,v⟩	/u, ü/	utſmach *uçmak*	uzum ±*uzum*	testu *testu*	iuregh ±*yüreg*
TG	⟨u⟩	/u, ü/	-	nutc *nutk*	bu *bu*	vzeriné ±*uzerine*

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨u,v⟩	/u, ü/	umurta *umurta*	ſenung *senuŋ*	kuru *kuru*	up ±*üp* “öp” duſchmen ±*düşmen* ulu *ülü* “ölü”
RGT	⟨u, ou⟩	/u, ü/	-	chunki *çunki* toutti *tuttı*	bou *bu*	vldi ±*üldi* gun ±*gün*
DDLT	⟨u,v⟩	/u/	vsul *usul*	kadun *kadun*	oku *oku*	-

SL	⟨u,v⟩	/u, ü/	vrumcia *urumça*	euum *evum*	tatlu *tatlu*	iuz ±*yüz*
CFT	⟨u,v⟩	/u, ü/	uβlu *uslu*	ugsuz *ucuz*	badehu *badehu*	dunnya ±*dünya*

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨u⟩	/u/	ullu *ulu*	kuruſc *kuruş*	śu *şu*	ötürù ±*ötürü*
GT	⟨u, ou⟩	/u, ü/	ouzak *uzak*	koulaouz *kulauz*	bou *bu,* faydalu *faydalu*	umrum ±*ümrüm*
PGT	⟨u⟩	/u/	ujan *uyan*	cⁱiukur *çukur*	su *su*	-

Diyakritik **/u/**

Eser		Harf	Ses	Örnekler		
				Başta	Ortada	Sonda
18. yy.	BGD	⟨ù⟩	/u, ü /	-	ölùm *ölum,* icⁱùn *içun*	ötürù ±*ötürü,* onù *onu*, vurdù *vurdu*
		⟨ú⟩	/u, ü /	úzre ±*üzre*	olúr *olur,* sciúkiür *şukür*	türlú ±*türlü*

/ü/ ünlüsü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨u, iu, ue⟩	/ü, u/	veſtichier ±*üstiker*	giumis ±*gümiş*	-	gun ±*gün*
TRC	⟨u⟩	/ü, u/	-	gunes ±*güneş,* vkuz ±*uküz*	-	dunye ±*dunye*
HPT	⟨u, iu ⟩	/ü, u/	iuregh ±*üreġ*	giurmiſch ±*gürmiş,* vzum ±*uzüm*	-	gumis ±*gumis*
TG	⟨u, iu⟩	/ü, u/	uzeri ±*üzeri*	tegiu ±*deyü*	-	-

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨u, iu⟩	/ü, u/	ulgi *ülci* “ölçü”	giul *gül*	vlu ±*ülü* “ölü”	dunmes ±*dünmes*
RGT	⟨u, iu⟩	/u, ü/	uileh ±*üyle*	hurmuz ±*hürmüz*	-	gun ±*gün*
DDLT	⟨u, iu⟩	/u/	-	vsul *usül* kiupe *küpe*	-	-
SL	⟨u, iu, v⟩	/u, ü/	-	ghiuzel *güzel* iuzingi ±*yüzinci*	-	iuz ±*yüz* vpigi ±*üpici*
CFT	⟨ü⟩	/ü/	ürt *ürt*	ſüjleſtük *süyleştük*	-	-

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	**Ortada**	**Sonda**	
BGD	⟨ü⟩	/ü/	üzrè *üzre*	türlù *türlü*	ötürü *ötürü*	-
GT	⟨ü⟩	/ü/	-	mübarek *mübarek*	-	-
PGT	⟨ü⟩	/ü/	üc̈ünḡù̈ *üçüncü*	böjük *böyük*	g̈ürültü *gürültü*	-

4.3.1.2. Ünsüzler

/b/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨b⟩	/b, p/	bachla ±*bah(k)la*	celebi *celebi*	-	baſſa *başa ~ paşa*
TRC	⟨b⟩	/b, p/	babuts *babuç*	Ibrik *ibrik*	kitab *kitab*	serab *şerab ~ şerap*
HPT	⟨b⟩	/b, p/	buz *buz*	tſabah *sabah*	kitab *kitab*	charib ±*h(k)arib* “garip”
TG	⟨b⟩	/b, p, v/	beſintzi *beşinci*	cabul *kabul*	ſebeb *sebeb*	begamber *b(p)egamber* be *ve*

⟨b⟩ harfi, ilgili dönem eserlerinde genellikle /b/ sesini karşılamakta kullanılmıştır. Günümüzde ⟨p⟩ ile yazılan sözcükler 16. yy. ÇYM’lerde birincil düzeyde /b/ ile gösterilmiş bazen aynı eserde iki türlüsü de *begamber ~ pegamber* örneğinde olduğu gibi birbirinin yerine de kullanılmıştır. Sonda genellikle sert ünsüzü ile yer değiştiren /b/ yazım bakımından belki bir kalıplaşma belki de sesletim özelliğinden dolayı genellikle ⟨b⟩ ile gösterilmiştir. Sadece TG / 1581 adlı eserde özgün nedenlerden dolayı (Grek harflerinin Latin harflerle taklidi, Kıpçak grubu veya yerel ağızlar etkisi, yazım kalıplaşması vb.) /v/ sesini karşıladığı da görülmektedir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨b⟩	/b, p, v/	boile *boile ~ boyle*	gebeli *cebeli*	nasub *nasub*	michrab *mihrab(p)* bardugin *vardugın* haiban *hayvan*
RGT	⟨b⟩	/b, p/	ben *ben*	chabour *habur*	Arab *Arab*	medahb *mezeb(p)*
DDLT	⟨b⟩	/b, p/	baluk *baluk*	muhabet *muhabet*	choſc-ab *hoş-ab*	ſc-arab *şarab(p)*
SL	⟨b⟩	/b, p/	boiuk *boyuk ~ bo(ö)ük*	Iſtanbul *I(i)stanbul*	Hhaleb *Haleb*	akrab *akre(a)b ~ akre(a)p*
CFT	⟨b⟩	/b, p/	bujle *buyle*	βebeb *sebeb*	ſerab *şerab*	kaib *kaib(p)* “kayıp”

17. yy. ÇYM'lerinde ⟨b⟩ harfi karşıladığı ses aralığı bakımından daha az karışıklığa yol açacak şekilde öncelikle /b/ sesi için kullanılmış görünmektedir. Günümüzde ⟨p⟩ ile gösterilen özellikle sözcük sonu ⟨b⟩ harfi yazımı, belki de yazım kalıplaşmasından dolayı daha az ⟨p⟩ ile karıştırılmıştır. Okuma önerisi olarak /p/ ile gösterdiğimiz şekiller eserlerin geneli bakımından düşünüldüğünde /b/ sesi lehine bir kullanım özelliğinden dolayı ikincil olarak gösterilmiştir. ILT / 1612 adlı eserde /b/ sesi ile /v/ sesi eşlenik görünmektedir. Eser boyunca her iki harfle ayrı ayrı gösterilse de yazarın anadili etkisi göz önünde bulundurulmak kaydıyla özgün bir sesletimi işaret etme olasılığı da düşünülmelidir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨b⟩	/b, p/	bojlè *boyle*	tabijet *tabiyet*	mektúb *mektub*	ajib *ayib ~ ayip*
GT	⟨b⟩	/b, p/	beru *beru*	ibrik *ibrik*	ſcherab *şerab*	baralanma *b(p)aralanma* kelb *kelb ~ kelp*
PGT	⟨b⟩	/b, p/	bagh *baġ(ğ)*	kabūl *kabūl*	ğevab *cevab*	sʲübhe *şübhe ~ şüphe*

18. yy. metinlerinde ⟨b⟩ yazımı gittikçe sadece /b/ sesi için kullanılmış olmalıdır. Günümüzde ⟨p⟩ ile yazılan şekilleri ikincil olarak göstermemize karşın metinler /p/ sesi için ⟨p⟩ harfini ayırt edici şekilde kullanmıştır. Bu bakımdan eserler belki de yazı dilinin etkisiyle tutarlı biçimde /b/ sesi için ⟨b⟩ harfini kullanmıştır.

/c/ ünsüzü ve bileşenleri

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨c⟩	/k, ḳ/	curech *ku(ü)rek*	docus *dokuz*	parmac *parmak*	-
	⟨ch⟩	/ġ, h, ḥ, ḫ, k, ḳ/	chali *hali(ı)* chis *h(k)is* "kız"	achzem *ah(k~ġ)zım*	tabach *tabah(k)*	charaf *±h(k)araf* "sarraf"
TRC	⟨c⟩	/k, ḳ/	calam *kalam* "kalem"	arca *arka*	-	-
	⟨ch⟩	/h, ḥ ḫ, k, ḳ/	choin *h(k)oin* "koyun"	facher *fahe(i~ı)r* "fakir"	parmach *parmah(k)*	-
	⟨cs, cſ⟩	/ç/	cſik *çık*	gercſek *gerçek*	-	-
HPT	⟨c⟩	/k, g/	cuzel *k(g)uzel* cara *kara*	maſcara *maskara*	-	-
	⟨ch⟩	/h, ḥ, ḫ, k, ḳ/	chater *h(k)ate(ı~i)r*	Ichi *ih(k)i* "iki"	gemich *gemih(k)*	-

			“katır”		“kemik”	
TG	⟨c⟩	/k, ḳ g/	cutret *kutret*	ecleti *ek(g)ledi*	tzoc *cok* “çok”	-
	⟨ch⟩	/h, ḥ, ḫ, k, ḳ/	chaſil *hasi(ı)l*	machluk *mahluk*	Alach *Alah* “Allah”	-

16. yy. ÇYM’lerinde ⟨c⟩ harfi genellikle /k/ sesi karşılığında kullanılmıştır. HPT / 1575 adlı eserde nadiren de olsa /g/ sesine doğru genişlediğini söyleyebiliriz. Bir bileşeni olarak ⟨ch⟩ yazımı ise başta /h/ ikincil sayılabilecek düzeyde /k/ için kullanılmış görünmektedir. Sesletim bakımından /h/, /ḥ/, /ḫ/ ses değerlerinden hangisine karşılık geldiğini bağlamdan hareketle ve tarihsel ses bilgisi ile açıklayabiliriz. Arap harfli metinlerin transkripsiyonunda ⟨ح⟩ harfi için /ha/ sesi (ḥ); ⟨خ⟩ harfi için /hı/ sesi (ḫ); ve ⟨ه⟩ harfi normal /he/ sesi (h) için kullanılmıştır. ÇYM’lerde ise ses aralığının tespiti ancak yazı bağlamında değerlendirilebilir. Buna göre ⟨ch⟩ harf bileşiği genellikle /k/ sesi için kullanılsa da hırıltılı h sesinin bir izdüşümü olduğu söylenebilir. Yine tarihsel ses değişimleri bağlamında ḳ > ḫ gelişimi ve ÇYM’ler bakımından ⟨ch⟩ harf bileşiği kullanımı, konuşma dilindeki /h/ sesletiminin bir değişkesine karşılık şeklinde kullanıldığı görüşünü mümkün kılmaktadır çünkü normal h sesi için ⟨h⟩ harfi de yer yer kullanılmıştır. ON / 1527 adlı eserde harf bileşiği daha geniş aralıkta bir sesi karşılamak için kullanılmış görünmektedir. Bu durum, ilk dönem eserlerinde harf veya harf bileşiklerinin daha çok sese karşılık gelmesi için kullanıldığını gösterdiği gibi konuşma diline özgü kullanımların varlığına da işaret ettiği düşünülebilir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨c⟩	/k, ḳ/	cumſchi *kumşi(ı)*	docus *dokus*	-	-
	⟨ch⟩	/h, ḥ, ḫ/	-	bacht *baht*	giunach *gu(ü)nah*	-
	⟨ck, ckh⟩	/k, ḳ/	-	huckhim *hukim*	biuruck *bu(ü)yruk*	ackh *ak*
RGT	⟨c, c̓⟩	/k, ḳ/	cou *ko(u̇)*	moucarrar *mukarrar*	taric *tarik*	ouac̓t *vakt* “vakit”
	⟨ch⟩	/ç, ş/	chunki *çünki* chah *şah*	padichah *padişah*	vch *üç* bach *baş*	-
	⟨ck⟩	/k/	check *çek*	-	-	-
DDLT	⟨c⟩	/c, k/	capitan *kapitan*	nocta *nokta*	-	iceri *iceri* “içeri” sac *sac* “saç”
	⟨ch⟩	/h, ḥ, ḫ/	chaſte *haste*	nochut *nohut*	-	-

	⟨ck⟩	/k, ḳ/	-	lockma *lokma*	-	-
	⟨cź⟩	/ç/	-	-	sacź *saç*	-
SL	⟨c, cc⟩	/c, ç, k, ḳ/	capu *kapu*	docſan *doksan*	aric *ari(ı)k*	cicek *c(ç)icek* vcc *üc(ç)* “üç”
	⟨ch, chh⟩	/h, ḥ, ḫ, k/	chhazine *hazine*	achhir *ahir*	-	chiupek *h(k)üpek* “köpek”
CFT	⟨c⟩	/k, ḳ/	cave *kave* “kahve”	furcan *furkan*	naβranic *nasranik*	-
	⟨ch⟩	/h, ḥ, ḫ/	chazine *hazine*	tochum *tohum*	gyunach *gu(ü)nah*	-
	⟨cſ, cs⟩	/ç/	cſok *çok*	nicſe *niçe*	kazancs *kazanç*	-

17. yy. ÇYM’lerinden ILT adlı eserde genellikle ⟨c⟩ harfi başta, ⟨ck⟩ (nadiren ⟨ckh⟩) harf bileşiği ortada ve sonda olmak üzere /k/ sesi için kullanılmıştır. Ayrıca genellikle ⟨k⟩ harfi ve nadiren türevi ⟨kh⟩ harf bileşiği de /k/ sesi için kullanılmıştır. SL adlı eserde ⟨ch⟩ harf bileşiği genizsil - gırtlasıl h için kullanılmak amacıyla ⟨chh⟩ şeklinde yazılmış olabilir. Eserde ⟨k⟩ harfi /k/ sesi için kullanılmıştır. Buna karşın Arap harfli formların kullanıldığı eser, chiupek *k(h)üpek* كويك *kü(ö)pek* yazımında olduğu gibi konuşma ve yazı dili farklılığı bağlamında her iki ses aralığını göstermeye çalışmaktadır. 17. yy. ÇYM’lerinde son dönem eserleri, ⟨c⟩ ve türevleri bakımından, karşılık gelen sesleri gittikçe daha rafine şekilde karşılamaktadır denilebilir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨c⟩	/c, ç, k, ḳ/	cešme *c(ç)eşme*	akce *akc(ç)e*	hic *hic(ç)*	capu *kapu*
	⟨ch⟩	/h, ḥ, ḫ/	chaber *haber*	dachy *dahı*	-	-
	⟨ci⟩	/ç/	ciok *çok*	kʲüciük *küçük*	aghaci *ağaç*	-
GT	⟨ch⟩	/h, ḥ, ḫ/	chriſtyan *hristiyan*	-	-	-
	⟨dſch⟩	/c/	dſchevab *cevab*	-	hardſch *harc*	-
	⟨tſch⟩	/ç/	tſchok *çok*	-	katſch *kaç*	-
PGT	⟨ch⟩	/h, ḥ, ḫ/	churũğ *huruc*	tacht *taht*	-	-
	⟨cʲ⟩	/ç/	cʲiok *çok*	ücʲiüngǜ *üçüncü*	ici *iç*	-

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde ⟨c⟩ harfi daha az /k/ sesini karşılamış ve sesletim bakımından /c ~ ç/ aralığını işaret etmek üzere kullanılmıştır. Daha belirgin bir /ç/ sesini göstermek üzere ⟨ci⟩ harf bileşiği kullanıldığı anlaşılmaktadır. GT / 1789 adlı eserde ⟨c⟩ harfini bileşikleri ile kullanılmış ve ⟨dſch⟩ /c/, ⟨tſch⟩ /ç/ şeklinde diğer seslerden ayırt edici bir özelliği göstermek üzere kodlanmıştır. Genel itibariyle 18. yy.da ait olduğu sesletim

unsurlarını karşılamak üzere kullanılan harf bileşikleri başka unsurlar için daha az kullanılmış ve özgün bir karşılık olarak kodlanmış görünmektedir. Bu durum yazımla ilgili bir kalıplaşmayı işaret ettiği gibi konuşma diline ait toplandığı varsayılan malzemenin de bir tür standartlaşmasının ürünü olabilir.

/ç/ ünsüzü

16. yy.: Harf olarak yazılmamıştır.

17. yy.: Harf olarak yazılmamıştır.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨č, ć⟩	/ç/	čiaghyrmak *çağırmak* ćok *çok*	gierček *gerçek* ićiün *için*	aghàč *ağaç* kać *kaç*	-
GT	-	-	-	-	-	-
PGT	-	-	-	-	-	-

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde ⟨ç⟩ harfinin ⟨č, ć⟩ formunda gösterildiği görülmektedir. Eserde her iki form da birbirinin yerine geçecek şekilde tek başına bazı örneklerde ise /i/ ile birlikte kullanıldığı yazım çeşitliliği olan örnekler bulunur: üč ~ üć, kač ~ kać, čok ~ ćok, ićiün ~ ičiün ~ için ~ ićin, čiok ~ ciok vb. Bu çeşitliliği eserin değişik müstensih / musahhihlerce kaleme alınması veya basılması yanında farklı yer ve tarihlerde basılan nüshalar ile açıklamak mümkündür.

/d/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨d⟩	/d/	denis *denis(z)*	ordec *o(ö)rdek*	-	-
TRC	⟨d⟩	/d, t/	diuit *divit*	iulduz *yulduz*	-	daraf *daraf ~ taraf*
HPT	⟨d⟩	/d, t/	demir *demir*	bogdai *bogday*	-	dernak *d(t)e(ı)rnak* “tırnak”
TG	⟨d⟩	/d, z/	dachi *dahi*	gkendi *gendi*	-	dikir *zikir*

16. yy. ÇYM’lerinde ⟨d⟩ harfi genellikle /d/ sesini karşılamaktadır. İkincil olduğunu düşündüğümüz /t/ sesini ancak günümüz standart yazımı bakımından değerlendirebiliriz. ÇYM’lerin 16. yy. bakımından tipik bir standartlıktan uzak olduğu görülmektedir. Bu yanıyla da ⟨d⟩ harfine /d/, /t/, /z/ seslerinin karşılık gelmesi, yazı dili etkisinden ziyade konuşma diline özgü kayma ve genişlemeleri içeren bir tür çeşitliliği yansıtması ile de açıklanabilir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨d⟩	/d/	duſchek *du(ü)şek*	gendu *gendu*	-	-
RGT	⟨d⟩	/d/	durt *du(ü)rt*	padichah *padişah*	-	-
DDLT	⟨d⟩	/d/	deghil *değil*	szyadhe *ziade*	ſzeid *zeid*	-
SL	⟨d⟩	/d/	dokuz *dokuz*	adam *adam*	Mahhmmed *mahmed*	-
CFT	⟨d⟩	/d/	diar *diar* “diyar”	mejdan *meydan*	mevgsud *mevcud*	-

17. yy. eserlerinde bir önceki yüzyılın hilafına ⟨d⟩ harfi /d/ sesine karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨d⟩	/d/	deil *deil* “değil”	badém *badem*	armùd *armud*	-
GT	⟨d⟩	/d/	donouz *donuz*	efendum *efendum*	hoſchnoud *hoşnud*	-
PGT	⟨d⟩	/d/	dàima *daima*	ibadet *ibadet*	berbad *berbad*	-

18. yy. eserlerinde 17. yy. eserlerinde olduğu gibi daha rafine bir kullanımla ⟨d⟩ harfi /d/ sesine karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Günümüzde sert ünsüz ⟨t⟩ ile yazılan son ses /d/ leri konuşma dilinden çok yazı dilinin etkisini yansıtıyor olmalıdır.

/f/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨f⟩	/f/	freng *freng*	caftan *kaftan*	charaf *haraf* “sarraf”	-
TRC	⟨f⟩	/f/	fichir *fih(k)ir*	affendi ±*effendi*	daraf *d(t)araf*	-
HPT	⟨f⟩	/f/	ferişte *ferişte*	tſifili *çifis(z)i* “çiftçi”	euf *ev(f)* “ev”	-
TG	⟨f⟩	/f, v/	-	chafif *hafif*	-	fait *f(v)ait*

16. yy. ÇYM’lerinde ⟨f⟩ harfi /f/ sesi için kullanılmıştır. Belirtmek gerekir ⟨ph⟩ harf bileşiği de aynı sesi karşılamaktadır. Bir eserde bu iki kullanımı birlikte görmek mümkündür. İlgili harfte bu özellik gösterilmektedir. TG / 1581 adlı eserde konuşma diline özgü sayılabilecek şekilde /v/ sesi için de ⟨f⟩ harfinin özgün kullanımı görülmektedir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	

ILT	⟨f⟩	/f, v/	faida *fayda*	neufs *nefs* khafftan *kafftan*	lutf *lutf*	eufmek ± *ef(v)mek* efel *ef(v)el* “evvel”
RGT	⟨f⟩	/f/	fe *fe* (harf adı)	-	qaf *kaf*	-
DDLT	⟨f⟩	/f/	faida *fayda*	cift *c(ç)ift*	ſzingief *zincef* “zencefil”	-
SL	⟨f⟩	/f/	fil *fil*	-	-	-
CFT	⟨f⟩	/f/	Flemeng F*lemeng*	tajfa *tayfa*	ſerif *şerif*	-

17. yy. eserlerinde genellikle ⟨f⟩ harfi /f/ sesi için kullanılmıştır. Nadiren son seste konuşma diline özgü /f ~ v/ türünden değişimleri duyuracak kullanımlar da bulunur. Ayrıca ⟨ph⟩ harf ikilisinin /f/ sesi için kullanıldığı örnekler de bulunur.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨f⟩	/f/	Frank *Frank*	sefer *sefer*	zaif *zaif*	-
GT	⟨f⟩	/f/	ferman *ferman*	ſofra *sofra*	taraf *taraf*	-
PGT	⟨f⟩	/f/	filan *filan*	āfèt *a:fe.t*	i - tirà̀f *itiraf*	-

18. yy. eserlerinde ⟨f⟩ harfinin /f/ sesi için kullanıldığı ve yazı diline özgü bir standartlaşma olduğu görülmektedir.

/g/ ünsüzü ve bileşenleri

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨g⟩	/c, g/	gemi *gemi*	oglan *oglan*	Freng *Freng*	coge *koce* “koca”
	⟨gh⟩	/ġ ~ ğ/	-	ighit *iġ(ğ)it* “yiğit”	begh *beġ(ğ)* “bey”	-
	⟨gi⟩	/c, g/	gietir *getir*	imurgiach *imurcah* “yumurcak”	-	-
TRC	⟨g⟩	/c, g, y/	gercſek *gerçek*	Iagmur *yagmur*	beg *beg*	gehenem *cehennem* gil *g(y)il* “yıl” bitſag *biçag* “bıçak”
	⟨gh⟩	/ġ ~ ğ/	ghun *ġ(ğ)un*	doghu *doġ(ğ)u*	iuregh *yureġ(ğ)*	-
	⟨gſ⟩	/c/	gſan *can*	Itſigſiak *isicak* “sıcak”	-	-
HPT	⟨g⟩	/c, g, y/	gumis *gumis* “gümüş”	engets *engeç*	giurmeg ~ giurmac *gürmeg(k)* “görmek” aiag *ayag*	baſſargi *basarci(ı)* “pazarcı” gimis *g(y)imis* “yemiş”

	⟨gh⟩	/ġ ~ ğ/	ghel *ġ(ğ)el*	deghenegh *deġ(ğ)eneġ(ğ)*	dagh *daġ(ğ)*	-
	⟨gi, gſ⟩	/c/	gian *can*	gegſe *gece*	chiligs *h(k)i(ı)li(ı)c* “kılıç”	-
TG	⟨g⟩	/g, y/	gairi *gayri*	eger *eger*	bilimeg *bilimeg*	ger g(*y*)*er* “yer” mergem *merg(y)em*
	⟨gc,g⟩	/g ~ k/	gcunach *g(k)unah* gkendi ~ ggendi *g(k)endi*	-	-	-
	⟨g ~ gi⟩	/y/	giani *yani*	tegiu *teyü*	-	-

16. yy. ÇYM’lerinde ⟨g⟩ harfi ve bileşikleri g (-c, i, h, s, ſ) şeklindedir. ⟨g⟩ harfi genellikle /g/, /c/ nadiren /y/ sesi için kullanılmıştır. Son seste günümüzde sert ünsüz /k/ ile kullanılan sözcükler konuşma diline özgü bir sesletim etkisiyle /g/ şeklinde yazılmış olmalıdır. Bileşiklerinden olan ⟨gh⟩ transkripsiyonda /ġ/ ile gösterilen ve Demircan (2015)’ın yumuşak – damak, ± yarı – ünlüsü / kayıcı ses patlamalı /k/ karşıtı (s. 48) olarak tarif ettiği /ğ/ sesi ile yer değiştirerek verdiğimiz harf bileşiği sesletim bakımından bu iki ses aralığını göstermek için kullanılmış olmalıdır. TG adlı eserde sadece başta kullanılan ⟨gc, gg, gk⟩ harf bileşiği yazı dili etkisi ile açıklanmalıdır. Genellikle ⟨gs⟩ nadiren ⟨gi⟩ bileşiği /c/ sesi için kullanılmıştır. ⟨gi⟩ bileşiğinin /y/ sesi için kullanıldığı da görülmektedir. 16. yy. eserlerinde konuşma diline uyacak şekilde standartlaşmamış sesdizimi çeşitliliği ilgili harf ve bileşiklerinde de görülmektedir.

17. yy

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨g⟩	/g/	giun ~ gun *gün*	agatſch *agaç*	jeg *yeg*	-
	⟨g⟩	/c/	gok *cok* “çok”	nige *nice*	-	-
RGT	⟨g⟩	/g/	guědu *ge(n)du*	değil *degil*	-	-
	⟨g⟩	/c/	-	Agem *Acem*	tag *tac* “taç”	-
DDLT	⟨g⟩	/g/	-	iorgun ~ iorghun *yorgun*	-	-
	⟨g, gi⟩	/c/	gian *can*	haget *hacet*	kiregź *kirec*	
	⟨gh⟩	/ġ ~ ğ/	ghieik *ġ(ğ)eyik*	deghil *deġ(ğ)il*	ghiogh *ġ(ğ)öġ(ğ)*	-
	⟨gz⟩	/c/	-	tegzribe *tecribe*	-	-
SL	⟨g⟩	/c/	-	cicegic *çiçecik*	-	-
	⟨gh⟩	/ġ ~ ğ/	-	oghlan *oġ/ğ/lan*	-	
	⟨ghi⟩	/g/	ghiuzel *gu(ü)zel*	eghier *eger*	-	-

CFT	⟨g⟩	/g/	getʃe *gece*	dogri *dogri(ı)*	βüg *süg* "söğ"	
	⟨gs⟩	/c/	gsan *can*	nigse *nice*	mizags *mizaç*	
	⟨gi, gy, gÿ⟩	/g/	giün *gün* gyerek *gerek* gÿöre *göre*	bugiun *bugu(ü)n*	-	-
	⟨gh⟩	/ġ ~ ğ/	-	-	βag ~ βagh *saġ(ğ)*	-

17. yy. ÇYM'lerinde ⟨g⟩ harfi ve bileşikleri g (-, i, h, y, ÿ, z) şeklindedir. ⟨g⟩ harfi /g/ ve /c/ seslerini karşılamak üzere kullanılmıştır. ⟨gi, gy, gÿ⟩ harf bileşikleri /i/ sesinin etkisiyle /g/'nin /c/ sesinden ayırt edilmesini sağlamaktadır. Giderek ⟨gs, gz⟩ harf bileşikleri sadece /c/ sesi için kullanılmıştır. ⟨gi, ghi⟩ harf bileşiği ise art – ötümsüz /g/ sesinden farklı olarak ötümlü, ön - damak /g/ sesi için kullanılmış olmalıdır. ⟨gh⟩ harf bileşiği genellikle sonda ötümsüz, art ünsüz /ġ/ için kullanılmış, yumuşak g için kullanılan /ğ/ sesi de parantez içinde gösterilerek böylece ilgili ses aralığı tarif edilmeye çalışılmıştır. 17. yy. ÇYM'leri ön ve art /g/ sesini ayırt etmek için harf ve ses kombinasyonları bakımından çeşitli değişkeler geliştirmeye çalışmıştır denilebilir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨g, g^{i}, g', gi⟩	/g/	g^{i}ün *gün* g'eğe *gece* giör *gör*	saglygh *saglıġ(ğ)*	reng^{i} *reng*	-
	⟨g, gi, g'⟩	/c/	genab *cenab* gianym *canım*	nigè *nice* ángiak *ancak* taag'iy'p *ta:ci:p* "taaccüb"	kazang *kazanc*	-
	⟨ḡ⟩	/c/	ḡami *cami*	ujaḡák *uyacak*	harḡ *harc*	-
	⟨gh⟩	/ġ ~ ğ/	ghàjri *ġ(ğ)ayri*	aghà *aġ(ğ)a*	ſagh *saġ(ğ)*	-
GT	⟨g, gu⟩	/g/	guzel *güzel*	oglan *oglan*	ſag *sag* "sağ"	guel *gel*
	⟨gh⟩	/ġ ~ ğ/	ghendu *ġ(ğ)endu*	beghir be*ġ(ğ)ir*	koulagh *kulaġ(ğ)*	-
PGT	⟨g, g^{i}⟩	/g/	g^{i}erek *gerek*	berg^{i}üzar *bergüzar*	-	gürültù *gürültü* g^{i}emir ~ gemir *gemir* "kemir"
	⟨g̃⟩	/c/	g̃evàb *cevab*	reg̃iã *reca:*	churũg̃ *huru:c*	-
	⟨gh⟩	/ġ ~ ğ/	ghajry *ġ(ğ)ayrı*	aghag̃ *aġ(ğ)ac*	bagh *baġ(ğ)*	-

18. yy. ÇYM' lerinden olan BGD / 1781 adlı eserde ⟨ g^{i}⟩ şeklinde yazılan harf çifti ötümlü – ön damak /g/ sesini vermek üzere daha sıklıkla kullanılmış ve ⟨ḡ⟩ harfi /c/ sesi için geliştirilmiştir. Bu durum, /g/ ve /c/ sesinin ayırt edilmesi için yazarın çabasını göstermektedir. Diğer kombinasyonlarda kullanılan ⟨g, g^{i}, g'⟩ harfleri daha az olsa da /g/ ve /c/ sesini karşılamak üzere birbirinin yerini almaktadır. GT / 1789 adlı eserde ⟨gu⟩ harf

bileşiği /g/ sesi için özgün biçimde kullanılmış olmalıdır. PGT /1794 adlı eserde ötümlü – ön damak /g/ sesi için ⟨g^{i}⟩ kullanımı açıkça rafine bir kullanımdır. Örneklerde ⟨g ~ g^{i}⟩ kullanımı aynı sözcük için verilse de bu durum ikincil sayılmalıdır. Benzer şekilde ⟨g̃⟩ harfi de /c/ sesi için kullanılmıştır.

/h/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨h⟩	/h, ø/	haiva *hayva* "ayva"	pirhe *pire*	-	bith *bit*
TRC	⟨h⟩	/h, ø/	hanghe *hange(i)*	zahman *zahman*	tſabah *sabah*	oth *ot*
HPT	⟨h⟩	/h, ø/	hauta *havta* "hafta"	sehr *şehr*	tſabah *sabah*	aurath *avrat* neh *ne*
TG	⟨h, ch⟩	/h, ø/	chem *hem*	tachi *dahi*	ruch *ruh*	hot *ot* holummiſ *olummiş*

16. yy. ÇYM'lerinde ⟨h⟩ harfi başta ve ortada /h/ sesini karşılamış nadiren sonda kullanılmıştır. Sonda ⟨th⟩ harf çiftinde /t/ sesi ile ilgili bir değişkeyi işaretlemek için kullanılmış olmalıdır. TG / 1581 adlı eserde ⟨ch⟩ harf bileşiği /h/ sesi için belirgin olarak kullanıldığı halde ⟨h⟩ harfi yazıldığı halde sıfır sesbirim olduğu örnekler de görülmüştür. Benzer şekilde ⟨ch, gh, ph⟩ harf bileşikleri sırasıyla /k ~ h/, /ġ ~ ğ/, /f/ sesleri için kullanılmıştır. Genel olarak, normal /h/ için kullanılan <h> aynı zamanda sıfır sesbirim işlevi görmüş, önceki sesi kesinleştirmiş veya çift haline geldiği sesi diğer seslerle karıştırmamak için pekiştirici işlevinde kullanılmıştır. Bu işlev, kaynak dillerin etkisi ile açıklanabilir. İlgili /h/ sesinin sonda kullanımından önce ünlü bir ses varsa sesletilmeme olasılığının yanı sıra kapantı ünsüzü olarak kullanılma olasılığı da bulunabilir: *neh*, *elindeh, ülünceh* vb. Konuşma dilinde sözcük sonunda ünlü sesletimi ses organlarının açık kalmasını gerekli kılar. Açıklık yerine bir sonraki sözcüğe ilerlemek için ses organlarının kapanması /h/ sayesinde sağlanabilir.[377]

[377] Arap harfleri ile Türkçenin yazımında hâ-i resmiye "yazılışta var olan ancak okunuşta olmayan "ه" harfidir. Hâ-i resmiye kendisinden sonraki harfe bitişmez. Türkçe kelimelerin sonunda çoğu zaman "e", bazen de "a" sesi vermek için yazılır. Arapça kelimelerin sonunda okunmayan "ۀ" harfi Osmanlı Türkçesinde hâ-i resmiye ile yazılır" (Öztürk, A. & Çorak, R. 2010, s. 21). İlgili örnekler bağlamında yazıldığı halde sesletilmeyen /h/ sesi Latin harfli yazımla da benzerlik gösterebilir. Ancak Latin harfli yazımın yanı sıra Arap harfli yazımda da /h/'nin sesletimi olasılığı (düşük frekensta kapantı ünsüzü) birlikte düşünülmelidir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨h⟩	/h, ø/	hoſch *hoş*	sahir *sāhir*	Allah ~Allach *Allah*	hismeth *his(z)met* khartal *kartal*
RGT	⟨h⟩	/h, ø/	hurmuz *hürmüz*	Beheram *Beheram*	chah *şah*	üileh *üyle* bachnah *başna*
DDLT	⟨h⟩	/h, ø/	habesc *habeş*	-	padiſcah *padişah*	evhe *eve* kimeh *kime*
SL	⟨h⟩	/h, ø/	Hhaleb *Haleb*	muhor *muho(u)r*	-	breh *bre(h)* lepeh *lepe*
CFT	⟨h⟩	/h, ø/	hics *hiç*	βarhos *sarhos(ş)*	tembih t*embih*	-

17. yy.da ILT / 1612 adlı eserde ⟨kh, th⟩ harf bileşiğinde /h/ sıfır sesbirim pozisyonundadır. Aynı eserde sözcük başında h'nin yazıldığı ve yazılmadığı er ~ her *(h)er* şeklinde tek örnek bulunmaktadır. Benzer şekilde DDLT / 1641 adlı eserde aialet *ayalet* "hayalet" örneğinde olduğu gibi /h/'nin yazımda kullanılmadığı örnekler yerel bir ağız özelliği bağlamında ele alınabilir.16. yy.da kullanılan ⟨ch, gh, ph⟩ harf bileşikleri sırasıyla /k ~ h/, /ġ ~ ğ/, /f/ sesleri için kullanılmaya 17. yy.da da devam etmiştir. /h/ ünsüzünün sonda kullanımından önce ünlü bir ses varsa ilgili /h/ ünsüzü, konuşma organlarının yeni bir sözcüğü sesletmek üzere hazırlanmasını sağlayan durgunlaştırıcı işlevde kapantı ünsüzü olarak kullanılmış olabilir: *kimeh, breh, lepeh*(<lebbeyk), olurſah* vb.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨h⟩	/h, ø/	hepſi *hepsi*	scehir *şehir*	kulah *ku(ü)lah*	dhoſt *dost* ciath *çat*
GT	⟨h⟩	/h/	haſta *hasta*	dahi *dahi*	kadeh *kadeh*	-
PGT	⟨h⟩	/h, ø/	helàk *hela.k*	mühkèm *mühkem*	sijàh *siya.h*	-

18. yy. ÇYM'lerinden GT / 1789 adlı eserde ⟨sch, dsch, tsch⟩ harf bileşikleri sırasıyla /ş, c, ç/ sesleri için kullanılmıştır. /h/ sesinin kendinden önceki sesleri kuvvetlendirme, yakın seslerden ayırt etme işlevinde kullanıldığı görülmektedir. 16. ve 17. yy.da kullanılan ⟨ch, gh⟩ harf bileşikleri sırasıyla /k ~ h/, /ġ ~ ğ/ sesleri için kullanılmaya 18. yy.da devam etmiştir.

/j/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨j⟩	-	-	-	-	-
TRC	⟨j⟩	-	-	-	-	-
HPT	⟨j⟩	/ı ~ i/	-	-	aldj *aldı* chmj *kimi*	-
TG	⟨j⟩	/ı ~ i ~ y /	-	ichtiarijle *ihtiyari ile ~ ihtiyariyle*	-	-

16. yy. ÇYM'lerinde ⟨j⟩ harfi, sesdizimsel bağlama göre /ı ~ i/ ünlüsü veya /y/ yarı – ünlüsü için kullanılmıştır

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨j⟩	/y /	joll *yol*	ajak *ayak*	-	-
RGT	⟨j⟩	/ı ~ i ~ y /	-	medahbnaj *mezhabne* "mezhebine"	-	-
DDLT	⟨j⟩	/ı ~ i ~ y /	-	minasibetijlhe *minasebeti ile ~ ±minasebetiyle*	ghemij *gemiy(i)*	-
SL	⟨j⟩	/ı ~ i ~ y /	-	ſeuijz *sevii(y)z* ijl *±iil ~ iyl* "yıl"	-	-
CFT	⟨j⟩	/y /	jegdur *yegdur*	hedaje *hedaye*	paj *pay*	-

17. yy. ÇYM'lerinden ILT adlı eserde ⟨j⟩ harfi /y/ yarı – ünlüsünü karşılar ve genellikle başta kullanılmıştır. RGT / 1630 adlı eserde sonda kullanılan formu ⟨aj⟩ harf bileşiği şeklinde /e/ sesi için kullanılmış olmalıdır. 17. yy.a ait eserlerde ⟨j⟩ harfi /y/ sesi için kullanılmış görünmektedir. Bağlama bağlı olarak /ı ~ i/ sesini verdiği durumlar bulunduğundan sesletim aralığı /ı ~ i ~ y / şeklinde verilmiştir

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨j⟩	/y /	jaramaz *yaramaz*	ojùn *oyun*	šej *şey*	-
GT	⟨j⟩	/y /	jol ~ yol *yol*	-	-	-
PGT	⟨j⟩	/y /	joldas *yoldas(ş)*	böjlè *böyle*	-	-

18. yy. ÇYM'lerinden GT / 1789 adlı eserde ⟨j⟩ yerine ⟨y⟩ harfi kullanılmıştır. Böyle olsa da tek örnekte ⟨j⟩ kullanılmış ve /y/ sesini karşılamıştır. Harf / ses kombinasyonu bakımından incelenen 18. yy. ÇYM'lerinde ⟨j⟩ harfi /y/ sesini karşılamak üzere daha belirgin şekilde kullanılmıştır.

/k/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨k⟩	-	-	-	-	-
TRC	⟨k⟩	/k/	kalch "kalh(k)	iaken *yaken* “yaki(ı)n”	aidanlik *aydanlık*	-
HPT	⟨k⟩	/k/	kar *kar*	erkech *erkeh(k)*	halaik *halaik*	-
TG	⟨k⟩	/k/	kimbi ~ kibi *kibi*	chakikat *hakikat*	nutk *nutk*	-

16. yy. ÇYM’lerinde ⟨k⟩ harfi /k/ sesini karşılamaktadır. Ancak önlük veya artlık bakımından belirtici bir değişke kullanılmamıştır. Arap harfli yazım örneklerine yer veren ÇYM’lerde ⟨ق⟩ kaf harfi (transkripsiyonda /ḳ/ art damak ünsüzü) ⟨q ~ ch ~ ck⟩ ile ⟨ك⟩ kef harfi ise (transkripsiyonda /k/ ön damak ünsüzü) ⟨k⟩ ile gösterilse de 16. yy. bağlamında bu ayrım net değildir. Bu yüzden sesletimde bu ayrım gösterilememiştir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨k, kh⟩	/k/	iki ~ ikhi *iki*	korkak *korkak*	ſınuk *sınuk*	khim *kim* dilkhi *dilki*
RGT	⟨k⟩	/k, h/	kil *kıl* “kıl-“	-	yok *yok*	akir *ahir*
DDLT	⟨k⟩	/k/	kitap *kitap*	oku *oku*	baluk *baluk*	-
SL	⟨k⟩	/k/	kim *kim*	ſekiz *sekiz*	boiuk *boyuk* “büyük”	-
CFT	⟨k⟩	/k/	kerre *kerre*	korku *korku*	ejlik *eylik*	-

17. yy. ÇYM’lerinden ILT / 1612 adlı eserde ⟨kh⟩ harf bileşiği, /h/ sıfır sesbirimi etkisiyle ön damak ünsüzü /k/ için kullanılmış görünmektedir. Ancak aynı sözcüğün ⟨k ~ kh⟩ şeklinde ikili yazımı açık bir sonuca gitmeyi engellemektedir. ILT / 1612’de genellikle kalın ünlülü sözcüklerde ⟨k⟩ harfi ile /ḳ/, ince ünlülü olanlarda ⟨kh⟩ harf bileşiği ile /k/ sesi verilmek istenmiştir denilebilir. RGT / 1630 adlı eserde ⟨k⟩ harfi ortada kullanılmamış ⟨c⟩ harfi kullanılmıştır. Arap harfli örneklerde ince ünlülü sözcükler kef ⟨ك⟩, kalın ünlüler ise kaf ⟨ق⟩ ile gösterilmiştir. SL adlı eserde genellikle sonda kullanılmıştır. CFT / 1672 adlı eserde ise ⟨k⟩ harfi, önlük – artlık gözetmeksizin /k/ sesini karşılamak üzere açıkça kullanılmıştır.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨k⟩	/k/	kyr *kır*	iki *iki*	jazyk *yazık*	-
	⟨k^{i}⟩	/k/	k^{i}àghyd *kāġ(ğ)ıd*	münk^{i}ün *münkün*	cek^{i} *cek* “çek”	-
GT	⟨k⟩	/k/	konak *konak*	ekmek *ekmek*	ouzak *uzak*	-

PGT	⟨k⟩	/k/	katl *katl*	makbů̇l *makbūl*	c^{i}iok *çok*	-
	⟨k^{i}⟩	/k/	k^{i}ifajèt *kifaye.t*	tilk^{i}i *tilki*	tek^{i} *tek*	-

18. yy. ÇYM'lerinden BGD / 1781 adlı eserde nadiren ⟨c⟩ ve genellikle ⟨k⟩ harfi /k/ sesini karşılamak üzere kullanılmıştır. Genellikle başta, ince ünlülerle kullanılan ve özgün bir yolla geliştirilen ⟨k^{i}⟩ harf bileşiği ön damak /k/ sesi için kullanılmıştır. PGT / 1794 adlı eserde kalın ünlülerle art damak /k/ sesi için ⟨k⟩ harfi, ince ünlülerle ön damak /k/ sesi için ⟨k^{i}⟩ harf bileşiği açık ve rafine biçimde kullanılmıştır.

/l/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨l⟩	/l/	lumoni *lumon*	baluc *baluk*	iul *yul* "yol"	-
TRC	⟨l⟩	/l/	-	tſelebi *çelebi*	ieſſil *yeşil*	-
HPT	⟨l⟩	/l/	-	tilki *tilki*	retſul *resul*	-
TG	⟨l⟩	/l/	-	ilachi *ilahi*	keamal *kemal*	-

16. yy. ÇYM'lerinde ⟨l⟩ harfi /l/ sesini karşılamaktadır. Yan – akıcı ünsüz sayılan /l/ sesi (Demircan, 2015, s. 52) ön ve art ünlülerle ince l ve kalın l olarak sesletilirse de ilgili metinler bağlamında bu türden bir yazım farklılığı görülmez. Alıntı yoluyla Türkçeye girmesine karşın sözcük başında işlek olmadığı örneklerden anlaşılmaktadır.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨l⟩	/l/	laik *laik* "layık"	mufliſ *muflis*	kul *kul*	-
RGT	⟨l⟩	/l/	-	melik *melik*	amel *amel*	-
DDLT	⟨l⟩	/l/	latif *latif*	bulaiki *bulaki*	ol *ol*	-
SL	⟨l⟩	/l/	lepeh *lepe*	altun *altun*	ghiuzel *güzel*	-
CFT	⟨l⟩	/l/	lazum *lazum*	millet *millet*	nasıl *nasıl*	-

17. yy. ÇYM'lerinde ⟨l⟩ harfi /l/ sesini karşılamaktadır. İnce ve kalın /l/ ayrımı yapılmadan kullanılmıştır. Baştaki kullanım örnekleri bulunsa da ortada ve sondaki kullanımlarına göre işlek olduğunu söylemek güçtür.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨l⟩	/l/	lütf *lütf*	deli *deli*	sakàl *sakal*	-

GT	⟨l⟩	/l/	lazim *lazım*	tourlou *turlu* "türlü"	delil *delil*	-
PGT	⟨l⟩	/l/	lakʲin *lakin*	vãlide *va:lide*	makbů̈l *makbu:.l*	-

18. yy. ÇYM'lerinde ⟨l⟩ harfi /l/ sesini karşılamaktadır. İnce ve kalın /l/ ayrımı yapılmadan kullanılmıştır.

/m/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨m, mm⟩	/m/	mermer *mermer*	ietmis *yetmis(ş)*	echim *ekim*	immorta *immorta* "yumurta"
TRC	⟨m⟩	/m/	memleket *memleket*	armut *armut*	akʃam *aks(ş)am*	-
HPT	⟨m⟩	/m/	mest *mest*	pekmez *pekmez*	adam *adam*	-
TG	⟨m⟩	/m/	metzimuu *mecimū* "mecmu'ı"	tzumle *ç(c)ümle*	atem *atem* adem	-

16. yy. ÇYM'lerinde ⟨m⟩ harfi /m/ sesini karşılamaktadır. Çift dudak ve geniz ünsüzü /m/'nin ON adlı eserde ⟨mm⟩ şekli sesletime ait bir özellik olmalıdır.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨m⟩	/m/	michrab *mihrab*	kimʃe *kimse*	gehenem *cehenem*	-
RGT	⟨m⟩	/m/	moucarrar *mukarrar*	amel *amel*	Agem *Acem*	-
DDLT	⟨m⟩	/m/	meichane *meyhane*	ekemek ~ ekmek *ekmek*	ʃzulum ±*zulum* "zulüm"	-
SL	⟨m⟩	/m/	medèt *medet*	amma *amma*	kim *kim*	-
CFT	⟨m⟩	/m/	mevgsud *mevcud*	Nemtze *Nemçe*	akʃam *aks(ş)am*	-

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨m⟩	/m/	mal *mal*	jaramàz *yaramaz*	adèm *adem*	-
GT	⟨m⟩	/m/	Madʃchar *Macar*	Iſtambol *İstambol*	hem *hem*	-
PGT	⟨m⟩	/m/	mèrtebe *mertebe*	orman *orman*	teslim *teslim*	-

17. ve 18. yy. ÇYM'lerinde ⟨m⟩ harfi /m/ sesini karşılamaktadır.

/n/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨n⟩	/n/	nar *nar*	pianir *panir* "peynir"	bezarien *bezaryen*	-

TRC	⟨n⟩	/n/	ne *ne*	dunye *du(ü)nye* “dünya”	doktʃan *doksan*	-
HPT	⟨n⟩	/n/	namaz *namaz*	ingʃir *incir*	vzun *uzun*	-
TG	⟨n⟩	/n/	neuʃani *nevsani*	giani *yani*	tzan *can*	

16. yy. ÇYM’lerinde ⟨n⟩ harfi /n/ sesini karşılamaktadır. Ötümlü, dil ucu ve geniz ünsüzü olan /n/’nin /b/, /p/, /f/, /v/ ünsüzlerinden önce sesletimde /m/’ye değiştiği örnekler (Demircan, 2015, s. 54) konuşma diline ait bir kullanım özelliği sayılmalıdır.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨n⟩	/n/	nitekhim *nitekim*	ʃanat *sanat*	ekhin *ekin*	-
RGT	⟨n⟩	/n/	neʃl *nesl* “nesil”	chunki *çunki*	din *din*	-
DDLT	⟨n⟩	/n/	nimet *nimet*	ianlisc *yanlış*	huʃun *hu(ü)su(ü)n*	-
SL	⟨n⟩	/n/	Neʃturi *Nesturi*	ingi *inci*	buʃtan *bustan*	-
CFT	⟨n⟩	/n/	nicʃe *niçe*	konuk *konuk*	iaban *yaban*	-

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨n⟩	/n/	názyl *naz(s)ıl*	inʃân *insan*	jaky’n *yakın*	-
GT	⟨n⟩	/n/	nitʃchoun *niçūn*	yaliniz *yaliniz*	tavʃchan *tavşan*	-
PGT	⟨n⟩	/n/	nazàr *nazar*	dünjȁ *dünya*	insàn *insan*	-

17. ve 18. yy. ÇYM’lerinde ⟨n⟩ harfi /n/ sesini karşılamaktadır.

/p/ ünsüzü ve bileşenleri

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨p⟩	/p/	pirhe *pire*	arpa *arpa*	ʃarap *şarap*	-
TRC	⟨p⟩	/p/	peiner *peyne(i)r*	kupek *ku(ü)pek*	charip *h(k)arip* “garip”	-
	⟨ph⟩	/f/	phil *fil*	tʃophra *sofra*	-	-
HPT	⟨p⟩	/p/	parmach *parmah(k)*	iaprak *yaprak*	-	-
	⟨ph⟩	/f/	phil *fil*	tʃophra *sofra*	-	-
TG	⟨p⟩	/p, b/	put *put*	iptal *iptal*	zoap *coap* “cevap”	pir *p(b)ir* ipnilach *ip(b)nilah*
	⟨ph⟩	/f/	phikir *fikir*	ʃipha(e)t *si(ı)fat*	taraph *taraf*	-

16. yy. ÇYM’lerinde ⟨p⟩ harfi /p/ sesini karşılamaktadır. Ötümsüz, patlamalı ve çift dudak ünsüzü olan /p/’nin yanına ⟨h⟩ eklenmesiyle oluşan ⟨ph⟩ harf bileşiği ise ötümsüz, sızmalı /f/ ünsüzü karşılığında kullanılmıştır. TG adlı metinde /p/ sesinin yanı sıra /b/ sesini de karşılayacak biçimde ⟨p⟩ harfinin kullanıldığı görülmektedir. İkincil

kullanıma örnek olarak verilenler konuşma diline özgü bir sesletimi işaret edebilirler.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨p⟩	/p/	pischman *pişman*	zhiplak *çi(ı)plak*	ayp *ay(ı)p*	pasirgian *"p(b)ezirgan*
RGT	⟨p⟩	/p/	padichah *padişah*	-	-	-
DDLT	⟨p⟩	/p/	padiſcah *padişah*	papugź *papuc*	-	-
SL	⟨p⟩	/p/	pek *pek*	capu *kapu*	vp *u(ü)p* "öp"	-
	⟨ph⟩	/f/	Phrankiſtan *Frankistan*	-	-	-
CFT	⟨p⟩	/p/	pengsere *pencere*	papaβ *papas*	-	-
	⟨ph⟩	/f/	Philippo *Filippo*	Sophia *Sofya*	-	-

17. yy. ÇYM'lerinde ⟨p⟩ harfi /p/ sesini karşılamaktadır. ⟨ph⟩ harf bileşiği ise /f/ ünsüzü karşılığında kullanılan örnekler - genellikle yazımı kalıplaşmış yabancı özel adlar - bulunsa da ilgili ses için ⟨f⟩ harfinin daha yaygın kullanıldığı görülmektedir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨p⟩	/p/	paſcia *paşa*	*kapu* kapu	ciorap *çorap*	-
GT	⟨p⟩	/p/	piſchman *pişman*	hepiſi *hepisi*	ayp *ay(ı)p*	-
PGT	⟨p⟩	/p/	pelit *pelit*	Jùpater *Jupater*	mansup *mansup*	-

18. yy. ÇYM'lerinde ⟨p⟩ harfi /p/ sesini karşılamaktadır. ⟨ph⟩ harf bileşiği yerine ⟨f⟩ harfi /f/ ünsüzü karşılığında kullanılmıştır.

/r/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨r⟩	/r/	-	aurat *avrat*	iamur *ya(ğ)mur*	-
TRC	⟨r⟩	/r/	Irretſul *irresul*	arca *arka*	fichir *fikir*	-
HPT	⟨r⟩	/r/	retſul *resul*	karanlik *karanli(ı)k*	bacher *baki(ı)r*	-
TG	⟨r⟩	/r/	rhuch *ruh*	gkeritzek *geriçek*	diachir *zahir*	-

16. yy. ÇYM'lerinde ⟨r⟩ harfi /r/ sesini karşılamaktadır. Ötümlü, çarpmalı ve dil - diş ünsüzü olan /r/'nin başta kullanılan biçiminde dar ünlüyü aldığı örnekler konuşma dili etkisiyle açıklanabilir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil	İkincil

			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨r⟩	/r/	rachmet *rahmet*	horos *horos(z)*	her *her*	-
RGT	⟨r⟩	/r/	-	pereſt *perest*	ier *yer*	-
DDLT	⟨r⟩	/r/	-	ſcarab *şarab*	ſcekier *şeker*	-
SL	⟨r⟩	/r/	-	caranluc *karanluk*	bir *bir*	-
CFT	⟨r⟩	/r/	ruβfai *rusfai*	kardas *kardas(ş)*	agir *agi(ı)r*	-

17. yy. ÇYM'lerinde ⟨r⟩ harfi /r/ sesini karşılamaktadır. Başta kullanılan örnekler kullanım alanının doğal sınırları ve seçilen metinlerin sınırlılığı ile ilgili olmalıdır.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨r⟩	/r/	rahat *rahat*	k^{i}ürk^{i} *kürk*	cháir *hair* "hay(ı)r"	-
GT	⟨r⟩	/r/	rengh *renġ*	karſchou *karşū*	haber *haber*	-
PGT	⟨r⟩	/r/	reğia *reca*	korku *korku*	murdar *murdar*	-

18. yy. ÇYM'lerinde ⟨r⟩ harfi /r/ sesini karşılamaktadır.

/s/ ünsüzü ve bileşenleri

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨s, ſ⟩	/s, z/	ſahat *sahat* "saat"	caſap *kasap*	-	domus *domus(z)*
	⟨s, ſ⟩	/ş/	-	eſech *eşek*	chieſis *keşiş*	-
TRC	⟨s, ſ, ſſ⟩	/s, z/	seher *seher*	meſt *mest*	chuduſſ *kudüs*	-
	⟨s, ſ, ſſ⟩	/ş/	sehr *şeh(i)r*	tauſan *tavşan* ieſſil *yeşil*	bes *beş* kuſſ *kuş*	-
HPT	⟨s, ſ, ſſ⟩	/s/	sakal *sakal* ſuy *su(y)*	maſcara *maskara*	chuduſſ *kudüs*	-
	⟨s, ſ, ſſ sch⟩	/ş/	sehr *şeh(i)r*	agſam *agşam* eſſek *eşek*	gumis *gumiş* kuſſ *kuş*	giurmiſch *gürmiş*
TG	⟨s, ſ, ſſ⟩	/s, z/	ſeber *sever*	teſmie *tesmiye*	butberes *butberes*	ſekis *sekis(z)*
	⟨s, ſ, ſſ⟩	/ş/	ſonun *şonun*	kisi *kişi*	-	-

16. yy. ÇYM'lerinde ⟨s, ſ⟩ harfi /s/ sesini karşılamaktadır. Ötümsüz, sızmalı ve dil - diş ünsüzü olan /s/'nin yine ötümsüz, sızmalı ve dil – damak ünsüzü olan /ş/ için de genellikle ortada ve sonda kullanıldığı görülür. Benzer şekilde sonda ötümlü, sızmalı ve dil - diş ünsüzü olan /z/ sesi için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. ⟨ſſ⟩ yazımı genellikle /ş/ ünsüzü için kullanılsa da /s/ sesinin vurgusunu göstermesi bakımından konuşma dilini yansıtan bir yazım özelliği de göstermektedir. HPT / 1575 adlı eserde ⟨sch⟩ harf bileşiği /ş/ sesi için nadiren de olsa kullanılmıştır.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨s, ſ, ss, sſ, ßß⟩	/s/	sari *sari(ı)* ſen *sen*	doſt *dost* hasſil *hasi(ı)l*	ſusſus *susus(z)*	tassa *tasa* joßſun *yosun*
	⟨s, ßß⟩	/z/	sina *s(z)ina*	usere *u(ü)s(z)ere*	hirſis *hi(ı)rsi(ı)s(z)*	ſekißß *sekis(z)*
	⟨sch, ſch⟩	/s, ş/	ſcher *şer*	tauschan *tavşan*	jemisch *yemiş*	eſchki *eski*
RGT	⟨s, ſ⟩	/s, z/	sultan *sultan*	pereſt *perest*	-	-
DDLT	⟨s, ſ⟩	/s, z/	saimak *saymak*	eſer *eser* kilisa *kilisa*	bis *bis(z)*	-
	⟨sc, ſc, ss⟩	/ş/	ſcarab *şarab*	kuſcak *kuşak*	karghasc *kargaş*	assaga *aşaga*
	⟨sz, ſz⟩	/s ~ z/	ſzulum *zulum*	-	deurisz *devriz* “derviş”	-
SL	⟨s, ſ⟩	/s, z/	ſeuigi *sevici* sultan *sultan*	buſtan *bustan*	-	ſos *sos(z)* “söz”
	⟨sc, ſc⟩	/ş/	Sciabur *Şabur*	beſcingi *beşinci*	baſc *baş*	-
CFT	⟨s, ſ, β⟩	/s/	βen *sen*	haβil *hasi(ı)l*	kiaβ *kias* “kıyas”	Stambol ~ Sztambul *Stambol* Iſtafirulla *istafirulla*
	⟨s, ſ⟩	/s, ş/	ſej *şey* symdi *şimdi*	lſte *işte*	hos *hoş*	-
	⟨sz, ſz⟩	/s ~ z/	szagh *zaġ* “sağ”	eszpap *ezpap*	Rusz *Ruz*	-

17. yy. ÇYM’lerinde ⟨s, ſ⟩ harfi /s/ sesini karşılamaktadır. ILT / 1612 adlı eserde ⟨z⟩ harfinin kullanılmamasından dolayı ⟨s, ßß⟩ harfleri /z/ sesini de karşılamaktadır. Harflerin kullanımında tam bir tutarlılık bulunmasa da ⟨sſ⟩ ikilisi sözcük ortasında /s/ için ⟨ßß⟩ harf ikizi ise genellikle sonda /z/ için kullanılmıştır. DDLT / 1641 adlı metinde /s ~ z/ ses aralığı için ⟨sz, ſz⟩ harf bileşiği yazar tarafından özgün biçimde oluşturulmuş, CFT / 1672 adlı eserde ise genellikle başta, benzer bir ses aralığı için kullanılmıştır. İlgili kullanım konuşma diline ait bir kullanım özelliği olarak görülebilir. 17. yy. metinlerinde /ş/ sesi için ⟨sc(h), ſc(h)⟩ harf bileşiği kullanımının daha belirgin hâle geldiği söylenebilir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨s, ſ, ßß⟩	/s/	ſykcià *sıkça* sìrkè *sirke*	ekſijk *eksik*	neuſ *nevs* “nefs”	taßſa *tasa*
	⟨s, ſ⟩	/ş, z/	-	huſùr *hus(z)ur*	bis *bis(z)*	chos ~ chòs *hoş*
	⟨sc, ſc,	/ş/	scehyr ~ scehir	karſcì *karşi(ı)*	iſc *iş*	-

	ſci⟩		*şehı(i)r* ſciükiür *şükür*			
GT	⟨s, ſ, ſſ⟩	/s, z/	ſefa *sefa* sen *sen*	olſoun *olsun*	horos *horos(z)*	iſſitma *isitma*
	⟨sc, ſc, sch⟩	/ş/	schimdi *şimdi*	hoſchnoud *hoşnud*	boſch *boş*	-
PGT	⟨s⟩	/s/	sürü *sürü*	rast *rast*	meejů̃s *meyūs*	

18. yy. ÇYM'lerinde ⟨s, ſ⟩ harfi /s/ sesini karşılamaktadır. BGD / 1781 adlı eserde /z/ sesi için ⟨s, ſ⟩ harfi kullanılsa da metinde ⟨z⟩ harfi ilgili ses için kullanılmıştır. İlgili metinde yazar ⟨š, ś⟩ harflerini /ş/ sesi için özgün biçimde geliştirse de ⟨sc, ſc, sci⟩ harf bileşikleri aynı sesi karşılamaktadır. Benzer şekilde /ş/ sesi için harf karşılığı olsa da ⟨s, ſ⟩ kullanılmıştır. Bu durum, harf / ses kombinasyonundaki geçişkenliğin bu dönemde daha az olmasına karşın devam ettiğini göstermektedir. PGT / 1794 adlı eserde bu geçişkenlik azalmış harfler ilgili ses için rafine biçimde kullanılmıştır. Bu durum, yazı dilinin gittikçe daha standart referans noktaları ürettiği şeklinde izah edilebilir.

/ş/ ünsüzü

16. yy.: 16. yy.da ⟨ş⟩ harfi kullanılmamıştır. /ş/ sesini karşılamak için ⟨s, ſ, ſſ, sch⟩ harf ve bileşenleri kullanılmıştır.

17. yy.: 17. yy.da ⟨ş⟩ harfi kullanılmamıştır. /ş/ sesini karşılamak için ⟨s, ſ, sc, ſc, ss, sch, ſch⟩ harf ve bileşenleri kullanılmıştır.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨š, ś⟩	/ş/	šarab *şarab*	mušmula *muşmula*	iš *iş*	śej *şey*
GT	-	-	-	-	-	-
PGT	⟨s^{i}⟩	/ş/	s^{i}ekil *şekl*	tavs^{i}an *tavşan*	dis^{i} *diş*	-

18. yy. ÇYM'lerinde ⟨š, ś, s^{i}⟩ harfleri /ş/ sesini karşılamaktadır. GT / 1789 adlı metinde ⟨ſch⟩ harf bileşiği /ş/ sesi için kullanılmaya devam etmiştir. Bu durumu, yazı dilindeki harf üretimi ve genişletme arayışlarının eski tür yazım özellikleri ile çok katmanlı biçimde sürdüğü şeklinde açıklayabiliriz.

/t/ ünsüzü ve bileşenleri

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	

ON	⟨t⟩	/t/	tus *tus(z)*	boſtan *bostan*	meſchit *meşçit*	-
TRC	⟨t⟩	/t/	tauk *ta(v)uk*	hauta *havta* “hafta”	armut *armut*	-
	⟨tſ⟩	/ç, s/	tſiftſi *çifçi* tſektſen *seksen*	getſi *geçi* hatſta *hasta*	vts *üç*	-
	⟨th⟩	/t/	thuz *tuz*	athſe *at(h)şe* “akçe”	oth *ot*	-
HPT	⟨t⟩	/t/	tous *tūs(z)*	alti *alti(ı)*	memleket *memleket*	
	<tſ, ts>	/c, ç, s/	tſarok *ç(c)arok*	bitſag *biç(c)ag*	agats *agaç(c)*	tsekez *seke(ı/i)z*
TG	⟨t⟩	/d, t/	taraph *taraf*	ichthigiari *ihtiyari*	ſuret *suret*	cutret *kut(d)ret*
	<tz>	/c, ç/	tzuabé *cuab* “cevap”	gkertzik *gerçik*	utz *uç(c)* “üç”	-

16. yy. ÇYM’lerinde ⟨t⟩ harfi /t/ sesini karşılamaktadır. Ötümsüz, patlamalı ve dişardı ünsüzü olan /t/ sesi kalın ve ince ünlülerde aynı şekilde yazılmıştır. Arap harflerine de yer veren ÇYM’lerde ⟨ ت، ط⟩ bu ayrım gösterilmiş, Latin harfleri ile yazılan ⟨th⟩ harf bileşiği ise kısmen bu ihtiyaç için kullanılmıştır. <tſ, ts> harf bileşiği çıkış yeri bakımından /t/ sesi ile benzer özelliğe sahip olan ötümsüz, patlamalı ve diş – damak ünsüzü /ç/ ve ötümlü şekli olan /c/ sesini karşılamak için kullanılmıştır. TRC / 1544 adlı eserde <tſ, ts> harf bileşiği /s/ sesi için de kullanılırken HPT / 1575 adlı eserde bu kullanım azalmış, ikincil kullanıma kaymış ve nadiren bu sesi karşılamıştır. TG / 1581 adlı eserde ise yazı dili etkisiyle <tz> harf bileşiği /c, ç/ seslerini karşılamak için kullanılmıştır.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨t⟩	/t/	tauschan *tavşan*	tekher *teker*	gumert *cu(ü)mert*	-
	⟨tſ, tsch, tſch⟩	/ç/	tschok *çok*	ultſchi *u(ü)lçi*	gutsch *gu(ü)ç*	agatſ *agaç*
RGT	⟨t⟩	/t/	tag *tac*	durt *du(ü)rt* “dört”	ouacƭ *vakt*	-
DDLT	⟨t⟩	/t/	temis *temis(z)*	tanghry *taŋrı*	nimet *nimet*	-
SL	⟨t⟩	/t/	tatlu *tatlu*	artuk *artuk*	auret *avret*	-
CFT	⟨t⟩	/t/	taze *taze*	aktapod *aktapod* “ahtapot”	doβt *dost*	-
	⟨ts, tz⟩	/ç/	-	itsegsek *içecek*	hits ~ hitz *hiç*	itzün *içün*

17. yy. ÇYM’lerinde ⟨t⟩ harfi /t/ sesini karşılamaktadır. ILT / 1612 adlı eserde ⟨tsch, tſch⟩ harf bileşikleri /ç/ sesi için kullanılsa da nadiren ⟨tſ ⟩ harf bileşiği aynı sesi karşılamak için kullanılmıştır. CFT / 1672 adlı eserde genellikle ⟨ts⟩ harf bileşiği

kullanılsa da daha az olmak üzere ⟨tz⟩ harf bileşiği de /ç/ sesi için kullanılmıştır.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨t⟩	/t/	tembih *tembih*	Is'te *işte*	dört *dört*	-
GT	⟨t⟩	/t/	tendʃchere *tencere*	mertebe *mertebe*	tout *tut*	-
	⟨tʃch⟩	/t/	tʃchehr *çehr* "çehre"	nitʃche *niçe*	hitʃch *hiç*	-
PGT	⟨t⟩	/t/	tenbih *tenbih*	intykam *intıkam*	c^{i}ift *çift*	

18. yy. ÇYM'lerinde ⟨t⟩ harfi /t/ sesini karşılamaktadır. 18. yy. eserlerinden GT / 1789 adlı eserde /ç/ sesi için ⟨tʃch⟩ harf bileşiği kullanılsa da BGD / 1781 ve PGT / 1794 adlı eserlerde ⟨ci, c^{i}⟩ şeklinde özgün kullanımların olduğu görülmektedir. Buna göre 18. yy.da harf / ses eşlemesi için çok katmanlılık bağlamında daha rafine üretimler olduğu görülmektedir.

/v/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨v⟩	/u, ü, v/	veſtichier *u(ü)stiker* var *var*	-	-	-
TRC	⟨v⟩	/u, ü, v/	Vzum *u(ü)z(ü)um* var *var*	-	-	-
HPT	⟨v⟩	/u, ü, v/	vyan *uyan* ver *ver,* vts *üç*	guvergſin *gu(ü)vercin*	-	-
TG	⟨v⟩	/u, ü/	vzeriné *ü(u)zerine*	-	-	-

16. yy. ÇYM'lerinde ⟨v⟩ harfi /v/ ünsüzü ve /u, ü/ ünlü seslerini karşılamaktadır. Ötümlü, sızmalı ve alt dudak – üst diş ünsüzü olan /v/ ünsüzü, genellikle başta /u/, /ü/, /v/ seslerini karşılamak üzere kullanılmıştır. Anlamsal bağlama göre yanındaki ses ünlü ise ünsüz değeri kazanmış, ünsüz ise ünlü değeri kazanmıştır. Eşdeğer eşleniği olan ⟨u⟩ ise genellikle /v/ sesini de karşılamak üzere ortada kullanılmıştır. TG / 1581 adlı eserde ⟨b⟩ harfi /v/ sesi için kullanılmışsa da ⟨v⟩ harfinin görüldüğü tek örnek, ilgili bölümde gösterilmiştir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨v, vv⟩	/u, ü, v/	vuact *vakt* vlu ~ vli *ü(u)lü(i)* "ölü"	evel ~ efel *evel* "evvel"	-	vvar *var*
RGT	⟨v⟩	/u, ü, v/	vch *ü(u)ç*	-	sev *sev*	-

			var *var*			
DDLT	⟨v⟩	/u, ü, v/	vſtra *ustra*	-	-	-
SL	⟨v⟩	/u, ü, v/	vpigi *ü(u)pici* ver *ver*	-	-	-
CFT	⟨v⟩	/v/	vilajet *vilayet*	hava *hava*	av *av*	-

17. yy. ÇYM'lerinde ⟨v⟩ harfi /v/ ünsüzü ve /u/, /ü/ ünlü seslerini karşılamaktadır. CFT adlı eserde daha rafine olarak ⟨v⟩ harfi /v/ ünsüzü için kullanılmıştır.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨v⟩	/v/	vaſy'l *vasıl*	davet *davet*	ev *ev*	-
GT	⟨v⟩	/v/	vilayet *vilayet*	gövde *gövde*	av *av*	-
PGT	⟨v⟩	/v/	vakt *vakt*	avaz *avaz*	av *av*	-

18. yy. ÇYM'lerinde ⟨v⟩ harfi /v/ ünsüzünü karşılamaktadır. Harf ve ses eşlemesi yazı dilinin standartlaştırıcı etkisi ile daha belirgin hâle gelmiştir denilebilir.

/y/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	-	-	-	-	-	-
TRC	⟨y⟩	/ı, i, y/	ymek *y(i)mek*	-	ay *ay*	
HPT	⟨y⟩	/ı, i, y/	yaz *yaz*	dunye *du(ü)nye*	feidely *feydeli*	-
TG	-	-	-	-	-	-

16. yy. ÇYM'lerinde ⟨y⟩ harfi /y/ ünsüzü ve /ı, i/ ünlü seslerini karşılamaktadır. Hece başında ünsüz işlevi üstlenen dil önü – sert damak yarı – ünlüsü olan /y/ sesi /ı, i, y/ seslerini karşılamak üzere kullanılmıştır. Anlamsal bağlama göre yanındaki ses ünlü ise ünsüz değeri kazanmış, ünsüz ise ünlü değeri kazanmıştır. İlgili metinlerde /y/ sesinden sonra gelen ünlüye bağlı olarak genellikle başta ⟨I⟩ harfinin kullanıldığı görülmektedir. Buna göre ⟨y⟩ ve ⟨I⟩ harfleri birbirinin yerine kullanılabilmektedir. /y/ sesinin ünsüz değeri için ⟨j⟩ kullanıldığı da görülmektedir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨y⟩	/y/	yol *yol*	hoyrat *hoyrat*	-	-
RGT	-	-	-	-	-	-
DDLT	⟨y⟩	/ı, i, y/	ylhe *ile*	szyadhe *ziade*	-	-
SL	⟨y⟩	/ı, i, y/	-	-	aghry *ağrı*	-

CFT	⟨y, ÿ⟩	/ı, i, y/	ÿldiz *ildiz* "yıldız"	symdi *şimdi* dunya *du(ü)nya* tekaÿud *tekayud*	muftÿ *mufti*	niÿet ~ nijet *niyet*
	⟨ y, ÿ⟩	/_ʲ/	göre ~ gÿöre *göre*	Magyar *Macar*	-	-

17. yy. ÇYM'lerinde ⟨y⟩ harfi /y/ ünsüzü ve /ı, i/ ünlü seslerini karşılamaktadır. ILT / 1612 adlı eserde nadiren ⟨y⟩ harfi kullanılmış, ünsüz değeri için ⟨j⟩, yanındaki ünlüden dolayı ⟨I⟩ kullanıldığı görülmektedir. SL adlı eserde örnek verilse de ünsüz değeri için ⟨j⟩, yanındaki ünlüden dolayı ⟨I⟩ kullanılmıştır. CFT / 1672 adlı eserde ⟨y⟩ harfi asıl kullanım alanının yanı sıra kendinden önceki /g/ ünsüzünün ayırıcı işareti işlevinde ve /i/ incelticisi yerine kullanılmıştır. Özgün biçimde geliştirilen ⟨ÿ⟩ harfi de ⟨j⟩ ile eşdeğerdedir, birbirinin yerine kullanılabilmektedir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨y, y'⟩	/ı, i, y/	-	jaky'n *yakın* kyrmyzi *kırmızi(ı)*	taby' *tabı(i)*	-
GT	⟨y⟩	/ı, i, y/	yaran *yaran*	bouyouk *buyuk*	ſchey *şey*	syahet *si(y)ahet*
PGT	⟨y, ỳ⟩	/ı, i, y/	-	lajyk *layık*	katỳ *katı*	-

18. yy. ÇYM'lerinde ⟨y, y', ỳ⟩ harfi /y/ ünsüzü ve /ı/, /i/ ünlü seslerini karşılamaktadır. İlgili harfe ayırıcı işaretler eklenerek ⟨y', ỳ⟩ şeklinde yazılması, /ı/ sesinin aralığını göstermek amacına hizmet etmektedir.

/z/ ünsüzü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil kullanım			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ON	⟨z⟩	/ş, z/	zeitin *zeytin*	chuzi *kuzi(ı)*	ildiz *i(ı)ldi(ı)z*	baz *baş*
	⟨z⟩	/c, ç/	zerzif *c(ç)erc(ç)i*	charaze *karac(ç)a*	babuz *babuc(ç)*	-
TRC	⟨z⟩	/z/	zian *zian* "ziyan"	Iuzuk *yuzuk* "yüzük"	Iaramaz *yaramaz*	-
HPT	⟨z⟩	/z/	zarchula *zarkula* "zer-külāh"	vzun *uzun*	pekmez *pekmez*	-
TG	⟨z⟩	/z/	zira *zira*	uzerinde *u(ü)zerinde*	ſoz *so(ö)z*	-

16. yy. ÇYM'lerinde ⟨z⟩ harfi /z/ ünsüzünü karşılamaktadır. Ötümlü, sızmalı, dilucu – dişseti ünsüzü olan /z/ sesi ⟨s⟩ harfi ile de gösterilmiştir. ON / 1527 adlı eserde ⟨z⟩ harfinin /c, ç/ seslerini karşılamasının yanı sıra tek örnekte /ş/ sesi için de kullanıldığı görülmektedir. Yazarın sınırlı harf koleksiyonunu diğer sesler için kullanması standart olmaktan uzak yazı dili özellikleri ve konuşma diline yakın sesletim olanaklarının

sınırları hakkında bilgi vermektedir. Bu bakımdan 16. yy.da görülen ilk dönem ürünleri harf – ses kombinasyonları bakımından daha fazla seçenek sunmaktadır denilebilir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
ILT	⟨z⟩	/c, ç, z/	-	tuze *tu(ü)ze*	-	zhiplak *c(ç)ıplak*
RGT	⟨z⟩	/z/	zaman *zaman*	biziz *biziz*	iuz *yüz*	-
DDLT	⟨zs, sz⟩	/z/	zsaman *zaman* ſzati *zati*	-	-	-
SL	⟨z⟩	/z/	zaman *zaman*	ghiuzel *güzel*	ſekiz *sekiz*	-
CFT	⟨z⟩	/z/	zeman *zeman*	ajazma *ayazma*	ugsuz *ucuz*	-

17. yy. ÇYM'lerinde ⟨z⟩ harfi /z/ sesini karşılamaktadır. ILT / 1612 adlı eserde ⟨s⟩ harfi /z/ sesini de karşıladığından ⟨z⟩ harfi tek örnekte görülür. Aynı eserde yine tek örnekte ⟨zh⟩ harf bileşiği /c, ç/ seslerini karşılamak için kullanılmıştır. DDLT / 1641 adlı eserde yazar ⟨s⟩ harfini /z/ sesi için de kullanmış diğer yandan /s ~ z/ ses aralığını göstermek için ⟨zs, sz⟩ harf bileşkesini de üretmiştir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Birincil			İkincil
			Başta	Ortada	Sonda	
BGD	⟨z⟩	/z/	zíra *zira*	g̈üzèl *güzel*	giambàz *cambaz*	-
GT	⟨z⟩	/z/	zarar *zarar*	menzil *menzil*	tez *tez*	-
	⟨z⟩	/s, z/	zempt *zempt* "semt"	arzlan *arzlan* "arslan"	makſouz *maksuz* "mahsūs"	-
PGT	⟨z⟩	/z/	zejtin *zeytin*	tenezzül *tenezzül*	ànsyz *ansız*	-

18. yy. ÇYM'lerinde ⟨z⟩ harfi /z/ ünsüzünü karşılamaktadır. GT / 1789 adlı eserde konuşma dilinin yansıması olacak şekilde günümüzde /s/ sesi ile karşılanan örnekler için de ⟨z⟩ harfi kullanılmıştır.

/q/ ünsüzü

16. yy.: ⟨q⟩ harfi /ķ/ veya /ku/ sesini vermek üzere kullanılmıştır. ON / 1527 adlı eserde tek örneği bulunur: quiar *ķuyar* "hıyar".

/w/ ünsüzü

16. yy.: ⟨w⟩ harfi /ʋ/ sesini vermek üzere kullanılmıştır. Çift dudak yarı ünlüsü olan sesin TRC / 1544 adlı eserde iki örneği bulunur: wargeth v*ar get* "var git", *ev* "ev". Harfin kullanılma nedeni, konuşma diline ait bir sesletim özelliğini göstermek olmalıdır. Bu

bakımdan, dönemlendirme çalışmalarında dikkate değer bir kullanım olduğu söylenebilir.

/x/ ünsüzü: ⟨x⟩ harfi /ks/ sesini vermek üzere kullanılmıştır.

16. yy.: TG / 1581 adlı eserde tek örnekte görülür: taxim *taksim* "taksim".

17. yy.: ILT / 1612 adlı eserde tek örnekte görülür: exigum *eksigum* "eksiğim".

DDLT / 1641 adlı eserde tek örnekte görülür: iexdi **yeksdi* "yezidi".

CFT / 1672 adlı eserde tek örnekte görülür: noxan *noksan* "noksan".

18. yy.: BGD / 1781 adlı eserde tek örnekte görülür: skolópaxà *skolopaksa* (çulluk)

4.3.2. Latin Harfli Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dilini Yansıtan Sesletim Özellikleri

4.3.2.1. Standart Dışında Kullanılan Ünlüler

/ä/ ünlüsü

Eser		Harf	Ses	Örnekler		
				Başta	Ortada	Sonda
17. yy.	CFT	⟨ä⟩	/a/	-	zähmet ± [zah.met]	-

Çeviri yazı metinlerinin standart kullanımda görülmeyen /ä/ ünlüsü anlam farkı yaratmayan ancak sesletimde ölçünlü söyleyişin dışında bir değişkeyi işaretlemektedir. Alanyazında ise /ä/, açık e için kullanılmaktadır (Tekin, 2016, s. 28). Üzerinde iki nokta olan harfler IPA'ya göre ortalaşmış bir sesletimi işaret etmektedir ve ë sembolü ile gösterilmektedir. Sesletim bağlamında ilgili örneğimizde /a/ art ünlüsünü ortaya doğru çekmek amacıyla kullanıldığı söylenebilir.

/ÿ/ ünlüsü

Eser		Harf	Ses	Örnekler		
				Başta	Ortada	Sonda
17. yy.	CFT	⟨ ÿ ⟩	/i/	ÿldizüm [il.dizüm]	gÿendi [gen.di]	muftÿ [müf.ti]

Aynı sözcük içinde yer alan benzer ünlü sınıfından seslerin /e - i - ü/ tam gerçekleşmesi veya benzer seslerden ayrılma yanında sesi ortaya çekerek uzatma işlevi için de türetilmiş olmalıdır. Vajidÿ *vecidi* örneğinde olduğu gibi /i/ sesi için ayrıca bir kullanım da görülmektedir. Sözcük içindeki diğer seslerin sesdizimi ile ilgili bir yaklaşımın sonucu olduğu düşünülebilir.

4.3.2.2. İkili Ünlülerin Kullanımı

İkili ünlüler (kayan ünlüler, diftonglar) sesletimi yansıtan bir özellik olarak değerlendirilebilir. Demircan (2015), ezgi incelemesinde ilgili kavramı *kayan ton, seken ton* olarak 'contour' karşılığında çevirdiğini belirtmektedir (s. 43). Kononov, A. N. (1956) ise Türk dilinde sade vokallere karşılık gelen ve ayrı bir fonem olan diftongların bulunmadığını ancak konuşma dilinde diftong gibi bir tek hece olarak söylenen vokaller birleşiminin bulunduğunu[378] dile getirmektedir. (s. 42/61). Ergenç, İ. (2002) de ünlü kaymalarının yazı dilinde değilse de konuşma dilinde var olduğunun ölçümlerle kanıtlandığını ifade etmektedir (s. 24). Çeviri yazı metinlerinde tek bir ünlüyü işaret eden ikili ünlüler kullanılmıştır: ia, ie, io, iu, ÿe, oe, oi, ou, ue.

Çeviri yazı metinleri bağlamında ikili ünlülerin kullanıldığı yerler, hece birimi ölçütünce ele alınacaktır. Onan, B. (2009), Türkçenin hece değerinin yüksek olmasının kelimeleri ayırt etmeyi sağladığını ve seslerin karakteristik özelliklerini daha tanınır hâle getirdiğini söylemektedir (s. 87). İlgili metinlerde de yazarların sesletim esaslı hecenin işlevini göstermek için kesme işareti ile ayrı yazdıkları ſon - rà, an - lárſyn, nigè - ſiniz vb. sözcüklerden, işaret kullanmadan yazılan neh dur bou *nedir bu* türü örnek cümlelerden veya vaialefe *vay ol eve*, jogilſe *yok ise* şeklindeki bitişik yazılmış örneklerden anlaşılmaktadır. Bu bakımdan ikili ünlü olarak yazılsa da sesdizimde tek bir sesi (sesbirimi) işaret etmeyen yapıları ayırt etmek için de hece birimi esas alınmıştır.

ÇYM çeviri yazı metinleri, ST standart Türkçe için kullanılan kısaltmalardır. Konuşma diline ait kullanımlar [ ] işareti içinde gösterilmiştir. ST sesletimi için verilen

---

[378] Kononov, A. N. (1956) Türkçede diftongların türlü fonetik prosesler neticesinde meydan geldiğini örnekler üzerinden tanıtlamaktadır:
-Vokalle biten temele vokalle başlayan ek kaynaşması (agglutination) sonucunda: *talebe idi < talebeydi* vb.
- 3. şahıs iyelik ekiyle biten isimlerin ile sonekiyle birleşmesi yoluyla: *babası ile > babasiyle > babasīle*
- Kelime sonunda yahut kapalı hece sonunda y (i'den başka) süratli konuşmada alçalan diftong teşkil eder: *saydı (s͡aidi); köylü (k͡öilü), epey (ep͡ei)* vb.
- Süratli konuşmada ğ, k düşmesi neticesinde iki vokalin yan yana gelmesiyle:
a) ğ arka vokaller arasında vurgusuz alçalan bir diftong teşkil etmektedir: *çağırır (ç͡aırır); ağır (ā͡ır)* vb.
b) ğ ön vokaller arasında ve kapalı hece sonunda alçalan diftong teşkil eder: *değer (d͡eier); iğne (īī͡ne).*
c) k iki vokal arasında ğ olur; süratli konuşmada y olur ve bir alçalan diftong yapar: *yazacağım (yazac͡aim)*
- Süratli konuşmada y, ğ, k'nin fonetik transformationu neticesinde teşekkil eden bütün diftonglar rahat konuşmada
a) iki vokalin bileşimi: *ağır (ā'ir), soğuk (so'uk), yazacağım (yazacāım).*
b) vokal ve y konsonunun bileşimi: *değnek (deynek.*
- Süratli konuşmada arka vokaller arasında ğ'nin düşmesinden meydana gelen ikili vokal bileşimleri ekseriya monoftong - uzun vokale dönmek istidadındadır: *yazacağım > yazacām; ağaç > a'aç > āç*. (s. 44/63)

karşılıklar[379] IPA sembolleri ile gösterilmiştir. Sesletimde hece aralarını göstermek için (.), düşen üye için (′), yarı uzun vurgu için (ˑ) sembolleri kullanılmıştır. Buna göre örneğin <ia> [380] ikili ünlüsünün sesdizimindeki yeri bakımından durumu şöyledir:

1. Genellikle {ia + C} olduğu durumda her bir ses bağımsızca hareket eder. /i/, /y/ yerine geçer ve /a/, bazen /a/ bazen /e/'yi karşılar: y + a / e. Genellikle <ia> sesletim olarak /ya/ karşılığı için kullanılır.

Buna göre; yani → /ye.ni/, iamur → /ya.mur/ şeklinde sesletilebilir.

2. Ortada {C + ia + C, C + ia + V, V + ia + C } olduğu durumda <a> ve <e> ünlüsü ayrı ayrı gösterildiği halde <ia> nın bir sesi göstermek için kullanıldığını varsayarsak (kayan ünlü) bu ses, /a/ ve /e/ arası bir sesi, /a/'nın /i/ etkisiyle /e/'ye doğru kaydığı bir ses aralığını, karşılamaktadır.

Buna göre; pianir → [pà.nir], chiaat → [kà.at] şeklinde sesletilebilir.

3. Bir başka durum {i +a} şeklinde olup önce /i/ ardından /a/'nın sesletimi olasılık deposundadır. Buna göre; chiaat → [kiāt] şeklinde sesletilebilir.

/ia/ ikili ünlüsü

/ia/: hafif vurgu (/a/ öncesi /i/, /a/' yı hafifletir veya uzatır. /a/ ve /e/ arasında bir değer taşır.

16. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ON	⟨ia⟩	/à/	pianir	[pà.nir]	peynir	[pʰɛjnɪr]
			chiaat	[kà.at]	kâğıt	[cʰạ:ɯtʰ]
TRC	⟨ia⟩	/à/	kiahat	[kà.′at]	kâğıt	[cʰạ:ɯtʰ]
			charangʃia	[karın.cà]	karınca	[kʰarɯndʒa]
HPT	⟨ia⟩	/à/	gʃianauar	[cà.navar]	canavar	[dʒanavar]
TG	⟨ia⟩	/à/	cherekiat	[here.kàt]	harekāt	[harekʰātʰ]
			diachir	[zà.hir]	zahir	[zaçır]

Örnekler 16. yy. için şunu gösterir: <ia> ilk heceyi gösteren /ya/ sesletimi dışında

[379] Türkçe sözcüklerin IPA'ya göre karşılıkları verilirken Ergenç, İ. (2002). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü* adlı çalışmasından da yararlanılmıştır.

[380] Çeviri yazı metinlerinde sesletimin ve yazıya geçirilişin ortak bir tutarlılığı işaret ettiği ünlü /i/ ünlüsü olmalıdır. İlgili metinlerde /i/ ünlüsü çeşitli aşamalardan geçmiş ve sesletim bakımından diğer ünlü ve ünsüz ilişkilerini kurmada daha fazla işlev için kullanılmıştır. İlk dönem metinlerde /ı, i, y/ seslerini karşılamış, özel bir işaret kullanılmadan ayırıcı im (ki, gi, ci) olarak da kullanılmıştır. İkili ünlü fonksiyonunda bağlandığı (ia, ie, io, iu) veya kendine bağlanan ünlü (ai, ei) ile bulunduğu heceyi etkilemiştir. Bu işlevini ünsüz uyumlarına da yaydığı birlikte kullanıldığı ünsüz çeşitliliğinden (l, n, r, s, z) anlaşılmaktadır. Gittikçe bu işlevi azalmış, art damaksıl /k, g/ ünsüzlerini ön damaksıl yapmak için ayırıcı im olarak kullanılmış (k^i, g^i) ve kalıplaşarak diğer ünsüzlerde de (c^i, s^i) kullanılmıştır.

vurgusu düşük a /à/ veya inceltilmiş a /â/ için kullanılmıştır. Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde de bu incelme işaretlenmek istenmiş olabilir: [kàat], [herekàt], [zàhir] vb.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ILT	⟨ia⟩	/à/	aſchkiare	[aşkà.re]	āşikār	[āʃikʰāɾ]
RGT	⟨ia⟩	/à/	-	-	-	-
DDLT	⟨ia⟩	/à/	honkiar	[hon.kàr]	hünkār	[çyŋkʰāɾ]
SL	⟨ia⟩	/à/	padiſcia	[padi.şà]	padişah	[pʰadiʃah]
CFT	⟨ia⟩	/à/	kiamil	[kà.mil]	kāmil	[kʰāmil]

17. yy.da /ia/ karşılık olarak /à/'yı vermiştir. Yanında kullanılan ünsüz *aſchkiare, honkiar, kiamil* örneklerine göre /k/ ünsüzüdür. Art damaksıl /ķ/ ünsüzünü ön damaksıl /k/ 'ye taşımada kullanıldığı söylenebilir. *Padiſcia* örneğinde ise sesletilmeyen /h/ ünsüzünün ünlüyü uzattığı görülmektedir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
BGD	⟨ia⟩	/à/	a'ngiak	[an.càk]	ancak	[andʒakʰ]
			uruzgⁱiar	[uruz.gàr]	rüzgar	[ɾyzgaɾ]
GT	⟨ia⟩	/à/	-	-	-	-
PGT	⟨ia⟩	/à/	cⁱiaghyrysⁱ	[çà.ġırış]	çağırış	[tʃʰaɯrɯʃ]

18. yy. metinlerinde /ia/ sesletimi /à/ şeklinde hafif bir vurguyla söylenmektedir. Konuşma dilinde sesletime ait bir özelliğin gösterilmesinde kullanıldığı söylenebilir.

/ie/ ikili ünlüsü

/ie/: hafif vurgu (/e/ öncesi /i/, /e/' yi hafifletir, uzatır. /e/ ve /ɛ/ arasında bir değer taşır.

16. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ON	⟨ie⟩	/è/	chieſis	[kè.şis]	keşiş	[ķʰeʃiʃ]
			gietirielum	[gè. tir yèlum]	getir y(iy)elim	[ɟetʰiɾ yɛlim]
TRC	⟨ie⟩	/è/	aliech	[a.lèh]	aleyh	[alɛjh]
			nitcie	[nit.cè]	nice	[nidʒe]
HPT	⟨ie⟩	/è/	-	-	-	-
TG	⟨ie⟩	/è/	-	-	-	-

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim

ILT	⟨ie, ÿe[381]⟩	/è/	sier	[sèr]	sır	[sɯɾ]
RGT	⟨ie, ÿe⟩	/è/	-	-	-	-
DDLT	⟨ie, ÿe⟩	/è/	ſc-ekier	[şe.kèr]	şeker	[ʃeˌkʰɛɾ]
SL	⟨ie, ÿe⟩	/è/	ghierek	[g`è.rek]	gerek	[gˌɛɾekʰ]
	⟨ie, ÿe⟩	/è/	kieſckie	[kèş.kè]	keşke	[kˌʰeʃkˌʰe]
CFT	⟨ie, ÿe⟩	/è/	giendi ~ gÿendi	[gèn.di]	kendi	[kˌʰɛndi]

17. yy.da DDLT / 1641 adlı eserde <ſc> ayrımı /ş/ sesi için yazar tarafından yapılmıştır. SL / 1643 ve CFT / 1672 adlı eserlerde sadece /k/ ve /g/ünsüzleri ile kullanılmış olması /k, g/ art damak ünsüzünü ön damaktan ayırmak amacıyla olduğunu gösterse de <ghie> ve <kie>, /ge./ ve /keş./ şeklindeki hece birimleri henüz eşdeğerde değildir. Ayrıca CFT'de kalıplaşmış giel ve türevleri /i/ ünlüsünün ayırıcı im olarak kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Ancak ikili ünlü formu kalıplaşmanın bir yansıması olmalıdır. Sesletimi [gèl] şeklinde olup ünsüz uyumunu da işaretlemektedir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
BGD	⟨ie⟩	/è/	gʲeć̀egek giege	[ge.çecek] [gè.ce]	geçecek gece	[gˌetʃʰedʒekʰ] [gˌedʒe]
			gʲöviergin	[gövèr.cin]	güvercin	[gˌyʊɛɾdʒin]
			gʲerék kʲief	[ge.rék] [kèf]	gerek kef	[gˌɛɾekʰ] [kˌʰef]
GT	⟨ie⟩	/è/	-	-	-	-
PGT	⟨ie⟩	/è/	gʲeśt ikʲen	[geşt] [iken]	geşt iken	[gˌeʃtʰ] [iˌkʰɛn]

18. yy. BGD / 1781 adlı eserde <gʲe>, <gie> ve <g'ie> şeklinde kullanımlar birlikte görülmektedir. /gʲ/ veya /gi/ sesinden sonra {ç, l, n, r, s} ünsüzleri ve /ö/ ünlüsü kullanılmıştır. Sesletim bakımından diş eti ünsüzleri {d, t, n, r, l } ve diş eti ardı {ş, j, c, ç} ünsüzleridir. Ünsüz uyumu bakımından da kullanıldığı anlaşılan /ie/ öndamak ve diş eti arasında geçişi kolaylaştırdığı söylenebilir. Standart Türkçe bakımından [git] ve [gét] sesletiminde ilkinde toplanma - daralma, ikincisinde yayılma - genişleme olması bu durumu göstermektedir. PGT / 1794 adlı eserde ise /ş/ ve /ç/ için sʲ ve cʲ şeklinde gösterimi {xʲ, yʲ...} kalıplaşmasının yansımaları olmalıdır. Aynı hece içinde yer aldıklarını söylemek zordur. ⟨kʲe, gʲe, cʲe, sʲe⟩ şeklindeki yazım sırasıyla bu kalıplaşmayı göstermektedir. {(k, g, c, s)ʲ}+ /e/ ayrı birer ses birimi olarak bu yazım kalıplaşmasını formüle eder.

[381] ÿ şeklinde CFT'de tek örnek olan g**ÿe**ndi sözcüğünde görülür.

/io/ ikili ünlüsü

/io/: hafif vurgu (/o/ öncesi /i/, /o/' yi hafifletir veya uzatır. /o/ ve /ɔ/ arasında bir değer taşır.

16. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ON	⟨io⟩	/ò/	gioli	[gò.li]	köylü	[ḳʰøjly]
			ziolmech	[còl.mek]	çömlek	[tʃʰømlekʰ]
TRC	⟨io⟩	/ò/	-	-	-	-
HPT	⟨io⟩	/ò/	chiopek	[kò.pek]	köpek	[ḳʰøpʰekʰ]
TG	⟨io⟩	/ò/	gioré	[gòre]	göre	[g̣øre]

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ILT	⟨io⟩	/ò/	gioriſch	[gòriş]	görüş	[g̣øryʃ]
			khioſ	[kòs]	kös	[ḳʰøs]
RGT	⟨io⟩	/ò/	-	-	-	-
DDLT	⟨io⟩	/ò/	ghiogh	[ġòġ]	gök	[g̣økʰ]
SL	⟨io⟩	/ò/	ghiormek	[ġòrmek]	görmek	[g̣ørmekʰ]
CFT	⟨io⟩	/ò/	gioia	[gòya]	güya	[g̣yjạ]

17. yy.da genellikle {g}+{io} şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
BGD	⟨io⟩	/ò/	ciok	[çok]	çok	[tʃʰokʰ]
GT	⟨io⟩	/ò/	-	-	-	-
PGT	⟨io⟩	/ò/	cʲiok	[çòk]	çok	[tʃʰokʰ]

18. yy. 'de BGD / 1781 adlı eserde genellikle /ciok/ örneği ve türevlerinde ilgili ses kullanılmıştır. Ancak /ci/+ o şeklinde bağımsız ses birim olduğu anlaşılmaktadır. PGT'de tek örnekte görülmektedir.

/iu/ ikili ünlüsü

/iu/: hafif vurgu (/u/ öncesi /i/, /u/' yi hafifletir veya uzatır. /u/ ve /ʊ/ arasında bir değer taşır.

16. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ON	⟨iu⟩	/ù/	ogius	[o.gùs~ᶻ]	öküz	[øḳʰyz]
			giunes	[gù.neş]	güneş	[g̣yneʃ]

TRC	⟨iu⟩	/ù/	-	-	-	-
HPT	⟨iu⟩	/ù/	giurmec’	[gùr.mek]	görmek	[gœrmekʰ]
TG	⟨iu⟩	/ù/	tegiu	[de.yù]	diye	[dije]

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ILT	⟨iu⟩	/ù/	giunach	[gù.nah]	günah	[gynah]
			mischkhiul	[miş.k′ùl]	müşkil	[myʃkʰil]
RGT	⟨iu⟩	/ù/	-	-	-	-
DDLT	⟨iu⟩	/ù/	iciun	[i.cùn]	için	[itʃʰin]
			deghiul	[de.ġùl ~ deg.′ùl]	değil	[dejil]
SL	⟨iu⟩	/ù/	ghiuzel	[ġù.zel]	güzel	[gyzɛl]
CFT	⟨iu⟩	/ù/	bugiun	[bu.gùn]	bugün	[bugyn]

18. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
BGD	⟨iu⟩	/ù/	ſciu	[şù]	şu	[ʃu]
			sciukiür	[şù.kür]	şükür	[ʃykʰyr]
GT	⟨iu⟩	/ù/	-	-	-	-
PGT	⟨iu⟩	/ù/	cʲiukur	[çù.kur]	çukur	[tʃʰukʰur]

Genellikle /c, g/ ünsüzlerini takip etmektedir. Diş eti ardı ünsüzü olan c, ç, j, ş ünsüzlerinin çıkarılması zor olan seslerini /i/’nin hafifletici etkisiyle belki de diş eti önüne taşıyarak zor olan heceleri yazıda göstermeyi kolaylaştırmış olabilir. Bu etki, bugün açısından dolaylı olarak sesletimi ve bağlamsal şartlara bağlı kalarak ünlü - ünsüz arasındaki uyumu anlamamıza yardımcı olmuştur.

/oe/ ikili ünlüsü

/oe/: Türkçede geniş yuvarlak, öndil (açık) (İE) [œ] sembolü ile gösterilir ve /ö/ sesinin daha açığı için kullanılır. Çeviri yazı metinlerinde kullanımı sınırlıdır. Molino ile ilgili çalışmasında Święcicka, E. (2009) *oelmisc* sözcüğündeki kullanımını /ö/ için örneklendirmiş ve “ölmek” karşılığını vermiştir (s. 401). Sesletim bakımından /e/’ye yayılan bir /o/ IPA’da [ɵ] sembolü ile gösterilmektedir.

/oi/ ikili ünlüsü

/oi/: hafif vurgu (/o/ sonra /i/, /o/’ yı /ö/nün kapsama alanına doğru [œ] incelterek ortaya taşır veya uzatır. /o/ ve /ö/ arasında bir değer taşır.

16. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ON	⟨oi⟩	/oˑ/	-	-	-	-
TRC	⟨oi⟩	/oˑ/	-	-	-	-
HPT	⟨oi⟩	/oˑ/	-	-	-	-
TG	⟨oi⟩	/oˑ/	tzoi	[çoˑ]	çok	[tʃʰok]

TG / 1581 adlı eserde tek örnekte var. Bağlamına göre tzoita arigé [çoˑ ta.rıye] "çok tanrıya" şeklindeki kullanımı /o/ sesinin uzamasına (oˑ) işaret ediyor olmalıdır.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ILT	⟨oi⟩	/ ɔ̈/	koir	[koˑr]	kör	[k̟ʰøɾ]
			gois	[goˑsˇᶻ]	göz	[g̟øz]
RGT	⟨oi⟩	/ ɔ̈/	-	-	-	-
DDLT	⟨oi⟩	/ ɔ̈/	-	-	-	-
SL	⟨oi⟩	/ ɔ̈/	boiuk	[boˑ.uk~ bo.yuk]	büyük	[byjyk̟]
CFT	⟨oi⟩	/ ɔ̈/	-	-	-	-

17. yy.da sesletimin /ö/ sesine yaklaştığı söylenebilir. Açık o için kullanılan [ɔ] sesinin açık ö için kullanılan [œ] sesine doğru öne çekildiği [ɔ̈] yarı - açık orta bir ses elde edildiğini öne sürebiliriz. Örneğin **boiuk** *boyuk* yazımında [böuk] sesletimi dudak uyumunu ihmal ederek [böük] sesletimi ise yazımı ihmal ederek gerçekleşebilir. Her durumda sesletimi başlangıçta /o/'dan yayarak değerlendirmek yerinde görünmektedir. {o + i → oi}

18. yy.

18. yy.da /oi/ örneği görülmez, <ö> kullanımı <oi> yerine geçmiş olmalıdır.

/ou/ ikili ünlüsü

/ou/: hafif vurgu (/o/ sonra gelen /u/, /o/ sesini /u/ sesinin kapsama alanına doğru incelterek ortaya taşır veya uzatır. /o/ ve /u/ arasında bir değer taşır.

16. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ON	⟨ou⟩	/uˑ/	-	-	-	-
TRC	⟨ou⟩	/uˑ/	-	-	-	-
HPT	⟨ou⟩	/uˑ/	bou	[buˑ]	bu	[bu]
TG	⟨ou⟩	/uˑ/	ſout	[suˑt]	suût	[suûtʰ]

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ILT	⟨ou⟩	/uˑ/	sous	[suˑsˇᶻ]	söz	[søz]
RGT	⟨ou⟩	/uˑ/	nouman	[nuˑ.man]	numan	[numan]
DDLT	⟨ou⟩	/uˑ/	-	-	-	-
SL	⟨ou⟩	/uˑ/	cou	[kuˑ]	koy-	[kʰo̯j-]
CFT	⟨ou⟩	/uˑ/	-	-	-	-

18. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
BGD	⟨ou⟩	/uˑ/	-	-	-	-
GT	⟨ou⟩	/uˑ/	olfoun	[ol.suˑn]	olsun	[ołsun]
			butoun	[bu.tuˑn]	bütün	[bytʰyn]
PGT	⟨ou⟩	/uˑ/	-	-	-	-

16., 17. ve 18. yy.da /ou/ yarı uzun bir /u/ sesini karşılar görünmektedir. İlgili dönemler bağlamında HPT / 1575, RGT / 1630 ve GT / 1794 adlı eserlerde açıklamaların Fransızca - Latince yapıldığından hareketle /ou/ şeklinde yazımda yazarların anadil etkisinin göz önünde bulundurulması gerektiği söylenebilir.

/ue/ ikili ünlüsü

/ue/: hafif vurgu (/u/ sonra /e/, /u/' yı /ü/ sesinin kapsama alanına doğru [ü] incelterek ortaya taşır veya uzatır. /u/ ve /ü/ arasında bir değer taşır. Eserlerde açık /e/ sesine eşlense de bu sesin /ue/ ikili ünlüsünün eşdeğeri olmadığını da belirtmeliyiz. Bu yüzden tabloda ses değeri bölümünde bu durum /ü ~ e/ şeklinde gösterilmiştir.

16. yy.: 16. yy.da görülmez. TG / 1581 adlı eserde ilgili ikili ünlünün kullanımına benzeyen mouetzi mueci [muˑ.eci] "acı çekme" görülse de tam bir uyarlık bulmak zordur.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ILT	⟨ue⟩	/ü ~ e/	khuele	[kʼʔ$^{ü\sim e}$.le]	köle	[ķʰøle]
			uuer ~ vuer	[vʔ$^{ü\sim e}$r]	ver	[vɛɾ]
RGT	⟨ue⟩	/ü ~ e/	-	-	-	-
DDLT	⟨ue⟩	/ü ~ e/	-	-	-	-
SL	⟨ue⟩	/ü ~ e/	-	-	-	-
CFT	⟨ue⟩	/ü ~ e/	-	-	-	-

17. yy.da ILT / 1612'de /ue/, nadiren /ü/ genellikle /e/ sesi için kullanılmıştır.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
BGD	⟨ue⟩	/ü ~ e/	-	-	-	-
GT	⟨ue⟩	/ü ~ e/	guedʃche	[ge.ce]	gece	[ɟedʒe]
			guertʃchek	[ger.çek]	gerçek	[ɟɛɾtʃʰekʰ]
PGT	⟨ue⟩	/ü ~ e/	-	-	-	-

18. yy.da GT / 1789 adlı eserde {g + u+ e} şeklinde formüle edebileceğimiz yazımda /ue/ ikili ünlüsü /e/ sesini veriyor görünmektedir. Ayrıca /g/ sonrası /u/ sesi, /i/ ayırıcı imi türünden bir işlev için de kullanılmış olabilir.

4.3.3. Parçalarüstü Ses Birimleri İle İlgili Özellikler

Sesletimde bürünsel özellikleri göstermek için parçalarüstü terimi kullanılır. Vurgu, uzama, süre, titrem vb. olgular bu başlık altında ele alınmıştır. Çeviri yazı metinlerinde kullanılan ikiz ünlüler şöyledir: aa, ee, uu.

4.3.3.1. İkiz Ünlüler

/aa/ ikiz ünlüsü

/aa/: Düşen /n/ ünsüzünün etkisi ile ilgili komşu ünlüyü uzatmak için veya daha da kuvvetli bir vurguyla sesletmek için kullanılmıştır.

16. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ON	⟨aa⟩	/a:/	charaafil	[kara:fil]	karanfil	[kʰaɾaŋfil]
TRC	⟨aa⟩	/a:/	tſaa	[sa:]	sana	[sana]
HPT	⟨aa⟩	/a:/	baa	[ba:]	bana	[bana]
TG	⟨aa⟩	/a:/	taari	[ta:rı]	tanrı	[tʰanrɯ]

Günümüzde /n/ ünsüzü ile kullanılan sözcüklerin sesletimde ünsüzünün düşürülerek söylenmesinden dolayı ünlülerin yan yana geldiği (hiatus) görülmektedir. İlgili sesi artlık önlük bakımından değerlendirdiğimizde ikinci /a/ sesinin düşerek sesletilmesi uygun görülmektedir. Türkçede ikili ünlüler veya ikiz ünlüler, ikinci sesin düşerek sesletilmesi ilkesine dayanır ve ilgili sözcüğün benzer kullanımlarından ayırt edilmesini de sağlar.

dag 'mountain' [d**a**:] da 'also, too' [da]

saat 'hour, watch' [saat] veya [s**a**: t] sat! 'sell!' [sat] (Cornflit, 1997, s. 501)

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ILT	⟨aa⟩	/a:/	anaachta	[ana:k$^{\sim h}$.ta]	anahtar	[anaxt^{h}aɾ]
RGT	⟨aa⟩	/a:/	aain	[a:.yn]	ayın	[ạjɯn]
DDLT	⟨aa⟩	/a:/	-	-	-	-
SL	⟨aa⟩	/a:/	ſaa	[sa:a]	sana	[sana]
CFT	⟨aa⟩	/a:/	-	-	-	-

17. yy.da benzer kullanım sürmektedir. İlgili sesi uzatmanın sesletimden kaynaklı ayırt ediciliği sürmektedir. SL/ 1643 adlı eserde yazar ſaa *sana* [sa:a] örneğini vulgarize edilmiş bir sesletim olarak tanımlamaktır. Örneği olmadığı görülen eserlerde *saat, taam, vaat* vb. örnekler /a/ ve /a/ şeklinde iki ayrı hecede ses varlığını koruduğu, tek hecede uzama göstermediği için bu tasnife dâhil edilmemiştir.

18. yy.: 18. yy.da örnek görülmemesi *maada, schiaat, saadet* vb. kelimeleri dâhil etmememiz ile ilgilidir. Ayrıca bazı örneklerde görülen ses düşmelerinin artık yazıldığı söylenebilir: ba**n**a, sa**n**a, o**n**a vb.

/ee/ ikiz ünlüsü

/ee/: İlgili sesi uzatmak için veya daha da kuvvetli bir vurguyla sesletmek için kullanılmıştır.

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ILT	⟨ee⟩	/e:/	beeg	[be:g]	bey	[bɛj]
RGT	⟨ee⟩	/e:/	-	-	-	-
DDLT	⟨ee⟩	/e:/	-	-	-	-
SL	⟨ee⟩	/e:/	-	-	-	-
CFT	⟨ee⟩	/e:/	-	-	-	-

18. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
BGD	⟨ee⟩	/e:/	-	-	-	-
GT	⟨ee⟩	/e:/	-	-	-	-
PGT	⟨ee⟩	/e:/	meejűs	[me:.yūs]	meyyus	[mɛj:us]

17. ve 18. yy.da verilen örnekler, sınırlı sayıda kullanıldığını göstermektedir. Arapça kökenli *me'yus* örneğinde hemzeyi karşılamak için kullanılmış olmalıdır.

Bürünsel bir özellik olarak /e/ sesinin alçalarak uzatılmasından ibarettir ve sesletime ait bir özelliği göstermek için kullanılmıştır.

/uu/ ikiz ünlüsü

/uu/: İlgili sesi uzatmak için veya daha da kuvvetli bir vurguyla sesletmek için kullanılmıştır.

16. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ON	⟨uu⟩	/u:/	-	-	-	-
TRC	⟨uu⟩	/u:/	chuuli	[ku:li] [kuvli]*	köylü	[ķʰøjly]
HPT	⟨uu⟩	/u:/	deuulet	[deu:.let] [devulet]*	devlet	[devletʰ]
TG	⟨uu⟩	/u:/	-	-	-	-

HPT/ 1575 adlı eserde sesletim bakımından [dövlet ~ düvlet] olasılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. ON / 1527 ve TG / 1581 adlı eserlerde *suut, metzimuuſi* vb. örneklerde ilgili sesin /xu/ ve /xu/ şeklinde iki ayrı hecede ses varlığını koruduğu ve tek hecede uzama göstermediği için bu tasnife dâhil edilmemiştir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	ÇYM		ST	
			Yazılış	Sesletim	Yazılış	Sesletim
ILT	⟨uu⟩	/u:/	-	-	-	-
RGT	⟨uu⟩	/u:/	-	-	-	-
DDLT	⟨uu⟩	/u:/	okurſuus	[okursu:s~z]	okursunuz	[okʰursunuz]
SL	⟨uu⟩	/u:/	-	-	-	-
CFT	⟨uu⟩	/u:/	-	-	-	-

17. yy.da ILT / 1612 adlı eserde *diuuar, uuer, uuact, auuret* vb. örneklerdeki kullanım "/v/ sesbiriminin bir üyesi olan /w/ yarı - ünlüsüne" (Demircan, 2015, s. 55) ait bir ses özelliği olarak görülebilir.

18. yy.: 18. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

4.3.3.2. Vurgu İşaretleyicili Kullanımlar

Klasik İtalyancada asıl ünlülerin dışında sesletimi işaret etmek için kullanılan ayırıcı imler bulunur. Düşen ton sola yatık vurgu işareti olan /à/ ile yükselen ton ise /á/ sağa yatık vurgu işareti ile gösterilmektedir. Çeviri yazı metinlerinde yer yer benzer ayırıcı imler kullanılmıştır. Örneğin Carbognano (1794)'nun eserinde (PGT) prozodi (s.

655) ile ilgili bölüm Türkçenin sesletiminde vurgu ile ilgili bilgiler vermekte hafif veya güçlü vurgu için kullandığı işaretleyiciler de görülmektedir. Bu işaretleri vurgu ile ilgili gören Duman (2013),[382] "Bazen Latin harfli diğer eserlerde de kullanılan aksan işaretli harflerin (á, è, í, ,ú vb.) her zaman farklı bir sesi karşılamak üzere değil hece yahut kelime vurgusuna işaret etmek üzere kullanıldıkları anlaşılıyor." (s. 61) demektedir.

Bugünkü Standart İtalyanca ile çeviri yazı metinlerindeki işaretlemeleri birebir eşleme yapmak anakronik olacaktır. Ancak benzer bir yolu kullanan IPA, sözcük vurgusu ve titrem düzeyini göstermek için [è] sembolünü kullanmıştır. Bu sembol, düşük bir düzeyde vurguyu ifade etmektedir. İlgili metinler bağlamında da benzer bir işlevi üstlendiği öne sürülebilir. Örnekler, ayrıca ilgili sesi öne taşıma (inceltme - yumuşatma) amacıyla kullanıldığını da göstermektedir.

/à/ ünlüsü

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
ILT	⟨à⟩	/à/	-	-	-
RGT	⟨à⟩	/à/	-	-	-
DDLT	⟨à⟩	/à/	-	-	-
SL	⟨à⟩	/à/	-	-	padiſcià [padi.ṣà] olà [o.là]
CFT	⟨à⟩	/à/	-	-	-

17. yy.da ilgili sesin olduğu örnekler sonda görülmektedir. Bir uzunluk işaretleyici olarak kullanıldığı örneklerde padiſcià *padişah* [padi.ṣà] sesletimde düşen /h/ ünsüzünün etkisi olduğu görülmektedir. Örneklerin sadece son seslerde görülmesi ise yazım kalıplaşması ve vurgu ile açıklanabilir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨à⟩	/à/	àláj [à.láy]	ſaàt [sa. àt]	fenà [fe.nà]

[382] Duman, M. (2013) makalenin tam adı "Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde i /e meselesine dair" şeklindedir. Duman, çeviri yazı metinlerinden de kaynak göstererek meseleyi ayrıntılarıyla ortaya koyduğu makalesinde, ilgili ayırıcı işaretlerin kullanıldığı "Vocabulaire François - Turc (Georges Rhasis, 1828)" adlı esere atıfla yukarıdaki görüşünü serdetmiştir. Duman, M. (1995b)'nin Carbognano eserini incelediği "Türkiye Türkçesi'nin tarihi kaynaklarından Carbognano'nun grameri ve imlâ-telaffuz ilişkisi bakımından önemi. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri,1,* 95-106." adlı makalesinde de "Bazen á, í, ú gibi diğer ünlülerde de görüldüğü üzere aksanlı e (é) ise ilgili hecedeki vurguyu işaret etmektedir (s. 101)." şeklinde görüşünü paylaşmış ve ilgili kullanımları tanıtlar üzerinden göstermiştir.

			àj [ày]	dàjma [dày. ma]	banà [ba.nà]
GT	⟨à⟩	/à/	-	-	-
PGT	⟨à⟩	/à/	ànsyzyn [àn.sızın] àmma [àm.ma]	ğevàb [ce.vàb] aslàn [as.làn]	taifâ [tay.fâ] baltà [bal.tà]

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde kelime başında kullanımı nadiren, ortada ve sonda yaygın olarak kullanılmıştır. PGT / 1794 adlı eserde ise vurgu işaretleyici olarak kullanıldığı daha açıktır. PGT / 1794 adlı eser vurgu gösterimi, ayırıcı im çeşitliliği ve diyakritikler bakımından zengin bir eserdir. Örneklerden anlaşılacağı üzere {V + à } ilgili ses, sesdiziminde kalın ünlülerle kullanılma eğilimi ağır basmaktadır.

/á/ ünlüsü

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
ILT	⟨á⟩	/á/	-	-	-
RGT	⟨á⟩	/á/	-	-	-
DDLT	⟨á⟩	/á/	-	-	-
SL	⟨á⟩	/á/	-	-	-
CFT	⟨á⟩	/á/	-	mál [mál], bág [bág]	-

17. yy.da CFT / 1672 adlı eserde görülür. Tam bir tutarlılık görülmez. Örneğin; dáglar kullanımında olduğu gibi diğer kalın ünlülü (+lar) çokluk ekinde görülmezken báglár çokluk ekinde vurgu işaretleyicinin varlığını (ilgili duruma tek örnek) morfonolojik bakımdan izah etmek zordur. Ancak değişik konuşmacılarca (I, V, DV vb.) kullanılan sınırlı sayıda tek heceli (mál ~ mal, nár ~ nar, vár ~ var) ve çok heceli (báglár ~ bağlar, kazánmák ~ kazan) örneklerin her seferinde işaretsiz yazımlarının da bulunması vurgu arayışı yanında ilgili sözcüğü benzerlerinden ayırmayı kolaylaştırıcı olmalıdır. Bu durum, sesletimin çok katmanlılığının yanı sıra yazımla ilgili bir kalıplaşmayı da işaret ediyor olabilir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨á⟩	/á/	áv [áv] ángiak [án.cak]	járin [yá.rin] rahát [ra.hát]	choſciá [hoş.çá] aghá [a.ġá]
GT	⟨á⟩	/á/	-	-	-
PGT	⟨á⟩	/á/	-	-	-

18. yy. BGD / 1781 adlı eserde kalın ünlü, asıl sözcüğün üzerine gelen eklerde iki şekilli vurgu ile gösterilmiştir: kalktyghyn**á** ~ doſt**à**, bura**dá** ~ atym**dà**, mangiaſyn**dán** ~ bun**dàn vb.** durum ekleri ile ojnady**lár** ~ tavušan**làr**, choſ**ciá** ~ ka**cià** vb. diğer biçim ekleri. Konuşma ve diyalogları yansıtan ilgili metin, yazımla ilgili bir düzenliliğe işaret etmektedir. Buna göre hafif vurgu ve yüksek vurgu işaretleyicileri olarak benzer bir ilgi için kullanılmış olmalıdır. Örneklerden anlaşılacağı üzere {V + á } ilgili ses, sesdiziminde kalın ünlülerle kullanılma eğilimi ağır basmaktadır.

/è/ ünlüsü

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
ILT	⟨è⟩	/è/	-	-	-
RGT	⟨è⟩	/è/	-	-	-
DDLT	⟨è⟩	/è/	-	-	-
SL	⟨è⟩	/è/	-	medèt [me.dèt]	nè [ne]
CFT	⟨è⟩	/è/	-	-	-

17. yy.da SL / 1643 adlı eserde çekimli şekillerin gösteriminde ilgili ses /è/ şeklinde gösterilmiştir: ſeue**sèn**, ſeu**è**, ſeue**lèr**, ſeume**è**, ſeuein**gè**, ſeume**ghè**, ſeu**mèk** vb. Morfonolojik olarak ayrım göstermeksizin (eklerin işlevlerine bakılmadığı görülmektedir) son hece /e/ si vurgulanmıştır. Türkçede hece vurgusunun sonda olduğu görüşünün genelleşmiş bir yazım kalıplaşması ile temsil edildiği görülmektedir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨è⟩	/è/	-	berek^{i}èt [bere.kèt]	Ištè [iş.tè]
GT	⟨è⟩	/è/	-	-	-
PGT	⟨è⟩	/è/	-	-	abidè [abi.dè] böjlè [böy.lè]

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde ilgili sesin başta gösterilmemesi, vurgunun sözcük başında işlemeyen bir parça olarak görüldüğünü göstermektedir. PGT' / 1794 adlı eserde ise sadece son seste gösterilmiştir. Asıl sözcük veya ekler arasında bir ayrım yapılmamıştır: *böjleğenè, s^{i}ek^{i}linè, vaktdè* vb. PGT / 1794 yazım özellikleri bakımından Arap harfli imla ile paralel olmaya dikkat etmiştir. Bu bakımdan her iki yazımın gösteriminde vurgu veya uzunluklar da bu bağlamda değer kazanmıştır.

/é/ ünlüsü

16. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
ON	⟨é⟩	/é/	-	-	-
TRC	⟨é⟩	/é/	-	-	-
HPT	⟨é⟩	/é/	-	-	-
TG	⟨é⟩	/é/	-	-	ggioré [gö.ré] bé [vé]

16. yy.da TG / 1581 adlı eserde görülür. Tüm örnekler sözcük sonunda kullanıldığını göstermektedir. Sözcük başı ve ortasında kullanılan /e/ sesinde vurgu işaretleyicinin kullanılmaması ve /e/ sesinin vurgulu olarak sondaki varlığı yazım kalıplaşmasına işaret ediyor olabilir.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
ILT	⟨é⟩	/é/	-	-	-
RGT	⟨é⟩	/é/	-	-	-
DDLT	⟨é⟩	/é/	-	-	-
SL	⟨é⟩	/é/	-	-	-
CFT	⟨é⟩	/é/	-	péskes [pés.kes]	-

17. yy.da CFT / 1672 adlı eserde görülen tek örnektir. İlgili örnek bağlamında vurgunun yanı sıra farklı hecelerdeki /e/ sesini ayırt etmek için kullanıldığı da söylenebilir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨é⟩	/é/	évevela [év.vela] ég^{i}er [é.ger]	déjme [dév.me] g^{i}erčék [ger.çék]	böjlé [böy.lé] ſilé [si.lé]
GT	⟨é⟩	/é/	-	-	-
PGT	⟨é⟩	/é/	-	-	-

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde nadiren /é/ kullanımının /e/ sesinin aralığını /i/'ye doğru taşıdığı da görülmektedir: ké [ki], habaſcé [habaşi] vb. Genellikle vurgu amacıyla değişik hecelerde kullanıldığı görülmektedir.

/ì/ ünlüsü

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
ILT	⟨ì⟩	/ì/	-	-	-
RGT	⟨ì⟩	/ì/	-	-	-
DDLT	⟨ì⟩	/ì/	-	-	-
SL	⟨ì⟩	/ì/	-	-	eghirì [eġ.rì]
CFT	⟨ì⟩	/ì/	-	-	-

17. yy.da SL / 1643 adlı eserde sadece sonda kullanılmıştır. Ekli yapılarda (genellikle iyelik eki, belirtme eki) daha çok kullanılmıştır. İki farklı ünlülü olan ilerì ~ ilerù, ghairì ~ ghairù vb. türü sözcükler eserde edat başlığı altında verilmiştir.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨ì⟩	/ì/	-	mukrìm [muk.rim] zeng^{i}ìn [zen.gin]	ejì [e.yi] kendì [ken.di]
GT	⟨ì⟩	/ì/	-	-	-
PGT	⟨ì⟩	/ì/	-	-	-

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde daha az görülen adì [a.dı], paſciasì [paşa.sı] şeklinde /ı/ ile sesletimi yapılan örnekler bulunmaktadır. Uyuma giden süreçte ı < ì < i şeklinde fonetik bir değişimin işareti de sayılabilir: Genellikle sonda ve ekli yapılarda (genellikle iyelik ve belirtme eki) /i/ sesini vermek üzere išinì [işi.ni], bizì [bi.zi], ſcerefinìz [şerefi.niz] vb. kullanılmıştır.

/í/ ünlüsü

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.: 17. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨í⟩	/í/	-	dejíl [de.yil] bildurgín [bildur.cin]	ejí [e.yi] tatlí [tat.li]
GT	⟨í⟩	/í/	-	-	-
PGT	⟨í⟩	/í/	-	-	-

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde daha az görülse de ejí ~ ejì şeklinde belki de iki vurgu yönünü (alçak - yüksek vb.) gösteren kullanımlar bulunmaktadır. Ekli şekillerin (belirtme ve iyelik ekli yapılar) son sesi olmasının yanı sıra ek içi ses olarak *pahsíz,*

g^{j}elsín, japtín vb. kullanımları görülür.

/ò/ ünlüsü

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.: 17. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

18. yy.

Eser	**Harf**	**Ses**	**Örnekler**		
			Başta	**Ortada**	**Sonda**
BGD	⟨ò⟩	/ò/	òla [ò.la]	ciòk [çòk]	-
GT	⟨ò⟩	/ò/	-	-	-
PGT	⟨ò⟩	/ò/	òlzaman [òl.zaman]	jòldas^{i} [yòl.daş]	-

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde sınırlı sayıda örnekte görülmektedir. Örneklerin vurgu işareti almadan yazıldığı ciòk ~ ciok, chòs ~ chos vb. kullanımlar da görülür. PGT / 1794 adlı eserde ise daha sınırlı olarak ve vulgarize edilmemiş örneklerde kullanıldığı görülür. Eserde genellikle ilgili sesin sözcük başında vurgulu şekli görülmez.

/ó/ ünlüsü

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.: 17. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨ó⟩	/ó/	-	k^{i}ópèk [kó.pek]	-
GT	⟨ó⟩	/ó/	-	-	-
PGT	⟨ó⟩	/ó/	-	-	-

18. yy.da genellikle ilk hecede vurgulu şekli /ò/ gösterilir. Diğer hecelerde nadiren ujujór [uyu.yor] örneğinde olduğu gibi şimdiki zaman eki için kullanılmıştır. İlgili sesin vurgusuz yazıldığı örnekler de *ciòk ~ ciok, edejór ~ edéjor, óna ~ ona* vb. görülmektedir. Bu durum yazımsal bir tutarsızlığa işaret ediyor gözükse de konuşma dilinin çok katmanlı yazımı yanında fonetik bir değişimin işareti de sayılabilir.

/ù/ ünlüsü

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
ILT	⟨ù⟩	/ù/	-	-	-
RGT	⟨ù⟩	/ù/	-	-	-

DDLT	⟨ù⟩	/ù/	-	-	bù [bù]
SL	⟨ù⟩	/ù/	-	-	ilerù [ile.rù]
CFT	⟨ù⟩	/ù/	-	-	-

17. yy.

17. yy. de DDLT / 1641 adlı eserde ilgili sesin sonda kullanıldığı örnekler, nadiren de olsa görülür. SL / 1643 adlı eserde kullanılan örneklerin (genellikle sonda) *ghairì ~ ghairù* vb. ikili şekilleri görülmektedir. Ekli yapıların son hecesinde *deghilùm, ſeueùz* vb. şeklinde vurgulu kullanımlar bulunmaktadır.

18. yy.

Eser	Harf	Ses	Örnekler		
			Başta	Ortada	Sonda
BGD	⟨ù⟩	/ù/	-	umùd [u.mùd] tùrfandá [tùr.fandá]	kutlù [kut.lù] doghrù [dog.rù]
GT	⟨ù⟩	/ù/	-	-	-
PGT	⟨ù⟩	/ù/	-	zuhùr [zu.hùr]	ulù [u.lù]

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde ekli yapılar (iyelik, belirtme, tamlayan vb.) ön hecelerde /u/ sesi ek içindeki ilgili ses yoksa vurguludur. Tek hecede /u/ sesi tùz [tùz/] vb. vurgulu iken suciunù [suçu.nù] örneğinde olduğu gibi vurgunun sona doğru olduğunu görülen kullanımlar da bulunur. PGT / 1794 adlı eserde benzer şekilde oldughunù, suc[i]iunù vb. türü örneklerden vurgunun genellikle sona doğru kaydığı görülmektedir.

/ú/ ünlüsü

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.: 17. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

18. yy.

Eser	**Harf**	**Ses**	**Örnekler**		
			Başta	**Ortada**	**Sonda**
BGD	⟨ú⟩	/ú/	úzre / úz.re /	ſúrèt [sú.rèt] choſcnút [hoş.nút]	türlú [tür.lú]
GT	⟨ú⟩	/ú/	-	-	-
PGT	⟨ú⟩	/ú/	-	-	-

18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde ilgili sesin vurgulu örneği başta tek örnekte kullanılmıştır. Ekli yapıların *tut**u**lm**ú**šum, kaſd**u**r**ú**rſe, toz**ú**n* vb. örneklerinde görüldüğü üzere aynı /u/ sesinin sırasında sona doğru vurgu kaymaktadır. Bu özelliğin hilafına *d**ú**r**u**n, ol**ú**r**u**m, b**ú**d**u**r* vb. örnekler vurgunun eklerin işlevi ile ilgili kullanıldığını da göstermektedir.

4.3.4. Yazım Şekline Bağlı Sesletim Özellikleri

ÇYM'lerde sıklıkla rastladığımız bir özellik, aynı metinde geçen sözcüklerin birden fazla şekilde yazılmalıdır. Bu durum, bazen kaydedici ya da musahhihten kaynaklanan sebeplere bağlansa da sesletim ve yazım arasındaki ilişkiden de kaynaklanıyor olabilir. Standart bir yazımın olmaması, bazen ihmal edilebilen hususiyetler, sonradan yazıya geçirilenle o anda yazılan arasındaki doğal farklar, konuşma temposundaki değişimler, iletinin değeri, bilgi yapısına bağlı değişimler, doğrudan sesle ilgili farklılıklar, ulamalar vb. bu çok katmanlı yazımın nedenleri arasında sayılabilir. Sayılan nedenlerden hangisinin ağır bastığı çok yönlü bir araştırmayı gerektirir.

Bu bölümde ÇYM'ler açısından yazımda görülen çok katmanlılık, konuşma dilinin yazıma etkisi bağlamında ele alınmıştır.

4.3.4.1. Bitişik Yazıma Bağlı Sesletim Özellikleri

ÇYM'lerde bitişik yazılan kelime ve eklerin çok sayıda örneği bulunmaktadır. Bu durum, sesletim ve yazım arasındaki ilişkiyi gösteren bir özelliktir. Standart yazım özelliklerinin zamanla geliştiği göz önünde bulundurulduğunda sesletime uygun yazma ihtiyacı bitişik yazımla giderilmiş olmalıdır. Bitişik yazılan örnekler arasında niteleyici sözcükler, isim, sıfat tamlamaları, sayı grupları, edatlar, soru ekleri, ek fiil ve yardımcı fiilerin ve anlamsal kaynaşmayı gösteren sözcük gruplarının ön sırada olduğu görülmektedir.

Örnekler, incelenen metinlerdeki söz varlığının önemli bir kısmını yansıtmaktadır. Ancak 16. yy. için söz varlığının diğer dönemlere göre daha az olması örneklerin dağılımında etkili olmuştur. 17. yy.a ait eserlerde niteleyiciler daha fazla bitişik yazılmışken 18. yy.da edatlar daha fazla bitişik yazılmış görünmektedir. Karşılaştırıldığında birinci durumda sözlü dil, konuşma dili; diğerinde yazılı dil öncelikli görülmüştür. Bu durum, konuşma dilinden yazı diline geçişin ve yazı dili standartlaşmasının bir yansıması olarak da kabul edilebilir.

İlgili yüzyıllara ait eğik yazıyla verilen örneklerin yanında parantez içinde ayrı yazılmış günümüzdeki kullanım şekli, sıklığı, eserin adı, tarihi ve sayfa sayısı da gösterilmiştir. Örneklerde artan sırada eser yılı ve alfabetik örnek sıralaması yapılmıştır. Ünlüler için V (vokal), ünsüzler için K (konsonant) kullanılmış, sözcük | | simgesi içinde ve sözcük sonu **. X** , sözcük başında ise **X .** şeklinde gösterilmiştir.

4.3.4.1.1. Bitişik Yazılan Niteleyici Sözcük ve Yapılar

ÇYM'lerde bitişik yazılan niteleyici sözcükler genellikle sıfat tamlamaları şeklindedir. Özellikle 17. yy.da ve daha az olmak üzere 18. yy.da görülür. Sıklık bakımından *her, en, iyi, bu, o* sıfatları ve *ehl – i* tamlananı kendinden gelen sonra gelen sözcüğe bitişik yazılmıştır. İlgili sıfatlar genellikle derece, işaret vb. anlam ilgileri kurmaktadır. Konuşma dilinde niteleyici sözcüklerin kendinden sonraki sözcüğe yaklaştırılarak sesletilmesi yazımda da benzer bir tercihi yansıtmış olmalıdır.

16. yy.

*chri**chb**ir* (kırk bir) [1] ON/1527. I

*chri**chv**z* (kırk üç) [1] ON/1527. I

17. yy.

*echl**is**uneti* (ehli sünnet) [1] ILT/1612

*egr**io**ttur* (eğri ottur) [1] ILT/1612 (a/125)

*e**vi**ſini* (ev issi) "ev sahibi" [1] ILT/1612 (a/156)

*he**rch**inase* (her kimse) [1] ILT/1612 (a/054)

*he**rd**aim* (her daim) [1] ILT/1612 (a/050)

*he**rkh**ischi* (her kişi) [1] ILT/1612 (a/057)

*he**rk**im* (her kim) [1] ILT/1612 (a/077)

*he**rn**e* (her ne) [2] ILT/1612 (a/016)

*he**rn**ere* (her nere) [1] ILT/1612 (a/102)

*he**rn**este* (her nesne) [1] ILT/1612 (a/066)

*e**ig**iami* (iyi cami) [1] DDLT/1641

*e**iſ**ultan* (iyi sultan) [1] DDLT/1641

*agasa**mo**glanlar* (acem oğlanı) [1] CFT/1672 (b7/168)

*a**tm**ejdana* (at meydanı) [1] CFT/1672 (b6/138)

*baz**ik**iſiler* (bazı kişiler) [1] CFT/1672 (b8/427)

*berbe**rb**aſi* (berber başı [1] CFT/1672 (b7/297)

*bi**rd**acha* (bir daha) [1] ILT/1612 (a/209)

*b**uk**adar* (bu kadar) [16] CFT/1672 (b1/020, b2/031, b2/043, b3/055, b4/074, b5/100, b6/142, b7/170, b7/196, b7/211, b7/215, b7/340, b7/346, b8/366, b8/421, b8/490)

*b**üz**eman* (bu zaman) [1] CFT/1672 (b2/034)

*di**lß**ahibi* (dil sahibi) [1] CFT/1672 (b5/090)

*dor**tj**uz* (dört yüz) [1] CFT/1672 (b7/238)

*ehli**f**eßat* (ehli fesat) [1] CFT/1672 (b8/372)
*ehli**i**lm* (ehli ilim) [1] CFT/1672 (b8/405)
*ehli**i**rz* (ehli ırz) [1] CFT/1672 (b7/342)
*elcs**ib**eg* (elçi bey) [1] CFT/1672 (b7/338)
*el**ß**özi* (el sözü) [1] CFT/1672 (b7/249)
*e**nb**as* (en baş) [1] CFT/1672 (b6/142)
*en**ß**onra* (en sonra) [1] CFT/1672 (b1/008)
*her**g**ün* (her gün) [1] CFT/1672 (b6/143)
*her**j**erde* (her yerde) [1] CFT/1672 (b3/055)
*her**k**ißile* (her kişi ile) [1] CFT/1672 (b2/043)
*her**ſ**ej* (her şey) [1] CFT/1672 (b7/254)
*her**v**akte* (her vakit) [1] CFT/1672 (b6/144)
*her**z**aman* (her zaman) [1] CFT/1672 (b6/112)
*her**z**eman* (her zaman) [3] CFT/1672 (b4/060, b6/114, b6/141)
*her**ß**ene* (her sene) [1] CFT/1672 (b7/281)
*n**eh**adar* (ne kadar) [1] CFT/1672 (b8/421)
*n**eſ**ekil* (ne şekil) [1] CFT/1672 (b8/405)
***og**ünde* (o günde) [1] CFT/1672 (b7/249)
***ok**aldar* (o kadar) [1] CFT/1672 (b7/238)
*ol**d**emde* (o dem) [1] CFT/1672 (b7/341)
*ol**k**iſi* (o kişi) [1] CFT/1672 (b7/347)
*ol**ß**ahat* (o saat) [1] CFT/1672 (b3/045)
*pe**kh**azi* (pek hazzı) 1] CFT/1672 (b4/061)
*pe**kl**azumdurki* (pek lazımdır ki) [1] CFT/1672 (b5/091)
*serbetc**ſib**aſi* (şerbetçi başı) [1] CFT/1672 (b7/297)
*so**lk**adar* (şu kadar) [3] CFT/1672 (b2/035, b2/035, b5/086)
*ſau**sb**aſa* (çavuş paşa) [1] CFT/1672 (b5/095)
*terz**i(a)b**aſi* (terzi başı) [1] CFT/1672 (b7/297)
*u**csb**asli* (üç başlı) [1] CFT/1672 (b6/139)
18. yy.
*en**b**üjük* (en büyük) [1] BGD/1781 (57)
*en**e**jiſinì* (en iyisini) [1] BGD/1781 (78)
*her**n**ek'i* (her ne ki) [1] BGD/1781 (v/4)

*né**k**adar* (ne kadar) [5] BGD/1781 (57, 86(3), 91)

*o**nd**okúzdur* (on dokuz) [1] BGD/1781 (97)

*öjl**ej**érge* (öyle yere) [1] BGD/1781 (52)

*he**pb**irdur* (hep birdir) [1] GT/1789 (120)

*her**b**irine* (her biri) [1] GT/1789 (168)

*ol**v**akt* (o vakit) [1] PGT/1794 (710)

*òl**z**aman* (o zaman) [1] PGT/1794 702

Ses özellikleri bakımından iki sözcüğün birleştiği eklemlerde durum şöyledir:

|.K + K.| /r – {k(4), n(4), d(2), s(2), z(2), b, j, g, v}/

/l – {s(3), k(3), d, v, z}/

/n – {b(2), d, s}/

/ç – k - p – r – s -{b}ve /k - l/, /t - m/, /t - j/, /y - g/, /y - s/

Bu türden birleşmede ilk sözcüğün sonunda daha sık görülen {l, n, r} ünsüzlerinin ortak özelliği {t, d} sesleri ile beraber dişsil ünsüz kategorisinde yer almalarıdır (Özsoy, 2006, s. 33). İkinci sözcüğün başında yer alan ünsüz seti arasında görülen {d, s, z, n} ünsüzleri ise çıkış yeri bakımından {l, n, r} ünsüzleri ile beraber diş eti ünsüzleri arasında görülür (Aksan, 2003, s. 36). Bu ünsüzlerin sesletiminde ses telleri de titreşir. Demircan (2015), "Bir ünsüz gibi çıkıp da bir ünlü gibi görev yapan /l, m, n, r/ gibi seslere *yarı – ünsüz* dense yeridir." (s. 25) diyerek ilgili ünsüzlerin işlevine vurgu yapmıştır. Bu işlevin kendinden sonraki ünlüyü sesletmede hazırlık sağlayacağı görülmektedir. Böylece sesletim bakımından dil ucunun üst diş etine değdiği yerde oluşan ve çıkış yeri yakın iki ünsüzün (alveolar - dişyuvasıl ünsüzler) aralıksız kullanıldığı tasavvur edilebilir.

Ötümsüz {p, ç, t, k} ünsüzlerinin sonda bulunması ve kendinden sonra gelen ünsüzü benzetmesi Türkçe için tipik bir özelliktir. Örneklerde ötümsüz sert ünsüzlerden sonra genellikle çift dudak /b/ ötümlü ünsüzü gelmiştir. Bu ünsüzlerin ortak özelliği {c, d, g} ünsüzleri ile beraber çıkış biçimi bakımından süreksiz olmalarıdır. Demircan (1981), seslemleme ile ilgili makalesinde ünsüz benzeşmeleri başlığı altında "(…) benzeşme seslemden sesleme geçişteki kısıtlamalar gereği, ayırıcı özelliklerin uyuşması, bir anlamda düzlenmesidir. Bu bağlamda yavaş ve hızlı sesletim arasında bir ayrım gözetmek yerinde olacaktır."(s. 52) demektedir. Konuşma diline özgü hızlı sesletmeler bu türden bitişik yazılmış örnekleri doğuran nedenler arasında sayılabilir. Sesletimlerde kısıtlamaların azaltılması veya sesletimin lehine düzenlenmesi beklendiğinden çıkış yeri yakın iki ünsüzün aralıksız kullanımı da bu bağlamda anlaşılır olmaktadır.

|.V + K.| /i – {s (3), b (3), c, k}/

/e – {h, j, s, k }/

/o – {g, k}/

/u - k/, /ü - z/

Sonda bulunan ünlü genellikle {i, e, o}ve eklemlendiği ünsüzler genellikle {k, s, b} şeklindedir. Ortak özellikler tesis etmekten uzak bir dağılım göstermektedirler. Ancak bir tasnif biçimi bu zorluk hakkında bilgi verebilir. "Chomsky – Halle (1968) çıkış yeri ayrımlarını şöyle saptamıştır. Ağız tavanını, *dişseti* / *damak* arasından ikiye bölen ön özelliğine göre ünsüzlerin ayrımında ön özelliği görülmeyen ünsüzler şu şekildedir: {r , c, y, ş, j, k, g, ğ, h}" (Demircan, 2015, s. 33). İlgili örnekler bağlamında genellikle {i ve e} ön ünlülerinin ardından gelen ünsüzlerin damakta sesletildiği görülmektedir.

Daha az sayıda olmak üzere |.V + V.| i – {i(2), o} ve |.K + V.| /k – u/, /m- o/, /n- e/, /v- i/ dizilimleri de görülmektedir. Birincisi iki aynı ünlünün sesletimini yansıtır ki bu *ehliilm*, *ehliirz* örneklerinde gösterilmeyen gırtlaksıl ayın sesinin /ʕ/ etkisi hesaba katılmalıdır. Bu bakımdan |.V + V.| dizilimine daha uygun olan bu türden kalıplaşmış örneklerde ünlünün uzadığı söylenebilir. Dizilim bakımından ulamayı sağlayan |.K + V.| grubunda sınırlı sayıda örnek görülmektedir. Bunun sebebini sözcüksel bağlamda ele almak daha açıklayıcıdır. Banguoğlu (1974), belirtme öbeklerinde vurguyu değerlendirirken "Belirtme öbeklerinde vurgulu hece hemen daima belirtenin vurgulu hecesidir." (s. 119) tespitinde bulunur. Buna göre dizilimlerde birinci ögenin yani niteleyicinin son hecesinde biriken vurguyu azaltarak ikinci ögeye yani nitelenene yaklaştırılması seslik unsurlara göre daha belirleyici görünmektedir.

4.3.4.1.2. Bitişik Yazılan Edat ve Bağlaçlar

ÇYM'lerde bitişik yazılan başta edatlar ve daha az olmak üzere bağlaçlar görülmektedir. Bitişik yazılmış örnekler, metinlerdeki sözcük sayısına bağlı olarak, 17. ve 18. yy.da 16. yy.dan daha fazla kullanılmıştır. Sıklık bakımından genellikle *ile, için, dek* edatlarının kendinden önce gelen sözcüğe bitişik yazıldığı görülmektedir. İlgili edatlar birliktelik, sınır, neden vb. anlam ilgileri kurmaktadır. Konuşma dilinde sesletimin genellikle bağlı sözcükle olduğu edatların yazımda da bu özelliği yansıtmak üzere bitişik yazıldığı görülmektedir.

16. yy.

*rhu**chi**le* (ruh ile) [1] TG/1581 (7/ah)

*anu**ni**le* (onun ile) [1] TG/1581 (4/ah)
*anuno**nt**zin* (onun için) [1] TG/1581 (7/ah)
*atemle**ri**le* (ademler ile) [1] TG/1581 (5/ah)
*bilime**gi**tzin* (bilmek için) [1] TG/1581 (3/ah)
*el**mi**le* (ilim ile) [1] TG/1581 (5/ah)
*kelti**gi**tzun* (geldiği için) [1] TG/1581 (9/ah)
*olthu**gu**tzin* (olduğu için) [1] TG/1581 (1/ah)
*tzur**mi**le* (cürüm ile)[1] TG/1581 (10/ah)
17. yy.
*hadissa**ti**le* (hadisat ile) [1] ILT/1612 (a/067)
*iarama**si**le* (yaramaz ile) [1] ILT/1612 (a/218)
*lut**fi**le* (lütuf ile) [2] ILT/1612 (a/182)
*oldur**khi*** (odur ki) [1] ILT/1612 (a/031)
*zaman**ed**eh* (zamana dek) [2] RGT/1630 (95, 95)
*anda**no**turi* (ondan ötürü) [1] CFT/1672 (b8/425)
*dimi**ßk**i* (demiş ki) [1] CFT/1672 (b6/124)
*dinßiz**i**ken* (dinsiz iken) [1] CFT/1672 (b8/369)
*ede**bi**le* (edep ile) [1] CFT/1672 (b8/370)
*emr**ii**le* (emri ile) [2] CFT/1672 (b7/210, b8/442)
*gyözi**i**le* (gözü ile)[1] CFT/1672 (b8/405)
*haftai**ad**ak* (haftaya dek) [1] CFT/1672 (b8/427)
*ha**fi**le* (haz ile) [1] CFT/1672 (b7/175)
*hoslug**ii**le* (hoşluk ile) [1] CFT/1672 (b3/053)
*iala**ni**le* (yalan ile) [1] CFT/1672 (b7/341)
*igsaze**ti**le* (icazet ile) [1] CFT/1672 (b5/108)
*kaldiringsed**ek*** (kaldırıncaya dek) [1] CFT/1672 (b5/086)
*kili**tfi**le* (kılıç ile) [1] CFT/1672 (b3/053)
*ki**fii**le* (kişi ile) [2] CFT/1672 (b5/102, b8/369)
*kula**gi**le* (kulak ile) [1] CFT/1672 (b8/405)
*le**fi**le* (leş ile) [1] CFT/1672 (b8/426)
*merteb**ei**le* (mertebe ile) [1] CFT/1672 (b7/338)
*mugsiza**ti**le* (mucizat ile) [1] CFT/1672 (b8/442)
*n**ei**tzün* (niçin < ne + için) [1] CFT/1672 (b1/020)

*nenu**ng**ibi* (ne(nun) gibi [1] CFT/1672 (b1/007)

*o**cki**le* (ok ile) [1] ILT/1612 (a/097)

*ond**ài**ken* (onda iken) [1] BGD/1781 (82)

*oßmanl**ii**le* (osmanlı ile) [2] CFT/1672 (b7/154, b7/216)

*perd**ai**le* (perde ile) [1] CFT/1672 (b6/141)

*symdi**ed**ek* (şimdiye dek) [3] CFT/1672 (b5/082, b7/171, b8/472)

*ülef**ei**le* (ulufe ile) [1] CFT/1672 (b7/235)

*ßabah**ad**ak* (sabaha dek) [1] CFT/1672 (b8/408)

18. yy.

*cekiling**ed**ek* (çekilinceye dek) [1] BGD/1781 (90)

*chaſt**ái**len* (hasta ilen) [1] BGD/1781 (97)

*damlas**ii**lan* (damlası ile) [1] BGD/1781 (66)

*deniz**éd**ek* (denize dek) [1] BGD/1781 (93)

*edrinej**ed**ek* (Edirneye dek) [1] BGD/1781 (106)

*eſpablerini**zi**le* (esbaplarınız ile) [1] BGD/1781 (109)

*g^{j}ere**ig**^{j}ibi* (gereği gibi) [1] BGD/1781 (95, v/34)

*g^{j}ün**éd**ek* (güne dek) [1] BGD/1781 (52)

*jaramazlà**ri**len* (yaramazlar ile) [1] BGD/1781 (66)

*jaz**ii**len* (yazı ilen) [1] BGD/1781 (v/4)

*jó**ghi**ſa* (yok ise) [1] BGD/1781 (64)

*kalé**mi**le* (kalem ile) [1] BGD/1781 (96)

*k^{j}àghydlá**ri**len* (kağıtlar ilen) [1] BGD/1781 (90)

*kolajli**ghi**le* (kolaylık ile) [1] BGD/1781 (93)

*marifet**ii**len* (marifeti ilen) [1] BGD/1781 (53)

*menzi**li**le* (menzil ile) [1] BGD/1781 (53)

*öjl**éi**ſe* (öyle ise) [1] BGD/1781 (96)

*pila**fi**le* (pilav ile) [1] BGD/1781 (109)

*rahá**ti**le* (rahat ile) [1] BGD/1781 (67)

*ſaghlygiokla**ri**le* (sağlıcaklar ile) [1] BGD/1781 17

*ſahatt**àd**ak* (saata dek) [1] BGD/1781 (85)

*ſang**ii**lan* (sancı ilen) [1] BGD/1781 (97)

*ſef**ai**le* (sefa ile) [1] BGD/1781 (111)

*beghirler**i**le* (beygirler ile) [1] GT/1789 (116)

*innayet**ii**le* (inayeti ile) [1] GT/1789 (120)
*irade**ti**le* (iradet ile) [1] GT/1789 (163)
*kola**yi**le* (kolay ile) [1] GT/1789 (164)
*stambol**ad**ek* (İstanbula dek) [1] GT/1789 (118)
*varin**dʃche**dek* (varıncaya dek) [2] GT/1789 (116, 119)
*chatrn**ỳi**ćiün* (hatırın için) [1] PGT/1794 (700)
*ederle**rk**ien* (ederler iken) [1] PGT/1794 (701)
*sebeb**ỳi**le* (sebep ile) [1] PGT/1794 (714)
*seni**ni**ćiün* (senin için) [1] PGT/1794 (700)
Ses özellikleri bakımından iki sözcüğün birleştiği eklemlerde durum şöyledir:
|.K + V.| / r (5), t (5), s (4), g (4), n (4), m (3), f (2), k (2), ğ (2), z (2), b, c, h, l, y {i} /g- u/, /n- o/, /c- e/

Edatların ilk ünlüsü /i/ düz dar ünlüsüdür. Bu bakımdan ilk sözcük sonunda vurgu ve hece doruğundan kaynaklanan çevresel şartlar ulamayı kolaylaştırmaktadır. Çok sayıda örneğin bu grupta görünmesi bu temel bağıntının gereği olmalıdır. Edatlar eklendiği sözcüğün son hecesindeki vurguyu azaltabilir *senin*ꞌ *ile*ꞌ ≠ *seninile*ꞌ ki böylece hece doruk sayısı da azalır veya baştaki ünlüsünü düşürebilir: *seninle*. Bu bağlamda edatların konuşma dilinde sesletim birliğine elverişli yapısal imkânlar sunduğu görülmektedir.

Ünsüzler sınıfı bakımından genellikle {r, t, s, g, n, m, f, k, ğ, z} ünsüzleri kullanılmıştır. Sesletim bakımından ünsüzlerin niteliği düz dar ünlüye bağlanma şartını yerine getirmeleridir. O halde ünsüz niteliği ikincil bir öneme sahiptir. Ayrıca sesletim yeri bakımından /i/ ünlüsü ile yakın bölgede oluşan dişyuvasıl{t, d, s, n, l, r} ünsüzlerinin {ḳ, ġ} art damak ünsüzlerine göre daha sık birleşmesi de beklenebilir.
|.V + V.| /i (12), e (4), a (4){i}

İki /i/ düz – dar ünlüsünün art arda gelmesi sesletimde ünlü uzamasına veya ikinci ünlünün /y/ yarı ünlüsü ile nöbetleşmesine neden olabilir. Ünlülerin yazımda ikisinin de gösterilmesi sesletim – yazım bağlantısını işaret etmektedir. Örneklere göre {a, e} ünlüleri de eklem yerinde görünmektedir. Edatların Arap harfli imlada eklendiği sözcükle birlikte yazılmasından dolayı ilgili örneklerde bu kalıplaşmanın devamı niteliğinde Arap harfli yazımın etkisi söz konusu edilebilir.
|.V + K.| /e (7), a (4) {d}, /i - g/
|.K + K.| /s- k/, /r- k/, /n- g/

Ünlü – ünsüz birleşiminde geniş ünlüler {a, e} kendinden sonra gelen /d/ ötümlü dişyuvasıl ünsüzüne bağlanmıştır. Bu bağlanmada seslik özellikler ikinci plandadır. Ünsüzle başlayan tek bir edat bulunur: *dek*. Sözcüksel uyum yazılışta bu türden sessel birleşimleri doğurmuştur.

4.3.4.1.3. Bitişik Yazılan Ek- Fiil ve Yardımcı Fiiller

ÇYM'lerde bitişik yazılan ek fiilli ve yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiil yapıları görülmektedir. Bitişik yazılmış örneklerde i- ek fiili genellikle belirli geçmiş zaman, belirsiz geçmiş zaman ve şart ekleri biçiminde iken *et-, ol-, eyle-* yardımcı fiilleri daha sıklıkla kullanılmıştır. Bu türden bitişik yazılmış örnekler genellikle 17. ve 18. yy.da görülmektedir. Konuşma dilinde kalıplaşmış halde kullanılan bu türden yapılar, sesletimin bu özelliğine uygun biçimde bitişik yazılmış olmalıdır.

Seslik bakımdan ilgili fiillerin ilk sesi {e, o} ünlüleridir. Kendisinden önceki ünsüze ulama ile bağlanma imkânı verir ve vurguya azaltır veya yayar. Bu bakımdan hece doruğundaki azalma sesletimdeki birliğe elverişli imkân sağlar. Bu uygun özelliklerin birliği yazıma yansımıştır.

16. yy.

*inanmasla**ri**ti* (inanmazlar idi) [1] TG/1581 (4/ah)

17. yy.

*gafi**li**ſem* (gafil isem) [1] ILT/1612

*gu**tscho**lakhi* (güç ola ki) [1] ILT/1612 (a/076)

*ja**ro**lſe* (yar ol-) [1] ILT/1612 (a/190)

*no**sche**der* (nuş et-) [1] ILT/1612 (a/089)

*pag**ko**laβin* (pak ol-) [1] ILT/1612

*ſabu**ne**der* (zebun et-) [1] ILT/1612 (a/171)

*diri**gb**ujurmaia* (diri buyur-) [1] CFT/1672 (b5/099)

*ed**ai**deim* (eda et-) [1] CFT/1672 (b5/089)

*etmemisle**ri**ße* (etmemişler ise) [1] CFT/1672 (b5/108)

*gali**bo**lanun* (galip ol-) [1] CFT/1672 (b7/155)

*kai**lo**lmazβen* (kail olma-) [1] CFT/1672 (b3/055)

*kia**ſzi**derler* (kıyas et-) [1] CFT/1672 (b8/427)

*kia**βe**jleme* (kıyas eyleme-) [1] CFT/1672 (b7/234)

*ku**lo**lduklarina* (kul ol-) [1] CFT/1672 (b7/155)

*lazu**mo**lagsak* (lazım ol-) [1] CFT/1672 (b1/015)
*lut**fi**eyle* (lütuf eyle-) [1] CFT/1672 (b1/011)
*met**he**demeürüm* (meth edeme-) [1] CFT/1672 (b8/369)
*n**eo**lβa* (ne ol-) [1] CFT/1672 (b5/110)
*olinmi**si**düm* (olunmuş idim) [1] CFT/1672 (b5/082)
*tele**fo**lur* (telef ol-) [1] CFT/1672 (b1/008)
*βab**ri**digsi* (sabır edici) [1] CFT/1672 (b5/090)
*βoa**li**deim* (sual et-) [2] CFT/1672 (b1/005, b1/011)
18. yy.
*afıetlé**ro**la* (afiyetler ola) [1] BGD/1781 (88)
*bili**ri**dim* (bilir idim) [1] BGD/1781 (50)
*cekmi**šo**làidi* (çekmiş ol-) [1] BGD/1781 (95)
*chai**ro**la* (hayır ola) [2] BGD/1781 (90(2)
*ciò**ko**la* (çok ola) [1] BGD/1781 (77)
*etmemi**ſci**dim* [1] (etmemiş idim) BGD/1781 (86)
g^{i}*elmedi**mi**ſe* (gelmedim ise) [1] BGD/1781 (77)
g^{i}*eré**ki**din* (gerek idin) [2] BGD/1781 (84, 85)
g^{i}*eré**ki**ſe* (gerek ise) [1] BGD/1781 (54)
*hararetí**mi**di* (hararetim idi) [1] BGD/1781 (97)
*iſté**ri**dim* (ister idim) [1] BGD/1781 (77)
*jazmy**ši**dim* (yazmış idim) [1] BGD/1781 (v/3)
*old**ùi**ſe* (oldu ise) [1] BGD/1781 111
*ra**zo**la* (razı ol-) [1] BGD/1781 (107)
*terlés**éi**dim* (terslese idim) [1] BGD/1781 (99)
*vurmú**šo**la* (vurmuş ol-) BGD/1781 (95)

4.3.4.1.4. Bitişik Yazılan Soru Eki

ÇYM'lerde soru eki kendinden önceki sözcüğe bitişik yazılır ve ÇYM'lerde sesletimin ve yazımın iç içe geçtiği örnekler soru ekli yapılarda da görülmektedir. Ek yardımıyla soru yapımında vurgu, ekten önceki hecede yoğunlaşır. Soru ekinin ayrı yazılması bugünkü imlânın gereğidir. Bitişik yazılmış örneklerde konuşma dilinin hızının etkisinin yazıma yansıdığı söylenebilir. Soru ekinin bitişik yazılması sadece sesletimi değil bilgi yapısına bağlı sözdizimsel bir özelliği de işaretlediği söylenebilir. Ayrıca Auer

(1990), Türkçenin sözdizimsel kaymalarından birisi olarak {mI} soru ekinin konumundan[383] yola çıkarak değerlendirme yapmaktadır (s. 286 - 287). Örnekler bağlamında iki durumun birlikte değerlendirilmesi yerinde görünmektedir.

16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.

17. yy.

bulunurmi (bulunur mu) [2] CFT/1672 (b4/059, b4/074)

erkekmidür (erkek midir) [1] CFT/1672 (b8/426)

edermiβin (eder misin) [1] CFT/1672 (b4/060)

giaurmiβin (gavur musun) [1] CFT/1672 (b1/004)

ejimiβin (iyi misin) [1] CFT /1672 (b1/002)

18. yy.

bitmišmi (bitmiş mi) [1] BGD/1781 (86)

bulunurmy (bulunur mu) [1] BGD/1781 (107)

edermi (eder mi) [4] BGD/1781 (v/32(3), v/33)

guaourmi (gavur mu) [1] GT/1789 112

hazyírmydyr (hazır mıdır) [1] BGD/1781 (85)

hofchmi (hoş mu) [1] GT/1789 110

chośnütmüfünüz (hoşnut musunuz) [1] BGD/1781 (111)

ejímidir (iyi midir) [1] BGD/1781 (87)

4.3.4.1.5. Bitişik Yazılan Anlamca Kaynaşmış Yapılar

ÇYM'lerde anlamsal birliği ve birlikte kullanımı yaygınlaşmış kimi yapıların sesletime uyarak bitişik yazıldığı görülmektedir. Bu yapılar arasında kısa emir yapıları *varget* yanında deyimlerin *βirβaklaian, hberuuerur, kandukmecten* vb. kalıplaşarak sesletimi yazımda bitişikliği doğurmuş olmalıdır. Bazı durumlarda *onijolda, fcejalma* şeklinde bitişik yazılmış örneklerde kalem işlekliğinin etkisi de söz konusu edilebilir.

16. yy.

varget (var git) [1] ON/1527. I

17. yy.

[383] Auer (1990) ilgili değişimlerin gerçekleştiği yüklem sonrası konum için şu örnekler üzerinden tartışmayı yürütür: (37) bu firma seni tekrar işe alacak mı almıyacak mı önemli // (38) İşte agbiim(in) bir dükkäni vardı zaten o da işliyor mu işlemiyor mu belli değildi çalışıp çalışmadığı // (39) bakıyor nasıl yaptıklarına iyi yapıyorlar mı nöbeti // (40) ya resmi mesmi benim hoşuma gitmedi mi şey yapmiyorum // (41) markları da bozdurdun mu bi(r) çuval Türk lirası geçiyor eline // (42) İsmail kahveye gitti mi sınırlı bir zaman içerisinde gidiyor geliyor // (43) elektrik kesildi mi otururbut alırsın tavlayı eline (s. 286 - 287).

azſajar (az say- [1] CFT/1672 (b5/086)
hberuuerur (haber ver-) [1] ILT/1612
hiβapagyelmez (hesaba gelmez) [1] CFT/1672 (b8/361)
kandukmecten (kan dök-) [1] ILT/1612
βirβaklaian (sır sakla-) [1] CFT/1672 (b5/083)
tekdurmazſe (tek durma-) [1] CFT/1672 (b5/084)
jangelur (yan gel-) [1] ILT/1612 (a/043)
18. yy.
onijolda (onu yolda) [1] CFT/1672 (b1/025)
ſcejalma (şey alma-) [1] BGD/1781 (98)

4.3.4.2. Ayrı Yazıma Bağlı Sesletim Özellikleri

ÇYM'lerde konuşurun amacına, vurgusuna, iletişimin niteliğine, bağlama vb. bağlı olarak kimi yapıların sesletime uyarak ayrı yazıldığı görülmektedir. Bu yapılar arasında *her kʲeś, o birlere* örneğindeki gibi iki ayrı sözcük; *tſchikar maſſen, tezanda iz, kulunuz iz* örneklerindeki gibi fiil çekimli yapılarda kişi ekleri; *do laschur, ot manlia, jaik hadi, niſci anladyghyny* örneklerindeki gibi ilk heceyi diğerlerinden ayrı yazarak heceleyerek yazma şekilleri görülmektedir. İlgili örneklerin bitişik yazılanlarının yanında bu türden ayrı yazılan örneklerin de görülmesi kaydedici ya da musahhihe bağlanabilir. Aynı zamanda bu türden örneklerin yeni dil öğrenicisinin yazma alanındaki doğal çalışma denemeleri, sesletime ait özellikleri daha çok yansıtıyor olmalıdır. Standartların henüz oluşmadığı ÇYM'lerde konuşma dilinin kişisel kullanıma dair sesletim özellikleri gösterdiği ayrı yazılmış örneklerden anlaşılabilir. Gülsevin (2013), seslik değişimlerin sadece değişen sesi ilgilendirmediğini değişime uğrayan sesin bulunduğu "çevre şartı" ile ilgili olduğuna işaret etmektedir (s. 52). Çevre şartı sessel değişimin bağlam duyarlı olduğunu ve giderek sözcük, tümce, cümle düzeyine çıkarılabilecek bir ilginin bulunduğunu da göstermektedir. İlgili örnekler arasında yer alan *her kʲeś* > herkes, *o birlere* > öbür sözcüklerinin günümüzde bitişik yazılmaları sadece yazımı ilgilendiren bir değişimden ibaret olmayıp çevreye dair izler de taşımaktadır.
16. yy.: 16. yy.da incelediğimiz eserlerde görülmez.
17. yy.
tſchikar maſſen (çıkarmasın) [2] ILT/1612 (a/220, a/220)
do laschur (dolaşır) [1] ILT/1612 (a/163)

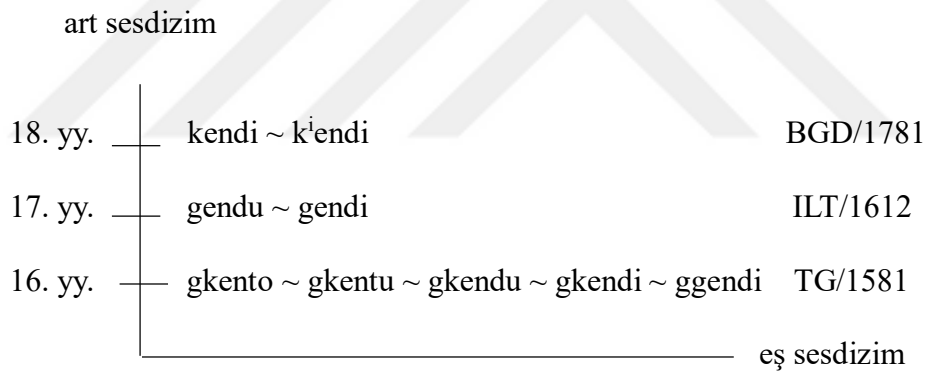
ot manlia (Osmanlı) [2] CFT/1672 (b1/015, b3/057)
ut schi (üçü) [1] ILT/1612 (a/095)
jang ſchagi (yanşak) [1] ILT/1612 (a/042)
jaik hadi (yaykadı) [1] ILT/1612 (a/204)
tezanda iz (tez andayız) "tez (vakitte) oradayız" [1] CFT/1672 (b4/059)
18. yy.
her kʲeś (herkes) [3] *BGD/1781* (85, 89, v/33)
kulunuz iz (kulunuzuz) [1] BGD/1781 (57)
niſci anladyghyny (nişanla-) [1] BGD/1781 (86)
o birlere (öbürlere) [1] BGD/1781 (v/30)
tabi - atı̀ (tabiat) [1] PGT/1794 (704)
üleſtir mislerdür (üleştirmişlerdir) [1] CFT/1672 (b3/051)

4.3.4.3. Aynı Eserde Farklı Yazıma Bağlı Sesletim Özellikleri

ÇYM'lerde aynı kavrama işaret etmek üzere kullanılan sözcüklerin yazımında kimi değişiklikler görülebilir. Bu değişikliklerin yansıdığı örnekleri Duman, M. (2008), seslilenmelerinde bir çeşitliliğin olduğu ve bu durumu bir karışıklık olarak nitelendirmenin doğru olmayacağı (s. 188) şeklinde değerlendirmiştir. Yazar, "Bunları, konuşma dilinin yarattığı çeşitlilik içinde, muhtemelen belli dil katmanlarında yaygınlık kazanmış, belli kullanım sıklığına ulaşmış telaffuz örnekleri" olarak ele almış ve makalesinde farklı yazılmış örneklere de yer vermiştir (s. 181 – 187). Duman, M. (2008), çok şekilli seslendirme ile ilgili görüşünü "Hiç olmazsa çalışmada standartlaşma sağlayacağız diye eserin dil özelliklerini kaybettiren bir tutumdan kaçınılması gerektiği anlayışını kazandırabilir." (s. 188) şeklinde sürdürerek Türkçedeki meydana gelen fonetik gelişme ve değişimlerin (…) yazıya geçirilebileceği bu işleminse eskiden olduğu gibi yazıyı, konuşma telaffuzundan uzaklaşmaya götürecek süreçten kurtarabileceğine işaret etmektedir (s. 188). Tulum, M. (2011) de "Bu tür çalışmalarda farklı malzemeler üzerinden elde edilmiş sonuçların birbiriyle çelişmesi, ya da aynı metin içinde birbirinden ayrı değerler gösteren örnekler üzerine yapılan yorumların çeşitlenmesi işte hep bir metnin örneklerinin sınırladığı dar alan içinde kalınmış olmanın kaçınılmazlığındandır. Bu tür çalışmalar hep birbirine atıfta bulunur, bu da ya kendi örnekleri üzerindeki değerlendirmeyi doğrulamak, ya da yine örneklerin ortaya koyduğu birbiriyle çelişen durumları açıklamak adına yapılır, çünkü karşılaşılan çelişkilerin yorumlanmasında

güvenilir bir *canlı kılavuz"* (s. 60 - 61) olmamasına bağlayarak metinlerin doğal sınırlarına işaret etmektedir. Yazarların vurguladığı çok şekillilik ve çok katmanlılık incelediğimiz eserlerde de bulunmaktadır. Örneklerin değerlendirilmesinde "seslilendirme çeşitliliği"ni göstermek üzere eş zamanlı ve art zamanlı ses değişimleri birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

ÇYM'lerde sözcük aynı olmasına rağmen aynı eserde farklı harf, imleyici veya vurgu işaretleyiciler ile yazılmıştır. Eşzamanlı bir bakışla sözcüğün seslik değişimlerini aynı eserde görmek mümkündür. Artzamanlı olarak da değişimin aynı yönde olması bir kesişme doğurabilir. Değişimin sınırlarını anlamak bakımından şöyle bir yol izlenmiştir: Aynı eserde görülen seslik farkları *nöbetleşme* (alternasyon), devamlılık gösterenleri *varyantlaşma* (aynı morfofonemik çevre, ağız veya sosyal tabaka vb.) olarak[384] kabul edilmiştir. Aynı eserde görülen değişime *yatay (eşzamanlı) değişme*, farklı eser ve dönemde görülen değişim ise *dikey (artzamanlı) değişme* olarak ele alınmıştır. Her iki durumun kesiştiği yerlerde ortak özellikler de dile getirilmiştir. Grafik olarak göstermek mümkündür:

Şekil 14. "Kendi" sözcüğünün yatay ve dikey değişimi

Şekil 14'te verilen grafiğe göre *kendi* sözcüğü eş sesdizim özelliğine göre aynı eserde 5 farklı şekilde nöbetleşerek yazılmıştır. Art sesdizime göre sözcüğün ses değişim

[384] Nöbetleşme terimi için çeşitli tanımlar yapılmaktadır. TDK Gramer Terimleri Sözlüğü'nde iki tanım görülür: 1. Seslerin birbirinin yerine geçmesi olayı ve 2. Alıntı kelimelerde, bir dilde bulunmayan bir sesi benzeri başka bir sese çevirme biçimindeki ses karşılanması olayı da bir tür nöbetleşmedir. Tulum, M. (2010) harflerin birbiri yerine kullanılması esasına göre "Osmanlı Türkçesi yazımında görüldüğü gibi, aynı ünsüz sesin birden çok harfle gösterilmesi, ünlü sesin değerini belirtmek içindir: **ص / س; ذ / ز ; ظ / ض ; ط / ت / د** harflerinde görülen **nöbetleşmeler** bulundukları hecelerin kalın – ince sıralarını göstermeye yarar." (s. 135) şeklinde ilgili kavramı kullanır. Demir, N. – Yılmaz, E. (2011) ise geçici ve kalıcı değişimler bağlamında eklenmede birbirini yerine geçebilen sesler için nöbetleşme (alternasyon) kavramını kullanmışlar (s. 79) ve aynı anda kullanılmak üzere eklenmede ses olayı görülen ve görülmeyen biçimler için de aynı kavramı (s. 107) kullandıklarını belirtmişlerdir. İlgili tanımlar aynı kavramı işaret etmek üzere sesdiziminde birbiri yerine geçmek için kullanılabilen seslik denkliğin /eşdeğerliliğin ve değişimin birarada görüldüğü durumlar sınırında yapılmaktadır. Seslik değişimin geçici bir kategoride bulunduğu varsayımından hareketle nöbetleşme olarak tasnif edildiği söylenebilir.

yönü farklı özellikler göstermiştir. Yuvarlaklaşma yerini düzleşmeye bırakmıştır. Ancak k < g değişimi seslik eğilime uygun değildir. Beklenen k > g değişmesi ve kel- $^{(ET)}$ > gel- $^{(TT)}$ örneğinde olduğu gibi ötümlüleşmedir. O halde iki ayrı formdan bahsedilebilir. Standart yazı ve konuşmada /k/'li kullanımlar (damak önü - ötümsüz /k/) yanında ağızlarda veya halk dilinde /g/'li (damak önü - ötümlü /g/) sesletimi görülmektedir. Böylece seslik değişimlerin kesiştiği ve ayrıldığı yerler daha isabetli değerlendirilebilir. Bu durumu göstermek için art zamanlı değişim ve eşzamanlı değişkenin kesiştiği yerlerde {≲ ≳} işaretleri kullanılmıştır.

Nöbetleşme kavramı hem yazım hem ses olayları bağlamında ele alınabilir. Geçici bir durumu ifade edebilir ve aynı kavrama işaret etmek üzere sınırlı seslik bir alandaki değişkeyi içerebilir. Farklı yazımlarda yazı dili yanında konuşma dili ve konuşura veya ağızlara bağlı özelliklerin etkisi olduğu da söylenebilir. İlgili açıklamalar bağlamında aynı eserde farklı yazılan örnekler nöbetleşme kavramı çerçevesinde ayrıca ele alınmış (*bkz.* 4.3.5. Biçimsel Seslik Özellikler ve Nöbetleşme), ünlü ve ünsüz değişkeleri içerecek biçimde örneklere yer verilmiştir.

4.3.4.4. Yanlış Yazıma Bağlı Sesletim Özellikleri

Yanlış yazımla ilgili örneklerde, aynı eser içinde benzer veya aynı kullanım doğru olduğu halde gözden kaçan yanlış yazımların müellif veya musahhihle ilgisi olduğu baştan kabul edilmelidir. Ancak bu yanlışların ses ve yazı standartlarından uzaklığı yansıttığı da göz önünde tutulmalıdır. Bu bakımdan yanlış yazımlar düzeltme isteyen yanlışlar olduğu kadar sesletimdeki çeşitli değişimleri işaretleyebilen çok katmanlı yazım özelliğinin bir parçası olarak da değerlendirilebilir.

Metinler arasında asıl metni günümüze aktarırken okuma zorluğu veya basım hatalarının yansıdığı durumların olduğu örnekler, mümkün olduğunca elendikten sonra kalan örnekler seçilmiştir. Aşağıdaki örnekler, büyük oranda aynı eserde doğru sayılabilecek bir örnek kullanım olduğu halde tespit edilen yanlış yazım örnekleridir.

16. yy.

tahin [1] TG/1581 (5/ah) "dahi"

emturuf [1] *TG/1581* (3/ah) "eyturuz" (söyleriz)

giet merter ON/1527. I "gitmek ister"

inticat [1] TG/1581 (5/ah) "itikat"

17. yy.
dachbi [1] CFT/1672 (b7/161) “dahi”
dotβtluk [1] CFT/1672 (b7/219) “dostluk”
dumes [1] ILT/1612 (a/180) “dönmez”
duttyandur [1] *CFT/1672* (b6/133) “dükkân”
dumade [1] ILT/1612 (a/074) “dünyada”
*epiklidur** [1] *ILT/1612* (a/037) “eksiklidir”
elemnden [1] *CFT/1672* (b5/098) “eleminden”
faido [1] ILT/1612 (a/105) “fayda”
fritne [1] *ILT/1612* (a/044) “fitne”
ziejmis [1] CFT/1672 (b5/102) “giymiş”
batſan [1] CFT/1672 (b3/046) “haçan”
ſarſchling [1] ILT/1612 (a/203) “harçlığın”
bits [4] CFT/1672 (b2/031, b2/033, b2/041, b7/161) “hiç”
kabg [1] CFT/1672 (b6/119) “kaç”
murak [1] CFT/1672 (b6/114) “murad”
βebedten [1] CFT/1672 (b7/294) “sebepten”
taugri [1] CFT/1672 (b8/443) “Tanrı”
uzatkan [1] CFT/1672 (b4/62) “uzaktan”
18. yy.
benumdſchileyn [1] GT/1789 (120) “bencileyin”
meheubùn [1] BGD/1781 (55) “mektup”

4.3.5. Biçimsel Seslik Özellikler ve Nöbetleşme

Genellikle seslerin çıkış yeri dolayısıyla sesletimi bakımından yakın veya uygun uzaklıkta olanların yazımlarında çoklu yazım özelliği görülmektedir. Çoklu yazımın seslik temellerinin yanı sıra yazıma dair değişkeleri işaretlediği görüşünden hareketle biçimsel seslik özellikler başlığı altında gösterilmiştir. Demir, N. ve Yılmaz, E. (2011) tarafından hazırlanan “Türkçe Ses Bilgisi” adlı eserde ses olayları iki başlık altında değerlendirilmiştir. Ses olaylarının ikinci başlığında biçimsel ses bilgisine yer vermişler ve nöbetleşme ile ilgili özellikleri bu başlık altında incelemişlerdir (s. 106 - 127). İlgili kavramı “nöbetleşme olarak alınan ses olayları (…) eklenmeye bağlı oldukları ve hem ses olayına uğramış hem de uğramamış biçimlerin dilde aynı anda kullanılıyor olması

nedeniyle" (s. 107) tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Aynı eserde nöbetleşmenin geçici bir biçim olduğu "belli bir morfofonemik çevrede kullanılan sesin bir başka çevrede kullanılmayacağından" (s. 79) hareketle birbirini yerine geçen sesler için de nöbetleşme (alternasyon) kavramını kullanmışlardır. Tulum, M. (2010), Arap harflerinde hecelerin kalın – ince sıralarını gösteren ünsüz harflerin birbiri yerine geçerek kullanılmalarını nöbetleşme olarak değerlendirmiştir (s. 135). Nöbetleşmelerin yazım ve sesi ilgilendirdiği geçici bir değişke durumunu ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. İlgili bağlam gereği nöbetleşmeleri biçimsel seslik özellikler başlığı ile birlikte ele almayı uygun gördük. Buna göre genellikle aşağıdaki gösterilen harf ve harf bileşikleri birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

Ünsüz yazımında

b ~ p	*manβub ~ manβup, sarap ~ ſarab* vb.
c ~ k ~ kh	*cadar ~ kadar*, *khurth ~ kurth* vb.
ch ~ h ~ kh	*chazinedür ~ hazine ~ khazine* vb.
d ~ t	*defter ~ tefter*, *dik^{j}èn ~ tiken* vb.
s ~ sz	*stambol ~ sztambo, saltanet ~ szaltanet* vb.
s ~ z	*g^{j}ef ~ g^{j}ez, kyaf ~ kyaz* vb.
v ~ f	*efel ~ evel* vb.
g ~ ts	*gok ~ tschok* vb.
tsc ~ z	*tſchiplai ~ zhiplak* vb.
m ~ n	*domuz ~ donuz* vb.
g ~ k	*gauga ~ kauga, degeneg ~ degenek* vb.

Ünlü yazımında

a ~ e	*haber ~ heber, faida ~ faide* vb.
e ~ i	*hec ~ hic*, *senec̈ ~ sinec̈* vb.
i ~ j	*vilaiet ~ vilajat, deria ~ derja* vb.
i ~ u	*rim ~ rum* vb.
o ~ u	*notc ~ nuntk, sufra ~ ſofra* vb.
ö ~ ü	*döſcek ~ dúšek, doldur ~ doldür* vb.

Bu örneklerin yanında çift yazılmış *diuuar ~ divar, dunnya ~ dunya*, *nijjet ~ niÿet* vb. örneklerin yanında eklenen veya düşürülen sesler de farklı yazımı ortaya çıkarmıştır: *nićin ~ níciün, kadaſc ~ kardaś, gienie ~ gine, deìl ~ dejil* vb. Bu tasnifte vurgu işaretleyicileri ile kullanılan *delì ~ deli, ég^{j}er ~ eg^{j}er, erken ~ erkén* vb. aynı sözcüklerin

yazımları görülebilir. Seslik özellikler bakımından düz dar ve yuvarlak ünlülü karışımların olduğu *ghairì ~ ghairù, huckhim ~ huikhum, gkendi ~ gkendu* vb. örnekleri de bulunmaktadır. Bazı örneklerde tek bir ses ten fazlası değişmiş görünmektedir. Bu tür birden fazla değişim ayrı bir maddede gösterilmemiş, aynı maddede her durum verilmiştir. Farklılaşmaları ayrı kavrama işaret eden sesbirimsel karşıtlık olarak ele almak yerine aynı kavrama / sözcüğe işaret eden üst sesbirimsel ötümlülük, genizlilik, akıcılık vb. özelliklerden kaynaklanan seslik değişimler olarak görmek gerekir. Johanson (1981) görüşüne göre paralel kullanılan ünlüler ayrımsızlık aşamasının karakteristik bir özelliği olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda eski ve yeni aşama arasında yer alan ayrımsızlık aşamasında ünlüler, tepkime fenomeni olarak nötr varyantlar (neutral variants) üretirler (s. 153). Develi (1993), Johanson'un (1979, s. 3.3) Azerice metinlerde tespit ettiği *evunda ~ evunden, ormanende, birbirirendan, elendadur* örneklerini ve Németh'in (1970, s. 103) Illeshazy metnindeki *gyumleßenyi ~ gyumleßonyi, birißünj, gairißüni, mangyaszene* gibi örneklerde yansız ünlü bulunduğu görüşünden bahisle uyumsuz görünen her unsurun ayrımsızlık safhasını yansıttığı görüşünü eleştirmektedir (s. 40). Kanaatimizce ÇYM'lerde görülen ikili kullanım örneklerinde konuşura özgü değişkenler de dikkate alınmalıdır. Ayrımsızlık safhasına özgü görülen ünlülerdeki fonetik varyantlaşmalara konuşma dili bağlamında kullanıcı etkisi de eklenebilir. Kullanıcı etkisi (sözdizimsel bağlam, dil - dışı unsurlar, bilgi yapısına bağlı değişimler vb.) değişimin düzenliliği yanında düzensizliği hakkında da bir fikir yürütmemizi sağlayabilir. Bu durumda nöbetleşmeleri ortaya çıkaran birden fazla unsurun varlığı söz konusu edilebilir.

Metin sözcük sayısı sınırlı olduğundan 16. yy.da daha az ve 17. ve 18. yy.da daha çok görülen örnekler, standart yazım dışında bu türden çoklu yazımların sesletimin bir yansıması olduğu görüşünün uzantılarıdır. Latin harfleri ile yazımda Arap harfli bir örnek yazımların etkisi görülmekle beraber sesletimin ihmal edilmemesi için bu türden değişikliklerin olması dil öğrenicisi bakımından normal karşılanmalıdır. Dolayısıyla ilgili örnekler, kaydedici ya da musahhih hatasından çok sesletimi yansıtma çabasının sistematik örnekleri olarak da görülmelidir.

Bu bölümde i ~ j ~ y; s ~ ſ ~ β; ts ~ c; tsch ~ c; v ~ u; š ~ ſc; aynı sesbirimi gösteren harf veya harf bileşikleri olduğundan farklı kategoride yazımlar olarak ele alınmamıştır. Vurgu gösterilen yazımların görüldüğü örnekler de dâhil olmak üzere şeklî farklılık gösteren harflerin olduğu örnekler büyük oranda tasniften çıkarılmıştır.

16. yy.

Başta ünlüler

e ≠ i: *elgi* [1] HPT/1575 (33) ~ *iligi* [1] (33) “elçi”

Başta ünsüzler

t ≠ z: *taim* [2] TG/1581 (3/ah, 7/ah) ~ *zaim* [1] (7/ah) “daim”

İçte ünlüler

i ≠ ü: tegiltir [1] TG / 1581 (5/ah) ~ tegiul [2] (2/ah, 14/ah) “değil”

i ≠ s: *chailet* [1] TG/1581 (1/ah) ~ *chaslatler* [1] (1/ah) “haslet”

e ≠ i: *hec* [1] HPT/1575 (27) ~ *hic* [1] (27) “hiç”

e ≠ i, i ≠ u: *gkeri* [2] TG/1581 (10/ah, 11/ah) ~ *gkiru* [1] (10/ah) “geri”

o ≠ ou ≠ u: *notcu* [1] TG/1581 (3/ah) ~ *noutcu* [1] (3/ah) ~ *nuntki* [1] (3/ah) “nutuk” “olduğu için”

o ≠ u, g ≠ t: *tegioltur* [1] TG/1581 (3/ah) ~ *tegiu* [3] (2/ah, 3/ah, 3/ah) ~ *tegiul* [2] (14/ah, 2/ah) ~ *tetiltur* [1] (7/ah) “değil”

İçte ünsüzler

ch ≠ c*: dochus* [2] ON/1527. I ~ *docus* [4] “dokuz”

d ≠ t: *ebendi* [1] TG/1581 (3/ah) ~ *ebenti* [2] (11/ah, 3/ah) “ebedi”

d ≠ t: *gkendu* [1] TG/1581 (1/ah) ~ *gkentu* [1] (10/ah) “kendi”

g ≠ k: *ggendi* [2] TG/1581 (4/ah, 5/ah) ~ *gkendi* [5] (1/ah, 10/ah, 15/ah, 9/ah, 9/ah)

s ≠ si: *irfatini* [1] TG/1581 (5/ah) ~ *irfiat* [2] (5/ah, 5/ah) “irşat”

th ≠ t, u ≠ i: *olthugutzin* [1] TG/1581 (1/ah) ~ *oltugutzun* [1] (7/ah) ~ *oltigitzi* [1] (5/ah)

Sonda ünlüler

oi ≠ o: *tzoc* [5] TG/1581 (10/ah, 15/ah, 15/ah, 17/ah, 19/ah) ~ *tzoi* [1] (4/ah) “çok”

Sonda ünsüzler

t ≠ th: *dort* [6] TRC/1544. I ~ *dorth* [4] “dört”

k ≠ ch: *echamegumozi* [1] HPT/1575 ~ *ekmech* [1] “ekmek”

17. yy.

Başta ünlüler

a ≠ e: *almaslarle* [1] CFT/1672 (b5/102) ~ *elmaſlar* [1] (b7/339) “elmas”

e ≠ i: *edemezdiler* [1] CFT/1672 (b8/418) ~ *idemem* [2] (b4/077, b8/366) “etme-”

e ≠ i: *ettirürler* [1] CFT/1672 (b8/421) ~ *ittirür* [1] (b7/253) “ettir-”

Başta ünsüzler

c ≠ h: *criſtian* [1] CFT/1672 (b8/472) ~ *hristian* [1] (b6/142) “hristiyan”

c ≠ k: *curu* [1] ILT/1612 (a/165) ~ *kuru* [1] “kuru”

c ≠ k ≠ kh: *kho* [1] ILT/1612 (a/184) ~ *ko* [1] ~ *cor* [1] (a/096) “koy-”

ch ≠ h ≠ kh, e ≠ a: *chazinedür* [1] CFT/1672 (b7/156) ~ *hazine* [1] (b7/296) ~ *khazineßinden* [1] (b7/258) ~ *haßnadar* [1] (b7/296) “hazine”

d ≠ t: *defterler* [1] CFT/1672 (b3/050) ~ *tefter* [1] (b3/049) “defter”

g ≠ k: *gaugaßina* [1] CFT/1672 (b7/216) ~ *kaugagsi* [1] (b8/370) “kavga”

g ≠ tsch: *giok* [1] ILT/1612 ~ *tschok* [1] (a/107) “çok”

g ≠ gi ≠ gy: *giünde* [2] CFT/1672 (b1/023, b7/341) ~ *günde* [1] (b8/420) ~ *gyünde* [1] (b1/024) “gün”

gs ≠ tz: *gergſek* [1] CFT/1672 (b1/004) ~ *gertzek* [1] (b5/110) “gerçek”

s ≠ z: *zabrejle* [1] CFT/1672 (b4/059) ~ *ßabrejle* [1] (b4/073) “sabret-”

s ≠ sz: *saltanetün* [1] CFT/1672 (b7/145) ~ *szaltanet* [1] (b7/253) “saltanat”

t ≠ th, k ≠ kh: *khurt* [1] ILT/1612 (a/164) ~ *khurth* [1] (a/162) ~ *kurth* [1] (a/162) “kurt”

tsch ≠ zh: *tſchiplai* [1] ILT/1612 ~ *zhiplak* [1] ILT/1612 (a/103) “çıplak”

İçte ünlüler

a ≠ e: *haberler* [2] ILT/1612 (a/108) ~ *heberung* [1] (a/199) “haber”

a ≠ e: *duſmani* [1] CFT/1672 (b8/387) ~ *duſmenlerdür* [1] (b7/216) “düşman”

a ≠ e, b ≠ p: *saraptan* [1] CFT/1672 (b4/064) ~ *ſarabtan* [1] (b5/102) ~ *ſerabile* [1] (b4/067) “şarap”

a ≠ e: *daha* [1] CFT/1672 (b7/215) ~ *deha* [41] (b1/005, b1/014, b1/017, b1/020, b3/046, b4/059, b4/062, b4/062, b4/062, b4/064, b4/071, b4/074, b5/089, b5/092, b5/093, b5/093, b5/106, b5/106, b5/109, b5/111, b6/115, b6/122, b6/124, b6/130, b7/161, b7/166, b7/202, b7/202, b7/232, b7/233, b7/234, b7/235, b7/259, b7/338, b7/338, b8/370, b8/386, b8/401) “daha”

a ≠ o, kh ≠ c, n ≠ m: *dakhuna* [1] ILT/1612 (a/031) ~ *documur* [1] (a/127) “dokun-”

e ≠ i: *gienie* [1] CFT/1672 (b6/139) ~ *gine* [1] (b6/132) “gene”

e ≠ i, c̓ ≠ ck: *senec̓ten* [1] ILT/1612 (a/216) ~ *sinec̓ten* [1] (a/035) ~ *ſineck* [1] (a/034) “sinek”

e ≠ i: *kilecsle* [1] CFT/1672 (b7/155) ~ *kilicsle* [1] (b7/155) ~ *kilitsle* [1] (b7/155) “kılıç”

i ≠ iu: *deghilsin* [1] *SL/1643* ~ *deghiuldùm* [1] “değil”

i ≠ iu: *deghilum* [1] DDLT/1641 ~ *deghiuldiler* [1] “değil”

i ≠ j: *deime* [1] CFT/1672 (b7/340) ~ *dejmede* [1] (b5/112) “deyme”

i ≠ j: *deriade* [1] CFT/1672 (b7/221) ~ *derjade* [1] (b7/252) “derya”

i ≠ u: *rimlerün* [1] CFT/1672 (b8/387) ~ *rum* [7] (b7/164, b7/167, b7/167, b7/221, b7/223, b8/363, b8/433) “Rum”

oi ≠ u: *sois* [1] ILT/1612 (a/040) ~ *ſußlerinde* [1] “söz”

ö ≠ ü: *söjle* [1] CFT/1672 (b5/095) ~ *süjle* [1] (b4/066) ~ *szüjle* [1] (b1/023) ~ *βüjler* [1] (b8/387) “söyle-”

u ≠ i: *ſichur* [1] ILT/1612 (a/013) ~ *ſikhir* [1] “fikir”

u ≠ ü: *buzbutün* [1] CFT/1672 (b7/227) ~ *bübütün* [1] (b7/296) “büsbütün”

u ≠ ü: *doldurt* [1] *CFT/1672* (b4/070) ~ *doldür* [1] (b4/067) “doldur-”

İçte ünsüzler

c ≠ ts: *gercsi* [1] CFT/1672 (b8/386) ~ *gertſi* [3] (b2/041, b7/155, b7/235) “gerçi”

c ≠ ts: *icſine* [1] CFT/1672 (b7/347) ~ *icβnde* [1] (b4/058) ~ *itſinde* [1] (b6/112) “iç”

ch ≠ kh: *dachi* [104] CFT/1672 ~ *dakhi* [1] (b7/151) “dahi”

ch ≠ kh ≠ k: *icki* [1] ILT/1612 (a/097) ~ *ikhi* [8] (a/029, a/138, a/155, a/182, a/193, a/197, a/206, a/209) ~ *iki* [1] “iki”

cs ≠ gs: *nicſe* [1] CFT/1672 (b3/053) ~ *nicſie* [1] (b6/121) ~ *nigse* [1] (b1/009) “niçe”

cs ≠ cz ≠ ts ≠ zs: *jenicſerun* [1] CFT/1672 (b7/226) ~ *jeniczer* [1] (b3/049) ~ *jenitſer* [1] (b7/209) ~ *jenitzerler* [1] (b5/098) “yeniçeri”

f ≠ v ≠ vv: *efel* [1] ILT/1612 ~ *evel* [2] (a/023, a/210) ~ *evuel* [1] (a/118) “evvel”

g ≠ tsch: *gertigekluc̈ten* [1] ILT/1612 ~ *gertſcheckluk* [1] (a/154) “gerçeklik”

gn ≠ ng ≠ n: *degniſi* [1] ILT/1612 (a/191) ~ *dengis* [1](a/095) ~ *denisſi* [1] (a/050) “deniz”

i ≠ j: *gairilering* [1] ILT/1612 ~ *gajiri* [1] (a/001) “gayri”

jj ≠ y: *nijjetünüz* [1] CFT/1672 (b2/032) ~ *niÿetinüz* [1] (b5/081) “niyet”

k ≠ t: *ekmegini* [1] CFT/1672 (b8/368) ~ *etmege* [1] (b8/361) “ekmek”

m ≠ n: *domuz* [1] CFT/1672 (b4/062) ~ *donuz* [1] (b8/369) “domuz”

nn ≠ n: *dunnyai* [2] CFT/1672 (b2/035, b8/443) ~ *dunya* [1] (b4/077) “dünya”

s ≠ sch, e ≠ a: *dusmes* [1] ILT/1612 (a/064) ~ *duſchmas* [1] “düşme-”

s ≠ sz: *ekſik* [2] CFT/1672 (b4/079, b6/123) ~ *ekſzikligi* [1] (b8/427) “eksik”

s ≠ z: *hismetkiar* [1] CFT/1672 (b5/094) ~ *hizmetkiar* [1] (b3/048) “hizmet”

sz ≠ s: *szaba* [1] CFT/1672 (b8/482) ~ *βaba* [2] (b1/001, b8/408) ~ *βabahadak* [1] (b8/408) “sabah”

sz ≠ s: *stamboldan* [1] CFT/1672 (b3/057) ~ *sztambol* [2] (b7/341, b8/371) “İstanbul”

ts ≠ cs: *hatsan* [1] CFT/1672 (b7/346) ~ *hacsan* [2] (b5/107, b8/401) “haçan”

ts ≠ tz: *nemtſeje* [1] CFT/1672 (b1/012) ~ *nemtze* [8] (b1/006) ~ *nemtz̈erün* [1] (b4/069)

“Nemçe”

vv ≠ v: *diuuarlerli* [1] ILT/1612 ~ *divar* [1] (a/109) “duvar”

Sonda ünlüler

a ≠ e: *faidaβiz* [1] CFT/1672 (b8/490) ~ *faideβini* [1] (b7/224) “fayda”

a ≠ e: *kalaleri* [1] CFT/1672 (b7/281) ~ *kalelerinde* [2] (b3/047, b3/051) “kale”

i ≠ u: *dirileri* [1] ILT/1612 ~ *diru* [1] (a/187) “diri”

i ≠ u: *dogrimi* [1] CFT/1672 (b8/401) ~ *dogrulik* [1] (b8/368) “doğru”

i ≠ u: *ghairì* [1] SL/1643 ~ *ghairù* [1] “gayri”

Sonda ünsüzler

b ≠ p: *manβub* [1] CFT/1672 (b7/226) ~ *manβup* [2] (b7/202, b7/249) “mensup”

cs ≠ ts ≠ tz: *hics* [4] CFT/1672 ~ *hits* [54] (b1/014) ~ *hitz* [1] (b8/442) “hiç”

cs ≠ ts: *icsmek* [1] CFT/1672 (b8/370) ~ *its* [1] (b7/253) “iç-”

g ≠ k: *degeneg* [1] CFT/1672 (b7/210) ~ *degenek* [1] (b7/210) “değnek”

g ≠ gh ≠ k: *emegh* [1] CFT/1672 (b8/490) ~ *emegi* [1] (b1/023) ~ *emek* [1](b1/028) “emek”

s ≠ z: *cſauslarle* [1] CFT/1672 (b5/096) ~ *cſauz* [1] (b7/176) “casus”

s ≠ z: *ingliz* [3] CFT/1672 (b1/006, b6/122, b8/363) ~ *ingliβ* [1] (b1/014) “İngiliz”

18. yy.

Başta ünlüler

a ≠ e, h ≠ k: *handádyr* [1] BGD/1781 (89) ~ *kande* [1] 19 “kande”

e ≠ i: *ejédir* [1] BGD/1781 (78) ~ *ejídir* [2] (86, 87) ~ *ejidir* [2] (89, 111) “iyi”

Başta ünsüzler

c ≠ k: *cadar* [1] BGD/1781 (82) ~ *kadar* [3] (77, 85, 99) “kadar”

ch ≠ h: *chaber* [1] BGD/1781 (83) ~ *haberìm* [1] (56) “haber”

ch ≠ k: *chatolik* [1] BGD/1781 (v/30) ~ *katolik* [6] (v/4(5), v/31) “katolik”

d ≠ dh ≠ t: *dhikendèn* [1] BGD/1781 (62) ~ *dikenleride* [1] (60) ~ *tikenli* [1] (58) “diken”

gh ≠ k: *ghruš* [1] BGD/1781 (52) ~ *ghrùſe* [1] (82) ~ *kuruś* [2] (103(2) “kuruş”

İçte ünlüler

a ≠ u: *docunmuštur* [1] BGD/1781 (51) ~ *dokany’r* [2] (61, 68) “dokun-”

ö ≠ ü: *döſcektéſyn* [1] BGD/1781 (85) ~ *dúšekmi* [1] (63) “döşek”

ö ≠ ü: *g^{j}öviergindir* [1] BGD/1781 (51) ~ *g^{j}üvergin* [1] (109) “güvercin”

u ≠ o: *sufrajì* [1] BGD/1781 (65) ~ *ſofra* [1] (111) “sofra”

u ≠ ü: *g^{j}öruštughumuz* [1] BGD/1781 (54) ~ *g^{j}örüšmejè* [1] (96) “görüş-”

ü ≠ i: *ićün* [1] BGD/1781 (v/31) ~ *için* [1] (v/4, v/31) ~ *ičiün* [1] (56) “için”

İçte ünsüzler

j ≠ n: *giöjüldèn* [1] BGD/1781 (90) ~ *giönülünü* [1] (50) ~ *g^{j}önümüzè* [1] (67) “gönül”

s ≠ z: *g^{j}eſmejè* [1] BGD/1781 (93) ~ *g^{j}ezelim* [1] (93) “gez-”

s ≠ z: *ismarladuk* [1] GT/1789 (122) ~ *izmarladuk* [1] (131) “ısmarla-”

Sonda ünsüzler

gh ≠ k: *cìógh* [1] BGD/1781 (57) ~ ~ *čiok* [1] (62) ~ *ciók* [2] (64, 83) “çok”

d ≠ t: *vakyd* [2] BGD/1781 (v/32(2) ~ *vakyttè* [2] (54, 96) “vakit”

s ≠ z: *kyaſumde* [1] GT/1789 (129) ~ *kyazumuze* [1] (166) “kıyas”

Tablo 26
Nöbetleşen Seslerin Dağılımı

		Başta	**İçte**	**Sonda**
16. yy.	**Ünlüler**	i ≠ e	i ≠ {e (2), u, ü} o ≠{ou, u}	o ≠ oi
	Ünsüzler	t ≠ z	d ≠ t (2), g ≠ k, ch ≠ c, si ≠ s, t ≠ th	t ≠ th, k ≠ ch
17. yy.	**Ünlüler**	a ≠ e i ≠ {e (2)}	a ≠ e (4) a ≠ o i ≠ {e (3), iu (2), u (2)} u ≠ {ü (2), oi} ö ≠ ü	a ≠ e (2) i ≠ {u (3)}
	Ünsüzler	c ≠ {h, k(2), kh } g ≠ {k, tsc, gi, gy} s ≠ {z, sz} t ≠ {d, th} tsch ≠ zh gs ≠ tz ch ≠ h ≠ kh	c ≠ ts (2) ch ≠ kh (2) n ≠{nn, m, ng,gn} s ≠ {s, z, sz (2), sch} ts ≠ {tz, cs} cs ≠ gs cs ≠ cz ≠ ts ≠ zs f ≠ v ≠ v g ≠ tsch jj ≠ y k ≠ t vv ≠ v	s ≠ z (2) b ≠ p cs ≠ ts ≠ tz cs ≠ ts g ≠ k g ≠ gh
18. yy.	**Ünlüler**	a ≠ e e ≠ i	u ≠ {ü, o, a} ü ≠ {ö(2), i}	-
	Ünsüzler	k ≠ {h, c, ch, gh } ch ≠ h d ≠ dh ≠ t	j ≠ n s ≠ z (2)	gh ≠ k d ≠ t s ≠ z

Tablo 26’da yüzyıllara göre nöbetleşen ünlü ve ünsüz ses varlığının dağılımı görülmektedir. Tablo 26’ya göre ünlülerde i ≠ e nöbetleşmesi daha fazla örneğe sahiptir. İlgili değişim, fonolojik olabileceği gibi tamamen eşzamanlı bir sesletim farkını da işaretleyebilir. Buna göre *hec* ağızlarda bugün de kullanılırken, *hic* standart yazı ve

konuşmayı temsil edebilir. Bu bakımdan bir nöbetleşme örneği sayılabilir. Seslik olarak aynı zamanda geniş ön ünlünün düz dar ünlüye gelişimi tarihsel değişim sırasına da uyar: **e > i** edgü (ET) > eygü (EAT) > eyü > iyü > iyi (TT). Ancak tersi gelişme de görülür. **i > e** kiç- (ET) > geç- (TT). Örneklerden gerü > girü, elci > ilci değişimleri tarihsel - sessel değişime uygun görünse de açıklayıcı sayılmaz. Zira *elçi* ve *geri* sözcükleri günümüzde de standart yazı ve konuşma dilinde kullanılırken ağızlarda *girü ~ giri, ilçi ~ ilci* biçimleri görülür. İlgili ses geçişlerini eşzamanlı ve standart sesletimle standart dışı (belki de) halk dili varyantı saymak yerinde görünmektedir. Artzamanlı değişim çizgisine göre sözcük sonunda yuvarlak ünlülü değişimlerde daralma görülür: -ıg > -u > -ı kapıg (ET) > kapu (EAT) > kapı (TT). Buna göre girü > giri gelişimi bu değişimi yansıtırken gümüs > gümis > *gimis değişimi ancak ağızlarda görülebilir. Standart dilde *gümüş* kullanımının yanında ağızlarda *gimiş ~ gümiş* kullanımı varyant sayılmalıdır. *Nutuk, notuk* değişimi de aynı bağlamda anlamlıdır. Arapça alıntı kelime, ağızlarda bugün de geniş yuvarlak ünlülü iken standart dilde yuvarlak dar ünlülüdür. Örneklerde görülen değişimler art zamanlı değişim yönü ile bazen kesişmektedir. Bu kesişme, konuşma dilinin seslik özelliklerini anlamamıza yardımcı olan bir unsur olarak ele alınmıştır. 17. yy.da a ≠ e değişimi daha belirgindir. Örnekler *haber ~ heber, dufman ~ dufmen, sarap ~ ferab, daha ~ deha* şeklindedir. Sırasıyla gerileyici benzeşme, inceltici ünsüz etkisi, alıntı kopya etkisi, düşümcül ünsüz etkisi olarak seslik değişimler betimlenebilir. Aynı zamanda her örneğin ikincisinin halk ağzı veya sosyal tabakada kullanımı görülür.

Ünsüzler bakımından üst sesbirimin alt sesbirimleri arasında kullanımında değişim görülmektedir. Demircan (2015), "Üst sesbirim, her iki sesbirimin ortak olan özelliklerini içerir: P = p/b, T = t/d, K = k/g (s. 70)" şeklinde gösterilir. Örneklere göre ötümsüz /t/ ile ötümlü /d/, ötümsüz /k/ ile ötümlü /g/, ötümsüz /ç/ ötümlü /c/ ile; ötümsüz /s/ ötümlü /z/ ile değişebilir. Çıkış yeri bakımından benzer sesletim özellikleri gösteren ünsüzlerin çevre şartları kısıtında ötümlü ve ötümsüz değişkenleri birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

4.4. Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dilini Yansıtan Seslik Olaylar

ÇYM'lerde yazım ve sesletim arasında standartlaşma eğiliminin yanı sıra konuşma diline özgü kullanımdan kaynaklı standart dışı ve çok katmanlı bir kullanımın olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bazı metinlerde görülen seslik özellikler sistematik bir özelliği yansıtırken kimi özellikler hedef ve kaynak dil arasındaki uyumlaştırma

çabasını da yansıtabilir. Bu farklı iki durum arasında yürütülen çabaların değişken doğası ilgili metinler bağlamında temel bir özellik olarak görünmektedir.

ÇYM'lerde kullanılan ancak günümüzde değişime uğramış ünlü ve ünsüzler bulunmaktadır. Ses olaylarının çeşitli nedenleri olabilir: Bunlar arasında müellif / musahhihten kaynaklı yanlış yazım ürünleri bir yana bırakıldığında ünlü – ünsüz etkileşimi, konuşura bağlı değişkenler, yerel ağız etkisi, kolay sesletim eğilimi, en az çaba vb. sayılabilir.

Seslik olaylar geniş bir aralıkta yer almaktadır. Bu seslik dağılımda tipik özelliklerin belirli değişim parametrelerine göre kimi eserlerde sıklaştığı görülmektedir. Ancak toplam olarak bir hüküm kurmak için tek bir eserde değil diğer eserlerde de benzer bir değişimin görülmesi beklenir. Bu bakımdan ilgili seslik değişim, hem dönem hem örnek bakımından daha sık görülmüşse o halde belli bir yönde değişimden söz edilebilir. Buna göre konuşma dili bakımından değişimlerin yoğunlaştığı ve tipik sayılabilecek özelliklerin göründüğü seslik olaylar incelenmiş ve periferik sayılabilecek özelliklere ilgili bağlamda yer verilmiştir.

4.4.1. Ünlülerle İlgili Ses Olayları

Bir sözcük kökünde yer alan veya köke getirilen eklerdeki ünlülerin arasında sesletim özellikleri bakımından uyum bulunmaktadır. Sesdizime göre ilk ünlünün niteliğine bağlı olarak sonradan gelen ünlülerin de dizilmesi beklenir. ÇYM'lerde ünlülerin diziliminde değişken özellikler bulunur. Leontiç (2012), Türkçeyi bilmeyen kişilerin Türkçedeki ses uyumlarını öğrenmesinin hiç de kolay olmadığını ve zorlandıklarını (s. 10) belirttiği görüşünde bu değişkene işaret etmektedir.

Ünlülerde ilgili bir ses olayına dair karşılaştırma, günümüzdeki standart kullanım ile yapılmıştır. ÇYM'lerin yazım ve sesletim ilişkisi bağlamında sınırlı bir harf setini genişlettiğinden hareketle kimi değişimler tarihsel ve sessel bir değişimi değil sadece yazımsal bir farklılığa işaret edebilir. Örneğin; {ı ve i}, {j ve y}, {u ve v}, {i ve y}, vb. yazımla ilgili farklılık değişkesi olabilir. Eklemek gerekir Hazai, G. (2012)'nin özellikle 16. yüzyıl bağlamında görülen dilsel değişimleri söz konusu ederek "O zamanın dil yapısındaki değişmeler – mesela dudaksıl / dudaksıl olmayan benzeşmenin yaygınlaşması- bu arada bir rol oynamamaktadır; keza iç yapının gelişimini Kemal Atatürk'ün yazı dilinde kökten bir yenileşmeye yol açan dil reformu da etkilememiştir. Dilin fonolojik envanteri, morfonolojik sistemi, morfolojik araçları ve cümle yapısı

temelde değişmeden kalmıştır." (s. 57) görüşü yazı ölçütünün sınırları hakkında bilgi vermektedir. Ses değişimlerini gösteren Tablo 27'ye göre günümüzdeki şeklin ÇYM'lerdeki kullanım sınırlarını tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu yüzden de ses değişiminin yönünü gösteren işaret ile değişkenin de olduğunu gösteren "≲" işareti, Hazai (1973)'nin Harsanyi eserindeki ses olaylarını incelemede kullandığı biçimiyle birlikte kullanılmıştır. İşaretin art zamanlı ve eş zamanlı bakış açısının kesiştiği bir alanı temsil ettiği görüşünden hareketle kullanıldığını da eklememiz gerekmektedir. İşaretin sağında eserde yer alan biçim (önceki biçim) solunda günümüzdeki kullanılan biçim yani önceki biçime göre sonraki biçim yer alır. Bu bölümde ele alınan ses olayları, ÇYM çerçevesinde konuşma diline özgü olanlarla sınırlandırılmıştır. Örneklerde günümüzdeki kullanım göz önünde bulundurulmuş ardından ilgili kategoriye yerleştirilmiştir.

4.4.1.1. Ünlülerde Ses Değişimi

Ünlülerde seslik değişim 36 değişik biçimde gerçekleşmiştir. Deny (1995), "Türkçe'de başlıca 8 ünlü mevcuttur. Teorik olarak ikişer ünlüden 8^2 : 64 değişik kombinezon mümkün. Ses uyumu kuralları oyunu adına, pratikte sadece 16 kombinezon veya sekans vardır." (s. 57) demiş ardından olası ünlü çiftlerini göstermiştir. Deny'nin sözkonusu ettiği oyun, ünlüler arasındaki mümkün sesdizimsel örgüyü gösteren ünlü dizilimleridir. Ancak ÇYM'lerde ünlü setinin asıl olarak 5 ünlüye {a, e, i, o, u} dayandığı düşünülürse değişken sayısının azalması beklenmelidir.

Tablo 27.
Ünlülerde Ses Değişiminin Dağılımı

(a ≲ e)	*cenduch* ON/1527 "sandık"	*dunye* TRC/1544 "dünya"
	cater TG/1581 "kadar"	*almakte* ILT/1612 "almakta"
	deha CFT/1672 "daha"	*ekrani* CFT/1672 "akran"
	evretèr BGD/1781 "avrat"	*heyyatdeum* GT/1789 "hayattayım"
	avretì PGT/1794 "avrat"	-
(a ≲ i)	*ilaka* CFT/1672 "alaka"	*haβtiliga* CFT/1672 "hastalık"
(a ≲ o)	*olemi* TG/1581 "alem"	*otmaſſen* ILT/1612 "atmazsan"
(e ≲ a)	*calam* ON/1527 "kalem"	*affendi* TRC/1544 "efendi"
	alma HPT/1575 "elma"	*alami* TG/1581 "alem"
	kilisa DDLT/1641 "kilise"	*akcſan* CFT/1672 "akçe"
	handaghà BGD/1781 "hendeğe"	-
(e ≲ ı)	*hyſab* BGD/1781 "hesap"	*idemem* CFT/1672 "edemem"
(e ≲ i)	*piſchir* ON/1527 "peşkir"	*giru* ILT/1612 "geri"
	virirſin SL/1643 "verirsin"	*binden* CFT/1672 "benden"

	gʲiḡè BGD/1781 “gece”	*iflak* GT/1789 “Eflak”
(e ≲ ö)	*dövlette* CFT/1672 “devlet”	*dövʃcerír* BGD/1781 “devşirir”
(e ≲ ü)	*göndür* CFT/1672 “gönder”	-
(ı ≲ a)	*tsagarmak* TRC/1544 “çağırmak”	*argath* HPT/1575 “ırgat”
	kalauza CFT/1672 “kılavuz”	*kajbet* BGD/1781 “gıybet”
(ı ≲ e)	*alten* ON/1527 “altın”	*chelets* TRC/1544 “kılıç”
	chater HPT/1575 “katır”	*haterimüz* CFT/1672 “hatır”
(ı ≲ i)	*caſich* ON/1527 “kaşık”	*kiz* HPT/1575 “kız”
	hirſis ILT/1612 “hırsız”	*irla* SL/1643 “ırla”
	acſik CFT/1672 “açık”	*agi* BGD/1781 “acı”
	diſchari GT/1789 “dışarı”	-
(ı ≲ u)	*funduklar* CFT/1672 “fındık”	*kapudà* BGD/1781 “kapı”
	belu GT/1789 “belli”	-
(ı ≲ o)	*tſarok* TRC/1544 “çarık”	*alton* HPT/1575 “altın”
	kalon CFT/1672 “kalın”	*ayounun* GT/1789 “ayının”
(ı ≲ u)	*achur* ILT/1612 “ahır”	*altun* SL/1643 “altın”
	karſchou GT/1789 “karşı”	*lazum* CFT/1672 “lazım”
	fucından BGD/1781 “fıçı”	*paſturmaſi* GT/1789 “pastırma”
(ı ≲ ü)	*jaßtük* CFT/1672 “yastık”	*ſeher* CFT/1672 “şehir”
(i ≲ a)	*sahabỳ* PGT/1794 “sahibi”	-
(i ≲ e)	*varget* ON/1527 “var git”	*deghelder* TRC/1544 “değil”
	amen HPT/1575 “amin”	*netekim* TG/1581 “nitekim”
	senecten ILT/1612 “sinekten”	*seher* CFT/1672 “şehir”
	ejìdir BGD/1781 “iyi”	*reĝià* PGT/1794 “rica”
(i ≲ ı)	*halyna* BGD/1781 “haline”	*chyzmetì* PGT/1794 “hizmet”
(i ≲ u)	*delu* GT/1789 “deli”	*ful* ILT/1612 “fil”
	muβafir CFT/1672 “misafir”	-
(i ≲ ü)	*bür* CFT/1672 “bir”	-
(u ≲ a)	*carpac* ON/1527 “karpuz”	*mahabbet* CFT/1672 “muhabbet”
	dokany'r BGD/1781 “dokunur”	-
(u ≲ e)	*mechabet* TG/1581 “muhabbet”	*tavek* ILT/1612 “tavuk”
	mehemed CFT/1672 “Muhammed”	-
(u ≲ ı/i)	*dogri* ILT/1612 “doğru”	*oroβpi* CFT/1672 “orospu”
	-	-
(u ≲ o)	*bocda* ON/1527 “buğday”	*tſoha* HPT/1575 “çuha”
	bo TG/1581 “bu”	*canon* ILT/1612 “kanun”
	iahod CFT/1672 “yahut”	*olema* BGD/1781“ulema”
	ograſam GT/1789 “uğra-”	-
(u ≲ ü)	*jümüšàk* [1] BGD/1781 “yumuşak”	*mühkièm* PGT/1794 “muhkem”
(ü ≲ a)	*mabarek* [1] ILT/1612 “mübarek”	-
(ü ≲ e)	*mehletéilen* BGD/1781 “mühlet”	*öteru* GT/1789 “ötürü”
(ü ≲ i)	*minafyktèn* BGD/1781 “münafık”	*münkin* CFT/1672 “mümkün”
(ü ≲ o)	*contzu* TG/1581 “günc”	*muhor* SL/1643 “mühür”
	montazali CFT/1672 “mütezile”	*gone gone* GT/1789 “güne”
	döndörür CFT/1672 “döndürür”	*böjük* PGT/1794 “büyük”

(ü ≲ ö)	*möhurlè* BGD/1781 “mühür”	-
(ü ≲ u)	*curech* ON/1527 “kürek”	*gulmech* TRC/1544 “gülmek”
	tʃut HPT/1575 “süt”	*dunia* ILT/1612 “dünya”
	chunki RGT/1630 “çünkü”	*duʃman* CFT/1672 “düşman”
	ḡumle BGD/1781 “cümle”	*dukanine* GT/1789 “dükkan”
(o ≲ a)	*anar* TG/1581 “onlar”	*andan* ILT/1612 “ondan”
	ßauk CFT/1672 “soğuk”	-
(o ≲ u)	*buʃtan* SL/1643 “bostan”	*buga* CFT/1672 “boğa”
	sufrajì BGD/1781 “sofra”	-
(ö ≲ e)	*eile* TG/1581 “öyle”	-
(ö ≲ o)	*tʃolmek* HPT/1575 “çömlek”	*olmes* TG/1581 “ölmez”
	dort SL/1643 “dört”	*ʃoj* ILT/1612 “söz”
	oturi CFT/1672 “ötürü”	*doʃcekte* BGD/1781 “döşek”
(ö ≲ u)	*chu* TRC/1544 “köy”	*chuuli* HPT/1575 “köylü”
	gumertu ILT/1612 “cömert”	*durt* RGT/1630 “dört”
	chiupek SL/1643 “köpek”	*buile* CFT/1672 “böyle”
	ʃuz BGD/1781 “söz”	*gureum* GT/1789 “göreyim”
(ö ≲ ü)	*bürekler* CFT/1672 “börek”	-

Tablo 27’ye göre o (2), a (3), ö (4), e/ i / u (5), ü (6), ı (7) ses değişim setine sahip görünmektedir. Ünlü setinde bulunmayan /ı, ü/ seslerini karşılayan seslik değişimler için diğer ünlülerden daha fazla yararlanılmış görünmektedir. Buna göre ilgili değişimlerin geçerliliği adına 6 eser ve üzerinde görülen değişimleri rastlantısal olmayan sistemli değişimler olduğunu kabul ederek ele aldık. Kuşkusuz diğer değişimlere de çeşitliliğin sınırlarını görmek ve anlamlandırmak bakımından yeri geldikçe atıfta bulunulmuştur.

(a ≲ e)	*cenduch* ON/1527 “sandık”	*dunye* TRC/1544 “dünya”
	cater TG/1581 “kadar”	*semeni* ILT/1612 “zaman”
	deha CFT/1672 “daha”	*ekrani* CFT/1672 “akran”
	evretèr BGD/1781 “avrat”	*heyyatdeum* GT/1789 “hayattayım”
	avretì PGT/1794 “avrat”	

Sözcüklerden [385] *dunye (Ar. dunuvv > ednā* “en yakın”ın müennesi *dunyā) evret ~ avreti (Ar. ‘avret), hayat (Ar. ḥayāt) cenduch (Ar*. ṣandūḳ < *Yun.),* akran *(Ar. ḳirn* “eş, denk”in çoğulu *aḳrān), semen (Ar. zemān)* Arapça’dan alıntı sözcüklerdir. Uzun ünlülerin uzunluğu kısaltılarak Türkçe sesdizimine uyarlık aranmıştır. {*ye, hey*} değişen ünlü

[385] Sözcüklerin etimolojisi için *Kubbealtı Lugatından* yararlanılmıştır. Tam künyesi Ayverdi, İ. (2005) *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat şeklindedir. Ayrıca Clauson (1972), Tietze Sözlüğü (2009) ve Nişanyan (2009 ve çevrimiçi sözlük)’dan Osmanlıca için Devellioğlu (1978), Özön (1979)’den ve her durumda TDK - Türkçe Sözlük (1988 ve çevrim içi sözlük)’ten yararlanılması yoluna da gidilmiştir.

çevresinde yer alan yarı ünlü /y/'si hece başında ünsüz işlevinde, hece sonunda kayıcı ünsüz olarak önceki ünlünün bir parçasıdır. Kalın ünlünün incelmesinde etki sahibi olmuşlardır. *Cater, deha* eksiz Türkçe sözcüklerdir. {*Ka*} hecesinde art damak ünsüzü /ķ/ sonraki heceleri de etkilemiştir. Art zamanlı *taķı* > *daķı* > *daḫı* > *dahi* gelişimine göre sözcük ünlüsü gerileyici benzeşmiş olmalıdır. Bu gelişimde /h/ ünsüzünün hece başında yarı – ünlü etkisi de görülmektedir.

Sesletimde ilk kopya etkisi sesdiziminde görülür. Kesin sınırları olmamakla beraber alıntı sözcük, asıl şeklinden "yerlileştirmeye" hemen geçmiyor olmalıdır. Sesletimde okumuş yazmışların sahip olduğu kopya ile halk ağzındaki kopya arasında farklılıklar görülür.[386] Sözcüğün dolaşım alanı da bu çok katmanlılığa etki etmiş olmalıdır: *Evret* ve *avretin* yakın zamandaki farklılığı bu kopya farkları olmalıdır. *Evret* önceki yüzyılın *ekran*'ı ile aynı değişimi gösterir ve devamlılığa işaret eder. Örnekten hareketle kopyaların birlikte yaşadığını ve bir örneklik öncesi dönemde farklı sesletimlerin, varyantların yazıda yer bulduğunu ekleyebiliriz.

(e ≲ a)	*calam* ON/1527 "kalem"	*affendi* TRC/1544 "efendi"
	alma HPT/1575 "elma"	*alami* TG/1581 "alem"
	heman ILT/1612 "hemen"	*kilisa* DDLT/1641 "kilise"
	akcfan CFT/1672 "akçe"	*handaghà* BGD/1781 "hendeğe"

Sözcüklerden *calam* (*Ar. ķalem* < *Yun. kalamos), alam (Ar. 'alem), handak (Ar. ḫandaķ), kilisa (kilisā* < *Far. kelisā* < *Yun. ekklésia), affendi (Yun. aféndis)* diğer dillerden alınmış sözcüklerdir. İlgili örnekler bağlamında alıntı kopyalarının verici dildeki ilk kopyaları veya yakın örnekleridir. Banguoğlu (1974) böyle kelimelerin halk ağzı ile aydın söyleyişinde ayrıldığını (s. 98) belirtir ve *halal* X *helal* vb. örneği üzerinden bu ayrımı tanıtlar.

Ünlüler bakımından Türkçenin ses sistemine uydurulan ve dil uyumu bulunan sözcüklerin uyumsuzluğa geçmeleri ünsüzler etkisi ile açıklanabilir. /l/ ötümlü, akıcı

[386] Kopya edilen sözcüğün, dilin yani verici dilin kendi içinde hangi varyantına dayandığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Öyle ki Alp, M. (2011) Arapçanın "fasih ve avam" olmak üzere ikiye ayrıldığını çarpıcı biçimde ortaya koyar. "Bütün dillerde var olan kitabî / Fasih dil ile konusma dili / Avamca özellikle Arapçada kendini yoğun bir şekilde göstermektedir. Bu durum öyle bir hal almış ki her hangi bir Arap toplumu içerisinde belli bir süre yaşamayan bir kişi çok iyi seviyede Fusha Arapça dediğimiz Kuran dilini bilse bile halkın konuşmasını neredeyse hiç anlayamamaktadır. Bunun için adeta yeni bir dil öğreniyor gibi gayret göstermesi kaçınılmaz bir durumdur. Fusha ile Avamca arasındaki fark o kadar belirgindir ki tamamına yakın şarkı - türküler, filimler, dizi filimler, -bazı istisnai durumlar hariç- okullarda eğitim dili gibi kamuyu ilgilendiren alanların resmi dili adeta Avamca olmuştur." (s. 108) diyerek verici dildeki varyantlaşmaya vurgu yapmıştır. Anlaşılan Arapça kelimeler, yazılı din dili yanında başka yollarla da kopyalarını Türkçeye taşımış olmalıdır.

ünsüzü kalın ünlülerle kalın, ince ünlülerle ince sesletilir: *calam, alam* örneklerindeki ünlü değişimi /l/ sesine bağlanabilir. *alma, akcſa* sözcükleri Türkçedir ve ağızlarda kullanımı da sürmektedir. İlkindeki incelme /l/ sesi, ikincisindeki ise dudakların durumu bakımından /ç/ sesinin uyumu ile gerçekleşmiştir.

(e ≲ i) *piſchir* ON/1527 "peşkir" *giru* ILT/1612 "geri"
virirſin SL/1643 "verirsin" *binden* CFT/1672 "benden"
g^{i}iḡè BGD/1781 "gece" *iflak* GT/1789 "Eflak"

Örneklerde *ver-, ben, geri, gece* Türkçedir. Ortak özellik olarak ilk hecede günümüzde /e/ ile sesletilmesi ve /b, v/ dudak /g/ ön damak ünsüzünün sonrasında yer almalarıdır. Ağızlarda kullanımı düz dar ünlülüdür. Örnekler arasında bulunan *vér-* yazımındaki ilk hecedeki /*é*/ sesinin kapalı e sesi olma olasılığı nedeniyle (vurgu işareti olmasının yanı sıra) sözcüğün eskicil bir kullanıma işaret ettiği söylenebilir. *Piſchir (Far. piş* "ön" ve *gir)* alıntı sözcüğün daha önceki hâlini, *İflak** ise (*Ar. felek*'in çoğul şekli *eflāk*) kopyayı /f/ ötümsüz, sızmalı etkisiyle inceltmiş (e > i) görünmektedir.

(ı ≲ i) *caſich* ON/1527 "kaşık" *kiz* HPT/1575 ""kız
hirſis ILT/1612 "hırsız" *irla* SL/1643 "ırla"
acſik CFT/1672 "açık" *agi* BGD/1781 "acı"
diſchari GT/1789 "dışarı"

Örnekler bugün /ı/'li kullanımların /i/ ile yazıldığını gösterir. Ses değişiminde kuşkusuz sesletim etkileri vardır. Özellikle Rumeli ağızlarında kalın düz dar ünlü /ı/ yerine ince /i/ kullanılması tipiktir. Ancak ÇYM'lerden ancak 18. yy.da <y> harfinin <ı> için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan ilgili değişimi yazı kısıtı arasında saymak ve toptancı bir yorum yapmamakta yarar görülmektedir.

(ı ≲ u) *achur* ILT/1612 "ahır" *altun* SL/1643 "altın"
karſchou GT/1789 "karşı" *lazum* [33] CFT/1672 "lazım"
fucından BGD/1781 "fıçı" *paſturmaſi* GT/1789 "pastırma

Örneklere göre *achur* (*Orta T. akur < Far. āḫūr), lazum (Ar. luzūm'dan lāzim), fucı (< fuçı < fuçi < Yun. boutsi)* diğer dillerden alıntıdır. Ses değişimleri kopyanın yuvarlak - dar ünlülü kullanılma eğilimi gösterdiğine işaret eder. {*hur, fu, zum*} ünlünün bulunduğu hecelerdir. *Fucı* haricinde (kopyaya yakın form), önceki hecede uzun sesletilen ünlünün /ā/ yuvarlaklaşmaya etkisi olmalıdır. Uzunluk azaldıkça çevre ünsüzlerin de etkisiyle daralmanın olduğu söylenebilir. Örneklerden *altun, karſchou, paſturma* Türkçedir. {*tun, şu, tur*} ünlünün bulunduğu hecelerdir. Ortak özellikleri bir önceki hecede /a/ geniş

ünlüsünün varlığıdır. Çevre ünsüzler de sonraki daralmada etki etmiş olmalıdır.

(i ≲ e)	*varget* ON/1527 "var git"	*deghelder* TRC/1544 "değil"
	amen HPT/1575 "amin"	*netekim* TG/1581 "nitekim"
	senecten ILT/1612 "sinekten"	*seher* CFT/1672 "şehir"
	ejìdir BGD/1781 "iyi"	*reğià* PGT/1794 "rica"

Örneklere göre *amen (Ar. āmin < İbr.), reğià (Ar. recā')* Arapçadan, *seher*[387] (Far. şehr) Farsçadan alıntıdır. Alıntılar asıl kaynak kullanımları yansıtmaktadır. Yazılı dil varyantına dayandıkları görülür. Ancak *amen* yazım kısıtı olduğundan *amin* şeklinde de sesletilebilir. Diğer örnekler *get (ET. kit-mek), deghel(< degül < Orta T. [Oğuzca] tegül < dāġ ol "yok, değil"), senec'(ET. singek), ejì (ET. edgü > eḏgü > *eygü > eyü > eyi > iyi), netekim (< nite+kim < nete+kim), seher* Türkçedir. Bunlardan *eyi, değel, netekim, get* ağızlarda varlığını sürdürmektedir. {get, ğel, se, e, ne} geniş ünlünün bulunduğu hecelerdir. Ses değişiminde düz dar ünlüye geçmeden önceki halkayı temsil etmektedirler. Bu değişim art zamanlı olarak *eyi > iyi, netekim > nitekim, değel ~ değül >değil* örneklerinde açıkça görülür. Türkçe sözcüklerde kapalı e /ė/sesinin varlığı bilinmektedir. Sözkonusu varyantlarda ilk hece /e/ sesinin kapalı /e/ olup olmadığı yazımdan anlaşılmamaktadır.[388]

(u ≲ o)	*bocda* ON/1527 "buğday"	*tʃoha* HPT/1575 "çuha"
	bo TG/1581 "bu"	*canon* ILT/1612 "kanun"
	iahod CFT/1672 "yahut"	*olema* BGD/1781"ulema"

Örnekler arasında *canon (Ar. ḳānūn < Yun. kanon "kural"), ulema (Ar.'ālim'in çoğul şekli 'ulemā') iahod (Far. yāḫūd), tʃoha (Far. çūḫā – çūḫa)* diğer dillerden alıntıdır. {*non, o, hod, ço*} ilgili ünlünün bulunduğu hecelerdir. Diğer hecelerde uzun ünlü a /ā/ bulunur. Sesdiziminde uzun ünlünün kısaltılması ve ünsüzlerin de etkisiyle dar yuvarlak

---

[387] Alıntı sözcüklerin uzun ünlü kısalmasının ardından ilgili ünlünün kapalı e sesi /ė/ ile sesletildiğine dair, özellikle konuşma dilinde olan örnekleri sıralayan Ertekinoğlu (2015) çalışmasında ilgili durumu açıklamak üzere sebepler ve örnekler bulunur:
-y inceltici etkisiyle: *çėyiz, hėyir.*
-h etkisiyle: *şėher, şėhit.*
-İlk hecede kısaltılan uzun ünlü etkisiyle: *vėran, bėçara.*
-r etkisiyle: *hėrs'.*
-i ile başlayan bazı Arapça sözcüklerdeki h sesinin etkisiyle: *ėhtiyar, ėhtiyat.*
-ş sesinin etkisiyle: *ėşger, ėşkıya* (s. 47 - 50).

[388] Ağızlarda ilk hece /e/ lerinin kapalı e /ė/ ile sesletildiğini örnekleyen çalışmalar bulunur. Konuyla ilgili olarak Erdem & Gül (2006) makalesinde verilen yerler şöyledir: Ordu ağzında (Demir, 2001, s. 56), Zonguldak ağzında (Eren, 1997, s. 19), Kars ağzında (Ercilasun, 1983, s. 51), Erzincan ağzında (Sağır, 1995, s. 21), Erzurum ağzında (Gemalmaz, 1978, s. 76), Malatya ağzında (Gülseren, 2000, s. 43), Elazığ ağzında (Buran, 1997, s. 22), Kütahya ağzında (Gülensoy, 1998, s. 21), Muğla ağzında (Akar, 2004, s. 15), Uşak ağzında (Gülsevin, 2002, s. 13), Nevşehir ağzında (Korkmaz, 1994, s. 34) vd. (s. 116 - 121).

ünlü genişlemiş olmalıdır. Diğer sözcükler *bocda* ve *bo* Türkçedir. Ağızlarda benzer sesletim sürmektedir. Başta bulunan /b/ dudak ünsüzünün yuvarlaklaştırıcı etkisi göz önünde tutulmalıdır. İlk hece geniş yuvarlak ünlüsünün giderek darlaşmasında {g, ğ, y} öndamak ünsüzlerinin etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır.

(ü ≲ u) *curech* ON/1527 "kürek" *gulmech* TRC/1544 "gülmek"
tʃut HPT/1575 "süt" *dunia* ILT/1612 "dünya"
chunki RGT/1630 "çünkü" *duʃman* CFT/1672 "düşman"
ḡumle BGD/1781 "cümle" *dukanine* GT/1789 "dükkan"

Örneklere göre *dunia* (*Ar. dunuvv > ednā* "en yakın"ın müennesi *dunyā), chunki (Far. çūn ki), ḡumle (Ar. cumle), dukan (Ar. dukkān < Far.), duʃman (Far. duşmen – duşmān)* diğer dillerden alıntıdır. Bağlı bulundukları hece {*dun, çun, cum, du, duş*} şeklindedir. Sesletimde /d/ ötümlüsünün etkisi, dilin geriye çekilerek /u/ sesine yaklaşmasında görülür. Ortak yanları sonraki hecede veya kendi hecesinde uzun ünlü bulunmasıdır. Uzun ünlü kısalırken sesdizimindeki diğer ünlüyü etkiler. Diğerleri *curech (ET. kürgek < kürigek < küri-mek "yeri eşmek), gulmech (ET. kül-mek), tʃut (ET. sūt)* Türkçedir. Heceleri {*ku, gul, sut*} şeklindedir. Ağızlarda ilgili varyantları görmek mümkündür. Art damak ünsüzleri /ķ, g/ ile sesletilen ünsüzlerin kalın olması tipiktir. Sesletimde ilgili ünsüzlerin etkisi görülmektedir.

(ö ≲ o) *tʃolmek* HPT/1575 "çömlek" *olmes* TG/1581 "ölmez"
dort SL/1643 "dört" *ʃoj* ILT/1612 "söz"
oturi CFT/1672 "ötürü" *doʃcekte* BGD/1781 "döşek"

Örneklerin tamamı Türkçedir. İlgili ses varyantını sesletim ile ilgili görmek gerekir. Ağızlarda kalın ünlülü kullanımı sürmektedir. İlk hecede görülür ancak ünlü uyumu bakımından uyumsuz örnekler görülür: *oturi - doʃcek - tʃolmek.* Uyumsuzlukta yazımla ilgili kaymalar da hesaba katılmalıdır.

(ö ≲ u) *chu* TRC/1544 "köy" *chuuli* HPT/1575 "köylü"
gumertu ILT/1612 "cömert" *durt* RGT/1630 "dört"
chiupek SL/1643 "köpek" *buile* CFT/1672 "böyle"
ʃuz BGD/1781 "söz" *gureum* GT/1789 "göreyim"

Örneklerden *chu (Far. kūy), gumert (Far. cuvān-merd), chuuli* Farsça alıntılardır. Kaynaktaki sesletime yakın yazılmışlardır. Diğer hecelerde uzun ünlü görülür. Günümüzde dar - kalın ünlü /u/ yerine geniş – yuvarlak /ö/ geçmiştir. Diğer sözcükler *chiupek (Kıpçakça köpek), buile* (*T. < bu+ile*), *durt (ET. tört), ʃuz (ET. sōz), gur- (ET. kör-*

mek) Türkçedir. Bulundukları heceler {*ku, buy, durt, suz*} şeklindedir. Ortak özellikleri ik hecede yer almalarıdır. Başlangıç ünsüzünün ünlü ile etkileşip daha geriye çekilerek sesletilmesi söz konusudur. Yazımda /iu/ harf bileşiği sesletimde /ü/ olabilir. Her durumda dar- yuvarlak ünlülü sesletim Rumeli ağızları için tipik bir kullanımı işaretler.

4.4.1.2. Damak Uyumu

Büyük ünlü uyumu, kalınlık – incelik, önlük – artlık uyumu olarak da tanımlanmaktadır. Bu uyum kuralına göre, sesdizimsel olarak bir sözcüğün ilk hecesindeki ünlü art ünlü ise diğer hecelerde art ünlü; ilk hecedeki ünlü ön ünlü ise diğer hecelerdeki ünlünün ön ünlü ile uyumlu dizilmesi gerekmektedir.

Art ünlü	Ön ünlü
a – a / ı	e – e / i
ı – ı / a	i – i / e
o – a / u	ö – e / ü
u – a / u	ü – e / ü

ÇYM'ler çoklu yazım özelliğine sahip metinler olduğu için seslik eşleşmelerde yoruma bağlı değerlendirme yapmak gerekir. İlgili seslik incelemelerde seslik değerlendirmelerin etkisini azaltmak ve değişmeyi belli bir ölçüt etrafında gösterebilmek amacıyla yazı esas alınmıştır.

İlgili bağlamda ÇYM'lerde damak uyumunun sözcük düzleminde görünümleri yazı göstergesine bağlı kalmak şartıyla kaynakta uyumlu olanların uyumu, uyumsuz olanların uyumu ve kaynakta uyumlu iken uyumsuz duruma getirilen sözcükler olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Karşılaştırma yapabilmek için her bir durumda ilgili sözcüğün kaynak biçimine de yer verilmeye çalışılmıştır. Sözcüğün kaynak biçimi için Kubbealtı Lügâtı (2005)'na başvurulmuş etimolojik kaynak için Clauson (1972), Tietze Sözlüğü (2009) ve Nişanyan (2009 ve çevrimiçi sözlük)'dan Osmanlıca için Devellioğlu (1978), Özön (1979)'den ve her durumda TDK - Türkçe Sözlük (1988 ve çevrim içi sözlük)'ten yararlanılması yoluna gidilmiştir.

Ek düzleminde ise kısmî değişikliklerle Hazai (1973, s. 364 - 367; 1975, s. 52 - 57)'nin Deny, Lees ve Bloomington'un morfonolojik sembolleştirmesini kullanarak sınıflandırdığı 1. *E*, 2. *I* ve 3. *Ü* sınıfı ekler tasnifine uyulmuştur (1973, s. 365). Tasnifte kullanılan semboller alanyazında kullanılan ekler tasnifine uyacak biçimde 1. *A*, 2. *I* ve 3. *U* harfleri ile gösterilmiştir. Ancak ÇYM'lerde rastlanan I ve U sınıfı örneklerin kesin

çizgilerle ayrılmadığı ve her iki sınıfın birleşerek kullanıldığı X sınıfı ekler de görülmektedir. Bu bağlamda Johanson (1981) tasnifinde[389] yer alan sınıflandırmanın ilgili metinler bakımından daha işlevsel olduğu da söylenebilir. Johanson tasnifinde 4 sınıf bulunmaktadır: 1. i sınıfı, 2. W sınıfı, 3. ˚ sınıfı, 4. A sınıfı ekler. Bu durumda birinci sınıfa *a / e*, ikinci sınıfa *ı / i*, üçüncü sınıfa *u / ü* (ve *o*), dördüncü sınıfa *ı /i, u / ü* ünlü varyant çiftlerinin görüldüğü ekler girmektedir.

Eklerin tasnifinde EAT dönemi temel alınmakla beraber ÇYM'lerde ekin sahip olduğu ünlüler bağlamında tasnifin sınırlarının belirlendiği de eklenmelidir. Bu bakımdan Brendemoen (1980)'un labial uyumun başlamasını ifade etmek üzere kullandığı I > X ve U > X değişmesi (s. 231) değerlendirmesi de göz önünde bulundurulmuştur. Böylece yaptığımız tasnifi meydana getiren parçalar Hazai (1973), Johanson (1981) ve Brendemoen (1980) tasnifleri temel alınarak son şeklini almıştır. Buna göre damak uyumu bahsinde A sınıfı ekler, dudak uyumu bahsinde I ve U sınıfı ekler ele alınmıştır. Uyumlar bahsinde genellikle Hazai (1973, 1975), Develi (1993) ve Kartallıoğlu (2011) çalışmaları ile karşılaştırma yapılarak değerlendirme yapma yoluna gidilmiştir. İlgili seslik olaylar, konuşma ve yazı dilinin etkileşim düzleminde değerlendirilmiştir.

4.4.1.2.1. Sözcükler Bakımından Damak Uyumu

Sözcükler bakımından damak uyumu başlığı altında günümüzdeki kullanıma bağlı olarak genellikle alıntı kelimelerde ortaya çıkan damak uyumuna uymayan sözcüklerin ÇYM'lerde damak uyumuna uyumlu hâle getirildiği örnekler görülmektedir. Uyumlu hâle getirilen örnekler kaynak sözcük bakımından uyumsuz iken uyumlu hâle getirildiği gibi uyumlu iken aynı sesten bir ünlü ile bir kat daha uyumlu hâle getirilerek aynı ünlülerin tekrar kullanıldığı görülmektedir. Konuşma diline özgü bir özellik olarak seslik tekrarların kullanıldığı söylenebilir. Uyumlu hâle getirilen örnekler art sıradan ünlülerde daha çok görülmektedir. Her iki grupta yuvarlak – geniş ünlülerin değiştiği örnekler diğer kategorilere göre daha az görünmektedir. Her bir ses durumuna varsa iki örnek gösterilmeye çalışılmıştır.

---

[389] Kartallıoğlu, Y. (2011) çalışmasında dudak uyumu bağlamında ilgili tasniflere yer verilmiştir (s. 95 - 103). Bu tasnifler arasında Gabain, Tekin, Bombaci, Johanson, Erdal Eski Türkçe dönemi için; Brendemeon, Timurtaş, Johanson Eski Türkiye Türkçesi için tasniflerine yer verilen araştırmacılardır. Kartallıoğlu, Y. (2011) çalışmasında kullandığı tasnifinde X sınıfı eklerde ET ve / veya ETT'de dudak uyumuna bağlı olan eklerin (-AyIm / -AyIn, -(I)D, +(I)l, +I-, +(I)K-, -(I)m, -(X)n, +vAn, +Am, +Xn, +Im, +sIn, +vUz, +Uz, +sIz) incelendiğini (s. 488) ve I, U ve X sınıfı eklerin ETT'deki ses yapılarına göre belirlendiğini (s. 103) de dile getirmiştir.

4.4.1.2.1.1. Uyumlu Olanlarda

Damak uyumuna uyan sözcüklerde kaynak sözcükte farklı olsa da aynı ünlülerin tekrar edildiği görülür. ÇYM'lerde konuşma diline özgü tekrarlar bağlamında ele aldığımız bu ses olayı, ön sıradan ünlülerde özellikle {e ve i} ünlülerindeki tekrarlanmasında daha sık görülmektedir. Kaynak dil ve hedef dil arasındaki yakın seslerin tekrara elverişli olduğu da bu tercihte gözden uzak tutulmamalıdır.

Art Sıradan Ünlülerde

hurmuz (Far. *Hurmuz*) [3] SL/1643 "hürmüz" {u - u}

konokluk (ET. *konuk* < *kon-mak)* [1] CFT/1672 (b5/102) "konuk" {o - o}

ocuz [1] HPT/1575 "öküz" {o– u}

*tutun (*ET. *tütün* "duman" < *tüt-mek*) [[1] BGD/1781 (65) "tütün" {u – u}

turkcia (T. *Türk+çe)* [1] SL/1643 "Türkçe" {u – a}

Ön Sıradan Ünlülerde

tsekez (ET. **sekkiz)* [3] HPT/1575 "sekiz" {e-e}

vezer (Ar. *vezr* "bir şeyi yüklenmek"ten *vezīr)* [[1] CFT/1672 (b7/248) "vezir" {e-e}

feide (Ar. *fā'ide* > *fāyide* > *fayde* > *fayda*) [1] TRC/1544. I "fayda" {e - e}

iegʃek (T. *ye-mek*'ten *ye-y-ecek*) [2] CFT/1672 (b8/427, b8/427) "yiyecek" {e – e }

vizir (Ar. *vezr* "bir şeyi yüklenmek"ten *vezīr)* [1] CFT/1672 (b5/097) "vezir" {i - i}

kizil (ET. *kızıl* < *kız-mak*) [1] CFT/1672 (b6/122) "kızıl" {i - i}

4.4.1.2.1.2. Uyumsuz Olanlarda

Damak uyumuna uymayan genellikle alıntı sözcüklerde kaynak sözcükten farklı olarak ünlülerin uyumlu hâle getirildiği görülür. Art sıradan ünlülerde özellikle {a ve ı} ile ön sıradan {e ve i} ünlülerindeki örneklerde daha sık görülmektedir.

Art Sıradan Ünlülerde

agsam (Ar. *'acem*) [4] CFT/1672 (b7/145, b7/149, b7/149, b7/150) "acem" {a – a}

akcʃan (ET. **ağı+ça* > *ağça* > *akça* > *akçe*) [2] CFT/1672 (b2/035, b6/136) "akçe" {a – a}

vakyd (Ar. *vaḳt*) [2] BGD/1781 (v/32(2) "vakit" {a – ı}

zaly'm (Ar. *ẓulmd*en *ẓālim*) [2] BGD/1781 (97(2) "zalim" {a – ı}

zuk^{i}*am* (Ar. *zukām*) BGD/1781 (97) "zükam" {u – a}

*zulum (*Ar. *ẓulm)* [1] *CFT/1672* (b3/055) "zülum" {u – u}

*kodos (*Ar. *ḳuds*ten *ḳuddūs* veya *ḳıddīs*) [2] CFT/1672 (b8/442, b8/442) "kuddüs" {o– o}

Ön Sıradan Ünlülerde

evretèr (Ar. *'avret* veya T. **uragut)* [1] BGD/1781 (68) "avrat" {e - e}
*birez (*T. *biraz)* [6] CFT/1672 (b1/021, b7/235, b7/293(2) b8/370, b8/401) "biraz" {i - e}
*büg^{i}ün (*T. *bugün)* [2] BGD/1781 (87, 91) "bugün" {ü - ü}
düſmen (Far. *duşmen – duşmān*) [2] CFT/1672 (b7/198, b7/216) "düşman" {ü - e}
kübbe (Ar. *ḳubbe*) [1] CFT/1672 (b5/107) "kubbe" {ü - e}
ülefe (Ar. *'alef* "hayvan yemi"nden *'ulūfe)* [1] CFT/1672 (b7/235) "ulufe" {ü – e - e}

4.4.1.2.1.3. Uyuma Girmeyenler

Kaynak sözcüğün damak uyumuna girmeyen örneklerinin yanında uyuma giren örneklerinin de ÇYM'lerde değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişimi Deny, J. (1995), damak uyumuna girmeyen istisnai bir özellik olarak görür ve "*Irak* yerine *irak* ve *ırmak* yerine *irmak* telaffuzları, Meninski gibi eski ve dikkatli yazarlar tarafından belirtilmiştir. Muhtemelen kitaplarda kalmış olan daha kibar bir telaffuz söz konusudur (s. 51)." diyerek konuşma diline özgü bir kullanım etkisini hesaba katmıştır.

Genellikle alıntı sözcüklere ve Arap harfli yazım kalıplaşmasına özgü açık he "ه" hecesinin Latin harfli yazımda da -belki de hedef dilin yazımını taklitle[390]- damak uyumunun hilafına *zampare, fukarè* vb. şeklinde yazıldığı görülmektedir. Ancak Arap harfleri ile karışmayacak cinsten *dernak, tergſeman, mahabet* vb. yazımların sesletime ait özellikleri yansıttığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Yelten, M. (2019), bu farklılığı yabancı kelimelerde *dünyā, dünye* örneği üzerinden EAT dönemindeki uzun ünlülerin varlığına bağlamıştır (s. 72). Buna göre, uyuma girmediği görülen bu türden sözcüklerde yazım kalıplaşması yanında tarihî dönemleri de kapsayacak biçimde daha yaygın kullanılmasını sağlayan yapısal bir uyumun devamı niteliğinde olan sesletimin etkisi birlikte değerlendirilmelidir.

Art Sıradan Ünlülerde
iaken (T. **yak- "yanaşmak"> yakın)* [1] TRC/1544. I "yakın" {a - e}
egar (Far. *eger*) [1] TG/1581 (17/ah) "eğer" {e - a}
zampare (Far. *zen-bāre > zen-pāre)* [1] CFT/1672 (b8/369) "zampara" {a – a - e}
mahabet (Ar. *ḥubb* "sevmek"ten *maḥabbet*) [1] CFT/1672 (b8/368) "muhabbet" {a – a - e}
zaif (Ar. *ża'īf*) [1] CFT/1672 (b7/153) "zayıf" {a - i}

[390] Arapça sözcüklerin Farsça aracılığıyla Türkçeye geçtiğine dair görüşler de bulunmaktadır. Buna göre son ünlünün yazımda hafifletilmesi bu etkiden kaynaklanmaktadır. Farsça sözcüklerin sonunda ön, ince ve geniş /e/ ünlüsü daha yaygın kullanılır.

*jalangis (E*T. **yalıng+uz/s* < *yalıng* "çıplak") [2] ILT/1612 (a/103) "yalnız" {a – a - i}
dulbeno (Far. *dulbend*) [1] ON/1527. I "tülbent" {u – e}
tufenk (Far. *tufeng*) [1] CFT/1672 (b3/052) "tüfek" {u – e}
fukarè (Ar. *faḳir*'in çoğul şekli *fuḳarā'*) [2] BGD/1781 (64, 65) "fukara" {u- a - e}
gyonül (ET. *köngül*) [1] CFT/1672 (b3/053) "gönül" {o – ü}
Ön Sıradan Ünlülerde
dernak (ET. **tırngak*) [1] HPT/1575 "tırnak" {e - a}
veran (Far. *virān*) [1] CFT/1672 (b5/088) "viran" {e - a}
zenahat (Ar. *ṣinā'at* > *ṣanā'at)* BGD/1781 (v/34) "zanaat" {e – a - a}
perśamba (Far. *penc-şenbih* > *penc-şenbe*) BGD / 1781 (v/32) "perşembe" {e – a - a}
tergʃemanle (Ar. *tercemān*) [1] CFT/1672 (b5/106) "tercüman" {e – e - a}
*itschoun (*ET. *uçun*) [1] GT/1789 (129) "için" {i - u}
jilan (ET. metinlerinde ve halk ağzında *ılan / yılan*] [1] CFT/1672 (b6/138) "yılan" {i - a}

4.4.1.2.2. Ekler Bakımından Damak Uyumu

Damak uyumu Ergin, M. (2004) tarafından "Kalınlık - incelik uyumu başlangıçtan bugüne kadar Türkçenin her devrinde çok kuvvetli olarak hâkim bulunmuş olan ve olmakta devam eden bir kaidedir. Türkçenin en büyük fonetik hususiyetini bu kaide teşkil eder." (s. 71) şeklinde tanımlanmaktadır. Türkçe olmalarına rağmen bazı eklerin (-yor, +Daş, +mtırak, +ken, +ki, +leyin, +gil) vb. çeşitli sebeplerle uyum dışında kaldığı görülmektedir. Ergin, M. (2004) ilgili ekleri hususî sebepler ve durumlara bağlayarak istisna saymakta ve Türkçede uyumun sarsıldığı hiç bir zaman görülmez (s. 71) şeklinde vurgu yapmaktadır.

Türkçenin tarihsel dönemlerinde uyum dışı bazı örneklere rastlamak mümkündür. Tekin, T. (2016), "Asıl Orhon yazıtlarında damak ya da artlık - önlük uyumuna genellikle girmeyen ekler şunlardır:
1. ve 3. kişi iyelik eki {+(s)i},
2. 1. ve 2. tekil iyelik eki almış sözcüklere eklenen belirli nesne eki /+In/
3. sıfat-fiil eki {-mIş}" (s. 54) şeklinde ilgili ekleri sıralamıştır.

EAT'de ise genel olarak uyumlu olduğu belirtilen (Timurtaş, 1994, s. 7) bazı eklerin uyuma aykırı olarak kullanıldığı görülür: bahālu - *rek,* şeffāf - *lik*, ḥaḳīr-l*ıguŋ* vb. (Gülsevin - Boz, 2010, s. 39). Develi (1993), dilin şuuraltında çok kuvvetli olan dil uyumu prensibi olarak değerlendirdiği (s. 22) damak uyumunu, ek morfemler açısından ele

almaktadır. “Eklerin seslilenmesini incelerken, bütün Arap harfli metinlerde olduğu gibi, *Seyahatname*’de de birçok ekin ön veya art sıradan olup olmadığını tespit etmek mümkün değildir (s. 22)” şeklinde tespitte bulunarak yazım kısıtı şartına dikkat çekmektedir. Develi (1993), datif ve şart eklerinin imlâsı kalıplaşmış olduğundan uyumun fark edilemeyeceğini, ince ve kalın ünsüz olduğu anlaşılan k /q ve ğ / g ünsüzlerinin esas alınabileceğini (s. 22) belirterek eklerin incelenmesinde sınırlara işaret etmektedir.

ÇYM’lerde çok katmanlı yazım özelliğine bağlı olarak eklerin yazımı da tek şekilli değildir. Yazım kısıtı şartında incelenen örneklerde uyum dışına çıkan şekillerin yanı sıra varsa uyumlu şekiller de ilgili yüzyılın içinde gösterilmiştir. Aynı eserde yer alan farklı yazılmış ekler öncelikle değerlendirilmiştir. Böylece uyumlu olduğu halde uyumun dışına çıkan veya tek şekilli yazılmasına karşın uyumlu yapıların dağılımın örnekler üzerinden birlikte görülmesi sağlanabilmiştir.

4.4.1.2.2.1. A Sınıfı Ekler

Damak uyumunun belirgin olarak göründüğü *A* sınıfı ekler bu bölümde ele alınmıştır. Ergin, M. (2004), düzlük - yuvarlaklık uyumuna dikkat edersek *a, e* vokalleri hem düz, hem de yuvarlak vokallerden sonra gelebilmektedirler. Demek ki düz geniş vokalli, yani *a, e*’li ekler son hecesi düz olan köklere de, yuvarlak olan köklere de getirilebilir. Onun için bunların yalnız kalın ve ince olmak üzere iki şekilleri vardır. Yuvarlak geniş vokaller Türkçede birinci hece dışında bulunmadığı için esas itibariyle bu vokalleri taşıyan ekler yoktur. Böyle olunca geniş vokalli ekler ancak *a, e*’li olan ekler demektir ki bunlar da dediğimiz gibi hem düz, hem yuvarlak köklerden sonra gelebilmektedir” (s. 74) görüşüyle {A} sınıfı eklerin damak uyumu bakımından uygunluğuna işaret etmektedir. Hazai (1975) de *E* sınıfına giren ve sadece velar ve palatal uyumun geçerli olduğu bağlantılı morfemler dizisinden elde edilen verilerin uyum bozuklukları hakkında da bilgi verdiğini dile getirmektedir (s. 54).

İncelememizde {A} sınıfında yer alan eklerin tamamına yer verilmemiştir. ÇYM’lerde kullanım sıklığı bulunan ve ilgili her bir yüzyılda örnekleri görülebilen ekler ele alınmıştır. Bu bağlamda incelenen her ekin uyumlu ve uyumsuz olduğu görünen durumlarına da yer verilmiştir.

4.4.1.2.2.1.1. {+(y)A; +nA}

Yönelme durumu eki datif eki olarak da adlandırılır. Ekin işlevi, eklendiği ismin

kendisinden sonra gelen fiile yaklaşma fonksiyonunu ifade etmektir. Ekin bağlandığı tabanla arasına /y/ ünsüzünün girdiği görülmektedir. Kaynaştırma ünsüzlü yazımda {+ye, +ie, +je, +ya, +ia, +ja} şekilleri görülmektedir. Kaynaştırma ünsüzünün kullanılmadığı örnekler de görülür: *eſa**é*** TG/1581, *kiſi**e*** CFT/1672.

Hazai (1975) {(y)E; nE} şeklinde tanıttığı ekin velar + velar uyumunu %86, palatal + palatal uyumunu ise %98 olarak değerlendirmiştir (s. 55). ÇYM'lerde yazım kısıtı şartında damak uyumunun görülmesini güçleştiren örnekler bulunur: *juse* [1] ILT/1612 (a/082), *diare* [1] CFT/1672 (b5/082), *konacije* [1] BGD/1781(111) vb.

İncelediğimiz ÇYM'ler bağlamında ekin ince ve kalın ünlülü uyumlu biçimlerinin daha sık örnekleri bulunmaktadır. Uyumsuz biçimlerin genellikle kalın + ince diziliminde daha çok örneği görülür. ÇYM'ler bakımından sesdizimindeki eğilimin bu yönde olduğu söylenebilir. 16. yy.da uyumlu örnekler yanında uyumsuz örnekler de görülür. 17. yy. da uyumsuz örneklerin bulunmasına karşın uyumun her bir grupta (kalın + kalın; ince + ince) üyesinin bulunduğu örnekler daha yaygın olarak görülmektedir. 18. yy.da uyum sürecine aykırı kullanımlar görülmemektedir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

eue [1] ON/1527/I "eve" {e - e}

stambola [1] TRC/1544/I "İstanbul'a" {o - a}

giana [1] TG/1581 (5/ah) "cana" {a - a}

tzoca [1] TG/1581 (4/ah) "çok" {o - a}

17. yy.

tascha [1] ILT/1612 (a/129) "taşa" {a - a}

joſſuna [1] ILT/1612 (a/214) "yosun" {u - a}

gurbete [1] ILT/1612 "gurbete" {e - e}

vlilje [1] ILT/1612 (a/078) "ölüye" {i - e}

babaia [1] SL/1643 "babaya" {a - a}

aurete [1] SL/1643 "avret" {e - e}

ferdaia [1] CFT/1672 (b6/137) "ferdâya" {a - a}

zahmete [1] CFT/1672 (b7/340) "zahmete" {e - e}

18. yy.

koltughà [1] BGD/1781 (64) "koltuğa" {u - a}

haſtaja [1] BGD/1781 (63) "haftaya" {a - a}

isk^{j}elejè [1] BGD/1781 (91) “iskeleye” {e - e}

uſtüne [1] BGD/1781 (97) “üstüne” {ü - e}

jolà [2] BGD/1781 (51/ 92) “yola” {o - a}

odaya [1] GT/1789 (126) “odaya” {a - a}

aktſcheye [1] GT/1789 (127) “akçeye” {e - e}

damà [1] PGT/1794 (708) “dama” {a - a}

g^{j}ölè [1] PGT/1794 (713) “göle” {ö - e}

hufrejè [1] PGT/1794 (708) “hufreye” {e - e}

üzerine [1] PGT/1794 (706) “üzerine” {i - e}

Uyuma Girmeyenler

Kalın + ince

16. yy.

aghbate [1] TRC/1544/I. “akıbet” {a- e}

17. yy.

nasare [1] ILT/1612 (a/0l2) “nazar” {a - e}

bachte [2] ILT/1612 (a/037, a/037) “baht” {a - e}

duniaje [1] ILT/1612 (a/077) “dünya” {a - e}

babaie [1] SL/1643. “baba” {a - e}

taktaie [1] CFT/1672 (b1/009) “tahta” {a - e}

zuhure [3] CFT/1672 (b1/004, b2/041, b8/476) {u - e}

18. yy.

dunjaje [2] BGD/1781 (v/4(2) “dünya” {a - e}

ghrùſe [1] BGD/1781 (82) “kuruş” {u - e}

Uyuma Girmeyenler

İnce + kalın

16. yy.

era [1] HPT/1575 (31) “er” {e - a}

17. yy.

kimà [1] SL/1643 “kim” {i - a}

haneja [1] CFT/1672 (b8/408) “hane” {e - a}

18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

Zamir çekimlerinde görülen çok şekillilik sesletim etkisinin yazıya doğrudan yansıtıldığı açık örnekler şeklinde değerlendirilebilir. Bu bakımdan kişi zamirlerinin

yönelme durumu ekli görünümleri ayrıca gösterilmiştir.

Ergin, M. (2004), ekin Eski Türkçede -ġa, -ge şeklinde olduğunu EAT ve Osmanlıcada zamir datiflerinde *baña, saña* vb. şekillerinde ñ'nin varlığını ekin eskicil bir formunun izleri olarak değerlendirmiştir (s. 234). ÇYM'lerde zamirlerin çekiminde özellikle 17. yy. eserlerinde benzer bir kullanım görülmektedir: *ſa**ng**a* ILT/1612 / *o**ng**ha* DDLT/1641 / *ſa**ng**ha* SL/1643. Sesletim bakımından ekin ünsüzünün /h/ ile değiştiği erken dönem eserlerinde örnekler görülür: *bou**ha*** HPT / 1575. Ekin ünsüzünün /ġ/'ye değiştiği örnekler görülür: *ſa**gh**a* DDLT/1641, SL/1643. Ekin ünsüzünün düştüğü örnekler de bulunur: *tſa**a*** TRC / 1544; *ba**a*** HPT/1575; *ſa**a, o**a*** SL/1643. Ek ünlüsünün ardından kapantı ünsüzü işlevinde /h/ getirilen örnekler görülmektedir: *kim**eh*** DDLT / 1641.

16. yy.

tſaa [2] TRC/1544/I.

baa [1] HPT/1575 27

bize [2] byze [1] HPT/1575

ulara [1] TG/1581 (13/ah).

17. yy.

banga [2] ILT/1612

ſanga [6] ILT/1612 (a/152, a/185)

bise [1] ~ *biſe* [2] ILT/1612

ſiſe [1] ILT/1612(a/091).

bagha [1] DDLT/1641

ſagha [1] DDLT/1641

biſe [1] DDLT/1641

ſiſe [1] DDLT/1641

onlere [1] DDLT/1641

baa [1] ~ *bagha* [1] ~ *bangha* [1] SL/1643

ſaa [1] ~ *ſagha* [1] ~ *ſangha* [1] SL/1643

oa [1] SL/1643

bana [31] CFT/1672 (b1/003, b1/006, b1/016, b1/019, b1/023, b1/025, b2/030, b3/057, b3/058, b4/065, b4/067, b4/070, b4/077, b5/081, b5/090, b5/092, b6/123, b7/161, b7/168, b7/168, b7/197, b7/219, b7/226, b7/267, b7/338/, b7/339, b8/372, b8/401, b8/405, b8/432)

bize [12] (b1/005, b2/043, b3/045, b4/075, b5/110, b5/110, b5/111, b7/219, b7/234, b7/248, b7/248, b8/458) ~ *βize* [3] CFT/1672 (b1/027/ b2/031/ b5/102)

onlara [1] (b7/167) ~ *anlara* [6] CFT/1672 (b2/039, b3/048, b5/081, b5/112, b7/198, b7/347).

18. yy.

bana [9] BGD/1781 (105(2), 103, 50, 53(2), 99(3)

saná [1] (68) ~ *sana* [3] (53 / 63 / 98) ~ *sanà* [3] (67(2), 84) ~ *ſaná* [2] (68, 96) ~ *ſanà* [8] (50, 51, 57, 58, 62, 77, 78/, 93(2) ~ *ſana* [9] BGD/1781 (53(2), 88, 93, 99(2), 103(2), 105)

bize [7] BGD/1781 (57, 103, 109(3), 111, v/31)

ſizé [1] (6) ~ *ſizè* [3] (58/ 83/ 91) ~ *ſize* [5] BGD/1781 (84, 103, 107, v/3(2)

onlarà [1] (57) ~ *onlara* [7] BGD/1781 (19, v/33(2), v/34(4)

bana [9] GT/1789 (113, 115(2), 117, 119, 120, 164, 165, 166)

ſana [5] GT/1789 (115, 164, 166, 166, 169)

bize [3] GT/1789 (113, 124, 166)

ſize [1] GT/1789 (121)

banà [2] PGT/1794 (708, 715)

sana [3] (705, 714 (2) ~ *sanà* [2] PGT/1794 (708, 716)

4.4.1.2.2.1.2. {+CA}

Ergin, M. (2004), eşitlik ekini "Çekim eki olarak eklendiği isimlere "gibi, göre, ile, kadar, birlikte" anlamı katar. Yapım eki olarak eklendiği kavim isimlerinden dil, lehçe ve şive isimleri yapsa da diğer yapım eklerinde olduğu gibi vurguyu üzerinde tutmaz bir önceki heceye taşır" (s. 167) şeklinde açıklamaktadır. İncelediğimiz ÇYM'ler bağlamında BGD / 1781 adlı eserde ekin ünlüsü üzerinde vurgu işareti görülmektedir: *choſciá* ~ *chościà*. Örneğe göre ek vurgusu bakımından[391] kaymanın henüz gerçekleşmediği söylenebilir.

Ek ünsüzünün /c/ veya /ç/ ile sesletilmesinde ünsüz benzeşmelerinin etkisi bulunmaktadır. ÇYM'lerde yazım kısıtı şartında /c/ sesi için <c ~ g ~ g̃ ~ g̃ ~ z ~ gi ~ gſ

[391] Kononov, A. N. (1956) vurgu bahsinde "kelimelerin morfolojik şekline yani eklerin vurgusuz oluş şekline bağlı olarak" sona düşmeyen vurgu unsurlarına yer vermiştir. (s. 87). -ca / -ce, -ça /-çe ekleri (zarf teşkil ederken) bağlamında *Rúsça, adámca; yazdíkça, yazínca* örneklerini vermiş isim tabanlarına gelen ve zarf yapmayan örneklerde ise vurgu ekin üzerinde gösterilmiştir*: çokçá, çekmecé; doğrucá, başlıcá* (s. 88). Örnekler bağlamında eş sesli eklerin vurgu bakımından eş düzlemde yer almadıkları anlaşılmaktadır. Yazar vurgunun işleve bağlı olduğunu gösteren ve eş sesli eklerin bulunduğu bu türden bir liste de hazırlamıştır: {-mA, -lA, -DA, +(X)m, mI, -(X)n, -(X)n(X)z, -AcAkIm, +ın}, ismin vokatif ve nominatif şekli, zarf ve diğer söz bölükleri, fiil bağları (s. 90 - 91) incelenen şekiller arasındadır.

~ gs ~ gz ~ dſch> (IPA /d͡ʒ/), /ç/ sesi için <c ~ ć ~ č ~ z ~ cc ~ ch ~ c^{i} ~ cs ~ cſ ~ cz ~ ts ~ tʃ ~ tz ~ zh ~ tſch> (IPA /tʃ/) harf ve harf bileşikleri kullanılmıştır (*bkz.* Tablo 25). Ek ünsüzünün taban ünsüzü ile uyumu bakımından -yazım kısıtı şartı dikkate alınmakla beraber- Kartallıoğlu, Y. (2011) 18. ve 19. yy. gramerlerinde uyum oranının az olduğuna ve ek ünsüzünün kullanımında keyfiliğin etkili bulunduğuna (s. 532) işaret etmektedir.

ÇYM'lerde ekin ünlüsü bakımından daha yaygın olarak /e/ ince ünlüsünün kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz metinler bağlamında sınırlı sayıda /ca/ biçimine (5) karşın ince ünlülü /ce/ biçiminin sayıca fazlalığı (20) yorum bakımından belirleyici önemde sayılabilir. Ek hakkında SL / 1643 adlı eserde "sona getirilen جه gè veya cè, già veya cià ekleri" (s. 84) bilgisine karşın diğer eserlerde genellikle <ḡe> li biçim kullanılmıştır. BGD / 1781 adlı eserde ekin kalıplaşmış olarak ince ünlülü yazıldığı ikili şekilde örneklere rastlanır: *frank**sízce*** ~ *frank**ſyzce.***

Hazai (1975), Harsanyi eseri bağlamında ilgili ekin palatal + palatal uyumunu %100 olarak işaretlemişken velar + velar uyumu bakımından oran %33 seviyesi ile azalmaktadır (s. 55). ÇYM'ler bakımından ince ünlülü kullanımın daha yaygın örnekleri görülmektedir ve bu durumun uyum lehine bir dağılımda etkili olduğu söylenebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

vrumcia / turkcia / *phrankcia* [1] SL/1643 "Rumca / Türkçe / Frankça"

giurgicè [1] SL/1643 "Gürcüce"

ejgse [3] CFT/1672 (b6/114, b7/216, b8/370) "iyice"

18. yy.

tezgè [1] BGD/1781 (97) "tezce"

ziadegè [1] BGD/1781 (88) "ziyadece"

inglifce [1] BGD/1781 (95) "İngilizce"

Uyuma Girmeyenler

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

hofce [3] CFT/1672 (b1/019/ b6/131/ b7/210) "hoşça"

18. yy.

urúmge [1] BGD/1781(95) "Rumca"

taliangē [3] BGD/1781 (v/3(2), v/4) “İtalyanca”
hoſchdſche [1] GT/1789 (117) “hoşça”

4.4.1.2.2.1.3. {+DA; +ndA}

Bulunma durumu ekinin (lokatif eki) {+DA} ana işlevi, fiilin gerçekleştiği yeri işaret etmektir. Ergin, M. (2004), ekin asıl işlevinin yanı sıra gramer bakımından tam bir ölçüsü ve sınırları bulunmayan özel işlevlerle de kullanıldığını belirtir: bulunma, yer, zaman, iş, devamlılık, müddet, tarz, şekil, durum, karşılaştırma, kesir, konu, vasıta, gaye, sebep, vasıf, miktar, belirtme, kısım, parça, aitlik vb. (s. 234). Ekin ünsüzünün EAT ve Osmanlıca döneminde d’li olduğunu t’li biçimlerin ise son zamanlarda ortaya çıktığını da ekler (s. 235). Kartallıoğlu, Y. (2011) ekin ünsüz uyumları bakımından Arap harfli metinlerde daima d’li, çeviriyazılı metinlerde ise tonsuz tabanlardan sonra %45 uyumlu olduğunu *Meninski*’de ise t’li şeklin hâkim olduğunu belirtmektedir (s. 550). Eki ünlüler bakımından ele alan Hazai (1975), *Harsanyi* eserinde velar + velar %86, palatal + palatal %98,5 uyumlu görünümleri olduğunu tabloda göstermektedir (s. 55).

ÇYM’lerde ekin yazımında {+da, +de, +ta, +te} şekilleri görülmektedir. Ek ünlüsü bakımından ince ünlülü biçime ait madde başı örnek sayısı [±193], kalın ünlülü madde başı örnek sayısından [±115] daha fazla sayıda görülmektedir. Bu bağlamda ÇYM’lerde ek düzleminde ince ünlülü biçimlerin göründüğü örnek sayısının genellikle daha fazla olduğu söylenebilir. İncelediğimiz ÇYM’lerde dilsel doğal süreçlere de uygun olarak (EAT ve Osmanlı dönemi) /d/’li biçime ait madde başı örnek sayısı [±275] /t/li örneklere göre [±23] belirgin bir ölçüde fazladır. Sayısal olarak {+de} biçimbirimi daha fazla eklenmiş görünmektedir. Bu halde ötümlü bir ünsüz ötümsüze göre, ince ünlü kalın ünlüye göre daha fazla kullanılmıştır denilebilir. İnce ünlülerin kullanılmasında sosyal tabakalarda kibar bir teleffuza yönelik dilsel eğilimin (sosyo - lenguistik) yanı sıra yabancı yazarların dilsel olarak ekin tek bir şekline gösterdikleri kalıplaştırma etkisi de sözkonusu edilebilir: *deria**de*** [1] CFT / 1672 (b7/221); *ojun**dè*** [1] BGD / 1781(90).

Ek ünsüzü bakımından ikili şekiller bulunan örnekler de görülmektedir: *itzin**de*** [1] (16/ah) ~ *itzin**té*** [1] TG / 1581(2/ah). Benzer olarak ek ünlüsünde ikili şekiller görülür: *mahlucun**dé*** [2] (1/ah, 9/ah) ~ *mahlucu**da*** [1] (1/ah) TG / 1581; *βokaklar**de*** (b8/369) ~ *βokaklar**da*** [6] (b7/211, b8/370, b8/371, b8/371, b8/420, b8/426) CFT/1672. ÇYM’lerde 18. yy. bağlamında ek ünsüzünün farklı eserlerde iki biçimli kullanıldığı örnekler de görülür: *taraf**tà*** [2] BGD/1781 (89(2), *taraf**da*** [3] GT/1789 (123, 123, 124).

Ünsüz benzeşmesine uğramış kullanımlar görülür: *atta* [1]ILT/1612 (a/179). βokakta [2] CFT/1672 (b8/371/ b8/408), *kalabaly(k)**tà*** [1] BGD/1781 (64). Ünsüz benzeşmesi olmadan eklerin kalıplaşmış olarak ötümlü yazıldığı örnekler de görülür: *i**ʃchd**e* [2] GT/1789 (117, 126), *vak**td**è* [1] PGT/1794 (701) vb. Bu türden örneklerle 18. yy.da karşılaşılması ünsüz benzeşmesi bakımından sürecin daha sonraki devirlerde tamamlanacağı hakkında yorum yapmamıza neden olmaktadır. Ek ünsüzünün kalıplaşmış bir biçimde ötümsüz kullanıldığı TG / 1581 adlı eser bölgesel bir ağzın (belki de Kıpçak grubu) etkisini yansıtıyor olabilir: *itzinté* [1] TG/1581 (2/ah), *bunta* [1] TG/1581 (5/ah).

Ek ünlüsü ardından getirilen /h/ sesi kapantı ünsüzü işlevinde kullanılmış olmalıdır: *elĕ**deh*** [1] (94) ~ *elen**deh*** [1] RGT/1630 (95). Ekin üzerinde günümüzde kullanıldığı şekilde vurgu işareti kullanılan örnekler görülür: **zamanendè* [1] SL/1643, *üftümdè* [1] BGD/1781 (59), *jerindédir* [1] BGD/1781 (59), *ormandà* [1] BGD/1781 (85), *giöldè* [1] PGT/1794 (713). Ergin, M. (2004), "Son vurgu bakımından diğer hal ekleri gibi lokatif eki de vurguludur ve bu vurgu lokatif belirtilmediği zaman hafif, belirtildiği zaman kuvvetlidir." (s. 235) şeklinde bulunma durumu ekinde vurguyu değerlendirmektedir. ÇYM'lerde sesletimi yansıttığını düşündüğümüz vurgu işaretli örneklerin dönemler arasındaki sürekliliğe işaret etmek bakımından önemli bir veri sunduğu söylenilebilir.

Ekin çok şekilli görünümleri bağlamında incelediğimiz ÇYM'ler hem ünlü hem de ünsüz bakımından uyumlu biçimlerin yanı sıra uyumsuz biçimlerin de görülebileceğini göstermektedir. Sayısal olarak uyumlu biçimlerin daha yaygın görünmesine karşın uyum dışına çıkan örneklere 18. yy.da da rastlanmaktadır. Uyum dışına çıkan örneklerde kalın + ince türünden dizilime nispeten daha fazla örnek bulunduğu görülmektedir. Bu durum, ÇYM'lerde genel bir eğilimi temsil etmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında doğal fonetik etkiler yanında konuşma dilinin -standart dışılığı da içermek üzere- çok şekilli sesletimleri üretmeye elverişli yapısının yazımı da etkilediği şeklinde yorum yapılabilir.

16. yy.da uyum ve uyumsuzluk örnekleri birlikte görülür. Yazım kalıplaşması etkisi de örneklerde bulunur. 17. y. da uyumsuz örnekler görülmesine karşın uyuma giren örneklerin her bir sınıfta temsilcisi görülür. 18. yy. da uyum büyük oranda gerçekleşmesine karşın kalın + ince dizilimindeki eğilimi sürdüren örnekler de görülür.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

anadolda [1] TRC/1544/I "Anadolu'da" {o -a}

gyrde [1] HPT/1575 “yerde” {i - e}

üzerindetur [2] TG/1581(2/ah/ 7/ah) “üzerinde” {i - e}

mahlucuda [1] TG/1581(1/ah) “mahlûkunda” {u - a}

17. yy.

alemde [1] ILT/1612 (a/077) “âlemde” {e - e}

elende [2] SL/1643 “elinde” {e - e}

βeferde [4] CFT/1672 (b1/010, b3/046, b3/051, b7/235) “seferde” {e - e}

dunnyada [2] CFT/1672 (b5/083/ b8/368) “dünyada” {a - a}

βandukta [1] CFT/1672 (b2/033) “sandıkta” {u - a}

18. yy.

ingírde [1] BGD/1781(92) “incirde” {i - e}

döfcektè [1] BGD/1781(68) “döşekte”{e - e}

jaryndà [1] BGD/1781(91) “yarında” {ı - a}

vilayetinde [1] GT/1789 (112) “vilayetinde” {i - e}

yolda [4] GT/1789 (117/ 119/ 120/ 164) “yolda” {o - a}

ic^{i}inde [4] PGT/1794 (701, 706, 712, 715) “içinde” {i - e}

Uyuma Girmeyenler

Kalın + ince

16. yy.

mahlucundé [2] TG/1581 (1/ah/ 9/ah) “mahlûk” {u - e}

17. yy.

altunde [2] ILT/1612 (a/199, a/199) “altın” {u - e}

derjade [1] CFT/1672 (b7/252) “derya” {a - e}

18. yy.

tùzde [1] BGD/1781 (61) “tuz” {u - e}

zemande [1] GT/1789 (123) “zaman” {a - e}

Uyuma Girmeyenler

İnce + kalın

16. yy.

alemta [1] TG/1581(19/ah) “âlem” {e - a}

17. yy.

ikkida [1] SL/1643 “iki”{i - a}

magripta [1] CFT/1672 (b7/252) “Magrip” {a - i}

aralerinda [1] CFT/1672 (b8/433) “ara” {i - a}
18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.1.2.2.1.4. {+DAn; +ndAn}

Ayrılma durumu ekinin (ablatif eki) {+DAn} ana işlevi, fiilin gerçekleştiği yerden uzak olmayı işaret etmektir. Ergin, M. (2004), ekin uzaklaşma işlevinin yanı sıra gramer bakımından tam bir ölçüsü ve sınırları bulunmayan özel işlevlerle de kullanıldığını belirtir: çıkma, yer, ayrılma, menşe, cins, terkip, başlama, mahrumiyet, yokluk, vasıta, zaman, sebep, tarz, ölçü, değer, kıymet, bedel, parça, kısım, karşılaştırma, korku, ürküntü, hoşlanma, vazgeçme, aitlik, çeşit, vasıf, tercih, görüş, noktainazar vb. (s. 235). Ekin EAT ve Osmanlıcanın ilk devirlerinde *-dan, -den* biçiminde iken Osmanlıcanın son dönemlerinde konsonat uyumlarına bağlanarak *-dan, -den, -tan, -ten* şekillerine genişlediğini de ekler (s. 236). Kartallıoğlu, Y. (2011) ekin ünsüz benzeşmesi bakımından görünümleri bağlamında Arap harfli metinlerde daima d’li, çeviriyazılı metinlerde ise tonsuz tabanlardan sonra %40 uyumlu olduğunu *Regola* ve *Meninski*’de ise uyumlu olmasına karşın diğer metinlerde d’li şeklin hâkim olduğunu belirtmektedir (s. 551). Hazai (1975), *Harsanyi* eserinde eki {DEn, ndEn} şeklinde ünlüleri bakımından değerlendirmiş ve ekin velar + velar %90, palatal+ palatal %98,2 uyumlu görünümleri olduğunu tabloda göstermiştir (s. 55).

ÇYM’lerde ekin yazımında {+dan, +den, +tan, +ten} şekilleri görülmektedir. Ek ünlüsü bakımndan ince ünlülü biçime ait madde başı örnek sayısı [±215], kalın ünlülü madde başı örnek sayısından [±194] nispeten daha fazladır. ÇYM’lerde dilsel doğal süreçlere de uygun olarak (EAT ve Osmanlı dönemi) /d/’li biçime ait madde başı örnek sayısı [±356] /t/li örneklere göre [±53] belirgin bir ölçüde fazladır. Bu halde ÇYM’lerde /d/ ötümlü ünsüz kullanımı ötümsüz karşıtından /t/ negatif yönde ayrışmaktadır. Ancak incelediğimiz ÇYM’lerde az sayıda bulunmakla beraber /t/’li örneklere her dönemde rastlandığı da eklenmelidir: *daraf**tan*** [1]TRC/1544/I, *chhalc**tan*** [1] SL/1643, *kylyč**tan*** [1] BGD/1781 (68); *atem**ten*** [1] TG/1581(3/ah), *affasic**ten*** [1] ILT/1612 (a/079), *iš**tèn*** [1]BGD/1781(62). Ötüm bakımından ünsüz benzeşmesinin 16. - 18. yy. arasında tam ölçülerde gerçekleşmediği söylenebilir.

Kalınlık ve incelik bakımından uyumsuz görünen örneklerin kalın + ince diziliminde nispeten daha fazla olduğu görülmektedir. İnce ünlülü kullanımın yaygın görülmesinde daha kibar telaffuz, ekin tek şekilli biçimine eğilim gösterme vb. nedenler

yanında konuşmaya özgü kolay sesletime bağlı sesdizimsel doğal süreçlerin etkisi de bulunduğu söylenebilir. 16. yy.da ekin ünlü bakımından uyumsuz örnekleri ve uyumlu örnekleri birlikte görülmektedir. 17. yy. da uyumun her grupta üyesi görülmekte uyumsuz biçimlerse nispeten varlığını sürdürmektedir. 18. yy.da uyum büyük oranda gerçekleşmiş uyumsuz örneklere kalın + ince diziliminde özellikle GT / 1789 adlı eserde yer yer rastlanmaktadır.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

girlerden [1] TRC/1544/I. “yerlerden” {e - e}

bundan [1] TRC/1544/I. “bundan” {u - a}

touſdan [1] HPT/1575 (30) “tuzdan” {u - a}

ſenkatinden [1] TG/1581(4/ah) “şefkatinden” {i - e}

olandan [1] TG/1581 (9/ah) “olandan” {a - a}

chaitan [1] TG/1581 (3/ah) “haydan” (<Ar. *ḥayy)*” {a - a}

17. yy.

haremden [1] ILT/1612 (a/061) “haremden” {e - e}

khafftandan [1] ILT/1612 (a/056) “kaftandan” {a - a}

kandukmecten [1] ILT/1612 “kan dökmekten” {e - e}

dinenden [1] SL/1643 “dininden” {i - e}

baldan [1] SL/1643 “baldan” {a - a}

chhalctan [1] SL/1643 “halktan” {a - a}

auretten [1] SL/1643 “avretten” {e - e}

neſlenden [1] RGT/1630 (96) “neslinden” {i - e}

elimden [1] DDLT/1641 “elimden” {i - e}

ondan [1] DDLT/1641 “ondan” {o - a}

temelden [1] CFT/1672 (b7/209) “temelden” {e - e}

hogsadan [1] CFT/1672 (b6/114) “hocadan” {a - a}

csoktan [1] CFT/1672 (b4/070) “çoktan” {o - a}

aβaletten [1] CFT/1672 (b6/134) “asaletten” {e - e}

18. yy.

dhikendèn [1] BGD/1781 (62) “dikenden” {e - e}

damladàn [1] BGD/1781 (98) “damladan” {a - a}

sabahtan [1] BGD/1781 (99) “sabahtan” {a - a}

ʃerbettèn [1] BGD/1781 (98) “şerbetten” {e - e}

vilayetden [2] GT/1789 (113, 113) “vilayetten” {e - e}

arzlandan [1] GT/1789 (168) “arslandan” {a - a}

gⁱendinden [2] PGT/1794 (706/ 714) “kendinden” {i - e}

korkudàn [1] PGT/1794 (713) “korkudan” {u - a}

Uyuma Girmeyenler

Kalın + ince

16. yy.

mahlocunden [1] TG/1581 (9/ah) “mahlûk” {u - e}

17. yy.

adamden [1] ILT/1612 (a/150) “adam” {a - e}

haʃaden [1] DDLT/1641 “hassa” {a - e}

bunden [1] DDLT/1641 “bu” {u - e}

babaden [1] SL/1643 “baba” {a - e}

hattaden [1] CFT/1672 (b1/030) “hata” {a - e}

18. yy.

olmadougunden [1] GT/1789 (112) “olma-” {u - e}

horosden [1] GT/1789 (165) “horoz” {o - e}

kebabden [1] GT/1789 (128) “kebap” {a - e}

Uyuma Girmeyenler

İnce + kalın

16. yy.

bendan [2] HPT/1575 (28/ 28) “ben” {e - a}

chimindan [1] HPT/1575 (28) “kim” i - a}

ademtan [1] TG/1581 (3/ah) “âdem” {e - a}

17. yy.

talebindan [1] CFT/1672 (b2/033) “talep” {i - a}

18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.1.2.2.1.5. {+lAr}

Ergin, M. (2004), isim çekim ekleri arasında gösterilen çokluk ekinin aslında işlev olarak yapım eklerine daha yakın olduğunu iyelik, hal ve soru eklerinden sonra getirilememesinden hareketle (s. 131) belirtir. Ayrıca çokluk ekinin şümulünün oldukça

dar olduğunu, isimleri diğer kelimelerle münasebete geçiren iyelik, hal, soru eki karşısında eklendiği kök ya da gövdeyle sınırlı kaldığını ekler (s. 221). Bu bakımdan çokluk ekinin eklendiği kök veya gövdeyle kendisinden sonraki unsurlarla kurduğu bağa oranla daha güçlü bir bağ kurduğu anlaşılmaktadır. Köke yaklaşan eklerin uzaklaşan eklere göre uyum için daha fazla olanağa sahip olduğu (aşamalı etki prensibi) bilinmektedir. Brendemoen (1980), labiyal uyumlar bağlamında kelimenin kök hecesine en yakın durumda bulunan morfemlerin uzakta bulunan morfemlere göre daha fazla uyuma tabii olduğunu (s. 237) bir "kural" olarak ele almaktadır. ÇYM'ler bağlamında çokluk ekinin genellikle uyuma girmiş olmasında ilgili kuralın belirleyici olduğu söylenebilir.

ÇYM'ler genel olarak A sınıfı eklerin e'li şekline daha fazla sayıda örnek veren metinler olarak görünmektedir. Bu esas çokluk ekinin madde başı görünümlerinde +{ler} biçiminin [±605] {+lar} biçimine [±404] oranla daha fazla olmasında da görülmektedir. Uyumsuz görünen eklerin kalın + ince diziliminde daha fazla örneğinin görülmesi de bu sayısal orana bakılarak öngörülebilir. İlgili örneklerin ön hecedeki ünlünün ünsüzü ön damağa taşıması, ünlülerin uyumlu veya uyumsuz sesdizilimine bağlı kalmadan her durumda aynı sese sahip ekle kullanılması (DDLT/1641 adlı eserde ince veya kalın ünlülü tabanda sadece {+ler} yazımı), yazım ve tekrarlamaya bağlı kalıplaşmış biçimlerin aynı metinde uyuma bakmadan her iki şeklinin de kullanılması vb. nedenlerden dolayı uyum dışına çıktıkları söylenebilir. Bu değişiklikte ek başı ünsüzünün ikili karakteri (ön ve art *l*) de rol oynar. Bu uyumsuzluğu Banguoğlu (1974), damak (ḳ, g̣, ġ (art) k, g, ğ, y (ön) ve avurt (l (ön - art), r (titrek) sesdeşlerinin kök son hecesi ünlüsüne göre ince veya kalın oldukları şeklinde açıklar. Bu seslerin boğumlanma noktaları ön damaktan art damağa yahut tersine yer değiştirmesini (s. 97) *kurallı atlama* olarak betimler ve *taşlar, denizler* örneklerini verir. Bangıoğlu görüşüne göre çokluk ekinin başında yer alan /l/ ünsüzünün art ve ön biçimlerinin varlığı seslik uyumun / uyumsuzluğun nedenleri arasında sayılmalıdır. Hazai (1975) ise CFT / 1672 - Harsanyi eseri bağlamında E sınıfı ekler arasında ele aldığı {lEr; nlar} çokluk ekinin velar + velar (% 88), palatal + palatal (% 95,5) uyumunun yüksek oranı karşısında "uyum bozukluğu" görüntüsünün oldukça küçük sayılacağını (s. 55) vurgulamaktadır. ÇYM'lerde görülen örnekler, ilgili bağlamda uyum yanında uyuma girmeyen biçimlerin de yer aldığı bir çeşitliliğe sahiptir ve örnekler arasında sesdizim açısından farklı dizilimlere yer verilerek tanıtlar gösterilmiştir.

İsim veya isim soylu sözcük türlerinde son hecelerinde {a, u} art ünlüleri ve

genellikle {p, ç, t, k} süreksiz sert ünsüzlerinin varlığı damak uyumunu sağlayan morfonemik yapılardır. Son hecedeki {e, i} ünlüleri uyum dışına çıkan örnekleri arttırmıştır. Uyumlu olanda bir daralma etkisi olarak *kurbaghylàr* [1] PGT/1794 (713) örneği -belki de sesletimden dolayı- kök ünlüsünün son sesinde bir değişmeye işaret etmektedir.

İncelediğimiz metinlere göre uyuma girmeyen örneklerin sayısı hem ön hem art ünlüler bakımından 17. yy.da azalmaya başlamış, 18. yy.da ise uyumun büyük oranda gerçekleştiği ince + kalın diziliminde uyumsuzluğun çok sınırlı düzeyde kaldığı, kalın + ince diziliminde ise nispeten sürdüğü görülmektedir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

*par**mac**larum* [1] ON/1527. I "parmak" {a – **a - a**}

*gcu**nah**larindé* [1] TG/1581 (11/ah) "günah" {u – **a - a**}

*fi**phat**larun* [1] TG/1581 (2/ah) "sıfat" {i– **a - a**}

*bega**ber**leri* [1] TG/1581 (13/ah) "peygamber" {e – a - **e - e**}

17. yy.

*du**cak**larumi* [1] ILT/1612 "dudak" {u– **a - a**}

***doſt**lar* [1] ILT/1612 (a/122) "dost" {**o- a**}

*a**lim**leri* [1] ILT/1612 (a/212) "alim" {a – **i - e**}

***dag**lar* [1] CFT/1672 (b8/490) "dağ" {**a - a**}

*al**mas**larle* [1] CFT/1672 (b5/102) "elmas" {a – **a - a**}

*di**ar**larda* [1] CFT/1672 (b8/444) "diyar" {i – **a - a**}

*iol**das**lar* [2] CFT/1672 (b5/092, b5/093) "yoldaş" {o – **a - a**}

*fun**duk**lar* [1] CFT/1672 (b4/072) "fındık" {u– **u - a**}

*io**kus**lar* [1] CFT/1672 (b1/021) "yokuş" {o – **u - a**}

*gia**ur**lara* [1] CFT/1672 (b2/039) "gavur" {a – **u - a**}

*def**ter**ler* [1] CFT/1672 (b3/047) "defter" {e – **e - e**}

*kim**ße**ler* [1] CFT/1672 (b1/009) "kimse" {i– **e - e**}

*kud**ret**leri* [1] CFT/1672 (b7/216) "kudret" {u - **e - e**}

*tür**be**ler* [1] CFT/1672 (b8/427) "türbe" {ü - **e - e**}

*der**vis**ler* [1] CFT/1672 (b8/472) "derviş" {e – **i - e**}

18. yy.

***tas**làr* [1] BGD/1781 (57) "taş" {a**- a**}

*ſaghly**giak**lar* [1] BGD/1781 (77) “sağlıcak” {a - ı - **a - a**}

*or**man**larda* [1] BGD/1781 (107) “orman” {o - **a - a**}

*sul**tan**lar* [1] BGD/1781 (111) “sultan” {u - **a - a**}

*evl**ia**larà* [1] BGD/1781 (98) “evliya” {e – i - **a - a**}

*ka**ry**lary’n* [1] BGD/1781 (54) “karı” {a - **ı - a**}

***jol**larda* [1] BGD/1781 (106) “yol” {o **- a**}

*pa**pučlarymì* [1] BGD/1781 (84) “pabuç” {a - **u - a**}

*jor**tu**lari* [1] BGD/1781 (v/31) “yortu” {o - **u - a**}

*sugi**uk**lari* [1] BGD/1781 (88) “sucuk” {u – **u - a**}

*me**mleketlerì* [1] BGD/1781 (95) “memleket” {e– e – **e - e**}

*tem**bih**ler* [1] BGD/1781 (v/3) “tembih” {e – **i - e**}

g[j]*üver**gin**ler* [1] BGD/1781 (111) “güvercin” {ü - e - **i - e**}

*büj**ük**leri* [1] BGD/1781 (v/33) “büyük” {ü– **ü - e**}

*tö**re**leri* [1] GT/1789 (111) “töre” {ö– **e - e**}

*tao**uk**lar* [1] GT/1789 (167) “tavuk” {a - **u - a**}

*per**va**lardan* [1] PGT/1794 702 “perva” {e – **a - a**}

sc[j]*i**an**larỳ* [1] PGT/1794 (715) “sıçan” {ı – **a - a**}

Uyuma girmeyenler

Kalın + ince

16. yy.

*a**dam**ler* [1] HPT/1575 (31) “adam” {a– **a - e**}

*tzoap**ler**ten* [1] TG/1581 (12/ah) “cevap” {a - e}

17. yy.

*bun**ler**den* [1] DDLT/1641 “bunlar” {u - e}

*ezza**ler* [1] CFT/1672 (b6/133) “ecza” {e - a}

*kit**ab**ler* [1] CFT/1672 (b6/119) “kitap” {i - **a - e**}

*mu**rad**lerine* [1] CFT/1672 (b8/402) “murat” {u - **a - e**}

*ar**mut**lere* [1] CFT/1672 (b7/210) “armut” {a - **u - e**}

18. yy.

*bela**ler**a* [1] BGD/1781 (51) “bela” {e - a - e}

*in**ſan**leri* [1] BGD/1781 (v/3) “insan” {i - **a - e**}

*mek**tub**lerì* [1] BGD/1781 (97) “mektup” {e - **u - e**}

*o**ruć**lerin* [1] BGD/1781 (v/31) “oruç” {o - **u - e**}

ſučſuzlerín [1] BGD/1781 (83) “suçsuz” {u - **u - e**}

***mal**lerindèn* [1] BGD/1781 (67) “mal” {**a - e**}

*da**va**leri* [1] BGD/1781 (52) “dava” {a - **a - e**}

Uyuma girmeyenler

İnce + kalın

16. yy.

*el**chi**lar* [1] HPT/1575 (33) “elçi” {e – **i - a**}

***chim**lar* [1] HPT/1575 (28) “kim” {**i - a**}

17. yy.

*fa**kir**lariβe* [1] CFT/1672 (b8/407) “fakir” {a – **i - a**}

*jahu**di**lari* [1] CFT/1672 (b7/160) “yahudi” {a - u – **i - a**}

18. yy.

*sà**irl**ar* [1] PGT/1794 (703) “saire” {a – **i - a**}

ÇYM’lerde çokluk ekinin yazımında ikili yazımların olduğu örnekler de bulunmaktadır (Diğer görünümler için *bkz.* Biçimsel Seslik Özellikler ve Nöbetleşme). Çokluk eki *afci**lar*** ~ *afcfi**lere*** tek örneğinde açık hece üzerine ikili şekilde yazılmıştır. Örneklerin dağılımında yapısal bir özellik olarak önceki hecenin kapalı bir hece formunda olduğu ve hece içinde genellikle /a/ ünlüsünün bulunduğu görülmektedir. Kısa ünlülerin yazımda gösterilmediği Arap harfli yazımın taklidinin etkide bulunduğu söylenebilir. ÇYM’lerde Latin ve Arap harfli yazım formlarının birlikte ele alındığı ve aralarında etkileşim olduğu görüşü ilgili yazımları açıklayabilir. Konuşma diline özgü kibar sesletim isteğinin eklerdeki görünümleri ikili kullanıma yönlendirmesi de ihtimal dışı sayılmamalıdır. Stachowski, M. (2012) ise Meninski eseri bağlamında “(…) Meninski, her kelimedeki tüm ünlülerin tam uyumunun kırsal bir Anadolu telaffuzuna işaret ettiği ve dolayısıyla alt sınıfların sosyolinguistik bir işareti olduğu görüşünü almış görünüyor. Kendilerini bu tür insanlardan ayırmak isteyen Osmanlılar arasında gerçekten de böyle bir eğilim olduğu bilinmektedir. Nitekim edebi Osmanlı Türkçesine Arapça kısa a'nın daha çok e harfiyle yansımış olması, bu ünlünün Osmanlılar arasında büyük bir favori olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, bu gerçek, Meninski'nin neden hem velar hem de palatal varyantlar verdiğini de açıklar. ‹Atlar› ~ ‹atler› “atlar”, ‹awlar› ~ ‹awler› “avlar” (MenG 27). Gerçekte, çoğulların inşası için kuralı daha da katıdır: "Pluralis numerus, omnibus regiter, ut hic قلپقلر kalpakler, كوپكلر kʲöpekʲler" (l.c.). (s. 192) şeklinde meseleyi toplumsal tabakalara bağlı sesletim bağlamında ele almaktadır.

16. yy.

*beng**lar*** [1] HPT/1575 32 ~ *beng**ler*** [2] (32, 32) “benç”

17. yy.

*afci**lar*** [1] CFT/1672 (b7/297) ~ *afcfi**lere*** [2] (b4/076, b4/079) “aşçı”

*gsevahir**lar*** [2] CFT/1672 (b6/122, b7/347) ~ *gsevahir**ler*** [1] (b7/339) “cevahir”

*evlat**lar**ni* [1] CFT/1672 (b7/152) ~ *evlat**ler**ini* [1] (b8/419) “evlat”

*zeman**lar**da* [1] CFT/1672 (b7/338) ~ *zeman**ler**inde* [1] (b6/139) “zaman”

*zanahat**lar**de* [1] CFT/1672 (b7/170) ~ *zanahat**ler*** [1] (b7/222) “zanaat”

*iatak**lar**i* [1] CFT/1672 (b7/169) ~ *jatak**ler**ini* [1] (b4/062) “yatak”

*kenar**lar**inde* [1] CFT/1672 (b7/156) ~ *kenar**lel**inde* [1] (b7/170) “kenar”

*βokak**lar**ini* [1] CFT/1672 (b7/227) ~ *βokak**ler**inde* [1] (b7/210) “sokak”

*ſarab**lar**i* [1] CFT/1672 (b4/070) ~ *ſarab**ler**i* [1] (b4/065) “şarap”

18. yy.

*bagh**lar**ynỳ* [1] PGT/1794 716) ~ *bagh**ler**inì* [1] (708) “bağ”

dirachtlarỳn [1] PGT/1794 710 ~ *dirachtlerì* [1] (< *diraḫt*) 710) “dıraht”

Tablo 28

Çokluk ekinin uyumluluk – uyumsuzluk görünümleri ve ikili kullanımı

	ON 1527	TRC 1544	HPT 1575	TG 1581	ILT 1612	RGT 1630	DDLT 1641	SL 1643	CFT 1672	BGD 1781	GT 1789	PGT 1794
	Uyumlu											
{+lar}	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+
{+ler}	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Uyumsuz											
{+lar}	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-
{+ler}	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-
	İkili şekiller											
#	-	-	+	-	-	-	+	+	+	-	-	-

Tablo 28’de ÇYM’ler bağlamında çokluk ekinin damak uyumu / uyumsuzluğu ve ikili kullanıldığı örneklerin eserlerdeki dağılımı görülmektedir. Tablo 28’e göre ekin kalın ünlülü {+lar} biçimi genellikle tabana uyumlu gelmektedir. Ekin ince ünlülü biçimi olan {+ler} ise uyumlu örnekler yanında uyumsuz örneklere de sahiptir. ÇYM’ler bağlamında ince ünlülü şekil hem kalın hem ince ünlülü tabanlara daha sık olarak getirilmektedir. Bu durumun oluşmasında -yazım kısıtı şartında- ince ünlülü kullanıma gösterilen eğilim,

yabancı yazarların dilsel yatkınlıkları yanında kibar bir sesletime çalışan sosyal tabakaların etkisi bulunduğu söylenebilir.

18. yy.da ekin uyumsuz kullanımlarının da azalmasına paralel olacak biçimde iki şekilli kullanımı da görülmemektedir. Bu bağlamda ekin uyumsuz görünen biçimi ile ikili yazılan biçiminin aralarında bir bağlantı olduğu ve tabanla uyumlu kullanılan ekin ikili şekillerini azalttığı görülmektedir. İlgili olguda yabancı yazarların artan gözlemi ve bilgisi yanında damak uyumunun artışını gösteren doğal dilsel süreçlerin etkisi de göz önünde bulundurulabilir.

4.4.1.2.2.1.6. {-AcAk}

Gelecek zaman bildiren {-acak, -ecek} ekiyle ekin üzerine eklendiği fiilin gerçekleşmediği ancak belirli bir sürede hareketin gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Ergin, M. (2004), ekin EAT dönemi sonunda partisip olarak göründüğünü Osmanlıcaya gelecek zaman eki olarak geçtiğini belirtir. Ekin kendinden önceki açık orta hece *a, e* vokallerini incelttiğini de ekler: *başlıyacak, sevinmiyecek* vb. Ancak bu değişimin yazıda yer bulmasını da onaylamaz (s. 302). ÇYM'lerde değişim eğiliminin yazıda yer bulduğuna dair bir örnek görülür: *istejiğ̀ek* [1] PGT/1794 (702).

Kartallıoğlu, Y. (2011) ekin Arap harfli metinlerde tam bir dil uyumuna sahip olduğunu *Meninski*'de birkaç örnekte kalın + ince uyumsuzluğu bulunduğunu ancak sayıca az olmasından dolayı bu durumu ağız özelliği olarak düşünmenin mümkün olduğunu belirtmektedir (s. 54).

ÇYM'lerde gelecek zaman bildirmek için kullanılan ekin {-adʃchak, -agak, -agec, -agʲàk, -agsak, -egèk, -egsek, - egek} vb. şekillerinde yazıldığı görülmektedir. Ekin ünsüzü ötümsüz olduğu halde nadiren de olsa ötümlü olduğu örnekler görülür: *ol**agʃag*** [1] CFT/1672 (b2/031), *ver**edʃcheg*** [1] GT/1789 (121). Yazım kısıtı şartında ekin üzerine gelen eklerde son ses ünsüzünün /gh/ ve /g/ ünsüzlerine değiştiği görülmektedir: *olagsa**g**ini [1]* CFT/1672 (b7/249), *gʲidege**gh**y'* [1] BGD/1781 (94).

Ekin aynı ünsüzleri kullanmadığı da görülür: *ol**agec*** [1] SL/1643, *ol**agek*** [1] DDLT/1641. Ekin baştaki ünlüsünün tabanın açık hece ünlüsüne eklenmede araya giren kaynaştırma ünsüzü etkisiyle darlaştığı örnek *istej**iğ̀ek**i* [1] PGT/1794 (702) yanında düştüğü örnek de görülür: *ʃeu**gek*** [1] SL/1643. Konuşma dilindeki kullanımların yazıya yansıtılması sonucunda ilgili değişkenlerin görüldüğü söylenebilir.

Ekin kalın ünlülü kullanıldığı madde başı örneklerin sayısı [±26] ile ince ünlülü

kullanılan örneklerin sayısı [±31] arasında belirgin bir fark bulunmaz. Bu durumda gelecek zaman bildiren ifadelerin benzer işlevde kullanılmasının etkisiyle ekin işlevsel olarak yaygın kullanılmadığı söz konusu edilebilir. Ekin 16. yy.da sınırlı sayıda örneği genelleştirmeye imkân vermez. 17. yy.da uyumlu şekillerin yanında kalın + ince diziliminde uyumsuz örnekler ve konuşma diline özgü seslik değişimlerin yansıtıldığı örnekler görülür. 18. yy. da görülen örneklerde uyum dışına çıkan kullanımlara rastlanmamıştır.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

olmagiag [2] TG/1581 (17/ah, 19/ah) “olmayacak” {o - a - a}

17. yy.

olagak [1] ILT/1612 (a/037) “olacak” {o - a - a}

seuilegek [1] DDLT/1641 “sevilecek” {i - e - e}

ſeugek [1] SL/1643 “sevecek” {e - e}

inanagsak [1] CFT/1672 (b7/341) “inanacak” {a - a - a}

ßüregsek [1] CFT/1672 (b6/133) “sürecek” {ü - e - e}

18. yy.

olag^{i}àk [3] BGD/1781 (57, 65, 94) “olacak” {o - a - a}

edegeiz [1] BGD/1781 (111) “edeceğiz” {e - e - e}

arzulag^{i}ághyz [1] BGD/1781 (68) “arzula(ya)cağız” {u -a - a}

yetiſchedſchekmi [1] GT/1789 (119) “yetişecek mi” {i - e - e}

oladſchak [1] GT/1789 (129) “olacak” {o - a - a}

istej$\grave{i}$ḡek [1] PGT/1794 (702) “isteyecek” {i - e - e}

Uyuma Girmeyenler

Kalın + ince

16. yy. İncelediğimiz metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

olagek [1] DDLT/1641 “ol-” {e - a}

okulegek [1] DDLT/1641 “oku-” {e - a}

18. yy. İncelediğimiz metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.1.2.2.1.7. {-lAr}

Ergin, M. (2004), fiilere getirilen ve çoğul 3. şahıs eki olarak kullanılan {-lar, -

ler} ekini "Aslında isim eki olan -lar, -ler çokluk eki, sonradan bazı fiil şekillerine de geçmiş, böylece bir fiil işletme eki hâline de gelmiştir: *aldı - lar, yapar - lar* misallerinde olduğu gibi (s. 221) şeklinde değerlendirmektedir. Johanson (2002b), isim çekiminde kullanılan çokluk eki ile 3. şahıs fiil çekiminde kullanılan çokluk ekinin biçimsel geçmişinin aynı olmadığını Rumeli ağzı ve çeviriyazılı metinlerden[392] de örnekler vererek iddia etmektedir (s. 175).

ÇYM'lerde ilgili çekimin örneklerine her dönemde rastlanmaktadır. İlgili örneklerde zaman ve şekil ekleri kısıtına gitmeden mümkün olduğunca ekin damak uyumu bakımından değerlendirilmesine çalışılmıştır. Ancak ÇYM'lerde genellikle belirli geçmiş zaman çekimine örneklerin daha fazla bulunduğu söylenilebilir. Belirli geçmiş zamanda eylemi gözlemleyen öznenin 1. kişi zamiri olması etkili olmalıdır. Benzer durum iyelik eklerinin 1. kişilerinde ve zamirli yapıların 1. kişilerinde yoğunlaşmıştır denilebilir (*krş.* Develi (1993), *Seyahatname'de* 1. kişilerin diğer kişilere göre daha yaygın kullanılması s. 65 - 67).

İlgili ekin konum bakımından fiil çekiminin sonunda yer alması, kök ve ek arasındaki etkileşimin düzeyi ve ilgili eklerin sınırlarını görmek bakımından ilginç veriler sunmaktadır. *uldirdi**ler**mi, denilmis**ler**dür, ſeuer**ler**dinghiz (>1), veregeklerini (>2) // olmiſci-di-**ler** (<1), ol-ma-ſe-**ler** (<2), cſejne-t-tir-mez-**ler** (<3)*, *keſ-i-l-me-miš-tir-**ler** (<4)* vb. Birinci durumda 3. çoğul kişi çekimi ekinin üzerine gelen morfem sayısı genellikle >1 ile sınırlıdır ve uyum devam etmektedir. İkinci durumda ek sonda yer alsa da kendinden önce gelen morfemlerin en geniş olduğu aralık <4'tür ve önceki unsurların uyumla geldiği görülmektedir. Buna göre uyuma etki eden faktörler arasında sayılan "morfem sırası kuralı" yanında ilgili eklerin öncesi ve sonrasında alabildikleri ek sayısının da dikkate alınması gerektiği kanaatindeyiz.

Geniş zaman ekinin 3. çoğul kişi çekiminde görülen {-ArlAr / -(U)rlAr, (I)rlAr} ve {-mAzlAr} biçimi genellikle kalıp şeklinde yazılmışlardır. Bu durum ilgili çekimlerin

---

[392] Johanson, L. (2002b), Rumeli ağzı için Németh tespitine göre *Vidin* ağzında fiillerden sonra damak uyumu hilafına -ler biçiminin genelleşmesi (s. 176), Hafız, N.'ye göre *Kosova* ağzında fiil çekiminde sadece [l'år] kullanımı (s. 176); çeviri yazı metinleri için Bombaci'ye göre *Argenti'*de son hece vurgusunu gösteren *iuuarlár"* 'yuyarlar', "*bariscirlár*" 'barışırlar' örneklerinde uyumlu (s. 177), *Lubenau'*da sadece ince şekilli ancak isimlerde damak uyumlu, Hazai'de *Harsanyi* metni (17. yy.) bağlamında damak uyumlu (*dagiderler, kazandiler* eskicil sayılır.) (s. 178), Németh'in İllésházy (17. yy.) metni bağlamında -ler [4] ve -lar [1] biçiminde uyumsuz şekillerin varlığını tanıt göstermektedir. Johanson (2002b) isim ve fiil çekiminde kullanılan ekin fonetik olarak farklı hususiyetleri bulunduğunu -Bozkurt, F. ve Fászy çalışmalarını tanık göstererek (s. 180)- fiil çekiminde görülen /a/ ünlüsünün kalın a olmadığını ve tarafsız varyant olarak tanımlanabileceğini (s. 181) ileri sürmektedir. Buna göre Johanson (2002b), bu tarafsız varyantı (incelmeye eğilimli) 3. şahıs çokluk eklerinde aslen var olduğu ve sonraları ortadan kalktığı (s. 181) şeklinde değerlendirmektedir.

yazarlarca bir bütün olarak ele alındığı konusunda bir fikir yürütmemizi sağladığı gibi ek içi uyumsuzluğun az görülme nedeni hakkında bir fikir yürütmemizi de sağlayabilir. Benzer bir durum için fiilden fiil yapan ekler kategorisindeki {(I)l, (I)n, (I)ş} için de söylenebilir. Sesletimde köke ait olduğu varsayılan yapıların uyumlu biçimleri uyumsuz biçimlerine göre daha yaygın kullanılmıştır denilebilir.

Belirli geçmiş zaman ekinin yazım kısıtı şartında {-dilar, -tilar} şeklinde görülen biçimi damak uyumunu görmemizi zorlaştıran yapılar olarak işaretlenebilir. Benzer kalıplaşma belirsiz geçmiş zaman eki ve emir 2. kişi ekinde {-mişler, -sinler, -sünler} biçiminde görülmektedir. Johanson (2002b), ince varyantların ortaya çıkmasında aslen ince şekle sahip olan eklerin [Di] ve [miş] etkisini de göz önünde bulundurmanın gerekli olduğuna (s. 181) işaret etmektedir. İlgili kullanımların tersine örnekler de görülür: *bujurmislardur* [1] CFT/1672 (b8/472), *kulanβenlar* [1] CFT/1672 (b7/210).

Eklerin uyumsuz formlarında yazım kısıtı şartında gösterilen örnekler bulunur: *ugredurler* [1] ILT/1612 (a/021) "öğret-", *okudiler* [1] DDLT/1641 "oku-", *kazandiler* [1] CFT/1672 (b8/476) "kazan-"*, gueturfunler* [3] GT/1789 (126, 127, 127) "getir-". Her durumda ilgili örnekler damak uyumunu güçleştiren örnekler olarak kabul edilebilir. Ekin kullanımında morfem sırasının karıştığı düşünülen konumlarda kullanılan örnekler görülür: *itemsleritim* [1] TG/1581 (4/ah), *seuilelerfe* [1] DDLT/1641, *seuerlerduk* [1] DDLT/1641, *feuerlerdinghiz* [1] SL/1643. Bu türden karışımların 18. yy. da örneklerinin bulunmadığı da eklenmelidir.

ÇYM'lerde çokluk çekiminde vurgu işaretli kullanımlar görülür:

Ek ünlüsünde*:* Genellikle sola yatık düşük vurgu, *feumeielèr* [1]SL/1643, *dedilèrfe* [1] BGD/1781 (63), *olanlàr* [1] BGD/1781 (96); nadiren sağa doğru -yüksek vurgu *derlér* [3] BGD/1781 (93, 94, 95).

Ek sonrasında: Sola yatık düşük vurgulu *olanlarà* [2] PGT/1794 (706, 714).

Ekin vurgu ile işaretlenmesi günümüzdeki kullanımla paralellik de içermektedir. Sesletim bakımından tutarlık eklerin dudak ve damak uyumu bakımından gelişimlerini[393] takip etmek için bütünleşik bir deseni mümkün kılabilir kanaatindeyiz.

Johanson (2002b) Merkez Osmanlıcası özelliklerini yansıtan çeviriyazılı

[393] Johanson (2002b) 17. yy. çeviri yazı metinlerinde tarafsız varyant almış şekillerin şimdiki zaman ve geniş zaman eki aldıkları durumda Azericede görüldüğü şekle (Şehriyâr'm kendi şiiri "Heydârbabaya Sâlam"ı okuduğu bir ses kaydında vezin tarafından da desteklenen [uçâllar] "uçarlar', [açállar] "açarlar' ve [kaçállar] "kaçarlar' vurgusu) benzer biçimde vurgulandığını [qazárlâr] örneği üzerinden (s. 182) tanıtlamaktadır. ÇYM'lerde vurgu işaretinin yerinin değişmesi bağlamında ilgili kullanıma örnek görülememiştir.

metinlerde zaman zaman büyük ünlü uyumundan sapmaların çokluk ekinde de (genellikle ince şeklin lehine) görüldüğünü (s. 177) ve ekin isim tabanlarına uyumlu fiil tabanlarına ise düzensiz geldiğine dikkat çekmektedir. Kök seslerin değil her durumda kalıp morfonemik yapıların tekrarı, dil öğrenicisinin sınırlı ses bilgisi ile açıklanabileceği gibi konuşma diline ait kök ve ek arasındaki sınırların belirsizleştiği kalıplaşmış fiil yapılarına da işaret edebilir.

Yansızlık veya geçiş dönemi olarak tanımlanan dönemde sadece ikili kullanımların değil karışımların da görülmesi mümkün görünmektedir. Kuşkusuz bu türden örneklerde en baştan yabancı yazarların hedef dil edinimde karşılaştıkları güçlüğün büyük oranda etkin faktör olduğu kabul edilmelidir. Ancak konuşma dilinde, bu türden karışımlarla yazı dilinden daha fazla karşılaşılabileceği de eklenmelidir.

16. yy.da eklerin ince + kalın düzeninde de uyumsuzluk örnekleri görülür. 17. yy.da ise kalın + ince diziliminde uyumsuzluk örnekleri daha belirgin olarak görülür. 18. yy.da uyumun bulunduğu örneklerin belirleyici konumda oldukları söylenebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

olalar [2] TG/1581 (11/ah, 11/ah) “ol-”{o – a – a}

taparlar [1] TG/1581 (19/ah) “tap-”{a – a - a}

eiletiler [2] TG/1581 (15/ah, 15/ah)

17. yy.

giulerler [1] ILT/1612 (a/152) “gül-” {ü – e - e}

olmiſcidiler [1] DDLT/1641 “ol-” {i - i - e}

dajanmazlar [1] CFT/1672 (b6/129) “dayanma-” {a – a - a}

korkarlar [1] CFT/1672 (b3/052) “kork-” {o – a - a}

verürler [3] CFT/1672 (b6/131, b7/201, b8/370) “ver-” {e – ü - e}

vermezler [2] CFT/1672 (b2/039, b6/135) “verme-” {e – e - e}

verβinler [1] CFT/1672 (b4/065) “ver-” {e – i - e}

düſmisler [1] CFT/1672 (b4/079) “düş-” {ü – i - e}

iβtediler [1] CFT/1672 (b7/164) “iste-” {i– e – i - e}

gyötürβünler [1] CFT/1672 (b4/073) “götür-” {ö – ü - ü - e}

18. yy.

kaldyryrlar [1] BGD/1781 (62) “kaldır-” {a – ı – ı - a}

demédiler [1] BGD/1781 (63) “de-” {e - i - e}

veregeklerini [1] BGD/1781 (v/34). “ver-” {e - e - i}

kovarlar [1] BGD/1781 (61) “kov-” {o - a - a}

bilmezler [1] GT/1789 (127) “bilme” {i – e - e}

istediler [1] PGT/1794 (713) “iste-” {e- i - e}

olanlarà [2] PGT/1794 (706, 714) “ol-” {o – a - a}

kac^{i}dylar [1] PGT/1794 (713) “kaç-” {a - ı - a}

Uyuma Girmeyenler

Kalın + ince

16. yy.

17. yy.

okuialer [1] DDLT/1641 “oku-” {o – u - a - e}

okurſaler [1] DDLT/1641 “oku-” {u - a - e}

olmasler [1] DDLT/1641 “ol-” {o - a - e}

ugredurler [1] ILT/1612 (a/021) “öğret-” {u - e – u - e}

ſeuſunler [1] SL/1643 “sev-” {e - u - e}

kazandiler [1] CFT/1672 (b8/476) {a – a – i - e}

18. yy.

gueturſunler [3] GT/1789 (126, 127, 127) “getir-” {u – u - e}

İnce + kalın

16. yy.

gheldilar [1] HPT/1575 “gel-” {e – i - a}

kiltilar [1] TG/1581 (13/ah) “kıl-” {ı – i - a}

17. yy.

iaptilar [1] CFT/1672 (b8/371) “yap-” {a – i - a}

iaptirirlar [1] CFT/1672 (b8/427) “yaptır-” {a – i - i - a}

omardilar [1] CFT/1672 (b5/093) “um-” {o – a - i - a}

18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.1.2.2.1.8. {-mAz}

Geniş zaman olumsuzluk 2. ve 3. kişi eki ve sıfat - fiil eki {-maz, -mez} şeklindedir. Geniş zaman olumsuzluk eki diğer fiil çekimlerinde kullanılan {-ma, -me} ekini yalnızca 1. kişi için kullanır ve diğer kişiler içinse ekin genişlemesi sadece geniş zaman çekimine özgü görünmektedir. Ergin, M. (2004), “Aslında *-ma, -me* menfi eki ile

-z fiilden isim yapma ekinden meydana geldiği açık olan *-maz, -mez* Türkçede başlangıçtan beri menfi partisip ve dolayısiyle geniş zaman eki olarak kullanılan tek ek haline gelmiştir (s. 295) şeklinde görüşünü dile getirmiştir. Ergin (2004), EAT ve Osmanlıcada ekin 1. kişi çekimi için de *-maz, -mez* kullanıldığını ancak Osmanlıcanın son devirlerinde yerini *-ma, -me*'ye bıraktığını belirtmektedir (s. 295).

ÇYM'lerde ekin yazımında {-maz, -mas, -mez, -meβ, -mes} biçimleri kullanılmıştır. Ekin 1. kişilerde çekimine az sayıda olmakla beraber örnekler görülmektedir: *bilmezom ~ bilmezum* [1] TRC/1544/ I, *dapmaſum* [1] ILT/1612 (a/001), *ſeumeziz* [1] SL/1643, *toutmazuz* [1] GT/1789 (166). Ancak görüleceği üzere ÇYM'lerde 1. kişi çekiminde ekin {-ma, -me} şekli daha yaygın olarak kullanılmaktadır: *iſtemem* [1] DDLT/1641, *ſeumem* [2] SL/1643, *ſeumeielum* [1] SL/1643, *aldatmam* [1] CFT/1672 (b1/016), *düſmem* [1] CFT/1672 (b6/129), *ſüjleſmejelum* [1] CFT/1672 (b1/011), *ſöjlemèm* [1] BGD/1781 (78), *bilmem* [3] GT/1789 (114, 116, 129), *katſchmam* [1] GT/1789 (167) vb. Bu bakımdan 1. kişilerde {-maz, - mez} çekimi eskicil bir formun yeni formla birlikte azalarak da olsa devam ettiğini gösteren örnekler olarak değerlendirilebilir.

Yazım kısıtı şartında ekin damak uyumu bakımından değerlendirilmesini güçleştiren örnekler görülür: *olmes* [1] TG/1581 (11/ah), *airmas* [1] TG/1581 (2/ah), *duſchmas* [1] ILT/1612, *vermazlèr* [1] BGD/1781 (63). Örneklerin sayıca azlığından dolayı uyumsuz biçimlere aşağıda yer verilmemiştir.

Ekin ince ve kalın ünlülü dağılımında sayısal yakınlık [±124 her bir ek için] ve damak uyumu bakımından büyük oranda uyumlu görünmesi ekin fiile fiziksel ve anlamsal yakınlığı ile açıklanabilir görüşündeyiz. ÇYM'lerde fiil ardından gelen olumsuzluk ekinin sayısal yakınlığı (-me ±54; -ma ±48) ve uyum bakımından görünümleri de benzer bir duruma sahiptir. Kökün hemen devamında gelen olumsuzluk ekinin uyumlu biçiminin yaygın görülmesi konuşma diline uygun olarak kök ve ek arasındaki fiziksel ve anlamsal yakınlığa dayalı (aşamalı etki prensibi) sesletim ve uyum bakımından etkili bağların kurulabildiğine örnek sayılabilir.

16. yy.

iaramaz [1] TRC/1544/I "yaramaz" {a- a}

bilmezum [1] TRC/1544/I "bilmezim" {i - e}

olmaziti [1] TG/1581 (17/ah) "olmaz" { o -a}

17. yy.

kairmas [1] ILT/1612 (a/199) “kayırmaz” {ı - a}
bitmes [1] ILT/1612 (a/167) “bitmez” {i - e}
dapmaſum [1] ILT/1612 (a/001) “tapmazım” {a - a}
olmas [1]DDLT/1641 “olmaz” {o - a}
olmaz [1] SL/1643 “olmaz” {o - a}
ſeumezler [1] SL/1643 “sevmezler” {e - e}
acsmaz [1] CFT/1672 (b1/003) “açmaz” {a - a}
dügüſmez [1] CFT/1672 (b3/054) “döğüşmez” {ü - e}
bozmazlar [1] CFT/1672 (b7/154) “bozmaz” {o - a}
18. yy.
dokanmáz [1] BGD/1781 (68) “dokunmaz” {a - a}
dejmezlèr [1] BGD/1781 (96) “deymezler” {e - e}
ſajylmàz [1] BGD/1781 (67) “sayılmaz” {ı - a}
tſchikarmazſin [1] GT/1789 (122) “çıkarmazsın” {a - a}
bilmezlermi [1] GT/1789 (127) “bilmezler mi” {i - e}
toutmazuz [1] GT/1789 (166) “tutmazız” {u - a}

4.4.1.2.2.1.9. {-sA}

Ergin, M. (2004), tasarlama kiplerinden biri olan şart ekini yalnızca şekil ifade eden bir ek olarak tanımlar (s. 309). ET’de ekin *-sar, -ser* şeklinde olduğunu ve şahıs zamirleri ile çekime girdiğini, EAT’de *-sa, -se* şekline geçerek II. tipteki şahıs eklerini (iyelik kökenli kişi ekleri) almaya başladığını, Osmanlıcanın son devirlerinde ise sağır kef’leri de atarak vokal uyumuna bağlandığını (s. 310) belirtmektedir.

ÇYM’lerde şart eki {-βa, -βe, -ſa, -ſe, sa, se} şeklinde yazılmıştır. Yazım kısıtı şartında damak uyumunu görmemizi güçleştiren örnekler bulunur: *vari**sa*** [1] TG /1581 (ah /14), *alür**βe*** [1] CFT/1672 (b8/419), *gyt**βe**na* [1] CFT/1672 (b1/021), *guelur**ſe*** [2] GT/1789 (122/ 164) vb.

SL / 1643 adlı eserde uyumlu örnekler bulunsa da ekin ince + kalın diziliminde kalıplaşmış olarak kalın ünlülü yazıldığı görülmektedir: *ſeuſam, ſeuſangh ſeuſa, ſeuſak, ſeu-ſanghuz, ſeuſalar*. Ek fiile getirilen şart çekiminde uyumun köke göre yapıldığı görülen örnekler *olisak* [1] SL/1643 (kalıplaşma etkisi), *jóghiſa* [1] BGD/1781(64) vb. yanında uyumun ek fiile göre yapıldığı örnekler de bulunur: *gokiſſe* [1] ILT/1612, *dusmaniβen* [1] CFT/1672 (b5/108) vb.

Ergin, M. (2004), EAT'de gelecek zaman eki olan *-ısar, - iser* ekinin *-sar, -ser* şart eki ile ilgisinin bulunmadığına (s. 304) dikkat çekmektedir. ÇYM'lerde görülen ***hoſar*** *gkerec* "olsa gerek" (TG /1581, ah /10), *buli**ſa**tur* "bulacaktır" (TG /1581, ah /11) yapıları da gelecek zamanı[394] göstermektedir.

ÇYM'lerde şart ekinin uyumlu olduğu örnekler yanında uyum dışına çıktığı örnekler de görülmektedir. Uyumsuz olan örneklerin kalın + ince diziliminde olması doğal fonetik süreçler yanında ÇYM'lerde genel bir eğilimi temsil ediyor olmalıdır. ÇYM'lerde ince ünlülü ekin kalın ünlülü kullanıma göre genellenerek kullanıldığı örneklere daha sık rastlanmaktadır (*bkz.* Çokluk eki, eşitlik eki).

16. yy.da sınırlı sayıda örnekte uyum görünmektedir ancak genelleyici yorum yapılması güçtür. 17. yy.da ise uyumlu örneklerin yanında uyumsuz örnekler de görülür. Geçiş dönemi özelliği olarak adlandırılabilecek bu aşamada uyuma doğru her gruptan {kalın + kalın (o - a), (u - a) (a - a); ince + ince (e - e), (i - e)}örneklerin daha fazla görüldüğü eklenmelidir. 18. yy.da uyum dışına çıkan örneklerin bulunmadığı söylenebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

hoſa [1] TG/1581 (2/ah) "olsa" {o - a}

17. yy.

olſada [1] ILT/1612 (a/208) "olsa" { o - a}

giorſem [1] ILT/1612 {*ö - e}

okulſam [1] DDLT/1641 "oku-" {u - a}

ſeuilſem [1] DDLT/1641 "sev-" {i - e}

ſeuſem [1] SL/1643 "sev-" {e - e}

varβak [1] CFT/1672 (b6/121) "var-" {a - a}

alurβaniz [1] CFT/1672 (b6/130) "al-" {u - a}

βorβalar [1] CFT/1672 (b7/233) "sor-" {o - a}

billerβem [1] CFT/1672 (b7/222) "bil-" {e - e}

18. yy.

verſem [1] BGD/1781 (99) "ver-" {e - e}

daryldyry'rſan [1] BGD/1781 (59) {ı - a}

olúrſa [2] BGD/1781 (59/ 84) "ol-" {u - a}

[394] Gelecek zamanı gösteren morfolojik işaretleyiciler veya sözcük düzeyinde yapılar bulunur. Konuyla ilgili olarak Hirik, S. (2018), {-AcAk, -Ar / -r, -sA, -Abil-, -mAlI} eklerini gelecek zaman bildiren ekler şeklinde değerlendirilmiş ve şart ekinin henüz gerçekleşmemiş zamanı bildirdiğini de eklemektedir (s. 252).

giörürſe [1] BGD/1781 (v/32) “gör-” {ü - e}

ölsèk [1] BGD/1781 (58) “öl-” {ö - e}

kalamazſam [1] GT/1789 (113) “kalama-” {a - a}

dokounourſa [1] GT/1789 (164) “dokun-” { u - a}

ograſam [1] GT/1789 (117) “olsa” {o - a}

guitſem [2] GT/1789 (116, 118) “git-” {ü - e}

Uyuma Girmeyenler

Kalın + ince

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

olurſe [2] ILT/1612 (a/032, a/152) “ol-” {u - e}

olmaſem [1] DDLT/1641 “ol-” {a - e}

bujururßse [1] CFT/1672 (b7/249) “buyur-” {u - e}

aramazßem [1] CFT/1672 (b7/222) “arama-” {a - e}

olße [1] CFT/1672 (b8/370). “ol-” {o - e}

18. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

Uyuma Girmeyenler

İnce + kalın

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

bilmeſſa [1] ILT/1612 (a/191) “bil-” {e - a}

ſeuerſam [1] SL/1643 “sev-” {e - a}

18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.1.3. Dudak Uyumu

Ergin, M. (2004), düzlük - yuvarlaklık uyumu olarak adlandırdığı dudak uyumunu

“bir kelimedeki vokallerin düzlük yuvarlaklık bakımından birbirine uymasıdır. Türkçede köklerde olsun, köklerle ekler arasında olsun, bir kelimede vokaller arasında umumiyetle düzlük yuvarlaklık bakımından bir uygunluk olduğu göze çarpar” (s. 72) şeklinde betimlemektedir. Ergin, M. (2004), ET ve EAT döneminde bu uyumun bulunmadığını, Osmanlıcanın sonundan sonra bu uyuma bağlanan bir nizâma sahip olunduğunu da (s. 72) tespit etmektedir. Ergin (2004), ilgili uyumun hiçbir devirde kalınlık - incelik uyumu

kadar yaygın ve kesin bir manzara göstermediğini ancak son zamanlarda Batı Türkçesinde dilin belirli bir hususiyeti hâline gelebildiğini (s. 73) de eklemektedir.

Dudak uyumu (küçük ünlü uyumu, düzlük – yuvarlaklık uyumu) kuralına göre, sonraki hece ünlüsü önceki hece ünlüsüne düzlük veya yuvarlaklık bakımından sesdizimsel olarak uyumlu dizilmesi gerekmektedir. Kurala göre ilk hecede bulunan düz ünlünün ardından gelen hecede sadece düz; yuvarlak ünlü bulunan hecenin ardından gelen hecede ise dar - yuvarlak veya düz - geniş ünlünün bulunması gerekir.

Düz ünlü	Yuvarlak ünlü
a – a / ı	o – a / u
e – e / i	ö – e / ü
ı – ı / a	u – a / u
i – i / e	ü – e / ü

Yazım kısıtı şartında dudak uyumunun ÇYM'lerdeki görünümü sözcük ve ek düzleminde iki alt başlıkta ele alınmıştır. İlgili bağlamda ÇYM'lerde dudak uyumunun sözcük düzleminde görünümleri yazı göstergesine bağlı kalmak şartıyla kaynakta uyumlu olanların uyumu, uyumsuz olanların uyumu ve kaynakta uyumlu iken uyumsuz duruma getirilen sözcükler olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Karşılaştırma yapabilmek için her bir durumda ilgili sözcüğün kaynak biçimine de yer verilmeye çalışılmıştır.

4.4.1.3.1. Sözcükler Bakımından Dudak Uyumu

ÇYM'lerde sözcüklerin ünlüleri uyum bakımından tekrar edilerek sesletim kolaylığı yansıtılmış olmalıdır. Aynı ünlünün tekrarından damak uyumu ön planda yer almasına karşılık dudak uyumuna örnek olan kullanımlar da bulunmaktadır. Bu bölümde sözcüğün farklı ünlülerle yazımı bulunmasına karşın tekrarla uyumun sağlandığı örnekler gösterilmiştir. Ses tekrarlarının konuşma dilinin lehine kullanımlar olduğu söylenebilir. Sistemli olması bakımından /e, u/ ünlüleri ile yapılan tekrarların daha sık olduğu örneklerden anlaşılmaktadır.

4.4.1.3.1.1. Uyumlu Olanlarda

Düz Sıradan Ünlülerde

kardas (ET. *karın+daş > kardaş > kardeş*) [1] HPT/1575 "kardeş" {**a - a**}

akcfan (ET. **ağı+ça > ağça > akça > akçe*) [2] CFT/1672 (b2/035, b6/136) "akçe" {**a - a**}

*aschaga (*ET. *aşak*+a > *aşağa > aşağı)* [1] ILT/1612 (a/037) "aşağı" {a - **a - a**}

bezergenlik (Far. *bāzārgān* > *bāzergān* > *bezirgān*) [1] TRC/1544. I "bezirgan" {**e – e** – e}
feide (Ar. *fā'ide* > *fāyide* > *fayde* > *fayda*) [1] TRC/1544. I "fayda" {**e - e**}
deghelder (değil < *degül* < Orta T. [Oğuzca] *tegül* < *dāğ ol)* [1] TRC/1544. I "değil" {**e - e**}
*gimis (*ET. *kümüş*) [1] HPT/1575 "gümüş" {**i - i**}
netekim (T. *nite*+*kim* < *nete*+*kim*) [8] TG/1581 (3/ah(6), 7/ah, 8/ah) "nitekim" {**e - e**}
feher (Far. *şehr*) [3] CFT/1672 (b7/210, b8/426, b8/433) "şehir" {**e - e**}
Yuvarlak Sıradan Ünlülerde
gungul (ET. *köngül*) [2] ILT/1612 "gönül" {**u - u**}
butun [1] CFT/1672 (b8/443) "bütün" {**u - u**}
funduklar [1] CFT/1672 (b4/072) "fındık" {**u - u**}
*butun (*ET. *büt-mek* " sona ermek"ten *büt-ü-n*) [1] BGD/1781 (98) "bütün" {**u - u**}
dövletini (Ar. *devlet*) [2] BGD/1781 (v/4(2) "devlet" {**ö - e**}

4.4.1.3.1.2. Uyumsuz Olanlarda

ÇYM'lerde genellikle alıntı kelimelerde {a - e / u - e} şeklinde görülen uyum dışı dizilimin {a - a} veya {e - e} şeklinde ünlü tekrarları yoluyla uyumlu duruma getirildiği görülmektedir. Konuşma dili bakımından seslik tekrarların uyumu sağlayan bir unsur olduğu ve konuşma organlarının benzer sesletim bölgelerini kullandığı görülmektedir.
Düz Sıradan Ünlülerde
rahmatuallah (Ar. *raḥmet*) [1] TRC/1544. I "rahmetullah" {**a - a**}
alami (Ar. *'alem*) [1] TG/1581 (2/ah) "alem" {**a - a**}
kafasdur (Fars. *ḳafes* < Ar. *ḳafaṣ*) [1] ILT/1612 "kafes" {**a - a**}
agsam (Ar. *'acem*) [4] CFT/1672 (b7/145, b7/149, b7/149, b7/150) "acem" {**a - a**}
machanajè (Far. *mey-ḫāne*) İ [1] BGD/1781 (52) "meyhane" {**a - a**}
Yuvarlak Sıradan Ünlülerde
mechembeti (Ar. *ḥubb* "sevmek"ten *maḥabbet*) [1] TG/1581 (9/ah) "muhabbet" {**e - e**}
mehemet (Ar. *taḥmid*ten *muḥammed*) [2] CFT/1672 (b6/139, b8/371) "muhammet" {**e - e**}
merekéb (Ar. *terkib'*ten *murekkeb*) [1] BGD/1781 (96) "mürekkep" {**e – e** – e}
*mütü (*Ar. *iṭā'a**t*** "boyun eğmek"ten *muṭi'*) [3] BGD/1781 (v/33(2), v/34) "muti" {**ü – ü**}

4.4.1.3.1.3. Uyuma Girmeyenler

ÇYM'lerde incelediğimiz eserlerde dudak uyumunun olmadığı örnekler de görülmektedir. Dudak uyumuna girmeyen örneklere tüm dönemlerde rastlanmaktadır.

Sesdizilimi olarak {a – u} ünlüleri daha sık kullanılmıştır. Yuvarlak ünlülü kullanımların düz – dar ünlü yerine kullanılmasını Yelten, M. (2019), seslik olayların açıklamakta eksik kaldığını ve EAT Döneminde bunun bir eğilim olduğunu kabul etmenin (s. 72) yerinde olacağını ileri sürmektedir. Yuvarlak ünlülü kullanımların yaygın olduğu ÇYM'lerde yakın ünlü gruplarının sesletimi konuşma dilini yansıtan bir özellik olarak kabul edilebilir. Örnekler bağlamında 16. ve 17. ve azalarak da olsa 18. yy.da dudak uyumu sürecinin henüz açık seçik tamamlanmadığı söylenebilir.

16. yy.

alton (ET. **altun)* [1] HPT/1575 "altın" {**a – o**}

baluch (ET. **baluk)* [1] ON/1527. I "balık" {**a – u**}

17. yy.

baluck (ET. **baluk)* [1] ILT/1612 (a/059) "balık" {**a – u**}

*demurgi (*ET. *temür > demür > demir*) [1] ILT/1612 (a/099) "demir" {**e – u**}

*jasudur (*ET. **yazıġ >yazu > yazı*) [1] ILT/1612 (a/010) "yazı" {**a – u**}

baluk (ET. **baluk)* [1] DDLT/1641 "balık" {**a – u**}

artuk (ET. **art+uk)*)[1] SL/1643 "artık" {**a – u**}

pambukle (Far. *penbe > *panbık > *pambık*) [1] CFT/1672 (b8/426) "pamuk" {**a – u**}

18. yy.

berujè (ET. **berü)* [1] BGD/1781 (89) "beri" {**e – u**}

armoud (Fars. *emrūd*'dan göçüşme ile) [1] GT/1789 (129) "armut" {**a – u**}

*belu (*ET. *belgü+lü > *belülü > bellü > belli*) [2] GT/1789 (117, 130) "belli" {**e – u**}

*ahorda (*Fars. *āḫūr*) [1] GT/1789 (125) "ahır" {**a – o**}

4.4.1.3.2. Ekler Bakımından Dudak Uyumu

Alanyazında ET'de tam bir dudak uyumu bulunmasa da eklerin dört ünlülü şekilde kullanıldığı ancak EAT döneminde ek ünlülerinin yuvarlak vokalli şekillerinin yaygın kullanımından dolayı dudak uyumunun bozulduğu görüşü genel olarak kabul görmektedir (Brendemoen, 1980, s. 224; Johanson, 1981, s. 152; Tulum, 2011, s. 103, Ergin, 2004, s. 120, Gökçe, 2009, s. 992). Brendemoen, B. (1980), ET'de bulunan ünlü uyumu sisteminin bozulmuş bir biçimi olarak EAT dönemini tanımlar.[395] ET'de *X* sınıfı

[395] Brendemoen EAT'de bozulan dudak uyumunun Orta Osmanlıca devrinin sonlarında tamamlandığını *Tyrkiske transkripsjonstekster i Topkapı Sarayı i İstanbul* (1977) adlı doktora çalışmasından elde ettiği verilere dayalı olarak ileri sürmektedir (s. 227). Yazarın makalesinden anlaşıldığı kadarıyla Topkapı sarayında kayıtlı olan iki transkripsiyon metninden elde ettiği veriler görüşüne kaynaklık etmektedir.

eklerin EAT'de *U* ve *I* sınıfı eklere geçtiğini *U* eklerinden bazısının *I, I* eklerinden bazısının da *U* eki olduğunu ileri sürer (s. 224). Yazar labiyal ünlü uyumunun bozulsa da *gölge prensip* olarak dilin altyapısında yaşadığını ve Orta Osmanlıca devresinde sağlam bir prensibe dönüşerek dilin tamamını etkilediğini de eklemektedir (s. 226). Brendemoen (1980) ayrıca 17. yy. transkripsiyon metinlerinde labiyal uyumun başladığını, 1790 Viguier gramerinde tam bir uyumun ilk kez görüldüğünü Hazai'yi kaynak göstererek[396] ileri sürmektedir (s. 231). Tulum, M. (2011), damak ve dudak uyumunun 18. yüzyılın *şehirli dili*nde gerçekleşmiş olduğunu belirtir. Tulum (2011), uyumlu biçimler yanında görünen uyumsuz biçimlerin belli sosyal çevrelerle sınırlı kaldığını, baskın ve birincil durumun *uyumlu* kullanışlar olduğunu vurgulamaktadır (s. 198). Yazar bu görüşüne kaynaklık etmek üzere Develi, H. (1995)'nin *Seyahatname*'nin 4 cildinden elde ettiği verileri, Boeschoten (1988)'nun çalışmalarını ve Meninski'nin bilgi notları ve malzemesini tanık göstermektedir (s. 185). Böylece hâkim ve yaygın olan durumu, "dudak uyumunun *İstanbul'da konuşulan Türkçede* büyük ölçüde gerçekleştiği" şeklinde tespit etmektedir.

Araştırmacıların dudak uyumu bahsinde dikkat çektikleri uyumsuzluk görünümleri, uyumun düz bir çizgide ilerlemediğini de göstermektedir. *I* sınıfı eklerin düz ünlülü tabanlardan sonra yuvarlak, *U* sınıfı eklerin ise yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra düz ünlülü görünmesi çizgisel gelişmenin doğrusal olmadığına işaret sayılabilir. Bu değişimleri izah etmek için Johanson, L. (1981) bir yaklaşım geliştirmiştir. Johanson (1981), dudak uyumu çerçevesine uymayan ancak uyum sürecinin bir aşamasını oluşturan bu dilsel devreyi "tepkime fenomeni" (reaction phenomena)' (s. 152) olarak niteler. Johanson (1981) ilgili bağlamda Türkçe ve Azericede ek vokalizminin gelişimine dair alternatif bir teori önerisinde bulunur. Develi, H. (1993) bu teoride R (Relevanz - Uygunluk) safhası → I (Indifferenz - Kayıtsızlık) safhası → A (Angleichung - Uyum) safhası olmak üzere üç safhanın bulunduğunu ve R safhasının orjinal morfonolojik safha,

---

Metinler Sultan Cem ile ilgili olup 1484 - 1486 yıllarında yazılmıştır: 1. metin (Topkapı sarayı arşivi yabancı evrak no, 446) bir İtalyan papazının II. Bayezid'e Latin harfleriyle yazdığı bir mektuptur (Toplamda ±90 sözcükten oluşur.). 2. metin (Topkapı sarayı arşivi yabancı evrak no, 88) Cem'e hitaben yazılan Yunan harfli (Toplamda ±123 sözcükten oluşur.) bir mektuptur.

[396] Hazai'nin eserine (1973, s. 436) atıf yapan Brendemoen'un yanı sıra Hazai (2012)'nin dudak uyumu ile ilgili olmak üzere görüşlerine yer veren *Türkiye Türkçesinin dünü ve bugünü* adlı eserinde (s. 42 - 56) "16. ve 18. yüzyılları arasına ünlü uyumunun gelişmesi açısından bir geçiş dönemi olarak bakmak yerinde olur." (s. 53) önerisi de birlikte değerlendirilmelidir. Hazai (2012) gövde ve bağlı morfemlerin uyumunda varyantlar arasında kuralsızlıkların bulunmasına karşın Heffening varsayımına paralel olacak şekilde (1942, s. 83 - 86) uyumsuzlukların kapanış evresinin 18. yüzyılın 19. yüzyıla bağlandığı dönem olduğunu ileri sürmektedir (s. 54).

A safhasının ise eklerin dudak uyumuna bağlandığı safha olduğunu belirtir. Develi (1993), genel olarak R > A şeklinde bir doğrudan gelişme olduğu kabul edilse bile Johanson'un bu iki safha arasında bir I safhasından bahsettiğini ve ayrımsızlık (Indifferenz) safhasını eski varyantlarla nötr varyantların birlikte görüldüğü bir safha (s. 37) şeklinde tanımladığını dile getirir. Develi (1993), bu teorinin kesin fonetik kaideler içermediğini ancak gelişme sürecinde ortaya çıkan düzensizlikleri açıklamak için ortaya konduğunu da kendi görüşü olarak belirtir. Yazar ayrıca *Seyahatname*'nin 3 cildinden elde ettiği verilerin ayrımsızlık safhasına ilginç örnekler sunduğunu da ekler (s. 37). Tulum (2011) nötr ünlünün izlerinin son seste yansıtıldığı tezinin (Johanson, 1988, s. 92 - 94 alıntıyla) Meninski'de bulunan *bitı, kötı, örtı, öldı* gibi örnekleri açıklayamaya yeterli gelmeyeceğini ileri sürer (s. 143). Kartallıoğlu (2011), ne düz ne de yuvarlak olan nötr seslerin gerçek bir konuşma verisine dayalı olmadan tespitinin mümkün olamayacağından hareketle ilgili teze temkinli yaklaşılması gerektiğini dile getirmektedir (s. 102). Kartallıoğlu (2011), ayrıca uyumsuzluk ve geçiş arasında düzensizlik safhası bulunduğunu ileri sürerek ilgili safhalar arasına yeni bir safha daha eklemiştir. Buna göre dudak uyumu ile ilgili olmak üzere bir eserde veya yüzyılın genelinde %30 uyumu *düzensizlik*, %30 - %80 arasını *geçiş*, +%80'i *uyum* safhası olarak kabul ederek çalışmasını sayısal veriler üzerinden düzenlemiştir (s. 102).

Çalışmamızda kullandığımız tasnifte EAT döneminin fonetik yapıları belirleyici olarak kabul edilmiştir. Ekler iki sınıfa ayrılmış olarak gösterilmiştir: *I* ve *U* sınıfı ekler. Ekin tasnif edildiği bölümde ünlülerin farklılaştığı örneklere de yer verilmiştir. Bu bağlamda ekin ünlüler bakımından değişen üyelerini de görmek mümkün olmaktadır. Örneğin {+sUz} eki *U* sınıfı ekler bölümünde gösterilecek ancak ÇYM'lerde ekin diğer biçimleri {+sIz} kullanılmışsa onlar da aynı bölümde görülebilecektir. Genelleyici sayısal değerlerden kaçınmak amacıyla eklerin madde başı kullanımları esas alınmıştır. Buna göre örneğin *al - ür* biçimi X sayısı kez geçmişse de 1 madde başı değişkeni olarak kabul edilmiştir. Böylece aynı görünümlerin sayısal verileri yerine değişkenlerin sayısal değeri verilmiş olacaktır. Çalışmamızda eklerin madde başı sayılarına [±] sembolü içinde yaklaşık bir sayısal değer verilmiştir. Böylece eklerin farklılaştığı durumları da görmek üzere sayısal olarak karşılaştırma yapma imkânının da sağlanmış olacağı söylenebilir.

Çalışmada tüm eklere yer verilmemiş, her bir yüzyılda kullanım sıklığı ve yaygınlığı görülmeyen ekler incelemeye konu edilmemiştir. İncelemeye konu edinilen ekin bağlamında gerektiğinde ayrıca incelenmeyen diğer eklere atıfta bulunulmuştur.

Örneğin zarf-fiil eki {-(X)p} maddesinde {-(U)bAn} ekiyle ilgili örneklere de atıfta bulunulmuştur. Ayrıca ilgili ekin varyantları veya nöbetleştiği biçimleri varsa onlar da gösterilmiştir. Böylece eklerin nicelik olarak sayısal bir oranlaması yapılmadan ancak ilgili durumu tanıtlayan örneklere yer veren bir betimlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu betimlemenin yazım kısıtı şartında gerçekleştirildiği de eklenmelidir.

İlgili eklerden yazım kısıtı dâhilinde uyumlu olduğu halde tek şekilli formları olan ve dudak uyumuna girmeyen örnekler de görülmektedir. Uyumlu olduğu durumlarda düz + düz ve yuvarlak + yuvarlak şekli yerine sesdizimindeki uyumlu ünlüler {} sembolü içinde gösterilmiş, uyumsuz biçimde olanlar ise düz + yuvarlak ve yuvarlak + düz ayrımına göre ayrıca değerlendirilmiştir. Örnekler, aranan özellik ne ise her bir düzlemde ona örneklem teşkil edecek biçimde sınırlı sayıda gösterilmiştir. Buna göre örneğin düz + yuvarlak uyumsuz biçimin görünümleri {a - u; e - ü; ı - u; i - ü} vb. olmak üzere her bir durumu gösteren örneğin varsa her bir eserden örneklenmesi esasına göre gösterilmiştir. Her bir durumu tanıtlamak üzere örneklerin seçimine dikkat edildiği de eklenmelidir.

4.4.1.3.2.1. I Sınıfı Ekler

Develi (1993), Johanson'a atıfla ET'den beri *I* sınıfında olan eklerin dudak uyumuna en son bağlanan ekler olduğunu belirtmektedir (s. 38). Brendemoen (1980), *I* sınıfı eklerin *U* sınıfı eklere göre uzun süre korunmasını EAT döneminde *I* sınıfı eklerin sayıca azlığından dolayı {labiyal ünlü + I sınıfı ek} birleşiminin seyrek olup göze batmadığına, I sınıfı eklerinden bazısının {-Il, -In, -Iş ve lIk} morfem sırasındaki yerlerinden dolayı dörtlü değişmeye girerek labiyal uyuma geçebildiklerine ve komşu ünsüzler etkisine {ş, c} (s. 235 - 237) bağlamaktadır. ÇYM'ler bağlamında ilgili görüşleri de kapsamak üzere şu eklemeler yapılabilir: Ünsüz etkisi bahsinde /r/ ünsüzünün özel bir işlevi bulunduğu söylenebilir. ngh ~ ng olarak yazılan art damaksıl - genizsil n /ŋ/'nin n sesine geçtiği durumlarda inceltici etkisi görülür. i ve ı ünlüsü arasında geçiş, vurgu işaretleri yardımıyla özellikle az vurgu gösteren /ì/ işareti yardımıyla anlaşılabilir. Morfem sırası açıklamasına morfem işlevinin de eklenmesi daha yararlı olabilir. Morfemler konuşma dilinde bilinçli bir ayrımla sesletilmezler. Konuşura bağlı olmak üzere kalıp olarak algılanan morfemler, uyum veya uyumsuzluk durumlarında parçalı olarak değil bütün olarak değerlendirilmelidir. Bu sınıfta fiil kökü + şahıs ekleri özellikle bütünlüklüdür. Ayrıca edilgenlik, işteşlik ve dönüşlülük ekleri gövde olarak tanımlanabilir. Morfem sırasına kullanım sırası da eklenebilir. Tek basamaklı sayılarda

uyum, düzenlilik gösterirken sonraki basamaklarda uyumun aynı düzenliliği göstermediği görülmektedir. Benzer olarak 1. kişilerde uyumun diğer kişilere göre daha düzenli bir desen sergilediği de söylenebilir.

ÇYM'lerde ses dizilimde görülen uyum veya uyumsuzluk durumlarında ilgili görüşlere başvurulmuştur. Ekin kullanımında görülen özel durumlar varsa gösterilmiş ve ilgili durumun sebeplerine gereğince yorum yapılmıştır. Her bir seslik değerlendirmede yazım kısıtı şartına bağlı olmak üzere konuşma dili ve yazı dili düzleminde betimleme yapılmaya çalışıldığı da eklenmelidir.

4.4.1.3.2.1.1. {+(I)ncI}

Ergin (2004), ekin sayı isimlerinden sıra, derece ifade eden sayı isimleri yaptığını belirtir (s. 168). Ek ünlü ile biten sayı isimlerine doğrudan ünsüzle bitenlere ise yardımcı ünlü ile bağlanmaktadır. Ergin (2004), ET'de *-nç* şeklinde sayı isimleri yaptığını (*ikinti* > *ikinç* tekil örnek) ve sonuna eklenen *-i* iyelik eki klişeleşmesiyle BT'ye *-nçi* şeklinde geçip EAT'nin bir döneminde *-nci* şekline değiştiğini dile getirir. Osmanlıcanın son devirlerinde yardımcı sesin ekin vokaline uyduğunu da ekler (s. 169). Hazai (1975), *Harsanyi* metni bağlamında ekin yuvarlak + düz ses diziliminde [6] %100 uyumsuz biçim olarak kullanıldığını göstermiştir (s. 55). Buna göre ekin yardımcı ünlüsünün düz, dar ünlülü olduğu anlaşılmaktadır. Kartallıoğlu (2011), 17. yy.da geçiş safhasında bulunduğunu (s. 207) 18. yy.da bazı uyumsuz biçimler görülse de *Viguier* ve *Carbognano*'da dudak uyumuna bağlanarak sürecin tamamlandığını (s. 210) tespit etmektedir.

ÇYM'lerde ekin {ingi, inḡi, ingsi, intzi, ngy, ndschi, giu, ḡiu̯} biçiminde yazıldığı görülmektedir. BGD / 1781 - Pianzola eserinde sayılar (Tavola - Dei Numeri Cardinali) başlığı altında (s. 28) sıra sayıları da görülmektedir. Buna göre ekin tek basamaklı sayılarda uyumlu on basamaklı sayılarda nispeten uyumlu dizilerek {ünḡü, ingi, ynḡi, unḡü} şeklinde yazıldığı örnekler görülmektedir. Yazım kısıtı şartında *sekyz**ingi*** "ottavo / sekizinci" ve *alt**ingi*** "sesto /altıncı" yazımı ve *üc**üngiü*** ~ *onüc**ingiu*** ikili şekli (s. 28) ekin {inci} biçiminin uyumlu biçimlerin yanı sıra devam ettiğine işaret sayılabilir. Örneklere göre uyuma bağlı ses dizilimlerinde kullanım yaygınlığına bağlı parametrelerden bahsedilebilir. Sıra sayılarının daha yaygın ve sık kullanılan tek basamaklı örnekleri düzenli bir biçimde uyuma girdiği halde onlu basamakta uyumun aynı düzlemde gerçekleşmemesi aşamalı etki prensibine uygun görünmektedir. O halde

fonetik değişim süreçlerinde anlamsal bağlantıların da etkili olduğu kullanım sıklığına / seyrekliğine bağlı uyum ve değişmelerin etkisi olduğu söylenebilir. PGT /1794 - Carbognano eserinde ise ek, esas sayı adlarının (Del Nome Cardinale) (s. 13 - 15) devamında sıralı sayılar (Del Nome Ordinale) (s. 16 - 17) başlığı altında eklendiği sayıların sonunda {inḡi, ynḡy, unḡiu, iünḡiü, ünḡiü} biçiminde yer almaktadır: (Eserin aslında yer alan vurgu işaretleri gösterilmeden) *biringi, ik^{i}ingi, üc^{i}ingiü, dördüngiü, bes^{i}ingi, altyngy, yedingi, sek^{i}izingi, dokuzungiu, onungiu* (s. 16). Her iki eserde de yardımcı ünlü ve ekin kök ünlüsünün birlikte uyuma girmiş olduğu görünmektedir.

Ekin kalıplaşmış biçimde {inci} olarak tek şekilli yazıldığı durumlarda yazım kısıtı şartında damak uyumunu da güçleştiren örnekler görülür: *tortintzi* [1] TG/1581 (16/ah), *oningi* [1] SL/1643, *dordingsi* [1] CFT/1672 (b7/256), *outschndschi* [1] GT/1789 (165) vb. Ekin yardımcı ünlüsünün uyuma girdiği ancak ikinci hecede ek ünlüsünün değişmediği bir örnek de görülür: *juſungi* [1] ILT/1612 "yüzüncü". Ekin 16. ve 17. yy.da tek şekilli biçiminin kullanıldığı 18. yy. da ise tek şekilli biçimin azalmasına paralel uyumlu biçimlerin düzenli olarak kullanıldığı görülmektedir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

ikintzi [1] TG/1581 (14/ah) "ikinci" { i - i}

17. yy.

beſcingi [1] SL/1643 "beşinci" {e - i - i}

βekizingsi [1] CFT/1672 (b8/420) "sekizinci {i - i - i}"

18. yy.

ikingi' [1] BGD/1781 (78) "ikinci" {i - i}

dokuzung^{i}u [2] BGD/1781 (85, 107) "dokuzuncu" {u - u - u}

onung^{i}u [2] BGD/1781 (86, 111) "onuncu" {o - u - u}

üc^{i}iüngǜ [2] PGT/1794 (704, 713) "üçüncü" {ü - ü - ü}

dördüngiù [2] PGT/1794 (706, 714) "dördüncü" {ö - ü - ü}

besingì [2] PGT/1794 (709, 716) "beşinci" {e - i - i}

4.4.1.3.2.1.2. {+(s)I}

Ergin, M. (2004), "Teklik üçüncü şahıs iyelik eklerinin eski devrelerde *-ı, -i, -sı, -si* olarak yalnız düz şekilleri vardı. Ancak Osmanlıca devrinde vokal uyumuna bağlanmış ve bugünkü yuvarlak şekilleri de ortaya çıkmıştır." (s. 222) şeklinde değerlendirdiği ekin

su ve *ne* sözcükleri haricinde vokalle biten tabanlara *-sı, -si, -su, -sü* biçiminde getirildiğini de eklemektedir (s. 223). Brendemoen (1980), Hazai çalışmasında görülen labiyal uyuma giren ve *I* sınıfı ekler arasında sayılan *-(s)I* 3. şahıs iyelik ekinin bütün örnekler arasında yalnızca %13'ünde uyuma girdiğini (s. 235) belirtmektedir. Yazar, ekin uyuma girmekteki seyrekliğini ekin kökten uzaklığına ve dışta kalmasına bağlıyor olmalıdır (s. 236). Develi (1993), ekin kelime sonunda yuvarlak + düz olduğunu, iç hecede [70 örnekte] ise %17 dudak uyumu görülen [12] kullanımına rastladığını (s. 39) belirtir. Develi (1993), Brendemoen (1980, s. 237) ve Hazai (1973, s. 392)'den hareketle ek morfeminin kelimenin sonunda değil de ortasında yer almasının dudak uyumuna bağlanmayı kolaylaştırdığını (s. 39) da ekler. Develi (1993), 17. yy. metinlerinde (*Molino, Parigi* ve *Meninski* bağlamında) dış ek olarak düz ünlülü ve uyum dışı, iç ek olduğunda ise %17'ye kadar uyumlu olduğunu tespit etmektedir (s. 40). Kartallıoğlu (2011) ekin 16. yy.da *Regola*'da neredeyse uyuma bağlandığını (s. 145), 17. yy.da düzensizlik bulunsa da geçiş safhasına yaklaştığını (s. 153), 18. yy.da ise çeviriyazılı metinlerde dudak uyumuna bağlandığını (s. 159) tespit etmektedir.

ÇYM'lerde iyelik eki 3. tekil kişi çekiminde ünlü ile biten tabanlardan sonra {ʃi, βi, si} biçimlerine [±173] her eserde; {ʃy, sy} biçimlerine [±21] ise BGD / 1781 ve PGT / 1794 adlı eserlerde; {zi} biçimine ise *babazinün* [1] CFT/1672 (b7/282) şeklinde tek eserde rastlanılmaktadır. Ekin {zu} biçiminde kullanımı da bulunur: *jortuzundan* [1] BGD/1781 (v/33).

Ekin ünlü ile biten tabanlardan sonraki görünümleri ise şöyledir: *gungli* [1] HPT/1575, *gkertziki* [1] TG/1581 (5/ah), *coini* [1] ILT/1612 (a/163), *kujrugi* [1] CFT/1672 (b4/059), *g^{i}ünü* [4] BGD/1781 (v/31(3), v/32), *ištahy'* [1] BGD/1781 (58), *kuršunù* [1] BGD/1781 (85), *iſchi* [1] GT/1789 (169), *düg^{i}ümü* [1] PGT/1794 (708) vb. İlgili örneklerde uyumun büyük oranda 18. yy.da gerçekleştiği görülmektedir.

İyelik 3. tekil kişi ekinin ardından gelen eklerin görünümü şöyledir: *korkusy+ndan* [1] PGT/1794 (703), *àlmasy+ny* [1] PGT/1794 (715), *araſy+ndà* [1] BGD/1781 (51), *havaſy+nà* [1] BGD/1781 (58) vb. Eklerin aralığı bağlamında genellikle (> 1) ek sonrası tek ek getirilmiştir. Morfem sırası kuralı iç eklerin sondaki eklere göre daha fazla uyuma girdiği görüşüne dayalıdır. İlgili örneklerde uyumun ek sonrasını da kapsadığı görülür. Ek sonrası konumda ikili kullanımların bulunduğu örnekler de görülür: *reğiasyn**a*** [1] (712) ~ *reğiãsyn**è*** [1] PGT/1794 (700). Morfem sırası kuralına göre içte kalan ekin uyuma girdiği sondaki morfemin düzensizliğini sürdürdüğü söylenebilir.

Uyumun doğrusal bir çizgi izlemediği görülmektedir. Benzer bir örnek şöyledir: *kajryſy+nìn* [1] BGD/1781 (67) vb. 18. yy. da ek ünlüsü kalın sıradan olsa da dudak uyumuna girmeyen yuvarlak + düz diziliminde örnek bulunur: *korkusyndan* [1] PGT/1794 (703). Buna göre ekin yalın biçimi uyuma girmiş görünürken ek ünsüzü[397] alan biçiminde uyum, aynı derecede gerçekleşmemiştir. Morfem sırası kuralı bağlamında ekin uyuma girme sürecinde V biçiminin KV biçimine göre daha erken uyuma girdiği eklenebilir.

Ekin ikili kullanıldığı örnekler görülür: *aghyrſyny* [1] (98) ~ *aghriſi* [1] BGD/1781 (97) ~ *aghrysì* [2] BGD/1781 (97, 97). Yazım şartı kısıtında damak uyumun güçleştiren örnekler görülür: *araſinde* [2] ILT/1612 (a/122), *alakaſinì* [1] BGD/1781 (59), *faydaſi* [2] GT/1789 (165/ 169). Ekin çeşitli düzeylerde düzensiz biçimlerinin görülmesi, ek ünlüsünün kalıplaşmış olarak {si} varyantının yaygın kullanımı *I* sınıfı eklerin *U* sınıfı eklere göre uyumundaki göreceli gecikmeye işaret ediyor olmalıdır. Yazarların hedef dildeki tek şekle eğilim göstermeleri, ekin ince varyantlarının yaygın kullanımı gibi unsurların yanında konuşma diline özgü eklerin kalıplaşarak kullanımı da bu gecikmede anılması gereken hususlar arasındadır.

Örnekler bağlamında ekin 16. ve 17. yy.da genellikle düz - dar ünlülü kullanıldığı 18. yy.dan itibaren uyumlu biçimlerin kullanıldığı örnekler de görülür. Ancak ekin uyuma girmekte görece dayanıklı olduğu söylenebilir. Örnekler arasında ekin ayırt edilebilmesi daha mümkün olduğundan (Ek sonrası konumlarda ekin 2. kişisi ile 3. kişisi ancak bağlamdan anlaşılabilir: yoluna, yolunda, yolundan, yolunu, yolunun ± senin / ±onun) sadece ünlü sonrası biçimi bulunmaktadır.

16. yy.

tzeſmeſi [1] TG/1581 (7/ah) “çizme”

17. yy.

aineſi [1] ILT/1612 “ayna” {e - i}

birisi [1] SL/1643 “bir” {i - i}

chhazinesi [1] SL/1643 “hazine” {e - i}

[397] Ek ünsüzü terimi konusunda tartışmalar bulunur. Tekin, T. (2000), *Türkçede kaynaştırma sesleri* adlı makalesinde ünlü çatışmasını önlemek ya da iki ünlü arasındaki boşluğu doldurmak için kullanılan tek boşluk doldurucu ses (*hiatustilger, gapping sound*) /y/dir”(s. 109) demektedir. Ünlü ile biten akrabalık adlarına eklenen çokluk ya da topluluk eki {-s}nin daha sonra heceleme ve yanlış çözümleme sonucu 3. kişi iyelik eki /-I/ nin ünlü ile biten sözcüklere eklenen türü sayılmış olmalıdır: *inis-i>ini -si, *ekes -i>eke-si (s. 110 - 111) diyerek görüşünü açıklamaktadır. Buna göre {s} biçimbirimi yanlış heceleme ve çözümleme sonucu yan biçime dönüşmüş görünmektedir. Bu yüzden ek ünsüzü terimi tercih edilmiştir.

ingisi [1] SL/1643 “inci” {i - i}
mertebeβine [2] CFT/1672 (b7/248, b7/282) “mertebe” {e - i}
elcfiβi [1] CFT/1672 (b7/165) “elçi” {i - i}
18. yy.
karyfyny [1] BGD/1781 (v/31) “karı” {a- ı}
c^{i}*aresi* [1] BGD/1781 (99) “çare” {e - i}
jortuzundan [1] BGD/1781 (v/33) “yortu” {u - u}
gövdefi [1] GT/1789 (163) “gövde” {e - i}
belāsyny [1] PGT/1794 (701) “bela” {a - ı}
birisi [1] PGT/1794 (713) “bir” {i - i}
meelũfesi̗ [1] PGT/1794 (705) “melüfe” {e - i}

4.4.1.3.2.1.3. {+CI}

Ergin, M. (2004), ekin esas işlevinin her türlü isim üzerine gelerek meslek ile ilgili isimler yapmak olduğunu ve Türkçenin eskiden beri kullanılan işlekliğini kaybetmemiş isimden isim yapan eklerinden biri olduğunu belirtir (s. 157). Ergin (2004), ekin ET’de -çı, -çi biçiminin ekin c’li biçimlerinin tespitinin güçlüğünden dolayı EAT’de devam bulduğunu ç’li biçimlerin ancak Osmanlıcanın başlarında kullanıldığını dile getirir (s. 158). Ekin vokali bakımından çok şekilliliğin Osmanlıcanın son devirlerinde ortaya çıktığını da ekler (s. 159). Develi (1993), *Seyahatname’*de ekin yalnızca +CI şeklinde geçtiğini *korucu* [5] örneğini ise yetersiz olmasına karşın uyum sürecine ilişkin bir delil saymaktadır (s. 38). Kartallıoğlu, Y. (2011) ekin 17. yy.da çeviriyazılı metinlerin tamamında düz ünlülü olduğunu (s. 108) *Viguier* ve *Carbognano* eserleri bağlamında 18. yy. sonu ve 19. yy. başında dudak uyumuna bağlandığını (s. 110) örnekler üzerinden tespit etmektedir. Kartallıoğlu (2011) sonuç bölümünde “(…) tonsuz tabanlardan sonra c veya ç’yi kullanmak bir *tercih sebebi*dir. Arap harflerinin bırakıldığı tarihe kadar keyfî durum sürmüş; ancak Latin alfabesinin kullanılması ile ünsüz uyumu bir kurala dâhil olmuştur.” (s. 573 - 574) şeklinde ekin ünsüzünün benzeşmesini alfabe temelli izah etmektedir. Hazai (1975), *Harsanyi* eseri bağlamında eki *İ* sınıfı ekler arasında {DŽİ} biçiminde göstermiş yuvarlak + düz uyumsuz [21] örneklerin %100 oranında bulunduğunu oransal olarak ortaya koymuştur (s. 55).

ÇYM’lerde ekin yazımında {ci, cſi, dſch, gi, g̃i, gsi, gsÿ, tſi, zi} biçimleri görülmektedir. ÇYM’lerde yazım kısıtı şartında ekin {ci} olarak tek şekilli yazılmasından

dolayı damak uyumunu da güçleştiren örnekler görülür: *balucci* [1] ON/1527/I, *cuſci* [1] SL/1643, *topcſi* [2] CFT/1672 (b3/052, b7/176), *konukcſinün* [1] CFT/1672 (b4/059), *davagiſinì* [1] BGD/1781 (55) vb. Bu türden örnekleri ancak yorumlayarak uyumlu saymak mümkün görünmektedir.

Ekin ünlüsünün yuvarlak olduğu örneğin bulunmaması ET'den beri *I* sınıfı ekler arasında olması yanında yazarların ekin tek şekline gösterdikleri eğilim ve sesletimde kalıplaştırmanın sonucu ile de açıklanabilir. BGD / 1781 - Pianzola eserinde ek gramer açıklamalarında ayrıca gösterilmemişse de ekin ünlü ve ünsüz varyantları sözlük kısmından takip edilebilmektedir. Buna göre eserde ekin {ǩi, ci, giu, gy, gi, ġi, ġu, ġü} şeklinde yazıldığı örnekler[398] görülmektedir. PGT /1794 - Carbognano eserinde ise ek, meslek ve sanatçı adları başlığı altında {ḡi, ḡy, ḡiü, ḡiu} biçiminde (s. 23) ve fiil adları başlığı altında {iḡi, jiḡi, üḡiü, jüḡiü, ygy, jyḡy uḡiu, juḡiu} biçiminde[399] (s. 24) gösterilmiştir. Ekin ünsüzü, uyuma girmeden /c/ ötümlü ünsüzü şeklindedir ancak ünlülerin dört şekilli olarak uyuma girdiği görülmektedir. Buna göre 18. yy.da ekin ünlüsünün uyuma girerek dört şekilli örneklerin bulunduğu ve ünsüz bakımından sadece {çi} biçiminin açıkça tespit edilebildiği söylenebilir. Brendemoen (1980), ekin ünlüsünün düz - dar ünlü olmasında başka nedenler (*I* sınıfı eklerin dayanıklılığı, labiyal + düz ses dizilimindeki seyreklik, iki heceli ekte ön hece ünlüsünün uyuma girme hızı vb.) yanında komşu ünsüzlerden /c/ ünsüzünün darlaştırıcı etkisi bulunduğu ileri sürmektedir (s. 236). Yakın ünsüzün fonetik etki alanı yanında konuşma dilinde ekin tek şekline gösterilen eğilim, kalıplaşma, tekrar vb. sesletime bağlı unsurlarla birlikte ele alınmasının açıklamaya katkısı olacağını söyleyebiliriz.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

tſiftſi [1] TRC/1544/I "çiftçi" {i - i}

---

[398] Eserde ekin kullanım biçimlerien ilişkin gördüğümüz her bir duruma örnek vermekle yetineceğiz: *ctftči* "agricoltore / çiftçi" (s. 7), *hysabči* "aritmetico / hesapçı" (s. 15), *gⁱümrukġu* "doganiere / gümrükçü" (s. 69), *burungiu* "trombettiere / buruncu (s. 239)", *daulgi* "tamburrino / davulcu" (s. 229), *yfyrygy* "mordace / ısırıcı" (s. 143), *demirġi* "ferrajo / demirci" (s. 83), *masal okujuġu* "fabulator / okuyucu" (s. 82), gⁱötürüġü "latore / götürücü" (s. 126). Örnekler bağlamında ek ünlüsü olarak /y, u, ü/ ünlüleri eserde kullanıldığı halde /ç/ ünsüzü sadece {či} biçiminde açık bir şekilde görülmektedir. Buna göre sesletimde {çı, çu, çü} biçimleri ise ancak yorumlanarak gösterilebilir. Örnekler bağlamında {çi} ekinin yuvarlak + düz ses diziliminde kalıplaşarak geldiği örneklerin yaygınlığı /ç/ ünsüzünün diğer ünlülerle eş zamanlı olarak dolaşıma girmediğine işaret sayılabilir. Ekin ötümlü ünsüzlü {cı, ci, cu, cü} şekillerine örnekler ise sözlükten açıkça takip edilebilmektedir.

[399] Carbognano eserinde /ç/ ünsüzünü göstermek üzere <ć> harfi kullanılmıştır. Ekin formları arasında bulunmamasına karşın kalıplaşmış olarak *elći* "elçi" biçiminde yazıldığı (s. 535, 539) örnekler de bulunur. Anlaşılan yazar bu biçimi ekler arasında değerlendirmemiştir.

dinghelgi [1] HPT/1575 (33) “*dinleyici” {e - i}
iſchidgi [1] HPT/1575 (33) “işitici” {i - i}
ggiorſtetigi [1] TG/1581 (5/ah) “gösterici” {i - i}
17. yy.
tſchumlecgi [1] ILT/1612 (a/099) “çömlekçi” {e - i}
ekmekgi [1] DDLT/1641 “ekmekçi” {e - i}
seuigi [1] DDLT/1641 “sevici” {i - i}
elciie [2] SL/1643 “elçi” {e - i}
ghiemigi [1] SL/1643 “gemici” {i - i}
gſebegsi [2] CFT/1672 (b3/052, b7/176) “cebeci” {e - i}
itskigsi [1] CFT/1672 (b4/068) “içkici” {i - i}
18. yy.
eniſci [1] BGD/1781 (62) “inişçi” {i - i}
ciamaširgì [1] BGD/1781 (87) “çamaşırcı” {i -i}
göſteridſchi [1] GT/1789 (114) “gösterici” {i - i}

4.4.1.3.2.1.4. {+GI}

Ergin, M. (2004), **“**Bu ek isimlerden temsil ve vasıf isimleri, yani, zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar. Başlıca fonksiyonu, içinde bulunma, bağlılık ve âitlik ifâde etmektir. Bir nesneyi bağlı ve âit olduğu başka bir nesneye göre veya zaman ve mekân içindeki yerine işaret etmek suretiyle belirtir: *şimdi-ki, demin-ki, önce-ki, sonra-ki, öte-ki, beri-ki, karşı-ki, akşam-ki, yarın-ki, dün-kü, bugün-kü, o zaman-ki, evvel-ki, aşağı-ki, yukarı-ki, aşağıda-ki, yukarıda-ki, bende-ki, yerde-ki, gökte-ki, altta-ki, üstte-ki, benim-ki, senin-ki, onun-ki, köylünün-kü, komşunun-ki* misallerinde olduğu gibi.” (s. 161). Ergin (2004), {+ki} ekinin istisnai olarak çekim eklerinden sonra da gelebilmesi ve uyumlara mukavemet etmesini onun edat menşeli olmasına bağlamaktadır (s. 162).

ÇYM’lerde ekin kalıplaşmış olarak {ki} şeklinde yazıldığı görülmektedir. Ancak ek ünsüzünün sınırlı sayıda ötümlü biçimi de görülür: *mahlucundagi* [1] TG/1581 (9/ah), *onunghi* [1] CFT/1672 (b7/161). ÇYM’lerde yazım kısıtı şartında ekin {ki} olarak tek şekilli yazılmasından dolayı damak uyumunu da güçleştiren örnekleri görülür: *bujunki* [1] ILT/1612, *senunki* [1] DDLT/1641, *bugyunki* [1] CFT/1672 (b8/401) vb.

16. ve 17. yy.da ekin {ki} şeklinde uyumsuz geldiği örnekler yanında uyumlu göründüğü durumlar da bulunur. Ekin dudak uyumuna uyduğu örnekler 18. yy.da

görülmektedir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

euelki [1] TG/1581 (13/ah) “evvel” {e - i}

gergiuzunteki [1] TG/1581 (4/ah) “yeryüzü” {e - i}

17. yy.

benimki [2] DDLT/1641 “ben” {i - i}

siſinki [1] DDLT/1641 “siz” {i - i}

symdiki [2] CFT/1672 (b1/009/ b2/035) “şimdi” {i - i}

18. yy.

dünkⁱügⁱün [1] BGD/1781 (90) “dün” {ü - ü}

ſenkⁱine [1] BGD/1781 (57) “sen” {i - i}

evvelkⁱi̇̀ [2] PGT/1794 (699, 711) “evvel” {e - i}

Uyuma Girmeyenler

Yuvarlak + düz

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir

17. yy.

jarunki [1] ILT/1612 “yarın” {u - i}

hergiunki [1] ILT/1612 “gün” {ü - i}

biſumki [1] DDLT/1641 “biz” {u - i}

benumki [1] SL/1643 “ben” {u - i}

bizümkilerün [1] CFT/1672 (b6/132) “biz” {ü - i}

18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir

4.4.1.3.2.1.5. {+lIk}

Ergin, M. (2004), ekin asıl fonksiyonunun sıfatlardan isim yapmak olduğunu (s. 155) belirtir. Ekin ET’de düzlük - yuvarlaklık uyumuna tabi olduğunu, EAT devrinde ise ekin yalnızca düz şekillerinin kullanıldığını ancak Osmanlıcanın son devirlerinde uyuma bağlandığını da (s. 157) ekler. Brendemoen (1980), fiil içi ekler arasında saydığı -lIK ekinin labiyal uyuma uğradığını, çok seyrek olarak ekin yalın hâlde bir kelimenin son hecesini oluşturduğunu eklemektedir (s. 236). Brendemoen (1980), ekin yuvarlak + düz dizilimi yanında düz + yuvarlak diziliminde *sağluğla* örneğinde (*culluc* diğer örnek, ancak Y+Y) görülmesini gelişme çizgisine aykırı bir yan ürün, bir “ters gelişme” olarak

değerlendirmektedir (s. 236). Develi (1993), *Seyahatname* bağlamında ekin uyuma bağlanmış olduğunu tespit etmektedir (s. 72). Develi (1993), *Molino* ve *Meninski*'de görülen uyumsuz örnekleri ise yansız (nötr) fonolojisi olarak (s. 73) değerlendirmektedir. Hazai (1975) yuvarlak + düz [4 örnekte] diziliminde %12 uyumsuz biçim olduğunu (s. 55) tabloda göstermektedir.

ÇYM'lerde ekin {lic, lik, lyk, luc̦, luk, luck, lük, ckh} şeklinde yazımları görülür. Tek örnekte {log} biçimi de görülür: *tfaglogla* [1]TRC/1544/I. Ekin sondaki ünsüzünün alt sesbirimi olarak ötümlü ünsüzle yer değiştirdiği (ünsüz ardından getirilen ek ya da sözcüklerin de etkisi bulunmak üzere) örnekler de bulunur: *tfag**log**la* [1] TRC/1544/I, *ſakin**lug**ille* [1] ILT/1612 (a/048), *fag**ligh**ile* [1] GT/1789 (131).

ÇYM'lerde ekin değişkenliğini göstermek için Johanson'un (1981) "aynı dönemde paralel kullanımlar" (s. 158) görüşünü aynı eserde paralel kullanımlar olarak daraltırsak ekin görünümleri (yazım kısıtı şartında Y: Yuvarlak ünlü, D: Düz ünlü) şöyledir:

[Y+Y] *dostluckh* [1] ILT/1612(a/154)
[D+D] *eſsirgemelligung* [1] ILT/1612
[Y+D] *jokliku* [1] ILT/1612
[D+Y] *birluklerine* [1] ILT/1612

Örnekler bağlamında genelleyici yaklaşımların tüm değişkeleri içermesi beklenmelidir. Buna bağlı olarak da ekin değerlendirilmesinde çok şekilli olmasının dikkat çekici düzeyde gerçekleştiğini de eklememiz gerekmektedir. Aşağıda ünsüzü ve ünlüsü bakımından ekin çok şekilli kullanılması örneklenmektedir.

Ek sonundaki ünsüzün eklenmeye bağlı ötümlüleştiği biçimle ötümsüz biçiminin ikili kullanıldığı örnekler görülür: *muβurman**lig**ün* [2] (b8/444, b8/482) ~ *muβurman**lik**ün* [1] CFT/1672 (b8/473). Ekin sondaki ünsüzünün eklenmeye bağlı ötümlüleştiği (k > g) örnekler görülür: *borfli**g**omozi* [1] HPT/1575, *birlili**g**é* [1] TG/1581 (4/ah), *mascaralu**g**e* [1] ILT/1612 (a/152), *magrurlu**g**a* [1] CFT/1672 (b5/094), *kogialy**gh**à* [1] BGD/1781 (59). Sondaki ek ünsüzünün eklenmeye bağlı /y/'ye değiştiği örnekler görülür: *saghli**j**i* [1] BGD/1781 (v/34). Ekin sondaki ünsüzünün ötümsüz olarak kaldığı eklenmeler de görülür: *jokli**k**u* [1] ILT/1612, *tembelli**k**ün* [1] CFT/1672 (b7/246), *fakirli**k**a* [1] CFT/1672 (b7/155), *birli**k**im* [1] CFT/1672 (b2/041). Ekin sondaki ünsüzünün düştüğü kullanımlar görülür: *saghlyniz* [1] BGD/1781 (99).

ÇYM'lerde ek ünlüsünün ikili kullanımı görülür: *dogrulik* [1] (b8/368) ~

doğruluktan [1] CFT/1672 (b8/386), *saghlughyndàn* [1] PGT/1794 (711) ~ *saghlyghỳ* [1] PGT/1794 (699). Düz ünlülü biçimin damak uyumu hilafına genelleştiği kullanımlar da görülür: *aidanlik* [1] TRC/1544. I "aydın", *karanlik* [1] HPT/1575 "kara(nı)", *joklik* [1] ILT/1612 "yok", *sultanlic* [1] RGT/1630 (95) "sultan", *dalgalik* [1] DDLT/1641 "dalga" *ſcialic* [1] SL/1643 "şah", *dogrulik* [1] CFT/1672 (b8/368) "doğru", *bouyouklighe* [1] GT/1789 (163) "büyük" vb. Tam tersinden yuvarlak ünlülü kullanımın damak uyumu hilafına genelleştiği kullanımlar görülür: *ekſikluku* [1] ILT/1612, *gertſcheckluk* [1] ILT/1612 (a/154), *padiſcahluk* [1] DDLT/1641 vb. Örneklerden anlaşılacağı üzere {lik} biçimi belirgin olarak genellenmekte, {luk} ise daha az eserde görülmektedir. Buna göre ekin 17. yy.da yuvarlak ünlülü biçimi eskicil olan biçimle yeni biçimin biraradalığını göstermesi bakımından ayrımsızlık safhasını temsil eden bir örnek olarak kabul edilebilir. Brendemoen (1980)'un ters gelişme dediği durum (s. 236) değişim süreçlerinin iç içe geçtiği bağlamında değerlendirilebilir. Buna göre dilsel gelişmenin doğrusal olmadığı da söylenebilir.

Damak uyumunun görülmesini de güçleştiren dizilimler bulunur: *ßarhosliktan* [2] CFT/1672 (b4/070, b4/071), *inſanetlighyla* [1] BGD/1781 (61), *doſtliga* [1] GT/1789 (122). Develi (1993), *Molino*'da düz + yuvarlak, *Parigi*'de ekin düz ünlülü (*konukluğun, otluk* uyumlu), *Meninski*'de dil uyumu bulunmayan düz ünlülü olduğundan yola çıkarak eki nötür ünlü saymaktadır (s. 72). Kartallıoğlu (2011), eki dil uyumu bakımından değerlendirmiş ve 17. yy.da *Harsanyi, Meninski* ve *Molino*'da genellikle dil uyumuna bağlı *Parigi*'de ise dil uyumu dışına çıkabildiğini (s. 86) dile getirmiştir. Kartallıoğlu (2011), Türkçe kelimelerde dil uyumunun tam olduğunu alınma kelimelerdeki kararsızlığın Türkçe kelimelere bulaştığını (s. 86) eklemektedir. ÇYM'lerde ekin damak ve dudak uyumu süreçlerinin çok değişkenli bir desen göstermesinde fonetik doğal nedenler (ek ünsüzlerinin ikili karakteri, ünlünün karakteristik olarak *I* sınıfında yer alması vb.) yanında konuşura bağlı değişkenler de (bağlam, yerel dil özelliklerinin yansıması, sosyal tabaka etkisi vb.) birlikte değerlendirilmelidir. Buna göre ekin ince ünlülü biçiminin genelleştiği durumlarda yazarların tek şekle eğilimi yanında kalın yuvarlak ünlünün düz ünlüye değişmesi sürecinin [U > I] kesişmesi söz konusu edilebilir.

ÇYM'lerde yazım kısıtı şartında damak uyumu hilafına düz + yuvarlak dizilimine örnekler görülür: *birluklerine* [1] ILT/1612, *dogrulik* [1] CFT/1672 (b8/368) vb. Damak uyumu hilafına yuvarlak + düz dizilimine örnekler görülür: *borfligomozi* [1] HPT/1575, *bouyouklighe* [1] GT/1789 (163).

Ekin 17. ve 18. yy.da ikili kullanımlarının görülmesi *I* sınıfı eklerin karakteristik özelliği sayılabilir. Ancak karakteristik görünmeyen ekin 16. yy.da ünlüsünün düz + yuvarlak diziliminde gelmesi ve 17. ve 18. yy.da aynı dizilimin azalarak da olsa devam bulmasıdır. Tüm bu düzensizlik olarak görünen süreçlerin meydana gelmesinde ek ünsüzlerinin etkisi söz konusu edilebilir. Hem /l/ hem de /k/ ünsüzünün hem ön hem de art varyantlarının bulunması bu gecikmede rol oynayan özgün konumları doğurmuş olmalıdır. Ayrıca ek ünlüsünün yuvarlak ve düz varyantlarının birlikte bulunabilmesi gecikmeyi arttıran unsurlar arasında sayılabilir. Tarafımızca ekin çok değişkenli bir yapı sergilemesi uyuma geç giren veya geciken ekler arasında (Johanson (1981)'da ek, {˚} grubuna dönen düz ünlülü eklerden oluşan 3b (s. 151) sınıfındadır) sınıflanmasını destekleyen unsurlar olarak görülmüştür.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

bezergenlik [1] TRC/1544/I "bezirgân" {e - i}

atemlic [3] TG/1581 (6/ah, 6/ah, 7/ah) "âdem" {e - i}

birliligé [1] TG/1581 (4/ah) "bir" {i - i}

17. yy.

ſchenligini [1] ILT/1612 "şen" {e - i}

ſuſusluk [1] ILT/1612 (a/088) "susuz" {u - u}

ariclic [1] SL/1643 "arık" {i - i}

erlik [1] SL/1643 "er" {e - i}

beglik [2] CFT/1672 (b7/258, b7/258) "bey" {e - i}

fakirlika [1] CFT/1672 (b7/155) "fakir" {i - i}

csokluk [2] CFT/1672 (b8/369, b8/401) "çok" {o - u}

ugsuzluk [1] CFT/1672 (b1/012) "ucuz" {u - u}

18. yy.

chaſtaly'k [1] BGD/1781 (98) "hasta" {a - ı}

chyrſyzlyk [1] BGD/1781 (v/31) "hırsız" {ı - ı}

delilíktir [1] BGD/1781 (64) "deli" {i - i}

bugünlük [1] BGD/1781 (52) "bugün" {ü - ü}

ſoukluktàn [1]BGD/1781 (98) "soğuk" {u - u}

telbizlighile [1] GT/1789 (169) "telbiz" {i - i}

ejilikilerimè [1] PGT/1794 (714) "iyi" {i - i}

Uyuma Girmeyenler

Düz + yuvarlak

16. yy.

tſaglogla [1] TRC/1544/I “sağlık” {a - o}

17. yy.

pischmanluck [1] ILT/1612 “pişman” (a/105) {a - u}

padiſcahluk [1] DDLT/1641 “padişah” {a - u}

elcſilük [1] CFT/1672 (b5/093) “elçi” {i - ü}

18. yy.

saghlughyndàn [1] PGT/1794 (711) {a - u}

4.4.1.3.2.1.6. {-(I)l}

Ergin (2004), edilgenlik ekini eklendiği fiil kök veya gövdelerinin faillerini belirsiz yaptığından dolayı pasiflik ve meçhullük eki olarak tanımlar ve hem geçişli hem de geçişsiz fiillere getirilebildiğini belirtir (s. 204). ET’de ekin *-l-* şeklinde vokal uyumuna bağlandığını, EAT’de ise *-ıl-, -il-* kullanımının yuvarlak tabanlardan sonra da genelleştiğini, izleyen dönemde tekrar uyuma girdiğini de eklemektedir (s. 205 - 207). Develi (1993), *Seyahatname*’de ekin yuvarlak ünlülü tabanlarda uyumunun % 43 olduğunu, *I > X* dudak uyumu sürecinin (tek örnekte uyumsuz *savul-*) A safhasında (uyum safhası) bulunduğunu tespit etmektedir (s. 75). Kartallıoğlu (2011), ekin 16. yy.da *Regola*’da uyumlu olduğunu (s. 184), 17. yy.da dudak uyumuna bağlanmak üzere olduğunu[400] (s. 189), 18. yy. sonunda dudak uyumuna bağlandığını (s. 192) tespit etmektedir.

ÇYM’lerde ekin {l, il, yl, ul, ül} şeklinde yazıldığı görülmektedir. Yazım kısıtı şartında ekin *I* sınıfında madde başı {il} [±134] ve {ıl}[±14] biçimini, *U* sınıfında {ul} [±51] ve {ul} [±8] biçimi takip etmektedir. Tek örnekte {ol} biçiminde görülür: *brag**ol**miſch* [1] ILT/1612 “bırakılmış”. Kesin bir seslik değer vermeksizin *angh**el**miſch*

[400] Kartallıoğlu, Y. (2011) ve Develi, H. (1993) verileri arasında bir farklılık görünmektedir. Kartallıoğlu (2011) ekin yuvarlak tabanlardan sonra *Hazai*’de (Harsanyi) %100*, Meninski*’de %61, *Parigi*’de %95, *Molino*’da %82 ve *Rudimenta*’da (Du Ryer) %100 oranında dudak uyumuna bağlı olduğunu (s. 189) belirtir. Develi (1993) ise *Harsanyi*’de 50 örnekte (sadece bir örnekte düz + yuvarlak *darulmiş*) uyum sürecinin tamamlandığını (Hazai, 1973, s. 394 atıflı) *Meninski* ve *Parigi*’de ise bu kurala bağlanmayacak bir fonolojik sistemin bulunduğuna dikkat çekmektedir. Parigi’de 119 örnekten yuvarlak + düz diziliminin % 3’te kaldığını ancak düz + yuvarlak diziliminin [39 örnekte] %33 olduğunu ve dudak uyumu sürecine ters bir gelişme bulunduğunu tespit etmektedir. Develi (1993), *Meninski* ve *Parigi* sözlüklerinin ayrımsızlık safhasını temsil ettiklerini ve ek ünsüzünün yansız (nötür) olduğunun açık olduğunu (s. 75) örnekler üzerinden tanıtlamaktadır.

[1] HPT/1575(33) “*anılmış” örneği de tekil durumundadır.

Yazım kısıtı şartında ekin damak uyumunu da güçleştiren örnekleri görülür: *atilan* [2] ILT/1612 (a/180) “atıl-”, *ghiorulmek* [1] SL/1643 “görül-”, *iazilirdi* [1] CFT/1672 (b7/281) “yazıl-”, *japilmamyš* [1] BGD/1781 (86). Ekin kullanımına 16. yy.da örnek bulunamadığından analoji yoluyla *kurtuldom* [1] TRC/1544/I, *churtule* [1] HPT/1575 örneklerindeki ses benzerliğinden {ul} biçiminin bulunabileceği ancak tasavvur edilebilir.

Ekin fiil kökü ile arasına yapım ekinin girdiği kullanımları da bulunur: *ſujleſildi* [1] CFT/1672 (b8/472) “söyleşil-” {e - i}, *denilmislerdür* [1] CFT/1672 (b8/476) “denil-” {e - i}, *degⁱisⁱilmesinè* [1] PGT/1794 (713) “değişil-” {e - i}. Ekin bu durumda da uyuma girdiği görülmektedir. Brendemoen (1980)’un (*-In, -Il, -Iş* ve daha az bir ölçüde *-lIK*) diğer *I* sınıfı eklere göre tam labiyal uyuma *(X)* geçen fiil içi ekler (s. 235) görüşüne edilgenlik eki bahsinde özel bir durum eklenebilir. Fiil içi ekler sınıfındaki edilgenlik eki ile fiil kökü arasına başka unsurlar girse de uyumun azalmadığı görülmektedir. Buna göre ilgili eklerin uyuma girmesinde işlevleri dolayısıyla köke ait sayılmaları uyumu arttıran bir unsur sayılmalıdır. Ses dizimsel uyumda eklerin üstlendiği özel işlevler uyuma etki eden faktörler arasında görülebilir.

İncelediğimiz ÇYM’lerde uyuma girmeyen örnekler düz + yuvarlak sınıfındadır. Bu sınıftaki uyumsuzluklar geçiş sürecine ait (tepkime fenomeni / nötr ünlü / ayrımsızlık safhası) üyeler olarak değerlendirilebilir. Ekin 17. ve 18. yy.da uyumlu olduğu ve *X* sınıfında işlek bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu duruma etki eden faktörler arasında köke yakınlık ve kökün aslî unsuru olma işlevinde bulunmalarının etkisi olduğu söylenebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

kheßilfe [1] ILT/1612 (a/190) “kesil-” {e - i}

khurulmas [1] ILT/1612 (a/060) “kurul-” {u - u}

seuilmiſc [1] DDLT/1641 “sevil-” {e - i}

ſeuilmek [1] SL/1643 “sevil-” {e - i}

dikilür [1] CFT/1672 (b7/246) “dikil-” {i - i}

cſekilür [1] CFT/1672 (b1/008) “çekil-” {e - i}

ſujleſildi [1] CFT/1672 (b8/472) “söyleşil-” {e - i}

denilmislerdür [1] CFT/1672 (b8/476) “denil-” {e - i}
jurulmis [1] CFT/1672 (b4/059) “yorul-” { u - u}
bozulmamis [1] CFT/1672 (b4/078) “bozul-” {o - u}
dükülür [1] CFT/1672 (b2/038) “dökül-” {ü - ü}
gondörülmis [1] CFT/1672 (b7/347) “gönderil-” {ö - ü}
18. yy.
ejilmèz [1] BGD/1781 (60) “eğil-” {e - i}
baſylmyśtyr [1] BGD/1781 (v/3) “basıl-” {a - ı}
jykyl [1] BGD/1781 (50) “yıkıl-” {ı - ı}
boghuldù [1] BGD/1781 (84) “boğul-” {o - u}
vurulmuš [1] BGD/1781 (95) “vurul-” {u - u}
tſchekilup [1] GT/1789 (164) “çekil-” {e - i}
deg^{i}is^{i}ilmesinè [1] PGT/1794 (713) “değişil-” {e - i}
atyldyklarynỳ [1] PGT/1794 (713) “atıl-” {a - ı}
tutuldughunù [2] PGT/1794 (708/ 715) “tutul” {u - u}
Uyuma Girmeyenler
Düz + Yuvarlak
16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.
17. yy.
khatlanulur [1] ILT/1612 (a/092) “katlanıl-” {a - u}
bragolmiſch [1] ILT/1612 “bırakıl-” {a - o}
darulmis [1] CFT/1672 (b2/039) “darıl-” {a - u}
18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.1.3.2.1.7. {-(I)n}

Ergin, M. (2004), dönüşlülük ekini “Karşıladıkları hareket o hareketi yapan veya olan nesnenin üzerine döndüğü için *-n-* eki ile yapılan bu fiillere dönüşlü fiiller ve *-n-* ekine de dönüşlülük eki (mütavaat eki) adı verilir” (s. 202) şeklinde tanımlamaktadır. Geçişsiz fiillere getirilen ekin eş sesli olan pasiflik ve meçhul eki *-n-* ile karıştırılmaması gerektiğini de örnekler üzerinden vurgular (s. 203). Ancak metinlerimiz arasından bir örnek tersi bir duruma işaret edebilir: *gidinmez* [1] GT/1789 (118) “git-”.

Ergin, M. (2004), ekin kendinden önce fiilden fiil yapım eki getirilemediğine (nadiren *-ş-*) fiil köküne veya isimden yapılmış fiil gövdelerine getirildiğini de belirtir (s.

202). Brendemoen (1980), Harsanyi metni bağlamında bu türden ekleri (*-In, -Il, -Iş* ve daha az bir ölçüde *-lIK*) diğer *I* sınıfı eklere göre tam labiyal uyuma *(X*) geçen fiil içi ekler olarak değerlendirmektedir (s. 235). Develi (1993), *Seyahatname* bağlamında ekin yuvarlak + düz ünlü diziliminde [81 örnekten 47'si] %58 uyumsuz olması hasebiyle uyuma bağlanmadığını ancak uyum sürecinde oldukça ilerlemiş olduğunu belirtir ve ikili yazılmış örneklere de yer verir (s. 74). Kartallıoğlu, Y. (2011), 16. yy.da *Regola*'da ekin dudak uyumuna bağlandığını (s. 196), 17. yy.da çeviriyazılı metinlerde (*Rudimenta, Molino, Parigi* ve *Meninski* tanıklığında) dudak uyumuna bağlandığını (s. 199), 18. yy.da eskiyi yansıtan kalıplaşmış imlâdan kaynaklanan uyumsuzluklar görülse de *Vaughan, Viguier* ve *Carbognano*'da dudak uyumuna bağlı olduğunu (s. 202) tespit etmektedir.

ÇYM'lerde ekin {n, in, yn, un, oun, ün, ön} şeklinde yazıldığı görülmektedir. Yazımdan kaynaklı sayılmazsa bir madde başı örnekte ek ünlüsü görülmez: *olndi* [3] TG/1581 (10/ah, 9/ah, 9/ah). 16. yy.da ekin yuvarlak ünlülü kullanıldığına örnek şöyledir: *hol**um**mişi* [1] TG/1581 (1/ah) "olunmuş". Yazım kısıtı şartında ekin damak uyumunu da güçleştiren örnekleri görülür: *al**in**ür* [2] CFT/1672 (b6/134, b6/135), *gör**un**ur* [2] GT/1789 (117, 123). CFT / 1672 adlı eserde taban ünlüsünün ekin yardımcı ünlüsü konumunda tekrar edildiği örnekler görülür: *gy**or-on**ür* (b7/220), *gy**ör-ön**ür*, (b8/401), *gi**ör-ön**ür* (b1/019). Develi (1993) ilgili örnekleri 17. yy. Osmanlı Türkçesinin fonolojisi konusunda mühim bir veri olduğu (s. 74) şeklinde değerlendirir. Benzer bir kullanım geniş zaman eklerinde de bulunmaktadır (*bkz.* (A)r, (U)r, (I)r geniş zaman ekleri). İlgili tekrarda /r/ ünsüzünün etkisinin hece üzerindeki belirleyiciliği etkin unsurlar arasında sayılabilir {*gö - rö* / *go - ro* vb.}.

Örnekler arasında yazım kısıtı şartında CFT / 1672 adlı eserde yuvarlak + düz uyumsuzluğuna bir örnekte tesadüf edilmiştir: *ol**in**misidüm* [1] CFT/1672 (b5/082).

Örneklerin dağılımda ekin üzerine geldiği {bul- [±24], ol- [±17]} fiillerinde yoğunlaşma olduğu görülür. Bu türden yoğunlaşmaların doğal dilsel süreçler yanında bir dilin yabancı konuşurları tarafından rağbet gösterilen yönünü anlamak bakımından da önemli bir veri sunduğu söylenebilir.

Ekin az sayıda tanığı bulunan 16. yy. dâhil olmak üzere 17. ve 18. yy.da uyumlu kullanıldığı görülmektedir. Uyumun tutarlı ve geçerli olmasında ekin tabana ait sayılmasının etkin bir faktör olduğu söylenebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

olundi [2] TG/1581 (7/ah, 7/ah) “olun-” {o - u}

17. yy.

ſeuffinurler [1] ILT/1612 “sevin-” {e - i}

tutunma [1] ILT/1612 “tutun-” { u - u}

ſeuinmek [1] SL/1643 “sevin-” {e - i}

olunan [1] SL/1643 “olun-” {o - u}

ediniriz [1] CFT/1672 (b2/035) “edin-” {e - i}

bilinmemis [1] CFT/1672 (b8/482) “bilin-” {i - i}

olunur [5] CFT/1672 (b2/035, b7/155, b7/294, b7/347, b8/387) “olun-” {o - u}

bulunurβe [1] CFT/1672 (b6/133) “bulun-” {u - u}

18. yy.

g^{i}ecinior [2] BGD/1781 (52, 65) “geçin-” {e - i}

kaſcynmaghà [1] BGD/1781 (64) “kaçın-” {a - ı}

g^{i}órünùr [1] BGD/1781 (88) “görün-” {ö - ü}

gidinmez [1] GT/1789 (118) “git-” {i - i}

boulounour [1] GT/1789 (126) “bulun-” {u - u}

g^{i}ec^{i}inirse [1] PGT/1794 (713) “geçin-” {e - i}

sürtünür [1] PGT/1794 (714) “sürtün-” {ü - ü}

4.4.1.3.2.1.8. {-(I)ş}

Ergin, M. (2004) ortaklaşa yapılan işleri ifade etmekte kullanılan işteşlik ekinin karşılıklılık ve birliktelik yanında oluş bildirme işlevleri bulunduğunu belirtir (s. 207). Ekin geçişli ve geçişsiz fiillere getirildiğini nadiren fiil kökü ile arasına *-n-* ekinin girdiğini *dayanış-* örneği[401] üzerinden tanıtlamaktadır (s. 208). ET’de ekin vokal uyumuna bağlı olduğunu, EAT’de yalnız düz şekillerinin kullanıldığını ancak sonrasında uyum çerçevesine girdiğini eklemektedir (s. 209). Develi (1993), *Seyahatname*’de ekin tamamen dudak uyumuna bağlı olduğunu ve A safhasında bulunduğunu tespit etmektedir

[401] Ergin, M. (2004), tam olarak şöyle ifade etmektedir: “*-ş-* eki ancak fiil köklerinden ve isimden yapılmış fiil gövdelerinden fiil yapabilir. Esas itibariyle diğer fiilden fiil yapma eklerinden sonra getirilmez. Yalnız çok nadir olarak *-n-* ekinden sonra getirildiği görülür: *daya-n-ı-ş-, soy-u-n-u-ş-* misallerinde olduğu gibi. Eski Türkçede *-l-* ekinden sonra geldiği de olmuştur: *ak-ı-l-ı-ş* gibi. Bugün de *dağ-ı-l-ı-ş-*, *dök-ü-l-ü-ş-* gibi nadir kullanışlar çok yadırganmaz” (s. 208). Örneklerin uygunluğu bakımından *dayanışmak* kabul görebilir ancak *soyunuşmak* dilbilgisel olarak kabul görmeyebilir. Benzer olarak *dağılışmak* ve *dökülüşmek* de dilbilgisel normlara uygun görünmemektedir. İlginç bir analoji olmak üzere Molino (1641) edilgenlik çekiminde *okumak* fiili üzerinden genelleştirerek *oku-l-mak, oku-l-diler, oku-l-mifcidijs* vb. örnekleri vermektedir.

(s. 76). Kartallıoğlu (2011), ekin 17. yy.da büyük oranda uyuma bağlandığını (s. 216), 18. yy.da ise tamamen dudak uyumuna bağlandığını (s. 218) belirtmektedir.

Yazım kısıtı şartında ekin damak uyumunu da güçleştiren örnekleri görülür: *japischmas* [1] ILT/1612 (a/129), *karisüp* [1] CFT/1672 (b7/169). Ekin uyumsuz olduğu örnek yuvarlak + düz dizilimindedir ve genelleştirilmiş bir şekli yansıttığı söylenebilir: *giorisch* [1] ILT/1612 (a/210) {ö - i}. Diğer fiil içi eklerle karşılaştırıldığında yuvarlak + düz dizilimine {in, iş}; düz + yuvarlak dizilimine {ul} biçimi getirilmiştir. Kısıtlı sayıda örnekler üzerinden genelleyici sonuçlar önermiyoruz ancak bu durumun oluşmasında özgün fonetik sebepler yanında edilgenlik eki ile fiil tabanı arasına başka üyelerin girebilmesinin etkili olduğu söylenebilir.

İncelediğimiz ÇYM'lerde ekin 17. ve 18. yy.da uyumlu olduğu ve tüm ses dizilimlerine sınırlı örnek görülse de *X* sınıfında kullanıldığı söylenebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

bilisch [1] ILT/1612 (a/210). "bil-" {i - i}

deiſtirmes [1] ILT/1612 (a/161) "değiş-" {e - i}

ſeuiſcmek [1] SL/1643 "seviş-" {e - i}

cſekisüp [1] CFT/1672 (b5/086) "çekiş-" {e - i}

bulucſmak [1] CFT/1672 (b5/100) "buluş-" {u - u}

dügüſmez [1] CFT/1672 (b3/054) "döğüş-" {ö - ü}

18. yy.

karyšty'r [1] BGD/1781 (90) "karış-" {a - ı}

g^{i}örüštüreim 1] BGD/1781 (96) "görüş-" {ö - ü}

tutúšma [1] BGD/1781 (6) "tutuş-" {u - u}

yetiſchedſchekmi [1] GT/1789 (119) "yetiş-" {e - i}

deg^{i}is^{i}ilmesinè [1] PGT/1794 (713) "değiş-" {e - i}

Uyuma Girmeyenler

Yuvarlak + Düz

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

giorisch [1] ILT/1612 (a/210) "görüş-" {ö - i}

18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.1.3.2.1.9. {-DI}

Ergin, M. (2004), görülen geçmiş zaman eki olarak adlandırdığı ekin hareket bakımından hareketin olup bittiğini bildirdiğini ve geçmişte göz önünde olup biten bir hareketi bildirmek için kullanılan bir şekil ve zaman eki olduğunu (s. 298) belirtmektedir. Ekin ET'de *-tı, -ti, -dı, -di*, EAT'de ise esas itibariyle *-dı, -di* (bazen *-tı, -ti*) şeklinde olduğunu ekin ayrı şahıslarda ayrı çekimlere girmesi sonucunda vokal ve konsonant uyumlarına bağlanmasının Osmanlıcanın son devirlerinde olduğunu da eklemektedir. EAT döneminde ekin 3. şahıs çekimlerinde düz ünlülü biçimin kullanıldığını da *açdı, gördi* örnekleri üzerinden tanıtlamaktadır (s. 299). Develi (1993), *Seyahatname*'de ekin düz ünlülü olduğunu iç ek konumunda uyuma giren örnekler (*gördüdüm, urdular*) de bulunduğunu (s. 49) tespit etmektedir. Kartallıoğlu, Y. (2011) ekin 16. yy.da *Regola*'da (s. 114), 17. yy.da *Rudimenta, Molino, Parigi, Harsanyi* ve *Meninski*'de daima düz ünlülü olduğunu (s. 117) 18. yy.da ise Viguier (*oldi* hariç) ve Carbognano'da (*dilleyordı* hariç) dudak uyumuna bağlandığını (s. 119) tespit etmektedir.

ÇYM'lerde ekin {di, dy, dy', ti, ty, dü, tü}şeklinde yazıldığı görülür. Ekin 3. çoğul kişili çekimi ayrıca {-lAr} ekinde gösterilmiştir. Ekin {dj} biçiminde yazıldığı bir örnek *aldj* [1] HPT/1575 (28) şeklinde bulunur.

Ekin {di} biçiminde kalıplaştığı ve damak uyumunu görmeyi de güçleştiren örnekleri görülür: *buldi* [1] TG/1581 (19/ah), *kurtuldi* [1] ILT/1612 (a/009), *coudi* [1] RGT/1630 (96)*, okudi* [1] DDLT/1641, *vldi* [3] SL/1643, *cſikardi* [1] CFT/1672 (b8/442), *ſataſchdi* [1] GT/1789 (171). ON / 1527 adlı eserde sondaki ünsüzün düşmesi ihtimali de bulunmak kaydıyla damak uyumu hilafına Alaſmarladi [1] ON/1527/I kullanımı{di} kalıplaşmasının erken dönem örneği sayılabilir.

TG / 1581 adlı eserde (Kıpçak grubu veya yerel dil etkisiyle) ötümsüz kalıplaşma görülür: *ecleti* [2] TG/1581 (10/ah, 5/ah), *gcubetletirti* [1] TG/1581 (5/ah), *togmati* [1] TG/1581 (3/ah) vb. Aynı eserde *andi* [1] TG/1581 (5/ah) örneği ise seyrek olmasına karşın paralel kullanımı işaretleyebilir. Ek ünsüzünün {di} biçiminde kalıplaştığı ve benzeşmediği örnekler de görülür: *daſchdi* [1] GT/1789 (118), *toutdi* [1] GT/1789 (112). Benzeşmeye uğrayan paralel kullanımlar bulunur: *guzetti* [1] RGT/1630 (95), *tutti* [1] SL/1643, *yakti* [1] CFT/1672 (b1/004) vb.

Ek ünsüzünün {di} biçiminde kalıplaştığı ve benzeşmediği örnekler 18. yy. da görülür: *daſchdi* [1] GT/1789 (118), *toutdi* [1] GT/1789, (112). Ek ünlüsü uyuma girdiği halde ünsüzünün benzeşmediği örnekler de görülür: *düs^{i}dü* [2] PGT/1794 (708, 715).

Ek ünlüsünün yuvarlaklaştığı düz + yuvarlak diziliminde tikel örnekler görülür: *gheldü* [1] HPT/1575 (34), *iſittü* [1] CFT/1672 (b4/077). İlgili örneklerin analoji yoluyla türetildiği varsayılsa da erken dönem ek ünlüsünün değişimine bir işaret de sayılabilir. Ek ünlüsünün iki şekilli kullanıldığı örnekler görülür: *bulandirdì* [1] (53) ~ *bulandyrdy'* [1] BGD/1781 (59), *gueldi* [1] (129) ~ *gueldou* [1] GT/1789 (111).

16. yy.da ekin kalıplaşmış olarak {di} şekli yanında {ti} biçimi tekil olsa da görülür. 17. yy.da {di} eki yanında taban ünsüzüne benzeşerek {ti} biçimi de görülür. 18. yy.da ayrımsızlık dönemi izleri taşıyan ikili kullanım örnekleri yanında ek ünlüsünün uyuma girdiği örnekler yaygın olarak görülür. Aynı dönemde ünsüzün benzeşmediği örneklerin varlığı ünlü ve ünsüz uyumlarının aynı düzeyde gerçekleşmediğini göstermektedir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

demedi [1] HPT/1575 "de-" {e - i}

ecleti [2] TG/1581 (10/ah, 5/ah) "eyle-" {e - i}

17. yy.

bildi [2] ILT/1612 (a/002, a/002) "bil-" {i - i}

guzetti [1] RGT/1630 (96) "gözet-" {e - i}

ſeudi [1] SL/1643 "sev-" {e - i}

iderdi [1] CFT/1672 (b7/168) "et-" {e - i}

dikti [1] CFT/1672 (b7/281) "dik-"{i - i}

keßti [1] CFT/1672 (b7/281). "kes-" {e - i}

18. yy.

kondù [1] BGD/1781(53) "kon-" {o - u}

bujurdu [2] BGD/1781 (v/31(2) "buyur-" {u - u}

aldy' [2] BGD/1781 (51, 56) "al-" {a - ı}

öldü [2] BGD/1781 (53(2) "öl-" {ö - ü}

g^{j}ečtì [1] BGD/1781 (55) "geç-" {e - i}

aghyrtty [1]BGD/1781 (52) "ağrıt-" {ı - ı}

kovdu [2] PGT/1794 (705/ 714) "kov-" {o - u}

syc^{j}radỳ [1] PGT/1794 (715) "sıçra-" {a - ı}

k^{j}esdi [2] PGT/1794(709/ 716) "kes-" {e - i}

düs^{j}dü [2] PGT/1794 (708/ 715) "düş-" {ü - ü}

Uyuma Girmeyenler

Yuvarlak + düz

16. yy.

oltilar [1] TG/1581 (11/ah) “ol-” {o - i}

17. yy.

toutti [1] RGT/1630 (95) “tut-” {u - i}

vldì [1] SL/1643 “öl-” {ü - i}

döndi [1] CFT/1672 (b6/140) “dön-” {ö - i}

gyötörürdi [1] CFT/1672 (b8/367) “ü - i”

18. yy.

gördi [1] GT/1789 (169) “gör-” {ö - i}

4.4.1.3.2.1.10. {-mI}

Ergin, M. (2004) soru ekini ismi fiile bağlayan bir ek olarak tanımlar ve kendisinden sonra ancak bir fiil şeklinin kısaltılmış biçimi olan bildirme ekleri gelebilir (s. 243) demektedir. Ergin, M. (2004) *mu* edatından gelen soru ekinin ET’de *-mu, -mü* şeklinde olduğunu, EAT ‘de ise uyum dışında *-mı, -mi* olarak kullanıldığını, Osmanlıcanın son devirlerinde uyuma bağlandığını (s. 243) belirtmiştir. Hazai (1975), Harsanyi eseri bağlamında ekin yuvarlak + düz diziliminde [18 örnekte] uyumsuz biçim altında tamamen düz ünlülü kullanıldığını tablo üzerinde göstermektedir (s. 569). Kartallıoğlu (2011), ekin 16. yy.da *Regola*’da, 17. yy.da *Harsany* ve *Meninski’*de de düz ünlülü (s. 231) olduğunu, 18. y.da Vigüier ve Carbognao’da uyumlu ancak Vaughan’da düz ünlülü kullanıldığını (s. 232) tespit etmektedir.

Brendemoen (1980), *I* sınıfı ekler arasında labiyal uyuma girmeyen ekleri *-mIş, -(y)I, -nI,* soru eki *-mI* şeklinde (s. 235) belirtmektedir. Yazar, Ergin’in (2004, s. 243) söz ettiği soru ekinin sonda bulunması yani kökten uzaklığı uyuma girmeme nedeni olarak (s. 236) dile getirmektedir.

ÇYM’lerde ekin {mi, my, mu} şeklinde yazıldığı görülür. Ekin sınırları ve doğruluğu kesin olmamakla[402] beraber CFT / 1672 adlı eserde {mü} şekli de görülür: *buluſurmüz* [1] CFT/1672 (b5/111).

[402] Eserde örneğin kullanıldığı bağlam şöyledir:
Leg. Bir deha *buluſurmüz* Padiſſahile?
Int. Zahir.

ÇYM'lerde ekin damak uyumunu da görmeyi güçleştiren düz ünlülü kullanımları görülür: *gelurmitſun* [1] TRC/1544/I, *gorumeſmiſin* [1] TG/1581 (1/ah), *duſchekmi* [1] ILT/1612, *uzakmidür* [1] CFT/1672 (b4/058), *cſokmidur* [1] CFT/1672 (b7/168), *hazyirmidyr* [1] BGD/1781 (92), *görmedunizmiki* [1] GT/1789 (130), *yokmi* [1] GT/1789 (114).

I sınıfı ekler arasında uyum U sınıfı eklere göre geç gerçekleşmektedir. Ekin /m/ dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşması da erken dönemde gerçekleşmemiştir. Ekin ünsüzüne rağmen tek biçimde kullanılması soru ekinin özel işlevine işaret sayılabilir. Kökeni edat olan sözcüğün ekleşme sürecinde (enklitik) seslik özelliklerinin değişime daha az açık olduğu söylenebilir. Buna göre ses dizilim süreçlerinde sadece seslik değerler değil ekin işlevi de ses diziliminde belirleyici olmuştur denilebilir. Ayrıca yabancı yazarların kendi anadillerinde soru yapıcı unsurların sözcüğe veya dizilim kaynaklı vurguya bağlı olması hedef dil olan Türkçe için de benzer bir kullanıma etki etmiş olabilir. O halde ekin özel işlevinden kaynaklı göreceli dayanıklılık ile konuşur veya yazarların tek şekle gösterdikleri eğilim kesişmiş görünmektedir. Konuşma dilinde tek şekilli formların yazı dili etkisi yanında sözcük başındaki etkileşimin sona doğru azalması ve ekin tek şekilli formuna doğru genelleşme ile sonuçlanan aşamalı etki prensibini yansıttığı söylenebilir.

Ek 16. yy.da ve 17. yy.da {mi} şeklinde ve tek şekillidir. 18. yy.da uyuma giren örnekler yanında {mi} biçiminin de kullanıldığı örnekler görülür. Ekin uyuma bağlanmasındaki gecikmenin sebepleri arasında ekin soru yapıcı niteliğinden kaynaklı özel bir işlev üstlenmesi sayılabilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

deghilmi [1] TRC/1544. I "değil" {e - i}

gkiorumeſmiſin [1] TG/1581 (1/ah) {e - i}

17. yy.

elcimidur [1] SL/1643 "elçi" {e - i}

billermiβin [1] CFT/1672 (b1/013) "bil-" {e - i}

kabilmidur [1] CFT/1672 (b5/108) "kabil" {i - i}

18. yy.

ejímidir [1] BGD/1781 (87) "iyi" {i - i}

ojnajaly'mmy [1]BGD/1781(90) "oyna-" {ı - ı}

ujujórmu [1] BGD/1781 (78) “uyu-” {o - u}

tuttúnmu [1] BGD/1781 (91) “tut-” {u - u}

bilengémidir [1] BGD/1781 (90) “bilence” {e - i}

bilmezlermi [1] GT/1789 (127) “bil-” {e - i}

Uyuma Girmeyenler

Yuvarlak + düz

16. yy.

ghelerumiſsis [1] HPT/1575 (34) “gel-” {u - i}

17. yy.

ghielurmi [1] SL/1643 “gel” {u - i}

jcstünmi [1] CFT/1672 (b4/071) “iç-” {ü - i}

18. yy.

g^{i}*üĉmi* [1]BGD/1781 (107) “güç” {ü - i}

görurmiſiniz [1] GT/1789 (124) “gör-” {u - i}

4.4.1.3.2.1.11. {-mIş}

Ergin, M. (2004) öğrenilen geçmiş zamanda konuşanın hareketi sonradan duymuş, öğrenmiş veya sonradan farkına varmış olduğunu (s. 300) belirtir. Ergin, M. (2004), ET’de ekin -mış, -miş şeklinin EAT’de devam bulduğunu ekin ancak Osmanlıcanın sonlarında çok şekilliliğe kavuştuğunu (s. 300) da ekler. Ayrıca ekin çok kullanılan bir partisip eki olduğunu *yan-mış (kömür), susa-mış (insan), geç-miş (gün), gör-müş, geçir-miş (insan), oku-muş (adam)* örnekleri üzerinden tanıtlar (s. 335).

Hazai (1975) *Harsanyi* eseri bağlamında eki {mış // meş} şeklinde göstermiş ve yuvarlak + düz [23 örnekte] diziliminde uyumsuz biçim dışında örnek bulunmadığını (s. 56) tabloda göstermiştir. Develi (1993), *Seyahatname*’de ekin yaygın olarak (mş) şeklinde harfsiz ve harekesiz yazıldığını, harekeli olan bazı örneklerinde düz ünlülü olduğunu belirler. Ayrıca başka eserlerde göülen *olmuşdr* (Boeschoten, 1988, s. 90) ve *koymuş* (Nazmu’l - Leâl) örneklerini de uyum sürecine delalet eden örnekler olarak kabul etmektedir (s. 42). Kartallıoğlu, Y. (2011), ekin 16. yy.da *Regola*’da (s. 135) ve 17. yy. da çeviriyazılı metinlerde düz ünlülü olduğunu (s. 137), *Viguier* (*olmış* kelimesi hariç) ve *Carbognano*’da dudak uyumuna bağlandığını (s. 139) tespit etmektedir.

Ekin yazımında {-miſ, -mis, -miſch, myš, muš} şekilleri görülür. Ön ünlüsü bakımından tek şekillidir ve damak uyumuna girmez. Ünsüz bakımından *s* ve *ş* harfi

kullanılmıştır. Ses değeri bakımından /s/ ile /ş/ arasında yakınlık bulunsa da eldeki verilere göre her iki biçimin de kullanılabileceği olasılığı dâhilinde değerlendirmek yerinde görünmektedir.

Ekin tek şekilli kullanımından kaynaklı olarak damak uyumunu görmeyi de güçleştiren örnekler bulunur: *anghelmiſch* [1] HPT/1575 (33), *olmamiſ* [1] TG/1581 (11/ah), *bragolmiſch* [1] ILT/1612, *olmich* [1] RGT/1630 (94), *okumiſc* [1] DDLT/1641, *dondurmiſc* [1] SL/1643, *jurulmis* [1] CFT/1672 (b4/059), *japilmamyš* [1] BGD/1781 (86), *dogmiſchum* [1] GT/1789 (112)

17. yy.da CFT/ 1672 adlı eserde *olmuſar* [1] CFT/1672 (b7/282) örneğinde ek ünlüsünün yuvarlaklaştığı görülür.

16. ve 17. yy.da ek tek biçimli olarak damak uyumu hilafına olacak biçimde {mis/ş} biçimindedir. Ancak 17. yy.da tekil olarak {muſ} biçiminin varlığı ekin ünlüsünün değiştiğini işaretleyebilir. 18. yy.da ek uyuma bağlanmış ve ekin ş'li biçimi ayırt edilebilmektedir. Ancak aynı dönemde uyum bulunsa da kalıplaşmış olarak kullanımına dair örnekler görülmeye devam etmektedir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

dinghelmis [1] HPT/1575 (33) "dinle-" {e - i}

iſchidmiſch [1] HPT/1575 (33) "işit-" {i - i}

17. yy.

vlmisch [2] ILT/1612 (a/150, a/213) "öl-" {ü - i}

seuilmiſc [1] DDLT/1641

ſeumiſc [4] SL/1643 "sev-" {e - i}

denilmislerdür [1] CFT/1672 (b8/476) "de-" {e - i}

itmistürki [1] CFT/1672 (b7/161) "et-" {i - i}

olmuſar [1] CFT/1672 (b7/282) "ol-" {o - u}

18. yy.

olunmuś [1] BGD/1781 (v/4) "ol-" {u - u}

baſylmyśtyr [1] BGD/1781 (v/3) "bas-" {ı - ı}

ſöjlemiš [1] BGD/1781 (93) "söyle-" {e - i}

piſcmiš [1] BGD/1781 (98) "piş-" {i - i}

jaghlanmyś [1] BGD/1781 (v/4) "yağla-" {a - ı}

verilmiſch [1] GT/1789 (128) "ver-" {i - i}

etmiſch [1] GT/1789 (130) “ye-” {e - i}

Uyuma Girmeyenler

Yuvarlak + düz

16. yy.

giurmiſch [1] HPT/1575 (33) “gör-” {ü - i}

17. yy.

ürtülmistür [1] CFT/1672 (b6/141) “ört-” {ü - i}

döndörmis [1] CFT/1672 (b8/441) “dön-” {ö - i}

18. yy.

olmiſch [1] GT/1789 (129) “ol-” {o - i}

4.4.1.3.2.1.12. {-sIn; -sen}

Ergin, M. (2004), birinci tipteki şahıs eklerini şahıs zamiri menşeli olup bugün, görülen geçmiş zaman, şart ve emir dışındaki çekimlerde, yani şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek, gereklilik çekimlerinde kullanılan eklerdir (s. 283) şeklinde tanımlamıştır. Ergin (2004), ET’de 2. şahıs çekiminde *sen* zamirinin kullanıldığını (s. 283), EAT’de ise *-sın, -sin* biçiminde ekleştiğini (s. 284) ve Osmanlıcada *n’*nin *ñ’*leşerek ekin *-sıñ, -siñ* şekline değiştiğini, İstanbul Türkçesi sağır kef’leri atınca ekin eski şekline dönmüş olduğunu ve vokal uyumuna bağlandığını (s. 285) belirtir. Develi (1993), *Seyahatname*’de ekin çoğunlukla *+sIn* daha az olmak üzere *+sIñ* şeklinde görüldüğünü ekin hep dar ünlülü kullanıldığını (s. 47) tespit etmektedir. Develi (1993), eser bağlamında ekin +sIn > +sXn gelişimi hakkında bir şey söylemenin mümkün olmadığını da ekler (s. 48). Kartallıoğlu (2011), ekin 16. yy.da *Regola*’da (s. 507), 17. yy.da *Harsany, Meninski, Parigi* ve *Rudimenta*’da düz ünlülü olduğunu (s. 508) 18. yy.da *Vaughan*’da düz ünlülü iken *Viguier* ve *Carbognano*’da dudak uyumuna bağlandığını (s. 510) tespit etmektedir. Hazai (1975) eki {sen: // sİn} şeklinde göstermiş ve yuvarlak + düz diziliminde [27 örnekte] ekin tamamıyla düz ünlülü kullanıldığını tabloda (s. 57) belirtmiştir.

ÇYM’lerde ekin yazımında {-βen, -ſen, -βin -sin, -ſin, -ſyn} biçimleri kullanılmıştır. *-βen* ve *-βin* biçimi yalnızca CFT/1672 adlı eserde, *-ſyn* biçimi BGD / 1781 adlı eserde ve *-ſin, -ſen* biçimi ise karışık olarak diğer eserlerde görülmektedir. Ekin sondaki ünsüzünün yazılmadığı bir örnek de görülür: *ceuerſi* [1] ON/1527/ I “sev-”. Ekin sondaki ünsüzünün /ngh/ şeklinde kullanıldığı görülür: *okuleſingh* [1] DDLT/1641. Erken

dönem metinlerinde ekin ünlüsünün yuvarlak olduğunu işaretleyen kullanımlar da görülür: *tſeuertſon* [1] TRC/1544/I, *gelurmitſun* [1]TRC/1544/I.

ÇYM'lerde /ı/ ünlüsünün yazılmadığı bu bakımdan bazı eserlerde /i/ ünlüsünün /ı/ yerine kullanıldığı söylenebilir. Her iki durumda da sesletim özellikleri yanında yazıma dair bilgilerin birlikte ele alınması yerinde görünmektedir. Bu bağlamda ekin tek şekilli kullanımından kaynaklı olarak damak uyumunu görmeyi de güçleştiren örnekler bulunur: *galassin* [1] ILT/1612 (a/037) "kal-", *olmazſin* [1] SL/1643 "olma-", *bulurßen* [1] CFT/1672 (b6/124) "bul-", *varabilurſin* [1] GT/1789 (114) "var-".

Ekin {sen} biçiminde kullanıldığı örneklerde şahıs zamiri olan [sen] ile ekleşen biçiminin karıştığı ve sınırların belirgin olmadığı kullanımlar görülür:
[sen]: *cojaſſen* [1] ILT/1612 (a/220), *olmaſen* [1] DDLT/1641, *ſeumeſen* [1] SL/1643 vb.
{-sin}: *nederßen* [2] CFT/1672 (b1/026/ b3/055) "de-" vb.

İlgili kullanımlar bağlamında ekin ±sen biçiminden {-sin} biçimine geçişteki izler yüzyılın başında daha belirgin iken yüzyılın ikinci yarısından sonra zamirin izlerinin giderek silikleştiği söylenebilir. Ancak bu yoruma ÇYM'lerde <e> harfinin /i/ sesi için de kullanılabileceği bilgisi eklenmelidir.

Tabanla uyumla gelmesi beklendiği halde ekin düzensiz olduğu örnekler görülür: *anlamázmiſyn* [1] BGD/1781 (93) "anla-", *onutmajáſin* [1] BGD/1781 (97) "unutma-", *nerely'ſyn* [1] BGD/1781 (56).

Ekin 16. yy.da tek şekilli olarak {-sin} biçiminde kullanıldığı ve damak uyumu hilafına genelleştiği görülmektedir. 17. yy. da benzer bir şekilde kullanım devam etmiştir. 18. yy.da uyumun görüldüğü örnekler yanında kalıp şekilde düzensiz kullanıldığı örnekler de görülür.

Uyumlu Olanlar

16. yy.:

gkiorumeſmiſin [1] TG/1581(1/ah) "gör-" {i - i}

17. yy.

ederſin [1] ILT/1612 "et-" {e - i}

seuerſin [1] DDLT/1641 "sev-" {e - i}

ſeueſin [1] SL/1643 "sev-" {e - i}

virirſin [1] SL/1643 "vir-" {i - i}

gielmemisßen [1] CFT/1672 (b4/077) "gelme-"{i - e}

iemezßin [1] CFT/1672 (b5/095) "yeme-" {e - i}

itβin [1] CFT/1672 (b4/076) “et-” {i - i}

18. yy.

bejenirſin [1] BGD/1781 (87) “beğen-” {e - i}

gʲelirſin [1]BGD/1781(58) “gel-”{i - i}

bakárſyn [1] BGD/1781(88) “bak-” {a- ı}

bilmezſin [1] GT/1789 (114) “bilme-” {e - i}

gʲörurſün [1] BGD/1781 (56) “gör-“ {u - ü}

bulúrſun [1] BGD/1781 (96) “bul-” {u - u}

verilsin [1] PGT/1794 (710) “ver-” {i - i}

ètmejorsun [2] PGT/1794 (705, 714) “etme-” {o - u}

Uyuma girmeyenler

Yuvarlak + düz

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

alurſin [1] ILT/1612 “al-” {u - i}

uuerurſen [1] ILT/1612 “ver-” {u - e}

giorurſin [1] SL/1643 “gör-” {u - i}

dejverürβen [1] CFT/1672 (b5/099) “de-” {ü - e}

18. yy.

varabilurſin [1] GT/1789 (114) “var-” {u - i}

4.4.1.3.2.2. U Sınıfı Ekler

Develi (1993), Johanson yaklaşımına göre EAT devrinde {˚} değişimini taşıyan ek sınıfı bulunmadığını (s. 59) ve üç grupta eklerin ele alındığını belirtir. Buna göre ünlülerin dudak uyumuna bağlanma sürecinde farklı özellikler taşıdıklarından bahisle ilk iki sınıfın (i’yi koruyan ekler ve W ≡ U’yu koruyan ekler) yanında yuvarlak ünlülü (3a) ve düz ünlülü (3b) olarak tasnif edilen ekleri incelediği de (s. 59 - 77) görülmektedir. Kartallıoğlu (2011), *U* sınıfı ekleri ET’den beri yuvarlak ünlülü olanlar (s. 237 - 318) ve ETT’de yuvarlak ünlülü olanlar (s. 335 - 478) olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Hazai (1975) U sınıfı ekleri bir tabloda göstermiş ve uyum yüzdelerine göre bir değerlendirme yapmıştır (s. 56 - 57).

ÇYM’lerde eklerin *U* sınıfı olarak tasnifinde Hazai (1973, 1975) yaklaşımı esas alınmıştır. Bu yaklaşımda Johanson (1981) ve Brendemoen (1980) görüşlerine de yer

verilmiştir. Brendemoen (1980) *I* sınıfı eklerin *U* sınıfı eklere göre değişime daha dirençli olduğuna (s. 235) ve *U* sınıfı eklerde ise U >X değişiminin takibinin zor olduğuna (s. 237) işaret etmektedir. Brendemoen (1980) değişimleri, yuvarlaklaşmada komşu ünsüzlerin etkisine, morfem sırasına, köke yakınlığa bağlı değişime, eklerin işlevine (yapım veya çekim eki) (237 - 238) bağlı olarak izah etmeye çalışmıştır. ÇYM'lerde anılan yaklaşıma ek olarak konuşma dilinin bağlam duyarlı (dil içi ve dil dışı süreçler) düzleminin etkisi de dâhil edilerek ilgili eklerin incelenmesine gayret edilmiştir.

4.4.1.3.2.2.1. {+(n)Un; Um}

Ergin, M. (2004), ismin bir başka isme ekli veya eksiz olarak genitif olarak bağlanabileceğini *İstanbul (şehri), taş -ın (üstü)* vb. örnekler üzerinden tanıtlamaktadır (s. 229). Ergin (2004) ekin ET'de *-ıñ, -iñ, -uñ -üñ; -nıñ, -niñ, -nuñ -nüñ* şeklinde olduğunu, EAT'de *-uñ -üñ; -nuñ -nüñ* şeklinde yalnız yuvarlak vokalli şekilleri bulunduğunu ve Osmanlıcada uyuma girerek İstanbul Türkçesi etkisiyle de *ñ* > *n* değişimiyle ekin günümüzdeki şekline değiştiğini (s. 230) belirtmektedir. Develi (1993), eki {+(n)Uñ}olarak tanıtmış ve Seyahatname'de yuvarlak + yuvarlak diziliminde %90 düz + düz diziliminde %21 uyum görüldüğünü tespit etmiş ve süreci dudak uyumuna doğru bir gelişme (s. 68) olarak değerlendirmiştir. Develi (1993), yuvarlak + düz diziliminde tek örneğin görülmesini ise tepkime fenomeni - ayrımsızlık safhası olarak değerlendirmek için geçerli sayıda örnek bulunmadığı (s. 69) şeklinde yorumlamaktadır. Hazai (1975), *Harsanyi* eseri bağlamında eki {(n)Ün; Üm} şeklinde tanıtmış ve tek örnekte yuvarlak + düz biçiminde olduğunu 408 örnekte ise düz + yuvarlak diziliminde uyumsuz olduğunu (s. 56) bir tabloda göstermiştir. Kartallıoğlu (2011), ekin 16. yy.da *Regola'*da daima yuvarlak ünlülü olduğunu (s. 401), 17. yy.da *Harsany* (bir örnek hariç), *Meninski* (bir örnek hariç) *Parigi* ve *Rudimenta*'da tamamen yuvarlak ünlülü iken *Molino'*da (zamirler hariç) düz ünlülü olduğunu (s. 406) ve 18. yy.da *Viguier* ve *Carbognano*'da dudak uyumuna bağlandığını (s. 410) tespit etmektedir.

ÇYM'lerde ekin isimlere {ın, in, un, ung, nyn, nin, nun, nün, nung} şeklinde 1. kişi zamirlerine ise {im, ym, um, üm} şeklinde getirildiği görülmektedir. Ekin sonda yer alan /ŋ/ ünsüzünün <ngh, ng> şeklinde yazıldığı örnekler görülür: *ſſenungh* [2] HPT/1575, *gairining* [1] ILT/1612, *beheramung* [1] RGT/1630 (94), *kimingh* [1] DDLT/1641, *anungh* [1] SL/1643. Ancak sondaki ek ünsüzünün erken dönem eserlerinde sadece n'li kullanıldığı örnekler de bulunur: *tſenun* [1] TRC/1544/I, *ſonun* [1] TG/1581

(4/ah). Sondaki ünsüzün ikili kullanıldığı örnekler bulunur: *onun* [1] DDLT/1641, *onun ~ onung* [1] ILT/1612 (a/104).

Genel kullanımı yansıtmasa da 1. kişi zamirine varyantlaşmadan gelen örnekler bulunur: *benun* [1] HPT/1575 (31), *benün* [1] CFT/1672 (b7/169). Zamir ve ekin karıştığı kullanımlar da görülür: *ʧenumle* [1] TRC/1544/I, *ʧîzum* [1] TRC/1544/I

Ekin tek şekilli kullanımından kaynaklı olarak damak uyumunu görmeyi de güçleştiren örnekler bulunur: *ʃʃenung* [1] HPT/1575, *batrinun* [1] TG/1581 (3/ah), *embianung* [1] ILT/1612, *atasinung* [1] RGT/1630 (94), *babasinungh* [1] SL/1643, *benumkinungh* [1] DDLT/1641, *konʃinun* [1] CFT/1672 (b7/216), *avdʃchinun* [1] GT/1789 (170).

Ekin ünlüsünün daraldığı 16. ve 17. yy. eserlerinde örnekler bulunur: *iʃanin* [1] TG/1581 (7/ah) "İsa", *gairining* [1] ILT/1612, *kimingh* [1] DDLT/1641, *binaningh* [1] SL/1643. Ek ünlüsünün daraldığı örneklerde kök ya da gövdede yer alan /i/ ünlüsü ve türevlerinin ekin ünlüsünü etkilemiş olduğu görünmektedir. Ayrıca ek sonundaki art damaksıl, genizsil /ŋ/ sesinin değişmesi {u} kalın ünlüsüne inceltici bir etkide bulunmuş olmalıdır. Buna göre değişimin yeniden kurulumu şöyle olabilir: nungh > nun # nün > nun ~ nün > nUn. Eklemek gerekirse düz- dar ünlülü kullanımın varlığına erken dönemlerde de az da olsa rastlanması ekin öz niteliği ile ilgili olmalıdır. Sesletim bakımından ekin her durumda aynen tekrarı doğal fonetik özellikler yanında konuşma dilinin ekin tek şekline gösterdiği eğilim etkisi altında da gerçekleşmiş olabilir. Buna göre {nung} çoğunlukla {ningh} seyrek olarak aynı dönemlerde kullanılmış görünmektedir. Ekin sondaki ünsüzünün erimesine paralel olacak biçimde uyumun da ilerlediği söylenebilir.

16. yy.da ekin ünlüsü yuvarlak ve sondaki ünsüzü genizsil art damaksıl /ŋ/ ses ile görülmektedir. Ancak ekin ünlüsünün daraldığı ve sondaki ünsüzün /n/ sesi ile kullanıldığı örnekler de görülür. 17. yy. da benzer bir iç içelik, paralel biçimlerin birlikte kullanılması (ayrımsızlık aşaması) devam bulmaktadır. Ancak ekin ünlüsünün ü'lü kullanımı, değişimin işaretleri arasında sayılabilir. 18. yy.da yuvarlak ünlülü kullanıma devam edilse de BGD/1781 ve PGT/1794 adlı eserlerde ekin ünlüsü genellikle dudak uyumu lehine değişim göstermektedir.

16. yy.

bunun [10] TG/1581 (10, 11, 17, 2, 3, 6, 7, 8(2), 9ah) "bu" {u - u}

tzanun [1] TG/1581 (3/ah) "can"

17. yy.

kimʃeningh [1] SL/1643 “kimse” {e - i}

inβanun [4] CFT/1672 (b8/442, b8/443, b8/444, b8/472) “insan” {a - u}

18. yy.

inʃanyn [1] BGD/1781 (66) “insan” {a - ı}

kiliʃenin [5] BGD/1781 (v/4(2), v/30, v/31, v/33) “kilise” {e - i}

delinin [1]BGD/1781 (67) “deli” {i - i}

ullunun [1] BGD/1781 (67) “ulu” {u - u}

maymounun [1] GT/1789 (169) “maymun” {u - u}

odanyn [1] PGT/1794 714 “oda” {a - ı}

tilkʲinin [1] PGT/1794 704 “tilki” {i - i}

1. kişi zamirlerinde kullanımı:

16. yy.

benum [1] TRC/1544/I

benum [4] (27, 27, 31, 31) ~ *bengum* [3] HPT/1575 (31, 31, 31)

17. yy.

benum [1] DDLT/1641

benum [26] ILT/1612

benum [1] SL/1643

benum [9] CFT/1672 (b1/018, b1/028, b2/041, b4/061, b4/072, b6/122, b7/209, b7/215, b7/222) ~ *benüm* [19] CFT/1672(b1/013, b1/015, b2/036, b2/037, b3/048, b3/057, b4/065, b5/081, b7/198, b7/198, b7/215, b7/215, b7/219, b7/222, b7/259, b7/346, b8/372, b8/405, b8/475) ~ *benün* [1] CFT/1672 (b7/169)

biʃum [1] DDLT/1641

biʃum [2] ILT/1612

bizum [1] SL/1643

bizum [12] (b4/069, b5/109, b5/110, b5/110, b6/120, b6/128, b6/144, b7/234, b8/364, b8/419, b8/433/ b8/441) ~ *bizüm* [2] CFT/1672 (b7/248/ b8/369)

18. yy.

benum [4] GT/1789 (121, 125, 129, 166)

bizum [2]GT/1789 (124, 166)

Düz + yuvarlak

16. yy.

muſanun [1] TG/1581 (4/ah) “Musa” {a - u}

17. yy.

babanung [1] ILT/1612 “baba” {a - u}

haſanungh [1] DDLT/1641 “hassa” {a -u}

sultanlarinungh [1] SL/1643 “sultan” {i - u}

bruββanun [2] CFT/1672 (b6/134, b6/134) “Bursa” {a - u}

jeninün [1] CFT/1672 (b6/124) “yeni” {i - ü}

birkimβenün [1]CFT/1672 (b7/282) “kimse” {e - ü}

18. yy.

kourbaganun [1] GT/1789 (163) “kurbağa” {a - u}

4.4.1.3.2.2.2. {+(U)m}

İyelik ekleri, ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye âit olduğunu ifade eden işletme ekleridir (Ergin, M., 2004, s. 222). Ergin, M. (2004), iyelik eklerinin yazı dilindeki bugünkü şekillerine yer vermiş ve teklik 1. şahıs iyelik ekinin eskiden beri - *m* olarak kaldığını belirtmiştir. ET’de yardımcı vokalin *-ı-, -i-, -u-, -ü-* şeklinde iken Batı Türkçesinde bu yardımcı vokalin de umumî olarak yuvarlaklaşma temayülü içine girerek *-u-, -ü-* şekliyle sınırlandırıldığını, Osmanlıcada ise yardımcı sesin vokal uyumuna bağlandığını ve çok şekilli bir biçimde kullanıldığını da vurgulamıştır (s. 224). Yazar, iyelik eklerinin sonda bulunduğunda hafif vurgulu, vurguyu üzerinden atan eklerden (soru ve fiil bildirme ekleri) önce ise kuvvetli vurguyla kullanıldığını da ekler (s. 225). Hazai (1975), *Harsany* eseri bağlamında ekin düz tabanlardan sonra %75 uyumsuz - geçici biçimde olduğunu belirtir (s. 57). Develi, H. (1993), bu durumu *Harsany* metni dudak uyumu sürecinde bir ara safha olarak düşünülen ayrımsızlık safhasının henüz başındadır ve *Seyahatname*’den daha muhafazakâr bir sistemi yansıttığı şeklinde tespit etmektedir (s. 62). Kartallıoğlu, Y. (2011) de ekin 17. yy.da uyumsuzlukla uyum arasında yani geçiş aşamasında olduğunu (s. 434), 18. yy.da ise dudak uyumuna bağlandığını (s. 437) belirtir. Yazar, 19. yy.da *Jaubert*’te ekin düz tabanlardan sonra dudak uyumuna bağlı olmadığını ancak bu durumun hâkim şekil sayılmaması gerektiğini de ekler (s. 437).

İncelediğimiz ÇYM’lerde ekin yazımında {+m, +um, +üm, +ym, +im} biçimleri kullanılmıştır. Ekin yardımcı ünlülü biçimlerinden {+um} eserlerin genelinde [±71], {+üm} şekli CFT / 1672 ve BGD / 1781 adlı eserlerde [±20], {+ym} şekli sadece BGD / 1781 adlı eserde [±14] görülmektedir. TRC / 1544 adlı eserde ekin yardımcı ünlüsü /o/

şeklindedir: *iataghom* “yatağım”. Yardımcı ünlünün geniş, yuvarlak ünlülü formu geçiş formuna (o # u ikili kullanımı dolayısıyla) işaret ettiği gibi, sözdizimsel unsurların da etkili olduğu konuşura bağlı unsurlarla (bilgi yapısı) da açıklanabilir. Ayrıca yazarın anadilinin etkisi de (özellikle Fransızca) seslerin betimlenmesinde etkisi olan unsurlar arasında sayılabilir.

Örnekler her bir durumu yansıtacak biçimde seçilerek verilmiştir. Uyumsuz görünen örneklerde yazım kısıtı şartı göz önünde bulundurulmalıdır: *kardaſcimì* [1] BGD/1781 (58) “kardaş”. Benzer olarak damak uyumu hilafına genelleştirmeye uğramış biçimler de görülür: *habasfetumi* [1] ILT/ 1612 “habâset” {e - u}, *euum* [3] SL/1643 “ev” {e -u}, *gsanüm* [1] CFT/1672 (b7/215) “can” {a - ü}. Uyuma girmeyen örneklerde düz taban + yuvarlak ünlülü biçimlerin daha yaygın olduğu görülmektedir. Eklerin kalıplaşmış yazımı yanında sesletimde /m/ çift dudak ünsüzünün etkisinin yuvarlak ünlülü kullanıma etkisi söz konusu edilebilir. Develi (1993)’nin 1. ve 2. teklik şahıs iyelik eklerinin kullanım sıklığı konuşma dilinde daha yüksektir ve bu da morfemlerin dudak uyumuna daha çabuk bağlanmasını kolaylaştırdığı (s. 68) yönündeki tespiti ilgili örneklerin dağılımı bağlamında tarafımızca da kabul görmektedir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

burnum [1] ON/1527/I “burnum” {u -u}

dilim [1] ON/1527/I “dilim” {i - i}

hotum [1] TG/1581 (3/ah) “odum (od: ateş)” {o - u}

cutretim [1] TG/1581 (5/ah) “kudretim” {e -i}

17. yy.

ogruma [1] ILT/1612 (a/050) “uğur” {o - u}

altunum [1] CFT/1672 (b2/034) “altınım” {u - u}

evime [1] CFT/1672 (b6/136) “evim” {e - i}

ahirim [1] CFT/1672 (b4/061) “ahirim” {i - i}

giözümle [1] CFT/1672 (b2/040) “gözüm” {ö - ü}

18. yy.

doſtumùn [5] BGD/1781 (82, 84(2), 89, 95) “dostum” {o - u}

g^{j}öjnümge [1] BGD/1781 (59) “gönlümce” {ö - ü}

k^{j}ürk^{j}ümü [1] BGD/1781 (86) “kürküm” {ü - ü}

g^{j}ànym [3] BGD/1781 (88, 105, 109) “canım” {a -ı}

iſcim [1] BGD/1781 (77) “işim” {i - i}

döſceghimì [1] BGD/1781 (84) “döşeğim” {e - i}

ahorum [1] GT/1789 (125) “ahırım” {o - u}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy.

iſſum [1] TRC/1544/I “iş”

17. yy.

agſum [1] ILT/1612 “ağız” {a - u}

exigum [1] ILT/1612 “eksik” {i -u}

jüregümde [1] CFT/1672 (b5/082) “yürek” {e - ü}

kardaſum [1] CFT/1672 (b7/222) “kardaş” {a - u}

ÿldizüm [1] CFT/1672 (b6/137) “yıldız” {i - ü}

18. yy.

evumde [1] GT/1789 (120) “ev”{e- u}

konaghum [1] GT/1789 (131) “konak ” {a - u}

Yuvarlak + Düz

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

iolimi [1] CFT/1672 (b8/490) “yol” {o - i}

hoſnutim [1] CFT/1672 (b7/339) “hoşnut” {u - i}

18. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.3. {+(U)mUz}

Ergin, M. (2004), çokluk birinci şahıs iyelik ekinin ET’de bugünkü gibi vokal uyumuna bağlı olarak *muz, -miz, -muz, -müz* şeklinde olduğunu *m* etkisiyle Eski Anadolu Türkçesinde ekin yalnız yuvarlak şekilleri kullanıldığını Osmanlıca içinde ekin vokal uyumuna bağlanarak bugünkü çok şekilliliğe kavuştuğunu (s. 223) belirtmektedir. Develi (1993), *Seyahatname*’de ekin ünlüsünün belli olduğu 461 örnekten 446’sının +Im˚z şeklinde olup düz tabandan sonra uyumlu, yuvarlak tabandan sonra ise %89 uyumsuz olduğunu[403] ancak bu sonuçta yazım kısıtı şartına işaret etmektedir. Develi (1993), bu

[403] Kartallıoğlu, Y. (2011), bu yorumda gözden kaçan bir unsurun varlığına dikkat çekmektedir. Develi (1993) eserindeki tabloya bakıldığında ekin yardımcı ünlüsünün düz tabanlardan sonra %89 oranında düz

durumu R > I gelişmesi olarak yorumlamaktadır (s. 64 - 65). Hazai (1975)'nin incelediği *Harsanyi* metni bağlamında düz tabandan sonra (U)mUz [11 örnekte] uyumsuz biçimi %18, (I)mUz [50 örnekte] uyumlu biçimi ise % 82 oranında gelmiştir (s. 56). Develi (1993), Harsanyi metnindeki % 80 dil uyumuna aykırı şekillerin Johanson (1979) tarafından ayrımsızlık safhası olarak değerlendirildiğine atıf yapmaktadır (s. 65). Kartallıoğlu, Y. (2011), 17. yy.da çeviriyazılı metinlerin farklı safhalar sunduğunu 18. yy.da ise ek ünlüsünün dudak uyumuna büyük oranda bağlandığını belirtmektedir. 19. yy.da *Jaubert*'de ekin dudak uyumuna bağlı olmadığını da eklemektedir (s. 450).

ÇYM'lerde ekin yazımında yardımcı ünlünün yuvarlak olduğu {umuz, umus, umüz, umiz, ümüz} şekilleri yanında yardımcı ünlünün düz olduğu {imüz, imuz, imiz, ymyz} şekilleri görülür. Bu dağılımda {+(U)mUz} biçimi [±35], {+(i)müz} biçimi [±34], {+(I)mIz} biçimi [±16] ve yanında yardımcı ünlü bulunmadan {+mUz} biçimi [±22] {+mIz} [±8] biçimleri sayısal bakımdan yuvarlak ünlülü biçimlerin daha sık kullanıldığını göstermektedir. Bu durumun meydana gelmesinde /m/ dudak ünsüzünün etkisi yanında sözcük köklerinde döneme özgü yuvarlak ünlülü kullanımların da etkisi var sayılabilir. Konuşma dilinde yakın yerden sesletimin belirgin bir özellik olduğu söylenebilir. Ayrıca {+imüz} biçimi CFT / 1672 adlı esere özgü olarak sözcük kökünden sonra [±21] geldiği gibi çokluk ekinden sonra da [±12] gelmektedir. Erken dönemde olmak üzere *ichticat**imus*** [1] TG/1581 (11/ah) tek örneği de görülmektedir. Geçiş formu olduğu izlenimi veren ekin bu biçimindeki yardımcı ünlüsünün daralmasında ek öncesi {a, e, i} ünlülerinin etkisi söz konusu edilebilir. O halde sözcük köküne yakın durumdaki yardımcı ünlünün uyuma önce katıldığı kök ek morfemindeki ünlünün ise daha sonra uyuma girdiği söylenebilir. Sesletimde aşamalı etki prensibince değişim her düzeyde aynı olmayıp baştaki ek yardımcı ünlüsü sondaki ek ünlüsüne göre kökle daha fazla etkileşime girebilir. Ekin (U)mUz > (I)mUz > (I)mIz şeklinde değiştiği bu halde öngörülebilir. Tüm durumlarda örneklerin sayısal dağılımında [±93] CFT / 1672 adlı eserin [±63] etkisinin göz önünde bulundurulması gerektiği de eklenmelidir.

16. yy.da TG / 1581 adlı eserde ekin kullanımına diğer iyelikli şekillerden daha fazla sayıda örnek görülmesi, eserin dinî içeriğinden dolayı dilin göndergesel işlevinin yansıtılması itibariyle olmalıdır. 16. yy.da uyumlu örneklerin görülmemesi metinlerin sınırlılığı yanında ekin yazımlarındaki ünlü - ünlü değişkenliği {+umoz, +imus, +umiz}

---

ve uyumlu olduğunu belirtmektedir. Kartallıoğlu (2011), böylelikle *Seyahatname*'nin 17. yy.da uyum bakımından ileri bir safhayı yansıttığını da eklemektedir (s. 446 - 447).

ve yuvarlak ünlülü ekin az çok kalıplaşması {+umus} yanında damak uyumunu bozan kullanımların etkisi de söz konusu edilebilir. Uyumsuz örneklerde düz + yuvarlak ses dizilimindeki örneklerin tersi durumdaki örneklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Yuvarlak ünlülü ek kullanımlarının düz ünlülü kullanımlara göre daha fazla ve yaygın olması bu sonuçta etkili olmalıdır.

Ekin kök morfem ünlüsü üzerinde vurgu işaretinin kullanıldığı sınırlı sayıda örnek görülür: *jolumuzùn* [1] BGD/1781 (92). Ekin yazım kısıtı şartında damak uyumu dışına çıkan örnekleri görülür: *echamegumozi* [1] HPT/1575, *giunahümüz* [1] CFT/1672 (b2/043), *aramizdàn* [1] BGD/1781 (57), *vilayetumuzde* [1] GT/1789 (114) vb. Ekin kök ve yardımcı ünlüsünün değiştiği örnekler görülür: *tinumize* [1] (14/ah) ~ *tinibus* [1] TG/1581 (20/ah).

Ekin 16. yy.da sınırlı sayıda örnekte yuvarlak ünlülü ve tek şekilli olduğu görülmektedir. 17. yy.da yuvarlak ünlülü kullanımın genelliği yanında düzensizlik sergilese de diğer ünlülülerinde kullanıldığı görülür. 18. yy.da uyumu bozan örneklerin yanında uyma giren şekillerin belirleyici olduğu söylenebilir.

Uyumlu Olanlar - Yardımcı Ünlü [+]

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

üßtümüze [1]CFT/1672 (b8/402) {ü - ü - ü}

iardumumuz [1] CFT/1672 (b1/029) “yardım” {a - u - u}

jolumuzun [1] CFT/1672 (b4/074) “yol” {o - u - u}

18. yy.

g^{i}önümüzè [1] BGD/1781 (67) “gönlümüze” {ö - ü - ü}

doſtumùz [1] BGD/1781(67) “dost” {o - u - u}

kardaśymyzy [1] BGD/1781 (v/31) “kardaşımız” {a - ı - ı}

iſcimìz [1] BGD/1781(57) “işimiz” {i - i - i}

nadanlyghymyz [2] PGT/1794 (711, 717) “nadanlığımız”{a - ı - ı - ı}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy.

rbabumus [1] TG/1581 (5/ah) “rab” {a - u - u}

17. yy.

euumiz [1] SL/1643 “ev” {e - u - i}

ümizümüz [1] CFT/1672 (b1/029) “ümit” {i - ü - ü}

memleketlerümüzde [1] CFT/1672 (b7/248) “memleket” {e - ü - ü}

namumüzle [1] CFT/1672 (b7/248) “nam” {a - u - ü}

dilegimüze [1] CFT/1672 (b5/110). “dilek” {e - i - ü}

sücſlerimüzi [1] CFT/1672 (b8/444) “suç” {e - i - ü}

elcſiligimüzi [1] CFT/1672 (b8/445) “elçi” {i - i - ü}

18. yy.

kyazumuze [1] GT/1789 (166) “kıyas” {a - u - u}

Yuvarlak + Düz: İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

Uyumlu Olanlar - Yardımcı Ünlü [-]

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

ingimiz [1] SL/1643 “inci” {i - i}

korkumuz [1] CFT/1672 (b2/043) “korku” {u - u}

18. yy.

karſchoumuze [1] GT/1789 (122) “karşımız” {u - u}

efendimiz [2] BGD/1781 (v/31(2) “efendi” {i - i}

mangiamyzy [1] BGD/1781 (19) “manca” {a - ı}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

babamus [1] ILT/1612 “baba” {a - u}

babamuz [1] SL/1643 “baba” {a - u}

ikimüzün [1] CFT/1672 (b1/025) “iki” {i - ü}

akcſemüz [1] CFT/1672 (b2/034) “akçe” {e - ü}

aramuzde [1] CFT/1672 (b8/405) “ara” {a - u}

18. yy.

aramuzda [1] GT/1789 (122) “ara” {a - u}

Yuvarlak + Düz: İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.4. {+(U)n

Ergin, M. (2004), iyelik 2. tekil kişi eki olarak kullanılan -n ekinin eskiden ñ

şeklinde olduğunu ve ağızların büyük kısmında korunduğunu belirtmektedir (s. 222). Ekin yardımcı vokalinin ET'de kökün vokaline uyumlu bir biçimde *-ı-, -i-, -u-, -ü-* şeklinde olduğunu EAT'de *-u-, -ü-* kısıtıyla kullanıldığını Osmanlıcada yardımcı sesin yeniden vokal uyumuna bağlandığını da eklemiştir (s. 224). Kartallıoğlu Y. (2011) eki {+(U)ŋ} olarak tanıtmış ekin dudak uyumu bakımından 17. yy.da geçiş aşamasında olduğunu 18. yy.da bütün eserlerde dudak uyumuna bağlandığını belirtmektedir. Yazar, 19. yy.da bazı metinlerde (*Jaubert*) uyumsuzluğun devam ettiğini de eklemektedir (458). Hazai (1975), *Harsanyi* metninde düz + düz %17 [6], düz + yuvarlak %83 [29], yuvarlak +yuvarlak %100 [8] (s. 56) şeklinde sayılan ekin yuvarlak biçimli kullanımının yaygın olduğu görülmektedir. Develi, H. (1993), *Seyahatname*'de ekin ayrımsızlık safhasının (I safhası) ileri bir merhalesini yansıttığını yuvarlak ünlülü tabandan sonra gelen düz ünlülü eklerin varlığına işaretle tanıtlamaktadır (s. 66).

İncelediğimiz ÇYM'lerde ekin ünsüzünün yazımında <n, ng, ngh> şekilleri görülür. Ekin yardımcı ünlüsü ise <ou, u, ü, i, y> şeklindedir. Ekin yardımcı ünlüsünde görülen sayısal dağılım madde başı olmak üzere {+un} [±130], {+ün}[±31], {+in}[±257], {+ın}[±48] şeklindedir. Bu dağılıma göre düz, dar, ince ünlülü kullanım daha yaygındır ve her dönemde örneği görülmektedir. Ekin {+ın} biçimi dudak uyumu lehine olmak üzere sadece BGD / 1781 ve PGT / 1794 adlı eserlerde görülür. Bu bağlamda ekin düz dar ünlülü kullanımı 16. yy.dan itibaren görülmektedir ve 18. yy.da dudak uyumu lehine örneklerin arttığı söylenebilir. Ekin uyumsuz biçimlerinde görülen dağılımda düz + yuvarlak şekline daha yaygın örnek görülmektedir. Tersi durum için örnekler sınırlı sayıdadır. Bu durumda etkisi olan unsurlar arasında yuvarlak ünlülü tabanın sayıca azlığı, ünlü harflerin sınırlılığı, yapısal olarak ince ünlülü ses diziliminde aşağıda tanıtlandığı üzere damak uyumuna aykırılığın örnekleri azaltması vb. yapısal nedenler sayılabilir. Konuşma dili bakımından ek kalıplaşmasında köke fiziksel yakınlığı olan morfemlerin kalıp kullanımları teşvik etmesi, aynı ünlü ile sesletim alışkanlığı vb. nedenler ünlülerin dağılımında etkili sayılabilir.

"İyelik ekleri vurgulu eklerdir, kendilerinden sonra gelen hâl ekleri vurguyu üzerine çeker" (Ergin, 2004, s. 225). Sesletime ait bir özellik olarak ekin yardımcı ünlüsünün vurgu işareti ile gösterildiği sınırlı sayıda örnek görülmektedir: *menſubùn* [1] BGD/1781. ÇYM'lerde vurgunun iyelik eki üzerinde görüldüğü örnekler bulunur: *scikiajetinè* [1] BGD/1781 (52), *sesinì* [2] PGT/1794 (708, 715) vb.

Yazım kısıtı şartında damak uyumu hilafına örnekler de görülür: *heberung* [1]

ILT/1612 (a/199), *giöjnunè* [1] BGD/1781 (64). Aynı eserde çift şekli bulunan örnekler de görülür:

- Ekin ünsüzü farklı: *kulunḡ* [1] (97) ~ *kulundan* [1] BGD/1781 (99) <ng # n >
- Taban ünlüsü farklı ek aynı: *chaciketun* [1] ~ *chakicatun* [1] TG/1581 (3/ah) <a #e >; *hüjini* [1] CFT/1672(b8/362) ~ *hujini* [1] CFT/1672 (b8/363) <u # ü>;
- Taban - ek farklı: *chatyryni* [1] (83) ~ *chatirinide* [1] BGD/1781 (111) "hatrın" <ı ± i>
- Ekin ünlüsü farklı: *muradun* [1] (b5/106) ~ *muradün* [1] CFT/1672 (b5/100) <u # ü>

Ekin yazımındaki {+un} kalıbı her dönemde kullanılır ve damak uyumuna aykırı örnekler de ortaya çıkarır: *begundan* [1] HPT/1575 (31) "bey" {e - u}, *ggeritzegun* [1] TG/1581 (5/ah) "gerçek" {e - u}, *nassibung* [1] ILT/1612 (a/200) "nasip" {i - u}, *euungh* [3] SL/1643 "ev" {e - u} *demirun* [1] CFT/1672 (b6/124) "demir" {i - u}, *madenun* [1] CFT/1672 (b6/124) "maden" {e - u}, *gözun* [1] GT/1789 (117) "göz" {ö - u}, *kefun* [2] GT/1789 (110, 110) "keyif" {e - u} vb.

Özellikle CFT / 1672 adlı eserde {+ün} kalıbında benzer bir durum görülür: *halkün* [2] CFT/1672 (b5/091, b7/154) "halk" {a - ü}, *aβkerün* [1] CFT/1672 (b2/043) "asker" {e - ü} ve sınırlı sayıda olmak üzere *öjutün* [1] BGD/1781 (59) "öğüt" {u - ü}. {+in} yazımında da benzer bir durum görülür: *baschinge* [1] ILT/1612 (a/197) "baş" {a - i}, *audfchinde* [1] ILT/1612 (a/183) "avuç" {u - i}; *zamaninde* [1] CFT/1672 (b3/050) "zaman" {a - i}, *burnini* [1] CFT/1672 (b8/426) "burun" {u - i}, *kourdin* [1] GT/1789 (170) "kurt" {u - i}, *konaghini* [1] GT/1789 (170). "konak" {a - i}.

PGT / 1794 adlı eserde ekin dört şekli kullanılmasına karşın ikili kullanım olarak değerlendirdiğimiz örnek bulunur: *baghlarynỳ* [1] PGT/1794 (716) "bağ" {a - ı} *baghlerinì* [1] PGT/1794 (708) "bağ" {e - i}. Örnekler bağlamında taban *bagh* şeklinde aynı kalmasına karşın çokluk eki ünlüsü karşıtlaşır: {lar X ler}. Bu karşıtlık iyelik ekini de içine almak üzere devam etmektedir: {laryn X lerin}. İlgili örnek dudak uyumu süreçlerinin doğrusal bir çizgi izlemediğini gösteren bir işaret sayılabilir.

ÇYM'lerde 16. yy.da uyumlu örneklerin yanında düz + yuvarlak diziliminde uyumsuz örnekler de görülmektedir. Ekin tek şekilli kullanımı nötr ünlüyü işaretleyebilir. 17. yy. benzer bir kullanım uyum lehine devam etmektedir. Uyumsuz biçimlerin yuvarlak + düz diziliminde de [tekil örnek] görülmesi uyum sürecinin yan ürünü olarak değerlendirilebilir. 18. yy.da uyum lehine artış görülmektedir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

eline [1] TRC/1544/I “elin” {e- i}

touſſun [1] HPT/1575 (30) “tuzun” {u - u}

mahlucuné [1] TG/1581 (1/ah) “mahlûkun” {u - u}

atemin [1] TG/1581 (3/ah) “âdemin” {e - i}

phikiriné [2] TG/1581 (3/ah/ 3/ah) “fikrine” {i - i}

17. yy.

auurethine [1] ILT/1612 “avretin” {i - i}

zeidunungh [1] SL/1643 “zeytinin” {u - u}

dinini [1] SL/1643 “dinin” {i - i}

kaulauzun [1] CFT/1672 (b1/030) “kılavuzun” {u - u}

kolun [1] CFT/1672 (b5/102) “kolun” {o - u}

gyözün [2]CFT/1672 (b1/019/ b7/248) “gözün” {ö - ü}

ieminini [1] CFT/1672 (b8/369) “yeminin” {e - i}

dilini [1] CFT/1672 (b5/091) “dilin” {i - i}

18. yy.

ſolunu [1] BGD/1781 (17) “solun” {o - u}

sözünü [1] BGD/1781 (v/31) “sözün” {ö - ü}

jokušun [1] BGD/1781 (62) “yokuşun” {u - u}

jüzünè [1] BGD/1781 (61) “yüzün” {ü - ü}

vezirin [1] BGD/1781 (83) “vezirin” {i - i}

jerinè [1] BGD/1781 (67) “yerin” {e - i}

jorganynà [1] BGD/1781 (60) “yorganın” {a - ı}

yolun [1] GT/1789 (121) “yolun” {o - u}

evine [1] GT/1789 (116) “evin” {e - i}

suc^{i}iunù [1] PGT/1794 (707) “suçun” {u - u}

zejtinindèn [1] PGT/1794 (716) “zeytinin” {i - i}

sesinì [2] PGT/1794 (708/ 715) “sesin” {e- i}

chatryn [1] PGT/1794 (711) “hatrın” {a - ı}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy.

zamanun [1] TG/1581 (19/ah) “zaman” {a - u}

adun [1] HPT/1575 “ad” {a - u}

17. yy.

aklung [1] ILT/1612 (a/037) “akıl” {a - u}

diarun [2] CFT/1672 (b4/068, b5/092) “diyar” {a - u}

seherün [1] CFT/1672 (b7/227) “şehir” {e -ü}

fakirün [1] CFT/1672 (b1/022) “fakir” {i - ü}

18. yy.

baſchun [1] GT/1789 (111) “baş” {a - u}

Yuvarlak + Düz

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

iüzini [2] CFT/1672 (b8/408, b8/408) “yüz” {ü - i}

18. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.5. {+(U)nUz}

Ergin, M. (2004), “Çokluk ikinci şahıs iyelik eki aslında Eski Türkçede -ñız, -ñiz, -ñuz, -ñüz şeklinde idi. Batı Türkçesine geçince EAT’de ekin yalnız yuvarlak şekilleri kullanılmış sonradan Osmanlıca içinde vokal uyumuna bağlanmıştır.” (s. 223) şeklinde ekin tarihsel olarak kullanım şekillerine işaret etmektedir. Ergin (2004) ek ünsüzü olan ñ’nin İstanbul Türkçesine dayanan yazı dilinde n’ye çevrildiğini de belirtir (s. 223). Hazai (1975), *Harsanyi* metni özelinde EAT dönemini yansıtacak biçimde yuvarlak + yuvarlak dizilimi % 92 uyumlu, düz tabanda {+inüz} biçimi % 77 [51 örnekte] uyumlu iken {+ünüz} biçimi %23 [15 örnekte] uyumsuz olarak gösterilmiştir (s. 56). Develi (1993), *Seyahatname*’de EAT dönemine göre yardımcı ünlünün düzleştiğini ve yuvarlak + düz diziliminde %75 [42 örnekte] uyumsuz olduğunu, bu dizilimin de kullanım sıklığıyla açıklanabileceğini ileri sürmektedir (s. 67). Kartallıoğlu, Y. (2011), 17. yy.da ekin yardımcı ünlüsünün neredeyse dudak uyumuna bağlandığını ek ünlüsünün ise geçiş safhasında olduğunu (s. 474) 18. yy.da ek ünlüsü ve yardımcı ünlünün dudak uyumuna bağlandığını belirtir. (s. 478). Kartallıoğlu (2011), 19. yy.da *Jaubert*’teki örneklerin ise diğer iyelik eklerinin hilafına ek ünlüsünün düz dar ünlülü {+ŋiz} şeklinde olduğunu ve bu durumda ağız etkisinin bulunabileceğini de ekler (s. 478).

ÇYM’lerde ekin yazımında yardımcı ünlünün yuvarlak olduğu {unuz, unghuz, ünüz, uniz} şekilleri yanında yardımcı ünlünün düz olduğu {inüz, inuz, iniz, iny’z, yny’z} şekilleri görülür. Ekin {+inüz} biçimi CFT / 1672 adlı esere özgü olarak, {+üniz} şekli

de GT / 1789 adlı esere özgü olarak görülür. Yardımcı ve ek ünlüsünün yer değiştirmesinde yazım kalıplaşması, doğal dilsel süreçler ve sesletime özgü eğilimlerin yanı sıra yazarların anadillerindeki sesletim özellikleri de etkiler arasında sayılabilir. Buna göre CFT / 1672 adlı eserde yazar *Harsanyi*, Macar asıllı ve eserin dili Latince; GT / 1789 adlı eserde yazar Priendl, Fransız asıllı ve eserin dili Fransızca - Latince karışıktır.

Ekin vurgu ile gösterildiği sınırlı sayıda örnek görülür: *kulunùz* [1] BGD/1781 (57). Ekin ünlülerinin iki şekilli yazıldığı örnekler görülür: *effendünuzün* [1] (b5/102) ~ *effendinüzün* [2] CFT/1672 (b5/094, b5/099); *omrunuz* [1] (99) ~ *ömrünüz* [1] BGD/1781 (17). Ekin kalıplaşmış yazımının damak uyumu dışına çıkan örnekleri görülür: *euunghuz* [1] SL/1643, *padiſſahünüz* [1] CFT/1672 (b8/372), *kadaſciny'z* [1] BGD/1781 (77).

Uyumlu Olanlar - Yardımcı Ünlü [+]

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

jolunuz [1] CFT/1672 (b1/027) "yolunuz" {o - u - u}

giönlünüz [1] CFT/1672 (b6/136) "gönlünüz" {ö - ü - ü}

18. yy.

kúlunuz [1] BGD/1781 (99) "kulunuz" {u - u - u}

ömrünüz [1] BGD/1781 (17) "ömrünüz" {ö - ü - ü}

kefinìz [1] BGD/1781 (77) "keyfiniz" {e - i - i}

muradyny'z [1] BGD/1781 (58) "muradınız" {a - ı - ı}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

oghlanunghuz [1] SL/1643 "oğlan" {a - u - u}

niÿetinüz [1] CFT/1672 (b5/081) "niyet" {e - i - ü}

ſerifinüz [1] CFT/1672 (b1/002) "şerif" {i - i - ü}

nijjetünüz [1] CFT/1672 (b2/032) "niyet" {e - ü - ü}

18. yy.

naſihetinuze [1] GT/1789 (115) "nasihat" {e - i - u}

aſchamuniz [1] GT/1789 (110) "akşam" {a - u - i}

akilunuz [1] GT/1789 (167) "akıl" {i - u - u}

Yuvarlak + Düz: İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

Uyumlu Olanlar - Yardımcı Ünlü [-]

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

18. yy.

eškinizè [1] BGD/1781 (88) “eşkiniz” {e - i}

guedʃcheniz [1] GT/1789 (110) “gece” {e - i}

ikinizun [1] GT/1789 (120) “ikiniz” {i - i}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

birbirinüze [1] CFT/1672(b5/099) “birbiri” {i - ü}

getʃenüz [1] CFT/1672 (b1/002) “gece” {e - ü}

szabanuz [1] CFT/1672 (b1/001) “sabah” {a - u}

18. yy.

Yuvarlak + Düz: İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.6. {+lU}

Ergin, M., (2004), ekin asıl işlevinin isimden sıfat yapmak (vasıf isimleri) olduğunu ve sahiplik bildirdiğini (s. 159) dile getirmektedir. Ekin ET’de *-lıġ, -lig, -luġ, -lüg* şeklinde olduğunu, Eat devrinde ek sonundaki ünsüzün düşmesiyle ek ünlüsünün yuvarlaklaşarak *-lu, -lü* şekline geçtiğini, Osmanlıcada ekin düz vokalli şekillerinin ortaya çıkarak ekin uyuma bağlandığını (s. 160) belirtmektedir. Brendemoen (1980), ET’den EAT’ye labiyal uyumun gelişmesini X > U değişimi içerisinde *-lXg* (sıfat eki) > *-lUG* örneğini vermiş ve analoji yoluyla ekin *-lI* > *-lU* şekline değiştiğini (s. 226) eklemiştir. Brendemoen’in bu değişim çizgisinin, genel yaklaşımların dışında özgün bir açıklamaya işaret ettiği kanaatindeyiz. Ayrıca Brendemoen (1980)’in ekin eşsesli *-lIK* isimden isim yapım eki ile ayrılmak istenmesinin değişimi doğurduğu (s. 225) görüşüne ek olarak serdettiği *-lU* ekinin ahenge uymasını (*Harsanyi* metni bağlamında) ekin türeme eki sayılması ve gövdeyle bütünleşmesine bağlaması (s. 238) görüşünün birlikte değerlendirilmesinde fayda bulunduğu söylenebilir.

Hazai (1975), *Harsanyi* metni bağlamında eki {lÜ} olarak tanıtmış düz + yuvarlak diziliminde [10 örnek] %8 uyumsuz- geçici biçim olarak olarak tabloda göstermektedir

(s. 56). Develi (1993) *Seyahatname* bağlamında eki 3a yuvarlak ünlülü ekler sınıfında {+lI} şeklinde tanıtmış, ekin %97 düz ünlülü olduğunu ancak yuvarlak + düz diziliminin tabii gelişim süreci olarak yorumlanamayacağını belirtmiştir (s. 59). Develi (1993), umumi düzleşme, düzensiz şekil ve *Meninski*'de dil uyumuna aykırı seslilenmeyi yansızlaşma, ayrımsızlık (*I* safhası) olarak değerlendirmektedir (s. 60). Kartallıoğlu (2011), ekin 16. yy.da *Regola*'da daima düz ünlülü olduğunu (s. 389), 17. yy.da *Rudimenta*'da yuvarlak ünlülü, *Parigi'*de ekin düz + yuvarlak diziliminde %66 oranında olduğunu, *Harsanyi*'de ekin %91 düz ünlülü olduğunu, *Meninski*'de yuvarlak ünlülü olduğunu ve yüzyılın genelinde geçiş safhasında olunduğunu (s. 393), 18. yy.da ise ekin *Viguier* (*akıllu, gizlü* hariç) ve *Carbognano*'da dudak uyumuna bağlı (s. 396) olduğunu tespit etmektedir.

ÇYM'lerde düz ünlülü madde başı örnek sayısı [±98] iken yuvarlak ünlülü örnek sayısı [±33] civarındadır.

Ekin damak uyumu hilafına da genelleşerek {li} şeklinde düz ünlülü kullanımları bulunur: *gioli* [1] ON/1527, *chuuli* [1] TRC/1544/I, *turli* [2] TG/1581 (10/ah, 12/ah), *taffali* [1] ILT/1612, *altunli* [1] SL/1643, *mejdanli* [1] CFT/1672 (b7/149), *tatlí* [1] BGD/1781 (83).

Ekin damak uyumu hilafına da genelleşerek {lu} şeklinde yuvarlak ünlülü kullanımları bulunur: *tatlu* [1] ILT/1612 (a/101), *azametlu* [1] CFT/1672 (b5/083), *g*^{j}*iöfterišlu* [1] BGD/1781 (96), akillu [1] GT/1789 (168), *Osmanlu* [2] GT/1789 (111, 112) vb.

Ekin iki şekilli kullanıldığı örnekler bulunur*: touſly* [1] (30) ~ *douflu* [1] HPT/1575 (30), *turlu* ~ [2] (b4/063, b4/063) ~ *turli* [52] CFT / 1672, *akyllú* [1] (95) ~ *akylly* [1] BGD/1781 (89). Ekin düz ünlülü biçiminin genelleştiği eserlerde daha az olmak üzere yuvarlak ünlülü kullanımlar da görülür: *tatlu* [1] ILT/1612 (a/101), *ghioghlu* [1] DDLT/1641, *atlu* [1] SL/1643.

16. yy.da düz + yuvarlak dizilimine uyumsuz örnekler verilememişken 18. yy.da yuvarlak + düz dizilimine örnek verilememesi paradoksal bir durumu işaretleyebilir. Buna göre yuvarlak tek şekillilik {lu} 18. yy.da uyumsuzluk örneği verirken düz ünlülü tek şekil {li} uyuma girmiş görünmektedir. İlgili durum bağlamında düz ünlülü kullanımın yaygınlığı ve işlekliğinin *U* sınıfından daha ilerde olduğunu söyleyebiliriz.

Ekin çok şekilli bir görünüm sergilemesinde konuşma dilinin tek şekilli kullanıma gösterdiği paradoksal eğilim etkili sayılabilir. Ancak yabancı yazarların kendi seslik

bibliyografyasının yanı sıra malzemenin toplandığı sahanın dilsel özellikleri de {li} biçimine olan eğilimi rastlantısal olmaktan çıkarabilir. Ayrıca ekin doğal fonetik özellikleri (Tarihsel olarak kesin sınırlar bulunmadan lXG > lU değişimi görülse de {li} şeklinin devamlılığı, l sesinin ön ve art iki biçiminin bulunması, ekin yapım eki olarak gövdeye ait sayılması vb.) çok şekilliğin altında yatan nedenler arasında sayılabilir.

Ekin 16. yy.da {li} ve {lu} şeklinde tek şekilli kullanıldığı görülür. Tek şekilli kullanımlar uygun tabanlarda uyum gösterseler de ekin uyuma girdiği konusunda tutarlı ve geçerli bir sonuç üretmemizi sağlamaları güçtür. Düz ünlülü kullanımın yaygınlığı ve yuvarlak + düz dizilimindeki uyumsuzluğu bu bağlamda değerlendirebiliriz. 17. yy. da ekin benzer şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ekin ikili kullanımları da söz konusu edildiğinde kararsızlık desenleyen ekin {lü} biçiminde yazılması uyum sürecine dair bir işaret sayılabilir. 18. yy.da ekin yuvarlak ünlülü kullanımına gösterilen eğilim nedeniyle uyumsuzluk görülse de uyuma dair güçlü bir eğilimin varlığı da tanıtlanmaktadır.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

feidely [1] HPT/1575 “fayda” {e - i}

douſlu [1] HPT/1575 (30) “tuz” {u - u}

17. yy.

gebeli [1] ILT/1612 (a/103) “cebe” {e - i}

gisli [2] ILT/1612 (a/081) “giz” {i - i}

odunlu [1] SL/1643 “odun” {o - u}

köſeli [1] CFT/1672 (b6/138) “köşe” {e - i}

jeminli [1] CFT/1672 (b5/091) {i - i}

uſslu [1] CFT/1672 (b2/031) “us” {u - u}

18. yy.

marifetlì [1] BGD/1781 (58) “marifet” {e - i}

sevg^{i}*ülü* [2] BGD/1781 (v/3(2) “sevgi” {ü - ü}

akylly [1] BGD/1781 (89) “akıl” {ı - ı}

jaghly [2] BGD/1781 (v/31/ v/32) “yağ” {a - ı}

tikenli [1] BGD/1781 (58) “diken” {e - i}

tourlou [7] GT/1789 (117, 117, 124, 124, 126 (3) “tür” { u - u}

Uyuma Girmeyenler

Düz + yuvarlak

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

atlu [1] SL/1643 “at” {a - u}

hejbetlü [1] CFT/1672 (b3/045) “heybet” {e - ü}

18. yy.

karlùdur [1] BGD/1781 (58) “kar” {a - u}

akyllú [1] BGD/1781 (95) “akıl” {ı - u}

osmanlu [2] GT/1789 (111, 112) “osman” {a - u}

Yuvarlak + düz

16. yy.

gioli [1] ON/1527. I “köy” {ö - i}

touſly [1] HPT/1575 (30) “tuz” {u - ı}

turli [2] TG/1581 (10/ah, 12/ah) “tür” { u - i}

17. yy.

köprülinün [1] CFT/1672 (b7/253) “Köprü” {ü - i}

18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.7. {+sUz}

Ergin, M. (2004), eki menfi isim yapma eki olarak tanımlar ve isimlerden hem sıfat hem de isim olarak kullanılan vasıf isimleri yaptığı (s. 160) belirtir. ET’de ekin vokal uyumuna bağlı olarak dört şekilli olduğunu, EAT’de vokal uyumu dışına çıkarak yalnız yuvarlak vokalli olduğunu ve Osmanlıcada ekin düz şekillerinin tekrar ortaya çıkarak *sız, -siz, -suz, -süz* biçiminde kullanıldığını (s. 161) dile getirmiştir. Ergin, M. (2004), ekin konsonant çok şekilliği göstermediğini de ekler (s. 161). Brendemoen (1980), ekin sXz > -sUz değişimini analoji etkisi (+lU eki ile benzeşim) (s. 226), türeme eki etkisi (s. 238) ile izah etmektedir.

Develi (1993), *Seyahatname* bağlamında ekin düz ünlülü biçiminin {sIz (esre / y ile)} tespit edilebildiğini U > I sınıf değişiminin +lI ekini andırma yoluyla gerçekleştiğini (s. 61) belirtmiştir. Hazai (1975) eki {sÜz} olarak tanıtmış ekin düz + düz uyumlu biçimde [46 örnekte] bulunduğunu tabloda (s. 56) göstermiştir. Kartallıoğlu (2011), 17. yy.da *Parigi*’düz ünlülü (2 örnek[404] hariç), *Harsanyi’*de düz ünlülü, *Meninski*’de düz

[404] İki örnek konusunda verilerin aynı olmadığı söylenebilir. Develi (1993) “Parigi’de +sIz ekinin getirildiği 110 örnekten 109’u düz ünlülü, yani +sIz, 1’i ise yuvarlak ünlülü yani +sUz’dur. Metnin tamanından

ünlülü (1 örnek hariç) olduğunu ancak *Molino'*da yuvarlak ünlülü şeklin[405] daha yaygın görüldüğünü belirtmektedir (s. 416). 18. yy.da *Vaughan'*da düz ünlülü, *Viguier* ve *Carbognano'*da dudak uyumuna bağlandığını (s. 419) tespit etmektedir.

ÇYM'lerde ekin { ſiz, βiz, sis, ſy'z, ſyz, ſuz , ſus, sus} şeklinde yazıldığı görülür. İlgili biçimler arasında {βiz} biçiminin CFT / 1672 adlı eserde (tek örnekte *pulſiz* = *pulβiz*) kalıplaşmış olarak kullanıldığı görülmektedir. Ekin {süz} biçimi ilgili metinlerde görülmemiştir. {lU} biçimi ile karşılaştırıldığında ekin uyum sürecinin bir işareti olarak {lü} biçimi görülürken analojik benzerinde (*lU* x *sUz*) eşzamanlı (senkronik) bir gelişme görülmemesi ekler arasındaki uyum sürecindeki farka işaret sayılmıştır. Bu farkı göstermek üzere *münkʲünſuz* [1] BGD/1781 (67) kullanımı da tanık gösterilebilir.

ILT / 1612 adlı eserde ekin sonundaki /z/ ünsüzünün /s/ şeklinde kalıplaşarak {ſus} şeklinde yazıldığı görülür: *tasſaſus* [1] (a/048), *aepſus* [1] (a/058), *gioſus* 1] (a/070) vb. Aynı eserde tekil olarak *leſchſis* [1] ILT/1612 örneği de görülmektedir. Yuvarlak ünlülü şeklin görülmesinde (EAT dönemi tipik kullanımı) ağız özellikleri de içermek üzere konuşma dilindeki sesletimin etkisi bulunabilir. Eser bağlamında fonetik bakımdan ünlünün daralmasında s ≳ z değişiminin de etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

ÇYM'lerde düz ünlülü madde başı örnek sayısı [±54] iken yuvarlak ünlülü örnek sayısı [±9] civarındadır. CFT / 1672 adlı eserde ekin düz ünlülü tek şekilli kullanılması ünlülerin dağılımında belirleyici görünmektedir.

Ekin damak uyumu hilafına da {siz} şeklinde düz ünlülü kullanımları bulunur: *leſchſis* [1] ILT/1612, *ſakalſiz* [1] SL/1643, *iolβiz* [1] CFT/1672 (b4/076), *choratasiz* [1] BGD/1781 (53), *ſouſiz* [1] GT/1789 (123) vb. Ekin tek şekilde kullanımı CFT / 1672, GT / 1789 adlı eserlerde görülmektedir.

17. yy.da ön ünlüsü bakımından düz dar ünlü şeklindedir ve damak uyumuna girmez. Ünsüz bakımından {+ſis} şeklinde tek örnekte *leſch**ſis*** "leşsiz"[1] ILT/1612 görülmektedir. 17. yy.da ekin tek şekilli formu {+siz} kullanılmış ve 18. yy. ÇYM'lerinde ekin özellikle BGD/1781 adlı eserde, {+ſyz, +ſuz } şeklinde art ünlülü şekillerin uyuma girdiği örnekler kullanılmıştır.

Ekin yuvarlak + düz uyumsuzluğuna örnek verilememiştir. Yazım kısıtı şartında

---

yaptığımız taramada sadece iki örnekte +suz ekinin kullanıldığını görüyoruz: *añsuzın, karşusuz*" (s. 61). Kartallıoğlu (2011), "ek Parigi'de iki örnek haricinde daima düz ünlülüdür: (…) *ḳuyruḳsuz"* (s. 415).

[405] İlgili verilerin yorumlanmasında iki görüş bulunur: Develi (19939 Johanson'a atıfla (1979, s.6.2.4) ekteki tek şekilliğin *ayrımsızlık* safhasını yansıttığını belirtir. Kartallıoğlu (2011), çeviriyazılı metinlerde ekin {+sIz} şeklinin %86 uyumlu olduğundan hareketle ayrımsızlık (yani geçiş) safhasında değil *uyum* safhasında bulunduğunu (s. 416) tespit etmektedir.

damak uyumuna aykırı kullanımların etkisi fazlaca görülmektedir: *pulβiz* [1] CFT/1672 (b8/369), *kanɲiz* [1] BGD/1781 (98), *atʃiz* [1]GT/1789 (118).

BGD /1781 adlı eserde uyum için yeterli fonetik temel hazır görülmektedir. Buna rağmen ekin *münkʲünʃuz* örneğinde olduğu gibi {süz} biçiminden kaçınılması ayrıca {siz} biçiminin genelleyici kullanımının izlerini taşıyan *kanʃiz* vb. örneklerinin varlığı tarafımızca uyum sürecinin ancak göreceli bir biçimde iç içe geçen halkalardan meydana geldiğine işaret sayılmıştır. Gelişim çizgisinin doğrusal olmadığı ve özellikle konuşma dilinde standartlaştırma eğilimlerinin her zaman karşılık bulmadığına dair görüşlerimizi de burada dile getirebiliriz.

Ekin 16. yy.da örneği görülememiştir. 17. yy.da düz dar ünlülü kullanımın yaygın (CFT / 1672 adlı eser dolayısıyla) görüldüğü söylenebilir. Yuvarlak ünlülü kullanımın olduğu ILT/ 1612 adlı eserin varlığı ise süreçlerin iç içe geçtiğine bir işaret sayılabilir. 18. yy.da uyum görülmektedir (süz biçiminin görülmemesine karşın) ancak tek şekilli (GT / 1789 {siz}) kullanımının görülmesi sürecin iç içe geliştiğine tanık sayılabilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

dilβiz [1] CFT/1672 (b1/014) “dil” {i - i}

terbieβiz [2] CFT/1672 (b7/340, b8/369) “terbiye” {e - i}

18. yy.

tikenʃiz [1] BGD/1781 (63) “diken” {e - i}

fikirsiz [1] BGD/1781 (54) “fikir” {i - i}

akylʃy’z [1] BGD/1781 (61) “akıl” {ı - ı}

doʃtʃuz [1] BGD/1781 (62) “dost” {o - u}

tuzʃuz [1] BGD/1781(99) “tuz” {u - u}

oumidʃiz [1] GT/1789 (171) “ümit” {i - i}

akylsyzlykdan [1] PGT/1794 (707) “akıl” {ı - ı}

Uyuma Girmeyenler

Düz + yuvarlak

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

jarsus [1]ILT/1612 (a/058) “yar” {a - u}

18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.8. {-(U)r, -(I)r; -Ar}

Ergin, M. (2004), geniş zaman ekinin geçmiş zamanda başlayıp şimdiki zamanda devam edip gelecek zamanda yapılacak hareketleri ifade ettiğini ve {*-r* ; *-ar, -er*} olmak üzere iki çeşit geniş zaman eki bulunduğu belirtir. Sonu konsonantla biten tek heceli fiil kök veya gövdelerine *-ar, -er* şeklinde, diğerlerine ise -r şeklinde eklendiğini dile getirir. Ergin (2004), buna göre geniş zaman ekinin devamlılık yanında kesinlik bildirmemesini de işlevleri arasında tanımlar (s. 289 - 291). Ekin ET'de *-ur, -ür; -ar, -er; -r* biçiminde üç şekilli olduğunu EAT'de ekin üç şekilli devam etmesine karşın *-ur, -ür* biçiminin[406] geniş şekilde kullanıldığını ve Osmanlıca'da yardımcı vokalin uyuma girerek ekin umumî olarak *-r* şekline geçtiğini de eklemektedir (s.293). Develi, H. (1993) *Seyahatname* bağlamında düz + düz % 53, düz + yuvarlak % 47 oranlarından hareketle dudak uyumu sürecinin işlediğini ancak tepkime şekillerinin fazlalığı dolayısıyla ek ünlüsünün [± yuvarlak] nötrleştiğine işaret etmektedir. Ayrıca EAT'de hiç görülmeyen *Ir* şeklinin ortaya çıkışının dudak uyumu süreci açısından önemini vurgulamaktadır (s. 55). Hazai (1975)'nin Harsanyi metni bağlamında {(E)r, (Ü)r; Ø)} şeklinde gösterdiği ek, düz + yuvarlak %64 [130 örnekte] uyumsuz biçimde düz + düz %36 [73 örnekte] uyumlu biçimde görünmektedir (s. 56). Kartallıoğlu (2011) 16. yy.da *Regola*'da (Argenti / 1533) ekin -Ar, - Ur yanında düz şekilde de görüldüğünü (s. 323) 17. yy.da ekin düzensizlik safhasında bulunduğunu (s. 329) 18. yy.da ise uyum safhasında bulunduğunu (s. 334) tespit etmektedir. Kartallıoğlu (2011), Carbognano eseri bağlamında ekin en geç 19. yy.da dudak uyumuna bağlandığını da eklemektedir (s. 335).

ÇYM'lerde ekin yazımında {-r, ar, -er, -ur, -ür, -yr, -ir} biçimleri görülmektedir. CFT / 1672 adlı eserde *györ**ör**üm* [2] CFT/1672 (b5/109, b7/338) örneğinde {-ör} şeklinde taban ünlüsü ile aşırı uyumlaştırılmış bir biçimi de görülmektedir. CFT / 1672 adlı eser bağlamında sözcük kökünden sonra getirilen (veya düşürülen y # i) y # i yarı ünlülü {-(i)ür} şeklindeki[407] morfemin şimdiki zamanı da işaretlemesi mümkün

---

[406] Ergin, M. (2004) ekin başında yer alan yuvarlak ünlünün yardımcı ünlü mü ek vokali mi olduğunu tartışmaktadır. "Eski Anadolu Türkçesinde, *vir-ür, kıl-ur, görün-ür, kükreş-ür* misallerinde olduğu gibi -ur, -ür'ün geniş ölçüde kullanıldığını görüyoruz. Fakat bu daima konsonantla biten fiillerde görülmekte, vokalle biten fiillerde Eski Türkçedeki gibi -ur, -ür'lü kullanışına rastlanmamaktadır. Bu durum Batı Türkçesinin ilk devresinde -ur, -ür 'ün bulunup bulunmadığını şüpheli kılmakta ve buradaki u, ü'nün şu veya bu sebeple yuvarlaklaşmış, diğer birçok eklerde olduğu gibi uyum dışında kalmış bir yardımcı ses olması ihtimalini hatıra getirmektedir" (s. 293).

[407] Johanson, L. (2009), "Türk dillerinde odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi ve Kıbrıs Türkçesinde eksikliği" adlı makalesinde şimdiki zaman ekinin *at-ar* örneğinde olduğu gibi odaksıl olmayan bir biçime ve *at-ıyor* örneğinde olduğu gibi {-(I)yor} şeklinde daha odaksıl olan iki biçimine değinir (s. 94). {-(I)yor} biçimindeki şimdiki zaman ekinin geç bir yenilik olduğunu ve standart Osmanlıcada 18. yüzyıla kadar

kullanımlar görülür: *al-**iür*** [1] (b7/155), *de-**iür*** (b2/043), *ügred-**iür*** (b6/114) vb.; nadiren {-(e)ür} şekli de görülür: *id-**eür*** [1] CFT/1672 (b1/007). İlgili biçimlerin ikili yazıldığı örnekler de görülür: *csalif-**ür*** [1] (b8/386) ~ *csaliß-**iür*** [1] CFT/1672(b1/007); *eglen-**ür*** [1] (b5/103) ~ *eglen-**iür*** [1] (b1/009) vb.

Yalnızca BGD / 1781 adlı eserde ekin yardımcı ünlüsünün /ı/ olduğu ve dudak uyumuna uyarak sadece {a - ı} ve { ı - ı} ses diziliminde kullanıldığı örnekler görülür: *inanyr* [1] (v/4) "inanır" {a - ı}, *darylyr* [1] (54) "darılır" {ı - ı} vb. Aynı zamanda BGD / 1781 adlı eserde ikili formların kullanıldığı örnekler de görülür: *c[i]alyfc**yr*** [1] (83) ~ *c[i]alyfc**ir**im* [1] (53) "çalışır", *aghyr**y'r*** [1] (58) ~ *aghyr**ìr*** [1] (98) "ağrır" vb.

İkili formların ekin yardımcı ünlüsünde görüldüğü örnekler bulunur: *ver**ir**ler* [1] b3/045) ~ *ver**ür**ler* [3] CFT/1672 (b6/131/ b7/201/ b8/370) vb. Develi (1993), bu türden ikili formları fonetik bir değişme mi yoksa sınıf değiştirme mi (Johanson, 1989, s. 100) olduğu problemine işaret etmektedir (s. 55). Johanson (1989) Azerice metinlerde {Ur} > {êr} değişimini yansızlaşma olarak değerlendirir ve TT'de {X} sistemine geçişin başlangıcı sayar (s. 101). Develi (1993) de {Ir} ekinin yansızlaşma süreci sonunda ortaya çıktığını ileri sürer (s. 56) ve {Ar} # {Ur} şekillerinin farklı dönemlerdeki görünümlerini sınıf değiştirme olarak yorumlar: *yat- **ar*** ^{STT}, *yat- **ır*** ^{SN}, *yat- **ur*** ^{EAT} vb. (s. 56). ÇYM'lerde madde başı {-(U)r} biçimi [±181] {-(I)r} biçiminden [±55] sayısal olarak fazla örneğe sahiptir. Geniş zaman ekinin aslî çok şekilliliği esasında bu durum, ekin yazım kalıplaşması, ekin tek biçimine gösterilen eğilimin yanı sıra sesletimde /r/ ek ünsüzünün (dil ucu - diş eti / çarpmalı - tek vuruşlu ünsüz) ünlüler üzerindeki akustik etkisini de[408]

yaygınlaşmadığını (s. 95) ekler. Johanson (2009), "17. yüzyılda *csalißiür* 'çalışıyor' benzeri biçimler Osmanlının payitahtı İstanbul'da konuşma dilinde görülmekteydi. Bu, göründüğü kadarıyla [zarf-fiil + *er - ür*] biçimindeki eski tipi temsil eder ve daha yeni bir tip olan {-(I)yor} ile ilgisi yoktur." (s. 96) şeklinde görüşünü ortaya koymaktadır. Erdal, M. (2004), "Aorist (geniş zaman) elbette birçok modern Türk dilinde normal gelecek zaman haline geldi, konuşma anında veya atıfta bulunulan noktada meydana gelen olayları tanımlamak için yeni biçimler oluşturuldu. Ancak bu süreç, *-Ar* biçiminin gerçek bir "aorist" olduğu ve *-yU turur* gibi daha odaklanmış mevcut biçimlerle henüz ciddi bir şekilde sorgulanmadığı Eski Türkçede henüz gerçekleşmedi." (s. 264) şeklindeki görüşüyle iki biçim arasındaki tarihsel farklılığa vurgu yapmaktadır.

[408] Coşkun, M. V. & Yılmaz, S. (2011), "Türkiye Türkçesinde konuşma cümlelerinde kelime sonunda "r"sesi üretimi" adlı makalede -yor eki sonunda sesletilmeyen /r/ örneğine göre ilgili seslerin ses bilimsel yönden incelemesini yapmışlardır. "R"; tonlu, diş eti dil ucunda boğumlanan, geniş ses yolunda oluşan (akıcı), bir ağız ünsüzüdür."R" sesi oluşurken akciğerden gelen tonlu hava akımı, dilin ucunu titreştirir, bu yüzden "r"ye titrek ünsüz de denir. Akıcı ünsüzlerin oluşumları esnasında ses telleri titreştiği için, akıcı ünsüzlerle ünlüler periyodik bakımdan birbirine benzerler. Akıcı ünsüzler tıpkı ünlüler gibi, periyodik dalgalar yayarlar. "R" ünsüzünün oluşumu esnasında dil, diş etine fasılalarla, ama çok hızlı bir zaman dilimi içinde, 2-3 kere arka arkaya vurur, başka bir deyişle, diş eti ile teması titreyerek sağlar. Bu yüzden "r" sesine titrek ünsüz denir. "R" ünsüzünün bu yönü, onun üretilmesini diğer ünsüzlere göre biraz zorlaştırır" (s. y.). Ayrıca dudaklar yuvarlaklaştıkça ağız boşluğunun arka tarafında oluşan "u, ü, o, ö" ünlülerinin "i, e" düz ünlülerine göre r ünsüzüne uzaklıkları arttığından sesletimde tasarruf ilkesi gereği r'nin düşürülebildiğini akustik kurallarına göre izah etmişlerdir. ÇYM'ler bağlamında geniş zaman ekinin yuvarlak ünlülü

yansıttığı biçiminde yorumlanabilir. Bu durumda ekin {-(u)r} biçiminin korunmasında ve her dönemde görülmesinde /r/ ünsüzünün etkisi bulunduğu söylenebilir. Tabandaki seslik dizilimin benzerinin ekte üretilmesi de /r/ etkileşiminin görüldüğü durumlar arasında sayılabilir: ***vir-irʃin*** [1] SL/1643 "ver-", ***gir-irken*** [1] CFT/1672 (b5/102) "gir-", ***ir-irβin*** [1] CFT/1672 (b6/128) "er-". Bu halde tabandaki /ir/ ses dizilimi ekin yardımcı ünlüsünün daralmasında etkisi bulunan unsurlar arasında sayılabilir. Eklemek gerekir, yazım kısıtı şartında ÇYM'lerde {-(I)r} biçiminin eklendiği tabanların dudak uyumuna uyacak biçimde ünlü seti {a, e, i} ünlülerinden oluşmaktadır.

16. yy.da ekin {-Ar} biçiminin taban ünlüsüne uyarak düzleşmeden kullanıldığı örnekler görülür: *ghel**er*** [1] HPT/1575 (34) "gelir" {e - e}. TG / 1581 adlı eserde ekin yuvarlak + {-(I)r} biçimi, CFT / 1672 adlı eserde yuvarlak + {(U)r # (I)r} ikili biçimde, BGD / 1781 adlı eserde ise düz + {(I)r} kendi kategorisinde kullanılmıştır. Ekin damak uyumu dışına da çıkmak üzere kullanılan {-(U)r} biçiminin ise her dönemde (18. yy.da özellikle GT / 1789 adlı eserde) kullanıldığı söylenebilir. Ekin yaygın ve genelleşerek kullanılması düz + yuvarlak uyumsuz biçimlerine örnekler görülmesini de açıklayabilir.

Yazım kısıtı şartında ekin kalıplaşmış formlarının uyumlu göründüğü *japiʃir* [1] CFT/1672 (b5/082) "yapışır", *göturur* [2] GT/1789 (123, 124) "götürür" vb. örnekler yanında damak uyumunu güçleştirdiği örnekler de görülür: *gkelur* [1] TG/1581 (3/ah) "gel-", *bilur* [2] ILT/1612 (a/137, a/191) "bil-", *seuilurdys* [1] DDLT/1641 "sevil-", *külanir* [1] CFT/1672 (b8/370) "kullan-", *battirirlàr* [1] BGD/1781 (60) "batır-", *göruruz* [1] GT/1789 (168) "gör-" vb.

BGD / 1781 adlı eserde ekin yardımcı ünlüsü üzerindeki vurgu işaretli kullanımların varlığı dudak uyumu süreci hakkında bir fikir verebilir: *c^{i}alyʃc*-**irim** (53) ~ *c^{i}alyʃc*-**ìrim** (55) ~ *c^{i}alyʃc*-**yr** (83) vb. Tabanda kalın - düz - dar ünlü bulunmasına karşın ilk durumda ekin yardımcı ünlüsü ince ünlülü, ikinci durumda vurgusu azalmış sonuncu durumda ise uyuma girmiştir. İlgili değişim ı ≲ ì ≲ i şeklinde formüle edilebilir.

Uyumlu Olanlar {-(U)r}

16. yy.

gurunur [1] TRC/1544/I "görünür" {u - u}

bulur [1]TG/1581 (10/ah) "bulur" { u - u}

---

kullanımda /u/ örneği /ü/ örneğinden daha yaygın kullanılmış ve her dönemde örneği görülmüştür. Buna göre r ünsüzünün ünlülerle bağlantısı her bakımdan incelenmeye değer görülmektedir.

olur [4] TG/1581 (10/ah, 3/ah, 9/ah, 9/ah) “olur” {o -u}

17. yy.

durur [3] ILT/1612 (a/183, a/183) “durur” { u - u}

oluris [2] DDLT/1641 “ol-” {o - u}

olur [2] SL/1643 “olur” {o - u}

dokunur [1] CFT/1672 (b1/018) “dokunur” { u - u}

gyötürür [1] CFT/1672 (b5/099) “götürür” {ü - ü}

ölür [1] CFT/1672 (b7/235) “ölür” {ö - ü}

18. yy.

jorulùr [1] BGD/1781 (61) “yorulur” {u - u}

tük'ürür [1] BGD/1781 (61) “tükürür” {ü - ü}

ölür [2] BGD/1781 (61, 62) “ölür” {ö - ü}

boulounour [1] GT/1789 (126) “bulunur” {u - u}

getürür [1] GT/1789 (170) “getirir” {ü - ü}

sürtünür [1] PGT/1794 (714) “sürtünür” {ü - ü}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

dolaschur [1] ILT/1612 (a/163) “dolaş-” {a - u}

ialvarur [1] CFT/1672 (b5/099) “yalvar-” {a - u}

csekisür [1] CFT/1672 (b8/369) “çekiş-” {i - ü}

gielüri [1] CFT/1672 (b7/161) “gel-” {e - ü}

18. yy.

alur [1] GT/1789 (125) “al-” {a - u}

Uyumlu Olanlar {-(I)r}

16. yy.

gkirelir [1] TG/1581 (11/ah) “gelir” {e - i}

17. yy.

ekβilir [1] CFT/1672 (b7/347) “eksilir” {i - i}

verirler [1] CFT/1672 (b3/045) “verir” {e - i}

18. yy.

kazanyr [1] BGD/1781 (v/32) “kazanır” {a - ı}

acyly'r [1] BGD/1781 (63) "açılır" {ı - ı}

tük^{i}enir [1] BGD/1781 (63) "tükenir" {e - i}

bilir [2] BGD/1781 (60/ 62) "bilir" {i - i}

g^{i}ec^{i}inirse [1] PGT/1794 (713) "geçinir" {i - i}

Uyuma Girmeyenler

Yuvarlak + Düz: İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

Uyumlu Olanlar {-Ar}

16. yy.

korkartʃon [1] TRC/1544/I "korkarsın" {o - a}

gheler [1] HPT/1575 (34) "gelir" {e - e}

iter [2] TG/1581 (4/ah, 4/ah) "eder" {i - e}

togar [1] TG/1581 (3/ah) "doğar" {o - a}

taparlar [1] TG/1581 (19/ah) "tapar" {a - a}

17. yy.

boʃar [2] ILT/1612 (a/004, a/025) "bozar" {o - a}

tʃchukar [1]ILT/1612 (a/128) "çıkar" {u - a}

gider [4] ILT/1612 (a/054, a/061, a/073, a/104) "gider" {i - e}

seuer [2] DDLT/1641 "sever" {e - e}

cqokqar [1] SL/1643 "kokar" {o - a}

ʃeuer [3] SL/1643 "sever" {e - e}

akar [2] CFT/1672 (b1/022, b7/156) "akar" {a - a}

keβer [2] CFT/1672 (b7/254, b8/421) "keser" {e - e}

βorarlar [1] CFT/1672 (b8/408) "sorar" {o - a}

tutarlar [3] CFT/1672 (b3/056, b8/387, b8/472) "tutar" {u - a}

18. yy.

bakar [1] BGD/1781 (53) "bakar" {a - a}

bitèr [1] BGD/1781 (62) "biter" {i - e}

korkar [1] GT/1789 (130) "korkar" {o - a}

toutaruz [1] GT/1789 (166) "tutar" {u - a}

tʃcheker [2] GT/1789 (121/ 167) "çeker" {e - e}

g^{i}ezer [3] PGT/1794 (707, 712, 715) "gezer" {e - e}

Uyuma Girmeyenler: İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.9. {-(y)Up; -(y)Ub}

Ergin, M. (2004), eki Türkçede en geniş ölçüde kullanılan gerundium eki olduğu şeklinde tanımlar ve ekin EAT ile Azeri sahasında çekimli fiil gibi öğrenilen geçmiş zaman için kullanıldığını belirtir (s. 341). Ergin (2004), ekin Eski Türkçede *-p* şeklinde olduğunu, EAT döneminde yardımcı vokalin yuvarlaklaşarak ekin bünyesine dâhil edildiğini, *-up, -üp* şeklinde olan ekin *-ıp, -ip* şeklinin bu devrenin sonlarında görüldüğünü ve Osmanlıca içinde vokal uyumuna geçtiğini de ekler (s. 341). Brendemoen (1980), U > X gelişiminin tespitinin zor olduğuna değinmektedir ancak labiyal ünsüzlerin Orta Osmanlıcada *U*'yu koruduğundan bahisle ulaç eki -*UP*'un *Harsanyi* metninde her zaman yuvarlak olduğunu da (s. 237) belirtmektedir.

Hazai (1975), *Harsanyi* metni bağlamında eki {(y)Üp // (y)Üb} şeklinde tanıtmış ve eki düz + yuvarlak diziliminde [141] örnekte uyumsuz - geçici biçim olarak tabloda göstermiştir (s. 57). Develi (1993), *Seyahatname* bağlamında ekin yuvarlak ünlülü (Azeri Türkçesine ait 2 örnekte düz; *gelip, kaldırdıp.*) olduğunu ve EAT devresinin fonolojik sisteminin korunduğu R safhasında bulunduğunu (s. 70) tespit etmektedir. Kartallıoğlu (2011) 16. yy.da *Regola*'da (s. 306), 17. yy.da *Harsanyi, Meninski, Parigi* ve *Rudimenta*'da daima yuvarlak ünlülü olduğunu (s. 309), 18. yy.da *Viguier* ve *Carbognano'*da dudak uyumuna bağlandığını (s. 311) tespit etmektedir.

ÇYM'lerde ekin {p, ip, yp, oup, up, üp} şeklinde yazıldığı görülür. Ekin CFT /1672 adlı eserde az sayıda örnekte {Ub} biçiminde kullanıldığı görülür: *ißtejüb* [1] (b5/097), *dadub* [1] (b4/070), *baküb* [1] (b8/408). PGT / 1794 adlı eserde tek örnekte *c*^{i}*ykyb* [1] (714) şeklinde kullanılmıştır.

ÇYM'lerde ekin düz ünlülü biçiminin madde başı [±35] değeri ile yuvarlak ünlülü madde başı [±135] değeri arasında yuvarlak ünlüler lehine bir dağılım görülmektedir.

16. yy.da ekin göründüğü tek eser olan TG 1581 bağlamında -yazım kısıtı şartına bağlı kalarak- ekin çeşitli görünümleri bulunmaktadır. Ek, eserde genellikle {-ip, -up} şeklindedir. Ekin genişletilmiş kullanımı TG 1581 adlı eserde tekil olarak {-ipen} şeklinde[409] görülmektedir. TG 1581 adlı eserde nadiren de olsa ünlü benzeşmeleri lehine

[409] Ekin görüldüğü örnek tam olarak *iti**pen*** [1] TG/1581 (20/ah) şeklindedir. Ergin, M. (2004), eki ayrı olarak {-UbAn} şeklinde ele almış ve ekin genişletilmiş formlarını {UbAnI, -UbAnIn} şeklinde göstermiştir. Yazar, ekin –p gerindiyumuna –an, -en unsurunun eklenmesi ile ortaya çıktığını belirtir ve Batı Türkçesinde başına vokal alarak ek başı p'sinin iki vokal arasında b olduğunu ekler (s. 345). Ekin vokalinin yuvarlak ünlülü olduğunu EAT'de *-ıcak, -icek* eki tesiriyle *-ıban, -iben* şeklinde aykırı örneklerin bulunduğunu ekleyen Ergin, M. (2004), Osmanlıcanın son devirlerine kadar ekin ünlüsünün yuvarlak olduğunu da belirtir (s. 346). İlgili örnek bağlamında ekin düz ünlülü ve ince formlarının daha erken tarihlerde görülebileceği söylenebilir.

gkeleb [1] TG/1581 (9/ah) "gel-" kullanımına da rastlanmaktadır. Ayrıca aynı eserde zaman bildirme işlevinde *alibtur* [1] TG/1581 "al-" (1/ah) şeklinde kullanımlar da görülmektedir. TG / 1581 adlı eserin yerel dilsel özellikler (Kıpçak grubu veya Rumeli) sergilediği ve eskicil formların görülmesi bakımında özel bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

Ekin /y/ yardımcı ünsüzünü aldığı kullanımlar görülür: *beklejüp* [1] CFT/1672 (b8/372), *iajkajup* [1] CFT/1672 (b8/426), *ograyoup* [1] GT/1789 (170), *suc^{i}rajyp* [1] PGT/1794 (714). Ekin yardımcı ünsüzünü düşürdüğü kullanımlar görülür: *corima ip* [1] TG/1581 (5/ah), *dignemeüp* [1] CFT/1672 (b7/198). Yardımcı ünsüzün kullanılmadığı durumlarda (yazımla ilgili gösterge bağlamında ekin ayrı yazılması) vurgu ile ilgili bir hususiyete işaret edildiği söylenebilir. PGT / 1794 adlı eserde yazı dili ve halk dili varyantları arasında {(X)p} ekinin kullanımındaki ortaklık ekin kullanımındaki işlekliğe işaret sayılabilir. Buna göre işlekliğin etkisiyle sesletmeme, vurgu sebebiyle yazıda ayırma bürünsel unsurlara atıf yapmayı gerekli kılmaktadır.

Ekin damak uyumu hilafına da genelleşerek {up} şeklinde kullanımları bulunur: *itup* [1] TG/1581 (5/ah), *bilup* [1] ILT/1612, *feuup* [1] SL/1643, *csikup* [1] CFT/1672 (b8/473), *ditreyoup* [1] GT/1789 (171). CFT / 1672 adlı eserde ekin damak uyumu hilafına genelleşerek {üp} şeklinde kullanımları bulunur: *juvalanüp* [1] CFT/1672 (b8/371), *karisüp* [1] CFT/1672 (b7/169) vb. CFT / 1672 adlı eserde sadece yuvarlak ünlülü kullanım görülmektedir. Ancak ekin {üp} biçimi genelleşmiş ve damak uyumu hilafına daha çok örnek verilmiştir. Ekin {up} biçimi daha sınırlı sayıda kullanılmış ancak damak uyumu lehine kullanımların daha fazla örneği görülmüştür. Bu iki durum arasında ekin ince ünlülü biçimine gösterilen eğilimin ÇYM'ler bakımından ortak bir keyfiyeti temsil ettiği söylenebilir.

16. yy.da ekin görünümleri sınırlı sayıda görüldüğünden genelleyici yorumlar yapılamamıştır. Görülen örnekler arasında {ip 2], eb [1], up [3]} şekilleri bulunsa da ekin nispeten {up} tarafında bulunduğu söylenebilir. 17. yy.da CFT / 1672 adlı eserin dağılımsal üstünlüğü bulunur. Diğer eserlerle birlikte düşünüldüğünde ekin {up} biçimine örneğin daha yaygın görüldüğü ancak {üp} biçiminin de anılan özgün nedenlere bağlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Kanaatimizce {üp}lü biçimler EAT devrini değil değişmeyi (ayrımsızlık aşaması - *I*) işaret etmektedir. 18. yy.da ekin GT / 1789 adlı eserde {up} biçimi tek şekilli olarak nötrleştirilmiş ancak diğer eserlerde özellikle PGT / 1794 adlı eserde tam uyumla kullanıldığı görülür.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

etip [1] TG/1581 (5/ah) “et-” {e - i}

olup [2] TG/1581 (19/ah, 5/ah) “ol-” {o - u}

17. yy.

olup [1] SL/1643 “ol-” {o - u}

bulup [2] CFT/1672 (b7/161, b7/340) “bul-” {u - u}

βorup [1] CFT/1672 (b7/342) “sor-” {o - u}

dönüp [2] CFT/1672 (b5/087, b7/198) “dön-” {ö - ü}

βöjündürüp [1] CFT/1672 (b8/408) “söyün-” {ü - ü}

18. yy.

gidìp [1] BGD/1781 (55) “git-” {i - i}

verip [1] BGD/1781 (v/32) “ver-” {e - i}

kalky’p [1] BGD/1781 (59) “kalk-” {a - ı}

bozoup [1] GT/1789 (163) “boz-” {o - u}

gemirìp [1] PGT/1794 (709) “kemir-” {e - i}

seg^{i}irdip [1] PGT/1794 (708) “seğirt-” {i - i}

kurtarỳp [2] PGT/1794 (709, 716) “kurtar-” {a - ı}

c^{i}ykyb [1] PGT/1794 (714) “çık-” { ı - ı}

g^{i}örùp [1] PGT/1794 (713) “gör-” {ö - ü}

dujùp [1] PGT/1794 (715) “duy-” {u - u}

olùp [1] PGT/1794 (699) “ol-” {o - u}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy. İlgili örnek incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

jejüp [1] CFT/1672 (b8/427) “ye-” {e - ü}

binüp [1] CFT/1672 (b5/097) “bin-” {i - ü}

aglaiup [1] CFT/1672 (b8/426) “ağla-” {a - u}

18. yy.

bakup [1] GT/1789 (163) “bak-” {a - u}

4.4.1.3.2.2.10. {-DUK}

Ergin, M. (2004), ET'de görülen geçmiş zaman çokluk birinci şahıs ekinin *-mız, -miz* iken EAT'de çokluk birinci şahıs çekiminde *-duḳ, -dük* partisipine benzetilerek ek ünlüsünün daima yuvarlak vokalli olduğunu ve Osmanlıcaya da böyle geçen çekimin zamanla vokal ve konsonant uyumlarına uyarak bugünkü şekle geldiğini (s. 299) belirtir. Develi, H. (1993) *Seyahatname*'de seslilenmesi belli örneklere göre uyumun büyük oranda gerçekleştiğini (uyumsuz tek örnek *etdük* [3]) tespit eder (s. 50). Örnekler arasında ekin t'li biçimi görülmez. Hazai (1975), Harsanyi eseri bağlamında eki {DÜK // dek} olarak maddeleştirmiş ekin düz + yuvarlak [97] dizilimi % 94.2 uyumsuz biçimde iken düz + düz [6] dizilimi %5.8 uyumlu olarak göstermiştir (s. 57). Kartallıoğlu, Y. (2011), 16. yy.da *Regola*'da görülen örnekler bağlamında (*salata ederdik, ḳurtuldıḳ*) konuşmada ilerlemiş bir uyum bulunduğunu (s. 352), 17. yy.da *Rudimenta, Parigi* ve *Meninski*'de daima yuvarlak ünlülü olmasına karşın genelde geçiş aşamasında olduğunu (s. 354) ve 18. yy.da *Vaughan, Viguier* ve *Carbognano*'da uyumlu olduğundan hareketle büyük oranda dudak uyumu bulunduğunu (s. 356) tespit etmektedir. Örnekler arasında ekin t'li biçiminin görülmediği eklenmelidir.

ÇYM'lerde yazım kısıtı şartında ekin kalıplaşmış olarak {duk} biçiminde yazılmasının (İki örnekte {douk}: *boul**douk*** [1] (117), *ismarla**douk*** [1] (121) GT/1789 ve tek örnekte {doch}: *tſmarlaha**doch*** TRC / 1544) damak uyumunun dışına da çıkan örnekleri bulunur: *okuiai**duk*** [1] DDLT/1641, *seu**duk*** [1] DDLT/1641, *ſeuer**duk*** [1] SL/1643 vb. Ekin şahıs çekiminin ET'deki forma uygun olarak tek örnekte uyuma girmiş biçimde yazıldığı da görülür: *ghelduz* [1] HPT/1575. İlgili örnek, dilsel süreçlerin iç içe geçtiğine örnek olması bakımından önemli sayılabilir.

Ek aynı kaldığı halde ek fiilin de uyuma girdiği iki şekilli örnekler bulunur: *seuer**uduk*** ~ *ſeue**iduk*** [1] DDLT/1641, *ſeuer**uduk*** [1] ~ *ſeuſe**iduk*** SL/1643. Birinci durumda az görülen bir biçim olarak aşırı uyumlaştırma (Konuşma dilinin ileriye doğru olan yönüne de uygun biçimde sesletimle r'nin bağlandığı hece birimine ilerleyici etkisi söz konusu edilebilir: *seve* - ***ruduk***) ikinci durum genel olanı (Yazı dilinde genelleyici prensipler esastır: *ſeuſe* ***i - duk***) temsil etmek üzere bağımsız kök ve ek morfemleri söz konusu edilebilir. Ek fiilin ardından gelen uyumlu biçimler de görülür: *okur**idik*** [1] ~ *seumiſc**idik*** DDLT/1641,

Ekin {duk} kalıplaşması yanında {dük, tuk, tük} olarak göründüğü CFT /1672 adlı eserde dudak uyumu dışında biçimler de bulunmak üzere örnekleri görülür: *gyezdük*

[1] (b7/293), *vermedük* [1] (b8/371), *ettük* [2] (b5/109, b7/293), *süjleſtük* [1] (b3/044), *buluſtuk* [1] (b5/109) vb. CFT / 1672 adlı eser bağlamında ekin ünlüsünün uyuma girmesinde ek ünsüzünün etkisi ancak ikinci dereceden sayılabilir. Buna göre ekin uyum sürecinin 1˚{duk, dük, tuk, tük} > 2˚ {dık, dik, tık, tik} şeklinde olması imkân dâhilinde görünmektedir. Brendemoen (1980) 1. şahıs çoğul eki -UK yuvarlak kalırken ortaç eki -DUK'un uyuma girmesini morfemlerin bulunduğu yer ile açıklamaktadır (s. 237). Yazar, uyuma tâbi olan eklerin kök hecesine yakınlığının etkili olduğunu kurala bağlamaktadır (s. 237). İncelemiş olduğumuz {-DUK} belirli geçmiş zaman eki sona gelen ekler kategorisindedir. Ekin eş sesli partisipi olan {-DUk+} ile karşılaştırıldığında köke daha uzak konumlanmaktadır. Bu halde zaman eki daha geç uyuma girmiş olmalıdır. ÇYM'lerde bu kuralın tanığı dUk / tUk biçiminin örneklerinin öncelikli (*krş.* {-DUn} çekimi) görülmesi (Ek ünsüzü değişse de yuvarlaklık devam etmektedir.) olarak kabul edilebilir. Bir başka tanık ek fiil üzerine getirildiğinde gerçekleşen değişim DDLT / 1641 ve SL / 1643 adlı eserlerden takip edilebilmektedir. Örnekler DDLT / 1641.

Asıl fiil + duk: *ol**duk***, *olma**duk,** seu**duk,** seuerler**duk***

Ek fiil + {duk} *okulmiſc**iduk,** olmaſa**iduk,** olmamiſc**iduk,** ſeue**iduk,** seu**ilduk***

Ek fiil + {dik}: *seuilmiſc**idik** seumiſc**idik,** okuſa**idik,** okur**idik,** okumiſc**idik,** okulur**idik***

Yukarıdaki örnekler göre değişimin başladığı unsur asıl kökten uzaktır, ancak bağlandığı kökle ek arasında başka unsur giremez. Ek fiilin ünlüsünün ek ünlüsünü kendine benzetmesi yakınlık prensibinin özel koşullarından birisine işaret etmektedir. Ek ile kök (burada ek - fiil) arasına başka üyenin girememesi değişim sürecine etki eden yan faktörler arasında sayılabilir. Buna göre ek sonda yer alsa da bağlandığı üye ile arasına başka üyenin girememesi kısıtının bulunması değişimi sağlayabilir. Ek fiilin bu özel durumu ana fiil ile ek ünlüsü arasındaki değişimin başladığı süreci de anlamamıza yardımcı olabilir: *okuſa**iduk*** > *okuſa**idik*** **>** ***okusa**ydik*** **>** *okusa**ydık.***

ÇYM'lerde 16. yy.da ekin genellikle {duk} biçiminde olduğu t'li biçimlere daha az rastlandığı görülmektedir. 17. yy.da ekin {DUk} biçimine rastlandığı ek fiilin özel niteliğinden dolayı {dIk} biçimine aynı düzlemde yer verildiği görülmektedir. 18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde uyumun gerçekleştiği ancak GT /1789 adlı eserde tek şeklin kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.

Uyumlu Olanlar

16. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

*okulduk** [1] DDLT/1641 “oku-” {u - u}

olduk [1] CFT/1672 (b7/293) “olduk” {o - u}

buluſtuk [1] CFT/1672 (b5/109) “buluştuk” {u - u}

βüjleſtik [1] CFT/1672 (b7/256) “söyleştik” {e- i}

18. yy.

g^{i}eldik [1] BGD/1781 (93) “geldik” {e - i}

bašladyk [1] BGD/1781 (82) “başladık” {a - ı}

bulduk [1] BGD/1781 (77) “bulduk” {u - u}

ſöjlettik [1] BGD/1781 (62) “söylettik” {e - i}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy.

tfmarlahadoch [1] TRC/1544/I “ısmarla-” {a - o}

17. yy.

seuduk [1] DDLT/1641 “sev-” {e - u}

alduk [1] CFT/1672 (b6/135) “al-” {a - u}

dedük [1] CFT/1672 (b5/109) “de-” {e - ü}

kildük [1] CFT/1672 (b7/294) “kıl-” {i - ü}

ſüjleſtük [1] CFT/1672 (b1/005) “söyleş-” {e - ü}

jetiſtük [1] CFT/1672 (b5/083) “yetiş-” {i - ü}

18. yy.

ismarladuk [1] GT/1789 (122) “ısmarla-” {a - u}

4.4.1.3.2.2.11. {-DUm}

Belirli (görülen) geçmiş zaman üzerine getirilen iyelik kökenli kişi ekleri fiil tabanına bir aykırılıkla getirildiğinden alanyazında birlikte gösterilmektedir. Ergin, M. (2004), bu aykırılığı “ (…) ona getirilen eklerde iyelik eki değil, şahıs eki ifadesi vardır. Onun için bu eklere, nereden gelirlerse gelsinler, şahıs ekleri diyeceğiz (s. 287) şeklinde açıklamaktadır. Diğer şekil ve zaman ekleri partisip olarak kullanıla geldiği halde bu gruba en geç ve seyrek biçimde katılan da görülen geçmiş zaman ekleri (s. 290) olduğunu da dile getirir. Ergin, M. (2004) ekin ET ‘de *-tı, -ti, -dı, -di* EAT’de esas olarak *-dı, -di* (bazen *-tı, - ti*) şeklinde ancak ayrı şahıslarda ayrı şekillere girdiğini Osmanlıcanın sonlarında konsonant ve vokal uyumuna bağlanarak t’li ve yuvarlak biçimlerinin

görüldüğünü belirtmektedir. Ergin (2004), EAT 'de teklik 1. şahıs çekiminde yuvarlaklaşmayı da *m* tesiri ile açıklamaktadır (s. 299). Develi, H. (1993) de ekin U sınıfına geçişini aynı sebeple izah etmektedir (s. 49). *Seyahatname*'de ekin dudak uyumu sürecini, tamamlanmak üzere olduğunu (I safhası > A safhası) tespit etmektedir (s. 49). Kartallıoğlu, Y. (2011), 16. yy.da *Regola*'da ekin daima yuvarlak ünlülü olduğunu (s. 368), 17. yy.daki çeviriyazılı metinlerde bu özelliğin sürdüğünü (s. 371), 18. yy.da uyumsuz şekiller (yazım ve arkaizm tesiriyle) görülse de *Viguier* ve *Carbognano'*da dudak uyumuna bağlandığını tespit etmektedir (s. 373).

ÇYM'lerde yazım kısıtı şartında ekin kalıplaşmış olarak {dum} biçiminde yazılmasının (tek örnekte {doum}: *oldoum* [1] (123) GT/1789) damak uyumunun dışına da çıkan örnekleri bulunur: *gheldum* [1] TRC/1544/I {e - u}, *ghelmedum* [1] HPT/1575 {e - u}, *eiledum* [2] ILT/1612 {e - u}, *kittum* [1] ILT/1612 {i - u}, *idum* [1] DDLT/1641 {i - u}, *seudum* [1] DDLT/1641 {e - u}, *feueidum* [2] SL/1643 {e - u}, *ifchitdum* [1] GT/1789 (121) {i - u}. Ekin ünlüsünün geniş - yuvarlak olarak kullanıldığı örnek bulunur: *kurtuldom* [1] TRC/1544/I { u - o}. Bu durumda kullanılan /o/ ünlüsü ile ilgili olmak üzere, doğal fonetik etkiler (geçiş formu) yanında yazarların anadili etkisi (özellikle Fransızca), sözdizimsel unsurların bilgi yapısına bağlı değişimlerin (o # u birlikte kullanıldığı durumlarda) ve sesletimsel unsurların birlikte ele alınması yararlı olur görüşündeyiz. Ekin genellikle {dum} biçimine karşın iki şekilli kullanıldığı örnekler görülür: *okulmiſci**dum*** [1] ~ *okuri**dim*** [1] DDLT/1641. Ekin BGD / 1781 adlı eserde tüm formları bulunduğu halde dudak uyumuna geçiş izlerini taşıyan örnekler de görülür: *oſandim* [1] BGD/1781 (99) "usandım", *g*^{i}*ördum* [1] BGD/1781 (54). Ek ünlüsünün uyuma girme süreci ile ek ünsüzünün benzeşmesi arasında korelasyon olduğu söylenebilir: *jat**tym*** [2] BGD/1781 (82/ 85), *et**tìm*** [2] BGD/1781 (57/ 84) vb.

Ekin /d/'li örnek sayısı tüm çekimleri içermek üzere madde başı olarak [±657] ekin ünsüzünün /t/'li olduğu örneklerden [±78] sayısal bakımdan oldukça fazladır. Ancak 1. tekil kişili çekime örnek görülmese de TG / 1581 adlı eserden (Eserde sadece /t/li biçimler bulunmaktadır.) itibaren /t/'li örnekler görülmektedir: *kiltilar* [2] TG/1581 (17/ah/ 17/ah), *toutti* [1] RGT/1630 (95), *ghiuzetti* [1] SL/1643, *et-tük* [2] CFT/1672(b5/109, b7/293), *g*^{i}*ečtì* [1] BGD/1781 (55). Eklemek gerekir kök sonundaki ünsüzün de /t' li olduğu örneklerde ek ünsüzünün {t- t} biçiminde tekrarlanarak benzeştiği örnekler, diğer biçimlerden daha fazla örneğe sahiptir. Bu durum, benzeşmenin tekrarlara uygun yapılarda öncelikli gerçekleştiği ve değişimin tüm üyelerde aynı şiddette ve hızda

olmadığına işaret sayılabilir. Buna göre ek bağlamında *U* sınıfı eklerin değişiminde şöyle bir dizilim olasılık dâhilinde görünmektedir: 1˚{dum, düm, tum, tüm} > 2˚{dim, dım, tim, tım}. Buna göre yuvarlak ünlülü d / t varyantları öncelikli olarak kullanılır (m'nin yuvarlaklaştırıcı etkisi ile paralel olmak üzere), daha sonra düz - dar ünlünün d / t varyantları dolaşıma girer. Birinci durumda ek ünlüsü ikinci durumda ekin d / t ünsüz çifti belirleyici olabilir.

Ekin genellikle {dum} biçimi her dönemde kalıplaşmış olarak kullanılmıştır. Dudak uyumuna giren örneklerin yaygın olduğu BGD / 1781 adlı eserde uyum dışına çıkan kullanımların görülmesi uyum lehine de olsa iki sürecin (uyum # uyumsuzluk) birlikte işlediğini işaretleyebilir. GT/1789 adlı eserde {dum/doum} biçiminin devamında doğal fonetik nedenler (dudak ünsüzü m'nin yuvarlaklaştırıcı etkisi, U sınıfı eklerin eklenme sırası vb.) yanında yazarın anadili etkisi söz konusu edilebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

duſchdum [1] ILT/1612 "düştüm" {u - u}

kondum [1] ILT/1612 "kondum" {o - u}

okudum [1] DDLT/1641 "oku-" {u - u}

oldum [1] SL/1643 "oldum" {o - u}

györdüm [2] CFT/1672 (b7/155, b8/401) "gördüm" {ö - ü}

18. yy.

sevdim [1] BGD/1781 (v/3) "sevdim" {e - i}

edéridim [2] BGD/1781 (59, 96) "eder idim" { i - i}

kodúm [1] BGD/1781 (54) "ko(y)dum" {o - u}

ſitmalandy'm [1] BGD/1781 (97) "sıtmalandım" {a - ı}

iſcittim [4] BGD/1781 (52, 83, 93, 99) "işittim" {i - i}

öjrettim [1] BGD/1781 (v/3) "öğrettim" {e - i}

tuttùm [2] BGD/1781 (91(2) "tuttum" {u - u}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

tſchikardum [1] ILT/1612 "çıkar-" {a - u}

anglamadum [2]CFT/1672 (b1/026, b2/043) “anla-” {a - u}
dedüm [1] CFT/1672 (b7/153) “de-”{e - ü}
gyirdüm [1] CFT/1672 (b7/224) “gir-” {i - ü}
diktüm [1] CFT/1672 (b7/248) “dik-” {i - ü}
hazettüm [2] CFT/1672 (b1/002, b2/031) “et-” {e - ü}
18. yy.
etdum [1] GT/1789 (111) “et-” {e - u}
ſouſadum [1] GT/1789 (128) “susa-” {a - u}

4.4.1.3.2.2.12. {-DUn}

Ergin, M. (2004), görülen geçmiş zaman teklik 2. şahıs çekimini *açduñ, gördüñ* şeklinde çekimlemiş ve ekin ikinci şahıslar da belki bir şekil benzerliği yüzünden daima yuvarlak vokalli olduğunu (s. 299) belirtmiştir. Develi (1993), *Seyahatname*’de yetersiz sayıda örnek sebebiyle tam bir yorum yapılamayacağını vurgulamaktadır (s. 50). Kartallıoğlu, Y. (2011) eki {-DUŋ} şeklinde tanıtmış 16. yy.da *Regola*’da ekin yuvarlak ünlülü düzensizlik safhasında bulunduğunu (s. 375), 17. yy.da *Rudimenta*’da dudak uyumlu olduğundan hareketle geçiş safhasında olduğunu (s. 376) ve 18. yy.da çeviriyazılı metinlerde tamamen dudak uyumuna bağlandığını (s. 378) tespit etmektedir.

ÇYM’lerde yazım kısıtı şartında ekin kalıplaşmış olarak {dun/ng} biçiminde yazılmasının damak uyumunun dışına da çıkan örnekleri bulunur: *geldun* [1] HPT/1575 (34) {e - u}, *eyledung* [1] ILT/1612 {e - u}, *idun* [1] DDLT/1641 {i - u}, *iſchitdun* [1] GT/1789 (120) {i - u}, *görmedun* [1] GT/1789 (168) {e - u} vb. Şahıs ekinin SL/1643 adlı eserde sadece <ngh> şeklinde kullanıldığı *ſeudu**ngh**, ſeueidu**ngh*** vb. örnekler yanında DDLT/1641 adlı eserde şahıs ekinin {n # ngh} şeklinde ikili kullanıldığı örnekler de bulunur: *okuridi**ngh*** [1] ~ *okuiaidi**n*** [1]. Şahıs ekinin ngh ~ ng > n şeklinde değişimi ile ek ünlüsünün uyuma girme süreci arasında bir korelasyon bulunduğu söylenebilir. Brendemoen (1980), madde 20’de Orta Osmanlıcada labiyal uyumun hızlı gelişmesini engelleyen faktörler arasında /n/ ünsüzünün yuvarlak ünlüleri koruması ve labiyal olmayan ünlüleri yuvarlaklaştırıcı etkisini (s. 234) de saymaktadır. ÇYM’lerde gördüğümüz örnekler bağlamında yuvarlaklaştırmada /ngh/ ve /n/ ünsüzleri arasında derece farkı bulunduğudur. Birincide kalın yuvarlak ünlülerle seslik dizilimin yaygın örnekleri bulunması ngh’nin çözülerek n’ye taşınması etkisiyle önce ince yuvarlak (yazım kısıtı şartından ü’lü örnekler görülmez.) sonra ince düz ünlülerin birlikte görülmesi

ardından ek ünsüzünün de etkileşime girmesiyle (önce /d/ sonra /t/) ünlü uyumunun ve ünsüz benzeşmesinin gerçekleştiği söylenebilir. Karşıt ünlüler ikilisi buna göre {ngh ⇔ u > ngh # n ⇔ u ve (*ü) > ngh # n ⇔ (*ü) ve i > n ⇔ i} şeklinde formüle edilebilir. Brendemoen (1980), -(U)ñUz / -(y)UñUz dizilimindeki ekin morfem sırasına göre baştaki *U* ünlüsüsün uyuma girmeye eğilimli olmasını eklenme sırası ile izah etmektedir. Buna göre -(U)ñ eki -(U)ñUz ekine göre daha uzun süre yuvarlaklığını korumaktadır (s. 237). Bu görüşe ek olarak yukarıda ele aldığımız örnekler bağlamında ngh > n değişiminin de sesdizimsel dağılıma etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

Ekin ünlüsünün ikili kullanıldığı örnekler görülür: *ſeuei**dungh*** [1] ~ *ſeueri**dingh*** [1] ~ [1] *ſeumiſci**dingh*** ~ *ſeumez**dingh*** SL/1643, *seuil**dungh*** [1] ~ *seuilmiſc**idin*** [1] ~ *okulur**idingh*** [1] ~ *okumiſc**idingh*** [1] DDLT/1641. Ek ünlüsünün damak uyumuna uyarak inceldiği örnekler bulunur: *giel**dün*** [3] CFT/1672 (b1/002/ b1/002/ b1/020).

Ekin t'li biçimlerinin görüldüğü sınırlı sayıda örnek bulunur: *jcstünmi* [1] CFT/1672 (b4/071) {i - ü} vb. CFT/1672 eser bağlamında ek ünsüzü değiştiği halde düz + yuvarlak şeklindeki ses dizilimi devam etmektedir. Buna göre ek ünsüzünün ünlü değişimine etkisinin ancak ikinci derecede olduğu söylenebilir.

Ekin incelediğimiz ÇYM'ler bağlamında 16. yy.da ilgili çekimine örnek bulunmadığından ancak analoji yoluyla {dunhg, dung, dun} biçiminde tek şekilli olduğunu ({dum} çekimi dolayısıyla) ancak tasavvur edebiliriz. 17. yy.da ekin şahıs ekindeki ngh # n varyantlaşması etkisiyle ünlüsünün de inceldiği ve düzleştiği örnekler görülmektedir. 18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde ekin uyumla kullanılırken GT /1789 adlı eserde {dun} biçiminde yuvarlak ünlülü ve tek şekilli kullanıldığı görülmektedir. Buna göre 18. yy.da ekin uyumlu biçimleri ile tek şekilli uyumsuz biçimlerinin aynı düzlemde yer alabildiği söylenebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

olaidingh [1] SL/1643 "idin" {i - i}

györdün [1] CFT/1672 (b4/071) "gördün" {ö - ü}

18. yy.

ejlendin [1] BGD/1781 (88) "eğlendin" {e - i}

aldy'n [2] BGD/1781 (85/ 90) "aldın" {a - ı}

edejórudun [1] BGD/1781 (95) "ediyordun" { u - u}

iſcittìnmi [1] BGD/1781 (94) “işittin” {i - i}

tuttùn [1] BGD/1781 (91) “tuttun” { u - u}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

gieldün [3] CFT/1672 (b1/002, b1/002, b1/020) “gel-” {e - ü}

olaidün [2] CFT/1672 (b7/215, b7/339) “ol-” {i - ü}

cſektün [1] CFT/1672 (b1/028) “çek-” {e - ü}

jcstünmi [1] CFT/1672 (b4/071) “iç ” {i - ü}

18. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.13. {-DUnUz}

Ergin, M. (2004), EAT’de görülen geçmiş zaman ekinin ikinci şahıslarda belki de şekil benzerliğinden daima yuvarlak vokalli olduğunu belirtmiş ve *açduñuz*, *gördüñüz* çekimlerini örnek olarak vermiştir (s. 299). Develi, H. (1993), *Seyahatname*’de ekin birinci hecesinin umumiyetle düz olduğunu ikinci hecesinin (bir örnekte düz ve uyumlu) yuvarlak olduğunun görüldüğünü belirtir. Ancak süreci uyuma bağlanma olarak değil yansızlaşma (nötürleşme) eğilimi olarak değerlendirir (s. 50). Kartallıoğlu, Y. (2011), ekin 17. yy.da *Rudimenta*’da, *Harsanyi’*de uyumlu *Meninski*’de daima yuvarlak ünlülü olduğundan hareketle ilk hecesinin uyumlu ikinci hecesinin geçiş safhasında bulunduğunu (s. 381) ve 18. yy.da *Viguier* ve *Carbognano*’da uyumlu *Vaughan*’da uyumsuz olması hasebiyle yüzyılın sonunda uyuma bağlandığını (s. 383) tespit etmektedir.

ÇYM’lerde ekin iç ünsüzünün {ngh, gh, n} *okulſaiidi**ngh**is* [1], *seumiſcidi**gh**is* [1] DDLT/1641, *etmedi**n**iz* [1] CFT/1672 (b8/372) şeklinde yazıldığı ve yazılmadığı *okul**diis**, okuri**dijs**, seuilmiſci**dis**, seuilei**dyſ*** [1] DDLT/1641 örnekler görülür. Ekin şahıs ekinin iyelik eki kökenli olmasına karşın şahıs zamirine işaret sayabileceğimiz bir örnek bulunur: *seueidy**ſz*** [1] DDLT/1641. Ekin yuvarlak ünlülü kullanıldığı damak uyumu dışına da çıkan örnekleri bulunur: *ſeu**dunghuz*** [1] SL/1643. Ancak bu türden örneklerin sayıca azlığı hem ilgili şahıs çekiminin yaygın kullanılmamasına hem de ekin *I* safhasına geçtiğine tanıklık eden {diniz} biçiminin daha yaygın kullanılmasına işaret sayılabilir. Buna göre yazım kısıtı şartında kalıplaşarak yazılan ve uyum dışına da çıkan örnekleri

görülür: *üldür**diniz*** [1] CFT/1672 (b8/372) “öldür-” {ü - i - i}, *ojna**diniz*** [1] BGD/1781 (82). Ekin geçiş aşamasını temsil eden *et**tinüz*** [1] CFT/1672 (b2/043) {e - i - ü} ve *tfchek**duniz*** [1] GT/1789 (121) “çek-” {e - u - i} örnekleri geçiş aşamasının örneklerinin dağılımda kesin sınırlar bulmaın güçlüğüne işaret edebilir. Brendemoen (1980) kuralına göre ekin ilk hece ünlüsünün sonraki hece ünlüsüne göre uyuma daha erken girmesi beklenir (Madde 25, s. 237). Kuralın çalıştığına örnek *et -**ti**nüz* (17. yy.) biçiminde görülmekte iken *çek - **du**niz* (18. yy.) örneği ise kuralın doğrusal olmadığa delâlet edebilir. Buna göre ses dizimsel unsurların “morfem sırası” kuralı, üyelerin işlevsel farklılığını da dikkate almak durumundadır. İlgili sınırlı örnekler bağlamında genelleyici sonuçlar üretilemez ancak iyelik kökenli kişi eklerinin şahıs zamiri kökenli 1. tipteki kişi eklerine göre bağlı olduğu ekle kurduğu etkileşim aynı düzeyde işlememektedir. Ekin uyuma girmesinde ve seslik üyelerini düşürmesinde (*okul - **diis**, seuile- i**dyf*** vb.) bu özel durumun da etkisi olmalıdır. Eklemek gerekir daha tutarlı ve geçerli olmak şartıyla başka verilerle de bu özel durumun tanıtlanması gerekir.

Ekin değerlendirilmesinde özellikle 16. yy. bağlamında malzeme görülmediğini ve diğer dönemler bağlamında sınırlı sayıda örnek bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu kısıtlı şartlara göre 17. yy. ise ekin ünsüz benzeşmesine girdiğine dair örnekler görüldüğü ve ekin *I* sınıfına üyeler vermesine karşın geçişe ait unsurlar barındırdığı görülmektedir. 18. yy. da ekin uyumsuz biçimleri de bulunmasına karşın dudak uyumu yönünde geçerli sayıda veri sunduğu söylenebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

olaidinghiz [1] SL/1643 “idiniz” {i - i - i}

dediniz [1] CFT/1672 (b8/372) “dediniz” {e - i - i}

ettiniz [1] CFT/1672 (b2/044) “ettiniz” {e - i - i}

18. yy.

g^{i}*eldiniz* [2] BGD/1781 (86, 92) “geldiniz” {e - i - i}

gittiniz [1] BGD/1781 (78) “gittiniz” {i - i - i}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

ettinüz [1] CFT/1672 (b2/043) “et-” {e - i - ü}

18. yy.

tſchekduniz [1] GT/1789 (121) “çek-” {e - u - i}

Uyuma Girmeyenler

Yuvarlak + Düz

16. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

üldürdiniz [1] CFT/1672 (b8/372) “öldür-” {ü - i - i}

18. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.14. {+DUr }

Ergin, M. (2004), kuvvetlendirme ve ihtimal başlığı altında değerlendirdiği ekin önce isimlere ardından partisiplere daha sonra da fiillere getirildiğini belirtir. (s. 330). Ekin işlevinin isimleri fiilleştirme olduğunu sonrasında fiillerde birleşik çekim yapan bir ek durumunda da kullanıldığını vurgular. Ancak ekin tam bir birleşik çekim eki durumunda olmadığını da tüm çekimlere girmediğini tanıtlayarak (Emir, şart, görülen geçmiş zaman çekimine bu ek getirilmez.) ekler (s. 330). Eki pekiştirme ve olasılık kategorisinde ele alan Yüceol Özezen, M. (2010b) ise ekin bildirme işlevinde ele alınmasını Arap gramerciliği etkisine bağlamaktadır (s. 191). Yüceol Özezen (2010b), ekin isim veya fiil tabanlarından sonra[410] seçimlik kullanıldığından ve zamana bağlanması gerekmediğinden pekiştirme ve olasılık kategorisi altında ele alınmasının daha uygun olacağının altını çizer (s. 195). Benzer bir görüşle ek, kuvvetlendirme ve olasılık işlevinde bildirme eki olarak değerlendirilmiştir.

Brendemoen (1980), -DUr ekinin ekeylem olarak Harsanyi metninde yuvarlak iken ettirgen fiil olarak uyuma girmesini (s. 237) morfem sırası bağlamında köke yakınlık “kuralına” göre izah etmektedir. Develi (1993), eki 2. sınıfta yani ET’de aslî olarak yuvarlak ünlü taşıyan morfemler sınıfında {+DIr} olarak tanıtmıştır. Develi (1993) *Seyahatname* bağlamında ekin %84 oranında düz ünlülü olduğunu, yuvarlak ünlülü [2] şekillerin ise EAT kalıntısı olduğu (s. 42) şeklinde değerlendirmiştir. Kartallıoğlu, Y. (2011), 16. yy.da Regola’da düz tablardan sonra % 60 uyumlu olduğunu (s. 255), 17.

[410] Makalede bildirme ekinin her kip ve zaman çekiminde eklenemediği *iyi* ismi ve *gel-* fiilinin çekimi üzerinden tanıtlanır. Örneklerde belirli geçmiş (isim veya fiil tabanı) ve geniş zaman (fiil tabanı) üzerine getirilmesi dilbilgisel olarak uygun olmayan ekin kategorik olarak bildirme işlevinden pekiştirme ve olasılık kategorisine geçişi temellendirilmektedir (s. 192 – 194).

yy.da *Meninski, Parigi, Molino* ve *Rudimenta'*da daima yuvarlak ünlülü olduğunu (s. 258), 18. yy.da *Viguier'*de [45 kelimede] ve *Carbognano*'da dudak uyumuna bağlandığını (s. 261) tespit etmektedir. Develi (1993), Johanson'a atıfla Meninski'de görülen *oldür, vardür, yoktür* vb. örneklerle (1979, s. 4.4) *Seyahatname*'de görülen tek şekilli düzleşmeyi dudak uyumuna doğru bir gelişme değil ayrımsızlık safhası olarak değerlendirmektedir.

ÇYM'lerde ekin {dir, dyr, dur, dür, tir, tyr, tur, tür} şekillerinde yazıldığı görülür. Ekin ünlüsünün /e/ ile yazıldığı (Ancak seslik değerin /e/ yanında /i/ veya /ı/ olarak yorumlanabileceği hatırlanmalıdır.) görülen {ter, der} biçiminde örnekler bulunur: *oder* [1] TRC/1544. I, *bariter* [1] TG/1581 (1/ah).

Ekin dağılımsal görünümü eklerin biçimleri hakkında fikir yürütmemizi sağlayabilir. Sayılar madde başı olarak doğruya yakınlık içinde {dür}[±83], {dur}[±152], {dir}[±55], {dır}[±52], {tur}[±76], {tür}[±15], {tır}[±10], {tir}[±7] şeklindedir. Eklerin bu denli işlek kullanılması kontakt dil alanını[411] işaretleyebilir. Kaynak dil sahibi belirgin sentaktik bir yapıyı hedef dilde analoji yoluyla kazanabilir. İlgili ekin özellikle isimler üzerine getirilmesinde özdeşim kurma çabası belirleyici sayılabilir. Ekin öz nitelikleri bu üretken yapıları doyurmada artan bir işleve işaret sayılabilir.

Sayısal veriler bağlamında yuvarlak ünlülü kullanımın yaygın olduğu söylenebilir. Bu yaygın kullanımda ekin doğal fonetik gelişmesinin etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Develi (19939 ekin aslî olarak yuvarlak ünlü taşıdığını < EAT +dUr, +durur < ET tur - ur üzerinde gösterir ve ekleşme sürecini EAT devresi olarak (s. 42) belirtmiştir. Bu halde ekin {dur} biçimi orijinal fonetik sahayı yansıtırken değişmenin ekin ince ünlüye geçtiği konumda {dür} biçiminde aramak yerinde olur. Bu ön görünün yanına ekin t'li biçimlerini eklemekte yarar bulunabilir: *zatitur* [1] TG/1581 (7/ah), *egriottur* [1] ILT/1612 (a/125), *gierektur* [1] CFT/1672 (b7/252), *jóktur* [5] BGD/1781 (50, 51, 63, 97, 99) vb. Her biri aynı düzlemde yer almayan t'li kullanımlar TG / 1581'de ait olduğu ağız özellikleri bağlamında eserin t eğilimini temsil etmesi, ILT / 1612 adlı

[411] Ağca, F. (2010), "Grek harfli Karamanlı Türkçesi metinlerinde –dxr bildirme ekinin farklı bir fonksiyonu üzerine" adlı makalesinde "Grek harfli Karamanlı Türkçesi metinlerinde -dXr bildirme eki, Türkiye Türkçesinde bulunan yukarıdaki anlam ve fonksiyonları büyük ölçüde korumakla birlikte, Türkiye Türkçesine göre daha sık kullanılmıştır. Bu durumun sebebini tam olarak ortaya koymak mümkün olamasa da, Karamanlı Türkçesinin uzun bir süre konuşma dili olarak kalmasıyla ve yazı dilinin geç bir zamanda oluşmasıyla ilgili olabileceğini söylemek mümkündür." (s. 81) şeklinde bir yaklaşım geliştirmiştir. İlgili kullanım sıklığının konuşma dili etkisi bağlamında yorumlanmış olması tarafımızca da dikkate değer bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Kanaatimizce kaynak dil ve hedef dil arasındaki benzeştirme eğiliminin de ilgili yaklaşımla birlikte değerlendirilmesi yerinde olabilir.

eserde yuvarlak ünlülü kullanımın ek ünsüzünü nötürleştirmesi, CFT / 1672 adlı eserde nötürleşme yanında uyuma dair izler barındırması ve BGD / 1781 adlı eserde diğer biçimlerin de görülmesi nedeniyle uyum aşamasına tekabül ettiği ve ünsüz benzeşmesinin gerçekleştiği söylenebilir. Toplam olarak ekin /d/li biçiminin yaygınlığına karşın /t/li biçimlerin de anılan nedenlerle dilsel dolaşımda bulunması, değişim süreçlerinin iç içe geçtiğine işaret sayılabilir.

Değişimin DUr >DIr yönünde doğrusal ilerlemediğine bir tanık {der} biçimindeki görece erken bir varyant dolayısıyla söylenebilir: *oder* [1], *iachender* [1] TRC/1544/I. Yeniden kurgularsak ekin eskiden beri kullanılan {dur} biçiminin yanında {tur} biçimi ve {dir} biçimi farklı dilsel alanları temsil ettiği baştan kabul edilmek üzere ekin varyantlaşmaya başladığını tanıtlamaktadır kanaatindeyiz.

Ekin damak uyumu hilafına {dur} şeklinde kalıplaştığı kullanımlar görülür: *chimindur* [1] HPT/1575 (27), *iegdur* [1] ILT/1612 (a/048), *deghildur* [1] DDLT/1641, *elcimidur* [1] SL/1643, *hazirdur* [3] CFT/1672 (b1/023, b4/060, b4/063), *hepbirdur* [1] GT/1789 (120). Ekin damak uyumu hilafına {tur} şeklinde kalıplaştığı kullanımlar görülür: *barindetur* [1] TG/1581 (5/ah), *diuaniluktur* [1] ILT/1612 (a/203), *karanlütur* [1] CFT/1672 (b5/110) vb. Eklemek gerekir aynı eserde farklı uyum düzeylerinde ve farklı yoğunlukta iki biçim de görülebilir: {dur ~ tur} veya {dur ~ tür}. İlgili kısıt altında tek şekilli kullanımların yansızlık aşamasını yansıtan nötür ünlüler olduğu yaklaşımına (Johanson, 1981) göre ilgili örnekler bu eğilimi temsil eden kullanımlar olarak kabul edilebilir.

ÇYM'lerde ekin yuvarlak ünlülü ve ikili kullanıldığı örnekler bulunur: *tegiltur* [1] (16/ah) ~ *tegiltir* [1] TG/1581(5/ah), *jocṫur* [2] (a/122, a/145) ~ *jockdur* [1] ILT/1612 (a/076), *delalettur* [1] (b7/338) ~ *delalettür* [1] CFT/1672 (b5/094) *kabildur* [1] (b5/108) ~ *kabildür* [2] CFT/1672 (b5/106, b8/444) vb. Üçlü kullanıldığı örnekler de görülür: *gyerekdür* [1] (b6/126) ~ *gyerektur* [4] CFT/1672 (b5/089, b5/090, b5/091, b5/091) ~ *gyerektür* [13] CFT/1672 (b1/017, b2/039, b4/071, b5/109, b7/156, b7/175, b7/196, b7/253, b7/282, b7/282, b8/387, b8/420, b8/444). Yansızlaşma safhası için ekin tek şekilli kullanımı esasından hareket edilerek belirlense de de ikili kullanımlar bizce bu safhanın daha iyi görülmesini sağlayabilir. Çünkü bu türden KVK dizilimindeki ek grubunda değişim süreci sadece ünlüden değil ünsüzlerden de takip edilmeyi gerekli kılmaktadır. Örnekler bağlamında ikili kullanımın üyeleri sırasıyla {tur X tir} {dur X tur}{tür X tur} {dur X dür} biçimindedir. Karşıt üyelerin tanıklığında eklerin d ~ t ve u ~ ü çiftleri olarak

dağıldığı söylenebilir. Beklenmedik gelişme yazım kısıtı şartında u ~ i karşıt çiftleridir. Ancak her durumda değişimin altında yatan fonetik neden, ekin ötümlü formunun ötümsüz formuna geçişi (ya da birlikteliği) olmalıdır. Paralel biçimler altında varlığını sürdüren ekin alt varyantının giderek eş düzeyli temsile geçtiği yorumu yapılabilir. Ancak 18. yy.da ekin uyuma girme koşullarının bulunduğu BGD / 1781 adlı eserde ikili kullanım yansızlık aşaması veya varyantlar arası bir duruma değil ait olduğu kategorideki kaymalara işaret edebilir: *dejildir* [1] (58) ~ *dejildyr* [1] BGD/1781 (103).

ÇYM'lerde ekin düz ünlülü ve ikili kullanıldığı örnekler bulunur: *demektir* [4] (v/4(2), v/30(2) ~ *demektyr* [1] BGD/1781 (v/4), *lazymdir* [1] (v/32) ~ *lazymdyr* [8] BGD/1781 (v/4(8) vb. İlgili örneklere az sayıda tesadüf edilmesi düz dar ünlülü kullanımların yaygın olarak görüldüğü eserlerin 18. yy.da olması ile ilgili görülebilir.

CFT / 1672 adlı eserde ek ünlüsü iki şekillidir: {dUr}. Ancak ekin düz + yuvarlak diziliminde {dür} biçiminde eklendiği tabanlarda damak uyumu görülmez. Bu durumun meydana gelmesinde ekin {-dur < durur < turur} şeklindeki kalın ünlülü doğal fonetik yapısı, Türkçenin yuvarlak ince ünlülerde görece daha az örnek vermesi yanında ÇYM'lerde eklerin ince formuna gösterilen eğilim keyfiyeti ve ekin yansızlaşma sürecinden çıkış sürecinin izlerinin kesiştiği söylenebilir.

Ekin t'li biçiminde BGD / 1781 adlı eserde vurgu işareti ile gösterilen biçimlerin seslik değişimin yönü hakkında bir bilgi taşıdığı söylenebilir: *g^{j}ücтùr* [1] (99) ~ *ḡučtür* [1] (64). Ekin kalın ünlülü biçimi öncül sayılırsa sonraki biçime geçişte vurgu (bürünsel unsurlar dâhilinde) işaretli gösterime göre ekin hecesinde değişme olmadan kök ünlüsü ile karşıtlaşarak değişimin yönü izlenebilir. Buna göre *güç* X *guç ünlü* karşıtlığı eklerin ünlülerinde yansımasını bulmuş olmalıdır: *čtùr* X *čtür.* Belki de kök ve ek arasındaki paradoksal görünümlerin eşzamanlı kullanımları uyum sürecinin doğrusal olmadığını gösterdiği gibi günümüzde ağızlarda benzer biçimlerin görülmesini[412] de açıklayabilir.

ÇYM'lerde ekin {-dür} şekli yalnızca CFT/1672 adlı eserde görülür. Damak uyumuna giren örnekler daha sık görülürken yazım kısıtı şartında *kaillar**dür*** [1] (b7/166),

[412] Caferoğlu, A. (1995), *Orta Anadolu ağızlarından derlemeler* adlı çalışmasında ekin kullanım alanına dair sınırlı sayıda örnek görüldüğü belirtilmelidir. İlgili kısıt altında Yozgat vilayeti ağzında görülen örnekler şöyledir*: guşdur, gaşdur* (s. 191), *gardaşdur, daşdur* (s. 186), *böyükdür* (s. 162), *gunüdür* (s. 143), *kerimdir* (s. 162) vb. Örnekler arasında [gun X dür] karşıtlığını azaltan unsur tabana eklenen iyelik eki {ü} olmalıdır. Ancak Kırşehir vilayetinde örnek *gunudür* (s. 128) olarak kaydedilmiştir. Örneğe göre karşıtlık kök sonrasından itibaren başlamış görünmektedir:[gun X dur]. Taban aynı iken eklerin farklı varyantlarının kullanılması **ikili kullanım,** tabanın değişmesine karşın uyumsuzluğa neden olan ünlülerin de değişmesi **paradoksal kullanım** olarak nitelendirilebilir. Eklenmelidir taban ünlüsü ile ek ünlüsünün karşıtlaşması bağlamında Caferoğlu (1995) *güç* sözcüğünün Yozgat ağzında [guç] olduğunu (s. 241) tanıtlamaktadır.

*mana**dür*** [1] (b7/338), *βag**dür*** [1] (b7/346), *tangrida**dür*** [1] (b2/042), *var**dür*** [1] (b4/061), *zarar**dür*** [1] (b7/233) örneklerinde uyumun hilafına az sayıda örnek de bulunur. {-dir} şekli daha yaygın olarak BGD/1781'de {-dyr} şekli ise BGD/1781 ve PGT/1794 adlı eserde görülür ve dudak uyumunun yanı sıra damak uyumuna da her zaman uymazlar. İlgili örnekler aşağıda gösterilmiştir. Buna göre ek 16. ve 17. yy.da genellikle yuvarlak ünlülü 18. yy.da yuvarlak ünlülü biçimler görülse de genellikle düz dar ünlülüdür. Ekin uyum bakımından sistemli olduğu söylenemez. Konuşma dili bakımından eklerin genellikle tek şekline rağbet gösterilmesi yazım kalıplaşması etkisinin yanı sıra sözcük başındaki etkileşimin sona doğru azalması (aşamalı etki prensibi) ve seslik bakımdan ekin genelleştirilmesi ile açıklanabilir.

ÇYM'lerde 16. yy.da ekin {tur} biçiminde görüldüğü TG / 1581 adlı eser kalıplaşarak kullanıldığı görülür. 17. yy.da benzer eğilim {DUr} şekli üzerindedir ve uyumlu örnekler yanında uyumsuz biçimlere de rastlanmaktadır. 18. yy.da düz + yuvarlak diziliminde uyumsuz biçimler desenleyen GT / 1789 adlı eser yanında BGD / 1781 ve PGT / 1794 adlı eserlerden uyum sürecine de işaret eden {DXr} biçimindeki örneklerin hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Uyumlu Olanlar [+d]

16. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

17. yy.

tokdur [1] ILT/1612 "tok" {o - u}

dunukdur [1] ILT/1612 "donuk" {u - u}

iokdur [1] DDLT/1641 "yok" {o - u}

ugsuzdur [1] CFT/1672 (b6/121) "ucuz" {u - u}

18. yy.

zehirdir [1] BGD/1781 (67) "zehir" {i - i}

g^{i}ünüdür [1] BGD/1781 (97) "gün" { ü - ü}

ondokúzdur [1] BGD/1781 (97) "on dokuz" {u - u}

ejigèdir [1] BGD/1781 (77) "eyice" {e - i}

g^{i}unahy'dyr [1]BGD/1781(67) "günah" {a - ı}

jaky'ndyr [1] BGD/1781 (96) "yakın" {ı - ı}

meselìdir [2] PGT/1794 (704, 712) "mesel" { i - i}

penddir [1] PGT/1794 (709) "pend" {e - i}

bejàndyr [1] PGT/1794 (704) "beyan" {a - ı}

Uyuma Girmeyenler

Düz + yuvarlak

16. yy.

lamekiandur [2] TG/1581(8/ah, 8/ah) “lâ-mekân” {a - u}

17. yy.

kafasdur [1] ILT/1612 “kafes” {a - u}

cardaſcdur [1] SL/1643 “kardaş” {a - u}

iegdür [4] CFT/1672 (b1/025, b6/129, b6/137, b8/367) “yeğ” {e - ü}

ziddidür [2] CFT/1672 (b3/047, b8/453) “zıt” {i - ü}

ialandur [1] CFT/1672 (b7/215) “yalan” {a - u}

18. yy.

vardur [4] GT/1789 (111, 116, 123/, 27) “var” {a - u}

Uyumlu Olanlar [-d]

16. yy.

tegiltir [1] TG/1581 (5/ah) “değil” {i - i}

17. yy.

chocťur [1] ILT/1612 (a/008) “çok” {o - u}

iocťur [2] SL/1643 “yok” {o - u}

bomboſtur [2] CFT/1672 (b4/061, b7/156) “bomboş” {o - u}

kucſuktur [1] CFT/1672 (b4/067) {u - u}

gütſtür [1] CFT/1672 (b2/041) “güç” {ü - ü}

18. yy.

bozúktur [1] BGD/1781 (59) “bozuk” {u - u}

jòktur [2] BGD/1781(54(2) “yok” {o- u}

büjüktür [1] BGD/1781 (58) “büyük” {ü - ü}

bulaſcy’ktyr [1] BGD/1781 (58) “bulaşık” {ı - ı}

kaćtyr [2] BGD/1781 (v/31(2) “kaç” {a - ı}

g’erektir [1] BGD/1781 (98) “gerek” {e - i}

delilíktir [1] BGD/1781 (64) “deli” {i - i}

Uyuma Girmeyenler

Düz + yuvarlak

16. yy.

eſatur [1] TG/1581 (6/ah) “İsa” {a - u}

17. yy.

hacʈur[1] ILT/1612 (a/010) “hak” {a - u}

giunaktur [1] CFT/1672 (b8/367) “günah” {a - u}

delalettür [1] CFT/1672(b5/094) “delalet”{e - ü}

18. yy. İlgili örnekler incelenen metinlerde görülmemiştir.

4.4.1.3.2.2.15. {-sInUz}

Ergin, M. (2004), şahıs zamiri menşeli birinci tipteki şahıs ekleri arasında saydığı çokluk 2. şahıs ekinin biçimlerini *-sınız, -sizin, -sunuz, -sünüz* şeklinde göstermektedir (s. 283). Ergin, M. (2004), ekin EAT’de *-sız, -siz* şeklinde olduğunu (*siz* şeklindeki asıl biçimi yansıtmaktadır.), Osmanlıcanın ilerleyen devirlerinde teklik ikinci şahsa bağlanıp onun *z* çokluk belirtisi almış şekli olarak *-sıñız, -siñiz* biçimine geçtiğini belirtir (s. 285). Ergin (2004), Osmanlıcanın sonlarında İstanbul Türkçesinde sağır kef’in *n*’ye çevrilerek vokal uyumuna bağlanan ekin günümüzdeki şekillerinin ortaya çıktığını da ekler (s. 286). Brendemoen (1980), çeviri yazı metinlerinde görülen -sIñUz ekinin yanında uzun zaman - sIz ekinin de kullanılmasını şahıs fiil eklerinin şahıs zamirleri ile olan ilişkisine bağlamaktadır (s. 238).

Hazai (1975), eki <sİnÜz> biçiminde tanıtmış, {sen: // sİn} biçimini [27 örnekte] düz ünlülü {Üz} biçimini [26 örnekte] düz [1] örnekte uyumsuz biçim olaraka tabloda (s. 57) göstermiştir. Kartallıoğlu (2011), eki 16. yy.da Regola’da [1 örnekte] *olmassiniz* biçiminde (s. 519) göstermiş, 17. yy.da *Rudimenta*’da {sIz, seŋiz, seŋüz}, *Meninski*’de {sXŋXz} biçiminde veya düz olduğunu (s. 519), 18. yy.da *Vaughan*’da {siz, siŋiz} biçiminde, *Viguier* ve *Carbognano*’da {sXnXz}biçiminde uyumlu olarak (s. 520) tespit etmiştir.

ÇYM’lerde ekin yazımında {ſis, -ſiz, -ſys, -βiniz, -siniz, -ſiniz, -ſynyz -ſunuz, -ſünüz} biçimleri görülmektedir. *-βiniz* biçimi yalnızca CFT/1672 adlı eserde, *-ſyn* biçimi BGD / 1781 adlı eserde ve *-ſiniz* biçimi ise karışık olarak diğer eserlerde görülmektedir. Ekin {sinüz} biçimi tekil olarak i*derβinüz* [1] CFT/1672 (b5/096) örneğinde, {sunüz} biçimi tekil olarak *bujúrurſunüz* [1] BGD/1781 (78) örneğinde görülmektedir.

İçte kalan n ünsüzünün /ngh/ olduğu örnekler görülür: *okulaſinghis* [1] DDLT/1641, *oliſinghiz* [1]SL/1643. Brendemeon (1980), n veya ñ ünsüzünün koruyucu gücü nedeniyle labiyal olmayan şahıs eklerinin erken bir tarihte X grubuna geçtiğini (s. 238) de belirtir.

Ekin {-ſiz} biçimi genellikle 16. ve 17. yy. eserlerinde görülmektedir: *ghelduchſiz* [1] HPT/1575, *ſeuerſis* [1] DDLT/1641, *olurſiz* [1] SL/1643, *györmezmißiz* [1] CFT/1672 (b1/007). 18. yy.da GT adlı eserde ise tek örnekte kullanılmıştır: *boulazſiz* [1] GT/1789 (115). Ekin geç dönemde {siz} biçiminde örneğinin görülmesi ekin kişi zamirleri ile olan ilgisi yanında konuşma dilinde kısaltma yapılarına gösterilen eğilimin de etkisi söz konusu edilebilir.

Yazım kısıtı şartında ekin {siz / siniz} biçiminde tek şekilli kullanımının damak uyumunu görmeyi güçleştiren örnekler görülür*: olurſis* [1] DDLT/1641, *oliſinghiz* [1] SL/1643, *csaliſirßiniz* [1] CFT/1672 (b7/338), *boulazſiz* [1] GT/1789 (115), *verurſiniz* [1] GT/1789 (115) vb.

BGD / 1781 adlı eserde ekin yuvarlak ünlülü {-ſunuz, ſunüz, ſünüz} biçiminin ikili kullanılan örnekleri görülür: *bujúr-urſunüz ~ büjür-úrſünüz*. Aynı eserde damak uyumuna uymayan kullanımda görülür: *g*^{j}*örürſunuz* [1] BGD/1781 (103) "gör-". İkili kullanım ve ekin ünlülerindeki düzensizlik (paradoksal kullanım)[413] görülse de eserde genel olarak uyum bulunduğu ve ek ünlülerinin dört şekilde kullanıldığı söylenmelidir.

ÇYM'lerde yazım kısıtı şartında /ı/ art ünlüsünün yazılmadığı /i/ ünlüsünün /ı/ yerine kullanıldığı söylenebilir. İlgili diğer örneklerde de yazım hususiyetleri ve sesletim özellikleri birlikte göz önünde bulundurulmalıdır. Her iki durumda seslik betimlemelerin yazım esasına göre yapıldığı söylenebilir.

Ekin 16. yy.da sınırlı sayıda örneği görülmektedir. Örneklerin tamamı ekin {siz} varyantı şeklindedir. 17. yy.da ekin {siz} ve {siniz} biçimine örnekler birlikte görülür. Damak uyumu hilafına da tek şekilli olan bu biçimlerin yansızlaşma safhasını yansıttığı söylenebilir 18. yy.da GT / 1789 adlı eserde ekin {siz /siniz} biçimi tek şekilli olarak kullanılmıştır ancak diğer eserlerde uyumun görüldüğü belirtilmelidir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

ſeuerſis [1] DDLT/1641 "sev-" {e - i}

---

[413] BGD / 1781 adlı eserde bildirme ekinde benzer kullanım özellikleri ilgili bölümde yorumlanmıştır. 2.çoğul kişi çekimi ekinde benzer bir kullanım bulunabilir: *bujúrurſunüz* [1] BGD/1781 (78) ~ [1] *büjürúrſünüz* BGD/1781 (91). Tabanla uyum arayan ekle taban arasında paradoksal bir ilişki görülmektedir: [u X u - ü // ú X ü - ü]. Sözcüğün uyum arayan kökü ve eki sonunda ince ünlülerde karar kılmış görünüyor: *büyürmüſünüz* BGD/1781 (109) "buyurur musunuz". Tüm bu karışımları yabancı dil öğrenicisinin kavrayış yetersizliği ile açıklamanın kanatimizce uygun bir izah olarak görülmeyeceğini de eklemeliyiz.

ſeumezſiz [1] SL/1643 “sevme-” {e - i}

ſeueſiniz [1] SL/1643 “sev-” {e - i - i}

üldürmezβiniz [1] CFT/1672 (b8/372) “öldürme-” {e – i - i}

18. yy.

iſterſinis [1]BGD/1781 (109) “iste-” {e - i - i}

olurſunuz [1] BGD/1781 (19) “ol-” {u - u - u}

onutmajaſynyz [1] BGD/1781(107) “unutma-” {a - ı - ı}

tſchekerſiniz [1] GT/1789 (119) “çek-” {e – i - i}

Uyuma Girmeyenler

Yuvarlak +düz

16. yy.

ghelduchſiz [1]HPT/1575 “gel-” {e - u - i}

17. yy.

okulaſinghis [1] DDLT/1641 “oku-” *{o- a - i - i}

deghiulſis [1]DDLT/1641 “değil” *{u - i}

olaſis [2] SL/1643 “ol-” *{ o- a - i}

csaliſirβiniz [1] CFT/1672 (b7/338) “çalış-” *{a - i - i - i}

giellürβiniz [1] CFT/1672 (b5/097) “gel-” {ü - i - i}

18. yy.

boulazſiz [1] GT/1789 (115) “bul-” *{a - a - i}

bouyourourſiniz [1] GT/1789 (128) buyur-“ *{u – u- i - i}

4.4.1.3.2.2.16. {-sUn}

Ergin (2004), emir şeklinde diğer fiil çekimlerinden farklı olarak şahısların ayrı ayrı eki olduğunu ve bu yüzden emir eklerini üçüncü tip şahıs ekleri olarak sayılması gerektiğini (s. 304) dile getirmektedir. Ergin (2004), teklik 3. şahıs emir ekinin ET’de *-zun, zün; -sun, -sün* şeklinde iken sonradan *-zu, -zü; -su, -sü, -sunı, -süni* şekline geçtiğini EAT devrinde *-sun, -sün* biçiminde kullanıldığını Osmanlıcanın sonlarında vokal uyumuna bağlanarak *-sın, -sin, -sun, -sün* şeklini aldığını (s. 306) belirtmektedir.

Brendemoen (1980) şahıs zamirleri ile ilgisi olan (benzer diğer ekler gibi) -sUn ekinin erken tarihte X grubuna geçtiğine işaret etmektedir (s. 238). Hazai (1975) eki {sÜn // sen} şeklinde tanıtmış eki düz + düz diziliminde [39 örnekte] uyumlu, düz + yuvarlak diziliminde [4 örnekte] uyumsuz geçici biçim olarak tabloda göstermiştir (s. 57). Develi

(1993), *Seyahatname* bağlamında dudak uyumuna bağlanmanın düz ünlülü tabanlarda %65 düzeyinde gerçekleştiğini bu bakımdan sürecin tamamlanmasından hemen önceki bir devreyi yansıttığını (s. 53) tespit etmektedir. Kartallıoğlu (2011), 16. yy.da *Regola*'da ekin {sum} biçiminde olduğunu (s. 283), 17. yy.da *Meninski, Parigi ve Rudimenta*'da yuvarlak ünlülü (s. 285), 18. yy.da *Viguier* ve *Carbognano'*da dudak uyumuna bağlı olduğunu (s. 287) tespit etmektedir.

ÇYM'lerde ekin {, -ſyn, -βen, -sin, -ſin, -ſun, -ſoun, -ſon, βun, -βün} şeklinde yazıldığı görülmektedir. TRC / 1544 ve HPT / 1575 adlı eserlerde {tſon / ſſon } şeklinde geniş yuvarlak ünlülü kullanımı *oltſon*, *gelmetſon* TRC / 1544*, gelſſon* [1] HPT/1575. vb. görülmektedir. Yuvarlak ünlülü formlar geçiş bölgesi etkisini (ara form) yansıtabilir, ancak yazarın anadili etkisi, bilgi yapısındaki değişimleri de (o # u birlikte kullanılabilir) yansıtabileceği söylenebilir.

Yazım kısıtı şartında ekin {sun} biçiminde tek şekilli kullanımının damak uyumunu görmeyi güçleştiren örnekleri bulunur: *gelurmitſun* [1] TRC/1544/I, *gelſun* [1] ILT/1612, *ſeumeſun* [1] SL/1643, *tſchikarſun* [1] GT/1789 (131).

CFT / 1672 adlı eserde {sun} biçiminin damak ve dudak uyumuna bağlanarak kullanıldığı görülür: *durβun* [1] (b4/062), *okuβun* [1] (b7/209), *olβun* [21] CFT/1672. Ekin {sün} biçiminde ise uyum bozulabilir*: itβün* [1] CFT/1672 (b4/076), *virβün* [1] CFT/1672 (b5/088) vb. Bu durum ekin ince ünlülü varyantının genellendiğine işaret edebilir. Bu bakımdan da yansızlık devresinin nötür ünlüsü sayılabilir. Eserde ikili kullanımlar ve damak uyumu hilafına genellemelere verilecek örneklerle bizce bu yorum sınanmalıdır. Andığımız ölçüte göre ekin {sUn} biçiminde damak uyumu hilafına örnekler ilgili eserde görülememiştir.

Ekin {sen} biçiminin damak uyumu hilafına genellendiği örnekler görülür: *okuſen* [1] DDLT/1641, *olmaſen* [1] SL/1643, *kulanβenlar* [1] CFT/1672 (b7/210) vb.

Ekin 16. yy.da yuvarlak ünlülü kullanımı 17. yy.da özellikle CFT adlı eserde düz - dar ünlülü kullanımla genişlemiş görünmektedir. 18. yy.da ise ekin yuvarlak ünlülü kullanımları görülmesine karşın uyuma doğru geliştiği örnekler, özellikle BGD ve PGT adlı eserler bağlamında görülmektedir.

16. yy.

oltſon [2] TRC/1544/I "ol-" {o - o}

olſſun [2] HPT/1575 "ol-" {o - u}

17. yy.

olſun [2] ILT/1612 “ol-” {o - u}

okulſun [1] DDLT/1641 “oku-” {u - u}

bitβin [1] CFT/1672 (b2/034) {i - i}

virβen [2] CFT/1672 (b1/002/ b1/025) “ver-” {i - e}

okuβun [1] CFT/1672(b7/209) “oku-” {u - u}

βürβün [1] CFT/1672 (b7/282) “sür-” {ü - ü}

18. yy.

g^{i}*elsìn* [1] BGD/1781 (92) “gel-” {e- i}

alſyn [1] BGD/1781 (85) “al-” {a - ı}

buluśſun [1] BGD/1781(111) “buluş-” {u - u}

olſoun [4] GT/1789 (110/ 119/ 121/ 122) “ol-” {o - u}

dourfoun [1] GT/1789 (125) “dur-” {u - u}

verilsin [1] PGT/1794 (710) “ver-” {i - i}

Uyuma Girmeyenler

Düz + yuvarlak

16. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

itβün [1] CFT/1672 (b4/076) “et-” {i - ü}

olmaſun [2] DDLT/1641 “olma-” {a - u}

18. yy.

alſun [1] GT/1789 (170) “al-” {a -u}

4.4.1.3.2.2.17. {-yor}

Ergin, M. (2004), şimdiki zaman ekinin *yorı-* “yürümek” fiilinin *yorı-r* geniş zaman şeklinden çıktığını, EAT’de birleşik fiil çerçevesinde kullanılan *gelü yorır, gide yorır* örneklerinde görünen *yorır* fiilinin Osmanlıcada haploloji yolu ile ekleşerek *-yor* şeklinin ortaya çıktığını belirtir (s. 296). Ergin (2004), EAT’de asıl fiil köklerine *-u, -ü /-ı,-i /-a,-e* şeklinde gerundium vokalleri ile bağlanan fiil ekleştikten sonra gerundium eklerinin hüviyetlerini kaybetmiş ve yardımcı ses durumuna düştüğünü de (s. 296 - 297) eklemektedir. Johanson, L. (2002b) da ek almış unsurların dudak uyumu ve vurguya bağlı olarak kökle bütünleşmesinin sözcüğün aslî kökünün sınırlarının belirsizleştirmesine karşın bazı sapmaların hüküm vermeyi sağlayabileceğini iddia etmektedir (s. 174). Bu bağlamda Johanson (2002b), “Bunun basit bir örneğini, Yeni Osmanlıca şimdiki zaman

eki [gidi'yor] teşkil eder. Uyum dışı ek ünlüsü [o] ve aykırılık gösteren sondan bir önceki hece vurgusu (Pânultimabetonung) ekleşmiş ve kaynaşmış olmasına rağmen, bu şeklin ulaç + hareket gösteren yardımcı fiilden geldiğini ele verir." (s. 174) şeklinde şimdiki zaman ekinin kaynağının bürünsel özelliklerde ve ünlüsünde bulunabileceğine dikkat çekmektedir.

İncelenen ÇYM'lerde ekin {jor, ior} şeklinde yazıldığı görülmektedir. Ek ünsüzü ile taban ünlüsünün karıştığı tekil bir örnek de görülür*: yaklaſchyor* [1] GT/1789 (117). Ancak *bilem**ur*** [1] ILT/1612 (a/019) ve *taſi**ür**lar* [1] CFT/1672 (b6/127) vb. örneklerde ekin geniş zaman yerine şimdiki zamanla yorumlanabilmesi ekin değişebileceğini de göstermektedir. CFT / 1672 adlı eser bağlamında sözcük kökünden sonra getirilen (veya düşürülen y # i) y # i yarı ünlülü {-(i)ür} şeklindeki[414] morfemin şimdiki zamanı da işaretlemesi mümkün kullanımlar görülür: *al-**iür*** [1] (b7/155), *de-**iür*** (b2/043), *ügred-**iür*** (b6/114) vb. ÇYM'lerde şimdiki zaman ekinin {y} şeklinde olduğu örnekler de bulunmaktadır: *soileiffen* [1] ILT / 1612, *alay* [1] BGD / 1781 (*bkz.* 4.9.1. Batı Rumeli Türkçesi Bakımından Seslik ve Biçimsel Görünümler).

Ekin tek şekilli olması dolayısıyla damak uyumu hilafına örnekler görülür: *beklejor* [1] BGD/1781 (88), *g^{j}elijor* [3] BGD/1781 (90, 91(2), *èt*mejorsun* [2] PGT/1794 (705, 714).

Ergin, M. (2004)'nin ekin eklendiği fiilin açık orta hece durumunda kalan *a, e* vokalini *y* tesiriyle çok belirgin bir biçimde darlaştırdığını (s. 297) ifade etmektedir. ÇYM'ler bağlamında sonu ünlü ile biten tabanlara geldiği halde sondaki ünlünün darlaşmayan örnekleri bulunur: *arájorum* [1] BGD/1781 (78), *beklejor* [1] BGD/1781 (88) vb. Ayrıca sonu ünsüzle biten fiil köküne eklenen şimdiki zaman eki ile araya giren yardımcı ünlünün (önceleri zarf-fiil eki daha sonra yardımcı ünlü) vokal uyumuna bağlanmadığı örnekler görülür: *ſevejorum* [1] BGD/1781 (v/3), *g^{j}idéjorum* [1] BGD/1781(99). Yardımcı ünlünün kullanılmadığı da görülür: *g'elior* [1] BGD/1781 (99). İlgili örnekler bağlamında konuşurun / yazarın sesletimde aynı formları kullandığı görülür. Bu durumda ekleşme sürecinin başında bulunulduğuna atıf yapılabilir. Ayrıca konuşma dili bakımından genellikle ekin kendinden önce gelen ünlülerinin aynen tekrar edilmesi sesletimde kolaylığa işaret etmesi bakımından yorumlanabilir.

---

[414] Johanson, L. (2009), "17. yüzyılda *csalißiür* 'çalışıyor' benzeri biçimler Osmanlının payitahtı İstanbul'da konuşma dilinde görülmekteydi. Bu, göründüğü kadarıyla [zarf-fiil + *er -ür*] biçimindeki eski tipi temsil eder ve daha yeni bir tip olan {-(I)yor} ile ilgisi yoktur." (s. 96) şeklinde görüşünü ortaya koymaktadır (*bkz.* 4.4.1.3.2.2.8. {-(U)r, -(I)r; -Ar}).

Ekin örneklerine 16. ve 17. yy.da rastlanmaması şimdiki zaman ekinin işlevinin genellikle geniş zaman eki daha az olmak üzere zarf- fiil ekli yapılarla veya sözcüksel bakımdan karşılanması[415] ve ekin henüz canlandırılmamış olması ile açıklanabilir.

18. yy.da görülen sınırlı sayıda örnek bağlamında ekleşme sürecinin başında olunduğu söylenebilir. Ekin bu süreçte neredeyse kökten bağımsız biçimbirim özelliği gösterdiği ve kendinden önceki ünlüyü henüz değiştirmediği örneklerin varlığından anlaşılabilir.

Uyuma Girmeyenler

18. yy.

Kalın taban

ujujórmu [1] BGD/1781 (78) "uyu-" {u- o}

yaklaſchyor [1] GT/1789 (117) "yaklaş-" {a - o}

olùjoruz [1] PGT/1794 (711) "ol-" {u - o}

İnce taban

bekléjoruz [1]BGD/1781(85) "bekle-" {e- o}

cekejorum [1]BGD/1781(97) "çek-" {e - o}

4.4.1.3.3. Bağlama Ünlüleri Bakımından Dudak Uyumu

Ergin, M. (2004), yardımcı vokaller başlığı altında *ı, i, u, ü* şeklinde dört tane yardımcı ses olduğunu vokal uyumlarına göre bu dört vokalden birinin vokal isteyen iki unsur arasında kullanıldığını (s. 145) belirtir. Ergin (2004), yardımcı seslerin ET'de düzlük - yuvarlaklık uyumuna girdiğini, EAT'de ise *gör - i- n, dut - ı -l, gül - i - ş* örneklerinde olduğu gibi uyum dışında kaldığını, Osmanlıcada ise uyuma bağlandığını da (s. 145) ifade etmektedir. Tekin, T. (2016) de Orhon Türkçesinde yalnız bağlama ünlüleri ve CVC türünde eklerin dudak uyumuna girdiğini (s. 56) ancak Irk Bitig'de *sınuk-ı-ŋ-ın, üzük-i-ŋ-in* örneklerinin dudak uyumuna uymadığını da ekler (s. 57).

Brendemoen (1980), eklerin dudak uyumuna girme sürecinde morfem sırasının değişime etkide bulunduğunu bir "kural" olarak (s. 237) ileri sürmektedir. Brendemoen

[415] Şimdiki zaman ekinin işlevlerini tartışan Şahin, H. (2006) "Türkçede şimdiki zaman eklerinin zaman belirleyicilerle kullanımı" adlı makalesinde araştırmacıların çeşitli görüşlerine yer verir: Ercilasun, A. Kutadgu Bilig'de geniş zaman şimdiki zamanı ifade eder; Gencan, T. DLT'de muzari çekimiyle hem geniş hem şimdiki zaman birlikte verilmiştir; Eckmann, J. Harezm Türkçesinde *-a turur* yapısı şimdiki zaman işlevindedir; Yücel, 15. yy.da geniş zaman ekininin yanı sıra istek eki –a, UpdUrUr ve –mAkdA eklerinin şimdiki zamanı karşıladığını belirtir. İlgili görüşlerin verilmesini müteakiben Şahin (2006), şimdiki zamanı sadece eklerde aramak yerine zaman bildiren sözcüklere de bakmak gerektiğini vurgular (s. 220).

(1980)'in karşılaştırmalı verdiği örnekler (s. 237 - 238) şöyledir:

Yuvarlak		Düz
-(U)m	X	-(U)muz
-(U)ñ	X	-(U)ñuz ~ -(y)UñUz
-UK	X	-DUK
-(n)Uñ	X	-(U)ñUz
-DUr	X	-DUr-

Morfem sırası kuralına göre uyuma tâbi olan eklerin çoğunun kelimenin kök hecesine en yakın durumda bulunduğu ileri sürülmektedir. Örnekler bağlamında değişen seslerin bağlama ünlüsü sınıfından olması da değişimin gerçekleşmesinde etkili olabilir. Bağlama ünlüsü alarak iki heceli hâle gelen eklerin bağlama ünlüsünün bulunduğu heceyi köke devretmesi ve vurgunun (diğer bürünsel özelliklerle beraber) değişmesi uyum sürecinin unsurları arasında sayılabilir. Buna göre örneğin *elcfiligimüzi* [1] CFT/1672 (b8/445) sözcüğündeki değişim el-çi-li-ği-mü-zi şeklinde hece doruk noktasını da içermek üzere *elçilik┤ümüz yerine ≠ elçiliği┤müzi* şeklinde yorumlanabilir (*krş.* 4.3.4.1.2. Bitişik Yazılan Edat ve Bağlaçlar *senin┤ ile┤ ≠ seninile┤*).

ÇYM'lerde yazım kısıtı şartı altında bağlama ünlülerin değerlendirilmesi gerekir. Ancak incelememizde yazım esas alındığından örneklerin dağılımında ilgili ölçütün etkisinin bulunduğu belirtilmelidir. Buna göre *hujini* [1] CFT/1672 (b8/363) örneği uyumlu hale getirilmeden {huy-i-n-i} biçiminde değerlendirilecek ve bağlama ünlüsü /i/ olacaktır. Bir okuyuş yorumu olarak da örneğin *huyını* şeklinde okunabilecektir veya sesletilebilecektir. Daha kararlı *kitapiné* [2] TG/1581 (4/ah, 4/ah) örneğinde ise bağlama ünlüsü /i/ sesinin değerinin /ı/ olarak yorumlanması güç görünmektedir. 18. yy.da bağlama ünlüsünün dört şekilli kullanıldığı BGD / 1781 adlı eserde *kitabin* [1] BGD/1781 (55) örneği de aynı güçlüğün devamına işaret etmektedir. Eklemek gerekir <i> harfinin seslik değer yorumunda /i/, /ı/, /y/ bulunduğu da hatırlatılmalıdır. Diğer bir kullanım olan *zamanendè* [1] SL/1643 örneğinde ise <e> nin seslik değer yorumunda /e/, /i/, /ı/ bulunduğundan hareketle varyantların sınırları değişebilecektir. Bu türden yorumların gölgeleyici etkisinden de uzak kalmak için yazım esas alınmıştır.

Uyumsuz örneklerin genellikle düz + yuvarlak diziliminde olduğu söylenebilir. Ancak damak uyumu hilafına tersi dizilime örnekler de bulunur: *ücsingsi* [1] CFT/1672 (b7/347) "üç" {ü - i}, *olinmisidüm* [1] CFT/1672 (b5/082) vb. Eserlerin ait olduğu dönem itibariyle yuvarlak ünlülü eklerin daha çok kullanıldığı, *U* sınıfı eklerin değişime

I sınıfı eklerine göre dirençli oluşu, yuvarlak ünlülü taban sayısının görece azlığı vb. nedenler ilgili uyumsuzluğun daha çok görülmesini açıklayabilir. Bu nedenlere konuşma dilinde sesletimin genellikle tek şekilli olması, ilgili tek şeklin hâlihazırdaki kalıbının tabandan bağımsız eklenmesi vb. unsurlar da eklenmelidir. Ayrıca yabancı yazarların dilsel seçiciliği de (kalın ünlüler yerine ince ünlüler, kalıp yapılara eğilim vb.) etkili unsurlar arasında sayılabilir.

ÇYM'lerde 16. ve 17. yy.da ikili kullanımların ve paralel kullanımları işaretlemek üzere görülen nötr ünlülerin varlığı uyumun görülmesini de zorlaştırmaktadır. Bağlama ünlüsünün kökle karşılaşmasında köke taşınması sebebiyle oluşan yeni hece parçasının ekin diğer parçasına göre daha fazla uyuma girdiği görülmektedir. 18. yy.da uyuma bağlı olarak {y=ı} ünlüsünün de görülmesiyle dört şekilli bağlama ünlüsünde uyum lehine bir artışın bulunduğu söylenebilir. Buna göre uyumun bağlama ünlülerinden başlayarak geriye doğru taşındığı iddia edilebilir.

Örneklerde küme işaret içinde görülen ünlüler, bağlama ünlüsü ve önceki hecenin ünlüsüne göredir. Sözcüğün tamamında unsurlar arasında tam bir düzenlilik ve uyum bulunmasa da bağlama ünlülerinin bulunduğu eklem yerlerinde görece uyumla hareket ettikleri örneklerde açıkça görülebilir.

Uyumlu Olanlar

16. yy.

mahlucuné [1] TG/1581 (1/ah) "mahlûk" {u - u}

itzinté [1] TG/1581 (2/ah) "iz" {i - i}

17. yy.

atlering [1] ILT/1612 (a/015) "at" {e - i}

uſtunde [1] ILT/1612 "üst" {u - u}

seuile [3] DDLT/1641 "sev-" {e - i}

olunan [1] SL/1643 "ol-" {o - u}

altunum [1] CFT/1672 (b2/034) "altın"{u - u}

elimüzden [1] CFT/1672 (b7/294) "el" {e - i}

emrinüzden [1] CFT/1672 (b2/031) "emir" {e - i}

irzimüzi [1] CFT/1672 (b7/248) "ırz" {i - i}

dükülür [1] CFT/1672 (b2/038) "dök-" {ü - ü}

18. yy.

huzurundà [1] BGD/1781 (53) "huzur"{u - u}

ajaghyny' [1] BGD/1781 (60) “ayak” {a - ı}

halymyzin [1] BGD/1781 (v/3) “hâl” {a - ı}

üſtümdè [1] BGD/1781 (59) “üst” {ü - ü}

doſtumùz [1] BGD/1781 (67) “dost” {o - u}

ſekⁱizinḡi [1] BGD/1781 (v/33) “sekiz” {i - i}

boulounour [1] GT/1789 (126) “bul-” {u- -u}

tſchekilup [1] GT/1789 (164) “çek-” {e - i}

baghlarynỳ [1] PGT/1794 (716) “bağ” {a - ı}

baghlerinì [1] PGT/1794 (708) “bağ” {e - i}

Uyuma Girmeyenler

Düz + Yuvarlak

16. yy.

erlerun [1] HPT/1575 (31) “er” {e - u}

barumus [1] TG/1581 (6/ah) “var” {a - u}

17. yy.

ajagung [1] ILT/1612 (a/199) “ayak” {a - u}

ümizümüz [1] CFT/1672 (b1/029) “ümit” {i - ü}

gsanumüze [1] CFT/1672 (b8/402) “can” {a - u}

18. yy.

gⁱedéjoruz[416] [1] BGD/1781 (92) “git-”{i - e}

atum [1] GT/1789 (118) “at” {a - u}

aſchamuniz [1] GT/1789 (110) “akşam” {a - u}

4.4.1.3.4. Tasvir Fiilleri Bakımından Dudak Uyumu

Bir fiil ile “bil-, ver-, yaz-, dur-, gel-, git-, kal-, koy-, gör-” yardımcı / tasvir fiillerinden birinin -A, -I veya -Ip zarf-fiil eklerinin yardımıyla birleşmesi sonucu ortaya çıkan yapılar (Özkan, M & Doğan, E. 2010, s. 119) birleşik fiil grubu olarak nitelendirilir. İncelediğimiz ÇYM’ler bağlamında {yaz-, kal-, dur-, gör-} tasvir fiillerine örnek görülmezken {bil- ,ver-} tasvir fiillerine nispeten daha çok örnek bulmak mümkündür. Daha az görülmek üzere {gel-, git- ko-/koy-} tasvir fiillerine de örnekler görülmektedir.

[416] İlgili örnek olan gidiyoruz < git – e yor-uz sözcüğünde fiil ardından gelen /é/ sesi {-e} zarf – fiil eki kalıntısı olarak değerlendirilebilir. 18. yy.da ilgili ekin seslik bakımdan varlığı, şimdiki zaman eki ile ilgili olmak üzere ekleşme sürecinin başına işaret etmek üzere geçiş dönemi formunun göründüğü örnekler arasında sayılabilir.

Eser bağlamında CFT / 1672 (Harsanyi) adlı eserde tasvir fiillerine daha fazla ve daha geniş olarak yer verildiği söylenebilir.

bil-

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

*oin**am**as* [1] ILT/1612 (a/136) "oyna-"

*ʃeu**em**em* [1] SL/1643 "sev-"

*bul**am**adum* [1] CFT/1672 (b1/026) "bul-"

*kur**am**aziz* [1] CFT/1672 (b4/064) "kur-"

*begser**eme**ürüm* [1] CFT/1672 (b8/364) "becer-"

*zanid**e bil**lerβen* [1] CFT/1672 (b7/248) "zannet-"

18. yy.

*beklej**ème**di* [1] BGD/1781 (89) "bekle-"

*kalk**àma**dym* [1] BGD/1781 (82) "kalk-"

*duj**a bil**irʃin* [1] BGD/1781 (56) "duy-"

*guetur**ebil**ur* [1] GT/1789 (169) "getir-"

*var**abil**urʃin* [1] GT/1789 114 "var-"

*kal**amaz**ʃam* [1] GT/1789 (113) "kal-"

*eglen**eme**m* [1] GT/1789 (116) "eğlen-"

*c^{i}ek^{i}**ème**z* [1] *PGT/1794* (712) "çek-"

Ekin iki fiil arasındaki ünlüleri olan zarf – fiil eki işlevindeki {-a, -e} ünlüleri örneklerden anlaşılacağı üzere aynı şekilde kullanılmıştır. 18. yy. eserlerinde aynı ünlülerin üzerine vurgu işareti getirilmesi sesletime ait bir özelliği göstermektedir. Ünlü uyumları bakımından {-a, -e} ekinin baştaki sözcüğe ait sayıldığı yazımda ayrı yazılan örneklerden ve önceki ünlüye uyumla getirilmesinden anlaşılır. Konuşma diline özgü olarak {-à, -è} şeklinde üzerinde vurguyla sesletildiği ve ardından diğer fiile geçildiği söylenebilir.

ver-

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

*bul**iver*** [1] CFT/1672 (b5/092) "bul-"

*d**ejver*** [3] CFT/1672 (b2/030, b5/090, b7/168) "de-"

*βal**iver**ür* [1] CFT/1672 (b8/368) "sal-"

*ßal**ivir**üp* [1] CFT/1672 (b5/102) “sal-”

18. yy.

*al**iver**mek* [1] BGD/1781 (v/34) “al-”

*al**yver**eler* [2] PGT/1794 (710, 716) “al-”

*ko**jver**elìm* [1] *BGD/1781* (91) “koy-”

İki fiil arasında zarf-fiil eki {-i, -y} kullanılmıştır. Yazım kısıtı şartında 18. yy.da baştaki fiilin ünlüsüne uyacak biçimde -y zarf-fiil ekinin getirildiği görülür. CFT / 1672 adlı eserde tezlik işlevindeki tasvir fiili {vir- /ver-} şeklinde birlikte kullanılmıştır. Aynı eserde görülen bu türden seslik değişimler nöbetleşme başlığı altında değerlendirilmiştir.

gel-

*gyöm**e gie**imislerdür* [1] CFT/1672 (b8/427) “göm-”

*ol**agiel**digi* [1] CFT/1672 (b5/099) “ol-”

git-

*al**gid**üp* [1] CFT/1672 (b5/102) “al-”

ko- / koy-

*khip**akho*** [1] ILT/1612 (a/144) “kapa-”

*al**iko**di* [2] *CFT/1672* (b7/224, b7/282) “al-”

*aß**ako**durmis* [1] *CFT/1672* (b7/167) “as-”

Süreklilik bildiren tasvir fiilleri arasında sayacağımız {gel-, git-, ko-/koy-} fiillerine sınırlı sayıda örnek bulunmaktadır. Genel olarak yeterlik ve tezlik bildiren tasvir fiillerin örnekleri süreklilik bildirenlerden daha fazladır. İlgili durumun oluşmasında ana fiilin yapılış tarzında devamlılık yerine kılınış kategorisinde[417] “gelişmesi birbirine bağlı iki hareket”in ön sınırı vurgulamak üzere kullanıldığı söylenebilir.

Sınırlı sayıda eserde görülmesi kısıtında tasvir fiillerin ana fiilin anlattığı kılışı ve oluşu bildirmesi ve anlamsal bir farklılığa işaret etmesi bağlamında ÇYM’lerin kendi dönemlerine ait dilsel kullanımın sınırları hakkında kaba sayılmayacak bir bilgi

[417] Uğurlu, M. (2003), *Türkiye Türkçesinde bakış* adlı makalesinde fiil çekimi yorumlanırken bakış (aspekt) yönünün ihmal edilmemesi gerektiğini vurgular (s. 3). Zaman ve kılınış kategorilerini dilsel ölçülerde tanımlayan ve ardından aspekt konusuna yer veren yazar (s. 4 - 6), L. Johanson’un (1971)’un modelini esas almıştır (s. 5). Bu modelde kılınış kategorisinde fiil tabanları “ön sınırı vurgulayanlar, son sınırı vurgulayanlar ve sınır vurgulamayanlar" olmak üzere üç alt başlıkta ele alınmıştır. Ön sınırı vurgulayan fiil tabanlarında hareketin gerçekleşmesi için ön sınırın aşılması gerekmektedir. Ön sınırın süresi çok azdır ve sürekten ayrılması da zordur (s. 5). ÇYM’ler bağlamında ön sınırın vurgulandığı ancak bir defada gerçekleşen hareketin tekrardan uzak olduğu ve sürekliliğe taşınmadığı (süreklilik bildiren tasvir fiile örneklerin sınırlılığı bağlamında) söylenebilir. Bu durum, bir dilin yabancı konuşurları aracılığıyla hangi unsurlarına ağırlık verildiğine tanık sayılabilir ve öncelikli olarak kullanılan diğer unsurlarla birlikte düşünüldüğünde ÇYM’lerde görülen malzemenin dilsel derinliği / niteliği hakkında bilgi vermesi de beklenebilir.

taşıyabildikleri söylenebilir.

4.4.1.4. Öndamaksıllaşma

Art sıradan bir ünlünün yanındaki ünsüzler etkisiyle ön damağa doğru geçerek incelmesi, sesletim bakımından diğer ünlülerle uyum kurma eğilimini yansıtmaktadır. ÇYM'lerde konuşma diline özgü bir özelliği işaretlediği yakın ünlülerin sesdiziminden anlaşılmaktadır. Genellikle ilk hecedeki ünlü /m/ çift dudak ünsüzü etkisiyle öndamağa doğru çekilmiş görünmektedir. Hedef dil ve kaynak dil arasındaki etkileşimlerin de bu değişime etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

16. yy.

mechabet [1] TG/1581 (15/ah) "muhabbet" {u ≲ e}

17. yy.

merhimet [4] CFT/1672 (b2/038, b7/216, b7/249, b8/369) "merhamet" {a ≲i}

mehemet [2] CFT/1672 (b6/139, b8/371) muhammet" {u ≲ e}

düsmene [1] CFT/1672 (b7/198) "düşman" {a ≲e}

gyzli [1] CFT/1672 (b7/296) "gizli" {i ≲ y}

18. yy.

mühabbetinifde [1] BGD/1781 (58) "muhabbet" {u ≲ ü}

fukarè [2] BGD/1781 (64, 65) "fukara" {a ≲ e}

heyyatdeum [1] GT/1789 (122) "hayat" {a ≲ e}

4.4.1.5. Artdamaksıllaşma

Günümüzde ön damakta sesletilen kimi sözcükler ÇYM'lerde art damakta gösterilmektedir. Ön damaksıllaşma ile karşılaştırıldığında artdamaksıl ünlülü kullanımın daha fazla örneğe sahip olduğu görülmektedir. Sesdizimindeki yapısal eğilimler, önceki dönemlerden günümüze doğru değişmenin artdamaktan öne doğru olduğunu ve bu yapısal özelliğin yazıya yansıdığını göstermektedir. Konuşma dili bakımından art ünlülü sesletim, ilgili metinler bağlamında dönemsel özelliklerin sınırlarını tespit etmede önemli bir başvuru noktası işlevinde görünmektedir.

16. yy.

ioblech [1] ON/1527. I "gömlek" {ö ≲ o}

durt [6] ON/1527. I "dört" {ö ≲ u}

gungli [1] TRC/1544. I "gönül" {ö ≲ u}

affendi [1] TRC/1544. I “efendi” {e ≲ a}
gumlek [1] HPT/1575 “gömlek” {ö ≲ u}
alma [1] HPT/1575 “elma” {e ≲ a}
dort [3] HPT/1575 “dört” {ö ≲ o}
tonturé [1] TG/1581 (5/ah) “döndür-” {ö ≲ o}
gkiru [1] TG/1581 (10/ah) “geri” {i ≲ u}
egar [1] TG/1581 (17/ah) “eğer” {e ≲a}
17. yy.
dunder [1] ILT/1612 “döndür-” {ö ≲ u}
dumeni [1] ILT/1612 (a/108) “dümen” {ü ≲ u}
guzetti [1] RGT/1630 (96) “gözet-” {ö ≲ u}
dondurmiſc [1] SL/1643 “döndür-” {ö ≲ u}
muhor [1] SL/1643 “mühür” {ü ≲u}
dunnya [3] CFT/1672 (b6/120, b8/405, b8/443) “dünya” {ü ≲ u}
18. yy.
muſulman [1] BGD/1781 (95) ü ≲ u “müslüman”
doſcekte [1] BGD/1781 (99) “döşek” {ö ≲ o}
ekſy’k [1] BGD/1781 (51) “eksik” {i ≲ y}
teknajè [1] BGD/1781 (53) “tekne” {e ≲ a}
tourlou [7] GT/1789 (117, 117, 124, 124, 126, 126, 126) “türlü” {ü ≲ u}
chyzmetì [1] PGT/1794 (700) “hizmet” {i ≲ y}

4.4.1.6. Ünlü İkizleşmesi

İkiz ünlüler genellikle {a, e, i, u} seslerinden meydana gelmiştir. Sesletimde ses tekrarı ve yakın ünlülerin öncelikli kullanımı, konuşma diline özgü sayılabilecek özellikler arasındadır. Seslik bakımdan 16. yy.da genellikle düşen ünsüzlerin etkisi görülmektedir: *karanfil, tanrı*. 17. yy.da ise yazım kısıtı şartında genellikle sesletim etkisi görülür: *bey*, eii *eyi*, iil *yil* olarak da değerlendirilebilir. 18. yy.da ise ayın /ʕ/ ve hemze /ʔ/etkisinin ikizleşmeye neden olduğu söylenebilir: *meʿyus, cemʾ.* ÇYM’lerde düşen ünsüz etkisi, uzun ünlülü alıntı kelimeler, vurgu gösterimi vb. nedenlerle konuşma diline ait sesletim özellikleri ünlü ikizleşmelerinde görülebilir. Günümüzde ağız özellikleri arasında görülen benzer ikizleşme örnekleri de bu yorumu destekler niteliktedir.
16. yy.

*char**aa**fil* [1] ON/1527. I “karanfil”
*ch**uu**li* [1] TRC/1544. I “köylü”
*t**aa**ri* [2] TG/1581 (3/ah, 7/ah) “tanrı”
17. yy.
*an**aa**chtaudur* [1] ILT/1612 (a/177) “anahtar”
*b**ee**g* [1] ILT/1612 (a/208) “bey”
*e**ii*** [1] ILT/1612 (a/218) “iyi”
*d**uu**sunler* [1] ILT/1612 “dön-”
***ii**l* [2] RGT/1630 (95, 96) “yıl”
*mevlev**ii**ler* [2] CFT/1672 (b8/476, b8/476) “mevlevî”
18. yy.
*ſ**uu**dán* [1] BGD/1781 (98) “su”
*m**ee**jů̃s* [1] PGT/1794 699 “meʿyus”
*g̃em**ii*** [1] PGT/1794 (700) “cemᵊ”

4.4.1.7. Ünlü Benzeşmeleri

4.4.1.7.1. İlerleyici Benzeşme

Bir ünlünün kendinden sonraki ünlüyü çeşitli ilgiler yoluyla kendine benzetmesi hadisesidir. Deny, J. (1995) bu benzeşmeyi her ünlünün bir önceki hecenin ünlüsü ile benzeşmesi, ses uyumu olarak niteler, derinlik benzeşmesi (damak uyumu) ve dudak sesi benzeşmesi (dudak uyumu) olayını bu bağlamda ele alır (s. 49). Tekin, T. (2016) ise örnek iki kullanımı verir ve genellikle eklerde uyumsuz ünlülü formun yanına uyumlu hâle getirilmiş formla karşılaştırmaya dayalı olarak (s. 60 – 62) benzeşme olayını değerlendirir. Korkmaz, Z. (1992) ise ilerleyici benzeşmeye ekleri de dâhil ederek *ağaçtan, elden, evden, işçi, balcı* vb. örnekler üzerinden ünsüzleri ve *birez, yalınız, seksen* vb. örnekleri üzerinden kaynaşmış kelimelerde bulunan ünlülerin benzeşmesini söz konusu etmektedir (s. 86).

ÇYM’lerde damak ve dudak uyumu başlığı haricinde ikili görünen formların ilerleyici benzeşmeye bağlı kalarak uyumlu ve uyumsuz hallerine bu başlık altında yer verilmiştir. İlgili benzeşme, aynı ünlünün tekrarı, uyumun gereğine göre ünlünün ön ünlü veya art ünlü ile değiştirilmesi, damak uyumu bulunsa da dudak uyumuna doğru geliştirme ile gerçekleştirilmiştir. Örnek sayısı bakımından TG/1581, CFT/1672,

BGD/1781 adlı eserlerde daha fazla tanık bulunmaktadır. Bu durum ilgili eserlerin malzemesinin ikili kullanımları gösterebilmesindendir. Her bir yüzyıla ait kullanımları göstermek bakımından gerekli malzemeyi sağladığından mümkün her ses değişimine kök ve ek ayrımına gidilmeden örnek seçilmiştir. Develi, H. (1993), Türkçedeki ek morfemlerin ünlü uyumuna bağlamaları umumiyetle bir "ilerleyici benzeşme" hadisesi olarak geliştiğine göre, art sıradan ünlü almış bir ek morfemin bağlanmış olduğu kelime tabanının da art ünlülü olması tabiidir (s. 26) görüşü ilgili yaklaşımızı açıklar niteliktedir. Yazım kısıtı şartında aynı eserde geçen ikili yazımları göstermek üzere örnekler arasında değişke işareti bulunmaktadır. Baştaki örnek ilgili özelliği tanıtlamak üzere kullanılmıştır.

16. yy.

*ghelm**e**c* [1] HPT/1575 34 ~ *ghelm**a**c* [1] 34 “gel-”

*oltugutz**u**n* [1] TG/1581 (7/ah) ~ *itz**i**n* [2] (13/ah, 4/ah) “olduğu için”

*al**a**mi* [1] TG/1581 (2/ah) ~ *al**e**mi* [5] (2/ah, 4/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah) “alem”

*gkent**i**j* [1] TG/1581 (3/ah) ~ *gkend**u*** [1] (1/ah) “kendi”

*chacik**e**tun* [1] TG/1581 (3/ah) ~ *chakic**a**tin* [1] (3/ah) “hakikat”

*ʃah**a**tit* [1] TG/1581 (13/ah) ~ *ʃahitu* [1] TG/1581 (12/ah) “şahit”

17. yy.

*agatʃch**dan*** [1] ILT/1612 ~ *agatʃch**den*** [1] (a/064) “ağaç”

*ajag**u**ng* [1] ILT/1612 (a/199) ~ *ajag**i**nden* [1] (a/193)

*fikh**i**r* [1] ILT/1612 ~ *fich**u**r* [1] (a/013) “fikir”

*dol**u*** [1] CFT/1672 (b7/341) ~ *dol**i*** [3] (b1/021, b3/055, b4/069) “dolu”

*akcʃ**a**n* [2] CFT/1672 (b2/035, b6/136) ~ *akcs**e**i* [1] (b6/128) “akçe”

*al**u**rβe* [1] CFT/1672 (b3/056) ~ *al**ü**rβe* [1] (b8/419) “al-”

*itβ**i**n* [1] CFT/1672 (b4/076) ~ *itβ**e**n* [1] (b5/099) “et-”

*mill**i**tün* [1] CFT/1672 (b8/386) ~ *mill**e**tin* [1] CFT/1672 (b7/342) “millet”

*vallah**a*** [2] CFT/1672 (b2/031, b3/053) ~ *vallahi* [1] CFT/1672 (b7/215) “lâ-v‘Allâhi”

*vez**e**r* [1] CFT/1672 (b7/248) ~ *vezire* [1] CFT/1672 (b5/103) “vezir”

agsam [4] CFT/1672 (b7/145, b7/149 (2), b7/150) ~ *agsem* [3] CFT/1672 (b2/033, b6/125, b8/363) “acem”

18. yy.

*aghyr**ʃy**ny* [1] BGD/1781 (98) ~ *aghry**sì*** [2] (97, 97) “ağrı”

*arʃc**y**n* [2] BGD/1781 (105, 78) ~ *arʃc**i**nì* [1] (87) “arşın”

*kyl**y**č* [1] BGD/1781 (53) ~ *kyl**i**č* [1] BGD/1781 (53) “kılıç”

*avr**à**t* [1] BGD/1781 (62) ~ *avr**e**t* [1] (67) “avrat”

*bakš**y**š* [1] BGD/1781 (63) ~ *bakš**ì**z* [1] (60) “baht”

*kiah**a**d* [1] BGD/1781 (96) ~ *kiàgh**y**d* [2] (90, 82) “kağıt”

*baſd**y**rdym* [1] BGD/1781 (v/4) ~ *baſd**i**rdijim* [1] (v/3) “bastır-”

*bilirſ**i**n* [5] BGD/1781 (54, 56, 91, 93(2) ~ *bilìrſ**y**n* [1] BGD/1781 (57) “bil-”

*cykt**y**’m* [1] BGD/1781 (51) ~ *cykt**ì*** [1] (60) “çık-”

*baſch**u**n* [1] GT/1789 (111) ~ *baſch**i**ni* [1] (111) “baş”

*yol**u**miz* [1] GT/1789 (129) ~ *yol**i*** [2] (114, 114) “yol”

*baghlaryn**ỳ*** [1] PGT/1794 (716) ~ *baghlerin**ì*** [1] (708) “bağ”

*sah**a**bỳ* [1] PGT/1794 717 ~ *sāhi̇̀bi* [1] PGT/1794 699 “sahip”

4.4.1.7.2. Gerileyici Benzeşme

İlk veya orta hece ünlüsü kendinden sonra gelen ünlü etkisiyle benzeşir. Korkmaz, Z. (1992), boğumlanma niteliği bakımından benzeşmenin gerçekleştiğini *öbir, tüllü, girmissin, ambar, ossun, talla* vb. örnekleri üzerinden tanıtlamaktadır (s. 72). Bu ünlü değişiminde konuşma diline özgü olarak aynı ünlünün tekrarına dayanan örnekler görülmektedir. Bu türden örneklerin seslik tutarlılığı yüksek bir kullanıma ve sesletime işaret etme eğilimini de temsil ettikleri görülmektedir. Gerileyici benzeşme örnekleri, ilgili özelliği tanıtlamak üzere aynı eserde ikili yazım şartına bakılmaksızın verilmiştir.

16. yy.

argath [1] *HPT/1575, TRC/1544. I “*ırgat “

armut [1] HPT/1575 (< emrūd) “armut”

ſarap [1] ON/1527. I (< şerab) “şarap”

techric [1] *TG/1581* (4/ah) (< taḥrīk) “tahrik”

17. yy.

bucſuk [12] CFT/1672 (b1/024, b6/117(8), b6/122, b6/134, b6/134) (< bıçuk) “buçuk”

heberung [1] ILT/1612 (a/199) (< ḫaber) “haber”

mabarek [1] ILT/1612 (< mubārek) “mübarek”

senecŧen [1] ILT/1612 (a/216) (< singek) “sinek”

ſzahadetlik [1] CFT/1672 (b8/407) (< şehādet) “şehadet”

βaraini [1] *CFT/1672* (b7/233) (< seray) “saray”

βöhbet [1] CFT/1672 (b8/472) (< ṣuḥbet) “sohbet”

18. yy.

beghirleri [1] GT/1789 (125) (< bār-gir') "beygir"
büg^{i}ün [2] BGD/1781 (87, 91) ~ *bug^{i}ün* [1] (97) "bugün"
evretèr [1] BGD/1781 (68) (< avret) "avrat"
kuſurunu [1] BGD/1781 (105) (< kusūr) "küsur"
manzul [1] *BGD/1781* (83) (< menzūl) "menzul"

4.4.1.8. Ünlü Düşmesi

Düşürülen ünlüler {o ve ö} geniş - yuvarlak ünlüsü haricinde diğer ünlülerin tamamıdır. Bunlar arasında {ı, i} düz – dar ünlülerinin daha sık düşürüldüğü görülmektedir. Düşen ünlünün bulunduğu hecede yer alan ünsüzler, genellikle {l, n, r, s, y} ve daha seyrek görülmek üzere {b, h, m} şeklindedir. Genellikle diş yuvasıl (alveolar ünsüz)[418] ünsüzdürler ve dil ucunun üst diş ardına teması ile sesletilirler. Yüksel (2010), ötümlü ünsüzler arasında bulunan /l, m, n, r, y/ tınlayıcı ünsüzlerinin düzenli ve yüksek ötüm düzeyi gösterdiğini örnekler üzerinden tanıtlamıştır. Buna göre, ünsüzlerin sesletim yeri ve ötüm özelliklerinin ünlü düşmelerinde etkili olduğu söylenebilir.

Örneklerin yerleştirilmesinde ekin etkisiyle ünlüsü düşmüş olan sözcükte ekler değil sözcüğün kendisi esas alınarak sınıflandırılma yapılmıştır.

4.4.1.8.1. İlk Hecede Ünlü Düşmesi

Günümüzde başta protez ünlü ile kullanılan genellikle alıntı sözcükler *stambol*[419]*,*

[418] Alveolar ünsüzler: İngilizce'de dilin ucundan, Fransızca ve İspanyolca'da dilin ucunun hemen üstünden sesletilen ünsüzlerdir. Artikilasyonun tam yeri ağız boşluğunun bittiği yerdir ve bu ünsüzlere karakterini veren ağız boşluğundaki rezonans alanıdır. Çıplak harflerin [s, t, n, l] vb. özellikle alveoleri temsil ettiği varsayılamaz. Dil, böyle bir ayrım yapmayabilir ancak alofonik olarak bulunan alveolar ünsüzler için daha geniş bir transkripsiyon daha uygun olabilir. Alt dudağın alveolar sırtla temas ettiği yerde oluşan labial – alveolar (dudak – diş yuvasıl ünsüzler) [b, m, p, v, f] genellikle alveolarize ünsüzler olarak adlandırılır. IPA'ya göre alveolar ünsüzlerin tamamını tanımak ve sesletim özelliklerini örneklerle görmek için https://en.wikipedia.org/wiki/Alveolar_consonant adresinden yararlanılabilir.

[419] İstanbul sözcüğünün etimolojisi hakkında bir makale yazan Stachowski ve Woodhouse (2015), baştaki ünlü hakkında da çeşitli görüşleri ele almışlardır. Konuyla ilgili farklı bir görüş sahibi Hansack (2008)'ın *Estampolis* kullanımını örnekseyerek Osmanlı Türkçesinde eryal < real (İs.), eskonto < sconto (İt.), estofa < stoffa (İt.), eskorbut < scorbuto (Fr.) gibi örnekleri ele alarak /e/ protezinin kullanılmasını yerinde bulurlar (s. 237). Ancak Kon|stan|tinó|polis ve İ|stan|- - - -|bul sözcükleri hece sayısı bakımından eşleşmediğinden bu görüşün açıklayıcılığını eleştirmişlerdir. Aynı makalede Meninski'nin (1680) *astanbul*; *istāmbol* ve *istanbol* yazımlarını örnek göstererek *a ~ i* protezlerine dikkat çekerler (s. 241). Baştaki ünsüzle birleşerek ilk heceyi oluşturan /i/ ünlüsünü modern Türkçe'de kullanımı işaretleyen bir protez olarak tanımlarken başta /ı/ ünlülü kullanımı ise Arapça yazım etkisi olarak açıklarlar (s. 240). Sözcüğün 16. yy. 'den – 20. yy.a kadar 15 farklı şekilde telaffuz edildiğini tanıklarıyla ortaya koyan bir makale, Kartallıoğlu (2016) tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, bu çeşitliliği "ön seste ünlünün bulunmaması veya /i-/, /ı-/ ünlülerinin bulunması; ب'den önceki ن'un /n/ veya /m/ ve son ünlünün /o/, /u/ veya nadiren /ı/ olarak telaffuz edilmesidir" (s. 132), şeklinde açıklamıştır.

scudar, skemle vb. başta iki ünsüzlü sözcükler ÇYM'lerde ünlü düşmesi kapsamında değerlendirilmiştir. Transkripsiyon bakımından alındığı dilin özelliklerini yansıtmaktadır ancak sesletim özellikleri göz önünde bulundurulursa ilk hecede söylenen ancak yazılmayan ünlünün sonradan öne geçtiği söylenebilir. Buna göre ilk heceler ***si*** – *tam* – *bol,* ***sü*** - *kü* – *dar,* ***si*** – *kem* – *le* vb. şeklinde açık heceli sesletilebilir, ardından açık hece kapalı heceye doğru (dil ucu, diş eti ünlüsü /s/ etkisiyle) değişebilir[420]: ***is*** – *tam* – *bol,* ***üs*** - *kü* – *dar,* ***is*** – *kem* – *le* vb.

16. yy.

stambola [1] TRC/1544. I "**İ**stanbul"

17. yy.

spahi [3] CFT/1672 (b3/047, b3/048, b7/238) "s**i**pahi"

scudarda [1] CFT/1672 (b7/169) "**ü**sküdar"

brader [1] CFT/1672 (b1/016) "b**i**rader"

skemle [1] CFT/1672 (b4/064) "**i**skemle"

raja [1] CFT/1672 (b7/156) "r**e**aya"

rajet [1] CFT/1672 (b7/347) "r**i**ayet"

mezim [1] CFT/1672 (b8/444) "m**ü**ezzin"

18. yy.

brakmàk [1] BGD/1781 (55) "b**ı**rak-"

4.4.1.8.2. İç Hecede Ünlü Düşmesi

İç hecede ünlülerin {ı, i, a, e} düşmesi komşu ünsüz etkisine bağlanabilir. Örneklerde en az üç hece olduğu görülmektedir. Düşmenin sadece alıntı kelimelerde olmadığı görülmektedir: *ilta, üzre, kimſi* vb. Konuşma dili bakımından sesletimde tipik bir özellik sayılabilir.

16. yy.

ſarmſach [1] ON/1527. I "sarm**ı**sak"

ilta [1] TG/1581 (4/ah) "il**e**te"

17. yy.

kimſi [1] CFT/1672 (b7/254) "kim**i**si"

---

[420] Analoji olmak üzere *müslüman* < *müsülman* < *müselman, kimse* < *kimise* < *kimesne, bursa* < *burusa* < *bruβa* vb. örnekler aynı yolu izlemiş olmalılar. Dikkat çekici olarak /s/ ünsüzünün varlığının etkisi söz konusu edilebilir.

tahret [1] CFT/1672 (b8/482) “tah**a**ret”

gegnimek [1] ILT/1612 (a/158) “geç**i**nmek”

18. yy.

kaisi [1] BGD/1781 (89) “kay**ı**sı”

ingliz [1] GT/1789 (113) “İng**i**liz”

üzre [5] PGT/1794 (702, 705(2), 714(2) “üz**e**re”

4.4.1.8.3. Son Hecede Ünlü Düşmesi

Son hecede düşen ünlü {i} düz - dar ünlüsüdür. Alıntılarda asıl formu gösterir: *aip, layk, ſabr* vb. (Ayrıca eklenmelidir orijinal şeklin karşılığında kullanılan ünlü ve ünsüz değerleri de kesin sınırlar göstermez: *de(ğ)il* veya *dey(i)l, la(y)ık* veya *lay(ı)k* vb.) Tipik olan düz dar ünlünün düşürülmesi eğilimidir. Konuşma dili bakımından son hecede ünlü düşmeleri, sadece biçimsel özelliklerin değil ünlü – ünsüz etkileşimi de dâhil olmak üzere sesletime ait vurgu, ton, ezgi vb. bürünsel özelliklerin de etkili olduğu bir sürece işaret etmektedir.

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

jenitſer [1] CFT/1672 (b7/209) “yeniçer**i**”

aip [1] CFT/1672 (b7/233) “ay**ı**p”

18. yy.

deyl [1] GT/1789 (119) “değ**i**l”

layk [1] GT/1789 (129) “lay**ı**k”

ſabr [2] GT/1789 (112, 112) “sab**ı**r”

4.4.1.8.3.1. Vurgusuz Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi

Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi genellikle eklerin etkisiyle olmaktadır: *burn* + *um, kojn* + *ina, gönl* + *uniz* vb. ek önüne gelen ünlü, önceki hecedeki ünlüyü düşürmektedir.[421] Ünsüzle devam eden eklerde de hece sayısını düşürecek bir etkiyle ünlü düşürülmektedir: *pah* + *síz, ej* +*lik, anadol* + *da*, *jokar* + *da* vb. Ünlü düşmelerinde alıntı

[421] Ekleme dolayısıyla düşen örneklerde dikkat edilmesi gereken bir nokta bulunur. Genellikle alıntı kopyanın sesdizimindeki Türkçede bulunmayan uyumsuz son çift ünsüzü arasına getirilen ünlünün düzenlenmiş hecesi ek aldığında yeni duruma uyum sağlar ve geçici ünlüyü düşürür ve hece sayısını arttırmaz. Böylece, *gönl* (Ar.) > *gönül* (T.)+ üniz > gön - lü – nüz örneğinde görüldüğü gibi hece doruğu düzenlilik göstermiş olur. Vurgusuz orta hece düşmesi olarak da değerlendirilir.

sözcüklerin yalın halde iken hece doruğu gereği aldıkları ünlüyü ek aldıklarında[422] terk ettikleri de görülmektedir: *fikr* + *ime, akl* + *ung, bejn* + *üm* vb. Tüm bu durumlarda hecenin kendisi değil ama sayısı düşmektedir. Seslik özelliklerin etkisi yanında konuşma diline ait sesletim etkisi görülmektedir.

16. yy.

burnum [1] ON/1527. I "bur**u**n"

anadolda [1] TRC/1544. I "Anadol**u**"

17. yy.

bejnüm [1] CFT/1672 (b8/441) "bey**i**n"

aklung [1] ILT/1612 (a/037) "ak**ı**l"

kojnina [1] CFT/1672 (b7/249) "koy**u**n"

jokarda [1] CFT/1672 (b7/169) "yukar**ı**"

18. yy.

fikrime [1] BGD/1781 (51) "fik**i**r"

gönluniz [1] GT/1789 (129) "gön**ü**l"

chatryn [1] PGT/1794 (711) "hat**ı**r"

seirè [1] BGD/1781 (91) "sey**i**r"

pahsízdir [1] BGD/1781 (83) "pah**a**"

ejlik [1] PGT/1794 (716) "iy**i**"

4.4.1.9. Hece Düşmesi

Hece düşürülmesi, yapısal olarak konuşma diline özgü olan tipik kullanımlar arasında görülebilir. Ergenç (2002) "(…) Türkçenin ses dizgesinin kimi özelliklerinin etkin rol oynamasıyla, konuşma dilinde bir takım eksiltilere gidilmektedir." (s. 38) diyerek bu duruma dikkat çekmektedir. Banguoğlu (1974), yabancı kelimelerde iki ünlünün karşılaşmasını çatışma sayar, yazı lehçesinde korunan örneklerin (*tabiat, ait, şiir, maaş* vd.) halk ağzındaki söyleyişte büzüldüğünü (*mā'adā* > *mādā*, *mu'āraza* > *maraza* 'tek kısa ünlü' vd.) içseste düşen /ğ/ ünsüzünün de bir çatışma oluşturduğu için

[422] Tseng, L. (2002), orta hece düşmesi olayını ikinci veya son hecesinde kısa ve dar ünlü bulunduran Türkçe ve yabancı kökenli kelimelerin bir bölümünde sona getirilen çeşitli eklerin son hecedeki dar ünlüyü (daha az olarak a, e geniş ünlülerini) iç hecede vurgusuz bırakarak yeni hece düzeninde düşürmesi olarak tanımlar. Ekler **iyelik** +I ,+Im, +In,+ImIz, +InIz; **durum** +A, +I, +In; **isimden isim yapma** +Ak,+Al, +An; **isimden fiil yapma** +A-, +lA-; **fiilden isim yapma** –A, -l, -Aç, -Ak, -Iş, -(I)k, -(I)m, -IcI, -IlI, -AnAk; **çatı** –(I)l-, -(I)n-, -Ir-, -(I)ş- şeklindedir (s. 12).

büzülmeye neden olduğunu örnekler: *mağara* > *māra*, *mübalağa* > *mübālā* vd. (s. 69).

ÇYM'lerde üç ve daha fazla heceden oluşan sözcüklerde hece düşmesi örneklerinde ünlüler bakımından genellikle /i/ düz – dar ünlüsünün daha az olmak üzere /a/ ve /e/ geniş ünlülerinin düştüğü görülmektedir. Büyük oranda sözcükler damak uyumuna uymuş görünmektedir. Düşen hece ünlüsüne yakın veya aynı ünlülerin diğer hecelerde yer aldığı görülmektedir. Ünsüzler bakımından genellikle {n, y} ve daha az olmak üzere {h, l} ünsüzlerinin düşürüldüğü görülmektedir. Buna göre düşmelerde kolaylaştırıcı olacak şekilde akıcı {l, n, r} ve sızıcı { ğ, v, y} ve gırtlaksıl {h} ünsüzlerinin etkisi söz konusudur. Genellikle isimlerde benzer hecelerin düşürülmesi *lana, haklığına, kişin* vb. veya genellikle fiillerde zayıf düz - dar ünlünün veya bağlayıcı yarı – ünsüzün düşürülmesi bağlamında diğer hecelere göre daha zayıf hecenin düşürülmesi *bilemur, gyelingsedek, kaſdurúrſe* vb. örneklerden anlaşılmaktadır.

Örnekler arasında düşen yapılar daha çeşitli formlardadır. Ortada düşenler {-ygam-, -ha-, -di-, -lı-, -yye-, -ın-, -ğı-} ve son hecede düşenler {-yü, -in, -ha, -ye, -ya, -ğı} şeklindedir. Bunlardan tam bir hece teşkil edenler {ha, di, lı, ye, ğı} heceleridir. /ğ/ sesi düşmesi ardından oluşan ünlü çatışmasını öndeki ünlüyü uzatarak çözen tek örnek *bağıra* > *bāra* (yazımda *bara*) örneğidir. Sesletimde /y, h/ kayıcı ünsüzleri düşme eğilimi gösterebilirler. Örneklere göre sonraki ünlü bu düşmeye bağlı çatışmayla düşmüş ve büzülme gerçekleşmiş olur.

Sesdizim özelliklerinin yanı sıra dilin konuşurlarının tutumu, konuşmanın seyri, ortam, sesletimde duyulan ve alt sesbirimleri de içeren unsurların karışımlarının yazıya etkisi, vurgunun dağılımı vb. işlevsel ve konuşura bağlı unsurların düşürmelerde etkisi olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

16. yy.

eſſebeber [1] ON/1527. I "İsa pe**ygam**ber"

lana [1] ON/1527. I "la**ha**na"

buch [1] TRC/1544. I "bü**yü**k"

zeit [1] TRC/1544. I "zeyt**in**"

maſlat [1] HPT/1575 (33) "masla**ha**t"

teſmi [1] TG/1581 (3/ah) "tesmi**yye**"

17. yy.

gyelingsedek [3] CFT/1672 (b4/068, b6/136, b7/282) "gelince**ye** dek"

symden [1] CFT/1672 (b7/246) "şim**di**den"

varingsedek [2] CFT/1672 (b1/017, b8/409) “varınca**ya** dek”

bilemur [1] ILT/1612 (a/019) “bilem**iy**or”

hakligine [1] ILT/1612 “haklı**lı**ğına”

ſeueſiz [1] SL/1643 “sevesi**ni**z”

iegſek [2] CFT/1672 (b8/427, b8/427) “yi**ye**cek”

aſa [1] CFT/1672 (b6/124) “aşa**ğı**”

18. yy.

her kʲifcín [1] *BGD/1781* (85) “her kişin(**in**)”

kaſdurúrſe [1] BGD/1781 (99) “kaş**ın**dırırsa”

gʲönümüzè (gön**ül**+ümüze) [1] BGD/1781 (67) “gönlümüze”

bara bara [2] GT/1789 (165, 165) “ba**ğı**ra ba**ğı**ra”

4.4.1.10. Büzülme

İki sözcüğün son ve ilk ünlüsü karşılaştığında ünlünün birisi sesletilir, birleşmiş yapıdan dolayı hece sayısı düşer. Söyleyiş sıklığı, yakın ünlülerin varlığı, vezin ve hece gereği vb. unsurlar konuşma diline özgü büzülmeyi doğuran nedenler arasındadır. Bu türden bir düşürmenin şiir dili[423] yanında konuşma diline özgü bir kullanımı işaretlediği söylenebilir.

16. yy.

Alaſmarladi [1] ON/1527. I Allaha + ısmarladık

oltigitzi [1] TG/1581 (5/ah) olduğu + için

ſochle [1] TG/1581 (3/ah) şu + öyle (< o + ile) * (< uş öyle) “şöyle”

17. yy.

neilerſen [1] ILT/1612 ne+eyle-

nicsün [2] CFT/1672 (b1/020, b8/387) ne + için “niçin”

solkadar [3] CFT/1672 (b2/035, b2/035, b5/086) şu + ol* (< uş ol “ön ünlü düşmesi”)

ſungsilai [1] CFT/1672 (b7/196) şu + ancılayın “şuncılayın”

18. yy.

nàſyl [1] BGD/1781 (57) ne + asıl “nasıl”

nola [1] GT/1789 (113) ne + ola “n’ola”

---

[423] Banguoğlu, T. (1974) kaynaşma başlığı altında büzülmeyle birleşme olayını birleşik sayılmayan iki kelime arasında sesli düşmesi (*düşürme*, yabancı kaynaklarda *élision*) olarak tanımlar ve edebiyatta kullanımına dair örnekler verir: *n’olur, n’eder, n’eyler, k’olur, ağlarm’ola* vb. (s. 77).

4.4.1.11. Ünlü Türemesi

ÇYM'lerde ünlü türemelerinde genellikle {e, i, u} ünlüleri ve daha az olmak üzere {a} ünlüsünün kullanıldığı görülmektedir. Genellikle türetilen ünlü, sonraki hecenin ünlüsü ile uyum göstermektedir. Örnekler bağlamında ünsüzler bakımından ilk hece sonrasında genellikle {s, r} ünsüzleri, ünlünün iç hecede türetildiği yerin önceki ve sonraki komşu hecelerinde {h, s, n} ünsüzleri yer almaktadır. Ünlü ve ünsüz sesler arasındaki geçiş bölgesinde yeni bir açık hece türetilmesi, konuşma diline özgü bir tutumun yazıma yansıması olarak değerlendirilebilir.

4.4.1.11.1. İlk Hecede Ünlü Türemesi

Belirgin bir özellik olarak Türkçede sözcük başında {c, ğ, l, m, n, ñ, r, z} ünsüzleri (Ergin, M. 2004, s. 59) bulunmaz. Ayrıca Eker, S. (2006) bu sınıfa {f, h, p, j, ş} ünsüzlerini de ekler (s. 288). Bu ünsüzler arasından ilgili metinlerdeki genellikle /r/, /l/ ünsüzleri ile başlayan alıntı sözcüğün önüne ünlü ekleyerek sesletildiği görülmektedir. Örneklerde günümüzdeki kullanımlar bağlamında eşzamanlı bir öge olarak yorumlandığında başa bir ünlü eklenerek ağızlarda kullanımı süren Türkçe sözcükler de bulunur. Örnekler arasında gösterilen ***i**fîgiàk* < ısıcak (< ısı-ġ+cak) ve ***i**ffîtma* < ısıt-mak (fiil ismi ekinin kalıplaşmasıyla ısıt-ma, "ı" sesinin düşmesiyle *sıtma*) örneklerinde önüne bir dar ünlü eklenmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. İlk hece ve sonraki hecede yer alan ünlüler damak ve dudak uyumuna uyarlar: {i – e, u – u, i – i}. Örneklerin ağızlarda kullanıldığı bu bakımdan daha eskicil bir formu ve sosyal bir tabakayı temsil ettikleri söylenebilir.

16. yy.

***i**rentſper* [1] TRC/1544. I "rençber"

17. yy.

***u**rumelie* [1] CFT/1672 (b3/046)

***v**rumcia* [1] SL/1643 "Rum"

18. yy.

***i**limonlijin* [1] BGD/1781 (89) "limon"

***u**ruzg^{i}iarlanſyn* [1] *BGD/1781* (84) "rüzgâr"

***i**fîgiàk* [1] BGD/1781 (86) "sıcak"

***i**ffîtma* [1] GT/1789 112 "sıtma"

***i**ryzàm* [1] BGD/1781 (54) "rıza"

4.4.1.11.2. İç Hecede Ünlü Türemesi

Hecelerin iki sesten oluşan açık heceli tutarlı yapısını belirli bir düzenlilikte tekrar etmek konuşma dilinin yansıması olmalıdır. İki ünsüz ayrı hecelerde yer almasına karşın KV – KV hece düzenine girecek şekilde sesletilirler. Örnekler arasında yer alan *ial**a**nuz* (ET. yalngus < yalıng), *deg**e**nek* (< değ-enek), *far**u**tur* (< var < bar), *kimesne* (< kim ise ne) vb. Türkçe sözcüklerde görülen türeme sözcüklerin daha eskicil asıl formlarını yansıtmaktadır. Örneğin *yalaŋuz** > *yaluŋuz* > *yalunız* > *yalınız* > *yalnız* değişmesinin gösterdiği üzere sözcük asıl hâline dönmüş olmalıdır. İlgili sözcük yanında aynı sözcüğün ünsüzünün düşürüldüğü kullanımlar görüldüğünden diğer kullanımlarla karşılaştırılmış ve türeme bahsine konu edilmiştir. Örneklerde eklenen ünlü sonraki ünlüye geçişte damak uyumuna uymuştur: a- u, e- i ve diğerleri tekrar ünlüleridir.

16. yy.

*ial**a**nuz* [1] TRC/1544. I "yalnız"

*far**u**tur* [1] TG/1581 (12/ah) "vardır"

*zah**i**met* [1] TG/1581 (15/ah) "zahmet"

*kim**e**feten* [1] TG/1581 (3/ah) "kimse"

17. yy.

*tek**e**lif* [1] ILT/1612 (a/122) "teklif"

*hep**i**βi*[424] [2] CFT/1672 (b6/134, b7/149) "hepsi"

*ial**i**nüz* [1] CFT/1672 (b5/089) "yalnız"

*haz**e**reti* [1] CFT/1672 (b8/441) "hazret"

*deg**e**nek* [1] CFT/1672 (b7/210) "değnek"

18. yy.

*mah**a**zùr* [1] BGD/1781 (77) "mahzûr"

*kim**e**sneler* [1] GT/1789 (163) "kimse"

4.4.2. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları

4.4.2.1. Ünsüzlerde Ses Değişimi

[424] İlgili sözcük iyelik eki yığılması bakımından değerlendirilebilir*: Hep + i + si*. Benzer şekilde *kimisi* vb. Ayrıca Demir, N. & Yılmaz, E. & Gencan, T. N. (2011) "Türkçede görevleri aynı olan ekler art arda gelmez. Tümleyen ve tümlenen ekleri de böyledir. Ancak birkaç sözcükte tümlenen ekinin art arda geldiği görülür: *birisi, kimisi*… Bu ekler, sözcüklerin gövdelerine kaynamıştır, kalıplaşmıştır (s. 31)" görüşü de ilgili ekin kalıplaşmış bir form olduğuna ve işlevine vurgu yapmaktadır.

Ünsüzlerin farklı yazılmış örnekleri sesletime dair özellikler taşır. Bu özellikler sesdiziminde farklı düzeylerde değişim eğilimini yansıtır. Bu değişimlerin kimi sistemli ve tutarlı değişim özelliklerine sahipken kimisinde sistemlilik bulunmaz.

Tablo 29
Ünsüzlerde Ses Değişiminin Dağılımı

(b ≷ p)	*pir* TG/1581 "bir"	*pasirgian* ILT/1612 "bezirgan"
	lepeh SL/1643 "lebbeyk"	*makpere* CFT/1672 "makber"
	ciapùk BGD/1781 "çabuk"	*peſch* GT/1789 "beş"
(b ≷ v)	*dſchovan* GT/1789 "çoban"	-
(ç ≷ c)	*celebi* ON/1527 "çelebi"	*cicarſin* SL/1643 "çıkarsın"
(ç ≷ z)	*zachſir* ON/1527 "çakşır"	-
(d ≷ t)	*atém* TG/1581 "adem"	*betua* ILT/1612 "beddua"
	tefter CFT/1672 "defter"	*tikenli* BGD/1781 "diken"
	taghilur GT/1789 "dağılır"	*berbad* PGT/1794 "berbat"
(d ≷ z)	*brazer* CFT/1672 "birader"	*zerbimeſel* BGD/1781 "darbımesel"
(g ≷ c)	*cunes* HPT/1575 "güneş"	-
(ğ ≷ g)	*oglan* ON/1527 "oğlan"	*iagmur* HPT/1575 "yağmur"
	gigrec TG/1581 "yeğrek"	*csaga* CFT/1672 "çağ"
	daga GT/1789 "dağ"	-
(ġ ≷ ğ)	*bagh* HPT/1575 "bağ"	*ghiogh* DDLT/1641 "gök"
	asghàr PGT/1794 "asgar"	-
(ğ ≷ h)	*kiahad* BGD/1781 "kağıt"	-
(g/ ğ ≷ k)	*kibi* TG/1581 "gibi"	*buzaklar* CFT/1672 "buzağı"
	kajrylará BGD/1781 "gayrı"	
(g/ ğ ≷ y)	*ioblech* ON/1527 "gömlek"	*bujunki* ILT/1612 "bugün"
	dejmede CFT/1672 "değme"	*bejenirim* BGD/1781 "beğenirim"
	deyl GT/1789 "değil"	-
(h ≷ k/g)	*tacta* ON/1527 "tahta"	*akir* RGT/1630 "ahır"
	aktapod CFT/1672 "ahtapot"	*kirſiz* GT/1789 "hırsız"
(h ≷ gh)	*boghcià* BGD/1781 "bohça"	*ciogha* BGD/1781 "çuha"
(ht ≷ k)	*bakšìz* BGD/1781 "bahtsız"	-
(f ≷ v(u)	*chauta* TRC/1544 "kaftan"	*hauta* HPT/1575 "hafta"
(fv ≷ f)	*àſvu* PGT/1794 "af"	-
(k ≷ g)	*ogius* ON/1527 "öküz"	*gemich* HPT/1575 "kemik"
	gendi ILT/1612 "kendi"	*kiβrag* CFT/1672 "kısrak"
	gros CFT/1672 "kuruş"	*huſtàk* BGD/1781 "küstah"
	gemirìp PGT/1794 "kemirip"	-
(k ≷ gh)	*aghbate* TRC/1544 "akıbet"	*deghenegh* HPT/1575 "değnek"
	emegh CFT/1672 "emek"	*ajágh* BGD/1781 "ayak"
(k ≷ h)	*chulach* ON/1527 "kulak"	*cseh* CFT/1672 "Çek"
	ahſciam BGD/1781 "akşam"	-
(k ≷ t)	*tapum* ILT/1612 "kapım"	*etmeki* CFT/1672 "ekmek"
	ackſchan ILT/1612 "akşam"	*donuz* CFT/1672 "domuz"

(m ≲ n)	*munḳ'ùn* BGD/1781 "mümkün"	-
(nl ≲ gn)	*digneme* CFT/1672 "dinleme"	-
(n ≲ ŋ)	*gungli* TRC/1544 "gönül"	*denghiz* HPT/1575 "deniz"
	anglaisch ILT/1612 "anlayış"	*ſongrah* RGT/1630 "sonra"
	tangri SL/1643 "tanrı"	*denglü* CFT/1672 "denli"
	janghly'š BGD/1781"yanlış"	*tangriya* GT/1789 "tanrı"
(l ≲ n)	*nahlet* CFT/1672 "lanet"	-
(l ≲ m)	*memelat* CFT/1672 "melanet"	-
(n ≲ m)	*embianung* ILT/1612 "enbiya"	-
(p ≲ b)	*batiſah* TG/1581 "padişah"	*sarb* ILT/1612 "sarp"
	arab RGT/1630 "Arap"	*bek* CFT/1672 "pek"
	ḡevab BGD/1781 "cevap"	*bahaſi* GT/1789 "paha"
	sebeb PGT/1794 "sebep"	-
(p ≲ f)	*cſafraßle* CFT/1672 "çapraz"	-
(p ≲ t)	*testemel* HPT/1575 "peştemal"	-
(s ≲ z)	*hazköjde* CFT/1672 "Hasköy"	*néfezlik* BGD/1781 "nefes"
	arzlan GT/1789 "arslan"	
(ş ≲ s)	*chieſis* ON/1527 "keşiş"	*bektas* CFT/1672 "Bektaş"
(ş ≲ z)	*baz* ON/1527 "baş"	*düzman* CFT/1672 "düşman"
(t ≲ d)	*dilkhi* ILT/1612 "tilki"	*dokusmaktan* CFT/1672 "tokuş-"
	armùd BGD/1781 "armut"	*berbad* PGT/1794 "berbat"
(v ≲ b)	*erbah* TG/1581 "ervah"	*haibanler* ILT/1612 "hayvan"
	taba GT / 1789 "tava"	-
(v ≲ f)	*efel* ILT/1612 "evvel"	*pilafile* BGD/1781 "pilav"
(v ≲ p)	*depsirme* CFT/1672 "devşirme"	*eſpabimì* BGD/1781 "esvap"
(yh ≲ k)	*alekìm* BGD/1781 "aleyh"	-
(y ≲ g/gh)	*begh* [1] ON/1527 "bey"	*mergem* TG/1581 "Meryem"
(z ≲ s)	*bis* HPT/1575 "biz"	*jaus* ILT/1612 "yavuz"
	gsevisler CFT/1672 "ceviz"	*almaſſa* BGD/1781 "almazsa"
(z ≲ d)	*aridi* TG/1581 "arızi"	*medahbnà* SL/1643 "mezhep"

Tablo 29'da ünsüzlerin farklı yazılmış örnekleri toplu halde gösterilmiştir. İncelemede ilgili değişimlerden daha sık olanlarına ilk olarak yer verilmiştir. Buna göre hangi ünsüzde değişim 6 örneğe sahipse öncelikli olarak ele alınmıştır. Burada ses olayının hüviyeti değil sesin diğer seslerle girdiği etkileşimin miktarı esas alınmıştır. Örneğin /g/ sesinin değişim setinde {(g ≲ c), (ğ ≲ g), (ġ ≲ ğ), (ğ ≲ h), (g/ ğ ≲ k), (g/ ğ ≲ y)} bulunan değişkenler birlikte ele alınmıştır.

/b/ değişkenleri

(b ≲ p)	*pir* TG/1581 "bir"	*pasirgian* ILT/1612 "bezirgan"
	lepeh SL/1643 "lebbeyk"	*makpere* CFT/1672 "makber"
	ciapùk BGD/1781 "çabuk"	*peſch* GT/1789 "beş"

(b ≲ v) *dſchovan* GT/1789 “çoban”

Türkçede çift dudak ünsüzleri {b, m, p} ve diş dudak ünsüzleri {f, v} olarak sıralanır. Kendisinden sonra gelen aynı hece ünlülerine yuvarlaklaştırıcı etkide bulunurlar. Sözcüklerden *pasirgian* (Far. *bāzārgān>bāzergān>bezirgān*), *makper* (Ar. *ḳabr “*ölüyü defnetmek”ten *maḳber*), *ciapùk* (Far. *çābuk), dſchovan (*Far. *çōbān ~ şōbān), lepeh (*Ar. *lebbeyk)* diğer dillerden alınmıştır. Alıntı sözcüklerin ötümlü ünsüzü Türkçeye uyarlanmış ve ötümsüz sesletilmiştir. Benzer bir ikilik günümüzde de sürer. Kesin sınırları bulunmaz ancak yazı dilinde alıntıya sadık sesletimde /b/’li kullanım rağbet görür: *makber*, *bezirgān vb.* Konuşma dilinde ve ağızlarda, Türkçenin ötümsüz ünsüzlü /p/’si ötümlü karşıtı /b/ arasında (b ⇌ p) birincinin lehine kullanımların sadece sonda değil hecenin değişik yerlerinde de olduğu görülmektedir. İlgili durumu gösteren *pir, peſch* kullanımları Türkçe sözcüklerde benzer eğilimi temsil etmektedir. *Çovan* örneğinde ise iki ünlü arasında dudak ünsüzü /b/’nin eriyerek yerini hece başı yarı ünlüsüne dönüşmüş bir başka dudak ünlüsü olan /v/’ye bıraktığı görülmektedir.

/d, t/ değişkenleri

(d ≲ t)	*atém* TG/1581 “adem”	*betua* ILT/1612 “beddua”
	tefter CFT/1672 “defter”	*tikenli* BGD/1781 “diken”
	taghilur GT/1789 “dağılır”	
(d ≲ z)	*brazer* CFT/1672 “birader”	*zerbimeſel* BGD/1781 “darbımesel”
(t ≲ d)	*dilkhi* ILT/1612 “tilki”	*dokusmaktan* CFT/1672 “tokuş-”
	armùd BGD/1781 “armut”	*berbad* PGT/1794 “berbat”

Ötümsüz /t/ ünsüzünün sessel karşıtı /d/ ünlüsü arasındaki değişim Türkçe sesletim özelliklerine uyarak birincinin lehinedir. Sözcüklerden *atém (Ar. ‘adem)*, *betua (Far. bed* “kötü” *ve Ar. du‘ā’* ile *bed-du‘ā’), berbad (Far. ber-* “üzere” ve *bād “rüzgâr”* ile *ber-bād* “yele verilmiş”), *tefter* (Ar. – Far. *defter* < Yun. *diphtheri* “deri; parşömen”) diğer dillerden alınmıştır. Asıl kopyaya yakın kullanımlar özellikle yazı dilinde /d/ ile sesletilir. Örneklere göre konuşma dili veya standart dışı sesletim ile ağızlarda Türkçenin sesdizimine uyarak ötümlü /d/ yerine sessel karşıtı ötümsüz /t/ (d ⇌ t) kullanıldığı görülmektedir. Ünlüler bakımından {a, e} geniş ünlülerinin ötümsüzleşmeye etkisi tartışmaya açıktır. Türkçe *taghilur, tikenli* örneklerine göre Türkçe sözcüklerde /t ~ d/ birbirinin yerine kullanılabilen ünsüzlerdir.[425] Bu iki karşıt ünsüzden eskicil formun /t/’li

[425] Bunun bir art zamanlı değişim mi yoksa eş zamanlı varyant mı olduğu tartışılmaktadır. Akça (2017)’nın ilgili tartışmalara yer verdiği makalesinde farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Makaleye göre;

olması ve Türkçenin ötümsüz ünsüzler lehine tutumunun konuşma dilinde sürdüğü örneklerden anlaşılmaktadır. Diğer değişim alıntı olan *brazer* (*Far.* birāder) örneğinde görülür. Sızıcılaşma örneği olarak kabul edilir. Süreksiz patlamalı - diş /d/'si sürekli, sızıcı – diş /z/'sine değişmiştir. Çevre bağlamında komşu geniş {a, e} ünlüleri sızıcılaşmaya etki etmiş olmalıdır. Örneklerden *armùd (Far. emrūd'*dan göçüşme ile); *berbad (Far. ber-* "üzere" ve *bād "*rüzgâr" ile *ber-bād "*yele verilmiş") diğer dillerden alınmıştır. Diğer örnekler *dokusmaktan (ET. tokış-mak* "savaşmak" < *tokı-mak* "vurmak"*)* *dilkhi* (*ET. tilkü)* Türkçedir. Alıntılarda asıl kopyaya yakın kullanımlar /d/ ile yazılmıştır. Türkçe olanlarda ise kalın ve ince ünlü ayrımı olmadan ötümlüleşme (t > d) görülür. Ağızlarda ve standart dışı konuşma dili örneklerinde /t/ ötümsüzü yerine /d/ ötümlü sessel karşıtı kullanılmaktadır. Örnekler bu ikili kullanımı temsil etmektedir.

/g/ değişkenleri

(g ≲ c)	*cunes* HPT/1575 "güneş"	
(ğ ≲ g)	*oglan* ON/1527 "oğlan"	*iagmur* HPT/1575 "yağmur"
	gigrec TG/1581 "yeğrek"	*csaga* CFT/1672 "çağ"
	daga GT/1789 "dağ"	
(g/ ğ ≲ k)	*kibi* TG/1581 "gibi"	*buzaklar* CFT/1672 "buzağı"
	kajrylará BGD/1781 "gayrı"	
(g/ ğ ≲ y)	*ioblech* ON/1527 "gömlek"	*bujunki* ILT/1612 "bugün"
	dejmede CFT/1672 "değme"	*bejenirim* BGD/1781 "beğenirim"
	deyl GT/1789 "değil"	

Seslik bakımdan seyrek görülen g ≲ c *cunes* değişkesi /g/ yerine başta /c/ kullanımını örnekler ve Kuzey Doğu Ağızlarında örnekleri görülen bir seslik olaydır. Karahan (2014), ön damak {g, k} ünsüzlerinin diş etine kayarak sızıcılaşması ile {c, ç} ünsüzlerine yakın bir ses değeri kazandıklarını ve Trabzon, Rize ağızlarının tipik bir özelliği olduğunu ortaya koyar (s. 100). Hece sonunda yer alan /g/ ünlüsü yerini /ğ/ kayıcı ünsüzüne bırakmadan önceki kullanımları *oglan, iagmur, csag, dag* kalın ünlülü ve *gigrec*

Mansuroğlu (1988, s. 256), ön ses t'leri sedalılaşır, kalın sıradaki t korunur; Timurtaş (2012, s. 57), müstensih etkisiyle ikilik sürer; Ergin (1992, s. 91 - 92), sorunu eski Arap harfli yazım ilkelerinin karışıklığı tetiklemektedir; Korkmaz (1995, s. 501 - 502), ince sıradan ünlülerde /d/'ye değişim tamamlanmış ancak kalın ünlülü kullanımlarda ikilik sürmektedir; Ercilasun (2008, s. 453), değişim sistematik değildir ve lehçeler arası tesir bulunmaktadır; Özkan (2013, s. 107), ince ünlülerde /d/'ye değişmiş, kalın ünlülerde muhafaza edilmiş ancak ikilik sürmektedir (s. 9 - 11) görüşlerine yer verilmiştir. Yazar, t- > d-değişiminin EAT'de ince ve kalın sırada gerçekleştiğini ancak sorunun yazım kaynaklı olduğunu belirtir (s. 23). Konunun tam bir betimlemesi için konuşma dilindeki varyantlar ve bunun değişime etkisi de tartışmaya dâhil edilmelidir.

ince ünlülü kullanımında görülür. Kalın ve ince ünlülü kullanımlarda damak ünsüzlerinin de boğumlanma bakımından çıkış yeri değişir. Art zamanlı değişim ķ > ġ > g > ğ ve k > g > ğ şeklinde olmalıdır. Yumuşak damak /ğ/ ünsüzü sesletimde giderek kayan ünlüye dönüşür, bazen de önce /y/'ye değişerek komşu ünlüyü uzatır ve silikleşir. Örnekler değişimin /g/ sahasında kaldığını göstermektedir. Hece başı ve sonu /k/ ile değişen /g/ EAT'de değişen gelişim yönlerine ilişkin bir farklılığı işaretler: *kibi, kajry.* Baştaki ünsüzler /g/'ye değişmeden önceki halleri ile görülür. Hece sonunda yer alan /g/ *buzak* örneğinde ötümsüz ünlü ile sesletilmektedir. Sözcüğün (ET. buzāġu) kökü kesin olarak belli değildir. Son hecede büzülme art damak /ķ/ için değişmeyi sağlamış olmalıdır. Hecenin çeşitli yerlerinde /g/ ünsüzünün /y/ yarı ünlüsüne değiştiği görülür. Tam değişim hattı g > ğ > y olmalıdır. Damak ünsüzü, önce dilardına sonra dilönüne ilerlemiştir. İlk hecede *ioblech, dejme* son hecede *bujun, bejen, deyl* örneklerine göre ses değişiminde ileri seviyede bir kaymayı temsil etmektedir. Dilönünden sesletilen /y/ yarı ünlüsü hece başında yarı ünlü, hece sonunda kayıcı ünsüz işlevindedir. İlgili değişimin konuşma diline özgü olarak öne doğru hızlıca taşınmış bir sesletim özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır.

/h/ değişkenleri

(h ≲ k/g)	*tacta* ON/1527 "tahta"	*akir* RGT/1630 "ahır"
	aktapod CFT/1672 "ahtapot"	*kirfiz* GT/1789 "hırsız"
(h ≲ gh)	*boghcià* BGD/1781 "bohça"	*ciogha* BGD/1781 "çuha"
(ht ≲ k)	*bakšìz* BGD/1781 "bahtsız"	

Sözcüklerden *tacta* (*Far. taḫte), akir (Orta T. akur < Far. āḫūr), aktopod (Yun. octo podos* "sekiz ayak"), *kirfiz (hayırsız'ın* yıpranmış şekli olabilir) diğer dillerden alınmıştır. Alıntı sözcüklerin yerlileştirilmesi değişik varyantlar içermektedir. Her durumda asıl formun /ḫ/ sesi içerdiği görülmektedir. İlgili sesin artdamak /ķ/ sesinin sızıcılaşması sonrasını temsil ettiği bilinmektedir. Örnekler ince ünlülü /k/ *akir, kirfiz* ve kalın ünlülü /ķ/ *tacta, aktapod* seslerini asıl kopyadan uzaklaşarak kullanmış olmalıdır. Asıl kopyada gırtlaksıl /h/ sesi öne doğru taşınmış damak ünsüzü ile sesletim konuşma organları bakımından ünlülerin kısalması ile ünsüzlerin de öne taşınması birlikte gerçekleşmiştir. Diğer ses değişiminde *boghcià* (*ET. boġ* "çıkın"dan boğ+ça) örneğinde sözcük eskicil biçimine yakın sesletilmiş ve *ciogha* (*Far. çūḫā – çūḫa)* alıntı sözcük örneğinde ise asıl kopyada /ḫ/ sesinin yerine boğumlanma noktası öne doğru çekilmiş görünmektedir. Benzer seslik pozisyon *bakšìz* (*Far. baḫt*) örneğinde de görülmektedir. Ancak /ḫ/ sesinin /ķ/ ile değiştiği görülmektedir. Genel olarak konuşma dilinde alıntı

sözcüklerin asıllarında bulunan /ḫ/ gırtlaksıl sesinin damaksıl seslere /k, g/ doğru değiştiği görülmektedir.

/k/ değişkenleri

(k ≶ g)	*ogius* ON/1527 “öküz”	*gemich* HPT/1575 “kemik”
	gendi ILT/1612 “kendi”	*kiβrag* CFT/1672 “kısrak”
	gros CFT/1672 “kuruş”	*huſtàk* BGD/1781 “küstah”
	gemirȉp PGT/1794 “kemirip”	
(k ≶ gh)	*aghbate* TRC/1544 “akıbet”	*deghenegh* HPT/1575 “değnek”
	emegh CFT/1672 “emek”	*ajágh* BGD/1781 “ayak”
(k ≶ h)	*chulach* ON/1527 “kulak”	*cseh* CFT/1672 “Çek”
	ahſciam BGD/1781 “akşam”	
(k ≶ t)	*tapum* ILT/1612 “kapım”	*etmeki* CFT/1672 “ekmek”

Örneklerden *huſtàk (Far. gustāḫ)*, *gros(* < ġuruş, *Alm. Groschen* < *Lat. denarius grossus* “büyük sikke) diğer dillerden alıntıdır. Asıl formda /ḫ/ gırtlaksıl sesi bulunması durumunda sesin damaksıl seslere /k, g/ doğru değiştiği bilinmektedir. Bu değişimde uzun ünlünün etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer örnek asıl formunda /g/ ötümlüsü ile uyumlu sesletilmiştir. Diğer örneklerden /g/’nin ilk gecede *gemich, gendi, gemir-* son hecede *kiβrag* örneğinin bulunduğu kullanımlar Türkçedir. Günümüzde alıntı veya yerli ötümsüz /k/’li sesletim yanında ağızlarda ve standart dışı konuşma dilinde /g/’li sesletim görülmektedir. Asıl formun /k/ ile olduğu varsayılırsa öküz, kemik, kendi, kemir-, kısrak ilk hecede ince ünlülerle sesletilen ön damak /k/’si ağızlarda, standart dışı konuşma dilinde ötümlü /g/ sesine {k > g} düzenli değiştiği tanıtlanmaktadır. Diğer değişim örneğinde *aghbate (Ar. ʿāḳibet)* alıntı, *emegh (ET. emgek), ajágh (ET. adak > aḏak > ayak < at- [*ad-]ak), deghenegh (T.< değ-enek)* Türkçedir. ÇYM’lerde /gh/ harf bileşiği ince ünlülerde düşümcül yarı ünlü damak /ğ/’si kalın ünlülerle art damak /ġ/’si için kullanılmıştır. Bu bakımdan son hecede /k/ ötümsüzü /g/ ötümlüsüne ünlü seslerin tekrarı etkisiyle değiştiği görülmektedir. Ağızlarda ve standart dışı konuşma dilinde /g/’li kullanım, standart konuşma ve yazı dilinde /k/’li kullanım görülmektedir. Diğer değişim örneği *cseh (< Slav. Çeh)* alıntı, *chulach (ET. kulġak ~ kulkak), ahſciam (ET. aḫşam)* Türkçedir. Alıntı sözcük *cseh* ve Türkçe *ahſciam* kopyanın eskicil formunu temsil etmektedir. İlk hecedeki değişimde geniş /a/ ünlüsünün de etkisi olmakla beraber /ḳ/ ötümsüz art damak ünsüzünün sızıcılaşarak /ḫ/ ünsüzüne değiştiği söylenebilir. İlgili değişim konuşma dilinde varlığını sürdürmektedir. Son değişim tipik değildir. Ağızlarda

benzer kullanım sürmektedir. Seslik bağlantılar kurmak için daha fazla örnek gerekir. Ancak ekmek sözcüğünü (*ET. etmek'*ten benzeşme ile *ekmek)* etimolojik olarak et- köküne bağlayan açıklamalar bulunur. Bu görüşün geçerliliği tartışmalı olduğundan seslik değişim bahsinde ancak yorum olarak yer verdik.

/m, n/ değişkenleri

(m ≶ n)	*ackfchan* ILT/1612 "akşam"	*donuz* CFT/1672 "domuz"
	munkʲùn BGD/1781 "mümkün"	
(n ≶ ŋ)	*gungli* TRC/1544 "gönül"	*denghiz* HPT/1575 "deniz"
	anglaisch ILT/1612 "anlayış"	*ſongrah* RGT/1630 "sonra"
	tangri SL/1643 "tanrı"	*denglü* CFT/1672 "denli"
	janghly'š BGD/1781"yanlış"	*tangriya* GT/1789 "tanrı"

Geniz ünsüzlerinden {m,n} sesleri aralarında değişime gitmektedir. Bu değişimde art damak - genizsil /ŋ/ sesi de yer alır. Örneklerden *munkʲùn (Ar. imkān > mumkin), donuz (ET. tonguz*), *ackfchan (ET. aḫşam)* Türkçedir. Eskicil formu sürdüren *donuz* örneği alıntı *munkʲùn* ve Türkçe *ackfchan* örneklerinde /m/ çiftdudak ötümlü ünsüzünden /n/ dilucu – dişseti ötümlüsüne değişmiştir. Bu değişimde ünlü tekrarının etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Türkçede tipik bir ses olan art damak - genizsil /ŋ/ sesi art zamanlı olarak daha eskicil bir formu işaretler. Buna göre ET.'den beri varlığı bilinen /ŋ/ genizsili ağızlarda ve standart dışı konuşma dilinde varlığını sürdürmektedir. Sözcüklerin tamamı Türkçedir. Buna göre *gungl (ET. köngül), denghiz* (*ET. tengiz < teng "*göl, bataklık*"), anglaisch* (*ET. angla-mak, ang "*anlayış, idrak"ten *ang+la-mak), ſongra (T. son'dan* yön ekiyle *son+ra), tangri (ET. tengri), denglü (ET. teng "*ölçü"den*), janghly'š (T. yanıl-*mak'tan fiil ismi ekinin kalıplaşmasıyle *yanıl-ış)* sözcükleri asıl formlarında art damak - genizsil /ŋ/ sesini (son < soŋ, yanıl- < yaŋıl- sözcükleri için[426] /ŋ/ kullanılmıştır) barındırmaktadır.

/p/ değişkenleri

(p ≶ b)	*batiſah* TG/1581 "padişah"	*sarb* ILT/1612 "sarp"
	Arab RGT/1630 "Arap"	*bek* CFT/1672 "pek"
	ḡevab BGD/1781 "cevap"	*bahaſi* GT/1789 "paha"

[426] Clausaon (1972), soŋ: originally perhaps physically 'the end, or back' of something (s. 832), yaŋı1- 'to err, make a mistake, commit a fault' (s. 951); Gabain (1988) soŋ: sonra, son (s. 294) ve yaŋıl: yanılmak (s. 308); Tekin (2016), yaŋıl: yanılmak, yanlış davranmak (s. 314); ilgili sözcüklerdeki /ŋ/ genizsil ünsüzünü göstermektedir.

sebeb PGT/1794 “sebep”

(p ≲ f) *cſafraßle* CFT/1672 “çapraz”

(p ≲ t) *testemel* HPT/1575 “peştemal”

Ötümlü /b/ ünsüzü /ötümsüz karşıtı /p/ ile (b ⇌ p) karşılıklı olarak yer değiştirmektedir. Bu değişiklikte Arap harfli yazımın etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneklerden *batiſah (Far. şāh-ı pād > pād-şāh), Arab (Ar. ‘arab), ḡevab (Ar. cevāb), baha (Far. behā’), sebeb (Ar. sebeb* “ip; yol, çâre*”)* diğer dillerden alıntıdır. İlk hecede bulunan *batiſah* haricinde asıl formlarına yakın olarak ötümlü /b/ sesi kullanılmıştır. Yazılı dilde alıntının yazısal formuna yakın kopyaların kullanıldığı bilnmektedir. İlgili örnekleri yazılı dil etkisi bağlamında görmek gerekir. Diğer sözcüklerden *sarb* (*ET. sarp), bek (ET. berk “sağlam, kuvvetli”den “r” düşmesiyle bek > pek)* Türkçedir. Hece sonu ve başında yer almalarına karşın benzer bir değişimi göstermektedirler. İlk sözcük sonda çift ünsüz takımı olmasıyla, ikinci örnek asıl forma yakın sesletimle /b/ ötümlüsü ile kullanılmış olmalıdır. İlk hece sonunda yer alan /p/ çift dudak ötümsüzü sızıcılaşarak /f/ alt dudak ötümsüz ünsüzüne değişmiştir. Ünlü tekrarının bu değişimde etkisi olmalıdır. Son örnekteki değişim *testemel* tipik değildir. Ancak /p/ çift dudak ötümsüzünün /t/ ötümsüz, dişardına çekilerek değişmesi tekrar eden ünsüzlerin de boğumlanma noktalarının teşvikiyle mümkün bir yol izlemiş olmalıdır.

/s, ş, z/ değişkenleri

(s ≲ z)	*hazköjde* CFT/1672 “Hasköy”	*néfezlik* BGD/1781 “nefes”
	arzlan GT/1789 “arslan”	
(ş ≲ s)	*chieſis* ON/1527 “keşiş”	*bektas* CFT/1672 “Bektaş”
(ş ≲ z)	*baz* ON/1527 “baş”	*düzman* CFT/1672 “düşman”
(z ≲ s)	*bis* HPT/1575 “biz”	*jaus* ILT/1612 “yavuz”
	gsevisler CFT/1672 “ceviz”	*almaſſa* BGD/1781 “almazsa”

Farklı sesletim özelliklerine sahip olsa da /s/ ve /ş/ ötümsüz sızmalılarını birlikte ele almayı uygun bulduk. Demircan (2015), sızmalı ünsüzlerin ünlülerin dudak uyumuna uyduğunu belirtir (s. 51). Buna göre {s, ş, z} ünsüzleri sesletim bakımından birbirlerine yakın yerden, dilucundan sesletilmektedir. Sızıcılar arasında nöbetleşme türünden bir değişim olduğu görülmektedir. Sızmalı ünsüzler ilk hece sonunda *haz, baz, bis, düzman, arzlan;* son hece sonunda *néfez, chieſis, jaus, gsevis, almaſ* şeklinde kullanılmışlardır. Birbirlerinin yerine kullanılmalarında ortak özellik, hece sonu kapanma ünsüzü işlevinde olmalarıdır. Değişimin yönü karşılıklıdır: *bis (z > s), haz (s > z).* Konuşma dili

bakımından sızıcı ünsüzlerin birbirleri yerine kullanılmaları tipik bir özellik olarak kaydedilmelidir.

/v/ değişkenleri

(v ≶ b)	*erbah* TG/1581 “ervah”	*haibanler* ILT/1612 “hayvan”
(v ≶ f)	*efel* ILT/1612 “evvel”	*pilafile* BGD/1781 “pilav”
(v ≶ p)	*depsirme* CFT/1672 “devşirme”	*eſpabimì* BGD/1781 “esvap”

Ötümlü sızmalı alt dudak – üstdiş ünsüzü /v/, çift dudak /b, p/ ve diş – dudak sızmalı /f/ ünsüzü ile değişmiştir. Çıkış yeri bakımından dudak ünsüzleri /b, f, m, p, v / olarak birlikte tasnif edilmektedir.

4.4.2.2. Ötümsüzleşme

Ses telleri de kullanılarak sesletilen ötümlü ünsüzlerden { b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z} sonra ötümsüz ünsüz gelebilir. Genellikle {l, m, n, r, z} ünsüzlerini takip eden {k, t} ünsüzleri ötümsüzleşmeyi meydana getirir. Örnekler özellikle TG/1581 adlı eserde ötümsüzlük örneklerinin yoğunlaştığını göstermektedir. Bu durumun oluşmasında ilgili eserin ait olduğu saha ve transliterasyonu belirleyici olmuştur.

{ l, n, m, r, z } + /k/ ötümsüzü

{ki, - ken} her durumda aynı ünsüzle yazılmıştır. Ötümlü ünsüzlere getirildiğinde /k/ ötümsüzü değişmemiştir. Türkçede ünlülerle de uyuma girmeyen ekler arasındadır. 16. yy.da örneklerin görülmediği ünsüz takımında bağımsız bir birim hâlinde *kim* (TG/1581) yazımının etkisi olmalıdır.

/lk/:

16. yy. : *bel**k**i* [6] TG/1581 (15/ah, 19/ah, 3/ah, 3/ah, 4/ah, 9/ah)

17. yy. : *bi**lk**i* [3] CFT/1672 (b3/046, b6/137, b8/367)

18. yy. : *evve**lk**i*̀ [2] *PGT/1794* (699, 711)**,** *dei**lk**i* [1] BGD/1781 (90)

/nk/:

16. yy. : İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy. : *jaru**nk**i* [1] ILT/1612**,** *senu**nk**i* [1] DDLT/1641 **,** *bugiu**nk**i* [1] CFT/1672 (b6/137)

18. yy. : *ſá**nk**i* [1] BGD/1781 (51)

/mk/:

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy. : *beni**mk**i* [2] DDLT/1641, *györdü**mk**i* [1] CFT/1672 (b8/370)

18. yy. : *ifcittì**mk**i* [1] BGD/1781 (77)**,** *dedu**mk**i* [1] GT/1789 128**,** *k^{i}i**mk**^{i}i* [1] *PGT/1794*

/rk/:

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.: *itmistü**rk**i* [1] CFT/1672 (b7/161)**,** *giri**rk**en* [1] CFT/1672 (b5/102)**,** *oldu**rk**i* [1] ILT/1612 (a/009)

18. yy.: *fanu**rk**i* [1] GT/1789 (120)**,** *sürtünü**rk**^{i}en* [1] PGT/1794 (704)

{ l, n, m, r, z } + /t/ ötümsüzü

Özellikle 16. yy. TG/1581 adlı eser ve daha az olmak üzere 17. yy. CFT/1672 adlı eserde ötümsüzlük örneklerine rastlanır. Ait oldukları saha ve tarihî dönem özelliği, harf setinin doğal sınırları, yazım kalıplaşması vb. nedenlerle genellikle ekli yapıların tek şekilli kullanılması ötümsüzlüğü meydana getirmiştir.

/lt/:

16. yy.: *dégiultur* [1] TG/1581 (3/ah) "değil"**,** *ki**lt**ilar* [2] TG/1581 (17/ah, 17/ah)**,** *bi**lt**icleri* [1] TG/1581 (11/ah) "bil-"**,** *keama**lt**en* [1] TG/1581 (9/ah) "kemâl"**,** *a**lt**igitzin* [1] TG/1581 (5/ah)

17. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

18. yy.: *dary**lt**ty'* [1] BGD/1781 (59) "darılt-"

/nt/:

16. yy.: *bu**nt**a* [1] TG/1581 (5/ah) "bu"**,** *to**nt**uré* [1] TG/1581 (5/ah) "döndür-"**,** *gkio**nt**erun* [1] TG/1581 (3/ah) "gönder-"**,** *chilmi**nt**en* [1] TG/1581 (9/ah) "hilm"**,** *gge**nt**i* [2] TG/1581 (5/ah, 5/ah) "kendi"

17. yy.: *tülbe**nt**le* [1] CFT/1672 (b8/426) "tülbent < ter + bend"

18. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

/mt/:

16. yy. : *ale**mt**a* [1] TG/1581 (19/ah) "alem"**,** *ali**mt**ur* [1] TG/1581 (1/ah) "alim"

/rt/:

16. yy.: *arzule**rt**er* [1] TG/1581 (11/ah) "arzula-"**,** *gkionde**rt**ugunden* [1] TG/1581 (9/ah) "gönder-"**,** *gcubetleti**rt**i* [1] TG/1581 (5/ah) "kuvvetli idi"**,** *anla**rt**an* [1] TG/1581 (4/ah) "onlar"**,** *bi**rt**i* [1] TG/1581 (13/ah) "ver-"**,** *ge**rt**é* [1] TG/1581 (11/ah) "yer"

17. yy. : *otu**rt**urdi* [1] CFT/1672 (b7/282) "otur-"**,** *üldü**rt**ürüp* [1] CFT/1672 (b7/252)**,** *yu**rt**um* [1] ILT/1612

18. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

/zt/: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

4.4.2.3. Ünsüz Benzeşmeleri

4.4.2.3.1. İlerleyici Benzeşme

4.4.2.3.1.1.Tam Benzeşme

/td/ ≳ /tt/: Sözcük kök veya gövdeleri ile ekler arasında ünsüz benzeşmesi görülür. ÇYM'lerde eklerin ötümlü ve ötümsüz ünsüzlü halleri değişkenli olarak yazılmıştır. Aşağıdaki örneklerde genellikle CFT/1672, BGD/1781 adlı eserlerde /td/ > /tt/ ilerleyici benzeşmesiyle ek ünsüzünün ötümsüzleştiği görülür. 17. yy.da görülen ilerleyici benzeşme örnekleri eserler arasında dağılmıştır. Bu bakımdan ilgili dönemde eklerin ünsüzlerinde benzeşmenin yaygın olduğu söylenebilir. Ekler bakımından durum eklerinden bulunma, ayrılma ekleri, belirli geçmiş zaman eki, bildirme eki ve ettirgenlik eki ilerleyici benzeşmenin bulunduğu eklerdir.

16. yy.

memleketten [1] TRC/1544. I "memleket"

iradettur [1] TG/1581 (3/ah) "iradet"

17. yy.

ittichat [1] ILT/1612 (a/100) "itikat"

kittum [1] ILT/1612 "git-"

gutturur [1] ILT/1612 (a/215) "götür-"

guzetti [1] RGT/1630 (96) "gözet-"

auretten [1] SL/1643 "avrat"

ghiuzetti [1] SL/1643 "gözet-"

aβalette [1] *CFT/1672* (b7/281) "asalet"

βünnetten [3] CFT/1672 (b8/420, b8/421, b8/425) "sünnet"

bitti [2] CFT/1672 (b1/027, b5/109, b6/126) "bit-"

cfejnettirmezler [1] CFT/1672 (b3/056) "çiğne-"

delalettür [1] CFT/1672 (b5/094) "delalet"

ittiler [1] CFT/1672 (b6/144) "et-"

18. yy.

aghyrtty [1] BGD/1781 (52) "ağrıt-"

attan [1] *BGD/1781* 50 "at"

bitti [1] BGD/1781 (57) "bit-"

ḡennette [2] BGD/1781 (v/4(2) “cennet”

ſerbettèn [1] BGD/1781 (98) “şerbet”

/ŋl ~ nl/ > /nn/: digne [1] GT/1789 (124) “dinle-”

4.4.2.3.1.2. Kısmî Benzeşme

/kd/ ≳ /kt/

16. yy.

micṫar [1] TG/1581 (9/ah) “mikdar”

17. yy.

ſeudikten [2] SL/1643 “sev-”

taktir [2] CFT/1672 (b8/443, b8/443) “takdir”

*iβtedikte*n [1] CFT/1672 (b5/111) “iste-”

kaktikleri [1] CFT/1672 (b7/171) “kak-”

kazánmáktadur [1] CFT/1672 (b4/078)

konſilikta [1] CFT/1672 (b7/216) “komşu”

tevarikta [1] CFT/1672 (b7/282) “tevarih”

kucſuktur [1] CFT/1672 (b4/067) “küçüktür”

magrurluktan [1] CFT/1672 (b5/085) “mağrur”

18. yy.

kalktyghyná [1] BGD/1781 (82) “kalk-”

okunaḡaktyr [1] BGD/1781 (v/4) “okun-”

olduktan [1] BGD/1781 (55) “ol-”

minaſyktèn [1] BGD/1781 (66) “münafık”

oldukta [1] BGD/1781 (v/4) “ol-”

/kb/ ≳ /kp/: *makpereie* [1] CFT/1672 (b8/426) “makber”

/nk/ ≳ /ng/: *kangiβidur* [1] CFT/1672 (b6/121) “kankı”

4.4.2.3.2. Gerileyici Benzeşme

4.4.2.3.2.1. Tam Benzeşme

/zs/ ≳ /ss/

17. yy.

hirſiſſe [1] ILT/1612 (a/201) “hırsız”

bilmeſſa [1] ILT/1612 (a/191) “bilme-”

otmaſſen [1] *ILT/1612* “atma-”

tutmaββe [1] CFT/1672 (b7/210) “tutma-”

18. yy.

olmaſſa [1] BGD/1781 (v/32) “olma-”

tutmaſſa [1] BGD/1781 (v/34) “tutma-”

almaſſa [1] BGD/1781 (v/33) “alma-”

/şs/ ≳ /ss/

17. yy.

bulasſen [1] ILT/1612 (a/075) “bulaş-”

*bulusmisβe*n [1] CFT/1672 (b5/107) “buluş-”

dusβe [1] CFT/1672 (b5/109) “düş-”

isβiz [3] CFT/1672 (b5/094, b7/156, b7/235) “iş”

ſüjlesβen [1] CFT/1672 (b7/338) “söyleş-”

/cz/ > /zz/: Tek örneği bulunmaktadır. Ötümlü sızmalı diş - damak ünsüzü /c/ ötümlü sızmalı dil – diş ünsüzü /z/’ye benzeşmiştir. Dudak uyumu bakımından önceki ve sonraki ünlülere uyan /c/’nin benzeşmesinde geniş ünlüler de etkide bulunmuştur.

ezzaler [1] CFT/1672 (b6/133) “ecza”

/hk/ ≳ /kk/: *mukkem* [1] *CFT/1672* (b8/372) “muhkem”

/yn/ ≳ /nn/: *zinnet* [1] CFT/1672 (b7/156) “ziynet”

4.4.2.3.2.2. Kısmî Benzeşme

/nb/ ≳ /mb/

16. yy.

stambola [1] TRC/1544. I “İstanbul”

17. yy.

βümbüller [1] CFT/1672 (b8/426) “sünbül”

embianung [1] ILT/1612 “enbia”

amber [1] CFT/1672 (b6/133) “anber”

csarſamba [1] CFT/1672 (b7/253) “(çehar >/) çār + şenbe”

mimbat [1] CFT/1672 (b4/068) “minbad”

18. yy.

giambàz [1] BGD/1781 (63) “canbaz”

ſtambola [3] GT/1789 (114, 116, 119) “İstanbul”

tembel [1] BGD/1781 (62) “tenbel”

tembihler [1] BGD/1781 (v/3) “tenbih”

/ht/ ≳ /kt/

16. yy.

*ſa**ct**an* [1] ON/1527. I “sahtiyan”

*ta**ct**a* [1] ON/1527. I “tahta”

17. yy.

sziliktar [1] CFT/1672 (b7/297) “silahtar”

takti [1] CFT/1672 (b7/152) “taht”

taktadan [1] CFT/1672 (b8/426) “tahta”

aktapod [1] CFT/1672 (b4/063 “ahtapot”

giunaktun [1] CFT/1672 (b7/233) “günah”

18. yy.

muktaseri [1] BGD/1781 (v/4) “muhtasar”

/ʔt/ ≳ /kt ~ tt/: *iktikat* [1] CFT/1672 (b5/099) “itikat”**,** *ittichat* [1] ILT/1612 (a/100) “itikat”

/m - n/ ≳ /n - n/: *monkin* [1] TG/1581 (5/ah), *münkin* [1] CFT/1672 (b7/339) “mümkün”, munk[i]ùn [1] BGD/1781 (91) “mümkün”

/zk/ ≳ /sk/: *te**ßk**eregsi* [1] CFT/1672 (b7/297) “tezkere”

4.4.2.4. Benzeşmezlik

Benzeşmezlik, standart yazı dilinde dilsel unsurlar arasında var olduğu düşünülen dizgenin seslik kurallar aleyhine bozulmasıdır.[427] Konuşma dilinde benzeşmezlik örneklerinin ÇYM’lerde yazıya yansıtıldığı görülmektedir. Kuşkusuz bu değişiklikte harf setinin sınırlı olması ve diğer sesler için de kullanılmasının payı vardır. Her durumda standart konuşma dili dışında ve ağızlarda benzeşmezliğin pek çok örneği bulunmaktadır. ÇYM’ler bakımından örneklerin daha çok eklerde olduğu görülmektedir. Yazım kalıplaşmasının etkisi olduğu kadar aynı örneklerin benzeşenlerinin de bulunması her iki

[427] Benzeşmezlik tanımı üzerinde çeşitli görüşler bulunur. Aykırılaşma, başkalaşma, ayrımlaşma terimleri de kullanılır. Sebepleri hakkında tekrarı sevmeme, birbirinden uzaklaşan sessel birlikler, boğumlanma yerini değiştiren ünsüzler, fonemik ayrımlar, ünsüzün başka ünsüze dönmesi, daha çok çaba harcama vb. çeşitli yorumlar yapılmıştır. Konu hakkında tartışmalara yer verdiği makalesinde Özçelik (2002), aykırılaşma olarak adlandırdığı ses olayı için yeni bir tasnif denemesi yapmış ve *yakın - uzak; ilerleyici – gerileyici aykırılaşma* adını vererek örneklerini ilgili tasnife göre tanıtmıştır (s. 139- 143).

durumu birlikte ele almayı gerektirmektedir.

16. yy.

*meche**mb**eti* [1] TG/1581 (9/ah) “muhabbet”

*ne**st**e* [1] TG/1581 (16/ah) “nesne”

*ſe**n**katinden* [1] TG/1581 (4/ah) “şefkat”

17. yy.

*haz**k**öjde [1] CFT/1672 (b6/112)* “Hasköy”

*gyö**nl**ek* [2] CFT/1672 (b8/407, b8/408) “gömlek”

*ko**nſ**ilari* [1] CFT/1672 (b8/420) “komşu”

*mu**ſt**uluk* [1] CFT/1672 (b6/135) “muştu”

*dü**z**man* [1] CFT/1672 (b7/341) “düşman”

*de**p**sirme* [1] CFT/1672 (b7/169) “devşirme”

18. yy.

tulkalile [1] BGD/1781 (96) “tutkal”

4.4.2.4.1. Eklerde Benzeşmezlik

Benzeşmezlik olan ek ünsüzü örneklere göre /d/ ötümlü ünsüzü ile başlamaktadır. Eklendiği sözcüğün sonunda /k, t/ ötümsüz ünsüzü bulunur. Sonda bulunan ötümsüz ünsüzler ek ötümlüsünü kendilerine benzetirler. Ancak benzetme gerçekleşmemiştir. ÇYM’lerde /c/ ünsüzü için {c ~ g ~ ḡ ~ g̃ ~ gi ~ gſ ~ gs gz ~ dſch} harf veya bileşikleri kullanılmıştır. Bu yüzden bazı eklerde kalıplaşmış yazıma da bağlı olarak ek ünsüzü tek şekilli olabilir. Benzer bir durum /ş/ ötümsüz, sızıcı ünsüzü için de geçerlidir: {š ~ ś ~ s ~ si~ ſ ~ ch ~ ſcsc ~ ss ~ ſſ sz ~ ſch}. Bu yüzden /s/ ünsüzü /ş/ için de kullanılmıştır. Bu durumda olan örnekler, benzeşmezlik başlığı altında ele alınmıştır. Ek ünsüzleri örneklere göre genellikle ünsüz uyumuna girmemiştir. Eklerin dağılımı şöyledir: Durum eklerinden bulunma eki {+dA} ve ayrılma eki {+dAn}, meslek eki {+ci}, sıfat-fiil eki {-dIk}, bildirme eki {+dUr}, kesinlik veya olasılık bildirme eki {-dIr}, belirli geçmiş zaman eki {-dX} kullanılmıştır. Örnekler, tüm bütünceyi vermez ancak her tarihî döneme ve esere ait ilgili seslik durumun her biri için temsilcileri gösterir.

16. yy.

*arti**kd**u* [1] ILT/1612 “artık”

17. yy.

*airu**kd**ur* [1] ILT/1612 “ayrık”

*giorme**kd**en* [1] ILT/1612 (a/135)
*tʃchumle**kg**i* [1] ILT/1612 (a/121) “çömlek”
*i**ʃt**e* [2] ILT/1612 “işte”
*io**kd**ur* [1] DDLT/1641 “yok”
*balu**kg**i* [1] DDLT/1641 “balık”
*ekme**kg**i* [1] DDLT/1641 “ekmek”
*cʃepelli**kd**ür* [1] CFT/1672 (b1/021) “çepel”
*cʃo**kd**an* [1] CFT/1672 (b5/096) “çok”
18. yy.
*ʃou**kd**ur [1] BGD/1781 (86)* “soğuk”
*vak**td**è* [1] PGT/1794 (701) “vakit”
*yo**kd**ur* [4] GT/1789 (114, 114, 119, 167) “yok”
***etd**i* [1] GT/1789 (163) “et-”
*ba**ʃd**irdijim* [1] BGD/1781 (v/3) “bastır-”
*tʃche**kd**uguniz* [1] GT/1789 (122) “çek-”,
*iʃchi**td**un* [1] GT/1789 (120) “işit-”
*akylsyzly**kd**an* [1] PGT/1794 (707) “akılsız”
*aldy**kd**a* [1] PGT/1794 (715) “al-”
*et**d**ik^i^leri* [2] PGT/1794 (705, 714) “et-”
*tara**fd**a* [3] GT/1789 (123/ 123/ 124) “taraf”
*tʃchi**kd**ilar* [1] GT/1789 (164) “çık-”
*tʃchi**kd**un* [1] GT/1789 113 “çık-”

4.4.2.5. Yer Değiştirme

Sözcük içinde ünsüzlerin yeri değiştirilebilir. Bangıoğlu (2007), söyleyiş kolaylığı amacıyla yapılan bu değişimi *göçüşme* (méthatèse) olarak adlandırır ve değişimin ağız açıklığı yüksek olandan düşük olana doğru bir kayma şeklinde gerçekleştiğini ifade eder (s. 70). ÇYM’lerde genellikle alıntı kelimelerde görülen yer değiştirme örnekleri, birden çok heceden oluşur ve biten hece ünsüzü ile başlayan hece ünsüzü birbirleri ile yer değiştirir: te**bd**ir ≠ te**db**ir. Ünsüz sesler yanındaki ünlüyle değişebilir*: muʃulman.* Konuşma diline özgü bir sesletim özelliğinin yazıma yansıtılmış hâlidir. Benzer kullanımlar ağızlarda ve standart dışı kullanımlarda da görülür.
16. yy.

*zio**lm**ech* [1] ON / 1527. I “çömlek”
*tfo**lm**ek* [1] HPT/ 1575 “çömlek”
17. yy.
*ma**rsch**rickhi* [1] ILT/1612 (a/158) “maşrık”
*te**db**il* [1] CFT/1672 (b8/442) “tebdil”
*mü**kh**em* [1] CFT/1672 (b8/387 “muhkem”
*pe**ny**er* [1] CFT/1672 (b4/063) “peynir”
*ag**ir**tmam* [1] CFT/1672 (b6/117) “ağrıt-”
18. yy.
*mu**ſul**ma*n [1] BGD/1781 (95) u < ü “müslüman”
*te**bd**iri* [1] BGD/1781 (66) “tedbir”
*pe**hr**izlerin* [1] BGD/1781 (v/31) “perhiz”

4.4.2.6. Ünsüz Düşmesi

Hece sistemine göre ünsüz düşmesi, geleneksel “başta – ortada – sonda ünsüz düşmesi” sisteminden farklı olarak düşen ünsüzün çevresel şartlarını ön plana alarak açıklamaya dayanır. İlgili sesdizimsel şartlar yanında standart konuşmada tek başına kullanılan sözcükte düşürülmeyen ünlünün ekli yapılarda düşmesi, sözcükte iki ünlünün karşılaşmasının nasıl mümkün olduğu, işleklik veya hızlı sesletim gibi pragmatik nedenlerden dolayı sesletilmeme vb. düşmenin bağlam duyarlı olduğunu anlamamızı da sağlar. Örneğin *Evliya Çelebi* özel isminde ünsüz düşmesi görülmez, cins ismi olarak *evliyalar* denildiğinde ünsüz düşürülür ve *evlialàr* [1] PGT/1794 (705) “evliyalar” şeklinde kullanılır.

ÇYM’lerde çeşitli seviye ve nedenlerle ünsüz düşmesi örnekleri vardır. Ünsüz düşmelerinde genel seslik nedenlerden kaynaklı olanlar görüldüğü gibi istisnai sayılabilecek düşmeler de bulunur. Her iki durumda da yazı dili standartlarını değiştiren konuşma diline özgü kullanımların etkili olduğu görülmektedir.

4.4.2.6.1. İlk Hecede Ünsüz Düşmesi

16. yy.
iamur [1] ON/1527. I “ya**ğ**mur”
chuuli [1] HPT/1575 “kö**y**lü”
gioli [1] ON/1527. I “kö**y**lü”

hoſa [1] TG/1581 (2/ah) “o**l**sa”
taari [2] TG/1581 (3/ah, 7/ah) “ta**n**rı”
idi [1] ON/1527. I “**y**edi”
ymek [1] HPT/1575 “**y**emek”
engets [1] HPT/1575 “**y**engeç”
il [1] HPT/1575 “**y**ıl”
ildiz [1] ON/1527. I “**y**ıldız”
izir [1] ON/1527. I “i**n**cir”
gculi [1] TG/1581 (6/ah) “kü**l**li”
ymek [1] HPT/1575 “**y**emek”
ygit [1] TRC/1544. I “**y**iğit”
oleti [3] TG/1581 (7/ah, 7/ah, 8/ah) “ö**y**leydi (ö. idi)”
17. yy.
schole [1] ILT/1612 (a/076) “şö**y**le”
ßora [1] CFT/1672 (b7/249) “so**n**ra”
ighirmi [1] SL/1643 “**y**irmi”
iſar [1] DDLT/1641 “**h**isar”
raß [2] CFT/1672 (b5/082, b8/371) “ras**t**”
cave [1] CFT/1672 (b4/065) “ka**h**ve”
khup [1] ILT/1612 (a/143) “kı**r**p-”
hidiſtan [1] ILT/1612 (a/035) “Hi**n**distan”
18. yy.
anghy [1] BGD/1781 (107) “**h**angi”
aſchamuniz [1] GT/1789 (110) “a**k**şam”

İlk hecede düşen ünsüzler {y(11), n(4), h(2), r(1), l(1), k(1)} şeklindedir. Bunlardan /l, r/ ünsüzlerini Demircan (2015) ünlü gibi çıkar ama hece başı ya da bitişinde yer alır ve bu yüzden akıcı ünsüz (s. 55) şeklinde tanımlar. Aynı yerde {w, y, ğ, h} ünsüzlerinin hece başında ünsüz, hece ortasında ünlü işlevini üstlendiğinden kayıcı ünsüz olduğunu vurgular. Banguoğlu (1974), dar ünlülere yaklaşan {y, r, l, m, n} ünsüzlerini bolünlü sesdeş sayar (s. 48) ve fazlaca düşme eğilimi gösterdiklerini (s. 60) ekler.

Örneklerde /y/ yarı ünlüsünün başta düştüğü örnekler: *idi, ymek, engets, il, ildiz, ygit* şeklindedir. Örnekler alıntı değildir ve eskicil bir formu yansıtıyor olmalıdır. Anlaşılan ünlülü kullanım daha sonra /y/ protezini almıştır. Günümüzde ağızlarda, protez

sesi almayan baştaki ünlülü ile olan kullanım sürmektedir. [Öyle idi] örneğinde düşen /y/ ise konuşma diline ait bir kullanımı gösteriyor olmalıdır. Başta düşürülen /h/ kayıcı, gırtlaksıl ünsüzü sesletim kolaylığı için düşürülmüştür ve Rumeli ağızları bakımından tipik bir özellik sayılır: *ifar*. /n/ ünsüzü hece sonundadır ve kendisinden sonra ünsüz sesler /c, d, r/ gelmektedir. Düşme sonunda aynı hece ünlüsü uzatılmış olmalıdır: [*tārı, sōra, ǐc*$^{\sim j}$*ir, hĭdiſtan]*. *raβ* örneğinde alıntı sözcüğün sonunda yer alan iki ünsüzden sonuncusu olan /t/ ünsüzü sesletilmemiştir. Benzer olarak *doſlàr* [1] BGD/1781 (51) örneği görülür. Çift ünsüzden sonuncusu konuşma diline uyarak düşürülmüştür.

4.4.2.6.2. İç Hecede Ünsüz Düşmesi

16. yy.
mechabet [1] TG/1581 (15/ah) “muha**b**bet”
17. yy.
baſſederſſen [1] ILT/1612 “ba**h**set-”
soliman [1] CFT/1672 (b5/085) “Süle**y**man”
mehemet [2] CFT/1672 (b6/139, b8/371) “muha**m**met”
mukader [1] CFT/1672 (b1/004) “muka**d**der”
18. yy.
ziarèt BGD/1781 (78) “zi**y**aret”
muhamèr [1] BGD/1781 (58) “mua**m**mer”
mukarer [1] GT/1789 114 “muka**r**rer”
ziadè [1] PGT/1794 (701) “zi**y**ade”

İç hecede düşürülen ünsüzler {y(3), b, d, h, m, r} şeklindedir. Bunlardan iki ünlü arasında kalan /y/ ünsüzü yerine bağlı olarak yarı – ünlülerin düşme eğilimini yansıtır. Diğer örneklerden *mechabet, mehemet, mukader, mukarer* sözcükleri Arapça tefʿîl (تفعيل) âbının ism-i mefʿûlü müfaʿʿal (مفَّعل) veznindedir. Kalıba göre çift ünsüzlü olan alıntı sözcüğün konuşma dilinde hızlı sesletime bağlı çiftinden birinin düşürülmesi hadisesidir. Bahs (***Ar.*** *baḥs*), alıntı bir kelimedir. Türkçe yardımcı eylemle birleştiğinde yerlileştirmek amacıyla geçici türetilen düz - dar ünsüzü kaybolmuştur. Ötümsüz, sızmalı, gırtlak ünsüzü /h/ kayıcı seslik özelliği ile düşebilir ve önceki ünlüyü uzatabilir.

4.4.2.6.3. Son Hecede Ünsüz Düşmesi

16. yy.

tulbet [1] HPT/1575 “tülbe**n**t”
teſmie [1] TG/1581 (3/ah) “tesmi**y**e”
biük [1] HPT/1575 “bü**y**ük”
chiaat [1] ON/1527. I “ka**ğ**ıt”
Ala [1] TG/1581 (6/ah) “Alla**h**”
tauk [1] TRC/1544. I “ta**v**uk”
17. yy.
kade [1] CFT/1672 (b4/070) “kade**h**”
Allà [1] SL/1643 “Alla**h**”
ßauk [2] CFT/1672 (b6/128, b8/434) “so**ğ**uk”
daulhane [1] CFT/1672 (b8/421) “da**v**ul”
tembi [4] CFT/1672 (b3/046, b6/141, b8/418, b8/433) “tembi**h**”
18. yy.
afiet [1] BGD/1781 (111) “afi**y**et”
tain [2] BGD/1781 (85, v/34) “ta**y**in”
teklij [1] BGD/1781 (51) “teklif”
verifie [1] BGD/1781 (55) “veresi**y**e”
fereàt [1] BGD/1781 (64) “fera**g**at”
giaìl [1] BGD/1781 (65) “ca**h**il”
deil [2] BGD/1781 (85, 86) “de**ğ**il”

Son hecede düşürülen ünsüzler {h(5), y(5), v(2) ğ(2), f, n, g} şeklindedir. Demircan (2015), kayıcı ünsüzlerden /w, y, h, ğ/ sesleri çıkışta ünlüye benzemez, hece başında ünsüzlük işlevi üstlenir, hece ortasında ünlüye katılır ve kayan ünlü oluştururlar (s. 55). Bunlardan /y/ yarı ünlüsü örneklerin tamamında hece başındadır: *teſmie, biük, afiet, tain, verifie*. Örneklere göre /y/ sert damak, dilönü ünsüzü hece başında yarı – ünlü işlevi üstlenmiş ve iki ünlü arasından düşürülmüştür. Benzer şekilde yumuşak damak, dil ardı ünsüzü /ğ/ örneklere göre hece başında yarı ünlü işlevi üstlenmiş ve iki ünlü arasından düşürülmüştür: *chiaat, ßauk, fereàt, deil*. Her iki yarı – ünlü de önceki ünlüye katıldığı için ünlünün uzatılarak sesletilmesi beklenir. /h/ ötümsüz, gırtlak ünsüzü *Ala, kade, Allà, tembi* örneklerinde hece sonunda *giaìl* örneğinde ise hece başındadır. Banguoğlu (1974) *Allà sen* örneğindeki düşürülen ses için senlibenli konuşmada (Fr. *langue famillère*) düşürülen bölünlülere örnek olarak vermiştir (s. 61). Konuşma dilinde sonda /h/ sesinin düşme eğilimi göstermesi sesin ünlülere yakın sesletim yerinden

çıkarılması ve uzun ünlüye yakın bir sesletimden uzaklaşma eğilimini yansıtıyor olmalıdır. *tauk, βauk, daul* örnekleri düşen ünsüzlerin kayıcı ünsüz işlevinde önceki ünlüyü uzatması beklenen örneklerdir: *tāuk, βāuk, dāul*. Çatışan ünlülerin {a - u} aynı çiftten oluşması da düşmeye etki etmiş olmalıdır.

4.4.2.6.4. Ekli Yapılarda Ünsüz Düşmesi

Eklerin sesleri ünsüz düşmesinde rol oynayabilir. Bu görüşten hareketle düşmelerde ekli yapılar ayrı gösterilmiştir.

16. yy.

eualiiti [1] TG/1581 (3/ah) “evveli**y**atı”

baa [1] HPT/1575 27 “ba**n**a”

oa [1] SL/1643 “o**n**a”

alar [1] CFT/1672 (b5/086) “o**n**lar”

oleti [3] TG/1581 (7/ah, 7/ah, 8/ah) “ö**y**le idi”

ſunar [1] TG/1581 (11/ah) “şu**n**lar”

17. yy.

kapiedek [1] CFT/1672 (b5/102) “kapı**y**a dek”

oraa [2] TRC/1544. I “ora**y**a”

szabanuz [1] *CFT/1672* (b1/001) “saba**h**ınız”

tamakiardür [1] CFT/1672 (b8/386) “tama**h**kârdır”

zengileri [1] CFT/1672 (b8/421) “zengi**n**leri”

duusunler [1] ILT/1612 “dö**n**sünler”

biendigi [1] CFT/1672 (b7/254) “be**ğ**endiği”

deiſterur [1] ILT/1612 (a/161) “de**ğ**iştirir”

jolarſſen [1] ILT/1612 (a/213) “yo**l**larsın”

csagirtirüp [1] CFT/1672 (b7/248) “çağır**t**tırıp”

18. yy.

okaſi [2] GT/1789 (127, 127) “o**k**kası”

zineti [1] GT/1789 (165) “zi**y**neti”

evlialàr [1] PGT/1794 (705) “evli**y**alar”

doſlàr [1] *BGD/1781* (51) “dos**t**lar”

Düşen ünsüzler {n(6), y(6), ğ(2), h(2), l, t } şeklindedir. Eksiz yapılarda düşen ünsüzlerle hemen hemen aynıdır. Ekler isimlerin üzerine çokluk ekleri(4), yönelme

durumu eki(3), iyelik eki(3), belirtme durumu eki(2); fiilerin üzerine emir çekimi 3. tekil ve çoğul ekleri(2) ve ek- fiil(2) şeklindedir. Sözcüğün yalın hâlinde düşen ünsüzlerin düşme nedenlerine ek olarak çokluk ekinin kendisinden önceki ünsüzün zayıflamasında etkisi olduğu görülmektedir. /n/ sesi düşmesi özellikle zamirlerde *baa, oa, alar* görülmektedir. Ağızlarda ve standart dışı konuşma dilinde tipik sayılabilir. Sesletimde /n/ düşmesiyle iki ünlü çatışır, bu durumun ünlüyü uzatıcı etkisi vardır: *bā, oā.* Düşme sonrası ünsüz ses varsa bu uzatma görülmez: *alar.*

4.4.2.7. Ünsüz Türemesi

ÇYM'lerde ünsüz türemelerinin yerini belirlemede hece sistemi esas alınmıştır. Amaç türemenin seslik etkisi ve çevre şartlarını daha iyi görebilmektir. İlk hecenin başında türeyen /h/ ünsüzü {o, e} geniş ünlülerinin önüne gelmiştir. Böylece geniş ünlünün sesletiminde konuşma diline özgü bir kolaylık yolu oluşturulmuştur.[428] Türeyen ünsüzler {h, y, m, n} seslerinden oluşmaktadır. İki ünsüz /h, y/ kayıcı ünsüz ve yarı ünlü pozisyonunda kullanılabilen ünsüzken /m / çift dudak ve /n/ diş - dilucu ünsüzünün türetilmesinde diğer çift dudak ünsüzlerinin /b, p, v (w)/ etkisi bulunmaktadır.

4.4.2.7.1. İlk Hecede Ünsüz Türemesi

İlk hecede türeyen {h, n} ünsüzleri alıntı kelimelerin asıl formlarında bulunan gırtlaksıl ayın /ʕ/ sesinin yerine geçmiş görünmektedir. İlgili durum maden (Ar. ma'din), lanet (Ar. la'net) örneklerinde türetilen ünsüzlerin hece bitiminde bulunmaları bakımından tanıtlanabilir. Gırtlaksıl olan ayın sesinin yerini gırtlaksıl /h/ sesine bırakması anlaşılırdır ancak /n/ burun ünsüzünün gelmesi çevre şartları bağlamında /m/ burun ünsüzü etkisi ile açıklanabilir. Başta türetilmiş görünen /h/ sesli *hotan, hosa, heffendi* örneklerinde ise BRT etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

16. yy.

h*otan* [1] TG/1581 (3/ah) "ot"

h*oſa* [1] TG/1581 (2/ah) "olsa"

*ſo****ch****lé* [1] TG/1581 (3/ah) "şule"

---

[428] Konuşma organları sesletimde zorluk gördüğü kimi sesleri, sesin kendisini veya çevresini değiştirerek sesletebilir. Türkçede konuşmada kişisel sesletimin etkisinin en az görüldüğü [ö - e] ünlüleridir. Malkoç (2011), ünlülerin sesletiminde cinsiyet farklarını da ele aldığı çalışmasında /ö/'de dudakların yuvarlatılması /e/'de ise dilin öne doğru öbeklenmesinin konuşma yolunu tüp rezonans modelinden uzaklaştıran etkiler olduğunu (s. 103) istatistiksel olarak ortaya koymuştur. Bu tespite dayanarak ilgili örneklerde sesletim zorluğunun /h/ gırtlaksıl ünsüzünün eklenmesiyle giderilmeye çalışıldığını ekleyebiliriz.

h*effendi* [1] ON/1527. I “efendi”
*sʃu****y*** [1] HPT/1575 “su”
*ebe****n****ti* [2] TG/1581 (11/ah, 3/ah) “ebedi”
*ma****n****teni* [1] TG/1581 (2/ah) “maden”
17. yy.
*ba****m****buck* [1] ILT/1612 (a/160) “pamuk”
i*eβirlerden* [1] CFT/1672 (b8/421) “esir”
h*eile* [1] ILT/1612 “öyle
*oka****l****dar* [1] CFT/1 672 (b7/238)
*na****hl****et* [1] CFT/1672 (b/8 473) “lanet”
18. yy.
*jy****j****kàr* [1] BGD/1781 (63) “yıka-”
*ʃcia****n****trangͤ* [1] BGD/1781 (82) “satranç”

4.4.1.7.2. Son Hecede Ünsüz Türemesi

Sesin türediği yer genellikle son heceye aittir ancak içtüreme şeklinde de değerlendirilebilir. Türeme olarak görünen *ʃa****h****at, zana****h****at* örneklerinde yer alan /h/ gırtlaksıl ses türemesi iki ünlünün tek hecede karşılaşması sonucu bağlayıcılık işlevinde görülebileceği gibi gıtlaksıl ayın /ʕ/ sesinin yerine geçen ses değişimi olarak da görülebilir. *βo****v****al* Arapça alıntı bir kelimedir ve iki ünlü arasında (سؤال) [su’āl] hemze bulunur. Hemze yerine /v/ koruyucu ünsüzü geçmiştir. Türkçe hece yapısına uydurulmuş bu türden sözcükleri türeme bahsinde göstermeyi uygun gördük. İskemle *(< **Yun**. skamni < **Lat.**)* alıntı bir kelimedir. Başında /s/ ötümsüz – sızmalısı bulunan alıntılara protez /i/ düz dar ünlüsü getirilerek yerlileştirilir ve sesletilir. Ağızlar ve standart dışı konuşma dilinde görülen bu türlü kullanımda son hecede çift dudak /b/ ünsüzü ile sesletilmesi /m/ çift dudak ünlüsü etkisiyle olmalıdır. Diğer örneklerde de görülen türeme ünsüzlerinde {g, b, r} diğer ünsüzle tamamlanması belirleyici özellik olarak kabul edilebilir: {kh, nk, rg, mb, rt}. Türemeye, ünsüzler arası ötümlülük – ötümsüzlük bağı etkide bulunmaktadır.
16. yy.
*ʃa****h****at* [1] ON/1527. I “saat”
*baʃʃa****h*** [1] HPT/1575 “paşa”
17. yy.
*βo****v****al* [4] CFT/1672 (b7/215, b7/223, b8/366, b8/387) “sual”

*tek**h**er* [1] ILT/1612 (a/220) “teker”
*tufe**n**k* [1] CFT/1672 (b3/052) “tüfek”
*zana**h**at* BGD/1781 (56) “zanaat”
18. yy.
*jér**g**e* [1] BGD/1781 (52) “yer”
*iskem**b**lè* [1] BGD/1781 (82) “iskemle”
*öjü**r**tlerini* [1] BGD/1781 (v/33) “öğüt”

4.4.1.7.3. Ünsüz Türemesi Yoluyla Ünsüz İkizleşmesi

Türkçede ikiz ünsüz vurguya bağlı olarak kullanılabilir. Sesletim özelliklerine bağlı olarak bir sözcük tek ünsüz formu yerine örneklerde olduğu gibi ikiz ünsüzle gösterilebilir. Tekrar edilen ünsüzler {s(3), r(2), f(2), k} şeklindedir. ÇYM’lerde <*ſſ*> yazımı bazen /ş/ sesi için de kullanılmıştır. Musahhih veya müellife bağlı kaymalar göz önünde tutulmak kaydıyla /s, r, f/ ötümsüz, sızıcı, alveoları her iki yanında ünlü ses bulunmak kaydıyla sesletimde tonlulaşmayla bağlı vurgulu olan sesler olarak görülmektedir.
16. yy.
*ſu**cc**ur* [1] TRC/1544. I “şükür”
*a**ff**endi* [1] TRC/1544. I “efendi”
*chudu**ſſ*** [1] HPT/1575 “kuddûs”
17. yy.
*a**nn**a* [1] ILT/1612 “ana”
*ſu**s**ſusluk* [1] ILT/1612 (a/088) “susuz”
*ara**s**ſinde* [1] ILT/1612 (a/144) “ara”
*mani**ss**idur* [1] ILT/1612 (a/182) “mani”
*mi**ſſ**ur* [1] ILT/1612 (a/169) “mısır”
*ſi**ff**atidur* [1] ILT/1612 (a/018) “sıfat”
*tara**ff**i* [1] ILT/1612 “tarafı”
*gala**ss**in* [1] ILT/1612 (a/037) “kal-”
*ne**ff**eβi* [1] ILT/1612 (a/037) “nefes”
*jo**ſſ**un* [1] ILT/1612 (a/129) “yosun”
*b**itt**erur* [1] ILT/1612 (a/110) “bitir-”
*ka**tt**emdedur* [1] ILT/1612 “kat”

*mari**ff**ett**i*] [1] ILT/1612 “marifet”

*ke**rr**eh* [1] RGT/1630 (95) “kere”

*i**kk**i* [4] SL/1643 “iki”

*be**tt**er* [1] CFT/1672 (b4/064) “beter”

*haba**ʃʃ**ettumden* [1] ILT/1612 “habaset”

*ha**tt**adan* [1] CFT/1672 (b1/025) “hata”

*du**nn**ya* [3] CFT/1672 (b6/120, b8/405, b8/443) “dünya”

*ni**jj**etünden* [1] CFT/1672 (b6/128) “niyet”

*o**tt**hmanli* [1] CFT/1672 (b8/370) “Osmanlı”

*padi**ss**ahi* [1] CFT/1672 (b2/032) “padişah”

*bru**ββ**anun* [2] CFT/1672 (b6/134, b6/134) “Bursa”

*hi**ββ**apta* [1] CFT/1672 (b2/042) “hesap”

18. yy.

*ke**ʃʃ**er* [1] BGD/1781 (52) “kes-”

*ba**tt**irirlàr* [1] BGD/1781 (60) “batır-”

*ʃa**tt**yghy’* [1] BGD/1781 (54) “sat-”

*e**ff**éndim* [1] BGD/1781 (99) “efendi”

*i**nn**ayetiile* (i.i ile) [1] GT/1789 (120) “inayet

4.5. Biçimlik Özellikler

4.5.1. Fazladan Kullanılan Ek ve Sözcükler

16. yy.

I. TVR. *Tʃagh eline bach**a** ghun doghutʃine.* (TRC / 1544) “Sağ eline baka gün dogusuna.”

Bakmak fiili ardına getirilen {-A}istek (ya da vokatif - seslenme) eki bağlama göre seçimliktir. Sözdizimsel bir zorunluluk olmadığı görünmektedir. Benzer kullanımın görüldüğü CHR. *Gel ghuʃteriuer**e** Allaha tʃeuertʃon*. (TRC / 1544) örneği, ilgili kullanımın yapısal bir kalıplaşma olduğu şeklinde de değerlendirilebilir.

II. *Echamegumozi hergun**on** vere bize bu gun* (…) (HPT / 1575) “Ekmeğimizi her gün vere bize (…)”

Cümle [Bize ekmeğimizi her gün ver(e)] şeklinde yeniden yazılırsa {+(n)Un} genitif ekinin kullanımının zorunlu olmadığı görülür.

17. yy.

I. *Anglaisch jaschama**n**din gelmeβ*. (ILT /1612). “Anlayış yaşamadan gelmez.”

[yaşa (FKök)- ma (FFYEki- O.suz) – **n** ± – din (Ayr. Dr.E)]

II. *Mumkhim olmajani**n** ifteme dileme.* (ILT /1612). “Mümkün olmayanı isteme, dileme.”

[ol (FKök) – ma (FFYEki- O.suz)- y (Bğl. Ü.süz) – an (FFYEki - SFiil) – ı - **n**±]

III. *bir kacs herifler* (CFT / 1672) [birkaç herif (ST)]ler] çokluk eki kaynak dillerinde olduğu gibi sayının artmasına bağlı olarak çokluk eki de kullanılmıştır. Diller arası kontakt dil durumuna ait bir özellik olarak görülebilir. Benzer şekilde *kats atlar, bir kats cfauslarle, 6000 Acem oğlanlar, her Chriftianlardan, bir kacs iuz boβtangsilar (170), alti joldaslariile* (253) ancak *bir alti joldas Vezirlerden* (266)*”* kullanımları yapısal bir kalıplaşmaya işaret etmektedir. Benzer şekilde 18. yy.da *bir kaç tauk**lar**i* (GT / 1789: 166) “birkaç tavuklar” çokluk ekinin kalıplaşmış kullanımının devam ettiğini göstermektedir.

IV. *an**lar**i üdürmeie, kadir**lar** degil**ler**dür.* (CFT / 1672: 175)

*ne gsevab virmek gyerek**ler**dür*. (CFT / 1672: 106)

Çokluk eki kalıplaşarak tekrar edilmiştir. Kaynak dil etkisi söz konusu edilebilir.

18. yy.

I. *Sciu**n** altyny dejiftyr.* (BGD / 1781: 105) “Şu(n) altını değiştir.”

Zamir, işaret sıfatı işlevindedir ve kendinden sonra gelen ismi niteler.

II. *Ne hagiat**leri**? Bu iš fenìndir*. (BGD / 1781: 56) “Ne hacetleri? Bu iş senindir.”

Cümlenin bağlamına göre çokluk eki kullanımını gerektirecek koşul görünmemektedir. Saygı ifadesi olarak kullanılması olasılığı zayıftır. Yeniden yazımı [Ne hacet.] kalıp ifadesi şeklinde olabilir.

III. *Saat kač**tà**dyr?* (BGD / 1781: 82) “Saat kaçtadır?”

Günümüzde “Saat kaç?” şeklinde kısaltılan yapı bağlama uygun olarak [kaçta] şeklinde kullanılmıştır. Cevap da soruya uygun yapıdadır: [öjle jakyn dyr, dört**é**dir.]

IV. (…) *bélki**m** fendè bir chabèr vár-dyr.* (BGD / 1781: 83) “belki (…)”

Ağızlarda kullanımı sürse de standart konuşma ve yazı dilinde {+m} protezi düşürülmektedir.

4.5.2. Yanlış Kullanılan Ekler

16. yy.

I. *Ne iff**um** var bu memleket**ten**?* (TRC / 1544) Ne işin var bu memleketten?

İyelik eki çekimi tekil 2. şahıs olmalı ve ayrılma durumu eki bulunma durumu ile değiştirilmelidir. Buna göre “Ne işin var bu memlekette?” cümlesi uygun durumdadır.

II. *Gel ghuſteriuer**e** Allah**a** tſeuertſon*.(TRC / 1544) Gel gösteriver Allahı(nı) seversen.

Birleşik fiil sonuna getirilen ek istek çekiminin tamamlanmamış bir formu olarak değerlendirilebilir ve yönelme durumu eki yerini belirtme durumu ekine bırakmalıdır. Buna göre: "Gel gösteriver(esin) Allahı(nı) seversen." cümlesi uygun durumdadır.

17. yy.

I. *Talienig in Khilam muchtkeni thahamul itmege ugren.* (ILT /1612). "Talihin inkilam muhkeni tahammül etmege (etmeyi) ügren."

Karışan ekler şöyledir: yönelme durumu eki ≠ belirtme durumu eki

II. *Symdiki sultan Mehemetün anaβi Sulieman dedikleri oglin**i**, taktaie oturmag**a** iβter.* (SL / 1643) "Şimdiki Sultan Mehmetin anası Süleyman dedikleri oğlunun tahta oturmasını ister."

III. **I.** *Jolda ve ol varagsagünüz βemte kulanmis, hem lazumolagsak dili βoal iderüm.* (CFT / 1672) "Yolda ve o varacağınız semte kullanılmış, hem lazım olacak dili sual ederim."

"O semtte kullanılan veya kullanılacak… dili" belirsiz geçmiş zaman sıfat-fiil eki karışmış görünmektedir.

IV. **I.** Giendim deha bilmem. Delil (kalauz) gieldikcſe βorariz. "Delil gel**diğinde** veya gel**ince** …"

Zarf – fiil eki {-DIkcA} kullanılmıştır. Ancak ekin günümüzde kullanılan şekli genişletilmiş olabilir.

V. *Haterinüz hos tut.* (CFT / 1672) "Hatırını hoş tut."

Kişi çekiminde kullanılan ekler karışmıştır. Bağlam gereği 2. tekil kişi çekimi olmalıdır. Velev ki 2. çokluk kişi olsaydı [Hatırınızı hoş tutun(uz)] uygun olurdu.

VI. **D.V**. *Bu bize ettiginüz raiet, ve ziafet itsün, ikimüzden ne iβterβen?*

Div. *Her biriβi, birer gros verβin.* "Her **biriniz** birer kuruş versin."

Belgisiz kişi zamirinin çekiminde kullanılan ek dilbilgisel olarak uygun olsa da bağlama göre 2. çokluk kişiye göre çekimlenmesi gerekir.

VII. *Imdi, **beni** βever**βen**, anlari dachi eger bean edegsek olur**βen**, ve **beni** ügrediür**βen**.* (…) (CFT / 1672: 362)

Cümle morfolojik olarak 2. tekil kişiyi, fiillerin tamamına genelleştirmiştir. Benzer bir uyumun aşırılıkla belirtme durum ekli birinci kişi zamirine {ben+i} yaymış görünmektedir. Bu tutumun altında yatan neden karma dil etkisi ile açıklanabilir. Benzer kullanım ağızlarda da görülür.

18. yy.

I. *Atlarymyzy ahyra* ***ciktir.*** (BGD / 1781: 109) “Atlarımızı ahıra çıkar.”

Cümlede yüklem görevinde bulunan fiilin sonuna ettirgenlik eki {-DXr} getirilmesine karşın bağlam gereği ettirgenlik eki {-(X)r} ve emir 2. tekil kişi {Ø} çekimi uygun görünmektedir.

II. *Onúnule* ***davà etmeje*** *iſtemèm*. (BGD / 1781: 51) “Onun ile dava **etmeye (i)** istemem.”

Yönelme durumu eki getirilmesine karşın dilbilgisel uygunluk bağlamında belirtme eki yerinde görünmektedir. Benzer kullanım

Chatry’m ičin ***onlarà*** *bu ſuciù baghy’šla*. (BGD / 1781: 56) örneğinde görülür.

III. *Kendi kendine zarar eden,* ***kendiſini*** *aghlaſyn*. (BGD / 1781: 65) “Kendi kendine zarar eden**,** kendisini (kendisine) ağlasın.”

Cümlede temel cümlenin yüklemine bağlana dönüşlülük zamiri için kullanılan yönelme eki dilbilgisel ve anlamsal olarak uygun değildir. Cümle bağlamına göre dönüşlülük zamiri yönelme ekiyle [kendisine] şeklinde yükleme bağlanmalıdır.

IV. *Cháir, ojanyk-dyr: icerijè* ***gittiniz.*** (BGD / 1781: 81) “Hayır, uyanıktır: içeriye gittiniz (gidiniz).”

Cümle sonunda benzer sesletim özelliklerine sahip ekler {git- **ti - niz** / git- **iniz**} karışmış görünmektedir.

V. *A’ngiak, ſaat ondà-****iken*** *ſöz verdighym jerdè bulunmuśydim.* (BGD / 1781: 82) “Ancak, saat onda-iken söz verdiğim yerde bulunmuş idim.”

Cümlede parçalar arasında bağlantıyı sağlayan ekler arasında uyumu etkileyen kullanımlar görülür: [Ancak [saat onda **iken** [söz verdiğim yerde [bulun**muştum**]]]]. Konuşma dili ileriye doğrudur, parataktik dizilime sahiptir. Parçalar arasındaki uyumun karıştığı yerler bağlam ve vurguya bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Hazırlık bildiren {ancak} yapısı ardından virgül durak veya ara işaretlemektedir. Ardından getirilen parçalar içsel tutarlılığa sahip olsa da bütün olarak karmaşık sözce oluşturmuşlardır.

VI. A. *O kadar haſta deylumki bir katſch ſahat ſizde kal****amazſam***. (GT / 1789: 113) “O kadar hasta değilim ki bir kaç saat sizde kalamazsam.”

Temel cümle olumsuz yeterlik birleşik filinin şart çekimi ile çekimlenmiştir. Bağlama göre konuşmacı [O kadar hasta değilim.] basit sözcesinin devamında artyorum işlevinde “Birkaç saat kalabilirim.” demektedir. Anlaşılan çekimli fiil ilgili anlamı verecek morfolojik bağlardan yoksundur.

VII. Bizim doſtumùn evindè bir eji Chavfeatly ettìm (BGD / 1781: 89)

İyelik grubunu oluşturan unsurlar arasında bağlantıyı sağlayan ekler uygun değildir. [Biz$_{(Z)}$im$_{(TyanDEki)}$ dost$_{(i)}$umuz$_{(İyEki)}$)] öbeği dilbilgiseldir.

VII. *Chatry'm ičin onlarà bu fuciù baghy'šla*. (BGD / 1781: 57)

Cümle yeniden yazılabilir: [Hatırım için **onların bu suçunu** bağışla.] Buna göre iyelik grubu yerine kullanılan yapılar dilbilgisel ve anlamsal olarak uyumlu değildir. İlgili sorunda kaynak dil ve ikinci dil edinimi söz konusudur.

VIII. *Sanà ettijì ejliklerdèn onütma, ve dàjma bil*. (BGD / 1781: 67)

Cümle yeniden yazılabilir: [Sana ettiği iyilikleri unutma, daima bil.]. Birinci cümlenin yüklemine bağlanması için gereken belirtme durumu eki yerine {+DAn} ayrılma durumu eki [ejliklerdèn onütma] getirilmiştir. Bu halde dilbilgisel uygunluk kurmak güçtür. Kaynak dil ve dil öğrenicisinin kullanımı cümlenin kuruluşunda etkili olmalıdır.

4.5.3. Düşürülen Ekler

16. yy.

hem yedma byzegehenem, de churtule bizy (…) (HPT / 1575) "hem yedme bizi cehenneme"

Dilbilgisel uygunluk bakımından fiile bağlanan tümlecin yönelme eki ile gelmesi beklenir. Ancak ekin düşürüldüğü görülmektedir. Zamir üzerine getirilen yönelme ekinin uzak etkisi kaynak dil ile açıklanabilir.

17. yy.

I. *Bin ijl iarac bir ghiun ghierek*. (SL / 1643) Bin yıll**ık** yarak bir gün gerek.

II. *Jazik! Enβonra neje varur ortalik*? (SL / 1643). Yazık en son**unda** neye varır ortalık.

III. *Agsaba bu diarunmi, iokβe iabanundur?* (CFT / 1672) (…) yoksa yabanın **mı**dır?

IV**. D.V.** *Ne jarar cfengiler* (CFT / 1672) "N**e**y**e** yarar çengiler?"

Imdi dedigün gibi, Agsam – oglani ve Boβtangilar, hepiβi Chriſtian evlatlarindan depſirme değil? (CFT / 1672) "(…) devşirme değil (mi?)"

Soru eki kullanılmadan vurgu yapılarak soru anlamı verilmiştir. Konuşma diline özgü olarak sorunun vurgu ile yapılması kaynak dilin etkisi bağlamında görülebilir. Ayrıca ağız özelliği[429] olarak sorunun vurgu yolu ile sağlandığı kullanımlar da bulunur.

[429] Karahan, L. (2014), Doğu grubu ağızlarında son kelimenin son hecesinde yoğunlaştırılan vurgu ile cümleye soru anlamı kazandırıldığını, tonlama ve uzatılan son hece ünlüsünün bu vurguyu pekiştirdiğini belirtir. Bu özelliğin Doğu Grubu ağızlarının ayırıcı özelliği olduğunu ekler (s. 52). Eserin 25 nolu haritası

Benzer bir kullanım sonda yüklem işlevinde birleşik fiil grubu ardına soru işareti konularak elde edilmiştir: *Iββa tajfaβi gyönül hos nutligiile* ***otura biller?*** (CFT / 1672). Her iki durumun birlikte göründüğü örnekler de bulunur. Soru eki birinci cümlenin sonunda kullanılmış ancak ikinci cümlede soru işareti aynı işlevi yerine getirmektedir: (…) *bizumkilere benzer****mi****, iokβe* ***benzemez****?* (CFT / 1672: 432).

V. *itkikat ve din, Tangrinun vergidür*. (CFT / 1672: 160) "itikat ve din tanrının vergi**si**dir."

İsim tamlamasının ikinci unsurundan iyelik eki düşürülmüştür.

VI. *anaβi dininde kalir.* (CFT /1672: 164) "anası(nın) dini"

İsim tamlamasının birinci unsurundan genitif eki düşürülmüştür.

VII. *Biz angsak bir kacſini anmak gsaiz gyorürüz* (CFT / 1672: 453). "birkaçını anmayı"

Belirtme durumu eki kullanılmamış fiil mastar hâlinde yüklemden uzaklaşmıştır. Karma dil etkisi ile açıklanabilir.

VIII. *anlari turli turli hizmete kofarlar,* ***jenitzer id****erler.* (CFT / 1672) (…) yeniçeri ederler.

Belirtme eki kullanılmadan belirtme durumu gerçekleşmektedir. Bazen ekli bazen eksiz olması eksiz belirtme olup olmadığı konusunda kararı güçleştirir. Bu halde kaynak dil veya kontak dil özelliği olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

18. yy.

I. *Onù öldürmektèn k*[i]*endim, zapt edémem*. (BGD/1781: 50) "(…) kendim(**i**) zapt edemem."

Cümlede kendi dönüşlülük zamiri (anaforu) kendisinden sonra gelen yükleme belirtme eki almadan bağlanmıştır. Zamir ile yüklem arasında virgül bulunması konuşma diline özgü bağlamsal vurgu veya durak olduğuna işaret sayılabilir. Ancak her durumda dilbilgisel uygunluk kurmak zordur.

II. ***Ben*** *ſucšùz oldughumù ondàn duja bilirſin*. (BGD/1781: 56) "Ben sucşuz oldughumu ondan duya bilirsin."

Cümlenin başında yalın halde kullanılan 1. tekil kişi zamiri özne görevindedir. Cümlenin yüklemi [duyabilirsin] birleşik fiilinden oluşan yükleminin 2. tekil kişi çekimi ile uyumsuzdur. Cümle birleşik cümle olarak kurulmak istenmiş ancak konu eklenmesiyle zayıf bağlantılar kurulmuştur. Uygun form iyelik eki almış zamir [benim] ile oluşturulabilir. Konuşma dili ileriye doğrudur ve hâlihazırda kalıpları yoksa geriye dönüş ve düzeltmelerle ilerler. Ancak örnekte karma dil etkisi olabileceği gibi geriye dönüş

---

soru cümlesinin vurgu ile kurulmasına ayrılmış ve harita, vurguyu Doğu Grubu ile sınırlamıştır. Anlaşılan vurgu yoluyla soru yapımı daha geniş bir aralık ve coğrafyada yer almaktadır.

imkânı kullanılmamış baştaki yalın zamir güdümünde cümle devam ettirilmiştir. Konuşma dilinde ifade düzeltmelerle ilerlemezse örnek cümle ortaya çıkabilir.

III. ***Eski ſupurjè*** *damà atarlàr*. (BGD / 1781: 61) "Eski süpürge(yi) dama atarlar."

Cümlenin nesnesi yükleme bağlanırken belirtme durumu eki almadan kullanılmıştır. Kendi içinde sıfat tamlaması olarak tamdır ancak taşınırken eksiz kullanılması kaynak dil etkisi ile açıklanabilir.

IV. ***Kendindèn dušèn*** *aghlamàz*. (BGD / 1781: 62) "Kendi(liği)nden düşen ağlamaz."

Dönüşlülük zamiri sıfat tamlaması oluşturmak için uygun eki almadan birleşmiştir. Sıfat tamlamasının isim unsuru eksiltildiğinden alanyazında adlaşmış sıfat olarak da tanımlanır. Günümüzde {+lXk} isimden isim yapım eki olarak bilinen ekin işlevi dönüşlülük zamiri bakımından incelenmeye ihtiyaç duymaktadır.

V. *Ne miletì dir?* (BGD / 1781: 95) "Ne milletidir?"

Günümüzde dizilim yer değiştirir: [Milleti nedir?]. Ancak kaynak dilde soru sözcükleri başta kullanılır. Bu bakımdan kaynak dil etkisiyle soru sözcüğü başta kullanılmış ancak gerekli morfolojik donamın eksik bırakılmıştır. Kontakt dil örneği olarak kabul edilebilir.

VI. *K^{i}edì bulunmadyghy jerdè ſicianlàr baš kaldyryrlar.* (BGD / 1781: 62)

Cümle yeniden yazılabilir: [Kedinin bulunmadığı yerde sıçanlar başkaldırır.]. Buna göre cümlenin başında yer alan isim unsurundan ilgi eki eksiltilmiştir. Kaynak dilin etkisi söz konusu edilebilir.

4.6. Sözdizimi İle İlgili Özellikler

4.6.1. Kelime Grubu Olan Birimlerin Özellikleri

ÇYM'lerdeki kelime gruplarını incelenmesinde klasik tasnife uyulmuştur. Bu tasnifte Ergin, M. (2004) ve Karahan, L. (2010) eserleri bağlamında yorumlar yapılmıştır. Yorumlarımızda konuşma dili esasından hareket edilmeye gayret gösterilmiş ve her bir döneme ait olmak üzere örnekler üzerinden tanıklar gösterilerek dayanaklar sunulmaya çalışılmıştır. Kelime gruplarının örneklenmesinde cümledeki kullanımları gösterilmiştir. Kelime gruplarının hem dilbilgisel hem de anlamsal özelliklerinin birlikte görülmesi gereğinden hareketle bu yöntem izlenmiştir. Böylece kullanıcıya bağlı değişimler ve ilgili grubun ait olduğu kategoriye bağlanma durumunu yansıtan özellikler de görülebilecektir.

4.6.1.1. Aitlik Grubu

Ergin, M. (2004), -ki âitlik eki ile ondan önceki bir kelime gurubunun yalın hâli, genitif veya lokatif hâli ile kurulur şeklinde tanımladığı grubun cümlede zamir veya sıfat vazifesinde kullanıldığını belirtir ve *tarihten önceki, yaşlı adamınki, Ankara ile İstanbul arasında sefer yapan otobüslerdeki* örneklerini verir (s. 384 - 385). Gökdayı, H. (2010) "Türkiye Türkçesinde öbekler" adlı makalesinde "Aitlik grubunda, aitlik ekini (-ki) alan bölüm niteleme işleviyle kullanılıyorsa (*sizden önceki* kiracılar, vb.) sıfat öbeği (aitlik grubu / Sıfat Öbeği), adıl olarak kullanılıyorsa (*sizin evdekini*, *üst raftakini*, vb.) ad öbeği (aitlik grubu / Ad Öbeği) olmalıdır." şeklinde değerlendirmiştir (s. 1312). ÇYM'lerde çeşitli işlevlerde kullanılan -ki ekinin aitlik grubu kurmada sınırlı sayıda örneği görülmektedir. Bu durum ekin geriye doğru kurduğu bağın nispeten zayıf olması ile açıklanabilir. Ayrıca konuşma dilinin ileriye doğru kurulan yapısal dizilimi, bu bağın yazı diline göre daha az tercih edilmesi sonucunu doğurmuş olmalıdır.

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

…*jaſahaja ſchin**jer uſtunde khi** ſanga Effendi Tan gri uuerur.* (ILT / 1612) (…) yaşayasın yer üstündeki sana Efendi Tanrı verir.

İlgili örnek, bağlama göre iki şekilde yorumlanabilir:

I. yaşayasın yer üstünde ki (*bağlaç olan ki*) sana efendi Tanrı verir.

II. yaşayasın yer üstündeki (*aitlik eki +ki*) sana efendi Tanrı verir.

Örnek bağlamında aitlik eki olarak +ki'nin geriye doğru güçlü bağlar kuramadığı söylenebilir.

***hergiunki** olan etmegumuſi uuer biſe* (ILT / 1612) hergünki olan ekmeğimizi ver bize.

Örnek [hergünki ekmeğimizi] şeklinde düzenlenirse aitlik grubunun üyeleri sıfat işlevinde kullanılmış görünmektedir. Ekin sıfat işlevi ardından gelen sıfat-fiil işlevindeki üyeyi de kapsamaktadır: [hergünki olan]. Örneklere göre ekin aitlik grubu oluşturmada sıfat işlevinin zamir işlevine göre daha belirgin olduğu söylenebilir.

18. yy. İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

ÇYM'lerde {+ki} aitlik eki kendinden önceki kelime grubuna eklenerek aitlik grubu kurmada oldukça sınırlı kullanılmıştır. Aşağıdaki örneklerde ekin aitlik grubu kurmadığı kullanımlar tanıtlanmaktadır. Bu bakımdan ekin geriye doğru kurduğu ilişkilerin eklendiği sözcükle sınırlı kaldığı veya sıfat yapıcı işlevinde kullanımına ait örneklerin daha yaygın görülmesinden de anlaşılabilir:

I. Zamir + {+ki}

*benum**ki** / benimkiler;benum**Ki**nungh /benimkilerungh* (DDLT / 1641)

*bizum**ki**ler, ſizung**ki**ler, onlarung**ki**ler* (SL / 1643)

*Tabjetìm **ſenin k**i**ine** ujar.* (BGD / 1781: 57) (Ekin genitifli zamirden ayrı yazılması ekleşme süreci veya karışım (alıntı olan ki bağlacı ve ek olan +ki) hakkında bilgi verebilir.)

II. İsim+ {+ki} isim (Sıfat yapıcı)

***Bujunki** umurta **jarunki** taukdan jegdur*. (ILT / 1612)

*Haddizatinde **symdiki** vakte mala biuk tazim olunur*. (CFT / 1672: 34)

***Jarin ki** g**i**ün ſana Chair ola*. (BGD / 1781: 103)

***Evvelk**i**ì** mesel* (…) (PGT / 1794: 711)

4.6.1.2. İyelik Grubu

Ergin, M. (2004), iyelik grubunu iyelik ekli bir isim unsuru ile genitif hâlinde bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubu şeklinde tanımlar (s. 381). Ergin, M. (2004), iyelik grubunun tamlayan unsurun şahıs zamirleri ile kurulduğunu (3. kişi çekimleri şahıs zamiri yanında isim veya isim grubu olabilir.) da belirtir (s. 381 - 382). Bu bağlamda Ergin, M. (2004) genitifin iyelik ifadesi dolayısıyla *benim ev, sizin hanım* gibi iyelik eki bulunmayan iyelik ifadeli grupları genitif grubu adı altında ayrıca ele aldığını da ekler (s. 383). ÇYM'lerde iyelik grubunun kullanımına örnekler görülmektedir. Grubun üyelerinin arasına genellikle bir başka unsur girmeden birbirine doğrudan bağlandığı söylenebilir.

16. yy.

*Babamoz, hanghe gugteſſon, chuduſſ olſſun **ſſenungh adun** gelſſon **ſſenung memlechetun*** (TRC / 1544) "senin adın", "senin memleketin"

*kim atemlerun rhuchi olmes zira **anlarun tenleri** gkeri chogiat buliſatur* (TG / 1581: ah /11) "onların tenleri"

17. yy.

*dervisch hernere dekhim ackſchan geldi **onung ſeraidur***. (ILT / 1612: 101a) "onun sarayı"

*ier iuzini **onungh neſle**nden pak eiledi* (…) (SL / 1643) "onun nesli"

***Onun izni** olmaingse bits bir zarar baſimüze gyelmez*. (CFT / 1672: 41) "onun izni"

*Padiſſahun bas vekili olup, **onun gsümle memleketlerini**,* (…) *güzetmek ve korutmak gierektur* (…) (CFT / 1672: 252) "onunh cümle memleketleri"

Padiſſahun haremi ehvalindan, ***onun avretlerinden, odaliklarindeu, kizlarinden****;* (…) (CFT / 1672: 340) “onun avretlerinden, odalıklarından, kızlarından”

zira nigse ***bizüm diarlarimüz****de, anda dachi bu tajfa dogri ioldan ſasar*, (…) (CFT / 1672: 369) “bizim diyarlarımızda”

18. yy.

Benim fajdamà *hic ſen gi̇ozedirſin.* (BGD / 1781: 53) “benim faydam”

Ben ***ſenin ejlighinè*** *cialyſcirim.* (BGD / 1781: 53) “senin iyiliğin”

Benim enbüjük chazmim *ſenſin*. (BGD / 1781: 57) “benim en büyük hasmım”

Benim hargiadighymà *ſen ne karyſcy’rſyn*? (BGD / 1781: 58) “benim harcadığım”

Senin öjutün *banà lazy’m dejìl.* (BGD / 1781: 59) “senin öğüdün”

Sizin ibadetinizden *ötürü* (…) (BGD / 1781: v3) “sizin ibadetiniz”

Bilurum dedi: oni ſataum, ***onun bahaſi*** *ile* (GT / 1789: 165) “onun pahası”

sen ***benim ejiliki̇lerim****è tenezzül èтmejorsun* (…) (PGT / 1794: 714) “benim iyiliklerim”

İyelik grubunu oluşturan unsurlar arasında yakın bağlantı örnekleri daha fazladır. Üyeler arasına giren unsurlar ***onun gsümle memleketlerini, Benim enbüjük chazmim*** olduğu gibi; iyelikli unsurun arttığı ***onun avretlerinden, odaliklarindeu, kizlarinden*** şeklinde örnekler de görülür. Konuşma dilinde genellikle iyelik grubunu oluşturan unsurlar arasında yakın bağlantılar kurulduğu görülürken daha az görülmek üzere bağlama uygun olarak unsurların arttığı söylenebilir.

4.6.1.3. Belirtme Grubu

Ergin, M. (2004), belirtme grubunu “Akkuzatif gurubu akkuzatifli bir isim unsuru ile onun arkasından gelen bir isim unsurundan kurulur. İkinci unsur isimle yapılan bir birleşik fiilin isim kısmı olur ve dolayısiyle geçişli fiil ifadesi taşır: *her şeyi borçlu, seni istikbal, yapılanı tenkit, kitabı birine ithaf* gibi.” (s. 397) şeklinde tanımlamış ve ilgili grubu kısaltma grubu olarak değerlendirmiştir.

16. yy.

kıltilar ***ſachatetleri keritzeg****itigin ıphstiphthar.* (TG / 1581: ah /13) “şehadetleri gerçek”

17. yy.

ſolkadar hazetmis im ki, ***tabiri, ve tahriri münkin*** (CFT / 1672: 339) “tabiri ve tahriri mümkün”

18. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

Belirtme grubunu oluşturan unsurların ardından fiil veya ek fiil gelmektedir.

Konuşma dilinde seyrek görülen bir yapı olduğu söylenebilir. Seyrekliğin oluşmasında yapısal bir özelliğin korunması eğiliminin etkisi söz konusu edilebilir.

4.6.1.4. Yönelme Grubu

Ergin, M. (2004) kısaltma gruplarını kelime guruplarının ve cümlelerin kısalması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime guruplarıdır. Her hangi bir kaideleri yoktur. Daha geniş bir guruptan kısalmış ve klişeleşmiş guruplardır (s. 396) şeklinde değerlendirir. İsnat, genitif, datif, lokatif, ablatif ve akkuzatif guruplarının da birer kısaltma gurubu sayılabileceklerini (s. 397) de ekler. Karahan, L. (2010) bu grupların isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil gruplarından kısaldığını (s. 79) ve iki isim unsurundan ikincisinin nitelik unsuru olduğunu belirtir (s. 80). Gökdayı, H. (2010), kısaltma grupları arasında saydığı yönelme, bulunma ve ayrılma grubunu niteleme (sıfat öbeği) ve gösterme (ad öbeği) işlevinde iki başlıkta değerlendirmektedir (s. 1315).

İncelenen ÇYM'ler bağlamında sözdiziminde yüklem unsurundan önce gelen grubun ikinci üyesinin vurguyu kendi üzerine doğru kaydırdığı söylenebilir. Grubun yönelme ekli birinci unsurunun birden fazla isim unsurundan oluştuğu da görülmektedir: *her yaşa, musanın kitabına, adam başına* vb.

16. yy.

İsaye taanrı ve âdem tesmiye olundı ruh ile ***cesede nazar*** (…) (TG / 1581: ah /6) "cesede nazar"

musanun kitabine ehtikat *iderler ve inanurlar idi.* (TG / 1581: ah /4) "Musa'nın kitabına itikat"

17. yy.

Her jasche bir gairi adet*hiari ſchur.* (ILT / 1612) "her yaşa bir gayri âdet"

Ve dachi bilmez iz bu ***Padiſſaha laik*** *ziafet itsün, ev βahibi ne iβterβe gyerek*. (CFT / 1672: 75) "padişaha layık"

18. yy.

bou ***badischaha layk*** *zyafet itschoun ne iſterſin*. (GT / 1789: 129) "padişaha layık"

Adàm baſcynà ikiſcèr ghruš *verdi.* (BGD / 1781: 52) "Adam başına ikişer kuruş"

4.6.1.5. Bulunma Grubu

16. yy.

kim gcunach iſteti be ***gcunachlarindé muſir*** *oltilar*. (TG / 1581: ah /11) "günahlarında

musırr”

17. yy.

nigse ***gögte bir gi̇ünes****, bu dunnyade dahi, bir Padiſſah Sultan Suliman olmak gierek, gsaizdür.* (CFT / 1672: 86) “gökte bir güneş”

Zira hacſan ***okumakta ve tegsribede kiamil bir kimβi***, (CFT / 1672: 342) “okumakta ve tecrübede kâmil bir kimse”

18. yy.

Bu zemandà ***buradà ſeir*** *pek ejidir.* (BGD / 1781: 89) “burada seyir”

hitſch ſen ghendu tſchinzuni ***tabada biryan*** *oldoughin görmedun*. (GT / 1789: 168) “tavada büryan”

Bulunma grubuna oluşturan üyeler arasına genellikle başka unsurun alınmamış olması konuşma dilinde yakın dilsel unsurlara eğilim gösterilmesi ile açıklanabilir.

4.6.1.6. Ayrılma Grubu

16. yy.

meſtzudatur kim ***gloc̣tan bar*** *ecleti* (TG / 1581: 1/ah) “yoktan var”

mahlocunden biri*né ara ité*. (TG / 1581: ah /9) “mahlûkundan biri”

netekim ***hotan chararet*** *be ſochlé egerkitzim* (TG / 1581: 3/ah) “oddan hararet”

17. yy.

I. ***ſenden boiuk*** *ile bazar itmè.* (SL / 1643) “senden büyük”

Ayrılma durumu eki, zamir üzerine gelir ve karşılaştırma yapar. Zamir sonrası isim aslında sıfat tamlamasının sıfat parçasıdır ancak nitelediği üye düşürülebilir: {senden büyük (kişi, adam vb.)}.

II. ***deueden boiuk, baldan tatlu*** “deveden büyük, baldan tatlı” (SL / 1643)

Elcſilik pek biuk hizmettür, ***binden bir adem*** *angsak bulunur.* (CFT / 1672: 89) “binden bir âdem”

eger iolda haβtiliga ograrβe ***bizden, ia tajfadan bir kimβi****, hekim elde degil*. (CFT / 1672: 133) “bizden ya tayfadan bir kimse”

Giör bu jakuti, bu dachi ***bin groſtan ekβik*** *βatilmaz*. (CFT / 1672: 123) “bin kuruştan eksik”

Ieβirlerden bir kimβi *muβurman olmak iβterβe*, (CFT / 1672: 421) “esirlerden bir kimse”

Ayrılma durumu ekini alan isim unsuru, grubun diğer unsurlarla bağlantısını kurmada niteleyici işlevine yakın bir görev üstlenmiş görünmektedir.

18. yy.

I. *Ne bir daha:* ***bundan ejiſini*** *ghàjri jerde bulunmaz.* (BGD / 1781: 103) “bundan iyisi”

her katſchan ***taouklardan biri****ſini toutmaga iſteſe katſcharlaridi…* (GT / 1789: 167) “tavuklardan biri”

onlardan biri*ſini toutmak istedoukde* (GT / 1789: 167) “onlardan biri”

chargⁱüsⁱlerdèn birisì *dedikⁱi* (PGT / 1794: 703) “hargüşlerden birisi”

icⁱlerindèn birì *ànsyzyn ol chuspidè olan sⁱirìn üzerine sycⁱrady* (PGT / 1794: 706) “içlerinden biri”

ve ol zaman ol ***tavsⁱanlardàn birisi*** *dedikⁱi* (PGT / 1794: 713) “tavşanlardan birisi”

İlgili örneklerde ikinci unsur üzerine getirilen iyelik 3. tekil kişi eki grubun isim tamlamasına yakın bir işlevde kullanıldığına örnek sayılabilir.

II. ***Gⁱözdèn usàk*** *olàn gʲönüldèn dahy uzàk*. (BGD / 1781: 63) “gözden uzak”

Odundan kaſcyk. (BGD / 1781: 68) “odundan kaşık”

Ben ***kajryſyndàn ziadè*** *iſtemèm*. (BGD / 1781: 78) “gayrisinden ziyade”

Senden bouyouk *bir adamile tſchok yaranlik eyleme.* (GT / 1789: 165) “senden büyük”

haberleri yokdurki akillerun yaninda ***hepiſinden ahmak****dur.* (GT / 1789: 168) “hepsinden ahmak”

Bir vaktdè ***chargⁱüślerdèn bir taifà*** *bir orman icⁱinde gʲeśtü gʲüzar ederlerkⁱen* (…) (PGT / 1794: 701) “hargüşlerden bir tayfa”

Ayrılma durumu ekini alan isim unsuru, grubun diğer unsurlarla bağlantısını kurmada niteleyici işlevine yakın bir görev üstlenmiş görünmektedir.

III. *Pes* ***gⁱünlerdè bir gⁱün*** *aslàn gʲeğe ile gʲezer ikⁱen bir* (PGT / 1794: 707) “günlerde bir gün”

Ayrılma durumu eki yerine bulunma durumu eki getirilmiştir. Grubun üyeleri arasında dilbilgisel uyumsuzlukta yabancı dil öğrenicisinin tutumu yanında bulunma durumu ekinin ayrılma işlevinde kullanılması da etkili görülebilir.

4.6.1.7. İsnat Grubu

Ergin, M. (2004), iki isimden meydana gelen isnat grubunu grubu “Kendisine isnat yapılan unsur ya yalın halde bulunur veya iyelik eki almış olur. Bu unsur bir tek isim olabileceği gibi isim yerine geçen bir kelime gurubu da olabilir. İsnat unsuru ise bir sıfat veya sıfat yerine kullanılan bir kelime gurubu olur. Şu misaller isnat guruplarıdır: *baş açık, ayak yalın, göz kapalı, şekeri az, sütü bozuk, canı tez, bütün duvarları yağlı boya,*

vb.” (s. 392) şeklinde tanımlamış ve örnekler vermiştir. Ergin, M. (2004), isnat grubunun -söylenmemiş *olan* ve *olarak* kelimelerine bağlayarak- partisip grubunun kısaltması sayılabileceğini (s. 393) dile getirmektedir.

16. yy.: *Kim tiris akil be notcu be iradet turbu* ***utzé bir*** *taari teris* (…) (TG / 1581: ah /3) “üçü bir”

17. yy. *ol βahat bir gsu dam,* ***aβli alcfak****, nadan, terbie ve tegsribeβiz kifiler* (CFT / 1672: 302) “ aslı alçak”

Kimdür Chriftian Hakmilerinden folkadar ***aβliari*** (CFT / 1672: 88) “aslı arı”

18. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

Bangıoğlu, T. (2007), sıfat takımı kalıbında yer verdiği *gözüaçık* örneğinde birleşenlerin ileri geri alındığını ve bir vasıflanana belirti olmak üzere iyelik eki getirildiğini (s. 304) ve genellikle insan karakteri sıfatı olduğunu belirtir. Buna göre isnat grubu üyelerinin yapısal kurulumu gereği niteleyici unsur ve vurgu ikinci unsur üzerinde görünmektedir. Konuşma dilinin ileriye doğru kurulan yapısal özelliği gereği niteleyici önce nitelenen sonda, tamlayıcı unsur başta tamlanan unsur sondadır. Bu bağlamda ÇYM’lerde anlamsal kaynaşmaya da işaret eden isnat gruplarına fazlaca başvurulmadığı söylenebilir.

4.6.1.8. Fiile Gelen Eklerle Yapılan Gruplar

4.6.1.8.1. İsim - Fiil Grubu

Ergin, M. (2004), isim-fiil grubunu fiil isimleri üzerine kurulan kelime grubu olarak fiil grubu başlığı altında ele almıştır. (s. 395) Ergin, M. (2004), “Fiil gurubu bir hareket gurubudur ve hareket isimleriyle yapılır. Fiil gurubu hareket ismi gurubu olarak kelime guruplarında ve cümlede, tabiî, isim vazifesi ve muamelesi görür. Şu misaller fiil guruplarıdır*: çarşıya gitmek, toplantıda bulunmak, yazı yazmak, uzağı görme, fırtınalı havalarda Boğazdan geçiş* vb. (s. 395) şeklinde örnekler üzerinden grubun özelliklerini betimlemektedir.

16. yy.

be tachi em turuf kim ***batrinun chakicatini bilimeg*** *itzin dégiultur*. (TG / 1581: ah/3) “bârinin hakikatini bilmek”

atemleri ***ſeitan itmainden*** *be but pereslicten zira* (…) (TG / 1581: ah/4) “şeytan(lık) etme(sinden)”

17. yy.

Epſem olmak *jegdur tſchockh ſoilemec tenisle*. (ILT / 1612) "Ebsem olmak"

Sen evel ***biuruck tutmega*** *ugren andansara bujuraſſen.* (ILT / 1612) "buyruk tutma(yı)"

ghendui oghmek *cqocqar*. (SL / 1643) "kendini öğmek"

Köprü baſine varingſedek ***ata binmek*** *lazum gielür.* (CFT / 1672: 26) "ata binmek"

emma ***ialan ßüjlemek*** *biuk giunaktur.* (CFT / 1672: 367) "yalan söylemek"

Csunki evlenenlere, kizi, ia ***avreti györmek*** *olmaz.* (CFT / 1672: 367) "avreti görmek"

18. yy.

Bir birinè inánmamak *doſt iſci dejíldir.* (BGD / 1781: 64) "birbirine inanmamak"

Hahikaſine vukufunuz ***omàk i****ciun*. (BGD / 1781: 53) "vukufunuz olmak"

Fená föjleme*den korkàrym*. (BGD / 1781: 94) "fena söylemek"

Sana ſykcia ***kan almak*** *g'erektir.* (BGD / 1781: 98) "kan almak"

Guerdſchek derſin, ve ***baſchi atſchmak*** *Osmanluye ayp dur.* (GT / 1789: 111) "başı açmak"

Hitſch ſoyleme, ben dſchevab verurum; ***her kiſchi ile ſoyleſchmek*** *görekmez.* (GT / 1789: 123) "her kişi ile söyleşmek"

ghajrylarà nazàr edip onlardàn ***sabr etmek^{i}lig^{i}ì ög^{i}renmek^{i}*** *ićiün temsildir.* (PGT / 1794: 701) "sabır etmekliği öğrenmek"

İsim – fiil grubunu oluşturan eklerin 16. yy.da pek az kullanıldığı görülmektedir ve bu durumda eklerin işlek olmadığı anlaşılır. 17. ve 18. yy.da ise {-mA, -mAk} ekleri {-Xş} ekine göre daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

CFT / 1672 adlı eserde *ſulh konſilarle ne ſekil tutmak* (CFT / 1672: 253) isim-fiil grubunun unsurları yer değiştirmiş görünmektedir: [komşularla ne şekil(de) sulh tutmak.] Benzer şekilde GT / 1789 adlı eserde *her katſchan taouklardan biriſini toutmaga iſteſe* (s. 167) "ne zaman tavuklardan birisini tutmaya (tutmak) istese" örneği de yabancı konuşurun dilsel düzeyini temsil edebilir. ÇYM'lerde dilsel unsurlar arasındaki bağlantı eklemlerinin her zaman güçlü bir biçimde kurulmadığı görülmektedir (*bkz.* Yanlış Kullanılan Ekler). Konuşma dili bakımından çekimli fiilin yer aldığı ve tamamlanmış tümcelerin mastarlı tamamlanmamış yapılara göre daha öncelikli kullanıldığı da eklenmelidir.

4.6.1.8.2. Sıfat-fiil Grubu

Ergin, M. (2004), partisip gurubu başlığı altında partisipin sonda bulunduğunu ve

ona bağlı unsurların başta geldiğini (s. 396) belirtmektedir. Ergin, M. (2004), Partisip gurubunda da vurgu partisipin önündedir. Şu misaller partisip guruplarıdır: *saati kaybolan, haber gelir gelmez yola çıkan, (herkesin) çok yakından tanıdığ(ı), yarın sabahtan akşama kadar uğraşa uğraşa yapacağ(ım iş)* vb. (396) örnekleri üzerinden de grubun yapısını tanıtlamaktadır.

16. yy.

(…) *nycſe bizde baſlaruz* ***borſetigleremozi***. (HPT / 1575) "borç ettiklerimizi"

nec̃tar chailet bariſa machlucundé taxim holum miſi (TG / 1581: ah/1) "taksim olunmuş"

(…) *netekim atemten* ***togana*** *ipni atem teris*. (TG / 1581: ah/3) "ademden doğan"

alecatri meratic gkeltigidé ***Chaſil olandan*** (TG / 1581: ah/9) "hâsıl olan"

17. yy.

Arif ***olan****a bir giul jeter*. (ILT / 1612) "Arif olan"

tes ***viren****, ikki kiere verur*. (SL / 1643) "Tez veren"

Hem demislerki ***Otmanli baſtigi*** *ierde ot bitmez.* (CFT / 1672: 57) "Osmanlı(nın) bastığı"

Vaj ***bir birile cſekiſen*** *halka, zira anlar mamur olmaz!* (CFT / 1672: 216) "birbiriyle çekişen"

manβublardan ***biβapa gyelmez*** *akcſe alür*. (CFT / 1672: 258) "hesaba gelmez"

Kitaba inanagsak *hatun ioktur*. (CFT / 1672: 341) "kitaba inanacak"

bir βevgıli, ***okumis, Türk vilaietinde gyezmis*** *doβtum, benümle muſeref olup bir anilmis* (CFT / 1672: 401) "Türk vilayetinde gezmiş"

bu csok ſejlerde aldanmis *dunnyaie* (CFT / 1672: 402) "çok şeylerde aldanmış"

*bilmem ne isleim****: inkiare gyelmez*** *isler ve bilmege laik* (CFT / 1672: 490) "inkara gelmez"

18. yy.

Bir jerden bir jerè ***mektúb g[j]etirèn*** *g[j]öviergindir*. (BGD / 1781: 51) "mektup getiren"

Baſcinizà g[j]elen *šeileri bejàn ejléiniz.* (BGD / 1781: 50) "başınıza gelen"

K'endì jazaſyny' okumajan *ekšejè benzèr.* (BGD / 1781: 60) "kendi yazısını okumayan"

Allahtàn ***bašà jazylmy'š*** *g[j]eleḡèk.* (BGD / 1781: 66) "başa yazılmış"

A'ngiak, ſaat ondà-iken ***ſöz verdighym*** *jerdè bulunmuśydim.* (BGD / 1781: 82) "söz verdiğim"

Elbetde ***her yola guidedſchek*** *kiſchi atlu olmalu dur* (…) (GT / 1789: 118) "her yola gidecek (…)"

Guertſchek derſin, ***bou yola gurmeghe iſteyen*** *joli bilmelu.* (GT / 1789: 124) "bu yolu

görmek isteyen”

*Bize **faydalu görunen** ſcheyleri ſeveruz, toutaruz* (…) (GT / 1789: 166) “faydalı görünen”

*Adama **moumkin olmayadſchak** ſchey allaha pek kolay dur.* (GT / 1789: 171) “mümkün olmayacak”

*imdi sen san - a **lajyk gⁱördügⁱün** veğh üzre gⁱcⁱìn dijü kovdu.* (PGT / 1794: 705) “layık gördüğ(ün)”

*duvarlara sürtünür ikⁱen ol **insan sekⁱline gⁱirèn** disⁱì tilkⁱì jerindèn sucⁱrajyp* (…) (PGT / 1794: 714) “insan şekline giren”

ÇYM’lerde genellikle {isim unsuru + partisip ekli fiil unsuru} şeklindeki ilgili dizim özelliklerinin günümüzdeki kullanımlarla paralel olduğu ve yaygın bir biçimde kullanıldığı görünmektedir. 17. yy.da CFT / 1672h adlı eserde *her ne zararli ſej bize, ve memleketlerimüze dokunagſak zanide billerβen* (s. 248) örneğinde sıfat-fiil grubunun unsurlarının yeri değişmiş görünmektedir: [bize ve memleketlerimize zararı dokunacak (şey)]. Konuşma dilinde daha önemli olan unsur önce tamamlayıcı unsur daha sonra görülebilir. Hem konuşma diline özgü yer değiştirmeden hem de yabancı konuşurun ana dilindeki yapıları kopyalaması da söz konusu edilebilir.

Yağmur, Ö. (2013), sıfat-fiil grubu başlığı altında[430] farklı bir kullanım özelliği olarak “*ben sewdigh, ben geldük, ben doğru olduġ-um* vb.” (s. 599) örneklerine de yer vermiş tamlayan unsurun fiilimsi gruplarında özne görevinde ilgi eki almadığını (s. 560) belirtmiştir. İlgili özellik, yabancı konuşurların Türkçeyi kendi dillerindeki yapıyla eşleştirmeleri (analitik olarak özneyi her durumda yineleme - kontakt dil) bağlamında da değerlendirilebilir.

4.6.1.8.3. Zarf-fiil Grubu

Ergin, M. (2004), gerundium gurubu başlığı altında gerundium eki almış fiil unsurunun en sonda, gerekli unsurların önde bulunduğunu (s. 396) belirtmektedir. Ergin, M. (2004), vurgunun gerundiumdan önceki kelimede bulunduğunu eklemekte ve *sağa sola koşa koşa, sabahtan akşama kadar kırlarda gezip*, *bizden ayrılanları arkada bırakıp yolumuza devam edince* vb. (s. 396) örneklerini vermektedir.

16. yy.

[430] Yağmur, Ö. (2013) 16. - 19. yy. arasında yazılmış çeviri yazı metinlerine dayanan çalışmasında listelenmiş bir biçimde çok sayıda örnek üzerinden kelime gruplarının kullanımlarına yer verilmiştir (s. 48 - 684). Çalışmamızda tüm örneklere yer verilmediği ilgili dizim özelliklerini yansıtacak düzeyde temsilcinin seçilerek verildiği belirtilmelidir.

gkogé ſout ecleti gkeri ***geré enup*** *chakim* (TG / 1581: ah/10) “yere inip”

tzoc zachimet *be* ***tzoc meſikat tzingiben*** *chaman tzachileri bu tine iman gkendimerti* (TG / 1581: ah/15) “çok zahmet ve çok meşekkat çingiben (…)”

17. yy.

Dogri ***tutulmanige*** *egri bulmas*. (ILT / 1612: a124) “Doğru tutulmayınca”

akir ouacт ***vlinge****h Arab milki anung elendeh* (…) (RGT / 1630) “ahir vakit ölünce (…)”

(…) *herkeβ cſalar, ve* ***furβet düſtikcſe*** *hirβizlik eder*. (CFT / 1672: 55) “fırsat düştükçe

giendi adamünüzle bile, haftadan haftaia ***csikarup,*** *aiaginüze gyötörürler,* (…)” (CFT / 1672: 98) “haftadan haftaya çıkarıp”

18. yy.

V*ızırìn izinì* ***olmadikce****, k*^{i}*im kadydirdyr onù etmeje?* (BGD / 1781: 54) “Vezirin izni olmadıkça (…)”

Arabà kyryly’ngia*, ejì jolù g*^{i}*öfterèn cióktur.* (BGD / 1781: 62) “Araba kırılınca”

Sizè ciòk felàm várdyr; angiak ***iſci oldughundàn*** *fenì beklejèmedi.* (BGD / 1781: 89) “işi olduğundan”

Bu mektubu bittirimge*, lütf ejlè banà, bu mektubleri bir boghcià ejlè.* (BGD / 1781: 96) “bu mektubu bitirince”

B. ***Delil*** *(kolaouz, yol goſteridſchi)* ***guelmeyndſche*** *guidedſcheg olourſan, tſchok zarara ograrſin.* (GT / 1789: 116) “Delil gelmeyince (…)”

(…) *dört ſahat itſchinde* ***hitſch bir ſchey yememiſch, ve itſchmemiſch iken*** *karnum atſch dur.* (GT / 1789: 123) “hiçbir şey yememiş ve içmemiş iken”

ſaga ve ſola bakariken *allah tarafından bir* ***kapou atſchilup*** *kourtildi.* (GT / 1789: 117) “sağa sola bakar iken - kapı açılıp”

Bou bela itſchinde oldoughi göridſchek *artik* ***korkouſindan ditreyoup*** (GT / 1789: 171) “bela içinde olduğunu göricek - korkusundan titreyip”

Her k^{i}*imk*^{i}*i g*^{i}*iendì derdinì c*^{i}*ek*^{i}*èmez ise* ***elè nazar edip*** (…) (PGT / 1794: 712) “ele nazar edip”

Bir vaktdè charg^{i}*üślerdèn bir taifà bir orman ic*^{i}*inde* ***g*^{i}*eśtü g*^{i}*üzar ederlerk*^{i}*en*** *bir azim* ***g*^{i}*ürültü zuhũr edip*** (PGT / 1794: 701) “geştü güzar ederlerken - bir azim gürültü zuhur edip”

Jupater dis^{i}*ì tilk*^{i}*inin birisinì insàn s*^{i}*ek*^{i}*line tes*^{i}*k*^{i}*ìl* ***edip*** *tachti ãlis*^{i}*anynà* (...) (PGT / 1794: 704) "insan şekline teşkil edip (...)"

pervalardan ba - id olalỳm ***dijü c*^{i}*iaghyrys*^{i}*aràk*** *g*^{i}*irịzàn üzre* ***ik*^{i}*en*** *rehg*^{i}*üzārlaryndà* (…)

(PGT / 1794: 702) “baid olalım diyü”

Bir sⁱiajlàk chastà olup saghlughyndàn umudunù ***kⁱesdikⁱdè*** *anasynà reğia etdikⁱi* (…) (PGT / 1794: 711) “umudunu kestikte”

Özellikle PGT / 1794 adlı eserde çok sayıda zarf- fiil ekli yapı kullanılmış ve cümle yapısı uzatılmıştır. Buna göre fabl türündeki metin *avam* ve *havas* şeklinde ayrılsa da morfolojik olarak benzer özelliklerle kurgulanmış olduğu anlaşılmaktadır. Böylece iki tür arasındaki fark ağırlıklı olarak kelime kadrosu düzeninde olmaktadır. Örnek olması bakımından aynı bölüm aşağıda gösterilmiştir:

ÂVÂM: (…) *oturt****dukdà*** *bir gⁱün bir sijàh hammam böğegⁱì odanyn - bir kⁱiösⁱesinden cⁱyk****yb*** *duvarlara sürtünür* ***ikⁱen*** *ol insan sekⁱline gⁱirèn disⁱì tilkⁱì jerindèn sucⁱra****jyp*** (s. 714)

HAVASS: (…) ***etdikⁱde*** *bir gⁱün bir karà ğiu - al odanỳn bir kⁱösⁱesinden churũğ* ***edip*** *duvarlarà sürtünür****kⁱen*** *ol vakt melikⁱèi mezkⁱürè jerindèn sycⁱa****jyp*** (s. 704)**.**

ÇYM’lerde {isim unsuru + gerundiyum ekli fiil unsuru} şeklindeki ilgili dizim özelliklerinin günümüzdeki kullanımlarla paralel olduğu ve yaygın bir biçimde kullanıldığı görünmektedir. Yağmur, Ö. (2013), zarf - fiil eklerinin yüzyıllara göre görünümlerine yer vermiş, taranan metinlerde *-IcAğIz ve -UbAn ~ -UbAnIn* ekleri dışında ilgili eklerin kullanıldığını belirtmiştir (s. 619). Örnekler arasında *ben gelince, ben getürüb, biz gelelü* vb. örnekleri de (s. 620) bulunmaktadır. Örneklerin özel bir kullanımı işaretlediği veçhesiyle kontakt dil özellikleri bağlamında yorumlanabilir kanaatindeyiz.

4.6.1.9 İsim Tamlaması

4.6.1.9.1. Belirtili İsim Tamlaması

16. yy.

I. *Patiſſahomoz ghelur,* ***Ciaferun menleketi*** *alur.* (TRC / 1544) “kâfirin memleketi”

{İ+T.yanE ‿ İ+ İ.likE}

II. *bacnichi* ***barinun nutcutachliſı*** *bir taraphtan be bir taraphtan* (…) (TG / 1581: ah/6) “barinin nutk – ı tahallîsi”

{İ+T.yan E [İ] ⁀ Sf.+ İ.likE]} İkinci unsur alıntı olan bir sıfat tamlamasından oluşabilir.

17. yy.

I. *zeidun****ungh*** *ati* (SL / 1643) zeydinuŋ atı

*padiſcia****nungh*** *chhazine****si*** (SL / 1643) padişahnuŋ hazinesi

{İ+T.yanE ‿ İ+ İ.likE}

II. *Her vilajat**un** baβka adet**i** (töre**βi**) vardur.* (CFT / 1672) Her vilayatun başka âdeti (töresi)

{İ+T.yan E[Sf.] ⁀ İ+ İ.likE]} Sıfat iki unsurun arasına girebilir ve tamlananı niteleyebilir.

III. *Ej farab**un** (badenun) oka**βi**ni* (CFT / 1672) "İyi şarabın okkası"

{[Sf.] ⁀ İ+T.yan E‿ İ+ İ.likE]} Sıfat başa geçebilir ve tamlayanı niteleyebilir.

IV. *Creta**nun**, Izmir**ün**, ve Troia βemti**nün** farable**ri*** (CFT / 1672) "Kretanın, İzmirin ve Troya semtinin şarapları"

{İ+T.yan E İ+T.yan E [Bağ.] [İ ⁀ İ+ İ.likE] +T.yan E İ+ İ.likE }

Tamlayan unsuru artar ve iç tamlama ile tamlama devam ettirilebilir.

V. *vilajetimüz**ün** güzel, ve bir zeman meshur feherler**i*** (CFT / 1672) "vilayetimizin güzel ve bir zaman meşhur şehirleri"

{ İ+T.yan E [Sf. Bağ. [ST]⁀ Sf.]⁀İ+ İ.likE } Tamlama arasına bağlaç, sıfat ve sıfat tamlaması girebilir. Sıfat takımı, tamlananı tamamıyla niteleyebilir.

VI. ***ekβeri kojlerün** viran olup* (CFT / 1672: 156) "ekseri köylerin (…)"

Tamlama unsurlarının yer değiştirdiği de görülür: [köylerin ekseri(si)]

VII. *erkek ve avretler**ün** ehval**i**ndan* (CFT / 1672: 293)

Tamlama bağlama grubu şeklinde iki tamlayan unsura sahiptir. Baştaki unsur eksiz, bağlamanın diğer ucundaki isim ise genitiflidir. Konuşma diline özgü olarak bağlanan unsurlardan birisi diğerinin işlevini üstlenebilir. Buna göre [erkek ve avrat (lar+ **ın**) ahval + **i**] tamlaması konuşma diline özgü bir eksiltme ve işlev yayma örneği olarak görülebilir.

VIII. *eβki Rımler**ün** adetini ve zaptini* (CFT / 1672: 387)

Tamlayan bağlama unsuru ile eşit düzeyde biribirine bağlanan unsurlarla birleşerek tamlama oluşturmuştur. Bu bakımdan tam doyurulmuş gramatikal birlik ve örnek bir kullanım olduğu söylenebilir. Konuşma dilinde konuşmacının amacı ve bağlama ait özellikler gramatikal uyumu azaltır veya arttırır.

18. yy.

I. *Kardaſci**nyn** k^i**ief**i pek bozúktur*. (BGD / 1781: 59) "Kardaşının keyfi pek bozuktur."

(…) *syc^i**ianỳn** - suc^i**iu**nu baghys^i**ladỳ***. (PGT / 1794: 715) "sıçanın suçu"

{İ+T.yanE ‿ İ+ İ.likE}

II. A. Her vilayetun baſchka adetleri, töreleri vardur. (GT / 1789: 111) "Her vilayetin başka adetleri, töreleri vardır."

Cümle özne ve yüklemden meydana gelmiş, basit cümle yapısındadır. Yüklem

{vardır} harici yapının tamamı belirtili isim tamlaması işlevinde öge özne görevindedir. [Her (S)‿ vilayet (İ)]in (Tyan Eki) [başka (S)‿ adet / töreler(İ)]i (İyEki)]. Buna göre iki sıfat tamlaması sonlarına gelen tamlama ekleriyle kalıp oluşturmuşlardır.

III. *Jupater* ***disʲì tilkʲinin birisinì*** *insàn sʲekʲline tesʲkʲìl edip* (...) (PGT / 1794: 704) "dişi tilkinin birisi"

Tamlayandan önce sıfat kullanılmıştır. Buna göre [dişi (S)‿ tilki(İ)]in (Tyan Eki) birisi(İ)]i (İyEki)] uzak üyelere etkinin azalarak taşındığı söylenebilir.

4.6.1.9.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

16. yy.

muſa kitapiné *inanmaslariti* (TG / 1581: ah /4) "Musa kitabı"

nutcu bari ***atem ſureti****n kispheletin atem kimbi atemleri lemuſachimbet ete* (…) (TG / 1581: ah /5) "âdem sureti"

17. yy.

I. ***Kuru jani****nda jaſchda janar*. (ILT / 1612) "Kuru(nun) yanı"

Mufliſem ol ***hak kati****nde exigum gokdur benum.* (ILT / 1612) "hak katı"

Padiſſah iani*nda dahi, kimβe baſini acsmaz.* (CFT / 1672) "Padişah yanı"

namert kiſilerün ***ajak tozi*** (CFT / 1672: 201) "ayak tozu"

Padiſſah huzuri*ne* (CFT / 1672: 253) "padişah huzuru"

Tamlayan ekinin söylenmediği ancak eksiltmeye gidilerek belirtisiz isim tamlaması formunda bir yapının üretildiği görülmektedir. Kalıp sözler, yapısında sözcük veya ek düzeyinde eksiltmelere gidilen yapılar barındırır. Atasözleri, kalıplaşmış dil birimlerinin bir bölüğünü meydana getirir. Konuşma dili hazır kalıpların sıklıkla kullanıldığı bir muhtevaya sahiptir.

II. *ſymdi* ***Padiſſah meşhur βarai****na gyirüp* (CFT / 1672: 293)

Tamlama [padişahın meşhur sarayı] şeklinde doyurulmuş olmalıdır. Ancak hem genitif hem de iyelik eki düşürülmüştür. Tamlama arasına sıfat girmiştir. Tamlamanın eksiz kurulması, ağızlara veya karma dile ait bir özellik olabilir.

III. *Bajazet, Ahmed, Sehzade ve Valide****nun*** *Gſamileri* (CFT / 1672: 142)

Tamlamanın unsurları virgülle bağlanmıştır. Ancak üyeler arasındaki morfolojik bağlar dilbilgisel doyumadan uzaktır: [Bayezit [Ahmet [Şehzade VE [Valide(İ)nin (TyanEki)]]]] camiler (İ)i (İyEki)]. Kısaltmalar konuşma dilinde sıklıkla başvurulan yapısal araçlardır. Ancak dilbilgisel denetimden uzak kaldıkları da görülmektedir.

Konuşma dili ileriye doğru akan yapısal düzeni gereği morfolojik bağları ihmal edebilir. Kaynak dil etkisi de ilgili metinler bağlamında göz önünde bulundurulmalıdır.

18. yy.

ol sebeb ile ghàjet harek^{i}*ete g*^{i}*eldik*^{i}*lerinde korkularyndàn* ***ölùm mertebesine*** *varỳp* (…) (PGT / 1794: 712) "ölüm mertebesi"

4.6.1.10. Sıfat Tamlaması

16. yy.

I. **CHR.** ***Bir buch ew*** *atfar ghibi gurunur omider*. (TRC / 1544) "bir büyük ev"

II. ***tzoita arigé*** *ta parlariti* ***bir gkeritzecta arigé*** *tapcaslariti* (TG / 1581: ah /4) "çok tanrıya (…) bir gerçek tanrıya (…)"

Tamlamanın sonunda yer alan isim birden fazla sıfatla nitelenebilir. Sıfat tamlamalarında başta yer alan {bir} niteleyicisinin sık kullanımı, işlevsel bir artışı da işaret edebilir.

17. yy.

I. ***altun tag*** (SL / 1643) "altın taç"

demir capu (SL / 1643) "demir kapı"

bits bir *βize lazum olagfag* ***ſej*** (CFT / 1672) "hiçbir [size lazım olacak] şey" Tamlama arasına tamlayıcı girmiştir. Cümle formunda fiilimsi (sıfat-fiil) ile nitelen aynı sözcüktür. Buna göre

I. hiçbir şey

II. size lazım olacak şey {[**size** [lazım olacak şey]]} Araya giren zamirli tümce konuşmada soluklanıldığını, ara verildiğini işaretleyebilir.

Nitelenen sözcüğün arasına tamlayıcı - cümle alınması, standart Türkçe yazı dili bakımından tanıdık değildir. Konuşma dilinde ara verilen sürelerde ekleme veya çıkarma yapılması mümkündür. Konuşmanın doğal dizgesine özgü olarak tamlamanın arasına başka yapılar girdiğini söyleyebiliriz.

II. *Zira ortalik* ***ne ſekil****dür,* ***bin kere*** *benden jeg billerβen*. (CFT / 1672) "Zira ortalık ne şekildir, bin kere benden yeğ bilirsin."

Sıfat tamlaması cümlenin yüklemidir. *Zira* $_{(ZT)}$ *ortalik*$_{(Ö)}$ ***ne ſekil****dür*$_{(Y).}$ Devamında gelen sıfat tamlamasına fiilimsiler yoluyla bağlanmak yerine [Ortalığın ne şekilde **olduğunu** $_{(BliN)}$ benden $_{(DT)}$ [bin kere] $_{(ZT)}$ iyi]] bilirsin.] yeni cümlenin zarfı görevindedir. Konuşma dilinde fiilimsilerin eksiltildiği görülmektedir.

III. *Jaban diarun ſarabini,* ***datli giüzel kokuli, eβki, keβkin, dilburan*** *ver,* ***bozulmis ve koju, kirmizi, βujle karismis*** *iβtemem* (CFT / 1672)

Sıralı cümlede sıfat tamlaması için gerekli isim bir kez kullanılmış ancak iki cümlede sekiz tamlama kullanılabilmiştir. Konuşma dili bakımından nitelenen önceden söylenebilir ve geriye dönüşle niteleyici özellikleri bağlama göre arttırılabilir ve devamlılık sağlanabilir:

[**yaban diyar(ST)**ın şarabı] NASIL ŞARAP? [yaban diyarın [tatlı]güzel kokulu] eski] keskin] dilburan]]]]] + [bozulmuş] koyu kırmızı] suyla karışmış]]] **şarap.**

IV. *Giüzel, söhretli, okumis ve is györmis* ***adam*** **(**CFT / 1672)

Dizinin sonunda yer alan isim dilbilgisel eğilime uygun olarak birden fazla sıfatla bağlanarak nitelenebilir. [güzel]şöhretli]okumuş] Bağ. [iş görmüş] adam]]]]

V. ***dikili taslar, βira βira*** *atmejdanda söhret itsün duzülmis varidi.* **(**CFT / 1672)

Konuşma diline özgü olarak geriye dönüş yapılmış ve önceki cümlede olması gereken ikilemeli sıfat sonradan söylenmiştir. Konuşma dilinde dönüşler, düzeltmeli yapılar mümkündür.

18. yy.

I. ***Bir eji Kyrmyzy cioghà*** *arajorum*. (BGD / 1781: 103) Bir iyi kırmızı çuha arıyorum.

bir sijàh hammam böğeg^{i}ì (PGT / 1794: 714) “bir siyah hamam böceği”

Tamlamanın sonunda yer alan isim birden fazla sıfatla nitelenebilir.

II. (…) ***ò bir g^{i}ün*** *g^{i}itmeje nietim var*. (BGD / 1781: 50) “o bir gün”

Cümlede sıfat tamlaması şeklinde ayrı yazılan “o” ve “bir” sıfatları günümüzde bitişik yazılır ve ünlüleri arasında yuvarlaklık uyumu bulunur: öbür. İlk sıfatın üzerinde vurgu işareti sola doğru olduğundan hafif vurguyu gösterir. Bu bakımdan baştaki sıfatın vurgulanması ardından diğer sıfatın getirilmesi ayrı yazılmasını gerektirir ki birleşmesi de vurgunun azalması ile açıklanabilir. Seslik değişmelere ilişkin açıklamalarda bağlam, vurgu, kullanıcı etkisi, hızlı sesletim vb. unsurların dâhil edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

III. ***Cok arpà*** *aty’ciathlady’r.* (BGD / 1781: 60) “Çok arpa atı çatlatır.”

Sıfat tamlaması uygun şartlarda biraraya getirilmiştir.

IV. ***Jaramàz adàm*** *pazàr bozàr, ejì adàm pazàr japàr.* (BGD / 1781: 60) “Yaramaz adam pazar bozar, eyi adam pazar yapar.”

Sıfat tamlamasının sıfat unsuru fiil köküne isim yapıcı ek getirilerek oluşturulmuştur.

V. ***Bir ejì šarab**, ve **bir dilbèr avret ikì tatlì zehir**dir.* (BGD / 1781: 67) "Bir iyi şarap ve bir dilber avret iki tatlı zehirdir."

Sıfat tamlamalarından cümle kurulmuştur: [Bir iyi şarap] VE [Bir dilber avrat] [İki tatlı zehir]DİR]]].

VI. ***Hic ſcéj** ifcítmedim*: (…) (BGD / 1781: 83) "Hic şey işitmedim: (…)"

Sıfat tamlaması günümüzde kalıplaşmış olarak [hiçbir şey] şeklinde kullanılmaktadır.

VII. ***bir** vakt **bir** sürü tavs[i]ian **bir** orman ic[i]inde g[i]ezer ik[i]en **bir** böjük[i] gürültù kopup* (…) (PGT / 1794: 712)

Sıfat tamlamalarında başta yer alan {bir} niteleyicisinin sık kullanımı işlevsel bir artışı da işaret edebilir. Yüceol Özezen, M. (2006), "Türkiye Türkçesinde sıfat işlevli birimler: dizilim, nitelik, nicelik, birliktelik" adlı makalesinde[431] sıfat işlevinde sayı isimleri bölümünde 1/3 oranında [1209 örnekten 407] sadece "bir" sözcüğünün kullanıldığını belirtmekte ve *bir kere, bir taraf(tan), bir kısım, bir an* vb. örneklere göre {bir + isim} dizilimini kalıplaşma eğilimi ile açıklamaktadır (s. 390). Yüceol Özezen (2006) makalesinde birden çok sıfatlı tamlamalarda, "bir", bir belgisiz sıfat ve hatta bir artikel gibi kullanıldığını Akaslan'a (1999) atıfla dile getirilmektedir. İlgili görüş bağlamında *bir* sözcüğünün kalıplaşarak artikellerin kullanımına yakın kullanım özelliği göstermesi kaynak dil etkisiyle de açıklanabilir. Ayrıca konuşma dilinde tekrarlı yapıların devamlılığı sağladığı ve hazırlıksız konuşma için uygun bileşenlere ulaşmak için süre tanıdığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

4.6.1.11. Bağlama Grubu

16. yy.

I. *ſſenungh iſſtedgunh nycſe **gugthe vle gyrde***. (TRC / 1544) "Senin istediğin niçe gökte ve yerde."

Bağlama grubunun vurgu ve bağlam gereği aynı eki almış üyeleri arasına başka üye almadan takım oluşturabilir.

---

[431] Yüceol Özezen, M. (2006) "Türkiye Türkçesinde sıfat işlevli birimler: dizilim, nitelik, nicelik, birliktelik" adlı makalesinde[431] roman ve öykü yanında kurgusal konuşma diline örneklerin de yer aldığı metinler aracılığıyla niteleme ve belirtme sıfatlarının dağılımını incelemiştir (s. 381 - 405). Sıfat tamlamalarındaki [1967 örnekte] sıfatların artarda dizimlenebilme sayısına göre değerlendirildiği makalede Türkçede büyük oranda 1 sıfatlı [1585] dizilimin görüldüğü (s. 381) belirtilmektedir. Makalede TT yazı dilinde belirtme (b) grubunda [%50,3] sıfatların niteleme (n) grubuna [%49,7] görece fazla örnek verdiği (s. 403) tespit edilmiştir. Ayrıca "bir" belirtme sıfatının önüne niteleme sıfatının gelmesi (genel dizilimde b +n) isme daha yakın bir konumda artikelleşme eğilimi ile açıklanmıştır (s. 403).

II. *kim gkentonun* ***achfeni ichthi giari be mucham petitur.*** (TG / 1581: ah /4) "kim kendinin ahsen – i ihtiyârı ve muhabbetidir."

Bağlama grubunun üyeleri isim tamlamasının tamlayanı olabilir. Buna göre; kim {İ+T.yanE ‿ İ+ İ.likE + [Sf.] VE İ+ İ.likE} şeklinde tamlananın iki parçadan oluştuğu bağlama grubu tamlayana bağlanmaktadır.

III. ***barînun nutku tahlisi bir taraftan ve bir taraftan ruh ile cesmesi*** *isa ibni meryem sureti isa oldı*. (TG / 1581: ah /7) barînun nutk -u tahallisi bir taraftan ve bir taraftan ruh ile çeşmesi (…)

Bağlama grubunun unsurları morfolojik olarak aynı yapılardan oluşmuş ancak konumları aynı değildir. [barînun [nutk -u tahallisi (bir taraftan)] VE [(bir taraftan) ruh ile çeşmesi] isim tamlamasının tamlayan unsurları [nutk -u tahallisi / ruh ile çeşmesi] bağlama uygun olarak yer değiştirerek dizilmişlerdir. Konuşma dilinin vurgu ve tekrar unsurlarına yer vererek ilerlemesi ile yazı dilinin tekdüzelikten kurtulmak ihtiyacının kesiştiği bir örnek olduğu söylenebilir.

17. yy.

I. (…) *hem* ***vilejetün ßazlari, ve horos tepmeßi*** *ne fekildür, bilmek ißteriz.* (CFT / 1672) "vilayetin sazları ve horoz(un) tepmesi"

Bağlama grubunun üyeleri isim tamlaması şeklindedir. Ardından gelen soru yapıcı sıfat tamlamasından oluşan yüklemin öznesi işlevindedirler.

II. ***raiet ve ziafet*** *itsün* (CFT / 1672) "riayet ve ziyafet için"

Bağlama grubunun isimden oluşan üyeleri edata bağlanırlar.

III. ***taze,*** *hem* ***kuru*** *baluk* (CFT / 1672) "taze hem kuru balık"

Hem sözcüğü bağlaç işlevindedir. İlgili metinler bağlamında çeşitli işlevler de üstlenerek yaygın olarak kullanılır. Sıfatlardan oluşan bağlama grubu üyeleri kendinden sonra gelen isme bağlanarak sıfat tamlaması oluşturmuşlardır.

IV. ***nazik,*** *ve* ***pahali*** *badenün akcfeßini* (CFT / 1672) "nazik ve pahalı"

Sıfat olan bağlama grubu üyeleri kendinden sonra gelen isim tamlamasını nitelemektedirler.

V. ***güzeli hem keskin****lerini öğürtlerler* (CFT / 1672) "güzeli hem keskini öğürtle-"

Fiilimsilerin daha az kullanıldığı konuşma dilinde benzer kullanım bağlama grubunda da görülür. [güzel (olan kimse)+i ve keskin (olan kimse)+leri öğürtlerler.] Sona gelen çokluk eki gramatikal olarak ilk sözcüğü de nitelemelidir. Örnek kullanım, konuşma dilinde niteleyicilere gelen morfolojik yapıların zayıf bağlara sahip olduğunu

gösterir.

VI. ***her jerde ve her Chriſtianlardan*** *atmazlar.* (CFT /1672) "her yerde ve her Hristiyanlardan almazlar"

Bağlama grubu üyeleri arasında gramatikal uyum bulunmayabilir. Bu durumun oluşmasında kaynak dil etkisi olabilir. Ancak zayıf gramatikal bağların konuşma diline özgü olarak daha yaygın görüldüğü de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca bağlama unsuru konuşma esnasında bir soluklanma arasına işaret edebilir. İki unsur arasında bağın zayıflaması bu nedenle de olabilir. Benzer kullanım *akcſe, öküzler ve gair imdat verürdi.* (CFT / 1672) "akçe ./ öküzler ./ ve gayrı imdat verirdi" örneğinde de görülebilir.

VII. ***ve*** *derja kenarlarinde hem adalarde* (CFT / 1672:156) "ve derya kenarlarında hem adalarda"

Bağlayıcı unsur değişebilir. {ve... ve} {hem… hem} yerine {ve... hem} şeklinde bağlama grubu yapılabilmesi "hem" bağlayıcısının işlevi ile ilgilidir. Bağlama işlevi yanında vurgulama işlevini de yerine getirdiği görülmektedir.

VIII. (…) *elma ve armutlere etc.* ***paha bicſer****; tamam okalar* ***verür; ia ßmarlar*** *ki* ***kulanßenlar.*** (CFT / 1672: 210)

Cümle basit sözce kategorisindedir. Konusu dışına çıkmadan aktarılmıştır. Dilbilgisel olarak cümlede dört yüklem görülür: {paha biç-**;** ver-**; ya** ısmarla- **ki** kullan-}. Yüklem sonunda noktalı virgül işlevine yakın bir işlevle *ya* ve *ki* bağlaçları kullanılmıştır. Eylemlerin sınırları belirlenmiş, sıralı bağlı cümle böylece sürdürülebilmiştir.

IX. *her ſejde* ***hakiketli, ve dogri*** *olagsagini* (CFT / 1672: 249) "hakikatli ve doğru ol-"

Yardımcı fiil sonda yer alır ve bağlama grubu üyeleri ile arasına başka üye almadan takım oluşturabilir.

X. ***güzetmek ve korutmak*** *gierektur* (CFT / 1672: 252) "gözetmek ve korutmak gerektir."

İsim fiil grubu bağlama grubu üyeleri olarak gruba dâhil olurlar.

XI. *Her hafta* ***Ve*** *her giün (Cſarſamba ve Gſuma gyüninden mada)* (CFT / 1672: 253)

Dilbilgisel olarak "ve" bağlacı ile bağlanan grubun üyeleri anlamsal olarak karmaşıktır. Anlamsal olarak "Çarşamba ve cuma hariç haftanın her günü" denmek istenmiş olmalıdır. Konuşma diline uygun olarak ana konu söylenmiş ancak yorum için girilen ikinci konu, karmaşık sözceye neden olmuştur.

XII. ***zan ve kiaſz****iderler* (CFT / 1672: 427) "zan ve kıyas ederler"

Bağlama grubunun üyeleri eşit derecede ek almamışlardır. İkinci üyeye gelen yardımcı fiil her iki üyeyi de karşılar. Kalıplaşmış söz grubu olarak değerlendirilebilir. -

Konuşma dilinde eksiltmeye gidilerek birinci üyenin doğru yerden kesilmesi (virgül de bunu gösterir) ve cümlenin devam etmesi dilbilgisel uygunluğun yanı sıra ilerleyen yapının önceden hazır olduğunu göstermektedir.

XIII. *ja hod otururken (zira ikiβi* ***hem*** *gsaiz,* ***hem*** *kabil)* (…) (CFT / 1672: 102)

Bağlama grubu eşit üyelerden oluşmuştur. Bağlaçların virgülle ayrılması sesletim açısından bir durak veya soluklanma arasına işaret edebilir.

18. yy.

I. *pek eji odalarymyz,* ***ve*** *döfceklerimiz vardyr*. (BGD / 1781: 108) "pek iyi odalarımız ve döşeklerimiz"

Başta yer alan zarf ve sıfat ardından gelen bağlama grubu üyelerini eşit derecede bağlar. {pek (Z) iyi (S) oda (larımız) ve döşek(lerimiz) (ST)}. Seslik ve dilbilgisel tutarlılık bakımından doyurulmuş üyelerin yer aldığı bağlama grubu unsurları, konuşma dilinin standartlaşması eğilimini de temsil etmektedir.

II. ***Ciah*** *ol janà,* ***ciah*** *bu janà baſcinì ejèridi.* (BGD / 1781: 56) "Gâh o yana gâh bu yana (…)"

Kalıplaşmış olarak kullanılan {gâh… gâh } yapısı eylemin sıralı değişkenliğine işaret etmek için kullanılır. Konuşma dilinde kalıp bir ifade olduğundan devamı sağlama, hazırlık vb. işlevler için kullanılır.

III. *Allahy,* ***ve*** *Eli,* ***jani*** *ḡumle inſanleri ſevmek demektir*. (BGD / 1781: v/30)

Bağlama grubunun üyeleri {ve} bağlacı ile bağlanmış ve aralarına virgül konulmuş ardından getirilen {yani} bağlacı ile cümle tamamlanmıştır. Konuşma dilinde {yani} bağlacına açıklama yapmak, geriye dönme, tekrar ve vurgu vb. nedenlerle yaygın olarak yer verilir. İlgili cümle bağlamında üyelerin tamamı belirtme durumu eki alarak morfolojik bir uyumla fiil ismine bağlanmıştır.

4.6.1.12. Edat Grubu

16. yy.

I. (…) *on ſekis gil iſi ibu tinin iptaliné mucataletle mucharebeile mutzaléleile otzamanun batıſachtarikim* (…) *mestluch olup iptal itémetilur.* (TG / 1581, ah / 19) "on sekiz yıl işibu dinin iptaline mukataletle muharebe ile mucalele ile ot zamanun batısahtarı kim (…) mesluh olup iptal edemediler."

Cümleleri bağlamada kullanılan *ile* bağlacı edat grubu işlevinde kullanılmıştır. Cümlede {mukatele, muharebe, mücadele + *ile*} yapısı tekrarlar yoluyla konuşma diline

özgü vurgu taşıyıcı unsurlarıdır.

II. ***Benumle*** *gelurmitſun?* (TRC / 1544) "Benimle"

İlgi eki alan zamirin üzerine gelen {ile} edatının ekleşmesi yoluyla oluşan edat grubunun üyeleri birleşik yazılmıştır.

III. *kedu kıspheleti gitziſmi ichgia etigi* ***kibi*** *be chem geuruchagiat bultucta* (…) (TG / 1581, ah / 10) "ettiği gibi ve hem geri hayat buldukta (…)"

17. yy.

I. *Sus suilemeg****ile*** (ILT / 1612) "söz söylemek ile"

Edat sonda yer alan kendinden önce gelen isim-fiil grubudur.

II. *Akſama****dak*** (CFT /1672) "akşama dek"

Edat yönelme durumu eki almış isme gelir ve sonda yer alır.

III. *haß sarab****ile*** (CFT /1672) "has şarap ile"

Edat sıfat tamlamasının sonuna gelir ve edat grubu oluşturur.

IV. *ia hod* ***elßözi ile*** (CFT / 1672: 249) "el sözü ile"

Edat belirtisiz isim tamlamasının sonuna gelir ve edat grubu oluşturur.

V. *Duschmen karingeiſe dahi* ***ful gibi*** *sai.* (ILT / 1612: a27)

Edat eksiz isim sonuna gelir ve edat grubu oluşturur.

VI. Div. ***Nenüngibi*** *bade ißterßen*? (CFT / 1672: 68) "Ne(nin) gibi (…)"

Kalıplaşmış bir kullanım olarak kullanılır. Bitişik yazılmasında sıklık ve konuşma dilinin etkisi olmalıdır.

VII. I. *Baka delil, ben* ***ne kadar*** *iogloſi györmis im* (…) (CFT / 1672: 26) "ne kadar"

Kalıplaşmış bir kullanım olarak kullanılır. Ayrı yazıldığı gibi bitişik yazıldığı da görülür: (…) ***nekadar****iſse cſekße gyerek* (CFT / 1672: 27). Kalıplaşmış olarak *bukadar, olkadar, ſolkadar* kullanımları da görülür.

18. yy.

I. *bir kebab bir eji pilaf****ile,*** (BGD / 1781: 109) "bir kebap bir iyi pilav ile"

Edat, eklendiği isimden önce gelen sıfat tamlamasına geri dönüşle üye olmaktadır. Bu türden geriye dönerek düzeltmeli kelime grupları oluşturmak konuşma diline özgü bir özellik olarak değerlendirilebilir. Kelime grubu [bir iyi pilav ile (EG) (bir) kebap (ST)] VEYA [(bir) iyi pilav ile (bir) kebap] şeklinde yeniden yazılacak olursa birinci dizilimde "bir" sıfatı grubun tüm üyelerini kapsayabilir ikinci dizilimde ise eliptik bir yapı ile konuşma diline özgü formu yansıtır. Tüm bu durumlarda serbest sözcük düzeninin üyeler arasındaki bağlantının niteliğine de bağlı olduğu anlaşılır. Konuşma dili bu türden

geçişlerin bağlama özgü olduğunu ortaya koymaktadır.

II. ***Konacì ile*** *hyſap gⁱörmek icin.* (BGD / 1781: 102) "Konakçı ile hesap görmek için."

Cümle eksiltilidir. Önündeki isimle birlikte edat grubu oluşturur.

III. *Demir tendſchere toprak tendſcherey davet edup* ***ſyahetile*** *guidelum.* (GT / 1789: 164) "(…) seyahat ile"

Edat grubu dilbilgisel olarak uygun ancak günümüzde edatlı yapı yerine alıntı sözcüğün sonuna yönelme durumu eki getirilerek "Seyahate gidelim." şeklinde kullanılır.

IV. **A.** *Schimdi görurumki kardaſch* ***kibi*** *eu naſihet verurſiniz*. (GT / 1789: 115) "kardaş gibi (…)"

V. **Ḡ**. *Onu tanymak* ***ićin****, ſevmek* ***için,*** *ve ona chyzmet etmek* ***ićin*** *bu ömrüde, ve ötede bir ebedie Ḡennette onun dövletini ſürmek* ***ićin.*** (BGD / 1781: v4)

Edat, düzenli bir şekilde isim – fiil eklerinin üzerine getirilmiştir. Konuşma diline özgü olarak tekrarlı yapılar ara, durak veya devamı sağlama işlevi ile kullanılmaktadır. Edatı motive eden metnin dinî içeriği olmalıdır. Buna göre bağlam ve vurgunun tekrarların yapısal kullanımında belirleyici bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

VI. **A.** *Her ſchey* ***naſihetinuze göre*** *olour*. (GT / 1789: 115) "nasihatinize göre"

Edat olan göre sözcüğü kendinden önce gelen ve yönelme durumu eki alan isim unsuruna bağlanmıştır.

4.6.1.13. Birleşik İsim Grubu

Alanyazında bir şahsı göstermek üzere bir araya gelen kelime grubuna birleşik isim grubu adı verilmektedir (Ergin, M., 2004, s. 385; Karahan, L. 2010, s. 69). Ergin, M. bu grupta bazı yer adlarının bulunduğunu (*Afyon Karahisar*) ve cins isimlerden yapılan birleşik isimlerin birleşik kelime durumuna geçtiğini (*Taşdemir, Timurtaş, Demirtaş* gibi) belirtir. Birleşik kelime adı altında bitişik yazılmış kelime gruplarını (*hanımeli, ballıbaba, kahverengi, Çukurova, Haydarpaşa* vb.) örnekleyerek birleşik isimle karıştırılmaması gerektiğini de vurgular (s. 386). Karahan, L. (2010), bir şahsı işaretleyen sıfat tamlamalarını (*Ulubatlı Hasan, Deli İbrahim, İkinci Selim* vb.) ve unvan gruplarını (*Evliya Çelebi, Yusuf Has Hacip*) da birleşik isim grubuna dâhil eder (s. 70). ÇYM'ler bağlamında birleşik isimler yanında birleşik yazılmış kelimelerin kullanıma ait örnekler görülmektedir. Her iki durum için de örnekler gösterilmiştir.

16. yy.

chidirelles [1] ON/1527. I "Hıdır Ellez"

17. yy.

pontio pilato [1] *ILT/1612* “Pontio Pilato”

Rakoci Giörgy [1] CFT/1672 (b7/281) “Rakoci Görgi”

Joan Palæologo [1] CFT/1672 (b7/221) “Joan Paleologo”

Mihna Radulyi [1] *CFT/1672* (b7/281) “Mihna Radulyi”

Baro sanfeus [1] CFT/1672 (b7/165) “Baro Sanseus”

Iβkender Severo [2] *CFT/1672* (b7/196, b7/198) “İskender Severo”

Stefanos Bathori [2] *CFT/1672* (b7/281, b7/282) “Stefanos Bathori”

Unvan grubu üyelerinin yer değiştirmesiyle birleşik isim grubuna giren kullanımlar da görülmektedir.

I. *emma Aia* ***Sophia****, Szultan* ***Mehemed****, Sultan* ***Suliman****, Bajazet, Ahmed, Sehzade ve Validenun Gfamileri* (CFT / 1672: 142)

Unvan grubunun unsurları yer değiştirmiştir. Alıntı (*Aya Sofya*) ve Türkçe (*Sultan Süleyman, Sultan Mehmet*) örnekler aynı sırayı takip ederek oluşturulmuştur. Bu türden benzeşmeleri diller arasında etkileşim bağlamında ele almak açıklayıcı olabilir.

II. *nehajet* ***köprüli Mehemed Pasa*** (…) (CFT / 1672: 253)

Bir şahsı işaret etmek üzere kullanılan sıfat tamlaması, birleşik isim grubu içerisinde değerlendirilebilir.

18. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

Birleşik kelimelere örnek kullanımlar şu şekildedir.

16. yy.

tulbent [1] TRC/1544. I “tülbent”

gergiuzunteki [1] TG/1581 (4/ah) “yeryüzü”

17. yy.

agasamoglanlar [1] CFT/1672 (b7/168) “acemoğlanı”

balmum [1] CFT/1672 (b8/408) “balmumu”

balβu [1] CFT/1672 (b4/064) “balsu(yu)”

beglerbegliki [1] CFT/1672 (b7/258) “beylerbeyliği”

dilburan [1] CFT/1672 (b4/068) “dilburan”

kadizadeliler [1] CFT/1672 (b8/458) “kadızadeli”

karakullukcfi [1] CFT/1672 (b7/227) “karakulluk”

kizoglan [1] CFT/1672 (b8/441) “kızoğlan”

rehnumaj [1] CFT/1672 (b1/013) “rehnüma”

rumeli [1] CFT/1672 (b3/051) “Rumeli”
szubaſi [1] CFT/1672 (b7/202) “subaşı”
vekilhargs [3] CFT/1672 (b5/094, b5/095, b7/227) “vekilharç”
18. yy.
alabalik [1] GT/1789 (126) “alabalık”
chavfeatly [1] BGD/1781 (89) “kahvaltı”
kalemtraš [1] BGD/1781 (96) “kalemtraş”
ortak'öje [1] *BGD/1781* (92) “Ortaköy”

Birleşik kelimeler, genellikle bitişik yazılmış iki sözcüğün tek bir kavrama işaret etmesi için üretilirler. Birleşik yazılan sözcüklerin isim, sıfat tamlamasından meydana getirildiği görülmektedir. Konuşma dilinde bitişik yazım, sesletime ilişkin bir fikir verebilir. Daha hızlı sesletim, vurgu, sıklık, doğal ses uyumu, konuşur etkisi vb. seslik etkiler, birleşik yazımı doğuran nedenler arasında sayılabilir. İlgili nedenler, diğer taraftan konuşma dilinin yazı diline etkisi bağlamında da ele alınmayı gerektirir.

4.6.1.14. Birleşik Fiil Grubu

16. yy.
kıl-
*namaz **kıl**mak* (HPT / 1575)
*eſain menagibin birti tigumer kibi ſachatit **kı(i)lt**ilar* (TG / 1581: 13/ah) “şahit kıl-”
*kim iſi butini cabul **kil**tilar* (TG / 1581: 17/ah) “kabul kıl-”
*mertebe Chaſil **kil**tilar* (TG / 1581: 17/ah) “hasıl kıl-”
ol-
*iſi dikir **ol**unan Chaſlerler* (TG / 1581: 1/ah) “zikir ol-”
*kim barigen diachir **ol**ur* (TG / 1581: 3/ah) “zahir ol-”
*atemun phikiriné rhuchten mutefelit **ol**di* (TG / 1581: 3/ah) “mütefellit ol-”
*alach nutki be cutretimbir le catir **ol**up* (TG / 1581: 5/ah) “kadir ol-”
*alecatri meratic gkeltigidé Chaſil **ol**andan* (TG / 1581: 9/ah) “hasıl ol-”
*bunun uzerindetur eſa tzarmich **ol**ndi* (TG / 1581: 10/ah) “çarmıh ol-”
eyle-
*irſatini tecmil **eile**é* (TG / 1581: 5/ah) “tekmil eyle-”
*muneber **eile**ti* (TG / 1581: 5/ah) “münevver eyle-”
*irſiat **eile**ti* (TG / 1581: 5/ah) “irşat eyle-”

*ateſiberesler erger te cabule **eile**tiler* (TG / 1581: 15/ah) “kabul eyle-”

*ichticat **eile**tiler* (TG / 1581: 15/ah) “itikat eyle-”

et-

*chakicatun daacul **it**igi tzun anun utzun* (TG / 1581: 3/ah) “taakkul et-”

*birtinibus babindé ichtiſar **iti**pen*. (TG / 1581: 20/ah) “”ihtisar et-

17. yy.

kıl-

*her ſejde tegsribe **kil**mak, giüzel namile ebedi kalir* (CFT / 1672: 340) “tecrübe kıl-”

*gegse gyündüz namaz **kil**arlar* (CFT / 1672: 472) “namaz kıl-”

ol-

*ol halika laik **ol**am*. (ILT / 1612) “layık ol-”

*hatſchat **ol**la* (ILT / 1612) “hacet ol-”

*telef**ol**ur* (CFT / 1672) “telef ol-”

*gsennet βahibi **ol**ur* (CFT / 1672) “cennet sahibi ol-”

*raß **ol**a* (CFT / 1672) “rast ol-”

*mukaiet **ol**βun* (CFT / 1672) “mukayyet ol-”

eyle-

*Sina **eile**me.* (ILT / 1612) “Zina eyle-”

*Ogurluk **eile**me*. (ILT / 1612) “Oğurluk eyle-”

*Sabur **eyle**meck*. (ILT / 1612) “sabır eyle-”

et-

*nosch**ed**er* (ILT / 1612) “nûş et-”

*haz**it**mem* (CFT / 1672) “haz et-”

*kiaß**id**erβen* (CFT / 1672) “kıyas et-“

*βoal**id**eim* (CFT / 1672) “sual et-”

*ikrar **ed**er* (CFT / 1672) “ikrar et-”

*irβal **id**er* (CFT / 1672: 175) “irsal et-”

*fikir **id**üp* (CFT / 1672: 253) “fikir et-”

*sücs, kabahet, **id**erβe* (CFT / 1672: 175) “suç, kabahat et-”

18. yy.

ol-

*mukajed **ol**; chośnut **ol**urſunuz; mukajed **ol**manyz; hazyr **ol**ur.* (BGD / 1781: 109)

*ſana bir zarar **ol**maz* (GT / 1789: 164) “zarar olma”

*guedſcheniz hayr **ol**a* (GT / 1789: 110) “hayır ola.”

*ba - id **ol**alỳm; vakỳ **ol**up; ag^i*āh *__ol__duklaryndà; hirãsàn **ol**up* (PGT / 1794: 702)

eyle-

*ſelàm **ejlè*** (BGD / 1781: 84) “selam eyle-”

*tſchok yaranlik **eyle**me.* (GT / 1789: 164) “yaranlık eyleme-”

et-

*alemi ſeyran **ed**elum dedi*. (GT / 1789: 164) “seyran et-”

*šaka **ett**im*. (BGD / 1781: 53) “şaka et-“

Yardımcı eylemlerle kurulan grupların temel özelliği alıntı sözcüklerin Türkçe yardımcı eylemler yardımıyla kullanıma dâhil olmasıdır. Bu temel yapısal özellik, ilgili metinler bağlamında sıklıkla benzer yapıları doğurmuş olmalıdır. Yardımcı eylemle alıntı sözcük arasına başka sözcük ve yapıların girmemesi, ulama imkânları ve genellikle bitişik yazımlar, sesletime ait bir kullanım özelliğini yansıtıyor olmalıdır. Bu bağlamda birleşik yapıların sesletim ve konuşma etkisinin doğrudan yansıdığı dilbilgisel unsurlar olarak ele alınması gerektiği görülmektedir.

4.6.1.15. Sayı Grubu

Ergin, M. (2004), sayı gurubu başlığı altında tek kelimelik sayıların *on*’dan sonrakilerinin ve sıfat tamlaması hâlindeki sayıların ara yerlerindeki sayılar olduğunu (s. 391) belirtmektedir. Ergin (2004), *on bir, otuz dört, bir milyon dört yüz bin altı yüz yirmi üç* vb. örnekleri vermiş arka arkaya gelen iki veya daha fazla büyük sayı - küçük sayı unsurlarının meydana getirildiğini (s. 392) de eklemektedir.

16. yy.

*Giani gelitzin chontzet oltur **utzugloas on ſekis** gil* (TG / 1581: 19/ah) “(…) üç yüz on sekiz”

17. yy.

I. ***igirmi dört** bölük, **on dört** Cforbagsi altinda olan 6000. Agsam oglanlarun* (…) (CFT / 1672) “yirmi dört, on dört”

II. *Anadolda **iki iuz dokβan jedi** ziamet ve **iedi bin dortjuz kirk** Timar* (CFT / 1672: 238) “iki yüz doksan yedi, yedi bin dört yüz kırk”

18. yy.

I. ***On iki** mil var.* (BGD / 1781: 106) “on iki”

ÇYM’lerde görülen örneklere göre yüzlük ve binlik basamakta sayı grubunun

oluşumu günümüzdeki kullanım ile aynıdır.

Konuşma dilinde sayılardan yararlanarak "yaklaşıklık, tahmin, öngörü" vb. anlamları içermek üzere kalıplaşma eğilimi taşıyan kullanımlar görülür. ÇYM'lerde sayı sözcüklerinin sıfat işlevinde kullanıldığı ikilemelere de aşağıda yer verilmiştir:

I. ***otuz, kirk*** *kiſi ile* (CFT / 1672) "otuz kırk kişi"

Yaklaşıklık anlamı verilmek istendiğinde sayılar, onluk basamaklarla da söylenebilir. Konuşma diline özgü bir kullanımı işaretlemektedir. Benzer bir kullanım ***elli altmis*** *Jenicſer* (CFT / 1672: 210) "elli altmış yeniçeri" örneğinde görülür.

II. *Her hafta,* ***bir iki*** *kerre* (…) (CFT / 1672: 210)

Art arda gelen sayılar sıfat işlevinde kullanılabilir. Yaklaşıklık ifadesi için yaygın olarak kalıplaşmış kullanım örneği olarak "bir iki" görülmektedir. Konuşma diline özgü sayısal kalıplaşmalara örnektir.

III. *belki* ***ucs ia dort*** *ajadak* (CFT / 1672: 234)

Sıfat tamlamasının isim üyesini oluşturan sayı sözcükleri yaklaşıklık anlamı vermek üzere düzenli sıralanmıştır. Konuşma diline özgü bir özellik sayılabilir.

II. **A.** ***Bir katſch guoun*** *vardurki iſſitma toutdi beni*. (GT / 1789: 112) "Birkaç gün (…)"

Sayısal değerler aritmetik dizilimden farklı olarak kalıplaşmış olarak {kaç} sözcüğü ile belgisiz bir sayıyı {bir} işaretlemek üzere kullanılmaktadır. Benzer kullanım (…) *bir* ***katſch ſahat*** *ſizde kalamazſam*. (GT / 1789:113) örneğinde de görülür. Sayı sözcüklerinin {birkaç} şeklinde kalıplaşmış kullanımı, konuşma diline özgü olarak kesinlik bulunmayan ve tahmin içeren sayısal içerikleri işaretlemek için kullanılmaktadır.

4.6.1.16. Unvan Grubu

Alanyazında bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubu olarak tanımlanan (Ergin, M., 2004, s. 389; Karahan, L., 2010, s. 68) unvan grubunda şahıs isminin başta kullanıldığı belirtilmektedir. Unvanın başta kullanıldığı durumlar ise birleşik isim olarak kabul edilir ve vurgu sondadır (Karahan, L., 2010, s. 69). ÇYM'lerde birleşik isim grubunda ilgili yer değiştirme örneklerine yer verilmiştir. Unvan grubunda sadece unvanın kullanıldığı örneklere de yer verilmiştir. Böylece konuşma dilindeki kullanımların örneklenmesi amaçlanmıştır.

16. yy.

Machumuta ***Zelebi*** (TG / 1581) "Mahmut Çelebi"

17. yy.

I. ***Suliman*** *Sultan* (CFT / 1672) “Süleyman Sultan”

Ol ***Iβkender*** *Padiſſah* (CFT / 1672: 197) “İskender padişah”

Unvan grubunu oluşturan unvan, ikinci unsur olarak isimden sonra konumlandırılır. Konuşma dilinde bu yapısal kullanım işlemektedir. Yer değiştiren örnekler de bulunur: *Symdiki sultan* ***Mehemet****ün anaβi Sulieman dedikleri oglini* (CFT / 1672: 9)

II. *nehajet köprüli* ***Mehemed Pasa****, ſymdiki* ***Ahmed köprülı****nün babaβi* (…) (CFT / 1672: 253)

Unvan grubunu oluşturan unsurlara ek yapılar getirebilir. Konuşma dilinde bu unsurların da yer değiştirerek kullanıldığı görülmektedir: {**Köprüli** Mehemed Pasa ≠ Ahmed **Köprülı**}.

18. yy.

I. Aghá, ***Aly’ Eféndi*** ſení iſtéjor. (BGD / 1781: 82)

Bu zemaninìz cháir-ola, ***Muſtafa Celebi****.* . (BGD / 1781: 92)

II. G̃. ***Allah Efendimiz*** *Jahudilere ve -* ***J. C. Efendimiz*** *bize de bujurdu*. (BGD / 1781: 31/v).

Unvanlar kalıp olarak soyut varlık veya isimler üzerine getirilerek de kullanılır. Konuşma diline özgü olmak üzere sadece unvana yer verilen kullanımlar da görülür.

16. yy.

Stambola giderum ***Tſultanum.***

CHR. *Bezergenlik, ederum,* ***Affendi*** (…) (TRC / 1544)**.**

Unvan grubunu oluşturan unsurlardan sadece unvanın seslenme unsuru olarak kullanımı görülmektedir. Konuşma diline ait kalıplaşmış hitap işaretleyicisi olarak değerlendirilebilir.

17. yy.

I. D.V. *Benüm* ***Effendüm, Agam, Sultanum*** *biz kulunuz βerhattan gielürüz.* (CFT / 1672: 36)

Benüm efendüm (iyelik grubu) bir grup olma özelliği taşırken unvanın seslenme unsuru olarak *Agam, Sultanum* şeklinde kalıplaşmış kullanımının görüldüğü örnekler de bulunur. Benzer kullanım *Stambola, Nemtſeje, (...) giderüm* ***Sultanum***. (CFT / 1672: 12) örneğinde de görülür. Konuşma diline özgü bir kullanımı işaretlemektedir. Konuşma dilinde bu tür kullanımlar nezaket stratejilerine göre diğer konuşmacının varlığını olumlayan ve konuşmayı sürdürme sırası sağlayan bir kullanım özelliği olarak

işaretlenebilir.

II. *Muſtuluk βana* ***Elcſibeg*****!** (CFT / 1672: 135)

Kişi adı yerine unvan ile seslenme, konuşma diline özgü olarak kullanılabilir.

18. yy.

A. *(guitmez). Belki* ***Efendi*** *ſanurki, tſchoga guider* (…) (GT / 1789: 120)

Sadece unvanın kalıplaşmış kullanımının görüldüğü kullanımlar da bulunur. Konuşma diline özgü olarak bağlama göre gönderge unsuru zamir yerine unvandan oluşturulabilir. Sadece unvanın söylendiği kısaltmaların üretimine konuşma dilinde sık rastlanır. Benzer kullanım; *Hajde,* ***Aghalar****: ata binelim*. (BGD / 1781: 107) ve ***Vezir*** *gsevab verüp dediki, bir akilβiz adamdür.* (BGD / 1781: 372) örneklerinde de görülür.

4.6.2. Cümle Olan Birimlerin Özellikleri[432]

4.6.2.1. Basit Cümle

4.6.2.1.1. Yüklemi Fiil Olan Basit Cümleler

16. yy.

I. *loch, Ialanuz* ***gheldum.***(TRC / 1544) "Yok yalnız geldim."

17. yy.

Atilan ok ***dunmes****.* (ILT / 1612). "Atılan ok dönmez."

Nouman arab milkni ***moucarrar kildi.*** (RGT / 1630) "Numan Arap Mülkünü mukarrer kıldı."

Ghendui oghmek ***cqocqar***. (SL / 1643) "Kendi(ni) övmek kokar."

Bütün giün ***oturdum.*** (CFT / 1672) "Bütün gün oturdum."

18. yy.

Ben eve ***gidejorum.*** (BGD / 1781: 68) "Ben eve gidiyorum."

B. *Yoli* ***bilurmiſin*****?** (GT / 1789: 114) "Yolu bilir misin?"

Örnekler bağlamında yüklemin çekimli bir fiil veya yardımcı fiilden oluşan basit cümle kullanımları görülmektedir. İlgili metinlerde (TG /1581, PGT / 1794) uzun

[432] Yağmur, Ö. (2013) çeviri yazı metinlerinde yer alan söz varlığını sözdizimsel unsurlar bakımından ele almıştır. "16. yüzyıldan iki, 17 ve 18. yüzyıllardan üçer ve 19. yüzyıldan da iki metin olmak üzere toplam on çeviri yazılı metinde geçen bütün Türkçe söz dizimi yapıları bir araya" (s. v) getirerek "Özkan, M. – Sevinçli, V. (2008) tarafından yazılan *Türkiye Türkçesi sözdizimi* adlı kitaptaki sınıflama ve terimlere göre" (s. 47) malzemeyi değerlendirmiştir. Çalışmada ele alınan eserlerin yazarları ve tarihleri sırasıyla şöyledir: Argenti 1533; Georgiyeviz 1553; Megiser 1612; Seaman 1670; Meninski 1680; Vaughan 1709; Viguier 1790; Carbognano 1794; Lumley Davids 1832; Redhouse 1884 (s. 7 - 46).

cümleler bağlaçlar yoluyla birbirine bağlanmaktadır. Bütün hâlinde ele alındığında basit cümle formundaki cümlelerin diğer cümleye bağlaç, fiilimsi, noktalama işaretleri vb. bağlanması nedeniyle (yazı dili, estetik etki vb. nedenlerde) ilgili metinlerden örnek verilememiştir.

4.6.2.1.2. Yüklemi İsim Olan Basit Cümleler

16. yy.

I. *Gercſekſon* ***oder,*** *iaken deghilmi?* (TRC / 1544) Gerçeksin odur, yakın degil mi?

II. *Giani ichticatumus* ***bunun uzerindetur***. (TG / 1581, ah /9). Yani itikadımız bunun üzerindedir.

17. yy.

I. *Haberler* ***beglerung dumenidur.*** (ILT / 1612) "Haberler beylerin dümenidir."

II. *Durmak, oturmaktan* ***jegdür***. (CFT / 1672) "Durmak, oturmaktan yeğdür."

18. yy.

I. *Bu ſanà* ***ajib ſcéjdir***. (BGD / 1781: 51) "Bu sana ayıp şeydir."

II. *Insán* ***inſany'n ajnaſy'dyr.*** (BGD / 1781: 62) "İnsan insanın aynasıdır."

III. *Aslan yla mũs*[i] ***meselidir.*** (PGT / 1794: 706) "Aslan ile muş meselidir."

Örnekler bağlamında yüklemin isim veya isim soylu sözcük veya sözcük gruplarından oluştuğu görülmektedir. İlgili metinlerde (TG /1581, PGT / 1794) uzun cümleler bağlaçlar yoluyla bağlandığından örneklerin sınırlı sayıda olduğu görülmektedir.

4.6.2.1.3. Yüklemi Birleşik Fiil Olan Cümleler

16. yy.

Gel ***ghuſteriuer****e Allaha tfeuertſon*.(TRC / 1544) "Gel gösteriver (…)"

17. yy.

Zorile bir βogan ia hod jumurta alurβe, ol βahat ***aβakorlar***. (CFT / 1672). "(…) asakorlar."

Jalan murdardur, dogri βana ***dejverürüm...*** (CFT / 1672) "doğru(yu) sana deyivereyim."

(...) angsak gieldigi ve gittigi vakte; elcſiile ***buluſa gielmiſtür***. (CFT / 1672) "(…) Elçi ile buluşagelmiştir."

(…) *gsümle hükümet, edalat, feriferif, her fejde iradet, onlarun elinde* ***alikorlar.*** (CFT / 1672) "cümle hükümet, adalet, şerişerif, her fayda iradet(i) onların elinde(n) alıkorlar"

(…) *iegsek, icsegsek, arpa, otluk, atlara, csok jerlerde* ***verile gyelmislerdür***. (CFT / 1672: 368) "(…) veregelmişlerdir."

Padiſſahler, Paſaler, Begler (...) gſami gibi evler iaptirup anlar icſinde ***gyöme gieimislerdür***. (CFT / 1672: 427) "gömegelmişlerdir."

(…) *binden bir adem angsak bulunur ki, elcſilik hakindan* ***giele biller***. (CFT / 1672: 89)

18. yy.

Burada ***kona bilirmiiz***? (BGD / 1781: 109) "Burada konabilir miyiz?

Ben fucšùz oldughumù ondàn ***duja bilirſin***. *(*BGD / 1781: 56) "(…) ondan duyabilirsin."

(…) *bir adàm bir baltà pejda edip aghacˈlarà reğia etdikˈi an - à en kavì aghacˈdàn bir sap* ***alyvereler***; ve ol aghacˈlaryn - ğiümlesi jaban zejtinindèn verilsìn dijù emr etdiler. (PGT / 1794: 716) "alıvereler (…)"

4.6.2.2. Birleşik Cümle

4.6.2.2.1. İç İçe Birleşik Cümle

Ergin, M. (2004), iç içe birleşik cümleyi "bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir. Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlenin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur: *Buraya gel dedi, bana duyunca arkadaşları kabahat senindir dediler, bu gece gelecek diyor, yarın gideceksin gibi hazırlan, o istemiyor diye yapmıyacak mıyız* misallerinde olduğu gibi (s. 406) şeklinde tanıtmış ve örnekler vermiştir. Ergin, M. (2004) bu tip birleşik cümlede *de-* fiili öncesi kullanılan cümle unsurunun nesne vazifesinde bulunduğunu ve bir cümleyi kendilerine bir cümle unsuru olarak alan fiiller bilhassa *bil-, gör-, görün-, say-, sayıl-, san-, zannet-, addet-, hisset-, farz et-, duy-, işit-, um-* gibi duygu fiilleri (s. 406) olduğunu da eklemektedir.

16. yy.

(…) *barindé aridi tetiltur zatitur anu nontzin barinun nutki tachlifiné bari terus be inanurus* (…) (TG / 1581, ah /7) "(…) bariden ayrı değildir zatidur onun için barinun nutkı tahallisine barî deriz inanırız.

17. yy.

I. *her ne zararli ſej bize, ve memleketlerimüze dokunagſak* ***zanide billerβen*** (CFT / 1672: 248).

II. *Zira giüzel ve goβtürüsli giovdelerde ej tabiet, ve huj βakin ola gyelmiſtür* ***derler***, *ve*

dachi nicſe dedüm, her jerde ve her Chriſtianlardan atmazlar. (CFT / 1672)

İç içe cümlede genellikle aktarma olan cümle ile aktaranın cümlesi birlikte görülür. Ancak bu iki unsur kendi içinde bağımsız ögelerden kurulabilir. Buna göre;

Zira [güzel ve gösterişli gövdelerde iyi tabiat ve huyu sakin olagelmiştir] derler [ve dahi (her yerde ve her Hristiyanlardan almazlar) niçe dedim] örnekleri görülebilir.

III. *Tez, der, ol ehlifeβat βahiblerini, ücs gyün icſinde bul bana* (CFT / 1672: 372)

Aktarma cümlesinin ana cümlenin yükleminden sonra kullanılabileceğini örneklemektedir. Konuşma dilinde aktarma cümlelerinin yeri değişebilir. Bağlam, vurgu ve bilgi yapısı vb. iletişime bağlı unsurlar bu sıralamada etkili olabilir.

18. yy.

V. *Sen pek ejì taliánge bilírſin,* ***derlèr.*** (BGD / 1781: 93) "Sen pek iyi İtalyanca bilirsin, derler."

Cümle dilbilgisel olarak yeniden yazılırsa [Senin pekiyi İtalyanca bildiğini derler.] şeklinde olur. Bu halde fiilimsiler ile iki cümlenin bağlanmadığı bunun yerine tamamlanmış parçaların birleştiği görülmektedir. Konuşma dilinde bitmiş eylemler fiilimsili yan cümleciklere göre ileriye doğru devamı garantileyen yapılardır. Buna göre bitirilmemiş cümle yapıları konuşma dilinin gerektirdiği durak veya araya imkân vermeden sürdürmeyi gerektirdiğinden ikincil olarak görülebilir. Çekimlenmiş fiil ve fiilimsi arasındaki yapısal farklılık cümlede bitirilmiş yapı lehine kullanılmıştır. İlgili metinler bağlamında yazılı dil yanında kaynak dilin sağa dallanan sözdiziminin etkisi de söz konusu edilebilir.

II. *Ne ſebebten bana gʲelmediniz; ſen beni onuttun ſandim*. (BGD / 1781: 101).

Cümle sonunda yer alan duygu ifade eden *san-* fiili öncesinde nesne görevinde bir cümle kullanılmıştır. Cümle unsurunun kurulumunda doyurulmamış yapılar görülmektedir: [Senin beni unuttuğunu sandım.]. Örnek bağlamında dilsel yapıların (hedef ve kaynak dil alanları) karışmış olduğu söylenebilir. Unsurların sırasının yer değiştirdiği *Pyšmàn olùr, ſany'rym, ondà ciok bulundughudàn.* (52) örneği de bir başka karışımı işaretleyebilir.

II. *Menzilile gʲelmiš, dedilèr.* (BGD / 1781: 53)

İç içe birleşik cümlede *de-* fiili ile aktarılan diğer cümle arasında virgül kullanımı günümüzdeki kullanımlara paralelik taşımaktadır. Aktarma cümlesinin noktala işareti ile ayrılması yazı ve konuşma dili (kurgusal konuşma) arasındaki kesişim yerini de işaretleyebilir.

III. *Demir tendſchere toprak tendſcherey davet edup ſyahetile guidelum, alemi ſeyran edelum dedi.* (GT / 1789: 164)

Örneğe göre aktarma cümlesinin farklı içerikte metinlerde kullanıldığı görülmektedir. Masal ve fabl türü metinlerde kurgusal konuşma metinleri bağlamında değerlendirilmesini sağlayan bu türden aktarma cümleleri konuşma dilinin ilgili yapıları (dedim - dedi cümleleri) kalıp ifadeler şeklinde düzenlediğine de işaret edebilir.

IV. *anasỳ dachi ğevab verỳp dedikⁱi chatryn - icⁱiün ben bu hyzmetỳ görürüm.* (PGT / 1794: 711)

PGT / 1794 adlı eserde çokça örneği görüldüğü üzere *dedi ki* yapılı cümleler *de-*fiilli ana cümle yüklemi ile *ki* bağlacının kalıp kullanımına işaret etmektedir. Masal metninde kurgusal konuşmanın gerçekleşmesi için *dedi ki* yapısına yer verilmesi yazı ve konuşma dilinin kesişimini örneklemektedir.

4.6.2.2.2. Ki / Kim / Oldur ki Bağlayıcılı Birleşik Cümle

16. yy.

*I. Giani ichticatumus bunun uzerindétur **kim** barigen diachir olur nutcu be iradet netekim hotan chararet be ſochlé egerkitzim.* (TG / 1581)

I. Yani itikatımız bunun üzerindedir **kim**

II. Bariden zahir olur nutku ve iradet(i) nitekim oddan hararet ve şule **eğerkiçim.**

"Ateşten hararet ve şule nasıl olursa nutuk ve irade Tanrıdan da öyle hâsıl olur." Cümlenin tümleci *kim* bağlacı ile ana unsura bağlanmıştır. TG / 1581 adlı eserde her bölümün başında leit – motive şeklinde kim bağlayıcısı ile metne giriş yapılmaktadır: *Giani ichticatumus bunun uzerindé tur **kim.***

Konuşma cümlesinin kalıp cümle formları ile yakın ilgisi bulunur. Hazır kalıplara dayanan tümceler, konuşma dilinde sıkça başvurulan bütüncenin muhtevasını oluştururlar.

*II. Giani euelki chontzer **oltur ki** beni lſrail Cabumi begaberleri kim biſte anlari taſticlerus eſa itzin erne kim isleti* (…) (TG / 1581, ah /13) "Yani evvelki honçer oldur ki ben – i İsrail kavmi peygamberleri **kim** biz de anları tasdikleriz İsa için her ne **kim** istedi (…)"

Cümleler arasındaki geçişi sağlamada ve birbirine bağlamada *oldur kim* yapısı da görülür.

*III. anun kibi atemlic **ki*** (TG / 1581: ah /6) "onun gibi âdemlik ki"

kim ſo faiti ***kim*** (TG / 1581: ah /9) “kim şu vakit ki”

ſular ***kim*** (TG / 1581: ah /17) “şunlar ki”

İsimden sonra gelen {ki, kim} bağlaçları, kendilerinden sonra gelen açımlayıcı ifadenin baştaki isme bağlanmasını sağlar. Ergin, M. (2004)’nin *ki, kim* getirildiği kelimeyi sonraki unsurlara bağlar (s. 357) görüşü ile birlikte düşünüldüğünde benzer bir işlevin ÇYM’lerde de görüldüğü söylenebilir.

17. yy.

I. *Özgie βen brazer, kiaβidermiβen* ***ki*** *βarhosliktan hazederüm* (…) (CFT / 1672) “Özgesin birader, kıyas eder misin ki sarhoşluktan hazzederim.”

II. *hem ne agseb* ***ki*** *bu ademgsik, ol marazle bozulmamis* (…) (CFT / 1672) “Hem ne acep ki bu ademcik o marazla bozulmamış. ”

III. *eger bir kimβei bulurβe* ***ki*** *fena et; bir hoſce piſmemis etmek, ia gair ſej gyendi, bicstigi pahadan ziade, ia hod ekβik okaile βatarβe, cſarſida βokak ortaβinda, bir kacs juz degenek cſaldirür ona.* (CFT / 1672: 210)

Cümle şart ekinin ardından gelen {ki} bağlacı ile cümle açılmış ve devam etmiştir. Devrik yapılar iç içe geçmiştir. Cümle [bulursa, değnek çaldırır] arasında, akla geldikçe konuşmanın doğal akışına göre sıralanmış görünmektedir. Gramatikal doyumun az olmasını kaynak dilin etkisi bağlamında ele almak gerekir. Karahan, L. (2010), “Ana cümle/cümlelerin başta, yardımcı cümle/cümlelerin sonda bulunduğu yapılar, Türkçenin söz dizimi kurallarına uygun degildir. Bu sıralamada Farsçanın etkisi görülmektedir. Bilindigi gibi Türkçede ana unsur sonda bulunur.” (s. 86) görüşüyle sözdiziminde sağa dallanma etkisinin yabancı kaynaklarına dikkat çekmektedir. ÇYM’ler bağlamında yazarların anadilinin Türkçe olmayışı ve ana dillerinin sağa dallanan yapısal dil özelliklerine sahip olması ilgili bağlacın sıkça kullanılmasını teşvik ettiği söylenebilir.

18. yy.

I. *Olkadar isclerim varydi* ***ki,*** *ſana g*^{j}*lèmedim.* (BGD / 1781: 101) “Ol kadar işlerim varidi ki, sana gelemedim.”

II. *Dilèrim* ***k*^{j}*i****, her ſceiniz muradyny’z üzrè ola*. (BGD / 1781: 56) “Dilerim ki, her şeyiniz muradınız üzre ola.”

III. *Názyl* ***ki*** *jaſárſak, öjle, öluruz*. (BGD / 1781: 67) “Nasıl ki yaşarsak, öyle ölürüz.”

Bağlaç olan {ki} kendinden sonra gelen şartlı yapıyı ileriye doğru kapsamaktadır. Konuşma dilinin yönü ileriye doğrudur. Dilbilgisel olarak bağlantılar zayıf olmasına karşın konuşma dilinin hazırlıksız yapısına uygun bir cümle görülmektedir.

IV. A. *Bir katſch guoun vardur**ki** iffitma toutdi beni.* (GT / 1789: 112) “Bir kaç gün vardır ki sıtma tuttu beni.”

İki cümle {ki} bağlacı ile birbirine bağlanmıştır.

Schöeder (2002), konuşulan Türkçe'yi {ki} yapısı üzerinden tartışmaktadır. Yazar {ki}'li yapıların neredeyse sadece sözlü veya planlanmamış Türkçe söylemine ait olduğunu ileri sürer (s. 86). Yazılı dilin aksine sözlü söylemin kendine özgü özellikleri ışığında görüldüğünde planlanmamış veya sözlü Türkçenin daha güçlü parataktik yapısı, daha yüksek bir işlevsel yükünü ifade eden “söylem işaretleyicisi" olarak değerlendirilmesi gerektiğini de ekler. Ayrıca, konuşulan Türkçenin doğrusal bir “yeni bilgi ve ardından bilgiyi detaylandırma ya da bağlama” sırasına eğilimli olduğuna dikkat çekerek yüklem sonrası {ki}'nin bu işlevde kullanıldığına vurgu yapar (s. 87). İlgili örnekler bağlamında konuşma dilinin tarihsel metinler bağlamında benzer bir işlevle {ki}li yapıları kullandığı eklenmelidir.

4.6.2.2.3. “Evet, Nihayet, Yani, İşte"li Birleşik Cümle

İlgili sözcükler konuşma dilinde konuşura zaman kazandırma, boşluk doldurma, ara verme, geriye dönme, hazırlık yapma vb. işlevlerde kullanılmıştır. Cümlede bağlaç işlevlerinin yanı sıra konuşma dilinde devamlılığı sağladıkları ve iletişimin devamına yönelik özel işlevlerinden dolayı çalışmamızda *etkileşim belirteci* olarak kavramlaştırılmışlardır.

16. yy.

(…) *barinu ſozi ne tzurmile olur be ne gkiru chagiat bulur **ebet** gkentu echgiai mebat iti che gkedu kıspheleti gitziſmi ichgia etigi kibi be chem geuruchagiat bultucta ſora gkogé ſout ecleti gkeri geré enup chakim hofargkerec* (TG / 1581, ah /10). “(…) barînu(n) sözi ne cürm ile olur ve ne girü hayat bulur **evet** gendu ehyayı mevat idi hem ge(n)du kısveledigi cismi ihya ettigi kibi ve hem gerü hayat buldukta(n) so(n)ra göge suut eyledi geri yere enup hakim o(l)sar gerek.

Cümle tamamlanmış ancak *evet* sözcüğü cümle açıcı işlevde[433] devamlılığı sağlamıştır. [Evet] sözcüğünün işlevi onaylama ünleminden cümle bağlayıcı işleve

[433] “Evet” sözcüğü etkileşim belirleyiciler arasında sayılır. Evet sözcüğü ile ilgili çalışmalarında Özcan ve Aksan (2017), evet’in genellikle onay, fikir birliği, devam, cevap, konuyu kapatma veya konudan çıkma ile çoğunlukla kısa karşılaşmalarda kullanıldığını ve etkileşimde denge unsuru olarak görüldüğünü ortaya koymuşlardır. Evet’in işlevleri cümledeki konumuna bağlı olarak çeşitlenmektedir (s. 23). İlgili cümle bağlamında konuşmacının konuşma sırasını sürdürdüğü ve kendi konuşmasını bu yolla devam ettirdiği görülmektedir. Evet’in devam ettirme işlevi ile kullanıldığı anlaşılmaktadır.

geçmiştir. İşlev artması cümlenin diyalog hâline gelmesini ve konuşma diline özgü biçimde devamlılığı da beraberinde getirmiştir. Benzer bir kullanım ise şöyledir: (…) *iſanin kani be tzani nutk ilachi oleti **efet** zaim emtzun nutcu ilachi be atemlic be tachi erneſte kim barindetur* (…) (TG / 1581, ah /7).

17. yy.

I. *Padiſſah, Hunkiar, kral bir memleket kilicsle jener, gertſi galibiet Tangridan gögden ener, **nehaiet** eßkiden olagyelmis maßlahattur ki, ol Padiſſahdan, ſerh ve canon almak gyerek.* (CFT / 1672: 155)

Cümle sona ermiştir. Ancak "nihayet" zarfı cümle açıcı işlevde kullanılmıştır. Doldurma sözcüklerin konuşma dilinde cümleyi devam ettirmede kullanıldığı görülmektedir.

II. (…) *ekßeri ſarap icsmez, inßanun böhbetinden airilüp, hajvanlar gibi dagda, ormanlarda oturup hajvanlarle ßöhbet iderler: **nehajet** bizumkiler, ve anlarun dervisleri araßinda biuk fark budur ki* (…) (CFT / 1672: 473)

Sözcük kısaltma amacıyla kullanılmıştır. Konuşma dilinde devamı sağlayan ve konuşurun kendi sözüne kesmeden devam imkânı tanıyan "nihayet" sözcüğü gerçek anlamının dışında cümle açıcı işlevde kullanılmıştır.

III. V. ***Iſte** dedümki ej ſerabile doldur kadai.* (CFT / 1672: 67)

Başta kullanılan [işte] sözcüğü, cümleye giriş ve devam imkânı veren cümle açıcı işlevde kullanılmıştır. Ardından kullanılan {ki} bağlacı doğrudan aktarma cümlesine geçişi sağlamaktadır. Konuşma dili bakımından konuşucunun kendi veya başkasının konuşmasına atıfta bulunması için elverişli bir yapısal bağ sağlayan {dedim ki, dedin ki, dedi ki vb.} kalıbı devrik cümle ile devam etmektedir.

18. yy.

*Bir kajri daha büjük k^{j}itab śimdi ſize g^{j}öndermeje nietim varydy, **jani** Talianğe baſdirdijim büjük Vartabedutiunule daha ćok dua, ve öjüt, ve bir kać Mydazaghan g^{j}öndermeje nietim varydy jazmyśidim, hazyrydy*. (BGD / 1781: v /3)

Konuşma dilinde genellikle açıklama yapmak amacıyla bağlaç olarak kullanılan konuşura devam imkânı tanıyan "yani" sözcüğü cümle açıcı işlevde kullanılmıştır.

4.6.2.2.4. Şartlı Yapılarla Birleşik Cümle

16. yy.

I. (…) *mertebe Chaſil kiltilar chem tzoc mouetziler iſtlatiler iſa atiila bu boilé olmaziti*

egar *bu tin chac olmagiagiti*. (TG / 1581, ah /17). "(…) mertebe hâsıl kıldılar hem çok muciler işlediler İsa adı ile bu böyle olmaz idi eğer bu din hak din olmaya idi."

Şart yapısı *eger* sözcük birimi ile sağlanmıştır. Şartlı yapılarda şart ekli cümle başa getirilir ve ikinci cümlenin gerçekleşmesi için gerekli koşul bildirilmiş olur. Şart sözcüğü [eğer] ile kurulan cümle sonda yer almaktadır. Cümle yargısı bittikten sonra ikinci cümle ile koşul bildirilmiştir.

1. cümle + **Şart eki** (ÖNCEKİ EYLEM) → 2. cümle (SONRAKİ EYLEM)

1. cümle (SONRAKİ EYLEM) → **eğer** + 2. cümle (ÖNCEKİ EYLEM)

Konuşma dili yargının kısa yollu bildirilmesine dayanır. Ardından gelen yapılar açıklama işlevini üstlenir. Bu bakımdan konuşma dilinin genel özelliği, ilgili bağlamda görülmektedir.

II. *Giani nutki bari tzeſeti eſac kiſphiletiginé chekimer netur tigiu iſtiphthar olonur****ſa*** *michkem zuabe chatiris.* (TG / 1581, ah /12). "Yani nutk- u barî cesedi İsa kısvelettiğine hikmet nedir diye istifhar olunursa muhkem cevaba kadiriz."

Şart eki ile birinci cümle ve ikinci cümle arasında bağlantı kurulmuştur. Şartlı cümle, yardımcı cümle formunda temel cümlenin koşulunu oluşturur.

17. yy.

I. *Alelhuβuβ ümrini uzadiür,* ***eger*** *Chriſtian üzerine dajma βefer kilar****βe*** (…) (CFT / 1672: 10) Ömrünü uzatır eğer hristiyan üzerine daima sfer kılarsa (…)

II. *Ol egſilden,* ***eger*** *benüm naβihetüm tutar****βen****, bir kalauc (delil, rehnumaj, iol göβtörigſi) βana lazum olur*. (CFT / 1672) "O ecilden, eğer benim nasihatimi tutarsan bir kılavuz sana lazım olur."

Şart cümlesi *eğer* sözcüğünün yanı sıra şart eki ile birlikte kullanılmıştır.

III. *Her kimſeningh dili tatlu ol****à****, doſtlari cioc vlur.* (SL / 1643) "Her kimsenin dili tatlı ola, dostları çok olur."

İstek eki şart eki işlevinde kullanılmıştır.

IV. *Ve dachi bilmez iz bu Padiſſaha laik ziafet itsün, ev βahibi ne iβter****βe gyerek.*** (CFT / 1672) "Ve dahi bilmeyiz bu padişaha layık ziyafet için ev sahibi ne isteyecek."

Şart eki [gerek] sözcüğüne bağlanmıştır. Bağlam gereği gelecek zamanı işaretlemektedir. Ancak şimdiki zaman, geniş zaman, gereklilik[434], olasılık anlamında

[434] -sA biçimbiriminin gerek sözcüğü ile kullanımı Türkçenin her döneminde görülür. Şartlı yapıları inceleyen çalışmasında Kalegeri (2018), {-sA gerek} yapısının gereklilik anlamında kullanıldığını Batı (s. 167) ve Doğu Türkçesinde (s. 159) örnekler üzerinden tanıtlamıştır. Özellikle Batı Türkçesinde görülen şartlı çekimler için kullanılan bağlaçları ise *eğer, kaçan, kim, ki, keşke, n'ola* (s. 179 – 186) şeklinde sıralamış ve örnekler üzerinden betimlemiştir.

yeterlilik çekimleri de kullanılabilir. Bir yapının birden fazla işlev üstlenebilmesi konuşma dilinin bağlam duyarlı olmasıyla açıklanabilir.

18. yy.

I. *G*[i]*özünù ač,* ***jókſa*** *ſen bilìrſyn*. (BGD / 1781: 56) "Gözünü aç, yoksa sen bilirsin."

Şart ifadesi kalıp bir sözcükle "yoksa" sağlanmıştır. Dilbilgisel olarak şart çekimli yüklem unsuru olarak değerlendirilebilir.Anlamsal olarak "Aksi takdirde, o halde, ondan sonra vb." anlamları taşıyan "yoksa" kalıbı konuşma diline özgü bir olasılıklı şart yapısını işaretlemektedir.

II. *Jurejìn* ***vàryſa****, cik mejdanà*. (BGD / 1781: 58) "Yüreğin varsa, çık meydana."

Şartlı yapı kalıp bir sözcükle [varsa] ile sağlanmıştır. Dilbilgisel olarak şart çekimli yüklem unsuru olarak değerlendirilebilir. Konuşma diline özgü olarak kalıp olarak kullanılan şart ifadesi yanında bağlamsal olarak "emin olmak, ısrarlı olmak vb." anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır.

III. A. *Ne ſchekil zarara ogra****ſam görek****?* "Ne şekil zarara ugrasam gerek?" (GT / 1789: 117)

Şart ekinin {-sA} ardından gelen "gerek" sözcüğü ile {-sA gerek} yapısı[435] birlikte ele alınmalıdır. Dilbilgisel olarak geniş zaman kipinde eylem çekimi ile karşılanabilir. Cümle, bağlamsal olarak henüz gerçekleşmemiş bir eylemin olası gerçekleşme koşulları söz konusu edildiğinden gelecek zaman göndergesi de içeren ve olasılık işaretleyen yeterlik birleşik fiili {-Abil-} ile de ifade edilebilir. Buna göre cümle "Ne şekilde zarara uğrarım / uğrayabilirim?" şeklinde yeniden yazılabilir. Benzer örnek *Ama okuz kibi bouyouk* ***olſam görek*** (…) (s. 163) şeklindedir.

4.6.2.2.5. Girişik Birleşik Cümle

Ergin, M. (2004), birleşik cümle başlığı altında "Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani tek predikatlı müstakil cümleler kullanılır. Türkçenin zengin partisip ve gerundium sistemi Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri sâde, müstakil cümleler içinde toplamak imkânını vermektedir." (s. 404) şeklinde görüşünü belirtmiş ve fiilimsilerle kurulan cümleleri basit cümle kategorisinde değerlendirmiştir. Karahan, L. (2009), cümlelerin bağlanma şekilleri başlığı altında bağlama edatlarıyla (*ki, ve*, *diğer edatlarla*)

[435] İlgili yapı {-sA gerek} şeklinde, gereklilik kipi ile ilgili çalışmalarda konu edinilmiştir. Gereklilik ifadesinin tarihsel gelişimi ile ilgili makalesinde Bulak (2017), EAT Döneminde ilgili yapının bulunduğunu çeşitli örnekler üzerinden tanıtlar. Yapının diğer yazı dillerinden farklı olarak kişi unsuruna bağlandığını vurgulayan yazar, Batı Türkçesinin aksine Çağdaş Doğu Türkçesinde halen kullanıldığını da ekler. (s. 347)

bağlanan cümleler (s. 85 - 91), ortak cümle öğeleriyle, ortak kip / şahıs ekleriyle bağlanan cümleler, anlam ilişkisiyle bağlanan cümleler (s. 91 - 95) ayrımı yapmıştır. Bu tasnife göre basit ve birleşik cümle ayrımı yapılmadığı söylenebilir. Bangıoğlu, T. (2007) ise cümleyi yargı öbekleri olarak nitelemiş ve basit ve birleşik cümle olarak tasnif etmiştir (s. 520 - 546). Birleşik cümle, tümleme ve karmaşık birleşik cümle olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiş ve karmaşık birleşik cümle adfiil, sıfatfiil, zarffiil cümlesi olarak ayrılmıştır (s. 562 - 575).

Alanyazında fiilimsilerin bulunduğu cümlelerin ele alınmasında basit ve birleşik cümle temelinde iki yaklaşım bulunduğu Yağmur, Ö. (2013) tarafından araştırmacıların isimleri ile beraber dile getirilmiştir. Yağmur, Ö. (2013), incelediği metinlerde sıklıkla kullanılan fiilimsilerin birer yüklem vazifesi üstlenmesi ve ana cümleye tek bir öğe olarak katılması bağlamında önemli bir işlev üstlendiğini (s. 1074) vurgulamaktadır. ÇYM'lerde fiilimsilerin cümlenin devam edebilmesinde sıklıkla başvurulan bir araç olduğu söylenebilir. Konuşma dilinde de fiilimsilere yer verildiği, konuşma diline ait görsel bir ipucu olarak kullanılan noktalama işaretleri ile vurgu ya da durağın gösterildiği (yazı dili etkisi - fiilimsinin yükleme yakın işlevi), sözdiziminde yer değiştirme imkânı sağladığı görülmektedir.

16. yy.

Giani eilé ***tiris*** *bir tinibus babindé ichtiſar it****ipen****.* (TG / 1581, ah /20) "Yani eyle diriz bir dinimüz babında ihtisar idiben."

1. Yani öyle deriz. (YARGI CÜMLESİ, ANA CÜMLE)
2. Bir dinimiz hakkında sözü kısaltıp. (İÇ / YAN CÜMLE)

Standart yazılı dilde fiilimsinin bulunduğu cümle yan cümle ve başta iken asıl yargının bulunduğu cümle sonda yer alır. Cümlede yargı tamamlanmış ardından yeni bir cümlenin sonuna zarf-fiil eki getirilmiştir. Konuşma diline özgü olarak yargının başta tamamlandığı yardımcı cümlenin ise sonradan geldiği görülmektedir. ÇYM'lerde hedef dil ve kaynak dil alanlarının karışımına (kontakt dil) dair işaretler benzer cümle yapılarında görülebilir.

17. yy.

I. *Iegdur ſakin lugille* ***gegnimek*** *oni: ki tasſaſus angmack* ***munikhini degul****.* (ILT / 1612) Yeğdur sakinlik ile geçinmek onu ki tasasız anmak mümkün değil.

Her kiſie gyendi dininde ***kalmak, ve kulanmak*** *igsazet varmi?* (CFT / 1672: 160) "Her kişiye kendi dininde kalmak ve (dinini) kullanmak icazet(i) var mı?"

Cümleler, isim-fiil aracılığıyla bağlanmıştır. Bangıoğlu, T. (2007), adfiilin yalın hâlde görüldüğü bu türden iç cümlenin kimsesinin belirsizleştiği cümleleri, *adfiil kimse cümlesi* olarak adlandırmaktadır (s. 563). ÇYM'lerde benzer bir kullanım görülmektedir. Ancak iyelik eklerinin kullanılmadığı [sakinlikle geçinmesi - her kişinin kendi dininde kalması] görülen cümlelerde dilsel alanların karışımının (kontakt dil) etkisinin görüldüğü söylenmelidir.

II. *Christum Hakimleri dachi, bu denglü tedarikün haberini* ***alup****, hazir olurlar.* (CFT /1672)

Cümleler arasında geçiş zarf-fiil ile yapılmıştır. Bangıoğlu (2007) -ip zarffiilleriyle yapılan bu birleşik cümleleri *ulama cümlesi* (s. 573) olarak değerlendirmektedir. Konuşma dilinde de devamlılığın sağlanması ve yargılar arasında kesintisizliğin benzer yollarla sağlandığı söylenebilir. Ayrıca *-ip* zarf-fiil ekinin bulunduğu iç cümle, eylem sıralamasında daha önce gerçekleştirilen harekete de işaret edebilir. Konuşma dilinin ileriye doğru sıralanan (parataktik) dizilimi ile *-ip* ekli cümlenin sıralanışı arasındaki paralellik, bu türden cümlelerin kullanımını arttırmış olmalıdır.

III. *Ifte βana bir hökejlan kiβrag* ***βatan;*** *lakin figil hugsetβiz alma, zira aldarlar βeni* (CFT / 1672: 130)

Konuşma diline uygun [işte] bir sözcükle giriş yapıldığı görülen cümlede [βana bir hökejlan kiβrag βatan] sıfat-fiilin bulunduğu yan cümlede eylemi geçekleştiren belirsizdir. Bu belirsizlik, konuşma dilinde dil dışı unsurlar aracılığıyla (jest, mimik, işaret etme vb.) ve dil içi (noktalı virgülün sağladığı vurgu ve durak) unsurlar sayesinde anlaşılır hâle getirilebilir. ÇYM'lerde gerçek zamanlı bir konuşmayı kopyalayan cümle yapılarının kullanıldığı -örnekte olduğu gibi- dil içi ve dil dışı unsurlar sayesinde görülebilir.

18. yy.

I. *Bütün g^{i}ün* ***jejy'p****, šaz olup g^{i}ecinior*. (BGD / 1781: 51) Bütün gün yeyip, şaz olup geçiniyor.

Yan cümleciğin yüklemi zarf – fiil eki ile {-(X)p} temel cümleye bağlanmıştır. Ekten sonra virgül gelmesi konuşma diline özgü olarak bir durağı veya vurguyu işaretleyebilir.

II. *Iki kyblajè* ***tapandà****, din olmàz.* (BGD / 1781: 66) "İki kıbleye tapanda, din olmaz."

Eksiltilmiş bir yapı olarak [tapan (kişi)] kurulan cümle, virgülle giriş cümlesi olan yan cümleciğin sıfat – fiilden oluşan yüklemini temel cümle yükleminden ayırmaktadır. Benzer yapı *Allàh dején, mahrùm kalmàz*. (BGD / 1781: 66) [diyen (kişi)] örneğinde de

görülür. Bangıoğlu, T. (2007), ilgili kullanımı içcümlenin gerçekte kimsenin adını vermediği zamirsi sıfatfiil cümlesi (s. 569) olarak değerlendirmektedir.

III. *Suciunù bir kajryfynìn uzerinè* ***atmàk*** *Evany'n gⁱunahy'dyr*. (BGD / 1781: 67) "Suçunu bir gayrısının uzerine atmak Eva'nın gunahıdır."

Yan cümlenin isim-fiilden oluşan yüklemi, temel cümlenin nesnesi görevindedir. Temel cümlenin diziliminde unsurların yeri değişmiş olabilir: [Evanın günahı suçunu bir gayrısının üzerine atmaktır.]. Bu türden yer değiştirmelerde dilsel alanların karışımının etkili olduğu söylenebilir.

IV. *Aghanà ciok felàm ejlè; ve* ***de-ki,*** *ben jarinà hazy'r olúrum*. (BGD / 1781: 84) "Ağana çok selam eyle ve de-ki, ben yarına hazır olurum."

Konuşma diline özgü olarak {ve} bağlacı öncesi durak yeri gösteren noktalı virgül işareti kullanılmıştır. Konuşmacının kendi cümlesine bağlantı sağlayan [de ki] kalıp yapısı ile ikinci cümle kurulmuştur. Yardımcı cümlenin fiilinin ardından gelen noktalama işaretleri konuşmacının ara verdiği, düşündüğü, kısa süreli belleğe başvurduğu yerleri gösteren görsel ipucu olarak da değerlendirilebilir.

4.6.2.3. Sıralı Cümle

4.6.2.3.1. Bağımsız Sıralı Cümleler

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

I. *Ben* ***βoalideim,*** *βen gsevab ver.* (CFT / 1672) Ben sual edeyim, sen cevap ver.

II. **D.V**. *Giönliim hits farab* ***cſekmez****, nehaiet haterinüz itsün bir kerre deha* ***itſeim.*** (CFT/1672) "Gönlüm hiç şarap çekmez, nihayet hatırınız için bir kere daha içeyim."

(…) *herkeβün gsümle fikirleri, tekajjutleri akcſe ve mál* ***kazán****máktadur, bu iβe hits mál* ***βaimaz.*** (CFT / 1672) "herkesin cümle fikirleri, tekayütleri akçe ve mal kazanmaktadır, bu ise hiç mal saymaz."

1. ***herkeβ****ün gsümle fikirleri, tekajjutleri akcſe ve mál* ***kazán****máktadur*

2. ***bu*** *iβe hits mál* ***βaimaz.***

İki cümle de dilbilgisel olarak uygundur. Konuşma diline özgü olarak unsurların yeri bağlama uygun olarak yer değiştirebilir.

III. *Sejtan bir birini* ***ingſitmez****; kurt kurtini* ***jemez****: inβan inβani* ***berbat eder***! (CFT / 1672: 216)

Üç cümle noktalama işaretleri ile birbirine bağlanarak sıralanmıştır. Her bir cümle basit cümle ve yapısal bağımsızlık içinde birimlerdir.

IV. *magrur ve is gyormemiş kifiler, iβtedikleri kadar* ***jazβinlar****,* ***ekβigüm degil***. (CFT / 1672: 402)

Birinci cümle {mağrur ve iş görmemiş kişiler (Ö) istedikleri kadar (ZT) yazsınlar (Y)} ikinci cümle {eksiğim değil (Y)} şeklinde bağımsız unsurlardan kurulmuştur.

18. yy.

I. *Bana d****arylmajaſyn****;* ***šaka ettim***. (BGD / 1781: 53) "Bana darılmayasın; şaka ettim."

İki cümlenin özneleri ayrıdır. Birinci cümle sonunda noktalı virgül konuşmacının ara verdiği yeri, düşündüğü veya kısa süreli belleği kullandığı durak yerini gösterir. Konuşma diline özgü olarak birinci cümle sonunda ara verildikten sonra bağımsız olarak ikinci cümle söylenir.

II. *insàn ölür, ady' kaly'r.* (BGD / 1781: 62) "İnsan ölür, adı kalır."

Cümle iki temel cümleden oluşur ve unsurlar bağımsız olarak bir araya getirilmiştir. Buna göre dizilimi ÖY olan iki cümle virgülle bağlanır.

1. İnsan ölür.

2. (İnsanın) adı kalır.

III. *El ajaghá dokany'r; ajágh elé dokanmáz*. (BGD / 1781: 68) "El ayağa dokunur; ayak ele dokunmaz."

IV. *Bize faydalu görunen şeyleri severuz, tutaruz: bizum ki(y)azumuze göre faydalu olmayan şeyleri sevmezuz, tutmazuz.* (GT / 1789: 166)

V. *ben ſoual edeum, ſen dſchevab ver.* (GT / 1789: 113).

4.6.2.3.1.1. Unsurlarının Yeri Değişmiş Bağımsız Sıralı Cümleler

16. yy.

Ben ***kurtuldom*** *tſoch* ***ſuccur*** *Allaha*. (TRC / 1544)

1. Allaha çok şükür.

2. Ben kurtuldum.

17. yy.

V. *Ne d****erβen*** *ol memleketlere, handa bu ſekil bade* ***haβil olur****?* (CFT /1672)

1. O memleketlere (için, hakkında) ne dersin?

2. Bu şekilde bade handa (nerede) hâsıl olur?

18. yy.

Ciok ***ſöjlemem****: arſcyny* ***üć kuruſcia dyr****.* (BGD / 1781: 103)

1. Arşını üç kuruşadır.

2. Çok söylemem.

Sıralı cümlelerde unsurlar yer değiştirebilir. Konuşma dilinde konuşmanın gereği, bağlam, konuşmaya devam, vurgu vb. nedenlerle yer değiştirilebilir. İlgili örneklerde konuşma dilinin ileriye doğru toplayıcı yapısının etkisiyle düzeltim ifadesinin sözdiziminde yer aldığı görülmektedir.

4.6.2.3.1.2. Unsurlarının Tekrarlandığı Bağımsız Sıralı Cümleler

16. yy.

(…) *barinun birliligé be muſanun kitapiné echtikat iterler be inanurlar****iti***
*anlartan gairi atemler kim ger giuzunteki fariti alacha ichtikat itemsler****itim***
*belki machlukiné taparlar****iti*** *but bigi ai bigi gkiun gkipi tzoi taarigé taparlar****iti***
*bir gkeritzecta arigé tapcaslar****iti***
*ſeitam malataſiilta ne fileri chabainé ugiarlar****iti***
*alach emrine imtithal itup muſa kitapiné inanmaslar****iti****.* (TG / 1581, ah 4)

Cümlenin sonuna getirilen ek fiilin belirli geçmiş zaman çekimi {-idi} yedi cümleyi birbirine bağlamaktadır. Konuşma diline özgü olarak bağlaçlar kullanılmadan yapılan tekrarların cümleler arası geçişlere imkân verdiği anlaşılmaktadır. Cümleleri ayırmada noktalama işaretlerinin görülmemesinin de konuşma diline özgü bir bağlamsal kesintisizliği işaretlediği söylenebilir.

17. yy.

Gsümle sejler ***Allah*** *elindedür.* ***Oldur*** *iaradan* ***Allah****, ümizümüz, muinümüz, iardumumuz* ***oldur****.* ***Oldur*** *bizi gsümle hattaden βaklaian.* ***Ol*** *βenün kaulauzun olβun.* (CFT / 1672: 30)

Cümle öznenin "Allah" tekrarlandığı bağımsız cümlelerden oluşmaktadır. Sıralı cümlelerde nokta diğer cümleye geçişi işaret eder. Ancak konuşma dilinde ara veya durak, konuşmanın devamlılık gösteren yapısı, ilgili işaretin işlevini de arttırmaktadır. Buna göre noktalı sıralı eylemlerden oluşan cümleler tekrarlı yapılar{Allah, oldur, ol} yoluyla aynı kavrama yer vermiştir.

18. yy.

I. ***Saná*** *iſtedighinì* ***kajrilará*** *ejlè;* ***ſaná*** *iſtemedighini* ***kajrylará*** *étme*. (BGD /1781: 68)

"Sana istediğini gayrılara eyle; sana istemediğini gayrılara etme."

El ajaghá dokan*y'r;* ***ajágh elé dokan****máz.*(BGD /1781: 68) "El ayağa dokunur; ayak ele

dokunmaz.”

Cümleler çeşitli unsurların tekrarlandığı kalıp söz özelliğine sahiptir.

4.6.2.3.2. Bağımlı Sıralı Cümleler

4.6.2.3.2.1. Nesnesi Ortak Bağımlı Sıralı Cümleler

16. yy.

(…) *ile otza manun* ***batıſachtari****kim tzoc tacriabé putlara taparlarite mestluch olup iptal ité metilur* (…) (TG / 1581: 19/ah) “(…) o zamanın padişahları kim çok tanrıya ve putlara taparlar idi mestluh olup iptal edemediler.

17. yy.

Oglan, Szeiz, al tez bu ***begirleri****, bagla ahirda, hem bir hos güzet.* (CFT / 1672: 62) “Oğlan, seyis, al tez bu beygirleri, bağla ahırda, hem bir hoş gözet.”

18. yy.

I. ***Beni*** *sajany’n kullúum; ſajmajenin, ſultanlim.* (BGD / 1781: 61) “Beni sayanın kuluyum; saymayanın, sultanıyım.”

Sıralı cümlede ikinci cümlenin nesnesi başta söylendiğinden tekrar edilmemiştir. Konuşma dilinde vurgu ve bağlama göre unsurlar tekrarlanır veya eksiltilir. Benzer şekilde ***Tufenkleri*** *chyzmetkiarlarà vérin, tutſunlàr*. (BGD / 1781: 61) örneği de görülür.

4.6.2.3.2.2. Öznesi Ortak Bağımlı Sıralı Cümleler

16. yy.

I. TVR. ***kalch*** *iochari* ***tur*** *bonda.* (TRC / 1544) “Kalk yukarı dur burada.”

2. Tekil kişi zamiri cümlede görünmez ancak her iki cümlede ortaktır.

II. *babamoz, hanghe gugteſſon, chuduſſ olſſun* ***ſſenungh****, adun gelſſon* ***ſſenung*** *memlechetun, olſſun* ***ſſenungh*** *iſſtedgunh nycſe gugthe vle gyrde.* (HPT / 1575)

Cümle devrik yapıda sıralı cümledir. Yeniden yazılacak olursa (karmaşık sözce olduğundan ve dinî içerikli duanın yapısal özellikleri sebebiyle başka düzenlemeye açık olduğu ön kabulü ile) cümlelerin ortak ögesi özne konumundadır.

1. Babamız hangi gökteysen senin adın kuddüs olsun.
2. Senin memleketin gelsin.
3. Nice gökte ve yerde senin istediğin olsun.

III. CHR. *Bezergenlik,* ***ederum****, Affendi,* ***Maſlahaton, var,*** *anadolda*. (TRC / 1544)

Cümlelerin öznesi ortaktır. Devrik yapılar, konuşma diline özgü kullanımı işaretleyecek biçimde kullanılmıştır.

17. yy.

I. *bir **khim ſe**kgi bildi genduβini, indi tachkhick bildi tangriſini*. (ILT / 1612) "Bir kimse ki bildi kendisini, şimdi tahkik bildi tanrısını."

Bağlaçlı temel cümle öznesi, yan cümlenin de öznesi konumundadır.

II. (…) *ſonghrà **beheram, bin beheram** padiſcià oldi, baſcnà tagì coudì ataſinungh dinini taricnì ghiuzetti, bozmadì.* (SL / 1643)

Temel cümle öznesi, kendinden sonra gelen cümlelerin de öznesi konumundadır.

II. *Hiβap ejle, βor ne iβter.* (CFT / 1672) "Hesap eyle, sor ne ister?"

2. Tekil kişi zamiri cümlede görünmez ancak her iki cümlede ortaktır.

III. *İlk dogmislarina bakmazlar, lakin giüzeli, hem keβkinlerini ügürtlerler, cſirkin ve zaif oglanlara hits bakmazlar.* (CFT / 1672) "İlk doğmuşlarına bakmazlar, lakin güzeli hem keskinlerini öğürtlerler, çirkin ve zayıf oğlanlara hiç bakmazlar."

3. Çokluk kişi zamiri söylenmemiştir. İki cümlede ortak öznedir.

IV. *Bujurunuz itferi, her ſej hazirdur, **ev** giüzel, temiz ve βigsak*. (CFT / 1672: 60)

İkinci cümlenin ortak öznesi ardından ek fiili söylenmemiş sıralı eylemler gelir. Ek fiilin düşürülmesi ve sıfatların virgül arası ile sıralanması konuşma dilinin kısaltmalı yapısına uygun görünmektedir.

18. yy.

I. *Cizmelerimi **cek:** andan ſonra **var,** atlary **giözet.*** (BGD / 1781: 111) "Çizmelerimi çek: ondan sonra var, atları gözet."

Cümlede sıralı eylemlerin eyleyeni 2. tekil kişi ortaktır.

II. *Bir akčè verdìk **ſöjlettik,** bin akče **verdìk**, **dindirémedik**.* (BGD / 1781: 62) "Bir akçe verdik söylettik, bin akçe verdik, dindiremedik."

Cümlede sıralı eylemlerin eyleyeni 1. çoğul kişisi ortaktır.

III. *Fakyrlerin Babaſy'**-dyr,** ſučſuzlerín arcasí-**dir.*** (BGD / 1781: 83) "Fakirlerin babasıdır, suçsuzların arkasıdır."

Cümlede isim soylu sözcükleri yüklemleştiren ek fiilin geldiği sıralı eylemlerin eyleyeni 3. tekil kişisi ortaktır. Ek fiili öncesi kullanılan işaretleyiciler, sesletime ait özellikleri gösteriyor olmalıdır.

IV. *Perdeì cek^{i}: eſpablerymì ver, papučlarymì temizlè, jaghmurlughumù ſilk^{i}; pengereleri ač ki, odà bir uruzg^{i}iarlanſyn; bir atés ejlè.* (BGD / 1781: 84) "Perdeyi çek: esvaplarımı

ver, papuçlarımı temizle, yağmurluğumu silk; pencereleri aç ki, oda bir rüzgârlansın; bir ateş eyle."

Sıralı eylemlerin öznesi ortaktır. Emir 2. tekil kişisi ile çekilen eylemler sırasıyla {ver / temizle / silk / aç / ateş eyle} şeklindedir ve beş yüklem sıralanmıştır. Konuşma diline özgü olarak [pencereleri **aç ki**, oda bir rüzgârlansın] ara söz ve durak veya ara yerlerini gösteren görsel bir ipucu olarak noktalama işaretleri kullanılmıştır.

4.6.2.4. Bağlı Cümleler

16. yy.

Giani *alimtur* ***be*** *chelimtur gkeritzectur* ***be*** *gkeritzek gkenditur nectar chailet barifa machlucundé taxim holummifi metzimuufi alimer tebeile gkendité meftzutur ifi dikir olunan Chaflerler machlucundaté barutur* ***zira kim*** *machlucuné* ***tachi*** *birur gkiorumefmifin gkendu chelim olthugutzin machlocundé* ***tachi*** *chilim barutur alibtur machlucudata elmi baritur fatictur machlucudachi fit kibaritur* ***tachi*** *ne* ***kim*** *bunara benizer barifa* ***ila*** *bu cater barutur* ***kim*** *bariter ol chasatler latitur machlukiné andatur.* (TG / 1581).

Cümleleri veya unsurlarını birbirine bağlayan cümle açıcı ve bağlayıcı işlevde *ve, ile, kim, dahi* bağlaçları; çeşitli anlam ilgileri kuran *yani* (sebep - sonuç), *zira* (amaç - neden) bağlaçları genellikle yazı diline özgü bir kullanım özelliğini gösterir.

Giani ichticatumus bunun uzerindetur kim nutki bari efa eti ***be*** *tutiateici* ***be*** *gkiuteiti* ***be*** *gertecti* ***be*** *bariteiti* ***be*** *bari atafindaiti* (…) (TG / 1581: ah / 8).

Kalıp söz + "nutku bari İsa idi **ve** dünyada idi **ve** gökte idi **ve** yerde idi **ve** baride idi **ve** bari atasında idi." Cümleler *ve* bağlacı ile *idi* ek fiilinin tekrarı yoluyla sıralanmış böylelikle birbirine bağlanmıştır. Tekrarın formu {isim öbeği + ek eylem + **ve**} şeklindedir. Birden fazla cümlenin bağlaçla birleşmesi ET'den beri bilinmektedir. Tekin (2016), *udu* ve *yämä* bağlaçlı birleşik cümlelerinde üç cümleli şu örneği verir: *Taŋ taŋlardı, udu yir yarudı, udu kün tugdı.* "Şafak söktü ve dünya aydınlandı ve gün doğdu" (s. 193). Bağlaçlı yapıların konuşma dilinde kalıp sözler bağlamında yer bulduğu görülmektedir.

17. yy.

I. *Git, egirle,* ***hem*** *cfikar diffari.* (CFT / 1672). "Git eyerle hem dışarı çıkar."

Hem sözcüğü genellikle tek kullanılır ve bağlı cümleler kurmaya yarar. Eksiltili görünse de dilbilgisel eksiklik bulunmaz. Bağlam olarak 1. CÜMLE [git] 2. CÜMLE

[eyerle] 3. CÜMLE [dışarı çıkar] şeklindeki sıralı eylemler, gerçekteki zamansal (dilbilgisel) sıraya da uygun kullanılmıştır. Konuşma diline özgü olarak "hem" sözcüğü sırayı bozmamayı vurgular ve kesintisiz eylemin devamlılığını garantiler. Sözcüğün bu işlevi günümüzde daha az kullanılsa da ilgili metinlerde sıklıkla kullanılmıştır.

II. *Eβki zamanlarinde aβker az olmagile, bazı jerlerden Hriſtianlarun evlatlarinden, her iedi βenede, depſirmek iktiza ederdi.* (CFT / 1672) "Eski zamanlarda asker az olduğu için (…) devşirmek iktiza ederdi."

Bağlaç yapısı {-mak ile} şeklindedir. Cümle bağlamı gereği "-dığı için" anlamında kullanılmıştır. Bağlaçlı birleşik cümle yapısındadır.

II. *Her hafta, Ve her giün (Cſarſamba ve Gſuma gyüninden mada) alti joldaslariile divanda oturup, ol biuk Szaltanet ehvalindan,* ***ne ſekil*** *onun hududlerini pekiſtirmek bozulmis* ***ia*** *viran olmis βerhat kalelerini mamur itmek,* ***ve*** *lazum olagsak muβteffizan kullarle doldurmak; ſulh konſilarle* ***ne ſekil*** *tutmak;* ***ia hod*** *βefer, bir millet üzerine baslamak,* ***ne ſekil*** *gyerektür, gizli muſavere eder.* (CFT / 1672: 253)

Bağlantıyı sağlayan "ve" bağlacı yanında uzun bir cümle kurulmasını sağlayan "ne, ya, yahut" bağlaçları da kullanılmıştır. Cümlenin ilk eylemi {-Xp} zarf – fiil eki ardından isim-fiil yapıları gelir ve yan cümle görevinde kullanılırlar: pekiştir-, mamur et-, doldur-, tut-, başla- ilgili fiilimsi setini oluşturur. Buna göre çekimli eylem tektir ve ana cümlenin yüklemi olan yardımcı eylem formunda "eder" şeklindedir.

18. yy.

I. *Bejzedelerin atlaryni tut,* ***ve*** *onlara mukajed ol.* (BGD, 1781: 109) "Beyzadelerin atlarını tut, ve onlara mukayyet ol."

İki cümlenin öznesi ortaktır ve bağlaçla bağlanmışlardır. Sıralı eyleme [tut / mukayyet ol] yer verilen cümlede birinci eylemin ardından durak işareti olarak virgül ardından bağlaç kullanılmıştır. Konuşma diline özgü olarak sesletimin işaretlendiği ve dilbilgisel uygunluğun bulunduğu görülmektedir. Yazı dili ve konuşma dilinin benzer özellikler göstermesi standartlaşma eğilimini de yansıtmaktadır.

II. *Bir ſcéj kaib,* ***ja ekſy'k olurſa****, ſendèn bilirim.* (BGD / 1781: 50) "Bir şey kayıp, ya eksık olursa, senden bilirim."

Cümleler arası bağlantıyı sağlayan "ya" bağlacı kendinden sonra gelen şartlı yan cümlenin ön bilgisini vermektedir. Günümüzde dilbilgisel olarak "ya… ya" bağlacı veya "ya da" bağlacının önceki kullanımında şartlı cümle hazırlayıcısı işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımdan olasılık işaretleyici yapı olarak {ya… sa} şekli kabul

edilebilir.

III. *Ona ettighin, ve edegeghin ejlikleri* ***ſánki*** *banà etmiš gʲibì bilìrim.* (BGD / 1781: 51) "Ona ettiğin, ve edeceğin iyilikleri sanki bana etmiş(sin) gibi bilirim."

Cümlede sanki bağlacı kendinden sonra gelen edat grubundan oluşan yan cümleyi temel cümleye bağlamada kullanılmıştır. Buna göre;

[Ona ettiğin ve edeceğin iyilikleri [Sanki bana etmiş(sin) gibi] bilirim.]] şeklinde cümle birleşik cümle formunu da terk edebilir. Basit sözce formunda olan tümce yeni bir yorumla genişletilmiştir. Konuşma diline özgü olarak bağlam gereği ara yapılar kullanılabilir.

IV. *Delinin jüreji aghzyndedyr;* ***ve*** *ullunun dili jurejindédir.* (BGD / 1781: 67) "Delinin yüreği ağzındadır; ve ulunun dili yüreğindedir."

Cümleler {ve} bağlacı ile birbirine bağlanmıştır. Bağlaç öncesi noktalı virgülle bitirilen ilk cümle ardından gelen bağlaç diğer cümleye bağlanarak söylenmeyi işaretlemektedir. Konuşma dilinde kalıp ifadeler devamlılığı sağlayan yapılar olarak kullanılır.

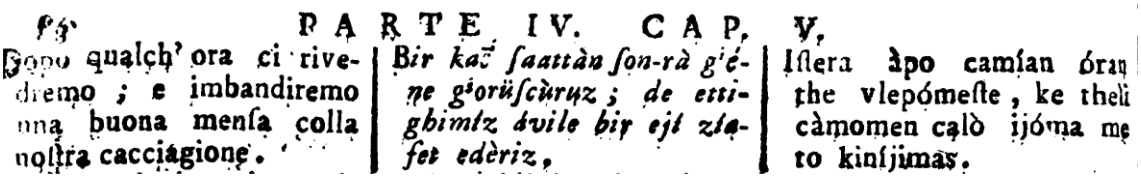
V. *Kimſenín zararìní iſtemèz,* ***ve*** *hepſìnín faydaſyná cialyſcyr.* (BGD / 1781: 83) "Kimsenin zararını istemez ve hepsinin faydasına çalışır."

İki cümleyi birbirine bağlamak üzere {ve} bağlacı kullanılmış ancak bağlaç öncesi virgülün varlığı da sesletim hakkında bir fikir vermektedir. İlk cümle bittikten sonra bir ara verilir ardından bağlacın bağlı olduğu cümle sesletilir. Konuşma diline özgü olmak üzere sesletime ait unsurlar dilbilgisel dizilimi anlamaya da yardımcı olmaktadır. Buna göre {CÜMLE}, {VE CÜMLE} dizilimi konuşmanın ileriye doğru hazırlıksız olduğunu işaretlemektedir.

VII. *Bir kač ſaattàn ſon-rà gʲéne gʲorüſcùruz;* ***de*** *ettighimiz ávile bir ejí ziafet edèriz.* (BGD / 1781: 87) "Bir kaç saattan son-ra gene görüşuruz; de ettiğimiz avile bir eyi ziafet ederiz."

İki cümle bağımsız ve sıralı olarak birleşmiştir. İlk cümle ardından noktalı virgül işareti durak veya ara gösterir. Ardından gelen {de} bağlacı[436] ikinci cümlenin açılışını yapar ve günümüzdeki işlevine yakın olarak devamlılık sağlayıcısı olarak diğer sözcenin

[436] İlgili metinler ve yüzyıllar bağlamında {de} bağlacının görüldüğü örneğin kopyası şöyledir:

PARTE IV. CAP. V.

Dopo qualch' ora ci rivedremo ; e imbandiremo una buona menſa colla noſtra cacciagione.

Bir kač ſaattàn ſon-rà gʲéne gʲorüſcùruz ; de ettighimiz ávile bir ejí ziafet edèriz.

Iſtera àpo camían óran the vlepómeſte, ke theli càmomen calò ijóma me to kinìjimas.

kurulumuna yol açar. Benzer kullanımlar [I'mdi hyſabinì gⁱör; **de** jàrin gⁱel, akceſinì al.] (BGD / 1781: 87) ve [Kitabchanamè gⁱir, **de** iſtediklerini bulúrſun.] (BGD / 1781: 96) örneğinde de görülür.

VIII. *Allàh versin ki sènde tez onlarì öjrenéſin,* ***zíra*** *ſanà pek lazy'mdyrlar*. (BGD / 1781: 93) "Allah versin ki sen de tez onları öğrenesin, zira sana pek lazımdırlar."

Cümleler arasında kullanılan bağlaçlar bitmiş çekimlenmiş eylem arkasında getirilmiştir. [Allah versin] [KI [sen de tez onları öğrenesin,]] [ZİRA [Sana pek lazımdırlar.]]. Sözdizimsel olarak bağlaçlar kendilerinden sonra gelen cümleye bağlanırlar. Ayrıca konuşma diline dair görsel bir ipucu sayılabilecek noktalama işaretleri sayesinde ileriye doğru dizim özellikleri görülür. Konuşma diline özgü bir dizgenin kurulduğu bağlaçların konumundan anlaşılmaktadır.

IX. B. *Guerdſchek derſin,* ***ve*** *baſchi atſchmak Osmanluye ayp dur.* "Gerçek dersin ve başı açmak Osmanlıya ayıptır." (GT / 1789: 111)

İki cümle {ve} bağlacı ile birbirine bağlanmıştır. Bağlaç sonraki cümleye ait olarak sesletilmektedir. Virgülün bağlaç öncesi konumu bağlacı ikinci cümlenin hazırlık unsuru hâline getirmiştir. Buna göre [Gerçek dersin.] [VE Başı açmak Osmanlıya ayıptır.] şeklinde iki cümle konuşma diline uygun olarak bağlı hâle getirilmiştir.

X. ***Ve*** *ol gⁱöldè olàn kurbaghylàr bunlarỳn - gⁱölè atyldyklarynỳ gⁱörùp korkularyndan kacⁱdyla****r;*** ***ve*** *su üzerinde olàn jesⁱìl otlar aralarynà gⁱirmegⁱe basⁱladylar****:*** ***ve*** *ol zaman ol tavsⁱanlardàn birisi dedikⁱi bùrada bunlar dachi korkudàn emin degⁱiller imis* (PGT / 1794: 713)

Cümleler {ve} bağlacı ile birbirlerine bağlanmışlardır. Yapısal bir ihtiyaçtan çok konuşma diline özgü olarak söylemsel bağlaç işlevinde olduğu söylenebilir. Bağlaçtan önce gelen ve durak veya ara işaretleyici olarak kullanılan (. / ; / :) noktalama işaretleri, söylemsel bir girişe dair görsel bir ipucunu işaretleyebilir.

XI. **B.** Doldoura kadehi, **zira** ſouſadum. (GT / 1789: 128)

Cümleler {zira} bağlacı ile birbirlerine bağlanmışlardır.

4.6.2.5. Devrik Yapılar

4.6.2.5.1. Yüklemden Sonra Gelen Yapılar

16. yy.

I. CHR. *Hits neſte bilmezom* ***tſaa dimege.*** (TRC / 1544) "Hiç nesne bilmezim sana

demeye.”

Yüklem ardından gelen yapı, dilbilgisel olarak {san+a deme+(y)e} yönelme durumu eki almış olsa da bağlamsal olarak [sana demek için] anlamında kullanıldığından edat grubu olarak da değerlendirilebilir. Konuşma dili bakımından temel cümlenin kısaltıldığı ve gerekli unsurların ileriye doğru toplandığı görülmektedir.

II. TVR. *Tſagh eline bacha* ***ghun doghutſine.*** **(**TRC / 1544)

Temel cümlenin yüklemi ardından belirtisiz isim tamlamasından oluşan tümleç (dolaylı) getirilmiştir. Benzer olarak (…) *chuduſſ olſſun* ***ſſenungh adun***. **(**TRC / 1544) örneğinde iyelik grubu nesne görevinde konumlandırılmıştır.

III. TVR. *kalch* ***iochari*** *tur bonda.* (TRC / 1544) “Kalk yukarı dur burada.”

Temel cümle ardından ikinci bir cümle, konuşmanın bağlamına göre getirilmiştir. Emir yapılı yüklemler her iki cümlede başta kullanılmıştır. Konuşma dilinde bağlam, vurgu ve ezgiye bağlı olarak unsurların yeri değiştirilebilir.

IV. TVR. *wargeth tſaglogla* ***eier ghelmetſon***. (TRC / 1544) “(…) eğer gelmezsen”

Şart eki ve çekimli bir fiilden oluşan tümce gelmiştir.

17. yy.

I. *Iaban atma beni* ***jusungden.*** (ILT / 1612) “Yabana atma beni yüzünden.”

Yüklem ardından gelen unsurlar, nesne ve ayrılma durumu eki almış tümleçten oluşmuş ve temel cümleyi sürdüren / tamamlayan unsurlardır.

II. *cſarſida βokak ortaβinda, bir kacs juz degenek* ***cſaldirür*** *ona.* (CFT / 1672: 210)

Yüklemin ardında yönelme durum eki almış tümleç konumlandırılmıştır.

III. ***ınanurum*** *allaha herneſneje khadir olan* ***babaja****, jeri giugi jaradene* (…) (ILT / 1612)

Yüklem ardından gelen unsurlar, yönelme durumu eki almış ve tümce de oluşturarak temel cümleyi sürdüren / tamamlayan yapılardır.

IV. *Sous ſiffatidur* ***soilejenung*****.** (ILT / 1612) “Söz sıfatıdır söyleyenin.”

Cümle, özne yüklem şeklinde kurulmuş aslında tamlama unsuru olan genitifli yapı sona bırakılmıştır. Konuşucunun anadili etkisi, alıntının kaynak bölgesinde kontakt dil unsurları bu dizilimde etkide bulunmuş olmalıdır.

V. *Csok doβt ediniriz, ve biuk nam, irz* ***kazaniriz*** *akcſe ile.* (CFT / 1672: 35)

Yüklemin ardından gelen edat eklenmiş isim tümleç görevindedir.

VI. **Div.** *Iſte bir ſerefedür,* ***hem haß sarabile doli****.(*CFT / 1672)

Yüklemin ardından gelen unsurlar temel cümlenin tümleci (zarf) görevinde konumlandırılmıştır.

VII. I. *Jakin olan köjde bul* ***bana bir eigse konak.*** (CFT / 1672) (…) bana bir iyice konak."

Yüklem ardından yönelme ekli kişi zamiri ve sıfat tamlamasından oluşan bir yapı gelmiştir.

VIII. *Tembellikün fajdaβi ioktur, kefaiet eder* ***Szpahilardan bu denglü bilmek*** (CFT / 1672: 246) "(…) kifayet eder sipahilerden bu denli bilmek."

Cümle tamamlanmış yüklem ardından özne işlevinde yan cümlecik gelmiştir. Buna göre {kifayet eder (Y) + sipahilerden bu denli bilmek (Ö)} dizimi yüklem ardına öznenin konumlandırıldığını göstermektedir. Konuşma dilinde yer değiştirmelere daha yaygın rastlanır. Örnek cümle bu bağlamda konuşma dilini yansıtmaktadır.

IX. IV**.** *Zira Stambolda, Vezirden gairi, kimſi kadir degildür* ***kimβii kat ejlemeje.*** (CFT/ 1672: 254)

Dilbilgisel olarak "İstanbul'da vezirden gayri kimse kimseyi katl etmeye kadir değildir." denmesi yapısal olarak uygun görünmektedir. Yüklem arkasında açıklayıcı yan cümle yüklem öncesi öznenin gerektirdiği nesne (kendi içyapısında nesne ve tümleç) özelliğine sahiptir. Buna göre {kimse (Ö) + kadir değildir (Y) + kimseyi katl etmeye (N)} dizilimi ÖYN sırasına uygun görünmektedir. Kaynak dil etkisi göz önünde bulundurulmakla beraber konuşma dilinin vurgu ve bağlama bağlı olarak yer değiştirmeye (çalkalama / scrambling) izin verdiği anlaşılmaktadır.

X. V. *ialan βüjleien, Tangri gazabine ograr, bu alemde, hem o bir dunnyada, rahmet allahi bulamaz.* (CFT / 1672: 368)

Cümle tamamlanmış ve ardından gelen unsurlarla birlikte cümlesel birlikler meydana getirilmiştir. Konuşma diline özgü olarak birden fazla cümlesel birliğin ortak parçaları anlam, bağlam ve vurguya bağlı olarak değişmeli olarak kullanabildiği görülmektedir. Buna göre aşağıdaki eşlemeler yapılabilir:

1a. Yalan söyleyen tanrı gazabına uğrar.

2a. Yalan söyleyen tanrı gazabına uğrar bu âlemde.

3a. Yalan söyleyen tanrı gazabına uğrar bu âlemde hem öbür dünyada.

3b. Rahmetullahı bulamaz.

2b. Hem öbür dünyada rahmetullahı bulamaz.

1b. Bu âlemde hem öbür dünyada rahmetullahı bulamaz.

Konuşma dili cümlenin yapısal parçalarının çok katmanlı dizilimine izin vermektedir. Böylece konuşmanın amacına uygun olarak morfolojik değişimler veya uygun birleşimler kurmak mümkün görünmektedir.

18. yy.

I. **A.** *Bir katſch guoun vardurki iſſîtma* ***toutdi*** *beni.* (GT / 1789: 112)

Yüklem sonunda belirtme durum eki almış nesne konumlandırılmıştır.

II. *Size iſteridim* ***gⁱelmeje****: lakin iſcim ciok oldughundan gⁱlèmedim.* (BGD / 1781: 101) "Size isterdim **gelmeye**: lakin işim çok oldugundan gelemedim."

Yüklemin ardında yönelme durum eki almış tümleç konumlandırılmıştır. Benzer olarak Dövlèt *kondù* ***baſcynà.*** (BGD / 1781: 53) "Devlet kondu başına." örneği de görülür.

III. *Ciòk ólmady* ***onù gⁱöreli***. (BGD / 1781: 51) "Çok olmadı onu göreli."

Cümlenin başında özne ve yüklemden kurulu tümcenin ardından tümleç (zarf) işlevinde bir yapı gelmiştir.

IV. ***Pyšmàn olùr****, ſany'rym, ondà ciok bulundughudàn.* (BGD / 1781: 51) Pişman olur, sanırım, onda (orada) çok bulunduğu(n)dan.

Temel cümlenin yardımcı fiille kurulmuş yüklemi başta yer alır. Ara sözün ardından zarflı yapı gelmiştir. Konuşma dilinde geriye doğru düzeltme, konuşmanın ileriye doğru olan yönüne ekleme veya düzeltme yapılarak devam etmesini sağlar. Ara söz düzeltici işlevde konuşma dizgesine uygun olarak getirilmiştir.

V. Bir àj gⁱečti, ben túrce, jazmaja bašlajaly'. (BGD / 1781: 54) *Bir ay geçti, ben Türkçe, yazmaya başlayalı.*

Cümle konuşma diline özgü olarak tamamlanmış basit sözcenin artyorumu[437] olarak devam ettirilmiştir. Konuşmada yüklem sonrası unsurlar konuşmacının parçalarüstü unsurları kullanmasına bağlı olduğu gibi bağlamsal ihtiyaçlardan da kaynaklanabilir. Her iki durumda konuşma diline özgü bir kullanım olduğu söylenebilir.

VI. *Gⁱélin; šu kⁱöškⁱè* ***ciçalim****, ta gⁱünèš cekilingedek.* (BGD / 1781: 90)

Cümle konuşma diline uygun olarak ileriye doğru dizilmiştir. Cümlenin unsurları ihtiyaç ve bağlama uygun olarak yüklemin ardına tümleç (zarf) işlevinde getirilmiştir.

VII. V. *Saghlyk ne büjük ejlìk oldughunù* ***bilméiz*** *níge chaſtalyk zemanyndà*. (BGD / 1781: 98) "Sağlık ne büyük iyilik olduğunu bilmeyiz nice hastalık zamanında."

---

[437] Türkçede sözlü dilde derlem çalışmalarının yapılması hakkında Yılmaz (2012)'ın bir çalışması bulunur. Sözlü derlem çalışmalarında derleyicinin bilgisinin sınırlarının veriyi kaydetmekte ve transkribe etmedeki karşılaştığı sorunlar ele alınmaktadır. Sözcenin sınırlarını belirlemek amacıyla tanımları veren yazar, sözcenin en fazla üç sözdizimsel alandan oluşabileceğini vurgular. Unsurlar konu, yorum ve artyorum bölümünden oluşur. Artyorumun sözcelem için zorunlu olmadığını ve bağlam ile söylem açısından değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. (s. 174). Artyorum kavramı devrik yapılı sözcelerde yüklem sonrasında gelen unsurlar için kullanılmaktadır. Sözkonusu durum alanyazında **devrik cümle / tümce** olarak da ele alınmaktadır.

Cümlenin unsurları bağlam ve vurguya bağlı olarak yüklemin ardına tümleç (dolaylı) işlevinde getirilmiştir.

4.6.2.5.2. Soru Yapılarında Devrik Dizilimler

16. yy.

I. nici **der ler** boni (ON / 1527) "Nasıl derler bunu?"

Soru sözcüğünün ardından gelen yüklem sonunda belirtme durum eki almış nesne konumlandırılmıştır.

II. TVR. *Ne iffum var* ***bu memleketten?*** **(**TRC / 1544) "Ne işin var bu memlekette?"

TVR. *Ne habar* ***tfizum girlerden?*** **(**TRC / 1544) "Ne haber sizin yerlerden?"

Soru sözcüğünün ardından gelen yüklem sonunda, ayrılma durumu eki almış kelime grupları gelmiştir.

III. TVR. *GioIdaffum varmi* ***tfenumle?*** **(**TRC / 1544)

Soru ekinin ardından gelen edat almış zamir cümlenin zarfı konumundadır. Konuşma dili bakımından cümleyi tamamlayan unsurlar bağlama ve vurguya göre yer değiştirebilir.

IV. CHR. *Irachmider* ***tfenun iataghom?*** **(**TRC / 1544) "Irak mıdır senin yatağın?"

Soru ekinden sonra iyelik grubu getirilmiştir.

17. yy.

I. *Agsaba Hunkiar cfiktimi* ***Stamboldan***? (CFT / 1672) "(…) çıktı mı İstanbul'dan."

Soru sözcüğünün ardından gelen yüklem sonunda ayrılma durumu eki almış kelime grupları gelmiştir.

II. *Türk tajfaβi* ***gidermi*** *βefere gyonül hoslugiile?* (CFT / 1672: 53)

Soru ekinin ardından gelen yönelme durumu eki almış isim ile belirtisiz isim tamlamasına eklenen edat, tümleç (dolaylı ve zarf) görevindedir. Temel cümlenin gereksinimleri yüklemin ardından doyurulmaktadır. Konuşma dili bakımından bağlam, yeni bilgi ve vurgu yer değiştirmeyi sağlayan unsurlardır.

III. ***Ne iβterβen*** *almaia?* (CFT / 1672: 126)

Soru sözcüğünün ardından gelen yüklem sonunda, yönelme durumu eki almış isim-fiil gelmiştir. Benzer örnek **Leg**. *Kliβelere (gsamilere) Naβranic igsazet* ***varmi*** *girmeje?* (CFT / 1672: 141) soru eki almış yüklem sonunda da görülür. Bu örnekte ise soru sözcüğünün ardından gelen yüklemin devamında zarf işlevinde bir sözcük {şimdi} yönelme durumu eki almış isim – fiilden önce gelmektedir: ***Ne iβter βen*** *symdi almaja?*

(CFT / 1672: 119)

IV. *Ej**midir** ol konak? Bulunur**mi** her ſej?* (CFT / 1672: 59)

Soru ekli yüklem her iki cümlede başta konumlandırılmıştır. Ardından gelen yapılar özne görevindedir. Konuşma dilinde bağlama, vurguya ve konuşucunun tutumuna bağlı olarak sözdizimindeki unsurların yeri değiştirilebilir.

V. Leg. ***Neder** Turk bizum kitablarimüzden?* (CFT / 1672: 120) "Ne der Türk bizim kitaplarımızdan (kitaplarımız hakkında)?"

Başta soru sözcüğü getirilmiştir. Konuşma dilinde konuşmacı tutumuna bağlı olarak sözdiminde yer değiştirilebilir. Kaynak dilde soru sözcükleri başta kullanıldığından kontakt bir yapının olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

VI. *Dejver **imdi bana**, Elcſi olan kiſide, nenüngibi ſejler bulunmak gyerek*. (CFT / 1672) "Deyiver şimdi bana (…)"

Yüklem, birleşik fiilden oluşmuştur ve baştadır. Ardından gelen zarf ve zamirle cümle tamamlanmıştır. Fiilimsi yapı mastar halde bulunur ve genişletilmeden yeni cümle kurulduğu ikinci cümleden anlaşılır:

{Elçi olan kişide ne gibi şeyler bulun**mak gerek** [bulunması gerekir]}. İsim fiil grubu {-mAk gerek} yapısıyla yalın halde kalıplaşmış olarak kullanılmıştır. Ekler yoluyla genişletilmemesi kalıp yapıların tercih edilmesiyle ilgili olmalıdır.

18. yy.

I. *Ciok **oldúmu** ſiz g^{i}elelù*. (BGD / 1781: 85)

Soru ekini alan yüklemin ardından temel cümlenin özne ve tümleç (zarf) unsurları dizilmiştir. Konuşma dili, ileriye doğru dizilim gereği sözdiminde yer değiştirmeye uygun bir olanak sağlamaktadır. Türkçenin temel sözdizimsel yapısı yer değiştirmeye izin vermektedir.

II. ***Neredè** ſenìnile **bulufciaìm.*** (BGD / 1781: 56)

Yüklem sondadır ve başta soru sözcüğü getirilmiştir. Soru sözcüğünün yeri konuşma dilinde bağlama ve vurguya bağlı olarak değiştirilebilir. Ancak yüklem ardından getirilme kısıtına uyduğu görülmektedir. Buna göre dilbilgisel olarak yaygın kullanımlar şöyledir.

1. Seninle nerede buluşayım?
2. Nerede seninle buluşayım?

Ancak yaygın olmayan ve konuşma dilinin ara veya durak yerleri sonrasında sınırlı kullanılabilen / taşınabilen kısıtlı yapılara örnekleri şöyledir:

1a. Buluşayım seninle nerede?

2a. Seninle buluşayım nerede?

Soru yapısında olmayan benzer kısıtlılığa sahip sözdizimsel değişime örnek şöyledir: *Ugiuz ſize* ***föjledim***. (BGD / 1781: 103) "Ucuz size söyledim."

Cümlede yüklem sonda yer almaktadır. Sözcük diziliminde yer değiştiren unsurlar nesne ve tümleç görevindedir. Başta eyleyicinin görünmesi kaynak dil etkisi ile açıklanabilir. Nesne {ucuz} ve yüklem arasına gelen yönelme eki almış tümleç {size} düzeltmek veya ek bilgi vermek amacıyla kullanılmış görünmektedir. Basit sözce yeni bir konu eklendiğinden karmaşık hâle gelmiştir. Buna göre dilbilgisel olarak uygun ve yaygın kullanım şöyledir: [Size ucuz söyledim.] İlgili örneği kısıta uymayan ifade saymak yerinde görünmektedir.

4.6.2.6. Eksiltili Kullanımlar

4.6.2.6.1. Yüklemin Eksiltildiği Kullanımlar

16. yy.

TVR. *Ne habar tfizum girlerden*? (TRC / 1544)

Kalıp olarak kullanılan [Ne haber] ifadesi cümlenin yüklemi işlevindedir. Ancak yüklem olması için gerekli fiil veya ek – fiil çekimini sağlayan morfolojik bir işaretleyici görünmemektedir. Cümle yeniden yazılabilir. [Ne(dir) haber sizin yerlerden?]. Bu halde de dilbilgisel uyumluluk kurmak güçtür.

17. yy.

I. *Dilβiz hits bir iere, ia hod gücſile varilur.* (CFT / 1672) Dilsiz hiçbir yere (**varılmaz**), yahut güç ile varılır.

D.V. *Ja atlar itβün?* (CFT / 1672) "Ya atlar için (**ne istersin**?)"

Aſcſilere halaiklara birer gros. (CFT / 1672) "Aşçılara halayıklara birer kuruş (**isterim**)."

II. *Türk hits, ia hod azſajar, Christian hakimlerini, ve cſokluk alardan korkmaz.* (CFT / 1672) "Türk hiç (saymaz) yahut az sayar (…)

Sıralı cümlelerde eksiltme iki cümlenin bağlamsal ilişkisi tarafından kısıtlanır. İlgili cümlede ikinci cümlenin yüklemi, birinci cümleye olduğu gibi taşınamaz. Ancak cümlenin konuşmada kazandığı bağlamsal değeri ve kalıp kullanım özellikleri nedeniyle eksiltinin yapılabildiği söylenebilir.

18. yy.

I. B. *Ya ſabahun hayr, (...)* "Ya sabahın hayr, (…)." (GT / 1789: 110)

Seslenme ünlemi ile başlayan cümle, kalıp sözün sonunda yer alan yüklemim söylenmemesi ile düşürülmüştür. Kısaltılan tümcenin yüklemi, devam eden sözce ve bağlam gereği vurgunun son sözcükte birikmesi ile konuşmada eksiltilmiştir.

II. *Baſim* ***itsün***. *Allah haki* ***itſün***. *Padiſſah aziz baſi* ***itsün.*** *Tuz etmek baki* ***itsün.*** *Kelam izzet, Kurani ſerif haki* ***itsün.*** (CFT / 1672: 118)

Yüklem işlevinde {için} edatı kalıp söz olarak kullanılmıştır. Edatın ardından yüklemleştirici işlevde {-DXr} söylenmemiştir. Edat sonrası leksik veya morfolojik dilbilgisel eksilti, konuşma dilinin vurgu ve bağlama göre kısaltma yapabilmesi ile ilgili olmalıdır. Benzer kullanım (…) *anlarun adetleri* ***baska****, bizümkilerün gine* ***baska.*** (CFT / 1672: 132) örneğinde de görülür.

III. *Bu kitabin akceſinì peſcìn aldy'm; onun veriſie*. (BGD / 1781: 55) "Bu kitabın akçesini peşin aldım; onun(kini) veresiye."

Cümle sıralıdır ve ikinci cümlenin yüklemi eksiltilmiştir. Ayrıca ikinci cümlede zamir üzerine getirilmesi gereken eklerin bulunmayışı [iyelik zamiri ve belirtme durumu eki] dilbilgisel olarak uygun bağlanmayı engellemektedir.

IV. *Ciok jašamák deíl, ámma eji, ve ſagh jašamák arzulagiághyz*. (BGD / 1781: 68) "Çok yaşamak değil, ama iyi, ve sağ yaşamak arzulayacağız."

Girişte yer alan cümle, konuşma diline özgü olarak isim cümlesini olumsuzlayan {değil} yapısı ile sağlanmıştır. Diğer cümleye bağlayan yapılar temel cümlenin yükleminin ilk cümlede eksiltildiğini gösterir.

V. *G*[i]*erčékſin: onùn ejlighiní ciok iſcittim.* (BGD / 1781: 83) "Gerçeksin: onun eyliğini çok işittim."

İlk cümlede [Gerçeksin] sözcesi günümüzde [Gerçek söylüyorsun] şeklindedir. Cümlede sesletime ait özellikler görülür. İlk sözcenin ardından getirilen iki nokta durak veya arayı işaretler ve vurgu da ek fiil öncesi hecenin ünlüsü üzerindedir.

4.6.2.6.2. Diğer Yapıların Eksiltildiği Kullanımlar

16. yy.

I. CHR. *Hanghi* ***daraftan der*** *bilmezum.* (TRC / 1544) **"**Hangi taraftandır (olduğunu) bilmezim."

Sözdiziminde yeni bilgi sunmayan ve yardımcı fiilden oluşan unsurun eksiltildiği bir kullanım görülmektedir.

II. *Ciaferun menleketi alur. onikiyladegh onlar**on** beghligh eder.* (TRC / 1544; HPT / 1575) “Kâfirin memleketin**i** alır. Oniki yıla dek onların beyliğini eder. / Oniki yıl onlara beylik eder.”

Belirtme durumu eki almayan yapılar da yükleme bağlanabilir. Ancak uygun dilbilgisel şartlar olmadan belirtme durumu eki eksiltmesi karmaşık ve dilbilgisel olarak uygun olmayan yapılar doğurur. İlgili kullanımlar kaynak dil etkisi ile açıklanabilir.

17. yy.

I. *Iatanaslan gefem dilkhi jegdur.* (ILT / 1612)

İlgili cümle yeniden yazılırsa iki durum ortaya çıkar:

1. Yatan aslan(**dan)** gezen tilki yeğdir.
2. Yatan aslan gezen tilki(**den)** yeğdir.

Her iki durumda da ayrılma durumu ekinin eksiltildiği görülmektedir. Dilbilgisel olarak uygun olmayan bu kullanım kaynak dil etkisi ile açıklanabilir.

II. *Ne acſarβen baſin?* (CFT / 1672) “Ne açarsın başın(**ı)**?”

Belirtme durumu ekleri {+I, +U, nI, +n} şeklindedir. [baş $_{(İK)}$ + ı $_{(BÜ)}$ + n $_{(İy.E.2TK)}$] sözcüğün 2. tekil kişi çekimi ile olmasından kaynaklı belirtme durumu eki bulunmamaktadır. Benzer kullanım *Gendi ugmekh Khokhar*. (ILT / 1612) “Kendi(**ni**) öğmek kokar.” örneğinde de görülür.

III. I. ***Aycarin*** *domaynge oinamas.* (ILT / 1612) Ay(ının) karın(nı) doymayınca oynamaz.

Tamlamanın ekleri kullanılmamıştır. Konuşma dilinde eksiltili yapılar tipiktir. Ancak ilgili örnek bağlamında ağızlar ve konuşucu etkisi hesaba katılmalıdır. Özellikle Batı Rumeli ağızlarında benzer kalıplara rastlanılmaktadır.

IV. ***Iarar ath*** *machmuse* ***ichtiagi*** *joc̃tur.* (ILT / 1612). “Yarar at(ın) mahmuza ihtiyacı yoktur.”

Ögeler arasında bağlantıyı sağlayan eklerin kullanılmadığı görülür. Özne eksiz olarak başta diğer unsurlar devamında zayıf bağlantılı olarak dizilmiştir. Benzer olarak VIII. *biriβi**nün** βevdaia düsüp* (CFT / 1672: 347) “birisinin sevda**sı**na düşüp” örneğinde tamlamanın ikinci üyesindeki iyelik eki söylenmemiştir. Dilbilgisel olarak uygun olmadığı gibi anlamsal olarak da karmaşıktır.

V. ***Scheriath*** *Khestigi parmakh agimas.* (ILT / 1612) “Şeriat(**ın**) kestigi parmak acımaz.”

Tamlayan eki eksiltilmiştir. Benzer bir kullanım *fakir fukara* ***kudreti****nden ziade* (CFT / 1672) “fakir fukara(nın) kudretinden ziyade” örneğinde de görülür.

VI. *onlarun hali baska,* ***bunlarun*** *baska*. (CFT / 1672) “onların hali başka bunların hâli

başka”

Tamlamanın ikinci bölümünde tamlanan sözcüğü eksiltilmiştir. Konuşma dilinde işlev artırımı tipiktir. İlkinde söylenen tamlananın ikinci tamlamayı karşıladığı ve böylece taşındığı görülmektedir.

18. yy.

I. *Bu kitabin akceſinì peſcìn aldy’m; onun veriſie*. (BGD / 1781: 55) “Bu kitabın akçesini peşin aldım, onun veresiye.”

Birinci cümlenin yüklemi diğer cümlenin yüklemin karşılamak üzere sadece başta kullanılmıştır. Eksiltilen unsurun ilk cümlede söylenmesi konuşma dilinde taşımayı sağlayan bir etki olarak değerlendirilebilir.

4.6.2.7. Eksiz (Doyurulmamış) Yapılarla Kurulan Zayıf Bağlantılı Kullanımlar

16. yy.

I. CHR. *Bir buch ew* (ST) *atſarghibi* (EG) *gurunur*(Y) / *omider.* (C2) (TRC / 1544)

[Bir büyük ev] [hisar gibi → görünür (~ görünüyor)], o mudur? (Bağımsız yapıların birleşimi.)

I. **Büyük** bir ev ~ **bir** büyük ev (Niteleyicinin yeri değişebilir.)

II. Hisar gibi görün**en** büyük bir ev/ (Yüklemin fiilimsi ile yeri değiştirebilir.)

III. Hisar gibi ol**an** büyük bir ev / görünür. (Fiilimsinin görünmemesi, belirsizliği arttırır.)

Ögeler arasında zayıf geçişler cümlenin bağlamına bağlı olarak kullanıcı (konuşucu) ile ilgili olmalıdır. Konuşur için öncelikli olan sıra işlevsel olarak nitelik (niceleyici) + nitelik (benzerlik) ve sonda eylem (1.) + eylem (2.) şeklindedir. Standart Türkçede yazı dilinde dizimsel unsurların hiyerarşik sırası, konuşma dilinde bilginin konu ve odak bağlamındaki sırasına bağlı olarak (parataks) yer değiştirmektedir.

17. yy.

I. *Giufel auureth **hem** scharap tatlu agulerdur.* (ILT / 1612) “Güzel avret hem şarap tatlı ağulerdir.”

Cümle anlamsal olarak açık değildir. Cümleler arası geçişleri sağlayan donanımlardan (edat, bağlaç ve morfolojik yapılar) yoksun görülmektedir. Konuşma diline özgü fazlalıkların atılması eğiliminin yanı sıra kontakt dil özellikleri ile kaynak ve hedef dil bakımından dil kullanıcısının tutumu da yansımış olmalıdır.

II. *Ülmek irzile, bin kerre, jegdur, netekim isβiz ruβfailikle dönmek.* (CFT / 1672) Ölmek

ırzile bin kere yeğdir, nitekim işsiz rustailikle dönmek."

Cümle şöyle düzenlenebilir. [Irzile ölmek işsiz rustailikle dönmekten bin kere yeğdir.] Buna göre üç ayrı yapının aralarında zayıf dilbilgisel bağlarla kurulduğu cümle, yapısal ve anlamsal olarak belirgin değildir.

III. **Leg.** *Nekadar meshur meſcsitler (gsamiler)* ***olmak var*** *Stambolda?* (CFT / 1672)

Konuşmacı kontakt dil örneği vermiştir. Birbirine bağlanmayan nispi bağımsız yapılarla cümle bitirilmiş görünmektedir. Dilbilgisel uygunluk özellikle *olmak var* yapısından dolayı zayıf görünmektedir. Benzer bir örnek *Ol egsilden, benün kiaβimde, cſok jerlerde bunlarun iataklari ol Szaltanette* ***olmak var****; hem az değil*. (CFT / 1672: 169) şeklindedir.

IV. *Ikingsi Vezir kimdur, belli değil; zira eβkilerdcen ve kabilieti olanlardan, Vezir Azem Stambolda oldugi, egselile üldügi: ia hod mazul oldugi vakte. Kajmekami dikerler.* (CFT / 1672: 266)

Cümle karmaşık sözce kategorisindedir. Konu ve yorum artmış ancak dilbilgisel uygunluk sağlanamamıştır. Buna göre cümleler şöyle ayrılabilir:

1. İkinci vezir kimdir, belli değil.
2. Vezir- i azam İstanbul'da olduğu (zaman veya) eceli ile öldüğü (zaman) yahut mazul olduğu vakte (kadar) kaymakamı dikerler.
3. Zira eskilerden ve kabiliyetli olanlardan (Arasöz işlevinde bir cümledir muhtemelen ikinci vezire ait bir niteliği bildirmektedir.)

Yüklem arkasına gelen ve yüklem öncesi öznenin nesnesi niteliğinde yapılar ilgili metinlerde ÖYN dizilimini yansıtmaktadır. Bu dizilimin yaygın üretiminde kaynak dil yanında Türkçenin sözdizimindeki yer değiştirme[438] imkânı olduğu da görülmektedir..

V. *Rivaiet csok, hem turli turli, emma hangiβi βagdür, kim biller*. (…) (CFT / 1672: 346)

Cümle şöyledir:

1. Rivayet çok hem türlü türlü(dür.)
2. Ama hangisi sağdır (hangisi sağ değildir).
3. Kim bilir.

Parçalar düzeyinde dilbilgisel olan cümle ancak cümle düzeyinde geçerli

[438] Serbest cümle düzeni olarak da adlandırılan çalkalama (scrambling)'nın Türkçedeki görünümünü ele alan bir çalışma Akar. T. (2009) tarafından yapılmıştır. Çalışmada yerdeğiştiren üyeler, taşıma koşulları, biçimi (sola - sağa dallanma), sözlü dilde kullanımı vb. üzerine örnekler üzerinden tanıtlar yer almaktadır. Taşımanın tümce içi A- yer değiştirme ve A- bar yer değiştirme (Türkçe genellikle A- bar) niteliği de tartışılır. Çalışmada Türkçedeki serbest dizilimin bilgi yapısından kaynaklandığı ve seçimlik değil sözdizimsel bir işlem olduğu ileri sürülmektedir.

bağlantıların yokluğu veya azlığından karmaşık sözce konumundadır.

VI. (…) *hem biuk tembih nahlet ile var*. (CFT / 1672: 473)

Cümle kuruluşunda konu ve yorum basit sözce iken yeni bilgi tümceyi karmaşıklaştırmıştır. Buna göre;

1. Hem büyük tenbih var.
2. Lanet ile (lanetlenme cezasını içeren bir büyük tenbih)

İki ayrı konu tek cümlede dilbilgisel olarak uygun sözcük ve ekleri almadan birleşmişlerdir. Zayıf bağlantılar anlaşmayı da güçleştirmiştir. Konuşma dilinde ancak bir soluklanma arasından sonra geriye dönük düzeltme veya ekleme amacıyla kullanılabilir. İlgili cümle ancak konuşurun bağlamında anlaşılır olmaktadır.

18. yy.

I. *Onbeš jildir g'iedelù*. (BGD / 1781: 50) "Onbeş yıldır gideli."

Cümle [Onbeş yıl oldu] basit sözcesidir. Ancak fiilimsi ve ek – fiil dilbilgisel uyum bulunmadan aynı cümlede yan yana getirilmiştir. Yüklem ardına artyorum olarak veya özne önüne ön yorum olarak [gideli] fiilimsi sözcüğü yeterli olur. Anlamsal ve dilbilgisel karmaşıklığın nedeni zayıf bağlantılı kurulumdur.

II**.** *Benim fajdamà hic ſen g*^{i}*ozedirſin*. (BGD /1781: 51)

Cümle bağlama uygun olarak yeniden düzenlendiğinde [Benim faydamı sen hiç gözetmiyorsun.] şeklindedir. Konuya eklenen yeni konu anlamsal belirsizlikten dolayı karmaşık sözceye neden olmuştur. Cümle dilbilgisel ve anlamsal olarak uyumlu değildir.

III. *Syryny' dhoſtunà, dhoſtùnde dušmanynà* ***ačma*****.** (BGD / 1781: 61) "Sırrını dostuna (açma), dostun da düşmanına açar."

Sıralı cümlenin yüklemleri uygun yerinde kullanılmamıştır. Olumsuz fiil çekimi sona taşındığı yerde, geriye doğru sıralanan üyeleri kendine bağlayamamıştır. Temel cümlelerin iki ayrı konuya sahip olduğu ve basit sözcelerden oluştuğu görülmelidir. Konuşma dili ileriye doğru iken yazı dilinin üyeleri geriye doğru dağılımsal olarak ele alınmaktadır. Yazı dilinde önce yüklem bulunur ve geriye doğru üyelerle bağlantısına göre dağılımsal olarak inceleme yapılır ve değerlendirilir. Konuşma dilinin yönü ileriye doğrudur ve üyelerini toplayarak ilerler.

IV. ***Dijnemedighindèn*** *c*^{i}*ok adàm hic bir ſcéj bilmèz, ve janghly'š edèr*. (BGD / 1781: 64) "Dinlemediğinden çok adam hiç bir şey bilmez ve yanlış eder."

Cümle karmaşık sözce düzeyindedir. Birden fazla konunun aynı cümleye zayıf veya eksik bağlantılarla girmesi anlaşılmayı güçleşmektedir. Buna göre cümleler

1. Dinlemeyen çok (~çoğu) adam, hiçbir şey bilmez ve yanlış eder.
2. Dinlemediğinden [çoğu adam] hiçbir şey bilmez ve yanlış eder.

şeklinde düzenlenebilir. Konuşma diline uygun biçimde bağlam veya vurgu gereği ögeler yer değiştirebilir. Başta gerekçe söylenmiş ancak durak veya ara verilmeden devam edilen sözcede dilbilgisel uyum zayıf bırakılmıştır. Örnek cümle şöyle yazılabilir:

[Dinlemediğinden]<…> [Çok adam [hiçbir şey bilmez ve eksik eder.]] Son halde konuşma dilinin kendine özgü yapısına uygun bir sözce üretilmiş olur. Başlangıç cümlesi ile konu ve yorumun bulunduğu temel cümle ayrıldığında konuşma parçası elde edilir. Konuşma dilinin bağlam veya vurgulu doğal yapısının Türkçe sözdiziminde yer değiştirmelerde önemli bir işlev üstlendiği görülmektedir.

V. *A'mma kapujù kim cialár? Eféndi Ali iſtejen bir chyzmetkⁱar dyr.* (BGD / 1781: 83) "Ama kapıyı kim çalar? Efendi Ali(yi) isteyen bir hizmetkârdır."

Cümle başı hazırlık için kullanılan bağlaç, konuşma unsurları bakımından doldurma sözcesi işlevindedir. A. {Amma} [Kapıyı kim çalıyor?] Diğer konuşmacıya sözün geçtiğini gösteren bir işaret bulunmamaktadır. Bu halde iki olasılık bulunur. A konuşmacısı kendi sorusuna yanıt vermektedir. A. [Efendi Ali isteyen bir hizmetkârdır]. Diğer durumda anonim bir konuşmacı A ve B'den farklı olarak konuşmaya dâhil edilmektedir. Her durumda anlaşılması güç, bir iç konuşmadır. Bağlama bağlı olarak A konuşmacısı kendi sorusuna yanıt vermiş olabilir, ancak yazıda gösterilmeyen B konuşmacısının sözsüz iletisine cevap vermektedir. Konuşma diline özgü hazırlıksız yapılan ve ileriye doğru kuruluma örnek bir kullanım sayılabilir.

VI. *Sen kaldy'n banà öjut vermeje?* (BGD / 1781: 52) "Sen kaldın bana öğüt vermeye."

Soru anlamı sağlayan ek veya sözcük yerine soru işareti kullanılmıştır Ancak yapısal olarak soru cümlesi olsa da bağlama göre konuşur önleyici bilgi vermeye çalışmaktadır: [Bana öğüt verme.]. Konuşma dilinin ileriye doğru olan yapısı, cümledeki fiziksel uzaklıktan kaynaklı baş unsurlar ile tamamlayıcı unsurlar arasındaki bağı ve uyumu zayıflatabilir.

4.6.2.8. Eklerin Karışık Kullanımı

4.6.2.8.1. Fiillere Getirilen Eklerin Karışık Kullanımı

16. yy.

TVR. *Gercſek**ſon** oder, iaken deghilmi?* (TRC / 1544)

Cümle bağlama göre yeniden yazılabilir:

1. Gerçeksin, odur.
2. Gerçekten odur.
3. Gerçeği söylüyorsun, odur.

Cümlenin çoklu ifadesi {-Sxn} ek fiil ekinin konuşma dilini yansıtacak biçimde kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Cümle başına gelen yüklem {Gerçeksin} ardından gelen {odur} yüklemi ile sıralı cümle oluşturmaktadır. Ancak iki yüklem arasında ayrımı sağlayacak işaretin bulunmayışı ve konuşma diline özgü devamlılık karışıklığa neden olmaktadır.

17. yy.

Adamgfiklar, hem βöz cfoktur, emma binden bir angsak, βag ve dogri füjlejen ***bulunmaur.*** (CFT / 1672: 341)

Cümlede ekler karışmıştır. [Adamcıklar(da) hem söz çoktur ama binden bir(inde) ancak sağ ve doğru söyleyen bulunur.] Dilbilgisel uygunluk için gereken morfolojik parçalar, cümlenin ihtiyaçlarını görmede yetersiz kalmaktadır. Parçaların kendi içlerinde tutarlı ancak yapısal uyum bakımından yetersiz donanımından dolayı, cümle karmaşık sözce durumundadır. Sözcüksel uyum cümle düzeyine çıkmada aynı işlekliği gösteremez. Konuşma dilinin morfolojik olarak parçalar arası ilişkileri bağlam ve vurguya bağlı azalttığı görülmektedir. Ancak karma dil etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır.

18. yy.

Bundà bulunmadyghy'm banà čok zaràr etti. (BGD / 1781: 53) "Bunda bulunmadığım bana çok zarar etti."

Cümle birinci fiilin üzerine getirilen ekin uyumsuzluğundan dolayı karmaşıktır. [Burada bulunmamak] VEYA [Burada bulunmadığım için] şeklinde düzenlenmesi de sonda yer alan eylemin yapısını değiştirmeyi gerektirir. Son halde şöyle olur:

1. Burada bulunmamak bana çok zarar verdi.
2. Burada bulunmadığım için çok zarar gördüm.

Her iki durumda da {-DXk} sıfat – fiil eki tek başına dilbilgisel olarak uygun bağlantılar kurulmasını sağlayamaz. Ekin kalıplaşmış kullanımı kaynak dil etkisine bağlanabilir. Ayrıca konuşma dilinde başlangıç ifadesinin sonraki yapısal ilişkilere etki ettiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Benzer kalıplaşma örneği *Iftambolà g^{j}öre var****dhyghynà*** *iryzàm jòktur*. (BGD / 1781: 54) cümlesinde de görülür.

4.6.2.8.2. Kişi Eklerinin Karışık Kullanımı

16. yy.

I. CHR. *Allaha tſmarlaha**doch** tſeni ben oraa gitmez**om**.* (TRC/1544)

Cümle yeniden yazılabilir:

1. Seni Allaha ısmarladım.

2. Seni Allaha ısmarladık.

Kalıp kullanımlardan kaynaklı karışıklık doğmuştur. [Allaha ısmarladık] kalıp sözü söyleyişte [Allasmarladık] şeklinde kısaltılabilir. Ardından gelen belirtme durumu ekli zamir ile kişi ekli kalıp söz arasında dilbilgisel uygunluk kurmak güçtür. Yer değiştirmeden sesletildiğinde [Allaha ısmarladık seni] kişi eklerinin uygun bireşimini vermez.

II. *churtule bizy iaramazdan* (TRC/1544) "Kurtar bizı yaramazdan (~kurtulalım biz)"

17. yy.

I. *Tſchahile ſoileme mekdur **ſoilemek**, soileiſſen ſojus usar **artarmeck**.* (ILT / 1612) "Şahile söylememekdur söylemek, söyle(r) isen söz uzar artarmek." Benzer kalıplar cümlelerin sonunda tekrar edilmiştir. Ancak yapısal eksiklik anlamsal karışıklığı da neden olmuştur.

II. *iokβe deha iβter**βen** ki **ben**denüz ſarai kularindan ve ehvalindan ziade ſüjles**βen**?* (CFT / 1672: 338)

Cümle dilbilgisel olarak karmaşık kişi ekleri ile kurulmuştur. [Yoksa daha istersen ki bendeniz(den) saray kullarından ve ahvalinden ziyade söyleşeyim {-elim, -in})]. Kaynak dil ve hedef dil karışmış, sözcede konu ve yorum arttığından dilbilgisel uygunluk ikinci plana itilmiş görünmektedir.

18. yy.

İlgili duruma ait kullanım örnekleri görülmemiştir. İlgili dönemde kişi eklerinin kullanımında esaslı bir karmaşık yapı görülmemesi dilbilgisel bakımdan kaynak dil hedef dil arasındaki mesafenin kapandığına delalet edebilir.

4.6.2.9. Eklerin Değişen İşlevleri

16. yy.

I. CHR. *Allaha tſmarlahadoch tſeni ben oraa **gitmezom**.* (TRC / 1544) (…) "gitmiyorum."

Geniş zaman çekimi {gitmezim} şimdiki zamanı karşılamak için kullanılmıştır.

II. *Babamoz, hanghe* ***gugteſſon*** ..(TRC / 1544 ; HPT / 1575) "Babamız hangi gökteysen**(…)**"

Ek fiil bildirme eki görevindedir ancak şart işlevinde kullanılmıştır.

III. *ol Turchi gereſſine* ***tus chure****.* (TRC / 1544) (O Türkü gerisine düşür**ecek**.)

İstek çekimi {düşüre} gelecek zamanı karşılamak için kullanılmıştır.

III. *Echamegumozi* ***hergunon*** *vere.* (TRC / 1544; HPT / 1575) (Ekmeğimizi her gün vere.)

Sıfat tamlamasının sonunda bulunan {+Un} iyelik eki kuvvetlendirme işlevinde kullanılmıştır.

IV. TVR. *Tfagh eline bacha* ***ghun doghutſine.*** (TRC / 1544)

Zarf fiiil eki {-A} istek eki (emir işlevi) ve şimdiki zaman işlevinde çoklu bir morfolojik bağlantı kurduğu görülür.

17. yy.

I. *Türk ehvalerindan biuk, kalon, ve düzman, ialanile dolu, kitablar* ***jazarlar*** (…) (CFT / 1672: 341) "(…) yaz**dılar**."

Cümle bağlamından belirli geçmiş zaman için geniş zaman kullanıldığı anlaşılır.

II. *(...) ve akcſe ile gsereme dahi cſeker, hits* ***bakmajup*** *Mußurmanmidur ja hod giaurdur.* (CFT / 1672: 210)

"ve akçe ile cereme dahi çeker, hiç bakmayıp müslüman mıdır yahut gâvurdur."

Cümlede {–Xp} zarf-fiil eki geniş zaman çekimini işaretler. İlgili ek, cümlede bağlama bağlı olarak önceki eylemi işaretler asıl yüklem öncesini gösterir. Cümlede bu işlev dışında olduğu görülmektedir. Konuşma dili bakımından fiilimsiler az kullanıldığı gibi işlev değişikliğine de gidildiği görülmektedir.

18. yy.

I. *A'mma kapujù kim* ***cialár?*** *Eféndi Ali iſtejen bir chyzmetk*^{i}*ar dyr.* **(**BGD / 1781: 83)

Eylem aynı anda gerçekleşmektedir. Bağlama göre şimdiki zamanı işaretlemek için geniş zaman eki kullanılmıştır.

II. *Bizìm amelerimiz fözlerimizè* ***ujaḡák.*** **(**BGD / 1781: 65) "Bizim amellerimiz sözlerimize uyacak."

Cümle sonunda yer alan fiil soylu yüklem, gelecek zaman 3. tekil kişisi ile çekimlenmiştir. Bağlamsal olarak gereklilik yapısına işaret etmektedir: "Bizim amellerimiz sözlerimize uymalı(dır)." Gelecek yapısı gereklilik ile ilgili görünmektedir.

4.6.3. Ara Birimlerin Özellikleri

16. yy.

I. (…) *anlar barînun hakikatinde müntevel(l)it oldı netekim ademden doguna ibn- i adem deriz* (…) (TG / 1581: 3 / ah)

Cümlenin devamında yer alan {nitekim} cümle açıcısı ile devam eden yapı, yeni bir bilgi taşımaktadır. Temel cümlenin içinde yer alsa da ara yapı niteliği görülmektedir.

II. (…) *muharebe ile mücadele ile o(l) zamanun padişahtarı kim çok ta(n)rı(y)a ve putlara taparlar idi mestluh olup iptal idemedil(u)r* (…) (TG / 1581: 19 / ah)

Temel cümlenin devamında yer alan [zamanun padişahları kim çok tanrıya ve putlara taparlar idi] cümlesi ara yapı / cümle olarak görünmektedir.

17. yy.

I. *Herneſne oranille.* (ILT / 1612) "Her nesne oran ile."

Herneste samanile. (ILT / 1612) Her nest(n)e zaman ile.

Cümlenin sonunda bildirme ekinin bulunmamasının yanı sıra yüklem bakımından tamamlanmadığı görülür. Anlaşılması ancak bağlamında mümkün görünmektedir.

II. *Padiſſah, Vezir Azemün emrine muhalifet ederβe, ve* ***bir ſej ola gyelmis*** *ve bicſtikleri bahadan ziade βatarβe, ia hod ianglis, ekβik oka kulanirβe, hali bujle olur*. (CFT / 1672: 211)

Cümle şartlı birleşik cümlelerden oluşmaktadır: {-sA /ve/ bir şey olagelmiş /ve/ -sA /yahut/ -sA hâli böyle olur.}. Konu bütünlüğüne birden fazla konu - yorum eklendiği için cümle, karmaşık bir sözce hâline gelmiştir. Dilbilgisel olarak da yerini bulmamış bir tümce, araya sıkışmıştır. Konuşma diline özgü olarak konular ve yorumlar arttırılabilir ancak dilbilgisel uyum aynı oranda bulunmayabilir.

III. *igirmi dachi, iaſında βünnet olur,* ***bulunur ki hits olmaz****, ia hod kogsalanmis iken βünnetten igrenür.* (CFT / 1672: 420)

Ara söz niteliğinde kullanılan sözce ile "olmayan bulunmaz" anlamı verilmek istense de amaca uygun kurulumda değildir.

18. yy.

I. **B.** *Schimdi ne derſin, ghendu koulaghinuz ile iſchitdun, ne dedi?* (GT / 1789: 120) "Şimdi ne dersin, kendi kulağınız ile işittin, ne dedi?"

Cümle giriş bölümü devamında "Ne dediğini kendi kulağınla işittin." şeklinde yeniden yazılabilecek iki sözce ile tamamlanmıştır. Ara söz, cümleler arasında geçişi sağlayan fiilimsiler olmadan kurulmuştur. Parçalar kendi içinde tutarlı bölümlerden oluşmaktadır. Ancak cümle düzeyinde bağlantı sağlayacak eklemlerden yoksundur. Bu

bakımdan konuşma dilinin hazırlıksız yapısına uygun olarak parçalar arasına bağlama uygun ve artgönderge[439] imkânı veren sözceler girebilir.

II. *Pyšmàn olùr,* ***ſany'rym****, ondà ciok bulundughudàn.* (BGD / 1781: 51) Pişman olur, sanırım, onda (orada) çok bulunduğudan.

4.7. Kalıplaşmış Dil Birimleri

Gökdayı, H. (2008), "Türkçede kalıp sözler" adlı makalesinde "Türkçenin söz varlığının bir bölümü, atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözleri içine alan kalıplaşmış dil birimlerinden oluştuğunu (s. 89) belirtmektedir. Konuşma dilinde kalıp yapılara sıklıkla başvurulduğu bilinmektedir. Gökdayı, H. (2008) bu durumu Wray (2002, s. 15 - 18) çalışmasına atıfla, "konuşma eylemi yapılırken, daha önceden bir bütün haline getirilip hafızada öylece saklanan kalıplaşmış birimler, konuşanlarca kolaylıkla hatırlanıp hemen kullanılabildiği gibi, dinleyiciler tarafından da çabucak algılanabilmektedir. Kalıplaşmış bir öğenin söylenip anlaşılması için gereken zaman ve enerji, her durumda yeni bir söz öbeğinin veya tümcenin meydana getirilip ağızdan çıkması ve algılanmasından daha azdır." (s. 90) şeklinde değerlendirmektedir.

ÇYM'lerde bazı eserler (TG / 1581, BGD / 1781-v) dini içeriklerinden dolayı kalıplaşmış birimlerin tekrarına sıklıkla başvururken bazı eserlerin (CFT / 1672, BGD / 1781, GT / 1789) konuşma diline özgü pragmatik temellerinden dolayı ilgili kullanımlara yer verdiği görülmektedir. Bazı eserlerde (PGT / 1794) kurgusal konuşma düzlemine ait sayılabilecek örneklere yer verildiğinden dolayı kalıplaşmış dil birimleri görülmekte bazı eserlerde (ILT / 1612) ise sadece atasözleri bulunmaktadır. ÇYM'ler konuşma diline ait örneklerin çeşitli düzeylerde yer aldığı metinlerdir. Bu bağlamda diyaloglar (mukaleme) yoluyla konuşmanın doğrudan yansıtılması istendiğinde kalıplaşmış dil birimlerine daha sık yer verildiği söylenebilir.

4.7.1. Atasözleri

Gökdayı, H. (2008), kalıplaşmış dil birimleri arasında saydığı atasözlerinde sözcüklerin yerlerinin değiştirilemediğini (s. 92), ancak bazen konuşan ve dinleyene göre çekim ekleri alabildiğini (s. 93) ve tümce yapısına sahip olduğunu (s. 96) belirtmektedir.

---

[439] Gönderge, art-gönderge ve ön-gönderge olmak üzere ikiye ayrılır. Art-göndergede göndergesel üye kendisinden önce gelende; ön-göndergede ise üye, kendisinden sonra gelen bir metin aralığında değerlendirilir.

İncelenen eserler arasında 16. yy.da atasözleri için örnek sayısı oldukça sınırlı iken 17. ve 18. yy. eserleri arasında daha fazla sayıda örnek görülür. Dağılımsal olarak bu durum ilgili örneklere de yansımıştır.

4.7.1.1. Basit Cümle Şeklinde

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

*Curu janinda jaschda **janar**.* (ILT / 1612) "Kuru yanında yaş da yanar."

*ghendui oghmek **cqocqar**.* (SL / 1643) "Kendini övmek kokar."

*Ol elè dut **depſirmez*** (CFT / 1672: 223) "O ele dut devşirmez."

18. yy.

*K^{i}ópèk k^{i}ópèjì **jeméz.*** (BGD / 1781: 59) "Köpek köpeği yemez."

*Muft ſirkè baldàn **tatly'dyr.*** (BGD / 1781: 60) "Muft sirke baldan tatlıdır."

Her iki örnekte de yüklem sondadır ve isim soyludur.

4.7.1.2. Birleşik Cümle Şeklinde

4.7.1.2.1. İç İçe Birleşik Cümle Şeklinde

17. yy.

(…) *ve dachi **derler** ki: Taktir tekbiri bozar.* (CFT / 1672: 443)

18. yy.

*Tembel kuetìm joktur, **der**.* (BGD / 1781: 62) "Tembel kuvvetim yoktur, der."

*Sana vur **dedil**èrſe, öldür **demédi**ler.* (BGD / 1781: 63) Sana vur dedilerse, öldür demediler.

4.7.1.2.2. Ki'li Birleşik Cümle Şeklinde

17. yy.

I. *Musulman **oldurki,** kurtuldi Musulmanlar anung elinden dahi dilinden.* (ILT / 1612) "Müsülman odur ki, kurtuldu Müsülmanlar onun elinden dahi dilinden." Cümle ki bağlacı ile iki cümleyi birbirine bağlamıştır.

I. Müslümanlar şöyledir.

II. Müslümanlar onun elinden ve dilinden kurtulmalıdır.

2. cümlenin yüklemi baştadır ve unsurlar arasında tam bir uyum bulunmaz. Konuşma

dilinde cümlenin unsurları arasında bağın kaydığı örnekler bulunur. Atasözlerinin kalıplaşmış dil birimleri olmasının yanı sıra konuşucunun anadil özellikleri de işe koşulmuş görünmektedir.

II. *Boile gutſch neßne* ***olmas andankhi*** *tſchock tſchalisch magile* ***bulasſen****.* (ILT / 1612). "Böyle güç nesne olmaz andan ki çok çalışmak ile bulasın."

Schole Kholai hitſch neſte ***jockdur andankhi*** *gutsch****olakhi*** *istemejup* ***edeſſen****.* (ILT / 1612).

"Şöyle kolay hiç nesne yokdur andan ki güç ola ki istemeyip edesin."

Her iki cümle biribirini tamamlayacak şekilde kurulmuştur. Cümle başında açılışı sağlayan ***böyle*** *güç nesne,* ***şöyle*** *kolay nesne* tamlamaları özneyi oluşturur. Kalıplaşmış dil birimleri yapısal ve anlamsal olarak kurucu unsur şeklinde baş öge pozisyonununda yer almaktadır.

III. *Geregi gereckmeſ****ikhen*** *vachkinda alungnus sira****ki*** *hatſchat olla.* (ILT / 1612). "Gereği gerekmez iken vaktinde alınız zira ki hacet ola."

Cümleler ki bağlacı ile birbirine bağlanmıştır. "Gerekli olanı gerekmediği zaman alınız. Çünkü lazım olur." cümleleri bitmiş cümlenin devamında *ki* bağlacının işlevini ortaya koymaktadır.

18. yy.

I. *G*^{i}*ül tikenſiz olmaz,* ***ke*** *ſefà ḡefaſy'z jóktur.* (BGD / 1781: 63) "Gül tikensiz olmaz ki sefa cefasız yoktur."

İki cümle {ki} bağlacı ile birbirine bağlanmıştır. Aşırı tutarlılıkla iki cümlenin unsurları benzer sırada dizilmiştir.

[Gül $_{(Ö)}$ dikensiz $_{(ZT)}$ olmaz $_{(Y)}$ [Kİ] sefa $_{(Ö)}$ cefasız $_{(ZT)}$ yoktur $_{(Y)}$]

Konuşma dili bakımından unsurların tekrarı ileriye doğru dizilimden kaynaklıdır. Kalıp yapılar önceden hazır bulunduğundan ve yapısal kalıcı değişimler görmeden monte edildiğinden hazırlıksız konuşmanın düzenine uymayan bir yapıyı temsil ederler. Konuşma dili bakımından ortak özellikleri, yekpare olarak konuşmaya entegre olmaları ve konuşmanın devamını sağlamalarıdır.

II. ***Delìdir o*** *k*^{i}*i* ***zeng*^{i}*índir*** *ve làk*^{i}*in fukarè g*^{i}*ibì g*^{i}*ecinior*. (BGD / 1781: 65) "Delidir o ki zengindir velakin fukare gibi geçiniyor."

Cümleler {ki} bağlacı ile birbirine bağlanmıştır. Vurgu işaretleyicileri ileriye doğru ilerleyen bir konuşma parçasını işaretlemektedir. Bu bakımdan {ki} bağlacı işlev bakımından kendinden sonraki tüm cümleyi giriş sözcesine bağlamaktadır.

[Delidir o] [Kİ][Zengindir velakin fukare gibi geçiniyor.]

4.7.1.2.3. Şartlı Birleşik Cümle Şeklinde

17. yy.

I. *Ne ulgile ulger**ſen** ol ulgile alurſin.* (ILT / 1612) "Ne ölçü ile ölçersen ol ölçü ile alırsın."

Şart eki iki cümle arasındaki bağı sağlamaktadır. Sonuç cümlesi, temel cümle işlevinde şartlı yapı yardımcı cümle(cik) formundadır.

II. (…) *Haibanler ſenden jegdur **Eger** ey ſuilemejeſin*. (ILT / 1612) "(…) hayvanler senden yeğdur eğer iyi söylemeyesin."

Şart sözcüğü ile şartlı bir yapı oluşturulmuştur. Şartın sözcükle sağlanması yüklemi çekimini de etkilemiştir. Beklenen yapı [söylemez - **sen]** şeklinde şartlı çekimken [söyleme – (y)**e - sin**] emir istek çekimi eki kullanılmıştır. Karma dil kullanıcısının kontakt dil alanında kalan kalıp yapıları, ağız özellikleri, farklı dizim özellikleri bulunan uyarlamaları bu dizilimde etkili görünmektedir.

III. ***Herkim** duniaje delli gelur gendibu alemde delli Kalur.* (ILT / 1612) "Her kim dünyaya deli gelir kendi bu âlemde deli kalır."

Şart cümlesi olduğu ancak bağlamdan anlaşılan örnek cümlede *her kim* kalıbı şart anlamı vermektedir.

IV. Adam **neile gelmi ſch**onungile gider. (ILT / 1612) "Adam neyle gelmiş onun ile gider."

Şart cümlesi bağlamsaldır. Şart eki kullanılmasa da yazım bir ipucu vermektedir. [neyle gelmi sonunla] yazımı hece sonu vurguyu işaret edebilir. Vurgu, sadece soruyu değil şartlı yapıları da gösterebilir.

V. *Bardugin jer kharangu**iſſe** ſende gioſin Khup.* (ILT / 1612) "Vardugın yer karanu ise sende gözün kırp."

Cümledeki şartlı yapı için *ise* sözcüğü kullanılmıştır. Anlam bakımından şarttan ziyade "olduğu taktirde, o halde" anlamında durum belirteci işlevinde görünmektedir.

VI. *Enaz kabahet itsün, kul bas ver**βe gyerek**.* (CFT / 1672) "Enaz kabahat için kul baş verse gerek."

Şart ekinin yanında gerek sözcüğü "-meli, -malı" anlamını vermektedir. Şart yapılarının ihtiyaca göre genişletildiği ve yeni işlevler üstlendiği görülmektedir.

VI. (…) *nigse gögte bir giünes, bu dunnyade dahi, bir Padiſſah Sultan Suliman olmak gierek, gsaizdür.* (CFT / 1672)

Şart eki veya sözcüğü bulunmaz. Ancak cümlede yer alan karşılaştırma ifadesi

şart anlamı katmaktadır. Buna göre cümle [Nasıl gökte bir güneş **varsa** bu dünyada da (…)] şeklinde değerlendirilebilir. Cümle sonunda yer alan {–mAk gerek} yapısı da şart anlamını güçlendirmektedir.

VII. *Ekmejìn **jóghiſſa,** Sultàn gʲibì giccinme*. (BGD / 1781: 62) "Ekmeyin yoksa Sultan gibi geçinme."

Şart yapısı kalıp sözcük olarak "yoksa" sözcüğü ile sağlanmıştır.

18. yy.

I. *Ormandan cikar**ſanyz**, folunu tutmaja onutmajaſynyz*. (BGD / 1781: 107) "Ormandan çıkarsanız, solunu tutmayı unutmayasınız."

Şart eki ardından kullanılan virgül duraklamayı ifade eder ve bu konuşma diline özgü bir sesletimi verebilir. Şartlı fiil yardımcı cümle iken temel cümlenin istek çekimi ile yapılması ve kişilerin uyumu dilbilgisel tutarlılığa işaret etmektedir. İlgili cümle konuşma dilinin yazı dile yakınlaştığı ve standartlaşma eğilimlerini temsil ettiği bir örnek olması bakımından ele alınması yararlı olur.

II. *Dildèn gʲelén eldèn gʲel**sè**, her fukarè Pascià olurlèr.* (BGD / 1781: 64) "Dilden gelen elden gelse, her fukare paşa olur(lar)."

Cümlede şart unsuru olarak {-SA} şart eki kullanılmıştır. Şart ekinden sonra konuşma diline uygun olarak virgül getirilmiş ve bir durak verilmiştir.

III. *Gʲozümüzù acialìm, **jokſa** aciarlar*. (BGD / 1781: 64) "Gözümüzü açalım, yoksa açarlar."

Şart yapısı "yoksa" sözcüğü ile sağlanmıştır.

4.7.1.2.4. Girişik Birleşik Cümle Şeklinde

17. yy.

*Aepſus jar **istejen** jarsus Khalur.* (ILT / 1612) "Ayıpsız yar isteyen yarsız kalır."

Fiilimsilerin bulunduğu yan cümle(cik)ler temel cümleye bağlanırlar. Yan cümlenin doyurulmamış unsurları cümlede iki yargıdan çok iki eylemin varlığını bildirmektedir.

18. yy.

I. *K'endì jazaſyny'**okuma**jan ekšejè benzèr*. (BGD / 1781: 60) "Kendi yazısını okumayan ekşeye benzer."

II. *Dıſcìn **aghrydyghy**' jerè dil dokany'r*. (BGD / 1781: 61) "Dişin ağrıdığı yere dil dokunur."

Yan cümlenin yüklemi sıfat tamlamasının sıfatı işlevinde temel cümlenin tümleci görevindedir. Benzer kullanım *K'edì* ***bulunmadyghy jerdè*** *ficianlàr baš kaldyryrlar*. (BGD / 1781: 62) örneğinde de görülür.

III. *Arabà* ***kyryly'ngia,*** *ejì jolù g'öfterèn cióktur.* (BGD / 1781: 62) "Araba kırılınca, eyi yolu gösteren çoktur."

Yan cümlenin yüklemi zarf – fiil eki ile {-IncA} temel cümleye bağlanmıştır. Virgülün getirilmesi durak işaretleyici işlevindedir ve konuşma diline özgü bağlama veya vurguya özgü olarak diğer cümleye geçişi gösterir.

IV. *Bal, bal* ***demèlin*** *aghz tatly' olmaz*. (BGD / 1781: 63) "Bal, bal demeylen ağız tatlı olmaz."

Yan cümlenin yüklemi zarf – fiil eki almış ve temel cümleye bağlanmıştır.

4.7.1.3. Sıralı Cümle Şeklinde

17. yy.

I.a *Herne eilerfen akilane* ***eile*** *fongine nafar* ***eile****.* (ILT / 1612) "Her ne eylersen akilane eyle, sonuna nazar eyle."

Cümle, öznesi ortak sıralı cümle şeklinde dizilmiştir.

I.b. *Iβisrma dugung Ɛli* ***up*** *baschina* ***kho***. (ILT / 1612). "Isırmadığın eli öp başına ko."

Cümle, nesnesi ortak sıralı cümle şeklinde dizilmiştir.

II. *Adem* ***tetbir eder*** *alachtala* ***tactür eder****.* (ILT / 1612) Âdem tedbir eder Allah taala takdir eder.

Cümle, öge ortaklığı olmadan sıralı cümle şeklinde dizilmiştir.

III. *Vlilje betua* ***jaramas foilema****.* (ILT / 1612). Ölüye beddua yaramaz, söyleme.

Cümle eksiltili cümle ve sıralı şekildedir. Ögesi ortak (özne ve tümleç) olmasına karşın ikinci cümlede söylenmemiştir. Konuşma dili bakımından unsurların tekrarından kaçınıldığı söylenebilir.

IV. *Tfchumlecgi tfchumlecgini Khiβ Khanur demurgi demurgii.* (ILT / 1612) Çömlekci çömlekçiyi kıskanır demirci demirciyi.

Yüklem ortaktır ancak birinci cümle sonundadır ve diğer cümlede tekrar edilmemiştir. Konuşma dili bakımından unsurların tekrarından kaçınılmaktadır.

V. *eghirì otur, doghrì foilè.* (SL / 1643)

Özneleri ortak sıralı cümle yapısındadır.

VI. *nasfibung vvarifſe gedur jemenden, nassibung jogifſe duscher dehenden*. (ILT / 1612)

Sıralı cümleler şartlı birleşik cümlelerden meydana gelmiştir.

VII. *Adam tekbir, ve tamin eder, Taugri taktir eder.* (CFT / 1672: 443)

Sıralı cümleler özne ve yüklemden oluşmuştur.

18. yy.

I. *It* ***urur****, kʲeravàn* ***gʲečèr.*** (BGD / 1781: 60) "It ürür, kervan geçer."

II. *Ciok jašajàn čiok* ***bilmèz****; ciok gʲezèn ciok* ***bilir.*** (BGD / 1781: 62) "Çok yaşayan çok bilmez; çok gezen çok bilir."

Kalıp söz olduğundan unsurlar arasında bağları sağlayan ek ve dizilimler uygun biçimde biraraya getirilmiştir.

III. *Kyzy'm ſanà* ***dèrim,*** *gʲelinim* ***iſcitsín.*** (BGD / 1781: 62) "Kızım sana derim, gelinim işitsin."

Cümleler bağımsız unsurlardan oluşmaktadır. Benzer olarak *Kuš kušu* ***jer;*** *kuš* ***jedirìr***. (BGD / 1781: 62) örneği de görülmektedir.

IV. *Dóſtulan* ***je, ič alyš verìš étme.*** (BGD / 1781: 63) "Dostla ye, iç alış veriş etme."

Sıralı cümlede sıralanan yüklemler baştaki tümleç görevindeki tek bir unsurdan oluşan "dostla" sözcüğüne bağlanmaktadır.

4.7.1.4. Bağlı Cümleler Şeklinde

17. yy.

Koirlerung arasſinde sen dahi goisung Khipakho. (ILT / 1612) "Körlerin arasında sen dahi gözün(ü) k(a)pa ko."

Bağlı yapıları *dahi* bağlacı sağlamıştır.

18. yy.

I. *Fajdà gʲetirmejen ſciakattàn ve davadàn vaz ejle.* (BGD / 1781: 62) "Fayda getirmeyen şakattan(şikaat), ve davadan vaz eyle."

Unsurlar arasında eksiltmeden dolayı bağlaç iki ismi bağlıyor görünür. Virgülün varlığı, cümlenin iki temel cümleye ayrılmasını sağlar.

1. Fayda getirmeyen şikâyetten vaz eyle.
2. Fayda getirmeyen davadan vaz eyle.

II. *Ciok,* ***ja*** *fenà ſöjlemektèn, hic ſöjlémemek dahà ejìdir.* (BGD / 1781: 62) "Çok, ya fena söylemekten, hiç söylememek daha iyidir."

Cümleler arasında bağlantı sağlamak üzere "ya" bağlacı kullanılmış ve şart işlevindedir.

4.7.1.5. Devrik Cümle Şeklinde

17. yy.

I. *Iazilon gelur **baßına***. (ILT / 1612). “Yazılan gelir başına.”

*Iangilmas **bir allach***. (ILT / 1612). “Yanılmaz bir Allah.”

Cümlede özne ve yüklemin ardından diğer unsurlar getirilmiştir. Konuşma dilinde kalıp sözlerde bilginin odak ve konu özelliklerine bağlı olarak kimi unsurların yerlerinin değiştirildiği görülür. İlgili bağlamda tümleç yüklem arkasında eski bilgidir.

18. yy.

Örneklerde yüklem sondadır.

4.7.1.6. Eksiltili Cümle Şeklinde

17. yy.

I. *At binanung kilitſch kuſchananüng.* (ILT / 1612). “At binenin(dir) kılıç kuşananın(dır).”

Bildirme ekinin söylenmediği görülmektedir. Genitifli iki cümle unsuru eksiz olarak birbirine bağlanmıştır.

II. *Eschki doſt eſchki haman*. (ILT / 1612) “Eski dost eski hamam.”

III. *Bu giun bise, ſarun ſiſe.* (ILT / 1612) “Bu gün bize, yarın size.”

IV. *Basch jaroſe uskuf itſchinde khol kheßilſe jeg itſchinde.* (ILT / 1612) “Baş yarılsa üsküf içinde kol kesilse ye(n) içinde.”

V. *hoyrat ogli beeg olmas, olſada jaraschmas*. (ILT / 1612)

Eksiltili yapıların bilhassa ILT adlı eserde bulunması eserdeki atasözlerinin konuşma diline yakın pozisyonunu tanıtlar. H. Stein’in (2000), eserde sun’i ve konuşma diline uzak atasözlerine rastlanmadığı ve halkın konuşma dilini yansıttığı (s. 263) görüşü de bu bağlamda değer kazanmaktadır.

18. yy.

I. *K[i]orùn iſtediji ne dir? **iki g[i]öz***. (BGD / 1781: 60) “Körün istediği nedir? iki göz.”

II. *El eli jyjkàr, ikisíde jüzünù*. (BGD / 1781: 60) “El eli yıkar, ikisi de yüzünü (yıkar).”

İkinci cümlenin yüklemi söylenmemiştir. Birinci cümlenin unsurlarının doyurulmuş olması ikinci cümlede eksiltmeye gitmeyi sağlamış olmalıdır. Geriye doğru bir düzeltme, yazı diline ait bir özelliğin kalıp sözlere etki ettiğini göstermektedir.

III. *Syryny’ dhoſtunà, dhoſtùnde dušmanynà ačma*. (BGD / 1781: 61)

Cümle yeniden yazılabilir: [Sırrını dostuna açma, dostun da düşmanına açar.]. Eksiltili cümle şeklinde ve unsurlar arasında uyumu sağlayacak bağlantı yapılarının

yerlerinin taşınması gerekmektedir.

4.7.2. Deyimler

16. yy.

gereſſine tuschure. (TRC / 1544) "gerisine düşürmek"

barinu ſozi ne tzurmile olur be ne ***gkiru chagiat bulur*** (…) (TRC / 1581: 10/ah) "hayat bulmak"

belki ***cuberbuldi*** *alemta taſintiete ineger* (…) (TRC / 1581: 19/ah) "kuvvet bul-"

17. yy.

I. *Gairining* ***auurethine ſark****ma*. (ILT / 1612) "Gayrinin avratına sark**ma**(k)."

Herkischi ***egel gami****ni noscheder.* (ILT / 1612). "ecel camını nuş et-"

Karden ackh ol*lurum.* (ILT / 1612) "Kardan ak ol-"

Her ſej Allah ***elinden giel****ür.* (CFT / 1672) "elinden gel-"

Iaban at*ma beni jusungden* (ILT / 1612) "Yabana at-"

Noumă pout pereſt olmich idi Arab dinenden ***el checkmich*** *idi* (RGT / 1630) "el çek-"

bir ocq ikki ***cuſci almaz*** (SL / 1643) "kuş al-"

Bir kats giün ***ßıtma tut****ti beni.* (CFT / 1672) "sıtma tut-"

Jazilen ***giel****ür* ***baſine***. (CFT / 1672) "başına gel-"

İlgili deyimlerde fiilin kendinden önce gelen isim veya isim gruplarının çeşitli eklerle birlikte kullanımı sonucu oluşan yapılardır.

18. yy.

Adì ***dilimìn ugiundádir***. (BGD / 1781: 58) "dilimin ucunda"

Anghy ***jolu tutmalyyz***. (BGD / 1781: 107) "yolu tut-"

(…) ***ſaghyny tutunuz***. (BGD / 1781: 107) "sağını tut-"

Onà ***giönülünü vérme***. (BGD / 1781: 50) "gönlünü verme-"

Juzunè bir ***tabangià cialdy****?* (BGD / 1781: 51) "yüzüne tabanca çal-"

Dövlèt kondù baſcynà. (BGD / 1781: 53) "başına devlet kon-"

Ady *fenà* ***cikmištir***. (BGD / 1781: 56) "adı çık-"

Jurejìn vàryſa, ***cik mejdanà***. (BGD / 1781: 58) "meydana çık-"

Var, g^{i}*it,* ***baſcymy aghry'tma***. (BGD / 1781: 59) "başımı ağrıtma."

Ne dur asli, ***tſchehrun bozouldi***? (GT / 1789: 112) "çehresi bozul-"

Yazilan ***baſchumuze guelur***. (GT / 1789: 113) "başa gel-"

Bir s^{i}*iajlàk chastà olup saghlughyndàn* ***umudunù k*^{i}*esdik*^{i}*dè*** (PGT / 1794: 712)

“umudunu kes-”

Her kⁱimkⁱi gⁱiendì ***derdinì cⁱekⁱèmez*** *ise elè nazar edip* (PGT / 1794: 712) “derdini çekeme-”

tavsⁱian bir orman icⁱinde gⁱezer ikⁱen bir böjükⁱ ***gürültù kopup*** *ol sebeb ile* (PGT / 1794: 712) “gürültü kop-”

Tavsianlàr ***omrlerindèn bezì****p ölümù irtikiiab ejledikiilerinìn meselìdir.* (PGT / 1794: 712) “ömürlerinden bez-”

Fiilden önce gelen yapılar genellikle durum eklerinden birini (belirtme, yönelme, ayrılma vb.) alarak deyim oluşturmuşlardır. Konuşma dilinde kalıp yapılar, bağlama göre çekime girebilir. Buna göre örnekler şöyledir:

1. tekil kişi: *Karden ackh* ***ol****lurum.*
2. tekil kişi: *Onà giönülünü* ***vérme****.*
3. tekil kişi: *Ady fenà* ***cikmištir****.*
1. çoğul kişi: *Anghy jolu* ***tutmalyyz****.*
2. çoğul kişi: (…) ***ſaghyny tutunuz****.*
3. çoğul kişi: *Tavsianlàr* ***omrlerindèn bezì****p (...)*

Kalıp yapılar konuşmanın devamında ileriye doğru taşımayı sağlar. İlgili yapıların nispeten kısa olması ve çekime girmesi konuşmacının dilbilgisel uyumu sürdürebilmesinde kolaylık sağlar.

4.7.3. İkilemeler

İkilemeler arasında kalıp halde kullanılan yapılar bulunmaktadır. Kalıplaşmış dil birimi şeklinde sayılabilecek ikilemeler arasında, tekrarlayan yapıların olması konuşmanın devamlılığına katkıda bulunabilir. İkilemelerin yazı ve konuşma dilinde sıklıkla kullanıldığını belirten Hatiboğlu, V. (1981), “ikilemeli bir anlatım, ses uygunluğuna, ses benzerliğine dayandığı için Türkiye Türkçesine bir anlam gücü, anlatım zenginliği ile birlikte bir müzik esintisi, ahenk sağlar (s. 62) şeklinde değerlendirmiştir. İkilemelerin kısa süreli bellekte tutulmaları ve tekrarlayan yapıların hem ses hem sözcük düzeyinde konuşmacıya kolaylık sağlayan yapılar olması ilgili yapıların konuşmada pragmatik bakımdan başvurulan araçlar olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır.

4.7.3.1. Kelimenin Tekrarlanmasıyla Kurulan İkilemeler

16. yy.: İncelenen metinlerde ilgili örnek görülmemiştir.

17. yy.

Angil angil *alur menſil herileng.* (ILT / 1612). Anıl anıl alır menzil her –i leng.

Ajak ajak *tshikharlar merdubane*. (ILT / 1612) Ayak ayak çıkarlar merdubane.

Turli turli *iol, iβtemedigün iere* (CFT / 1672) Türlü türlü yol (…)

turli turli *mejveler* (CFT / 1672) "türlü türlü meyveler"

Japiap *gidilür.* (CFT / 1672) "Yapyap gidilir."

βira βira *ſarablari* (CFT / 1672) "Sıra sıra şaraplar"

Bira Bira*, iarakβiz* (CFT / 1672) "sıra sıra yaraksız"

bölük bölük *gyendi Cſorbagsiβi altinda* (CFT /1 672) "bölük bölük"

turli turli, gione gion*, gsila veren, almaslarle* **(**CFT /1 672) "türlü türlü, güne güne"

giah giah *bulunur* (CFT /1 672) "gah gah"

βigirde βigirde CFT /1 672) "seğirte seğirte"

digneje digneje *bizar oldum* **(**CFT /1 672) "dinleye dinleye bizar ol-"

gyah gyah *üldürür* **(**CFT /1 672) "gah gah öldür-"

Bazi Bazi *millet* **(**CFT /1 672) "bazı bazı millet"

düge düge *diffari ederler* (CFT / 1672: 210) "döğe döğe"

Cümlede genellikle niteleyici yapıları meydana getirirler ve sıfat – zarf işleviyle kullanılırlar.

18. yy.

Söjlegè föjlegè *baſcymy' aghyrtty*. (BGD: 1781: 51) "söylece söylece"

Ciah ol janà, ciah bu janà *baſcinì ejèridi.* (BGD / 1781: 56) "gah o yana gah bu yana"

türlü türlü *azyz avlàr* (BGD / 1781: 86) "türlü türlü"

ve ***bara bara*** *oloup, taghilur*. (GT / 1789: 164) "bağıra bağıra"

ÇYM'ler bağlamında kelime tekrarı yoluyla yapılan {türlü türlü, sıra sıra, gah gah} ikilemelerine daha fazla sayıda örnek bulunmaktadır. Konuşma dili bakımından ikilemelerin kalıplaşmış bir biçimde tekrarlanarak kullanılmasında konuşurun tutumu ve bağlama bağlı olarak da vurgunun etkili olduğu görülmektedir.

4.7.3.2. Eş Ya Da Yakın Anlamlı Kelimelerle Kurulan İkilemeler

16. yy.

gimeten itzimeten *beri olachar* (…) (TG / 1581: 11/ah) "yemeden içmeden"

17. yy.

lakin ***anam ve babam*** *Naβrani (Hriſtian) imis*. (CFT / 1672) "anam ve babam"

akcſe ***o iok, bu jok*** *iere* (CFT / 1672) “o yok bu yok yere”

18. yy.

Śöjle böjle *ve lakin jolunu saſcirmazſynyz*. (BGD / 1781: 107) “Şöyle böyle”

hajrànü hirãsa̓n *olup* (PGT / 1794: 702) “hayran u hirasan”

4.7.3.3. Karşıtlık Anlamı Bulunan Kelimelerle Kurulan İkilemeler

16. yy.

ſſenungh iſſtedgunh nycſe ***gugthe vle gyrde*** (HPT / 1575) “gökte ve yerde”

17. yy.

netekin ***gegse gyündüz*** *bukadar korku* (CFT /1672:196) “gece gündüz”

Alis veris *(tigsaret) itsün* (CFT /1672: 219) “alış veriş”

kucſuk biuk *ve her mertebede* (CFT /1672: 248) “küçük büyük”

18. yy.

Ne var, ne jok*?* (BGD / 1781: 56) “ne var ne yok”

Duſcerèk, kalkaràk *evè g*^{j}*eldi*. (BGD / 1781: 58) “Düşerek, kalkarak eve geldi.”

Korkarumki ***olour olmaz*** *bir ſchey* (…) (GT / 1789: 164) “olur olmaz bir şey”

4.7.4. Kalıplaşmış Sözler

Gökdayı, H. (2008), “Türkçede kalıp sözler” adlı makalesinde kalıplaşmış dil birimleri (atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıp sözler) arasında yer alan kalıp sözlerin yapısal, işlevsel, anlamsal ve bağlamsal yönden ayırt edilmesini sağlayan özelliklerini ele almıştır. Kalıplaşmış dil birimlerinin belirgin özellikleri (s. 92) başlığı altında yapı (kalıplaşmış olma, öğelerin dizilişi, sözdizimsel türler, sözcük sayısı), işlev, anlam ve bağlam (üzüntü – mutluluk – yakın ilişki) olarak ele aldığı yaklaşık 400 kalıp sözün incelenmesine dayalı olarak (s. 107) kalıp sözler ve diğer kalıplaşmış öğeleri (atasözleri – deyimler - ikilemeler) karşılaştırmıştır. Farkları kalıp sözlerin tek sözcükten de oluşabilmesi (s. 106) iken ortak yönleri iletişime ve bağlam duyarlı olmaları, belirli kavramlar etrafında gruplanabilmeleri (s. 106) olarak betimlenmiştir.

ÇYM’lerde kalıp sözlerin içerik bakımından dinî kavramlara da dayalı olmak üzere selamlaşma, iyi niyet temennisinde bulunma ve vedalaşma vb. konuşma esnasında başlangıç ve bitişi sağlayan yapılara daha fazla yer verildiği söylenebilir.

16. yy.

Sellam aliech *Ana.* ***Alechmi Sellam***. (TRC / 1544) “Selamün aleyk(üm). Aleyküm

selam.”

CHR. *Gel ghuſteriuere* ***Allaha tſeuertſon***. (TRC / 1544) “Allahı(nı) seversen.”

Ben kurtuldom ***tſoch ſuccur Allaha. Amen***. (TRC / 1544) “Çok şükür Allaha. Âmin.”

echamegumozi hergunon vere bize (HPT / 1575) “ekmeğimizi ver.”

17. yy.

Suſsi kandur*mak* (ILT / 1612) “Suya kandurmak.”

I. ***Ne var? ne jok*** *ol βemtlerde?* (CFT / 1672) “Ne var ne yok..”

V. ***Allah kerimdür***. (CFT / 1672) “Allah kerimdir.”

I. ***Allah hakki itsün*** *olβun ki, βeni aldatmam*. (CFT / 1672) “Allah hakkı için…”

V. ***Szagh ol*** *kardas (brazer, brader) daima.* (CFT / 1672) “Sağ ol …”

I. ***Inſaallah*** *bulurum ben.* (CFT / 1672) “İnşallah…”

V. ***Allahi βeverβen****, tez gyelβen* (…) (CFT / 1672) “Allahı(nı) seversen (…)”

D.V. *Iſtafirulla.* ***Allah sjaklaβin, virmeβin****!* (CFT / 1672) “Estagfurullah. Allah saklasın, vermesin.”

DV. *akcſe o iok, bu* ***jok iere*** (…) (CFT / 1672) “yok yere”

Leg. ***Vallahi billahi****, Tergseman Aga* (CFT / 1672: 215) “vallahi billahi”

Int. *Ne dejeim Sultanum,* ***iβterβen inan, iβterβen inanma*** (CFT / 1672: 219) “istersen inan, istersen inanma”

Baſim itsün. Allah haki itſün. Padiſſah aziz baſi itsün. Tuz etmek haki itsün. Kelam izzet, Kurani ſerif haki itsün. (CFT / 1672: 118)

18. yy.

Allahtan kork. (BGD / 1781:68). “Allahtan kork.”

Ömrünüz cògh ola. “Ömrünüz çok ola.”

Allah raz òla; bereket verſin. (BDG / 1781: 107) “Allah razı ola; bereket versin.”

Zevkýnize. Zevkinize. (BDG / 1781: 111)

Afiet ola. Afiet ola.

Allàh berekʲèt versin. (BGD/ 1781: 50) “Allah bereket versin.”

Ištè, ben gʲidèjorum, ſiz ***chofsciá kályn*****.** (BGD/ 1781: 50) “(…) siz hoşça kalın.”:

Sen beni ***ne ſany'rſyn***. (BGD / 1781: 51) “Sen beni ne sanırsın.”

Evladyny'n baśy icin *ſuciumù af ejlè*. (BGD / 1781: 53) “Evladının başı için suçumu af eyle.”

Jurejìn vàryſa, cik mejdanà. (BGD / 1781: 56) “Yüreğin varsa çık meydana.”

Bir gʲörušte *onù ſevdim*. (BGD / 1781: 58) “Bir görüşte onu sevdim.”

Bu vilajetìn ***havaſynà alyšámadym***. (BGD / 1781: 58) "Bu vilayetin havasına alışamadım."

Ne mutlù *fanà! vàj banà*! (BGD / 1781: 58) "Ne mutlu sana! vay bana!"

Baſcynà jazyly'ydy. (BGD / 1781: 58) "Başına yazılıydı."

Seni denemèk ičin ***tinmadym***. (BGD / 1781: 58) "Seni denemek için tınmadım."

Adì ***dilimìn ugiundádir***. (BGD / 1781: 59) "Adı dilimin ucundadır."

Her ***ne olúrſa, olſún****, ben g*^{i}*itmelìim.* (BGD / 1781: 59) "Her ne olursa, olsun, ben gitmeliyim."

Alláh g^{i}***öſtérmezſin***. (BGD / 1781: 59) "Allah gösterme(z)sin."

Alláh k^{i}***erìm***. (BGD / 1781: 60) "Allah kerim."

Maš Alláh. (BGD / 1781: 60) "Maş Allah."

Inš Alláh. (BGD / 1781: 60) "İnş Allah."

Alláh razòla. (BGD / 1781: 60) "Allah razola."

Baſc üſtünè. (BGD / 1781: 77) "Baş üstüne."

Ne chabèr *var?* (BGD / 1781: 82) "Ne haber var?"

Ne chabèr?[440] ***Ne var, ne jok?*** (BGD / 1781: 94) "Ne haber? Ne var, ne yok?"

Śöjle böjle*. ve lakin jolunu saſcirmazſynyz.* (BGD / 1781: 107) "Şöyle böyle"

ÇYM'lerde kalıplaşmış sözler, konuşurun tutumu ve bağlama bağlı olarak kullanılmışlardır. Konuşmanın başlangıcında kullanılan ***Ne chabèr, Ne var, ne jok?*** vb. konuşmanın bitiminde ***choſciá kályn*** vb. teşekkür etmede ***Allah raz òla; bereket verſin***, ***Szagh ol, tſoch ſuccur*** vb. yapıların kullanılması kalıplaşmış sözlerin pragmatik temellerine işaret etmektedir.

Hazır kalıplar sayesinde konuşmanın devamı sağlanabilir, konuşmacı zaman kazanabilir, boşlukları doldurabilir. Konuşma dilinde kalıplaşmış sözlerin çeşitli durumları karşılayan kalıp yapılar olması yeni dil öğrencisinin ilgili yapılara sıkça başvurmasını gerektirmiş olmalıdır. Kalıplaşmış sözlerin genellikle birden fazla sözcükten oluştuğu ve bağlam tarafından kullanım sınırları bulunduğu ilgili örneklerde görülmektedir.

[440] "N'aber lan!" yapısını ele alan çalışmasında özellikle [lan] ifadesi üzerinde duran Erdal (2016), kullanım özelliklerini çeşitli tanıklar üzerinden değerlendirmiştir. İlgili sözcüğün kaba sorular başlığı altında [N'aber lan!] yapısını da ele almış ve bu şekildeki soru sözcüklü (Wh –li sorular) yapıların aslında söylemsel sorular olduğunu belirtmektedir (s. 82). [Ne haber ulan?] yapısının ağızlarda [Nabıyon lan?] şekline dönüştüğünü de eklemiştir (s. 85).

4.8. Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dilinin İşlevsel Özellikleri

4.8.1. Konuşmanın Gerçekleştiği Ortam Özellikleri

16. yy.

TRC / 1544: Konuşma yol üstünde gerçekleşmiş olmalıdır. Konuşmacılar Türk (TVR) ve Hristiyan (CHR) olarak kodlanmışlardır. Selamlaşma, hal – hatır sorma ve ayrılma – veda cümlelerine yer veren bir diyalog olduğu anlaşılmaktadır.

17. yy.

CFT /1672: Konuşma beşinci bölüme kadar yolda ve bir handa geçer. Konuşmacılar gezgin, cahil, hancı ve rehberdir. Konuşmacıların tamamı erkektir. Başlangıçta gezgine eşlik edecek bir rehber ihtiyacı hakkında cahil ve gezgin konuşurlar. Cahilin yardımıyla bulunan rehber ve gezgin, yol hakkında konuşmaya devam ederler. Hana vardıklarında yemek, oda ve atların bakımı hakkında konuşurlar. Beşinci bölümden sonra İstanbul şehrine gelirler. Konuşmacılar elçi (eski gezgin), tercüman (eskiden rehber) olarak görünürler. Devlet ve toplum hakkında genellikle askerî, siyasî, dinî ve sosyal konular ile ilgili dönemin özelliklerini konuşurlar.

18. yy.

BGD / 1781: 7. Mükâleme: Bir evde ev sahibi, misafir (arkadaş) ve hizmetkârın bulunduğu bir ortamda geçmektedir.

8. ve 10. Mükâleme: Bir evde ağa ve hizmetkârı arasında geçmektedir.

9. Mükâleme: Bir avda avcı arkadaşlar arasında geçmektedir.

11. Mükâleme: Kahvaltı için gidilen bir aşevi, han veya dostun evi benzeri bir yerde geçmektedir.

12. Mükâleme: Bir bahçede, bahçe sahibi ve misafiri arasındadır.

13. Mükâleme: Bir kâğıt oyunu oynamak üzere köşkte (~ dükkân / ev) geçmektedir.

14. Mükâleme: Seyir için dışarısı işaret edilir ve kayık kiralandığına göre (s. 91) mesire yeri türünden bir alandır.

15. ve 16. Mükâleme: Bir evde geçmektedir. İtalyanca ve haberler üzerine konuşmaları içerir.

17. Mükâleme: Dışarda bir kahve veya benzeri bir yerde birisi hakkında görüşlerin paylaşıldığı konuşmaları içerir.

18. Mükâleme: Evin kütüphane bölümünde yazı yazma hakkında konuşmaları içerir.

19. Mükâleme: Evde hastalık üzerine yazar ile hekim arasındaki konuşmaları içerir.

İlgili diyaloglar Develi, H. (2010) tasnifine göre çeşitli kesimler arasında gerçekleşen gündelik konuşma dili örneklerinin yer aldığı A katmanında gerçekleşen konuşmalar olarak değerlendirilebilir. Konuşmaların ait oldukları ortama uygun olarak gerçekleştiği görülmektedir. ÇYM'lerde özellikle diyaloga dayalı metinler gerçek zamanlı konuşma metinleri olarak da ele alınabilirler.

4.8.2. Diyaloglarda Yer Alan Kişilerin Özellikleri

16. yy.

TRC / 1544

TRC: Türk, yoldan geçenle sohbet etmek istemektedir. Konuşmayı başlatıcı olduğundan soruları o sorar ve cevaba uygun olarak konuşmasını sürdürür. Kalıplaşmış sözler ve sözce bakımından bağlama uygun nitelikte konuşma yaptığı görülmektedir.

CHR: Konuşmanın diğer tarafı olarak sorulara cevap vermektedir. Konuşmanın devamında işbirliğinde olduğu anlaşılır. Kısa cümleler kurduğu ve bağlama uygun cevaplar verdiği anlaşılmaktadır.

17. yy.

CFT /1672

Diversitor (Div.), hancı: İşbirliği hâlindedir, ifadeleri doğaldır. Kısa cümleler ve soru ifadeleri ile yüklemin sonda bulunduğu cümleler daha fazladır.

Dux viae (D.V. ~ DV.), rehber: Konuşmanın dizgesine göre kısa veya uzun cümleler kurmaktadır. İşbirliğine girdiği bölümler ve konuşmanın devam ettiği yerler bulunmasına karşın yer yer doldurma ve tekrarlara da rastlanır. Yüklemin genellikle sonda bulunduğu görülür. Dili göndergesel işlevde kullandığı bölümler daha fazladır.

Ignotus (I), cahil: Konuşma cümleleri nadiren uzundur. Soru cümleleri bazen yanıt almayı amaçlamayan doldurma veya tekrarlardan kuruludur. Örtmeceden uzak, doğal dil kullanmak konuşurun temel özelliğidir. Başlangıç ve bitiş cümleleri genellikle kalıp ifadelerle olmaktadır.

Interpres (Int.), tercüman: Önce rehber olarak tanıtılmıştır. Cümle yapısı göndergesel işleve dayanır, soru sorar ve cevaba göre işbirliğini devam ettirir. Beşinci bölümden itibaren konuşma dili daha çok yazı diline yaklaştırılmıştır. Uzun ve açıklayıcı ifadelerin yanı sıra cümle kuruluşları dilbilgisel normlara daha uygun görünmektedir. Yazı dilinde daha sık kullanılan "*Badehu, Jokarda dedümki, Bil imdi ki*, *Zira malumi ferifinuzdur ki, Haddizatinde"* türünden kalıplaşmış sözler kullanması doğal konuşmadan uzaklaşarak

gramatikal bir düzlemden seslendiğini göstermektedir.

Legatus (Leg.), elçi: Önce gezgin olarak tanıtılmıştır. Konuşmada başta kısa cümleler, eksiltiler, atlamalar görülürken elçi olarak göründüğünde cümleler yapısal değişikliğe uğrar. Dilin göndergesel işlevi artar ve yüklemin yerinin genellikle sonda bulunduğu cümleler görülür.

Viator (V), gezgin: İşbirliğine girmekte tereddüt sahibidir. Konuşmayı sonlandırmak için doldurma cevaplar verdiği görülür. Cevaplar uzun olmaktan uzaktır. Dilsel yeterliliğinin az olduğunu beyan etmektedir. Cümle kuruluşlarında yer değiştirmeler, kişi çekimlerinde karışıklıklar, tamlamalarda eksik yapılar görülür.

Obvii (O), gönüllü. Soru cümleleri ve uzun cümleler görülür. İşbirliğine yatkın ve iletişime açıktır.

18. yy.

BGD / 1781: Konuşmalardan anlaşılan ev sahibi konumundaki yazar ve onun her mükâlemede başka ortam ve konuşmacılarla olan diyalogları söz konusudur.

7. Mükâleme: İki konuşmacı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunu işaretleyen herhangi bir dış gösterge bulunmaz. Bağlama bağlı olarak iki arkadaş arasında gündelik ve siyasî meseleler hakkında konuşulmaktadır. Konuşmacılardan birisi (muhtemelen ev sahibi) statü bakımından daha üstte yer almalıdır. Konuşmanın düzenini belirleyen ve sorularla, yorumlarla devamını sağlayan bir konumu işaretleyen kullanımlar görülür.

8. ve 10. Mükâleme:

Ağa: Konuşmayı başlatır veya bitirir. Uzun cümleler, emir yapılarının aynı cümlede çoklu sıralanışı, arasözler, noktalama ve vurgu işaretleyicilerinin varlığı ile konuşmanın yöneticisi konumundadır.

Hizmetkâr: Kısa cümleler ve statüye bağlı yüksek makama hitap ifadeleri, yorum ve arasöz kullanımlarının kısıtlanması, kalıp ifadeler tipik özelliği olarak kodlanmıştır.

9. Mükâleme: İki konuşmacı bulunur. Ev sahibi olan yazar ve bir arkadaşının av esnasında gerçekleştirdikleri olağan diyaloglara yer verilmektedir.

11. Mükâleme: Üç konuşmacı bulunur. Yazar, arkadaşı ve hizmetkâr arasında konuşmalar geçer. Konuşmanın dost evinde geçtiği (s. 89) belirtilmektedir.

Yazar (ev sahibi): Konuşmada başlatıcı konumundadır. Cümleleri kısa ve genellikle emir cümlesi olarak kurduğu görülmektedir.

Hizmetkâr: Statüsüne uygun olarak müşterisine hitap eder ve cümleleri de basit sözce düzeyindedir.

12. Mükâleme: İki konuşmacı olduğu anlaşılmaktadır. Bağlama göre Mustafa Çelebi ve yazar bir bahçede, bahçe hakkında konuşurlar.

Mustafa Çelebi: Cümleleri açıklayıcı ifadelere yer verir ve dili genellikle göndergeseldir. Sözdizimi bakımından cümle sonlarında düzenli olarak yüklem yerleşir ve basit sözceler hâkimdir.

13. Mükâleme: Yazar ile birlikte Ahmet ve Mustafa Çelebi bulunur. Köşkte kâğıt oynamaktadırlar.

Ahmet Çelebi: Kâğıt oyununa özgü kısa ifadeler ve kalıplaşmış sözler kullanır.

14. Mükâleme: Yazar ve arkadaşı Ali Çelebi seyre (mesire yeri) çıkar ve kayık kiralarlar.

Ali Çelebi: Diyalogun devamını sağlayan bir konumdadır. Yazarla işbirliği hâlinde bağlama bağlı olarak iletinin gereğine uygun kısa cümleler kurar.

15. Mükâleme: Yazarın İtalyanca bildiği varsayılırsa öğrenmeye hevesli bir tanıdığı ile İtalyanca üzerine konuşmaktadırlar.

Tanıdık: Diyalogun teması, dil öğrenmek olduğundan ilgili "bilmek ve söylemek" kavramları üzerinden konuşmaya katılmaktadır. Cümlelerinde yüklem sondadır ve kip bakımından çeşitliliğe sahiptir.

16. ve 17. Mükâleme: Yazar ve bir arkadaşı gündelik ve siyasal olaylar hakkında konuşurlar. Konuşmacıların kimliğini gösteren bir işaret bulunmadığından kişiler ancak bağlamdan anlaşılabilir.

18. Mükâleme: Yazar ve hizmetkârı evin kütüphanesinde yazmak üzere konuşurlar.

19. Mükâleme: Yazar ile hekim, hastalık ve hastalık adlarını içeren bir konuşma gerçekleştirirler. Diyaloga hayali unsurlar da girmiş olmalıdır. Yazarın bahsettiği hastalıkların tamamını deneyimlemesi güç görünmektedir. Diyalogun sonlarında hizmetkârla yazar, hastalık ve tedavisi ile ilgili konuşmaya devam ederler.

Hekim: Bağlama uygun olarak hastalık temasına uygun konuşur. Uzun cümleler yanında dilin göndergesel işlevinin öne çıktığı kullanımlar görülür. Emir veya yasaklar, hekim tarafından dile getirilir.

GT / 1789: Eserin iki kişi arasında konuşma (sohbet) şeklinde düzenlenmesi ve diyalog içerikleri BGD / 1781 adlı eserle benzer özellikler gösterir.

A. Gezgin olarak görünmektedir. İstanbul'a yolculuk edeceği anlaşılır. Diyalogda rehber için de aynı sembol kullanılır (s. 118 – 121 arası).

B. Gezgine sohbet arkadaşlığı eden anonim bir karakterdir. Rehber bulmasına yardımcı olur. Konuşmalarında alıştırma niteliğinde ekler görülür: *Sag gueldou-gunden haz etdum*

(ou: haz ederum, ou: haz ederuz) otour. (GT / 1789: 110). Konuşmaların başlatıcısı ve bilgi vericisi rolünde göründüğünden sorular sorar. Cevap bağlamında konuşmayı yürütür.

C. Rehber (kılavuz, delil) konumundadır.

PGT / 1794

Eserde fabl türünde yazılmış örnek metinler bulunur. İki türlü yazılmıştır: Avam ve havas dili. Anlatıcı fabl karakterlerinin konuşmalarını (hazırlıklı konuşma) seçtiği dilsel kategoriye uygun olarak aktarmıştır.

ÇYM'lerde yer alan kişilerin ait oldukları sosyal tabakayı yansıttıkları, canlı bir konuşma malzemesine dayalı olarak iletişim gerçekleştirdikleri görülmektedir.

4.8.3. Paylaşılan Bağlamda Konuşma Özellikleri

4.8.3.1. Konuşmada İşbirliği veya İşbirliğinden Kaçınma

16. yy.

TRC / 1544

CHR. *Gel ghuſteriuere Allaha tſeuertſon*. "Gel gösteriver, Allahı(nı) seversen"

TVR. *kalch iochari tur bonda*. "Kalk yukarı, dur burada."

CHR. *Hanghi daraftan der bilmezum*. "Hangi tarattadır bilmezim."

TVR. *Tſagh eline bacha ghun doghutſine*. "Sağ eline bak, gün dogusuna."

CHR. *Bir buch ew atſarghibi gurunur omider*. "Bir büyük ev, hisar gibi görünür, o mudur?"

Konuşma yol üzerinde iki konuşmacı arasında geçmektedir. İşbirliğinin sürdüğü ve iletişimin gereklerinin yerine getirildiği görülmektedir. CHR konuşmacısının isteğine cevap veren TVR konuşmacısı doğal bir konuşmanın taşıyıcısı işlevinde bildirimde bulunmaktadır.

17. yy.

CFT / 1672

I**.** I. *Ne var? ne jok ol βemtlerde?* "Ne var ne yok o semtlerde"

V. *Hairlar.* "Hayırlar."

I. *Dogri süjlesβena, Zira iſittümki, Nemtze de Flemengte Frantzada biuk βefer tedariki vardur.* "Doğru söyleşsene, zira (…)"

V. *Nenungibi tedarik kiaβiderβen?* "Ne gibi tedarik kıyas edersin?" (s.7).

Konuşma bir cahil ve gezgin arasındadır. Cahilin sorularına gezgin açık cevaplar vermez ve sorular devam eder. Konuşmanın sonunda gezgin soru sorar. Bu diyalogda işbirliğinden kaçınan gezginin cevabı da açıklayıcı olmaktan uzaktır.

Viator. *Simdi Allah himmetüle iola gyrdük. Aramüzde Tangridan gairi kimβe iokdur. Dejver βöile bana, iolda ne lazumdur? Eger bir kimeβne karſimüze gyelürβe. Hem βoal iderβe ne jerli im, naſsil gsevab vireim? Emrinüzden daſra (diſſari) csikmam. Zira ortalik ne ſekildür, bin kere benden jeg billerβen.* "Şimdi Allah himmetiyle yola girdik. Aramızda Tanrıdan gayrı kimse yoktur. Deyiver söyle bana yolda ne lazımdır? Eğer bir kimse karşımıza gelirse. Hem sual ederse ne yerliyim, nasıl cevap vereyim? Emrinizden dışarı çıkmam. Zira ortalık ne şekildir, bin kere benden yeğ bilirsin."

Dux Viae. *Vallaha ioldas pek hazettüm, bukadar uſslu oldugünüzden. Beni dignerβiniz, bits bir βize lazum olagſag ſej ekβik olmaz.* "Vallaha yoldaş pek hazettim, bu kadar uslu olduğunuzdan. Beni dinlerseniz, hiç bir size lazım olacak şey eksik olmaz."

Konuşma bağlam gereği iletişimin kurulmasını gerektirir. Konuşan taraflar işbirliği içinde tümceleri kullanmıştır. Olumlu tutum gereği alıcı ve verici mesajı doğru anlayış ve işbirliği içinde gerçekleşmiştir.

II. Ig. *Ommazdum ki, βen bujle zengin ola βen. Solkadar altonile csok is acſilür. Haterinüz hos tut. Akcſan varmi? Dunnyai jendin. Csok doβt ediniriz, ve biuk nam, irz kazaniriz akcſe ile.*

Konuşmacı kendi sorusuna yanıt vermektedir. O halde cevap aramamakta işbirliği yerine iç diyalog yürütmektedir. Diğer konuşmacı da V. *Dedigün gibi.* (CFT / 1672) diyerek işbirliğinden uzaklaşmaktadır. Günlük konuşma dilinin örtmeceden ve fark yaratmaktan uzak kalışı nezaket stratejisinden[441] uzakta olduğunu da göstermektedir.

III. V. *Cſengiler ve giüzel horos teper kiβlar bu köjde bulunurmi? (...)*

D.V. *Ne jarar cſengiler, ve bir alaj gsudam kizlar? Biz iolgsi iz, bukadar hargs ne ejlemeli? Jolumuzun iariβini deha tamam etmedük, velikin akcſe o iok, bu jok iere, βümeje izraf idelüm.*

Konuşmacılar işbirliği içindedirler. İletişim gerçekleşmiş alıcı ve dinleyici doğru biçimde mesajı almışlardır. Konuşmanın devamında V. *Ej öğüt*! "İyi öğüt" cümlesi konuşurun işbirliğine devam ettiğini göstermektedir.

IV. Interpres. *Baka kardas, biz ſymdiedek vafir ſujleſtük, nehaiet muradiniz nedür, bir hos*

[441] Nezaket stratejileri ile ilgili makalesinde Öner (2012), özel bir dil oluşturmak için konuşma dilinden uzaklaşmayı öneren yapıların nezaketi yansıtmak için kullanıldığını örnekler üzerinden tanıtlar. Bulunmak fiili yerine olmak fiili veya –mış olmak yapısını da bu bağlamda değerlendirir. (s. 701 - 702).

dujmaurum (...)

Legatus. *(...) Jalan murdardur, dogri βana dejverürüm. Azim ve cſok haβietli fikirler, gyönlümde (jüregümde) var. Ben bu diare Elcſi tain olinmisidüm, lakin βen iabangsi olmagile symdiedek βenden βakladum.* (CFT /1672)

Konuşma işbirliği içinde yapılmıştır. İlk konuşmacı amacına uygun soruyu sorar ikinci konuşmacı, iletişimin amacına uygun olarak gerekçelerini sıralar. Cümle yapısal olarak sonda yüklemin bulunduğu tekil birinci kişili çekimle yapılması da işbirliğini işaretleyen unsurlar arasındadır. Karışık ifadeler, kısa cevaplar, boşluklar ve atlamalar görülmez.

V. Leg. *Kangiβidur ol dort kitablar?*

Int. *1. Tevrat, 2. Zebür, 3. Ingsil, 4. Furcan, Elkuran.*

Leg. *Cſuhagsia varβak olmazmi? bir kats arſin cſuha alβam gyerek.*

Konuşma devam ederken başka konuya geçen konuşmacı, işbirliğinden kaçınmaktadır. Aynı zamanda konuşma dilinin doğal, canlı bir aktarımı da görülmektedir. Hazırlıksız, kendiliğinden, doğal konuşma olarak değerlendirilebilir.

18. yy.

I. A. *Lazym deíl: mazùl buju-rùn; buradá cioklúk ejlenémem, zira bir doſtumùn, ziafetiné g*^{i}*itſèm g*^{i}*erék.* “Lazım değil: mazur buyurun; burada çokluk eğlenemem, zira bir dostumun, ziyafetine gitsem gerek.”

B. *Ne evetlérſin? Bir as otùr; bir az ſojleſcelim.* “Ne evetlersin? Biraz otur; biraz söyleşelim.”

A konuşmacısı işbirliğinden kaçınmaktadır: [Burada çokluk eğlenemem]. B konuşmacısı ise onu işbirliğine davet etmektedir: [Biraz söyleşelim]. İletişimin gerçekleşmesi için taraflar arasında bir anlaşmanın bulunması gerekir. Bağlama göre B konuşmacısı iletişimin başlatıcısı konumundadır ve A konuşmacısının itirazını görmezden gelmektedir.

II. A. *Eſpabimì g*^{i}*etirdìnmi?* “Esvabımı getirdin mi?”

B. *E’vet, ſultanym*. “Evet, sultanım.”

A. *Bakaìm, ejì japtínmi*. "Bakayım, iyi yaptın mı?"

B. *Bejenirſin, inš Allah*. “Beğenirsin, İnşallah.”

A. *Kysà dejilmi? “*Kısa değil mi?”

B. *Lütf ejlè; pek g*^{i}*üzèldir*. “Lütfeyle; pek güzeldir.”

A. *Jenlerì bir az bóldurler*. “Yenleri bir az boldurlar.”

B. *Scimdi adet búdur*. “Şimdi adet budur.” (BGD / 1781: 87)

Konuşmacılar, bağlam gereği kısa cümleler kullanmaktadır. Bildirgenin işlevi doğrudan işe yarar olması bakımından kısa ve basit sözce düzeyindedir. Tek konu ve yorum yanında hazırlık veya artyorum görünmez. İşbirliğinde bulunan konuşmacılar iletişim dizgesindeki yerlerine uygun biçimde konumlanmışlardır. Bu halde konuşma dilinin işlevsel yönü de görünmüş olmaktadır.

III. *Senden bouyouk bir adamile tſchok yaranlik eyleme*. (GT / 1789: 164) “Senden büyük bir adam ile çok yarenlik etme.”

Konuşma diline ait parçalara yer verilen mesellerin sonunda bulunan kalıplaşmış sözler, anlatıcının işbirliğine açık olmadığını gösterir. Konuşmacı iletisini vermiş sonunda göndergesini karşıdakine (okur veya konuşmacı) cevap beklemeksizin ulaştırmıştır. Benzer şekilde mesel sonrası kalıp söz formunda öğütler şöyledir:

-Bize faydalu görunen ſcheyleri ſeveruz, toutaruz: bizum kyazumuze göre faydalu olmayan ſcheyleri ſevmezuz, toutmazuz. (s. 166)

- Bazi adamlar ghendi ghendini tſchoumlerinden akillu ſanur; ama haberleri yokdurki akillerun yaninda hepiſinden ahmak dur. (s. 168)

- Akıllu olan bir padişah kularınun en ednaſından bile bir kizmet ve fayda getürür.(s. 170)

- Adama moumkin olmayadſchak ſchey allaha pek kolay dur, ol ſebebden oumidſiz hitſch olmamlu. (s. 171)

IV. *ol kʲimesnekʲi gʲendi belāsyny ćekʲemez ise, ghajrylarà nazàr edip onlardàn sabr etmekʲligʲi ögʲrenmekʲ ićiün* ***temsildir***. (PGT / 1794: 701)

Konuşma diline ait parçalara yer verilen fablların başında bulunan kalıplaşmış sözler, anlatıcının işbirliğine açık olmadığını gösterir. Konuşmacı iletisini başta vermiştir. Öngönderge kendinden sonra gelen metnin bütününe hazırlık formundadır.

4.8.3.2. Konuşmada İfadenin Üslûp Özellikleri

16. yy.

CHR. *Irachmider tſenun iataghom?*

TVR. *Iachender bundan guſtereim tſaa.*

CHR. *Gel ghuſteriuere Allaha tſeuertſon.*

TVR. *kalch iochari tur bonda.* (TRC / 1544)

Birinci konuşmacı soru cümlesi kurar. Diğer konuşmacı konuşma dilinin doğal akışına göre bağlama uygun olarak cevap verir. Konuşmacılar doğal konuşma akışına

uygun kısa cümleler kurmaktadır. Bağlam dışına çıkan bir ifade de görülmez. İfade anlaşılır olma ve iletişim bakımından konuşmanın amacını yansıtmaktadır.

17. yy.

I. ***Jok Szultanum****: anlarun kiafeti baſka, bizumki baska* (…) (CFT / 1672: 433)

Konuşmacı cümlesine olumsuzluk ünlemi "*yok*" ile başlar. Ardından yüksek bir makama sunulan bilginin hazırlığını "*Sultanım*!" hitabıyla yapmaktadır. Konuşma dilinin kalıplarına uygun bir başlangıç, üslubun izleri görülmektedir.

18. yy.

I. A. *Al üć altyny; kuſurunu bana ver.* "Al üç altını; küsürünü bana ver."

B. *Sciun altyny dejiſtyr.* "Şu altını değiştir."

A. *Olsun, giànym.* "Olsun, canım." (BGD / 1781:105)

Konuşmacılar alışverişin sonuna gelmişlerdir. Bağlam gereği cümleler kısalmış ve konuşmanın doğal akışına uygun olarak da eksiltmeye gidilmiştir. Her iki konuşmacı da hazırlıksız konuşma yapmakta ve duruma uygun cümleler üretmektedir. A konuşmacısı diyalogun sonunu "Olsun!" kalıp sözüyle bitirir ve sonuna samimiyet işaretleyen "Canım." sözünü ekler. Canlı, doğal ve açık bir üslûp kullanıldığı görülmektedir.

II. A. ***Bakalym*** *ahſciam mangiaſyna, bize ne veriſin*. "Bakalım akşam mancasına, bize ne verirsin."

B. *Ne iſterſinis? Büjürün, Aghalar*. "Ne istersiniz? Buyurun, Ağalar." (BGD / 1781:109)

Konuşmacılar arasında bağlama uygun cümleler kullanılmıştır. Yemek öncesinde konuşma diline özgü olarak "Bakalım!" seslenme sözcüğü ile başlayan konuşmacının maksadı herhangi bir yere bakmak değildir. Konuşmacı, konuşma dilinde kalıp sözle cümleye giriş yapmakta ve ardından isteğini dile getirmektedir. Bağlama uygun, canlı ve akıcı bir konuşma örneği olduğu söylenebilir.

III. ***Iſte,*** *bir ſciſce śarabyle g*^{i}*elior*. (BGD / 1781: 111) "İşte, bir şişe şarap ile geliyor."

Konuşma diline özgü olarak "işte!" ünlemi[442] cümle açıcı olarak başta kullanılmıştır. Ayırt edici bir yapı olarak "işte" sözcüğü[443] konuşurun üslubunu

[442] Çelik (2015), İşte sözcüğünü ele alan bir çalışma yayınlamıştır. Sözcüğün gösterme edatı "uş" ile +DA bulunma durumu eki birleşmesi sonucunda oluştuğunu ve cümlede edat, zarf ve ünlem işlevinde kullanıldığını tespit etmiştir. Anlamsal bakımından dikkat çekme, ısrar etme, kabul etme vb. özelliklerini yansıttığını Orhan Kemal'in cümlelerinden tanıklarla göstermiştir. Cümledeki işlevinin bağımsız tümleç olarak göründüğü yerlerde ünlem olarak değerlendilimesi gerektiğini de vurgulamıştır (s. 406).

[443] Türkçede söylem işaretleyicisi olarak "yani, i**şte**, şey" sözcüklerini ele alan Yılmaz (2004), işte sözcüğüne (s. 127 - 173) konuşma sırasının önceden belli olmadığı etkileşimli anlatılarda daha sık yer verildiğini vurgular. Cümledeki yerinin bilgi yapısına göre sürekli değiştiğini ancak en az sonda kullanıldığını vurgulayan yazar, "işte" sözcüğünün işlevlerini tanıklar üzerinden ortaya koyar: Önceki konuşmaya atıf, yeni cümleye geçiş, konunun kapanışı, ana hikayeye geri dönüş, uzak ifadeye bağlanma,

işaretlediği gibi ifade üretiminin konuşmanın doğal yapısına uygun ve hazırlıksız yapıldığını da göstermektedir.

IV. ***Nige**! Bu ſahattàdak dachy döſcektéfyn! **A'ferim**! Ne gi̇üzèl Avgi̇ ſin ſen!* (BGD / 1781: 85) "Nice! Bu saate dek dahi döşektesin! Aferin! Ne güzel avcısın sen!"

Konuşmacı doğal akış içinde hazırlıksız ve ironik bir üslûpla diğer konuşmacıyı uyandırır. Kısa sözceler ve her cümle ardından getirilen ünlem işareti, konuşmanın canlılığını göstermektedir. Giriş cümlesi hayret ifadesi şeklinde kullanılmıştır ve kalıp söz işlevindedir. Ardından konuşmacı, "bu saate kadar hala döşektesin!" anlamında sözcesini sürdürmüştür. Basit sözcelerin, kalıp söz ve ünlemlerin kullanımı konuşma dilinin unsurlarının görülmesini de sağlamaktadır. Ardından diğer konuşmacının [Lütf ejléſin; bir az giecgè jattym.] sözcesi konuşmanın bağlamsal uygunluğunu yansıtmaktadır.

V. *Hoš gi̇eldiniz, ſefà gi̇eldiniz. **Vah**! Nékadar türlü türlü azyz avlàr ettik? Ište tavušanlàr, bir ſighyn, bir ḡejràn.* (BGD / 1781: 86) "Hoş geldiniz, sefa geldiniz. Vah! Ne kadar türlü türlü aziz avlar ettik. İşte tavşanlar, bir sığın, bir ceyran."

Konuşmacının ifadesinde hazırlıksız konuşmaya özgü bir kullanım hâkimdir. Ünlemin bağımsız kullanımı [Vah!], soru ifadesinin işlevinin doldurma ve devam sağlaması ardından [İşte] işaretleyicisinin varlığı konuşma diline unsurların dağılımını gösterir. Konuşmanın sonunda [**Hàjde,** gi̇idelím; rahat olalim, jemeklenelym, ve bir zevk, ſefà ſürelím.] sözcesi aynı uslubun devamını ve tutarlılığını da işaretlemektedir.

VI. **B.** *(...) atlar binmek itſchoun, dilinide bilmek lazim dur.* "(…) atlar binmek için, dilini de bilmek lazımdır."

A. *Schimdi* *görurumki kardaſch kibi eu naſihet verurſiniz.* "Şimdi görürüm ki kardaş gibi iyi nasihat verirsiniz." (GT / 1789: 115)

Konuşmacılar işbirliği içindedir. B konuşmacısının göndergesel işlevde kullandığı dile A konuşmacısı geriye bildirimde bulunarak iletişimin gerçekleştiğini göstermektedir. "Şimdi" söylemsel işaretleyicidir ve sözcenin hazırlık bölümüne aittir. Şimdi işaretleyicisi kalıp bir form olarak da kullanılmaktadır. Benzer örnek bir fabla aittir ve anlatıcının dolayımıyla oluşturulmuştur: ***imdi böjlè ise** ej joldasi̇lar siz dachi̇̀ ele bakyp, el niğe gi̇eci̇inirse si̇̀zde öjlè gi̇eci̇inin - iz.* (PGT / 1794: 713). Konuşmanın hazırlıksız olduğu ve konuşmacıların bağlama uygun sözce ürettikleri anlaşılmaktadır.

---

yetersiz bilgi, vb. bu işlevler arasında sayılabilir. Sözdimi düzeyinde süreklilik sağlama işlevi bulunduğunu da ekler (171 - 173).

VII. *Senin öjutün banà lazy'm dejìl. Seni denemèk ičin* ***tinmadym***. (BGD / 1781: 59).

4.8.3.2.1. İfadenin Açıklığı Kapalılığı

16. yy.

I. CHR. *Allaha tſmarlahadoch tſeni ben oraa gitmezom.*

TVR. *Bre neden korkartſon nitcie gelmetſon.*

CHR. *Benum iolum oraa deghelder.* (TRC / 1544)

Konuşmacılar ifadelerini bağlama uygun ve doğal olarak kullanmışlardır. Anlaşılmayı karmaşık hâle getiren art – yorum ve yeni bilgi unsuruna yer vermeden iletişim gerçekleşmiştir.

II. *babamoz, hanghe gugteſſon, chuduſſ olſſun ſſenungh, adun gelſſon ſſenung memlechetun, olſſun ſſenungh iſſtedgunh nycſe gugthe vle gyrde.* (HPT / 1575)

İfade duadan alınmış bir bölümdür. Cümlenin bittiği ve başladığı yerleri tespit etmek ve bağlantılı yapıları gösteren noktalama işaretlerinin tutarsız kullanımı, ifadenin açık olmasını engellemiştir.

III.. *Hotum chararet mutecheri obé ſochleſi baritur chem pteme bitzucle chararet be ſochle gkionterun biani chi gkiatinat giogu kendachi nout cubé iradet barinun catimi eualiiti ol utzi Kim tiris akil be notcu be iradet turbu utzé bir taari teris netekim* (…) (TG / 1581: 3 /ah)

İfade devam etmektedir. Edat ve bağlaç yardımıyla birbirine bağlanan cümleler kesin olarak birbirinden ayrılamamaktadır. Bu bakımdan ifadelerin kapalı ve iletişim gereklerinden uzak bir yolla oluşturulduğu söylenebilir.

17. yy.

I. *Ne var? ne jok ol βemtlerde?*

V. *Hairlar.* (CFT / 1672)

Sorunun genelliği karşısında cevap da benzer bir karaktere bürünmüştür. Ancak ifadenin soru ve cevabı açık değildir. Konuşma dilinde kalıplaşmış sözlerin ifadenin devamlılığını sağlamakta kullanıldığı görülmektedir.

II. *Bu millet temelβiz etmez ki csok avret alür*. (CFT / 1672: 418)

Cümle açık değildir. Bağlama edatı, açıklayıcı yan cümleyi temel cümleye bağlar görünmektedir. Ancak anlamsal olarak bu tutum açıklayıcı olmaktan uzaktır. Cümlenin devamında [*Zira Ibrahim Patrik, Tangrinün βevgüli doβti Daud Pegamber, Suliman, hem nigse kiβiler bir avrete, naβrAni tajfaβi gibi, bagli değil idiler*.] yorumu da karmaşık bir

sözceyi meydana getirmiştir.

18. yy.

I. *Sufrajì ſupúrme**, jàni** còk jéme.* (BGD / 1781: 65) “Sofrayı süpürrme, yani çok yeme.”

Cümle konu ve yorumdan oluşan basit sözce düzeyinde tamamlanmıştır: [Sofrayı süpürme.] Ardından gelen yapı artyorum olarak yeni bir sözcedir. [Çok yeme.] İki basit sözce arasında etkileşim kurucu işlevinde “yani” açımlayıcı sözcüğü kullanılmıştır. İfadenin düzeltici ile kullanılması açıklığı sağlamak için yapılmıştır.

II. *Benim enbüjük chazmim ſenſin. G[i]özünù ač,* ***jókſa ſen bilìrſyn***. (BGD / 1781: 57).

4.8.3.2.2. İfadenin Performans Özellikleri

16. yy.

I. CHR. *Gel ghuſteriuere Allaha tſeuertſon*.

TVR. *kalch iochari tur bonda*. (TRC / 1544)

Konuşma doğal olarak oluşmuş iletişimin özelliklerini taşımaktadır. Konuşma dilinin ilerleyerek oluşan yapısı ve kalıp ifadelerin varlığı [Allahı (nı) seversen] konuşmacıların iletişime açık konumlarını göstermektedir.

II. (…) *oldi netekim atemten togana ipni atem* ***teris*** (TG / 1581: 3 /ah) “(…) oldu nitekim âdemden doğana ibn – i âdem deriz (…)”

Konuşma diline dayalı dinî içerikli metinde birinci çoğul kişili kullanım karşılıklılık ilkesinin aleyhine iletişimin tek yönlülüğüne işaret eder. Konuşan metinde kendine üst dil kuracak bir pozisyon yaratarak sistemli bir dizge oluşturmaktadır. Buna göre cevap verilecek veya araya girecek yapılar baştan engellenmiş ve konuşma dilinin gereksindiği performansın tek taraflı süreceğini işaretlemektedir. Metnin genelinde aynı sistemli dizgenin örnekleri de görülmektedir: tegiu teſmi **eterur** (3/ah); eilé ichticat **eterus** (5/ah); barinun nutki tachliſiné bari **terus** (7/ah).

17. yy.

I. **I.** *Jeter bize iki βahat.* “Yeter bize iki saat.”

Ol iki βahat iabana gitmez. “O iki saat yabana gitmez.”

Lazumolagſak ſejlerden βujlesmeliiz. “Lazım olacak şeylerden söyleşmeliyiz.

Ben βoalideim, βen gsevab ver. “Ben sual edeyim, sen cevap ver.” (CFT / 1672)

Konuşma Ignatus (Cahil) tarafından başlatılmaktadır. Soru sormasından ve yanıtı istemesinden konuşmanın yönlendiricisi olduğu anlaşılmaktadır. Metnin devamında benzer sorulara devam etmesi metnin kurgulanmadan olduğu gibi, bir konuşmanın yazıya

aktarılmış hâli olduğunu gösterir. Bu bakımdan gerçeğe yakın bir konuşma olduğu söylenebilir.

II. **I.** *Ne var? ne jok ol βemtlerde?*

I. *Dogri süjlesβena* (…)

I. *Györmezmiβiz* (…) (CFT / 1672)

Konuşmayı sürdüren kişi işbirliği yerine sorgulayıcı ve tartışmacı bir üslûp kullanmaktadır. Kısaltarak verdiğimiz konuşma cümleleri, konuşmacının ikna etmeye yönelik tutumunu yansıtmaktadır.

III**.** D.V. *Hani skemle? Zira bis bagdats kuramaziz. Iptida* ***βigsak csorba****, jejelüm, kafik györβünler.*

Div. ***Olur. Jegsekte*** *kuβur iok.* (CFT / 1672)

Konuşma diline özgü olarak kısaltılmış cevaplar görülmektedir. İlk konuşurun talebine ikinci konuşur onayla başlar ve çorba isteğine [yiyecek var.] diyerek cevap vermektedir. Bağlam duyarlı olan konuşma cümleleri, birebir cevap yerine eksiltmeye gidebilir (elipsis) veya yakın cevaplar üretebilir.

IV. *Lazum olagsak fej cfoktur, lakin zamanimuz az, zira adet üzre Stambola jaklaftigümüz gibi Cfausbafa, bir kats cfauslarle karfmüze gielür*. (CFT / 1672) "(…) çavuşlar karşımıza gelir."

Konuşma esnasında gelişen bir olay yeni bilgi paketi olarak cümleye monte edilmiştir. Konuşmanın doğal akışına uygun olarak yazıya aktarılması konuşma dilinin başlıca unsurları arasındadır. Doğaçlama ve ona uygun ifade, işbirliğini ve ifadenin canlı bir biçimde aktarımı yansıttığını gösterir.

V. Legat. *Jeter Jenicslerden, βüjleftigümüz digneje digneje bizar oldum: alelhuβuβ ki ifidürim bu tajfa bas kaldirüp, gyendi Agaβini, Vezir Azemi, ve Hünkiari dachi, kaldirir, ve gyah gyah üldürür.* (CFT / 1672) "Yeter yeniçerilerden söyleştiğimiz dinleye dinleye bizar oldum (…)"

Konuşmacı dilin göndergesel işlevde kullanılması karşısında tutumunu açıkça ortaya koyar. Diğer konuşmacı yeni bilgiler verir ve cümlelerin uzunluğu artar. Yüklemin yerinin sonda olması yapısal çerçevenin varlığını sezdirir. Bilgi verici rapor niteliğinde konuşma dilinin doğallığından uzaklık, ifadenin performans özelliği olarak görülmelidir.

VI. *Symdiedek boβtan, gsilardan ziadeβile cfok* ***βüjleftuk****, Jenicferleri györelüm.* (CFT / 1672: 171)

Konuşmacı eski bilgiden yeni bilgiye geçiş için gerekçesini söyler. Böylece

konuşmanın aktif bir üyesi olduğunu diğer konuşmacıya bildirir. İletişim bakımından ileti yerine getirilir ve yeni konuya giriş yapılır.

VII. *Symdi iβe, her jil 80000 gros haracs vermek gyerektür; peskes iβe nekadar?* ***bilmem.*** (CFT / 1672: 282)

Konuşmacı soruyu kendisine sorar ve cevabı da kendisi verir. Konuşma diline özgü olarak konuşmacının iletinin her iki tarafını oluşturması artan performans özelliklerine işarettir.

VI. (…) ***bu csok ſejlerde aldanmis dunnyaie****, bir ez hakiket üzre olan ſejler, her kiſie bilmemis milletten, gsanumüze minnet, ve uβtümüze farz kiaβ idüp, mejdana gyeldük, ve bilmejenlerün hateri icsün iazduk*. (CFT / 1672: 402)

Konuşmacı amacını açıkça beyan eder. Böylelikle iletinin alıcıya ulaşmasını garanti altına almaya çalışır. Dilbilgisel yapılar arka plana atılabilir konuşmanın anlamsal yönü ve bağlamı daha çok değer kazanır.

18. yy.

I. B. ***Ne bujurúrſun****, Sultanym*. "Ne buyurursun, Sultanım."

A. *Perdeì cek[i]: eſpablerymì ver, papučlarymì temizlè, jaghmurlughumù ſilk[i]; pengereleri ač ki, odà bir uruzg[i]iarlanſyn; bir atés ejlè*. "Perdeyi çek esvaplarımı ver, papuçlarımı temizle, yağmurluğumu silk; pencereleri aç ki, oda bir rüzgârlansın; bir ateş eyle."

B. ***Bas üſtünè.*** Baş üstüne. (BGD / 1781: 84)

Konuşma ağa (A) ve hizmetkâr (B) arasında geçmektedir. A konuşmacısı emir cümlelerinden oluşan ara söz ve noktalama işaretlerinden oluşan bir bütünce ile uzun bir cümle sözce kullanmaktadır. B konuşmacısı vurgusu zayıf ve basit sözce ile tek yüklemden oluşan kısa cümleler kurmaktadır. Hazırlıksız konuşmanın kalıplaşmış sözleri B konuşmacısında hazırlıksız ileriye doğru gelişen sözcelerden oluşan bütüncesi ise A konuşmacısına aittir. Konuşmanın devamında B konuşmacısına bir sözce daha düşer: [Baš üzerine]. A ve B konuşmacıları ifadelerini neredeyse tam bir tutarlıkla biçimsel ve bağlamsal olarak dile getirmektedir.

II. A. *Bu ciogha pek ejidir; angiak reng[i]ini bejenmem*. "Bu çuha pek iyidir; ancak rengini beğenmem."

B. *Ne bir daha: bundan ejiſini ghàjri jerde bulunmaz*. "Ne bir daha: bundan iyisini gayri yerde bulunmaz."

A. *Arſcyny kaćdyr*. "Arşını kaçtır."

B. *Ciok föjlemem: arſcyny üć kuruſcia dyr*. "Çok söylemem: arşını üç kuruşadır."

A. *Son lakyrdy ſöjle*. “Son lakırdı(nı) söyle.”

B. *Iśte ſöjledim.* “İşte söyledim.”

A. *Ciok ſöjledin: jüz para veririm*. “Çok söyledin: yüz para veririm.”

B. *Bir ahce ekſijk olmaz*. “Bir akçe eksik olmaz.”

A. *Bènde ſenin iſtedighini vermem*. “Ben de senin istediğini vermem.”

B. *Ben ſana pahaſini söjledim*. “Ben sana pahasını söyledim.”

A. *Ben kajryſyndan ziade istemem*. “Ben gayrısından ziyade istemem.”

B. *De imdi bana ſciudan iki arſcyn kes*. “De imdi bana şurdan iki arşın kes.” (BGD / 1781)

Canlı bir konuşma yansıtılmıştır. Alıcı ve satıcının cümleleri karşılıklıdır ve iletişimin gerekleri yerine getirilmiştir. Bir pazarlık esnasında edilen cümleler, yapısal olarak genellikle basit ve yüklemi sondadır. Her iki taraf da “ben” dilini kullanır ve taraflar arasındaki iletinin devamlılığı kesintiye uğramaz.

III. *Sugiuktàn, börektèn jokmu? Bir doſtùm bü g*^{i}*ün benímile chavfe alty’ edegek. Ve* ***búdur, g*^{i}*eldi***. (BGD / 1781: 87) “Sucuktan, börekten yok mu? Bir dostum bugün benim ile kahve altı edecek. Ve budur, geldi.”

Konuşmacı hazırlıksız konuşma yapmakta ve devamlılığı sağlayan unsurlar ileriye doğru dizilmektedir. Canlı bir anın aktarımı yapılmaktadır. Konuşma anına odaklanmış sözce, o anda gelişeni de yansıtır: [Ve budur, geldi]. Konuşmacının ifadesinin canlı ve doğal olarak ifade edilerek yansıtılması konuşma diline ait özgünlüğün bir parçası sayılmalıdır. Özgünlük, kişisel ifade ve tekilliğin yanı sıra tekrar edilemez ifadenin dizilimi, anlık durumu yansıtma vb. özelliklerin toplamını ifade etmektedir. Benzer bir kullanım aşağıdaki diyalogda da görülebilir:

A. [Choš gieldin Muſtafà Eféndi. Achmèt Celebì bilengémi-dir?]

B. [**I’ſte gielior**.] (BGD / 1781: 89)

B konuşmacısı anlık bilgiyi yansıtmaktadır. Cümlenin başında yer alan {işte} sözcüğü yeni bilginin taşıyıcı unsuru olarak değerlendirilebilir.

4.8.3.2.2.1. Konuşmada Duraklar, Ara ve Atlamalar

16. yy.

TVR. *Gercſekſon oder, iaken deghilmi?* “Gerçeksin, odur, yakın değilmi ?”

CHR. *Allaha tſmarlahadoch tſeni ben oraa gitmezom*. (TRC / 1544) “Allaha ısmarladık seni, ben oraya gitmezim.”

Birinci konuşmacının sorusuna diğer konuşmacı eksiltme yaparak yanıt verir.

Yanıt ve soru arasındaki ilgi, ancak bağlam aracılığıyla bulunabilir. Bu geçişi sağlayan konuşma dilinin eksiltmeye yer veren işlem sürecidir.

17. yy.

I. **Ig.** *Ommazdum ki, βen bujle zengin ola βen. Solkadar altonile csok is acſilür. Haterinüz hos tut. Akcſan varmi? Dunnyai jendin. Csok doβt ediniriz, ve biuk nam, irz kazaniriz akcſe ile.*

V. *Dedigün gibi.* (CFT / 1672)

Konuşma devam etmektedir. Ancak cevabı veren konuşmacı işbirliğinden kaçınmakta ve ara vermek için kalıp söz kullanmaktadır: *Dediğin gibi.* Ardından gelen devam cümlesi başka bir konuya geçişi sağlamaktadır. Konuşmanın devamında konuşmacı **I.** *lſte bir kacs herifler karſimüze gielür*. (…) (CFT / 1672) demektedir. Konuşmanın başka bir konuya atladığı, geçtiği anlaşılmaktadır.

II. **Leg.** *Kabilmidur Chriſtian Padiſſah Elcſilerine varmak?*

Int. *Igsazetile, her handa iβterβen varmak kabil, ve gsaizdür. (...) Doβt iβen, igsazet βiz dachi, vara billerβen.*

Leg. *Sükür khudaie elcſilik muradimüz üzre bitti, gyerektür ki, βeire gidelüm* (…)

Konuşma devam ederken atlama yapılmıştır. Konuşmanın akışı kesilmiş ve yeni bilgiye uygun bir giriş cümlesi kullanılmıştır [Şükür Hüdaya] (…).

18. yy.

I. A. *Ojléiſe tez namlu olurum.* “Oyle ise tez namlu olurum.”

B. ***Scímdi*** *föjlèdiklerimì anlamázmiſyn?* “Şimdi söylediklerimi anlamaz mısın?”

A. *Hep an-lárym; ámma kolajlighile föjlejémem.* “Hep anlarım; ama kolaylık ile söyleyemem.” (BGD / 1781: 93)

A konuşmacısı “Hemen hazırım!” anlamında sözcesini dile getirir. B konuşmacısı ilk konuşma ile ilgili olmayacak ancak bağlamdan anlaşılabilecek bir biçimde soru sorar. “Şimdi” zaman işaretleyicisi, etkileşim belirteci işlevinde konuşmaya giriş tümcesi olarak kullanılmıştır. B konuşmacısı iki konuşma arasında İtalyanca konuşmuş ve geri dönüt almak istemiştir. A konuşmacısı bu görüşü destekleyecek biçimde “Anlıyorum ama konuşamıyorum!” anlamında sözcesini ifade eder. A ve B konuşmacısı arasında atlama olduğu anlaşılmaktadır.

II. A. *Bu vilajetè g*^{j}*elelù ciok oldúmu?* “Bu vilayete gelelu çok oldu mu?”

B. *Bir jil várdyr.* “Bir yil vardır.” (BGD / 1781: 95)

Konuşma soru ve cevaptan oluşur. A konuşmacısının sorusu söylemsel düzlemde

B konuşmacısının ne zaman geldiğini sorar. Tam olarak soru ve cevabın düzeni şöyle olmalıdır: A. [Bu vilayete ne zaman geldin?] B. [Bir yıl önce geldim.]. Konuşma dilinde eliptik ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Bağlam veya vurguya bağlı olarak eksiltmeler, kısaltmalar tipik özellikler olarak kabul edilebilir.

III. *Túrkce Muſulman gⁱibì; ve Frankſyzce ſojlešdighinì iſcitſen, Franzìz, ſany'rſyn*. (BGD / 1781: 96) "Türkçe Müslüman gibi ve Fransızca söyleştiğini işitsen, Fransız, sanırsın.

Konuşmacı bir başkası hakkında görüşlerini diğer konuşmacıya aktarır. Konuşma diline özgü olarak ilk sözce bitmemiş ancak noktalı virgülle ara verilmiştir. Tam olarak cümle morfolojik aksamla tamamlanırsa [Türkçesini işitsen müslüman (gibi) sanırsın ve Fransızca söyleştiğini işitsen Fransız sanırsın.] şekline gelir. Karma dil etkisini de göz önünde bulundurmakla beraber konuşma diline özgü olarak hazırlıksız konuşma yapısına uygun bir cümle olduğu söylenebilir.

4.8.3.2.2.2. Konuşmada Tekrarlar, Geri Dönüş ve Düzeltmeler

16. yy.

I. *babamoz, hanghe gugte**ſſon**, chuduſſ **olſſun ſſenungh**, adun gel**ſſon ſſenung** memlechet**un, olſſun ſſenungh** iſſted**gunh*** (HPT / 1575) "babamız, hangi göktesin, kuddüs olsun senin, adın gelsin senin memleketin, olsun senin istediğin"

Bir dua metninden alınan parçada tekrarlanan unsurlar hem kelime {olsun, senuŋ } hem de ek düzeyinde {+sUn, +(n)Uŋ/n} görülmektedir. Dinî içerikli konuşma metinleri, tekrarların ve düzeltmelerin sistemli kullanımına dayanır.

II. (…) *utziſi phat barutur gairiſiphatlarun meptij be manteni kipitur be bu utziſi phet lecheitur Chagiati gairi mer igile alami giaratimaſtan on tun tachi be alemi tachibu utzile giarati be alem itzinté Cherekiat be ſekianat bu utziletur eile hoſa bu utziſi || phata be utzi ſuret tegiute ſmié ſonuntzun kim iſi blu ſi phet airmas ol pir chakicatini barinun bnuntzur |iſi bu utziſi pharla bir alachtur utzite giul*. (TG / 1581: 2 / ah) "**üç sıfat** vardır gayri sıfatların mebdi ve madeni gibidir ve **bu üç sıfatla** haydur hayatı gayri meri ile âlemi yaratımazdan öndün dahi ve âlemi dahi bu **üç ile** yarattı ve âlem içinde harekât ve sekenat bu **üç iledir** öyle olsa bu **üçü sıfat ve üçü suret** diye tesmiye şunun için kim işbu sıfat ayırmaz ol bir hakikatini barinun bunun için işbu **üç sıfatla** bir Allahdur **üç değil."**

Konuşma dili unsurlarına yer verilen dinî içerikli metnin içyapısı gereği tutarlılığı sağlayan sözcük ve ek tekrarlarına yer verdiği görülmektedir. Buna göre sözcük düzeyinde {üç, sıfat} ve ek düzeyinde {+DUr} yapılarının tekrarı ve {öyle} atıf

sözcüğünün değiştirim bağıntısı nedeniyle geriye dönüş yapılması içsel bağıntıların tutarlılığına da işaret etmektedir. Bu durum metin bağlamında canlı ve doğal konuşma unsurlarının yansıtılmasından daha fazla işlem yapıldığını göstermektedir.

III. *eſa ipni mergem ſureti iſa oldi be* ***netekim*** *tziſmi taim atemté iki chakikatiti* (…) (TG / 1581: 7/ah) "İsa ibn –i Meryem sureti İsa oldu ve nitekim cism- i daim âdemde iki hakikat idi (…)"

Konuşma dilinden unsurlar taşıyan metinde geriye atıf belirteci olarak {nitekim} sözcüğü kullanılmıştır. Böylece geriye dönük düzeltme ile metin devam etmektedir.

17. yy.

I. ***Dil****dur ol, jani* ***dil****i bilmek.* ***Dil****ßiz hits bir iere, ia hod gücſile varilur*. "Dildir o, yani dili bilmek. Dilsiz hiçbir yer (…)"

I. ***Jol*** *ve* ***dil*** *bilmeiene, iaban viaietlerde, her keß dokunur, ulaſiur.* ***Jol****da* ***eskia****,* ***haramzade****,* ***hirßiz*** *cſoktur****, iol*** *dachi turli turli.* ***Eskia*** *ßeni ßojar.* ***Hirßiz*** *gizli malun cſalar. Turli turli* ***iol****, ißtemedigün iere, ßeni gyotörür. Gets piſman olurßen.* (CFT / 1672)

Tekrarlanan yol kavramı etrafında eşkıya, hırsız sözcükleri ve ilgili eylemler sıralanmıştır.

II. **(DV.)** (…) *Badehu* ***akcſe*** *lazumdur. Nieſe eßkiler demisler. Bu alemün Padissahi* ***akcſedür.*** *Zengin olan kiſie bütün alem mutidur. Nekadar* ***akcſeßi*** *ßandukta, ol kadar iktikati herkiſinün var. Hersei* ***akcſeile*** *biter.* ***Akcſeßiz*** *bits bir maßlahat bitmez.* (…)(CFT /1672)

Konuşmacı "akçe" kavramı etrafında sözlerini devam ettirir. Akçe beraberinde zenginlik, servet, padişah kavramlarını doğurur. Tekrar edilen bu görüş, zamanın ruhunu yansıtıyor olmalıdır. Diyalog tekrarlayarak akçe ve gerekliliği üzerine devam etmektedir. Basit sözcelerde konu ve yorum sıralaması[444] temel bir özelliktir. Konuşma dilinde tekrarlar, aynı konu etrafında basit sözce kategorisindedir ve vurguyu artırmak için serbestçe kullanılabilirler.

III**. V.** *Sükür khudaje vafir* ***akcſemüz*** *var. Ben kijmam* ***akcſeie****, (...). On, ia igirmi bin* ***altunum*** *janumda hazir. (...)* ***akcſei****le bitegsek oluriße. (...)*

Ign. *Büzeman* ***zengin*** *olan kiſi makbul getſer. (...)*

V. *(...), solkadar* ***altun*** *benumle aldum.*

[444] Yılmaz (2005), sözcenin sözlü dilde bir söylem esnasında meydana geldiğini vurgular. Türkçede sözceler yükleme ve sözdizim özelliklerine göre değerlendirilir. Yüklem açısından "var, yok, değil" sözcüklerine bakılır. Sözdizim açısından konu ve yorum sıralaması basit sözceyi, birden fazla konunun arka arkaya gelmesi ise karmaşık sözceyi oluşturur (s. 108 - 111).

Ig. *Ommazdum ki, βen bujle* ***zengin*** *ola βen. Solkadar* ***alton****ile csok is acſilür. Haterinüz hos tut.* ***Akcſa****n varmi? Dunnyai jendin. (...) nam, irz kazaniriz* ***akcſe*** *ile.*

Tekrarlardan ve geri dönerek vurgulanan içerikten anlaşılan konuşmanın doğal olarak aktarıldığıdır.

IV**. V.** ***Iſte dedümki*** *ej ſerabile doldur kadai.*

Div. *Ala agam, iſte dolidur.*

Konuşmanın gerçek zamanda yapıldığını gösteren *işte* ile cümle başlar ve ortama ait doğal bir konuşma cümlesi kurulur. Konuşmanın canlı bir kesitinden alınan diyalog, iletişimde geriye dönüşe ve düzeltmeye yer vererek yapılan bir dizgeyi yansıtmaktadır.

V. **Div.** (…) *Arpaβu, bu vilajetlerde japmaga bilmezler. Arpaβu, Balβu* ***dahi fenadur****,* ***boza deha better****.* ***Boza,*** *Serbet ve Cave köjlerde joktur.*

Viat. *Ne ilakam var benüm ol dediginüz icſegsek, kiβmjle? Bana* ***sarab****un eiβini verβinler.*

Konuşma dilinde tekrarlar bağlama göre arttırılabilir. Konuşmacı "*bilmezler, fena, beter, yok"* olumsuzluk işaretleyicilerle cümlenin kurucu unsurunu diğer cümlelere de taşımıştır. İkinci konuşmacı işbirliğinde bulunur, geri bildirimini yapar ve konuşmayı kendi isteğine yönlendirir.

VI. (…) *kiafetinden bellidür,* ***kimdür*** *Paſa, Begh,* ***kimdür*** *Szpahi,* ***kimdür*** *Ienicſeri,* ***kimdür*** *Cſaus, Molla, Kadi, Muffti, Nakib,* ***kimdür*** *bezirgyan,* ***kimdür*** *gazi,* ***kimdür*** *βaraj, ve ſeher halki,* ***kimdür*** *dervis*, (…) (CFT/ 1672: 433)

Cümle konuşma dilinin (kişisel kullanıcının da) tekrarları kullanma kapasitesine bir örnektir. Benzer kullanımlar konuşmanın vurgusunu ve konuşurun bağlama bağlı unsurların ileriye doğru hareketini gösterir. İlgili tekrarlar, yazı dilinde geriye dönme ve düzeltme fırsatı bulurken konuşma dilinde düzeltme yapmadan ilerlemenin ürünü olarak da yorumlanabilir. Böylece basit sözcenin konu ve yorum sınırları aşılmamıştır.

18. yy.

I. *İſigiàk deil, ſouk-dur; iſtérſen, yſyndyryrym.* (BGD / 1781: 86) "Sıcak değil, soğuktur; istersen, ısındırırım."

Konuşma diline uygun olarak önceki ifade, sonradan düzeltilerek ekleme ve çıkarma yapılarak bağlama uygun hâle getirilir. Önce [Soğuk değildir] ardından [Sıcaktır] bildirimi konuşma diline özgü bir düzeltmeyi içermektedir.

II. A**.** ***Otour****mam, dourmak* ***otour****makdan yekdur, butoun guoun* ***otour****doum*. "Oturmam, durmak oturmaktan yeğdir, bütün gün oturdum." (GT / 1789: 110)

Konuşmacı sözcesi basit (konu + yorum) olmasına karşın kalıp söz ve tekrarla

sözcesini uzatmaktadır. Konuşmanın doğal akışı ve hazırlıksız yapısı tekrara izin vermektedir.

4.8.3.2.2.3. Konuşmada Boşluklar, Doldurma ve Karışımlar

16. yy.

(…) *gkendi itzi nozā gkelimes* ***belki*** *tachi keamal buler* (TG / 1581: 9/ah) "(…) kendi için noksan gelmez belki dahi kemal bulur"

Cümle yeni bilgi ile devam etmektedir. Cümlenin girişinde yer alan [belki] olasılık belirteci yeni bilginin cümleye girişinde hazırlık yapılmasını sağlamaktadır. Böylece konuşma dili etkisinde yazılan metin, yeni bilginin olasılık taşıdığını haber verir ve boşluğun oluşturacağı karşıtlık yerine yeni bilginin karıştığı bir kullanımla iletişime devam etmektedir.

17. yy.

(…) *Akcſeβiz bits bir maβlahat bitmez. Digne ne der Agsem.*

I tehi deβt, reftü der bazar.

Terβimem pur ne averi deβdar**.**

Git bos elile pazara, korkarum ki peβtimalin bos giötörürβen. Angſak bir Allah ve melaikler (ferißteler) giümis ve altun talebindan beri (münezze)dür. (CFT / 1672)

Diyalog devam ederken konuşmacının amacına uygun olarak Farsça bir beyit söylediği görülmektedir. Konuşmanın dizgesinde "Dinle!" denilmesi konuşmacının aktaracağı tümceye hazırlık yaptığı ve kalıplaşmış sözler (şiir şeklinde ve özgün) kullanacağını göstermektedir. Konuşma böylece boşluk bulmadan devam etmiştir.

18. yy.

Nijèt doſtà jetiſcir*. Sizi* ***ſagh ſelim gˈördüghümè*** *ſevinírim*. (BGD / 1781: 77) "Niyet dosta yetişir. Sizi sağ selim gördüğüme sevinirim."

Hazırlık cümlesi kalıp sözdür. Kalıp söz, önceden hazırlanmış formlara dayanır ve konuşma cümlesinde devamlılığı sağlamak için olduğu gibi entegre edilir. İlgili cümle bu bağlamda konuşmada doldurma yapmaya yaramaktadır. Ardından konuşmacı sözcesini dile getirir. Sözcenin "sağ selim görmek"ten oluşan bölümü de kalıp söz içeriğine sahiptir. İfade, konuşma cümlesinin hazırlıksız yapısına karşın kalıplaşmış sözleri dereceli olarak kullandığını göstermektedir.

4.8.3.2.2.4. Konuşmada Doğrudan ya da Dolaylı Aktarımlar

16. yy.

Giani euelki chontzer oltur kibeni lfrail Cabumi begaberleri kim bifte anlari tafticlerus efai tzin erne kim isleti be gketié naki oltigun tzamicfi titiler be (…) (TG / 1581: 3/ah) "Yani evvelki honçer odur ki ben – i İsrail kavmi peygemberleri ki biz de onları tasdikleriz İsa için her ne kim işledi ve kendine vaki oldugun camisi dediler ve (…)"

Konuşma diline yer verilen dinî içerikli metinde {dediler} aktarıcı işlevinde kullanılan belirticisinin doğrudan aktarım için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aktarılan cümlenin devamında {ve} bağlayıcısı ile cümle devam etmektedir. Konuşma dilinde aktarılan unsurun devamlılığı engellemediği görülmektedir.

17. yy.

I. *Ol vakte Padiffah* ***demiski*** *Jarakünüz ve elinüzi düfmen üzerine kaldirmak gyerekβiniz. demirünüzden ve kilicfinüzden hits pervam (korkum) ioktur. Zira benüm ülümümden oturi, βizden benüm kullarim labur intikam alurlar.* (CFT / 1672: 198)

II. *Ol zeman* ***dediler ki****, iffaret olunmis Parthenius Rum Partiarchaβi, Venediklerle bir olup, ve mektüpler degifüp, Turklerün Stambolda olan derja βefer tedariklerini, onlara ilam iderdi*. (CFT / 1672: 168)

III. **Int.** *Ol din itsün olmamiftur, lakin bazi kifiler Sultana* ***dediler ki,*** *Jefuitalar Krallarun doβti degildür, ve dedillerki, anlar jeni meβeb baglaiup, halka krallar kaldirmaga ügrediürler.* (CFT / 1672: 165)

IV. *Franciſcos Kral iβe, nigse tevarikte* ***derler,*** *pifman olup, egseline iakin* ***demiski****: Hatun harab oldi, zira Tangrinün, ve Hriftianlarun bas düfmeni ile ioldasliga gyirdüm*. (CFT / 1672: 224)

18. yy.

I. *Aghanà ciok felàm ejlè;* ***ve de-ki,*** *ben jarinà hazy'r olúrum*. (BGD /1781: 83) "Ağana çok selam eyle; ve de-ki, ben yarina hazır olurum."

Konuşmacı aktarma sözcesini kendi cümlesi üzerinden devam ettirmektedir.

II. *Bir adamà bir filé vurmúšola,* ***derler****.* (BGD / 1781: 95) "Bir adama bir sille vurmuş ola, derler."

Konuşmacı, anonim olan diğerlerinin sözlerini diğer konuşmacıya dolaylı olarak aktarmaktadır. [Vurmuş ola] ifadesinde {-mXş ol-A} yapısı, anlamsal olarak olasılık ve kesinleşmeme anlamları katar. Konuşma dilinde dolaylı aktarım için fiilimsiler ya da tamamlanmamış yapılar yerine tamamlanmış yapılar getirilmesi genel eğilim olarak

kabul edilebilir. Fiil [VUR-] ardından yardımcı fiil görevinde [OL-] fiilinin getirilmesi ve bitişik yazılmaları bu varsayıma tanık sayılabilir.

III. **B.** Ol konakda her ſchey boulounourmi?

Ol konakda her şey bulunurmi?

C. *Ghayri zemande bir pek eu ev idi,* ***ſanurumki ſchimdi dahi eu ola****. Bak, görunur artik.*

"Gayri zamanda bir pekiyi ev idi, sanırım ki şimdi dahi iyi ola. Bak, görünür artık." (GT / 1789: 123)

Konuşmanın hazırlıksız ve ileriye doğru akışına uygun bir sözceler toplamı görülmektedir. B konuşmacısının sorusunu C konuşmacısı doğrudan ve tam cevaplamak yerine dolaylı, bağlamsal bir sözce ile karşılar ve dolaylı aktarma yapar. Aynı zamanda C konuşmacısı öngönderge ile devam ettiği cümlesine o andaki gelişmeyi de dâhil eder. {Sanırım ki} yapısı söylemsel düzlemde bağlaç işlevinde kullanılmakta ve yeni bilgiye girmeden önceki konuşmacının durumuna / tutumuna işaret etmektedir.

4.8.3.2.3. İfadenin Sözdizimsel Özellikleri

16. yy.

alachin bech tanileginé inticat eteler iſaggiorſtetigi kimbi be chem atem bigi alemté amel etipu elmile irſatini tecmil eileé be ché ***eile*** *eileti* (…) (TG / 1581: 5 /ah) "Allahın vehdaniligine itikat edeler İsa gösterdiği gibi ve hem âdem gibi âlemde amel edip ilmile irşatini tekmil eyleye ve hem öyle eyledi" (TG / 1581: 5 /ah)

Dilsel gönderge olarak devam eden cümlenin öncesine atıfla [öyle] zarfı[445] kullanılmıştır. Cümle içinde geriye dönük bildirim, konuşma dilinin etkisini işaretleyebilir. Konuşmanın ileriye doğru olan yapısı değiştirim unsurlarına başvurmayı gerekli kılmaktadır.

17. yy.

CFT / 1672

V. *Imdi korku ve zevaldan beri (münezze) degildür ol Saltanet?* **I.** *Haſa.*

Cümle konuşma dilini yansıtmaktadır. Sorunun cevabı bağlama bağlı olarak

[445] Uzun, M. (2016), ilgili sözcüğü de ele alan çalışmasında sözcüğün zarf, zamir, sıfat ve soru yapısı şeklinde işlevlerini örnekler üzerinden tanıtlamaktadır. Durum zarfı olarak "o halde, o şekilde" anlamlarına gelen {öyle} durum zarfının metin içi bağı sağladığını dile getirir (s. 156). Bağdaşıklık unsuru olarak metinde art ve ön gönderim işlevi bulunduğunu ekler (s. 159). Metin içinde önceki cümle veya yapılara atıfta buluna sözcüklere değiştirim öğesi adı verilir. İlgili sözcük bağlamında Uzun L. (2011 metinde kendinden önce geçen adlar, eylemler ya da öbeklerle değiştirmek için işlevsel metin öğelerinden olan "öyle" sözcüğünün kullanıldığını tanıtlamaktadır (s. 159). Değiştirme kendinden önceki yapıların yerine kullanılmayı gerektirir ve bu yanyla eksiltme işleminden farklı bir işlemi işaretlemektedir.

ünlem [Haşa] şeklinde verilmiştir. Bu türden kısaltılmış ve belirsiz yapılara ***elipsis***[446] adı verilir. Eliptik yapılar konuşma dilinde sıklıkla başvurulan temel araçlardan birisi olarak kabul edilebilir. Konuşmanın bağlam duyarlı yapısı, iletişimin söz dışında unsurları da (jest, mimik, vücut hareketleri vb.) konuşmaya dâhil etmesi vb. nedenler konuşma dilinde cümlenin yanı sıra değerlendirmeye alınması gereken unsurların bulunduğunu götermektedir.

CFT / 1672

V. *Bunda degilmi?*

I. *Degildür.*

V. *Handa dür?*

I. *Gyendi evinde.*

Konuşma diline özgü olarak kısa soru ve cevaplar arka arkaya dizilmiştir.

18. yy.

I. B. *Sciun altyny dejiftyr.* "Şu altını değiştir."

A. ***Olsun****, giànym.* "Olsun, canım." (BDG / 1781: 105)

Konuşma diline özgü olarak kullanılan ifadeler kısaltılmış (elipsis) sayılabilecek ifadelerdir. Ancak bağlama göre değer kazanır. A konuşuru "Altını değiştirmem, bunu kabul et!" yerine "Olsun, canım." diyerek cevabını konuşma diline uygun olarak belirsiz ve tam olmayan bir kalıp söze değiştirmiştir.

II. B. *Ormanlarda* ***chyrſyz*** *bulunurmy?* "Ormanlarda hırsız bulunur mu?"

A. *G*[*i*]*ege g*[*i*]*ündüz* ***korku joktur.*** "Gece gündüz korku yoktur."

Konuşmacının sorusuna verilen yanıt, bağlam duyarlıdır. Eksiltme yerine basit cümlenin ögelerinin sırada olduğu görülür. Söz konusu olan konuşma diline özgü olarak verilen cevap, sorunun doğrudan değil dolaylı yanıtıdır.

III. A. [A'mma ilimonlijin, ve elmalighinin agaci handádyr?]

B. [**Berujè bak**.] (BGD / 1781: 89)

Cevabı veren B konuşmacısı eksiltmeye gitmiştir. Konuşma diline özgü olarak bağlamsal cevaplar sorunun doğrudan ve tam yanıtı olmayabilir.

---

[446] Cyrstal, D. (2008) sözlüğünde **ellipsis** terimini cümlede ekonomi, üslûp veya vurgu gibi nedenlerle atlanabilen ve bağlamdan ancak anlaşılabilen kısaltılmış yapılar olarak tarif eder. Örnek cümle şöyledir:
A. *Nereye gidiyorsun?*
B1. *Şehre gidiyorum*. (Cevap tahmin edilebilir ve tamdır.)
B2. *Teşekkürler*. (Cevap belirsizdir ve tam değildir.)
Yazar, eliptik yapıların günlük konuşma dilinin temel bir özelliği olduğunu vurgular ve indirgenmiş, silikleşmiş, kısaltılmış bir forma sahip olduklarını da ekler. (s. 166)

IV. *Bir horos bir indſchou boul**oup boundan ne eyleyeum ben** dedi* (…). (GT / 1789: 165)
"Bir horoz bir inci bulup bundan ne eyleyim ben dedi (…)."

Anlatıcı konuşmayı aktarmaktadır. İçiçe birleşik cümle formunda sözce devrik yapıdadır: [Bundan ne eyleyim ben.] Aktarıcı doğrudan aktarıcı konumundadır ve ifadenin düzenleyicisi de olmalıdır. Aktarılacak unsura zarf-fiil ekinden sonra geçilmektedir. Kalıp bir form olduğu açıktır: {-Xp [SÖZCE] dedi} şeklindedir.
V. *Vãlidesì dachì rèddi ğevàb ed**ip dedikì** chatrnỳićiün ben bu chyzmetì edà edèrim làkíìn korkàrymkíì zahmetìm bośa ġide* (…) (PGT / 1794: 700)

Anlatıcı, fabl türünde bir meselde konuşmayı aktarmaktadır. Aktarılacak unsura zarf-fiil ekinden sonra geçilmektedir. Kalıp bir form olduğu açıktır: {-Xp dedi Kİ [SÖZCE]} şeklindedir. Hazırlanmış konuşma dili kalıpları olarak değerlendirilebilir.

4.8.3.2.4. İfadenin Yapısal Özellikleri

4.8.3.2.4.1. Selam (Konuşma Başlatıcı) ve Elveda (Konuşma Bitirici) Cümleleri

Yüceol Özezen, M. (2017), A. Ümit'in *Sis ve Gece* ile Z. Livaneli'nin *Serenad* adlı romanlarında yer alan cümlelere dayalı olarak selamlaşma edimini ele aldığı makalesinde selamlaşmanın dilbilgisel olarak işaretlendiği kullanımlar yanında sözsüz olarak da gerçekleşebildiğine (s. 266) dikkat çekmektedir. Yüceol Özezen, M. (2017) selamlaşma sözcüklerinin (s. 285) yanı sıra selamlaşmaya eşlik eden davranışların (s. 288) ve törenlerin (s. 292) ait oldukları kültürden izler taşıdığını belirtmektedir.

ÇYM'lerde selamlaşma cümleleri genellikle diyaloglarda ve daha az olmak üzere eğitsel metinlerde yer almaktadır. Metinlerde yer alan cümlelerde [Selàman aléjikim] ilgili ifadeler görüldüğü gibi selamlaşmanın olduğu anlaşılan dil - dışı unsurları da içermek üzere kullanılan [Muſtuluk βana Elcſibeg!] şeklinde tanıklara da rastlanmaktadır.
16. yy.
Sellam aliech Tfultanum[447]*.* "Selam aleyh sultanum."

[447] Yüceol Özezen, M. (2017) ilgili selamlaşma ifadesinin anlamsal ve pragmatik temellerine ilişkin şu açıklamayı yapmaktadır: "*Selamün aleyküm. / Es-selamü aleyküm:* Birbirinin alternatifi olan bu Arapça selamlaşma sözlerinin Türkçeye çevirileri bakımından anlamları aynıdır: "Size selam [olsun]." Bu selamlaşma sözleri arasındaki tek yapısal fark, *Selamün aleyküm.* sözünde *selam*'ın belirsiz (nekre), *Es-selamü aleyküm.* Sözünde ise *selam*'ın belirli (marife) kategoride yer almasıdır ve bu kategorik ayrımın Türkçe için bir önemi yoktur. Ayrıca gözlemimiz, *Selamün aleyküm.*'ün Türkiye Türkçesinde daha yaygın olarak kullanıldığı yönündedir. Zaten ilk selam sözünde "Size bir selam [olsun]." anlamı varken, ikinci selam sözünde "O [Allah'ın selamı, bana verdiği(iz)] selam size [de olsun]." anlamı vardır. Özetle ilk selamlaşma biçimi selam verme, ikinci selam sözü ise selam alma için daha uygundur. Dinsel nitelikli bu selamlaşma biçimini, daha çok erkekler kullanmaktadırlar." (s. 280). Yüceol Özezen (2017) ilgili

*Sellam aliech Baba. "*Selam aleyk baba."

*Sellam aliech Ana. "*Selam aleyk ana."

Alechmi Sellam Rahmatuallah. Aleyküm selam Rahmatullah.

TVR. *wargeth tſaglogla eier ghelmetſon*. "Var git saglıkla eğer gelmezsen."

CHR. *Gegſien hair oltſon.* "Gecen hayır olsun."

TVR. *Aghbate hair oltſon. "*Akıbeti hayır olsun." (TRC / 1544)

17. yy.

I. **Viator.** *Szabanuz hair olβun. "*Sabanuz hayır olsun."

Ignotus. *Ja βaba hair. "*Ya sabah hayır"

*Akſamünüz hair olβun. "*Akşamınız hayır olsun"

Getſenüz hair (mübarek) olβun. Geceniz hayır mübarek olsun.

V. *Allah razi olβun. Allah βana ejlik virβen.* "Allah razı olsun. Allah sana iyilik versin."

I. *Hos gieldün, βefa gieldün."*Hoş geldin, sefa geldün." (CFT / 1672)

II. **V.** *Ev βahibi, Allaha βmarladuk. Bizi doadan onutma.* "Allaha ısmarladık."

Div. *Varinüz βaglikle. Döndügünüz zeman jine konak acſiktür.* "Varınız sağlıkla." (CFT / 1672)

18. yy.

I. *Chos g*[i]*eldin, ſefa bulduk, ſultanym*. "Hoş geldin, sefa bulduk, sultanım."

Mizagi ſcerefiniz nige dyr? Kefiniz eji mi? Mizac-ı şerefiniz nicedir? Keyfiniz iyi mi?

Sciükiür: ja ſiz nige ſiniz? Şükür, ya siz nicesiniz?

Cioktan ſizi g[i]*örmedim. Nerede idiniz ſciu kadar zeman?* Çoktan sızi görmedim. Nerede idiniz şu kadar zeman? (BGD / 1781: 71)

II. *Kalynyz ſaghlygioklarile*. "Kalınız saglıcaklar ile."

Saghſelim varynyz. Allah ſize ſelamet verſin. "Sagselim varınız. Allah size selamet versin." (BGD / 1781: 107)

III. *Ištè, ben g*[i]*idèjorum, ſiz choſciá kályn*. (BGD/ 1781: 50) "İşte, ben gidiyorum, siz hoşça kalın."

IV. *Genabyny'z cháir - ola Celebìm*. (BGD/ 1781: 50) Cenabınız hayır ola Çelebim.

Chòs g[i]*eldin, ſefa bulduk, Sultany'm*. (BGD/ 1781: 50) Hoş geldin, sefa bulduk, Sultanım.

Mizagi ſcerefinìz nigé dyr? Kefinìz ejì mi? (BGD/ 1781: 50) Mizaci şerefiniz nicedir? Keyfiniz iyi mi?

---

selamlaşma biçimini Duranti'ye atıfla (1997, s. 97) bir çeşit "iyi konuşma" örneği olarak düşünmenin mümkün (s. 280) olabileceğini dile getirmektedir.

V. *Selàman aléjikim.* (BGD / 1781: 81) “Selamün aleyküm.”

Alejik^{i}*im ſelám.* (BGD / 1781: 81) “Aleyküm selam.”

VI. A. *Sabahuniz, aſchamuniz, guedſcheniz hayr ola, hayr olſoun*. “Sabahınız, akşamınız, geceniz hayr ola, hayr olsun.”

B. *Ya ſabahun hayr, hoſch gueldun, ſefa gueldun*. “Ya sabahın hayr, hoş geldin, sefa geldin.” (GT / 1789: 110)

VII. A**.** *Allaha ismarladuk*. **“**Allaha ismarladuk.”

B. *Allah bilendſche olſoun*. “Allah bilence olsun.” (GT / 1789: 122).

ÇYM’lerde kalıplaşmış sözler şeklinde konuşmayı başlatan ve bitiren ifadeler bulunmaktadır. Hazırlıksız konuşmaya ait unsurlar arasında saydığımız selam ve elveda cümlelerinin benzer kalıpların kullanıldığı dilsel birimler olmanın yanında kültürel unsurları[448] da yansıtan birimler olarak ele alınması gerektiği söylenebilir.

4.8.3.2.4.2. Seslenme, Ünlem ve Dikkat Çekmeyi İşaretleyen Yapılar

16. yy.

Handa gidertſen bre Giaur? (TRC 1544) “Handa gidersen bre gâvur.”

17. yy.

Jazik! *Enβonra neje varur ortalik?* (CFT /1672) Yazık! En sonra neye varır ortalık?

V. ***Vai*** *ol vialaiete nerede bukadar aβker getſer* (…) (CFT /1672) “Vay o vilayete (…)”

Div. ***Lepe*** *Sultanum,* ***bujur*** *Sultanum.* (CFT /1672) “Lebbeyk, buyur (…)”

V. ***Baka*** *ev βahibi, biz βizden ve ſarabünüzdan hosnutiz, emma kiebab handadur?* (CFT / 1672) Baka ev sahibi (…)

I. Bak ev sahibi. II. Bakasın ev sahibi. III. Bak, a ev sahibi. (a seslenme işaretleyicisi[449]). Bu yapılardan hangisinin geçerli olduğunu belirlemek güçtür. Ancak her durumda ilgi çekmeyi esas aldığı görülmekte ve konuşma diline özgü bir ezgisel örüntüyü

---

[448] Dil ve kültür arasındaki etkileşimi selam ve veda ifadeleri üzerinden tartışan Keskin, A. (2017) “Türk kültüründe “selamlaşma” ve “vedalaşma” hakkında genel bir değerlendirme.” adlı makalesinde Türk lehçelerinde selamlaşma ve veda işlevinde kullanılan sözcük ve ifadelere yer vermiş ve sonuçları bir tabloda paylaşmıştır. (s. 141 - 143). Türk tarihinde dil ve kültürel etkileşimin önemli unsuru saydığı selam ve veda ifadelerinde Türkçe ve Mogolca ifadeler yanında Arapça ve Farsça kaynaklı “hayr, hoş, selam, veda, razı” sözcüklerinin yaygın kullanıldığını tespit eden yazar, İslamiyetle geçen “selam, merhaba, veda, hoş” ifadelerinin de baskın kullanılması üzerinden ilgili etkileşimi değerlendirmektedir (s. 139).

[449] Seslenme için bağımsız kullanılan sözcükler olduğu gibi kimi biçimbirimler de benzer bir işlev üstlenebilir. Seslenme sözleri ile ilgili makalesinde Özezen (2019), ET döneminde seslenme sözü sonunda a/e, +A, ay /ey; başında ay / ey, aya şeklinde kullanılan işaretleyicilerin varlığından bahseder. TT’de ise seslenme, ekler yanında ezgiyle veya ünlemlerle de olabilir görüşünü ekler. Zamirlerin üzerine getirilen benzer eklerin de seslenme işaretleyicisi olduğu tartışılan makalede [Seni gerek seni] ve [seni yaramaz seni] yapıları üzerinden problem ele alınmıştır (s. 737 - 740).

haber vermektedir.

Leg. ***Digne*** *Tergseman Aga*! (CFT / 1672: 490)

Konuşmacı dikkat çekmek amacıyla seslenir. Konuşma olduğunu gösterir bir ünlemle "*Dinle!"* sözü konuşurun sözüne devam etmesini ve etkileşimin devamını sağlamaktadır. Konuşma dili işaretleyicisi olarak kabul edilebilir.

18. yy.

I. ***Hajde****, Aghalar: ata binelim.* (BGD / 1781: 107) "Hayde, Agalar: ata binelim."

Genellikle eylem öncesi harekete geçmeyi işaretleyen bir ünlem olarak "Haydi!" sözcüğü[450] kullanılır. Cümle başında virgülle ayrılması ünlem ardından bir durak anını göstermektedir. Konuşma dilinin kendine özgü ayırt edici bir yapısı olarak ilgili sözcüğü tanımlayabiliriz. Sonda kullanılan bir örnek, *Oradan kalk,* ***hàjde.*** (BGD / 1781: 56) "Oradan kalk, hayde." şeklindedir. Eylem sonrası kullanımında da harekete geçmeyi işaretler, ilk ünlüsü üzerinde vurgu işareti bulunması ise konuşma diline özgü kullanımı gösterir.

II. ***Bre, bre****... čiaghyrmaktàn ʃezìm boghuldù*. (BGD / 1781: 64) "Bre, bre... çağırmaktan sesim boğuldu."

Seslenme ünlemi olarak [bre, bre] yapısı kullanılmış ardında uzun süreli durağı işaretlemek üzere üç nokta işareti kullanılmıştır. Konuşma diline özgü bir kullanım uygun bir şekilde yazıya yansıtılmıştır. Aynı ifadenin [**Bre**… bir kimsè jókmu?] (BGD / 1781: 86) benzer kullanımı, ifadenin kalıp söz olarak değerlendirilmesini de gerektirir.

III. A. *Ojunún pek g*^{i}*üzéldir*. "Oyunun pek güzeldir."

B. ***Ha, ghajrèt ejlè****.* "Ha, gayret eyle." (BGD / 1781: 90)

B konuşmacısı diğer konuşmacıyı harekete geçirmek için ünlem de içeren bir dilek sözcesi kullanmaktadır: [Ha gayret eyle!]. Günümüzde kalıp söz olarak "Ha gayret!" yapısı kullanılmaktadır. Benzer bir kullanım aşağıdadır:

A. *Pek*^{i} *eji, hájde, gidelim. Kajighà g*^{i}*irelim*. "Pek iyi, hayde, gidelim. Kayığa girelim."

B. ***Ha, gianym, tez, ghajrèt ile***. "Ha, canım, tez, gayret ile." (BGD / 1781: 92).

---

[450] Toker (2011)'in makalesinde sözcüğün kökeni hakkında ileri sürülen görüşler beş maddede özetlenir: 1. Arapça **heyte**'den türer (Kerestecioğlu, Eyüpoğlu). 2. Yansıma sözcüktür (hay) ve de- /di- fiili ile birleşmiştir (Nişanyan, Efendioğlu). 3. Yansıma sözcüktür (hay) ve de / di edatı ile birleşmiştir (Deny, Ergin). 4. Yansıma sözcüktür (hay), {di} kuvvetlendiricisi ile birleşmiştir (Tietze). 5. Fiilin kökeni hayda- şeklindedir (Deny, Elöve) (s. 59). Yazar ise **haydi** sözcüğünün "hayda- fiilinin 2. teklik şahıs emir ifadesi"nden ortaya çıktığını Türk lehçelerindeki emsallerinden hareketle ileri sürmektedir (s. 66). Hayda sözcüğünün ise "hayda- fiilinin isimleşmiş semantik bir türevi" olduğunu vurgular. Sözcüğün günlük konuşmada uzatılarak söylendiğini [haydaaa] ve kızgınlık, bıkkınlık ifade ettiğini ekler (s. 67).

4.8.3.2.4.3. Tebrik ve Değişik Nezaket İşaretleyici Yapılar

16. yy.

CHR. *Benum iolum oraa deghelder.*

TVR. *wargeth tfaglogla eier ghelmetfon*. (TRC / 1544)

Konuşmacılar işbirliği içindedir ve isteklerine saygı gösterirler. TVR konuşmacısı diğer konuşmacının olumsuz yanıtına karşın sağlık dileyerek konuşmayı sürdürür ve işbirliğine devam eder. Nezaket, konuşmacıların konuşma alanının sınırlarında kalması yolu ile gerçekleşmektedir.

17. yy.

I. V. ***Ludfiejle*** *göndür tez, lazum olagsak fejler gyötürβünler.*

Div. ***Mazur bujur βultanum****, hem bir ez βabrejle.* (CFT / 1672)

Konuşma, tarafların birbirlerine nezaket ifadeleri kullandığını göstermektedir. Eylem seçimine bu tutum yansımıştır: *eyle-* ve *buyur-*. Öner (2019), uzaklayıcı stratejinin[451] bir bölümünde *buyur-* fiilinin yardımcı eylem olarak kullanımının da karşı tarafı yüceltme anlamı taşıdığını (s. 157) belirtir. Ayrıca nezaket işaretleyici olarak konuşmacı, yüksek bir makamın gereği olan *Sultanım* hitap sözcüğünü bağlam gereği kullanarak yüceltmeyi vurgulamıştır. Buna göre nezaket stratejileri iki taraf arasında karşılıklı ve statülerine uygun olarak ortaya konmuştur.

II. D.V. (…) *Islerinden bellidür ki, bu adam Tangridan korkar.*

V. ***Ne giüzel!*** *Tangriden korkan, kimβeden korkmaz.* (CFT / 1672)

Konuşma işbirliğine ve onaya uygun bir örnektir. Birinci konuşmacı kalıp sözle cümlesini bitirir. İkinci konuşmacı önce onaylar, tebrik eder ardından işbirliğine uyacak biçimde ilk konuşmacının cümlesini tekrar ederek sonuca bağlar. Konuşma diline özgü olarak bağlama uygunluk, onay, işbirliği, tekrar özellikleri birlikte görülmektedir. Konuşma dili, dile ait pek çok işlevin bir arada görüldüğünü göstermektedir.

III. *eger βen bukadar is györmis, akil βahibi, ialani ikrah eden ve hakiket βever bir adam olmamis olaidün* (…) (CFT / 1672: 215)

Konuşmacı, diğer konuşmacıyı yücelten ifadeler kullanır böylelikle metnin yazılış amacına yaklaşan bir giriş yapabilmiştir. Karmaşık sözceler birden fazla konu ve yorum anlamına gelir. Bu bağlamda giriş cümlesi nezaket diline uygundur. Bu durum, konuşma

[451] Öner (2019), nezaket stratejilerini iki grupta ele alır: Yakınlayıcı ve uzaklayıcı stratejiler. Her bir grubun kendine özgü dilbilgisel ve bağlamsal formları bulunur. Saygı gösterme ifadesi olarak kullanılan *buyurmak* fiilinin kullanıldığı bağlam veya morfolojik özellikleri buna göre değerlendirilir. Benzer şekilde lütfen (çalışmada lütfet- fiili de yer almaktadır) sözcüğü de ele alınmıştır (s. 144 - 160).

diline özgü bir kullanım olarak işaretlenebilir.

IV. ***Malumünüzdür ki*** *gsümle Naβrani Padiſſahlerün, kral, vel Hakimlerün βarajlari ne ſekildür* ***bir hos*** *tegsribe kildük.* (CFT / 1672: 294)

Konuşmacı diğer konuşmacı için olumlu bir tutum benimsemiştir. Böylelikle konuşmanın salahiyetli yürütülmesini en baştan denetlemektedir. Cümlenin sonunda *"bir hoş*" kalıp sözü de anlatımına devam etmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan giriş cümlesi nezaket stratejisinin bir parçasıdır ve konuşmanın düzeyini korumak veya arttırmak amacına hizmet etmektedir.

V. **Leg.** *Szagol tergseman Aga! Allah biller ki βenden pek* ***hoſnut****im hem iktikat ejle rıvajet ettiğiniz, ehvallardan ſolkadar* ***hazetm****isim ki, tabiri ve tahriri münkin olmaz*. (CFT / 1672: 339) (…) *Szengsilai ife dogmis ve is györmis adam, deime ierde bulunmaur*. (340)

Konuşmacı teşekkür eder ve işbirliğinde bulunur. Olumlu tutumunu açıkça gösterir. Bu bakımdan nezaket stratejilerinden olan *karşıdakini olumlama* işlevine uygun cümleler kurduğu anlaşılmaktadır. Cümlenin devamında bu stratejiye uygun olarak isteğini dile getirir: *Imdi βenven bir* ***regsam*** *vardurki, Padiſſahun haremi* (…) (341).

18. yy.

I. *Mahazùr* ***bujùrun, Sultany'm****; ég*[i]*er iſtedighìm kadàr, g*[i]*elmedimiſe; kabahàt benìm dejìl.* (BGD / 1781: 77) "Mazur buyurun, Sultanım; eger istediğim kadar, gelmedim ise; kabahat benim değil."

Konuşmanın başlangıcında dilsel bildirime geçmeden önce konuşmacı, işbirliğine açık olduğunu "buyurun" sözcesi ile iletir ve diğer konuşmacının konumunu "Sultanım." hitabı ile vurgular. Hazırlık girişinden sonra konuşmacı asıl sözcesini söyler. Nezaket stratejisinin aşırı saygı göstermeye dayalı *uzaklayıcı karakteri*ne uygun bir sözce kullanılmıştır. Konuşmanın bitiminde konuşmacının [Omrönùz ciòk-ola, **Sultany'm** : ſaghlygiaklar ile.] benzer ifadesinin varlığı tutarlı bir konuşmacı tutumu olarak işaretlenmelidir.

4.8.3.2.4.4. Hafif Küfürlü ve Hakaret içeren Argo Yapılar[452]

16. yy.

[452] Küfür ve hakaret aynı sözeyleme işaret etmezler. Demircan (1994), konuyu ele aldığı makalesinde hakaretin adlandırma (haber kipinde), küfürünse (dilek – istek kipinde) olmayan sanal bir eyleme gönderme yaptığını örnekler üzerinden tanıtlar (s. 268). Ortak özellikleri, ikisinin de kullandığı dil birimlerinin (sözcük, söz, tümce) bağlama, toplumsal anlama ve sesletime (ezgi ve vurgu) göre değer kazanmalarıdır (s. 269). Aynı zamanda işlevsel öğeleri (anlaşılan dilbilgisel bağlar, morfolojik dizilim vb.) ihmal ederek ya da silerek sözeylemin gerçekleştirildiği de görülür (s. 270).

Handa gidertſen bre Giaur? (TRC 1544) “Handa gidersen bre gâvur?”

17. yy.

Gairining auurethine ſarkma. (ILT / 1612) “Gayrinin avratına sarkma(k).” Argo Sözlüğünde *sarkmak* sözcüğü için “sırnaşmak, başkalarına musallat olmak, duyduğu duygusal ya da cinsel ilgiyi sözle ya da davranışla belli etmek, sarkıntılık etmek (Aktunç, 1990, s. 253)” anlamları verilmiştir.

Jang ſchagi ſagur ſuckler. (ILT / 1612). “Yanşağı sağır siker.[453]” Geveze birinin üstesinden sağır gelebilir.

Haremden khasanilan harama gider. (ILT / 1612) “Haremden kazanılan harama gider.” Harem sözcüğü “(*Ar. ḥarem*) 1. *i.* Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm, selamlık karşıtı: 2. *i.* Bu bölümde oturan kadınların hepsi. 3. *i.* Karı, eş. (TDK -TS).” anlamlarına gelir.

Adem on docusi don. (ILT / 1612) “Âdem on dokuzu don.” Cümlede geçen *don* sözcüğü “giysi” anlamında kullanılmıştır. Sözcüğün ilgili anlamının yanı sıra küçümseme amacıyla da kullanılmış olabileceği söylenebilir.

Kharnum tock ſickim peck. (ILT / 1612) “Karnım tok sikim pek.” Günümüzde “karnı tok sırtı pek” şeklinde kullanılmaktadır.

Eufen Khangik gioſus dogurur. (ILT / 1612) Even kancık gözsüz dogurur. Sözcüğe Devellioğlu’nda (1980) “Kancık (*Tür. i.*) 1. Kadın. 2. (*sf.*) Kahpe mizaçlı erkek.” (s. 102) anlamları verilmiştir.

Evuel uran ockg dur. Songra uran bocgi dur. (ILT / 1612) “Evvel vuran okçudur. Sonra vuran bokçudur.”

I. *Szüjle bana, bu heriften Stambola varingſedek ne iβterβen?* (CFT / 1672) Herif sözcüğü “Güven vermeyen, aşağı görülen, bayağı kimse.” (TDK - TS) anlamına yakın kullanılmıştır.

Int. *Giderbu memelat, gsudam, telbiz, kalpezan gidileri, anlar hepiβi oroβpi ogli (veledizina) dür, gair aβaletten hekim olanlara varalum.* (CFT / 1672: 134) TDK Sözlüğünde orospu karşılığında (*Far*. rūspī) 1. *i. kaba konuşmada* Hayat kadını. 2. *i. kaba konuşmada*, *mecaz* "Kolay elde edilen, düşük ahlaklı kadın" karşılıkları verilmiştir.

---

[453] Benzer bir kullanım Zati’de görülür. Şairin de yer aldığı bir mecmua ile ilgili bir çalışma yapan Atalay (2015), atasözünün yer aldığı beyiti ve açıklamasını şöyle vermiştir:
Yañşama yañşagı siker sâgır
Źātí-i ehl-i iştihār eyüdür
“Çok gevezelik etme yoksa gevezelik edeni sağır (dediğin) siker, burada olanlardan (senin geride bıraktıklarından) Zâtî iyidir” (s. 156).

Padiſſahun βarainda, gyzli ve bilmedüğüm ſejler hem hizmetler cſoktur, lakin bil ki, bas hizmet ve manβublar, taſak ve kiββeβiz, iki turli, ak, ve kara Arablarun elinden gecſer. (CFT / 1672: 296) Sarayda haremdeki işlerden sorumlu olan kimseler tanıtılmaktadır.

(…) *ialangsi, telbiz, hain, zampare, icſkigsidür, (...) acsik agizle βüger, taimakiardür, gegse gyündüz bludugi ierde, icser, ier, donuz gibi βarhos olup, βokaklarde hajkirür* (…) (CFT / 1672: 369)

(…) *aiktür, hits bir βarhos edegsek icsmek kiβmi kulanmaz, bir halal avretle kefaiet eder, livatadan, zamparalikten, ve gair gyunachtan pek βakinür:* (CFT / 1672: 370)

Konuşmacı olumsuz özellikleri sıralarken argo yapılara da başvurmuştur.

18. yy.

I. *Ben ſenin ejlighinè cialyſcirim. Saframi bulandirdì.* (BGD / 1781: 53) "Ben senin iyiliğine çalışırım. Saframı bulandırdı."

Konuşma dilinden parçalara yer verilen metinde örnek cümlelerle devam edilmektedir. Konuşmacı genellikle hoşlanılmayan bir kişi veya durumu ifade etmede kullanılan kalıp sözün [Midemi bulandırdı.] farklı bir söylenişine yer vermiştir.

II. *Benim enbüjük chazmim ſenſin. Gⁱözünù ač, jókſa ſen bilìrſyn.* (BGD / 1781: 58) "Benim en büyük hasmım sensin. Gözünü aç, yoksa sen bilirsin."

Konuşmacı eksiltmeli bir ifade kullanarak diğer konuşmacıyı dolaylı olarak uyarmaktadır. Günümüzde de benzer kullanımı devam eden tehdit içeren sözce, vurgu ve bağlama göre değer kazanan sözeylem niteliğindedir.

III. C. *Az iſter bou herif* (…) (GT / 1789: 130) "Az ister bu herif (…)"

C konuşmacısı kendi konumuna vurgu yapar ve diğer konuşmacıyı (hancı) konuşmanın zayıf unsuru hâline getirmek için [herif] sözcüğünü kullanır.

4.8.3.2.4.5. Soru - Cevaplı Yapılar

16. yy.

TRC 1544

Handa gidertſen bre Giaur? "Handa gidersen bre gâvur?"

*Stambola giderum Tſultanum. "*İstanbula giderim sultanum."

TVR. *Ne iſſum var bu memleketten*? Ne işin var bu memlekette?

CHR. *Bezergenlik, ederum, Affendi, Maſlahaton, var, anadolda.* "Bezergenlik ederim efendi maslahatum var Anadoluda."

TVR. *Ne habar tſizum girlerden? "*Ne haber sizin yerlerden?"

CHR. *Hits neſte bilmezom tſaa dimege.* Hiç nesne bilmezim sana demeye.

TVR. *GioIdaſſum varmi tſenumle?* Yoldaşın var mı seninle?

CHR. *loch, Ialanuz gheldum.* "Yok, yalnız geldim."

TVR. *Benumle gelurmitſun? "*Benimle gelir misin?"

CHR. *Irachmider tſenun iataghom? "*Irak mıdır senin yatağın?"

TVR. *Iachender bundan guſtereim tſaa. "*Yakındır bundan göstereyim sana."

CHR. *Gel ghuſteriuere Allaha tſeuertſon.* "Gel gösteriver Allaha seversen"

17. yy.

CFT / 1672

I. *Ejimißin hos mißin?* İyi misin hoş mısın?

Nedür halin? Nedir halin?

J. *Sükur Tangrie.* Şükür Tanrıya.

II. *Baka iolgsi: nereden gielürßen?* (s. 6) *Naßil milletßinüiz? Nemtze, Magyar, Leh, Marchiali, Flemengk, Frantza, Ingliz, Svecs. Bana gsevab ver, hangi vilajetten gielürßen?* "Bak yolcu. Nereden geliyorsun? Nasıl milletsiniz? Nemçe, Macar, Leh, Marsilya, Felemenk, Fransa, İngiliz, İsveç. Bana cevap ver, hangi vilayetten gelirsin?"

V. *Frantza, Nemtze, Leh vilajetindan (diarindan) gielürüm.* "Fransa, Nemçe, Leh vilayetinden gelirim."

(…) ***nereden*** *kula ülefe verilur*? (CFT / 1672: 161) "Nereden kula ulufe verilir?"

Soru sözcüğünün başa alınması kaynak dil etkisi ile açıklanabilir. Aynı zamanda konuşma dilinde amaca, bağlama ve vurguya bağlı olarak soru sözcüklerinin yeri değiştirilebilir. Benzer şekilde,

III. Leg. *Imdi,* ***nedür*** *ßebebi ki, Sultan Achmet zemaninda, (…) üldürmek ißtediler?* (CFT / 1672: 164)

Leg. ***Kimdür*** *bukadar gsan üzerinde bas?* (CFT / 1672: 170)

Soru sözcüğünün başta kullanıldığı başka örnekler de bulunur.

IV. *alelhußuß Vezir Azemün* ***kimdür ol****?* ***ne ſekil*** *dikilür? ve mazul oldugi zeman,* ***ne ſekil*** *mazul olur?* ***nedür*** *onun hizmeti?* ***nedur*** *gyelüri? hem* ***nereden****? ßonra ol bir kubbe vezirlerden ßira ile ſujleſelüm*. (CFT / 1672: 248)

Sorular konuşma diline özgü olarak sorulur. Konuşmacının amacına uygun olarak soru sözcüğü ve eylemle kısaltılmış yapılar, gramatikal kısıtları değiştirerek sıralanmaktadır. Konuşma diline uygun olarak vurgulu yapılar yer değiştirir ve eksiltmeler bu bağlamda önemsenmez.

18. yy.

BGD / 1781

I. A. *Jollari g[i]üzelmidir*? “Yolları güzel midir?”

B. *Pek g[i]üzel dejil*. “Pek güzel değil.”

A. *G[i]ećegek ſullar varmi*? “Geçecek sular var mı?”

B. *Jollarda korku varmi*? “Yollarda korku var mı?”

A. *Chair: ulu joldur, oradan dajma adem g[i]ećer*. “Hayır: ulu yoldur, oradan daima âdem geçer.”

B. *Ormanlarda chyrſyz bulunurmy?* “Ormanlarda hırsız bulunur mu?”

A. *G[i]ege g[i]ündüz korku joktur*. “Gece gündüz korku yoktur.” (s. 106)

Konuşma diline uygun olarak soru cevaplı yapıların kullanıldığı görülmektedir. Soruların sonunda soru işaretinin ve {mX} soru edatının (enklitik) kullanımı günümüzdeki dilbilgisel normlara da uygundur. Cümleler genellikle basit ve yüklem sondadır. Cevaplar konuşma diline özgü olarak kısa, basit cümlelerden oluşur. Bağlama bağlı olarak eksiltilmiş cevaplar iletinin alıcıya ulaştığı konuşma dilinin canlılığını yansıtmaktadır.

II. S. *Sen **Chtiſtianmisin**?*

Ḡ. ***Chtiſtianym**, ve dachy Katolikym, śük[i]ür Allaha.*

S. ***Chtiſtian** demek ne demektyr?*

Ḡ. *Jſus **Chriſtoſun** Sahyrty, ve vaftizde Chryzmailan, jani Trośmulen otzial olunmuś, jani jaghlanmyś demektir?*

S. ***Katolik** demek ne demektit?*

Ḡ. ***Katolik** odur ki, vaftiz oldukta ſon-ra **Jſus Chriftoſun**, ve **Surp Roma Katolik Kiliſenin bütün dinini, ve Jmanini** inanyr, ve tutar.*

S. ***Jſus Chriftoſun**, ve **Surp Roma Katolik Kiliſenin bütün dinini, ve Jmanini** bilmek ićin ne lazymdyr?*

Ḡ. ***Chriſtoneaghan Vartabedutiunu öjrenmek, ve bilmek** lazymdyr.*

S. ***Chrirtoneaghan Vartabedutiunnu öjrenmek, ve bilmek** ićin ne lazymdyr?*

Ḡ. *Hernek'i **Selamete jetiśmek ićin** lazymdyr öjrenmeliiz ve bilmeliiz.*

S. ***Selamete jetiśmek ićin** kać **śej lazymdyr**?*

Ḡ. *Bu ſek[i]iz **śej lazymdyr**:* (BGD / 1781: v2)

Konuşma dilinde yazılmış ve dinî içeriğe sahip soru ve cevapların ilgili metinde yapısal bir yöntem olarak kullanıldığı görülür. Metnin diyalog şeklinde düzenlenmiş

olmasına karşın iletişim kuran karşılıklı konuşmacılardan bahsedilemez. Öyle ki kalıp ifadeler üreten bir düzenekte sorunun içerdiği sözcükler hemen cevapta tekrarlanarak ilerler. Bu türden soru ve cevapta tekrarlı yapıları, kalıp ifade ve ezber kullanımlar olarak saymak yerinde olacaktır. Konuşma dilinin kalıp ifadeleri hazırlıksız konuşmalarda entegre ettiği bilinmektedir. İlgili metin iç içe geçerek ilerler ve aşırı tutarlı sözdizimsel düzeneğe sahiptir. Bu nedenlerden dolayı ilgili metin, hazırlıklı konuşma yapısında düzenlenmiş olarak kabul edilmiştir.

4.8.3.2.4.6. Dua – Beddua Yapıları

16. yy.

ala ceuerſi (ON / 1527) "Allahı(nı) seversen"

Ben kurtuldom tſoch ſuccur Allaha. Amen. (TRC / 1544)

(…) *hem yedma byzegehenem, de churtule bizy iaramazdan, amen.* (HPT / 1575)

17. yy.

Allah bir giunün bin ejleje! (CFT / 1672) "Allah bir gününü bin eyleye!"

Allah iol vere. Jolunuz mubarek olßun. (CFT / 1672) Allah yol vere. Yolunuz mübarek olsun.

Gsümle sejler Allah elindedür. Oldur iaradan Allah, ümizümüz, muinümüz, iardumumuz oldur.(…) *Ol ßenün kaulauzun olßun.* (CFT / 1672) "Cümle şeyler Allah elindedir. Odur yaradan Allah, ümidimiz, muinimiz, yardımımız odur. O senin kılavuzun olsun."

Sükür khudaie elcſilik muradimüz üzre bitti. (CFT / 1672) "Şükür Hüda'ya (…)"

18. yy.

Allàh ſizè bachty' ſaadèt müjaſèr edè. Dilèrim k^{i}i, her ſceiniz muradyny'z üzrè ola. (BGD / 1781: 58) "Allah size baht – ı saadet müyesser ede. Dilerim ki, her şeyiniz muradınız üzere ola."

Jarin ki g^{i}ün ſana Chair ola. (BGD / 1781: 103) "Yarin ki gün sana hair ola."

Allah g^{i}öſtérmeſîn. (BGD / 1781: 95) "Allah göstermesin."

D. *Allah razi olla, allah bereket verſun.* (GT / 1789: 130) "Allah razı ola, Allah bereket versin."

s^{i}ifà reğiasyna varajym ve bu reğia dachi Allahỳn indinde makbulà g^{i}ec^{i}e. (PGT / 1794: 712) (…) "Allah indinde makbule geçe."

4.8.3.2.4.7. Temenni, Beklenti, Şikâyet, Üzüntü İşaretleyen Yapılar

16. yy.

CHR. *Gel ghuſteriuere Allaha tſeuertſon.* (TRC / 1544) "Gel gösteriver Allahı(nı) seversen."

ſunar kim gcu || nach iſteti be gcunachlarindé muſir oltilar iſrari uſtré || gkentiler anarma teni olalar tzenetmi ondé be tze || chenem gerté be ueliler (…) (TG / 1581: 11/ah) "Şunlar ki günah işledi ve günahlarında musırr oldular ve ısrar üzre kendiler, onlar madeni olalar cennet gökte ve cehennem yerde (…)"

17. yy.

I. DY. *Insallah her sej muradi üzre olur.* "İnşallah her şey muradın üzre olur."

I. *Symdi maβlahat bitti. Binin ata. Allah iol vere. Jolunuz mubarek olβun. Allah βmarladuk.* "Şimdi maslahat bitti. Binin ata. Allah yol vere. Yolunuz mübarek olsun. Allaha ısmarladık."

V. *Biz dachi βize Tangridan ejlik iβteriz.* "Biz dahi size Tanrıdan iyilik isteriz."

(…)

I. *Pek ejdür. Tek bizi haterinüzden csikarmiaβen. Ben dachi madam ki hejjatte im, βeni onutmam.* (CFT / 1672) Pek iyidir. Tek bizi hatırından çıkarmayasın. (…)

Konuşma sonunda taraflar birbirleri için temennide bulunmuştur. Kalıplaşmış sözler *Allah βmarladuk* yanında *Tangridan ejlik iβteriz, Tek bizi haterinüzden csikarmiaβen.* şeklinde konuşmanın akışına uygun olarak beklentiyi işaretleyecek şekilde kullanılmıştır.

II. Int. *Allah ejlik verβen Sultanum*. (CFT / 1672) "Allah iyilik versin Sultanım."

III. *Gegsenün karni biuk, kim biller jarun no dogurβa gyerek.* (CFT / 1672) "Gecenin karnı büyük, kim bilir yarın ne doğuracak."

Metaforik bir kullanımla konuşmacı beklenti içinde olduğunu işaretlemektedir. Yazı diline özgü görünen metaforik kullanımların konuşma dili açısından kullanıldığı görülmektedir.

IV. *Türk ehvaline mutalik feiler, derja kumleri gibi csoktur, nehaiet kim cseker bukadar faidaβiz emegh?* (CFT / 1672: 490)

Konuşmacı işbirliği hâlinde beklentisini ve gerçekleşme olasılığını paylaşır. Konuşmanın sonuna doğru olunduğunu duyurur. Konuşma diline özgü olarak soruyu kendine soran konuşur, cevap istememektedir. Kendi konuşmasının devamını bu yolla sağladığı anlaşılmaktadır.

18. yy.

I. *Ciok ſelam; Allah Saglyghhyni verſin.* Çok selam; Allah sağlığını versin

Baſc üſtüne. Ömrünüz ciok ola, Sultanym: Saghlygiaklar ile. Baş üstüne. Ömrünüz çok ola, Sultanım: Sağlıcaklar ile. (BGD / 1781: 103)

II. *Alláh gⁱöſtérmezſin*. (BGD / 1781: 59) "Allah gösterme(z)sin."

III. *Alláh ſizé jardimgi olſùn*. (BGD / 1781: 59) "Allah size yardımcı olsun."

IV. *Alláh belingè olſùn*. (BGD / 1781: 59) "Allah bilence olsun."

V. *Alláh razòla*. (BGD / 1781: 59) "Allah razola."

VI. ***Jaſyk-kⁱi**, böjle adàm pahsíz-dir.* (BGD / 1781: 83) "Yazık ki, böyle adam pahsızdır."

VII. A. *Her ſchey naſîhetinuze göre olour. Schimdi* ***ridſcha ederumki*** *bana bir koulaouz boulazſîz.* "Her şey nasihatınıza göre olur. Şimdi rica ederim ki bana bir kılavuz bulasız." (GT / 1789: 115)

VIII. A. *Mazour bouyouroun, Efendum, atum pek irak imiſch. Ferman ſizun dur*. (GT / 1789: 118) "Mazur buyurun, efendim, atım pek ırakmış. Ferman sizindir."

IX. A. *Allahi ſeverſen, tez guel ſun, gönder bir kimſeyi evine* (…) (GT / 1789: 116) "Allahı seversen, tez gelsin, gönder bir kimseyi evine (…)"

X. *Omrunùz cìógh ola. Menſubùn kutlù olsùn. Allàh jolu vere, bilengì olſun*.(BGD / 1781: 57) "Ömrünüz çok ola. Mansıbın kutlu olsun. Allah yolu vere, bilence olsun."

4.9. Çeviri Yazı Metinlerinde Yerel Dil ve Halk Dili Özellikleri Çerçevesinde Konuşma Dili

ÇYM'ler sahip olduğu dilsel malzeme bakımından standartlaşmadan çok çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilikte malzemenin toplandığı bölgelerin dilsel özelliklerinin etkisi bulunmaktadır. Yazarın kendi anadili, Türkçe öğrenmek için aracılık rolü üstlenen kişilerin anadili / ağız özellikleri de bu etkinin kaynakları arasındadır. Elimizdeki bütüncenin ölçüleri dâhilinde yerel etkilerin dilbilgisel bağlam açısından sahip olduğu özellikler, bu bölümde ele alınacaktır.

Günümüzde Balkanların[454] Arnavutça, Grekçe, Bulgarca, Romence, Makedonca, Boşnakça, Sırpça, Hırvatça ve Türkçeden oluşan dil alanları[455] bulunur. Bu alanlar

[454] Balkanların Karadeniz, Marmara Denizi, Ege, Akdeniz, İyonya ve Adriyatik Denizi ile sınırları vardır. Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya (tartışmalı olarak), Avrupa'daki Türkiye (Trakya) ve eski Yugoslavya toprakları (Bosna - Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Slovenya) bu bölgede yer alır.

[455]Balkan ve Balkanlılık kavramları üzerinde anlaşma bulunmaz. Balkan dilleri üzerinde çalışan Friedman (2011), dille ilgili olmayan ideolojik anlamlar üzerinden Balkanizm kavramının ele alındığını vurgular. Kavramı karşılıklı çokdillilikten kaynaklanan dilsel yakınlık olarak ele alanlara (Seliščev, 1925) karşıt

toplamı genellikle **Balkan dilsel bölgesi** (*sprachbund*) şeklinde karmaşık çok dillilik türünü tarif etmek için kullanılır. Günümüzde çok dillilik olarak değerlendirilen dilsel bölge kavramı, tarihî dönemler açısından da geçerli bir özellik sayılmalıdır. Dilsel bölgede yer alan diller arasında temas noktalarında kontakt alanlarının (pidgin, creol vb.) ve geçişkenlik unsurlarının yaygın olması da beklenen bir durumdur. Geçişkenlik yoluyla kimi dilsel özelliklerin yakınlaşmasını sağlayan nedenleri, Balkan dillerinde kontakt dil özelliklerini çalışan Brian D. Joseph (2010) şöyle sıralamıştır:

1. Substrat etkisi: Birinci dil konuşmacıları, ikinci bir dile geçiş için ilk dilin alışkanlıklarını ve yapılarını taşır ve ikinci dilin değiştirilmiş bir biçimini üretir.

2. Adstratum etkileri: İkinci dilin yapıları konuşmacılar tarafından kendi ana dillerine aktarılır (ör. prestij nedeniyle).

3. Pidginizasyon: İletişim durumunda birkaç farklı dilin konuşmacıları tarafından hedef dilin basitleştirilmiş bir versiyonu geliştirilir.

4. Uyarlama etkisi: Bir muhatabın (kusurlu) becerilerine göre konuşmacıdan konuşmacıya uyarlama yapılır. Yani hedef dilin ana dili konuşucusu konuşmasını, diğer konuşmacı tarafından o dilde algılanan yetenek düzeyi ile eşleşecek şekilde ayarlar. Bu hedef, her iki dil konuşmacısı tarafından seçim yapılmasını içerebilir ve her ikisi için de "rahat" bir dil geliştirilebilir. Hedef dilde diğer bazı yapısal ögelerin eşleştirilmesi varyant olarak kabul edilebilir (s. 624).

İlgili öncüllere dayanarak çok dillilik bağlamında Türkçe konuşma alanını kullananların anadili Türkçe olanlar olduğu gibi iki dilli konuşurların olabileceği tahmin edilebilir. Türkçenin kendi içsel dinamiklerinin yanı sıra diğer dillerle olan etkileşiminin[456] kontakt dil[457] özelliklerine ait dilsel yapıların doğmasına neden olduğu

---

biçimde orientalistik bir bakış açısıyla Batı'nın kırılgan bir "öteki" arayışının ürünü olarak ele alanların (Todorova, 1997) bulunduğunu belirten yazar, ikincilerin Osmanlı İmparatorluğunun bölgede zayıfladığı dönemi Balkanların kuruluşu olarak kabul ettiğini de ekler. Yazar, ayrıca Balkanlılığın coğrafi ve ideolojik sınırının Viyana güneyinden başladığını ancak Slovenya, Hırvatistan ve Yunanistan açısından Balkanlılığın kabul görmediğini vurgulamaktadır (275).

[456] Gülsevin, G. (2009) bu etkileşimi ele aldığı makalesinde tek şekilli {-miş}, çok heceli sözcüklerde /i/ dar ünlüsünün tek yönlü kullanımı, şimdiki zaman eki olarak {-y} kullanımı, /g/ korunumu ve {+DA} ekinin hareket ve konum bildirme işlevlerini EAT döneminin saklanmış özellikleri olarak değerlendirir (s. 61). Bu etkinin uzantılarının Doğu ve Kuzey Doğu Anadolu ağızlarında bulunduğunu vurgular (s. 62). Yazar, Rumeli Türkçesinin sadece Balkan dilleri etkisi ile açıklanamayacağını, Türk diyalektlerinin gelişim evreleri ile birlikte ele elınması gerektiğini öne sürmektedir (s. 50).

[457] Oktay, A. (2018) Makedonya Türkçesi'ni ele aldığı makalesinde dört ağız bölgesine ayırdığı (Batı – Doğu – Kuzey - Güneybatı) Makedonya Türk ağızlarını betimlerken "Kuzey ağızlarının Karadeniz ağızlarıyla olan benzerliği bilinen bir gerçektir. Doğu ağızları, genelde, Yörük ağızları oldukları için, Yörük Türklerinin özelliklerini göstermektedir. Asıl çalışılması ve araştırılması gereken ağız grupları Batı ve Güneybatı ağızlarıdır. Bunlarda eski kelimeler ve yerel Hint - Avrupa dillerinin etkisi görülebilir. Batı ağızlarında Arnavutçanın etkisi büyüktür. Güneybatı ağızlarında ise Makedoncanın etkisi o derece

da bu tahmine eklenebilir.

Balkanlar özelinde söz konusu edilen dilsel bölge, kontakt dil, çok dillilik koşulları altında Türkçenin konuşulduğu alanlar iki ana grup altında ele alınır: Batı Rumeli Türkçesi (BRT) ve Doğu Rumeli Türkçesi (DRT). Németh (1983), 1931 - 1955 yılları arasında (s. 115 - 119) gezdiği ve veri topladığı[458] bölgedeki bu iki grubun coğrafi sınırlarını Batı ağzını kuzeyde Adakale, Bosna, daha güneyde Makedonya ve Arnavutluk; Doğu ağzını da Bulgaristan (kuzey – batı hariç), İstanbul, Edirne (s. 130) bölgesi şeklinde göstermiştir (119 - 120). Makalenin devamında ise dilsel geçiş alanı olarak Tuna yakınında bulunan Orechovo, Lom (batı), Niğbolu (doğu) bölgeleri verilmektedir (s. 120).

İlgili doğal sınırlılıklar dâhilinde BRT için alanyazında genellikle Németh'in (1956, *Vidin* Türk ağzı incelemesine dayalı) tasnifi[459] kullanılmaktadır (Doerfer 1959: 263, Eckmann 1960: 189 - 190, Friedman 1982: 2, Günşen 2008) ve bu tasnifte 8 temel ölçüt bulunmaktadır. Temel 8 ölçüte diğer çalışmalardan elde edilen iki ölçüt daha eklenmiştir.

1. ı, u, ü > i sesi çok heceli sözcüklerin sonunda kullanılır.
2. Belirsiz geçmiş zaman {-miş} eki ünlü uyumuna aykırı olarak her zaman /miş/ şeklindedir.
3. i > ı sözcüğün ilk ünlüsünden sonra ve kapalı son hecelerinde kullanılır. {y, ş, ç, c} yanında bulunmaz.
4. ö > ȯ ~ o ve ü > u̇ ~ u birçok kelimede kullanılır.
5. {e, a} seslerini içeren eklerde zayıf ünlü uyumu bulunur ve iki formdan biri genelleştirilir.
6. ö > ü yaklaşık 40 kelimede görülür.
7. Türkçede "yumuşak ge" sesi ğ > g olarak korunur.
8. Şimdiki zaman {-yor} ekinin yerini {-y} biçimbirimi alır.
9. Ön ünlü öncesi /k, g/ art damak (velar) sesleri /c, ç/ ön damak (palatal) sızıcı seslerine

---

mevcuttur ki, standart Makedoncanın en önemli ses özelliği olan "kelime sonundan üçüncü hece vurgusunun (*alıntı*, Ахмед, 2012)" (s. 1473) bile görüldüğü şeklindeki tespitiyle diller arasındaki etkileşimin düzeyi hakkında fikir vermektedir.

[458] G. Németh Rumeli'ye yapmış olduğu gezilerin sonuçlarını 1956 yılında *Zur Einteilung der Türkischen Mundarten Bulgariens* (Sofia: Bulgarische Akademie der Wissenschaften) adı altında yayınlamıştır. Adı geçen çalışma, *Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine* (Vural Yıldırım, Çev.) başlığı altında (TDAY Belleten 1980-1981: s. 113-167) 1983 yılında Türkçeye de çevrilerek yayınlanmıştır.

[459] Konuyla ilgili makalesinde Günşen (2012), Balkan Türk Ağızları üzerine yapılan çalışmaların kısa bir tarihçesini ve diğer tasnif çalışmalarını "Boyev, Dimitriev, Mollova, Grunina, Dryga sınıflandırmaları (s. 118 - 122) adı altında tanıtmıştır.

dönüşür ya da duraklar oluşur. (palatalizasyon)
10. Özellikle sözcüğün başlangıç pozisyonunda ve daha az görülmek üzere içte ve sonda /h/ düşmesi görülür.

Çalışmalar Rumeli'de yer alan diğer Türk ağızları ile devam etmiştir. Rodop'taki Türk ağızlarını ele alan Hazai (1964), değişiklik gösteren dilsel özelliklerle birlikte bir inceleme yayınlamıştır (s. 207 - 208). Bulgaristan'da M. Mollova (1970), S. Kakuk (1972), N. Hafız (1970) özellikle Kosova ve Arnavutluk'ta O. Yaşar - Nasteva (1970), S. Yusuf (1987) ile Makedonya'da V. Friedman'ın (1982) ağız çalışmaları da tasnifin genişlemesinde etkili olmuştur. T. Gülensoy (1987), Kosova (N. Hafiz) ve Bulgaristan (M. Mollova) Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalara dayanarak fonolojik betimleme yapmıştır. Németh tasnifine bölgedeki araştırmalara bağlı olarak yeni özellikler eklendiği anlaşılmaktadır.

ÇYM'ler genellikle BRT etkisi[460] altında üretilmiş metinler olarak değerlendirilmektedir. Kuşkusuz bu etki, anakronik ölçütlere dayanmaktadır. Metinlerimiz en erken 1520 (1527?) tarihlidir. Bu tarihten itibaren bölgesel ağızlar için dilsel harita bulunmamaktadır. Ağız araştırmaları, araştırmacıların doğrudan kayıtları yanında yazılı tarihsel / dilsel metinler yardımıyla da yapılmaktadır. Ancak kriterler 20. yy. içinde üretilmiştir. Bu bakımdan metnin kendisi ile ölçütlerin kendisi arasında tarihsel bir örtüşme bulunmaz. Buna karşın metinlerin içeriğinde yer alan coğrafi bölgeyi gösteren yer – bölge adları, yazar / aktarıcının etnik ve dilsel kimliği veya biyografisi vb. (*bk.* 3.2.2.) unsurlar yardımıyla dilsel malzemenin Rumeli ile ilgisinin bulunduğu da tanıtlanmaktadır. Bu etkilerin ilgili metinler bağlamında seslik, biçimlik ve sözdizimsel özellikleri başta Németh tasnifi olmak üzere çeşitli yönlerle ortaya konulacak ve karşılaştırma yapılacaktır.

4.9.1. Batı Rumeli Türkçesi Bakımından Seslik ve Biçimsel Görünümler

ÇYM'ler yukarıda anılan on ölçüte göre BRT açısından ele alınmıştır.

1. ı, u, ü > i sesi çok heceli sözcüklerin sonunda kullanılır.

ÇYM'lerde /i/ sesi /ı/ için de kullanılmıştır. Bu bakımdan /i/ sesi yanında haricen /ı/ veya /y/ kullanılan metinler, tutarlı bir önerme ortaya koyabilir. İlgili durumlar

[460] Hazai (1971), Harsanyi Nagy'nin eseri ile ilgili makalesinde yazarın dilinin İstanbul ve Doğu Rumeli doğrultusunda olduğunu belirtir. Avrupalı dil meraklılarının genellikle İstanbul'a bağlı kaldıklarından eserleri de esas olarak İstanbul ağzını yansıttığı görüşünü de ekler (s. 58).

tanıklara dayanarak gösterilmiştir. İlgili özelliğin Karahan'ın (2014) eserinde yer alan "çok heceli kelimelerin sonundaki ı /u / ü ünlülerinin /i/ ünlüsü ile karşılanması"nı gösteren Harita 7'de ilgili özelliğin Anadolu'nun Doğusunda (Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu) yaygın olduğu anlaşılmaktadır. BRT ile Anadolu'nun Doğusu arasında görülen ilgili benzerliğin diğer verilerle de desteklenmesinin işlevsel bir mukayese için yararlı olacağı öngörülmektedir.

16. yy.

Sadece <i> harfi kullanılır.

	ON / 1527 <i>	TRC / 1544 <i>	HPT / 1575 <i>	TG / 1581 <i>
	Eksiz sözcüklerde			
/ı/	chari "karı"	Iazi "yazı"	tangri "tanrı"	alti "altı"
/u/	chuzi "kuzu"	-	-	-
/ü/	-	-	-	-
	Ekli sözcüklerde			
/ı/	tagazi "takacı" balucci "balıkçı"	agzi "ağzı" varmi "var mı"	baſſargi "pazarcı"	giarati "yarattı" bunari "bunları"
/u/	-	gurdumi "yurdumu"	borſligomozi "borçluğumuzu"	oldi "oldu"
/ü/	gioli "köylü"	chuuli "köylü" gunglumi "gönlümü"	gungli "gönlü" khuuli "köylü"	tortintzi "dördüncü" ſozi "sözü"

ON adlı eserde nici "niçe" şeklinde sondaki /e/ ünlüsünün de /i/ 'ye değiştiği örnek görülür.

17. yy.

Sadece <i> harfi kullanılır.

	ILT / 1612 <i>	RGT / 1630 <i>	DDLT / 1641 <i>	SL / 1643 <i>	CFT / 1672 <i>
	Eksiz sözcüklerde				
/ı/	aci "acı"	-	-	tanghri "tanrı"	iazi "yazı"
/u/	doli "dolu"	-	-	doghrì "doğru"	iolgsi "yolcu"
/ü/	ulgi "ölçü"	chunki "çünkü"	giurgi "gürcü"	-	uturi "ötürü"
	Ekli sözcüklerde				
/ı/	adami "adamı" adini "adını" agdi "ağdı" otmanli "osmanlı" tſchumlekgi "çömlekçi"	tagi "tacı" kildi "kıldı"	bunleri "bunları" olmadi "olmadı"	adami "adamı" cqildi "kıldı" irlagi "ırlacı"	agaβi "ağası" aldi "aldı" acſi "aşçı" cſiktimi"çıktımı" cybruβli "Kıbrıslı"
/u/	coini "koyunu" jolli "yollu"	oldi "oldu"	okudi "okudu"	coudì "koydu"	buldi "buldu" bulunurmi "bulunur mu"

					buni “bunu”
/ü/	juſi “yüzü” utſchingi “üçüncü”	milki “mülkü” vldi “öldü”	-	iuzi “yüzü” vpigi “öpücü”	dordingsi “dördüncü” döndi “döndü” elβözi “elsözü”

18. yy.

Hem <i> hem de <ı> harfi kullanılır.

	BGD / 1781 <i ve ı>	GT / 1789 <i>	PGT / 1794 <i ve ı>
	Eksiz sözcüklerde		
/ı/	tatlí ~ tatly “tatlı”	bouzaghi “buzağı”	-
/u/	-	-	-
/ü/	-	-	-
	Ekli sözcüklerde		
/ı/	jollari “yolları” kitabi ~ kitaby “kitabı” ſufraji “sofrayı” olmazmi “olmaz mı” davagiſinì “davacısını”	atlari “atları” bahaſi “pahası” konakdſchi “konakçı” varmi “var mı”	baghlerinì “bağlarını” bàtsⁱi “başı”
/u/	-	bouni “bunu” joli “yolu” kourtildi “kurtuldu”	musⁱi “muşu”
/ü/	gⁱüĉmi “güç mü”	-	-

BGD adlı eserde <u ve ü> ünlüleri kullanılmış ve düz dar <i> ünlüsü /ı/ sesini karşılasa da /ı/ için <y> kullanımı yaygın olarak görülmektedir. Bu verilere göre her iki kullanımın olduğu örnekler seslik malzemenin işlendiğini, dudak uyumunun yer yer örneklerinin görüldüğünü ve ağızlar bakımından BRT sahası dışında bir kaynağa atıf yapılması gerektiğini göstermektedir. PGT adlı eserin seslik olarak BRT özelliği eksiz sözcüklerde tanıtlanmamıştır. Eklerde görülen örnekleri sesletime ait bir özellik saymak yerinde görünmektedir.

İlgili örnekler bağlamında sonuçlar şöyledir:

I. Yazımda <i> kendi sesini karşılamasının yanında günümüzde ünlü uyumuna bağlı olarak /ı, u, ü/ ile gösterilen sesleri de karşılamaktadır. Ancak ÇYM’lerde bazı sınırlılıklar bulunur:

- <i> her durumda /ı, i/ için kullanılır. Ancak dudak uyumu bakımından her durumda /u, ü/ seslerini karşılamaz.

- Günümüzde kullanımında /u, ü/ ünlüleri ile sesletilen örnekler, metinlerde düz – dar - ince <i> ünlüsü ile yazılmakta ve sesletimi de aynı sınırlarda kalmaktadır.

- <i> ile yazılan ekler şöyledir: Belirli geçmiş zaman 3. tekil kişi çekimi {-di} – iyelik 3. tekil kişi çekimi {+(s)i} – belirtme durumu eki {+i}- sıra sayı eki {+inci} - meslek eki {+ci} – sahiplik eki {+li} ve soru enklitiği {mi} ince - düz dar ünlülüdür.
- /i/ sesi bize ince - düz dar ünlülü kullanımın geçerliliğini[461] koruduğunu ancak dudak uyumunun göreceli olarak arka planda kaldığını göstermektedir.

II. BRT açısından dudak uyumu, kaynaklandığı esas dil alanı (günümüzde Türkiye Türkçesi) bakımından görece bir farklılığa sahiptir. Türkçenin esas dil alanı etkisinden uzaklaştıkça seslik olayların değişiminin yavaşladığı veya körleştiği[462] söylenebilir. Bu göreceli yavaşlığı yaratan unsurlar arasında ilgili dil parçasının içinde yer aldığı dil bölgesinin, diğer dillerin ve ikidilliğinin etkileri söz konusu edilebilir.

III. BRT'nin karakteristik özelliklerinin karşılaştırıldığı tabloya göre /i/ kullanımının eklerde kalıplaşmaya dönüşmüş, neredeyse standartlaşmış olduğu görülmektedir. Sözcük yalın halde iken dudak uyumuna girme potansiyeli artarken bu sürecin aksine ekli yapılarda aynı zamanda (senkronik) değişim görülmez. Ayrıca, tabloya göre eklerde her dönemde {-i , +i} kullanımı söz konusu iken dudak uyumuna bağlı değişmelerin özellikle 18. yy.da arttığı da görülmektedir.

IV. Konuşma dilinin yönü ileriye doğrudur. Dudak uyumunu hazırlayan unsurlar bakımından düşünüldüğünde uyumun sona doğru (sözcük sonu ve ekli yapılar) ilerlemediği görülmektedir. O halde dudaksıl biçimlerin uyuma doğru genişlemesinde ve değişiminde konuşmanın etkisi hesaba katılmalıdır. Konuşma dili bağlamında dilsel kullanım arttıkça seslik uyum artar, tersi durumda ise uyum gecikir veya körleşir. Kullanıcıların dil çevre şartları[463] da bu değişimi baskılayabilir, geciktirebilir veya daha hızlı olmasına etki edebilir. Bu bağlamda Friedman (2002), "Her şekilde, /ö/ gibi, Türkçe

---

[461] Németh (1983), BRT 'de kullanılan /i/ damaksıl ünlülü eklerin tarihsel bir eğilimi temsil ettiğini ve Orhun Yazıtlarından den beri 3. tekil kişi iyelik ekinin etkisiyle kullanımının genelleştiğini belirtir. Tanık olarak Radloff, Melionarsky, Thomsen, Grönbech, Räsänen, Gabain, Ramsted ve Brockelmann çalışmalarını gösterir. Oğuzca ve Osmanlı Türkçesinde (tanıkları Camilla Ružıcka – Ostoıc ve Sami Bey (Şemseddin Sami) de benzer kullanımların sürdüğünü ileri sürer. Németh bu bakımdan BRT ağzının Eski Türkçe geleneğine bağlı kaldığını ileri sürmektedir (s. 132). Benzer bir eğilmin Kuzeydoğu Anadolu ağızalarında da bulunduğunu ekler (s. 152).

[462] "Körleşme" kavramını Türk lehçelerindeki değişim eğilimleri bakımından kullanan Dilâçar (1957), *periferik dil* olarak Çuvaş ve Yakut Türkçelerini tanıtmıştır. Yazar, periferi terimini Roman dilleri arasındaki farklılıkta coğrafi uzaklığın etkisini ortaya koyan *Yeni Linguistik* teoriden (Bartoli, G. Campus ve G. Bonfante; ayrıca J. Gilliéron) esinle Türkçeye uyguladığını belirtmektedir (s. 93). "Ana kütlede bulunan bir unsurun periferi lehçelerinde bulunmayışı da bu teori ile açıklanabilir." diyen Dilâçar, örnekler üzerinden görüşünü ortaya koymuştur. Buna göre, esas (kaynak) dil alanı ile ağızları (diyalekt bölgeleri) arasındaki coğrafi uzaklığın yanı sıra dilsel çevre şartlarının da dilsel değişmelerde etkisi bulunduğu söylenebilir.

[463] Batı Rumeli Türkçesi bakımından etrafında yer aldığı dil bölgesi genellikle Güney Slav dil grubu Batı koluna (Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Karadağca) ait dillerdir. BRT ve diğer Slavik diller arasındaki etkileşim (kontakt dil) ve bunun sınırlarının ayrıca incelenmeye değer bir konu olduğu açıktır.

/ı/, sistematik olarak, temas hâlinde bulunduğu diğer Balkan dilleriyle karşı karşıya kırılgan bir konumda bulunmaktadır.” (s. 457) görüşünü değerlendirmek gerekir.

2. Belirsiz geçmiş zaman eki {-miş} ünlü uyumuna aykırı olarak her zaman <miş> şeklindedir.

Ekin ünsüzleri bakımından <ſ, β> harfleri /s, ş/ seslerini de karşılayabilir. <š, ſc, ſch, > harf ve harf bileşikleri ise /ş/ sesi için kullanılmıştır. Bu bakımdan ekin son ses ünsüzü /s, ş/ aralığında değerlendirilmelidir.

16. yy.

	ON / 1527 <i>	TRC / 1544 <i>	HPT / 1575 <i>	TG / 1581 <i>
	Tek şekil			
/ı/	altmis “altmış” (sayı adı)	altmis “altmış” (sayı adı)	anghelmiſch “anlamış”	gkilmiſar “kılmışlar”
/u/	-	-	-	holummiſ “olunmuş”
/ü/	-	-	giurmiſch “görmüş”	-
	Diğer şekiller			
/ı/	-	-	-	-
/u/	-	-	-	-
/ü/	-	-	-	-

ON ve TRC adlı eserlerde {-miş} eki kalıplaşmış olarak sayılarda bulunmaktadır. Eserler sınırlı sayıda sözcüğün yer aldığı bir liste (örneklem sınırlılığı) niteliğinde olduğundan diğer durumlara tanık bulunmamaktadır.

17. yy.

Sadece <i> harfi kullanılır.

	ILT / 1612 <i>	RGT / 1630 <i>	DDLT / 1641 <i>	SL / 1643 <i>	CFT / 1672 <i>
	Tek şekil				
/ı/	altſchaklamiſch “alçaklamış”	-	olmamiſc “olmamış”	olmamiſcidù “olmamış idi”	almiβtur “almıştır”
/u/	dogmiſchdur “doğmuştur”	olmich “olmuş”	okumiſc “okumuş”	olmiſc “olmuş”	komiſtur “koymuştur”
/ü/	giumulmiſch “gömülmüş”	dundurmich “döndürmüş”	-	dondurmiſc “döndürmüş”	ulmis “ölmüş”
	Diğer şekiller				
/ı/	-	-	-	-	ejlemuſtür “eylemiştir”
/u/	-	-	-	-	olmuſar “olmuşlar”
/ü/	-	-	-	-	-

CFT adlı eserde genellikle {miş} kullanılmasına karşın iki örnekte /muſ/ şekli de görülmektedir.

18. yy.

Hem <i> hem de <ı> harfi kullanılır.

	BGD / 1781 <i ve ı>	GT / 1789 <i>	PGT / 1794 <i ve ı>
	Tek şekil		
/ı/	cikmištir “çıkmıştır”	tſchikarimiſch “çıkarmış”	-
/u/	-	dogmiſchum “doğmuşum”	-
/ü/	-	douſchmiſchler“düşmüşler”	-
	Diğer şekiller		
/ı/	varmamy’š “varmamış”	-	-
/u/	bulmuš “bulmuş”	-	-
/ü/	dušmušlerìn “düşmüşlerin”	-	-

BGD adlı eserde {-miş} yanında {-mış, -muş} biçimleri de görülür. {-miş} genellikle uyuma uygun olarak eklenmiş, nadiren uyum dışı olarak [mış] sesletimini karşılamaktadır. PGT adlı eserde ise ilgili ekin kullanımına tanık bulunmamaktadır.

İlgili örnekler bağlamında sonuçlar şöyledir:

I. {-miş} ekinin örneklerin az olduğu metinlerdeki verintileri yetersiz de olsa kullanım aralığına ilişkin bir yorum yapma imkânı verdiği görülür. Buna göre tek biçimli yapılarda ölçüt kendi sesi dışında karşıladığı diğer sesler varsa tek şekil varlığına tanık sayılabilir.

II. Diğer şekiller altında hiç örnek bulunmayan eserler, tek şekilli biçim için geçerli bir durumu tanıklayabilir.

III. Diğer şekillerde kullanılan yapılar tek şekil sınırından çıkıldığını gösterir. O halde eserin başka dilsel verimler altında üretildiği söylenebilir.

IV. Tabloda görüleceğe üzere tek şekilli kullanımın tek bir durumda (+) görülmesi yanında diğer başlığı altında hiç görülmemesi (-) özelliğinin birlikte alınması gereklidir. Özelliğin bulunduğunu gösteren bölümde (+) işaretinin artması tutarlılık yanında geçerliliği de arttıracaktır.

V. Tabloya göre özellikle 16. ve 17. yy. eserlerinde [+] [-] karşıtlığı bağlamında ilgili özelliğin daha yaygın olduğu söylenebilir. Bu karşıtlığın açıkça göründüğü eserleri BRT bağlamında ele almak uygun görülmektedir.

3. i > ı sözcüğün ilk ünlüsünden sonraki hecelerde ve kapalı son hecelerinde kullanılır. {y, ş, ç, c} yanında bulunmaz.

16. yy.

	ON / 1527 <i>	TRC / 1544 <i>	HPT / 1575 <i>	TG / 1581 <i>
	i > ı			
/ı/	allaſmerladi “Allaha ısmarladı(k)”	deghelder “değildir” omider "o mudur"?	peiner “peynir”	-

16. yy. eserlerinde <i> harfi /i ve ı/ seslerinin karşılamaktadır. Öncelikli olarak /i/ sesi karşılanmakta /ı / sesi ise ancak diğer ünlülerle ilişkisi bağlamında yorumlanarak eşelenebilir. Her durumda geçerlilik ve tutarlığın diğer tanıklarla birlikte sınanması gerekir. Németh (1968), TRC adlı eserde <e> ile yazılan örnekleri açık ve anlaşılır sınırlar olmadan /ı/ sesi ile[464] karşılamıştır (s. 267). <e> harfinin /ı/ veya / ï / sesi bakımından tasnifi /e/ ses sınırları dâhilinde kalınması kaydıyla kabul edilebilir (*bk.* 4.3.1.). Bu kısıtlar bağlamında örnekler verilmeye çalışılmıştır. TG adlı eserde seslik bakımdan duruma uyan örneklerin /e/ veya /i/ ile yazım ve sesletiminin /ı/ ile ilişkilendirilmesi sorunlu görüldüğünden örnek alınmamıştır.

17. yy.

Sadece <i> harfi kullanılır.

	ILT / 1612 <i>	RGT / 1630 <i>	DDLT / 1641 <i, y>	SL / 1643 <i>	CFT / 1672 <i>
	i > ı				
/ı/	dinenden “dininden”	elendeh “elinde”	seuilys “sevili(ni)z”	ſeuesèn± “sevesin” zamanendè ± “zamanında”	dagiderler “dağıtırlar”

18. yy.

Hem <i> hem de <ı> harfi kullanılır.

	BGD / 1781 <i ve ı, y>	GT / 1789 <i>	PGT / 1794 <i ve ı>
	i > ı		
/ı/	varimyšmì "var imiş mi"?	öninde “önünde” ±[önında] (***krş.***) önumuzde “önümüzde”	-

PGT adlı eserde /ı ve i/ uygun olarak kullanılmasına karşın ilgili özelliği karşılayacak örnek tanık bulunmamaktadır.

İlgili örnekler bağlamında sonuçlar şöyledir:

- Öncelikli olarak /ı/ yı işaretleyen bir kullanım varsa ona bakılmış ardından /e/ ve

[464] Németh (1968) irachmide[-ı]r, omider “o-mi-dır”, oder “o-dır”, deghelder “değıldır”, » peyne[-ı]r, sehe[ı]r, ige[-ı]rmi, beze[-ı]rgenlik, üldiklere[-ı]ne, gere[-ı]sine, seke[-ı]z örneklerini vermiştir. Ancak görüleceği üzere seslik bir tutarlık kurmak güçtür.

türevlerine eğer varsa sonuncu olarak /y ve ı/ kullanımına bakılmış ve tanıklar bu yolla ortaya çıkarılmıştır.

- ÇYM'lerde /ı/ sesinin doğrudan işaretleyicisi olan harflerin açıkça kullanılması ancak 18. yy.da görülmektedir.
- Her dönemde /i/ sesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu sesin /ı/ veya türevleri için de kullanıldığını söyleyebiliriz. Ancak her durumda tutarlı ve geçerli bir sonuç için daha açık veriler bulmak gerekir.
- /ı/ sesi için /e/ kullanıldığı söylenebilir. Ancak hem kendi sesini hem de /ı/ sesini karşılaması açısından tutarlı bir bağlantı için başka açık veriler gerekir.
- Bu sınırlar dâhilinde ilgili ses olayı için verilen örneklere bir tedbirle yaklaşarak kıymet verilmeli ve öylece değerlendirilmelidir.
- Bu yaklaşım /i/ ile yazılan örnekler için de geçerlidir. İlgili metinler bağlamında sözcükte /i/ ile karşılanan seslik verintinin bulunması bu harfin sadece /i/ sesini karşıladığını göstermez. Bir seslik değişkeler setini gösterdiği göz önünde bulundurulmalıdır.
-Her dönemde örnek bulunsa da açıklanan nedenlerden dolayı bunların sınırlı olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Ancak BGD adlı eserde uygun örnek bağlamında ve yaygın kullanım özelliği olarak verilen tanık, uygun geçerlilik düzeyindedir.

4. ö > ȯ ~ o ve ü > u̇ ~ u birçok kelimede kullanılır.

İlgili ses değişikliğini gösteren tanıkların tespitinde kısıtlar bulunur:

- Harf / ses diziliminde açıkça ilgili harfin kullanılmadığı eserlerde yazarın bazı harf bileşiklerini kullandığı görülür. Bu harf bileşiklerini tutarlı bir biçimde yorumlamak için metindeki diğer örneklerle karşılaştırmak gerekir. Bu harf bileşiklerinin tüm görünümleri için (*bk.* Bölüm 4.3.1) diğer örneklere de bakmak gereklidir.
- Bu kısıtlılıklar altında açıkça görünmeyen örneklere tedbirli yaklaşmakta ve tutarlı sonuçlar elde etmek için başka tanıklardan da yararlanmak gerektiği görülmektedir.

16. yy.

	ON / 1527 <o, u (v)>	TRC / 1544 <o, u (v)>	HPT / 1575 <o, u (v)>	TG / 1581 <o, u (v)>
	ö > ȯ ~ o			
/o/	ioblech "gömlek" ogius "öküz"	dorth "dört"	oile "öyle"	boilé "böyle"
	ü > u̇ ~ u			
/u/	tufech "tüfek" izun "üzüm"	dunye "dünya" guuergſin "güvercin"	cuſſuk "küçük"	gergiuzunteki "yeryüzündeki"

16. yy.da /ö/ sesi için <io, eu, uu> birleşiklerinin yanı sıra <o>; /ü/ sesi için <iu, ue> birleşiklerinin yanı sıra <u> kullanılmıştır. İlgili ses değişikliği bu kısıtlar dâhilinde ele alınmıştır.

17. yy.

	ILT / 1612 <o, u (v)>	RGT / 1630 <o, u (v)>	DDLT / 1641 <o, u (v)>	SL / 1643 <o, u (v)>	CFT / 1672 <o, u (v), ö, ü>
	ö > ȯ ~ o				
/o/	gotʃem “göçem”	-	ghioghlu “göklü”	dondurmiſc “döndürmüş”	gyoronür “görünür”
	ü > u̇ ~ u				
/u/	tuckenmes “tükenmez” tusin “tosun”	dundurmich “döndürmüş”	-	iuzini “yüzünü”	dunya “dünya”

16. yy.da /ö/ sesi için <io, eu, oe, oi> birleşiklerinin yanı sıra <o>; /ü/ sesi için <iu> birleşiğinin yanı sıra <u> kullanılmıştır 17. yy. ÇYM’lerinden CFT adlı eserde seslik değişmelerin geçerli olduğu görülür. Eserde /o ve u/ seslerinin yanı sıra /ö ve ü/ seslerinin varlığı geçerli bir tanıklığın gereklerine uygundur. Ancak eser genelinde sınırlı sayıda tanıkta ilgili ses değişimine örnek verildiği ve çok şekilli yazım özelliğinin bulunduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

18. yy.

	BGD / 1781 <ö, ü , o, u>	GT / 1789 <ö, ü, o, u>	PGT / 1794 <ö, ü, o, u>
	ö > ȯ ~ o		
/o/	ſojleſcelim “söyleşelim”	boyle “böyle”	-
	ü > u̇ ~ u		
/u/	möhurlè “mühürle”	butoun “bütün” önumuzde “önümüzde”	-

18. yy. ÇYM’lerinden BGD adlı eserde seslik değişmelerin geçerli tanıklarının olduğu görülür. Ancak aynı eserde çok şekilli yazım özelliğinin bulunduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. PGT adlı eserde ise *omr* (s. 712) örneği görülse de eserin bütünü bakımından seslik denklikler bu yönde değildir.

İlgili örnekler bağlamında sonuçlar şöyledir:

- /ö/ ve /ü/ seslerinin açıkça görüldüğü metinler geç 17. yy. (tek eser CFT / 1672) ve 18. yy. den itibaren görülür. İlgili metinlerde genellikle /o ve u/ seslerinin yanında düz dar ünlü (i ve u) kullanılarak elde edilen bileşiklerden yararlanmak yoluna gidilmiştir.

-İlgili metinlerde öncelikle /ö/ ve /ü/ karşılığı bulunan sözcükler varsa ve ardından bu türden sözcüklerden değişime uğramışsa /o ve u/ olanlar, tanık olarak gösterilmiştir. Bu yöntemin işlemediği durumlarda eldeki seslik set kullanılmıştır. Son halde <o> ve <u>

yazımlarının karşıladığı seslik kullanımlara tedbirli olarak yaklaşmak gerektiği görülmektedir.

5. {e, a} seslerini içeren eklerde zayıf ünlü uyumu bulunur ve iki formdan biri genelleştirilir.

16. yy.

ÇYM'lerde çoklu yazım nedeniyle her duruma uygun örnek görülebilir. Bu bakımdan tutarlı ve geçerli bir sonuç üretmek için uyumlu durum (+) ile uyum dışı bir durum ise (-) işsreti ile ve olabilen bir özellik (±) işareti ile gösterilmiştir.

	ON / 1527	TRC / 1544	HPT / 1575	TG / 1581
	<a>			
çokluk	-	-	- chim**lar**dan "kimlerden"	-
durum	-	+ stambol**a** + anadol**da** + bun**dan**	- sen**ha** "sana" - chimin**dan** "kiminden - erler**dan** "erlerden"	- adem**tan** "ademden" - alem**ta** "alemde" - bari**ſa** "var ise"
fiil	-	+ agla**mak** + ochu**mag** ± kel**mak**	- giurmec**tan** "görmekten" ± kil**mak** "kılmak" - yed**ma** "yedme" - ghel**mac** "gelmek" - giur**ma**ga "görmeye" - ghel**a** "gele" - gheldi**lar** "geldiler"	- it**ma**inden "etmesinden" - iſt**la**tiler "işlediler"
	<e>			
çokluk	-	+ gir**ler**den	- adam**ler** "adamlar"	- arzu**ler**ter "arzulardır"
durum	-	-	± gug**the** "gökte"	- ara**ten** "aradan" - iſa**te** "isada" - bununl**e** "bununla" - gcunachlarin**dé** "günahlarında" -mahlocun**den** "mahlukundan" - taarig**é** "tanrıya"
fiil	-	± gul**mech** + itſ**mek** + gidert**fen**	- churtul**e** "kurtula"	- tur**meg** "durmak"

ON adlı eser, kelime listesinden oluşur ve az sayıda ekli yapı yer alır. TRC adlı eserde ekler ünlü uyumuna uygun ve tutarlı görünmektedir. Kelmak "kılmak", gulmech "gülmek" örnekleri ses sınırlarında istisna sayılmamalıdır. HPT adlı eserde iki şekilli yazılan ekler geçerli ve tutarlı bir yorum için göz önünde bulundurulmalıdır: adamlara ~

adamlerdan, ghelmac ~ ghelmec veya yedma ~ churtule karşıtlığı vd. (*bk.* bölüm 4.3.4.3.) Ünlü uyumunun bulunmadığı örnekler genellikle {-A, +A} sınıfından eklerde yaygın görünmektedir. Eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar da görülür.

Çokluk: *adamlara, onlar* vd.

Ayrılma: *boudan, bunlardan, iaramazdan, touſdan* vd.

Mastar: *aglamach, dinglemek, oinamak* vd.

TG adlı eserde /a/ sesinin bulunduğu örnekler bulunsa da /e/ sesinin bulunduğu eklerde ünlü uyumu hilafına kalıplaşma yönelimi görülmektedir. Her durumda kurallı ve uyum bulunan kullanımlar bulunmaktadır. İlgili özellik bakımından kural dışı olan ve uyum dışına çıkan örnekler (-) tanık sayılmalıdır. Eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar da görülür.

Çokluk: *atemler, begamberleré, ueliler* vd.

Yönelme: *alacha, iptaliné, kitapiné* vd.

Bulunma: *atemté, itzinde, mubarecte* vd.

Ayrılma: *biriden, bundan, kimeſeten* vd.

Fiil: *iterler, toguna, taparlar, olurnurſa* vd.

17. yy.

	ILT / 1612	RGT / 1630	DDLT / 1641	SL / 1643	CFT / 1672
	<a>				
çokluk	-	-	-		- iahudi**lar** “Yahudiler”
durum	-	-	-	vcci**da** “üçüde” turk**cia**“Türkçe” - ikki**da** “ikide”	-gsanibin**dan** “canibinden” - iaβirlik**a** “esirliğe” - kiabej**a** “Kabeye”
fiil	- bilmeſ**ſa** “bilmezse” - dusch**mas** “düşmez” - tutmeg**a** “tutmaya” - ſoile**ma** “söyleme”	-	-	- ſeu**ſak** “sevsek” - ſeumiſc**ſa** “sevmişse”	- gytβen**a** “gitsene”
	<e>				
çokluk	- diuuar**ler**li “duvarlar” - armagan**ler** “armağanlar” - conukl**er**i “konuklar”	- padichah**ler**i “padişahlar”	- bun**ler** “bunlar” - gian**ler** “canlar”	- padiſcia**ler**ì “padişahlar”	- hajvanlar**le** “hayvanlarla” - jatak**ler**ini “yataklarını” - kaβt**ler**ini “kastları”
durum	- adam**den** “adamdan” - altun**de** “altında”	-	- bun**den** “bundan”	- zamanen**dè** “zamanında”	- adalar**de** “adalarda”

	- aſſasic**ten** “azıcıktan” - basch**inge** “başına” - bortſchlarumu**ſe** “borçlarımıza” hakligin**e** “haklı(lı)ğına” jaraden**e** “yaradana”		- okulh**e** “okula”	-sultaninin**den** “sultanından” - medahbn**à** “mezhebine”	- ezza**ler** “eczalar” - gaddar**e** “gaddara” - hejjat**te** “hayatta”
fiil	- alur**ſen** “alırsan” - artar**meck** “artırmak” - doguschin**den** “doğuşundan” - jolarſ**ſen** “yollarsan” - olan**ler** “olanlar” - olur**ſe** “olursa” - dusch**men** “düşman”	-	- okula**ler** “okulaler” - okurſa**ler** “okursalar” - oku**ſen** “okusan”	- olſun**ler** “olsunlar” - ola**ler** “olalar” - iapti**ler** “yaptılar”	- acſar**βen** “açarsan” - iapiſu**rβe** “yapılırsa” - kaktikl**eri** “kaktıkları” - kapadik**ten** “kapadıktan”

ILT adlı eserde ikili yazımlar görülür: agatſchden ~ agatsdan, altunda ~ altunde, baschinge ~ baschina, ſoilema ~ ſoileme veya harama X haramden karşıtlığı vb. Ünlü uyumunun bulunmadığı örnekler genellikle {-E, +E} sınıfından eklerde yaygın görünmektedir. Eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar da görülür.

Çokluk: *maimonlar* vd.

Yönelme: *acẗgaja, adama, anga, baßına* vd.

Bulunma: *alemde, altunda* vd.

Ayrılma: *aduden, agatsdan, beſchichten, dilinden* vd.

Fiil: *agimas, angmack, bagiſchla, bilmemeck, deiſtirmes, eilersen* vd.

RGT adlı eserde söz varlığının sınırlı olması örnekler bakımından çeşitliliği engellemiştir. Eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar görülür.

Çokluk: *amellerini, kichileri* vd.

Yönelme: *bachnah* vd.

Ayrılma: *dinenden, neſlenden* vd.

DDLT adlı eserde eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar görülür. Söz varlığı sınırlı olan eserde ünlü uyumunun bulunmadığı örnekler, bütünceye göre {-E, +E} sınıfından eklerde görünmektedir.

Çokluk: *elimler, kimler* vd.

Yönelme: *bagha, ſagha, biſe* vd.

Ayrılma: *benden, elimden, ſiſden* vd.

Fiil: *okulmak, olmaſa, seuerler, seuilmek* vd.

SL adlı eserde ikili yazımlar bulunur: ſeuſan ~ ſeuſen, babadan ~ babaden vd. Söz varlığı

sınırlı olan eserde ünlü uyumunun bulunmadığı örnekler genellikle {-E, +E} sınıfından eklerde görünmektedir. Eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar da görülür

Çokluk: *ſenungkiler, oghlanlar, kiſcileri* vd.

Yönelme: *baſcnà, bangha, babasina* vd.

Eşitlik: *giurgicè*

Bulunma: *elende*

Ayrılma: *ſenden, elciden, deueden* vd.

Fiil: *ſoilemek, ſeuſunler, ſeuſem, ſeumeſen* vd.

CFT adlı eserde ikili yazımlar görülür: haneje ~ haneja, ioldaslar ~ ioldasleri, kenarlarinde ~ kenarlerinde vb. Edatların ekleşmede ünlü uyumuna girmediği de görülür: hajvanlarle "hayvanlarla", kaftanle "kaftanla", karüle "karıyla" vd. Yalın isim köküne getirilen eklerde uyum bulunur, örneğin huzur + da; ancak ince ünlülü ekin üzerine getirildiğinde huzur + in + de şeklinde görülmesi, /i/ ünlüsünün etkisini gösterir. Ancak tam bir tutarlılık her zaman görülmez: imdatin + e X imdatin + da vb. Ünlü uyumunun bulunmadığı örnekler her iki sınıfta da {+A, -A, -E, +E} görünmektedir. Ek çeşitliliği bakımından {-E, +E} sınıfı eklerin daha geniş bir aralıkta kullanıldığı görülür. Eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar da görülür.

Çokluk: *evler, gaziler, gsambaslarun, iollar* vd.

Yönelme: *ferdaia, haneje, januna, kitaba* vd.

Bulunma: *gögte, icſinde, karada, köhejlanda* vd.

Ayrılma: *evvelden, giaurdan, haftadan, kimβeden* vd.

Fiil: *gielmez, girmeje, icserβe, jazarlar, katsmak* vd.

18. yy.

	BGD / 1781	GT / 1789	PGT / 1794
	<a>		
çokluk	-	-	-
durum	emrinà "emrine" üzerinà "üzerine" zeminliktàn "zeminlikten"	-	-
fiil	vermazlèr "vermezler"	-	-
	<e>		
çokluk	aghačler "ağaçlar" babaleri "babalar" bóldurler "boldurlar" mùmule "mumla"	kouyrouklerini "kuyruklar"	baghlerinì "bağlar"

durum	aghzyndedyr “ağzında” franksízce “Fransızca” minafyktèn “münafıktan”	atlarde “atlarda” baſchumuze “başımıza” horosden “horozdan”	esnade “esnada” reğiãsynè “ricasına”
fiil	bujurdukleri “buyurdukları” olurlèr “olurlar” olmadikce “olmadıkça”	anirdoukdſche “anırdıkça”	-

BGD adlı eserde yaygın olmasa da ikili yazımlar görülür: arzuláridiler ~ arzuléridin, üzerinè ~ üzerinà vb. Eklerin tutarsızlıkla getirildiği örnekler de görülür: anghyſydyrler “hangisidirler”, belalera “belalera”, kyblajè “kıbleye” veya dhoſtunà X dhoſtùnde karşıtlığı vd. Ünlü uyumunun bulunmadığı örnekler genellikle {-E, +E} sınıfından eklerde yaygın görünmektedir. Eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar da görülür.

Çokluk: *adetlerinì, aghalar, tufenkleri* vd.

Yönelme: *adamà, büjüjè, ſeiré* vd.

Bulunma: *baghcedè, ḡennette, pazaryndà* vd.

Ayrılma: *asberdèn, chaſtalyktàn, cioktàn, kendindèn* vd.

Eşitlik: *ſykcià, Túrkce* vd.

Fiil: *ačma, baghyrmàk, dediklerinè, görmek, komušlàr* vd.

GT adlı eserde ünlü uyumunun bulunmadığı örnekler genellikle {-E, +E} sınıfından eklerde yaygın görünmektedir. Eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar da görülür.

Çokluk: *hayvanlara, meyveler, oglandſchiklara* vd.

Yönelme**:** *ahora, aktſcheye, badischaha* vd.

Bulunma: *evumde, vilayetinde* vd.

Ayrılma: *dounden, hatadan, scherabdan* vd.

Fiil: *atſchmak, dönerſem, oldilar, olourſan, toutmaga* vd.

PGT adlı eserde yaygın olmasa da ikili yazımlar görülür: baghlarynỳ ~ baghlerinì, reğiãsynè ~ reğiasyna vd. Ünlü uyumunun bulunmadığı örneklerin tutarlı ve geçerli bir yorumu güçtür. Eser tutarlılığı yüksektir ve örneklerin ikili yazımları da bulunur. Bu kaymalarda yazarın halk diline ait varyantları göstermek isteği bulunduğu söylenebilir. Eklerin ünlü uyumu bakımından tutarlı olduğu kullanımlar da görülür.

Çokluk: *adamlarỳn, baghlarỳ, chas^{i}jetlerindèn* vd.

Yönelme: *aralarynà, baltasynà, sek^{i}line* vd.

Bulunma: *bejnlerindè, derg^{i}ahyndà, indinde* vd.

Ayrılma: *aghac^{i}dàn, ic^{i}lerindèn, saghlyghyndàn* vd.

Fiil: *k^{i}esdik^{i}dè, olanlarà, oldukda, ög^{i}renmek^{i}* vd.

6. ö > ü yaklaşık 40 kelimede görülür.

16. yy. **:** 16. yy. metinlerinde <ö> ve <ü> harfleri kullanılmamıştır. İlgili sesleri veya alt sesbirimlerini karşıladığı düşünülen /ö/ sesi için <io, eu, uu> harf bileşikleri ile <o, u> harfleri; /ü/ sesi için <iu, ue> harf bileşikleri ile <u> harfinin kullanıldığı görülmektedir. (*bk.* 4.3.1.1.)

	ON / 1527 <u>	TRC / 1544 <u>	HPT / 1575 <u, iu>	TG / 1581 <u>
	ö > ü			
ü-	-	-	vkuz “öküz”	-
-ü-	durt “dört”	chu “köy” chur “kör” dorth “dört” gungli “gönül” tſulmek “çömlek”	chur “kör” chuuli “köylü” gugthe “gökte” guz “göz” gungli “gönül” gumlek “gömlek” giurmac“görmek” dort “dört”	gkiute “gökte”

ON adlı eserde u < o örneği iul “yol” ile o < u bocda “buğday” örneklerinde görülür. HPT adlı eserde tſolmek “çömlek” örneği TRC’den farklı olarak geniş yuvarlak ünlülüdür. TG adlı eserde örnek görülse de aynı sözcüğün gkogé “göğe” şeklinde yazımı yanında *gkionterun, ggioré, oturi, ſozi* vd. örnekleri daralmanın sınırlı olduğunu göstermektedir.

Sözcük iç hecesinde kullanıldığında ilk hecede ön ünsüz olarak genellikle {k, g} palatal formları ile nadiren {ç, d} ünsüzleri kullanılır.

17. yy.: 17. yy. metinlerinde <ö> ve <ü> harfleri kullanılmamıştır. İlgili sesleri veya alt sesbirimlerini karşıladığı düşünülen /ö/ sesi için <io, oi, eu> harf bileşikleri ile <o, u> harfleri; /ü/ sesi için <iu> harf bileşiği ile <u, ü> harflerinin kullanıldığı görülmektedir. (*bk.* 4.3.1.1.)

	ILT / 1612 <u, iu>	RGT / 1630 <u, iu>	DDLT /1641 <u, iu>	SL / 1643 <u. iu>	CFT / 1672 <ü>
	ö > ü				
ü-	uder “öder” ugmekh “öğmek” ulgile “ölçü ile” ulmiſch “ölmüş” up “öp” uter “öter” vgreturum “öğretirim” ugren “öğren”	üileh “öyle” vldi “öldü”	-	-	ulmislerün “ölmüşlerin” uyle “öyle” ügrediür “öğretir” üjleden “öğleden” üldügi “öldüğü” üptikten “öptükten” ümür “ömür”

					ürt “ört”
-ü-	dugulur “döğülür” dunmes “dönmez” duſchekmi “döşek” giugde “gökte” giumglu “gönlü” giumleck “gömlek” giumulmiſch “gömülmüş” gutturur “götürür” khuele “köle” kuſche “köşe” suilemeg“söylemek” tſchumlec “çömlek”	dundurmich “döndürmüş” durt “dört” guzetti “gözetti”	-	-	buile “böyle” dugüsür “döğüşür” dükülmis “dökülmüş” düsege “döşek” βujleme “söyleme”

ILT adlı eserde örnekler bulunmasına karşın gioglere “göklere”, giore “göre”, giorme “görme”, gioſum “gözüm”, gotſem “gçösem”, khior “kör”, sois ~ sus “söz” kullanımları /ö/ geniş yuvarlak ünlüsünü işaretlemektedir. RGT adlı eserde örnekler ilgili ses değişiminin tutarlı olarak göründüğü tanıtlamaktadır. DDLT adlı eserde sınırlı sayıda söz varlığına göre ghiogh “gök”, okurſa “okursa” vb. örneklerinden anlaşıldığına göre ilgili ses değişimine tutarlı örnekler görülmemektedir. SL adlı eserde görülen o/ö < u/ü boiuk “büyük”, mohorlemèk “mühürlemek”, u/ü < o/ö buſtan “bostan” örnekleri yanında ſos “söz,”, dort “dört”, giogh “gök” vb. örneklerinde ilgili ses değişimine tanık görülmemektedir. CFT adlı eserde <ö, ü> harfleri kullanılmıştır. (*bk.* 4.3.1.1.) /ö/’lü yazımlar bölük “bölük”, csöz “çöz”, döndi “döndü”, dört “dört”, gÿöre “göre”, giönül “gönül”, gögte “gökte”, gyönlek “gömlek”, köj “köy”, köpekler “köpekler”, öküzler “öküzler”, βöz “söz”, töre “töre” vb. yanı sıra ikili kullanılan βöile ~ βujle “söyle” örnekleri de görülür.

İlgili metinler bağlamında başta görülen ö- > ü- değişikliğinin daha tutarlı örnekler verdiği görülmektedir. Sözcük iç sesi olarak değişimin görüldüğü örnekler her bir eser bağlamında değerlendirilmelidir. Başta kullanıldığında bağımsız olarak ilk hecede veya {ul, ug, üy} ünsüzlü ilk hecelerinde kullanılmıştır. İç hecede iken yine birinci hecede genellikle {d, g, k} nadiren {b, ç, s} ünsüzleri ile kullanılır. İlgili seslerin art damaktan ön damağa doğru taşındığı ve {k, g, l} ünsüzlerinin ünlü – ünsüz uyumu bağlamında ince formlarının kullanıldığı görülmektedir.

18. yy.

Hem <ö> hem de <ü> harfi kullanılır.

BGD / 1781	GT / 1789	PGT / 1794

	<ü>	<ü>	<ü>
	ö > ü		
ü-	-	umrumde “ömrümde”	-
-ü-	-	gurduk “gördük”	-

BGD adlı eserde <ö, ü> harfleri kullanılmıştır. İkili yazılan bojlè ~ böjle “böyle” örneğinin yanı sıra o/ö < u/ü değişimini gösteren böjuk “büyük”, dözèt “düze(l)t” örnekleri görülür. Ayrıca /ö/’lü kullanılan dört “dört”, döʃceghimì “döşek”, gʲozümüzù “gözümüzü”, gʲöjdè “gökte”, gʲöjnunè “gönlüne”, gʲöré “göre”, gʲöz “göz” örnekleri de bulunur. Buna göre ilgili ses değişimin tutarlı ve geçerli örnekleri görülmemektedir. GT adlı eserde <ö, ü> harfleri kullanılmıştır. /ö/’lü kullanılan dönerʃem “dönersem”, dört “dört”, gönder “gönder”, gönlum “gönlüm”, göre “göre”, göz “göz”, töre “töre”, örneklerinin yanı sıra o < ö değişimin gösteren boyle “böyle”, okuz “öküz”, oterou “ötürü”, soyle “söyle” vb. örnekleri de görülür. İlgili değişimin örnekleri yaygın değildir ve seslik bakımdan <u> ile yazılmış örnekleri bulunmaktadır. PGT adlı eserde <ö, ü> harfleri kullanılmıştır. /ö/’lü kullanılan böğegʲì “böceği”, böjlè “böyle”, dördüngʲü “dördüncü”, gʲöldè “gölde”, gʲördügʲün “gördüğün”, ögʲrenmekʲ “öğrenmek”, öjle “öyle”, ölu̇m “ölüm” vb. örneklerinin yanı sıra ö < ü değişimin gösteren böjük “büyük” örneği de görülür. Buna göre ilgili ses değişimine tutarlı ve geçerli örnekler görülmemektedir.

7. Türkçede “yumuşak ge” sesi ğ > g olarak korunur.

16. yy.

	ON / 1527	TRC / 1544	HPT / 1575	TG / 1581
	g < ğ			
-g-	oglan “oğlan” ʃogan “soğan”	agats “ağaç” aglamak “ağlamak” agzi “ağzı” bogdai “buğday” iagmur “yağmur” iugurt “yoğurt” oglu “oğlu” tʃeger “sığır” ygit “yiğit”	agats “ağaç” aglamach “ağlamak” agzi “ağzı” bogdai “buğday” iagmur “yağmur” iugurt “yoğurt” oglu “oğul” tʃagarmak “çağırmak” tʃeger “sığır” ygit “yiğit”	tegiltir “değildir” togar “doğar” eger “eğer” olthugu “olduğu”
-g	-	iag “yağ”	iag “yağ” tʃag “sağ”	-
/Ø/	iamur “yağmur” chiaat “kağıt”	kiahat “kağıt”	kiahat “kağıt” tʃoch “soğuk”	rhabet “rağbet”
/k/	zeitiniach “zeytinyağ” achzem “ağzım” bocda “buğday” ʃichir “sığır”	-	-	gecrek “yeğrek”

ON adlı eserde velar (art damaksıl) /g/ ünsüzü (ġ) için <gh> harf bileşiği kullanılmıştır. Buna göre ighit “yiğit” örneğinde hece başında yarı ünlü olarak /ğ/ yumuşak ge ünsüzü kullanılmıştır. ķ < ğ değişiminde art ünlülerin etkisi görülmektedir: yaķ < yağ, bocda < buğday vb. ğ > g değişiminde ünlüler kalın sıradandır. TRC adlı eserde bagh “bağ”, dagh “dağ”, deghel “değil”, deghenegh “değnek”, doghu “doğu” yanı sıra ikili yazılan tſagh ~ sag “sağ” örneği de görülür. <gh> harf bileşiği sadece art ünlülerle değil ön ünlü olan /e/ ile birlikte kullanılmıştır. HPT adlı eserde bagh “bağ”, dagh “dağ”, deghenegh “değnek”, iaghi “yağı” örneklerinde <gh> harf bileşiği /ġ/ velar - art damak ünlüsünü işaretlemektedir. TG adlı eserde dégiultur ~ tegioltur ~ tegiul “değil”, egar ~ eger “eğer”, olthugu ~ oltigitzi “olduğu” yazımlarında ünlüler değişse de /g/ ünsüzü kullanılmıştır.

16. yy. eserlerinde g < ğ değişimine örnekler görülmektedir. Örnekler genellikle iç seste (hece başı veya hece sonunda) nadiren son seste görülür. Ayrıca ST’de <ğ> ile kullanılan örneklerin ÇYM’lerde düşürüldüğü veya <c, ch> ile yazılarak /k/ ses aralığında kullanılan örneklerin de bulunduğu görülmektedir.

17. yy.

	ILT / 1612	RGT / 1630	DDLT /1641	SL / 1643	CFT / 1672
	g < ğ				
-g-	agatsch “ağaç” agirlar “ağırla” aguler “ağu” agſum “ağzım” bagiſchla “bağışla” degil “değil” dogri “doğru” egar “eğer” igrendum “iğrendum” jegrecʿtur “yiğrek” ogli “oğlu” ogurlan “uğurlan” ugmekh “öğmek” ugren “öğren” ugulmek “öğülmek”	diguichuruldi “değiş(t)irildi”	-	-	aga “ağa” agir “ağır” agiz “ağız” aglarlar “ağlarlar” bagla “bağla” bogaz “boğaz” bogdaia “buğday” buga “boğa” cſagir “çağır” degenek “değnek” degil “değil” dogri “doğru” dugüsür “döğüşür” eger “eğer” egri “eğri” iagmur “yağmur” igrenür “iğrenir” magrur “mağrur” oglan “oğlan” ograr “uğrar” ögüt “öğüt”
-g	jeg “yeğ” baglar “bağlar”	-	-	-	beglik “beğ(y)lik” báglár “bağlar” csagi “çağı” dagda “dağ”

					iaga “yağ” iegdür “yeğ” βigar “sığar” βogan “soğan” ügrene “öğrene”
/Ø/	deiſterur “değiştirir”	-	-	-	aſaki “aşağıki” biendigi “beğendiği” βauk “soğuk”
/k/	-	-	-	-	buzaklar “buzağılar”
/y/	-	-	-	-	üjleden “öğle”

ILT adlı eserde ilgili değişim, genellikle söz içinde (hece başı veya hece içi) nadiren son seste görülür. Düştüğü tek örnek bulunur. RGT adlı eserin söz varlığı sınırlı olduğundan yeterli örnek verilememektedir. DDLT adlı eserde <gh> harf bileşiği kullanılan bagheſclarum “bağışlarım”, deghil “değil”, egher “eğer” vb. örneklerinde ilgili harfler /ġ/ sesi için kullanılmıştır. SL adlı eserde <gh> harf bileşiği kullanılan deghil “değil”, deghuiſciuruldi “değiş(t)irildi”, eghier “eğer”, eghirì “eğri”, oghenmek “öğünmek”, oghlan “oğlan”, oghmek “öğmek” vb. örneklerinde ilgili harfler /ġ/ sesi için kullanılmıştır. CFT adlı eserde ikili yazımlar βag ~ βagh “sağ”, begh ~ beg, emegh ~ emeg, renghi ~ reng görülmektedir. Eserin genelinde <g> harfi kullanıldığından seslik karşılık olarak /g/ kabul edilmiştir. Ancak harf / ses eşliğinde bu tekli kullanımın seslik farkları göstermede yetersiz kaldığı belirtilmelidir. Eserde k, y < ğ değişimlerine de örnek görülmektedir.

18. yy.

	BGD / 1781	GT / 1789	PGT / 1794
	g < ğ		
-g-	agaci “ağaç” aglamajan “ağlamayan” ég^{i}er “eğer”	baglamalu “bağlamalı” dogmiſchum “doğmuşum” eglenemem “eğlenemem” kourbaga “kurbağa” magraſi “mağarası” oglan “oğlan” ograſam “uğrasam”	deg^{i}ildir “değildir” düg^{i}ümü “düğüm” ög^{i}renmek^{i} “öğrenmek” seg^{i}irdip “seğirdip”
-g	-	daga “dağa” sag “sağ”	-
/Ø/	ſoukdur “soğuktur” deil “değil” kiahad “kağıt”	bara “bağıra”	-
/y/	bejenirim “beğenirim” dejil “değil” dejèr “değer” ejilmèz “eğilmez” ojrejeſiniz “öğrenesiniz” öjlejin “öğleyin”	deyl “değil”	-

	öjùt “öğüt”		

BGD adlı eserde ikili yazılan aghač ~ agac tek örneğin yanı sıra <gh> harf bileşiği kullanılan aghajà “ağaya”, agharmaghà “ağarmaya”, aghlaſyn “ağlasın”, aghrysì “ağrısı”, aghz “ağız”, baghy’šla “bağışla”, baghyrmàk “bağırmak”, boghuldù “boğuldu”, bughdàj “buğday”, ciaghy’r “çağır”, dagha “dağa”, k^{i}àghyd “kâğıt”, oghlàn “oğlan”, ſagh “sağ”, ſaghyr “sağır”, ſaglyghynì “sağlığını”, ſyghmáz “sığmaz”, oghràr “uğrar”, jaghly “yağlı”, jaghmur “yağmur” örnekleri de görülür. Değişimin görüldüğü örnekler sadece iç seste ve sınırlı sayıdadır. Tutarlı bir önerme için daha fazla veri gerekir. Eser bu bağlamda /ġ/ sesi yönünde verintilere sahip görünmektedir. GT adlı eserde <gh> harf bileşiği kullanılan egher “eğer”, taghilur “dağılır”, tſchaghirup “çağırıp”, ſighirdup “seğirtip”, zighir “sığır” örnekleri de görülür. Veriler karşılaştırmalı ve tutarlı bir önerme için yeterli görünmektedir. Eser bağlamında g < ğ değişimine içte ve son seste görülen örnekler genellikle art ünlülerle kullanılmıştır. PGT adlı eserde <gh> harf bileşiği kullanılan aghac^{i}dàn “ağaçtan”, baghlarỳ “bağları”, c^{i}iaghyrys^{i}aràk “çağrışarak”, kurbaghylàr “kurbağalar”, maghfirèt “mağfiret”, saghlyghy “sağlığı” örnekleri görülür. İnce ünlülerle kullanılan <g^{i}> yazımı palatal /g/ sesletimi için kullanılmış olmalıdır. Bu bağlamda /g/ için kullanılan örnekler olarak kabul edilmiş ve gösterilmiştir.

8. Şimdiki zaman {-yor} ekinin yerini {-y} biçimbirimi alır.

ÇYM’lerde şimdiki zaman ekinin {-yor} örnekleri 17. yy. ikinci yarısından sonra görülmeye başlanmaktadır. Genellikle geniş zaman eki ve şimdiki zamanı işaretleyen sözcükler ve eklerin değişebilen işlevleri yoluyla şimdiki zamanın kullanıldığı görülmektedir. Buna göre ilgili dönemler bağlamında ekin geçerli bir ölçüt işlevinde bulunmadığı söylenebilir.

16. yy.

	ON / 1527	TRC / 1544	HPT / 1575	TG / 1581
	-y < -yor			
{-y}	-	-	-	-
{-yor}	-	-	-	-

16. yy. ÇYM’lerinde {-yor} şimdiki zaman eki kullanılmamıştır. Geniş zaman ve şimdiki zamanı işaretleyen sözcüklerin aynı işlevde kullanıldığı görülmektedir. (*bk.* 4.6.1.2.9.)

17. yy.

	ILT / 1612	RGT / 1630	DDLT /1641	SL / 1643	CFT / 1672
	-y < -yor				
{-y}	*soileiſſen “söyleysin - söylüyor”	-	-	-	-
{-yor}	-	-	-	-	bulunmaur ±“bulunmuyor” deiür ±“diyor” györemeürüm ±“göremiyorum” iatiürlar ±“yatıyorlar” ideür “ediyor” iſidiürler “işitiyorlar” ügrediür ±“öğretiyor” veriür “veriyor”

ILT / 1612 adlı eserde {-y} şeklinde ekin kullanıldığı söylenebilir. CFT’de görülen örnekler geniş zamanlı çekimin kalıplaşmış kullanımı olabilir. Ancak şimdiki zaman eki açısından ilgili görünen çekimlerin olası bir özellik olarak görünümleri de gösterilmiştir. Bu görüşümüze geniş zamanlı çekimlerin şimdiki zamandan farklı görünümleridir: der {de – r} “der” ≠ deiür {de- iür}“diyor”, iatirlar {yat-ır - lar} “yatarlar” ≠ iatiürlar {yat- i – ür - lar} “yatıyorlar”, iderüm {it- er - üm} “ederim ” ≠ ideür {it – e - ür} “ediyor” farklılığı bu görüşe kaynaklık etmiştir.

18. yy.

	BGD / 1781	GT / 1789	PGT / 1794
	-y < -yor		
{-y}	alay “alay- alıyor”	-	-
{-yor}	arájorum “arıyorum” beklejor “bekliyor” cekejorum “çekiyorum” edejórudun “ediyordun” edéjor “ediyor” ejlenìor “eğleniyor” gʲecinior “geçiniyor” g’elior “geliyor” gʲedéjoruz “gidiyoruz“ gʲidèjorum “gidiyorum” chaberlešméjoruz “haberleşmiyoruz” iſtéjor “istiyor” ſevinijorum “seviniyorum” ujujórmu “uyuyor mu” jajyljor “yayılıyor”	yaklaſchyor “yaklaşıyor”	èmejorsun “etmiyorsun” olujoruz “oluyoruz”

BGD adlı eserde {-yor} şimdiki zaman eki kullanılmıştır. Geniş ünlü ile biten kök ya da gövdenin geniş ünlüsü ve ünsüzle biten geniş ünlülü kök ya da gövdenin bağlayıcı ünlüsü daralmamış {-a, -e} ve ekin tek şekilli [jor] formu kullanılmıştır. Ünsüzle biten kök ya da gövdenin üzerine ise bağlayıcı düz dar ince /i/ ünlüsü getirilmiş ve ekin [*or] formu (hece sayısı ve düzeni bozulsa da ekin [ior] olması da olası görünmektedir.) kullanılmıştır. İstisna olarak jajyljor "yayılıyor" örneğinde ünsüzle biten gövdeye uyujor mu "uyuyor mu" örneğinde ise ünlüyle biten köke {-jor} eki getirilmiştir. İkili kullanılan g^{i}edéjoruz "gidiyoruz" ~ g^{i}idèjorum "gidiyorum" vb. örnekleri de görülür. Eklenme koşulları bakımından geniş ünlülü kullanımlar ve istisnalar ekin kullanımında başlangıç dönemini işaretliyor olmalıdır. Eserde tek örnekte görülen {- y} eki eserin genel görünümüne uymamaktadır ve tutarlı bir yorum için daha fazla veri gerektiği görülmektedir. GT adlı eserde tek örnekte görülmektedir. Tutarlı ve geçerli bir yorum için daha fazla veri gerekmektedir. PGT adlı eserde sınırlı sayıda örnekte {-yor} eki görülür.

9. Ön ünlü öncesi /k, g/ art damak (velar) sesleri /c, ç/ ön damak (palatal) sızıcı seslerine dönüşür ya da duraklar oluşur. (palatalizasyon)

İlgili metinlerde durak yerleri için özel işaretler kullanılmamıştır. Ancak /k, g/ ünsüzleri için ayırıcı im {k^{i}, g^{i}} kullanılmıştır. Bu imlerin velar (art damak) ve palatal (ön damak) ünsüzleri ayırdığı görülmektedir (*krş*. 4.3.2.2). ÇYM'lerin tipik özellikleri arasında yazımda harf / ses dizilimlerinin çok katmanlı olması bulunmaktadır. Ayrıca nöbetleşen yazım örnekleri de görülür (*krş*. 4.3.4.3.1. Nöbetleşme). İlgili kısıtlar bağlamında örnekler ele alınmıştır.

16. yy.

	ON / 1527	TRC / 1544	HPT / 1575	TG / 1581
	c < g; ç < k			
/c/	-	-	cunes "güneş"	-
/ç/	-	athſe "akçe"	-	-

ON adlı eserde ilgili değişimin tutarlı örnekleri görülmemektedir. TRC adlı eserde athſe "akçe" örneğinde [a.çe] şeklinde düşme etkisi söz konusu edilebilir. HPT adlı eserde cun "gün" (<c> → k / g), cussuk "küçük" (<c> → k / g), cunes "güneş" vb. örnekler görülmektedir. Tutarlı ve geçerli bir yorum için <c> yazımının /c/ sesini karşıladığı örneklerin bulunması gerekir. elgi (<g> → c / ç) "elçi" ≠ engets (<g> → /g/) "yengeç" yazımları bağlamında tutarlı ve geçerli bir yorum için daha fazla veri gerekmektedir. TG adlı eserde gecrek (<g> → /y/) "yiğrek" ≠ geirec (<g> → /g/) "gerek" ve gcunach (<gc> → g / k) "günah" gcubeti (<gc> → g / k) "kuvvet" örnekleri bağlamında seslik denkliğin

tutarlı ve geçerli örnekleri için daha fazla veri gerekir.

17. yy.

	ILT / 1612	RGT / 1630	DDLT /1641	SL / 1643	CFT / 1672
	c < g; ç < k				
/c/	-	-	-	-	-
/ç/	-	-	-	-	-

ILT adlı eserde gemaktung (<g> →/c/) “cemaatin”, gokdur (<g> →/ç/) “çoktur”, gereckh (<g> → /g/) “gerek”, gendu (<g> → /g, k) “kendi” harf / ses aralıklarında tutarlı ve geçerli bir yorum için daha fazla veri gerekmektedir. RGT adlı eserde <ch> harf bileşiği /ç, ş/ seslerini checkmich “çekmiş” ≠ chahlic “şahlık”; <k, c̓ > kerreh “kere”, ouact̓ “vakit”; <g> harfi ise kalın ünlülerle /g/ ince ünlülerle /c/ sesini karşılamkatdır: tagi “tacı”, agem “acem”, gun “gün”. Ses / harf dizilimi örneklerin ses aralığını tespitte işlevseldir ve söz varlığı bağlamında örnek görülmemektedir. DDLT adlı eserde <gh> harf bileşiği /ġ/ veya /ğ/ sesini karşılar: ghiogh “gök”. <g, gi> ise /c, ç/ sesini karşılar: gian “can”, ekmekgi “ekmekçi”. <k> harfi /k/ sesi için kullanılır: kim “kim”, iokdur “yoktur”. Ses / harf dizilimi örneklerin ses aralığını tespitte işlevseldir ve söz varlığı bağlamında örnek görülmemektedir. SL adlı eserde <c, k, ch> harfleri /k/ sesini karşılamaktadır: capu “kapı”, boiuk “büyük”, chiupegic “köpecik”. <c> harfi /c, ç/ seslerini de karşılar: cicarum “çıkarım”, cicek “çiçek”. <gh> harf bileşiği /ġ/ veya /ğ/ sesini karşılar: deghil “değil”, <ghi> harf bileşiği ise /g/ sesi için kullanılır: ghiemigi “gemici”, ghielmek “gelmek”. <g, gi> ise /c, ç/ sesini karşılar: cugiumac “kucumak”, gian “can”. İlgili ses / harf dizilimi bağlamında örnek görülmemektedir.

CFT adlı eserde <c, k> harfi /k/ sesini karşılamaktadır: belki “belki”, dikili “dikili”, cave “kahve”. <gs> harf bileşiği /c/ sesi için kullanılmıştır: egseline “eceline”, dilengsilik “dilencilik” <g, gi> harfleri /ğ, g/ seslerini karşılamaktadır: eger “eğer”, gierek “gerek”. <cs> harf bileşiği ise /ç/ sesini karşılar: hics “hiç”, itskigsi “içkici”. Harfler ve karşılık oldukları sesler açık olarak işaretlenmiştir. Eserin söz varlığı bağlamında ilgili özelliğin bulunmadığı görülmektedir.

18. yy.

	BGD / 1781 <ü>	GT / 1789 <ü>	PGT / 1794 <ü>
	c < g; ç < k		
/c/	-	-	-
/ç/	-	-	-

BGD adlı eserde <č, c, ci> harfleri /ç/ sesini karşılamaktdır: ač “aç”, sercedèn

“serçeden”, ſykcià “sıkça”. <g, ḡ, gi> harfleri /c/ sesi için kullanılmıştır: pengereleri “pencereleri”, seḡde “secde”, iſigiàk “sıcak”. <k> harfi /k/ sesini karşılar: a’kybet “akıbet”, büjük “büyük”.<g> harfi /g/ sesini de karşılar: ing^{i}liz “İngiliz”, ig^{i}irmi “yirmi”. Harf / ses eşlenikliği açıktır. Buna göre söz varlığında ilgili seslik değişime örnek görülmemektedir. GT adlı eserde <tſch> harf bileşiği /ç/ sesi için kullanılmıştır: guertſchek “gerçek”, itſcheru “içeri. <dſch> harf bileşiği ise /c/ sesi için kullanılmıştır: avdſchi “avcı”, ikindschi “ikinci”. <k> harfi /k/ sesini karşılar: kiſchi “kişi”, lakin “lakin”. <g> harfi /g/ sesini karşılar: guider “gider”, guzel “güzel.” Bu veriler bağlamında söz varlığında ilgili değişime örnek bulunmamaktadır. PGT adlı eserde <c^{i}> haf bileşiği /ç sesini karşılar: c^{i}ek^{i}èmez “çekemez”, ic^{i}ine “içine”. <g̃, g̃i> harfleri /c/ sesini karşılar: reg̃ia “rica”, veg̃h “vech”. Söz varlığında ilgili değişime örnek bulunmamaktadır.

İlgili verilere göre değişimin örneğinin görülmemesinin çeşitli nedenleri bulunur:

- Harf ve ses dizgesi açıkça ilgili değişimin örneklerini tutarlı bir biçimde sunulmasını engelleyebilir.
- İlgili değişim tarihî dönemler bakımından benzer bir kullanımın yaygın olmadığını gösterebilir.
- İlgili ölçüt BRT açısından kapsayıcı bir nitelik göstermeyebilir.
- Daha sonraki zaman ait bir seslik özellik olabilir. Anakronik bir ölçüt olarak ÇYM’lerde işlevsel bir kullanımı işaretlemeyebilir.
- Bu veriler altında değişimin tutarlı bir tespitini açıkça gösteren örneklerin görülmediği söylenmelidir.

10. Özellikle sözcüğün başlangıç pozisyonunda ve daha az görülmek üzere içte ve sonda /h/ düşmesi görülür.

ÇYM’lerde /h/ sesi iki işlevde kullanılmıştır. Birinci işlevi, yanına getirildiği ünsüzün sesletiminde benzerlerinden ayırt edilmesini sağlamaktır. İkinci işlevi ise /h/ seslerini karşılamaktır. Birinci işlevinde genellikle <ch, gh, kh> harf bileşiklerini oluşturduğu görülür. Kimi durumlarda (ince ünlülü sesletim, palatal gerekler) kendinden sonra <e, i> ünlüleri ile kullanıldığı görülür.

<h>’nin harf olarak eklendiği örneklerde vurgu ve ayırma işlevi yanında sesletime ait bir özelliği de işaretlediği, dilsel varyantların betimlenmesinde bu durumun geçerli bir ölçüt olabileceği öngörülmektedir. /h/ sesinin anılan özel niteliğinden dolayı, BRT açısından ilgili işlevini ÇYM’ler bağlamında genişletme ihtiyacı görülmektedir. Bu ihtiyaca yönelik olarak ilgili değişkenin eksiltildiği örnekler yanında eklendiği örnekleri

de göstermenin seslik özelliklerin tutarlı ve geçerli bir yorumunu yapmak için daha işlevsel bir yöntem olduğu söylenebilir.

16. yy.

	ON / 1527	TRC / 1544	HPT / 1575	TG / 1581
	Ø < h			
h-	-	-	-	elmi “hilmi” em “hem” epipni “ħabibini” er “her”
-h-	lana “lahana” meanazi “meyhaneci” nout “nohut”	-	-	-
-h	ala “Allah”	zarchula “zerkülah”	zarchula “zerkülah”	-
	+ < h			
h+	haiua “ayva” hecſer “ekser” heffendi “efendi”	-	-	hoturi “ötürü” hotan “oddan” hoſa “olsa”
+h+	ſahat “saat” pirhe “pire”	-	bouha “bu(n)a*” onha “ona”	-
+h	-	dorth “dört” eth “et” geth “git”	baſſah “paşa” eth “et” neh “ne”	-

ON adlı eserde <ch, h> harfleri /h/ sesini karşılar. <ch> harf bileşiği /k, h/ art damak ünlülerini (ḳ / ḫ) işaretlediği görülür: chuzi “kuzu”, aiach “ayak”, bachda “bahçe”, chali “halı”, cadach “kadeh”. Değişim sesi olarak da /h/ kullanılabilir: ſahat “saat < *Ar.* saʿat” *(h < ayın sesi ʕ). TRC adlı eserde <ch, h> harfleri /h/ sesini karşılar. <ch> harf bileşiği /k, h/ art damak ünlülerini (ḳ / ḫ) işaretlediği görülür: aliech “aleyh(k)”, bacher “bakır”. <th> harf bileşiğinde ek bir sesten ziyade /t/ sesinin benzerlerinden ayırt edilmesini sağladığı ve vurgulayıcısı işlevinde kullanıldığı söylenebilir: dorth “dört”, eth “et”, geth “git”, oth “ot”. Değişim sesi olarak da /h/ kullanılabilir: kiahat “kâğıt < *Far.* kāġıd < kāġad < kāġaḏ” *(h < ɔ). HPT adlı eserde <ch, h> harfleri /h/ sesini karşılar. <ch> harf bileşiği /k, h/ art damak ünlülerini (ḳ / ḫ) işaretlediği görülür: bacher “bakır”, baha “paha”, tſabah “sabah”. <th> harf bileşiği de görülür: eth “et”, oth “ot”, thuz “tuz”, zeith “zeytin”, gugthe “gökte”. TG adlı eserde <ch, h> harfleri /h/ sesini karşılar. <ch> harf bileşiği /h/ ünlüsünü karşılamaktadır: alach “Allah”, batiſach “padişah”, chafif “hafif”. Değişim sesi olarak da /h/ kullanılabilir: echtikat “itikat < *Ar.* i‘tiḳād”, ſochlé “şule < *Ar.* şuʿle” *(h < ʕ); ſochle “şöyle” *(h < y veya Ø). İkili yazımlar da görülür: hep

~ ep “hep”. Sonda görülen /h/ sesi öncesinde ünlü varsa ilgili ses kapantı ünsüzü olarak kullanılmış olabilir: *baſſah*.

17. yy.

	ILT / 1612	RGT / 1630	DDLT / 1641	SL / 1643	CFT / 1672
	Ø < h				
h-	-	-	ıſar “hisar”	em “hem”	-
-h-	-	-	-	ſcialic “şahlık”	meβebler “mezhepler”
-h	-	-	-	-	-
	+ < h				
h+	heile “eyle”	-	-	-	-
+h+	dahim “daim”	-	okulhe “okula”	-	nahlet “lanet”
+h	-	elendeh “elinde” vlingeh “ölünce” ſongrah “sonra” üileh “öyle”	kimeh “kime” olurſah “olursa” seueh “seve” seuilſeh “sevilse”	breh “bre” lepeh “lebbeyk”	-

ILT adlı eserde <ch, kh, h> harfleri /h/ sesini karşılar: ekhin “ekin”, herkhischi “her kişi”, giunach “günah” geheneme “cehennem”, hair “hayır”. İkili kullanımlar da bulunur: akhilane ~ akilane “akilane”; alla ~ allah ~ allach “Allah”. Sonda <th> de görülür: ſabuth “sabit”, ſurmeth “hürmet”. RGT adlı eserde <h> harfi /h/ sesini karşılar: padichah “padişah”, hurmuz “Hürmüz” vb. Eserde yer alan sınırlı söz varlığı ilgili özelliğin tutarlı örneklerini vermeyi güçleştirmektedir. DDLT adlı eserde <h> harfi /h/ sesini karşılar: haſaler “hassalar”, muhabet “muhabbet”, padiſcah “padişah”. SL adlı eserde <h, hh, chh> harfleri /h/ sesini karşılar: beheram “Behram”, chhalc “halk”, hhaida “hayda”. İkili kullanımlar da görülür: her ~ em. CFT adlı eserde <h, ch, kh> harfleri /h/ sesini karşılar: csuha “çuha”, giunahümüz “günahımız”, hejati “hayatı” vb. İkili kullanımlar da görülür: dahi ~ dakhi ~ dachi; gyunach ~ giunah vb. Değişim sesi olarak da /h/ kullanılabilir: βahat “saat < *Ar.* saʿat”, zanahatle “zanaatle < *Ar.* ṣināʻat > ṣanāʻat ” *(h < ayın sesi ʕ). Sonda eklenmiş olarak görünen /h/ sesi *elendeh, kimeh, breh* vb. kapantı ünsüzü olarak kullanılmış olabilir. Ünlü ile biten söcüğün konuşma diline uygun sesletimi gereği ses organlarının açık (ünlü ile) olmak yerine bir sonraki sözcüğün çıkışı için hazırlanması gereği /h/ ünsüzü kullanılmış olabilir.

18. yy.

	BGD / 1781	GT / 1789	PGT / 1794
	Ø < h		
h-	anghy “hangi”	-	-
-h-	giaìl “cahil”	-	-
-h	-	-	-

	+ < h		
h+	-	-	-
+h+	-	-	-
+h	-	-	-

BGD adlı eserde <h, ch> harfleri /h/ sesini karşılar: chabèr “haber”, dachy “dahi”, gerah “cerrah”. Genellikle başta /h sesinin bulunduğu örnekler görülse de anhgy “hangi” örneğinin ekli yapılarında da baştaki /h/ ünlüsü düşürülmüştür. GT adlı eserde <h> harfi /h/ sesi için kullanılmıştır: hem “hem”, kadeh “kadeh”. Değişim sesi olarak da /h/ kullanılabilir: ſahat “saat < *Ar.* saʿat”, *(h < ayın sesi ʕ). PGT adlı eserde <h, ch> harfleri /h/ sesi için kullanılmıştır: chastà “hasta”, mühkèm “muhkem”, sāhi̇̀bi “sahibi”.

Seslik özelliklerin toplu halde göründüğü Tablo 30’a göre BRT etkisinin görüldüğü eserler aşamalı olarak değerlendirilebilir. Kim özelliklerin koyulaştığı ancak kimi özelliklerin de gölgelendiği bir derecelenme ile yaklaşıldığında tablo anlamlı olarak bazı verileri yorumlamamızı sağlar. Buna göre dereceli olarak en az BRT özelliğinin görüldüğü eserler 16. yy.da ON, 17. yy.da DDLT ve 18. yy.da PGT adlı eserlerdir. BRT özelliklerinin değişik düzeylerde daha yaygın göründüğü eserler 16. yy.da HPT, 17. yy.da ILT, 18. yy.da GT adlı eserlerdedir. Eserler arasında nitelikçe BRT özelliklerini yansıtanlar da bulunur. Bu bağlamda BGD ve ILT adlı eserler şimdiki zaman eki için {-y} kullanımıyla ILT, SL adlı eserler de {-miş} tek şekilli kullanımıyla ayırt edici bir özelliği yansıtan eserlerdir. Başta /h-/ sesletilmeyen TG adlı eser de Makedonya ağzını yansıtması bakımından kayda değer bir özelliği yansıtmaktadır. Söz varlığı bakımından ise "bre" TRC, BGD, SL; "hayde" BGD, SL sözcüklerini kullanan eserler de bölgesel bir ağzın sözcüklerini kullanmak bakımından nitelikçe önemli sayılmalıdır.

Tablo 30
BRT İçin Karakteristik Özelliklerin ÇYM’lerle Karşılaştırmalı Görünümü

BRT İçin Karakteristik Özellikler			**16. yy.**				**17. yy.**					**18. yy.**		
			1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
1. /ı, u, ü/ > <i>	Eksiz	/ı/	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	-
		/u/	+	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-
		/ü/	-	-	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-
	Ekli	/ı/	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
		/u/	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+

		/ü/	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-
2. i > ı			+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-
3. ö > ȯ ~ o / ü > u̇ ~ u		/o/	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-
		/u/	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-
4. ö > ü		ü-	-	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+	-
		-ü-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
5. ğ > g		-g-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+
		-g	-	+	+	-	+	-	-	-	+	-	+	-
6. */g, k/ > /c, ç/			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7. h > Ø		Ø < h	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	-	-
		+ < h	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-	-	-
8.{-miş}	Tek	/ı/	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-
		/u/	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	+	-
		/ü/	-	-	+	-	+	+	-	+	+	-	+	-
	Diğer	/ı/	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
		/u/	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
		/ü/	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
9. {a, e}		/a/	-	-	+	+	+	-	-	+	+	+	-	-
		/e/	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
10. {-yor} / {-y}		{-y}	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-
		{yor}	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+

** Değişimin işlevsel olarak tespiti ve geçerli bir yorumu için düşük profildedir.*

4.9.2. Çeviri Yazı Metinlerinde Söz Varlığının Derleme Sözlüğündeki Görünümleri

4.9.2.1. Derleme Sözlüğüne Göre Sözcüksel Değişkeler

ÇYM'lerde kullanılan sözcükler arasında Derleme Sözlüğünde (DS) karşılığı olan ve ağızlarda kullanımı sürenler bulunur. ÇYM'lerde yer alan söz varlığı DS'deki karşılıklarına göre tasnif edilmiş, kullanıldığı bölgeler gösterilmiştir. Böylelikle ilgili söz varlığının ağızlar bakımından ortak özellikleri ele alınmıştır. İlgili karşılaştırmayı yaparken aşağıda verilen ölçütler göz önünde bulundurulmuştur:

1. Sözcüğün ÇYM'lerde kullanılan yazımı esas alınmıştır. Örneğin *çaşıt* sözcüğü düz dar

ünlülüdür. DS'de diğer formlara da yer verilmiştir: *çaşat ~ çaşıt ~ çaşit ~ çaşut* vd. Bu halde düz dar ünlülü kullanılan yerler tasnife dâhil edilmiştir. İkili kullanımın olduğu durumlarda her iki durum varsa gösterilmiştir: *yeğrek ~ yiğrek, evmek ~ ivmek* vb.

2. Bazı sözcükler eskicil (arkaik) olsa da (*sayağı, padavra, söyündürmek, şiklik, taşık, yapyap, yuvarmak vb.*) DS'de bulunamadığından bu tasnife dâhil edilememiştir. Bazıları ise eskicil olsa da ayırt edicilik yönü zayıftır: *şol, şuncılayın, niçe, tepmek, tepelemek, tınmamak, tutarık* vb. Değerlendirmeye alınan sözcük sayısı 62'dir.

3. Sözcüğün bağlama göre anlamı verilmiş ardından DS'de uygun olan karşılık seçilerek verilmiştir. Sözcüğün ilgili eserlerde nasıl yazıldığı, sıklığı ve bulunduğu yer ayrıca gösterilmiştir.

4. İlçe ve köylerin adları ilgili kelimeye ait açıklama kısmında bulunabilir. * işareti sonrası ilçe adı, öncesi köy (kasaba vb.) yer adı ve kesme işareti sonrası il adı yer alır.

5. İlgili dağılımı gösteren tablo sadece il adlarına göre hazırlanmıştır. Örneğin *arık* sözcüğü Afyon ili sınırlarında 6 yerde kullanılmış, Nevşehir'de 1 kez kullanılmıştır. Buna göre dağılımı gösteren tabloda sıklık görülmez. Haritada her il üzerinde verilen sayılarda her durumda sözcüğün kullanıldığı tüm biçimler dâhil olmak üzere ait olduğu ilde kullanım sayısı gösterilmiştir.

6. Anlamlı ve tutarlı bir betimleme için sözcüğün kullanıldığı alanlar arasından yoğunlaşmaların olduğu bölgeler veya tersinden az olduğu bölgeler değerlendirilmiştir.

ARANİ: İlgili sözcük *arani* şeklinde yazılmış ve Latince *caldara* sözcüğü karşılık olarak verilmiştir. Mutfak ile ilgili sözcük listesi arasında görünen sözcük, "kazan" anlamındadır. DS'de birden fazla anlamı bulunmaktadır. Uygun olan anlamı seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: *ON/1527. I*

arani (I) Pekmez, bulgur kaynatmak için kullanılan kazan.

Çaltı, *Gelendost/ Isparta; Fili *Biga/ Çanakkale; Argıthanı *Ilgın/ Konya; Çavuşköy *Babaeski/ Kırıkkale (s. 298).

ARIK: Sözcük *aric, ariclic* şeklindedir. DS'de pek çok anlamı bulunsa da bağlama uygun olacak şekilde "zayıf" karşılığı verilen kullanımın olduğu yerler şu şekildedir:

Kullanıldığı eserler: aric [1] *SL/1643,* ariclic [1] *SL/1643,* ary'k [1] *BGD/1781* (64)

arık (II) 1. Zayıf, cılız, sıska.

Eber, Beyköy *Dinar, İshaklı, Dişli *Bolvadin, Bayat, *Emirdağ, *Şuhut/ Afyon Karahisar; *Karahallı, *Ulubey/ Uşak; *Şarki Karaağaç, *Senirkent, Körküler,

Yarıkkaya, *Yalvaç, Yakaköy, *Gelendost, *Uluborlu, Cebel *Eğridir, Atabey/ Isparta;/ Burdur; Medele, Ortaköy, Bekilli, İsabey, *Çal / Denizli;/ Aydın; *Çeşme, *Bergama, Bornova/ İzmir; *Kırkağaç, Musaca, *Akhisar/ Manisa; Fili *Biga, *Çan, *Bayramiç/ Çanakkale; Korucu, Minnetler *İvrindi, *Bandırma, *Savaştepe, *Edremit, *Susurluk/ Balıkesir ; *Mudanya, Alpagut, *Mustafa Kemal Paşa, Cumlıkızık, Nilüfer/ Bursa; Yenice, Hacıbekir, *Emet, Eflet *Altıntaş, Güzelyurt *Tavşanlı, Eğrigöz/ Kütahya; Pazarcık, Bozcaarmut *Bozüyük/ Bilecik; Sadıkbağı, Dinek, Çaykoz *Sivrihisar, Tokat, Bozan/ Eskişehir; Büyüktersiye *Adapazarı / Sakarya; *Gerede / Bolu; Baklalı *Çatalca, Çayırdere *Silivri / İstanbul; Yazıköy, *Safranbolu, Kilimli / Zonguldak; Pazaryeri *İnebolu, Gündoğdu *Taşköprü, Abana / Kastamonu; Saray / Çankırı; *İskilip, Sincan *Alaca/ Çorum ve köyleri; *Bafra, *Çarşamba, / Samsun; / Sinop; *Merzifon ve köyleri, Varay, Körköy, / Amasya; Küçükisa *Zile, Çilehane *Reşadiye, *Erbaa, Kızılköy / Tokat; Zile *Mesudiye, *Perşembe, *Akkuş köyleri, Danışman *Fatsa/ Ordu köyleri; *Görele, İcilli / Giresun; Denizli, Beşikdüzü,*Vakfıkebir, Mağura, *Maçka / Trabzon; Süle / Gümüşhane; *Şavşat köyleri, *Ardanuç köyleri / Artvin; Çingit, *Pazar / Rize; *Iğdır ve çevresi, *Sarıkamış, *Çıldır köyleri, *Ardahan köyleri, / Kars ve çevresi; Şefkâr *Oltu / Erzurum; Yenitepe, / Ağrı; *Kilis / Gaziantep; *Afşin, *Elbistan, Şekeroba, / Maraş; Çepni *Gemerek, Soğukpınar, *Kangal, *Gürün, M. Hüyük *Şarkışla, *Zara,/ Sivas; Bektaşlı, *Boğazlıyan, Dedeli *Yerköy, Hasbek *Akdağmadeni, K. Boynul, Bisek, Gökçekışla / Yozgat; Solakuşağı *Şereflikoçhisar, Şabanözü *Polatlı, Çayırlı, Yaraşlı, *Haymana, *Kırıkkale, Çanıllı, *Ayaş, Emirler, Üçem *Balâ, *Keskin / Ankara; Avşar aşireti *Pınarbaşı, Kala, Hamurcu, Karahisar *İncesu, Türkmen aşireti, Akkışla *Bünyan, *Develi, *Tomarza/ Kayseri; Demirli *Çiçekdağı, Köşker / Kırşehir; *Ürgüp / Nevşehir; Ihlara *Aksaray, Bahçeli, *Bor, Ortaköy / Niğde; Doğanbey *Beyşehir, Hartu, Zanapa *Ereğli, Ortaca *Akşehir, Alibeyhüyüğü *Çumra, Akçalar *Seydişehir, Ayaslar, Çavuşcu *Ilgın, Manyan, Kızıllar, Morcalı *Karaman, Başhöyük *Kadınhanı / Konya ve köyleri; Akyar *Osmaniye/ Adana; *Silifke,*Mersin köyleri / İçel; Gödene, *Akseki, Bağyaka *Finike, Karadere *Gündoğmuş / Antalya; Orhaniye *Marmaris, Dont *Fethiye / Muğla; Çavuşköy *Babaeski / Kırklareli; Kıbrıs (s. 316).

ARTUK: Sözcüğün anlamı günümüzde kullanılan anlamla benzerdir. Bu anlamın verildiği ve seslik olarak da benzer olan yerler gösterilmiştir.

Kullanıldığı eserler: altyk [1] *BGD/1781* (88), artik [2] *GT/1789* (123, 171), artikdu [1] *ILT/1612,* artuga [1] *ILT/1612* (a/041), artuk [1] *ILT/1612,* artuk [1] *SL/1643,* artukleinyu

[1] *ILT/1612*

artuk [artuğ, artuh]: Artık, geri kalan.

Hacıahmet, Cumayeri, Karahacı, Karaköy *Düzce /Bolu;/ Sinop; *Merzifon köyleri /Amasya; Beşikdüzü, *Vakfıkebir/ Trabzon; Düzköy *Keşap/ Giresun; Selimiye/ Rize; Harput/ Elâzığ (s.336).

BEK: Sözcük günümüzde bekçi sözcüğünde yaşamaktadır. Seslik karşıtı olan /p/ ile olan [pek] kullanımı yaygınlık kazanmış görünmektedir.

Kullanıldığı eserler: bek [1] *CFT/1672* (b4/067)

bek (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.

Yassıviran, *Senirkent/ Isparta; Eziler *Buldan, Balkan köyleri *Çal, *Sarayköy köyleri/ Denizli; *Karacasu / Aydın; Kargı / Kastamonu; / Çorum; / Sinop; Çakıralan *Havza / Samsun; *Merzifon / Amasya ve çevresi; Kızılca *Artova, *Taşova, *Zile / Tokat; Karakuş köyleri *Ünye / Ordu; Sasu *Bulancak, Düzköy *Keşap, *Alucra, *Şebinkarahisar / Giresun; Palena *Maçka / Trabzon; Karahamza *Sarıkamış / Kars; *Refahiye çevresi / Erzincan;/ Maraş; Vazıldan *Divriği, *Gemerek, *Şarkışla, Hacıilyas, *Koyulhisar, Karaözü, / Sivas; İncirli / Yozgat; Solakuşağı *Şereflikoçhisar / Ankara; Tavlusun, / Kayseri; Belenivat *Akseki / Antalya (s. 600).

BRE: Sözcük DS'de tanıkla gösterilmemiştir. Ancak benzer olarak "bireh" sözcüğü bulunur.

Kullanıldığı eserler: bre [2] *TRC/1544. I,* bre [4] *BGD/1781* (84(2), 86, 91), breh [1] *SL/1643*

bireh: Şaşma bildirir ünlem.

Baklalı *Çatalca / İstanbul (s. 699)

birey: Bire, hey.

Nilüfer / Bursa (s. 700)

BURBURCUK: Sözcüğün İtalyanca karşılığı *fasoli* şeklindedir. Günümüzde "fasulye" olarak kullanılan sözcük olmalıdır. DS'de tam olarak [burburcuk] şeklinde görülmez. Ancak fasulye anlamına gelmek üzere kullanılan sözcük bütüncesi şöyledir:

Kullanıldığı eserler: burburgich [1] *ON/1527. I*

böğülce [bogülce, bödek (ıı), böğçe, böğürce/ 2. bölce/ 2. bölcen, börçe, börgüce, börüce, börücek, börügüç, börülce, bövülce, böyrülçe] 1. Kuru fasulye/ Kütahya. 2. Fasulye. Niksar, Zodu, / Tokat; Kızılköy, Düzköy Keşap / Giresun (s. 765)

İlgili kapsamda seslik olarak yakın görünenler

börücek:/ Kayseri ve çevresi

börügüç: / Bolu

2. bülücük (II) [bülücek, bülücüyh, bülürcüyh] Fasulye. (Iğdır/ Kars) (s. 817).

CUDAM: Gsudam sözcüğünün harf çevrimi cudam ~ cüdam olarak yapılmıştır. "Beceriksiz kimse, kötü adam" anlamına gelecek şekilde kullanılan yerler verilmiştir. Bağlam gereği "beceriksiz" anlamı daha uygun görülmektedir.

Kullanıldığı eserler: gsudam [4] *CFT/1672* (b4/074, b6/134, b7/342, b8/371), gsu dam [1] *CFT/1672* (b7/342)

cudam: 1. Beceriksiz.

/ Kütahya, *Çerkeş/ Çankırı/ Samsun, Burhanettin/ Ordu, *Tirebolu/ Giresun, Hacavera *Maçka/ Trabzon, Süle/ Gümüşhane, *Şavşat/ Artvin, Taşburun, *Iğdır, Kars *Refahiye/ Erzincan, Yerkesik/ Muğla, *Lüleburgaz/ Kırklareli;

2. Kötü adam.

*Merzifon/ Amasya; *Niksar / Tokat; Uluşiran *Şiran / Gümüşhane; *Iğdır / Kars; *Kilis / Gaziantep; Koyulhisar / Sivas, *Bünyan / Kayseri, / Niğde (s.1009).

ÇAKŞIR (ÇAĞŞIR): Sözlükte İtalyanca *calze* olan sözcük için [zachſir] şeklinde yazıldığı görülür. "Elbise" anlamının yanı sıra "şalvar veya kumaş" anlamında da kullanıldığı görülür.

Kullanıldığı eserler: tſachſſir [1] *TRC/1544. I,* zachſir [1] *ON/1527. I*

çağşır (II) 1. Yırtık pırtık elbise.

Akkışla *Bünyan / Kayseri

2. Kıldan dokunan şalvarlık kumaş.

*Çal / Denizli

3. İşlemeli dar şalvar.

Erkilet *Pınarbaşı / Kayseri

4. İçe giyilen don.

Kurna / Burdur; İsabeyli *Çal / Denizli; / Konya; Kemaller, Rusçuk

çağşır (II)

5. Geniş pantolon, şalvar,

/ İstanbul; Navlu *Yeşilova / Burdur; *Acıpayam / Denizli; / Manisa; *Düzce / Bolu; *Ünye / Ordu; *Tirebolu / Giresun; Çorakçılar / Kayseri; *Bor / Niğde; / Konya; *Osmaniye / Adana; *Milas / Muğla; *Lüleburgaz / Kırklareli (s. 1038).

ÇAŞIT: Sözcük TDK / TS'de "1. Casus, 2. Ara bozmak amacıyla söz taşıyan kimse."

olarak tanımlanmıştır. DS'de verilen anlamlar ve yerler gösterilmiştir. İlgili sözcükler çaşıtçı, çaşut, çaşıtlamak, çaşara, çaşarat vd. şeklindedir.

Kullanıldığı eserler: cſaſitlere [1] *CFT/1672* (b5/087), cſaſitleri [1] *CFT/1672* (b5/087), cſaſitleriβiniz [1] *CFT/1672* (b2/038)

çaşıt 1. Casus.

Hezergrat. *Keçiborlu / Isparta, Bereketli *Tavas / Denizli, *Bozdoğan / Aydın; / İzmir; / Kütahya; / Bolu; / Trabzon; / Gümüşhane; / Erkinis *Yusufeli / Artvin, / Kars; / Kayseri, Bisse, Çakırlar *Akşehir / Konya.

2. Dedikoducu.

*Düzce / Bolu, Bozca *İncesu / Kayseri, Koketçe, *Saimbeyli / Adana (s. 1085/ 1086).

ÇEPEL: DS'de çeşitli anlamları bulunmaktadır. Bağlama uygun düşen "kir, pis" anlamının yanında "engebeli" anlamlarına uyacak şekilde seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: cſepellikdür [1] *CFT/1672* (b1/21)

çepel: Çamur, pislik, bulaşık, kir.

*Eşme / Uşak; Yassıviran, *Senirkent / Isparta; Honaz / Denizli; *Bornova / İzmir; / Balıkesir; / Tokat; Bozan / Eskişehir; *Kandıra, Çerkezli / Kocaeli; *Düzce / Bolu; / Çorum; Cumayanı, Kilimli, Olukyanı / Zonguldak; *Daday / Kastamonu; *Zile / Tokat; *Ulubey / Ordu; *Göksun, Şekeroba / Maraş; *Antakya, *Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri, Hisarcık *Yayladağı / Hatay; *Çubuk, *Kayaş, Çayırlı *Haymana / Ankara; *Pınarbaşı / Kayseri; *Bor / Niğde; Tömek / Konya; *Osmaniye, *Kadirli, Burgaçlı *Bahçe, *Kozan, Şıhşamı, Kurtkulağı / Adana; / İçel; Ören *Fethiye / Muğla; Ceylanköy *Lüleburgaz / Kırklareli; Yaylagöne *Malkara / Tekirdağ.

çepel [çepir]: Engebeli arazi.

Ayvalı *Eğridir, *Gelendost / Isparta; *Gölpazarı / Bilecik; Maksutlu / Çorum; / Giresun (s. 1141).

DEBE: "Fıtık" anlamında kullanılmıştır.

Kullanıldığı eserler: debe [1] *BGD/1781* (98)

debe: Fıtıklı insan.

Yavuz, Atalar *Şavşat, Ersis *Yusufeli / Artvin; / Bitlis; / Bursa; Ölçek *Ardahan / Kars (s. 1392).

DEĞMEDE: "Kolay kolay, bir daha, her zaman" vb. anlamları yanında "sanırım" anlamına da gelecek şekilde kullanılmıştır. Uygun olan anlamı seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: déimedeki (*d.* ki) [1] *BGD/1781* (88)

değmede: 2. Galiba, herhalde, zannederim.

Kesme *Eğridir / Isparta; Bulak *Safranbolu / Zonguldak; *Ermenek / Konya; Dere *Mut, *Silifke / İçel

demede: Birgi * Çeşme / İzmir; Sofular, Yakademirciler / Zonguldak; Güzelsu, Akseki / Antalya (s. 1403).

DİBELİK: Sözcüğün kullanıldığı cümle şöyledir: [Tek dibelik bu hususta acemi kalmayam.] (CFT s. 366). Tam manasını vermek zordur. Ancak [tek] sözcüğünün "sadece" anlamında cümleye devam etme imkânı sağladığı görülmektedir. Bağlama göre sözcüğü değerlendirmekte yarar vardır. DS'de "tamamen" anlamında kullanılmıştır. Yakın anlamlı göründüğünden diğer kullanımlara da verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: dibelik [2] *CFT/1672* (b7/156, b8/366)

dibelik (I) 1. Büsbütün, tamamen.

Deresağ, İğneciler *Mudurnu / Bolu; / Çorum; Aşudu *Darende / Malatya; Eymir *Nallıhan / Ankara; Başköy, Karahisar *İncesu / Kayseri; / Kıbrıs

2. Devamlı, daima.

/ Çorum; / Niğde

3. Çok.

Kıbrıslar / Bolu; / Çorum; *Gerze köyleri / Sinop (s. 1479).

DİŊELMEK: "Ayağa kalkmak" anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda DS *dikelmek* sözcüğüne göndeme yapmıştır. Her iki kullanım da gösterilmiştir.

Kullanıldığı eserler: dinghelgi [1] *HPT/1575* (33), dinghelmis [1] *HPT/1575* (33)

dikelmek: Ayakta durmak, ayağa kalkmak, dik durmak

Yayla *Tefenni / Burdur; İshaklı, İğdir *Çivril, *Çal, *Sarayköy köyleri, / Denizli; Kıratlı *Dikili / İzmir; *Düzce / Bolu; Irrnaksırtı *Çarşamba / Samsun; *Merzifon ve köyleri / Amasya; / Malatya; / Sivas; *Mut köyleri / İçel; *Fethiye ve köyleri / Muğla.

dinelmek: Ayakta durmak, dik durmak.

Gölkonak, Yenişar *Şarkikaraağaç / Isparta; / Yozgat ilçe ve köyleri; / Gaziantep (s. 1485).

DUNUK: Sözcüğün Latin harfli yazımı [dunuk] Arap harfli yazımı ise دُونُقْ şeklindedir. Donuk sözcüğüne benziyor olsa da önceki sözcüğün sınuk "kırık" olması nedeniyle bağlam gereği DS'de şu anlamı da göz ardı edilmemelidir. "Donuk, mat, bulanıkça." Tarama Sözlüğünde ise dunuk (tonuk, tunuk, donuk) "kederli"; dunuklu (tunuklu) "bulanıkça" anlamındadır (s. 1257)

Kullanıldığı eserler: dunukdur [1] ILT/1612

dunuk (I): Donuk, mat, bulanıkça.

İğdir *Çivril, *Sarayköy köyleri / Denizli, Bozan, Tokat, *Sivrihisar / Eskişehir, İğneciler *Mudurnu / Bolu, Zana *Merzifon, / Amasya, *Refahiye ve çevresi / Erzincan, *Boğazlıyan / Yozgat, *Pınarbaşı köyleri / Kayseri, *Bor / Niğde, Güzelsu *Akseki / Antalya.

2. Rengi bozuk şeyler hakkında kullanılır.

/ Sinop, Çalış *Haymana / Ankara (s. 1604).

EKSER: İtalyanca karşılığı *chiodi* şeklindedir ve çivi anlamına gelir. DS'de "enser" madde başı altında aynı anlama gelmek üzere *eyser, eğser, ekser, eyser* kullanımları verilmiştir. Bunlardan [ekser ve eğser] kullanımına yer verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: hecſer [1] *ON/1527. I*

ekser (I): Döğme ya da köşeli büyük çivi.

*Bergama, *Bornova / İzmir; Denizli, Beşikdüzü *Vakfıkebir, *Maçka köyleri / Trabzon; Akatlı *Elmalı / Antalya; İncir *Fethiye / Muğla.

eğser: *Keçiborlu ve köyleri, Bağıllı *Eğridir / Isparta; Karamanlı *Tefenni, Kestel *Bucak / Burdur; Eymir *Bozdoğan / Aydın; / Eskişehir ve köyleri; / Sinop; *Bor / Niğde; *Kozan / Adana; Kocayatak *Serik / Antalya (s. 1760).

EVMEK: Kullanımı günümüzde "acil" anlamına gelen "ivedi" sözcüğünde sürmektedir. DS'de evmek ~ ivmek kullanımlarından iki şekle de yer verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: eufen [1] *ILT/1612* (a/070), eufmek [1] *ILT/1612* (a/069)

evmek: Acele etmek, acele ettirmek

Çiftlik *Dinar, *Bolvadin / Afyon; *Uluborlu, *Keçiborlu, *Yalvaç ve köyleri, Yakaköy *Gelendost, Yassıviran *Senirkent / Isparta; Kavak *Yeşilova, Karamanlı *Tefenni, Yusufça *Gölhisar, Kuşbaba *Bucak / Burdur; Darıveren *Acıpayam, Kızılhisar, Kösten, Honaz / Denizli; *Bayındır, *Kemalpaşa, Kızılbahçe / İzmir; / Balıkesir; *İnegöl ve köyleri / Bursa; Kitiz *Bozüyük, *Söğüt / Bilecik; *Sivrihisar, Tokat / Eskişehir; İğneciler *Mudurnu, Dadıy, / Bolu; / İstanbul; *Safranbolu, Kilimli, / Zonguldak; Karabüzey *Araç, *İnebolu, / Kastamonu; Kavak *Şabanözü, Bağdiğin *Eskipazar, *Kurşunlu, Saray, / Çankırı; Kemalli, *Sungurlu, Çıkrık *Mecitözü, *İskilip, / Çorum; / Sinop; / Samsun; *Merzifon ve köyleri, Zana / Amasya; *Zile, *Erbaa, *Reşadiye / Tokat ve köyleri; Danışman *Fatsa, Salman *Akkuş, *Ünye, / Ordu; Nefsiköseli *Görele, Yolağız, Keşap, *Piraziz, / Giresun; Şahmelik *Vakfıkebir, / Trabzon; Uluşiran *Şiran, Havsu

*Kelkit / Gümüşhane; Yavuz, Ersis *Yusufeli / Artvin; / Kars ve köyleri; / Erzurum; / Erzincan; / Diyarbakır; *Ağın, *Keban / Elâzığ; *Pötürge, Aşudu *Darende / Malatya; *Kilis / Gaziantep; Kitiz *Göksun, / Maraş; Kuzuculu *Dörtyol / Hatay; Soğukpınar *Kangal, Tekerahma, Gübür *Gürün, Çepni *Gemerek, Ağrakos *Suşehri, E. Hüyük *Şarkışla, Hacıilyas *Koyulhisar, Tutmaç, / Sivas; *Boğazlıyan / Yozgat; Camili, *Ayaş, Sobran *Nallıhan, Dağhalil / Ankara; Köşker / Kırşehir; Türkmen aşireti *Bünyan, Hisarcık / Kayseri; Sarılar *Avanos / Nevşehir; / Niğde; *Karaman, *Ilgın, *Ermenek / Konya ve köyleri; İncirgediği *Karaisalı, *Kadirli, / Adana; *Silifke, Yapıntı, *Mut ve köyleri, *Mersin ve köyleri, Yanpar / İçel; / Antalya ilçe ve köyleri; *Fethiye ve köyleri / Muğla (s. 1812).

ivmek: Acele etmek.

/ İzmir ve çevresi; *Söğüt / Bilecik; Bozan / Eskişehir; *Düzce / Bolu; / Kastamonu; *Kurşunlu / Çankırı; Hacıhamzalı *Osmancık / Çorum.; *Boyabat / Sinop; Marınca *Merzifon / Amasya; *Zile / Tokat; Havsu *Kelkit / Gümüşhane; / Erzurum; / Malatya; *Elbistan / Maraş; Telin, Çöplü *Gürün / Sivas; Köprüköyü *Keskin, / Ankara; *Pınarbaşı, *Bünyan / Kayseri; *Bor / Niğde; Yenice *Akşehir, *Karaman / Konya; Bağyaka *Finike / Antalya (s. 2572).

EYİTMEK ~ AYITMAK: Sözcüğün iki formu bulunsa da "söylemek" anlamına gelmek üzere sınırlandırılarak yer verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: emturuſ [1] *TG/1581* (3/ah)

eyitmek (II): İşittirmek, duyurmak.

*Mustafa Kemal Paşa / Bursa (s. 1823).

ayıtmak (I): 1. Söylemek, anlatmak, nakletmek, konuşmak.

/ Afyon Karahisar ve köyleri; Yalınkuyu *Nazilli / Aydın; / Balıkesir ve çevresi; Büyükanafarta *Eceabat / Çanakkale; Hacıhamzalı *Tarsus / İçel (s. 421).

GAYTAN: Birden çok anlamı bulunur. Metindeki anlamına uyacak biçimde yer verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: gajtan [1] *CFT/1672* (b8/433)

gaytan (I): İnce, sağlam ip.

*Düzce / Bolu; / Samsun (s. 1951).

GEVMEK: Genellikle "çiğneme" anlamına gelecek şekilde günümüzde de kullanılmaktadır.

Kullanıldığı eserler: g^{i}evmeg^{i}e [2] *PGT/1794* (709, 716)

gevmek (I): Ağızda katı bir şey çiğnemek, geviş getirmek.

Çiftlik *Dinar / Afyon; İğdecik, Uluğbey *Senirkent, Yaka, *Gelendost, *Yalvaç ve köyleri, İlyas *Keçiborlu, *Atabey / Isparta; Çuvallı *Yeşilova, Karamanlı *Tefenni, Kuşbaba; *Bucak, Kozağaç *Gölhisar / Burdur; *Sarayköy ve köyleri, Alaeddin *Acıpayam /Denizli; Köşk, Eymir, Sürez *Bozdoğan / Aydın; *Bayındır, *Urla, *Bergama / İzmir; / Balıkesir; / Kütahya; Kepen *Sivrihisar, Tokat / Eskişehir; / Kastamonu; / Çorum; / Samsun; Marınca *Merzifon, Zana / Amasya; *Zile ve köyleri / Tokat; Kuzköy *Akkuş / Ordu; *Alucra, *Şebinkarahisar, Nefsiköseli *Görele / Giresun; *Koyulhisar, Eskihüyük *Şarkışla, Tutmaç, Çepni *Gemerek, Ağrakos *Suşehri, / Sivas; / Ankara; Köşker / Kırşehir; Afşar aşireti;; *Pınarbaşı, *Bünyan, / Kayseri; *Bor / Niğde; *Ermenek / Konya; *Kozan, İncirlik, Şıhlı / Adana; *Silifke ve köyleri / İçel; *Korkuteli ve köyleri, *Elmalı ve köyleri, *Finike, Erenyaka *Akseki / Antalya; Kaya *Fethiye / Muğla

gevmek (II): Eğmek, bükmek.

/ Denizli (s. 2013).

GINNAP: Günümüzde kullanımı sürer. "Sağlam ip" anlamına gelmek üzere *kırnap ~ gırnap ~ gınnat* şeklinde söyleyişleri de görülür. DS'de bulunan çoklu biçimlerden *gınnap ~ gırnap* sözcüklerine yer verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: kanaf [1] *CFT/1672* (b8/433)

gınnap: İnce sicim.

Kuzköy *Ünye / Ordu

gırnap (I): İnce sicim.

/ Samsun; Denizli, Beşikdüzü *Vakfıkebir / Trabzon; Afşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı / Kayseri

gırnap (II): Kendir.

Cenciğe / Erzincan (s. 2060 - 61).

GÖNDER: Sözcük TDK'ya göre Rumca *kontari* sözcüğünden üretilmiştir. Sözcük [ionder] şeklinde yazılmıştır. Sözlükçe niteliğinde olan eserde silahlar sayılırken (ok, kubur, tüfek) İtalyanca piccha (mızrak) sözcüğüne karşılık olarak yazılmıştır. DS'de daha fazla anlamı bulunmasına karşın ilgili anlamına yakın olanlar seçilmiştir.

Kullanıldığı eserler: ionder [1] *ON/1527. I*

gönder (1): 1. Kayık ve yelkenli gemilere yön vermeye yarayan, 4/ 5 m. uzunluğunda ucu madenî ağaç sopa.

*Gelibolu / Çanakkale; Aksaray / İstanbul; / Rize; Yapıntı *Mut / İçel

2. Bayrak ya da mızrağın ağaç sapı.

/ Manisa; *Lapseki / Çanakkale; *Fethiye / Muğla (s. 2152).

GÜNE GÜNE: Genellikle ikileme şeklindedir. Bağlam bakımından, "taze, yeşil, canlı vb." ile "türlü türlü, çeşit çeşit" anlamlarına karşılık gelse de DS'de güne sözcüğü başka anlamlara sahiptir.

Kullanıldığı eserler: gone gone [2] *GT/1789* (129), gyone [7] *CFT/1672* (b7/170, b7/347, b8/401, b8/426, b8/426, b8/472, b8/472), gione [11] *CFT/1672* (b4/063, b4/063, b4/072, b4/072, b5/102, b6/122, b6/122, b7/160, b7/160, b7/293, b7/347)

güneçe: [güne, güneç, güneği, günek, günelek, güneli, günemiği, günevi] Çok güneş alan yer.

Afşin – Merkez Antakya / Hatay; Mursal – Divriği / Sivas

[güne] : Selanik, Yunanistan (s. 2227).

HAÇAN: Günümüzde kullanımı ağızlarda sürmektedir. "Mademki, ne vakit" anlamları bağlamında kullanıldığı yerler seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: hacſan [4] *CFT/1672* (b7/201, b7/342, b8/387, b8/442), hatſchan [2] *ILT/1612,* hacſan [1] *ON/1527. I,* hatsan [1] *CFT/1672* (b7/346), batſan Sözcük batſan şeklinde olsa da hatſan bağlama uygun görünmektedir. *Iptida bilki batſan gyendi Padiſſah ßefere gitmelüdür*. [1] *CFT/1672* (b3/046), hacsan [2] *CFT/1672* (b5/107, b8/401), hatſan [7] *CFT/1672* (b5/082, b6/112, b6/142, b7/155, b7/156, b7/248, b7/249)

haçan: 1. Ne vakit, ne zaman.

*Gelendost, *Şarkikaraağaç / Isparta; Çandarlı *Bergama / İzmir; Yeniköy, Maımara *Erdek / Balıkesir; *Akyazı / Kocaeli; Karaağaç / Bolu; Oklalı *Çatalca / İstanbul / Kastamonu; *Çarşamba / Samsun; Saray / Çankırı; *İskilip / Çorum; *Zile / Tokat; Kuzköy *Ünye, Danışman *Fatsa / Ordu; Süme *Bulancak / Giresun; / Trabzon ve köyleri; Uluşiran *Şiran / Gümüşhane; / Rize; Çayağzı, Yavuz *Şavşat, İncilli *Ardanuç, Uşhum *Yusufeli / Artvin; Koyundere *Ahıska, *Posof ve köyleri / Kars; / Erzurum; *Bor / Niğde; *Ermenek / Konya; / Adana; Aslanköy *Mersin / İçel; Genek *Yatağan / Muğla; İbiktepe / Edirne; / Kıbrıs.

2. Mademki.

Trabzon ilçe ve köyleri; Uluşiran *Şiran / Gümüşhane; Yavuz *Şavşat / Artvin; / Erzurum (s. 2248 - 49).

HANDA: Latince *quo* sözcüğü handa sözcüğüne karşılık olarak kullanılmıştır. "Nereye"

anlamı Tarama Sözlüğünde bulunur (s. 1898). DS'de ise "çoktan beri" anlamı verilmiştir. DS'de işlenmediği görülür.

Kullanıldığı eserler: handa [1] *TRC/1544. I,* handa [11] *CFT/1672* (b1/012, b1/017, b1/020, b4/066, b4/071, b4/079, b5/108, b7/168, b7/222, b7/224, b7/232).

handa: Çoktan, çok evvelden beri.

Uluşiran *Şiran / Gümüşhane; *Gürün / Sivas (s. 2272).

HAYDA ~ HAYDE: Sözcük günümüzde genellikle ünlem işlevinde "şaşkınlık bildirme, harekete geçme çağrısı" olarak kullanılmaktadır. DS'de işlenmediği görülür.

Kullanıldığı eserler: háide [1] *BGD/1781* (92), hajde [1] *BGD/1781* (107), hájde [5] *BGD/1781* (85, 92(2), 56, 86), hhaida [1] *SL/1643.*

hayda: Haydi.

Çilehane *Reşadiye / Tokat (s. 2316).

HORATA: Sözcük bağlama göre "eğlence, şaka" anlamında kullanılmıştır. DS'de bu anlama göre kullanılanlar yanında "sohbet, eğlenceli toplantı" olanlar da dâhil edilmiştir.

Kullanıldığı eserler: choratasiz [1] *BGD/1781* (53)

horata: 1. Şaka.

*Emirdağ, *Bolvadin, Dikici, *Dinar / Afyon; Tahtacı, Sarıidris, Yassıören, Uluğbey *Senirkent, *Uluborlu, Senir *Keçiborlu, *Atabey, *Gelendost, *Yalvaç / Isparta; Salda *Yeşilova, Çerçin, Kuşbaba *Bucak / Burdur; Kızılyer, Honaz, Güney, *Çal, *Sarayköy, Bulkaz *Çivril, / Denizli; Güney / Manisa; İnköy / Kütahya; Dadam *Gerede, Akçakamak, / Bolu; / Çankırı; Girap / Amasya; *Kemaliye / Erzincan; *Ezine / Çanakkale; *Ağın / Elâzığ / Malatya; *Antakya ve köyleri / Hatay; / Sivas; / Kırşehir; *İncesu / Kayseri; Çavuşlu *Ilgın, Davdas *Ermenek, Akçalar *Seydişehir / Konya; Çakaldere, *İncirlik / Adana Tırmak *Gülnar, belenkeşli / İçel; *Elmalı, *Korkuteli, Akşahap, Güzelsu *Akseki, *Kaş *Alanya, Bağyaka *Finike / Antalya; Kaya *Fethiye / Muğla

2. Güldürücü oyunlar.

*Lapseki / Çanakkale

3. Eğlendirici, maskara.

Şabanözü *Polatlı / Ankara

4. Eğlence.

Uluğbey *Senirkent / Isparta; *Düzce / Bolu; Alıkoy *Çaycuma / Zonguldak

5. Laf, söz, sohbet.

*Demirci / Manisa; / Balıkesir; Karamanca *Gediz / Kütahya; Bulgar göçmenleri *Gölcük / Kocaeli; Maruf / Çankırı; İncesu *Sungurlu, *İskilip / Çorum; *Merzifon ve köyleri,; Sarayözü *Ezine, / Amasya; / Tokat ve köyleri; *Şebinkarahisar / Giresun; / Gümüşhane; *Yusufeli / Artvin; *Kemah, *Kemaliye / Erzincan; / Diyarbakır; Harput / Elâzığ; Aşudu *Darende / Malatya; Kemeriz *Zara, Karadoruk *Gürün / Sivas; Kuzayca / Yozgat; / Ankara.

6. Gülüşme.

Kesirik / Elâzığ (s. 2409 - 10).

Ek Ciltte, 1. Şaka. *Emirdağ Afyon 2. Söz, konuşma. Kütküt *Şebinkarahisar Giresun (s. 4519).

IRLAMAK: "Şarkı söylemek" anlamında kullanılmıştır. DS'de bu anlamda kullanılan yerler verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: erlamak [1] *HPT/1575,* erlamak [1] *TRC/1544. I,* irla [2] *SL/1643,* irlagi [1] *SL/1643,* irlaialum [1] *SL/1643,* irlaieſc [1] *SL/1643,* irlalmac [1] *SL/1643,* irlamac [2] *SL/1643,* irlamali [1] *SL/1643,* irlarlar [1] *CFT/1672* (b8/426)

ırlamak: Şarkı, türkü söylemek.

*Bornova / İzmir; *Lapseki / Çanakkale; Karacalar *Çerkeş / Çorum; *Ladik / Samsun; *Maçka ve köyleri / Trabzon; / Gaziantep; / Maraş; *Antakya / Hatay; *Keskin / Ankara; *Ürgüp / Nevşehir; *Tarsus / İçel (s. 2487).

İNDİ: "Şimdi" anlamında kullanılan sözcük aynı şekilde yazılmıştır. DS'de incik maddesinde [ındi, imcik, inci, indık, indi, indice] anlamı verilmiştir. Aynı anlama gelmek üzere [şindi] kullanımı da DS'de yer alır (s. 3780).

Kullanıldığı eserler: indi [1] *SL/1643*

indi: Şimdi.

*Iğdır, Koyundere *Ahıska / Kars; Ayvagediği *Mersin / İçel; Kerkük (s. 2538).

KALBUR ~ GALBUR: Sözcüğün yazımında halbur şekli de bulunur. DS'de galbur maddesine yer verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: khalburde [1] *ILT/1612* (a/183)

galbur: Kalbur

Çöplü *Çivril / Denizli, *Kandıra / Kocaeli, Peşman *Daday / Kastamonu

galbır:

Çığrı * Dinar, / Afyon; Hasanoğlan / Ankara; İncekum *Silifke / İçel (s. 1899).

halbur: Kalbur.

Kesrik / Elâzığ (s. 2259).

KARANU: "Karanlık" anlamında kullanılmıştır.

Kullanıldığı eserler: kharanguiſſe (*k.* ise) [1] *ILT/1612* (a/143)

karanu [karankuluğ maddesinde karanu]: Karanlık

*Zile / Tokat: / Kerkük.

karanı: Çok karanlık.

Bereketli *Tavas / Denizli (s. 2651).

KOZ: Günümüzde kullanımı sürmektedir. Meyvelerin yazıldığı bölümde geçer. Latince nux (Frs. noix) karşılığı olarak verilmiştir. DS'de [koz ve goz] kullanımlarına yer verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: koz [1] *HPT/1575*, koz [1] *TRC/1544. I*

koz: Ceviz.

Kasımlar *Eğridir / Isparta; *Sarayköy / Denizli; Ayaş *Bergama / İzmir; *Kırkağaç / Manisa; *Edremit / Balıkesir; *Bayramiç, / Çanakkale; *Mustafa Kemal Paşa / Bursa / Bilecik; *Gebze, *Gölcük, *İzmit / Kocaeli; *Düzce / Bolu; / İstanbul; / Kastamonu / Çorum; / Trabzon; *Siverek / Urfa; *Kilis, Sam / Gaziantep; *Pazarcık,*Göksun, Varyanlı, / Maraş ve çevresi; Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı, *Antakya / Hatay; / Kayseri ve çevresi; *Bor / Niğde; Gâvurdağı *Osmaniye, *Kozan / Adana; İshaklar *Gülnar / İçel; *Akseki, *Elmalı, *Korkuteli / Antalya; Ahiköy / Muğla; Kumbağ / Tekirdağ; / Kerkük (s. 2944). Okçular / Çanakkale; *Silifke / İçel (s. 4567).

goz [gos]: Ceviz.

Çandır *Sütçüler / Isparta; *Balya ve köyleri / Balıkesir; *Iğdır / Kars; *Nazimiye / Tunceli; Kesme *Divriği / Sivas; Çomaklıdede *Korkuteli / Antalya (s. 2112).

KÖSMEK: DS'de kösmek maddesinde bağlama uygun düşen köselmek, kösülmek sözcüklerinin "ayağını uzatmak" anlamına gelen kullanımlarıdır.

Kullanıldığı eserler: khioſun [1] *ILT/1612* (a/086)

köselmek: Ayağını uzatmak.

Yalvaç / Isparta; Ermenek, Karaman / Konya; Anamur, Mut / İçel; Antalya ve çevresidir.

kosmek: İncekum, Silifke / İçel.

kösülmek: Uzanıp yatmak, ayakları uzatarak yatar gibi oturmak, sere serpe oturmak.

Çığrı *Dinar / Afyon; Yassıören *Senirkent, *Eğridir / Isparta; / Burdur; Çöplü *Çivril, Darıveren *Acıpayam, Yukarıseyit *Çal, Beylerli / Denizli; Yağbastı *Kula –Manisa; Çanıllı *Ayaş –Ankara; *Ermenek / Konya; Burhanlı *Ceyhan / Adana; İncekum *Silifke,

*Anamur, *Mut ve köyleri, Arslanköy *Mersin / İçel; Güzelsu *Akseki /Antalya; Yerkesik / Muğla (s. 2977).

LABUT: Labut sözcüğü "kesinlikle" anlamına gelecek şekilde ilgili bağlamda kullanılmıştır.

Kullanıldığı eserler: labur [1] *CFT/1672* (b7/198), labut [3] *CFT/1672* (b1/018, b5/082, b8/366), lahut [1] *CFT/1672* (b7/254)

labut: Er geç, kuşkusuz.

Güney *İkizdere – Rize (s. 3057).

LÖK: "Macun" anlamına gelecek şekilde kullanılanlar seçilerek sunulmuştur.

Kullanıldığı eserler: lökilen [1] *BGD/1781* (96)

lök: Buğday unu ile yumurtadan yapılıp çocukların karnına konulan yakı.

*Ula / Muğla

Sabun ve yumurta ile yapılıp ağrıyan yere yapıştırılan yakı.

Yerkesik, Eldirek *Fethiye / Muğla.

Karasakız.

Uluşiran *Şiran / Gümüşhane.

Gaz lambalarının makine kısmını cam kısmına tutturmaya yarayan şap.

/ Çankırı (s. 3090).

MA: "Ma" sözcüğünün günümüzde ağızlarda kullanımı sürmektedir. "İşte" anlamında cümle açıcı işlevde kullanılmıştır.

ma: "İşte.

Kullanıldığı eserler: ma [1] *CFT/1672* (b4/079)

*Çivril ve çevresi / Denizli / Balıkesir ve çevresi / Kütahya, *Kandıra / Kocaeli, *Düzce / Bolu, *Çarşamba / Samsun, Çilehane *Reşadiye / Tokat, Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı/ Konya, *Akseki ve çevresi / Antalya" (s. 3097).

MAĞLATA: Sözcük malata şeklinde yazılmıştır. "Gürültü" anlamına uyacak şekilde bağlamda kullanılmıştır.

Kullanıldığı eserler: malataſi [1] *TG/1581* (4/ah)

mağlata: Gürültü, şamata.

Yavuz *Şavşat / Artvin

Kavga, dövüş.

Uluşiran *Şiran / Gümüşhane (s. 3103).

MAHRAMA: Ağızlarda kullanımı sürmektedir. Genellikle "el havlusu" anlamına

gelmek üzere kullanılmaktadır.

Kullanıldığı eserler: mahramalar [1] *CFT/1672* (b8/407)

mahrama: 1. Havlu.

Kesirik / Elâzığ

2. Yüz örtüsü, peçe.

Günder *Ermenek / Konya

maharma: Yeni gelinlerin kullandıkları kalın, büyük başörtüsü. Sazak * Yeşilova / Burdur (s. 4583).

MANCA: Mangsa sözcüğünün harf çevrimi *manca* olarak yapılmıştır. İtalyanca mangia "yemek" sözcüğünden türetilmiş olmalıdır.[465]

Kullanıldığı eserler: mandſcha [1] *GT/1789* (126), mangià [1] *BGD/1781* (55), mangiamyzy [1] *BGD/1781* (19), mangiaſinà [1] *BGD/1781* (84), mangiaſyna [1] *BGD/1781* (19) , mangiaſyndán [1] *BGD/1781* (82), mangsa [2] *CFT/1672* (b4/063, b5/102), mangſa [1] *CFT/1672* (b5/102)

manca: Çorba, aş.

Şimşirli, Güneyce *İkizdere, Rize, *Karapınar Konya" (s. 4585).

OBOR: Sözcük obor- fiili (DS' de obrul-) olarak görünmektedir. İsim olarak da kullanılan bir formu bulunur. Her iki duruma da yer verilmiştir. Harf çevrimi olarak obor ~ obur ~ ubur şeklinde varyantları öne sürülebilir.

Kullanıldığı eserler: oborulur [1] *CFT/1672* (b8/490)

ubur: hortlak

Güneyce / Rize

obor: (obur, ubur) / Samsun (s. 4019)

obrulmak: Yer kaymak, çökmek.

*Boyabat –Sinop; *Bor –Niğde (s. 3261).

PAÇARIZ: Bağlam bakımından "zor" anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. DS'de bulunan [paçarız ve peçeriz] varyantlarının ikisine de yer verilmiştir.

---

[465] Ayrıca "Manca, Rumeli göçmenlerinin mutfak uygulamalarında küçük nüans farklarıyla rasladığımız iştah açıcı bir meze/ salatadır. Daha çok genel adıyla "manca" diye anılsa da uygulamadaki küçük nüanslara göre patlıcan mancası, papaz mancası, bağ mancası, köpoğlu salatası vb… gibi isimlerle de bilinir." (http://www.trakyagezi.com/manca/ Erişim Tarihi: 06/04/2018) denilmektedir. Ayrıca M. Özden (2017), "Trakya ağızlarında kullanılan yemek adları" adlı makalesinde manca sözcüğünün İtalyanca mangia sözcüğünden geldiğini, Deliorman; ve Kubrat/ Razgrad /Bul. (s. 118) yörelerinde yemek veya salata anlamına gelecek şekilde (s. 128) kullanıldığını söylemektedir. Trakya bölgesinde hâlâ kullanılan bir sözcük olduğu görülmektedir.

Kullanıldığı eserler: pacſariz [2] *CFT/1672* (b1/021, b5/094), pacſarizdür [1] *CFT/1672* (b5/108)

paçarız: Dolaşık, çetin.

*Lapseki/ Çanakkale (s. 3376).

Engel.

*Şile / İstanbul

Sarp, dik.

*Fethiye / Muğla

peçeriz: Sarp, dik.

*Fethiye / Muğla

Karışık, dolaşık.

*Fethiye / Muğla (s. 4641).

PAHİL: İlgili bağlam gereğince "bencil, kıskanç" veya "kibirli, gururlu, aksi" uygun olabilir. İlgili anlama uygun olanlar seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: pahilliktan [1] *CFT/1672* (b5/085)

pahal [pağıl, pahıl] 1. Elinden iş geldiği halde yapmayan, savsaklayan, tembel.

Gelendost / Isparta; Güney, Yeşilova / Burdur; Yukarıseyit, Çal, Vakıf, Tavas / Denizli; Bozdoğan / Aydın; Taşköprü / Kastamonu; Aslanköy, Mersin / İçel.

2. Bencil, kıskanç.

*Bolvadin, Çığrı *Dinar / Afyon; Sarımahmutlu *Buldan, Kösten, Abaş, Honaz, Bereketli 'Tavas/ Denizli; *Bozdoğan / Aydın; Nefsiköseli *Görele / Giresun; Niğde; Antalya; *Milas/ Muğla.

3. İnatçı.

'Bayramiç/ Çanakkale (s. 3379).

pahıl: Ters, aksi.

/ Isparta; Dedesil, Solmaz *Tavas, Güney *Buldan, *Çal / Denizli; *Bozdoğan Atça, Yağdere / Aydın; *Alaşehir / Manisa; *Kemalpaşa, *Tire, *Menemen / İzmir; *Gördes / Manisa; Tirilye *Mudanya / Bursa; *Alayunt / Kütahya; / Bilecik; *Ünye / Ordu; / İçel; / Muğla (s. 3380).

PAŞMAK: Patſmag şeklinde ſotularia (Lat.) "ayakkabı" karşılığında yazılmıştır.

Kullanıldığı eserler: paschmack [1] *ILT/1612* (a/172), patſmag [1] *TRC/1544. I*, patſmagh [1] *HPT/1575*

paşmak: 1. Ayakkabı, terlik.

*Lâpseki / Çanakkale; / Urfa; / Konya

2. Nalın.

/ İzmir (s. 3406).

PEŞKİR: Bağlama göre "havlu" anlamı daha uygun görünmektedir.

Kullanıldığı eserler: peškerì [1] *BGD/1781* (84), peskir [1] *CFT/1672* (b4/063), peskirgsi [1] *CFT/1672* (b7/297), peſkir [1] *GT/1789* (126), piſchir [1] *ON/1527. I*

peşkir: Kalın ketenden yapılmış kadın önlüğü.

*Kandıra / Kocaeli (s. 3435).

SALMA: Tülbent karşılığında yazılmıştır (Lat.) diademata ex tela). DS'de ilgili anlama yakın olarak kullanılanlar seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: tſalma [1] *HPT/1575*, tſalma [1] *TRC/1544. I*

salma: Büyük başörtüsü, yazma.

Gölmermere *Akhisar / Manisa (s. 3528).

SATI: Metinde [satıpazar] şeklinde tamlama olacak biçimde kullanılmıştır. DS'de bu kullanıma tanık bulunmadığından "satı" sözcüğü alınmıştır. Sözcüğün pek çok anlamı bulunmasına karşın pazarla ilgili olan verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: ſati paſſar [2] *ILT/1612* (a/028)

satı: Satılık mal.

/ Isparta (s. 3550).

SEĞİRTMEK: Sözcük metinde "βigirde βigirde" ikilemesi şeklindedir ve harf çevrimi sigirde sigirde şeklinde yapılmıştır. Sözcüğün seğirtmek sözcüğünün varyantları arasında olduğu görülmektedir. DS'de yer alan seğirtmek [sıyirtmek, sigirtmek, siğirtmek, siyirtmek] varyantları metinde kullanılan ikilemeye uygun düşmektedir.

Kullanıldığı eserler: seirderék [1] *BGD/1781* (59), ſeirderèk [1] *BGD/1781* (91)

seğirtmek: Koşmak.

[sıyirtmek] Sille / Konya.

[sigirtmek] *Antakya / Hatay.

[siğirtmek] *Nazilli / Aydın; *Mustafa Kemal Paşa / Bursa; *İzmit / Kocaeli; Gurlu / Çorum; / Ankara; Çukurköy *Karaisalı / Adana; İnecik / Tokat.

[siyirtmek] *Tavas / Denizli; Dallıca *Nazilli / Aydın; *Urla / İzmir; Babaköy *Susurluk / Balıkesir; *Sivrihisar / Eskişehir; / Kastamonu; *Tirebolu / Giresun; *Antakya / Hatay; Bahçeli *Bor / Niğde; Barboros / Tokat (s. 3596 - 97).

SINIK: DS'de verilen anlamlar arasında kırıkla ilgili olanlar seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: ſinuk [1] *ILT/1612*

sınık: Kırık, çıkık.

/ Bursa; Ezine / Amasya; *Şebinkarahisar / Giresun; *Iğdır / Kars; *Kemah / Erzincan; / Van; *Silvan / Diyarbakır; / Urfa; / Gaziantep; / Maraş; *Çiçekdağı / Kırşehir; / Niğde; / Konya; / Antalya (s. 3611).

SUTARA: Derleme Sözlüğü (1993) bu sözcüğü sutara olarak kaydetmiştir. Buna benzeyen eskicil sözcüklerin varlığı ve bunların örnekleminin Anadolu içlerine kayması sözcüğün dağılımsal coğrafyasını tespit etmenin yanında yazarın vokabülerini anlamak bakımından da önemli görünmektedir.

Kullanıldığı eserler: sutarang [1] *ILT/1612* (a/197)

sutara: Gümüş ya da altından yapılmış bilezik.

*Divriği / Sivas (s. 3701).

SÜME: βüme sözcüğünün harf çevrimi süme olarak yapılmıştır. "Gösteriş yapmak" anlamında kullanıldığı bağlamdan anlaşılmaktadır. DS'de süme[466] sözcüğü için verilen tanımlar bağlama tam olarak uygun düşmemektedir:

Kullanıldığı eserler: βümeje [1] *CFT/1672* (b4/074)

süme: Biçim.

Emirdağ / Afyon;

Taranmış yumak biçiminde

Sille / Konya (s. 3710).

Kafa, baş;

Boyalık *Ermenek / Konya (s. 4710).

TELBİZ: Sözcük telbiz olarak yazılmış ve harf çevrimi aynı şekilde yapılmıştır. DS'de telbiz sözcüğüne verilen karşılıklar arasında bağlama uygun olarak kullanılan "hile" anlamına yakın olan seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: telbiz [3] *CFT/1672* (b5/083, b6/134, b8/369), telbizdür [1] *CFT/1672* (b8/387), telbizlighile (*t.*lik ile) [1] *GT/1789* (169)

---

[466] TDK internet sitesinde (http://www.tdk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 07/04/2018) bağlama daha uygun olan "Boyu boşu düzgün, ince, güzel ve yakışıklı kimse [süme] – **Sivas**" tanımı yapılmaktadır. Kaynak olarak Derleme Sözlüğü 10. cilt verilmiştir. Sitede anılan sözlüğün 1978 basımı kullanıldığı görülmektedir. Anlaşılan 1993 yılı 2. basımında bu kullanıma yer verilmemiştir. Sözcük, Tulum, M. (2011)'nin hazırladığı Meninski sözlüğünde süme ~ sümeye (sume ~ sumeye) şeklinde *zf.* faidesiz, bī – hūde yere (s. 1624) anlamında kullanıldığı tanıtlanmaktadır.

telbis (~telbiz): Huysuz, yaramaz, eğitim görmemiş, düzenci.

*Eğridir ve köyleri, İleydağı *Uluborlu/ Isparta; Üçkuyu *Çal / Denizli; *Bozdoğan / Aydın; *Kandıra / Kocaeli; / Erzincan; *Kaş / Antalya; Ahiköy / Muğla (s. 3868).

TEMREĞİ: Bağlamdan hastalık adı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kullanıldığı eserler: temregi̇ì [1] *BGD/1781* (97)

temreği: Bir çeşit deri hastalığı.

Dikici *Dinar / Afyon; Çamlık / Burdur; / Trabzon; / Maraş; *Ermenek / Konya (s. 3876).

UVARMAK: DS'de uvarmak ve ovarmak biçimleri benzer anlama gelecek şekilde kullanıldığından her ikisi de alınmıştır.

Kullanıldığı eserler: uuarmak [1] *ILT/1612*

uvarmak: Onarmak, düzeltmek.

*Kağızman / Kars; / Erzurum; *Ağın / Elâzığ; *Arapkir / Malatya; Hacıilyas *Koyulhisar / Sivas (s. 4047).

ovarmak: Bozulmuş bir şeyi düzeltmek, işe yarar duruma getirmek.

Kuz, Salman *Akkuş / Ordu; / Gümüşhane; Çavdarlı, Kocabey *Şavşat, Bağlıca *Ardanuç / Artvin; *Vezirköprü / Samsun; Salman *Akkuş / Ordu; / Trabzon; / Gümüşhane; Bağlıca *Ardanuç /Artvin (s. 3299).

UYAN: Sözcüğün bulunduğu bölümde hayvanlarla ilgili söz varlığı listelenmektedir. İtalyanca [briglia] sözcüğüne "dizgin" karşılık olarak verilmiştir. DS'de anlamı daha geniştir. Benzer anlama gelecek şekilde iki kullanım da gösterilmiştir.

Kullanıldığı eserler: oiar [1] *ON/1527. I*, vyan [1] *HPT/1575*, vyan [1] *TRC/1544. I*

uyan: Atın gem, dizgin gibi takımları.

*Kızılcahamam / Ankara; / Konya; Azaplı *Kadirli / Adana; Erzin*Dörtyol / Hatay (s.4047).

oyan: Hayvan gemi.

/ Isparta; *Lapseki / Çanakkale (s. 3300) / Çorum (s. 4617).

ÜGÜRTLEME (ÜGÜTLEMEK): Sözcük ügürtle olarak yazılmış ve harf çevrimi aynı şekilde yapılmıştır. DS'de "seçmek" anlamına taşıyan varyantları seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: ügürtle [1] *CFT/1672* (b6/122), ügürtlenmis [2] *CFT/1672* (b7/224, b8/427), ügürtlerler [1] *CFT/1672* (b7/153)

üğürtlemek: Seçmek, iyisini ayırmak.

Marmara / Balıkesir; / Sivas; *Bor / Niğde;/ Konya;

üvütlemek: Seçmek, iyisini ayırmak.

*Tavşanlı / Kütahya; / Tokat; / Eskişehir; Bahçeli *Bor / Niğde, Civanyaylağı *Mersin / İçel.

üyüklemek: Seçmek, iyisini ayırmak.

*Emet / Kütahya, Kalkan *Kaş / Antalya.

üyütlemek: Seçmek, iyisini ayırmak.

/ Isparta köyleri, *Urla / İzmir; *Bor / Niğde; *Serik, *Korkuteli / Antalya (s. 4061)

üğütlemek: Seçmek, ayırmak. *Bor, Niğde (s. 4792).

YANŞAK: "Geveze" anlamı bağlama göre daha uygundur. DS'de yanşak[467] sözcüğü için verilen anlamına uyacak biçimde yaŋşah*, yanşak, yağışak, yanşaklık, yanşamak* ve varyantları görülür. Bu anlama yer veren kullanımlar verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: jang ſchagi [1] *ILT/1612* (a/042)

yanşak: Geveze, densiz, yersiz konuşan.

"İleydağı *Uluborlu / Isparta; Karamanlı *Tefenni / Burdur; Honaz, Dedeköy *Çal köyleri, *Çardak, Çöplü *Çivril, Oğuz *Acıpayam / Denizli; Eymir *Bozdoğan / Aydın; / İzmir; *Alaşehir, Dombaylı *Salihli / Manisa; / Balıkesir; / Kütahya; İnönü, Kümbet *Seyitgazi, *Söğüt / Bilecik; *Alayunt/ Kütahya; *Darıca, *Kandıra / Kocaeli; Yazıhamit, *Taşköprü / Kastamonu; *Kurşunlu / Çankırı; / Samsun; Çayağzı *Şavşat / Artvin; Yayladağ , *Antakya; / Hatay; Sirkeli *Çubuk / Ankara; Zencidere / Kayseri; *Bor / Niğde; *Ereğli / Konya; *Mut ve köyleri/ İçel; *Alanya, *Elmalı / Antalya; *Fethiye / Muğla ilçe ve köyleri; *Vize/ Kırklareli; / Tekirdağ (s.4173).

yanşamak, yaŋşamak: Gevezelik etmek.

Çöplü *Çivril / Denizli; Poyracık *Bergama / İzmir; *Taşköprü, Kayı *Tosya / Kastamonu; *Kurşunlu / Çankırı; *Haymana / Ankara; Erkinis *Yusufeli / Artvin; Kerkük (s. 4174).

YAPYAP: Sözcük [japiap] şeklinde olup harf çevrimi yap yap şeklindedir. *Yap* sözcüğü ikileme şeklinde kullanılmış ve karşılıkları "yavaşça" anlamı bağlama uygun düşmektedir. DS'de yapça sözcüğünün varyantları arasında [yap, yapçan, yapçana] sözcükleri bulunmaktadır.

Kullanıldığı eserler: japiap [2] *CFT/1672* (b1/021, b6/139)

yap: Yavaş, yavaşça.

---

[467] Yañşagı ṣāġır yeñez." atasözünde son sözcüğün okunuşu sorunludur. Latincesi "Garrulum loquacem, surdus opprimit." çevirisi "Gevezeyi, sağır bastırır." şeklindedir Benzer şekilde kullanılan bir örneği (Kaçalin & Zülfe: 2011) "*Yañşagı muḳaddem ŝaġır siker.*"(s. 203) olarak da görmek mümkündür. Ayrıca ele aldığımız Hieronymus Megiser'in Institutionum Linguae Turcicae, Libri Quatuor Quorum Adlı Eseri (1612) 42. atasözü "Jang ſchagi ſagur ſuckler. *Yaŋşacı sagur sükler."* şeklindedir.

/ Kütahya; / Bolu; / Kars.

yapça: Yavaş, yavaşça.

Bızaklı *Söğüt / Bilecik; Çorum; Papasköy / Samsun; / Kars; Yukarı Bağlar / Malatya; *Gürün / Sivas (s. 4176).

YAYKAMAK[468]: Sözcüğün "yıkamak" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde kullanımı sürer. İlgili anlamı verenler seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: iajkaiup [1] *CFT/1672* (b8/407), iajkajup [1] *CFT/1672* (b8/426), iajkamakün [1] *CFT/1672* (b8/482), ijajkà [1] *BGD/1781* (88) , jaik hadi [1] *ILT/1612* (a/204), jaikharſen [1] *ILT/1612*, jajkaiup [1] *CFT/1672* (b7/198), jajkamaghà [1] *BGD/1781* (84), jajkamak [1] *CFT/1672* (b8/482)

yaykamak, yayhamak: Yıkamak.

Bağıllı, Anamos *Eğridir / Isparta; Germencik *Bozdoğan / Aydın; Afşar *Alaşehir / Manisa; Darıcıköy *Düzce / Bolu; *İskilip / Çorum; Salman *Akkuş, *Ünye köyleri / Ordu; *Şavşat / Artvin; *Maçka / Trabzon; / Erzincan; Hacıilyas *Koyulhisar / Sivas; *Ermenek / Konya; *Mut ve köyleri, İncekum *Silifke / İçel; Güzelsu *Akseki / Antalya; Şeref *Yatağan, *Fethiye, *Milas / Muğla (s. 4211).

YAZUK: Sözcüğün anlam alanında "günah" yanı sıra "boşuna" anlamı da bulunur. Eserde jaſugum, jaſukdur şeklinde yazılmıştır. DS'de aynı şekilde yazılmış olan [yazuk] sözcüğü verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: jaſugum [1] *ILT/1612*, jaſukdur [1] *ILT/1612*

yazuk: Yazık.

*Düzce / Bolu; Kaptanpaşa köyleri *Çayeli / Rize; / Mardin; Hasanoğlan / Ankara (s. 4219).

YEĞREK (~ YİĞREK): Bağlama göre "daha iyi" anlamına uyacak şekilde DS'de verilen anlmalardan seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: gecrek [1] *TG/1581* (15/ah), gigrec [1] *TG/1581* (3/ah), jegrectur [1] *ILT/1612* (a/038)

---

[468] Bu sözcük Harsanyi eserinde [iajkamakün] şeklindedir. İtalyancası şöyle başlamaktadır: "chi le mani sue ha lavato (…) ellerini yıkadı." şeklindedir. İki cümle arasındaki anlamsal bağlantı sözcüğün "yaykamak" şeklinde olduğunu bizce göstermektedir. Stein (2000) de sözcüğü "yaykadi" şeklinde okumuştur.

yiğrek: Üstün.

/ Çorum (s. 4277).

yeğrek: Çok

/ Erzurum

yeğrek: Üstün güzel, üstün iyi.

Çaypınar / Balıkesir (s. 4227).

YORGA: Sözcüğün anlamı bakımından hayvanlarla ilgili olanı seçilerek verilmiştir.

Kullanıldığı eserler: jorga [1] *ILT/1612*

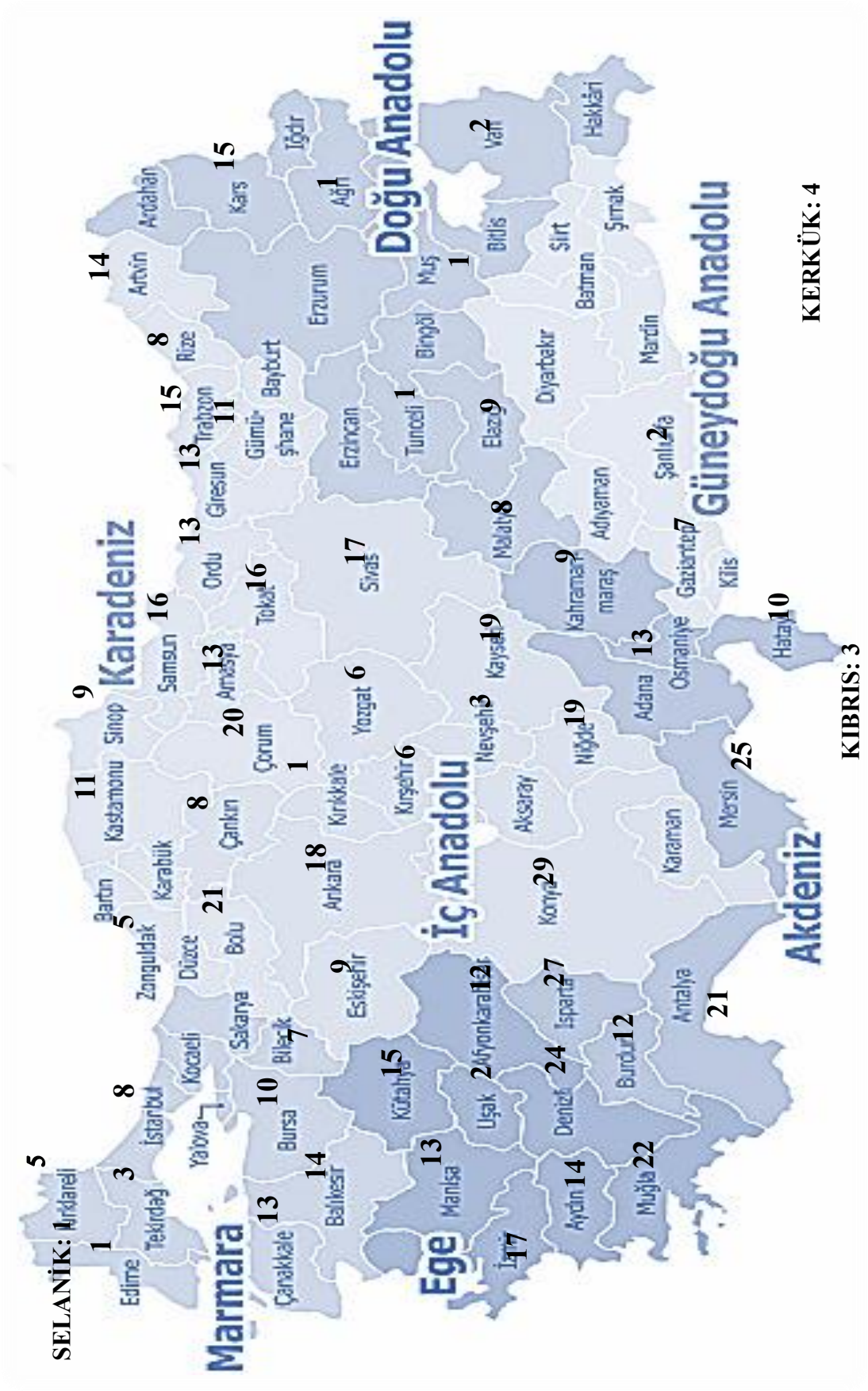
yorga: Atlarda, rahvana yakın bir yürüyüş biçimi, yumuşak rahvan.

İshaklı *Bolvadin, Bayat *Emirdağ / Afyon; *Eğridir köyleri / Isparta; Gelenbe, *Kırkağaç / Manisa / Bursa; Üçüyük *Altıntaş / Kütahya; / Tokat; / Eskişehir, *Kandıra / Kocaeli, *Surgurlu / Çorum; / Samsun; *Taşova köyleri / Amasya; / Trabzon; *Şavşat / Artvin; / Kars ve ilçeleri; / Van; *Ağın / Elâzığ; Gündüzbey, Malatya; *Koyulhisar / Sivas; Köşker / Kırşehir; / Niğde; *Mut ve köyleri / İçel; Sultaniye / Konya; Nebiler *Serik, Antalya; Döğüşbelen / Muğla (s. 4298).

YÜĞRÜK: TDK veri tabanında yer alan *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü*nde kullanımı şöyledir: *Canı yanan eşek attan yüğrük olur*. Zarara veya kötülüğe uğrayan kimse acısını çıkarmak için aşırı çaba harcar (Atasözü). "Hızlı" anlamı bağlama uymaktadır. DS'de bu anlama uyacak şekilde seçilerek verilmiştir.

yüğrük: Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk.

Cebel, Eğridir / Isparta; Alaşehir / Manisa; / Çorum; Merzifon ve köyleri / Amasya; Koyulhisar, Gürün / Sivas; Çavuşçu, Ilgın, Bayındır, Beyşehir / Konya; / İçel ilçe ve köyleri, s. 4325 - 27).

Şekil 15. Derleme Sözlüğünde yer alan sözcüklerin illere göre dağılımını gösteren harita

4.9.2.2. Derleme Sözlüğünde Sözcüklerin İllere Göre Dağılımı İle İlgili Özellikler

1. DS'nin malzeme topladığı bölgelerde dengeli dağılım bulunmaz.[469] Gülensoy (1984), "(…) 12 cilde ulaşan Derleme Sözlüğünde pek çok yörenin taranamamış olmasından dolayı tam bir Anadolu ağızları sözlüğü değildir." (s. 87) demektedir. Eldeki söz varlığının DS'den tespit edebildiğimiz karşılık ve kullanımları bu kısıt altında karşılaştırma yapma imkânı sunmaktadır. Bu karşılaştırmaya tarihsel, sosyal ve siyasal nedenlerle yapılan göçlerden dolayı dilsel varlığın değişmesi veya aranan sözcüğün eşlenmesini artıran veya tam tersinden azaltan durumların varlığı da yansıyabilir. İlgili kısıtlar altında kullanım alanları tespit edilmiş olan sözcüklerin ait olduğu coğrafya ile BRT özelliklerinin coğrafi olarak da karşılaştırması yolu ile tutarlı bir yorumun yapılması yoluna gidilmiştir.

2. Sözcük sayısı 62 ile sınırlandırılmıştır ve toplamda 60 yörenin adı geçmektedir. Haritanın bulunduğu Şekil 15'e göre illerin üzerinde sözcüklerin geçme sayısı bulunur. Bu sayıda sözcüğün varyantları dâhilken ilgili ilde ilçe, kasaba, köy sayıları dâhil değildir.

3. ÇYM'lerde kullanılan söz varlığının bir bölüğü günümüzde kullanım aralığı daralmış veya ağızlarda yaşayan sözcüklerden oluşmaktadır. Bu sözcüklerin eskicil olduğu söylenebilir. Zira anlam ve sesletim özellikleri bakımından bu türden sözcükleri tanımak için DS'ye müracaatın gerektiği görülmektedir. Kimi sözcükler *artuk, bek, hayda, dinelmek, kalbur* vb. ses değişimleriyle beraber günümüzde de kullanılırken kimi sözcüklerin *mağlata, pahil, sutara, telbiz, yorga* vb. daha sınırlı kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımdan DS'de bulunan karşılıklarda kullanım etkisi de söz konusu edilmelidir.

4. Haritaya göre sözcüklerin dağılımında daha kapsayıcı olduğu görülen bölgeler, Ege ve Karadeniz bölgesidir. Ege'de sırasıyla Isparta, Denizli, Muğla, İzmir; Karadeniz'de Bolu, Samsun, Trabzon, Artvin illeri başta gelmektedir. Doğu Karadeniz'de Orta ve Batı Karadeniz'e göre daha yaygın örnek bulunmaktadır. Doğu Karadeniz'e yakın görünen Kars ili örneklerin sıklığı bakımından çevresindeki illere göre tekil durumdadır. Orta Anadolu'nun kuzeyinde yer alan Çorum, Tokat ve güneyinde yer alan Konya, Niğde illeri ortadaki illere göre daha yaygın örneğin görüldüğü bölgelerdir ve kıyılara bağlanmaktadır. Sivas, Kayseri hattına bağlanabilecek olan Maraş, Malatya, Elazığ hattı

[469] Karahan, L. (2014), Anadolu Ağızları ile ilgili çalışmasının sonuna harita 1'de Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar başlığı altında bir haritada akademik derleme ve incelemeler, lisans tezleri ve amatör derleme ve incelemelerin yapıldığı yerleri işaretlemiştir.

ile doğudaki en yaygın sınıra ulaşılmış olur.

5. Günümüzde sınırlarımız dışında kalan Selanik ve Kerkük illerinin yanı sıra Kıbrıs'ta az da olsa ilgili sözcüklerin kullanımına örnekler yer almaktadır.

6. Avrupa sınırlarında kayda değer örneğin bulunmadığı görülür. BRT ağızlarının devamı sayılabilecek ve Doğu Rumeli Türkçesi (DRT) ağız bölgesinin sınırlarına dâhil olan Trakya illeri (Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ) ile İstanbul için oldukça sınırlı sayıda tanıt bulunmaktadır. Sınırlı sayıda örneğin varlığının BRT ve DRT ayrımı ile izahı için daha fazla veriye ihtiyaç bulunmaktadır.

7. BRT ağızlarının tarihsel ve dilsel dayanaklarını Karadeniz ağızları ile mukayese eden Hazai'nin görüşünün sözcük düzeyinde de bir sağlaması yapılmalıdır. ÇYM'lerden elde edilen verilerin bu bağlamda işe yarar bir sonuç üretmede tutarlı bir işlev üstlenebileceği haritadan anlaşılmaktadır.

8. Ege Bölgesindeki yoğunlaşma Rumeli kaynaklı göçlerle açıklanabilir. Ancak bu yorum diğer veriler ve sağlam kanıtlarla kandırıcı hâle getirilmelidir.

9. Örneklerin sırasıyla en doğudan Konya, Isparta ve Denizli'de yoğunlaşması ve güneye İçel'e doğru yayılması dilsel sınırlar bakımından ilginç bir veri sunmaktadır.[470] Karşılaştırmalı söz varlığı haritasına göre Konya ili Batı grubu ağız özelliklerinin hiç değilse söz varlığı bakımından bir kısmına sahip görünmektedir. Konya'daki yoğunluğun Isparta ve İçel ile devam bulması bu ortaklığın hem güney hem de batı yönlü olduğunu da göstermektedir.

10. Güneydoğu kuşağında G. Antep ve daha az olmak üzere Ş. Urfa haricinde örnek bulunmazken Doğu Anadolu bölgesi Kars haricinde tekil Ağrı, Muş, Van, Tunceli hattı sonrasında aşamalı olarak Orta Anadolu ve Doğu Anadolu güney ve batı yönlü gelişmesi takip edilmektedir. Sınırlı veriler ışığında Kars'ın müstakil olarak göründüğü söylenebilir.

İlgili sözcüklerin şehirlere göre dağılımı Ek 6'da yer alan tablo üzerinden dağılımsal olarak görülmektedir. Ek 6'da yer alan tabloda sözcüklere harf sırasına göre yer verilmiş daha sonra görülme sıklığına göre ilgili şehirle eşleşme olacak biçimde yerleştirilmiştir. Böylece karşılaştırma yapmak için veriler derli toplu halde bir araya getirilmiştir.

[470] Türkiye Türkçesi ağızlarının tasnifi üzerine çeşitli görüşleri değerlendiren A. Buran (2011), sırasıyla Kunos, Caferoğlu, Banguoğlu, Piet Kral ve Karahan tasniflerini tanıtır. Tasniflerin yapılmasında esas kabul edilen ölçütleri ise yerleşim yeri adı, coğrafi yön ve bölge adı, boy – soy – oymak adı, seslik ölçütler, şekillik ölçütler, söz varlığı ve sözdizimsel özellikler olmak üzere değerlendirmiştir (s. 47 - 51). İlgili tasniflerden Piet Kral Konya'yı Batı grubu haricinde Merkez grubunda (s. 44), Karahan ise Batı Grubunda Konya'yı (Ereğli hariç) İçel (Tarsus hariç) ile beraber IX. alt grupta (s. 46) ele almışlardır. Eldeki veriler ışığında Konya'nın güneye doğru inen ağız özelliklerinin batısında yer alan ağız kuşağı ile de ilgili olması mümkün görünmektedir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

5.1. Konuşma Dili Olarak Türkçenin Yapısal Araştırmasına İlişkin Bulgulara Yönelik Yorumlar

Konuşma ve yazı dili, ortak ve farklı yönleri olan dilsel alanın temel parçalarıdır. Esas olarak konuşma dilinin yönünün ileriye doğru olması ve üyelerini toplayarak ilerlemesi (parataks) onun modern ve değişken doğasını meydana getirir. Yazı dili ise üyelerini dağılımsal olarak önce geriye sonra ileriye doğru taşıyarak ilerlemesinden kaynaklı iki yönlüdür ve bu yazının düşünce organizasyonu, uzun süreli bellek, düzeltme vb. unsurlara yer vermesinin doğal gereğidir. Yazı dili kayıt amaçlıdır, tarihseldir ve kendisi tarihidir. Doğasını korumak bizatihi onun doğasıdır. Yazının düzenlenmesi, geriye doğru kontrolü vb. unsurlar konuşma ve yazı dili arasındaki çok temel bir farkı gösterir. Bu fark, ikisinin yönelimlerini, yaklaşımlarını ve eğilimlerini anlamak bakımından göz önünde bulundurulmalıdır. İkisi arasında uzlaşmazlık yerine sınırlarının tayininin zor olduğu geçişkenlik ve etkileşim daha tipik sayılmalıdır.

Konuşma dili ve yazı dili arasında tam bir kesişim bulmak gerekmez. Ancak kimi dönemlerde yazı dili baskın referanslar üretebilir ve bu illa da dilciler eliyle olmaz. Dil olgusu pek çok sürecin (tarihî, siyasî, dinî, millî, ticarî, eğitsel, sosyal vb.) izlerini taşır. Bu izler arasındaki göreceli yarış, bazen yazı dilini diğerinin aleyhine öne geçirebilir. Bu zorunlu değildir ancak seçimlik olmaktan öte tüm süreçlerin nesnel etkisinin kristalize olması ile açıklanabilir. Bu baskınlık, yazı dilinin bir üst dil olarak bağımsızlaşmasına kadar da gidebilir.

Yazı dili ve konuşma dili çeşitli katmanlardan oluşur. Tek bir konuşma biçimi bulunmadığı gibi yazı da tek biçimli değildir. Kuşkusuz günümüzde standardize edici araçlar daha etkin ve yaygındır. Tarihî dönemler bağlamında ise benzer bir eğilim (siyasî birliğin dilsel birliği doğuracağı anlayışı) bulunsa bile her iki alanda homojonize edilmiş yapılardan çok heterojen karışımlara daha çok rastlanması olağan sayılmalıdır. Çok katmanlılık bağlamında üst dil – alt dil; merkez dili – çevre (bölge) dili; üslûpçu (estetik) dil – iletişim dili vb. varyantların günümüzde de tarihî dönemlerde de yansımalarının bulunması beklenmelidir.

Türkçenin Osmanlıca olarak adlandırılan tarihsel – dilsel dönemi, esas dilin

tarihsel - üst dil varyantı olarak kabul edilebilir. Osmanlıca - bu ad üzerinde tam olarak anlaşma olmasa da- imparatorluğun resmî dilidir. Bu tanımlamanın tüm yazı dilleri ile ilgili soyutlamalarda olduğu gibi konuşurlarını değil yazıcılarını ifade ettiği ortadadır. İmparatorluk işleri arasında sayılabilecek bürokrasi, diplomasi, askerî, siyasî, dinî, edebî vb. üst düzey yazışmaların dili, kendine özgü bir özelleşme (genel ve gündelik olanın hilafına, halktan ziyade üst mevkide olanlar) taşır. Bu durum olsa olsa hekimlik diline veya hukuk diline yakınlık gösterir. Türkçeyi tarif ederken buralardan referans almak gerekmezse Osmanlıca için de diğer sahalardan (yerel ağızlar, bölgesel dil adacıkları, gündelik dil vb.) referans almak gerekmez. Hekimler gündelik işlerini yürütürken nasıl sofistike dil kullanmazlarsa Osmanlı idaresi de üst dili kullanmaz. Ancak bunun anlamı Osmanlıcanın konuşmaya dâhil edilmemesi değildir. Aksine etkileşim iki yönlü olabilir. Halk dili üst dile yaklaşma ihtiyacı duyabilir ki tam tersinden Osmanlı idarecisi de hâlihazırın gereği olarak dilinde anlaşılır olmayı öne çıkarabilir. Bunlar tikel örnekler sayılmalıdır ve tam bir tasnif için örneklerin yeterli olmadığı da eklenebilir. Bu eğilimlere karşılıklı ve çok yönlü etkileşimler bağlamında yer verilmesi uygundur. Hatta üst yazı dilinin konuşulur olmaya doğru genişlemesi, konuşulan dilin iletişim dilinde de üst düzey oluşuna delalettir ki (konuşma dilinin de katmanlardan oluştuğuna değinilmişti) ilgili yazı dilinin etki alanını tayin için gerekli sayılabilir. Konuşma diline doğru genişleyen yazı dili, ilginç bir konudur. Bu yüzden Osmanlı konuşması denilen olguda üst yazı dilinin taştığı yerleri göstermesi beklenir. Alelade, sokakta konuşulan, iletişimsel gündelik dilin tanımının aksine bir yönelimin ifadesi olmak üzere, üst dil bağlamında konuşmanın ele alınacağı varsayılır. Bu varsayıma göre hareket noktası Türkçe olarak kabul edilip üst dil varyantı olarak Osmanlı konuşma dili olgusunun nitelikleri betimlendiğinde daha anlaşılır bir zemin oluşacağı da beklenebilir.

Üst dil varyantı günümüzde de Türkçede bulunur. İlgili varyant, Osmanlıcanın izlerini taşır ve bu bakımdan sınırların karıştığı rahatlıkla söylenebilir. Osmanlıca, üst dil meselelerinde değişen ölçülerde referans olur. Bağlama uygun olarak konuşma diline sınırlı etkisi de söz konusu edilebilir. Ancak canlı, spontane, doğal iletişim dili vb. bakımlardan Osmanlıcanın sınırları taşırma eğilimi karşılık bulmayabilir.

Konuşma diline ait tarihsel malzemenin doğru bir sınıflandırılması yukarıda andığımız katmanları göz önünde bulundurarak ilerleyebilir. Aksi halde yazı dilinde biriken unsurlar benzer olarak konuşma dilinde de birikecektir. Özgün yollar bulabilmek için malzemenin dilsel olarak zenginleştirilmesi gerekir. Öyle ki mahkeme kayıtları,

seyirlik oyunlar, gezgin notları, mektuplar vb. bu yönde toplanacak verilerin tasnifinde ve sınıflandırılmasında zengin birer kaynak olma potansiyeli de taşımaktadır. Ayrıca diğer alfabelerden (Grek, Gürcü, Ermeni, Kiril vd.) dil öğrenmek amacına uygun olarak hazırlanan diyaloglar, öğretim için hazırlanmış malzemeler bu zenginliği artıran unsurlar arasına girmeyi başarabilir. Çalışmamız bu özgün yolu inşa etmek üzere kaleme alınmış diğer çalışmaların yanında bir girişim, deneme sayılmalıdır.

Dilsel kökeni farklı olsa da ÇYM yazarları (Hırvat, Macar, İtalyan, Alman, Fransız, İngiliz, Leh vd.) eserlerinde ortak dil olarak Latinceyi kullanmışlardır. Kendi anadillerine ise bazen yer vermişlerdir. Bu durum Latinize edilmiş Türkçeye en azından 3. dil olma vasfı vermiştir. Yazarların iki değil ikiden fazla dilli olduğu ve Türkçeye üçüncü sırada eğilim gösterdiği genel bir kabulümüzdür. Bu bağlamda eserlerin çok dilli yazarların ürünü olduğu söylenebilir. O halde diğer dillere de yer veren dilsel mekanizma, benzer bir ilgiyi Türkçe üzerine taşımıştır. Böylelikle Latin modeli gramer ve sözlükçülük, benzer eğilimlere, kategorilere sahip bir alışkanlıkla Türkçeyi de aynı dilsel tezgâhtan geçirmiştir. Sonuç iki yönlü olmalıdır. Birinci sonuç, Türkçe incelemesi, betimlenmesi diğer dillerle eşit uzaklıkta veya yakınlıktadır. İkinci kaçınılmaz sonuç ise bu aynılaştırma işleminin hedef dilin orijinallerinin gölgelenmesini beraberinde getirmesidir. Yazarların benzer malzemeyi kullanmaları, bir diğerinden örneği, metni kopyalama, aynı gramer konularda yoğunlaşma vb. bu gölgelemenin görünen unsurları arasında sayılabilir.

Dilsel tanımlama için yazılı metinlerden kısa çıkışlar arayan yazarla konuşulandan yola çıkarak ilgili dili tanımlayan yazar arasında farklar bulunması da olağandır. İlk elden "vulgare" dil olarak tariflenen aralığı oluşturan yazarların kendi pozisyonlarıdır. Dilsel - akademik görüşün uzantısı olduğu anlaşılan ve dili ortadan ikiye bölen ölçütün saray ve halk olması anlaşılırdır. Ortaçağın parametreleri kuşkusuz saray merkezlidir. Saray dışını tarifleyen vulgarize kavramı sadece dilsel değil siyasî ve düşünsel bir farkı da işaretler. Bu farkta Avrupa siyasî hayatının etkisini de baştan kabul etmek gerekir. Dili aynılaştıran görüş, giderek diğerlerinde de aynılaştırmaya gitmek istemektedir. Benzer saraylar, yönetim ve idare merkezleri, benzer ticarî ve askerî alışkanlıklar, benzer dinsel merkezler vd. ya da tam tersinden önce bunlar en sonunda dil aynılaşır. Bu benzerlik arayışı her yabancının gittiği ülkedeki acemilik dönemini de tasvir etmektedir. İlk Türkçe çalışmalarında daha çok rastlanan ve giderek dalgalanan bir özellik olarak acemilik, standart dışılık, çok katmanlılık vb. unsurlar giderek daha düzenli ancak benzer

özelliklere odaklanmış olan çalışmalara yerini bırakır. Bunlara ek olarak dilsel yerliler (Balkan ahalisi ve Ermeni yazarlar başta) bulunur ki onların çalışmaları aynı tezgâha daha özenle ve ayrıntılı bir malzeme getirme anlamı da taşır. Böylece ÇYM'lerin işlenmesinde üretildiği zaman aralığı, yazarların niteliği, dilsel düzey, eserlerin özgünlüğü, malzemenin orijinalliği vb. bakımlardan derecelendirme yapmanın gerekliliği görülebilir.

ÇYM'lerde yazım ve sesletim arasında yukarıda anılan nedenlerle ilgili olmak üzere standartlaşma eğiliminin yanı sıra konuşma diline özgü kullanımdan kaynaklı standart dışı ve çok katmanlı bir kullanım olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bazı metinlerde görülen seslik özellikler, sistematik bir özelliği yansıtırken kimi özellikler hedef ve kaynak dil arasındaki uyumlulaştırma çabasını da yansıtabilir. Bu farklı iki durum arasında yürütülen çabaların değişken doğası, ilgili metinler bağlamında temel özellikler arasında sayılmalıdır. Bu genişletme çabalarının yazarın prizmasından geçerek yazıya dökülmesi de gayet doğaldır. Yazarın Türkçeye hâkimiyeti, dille olan ilişkisinin düzeyi, Türkçeyi edindiği ortam, kendi kişisel ses envanteri vb. pek çok hususun eşlik ettiği bir süreçte metinde yer alan Latin harf karakterleri azalmış ya da arttırılmıştır. Bazen de yazarın kendinden önce yazılan eserlerin verileri ile hareket etmesinin uzantıları da ilgili metinlerde görülmektedir. Bu özel kullanımların Türkçenin ses haritasının daha sağlıklı yapılmasının lehine harf / ses kombinasyonunu Türkçeye daha da yaklaştırma sonucunu doğurduğu söylenebilir (Seslik denklikleri görmek için *bk.* 4.2.1.2.). O halde harf ya da harf bileşiklerinin yanına nüansları göstermek için kullanılan (ya da özel olarak üretilen) diakritikler (fonetik işaretleyiciler *č, š* vb.), hece ayırıcının artan işlevi (*h* sesinin kullanımı vb.) diftonglar (tek ses için iki ünlülü yazım *ou* vb.), artan alt sesbirim işaretleri (*ä, ã* vb.), vurgu ve ton göstergeleri (*à, á, ȁ* gibi.), harf sabitleyici işaretler (g^{i}, c^{i} gibi.) vb. bu genişletmenin seslik özelliklerini anlamak bakımından önemli bir işlev üstlenen kullanıma dair ayrıntıları göstermektedir. Çok katmanlılık bağlamında değer kazanan bu kullanımlar, hedef dil olan Türkçe açısından varyantların anlaşılmasında da paralel bir çok katmanlılığı doğurmuştur. İlk dönem eserleri seslik ayrıntıları gösteren işaretlerden yoksunken sonraki dönemlere - 17. ve özellikle 18. yy. - ait eserlerde ayrıntıları gösteren ses işaretçilerinin hem sayı hem de nitelikçe artması varyantların ait olduğu dilsel bölge hakkında da fikir vermektedir.

Yapısal incelemede seslik olaylar, tek boyutlu olmayan metinlerle karşı karşıya olduğumuz gösterir. Çok katmanlılık derecelendirilirse 16. yy.da daha fazla standartlaşmadan uzak, 17. yy. geçiş bölgesi ve 18. yy. de ise nispeten standartlaşmaya

yakın olduğu söylenebilir. Standartlıktan uzaklık, yazı diline uzaklık yanında merkezi dil örüntüsünü her zaman yansıtmadığı anlamına da gelir. Standartlık özelliği ise Arap harflerinin etkisinin daha yoğun olduğu metinlerde görülür. Yazarın (veya kaydedicinin) ya da musahhihin iki alfabeye hâkim olduğu durumlarda Latin harfleri, Arap harfleri ile hilafa düşmez hatta ikincinin lehine varlığını perçinlemek üzere yeniden gözden geçirilmesini de sağlayabilir. Standartlaşma o haldedir ki Arap harflerine yaklaştıkça ya da eser iki dilde verimler gösterdikçe hep artıyor görünür. Arada alfabetik mücadele değil meziyet göstergesi olan eğitim durumu, bilgi (belki de entelektüel kapasite) söz konusudur. Standartlık, Arap harfleri etkisi ile artarken standart dışılık yazarın kişisel tutumunu ve dilsel alanın standart dışı verimlerini görmeyi sağlar. Öyle ki temel iletişime işaret eden ve yakın ihtiyacı gösteren kelimelerin listesini hazırlayan yazar gündelik, canlı dile yakınken sofistike din ve dil eğitimi almış olan yazar Arap harflerine, yazılı dil ve standartlara yakındır. Bu olgular ilgili metinler bağlamında göz önünde bulundurulmasında fayda görülen husular olarak gözükmektedir. İncelenen ÇYM'ler bağlamında standartlaştırma eğilimlerini anlamak ve alfabeler arasındaki ilişkinin etkileşimlerini çok yönlü bir biçimde ele almanın gereği vurgulanmalıdır.

Yazarın sınırlı harf koleksiyonunu diğer sesler için kullanması standart olmaktan uzak yazı dili özellikleri ve konuşma diline yakın sesletim olanaklarının sınırları hakkında bilgi vermektedir. Bu bakımdan 16. yy.da görülen ilk dönem ürünleri harf / ses kombinasyonları bakımından daha fazla seçenek sunmaktadır. 17. yy.da geçiş dönemi özellikleri görülür. 18. yy.da seslik denklik daha rafine, standardize edilmiş eşlemeler üzerinden yapılmıştır.

ÇYM'lerde görülen ses olaylarının çeşitli nedenleri olabilir. Bunlar arasında ünlü - ünsüz etkileşimi, konuşura bağlı değişkenler, yerel ağız etkisi, kolay sesletim eğilimi, en az çaba, göreceli etki vb. sayılabilir. Seslik olayların tasnifinde konuşma dilinin etkisi birincil etken olarak kabul edildiğinden sözdizimsel bağlamda ilgili seslik olaylara yer verilmiştir. Benzer olarak dilsel birimler sözcükler, kelime grupları, kalıplaşmış sözler vb. de sözdizimindeki bağlantıları bakımından ele alınmış ve örnek olarak gösterildiğinde bütün içerisindeki yeri işaret edilmiştir.

ÇYM'lerde ünlülerle ilgili ses olaylarında 5 ünlüye {a, e, i, o, u} dayanan setin etkisi görülmektedir. Ünlü setinde bulunmayan /ı, ö, ü/ seslerini karşılayan seslik değişimler için diğer ünlülerden daha fazla yararlanılmıştır. Tüm seslik değerlendirmelerde yazım kısıtı şartı göz önünde bulundurulmuştur. İlgili şart bağlamında

sesletimde ilk kopya etkisi sesdiziminde görülür. Kesin sınırları olmamakla beraber alıntı sözcük, asıl şeklinden "yerlileştirmeye" hemen geçmemiştir. Sesletimde okumuş yazmışların sahip olduğu kopya ile halk ağzındaki kopya arasında farklılıklar görülür. Damak uyumunda konuşma diline özgü bir özellik olarak seslik tekrarların kullanıldığı söylenebilir. Uyumlu hâle getirilen örnekler, art sıradan ünlülü dizilimlerde daha yaygın görülmektedir.Konuşma dili bakımından art ünlülü sesletim, ilgili metinler bağlamında dönemsel özelliklerin sınırlarını tespit etmede önemli bir başvuru noktası işlevinde görünmektedir. Artdamaksıl ünlülerin ünsüzlerle benzer sesletim yerlerini kullandığı temel sesdizimlik bir özellik iken 17. ve 18. yy. itibariyle ön damaksıllaşma örnekleri de görülür.

Sesletimde ses tekrarı ve yakın ünlülerin öncelikli kullanımı konuşma diline özgü sayılabilecek özellikler arasındadır. Bu bağlamda konuşma diline ait sesletim özellikleri ünlü ikizleşmelerinde görülebilir. Ünlü ve hece düşmelerinde kolaylaştırıcı olacak şekilde akıcı {l, n, r} ve sızıcı { ğ, v, y} ve gırtlaksıl {h} ünsüzlerinin etkisi söz konusudur. Sesdizim özelliklerinin yanı sıra dilin konuşurlarının tutumu, konuşmanın seyri, ortam, sesletimde duyulan unsurların alt sesbirimleri de içeren karışımlarının yazıya etkisi, vurgunun dağılımı vb. işlevsel ve konuşura bağlı unsurların düşürmelerde etkisi olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Yazım kısıtı şartında ünsüzlerin farklı yazılmış örnekleri, sesletime dair özellikler taşır. Bu özellikler sesdiziminde farklı düzeylerde değişim eğilimini yansıtır. Bu değişimlerin kimi sistemli ve tutarlı değişim özelliklerine sahipken kimisinde sistemlilik bulunmaz. Ünsüz değişkenleri bakımından /k/ ve /g/ ünsüzlerinin art ve ön ünlülü sesletimlerine bağlı olarak daha fazla ses değişkenine sahip olduğu görülmektedir. Sesdizimsel bağlamda ek ünsüzlerinin kök ünsüzleri ile kıyaslandığında daha az uyumlu olduğu görülmektedir. Ses olaylarında türeme veya düşmelerde hece, doruk sayısı, vurgu vb. sesletime ait unsurların etkisi ön planda değerlendirilmiştir.

Seslik özelliklerin betimlenmesinde temel ve ortak özellikler bulunacağı gibi tümüyle bunun hilafına kayıtlar da görülebilir. Her durumda tarihî metinlerin arasında ne kadar farklı türde malzemeye ulaşılırsa ilgili seslik tasnifin sınırlarını da zorlayan eğilimleri anlamak imkânı artacaktır. Bazı eserlerde kişisel duyuşun etkisi bazılarında yazılı dilin etkisi daha yoğundur. Konuşma ve yazı dili açısından bu veriler işlenirken bu noktalardan söz edilmesinin gerektiği görülmektedir.

ÇYM'ler sözdizimsel unsurlar bakımından incelendiğinde günümüzdeki

eğilimlere uygun yazı diline ait pek çok yapısal unsur da görülür. Bir araştırma nesnesi olarak sözdiziminde yazı dili etkisini gösterir. Kelime listelerindeki çok katmanlılık burada azalır. Söz konusu edilen cümle olduğunda yazılı dil verimleri belirleyici haldedir. O halde ilgili durum bağlamında bir yorum üretmek gerekirse yazı diline ait temel ölçütler, sözdizimsel unsurlar arasında daha işlevsel bir yer tutabilir. Yazı dilinin etkin referanslar ürettiği dilsel bölge, sözdizimsel alan olmalıdır. Sözcüksel demetler (kelime grupları, tamlamalar vb.) giderek sözdizimsel unsurlarda kalıp düzenlemeleri doğurmuş olmalıdır. Anlaşılan üst dil etkisi, sözcüklerden ibaret olmayıp sözdizimsel unsurları da kendine doğru çekmektedir. Sözdizimsel olarak 16. yy.da metinlerdeki tutarlılık, düzen 18. yy.da sürer. Kuşkusuz konuşmanın kendiliğinden, doğaçlama geliştiği yerlerde bu düzen azalır ancak gerek eğitsel gerek dinî ya da siyasî meselelere yer veren metinlerde sözdizimdeki düzen ortaklığı artar. Zayıf gramatikal bağların canlı, kendiliğinden, hazırlıksız yapıdaki konuşma diline özgü olarak daha yaygın görülmesinin de göz önünde bulundurulması gerektiği eklenmelidir.

Sözdizimsel tipolojik özellikler, diğer dilsel unsurlara göre daha katı görünmektedir. Bu bağlamda sözcüklerin değişken üyeleri daha işlekken sözdizime ait üyelerde aynı işleklik bulunmaz. Sözcüksel demetler (tamlayıcı ve tamlanan sırasının değişimi) ve bağların giderek sözdizimindeki diğer unsurları da değişik düzeylerde etkilediği eklem yerlerindeki bağlaçlar, fiilimsilerin kullanım özelliklerinden anlaşılmaktadır. Bu kullanımların sadece yazı diline özgü olmadığı konuşma diline de etkide bulunduğu (örneğin {ki}) eklenmelidir. Türkçe bakımından SOV tipolojik sola dallanma özelliğinin değiştiği yerlerin tespitini bu bağlamda ele almak gerekir. Bu aşamalı etkileşim, tarihsel sözdizimsel unsurlara daha geniş yer verme gereğini gösterir. Sözdizimsel unsurlar, alıntı yapılar bakımından da ele alınmalıdır. Birden fazla sözcüksel dizilimin yerli unsurlar üzerindeki etkisi ele alınmayı bekleyen diğer bir konudur. Meseleler sözcüksel düzlemden sözdizime doğru da genişletilmelidir.

Konuşma dilinin genellikle unsurlar arasında yakın bağlantılar kurduğu daha az görülmek üzere, bağlama uygun olarak parçalı yapıların arttığı söylenebilir (Göreceli - aşamalı etki prensibi). Fiilimsiler bakımından isim-fiilli yapılar konuşma dilinde çekimli fiilin yer aldığı ve tamamlanmış tümcelerin, mastarlı tamamlanmamış yapılara göre daha öncelikli kullanıldığı söylenebilir. Eklerin kullanm alanı ve işlekliğinin hilafına mastarlı yapılar kullanılması alıntı yapıların etki alanının genişlemesi lehine olacak şekilde sağa dallanmanın görüldüğü örnekler arasındadır. Özellikle PGT / 1794 adlı eserde çok sayıda

zarf- fiil kullanılmış ve cümle yapısı uzatılmıştır. Zarf-fiil ekinin {-(X)p} cümle bitimine doğru içerdiği işlev yardımıyla konuşma dilinde de etkide bulunmak üzere kullanıldığı görülür. A. du Ryer (1630)'in *-up* çekiminin tüm kişi ve zamanlara uygulandığını ve diplomatik bir idare dili özelliği olduğu şeklinde yorumlaması (s. 64) konuşma ve yazı dili kesişimini de işaretleyebilir. Ayrıca ÇYM'lerde eksiz fiilimsilerin daha yaygın kullanıldığı da eklenmelidir.

Kısaltmalar konuşma dilinde sıklıkla başvurulan yapısal araçlardır. Ancak dilbilgisel denetimden uzak kaldıkları da görülmektedir. Konuşma dili ileriye doğru akan yapısal düzeni gereği morfolojik bağları ve gramatikal uygunluğu ihmal edebilir. Kelime grupları ise birleşik yapısal unsurlar olarak sesletim ve konuşma etkisinin doğrudan yansıdığı dilbilgisel unsurlar olarak ele alınmıştır. Bir yapının birden fazla işlev üstlenebilmesi de konuşma dilinin bağlam duyarlı olmasıyla açıklanabilir.

Konuşma dilinde cümle, her zaman işlevsel bir birim işlevi görmez. Özellikle hazırlıksız konuşmalarda böyledir. ÇYM'lerde benzer bir durum görülür. Parçasal uyumun görüldüğü yerlerden biri de ara sözlerdir. Ara söz, cümleler arasında geçişi sağlayan fiilimsiler olmadan kurulmuştur. Parçalar kendi içinde tutarlı bölümlerden oluşmaktadır. Ancak cümle düzeyinde bağlantı sağlayacak eklemlerden yoksundur. Bu bakımdan konuşma dilinin hazırlıksız yapısına uygun olarak parçalar arasına bağlama uygun ve artgönderge imkânı veren sözceler girebilir. Sözceler, kalıplaşmış dilsel birimler -atasözleri, deyimler, ikilemeler veya kalıplaşmış sözler- şeklinde olabilir.

Konuşma diline özgü olarak birden fazla cümlesel birliğin ortak parçaları anlam, bağlam ve vurguya bağlı olarak değişmeli olarak kullanabildiği görülmektedir. Özellikle soru yapıları ardından gelen tamamlayıcı ifadeler, konuşma dilinin ileriye doğru diziliminin (parataks) sözdiminde yer değiştirmeye uygun bir olanak sağlaması ile ilgili görünmektedir. Türkçenin temel sözdizimsel yapısı yer değiştirmeye izin vermektedir. Eksiltili yapılarda başta kurulan daha güçlü bağların göreceli olarak sona doğru azaldığı da görülür. Bu durum konuşma dilinin doğal yapısına kısa süreli bellek, göreceli etki vb. daha uygun görünmektedir. Ancak cümlenin konuşmada kazandığı bağlamsal değeri ve kalıp kullanım özellikleri nedeniyle eksiltinin yapılabildiği söylenebilir. Standart Türkçede yazı dilinde dizimsel unsurların hiyerarşik sırası, konuşma dilinde bilginin konu ve odak bağlamındaki sırasına bağlı olarak yer değiştirmektedir.

Yapısal incelemenin bir diğer boyutu, konuşma dilinin işlek kullanımının bazı dilsel yapıların değişimine etkisi ile ilgilidir. Ayrıca periferik dilsel adacıklarda kullanım

ile merkezde yer alan konuşurun dilsel değişim hızlarının farklı olduğu da görülmektedir. Böylece hem başka dillerle etkileşim (kontakt dil) hem merkezden uzaklık (periferik dil) konuşma dilinde görülen değişim unsurlarının tarifinde kullanılması gereken parametreler üretebilir. Bu durum, ÇYM'ler bağlamında dilsel yorumların çok yönlü ve bütünlüklü olması gerekliliğine işaret etmektedir.

5.2. Konuşma Dili Olarak Türkçenin İşlevsel Araştırmasına İlişkin Bulgulara Yönelik Yorumlar

Konuşma dili, bağlama duyarlı olarak çeşitli işlevler kazanır. İletişimsel ihtiyaçların önceliğine uygun olarak üretilen hazırlıksız, canlı, doğaçlama konuşmalar, ifade üretim stratejilerini de etkiler. Ayrıca konuşmacının kişisel özellikleri yanında konuşulan ortam da işe koşulduğunda konuşma dilindeki çok katmanlılık daha iyi anlaşılabilir. ÇYM'ler konuşma dilindeki işlevlere bağlı olarak çeşitli düzeyde konuşma örneklerine başta diyaloglar olmak üzere yer vermiştir. Diyaloglar yanında meseller, fabllar, soru – cevaplar vb. türler konuşma dilini çeşitli düzeyde yansıtan metin türleri olarak incelenmiştir. ÇYM'lerde o andaki konuşmaların doğrudan aktarıldığı örnekler olduğu gibi, yazı dili etkisini yansıtan kurgusal konuşma parçaları da görülür.

ÇYM'lerde ifadenin açıklığı, konuşmanın gündelik konuşmaya ait unsurları taşıması bağlamında ele alınmıştır. İşbirliğine giren konuşmacıların yer aldığı diyaloglarda iletinin alıcıya ulaştığı aksi durumda konuşmacının kendi sorusuna yanıt verdiği işbirliği yerine iç diyalog yürüttüğü görülür. Günlük konuşma dilinin örtmeceden ve fark yaratmaktan uzak kalışı, nezaket stratejisine sıklıkla yer vermediği örneklerin daha yaygın kullanıldığını da göstermektedir.

ÇYM'lerde ifadenin üslûp özelliği hazırlıklı ve hazırlıksız konuşma bakımından değerlendirilmiştir. Konuşmacının ifadesinde hazırlıksız konuşmaya özgü ünlemin bağımsız kullanımı [*Vah*], cümlenin devamını sağlayan işaretleyiciler [*İşte, evet, ma, ki*], konuşmanın sonunda [*Hàjde, gˈidelím*] sözcesi vb. konuşma diline ait unsurların üslûp özelliklerinin dağılımı bağlamında ele alınmıştır. Hazırlıklı konuşmaya özgü olarak üretilen soru – cevaplı yapıların iletişim gereklerinden uzakta ancak konuşma dili etkilerini barındıran metinsellik özelliklerini yansıttığı da görülmüştür.

ÇYM'lerde ifadenin performans özelliği konuşmaya katılan kişiler bağlamında ele alınmıştır. Konuşma diline dayalı dinî içerikli metinde (hazırlıklı konuşma) birinci çoğul kişili kullanım karşılıklılık ilkesinin aleyhine iletişimin tek yönlülüğüne işaret

etmektedir. Hazırlıksız konuşmada ise karşılıklılık ilkesine uygun olarak gerçekleşen, o an yapılmakta olan ve devamlılığı sağlayan unsurlar, ileriye doğru dizilmektedir. Canlı bir anın aktarımı yapılmaktadır. Konuşma anına odaklanmış sözce, o anda gelişeni de yansıtır: [*Ve budur, geldi*]. Konuşmacının ifadesinin canlı ve doğal olarak ifade edilerek yansıtılması konuşma diline ait performansın özgünlüğünün bir parçası sayılmalıdır. Özgünlük kişisel ifade ve tekilliğin yanı sıra tekrar edilemez ifadenin dizilimi, anlık durumu yansıtma vb. özelliklerin toplamını ifade etmektedir.

ÇYM'lerde ifadelerde ara ve atlamalar, eksiltmeler hazırlıklı ve hazırlıksız, doğal konuşma bağlamında ele alınmıştır. Konuşma dilinde eliptik ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Bağlam veya vurguya bağlı olarak eksiltmeler, kısaltmalar tipik özellikler olarak kabul edilebilir. Benzer olarak tekrarlar, geri dönüşler, düzeltmeler sözce düzleminde ele alınmıştır. Basit sözcelerde konu ve yorum sıralaması temel bir özelliktir. Konuşma dilinde tekrarlar, aynı konu etrafında geliştiğinden basit sözce kategorisindedir ve vurguyu artırmak için serbestçe kullanılabilirler. İletişimde geriye dönüşe ve düzeltmeye yer vererek kullanılan sözcüksel yapılar [*işte*] örneğinde olduğu gibi kavramsal alana bağlı tekrarları da sağlamada benzer bir işlev üstlenebilirler.

ÇYM'lerde ifadelerde boşluk, doldurma, karışım konuşmanın gerçekleşme biçimine ait özellikleri yansıtabilir. Konuşmanın dizgesinde [*Dinle.*] denilmesi konuşmacının aktaracağı tümceye hazırlık yaptığına bir işaret sayılmalıdır. Konuşmanın böylece boşluk bulmadan devam etmesi canlı, doğal bir konuşma parçasına işaret eden kullanım özelliği gösterir. Konuşmanın hazırlıksız ve ileriye doğru akışına uygun bir sözceler toplamı olduğu doğrudan ve dolaylı aktarımlar bağlamında da ele alınmıştır.

ÇYM'lerde ifadelerin kullanım özellikleri (pragmatik) selam ve elveda; seslenme, ünlem ve dikkat çekme; tebrik ve nezaket; hafif küfürlü ve hakaret içeren argo; soru – cevap; dua – beddua; temenni, beklenti, şikayet, üzüntü işaretleyen yapılar şeklinde ele alınmıştır. İfadelerin bağlamsal ve iletişimsel gereklere uygun bir biçimde ve yetkin ifade özelliklerine sahip biçimde üretildiği görülmektedir.

ÇYM'ler sahip olduğu dilsel malzeme bakımından standartlaşmadan çok, çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilikte malzemenin toplandığı bölgelerin dilsel özelliklerinin etkisi bulunmaktadır. Bu etkinin yanı sıra yazarın kendi anadili, Türkçe öğrenmek için aracılık rolü üstlenen kişilerin anadili / ağız özellikleri de bu etkinin kaynakları arasındadır. Özellikle Rumeli ağızları açısından dudak uyumu, kaynaklandığı esas dil alanı (günümüzde Türkiye Türkçesi) bakımından görece bir farklılığa sahiptir. Türkçenin

esas dil alanı etkisinden uzaklaştıkça seslik olayların değişiminin yavaşladığı veya körleştiği söylenebilir. Bu göreceli yavaşlığı yaratan unsurlar arasında ilgili dil parçasının içinde yer aldığı dil bölgesinin, diğer dillerin ve iki dillilik etkileri de söz konusu edilebilir.

Dereceli olarak en az Batı Rumeli Türkçesi (BRT) özelliğinin görüldüğü eserler 16. yy.da ON / 1527, 17. yy.da DDLT / 1641 ve 18. yy.da PGT / 1794 adlı eserlerdir. BRT özelliklerinin değişik düzeylerde daha yaygın göründüğü eserler 16. yy.da HPT / 1575, 17. yy.da ILT / 1612, 18. yy.da GT / 1789 adlı eserlerdedir. Eserler arasında nitelikçe BRT özelliklerini yansıtanlar da bulunur. Bu bağlamda BGD / 1781 adlı eser şimdiki zaman eki için {-y} kullanımıyla ILT / 1612 ve SL / 1643 adlı eserler de {-miş} tek şekilli kullanımıyla ayırt edici bir özelliği yansıtan eserlerdir. Başta /h-/ sesletilmeyen TG / 1581 adlı eser de Makedonya ağzını yansıtması bakımından kayda değer bir özelliği yansıtmaktadır. Söz varlığı bakımından ise "*bre*" TRC / 1544, BGD / 1781 ve SL / 1643 adlı eserlerde; "*hayde*" BGD / 1781 ve SL / 1643 adlı eserlerde sözcüklerinin görülmesi bölgesel bir ağzın sözcüklerini kullanmak bakımından nitelikçe önemli sayılmalıdır.

Derleme Sözlüğü bağlamında ÇYM'lerdeki söz varlığının tarihsel ve dilsel dayanaklarının Karadeniz ağızları ile ortaklığının bulunması ve Ege bölgesinde yaygın görülmesi başka tanıklarla da desteklenmelidir. ÇYM'lerden elde edilen verilerin bu bağlamda işe yarar bir sonuç üretmede tutarlı bir işlev üstlenebileceği söylenebilir. ÇYM'ler ağızlar ve yerel kullanımlar hakkında tarihsel bilgi verebilir ve güncel çıkarımlar için uygun hareket noktaları yaratmada yardımcı olabilirler. İlgili metinler, standart kullanımların dışında üretilen malzemeler içerdiğinden dilsel bütüncenin ait olduğu coğrafya veya dilsel adacıklar hakkında önemli bir bilgiyi taşıdığı öngörülebilir. İlgili metinlerin yazılı dilin uzağında tuttukları pozisyona bağlı olarak bölgesel ve yerel konuşma dili hakkında da önemli bir işlevi üstlenmeye namzet bulundukları anlaşılmaktadır.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bu çalışmada konuşma dili olarak Türkçe betimlenmiştir. Kaynak olarak 16. - 18. yy. arasında yazılan Latin harfli 12 çeviri yazı metni esas alınmıştır. Metin bakımından sözcük listesi, dilbilgisi, atasözleri, mükâleme (diyalog), fabl, mesel, şiir, dua vb. türlerden yararlanılmıştır. İçerik olarak dinî, siyasî, sosyal, askerî metinler ve doğrudan dil konularını ele alan metinler seçilmiştir. Böylece mümkün olduğunca farklı türlerde eserler ele alınmış ve dilin değişen işlevlerine yer verilmiştir.

İlgili metinlerdeki malzeme, konuşma diline ait saydığımız unsurlar bakımından ele alınmıştır. İnceleme yapısal ve işlevsel olmak üzere iki ana başlıkta yapılmıştır. Yapısal incelemede metinlerde yer alan söz varlığının ses, biçim ve sözdizimsel özellikleri betimlenmiştir. İşlevsel incelemede ilgili metinlerdeki konuşma dilini yansıtan sözceler ele alınmıştır. İlgili metinlerdeki söz varlığının sahip olduğu seslik ve biçimlik özellikler, Batı Rumeli Türkçesinin tanımlayıcı özellikleri arasında bulunan 10 ölçüt üzerinden karşılaştırılmıştır. İlgili bütünce arasından seçilen 62 sözcüğün Derleme Sözlüğünde ait olduğu yöreler bakımından tasnifi de gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonunda ilgili metinlerde kullanılan tüm söz varlığını göstermek üzere sözlük ve dizin bölümü yer almaktadır.

Çalışmadan elde edilen verilerin yer aldığı bu bölümde sınırlı düzeyde ve seçilmiş örnekler yardımıyla varılan sonuçlar paylaşılmıştır:

- ✓ Yazarların ÇYM'lerde harf / ses eşlemelerinde sınırlı Latin harfleri koleksiyonunu Türkçedeki sesler için kullanması, yazı dili özellikleri ve konuşma diline yakın sesletim olanaklarının sınırları hakkında bilgi vermektedir. Buna göre örneğin "kendi" sözcüğü 16. yy.da *gkento ~ gkentu ~ gkendu ~ gkendi ~ ggendi* (TG/1581); *gendi ~ gendu* (ILT 1612) ; *kendi* (1781) şeklinde yazılmıştır. Bu bakımdan 16. yy.da görülen ilk dönem ürünleri harf / ses eşlemeleri bakımından daha fazla seçenek sunmaktadır. 17. yy.da daha az eşleme olmak üzere geçiş dönemi özellikleri görülürken 18. yy.da seslik denklik daha rafine, standardize edilmiş eşlemeler üzerinden yapılmıştır. Çok şekilli yazımlarda konuşma dilinin

etkisi, giderek standartlaşan yazımlarda ise yazılı dilin etkisi öncelikli olarak değerlendirilmiştir.

- ✓ Harf / ses eşlemelerinde ünsüzler bakımından /ç/ sesi için <c ~ ć ~ č ~ z ~ cc ~ ch ~ ci ~ cs ~ cʃ ~ cz ~ ts ~ tʃ ~ tz ~ zh ~ tʃch> şeklinde olmak üzere 15 harf veya harf bileşiği kullanılmıştır. Sırasıyla /ş, k, g/ sesleri için kullanılan karakterler de diğer ünsüzlere göre sayıca fazladır. Ünsüz değişkenleri bakımından /k/ ve /g/ ünsüzlerinin art ve ön ünlülü sesletimlerine bağlı olarak daha fazla ses değişkenine sahip olduğu görülmektedir: Ön ünlülü kullanımı göstermek üzere /k/ için <c ~ c̓ ~ k ~ ki ~ ch ~ ck ~ k^{i} ~ kk ~ ckh> ve /g/ için <g ~ gc ~ gh ~ gi ~ g^{i} ~ gk ~ gy ~ gÿ ~ ghi> harf ve harf bileşikleri kullanılmıştır. Art ünlülü kullanımı göstermek üzere sırasıyla <c ~ ch ~ q> ve <gh> harf ve harf bileşiklerinin kullanıldığı görülmüştür. Harf / ses eşlemelerinde ünlüler bakımından 5 ünlüye {a, e, i, o, u} dayanan setin etkisi görülmektedir. Ünlü setinde bulunmayan {ı, ö, ü} seslerini karşılamak için diğer ünlülerden daha fazla yararlanılmıştır. ÇYM'lerde ilgili ünlüleri karşılamak üzere ikili ünlüler de (kayan ünlüler, diftonglar) < ia, ie, io, iu, ÿe, oe, oi, ou, ue> kullanılmıştır: *honkiar, aliech, gÿendi, giege, ziolmech, ogius, gois, bou, khuele* vb. Ara bir ünlü veya alt sesbirimi işaret ettiği şeklinde yorumlanabilen ikili ünlü bulunan yazımlar, sesletimdeki ara formları yansıtan bir özellik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca gerek ses olayları gerekse de kullanıcıya bağlı nedenlerle sesletime ait özelliklerin yansıtılması maksadıyla kullanılan ikiz ünlüler < aa, ee, ii, uu > bulunur: *taari, beeg, chuuli* vb.
- ✓ ÇYM'lerde sesleri göstermek üzere kullanılan harf ya da harf bileşiklerinin yanı sıra nüansları göstermek için kullanılan (ya da özel olarak üretilen) işaretler görülmektedir. Bu işaretler arasında diakritikler (fonetik işaretleyiciler *č, š* vb.), hece ayırıcının artan işlevi (*h* sesinin kullanımı vb.) diftonglar (tek ses için iki ünlülü yazım *ou* vb.), artan alt sesbirim işaretlemeleri (*a̤, ã* vb.), vurgu ve ton göstergeleri (*à, á, ȁ* gibi.), harf sabitleyici işaretler (*g^{i}, c^{i}* gibi.) vb. yer alır. Eldeki harf malzemesini genişletmenin döneme dair seslik ayrıntıları (parçalarüstü ses birimleri de dâhil olmak üzere) görmek bakımından özel bir işlev üstlendiği görülmektedir. İlk dönem eserleri seslik ayrıntıları gösteren işaretlerden yoksunken sonraki dönemlere ait eserlerde (özellikle 18. yy. bağlamında BGD 1781 ve PGT 1794 adlı eserler) ayrıntıları gösteren ses işaretçilerinin hem sayı

hem de nitelikçe artması varyantlar hakkında da fikir vermektedir. Çeviri yazı metinlerinde sesletimin ve yazıya geçirilişin diller arasında ortak bir tutarlılığı işaret ettiği ünlü /i/ ünlüsü olmalıdır. Bu bağlamda ilgili metinlerde /i/ ünlüsü çeşitli aşamalardan geçmiş ve sesletim bakımından diğer ünlü ve ünsüz ilişkilerini kurmada daha fazla işlev için kullanılmıştır. Bu işlevler arasında damaksıl ünsüzün gösterimi k^i, g^i vb. için kullanımı, fonemik bir farkı da göstermek üzere ayırıcı im s^i, c^i vb. olarak kullanımı, bağlamsal ses değeri (*y* yarı ünlüsüne karşılık kullanımı) ve ikili ünlü olarak *ie, iu* vb. şeklinde kullanıldığı görülmüştür

- ✓ ÇYM'lerde sesletimde bürünsel özellikleri göstermek için işaretleyiciler kullanılmıştır. Düşen ton sola yatık vurgu işareti olan / ̀/ ile yükselen ton ise sağa yatık vurgu işareti / ́/ ile gösterilmiştir. İşaretlerin ayrıca sesi öne taşıma (inceltme - yumuşatma) amacıyla kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin *padiſcià* [padi.şà] "padişah" yazımında sesletimde düşen /h/ ünsüzünün etkisi söz konusu edilebilir ve işaretin sadece son seslerde görülmesi ise yazım kalıplaşması yanında düşen tonu gösteren vurgu ile açıklanabilir. 16. yy.da vurgu işaretleyiciler görülmezken 17. yy.da örnekler yaygın değildir (SL 1643 ve CFT 1672 adlı eserlerde nadiren kullanılmıştır.) ve tutarlı bir kullanım göstermezler. CFT adlı eserde değişik konuşmacılarca (I, V, DV vb.) kullanılan sınırlı sayıda tek heceli *(mál ~ mal, nár ~ nar, vár ~ var*) ve çok heceli (*báglár ~ bağlar, kazánmák ~ kazan*) örneklerinin işaretsiz yazımlarının da bulunması, konuşmacıya bağlı olarak vurgunun gösterildiği şeklinde yorumlanmıştır. Vurgu işaretlerinin kullanımında standartlaşma olmaması, konuşura bağlı yazım etkisinin göstergeleri arasında sayılabilir. 18. yy.da ise ilgili işaretler, konuşma ve diyalogları yansıtan metinlerde (özellikle BGD 1781ve PGT 1794 adlı eserlerde) daha yaygın ve tutarlı biçimde kullanılmıştır. Yükselen ton işareti kullanılan örneklerin düşen ton işaretli örneklerden sayıca daha fazla olduğu görülmüştür. Vurgu işaretlerinin genellikle sondaki hecelerde görülmesi ise özellikle 18. yy.a ait ÇYM'lerde günümüzdeki sesletim ile paralel kullanım özelliklerinin yansıtıldığı şeklinde yorumlanmıştır.
- ✓ Yazımdan elde edilen veriler de konuşma dili ile ilgili olmak üzere sesletimle ilgili özellikleri anlamamızda yardımcı olmaktadır. Buna göre bitişik yazılan iki unsurun başlangıç ve bitişte yer alan ünlü (vokal= V) ve ünsüzlerin (konsonant= K) birleştikleri eklemdeki dağılımlarına göre çıkarımlarda bulunulmuştur:

- ✓ |.K + K.| Bu türden bitişik yazılan örneklerde ilk sözcüğün sonunda daha sık görülen {l, n, r} ünsüzlerinin ortak özelliği {t, d} sesleri ile beraber dişsil ünsüz kategorisinde yer almalarıdır. İkinci sözcüğün başında yer alan ünsüz seti arasında görülen {d, s, z, n} ünsüzleri ise çıkış yeri bakımından {l, n, r} ünsüzleri ile beraber diş eti ünsüzleri arasında görülür.
- ✓ |.V + K.| Sonda bulunan ünlü genellikle {i, e, o}ve eklemlendiği ünsüzler genellikle {k, s, b} şeklindedir.). İlgili örnekler bağlamında genellikle {i, e} ön ünlülerinin ardından gelen ünsüzlerin damakta sesletildiği görülmüştür. Sesletim yerinin yakınlığı yazımda bitişikliği doğurmuş olmalıdır. Edatlarda ünlü ile biten sözcüklere bitişik yazılan sınırlı sayıda örneğin varlığı (*dek* edatı) genel sonuçlar çıkarmak için yeterli veri sağlamaz.
- ✓ |.V + V.| Daha az sayıda örnek görülen bu kategoride *ehliilm, ehliirz* vb. yazımlar bağlamında ikisi de aynı olan ünlünün uzatılarak sesletildiği söylenebilir. Edatlı birleşik yazımlarda eklem yerlerinde genellikle iki /i/ düz - dar ünlüsünün art arda gelmesi sesletimde ünlü uzamasına veya ikinci ünlünün /y/ yarı ünlüsü ile nöbetleşmesine neden olabilir.
- ✓ |.K + V.| grubu ulamayı sağlayan sınırlı sayıda örnek görülmektedir. Bunun sebebini sözcüksel bağlamda ele almak daha açıklayıcıdır. Dizilimlerde birinci ögenin yani niteleyicinin son hecesinde biriken vurguyu azaltarak ikinci ögeye yani nitelenene yaklaştırılması seslik unsurlara göre daha belirleyici görünmektedir. Bitişik yazılan edatlarda ise ilk ünlü genellikle /i/ düz dar ünlüsüdür. Edatlar eklendiği sözcüğün son hecesindeki vurguyu azaltabilir *senin*ˈ *ile*ˈ ≠ *seninile*ˈ ki böylece hece doruk sayısı da azalır veya baştaki ünlü üyesini de düşürebilir: *seninle*.
- ✓ ÇYM'lerde bitişik yazılan niteleyici sözcükler arasında sıklık bakımından *her, en, iyi, bu, o* sıfatları ve *ehl – i* tamlananı kendinden gelen sonra gelen sözcüğe bitişik yazılmıştır. Sıklık bakımından genellikle *ile, için, dek* edatlarının kendinden önce gelen sözcüğe bitişik yazıldığı görülmektedir. ÇYM'lerde bitişik yazılmış örneklerde *i-* ek fiili ve *et-, ol-, eyle-* yardımcı fiilleri kendilerinden önce gelen sözcüğe daha sıklıkla bitişik yazılmıştır. ÇYM'lerde soru eki kendinden önceki sözcüğe bitişik yazılır. Konuşma dilinin hızı ve ekin sözdizimindeki yeri, soru ekinin bitişik yazılmasında etkili görülmüştür. ÇYM'lerde anlamsal birliği ve birlikte kullanımı yaygınlaşmış kimi yapıların sesletime uyarak bitişik yazıldığı

görülmektedir. Bu yapılar arasında kısa emir yapıları *varget* yanında deyimlerin *βirβaklaian, hberuuerur, kandukmecten* vb. kalıplaşarak sesletimi, yazımda bitişikliği doğurmuş olmalıdır. Bazı durumlarda *onijolda, fcejalma* şeklinde bitişik yazılmış örneklerde ise yazarın anadili ile beraber kalem işlekliğinin etkisi de söz konusu edilebilir. 16. yy.da bitişik yazılmış örnekler az sayıda iken 17. yy.da niteleyiciler daha fazla bitişik yazılmış 18. yy.da ise edatlar daha fazla bitişik yazılmış görünmektedir. Karşılaştırıldığında birinci durumda sözlü dil, konuşma dili etkisi; diğerinde yazılı dil etkisi öncelikli görülmüştür.

- ✓ Ayrı yazımların da ÇYM'lerde konuşurun amacına, vurgusuna, iletişimin niteliğine, bağlama vb. etkenlere bağlı olduğu görülmektedir. Bu yapılar arasında *her kieś, o birlere* örneğindeki gibi iki ayrı sözcük; *tfchikar maffen, tezanda iz, kulunuz iz* örneklerindeki gibi fiil çekimli yapılarda kişi ekleri; *do laschur, ot manlia, jaik hadi, nifci anladyghyny* örneklerindeki gibi ilk heceyi diğerlerinden ayrı yazarak hece sistemini gösteren bir sesletim özelliğinin yansıtıldığı görülmektedir. Hecelerin ayrı yazıldığı örneklerde yeni bir dil öğrenicisinin yazma çalışmalarının etkisi yansımış olabilir. Standartların henüz oluşmadığı özellikle ilk dönem ÇYM'lerinde ayrı yazılmış örneklerden yazımın konuşura bağlı özellikleri daha çok yansıttığı söylenebilir. İlgili örnekler arasında yer alan *her kʲeś* > herkes, *o birlere* > öbür sözcüklerinin günümüzde bitişik yazılmaları sadece yazımı ilgilendiren bir değişimden ibaret olmayıp anlamsal bir değişimin de etkisini yansıtmaktadır.
- ✓ Aynı eserde aynı kavramı göstermek üzere kullanılan sözcüklerde nöbetleşerek çoklu yazım özelliği görülmektedir. Buna göre genellikle aşağıdaki gösterilen harf ve harf bileşikleri birbirlerinin yerine kullanılmıştır: Ünsüzler: *b ~ p; c ~ k ~ kh; ch ~ h ~ kh; d ~ t; s ~ sz; s ~ z; v ~ f; g ~ ts; tsc ~ z; m ~ n; g ~ k.* Ünlüler: *a ~ e; ; e ~ i; i ~ j; i ~ u; o ~ u; ö ~ ü.* Ünsüzlerde genellikle ötümsüz /t/ ile ötümlü /d/, ötümsüz /k/ ile ötümlü /g/, ötümsüz /ç/ ötümlü /c/ ile ötümsüz /s/ ötümlü /z/ ile değişebilir. Ünsüz nöbetleşmelerinde ilgili sesin çıkış yeri yakın olan ötümlü ve ötümsüz değişkenlerinin kullanımında üst sesbirimin alt sesbirimleri arasında kullanıcıya bağlı değişimler olduğu görülmektedir. Ünlülerde ise i ~ e nöbetleşmesi fonolojik olabileceği gibi tamamen eşzamanlı bir sesletim farkını da işaretleyebilir. Buna göre *hec* ağızlarda bugün de kullanılırken *hic* standart yazı ve konuşmayı temsil edebilir.

- ✓ ÇYM'lerde yazım ve sesletim arasında standartlaşma eğiliminin yanı sıra konuşma diline özgü kullanımdan kaynaklı standart dışı ve çok katmanlı bir kullanımın olduğu görülmektedir. Her bir sözcüğün ve ona bağlı ekin yazımında birden fazla seçeneğin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu halde ilgili çok şekilliliği de göstermek üzere değişim (art zamanlı - diyakronik) ve değişke (eş zamanlı - senkronik) kavramları seçilmiş ve iki seçeneği de içermek üzere ≲ ve ≳ simgeleri kullanılmıştır. İlgili metinlerdeki sesletimin kesin sınırlarını belirlemek imkânı bulunmadığından ve sesletime ilişkin yorumların gölgeleyici etkisinden uzaklaşmak için yazım esas alınmış ve günümüzdeki kullanılan şekille karşılaştırma yapılarak inceleme gerçekleştirilmiştir. Örneğin *jaβtük* yazımı ı ≲ ü; *alton* yazımı ı ≲ o ve *senecten* yazımı i ≲ e ses değişimi bölümünde görülebilecektir. Değişim işaretinin solunda günümüzde kullanılan forma işaret edilmektedir. Ele alınan ses değişiminde sözcüklerin alıntı ve Türkçe olmaları bağlamında açıklayıcı notlara da yer verilmiştir. Ses olaylarına ilişkin değerlendirmelerde ilgili seslik değişim, hem dönem hem örnek bakımından daha sık görülmüşse incelenmiş ve periferik sayılabilecek özelliklere ilgili bağlamda yer verilmiştir. Seslik değişimlerin yorumlanmasında sözdizimsel unsurlar da göz önünde bulundurulmuştur. Böylece konuşma dili etkisinin göründüğü yerlerin anlaşılmasında sağlamalı bir yol izlenmeye çalışılmıştır.
- ✓ Ünlülerle ilgili ses değişiminde (a ≲ e), (e ≲ a), (e ≲ i), (ı ≲ i), (ı ≲ u), (i ≲ e), (u ≲ o), (ö ≲ u) sesleri arasında değişimin daha sık olduğu görülmüştür. ÇYM'ler ilgili sözcüğün halk dilindeki sesletimine de yer veren metinler olduğundan okumuş yazmışların sahip olduğu kopya ile halk ağzındaki kopya arasında farklılıklar görülmektedir. İlgili değişimlerde alıntı sözcüklerin sesletiminde kopya farklarının etkisi olduğu söylenebilir. Buna göre örneğin *evret* ve *avret* sözcüklerinin aynı zaman diliminde yer alması bu kopya farkları ile açıklanmıştır. Örnekten hareketle kopyaların birlikte yaşadığı ve bir örneklik öncesi dönemde farklı sesletimlerin, varyantların yazıda gösterildiği sonucuna varılmıştır.
- ✓ ÇYM'lerde uzun ünlülerin gösteriminde tam anlamıyla tutarlı ve geçerli sonuç üretmek imkânı bulunmamasına karşılık alıntı sözcüklerin asıllarında bulunan uzun ünlülerin yazımda kısaltıldığı görülür. Örneğin *dunyā, ḥayāt, zemān, aḳrān vb.* sözcükler *dunye, heyyat, semen, ekran* şeklinde yazımlarında uzun ünlünün kısaltıldığı ve Türkçenin sesdizimine uyarlık arandığı görülmüştür. *Ḫandaḳ,*

kilisā, aféndi vb. alıntı sözcüklerin *handagh, kilisa, affendi* şeklinde yazımları verici dildeki asıl kopyalara yakın kullanımları yansıtan örnekler olarak yorumlanmıştır. *Yāḫūd, çūḫā, ḳānūn vb.* alıntı sözcüklerin *iahod, tʃoha, canon* şeklinde yazımları alıntı sözcüğün uzun ünlüsünün kısaltılması ve çevre ünsüzlerin etkisiyle dar yuvarlak ünlünün genişlemesi şeklinde yorumlanmıştır.

- ✓ Türkçe sözcüklerdeki ünlülerin seslik değişimlerinde kalın ünlülü kullanımların görüldüğü *alma, akcʃa* vb. yazımlar, Eski Türkçedeki formlara yakın kullanılan ve damak uyumunun görüldüğü örnekler olarak değerlendirilmiştir. *vir-, giru, g^{i}ig̀è* şeklinde yazılan Türkçe sözcüklerin ilk hecesinde düz dar /i/ ünlüsü günümüzde düz geniş /e/ ünlüsüne değişmiştir. Düz dar ünlülü kullanım ağızlarda da kullanılmakta ve Eski Türkçedeki forma yakınlık göstermektedir. Ünlünün genişlemesinde çevre ünsüzlerin dudak çevresindeki sesletimleri etkili görülmüştür. *Altun, karʃchou, paʃturma* vb. örneklerde ikinci hecede yuvarlak ünlünün varlığı özellikle EAT dönemini yansıtan bir kullanımı işaretlemesi yönüyle değerlendirilmiş, düz dar ünlüye geçişte ilk hecede yer alan /a/ ünlüsü ve çevre ünsüzlerin etkisi söz konusu edilmiştir. *Curech, gulmech, tʃut* yanı sıra *doʃcek, dort, tʃolmek* vb. yazımları seslik bir değişimi gösterebileceği gibi yazım kısıtlarına da işaret edebileceği yönünde değerlendirilmiştir. *Chiupek, buile, ʃuz* vb. örneklerde ilk hecede dar – yuvarlak ünlülü yazımlar bölgesel ağız özellikleri (özellikle Batı Rumeli ve çevresi) etkisinin görüldüğü örnekler olarak değerlendirilmiştir.
- ✓ ÇYM'lerde alıntı sözcüklerde damak uyumu bağlamında aynı ünlülerin tekrar kullanıldığı az sayıda örneği görülmektedir: (art sıradan ünlülerde) *hurmuz (<hurmuz ~ hürmüz)* vb. (ön sıradan ünlülerde) *tsekez (<sekiz), vezer ~ vizir (<vezir)* vb. bu türden örneklerdir. Kaynak sözcük bakımından uyumsuz olanlar arasında (art sıradan ünlülerde) *kodos (<ḳuddūs), zulum (<zulüm), akcʃan (<akçe)* vb. (ön sıradan ünlülerde) *düʃmen (<duşmen – duşmān), ülefe (< 'ulūfe), kübbe (<ḳubbe)* vb. şeklinde uyumlu duruma getirilenler bulunmaktadır. Her iki durumda da ön sıradan {e, i} ünlülerinin tekrarına daha fazla sayıda örnek olduğu görülmüştür. Türkçe sözcüklerde uyumluluğun aynı ünlünün tekrarı ile gerçekleştiği *konok, kizil* vb. örnekler yanında *birez, büg^{i}ün* vb. uyumlu duruma getirilenler de görülmektedir. Alıntı ve Türkçe sözcüklerde konuşma diline özgü bir özellik olarak seslik tekrarların kullanıldığı görülmüştür. Uyuma girmeyen

sözcükler bağlamında kaynağı bakımından uyumsuz olan alıntı sözcükler arasında (art sıradan ünlülerde) *dulbeno (dülbent < dulbend), zaif (<ża'if), mahabet (<maḥabbet ~ muhabbet)* vb. (ön sıradan ünlülerde) *veran (<virān), perśamba (penc-şenbe <penc-şenbih), tergʃeman (<tercemān)* vb. şeklinde örnekler bulunmaktadır. Türkçe sözcükler arasında (art sıradan ünlülerde) *egar, gyonül vb.* (ön sıradan ünlülerde) *dernak, itschoun* vb. şeklinde örnekler bulunmaktadır. Yazım kısıtı şartında uyuma girmeyen alıntı sözcüklerde uzun ünlü etkisi, yazım kalıplaşması ve kibar bir telaffuzun gerekleri etkili sayılmıştır.

- ✓ Ekler bakımından damak uyumu başlığı altında {A} sınıfında yer alan ekler incelenmiştir. Bu ekler sırasıyla şöyledir: {+(y)A; +nA}, {+CA}, {+DA; +ndA}, {+DAn; +ndAn}, {+lAr}, {-AcAk}, {-lAr}, {-mAz} ve {-sA}. ÇYM'ler genel olarak A sınıfı eklerin e'li biçimine daha fazla sayıda örnek veren metinler olarak görünmektedir. Bu esas, çokluk ekinin madde başı görünümlerinde +{ler} biçiminin [±605] {+lar} biçimine [±404] oranla fazla kullanılmasında daha açık görülmektedir. Uyumsuz görünen eklerin kalın + ince diziliminde daha fazla örneğinin görülmesi de bu sayısal orana bakılarak öngörülebilir. Bu öngörüye alıntı kelimelerin yerli kelimelere oranla daha az uyumlu biçimlerinin görülmesi de eklenmelidir. İnce ünlülü olan biçimin tek şekilli kullanımı görülmektedir. Tek şekilli kullanım damak uyumu hilafına ses dizilimlerinin görülmesine de neden olmuştur. İnce ünlülü kullanımın yaygın görülmesinde daha kibar telaffuz, ekin tek şekilli biçimine eğilim gösterme, hem yazım hem sesletimde kalıplaşma vb. nedenler yanında dilde doğal olarak bulunduğu varsayılan ekonomiklik ilkesinin yabancı konuşur tarafından kendine özgü bir düzlemde üretilmesi de etkili görülmüştür.
- ✓ Ek ünlülerinin uyumlu veya uyumsuz sesdizilimine bağlı kalmadan her durumda aynı sese sahip ekle kullanılması (DDLT/1641, SL / 1643 adlı eserlerde ince veya kalın ünlülü tabanda sadece {+ler}, {+ecek} yazımı), yazım ve tekrarlamaya bağlı kalıplaşmış biçimlerin aynı metinde uyuma bakmadan her iki şeklinin de kullanılması vb. nedenlerden dolayı uyum dışına çıktıkları söylenebilir. İncelediğimiz metinlere göre uyuma girmeyen örneklerin sayısı hem ön hem art ünlüler bakımından 17. yy.da azalmaya başlamış, 18. yy.da ise ince + kalın diziliminde uyumsuzluğun çok sınırlı düzeyde kalarak kalın + ince diziliminde ise nispeten sürmesinden uyumun büyük oranda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Aynı

eserde ekin hem kalın hem de ince ünlülü olmak üzere iki şekilli bir biçimde eklendiği görülmektedir. Johanson (1979) görüşüne göre paralel biçimlerin görüldüğü ayrımsızlık safhasını yansıtacak biçimde iki şekilli ünlülerin kullanıldığı görülmektedir. 16. yy. ve 17. yy.da ikili şekillerin sayısı daha fazla iken 18. yy.da ilgili örnekler hem sayıca azalmış ve hem de esere özgü kalmak sûretiyle (özellikle GT / 1789) sınırlanmıştır.

- ✓ Fiil köküne hem fiziksel hem de anlamsal bakımdan bağlı gözüken {-mA, -mAz} ekinin diğer eklere göre daha az uyumsuz şeklinin görüldüğü ve uyum bakımından kökle etkili bağlar kurduğu görülmektedir. Gövdeye ait sayılan ekin uyuma girmekte dışta kalan eklere göre daha uygun bir seslik zemine sahip olduğu görülmüştür (*krş*. Edilgenlik, işteşlik, dönüşlülük ekleri vb.).
- ✓ İncelediğimiz ÇYM'lerde ekin ötümlü biçimine ötümsüz biçiminden daha fazla sayıda örnek görülmüştür. Buna göre {de, den, ce} biçimleri ötümsüz alt ses birimlerine göre daha fazla kullanılmıştır. Örneğin {+DA} bulunma durumu ekinde /d/'li biçime ait madde başı örnek [±275] sayısı /t/li örneklere [±23] göre; {+DAn} ayrılma durumu ekinde /d/'li biçime ait madde başı örnek [±356] sayısı /t/li örneklere [±53] göre belirgin bir ölçüde fazladır. ÇYM'lerde /d/ ötümlü ünsüz kullanımı ötümsüz karşıtı /t/'den negatif yönde ayrışmaktadır. Ancak incelediğimiz ÇYM'lerde az sayıda bulunmakla beraber /t/'li örneklere her dönemde rastlandığı da eklenmelidir: *daraftan* [1] TRC/1544/I, *chhalcṫan* [1] SL/1643, *kylyčtan* [1] BGD/1781 (68); *atemten* [1] TG/1581(3/ah), *affasicten* [1] ILT/1612 (a/079), *ištèn* [1] BGD/1781(62). Bu halde ek morfemlerinde ötümlü bir ünsüz ötümsüze göre, ince ünlü kalın ünlüye göre daha fazla kullanılmıştır denilebilir. İnce ünlülerin kullanılmasında EAT ve Osmanlı dönemi seslik eğilimler, sosyal tabakalarda kibar bir telaffuza yönelik dilsel (sosyo - lenguistik) keyfiyetlerle beraber yabancı yazarların dilsel olarak ekin tek bir şekline gösterdikleri kalıplaştırma etkisinin kesişimi söz konusu edilebilir: *deriade* [1] CFT / 1672 (b7/221); *ojundè* [1] BGD / 1781(90).
- ✓ 16. yy.da sınırlı sayıda örnekte uyum görünmektedir ancak genelleyici yorum yapılması güçtür. 17. yy.da ise uyumlu örneklerin yanında özellikle kalın + ince diziliminde uyumsuz örnekler de görülür. Geçiş dönemi özelliği olarak adlandırılabilecek bu aşamada uyuma doğru her gruptan {kalın + kalın (o - a), (u - a) (a - a); ince + ince (e - e), (i - e)}örneklerin daha fazla görüldüğü eklenmelidir.

18. yy.da uyum dışına çıkan örnekler azalmış ve uyum yönünde işaretlerin arttığı görülmüştür.

- ✓ ÇYM'lerde dudak uyumuna uyumlu hâle getirildiği örnekler arasında yazım kısıtı şartı da içerilmek kaydıyla alıntı sözcüğün kaynağı bakımından uyumlu iken aynı ünlülerin tekrar kullanıldığı kullanımlar görülmektedir: (düz sıradan ünlülerde) *ʃeher, feide, bezergen vb.* (yuvarlak sıradan ünlülerde) *funduk, dövlet* vb. bu türden örneklerdir. Kaynak sözcük bakımından uyumsuz olanlar arasında (düz sıradan ünlülerde) *rahmat, alam, kafas* vb. (yuvarlak sıradan ünlülerde) *mechembet, mütü* vb. şeklinde uyumlu duruma getirilenler bulunmaktadır. Uyumlu ve uyumsuz olanlarda genellikle diğer hecedeki komşu ünlüyle benzeşerek /e/ düz ünlüsünün tekrarına uyumsuz olanlarda /a/ düz ünlüsünün tekrarına daha fazla sayıda örnek bulunduğu görülmüştür. Türkçe sözcüklerde uyumluluğun aynı ünlünün tekrarı ile devam ettiği *deghel, aschaga, gungul* vb. örnekler görülmüştür. Uyuma girmeyen sözcükler bağlamında (16. yy.) *alton, baluch* (17. yy.) *demur, pambuk* (18. yy.) *beru, ahor* vb. şeklinde örnekler bulunmaktadır. Türkçe sözcüklerde {a - u} art sıradan ünlü grubundan örneklerin sayıca daha fazla olduğu görülmüştür. Uyuma girmeyen sözcükler arasında -yazım kısıtı şartında- genellikle ikinci hecede yuvarlak ünlülü kullanımların yaygın olması tarihsel planda yuvarlak ünlülere gösterilen eğilimin devamı (EAT Döneminden taşınan özellikler) yanında konuşma dilinde yakın ünlü ve ünsüz gruplarının sesletimi bağlamında değerlendirilmiştir.
- ✓ Ekler bakımından dudak uyumu başlığı altında çalışmamızda kullandığımız tasnifte EAT döneminin fonetik yapıları belirleyici olarak kabul edilmiştir. Ekler iki sınıfa ayrılmış olarak gösterilmiştir*: I* ve *U* sınıfı ekler.
- ✓ *I* sınıfı ekler başlığı altında incelenen ekler şöyledir: {+(I)ncI}, {+(s)İ}, {+CI}, {+GI}, {+lIk}, {-(I)l}, {-(I)n}, {-(I)ş}, {-DI}, {-mİ}, {-mİş} ve {-sIn; -sen}. *I* sınıfı ekler arasında uyum U sınıfı eklere göre geç gerçekleşmektedir. Bu gecikmeye işaret eden unsurlar arasında ek ünlüsünün kalıplaşmış olarak {si, ci, lik, miş, sin, ki} varyantlarının diğer varyantlara göre daha yaygın kullanılmasında görülmektedir. Yazarların hedef dildeki tek şekle eğilim göstermeleri, ekin ince varyantlarının yaygın kullanımı gibi unsurların yanında konuşma diline özgü eklerin kalıplaşarak kullanımı da bu gecikmede etkili sayılmıştır.

- ✓ ÇYM'lerde {+(I)ncI} eki BGD / 1781 - Pianzola eserinde tek basamaklı sayılarda uyumlu, on basamaklı sayılarda nispeten uyumlu dizilerek {ünḡü, ingi, ynḡi, unḡü} şeklinde yazıldığı örnekler görülmektedir. Yazım kısıtı şartında *sekyzingi* "ottavo / sekizinci" ve *altingi* "sesto /altıncı" yazımı ve *ücüngiü ~ onücingiu* ikili şekli (s. 28) ekin {inci} biçiminin uyumlu biçimlerin yanı sıra devam ettiğine işaret sayılabilir. Sıra sayılarının daha yaygın ve sık kullanılan tek basamaklı örnekleri düzenli bir biçimde uyuma girdiği halde onlu basamakta uyumun aynı düzlemde gerçekleşmemesi aşamalı etki prensibine uygun görünmektedir
- ✓ {+CI} ekinin ünsüzünün /ç/'li olduğu biçimlere açıkça 18. yy. eserlerinde rastlanmıştır. BGD /1781 - Pianzola adlı eserde {či, ci, giu, gy, gi, ġi, ġu, ġü} şeklinde ve PGT /1794 - Carbognano eserinde ise ek, meslek ve sanatçı adları başlığı altında {ḡi, ḡy, ḡiü, ḡiu} biçiminde (s. 23) gösterilmiştir. Brendemoen (1980), ekin ünlüsünün düz - dar ünlü olmasında başka nedenler (*I* sınıfı eklerin dayanıklılığı, labiyal + düz ses dizilimindeki seyreklik, iki heceli ekte ön hece ünlüsünün uyuma girme hızı vb.) yanında komşu ünsüzlerden /c/ ünsüzünün darlaştırıcı etkisi bulunduğu ileri sürmektedir (s. 236). Yakın ünsüzün fonetik etki alanı yanında konuşma dilinde ekin tek şekline gösterilen eğilim, kalıplaşma, tekrar vb. sesletime bağlı unsurlarla birlikte ele alınmasının açıklamaya katkısı olacağını söyleyebiliriz.
- ✓ Brendemoen (1980)'un (*-In, -Il, -Iş* ve daha az bir ölçüde *-lIK*) diğer *I* sınıfı eklere göre tam labiyal uyuma *(X)* geçen fiil içi ekler (s. 235) görüşüne edilgenlik eki bahsinde özel bir durum eklenebilir. Ekin fiil kökü ile arasına yapım ekinin girdiği kullanımları da bulunur: *ſujleſîldi* [1] CFT/1672 (b8/472) "söyleşil-" {e - i}, *denilmislerdür* [1] CFT/1672 (b8/476) "denil-" {e - i}, *deg^{i}is^{i}ilmesinè* [1] PGT/1794 (713) "değişil-" {e - i}. Fiil içi ekler sınıfındaki edilgenlik eki ile fiil kökü arasına başka unsurlar girse de uyumun azalmadığı görülmektedir. Buna göre ilgili eklerin uyuma girmesinde işlevleri dolayısıyla köke ait sayılmaları uyumu arttıran bir unsur sayılmalıdır.
- ✓ Dönüşlülük eki {-(I)n} CFT / 1672 adlı eserde taban ünlüsünün ekin yardımcı ünlüsü konumunda tekrar edildiği örnekler görülür: *gyor-onür* (b7/220), *györ-önür*, (b8/401), *giör-önür* (b1/019). Develi (1993) ilgili örnekleri 17. yy. Osmanlı Türkçesinin fonolojisi konusunda mühim bir veri olduğu (s. 74) şeklinde değerlendirir. Benzer bir kullanım geniş zaman eklerinde de bulunmaktadır (*bkz.*

(A)r, (U)r, (I)r geniş zaman ekleri). İlgili tekrarda /r/ ünsüzünün etkisinin hece üzerindeki belirleyiciliği etkin unsurlar arasında sayılabilir {*gö - rö* / *go - ro* vb.}. Dönüşlülük ekinin getirildiği örneklerin dağılımda {bul- [±24], ol- [±17]} fiillerinde yoğunlaşma olduğu görülür. Bu türden yoğunlaşmaların doğal dilsel süreçler yanında bir dilin yabancı konuşurları tarafından rağbet gösterilen yönünü anlamak bakımından da önemli bir veri sunduğu söylenebilir.

- ✓ {-mİ} soru ekinin dudak ünsüzüne rağmen tek biçimde kullanılması soru ekinin özel işlevine işaret sayılabilir. Kökeni edat olan sözcüğün ekleşme sürecinde seslik özelliklerinin değişime daha az açık olduğu söylenebilir. Buna göre sesdizimsel süreçlerde ekin işlevi de belirleyici olmuştur denilebilir. Ayrıca yabancı yazarların kendi anadillerinde soru yapıcı unsurların sözcüğe veya dizilim kaynaklı vurguya bağlı olması hedef dil olan Türkçe için de benzer bir kullanıma etki etmiş olabilir. O halde ekin özel işlevinden kaynaklı göreceli dayanıklılık ile konuşur veya yazarların tek şekle gösterdikleri eğilim kesişmiş görünmektedir.
- ✓ İncelediğimiz ÇYM'lerde uyuma girmeyen örnekler genellikle yuvarlak + düz sınıfındadır. Bu sınıftaki uyumsuzluklar geçiş sürecine ait (tepkime fenomeni / nötr ünlü / ayrımsızlık safhası) üyeler olarak değerlendirilebilir. Ekin uyum sürecinde olduğu ekin aynı tabanda ikili kullanılması yanında yuvarlaklaştığında düzensizlik gösterdiği düz + yuvarlak dizilimindeki uyumsuzluktan da anlaşılabilir.
- ✓ 16. ve 17. yy.da eklerin genellikle tek biçimli olarak damak uyumu hilafına olacak biçimde kullanıldığı görülmektedir. Ancak 17. yy.da ikili şekillerin görülmesi, düz sınıftaki eklerin U sınıfına geçişte düzensizlik desenlemeleri yansızlık safhasını yansıtmaktadır. 18. yy.da {y=ı} denkliğini kurulmasıyla da ek ünlülerinin dört şekilli olarak uyuma bağlandıkları ayırt edilebilmektedir. Ancak uyum bulunsa da eklerin tek şekilli olarak kullanıma dair örnekler görülmeye devam etmektedir. İlgili geçişler bağlamında dudak uyumunun doğrusal olmadığı iç içe geçen süreçlerden meydana geldiği söylenebilir.
- ✓ *U* sınıfı ekler başlığı altında incelenen ekler şöyledir: {+(n)Un; Um}, {+(U)m}, {+(U)mUz}, {+(U)n}, {+(U)nUz}, {+lU}, {+sUz}, {-(U)r, -(I)r; -Ar}, {-(y)Up; -(y)Ub}, {-DUK}, {-DUm}, {-DUn}, {-DUnUz}, {+dUr},{-sInUz}, {-sUn} ve {-yor}.
- ✓ {+(n)Un; Um} ekinin ünlüsünün daraldığı 16. ve 17. yy. eserlerinde örnekler

bulunur: *iſanin* [1] TG/1581 (7/ah) "İsa", *gairining* [1] ILT/1612, *kimingh* [1] DDLT/1641, *binaningh* [1] SL/1643. Ek ünlüsünün daraldığı örneklerde kök ya da gövdede yer alan /i/ ünlüsü ve türevlerinin ekin ünlüsünü etkilemiş olduğu görünmektedir. 16. yy.da ekin ünlüsü yuvarlak ve sondaki ünsüzü genizsil art damaksıl /ŋ/ ses ile görülmektedir. Ancak ekin ünlüsünün daraldığı ve sondaki ünsüzün /n/ sesi ile kullanıldığı örnekler de görülür. 17. yy. da benzer bir iç içelik, paralel biçimlerin birlikte kullanılması (ayrımsızlık aşaması) devam bulmaktadır. Ancak ekin ünlüsünün ü'lü kullanımı, değişimin işaretleri arasında sayılabilir. 18. yy.da yuvarlak ünlülü kullanıma devam edilse de BGD/1781 ve PGT/1794 adlı eserlerde ekin ünlüsü genellikle dudak uyumu lehine değişim göstermektedir.

- ✓ {+(U)mUz} ekinin eklendiği tabandaki {a, e, i} ünlülerinin etkisi ile sözcük köküne yakın durumdaki yardımcı ünlünün uyuma önce katıldığı kök ek morfemindeki ünlünün ise daha sonra uyuma girdiği söylenebilir. Sesletimde aşamalı etki prensibince değişim her düzeyde aynı olmayıp baştaki ek yardımcı ünlüsü sondaki ek ünlüsüne göre kökle daha fazla etkileşime girebilir. Uyumsuz örneklerde düz + yuvarlak ses dizilimindeki örneklerin tersi durumdaki örneklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Yuvarlak ünlülü ek kullanımlarının düz ünlülü kullanımlara göre daha fazla ve yaygın olması bu sonuçta etkili olmalıdır. Ekin 16. yy.da sınırlı sayıda örnekte yuvarlak ünlülü ve tek şekilli olduğu görülmektedir. 17. yy.da yuvarlak ünlülü kullanımın genelliği yanında düzensizlik sergilese de diğer ünlülerin de kullanıldığı görülür. 18. yy.da uyumu bozan örneklerin yanında uyma giren şekillerin belirleyici olduğu söylenebilir.
- ✓ {+(U)n} iyelik 2. tekil kişi eki PGT / 1794 adlı eserde ekin dört şekli kullanılmasına karşın ikili kullanım olarak değerlendirdiğimiz örnek bulunur: *baghlarynỳ* [1] PGT/1794 (716) "bağ" {a - ı} *baghlerinì* [1] PGT/1794 (708) "bağ" {e - i}. Örnekler bağlamında taban *bagh* şeklinde aynı kalmasına karşın çokluk eki ünlüsü karşıtlaşır: {lar X ler}. Bu karşıtlık iyelik ekini de içine almak üzere devam etmektedir: {laryn X lerin}. İlgili örnek dudak uyumu süreçlerinin doğrusal bir çizgi izlemediğini gösteren bir işaret sayılabilir.
- ✓ ÇYM'lerde {+(U)nUz} ekinin yazımında yardımcı ünlünün yuvarlak olduğu {unuz, unghuz, ünüz, uniz} şekilleri yanında yardımcı ünlünün düz olduğu {inüz, inuz, iniz, iny'z, yny'z} şekiller görülür. Ekin {+inüz} biçimi CFT / 1672 adlı esere özgü olarak, {+üniz} şekli de GT / 1789 adlı esere özgü olarak görülür. Ekin

uyum sürecinde morfem sırası kuralına göre köke daha yakın olduğundan bahisle {+(U)n}ekine göre dudak uyumuna girme sürecinin izleri bağlama ünlüsündeki değişimden anlaşılabilir.

- ✓ {+lU} ekinin 16. yy.da {li} ve {lu} şeklinde tek şekilli kullanıldığı görülür. Tek şekilli kullanımlar uygun tabanlarda uyum gösterseler de ekin uyuma girdiği konusunda tutarlı ve geçerli bir sonuç üretmemizi sağlamaları güçtür. Düz ünlülü kullanımın yaygınlığı ve yuvarlak + düz dizilimindeki uyumsuzluğu bu bağlamda değerlendirebiliriz. 17. yy. da ekin benzer şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ekin ikili kullanımları da söz konusu edildiğinde kararsızlık desenleyen ekin {lü} biçiminde yazılması uyum sürecine dair bir işaret sayılabilir. 18. yy.da uyumsuzluk görülse de uyuma dair güçlü bir eğilimin varlığı da tanıtlanmaktadır.
- ✓ {+sUz} ekinin 17. yy.da ön ünlüsü bakımından düz dar ünlü şeklindedir ve damak uyumuna girmez. Ünsüz bakımından {+ſis} şeklinde tek örnekte *leſchſis* "leşsiz" ILT/1612 görülmektedir. 17. yy.da ekin tek şekilli formu {+siz} kullanılmış ve 18. yy. ÇYM'lerinde ekin özellikle BGD/1781 adlı eserde, {+ſyz, +ſuz } şeklinde art ünlülü şekillerin uyuma girdiği örnekler kullanılmıştır. BGD /1781 adlı eserde uyum için yeterli fonetik temel hazır görülmektedir. Buna rağmen ekin *münk^{i}ünſuz* örneğinde olduğu gibi {süz} biçiminden kaçınılması ayrıca {siz} biçiminin genelleyici kullanımının izlerini taşıyan *kanſiz* vb. örneklerinin varlığı tarafımızca uyum sürecinin ancak göreceli bir biçimde iç içe geçen halkalardan meydana geldiğine işaret sayılmıştır. Gelişim çizgisinin doğrusal olmadığı ve özellikle konuşma dilinde standartlaştırma eğilimlerinin her zaman karşılık bulmadığına dair görüşlerimizi de burada dile getirebiliriz.
- ✓ Geniş zaman eki 16. yy.da ekin {-Ar} biçiminin taban ünlüsüne uyarak düzleşmeden kullanıldığı örnekler görülür: *gheler* [1] HPT/1575 (34) "gelir" {e - e}. TG / 1581 adlı eserde ekin yuvarlak + {-(I)r} biçimi, CFT / 1672 adlı eserde yuvarlak + {(U)r # (I)r} ikili biçimde, BGD / 1781 adlı eserde ise düz + {(I)r} kendi kategorisinde kullanılmıştır. Ekin damak uyumu dışına da çıkmak üzere kullanılan {-(U)r} biçiminin ise her dönemde (18. yy.da özellikle GT / 1789 adlı eserde) kullanıldığı söylenebilir. Ekin yaygın ve genelleşerek kullanılması düz + yuvarlak uyumsuz biçimlerine örnekler görülmesini de açıklayabilir. BGD / 1781 adlı eserde ekin yardımcı ünlüsü üzerindeki vurgu işaretli kullanımların varlığı dudak uyumu süreci hakkında bir fikir verebilir: *c^{i}alyſc*-irim (53) ~ *c^{i}alyſc*-ìrim

(55) ~ *c*^{i}*alyfc*-yr (83) vb. Tabanda kalın - düz - dar ünlü bulunmasına karşın ilk durumda ekin yardımcı ünlüsü ince ünlülü, ikinci durumda vurgusu azalmış sonuncu durumda ise uyuma girmiştir. İlgili değişim ı ≲ ì ≲ i şeklinde formüle edilebilir.

- ✓ {-DUK} belirli geçmiş zaman 3. çoğul kişi çekimi eki sona gelen ekler kategorisindedir. Ekin eş sesli partisipi olan {-DUk+} ile karşılaştırıldığında köke daha uzak konumlanmaktadır. Bu halde zaman eki daha geç uyuma girmiş olmalıdır. ÇYM'lerde bu kuralın tanığı dUk / tUk biçiminin örneklerinin öncelikli (*krş.*{-DUn} çekimi) görülmesi (Ek ünsüzü değişse de yuvarlaklık devam etmektedir.) olarak kabul edilebilir. ÇYM'lerde 16. yy.da ekin genellikle {duk} biçiminde olduğu t'li biçimlere daha az rastlandığı görülmektedir. 17. yy.da ekin {DUk} biçimine rastlandığı ek fiilin özel niteliğinden dolayı {dIk} biçimine aynı düzlemde yer verildiği görülmektedir. 18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde uyumun gerçekleştiği ancak GT /1789 adlı eserde tek şeklin kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.
- ✓ {-DUm} ekinin /d/'li örnek sayısı tüm çekimleri içermek üzere madde başı olarak [±657] ekin ünsüzünün /t/'li olduğu örneklerden [±78] sayısal bakımdan oldukça fazladır. Ancak 1. tekil kişili çekime örnek görülmese de TG / 1581 adlı eserden (Eserde sadece /t/li biçimler bulunmaktadır.) itibaren /t/'li örnekler görülmektedir: *kiltilar* [2] TG/1581 (17/ah/ 17/ah), *toutti* [1] RGT/1630 (95), *ghiuzetti* [1] SL/1643, *et-tük* [2] CFT/1672(b5/109, b7/293), *g*^{i}*ečtì* [1] BGD/1781 (55). Eklemek gerekir, kök sonundaki ünsüzün de /t' li olduğu örneklerde ek ünsüzünün {t- t} biçiminde tekrarlanarak benzeştiği örnekler, diğer biçimlerden daha fazla örneğe sahiptir. Bu durum, benzeşmenin tekrarlara uygun yapılarda öncelikli gerçekleştiği ve değişimin tüm üyelerde aynı oranda olmadığına işaret sayılabilir.
- ✓ {-DUn} eki 17. yy.da ekin şahıs ekindeki ngh # n varyantlaşması etkisiyle ünlüsünün de inceldiği ve düzleştiği örnekler görülmektedir. 18. yy.da BGD / 1781 adlı eserde ekin uyumla kullanılırken GT /1789 adlı eserde {dun} biçiminde yuvarlak ünlülü ve tek şekilli kullanıldığı görülmektedir. Buna göre 18. yy.da ekin uyumlu biçimleri ile tek şekilli uyumsuz biçimlerinin aynı düzlemde yer alabildiği söylenebilir.
- ✓ {+dUr} ekinin kullanımında yansızlaşma safhası için ekin tek şekilli kullanımı esasından hareket edilerek belirlense de de ikili kullanımlar bizce bu safhanın

daha iyi görülmesini sağlayabilir. Çünkü bu türden KVK dizilimindeki ek grubunda değişim süreci sadece ünlüden değil ünsüzlerden de takip edilmeyi gerekli kılmaktadır. Örnekler bağlamında ikili kullanımın üyeleri sırasıyla {tur X tir} {dur X tur}{tür X tur} {dur X dür} biçimindedir. Ancak her durumda değişimin altında yatan fonetik neden, ekin ötümlü formunun ötümsüz formuna geçişi (ya da birlikteliği) olmalıdır. Paralel biçimler altında varlığını sürdüren ekin alt varyantının giderek eş düzeyli temsile geçtiği yorumu yapılabilir. Ancak 18. yy.da ekin uyuma girme koşullarının bulunduğu BGD / 1781 adlı eserde ikili kullanım yansızlık aşaması veya varyantlar arası bir duruma değil ait olduğu kategorideki kaymalara işaret edebilir: *dejildir* [1] (58) ~ *dejildyr* [1] BGD/1781 (103). Ekin t'li biçiminde BGD / 1781 adlı eserde vurgu işareti ile gösterilen biçimlerin seslik değişimin yönü hakkında bir bilgi taşıdığı söylenebilir: *gʲüčtùr* [1] (99) ~ *ḡučtür* [1] (64). Ekin kalın ünlülü biçimi öncül sayılırsa sonraki biçime geçişte vurgu (bürünsel unsurlar dâhilinde) işaretli gösterime göre ekin hecesinde değişme olmadan kök ünlüsü ile karşıtlaşarak değişimin yönü izlenebilir. Buna göre *güç* X *guç* ünlü karşıtlığı eklerin ünlülerinde yansımasını bulmuş olmalıdır: {*čtùr* X *čtür*}. Belki de kök ve ek arasındaki paradoksal görünümlerin eşzamanlı kullanımları uyum sürecinin doğrusal olmadığını gösterdiği gibi günümüzde ağızlarda benzer biçimlerin görülmesini de açıklayabilir.

- ✓ BGD / 1781 adlı eserde ekin yuvarlak ünlülü {-ʃunuz, ʃunüz, ʃünüz} biçiminin ikili kullanılan örnekleri görülür: *bujúr-urʃunüz ~ büjür-úrʃünüz*. Aynı eserde damak uyumuna uymayan kullanımda görülür: *gʲörürʃunuz* [1] BGD/1781 (103) "gör-". İkili kullanım ve ekin ünlülerindeki düzensizlik (paradoksal kullanım) görülse de eserde genel olarak uyum bulunduğu ve ek ünlülerinin dört şekilde kullanıldığı söylenmelidir. Ekin 16. yy.da sınırlı sayıda örneği görülmektedir. Örneklerin tamamı ekin {siz} varyantı şeklindedir. 17. yy.da ekin {siz} ve {siniz} biçimine örnekler birlikte görülür. Damak uyumu hilafına da tek şekilli olan bu biçimlerin yansızlaşma safhasını yansıttığı söylenebilir. 18. yy.da GT / 1789 adlı eserde ekin {siz /siniz} biçimi tek şekilli olarak kullanılmıştır ancak diğer eserlerde uyumun görüldüğü belirtilmelidir.
- ✓ {-yor} şimdiki zaman ekinin {jor, ior} şeklinde yazıldığı görülmektedir. Ancak *bilemur* [1] ILT/1612 (a/019) ve *taʃiürlar* [1] CFT/1672 (b6/127) vb. örneklerde ekin geniş zaman yerine şimdiki zamanla yorumlanabilmesi ekin değişebileceğini

de göstermektedir. CFT / 1672 adlı eser bağlamında sözcük kökünden sonra getirilen (veya düşürülen y # i) y # i yarı ünlülü {-(i)ür} şeklindeki morfemin şimdiki zamanı da işaretlemesi mümkün kullanımlar görülür: *al-iür* [1] (b7/155), *de-iür* (b2/043), *ügred-iür* (b6/114) vb. ÇYM'lerde şimdiki zaman ekinin {y} şeklinde olduğu örnekler de bulunmaktadır: *soileiffen* [1] ILT / 1612, *alay* [1] BGD / 1781 (*bkz.* Batı Rumeli Türkçesi Bakımından Seslik ve Biçimsel Görünümler). ÇYM'ler bağlamında sonu ünlü ile biten tabanlara geldiği halde sondaki ünlünün darlaşmayan örnekleri bulunur: *arájorum* [1] BGD/1781 (78), *beklejor* [1] BGD/1781 (88) vb. Ayrıca sonu ünsüzle biten fiil köküne eklenen şimdiki zaman eki ile araya giren yardımcı ünlünün (önceleri zarf-fiil eki daha sonra yardımcı ünlü) vokal uyumuna bağlanmadığı örnekler görülür: *ʃevejorum* [1] BGD/1781 (v/3), *g*^{i}*idéjorum* [1] BGD/1781(99). Yardımcı ünlünün kullanılmadığı da görülür: *g'elior* [1] BGD/1781 (99). İlgili örnekler bağlamında konuşurun / yazarın sesletimde aynı formları kullandığı görülür. Bu durumda ekleşme sürecinin başında bulunulduğuna atıf yapılabilir.

- ✓ Dudak uyumu bakımından bağlama ünlülerinin ele alındığı bölümde Brendemoen (1980)'un eklerin dudak uyumuna girme sürecinde morfem sırasının değişime etkide bulunmasının bir "kural" olduğu görüşüne göre bir yoruma gidilmiştir (s. 237). Morfem sırası kuralına göre uyuma tâbi olan eklerin çoğunun kelimenin kök hecesine en yakın durumda bulunduğu ileri sürülmektedir. Örnekler bağlamında değişen seslerin bağlama ünlüsü sınıfından olması da değişimin gerçekleşmesinde etkili olabilir. Bağlama ünlüsü alarak iki heceli hâle gelen eklerin bağlama ünlüsünün bulunduğu heceyi köke devretmesi ve vurgunun (diğer bürünsel özelliklerle beraber) değişmesi uyum sürecinin unsurları arasında sayılabilir. Buna göre örneğin *elcʃiligimüzi* [1] CFT/1672 (b8/445) sözcüğündeki değişim el-çi-li-ği-mü-zi şeklinde hece doruk noktasını da içermek üzere *elçilik*┤*ümüz yerine* ≠ *elçiliği*┤*müzi* şeklinde yorumlanabilir (*krş.* 4.3.4.1.2. Bitişik Yazılan Edat ve Bağlaçlar *senin*┤ *ile*┤ ≠ *seninile*┤). Uyumsuz örneklerin genellikle düz + yuvarlak diziliminde olduğu söylenebilir. Ancak damak uyumu hilafına tersi dizilime örnekler de bulunur: *ücsingsi* [1] CFT/1672 (b7/347) "üç" {ü - i}, *olinmisidüm* [1] CFT/1672 (b5/082) vb. Eserlerin ait olduğu dönem itibariyle yuvarlak ünlülü eklerin daha çok kullanıldığı, *U* sınıfı eklerin değişime *I* sınıfı eklerine göre dirençli oluşu, yuvarlak ünlülü taban sayısının görece azlığı vb. nedenler ilgili

uyumsuzluğun daha çok görülmesini açıklayabilir. Bu nedenlere konuşma dilinde sesletimin genellikle tek şekilli olması, ilgili tek şeklin hâlihazırdaki kalıbını tabandan bağımsız eklenmesi vb. unsurlar da eklenmelidir. Ayrıca yabancı yazarların dilsel seçiciliği de (kalın ünlüler yerine ince ünlüler, kalıp yapılara eğilim vb.) etkili unsurlar arasında sayılabilir.

- ✓ Dudak uyumu bakımından tasvir fiilleri incelenmiştir. ÇYM'ler bağlamında {yaz-, kal-, dur-, gör-} tasvir fiillerine örnek görülmezken {bil- ,ver-} tasvir fiillerine nispeten daha çok örnek bulmak mümkündür. Daha az görülmek üzere {gel-, git-ko-/koy-} tasvir fiillerine de örnekler görülmektedir. Zarf-fiil eklerinin baştaki fiile ait sayıldığı *aβakodurmis* vb. örnekler yanında yazımda ayrı yazılan *duja bilirʃin* örneklerinden ve önceki ünlüye uyumla getirilmesinden anlaşılır.
- ✓ Ünlülerde öndamaksıllaşmada yakın veya aynı ünlülerin kullanımı, sesletimi yansıtan ve konuşma diline özgü bir özellik olarak değerlendirilmiştir. Artdamaksıllaşma ile ilgili olmak üzere günümüzde ön damakta sesletilen *alma, dort, muhor* vb. sözcükler ÇYM'lerde art damakta gösterilmektedir. Konuşma dili bakımından art ünlülü sesletim, tarihsel ses bilgimize de uygun biçimde ilgili seslik özelliklerin sınırlarını göstermektedir. İkiz ünlüler genellikle {a, e, i, u} seslerinden meydana gelmiştir. ÇYM'lerde *charaafil, taari* vb. örneklerde düşen ünsüz etkisi, uzun ünlülü alıntı kelimeler, vurgu gösterimi vb. nedenlerle meydana gelen ikizleşmeler konuşma dilindeki sesletim özelliklerinin yansıması olarak değerlendirilmiştir. Ünlü benzeşmeleri başlığı altında ilerleyici ve gerileyici benzeşme örneklerine yer verilmiştir. İlerleyici benzeşme aynı ünlünün tekrarı, uyumun gereğine göre ünlünün ön ünlü veya art ünlü ile değiştirilmesi, damak uyumu bulunsa da dudak uyumuna doğru geliştirme ile gerçekleştirilmiştir. Çoklu yazım özelliğinden kaynaklı TG/1581, CFT/1672, BGD/1781 adlı eserlerde daha fazla örnek bulmak mümkündür: *oltugutzun, alam, ʃahatit, akcʃan, vallaha, millitün, sahabỳ, avràt, kiahad* vb. Gerileyici benzeşmede ilk veya orta hece ünlüsü kendinden sonra gelen ünlü etkisiyle benzeşir. Bu ünlü değişiminde konuşma diline özgü aynı ünlünün tekrarına dayanan örnekler daha fazla örneğe sahiptir: *argath, armut, ʃarap, bucʃuk, heberung, mabarek, beghirleri, büg^{i}ün, evretèr* vb. Ünlü düşmelerinde {ı, i} düz - dar ünlülerinin daha sık düşürüldüğü görülmektedir. Düşen ünlünün bulunduğu hecede yer alan ünsüzler, genellikle {l, n, r, s, y} ve daha seyrek görülmek üzere {b, h, m} şeklindedir. Genellikle diş

yuvasıl (alveolar ünsüz) ünsüzdürler ve dil ucunun üst diş ardına teması ile sesletilirler. Buna göre, ünsüzlerin sesletim yeri ve ötüm özelliklerinin ünlü düşmelerinde etkili olduğu görülmüştür.

- ✓ ÇYM'lerde yazım kısıtı şartında ünlüler bakımından genellikle /i/ düz – dar ünlülü ve daha az olmak üzere /a/, /e/ geniş ünlülü hecelerin düştüğü görülmektedir. Ünsüzler bakımından genellikle {n, y} ünsüzleri ve daha az olmak üzere {h, l} ünsüzlerinin bulunduğu hecelerin düşürüldüğü görülmektedir. Buna göre düşmelerin meydana gelmesinde akıcı {l, n, r} ve sızıcı { ğ, v, y} ve gırtlaksıl {h} ünsüzlerinin etkisi söz konusudur. İsimlerde *lana, haklığına, kişin* vb. örneklerden benzer hecelerin düşürüldüğü veya fiillerde ise *bilemur, gyelingsedek, kafdurúrfe* vb. örneklerinden zayıf düz - dar ünlü ile bağlayıcı yarı - ünsüzün düşürüldüğü anlaşılmaktadır. /ğ/ sesi düşmesi sonucunda oluşan ünlü çatışmasını (hiatus) öndeki ünlüyü uzatarak çözen tek örnek, bağıra > bāra (yazımda *bara*) örneğidir. Sesletimde /y, h/ kayıcı ünsüzleri de düşme eğilimi gösterebilirler. Düşen hecelerin fonetik özelliklerinin yanında konuşurların tutumu, konuşmanın seyri, ortam, sesletimde duyulan unsurların (altsebirimlerin veya sesbirimcikler) yazıya etkisi, vurgunun dağılımı vb. işlevsel ve konuşura bağlı unsurların da düşürmelerde etkisi olduğu görülmüştür. Büzülmelerde hece sayısı düşer. Söyleyiş sıklığı, yakın ünlülerin varlığı, vezin ve hece gereği vb. unsurlar konuşma diline özgü büzülmeyi doğuran nedenler arasında görülmüştür: *Alafmarladi, oltigitzi, nicsün, fungsilai, nàfyl, nola* vb. Büzülmelerin konuşma diline özgü bir kullanımı (konuşma hızı, heceyi azaltma eğilimi vb.) işaretlediği söylenebilir.
- ✓ ÇYM'lerde genellikle {e, i, u} ünlüleri ve daha az olmak üzere /a/ ünlüsünün türetildiği görülmektedir. Genellikle türetilen ünlü, sonraki hecenin ünlüsü ile uyum göstermektedir. Örnekler bağlamında ünsüzler bakımından ilk hece sonrasında genellikle {s, r} ünsüzleri, ünlünün iç hecede türetildiği yerin önceki ve sonraki komşu hecelerinde {h, s, n} ünsüzleri yer almaktadır. Ünlü ve ünsüz sesler arasındaki geçiş bölgesinde yeni bir açık hece türetilmesi, konuşma diline özgü bir tutumun yazıma yansıması olarak değerlendirilebilir. İlk hecede ünlü türemesi Türkçede sözcük başında bulunmayan {c, ğ, l, m, n, ñ, r, z} ünsüzleri, bu ünsüzlerle başlayan alıntı sözcüğün önüne ünlü eklenmesi şeklindedir. Örneklerde {r, s, l} ünsüzlerinin önüne bir dar ünlü eklenmesi bu bağlamda

değerlendirilmiştir: *irentʃper, urumelie, ilimonlijin, iryzàm, iffìtma* vb. Örnekler ağızlarda kullanılmaya devam etmektedir ve bu bakımdan daha eskicil bir formu ve sosyal bir tabakayı temsil ettikleri söylenebilir. İç hecede ünlü türemesinde iki ünsüzün ayrı hecelerde yer almasına karşın KV - KV hece düzenine girecek şekilde sesletilirler: *ialanuz, zahimet, kimeʃeten, tekelif, hazereti, degenek, mahazùr, kimesneler* vb. Örneklerde *ialanuz, degenek, farutur* vb. sözcüklerde görülen türeme, sözcüklerin Türkçedeki daha eskicil asıl formlarını yansıtmaktadır. Hecelerin iki sesten oluşan açık heceli tutarlı yapısını belirli bir düzenlilikte tekrar etmesi konuşma dilinin etkisi olarak kabul edilmiştir.

- ✓ Ünsüzlerle ilgili ses değişiminde değişim sıklığı görülen {b, d, t, g, h, k, m, n, p, s, ş, z, v} ünsüzlerinin bulunduğu örnekler incelenmiştir. Yazım kısıtı şartına göre örneğin /g/ sesinin değişim setinde {(g ≲ c), (ğ ≲ g), (ġ ≲ ğ), (ğ ≲ h), (g/ ğ ≲ k), (g/ ğ ≲ y)} bulunan değişkenler birlikte ele alınmıştır. Konuşma dili bakımından ilgili ses değişimlerinde sızıcılık, ötümlülük vb. özellikler bağlamında genellikle alt sesbirimsel değişkelerin birbiri yerine kullanıldığı görülmüştür: (b ≲ p), (d ≲ t), (ğ ≲ g), (h ≲ k/g), (k ≲ g), (n ≲ ŋ), (p ≲ b), (s ≲ z). Değişkeler bağlamında ilgili seslik aralığın konuşma dilinde sesletim organında yakın bölgesel sesler olduğu görülmüştür.
- ✓ Ötümsüzleşmede ses telleri de kullanılarak sesletilen genellikle {l, m, n, r, z} ünsüzlerini takip eden {k, t} ünsüzleri ötümsüzleşmeyi meydana getirir. Örnekler özellikle TG/1581 adlı eserde ötümsüzlük örneklerinin yoğunlaştığını göstermektedir. {ki, -ken} her durumda aynı ünsüzle yazılmıştır. Özellikle 16. yy. TG/1581 adlı eser ve daha az olmak üzere 17. yy. CFT/1672 adlı eserde ötümsüzlük örneklerine rastlanır. Ait oldukları saha ve tarihî dönem özelliği, harf setinin doğal sınırları, yazım kalıplaşması vb. nedenlerle genellikle ekli yapıların tek şekilli kullanılması ötümsüzlüğü meydana getirmiştir.
- ✓ Ünsüz benzeşmelerinden ilerleyici benzeşme tam ve kısmî benzeşme alt başlıkları altında incelenmiştir. Ekler bakımından durum eklerinden bulunma, ayrılma ekleri, belirli geçmiş zaman eki, bildirme eki ve ettirgenlik eki ilerleyici benzeşmenin bulunduğu eklerdir: *memleketten, iradettur, kittum, delalettür, auretten, aghyrtty, ḡennette, ʃerbettèn* vb. Kısmî benzeşme /kd/ ≳ /kt/ ünsüzleri bağlamında incelenmiştir: *micʈar, taktir, konʃilikta, tevarikta, kalktyghyná, minafyktèn, oldukta* vb. Ünsüz benzeşmelerinden gerileyici benzeşme tam ve

kısmî benzeşme alt başlıkları altında incelenmiştir. Tam benzeşme /zs/ ≳ /ss/, /şs/ ≳ /ss/, /hk/ ≳ /kk/, /yn/ ≳ /nn/, /cz/ > /zz/ ünsüzleri bağlamında incelenmiştir: *hirſiſſe, bulaſſen, mukkem, zinnet, ezzaler*, *olmaſſa* vb. Kısmî benzeşme /nb/ ≳ /mb/, /ht/ ≳ /kt/, /ʔt/ ≳ /kt ~ tt/, /m - n/ ≳ /n - n/, /zk/ ≳ /sk/ ünsüzleri bağlamında incelenmiştir: *ſactan, tacta, mimbat, takti, aktapod, iktikat, monkin, teßkere, tembel, muktaseri* vb. Sesletim organında ilgili ses değişimlerinin yakınlığı belirleyici özelliktedir. Konuşma dili bakımından benzer yerden sesletilen ünsüz seslerin alt sesbirimleri ile değişimli kullanıldığı görülmüştür.

- ✓ Ünsüz benzeşmezliği, standart yazı dilinde dilsel unsurlar arasında var olduğu düşünülen dizgenin seslik kurallar aleyhine bozulmasıdır. Konuşma dilinde benzeşmezlik örneklerinin ÇYM'lerde yazıya yansıtıldığı görülmektedir. Kuşkusuz bu değişiklikte harf setinin sınırlı olması ve diğer sesler için de kullanılmasının payı vardır. Her durumda standart konuşma dili dışında ve ağızlarda benzeşmezliğin pek çok örneği bulunmaktadır: *mechembeti, neste, ſenkati, hazköj, konſilari, depsirme, tulkalile* vb. Ekler bakımından benzeşmezlik olan ek ünsüzü örneklere göre /d/ ötümlü ünsüzü ile başlamaktadır. Eklendiği sözcüğün sonunda /k, t/ ötümsüz ünsüzü bulunur. Sonda bulunan ötümsüz ünsüzler ek ötümlüsünü kendilerine benzetirler. Ancak benzetme gerçekleşmemiştir. ÇYM'lerde /c/ ünsüzü için {c ~ g ~ ḡ ~ g̃ ~ gi ~ gſ ~ gs gz ~ dſch} harf veya bileşikleri kullanılmıştır. Bu yüzden bazı eklerde kalıplaşmış yazıma da bağlı olarak ek ünsüzü tek şekilli olabilir. Benzer bir durum /ş/ ötümsüz, sızıcı ünsüzü için de geçerlidir: {š ~ ś ~ s ~ si~ ſ ~ ch ~ ſcsc ~ ss ~ ſſ sz ~ ſch}. Bu yüzden /s/ ünsüzü /ş/ için de kullanılmıştır. Bu durumda olan örnekler, benzeşmezlik başlığı altında ele alınmıştır. Ek ünsüzleri örneklere göre genellikle ünsüz uyumuna girmemiştir: *artikdu, iſte, iokdur, balukgi, giormekden, vaktdè, iſchitdun, etdikⁱleri̗, tſchikdilar* vb. Durum eklerinden bulunma eki {+dA} ve ayrılma eki {+dAn}, meslek eki {+ci}, sıfat-fiil eki {-dIk}, bildirme eki {+dUr}, ettirgenlik eki {-dIr}, belirli geçmiş zaman eki {-dX} kullanılmıştır.
- ✓ Sözcük içinde ünsüzlerin yeri değiştirilebilir ve bu yer değiştirmeye *göçüşme* (metatez) adı verilir. Örnekler genellikle alıntı sözcükler bağlamında en az iki heceden oluşur ve biten hece ünsüzü ile başlayan hece ünsüzü yer değiştirir: *tebdir ≠ tedbir*. Ünsüz sesler yanındaki ünlüyle değişebilir: *muſulman*. Konuşma diline özgü bir sesletim özelliğinin yazıma yansıtılmış hâlidir. Benzer kullanımlar

ağızlarda ve standart dışı kullanımlarda da görülür: *ziolmech, marschrickhi, penyer, tedbil, . pehrizlerin, tebdiri* vb.

- ✓ Hece sistemine göre ünsüz düşmesi, düşen ünsüzün çevresel şartlarını da incelemeye dayanır. Standart bir konuşmada sözcük yalın haldeyken düşürülmeyen ünsüzün sözcük ek aldığında düşürülmesi, hızlı sesletim gibi pragmatik nedenlerden dolayı ünsüzün sesletilmemesi vb. kullanımlar düşmenin bağlam duyarlı olduğunu gösterir. Örneğin *Evliya Çelebi* özel isminde ünsüz düşmesi görülmez, cins ismi olarak *evliyalar* denildiğinde ünsüz düşürülür ve *evlialàr* [1] PGT/1794 (705) "evliyalar" şeklinde kullanılabilir. ÇYM'lerde çeşitli seviyelerde ünsüz düşmesi örnekleri vardır. İlk hecede ünsüz düşmeleri: *iamur, chuuli, taari, engets, izir, ymek, schole, ifar, raβ, hidiftan, anghy, afchamuniz* vb. İlk hecede düşen ünsüzler {y(11), n(4), h(2), r(1), l(1), k(1)} genellikle düşme eğilimi gösteren akıcı ünsüzler şeklindedir. Örneklerde /y/ yarı ünlüsünün başta düştüğü örnekler: *ymek, engets, il, ildiz, ygit* şeklindedir. Örnekler alıntı değildir ve eskicil bir formu yansıtıyor olmalıdır. Başta düşürülen /h/ kayıcı, gırtlaksıl ünsüzü sesletim kolaylığı için düşürülmüştür ve Rumeli ağızları bakımından tipik bir özellik sayılır: *ifar*. /n/ ünsüzü hece sonundadır ve kendisinden sonra /c, d, r/ ünsüzleri gelmektedir. Düşme sonunda aynı hece ünlüsü uzatılmış olmalıdır: [*tārı, sōra, ǐc$^{\sim j}$ir, hĭdiftan*]. *raβ* örneğinde alıntı sözcüğün sonunda yer alan iki ünsüzden sonuncusu olan /t/ ünsüzü sesletilmemiştir. Benzer olarak *doflàr* BGD/1781 örneği görülür. İç hecede ünsüz düşmelerine görülen *mechabet, soliman, mehemet, ziarèt, mukarer* vb. örnekleri bağlamında düşürülen ünsüzler {y(3), b, d, h, m, r} şeklindedir. Bunlardan iki ünlü arasında kalan /y/ ünsüzü yerine bağlı olarak yarı – ünlülerin düşme eğilimini yansıtır. Diğer örneklerden vezinlerine göre çift ünsüzlü olan alıntı *mechabet, mehemet, mukader, mukarer* sözcüklerinde hızlı sesletime bağlı olarak ünsüz çiftinden biri düşürülmüştür. Son hecede ünsüz düşmelerine görülen *tulbet, tauk, kade, soliman, mehemet, tain, giaìl, deil* vb. örnekleri bağlamında düşürülen ünsüzler {h(5), y(5), v(2) ğ(2), f, n, g} şeklindedir. Örneklere göre /y/ sert damak, dil - önü ünsüzü hece başında yarı - ünlü işlevi üstlenmiş ve iki ünlü arasından düşürülmüştür. Benzer şekilde yumuşak damak, dil ardı ünsüzü /ğ/ örneklere göre hece başında yarı ünlü işlevi üstlenmiş ve iki ünlü arasından düşürülmüştür: *chiaat, βauk, fereàt, deil.* Her iki yarı – ünlü de önceki ünlüye katıldığı için ünlünün uzatılarak sesletilmesi

beklenir. /h/ ötümsüz, gırtlak ünsüzü *Ala, kade, Allà, tembi* örneklerinde hece sonunda, *giaìl* örneğinde ise hece başındadır. Konuşma dilinde sonda /h/ sesinin düşme eğilimi göstermesi, sesin ünlülere yakın sesletim yerinden çıkarılması ve uzun ünlüye yakın bir sesletimden uzaklaşma eğilimini yansıtmaktadır. Sesletimde *tauk, βauk, daul* örneklerinde düşen ünsüzlerin *tāuk, βāuk, dāul* şeklinde önceki ünlüyü uzatması beklenebilir.

- ✓ Ünsüz türemesinin yerini belirlemede hece sistemi esas alınmıştır. İlk hecenin başında türeyen /h/ ünsüzü *hotan, heffendi* vb. örneklerde {o, e} geniş ünlülerinin önüne gelmiştir. Böylece geniş ünlünün sesletiminde konuşma diline özgü bir kolaylık yolu oluşturulmuştur. İlk hecede *manteni, bambuck, heile, okaldar* vb. örneklerinde türeyen ünsüzler {h, y, b, n, l} seslerinden oluşmaktadır. Son hecede ise *baffah, tekher, tufenk, iskemblè, öjürtlerini* vb. örnekleri görülmektedir. İki ünsüz /h, y/ kayıcı ünsüz ve yarı ünlü pozisyonunda kullanılabilen ünsüzken /m/ çift dudak ve /n/ diş - dilucu ünsüzünün türetilmesinde diğer çift dudak ünsüzlerinin /b, p, v (w)/ etkisi bulunmaktadır. Türkçede ikiz ünsüz vurguya bağlı olarak kullanılabilir: *ſuccur, chuduff, anna, ſusſusluk, neffeβi, kattemdedur, keffer, battirirlàr, innayetiile* vb.
- ✓ ÇYM'lerde biçimlik özellikler başlığı altında fazladan kullanılan ek ve sözcükler, yanlış kullanılan ekler ve düşürülen ekler alt başlıklarında ilgili kullanım özelliklerine yer verilmiştir. Fazladan kullanılan ekler arasında {-A}istek (ya da vokatif - seslenme) eki, {+n} kaynaştırma ünsüzü veya belirtme durumu işaretleyicisi, {+m} pekiştirme eki veya protezi bulunmaktadır. Kontakt dil örneği olarak çokluk kategorisinin sağa dallandığı *bir kacs herifler* (CFT / 1672), *bir kaç tauklari* (GT / 1789: 166) vb. şeklindeki örneklerin nispeten sıklığı kalıplaşmış kullanım özelliğinin sürekliliğine işaret sayılmıştır. Yanlış kullanılan ekler yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenmeye çalışan dil öğrenicisinin dilsel durumu hakkında bir fikir verebilir. Aşırı kurallaştırmalar edilgenlik çekiminin genelleştirilmesi ile yapılan *okulmak* fiili (DDLT / 1641, Molino), {-βen} 2. tekil kişi ekinin fiil çekimlerine genelleştirilmesi (CFT / 1672, Harsanyi) vb. için örnekler görülürken dilbilgisel bağlantının güçlü kurulmadığı *oglini, taktaie oturmaga iβter.* (SL / 1643), *Atlarymyzy ahyra ciktir.* (BGD / 1781: 109) vb. örnekler de bulunmaktadır. Düşürülen ekler arasında isim üzerine getirilen iyelik, belirtme, ilgi, yönelme eklerinin düşürüldüğü örnekler nispeten daha fazladır.

Ayrıca soru eki kullanılmadığı halde soru anlamı bulunan *hepiβi Chriſtian evlatlarindan depſirme değil?* (CFT / 1672) vb. şeklindeki örnekler iki dilsel alanın (kontakt dil) karıştığı karma cümle yapılarına da işaret etmektedir. Benzer bir karma yapı soru sözcüğünün başta kullanıldığı *Ne miletì dir?* (BGD / 1781: 95) vb. örneklerde de görülmektedir. İlgili kullanımlarda kaynak dil etkisi, kullanıcıya bağlı geriye dönük düzeltme imkânlarının kısıtlı kullanımı, bağlama bağlı kaymaların etkisi olduğu görülmüştür. Buna göre kaynak ve hedef dil arasındaki etkileşimlerin sadece sözcük düzleminde değil dilsel yapılar düzleminde de görülebileceği söylenebilir.

- ✓ ÇYM'lerde sözdizimsel özellikler başlığı altında kelime grupları ve cümleler incelenmiştir. Kelime gruplarının ve cümlelerin tasnifinde alanyazında kullanılan Ergin, M. (2004) ve Karahan, L. (2010) klasik tasnifine uyulmuştur. Kelime grupları 16 alt başlıkta (ve 5 ara başlık) ele alınmıştır. Aitlik grubu {+ki} ekinin geriye doğru iki isimden oluşan gruba eklenmesiyle oluşur. ÇYM'lerde {+ki} aitlik eki, kendinden önceki kelime grubuna eklenerek aitlik grubu kurmada oldukça sınırlı kullanılmıştır. İyelik grubunu oluşturan unsurlar arasında yakın bağlantı örnekleri daha fazladır. Üyeler arasına giren unsurlar *onun gsümle memleketlerini, Benim enbüjük chazmim* olduğu gibi; iyelikli unsurun arttığı *onun avretlerinden, odaliklarindeu, kizlarinden* şeklinde örnekler de görülür. Konuşma dilinde genellikle iyelik grubunu oluşturan unsurlar arasında yakın bağlantılar kurulduğu görülürken daha az görülmek üzere bağlama uygun olarak unsurların arttığı söylenebilir. Belirtme grubunu oluşturan unsurların ardından fiil veya ek fiil gelmektedir. Konum bakımından belirtme grubu yüklemin önünde bulunmaktadır. Konuşma dilinde seyrek görülen bir yapı olduğu söylenebilir. Belirtme grubunun örnekleri daha az görülmüştür: *kıltilar ſachatetleri keritzeg* (TG / 1581: ah /13), *tabiri, ve tahriri münkin* (CFT / 1672: 339) vb. İsnat, genitif, datif, lokatif, ablatif ve akuzatif grupları kısaltma grubu sayılabilir. İncelenen ÇYM'ler bağlamında sözdiziminde yüklem unsurundan önce gelen grubun ikinci üyesinin vurguyu kendi üzerine doğru kaydırdığı söylenebilir. Bulunma grubuna oluşturan üyeler arasına başka unsurun alınmamış olması konuşma dilinde yakın dilsel unsurlara eğilim gösterilmesi ile açıklanabilir. ÇYM'lerde ayrılma durumu eki isim, sıfat ve zamir türünden sözcüklere getirilmiştir. Grubun unsurları arasına genellikle başka unsurların girmediği görülmektedir. Konuşma dilinde yakın

üyelerin kullanılması eğiliminin etkisi bulunmaktadır. İsnat grubuna ait örnekler az sayıdadır. Konuşma dilinde niteleyicinin önce, nitelenenin sonra olduğu dizilimin isnat grubuna fazlaca yer vermediği görülmüştür. Fiillere gelen eklerle yapılan isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarına örnekler görülmektedir. İsim-fiil grubunu oluşturan eklerin 16. yy.da az kullanılması sınırlı metin sayısı ve içerikle ilgilidir. 17. ve 18. yy.da ise {-mA, -mAk} ekleri {-Xş} ekine göre daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Konuşma dilinde tamamlanmış tümceler isim-fiil ekli tamamlanmamış yapılara göre daha öncelikli kullanılmıştır. PGT / 1794 adlı eserde çok sayıda zarf- fiil ekli yapı kullanılmış ve cümle yapısı uzatılmıştır. Buna göre fabl türündeki metin *avam* ve *havas* şeklinde ayrılsa da morfolojik olarak benzer özelliklerle kurgulanmış olduğu anlaşılmaktadır. Böylece iki tür arasındaki fark ağırlıklı olarak kelime kadrosu düzeninde olmaktadır. Örnek olması bakımından aynı bölüm aşağıda gösterilmiştir:

ÂVÂM: (…) *oturtdukdà bir g*[i]*ün bir sijàh hammam böğeg*[i]*ì odanyn - bir k*[i]*iös*[i]*esinden c*[i]*ykyb duvarlara sürtünür ik*[i]*en ol insan sek*[i]*line g*[i]*irèn dis*[i]*ì tilk*[i]*ì jerindèn suc*[i]*rajyp* (s. 714)

HAVASS: (…) *etdik*[i]*de bir g*[i]*ün bir karà ğiu - al odanỳn bir k*[i]*ös*[i]*esinden churũğ edip duvarlarà sürtünürk*[i]*en ol vakt melik*[i]*èi mezk*[i]*ürè jerindèn syc*[i]*ajyp* (s. 704).

ÇYM'lerde sıfat-fiil ve zarf-fiil grubuna örneklerin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. İlgili kullanımlarda grubun üyeleri arasına başka unsurların genellikle alınmadığı ve yakın unsurlar arasında bağlantı kurulduğu belirtilmelidir. Bu durumun meydana gelmesinde konuşma diline özgü olmak üzere yakın unsurların kullanılması eğiliminin etkili olduğu söylenebilir.

- ✓ İsim tamlamaları belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Belirtili isim tamlamasında üyeleri arasına başka unsurların girdiği örnekler de görülür: *Her vilajatun baβka adeti (töreβi) vardur. vilajetimüzün g*[i]*üzel, ve bir zeman meshur feherleri* (CFT / 1672) vb. Özellikle CFT / 1672 Harsanyi eserinde görülen bu türden örnekler, konuşma dilinde konuşmacının amacına ve bağlama uygun olarak tamlama yapısının genişletildiğini göstermektedir. Bu genişletmeyi sağlayan unsurlar olarak gördüğümüz virgül ve bağlaç kullanımı cümlede durak yerini göstermesi ve konuşma dilinin soluklanma anını işaretlemesi bakımından değerlendirilmiştir. Belirtisiz isim tamlaması şeklinde olan *muſa kitapiné, ol hak katinde, ölùm mertebesine* vb. örneklerinde ilgi ekinin söylenmediği ve

eksiltmeye gidilerek belirtisiz isim tamlaması formunda kısaltılmış bir yapının üretildiği görülmektedir. Ayrıca ÇYM'ler kaynak dildeki yapıların hedef dil alanında kopyalama örneklerinin bulunduğu metinler olarak kabul edilebilir.

- ✓ Sıfat tamlamasına *bir buch ew, demir capu, altun tag, cok arpà* vb. örnekler yanında *bits bir βize lazum olagſag ſej* şeklinde tamlama unsurlarının arasına başka yapıların girdiği kullanımlar da görülür. Nitelenen sözcüğün arasına tamlayıcı - cümle alınması, standart Türkçe yazı dili bakımından tanıdık değildir. Ancak konuşma dilinde ara verilen sürelerde ekleme veya çıkarma yapılması mümkündür. Tamlama unsurlarının sırasının değiştiği örnekler de görülür: *Jaban diarun ſarabini, datli giüzel kokuli, eβki, keβkin, dilburan ver, bozulmis ve koju, kirmizi, βujle karismis iβtemem* (CFT / 1672). Konuşma dili bakımından nitelenen önceden söylendiği ve geriye dönüşle niteleyici özelliklerinin bağlama göre arttırıldığı görülmüştür. Tamlamanın niteleyicisi olarak *bir* sözcüğünün sık kullanımına örnekler görülür: *Bir ejì šarab, ve bir dilbèr avret ikì tatlì zehirdir.* (BGD / 1781: 67), *bir vakt bir sürü tavs*^{i}*ian bir orman ic*^{i}*inde g*^{i}*ezer ik*^{i}*en bir böjük*^{i} *gürültù kopup* (…) (PGT / 1794: 712). Sıfat tamlamalarında başta yer alan {bir} niteleyicisinin sık kullanımı kaynak dil etkisiyle (artikel işlevinde) de açıklanabilir. Ayrıca konuşma dilinde tekrarlı yapıların devamlılığı sağladığı ve hazırlıksız konuşma için uygun bileşenlere ulaşmak için süre tanıdığı da göz önünde bulundurulmalıdır.
- ✓ Bağlayıcı unsur olarak genellikle {ve, ve...hem, hem…hem, gah…gah} bağlaçlarının kullanıldığı görülmüştür. Bağlama grubunun üyeleri arasında gramatikal uyumun bulunmadığı örnekler görülür: *her jerde ve her Chriſtianlardan atmazlar*. (CFT /1672). Bu durumun oluşmasında kaynak dilden yapılan kopyaların etkisi olabilir. Ancak zayıf gramatikal bağların konuşma diline özgü olarak yaygın görüldüğü de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca bağlama unsuru konuşma esnasında bir soluklanma arasına işaret edebilir. İki unsur arasında bağın zayıflaması bu nedenle de olabilir. Bağlayıcı unsurlar değişebilir: *ve derja kenarlarinde hem adalarde* (CFT / 1672:156) "ve derya kenarlarında hem adalarda". {ve... ve} {hem… hem} yerine {ve... hem} şeklinde bağlama grubu yapılabilmesi "hem" bağlayıcısının işlevi ile ilgilidir. Bağlama işlevi yanında vurgulama işlevini de yerine getirmesi döneme özgü bir kullanımı da işaretlemektedir. Bağlanan unsurların arasında kullanılan noktalama işaretleri

(virgül, noktalı virgül vb.) konuşma diline özgü kullanımları da işaretleyebilir: *ja hod otururken (zira ikiβi hem gsaiz, hem kabil) (...)* (CFT / 1672: 102) *Allahy, ve Eli, jani ḡumle inſanleri ſevmek demektir.* (BGD / 1781: v/30). Bağlama grubunun üyeleri {ve, hem} bağlacı ile bağlanmış ve aralarına virgül konulmuştur. Bağlaçların virgülle ayrılması sesletim açısından bir durak veya soluklanma arasına işaret edebilir.

- ✓ ÇYM'lerde {ile, dek, gibi, kadar, için} edatları ile kurulan edat grubu örnekleri daha sık görülmüştür. Edatların öncesinde yer alan isim unsuru yalın halde olduğu gibi iyelik, ilgi, yönelme vb. ekler de alan örneklere rastlanmıştır. Edatların tekrarlandığı kullanımlar da görülür: *Onu tanymak iċin, ſevmek için, ve ona chyzmet etmek iċin bu ömrüde, ve ötede bir ebedie Ḡennette onun dövletini ſürmek iċin.* (BGD / 1781: v4). Edat, düzenli bir şekilde isim – fiil ekinin üzerine getirilmiştir. Edatı motive eden metnin dinî içeriği olmalıdır. Buna göre konuşma diline özgü olmak üzere bağlam ve vurgunun tekrarlayan yapıların kullanımında belirleyici bir öneme sahip olduğu görülmektedir.
- ✓ Bir şahsı göstermek üzere bir araya gelen kelimeler birleşik isim grubunu oluşturur: *chidirelles, pontio pilato* vb. Unvan grubu üyelerinin yer değiştirmesiyle birleşik isim grubuna giren kullanımlar da görülmektedir. *emma Aia Sophia, Szultan Mehemed, Sultan Suliman, Bajazet, Ahmed, Sehzade ve Validenun Gſamileri* (CFT / 1672: 142). Alıntı (*Aya Sofya*) ve Türkçe (*Sultan Süleyman, Sultan Mehmet*) örnekler aynı sırayı takip ederek oluşturulmuştur. Bu türden benzeşmeler, diller arasında etkileşim (kontakt dil) bağlamında ele alınmıştır. Bir şahsı işaret etmek üzere kullanılan sıfat tamlaması, birleşik isim grubu içerisinde değerlendirilebilir: *köprüli Mehemed Pasa* (CFT / 1672: 253).
- ✓ ÇYM'lerde genellikle {kıl-, ol-, eyle-, ol-} yardımcı eylemleri ile kurulan birleşik fiil grubuna örnekler bulunmaktadır. Yardımcı eylemlerle kurulan grupların temel özelliği alıntı sözcüklerin Türkçe yardımcı eylemler yardımıyla kullanıma dâhil olmasıdır. Yardımcı eylemle alıntı sözcük arasına başka sözcük ve yapıların girmemesi, ulama imkânları ve genellikle bitişik yazımlar, sesletime ait bir kullanım özelliğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda bitişik yazılan yapılar, sesletim ve konuşma etkisinin doğrudan yansıdığı dilbilgisel unsurlar olarak ele alınmıştır.
- ✓ Sayı grubunu oluşturan üyelerin ardından genellikle bir isim gelmektedir. Basamak olarak yüzler basamağı ile sınırlandığı söylenebilir: *utzugloas on ſekis*

gil, igirmi dört bölük, on dört Cforbagsi altinda olan 6000, on iki mil var vb. Günümüzdeki dizilim özellikleri ile paralel kullanıldığı görülmüştür. Konuşma dilinde sayı sözcükleri (sıfat işlevinde) yaklaşıklık anlamı vermek üzere ikileme şeklinde kullanılabilir: *otuz, kirk kifi ile, belki ucs ia dort ajadak, elli altmis Jenicfer, her hafta, bir iki kerre* vb. Yaklaşıklık anlamı vermek için *bir iki* kalıplaşmış sayısal ifadesinin yanı sıra diğer sayıların da aynı basamak sınırında kalmak üzere *üç – dört, otuz - kırk* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. İlgili kullanımlar konuşma diline özgü sayısal kalıplaşmalar şeklinde değerlendirilmiştir. Sayı unsurunun sıfat işlevinde "olasılık, yaklaşıklık" bildirmek üzere kullanıldığı örnekler de görülür: *Bir katfch guoun vardurki* (GT / 1789: 112)*, bir katfch fahat fizde kalamazfam.* (GT / 1789:113). İlgili örneklerde sayı unsuru aritmetik dizilimden farklı olarak kalıplaşmış olarak *bir kaç* şeklinde belgisiz sıfat işlevinde kullanılmıştır. Sayıların (özellikle başlangıç sayıları) konuşma diline özgü olarak kesinlik bulunmayan ve tahmin içeren içerikleri işaretlemekte kullanıldığı görülmüştür.

- ✓ Bir şahıs adı ardından getirilen unvandan oluşan grup, unvan grubunu meydana getirir: *Machumuta Zelebi, Suliman Sultan, Aly' Eféndi* vb. Konuşma diline özgü olmak üzere sadece unvana yer verilen kullanımlar da görülür. *Bezergenlik, ederum, Affendi* [Seslenme], *Benüm Effendüm, Agam, Sultanum* [İyelik grubu], *Belki Efendi fanurki* [Seslenme] vb. ÇYM'lerde sadece unvanın söylendiği kullanımlar, konuşma dilinin bağlamsal etkiye açık olması ile açıklanmıştır.
- ✓ ÇYM'lerde cümle olan birimler, konuşma diline ait unsurlar bakımından incelenmiş ve yazarların anadillerinin de etkisi bulunan karışımlara ayrıca dikkat çekilmiştir. ÇYM'lerde basit cümle formunda örnekler bulunmaktadır. Ayrıca basit cümlelerin bağlaç, fiilimsi, noktalama işaretleri vb. ile diğer cümleye bağlanması sayesinde kurulabilen uzun cümlelerin varlığı (özellikle TG /1581, PGT / 1794 adlı eserlerde) yazı dilinin daha baskın olduğu konuşma dilinden uzaklaşan yapılar olarak değerlendirilmiştir. Yüklemi birleşik fiil olanlar arasında görülen [*Gel ghufteriuere Allaha tfeuertfon*.] (TRC / 1544), [*dogri βana dejverürüm.*] (CFT / 1672), [*Burada kona bilirmiiz?*] (BGD / 1781: 109) vb. örnekleri bağlamında tasvir fiillerin ana fiilin anlattığı kılışı ve oluşu bildirmesi ve anlamsal bir farklılığa işaret etmesi bakımından ÇYM'lerin kendi dönemlerine ait dilsel kullanımın sınırları hakkında kaba sayılmayacak bir bilgi taşıdıkları

görülmüştür.

- ✓ Birleşik cümleler, konuşma dilinin yazı diline yakınlaştığı ve standartlaşma eğilimlerini temsil eden örnekler olarak da değerlendirilmiştir. Konuşma dilinde bitmiş eylemler, fiilimsili yan cümleciklere göre ileriye doğru devamını sağlayan yapılardır. ÇYM'ler bağlamında yazarların anadilinin Türkçe olmayışı ve ana dillerinin sağa dallanan yapısal dil özelliklerine sahip olması bağlaçların sıkça kullanılmasını sağlamıştır. Konuşma dilinde yüklem sonrası *ki* bağlacının kullanımı cümleye yeni bilgi girmesini de sağlamaktadır. ÇYM'lerde görülen [*gkiru chagiat bulur ebet gkentu echgiai mebat iti.*] (TG / 1581, ah /10), [*Tangridan gögden ener, nehaiet eβkiden olagyelmis.*] (CFT / 1672: 155), [*nietim varydy, jani Taliangе baſdirdijim.*] (BGD / 1781: v /3) vb. örnekler bağlamında benzer bir işlevle *ki* bağlaçlı yapılar kullanılmıştır: Tamamlanmış cümle yapılarında konuşmanın devamlılığına uyacak şekilde cümle açıcı işlevde çeşitli sözcükler kullanıldığı görülmektedir. İlgili sözcükler konuşmada ara verme, zaman kazanma, geriye dönme vb. işlevlerde kullanılmıştır. Konuşurun cümlesine devam etmesini sağlayan ilgili sözcükler, etkileşim belirteci olarak tanımlanmış ve cümle açımlayıcı üyeler şeklinde değerlendirilmiştir. Konuşurun ara verdiği yerler yan cümlenin bitimini de işaretlemektedir. Konuşma diline özgü olarak yargının başta tamamlandığı yardımcı cümlenin ise sonradan geldiği örnekler de bulunmaktadır. Yardımcı cümlenin fiilinin ardından gelen noktalama işaretleri konuşmacının ara verdiği, düşündüğü, kısa süreli belleğe başvurduğu yerler olarak da değerlendirilmiştir.
- ✓ Sıralı cümleler bağımsız (unsurlarının yeri değiştirilmiş, unsurları tekrarlanmış) ve bağımlı (öznesi, nesnesi ortak) cümleler alt başlıklarında incelenmiştir. Bağımsız sıralı cümle yapısında olan [*Ben βoalideim, βen gsevab ver.*] (CFT / 1672), [*Bana darylmajaſyn; šaka ettim.*] (BGD / 1781: 53) örnekleri bağlamında birinci cümle sonunda görsel bir ipucu olarak kullanılan noktalama işaretleri, konuşmacının ara verdiği yerleri, durağı gösterir. Konuşma diline özgü olarak birinci cümle sonunda ara verildikten sonra bağımsız olarak ikinci cümle söylenmiştir. Unsurlarının yeri değişmiş bağımsız sıralı cümleler olan [*Ben kurtuldom tſoch ſuccur Allaha.*] (TRC / 1544), [*Ne derβen ol memleketlere, handa bu ſekil bade haβil olur?*] (CFT /1672), [*C*^{i}*ok föjlemem: arſcyny üć kuruſcia dyr.*] (BGD / 1781: 103) örnekleri bağlamında konuşmanın gereği, bağlam, devam,

vurgu vb. nedenlerle sözdizimsel unsurların yerinin değiştirildiği görülmüştür. İlgili örneklerde konuşma dilinin ileriye doğru toplayıcı yapısının (parataktik dizilim) etkisiyle düzeltim ifadesinin sözdiziminde yer aldığı görülmektedir. Ortak özneli cümle örneği olan [*kalch iochari tur bonda.*] (TRC / 1544), [*Hiβap ejle, βor ne iβter.*] (CFT / 1672), [*Cizmelerimi cek: andan ſonra var, atlary g*^{i}*özet.*] (BGD / 1781: 111) vb. örneklerinde her durumda öznenin söylenme zorunluluğunun bulunmadığı serbest cümle düzeninin yapısal etkisi yanında konuşma diline özgü olarak bağlama göre kısaltma yapılabilmesi özelliği etkili görülmüştür.

- ✓ ÇYM'lerde cümleleri birbirine bağlamakta {ve, ile, dahi, kim, hem…hem, ne…ne, ya, yahut, ya…ya, de, ki, zira} vb. bağlaçların kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. Bağlaçların kullanımında yapısal ihtiyaçlar yanında yapısal bir ihtiyaçtan çok konuşma diline özgü olarak söylemsel bağlaç işlevi de görülmüştür. Kendinden önce durak veya ara işaretleyici olarak kullanılan {./;/:} türünden konuşma diline dair görsel ipucu saydığımız noktalama işaretleri söylemsel bir girişi de yansıtabilir. Konuşma diline özgü bir dizgenin kurulduğu bağlaçların eylem bitimi sonrası konumundan da anlaşılmaktadır. Buna göre {CÜMLE}, {(bağlaç) CÜMLE} dizilimi konuşmanın ileriye doğru hazırlıksız olduğunu işaretlemektedir.
- ✓ Cümlenin unsurları bağlam ve vurguya bağlı olarak yüklemin ardına konumlandırılabilir: [*Hits neſte bilmezom tſaa dimege.*] (TRC / 1544), [*Iaban atma beni jusungden.*] (ILT / 1612), [*Bir katſch guoun vardurki iſſîtma toutdi beni.*] (GT / 1789: 112). Konuşma diline özgü olarak tamamlanmış basit sözcenin artyorumu olarak yüklem sonrası cümle devam ettirilmiştir. Konuşma dilinde yüklem sonrası konum, konuşmacının geriye doğru düzeltme yapmasının yanı sıra konuşmanın ileriye doğru olan dizilimine ekleme veya düzeltme yaparak devam etmesini sağlamıştır. Soru ekini alan yüklemin ardından diğer unsurlar kullanılmıştır: [*nici der ler boni*] (ON / 1527), [*Agsaba Hunkiar cſiktimi Stamboldan?*] (CFT / 1672), [*C*^{i}*ok oldúmu ſiz g*^{i}*elelù.*] (BGD / 1781: 85) vb. Temel cümlenin gereksinimleri yüklemin ardından doyurulmaktadır. Konuşma dili bakımından bağlam, yeni bilgi, konuşmacının tutumu ve vurgu yer değiştirmeyi sağlayan unsurlar arasında sayılabilir. Türkçenin temel sözdizimsel yapısı da (SOV yanı sıra serbest düzen) yer değiştirmeye izin vermektedir. Ayrıca

[*Neder Turk bizum kitablarimüzden?*] (CFT / 1672: 120), [*Neredè ſenìnile bulufciaìm.*] (BGD / 1781: 56) örneklerinde soru cümlesi ardından dizilen unsurlar ancak Türkçe sözdizim kurallarına bağlı kalarak açıkça anlaşılabilir: [Türk, bizim kitaplarımız (hakkında) ne der?] ve [Seninle nerede buluşayım?]. Soru sözcüğünün başta kullanılması ve ardından eklerle sıkıca bağlanmayan unsurların cümlede yarattığı belirsizlik, diller arası karışımın etkisini yansıtmaktadır.

- ✓ Eksiltili kullanımlar başlığı altında yüklemin ve diğer yapıların eksiltildiği kullanımlar incelenmiştir. Sıralı cümlelerde eksiltme iki cümlenin bağlamsal ilişkisi tarafından kısıtlanır. Yüklemin eksiltildiği kullanımlar arasında görülen [*Ne habar tfizum girlerden?*] (TRC / 1544), [*Ja atlar itβün?*] (CFT / 1672), *Ya ſabahun hayr, (...) "Ya sabahın hayr.*] (GT / 1789: 110) örneklerde ikinci cümlenin yükleminin birinci cümleye olduğu gibi taşınamadığı söylenebilir. Cümlenin konuşmada kazandığı bağlamsal değeri ve kalıp kullanım özellikleri nedeniyle eksilti yapıldığı görülmüştür. Konuşma dilinde eksiltili yapılar tipiktir. ÇYM'lerde görülen eksiltmelerde bağlam, vurgu vb. unsurların yanı sıra ağızlar (özellikle Batı Rumeli Türkçesi) ve kaynak dil etkisi de göz önünde bulundurulmuştur. Eksiz (doyurulmamış) yapılarla kurulan zayıf bağlantılı kullanımlar arasında görülen [*Bir buch ew* (ST) *atfarghibi* (EG) *gurunur*(Y) / *omider.* (C2)] (TRC / 1544), [*Giufel auureth hem scharap tatlu agulerdur.*] (ILT / 1612), [*Onbeš jildir g'iedelù.*] (BGD / 1781: 50) örnekler bağlamında konuşma diline uygun biçimde bağlam veya vurgu gereği ögeler yer değiştirebilir. Konuşmada durak veya ara verilmeden devam edilen sözcede dilbilgisel uyum zayıf bırakılmıştır. Bu zayıflıkta cümledeki fiziksel uzaklıktan kaynaklı baş unsur ile tamamlayıcı unsurlar arasındaki bağın ve uyumun azalmasının etkisi görülmüştür. Konuşma dilinin hazırlıksız ve ileriye doğru olan yapısı yanında konuşura ve bağlama bağlı gereksinimler zayıf bağlantılı yapıları doğurmuştur.
- ✓ Eklerin karışık kullanımı başlığı altında fiil üzerine getirilen ekler ve kişi ekleri ele alınmıştır. Fiillere getirilen eklerin karışık kullanımına verilebilecek [*Gercſekſon oder, iaken deghilmi?*] (TRC / 1544), [*Adamgſiklar, hem βöz cſoktur, emma binden bir angsak, βag ve dogri ſüjlejen bulunmaur.*] (CFT / 1672: 341), [*Bundà bulunmadyghy'm banà čok zaràr etti.*] (BGD / 1781: 53) örnekleri bağlamında ÇYM'lerde dilbilgisel uygunluk için gereken morfolojik parçaların

yetersiz kullanımından kaynaklı karmaşık sözce durumuna geçen cümle örnekleri de bulunmaktadır. Konuşma diline ait bir özellik olmak üzere parçalar arası morfolojik bağlantıların bağlam ve vurguya bağlı azaltıldığı görülmektedir. Konuşma dilinin yanı sıra karma dil alanları, ilgili durumun oluşmasında etkili görülmüştür. Kişi eklerinin karışık kullanıldığı [*Allaha tſmarlahadoch tſeni ben oraa gitmezom.*] (TRC/1544), [*Tſchahile ſoileme mekdur ſoilemek, soileiſſen ſojus usar artarmeck.*] (ILT / 1612) örnekler bağlamında ÇYM'lerde kaynak dil ve hedef dil alanlarının karışımının bu türden kaymalarda etkili olduğu görülmüştür. 18. yy.da kişi eklerinin kullanımında esaslı bir karmaşık yapı görülmemesi dilbilgisel bakımdan kaynak dil ve hedef dil arasındaki mesafenin kapandığını göstermektedir.

- ✓ Eklerin değişen işlevleri başlığı altında ilgili bağlama göre ait olduğu kategorinin dışına çıkan ekler incelenmiştir. ÇYM'lerde görülen [*ol Turchi gereſſine tus chure.*] (TRC / 1544), [*düzman, ialanile dolu, kitablar jazarlar.*] (CFT / 1672: 341), [*Bizìm amelerimiz ſözlerimizè ujaḡák.*] (BGD / 1781: 65) örnekleri bağlamında istek çekimi *düşüre* örneğinde gelecek zamanı karşılamak için, belirli geçmiş zaman için *jazarlar* örneğinde geniş zaman kullanımı ve gelecek zaman *ujaḡák* çekiminde gereklilik yapısına işaret edildiği görülmektedir. Bir ekin çoklu morfolojik bağlantılar kurmasında bağlamsal gereklilikler etkili görülmektedir. Konuşma dili bakımından eklerde işlev değişimi veya işlev kaymasında konuşurun tutumu, iletişimin gerekleri ve sınırları etkili görülmüştür.
- ✓ Konuşur iletişimin gereklerine uygun olarak cümlenin devam eden yapısına kendi tutumunu yansıtabilir veya yeni bilgi girdisi yapabilir. Bu türden yapılar ara birimler olarak değerlendirilmiştir. Ara birimler, kendi içinde tutarlı olmasına karşın cümleye uyumunu sağlayacak eklemlerden (bağlaçlar vb.) genellikle yoksundur. Bu bakımdan konuşma dilinin hazırlıksız yapısına uygun olarak parçalar arasına bağlama uygun ve artgönderge imkânı veren sözceler girdiği görülmüştür. Konuşma diline özgü olarak ara birimler yardımıyla cümleye yeni konuların ve yorumların eklendiği ancak dilbilgisel uyumun aynı oranda bulunmadığı görülmüştür.
- ✓ Kalıplaşmış dil birimleri başlığı altında atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıplaşmış sözler ele alınmıştır. 16. yy.da atasözleri için örnek sayısı oldukça sınırlı iken 17. ve 18. yy. eserleri arasında daha fazla sayıda örnek görülür: [*Curu*

janinda jaschda janar.] (ILT / 1612), [*Muft firkè baldàn tatly'dyr.*] (BGD / 1781: 60) vb. Kalıplaşmış dil birimi formunda olan birleşik cümleler, konuşma dilinin yazı diline yakınlaştığı ve standartlaşma eğilimlerini temsil eden örnekler olarak da değerlendirilmiştir. Deyimler arasında görülen *gereſſine tuschure, karden ackh ollurum, adì dilimìn ugiundádir vb.* örneklerin nispeten kısa olması ve çekime girmesi konuşmacının dilbilgisel uyumu sürdürebilmesinde kolaylık sağlamıştır. Sözcükler arası fiziksel yakınlık uyumu arttıran bir unsur olarak ele alınmış, aralarına diğer unsurları alarak uzaklaşan cümlenin üyeleri arasında ise uyumun ikincil olduğu görülmüştür. ÇYM'lerde kelimenin tekrarlanmasıyla *angil angil, türlü türlü* vb. örnekler; eş ya da yakın anlamlı kelimelerle kurulan *gimeten itzimeten, o iok, bu jok, śöjle böjle* vb. örnekler; karşıtlık anlamı bulunan kelimelerle kurulan *gugthe vle gyrde, kucſuk biuk, duſcerèk, kalkaràk* vb. ikilemeler bulunmaktadır. ÇYM'lerde kalıplaşmış sözler de konuşurun tutumu ve bağlama bağlı olarak kullanılmışlardır: [*Gel ghuſteriuere Allaha tſeuertſon.*] (TRC / 1544), [*Ne var? ne jok ol ßemtlerde?*] (CFT / 1672), [*Evladyny'n baśy icin fuciumù af ejlè.*] (BGD / 1781: 53) vb. Hazır kalıplar sayesinde konuşmanın devamı sağlanabilir, konuşmacı zaman kazanabilir, boşlukları doldurabilir. Konuşma dilinde kalıplaşmış sözlerin çeşitli durumları karşılayan kalıp yapılar olmasından dolayı yeni dil öğrencisinin ilgili yapılara sıkça başvurduğu görülmüştür.

- ✓ ÇYM'lerde özellikle diyaloga dayalı metinler gerçek zamanlı konuşma metinleri olarak ele alınmıştır. Diyaloglarda yer alan kişilerin özellikleri bölümünde TRC / 1544, CFT /1672, BGD / 1781, GT / 1789, PGT / 1794 adlı eserlerde geçen konuşmacılar ele alınmıştır. Çeşitli sosyal tabakalardan oluşan konuşmacılar arasında millet ve din esaslı olmak üzere *Türk - Hristiyan* adlı konuşmacılar; meslek esaslı olmak üzere *hekim - rehber – elçi – tercüman – hancı* olarak kodlanan konuşmacılar; üst statüde yer alarak *ağa – efendi – elçibey – çelebi* unvanını kullanan konuşurlara karşıt konumda bulunan *hizmetkâr – cahil* adlı konuşmacılar; herhangi bir unvan göstergesi bulunmayan *gezgin – gönüllü – tanıdık* olarak diyaloglarda yer alan konuşmacılar bulunmaktadır. Diyaloglarda yer alan kişilerin konuşma cümleleri dilbilgisel ve işlevsel düzlemde incelenmiştir. Örneğin *cahil* adlı konuşmacının cümleleri nadiren uzundur. Soru cümleleri bazen yanıt almayı amaçlamayan doldurma veya tekrarlardan

kuruludur. Örtmeceden uzak, doğal dil kullanmak temel özelliğidir. Başlangıç ve bitiş cümleleri genellikle kalıp ifadelerle olmaktadır. *Elçi* adlı konuşmacı ise önce gezgin olarak tanıtılmıştır. Konuşmada başta kısa cümleler, eksiltiler, atlamalar görülürken elçi olarak göründüğünde cümleler yapısal değişikliğe uğrar. Dilin göndergesel işlevi artar ve yüklemin yerinin genellikle sonda bulunduğu cümleler görülür. *Gezgin* adlı konuşmacı ise işbirliğine girmekte tereddüt sahibidir. Konuşmayı sonlandırmak için doldurma cevaplar verdiği görülür. Cevaplar uzun olmaktan uzaktır. Dilsel yeterliliğinin az olduğunu beyan etmektedir. Cümle kuruluşlarında yer değiştirmeler, kişi çekimlerinde karışıklıklar, tamlamalarda eksik yapılar görülür. *Hekim* adlı konuşmacı ise bağlama uygun olarak hastalık temasına uygun konuşur. Uzun cümleler yanında dilin göndergesel işlevinin öne çıktığı kullanımlar görülür. Emir veya yasaklar, hekim tarafından dile getirilir. ÇYM'lerde yer alan kişilerin ait oldukları sosyal tabakayı yansıttıkları, canlı bir konuşma malzemesine dayalı olarak iletişim gerçekleştirdikleri görülmektedir.

- ✓ Konuşmada işbirliği veya işbirliğinden kaçınma bağlamında konuşmacılar arasında iletişimin gerçekleşme durumu incelenmiştir. Örneğin TRC / 1544 adlı eserde yer alan diyalogda konuşma yol üzerinde iki konuşmacı arasında geçmektedir: CHR. *Hanghi daraftan der bilmezum*. TVR. *Tfagh eline bacha ghun doghutfine*. Konuşmada işbirliğinin sürdüğü ve iletişimin gereklerinin yerine getirildiği görülmektedir. CHR konuşmacısının isteğine cevap veren TVR konuşmacısı doğal bir konuşmanın taşıyıcısı işlevinde bildirimde bulunmaktadır. CFT / 1672 adlı eserde ise I. *Ne var? ne jok ol βemtlerde?* V. *Hairlar.* I. *Dogri süjlesβena, Zira ifittümki, Nemtze de Flemengte Frantzada biuk βefer tedariki vardur.* V. *Nenungibi tedarik kiaβiderβen?* (s. 7) şeklindeki diyalog, bir cahil ve gezgin arasındadır. Cahilin sorularına gezgin açık cevaplar vermez ve sorular devam eder. Konuşmanın sonunda gezgin soru sorar. Bu diyalogda işbirliğinden kaçınan gezginin cevabı da açıklayıcı olmaktan uzaktır. BGD / 1781 adlı eserde, A. *Eſpabimì gietirdìnmi?* B. *E'vet, ſultanym.* A. *Bakaìm, ejì japtínmi.* B. *Bejenirfin, inš Allah.* A. *Kysà dejilmi?* B. *Lütf ejlè; pek gⁱüzèldir.* A. *Jenlerì bir az bóldurler.* B. *Scimdi adet búdur.* (BGD / 1781: 87) şeklindeki diyalogda konuşmacılar, bağlam gereği kısa cümleler kullanmaktadır. Kısa ve basit sözce düzeyinde tek konu ve yorum yanında hazırlık veya artyorum görünmez. İşbirliğinde bulunan konuşmacılar iletişim dizgesindeki yerlerine uygun biçimde

konumlanmışlardır. Bu halde konuşma dilinin işlevsel yönü de görünmüş olmaktadır.

- ✓ Konuşmada ifadenin üslûp özellikleri konuşmacıların doğal olmaları, hazırlıksız bir biçimde diyaloga katılmaları, anlaşılır olmalarına göre değerlendirilmişlerdir. Örneğin TRC / 1544 adlı metinde CHR. *Irachmider tſenun iataghom?* TVR. *Iachender bundan guſtereim tſaa.* diyalogunda konuşmacılar doğal konuşma akışına uygun kısa cümleler kurmaktadır. Bağlam dışına çıkan bir ifade de görülmez. İfade anlaşılır olma ve iletişim bakımından konuşmanın amacını yansıtmaktadır. CFT / 1672 adlı metinde *Jok Szultanum: anlarun kiafeti baſka,* (…) (CFT / 1672: 433) örneğinde konuşmacı cümlesine olumsuzluk ünlemi "*Yok*" ile başlar. Ardından yüksek bir makama sunulan bilginin hazırlığını "*Sultanım*" hitabıyla yapmaktadır. Konuşma dilinin hazırlıksız ve doğal yapısına uygun bir başlangıç yapılmıştır. BGD / 1781 adlı eserde *Iſte, bir ſciſce śarabyle g*^{i}*elior.* (BGD / 1781: 111) cümlesinde konuşma diline özgü olarak *işte* ünlemi cümle açıcı olarak başta kullanılmıştır. Ayırt edici bir yapı olarak *işte* sözcüğü konuşurun üslubunu işaretlediği gibi ifade üretiminin konuşmanın doğal yapısına uygun ve hazırlıksız yapıldığını da göstermektedir.
- ✓ Konuşmacılar basit sözceyi konuşmanın akışına göre yeni yorum veya konu ekleyerek karmaşık sözce haline getirebilirler. İfadenin açıklığı ve kapalılığı konuşmacının tutumunun bağlama uyumlu olması bakımından *açık* ve uyumlu olmaması bakımından *kapalı* olarak ele alınmıştır. Örneğin TRC / 1544 adlı eserde TVR. *Bre neden korkartſon nitcie gelmetſon.* CHR. *Benum iolum oraa deghelder.* diyalogunda konuşmacılar ifadelerini bağlama uygun ve doğal olarak kullanmışlardır. Anlaşılmayı karmaşık hâle getiren art - yorum ve yeni bilgi unsuruna yer vermeden iletişim gerçekleşmiştir. CFT / 1672 adlı eserde I. *Ne var? ne jok ol ßemtlerde?* V. *Hairlar.* diyalogunda sorunun genelliği karşısında cevap da benzer bir karaktere bürünmüştür. Ancak ifadenin soru ve cevabı açık değildir. Konuşma dilinde kalıplaşmış sözlerin ifadenin devamlılığını sağlamakta kullanıldığı görülmektedir. BGD / 1781 adlı eserde *Sufrajì ſupúrme, jàni còk jéme.* (BGD / 1781: 65) cümlesinde ifade konu ve yorumdan oluşan basit sözce düzeyinde tamamlanmıştır: [Sofrayı süpürme.] Ardından gelen yapı artyorum olarak yeni bir sözcedir. [Çok yeme.] İki basit sözce arasında etkileşim kurucu işlevinde *yani* açımlayıcı sözcüğü kullanılmıştır. İfadenin düzeltici ile

kullanılması açıklığı sağlamak için yapılmıştır.

- ✓ Konuşmacı hazırlıksız ve doğal bir konuşmanın aktarıcısı olarak diyaloglarda yer alabilir. İletişimin gereklerine uygun olarak alıcıya, bağlama, yeni bilgiye, yoruma ve iletisine dikkat edebilir. İlgili özellikler konuşmacının ürettiği ifadenin performansını belirlemektedir. Örneğin TRC / 1544 adlı eserde CHR. *Gel ghuſteriuere Allaha tſeuertſon.* TVR. *kalch iochari tur bonda.* diyalogunda konuşma dilinin ilerleyerek oluşan yapısı ve doğal, hazırlıksız konuşmada kalıp ifadelerin [Allahı (nı) seversen] şeklinde varlığı konuşmacıların iletişime açık konumlarını göstermektedir. TG / 1581 adlı eserde ise II. (…) *oldi netekim atemten togana ipni atem teris* (TG / 1581: 3 /ah) "(…) cümlesi konuşma diline dayalı dinî içerikli metinde birinci çoğul kişili kullanım karşılıklılık ilkesinin aleyhine iletişimin tek yönlülüğüne işaret eder. Konuşur, metinde kendine üst dil kuracak bir pozisyon yaratarak sistemli bir dizge oluşturmaktadır. Buna göre cevaplar veya araya girecek yapılar baştan engellenmiş ve konuşma dilinin gereksindiği performans tek taraflı devam etmektedir. CFT / 1672 adlı eserde D.V. *Hani skemle? Zira bis bagdats kuramaziz. Iptida βigsak csorba, jejelüm, kafik györβünler.* Div. *Olur. Jegsekte kuβur iok.* diyalogunda konuşma diline özgü olarak kısaltılmış cevaplar görülmektedir. İlk konuşurun talebine ikinci konuşur onayla başlar ve çorba isteğine [Jegsekte kuβur iok.] diyerek cevap vermektedir. Bağlam duyarlı olan konuşma cümleleri, birebir cevap yerine eksiltmeye gidebilir (elipsis) veya yakın cevaplar üretebilir. BGD / 1781 adlı eserde *Sug*^{i}*uktàn, börektèn jokmu? Bir doſtùm bü giün benímile chavfe alty' edegek. Ve búdur, gieldi.* (BGD / 1781: 87) diyalogunda konuşmacı hazırlıksız konuşma yapmakta ve devamlılığı sağlayan unsurlar ileriye doğru dizilmektedir. Canlı bir anın aktarımı yapılmaktadır. Konuşma anına odaklanmış sözce, o anda gelişeni de yansıtır: [Ve budur, geldi]. Konuşmacının ifadesinin canlı ve doğal olarak ifade edilerek yansıtılması konuşma diline ait özgünlüğün bir parçası sayılmalıdır. Özgünlük; kişisel ifade ve tekilliğin yanı sıra tekrar edilemez ifadenin dizilimi, anlık durumu yansıtma vb. özelliklerin toplamını ifade etmektedir.
- ✓ Konuşma dilinde eksiltme (eliptik yapılar), atlamalar, aralar ve duraklar hazırlıksız konuşmanın unsurları arasındadır. ÇYM'lerde doğal konuşmaların yer bulduğu diyaloglar ilgili özellikler bakımından ele alınmıştır. TRC / 1544 adlı eserde TVR. *Gercſekſon oder, iaken deghilmi?* CHR. *Allaha tſmarlahadoch tſeni*

ben oraa gitmezom. diyalogunda birinci konuşmacının sorusuna diğer konuşmacı eksiltme yaparak yanıt verir. Yanıt ve soru arasındaki ilgi, ancak bağlam aracılığıyla bulunabilir. Bu geçişi sağlayan konuşma dilinin eksiltmeye yer veren işlem sürecidir. CFT / 1672 adlı eserde Int. *Igsazetile, her handa iβterβen varmak kabil, ve gsaizdür. (...) Doβt iβen, igsazet βiz dachi, vara billerβen.* Leg. *Sükür khudaie elcſilik muradimüz üzre bitti, gyerektür ki, βeire gidelüm (...)* diyalogunda konuşma devam ederken atlama yapılmıştır. Konuşmanın akışı kesilmiş ve yeni bilgiye uygun bir giriş cümlesi kullanılmıştır [*Şükür Hüdaya*]. BGD / 1781 adlı eserde A. *Ojléiſe tez namlu olurum.* B. *Scímdi ſöjlèdiklerimì anlamázmiſyn?* A. *Hep an-lárym; ámma kolajlighile ſöjlejémem.* (BGD / 1781: 93) diyalogunda A konuşmacısı *Hemen hazırım!* anlamına gelecek biçimde sözcesini dile getirir. B konuşmacısı ilk konuşma ile ilgili olmayacak ancak bağlamdan anlaşılabilecek bir biçimde soru sorar. "Şimdi" zaman işaretleyicisi, etkileşim belirteci işlevinde konuşmaya giriş tümcesi olarak kullanılmıştır. B konuşmacısı iki konuşma arasında İtalyanca konuşmuş ve geri dönüt almak istemiştir. A konuşmacısı bu görüşü destekleyecek biçimde "*Anlıyorum ama konuşamıyorum!*" anlamında sözcesini ifade eder. A ve B konuşmacısı arasında atlama olduğu anlaşılmaktadır.

- ✓ Hazırlıksız, gerçek zamanlı konuşmada konuşmacı iletişimin gereklerine uygun olarak tekrarlara, düzeltmelere ve geriye dönüş yollarına başvurabilir. ÇYM'lerde yer alan ifadeler, ilgili unsurlar bakımından ele alınmıştır. Örneğin HPT / 1575 adlı eserde *babamoz, hanghe gugteſſon, chuduſſ olſſun ſſenungh, adun gelſſon ſſenung memlechetun, olſſun ſſenungh iſſtedgunh* şeklinde bir dua metninden alınan parçada tekrarlanan unsurlar hem kelime {olsun, senuŋ} hem de ek düzeyinde {+sUn, +(n)Uŋ/n} görülmektedir. Dinî içerikli konuşma metinleri, tekrarların ve düzeltmelerin sistemli kullanımına dayanır. CFT / 1672 adlı eserde I. *Jol ve dil bilmeiene, iaban viaietlerde, her keβ dokunur, ulaſiur. Jolda eskia, haramzade, hirβiz cſoktur, iol dachi turli turli. Eskia βeni βojar. Hirβiz gizli malun cſalar. Turli turli iol, iβtemedigün iere, βeni gyotörür. Gets piſman olurβen* şeklinde tekrarlanan *yol* kavramı etrafında *eşkıya, hırsız* sözcükleri ve ilgili eylemler sıralanmıştır. Konuşma dilinde tekrarlar, aynı konu etrafında basit sözce kategorisindedir ve vurguyu artırmak için konuşmacı tarafından serbestçe kullanılabilirler. BGD / 1781 adlı eserde *İſigiàk deil, ſouk-dur; iſtérſen, yſyndyryrym.* (BGD / 1781: 86) ifadesi konuşma diline uygun olarak önceki ifade,

sonradan düzeltilerek ekleme ve çıkarma yapılarak bağlama uygun hâle getirilir. Önce [*Soğuk değildir.*] ardından [*Sıcaktır.*] bildirimi konuşma diline özgü bir düzeltmeyi içermektedir.

- ✓ Hazırlıksız konuşmada konuşmacı doğal akışa uygun olarak boşluk verebilir, iletişimin gereklerine uygun olarak doldurma cümleler, kalıplaşmış sözler kullanabilir. Örneğin TG /1581 adlı eserde *gkendi itzi nozā gkelimes belki tachi keamal buler* (TG / 1581: 9/ah) cümlesinin girişinde yer alan [*belki*] olasılık belirteci yeni bilginin cümleye girişinde hazırlık yapılmasını sağlamaktadır. CFT / 1672 adlı eserde görülen *Akcfeβiz bits bir maβlahat bitmez. Digne ne der Agsem.* cümlesinde konuşmacının *"Dinle!"* sözcüğü ile dikkat çekerek aktaracağı tümceye hazırlık yaptığı ve kalıp sözlerin (şiir şeklinde ve özgün) kullanacağını göstermektedir. Konuşma, böylece boşluk bulmadan devam etmiştir. BGD / 1781 adlı eserde *Nijèt doſtà jetiſcir. Sizi ſagh ſelim giördüghümè ſevinírim.* (BGD / 1781: 77) şeklindeki hazırlık cümlesi, kalıp sözdür ve konuşmada doldurma yapmaya yaramaktadır. Sözcenin "*sağ selim görmek*"ten oluşan bölümü de kalıp söz içeriğine sahiptir. İfade, konuşma cümlesinin hazırlıksız yapısına karşın kalıplaşmış sözlerin dereceli olarak kullandığını göstermektedir.
- ✓ Konuşma dilinde sözdizimsel unsurlar cümle ölçütü yanında elipsis ifadeler, kalıplaşmış sözler, bağlamsal tamamlayıcılar, söylemsel değiştiriciler ve dolayım unsurları bakımından da ele alınmıştır. Örneğin TG / 1581 adlı eserde *tecmil eileé be ché eile eileti* (…) (TG / 1581: 5 /ah) ifadesinde cümlenin öncesine atıfla [öyle] zarfı kullanılmıştır. Konuşmanın ileriye doğru olan yapısı içinde geriye dönük bildirim, değiştirim unsurlarına başvurmayı gerekli kılmaktadır. CFT / 1672 adlı eserde V. *Imdi korku ve zevaldan beri (münezze) degildür ol Saltanet?* I. *Haſa.* diyalogunda sorunun cevabı bağlama bağlı olarak ünlem [Haşa] şeklinde verilmiştir. Bu türden kısaltılmış ve eliptik yapılar konuşma dilinde sıklıkla başvurulan temel araçlardan birisi olarak kabul edilebilir. Konuşmanın bağlam duyarlı yapısı, iletişimin söz dışında unsurları da (jest, mimik, vücut hareketleri vb.) konuşmaya dâhil etmesi vb. nedenler konuşma dilinde cümlenin yanı sıra değerlendirmeye alınması gereken unsurların bulunduğunu göstermektedir. BGD / 1781 adlı eserde B. *Sciun altyny dejiſtyr.* A. *Olsun, giànym.* (BDG / 1781: 105) diyalogunda konuşma diline özgü eliptik ifadeler görülür. A konuşuru "*Altını değiştirmem, bunu kabul et!*" yerine [Olsun, canım.] diyerek cevabını konuşma

diline uygun olarak belirsiz ve tam karşılık olmayan bir kalıp söze değiştirmiştir. ÇYM'lerde konuşma diline özgü değiştirimler, eliptik ifadeler ve bağlamsal boşluk doldurucu kalıplaşmış sözler vb. araçlardan yararlanılarak oluşturulmuş gerçek zamanlı konuşma örnekleri bulunduğu görülmüştür.

- ✓ İfadenin yapısal özellikleri başlığı altında çeşitli olay ve durumlarda kullanılan genellikle kalıp olarak ifade edilen sözceler yapısal yönden ele alınmıştır. Selam (konuşma başlatıcı) ve elveda (konuşma bitirici) cümleleri olarak [*Sellam aliech Tfultanum*. *Aghbate hair oltſon.*] (TRC / 1544), [*Hos gieldün, βefa gieldün.*] [*Allaha βmarladuk. Bizi doadan onutma.*] (CFT / 1672), [*Chos gieldin, ſefa bulduk, ſultanym. ſiz choſciá kályn.*] (BGD/ 1781: 50) şeklinde görülen örneklerde kalıplaşmış sözler bulunmaktadır. Hazırlıksız konuşmaya ait unsurlar arasında saydığımız selam ve elveda cümleleri benzer kalıpların kullanıldığı dilsel birimler olmanın yanında kültürel unsurları da yansıtan birimler olarak değerlendirilmiştir. ÇYM'lerde genellikle eylem öncesi harekete geçmeyi işaretleyen {hayde, bre, ha gayret, ha canım} vb. sözceler yanında {vah, yazık, vay} şeklinde ünlemler de kullanılmıştır: [*Handa gidertſen bre Giaur?*] (TRC 1544), [*Digne Tergseman Aga!*] (CFT / 1672: 490), [*Hajde, Aghalar: ata binelim.*] (BGD / 1781: 107). Hazırlıksız, doğal konuşma içerisinde yaygın kullanılan ilgili söz varlığı yanında durak veya soluk anını işaretleyen noktalama işaretleri de görsel bir ipucu olarak konuşma diline özgü sesletim olanakları hakkında bilgi taşımaktadır. ÇYM'ler bu bağlamda canlı bir konuşmanın unsurlarını da içeren metinler olarak değerlendirilmiştir. Konuşma dilinde tarafların birbirlerine nezaket ifadeleri kullandığı *eyle- ve buyur-* fiil seçimlerinden anlaşılmaktadır: [*wargeth tfaglogla*] (TRC 1544), [*Ludfiejle göndür*] (CFT / 1672: 294), [*Mahazùr bujùrun, Sultany'm*] (BGD / 1781: 77). Konuşmacı, nezaket işaretleyici olarak [*Sultanım*] hitap sözcüğünü kullanarak yüceltmeyi vurgulamıştır. Buna göre nezaket stratejileri iki taraf arasında karşılıklı ve statülerine uygun olarak ortaya konmuştur. Küfür ve hakaret sözceleri bağlama, toplumsal anlama ve sesletime (ezgi ve vurgu) göre değer kazanırlar: [*Handa gidertſen bre Giaur?*] (TRC 1544), [*Adem on docusi don.*] (ILT / 1612), [*Az iſter bou herif*] (GT / 1789: 130). Örneklerde konuşmacı kendi konumuna vurgulamak için diğer konuşmacıyı konuşmanın zayıf unsuru hâline getirmek için *herif, gâvur* vb. sözcükler kullanır. ÇYM'lerde bağlama ve içinde bulunulan tarihsel döneme uygun olmak üzere hoşa gitmeyen bir durum

veya kişiyi işaretlemek üzere sözeylem niteliğinde kullanımlar bulunmaktadır. İlgili kullanımlar hazırlıksız ve doğal, canlı bir konuşmanın temel unsurları arasında sayılmıştır. Soru cevaplı konuşmalarda soru sözcüğünün başta kullanımı kaynak dil etkisi yanında konuşmacının tutumunu da yansıtabilir. Konuşmacının amacına, bağlama ve vurguya uygun olarak soru sözcüğü ve eylemle kısaltılmış yapılarda yer değiştirme ve eksiltme yapılabilir. Konuşma diline uygun olarak kullanılan bu araçlar, gerçek zamanlı bir diyalogun içeriğini yansıtmaktadır. ÇYM'lerde dinî içeriğe sahip hazırlıklı konuşma örnekleri de görülür: S. *Sen Chtiſtianmisin?* Ḡ. *Chtiſtianym, ve dachy Katolikym, śükiür Allaha.* S. *Chtiſtian demek ne demektyr?* Ḡ. *Jfus Chriſtoſun Sahyrty, ve vaftizde Chryzmailan, jani Trośmulen otzial* olunmuś, *jani jaghlanmyś demektir?* S. *Katolik demek ne demektit?* (*BGD / 1781: v2)*. Metnin diyalog şeklinde düzenlenmiş olmasına karşın iletişim kuran karşılıklı konuşmacılardan bahsedilemez. Öyle ki kalıp ifadeler üreten bir düzenekte sorunun içerdiği sözcükler hemen cevapta tekrarlanarak ilerler. İlgili metin, iç içe geçerek ilerler ve aşırı tutarlı sözdizimsel düzeneğe sahiptir. Bu nedenlerden dolayı ilgili metin, hazırlıklı konuşma (kurgusal konuşma metni) yapısında düzenlenmiş olarak kabul edilmiştir. Hazırlıksız veya hazırlıklı konuşma ortamına geçiş ve konuşmanın devam bulmasını sağlamak için kullanılan soru cevaplı yapılar, iletişim için kullanılan uygun araçlar olarak değerlendirilmiştir. ÇYM'lerde yer alan diyaloglarda sıklıkla soru – cevaplı yapıların kullanılması da ilgili uygunluğun sonucu olarak değerlendirilmiştir. ÇYM'lerde temenni, beklenti, şikâyet ve üzüntü işaretleyen yapılar ve dua – beddua yapıları arasında kesin sınırlar bulunmaz: *ala ceuerfi, Sükür khudaie, Allah g*^{i}*öſtérmeſin* veya *Gel ghuſteriuere Allaha tſeuertſon, Insallah her sej muradi üzre olur, Allàh jolu vere, bilengì olſun.* Geçişkenlik özelliği kavramsal düzende (Dinsel kavramlar merkezli temenni, beklenti, dua vb.) ve kalıplaşmış sözlerin benzer kullanımlarında görülmüştür.

- ✓ ÇYM'lerde yerel dil etkisi bağlamında Batı Rumeli Türkçesi (BRT) etkisinin hangi düzeylerde gerçekleştiği toplamda 10 ölçüte göre değerlendirilmiştir. BRT özelliğinin dereceli olarak en az görüldüğü eserler 16. yy.da ON, 17. yy.da DDLT ve 18. yy.da PGT adlı eserlerdir. BRT özelliklerinin değişik düzeylerde daha yaygın göründüğü eserler 16. yy.da HPT, 17. yy.da ILT, 18. yy.da GT adlı eserlerdir. Eserler arasında nitelikçe BRT özelliklerini yansıtanlar da bulunur. Bu

bağlamda BGD adlı eser şimdiki zaman eki için {-*y*} kullanımıyla ILT, SL adlı eserler de {-miş} tek şekilli kullanımıyla ayırt edici bir özelliği yansıtan eserlerdir. Başta /h-/ sesletilmeyen TG adlı eser de Makedonya ağzını yansıtması bakımından kayda değer bir özelliği yansıtmaktadır. Söz varlığı bakımından ise "bre" (TRC, BGD, SL); "hayde" (BGD, SL) sözcüklerini kullanan eserler de bölgesel bir ağızı yansıttığı için nitelikçe önemli sayılmıştır.

- ✓ ÇYM'lerde halk diline ait sayılabilen söz varlığı arasından 62 sözcük, *Derleme Sözlüğünde* (DS) kullanımı dolayısıyla incelenmişlerdir. Bu sözcükler arasında ses değişimleriyle beraber günümüzde de kullanılan *artuk, bek, hayda, dinelmek, kalbur* vb. örnekler yanında daha sınırlı kullanılan *mağlata, pahil, sutara, telbiz, yorga* vb. örnekleri de görülmektedir. Haritaya göre sözcüklerin dağılımında daha kapsayıcı olduğu görülen bölgeler, Ege ve Karadeniz bölgesidir. Ege Bölgesindeki yoğunlaşma Rumeli kaynaklı göçlerle açıklanabilir. ÇYM'lerdeki söz varlığının bir bölüğüne Karadeniz bölgesinde rastlanması, BRT ağızlarının tarihsel ve dilsel dayanaklarını Karadeniz ağızları ile mukayese eden Hazai'nin görüşü ile paralellik arz ettiği görülmektedir.

Elde ettiğimiz sonuçlar bağlamında konuşma diline ait sayılabilecek unsurlar arasındaki etkileşimin değişen düzeylerde ve aşamalı olduğu görülmüştür. Seslik değişim, sözcüğün başında daha kuvvetli iken sona doğru azalır. Ekler bakımından baştaki ek sondaki eke göre daha etkili bağlar kurar. Sözdiziminde baş unsur diğer unsura göre daha belirgin hareket eder. Tamlamalı yapıda tamlayan, tamlanan yapıya göre daha kalıcı ilişkiler kurar. Eklerde kalıplaşma benzer bir özellik gösterir. Çoklu yapıda baş unsur kalıplaşmaya müsaittir. Diğer yapılar daha az belirleyici olur. Konuşma dili eksiltmeler bakımından benzer sırayı izler. Bilgi ve odağı korur, yan unsurları eksiltebilir. Bunu yaparken parataktik olarak ilerlediğinden her bir parçada yeniden bir başka belirleyici unsura geçebilir. Bu birimlerin diziliminde yapısal bir özelik olarak konuşma diline özgü kısa süreli belleğin aşamacı etkisinin bulunduğu söylenebilir.

Türkçenin tarihsel metinlerdeki konuşma dili olarak özellikleri söz varlığı bakımından geniş bir alanı kapsadığı, seslik envanterin ayrıntılı dökümünü yapmaya imkân sağlayan metinlerin konuşma diline özgü ayrıntıları (vurgu, ton vb.) görmemizi sağladığı görülmektedir. Karşılıklı etkileşim bağlamında seslik değişimlerin konuşma dilinin gereksinimlerine göre sözcüksel ve sözdizimsel bağlantılar içinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Konuşurları bağlamında, hazırlıksız, doğal

konuşmanın ifade kabiliyetinin bağlama ve iletişimsel ihtiyaçlara göre düzenlendiği görülmektedir. Konuşma dilinde içerilen varyantların seslik, sözcüksel ve sözdizimsel bağlamda etkileşimler yoluyla meydana geldiği görülmektedir.

Türkçenin betimlenmesi için çeviri yazı metinleri bağlamında gerçekleştirdiğimiz bu çalışmamızda konuşma diline özgü sayılabilecek birimlere dikkat çekilmesi yanında yazı dili için kullanılan tanımlayıcı özelliklerden de yararlanılmıştır. Buna göre Türkçenin tarihsel - dilsel yapısının bütünlüklü olarak betimlenebilmesi için konuşma dilini de içerecek bir düzleme yer verilmesinin daha da işlevsel olacağı tespitinde bulunulmuştur.

6.2. Öneriler

Bu çalışma, Türkçeyi yazı dili yanında konuşma dili olarak da betimlemek isteyen çalışmalar için yardımcı olmaya hasredilmiştir. Bu bağlamda çeviri yazı metinlerini daha yakından tanımak ve değerlendirmek bakımından ortak referans noktaları oluşturmak gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan daha fazla metnin incelenmeyi beklediği görülmektedir. Önerimiz, konuşma dilinin tarihsel metinler aracılığıyla tanımlanması çalışmaları yanında güncel çalışmalarla da desteklenmesinin yerinde bir tutum olacağı yönündedir. Bu çalışmaların gittikçe daha sağlam ve özgün tanımlayıcı özellikler içermesi yanında dilsel kavrayışımızı arttırması beklentimizi de bu tutuma eklemek gerekir.

Türkçenin 16. - 18. yy. arası dönemi Osmanlı Türkçesi (Osmanlıca) olarak kabul edilir. Bir disiplin olarak Osmanlıca çalışmalarının metin transkripsiyonundan konuşma diline doğru yeni verimler aramaya, bulmaya doğru odaklandığı da görülür. Bu geçişte konuşma dilini de yansıtan melhameler, Meninski Sözlüğünde yer alan yerel söyleyişe ait unsurlar, şiir şeklinde sözlükler, mahkeme kayıtları, mektuplar vb. metinlerin etkisi görülür. Bir araştırma nesnesi olarak Osmanlıca daha aşağılarda da aranmaya başlar. Osmanlı Türkçesi yazılan ve konuşulan bir dil sayılır. Resmiyet dışı konuşma, senli benlilik, iletişimsel – bağlamsal diyaloglar konuşma diline verilen örnekler arasında yer alır. Saf bir yazı dili sayılan Osmanlıca konuşma dili olarak tarife doğru restore edilmiştir. Bu değişimde çeviri yazı metinlerinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Önerimiz, üst dilin (burada yazı dili) konuşma diline doğru genişleyen özellikleri bağlamında problemi ele almanın gerektiği yönünde şekillenmektedir.

İncelediğimiz metinlerin sınırlıkları bağlamında 16. yy. ve öncesi için daha fazla sayıda ve içerikte metin ihtiyacı ortadadır. Ayrıca 18. yy. bağlamında eserlerin genellikle

1780 ve sonrasında üretildiği söylenebilir. Bu bakımdan 18. yy. ilk yarısına ait (tam bir geçiş bölgesi olması hasebiyle) eserlerin de gün ışığına çıkarılması hem ses hem de şekil bilgisi bakımından hassaten önemli görünmektedir. Eklemek gerekir, yazarlarımızın genellikle yabancı olması yerli üretimlerin de -şimdilik çok az olmasına karşın- göz ardı edilmemesini gerektirir.

Diğer alfabelerle birlikte Türkçe ele alınmalıdır. Ele aldığımız metinler Latin harflidir ancak bu Arap harflerini ihmal anlamına gelemez. Aksine bu olgu, olası tüm alfabe örneklerinden yararlanarak Türkçenin betimlenmesi gerekliliğini ortaya koyar. Bir diğer önerimiz konuşma dili bağlamında Türkçenin Arap harfleri yanında diğer alfabelerinden elde edilecek verimlerin dilsel tarihsel anlayışımıza katkıda bulunması yönünde çalışmaların yürütülmesi gerekliliğidir.

Diğer bir önerimiz, ihmal edilen bir alan olarak Türkçenin hem tarihsel hem de güncel olarak diğer dillerle olan etkileşiminin (kontakt, pidgin, kreol vb.) konuşma ve yazı diline etkisinin birlikte ele alınmasının gerekliliği üzerinedir.

ÇYM'lerde araştırma alanımızın sınırlarını Türkçe oluşturur. Doğu (Oriental) dilleri okullarının bir uzantısı olarak üretilen ÇYM'lerin bir bölümünde Arap alfabesi ortaklığından Arapça, Farsça ile beraber Türkçe ele alınmıştır. Başta aynı harfleri kullanan farklı diller olduğu anlaşılmazken giderek aradaki yakınlık veya uzaklık daha iyi anlaşılmıştır. Bu bakımdan diğer dillerdeki ÇYM araştırmaları, aynı kanalda Türkçenin dikkat çekilmemiş pek çok önemli ayrıntısının görülmesini de sağlayabilir. Umarız diller arasındaki etkileşimler ÇYM'ler yardımıyla daha da açıklanır bir boyut kazanabilir.

DİZİN - SÖZLÜK

Kısaltmalar

Ar.	Arapça
bağ.	Bağlaç
Bulg.	Bulgarca
c.	Cem (Çoğul)
ed.	Edat
f.	Fiil
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
hlk. ağz.	Halk ağzı
i.	İsim
İt.	İtalyanca
Lat.	Latince
Mac.	Macarca
mcz.	Mecaz
MÖ	Milattan önce
öl.	Ölüm tarihi
öz.	Özel
Rum.	Rumca
s.	Sayfa
sf.	Sıfat
Sl.	Slavca
T.	Türkçe
Tas.	Tasavvuf
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
ünl.	Ünlem
yrd.	Yardımcı
zf.	Zarf
zm.	Zamir

Devellioğlu	Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (1978)
DS	Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (1993, 2. bs.)
TDK - TS	Türk Dil Kurumu - Türkçe Sözlük (1988, 8. bs.)
TS	XII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (1995, 3. bs.)

DİZİN – SÖZLÜK ÖZELLİKLERİ

1. Madde başı olan sözcük günümüzdeki kullanımı yansıtmaktadır. Kalın olarak yazılmıştır.

2. Madde başı olan sözcük özel isim olup olmamasına bağlı olarak bazen büyük harfle başlatılmıştır.

Ör. **Abaza** (Batı Kafkasya'da Karadeniz kıyısında yaşayan yerli halklardan biri. TDV İslam Ansiklopedisi, 2016, s. 1)

3. Madde başı sözcüğün anlamı verilmeden önce sesletim veya yazıma ait özellikler gösterilmiştir.

Ör. **acaba** (acaba: *Ar.* ʿacebā

4. Madde başı sözcüğün kaynaklandığı dil biliniyorsa verilmiştir. Fiillerde sözcükler büyük oranda Türkçe olduğundan kaynak gösterilmemiştir. Diğer sözcük türlerinde kaynak dil gösterilmiştir.

Ör. **asla** (a'sla: *Ar.* aṣlā *zf.* Hiçbir zaman, hiçbir şekilde, katiyen. TDK – TS)
at- (Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak. TDK – TS)

5. Madde başı olan sözcük birden fazla anlama sahip olduğunda ilgili metinlerde kullanılan anlam gösterilmiştir. Özel bir kullanım sözkonusu ise madde başında ve alt maddede ilgili sözcüğün yanında parantez içinde gösterilmiştir.

Ör. **acep** (*Ar.* ʿaceb *zf.* Acaba. TDK – TS) Metinde yabancı, bilinmeyen anlamında kullanılmıştır.

6. Sözcüğün anlamı verildikten sonra aynı parantez içinde ve sonda kaynakçası gösterilmiştir.

Ör. **âfet** (a:fet *Ar.* āfet *i.* Çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım. TDK - TS)
Anadolu (Türkiye'nin Asya kıtası üzerinde bulunan kesimi. TDV İslam Ansiklopedisi, 1991, s. 131)

7. Madde başı olan sözcüğün fiil dışında ait olduğu sözcük türü gösterilmiştir. Bazı maddelerde kaynakçaya bağlı olarak sözcüğün çokluk biçimine de yer verilmiştir.

Ör. **âciz** (*Ar.* ʿacz *i.* Gücü bir işe yetmez olanın durumu, güçsüzlük. TDK - TS)

âdet (a:det *Ar.* ʿādet *i.* Görenek TDK - TS) *Ar. i. c*. âdât. Görenek, usul, tabîat, alışkanlık. (Devellioğlu, 1978)

8. Alt maddeler daima küçük harfle ve 0,5 cm. içeriden başlatılmıştır.

Ör. **Acem** (*Ar. i. c.* a'câm. 1. Arap olmayan, kavim. 2. İranlılar. (Devellioğlu, 1978)
agem [1] *CFT/1672* (b5/102)

9. Alt maddenin yanında köşeli parantez içindeki sayı metindeki kullanım sayısını göstermektedir.

Ör. abadu [1]

10. Eser adları kısaltmalarının tamamı italik yazılarak büyük harfle gösterilmiş ardından yan ayraç sonrasında tarih de verilmiştir.

Ör. *CFT/1672*

11. Eser adından sonra parantez içinde sayfa sayıları gösterilmiştir. Sayfa sayısı yoksa belirtmeye lüzum görülmemiştir. Sayfa sayıları için özel durumlar şöyledir:

- CFT / 1672 b. Bölüm (Eser sekiz bölümden oluşmaktadır.)
- ILT / 1612 a. Atasözü (Metinde atasözleri sıra sayısı ile gösterilmiştir.)
- BGD / 1781 v. Vartebeditium (Dinî içerikli ikinci metin.)
- TG / 1581 ah. Ahmet (Soru – cevap şeklindeki eserde kullanılan kişi adı.)

12. Alt maddede gösterilen sözcük metinde olduğu gibi gösterilmiştir. Bazı durumlarda sözcükler birleşmiş olsa da madde başı olan sözcüğün ilk harfi italik olarak kısaltılmış diğer sözcük ayrı yazılarak verilmiştir.

Ör. adámile (*a.* ile) [1] *BGD/1781* (89)

13. Alt maddelerde sözcük tam olarak yazılmıştır. Klasik dizin düzenine uyulmamıştır. Bu durumun sebebi sözcüklerin her zaman aynı formda olmamasıdır. Muhtemel bir karışıklığı önlemek için metindeki form verilmiş ayrıca bir işlem görmeden alt maddede gösterilmiştir. Sözcüğün değişik yazımları böylece görülmüş olmaktadır.

Ör. **adam** (*Ar.* ādem 1. *i.* İnsan. 2. *i.* Erkek kişi. TDK – TS)
adàm [13] *BGD/1781* (51, 51, 51, 61, 61, 64, 64, 64, 65, 66, 67, 83, 95)
adam [1] *GT/1789* (117)
adámdyr [4] *BGD/1781* (52, 83, 96, 89)

14. Sözcüğün anlamı, yazımı veya kullanımı kesin olmadığı durumlarda (*) asteriks işareti kullanılmıştır.

Ör. **enkli*** (Ölümlü.)
caneile* (*k.* eyle- veya ile) [1] *ILT/1612* (a/207)
üstiker* (ustā – kâr. Bir işin ustası anlamında kullanılmıştır.)

15. Fiilerin olumsuz ve edilgenlik, dönüşlülük, işteşlik türünden yapım ekli halleri madde

başında verilmiştir. Bu türden kullanımlarda kaynak verilmeden sözcüğün anlamı metindeki bağlamına uygun olacak şekilde tarafımızca verilmiştir.

Ör. **anlama-** (Ne olduğunu bilmemek.)
anlamázmiſyn [1] *BGD/1781* (93)
anma- (Adını söylememek.)
anmazβinlar [1] *CFT/1672* (b7/161)

16. Madde başları yalın formları yansıtacak şekilde verilmiştir. Alt maddeler yapım ekli formları da barındırabilir. Bu hallerde üst madde başından tamamen ayrı bir anlamı vermediğinde (öz. +CI, +CIk +lXk, + sXz, +(X)ncX *vd.*) alt maddede gösterilmiştir.

Ör. adam**gfik**lar [1] *CFT/1672* (b7/341)
atem**lic** [3] *TG/1581* (6/ah, 6/ah, 7/ah)
adet**ſchi** [1] *ILT/1612* (a/142)
akcse**βiz** [3] *CFT/1672* (b7/258, b8/368, b8/370)
akyl**ſy'z** [1] *BGD/1781* (61)

17. Kurallı birleşik fiiller alt maddede gösterilmiştir. Metinlerde genellikle birleşik yazılmış olsa da günümüzdeki kullanımları parantez içinde gösterilmiştir.

Ör. alikoβunlar (*a.*ı **koy-**) [1] *CFT/1672* (b3/047)
alyvereler (*a.*ı **ver-**) [2] *PGT/1794* (710, 716)

18. Madde başı olan sözcük alt maddelerde başka sözcüklerle tamamlanarak yazılmışsa o maddede gösterilen biçimin parantez içinde günümüzdeki kullanımına yer verecek şekilde gösterilmiştir.

Ör. atmejdana (***a.* meydanı**) [1] *CFT/1672* (b6/138)
atpazara (***a.* pazarı**) [1] *CFT/1672* (b6/126)

19. Alt maddede ekleşmiş formlar tekrar yazılmamış, ayrı bir sözcük bitişik yazıldığında ayrı yazılan formu parantez içinde gösterilmiştir.

Ör. benumilè (*b*. um **ile**) [1] *SL/1643*
benumle [1] *CFT/1672* (b2/035)

20. Madde başı altında alfabetik sıraya uygun bir dizilim bulunmaktadır. Eklerin düzeni bu sıraya uyacak şekildedir.

Ör. borg**iumu** [1] *BGD/1781* (99)
borḡ**lari** [3] *BGD/1781* (v/33, v/34(2))
borḡ**lary** [5] *BGD/1781* (v/33(3), v/34(2))
borḡl**aryny** [1] *BGD/1781* (v/30)
borgs**lidür** [2] *CFT/1672* (b5/112, b8/386)
bor**ſetigleremozi** (*b*. et-) [1] *HPT/1575*

21. Bazı madde başlarının anlamına ulaşmak mümkün olmadığında karşılığı boş bırakılmıştır.

Ör. **honçer**

DİZİN - SÖZLÜK

âbât (a:ba:t *Far.* ābād 1. *sf*. Bayındır. 2. *sf*. Şen, rahat. TDK - TS)
abadu [1] *ILT/1612*
Abaza (Batı Kafkasya'da Karadeniz kıyısında yaşayan yerli halklardan biri. TDV İslam Ansiklopedisi, 2016, s. 1)
abaza [1] *CFT/1672* (b8/363)
âb-dest (*Far. b. i.* 1. Namaz vesaire için din icâbına göre el, ağız ,burun, yüz; dirseklere kadar kollar ve aşıkkemiği üstüne kadar ayakları yıkama, kulaklara, boyuna ve başa meshetme. 2. El yıkama suyu. (Devellioğlu, 1978)
abdeβt [1] *CFT/1672* (b8/482)
abgir (âb-gîr *Far. b. i.* Su biriken yer, havuz. (Devellioğlu, 1978)
abg$^{i\grave{}}$irde [1] *PGT/1794* (702)
abg$^{i\grave{}}$ir [1] *PGT/1794* (702)
acaba (acaba: *Ar.* ʿacebā 1. *i.* Şüphe, kuşku. 2. *zf.* a'caba: Merak, kararsızlık veya kuşku anlatan bir söz, acep. TDK - TS)
agsaba [5] *CFT/1672* (b3/057, b4/072, b5/111, b6/140, b7/215)
acep (*Ar.* ʿaceb *zf.* Acaba. TDK – TS) Metinde yabancı, bilinmeyen anlamında kullanılmıştır.
adſcheb [1] *GT/1789* (119)
agseb [1] *CFT/1672* (b6/139)
agseb [2] *CFT/1672* (b1/022, b4/077)
atzep [1] *TG/1581* (15/ah)
acayip (aca:yip *Ar.* ʿacāʾib *sf.* Olağana aykırı, garip, tuhaf. TDK - TS)
agsaib [1] *CFT/1672* (b6/138)
acele (*Ar.* ʿacele *sf.* Hızlı yapılan, çabuk, tez, ivedi. TDK - TS)
agsele [1] *CFT/1672* (b8/426)
Acem (*Ar. i. c.* a'câm. 1. Arap olmayan, kavim. 2. İranlılar. (Devellioğlu, 1978)
agem [1] *CFT/1672* (b5/102)
agem [1] *RGT/1630* (95)
agem [1] *SL/1643*
agsam [4] *CFT/1672* (b7/145, b7/149, b7/149, b7/150)
agsem [3] *CFT/1672* (b2/033, b6/125, b8/363)
acemi (*Ar.* ʿacemī *sf.* Bir işin yabancısı olan, eli işe alışmamış, bir işi beceremeyen. TDK - TS)
agsami [1] *CFT/1672* (b8/366)
Acemi oğlanı (Osmanlı Devleti'nde Kapıkulu ocaklarına asker yetiştiren Acemi Ocağı neferlerine verilen isim. TDV İslam Ansiklopedisi, 1988, s. 324)
agasamoglanlar [1] *CFT/1672* (b7/168)
agsamoglani [2] *CFT/1672* (b7/169, b7/169)
agsamoglanlardan [1] *CFT/1672* (b7/150)
acı (*i.* Bazı maddelerin dilde bıraktığı yakıcı duyu, tatlı karşıtı. TDK - TS)
aghy' [1] *BGD/1781* (50)
agi [1] *BGD/1781* (99)
agidur [1] *ILT/1612* (a/116)
agy [1] *BGD/1781* (63)
acıma- (Acılı, ağrılı olmamak.)
agimas [1] *ILT/1612* (a/159)
âciz (*Ar.* ʿacz *i.* Gücü bir işe yetmez olanın durumu, güçsüzlük. TDK - TS)
agsiz [2] *CFT/1672* (b6/142, b7/201)

agsziz [1] *CFT/1672* (b8/490)
aç (*sf.* Yemek yemesi gereken, tok karşıtı. TDK - TS)
acſtur [1] *CFT/1672* (b4/058)
agi [1] *ILT/1612* (a/103)
atſchdur [1] *GT/1789* (123)
aç- (Bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek. TDK - TS)
ač [2] *BGD/1781* (57, 84)
acıàr [1] *BGD/1781* (64)
acialìm [1] *BGD/1781* (64)
aciarlar [1] *BGD/1781* (64)
aciàrym [1] *BGD/1781* (87)
acs [2] *CFT/1672* (b1/019, b7/248)
acſarlar [1] *CFT/1672* (b5/083)
acſarβen [1] *CFT/1672* (b1/003)
acſmak [1] *CFT/1672* (b5/106)
atſch [1] *GT/1789* (117)
atſch [1] *ILT/1612*
atſcharſin [1] *GT/1789* (111)
atſchmak [1] *GT/1789* (111)
açık (*sf.* Açılmış, kapalı olmayan, kapalı karşıtı. TDK – TS)
acíkmidir (*a.* mıdır) [1] *BGD/1781* (85)
acsik [1] *CFT/1672* (b8/369)
acſik [1] *CFT/1672* (b5/101)
acſikttür [1] *CFT/1672* (b4/060)
acſiktür [2] *CFT/1672* (b4/080, b6/141)
agikdur [1] *ILT/1612*
atſchik [1] *GT/1789* (131)
açıl- (Açma işine konu olmak. TDK – TS)
acilìr [1] *BGD/1781* (90)
acſildi [1] *CFT/1672* (b7/224)
acſilmis [1] *CFT/1672* (b8/434)
acſilür [1] *CFT/1672* (b2/035)
acyldijì [1] *BGD/1781* (51)
acyly'r [1] *BGD/1781* (63)
atſchilup [1] *GT/1789* (171)
açlık (*i.* Aç olma durumu. TDK – TS)
atſehluk [1] *ILT/1612* (a/088)
açma- (Kapalı tutmak.)
ačma [1] *BGD/1781* (61)
acsmaz [1] *CFT/1672* (b1/003)
acſmazdan [1] *CFT/1672* (b5/108)
atſchmaz [1] *GT/1789* (111)
ad (*i.* Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam. TDK – TS)
ade [1] *ILT/1612* (a/151)
adì [1] *BGD/1781* (59)
adi [1] *CFT/1672* (b7/254)
adi [2] *HPT/1575* (27, 32)
adini [1] *BGD/1781* (v/31)
adini [1] *CFT/1672* (b8/473)

adini [1] *ILT/1612*
adun [1] *HPT/1575*
adung [1] *ILT/1612*
ady [1] *BGD/1781* (56)
ady’ [1] *BGD/1781* (62)
ati [1] *SL/1643*
ati [1] *TG/1581* (17/ah)

ada (*i.* Deniz veya göl suları ile çevrilmiş küçük kara parçası, cezire. TDK – TS)
adalarde [1] *CFT/1672* (b7/156)

adâlet (*Ar. i.* Hakka riâyetkârlık, hak tanırlık, haklılık, doğruluk. (Devellioğlu, 1978)
adale [1] *ILT/1612*
edalat [1] *CFT/1672* (b7/154)

adam (*Ar.* ādem 1. *i.* İnsan. 2. *i.* Erkek kişi. TDK – TS)
adàm [13] *BGD/1781* (51, 51, 51, 61, 61, 64, 64, 64, 65, 66, 67, 83, 95)
adàm [1] *BGD/1781* (52)
adam [1] *GT/1789* (117)
adam [1] *ON/1527. I*
adam [1] *PGT/1794* (709)
adàm [1] *PGT/1794* (709)
adam [1] *PGT/1794* (716)
adàm [1] *PGT/1794* (716)
adam [1] *TRC/1544. I*
adam [2] *BGD/1781* (67, v/3)
adam [2] *ILT/1612* (a/104, a/174)
adam [3] *HPT/1575* (27, 31)
adam [5] *SL/1643*
adam [9] *CFT/1672* (b1/020, b3/050, b4/077, b4/078, b5/090, b6/128, b7/215, b7/340, b8/443)
adama [1] *GT/1789* (171)
adama [1] *ILT/1612* (a/017)
adama [1] *SL/1643*
adama [2] *CFT/1672* (b1/022, b2/040)
adamà [3] *BGD/1781* (83, 95, 95)
adamdan [1] *SL/1643*
adamden [1] *ILT/1612* (a/150)
adamdür [2] *CFT/1672* (b2/037, b8/372)
adamdyr [1] *BGD/1781* (53)
adámdyr [4] *BGD/1781* (52, 83, 96, 89)
adamgsiktür [1] *CFT/1672* (b2/037)
adamgſiklar [1] *CFT/1672* (b7/341)
adami [1] *ILT/1612* (a/171)
adami [1] *SL/1643*
adámile (*a.* ile) [1] *BGD/1781* (89)
adamile (*a.* ile) [1] *GT/1789* (165)
adamile (*a.* ile) [1] *ILT/1612* (a/162)
adamiβi (*a.* işi) [1] *CFT/1672* (b2/038)
adamiβidür (*a.* işi) [1] *CFT/1672* (b7/282)
adamlar [1] *GT/1789* (168)
adamlar [1] *HPT/1575* (31)
adamlar [3] *SL/1643*

adamlar [5] *CFT/1672* (b7/156, b8/367, b8/421, b8/441, b8/475)
adamlara [1] *HPT/1575* (31)
adamlara [1] *SL/1643*
adamlardan [1] *CFT/1672* (b8/366)
adamlardan [1] *SL/1643*
adamlari [1] *HPT/1575* (31)
adamlari [1] *SL/1643*
adamlari [3] *CFT/1672* (b5/092, b7/219, b8/369)
adamlarun [1] *CFT/1672* (b8/405)
adamlarungh [2] *SL/1643*
adamlarỳn [1] *PGT/1794* (716)
adamler [1] *HPT/1575* (31)
adamlerdan [1] *HPT/1575* (31)
adamleri [1] *ILT/1612* (a/031)
adamlerun [1] *HPT/1575* (31)
adamlerung [1] *ILT/1612* (a/031)
adamlık [1] *SL/1643*
adamun [2] *GT/1789* (130, 167)
adamungh [1] *SL/1643*
adamünüzle [1] *CFT/1672* (b5/098)
adamy [1] *BGD/1781* (67, 57)
adàmym [2] *BGD/1781* (57)

adâvet (ada:vet *Ar.* ʿadāvet *i.* Düşmanlık. TDK – TS)
adabet [1] *ILT/1612* (a/149)
adauuet [1] *ILT/1612* (a/154)

adem (*öz. i.* a:dem *Ar.* ādem 1. Dinî inanışlara göre dünya üzerindeki ilk insan, Âdem Baba. 2. İnsan, insanoğlu, adam. TDK – TS)
adem [1] *BGD/1781* (107)
adèm [2] *BGD/1781* (63, 64)
adem [2] *ILT/1612* (a/113)
adem [3] *CFT/1672* (b1/019, b5/082, b5/089)
ademgsik [1] *CFT/1672* (b4/078)
ademì [1] *BGD/1781* (63)
ademi [1] *ILT/1612* (a/038)
ademler [1] *CFT/1672* (b6/119)
ademlerden [1] *CFT/1672* (b1/009)
ademlere [1] *CFT/1672* (b4/060)
ademlerinden [1] *CFT/1672* (b6/128)
ademlerün [2] *CFT/1672* (b5/087, b7/342)
ademlerünmidür (*a.* midir) [1] *CFT/1672* (b6/131)
ademsi [1] *SL/1643*
ademtan [1] *TG/1581* (3/ah)
atelic [2] *TG/1581* (5/ah, 5/ah)
atém [1] *TG/1581* (3/ah)
atem [9] *TG/1581* (3/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 6/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah)
atemin [1] *TG/1581* (3/ah)
atemler [1] *TG/1581* (4/ah)
atemleré [2] *TG/1581* (9/ah, 9/ah)
atemleri [1] *TG/1581* (4/ah)
atemlerile (*a*. ile) [1] *TG/1581* (5/ah)

atemlerun [1] *TG/1581* (11/ah)
atemlic [3] *TG/1581* (6/ah, 6/ah, 7/ah)
atemligé [1] *TG/1581* (10/ah)
atemté [1] *TG/1581* (7/ah)
atemten [1] *TG/1581* (3/ah)
atemun [2] *TG/1581* (3/ah, 3/ah)

âdet (a:det *Ar.* ʿādet *i.* Görenek TDK - TS) *Ar. i. c*. âdât. Görenek, usul, tabîat, alışkanlık. (Devellioğlu, 1978)
adèt [3] *BGD/1781* (56, 97, 97)
adet [1] *GT/1789* (111)
adet [13] *CFT/1672* (b1/003, b5/095, b5/096, b5/103, b7/145, b7/238, b8/363, b8/370, b8/401, b8/405, b8/407, b8/408, b8/472)
adet [3] *BGD/1781* (87, 97, 97)
adeth [1] *ILT/1612* (a/186)
adèti [1] *PGT/1794* (705)
adeti̇̀ [1] *PGT/1794* (714)
adeti [3] *CFT/1672* (b1/003, b5/106, b7/253)
adetini [2] *CFT/1672* (b8/362, b8/387)
adetleri [1] *GT/1789* (111)
adetleri [2] *CFT/1672* (b6/132, b8/407)
adetlerinì [1] *BGD/1781* (56)
adetlerini [3] *CFT/1672* (b5/096, b6/144, b8/419)
adetʃchi [1] *ILT/1612* (a/142)
adett [1] *ILT/1612* (a/046)

âdî (a:di: *Ar.* ʿādī *sf.* Değersiz. TDK - TS)
adi [1] *CFT/1672* (b7/201)

âdil (a:dil *Ar.* ʿādil *sf.* Adaletle iş gören. TDK - TS)
adil [1] *CFT/1672* (b8/443)
adile [1] *CFT/1672* (b7/216)

adl (*Ar. i*. Doğruluk, adâlet, dâd. (Devellioğlu, 1978)
adlungi [1] *ILT/1612*

adû (*Ar. i. c.* a'dâ'. Düşman (Devellioğlu, 1978)
aduden [1] *ILT/1612*
aduleri [1] *CFT/1672* (b7/221)

af (*Ar.* ʿafv *i.* Bir suçu, bir kusuru veya bir hatayı bağışlama. TDK - TS)
af [1] *BGD/1781* (54)
àfvu [1] *PGT/1794* (707)
afeder (*a.* et-) [1] *CFT/1672* (b8/444)
afi̇düp (*a.* et-) [1] *CFT/1672* (b2/043)

aferin (a:ferin *Far.* āferīn *ünl.* Övme, takdir, beğenme vb. duyguları belirtmek için söylenen söz, bravo. TDK – TS)
a'ferim [1] *BGD/1781* (85)
aferim [1] *CFT/1672* (b4/063)
aferin [2] *GT/1789* (127, 128)

âfet (a:fet *Ar.* āfet *i.* Çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım. TDK - TS)
āfèt [1] *PGT/1794* (703)

afiyet (a:fiyet *Ar.*ʿāfiyet *i.* Hasta olmama durumu, sağlık, esenlik. TDK - TS)
afiet [1] *BGD/1781* (111)
afièt [1] *BGD/1781* 88
afietlèr [1] *BGD/1781* (111)

afietlérola (*a.*ler ola) [1] *BGD/1781* (88)
âgâh (*Far. sf. c*. âgâhân. Bilgili, haberli, uyanık. Devellioğlu, 1978)
agⁱãh [1] *PGT/1794* (702)
ağ- (Çıkmak, yükselmek. TDK – TS)
agdi [1] *ILT/1612*
ağa (*i.* Halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen unvan. TDK – TS)
aga [10] *CFT/1672* (b7/176, b7/201, b7/202, b7/215, b7/297, b7/297, b7/297, b7/339, b8/386, b8/490)
agadan [1] *CFT/1672* (b7/174)
agalar [1] *CFT/1672* (b7/297)
agam [2] *CFT/1672* (b2/036, b4/067)
aganun [2] *CFT/1672* (b7/209, b7/209)
agaſina [2] *CFT/1672* (b7/175, b7/175)
agaβi [9] *CFT/1672* (b7/296, b7/296, b7/296, b7/296, b7/296, b7/296, b7/296, b7/297, b8/421)
agaβidür [1] *CFT/1672* (b7/256)
agaβini [1] *CFT/1672* (b7/196)
aghá [1] *BGD/1781* (82)
aghaílen (*a*. ile) [1] *BGD/1781* (84)
aghàilen (*a.* ile) [1] *BGD/1781* (86)
aghajà [1] *BGD/1781* (55)
aghalàr [1] *BGD/1781* (92)
aghalar [6] *BGD/1781* (107, 107, 109, 109, (111), 103)
aghalara [1] *BGD/1781* (109)
aghàm [1] *BGD/1781* (78)
aghamyn [1] *BGD/1781* (83)
aghan [1] *BGD/1781* (78)
aghanà [1] *BGD/1781* (83)
ağaç (Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki. TDK – TS)
agaci [1] *BGD/1781* (89)
agats [2] *TRC/1544. I*
agats[2] *HPT/1575*
agatsch [1] *ILT/1612* (a/220)
agatsdan [1] *ILT/1612* (a/064)
agatſchdan [1] *ILT/1612*
agatſchden [1] *ILT/1612* (a/064)
agatſi [1] *ILT/1612* (a/019)
aghač [1] *BGD/1781* (60)
aghàč [1] *BGD/1781* (89)
aghacià [1] *BGD/1781* (63)
aghacⁱdàn [1] *PGT/1794* (716)
aghacⁱlarà [1] *PGT/1794* (716)
aghacⁱlaryn [1] *PGT/1794* (716)
aghačler [1] *BGD/1781* (89)
aghacleri [1] *BGD/1781* (89)
aghağdàn [1] *PGT/1794* (710)
aghağlarà [1] *PGT/1794* (710)
aghağlarỳ [1] *PGT/1794* (717)
aghağy [1] *PGT/1794* (710)

aghaĝỳ [1] *PGT/1794* (717)
aghaĝyna [1] *PGT/1794* (710)
aghaĝyna [1] *PGT/1794* (717)
ağar- (Aydınlanmak. TDK – TS)
agharmaghà [1] *BGD/1781* (55)
ağarma- (Henüz karanlık için kullanılmıştır.)
agharmadàn [1] *BGD/1781* (85)
ağır (*sf.* Tartıda çok çeken, hafif karşıtı. TDK – TS)
agir [6] *CFT/1672* (b7/252, b7/254, b7/339, b8/366, b8/418, b8/441)
agirdür [1] *CFT/1672* (b4/059)
ağırla- (Konuğa saygı göstererek onun her türlü rahatını, gereksinimini sağlamak, ikram etmek, izaz etmek. TDK – TS)
agirlar [1] *ILT/1612* (a/156)
ağız (1. *i*. Yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ. 2. *i.* Kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı. TDK – TS)
achzem [1] *ON/1527. I*
aghz [1] *BGD/1781* (63)
aghzymà [1] *BGD/1781* (99)
aghzynà [1] *BGD/1781* (54)
aghzyndedyr [1] *BGD/1781* (67)
agizindan [2] *CFT/1672* (b8/368, b8/405)
agizinde [1] *CFT/1672* (b8/443)
agizini [1] *CFT/1672* (b8/426)
agizle [1] *CFT/1672* (b8/369)
agſum [1] *ILT/1612*
agzi [1] *HPT/1575*
agzi [1] *TRC/1544. I*
ağla- (Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek. TDK – TS)
aghlaſyn [1] *BGD/1781* (65)
aglaiup [1] *CFT/1672* (b8/426)
aglamach [1] *HPT/1575*
aglamak [1] *TRC/1544. I*
aglarlar [1] *CFT/1672* (b8/427)
ağlama- (Üzüntü göstermemek.)
aghlamàz [1] *BGD/1781* (62)
aglamajan [1] *BGD/1781* (63)
ağrı (*i.* Vücudun herhangi bir yerinde duyulan şiddetli acı. TDK – TS)
aghriſi [1] *BGD/1781* (97)
aghry‘silan [1] *BGD/1781* (97)
aghrydyghy’ [1] *BGD/1781* (61)
aghrysì [2] *BGD/1781* (97, 97)
aghyrſyny [1] *BGD/1781* (98)
ağrı- (Vücudun bir yeri ağrılı durumda olmak. TDK – TS)
aghyrìr [1] *BGD/1781* (98)
aghyry’r [1] *BGD/1781* (58)
ağrıt- (Ağrımasına yol açmak. TDK – TS)
aghyrtty [1] *BGD/1781* (52)
ağrıtma- (Acımamasını sağlamak.)
aghry’tma [1] *BGD/1781* (59)

agirtmam [1] *CFT/1672* (b6/117)
ağu (Zehir. DS, 1993, s. 114)
agulerdur [1] *ILT/1612* (a/101)
ahass (*Ar. sf.* hâss. 1. Daha, en, çok. 2. *zf.* Başlıca. 3. *sf*. Yakın. (Devellioğlu, 1978)
haſi [1] *ILT/1612*
ahd (~ ahid *Ar. i. c*. uhûd. 1. Söz verme. 2. And, yemin. 3. Devir, zaman, gün. (Devellioğlu, 1978)
achtile (*a*. ile) [1] *ILT/1612*
ahd [4] *CFT/1672* (b5/084, b7/216, b7/219, b7/221)
ahdinda [2] *CFT/1672* (b8/387, b8/387)
ahır (*Far.* āḫūr *i.* Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı. TDK – TS)
achur [1] *ILT/1612* (a/202)
ahirda [2] *CFT/1672* (b4/061, b4/062)
ahirim [1] *CFT/1672* (b4/061)
ahirlerinde [1] *CFT/1672* (b6/126)
ahirün [1] *CFT/1672* (b4/061)
ahora [1] *GT/1789* (125)
ahorda [1] *GT/1789* (125)
ahorum [1] *GT/1789* (125)
ahyra [1] *BGD/1781* (109)
ahîr (*Ar. sf.* En son, en sondaki. (Devellioğlu, 1978)
achhir [1] *SL/1643*
achur [1] *ILT/1612* (a/117)
ahiering [1] *ILT/1612* (a/013)
ahira [1] *CFT/1672* (b4/061)
akir [1] *RGT/1630* (95)
ahmak (*Ar.* aḥmaḳ *sf.* Aklını gereği gibi kullanamayan, bön, budala, aptal. TDK – TS)
achmack [1] *ILT/1612* (a/156)
ahmak [2] *GT/1789* (168, 169)
Ahmet (I. Ahmed (1590 - 1617) 14. Osmanlı padişahı.)
achmet [1] *CFT/1672* (b7/164)
achmet [2] *BGD/1781* (89, 95)
achmèt [4] *BGD/1781* (89,90,90,90)
achmetín [1] *BGD/1781* (83)
ahmed [2] *CFT/1672* (b6/142, b7/253)
ahmeti [1] *CFT/1672* (b7/282)
ahmetün [1] *CFT/1672* (b6/138)
ahmi [1] *TG/1581* (3/ah)
âhir (a:hir *Ar.* āḫir *sf.* Son, sonraki. TDK – TS)
achri [1] *ILT/1612* (a/212)
ahsen (Çok güzel.)
ahſeni [1] *TG/1581* (4/ah)
ahtapot (Kafadan bacaklılardan, dokunaçlı bir tür mürekkep balığı (Octopus). TDK - TS)
aktapod [1] *CFT/1672* (b4/063)
ahvâl (*Ar. i.* hâl *c.*Oluşlar, bulunuşlar, durumlar. (Devellioğlu, 1978)
ehvaldan [1] *CFT/1672* (b1/011)
ehvalerindan [1] *CFT/1672* (b7/341)
ehvalindan [13] *CFT/1672* (b1/025, b7/235, b7/249, b7/253, b7/293, b7/338, b7/338, b7/340, b8/362, b8/401, b8/432, b8/441, b8/441)

ehvaline [1] *CFT/1672* (b8/490)
ehvalini [8] *CFT/1672* (b1/025, b5/091, b7/233, b7/246, b7/285, b8/371, b8/444, b8/492)
ehvallardan [1] *CFT/1672* (b7/339)
ehvallerini [1] *CFT/1672* (b7/346)
evahlinden [1] *CFT/1672* (b2/043)

ak (Kar, süt vb.nin rengi, beyaz, kara ve siyah karşıtı. TDK - TS)
ackh [1] *ILT/1612*
ak [1] *HPT/1575*
ak [1] *TRC/1544. I*
ak [2] *CFT/1672* (b7/296, b7/296)

ak- (Sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddelerin bir yerden başka bir yere doğru gitmesi. TDK – TS)
akar [2] *CFT/1672* (b1/022, b7/156)

akarsu (aka'rsu. Yeryüzünde, yer altında belirli bir yatak içinde, eğim boyunca sürekli veya zaman zaman akan su. TDK – TS)
akar ſoular [1] *GT/1789* (118)

akçe (1. *i*. Küçük gümüş para 2. *i*. Her tür madenî para, akça. TDK - TS)
acſe [1] *CFT/1672* (b7/347)
acȶgaja [1] *ILT/1612* (a/141)
ahce [1] *BGD/1781* (105)
ahcè [1] *BGD/1781* (78)
akc [1] *BGD/1781* (59)
akcè [7] *BGD/1781* (55, 55, 55, v/4, 59, 62, 62)
akceji [1] *BGD/1781* (56)
akceſinì [1] *BGD/1781* (55)
akceſinì [1] *BGD/1781* (87)
akcse [5] *CFT/1672* (b6/135, b7/259, b8/371, b8/402, b8/409)
akcsei [1] *CFT/1672* (b6/128)
akcseβiz [3] *CFT/1672* (b7/258, b8/368, b8/370)
akcſan [2] *CFT/1672* (b2/035, b6/136)
akcſe [22] *CFT/1672* (b1/024, b1/026, b1/027, b1/029, b2/032, b2/035, b4/074, b4/076, b4/078, b5/087, b5/088, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b7/150, b7/155, b7/160, b7/210, b7/258, b7/259)
akcſedür [1] *CFT/1672* (b2/032)
akcſeie [1] *CFT/1672* (b2/034)
akcſeile [4] *CFT/1672* (b2/033, b2/034, b5/093, b8/369)
akcſeje [1] *CFT/1672* (b4/066)
akcſemüz [1] *CFT/1672* (b2/034)
akcſeβi [2] *CFT/1672* (b2/033, b5/098)
akcſeβini [1] *CFT/1672* (b4/066)
akcſeβiz [2] *CFT/1672* (b2/033, b8/369)
aktſche [3] *GT/1789* (121, 129, 130)
aktſcheye [1] *GT/1789* (127)
athſe [1] *TRC/1544. I*

akıbet (a:kıbet *Ar.* ʿāḳibet *i.* Bir iş veya durumun sonu, sonuç. TDK – TS)
a'kybet [1] *BGD/1781* (58)
aghbate [1] *TRC/1544. I*
akibet [1] *GT/1789* (163)
akybetinís [1] *BGD/1781* (82)

akybetiniz [1] *BGD/1781* (90)
akıl (*Ar. sf. c*. ukalâ, akılan, âkılûn. Akıllı kimse. (Devellioğlu, 1978)
achli [1] *TRC/1544. I*
aclé [1] *TG/1581* (3/ah)
acli [1] *HPT/1575*
acli [3] *TG/1581* (3/ah, 3/ah, 3/ah)
aclileri [1] *TG/1581* (15/ah)
akhilane [1] *ILT/1612* (a/0l2)
akil [1] *TG/1581* (3/ah)
akil [2] *CFT/1672* (b5/087, b7/215)
akilane [1] *ILT/1612*
akilile (*a.* ile) [2] *CFT/1672* (b5/095, b8/361)
akilli [2] *CFT/1672* (b7/281, b8/387)
akillidur [1] *CFT/1672* (b1/009)
akilliga [1] *CFT/1672* (b7/338)
akillu [1] *GT/1789* (168)
akilſîz [1] *GT/1789* (167)
akilunuz [1] *GT/1789* (167)
akilβiz [2] *CFT/1672* (b7/254, b8/372)
akl [1] *BGD/1781* (63)
akli [3] *CFT/1672* (b7/294, b7/342, b8/363)
aklime [1] *CFT/1672* (b5/109)
aklina [1] *CFT/1672* (b8/442)
aklindan [2] *CFT/1672* (b8/371, b8/371)
aklisſîlar [1] *ILT/1612* (a/037)
akllu [1] *GT/1789* (170)
aklung [1] *ILT/1612* (a/037)
akyldyr [1] *BGD/1781* (83)
akyllú [1] *BGD/1781* (95)
akylly [1] *BGD/1781* (89)
akylly’ [1] *BGD/1781* (61)
akylsyzlyghyndàn [1] *PGT/1794* (715)
akylsyzlykdan [1] *PGT/1794* (707)
akylſy’z [1] *BGD/1781* (61)
akîl (*sf.* a:kil *Ar.* ʿāḳil. Akıllı. TDK – TS)
akillerun [1] *GT/1789* 168
akkile (Bir hastalık adı olarak kullanılmıştır.)
akkile [1] *BGD/1781* (98)
aknum (Hipotez. (Hazai, 1973, s. 202)
aknumini [1] *CFT/1672* (b8/442)
akraba (akraba: *Ar.* aḳribā *i.* Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler. TDK – TS)
akrabalarine [1] *CFT/1672* (b8/407)
akran (*i.* akra:n *Ar.* aḳrān. Yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan her biri (...) TDK - TS)
ekrani [2] *CFT/1672* (b1/026, b7/282)
aksak (*sf.* Aksayan, hafifçe topallayan. TDK – TS)
agtſak [1] *HPT/1575*
agtſak [1] *TRC/1544. I*
akşam (*i.* Güneşin batmasına yakın zamandan gecenin başlamasına kadar olan vakit, akşam vakti, akşamleyin. TDK – TS)

ackſchan [1] *ILT/1612* (a/102)
agſam [1] *HPT/1575*
ahſciam [1] *BGD/1781* **(**109)
akšam [2] *BGD/1781* (82, 82)
akſam [1] *TRC/1544. I*
akſam [2] *CFT/1672* (b1/005, b8/482)
akſamadak [1] *CFT/1672* (b1/005)
akſamünüz [1] *CFT/1672* (b1/001)
aſchamuniz [1] *GT/1789* (110)

al- (Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak. TDK – TS)

al [1] *GT/1789* (125)
al [5] *CFT/1672* (b4/062, b5/103, b6/122, b6/130, b6/132)
al [9] *BGD/1781* (55, 66, 78, 84, 85, 87, 90, 97, 105)
alaim [1] *CFT/1672* (b6/128)
alalum [2] *CFT/1672* (b5/109, b6/125)
alàn [1] *BGD/1781* (66)
alan [1] *BGD/1781* (v/32)
alan [2] *CFT/1672* (b7/339, b8/371)
alaum [1] *GT/1789* (166)
aldi [1] *CFT/1672* (b7/281)
aldi [1] *ILT/1612*
aldighìn [1] *BGD/1781* (56)
aldikten [2] *CFT/1672* (b3/048, b6/139)
aldilar [1] *CFT/1672* (b7/166)
aldim [1] *BGD/1781* (99)
aldirmis [1] *CFT/1672* (b7/347)
aldj [1] *HPT/1575* (28)
alduk [1] *CFT/1672* (b6/135)
aldum [1] *CFT/1672* (b2/035)
aldy [1] *BGD/1781* 82
aldy’ [2] *BGD/1781* (51, 56)
aldy’m [2] *BGD/1781* (55, 87)
aldy’n [2] *BGD/1781* (85, 90)
aldyghyn [1] *BGD/1781* (51)
aldykda [1] *PGT/1794* (715)
aldylar [1] *BGD/1781* (98)
algidüp (*a*. git-) [1] *CFT/1672* (b5/102)
alibtur [1] *TG/1581* (1/ah)
alikodi (*a*.ı koy-) [2] *CFT/1672* (b7/224, b7/282)
alikojup (*a*.ı koy-) [1] *CFT/1672* (b8/427)
alikomak (*a*.ı koy-) [1] *CFT/1672* (b8/408)
alikomis (*a*.ı koy-) [1] *CFT/1672* (b8/444)
alikor (*a*.ı koy-) [1] *CFT/1672* (b5/098)
alikorlar (*a*.ı koy-) [2] *CFT/1672* (b6/143, b7/155)
alikoβunlar (*a*.ı koy-) [1] *CFT/1672* (b3/047)
alin [1] *BGD/1781* (99, 99)
alir [1] *CFT/1672* (b8/371)
aliür [1] *CFT/1672* (b7/155)
alivermek (*a*.ı ver-) *BGD/1781* (v/34)

almaga [2] *CFT/1672* (b5/112, b6/112)
almaia [2] *CFT/1672* (b6/126, b8/386)
almaja [1] *BGD/1781* (99)
almaja [1] *CFT/1672* (b6/119)
almàk [1] *BGD/1781* (78)
almak [2] *BGD/1781* (98, v/32)
almak [4] *CFT/1672* (b6/114, b6/119, b6/133, b7/155)
almakte [1] *ILT/1612* (a/155)
almaliiz [1] *BGD/1781* (v/33)
almaludur [1] *GT/1789* (124)
almalydyr [1] *BGD/1781* (v/33)
almasyny [1] *PGT/1794* (707)
àlmasyny [1] *PGT/1794* (715)
almaſſa 1] *BGD/1781* (v/33)
almiſiken [1] *CFT/1672* (b6/125)
almiβtur [1] *CFT/1672* (b8/369)
alſana [1] *GT/1789* (128)
alſun [1] *GT/1789* (170)
alſyn [1] *BGD/1781* (85)
alungnus [1] *ILT/1612* (a/087)
alup [3] *CFT/1672* (b5/086, b6/144, b7/210)
alur [1] *GT/1789* (125)
alur [1] *ILT/1612* (a/181)
alurlar [3] *CFT/1672* (b3/055, b4/069, b7/198)
alurmiβin [1] *CFT/1672* (b6/123)
alurschen [1] *ILT/1612* (a/093)
alurſen [1] *ILT/1612* (a/196)
alurſin [1] *ILT/1612*
alurβaniz [1] *CFT/1672* (b6/130)
alurβe [1] *CFT/1672* (b3/056)
alür [10] *CFT/1672* (b4/061, b7/152, b7/155, b7/249, b7/254, b7/258, b7/259, b7/347, b8/418, b8/473)
alürdi [1] *CFT/1672* (b7/259)
alürlar [2] *CFT/1672* (b6/127, b7/150)
alürüm [1] *CFT/1672* (b6/124)
alürβe [1] *CFT/1672* (b8/419)
aly'r [1] *BGD/1781* (65)
aly'rſyn [1] *BGD/1781* (59)
aly'rym [1] *BGD/1781* (90)
alyrlár [1] *BGD/1781* (94)
alyvereler (*a.*ı ver-) [2] *PGT/1794* (710, 716)
alβam [1] *CFT/1672* (b6/121)
alβin [2] *CFT/1672* (b7/171, b8/409)
alβinlar [1] *CFT/1672* (b7/161)

al – i kadri (Yüksek değer sahibi.)
alecatri [1] *TG/1581* (9/ah)

âlâ (*sf.* a:lâ: *Ar.* Aʿlā, iyi. TDK - TS)
ala [1] *CFT/1672* (b4/067)

alabalık (Eti turuncu ve lezzetli bir tatlı su balığı. TDK – TS)
alabaluk [1] *CFT/1672* (b4/063)

alabalik [1] *GT/1789* (126)
alaca (Birkaç rengin karışımından oluşan renk, ala. TDK – TS)
alagsa [1] *CFT/1672* (b8/434)
alaka (ala:ka *Ar.* ʿalāḳa *i.* İlgi. TDK – TS)
alakàm [1] *BGD/1781* (58)
alakaſinì [1] *BGD/1781* (59)
ilaka [1] *CFT/1672* (b7/202)
ilakam [2] *CFT/1672* (b4/065, b7/202)
alamet (ala:met *Ar.* ʿalāmet *i.* Belirti, işaret, iz, nişan. TDK – TS)
alamèt [1] *BGD/1781* (58)
alay (*Far.* ālāy *i.* 1. Bütünü, hepsi. 2. Herhangi bir törende veya gösteride yer alan topluluk. TDK – TS)
alay [1] *BGD/1781* (56)
alajile (*a*. ile) [2] *CFT/1672* (b5/099, b5/101)
alajle [2] *CFT/1672* (b5/103, b8/420)
àláj [1] *BGD/1781* (53)
alai [1] *CFT/1672* (b5/098)
alaj [11] *CFT/1672* (b4/074, b5/111, b6/126, b7/200, b7/201, b7/216, b7/233, b7/294, b7/340, b8/421, b8/433)
alçak (*sf.* Yerden uzaklığı az olan, yüksek karşıtı. TDK – TS)
alcsak [1] *CFT/1672* (b8/407)
alcſak [1] *CFT/1672* (b7/342)
alçakla- (Alçak duruma gelmek. TDK – TS)
altſchaklamiſch [1] *ILT/1612*
aldan- (Görünüşe bakarak yanlış bir yargıya varmak, yanılmak. TDK – TS)
aldanmis [1] *CFT/1672* (b8/402)
aldarlar [2] *CFT/1672* (b5/087, b6/131)
aldat- (Beklenmedik bir davranışla yanıltmak. TDK – TS)
aldady'r [1] *BGD/1781* (63)
aldatmaga [1] *CFT/1672* (b8/369)
aldatma- (Yanıltmamak.)
aldatmam [1] *CFT/1672* (b1/016)
aldatmamak [1] *BGD/1781* (v/34)
ale - l istihkâk (istihkâk: 1. Hakkı olma, hak kazanma. 2. Hak kazanılan şey. (Devellioğlu, 1978)
alel - istihkàk [1] *PGT/1794* 711
ale'l (İle anlamı veren Arapça edat.)
alel [2] *CFT/1672* (b7/248, b8/426)
ale-l husûs (*Ar. zf.* Hele, husûsiyle, ençok. (Devellioğlu, 1978)
alelhuβuβ [10] *CFT/1672* (b1/010, b2/039, b6/119, b7/196, b7/216, b7/246, b8/363, b8/369, b8/426, b8/444)
alelhuβoβ [1] *CFT/1672* (b7/296)
alem (a:lem *Ar.* ʿālem *i.* Dünya, cihan. TDK – TS)
alami [1] *TG/1581* (2/ah)
além [1] *BGD/1781* (95)
alem [1] *ILT/1612* (a/073)
alem [2] *TG/1581* (2/ah, 4/ah)
alem [5] *CFT/1672* (b2/033, b5/112, b6/120, b8/386, b8/441)
alemde [1] *ILT/1612* (a/077)
alemde [2] *CFT/1672* (b8/368, b8/368)

aleme [1] *CFT/1672* (b2/038)
alemé [1] *TG/1581* (5/ah)
alemi [1] *GT/1789* (164)
alemi [2] *CFT/1672* (b7/233, b8/405)
alemi [5] *TG/1581* (2/ah, 4/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah)
alemta [1] *TG/1581* (19/ah)
alemté [2] *TG/1581* (5/ah, 5/ah)
alemün [4] *CFT/1672* (b2/032, b6/142, b7/209, b8/443)
olemi [1] *TG/1581* (5/ah)

aleyh (*Ar. i.* ʿaleyh. Bir şeyin veya bir kimsenin karşısında olma. TDK - TS)
alehine [1] *CFT/1672* (b8/405)
aletchiſíné [1] *TG/1581* (18/ah)
aliech [3] *TRC/1544. I*

aleyhüm (*ünl.* ale'ykümselam *Ar.* ʿaleykum + selām `Esenlik, selamet sizin de üzerinize olsun` anlamında kullanılan bir söz. TDK – TS)
alechmi [1] *TRC/1544. I*
alejikⁱim [1] *BGD/1781* (78)
aléjikim [1] *BGD/1781* (78)
alekìm [1] *BGD/1781* 50
alechſalam [1] *ON/1527. I*

alın- (Alma işi yapılmak. TDK – TS)
alinür [2] *CFT/1672* (b6/134, b6/135)

alış (*i*. Alma işi. TDK – TS)
alis [1] *CFT/1672* (b7/219)

alış- (Bir işi tekrarlayarak kolaylıkla yapabilmek. TDK – TS)
aliſtük [1] *CFT/1672* (b4/068)
alyš [1] *BGD/1781* (63)

alışveriş (Satın alma ve satma işi, alım satım, iş (…) pazar. TDK – TS)
alisveriſte [1] *CFT/1672* (b8/369)
aliſch veriſch [1] *GT/1789* (166)
alyśveriş [1] *BGD/1781* (v/31)

alışama- (Kolayca yapamamak, yadırgamak.)
alyšámadym [1] *BGD/1781* (58)

ali (âlî *Ar. sf.* ulüvv. Yüce, ulu. (Devellioğlu, 1978)
ali [1] *TG/1581* (1/ah)
ali [11] *CFT/1672* (b1/008, b2/037, b2/039, b3/045, b5/084, b5/084, b6/144, b7/248, b7/293, b7/338, b8/442)

Ali (*A.* Efendi. Kişi adı olarak kullanılmıştır.)
ali [1] *BGD/1781* (83)
aly’ [2] *BGD/1781* (82, 91)

alim (âlim *Ar. sf.* ilm'den. *c.* ulemâ'. Bilgin. (Devellioğlu, 1978)
alimleri [1] *ILT/1612* (a/212)
alimleri [1] *TG/1581* (15/ah)
alimtur [1] *TG/1581* (1/ah)

âlî-şân (*Ar. b. sf.* 1. Şan ve şerefi büyük olan. (Devellioğlu, 1978)
ãlisⁱanynà [1] *PGT/1794* 704

Allah (*öz. i.* Alla:h *Ar.* Allah. Kâinatta var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık, Tanrı. TDK – TS)
Ala [1] *TG/1581* (6/ah)
Ala [2] *ON/1527. I*

Alah [8] *TG/1581* (3/ah, 4/ah, 4/ah, 4/ah, 5/ah, 6/ah, 6/ah, 7/ah)
Alaha [1] *TG/1581* (4/ah)
Alahi [1] *TG/1581* (5/ah)
Alahin [1] *TG/1581* (5/ah)
Alahun [3] *TG/1581* (19/ah, 9/ah, 9/ah)
Alahur [1] *TG/1581* (2/ah)
Alhung [1] *ILT/1612*
Alla [1] *CFT/1672* (b7/215)
Alla [1] *ILT/1612* (a/152)
Allà [1] *SL/1643*
Allach [6] *ILT/1612* (a/006)
Allah [1] *HPT/1575*
Allah [1] *ILT/1612* (a/003)
Allah [1] *TRC/1544. I*
Allah [10] *BGD/1781* (107, 107, 109, 87, 95, v/3, v/3, v/30, v/31)
Alláh [19] *BGD/1781* (59, 60 (7), 50, 57, 58 (2), 59, 66, 67, 77(2), 84, 93)
Allah [36] *CFT/1672* (b1/002, b1/002, b1/004, b1/013, b1/016, b1/025, b1/027, b1/027, b1/028, b1/029, b1/029, b2/030, b2/033, b2/040, b2/041, b2/042, b4/070, b4/076, b5/081, b6/115, b6/118, b6/136, b7/219, b7/235, b7/235, b7/339, b8/363, b8/366, b8/370, b8/371, b8/418, b8/421, b8/442, b8/442, b8/442, b8/490)
Allah [9] *GT/1789* (112, 118, 120, 121, 122, 122, 130, 130, 171)
Allaha [1] *ILT/1612*
Allahà [2] *BGD/1781* (66, 66)
Allaha [3] *CFT/1672* (b1/016, b2/041, b4/080)
Allaha [3] *TRC/1544. I*
Allaha [5] *BGD/1781* (86, 98, v/4, v/31, v/34)
Allaha [5] *GT/1789* (110, 121, 122, 131, 171)
Allahdan [1] *CFT/1672* (b8/441)
Allahi [1] *GT/1789* (116)
Allahi [3] *CFT/1672* (b1/017, b7/224, b8/368)
Allahtan [1] *BGD/1781* (v/34)
Allahtàn [2] *BGD/1781* (57, 66)
Allahun [1] *CFT/1672* (b8/441)
Allahundur [1] *CFT/1672* (b4/060)
Allahy [3] *BGD/1781* (v/4, v/30, v/31)
Allahỳn [1] *PGT/1794* (712)
Allahyn [7] *BGD/1781* (67, 67, v/4, v/30, v/31, v/31, v/33)
ulladur (bedayet – ullah) bidâyet (*Ar. i.* Başlama, başlangıç. (Devellioğlu, 1978) [2] *CFT/1672* (b4/078, b8/368)

Allah - teâlâ ("Yüksek olsun!" mânâsına gelen bir söz olup Allah adıyla birlikte kullanılır. Allahü-teâlâ, Hakk-teâlâ ve tekaddes". (Devellioğlu, 1978)
Alachtala [1] *ILT/1612*

Allaha ısmarladık (Ayrılanın kalan veya kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü. TDK – TS)
Alaſmarladi [1] *ON/1527. I*
Allaſmerladi [1] *ON/1527. I*

alma- (Kabul etmeme durumu. TDK – TS)
alma [1] *BGD/1781* (v/31)
alma [1] *CFT/1672* (b6/131)
almaduk [1] *CFT/1672* (b8/402)

almady [1] *BGD/1781* (82)
almaian [1] *CFT/1672* (b8/371)
almaingse [1] *CFT/1672* (b6/125)
almajaβin [1] *ILT/1612* (a/030)
almam [1] *CFT/1672* (b6/117)
almara [1] *TG/1581* (14/ah)
almas [2] *ILT/1612* (a/032, a/097)
almaz [1] *SL/1643*
almaz [3] *CFT/1672* (b4/076, b7/346, b8/387)
almazlar [1] *CFT/1672* (b7/156)
almazlarmi [1] *CFT/1672* (b7/152)
almazβe [1] *CFT/1672* (b7/341)
almazβinlar [1] *CFT/1672* (b8/371)

alt (Bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst karşıtı. TDK – TS)
altinda [1] *CFT/1672* (b7/282)
altinda [11] *CFT/1672* (b3/049, b3/050, b5/100, b7/149, b7/152, b7/154, b7/196, b7/220, b7/249, b7/296, b8/408)
altunda [1] *ILT/1612* (a/083)
altunde [2] *ILT/1612* (a/199, a/199)
altyny [2] *BGD/1781* (105, 105)

altı (Sayı adı.)
altıngı [1] *BGD/1781* (78)
alti [1] *CFT/1672* (b7/259)
alti [1] *SL/1643*
alti [10] *TRC/1544. I*
alti [3] *HPT/1575*
alti [6] *ON/1527. I*
alti [8] *CFT/1672* (b6/115, b6/134, b7/249, b7/253, b7/256, b7/267, b8/420, b8/476)
altingfi [1] *CFT/1672* (b7/267)
altitzit [1] *TG/1581* (18/ah)
altndsch [1] *GT/1789* (170)
alty' [2] *BGD/1781* (87, 87)
alty [2] *BGD/1781* (v/33, v/33)

altın (Kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element. TDK – TS)
alten [1] *ON/1527. I*
alton [1] *HPT/1575*
alton [1] *TRC/1544. I*
alton [6] *CFT/1672* (b7/165, b7/166, b7/281, b7/281, b7/282, b7/339)
altonile [1] *CFT/1672* (b2/035)
altonli [2] *CFT/1672* (b7/347, b8/427)
altun [2] *CFT/1672* (b2/033, b2/035)
altun [2] *SL/1643*
altunli [1] *SL/1643*
altunum [1] *CFT/1672* (b2/034)
alty’n [1] *BGD/1781* (78)
alty’ny’ [1] *BGD/1781* (78)

altmış (Sayı adı.)
altmis [1] *HPT/1575*
altmis [1] *ON/1527. I*
altmis [10] *TRC/1544. I*

altmis [12] *CFT/1672* (b3/048, b3/049, b3/049, b3/050, b3/051, b4/061, b6/116, b6/116, b6/116, b7/210, b7/224, b8/370)
altmiſc [1] *SL/1643*
altmiſch [1] *GT/1789* (125)
âlûde (*Far. sf. c.* âlûde-gân. Bulaşmış, bulaşık. (Devellioğlu, 1978)
ãlũdè [1] *PGT/1794* (700)
ama (a'ma *Ar.* ammā *bğl.* Çelişkili ve tutarsız iki cümleyi birbirine bağlamaya yarayan bir söz, amma, lakin, velakin. TDK – TS)
a’mma [2] *BGD/1781* (83, 91)
ama [1] *BGD/1781* (v/3)
áma [1] *BGD/1781* (96)
ama [1] *BGD/1781* (98)
ama [7] *GT/1789* (111, 113, 119, 163, 167, 168, 168)
a'mma [1] *BGD/1781* (89)
àmma [2] *PGT/1794* (707, 715)
ámma [3] *BGD/1781* (68, 93, 94)
amma [1] *RGT/1630* (95)
amma [2] *SL/1643*
ema [1] *ILT/1612* (a/192)
emma [36] *CFT/1672* (b1/003, b1/004, b1/013, b1/026, b2/034, b3/049, b3/049, b4/059, b4/072, b4/079, b5/089, b5/093, b5/096, b5/103, b6/119, b6/120, b6/123, b6/126, b6/139, b6/140, b6/142, b7/154, b7/161, b7/219, b7/223, b7/224, b7/235, b7/340, b7/341, b7/342, b7/346, b8/364, b8/366, b8/367, b8/387, b8/457)
aman (Ar. amān 1. *ünl.* Yardım istenildiğini anlatan bir söz. 2. *ünl.* Bir suçun bağışlanmasının istendiğini anlatan bir söz. TDK – TS)
amàn [1] *PGT/1794* (715)
aman [1] *TG/1581* (3/ah)
eman [1] *CFT/1672* (b7/166)
amber (*Ar.* ʿanber *i.* Amber balığından çıkarılan güzel kokulu, kül renginde bir madde. TDK – TS)
amber [1] *CFT/1672* (b6/133)
amel (*Ar.* ʿamel *i.* Yapılan iş, edim, fiil. TDK – TS) (*Ar. i.* 1. İş. 2. Niyet. (Devellioğlu, 1978)
amel [1] *BGD/1781* (v/32)
amel [2] *TG/1581* (17/ah, 5/ah)
amele [1] *BGD/1781* (v/33)
ameler [1] *TG/1581* (11/ah)
ameleri [1] *ILT/1612*
amelerimiz [1] *BGD/1781* (65)
amelile [1] *BGD/1781* (v/31)
amelile [1] *CFT/1672* (b7/216)
ameller [1] *BGD/1781* (v/4)
amellerini [1] *RGT/1630* (94)
amellerini [1] *SL/1643*
amin (a:min *Ar.* āmīn. `Öyle olsun, Allah kabul etsin` anlamlarında, duaların arasında ve sonunda kullanılan bir söz. TDK – TS)
amen [1] *HPT/1575*
amen [1] *TRC/1544. I*
amin [1] *BGD/1781* (v/4)
amin [1] *ILT/1612*

amir (a:mir *Ar.* āmir *i.* Bir işte emir verme yetkisi bulunan kimse, mir. TDK – TS)
amirun [1] *TG/1581* (5/ah)
an (*Ar.* ān *i.* Zamanın bölünemeyecek kadar kısa olan parçası, lahza, dakika. TDK – TS)
an [1] *ILT/1612* (a/212)
ane [2] *CFT/1672* (b6/136, b7/282)
an- (Birini veya bir şeyi akla getirerek sözünü etmek veya onu düşünmek, zikretmek, hatırlamak. TDK – TS)
anarlar [1] *CFT/1672* (b7/201)
andi [1] *TG/1581* (5/ah)
anmak [2] *CFT/1672* (b6/136, b8/453)
anumeg [1] *TG/1581* (5/ah)
ana (*i.* Anne. TDK – TS)
ana [1] *HPT/1575*
ana [1] *ON/1527. I*
ana [2] *TRC/1544. I*
ana [5] *CFT/1672* (b5/099, b7/341, b8/363, b8/368, b8/386)
anadan [1] *CFT/1672* (b8/441)
anam [1] *GT/1789* 112
anam [2] *CFT/1672* (b1/015, b1/016)
anana [1] *BGD/1781* (v/31)
anasỳ [1] *PGT/1794* (711)
anasynà [1] *PGT/1794* (711)
anaβi [3] *CFT/1672* (b1/009, b7/164, b8/408)
anaβina [1] *CFT/1672* (b8/407)
anna [1] *ILT/1612*
annaja [1] *ILT/1612*
annam [1] *ILT/1612*
Anadolu (Türkiye'nin Asya kıtası üzerinde bulunan kesimi. TDV İslam Ansiklopedisi, 1991, s. 131)
anadol [1] *CFT/1672* (b3/051)
anadola [1] *CFT/1672* (b3/046)
anadolda [1] *TRC/1544. I*
anadolda [2] *CFT/1672* (b7/238, b7/252)
anadoldan [3] *CFT/1672* (b3/047, b6/128, b7/224)
anadolì [1] *BGD/1781* (93)
anadolujà [1] *BGD/1781* (93)
anahtar (*Rum. i.* Kilidi açıp kapamak için kullanılan araç, açar, açkı, miftah, dil. TDK – TS)
anaachtaudur [1] *ILT/1612* (a/177)
anasır (ana:sır *Ar.* ʿanāṣir. Ögeler. TDK – TS)
anaſir [1] *TG/1581* (7/ah)
ancak (a'ncak *zf.* `Yalnızca` anlamında, sınırlama bildiren bir söz, bir. TDK – TS)
a'ngiak [2] *BGD/1781* (82, 94)
angiak [2] *BGD/1781* (88, 89)
ángiak [4] *BGD/1781* (78, 86, 91, 94)
angsag [2] *CFT/1672* (b3/047, b7/156)
angsak [29] *CFT/1672* (b1/016, b1/017, b3/050, b3/051, b4/061, b4/074, b5/085, b5/089, b5/092, b5/106, b6/114, b6/126, b6/134, b6/139, b6/141, b7/154, b7/161, b7/224, b7/235, b7/341, b8/363, b8/368, b8/387, b8/401, b8/402, b8/426, b8/443, b8/453, b8/473)
angſak [5] *CFT/1672* (b1/005, b2/033, b2/041, b3/052, b7/281)

anda (1. Orada 2. Onda, o hususta, o mevzuda 3. Oraya 4. O zaman. (TS, 1995, s. 132-137)
anda [1] *ILT/1612* (a/013)
anda [1] *TG/1581* (11/ah)
anda [18] *CFT/1672* (b3/057, b3/057, b4/066, b4/069, b5/088, b5/099, b5/102, b6/129, b6/138, b7/149, b8/369, b8/371, b8/372, b8/408, b8/421, b8/433, b8/433, b8/444)
andatur [2] *TG/1581* (1/ah, 7/ah)
andan (1. Ondan. 2. Ona. 3. Sonra, ondan sonra. 4. Ondan ötürü. 5. Oradan. 6. Onunla. TS, 1995, 138 – 143)
andan [22] *CFT/1672* (b1/004, b1/021, b5/091, b5/099, b5/099, b5/107, b6/120, b6/144, b7/170, b7/216, b7/224, b7/224, b7/341, b7/347, b8/367, b8/401, b8/408, b8/421, b8/427, b8/443, b8/473, b8/490)
andanoturi (*a*. ötürü: Ondan dolayı TS, 1995, s. 143) [1] *CFT/1672* (b8/425)
anıl- (Anma işine konu olmak, hatırlanmak. TDK – TS)
anilmis [4] *CFT/1672* (b6/139, b7/281, b8/401, b8/458)
anır- (Eşeğin bağırması. TDK – TS)
anirdoukdſche [1] *GT/1789* (169)
anla- (Bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak. TDK – TS)
anladyghyny [1] *BGD/1781* (86)
anlamaſy’ [1] *BGD/1781* (54)
anlárſyn [1] *BGD/1781* 51
anlarum [1] *CFT/1672* (b5/110)
anlarus [1] *TG/1581* (5/ah)
anlárym [1] *BGD/1781* (93)
anlama- (Ne olduğunu bilmemek.)
anlamázmiſyn [1] *BGD/1781* (93)
anma- (Adını söylememek.)
anmazβinlar [1] *CFT/1672* (b7/161)
anne (Çocuğu olan kadın, ana, valide, kocakarı, mader, nene, aba. TDK – TS)
aneſſin [1] *ILT/1612* (a/198)
ansızın (*zf*. a'nsızın. Hatıra gelmeyen bir şekilde. TDK – TS)
ànsyzyn [2] *PGT/1794* (706, 715)
ant (Tanrı'yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin, kasem. TDK – TS)
anticſerdün (*a.* iç-) [1] *CFT/1672* (b7/215)
anum (*a*. hor L*at.* Ona ithaf edilmiştir.)
anum [1] *BGD/1781* (v/4)
aŋ- (Adını söylemek.)
angmack [1] *ILT/1612* (a/048)
aŋcılayın (Onun gibi.)
angillain [1] *ILT/1612* (a/220)
aŋıl (Yavaşça.)
angil [2] *ILT/1612* (a/181, a/181)
aŋla- (Bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak. TDK – TS)
anghelgi [1] *HPT/1575* (33)
anghelmiſch [1] *HPT/1575* (33)
angla [2] *CFT/1672* (b6/114, b8/453)
angladum [1] *GT/1789* (121)
anglamac [1] *HPT/1575* (33)
anglandurſun [1] *GT/1789* (169)

anglar [1] *ILT/1612* (a/094)
anglarmiſ̃n [1] *GT/1789* (121)
anglarβen [1] *CFT/1672* (b1/014)
angllain [1] *ILT/1612* (a/093)
aŋlama- (Ne olduğunu bilmemek.)
anglamadum [2] *CFT/1672* (b1/026, b2/043)
aŋlayış (*i.* Anlama işi, telakki. TDK – TS)
anglaisch [1] *ILT/1612* (a/045)
ara (İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, aralık, boşluk, mesafe. TDK – TS)
aradan [1] *CFT/1672* (b7/223)
aralarynà [2] *PGT/1794* (702, 713)
aralerinda [1] *CFT/1672* (b8/433)
aralerinde [1] *CFT/1672* (b7/149)
aralerinden [1] *CFT/1672* (b5/086)
aramizdàn [1] *BGD/1781* (57)
aramuzda [1] *GT/1789* (122)
aramuzde [1] *CFT/1672* (b8/405)
aramüzde [2] *CFT/1672* (b1/029, b2/030)
arasſinde [1] *ILT/1612* (a/144)
araſinde [2] *ILT/1612* (a/122)
araſyndà [1] *BGD/1781* (51)
araya [1] *GT/1789* (164)
araβinda [1] *CFT/1672* (b8/368)
araβinda [6] *CFT/1672* (b7/211, b7/296, b7/296, b7/340, b8/401, b8/473)
araβinde [2] *CFT/1672* (b6/142, b7/198)
ara- (Birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak. TDK – TS)
arajàn [1] *BGD/1781* (62)
arájorum *BGD/1781* (78)
aramak [1] *CFT/1672* (b7/151)
arar [1] *ILT/1612* (a/157)
araür [1] *CFT/1672* (b7/224)
arâ (Süsleyen anlamında kullnaılmıştır.)
ara [1] *TG/1581* (9/ah)
araba (*i.* Tekerlekli, motorlu veya motorsuz her türlü kara taşıtı.TDK – TS)
arabà [1] *BGD/1781* (62)
arabadan [1] *CFT/1672* (b5/096)
arabáilan (*a*. ile) [1] *BGD/1781* (64)
arabaile [1] *CFT/1672* (b1/009)
arabaile [1] *ILT/1612* (a/168)
arabalar [1] *CFT/1672* (b3/048)
arabalari [1] *CFT/1672* (b3/053)
Arabistan (Asya ile Afrika arasında yer alan dünyanın en büyük yarımadalarından biri. TDV İslam Ansiklopedisi, 1991, s. 252)
arabiſtan [1] *SL/1643*
arada (bu a. 1. *zf*. Bu süre içinde. 2. *zf*. Yeri gelmişken, bu meyanda. TDK – TS)
aradà [1] *BGD/1781* (58)
araten [1] *TG/1581* (9/ah)
araknutiun (Temel ilkeler anlamındadır.)
arak[i]ınutiunlar [1] *BGD/1781* (v/4)
arama- (Bulmak istememek.)

arama [1] *BGD/1781* 67
aramazβem [1] *CFT/1672* (b7/222)
arani (Pekmez, bulgur kaynatmak için kullanılan kazan. DS, 1993, s. 298)
arani [1] *ON/1527. I*
Arap (Sâmî kavimlerin sayı ve yayılış sahası bakımından birincisidir. TDV İslam Ansiklopedisi, 1991, s. 272)
arab [1] *BGD/1781 (v/3)*
arab [1] *CFT/1672* (b8/363)
arab [3] *RGT/1630* (94, 94, 95)
arab [5] *SL/1643*
arablar [2] *CFT/1672* (b6/130, b7/296)
arablarun [1] *CFT/1672* (b7/296)
Arapça (Sami dilleri ailesine giren ve Arap ülkelerinde kullanılan dil, Arabi. TDK – TS)
arabcia [1] *SL/1643*
arı (1. *sf.* Temiz. 2. *sf.* Yabancı şeylerden arınmış, katışıksız, saf, halis, öz. 3. *sf.* Günahsız. TDK - TS)
ari [2] *CFT/1672* (b5/090, b8/405)
arık (Zayıf, cılız, sıska. DS, 1993, s. 316)
aric [1] *SL/1643*
ariclic [1] *SL/1643*
ary'k [1] *BGD/1781* (64)
arızî (*Ar. sf.* ârz *c.* avarız. 1. Sonradan çıkan. 2. Muvakkat, gelip geçici. (Devellioğlu, 1978)
aridi [1] *TG/1581* (7/ah)
ârif (*Ar. sf.* irfân *c.* urefâ) Bilen, bilgili, irfan sahibi. (Devellioğlu, 1978)
arif [1] *ILT/1612*
arif [3] *CFT/1672* (b5/090, b8/364, b8/405)
arka (Bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı, ön karşıtı. TDK – TS)
arca [1] *HPT/1575*
arca [1] *TRC/1544. I*
arcasídir [1] *BGD/1781* (83)
armağan (Birini sevindirmek, mutlu etmek, onurlandırmak, kutlamak için veya anı olarak verilen şey, hediye, dürü. TDK – TS)
armaganler [1] *ILT/1612*
armut (*Far.* emrūd *i.* Gülgillerden, çiçekleri beyaz, Türkiye'nin her yerinde yetişen bir ağaç. TDK – TS)
armoud [1] *GT/1789* (129)
armùd [1] *BGD/1781* (89)
armut [1] *CFT/1672* (b4/072)
armut [1] *HPT/1575*
armut [1] *TRC/1544. I*
armutlere [1] *CFT/1672* (b7/210)
Arnold (Arnavut(lar) için kullanılmıştır.)
arnold [1] *CFT/1672* (b8/363)
arpa (Buğdaygillerden bir bitki. TDK – TS)
arpà [1] *BGD/1781* (61)
arpa [1] *HPT/1575*
arpa [1] *ON/1527. I*
arpa [1] *TRC/1544. I*
arpa [3] *CFT/1672* (b4/060, b4/076, b8/368)

arpa [5] *GT/1789* (124, 127, 166, 166, 166)
arpalil [1] *CFT/1672* (b7/249)
arpaya [1] *GT/1789* (166)
arpaβu (Bira anlamında kullanılmıştır.) [3] *CFT/1672* (b4/064, b4/064, b4/068)

arslan (*i.* Aslan. TDK – TS)
arzlan [2] *GT/1789* (168, 169)
arzlana [2] *GT/1789* (169, 171)
arzlandan [1] *GT/1789* (168)
arzlanile (*a.* ile) [1] *GT/1789* (170)
arzlanun [1] *GT/1789* (171)

arşın (*i.* Yaklaşık 68 cm.'ye eşit olan uzunluk ölçüsü. TDK - TS)
arſcini [1] *BGD/1781* (87)
arſcinì [1] *BGD/1781* (87)
arſcyn [2] *BGD/1781* (105, 78)
arſcyny' [2] *BGD/1781* (78, 78)
arſin [1] *ILT/1612*
arſin [4] *CFT/1672* (b6/117, b6/117, b6/121, b6/121)

art- (Çoğalmak. TDK – TS)
artar [1] *ILT/1612* (a/085)
artdum [1] *GT/1789* (163)

artık (*zf.* a'rtık. Bundan böyle, bundan sonra. TDK – TS) (~ artuk: geri kalan, bundan böyle, daha. DS, 1993, s. 336)
altyk [1] *BGD/1781* (88)
artik [2] *GT/1789* (123, 171)
artikdu [1] *ILT/1612*
artuga [1] *ILT/1612* (a/041)
artuk [1] *ILT/1612*
artuk [1] *SL/1643*
artukleinyu [1] *ILT/1612*

artır- (Artmasını sağlamak, çoğaltmak. TDK – TS)
artarmeck [1] *ILT/1612* (a/039)

artma- (Çoğalmamak.)
artmas [1] *ILT/1612* (a/085)

arz (*Ar. i.* arzâ. Bir büyüğe sunma, gösterme, bildirme. (Devellioğlu, 1978)
arſollonan (*a.* ol-) [1] *ILT/1612*
arz [1] *CFT/1672* (b7/297)
arzide (*a.* et-) [1] *CFT/1672* (b7/253)

arzlama- (Arzulamamak, talep etmemek anlamında kullanılmıştır.)
arzláma [1] *BGD/1781* 67

arzu (*Far.* ārzū *i.* İstek, dilek. TDK – TS)
arſu [1] *ILT/1612* (a/055)
arzulerter [1] *TG/1581* (11/ah)
arzum [1] *CFT/1672* (b7/294)

arzuhal (arz-ı hâl (arzuhal) hâlin bildirilmesi, ne halde bulunduğunu bildirme, dilekçe. (Devellioğlu, 1978)
arzohal [3] *CFT/1672* (b5/100, b7/160, b7/254)
arzohalerini [1] *CFT/1672* (b7/253)

arzula- (İstek duymak, özlemek, istemek. TDK – TS)
arzulagiághyz [1] *BGD/1781* (68)
arzulama [2] *BGD/1781* (v/31(2)

arzuláridiler [1] *BGD/1781* (90)
arzuléridin [1] *BGD/1781* (99)
as- (Bir kimseyi boğazından ip vb. geçirip sallandırarak öldürmek, idam etmek. TDK – TS)
aβakodurmis (*a.* a koy-) [1] *CFT/1672* (b7/167)
aβakorlar (*a.* a koy-) [1] *CFT/1672* (b3/056)
asalet (asa:let *Ar.* aṣālet *i*. Soyluluk. TDK – TS)
aβalette [1] *CFT/1672* (b7/281)
aβaletten [1] *CFT/1672* (b6/134)
asân (Kolay.)
aſani [1] *TG/1581* (5/ah)
âsâr (Kale, hisar)
atſar [1] *HPT/1575*
atſar [1] *TRC/1544. I*
asgar (*Ar. sf.* sagîr. Daha, pek, çok, en küçük. (Devellioğlu, 1978)
asghàr [1] *PGT/1794* (706)
asıl (*Ar.* aṣl *i.* Bir şeyin kendisi, örnek, kopya karşıtı. TDK – TS)
asli [1] *GT/1789* 112
aſil [1] *ILT/1612*
aβli [12] *CFT/1672* (b1/004, b1/013, b1/021, b2/039, b4/073, b5/090, b6/140, b7/168, b7/342, b7/342, b8/405, b8/457)
aβliari [2] *CFT/1672* (b5/088, b7/294)
aβliki [1] *CFT/1672* (b7/166)
asıl- (Asma işi yapılmak veya asma işine konu olmak. TDK – TS)
aſylmy’štyr [1] *BGD/1781* (66)
aſy’l (hizmetine *a.* Sonuna kadar mücadele etmek. TDK – TS) [1] *BGD/1781* (65)
asî (*Ar. sf.* Uygun (Devellioğlu, 1978)
aſidur [1] *ILT/1612*
Asitane (âstâne ~ âsitâne *Far. i*. 1. Eşik 2. Payitaht. 3. Büyük tekke. 4. Allah'a yakın kimselerin kabri. 5. Merkez, -Osmanlı devletinin merkezi olması dolayısıyla- tahsîsen "İstanbul" mânâsına da gelir. (Devellioğlu, 1978)
aβitanei [2] *CFT/1672* (b2/036, b7/281)
asker (*Ar.* ʿasker *i.* Orduda görev yapan erden generale kadar herkes. TDK – TS)
aβker [12] *CFT/1672* (b1/008, b2/038, b3/045, b3/050, b3/051, b3/052, b3/055, b3/056, b3/056, b7/151, b7/151, b7/198)
aβkere [1] *CFT/1672* (b7/199)
aβkeri [1] *CFT/1672* (b2/038)
aβkerile [2] *CFT/1672* (b3/045, b7/224)
aβkerle [1] *CFT/1672* (b3/051)
aβkerun [1] *CFT/1672* (b3/052)
aβkerün [1] *CFT/1672* (b2/043)
asla (a'sla: *Ar.* aṣlā *zf.* Hiçbir zaman, hiçbir şekilde, katiyen. TDK – TS)
a’zla [1] *BGD/1781* (97)
aslan (Kedigillerden, Afrika'da ve Asya'da yaşayan (…) güçlü bir tür memeli, arslan. TDK – TS)
aslan [2] *PGT/1794* (706, 715)
aslàn [4] *PGT/1794* (707, 714, 715(2))
aslanỳ [2] *PGT/1794* (709, 716)
aslanyn [1] *PGT/1794* (715)
aslanỳn [2] *PGT/1794* (706, 714)

aſſlanung [1] *ILT/1612* (a/213)
aş (*i.* Yemek. TDK – TS)
as [1] *HPT/1575*
as [1] *TRC/1544. I*
asch [1] *ILT/1612* (a/189)
aſc [1] *BGD/1781* (61)
aşağı (Bir şeyin alt bölümü, zir, yukarı karşıtı. TDK – TS)
aschaga [1] *ILT/1612* (a/037)
aſa [1] *CFT/1672* (b6/124)
aſaki [1] *CFT/1672* (b6/139)
aşçı (Yemek pişirmeyi meslek edinen kimse. TDK – TS)
acſi [1] *CFT/1672* (b7/227)
aſcilar [1] *CFT/1672* (b7/297)
aſcſi [2] *CFT/1672* (b7/145, b8/433)
aſcſilere [2] *CFT/1672* (b4/076, b4/079)
âşık (*Ar. sf.* ışk. Birine, bir şeye tutkun, imre, emre. (Devellioğlu, 1978)
aschick [1] *ILT/1612* (a/183)
aſik [1] *CFT/1672* (b7/224)
aſikiile [1] *CFT/1672* (b8/408)
aſikilerun [1] *CFT/1672* (b7/346)
aſikiβidür [1] *CFT/1672* (b7/347)
âşikâr ~ âşikâre (*Far. sf.* Belli, açık, meydanda [doğrusu âşkâr, âşkârâ, âşkâre]. (Devellioğlu, 1978)
asikiare [1] *CFT/1672* (b6/120)
aſikiare [2] *CFT/1672* (b2/040, b8/442)
aſchkiare [1] *ILT/1612*
aſchikiare [2] *ILT/1612* (a/08l)
at (Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül. TDK – TS)
at [1] *BGD/1781* (63)
at [1] *GT/1789* (125)
at [1] *HPT/1575*
at [1] *ON/1527. I*
at [1] *TRC/1544. I*
at [2] *ILT/1612* (a/106)
at [2] *SL/1643*
at [7] *CFT/1672* (b1/021, b1/023, b4/061, b4/061, b6/126, b6/126, b6/126)
ata [1] *BGD/1781* (107)
atà [1] *BGD/1781* (63)
ata [2] *GT/1789* (118, 121)
ata [4] *CFT/1672* (b1/022, b1/027, b5/099, b8/420)
ath [2] *ILT/1612* (a/145, a/202)
ati [4] *CFT/1672* (b1/022, b6/129, b6/130, b6/130)
atlar [3] *GT/1789* (115, 119, 124)
atlar [8] *CFT/1672* (b1/023, b1/023, b3/048, b4/061, b4/076, b6/129, b6/130, b6/131)
atlara [3] *CFT/1672* (b1/026, b8/368, b8/370)
atlarde [1] *GT/1789* 119
atlari [1] *CFT/1672* (b6/135)
atlari [1] *GT/1789* (131)
atlariile [2] *CFT/1672* (b6/130, b6/130)

atlarimuzi [1] *CFT/1672* (b4/061)
atlarimüz [1] *CFT/1672* (b4/075)
atlarinüz [1] *CFT/1672* (b4/061)
atlarum [1] *CFT/1672* (b1/013)
atlarumde [1] *GT/1789* 114
atlarumuzi [1] *GT/1789* (125)
atlarun [2] *CFT/1672* (b4/079, b6/132)
atlarun [2] *GT/1789* (114, 130)
atlaruniz [1] *GT/1789* (129)
atlarün [2] *CFT/1672* (b1/013, b1/024)
atlary [1] *BGD/1781* (111)
atlarymyzy [1] *BGD/1781* (109)
atlaryni [1] *BGD/1781* (109)
atleri [1] *ILT/1612* (a/080)
atlering [1] *ILT/1612* (a/015)
atli [4] *CFT/1672* (b1/022, b3/048, b3/049, b3/052)
atlu [1] *GT/1789* (118)
atlu [1] *SL/1643*
atmejdana (*a.* meydanı) [1] *CFT/1672* (b6/138)
atmejdanda (*a.* meydanı) [1] *CFT/1672* (b6/139)
atpazara (*a.* pazarı) [1] *CFT/1672* (b6/126)
atſiz [1] *GT/1789* (118)
att [1] *ILT/1612* (a/179)
atta [1] *CFT/1672* (b5/097)
atta [1] *ILT/1612* (a/179)
attan [1] *BGD/1781* 50
attan [3] *CFT/1672* (b4/076, b5/096, b5/099)
atum [1] *CFT/1672* (b1/021)
atum [1] *GT/1789* (118)
atun [1] *CFT/1672* (b4/059)
atun [1] *GT/1789* (118)
atüle [1] *CFT/1672* (b1/017)
aty’ [1] *BGD/1781* (61)
aty’n [1] *BGD/1781* (63)
atymdà [1] *BGD/1781* (82)
atyn [1] *BGD/1781* (51)
atβiz [1] *CFT/1672* (b1/023)

at- (Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak. TDK – TS)
atarlàr [1] *BGD/1781* (61)
atmàk [1] *BGD/1781* 67
attàr [1] *BGD/1781* (86)
atup [1] *CFT/1672* (b7/164)
atmak [1] *PGT/1794* 713
atile (*a.* ile) [1] *GT/1789* (116)

ata (*i.* Baba. TDK – TS)
atasinung [1] *RGT/1630* (94)
ataſinda [1] *TG/1581* (8/ah)
ataſinung [1] *RGT/1630* (96)
ataſinungh [2] *SL/1643*

ateş (*Far.* āteş *i.* Yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od, nâr. TDK – TS)

atés [1] *BGD/1781* (84)
ateš [1] *BGD/1781* (86)
ateſc [1] *BGD/1781* (65)
ateſiberesler (*a.*perest [1] *TG/1581* (15/ah)

atıl- (Atma işine konu olmak. TDK – TS)
atilan [1] *CFT/1672* (b5/093)
atilan [1] *SL/1643*
atilan [2] *ILT/1612* (a/180)
atile [1] *CFT/1672* (b8/370)
atyldyklarynỳ [1] *PGT/1794* (713)

atlas (*Ar. i.* aṭlas. Yüzü parlak, sık dokunmuş bir ipekli kumaş türü, saten. TDK – TS)
atlasz [1] *CFT/1672* (b7/259)

atma- (Bir yere fırlatmamak.)
atma [1] *ILT/1612*
atmazlàr [1] *BGD/1781* (63)
atmazlar [1] *CFT/1672* (b7/153)
otmaſſen [1] *ILT/1612*

av (Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi, şikâr. TDK – TS)
av [1] *BGD/1781* (86)
avà [1] *BGD/1781* (83)
avdan [1] *BGD/1781* (85)
avḡi [1] *BGD/1781* (85)
ávile (*a.* ile) [1] *BGD/1781* (86)
avlàr [1] *BGD/1781* (86)

âvâre (*Far. sf.* 1. serseri, işsiz güçsüz, aylak. 2. dağınık, perişan. (Devellioğlu, 1978)
avare [1] *CFT/1672* (b7/235)

avaz (*Far. i.* āvāz. Yüksek ses, nara, avaze. TDK – TS)
avaz [2] *PGT/1794* (708, 715)

avcı (*i.* Avı kendine iş edinen kimse. TDK – TS)
avdſchi [2] *GT/1789* (170, 171)
avdſchidan [1] *GT/1789* (170)
avdſchinun [1] *GT/1789* (170)

-âver (*Far. sf.* getiren, taşıyan. (Devellioğlu, 1978)
averi [1] *CFT/1672* (b2/033)

avla- (Bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek. TDK – TS)
aulamaβ [1] *ILT/1612* (a/034)
avlamaghà [2] *PGT/1794* (705, 714)
avlar [1] *CFT/1672* (b1/009)
avular [1] *ILT/1612* (a/168)

avrat (*Ar.* ʿavret 1. *i. hlk.* Kadın. 2. *i. hlk.* Karı, eş. TDK - TS)
aurat [1] *ON/1527. I*
aurath [1] *HPT/1575*
aurath [1] *TRC/1544. I*
auret [4] *SL/1643*
aurete [1] *SL/1643*
aureti [1] *SL/1643*
auretler [3] *SL/1643*
auretlerden [1] *SL/1643*
auretlere [1] *SL/1643*

auretleri [1] *SL/1643*
auretlerungh [1] *SL/1643*
auretten [1] *SL/1643*
auretungh [1] *SL/1643*
auuret [1] *ILT/1612* (a/095)
auureth [1] *ILT/1612* (a/101)
auurethine [1] *ILT/1612*
auuretlerung [1] *ILT/1612* (a/040)
avràt [1] *BGD/1781* (62)
avredè [1] *BGD/1781* (61)
avredìn [1] *BGD/1781* (61)
avret [1] *BGD/1781* (67)
avret [7] *CFT/1672* (b8/408, b8/418, b8/418, b8/426, b8/426, b8/426, b8/473)
avrete [3] *CFT/1672* (b8/407, b8/407, b8/418)
avrèti [1] *PGT/1794* 705
avretì [1] *PGT/1794* 714
avreti [1] *CFT/1672* (b8/407)
avretinì [1] *BGD/1781* (64)
avretle [1] *CFT/1672* (b8/370)
avretler [1] *CFT/1672* (b8/427)
avretlerinden [1] *CFT/1672* (b7/340)
avretlerini [1] *CFT/1672* (b7/164)
avretlerün [1] *CFT/1672* (b7/293)
avretmi [1] *CFT/1672* (b8/426)
evretèr [1] *BGD/1781* (68)
hadurat [1] *HPT/1575* 27

avuç (*i.* Elin parmak uçlarıyla bilek arasındaki iç bölümü, apaz, hapaz, koşam. TDK – TS)
audſchinde [1] *ILT/1612* (a/183)
avoudſch [2] *GT/1789* (166, 166)

ay (*i.* Yılın on iki bölümünden her biri, mah, meh. TDK – TS)
ai [1] *SL/1643*
ai [1] *TG/1581* (4/ah)
aiadak (*a*.a dek) [1] *CFT/1672* (b7/341)
àj [1] *BGD/1781* (54)
aj [1] *CFT/1672* (b1/011)
ajadak (*a*.a dek) [1] *CFT/1672* (b7/234)
ajda [1] *BGD/1781* (v/33)
ajìn [1] *BGD/1781* (97)
ay [1] *GT/1789* 114
ay [2] *HPT/1575*
ay [2] *TRC/1544. I*
hai [1] *ON/1527. I*

ayak (Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü. TDK – TS)
aiach [1] *ON/1527. I*
aiag [1] *HPT/1575*
aiaginüze [1] *CFT/1672* (b5/098)
aiakinun [1] *CFT/1672* (b8/407)
ajaga [1] *ILT/1612*
ajágh [1] *BGD/1781* (68)

ajaghá [2] *BGD/1781* (52, 68)
ajaghyny’ [1] *BGD/1781* (60)
ajaginden [1] *ILT/1612* (a/193)
ajagung [1] *ILT/1612* (a/199)
ajak [1] *CFT/1672* (b7/201)
ajak [3] *ILT/1612* (a/071, a/071, a/220)
ajaklari [2] *CFT/1672* (b6/130, b6/130)
ajakle [1] *CFT/1672* (b6/141)
ayak [1] *TRC/1544. I*

Ayasofya (Bizans devrinde İstanbul’un en büyük kilisesi iken fetihten sonra şehrin baş camii hâline getirilen ve etrafında zamanla bir külliye teşekkül eden mâbed. TDV İslam Ansiklopedisi, 1991, s. 206)
aia Sophia [1] *CFT/1672* (b6/142)

ayazma (*i.* aya'zma *Rum*. Rumların kutsal saydıkları kaynak veya pınar. TDK - TS)
ajazma [1] *CFT/1672* (b6/112)

aydınlık (*i.* Bir yeri aydınlatan güç, ışık. TDK - TS)
aidanlik [1] *HPT/1575*
aidanlik [1] *TRC/1544. I*

âyet (*Ar. i. c.* âyât. Kur'ân'ın herhangi bir cümlesi. (Devellioğlu, 1978)
aietler [1] *CFT/1672* (b8/427)

aygır (*i.* Damızlık erkek at. TDK - TS)
aigir [3] *CFT/1672* (b6/130, b6/130, b6/130)

ayı (Memelilerin etobur takımından (…) iri gövdeli hayvan, kocaoğlan. TDK - TS)
ayounun [1] *GT/1789* (169)

ayık (*sf*. Sarhoşluğu veya baygınlığı geçmiş olan. TDK - TS)
aik [2] *CFT/1672* (b4/070, b5/090)
aiktür [1] *CFT/1672* (b8/370)

ayıp (*Ar.* ʿayb *i.* Toplumun ahlak kurallarına aykırı olan, utanılacak durum veya davranış. TDK – TS)
aepſus [1] *ILT/1612* (a/058)
aip [1] *CFT/1672* (b7/233)
aiptur [2] *CFT/1672* (b1/003, b6/136)
ajib [1] *BGD/1781* (51)
ajìptyr [1] *BGD/1781* (63)
ajybyny’ [1] *BGD/1781* (66)
ajypſyz [1] *BGD/1781* (62)
ayp [2] *ILT/1612* (a/192, a/192)
aypdur [1] *GT/1789* (111)

ayırma- (Parçalarına bölmemek.)
airmas [1] *TG/1581* (2/ah)
eyrma [1] *ILT/1612*

ayıtla- (Konuşmak, anlaşılır hâle getirmek anlamında kullanılmıştır.)
ajitláryz *BGD/1781* (54)

ayna (*Far.* āyīne *i*. Işığı yansıtan, varlıkların görüntüsünü veren, cilalı ve sırlı cam, gözgü, mirat. TDK – TS)
aineſi [1] *ILT/1612*
ajnaſy’dyr [2] *BGD/1781* (62, 66)

aynihi (bi-aynihî, bi-aynihâ *Ar. b. zf*. Aynıyla, olduğu gibi, tıpkı. (Devellioğlu, 1978)
anichi [1] *TG/1581* (3/ah)

ayrı (*sf.* Başka, başka türlü. TDK – TS)

acrijti [1] *TG/1581* (7/ah)
airizitze [1] *TG/1581* (8/ah)
ayrık (*sf.* Ayrılmış. TDK – TS)
airukdur [1] *ILT/1612*
ayrıl- (Ayırma işine konu olmak. TDK – TS)
airilüp [1] *CFT/1672* (b8/472)
ajirilüp [1] *CFT/1672* (b6/120)
ayva (Gülgillerden, çiçekleri iri, beyaz veya pembe, yapraklarının altı tüylü, orta yükseklikte bir ağaç. TDK – TS)
haiua [1] *ON/1527. I*
az (*sf.* Nicelik, nitelik, güç, süre, sayı bakımından eksik, çok karşıtı. TDK – TS)
as [3] *BGD/1781* (67, 68, 92)
aſiſſe [1] *ILT/1612*
az [10] *BGD/1781* (50(2), 67, 68, 82, 85, 87, 88, 93 (2)
az [6] *CFT/1672* (b3/047, b4/077, b5/095, b7/151, b7/169, b8/367) az az [2] *GT/1789* (130, 163)
azì [1] *BGD/1781* (60)
azſajar (*a.* say- (Azımsamak, küçümsemek anlamında kullanılmıştır.) [1] *CFT/1672* (b5/086)
ez (biraz > bir ez şeklinde yazılmıştır.) [11] *CFT/1672* (b1/004, b4/073, b5/092, b5/103, b5/108, b6/114, b7/235, b8/366, b8/402, b8/425, b8/472)
azade (a:za:de *Far.* āzāde *sf.* Başıboş, erkin, serbest. TDK – TS)
aſadalucden (*a.*lik) [1] *ILT/1612* (a/132)
a'zam (*Ar. sf.* azîm *c.* eâzım. Daha, pek, en, çok büyük. (Devellioğlu, 1978)
azem [11] *CFT/1672* (b2/036, b3/057, b5/099, b5/100, b5/100, b5/103, b5/106, b5/107, b7/210, b7/256, b7/282)
azeme [1] *CFT/1672* (b7/249)
azemi [1] *CFT/1672* (b7/196)
azemle [3] *CFT/1672* (b5/102, b5/107, b8/371)
azemün [5] *CFT/1672* (b7/211, b7/246, b7/249, b7/252, b7/258)
azamet (*Ar. i.* 1. Büyüklük, ululuk. 2. Çalım, kurum. (Devellioğlu, 1978)
adameti [1] *TG/1581* (9/ah)
azametlu [1] *CFT/1672* (b5/083)
azat (a:za:d *Far.* āzād *i.* Serbest bırakma. TDK – TS)
azàdü [1] *PGT/1794* 707
azıcık (*sf.* Çok az, biraz. TDK – TS)
aſſasicten [1] *ILT/1612* (a/079)
azagìk [1] *BGD/1781* (88)
âzim (*Ar. sf.* azm. Niyetli, kesin karar veren. (Devellioğlu, 1978)
azim [1] *PGT/1794* (701)
azìm [1] *PGT/1794* (708)
azim [11] *CFT/1672* (b1/007, b3/057, b5/082, b5/094, b5/096, b5/097, b5/099, b5/101, b6/119, b7/248, b7/342)
aziz (azi:z *Ar.* ʿazīz *i.* Ermiş, eren. TDK – TS)
azíz [1] *BGD/1781* (68)
azy'z [1] *BGD/1781* (57)
azyz [1] *BGD/1781* (86)
aziz [1] *CFT/1672* (b6/118)
bâp (~ bâb (ba:b *Ar.* bāb 1. *i.* Konu, husus. 2. *i.* Kitaplarda bölüm, başlık. TDK – TS)
babindé [1] *TG/1581* (20/ah)

baba (*i.* Çocuğu olan erkek, peder. TDK – TS)
baba [1] *HPT/1575*
baba [1] *ON/1527. I*
baba [2] *SL/1643*
baba [2] *TRC/1544. I*
babada [1] *CFT/1672* (b8/370)
babadan [1] *SL/1643*
babaden [1] *SL/1643*
babai [1] *SL/1643*
babaia [1] *SL/1643*
babaie [1] *SL/1643*
babaja [1] *ILT/1612*
babalarum [1] *SL/1643*
babaleri [1] *BGD/1781* (v/33)
babam [1] *GT/1789* 112
babam [1] *SL/1643*
babam [3] *CFT/1672* (b1/015, b1/016, b8/372)
babamà [1] *BGD/1781* (56)
babamus [1] *ILT/1612*
babamuz [1] *SL/1643*
babana [1] *BGD/1781* (v/31)
babanga [1] *ILT/1612*
babangh [1] *SL/1643*
babanghuz [1] *SL/1643*
babanun [1] *CFT/1672* (b8/442)
babanung [1] *ILT/1612*
babanungh [1] *SL/1643*
babany'n [1] *BGD/1781* (54)
babasi [3] *SL/1643*
babasina [1] *SL/1643*
babasinungh [1] *SL/1643*
babaſy'dyr [1] *BGD/1781* (83)
babaſydyr [1] *BGD/1781* (68)
babazinün [1] *CFT/1672* (b7/282)
babaβi [6] *CFT/1672* (b1/010, b7/167, b7/253, b7/282, b8/408, b8/420)
babaβina [1] *CFT/1672* (b8/407)
babaβsinum [1] *CFT/1672* (b8/420)
badarak (Kilise ile ilgili)
badarak [3] *BGD/1781* (v/31, v/32(2))
badarakſyz [1] *BGD/1781* (v/32)
badaraky [1] *BGD/1781* (v/32)
badarakyny [1] *BGD/1781* (v/32)
bâde (*Far. i.* Şarap; içki. (Devellioğlu, 1978)
bade [1] *GT/1789* 128
bade [3] *CFT/1672* (b4/068, b4/071, b7/210)
badenun [1] *CFT/1672* (b4/066)
badenün [1] *CFT/1672* (b4/066)
badevu [1] *CFT/1672* (b7/254)
badeβi [1] *CFT/1672* (b4/066)
badeβin [1] *CFT/1672* (b4/066)

badehu (ba'dehû: *Ar. zf.* Ondan sonra. (Devellioğlu, 1978)
badehu [1] *PGT/1794* 710
badehu [9] *CFT/1672* (b2/032, b5/090, b5/097, b5/099, b7/150, b7/151, b7/296, b8/363, b8/473)
badehu [1] *CFT/1672* (b1/021)
badem (ba:dem *Far.* bādām *i.* Badem ağacı. TDK – TS)
badém [1] *BGD/1781* (89)
bağ (*Far. i.* bāġ. Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası. 2. *i.* Meyve bahçesi. TDK TS)
bagh [1] *HPT/1575*
bagh [1] *TRC/1544. I*
baghlarỳ [2] *PGT/1794* (709, 716)
baghlarynỳ [1] *PGT/1794* 716
baghlerinì [1] *PGT/1794* (708)
báglár [1] *CFT/1672* (b4/069)
baglar [2] *CFT/1672* (b5/087, b7/155)
Bağdat (İslâm dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başşehri. TDV İslam Ansiklopedisi, 1991, s. 425)
bagdats [1] *CFT/1672* (b4/064)
bağdat [1] *CFT/1672* (b7/258)
bağır- (Yüksek ve gür ses çıkarmak. TDK – TS)
baghyrmàk [1] *BGD/1781* (64)
bara bara (*b.*a *b.*a) [2] *GT/1789* (165, 165)
bağışla- (Bir mal veya hakkı karşılık beklemeden birine vermek, teberru etmek. TDK – TS)
bagheſc=larum [1] *DDLT/1641*
baghy'šla [1] *BGD/1781* (57)
baghysⁱladỳ [2] *PGT/1794* (707, 715)
bagischlarus [1] *ILT/1612*
bagislaiup [2] *CFT/1672* (b7/199, b7/249)
bagiſchla [1] *ILT/1612*
bagiſchlamagine [1] *ILT/1612*
bagiſlaja [1] *CFT/1672* (b8/444)
bağışlama- (Affetmemek.)
baghiſc=lamam [1] *DDLT/1641*
bağla- (Bir şeyi bir yere veya bir şeye tutturmak. TDK – TS)
bagla [1] *CFT/1672* (b4/062)
bagladi [1] *CFT/1672* (b2/039)
bagladikleri [1] *CFT/1672* (b7/281)
bagladilar [1] *CFT/1672* (b7/341)
baglaiup [2] *CFT/1672* (b7/165, b7/282)
baglamak [1] *ILT/1612* (a/037)
baglamak [2] *CFT/1672* (b7/216, b7/219)
baglamalu [1] *GT/1789* (125)
baglamis [1] *CFT/1672* (b7/154)
baglanmis [1] *CFT/1672* (b5/095)
baglar [1] *ILT/1612* (a/154)
baglar (âdet *b.*) [2] *CFT/1672* (b7/224, b8/363)
balagmaja [1] *CFT/1672* (b7/198)
bağlı (*sf.* Bir bağ ile tutturulmuş olan. TDK - TS)

bagli [4] *CFT/1672* (b1/029, b7/282, b8/418, b8/443)
bahar (baha:r *Far.*bahār *i.* İlkbahar. TDK - TS)
bahar [1] *ILT/1612* (a/133)
bahçe (*Far. i.* bāġçe. Sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer. TDK - TS)
bachda [1] *ON/1527. I*
baghcè [1] *BGD/1781* (88)
baghcedè [1] *BGD/1781* (88)
baghcedèn [1] *BGD/1781* (89)
bakcſei [1] *CFT/1672* (b7/160)
bakcſeje [1] *CFT/1672* (b7/160)
bakcſeler [1] *CFT/1672* (b6/112)
bakcſelerde [1] *CFT/1672* (b7/170)
bahis (*Ar.* baḥs *i.* Üzerinde konuşulan şey, konu. TDK - TS)
baſſederſſen [1] *ILT/1612*
bahşayiş (İhsanda bulunma.)
baxaiſinde [1] *TG/1581* (9/ah)
bahşiş (*Far. i.* baḫşiş. Yapılan bir hizmete ödenen ücretten ayrı olarak fazladan verilen para, kahve parası. TDK – TS)
bakſcıš [1] *BGD/1781* (59)
baht (*Far.* baḫt *i.* Gelecekteki olayları kaçınılmaz bir biçimde belirleyen ilahi iradenin insan ve toplum için çizdiği yaşayış biçimi, kader, talih. TDK – TS)
bachte [2] *ILT/1612* (a/037, a/037)
bachtim [1] *BGD/1781* (90)
bachtinde [1] *ILT/1612* (a/037)
bachtſyz [1] *BGD/1781* (57)
bachty’ [1] *BGD/1781* (58)
bakšìz [1] *BGD/1781* (60)
bakšyš [1] *BGD/1781* (63)
baîd (*Ar. sf.* bu'd. Uzak, ırak. (Devellioğlu, 1978)
baid [1] *PGT/1794* 702
bak- (Bakışı bir şey üzerine çevirmek. TDK – TS)
bacha [1] *TRC/1544. I*
bak [4] *BGD/1781* (54, 86, 89, 91)
baka (bak ey! *b.* iolgsi, tergseman, delil, ioldas, ev sahibi, kardas vd. /a/ seslenme edatı şeklinde kullanılmıştır.) [1] *GT/1789* 130
baka [6] *CFT/1672* (b1/005, b1/026, b2/037, b4/072, b4/077, b5/080)
bakaim [1] *BGD/1781* (87)
bakaìm [1] *BGD/1781* (87)
bakaly’m [2] *BGD/1781* (88, 90)
bakalym [1] *BGD/1781* (109)
bakar [1] *BGD/1781* (53)
bakar [1] *CFT/1672* (b5/103)
bakariken (*b.*ar iken) [1] *GT/1789* (171)
bakárſyn [1] *BGD/1781* (88)
bakmak [1] *CFT/1672* (b8/387)
bakmaly’ydym [1] *BGD/1781* (55)
baktiktan [1] *CFT/1672* (b8/401)
bakup [1] *GT/1789* (163)
baküb [1] *CFT/1672* (b8/408)
bakyp [1] *PGT/1794* (713)

bakılma- (Bakma işini yapmamak.)
bakylmàz [1] *BGD/1781* (63)
bakır (*i.* (…) doğada serbest veya birleşik olarak bulunan, ısı ve elektriği iyi ileten, kolay dövülür ve işlenir olduğundan eski çağlardan beri türlü işlerde kullanılan, kızıl renkli element. TDK – TS)
bacher [1] *HPT/1575*
bacher [1] *TRC/1544. I*
bachir [1] *ON/1527. I*
bakirdan [1] *CFT/1672* (b6/138)
bakış (Bakma işi. TDK – TS))
bakhischi [1] *ILT/1612* (a/080)
bâkî (*Ar. i.* beka *c.* bevâki *sf.* Daimî, kalıcı. (Devellioğlu, 1978)
baki [3] *CFT/1672* (b6/118, b6/119, b7/340)
bakire (*sf.* ba:kire *Ar.* bākire. Cinsel ilişkide bulunmamış (dişi), kızoğlan, kızoğlankız, erden. TDK – TS)
bakhire [1] *ILT/1612*
bakla (*Ar.* bāḳilā *i.* Baklagillerden, yurdumuzun her yerinde yetiştirilen, yeşil kabuklu ve taneli bir bitki. TDK – TS)
bachla [1] *ON/1527. I*
bacla [1] *HPT/1575*
bacla [1] *TRC/1544. I*
baklava (*i*. Çok ince yufkadan yapılarak arasına kaymak, fıstık, ceviz, badem vb. konulup pişirilen ve üzerine şeker şerbeti dökülen bir tatlı türü. TDK – TS)
baklavalar [1] *CFT/1672* (b4/072)
bakma- (Bakışı bir yöne çevirmemek.)
bakmadi [1] *CFT/1672* (b8/387)
bakmajup [1] *CFT/1672* (b7/210)
bakmaz [2] *CFT/1672* (b7/160, b7/234)
bakmazlar [3] *CFT/1672* (b3/055, b7/153, b7/153)
bal (*i.* Bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yapıp kovanlarındaki petek gözlerine doldurdukları, rengi beyazdan esmere kadar değişen tatlı, koyu, sıvı madde. TDK – TS)
bal [4] *BGD/1781* (63 (2), 66, 96)
bala [1] *CFT/1672* (b7/210)
baldàn [1] *BGD/1781* 60
baldan [1] *ILT/1612* (a/176)
baldan [1] *SL/1643*
ball [2] *ILT/1612* (a/114, a/115)
balli [1] *ILT/1612* (a/063)
balık (Omurgalılardan, suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı. TDK – TS)
balighi [1] *GT/1789* (126)
baliklar [1] *GT/1789* (126)
balluck [1] *ILT/1612* (a/191)
balok [1] *TRC/1544. I*
baluc [1] *HPT/1575*
balucci [1] *ON/1527. I*
baluch [1] *ON/1527. I*
baluck [1] *ILT/1612* (a/059)
baluk [1] *DDLT/1641*

baluka [1] *CFT/1672* (b7/210)
balukgi [1] *DDLT/1641*
baluki [1] *CFT/1672* (b4/063)
baluklar [1] *CFT/1672* (b4/063)

bal mumu (Arıların peteklerini yapmak için karın halkaları arasından salgıladıkları yumuşak ve sarımsı madde. TDK – TS)
balmum [1] *CFT/1672* (b8/408)
balmumlar [1] *CFT/1672* (b8/408)

balsu(yu) (bal: *i*. Ağaçların kabuğundan sızarak pıhtılaşan besi suyu. TDK – TS**)**
balβu [1] *CFT/1672* (b4/064)

balta (*i.* ba'lta. Ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç. TDK – TS)
balta [1] *PGT/1794* (709)
baltà [3] *PGT/1794* (709, 716(2))
baltagsilar [1] *CFT/1672* (b7/297)
baltanỳn [2] *PGT/1794* (710, 717)
baltasy [2] *PGT/1794* (710, 717)
baltasynà [2] *PGT/1794* (710, 717)

bana (*zm.* Ben zamirinin yönelme durumu eki almış biçimi. TDK – TS)
baná [23] *BGD/1781* (51(2), 52, 53(2), 54, 58, 59, 77, 78(2), 84, 88(3), 89, 90, 91, 93, 96(2), 98, 99,)
bagha [1] *DDLT/1641*
bana [9] *GT/1789* (113, 115, 115, 117, 119, 120, 164, 165, 166)
banga [2] *ILT/1612*
bangaisſe (*b*. ise) [1] *ILT/1612* (a/090)
banà [2] *PGT/1794* (708, 715)
baa [1] *SL/1643*
baa [1] *HPT/1575* 27
bana [9] *BGD/1781* (105 (2), 103, 50, 53(2), 99(3))
bagha [1] *SL/1643*
bangha [1] *SL/1643*
bana [31] *CFT/1672* (b1/003, b1/006, b1/016, b1/019, b1/023, b1/025, b2/030, b3/057, b3/058, b4/065, b4/067, b4/070, b4/077, b5/081, b5/090, b5/092, b6/123, b7/161, b7/168, b7/168, b7/197, b7/219, b7/226, b7/267, b7/338, b7/339, b8/372, b8/401, b8/405, b8/432)

bap (ba:b *Ar.* bāb. *i.* Kitaplarda bölüm, başlık. TDK – TS)
bab [1] *BGD/1781* (v/30)

bardak (*i.* Su vb. şeyleri içmek için kullanılan, genellikle camdan yapılan kap. TDK – TS)
bardach [1] *ON/1527. I*

barış (*i.* Barışma işi. TDK – TS)
bariš [1] *BGD/1781* (54)
barischi [1] *ILT/1612* (a/149)
bariſc [1] *BGD/1781* (94)
bariſik [1] *CFT/1672* (b5/084)
bary'š [1] *BGD/1781* (94)

barî (~ barîğ. Yaratan)
baraté [1] *TG/1581* (2/ah)
bari [13] *TG/1581* (12/ah, 14/ah, 4/ah, 5/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 8/ah, 8/ah, 8/ah, 8/ah, 9/ah, 9/ah)
barié [3] *TG/1581* (3/ah, 5/ah, 7/ah)

barindé [2] *TG/1581* (7/ah, 8/ah)
barindetur [1] *TG/1581* (7/ah)
barinu [1] *TG/1581* (10/ah)
barinun [7] *TG/1581* (2/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 4/ah, 7/ah, 7/ah)
barite [1] *TG/1581* (8/ah)
bariter [1] *TG/1581* (1/ah)
baritur [8] *TG/1581* (1/ah, 1/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 7/ah, 8/ah)
barumus [1] *TG/1581* (6/ah)
batrinun [1] *TG/1581* (3/ah)
barigen [1] *TG/1581* (3/ah)

bârik (*b.* Allah *Ar. sf.* Parıldayan. (Devellioğlu, 1978)
barik [1] *CFT/1672* (b4/070)

baro (*Lat.* Baron. (Hazai, 1973, s. 206)
baro [1] *CFT/1672* (b7/165)

barut (*Far. i.* bārūd Ateşli silahla bir merminin atılmasına veya herhangi bir aracın fırlatılmasına yarayan, patlayıcı madde:
barutí [1] *BGD/1781* (85)

bas- (Vücudun ağırlığını verecek bir biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak. TDK – TS)
baſſar [1] *ILT/1612* (a/088)
baſtigi [1] *CFT/1672* (b3/057)
baſtugi [1] *ILT/1612* (a/167)
baβmaga [1] *CFT/1672* (b3/056)
baβtilar [1] *CFT/1672* (b4/072)

basıl- (Basma işine konu olmak veya basma işi yapılmak. TDK – TS)
baſylmyśtyr [1] *BGD/1781* (v/3)

baskı (*i.* Bir eserin basılış biçimi veya durumu. TDK – TS)
baschkisus [1] *ILT/1612* (a/215)

basma (*i*. Basmak işi. TDK – TS)
basmagi [1] *DDLT/1641*
báſma [1] *BGD/1781* (60)
baſma [1] *DDLT/1641*

bastır- (kitap *b.*) Çoğaltarak yayımlamak anlamında kullanılmıştır.)
baſdirdijim [1] *BGD/1781* (v/3)
baſdtmak [1] *BGD/1781* (v/3)
baſdyrdym [1] *BGD/1781* (v/4)
baſdyryrym [1] *BGD/1781* (v/4)

baş (İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser. TDK – TS)
bachnah [1] *RGT/1630* (96)
bas [1] *BGD/1781* (84)
bas [1] *HPT/1575*
bas [1] *TRC/1544. I*
bas [23] *CFT/1672* (b1/008, b3/047, b3/055, b6/133, b6/142, b7/160, b7/170, b7/196, b7/209, b7/224, b7/227, b7/248, b7/252, b7/259, b7/296, b7/296, b7/296, b7/297, b7/341, b7/347, b8/420, b8/420, b8/426)
baš [3] *BGD/1781* (62, 84, 97)
bašà [2] *BGD/1781* (55, 66)
basch [2] *ILT/1612* (a/189, a/190)
baschdan [2] *ILT/1612* (a/059, a/206)

baschina [1] *ILT/1612* (a/184)
baschinge [1] *ILT/1612* (a/197)
basin [1] *CFT/1672* (b1/003)
baslari [1] *CFT/1672* (b7/201)
baslarina [1] *CFT/1672* (b8/402)
baslarini [1] *CFT/1672* (b6/112)
baslarinün [1] *CFT/1672* (b7/201)
bašlarynì [1] *BGD/1781* (54)
basli [2] *CFT/1672* (b5/102, b8/371)
baslii [1] *CFT/1672* (b8/372)
baßına [1] *ILT/1612* (a/005)
baśy [1] *BGD/1781* (54)
bašy [1] *BGD/1781* (61)
bašy'n [1] *BGD/1781* (54)
bašyni [1] *BGD/1781* (62)
baſc [1] *SL/1643*
baſc [2] *BGD/1781* (77, 103)
baſchi [1] *GT/1789* (111)
baſchina [1] *ILT/1612*
baſchini [1] *GT/1789* (111)
baſchumuze [1] *GT/1789* 112
baſchun [1] *GT/1789* (111)
baſchuni [1] *GT/1789* (111)
baſci [1] *BGD/1781* (68)
baſcin [1] *BGD/1781* (57)
baſcinì [2] *BGD/1781* (50, 56)
baſcinizà [1] *BGD/1781* 50
baſcirìrim [1] *BGD/1781* (55)
baſcnà [1] *SL/1643*
baſcy' [1] *BGD/1781* (63)
baſcy'm [1] *BGD/1781* (58)
baſcymy [1] *BGD/1781* (59)
baſcymy' [1] *BGD/1781* (52)
baſcynà [3] *BGD/1781* (52, 53, 58)
baſcyny' [2] *BGD/1781* (58, 64)
baſi [14] *CFT/1672* (b6/118, b7/176, b7/202, b7/202, b7/202, b7/296, b7/296, b7/296, b7/297, b7/297, b7/297, b7/297, b7/297, b8/426)
baſia [1] *CFT/1672* (b7/165)
baſidur [1] *CFT/1672* (b7/347)
baſiile [1] *CFT/1672* (b6/119)
baſilarun [1] *CFT/1672* (b7/199)
baſim [4] *CFT/1672* (b6/117, b6/117, b6/118, b8/441)
baſime [1] *CFT/1672* (b8/490)
baſimüze [1] *CFT/1672* (b2/041)
baſin [2] *CFT/1672* (b1/003, b5/102)
baſina [2] *CFT/1672* (b7/347, b8/443)
baſindan [1] *CFT/1672* (b7/216)
baſine [3] *CFT/1672* (b1/005, b1/022, b8/443)
baſini [1] *CFT/1672* (b1/003)
bàts^{i}i [1] *PGT/1794* 707

baz [1] *ON/1527. I*
baβi [1] *CFT/1672* (b7/254)
baβta [1] *CFT/1672* (b7/282)
başar- (Bir işi istenilen bir biçimde bitirmek, muvaffak olmak. TDK – TS)
bašary'rſyn [1] *BGD/1781* (56)
başka (*sf.* Bilinenden ayrı, değişik, farklı, özge. TDK – TS)
baska [16] *CFT/1672* (b4/075, b4/075, b6/132, b6/132, b7/155, b7/155, b7/160, b7/267, b8/363, b8/363, b8/363, b8/363, b8/364, b8/364, b8/433, b8/472)
baſchka [1] *GT/1789* (111)
baſka [2] *CFT/1672* (b8/363, b8/433)
baβka [1] *CFT/1672* (b1/003)
başla- (Bir işe girişmek, harekete geçmek. TDK – TS)
basⁱlady [6] *PGT/1794* (708(2), 710, 715, 716, 717)
basⁱladylar [2] *PGT/1794* (702, 713)
basla [1] *CFT/1672* (b6/115)
basladi [2] *CFT/1672* (b7/168, b7/198)
basladilar [1] *CFT/1672* (b7/198)
bašladyk [1] *BGD/1781* (82)
bašlajaly' [1] *BGD/1781* (54)
baslamak [1] *CFT/1672* (b7/253)
baslaup [1] *CFT/1672* (b8/364)
baſclady' [1] *BGD/1781* (55)
baſclamac [1] *SL/1643*
baſlaruz [1] *HPT/1575*
baştan (*zf.* Başından alarak, bir kez daha, yeniden. TDK – TS)
baštàn [1] *BGD/1781* (52)
batıl (ba:tıl *Ar.* bāṭil *sf.* İnançlar bakımından gerçek olmayan. TDK – TS)
batil [1] *TG/1581* (15/ah)
batın (*Ar.* baṭn *i.* Karın. TDK – TS)
batınum [1] *ILT/1612*
batır- (Bir şeyin sıvı veya yumuşak bir maddenin içine gömülmesine yol açmak, batmasını sağlamak. TDK – TS)
battirirlàr [1] *BGD/1781* (60)
battal (*Ar.* baṭṭāl *sf.* En ve boyca alışılmış olandan büyük. TDK – TS)
battal [1] *CFT/1672* (b6/120)
bay (*sf.* Parası, malı çok olan, zengin (kimse). TDK – TS)
baidur [1] *ILT/1612*
bayağı (*z.* Gerçekten; *z.* Oldukça, epey. TDK - TS)
bajagi [1] *CFT/1672* (b7/169)
baiagi [2] *CFT/1672* (b8/361, b8/402)
Bayazıt (~ Beyazıt (Osmanlı padişahlarından dördüncüsü olan Yıldırım Beyazıt (1360 1403) için kullanılmıştır.)
bajazet [1] *CFT/1672* (b6/142)
bayraktar (*i. T.* bayrak + *Far.* –dār. Bayrağı taşımakla görevli kimse. TDK - TS)
bajraktar [1] *CFT/1672* (b7/227)
bayram (*i.* Millî veya dinî bakımdan önemi olan ve kutlanan gün veya günler. TDK - TS)
bairam [1] *ILT/1612* (a/173)
bazı (~ bâzı, ba:z*Ar. i.* baʿż 1. *sf.* Birtakım, kimi. 2. *z.* Bazen. TDK - TS)
bazi [1] *CFT/1672* (b7/151)
bazi [2] *GT/1789* (163, 168)

bazi [20] *CFT/1672* (b1/009, b3/049, b3/049, b3/050, b5/109, b6/112, b6/119, b6/133, b6/144, b7/154, b7/155, b7/155, b7/160, b7/165, b7/166, b7/174, b7/200, b7/238, b8/426, b8/473)
bazikiſiler [1] *CFT/1672* (b8/427)
bazileri [1] *CFT/1672* (b7/235)
bazisi [1] *CFT/1672* (b3/048)
baziſi [1] *CFT/1672* (b3/048)
baziβi [1] *CFT/1672* (b7/176)
baziβi [14] *CFT/1672* (b3/048, b3/048, b7/176, b7/176, b7/176, b7/176, b7/176, b7/176, b7/176, b7/176, b7/235, b7/235, b8/442, b8/453)

becereme- (Bir duruma çözüm bulamamak.)
begseremeürüm [1] *CFT/1672* (b8/364)

Beç (Beç (Osmanlı döneminde Viyana dolayısıyla Avusturya için kullanılan tarihî özel isim.) *Mac.* Bécs, Viyana: Avusturya Federal Cumhuriyeti'nin başşehri. TDV İslam Ansiklopedisi, 2013, s. 113)
bečlúdur [1] *BGD/1781* (95)
becſe [1] *CFT/1672* (b1/012)

beddua (*i.* beddua: *Far.* bed + *Ar.* duʿā. Birinin kötü duruma düşmesini gönülden isteme, ilenme, ilenç, kargış. TDK – TS)
betua [1] *ILT/1612* (a/078)

bedel (*Ar.* bedel *i.* Değer, fiyat, kıymet. TDK – TS)
bedeli [1] *BGD/1781* (50)

beğen- (İyi veya güzel bulmak. TDK – TS)
bejenirim [1] *BGD/1781* (89)
bejenirmiſin [1] *BGD/1781* (89)
bejenirſin [1] *BGD/1781* (87)
biendigi [1] *CFT/1672* (b7/254)
biendigini [2] *CFT/1672* (b7/152, b7/347)
biendikleri [1] *CFT/1672* (b7/155)
biendügün [1] *CFT/1672* (b6/122)

beğenme- (Güzel bulmamak.)
bejenmèm [1] *BGD/1781* (78)

Behrâm (*Far. i.* 1. Merih yıldızı. 2. Acem pehlivanlarından birinin adı. 3. Iran hükümdarlarından bir kaçının adı ki en meşhuru, yaban eşeği avına pek düşün olan "Behrâm Gür"dur. (Devellioğlu, 1978)
behera [1] *RGT/1630* (95)
behera [1] *SL/1643*
beheram [6] *RGT/1630* (94, 94, 95, 96, 96, 96)
beheram [6] *SL/1643*
beheramung [1] *RGT/1630* (94)
beheramungh [1] *SL/1643*

bek (~ pek. bek: sert, katı, sağlam, kuvvetli. DS, 1993, s. 600)
bek [1] *CFT/1672* (b4/067)

bekçi (*i.* Bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimse. TDK – TS)
bekcſilere [1] *CFT/1672* (b5/108)

bekle- (Bir iş oluncaya, biri gelinceye değin bir yerde kalmak, durmak. TDK – TS)
bekleie [2] *CFT/1672* (b2/044, b2/044)
bekleim [1] *CFT/1672* (b8/490)
beklejor [1] *BGD/1781* (88)
bekléjoruz [1] *BGD/1781* (85)

beklejüp [1] *CFT/1672* (b8/372)
bekler [1] *CFT/1672* (b8/419)
bekléridim (*b*.-r idim) [1] *BGD/1781* (89)
bekleriz [1] *CFT/1672* (b2/041)
beklerler [2] *CFT/1672* (b8/371, b8/408)

bekleyeme- (Bir yerde duramamak.)
beklejèmedi [1] *BGD/1781* (89)

bekrî (*sf.* bekri: *Ar.* bekrī ayyaş. TDK - TS)
bekridür [1] *CFT/1672* (b8/369)

Bektaşi (Bektâşî (*Ar.h.i.)* Hacı Bektâş Velî tarikatına mensup olan kimse. (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978)
bektas [1] *CFT/1672* (b8/476)
bektaſiler [1] *CFT/1672* (b8/458)
bektaſilerün [1] *CFT/1672* (b8/476)

bel (*i.* Vücudun sırtın altına rastlayan bölgesi. TDK – TS)
bél [1] *BGD/1781* (84) bel [1] *BGD/1781* (98)

bela (~belâ *Ar. i. c.* belâya. Gam, keder, musibet, âfet, ceza, gayet zor iş, büyük gaile. (Devellioğlu, 1978)
bela [1] *GT/1789* (171)
belà [1] *PGT/1794* (703)
beladan [1] *CFT/1672* (b7/153)
belàdyr [1] *PGT/1794* (703)
belalarà [1] *PGT/1794* (703)
belalera [1] *BGD/1781* (51)
belasì [1] *BGD/1781* (61)
belāsyny [1] *PGT/1794* (701)
belaβ [1] *CFT/1672* (b7/165)
bella [1] *ILT/1612* (a/114)

Belgrat (~ Belgrad: Günümüzde Sırbistan'a başkentlik yapan özel bir yer adı için kullanılmıştır.)
belgràd [1] *BGD/1781* (94)
belgradà [1] *BGD/1781* (95)
belgrádin [1] *BGD/1781* (83)
belgradta [1] *CFT/1672* (b1/008)

beli (belî (*Far. ed.* Evet. [Arapça: belâ] (Devellioğlu, 1978)
beli [5] *BGD/1781* (106, v/32(3), v/33)

belirsiz (*sf.* Belirli olmayan, belgisiz, gayrimuayyen, vuzuhsuz. TDK – TS)
belirβiz [1] *CFT/1672* (b8/405)
belirβizdür [2] *CFT/1672* (b8/420, b8/433)

bélki (be'lki *Ar.* bel + *Far.* ki be'lki *zf.* Olabilir ki, muhtemel olarak. TDK – TS)
belki [1] *GT/1789* (120)
bèlki [1] *PGT/1794* (703)
belki [11] *CFT/1672* (b1/007, b1/020, b2/037, b4/072, b5/089, b5/108, b7/168, b7/234, b7/294, b8/386, b8/472)
belki [6] *TG/1581* (15/ah, 19/ah, 3/ah, 3/ah, 4/ah, 9/ah)
bélkim [4] *BGD/1781* (83, 90, 93, 95)

belli (*sf.* Bilinmedik bir yanı olmayan. malum. TDK – TS)
beli [1] *CFT/1672* (b8/372)
belli [1] *BGD/1781* (85)
belli [11] *CFT/1672* (b1/020, b5/102, b6/137, b7/201, b7/201, b7/235, b7/256, b7/296,

b7/347, b8/371, b8/444)
bellibaslardan [1] *CFT/1672* (b5/099)
bellibasli [3] *CFT/1672* (b5/101, b6/126, b7/258)
bellidür [5] *CFT/1672* (b4/078, b7/281, b7/282, b8/405, b8/433)
belu [2] *GT/1789* (117, 130)
ben (*zm.*Teklik birinci kişiyi gösteren söz. TDK – TS)
ben [12] *GT/1789* (111, 113, 117, 121, 122, 123, 130, 163, 163, 164, 165, 167)
ben [2] *TRC/1544. I*
ben [24] *BGD/1781* (105(2), 50(2), 53(2), 54(2), 55, 56, 57(3), 59, 78(2), 82, 83, 84, 89, 90(2), 95, 98)
ben [3] *HPT/1575* (27, 27, 34)
ben [31] *CFT/1672* (b1/004, b1/004, b1/005, b1/007, b1/017, b1/019, b1/020, b1/023, b1/024, b1/025, b1/025, b1/026, b1/028, b1/028, b2/034, b2/035, b4/070, b4/077, b5/081, b5/082, b5/096, b5/109, b6/114, b6/128, b6/136, b7/219, b7/222, b8/366, b8/386, b8/401, b8/457)
ben [6] *PGT/1794* (700(2), 708, 711, 712, 716)
ben [7] *SL/1643*
ben [8] *ILT/1612* (a/179, a/198, a/209,)
ben [9] *DDLT/1641*
benanlare (*b*. onlara) [1] *CFT/1672* (b2/036)
bendan [2] *HPT/1575* (28, 28)
bende (*b.* de) [3] *CFT/1672* (b4/065, b5/092, b6/124)
bende [1] *ILT/1612*
bénde [2] *BGD/1781* (53, 88)
bènde [3] *BGD/1781* (78, 84, 105)
bende [3] *GT/1789* (121, 122, 128)
bendem [1] *ILT/1612*
bendèn [1] *BGD/1781* 59
benden [1] *DDLT/1641*
benden [2] *BGD/1781* (59, 109)
benden [3] *CFT/1672* (b2/031, b5/081, b7/222)
beni [1] *DDLT/1641*
beni [1] *HPT/1575* (28)
beni [1] *TG/1581* (13/ah)
beni [10] *ILT/1612*
beni [11] *BGD/1781* (51(2), 52, 57, 58, 61, 88, , 99(2), v/3)
beni [3] *GT/1789* (112, 124, 167)
bení [7] *BGD/1781* (59, 77, 83, 84(2), 86, 94)
beni [8] *CFT/1672* (b2/031, b4/060, b5/083, b6/114, b6/133, b7/222, b8/362, b8/362)
benikilerden [1] *DDLT/1641*
bénim *BGD/1781* (96)
benìm [1] *PGT/1794* 705
benim [1] *PGT/1794* 714
benìm [3] *BGD/1781* (58, 60, 77)
benim [3] *DDLT/1641*
benim [7] *BGD/1781* (53(2), 57, 58, 59, 96, v/4)
benim ki inle [1] *BGD/1781* (96)
benímile (*b.* ím ile) [1] *BGD/1781* (87)
benìmile(*b.* ím ile) [1] *BGD/1781* (89)
benimki [2] *DDLT/1641*

benimkiie [1] *DDLT/1641*
benimkiler [2] *DDLT/1641*
benimkilerungh [1] *DDLT/1641*
benum [1] *DDLT/1641*
benum [1] *SL/1643*
benum [1] *TRC/1544. I*
benum [26] *ILT/1612*
benum [4] *GT/1789* (121, 125, 129, 166)
benum [4] *HPT/1575* (27, 27, 31, 31)
benum [9] *CFT/1672* (b1/018, b1/028, b2/041, b4/061, b4/072, b6/122, b7/209, b7/215, b7/222)
benumilè (*b*. um ile) [1] *SL/1643*
benumki [1] *DDLT/1641*
benumki [1] *SL/1643*
benumkiler [1] *SL/1643*
benumkinungh [1] *DDLT/1641*
benumle [1] *CFT/1672* (b2/035)
benumle [1] *TRC/1544. I*
benun [1] *HPT/1575* (31)
benüm [19] *CFT/1672* (b1/013, b1/015, b2/036, b2/037, b3/048, b3/057, b4/065, b5/081, b7/198, b7/198, b7/215, b7/215, b7/219, b7/222, b7/259, b7/346, b8/372, b8/405, b8/475)
benümle [1] *CFT/1672* (b8/401)
benün [1] *CFT/1672* (b7/169)
binden [4] *CFT/1672* (b3/049, b3/051, b5/089, b7/341)

beŋ (*zm.* Teklik birinci kişiyi gösteren söz. TDK – TS)
benga [1] *HPT/1575* (31)
benglar [1] *HPT/1575* 32
bengler [2] *HPT/1575* (32, 32)
bengum [3] *HPT/1575* (31, 31, 31)

bencileyin (*z.* be'ncileyin. Benim gibi. TDK - TS)
bengilaim [1] *ILT/1612*
bengileim [1] *BGD/1781* (59)
bengſilai [1] *CFT/1672* (b1/025)
benumdſchileyn [1] *GT/1789* (120)

benç*
benc [1] *HPT/1575* (31)
bencler [1] *HPT/1575* 32

bende (*Far. i. c.* bendegân. Kul, köle, bağlı. (Devellioğlu, 1978)
bendenüz [3] *CFT/1672* (b2/037, b6/114, b7/338)
bendenüzden [1] *CFT/1672* (b8/363)
bendenüze [1] *CFT/1672* (b1/003)
bendenüzün [1] *CFT/1672* (b6/136)
benedenüzden [1] *CFT/1672* (b8/401)

beng (*Far. i.* Afyon gibi uyuşturucu ve keyif verici "ban" denilen bir nebat ve bunun tohumu, esrar. (Devellioğlu, 1978)
benglidür [1] *CFT/1672* (b8/369)

benze- (İki kişi veya nesne arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelikler bulunmak, andırmak. TDK – TS)
benizer [1] *TG/1581* (1/ah)

benzer [1] *CFT/1672* (b8/442)
benzer [2] *BGD/1781* (50, 51)
benzèr [2] *BGD/1781* (60, 89)
benzermi [1] *CFT/1672* (b8/432)
benzerβiniz [1] *CFT/1672* (b1/015)

benzeme- (Ortak nitelikleri olmamak.)
benzemez [1] *CFT/1672* (b8/432)

ber - taraf (*Far. Ar. b. sf.* 1. Bir yana atılan. 2. *zf.* Şöyle dursun, lâzım değil, ne ise ne. (Devellioğlu, 1978)
bertaraf [2] *CFT/1672* (b8/405, b8/473)

beraber (bera:ber *Far.* berāber *zf.* Birlikte, bir arada. TDK – TS)
beraber [1] *BGD/1781* (88)
berabér [1] *BGD/1781* (92)
beraber [1] *CFT/1672* (b7/175)
beraber [2] *GT/1789* (164, 164)
beraberdur [1] *CFT/1672* (b7/174)
berabermidür [1] *CFT/1672* (b7/174)

berbat (*Far.* berbād *sf.* Kötü. TDK – TS)
berbad [1] *PGT/1794* (700)
berbat [2] *CFT/1672* (b7/216, b7/222)

berber (*Far.* berber *i.* Saç ve sakalın kesilmesi, taranması ve yapılması işiyle uğraşan veya bunu meslek edinen kimse, erkek berberi, perukar. TDK – TS)
berber [1] *ON/1527. I*
berber [2] *CFT/1672* (b8/420, b8/421)
berberbaſi (*b*. başı [1] *CFT/1672* (b7/297)
berberi [1] *CFT/1672* (b8/421)

bereket (*Ar.* bereket *i.* Bolluk, gürlük, ongunluk, feyiz, feyezan. TDK – TS)
berechyat [1] *TRC/1544. I*
bereket [1] *BGD/1781* (107)
bereket [1] *GT/1789* 130
berekⁱèt [1] *BGD/1781* (50)

bergüzar (*i.* bergüza:r *Far.* berguz̲ār. Anmak için verilen hatıra, armağan, yadigâr. TDK – TS)
bergⁱüzarỳ [2] *PGT/1794* (710, 717)

ber-hurdâr (*Far. b. sf.* Berhudar olan, mes'ut olan, onan. (Devellioğlu, 1978)
berhurdar [1] *CFT/1672* (b4/063)

beri (1. *i.* Konuşanın önündeki iki uzaklıktan kendisine daha yakın olanı, öte karşıtı. 2. *sf.* Bu uzaklıkta bulunan. TDK - TS)
beru [2] *GT/1789* (123, 124)
berujè [1] *BGD/1781* (89)

berî (*Ar. sf.* berâet. Salim, kurtulmuş, temiz. (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978)
beri [2] *TG/1581* (11/ah, 11/ah)
beridür [1] *CFT/1672* (b8/443)
beri [12] *CFT/1672* (b1/011, b1/020, b2/033, b4/058, b4/060, b4/075, b4/078, b6/143, b7/216, b7/219, b7/233, b8/405)

beri *(*-den *b.*) *ed.* -den bu yana. TDK – TS)
berì [2] *BGD/1781* (55, 95)

Berlin (Günümüzde Almanya'ya başkentlik yapan yerin adı)
berline [1] *CFT/1672* (b1/012)

besle- (Yiyecek ve içeceğini sağlamak. TDK – TS)
beſler [1] *ILT/1612* beş beśtir [1] *BGD/1781* (v/31)
beβlejen [1] *CFT/1672* (b7/198)
beβlemek [1] *CFT/1672* (b7/156)
beβleriz [1] *CFT/1672* (b8/372)
beβlerler [2] *CFT/1672* (b6/127, b8/371)
beβlerlerki [1] *CFT/1672* (b8/371)
beβlesβin [1] *CFT/1672* (b8/409)
beş (Sayı adı olarak kullanılmıştır.)
beš [1] *BGD/1781* (91)
bes [10] *TRC/1544. I*
bes [14] *CFT/1672* (b1/022, b2/044, b3/051, b3/052, b6/115, b6/123, b7/281, b7/282, b7/341, b8/368, b8/420, b8/421, b8/421, b8/482)
bes [3] *HPT/1575*
bes [6] *ON/1527. I*
besˈngì [2] *PGT/1794* (709, 716)
beſc [1] *SL/1643*
beſcer [1] *SL/1643*
beſcerlic [1] *SL/1643*
beſcingi [1] *SL/1643*
beſingsi [3] *CFT/1672* (b7/221, b7/267, b8/482)
beſintzi [1] *TG/1581* (17/ah)
beſtur [1] *CFT/1672* (b8/482)
peschndschi [1] *GT/1789* (168)
peſch [1] *GT/1789* (116)
beşik (Bebekleri yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta veya demirden yapılmış sallanır bir tür küçük karyola. TDK – TS)
beſchichten [1] *ILT/1612* (a/195)
beter (*Far. sf.* bedter. Daha kötü, çok kötü. TDK - TS)
betèr [1] *BGD/1781* (55)
better [1] *CFT/1672* (b4/064)
bey (*i.* Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü. TDK – TS)
beeg [1] *ILT/1612* (a/208)
beg [1] *HPT/1575*
beg [1] *TRC/1544. I*
begh [1] *ON/1527. I*
begh [2] *CFT/1672* (b7/176, b8/433)
begler [2] *CFT/1672* (b7/252, b8/427)
beglerbegler [1] *CFT/1672* (b7/252)
beglerbeglere [1] *CFT/1672* (b3/046)
beglere [1] *CFT/1672* (b3/046)
begleri [1] *CFT/1672* (b7/252)
beglerini [1] *CFT/1672* (b7/281)
beglerung [2] *ILT/1612* (a/108)
beglik [2] *CFT/1672* (b7/258, b7/258)
begundan [1] *HPT/1575* (31)
bejè [1] *BGD/1781* (63)
bey [1] *HPT/1575* 32
beyan (beya:n *Ar.* beyān *i.* Bildirme. TDK – TS)
bean [12] *CFT/1672* (b5/081, b7/166, b7/209, b7/226, b7/246, b8/362, b8/363, b8/401,

b8/444, b8/445, b8/458, b8/482)
bejan *BGD/1781* (54)
bejan [1] *PGT/1794* (713)
bejãn [1] *PGT/1794* 716
bejàn [2] *BGD/1781* (50, 67)
bejãndyr [1] *PGT/1794* 704
beyaz (*Ar.* beyāż *i.* Ak, kara, siyah karşıtı. TDK – TS)
beaz [2] *CFT/1672* (b4/063, b8/426)
beyaz [1] *GT/1789* (126)
beygir (*Far.* bārgīr *i.* At. TDK – TS)
beghirleri [1] *GT/1789* (125)
beghirlerile (*b.*ler ile) [1] *GT/1789* (116)
begirler [1] *CFT/1672* (b6/126)
begirleri [1] *CFT/1672* (b4/062)
begirlerün [1] *CFT/1672* (b1/024)
beyin (*mcz.* Akıl, anlayış. TDK – TS)
bejnüm [1] *CFT/1672* (b8/441)
beylerbeyliği (*i.* beyle'rbeyi. Sancak beylerinin başı ve makamı. TDK – TS)
beglerbeglik [1] *CFT/1672* (b7/258)
beglerbegliki [1] *CFT/1672* (b7/258)
beyn (*Ar. i.* 1. Ara, aralık. 2. Arada, araya, arasında. (Devellioğlu, 1978)
bejnlerindè [1] *PGT/1794* 710
beyzâde (beyza:de *T.* bey + *Far.* zāde *i.* Bey oğlu. TDK – TS)
bejzedelerin [1] *BGD/1781* (109)
bez (*Ar.* bezz *i.* Pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma, çaput. TDK – TS)
beβ [1] *ILT/1612* (a/160)
bez [1] *HPT/1575*
bez [1] *TRC/1544. I*
bezden [1] *CFT/1672* (b8/434)
beze [1] *CFT/1672* (b8/426)
bez- (Bezgin duruma gelmek, bezginlik getirmek, bıkıp usanmak. TDK – TS)
bezìp [1] *PGT/1794* (712)
bezirgan (bâzergân *Far. b. i.* 1. Bezirgan, tacir. 2. Ağa makamında Yahudilere verilen bir ad. (Devellioğlu, 1978)
bezirgyan [2] *CFT/1672* (b6/114, b8/433)
bezarien [1] *ON/1527. I*
bezergenlik [1] *TRC/1544. I*
bezirgian [1] *CFT/1672* (b8/364)
bezirgyanlara [1] *CFT/1672* (b7/294)
pasirgian [1] *ILT/1612* (a/119)
paſirgian [1] *ILT/1612*
bıçak (Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç. TDK – TS)
biciákile (*b.* ile) [1] *BGD/1781* (95)
biciaklerì [1] *BGD/1781* (87)
bitſag [1] *HPT/1575*
bitſag [1] *TRC/1544. I*
bizach [1] *ON/1527*
bıldırcın (*i.* Tavukgillerden, boz renkli, benekli, yurdumuzda en çok sonbaharda eti için avlanan, etinden ve yumurtasından yararlanılan göçebe kuş. TDK – TS)
bildurgín [1] *BGD/1781* (86)

bırak- (Elde bulunan bir şeyi tutmaz olmak. TDK – TS)
brack [1] *ILT/1612* (a/191)
bragarβiniz [1] *CFT/1672* (b6/128)
bragünüz [1] *CFT/1672* (b7/198)
brakmàk *BGD/1781* (55)
brakmak *BGD/1781* (54)
brakmak [1] *CFT/1672* (b8/473)
braktilar [1] *CFT/1672* (b7/199)
bırakıl- (Bırakma işine konu olmak, terk edilmek. TDK – TS)
bragolmiſch [1] *ILT/1612*
bırakma- (Elde tutmak, engel olmak.)
brakmazβe [1] *CFT/1672* (b5/084)
bi - aynihi (Aynen olduğu gibi.)
bacnichi [1] *TG/1581* (7/ah)
bi (Farsça ön ek.)
bi [1] *TG/1581* (3/ah)
bi'l- cümle (bi'lcümle *Ar.* bi'l-cumle. Bütün, hep. TDK – TS)
philtzumle [1] *TG/1581* (11/ah)
biber (*Rum. i.* Patlıcangillerden, yurdumuzda çok yetişen ve çeşitli türleri bulunan bir bitki. TDK – TS)
biber [1] *ILT/1612* (a/096)
biç- (Belli bir biçim vererek kesmek. TDK – TS)
bicérſin [1] *BGD/1781* (66)
bicsmek [1] *CFT/1672* (b8/472)
bicstigi [1] *CFT/1672* (b7/210)
bicſer [1] *CFT/1672* (b7/210)
bicſtikleri [1] *CFT/1672* (b7/211)
bidâyet (*Ar. i.* Başlama, başlangıç. (Devellioğlu, 1978)
bedaiet [1] *CFT/1672* (b8/368)
bî-edeb (*Far. Ar. b. sf.* Edepsiz, terbiyesiz. (Devellioğlu, 1978)
bideb [1] *CFT/1672* (b7/342)
bî-hadd (*Far. Ar. b. sf.* Hadsiz, sınırsız, pek çok. (Devellioğlu, 1978)
bihadd [1] *CFT/1672* (b8/442)
bil- (Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak. TDK – TS)
bil [2] *BGD/1781* (54, 67)
bil [4] *CFT/1672* (b5/083, b7/176, b7/252, b7/296)
bildi [2] *ILT/1612* (a/002, a/002)
bildighinì [1] *BGD/1781* (55)
bildigimüz [2] *CFT/1672* (b8/362, b8/362)
bildigüm [2] *CFT/1672* (b8/402, b8/491)
biléidim (*b.*-e idim) [1] *BGD/1781* (59)
bilen [1] *BGD/1781* (v/3)
bilen [1] *CFT/1672* (b5/090)
bilerler [1] *CFT/1672* (b8/473)
bilerβen [2] *CFT/1672* (b5/089, b7/224)
bilgil [1] *CFT/1672* (b1/022)
bilimegitzin (*b.* için) [1] *TG/1581* (3/ah)
bìlir [1] *BGD/1781* (55)
bilir [2] *BGD/1781* (60, 62)
biliridim (*b.*-ir idim) [1] *BGD/1781* (50)

bilìrim [1] *BGD/1781* (51)
bilirim [3] *BGD/1781* (50, 51, 52)
bilíriz [1] *BGD/1781* (95)
bilirmiiz [2] *BGD/1781* (106, 107)
bilirſen [1] *BGD/1781* (96)
bilirſin [5] *BGD/1781* (54, 56, 91, 93(2))
bilìrſyn [1] *BGD/1781* (57)
bilki [3] *CFT/1672* (b3/046, b6/137, b8/367)
bille [1] *ILT/1612* (a/095)
biller [17] *CFT/1672* (b1/010, b2/040, b5/089, b6/137, b7/151, b7/154, b7/154, b7/161, b7/202, b7/219, b7/235, b7/235, b7/339, b7/346, b8/363, b8/441, b8/473)
billerdi [1] *CFT/1672* (b7/253)
billerdiler [1] *CFT/1672* (b7/196)
billeriz [1] *CFT/1672* (b8/441)
billerler [1] *CFT/1672* (b6/132)
billermiβin [1] *CFT/1672* (b1/013)
billerüm [3] *CFT/1672* (b1/025, b7/220, b8/405)
billerümki [1] *CFT/1672* (b4/077)
billerβe [1] *CFT/1672* (b8/421)
billerβem [1] *CFT/1672* (b7/222)
billerβen [8] *CFT/1672* (b1/013, b2/031, b5/108, b6/138, b7/156, b7/248, b8/366, b8/401)
bilmege [1] *CFT/1672* (b8/490)
bilmek [1] *GT/1789* 115
bilmek [11] *CFT/1672* (b1/014, b4/074, b5/107, b7/209, b7/233, b7/246, b7/340, b8/363, b8/366, b8/458, b8/473)
bilmek [3] *BGD/1781* (v/4(3))
bilmeli [1] *BGD/1781* (94)
bilmeliiz [1] *BGD/1781* (v/4)
bilmelu [1] *GT/1789* (124)
bilmis [2] *CFT/1672* (b7/238, b8/492)
bilſun [1] *ILT/1612* (a/158)
bilticleri [1] *TG/1581* (11/ah)
bilup [1] *ILT/1612*
bilur [2] *ILT/1612* (a/137, a/191)
bilur [2] *TG/1581* (3/ah, 3/ah)
bilurem [1] *ILT/1612*
bilurmiſin [1] *GT/1789* 114
bilurum [1] *GT/1789* (165)
bilüp [1] *CFT/1672* (b8/387)
bilβen [2] *CFT/1672* (b5/091, b6/120)
bilβün [1] *CFT/1672* (b8/420)

bilâ - (*Ar. ed.* -siz. (Devellioğlu, 1978)
bila [1] *CFT/1672* (b7/222)
bilà [1] *PGT/1794* 707

bildir- (Herhangi bir şeyi haber vermek. TDK – TS)
bilder [1] *CFT/1672* (b7/209)
bildirmek [1] *CFT/1672* (b8/386)
bildirmis [1] *CFT/1672* (b8/490)
bildirüp [1] *CFT/1672* (b5/084)

bildürür [1] *CFT/1672* (b7/175)
bile (1. *bağ.* da, de, dahi. 2. *zf.* Birlikte. 3. *zf.* Üstelik. TDK - TS)
bile [1] *CFT/1672* (b5/098)
bile [1] *GT/1789* (170)
bilé [1] *TG/1581* (19/ah)
bilè [2] *BGD/1781* (59, 98)
bilemce (Yanımda, beraberimde. TS, 1995, s. 554)
bilemgè [2] *BGD/1781* (84, 90)
bileme- (Öğrenememiş olmak.)
bilémem [1] *BGD/1781* (99)
bilemeür [1] *CFT/1672* (b8/368)
bilemur [1] *ILT/1612* (a/019)
bilemizce (Birlikte, beraber anlamında kullanılmıştır.)
bilemizgè [1] *BGD/1781* (92)
bilimizgè [1] *BGD/1781* (91)
bilence (bileŋce: Yanında, beraberinde. TS, 1995, s. 555) Allah *b.* olsun! Allah yanınızda olsun anlamında kullanılmıştır.
belingè [2] *BGD/1781* (60, 84)
bilendſche [1] *GT/1789* (122)
bilengémidir [1] *BGD/1781* (90)
bilingè [1] *BGD/1781* (85)
bilenci (Allah *b.* olsun. Yanınızda olsun anlamında kullanılmıştır.)
bilengì [1] *BGD/1781* (57)
bilin- (Bilme işine konu olmak, anlaşılmak, öğrenilmek. TDK – TS)
bilin [1] *CFT/1672* (b7/267)
bilinme- (Öğrenilmemiş olmak.)
bilinmemis [1] *CFT/1672* (b8/482)
biliş- (Birbirini tanımak. TDK – TS)
bilisch [1] *ILT/1612* (a/210)
biliſch [1] *ILT/1612*
billahi (billa:hi *Ar*. billahi *ünl.* `İnan olsun` anlamında kullanılan bir söz. TDK – TS)
billahi [2] *CFT/1672* (b7/215, b8/386)
bilme- (Öğrenmemek.)
bilmedigüm [2] *CFT/1672* (b1/011, b8/444)
bilmediği [1] *CFT/1672* (b8/405)
bilmedikleri [1] *CFT/1672* (b8/402)
bilmedüğüm [1] *CFT/1672* (b7/296)
bilmeiene [1] *CFT/1672* (b1/018)
bilmeingse [2] *CFT/1672* (b5/081, b8/362)
bilmeiüp [1] *CFT/1672* (b5/108)
bilméiz [1] *BGD/1781* (98)
bilmejen [1] *BGD/1781* (60)
bilmejèn [1] *BGD/1781* (67)
bilmejen [2] *ILT/1612* (a/158, a/212)
bilmejene [1] *ILT/1612* (a/112)
bilmejenlere [1] *BGD/1781* (v/4)
bilmejenlerün [1] *CFT/1672* (b8/402)
bilmejüp [1] *CFT/1672* (b8/369)
bilmèm [1] *BGD/1781* (52)
bilmem [3] *GT/1789* (114, 116, 129)

bilmem [7] *CFT/1672* (b1/015, b1/017, b2/041, b4/073, b7/282, b8/457, b8/490)
bilmemeck [1] *ILT/1612* (a/192)
bilmemek [1] *CFT/1672* (b7/233)
bilmemelìiz [1] *BGD/1781* (65)
bilmemis [1] *CFT/1672* (b8/402)
bilmen [5] *CFT/1672* (b1/007, b1/013, b3/046, b3/057, b7/219)
bilmelſa [1] *ILT/1612* (a/191)
bilmeüp [1] *CFT/1672* (b7/341)
bilméz [1] *BGD/1781* (66)
bilmez [2] *BGD/1781* (52, 95)
bilmèz [4] *BGD/1781* (60, 62(2), 64)
bilmez [6] *CFT/1672* (b2/038, b4/075, b5/087, b7/259, b7/340, b8/369)
bilmezler [1] *GT/1789* (127)
bilmezler [4] *CFT/1672* (b4/064, b6/128, b8/442, b8/442)
bilmezlermi [1] *GT/1789* (127)
bilmézmiſin [1] *BGD/1781* (94)
bilmezmiſinuzki [1] *GT/1789* (118)
bilmezmiβen [3] *CFT/1672* (b1/021, b2/038, b7/232)
bilmezom [1] *TRC/1544. I*
bilmezſin [1] *GT/1789* 114
bilmezſzen [1] *CFT/1672* (b1/013)
bilmezum [1] *TRC/1544. I*
bilmeβzen [1] *CFT/1672* (b3/046)

bimar (bîmâr *Far. sf. c.* bîmârân. Hasta, sayrı. (Devellioğlu, 1978)
bimarìi [1] *PGT/1794* 699

bin (Sayı adı.)
bib [1] *CFT/1672* (b3/047)
bin [1] *BGD/1781* (62)
bin [1] *TRC/1544. I*
bin [2] *ILT/1612* (a/062, a/146)
bin [3] *RGT/1630* (94, 95, 96)
bin [45] *CFT/1672* b1/008, b1/028, b2/031, b2/034, b2/038, b3/048, b3/048, b3/048, b3/048, b3/048, b3/048, b3/048, b3/049, b3/050, b3/051, b3/051, b3/052, b3/052, b3/053, b5/094, b5/100, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/123, b6/124, b6/124, b6/127, b7/165, b7/166, b7/169, b7/196, b7/211, b7/224, b7/238, b7/259, b7/281, b7/281, b7/281, b7/282, b8/367, b8/369)
bin [5] *SL/1643*
biner [1] *CFT/1672* (b3/049)
bini [1] *CFT/1672* (b5/100)
binin [1] *CFT/1672* (b4/079)

bin- (Yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak. TDK – TS)
bimenung [1] *ILT/1612* (a/106)
bin [1] *GT/1789* (121)
binaningh [1] *SL/1643*
binanung [1] *ILT/1612*
bindugi [1] *ILT/1612* (a/157)
binelim [1] *BGD/1781* (107)
binin [1] *CFT/1672* (b1/027)
binin [1] *GT/1789* (131)

binmek [1] *CFT/1672* (b1/022)
binmek [2] *GT/1789* (115, 118)
binmem [1] *CFT/1672* (b1/024)
binüp [1] *CFT/1672* (b5/097)

binaen (binâen *Ar. zf*. -den dolayı, -den ötürü, -için; dayanarak, yapılarak. (Devellioğlu, 1978) binàen [1] *PGT/1794* 707

bindir- (Bir kimseyi bir şeyin üzerine çıkartmak, oturtmak veya içine yerleştirmek, binmesini sağlamak. TDK – TS)
bindirüp [1] *CFT/1672* (b8/420)
bindürüp [1] *CFT/1672* (b5/099)

binit (*i.* Binilecek taşıt veya hayvan. TDK – TS)
binith [1] *ILT/1612* (a/139)

bir (Sayı adı.)
ber [1] *CFT/1672* (b7/342)
bır [2] *BGD/1781* (54, 64)
bi [1] *SL/1643*
bir [1] *CFT/1672* (b7/216)
bir [11] *TRC/1544. I*
bir [150] *BGD/1781* (v/3(3), v/4(3), v/31(2), v/32(2), v/33, 50(3), 51(4), 52(2), 53(4), 54(2), 56, 57, 58, 59(3), 59(2), 60(4), 61, 62(4), 63(2), 64(6), 65, 66, 67(3), 77, 78(4), 82(5), 83(4), 84(6), 85, 86(8), 87(4), 88(6), 89(5), 90(2), 91(2), 92(5), 93(4), 94(3), 95(6), 96(2), 97(9), 98(3), 99(4), 103, 105, 109(7), 111)
bir [17] *TG/1581* (16/ah, 2/ah, 20/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 4/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah)
bir [18] *ILT/1612* (a/006, a/046, a/050, a/062, a/072, a/097, a/098, a/103, a/146, a/155, a/178, a/197, a/220, a/220, a/220,)
bir [280] *CFT/1672* (b1/004, b1/004, b1/010, b1/010, b1/011, b1/012, b1/013, b1/014, b1/014, b1/016, b1/016, b1/017, b1/017, b1/019, b1/019, b1/023, b1/023, b1/024, b1/025, b1/025, b1/026, b1/026, b1/027, b1/028, b2/030, b2/031, b2/033, b2/033, b2/036, b2/041, b2/042, b3/047, b3/048, b3/050, b3/050, b3/054, b3/056, b3/058, b4/058, b4/059, b4/061, b4/062, b4/066, b4/067, b4/069, b4/070, b4/071, b4/073, b4/074, b4/074, b4/076, b4/076, b4/076, b5/080, b5/081, b5/082, b5/085, b5/085, b5/086, b5/086, b5/087, b5/088, b5/089, b5/092, b5/092, b5/093, b5/093, b5/094, b5/095, b5/095, b5/096, b5/098, b5/099, b5/100, b5/100, b5/101, b5/101, b5/102, b5/102, b5/102, b5/102, b5/103, b5/105, b5/106, b5/106, b5/106, b5/108, b5/109, b5/111, b5/111, b5/112, b6/114, b6/114, b6/115, b6/115, b6/115, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b6/119, b6/121, b6/121, b6/122, b6/122, b6/122, b6/122, b6/123, b6/123, b6/125, b6/125, b6/126, b6/126, b6/127, b6/128, b6/128, b6/128, b6/130, b6/130, b6/131, b6/131, b6/133, b6/134, b6/136, b6/136, b6/138, b6/140, b6/140, b6/141, b6/142, b6/142, b6/143, b6/143, b7/149, b7/150, b7/150, b7/155, b7/155, b7/160, b7/161, b7/161, b7/161, b7/166, b7/167, b7/168, b7/169, b7/169, b7/170, b7/174, b7/200, b7/201, b7/201, b7/209, b7/209, b7/209, b7/209, b7/210, b7/210, b7/210, b7/210, b7/211, b7/211, b7/215, b7/215, b7/216, b7/216, b7/216, b7/216, b7/216, b7/221, b7/226, b7/227, b7/227, b7/233, b7/233, b7/235, b7/247, b7/248, b7/248, b7/249, b7/249, b7/249, b7/253, b7/256, b7/258, b7/259, b7/259, b7/259, b7/267, b7/267, b7/281, b7/282, b7/294, b7/294, b7/294, b7/338, b7/340, b7/340, b7/340, b7/340, b7/340, b7/341, b7/341, b7/341, b7/341, b7/342, b7/342, b7/342, b7/342, b7/342, b7/347, b7/347, b8/363, b8/363, b8/363, b8/363, b8/366, b8/368, b8/368, b8/368, b8/369, b8/369, b8/369, b8/370, b8/370, b8/370, b8/371, b8/371, b8/371, b8/371, b8/371, b8/371, b8/372, b8/387, b8/401, b8/401, b8/401, b8/401, b8/402, b8/405, b8/407, b8/407, b8/407, b8/407, b8/407, b8/408, b8/408, b8/418, b8/419, b8/420, b8/420, b8/420,

b8/421, b8/421, b8/425, b8/426, b8/426, b8/426, b8/427, b8/427, b8/427, b8/433, b8/433, b8/441, b8/441, b8/442, b8/443, b8/453, b8/453, b8/458, b8/472)
bir [3] *HPT/1575*
bir [34] *PGT/1794* (699 (4), 702, 704(4), 706, 707(2), 708, 709(2), 710, 711, 712(5), 713(2), 714(4), 715(2), 716(3), 717)
bir [4] *SL/1643*
bir [5] *ON/1527. I*
bir [58] *GT/1789* (112, 113, 114, 114, 114, 115, 116, 117, 117, 119, 120, 122, 123, 123, 123, 123, 124, 124, 125, 125, 126, 129, 163, 163, 163, 164, 164, 164, 164, 165, 165, 165, 165, 165, 165, 166, 166, 166, 166, 167, 167, 167, 167, 167, 168, 169, 169, 169, 169, 169, 170, 170, 170, 170, 170, 170, 171, 171)
birdacha (*b*. daha) [1] *ILT/1612* (a/209)
birer [1] *SL/1643*
birer [7] *CFT/1672* (b4/075, b4/079, b6/135, b7/171, b8/453, b8/482, b8/482)
birhos (*b.* hoş (*sf.* tuhaf bir biçimde olan, garip.) [1] *CFT/1672* (b3/055)
biri [3] *RGT/1630* (95, 95, 95)
birì [3] *SL/1643*
biriden [1] *TG/1581* (7/ah)
birierde (*b*. yer) [1] *CFT/1672* (b3/056)
birile (*b*. ile) [4] *CFT/1672* (b5/086, b6/143, b7/216, b7/216)
birile [1] *TG/1581* (15/ah)
biriné [1] *TG/1581* (9/ah)
biringsi [2] *CFT/1672* (b7/221, b7/221)
birisi [1] *SL/1643*
biriti [1] *TG/1581* (14/ah)
birkats (*b*. kaç) [1] *CFT/1672* (b1/011)
birkimβenün (*b.* kimse) [1] *CFT/1672* (b7/282)
birle [1] *TG/1581* (5/ah)
birliligé [1] *TG/1581* (4/ah)
birſin [1] *BGD/1781* (65)
bit [1] *BGD/1781* (95)
bit [1] *CFT/1672* (b7/216)
bit [1] *ILT/1612* (a/103)
bür [1] *CFT/1672* (b7/282)
pir [1] *TG/1581* (2/ah)
piri [2] *TG/1581* (14/ah, 14/ah)
piriné [2] *TG/1581* (14/ah, 14/ah)

bira (*i.* bi'ra *İt.* birra. Arpa ile şerbetçi otunun mayalandırılmasıyla yapılan bir içki, arpa suyu. TDK – TS)
bira [2] *CFT/1672* (b5/100, b5/100)

birader (bira:der *Far.* birāder 1. *i.* Erkek kardeş. 2. *ünl.* `Ey dost, arkadaş` anlamında kullanılan bir seslenme sözü. TDK – TS)
brader [1] *CFT/1672* (b1/016)
brazer [4] *CFT/1672* (b1/016, b3/044, b4/071, b5/081)

biraz (*sf.* Bir parça, azıcık. TDK – TS)
biraz [1] *GT/1789* (166)
birez [6] *CFT/1672* (b1/021, b7/235, b7/293, b7/293, b8/370, b8/401)

birbiri (*zm.* bi'rbiri. Karşılıklı olarak bir diğeri. TDK - TS)
birbirinüze [1] *CFT/1672* (b5/099)

birden (1. *zf.* Bir defada. 2. *zf.* Ansızın. TDK – TS)

birden [3] *CFT/1672* (b7/196, b7/216, b8/421)
birer (*sf.* Herkese bir. TDK – TS)
birer [1] *GT/1789* (129)
birrer [1] *CFT/1672* (b8/453)
biri (1. *zm.* Bir tanesi. 2. *zm.* Bilinmeyen bir kimse. TDK – TS)
biri [1] *CFT/1672* (b8/482)
birì [2] *PGT/1794* (706, 715)
biricſ [1] *CFT/1672* (b7/160)
birindèn [1] *BGD/1781* (95)
birinden [1] *CFT/1672* (b7/174)
birindschi [1] *GT/1789* (163)
birinè [1] *BGD/1781* (64)
birine [1] *BGD/1781* (78)
birine [1] *GT/1789* (164)
birine [4] *CFT/1672* (b3/047, b3/050, b8/370, b8/453)
birini [2] *CFT/1672* (b7/216, b7/216)
birinün [2] *CFT/1672* (b7/216, b7/221)
birinüze [1] *CFT/1672* (b5/096)
birisi [1] *PGT/1794* (713)
birisì [2] *BGD/1781* (84(2))
birisì [3] *PGT/1794* (703, 706, 714)
birisinì [1] *PGT/1794* 704
birislile (*b*.+si ile) [1] *BGD/1781* (95)
biriſi [2] *GT/1789* (115, 129)
biriſinè [1] *BGD/1781* (68)
biriſini [3] *GT/1789* (167, 167, 167)
biriβi [2] *CFT/1672* (b4/075, b6/135)
biriβine [1] *CFT/1672* (b7/347)
biriβini [1] *CFT/1672* (b2/039)
biriβinün [2] *CFT/1672* (b6/139, b7/347)
btiri [1] *TG/1581* (7/ah)
birlik (*i.* Tek, bir olma durumu, vahdaniyet. TDK – TS)
birligini [1] *CFT/1672* (b8/442)
birlik [2] *CFT/1672* (b1/008, b5/086)
birlikim [1] *CFT/1672* (b2/041)
birluklerine [1] *ILT/1612*
bismillâhi (bismilla:hı *Ar .i.* Bismillah besmele. TDK - TS) Bir işe başlamadan evvel Allah'ın adını anmak için kullanılır.)
biβmillahi [1] *CFT/1672* (b2/032)
bit (Yarım kanatlılar alt takımına giren, insan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan böcek, kehle. TDK – TS)
bit [1] *HPT/1575*
bit [1] *TRC/1544. I*
bith [1] *ON/1527. I*
bitpazar (*b*. pazarı) [1] *CFT/1672* (b7/167)
bit- (Tükenmek. TDK – TS)
bitdi [1] *GT/1789* (121)
bitegsek [1] *CFT/1672* (b2/034)
bitèr [1] *BGD/1781* (62)
biter [4] *CFT/1672* (b2/033, b3/057, b5/093, b7/254)

bitmišmi [1] *BGD/1781* (86)
bitti [1] *BGD/1781* (57)
bitti [2] *CFT/1672* (b1/027, b5/109, b6/126)
bitβen [1] *CFT/1672* (b5/093)
bitβin [1] *CFT/1672* (b2/034)

bitir- (Bitmesini sağlamak, sona erdirmek, tüketmek, tamamlamak, sonuçlandırmak. TDK – TS)
bitterur [1] *ILT/1612* (a/110)
bittirimge (*b.*-ince: bittiği zaman anlamında kullanılmıştır.) [1] *BGD/1781* (96)

bitme- (Tükenmemek.)
bitmes [1] *ILT/1612* (a/167)
bitmez [2] *CFT/1672* (b2/033, b3/057)

bi-t-tab' (*Ar. zf.* Tabiatıyla, tabîî olarak. (Devellioğlu, 1978)
bet tabi - atì [2] *PGT/1794* (704, 713)

bî-vefâ (*Far. Ar. b. sf.* Vefasız, hayırsız, dönek. (Devellioğlu, 1978)
bivefa [1] *CFT/1672* (b8/490)

biz (*zm.* Çokluk birinci kişiyi gösteren söz. TDK – TS)
bis [1] *CFT/1672* (b4/064)
bis [1] *HPT/1575* 27
bis [1] *ILT/1612*
bis [11] *DDLT/1641*
bisden [1] *ILT/1612* (a/169)
bise [1] *ILT/1612* (a/091)
bisìmſin [1] *BGD/1781* (52)
biſ [1] *TG/1581* (13/ah)
biſden [1] *DDLT/1641*
biſe [1] *DDLT/1641*
biſe [2] *ILT/1612*
biſi [1] *DDLT/1641*
biſi [2] *ILT/1612*
biſum [1] *DDLT/1641*
biſum [2] *ILT/1612*
biſumki [1] *DDLT/1641*
biſumkiler [1] *DDLT/1641*
biz [1] *GT/1789* (168)
biz [1] *PGT/1794* 717
biz [16] *CFT/1672* (b1/015, b1/027, b2/036, b4/061, b4/061, b4/067, b4/072, b4/074, b5/080, b5/096, b5/106, b5/109, b8/370, b8/402, b8/419, b8/453)
biz [5] *BGD/1781* (67, 85, 91(2), 92)
biz [6] *SL/1643*
bìzde [1] *BGD/1781* (111)
bizde [1] *HPT/1575*
bizden [4] *CFT/1672* (b4/069, b4/075, b6/133, b7/233)
bize [12] *CFT/1672* (b1/005, b2/043, b3/045, b4/075, b5/110, b5/110, b5/111, b7/219, b7/234, b7/248, b7/248, b8/458)
bize [2] *HPT/1575*
bize [3] *GT/1789* (113, 124, 166)
bize [7] *BGD/1781* (57, 103, 109(3), 111, v/31)
bizi [1] *BGD/1781* (103)
bizì [3] *BGD/1781* (52, 57, 67)

bizi [1] *GT/1789* (122)
bizi [5] *CFT/1672* (b1/028, b1/030, b2/042, b2/042, b4/080)
bizìm [1] *BGD/1781* (65)
bizim [1] *BGD/1781* (89)
bizmi [1] *GT/1789* (167)
bizum [1] *SL/1643*
bizum [12] *CFT/1672* (b4/069, b5/109, b5/110, b5/110, b6/120, b6/128, b6/144, b7/234, b8/364, b8/419, b8/433, b8/441)
bizum [2] *GT/1789* (124, 166)
bizumki [1] *CFT/1672* (b8/433)
bizumki [1] *SL/1643*
bizumkiler [1] *SL/1643*
bizumkiler [4] *CFT/1672* (b6/128, b8/472, b8/473, b8/473)
bizumkilere [2] *CFT/1672* (b8/432, b8/473)
bizumkileri [1] *CFT/1672* (b8/419)
bizumle [1] *CFT/1672* (b2/040)
bizüm [2] *CFT/1672* (b7/248, b8/369)
bizümkilerün [1] *CFT/1672* (b6/132)
bizy [1] *HPT/1575*
byze [1] *HPT/1575*

bîzâr (*Far. sf.* Rahatsız, bıkmış, usanmış, küskün. (Devellioğlu, 1978)
bizar [1] *CFT/1672* (b7/196)

bizari (bîzârî *Far .i.* Bezginlik, küskünlük. (Devellioğlu, 1978)
bizãriì [1] *PGT/1794* (701)

bizcileyin (*zf*. bi'zcileyin. Bizim gibi. TDK –TS)
bizgileimiz [1] *BGD/1781* (65)

boğ- (Bir canlıyı, soluk almasına engel olarak öldürmek. TDK –TS)
bogarlar [1] *CFT/1672* (b8/387)

boğa (*i.* Damızlık erkek sığır. TDK –TS)
buga [1] *CFT/1672* (b8/402)

boğaz (*i*. Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik, kursak. TDK –TS)
bogaz [1] *CFT/1672* (b6/112)

Boğdan (Günümüzde Moldovya'ya ait topraklar için Osmanlılar tarafından kullanılan yer adı.)
bogdan [1] *GT/1789* 115 bogdan [3] *CFT/1672* (b7/259, b7/281, b8/363)

boğul- (Havasızlıktan ölmek. TDK –TS)
boghuldù [1] *BGD/1781* (84)

bohça (*i.* İçine çamaşır, elbise vb. koyup sarılan dört köşe kumaş. TDK – TS)
boghcià [1] *BGD/1781* (96)

bokçu* (*sf. kaba konuşmada*. Hor görülen, tiksinilen. TDK – TS)
bocgi [1] *ILT/1612* (a/118)

bol (*sf.* İçine girecek şeyin boyutlarından daha büyük veya geniş olan, dar karşıtı. TDK – TS)
bóldurler [1] *BGD/1781* (87)

bolay ki (bola kim, bolay kı, bolay kim: Ola ki, belki, inşallah. TS, 1995, s. 635)
buláiki [2] *BGD/1781* (85, 92)

bomboş (*sf.* bo'mboş. Büsbütün, tamamen boş. TDK – TS)
bom boſch [1] *GT/1789* (125)
bomboſtur [2] *CFT/1672* (b4/061, b7/156)

borazan (*T.* boru + *Far.* -zen *i.* Üfleyerek çalınan, perdesiz çalgı, boru.TDK – TS)

bourouſoun [1] *GT/1789* (169)

borç (*i.* Geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi gerekli para veya başka bir şey. TDK – TS)

borgiumu [1] *BGD/1781* (99)
borḡlari [3] *BGD/1781* (v/33, v/34(2))
borḡlary [5] *BGD/1781* (v/33(3), v/34(2))
borḡlaryny [1] *BGD/1781* (v/30)
borgslidür [2] *CFT/1672* (b5/112, b8/386)
borſetigleremozi (*b*. et-) [1] *HPT/1575*
borſligomozi [1] *HPT/1575*
bortſchi [1] *ILT/1612* (a/098)
bortſchlarumuſe [1] *ILT/1612*
bortſchlarumuſi [1] *ILT/1612*
buri [1] *CFT/1672* (b8/421)

bostan (*Far*. būstān *i.* Sebze bahçesi. TDK –TS)

boſstangsi [1] *CFT/1672* (b7/165)
boſtági [1] *BGD/1781* (92)
boſtàn [1] *BGD/1781* (89)
boſtan [1] *ON/1527. I*
boſtandà [2] *BGD/1781* (92, 93)
boβtan [1] *CFT/1672* (b7/171)
boβtangilar [1] *CFT/1672* (b7/149)
boβtangsi [3] *CFT/1672* (b7/145, b7/170, b8/433)
boβtangsilar [5] *CFT/1672* (b7/150, b7/150, b7/168, b7/169, b7/170)
boβtangsilardan [1] *CFT/1672* (b7/150)
boβtangsÿ [1] *CFT/1672* (b7/169)
buſtan [1] *SL/1643*
buſtangi [1] *SL/1643*

boş (*sf.* İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı. TDK – TS)

boś [1] *BGD/1781* (v/31)
bos [2] *CFT/1672* (b2/033, b2/033)
bośa [1] *PGT/1794* (700)
bosʲà [1] *PGT/1794* (711)
boſch [1] *GT/1789* (125)
boſch [1] *ILT/1612*

boşuna (*zf.* Boşuna. TDK – TS)

boſcunà [1] *BGD/1781* (89)

boy (*i*. Bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık. TDK – TS)

boia [1] *CFT/1672* (b8/407)
boj [1] *CFT/1672* (b1/008)

boynuz (*i.* Bazı hayvanların başında bulunan, tırnaksı bir maddeden, uzun, kıvrık veya çatallı korunma organı. TDK – TS)

bojnuz [1] *BGD/1781* (60)

boyun (*i.* Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi. TDK – TS)

bojni [2] *CFT/1672* (b7/199, b8/387)

boz- (Bir şeyi kendisinden beklenilen işi yapamayacak duruma getirmek. TDK – TS)

baβar [2] *CFT/1672* (b8/369, b8/387)
boſar [2] *ILT/1612* (a/004, a/025)
bozàr [1] *BGD/1781* (61)
bozar [3] *CFT/1672* (b8/368, b8/387, b8/443)

bozardi [1] *CFT/1672* (b6/139)
bozarβe [1] *CFT/1672* (b6/139)
bozdi [1] *CFT/1672* (b6/139)
bozmadi [1] *CFT/1672* (b6/139)
bozmak [1] *CFT/1672* (b5/084)
bozmis [1] *CFT/1672* (b8/408)
bozoup [1] *GT/1789* (163)
bozup [1] *CFT/1672* (b7/223)

boza (*i.* Arpa, darı, mısır, buğday vb. tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş içecek. TDK - TS)
boza [2] *CFT/1672* (b4/064, b4/065)

bozgun (*i.* Bir toplulukta karşılıklı güvenin bozulması ile beliren karışıklık. TDK - TS)
bozgundur [1] *CFT/1672* (b1/004)

bozma- (İşlevini kaybetmemek.)
bozmadi [1] *RGT/1630* (96)
bozmadì [1] *SL/1643*
bozmaingse [1] *CFT/1672* (b7/156)
bozmam [1] *CFT/1672* (b8/401)
bozmamis [1] *CFT/1672* (b8/405)
bozmaz [1] *CFT/1672* (b8/387)
bozmazlar [1] *CFT/1672* (b7/154)

bozuk (*sf.* Görevini yapamaz duruma gelmiş. TDK – TS)
bozuklughìm [1] *BGD/1781* (98)
bozúktur [1] *BGD/1781* 59

bozul- (Dağılmak, bozguna uğramak. TDK – TS)
bozouldi [1] *GT/1789* 112
bozuld [1] *CFT/1672* (b1/004)
bozuldiktan [1] *CFT/1672* (b7/156)
bozulmaingse [1] *CFT/1672* (b7/216)
bozulmamis [1] *CFT/1672* (b4/078)
bozulmis [3] *CFT/1672* (b4/069, b7/253, b8/408)
bozulur [3] *CFT/1672* (b6/126, b7/156, b7/156)
bozulurβe [1] *CFT/1672* (b8/387)

böcek (*i.* Eklem bacaklıların, altı bacaklı, çoğu kanatlı ve vücutları baş, göğüs, karın olarak eklemlerden oluşmuş hayvan sınıfı, haşere. TDK – TS)
böğeg$^{i\grave{i}}$i [1] *PGT/1794* 714

bölük (*i.* Bir bütünden ayrılmış olan parça, kısım. TDK – TS)
bölük [7] *CFT/1672* (b3/045, b3/045, b5/100, b5/100, b7/149, b7/198, b7/199)
bölükün [1] *CFT/1672* (b7/199)

börek (Açılmış hamurun veya yufkanın arasına, peynir, kıyma, ıspanak vb. konularak çeşitli biçimlerde pişirilen hamur işi. TDK – TS)
börekler [1] *BGD/1781* (88)
börektèn [1] *BGD/1781* (87)
bürekler [1] *CFT/1672* (b4/072)

böyle (*sf.* Bunun gibi, buna benzer. TDK – TS)
boile [1] *ILT/1612* (a/075)
boilé [1] *TG/1581* (17/ah)
bojlè [1] *BGD/1781* (51)
boyle [4] *GT/1789* (115, 119, 119, 128)
böjle [1] *PGT/1794* (708)

böjlé [10] *BGD/1781* (67, 86, 89, 90, 91(2), 93, 95(3))
böjlè [3] *PGT/1794* (703, 713, 715)
böjle [4] *BGD/1781* (57, 59, 83, 107)
böjleğene [1] *PGT/1794* 716
böjleğenè [1] *PGT/1794* 716
böjlèim [1] *BGD/1781* (56)
buile [1] *CFT/1672* (b8/492)
bujle [48] *CFT/1672* (b1/007, b1/015, b1/016, b1/023, b1/025, b2/035, b3/049, b3/054, b4/067, b5/095, b5/110, b6/119, b6/125, b6/130, b6/138, b6/144, b7/154, b7/160, b7/168, b7/175, b7/196, b7/198, b7/200, b7/201, b7/202, b7/210, b7/211, b7/215, b7/221, b7/227, b7/233, b7/235, b7/238, b7/252, b7/253, b7/294, b7/342, b8/371, b8/371, b8/372, b8/372, b8/372, b8/387, b8/401, b8/421, b8/421, b8/443, b8/453)
bujledur [1] *CFT/1672* (b1/013)
bule [1] *CFT/1672* (b7/267)
büjle [1] *CFT/1672* (b8/428)

bre (*Rum. ünl.* `Ey, hey` anlamında kullanılan bir seslenme sözü. TDK – TS)
bre [2] *TRC/1544. I*
bre [4] *BGD/1781* (84(2), 86, 91)
breh [1] *SL/1643*

bu (*zm.* En yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılan bir söz. TDK – TS)
banda [1] *ILT/1612* (a/148)
blu [1] *TG/1581* (2/ah)
bnuntzur (*b*.nun için) [1] *TG/1581* (2/ah)
bo [1] *TG/1581* (3/ah)
bonda [1] *TRC/1544. I*
boni [1] *ON/1527. I*
bou [1] *RGT/1630* (94)
bou [10] *HPT/1575* (27, 27, 27, 27, 27, 27, 27, 28, 28, 33)
bou [26] *GT/1789* (115, 116, 117, 117, 118, 120, 123, 124, 124, 125, 127, 128, 128, 129, 129, 130, 130, 163, 164, 166, 166, 167, 169, 170, 171, 171)
boudan [1] *HPT/1575* (28)
bouha [1] *HPT/1575* (28)
bouhun [1] *HPT/1575* (28)
bounda [3] *GT/1789* (111, 127, 127)
boundan [3] *GT/1789* (116, 130, 165)
bouni [1] *GT/1789* (170)
bounoun [1] *GT/1789* (166)
bu [1] *DDLT/1641*
bù [1] *DDLT/1641*
bu [1] *HPT/1575*
bu [1] *TRC/1544. I*
bu [13] *PGT/1794* (700(2), 702, 704, 706, 709(2), 711, 712(2), 713, 714, 716)
bu [19] *TG/1581* (1/ah, 12/ah, 15/ah, 15/ah, 16/ah, 17/ah, 17/ah, 17/ah, 18/ah, 2/ah, 2/ah, 2/ah, 2/ah, 2/ah, 3/ah, 5/ah, 7/ah, 8/ah, 9/ah)
bu [2] *SL/1643*
bu [7] *ILT/1612* (a/072, a/073, a/074, a/090, a/091, a/182,)
bu [73] *BGD/1781* (50(4), 51(2), 52, 53(5), 54(2), 55(3), 56(5), 57(5), 58(3), 59, 65(2), 78, 83(2), 84(2), 85(2), 87, 88, 89(5), 90(3), 92, 94, 95, 96(4), 97(3), 99(2), 106, v/3, v/4(5), v/30, v/31(3), v/33, v/34)

bu [91] *CFT/1672* (b1/020, b1/021, b1/022, b1/023, b2/032, b2/040, b2/041, b2/043, b3/053, b4/061, b4/062, b4/064, b4/071, b4/072, b4/074, b4/074, b4/075, b4/075, b4/077, b4/077, b4/078, b4/078, b4/078, b5/082, b5/083, b5/083, b5/085, b5/085, b5/086, b5/092, b6/123, b6/123, b6/136, b6/142, b6/144, b7/153, b7/160, b7/196, b7/196, b7/198, b7/202, b7/209, b7/209, b7/215, b7/215, b7/219, b7/219, b7/223, b7/226, b7/233, b7/233, b7/234, b7/234, b7/234, b7/246, b7/248, b7/267, b7/282, b7/338, b7/338, b7/338, b7/339, b7/342, b7/347, b8/361, b8/362, b8/363, b8/366, b8/367, b8/368, b8/369, b8/386, b8/386, b8/387, b8/401, b8/401, b8/402, b8/418, b8/421, b8/421, b8/432, b8/441, b8/442, b8/444, b8/444, b8/444, b8/453, b8/472, b8/476, b8/482, b8/490)
bua [1] *SL/1643*
buane (*b*. an) [1] *CFT/1672* (b4/068)
budenglü (*b*. denli) [1] *CFT/1672* (b7/340)
budur [2] *BGD/1781* (53, v/4)
búdur [3] *BGD/1781* (57, 87(2))
budur [4] *CFT/1672* (b7/209, b8/407, b8/426, b8/473)
budurki [5] *CFT/1672* (b4/059, b5/092, b5/106, b7/227, b8/444)
bugha [1] *DDLT/1641*
bukadar (*b*. kadar) [16] *CFT/1672* (b1/020, b2/031, b2/043, b3/055, b4/074, b5/100, b6/142, b7/170, b7/196, b7/211, b7/215, b7/340, b7/346, b8/366, b8/421, b8/490)
bulaiki [25] *DDLT/1641*
buna [2] *CFT/1672* (b1/010, b8/444)
bunda [1] *BGD/1781* (78)
bunda [1] *ILT/1612*
bunda [11] *CFT/1672* (b1/017, b1/018, b2/040, b3/047, b4/064, b4/076, b6/126, b6/135, b7/234, b7/293, b8/371)
bundá [3] *BGD/1781* (53, 89, 92)
bundàn [1] *PGT/1794* 707
bundan [1] *TG/1581* (9/ah)
bundan [1] *TRC/1544. I*
bundàn [3] *BGD/1781* (58, 78(2))
bundan [4] *BGD/1781* (87,105, 106, v/3)
bundan [4] *CFT/1672* (b1/017, b4/077, b6/128, b7/282)
bunden [1] *DDLT/1641*
bungha [1] *SL/1643*
buni [1] *DDLT/1641*
buni [2] *CFT/1672* (b1/010, b8/405)
bunta [1] *TG/1581* (5/ah)
buntan [2] *TG/1581* (11/ah, 3/ah)
bunu [1] *BGD/1781* (v/4)
bunù [2] *BGD/1781* (58, 88)
bunum [1] *CFT/1672* (b8/363)
bunùn [1] *BGD/1781* (99)
bunun [10] *TG/1581* (10/ah, 11/ah, 17/ah, 2/ah, 3/ah, 6/ah, 7/ah, 8/ah, 8/ah, 9/ah)
bunun [3] *CFT/1672* (b1/026, b7/282, b7/296)
bunungh [1] *DDLT/1641*
bunungh [1] *SL/1643*
bununle [1] *TG/1581* (15/ah)
bununtzun (*b*. için) [1] *TG/1581* (9/ah)
bü [1] *BGD/1781* (87, 91)
büzeman (*b.* zaman) [1] *CFT/1672* (b2/034)

ju [1] *BGD/1781* (v/33)

buçuk (*sf.* yarım. TDK – TS) *ET*. bıçuk “kesik, yarım” < bıç-mak “biçmek”.

bucſuk [12] *CFT/1672* (b1/024, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b6/117, b6/122, b6/134, b6/134)

budak (*i.* Ağacın dal olacak sürgünü. TDK – TS)

budak [1] *PGT/1794* 717

budàk [1] *PGT/1794* 710

Budin (Bugünkü Macaristan'ın başşehri Budapeşte'nin bir kısmı olan Buda'nın Osmanlılar dönemindeki adı ve eyalet merkezi. (David, 1992)

budime [1] *CFT/1672* (b1/012)

budin [1] *CFT/1672* (b7/258)

bugün (*i.* İçinde bulunulan gün. TDK – TS)

bugiun [1] *ILT/1612*

bugiun [2] *CFT/1672* (b4/061, b6/137)

bugiunki [1] *CFT/1672* (b6/137)

bug^{i}ün [1] *BGD/1781* (97)

bugünlük [1] *BGD/1781* (52)

bugyunki [1] *CFT/1672* (b8/401)

bujunki [1] *ILT/1612*

büg^{i}ün [2] *BGD/1781* (87, 91)

buğday (*i.* Buğdaygillerin örnek bitkisi ve ürünü. TDK – TS)

bocda [1] *ON/1527. I*

bogdai [1] *HPT/1575*

bogdai [1] *TRC/1544. I*

bogdaia [1] *CFT/1672* (b7/210)

bughdàj [1] *BGD/1781* (54)

bul- (Arayarak veya aramadan bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak. TDK – TS)

boulazſiz [1] *GT/1789* 115

bouldougum [1] *GT/1789* (166)

bouldouk [1] *GT/1789* (117)

boulounour [1] *GT/1789* (126)

boulounourmi [1] *GT/1789* 123

bouloup [1] *GT/1789* (165)

boulourſin [1] *GT/1789* (171)

boulourum [1] *GT/1789* 115

buiaim [1] *CFT/1672* (b5/095)

bul [1] *ILT/1612*

bul [4] *CFT/1672* (b1/016, b1/023, b3/058, b8/372)

bulagsak [1] *CFT/1672* (b6/122)

bulaim [1] *CFT/1672* (b6/114)

bulasſen [1] *ILT/1612* (a/075)

buldi [1] *CFT/1672* (b8/408)

buldi [1] *TG/1581* (19/ah)

buldugi [1] *CFT/1672* (b8/369)

bulduk [1] *BGD/1781* (77)

bulduk [1] *CFT/1672* (b1/020)

buldukda [1] *PGT/1794* (709)

buldukdà [1] *PGT/1794* 716

bulduklari [1] *CFT/1672* (b8/408)

buler [1] *TG/1581* (9/ah)

buliſatur [1] *TG/1581* (11/ah)
buliver (bulu'vermek. Çabucak bulmak. TDK -TS) [1] *CFT/1672* (b5/092)
bulmis [2] *CFT/1672* (b7/342, b7/346)
bulmuš [1] *BGD/1781* (89)
bultucta [1] *TG/1581* (10/ah)
bulup [2] *CFT/1672* (b7/161, b7/340)
bulur [1] *TG/1581* (10/ah)
bulur [2] *CFT/1672* (b5/087, b8/387)
bulur [2] *ILT/1612* (a/051, a/188)
bulurſem [1] *CFT/1672* (b7/222)
bulúrſun [1] *BGD/1781* (96)
bulurum [2] *CFT/1672* (b1/017, b6/128)
bulurβe [1] *CFT/1672* (b7/210)
bulurβen [1] *CFT/1672* (b6/124)

bulaca (alaca bulaca, *sf.* Alacalı bulacalı. TDK - TS)
bulagsa [1] *CFT/1672* (b8/434)

bulama- (Aradığına ulaşamamak.)
bulamadum [1] *CFT/1672* (b1/026)
bulamaz [1] *CFT/1672* (b8/368)
bulamazdi [1] *CFT/1672* (b7/150)

bulandır- (*mcz.* İki veya daha çok şeyi birbirlerinden fark edilmeyecek bir biçimde karıştırmak. TDK - TS)
bulandirdì [1] *BGD/1781* (53)
bulandyrdy' [1] *BGD/1781* (59)

bulaşık (*b.* hava) Bulanık olma hâli için kullanılmıştır.
bulaſcy'ktyr [1] *BGD/1781* (58)

Bulgar (*öz. i.* Slavların güney kolundan olan bir halk veya bu halkın soyundan olan kimse. TDK - TS)
bulgar [2] *CFT/1672* (b7/224, b8/363)
bulgariβtanun (Bulgaristan) [1] *CFT/1672* (b7/153)

bulma- (İstenilen şeye ulaşmamak.)
bulmas [1] *ILT/1612* (a/124)

bulun- (Bulma işine konu olmak. TDK - TS)
bulunaidi [1] *CFT/1672* (b7/340)
bulundughudàn [1] *BGD/1781* (52)
bulunmaga [1] *CFT/1672* (b7/340)
bulunmak [1] *CFT/1672* (b5/090)
bulunmuśydim [1] *BGD/1781* (82)
bulunſunlar [1] *CFT/1672* (b3/046)
bulunur [15] *CFT/1672* (b1/023, b4/063, b4/066, b5/083, b5/089, b5/092, b6/126, b7/151, b7/169, b7/215, b7/235, b7/294, b8/371, b8/420, b8/482)
bulunùr [3] *BGD/1781* (78, 89(2))
bulunurdi [1] *CFT/1672* (b7/216)
bulunurmi [2] *CFT/1672* (b4/059, b4/074)
bulunurmy [1] *BGD/1781* (107)
bulunurβe [1] *CFT/1672* (b6/133)
bulunβunlar [1] *CFT/1672* (b5/107)
buluβunlar [1] *CFT/1672* (b7/221)

bulunma- (Aranılan özelliğin ulaşılır olmaması.)
boulounmaz [2] *GT/1789* (120, 127)

bulunmadyghy [1] *BGD/1781* (62)
bulunmadyghy’m [1] *BGD/1781* (53)
bulúnmadyn [1] *BGD/1781* (89)
bulunmaian [1] *CFT/1672* (b5/109)
bulunmaur [2] *CFT/1672* (b7/340, b7/341)
bulunmàz [1] *BGD/1781* (59)
bulunmaz [1] *BGD/1781* (78)
bulunmaz [4] *CFT/1672* (b1/025, b4/064, b4/066, b7/282)
bulunmazmi [1] *CFT/1672* (b1/010)

buluş- (Bir araya gelmek. TDK – TS)
bulucſmak [1] *CFT/1672* (b5/100)
bululuſmak [1] *CFT/1672* (b5/106)
bulusmak [1] *CFT/1672* (b5/099)
bulusmisβen [1] *CFT/1672* (b5/107)
buluśſun [1] *BGD/1781* (111)
buluſa [1] *CFT/1672* (b5/107)
buluſciaìm [1] *BGD/1781* (56)
buluſmaga [2] *CFT/1672* (b5/100, b5/110)
buluſmak [1] *CFT/1672* (b5/106)
buluſtuk [1] *CFT/1672* (b5/109)
buluſturmak [1] *CFT/1672* (b7/254)
buluſturmazden [1] *CFT/1672* (b5/101)
buluſturur [1] *CFT/1672* (b7/254)
buluſtururlar [1] *CFT/1672* (b5/101)
buluſurmüz [1] *CFT/1672* (b5/111)

buluşma- (Karşılaşmamak.)
buluſmazdan [1] *CFT/1672* (b7/254)

buncılayın (bunun gibi, böyle. (TS, 1995, s. 698)
bungsilai [3] *CFT/1672* (b2/034, b4/070, b8/444)

bunlar (*zm.* Bu zamirinin çokluk biçimi. TDK – TS)
bunar [1] *TG/1581* (10/ah)
bunara [1] *TG/1581* (1/ah)
bunari [1] *TG/1581* (5/ah)
bunlar [1] *BGD/1781* (93)
bunlar [1] *HPT/1575* (28)
bunlar [1] *PGT/1794* (713)
bunlar [1] *SL/1643*
bunlar [4] *CFT/1672* (b7/145, b7/198, b7/235, b8/421)
bunlara [1] *CFT/1672* (b7/170)
bunlara [1] *HPT/1575* (28)
bunlardan [1] *HPT/1575* (28)
bunlardan [2] *CFT/1672* (b8/476, b8/476)
bunlardur [2] *CFT/1672* (b7/296, b8/458)
bunlarì [1] *BGD/1781* (84)
bunlari [1] *HPT/1575* (28)
bunlari [2] *CFT/1672* (b7/155, b8/453)
bunlarìn [1] *PGT/1794* 702
bunlarum [1] *HPT/1575* (28)
bunlarun [8] *CFT/1672* (b7/149, b7/155, b7/169, b7/209, b7/342, b7/347, b8/443, b8/476)

bunlarün [1] *CFT/1672* (b7/219)
bunlarỳn [1] *PGT/1794* (713)
bunler [2] *DDLT/1641*
bunlerden [1] *DDLT/1641*
bunlere [1] *DDLT/1641*
bunleri [1] *DDLT/1641*
bunleringh [1] *DDLT/1641*

bura (*i.* bu'ra. Bu yer. TDK – TS)
burada [1] *BGD/1781* (107)
bùrada [2] *PGT/1794* (703, 713)
buradá [3] *BGD/1781* (82, 89, 92)
burajà [1] *BGD/1781* (50)

burburcuk (Fasulye anlamında kullanılmıştır.)
burburgich [1] *ON/1527. I*

Bursa (Marmara bölgesinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il. TDV İslam Ansiklopedisi, 1992, s. 445)
bruβada [1] *CFT/1672* (b7/169)
bruββanun [2] *CFT/1672* (b6/134, b6/134)

burun (Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı. TDK – TS)
burn [1] *HPT/1575*
burn [1] *TRC/1544. I*
burnini [1] *CFT/1672* (b8/426)
burnum [1] *ON/1527. I*

buyruk (Belirli bir davranışta bulunmaya zorlayıcı söz, buyuru, emir, ferman. TDK – TS)
biuruck [1] *ILT/1612* (a/023)
buiruk [1] *ILT/1612*
bujrugine [1] *CFT/1672* (b8/444)
bujrugini [1] *CFT/1672* (b8/473)

buyur- (Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek. TDK – TS)
bouyour [1] *GT/1789* (125)
bouyouroun [4] *GT/1789* (118, 124, 125, 131)
bouyourourſiniz [1] *GT/1789* 128
bujùr (mazur *b.* kabul edin lütfen! anlamında kullanılmıştır. *BGD/1781* (91)
bujur [4] *CFT/1672* (b1/020, b4/061, b4/067, b4/073)
bujuraſſen [1] *ILT/1612* (a/023)
bujurdu [1] *BGD/1781* (v/31)
bujurdu [2] *BGD/1781* (v/31(2))
bujurdughunuz [1] *BGD/1781* (103)
bujurdugi [1] *CFT/1672* (b7/216)
bujurdukleri [1] *BGD/1781* (v/31)
bujurmis [1] *CFT/1672* (b7/198)
bujurmiski [1] *CFT/1672* (b8/371)
bujurmislardur [1] *CFT/1672* (b8/472)
bujurmisturki [1] *CFT/1672* (b2/039)
bujurular [1] *BGD/1781* (v/31)
bujurùn [1] *BGD/1781* (82)
bujúrun [1] *BGD/1781* (83)
bujùrun [1] *BGD/1781* (77)

bujurunuz [2] *CFT/1672* (b4/060, b4/073)
bujururki [1] *CFT/1672* (b7/249)
bujurúrſun [1] *BGD/1781* (84)
bujúrurſunüz [1] *BGD/1781* (78)
bujururβse [1] *CFT/1672* (b7/249)
bujurβiniz [1] *CFT/1672* (b4/075)
bujürünüz [1] *BGD/1781* (78)
büjürdù [1] *BGD/1781* (98)
büjürúrſünüz [1] *BGD/1781* (91)
büjürün [1] *BGD/1781* (109)
büyürmüſünüz [1] *BGD/1781* (109)

buz (Donarak katı duruma gelmiş su. TDK – TS)
buz [1] *HPT/1575*
buz [1] *TRC/1544. I*
buzà [1] *BGD/1781* (87)

buzağı (*i*. Yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu. TDK – TS)
bouzaghi [1] *GT/1789* (126)
buſagileri [1] *ILT/1612*
buzaklar [1] *CFT/1672* (b4/062)

bünyâd (Esas, temel.)
biniadum [1] *ILT/1612*

büryan (*Far. i.* biryān. Tandırda susuz pişirilen kebap. TDK – TS)
biryan [1] *GT/1789* (168)

büsbütün (*zf.* bü'sbütün. İyiden iyiye, iyice, tamamen, tamamıyla, temelli. TDK – TS)
buzbutün [1] *CFT/1672* (b7/227)
bübütün [1] *CFT/1672* (b7/296)
büz bütün [1] *BGD/1781* (84)
büzbütün [5] *CFT/1672* (b6/139, b7/153, b7/175, b7/338, b8/405)

bütün (sf. Eksiksiz, tam. TDK – TS)
butoun [1] *GT/1789* (111)
butun [1] *BGD/1781* (98)
butun [1] *CFT/1672* (b8/443)
bütùn [1] *BGD/1781* (82)
bütün [14] *CFT/1672* (b1/003, b2/033, b5/085, b5/112, b6/140, b6/142, b7/153, b7/201, b7/233, b7/253, b8/386, b8/408, b8/421, b8/434)
bütün [9] *BGD/1781* (52(2), 84, 97(2), 98, v/3, v/4(2))

büyü- (Artmak, güçlenmek, şiddeti artmak. TDK – TS)
biuſſun [1] *ILT/1612* (a/162)

büyük (*sf.* Niceliği çok olan. TDK – TS)
biuck [1] *ILT/1612* (a/175)
biuckdur [1] *ILT/1612* (a/053)
biuk [59] *CFT/1672* (b1/007, b1/009, b1/010, b1/021, b2/035, b2/035, b3/050, b4/061, b4/068, b4/069, b5/089, b5/089, b5/102, b5/109, b6/123, b6/126, b6/137, b7/161, b7/164, b7/168, b7/168, b7/169, b7/175, b7/175, b7/199, b7/209, b7/220, b7/233, b7/248, b7/252, b7/253, b7/254, b7/256, b7/258, b7/259, b7/281, b7/282, b7/282, b7/282, b7/294, b7/296, b7/338, b7/338, b7/338, b7/338, b7/341, b7/347, b8/361, b8/367, b8/371, b8/386, b8/387, b8/401, b8/402, b8/426, b8/427, b8/433, b8/473, b8/473)
biukki [1] *CFT/1672* (b5/109)
biuklerden [1] *CFT/1672* (b8/405)
biuktur [1] *CFT/1672* (b7/259)

biük [1] *CFT/1672* (b3/045)
biük [1] *HPT/1575*
boiuk [5] *SL/1643*
bouyouk [2] *GT/1789* (163, 165)
bouyouklighe [1] *GT/1789* (163)
böjuk [1] *BGD/1781* (v/32)
böjük [1] *PGT/1794* (715)
böjükⁱ [1] *PGT/1794* (712)
buch [1] *TRC/1544. I*
bujùktur [1] *BGD/1781* (67)
buk [1] *TRC/1544. I*
büjùk [1] *BGD/1781* (89)
büjüjè [1] *BGD/1781* (61)
büjük [9] *BGD/1781* (52, 96, 97, 98(3), v/3(2), v/31,)
büjükleri [1] *BGD/1781* (v/33)
büjüktür [1] *BGD/1781* (58)
büjükü [1] *BGD/1781* (v/3)

büyüt- (Büyük duruma getirmek, genişletmek. TDK – TS)
buitmistür [1] *CFT/1672* (b7/281)

caba (*i.* Bir şey ödemeden, para vermeden alınan şey, bedava. TDK – TS)
gsaba [2] *CFT/1672* (b6/122, b7/347)

cahil (ca:hil *Ar.* cāhil *sf.* Öğrenim görmemiş, okumamış. TDK – TS)
giaìl [1] *BGD/1781* (65)
gsahil [1] *CFT/1672* (b5/087)
tzahileri [1] *TG/1581* (15/ah)

caiz (*sf.* ca:iz *Ar.* ca'iz işlenmesinde, yapılmasında sakınca olmayan, uygun, yerinde olan. TDK – TS) *Ar. sf.* cevâz'dan. Olabilir, olur. (Devellioğlu, 1978)
gsaiz [5] *CFT/1672* (b5/102, b6/119, b6/131, b8/419, b8/453)
gsaizdur [1] *CFT/1672* (b5/106)
gsaizdür [4] *CFT/1672* (b5/086, b5/108, b8/367, b8/472)
gβaizdur [1] *CFT/1672* (b6/133)

cam (İçki kadehi.)
gamini [1] *ILT/1612* (a/089)

cambaz (*Far.* cānbāz *i.* Yerde ve tel, at, bisiklet, ip vb. üzerinde dengeye dayanan, tehlikeli, heyecan verici gösteriler yapan kimse, akrobat. *mcz.* Kurnaz, hileci, hilekâr. TDK – TS)
giambàz [1] *BGD/1781* (63)
gsambaslarun [1] *CFT/1672* (b6/126)

cami (câmi *i.* din bilgisi, ca:mi, *Ar.* cāmiʿ. Müslümanların ibadet etmek için toplandıkları yer. TDK – TS)
ḡamije [1] *BGD/1781* (52)
gsamiler [1] *CFT/1672* (b6/142)
gsamilere [1] *CFT/1672* (b6/141)
gsamilerün [1] *CFT/1672* (b6/141)
gsamimini [1] *CFT/1672* (b7/216)
gʃami [1] *CFT/1672* (b8/427)
gʃamileri [1] *CFT/1672* (b6/142)
gʃamiβini [1] *CFT/1672* (b6/138)
tzamicʃi [1] *TG/1581* (13/ah)

can (*Far.* cān i. İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan

madde dışı varlık. TDK – TS)
ganden [1] *ILT/1612* (a/204)
ganganung [1] *ILT/1612* (a/211)
ganum [1] *ILT/1612*
giàn [1] *BGD/1781* (66)
ḡiàn [1] *BGD/1781* (66)
gian [1] *DDLT/1641*
gian [1] *HPT/1575*
gian [1] *SL/1643*
gianì [1] *BGD/1781* (58)
giáni [1] *BGD/1781* (90)
gianler [1] *DDLT/1641*
gianungh [1] *SL/1643*
giany'n [1] *BGD/1781* (66)
giánym [1] *BGD/1781* (90)
gianym [2] *BGD/1781* (78, 92)
giànym [3] *BGD/1781* (88, 105, 109)
gsan [2] *CFT/1672* (b1/008, b7/170)
gsani [2] *CFT/1672* (b7/294, b8/369)
gsaninüz [1] *CFT/1672* (b2/038)
gsanlar [1] *CFT/1672* (b7/281)
gsanlari [1] *CFT/1672* (b8/370)
gsanum [2] *CFT/1672* (b7/341, b8/490)
gsanuma [1] *CFT/1672* (b8/364)
gsanumüze [1] *CFT/1672* (b8/402)
gsanun [1] *CFT/1672* (b6/142)
gsanüm [1] *CFT/1672* (b7/215)
gſan [1] *TRC/1544. I*
gſani [1] *CFT/1672* (b8/428)
tzan [2] *TG/1581* (7/ah, 7/ah)
tzani [1] *TG/1581* (7/ah)
tzaniden [1] *TG/1581* (3/ah)
tzantzur [1] *TG/1581* (3/ah)
tzanun [1] *TG/1581* (3/ah)

canavar (*Far.* cānāver *i.* Masallarda sözü geçen yabani, yırtıcı hayvan. TDK - TS)
gſianauar [1] *HPT/1575*
gſianauar [1] *TRC/1544. I*

canip (*i.* ca:nip *Ar.* cānib. Yan, taraf. TDK – TS)
gsanibindan [1] *CFT/1672* (b5/098)

casus (*i.* ca:sus *Ar.* cāsūs. Bir devlet veya kuruluşun gizli amaçları için çalışan kimse, çaşıt, ajan. TDK - TS)
csauzlardan [1] *CFT/1672* (b7/285)

cebeci (*i.* Yeniçeri ordusunda silah yapan, onaran ve bakımı ile görevli bulunan, savaşta ordunun silah ve cephanesini ulaştıran yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker. TDK - TS)
gſebegsi [2] *CFT/1672* (b3/052, b7/176)

cebeli Osmanlı Devleti'nde, savaş sırasında tımar, zeamet sahiplerinin dirlikleri oranına göre yanlarında götürmekle yükümlü bulundukları atlı asker. TDK – TS)
gebeli [1] *ILT/1612* (a/103)

Cebrail (Cibril *Ar. i.* Cebrâîl, Cebreîl. (Devellioğlu, 1978)

gſebril [2] *CFT/1672* (b8/442, b8/442)
Cebriyye (Cebbâr sözcüğü ile ilgilidir. İnsanlara ait ihtiyarî fiillerin ilâhî irade ve kudretin zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğini savunan grupların ortak adı. TDV İslam Ansiklopedisi, 1993, s. 205)
gyabbarii [1] *CFT/1672* (b8/453)
cefâ (*i.* cefa: *Ar.* cefā Zulüm. TDK – TS)
ḡefaſy'z [1] *BGD/1781* (63)
gsefa [2] *CFT/1672* (b8/490, b8/491)
cehd (Çalışma.)
chet [1] *TG/1581* (8/ah)
cehennem (*Ar.* cehennem *i.* Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yer, tamu. TDK – TS)
gehenem [1] *HPT/1575*
gehenemde [1] *ILT/1612* (a/123)
geheneme [1] *ILT/1612*
tzechenem [1] *TG/1581* (11/ah)
celil (*Ar.* celīl. *sf.* Çok büyük, ulu. TDK – TS)
gselil [4] *CFT/1672* (b7/248, b7/282, b8/444, b8/445)
cellat (*Ar.* cellād. *i.* Ölüm cezasına çarptırılanları öldürmekle görevli olan kimse. TDK – TS)
gsellat [1] *CFT/1672* (b7/210)
celp (*Ar.* celb *i.* Çağrı belgesi. TDK – TS)
ḡelb [1] *BGD/1781* (58)
cem (*Ar.* cemʿ. *i.* Toplama, bir araya getirme. TDK – TS)
gemi [1] *ILT/1612*
g̃emi [1] *PGT/1794* 705
g̃emii [1] *PGT/1794* (700)
gsem [4] *CFT/1672* (b7/152, b7/156, b8/363, b8/426)
gsemi [3] *CFT/1672* (b2/042, b2/043, b8/363)
gsemitβünler (*c.* et-) [1] *CFT/1672* (b3/046)
tzemi [4] *TG/1581* (5/ah, 5/ah, 5/ah, 9/ah)
cemâat (cema:at *Ar.* cemāʿat *i.* İnsan topluluğu. TDK – TS)
gemaktung [1] *ILT/1612*
cenap (*i.* cena:p Ar. cenāb. Saygı, onur ve büyüklük anlamıyla kullanılan bir söz. TDK – TS)
genabyny'z [1] *BGD/1781* (77)
gsenabinüzden [1] *CFT/1672* (b8/444)
cenk (*Far.* ceng *i.* Kahramanca mücadele, çarpışma, savaş. TDK – TS)
gsenglesüp [1] *CFT/1672* (b6/143)
gsengte [1] *CFT/1672* (b3/054)
cennet (*Ar.* cennet *i.* Dinî inanışlara göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt. TDK – TS)
ḡennette [2] *BGD/1781* (v/4(2)
gsennet [1] *CFT/1672* (b3/054)
gsenneti [1] *CFT/1672* (b6/142)
tzeneté [1] *TG/1581* (11/ah)
tzenetmi [1] *TG/1581* (11/ah)
cereme (*Ar. i.* cerīme. Başkası tarafından yapılan veya kaza sonucu ortaya çıkan zararı ödeme. TDK – TS)
gsereme [1] *CFT/1672* (b7/210)

gseremelerden [1] *CFT/1672* (b7/259)
cereyan (cereya:n *Ar.* cereyān *i.* Bir yöne doğru akma, akış, akıntı. TDK – TS)
gējràn [1] *BGD/1781* (86)
cerrah (*Ar.* cerrāḥ *i.* Ameliyat yapan uzman hekim, hariciyeci, operatör. TDK – TS)
gſerranun [1] *CFT/1672* (b6/133)
gerah [1] *BGD/1781* (99)
ceset (*Ar. i.* cesed. Ölü beden, naaş. TDK – TS)
tzeſeti [2] *TG/1581* (12/ah, 7/ah)
tzeſeté [1] *TG/1581* (7/ah)
cet (*Ar. i.* cedd Dede, büyükbaba, ata. TDK – TS)
gseddinden [1] *CFT/1672* (b8/363)
cevahir (*i.* çokluk, ceva:hir *Ar.* cevāhir Elmas, yakut vb. değerli taşlar, mücevher. TDK – TS)
dſchevahirdſchi [3] *GT/1789* (166, 166, 166)
gsevahirlar [2] *CFT/1672* (b6/122, b7/347)
gsevahirler [1] *CFT/1672* (b7/339)
gsevahirlere [1] *CFT/1672* (b5/102)
gſevahirgsi [1] *CFT/1672* (b6/122)
cevami (*Ar. i.* cami' ve câmia'nın *c*. cevâmi'. Toplu şeyler. (Devellioğlu, 1978)
ğevamiü [1] *PGT/1794* 699
cevap (*i.* ceva:p *Ar.* cevāb. Bir soruya, bir isteğe, bir söz, bir davranış veya yazıya verilen karşılık, yanıt. TDK – TS)
dſchevab [6] *GT/1789* (113, 122, 123, 166, 169, 170)
dſchevabinde [2] *GT/1789* (164, 166)
ğevab [1] *BGD/1781* (v/4)
ğevàb [1] *PGT/1794* (700)
ğevab [1] *PGT/1794* (711)
gsevab [13] *CFT/1672* (b1/005, b1/006, b2/030, b2/036, b4/070, b5/105, b5/110, b5/112, b7/201, b7/223, b7/254, b8/372, b8/387)
gsevaba [1] *CFT/1672* (b5/105)
gsevabi [2] *CFT/1672* (b5/106, b5/110)
tzoaplerten [1] *TG/1581* (12/ah)
tzuabé [2] *TG/1581* (13/ah, 18/ah)
zuabe [1] *TG/1581* (12/ah)
ceviz (*Ar*. cevz *i.* Cevizgillerin örnek bitkisi olan, uzun ömürlü, gövdesi kalın, kerestesi değerli, yurdumuzda çok yetişen ağaç. TDK – TS)
gsevisler [1] *CFT/1672* (b4/072)
dſchevizler [1] *GT/1789* (129)
cihan (ciha:n *Far.* cihān *i.* Dünya. TDK – TS)
gihanung [1] *ILT/1612* (a/182)
cila (cila: *Ar.* cilāʾ. *i.* Bir şeyi parlatmak için kullanılan kimyasal bileşik. TDK – TS)
gsila [1] *CFT/1672* (b5/102)
cins (*Ar.* cins *i.* Tür, çeşit. TDK – TS)
tſchinzuni [1] *GT/1789* (168)
cisim (*Ar.* cism *i.* Doğada element, bileşik veya bunların karışımları hâlinde bulunan, kütlesi ve ağırlığı olan, duyularla algılanabilen şey. TDK – TS)
tziſmi [2] *TG/1581* (10/ah, 7/ah)
cismânî (*Ar. sf.* 1. Bedenle ilgili. 2. Ruhanî karşılığı, dînî işlerden ayrı olan. (Devellioğlu, 1978) tzismaniſi [1] *TG/1581* (6/ah)
giſmani [1] *CFT/1672* (b8/361)

Cizvit (Katolik Hıristiyanlığın Îsâ Cemiyeti de denilen ikinci büyük tarikatı. TDV İslam Ansiklopedisi, 1993, s. 40)
jeſuit [1] *CFT/1672* (b7/164)
jeſuitalar [1] *CFT/1672* (b7/165)
cömert (*Far*. cevān + merd *sf*. Para ve malını esirgemeden veren, eli açık (…) TDK – TS)
ḡömertdyr [1] *BGD/1781* (83)
gsömmert [3] *CFT/1672* (b5/088, b5/090, b8/368)
gsömmertlik [1] *CFT/1672* (b4/078)
gsömmertlikte [1] *CFT/1672* (b1/026)
gumertu [1] *ILT/1612*
cûlâh (*Far. i.* Örümcek. (Devellioğlu, 1978)
g̃iu - al [1] *PGT/1794* 704
cuma (cuma: *Ar*. cumʿa. Dinî gün. TDK – TS)
ḡuma [1] *BGD/1781* (v/31)
gſuma [1] *CFT/1672* (b7/253)
cüce (*sf.* Boyu, normalden çok daha kısa olan (kimse). TDK – TS)
gsügseler [1] *CFT/1672* (b7/297)
cüdam (cudam *i. hlk.* beceriksiz, güçsüz, görgüsüz kimse. TDK - TS)
gsudam [4] *CFT/1672* (b4/074, b6/134, b7/342, b8/371)
gsu dam [1] *CFT/1672* (b7/342)
cümle (*Ar.* cumle. *sf.* Bütün, hep. *z.* herkes TDK – TS)
csümle [1] *CFT/1672* (b5/096)
dſchoumle [2] *GT/1789* (130, 130)
g̃iu̇mlesi [1] *PGT/1794* 710
g̃iümle [2] *PGT/1794* (708, 716)
g̃iümlesi [2] *PGT/1794* (714, 716)
gsumle [1] *CFT/1672* (b5/087)
gsümlc [1] *CFT/1672* (b5/112)
gsümle [40] *CFT/1672* b1/025, b1/029, b1/030, b2/032, b2/034, b2/038, b3/049, b4/076, b4/078, b5/092, b5/098, b6/120, b6/140, b6/141, b7/150, b7/154, b7/155, b7/161, b7/170, b7/210, b7/216, b7/221, b7/248, b7/248, b7/248, b7/248, b7/252, b7/254, b7/258, b7/281, b7/294, b7/338, b8/362, b8/363, b8/368, b8/369, b8/405, b8/421, b8/443, b8/476
ḡumle [1] *BGD/1781* (v/30)
tſchoumle [2] *GT/1789* (120, 168)
tſchoumlerinden [1] *GT/1789* (168)
cürüm (*Ar*. curm *i.* Suç. TDK – TS)
tzurmile [1] *TG/1581* (10/ah)
cüzi (cüz' *Ar.i.c.* ecza. Kısım, parça, bölük. (Devellioğlu, 1978)
giüzvi [2] *CFT/1672* (b6/136, b7/281)
çabuk (*Far.* çābuk *sf.* Hızlı, müstacel, yavaş karşıtı. TDK – TS)
ciapùk [1] *BGD/1781* (97)
çağ (*i.* Hayatın çocukluk, gençlik vb. dönemlerinden her biri, yaş. TDK – TS)
csaga [1] *CFT/1672* (b8/420)
csagi [1] *CFT/1672* (b7/282)
çağır- (Herhangi birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek. TDK – TS)
ciaghy'r [1] *BGD/1781* (91)
ciaghyrmaghà [1] *BGD/1781* (91)
ciaghyrmagha [1] *BGD/1781* (99)
čiaghyrmaktàn [1] *BGD/1781* (84)

cⁱiaghyrmagha [2] *PGT/1794* (708, 715)
csagirüp [1] *CFT/1672* (b8/420)
cſagir [1] *CFT/1672* (b4/079)
cſagiran [1] *CFT/1672* (b3/045)
cſagirmaja [1] *CFT/1672* (b7/198)
cſagirüp [1] *CFT/1672* (b5/100)
cſagirβinlar [1] *CFT/1672* (b1/017)
tsagarmak [1] *TRC/1544. I*
tſagarmak [1] *HPT/1575*
tſchaghirup [1] *GT/1789* (168)
tſchagurſun [1] *GT/1789* 130

çağırış- (Yüksek sesle bağırışmak.)
cⁱiaghyrsⁱaràk [2] *PGT/1794* (702, 712)

çağırt- (Çağırma işini yaptırmak. TDK – TS)
csagirtirüp [1] *CFT/1672* (b7/248)
cſagirtirirlar [1] *CFT/1672* (b7/211)
cſagirtirüp [3] *CFT/1672* (b7/249, b7/252, b8/421)

çakşır (*i*. Paça bölümü diz üstünde veya diz altında kalan bir tür erkek şalvarı. TDK – TS)
tſachſſir [1] *TRC/1544. I*
zachſir [1] *ON/1527. I*

çal- I. (Başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırmak. TDK – TS)
cialdy’ [1] *BGD/1781* (51)
cſalar [2] *CFT/1672* (b1/019, b3/055)

çal- II. (Bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak. TDK - TS)
csalar [1] *CFT/1672* (b8/421)

çal- III. (Hırsızlık etmek, aşırmak; *hlk.* süpürmek. TDK - TS)
cſaldi [1] *CFT/1672* (b6/139)

çal- IV. Ses çıkarmak, ses vermek. TDK – TS)
cialár (kapıyı *ç.*) [1] *BGD/1781* (83)

çal- V. Bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak. TDK – TS)
cialàr (saz *ç.*) [1] *BGD/1781* (96)

çal- VI. Atmak, çarpmak, vurmak. TDK – TS)
cialdy (yüzüne tabanca *ç.*) [1] *BGD/1781* (53)

çaldır- (Hırsıza kaptırmak. TDK – TS)
cſaldirür [1] *CFT/1672* (b7/210)

çalış- (Bir şeyi oluşturmak veya ortaya çıkarmak için emek harcamak. TDK – TS)
cialiſcián [1] *BGD/1781* (95)
cialyſcirim [1] *BGD/1781* (53)
cialyſcìrim [1] *BGD/1781* (55)
cialyſcyr [1] *BGD/1781* (83)
csalisür [1] *CFT/1672* (b8/369)
csaliſirβiniz [1] *CFT/1672* (b7/338)
csaliſtigina [1] *CFT/1672* (b8/443)
csaliſür [1] *CFT/1672* (b8/386)
csaliβiür [1] *CFT/1672* (b1/007)
cſalismazβen [1] *CFT/1672* (b8/405)
cſalismazβinlar [1] *CFT/1672* (b7/219)
cſalisür [1] *CFT/1672* (b8/367)
cſaliſirβiniz [1] *CFT/1672* (b5/082)

cſaliſltülar [1] *CFT/1672* (b6/144)
tſchalisch [1] *ILT/1612* (a/075)
çamaşır (*Far.* cāmeşūr *i.* İç giysisi. TDK – TS)
ciamaširgì [1] *BGD/1781* (87)
ciamaſcirlarimì [1] *BGD/1781* (87)
çamur (*i*. Su ile karışıp bulaşır ve içine batılır duruma gelmiş toprak, balçık. TDK – TS)
cſamurli [2] *CFT/1672* (b1/021, b6/141)
çanak (*i.* Toprak, metal vb. bir maddeden yapılmış yayvan, çukurca kap. TDK – TS)
tſanak [1] *HPT/1575*
tſanak [1] *TRC/1544. I*
çapraz (Üst üste binen elbise önü için kullanılmıştır. Hazai (1973), "kreuzweise" (s. 211) karşılığını vermiştir. Koçu, R. E. (1967), göğsü çapraz kavuşan kısa bir yeleğin adı (s. 61) olarak tanımlamıştır.
cſafraβle [1] *CFT/1672* (b8/433)
çare (ça:re *Far*. çāre *i.* Bir sonuca varmak, ortadaki engelleri kaldırmak için tutulması gereken yol, çıkar yol, çözüm yolu. TDK – TS)
ciaresi [1] *BGD/1781* (99)
cſare [3] *CFT/1672* (b1/010, b1/026, b6/128)
cſarene (*ç.* ne [1] *CFT/1672* (b7/340)
tſchare [1] *GT/1789* (121)
tſcharine [1] *ILT/1612* (a/010)
çarık (*i*. İşlenmemiş sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan ayakkabı. TDK – TS)
tſarok [1] *HPT/1575*
tſarok [1] *TRC/1544. I*
çarmıh (*Far.* çār + mīḫ *i.* Suçlunun öldürülmek amacıyla çivilendiği haç biçimindeki darağacı. TDK –TS)
tzarmich [1] *TG/1581* (10/ah)
çarşaf (*Far.* çāder + şeb *i.* Yatağın üstüne serilen veya yorgan kaplanan bez örtü. TDK – TS)
ciarciaflar [1] *BGD/1781* (103)
çarşamba (*Far.* çār + şenbe *i*. Salı ile perşembe arasındaki gün. TDK – TS)
csarſamba [1] *CFT/1672* (b7/253)
cſarſamba [1] *CFT/1672* (b7/253)
çarşı (*Far.* çāder + şeb *i.* Yatağın üstüne serilen veya yorgan kaplanan bez örtü. TDK – TS)
cſarſi [2] *CFT/1672* (b6/129, b7/210)
cſarſia [2] *CFT/1672* (b6/117, b6/136)
cſarſida [1] *CFT/1672* (b7/210)
çaşıt (*i*. *hlk.* Casus. TDK - TS)
cſaſitlere [1] *CFT/1672* (b5/087)
cſaſitleri [1] *CFT/1672* (b5/087)
cſaſitleriβiniz [1] *CFT/1672* (b2/038)
çat- I. (Bir şeyi yapmak için gerekli parçaları bir araya getirmek. TDK – TS)
tſchatoup [1] *GT/1789* (164)
çat- II. (keyif *ç.*) Metinde eğlenecek işler yapmak anlamında kullanılmıştır.
ciatty'm [1] *BGD/1781* (58)
çatla- (Parçaları ayrılıp dağılmayacak bir biçimde yarılmak. TDK – TS)
tſchatladoughi [1] *GT/1789* 163
tſchatlar [1] *GT/1789* (165)

tſchatlayoup [1] *GT/1789* (163)
çatlat- (Çatlamasına yol açmak. TDK – TS)
ciathlady'r [1] *BGD/1781* (61)
çavuş (*i.* Osmanlı Devleti teşkilatında çeşitli hizmetler yapan görevli. TDK – TS)
cſaus [4] *CFT/1672* (b5/097, b5/099, b5/103, b8/433)
cſausbaſa (*ç.* paşa) [1] *CFT/1672* (b5/095)
cſauslar [1] *CFT/1672* (b5/098)
cſauslarle [1] *CFT/1672* (b5/096)
cſauſi [1] *CFT/1672* (b7/152)
cſauz [1] *CFT/1672* (b7/176)
cſauzii [1] *CFT/1672* (b7/175)
cſauzlar [1] *CFT/1672* (b3/052)
çaylak (*i.* Yırtıcılardan, uzun kanatlı, çengel gagalı, küçük kuşları ve fare gibi zararlı hayvanları avlayan, tavuk büyüklüğünde bir kuş. TDK – TS)
s^{i}iajlàk [1] *PGT/1794* (711)
Çeh (Çekler için kullanılmıştır.)
cseh [1] *CFT/1672* (b8/363)
çehre (*Far*. çihre, çehre *i.* Yüz. TDK – TS)
csehreβini [1] *CFT/1672* (b8/408)
cſehrin [1] *CFT/1672* (b1/004)
tſchehrun [1] *GT/1789* 112
çek- (Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek. TDK – TS)
cek [1] *BGD/1781* (111)
cek'èridi [1] *BGD/1781* (56)
cekejorum [1] *BGD/1781* (97)
cekerim [1] *BGD/1781* (98)
cek^{i} [1] *BGD/1781* (84)
ceki [1] *BGD/1781* (99)
ćek^{i}egeidim [1] *BGD/1781* (v/3)
cekmišim [5] *BGD/1781* (97(2), 98(3)
cekmišolàidi (*ç.*miş ol-) [1] *BGD/1781* (95)
cekmiſc [1] *SL/1643*
cektijìn [1] *BGD/1781* (51)
checkmich [1] *RGT/1630* (94)
cseker [1] *CFT/1672* (b8/490)
cseküp [1] *CFT/1672* (b8/421)
csekβe [1] *CFT/1672* (b1/024)
cſeker [4] *CFT/1672* (b1/023, b3/053, b3/054, b7/210)
cſekerlermi [1] *CFT/1672* (b5/111)
cſekilür [1] *CFT/1672* (b1/008)
cſekme [2] *CFT/1672* (b3/044, b7/234)
cſekſen [1] *CFT/1672* (b4/061)
cſektigünüz [1] *CFT/1672* (b1/028)
cſektün [1] *CFT/1672* (b1/028)
cſekβe [1] *CFT/1672* (b1/027)
tſcheckmek [1] *ILT/1612* (a/050)
tſchekduguniz [1] *GT/1789* (122)
tſchekduniz [1] *GT/1789* (121)
tſcheker [2] *GT/1789* (121, 167)
tſchekerſiniz [1] *GT/1789* (119)

tʃchekʃun [1] *GT/1789* (125)
çekeme- (Bir yere götürememek.)
ć̇ek̇emez [1] *PGT/1794* (701)
ċek̇èmez [1] *PGT/1794* (712)
çekil- (Geri gitmek, ricat etmek. TDK – TS)
cekilingedek (*ç.* inceye dek) [1] *BGD/1781* (90)
tʃchekilup [1] *GT/1789* (164)
çekiş- (*mcz*. Üstün gelmek için karşılıklı çabalamak. TDK – TS)
csekisür [1] *CFT/1672* (b8/369)
cʃekisüp [1] *CFT/1672* (b5/086)
cʃekisür [1] *CFT/1672* (b7/216)
cʃekiſen [1] *CFT/1672* (b7/216)
çekme- (Başka yöne götürmemek.)
cekmemeli [1] *BGD/1781* (65)
cʃekmez [1] *CFT/1672* (b4/071)
çelebi (*T*. çalap + *Ar.* –ī *sf*. Görgülü, terbiyeli, olgun (kimse). TDK – TS)
celebi [1] *BGD/1781* (92)
celebi [1] *ON/1527. I*
celebì [5] *BGD/1781* (88, 89, 90(2), 91)
celebiile (*ç.* ile) [1] *BGD/1781* (89)
celebijé [1] *BGD/1781* (88)
celebiji [1] *BGD/1781* (90)
celebijì [1] *BGD/1781* (91)
celebìm [1] *BGD/1781* (77)
gelebi [1] *ILT/1612* (a/103)
gelebi [2] *ILT/1612* (a/179, a/179)
tʃelebi [1] *HPT/1575*
tʃelebi [1] *TRC/1544. I*
çengi (*Far*. çengī *i*. Çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinmiş kadın. TDK – TS)
cʃengiler [2] *CFT/1672* (b4/074, b4/074)
çepel (*i.* Kir, bulaşık, çamur, pislik. TDK - TS)
cʃepellikdür [1] *CFT/1672* (b1/021)
çerçi (*i.* Köy, pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiye eşyası satan kimse. TDK – TS)
zerzif [1] *ON/1527. I*
Çerkez (Kafkaslar'da yaşayan halklardan biri. TDV İslam Ansiklopedisi, 2016, s. 289)
csirkaβ [1] *CFT/1672* (b8/363)
çeşme (*Far.* çeşme *i.* Genellikle yol kenarlarında herkesin yararlanması için yapılan, borularla gelen suyun bir oluktan veya musluktan aktığı, yalaklı su hazinesi veya yapısı, pınar. TDK – TS)
cešmeje [1] *BGD/1781* (92)
cešmenìn [1] *BGD/1781* (89)
cseſmeler [1] *CFT/1672* (b8/370)
cʃecſmeler [1] *CFT/1672* (b8/427)
cʃeſmeler [2] *CFT/1672* (b7/156, b7/156)
cʃeſmelerini [1] *CFT/1672* (b7/227)
tzeſmeſì [1] *TG/1581* (7/ah)
çeşnigir (çâşnî-gîr *Far. b. i. c.* çâşnî-gîrân. Yemeklerin lezzetine, tadına bakan kimse, ahçıbaşı, sofracıbaşı. (Devellioğlu, 1978)
cʃeſnegir [1] *CFT/1672* (b7/297)

çetin (*sf*. Zor, müşkül. TDK – TS)
csetin [1] *CFT/1672* (b8/363)
cſetin [2] *CFT/1672* (b7/223, b8/366)
çevik (*Far.* çābuk *sf*. Kolaylık ve çabuklukla davranan (…) TDK – TS)
tſchevikh [1] *ILT/1612* (a/193)
çevirme- (Döndürmemek.)
gibirme [1] *ILT/1612*
çeyrek (*Far*. çār + yek *sf.* Dörtte bir. TDK – TS)
cſejrek [1] *CFT/1672* (b6/122)
çık- (İçeriden dışarıya varmak, gitmek. TDK – TS)
cicarſin [1] *SL/1643*
cicarum [1] *SL/1643*
cicmac [1] *SL/1643*
ciçalim [1] *BGD/1781* (90)
cik [1] *BGD/1781* (58)
cikagiáktir [1] *BGD/1781* (53)
cikaly'm [1] *BGD/1781* (92)
čikàr [1] *BGD/1781* (61)
cikàr [1] *BGD/1781* (78)
cikarmadan [1] *BGD/1781* (109)
cikarmaghà [1] *BGD/1781* (55)
cikarſanyz [1] *BGD/1781* (107)
cikmištir [1] *BGD/1781* (56)
ciktighinì [1] *BGD/1781* (55)
ciktylar [1] *BGD/1781* (109)
c¦ykyb [1] *PGT/1794* (714)
csikali [1] *CFT/1672* (b1/012)
csikar [2] *CFT/1672* (b3/051, b3/052)
csikup [1] *CFT/1672* (b8/473)
cſakar [1] *CFT/1672* (b3/047)
cſiksi [1] *CFT/1672* (b6/144)
cſikti [1] *CFT/1672* (b3/046)
cſiktimi [1] *CFT/1672* (b3/057)
cſiktum [1] *CFT/1672* (b1/011)
cyktì [1] *BGD/1781* (60)
cykty'm [1] *BGD/1781* (51)
ſchikhar [1] *ILT/1612* (a/079)
tshikharlar [1] *ILT/1612* (a/071)
tſchikalu [1] *GT/1789* 114
tſchikar [1] *GT/1789* (170)
tſchikdilar [1] *GT/1789* (164)
tſchikdun [1] *GT/1789* 113
tſchukar [1] *ILT/1612* (a/128)
çıkar- (Birinin veya bir şeyin çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep olmak. TDK – TS)
csikardigi [1] *CFT/1672* (b8/408)
csikarlar [1] *CFT/1672* (b6/126)
csikarup [2] *CFT/1672* (b5/098, b7/341)
cſikar [2] *CFT/1672* (b1/023, b4/079)
cſikardi [1] *CFT/1672* (b8/442)
cſikardigi [1] *CFT/1672* (b8/371)

cſikardilar [1] *CFT/1672* (b7/166)
cſikardum [1] *CFT/1672* (b1/023)
cſikarirdi [1] *CFT/1672* (b7/216)
cſikarlar [1] *CFT/1672* (b8/426)
cſikarmaia [1] *CFT/1672* (b3/052)
cſikarmaja [1] *CFT/1672* (b7/164)
cſikarup [4] *CFT/1672* (b5/101, b6/130, b8/369, b8/401)
cſikarür [2] *CFT/1672* (b5/099, b8/371)
tſchikar maſſen [2] *ILT/1612* (a/220, a/220)
tſchikardum [1] *ILT/1612*
tſchikarimiſch [1] *GT/1789* (167)
tſchikarſun [1] *GT/1789* (131)

çıkarma- (Çıkmasına sebep olmamak.)
csikarmaz [1] *CFT/1672* (b8/368)
csikarmazlar [1] *CFT/1672* (b6/126)
csikarmiaβen [1] *CFT/1672* (b1/028)
cſikarmazlar [1] *CFT/1672* (b3/049)
tſchikarmazſin [1] *GT/1789* (122)

çıkart- (Çıkartma işini yapmak. TDK – TS)
ciktir [1] *BGD/1781* (109)

çıkma- (Yerinde kalmak.)
csikmakβin [1] *CFT/1672* (b2/031)
csikmam [1] *CFT/1672* (b2/031)
csikmamak [1] *CFT/1672* (b8/364)
csikmazdan [1] *CFT/1672* (b3/054)
cſikmaz [1] *CFT/1672* (b8/426)
cſikmazdan [1] *CFT/1672* (b7/233)

çıplak (sf. Üstünde bulunması gereken giysi, örtü vb. bulunmayan (…) TDK – TS)
tſchiplai [1] *ILT/1612*
zhiplak [1] *ILT/1612* (a/103)

çiçek (*i*. Çiçek açan kır veya bahçe bitkisi. TDK – TS)
cicek [1] *SL/1643*
cicekler [1] *BGD/1781* (98)
ciceklije [1] *BGD/1781* (89)
cſicſekler [3] *CFT/1672* (b7/161, b8/426, b8/426)
cſicſeklerle [1] *CFT/1672* (b7/160)
cſicſeklerün [1] *CFT/1672* (b7/160)
cicegic (çicecik) [1] *SL/1643*

çift (*Far*. cuft *sf*. Birbirini tamamlayan iki tekten oluşan (nesneler). TDK – TS)
csift [3] *CFT/1672* (b6/123, b6/126, b6/135)
csifti [1] *CFT/1672* (b6/135)

çiftçi (*i*. Geçimini toprağı ekerek sağlayan kimse. TDK – TS)
tſifiſi [1] *HPT/1575*
tſiftſi [1] *TRC/1544. I*

çiftleş- (Bir şey tekken bir tanesinin daha katılmasıyla iki olmak. TDK - TS)
c[i]iftles[i]ip [1] *PGT/1794* (715)

çiftlik (*i*. Tarım yapılan, hayvan yetiştirilen, çalışanlarının da oturması için evler bulunan geniş toprak parçası. TDK – TS)
ciftlyghy [1] *BGD/1781* (93)

çignettirme- (Hükmetmemek.)

cſejnettirmezler [1] *CFT/1672* (b3/056)
çiğnen- (Çiğneme işi yapılmak. TDK – TS)
tſchinenmiſch (ayağa *ç.*) [1] *ILT/1612*
çingiben (Çekerek)
tzingiben [1] *TG/1581* (15/ah)
çirkin (*Far.* çirkīn *sf.* Göze veya kulağa hoş gelmeyen, güzel karşıtı. TDK – TS)
cſirkin [1] *CFT/1672* (b7/153)
çizme (*i.* Koncu diz kapaklarına kadar çıkan bir ayakkabı türü. TDK – TS)
cizmelerimi *BGD/1781* (111)
cizmelerinizi *BGD/1781* (109)
tſiſme [1] *HPT/1575*
tſiſme [1] *TRC/1544. I*
çoban (*Far*. çūbān, şūbān *i.* Koyun ve keçi sürülerini otlatan kimse. TDK – TS)
dſchovan [1] *GT/1789* (170)
dſchovana [1] *GT/1789* (170)
çocuk (*i.* Küçük yaştaki erkek veya kız. TDK – TS)
ciogiuga [1] *BGD/1781* (63)
çoğu (*zm.* Bir şeyin büyük bölümü. TDK – TS)
cioghù [1] *BGD/1781* (60)
çok (*sf.* Sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan (…) TDK – TS)
choc [1] *RGT/1630* (95)
chocʇur [1] *ILT/1612* (a/008)
cꞏiok [1] *PGT/1794* (711)
cioc [3] *SL/1643*
ciógh [1] *BGD/1781* (57)
ciogh [1] *BGD/1781* (99)
cioghá [1] *BGD/1781* (68)
čiok [1] *BGD/1781* (62)
ciók [2] *BGD/1781* (64, 83)
ciok [25] *BGD/1781* (52, 54, 62(3), 63, 64, 65, 66, 68(3), 77(2), 78(2), 83(2), 85(2), 88, 91, 94, 95, 103)
ciòk [3] *BGD/1781* (52, 89, 92)
ciòkola (*ç.* ola) [1] *BGD/1781* (77)
cióktur [2] *BGD/1781* (54, 62)
cògh *BGD/1781* (107)
ĉok [1] *BGD/1781* (103)
còk [1] *BGD/1781* 65
cok [4] *BGD/1781* (61, 65, 67(2)
ćok [5] *BGD/1781* (v/3(2), v/31, v/32(2)
čok [6] *BGD/1781* (51, 53(2), 56, 57, 83)
csok [27] *CFT/1672* (b1/027, b2/035, b2/035, b6/121, b7/258, b7/282, b7/282, b7/338, b7/346, b8/367, b8/368, b8/369, b8/370, b8/371, b8/372, b8/386, b8/386, b8/401, b8/402, b8/408, b8/409, b8/418, b8/418, b8/443, b8/472, b8/472, b8/490)
csokluk [2] *CFT/1672* (b8/369, b8/401)
csoktan [1] *CFT/1672* (b4/070)
csoktur [3] *CFT/1672* (b7/258, b8/453, b8/490)
cſok [43] *CFT/1672* b1/005, b1/005, b1/024, b1/024, b1/028, b3/048, b3/052, b4/059, b4/070, b5/082, b5/085, b5/087, b5/087, b5/097, b6/138, b6/139, b6/140, b6/142, b6/142, b7/151, b7/151, b7/155, b7/155, b7/156, b7/161, b7/164, b7/169, b7/169, b7/171, b7/209,

b7/209, b7/219, b7/294, b7/339, b8/369, b8/426, b8/434, b8/434, b8/441, b8/442, b8/444, b8/444, b8/482)
cſoka [1] *CFT/1672* (b1/024)
cſokdan [1] *CFT/1672* (b5/096)
cſoki [1] *CFT/1672* (b4/069)
cſokluk [3] *CFT/1672* (b5/086, b7/160, b7/219)
cſokmidur [1] *CFT/1672* (b7/168)
cſoktan [4] *CFT/1672* (b1/009, b2/044, b4/073, b7/220)
cſoktur [8] *CFT/1672* (b1/019, b5/095, b6/132, b7/219, b7/232, b7/234, b7/296, b7/341)
gokdur [1] *ILT/1612*
gokiſſe [1] *ILT/1612*
tschok [1] *ILT/1612* (a/107)
tſchak [1] *ILT/1612*
tſchock [1] *ILT/1612* (a/075)
tſchockh [2] *ILT/1612* (a/036, a/079)
tſchoga [2] *GT/1789* (119, 120)
tſchok [2] *ILT/1612* (a/043, a/043)
tſchok [5] *GT/1789* (112, 116, 117, 121, 165)
tſoch [2] *TRC/1544. I*
tzoc [5] *TG/1581* (10/ah, 15/ah, 15/ah, 17/ah, 19/ah)
tzoca [1] *TG/1581* (4/ah)
tzoi [1] *TG/1581* (4/ah)

çokluk (*i.* Çoğunluk. TDK – TS)
cioklúk [1] *BGD/1781* (82)
tſchokluginung [1] *ILT/1612*

çoktan (*zf*. Çok zaman önce, çok zamandan beri, öteden beri, uzun süreden beri. TDK – TS)
cioktàn [4] *BGD/1781* (51, 77, 85, 86)

çorap (*Far*. cūrāb *i.* Pamuk, yün vb.nden örülen, ayağa giyilen giyecek. TDK – TS)
cioraplerimi *BGD/1781* (86)
csorba [1] *CFT/1672* (b4/064)
csorbagsi [1] *CFT/1672* (b3/049)
cſorbagsi [4] *CFT/1672* (b3/049, b3/050, b7/149, b7/176)
cſorbagsilar [1] *CFT/1672* (b3/045)
cſorbagsiβi [1] *CFT/1672* (b5/100)
tſchorba [1] *GT/1789* (127)
tſoraba [1] *TRC/1544. I*
tſorba [1] *HPT/1575*

çömlek (*i.* Toprak tencere. TDK – TS)
tſchumlecgi [1] *ILT/1612* (a/099)
tſchumlecgini [1] *ILT/1612* (a/099)
tſchumlekgi [1] *ILT/1612* (a/121)
tſolmek [1] *HPT/1575*
tſulmek [1] *TRC/1544. I*
ziolmech [1] *ON/1527. I*

çöz- (Düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak. TDK – TS)
csöz [1] *CFT/1672* (b4/062)
csözüp [1] *CFT/1672* (b8/442)
tſchözſun [1] *GT/1789* 125

çuha (*Far. i.* çūẖa. Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş. TDK - TS)
ciogha [1] *BGD/1781* (78)
cioghà [1] *BGD/1781* (78)
csuha [1] *CFT/1672* (b7/259)
cſuha [3] *CFT/1672* (b6/121, b6/121, b6/121)
cſuhagsia [1] *CFT/1672* (b6/121)
cſuhai [1] *CFT/1672* (b8/434)
cſuhaſi [1] *CFT/1672* (b6/122)
tſoha [1] *HPT/1575*
tſoha [1] *TRC/1544. I*
çuhadar (*i.* çuhada:r *Far.* çūẖadār. Osmanlı Devleti'nde padişahın hizmetinde bulunan sarayın büyük memurlarından her biri. TDK - TS)
cſuhadar [1] *CFT/1672* (b7/297)
çukur (*i*. Çevresine göre aşağı çökmüş olan yer. TDK – TS)
cıukàr [1] *BGD/1781* (64)
cⁱiukurà [1] *PGT/1794 (715)*
csüküre [1] *CFT/1672* (b7/164)
csükürlerden [1] *CFT/1672* (b7/166)
tſchukinden [1] *ILT/1612* (a/220)
tſchukura [1] *ILT/1612* (a/126)
çünki (*bağ.* çü'nkü *Far.* çūn + ki. Şundan dolayı, şu sebeple, zira. TDK – TS)
chunki [1] *RGT/1630* (94)
ciúnki *BGD/1781* (91)
ciunki [1] *SL/1643*
csunki [3] *CFT/1672* (b6/138, b7/285, b8/407)
cſunki [9] *CFT/1672* (b1/011, b1/013, b1/023, b6/114, b6/128, b7/166, b7/215, b7/226, b8/419)
cünki [1] *BGD/1781* (99)
ćünkⁱi [1] *BGD/1781* (v/3)
tſchounki [3] *GT/1789* (114, 115, 166)
tſchun (çün) [1] *ILT/1612* (a/053)
dağ (*i.* Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümü. TDK – TS)
daga [1] *GT/1789* (171)
dagda [1] *CFT/1672* (b8/472)
dagda [1] *GT/1789* (171)
dagh [1] *HPT/1575*
dagh [1] *TRC/1544. I*
dagha *BGD/1781* (107)
daghlàr *BGD/1781* (63)
daglar [1] *CFT/1672* (b8/490)
dáglarun [1] *CFT/1672* (b4/069)
dağıl- (Toplu durumdayken ayrılıp birbirinden uzaklaşmak. TDK – TS)
taghilur [1] *GT/1789* (165)
taghilurum [1] *GT/1789* (164)
dağıt- (Toplu durumda bulunanları birbirinden uzaklaştırmak veya ayırmak. TDK – TS)
dagiderler [2] *CFT/1672* (b3/050, b7/235)
daha (1. *zf.* Henüz. 2. *zf.* Var olana, elde bulunana ek olarak. TDK – TS)
daha [1] *CFT/1672* (b7/215)
daha [10] *BGD/1781* (64, 68, 88, 95, 103, 106, 109, v/3 (3)

dahà [12] *BGD/1781* (54, 55(2), 63, 64, 66, 78, 88, 90, 93(3)
daha [8] *GT/1789* (116, 117, 117, 120, 123, 125, 125, 125)
deha [41] *CFT/1672* b1/005, b1/014, b1/017, b1/020, b3/046, b4/059, b4/062, b4/062, b4/062, b4/064, b4/071, b4/074, b5/089, b5/092, b5/093, b5/093, b5/106, b5/106, b5/109, b5/111, b6/115, b6/122, b6/124, b6/130, b7/161, b7/166, b7/202, b7/202, b7/232, b7/233, b7/234, b7/235, b7/259, b7/338, b7/338, b8/370, b8/386, b8/401, b3/056, b7/222, b8/442)

dahi (1. *bağ.* Da, de. 2. *bağ.* Bile. TDK – TS)
dachbi [1] *CFT/1672* (b7/161)
dachi [104] *CFT/1672* b1/007, b1/010, b1/018, b1/019, b1/021, b1/022, b1/022, b1/023, b1/023, b1/024, b1/027, b1/027, b1/028, b1/028, b2/035, b2/036, b2/039, b2/040, b2/041, b2/041, b2/042, b2/044, b3/048, b4/059, b4/066, b4/068, b4/069, b4/070, b4/070, b4/075, b5/083, b5/086, b5/087, b5/089, b5/091, b5/092, b5/093, b5/100, b5/107, b5/108, b5/110, b5/112, b6/123, b6/124, b6/126, b6/130, b6/135, b6/136, b6/139, b6/143, b7/153, b7/155, b7/156, b7/156, b7/156, b7/168, b7/169, b7/196, b7/201, b7/209, b7/219, b7/223, b7/224, b7/224, b7/235, b7/249, b7/253, b7/256, b7/267, b7/267, b7/281, b7/282, b7/282, b7/282, b7/282, b7/294, b7/296, b7/338, b7/338, b7/338, b7/340, b7/341, b7/342, b8/361, b8/362, b8/364, b8/369, b8/370, b8/372, b8/386, b8/407, b8/418, b8/420, b8/421, b8/425, b8/433, b8/441, b8/442, b8/443, b8/444, b8/472, b8/472, b8/472, b8/473
dachi [11] *PGT/1794* (700, 703(2), 705, 706, 707, 708(2), 711, 712, 713)
dachi̓ [8] *PGT/1794* (700, 710, 713, 714, 715(3), 716)
dachy [4] *BGD/1781* (82, 85, 87, v/4)
dachy’ [1] *BGD/1781* (86)
dahi [1] *BGD/1781* (78)
dahi [19] *GT/1789* (111, 117, 118, 121, 121, 123, 126, 126, 129, 163, 163, 163, 164, 166, 166, 166, 169, 169, 170)
dahi [2] *TG/1581* (1/ah, 3/ah)
dahi [26] *CFT/1672* (b1/003, b1/010, b1/014, b1/015, b1/020, b2/042, b3/056, b4/059, b4/063, b4/063, b4/064, b5/082, b5/085, b5/086, b5/093, b5/106, b5/108, b6/130, b6/130, b7/151, b7/170, b7/175, b7/199, b7/210, b7/347, b8/421)
dahi [38] *ILT/1612* (a/009, a/022, a/027, a/037, a/055, a/126, a/144, a/199, a/220)
dahy [1] *BGD/1781* (63)
dakhi [1] *CFT/1672* (b7/151)
tahi [22] *TG/1581* (1/ah, 1/ah, 1/ah, 15/ah, 2/ah, 2/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 4/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 6/ah, 7/ah, 8/ah, 9/ah, 9/ah, 9/ah, 9/ah)
tahigkuri [1] *TG/1581* (3/ah)
tahin [1] *TG/1581* (5/ah)

dâhil (da:hil *Ar.* dāḫil *zf.* İçinde, ... ile birlikte. TDK – TS)
dachlet (*d.* et-) [1] *ILT/1612* (a/041)

daim (dâim, da:im *Ar.* dāʾim 1. *sf.* Sürekli, sonsuz. 2. *zf.* Daima. TDK – TS)
dàim [1] *BGD/1781* (98)
taim [2] *TG/1581* (3/ah, 7/ah)
zaim [1] *TG/1581* (7/ah)

daima (~ dâim *zf.* da:ima: *Ar.* dāʾimā Her vakit, sürekli olarak. TDK – TS)
dahim [1] *ILT/1612* (a/090)
dȁimã [1] *PGT/1794* (700)
dàima [1] *PGT/1794* (711)
daima [2] *CFT/1672* (b1/016, b4/060)
dàjma [1] *BGD/1781* (67)
dájma [1] *BGD/1781* (86)
dajma [1] *CFT/1672* (b1/010)

dajma [6] *BGD/1781* (65, 67,107, v/3 (2), v/34)
dal- (Bir yerin içine girmek. TDK – TS)
dalar [1] *ILT/1612* (a/107)
dalmis [1] *CFT/1672* (b7/201)
dalmiſtur (deryasına *d*.) [1] *CFT/1672* (b4/077)
dalalet (*Ar*. ḍalālet *i*. Sapınç, sapkınlık, doğru yoldan ayrılma. TDK – TS)
dalaleten [1] *TG/1581* (5/ah)
dalga (*i*. Deniz veya göl gibi geniş su yüzeylerinde genellikle rüzgâr, deprem vb.nin etkisiyle oluşan kıvrımlı hareket. TDK – TS)
dalga [1] *DDLT/1641*
dalgalik (*d*.lık: Dalga kıran*) [1] *DDLT/1641*
dam I. (*Far. i.* Tuzak, ağ. (Devellioğlu, 1978)
damỳn [1] *PGT/1794* (708)
dam II. (*i.* Yapıları dış etkilerden korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm. TDK – TS)
damà [1] *PGT/1794* (708)
damà [1] *BGD/1781* (61)
dama (i. da'ma *İt.* dama. Karelere ayrılmış zemin üzerinde on altı taşla iki kişi arasında oynanan oyun. TDK – TS)
dáma [1] *BGD/1781* (82)
damla I. (bal *d.*sı) (*i.* Yuvarlak biçimde, çok küçük miktarda sıvı, katre. TDK – TS)
damlaslilan (*d*.sı ile) [1] *BGD/1781* (66)
damla II. (Bir hastalık adı olarak kullanılmıştır.) (*i. hlk. ağz.* Kalbe inen inme, felç. TDK – TS)
damladàn [1] *BGD/1781* (98)
dane (*i.* da:ne *Far.* dāne. Kuş yemi. TDK – TS)
dane [1] *GT/1789* (165)
danış- (Bir iş için bilgi veya yol sormak, görüş almak (…) TDK – TS)
danismak [1] *CFT/1672* (b2/040)
daniſciaìm [1] *BGD/1781* (56)
daniſmak [1] *CFT/1672* (b2/041)
Dânistân (Farsça - Türkçe ile ilgili bir lugât, sözlük ve gramer kitabının adı için kullanılmış olmalıdır. Et-Tuhfet'ul-Hadiyeti eseri Danisten (1590?) adıyla Zeyli tarafından yayınlanmıştır.) Hazai (1973) bir eser adı şeklinde vermiştir (s. 213)
Daniſtan [1] *CFT/1672* (b6/119)
dar I. (*sf.* İçine alacağı şeye oranla ölçüleri yetersiz olan, geniş ve bol karşıtı. TDK – TS)
dardur [1] *CFT/1672* (b2/039)
dàri [3] *PGT/1794* (703(3)
dar II. (*Ar.i.c.* dirân l. Ev. 2. Yer. 3. Yurt. (Devellioğlu, 1978)
dari [1] *PGT/1794* (703)
darbımesel (*i.* da'rbımesel *Ar.* ḍarb + me̱sel. Atasözü, atalar sözü. TDK – TS)
zarbu meβel [3] *CFT/1672* (b8/367, b8/443, b8/443)
zarbumeβelde [1] *CFT/1672* (b6/137)
zarbumeβeli [1] *CFT/1672* (b7/224)
zerbimeſeller *BGD/1781* (50)
darı (*i.* Bu bitkinin buğday yerine besin olarak kullanılan tohumu. TDK – TS)
dar [1] *ON/1527. I*
dari [1] *ILT/1612* (a/187)
dary' [1] *BGD/1781* (61)
darıl- (Hoşa gitmeyen bir tutum, davranış veya söz dolayısıyla gücenip görüşmez olmak,

gücenmek, küsmek, ilgiyi kesmek. TDK – TS)
darilup [1] *GT/1789* (170)
darulmis [1] *CFT/1672* (b2/039)
darylyr [1] *BGD/1781* (54)
darılma- (Gücenmemek.)
darylmajaſyn [1] *BGD/1781* (53)
darılt- (Darılmasına sebep olmak. TDK – TS)
daryldyry'rſan [1] *BGD/1781* (59)
daryltty' [1] *BGD/1781* (59)
darıltma- (Gücendirmemek.)
daryltmamak [1] *BGD/1781* (v/33)
dava (da:va: *Ar.* daʿvā *i.* (...) yargı organlarına başvurma. TDK – TS)
davà [1] *BGD/1781* (52)
davadàn [1] *BGD/1781* (62)
davagiſinì [1] *BGD/1781* (55)
davaleri [1] *BGD/1781* (52)
davalerì [1] *BGD/1781* (52)
davet (da:vet *Ar.* daʿvet *i.* Çağrı, çağırma. TDK – TS)
davet [1] *CFT/1672* (b8/420)
davet [1] *GT/1789* (164)
davet [2] *BGD/1781* (52, 84)
davèt [2] *BGD/1781* (83, 84)
Dâvud (*Ar.h.i.*) israil oğullarının bir hükümdarı ve peygamberidir. (Devellioğlu, 1978)
Daud [1] *CFT/1672* (b8/418)
davul (*Ar.* ṭabl *i.* Büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan çalgı. TDK – TS)
daulhane [1] *CFT/1672* (b8/421)
dayan- (*mcz.* Zarar görmemek, varlığını korumak, hasar görmemek. TDK – TS)
daianür [1] *CFT/1672* (b6/129)
dajanana [1] *ILT/1612* (a/166)
dajanir [1] *CFT/1672* (b6/130)
dayanma- (Zarar görmek.)
daianmaz [1] *CFT/1672* (b4/058)
dajánma [1] *BGD/1781* (98)
dajanmazlar [1] *CFT/1672* (b6/129)
de I. (Kuvvetlendirme edatı işlevindedir.)
de [8] *BGD/1781* (84, 86, 87, 92, 93, 96, v/30, v/31)
de/da II. (Edat olarak kullanılmıştır.)
de [3] *ILT/1612* (a/169)
ta [2] *TG/1581* (1/ah, 19/ah)
te [1] *TG/1581* (13/ah)
té [1] *TG/1581* (1/ah)
de- (Söylemek, söz söylemek. TDK – TS)
de [1] *BGD/1781* (78, 105)
de [1] *HPT/1575*
dedekleri [1] *CFT/1672* (b7/164)
dedi [1] *HPT/1575*
dedi [1] *PGT/1794* (715)
dedi [2] *CFT/1672* (b8/372, b8/442)
dedi [8] *GT/1789* (120, 163, 164, 164, 165, 165, 166, 166)

dedigimüz [1] *CFT/1672* (b5/088)
dediginiz [1] *CFT/1672* (b5/092)
dediginüz [1] *CFT/1672* (b4/065)
dedigüm [2] *CFT/1672* (b6/139, b7/259)
dedigün [1] *CFT/1672* (b2/036)
dedigün [1] *CFT/1672* (b7/149)
dedijimiz [1] *BGD/1781* (v/34)
dedikì (*d*.di ki) [1] *PGT/1794* (700)
dediki (*d*.di ki) [1] *CFT/1672* (b8/372)
dediki (*d*.di ki) [1] *GT/1789* (163)
dedikˈi (*d*.di ki) [5] *PGT/1794* (703, 710, 711, 713, 717)
dedikleri [3] *CFT/1672* (b1/009, b7/149, b8/370)
dediklerinè [1] *BGD/1781* (55)
dedilèr [1] *BGD/1781* (53)
dediler [1] *BGD/1781* (83)
dedilér [1] *BGD/1781* (94)
dedílér [1] *BGD/1781* (94)
dediler [2] *CFT/1672* (b7/165, b7/167)
dedilerki (*d*.diler ki) [1] *CFT/1672* (b8/386)
dedilerki (*d*.diler ki) [1] *GT/1789* (167)
dedilèrſe [1] *BGD/1781* (63)
dedillerki (*d*.diler ki) [1] *CFT/1672* (b7/165)
dedim [1] *BGD/1781* (60)
dediniz [1] *CFT/1672* (b8/372)
dedumki [1] *GT/1789* 128
dedük [1] *CFT/1672* (b5/109)
dedüm [1] *CFT/1672* (b7/153)
dedümki (*d*.dim ki) [2] *CFT/1672* (b4/067, b7/169)
dedün [1] *CFT/1672* (b8/386)
deiüp [1] *CFT/1672* (b8/368)
deiür [1] *CFT/1672* (b2/043)
dejegeghy'n [1] *BGD/1781* (63)
dejegsegi [1] *CFT/1672* (b5/110)
dejegsegümüzi [1] *CFT/1672* (b5/109)
dejeim [1] *CFT/1672* (b7/219)
dején [1] *BGD/1781* (66)
dejgβe [1] *CFT/1672* (b8/407)
dejver (*d*. ver-) [3] *CFT/1672* (b2/030, b5/090, b7/168)
dejver (*d*. ver-) [2] *CFT/1672* (b7/197, b8/432)
dejversünler (*d*. ver-) [1] *CFT/1672* (b3/046)
dejverür (*d*. ver-) [1] *CFT/1672* (b8/407)
dejverürüm (*d*. ver-) [1] *CFT/1672* (b5/082)
dejverürβen (*d*. ver-) [1] *CFT/1672* (b5/099)
deki (*d.* ki) [1] *BGD/1781* (83)
demek [3] *BGD/1781* (v/4(2), v/30)
demektir [4] *BGD/1781* (v/4(2), v/30(2)
demektyr [1] *BGD/1781* (v/4)
demèlin (*d*.mek ile) [1] *BGD/1781* (63)
demis [3] *CFT/1672* (b7/161, b7/198, b7/224)
demiski (*d*.miş ki) [3] *CFT/1672* (b7/160, b7/198, b7/224)

demisler [3] *CFT/1672* (b1/009, b2/032, b6/137)
demislerki (*d*.mişler ki) [2] *CFT/1672* (b3/057, b6/139)
demiſtür [1] *CFT/1672* (b5/085)
der [1] *CFT/1672* (b6/120)
der [1] *ILT/1612* (a/040)
der [1] *ON/1527. I*
der [2] *BGD/1781* (62, 95)
der [7] *CFT/1672* (b2/033, b2/033, b3/048, b7/248, b8/372, b8/372, b8/441)
dèrim [1] *BGD/1781* (62)
derki (*d*.r ki) [5] *GT/1789* (164, 166, 166, 167, 170)
derki (*d*.r ki) [5] *CFT/1672* (b7/156, b7/160, b7/161, b7/346, b8/372)
derler *BGD/1781* (95)
derler [1] *CFT/1672* (b8/442)
derlér [3] *BGD/1781* (93, 94, 95)
derler [9] *CFT/1672* (b3/049, b7/153, b7/160, b7/165, b7/224, b7/347, b7/347, b8/443, b8/443)
derlerki (*d*.rler ki) [3] *CFT/1672* (b1/007, b3/045, b7/198)
derlerki (*d*.rler ki) [6] *CFT/1672* (b3/049, b7/224, b7/254, b7/342, b8/434, b8/443)
dérſin [3] *BGD/1781* (87, 89, 92)
derſin [3] *GT/1789* (111, 120, 124)
dérſiniz [1] *BGD/1781* (92)
derβe [2] *CFT/1672* (b7/160, b8/421)
derβen [8] *CFT/1672* (b1/004, b1/016, b1/019, b4/071, b5/085, b5/093, b6/126, b7/200)
deyou [2] *GT/1789* (163, 166)
dijegsek [1] *CFT/1672* (b5/084)
dijǜ [4] *PGT/1794* (712, 714, 716(2)
dijü [3] *PGT/1794* (702, 705, 710)
dimege [1] *TRC/1544. I*
dimiβki (*d*.miş ki) [1] *CFT/1672* (b6/124)
teria [1] *TG/1581* (3/ah)
teris [3] *TG/1581* (3/ah, 3/ah, 3/ah)
terler [1] *ILT/1612* (a/054)
terus [1] *TG/1581* (7/ah)
tigiu [1] *TG/1581* (12/ah)
tigumer [1] *TG/1581* (13/ah)
tiris [4] *TG/1581* (20/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah)
titiler [1] *TG/1581* (13/ah)

debe (~ debbe: Fıtıklı, kasığı yarık. TS, 1995, s. 1033)
debe [1] *BGD/1781* (98)

defa (*i*. defa: *Ar.* def a. Kez, kere, sefer, yol. TDK – TS)
defà [5] *BGD/1781* (64, 98(4)
defa [8] *CFT/1672* (b5/085, b5/087, b7/164, b7/210, b7/282, b8/367, b8/407, b8/418)

Defne (Hazai (1973), Yunanistan (s. 213). Bağlama göre Yunanistan'da bir yer adı olduğu söylenebilir.
daphnede [1] *CFT/1672* (b7/198)

defter (*Ar.* defter *i.* Genellikle hafif bir kapak içerisinde, yazı yazmak için bir araya tutturulmuş kâğıt yaprakları. TDK – TS)
defter [2] *CFT/1672* (b7/238, b8/405)
defterler [1] *CFT/1672* (b3/047)

defterler [1] *CFT/1672* (b3/050)
tefter [1] *CFT/1672* (b3/049)

defterdar (*Ar.* defter + *Far.* –dār *i.* Osmanlılarda maliye işlerinin en yüksek yetkilisi veya illerde maliye işleriyle uğraşan görevli. TDK – TS) *Ar. Far. b. i.* Bir vilâyetin para işlerini idare eden kimse. (Devellioğlu, 1978)

defterdar [1] *CFT/1672* (b7/256)
tefterdarlar [1] *CFT/1672* (b7/201)

değ- I. (Düşmek, yakışmak. TS, 1995, s. 1048)

dejèr [1] *BGD/1781* (53)

değ- II. (Ulaşmak, erişmek. TDK - TS)

dejİp [1] *PGT/1794* (708)

değil (*i.* Cümle içinde art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci, yüklemi, aralarından bazılarına olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya yüklemin olumsuz çekimini sağlayan kelime. TDK – TS)

deghelder [1] *TRC/1544. I*
deghil [1] *DDLT/1641*
deghil [1] *SL/1643*
deghildur [1] *DDLT/1641*
deghildur [1] *SL/1643*
deghilmi [1] *TRC/1544. I*
deghilsin [1] *SL/1643*
deghilſin [1] *DDLT/1641*
deghilum [1] *DDLT/1641*
deghilùm [1] *SL/1643*
deghiuldiler [1] *DDLT/1641*
deghiuldingh [1] *DDLT/1641*
deghiuldis [1] *DDLT/1641*
deghiulduk [1] *DDLT/1641*
deghiuldum [1] *DDLT/1641*
deghiuldùm [1] *SL/1643*
deghiulerdur [1] *DDLT/1641*
deghiulerdur [1] *SL/1643*
deghiulidi [1] *DDLT/1641*
deghiulis [1] *DDLT/1641*
deghiuliz [1] *SL/1643*
deghiulſis [1] *DDLT/1641*
deghiulſiz [1] *SL/1643*
deg^{i}ildir [1] *PGT/1794* (703)
deg^{i}iller [1] *PGT/1794* (703)
deg^{i}iller [1] *PGT/1794* (713)
degil [1] *CFT/1672* (b7/254)
degil [2] *ILT/1612*
degil [20] *CFT/1672* (b1/007, b1/020, b1/022, b1/024, b1/024, b1/029, b5/093, b6/124, b6/130, b6/133, b7/219, b7/235, b7/338, b8/368, b8/369, b8/402, b8/402, b8/434, b8/443, b8/473)
degildur [2] *CFT/1672* (b6/137, b7/164)
degildür [1] *CFT/1672* (b1/017)
degildür [19] *CFT/1672* (b1/003, b1/011, b1/018, b3/049, b4/073, b6/115, b6/119, b6/137, b7/149, b7/151, b7/165, b7/168, b7/254, b7/282, b8/363, b8/408, b8/419, b8/428, b8/443)

degilimis [1] *CFT/1672* (b7/281)
degiliz [2] *CFT/1672* (b1/015, b4/068)
degillerdür [1] *CFT/1672* (b7/175)
degilmi [2] *CFT/1672* (b1/017, b7/222)
degilmidür [2] *CFT/1672* (b7/215, b7/222)
degilüm [1] *CFT/1672* (b1/004)
degilβen [1] *CFT/1672* (b1/011)
dégiultur [1] *TG/1581* (3/ah)
degul [1] *ILT/1612* (a/048)
deguldur [1] *ILT/1612* (a/192)
degil [17] *CFT/1672* (b4/059, b5/092, b5/112, b7/149, b7/169, b7/222, b7/223, b7/256, b7/267, b7/338, b7/347, b8/367, b8/368, b8/370, b8/418, b8/433, b8/434)
deíl [2] *BGD/1781* (68, 82)
deil [2] *BGD/1781* (85, 86)
deíldir [1] *BGD/1781* (89)
deilki (*d.* ki) [1] *BGD/1781* (90)
deilyſe (*d.* ise) [1] *BGD/1781* (v/32)
dejil [2] *BGD/1781* (50, 106)
dejìl [2] *BGD/1781* (59, 77)
dejildir [1] *BGD/1781* (58)
dejíldir [3] *BGD/1781* (60, 64, 96)
dejíldirki (*d.* dir ki) [1] *BGD/1781* (91)
dejildyr [1] *BGD/1781* (103)
dejiliſe (*d.* ise) [1] *BGD/1781* (99)
dejílmi (*d.* mi) [1] *BGD/1781* (55)
dejilmi (*d.* mi) [2] *BGD/1781* (58, 87)
dejldir [1] *BGD/1781* (94)
deyl [1] *GT/1789* (119)
deyl dura (*d.*dir a!) [1] *GT/1789* (119)
deyldur [1] *GT/1789* (111)
deyldurki (*d.*dur ki) [1] *GT/1789* (117)
deylum [1] *GT/1789* (111)
deylumki [1] *GT/1789* (113)
tegiltir [1] *TG/1581* (5/ah)
tegiltur [1] *TG/1581* (16/ah)
tegioltur [1] *TG/1581* (3/ah)
tegiu [3] *TG/1581* (2/ah, 3/ah, 3/ah)
tegiul [2] *TG/1581* (14/ah, 2/ah)
tetiltur [1] *TG/1581* (7/ah)

değin (*ed.* Dek. TDK - TS)
tein [1] *TG/1581* (19/ah)

değirmi (*sf.* yuvarlak. TDK - TS)
degirmi [1] *CFT/1672* (b6/123)
degirmi [2] *CFT/1672* (b6/122, b8/426)

değiş- (Başka bir biçim veya duruma girmek, tahavvül etmek. TDK - TS)
degiſüp [1] *CFT/1672* (b7/167)
diguichuruldi* [1] *RGT/1630* (95)

değişil- (Değiştirilmek.)
deg[i]is[i]ilmesinè [1] *PGT/1794* (713)

değişme- (Aynı kalmak.)

degiſmeden [1] *CFT/1672* (b8/443)
değiştir- (Başka bir biçime sokmak, değişikliğe uğratmak. TDK - TS)
deghuiſciuruldi [1] *SL/1643*
degiſtirüp [1] *CFT/1672* (b7/252)
deiſterur [1] *ILT/1612* (a/161)
deiſtirmes [1] *ILT/1612* (a/161)
dejiſty'r [1] *BGD/1781* (78)
dejiſtyr [1] *BGD/1781* (105)
değme (de'ğme, *sf.* Her, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele. TDK - TS)
deime [1] *CFT/1672* (b7/340)
dejmede [1] *CFT/1672* (b5/112)
déjmede [2] *BGD/1781* (83, 85)
değmede 1. Her yerde, gelişigüzel yerde. 2. Kolay kolay, her zaman. 3. Her ne zaman. TS, 1995, s. 1047) DS' de "sanırım" anlamı da uygun görünmektedir (s. 1403).
déimedeki (*d.* ki) [1] *BGD/1781* (88)
değmeme- (Değerce uygun olmamak.)
dejmezlèr [1] *BGD/1781* (96)
değnek (*i*. Elde taşınacak incelikte düzgün ağaç, sopa, çomak. TDK - TS)
degeneg [1] *CFT/1672* (b7/210)
degenegle [1] *CFT/1672* (b3/055)
degenek [1] *CFT/1672* (b7/210)
deghenegh [1] *HPT/1575*
deghenegh [1] *TRC/1544. I*
dehen (~ dehân *Far. i.* Ağız. (Devellioğlu, 1978)
dehenden [1] *ILT/1612* (a/200)
dek (*ed.* Bir işin, bir durumun sona erdiği zaman veya yer, kadar, değin. TDK - TS)
dek [1] *GT/1789* (124)
dek [1] *SL/1643*
delâlet (*Ar. i.* 1. Gösterme, yol gösterme, kılavuzluk, alâmet olma. 2. İz, işaret. (Devellioğlu, 1978)
delaletlur [1] *CFT/1672* (b7/338)
delalettür [1] *CFT/1672* (b5/094)
deli (*sf*. Aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun. TDK - TS)
delì [1] *BGD/1781* (51)
deli [1] *BGD/1781* (62)
deli [1] *CFT/1672* (b8/372)
deli [1] *HPT/1575*
deli [1] *TRC/1544. I*
delìdir [1] *BGD/1781* (65)
delijè [1] *BGD/1781* (60)
delijenè [1] *BGD/1781* (63)
delilíktir [1] *BGD/1781* (64)
delinin [1] *BGD/1781* (67)
delli [2] *ILT/1612* (a/077, a/077)
dellie [1] *ILT/1612* (a/173)
delu [1] *GT/1789* (167)
delik (*i*. Dar, küçük açıklık. TDK - TS)
diligini [1] *ILT/1612* (a/088)
delil I. (*Ar.* delīl *i.* İnsanı aradığı gerçeğe ulaştırabilecek iz, emare. TDK - TS)
delil [3] *GT/1789* (116, 117, 124)

delîl II. (*Ar. i.* Yol gösteren, kılavuz. (Devellioğlu, 1978)
delil [4] *CFT/1672* (b1/013, b1/020, b1/026, b2/043)
delil [3] *CFT/1672* (b1/017, b1/018, b4/070)
dem (*Far. i.* Zaman, çağ. TDK - TS)
demde [3] *CFT/1672* (b7/198, b8/387, b8/426)
deme- (Söylememek.)
demedi [1] *HPT/1575*
demédiler [1] *BGD/1781* (63)
demin (*zf.* Az önce, demincek, deminden .TDK – TS)
demin [1] *BGD/1781* (95)
demir (*i.* (...) özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element TDK - TS)
demir [1] *HPT/1575*
demir [1] *SL/1643*
demir [1] *TRC/1544. I*
demir [4] *GT/1789* (164, 164, 164, 164)
demirden [1] *ILT/1612* (a/065)
demirini [1] *CFT/1672* (b6/124)
demirun [1] *CFT/1672* (b6/124)
demirünüzden [1] *CFT/1672* (b7/198)
demurgi [1] *ILT/1612* (a/099)
demurgii [1] *ILT/1612* (a/099)
dene- (Bir işe, başarmak amacıyla başlamak, girişimde bulunmak, teşebbüs etmek. TDK - TS)
denemèk [1] *BGD/1781* (59)
denil- (Söylenmek, sözü edilmek. TDK - TS)
denilir [1] *CFT/1672* (b7/347)
denilmislerdür [1] *CFT/1672* (b8/476)
deniz (*i.* Yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan, birbiriyle bağlantılı, tuzlu su kütlesi. TDK - TS)
degnifi [1] *ILT/1612* (a/191)
denghiz [1] *HPT/1575*
dengis [1] *ILT/1612* (a/095)
denis [1] *ON/1527. I*
denisfi [1] *ILT/1612* (a/050)
denizde [1] *BGD/1781* (64)
denizè [1] *BGD/1781* (64)
denize [1] *GT/1789* (124)
denizédek (*d.*e dek) [1] *BGD/1781* (93)
denizin [1] *BGD/1781* (60)
denyizi [1] *CFT/1672* (b8/443)
denyuz [1] *TRC/1544. I*
denli (*ed.* Kadar anlamında üstünlük derecesini belirten bir söz. TDK - TS)
denglü [4] *CFT/1672* (b3/053, b5/086, b7/209, b7/246)
dere (*i.* (...) küçük akarsu. TDK - TS)
dere [1] *CFT/1672* (b2/037)
dergâh (dergâ:h *Far.* dergāh *i.* Tekke. TDK - TS)
derg¦ahyndà [1] *PGT/1794* 705
deri (İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı tabaka, cilt, ten. TDK - TS)

derisì [1] *BGD/1781* (62)
deriβini [1] *CFT/1672* (b8/421)
derin (*sf.* Dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan. TDK - TS)
derin [1] *CFT/1672* (b7/164
derin [1] *DDLT/1641*
dert (*Far.* derd *i.* Üzüntü. TDK - TS)
derdinì [1] *PGT/1794* (712)
deruni (deru:ni: *Far.* derūn + *Ar.* -ī *sf.* İçle ilgili, içten .TDK – TS)
deruni [1] *BGD/1781* (53)
derviş (*Far.* dervīş. *i.* Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse. TDK – TS)
dervis [2] *CFT/1672* (b8/433, b8/473)
dervisch [1] *ILT/1612* (a/102)
dervisler [1] *CFT/1672* (b8/444)
dervisler [1] *CFT/1672* (b8/472)
dervislerden [1] *CFT/1672* (b8/476)
dervisleri [1] *CFT/1672* (b8/472)
dervisleri [1] *CFT/1672* (b8/473)
dervislerün [1] *CFT/1672* (b6/112)
dervislerün [3] *CFT/1672* (b8/472, b8/473, b8/476)
derviſiſſem [1] *ILT/1612*
derviſlerün [1] *CFT/1672* (b8/475)
derya (derya: *Far.* deryā. 1. *i.* Deniz. 2. *i. mcz.* Bilgili kimse. TDK - TS)
deria [1] *CFT/1672* (b2/038)
deriade [1] *CFT/1672* (b7/221)
derja [4] *CFT/1672* (b7/156, b7/167, b7/170, b8/490)
derjade [1] *CFT/1672* (b7/252)
derjaβina [1] *CFT/1672* (b7/201)
derjaβine [1] *CFT/1672* (b4/077)
des-dâr (*Far. i.* destār ~ peştamal. *hlk.* Örtü. TDK - TS)
deβdar [1] *CFT/1672* (b2/033)
dest I. (deste *i.* Cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmışı, demet, bağlam. TDK – TS)
desⁱtiler [1] *PGT/1794* (706)
dest II. (*Far. i.* El. (Devellioğlu, 1978)
deβt [1] *CFT/1672* (b2/033)
devâ (*i.*deva: *Ar.* devāʾ. İlaç, çare. TDK - TS)
deva [1] *CFT/1672* (b7/249)
deve (*i.* Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan. TDK - TS)
deue [1] *HPT/1575*
deue [1] *TRC/1544. I*
deueden [2] *SL/1643*
deve [3] *CFT/1672* (b6/125, b6/126, b6/135)
deveden [1] *ILT/1612* (a/175)
devegsi [1] *CFT/1672* (b6/128)
develer [1] *CFT/1672* (b3/053)
develer [1] *CFT/1672* (b6/126)
develerle [1] *CFT/1672* (b6/127)
devlet (*Ar.* devlet *i.* Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet

veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık. TDK - TS)
deuulet [1] *HPT/1575*
deuulet [1] *TRC/1544. I*
dövlèt [2] *BGD/1781* (53, 89)
dövletini [2] *BGD/1781* (v/4(2)
dövlette [1] *CFT/1672* (b2/037)
devrân (*Ar. i.* Dünyâ, felek. (Devellioğlu, 1978)
deufrankhi [1] *ILT/1612* (a/067)
devşir- I. (Bir araya getirmek, derlemek, toplamak. TDK – TS)
depſiren [1] *CFT/1672* (b3/045)
depſirme [3] *CFT/1672* (b7/149, b7/149, b7/150)
depſirmek [1] *CFT/1672* (b7/151)
depſirmez [1] *CFT/1672* (b7/224)
dövſcerír [1] *BGD/1781* (68)
devşir- II. (*i.* Asker yetiştirilmek üzere Yeniçeri Ocağına alınacak çocukları seçip toplama işi. TDK - TS)
depsirme [1] *CFT/1672* (b7/169)
devşirme- (Seçmemek.)
depſirmemis [1] *CFT/1672* (b7/169)
deyiş (*i.* Bir kimsenin bir konuyla ilgili anlattıkları, ifade. TDK – TS)
deıscle'r [1] *BGD/1781* (66)
deišilèr [1] *BGD/1781* (60)
dır (Bildirme eki işlevinde kullanılmıştır.)
der [1] *TRC/1544. I*
dyr [5] *BGD/1781* (77, 82, 83(2), 87)
dışarı (*i.* Dış çevre, dış yer, hariç, içeri karşıtı. TDK – TS)
diſchari [1] *GT/1789* (131)
diſſarda [1] *CFT/1672* (b6/112)
diſſarda [3] *CFT/1672* (b5/102, b5/109, b7/227)
diſſari [5] *CFT/1672* (b2/031, b4/079, b7/210, b7/293, b8/426)
dibelik (dibelek: Büsbütün, tamamıyla, ebedî. TS, 1995, s. 1139)
dibelik [2] *CFT/1672* (b7/156, b8/366)
dîdâr (*Far. i*. Yüz, çehre. TDK – TS)
dizari [1] *CFT/1672* (b1/002)
diğer (*Far.* dīger *sf.* Başka, özge, öteki, öbür. TDK - TS)
derleri [1] *GT/1789* (125)
dik- (Yetiştirmek için bir bitkiyi toprağa yerleştirmek. TDK - TS)
diker [2] *CFT/1672* (b7/252, b7/252)
dikerler [2] *CFT/1672* (b7/256, b8/427)
dikili [3] *CFT/1672* (b6/112, b6/138, b6/139)
dikti [1] *CFT/1672* (b7/281)
diktiği [1] *CFT/1672* (b7/249)
diktikleri [1] *CFT/1672* (b6/140)
diktüm [1] *CFT/1672* (b7/248)
diken (*i.* Bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu vb. bölümlerinde ve bazı hayvanların derisinde bulunan sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her biri. TDK – TS)
dhikendèn [1] *BGD/1781* (62)
dikenleride [1] *BGD/1781* (60)
dik^{i}èn [1] *BGD/1781* (62)
tikenli [1] *BGD/1781* (58)

tikenſiz [1] *BGD/1781* (63)
dikil- (Dikme işi yapılmak. TDK - TS)
dikilmis [1] *CFT/1672* (b8/407)
dikilür [1] *CFT/1672* (b7/246)
dil (*i.* Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı. TDK - TS)
dibile [1] *BGD/1781* (v/31)
dil [1] *HPT/1575*
dil [2] *CFT/1672* (b1/018, b7/341)
dil [4] *BGD/1781* (61, 67, 68, 95)
dildèn [1] *BGD/1781* (64)
dildur [1] *CFT/1672* (b1/014)
dili [1] *BGD/1781* (67)
dili [1] *BGD/1781* (83)
dili [1] *SL/1643*
dili [3] *CFT/1672* (b1/014, b1/014, b1/015)
dilim [1] *ON/1527. I*
dilimi [2] *CFT/1672* (b1/014, b8/402)
dilimìn [1] *BGD/1781* (59)
dilinden [1] *CFT/1672* (b1/015)
dilinden [1] *ILT/1612* (a/009)
dilinè [1] *BGD/1781* (66)
dilinì [1] *BGD/1781* (62)
dilini [1] *CFT/1672* (b5/091)
dilinide [1] *GT/1789* 115
dillerinün [1] *CFT/1672* (b7/342)
dillum [1] *ILT/1612*
dilſiz *BGD/1781* (65)
dilβahibi (*d*. sahibi) [1] *CFT/1672* (b5/090)
dilβiz [1] *CFT/1672* (b1/014)
dilber (*Far. i.* dilber. Alımlı, güzel kadın. TDK – TS)
dilbèr [1] *BGD/1781* (67)
dilburan (1. Çok tatlı, dili yakan bir çeşit kavun. 2. Yerken insanın dilini yakan, mavimsi renkli bir çeşit mantar. DS, 1993, s. 1491) Metinde şarabın bir türünü tarif ederken 'keskin, acı' anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.
dilburan [1] *CFT/1672* (b4/068)
dil-dâr (*Far. b. sf.* Birinin gönlünü almış, sevgili. (Devellioğlu, 1978)
dildar [1] *CFT/1672* (b5/090)
dile- (Birinden bir şeyin yapılmasını istemek, rica etmek, arzu etmek. TDK - TS)
dilejen [1] *BGD/1781* (64)
dilèrim [1] *BGD/1781* (58)
dilerung [1] *ILT/1612* (a/183)
dillegunde [1] *ILT/1612*
tilepi [1] *TG/1581* (4/ah)
tiler [2] *TG/1581* (3/ah, 3/ah)
dilek (*i.* Bir kimsenin dilediği şey, istek, talep, temenni, rica, murat. TDK - TS)
dilegimüze [1] *CFT/1672* (b5/110)
dilekinüze [1] *CFT/1672* (b5/081)
dileme- (İstekte bulunmamak.)
dileme [1] *ILT/1612* (a/047)

dilenci (*i.* Geçimini dilenerek sağlayan kimse. TDK - TS)
dilenginung [1] *ILT/1612* (a/153)
dilengsilik [1] *CFT/1672* (b7/219)
dilenme- (Başkasından acındırarak bir şey istememek.)
dilenmezβinler [1] *CFT/1672* (b8/371)
dil-gîr (*Far. b. sf.* Gönül tutan, kalbe sıkıntı veren; gücenik, kırgın. (Devellioğlu, 1978)
dilg[i]ir [1] *PGT/1794* (706)
dilsiz (*sf.* Konuşma engelli, konuşamayan, ahraz, lâl. TDK - TS)
dilβizler [1] *CFT/1672* (b7/297)
din (di:n *Ar.* dīn *i.* Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet. TDK - TS)
din [1] *HPT/1575*
din [10] *CFT/1672* (b7/160, b7/163, b7/165, b7/219, b7/221, b8/368, b8/401, b8/432, b8/441, b8/444)
din [3] *BGD/1781* (50, 66, v/4)
dinde [2] *CFT/1672* (b8/368, b8/370)
dine [4] *CFT/1672* (b2/039, b7/160, b7/160, b7/161)
dinenden [1] *RGT/1630* (94)
dinenden [1] *SL/1643*
dineni [1] *RGT/1630* (96)
dini [6] *CFT/1672* (b2/039, b3/054, b6/120, b8/368, b8/420, b8/441)
dinigse [1] *CFT/1672* (b7/166)
dininde [9] *CFT/1672* (b7/159, b7/161, b7/164, b7/164, b8/367, b8/444, b8/453, b8/457, b8/472)
dinindem [1] *CFT/1672* (b7/164)
dininden [1] *CFT/1672* (b8/368)
dinine [1] *CFT/1672* (b7/160)
diningse [1] *CFT/1672* (b8/368)
dinini [1] *SL/1643*
dinini [2] *BGD/1781* (v/4(2)
dinlerden [1] *CFT/1672* (b7/161)
dinlerini [1] *CFT/1672* (b8/369)
dinu [1] *CFT/1672* (b7/216)
dinβize [1] *CFT/1672* (b7/224)
dinβiziken (*d.*siz iken) [1] *CFT/1672* (b8/369)
tim [1] *TG/1581* (15/ah)
tin [4] *TG/1581* (15/ah, 15/ah, 16/ah, 17/ah)
tine [1] *TG/1581* (15/ah)
tini [1] *TG/1581* (17/ah)
tinibus [1] *TG/1581* (20/ah)
tinin [3] *TG/1581* (12/ah, 18/ah, 19/ah)
tinumize [1] *TG/1581* (14/ah)
dindireme- (Kesintiye uğratamamak.)
dindirémedik *BGD/1781* (62)
diŋel- (*hlk. ağz*. Ayakta durmak. TDK - TS) Eserdeki bağlama göre "dinleyici" anlamı verilebilir.
*dinghelgi [1] *HPT/1575* (33)
*dinghelmis [1] *HPT/1575* (33)
dinle- (İşitmek için kulak vermek. TDK - TS)
digne [1] *GT/1789* (124)

digne [4] *CFT/1672* (b2/033, b4/060, b6/133, b8/490)
digneje [2] *CFT/1672* (b7/196, b7/196)
dignejelüm [1] *CFT/1672* (b7/219)
dignejende [1] *CFT/1672* (b6/140)
digner [3] *CFT/1672* (b5/103, b7/253, b7/254)
dignerβiniz [1] *CFT/1672* (b2/031)
dinglemek [1] *HPT/1575* (33)
dingler [1] *ILT/1612* (a/194)

dinleme- (Dikkatlice işitmemek, anlamamak.)
dignemeüp [1] *CFT/1672* (b7/198)
dijnemedighindèn [1] *BGD/1781* (64)

dir (Bildirme eki işlevinde kullanılmıştır.)
dir [7] *BGD/1781* (53, 58(2), 60, 95(2), 107)
dirler [1] *BGD/1781* 109

diraht (*Far. i.* Ağaç. (Devellioğlu, 1978)
dirachtlarỳn [1] *PGT/1794* 710
dirachtleri [1] *PGT/1794* 710

direk (*i*. Ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek. TDK - TS)
diregi [1] *CFT/1672* (b8/476)
direklerden [1] *CFT/1672* (b7/171)

diri (*sf.* Yaşamakta olan, yaşayan, canlı, ölü karşıtı. TDK - TS)
dirileri [1] *ILT/1612*
diru [1] *ILT/1612* (a/187)

dirig̃ (*i.* diri:g̃, *Far.* dirīg̃. Esirgeme. TDK - TS)
dirig [1] *CFT/1672* (b4/073)
dirigbujurmaia (*d.* buyur-) [1] *CFT/1672* (b5/099)

diril- (Hasta yeniden sağlığını kazanmak, iyileşmek. TDK - TS)
dirilmeſine [1] *ILT/1612*

dirlik (*i*. Yaşayış, hayat, sağlık, varlık, geçim. TDK - TS)
dirlige [1] *ILT/1612*

diş (*i.* Çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri. TDK - TS)
diš [1] *BGD/1781* (97)
dis [1] *HPT/1575*
dis [1] *TRC/1544. I*
disch [1] *ILT/1612* (a/127)
dischden [1] *ILT/1612* (a/085)
dis^{i} [2] *PGT/1794* (710, 717)
dis^{i}leri [1] *PGT/1794* (709)
dis^{i}leri [1] *PGT/1794* 716
diſcìn [1] *BGD/1781* (61)
diſcinè [1] *BGD/1781* (63)

dişi (*i.* Kadın. TDK - TS)
dis^{ii} [5] *PGT/1794* (704(2), 713(2), 714)
diſi [1] *HPT/1575*
diſi [1] *TRC/1544. I*

divân (di:va:n *Ar.* dīvān *i.* Yüksek düzeydeki devlet adamlarının kurduğu büyük meclis. TDK - TS)
divan [1] *CFT/1672* (b7/253)
divanda [2] *CFT/1672* (b5/105, b7/253)

divanî (~ dîvâne (*Far. sf.* Deli, alık. (Devellioğlu, 1978)
diuaniluktur [1] *ILT/1612* (a/203)
divit (*Ar. i.* devāt Hokkadaki mürekkebe batırılarak yazı yazmaya yarayan ve değişik uçları olan bir kalem türü. TDK – TS)
devit [1] *BGD/1781* (96)
diuit [1] *ON/1527. I*
diuit [1] *TRC/1544. I*
divit [1] *HPT/1575*
diyar (*Ar. i.* dâr. Memleket, ülke. (Devellioğlu, 1978)
diare [1] *CFT/1672* (b5/082)
diarimuzda [1] *CFT/1672* (b8/364)
diarimüzde [1] *CFT/1672* (b8/433)
diarinuzün [1] *CFT/1672* (b6/130)
diarlarda [1] *CFT/1672* (b8/444)
diarlarimüzde [1] *CFT/1672* (b8/369)
diarun [2] *CFT/1672* (b4/068, b5/092)
diarunmi [1] *CFT/1672* (b4/072)
diarindan [1] *CFT/1672* (b1/006)
doğ- (Dünyaya gelmek. TDK – TS)
doga [1] *ILT/1612* (a/067)
dogmis [8] *CFT/1672* (b1/016, b7/150, b7/152, b7/340, b8/363, b8/367, b8/370, b8/405)
dogmislarina [1] *CFT/1672* (b7/153)
dogmistür [1] *CFT/1672* (b8/442)
dogmiſchdur [1] *ILT/1612*
dogmiſchum [1] *GT/1789* 112
dogurβa [2] *CFT/1672* (b6/137, b8/442)
togana [1] *TG/1581* (3/ah)
togar [1] *TG/1581* (3/ah)
toguna [1] *TG/1581* (3/ah)
togurun [1] *TG/1581* (8/ah)
doğan (*i*. Kartalgillerden, sırtı kül rengi ve enine çizgili, küçük kuş, fare vb. ile beslenen ve alıştırılarak kuş avında kullanılan yırtıcı bir kuş. TDK - TS)
dogangsi [1] *CFT/1672* (b7/297)
doğma- (Dünyaya gelmemek.)
togmati [1] *TG/1581* (3/ah)
doğru (*sf.* Gerçek, yalan olmayan. TDK - TS)
doghrù [1] *BGD/1781* (61)
dogrimi [1] *CFT/1672* (b8/401)
dogrulik [1] *CFT/1672* (b8/368)
dogrulugun [1] *CFT/1672* (b5/091)
doğruluktan [1] *CFT/1672* (b8/386)
dogri [1] *CFT/1672* (b1/007)
dogri [2] *ILT/1612* (a/124, a/125)
doghrì [1] *SL/1643*
dogri [10] *CFT/1672* (b4/077, b5/082, b5/083, b5/093, b7/249, b7/341, b8/367, b8/367, b8/369, b8/369)
doğu (*i.* Güneşin doğduğu ana yön, gün doğusu, şark, maşrık, batı karşıtı. TDK - TS)
doghutſine [1] *TRC/1544. I*
doğur- (Ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak. TDK - TS)

dagur [1] *ILT/1612* (a/135)
dogurur [1] *ILT/1612* (a/070)
dogururβe [1] *CFT/1672* (b7/164)
doğururβe [2] *CFT/1672* (b7/347, b7/347)
doğuş (*i.* Doğma işi. TDK - TS)
doguschinden [1] *ILT/1612* (a/063)
doksan (Sayı adı.)
docſan [1] *ON/1527. I*
docſan [1] *SL/1643*
dokſtan [1] *HPT/1575*
doktsan [1] *TRC/1544. I*
doktſan [9] *TRC/1544. I*
dokβan [4] *CFT/1672* (b6/116, b6/116, b6/116, b7/238)
dokun- (Almak, kullanmak, el sürmek. TDK - TS)
dakhuna [1] *ILT/1612* (a/031)
documur [1] *ILT/1612* (a/127)
docunmuštur [1] *BGD/1781* (51)
dokany'r [2] *BGD/1781* (61, 68)
dokounourſa [1] *GT/1789* (164)
dokunagſak [1] *CFT/1672* (b7/248)
dokunur [1] *CFT/1672* (b1/018)
dokunma- (Temas etmemek.)
dokanmáz [1] *BGD/1781* (68)
dokunmamak [1] *PGT/1794* 714
dokunman [1] *CFT/1672* (b8/401)
dokunmaz [2] *CFT/1672* (b5/081, b7/161)
dokuz (Sayı adı.)
dochus [2] *ON/1527. I*
dochuz [2] *TRC/1544. I*
docus [2] *ILT/1612* (a/103, a/163)
docus [4] *ON/1527. I*
docusi [1] *ILT/1612* (a/113)
dokuz [1] *CFT/1672* (b6/115)
dokuz [1] *CFT/1672* (b6/122)
dokuz [1] *SL/1643*
dokuz [3] *HPT/1575*
dokuz [8] *TRC/1544. I*
dokuzungıu [2] *BGD/1781* (85, 107)
dol- (Dolu duruma gelmek. TDK - TS)
dolmis [1] *CFT/1672* (b8/441)
dolaş- (Gezmek, gezinmek. TDK - TS)
do laschur [1] *ILT/1612* (a/163)
dolaſiur [1] *CFT/1672* (b7/210)
dolaştır- (Gezdirmek.)
dolaſtirüp [1] *CFT/1672* (b7/210)
dolayı (*sf. hlk.* Çevrede, etrafta bulunan. TDK - TS)
dolainda [2] *CFT/1672* (b4/063, b8/426)
dolaynda [1] *GT/1789* (126)
doldur- (Dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek. TDK - TS)
doldoura [1] *GT/1789* 128

doldourmalu [1] *GT/1789* 128
doldùr [2] *BGD/1781* (88(2)
doldur [2] *CFT/1672* (b4/067, b4/067)
doldurdilar [3] *CFT/1672* (b7/233, b7/340, b8/405)
doldurmak [1] *CFT/1672* (b7/253)
doldurt [1] *CFT/1672* (b4/070)
doldururlar [1] *CFT/1672* (b6/139)
doldür [1] *CFT/1672* (b4/067)

dolu I. (Boş yeri olmayan, her yeri tutulmuş olan. TDK - TS)
doli [1] *ILT/1612* (a/153)
doli [3] *CFT/1672* (b1/021, b3/055, b4/069)
dolidur [2] *CFT/1672* (b4/067, b7/226)
dolou [1] *GT/1789* (118)
dolu [1] *CFT/1672* (b7/341)
dolu [1] *HPT/1575*
dolu [1] *TRC/1544. I*
dolundugina [1] *CFT/1672* (b2/044)

dolu II. (*i.* Havada su buğusunun birden yoğunlaşıp katılaşmasından oluşan, türlü irilikte, yuvarlak veya düzensiz biçimli buz parçaları durumunda yere hızla düşen bir yağış türü. TDK – TS)
dolujà [1] *BGD/1781* (61)

domuz (Çift parmaklılardan, eti, yağı, derisi veya kılı için beslenen, evcil hayvan. TDK – TS)
domus [1] *ON/1527. I*
domuz [1] *CFT/1672* (b4/062)
domuz [1] *HPT/1575*
domuz [1] *TRC/1544. I*
donouz [1] *GT/1789* (126)
donuz [1] *CFT/1672* (b8/369)

don I. (*i. hlk. ağz*. Giysi. TDK – TS)
don [1] *CFT/1672* (b8/407)
don [1] *ILT/1612* (a/113)
donluk [1] *CFT/1672* (b7/259)

don II. *i.* At kılının rengi. TDK – TS)
dondédir (ne *d.* dédir atyn) [1] *BGD/1781* (51)

donat- (Süslemek. TDK - TS)
donatmak [1] *ILT/1612*
donatmis [1] *CFT/1672* (b8/420)

dopdolu (*sf.* do'pdolu. Büsbütün dolu. TDK – TS)
topdolidür [1] *CFT/1672* (b3/045)

dost (*Far.* dūst *i.* Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi anlaşılan kimse, düşman karşıtı. TDK – TS)
dhoſtunà [1] *BGD/1781* (61)
dhoſtùnde [1] *BGD/1781* (61)
dostile [1] *ILT/1612* (a/028)
dostlarile [1] *ILT/1612* (a/182)
dostluckh [1] *ILT/1612* (a/154)
doſlàr [1] *BGD/1781* (51)
doſt [2] *ILT/1612* (a/032, a/033)
doſt [6] *BGD/1781* (53, 62, 64, 77, 78, 88)

doſtà [1] *BGD/1781* (77)
doſtàn [1] *BGD/1781* (61)
doſten [2] *ILT/1612* (a/081)
doſtile [1] *ILT/1612*
doſtlàr [1] *BGD/1781* (90)
doſtlar [1] *ILT/1612* (a/122)
doſtlari [1] *SL/1643*
doſtlarun [1] *CFT/1672* (b3/056)
doſtliga [1] *GT/1789* (122)
doſtſuz [1] *BGD/1781* (62)
dóſtulan [1] *BGD/1781* (63)
doſtùm [1] *BGD/1781* (87)
doſtúmdur [1] *BGD/1781* (96)
doſtumùn [5] *BGD/1781* (82, 84(2), 89, 95)
doſtumùz [1] *BGD/1781* (67)
dotβtluk [1] *CFT/1672* (b7/219)
doβilugi [1] *CFT/1672* (b7/223)
doβt [1] *CFT/1672* (b5/108)
doβt [3] *CFT/1672* (b2/035, b7/223, b8/420)
doβtane [1] *CFT/1672* (b7/219)
doβti [2] *CFT/1672* (b7/165, b8/418)
doβtlarimüzün [1] *CFT/1672* (b8/444)
doβtlarini [1] *CFT/1672* (b8/420)
doβtlarun [1] *CFT/1672* (b3/056)
doβtlarun [1] *CFT/1672* (b7/199)
doβtluk [5] *CFT/1672* (b1/029, b7/216, b7/224, b8/368, b8/387)
doβtlukta [1] *CFT/1672* (b1/029)
doβtum [1] *CFT/1672* (b8/401)

doy- (Bir gereksinimini yeteri kadar karşılamak. TDK - TS)
doidogi [1] *ILT/1612* (a/163)

doyma- (Aç kalmak.)
domaynge [1] *ILT/1612* (a/136)

doyur- (Açlığını gidermek. TDK - TS)
doirmak [1] *ILT/1612*
dourmak [1] *GT/1789* (111)
dourour [1] *GT/1789* (115)
dourſoun [1] *GT/1789* (125)

döğ- (~ döv- Çarpmak, sertçe dokunmak. TDK - TS)
düge [2] *CFT/1672* (b7/210, b7/210)
dügerler [1] *CFT/1672* (b3/055)

döğül- (~ dövül- Dövme işine konu olmak. TDK - TS)
dugulur [1] *ILT/1612* (a/188)

döğüş- (~ dövüş- Karşılıklı birbirini dövmek, vuruşmak. TDK - TS)
dugüsür [1] *CFT/1672* (b3/053)

döğüşme- (~ dövüşme- Kavga etmemek.)
dügüſmez [1] *CFT/1672* (b3/054)

dökül- (Dökme işi yapılmak veya dökme işine konu olmak. TDK - TS)
dükülmis [1] *CFT/1672* (b6/138)
dükülür [1] *CFT/1672* (b2/038)

dön- (Geri gelmek, geri gitmek. TDK - TS)

donerler [1] *CFT/1672* (b6/139)
donerβem [1] *CFT/1672* (b1/028)
dön [2] *BGD/1781* (84, 97)
döndi [1] *CFT/1672* (b6/140)
döndughuniz [1] *GT/1789* (131)
döndügünüz [1] *CFT/1672* (b4/080)
dönegeghyne [1] *BGD/1781* (54)
döner [1] *CFT/1672* (b5/103)
dönériz [1] *BGD/1781* (93)
dönerler [1] *CFT/1672* (b8/427)
dönerſem [1] *GT/1789* (121)
dönerβek [1] *CFT/1672* (b7/233)
dönerβiniz [1] *CFT/1672* (b2/037)
dönmek [2] *CFT/1672* (b5/094, b5/105)
dönmis [1] *CFT/1672* (b5/092)
dönün [1] *CFT/1672* (b2/040)
dönüp [2] *CFT/1672* (b5/087, b7/198)
duusunler [1] *ILT/1612*

döndür- (Dönmesini sağlamak. TDK - TS)
dunder [1] *ILT/1612*
dondurmiſc [1] *SL/1643*
döndörmis [1] *CFT/1672* (b8/441)
döndörür [1] *CFT/1672* (b5/089)
dundurmich [1] *RGT/1630* (95)
tonturé [1] *TG/1581* (5/ah)

dönme- (Geri gitmemek.)
donmez [1] *SL/1643*
dönme [1] *CFT/1672* (b8/363)
dönmeden [1] *CFT/1672* (b8/367)
dönmeien [1] *CFT/1672* (b8/369)
dönmejüp [1] *CFT/1672* (b7/199)
dönmem [2] *CFT/1672* (b2/041, b6/125)
dönmez [1] *CFT/1672* (b5/093)
dönmeβen [1] *CFT/1672* (b6/128)
dumes [1] *ILT/1612* (a/180)
dunmes [1] *ILT/1612*

dört (Sayı adı.)
dordingsi [1] *CFT/1672* (b7/256)
dordingsi [2] *CFT/1672* (b7/347, b8/482)
dort [15] *CFT/1672* (b4/058, b4/066, b4/077, b4/079, b6/117, b6/120, b6/121, b6/138, b7/165, b7/234, b7/338, b7/341, b8/372, b8/421, b8/426)
dort [2] *CFT/1672* (b6/115, b6/122)
dort [3] *HPT/1575*
dort [3] *SL/1643*
dort [6] *TRC/1544. I*
dorth [4] *TRC/1544. I*
dortjuz (*d*. yüz) [1] *CFT/1672* (b7/238)
dortur [2] *CFT/1672* (b8/453, b8/453)
dördüng̅i̇ù [2] *PGT/1794* (706, 714)
dört [3] *BGD/1781* (50, 109, v/33)

dört [4] *CFT/1672* (b6/123, b7/149, b7/149, b7/166)
dört [4] *GT/1789* (119, 123, 127, 130)
dörtédir [1] *BGD/1781* (82)
dörtndsch [1] *GT/1789* (167)
durt [2] *RGT/1630* (95, 95)
durt [6] *ON/1527. I*
tortintzi [1] *TG/1581* (16/ah)

döşek (*i.* Yatak. TDK - TS)
doſcekte [1] *BGD/1781* (99)
döſceghimì [1] *BGD/1781* (84)
döſceklerimiz [1] *BGD/1781* (107)
döſcektè|1] *BGD/1781* (68)
döſcektéſin [1] *BGD/1781* (82)
döſcektéſyn [1] *BGD/1781* (85)
dúšekmi [1] *BGD/1781* (63)
duſchekmi [1] *ILT/1612*
düsege [1] *CFT/1672* (b8/408)
düſeje [1] *CFT/1672* (b8/408)

döşet- (Döşeme işini yaptırmak. TDK - TS)
düſetβinler [1] *CFT/1672* (b4/063)

dua (*Ar.i.c.* ed'iye) 1. Allah'a yalvarma, niyaz. 2. birini çağırma, bir yere gönderme. (Devellioğlu, 1978)
doa [1] *CFT/1672* (b5/099)
doadan [1] *CFT/1672* (b4/080)
dua [5] *BGD/1781* (v/3, v/32(2), v/34(2)

dudak (*i*. Ağız. TDK - TS)
ducaklarumi [1] *ILT/1612*
dudakini [1] *CFT/1672* (b6/139)

dul (*i.* Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın veya erkek. TDK - TS)
dul [1] *ILT/1612* (a/127)

duman (göz *d.*ı) katarakt. (Rocchi, 2009, s. 109)
tumani [1] *BGD/1781* (98)

dunuk (~ tonuk, tunuk, donuk) 1. Kederli. 2. Keder, kederlilik. TS, 1993, s. 1257). (dunuklu: Parlak olmayan, bulanıkça *(a.g.e*)
dunukdur [1] *ILT/1612*

dur- (Hareketsiz durumda olmak. TDK - TS)
durdughùm [1] *BGD/1781* (99)
durmak [1] *CFT/1672* (b1/003)
durmak [1] *CFT/1672* (b2/043)
durſzun [1] *CFT/1672* (b8/387)
dúrun [1] *BGD/1781* (92)
durup [1] *CFT/1672* (b7/211)
durur [1] *CFT/1672* (b8/368)
durur [3] *ILT/1612* (a/183, a/183)
dururken [3] *CFT/1672* (b5/101, b5/101, b7/253)
durβun [1] *CFT/1672* (b4/062)
tur [1] *TRC/1544. I*
turmeg [1] *TG/1581* (4/ah)

dur (Bildirme eki işlevinde kullanılmıştır.)
dur [2] *BGD/1781* (67, 99)

dur [25] *GT/1789* (110, 112, 114, 115, 115, 117, 117, 118, 121, 125, 125, 126, 126, 127, 128, 128, 128, 128, 130, 131, 166, 167, 168, 169, 171)
dur [3] *HPT/1575* (27, 27, 27)
dur [9] *ILT/1612* (d. a/015, a/069, a/083, a/118, a/118, a/201)
durki (*d.* ki) [4] *GT/1789* (130, 163, 163, 169)

durma- (Bir yerde beklememek.)
durmajalum [1] *CFT/1672* (b7/235)
durmas [1] *ILT/1612* (a/183)
durmaz [1] *CFT/1672* (b8/387)

dut (*Far.* tūt *i.* Dutgillerden, kuzey yarım kürenin genellikle ılıman bölgelerinde yetişen, yapraklarıyla ipek böceği beslenen ağaç. TDK – TS)
dut [1] *CFT/1672* (b7/224)
tut [1] *BGD/1781* (89)

duvar (*Far.* dīvār *i.* Bir toprak parçasını sınırlayan taş, tuğla, kerpiçten yapılan engel, örek:
diuuarlerli [1] *ILT/1612*
divar [1] *ILT/1612* (a/109)
divarina [1] *CFT/1672* (b8/427)
duàr [1] *BGD/1781* (61)
duvarlarà [1] *PGT/1794* 704
duvarlara [1] *PGT/1794* 714

duy- (1. İşitmek, ses almak. 2. Bilgi almak, öğrenmek, haber almak. TDK - TS)
duja bilirſin (*d.*-a bil) [1] *BGD/1781* (56)
dujarlár [1] *BGD/1781* (94)
dujdùm [2] *BGD/1781* (55, 58)
dujun [1] *BGD/1781* (v/32)
dujùp [1] *PGT/1794* (715)

duyma- (İşitmemek.)
dujmaurum [1] *CFT/1672* (b5/080)

düğüm (*i.* İplik, ip, halat vb. bükülebilir şeyleri kıvırıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum. TDK - TS)
düg^{i}ümleri [2] *PGT/1794* (709, 716)
düg^{i}ümü [1] *PGT/1794* (708)

düğün (*i.* Evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan tören, eğlence, cemiyet. TDK - TS)
dügün [1] *CFT/1672* (b8/407)
dügüne [1] *CFT/1672* (b8/408)

dükkan (*Ar.* dukkān *i.* Esnafın perakende satış yaptığı, küçük zanaat sahiplerinin çalıştıkları yer. TDK - TS)
dukanine [1] *GT/1789* (166)
duttyandur (Bağlam bakımından *dükkan* olması gerekmektedir.) [1] *CFT/1672* (b6/133)

dümen (*İt.* timon *i.* Hava ve deniz taşıtlarında, taşıta istenilen yönü vermeye ve belirli bir doğrultuda götürmeye yarayan hareketli parça. TDK - TS)
dumeni [1] *ILT/1612* (a/108)
dumenidur [1] *ILT/1612*

dün (*i.* Bugünden bir önceki gün. TDK - TS)
dounden [1] *GT/1789* (123)
dün [3] *BGD/1781* (82, 87, 90)
dünden [1] *CFT/1672* (b4/058)

dünkü (*sf.* Bugünden bir önceki günle ilgili. TDK – TS)

dün kⁱügⁱün (*d.* gün) [1] *BGD/1781* (90)

dünya (dünya: *Ar.* dunyā *i.* Üzerinde yaşadığımız toprak ve denizler, yeryüzü. TDK – TS)
dumade [1] *ILT/1612* (a/074)
dunia [1] *ILT/1612* (a/072)
duniaje [1] *ILT/1612* (a/077)
dunja [1] *BGD/1781* (63)
dunjade [1] *BGD/1781* (v/4)
dunjaje [2] *BGD/1781* (v/4(2)
dunnya [3] *CFT/1672* (b6/120, b8/405, b8/443)
dunnyada [2] *CFT/1672* (b5/083, b8/368)
dunnyade [1] *CFT/1672* (b5/085)
dunnyai [2] *CFT/1672* (b2/035, b8/443)
dunnyai [3] *CFT/1672* (b5/085, b7/340, b8/443)
dunnyaia [1] *CFT/1672* (b7/342)
dunnyaie [1] *CFT/1672* (b8/402)
dunnyanun [2] *CFT/1672* (b6/121, b8/363)
dunnyavie [1] *CFT/1672* (b8/473)
dunya [1] *CFT/1672* (b4/077)
dunyaui [1] *CFT/1672* (b7/151)
dunyavi [1] *CFT/1672* (b7/219)
dunye [1] *HPT/1575*
dunye [1] *TRC/1544. I*
dünjȁ [1] *PGT/1794* (703)
tutiate [1] *TG/1581* (8/ah)

dürr (*Ar. i.* İnci. (Devellioğlu, 1978)
durri [1] *ILT/1612* (a/108)

dürüst (*Far.* durust *sf.* Sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan, doğru (kimse):
duruſt [1] *CFT/1672* (b8/369)
duruſt [1] *ILT/1612* (a/032)

düş- (Durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek. TDK - TS)
douſchmiſchleriſe [1] *GT/1789* 130
duschen [1] *ILT/1612* (a/214)
duscher [3] *ILT/1612* (a/117, a/126, a/200)
dušèn [1] *BGD/1781* (62)
dušèr [1] *BGD/1781 (66)*
dušmušlerìn [1] *BGD/1781* (66)
duštughu [2] *BGD/1781* (51(2)
dusβe [1] *CFT/1672* (b5/109)
duſcdum [1] *ILT/1612*
duſcèn [1] *BGD/1781* (64)
duſcerèk [1] *BGD/1781* (58)
duſchdi [1] *ILT/1612*
duſchdum [1] *ILT/1612*
duſctu [1] *BGD/1781* (65)
düsⁱdü [2] *PGT/1794* (708, 715)
düsüp [5] *CFT/1672* (b7/199, b7/216, b7/341, b7/347, b8/426)
düsüre [1] *CFT/1672* (b6/138)
düſer [7] *CFT/1672* (b1/008, b2/040, b5/097, b5/110, b7/234, b8/408, b8/418)

düſerβe [3] *CFT/1672* (b3/054, b7/175, b8/387)
düſingsedek [1] *CFT/1672* (b8/387)
düſmis [3] *CFT/1672* (b6/137, b6/142, b7/155)
düſmisler [1] *CFT/1672* (b4/079)
düſtikcſe [1] *CFT/1672* (b3/055)
düſtiler [1] *CFT/1672* (b5/088)

düşman (*Far.* duşmān *i.* Birinin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden, ona zarar vermeye çalışan kimse, yağı, hasım, antagonist, dost karşıtı. TDK - TS)
douſchmeni [1] *GT/1789* (169)
douſchmenleri [1] *GT/1789* (169)
duschmen [3] *ILT/1612* (a/027, a/032, a/08l)
duschmeni [1] *ILT/1612* (a/026)
dus¦manlaryna [1] *PGT/1794* 716
dušmàn [1] *BGD/1781* (61)
dusmaniβen [1] *CFT/1672* (b5/108)
dušmanynà [1] *BGD/1781* (61)
duſchmen [1] *ILT/1612*
duſman [1] *CFT/1672* (b5/087)
duſmandan [1] *CFT/1672* (b5/108)
duſmani [1] *CFT/1672* (b8/387)
duſmenlerdür [1] *CFT/1672* (b7/216)
düs¦manlaynà [1] *PGT/1794* (709)
düšman [1] *BGD/1781* (63)
düsmene [1] *CFT/1672* (b7/198)
düſmen [2] *CFT/1672* (b7/198, b7/216)
düſmeni [1] *CFT/1672* (b7/224)
düſmenleri [2] *CFT/1672* (b7/223, b8/442)
düſmenligimüzden [1] *CFT/1672* (b6/144)
düſmenlik [1] *CFT/1672* (b7/219)
düſmenümdür [1] *CFT/1672* (b7/222)
düzman [1] *CFT/1672* (b7/341)

düşme- (Ayakta kalmak.)
diismeje [1] *CFT/1672* (b5/109)
duschmas [1] *ILT/1612* (a/064)
dùšme [1] *BGD/1781* (65)
dusmes [1] *ILT/1612* (a/064)
duſchmas [1] *ILT/1612*
duſcmèz [1] *BGD/1781* (64)
düsmez [1] *CFT/1672* (b1/003)
düſmejüp [1] *CFT/1672* (b7/294)
düſmem [1] *CFT/1672* (b6/129)
düſmez [1] *CFT/1672* (b2/042)

düşün- (Aklından geçirmek, göz önüne getirmek. TDK - TS)
dušun [1] *BGD/1781* (67)
duſcùn [1] *BGD/1781* (98)

düşüreme- (Tutunduğu yerde kalmak.)
düſeremezdi [1] *CFT/1672* (b8/387)

düşvâr (*Far. sf.* güç, zor. (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978))
dusvar [1] *CFT/1672* (b8/363)

düzet- (~ düzelt- Bağlama göre ayarlamak, hazırlamak anlamları uygun düşmektedir.)

douzetſunler [1] *GT/1789* (126)
dözèt [1] *BGD/1781* (84)
duzedirlèr [1] *BGD/1781* (54)
düzenmis [1] *CFT/1672* (b7/160)
düzet [1] *BGD/1781* (84)
düzèt [1] *BGD/1781* 99
düzetβinler [1] *CFT/1672* (b1/003)

düzül- (Düzme işine konu olmak veya düzme işi yapılmak. TDK - TS)
duzülmis [1] *CFT/1672* (b6/139)

dur (Bildirme eki işlevinde kullanılmıştır.)
dur [9] *CFT/1672* (b1/016, b2/042, b4/066, b5/094, b6/123, b7/235, b7/252, b7/296, b8/442)

dür (Bildirme eki işlevinde kullanılmıştır.)
dür [7] *CFT/1672* (b1/017, b1/025, b6/134, b6/144, b7/153, b7/156, b7/248)

ebedî (*sf.* ebedi: *Ar.* ebedī. Sonsuz, ölümsüz, bengi. TDK – TS)
ebedi [1] *ILT/1612*
ebedi [2] *CFT/1672* (b7/340, b8/443)
ebedidür [1] *CFT/1672* (b8/442)
ebedie [1] *BGD/1781* (v/4)
ebendi [1] *TG/1581* (3/ah)
ebenti [2] *TG/1581* (11/ah, 3/ah)
ebet [1] *TG/1581* (10/ah)
ebetiginé [1] *TG/1581* (16/ah)

Ebheriyye (Ebû Reşîd Kutbüddin el-Ebherî'ye (ö. 572/1177) nisbet edilen bir tarikat. (TDV İslam Ansiklopedisi, 1994, s. 76)
ebruh [1] *CFT/1672* (b8/476)
ebruhariler [1] *CFT/1672* (b8/476)

ebsem (~ epsem. *sf.* Ses çıkarmayan, susan. TDK - TS)
ebſem [1] *CFT/1672* (b7/198)
epſem [1] *ILT/1612* (a/037)
epſene [1] *ILT/1612* (a/037)

ecel (*Ar. i.* ecel. Hayatın sonu, ölüm zamanı. TDK - TS)
egel [1] *ILT/1612* (a/089)
egselile [2] *CFT/1672* (b7/235, b7/256)
egseline [1] *CFT/1672* (b7/224)

ecil (ecl. O ecilden, o sebepten. (Devellioğlu, 1978)
egſilden [2] *CFT/1672* (b1/013, b8/476)
egsilden [5] *CFT/1672* (b2/039, b7/169, b7/215, b8/405, b8/444)

ecza (ecza: *Ar.* eczāʾ 1. *i. kimya.* Canlılardaki rahatsızlıkların bozuklukların ve çeşitli hastalıkların tanısı, önlenmesi veya tedavisi için yararlanılan doğal veya sentez yoluyla hazırlanmış madde. 2. *i.* Çeşitli amaçlarla kullanılan kimyasal madde. TDK - TS)
ezzaler [1] *CFT/1672* (b6/133)

eda' (*i.* (eda: *Ar.* edāʾ Verme, ödeme, yerine getirme. TDK - TS) *Ar. i.* yerine getirme. (Devellioğlu, 1978)
eda (*e.* olun -) [2] *CFT/1672* (b5/110, b7/294)
edà [1] *PGT/1794* (700)
edaideim (*e*. et-) [1] *CFT/1672* (b5/089)

edebî (*sf.* edebi: *Ar*. edebī. Edebiyatla ilgili, edebiyata ilişkin, yazınsal. TDK - TS)
edeβi [1] *ILT/1612*

edeme- (Bir işi yapamamak.)

edemedig^{i}in [1] *PGT/1794* 704
edémem [2] *BGD/1781* (50, 55)
edémez [1] *BGD/1781* (62)
edemezdiler [1] *CFT/1672* (b8/418)
idemem [2] *CFT/1672* (b4/077, b8/366)
idemezβe [1] *CFT/1672* (b8/473)
itemsleritim [1] *TG/1581* (4/ah)

edep (*Ar.* edeb *i.* Toplum töresine uygun davranma. TDK - TS)
edeb [1] *CFT/1672* (b7/342)
edebile (*e.* ile) [1] *CFT/1672* (b8/370)
edebll' [1] *BGD/1781* (66)
edeptur [1] *ILT/1612* (a/037)

Edhemîler (Edhemiyye. İbrâhim b. Edhem'e (ö. 161/777-78) nisbet edilen bir tarikat. TDV İslam Ansiklopedisi, 1994, s. 421)
edhemiler [1] *CFT/1672* (b8/476)

edin- (Kendini bir şeye sahip kılmak, kendine sağlamak, elde etmek, iktisap etmek. TDK - TS)
edindi [1] *BGD/1781* (58)
ediniriz [1] *CFT/1672* (b2/035)

Edirne (Marmara bölgesinin Trakya kesiminde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il. TDV İslam Ansiklopedisi, 1994, s. 425)
edrine [1] *CFT/1672* (b8/370)
edrinede [1] *BGD/1781* (v/3)
edrinede [3] *CFT/1672* (b1/008, b7/169, b8/370)
edrinei [1] *CFT/1672* (b7/224)
edrineje [1] *BGD/1781* (106)
edrinejè [1] *BGD/1781* (95)
edrineje [1] *CFT/1672* (b1/012)
edrinejedek (*E.*ye dek) [1] *BGD/1781* (106)

ednâ (*Ar.s.* denî *c.* edânî) 1. Pek aşağı, en bayağı, çok alçak. 2. Az, pek az. (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978) ednà [1] *PGT/1794* 714
ednaſndan [1] *GT/1789* (170)

efendi (*Rum.* 1. *i.* Günümüzde bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan: 2. *i.* Koca. TDK - TS)
affendi [1] *TRC/1544. I*
efendi [2] *GT/1789* (120, 121)
eféndi [4] *BGD/1781* (82, 83, 90, 95)
effendumuſe [1] *ILT/1612*
efendimiz [2] *BGD/1781* (v/31(2)
efendinun [2] *GT/1789* (118, 167)
efendiyi [1] *GT/1789* (120)
efendum [6] *GT/1789* (118, 124, 126, 127, 128, 131)
efendung [1] *ILT/1612*
effendi [1] *CFT/1672* (b7/297)
effendi [1] *ILT/1612*
effendilerimüze [1] *CFT/1672* (b7/233)
effendilerine [1] *CFT/1672* (b5/087)
effendiluck [1] *ILT/1612* (a/022)
efféndim [1] *BGD/1781* (99)
effendimiz [1] *BGD/1781* (v/4)

effendimün [1] *CFT/1672* (b5/093)
effendimüz [1] *CFT/1672* (b7/294)
effendimüze [2] *CFT/1672* (b5/111, b7/233)
effendinung [1] *ILT/1612* (a/080)
effendinüz [1] *CFT/1672* (b5/097)
effendinüzün [2] *CFT/1672* (b5/094, b5/099)
effendiunzün [1] *CFT/1672* (b8/445)
effendiβinün [1] *CFT/1672* (b5/091)
effendüm [1] *CFT/1672* (b2/036)
effendünuzün [1] *CFT/1672* (b5/102)
eſendimiz [1] *BGD/1781* (v/3)
heffendi [1] *ON/1527. I*

Eflak (Tuna ile Karpatlar arasında bulunan ve Osmanlı hâkimiyeti döneminde özel bir idarî statü tanınan bölge. TDV, İslam Ansiklopedisi, 1994, s. 466)
ifflak [1] *CFT/1672* (b8/363)
ifflaktan [1] *CFT/1672* (b3/052)
iflak [1] *GT/1789* (115)
iflak [2] *CFT/1672* (b7/259, b7/281)

eğ- (Düz olan bir şeyi eğik duruma getirmek. TDK - TS)
egerler [1] *CFT/1672* (b6/125)
ejèridi [1] *BGD/1781* (56)

eğer (*bağ.* e'ğer *Far.* eger. Şart anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelerin başına getirilen kelime, şayet. TDK - TS)
egar [1] *TG/1581* (17/ah)
egargi (*e.*çi) [1] *ILT/1612* (a/037)
eger [2] *CFT/1672* (b7/339, b8/363)
eger [2] *TG/1581* (14/ah, 19/ah)
eger [3] *ILT/1612* (a/038, a/197)
eger [34] *CFT/1672* (b1/010, b1/013, b2/030, b2/034, b2/039, b5/084, b5/092, b5/100, b5/106, b6/122, b6/133, b6/139, b7/150, b7/160, b7/164, b7/174, b7/198, b7/209, b7/210, b7/210, b7/211, b7/215, b7/222, b7/227, b7/347, b8/362, b8/387, b8/402, b8/405, b8/405, b8/419, b8/420, b8/425, b8/490)
egerkitzim (*e.*kiçim) [1] *TG/1581* (3/ah)
egher [1] *GT/1789* (122)
egher [24] *DDLT/1641*
eghier [1] *SL/1643*
ég^{i}er [1] *BGD/1781* (77)
eg^{i}er [2] *BGD/1781* (v/3, v/33)

eğil- (Bir yana doğru eğik duruma gelmek. TDK - TS)
egilüp [1] *CFT/1672* (b8/367)
egilürüp [1] *CFT/1672* (b5/102)

eğilme- (Dik kalabilmek.)
ejilmèz [1] *BGD/1781* (60)

eğlen- (1. Neşeli, hoşça vakit geçirmek. 2. Bir yerde durmak, beklemek, tevakkuf etmek. TDK - TS)
eglendigini [1] *CFT/1672* (b4/073)
eglendük [1] *CFT/1672* (b8/444)
eglenegsek [1] *CFT/1672* (b8/441)
egleniür [1] *CFT/1672* (b1/009)
eglenür [1] *CFT/1672* (b5/103)

eglenβemüz [1] *CFT/1672* (b7/234)
eğlendirme- (Neşelenmemek.)
eglendirmezβinler [1] *CFT/1672* (b5/106)
eğleneme- (Hoş vakit geçirememek.)
eglenemem [1] *CFT/1672* (b1/018)
eglenemem [1] *GT/1789* (116)
eğri (*sf*. Doğru veya düz olmayan, bir noktasında yön değiştiren, çarpık, münhani, doğru karşıtı. TDK - TS)
eghirì [1] *SL/1643*
egri [1] *CFT/1672* (b8/367)
egri [1] *ILT/1612* (a/124)
eğriot (Eğrelti otu için kullanılmış olmalıdır.)
egriottur [1] *ILT/1612* (a/125)
ehil (~ ehl- i *Ar. sf. c*. ehâlî. 1. Sahip, mâlik, mutasarrıf olan. 2. Maharetli, usta, kabiliyetli, becerikli. (Devellioğlu, 1978)
echlisuneti (*e*. sünnet [1] *ILT/1612*
ehli (*e.* vekar) [1] *BGD/1781* (83)
ehli [10] *CFT/1672* (b4/060, b5/092, b6/131, b7/196, b7/294, b7/342, b7/342, b7/342, b8/405, b8/441)
ehlifeβat (*e.* fesat) [1] *CFT/1672* (b8/372)
ehliilm (*e.* ilim) [1] *CFT/1672* (b8/405)
ehliirz (*e.* ırz) [1] *CFT/1672* (b7/342)
ek- (Bir bitkiyi üretmek için toprağa tohum atmak veya gömmek. TDK - TS)
ekèrſin [1] *BGD/1781* (66)
ekhen [1] *ILT/1612* (a/130)
ekber (*Ar. sf*. kebîr *c*. ekâbir. Daha (en, pek) büyük. (Devellioğlu, 1978)
echber [1] *ILT/1612*
ekim (*i*. Ekme işi. TDK - TS)
echim [1] *ON/1527. I*
ekin (*i.* Tahılın tarlaya atıldığı andan harman oluncaya kadar aldığı durum. TDK - TS)
ekhin [1] *ILT/1612* (a/130)
ekin [2] *CFT/1672* (b7/155, b7/156)
ekme- (Tarlayı boş bırakmak.)
eckmes [1] *ILT/1612* (a/187)
ékⁱmeſin [1] *BGD/1781* (61)
ekmek (*i.* Tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek (...) TDK - TS)
echamegumozi [1] *HPT/1575*
echmec [1] *ON/1527. I*
ekemek [1] *DDLT/1641*
ekmech [1] *HPT/1575*
ekmech [1] *TRC/1544. I*
ekmeghini [1] *GT/1789* (167)
ekmegini [1] *CFT/1672* (b8/368)
ekmejìn [1] *BGD/1781* (62)
ekmek [1] *GT/1789* (126)
ekmekcſi [1] *CFT/1672* (b8/370)
ekmekgi [1] *DDLT/1641*
ekšejè [1] *BGD/1781* (60)
etmege [1] *CFT/1672* (b7/210)

etmeğe [1] *CFT/1672* (b8/361)
etmeki [1] *CFT/1672* (b7/220)
ekser (*i. hlk. ağz*. Büyük çivi. TDK - TS)
hecſer [1] *ON/1527. I*
ekseri (*zf*. e'kseri: *Ar.* ekṣerī. Genellikle. TDK - TS)
ekβeri [8] *CFT/1672* (b4/069, b5/092, b7/153, b7/156, b7/346, b8/369, b8/420, b8/472)
eksik (*sf.* Bir bölümü olmayan, noksan, natamam. TDK - TS)
ekſijk [1] *BGD/1781* (105)
ekſik [1] *BGD/1781* (78)
ekſik [1] *GT/1789* 130
ekſik [2] *CFT/1672* (b4/079, b6/123)
ekſikluku [1] *ILT/1612*
ekſy'k [1] *BGD/1781* (51)
ekſyklerini [1] *BGD/1781* (v/33)
ekſzikligi [1] *CFT/1672* (b8/427)
ekβigüm [1] *CFT/1672* (b8/402)
ekβik [7] *CFT/1672* (b2/031, b4/062, b6/123, b7/171, b7/210, b7/211, b8/362)
epiklidur* [1] *ILT/1612* (a/037)
exigum [1] *ILT/1612*
eksil- (Azalmak, az duruma gelmek. TDK - TS)
ekβilir [1] *CFT/1672* (b7/347)
eksilme- (Aynı kalmak.)
ekβilmemiſtür [1] *CFT/1672* (b5/089)
el I. (*i.* Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü. TDK – TS)
el [2] *ILT/1612* (a/029, a/029)
el [3] *SL/1643*
el [6] *CFT/1672* (b1/012, b3/057, b5/096, b5/099, b5/101, b7/222)
elde [2] *CFT/1672* (b6/133, b8/386)
eldèn [1] *BGD/1781* (64)
elé [1] *BGD/1781* (68)
ele [1] *CFT/1672* (b7/210)
elè [1] *CFT/1672* (b7/224)
elĕdeh [1] *RGT/1630* (94)
elende [2] *SL/1643*
elendeh [1] *RGT/1630* (95)
elì [1] *BGD/1781* (61)
eli [1] *HPT/1575*
eli [1] *SL/1643*
eli [1] *TRC/1544. I*
eli [2] *CFT/1672* (b5/089, b8/407)
eli [3] *BGD/1781* (63, v/30(2)
eli [3] *ILT/1612* (a/029, a/204)
elile [4] *CFT/1672* (b2/033, b7/210, b8/407, b8/443)
elim [1] *BGD/1781* (50)
elim [1] *ON/1527. I*
elimdè [1] *BGD/1781* (58)
elimden [1] *BGD/1781* (56)
elimì [1] *BGD/1781* (84)

elimüzden [1] *CFT/1672* (b7/294)
elimüze [1] *CFT/1672* (b8/402)
elin [4] *BGD/1781* (57, 66, v/31(2)
elinde [1] *ILT/1612*
elinde [3] *CFT/1672* (b7/155, b8/368, b8/369)
elindèdir [1] *BGD/1781* (54)
elindedür [1] *CFT/1672* (b1/029)
elinden [1] *GT/1789* 112
elinden [1] *ILT/1612* (a/009)
elinden [6] *CFT/1672* (b1/004, b2/042, b5/107, b6/142, b7/254, b7/296)
eline [1] *TRC/1544. I*
elini [1] *BGD/1781* (66)
elini [1] *CFT/1672* (b8/421)
elinüzde [1] *CFT/1672* (b7/248)
elinüze [1] *CFT/1672* (b7/248)
elinüzi [2] *CFT/1672* (b5/099, b7/198)
ellerimizi [1] *BGD/1781* 111
ellungile (*e.*in ile) [1] *ILT/1612* (a/147)
elün [1] *CFT/1672* (b5/095)

el II. (*i.* Yakınların dışında kalan kimse, yabancı.TDK – TS)
el [1] *PGT/1794* (713)
el [1] *RGT/1630* (94)
el [5] *BGD/1781* (51, 53, 56, 63, 68)
eldèn [1] *PGT/1794* (712)
elè [1] *PGT/1794* (712)
ele [1] *PGT/1794* (713)
elβözi (*e.* sözü) [1] *CFT/1672* (b7/249)
hel [1] *TG/1581* (3/ah)

el III (Arapça "harf-i ta'rîf" olup kelimelerin başında bulunur ve ismin mânâsını tarif ve tâyin etmeye yarar. (Devellioğlu, 1978)
alcoran (*e.* Kuran) [1] *CFT/1672* (b6/119)
alkorandan (*e.* Kuran) [1] *CFT/1672* (b8/441)
elkuran [1] *CFT/1672* (b6/121)

elhamdülillah (*i.* elha'mdülillah *Ar.* elḥamdulillah. `Allah'a şükür` anlamında kullanılan bir söz. TDK – TS)
el - hamd (*e.* hamd) [1] *ILT/1612*
elhamdulillah [1] *GT/1789* 114
elhemdilillah [1] *GT/1789* (124)

elbette (*zf.* elbe'tte *Ar.* elbette. Her hâlde, şüphesiz, kuşkusuz, elbet. TDK - TS)
elbette [4] *CFT/1672* (b1/022, b3/045, b3/048, b5/084)
elbetde [1] *GT/1789* (118)

elçi (*i*. Bir devleti başka bir devlet katında temsil eden kimse, sefir. TDK - TS)
elchilar [1] *HPT/1575* (33)
elci [2] *SL/1643*
elciden [3] *SL/1643*
elcii [1] *SL/1643*
elciie [2] *SL/1643*
elcimidur [1] *SL/1643*
elcinungh [1] *SL/1643*
elcsibeg (*e.* bey) [1] *CFT/1672* (b7/338)

elcſi [3] *CFT/1672* (b5/082, b5/089, b5/090)
elcſibeg (*e.* bey) [3] *CFT/1672* (b6/135, b7/234, b8/401)
elcſibegh (*e.* bey) [1] *CFT/1672* (b7/200)
elcſiile (*e*. ile) [1] *CFT/1672* (b5/107)
elcſilere [1] *CFT/1672* (b5/101)
elcſileri [1] *CFT/1672* (b7/254)
elcſilerine [1] *CFT/1672* (b5/108)
elcſiligimüzi [1] *CFT/1672* (b8/445)
elcſiligüm [1] *CFT/1672* (b5/089)
elcſiligün [3] *CFT/1672* (b5/083, b5/084, b7/294)
elcſilik [6] *CFT/1672* (b5/089, b5/089, b5/089, b5/108, b5/110, b7/294)
elcſilük [1] *CFT/1672* (b5/093)
elcſiβi [1] *CFT/1672* (b7/165)
elgi [1] *HPT/1575* (33)
iligi [1] *HPT/1575* (33)

elem (*Ar. i.* elem. Acı, üzüntü, dert, keder. TDK - TS)
elem [1] *GT/1789* (167)
elem [3] *CFT/1672* (b3/044, b7/161, b7/234)
elemdèn [1] *BGD/1781* (66)
elemnden [1] *CFT/1672* (b5/098)

elli (Bir sayı adı.)
eli [10] *ON/1527. I*
elli [1] *GT/1789* (125)
elli [1] *HPT/1575*
elli [1] *SL/1643*
elli [10] *TRC/1544. I*
elli [7] *CFT/1672* (b3/048, b4/061, b6/116, b6/116, b6/116, b7/210, b7/258)

elma (*i*. Gülgillerden, çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç. TDK - TS)
alma [1] *HPT/1575*
alma [1] *ON/1527. I*
alma [1] *TRC/1544. I*
alma [3] *ILT/1612* (a/064, a/147)
elma [1] *GT/1789* (129)
elma [2] *CFT/1672* (b4/072, b7/210)
elmajà [1] *BGD/1781* (53)
elmalighinin [1] *BGD/1781* (89)

elmas (*Ar.* elmās *i*. Mücevher olarak kullanılan, saydam, değerli taş. TDK - TS)
almaslarle [1] *CFT/1672* (b5/102)
elmaſlar [1] *CFT/1672* (b7/339)
elmaβ [1] *CFT/1672* (b6/123)

elveda (elveda: *Ar.* elvidāʿ *ünl.* Bir daha kavuşulmayacağı düşünülen bir şeyden ayrılırken kullanılan bir söz. TDK- TS)
elvida [2] *CFT/1672* (b5/098, b8/490)

elver- (Yetmek, yetecek kadar olmak. TDK - TS)
elverür [2] *CFT/1672* (b6/129, b8/444)

elverme- (Yeterli gelmemek.)
eluermez [1] *CFT/1672* (b6/142)
elvermez [2] *CFT/1672* (b6/136, b8/473)

emek (*i.* Bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü, mesai, zahmet. TDK - TS)
emegh [1] *CFT/1672* (b8/490)

emeghi [1] *GT/1789* (119)
emegi [1] *CFT/1672* (b1/023)
emek [1] *CFT/1672* (b1/028)
emek [1] *GT/1789* (122)
emin (*Ar*. emīn *sf*. Güvenli. TDK - TS)
emin [2] *PGT/1794* (712, 713)
emn [1] *PGT/1794* (703)
emni [1] *CFT/1672* (b7/166)
emir (*Ar.* emr *i*. Buyruk, komut, talimat, ferman. TDK - TS)
emir [2] *CFT/1672* (b7/210, b8/433)
emire [2] *CFT/1672* (b8/387, b8/387)
emr [1] *PGT/1794* 716
emri [1] *CFT/1672* (b3/046)
emri [1] *TG/1581* (5/ah)
emriile [2] (*e*. ile) *CFT/1672* (b7/210, b8/442)
emrinà [1] *BGD/1781* (67)
emrine [1] *CFT/1672* (b7/211)
emrine [1] *TG/1581* (4/ah)
emrini [1] *CFT/1672* (b5/102)
emrinìz [1] *BGD/1781* (57)
emrinizè [1] *BGD/1781* (57)
emrinüzden [1] *CFT/1672* (b2/031)
emrlerumuzi [1] *GT/1789* (169)
èmrü [1] *PGT/1794* 710
en (*zf*. Başına geldiği sıfatların üstün derecede olduğunu gösteren kelime. TDK – TS)
en [1] *PGT/1794* (710, 716)
en [10] *CFT/1672* (b2/034, b3/047, b4/069, b6/143, b7/156, b7/224, b7/338, b7/347, b8/442, b8/443)
en [3] *BGD/1781* (52, 67(2)
en [3] *GT/1789* (127, 127, 170)
enaz (*e.* az) [2] *CFT/1672* (b3/055, b7/347)
enbas (*e*. baş) [1] *CFT/1672* (b6/142)
enbüjük (*e.* büyük) [1] *BGD/1781* (57)
enejiſînì (*e*. iyisini) [1] *BGD/1781* (78)
enli [1] *CFT/1672* (b8/426)
enβonra (*e*. sonra) [1] *CFT/1672* (b1/008)
enbiyâ (*Ar. i.* nebî'nin *c*. Peygamberler. (Devellioğlu, 1978)
embianung [1] *ILT/1612*
endaze (enda:ze *Far.* endāze *i.* 65 santimetrelik uzunluk ölçüsü. TDK - TS)
endaze [2] *CFT/1672* (b6/117, b6/121)
enkli* (Ölümlü.)
encli [1] *TG/1581* (3/ah)
er I. (İnsan, adam anlamındadır.)
er [1] *CFT/1672* (b4/067)
er [2] *SL/1643*
er [3] *HPT/1575* (30, 31)
era [1] *HPT/1575* 30
erdan [1] *HPT/1575* 30
eri [1] *HPT/1575*
eriz [1] *CFT/1672* (b4/067)

erler [1] *SL/1643*
erler [2] *HPT/1575* (31, 31)
erlera [1] *HPT/1575* (31)
erlerdan [1] *HPT/1575* (31)
erleri [1] *HPT/1575* (31)
erlerun [1] *HPT/1575* (31)
erlerungder [1] *ILT/1612* (a/040)
erun [1] *HPT/1575* 30

er II. (el: Arapça 'harf-i ta'rîf' olup kelimelerin başında bulunur ve ismin mânâsını tarif ve tâyin etmeye yarar. (Develliođlu, 1978)
erreheim (*e.* rahim) [1] *CFT/1672* (b2/032)
errehman (*e.* rahman) [1] *CFT/1672* (b2/032)

er- (1. Erişmek 2. Kavuşmak. TDK -TS)
irириz [1] *CFT/1672* (b2/034)
irirβin [1] *CFT/1672* (b6/128)

Erdel (Bugün Romanya'nın kuzeybatısında Transilvanya denilen idarî bölgenin Osmanlılar dönemindeki adı. TDV İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 280)
erdel [2] *CFT/1672* (b7/281, b7/281)
erdelden [2] *CFT/1672* (b3/052, b7/259)
erdele [1] *CFT/1672* (b7/281)
erdele [1] *GT/1789* (124)
erdeli [1] *CFT/1672* (b7/281)
erdelliler [1] *CFT/1672* (b7/154)

eretikos
ereticoſlar [1] *BGD/1781* (v/34)
eretieos [1] *BGD/1781* (v/32)
eretikoslaryn [1] *BGD/1781* (v/32)

eriş- (Varılması zamana, emeğe bağlı olan veya uzakta bulunan bir amaca varmak, ulaşmak. TDK - TS)
erišurler [1] *BGD/1781* (66)

erişme- (Ulaşamamak.)
erišmèz [1] *BGD/1781* (50)

erkek (*i.* Yetişkin adam, bay, er kişi. TDK - TS)
erkech [1] *HPT/1575*
erkech [1] *TRC/1544. I*
erkek [6] *CFT/1672* (b7/164, b7/293, b7/347, b8/407, b8/426, b8/426)
erkekler [1] *CFT/1672* (b8/426)
erkekmidür [1] (*e*. midir) *CFT/1672* (b8/426)

erken (*zf.* Vaktinden önce, alışılan zamandan önce, er, geç karşıtı. TDK - TS)
erk'èndir [1] *BGD/1781* (55)
erken [1] *BGD/1781* (103)
erkendir [1] *BGD/1781* (106)
erkéndir [1] *BGD/1781* (93)
erk^{i}èn [1] *BGD/1781* (82)

erlik (*i.* Erkeklik, yiğitlik. TDK - TS)
erlik [1] *SL/1643*

erme- (Ulaşmamak.)
irmez [2] *CFT/1672* (b5/109, b8/363)

Ermeni (*öz. i.* Ermenistan'da ve dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan halk veya bu halktan olan kimse. TDK - TS)

armencia [1] *SL/1643*
ermeni [1] *BGD/1781 (v/3)*
ermeni [3] *CFT/1672* (b7/164, b8/363, b8/433)
ertesi (*sf.* Bir günün, haftanın, ayın, mevsimin, yılın ardından gelen (gün, hafta, ay, mevsim, yıl), ferdası. TDK - TS)
erteβi [1] *CFT/1672* (b8/427)
ertiſini [1] *ILT/1612*
ervâh (*Ar. i.* rûh'un *c*. Canlar, hayâtın cevherleri. TDK - TS)
erbah [1] *TG/1581* (11/ah)
esame (*Ar. i.* Yeniçerilerin kaydı, ulufe defteri. TDK - TS)
eβamesini [1] *CFT/1672* (b7/151)
eβameβni [1] *CFT/1672* (b3/045)
esed (*Ar. i*. Aslan. (Devellioğlu, 1978)
esed [1] *PGT/1794* (706)
esen (Sağlık, mutluluk.)
eisengile [1] *ILT/1612* (a/092)
esir (*Ar.* esīr *i.* Tutsak. TDK - TS)
iaβir [1] *CFT/1672* (b3/052)
iaβirlar [1] *CFT/1672* (b8/368)
iaβirlika [1] *CFT/1672* (b7/281)
ieβirlerden [1] *CFT/1672* (b8/421)
esirge- (Korumak, himaye etmek, vikaye etmek. TDK - TS)
eβirgemekluklerung [1] *ILT/1612*
eſsirgemelligung [1] *ILT/1612*
eski (*sf.* Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı. TDK - TS)
eschki [1] *ILT/1612* (a/033)
eskejle [1] *CFT/1672* (b4/070)
eskì [1] *BGD/1781* (97)
eski [2] *BGD/1781* (61, 97)
eškinizè [1] *BGD/1781* (88)
eſchki [2] *ILT/1612* (a/032, a/033)
eſchkri [1] *ILT/1612* (a/160)
eβki [18] *CFT/1672* (b3/056, b4/068, b6/124, b6/124, b7/151, b7/155, b7/196, b7/198, b7/199, b7/224, b7/254, b7/259, b7/338, b8/370, b8/387, b8/418, b8/453, b8/453)
eβkiden [1] *CFT/1672* (b7/155)
eβkiler [2] *CFT/1672* (b1/009, b2/032)
eβkilerdcen [1] *CFT/1672* (b7/256)
esna (*i.* esna: *Ar.* eṣnāʾ Bir işin yapıldığı an, sıra. TDK – TS)
esnade [1] *PGT/1794* 717
eſnade [1] *GT/1789* (169)
esrarullah (Sırlar sahibi Allah.)
eſrarulahi [1] *TG/1581* (11/ah)
estağfurullah (*ünl.* esta'ğfurullah *Ar.* estaġfirullah. İncelik ve alçak gönüllülük göstermek üzere teşekkür edilen veya övülen bir kimsenin söylediği bir söz. TDK –TS)
iſtafirulla [1] *CFT/1672* (b1/021)
esvap (*i.* esva:bı *Ar.* eṣvāb Giysi. TDK – TS)
eszpap [2] *CFT/1672* (b8/407, b8/407)
eſpabimì [1] *BGD/1781* (87)
eſpablerinizile (*e*.larınız ile) [1] *BGD/1781* (109)

eſpablerymì [1] *BGD/1781* (84)
eβpap [4] *CFT/1672* (b8/432, b8/433, b8/433, b8/434)
eβpaplari [1] *CFT/1672* (b8/433)
eβpaplarle [1] *CFT/1672* (b8/420)

eşek (Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı (...) TDK - TS)
eschegi [1] *ILT/1612* (a/157)
eſchek [2] *ILT/1612*
eſchek [3] *GT/1789* (169, 169, 169)
eſech [1] *ON/1527. I*
eſſek [1] *HPT/1575*
eſſek [1] *TRC/1544. I*

eşkıya (*i.* eşkıya: *Ar*. eşḳiyā. Dağda, kırda yol kesen hırsızlar, haydutlar. TDK - TS)
eskia [2] *CFT/1672* (b1/019, b1/019)
eskiadan [1] *CFT/1672* (b4/071)

et (*i.* İnsanlarda, hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka. TDK - TS)
et [1] *HPT/1575*
et [1] *ON/1527. I*
et [2] *BGD/1781* (98 , 99)
et [3] *CFT/1672* (b5/098, b7/210, b8/427)
ete [1] *CFT/1672* (b7/210)
eth [1] *HPT/1575*
eth [1] *TRC/1544. I*
etì [1] *BGD/1781* (62)
eti [1] *CFT/1672* (b4/062)
eti [1] *GT/1789* (126)
etleri [1] *BGD/1781* (54)
ettim [3] *BGD/1781* (53(2), 95)
ettinden [1] *ILT/1612* (a/205)

et- (Bir işi yapmak. TDK - TS)
edè [1] *BGD/1781* (58)
ede [1] *CFT/1672* (b8/421)
ede [1] *ILT/1612* (a/137)
ede [1] *PGT/1794* 699
edegeghin [1] *BGD/1781* (51)
edegeiz [1] *BGD/1781* (111)
edegek [1] *BGD/1781* (87)
edegèk [1] *BGD/1781* (94)
edegsek [2] *CFT/1672* (b8/362, b8/370)
edéjor [1] *BGD/1781* (83)
edejórudun [1] *BGD/1781* (95)
edelim [1] *BGD/1781* (111)
edelum [1] *CFT/1672* (b6/144)
edelum [1] *GT/1789* (164)
edelüm [1] *CFT/1672* (b8/425)
edem [1] *BGD/1781* (98)
edemeβ [1] *ILT/1612* (a/022)
eden *BGD/1781* (65)
eden [1] *CFT/1672* (b7/215)
eden [1] *ILT/1612* (a/188)

edèn [2] *BGD/1781* (62, 67)
edenè [1] *BGD/1781* (67)
edenlerin [1] *PGT/1794* (709)
edenlerün [1] *CFT/1672* (b7/254)
èder [1] *BGD/1781* (64)
edér [1] *BGD/1781* (83)
eder [1] *GT/1789* (169)
edèr [1] *PGT/1794* (700)
eder [1] *PGT/1794* (713)
eder [23] *CFT/1672* (b3/054, b3/055, b5/098, b5/103, b7/155, b7/202, b7/216, b7/219, b7/246, b7/248, b7/249, b7/252, b7/253, b7/254, b7/294, b7/347, b8/368, b8/370, b8/370, b8/418, b8/442, b8/443, b8/443)
edèr [3] *BGD/1781* (64, 67, 78)
eder [3] *BGD/1781* (v/32, v/34(2)
eder [6] *ILT/1612* (a/003, a/003, a/149, a/212)
ederdi [4] *CFT/1672* (b6/135, b7/151, b7/223, b8/472)
edérıdi (*e.*er idi) [1] *BGD/1781* (54)
edéridim (*e.*er idim) [2] *BGD/1781* (59, 96)
edèrim [1] *BGD/1781* (57)
edèrim [1] *PGT/1794* (700)
ederìz [1] *BGD/1781* (84)
edèriz [1] *BGD/1781* (86)
ederki (*e.*er ki) [1] *CFT/1672* (b5/112)
ederki (*e.*er ki) [1] *GT/1789* (170)
ederler [8] *CFT/1672* (b3/055, b5/102, b7/201, b7/210, b8/371, b8/407, b8/407, b8/421)
ederlerki (*e.*erler ki) [2] *CFT/1672* (b8/421, b8/443)
ederlerk^{i}en (*e.*erler iken) [1] *PGT/1794* (701)
ederlermi (*e.*erler mi) [1] *CFT/1672* (b5/111)
ederlerβe [1] *CFT/1672* (b7/347)
edermi (*e.*er mi) [4] *BGD/1781* (v/32(3), v/33)
edermiβin (*e.*er misin) [1] *CFT/1672* (b4/060)
ederſe [1] *GT/1789* (122)
ederſin [1] *ILT/1612*
edèrſin [2] *BGD/1781* (58, 88)
edérſiniz [1] *BGD/1781* (86)
ederum [1] *CFT/1672* (b6/142)
ederum [1] *GT/1789* (111)
ederum [1] *TRC/1544. I* et- (*e.* ilen)
ederumki [1] *GT/1789* (115)
ederuz [2] *GT/1789* (111, 111)
ederüm [1] *CFT/1672* (b6/114)
ederβe [2] *CFT/1672* (b7/209, b7/211)
ederβenki (*e.*ersen ki) [1] *CFT/1672* (b5/107)
ederβiniz [1] *CFT/1672* (b8/372)
ederβniz [1] *CFT/1672* (b5/099)
edeſſen [1] *ILT/1612* (a/076)
edeum [2] *GT/1789* (113, 166)
edinge [1] *BGD/1781* (50)
ediniz [1] *PGT/1794* (703)

ediniz [2] *BGD/1781* (103, v/33)
edip [15] *PGT/1794* (700, 701, 703, 704(2), 706, 707, 708, 709, 710, 712, 714, 715, 716, 717)
edip [2] *BGD/1781* (v/31, v/34)
ednu? [1] *ILT/1612* (a/141)
edup [3] *GT/1789* (164, 166, 167)
edy'p [1] *BGD/1781* (50)
etdi [1] *GT/1789* (163)
etdig^{i}in [2] *PGT/1794* (708, 716)
etdikì [1] *PGT/1794* 699
etdik^{i}de [2] *PGT/1794* (704, 707)
etdik^{i}i [3] *PGT/1794* (710, 711, 716)
etdik^{i}lerì [2] *PGT/1794* (705, 714)
etdiler [2] *PGT/1794* (710, 716)
etdum [1] *GT/1789* (111)
eteler [1] *TG/1581* (5/ah)
eten [1] *TG/1581* (5/ah)
eteris [1] *TG/1581* (5/ah)
eterur [1] *TG/1581* (3/ah)
eterus [1] *TG/1581* (5/ah)
etigi [1] *TG/1581* (10/ah)
etip [1] *TG/1581* (5/ah)
etmeg^{i}e [1] *PGT/1794* 710
etméilen [1] *BGD/1781* (65)et- (*e.*er idi)
etmeje [2] *BGD/1781* (52, 54)
etmejè [4] *BGD/1781* (58, 84, 93, 94)
etmék [1] *BGD/1781* (63)
etmèk [1] *BGD/1781* (95)
etmek [1] *PGT/1794* 716
etmek [10] *BGD/1781* (59, 63, 89, v/4(2), v/32 v/33, v/34(3)
etmek [12] *CFT/1672* (b4/063, b5/098, b6/118, b7/196, b7/210, b7/219, b7/234, b7/338, b8/366, b8/427, b8/441, b8/444)
etmek [2] *GT/1789* (112, 120)
etmek^{i} [1] *PGT/1794* 702
etmek^{i}lig^{i}ì [1] *PGT/1794* (701)
etmelì [1] *BGD/1781* (94)
etmelidir [1] *BGD/1781* (v/32)
etmeliz [1] *BGD/1781* (v/31)
etmelu [1] *GT/1789* 112
etmeluſin [1] *GT/1789* (125)
etmesì [1] *BGD/1781* (67)
etmesini [1] *PGT/1794* (712)
etmiš [1] *BGD/1781* (51)
etmiš [1] *BGD/1781* (84)
etmis [5] *CFT/1672* (b4/077, b7/196, b7/196, b7/223, b8/401)
etmisler [1] *CFT/1672* (b6/140)
etmisβen [1] *CFT/1672* (b5/106)
etmiſch [1] *GT/1789* 130
etmiſtur [1] *CFT/1672* (b7/170)
etmiſtürki [1] *CFT/1672* (b7/254)

etsem [2] *PGT/1794* (708, 716)
etʃek [1] *GT/1789* 112
etʃek [2] *BGD/1781* (v/30, v/32)
etʃun [1] *GT/1789* (125)
ett(i) [1] *BGD/1781* (53)
etti [1] *CFT/1672* (b7/224)
ettì [2] *BGD/1781* (57, 84)
etti [5] *BGD/1781* (52, 53, 56, 58, 65)
ettighimiz [1] *BGD/1781* (86)
ettighin [1] *BGD/1781* (51)
ettigimüz [1] *CFT/1672* (b8/432)
ettiginüz [1] *CFT/1672* (b4/075)
ettigün [2] *CFT/1672* (b8/405, b8/405)
ettigünüz [1] *CFT/1672* (b7/341)
ettiğiniz [1] *CFT/1672* (b7/339)
ettijì [2] *BGD/1781* (65, 67)
ettik [1] *BGD/1781* (86)
ettikleri [1] *BGD/1781* (v/32)
ettiklerì [1] *BGD/1781* (84)
ettikleri [1] *CFT/1672* (b7/175)
ettikten [1] *BGD/1781* (103)
ettikten [5] *CFT/1672* (b1/010, b5/102, b7/160, b7/210, b8/408)
ettiler [4] *CFT/1672* (b6/119, b7/340, b8/421, b8/475)
ettiller [1] *CFT/1672* (b8/372)
ettìm [1] *BGD/1781* (89)
ettiniz [1] *CFT/1672* (b2/044)
ettinüz [1] *CFT/1672* (b2/043)
ettük [2] *CFT/1672* (b5/109, b7/293)
ettüm [2] *CFT/1672* (b6/137, b7/248)
etβin [1] *CFT/1672* (b4/061)
etβinler [2] *CFT/1672* (b6/142, b7/252)
ide [5] *CFT/1672* (b5/089, b7/222, b7/224, b8/405, b8/420)
idegekʃin [1] *ILT/1612*
ideim [4] *CFT/1672* (b5/084, b5/089, b7/166, b8/482)
idelüm [3] *CFT/1672* (b4/074, b6/135, b8/445)
iden [1] *CFT/1672* (b7/156)
ider [16] *CFT/1672* (b1/008, b5/082, b5/085, b5/094, b5/097, b5/099, b5/100, b7/175, b7/216, b7/252, b7/252, b7/341, b8/370, b8/387, b8/407, b8/420)
iderdi [1] *CFT/1672* (b7/168)
iderdüm [1] *CFT/1672* (b7/215)
idèriz [1] *BGD/1781* (89)
ideriz [2] *CFT/1672* (b5/106, b8/372)
iderken [1] *CFT/1672* (b8/371)
iderki [2] *CFT/1672* (b3/046, b8/442)
iderler [12] *CFT/1672* (b1/009, b1/021, b5/105, b5/111, b7/145, b7/253, b8/408, b8/419, b8/426, b8/427, b8/442, b8/472)
iderlerki [1] *CFT/1672* (b5/085)
iderlerβe [1] *CFT/1672* (b7/170)
iderum [1] *CFT/1672* (b7/215)
iderüm [2] *CFT/1672* (b1/015, b8/402)

iderβe [6] *CFT/1672* (b2/030, b7/175, b7/224, b7/248, b7/249, b8/363)
iderβen [4] *CFT/1672* (b2/037, b5/102, b6/114, b8/387)
iderβiniz [2] *CFT/1672* (b5/099, b6/136)
iderβinüz [1] *CFT/1672* (b5/096)
ideür [1] *CFT/1672* (b1/007)
ité [3] *TG/1581* (4/ah, 5/ah, 9/ah)
itémetilur [1] *TG/1581* (19/ah)
iter [2] *TG/1581* (4/ah, 4/ah)
iterler [1] *TG/1581* (4/ah)
iterun [1] *TG/1581* (3/ah)
itigin [1] *TG/1581* (13/ah)
itigitzun (*e*.tiği için [1] *TG/1581* (3/ah)
itipen [1] *TG/1581* (20/ah)
itmainden [1] *TG/1581* (4/ah)
itmege [2] *CFT/1672* (b4/077, b6/144)
itmege [3] *ILT/1612* (a/022, a/049)
itmeğe [3] *CFT/1672* (b5/096, b7/224, b8/363)
itmek [11] *CFT/1672* (b1/004, b1/025, b5/085, b5/106, b6/112, b7/166, b7/216, b7/219, b7/249, b7/253, b7/282)
itmeβine [1] *CFT/1672* (b5/085)
itmistürki [1] *CFT/1672* (b7/161)
ittiler [1] *CFT/1672* (b6/144)
itup [2] *TG/1581* (4/ah, 5/ah)
itβek [1] *CFT/1672* (b8/472)
itβen [1] *CFT/1672* (b5/099)
itβenler [1] *CFT/1672* (b7/165)
itβin [1] *CFT/1672* (b4/076)
itβün [1] *CFT/1672* (b4/076)

Ethem (~ Edhemiyye: İbrâhim b. Edhem'e (ö. 161/777-78) nisbet edilen bir tarikat. TDV İslam Ansiklopedisi, 1994, s. 421)
edhem [1] *CFT/1672* (b8/476)
edhemiler [1] *CFT/1672* (b8/476)

etme- (Bir iş yapmamak.)
etma [1] *ILT/1612*
etmè [1] *BGD/1781* (56)
etme [1] *ILT/1612* (a/028)
étme [2] *BGD/1781* (63, 68)
etme [2] *BGD/1781* (v/31(2)
étmedi [1] *BGD/1781* (54)
etmèdig^{i}ini [1] *PGT/1794* (713)
etmedigün [1] *CFT/1672* (b8/366)
etmedijin [1] *BGD/1781* (61)
etmediniz [1] *CFT/1672* (b8/372)
etmedük [1] *CFT/1672* (b4/074)
etmegumuſi [1] *ILT/1612*
ètmejorsun [2] *PGT/1794* (705, 714)
etmèm [1] *BGD/1781* (82)
etmem [4] *GT/1789* (112, 122, 169, 170)
etmemek [4] *BGD/1781* (v/31, v/32, v/34(2)
etmemek^{i} [1] *PGT/1794* (706)

etmemeliiz [1] *BGD/1781* (v/31)
etmemisleriβe (*e.*mişler ise) [1] *CFT/1672* (b5/108)
etmemiſcidim [1] (*e.*memiş idim) *BGD/1781* (86)
etmèz [1] *BGD/1781* (56)
etmez [1] *BGD/1781* (59)
etmez [3] *CFT/1672* (b8/370, b8/418, b8/441)
etmezβinler [1] *CFT/1672* (b7/219)
itme [1] *ILT/1612* (a/030)
itmè [1] *SL/1643*
itme [3] *CFT/1672* (b1/024, b7/175, b7/216)
itmedi [1] *CFT/1672* (b7/219)
itmedi [1] *CFT/1672* (b8/442)
itmeiüp [1] *CFT/1672* (b7/340)
itmejüp [1] *CFT/1672* (b6/136)
itmem [3] *CFT/1672* (b1/026, b1/029, b2/037)
itmen [1] *CFT/1672* (b1/024)
itmes [2] *ILT/1612* (a/119)
itmez [3] *CFT/1672* (b6/130, b7/160, b7/161)
itmezdi [1] *CFT/1672* (b8/387)
itmezler [1] *CFT/1672* (b8/420)
itmezβe [2] *CFT/1672* (b2/039, b5/105)
itmezβin [1] *CFT/1672* (b5/095)

etraf (etra:f *Ar*. eṭrāf *i.*Yanlar, taraflar. TDK - TS)
etrafi [1] *CFT/1672* (b2/038)
etrafynda [1] *PGT/1794* 714

ettir- (Etme işini yaptırmak. TDK - TS)
ettiren [1] *CFT/1672* (b8/420)
ettirmeje [1] *BGD/1781* (99)
ettirmèk [1] *BGD/1781* (56)
ettirürler [1] *CFT/1672* (b8/421)
ittirür [1] *CFT/1672* (b7/253)
ittürüp [2] *CFT/1672* (b7/152, b7/198)

ev (*i.* Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane. TDK - TS)
eu [1] *SL/1643*
eue [1] *ON/1527. I*
euf [1] *HPT/1575*
euf [1] *TRC/1544. I*
eui [3] *SL/1643*
euleri [2] *SL/1643*
euum [3] *SL/1643*
euumiz [1] *SL/1643*
euungh [3] *SL/1643*
euunghuz [1] *SL/1643*
ev [1] *GT/1789* (123)
ev [6] *CFT/1672* (b4/060, b4/072, b4/075, b4/075, b4/079, b4/080)
evde [1] *BGD/1781* (84)
evdè [2] *BGD/1781* (64, 91)
evdede [1] *BGD/1781* (v/33)
evdèdyr [1] *BGD/1781* (78)
evè [2] *BGD/1781* (58, 84)

évì [1] *BGD/1781* (53)
eví [1] *BGD/1781* (96)
evì [2] *BGD/1781* (84, 92)
evimde [1] *CFT/1672* (b1/025)
evime [1] *CFT/1672* (b6/136)
evimi [1] *CFT/1672* (b1/021)
evimin [1] *BGD/1781* (50)
evimüz [1] *CFT/1672* (b4/060)
evindè [1] *BGD/1781* (89)
evinde [2] *CFT/1672* (b1/017, b8/420)
evinden [1] *CFT/1672* (b8/408)
evine [1] *GT/1789* (116)
evine [5] *CFT/1672* (b8/408, b8/408, b8/420, b8/420, b8/421)
evini [1] *CFT/1672* (b8/419)
evirmüze [1] *CFT/1672* (b5/095)
eviſini (*e*. issi 'ev sahibi') [1] *ILT/1612* (a/156)
evler [1] *CFT/1672* (b8/427)
evlerine [2] *CFT/1672* (b7/199, b8/427)
evum [1] *GT/1789* (125)
evumde [1] *GT/1789* (120)
ew [1] *TRC/1544. I*

ev- (~ iv- : Acele etmek, acele ettirmek. DS, 1993, s. 1811)
eufen [1] *ILT/1612* (a/070)
eufmek [1] *ILT/1612* (a/069)

Eva (Havva: İlk kadın, Hz. Âdem'in zevcesi ve insan neslinin annesi. İbrânîce Tevrat'ta adı Havvâh'tır. Tevrat'ın Yunanca tercümesine Eva, Latince'ye Heva, buradan da Batı dillerine Eve şeklinde geçmiştir. TDV İslam Ansiklopedisi, 1997, s. 142)
evany'n [1] *BGD/1781* (67)

evcik (*i*. Küçük, sevimli ev. TDK - TS)
eugic [1] *SL/1643*

evet (*ed.* Olumlu cümlelerde anlamı pekiştiren bir söz. TDK - TS)
e'vet [3] *BGD/1781* (86, 87, 92)
efet [1] *TG/1581* (7/ah)
evet [1] *BGD/1781* (107)
evet [2] *CFT/1672* (b3/054, b6/123)

evetle- (Evet demek, onaylamak. TDK - TS)
evetlèrſin [1] *BGD/1781* (56)
evetlérſin [1] *BGD/1781* (82)

evlat (evlâd. *Ar. i.* veled'in *c.* 1. Çocuklar. 2. [Türkçe'de müfred olarak kullanılır] Oğul, kız çocuk. (Devellioğlu, 1978)
evladyny'n [1] *BGD/1781* (54)
evlat [3] *CFT/1672* (b7/149, b7/164, b7/347)
evlatlardan [1] *CFT/1672* (b7/150)
evlatlarimüzün [1] *CFT/1672* (b8/444)
evlatlarindan [1] *CFT/1672* (b7/149)
evlatlarinden [1] *CFT/1672* (b7/151)
evlatlarini [1] *CFT/1672* (b7/152)
evlatlarni [1] *CFT/1672* (b7/152)
evlatlerin [1] *BGD/1781* (v/33)
evlatlerini [1] *CFT/1672* (b8/419)

evlen- (Erkekle kadının aile kurmak için yasaya uygun olarak birleşmesi, izdivaç etmek. TDK -TS)
evlendirür [1] *CFT/1672* (b7/347)
evlene [1] *CFT/1672* (b8/473)
evlenèn [1] *BGD/1781* (64)
evlenenlere [1] *CFT/1672* (b8/407)
evlenmek [1] *CFT/1672* (b8/473)
evlenmekte [3] *CFT/1672* (b8/401, b8/405, b8/407)
evlenmekten [1] *CFT/1672* (b8/425)
evlenür [1] *CFT/1672* (b7/164)
evlenme- (Eş bulmamak.)
evlenmez [1] *CFT/1672* (b7/346)
evliya (*i.* evliya: *Ar.* evliyā. Ermiş. TDK - TS)
eflianung [1] *ILT/1612*
evlialàr [1] *PGT/1794* 705
evlialarà [1] *BGD/1781* (98)
evlialarỳn [1] *PGT/1794* 714
evme- (ivme-: Acele etmemek. DS, 1993, s. 1811)
evme [1] *CFT/1672* (b1/018)
evmeni* (Sözcük iv- köküyle ilgili olmalıdır ve bağlama göre "hızlı biçimde" anlamındadır. Hazai (1973) ise yümenī ve yümnî şekillerini (segensreich "kutsanmış") aynı madde de tanıtmıştır (s. 213)
eumeni [2] *CFT/1672* (b7/248, b8/444)
evvel (*Ar.* evvel *zf.* Önce. TDK - TS)
efel [1] *ILT/1612*
euelki (*e.* ki) [1] *TG/1581* (13/ah)
euuel [3] *SL/1643*
evel [2] *BGD/1781* (109(2)
evèl [2] *BGD/1781* (85, 93)
evel [2] *ILT/1612* (a/023, a/210)
evelden [1] *BGD/1781* (59)
evèlki (*e.* ki) [1] *BGD/1781* (56)
evuel [1] *ILT/1612* (a/118)
evvel [23] *CFT/1672* (b3/054, b4/070, b4/077, b5/081, b5/083, b5/085, b5/096, b5/101, b6/125, b6/127, b7/175, b7/216, b7/216, b7/224, b7/233, b7/253, b7/254, b8/407, b8/421, b8/426, b8/432, b8/443, b8/444)
evvelden [2] *CFT/1672* (b7/219, b7/233)
evvelki [1] *CFT/1672* (b5/111)
evvelk$^{i}_{i}$i (*e.* ki) [2] *PGT/1794* (699, 711)
evvela (~ evvelâ *Ar. zf.* Birinci olarak, her şeyden önce, ilkönce. (Devellioğlu, 1978)
évala [1] *BGD/1781* (97)
évela [1] *BGD/1781* (88)
évevela [1] *BGD/1781* (55)
evvela [1] *CFT/1672* (b7/145)
evveliyât (*i*. evveliya:t *Ar.* evveliyyāt. Bir işin önceki evreleri, öncesi, önceleri. TDK - TS)
eualiiti [1] *TG/1581* (3/ah)
ey (*ünl.* Kendisine söz söylenilen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde adın başına getirilen ve uzatılabilen bir seslenme sözü. TDK - TS)
ei [1] *DDLT/1641*

ei [2] *SL/1643*
i [3] *DDLT/1641*

eyer (*i.* Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne. TDK – TS)
egher [1] *ON/1527. I*
eghir [1] *GT/1789* (125)
egir [1] *CFT/1672* (b4/062)
eier [1] *HPT/1575*
eier [1] *SL/1643*
eier [2] *TRC/1544. I*

eyerle- (At üzerine eyeri koyup bağlamak, eyer vurmak. TDK - TS)
eghirleſun [1] *GT/1789* (131)
egirle [1] *CFT/1672* (b4/079)
eierlemek [1] *SL/1643*

eyle- (*yrd. f.* Etmek, yapmak. TDK - TS)
ecleti [2] *TG/1581* (10/ah, 5/ah)
eile [6] *ILT/1612* (a/012, a/012, a/174,)
eiledì [1] *SL/1643*
eiledi [2] *SL/1643*
eiledi [3] *RGT/1630* (95, 96, 96)
eiledum [2] *ILT/1612*
eileé [1] *TG/1581* (5/ah)
eilejeın [1] *BGD/1781* (v/30)
eileme [4] *ILT/1612* (a/207)
eilemek [1] *ILT/1612* (a/182)
eilersen [1] *ILT/1612* (a/012)
eilerſen [1] *ILT/1612*
eileti [3] *TG/1581* (5/ah, 5/ah, 5/ah)
eiletiler [2] *TG/1581* (15/ah, 15/ah)
ejle [11] *CFT/1672* (b4/059, b4/075, b5/081, b7/209, b7/226, b7/246, b7/339, b8/366, b8/366, b8/444, b8/458)
ejlè [15] *BGD/1781* (51, 54, 59, 63, 64, 67, 68, 83, 84(2), 87, 90, 92, 96(2)
ejlé [2] *BGD/1781* (85, 94)
ejle [4] *BGD/1781* (62, 98, v/31(2)
ejledi [1] *BGD/1781* (88)
ejledi [1] *CFT/1672* (b8/444)
ejledi [3] *PGT/1794* (707, 709, 716)
ejledigⁱinì [1] *PGT/1794* (715)
ejledikⁱilerinìn [1] *PGT/1794* (712)
ejlediler [2] *CFT/1672* (b5/083, b5/084)
ejledum [1] *CFT/1672* (b5/096)
ejleim [1] *CFT/1672* (b7/340)
ejléiniz [1] *BGD/1781* (50)
ejleje [1] *BGD/1781* (58)
ejleje [1] *PGT/1794* (711)
ejleje [3] *CFT/1672* (b1/028, b4/076, b5/097)
ejlemeje [1] *CFT/1672* (b7/254)
ejlemeli [3] *CFT/1672* (b1/021, b4/074, b6/129)
ejlemis [4] *CFT/1672* (b2/042, b7/221, b8/443, b8/490)
ejlemuſtür [1] *CFT/1672* (b7/165)
ejléſin [1] *BGD/1781* (85)

ejner [1] *BGD/1781* (61)
eyle [7] *ILT/1612* (a/013, a/191)
eyledi [2] *GT/1789* (168, 169)
eyledung [1] *ILT/1612*
eylemeck [1] *ILT/1612* (a/177)
eylemelu [1] *GT/1789* (118)
eyler [1] *ILT/1612* (a/216)
eyleyeum [1] *GT/1789* (165)
heile [1] *ILT/1612*
ieletigin [1] *TG/1581* (13/ah)
ilemisſch [1] *HPT/1575* (33)

eyleme- (Bir şey yapmamak.)
ejleme [1] *BGD/1781* (v/30)
eyleme [1] *GT/1789* (165)
eylememelu [1] *GT/1789* (129)

eylen- (Geç kalmak. DS, 1993, s. 4501)
ejlendin [1] *BGD/1781* (88)
ejlenìor [1] *BGD/1781* (91)

eyleneme- (Geç kalmamak.)
ejlenémem [1] *BGD/1781* (82)
ejlenmèjélim [1] *BGD/1781* (92)
ejlenmézik [1] *BGD/1781* (92)

eyt- (söylemek)
emturuſ [1] *TG/1581* (3/ah)

Eyüp (Haliç'in son kısmında, surların hemen dışında yer alan ilçe merkezi ve İstanbul'un en eski semtlerinden biri. TDV İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 1)
ejubte [1] *CFT/1672* (b7/169)
ejübün [1] *CFT/1672* (b6/112)

ezber (*Far*. ezber *i*. Bir metni veya bir sözü eksiksiz tekrarlayabilecek biçimde akılda tutma. TDK - TS)
asberdèn [1] *BGD/1781* (93)

ezel (*Ar. i.* ezel. Başlangıcı belli olmayan zaman, öncesizlik. TDK - TS)
ezel [1] *TG/1581* (5/ah)

fâhir (fahri: *Ar.* faẖrī 1. *sf*. Onursal. 2. *sf.* Gönüllü, karşılıksız. TDK - TS)
fechirdur [1] *ILT/1612* (a/150)

fakir (Ar. faḳīr *sf.* Geçimini güçlükle sağlayan, yoksul, fukara, zengin karşıtı. TDK - TS)
facher [1] *HPT/1575*
facher [1] *TRC/1544. I*
fakir [6] *CFT/1672* (b1/020, b7/155, b8/368, b8/370, b8/371, b8/421)
fakirdür [1] *CFT/1672* (b8/473)
fakirlariβe (*f.*ler ise) [1] *CFT/1672* (b8/407)
fakirlika [1] *CFT/1672* (b7/155)
fakirün [1] *CFT/1672* (b1/022)
faky'r [1] *BGD/1781* (67)
fakyrlerin [2] *BGD/1781* (67, 83)

falan (Ar. fulān. *z.* Söylenmesi istenmeyen veya gerekli görülmeyen bir özel adın yerini tutan kelime, filan. TDK - TS)
falan [1] *CFT/1672* (b5/100)

fâni (fa:ni: *Ar.* fānī *sf*. Ölümlü, gelip geçici, kalımsız. TDK – TS)
fanidür [1] *CFT/1672* (b7/340)

fark (*Ar.* farḳ *i.* Bir kimse veya nesnenin bir başkasıyla karıştırılmamasını sağlayan ayrılık, benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik (...) TDK – TS)
fark [2] *CFT/1672* (b7/174, b8/473)
farki [1] *ILT/1612* (a/017)
farki [5] *CFT/1672* (b7/154, b7/174, b7/175, b8/369, b8/426)
farz (*sf.* Zarurî, lüzumlu, gerekli. (Devellioğlu, 1978)
farz [2] *CFT/1672* (b5/095, b8/402)
fasıl (*Ar.* faṣl *i.* Bölüm, kısım, devre. TDK - TS)
faβlumden [1] *ILT/1612*
fasit (fa:sit *Ar.* fāsid *sf.* Kötü, bozuk. TDK - TS)
phaſît [2] *TG/1581* (15/ah, 5/ah)
fayda (*Ar. i.* fā᾽ide. Yarar. TDK - TS)
faida [1] *CFT/1672* (b8/387)
faida [2] *CFT/1672* (b7/219, b7/223)
faida [2] *ILT/1612* (a/119)
faidali [2] *CFT/1672* (b1/025, b8/387)
faidaβiz [1] *CFT/1672* (b8/490)
faideβini [1] *CFT/1672* (b7/224)
faideβiz [1] *CFT/1672* (b5/094)
faido [1] *ILT/1612* (a/105)
fajda [1] *BGD/1781* (51)
fajdà [1] *BGD/1781* (62)
fajda [1] *CFT/1672* (b7/161)
fajdàm [1] *BGD/1781* (98)
fajdamà [1] *BGD/1781* (53)
fajdaſîz [1] *BGD/1781* (99)
fajdaſyndàn [1] *BGD/1781* (64)
fajdaβi [1] *CFT/1672* (b7/246)
fajdaβiz [1] *CFT/1672* (b8/433)
fajdeje [1] *CFT/1672* (b7/151)
fajdeβizdür [1] *CFT/1672* (b8/490)
fayda [1] *GT/1789* (170)
faydalu [3] *GT/1789* (120, 166, 166)
faydaſî [2] *GT/1789* (165, 169)
faydaſyná [1] *BGD/1781* (83)
feide [1] *TRC/1544. I*
feidely [1] *HPT/1575*
fejde [1] *CFT/1672* (b7/154)
phaitelerten [1] *TG/1581* (10/ah)
fazilet (*i.* fazi:let. *Ar.* fażīlet. erdem. TDK - TS)
faziletten [2] *CFT/1672* (b1/029, b2/034)
fehm (*Ar. i.* Anlama, anlayış. (Devellioğlu, 1978)
fehm [1] *PGT/1794* (708)
fehm [1] *CFT/1672* (b7/196)
Felemenk (*öz. i.* Bugünkü Hollanda, Belçika ve Kuzeydoğu Fransa'ya eskiden verilen ad. TDK - TS)
flemeng [3] *CFT/1672* (b1/014, b7/219, b8/363)
flemengk [1] *CFT/1672* (b1/006)
flemengte [1] *CFT/1672* (b1/007)
flemenk [1] *GT/1789* (113)

fena (fena: *Ar*. fenā' *sf.* İyi nitelikte olmayan, kötü. TDK - TS)
fenà [1] *BGD/1781* (63)
fená [3] *BGD/1781* (94(3)
fena [4] *CFT/1672* (b4/077, b5/083, b7/201, b7/210)
fenà [7] *BGD/1781* (56, 63, 67, 68, 90(2), 97)
fenac [1] *ILT/1612* (a/073)
fenadur [2] *CFT/1672* (b2/039, b4/064)
feragat (*i.* fera:gat *Ar.* feragat. Hakkından kendi isteğiyle vazgeçme. TDK – TS)
feraghet [2] *GT/1789* (169, 170)
fereàt [1] *BGD/1781* (64)
ferah (*Ar. i.* feraḥ. Kalp, gönül, iç vb.nin sıkıntısız, tasasız olma durumu. TDK - TS)
beràh [1] *BGD/1781* (89)
feraset (fera:set, *Ar*. ferāset. *i.* anlayış, seziş, sezgi. TDK - TS)
firazetile (*f.* ile) [1] *CFT/1672* (b7/342)
firaβet [1] *CFT/1672* (b7/281)
firaβeti [1] *CFT/1672* (b7/282)
firaβetile (*f.* ile) [1] *CFT/1672* (b8/386)
ferda (*Far. i.* Yarın, yarınki gün, günün ertesi, ertesi gün, öbürgün. (Devellioğlu, 1978)
ferdaia [1] *CFT/1672* (b6/137)
ferişte (firişte. *Far. i. c.* firişte-gân. Melek. (Devellioğlu, 1978)
feriſte [1] *CFT/1672* (b8/442)
feriſte [1] *TRC/1544. I*
feriste [1] *HPT/1575*
feriβteler [1] *CFT/1672* (b2/033)
ferman (ferma:n *Far.* fermān *i.* Buyruk, emir. TDK - TS)
ferman [2] *GT/1789* (113, 118)
fermàn [1] *PGT/1794* 710
feryat (*i.* ferya:d *Far.* feryād. Haykırış, çığlık. TDK - TS)
feriat [1] *CFT/1672* (b8/426)
fesat (*Ar.* fesād. *i.* bozukluk. TDK - TS)
feβat [2] *CFT/1672* (b7/196, b7/254)
feβata [1] *CFT/1672* (b7/196)
feβatlerini [1] *CFT/1672* (b8/444)
feyiz (*Ar.* feyż *i.* Verimlilik, gürlük, ongunluk, bereket. TDK - TS)
feyz [1] *GT/1789* 130
fıçı (*Rum. i*. Bir araya getirilerek çemberlerle tutturulmuş ensiz tahtalardan yapılan, yuvarlak, karnı şişkin ve altı üstü düz kap. TDK - TS)
fucından [1] *BGD/1781* (66)
fındık (*Ar*. funduḳ *i.* Kayıngillerden (...) boyu 6-7 metre, yaygın tepeli bir ağaççık (Corylus avellana). TDK - TS)
foundouklarki [1] *GT/1789* (129)
funduklar [1] *CFT/1672* (b4/072)
funduklida [1] *CFT/1672* (b7/169)
fırsat (*Ar. i.* furṣat. Herhangi bir şey için en uygun zaman, uygun durum (...) TDK - TS)
furſatlerí [1] *BGD/1781* (95)
furſzet [1] *CFT/1672* (b8/387)
furβet [5] *CFT/1672* (b3/055, b6/138, b6/144, b8/387, b8/421)
furβetile [1] *CFT/1672* (b7/224)
furβette [1] *CFT/1672* (b7/221)
fürβet [1] *CFT/1672* (b7/294)

fısılda- (Başkalarının duyamayacağı kadar alçak sesle konuşmak, fıslamak. TDK - TS)
fy’ſyldady’ [1] *BGD/1781* (50)
fiil (*Ar*. fiʿl *i.* İş, davranış. TDK - TS)
feli [1] *ILT/1612*
fikir (*Ar.* fikr. *i.* Düşünce. TDK - TS)
fichir [1] *HPT/1575*
fichir [1] *TRC/1544. I*
fichur [1] *ILT/1612* (a/013)
fikhir [1] *ILT/1612*
fikʲirile (*f.* ile) [1] *BGD/1781* (v/31)
fikir [1] *SL/1643*
fikir [6] *CFT/1672* (b5/106, b6/136, b6/142, b7/224, b7/253, b8/441)
fikirler [1] *CFT/1672* (b5/082)
fikirleri [2] *CFT/1672* (b4/078, b7/234)
fikirsiz [1] *BGD/1781* (54)
fikr [1] *BGD/1781* (63)
fikr [1] *GT/1789* (170)
fikrim [1] *CFT/1672* (b7/215)
fikrimdèn [1] *BGD/1781* (51)
fikrime [1] *BGD/1781* (51)
fikrleri [1] *GT/1789* 130
phikiriné [2] *TG/1581* (3/ah, 3/ah)
fil (*Ar*. fîl *i*. Filgillerin hortumlular takımından, Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, çok iri, kalın derili hayvan (Elephas). TDK - TS)
fil [1] *BGD/1781* (65)
fil [1] *PGT/1794* 716
fil [1] *SL/1643*
ful [3] *ILT/1612* (a/027, a/199, a/216)
fuli [1] *ILT/1612* (a/035)
full [1] *ILT/1612* (a/175)
phil [1] *HPT/1575*
phil [1] *TRC/1544. I*
filan (*zm. Ar.* fulān. Falan. TDK - TS)
filan [1] *CFT/1672* (b5/100)
filan [2] *PGT/1794* (708, 715)
fi-l-hâl (*Ar.b.zf*. Bu anda, hemen, şimdi. (Devellioğlu, 1978)
filhãl [1] *PGT/1794* (708)
Filippo (Bulgaristan’da yer alan Filibe şehri için kullanılmıştır.)
philippo (*P.* şehri) [1] *CFT/1672* (b7/224)
fimabad (fî-mâba'd *Ar. zf.* Bundan sonra, bundan böyle, bir daha. (Devellioğlu, 1978)
fimabade [1] *CFT/1672* (b7/199)
firar (fira:rı. Ar. firār. *i.* Kaçma, kurtulma. TDK – TS)
firar [1] *CFT/1672* (b6/140)
firâş (*Ar. i. c.* fürüş. Döşek, yatak, yaygı, şilte. (Devellioğlu, 1978)
firãś [1] *PGT/1794* 699
fitne (*Ar.* fitne *i.* Karışıklık, kargaşa. TDK – TS)
fitne [1] *CFT/1672* (b6/132)
fritne [1] *ILT/1612* (a/044)
fodul (*Ar. sf.* fuḍūl. Üstünlük taslayan, kibirlenen. TDK - TS)
fodul [1] *BGD/1781* (65)

Frank (~ Frenk *Far.* freng 1. *öz. i.* Anglosakson, Cermen, Latin olan kimse. 2. *öz. i.* Osmanlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara verdikleri ad. TDK - TS)
franksízce (*f.*sızca) [1] *BGD/1781* (95)
frankſyzce (*f.*sızca) [1] *BGD/1781* (95)
frengiuſi (*f.* uyuzu) [1] *ON/1527. I*
frenk [1] *CFT/1672* (b8/363)
frenk [1] *GT/1789* (113)
frenk [2] *BGD/1781* (98, v/4)
phrank [1] *SL/1643*
phrankcia [1] *SL/1643*
phrankiſtan [1] *SL/1643*
Fransa (Batı Avrupa'da ülke.)
frantza [9] *CFT/1672* (b1/006, b1/006, b1/014, b5/083, b7/164, b7/165, b7/219, b7/221, b8/363)
frantzada [1] *CFT/1672* (b1/007)
frantzadan [1] *CFT/1672* (b1/006)
frantzaia [1] *CFT/1672* (b7/166)
franzìz (Fransız) [1] *BGD/1781* (95)
Fransisken (Hristiyanlıkta yoksul yaşamayı ilke edinmiş bir tarikat.)
franciſcan [1] *CFT/1672* (b7/167)
Fransiskos (Özel bir ad olarak kullanılmıştır. Birinci Fransiskos.)
franciſcos [2] *CFT/1672* (b7/221, b7/224)
Frengistan (Frenk: Osmanlılar'ın Batı Avrupalılar hakkında kullandıkları bir terim. TDV İslam Ansiklopedisi, 1996, s. 197)
freng[i]iſtanì [1] *BGD/1781* (93)
fukara (fukara: *Ar.* fuḳarā. *sf.* Yoksul, fakir. TDK - TS)
fukara [1] *CFT/1672* (b7/155)
fukaraia [1] *CFT/1672* (b8/368)
fukarè [2] *BGD/1781* (64, 65)
fukarelerè [1] *BGD/1781* (66)
furkan (furkân *Ar. i.* 1. İyi ile kötü ve doğru ile yanlış arasındaki farkı gösteren herşey. 2. Kur'ân-ı Kerîm. (Devellioğlu, 1978)
furcan [1] *CFT/1672* (b6/121)
gaddâr (*Ar. sf.* gadr'den. Çok gadreden, zulmeden, hâin, merhametsiz, kıyıcı. (Devellioğlu, 1978)
gaddare [1] *CFT/1672* (b3/052)
gaf (*i. Fr.* gaffe. Yersiz, beceriksiz, zamansız söz veya davranış, patavatsızlık, pot. TDK – TS)
gafle [1] *GT/1789* (171)
gafil (*sf.* ga:fil *Ar.* ġāfil. Aymaz. TDK - TS)
gafiliſem (*g*. isem) [1] *ILT/1612*
gâh I. (*bağ.* gâ:h *Far*. gāh. Ara sıra. TDK – TS)
giah [7] *CFT/1672* (b6/126, b6/126, b7/151, b7/151, b7/282, b7/347, b7/347)
gyah [7] *CFT/1672* (b7/196, b7/196, b7/211, b7/211, b7/258, b7/258, b7/282)
gâh… gâh II. (*zf.* gâ:h *Far.* gāh. Ara sıra. TDK – TS)
ciah…ciah [1] *BGD/1781* (56)
Galata (*öz. i.* İstanbul'da bir yer adı.)
galata [1] *CFT/1672* (b7/153)
galatada [3] *CFT/1672* (b6/112, b7/167, b7/169)
galatadan [1] *CFT/1672* (b7/166)

galibiyet (*i.* ga:libiyet *Ar.* ġālibiyyet. Yengi, yenme. TDK - TS)
galibiet [1] *CFT/1672* (b7/155)
galip (*sf.* ga:lip *Ar.* ġālib. Kazanan. TDK - TS)
galib [1] *CFT/1672* (b7/224)
galib [1] *ILT/1612*
galibolanun (*g.* ol-) [1] *CFT/1672* (b7/155)
galibolij (*g.* ol-) [1] *CFT/1672* (b7/224)
galip [1] *CFT/1672* (b7/222)
gam (*Ar. i.* ġamm. Tasa, kaygı, üzüntü. TDK - TS)
gamdan [1] *CFT/1672* (b6/136)
ganî (*Ar. sf. c.* ağniyâ. Zengin, varlıklı, bol, doygun. (Devellioğlu, 1978)
gani [2] *CFT/1672* (b4/077, b6/137)
ganîmet (*Ar. i. c.* ganâim)1. çalışmaksızın elde edilen şey, emeksiz kazanç. 2. düşmandan alınan mal. (Devellioğlu, 1978)
ganimet [1] *CFT/1672* (b1/012)
garez (*garaz* Ar. ġaraż. 1. *i.* Hedef, amaç, maksat. 2. *i.* Kin , düşmanlık. TDK – TS)
garezden [1] *CFT/1672* (b7/342)
garip (*Ar*. ġarīb *sf.* Kimsesiz, zavallı olan. TDK – TS)
charib [1] *HPT/1575*
charip [1] *TRC/1544. I*
garibem [1] *ILT/1612*
gâvur (*sf. Osm.T.* < *Ar.* kafîr *kaba*. Müslüman olmayan kimse. Hristiyan. TDK – TS)
giaur [1] *TRC/1544. I*
giaur [2] *CFT/1672* (b1/015, b2/039)
giaurdan [1] *CFT/1672* (b7/161)
giaurdur [2] *CFT/1672* (b2/037, b7/210)
giaurlara [1] *CFT/1672* (b2/039)
giaurlarum [1] *CFT/1672* (b2/038)
giaurmiβin [1] (*g*. mısın) *CFT/1672* (b1/004)
guaourmi (*g*. mu) [1] *GT/1789* 112
gyaur [1] *CFT/1672* (b3/054)
gyaurlara [1] *CFT/1672* (b2/038)
gayet (*zf*. ga:yet *Ar.* ġāyet. Pek, çok, pek çok, aşırı bir biçimde. TDK - TS)
gajet [1] *ILT/1612* (a/186)
ghàjet [1] *PGT/1794* (712)
kaiethijlhe [1] *DDLT/1641*
kaietylhe [1] *DDLT/1641*
gayret (*Ar.* ġayret *i.* Çalışma, çaba, çalışma isteği. TDK – TS)
ghajrèt [3] *BGD/1781* (90, 92, 94)
gayrı (1. *sf.* Başka, diğer. 2. *zf*. *hlk. ağz.* (ga'yrı) Artık, bundan böyle. (Devellioğlu, 1978)
gair [31] *CFT/1672* (b1/010, b5/098, b5/100, b5/102, b6/128, b6/134, b6/135, b7/149, b7/155, b7/156, b7/160, b7/168, b7/174, b7/196, b7/210, b7/294, b7/340, b7/341, b7/341, b7/341, b8/368, b8/370, b8/386, b8/405, b8/420, b8/426, b8/427, b8/427, b8/428, b8/441, b8/441)
gairi [3] *ILT/1612* (a/046, a/212)
gairi [5] *TG/1581* (12/ah, 2/ah, 2/ah, 4/ah, 9/ah)
gairi [9] *CFT/1672* (b1/011, b1/015, b2/030, b2/040, b4/059, b4/064, b5/102, b7/174, b7/254)
gairilering [1] *ILT/1612*
gairining [1] *ILT/1612*

gairisſinden [1] *ILT/1612* (a/057)
gajiri [1] *ILT/1612* (a/001)
ghairì [1] *SL/1643*
ghairù [1] *SL/1643*
ghàjri [1] *BGD/1781* (78)
ghajrylarà [1] *PGT/1794* (701)
ghayri [2] *GT/1789* (123, 127)
kàjri [1] *BGD/1781* (54)
kájri [1] *BGD/1781* (96)
kajri [3] *BGD/1781* (98, 109, v/3)
kajrilará [1] *BGD/1781* (68)
kajrylará [1] *BGD/1781* (68)
kajrylarà [3] *BGD/1781* (65(2), 66)
kajryſyndan [1] *BGD/1781* (105)
kajryſyndàn [1] *BGD/1781* (78)
kajryſynìn [1] *BGD/1781* (67)

gaytan (İnce, sağlam ip. (DS, 1993, s. 1951)
gajtan [1] *CFT/1672* (b8/433)

gazap (*Ar. i.* ġażab. Öfke, kızgınlık, hiddet. TDK – TS)
gazabindan [1] *CFT/1672* (b8/443)
gazabine [1] *CFT/1672* (b8/368)

gazi (ga:zi *Ar.* ġāzī 1. *i.* Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse. TDK – TS)
gazi [1] *CFT/1672* (b8/433)
gaziler [1] *CFT/1672* (b8/369)

gebe (*sf.* Karnında yavru bulunan (kadın veya hayvan). TDK – TS)
giebe [2] *CFT/1672* (b7/347, b7/347)
gyebe [1] *CFT/1672* (b8/442), yüklü, hamile. TDK – TS)

geber- (Sevilmeyen bir kişinin ölmesi. TDK – TS)
guebermiſchdur [1] *GT/1789* (163)

gece (*i*. Genellikle saat 22.00'den itibaren gün ağarıncaya kadar geçen süre, tün, şeb. TDK - TS)
g’eḡe [1] *BGD/1781* (52)
g’eḡéilen (*g.* ilen) [1] *BGD/1781* (55)
ḡegè [1] *BGD/1781* (82)
gege [1] *ILT/1612* (a/067)
gegse [7] *CFT/1672* (b6/141, b7/196, b8/369, b8/408, b8/421, b8/472, b8/490)
gegsenün [1] *CFT/1672* (b6/137)
gegſe [1] *HPT/1575*
gegſe [1] *TRC/1544. I*
gegſe [2] *CFT/1672* (b2/031, b8/427)
gegſien [1] *TRC/1544. I*
getſe [1] *CFT/1672* (b6/115)
getſenüz [1] *CFT/1672* (b1/002)
g^{i}ecgè [1] *BGD/1781* (82)
g^{i}ecgè [1] *BGD/1781* (85)
g^{i}ec^{i}e [1] *PGT/1794* (712)
g^{i}ege [1] *BGD/1781* (107)
g^{i}eğe [1] *PGT/1794* (715)
giegeniz [1] *BGD/1781* (103)

gʲeğe [1] *PGT/1794* 707
gʲiḡè [3] *BGD/1781* (97(3)
guedſcheniz [1] *GT/1789* 110

geç (1. *sf.* Belirli zamandan sonra olan. 2. *zf.* Kararlaştırılan, beklenen veya alışılan zamandan sonra, erken karşıtı. TDK – TS)
gets [1] *CFT/1672* (b1/019)
guetſch [1] *GT/1789* (117)

geç- (Bir yerden başka bir yere gitmek. TDK - TS)
gecser [3] *CFT/1672* (b7/254, b7/340, b8/370)
gecsüp [1] *CFT/1672* (b7/224)
gecſer [6] *CFT/1672* (b1/002, b7/248, b7/294, b7/296, b8/366, b8/444)
gecſerβe [1] *CFT/1672* (b8/405)
getſelüm [1] *CFT/1672* (b6/144)
getſer [6] *CFT/1672* (b2/034, b2/044, b3/055, b5/107, b5/112, b6/115)
gʲcʲi̇̀n [1] *PGT/1794* 705
gʲeč [2] *BGD/1781* (82, 98)
gʲeć̀egek [1] *BGD/1781* (106)
gʲeć̀er [1] *BGD/1781* (107)
gʲečer [1] *BGD/1781* (61)
gʲečèr [2] *BGD/1781* (50, 60)
gʲecʲin [1] *PGT/1794* 714
gʲeć̀mek [1] *BGD/1781* (v/4)
gʲečti [1] *BGD/1781* (54)
gʲečtì [1] *BGD/1781* (55)
guetſcherſin [1] *GT/1789* (115)

geçende (*zf.* Yakın bir zaman önce. TDK – TS)
getſende [1] *CFT/1672* (b6/125)

geçin- (Yaşamak için gerekeni sağlamak. TDK – TS)
gegnimek [1] *ILT/1612* (a/048)
giccinme [1] *BGD/1781* (62)
gʲecʲininiz [1] *PGT/1794* (713)
gʲecʲinirse [1] *PGT/1794* (713)
gʲecinior [2] *BGD/1781* (52, 65)
gʲecinmek [1] *BGD/1781* (v/4)
gʲecinmèk [1] *BGD/1781* (67)

geçir- (Bir şeyi bir yerden başka yere taşımak, nakletmek. TDK - TS)
getſirmek [1] *CFT/1672* (b2/039)

geçirme- (Yola çıkarmamak.)
getsirmezden [1] *CFT/1672* (b6/127)

geçme- (Başka yere gitmemek.)
gecsmezdi [1] *CFT/1672* (b7/339)
gecſmez [1] *CFT/1672* (b8/434)
getsmemiſtür [1] *CFT/1672* (b4/062)
getſchmeſſun [1] *ILT/1612* (a/041)
gʲečmezmiſin [1] *BGD/1781* (56)
guetſchmemiſch [1] *GT/1789* (125)

gel- (Ulaşmak, varmak. TDK - TS)
g’el [1] *BGD/1781* (50)
g’eldijinden [1] *BGD/1781* (99)
g’eldim [1] *BGD/1781* (99)

g’eldin [1] *BGD/1781* (99)
g’elior [1] *BGD/1781* (99)
g’elsè [1] *BGD/1781* (55)
gedur [1] *ILT/1612* (a/200)
gel [1] *ILT/1612* (a/152)
gel [1] *TRC/1544. I*
geldi [1] *HPT/1575* 34
geldi [1] *ILT/1612* (a/102)
geldigi [1] *CFT/1672* (b5/096)
ḡeldin [1] *BGD/1781* (58)
geldum [1] *HPT/1575* 34
geldum [1] *ILT/1612*
geldun [1] *HPT/1575* 34
gelegektur [1] *ILT/1612*
gelen [1] *ILT/1612* (a/010)
gelene [1] *ILT/1612*
gelmek [1] *ILT/1612*
gelmetʃon [1] *TRC/1544. I*
gelʃʃon [1] *HPT/1575*
gelʃun [1] *ILT/1612*
gelur [4] *ILT/1612* (a/005, a/011, a/077, a/142)
gelurmitʃun [1] *TRC/1544. I*
gelür [1] *CFT/1672* (b3/048)
ghel [1] *HPT/1575* 34
ghela [1] *HPT/1575* 34
ghelaie [1] *HPT/1575* 34
ghelaim [2] *HPT/1575* (34, 34)
ghelain [1] *HPT/1575* 34
gheldilar [1] *HPT/1575*
ghelduchmeiz [1] *HPT/1575*
ghelduchʃiz [1] *HPT/1575*
gheldum [1] *TRC/1544. I*
gheldum [2] *HPT/1575* 34
gheldumuz [1] *HPT/1575*
gheldü [1] *HPT/1575* 34
gheler [1] *HPT/1575* 34
ghelerler [1] *HPT/1575* 34
gheleru [1] *HPT/1575* 34
ghelerum [1] *HPT/1575* 34
ghelerumiʃsis [1] *HPT/1575* 34
ghelerumus [1] *HPT/1575* 34
ghellaim [1] *HPT/1575* 34
ghelmac [1] *HPT/1575* 34
ghelmec [1] *HPT/1575* 34
ghelmetʃon [1] *TRC/1544. I*
ghielmek [1] *SL/1643*
ghielurmi [1] *SL/1643*
ghielurmisin [1] *SL/1643*
ghielurʃin [1] *SL/1643*
ghielurum [1] *SL/1643*

ghilurum [1] *SL/1643*
gieimislerdür [1] *CFT/1672* (b8/427)
gʲel [2] *BGD/1781* (84, 87)
giel [2] *CFT/1672* (b4/075, b8/372)
gieldi [2] *CFT/1672* (b1/018, b5/107)
gʲeldi [6] *BGD/1781* (50, 53(2), 58, 87, 88)
gieldigi [1] *CFT/1672* (b5/106)
gieldigini [1] *CFT/1672* (b7/201)
gʲeldijimin [1] *BGD/1781* (53)
gʲeldijin [1] *BGD/1781* (52)
gʲeldik [1] *BGD/1781* (92)
gʲeldik [1] *BGD/1781* (93)
gieldikcſe [1] *CFT/1672* (b1/017)
gʲeldikʲlerinde [1] *PGT/1794* (712)
gʲeldìm [1] *BGD/1781* (55)
gʲeldim [2] *BGD/1781* (59, 83)
gʲeldìn [1] *BGD/1781* (91)
gieldin [1] *CFT/1672* (b1/020)
gʲeldin [5] *BGD/1781* (77, 84(2), 90, 99)
gʲeldiniz [2] *BGD/1781* (86, 92)
gieldiniz [2] *CFT/1672* (b4/060, b4/060)
gieldügünüzden [1] *CFT/1672* (b1/002)
gieldügünüzi [1] *CFT/1672* (b5/100)
gieldün [3] *CFT/1672* (b1/002, b1/002, b1/020)
gʲele [1] *BGD/1781* (84)
giele [3] *CFT/1672* (b5/089, b7/196, b7/282)
gʲeleḡèk [1] *BGD/1781* (66)
gʲelelù [2] *BGD/1781* (85, 95)
gʲelen [1] *BGD/1781* (50)
gʲelèn [1] *BGD/1781* (57)
gʲelén [1] *BGD/1781* (64)
gielen [1] *CFT/1672* (b6/128)
gʲelenì [1] *BGD/1781* (54)
gʲelijor [3] *BGD/1781* (90, 91(2)
gʲélin [1] *BGD/1781* (90)
gʲelin [1] *BGD/1781* (99)
gʲelingédek (*g.*inceye dek) [1] *BGD/1781* (92)
gʲelior [3] *BGD/1781* (90, 99, 111)
gʲelip [1] *PGT/1794* (713)
gielir [1] *BGD/1781* (77)
gʲelir [3] *BGD/1781* (51, 66, 94)
gʲelirim [1] *BGD/1781* (88)
gʲeliriz [1] *BGD/1781* (89)
gʲelirſin [1] *BGD/1781* (58)
giellürβiniz [1] *CFT/1672* (b5/097)
gʲelmejè [1] *BGD/1781* (77)
gʲelmiš [1] *BGD/1781* (53)
gielmis [3] *CFT/1672* (b3/050, b5/108, b6/143)
gielmiſtür [2] *CFT/1672* (b3/049, b5/107)
gʲelsè [1] *BGD/1781* (64)

g^{i}elsín [1] *BGD/1781* (82)
g^{i}elsìn [1] *BGD/1781* (92)
g^{i}elsin [2] *BGD/1781* (85, 87)
g^{i}elſin [1] *BGD/1781* (111)
gielür [11] *CFT/1672* (b1/004, b1/004, b1/004, b1/005, b1/022, b2/036, b2/041, b4/072, b5/082, b5/096, b7/233)
gielüri [1] *CFT/1672* (b7/161)
gielürüm [2] *CFT/1672* (b1/006, b1/006)
gielürüz [1] *CFT/1672* (b2/036)
gielürβen [2] *CFT/1672* (b1/005, b1/006)
gielürβiniz [1] *CFT/1672* (b2/036)
gielβen [1] *CFT/1672* (b2/039)
g^{i}ieldiniz [1] *BGD/1781* (86)
g^{i}ielyp [1] *BGD/1781* (50)
gil [1] *ON/1527. I*
gkeleb [1] *TG/1581* (9/ah)
gkelimes [1] *TG/1581* (9/ah)
gkeltigidé [1] *TG/1581* (9/ah)
gkelur [1] *TG/1581* (3/ah)
gkirelir [1] *TG/1581* (11/ah)
guel [3] *GT/1789* (116, 124, 164)
gueldi [1] *GT/1789* (129)
gueldiler [1] *GT/1789* (125)
gueldou [1] *GT/1789* (111)
gueldoukdſche [1] *GT/1789* (116)
gueldun [4] *GT/1789* (110, 110, 117, 117)
guelmeghe [1] *GT/1789* (163)
guelup [1] *GT/1789* (167)
guelur [5] *GT/1789* (112, 112, 115, 127, 127)
guelurſe [2] *GT/1789* (122, 164)
guelurſin [1] *GT/1789* (113)
guelurum [1] *GT/1789* (113)
gyel [1] *CFT/1672* (b4/060)
gyeldi [6] *CFT/1672* (b4/072, b4/073, b5/083, b7/216, b7/235, b7/294)
gyeldiği [1] *CFT/1672* (b7/259)
gyeldikleri [1] *CFT/1672* (b7/254)
gyeldikten [1] *CFT/1672* (b7/161)
gyeldiler [2] *CFT/1672* (b4/062, b8/476)
gyeldiniz [1] *CFT/1672* (b5/100)
gyeldük [1] *CFT/1672* (b8/402)
gyeledligi [1] *CFT/1672* (b5/096)
gyelingsedek (*g*.ceye dek) [3] *CFT/1672* (b4/068, b6/136, b7/282)
gyelmek [1] *CFT/1672* (b6/136)
gyelmilstür [1] *CFT/1672* (b7/258)
gyelmis [2] *CFT/1672* (b3/054, b7/211)
gyelmislerdür [1] *CFT/1672* (b8/368)
gyelmistür [1] *CFT/1672* (b8/366)
gyelmiſtür [2] *CFT/1672* (b4/078, b7/153)
gyelup [1] *CFT/1672* (b7/222)
gyelurler [1] *CFT/1672* (b8/387)

gyelüp [3] *CFT/1672* (b7/224, b7/254, b8/371)
gyelür [11] *CFT/1672* (b4/066, b5/094, b6/115, b7/170, b7/254, b7/347, b8/366, b8/366, b8/369, b8/443, b8/443)
gyelüri [4] *CFT/1672* (b7/247, b7/249, b7/258, b7/259)
gyelürβe [1] *CFT/1672* (b2/030)
gyelβen [3] *CFT/1672* (b1/017, b6/120, b7/160)
keltigitzun (*g*.diği için) [1] *TG/1581* (9/ah)

geleme- (Ulaşamamak.)
g^{i}elémedim [1] *BGD/1781* (77)
g^{i}elèmedim [1] *BGD/1781* (77)

gelin (1. *i*. Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın. 2. *i*. Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın. TDK - TS)
g^{i}eliním [1] *BGD/1781* (62)

gelme- (Ulaşmamak.)
gelmeβ [1] *ILT/1612* (a/045)
gelmeseger [1] *ILT/1612* (a/197)
ghelmedilar [1] *HPT/1575*
ghelmedum [1] *HPT/1575*
ghelmedumus [1] *HPT/1575*
g^{i}elmedimiſe (*g*.dim ise) [1] *BGD/1781* (77)
g^{i}elmediniz [1] *BGD/1781* (77)
gielmeingse [2] *CFT/1672* (b1/018, b1/020)
gielmemisβen [1] *CFT/1672* (b4/077)
gielmez [1] *CFT/1672* (b2/034)
g^{i}elmezler [1] *BGD/1781* (99)
guelmedun [1] *GT/1789* (117)
guelmeyndſche [2] *GT/1789* (116, 117)
guelmez [1] *GT/1789* (119)
gyelmedün [1] *CFT/1672* (b1/020)
gyelmez [6] *CFT/1672* (b2/041, b3/053, b5/081, b7/174, b7/258, b8/490)
gyelmezden [2] *CFT/1672* (b7/216, b8/444)
gyelmezler [2] *CFT/1672* (b2/039, b3/051)
gyelmezβin [1] *CFT/1672* (b7/341)
gzelmez [1] *CFT/1672* (b8/473)

gemi (*i.* Su üstünde yüzen, insan ve yük taşımaya yarayan büyük taşıt, sefine. TDK - TS)
gemi [1] *ON/1527. I*
ghiemi [1] *SL/1643*
ghiemigi [1] *SL/1643*
g^{i}emiji [1] *BGD/1781* (60)
gyemide [1] *CFT/1672* (b8/443)

genç (*sf*. Yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşıtı. TDK - TS)
chents [1] *HPT/1575*
gencc [1] *CFT/1672* (b5/090)
ḡenclerin [1] *BGD/1781* (v/33)
gencs [1] *CFT/1672* (b8/418)
genecs [1] *CFT/1672* (b7/282)
ghents [1] *TRC/1544. I*
g^{i}enč [1] *BGD/1781* (63)
g^{i}enčlyktén [1] *BGD/1781* (59)

gene (*zf.* ge'ne. Yine. TDK – TS)

g^{i}enè [1] *BGD/1781* (56)
g^{i}éne [1] *BGD/1781* (86)

gerçek (*i*. Yalan olmayan, doğru olan şey, hakikat. TDK - TS)
g’ercékmi [1] *BGD/1781* (94)
g’ercékmi [1] *BGD/1781* (95)
g’ercéktyr [1] *BGD/1781* (94)
gercſek [3] *CFT/1672* (b5/085, b5/093, b7/224)
gercſekſon [1] *TRC/1544. I*
gercſekturki (*g*.tir ki) [1] *CFT/1672* (b6/140)
gercſektür [1] *CFT/1672* (b7/223)
gergſek [1] *CFT/1672* (b1/004)
gertgeckten [1] *ILT/1612* (a/044)
gertſek [1] *CFT/1672* (b1/019)
gertſektürki (*g*.dir ki) [1] *CFT/1672* (b7/160)
gertzek [1] *CFT/1672* (b5/110)
ggeritzecꞇur [1] *TG/1581* (5/ah)
ggeritzegun [1] *TG/1581* (5/ah)
g^{i}erček [1] *BGD/1781* (93)
g^{i}ercèk [2] *BGD/1781* (67, 86)
g^{i}ercèkki [1] *BGD/1781* (89)
g^{i}erčékſin [1] *BGD/1781* (83)
gkeritzecꞇ [1] *TG/1581* (4/ah)
gkeritzec [1] *TG/1581* (5/ah)
gkeritzecꞇur [1] *TG/1581* (1/ah)
gkeritzek [1] *TG/1581* (1/ah)
gkertziki [1] *TG/1581* (5/ah)
guerdſchek [1] *GT/1789* (111)
guertſchek [1] *GT/1789* (124)
guertſchekdur [1] *GT/1789* (116)
kerhitzegi [1] *TG/1581* (5/ah)
keritzeg [1] *TG/1581* (13/ah)

gerçekleme- (Meydana gelmemek.**)**
gertgeklemeβin [1] *ILT/1612*

gerçeklik (*i*. Gerçek olan, var olan şeylerin tümü, hakikat (...) TDK - TS)
gertigekluc̃ten [1] *ILT/1612*
gertſcheckluk [1] *ILT/1612* (a/154)

gerçi (*zf. Far*. gerçi. Her ne kadar ... ise de, vakıa. TDK - TS)
gercsi [1] *CFT/1672* (b8/386)
gertſi [3] *CFT/1672* (b2/041, b7/155, b7/235)
gergi [2] *ILT/1612*
gercſi [6] *CFT/1672* (b7/199, b7/294, b7/340, b8/366, b8/368, b8/442)

gerek (*i.* İcap. TDK – TS)
g’erektir [1] *BGD/1781* (98)
g’eréktir [1] *BGD/1781* (99)
geirec [1] *TG/1581* (3/ah)
gereckh [1] *ILT/1612* (a/068)
gereckmeſikhen [1] *ILT/1612* (a/087)
geregi [1] *ILT/1612* (a/087)
gerek [1] *ILT/1612* (a/146)
gerektir [1] *BGD/1781* (v/30)

ghierek [9] *SL/1643*
g^{i}ereig^{i}ibi (*g.* gibi. Nasıl olması gerekli ise öyle. TDK – TS) [1] *BGD/1781* (95, v/34)
g^{i}erèk [1] *BGD/1781* (60)
g^{i}erek [1] *BGD/1781* (64)
g^{i}erek [1] *PGT/1794* (708)
g^{i}erék [2] *BGD/1781* (58, 82)
gierek [2] *CFT/1672* (b1/004, b5/086)
g^{i}erek^{i} [1] *PGT/1794* 716
g^{i}erékidin (*g.* idin) [2] *BGD/1781* (84, 85)
g^{i}erékiſe (*g.* ise) [1] *BGD/1781* (54)
g^{i}erektir [3] *BGD/1781* (v/30, v/32, v/33)
gierektur [1] *CFT/1672* (b7/252)
gkerec [1] *TG/1581* (10/ah)
görekdur [2] *GT/1789* (115, 116)
grereckſe [1] *ILT/1612* (a/162)
gyerek [29] *CFT/1672* (b1/015, b1/018, b1/018, b1/020, b1/022, b1/024, b1/026, b1/027, b3/051, b3/055, b4/071, b4/075, b5/090, b5/110, b6/119, b6/121, b6/133, b6/137, b7/155, b7/200, b7/233, b7/234, b7/238, b8/371, b8/372, b8/407, b8/421, b8/441, b8/442)
gyerekdür [1] *CFT/1672* (b6/126)
gyereki [4] *CFT/1672* (b5/109, b8/364, b8/386, b8/442)
gyerekiz [1] *CFT/1672* (b5/110)
gyereklerdür [1] *CFT/1672* (b5/105)
gyerektnrki [1] *CFT/1672* (b5/107)
gyerektur [4] *CFT/1672* (b5/089, b5/090, b5/091, b5/091)
gyerekturki [2] *CFT/1672* (b4/070, b7/209)
gyerektür [13] *CFT/1672* (b1/017, b2/039, b4/071, b5/109, b7/156, b7/175, b7/196, b7/253, b7/282, b7/282, b8/387, b8/420, b8/444)
gyerekβen [1] *CFT/1672* (b5/107)
gyerekβiniz [1] *CFT/1672* (b7/198)
gyrek [1] *CFT/1672* (b5/109)

gerekme- (gerek- (Bir şeyin yapılabilmesi veya gerçekleşmesi bazı nesne, fiil vb.ne bağlı olmak, gerek olmak, lazım olmak, icap etmek, iktiza etmek. TDK – TS)
gierekmez [1] *CFT/1672* (b2/043)
g^{i}erekmèzmidi [1] *BGD/1781* (59)
görekmez [1] *GT/1789* (123)

geri (*i*. Arka, bir şeyin sonra gelen bölümü, art, alt taraf, ileri karşıtı. TDK - TS)
geuru [1] *TG/1581* (10/ah)
ghirou (*g.* çekil-) [1] *GT/1789* (164)
g^{i}eri [1] *BGD/1781* (56)
g^{i}erì [1] *BGD/1781* (93)
giru [2] *ILT/1612*
gkeri [2] *TG/1581* (10/ah, 11/ah)
gkiru [1] *TG/1581* (10/ah)
gyerie (*g.*ye gönder- Kabul etmediğini göstermek.) [3] *CFT/1672* (b2/037, b8/408, b8/408)

geşt ü güzâr (1. Gezme, gezip tozma. 2. Geçme. (Devellioğlu, 1978)
g^{i}eśtü g^{i}üzar [1] *PGT/1794* (701)

getir- (Gelmesini sağlamak. TDK - TS)
getürür [1] *GT/1789* (170)

gheterdi [1] *HPT/1575*
gieterüp [1] *CFT/1672* (b5/103)
gⁱetìr [1] *BGD/1781* (84)
gⁱetír [1] *BGD/1781* (86)
gⁱetir [8] *BGD/1781* (82, 88, 103, 109(3), 111(2)
gⁱetirdiler [1] *BGD/1781* (87)
gⁱetirdilermi [1] *BGD/1781* (86)
gⁱetirdim [1] *BGD/1781* (111)
gⁱetirdimi [1] *BGD/1781* (87)
gⁱetirdinmi [1] *BGD/1781* (109)
gⁱetirdìnmi [1] *BGD/1781* (87)
gⁱetirèn [2] *BGD/1781* (51, 67)
gietirielum [1] *ON/1527. I*
gⁱetirin [2] *BGD/1781* (88, 90)
gⁱetirìr [1] *BGD/1781* (64)
gⁱetirmek [1] *BGD/1781* (v/33)
gietriberi [1] *ON/1527. I*
gietür [1] *CFT/1672* (b6/124)
gietürβün [1] *CFT/1672* (b7/160)
gueturebilur [1] *GT/1789* (169)
gueturſunler [3] *GT/1789* (126, 127, 127)
gueturſunlera [1] *GT/1789* (127)
gueturur [1] *GT/1789* (128)
gyeterürler [1] *CFT/1672* (b8/420)
gyetürβünler [1] *CFT/1672* (b4/063)

getirme- (Gelmesini sağlamamak.)
ghetermedi [1] *HPT/1575*
gⁱetirmedi [1] *BGD/1781* (87)
gⁱetirmejen [1] *BGD/1781* (62)

gev- (*hlk. ağz.* Ağızda katı bir şey çiğnemek, geviş getirmek. TDK - TS)
gⁱevmegⁱe [2] *PGT/1794* (709, 716)

geyik (Geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan. TDK - TS)
geik [1] *HPT/1575*
geik [1] *TRC/1544. I*
gheykler [1] *GT/1789* (126)
gieikler [1] *CFT/1672* (b4/062)

Geyve (İstanbul civarında bir yer adı.)
gyejvezede [1] *CFT/1672* (b7/169)

gez- (Bir yerde dolaşmak, yürümek. TDK - TS)
geſem [1] *ILT/1612* (a/220)
geſmeg [1] *ILT/1612* (a/174)
gⁱeſmejè [1] *BGD/1781* (93)
gⁱeſmišdir [1] *BGD/1781* (95)
gⁱezelim [1] *BGD/1781* (93)
gⁱezelìm [1] *BGD/1781* (93)
gⁱezèn [1] *BGD/1781* (62)
gⁱezer [3] *PGT/1794* (707, 712, 715)
gyezdük [1] *CFT/1672* (b7/293)
gyezmis [1] *CFT/1672* (b8/401)

gezdir- (Birinin gezmesini sağlamak, dolaştırmak. TDK - TS)
gyezdirüp [1] *CFT/1672* (b8/420)
gezin- (Eğlenmek, vakit geçirmek için gezmek, dolaşmak, seyran etmek. TDK - TS)
gyezinüp [1] *CFT/1672* (b8/371)
gıybet (*Ar. i.* ġiybet. Dedikodu. TDK – TS)
kajbet [1] *BGD/1781* (v/34)
gibi (*ed.* -e benzer. TDK – TS)
bigi [3] *TG/1581* (4/ah, 4/ah, 5/ah)
ghibi [1] *TRC/1544. I*
gibi [1] *BGD/1781* (53)
gibi [1] *CFT/1672* (b2/036)
gibi [2] *ILT/1612* (a/027, a/170)
gibi [40] *CFT/1672 (*b1/010, b1/015, b2/038, b3/056, b4/066, b4/067, b5/088, b5/089, b5/095, b5/096, b5/109, b5/111, b6/137, b6/140, b6/142, b7/149, b7/155, b7/215, b7/259, b7/259, b7/342, b8/364, b8/368, b8/369, b8/371, b8/386, b8/402, b8/405, b8/407, b8/408, b8/408, b8/408, b8/418, b8/420, b8/426, b8/427, b8/442, b8/472, b8/490, b8/490)
gibidür [2] *CFT/1672* (b7/145, b7/169)
g^{i}ibi [1] *PGT/1794* (703) kibi [1] *SL/1643*
g^{i}ibi [6] *BGD/1781* (59, 86, 95, 107, v/34. v/86)
g^{i}ibì [9] *BGD/1781* (51(2), 54, 62. 65(3), 82, 95)
gkimbi [2] *TG/1581* (5/ah, 5/ah)
gkipi [1] *TG/1581* (4/ah)
kibi [3] *TG/1581* (10/ah, 13/ah, 6/ah)
kibi [5] *GT/1789* (115, 163, 169, 169, 169)
kibitur [1] *TG/1581* (6/ah)
kimbi [4] *TG/1581* (5/ah, 5/ah, 5/ah, 7/ah)
kipitur [1] *TG/1581* (2/ah)
gidi (*sf. hlk. ağz.* Ahlaksız, pezevenk. TDK – TS)
gidileri [1] *CFT/1672* (b6/134)
gidil- (Gitme işi yapılmak. TDK - TS)
gidilür [1] *CFT/1672* (b1/021)
gidilme- (Gitme işini yapmamak.)
gidinmez [1] *GT/1789* (118)
gine (*zf. hlk. ağz.* gi'ne. Gene, yine. TDK – TS)
gienie [1] *CFT/1672* (b6/139)
gine [1] *CFT/1672* (b6/132)
gir- (Dışarıdan içeriye geçmek. TDK - TS)
ghirun [1] *GT/1789* (126)
g^{i}ir [1] *BGD/1781* (96)
g^{i}irelim [1] *BGD/1781* (92)
g^{i}irèn [1] *PGT/1794* 714
g^{i}irmeg^{i}e [2] *PGT/1794* (702, 713)
girdugunde [1] *ILT/1612* (a/199)
girem [1] *ILT/1612* (a/128)
girirken [1] *CFT/1672* (b5/102)
girmeje [1] *CFT/1672* (b6/141)
gyirdüm [1] *CFT/1672* (b7/224)
gyirüp [2] *CFT/1672* (b7/198, b7/293)
gyirür [1] *CFT/1672* (b8/408)

gyrdiler [1] *CFT/1672* (b7/199)
gyrdük [1] *CFT/1672* (b2/030)
gyrmis [1] *CFT/1672* (b7/346)

Giray (Tatar Hanı Muhammet Giray *öz. i.* Moğolca Kırım hanlarına ve han ailesinden olan prenslere verilen unvan. TDK –TS)
kiraii [1] *CFT/1672* (b7/281)

girizan (gürîzân: *Far. sf.* kaçıcı, kaçan. (Devellioğlu, 1978)
gⁱirịzȃn [1] *PGT/1794* 702

girme- (İçeri geçmemek.)
girmejüp [1] *CFT/1672* (b7/156)
girmezβen [1] *CFT/1672* (b6/141)

git- (Bir yere doğru yönelmek. TDK - TS)
g'iedelù [1] *BGD/1781* (50)
geth [1] *TRC/1544. I*
gide [1] *CFT/1672* (b1/013)
ǵide [1] *PGT/1794* (700)
gⁱdegeghinè [1] *BGD/1781* (53)
gidegsek [2] *CFT/1672* (b1/018, b6/127)
gidegsekleri [1] *CFT/1672* (b7/254)
gidegʃek [1] *CFT/1672* (b1/022)
gidelim [1] *BGD/1781* (92)
gidelüm [2] *CFT/1672* (b5/109, b6/126)
ǵidèm [1] *PGT/1794* (700)
gidèr [1] *BGD/1781* (67)
gider [1] *CFT/1672* (b6/134)
gider [4] *CFT/1672* (b1/024, b7/254, b8/370, b8/371)
gider [4] *ILT/1612* (a/054, a/061, a/073, a/104)
gideriz [1] *CFT/1672* (b6/112)
gidermi [1] *CFT/1672* (b3/053)
gidertʃen [1] *TRC/1544. I*
giderum [1] *CFT/1672* (b6/117)
giderum [1] *TRC/1544. I*
giderüm [1] *CFT/1672* (b1/012)
giderβen [2] *CFT/1672* (b1/012, b5/102)
giderβiniz [1] *CFT/1672* (b2/036)
gⁱdìp [1] *BGD/1781* (55)
gidüp [1] *CFT/1672* (b8/419)
gⁱedéjoruz [1] *BGD/1781* (92)
gⁱedelím [1] *BGD/1781* (90)
giet [1] *ON/1527. I*
giet merter (*g*.mek ister) *ON/1527. I*
gⁱide [1] *PGT/1794* (711)
gⁱidegeghy' [1] *BGD/1781* (94)
gⁱideḡeimè [1] *BGD/1781* (52)
gⁱidegèk [1] *BGD/1781* (95)
gⁱidèjorum [1] *BGD/1781* (50)
gⁱidéjorum [1] *BGD/1781* (99)
gⁱidelim [1] *BGD/1781* (109)
gⁱidèlìm [1] *BGD/1781* (53)
gⁱidelím [1] *BGD/1781* (86)

gⁱidelìm [4] *BGD/1781* (85, 91, 92, 93)
gⁱiden [1] *BGD/1781* (v/32)
gⁱidèn [1] *BGD/1781* (61)
gⁱiderim [1] *BGD/1781* (99)
gⁱidérim [2] *BGD/1781* (52, 84)
gⁱidériz [5] *BGD/1781* (85, 93, 96(3)
gⁱiderſen [1] *BGD/1781* (59)
gⁱidérſiniz [1] *BGD/1781* (92)
gⁱit [3] *BGD/1781* (56, 59, 97)
gⁱitin [1] *BGD/1781* (99)
gⁱitmedèn [1] *BGD/1781* (93)
gⁱitmeje [1] *BGD/1781* (50)
gⁱitmek [1] *BGD/1781* (v/33)
gⁱitmelìim [1] *BGD/1781* (59)
gⁱitmelíiz [1] *BGD/1781* (91)
gⁱitſèm [1] *BGD/1781* (82)
gⁱitti [5] *BGD/1781* (52, 53, 57, 59, 89)
gⁱittijin [1] *BGD/1781* (82)
gⁱittim [1] *BGD/1781* (87)
gⁱittinmi [1] *BGD/1781* (87)
git [2] *CFT/1672* (b2/033, b4/079)
gitmek [1] *ILT/1612*
gitmeliiz [1] *CFT/1672* (b2/036)
gitmelüdür [1] *CFT/1672* (b3/046)
gittigi [1] *CFT/1672* (b5/106)
gⁱttiji [1] *BGD/1781* (54)
gittiniz [1] *BGD/1781* (78)
guide [1] *GT/1789* 114
guidedſcheg [1] *GT/1789* (116)
guidedſchek [1] *GT/1789* (118)
guidelum [1] *GT/1789* (164)
guiden [1] *GT/1789* (168)
guider [1] *GT/1789* (120)
guideriken (*g.*er iken) [1] *GT/1789* 164
guiderſin [1] *GT/1789* 114
guiderum [1] *GT/1789* 114
guitmek [2] *GT/1789* (168, 169)
guitſem [2] *GT/1789* (116, 118)
gyetmek [1] *CFT/1672* (b6/126)
gyitmege [1] *CFT/1672* (b7/254)
gyitmek [2] *CFT/1672* (b6/125, b6/136)
gytmege [1] *CFT/1672* (b5/111)
gytmeje [1] *CFT/1672* (b7/166)
gytmeke [1] *CFT/1672* (b5/110)
gytmemüz [1] *CFT/1672* (b7/235)
gytti [2] *CFT/1672* (b4/061, b4/073)
gytβem [1] *CFT/1672* (b1/018)
gytβena [1] *CFT/1672* (b1/021)
kittum [1] *ILT/1612*

gideme- (Hareketsiz kalmak.)

gidemez [1] *CFT/1672* (b1/020)
gidemezβiniz [1] *CFT/1672* (b2/038)
gitme- (Bir yere yönelmemek.)
gitmez [3] *CFT/1672* (b1/005, b1/028, b3/051)
gitmezden [1] *CFT/1672* (b6/125)
gitmezom [1] *TRC/1544. I*
guitmez [2] *GT/1789* (120, 122)
guitmezſun [1] *GT/1789* (113)
giy- (Örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek. TDK - TS)
gⁱijdir [1] *BGD/1781* (86)
gyejdürüp [1] *CFT/1672* (b8/420)
gyejer [1] *CFT/1672* (b8/434)
ziejmis [1] *CFT/1672* (b5/102)
giydir- (Giyme işini yaptırmak. TDK - TS)
giejdirdikleri [1] *CFT/1672* (b5/112)
giejdirüp [1] *CFT/1672* (b5/101)
giyin- (Giymek, kuşanmak. TDK - TS)
giljn [1] *BGD/1781* (64)
giyme- (Giyinip, kuşanmamak.)
gyeimemis [1] *CFT/1672* (b5/102)
Giyorg (*Kişi adı*. Rakoci Giörgy şeklinde kullanılmıştır.)
giörgy [1] *CFT/1672* (b7/281)
giysi (*i*. Her türlü giyim eşyası, giyecek, elbise, kıyafet, esvap, libas, urba. TDK - TS)
geitſi [1] *TRC/1544. I*
gizli (*sf*. Başkalarından saklanan, duyurulmayan, saklı kalan, mahrem, mestur, nihan. TDK - TS)
giβli [1] *ILT/1612*
giβlidedur [1] *ILT/1612*
gisli [2] *ILT/1612* (a/081)
gizli [2] *CFT/1672* (b1/019, b7/253)
gyzli [1] *CFT/1672* (b7/296)
göç- (Yerleşmek amacıyla mahalle, köy, şehir veya ülke değiştirmek. TDK - TS)
gotſem [1] *ILT/1612*
gök (Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, gök kubbe, sema. TDK - TS)
ghiogh [1] *DDLT/1641*
ghiogh [1] *SL/1643*
ghioghlu [1] *DDLT/1641*
ghioghlu [1] *SL/1643*
gioglere [1] *ILT/1612*
gⁱöjdè [1] *BGD/1781* (63)
giugde [1] *ILT/1612*
giugi [1] *ILT/1612*
giuglerdeβin [1] *ILT/1612*
gkiute [1] *TG/1581* (8/ah)
gkogé [1] *TG/1581* (10/ah)
gögden [1] *CFT/1672* (b7/155)
göge [1] *CFT/1672* (b8/442)
gögte [1] *CFT/1672* (b5/085)
gögten [1] *CFT/1672* (b8/368)
gökten [1] *CFT/1672* (b6/120)

gugh [1] *HPT/1575*
gugh [1] *TRC/1544. I*
gugteſſon [1] *HPT/1575*
gugthe [1] *HPT/1575*

göl (*i*. Oluşması genellikle tektonik, volkanik vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz durgun su örtüsü. TDK - TS)
g[i]öldè [1] *PGT/1794* (713)
g[i]öle [1] *PGT/1794* (712)
g[i]ölè [1] *PGT/1794* (713)

göm- (Bir ölüyü toprağın içine yerleştirmek, defnetmek. TDK- TS)
giommek [1] *ILT/1612*
gyömdikten [1] *CFT/1672* (b8/426)
gyöme (*g*.e gel-) [1] *CFT/1672* (b8/427)
gyömmekte [2] *CFT/1672* (b8/401, b8/405)
gyömmekten [1] *CFT/1672* (b8/425)
gyömmezden (Defnetmeden evvel.) [1] *CFT/1672* (b8/426)

gömlek (Vücudun üst kısmına giyilen kollu veya yarım kollu, yakalı giysi. TDK - TS)
g[i]omlejimi [1] *BGD/1781* (86)
giumleck [1] *ILT/1612* (a/056)
gumlek [1] *HPT/1575*
gumlek [1] *TRC/1544. I*
gyönlek [2] *CFT/1672* (b8/407, b8/408)
ioblech [1] *ON/1527. I*

gömül- (Gömme işi yapılmak veya gömme işine konu olmak. TDK - TS)
giumulmiſch [1] *ILT/1612*

gönder- (Bir yere doğru yola çıkarmak, yollamak, ulaşmasını, gitmesini sağlamak, irsal etmek. TDK - TS)
g[i]onderirym [1] *BGD/1781* (v/3)
g[i]öndermeje [2] *BGD/1781* (v/3(2)
g[i]öndermekten [1] *BGD/1781* (99)
gkiondertugunden [1] *TG/1581* (9/ah)
gkionterun [1] *TG/1581* (3/ah)
gondörülmis [1] *CFT/1672* (b7/347)
gönder [1] *GT/1789* (116)
göndör [1] *CFT/1672* (b1/017)
göndörelüm [1] *CFT/1672* (b6/128)
göndörmedük [1] *CFT/1672* (b5/096)
göndörmek [2] *CFT/1672* (b7/281, b8/408)
göndörülmisβen [1] *CFT/1672* (b5/099)
göndörür [2] *CFT/1672* (b8/407, b8/408)
göndörürdi [1] *CFT/1672* (b7/282)
göndörürler [1] *CFT/1672* (b8/407)
göndür [1] *CFT/1672* (b4/073)

gönderil- (Gönderme işi yapılmak veya gönderme işine konu olmak. TDK - TS)
göndürülmisβen [1] *CFT/1672* (b5/094)

gönül (*i.* Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı. TDK - TS)
g[i]öjnunè [1] *BGD/1781* (64)
g[i]öjnümge [1] *BGD/1781* (59)
giöjüldèn [1] *BGD/1781* (90)

giönliim [1] *CFT/1672* (b4/071)
giönlünüz [1] *CFT/1672* (b6/136)
giönül [1] *CFT/1672* (b1/029)
gⁱönüldèn [1] *BGD/1781* (63)
giönülli [1] *CFT/1672* (b3/052)
giönülünü [1] *BGD/1781* (50)
gⁱönümüzè [1] *BGD/1781* (67)
giumglunde [1] *ILT/1612* (a/183)
giunglin [1] *ILT/1612* (a/204)
giunglum [1] *ILT/1612*
giunglumung [1] *ILT/1612*
gönlum [1] *GT/1789* (165)
gönluniz [1] *GT/1789* (129)
gungli [1] *HPT/1575*
gungli [1] *TRC/1544. I*
gungul [2] *ILT/1612*
gyonül [1] *CFT/1672* (b3/053)
gyonülden [1] *CFT/1672* (b7/294)
gyönlümde [1] *CFT/1672* (b5/082)
gyönlünüz [1] *CFT/1672* (b4/073)
gyönül [1] *CFT/1672* (b7/154)

gör- (1. Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek. 2. Anlamak, kavramak, sezmek. TDK - TS)

gcuru [1] *TG/1581* (3/ah)
ghiordughì [1] *SL/1643*
ghiordughium [1] *SL/1643*
ghìordughiumuz [1] *SL/1643*
ghiordughiunuz [1] *SL/1643*
ghiordughungh [1] *SL/1643*
ghiormek [1] *SL/1643*
ghiorur [1] *SL/1643*
ghiorurſinis [1] *SL/1643*
ghiorurum [1] *SL/1643*
giordum [1] *ILT/1612* (a/205)
giordumus [1] *ILT/1612* (a/170)
giormekden [1] *ILT/1612* (a/135)
giorſem [1] *ILT/1612*
giorſen [1] *ILT/1612* (a/209)
giorurſin [1] *SL/1643*
gⁱör [3] *BGD/1781* (56, 57, 87)
giör [3] *CFT/1672* (b4/062, b4/062, b6/123)
gⁱördum [1] *BGD/1781* (54)
gⁱördüghümè [1] *BGD/1781* (77)
gⁱördügⁱün [2] *PGT/1794* (705, 714)
gⁱöreli [1] *BGD/1781* (52)
gⁱörèn [1] *BGD/1781* (66)
gⁱören [1] *BGD/1781* (v/32)
gⁱörenè [1] *BGD/1781* (61)
giörmege [1] *CFT/1672* (b5/109)
gⁱörmeje [1] *BGD/1781* (99)

gⁱörmek [1] *BGD/1781* (111)
gⁱörmèk [1] *BGD/1781* (78)
giörörüm [1] *CFT/1672* (b1/020)
gⁱörůp [1] *PGT/1794* (713)
gⁱörùr [1] *BGD/1781* (66)
gⁱörurſün [1] *BGD/1781* (56)
giörüirüm [1] *CFT/1672* (b1/015)
giörürſe [1] *BGD/1781* (v/32)
gⁱörürſunuz [1] *BGD/1781* (103)
giurgi [1] *HPT/1575* (33)
giurmac [1] *HPT/1575* (33)
giurmaga [2] *HPT/1575* (34, 34)
giurmectan [1] *HPT/1575* 34
giurmeg [2] *HPT/1575* (33, 34)
giurmiſch [1] *HPT/1575* (33)
gkioreler [1] *TG/1581* (11/ah)
gkiorumeſmiſin [1] *TG/1581* (1/ah)
gördi [1] *GT/1789* (169)
görek [8] *GT/1789* (112, 112, 116, 117, 118, 121, 163, 169)
göridſchek [1] *GT/1789* (171)
görmek [1] *BGD/1781* (v/31)
görſun [2] *GT/1789* (125, 130)
görurmiſiniz [1] *GT/1789* (124)
görurum [1] *GT/1789* (123)
görurumki [1] *GT/1789* (115)
göruruz [1] *GT/1789* (168)
görürüm [1] *PGT/1794* (711)
gurduk [1] *GT/1789* (122)
gureum [1] *GT/1789* (164)
gurmeghe [1] *GT/1789* (124)
gyoregsek [1] *CFT/1672* (b5/095)
gyorürler [1] *CFT/1672* (b5/098)
gyorürüz [1] *CFT/1672* (b8/453)
györ [2] *CFT/1672* (b4/067, b4/079)
györdüm [2] *CFT/1672* (b7/155, b8/401)
györdümki [1] *CFT/1672* (b8/370)
györdün [1] *CFT/1672* (b4/071)
györegsek [1] *CFT/1672* (b6/142)
györelum [1] *CFT/1672* (b6/144)
györelüm [5] *CFT/1672* (b5/109, b7/171, b7/285, b8/419, b8/473)
györmek [2] *CFT/1672* (b8/407, b8/444)
györmis [8] *CFT/1672* (b1/026, b2/040, b5/082, b5/090, b7/215, b7/282, b7/340, b7/342)
györörüm [2] *CFT/1672* (b5/109, b7/338)
györüp [1] *CFT/1672* (b7/169)
györüpki [2] *CFT/1672* (b7/282, b7/282)
györür [3] *CFT/1672* (b5/087, b7/170, b7/254)
györürler [1] *CFT/1672* (b8/402)
györürβen [2] *CFT/1672* (b6/138, b7/216)
györβünler [1] *CFT/1672* (b4/064)

khiordiguni [1] *ILT/1612*

göre (*zf.* Bir şeye uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince. TDK- TS)
ggioré [1] *TG/1581* (4/ah)
giorc [1] *ILT/1612* (a/086)
giore [1] *ILT/1612*
g¡öré [1] *BGD/1781* (96)
giöre [2] *CFT/1672* (b7/174, b7/175)
g¡öre [3] *BGD/1781* (54(2), v/33)
g¡örè [6] *BGD/1781* (55, 60, 64(2), 90, 91)
göre [3] *GT/1789* (115, 166, 168)
györe [5] *CFT/1672* (b1/007, b7/238, b8/407, b8/420, b8/427)
gÿöre [1] *CFT/1672* (b8/490)

göreme- (Algılayamamak, seçememek.)
g¡öremez [1] *BGD/1781* (v/32)
györemeürüm [1] *CFT/1672* (b5/081)
györemezβen [1] *CFT/1672* (b5/103)

görme- (Bir şeyin varlığını algılamamak.)
giorme [1] *ILT/1612* (a/026)
giörmedim [1] *BGD/1781* (51)
g¡örmedim [2] *BGD/1781* (77, 89)
g¡örmedìmmi [1] *BGD/1781* (55)
g¡örmejip [1] *PGT/1794* (715)
giörmezmi [1] *CFT/1672* (b1/019)
g¡örmezſin [1] *BGD/1781* (52)
görmedun [1] *GT/1789* (168)
görmedunizmiki [1] *GT/1789* 130
görmem [1] *GT/1789* (117)
gyormemis [1] *CFT/1672* (b8/402)
gyormemis [1] *CFT/1672* (b8/405)
györmediler [1] *CFT/1672* (b7/341)
györmedük [1] *CFT/1672* (b7/294)
györmedünmi [1] *CFT/1672* (b4/078)
györmem [1] *CFT/1672* (b1/019)
györmemis [1] *CFT/1672* (b7/160)
györmemisim [1] *CFT/1672* (b6/136)
györmezmiβiz [1] *CFT/1672* (b1/007)
györmezβin [1] *CFT/1672* (b8/408)

görül- (Göz yardımıyla bir şeyin, bir varlığın algılanması, seçilmesi. TDK - TS)
ghiorulmek [1] *SL/1643*

görün- (Görülür duruma gelmek, görülür olmak, gözükmek. TDK - TS)
g¡órünùr [1] *BGD/1781* (88)
giörönür [1] *CFT/1672* (b1/019)
g¡örünür [1] *BGD/1781* (103)
görunen [1] *GT/1789* (166)
görunur [2] *GT/1789* (117, 123)
gurunur [1] *TRC/1544. I*
gyoronür [1] *CFT/1672* (b7/220)
györönür [1] *CFT/1672* (b8/401)

görünme- (Görünür durumda olmamak.)
györönmez [1] *CFT/1672* (b3/056)

görüş- (Buluşup konuşmak, konuşup sohbet etmek. TDK - TS)
giorisch [1] *ILT/1612* (a/210)
giorıſch [1] *ILT/1612*
gⁱorüſcùruz [1] *BGD/1781* (86)
gⁱöruštughumuz [1] *BGD/1781* (54)
gⁱörüšmejè [1] *BGD/1781* (96)
gⁱörüštüreim [1] *BGD/1781* (96)
görüş (*i. mcz.* Bir olay, varlık veya düşünce üzerinde varılan yargı, fikir. TDK – TS)
gⁱörušte [1] *BGD/1781* (58)
göster- (Birini veya bir şeyi işaretle belirtmek. TDK - TS)
geβtereim [1] *CFT/1672* (b6/123)
ggiorſtetigi [1] *TG/1581* (5/ah)
ghuſteriuere (*g*.iver-) [1] *TRC/1544. I*
gⁱöſterèn [1] *BGD/1781* (62)
göβtörmeje [1] *CFT/1672* (b7/198)
göβtörüp [1] *CFT/1672* (b8/401)
göβtür [1] *CFT/1672* (b6/123)
guſtereim [1] *TRC/1544. I*
gösterici (Yola kılavuzluk etmek.)
göβtörigſi [1] *CFT/1672* (b1/013)
göβtörigsi (yol *g.* Önderlik eden anlamında kullanılmıştır.) [1] *CFT/1672* (b1/020)
gösteriş (*i.* Göze çarpıcı nitelik, göz alıcılık. TDK - TS)
gⁱiöſterišlu [1] *BGD/1781* (96)
goſteridſchi [1] *GT/1789* (116)
goβtürüsli [1] *CFT/1672* (b7/153)
göſteridſchi [1] *GT/1789* 114
göβtörisli [1] *CFT/1672* (b6/130)
göβtörislidür [1] *CFT/1672* (b6/129)
gösterme- (‘Tanrı kötü bir durumla karşı karşıya bırakmasın.’ anlamında kullanılan bir söz. TDK - TS)
gⁱöſtérmeſin (Allah *g.*) [1] *BGD/1781* (95)
gⁱöſtérmezſin (Allah *g.*) [1] *BGD/1781* (59)
götür- (Taşımak, ulaştırmak veya koymak. TDK - TS)
giötorürler [1] *CFT/1672* (b5/102)
giötörmek [1] *CFT/1672* (b6/136)
giötörürβen [1] *CFT/1672* (b2/033)
gⁱötür [1] *BGD/1781* (97)
gⁱötürmek [1] *BGD/1781* (v/33)
gⁱötürſün [1] *BGD/1781* (97)
göturur [2] *GT/1789* (123, 124)
götururidi [1] *GT/1789* (124)
gutturur [1] *ILT/1612* (a/215)
gyotörüp [1] *CFT/1672* (b5/098)
gyotörür [1] *CFT/1672* (b1/019)
gyötörürdi [1] *CFT/1672* (b8/367)
gyötörürler [3] *CFT/1672* (b5/098, b8/408, b8/421)
gyötörürβe [1] *CFT/1672* (b5/094)
gyöturmeje [1] *CFT/1672* (b4/073)
gyötürdikten [1] *CFT/1672* (b8/408)
gyötürmis [1] *CFT/1672* (b5/092)

gyötürüp [1] *CFT/1672* (b8/408)
gyötürür [1] *CFT/1672* (b5/099)
gyötürβünler [1] *CFT/1672* (b4/073)
gyütürmis [1] *CFT/1672* (b7/199)
götüreme- (Ulaştıramamak.)
gyötöremez [1] *CFT/1672* (b8/441)
götürme- (Ulaştırmamak.)
guturme [1] *ILT/1612* (a/147)
gyötörmezler [1] *CFT/1672* (b6/128)
gyötürmezler [1] *CFT/1672* (b7/342)
gövde (*i*. Bir şeyin asıl bölümü. TDK - TS)
giovdelerde [1] *CFT/1672* (b7/153)
gövdeſi [1] *GT/1789* (163)
gyövdelerinde [1] *CFT/1672* (b7/155)
gyövdeli [1] *CFT/1672* (b6/138)
gyövdemüz [1] *CFT/1672* (b8/367)
göz (*i*. Görme organı. TDK - TS)
gioſin [1] *ILT/1612* (a/143)
gioſum [1] *ILT/1612*
gioſus [1] *ILT/1612* (a/070)
g¦ozümüzù [1] *BGD/1781* (64)
g¦öz [3] *BGD/1781* (60, 97, 98)
g¦özdèn [1] *BGD/1781* (63)
giözile [1] *CFT/1672* (b7/160)
giözlerüme [1] *CFT/1672* (b7/160)
g¦özümdè [1] *BGD/1781* (97)
giözümle [1] *CFT/1672* (b2/040)
g¦özündédir [1] *BGD/1781* (83)
g¦özünù [1] *BGD/1781* (57)
goisung [1] *ILT/1612* (a/144)
göz [1] *GT/1789* (125)
gözun [1] *GT/1789* (117)
guz [1] *HPT/1575*
guz [1] *TRC/1544. I*
gyozlerini [1] *CFT/1672* (b7/216)
gyözi [1] *CFT/1672* (b7/342)
gyöziile (*g*.i ile)[1] *CFT/1672* (b8/405)
gyözün [2] *CFT/1672* (b1/019, b7/248)
gözet- (Korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek. TDK - TS)
ghiuzetti [1] *SL/1643*
g¦ozedirſin [1] *BGD/1781* (53)
g¦özet [1] *BGD/1781* (111)
g¦özetmejè [1] *BGD/1781* (64)
gözederum [1] *GT/1789* (120)
guzetti [1] *RGT/1630* (96)
güzedeürler [1] *CFT/1672* (b5/098)
güzedüp [1] *CFT/1672* (b8/368)
güzedürum [1] *CFT/1672* (b1/025)
güzet [3] *CFT/1672* (b1/027, b4/062, b7/248)
güzetmek [1] *CFT/1672* (b7/252)

güzetβen [2] *CFT/1672* (b5/091, b7/227)
gramatik (*Fr.* grammatique. *sf.* Dil bilgisi ile ilgili. TDK - TS)
grammatić [1] *BGD/1781* (v/4)
grammaticaſından [1] *BGD/1781* (v/4)
gûk (*Far. i.* Kurbağa. (Devellioğlu, 1978)
ghuk^{i}ân [1] *PGT/1794* 702
gurbet (*Ar. i.* ġurbet. Doğup yaşanılmış olan yerden uzak yer, gurbetlik. TDK - TS)
gurbete [1] *ILT/1612*
gusül (*i.* din bilgisi *Ar.* ġusl. Boy abdesti. TDK – TS)
gſuhul [1] *CFT/1672* (b8/482)
gücün (~ gü'cün. 1. *zf. hlk. ağz.* Dara dar. 2. *zf. hlk. ağz.* Güçlükle, ancak, zorla. TDK – TS)
giügiüme (*g.*me gel-) [1] *BGD/1781* (57)
g^{i}ügiümè [1] *BGD/1781* (77)
gutsünüze [1] *CFT/1672* (b7/341)
güç (*i*. Bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet, takat. TDK - TS)
g^{i}učdur [1] *BGD/1781* (63)
g^{i}üč [2] *BGD/1781* (94, 95)
g^{i}ûčmi [1] *BGD/1781* (107)
giüčtùr [1] *BGD/1781* (99)
goutſch [1] *GT/1789* (167)
ḡučtür [1] *BGD/1781* (64)
gutsch [1] *ILT/1612* (a/131)
gutscholakhi (*g.* olaki) [1] *ILT/1612* (a/076)
gutſch [1] *ILT/1612* (/075)
gutſile (*g*. ile) [1] *CFT/1672* (b7/226)
gücſile (*g*. ile) [1] *CFT/1672* (b1/014)
gügsile (*g*. ile) [1] *CFT/1672* (b7/235)
gügsüle (*g*. ile) [1] *CFT/1672* (b6/128)
güts [2] *CFT/1672* (b7/338, b8/363)
gütſile [1] *CFT/1672* (b8/418)
gütſtür [1] *CFT/1672* (b2/041)
gül (*Far.* gul *i*. Gülgillerin örnek bitkisi. TDK - TS)
g^{i}ül [2] *BGD/1781* (62, 63)
g^{i}üldèn [1] *BGD/1781* (62)
g^{i}ülù [1] *BGD/1781* (60)
gül- (İnsan, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurmak. TDK - TS)
culmech [1] *HPT/1575*
giul [1] *ILT/1612*
giuler [2] *ILT/1612* (a/082, a/082)
giulerler [1] *ILT/1612* (a/152)
g^{i}ülüp [2] *PGT/1794* (705, 714)
gulmech [1] *TRC/1544. I*
Gülistân (Bir eser adı. Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) ünlü Farsça eseri. TDV İslam Ansiklopedisi, 1996, s. 240)
giüliβtan [1] *CFT/1672* (b6/119)
gümüş (*i.* (...) parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve tel durumuna gelebilen element. TDK - TS)
ghiumiſc [1] *SL/1643*

ghiumiſclemek [1] *SL/1643*
giumis [1] *ON/1527. I*
giümis [2] *CFT/1672* (b2/033, b7/259)
gumis [1] *HPT/1575*
gumis [1] *TRC/1544. I*
gyümis [1] *CFT/1672* (b7/339)

gün (*i.* Yer yuvarlağının kendi ekseni etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre. TDK - TS)

cun [1] *HPT/1575*
g'ündèn [1] *BGD/1781* (55)
g'ünè [1] *BGD/1781* (55)
geiüninde [1] *CFT/1672* (b7/253)
ghiun [2] *SL/1643*
ghun [1] *TRC/1544. I*
giun [6] *ILT/1612* (a/063, a/067, a/090, a/091, a/146, a/173)
giuni [1] *ILT/1612*
giunün [1] *CFT/1672* (b1/028)
g¡ün [10] *BGD/1781* (50, 52(2), 55(2), 84, 87, 91, 103,106)
giün [10] *CFT/1672* (b1/003, b1/004, b1/011, b1/017, b1/017, b1/026, b5/100, b7/150, b7/209, b7/253)
g¡ün [4] *PGT/1794* (704, 707, 714, 715)
giünde [2] *CFT/1672* (b1/023, b7/341)
g¡ündèn [1] *BGD/1781* (55)
giünden [2] *CFT/1672* (b5/096, b7/199)
g¡ünedek (g.e dek) [1] *BGD/1781* (v/33)
g¡ünédek (g.e dek) [1] *BGD/1781* (52)
giünedek [1] *CFT/1672* (b5/099)
g¡ünlerdè [1] *PGT/1794* (707)
g¡ünlerde [1] *PGT/1794* (715)
g¡ünlerini [1] *BGD/1781* (v/31)
g¡ünü [4] *BGD/1781* (v/31(3), v/32)
g¡ünüdür [1] *BGD/1781* (97)
gkiun [1] *TG/1581* (4/ah)
gun [1] *HPT/1575*
gun [1] *ILT/1612*
gun [1] *ON/1527. I*
gun [1] *RGT/1630* (96)
gun [1] *TRC/1544. I*
gunden [1] *GT/1789* (111)
guoun [8] *GT/1789* (111, 112, 115, 116, 116, 116, 168, 170)
guounde [2] *GT/1789* (119, 119)
günde [1] *CFT/1672* (b8/420)
günden [1] *CFT/1672* (b7/198)
gyün [9] *CFT/1672* (b5/105, b6/137, b7/338, b8/370, b8/371, b8/372, b8/372, b8/401, b8/427)
gyünde [1] *CFT/1672* (b1/024)
gyünden [2] *CFT/1672* (b8/421, b8/427)
gyüninden [1] *CFT/1672* (b7/253)

günah (güna:h *Far.* gunāh *i.* Dinî bakımdan suç sayılan iş veya davranış, vebal. TDK - TS)

gcunah [1] *TG/1581* (11/ah)
gcunahlarindé [1] *TG/1581* (11/ah)
giunach [1] *ILT/1612*
giunachkiarlar [1] *ILT/1612*
giunachlerde [1] *ILT/1612*
giunachlering [1] *ILT/1612*
giunachlerumden [1] *ILT/1612*
giunachum [1] *ILT/1612*
giunahümüz [1] *CFT/1672* (b2/043)
gⁱunahy'dyr [1] *BGD/1781* (67)
giunaktun [1] *CFT/1672* (b7/233)
giunaktur [1] *CFT/1672* (b8/367)
giunarhdur [1] *ILT/1612* (a/053)
giünachumden [1] *ILT/1612*
gⁱünah [6] *BGD/1781* (v/32(4), v/33, v/34)
gⁱünahtan [1] *BGD/1781* (v/4)
gyunachlarini [1] *CFT/1672* (b8/444)
gyunachtan [1] *CFT/1672* (b8/370)
gyunack [1] *CFT/1672* (b8/442)

gündüz (*i.* Günün sabahtan akşama kadar süren aydınlık bölümü. TDK - TS)
gⁱündüz [1] *BGD/1781* (107)
giündüz [3] *CFT/1672* (b2/031, b6/115, b6/141)
gyündüz [5] *CFT/1672* (b7/196, b8/369, b8/427, b8/472, b8/490)

güne (Çeşit çeşit, canlı, taze vb. anlamlarında kullanılmıştır.)
gion [3] *CFT/1672* (b5/102, b7/170, b7/293)
gone gone [2] *GT/1789* (129, 129)
gyone [7] *CFT/1672* (b7/170, b7/347, b8/401, b8/426, b8/426, b8/472, b8/472)
gione [11] *CFT/1672* (b4/063, b4/063, b4/072, b4/072, b5/102, b6/122, b6/122, b7/160, b7/160, b7/293, b7/347)

güneş (*i*. Gezegenlere ve yer yuvarlağına ışık ve ısı veren büyük gök cismi. TDK - TS)
cunes [1] *HPT/1575*
giunes [1] *ON/1527. I*
gⁱünèš [1] *BGD/1781* (90)
giünes [2] *CFT/1672* (b2/044, b5/085)
gⁱüneſcy'n [1] *BGD/1781* (63)
gunes [1] *TRC/1544. I*
gyünes [1] *CFT/1672* (b8/434)

Gürcü (*öz. i., Far*. Gurcī. Gürcistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. TDK – TS)
ghiurgi [1] *SL/1643*
giurgi [1] *SL/1643*
gürgsi [1] *CFT/1672* (b8/363)

Gürcistan (…) bir Kafkasya cumhuriyeti. TDV İslam Ansiklopedisi, 1996, s. 310)
ghiurgiſtan [1] *SL/1643*

Gürcüce (*i.* Gürcülerin kullandığı dil. TDK – TS)
giurgicè [1] *SL/1643*

gürültü (*i.* Aralarında uyum bulunmayan düzensiz seslerin bütünü, patırtı, şamata. TDK - TS)
gⁱürültü [1] *PGT/1794* (701)
gürültὺ [1] *PGT/1794* (712)

güvercin (*i.* Güvercingillerden, hızlı ve uzun zaman uçabilen, kısa vücutlu, sık tüylü, evcilleşmiş birçok türü bulunan, yemle beslenen bir tür kuş. TDK - TS)
g¦öviergindir [1] *BGD/1781* (51)
g¦üvergin [1] *BGD/1781* (109)
g¦üverginler [1] *BGD/1781* (111)
guuergſin [1] *TRC/1544. I*
guvergſin [1] *HPT/1575*
güya (*zf.* gü:ya: *Far.* gūyā. Sözde, sanki. TDK – TS)
gioia [1] *CFT/1672* (b5/109)
güzâr (*Far. i.* Geçme, geçiş. (Devellioğlu, 1978)
giüzar [1] *CFT/1672* (b1/018)
giüzar [1] *CFT/1672* (b2/037)
g¦üzar [1] *PGT/1794* (701)
gyuüzar [1] *CFT/1672* (b7/259)
gyuzar [1] *CFT/1672* (b7/281)
güzel (*sf.* Göze ve kulağa hoş gelen, hayranlık uyandıran, çirkin karşıtı. TDK - TS)
cuzel [1] *HPT/1575*
ghiuzel [6] *SL/1643*
ghiuzelgic [1] *SL/1643*
ghiuzeli [1] *SL/1643*
g¦iüzel [1] *BGD/1781* (86)
giufel [1] *ILT/1612* (a/101)
g¦ùzèl [1] *BGD/1781* (89)
g¦üzel [2] *BGD/1781* (93, 106)
giüzel [23] *CFT/1672* (b1/012, b1/023, b4/060, b4/068, b4/070, b4/071, b4/074, b4/079, b5/088, b5/090, b6/130, b6/131, b6/142, b6/143, b7/153, b7/161, b7/252, b7/281, b7/282, b7/294, b7/340, b8/407, b8/420)
g¦üzèl [3] *BGD/1781* (85, 89, 92)
g¦üzèldir [1] *BGD/1781* (87)
g¦üzéldir [1] *BGD/1781* (90)
giüzeli [1] *CFT/1672* (b7/153)
giüzelim [1] *CFT/1672* (b7/156)
giüzelligine [1] *CFT/1672* (b7/223)
g¦üzelmidir (*g.* midir) [1] *BGD/1781* (106)
guzel [1] *TRC/1544. I*
guzel [5] *GT/1789* (125, 128, 128, 163, 170)
guzeldur [1] *GT/1789* (166)
gyüzel [3] *CFT/1672* (b6/112, b7/346, b8/407)
gyüzelis (*g.* iş) [1] *CFT/1672* (b8/366)
gyüzellerini [1] *CFT/1672* (b7/347)
güzellik (*i.* Estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik, hüsün. TDK - TS)
g¦üzelighinè [1] *BGD/1781* (91)
Gykai (Kişi adı için kullanılmıştır. Hazai (1973), *Rum*. Györg (s. 224) şeklinde göstermiştir.
gykai [1] *CFT/1672* (b7/281)
György (*G*. Rakoci. Kişi adı olarak kullanılmıştır.)
györgy [1] *CFT/1672* (b7/282)
ha (*ünl.* İstek uyandırmak için kullanılan bir söz. TDK – TS)
ha [1] *BGD/1781* (90, 92)

habâset (*Ar. i.* Kötülük. (Devellioğlu, 1978)
habas [1] *ILT/1612*
habasfetumi [1] *ILT/ 1612*
habaſſetlerde [1] *ILT/1612*
habaſſetlerumi [1] *ILT/1612*
habaſſettumden [1] *ILT/1612*
haber (*Ar.* ḫaber *i*. Bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi, salık. TDK - TS)
chaber [1] *BGD/1781* (83)
chabèr [6] *BGD/1781* (56, 82, 83(2), 94(2)
chaberìn [1] *BGD/1781* (94)
chaberlèr [1] *BGD/1781* (94)
habar [1] *TRC/1544. I*
haber [2] *CFT/1672* (b3/045, b5/096)
haberìm [1] *BGD/1781* (56)
haberini [1] *CFT/1672* (b5/086)
haberle [2] *CFT/1672* (b5/097, b5/100)
haberler [2] *ILT/1612* (a/108)
haberleri [1] *GT/1789* (168)
haberlerile (*h*.ler ile) [1] *CFT/1672* (b5/087)
habery'm [1] *BGD/1781* (53)
hberuuerur (*h.* ver-) [1] *ILT/1612*
heberung [1] *ILT/1612* (a/199)
haberdar (*Ar. sf.* ḫaber + *Far*. -dār Haberli, bilgili. TDK- GS)
haberdar [3] *CFT/1672* (b1/011, b1/025, b7/338)
haberleşme- (Karşılıklı haberleşmemek.)
chaberlešméjoruz [1] *BGD/1781* (51)
habîp (habi:b *Ar*. ḥabīb. Sevgili.)
epipni *TG/1581* (5/ah)
hâce (Zengin ve bilgili kimse)
hāge [1] *BGD/1781* (v/4)
hacet (ha:cet *Ar.* ḥācet *i.* Herhangi bir şey için gerekli olma, ihtiyaç, gereklilik, lüzum. TDK - TS)
hagetu [1] *ILT/1612*
hagiatìm [1] *BGD/1781* (55)
hagiatleri [1] *BGD/1781* (57)
hatſchat [1] *ILT/1612* (a/087)
hacı (Hacı Bektâş- ı Velî (ö. 669/1271 [?]) Bektaşîlik tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Türkmen şeyhi. TDV İslam Ansiklopedisi, 1996, s. 455)
hagsi [1] *CFT/1672* (b8/458)
haçan (haçan ~ kaçan. Ne vakit, ne zaman. DS, 1993, s. 2248)
hacſan [4] *CFT/1672* (b7/201, b7/342, b8/387, b8/442)
hatſchan [2] *ILT/1612*
hacſan [1] *ON/1527. I*
hatsan [1] *CFT/1672* (b7/346)
batſan [1] *CFT/1672* (b3/046)
hacsan [2] *CFT/1672* (b5/107, b8/401)
hatſan [7] *CFT/1672* (b5/082, b6/112, b6/142, b7/155, b7/156, b7/248, b7/249)
hadd-i zâtinde (haddizatında *zf.* ha'ddiza:tında. Aslında. TDK – TS) Zâten, esasen, yaradılışta, aslında, oluşunda. (Devellioğlu, 1978)
haddizatinde [5] *CFT/1672* (b2/035, b3/046, b3/054, b7/150, b7/161)

hadizatinde [1] *CFT/1672* (b4/077)
hadizatinde [1] *GT/1789* 130
hâdisât (*Ar. i.* hâdise'nin *c.* Olaylar (Devellioğlu, 1978)
hadissatile (*h*. ile) [1] *ILT/1612* (a/067)
hafif (*Ar.* ḫafîf *sf.* Tartıda ağırlığı az gelen, yeğni, ağır karşıtı. TDK – TS)
chafif [1] *TG/1581* (11/ah)
hafîz (~ hafız *Ar. sf.* Saklayan, koruyan (Devellioğlu, 1978)
hafiſum [1] *ILT/1612*
hafta (*Far. i.* hefte. Birbiri ardınca gelen yedi günlük dönem. TDK - TS)
hafta [2] *CFT/1672* (b7/210, b7/253)
haftada [1] *CFT/1672* (b8/472)
haftadan [2] *CFT/1672* (b5/098, b8/427)
haftaia [2] *CFT/1672* (b5/098, b8/427)
haftaiadak (*h*.ya dek) [1] *CFT/1672* (b8/427)
hauta [1] *HPT/1575*
hauta [1] *TRC/1544. I*
hain (ha:in *Ar.* ḫāʾin *sf.* Hıyanet eden kimse. TDK –TS)
hain [3] *CFT/1672* (b7/201, b7/252, b8/369)
haindür [1] *CFT/1672* (b5/092)
hak (*Ar.* ḥaḳḳ *i.* Adalet. TDK –TS) (hak: *i*. Adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç .TDK –TS)
chac [1] *TG/1581* (17/ah)
chactin [1] *TG/1581* (5/ah)
hacki [2] *ILT/1612* (a/007, a/008)
hackir [1] *ILT/1612* (a/007)
hackſis [1] *ILT/1612* (a/128)
hactur [1] *ILT/1612* (a/010)
hah [1] *BGD/1781* (63)
hak [1] *BGD/1781* (v/34)
hak [2] *CFT/1672* (b7/253, b7/341)
hak [2] *ILT/1612*
haki (Allah *h*.ı için. Ant içmek veya ant vermek için kullanılan bir söz. TDK –TS) [4] *CFT/1672* (b6/118, b6/118, b7/155, b7/219)
hakindan (*h*.kından gelmek: Zor bir işi başarı ile sona erdirmek. TDK –TS) [7] *CFT/1672* (b5/089, b7/170, b7/174, b7/196, b7/254, b7/347, b8/387)
hakini (kimsenin *h*.ı. *i*. Pay. TDK –TS) [2] *CFT/1672* (b5/095, b7/253)
hakki (Allah *h*.ı için [1] *CFT/1672* (b1/016)
hakkyndàn [1] *BGD/1781* (58)
haklarindan [1] *CFT/1672* (b8/372)
hakligine [1] *ILT/1612*
haktur (*sf.* Doğru, gerçek. TDK –TS) [1] *CFT/1672* (b6/120)
hakikat (haki:kat *Ar.* ḥaḳīḳat. *i.* Gerçek. TDK – TS)
chaciketun [1] *TG/1581* (3/ah)
chaikat [1] *TG/1581* (7/ah)
chakicatin [1] *TG/1581* (3/ah)
chakicatindé [1] *TG/1581* (3/ah)
chakicatiné [1] *TG/1581* (3/ah)
chakicatini [2] *TG/1581* (2/ah)
chakicatise [1] *TG/1581* (12/ah)
chakicatun [1] *TG/1581* (3/ah)

chakikat [1] *TG/1581* (7/ah)
chakikatiti [1] *TG/1581* (7/ah)
chakikatli [1] *TG/1581* (7/ah)
hahikaĩne [1] *BGD/1781* (53)
hakⁱikⁱetli [1] *BGD/1781* (v/34)
hakiket [5] *CFT/1672* (b1/029, b7/215, b7/215, b7/215, b8/402)
hakikete [1] *CFT/1672* (b8/402)
hakiketli [2] *CFT/1672* (b7/249, b8/405)
hakiketten [1] *CFT/1672* (b8/421)

hakim (ha:kim *Ar.* ḥākim. *sf.* Egemenliğini yürüten, buyruğunu yürüten, sözünü geçiren, egemen. TDK –TS)
chakim [1] *TG/1581* (10/ah)
hakim [1] *CFT/1672* (b8/433)
hakimden [1] *CFT/1672* (b5/100)
hakimi [1] *CFT/1672* (b7/281)
hakimlere [1] *CFT/1672* (b7/216)
hakimleri [3] *CFT/1672* (b5/086, b6/142, b7/281)
hakimlerim [1] *CFT/1672* (b7/254)
hakimlerinden [1] *CFT/1672* (b7/224)
hakimlerini [2] *CFT/1672* (b5/086, b7/223)
hakimlerün [1] *CFT/1672* (b7/294)
hakimlik [1] *CFT/1672* (b7/282)
hakmilerinden [1] *CFT/1672* (b5/088)

hal (ha:l *Ar.* ḥāl *i.* Bir şeyin içinde bulunduğu şartların veya taşıdığı niteliklerin bütünü, durum, vaziyet. TDK – TS)
hal [1] *CFT/1672* (b5/097)
hal [1] *GT/1789* (167)
hal [1] *ILT/1612* (a/054)
hal [2] *PGT/1794* (701, 716)
hále [1] *BGD/1781* (88)
hàli [1] *PGT/1794* (700)
hali [5] *CFT/1672* (b5/097, b7/155, b7/211, b8/426, b8/427)
halime [1] *CFT/1672* (b8/490)
halimizé [1] *BGD/1781* (53)
halimüz [1] *CFT/1672* (b8/441)
halin [1] *CFT/1672* (b1/002)
halina [1] *CFT/1672* (b8/433)
halindan [4] *CFT/1672* (b8/401, b8/443, b8/472, b8/472)
haline [4] *CFT/1672* (b7/156, b8/407, b8/407, b8/420)
halini [5] *CFT/1672* (b7/238, b8/386, b8/473, b8/473, b8/475)
hallerini [2] *CFT/1672* (b7/166, b7/209)
haluniz [1] *GT/1789* 110
halymyzin [1] *BGD/1781* (v/3)
halyna [1] *BGD/1781* (v/33)

halayık (*Ar. i.* ḫalāʾiḳ. Kadın köle, cariye. TDK – TS)
hailaik [1] *CFT/1672* (b4/073)
halaik [1] *HPT/1575*
halaik [1] *TRC/1544. I*
halaiklara [2] *CFT/1672* (b4/076, b4/079)

halel (*Ar. i.* ḫalel. Bozma, bozukluk. TDK – TS)

chalel [1] *TG/1581* (11/ah)
Halep (Suriye'de bir şehir adı.)
halep [1] *CFT/1672* (b7/258)
hhaleb [1] *SL/1643*
hhaleblu [1] *SL/1643*
halı (*i*. Yere veya mobilya üstüne serilmek, duvara gerilmek için, genellikle yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı. TDK - TS)
chali [1] *ON/1527. I*
halick [1] *ILT/1612* (a/191)
hâlik (*Ar. i.* ve *sf.* Yaratan, yaratıcı. (Devellioğlu, 1978)
halika [1] *ILT/1612*
halk (*Ar*. ḫalḳ *i.* Aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu. TDK - TS)
chhalc [1] *SL/1643*
chhalcꞌtan [1] *SL/1643*
halk [3] *CFT/1672* (b7/198, b7/211, b8/363)
halka [4] *CFT/1672* (b7/156, b7/165, b7/216, b7/342)
halkdan [2] *CFT/1672* (b7/154, b8/472)
halki [7] *CFT/1672* (b7/161, b7/216, b7/219, b8/370, b8/426, b8/433, b8/433)
halkindan [1] *CFT/1672* (b8/363)
halkini [1] *CFT/1672* (b7/293)
halkün [2] *CFT/1672* (b5/091, b7/154)
hallet- (ha'lletmek *Ar.* ḫall + *T.* etmek. Güç görünen bir olay veya duruma çözüm yolu bulmak. TDK - TS)
haletmeſſen [1] *ILT/1612*
Halvetî (Halvetiyye: Ömer el-Halvetî'ye (ö. 800/1397-98) nisbet edilen İslâm dünyasının en yaygın tarikatı. TDV İslam Ansiklopedisi, 1997, s. 393)
calveto [1] *CFT/1672* (b8/475)
kalvetodan [1] *CFT/1672* (b8/476)
hamam (*Ar.* ḥammām *i.* Yıkanılacak yer, yunak, ısıdam. TDK - TS)
hamam [1] *CFT/1672* (b7/198)
hamama [1] *CFT/1672* (b8/421)
hamamda [1] *CFT/1672* (b8/407)
hamame [1] *ILT/1612* (a/054)
hamamgsi [1] *CFT/1672* (b7/297)
haman [1] *ILT/1612* (a/033)
hammam [1] *PGT/1794* 714
han I. (1. *i.* Doğu ülkelerinde yerli beyler ve Kırım girayları için kullanılan unvan. 2. *i.* Osmanlı padişahlarının adlarının sonuna getirilen unvan. TDK - TS)
chan [2] *CFT/1672* (b3/051, b7/338)
chani [1] *CFT/1672* (b7/281)
han II. (*Far.* ḫān *i.* Yolcuların konaklamalarına yarayan yapı. TDK –TS)
handan [1] *CFT/1672* (b7/347)
hançer (*Ar. i.* ḫancer. Ucu eğri ve sivri, kamaya benzer, silah olarak kullanılan bir bıçak türü. TDK –TS)
hangsar [1] *CFT/1672* (b8/369)
hatgegereneldi (hançerelen-) [1] *ILT/1612*
handa (~ kanda. Nerede. TS, 1995, s. 1898)
handa [1] *TRC/1544. I*
handa [11] *CFT/1672* (b1/012, b1/017, b1/020, b4/066, b4/071, b4/079, b5/108,

b7/168, b7/222, b7/224, b7/232)
handa [3] *GT/1789* (114, 114, 128)
handa [3] *ILT/1612* (a/189, a/189, a/194)
handadur [3] *CFT/1672* (b1/013, b2/036, b4/072)
handádyr [1] *BGD/1781* (89)
kande [1] *BGD/1781* 19

hane (ha:ne *Far.* ẖāne *i.* Ev, konut. TDK – TS)
chanè [1] *BGD/1781* (86)
hane [2] *ILT/1612* (a/067, a/072)
hanede [1] *CFT/1672* (b5/102)
hanei [1] *CFT/1672* (b6/112)
haneia [1] *CFT/1672* (b8/372)
haneja [1] *CFT/1672* (b8/408)
haneje [2] *CFT/1672* (b5/102, b6/125)
haneler [4] *CFT/1672* (b8/370, b8/371, b8/371, b8/371)
haneleri [1] *CFT/1672* (b6/112)

hangi (*sf*. ha'ngi. İki veya daha çok şeyden bir tanesini belirtecek bir cevap istemek için kullanılan soru sıfatı. TDK - TS)
anghy [1] *BGD/1781* (107)
anghyſydyr [3] *BGD/1781* (v/30, v/34(2)
anghyſydyrler [2] *BGD/1781* (v/33(2)
anghyſyndyrler [1] *BGD/1781* (v/34)
hághy [1] *BGD/1781* (96)
hanghe [1] *HPT/1575*
hanghi [1] *GT/1789* (113)
hanghi [1] *TRC/1544. I*
hànghy [1] *BGD/1781* (55)
hanghyſydyr [1] *BGD/1781* (v/33)
hangi [2] *CFT/1672* (b1/006, b1/014)
hangiβi [2] *CFT/1672* (b2/041, b7/346)
hangiβini [1] *CFT/1672* (b2/032)
hangiβne [1] *CFT/1672* (b6/130)

hani (ha'ni *zf*. `Nerede, ne oldu, nerede kaldı` anlamlarında kullanılan bir söz. TDK - TS)
hani [1] *BGD/1781* (97)
hani [4] *CFT/1672* (b1/012, b2/036, b4/064, b4/072)

hap (*Ar.* ḥabb *i.* Kolayca yutulabilmesi için toparlak duruma getirilmiş ilaç. TDK – TS)
haplar [1] *CFT/1672* (b6/133)

hapis (*Ar.* ḥabs *i.* Bir yere kapatıp salıvermeme. TDK – TS)
hapβ [3] *CFT/1672* (b7/164, b7/198, b8/442)

haraç (Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayanların devlete ödemekle yükümlü oldukları vergi. TDK –TS)
haracs [3] *CFT/1672* (b7/259, b7/281, b7/282)
haracsa [2] *CFT/1672* (b7/254, b7/281)
haracsini [1] *CFT/1672* (b7/254)
harats [1] *CFT/1672* (b2/037)
harats [7] *CFT/1672* (b2/037, b2/039, b2/039, b7/155, b7/161, b7/161, b7/259)
haratſa [1] *CFT/1672* (b7/155)

haram (*Ar*. ḥarām *sf*. Din kurallarına aykırı olan, dinî bakımdan yasak olan, helal karşıtı. TDK – TS)
haràm [1] *BGD/1781* (51)

haram [1] *GT/1789* (117)
harama [1] *ILT/1612* (a/061)
haramden [1] *ILT/1612* (a/062)

haramzade (*i.* (haramza:de, *Ar.* ḥarām + *Far.* zāde. Hileci, namussuz. (Devellioğlu, 1978)
haramzade [1] *CFT/1672* (b1/019)

harap (*Ar.* ḫarāb *sf.* Bayındırlığı kalmamış, yıkılacak duruma gelmiş, yıkkın, viran. TDK –TS)
harab [1] *CFT/1672* (b7/224)

hararet (hara:ret *Ar*. ḥarāret *i*. Sıcaklık. TDK –TS)
chararet [3] *TG/1581* (3/ah, 3/ah, 3/ah)
hararetímidi (*h.*im idi) [1] *BGD/1781 (97)*

harç (*Ar.* ḫarc *i.* Harcanan para, masraf. TDK –TS)
hardſch [1] *GT/1789* (129)
hardſchlarini [2] *GT/1789* (119, 121)
harg [1] *BGD/1781* (103)
harg [1] *BGD/1781* (111)
harḡ [1] *BGD/1781* (67)
hargiadighymà [1] *BGD/1781* (58)
harginì [1] *BGD/1781* (97)
harginiz [1] *BGD/1781* (103)
hargs [2] *CFT/1672* (b4/074, b7/156)
hargsda [1] *CFT/1672* (b5/095)
hargſini [2] *CFT/1672* (b1/023, b1/027)
ſarſchling [1] *ILT/1612* (a/203)

harekât (harekâ:t *Ar.* ḥarekāt *i.* Davranışlar, işler. TDK - TS)
cherekiat [1] *TG/1581* (2/ah)

hareket (*Ar.* ḥareket *i.* Bir cismin durumunun ve yerinin değişmesi. TDK - TS)
harek¦ete [1] *PGT/1794* (712)
hereket [1] *CFT/1672* (b1/007)

harem I. (*Ar.* ḥarem *i.* Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm, selamlık karşıtı. TDK – TS)
harem [1] *CFT/1672* (b7/347)
haremden [1] *ILT/1612* (a/061)
haremine [1] *CFT/1672* (b7/346)

harem II. (karı, eş. TDK - TS)
haremi [1] *CFT/1672* (b7/340)

harf (*Ar. i.* ḥarf Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi oluşturan işaretlerden her biri, kod. TDK -TS)
hamfung [1] *ILT/1612* (a/182)

hargûş (*Far. i.* Tavşan. (Devellioğlu, 1978)
charg¦üs¦lerdèn [1] *PGT/1794* 703
charg¦üślerdèn [1] *PGT/1794* (701)
charǵüśàn [1] *PGT/1794* (701)

Haricî (Hâricî, "çıkmak, itaatten ayrılıp isyan etmek" anlamındaki hurûc kökünden "ayrılan, isyan eden" mânasında bir sıfat olan hâric kelimesine nisbet ekinin ilâve edilmesiyle meydana gelmiş bir terim olup topluluk ismi için hâriciyye ve havâric kullanılır. TDV İslam Ansiklopedisi, 1997, s. 175)
cavarigsii [1] *CFT/1672* (b8/453)

has I. (*Ar.* ḫāṣṣ *sf.* Özgü, katışıksız, en iyi cinsten, saf. TDK – TS)

haſile (*h*. ile) [1] *CFT/1672* (b7/175)
hazimertebede [1] *CFT/1672* (b8/362)
haβ [3] *CFT/1672* (b4/069, b4/069, b6/133)

has II. (. Padişaha ait ev, oda için kullanılmıştır.)
baβ [1] *CFT/1672* (b1/029)
haβoda (*h.* oda) [2] *CFT/1672* (b7/296, b7/296)

hasat (*Ar.* ḫaṣād *i.* Ürün kaldırma, ekin biçme işi. TDK – TS)
haſât [1] *BGD/1781* (97)

haseki (*Ar.* ḫāṣṣe + *Far. i.* Osmanlı sarayında karavaşlar arasından seçilen padişah gözdesi. TDK –TS)
haβiki [3] *CFT/1672* (b7/347, b7/347, b7/347)

haset (*Ar.* ḥased *i.* Kıskançlık, çekememezlik. TDK – TS)
hazed [1] *GT/1789* (163)
hazedinden [1] *GT/1789* (163)

hasıl (~ hâsıl *Ar. sf.* husûl'den. *c.* hâsılat. Olan, çıkan, üreyen. (Devellioğlu, 1978)
chaſil [2] *TG/1581* (17/ah, 9/ah)
hasſil [1] *ILT/1612* (a/130)
haſſil [1] *GT/1789* (128)
haβil [9] *CFT/1672* (b1/029, b2/032, b2/034, b4/069, b4/071, b6/130, b7/161, b7/258, b8/366)

hasım (*Ar.* ḫaṣm *i.* Düşman, yağı. TDK – TS)
chazmim [1] *BGD/1781* (57)

hasis I. (*Ar.* ḫasīs *sf.* Cimri. TDK –TS)
haβizligün [2] *CFT/1672* (b4/077, b7/201)
kheſizlik [1] *CFT/1672* (b1/027)

hasis II. (*Ar.* ḫasīs *sf. mcz.*. Bayağı, insanı küçülten, değersiz. TDK –TS)
haβiβ [2] *CFT/1672* (b7/294, b8/386)

Hasköy (İstanbul'da Haliç'in kuzey kıyısında Beyoğlu ilçesine bağlı tarihî bir semt. TDV İslam Ansiklopedisi, 1997, s. 388)
hazköjde [1] *CFT/1672* (b6/112)

haslet (*Ar. i.* ḫaṣlet. İnsanın yaradılışından gelen özellik, huy. TDK –TS)
chailet [1] *TG/1581* (1/ah)
chaslatler [1] *TG/1581* (1/ah)
chaſlerler [1] *TG/1581* (1/ah)

hasret (*Ar. i.* ḥasret. Özlem. TDK –TS)
haſrete [1] *ILT/1612*
haβretine [1] *CFT/1672* (b8/445)

hassa (~ hass *Ar. sf. c.* havâs 1. Mahsus, özel. 2. hassa (*Ar.i.)* Bir kimseye, ya da bir şeye özel olan nitelik, kuvvet, güç. (Devellioğlu, 1978)
chaſaſine [1] *TG/1581* (4/ah)
hasa [1] *DDLT/1641*
haſa [1] *DDLT/1641*
haſaden [1] *DDLT/1641*
haſai [1] *DDLT/1641*
haſaieh [1] *DDLT/1641*
haſaler [2] *DDLT/1641*
haſalerden [1] *DDLT/1641*
haſalergh [1] *DDLT/1641*
haſalerhe [1] *DDLT/1641*
haſaleri [1] *DDLT/1641*

haſanungh [1] *DDLT/1641*

hassas (*Ar.* ḥassās *sf.* En küçük değerleri, incelikleri dahi algılayabilen. TDK - TS)
haβaβ [1] *CFT/1672* (b7/202)

hasta (*Far.* ḫaste *sf.* Hastalık, kaza veya yaralanma dolayısıyla fizik veya ruh sağlığı bozulmuş ve tedavi edilmesi gereken kimse, rahatsız. TDK - TS)
chastà [1] *PGT/1794* 699
chastà [1] *PGT/1794* (711)
chaſtádyr [1] *BGD/1781* (77)
chaſtáilen (*h.* ilen) [1] *BGD/1781* (97)
haſta [2] *GT/1789* (112, 113)
haſtaie [1] *ILT/1612*
haſtaja [1] *BGD/1781* (63)
haſtaleri [1] *ILT/1612*
haſtaum [1] *GT/1789* (116)
hatſta [1] *HPT/1575*
hatſta [1] *TRC/1544. I*

hastalık (*i.* Organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu (...) TDK - TS)
chaſtaly'k [1] *BGD/1781* (98)
chaſtalyk [1] *BGD/1781* (98)
chaſtalyktàn [1] *BGD/1781* (98)
chaſtalyktyr [1] *BGD/1781* (99)
haſtaly'k [1] *BGD/1781* (50)
haβtalikta [1] *CFT/1672* (b8/418)
haβtiliga [1] *CFT/1672* (b6/133)

hâşâ (*Ar.e.* asla, katiyen, hiçbir vakit, Allah göstermesin, uzak olsun. (Devellioğlu, 1978)
haſa [2] *CFT/1672* (b1/011, b7/149)

haşyet (*Ar. i.* Korku, korkma. (Devellioğlu, 1978)
chas¦jetlerindèn [1] *PGT/1794* (701)

hata (hata: *Ar.* ḫaṭāʾ *i.* Yanlış. TDK – TS)
hatadan [1] *GT/1789* (120)
hattadan [1] *CFT/1672* (b1/025)
hattaden [1] *CFT/1672* (b1/030)

hatır (*Ar.* ḫāṭir *i.* Düşünme, akılda tutma, hafıza, zihin, akıl, yâd. TDK – TS)
chatirinide [1] *BGD/1781* (111)
chatrnỳićiün (*h.*n için. Birine karşı duyulan saygı, sevgi. TDK –TS) [1] *PGT/1794* (700)
chatry'm [1] *BGD/1781* (57)
chatryn [1] *PGT/1794* (711)
chatyrlarynà [1] *PGT/1794* 714
chatyrymy' [1] *BGD/1781* (58)
chatyryni [1] *BGD/1781* (83)
hateinüz [1] *CFT/1672* (b1/005)
hateri [2] *CFT/1672* (b8/402, b8/405)
haterimüz [1] *CFT/1672* (b7/341)
haterini [1] *CFT/1672* (b8/401)
haterinüz [3] *CFT/1672* (b2/035, b4/071, b7/235)
haterinüzden [3] *CFT/1672* (b1/028, b2/031, b8/364)
haterlerine [1] *CFT/1672* (b8/367)
hatirini [1] *CFT/1672* (b5/097)

hatirunden [1] *GT/1789* (122)
hatirün [1] *CFT/1672* (b7/338)

hatt – ı şerîf (hatt-ı hümâyûn. Pâdişâhların herhangi bir iş için bizzat yazdıkları yazılar. (Devellioğlu, 1978)
hattiſerif [1] *CFT/1672* (b3/046)

hatun (ha:tun 1. *i.* Kadın. 2. Eş, zevce. TDK –TS)
hatun [2] *CFT/1672* (b7/224, b7/341)

hava (*Ar.* hevā *i.* Hava yuvarını oluşturan, bütün canlıların solunumuna yarayan, renksiz, kokusuz, akışkan gaz karışımı. TDK –TS)
hava [1] *CFT/1672* (b8/441)
havà [5] *BGD/1781* (51, 58(2), 85(2)
havada [1] *BGD/1781* (91)
havadan [1] *CFT/1672* (b2/042)
havàj [1] *BGD/1781* (53)
havali [1] *CFT/1672* (b4/071)
havany'n [1] *BGD/1781* (91)
havaſynà [1] *BGD/1781* (58)
havaβini [1] *CFT/1672* (b6/128)

havariyun (Havâriyyûn *Ar.h.i.* havârî'nin *c*.) Havariler, İsa Peygamberin oniki kişiden ibaret olan yakın dostları, yardımcıları. [Simun Petrus ve kardeşi Andreas, Yakub (Zebedi'nin oğlu), Yuhanna (Zebedi'nin oğlu), Filipus, Bartolomeus, Tomas, Matta (vergi mültezimi), Yakub (Alfeus'un oğlu), Taddeus, Simun (gayur), Yahuda İskariyot (İsâ'yi ele veren)]. (Devellioğlu, 1978)
chabarigundur [1] *TG/1581* (13/ah)
chabariguni [1] *TG/1581* (5/ah)

havf (*Ar. i.* Korku, korkma. (Devellioğlu, 1978)
chàvfü [1] *PGT/1794* (701)

havuz (*Ar.* ḥavż *i.* (...) içine su doldurulan, genellikle üstü açık yer. TDK –TS)
hauzlar [1] *CFT/1672* (b7/156)
hauzlara [1] *CFT/1672* (b7/156)
hauzlarini [1] *CFT/1672* (b6/112)

hay hay (Onaylama anlamında bir ünlem.)
hhai hhai [3] *SL/1643*

hayat (haya:t Ar. ḥayāt 1. *i*. Canlı, sağ olma durumu. 2. *i*. Yaşam. TDK –TS)
chageti [1] *TG/1581* (6/ah)
chagiat [3] *TG/1581* (10/ah, 10/ah, 16/ah)
chagiati [3] *TG/1581* (2/ah, 6/ah, 6/ah)
chogiat [1] *TG/1581* (11/ah)
chogiati [1] *TG/1581* (11/ah)
hajatyndà [1] *PGT/1794* (700)
hejati [2] *CFT/1672* (b7/248, b7/249)
hejjatte [1] *CFT/1672* (b1/028)
heyyatdeum [1] *GT/1789* (122)

Hayatî (Halvetiyyenin Hayatiye kolu (Özköse, 2014, s. 200)
hajjatiler [1] *CFT/1672* (b8/458)

hayda (~ hayde. ha'yda, *ünlem,* 1. Hayvanları harekete geçirmek için kullanılan söz. 2. Şaşkınlık belirten bir söz. TDK - TS)
háide [1] *BGD/1781* (92)
hajde [1] *BGD/1781* (107)
hájde [5] *BGD/1781* (85, 92(2), 56, 86)

hhaida [1] *SL/1643*

hayır (*Ar.* ḫayr *i.* İyilik, karşılık beklenmeden yapılan yardım.
chair [1] *TG/1581* (17/ah)
chair [12] *BGD/1781* (57, 77, 78, 86, 87, 91, 95, 99, 103(2), 106, 109)
chairi [1] *TG/1581* (11/ah)
chairlỳ [1] *PGT/1794* (711)
chairola (*h.* ola) [2] *BGD/1781* (90(2)
cháirola (*h.* ola) [4] *BGD/1781* (82(2), 83, 92)
chájrola (*h.* ola) [1] *BGD/1781* (97)
hair [1] *ILT/1612*
hair [2] *TRC/1544. I*
hair [4] *CFT/1672* (b1/001, b1/001, b1/001, b1/002)
hairi [1] *CFT/1672* (b8/427)
hairlar [1] *CFT/1672* (b1/006)
hairlidur [1] *CFT/1672* (b2/041)
hairlusi [1] *ILT/1612* (a/015)
hairu [1] *ILT/1612*
hairung [1] *ILT/1612*
hayr [3] *GT/1789* (110, 110, 110)

haykır- (Çağırmak, seslenmek. TDK - TS)
hajkiran [1] *CFT/1672* (b8/371)
hajkirüp [1] *CFT/1672* (b7/199)
hajkirür [1] *CFT/1672* (b8/369)

hayli (*Far.* ḫaylī *sf.* Çok. TDK –TS)
hajli [1] *CFT/1672* (b1/005)

hayran (hayrân *Ar. sf.* Şaşmış, şaşa kalmış, şaşırmış. (Devellioğlu, 1978)
hajrànü [1] *PGT/1794* 702

Hayretî (Tasavvufla ilgilenmiş Vardarlı divân şairi (ö. 941/1534) TDV İslam Ansiklopedisi, 1998, s. 61). Hazai (1973) ise Hayderî karşılığını vermiştir (s. 226).
hajretiler [1] *CFT/1672* (b8/458)

haysiyet (*Ar.* ḫayṣiyyet *i.* Değer, saygınlık, itibar. TDK –TS)
haβietli [2] *CFT/1672* (b5/082, b5/088)

hayvan (*Ar.* ḫayvān *i.* Duygu ve hareket yeteneği olan, içgüdüleriyle hareket eden canlı yaratık:
haibanlarden [1] *ILT/1612* (a/038)
haibanler [1] *ILT/1612* (a/038)
hajvan [1] *BGD/1781* (61)
hajvandan [1] *CFT/1672* (b8/369)
hajvanlar [1] *CFT/1672* (b8/472)
hajvanlara [2] *CFT/1672* (b4/068, b8/428)
hajvanlarle [1] *CFT/1672* (b8/472)
hayvan [2] *GT/1789* (163, 169)
hayvanlara [1] *GT/1789* (128)
hayvanlari [1] *GT/1789* (168)
hayvanlarun [1] *GT/1789* (168)
hhaiuan [1] *SL/1643*

hayy (*Ar.i.*1. Allah'ın adlarındandır. 2. *sf.* Diri, canlı. (Devellioğlu, 1978)
chaitan [1] *TG/1581* (3/ah)
cheitur [1] *TG/1581* (2/ah)

haz (*Ar.* ḫaẓẓ *i.* Hoşa giden duygulanma, hoşlanma, zevk. TDK - TS)

haz [2] *BGD/1781* (59, 96)
haz [5] *GT/1789* (110, 111, 111, 111, 112)
hazederüm (*h.* et-) [2] *CFT/1672* (b4/071, b6/144)
hazetmis (*h.* et-) [1] *CFT/1672* (b7/339)
hazettüm (*h.* et-) [2] *CFT/1672* (b1/002, b2/031)
hazi [1] *CFT/1672* (b8/490)
hazitmem (*h.* etme-) [1] *CFT/1672* (b1/004)

hazır (*Ar.* ḥāżir *sf.* Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olan (...) TDK -TS)
hasur [1] *ILT/1612* (a/189)
hazır [1] *BGD/1781* (92)
hazir [2] *GT/1789* (126, 129)
hazir [6] *CFT/1672* (b1/023, b2/034, b3/046, b5/086, b5/110, b7/210)
hazirdür [2] *CFT/1672* (b4/073, b4/079)
hazirdur [3] *CFT/1672* (b1/023, b4/060, b4/063)
hazirdur [3] *GT/1789* (119, 119, 131)
hazy'r [2] *BGD/1781* (65, 83)
hazy˙rmidyr (*h.* mıdır) [1] *BGD/1781* (92)
hazyírmydyr (*h.* mıdır) [1] *BGD/1781* (85)
hazyr [5] *BGD/1781* (84, 85, 87, 99, 109)
hazyrdyr [1] *BGD/1781* (111)
hazyrdyrler [1] *BGD/1781* (86)
hazyrlajaſynyz [1] *BGD/1781* 19
hazyrlyrmajá [1] *BGD/1781* (99)
hazyrydy [1] *BGD/1781* (v/3)

hazım (*Ar.* hażm *i.* Sindirim. TDK -TS)
hazm [1] *BGD/1781* (98)

hazine (hazi:ne *Ar.* ḫazīne *i.* Altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşya yığını, büyük servet. TDK -TS)
chazinedür [1] *CFT/1672* (b7/156)
chhazinesi [1] *SL/1643*
haſinedur [1] *ILT/1612* (a/219)
hazine [1] *CFT/1672* (b7/296)
khazineβinden [1] *CFT/1672* (b7/258)

haznedar (hazîne-dâr *Ar.Far.b.i.* Hazînenin idare ve muhafazasına me'mur edilen kimse. (Devellioğlu, 1978)
haβnadar [1] *CFT/1672* (b7/296)

hazreti (hazret *Ar.* ḥażret *i.* Yüce kabul edilen kimselerin adlarının başına saygı, övme, yüceltme amacıyla getirilen unvan TDK - TS)
chadretiim [1] *TG/1581* (5/ah)
hazareti [3] *CFT/1672* (b8/368, b8/442, b8/442)
hazereti [1] *CFT/1672* (b8/441)
hazeretlerile [1] *CFT/1672* (b5/106)
hazeretlerine [1] *CFT/1672* (b5/096)
hazeretlerinün [1] *CFT/1672* (b2/036)

hediye (Ar. hediyye i. Armağan. TDK -TS)
hedaiagsik [1] *CFT/1672* (b5/108)
hedajeler [1] *CFT/1672* (b5/092)

hekim (*Ar. i.* ḥakīm. İnsanlardaki hastalıkları teşhis ve onları ilaçlarla veya bazı araçlarla tedavi eden kimse, doktor, tabip. TDK - TS)
hekím [1] *BGD/1781* (98)

hekim [1] *BGD/1781* (99)
hekìm [1] *BGD/1781* (99)
hekim [2] *CFT/1672* (b6/133, b6/134)
hekimün [1] *CFT/1672* (b6/133)

helak (hela:k *Ar*. helāk *i.* Ölme, öldürme, yok etme, yok olma. TDK - TS)
helackhligi [1] *ILT/1612* (a/051)
helàk [1] *BGD/1781* (57)
helak [1] *GT/1789* (163)
helak^{i} [1] *PGT/1794* 716
helàk^{i}ü [1] *PGT/1794* (709)

helal (hela:l Ar. ḥalāl isim, *mcz.* Nikâhlı eş. TDK - TS)
halal [1] *ILT/1612* (a/062)
halal [2] *CFT/1672* (b7/346, b8/370)
helàl [1] *BGD/1781* (65)

hele (he'le. *bağ.* Özellikle. TDK –TS)
hele [1] *CFT/1672* (b3/056)

helim (~ halim. Sözcük hilm sahibi anlamında kullanılmış olmalıdır.)
chelim [1] *TG/1581* (1/ah)
chelimtur [1] *TG/1581* (1/ah)

helva (*Ar. i.* ḥalvā. Şeker, yağ, un veya irmikle yapılan tatlı. TDK - TS)
halvagsilar [2] *CFT/1672* (b7/145, b7/297)

hem (*Far.* hem 1. *bağ.* Bir kimseyi uyarmak, bir şeyi açıklamak veya anlamı güçlendirmek için `özellikle, zaten, bir de, şurası da var ki` anlamlarında kullanılan bir söz. 2. *bağ.* Açıklayıcı nitelikte olan ikinci cümleyi birinciye bağlayan bir söz. TDK –TS)
bem [1] *CFT/1672* (b7/211)
chem [1] *TG/1581* (10/ah)
chem [7] *TG/1581* (10/ah, 17/ah, 4/ah, 4/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah)
chempte (*h*. de) [1] *TG/1581* (3/ah)
em [1] *SL/1643*
em [1] *TG/1581* (5/ah)
emtzun (*h*. çun onun için) [1] *TG/1581* (7/ah)
hem [11] *BGD/1781* (67(2), 93(2), v/3(7)
hem [145] *CFT/1672* (b1/009, b1/015, b1/015, b1/020, b1/021, b1/021, b1/023, b1/024, b1/025, b1/025, b1/026, b1/027, b2/030, b2/034, b2/036, b2/039, b2/040, b3/046, b3/046, b3/047, b3/049, b3/054, b3/057, b4/061, b4/061, b4/062, b4/063, b4/063, b4/067, b4/069, b4/070, b4/073, b4/074, b4/077, b4/079, b4/079, b5/085, b5/087, b5/096, b5/096, b5/097, b5/099, b5/101, b5/102, b5/102, b5/103, b5/103, b5/109, b5/109, b5/109, b6/114, b6/119, b6/122, b6/122, b6/122, b6/122, b6/124, b6/128, b6/129, b6/131, b6/135, b6/136, b6/137, b6/138, b6/142, b6/144, b7/153, b7/153, b7/156, b7/156, b7/160, b7/161, b7/168, b7/169, b7/169, b7/174, b7/200, b7/201, b7/201, b7/209, b7/209, b7/210, b7/210, b7/219, b7/219, b7/219, b7/222, b7/227, b7/233, b7/234, b7/234, b7/247, b7/249, b7/252, b7/258, b7/258, b7/259, b7/259, b7/259, b7/259, b7/259, b7/281, b7/282, b7/296, b7/296, b7/338, b7/338, b7/339, b7/340, b7/341, b7/341, b7/346, b7/347, b7/347, b8/364, b8/368, b8/368, b8/372, b8/372, b8/401, b8/401, b8/405, b8/407, b8/407, b8/408, b8/418, b8/420, b8/420, b8/421, b8/426, b8/426, b8/427, b8/427, b8/441, b8/442, b8/443, b8/444, b8/444, b8/472, b8/472, b8/473, b8/475, b8/476, b8/490, b8/490)
hem [16] *GT/1789* (115, 115, 116, 119, 120, 120, 122, 123, 125, 125, 125, 126, 126, 126, 130, 131)
hem [2] *HPT/1575*
hem [3] *ILT/1612* (a/101)

hemen (*Far.* hemān *zf*. Çabucak. TDK - TS)
chaman [2] *TG/1581* (15/ah, 3/ah)
heman [1] *ILT/1612* (a/170)
hémen [1] *BGD/1781* (94)
hemîşe (*Far.zf.* Dâima, her zaman (Devellioğlu, 1978).
hemiſche [1] *ILT/1612*
hendek (*Ar. i.* ḫandaḳ. Geçmeye engel olacak biçimde uzunlamasına kazılmış derin çukur. TDK - TS)
handaghà [1] *BGD/1781* (65)
hep (*Far*. heb *zf.* Bütün, tüm olarak. TDK -TS)
hep [1] *BGD/1781* (93)
hep [1] *GT/1789* (131)
hep [1] *ILT/1612* (a/132)
hep [1] *TG/1581* (3/ah)
hep [4] *CFT/1672* (b1/025, b3/057, b7/155, b7/215)
hepbirdur (*h.* birdir) [1] *GT/1789* (120)
hepinüzi [1] *CFT/1672* (b7/198)
hepsi (*zm*. he'psi. Bütünü, tamamı, tümü, cümlesi. TDK - TS)
hepiſi [1] *GT/1789* (119)
hepiſinden [1] *GT/1789* (168)
hepiβi [2] *CFT/1672* (b6/134, b7/149)
hepiβinden [2] *CFT/1672* (b6/129, b7/163)
hepiβini [1] *CFT/1672* (b7/198)
hépſi [1] *BGD/1781* (94)
hepſinè [1] *BGD/1781* (54)
hepſini [1] *BGD/1781* (65)
hepſinín [1] *BGD/1781* (83)
her (*Far. sf.* her. Önüne geldiği ismin benzerlerini `teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer tamamı` anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz .TDK –TS)
cherſec (*h.* şey) [1] *TG/1581* (4/ah)
er [4] *TG/1581* (15/ah, 18/ah, 7/ah, 7/ah)
ernekim (*h.* ne kim) [1] *TG/1581* (13/ah)
erneſne (*h.* nesne) [1] *ILT/1612* (a/204)
her [1] *BGD/1781* (67)
her [1] *HPT/1575*
her [1] *SL/1643*
her [18] *GT/1789* (111, 112, 115, 115, 118, 118, 123, 123, 125, 126, 129, 129, 130, 130, 167, 167, 168, 169)
her [2] *PGT/1794* (700, 712)
her [33] *BGD/1781* (51, 55(3), 56, 58, 59, 62, 64, 65, 66(2), 67, 84, 85(3), 87, 89, 92, 95, 96(2), 98(2), v/31(2), v/32(2), v/33(3), v/34)
her [8] *ILT/1612* (a/046, a/067, a/137, a/173, a/178, a/197, a/212)
her [98] *CFT/1672* (b1/003, b1/004, b1/008, b1/018, b1/022, b1/026, b1/027, b2/043, b3/045, b3/046, b3/049, b3/049, b3/054, b3/054, b3/057, b4/059, b4/060, b4/073, b4/075, b4/077, b4/078, b5/086, b5/087, b5/087, b5/093, b5/093, b5/100, b5/106, b5/107, b5/108, b5/110, b5/111, b6/121, b6/135, b6/136, b7/150, b7/151, b7/152, b7/153, b7/153, b7/154, b7/159, b7/161, b7/166, b7/170, b7/175, b7/200, b7/210, b7/216, b7/221, b7/222, b7/222, b7/222, b7/222, b7/224, b7/224, b7/226, b7/227, b7/234, b7/248, b7/248, b7/248, b7/249, b7/252, b7/252, b7/253, b7/253, b7/253, b7/253, b7/256, b7/258, b7/259, b7/259, b7/259, b7/259, b7/259, b7/282, b7/294, b7/294, b7/294, b7/339, b7/340, b7/341, b8/366, b8/366,

b8/368, b8/369, b8/369, b8/370, b8/370, b8/371, b8/387, b8/402, b8/433, b8/442, b8/443, b8/443, b8/472)
her kⁱiſcín (*h.* kişin(in) [1] *BGD/1781* (85)
herbirine (*h*. biri) [1] *GT/1789* (168)
herchinase (*h.* kimse) [1] *ILT/1612* (a/054)
herckhi (*h.* ki) [1] *ILT/1612* (a/204)
herdaim (*h*. daim) [1] *ILT/1612* (a/050)
hergiunki (*h.* günkü) [1] *ILT/1612*
hergiün (*h.* gün) [1] *CFT/1672* (b6/143)
herjerde (*h*. yerde) [1] *CFT/1672* (b3/055)
herkhischi (*h.* kişi) [1] *ILT/1612* (a/057)
herkhischie (*h.* kişi) [1] *ILT/1612* (a/142)
herkim (*h.* kim) [1] *ILT/1612* (a/077)
herkisch (*h.* kişi) [2] *ILT/1612* (a/041, a/089)
herkiſie (*h.* kişi) [1] *CFT/1672* (b8/482)
herkiſinün (*h.* kişi) [1] *CFT/1672* (b2/033)
herkiβile (*h.* kişi ile) [1] *CFT/1672* (b2/043)
herne (*h.* ne) [2] *ILT/1612* (a/016)
hernek'i (*h.* ne ki) [1] *BGD/1781* (v/4)
hernere (*h.* nere) [1] *ILT/1612* (a/102)
herneste (*h.* nesne) [1] *ILT/1612* (a/066)
herneſne (*h.* nesne) [1] *ILT/1612* (a/141)
herneſneje (*h.* nesne) [1] *ILT/1612*
hersei (*h.* şey) [1] *CFT/1672* (b2/033)
herſej (*h.* şey) [1] *CFT/1672* (b7/254)
hervakte (*h.* vakit) [1] *CFT/1672* (b6/144)
herzaman (*h.* zaman) [1] *CFT/1672* (b6/112)
herzeman (*h.* zaman) [3] *CFT/1672* (b4/060, b6/114, b6/141)
herβene (*h.* sene) [1] *CFT/1672* (b7/281)

herif (*Ar.* ḥarīf. Adam. TDK –TS)
herif [1] *GT/1789* 130
herif [3] *CFT/1672* (b1/024, b4/077, b8/371)
herife [2] *CFT/1672* (b8/371, b8/408)
herifler [4] *CFT/1672* (b2/036, b2/043, b8/371, b8/405)
heriflerün [1] *CFT/1672* (b8/401)
heriften [1] *CFT/1672* (b1/023)
herifün [1] *CFT/1672* (b8/408)

herkes (*zm.* he'rkes *Far.* her + kes. İnsanların bütünü, cümle âlem. TDK - TS)
her kⁱeś [3] *BGD/1781* (85, 89, v/33)
her kⁱeśyn [1] *BGD/1781* (v/33)
herkeβ [4] *CFT/1672* (b3/055, b7/253, b8/364, b8/441)
herkeβün [1] *CFT/1672* (b4/078)

her – i leng (Topal eşek)
herileng [1] *ILT/1612* (a/181)

hesap (hesa:b *Ar.* ḥisāb. 1. *i*. Matematiksel işlem. 2. *i*. Alacaklı veya borçlu olma durumu. 3. *i.* Ödenecek ücretin dökümünü ve tutarını gösteren kâğıt, hesap pusulası, adisyon. 4. *i*. Bir girişimin, bir işin başarıya ulaşması için alınan önlemlerin bütünü: 5. *i.* Tutum, durum, anlayış. TDK - TS)
biβapa [1] *CFT/1672* (b7/258)
hiβap [2] *CFT/1672* (b4/075, b7/235)

hiβapa [2] *CFT/1672* (b3/053, b8/473)
hiβapagyelmez (*h*.a gelmez) [1] *CFT/1672* (b8/361)
hiβapi [1] *CFT/1672* (b7/347)
hiβapini [1] *CFT/1672* (b7/346)
hiβapβiz [1] *CFT/1672* (b2/038)
hiββapta [1] *CFT/1672* (b2/042)
hyſab [2] *BGD/1781* (103, 111)
hyſabinì [1] *BGD/1781* (87)
hyſap [1] *BGD/1781* (111)
hyſàp [1] *BGD/1781* (78)
kiβap [1] *CFT/1672* (b6/114)

hevâ (hevâ *Ar. i.* Heves, istek, arzu; sevgi, hoşlanma. (Devellioğlu, 1978)
chabainé [1] *TG/1581* (4/ah)

heybet (*Ar.* heybet *i.* Korku ve saygı uyandıran görünüş, mehabet. TDK - TS)
hejbetlü [1] *CFT/1672* (b3/045)

hıdırellez (Hıdrellez, halk arasında ölümsüzlük sırrına erdiklerine ve biri karada, diğeri denizde darda kalanlara yardım ettiklerine inanılan Hızır ve İlyâs peygamberlerin yılda bir defa bir araya geldikleri gün olarak kabul edilir. TDV İslam Ansiklopedisi, 1998, s. 313)
chidirelles [1] *ON/1527. I*

hırsız (*i.* Başkasının malını çalan kimse, uğru. TDK - TS)
chyrſyz [1] *BGD/1781* (107)
chyrſyzlyk [1] *BGD/1781* (v/31)
hirſis [1] *ILT/1612* (a/201)
hirſiſſe [1] *ILT/1612* (a/201)
hirβiz [2] *CFT/1672* (b1/019, b1/019)
hirβizlik [1] *CFT/1672* (b3/055)
kirſiz [1] *GT/1789* (117)

Hırvat (*öz. i. Bulg*. Hırvatistan'da yaşayan halk. TDK –TS)
krabat [1] *CFT/1672* (b8/363)

hıyânet (*Ar.i.c.* hıyânât. 1. hayınlık. 2. *sf.* vefasız, hâin. (Devellioğlu, 1978)
hianet [1] *CFT/1672* (b1/010)

hıyar (*Far*. ḫiyār *i.* Kabakgillerden, uzun, iri meyveli, sürüngen, bir yıllık otsu bir bitki. TDK –TS)
quiar [1] *ON/1527. I*

Hızır (*öz. i.* Hızreviyye tarikatının kurucusu.)
hizir [1] *CFT/1672* (b8/476)

Hızreviyye (Tarikat adı.)
hizreviiler [1] *CFT/1672* (b8/476)

hicap (hica:bı *Ar.* ḥicāb i. Utanma, utanç, sıkılma. TDK –TS)
heć [1] *BGD/1781* (v/3)
hic [12] *BGD/1781* (53, 60, 62(2), 63, 64, 65, 83, 94, 95, 96, 99)
higſap [1] *CFT/1672* (b6/114)

hiç (*Far.* hīç *i.* Boş, değersiz, önemsiz olan şey veya kimse. TDK - TS)
bits [4] *CFT/1672* (b2/031, b2/033, b2/041, b7/161)
hec [1] *HPT/1575* 27
hič [1] *BGD/1781* (88)
hic [1] *HPT/1575* 27
hić [4] *BGD/1781* (v/32, v/33, v/34(2)
hic[i] [2] *PGT/1794* (704, 713)

hics [4] *CFT/1672* (b8/369, b8/369, b8/371, b8/418)
hiçbir (*h.* bir) [1] *BGD/1781* (94)
hits [1] *TRC/1544. I*
hits [54] *CFT/1672* (b1/014, b1/022, b1/022, b1/025, b1/026, b1/026, b2/036, b2/039, b2/040, b3/050, b3/054, b3/055, b3/056, b4/058, b4/071, b4/076, b4/078, b5/081, b5/081, b5/085, b5/086, b5/087, b5/095, b5/096, b5/101, b5/105, b5/109, b5/112, b6/124, b6/136, b6/140, b6/142, b7/149, b7/150, b7/153, b7/156, b7/160, b7/198, b7/210, b7/282, b7/294, b7/340, b7/340, b7/340, b7/341, b7/342, b7/346, b8/370, b8/371, b8/386, b8/387, b8/401, b8/420, b8/443)
hitſch [1] *ILT/1612* (a/076)
hitſch [12] *GT/1789* (117, 118, 119, 120, 123, 123, 130, 167, 167, 167, 168, 171)
hitz [1] *CFT/1672* (b8/442)

hidâyet (*Ar. i.* hak yoluna, doğru yola kılavuzlama. (Devellioğlu, 1978)
hidajet [1] *CFT/1672* (b4/078)

hikmet (*Ar*. ḥikmet *i.* Bilgelik. TDK –TS)
chekimer [1] *TG/1581* (12/ah)

hile (hi:le *Ar*. ḥīle *i*. Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen (...) TDK –TS)
hile [1] *ILT/1612* (a/025)
iléilen (*h.* ilen) [1] *BGD/1781* (66)

hilm (*Ar. i.* İnsanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık. (Devellioğlu, 1978)
chilim [1] *TG/1581* (1/ah)
chilminten [1] *TG/1581* (9/ah)
elmi [1] *TG/1581* (1/ah)
elmile (*i*. ile) [1] *TG/1581* (5/ah)

himmet (Ar. *i.* Yardım, kayırma. TDK –TS)
himeti [1] *GT/1789* (122)
himmetüle (*h*. ile) [1] *CFT/1672* (b2/030)

Hindistan (Güney Asya'da ülke. TDV İslam Ansiklopedisi, 1998, s. 69)
hidiſtan [1] *ILT/1612* (a/035)
hindustan [1] *SL/1643*

Hint (*öz. i.* Hindistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. TDK –TS)
hind [1] *CFT/1672* (b8/363)

hirâs (*Far. i.* Korku. (Devellioğlu, 1978)
hirãsa̓n [1] *PGT/1794* 702

hisar (*Ar. i.* ḥiṣār. Bir şehrin veya önemli bir yerin korunması için taştan yapılmış, yüksek duvarlı ve kuleli, çevresinde hendekler bulunan küçük kale (...) TDK - TS)
hiβarlar [1] *CFT/1672* (b6/112)
iſar [1] *DDLT/1641*
iſargik [1] *DDLT/1641*

hizmet (*Ar.* ḫidmet *i.* Birinin işini görme veya birine yarayan bir işi yapma. TDK - TS)
chyzmèt [1] *BGD/1781* (63)
chyzmet [2] *BGD/1781* (v/4(2)
chyzmeti̓ [1] *PGT/1794* (700)
chyzmetinde [1] *BGD/1781* (91)
chyzmetinè [1] *BGD/1781* (65)
chyzmetinizè [1] *BGD/1781* (57)
hitzmetlerini [1] *CFT/1672* (b8/490)
hizmet [11] *CFT/1672* (b1/018, b1/018, b5/092, b5/093, b7/156, b7/226, b7/252, b7/294, b7/296, b7/296, b7/341)
hizmete [2] *CFT/1672* (b5/095, b7/145)

hizmeti [7] *CFT/1672* (b4/061, b7/209, b7/227, b7/246, b7/249, b7/252, b7/267)
hizmetine [2] *CFT/1672* (b6/127, b8/433)
hizmetini [2] *CFT/1672* (b7/163, b7/226)
hizmetinüze [1] *CFT/1672* (b5/098)
hizmetler [3] *CFT/1672* (b7/252, b7/296, b7/296)
hizmetleri [1] *CFT/1672* (b7/267)
hizmetlerinde [1] *CFT/1672* (b7/150)
hizmetlerinden [3] *CFT/1672* (b7/293, b7/293, b7/340)
hizmetlerini [2] *CFT/1672* (b7/209, b8/492)
hizmette [1] *CFT/1672* (b1/026)
hizmetten [1] *CFT/1672* (b7/294)
hizmettür [1] *CFT/1672* (b5/089)
hizmetün [1] *CFT/1672* (b8/490)
hyzmetì [1] *PGT/1794* (711)
kizmet [2] *GT/1789* (169, 170)
kizmeti [1] *GT/1789* (169)

hizmet güzâr (hidmet - güzâr *Ar. Far. b. i.* Şunun bunun işini görüveren, komisyoncu. (Devellioğlu, 1978)
hizmetgiuzar [1] *CFT/1672* (b5/092)

hizmetkâr (hizmetkâr *Ar. i.* ḫidmet + *Far*. –kâr. Ücretle iş gören genellikle erkek işçi, uşak. TDK –TS)
chizmetkiarìn [1] *BGD/1781* (97)
chyzmetkiar [1] *BGD/1781* (83)
chyzmetkiàr [1] *BGD/1781* (91)
chyzmetkiar [2] *BGD/1781* (84, 86)
chyzmetkiarì [1] *BGD/1781* (91)
chyzmetkiari [1] *BGD/1781* (99)
chyzmetkiarimí [1] *BGD/1781* (91)
chyzmetkiarlarà [1] *BGD/1781* (85)
chyzmetkiarlerimiz [1] *BGD/1781* (109)
hismetkiar [1] *CFT/1672* (b5/094)
hizmetkiar [1] *CFT/1672* (b3/048)
hizmetkiarler [1] *CFT/1672* (b5/089)

hoca (*Far.* ḫvāce *i.* Müslümanlıkta din görevlisi. TDK - TS)
hogem [1] *ILT/1612*
hogsa [2] *CFT/1672* (b6/114, b8/433)
hogsadan [1] *CFT/1672* (b6/114)
hogsalar [1] *CFT/1672* (b6/120)

hod (~ hôd *Far. zm.* Kendi. (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978)
chod [3] *TG/1581* (7/ah, 7/ah, 7/ah)
hod [1] *ILT/1612*
hod [65] *CFT/1672* (b1/007, b1/014, b3/056, b4/079, b5/086, b5/087, b5/093, b5/095, b5/098, b5/099, b5/101, b5/102, b5/106, b5/106, b5/108, b5/108, b6/114, b6/124, b6/126, b6/128, b6/133, b7/168, b7/174, b7/175, b7/210, b7/210, b7/211, b7/219, b7/223, b7/248, b7/249, b7/249, b7/249, b7/252, b7/253, b7/253, b7/254, b7/254, b7/256, b7/341, b7/347, b7/347, b8/368, b8/387, b8/407, b8/408, b8/408, b8/409, b8/409, b8/418, b8/420, b8/420, b8/426, b8/426, b8/426, b8/426, b8/427, b8/427, b8/428, b8/433, b8/433, b8/434, b8/434, b8/443, b8/443)

honçer *
chontzé [1] *TG/1581* (18/ah)

chontzer [4] *TG/1581* (13/ah, 14/ah, 16/ah, 17/ah)
chontzerhimis [1] *TG/1581* (12/ah)
chontzet [1] *TG/1581* (19/ah)
chonzer [1] *TG/1581* (15/ah)

hor (*Far. sf.* Değersiz, bayağı [kimse] (Devellioğlu, 1978)
hor [1] *ILT/1612* (a/026)

horata (Alay, şaka, latife, eğlence. TS, 1995, s. 1920)
choratasiz [1] *BGD/1781* (53)

horoz (*Far.* ḫorūs *i.* Tavukgillerden, tavuğun erkeği olan kümes hayvanı. TDK - TS)
horas [2] *GT/1789* (166, 166)
horos [1] *GT/1789* (165)
horos [1] *ILT/1612* (a/194)
horos [2] *CFT/1672* (b4/074, b4/074)
horosden [1] *GT/1789* (165)

hoş (*Far.* ḫoş *sf.* Beğenilen, duyguları okşayan, zevk veren. TDK –TS)
chòs [1] *BGD/1781* (77)
choš [5] *BGD/1781* (56, 84, 90, 92, 99)
hoš [1] *BGD/1781* (86)
hos [20] *CFT/1672* (b1/002, b1/002, b1/003, b1/004, b1/013, b1/016, b1/020, b1/023, b1/027, b2/035, b4/059, b4/060, b4/061, b4/062, b5/080, b5/089, b7/154, b7/248, b7/294, b7/338)
hoslugiile (*h.*luk ile) [1] *CFT/1672* (b3/053)
hoſametidigsi (hoşamedici (hoş-âmed-gûyî *Far.b.i.* "hoş geldi" deyicilik. (Devellioğlu, 1978). Hazai (1973), schmeichelei 'yaltaklanma, pohpohlama' karşılığını (s. 228) vermiştir. [1] *CFT/1672* (b5/090)
hoſce [3] *CFT/1672* (b1/019, b6/131, b7/210)
hoſcedur [1] *CFT/1672* (b4/070)
hoſch [3] *ILT/1612* (a/142)
hoſch [7] *GT/1789* (110, 112, 117, 117, 119, 125, 125)
hoſchdur [1] *ILT/1612*
hoſchmi (*h.* mu) [1] *GT/1789* 110
hoſmi (*h*. mu) [1] *CFT/1672* (b8/427)

hoşça (*sf.* Hoş bir biçimde olan. TDK – TS)
chościá [1] *BGD/1781* (82)
choſciá [1] *BGD/1781* (50)
hoſchdſche [1] *GT/1789* (117)

hoşnut (*Far. sf.* ḫoşnūd Bir davranış, bir durum veya bir kimseden memnun olan, yakınması olmayan. TDK – TS)
chośnut [1] *BGD/1781* (109)
chośnut [1] *BGD/1781* (111)
chośnùtyz [1] *BGD/1781* (111)
chośnütmüſünüz (*h*. musunuz) [1] *BGD/1781* (111)
choſcnútum [1] *BGD/1781* (53)
hosnutiz [1] *CFT/1672* (b4/072)
hoſchnoud [3] *GT/1789* (121, 121, 131)
hoſchnoudimiſchuz [1] *GT/1789* (128)
hoſnutim [1] *CFT/1672* (b7/339)

hoyrat (*Rum. sf.* Kaba, kırıcı ve hırpalayıcı. TDK - TS)
hoyrat [1] *ILT/1612* (a/208)

Hrist (Hristiyan anlamında kullanılmıştır.)

christum [1] *CFT/1672* (b5/086)

Hristiyan (*öz. i. Rum.* khristianos. Hz. İsa'nın dininden olan kimse, İsevi, Nasrani.)
chrıstoneagan [1] *BGD/1781* (v/4)
chrirtoneaghan [1] *BGD/1781* (v/4)
christian [2] *CFT/1672* (b3/052, b5/086)
christiana [1] *CFT/1672* (b6/119)
christianlanm [1] *CFT/1672* (b5/087)
christianlarda [1] *CFT/1672* (b6/121)
chriſtian [1] *BGD/1781* (v/4)
chriſtian [7] *CFT/1672* (b1/010, b3/045, b3/050, b5/088, b5/108, b7/149, b8/473)
chriſtiandan [1] *CFT/1672* (b5/092)
chriſtianlar [1] *CFT/1672* (b3/056)
chriſtianlara [1] *CFT/1672* (b7/219)
chriſtianlardan [3] *CFT/1672* (b3/056, b7/151, b7/153)
chriſtianlarun [1] *CFT/1672* (b7/152)
chriſtiantardan [1] *CFT/1672* (b8/364)
chriſtoneaghan [1] *BGD/1781* (v/4)
chriſtonean [1] *BGD/1781* (v/3)
chriſtyanmi [1] *GT/1789* (112)
chritiana [1] *CFT/1672* (b6/119)
chtiſtian [1] *BGD/1781* (v/4)
chtiſtianmisin (*h*. mısın) [1] *BGD/1781* (v/4)
chtiſtianym [1] *BGD/1781* (v/4)
criſtian [1] *CFT/1672* (b8/472)
hristian [1] *CFT/1672* (b6/142)
hriſtian [12] *CFT/1672* (b1/016, b6/139, b6/142, b7/152, b7/155, b7/164, b7/196, b7/215, b7/216, b7/219, b7/221, b8/433)
hriſtiandan [4] *CFT/1672* (b7/149, b7/259, b8/363, b8/369)
hriſtianlar [1] *CFT/1672* (b7/216)
hriſtianlari [2] *CFT/1672* (b7/160, b8/368)
hriſtianlarun [2] *CFT/1672* (b7/151, b7/224)
hriſtianmiβin (*h*. mısın) [1] *CFT/1672* (b1/004)
hriſtianum [1] *CFT/1672* (b7/253)
kriſtianlurun [1] *CFT/1672* (b5/087)

Hristoforos (İsa taşıyan anlamında bir azizin adıdır. Metinde bir Erdel prensinin adı olarak geçmektedir: *H.* Bathori)
chriſtoforos [1] *CFT/1672* (b7/281)

Hristos
chriftoſun [2] *BGD/1781* (v/4(2)
chriſtoſun [1] *BGD/1781* (v/4)

hûb (*Far. sf. c.* hûbân. Güzel, hoş, iyi. TDK –TS)
hub [1] *CFT/1672* (b1/029)

hudut (hudu:du *Ar.* ḥudūd. *i.* Sınır. TDK –TS)
hududlerini [2] *CFT/1672* (b6/144, b7/253)

hufre (*Ar. i.* Kazılmış çukur, oyuk, delik. (Devellioğlu, 1978)
hufrejè [1] *PGT/1794* (708)

humma (humma: *Ar.* ḥummā *i.* Ateşli hastalık. TDK –TS)
hummà [1] *BGD/1781* (98)
hummaj [1] *BGD/1781* (97)
hummáj [3] *BGD/1781* (98(3)

huruç (huru:c *Ar.* ḫurūc *i.* Çıkma, çıkış. TDK – TS)
churũğ [1] *PGT/1794* 704
hurûf (*Ar.i.* harf *c.* Harfler. (Devellioğlu, 1978)
huruflerle [1] *CFT/1672* (b8/427)
hussab (Hesap veya hesaplar anlamında kullanılmış olmalıdır.)
huſſabi* [1] *ILT/1612* (a/164)
husumet (husu:met *Ar.* ḫuṣūmet. düşmanlık. TDK –TS)
huβumet [1] *CFT/1672* (b2/039)
husus (husu:s *Ar.* ḫuṣūṣ *i.* Konu, madde. TDK - TS)
huβuβ [1] *CFT/1672* (b7/248)
huβuβte [2] *CFT/1672* (b8/366, b8/387)
huβuβten [3] *CFT/1672* (b7/219, b8/401, b8/444)
huy (*Far*. ḫūy *i*. İnsanın yaradılış ve ruh özelliklerinin bütünü, mizaç, tabiat. TDK - TS)
hui [1] *ILT/1612* (a/142)
huilerini [1] *CFT/1672* (b8/401)
huini [1] *CFT/1672* (b6/144)
huini [1] *ILT/1612* (a/161)
huj [3] *CFT/1672* (b7/153, b8/363, b8/369)
hujini [1] *CFT/1672* (b8/363)
hujlerinden [1] *CFT/1672* (b8/386)
hujlerini [1] *CFT/1672* (b8/366)
hüjini [1] *CFT/1672* (b8/362)
huzur I. (*i.* Padişah katı TDK – TS)
houzour [1] *GT/1789* (120)
huſùr [1] *BGD/1781* (51)
huzurda [1] *CFT/1672* (b7/282)
huzurinde [1] *CFT/1672* (b8/444)
huzurinden [2] *CFT/1672* (b7/198, b7/249)
huzurine [2] *CFT/1672* (b5/099, b7/253)
huzurundà [1] *BGD/1781* (53)
huzur II. (huzu:ru *Ar.* ḫużūr *i.* Dirlik, baş dinçliği, gönül rahatlığı, rahatlık, erinç TDK – TS)
huzur [3] *CFT/1672* (b1/025, b5/099, b7/161)
hüccet (*Ar.* ḫuccet *i.* 1 .Belgit. 2. Tanıt (TDK -TS)
hugsetβiz [1] *CFT/1672* (b6/131)
hücum (hücu:m *Ar.* hucūm *i.* saldırı. TDK - TS)
bugsum [1] *CFT/1672* (b8/371)
Hüda (*öz. i.* hüda: *Far.* ḫudā Tanrı. TDK –TS)
khudaia [1] *CFT/1672* (b1/016)
khudaie [1] *CFT/1672* (b5/108)
khudaja [1] *CFT/1672* (b5/092)
khudaje [1] *CFT/1672* (b2/034)
hükûmet (hükû:met *Ar.* ḫukūmet. i. Devlet yönetimi. TDK – TS)
hükümet [1] *CFT/1672* (b7/154)
hükümeti [3] *CFT/1672* (b7/154, b7/220, b7/282)
hüküm (*Ar.* ḫukm *i.* Yargı. TDK –TS)
huckhim [1] *ILT/1612*
huikhum [1] *ILT/1612*
hükmi [1] *CFT/1672* (b7/296)
hüner (*Far. i.* huner. Beceri isteyen ustalık, beceriklilik. TDK –TS)

huner [1] *ILT/1612* (a/197)
hunerlì [1] *BGD/1781* (58)
hunerung [1] *ILT/1612* (a/197)
hüner [1] *CFT/1672* (b6/129)

hünkar (*i.* hünkâ:r *Far.* ḫunkār. Osmanlılarda yalnız padişahlar için kullanılan bir unvan. TDK –TS)
hunkiar [8] *CFT/1672* (b3/051, b3/054, b3/057, b6/127, b7/155, b7/160, b7/170, b7/347)
hunkiara [1] *CFT/1672* (b7/201)
hunkiarle [3] *CFT/1672* (b3/051, b5/107, b7/254)
hunkiarun [4] *CFT/1672* (b1/009, b2/038, b7/170, b7/281)
hunk^{i}aryrn [1] *BGD/1781* 94
hünkiari [1] *CFT/1672* (b7/196)

hürmet (*Ar. i.* ḥurmet. Saygı. TDK - TS)
hurmet [1] *ILT/1612*
hurmetdur [1] *ILT/1612* (a/150)
hurmeth [1] *ILT/1612* (a/206)
hurmethlidur [1] *ILT/1612* (a/131)
ſurmeth [1] *ILT/1612*

Hürmüz (Sâsânî imparatorlarından beşinin adı. TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, s. 174)
hurmuz [3] *RGT/1630* (95, 95, 95)
hurmuz [3] *SL/1643*

ılıca (*i.* Suyu sıcak olarak yerden çıkan hamam, kaplıca, çermik, kudret hamamı. TDK – TS)
iligseler [2] *CFT/1672* (b7/156, b7/156)

ırak (*sf.* Uzak. TDK –TS)
irack [1] *ILT/1612* (a/169)
irak [2] *CFT/1672* (b1/021, b1/021)
irak [2] *GT/1789* (118, 118)
irak [3] *ILT/1612* (a/064, a/064)

ırgat (*Rum. i.* Tarım işçisi, rençper. TDK - TS)
argath [1] *HPT/1575*
argath [1] *TRC/1544. I*

ırla- (Şarkı, türkü söylemek. DS, 1993, s. 2487)
erlamak [1] *HPT/1575*
erlamak [1] *TRC/1544. I*
irla [2] *SL/1643*
irlagi [1] *SL/1643*
irlaialum [1] *SL/1643*
irlaieſc [1] *SL/1643*
irlalmac [1] *SL/1643*
irlamac [2] *SL/1643*
irlamali [1] *SL/1643*
irlarlar [1] *CFT/1672* (b8/426)

ırz (*Ar. i.* ʿirż. Bir kimsenin, başkaları tarafından dokunulmaması ve saygı gösterilmesi gereken iffeti. TDK – TS)
irz [7] *CFT/1672* (b2/035, b4/060, b5/092, b6/131, b7/294, b7/342, b8/405)
irzden [1] *CFT/1672* (b5/093)
irzi [1] *CFT/1672* (b5/094)
irzile [2] *CFT/1672* (b5/094, b7/282)

irzimüzi [1] *CFT/1672* (b7/248)
irzine [1] *CFT/1672* (b8/401)
irzini [3] *CFT/1672* (b5/091, b7/156, b8/405)
yrzymy'z [1] *BGD/1781* (64)
ısındır- (Isınmasını sağlamak.)
yſyndyryrym *BGD/1781* (86)
ısırma- (*mcz.* Yenememek.)
iβisrmadugung [1] *ILT/1612* (a/184)
iſirmadigung [1] *ILT/1612*
ıslah (ısla:h *Ar.* iṣlāḥ *i.* Düzeltme, iyileştirme. TDK - TS)
islah [1] *TG/1581* (5/ah)
ısmarla- I. (Allah'a ısmarladık ayrılanın kalan veya kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü. TDK – TS)
ismarladouk [1] *GT/1789* (121)
ismarladuk [1] *GT/1789* (122)
izmarladuk [1] *GT/1789* 131
ſmarlamy'ſcydym [1] *BGD/1781* (86)
βmarladuk [2] *CFT/1672* (b1/027, b4/080)
ısmarla- II. (*i.* Ismarlamak işi, sipariş. TDK -TS)
tſmarlahadoch [1] *TRC/1544. I*
βmarlar [1] *CFT/1672* (b7/210)
ısrar (*i*. ısra:r *Ar.* iṣrār. Direnme, ayak direme, üsteleme, üstünde durma. TDK - TS)
iſrari [1] *TG/1581* (11/ah)
ışık (*i*. Bir yeri aydınlatmaya yarayan araç. TDK - TS)
yſyghy'n *BGD/1781* (64)
i- (idi. *ek – f. grm.* İsim, sıfat, zamir gibi isim soyundan kelimelerin yüklem görevinde kullanılmasını sağlayan yardımcı fiil. TDK –TS)
eri [1] *TG/1581* (15/ah)
ici [1] *TG/1581* (8/ah)
idi [1] *DDLT/1641*
idi [13] *CFT/1672* (b4/059, b4/077, b6/136, b7/160, b7/165, b7/196, b7/199, b7/221, b7/222, b7/223, b8/432, b8/442, b8/442)
idi [4] *RGT/1630* (94, 95, 95, 95)
idi [6] *SL/1643*
idijs [1] *SL/1643*
idiler [1] *SL/1643*
idiler [2] *CFT/1672* (b6/140, b8/418)
idiler [2] *DDLT/1641*
idingh [1] *SL/1643*
idinghiz [1] *SL/1643*
idiniz [1] *BGD/1781* (77)
iduk [1] *DDLT/1641*
iduk [1] *SL/1643*
idum [1] *DDLT/1641*
idum [1] *SL/1643*
idun [1] *DDLT/1641*
idup [1] *CFT/1672* (b7/196)
idup [1] *SL/1643*
idük [1] *CFT/1672* (b8/441)
idüm [3] *CFT/1672* (b4/077, b8/401, b8/490)

idün [2] *CFT/1672* (b1/020, b7/232)
idüp [25] *CFT/1672* (b5/100, b5/107, b5/111, b7/160, b7/164, b7/165, b7/166, b7/169, b7/201, b7/201, b7/210, b7/216, b7/248, b7/249, b7/253, b7/282, b8/363, b8/401, b8/402, b8/402, b8/421, b8/442, b8/444, b8/473, b8/490)
idys [1] *DDLT/1641*
ite [1] *TG/1581* (19/ah)
iti [13] *TG/1581* (10/ah, 11/ah, 11/ah, 11/ah, 14/ah, 14/ah, 14/ah, 17/ah, 19/ah, 4/ah, 8/ah, 8/ah, 8/ah)

i- (imiş. *ek – f. grm.*)
imis [6] *CFT/1672* (b1/016, b1/021, b5/085, b7/198, b7/281, b7/338)

i (*Far.* Ben zamiri.)
i [2] *CFT/1672* (b2/033)

ibadet (*i.* iba:det *Ar.* ʿibādet. Bir dinin buyruklarını yerine getirme. TDK –TS)
ibadet [1] *ILT/1612*
ibadet [4] *CFT/1672* (b7/164, b7/166, b8/368, b8/441)
ibadetinizden [1] *BGD/1781* (v/3)
ibadetkⁱar [1] *BGD/1781* (v/33)

ibâdet-gâh (*Ar. Far. b. i.* İbâdet yeri, tapınak. (Devellioğlu, 1978)
ibadetgⁱahlary [1] *PGT/1794* (711)
ibadetgⁱahlarà [1] *PGT/1794* (711)

ibni (~ ibn-i. ibn *Ar. i. c.* benûn, ebnâ. Oğul. (Devellioğlu, 1978)
ibni [1] *CFT/1672* (b7/196)
ipni [3] *TG/1581* (3/ah, 3/ah, 7/ah)
ipnilah [1] *TG/1581* (3/ah)

İbrahim (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber. TDV İslam Ansiklopedisi, 2000, s. 272)
ibrahim [1] *CFT/1672* (b8/418)

ibret (*Ar.* ʿibret *i*. Kötü bir olaydan alınması gereken ders, uyarıcı sonuç. TDK - TS)
ibret [1] *BGD/1781* (v/34)
ibret [2] *CFT/1672* (b7/196, b8/372)
ybrèt *BGD/1781* (66)

ibrik (*Ar. i.* ibrīḳ. Su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap. TDK - TS)
ibrik [1] *CFT/1672* (b4/063)
ibrik [1] *GT/1789* (126)
ibrik [1] *HPT/1575*
ibrik [1] *TRC/1544. I*

ibrişim (*Far.* ebrīşum *i.* Kalınca bükülmüş ipek iplik. TDK –TS)
ibriſinden [2] *CFT/1672* (b8/407, b8/434)
ibriſini [1] *CFT/1672* (b6/134)
ibriſinün [2] *CFT/1672* (b6/134)

icâzet (*Ar. i.* 1. İzin, ruhsat. 2. Diploma. 3. Eski bir yazı türü. (Devellioğlu, 1978)
igaſet [1] *ILT/1612*
igsazet [9] *CFT/1672* (b5/108, b5/108, b5/110, b5/111, b6/141, b7/160, b7/166, b7/167, b7/254)
igsazeti [1] *CFT/1672* (b2/042)
igsazetile (*i*. ile) [1] *CFT/1672* (b5/108)
igsazettür [1] *CFT/1672* (b6/122)

iç (*i.* Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dâhil, dış karşıtı. TDK- TS)
icⁱinde [4] *PGT/1794* (701, 706, 712, 715)

ic^{i}ine [2] *PGT/1794* (702, 713)
ic^{i}lerindèn [2] *PGT/1794* (706, 715)
icindè [1] *BGD/1781* (96)
ićinde [1] *BGD/1781* (v/33)
ičinè [1] *BGD/1781* (65)
icſinde [5] *CFT/1672* (b8/372, b8/372, b8/407, b8/408, b8/427)
icſine [1] *CFT/1672* (b7/347)
icβnde [1] *CFT/1672* (b4/058)
itſchinde [2] *GT/1789* (123, 171)
itſchinde [2] *ILT/1612* (a/190, a/190)
itſi [1] *CFT/1672* (b7/156)
itſinde [1] *CFT/1672* (b6/112)

iç- (Bir sıvıyı ağza alıp yutmak. TDK- TS))
ič [1] *BGD/1781* (63, 88, 98)
iccmek [1] *SL/1643*
iceim [1] *BGD/1781* (111)
iceim [1] *BGD/1781* (88)
iceìm [1] *BGD/1781* (88)
icelim [1] *BGD/1781* (93)
icenin [1] *BGD/1781* (68)
ičéſin [1] *BGD/1781* (64)
ičmèk [1] *BGD/1781* (98)
icser [1] *CFT/1672* (b8/369)
icserβe [1] *CFT/1672* (b8/370)
icsmek [1] *CFT/1672* (b8/370)
icſeriz [1] *CFT/1672* (b4/068)
icſmege [1] *CFT/1672* (b4/070)
iſcüp [1] *CFT/1672* (b8/427)
its [1] *CFT/1672* (b4/070)
its [1] *CFT/1672* (b7/253)
itsch [1] *ILT/1612* (a/028)
itsmek [2] *CFT/1672* (b4/068, b4/068)
itsmis [1] *CFT/1672* (b4/070)
itſch [1] *ILT/1612*
itſcherſiniz [1] *GT/1789* (127)
itſchmek [2] *GT/1789* (128, 128)
itſeim [1] *CFT/1672* (b4/071)
itſer [1] *CFT/1672* (b4/069)
itſerβiniz [1] *CFT/1672* (b4/064)
itſmek [1] *CFT/1672* (b4/067)
itſmek [1] *HPT/1575*
itſmek [1] *TRC/1544. I*
jcstünmi [1] *CFT/1672* (b4/071)

iç oğlanı (*i.* Osmanlı Devleti'nde, saraylarda türlü devlet hizmetleri için aday olarak yetiştirilen genç, celep. TDK – TS)
icſtüm [1] *CFT/1672* (b4/071)

içecek (*i*. İçilen her şey, meşrubat. TDK - TS)
icsegseg [1] *CFT/1672* (b1/026)
icsegsek [2] *CFT/1672* (b8/368, b8/370)
icſegsek [1] *CFT/1672* (b4/065)

icſegſek [1] *CFT/1672* (b8/427)
icſegſekte [1] *CFT/1672* (b8/427)
icſeſek [1] *CFT/1672* (b1/024)
itsegsek [1] *CFT/1672* (b4/064)
itſchedſchek [2] *GT/1789* (124, 127)
itſegsek [1] *CFT/1672* (b4/060)

içeme- (Sıvıyı veya dumanı mideye gönderememek.)
icsemejeni [1] *CFT/1672* (b8/369)

içeri (*i*. İç yan, iç bölüm, dışarı karşıtı. TDK - TS)
icerì [1] *BGD/1781* (87)
iceriè [1] *BGD/1781* (78)
iceriè [1] *BGD/1781* (82)
icerijè [1] *BGD/1781* (78)
icseri [1] *CFT/1672* (b8/408)
itſcheru [1] *GT/1789* (125)
itſeri [1] *CFT/1672* (b4/060)

için (*ed.* Amacıyla, maksadıyla. TDK –TS)
cin [1] *BGD/1781* (99)
icciun [2] *SL/1643*
ic^{i}iün [9] *PGT/1794* (706, 708, 709, 711(2), 712, 714, 716(2)
icìn [1] *BGD/1781* (78)
ićin [27] *BGD/1781* (57(2), 59, 94, v/3(3), v/4(12), v/31, v/32, v/33(3), v/34(3)
icin [4] *BGD/1781* (54, 67, 87, 111)
ičiùn [1] *BGD/1781* (78)
iciun [2] *BGD/1781* (53, 93)
iciùn [2] *BGD/1781* (65, 77)
ičiün [1] *BGD/1781* 56
iciün [2] *BGD/1781* (95, 99)
ićiün [2] *PGT/1794* (699, 701)
icsün [12] *CFT/1672* (b8/368, b8/369, b8/370, b8/371, b8/402, b8/402, b8/405, b8/407, b8/407, b8/408, b8/441, b8/443)
icſin [1] *CFT/1672* (b7/341)
icſün [2] *CFT/1672* (b8/426, b8/427)
ićün [1] *BGD/1781* (v/31)
için [1] *BGD/1781* (v/4, v/31)
ifsun [1] *CFT/1672* (b6/127)
itschoun [1] *GT/1789* (129)
itsün (**I**. *ed.* Amacıyla, maksadıyla. TDK –TS **II. et-** Bir işi yapmak. TDK -TS) [37] *CFT/1672* (b1/005, b1/016, b1/023, b1/023, b1/028, b3/055, b4/069, b4/071, b4/075, b4/075, b4/075, b5/099, b5/099, b5/110, b6/118, b6/118, b6/118, b6/118, b6/119, b6/126, b6/128, b6/129, b6/129, b6/135, b6/136, b6/139, b6/143, b7/154, b7/165, b7/219, b7/219, b7/223, b7/235, b7/254, b7/294, b8/427, b8/428)
itſchoun [7] *GT/1789* (115, 119, 119, 121, 124, 124, 129)
itſün [2] *CFT/1672* (b6/118, b7/219)
itzen [1] *TG/1581* (5/ah)
itzi [1] *TG/1581* (9/ah)
itzin [2] *TG/1581* (13/ah, 4/ah)
utzun [1] *TG/1581* (3/ah)

içir- (İçmesine yol açmak, içmesini sağlamak. TDK - TS)
iccirmek [1] *SL/1643*

içki (*i.* İçinde alkol bulunan içecek. TDK - TS)
icskigsi [1] *CFT/1672* (b8/368)
icſkigsidür [1] *CFT/1672* (b8/369)
itskigsi [1] *CFT/1672* (b4/068)
itſkie [1] *CFT/1672* (b4/068)
içme- (Sıvı almamak.)
icsmez [1] *CFT/1672* (b8/472)
itsmedüm [1] *CFT/1672* (b4/068)
itſchmem [1] *GT/1789* (128)
itſchmemiſch [1] *GT/1789* (123)
itſmemis [1] *CFT/1672* (b4/058)
itſmezden [1] *CFT/1672* (b4/070)
itzimeten [1] *TG/1581* (11/ah)
içoğlanı (*i.* Osmanlı Devleti'nde, saraylarda türlü devlet hizmetleri için aday olarak yetiştirilen genç, celep. TDK - TS)
icſoglani [1] *CFT/1672* (b7/297)
ifade (ifa:de *Ar.* ifāde *i.* Anlatım. TDK - TS)
ifade [1] *PGT/1794* (709)
iftira (*i.* iftira: *Ar.* iftirāʾ. Bir kimseye kasıtlı ve asılsız suç yükleme, kara çalma, bühtan. TDK –TS)
iftira [2] *CFT/1672* (b7/165, b7/201)
iğren- (Bir şeyi tiksindirici bulmak, istikrah etmek. TDK - TS)
igrendum [1] *ILT/1612* (a/205)
igrenür [1] *CFT/1672* (b8/420)
iğrenme- (Tiksinmemek.)
igrenmezβinler [1] *CFT/1672* (b8/421)
ihmal (*i.* ihma:l *Ar.* ihmāl. Gereken ilgiyi göstermeme, boşlama, savsaklama, savsama, önem vermeme. TDK –TS)
ihmalgsi [1] *CFT/1672* (b8/387)
ihtimal (ihtima:li *Ar.* iḥtimāl 1. *i.* Bir şeyin olabilmesi durumu, olabilirlik, olasılık. 2. *zf.* Belki, ola ki. TDK –TS)
ihtimali [3] *CFT/1672* (b5/086, b5/110, b7/340)
ihtisâr (*Ar. i.* hasr *c.* ihtisârât 1. Kısaltma; sözü, yazıyı kısaltma. 2. Sadeleştirme, basitleştirme. Devellioğlu, 1978)
ichtiſar [1] *TG/1581* (20/ah)
ihtiyaç (ihtiya:c *Ar.* iḥtiyāc *i.* Gereksinim. TDK – TS)
ichtiagi [1] *ILT/1612* (a/145)
ihtiyar I. (*Ar.* iḫtiyār *sf.* Yaşli, kocamiş olan, pir (kimse), genç karşiti. TDK – TS)
ihtiarlar [1] *BGD/1781* (v/33)
ihtiyâr II. (Seçme, seçilme)
ichthigiari [1] *TG/1581* (4/ah)
ichtiariile [1] *TG/1581* (10/ah)
ichtiarijle [2] *TG/1581* (5/ah, 5/ah)
ichtigiari [1] *TG/1581* (5/ah)
ihyâ (ihya: Ar. iḥyāʾ *i.* Çok iyi duruma getirme, geliştirme, güçlendirme. TDK – TS)
echgiai [1] *TG/1581* (10/ah)
ichgia [1] *TG/1581* (10/ah)
iken (*zf.* Esnasında, …-dığı/- diği halde; zaman. TDK –TS)
iken [19] *CFT/1672* (b1/009, b4/058, b5/092, b6/142, b7/198, b7/201, b7/282, b7/341, b7/341, b8/368, b8/372, b8/386, b8/407, b8/408, b8/418, b8/420, b8/441, b8/442, b8/490)

iken [4] *GT/1789* (112, 123, 124, 124)
ikⁱén [1] *BGD/1781* (53)
ikⁱen [8] *PGT/1794* (702, 706, 707, 712(2), 714, 715(2)

iki (Sayı adı.)
chi [2] *ON/1527. I*
ıkı̀ñg̃ı̀ [2] *PGT/1794* (701, 712)
ichi [10] *TRC/1544. I*
ichi [3] *HPT/1575*
ichi [4] *ON/1527. I*
icki [1] *ILT/1612* (a/097)
ikhi [8] *ILT/1612* (a/029, a/138, a/155, a/182, a/193, a/197, a/206, a/209)
iki [1] *ILT/1612*
iki [1] *TG/1581* (7/ah)
ikì [2] *BGD/1781* (51, 67)
iki [2] *GT/1789* (113, 129)
iki [2] *ILT/1612* (a/037, a/182)
ikì [3] *BGD/1781* (60(2), 64)
iki [3] *BGD/1781* (63, 66, 89)
iki [42] *CFT/1672* (b1/005, b1/005, b1/005, b3/050, b4/061, b4/076, b4/076, b5/094, b5/102, b5/112, b6/115, b6/115, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/117, b6/117, b6/117, b6/124, b6/134, b6/135, b7/210, b7/210, b7/238, b7/259, b7/296, b7/296, b7/297, b8/368, b8/370, b8/371, b8/408, b8/408, b8/421, b8/421, b8/475, b8/476)
iki [5] *BGD/1781* (6082), 78, 105, 106)
ikⁱi [2] *BGD/1781* (v/3, v/32)
ikimüzden [1] *CFT/1672* (b4/075)
ikimüzün [1] *CFT/1672* (b1/025)
ikindschi [1] *GT/1789* (164)
ikingi’ [1] *BGD/1781* (78)
ikingsi [2] *CFT/1672* (b7/256, b7/282)
ikingsi [5] *CFT/1672* (b7/248, b7/256, b7/281, b7/347, b8/482)
ikinizun [1] *GT/1789* (120)
ikintzi [1] *TG/1581* (14/ah)
ikisíde (*i.*si de) [1] *BGD/1781* (63)
ikiſcèr [1] *BGD/1781* (52)iki iki [3] *CFT/1672* (b3/052, b6/115, b6/126)
ikiſì [1] *ILT/1612* (a/126)
ikiſì [2] *GT/1789* (164, 166)
ikiſinden [1] *GT/1789* (170)
ikiβi [2] *CFT/1672* (b1/018, b5/102)
ikki [4] *SL/1643*
ikkida [1] *SL/1643*
ikkiſcer [1] *SL/1643*

ikindi (ikindi *i.* Öğle ile akşam arasındaki zaman dilimi. TDK –TS)
ikindi [1] *CFT/1672* (b8/482)
kindi [1] *HPT/1575*

ikrâh (ikra:h *Ar.* ikrāh *i.* Tiksinme, iğrenme. TDK –TS)
ikrah [1] *CFT/1672* (b7/215)

ikram (ikra:m *Ar.* ikrām *i*. Bir şeyi armağan olarak verme, sunma. TDK –TS)
ikram [5] *BGD/1781* (v/31, v/33(2), v/34(2)

ikrar (ikra:r *Ar.* iḳrār 1. *i.* eskimiş Saklamayıp doğruca söyleme, açıkça söyleme. 2. *i.*

Bildirme. TDK –TS)
ikhrar [1] *ILT/1612* (a/074)
ikrar [1] *CFT/1672* (b8/432)
ikrar [2] *PGT/1794* (707, 715)
ikrar [9] *CFT/1672* (b1/010, b3/054, b7/165, b7/249, b8/405, b8/420, b8/442, b8/443, b8/490)
ikrardan [1] *CFT/1672* (b8/421)
ikrarinda [1] *CFT/1672* (b8/368)
iktiza (~ iktizâ (iktizâ' *Ar. i.* kazâ'dan 1. Lâzım gelme, gerekme. 2. Lâzım getirme, gerektirme. 3. İhtiyaç, gereklik. 4. İşe yarama. TDK –TS)
iktazi [1] *CFT/1672* (b5/083)
iktiza [3] *CFT/1672* (b5/105, b7/151, b8/472)
iktizaβi [1] *CFT/1672* (b7/294)
iktizaβine [1] *CFT/1672* (b1/007)
iktyzalyghyndán [1] *BGD/1781* (51)
il (1. *i.* Ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayet. 2. *i.* Ülke, yurt. (TDK – TS)
illeri [2] *CFT/1672* (b5/096, b8/421)
illum [1] *ILT/1612*
ilum [1] *ILT/1612*
ila (*ed.* ila: *Ar.* ilā. Belirtilen sayıların da dâhil edildiği aralığı anlatan söz. TDK – TS)
ila [3] *PGT/1794* (710, 711, 717)
ilaç (*Ar.* ʿilāc *i.* Bir hastalığı iyi etmek veya önlemek için türlü yollarla kullanılan madde. TDK – TS)
ilaci [1] *BGD/1781* (99)ilaç ilač [2] *BGD/1781* (99(2)
ilačlerden [1] *BGD/1781* (99)
ilacſtur [1] *CFT/1672* (b1/010)
ilahi (ila:hi: Ar. ilāhī *sf.* Tanrı ile ilgili olan, Tanrı'ya özgü olan, tanrısal, lahuti. TDK – TS)
ilahi [3] *TG/1581* (7/ah, 7/ah, 7/ah)
ilahitur [1] *TG/1581* (6/ah)
îlâm (i:la:m *Ar.* iʿlām *i.* Bildirme, anlatma. TDK – TS)
ilam [6] *CFT/1672* (b5/084, b5/096, b5/100, b7/168, b7/175, b7/248)
îlân (i:la:n *Ar.* iʿlān *i.* Duyuru. TDK –TS)
ilanlar [3] *CFT/1672* (b6/139, b6/140, b6/140)
ile (1. *bağ.* Kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan bir söz: 2. *bağ.* Bazı soyut adlara getirildiğinde `... olarak, ... bir biçimde` anlamında durum zarfları oluşturan bir söz. 3. *bağ.* Cümle içinde aynı görevde bulunan iki ögeyi birbirine bağlamaya yarayan bir söz. TDK –TS)
ila [4] *TG/1581* (1/ah, 17/ah, 4/ah, 8/ah)
ile [1] *PGT/1794* (700, 704, 707, 709(2), 710, 712(2), 713, 715, 71682), 717)
ile [1] *SL/1643* ile ıle [1] *TG/1581* (4/ah)
ile [12] *GT/1789* (120, 122, 123, 128, 164, 165, 165, 167, 167, 169, 170, 171)
ile [13] *TG/1581* (1/ah, 11/ah, 11/ah, 13/ah, 19/ah, 19/ah, 2/ah, 4/ah, 4/ah, 5/ah, 7/ah, 7/ah, 9/ah)
ile [37] *CFT/1672* (b1/008, b1/009, b1/025, b2/035, b5/098, b5/100, b5/102, b5/103, b5/106, b6/130, b7/151, b7/152, b7/156, b7/156, b7/161, b7/169, b7/201, b7/201, b7/210, b7/224, b7/238, b7/247, b7/249, b7/254, b7/258, b7/281, b7/281, b7/342, b8/371, b8/407, b8/409, b8/421, b8/426, b8/441, b8/473, b8/490, b8/491)
ile [9] *BGD/1781* (51, 60, 66, 77, 78, 92, 94, 95, 111)
ilen [1] *BGD/1781* (94)

yla [5] *PGT/1794* (706, 708, 709, 714, 715)
ileri (*i.* Herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı. TDK – TS)
ileri [1] *SL/1643*
ilerì [1] *SL/1643*
ilerim [1] *SL/1643*
ilerimiz [1] *SL/1643*
ileringh [1] *SL/1643*
ileringhiz [1] *SL/1643*
ilerisi [2] *SL/1643*
ileru [1] *GT/1789* (169)
ilerù [1] *SL/1643*
ilet- (Götürmek, ulaştırmak, nakletmek, geçirmek. TDK – TS)
ilta [1] *TG/1581* (4/ah)
iltegek [1] *ILT/1612*
iltur [1] *TG/1581* (16/ah)
ileyh (müşârün-ileyh *Ar. sf.* şevr'den. c. müşârün-ileyhümâ. "Kendisine işaret olunan" adı geçen, adı anılan [erkek]. (Devellioğlu, 1978)
ilehi [1] *CFT/1672* (b7/282)
ilhâm (a.i.c. ilhâmât) 1. Allah tarafından insanın gönlüne bir şey doğdurulma. 2. peygamberlerin kalbine gelen ilâhî düşünceler.[bâ'zan vahî mânâsına da gelir]. 3. gönüle doğan şey. 4. içe, gönüle doğma (Devellioğlu, 1978)
ilham [1] *ILT/1612*
ilim (*Ar.* ʿilm *i.* Bilim. TDK – TS)
elim [2] *DDLT/1641*
elimden [1] *DDLT/1641*
elimi [2] *DDLT/1641*
elimingh [1] *DDLT/1641*
elimler [4] *DDLT/1641*
elimlere [1] *DDLT/1641*
elimleri [1] *DDLT/1641*
ilím [1] *BGD/1781* (68)
ilimdarlarì [1] *BGD/1781* (68)
ilm [1] *TG/1581* (4/ah)
ilm [2] *CFT/1672* (b7/342, b8/441)
ilmile [2] *TG/1581* (3/ah, 5/ah)
ilk (*i.* Herhangi bir şeyin en önde olanı, önce geleni. TDK - TS)
ilk [3] *CFT/1672* (b7/152, b7/153, b8/443)
ilka' (*Ar. i.* Bırakma, bırakılma, terk, atma. (Devellioğlu, 1978)
ilkà [1] *PGT/1794* 702
illallah (*Ar.*"Yeter, kâfi, bıktık artık" gibi usanç ve bezginlik anlatır. (Devellioğlu, 1978)
ilellah [1] *ILT/1612*
ille (~**illa** *zf*. i'lle Ar. illā. Ne olursa olsun, hangi şartta olursa olsun, her halde. TDK - TS)
ille [1] *HPT/1575* 27
ille [1] *CFT/1672* (b7/347)
illet (*Ar.* ʿillet *i.* Hastalık. TDK –TS)
iletì [1] *BGD/1781* (97)
illetlerini [1] *CFT/1672* (b6/132)
ilmek (*i.* Çözülmesi kolay düğüm, eğreti düğüm, ilmik. TDK - TS)
ilmeck [1] *ILT/1612* (a/152)
ilmî (*sf*. ilmi: *Ar.* ʿilmī. Bilimsel. TDK - TS)

ilmi [1] *ILT/1612* (a/195)
ilmi [4] *TG/1581* (3/ah, 5/ah, 6/ah, 9/ah)
ilmullah (Allah bilgisi.)
elmulah [1] *TG/1581* (3/ah)
imam (*Ar.* imām 1. *i.* Cemaate namaz kıldıran kimse. 2. *i.* Müslümanlıkta mezhep kuran kimse. TDK –TS)
imam [3] *CFT/1672* (b8/433, b8/444, b8/490)
iman (i:ma:n *Ar.* īmān *i.* İnanç. TDK –TS)
iman [1] *TG/1581* (15/ah)
imanè [1] *BGD/1781* (50)
jmanini [2] *BGD/1781* (v/4(2)
imaret (ima:ret *Ar.* ʿimāret + hane. Yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu. TDK –TS)
imaretler [2] *CFT/1672* (b8/370, b8/427)
imdat (imda:d *Ar*. imdād *i.* Tehlikede olana yapılan yardım. TDK – TS)
imdad [1] *PGT/1794* 716
imdadi [1] *CFT/1672* (b7/219)
imdat [1] *BGD/1781* (v/32)
imdat [1] *BGD/1781* (v/33)
imdat [6] *CFT/1672* (b7/155, b7/219, b7/222, b7/223, b7/224, b7/224)
imdatinda [1] *CFT/1672* (b7/216)
imdatine [1] *CFT/1672* (b1/007)
imdatlaerinde [1] *CFT/1672* (b7/221)
imdi (i'mdi 1. *zf.* Buna göre, şu hâlde, artık. 2. Şimdi. TDK –TS)
ımdi [1] *PGT/1794* (703)
i’mdi [2] *BGD/1781* (87, 92)
imdi [1] *BGD/1781* (82, 84)
imdi [1] *CFT/1672* (b7/256)
imdi [1] *GT/1789* (119)
imdi [1] *PGT/1794* (713)
imdi [14] *CFT/1672* (b1/011, b1/016, b1/022, b2/041, b7/149, b7/164, b7/215, b7/221, b7/340, b8/362, b8/405, b8/458, b8/473, b8/491)
ìmdi [2] *PGT/1794* (705, 714)
imdi [3] *CFT/1672* (b5/083, b5/090, b7/176)
imdi [4] *BGD/1781* (78, 84, 94, 105)
imrahor (*Ar. i.* emīr + *Far.* āḫūr. Padişah ahırlarına ve onlarla ilgili gereçlere bakmakla görevli kimse. TDK –TS)
imrehor [2] *CFT/1672* (b5/102, b7/297)
imtilâ' (*Ar. i.* melâ. Dolgunluk. (Devellioğlu, 1978)
imtila (*i*. ol- (Doymak) [1] *CFT/1672* (b8/361)
imtisâl (*Ar. i.* misl. 1. Îcâbedeni, gerekeni yapma; bir örneğe göre hareket etme. 2. Alınan emre boyun eğme. (Devellioğlu, 1978)
imtithal [1] *TG/1581* (4/ah)
imza (imza: *Ar.* imżāʾ *i.* Bir kimsenin herhangi bir belgeyi yazdığını veya onayladığını belirtmek için her zaman aynı biçimde kullandığı işaret. TDK – TS)
imza [1] *CFT/1672* (b6/131)
inſalàmadym [1] *BGD/1781* (97)
in- (Yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek. TDK – TS)
endi [1] *BGD/1781* (50)
endì [1] *BGD/1781* (85)

endi [1] *ILT/1612*
enelim [1] *BGD/1781* (107)
enelìm [1] *BGD/1781* (92)
ener [1] *CFT/1672* (b7/155)
enup [1] *TG/1581* (10/ah)
enüp [2] *CFT/1672* (b5/096, b5/099)
indi [1] *ILT/1612* (a/002)

in'âm (*Ar. i.* ni'met'den. *c*. in'âmât. 1. Nîmet verme, iyilik etme. 2. Yeniçerilerin aylıklarına yapılan zam. (Devellioğlu, 1978)
inam [1] *ILT/1612*

inan- (Bir şeyi doğru olarak benimsemek. TDK – TS)
inan [1] *CFT/1672* (b7/219)
inanagsak [1] *CFT/1672* (b7/341)
inanana [1] *ILT/1612* (a/166)
inanìrmiſin [1] *BGD/1781* (94)
inanirüm [1] *CFT/1672* (b5/081)
inanurlar [1] *TG/1581* (4/ah)
inanurum [1] *ILT/1612*
inanurus [2] *TG/1581* (4/ah, 7/ah)
inanürüm [1] *CFT/1672* (b1/016)
inanyr [1] *BGD/1781* (v/4)

inanma- (Bir şeyin doğruluğunu kabul etmemek.)
inanma [1] *CFT/1672* (b7/219)
inánmamak [1] *BGD/1781* (64)
inanmaslariti (*i.*lar idi) [1] *TG/1581* (4/ah)

inat (*i.* et-: Direnmek, diretmek, ayak diremek. TDK –TS)
inat [1] *CFT/1672* (b1/024)
inat [1] *CFT/1672* (b7/210)
inata [1] *CFT/1672* (b1/024)
inatcsidür [1] *CFT/1672* (b8/386)
inati [1] *CFT/1672* (b1/024)

inayet (*i.* ina:yet *Ar.* ʿināyet. İyilik, kayra, atıfet, ihsan, lütuf. TDK –TS)
inaieti [1] *CFT/1672* (b1/025)
inaietüle (*i.* ile) [1] *CFT/1672* (b2/041)
inajeti [1] *CFT/1672* (b8/490)
inajetiile (*i*. ile) [1] *CFT/1672* (b8/366)
inajètü [1] *PGT/1794* (709)
inajetüle [1] *CFT/1672* (b6/115)
innayetiile (*i.*i ile) [1] *GT/1789* (120)

ince (*sf.* Kendi cinsinden olanlara göre dar ve kalınlığı az olan, kalın karşıtı. TDK –TS)
ingè [1] *BGD/1781* (96)
ingè [1] *SL/1643*
ingſedür [1] *CFT/1672* (b6/129)

inci (*i.* İstiridye gibi bazı kabuklu deniz hayvanlarının içerisinde oluşan, değerli, küçük, sert, sedef renginde süs tanesi. TDK –TS)
indſchou [1] *GT/1789* (165)
indſchou [3] *GT/1789* (165, 166, 166)
indſchounun [1] *GT/1789* (165)
ingià [1] *SL/1643*
ingim [1] *SL/1643*

ingimiz [1] *SL/1643*
ingingh [1] *SL/1643*
inginghiz [1] *SL/1643*
ingisi [1] *SL/1643*
ingsü [1] *CFT/1672* (b6/122)
ingsüler [1] *CFT/1672* (b7/339)

İncil (*öz. i. Ar.* incīl. Hz. İsa'ya indirilen kutsal kitap, Ahd-i Cedit. TDK –TS)
ingsil [1] *CFT/1672* (b6/121)

incir (*Far.* encīr *i.* Dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç. TDK –TS)
indſchir [1] *GT/1789* (129)
ingírde [1] *BGD/1781* (92)
ingirjejèn (*i.* yiyen) [1] *BGD/1781* (86)
ingsir [1] *CFT/1672* (b4/072)
ingsire [1] *CFT/1672* (b7/210)
ingſir [1] *HPT/1575*
ingſír [1] *TRC/1544. I*
izir [1] *ON/1527. I*

incitme- (İncinmesine yol açmamak, kırmamak, üzmemek.)
inḡitmemek [3] *BGD/1781* (v/3, v/31, v/33)
ingsitmez [1] *CFT/1672* (b7/163)
ingſítmez [1] *CFT/1672* (b7/216)

ind (*Ar. i.* 1. Yan, taraf; yön, kat. 2. -e yanında, göre, düşüncesine göre. 3. -e olunca, olduğu halde. (Devellioğlu, 1978)
indinde [1] *PGT/1794* (712)

ind-Allah (Allah yanında. (Devellioğlu, 1978)
indàllahi [1] *PGT/1794* (700)

indi (~ şimdi.)
indi [1] *SL/1643*

indir- (Yüksekten, sarp ve kötü yerden veya yukarıdan aşağıya inmesini sağlamak. TDK – TS)
endirmiſtür [1] *CFT/1672* (b6/120)

İngiliz (*öz. i. İt.* inglese. İngiltere halkından olan kimse. TDK – TS)
ing^{i}liz [1] *BGD/1781* (95)
ingli [1] *CFT/1672* (b7/219)
ingliz [1] *GT/1789* (113)
ingliz [3] *CFT/1672* (b1/006, b6/122, b8/363)
ingliβ [1] *CFT/1672* (b1/014)

İngilizce (*öz. i.* Hint-Avrupa dil ailesinden, İngiltere'de, biraz farklı biçimiyle Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve İngiliz uygarlığını benimsemiş olan ülkelerde kullanılan dil, İngiliz İngilizcesi. TDK – TS)
ingliſce [1] *BGD/1781* (95)

iniş (*i.* İnme işi. TDK – TS)
eniſci [1] *BGD/1781* (62)

inkâr (inkâ:rı *Ar.* inkār. Kabul etmeme, tanımama. TDK –TS)
inkiar [1] *CFT/1672* (b8/442)
inkiar [5] *CFT/1672* (b2/037, b4/077, b6/119, b7/223, b8/366)
inkiare [1] *CFT/1672* (b8/490)

inkilam (~ kılam)
inkhilam* [1] *ILT/1612* (a/049)

insan (*Ar*. insān *i.* Âdemoğlu, âdem evladı. TDK –TS)
insán [1] *BGD/1781* (62)
insàn [1] *BGD/1781* (62)
insan [1] *PGT/1794* 714
insàn [2] *PGT/1794* (704, 713)
insβanum [1] *CFT/1672* (b8/363)
inſa(n) ler [1] *BGD/1781* (63)
inſàn [1] *BGD/1781* (66)
inſana [1] *GT/1789* (128)
inſanetlighyla [1] *BGD/1781* (61)
inſanìn [1] *BGD/1781* (62)
inſanin [1] *BGD/1781* (66)
inſanleri [1] *BGD/1781* (v/3)
inſany'n [2] *BGD/1781* (62, 67)
inſanyn [1] *BGD/1781* (66)
inβan [1] *CFT/1672* (b2/042)
inβan [3] *CFT/1672* (b7/216, b8/368, b8/441)
inβana [1] *CFT/1672* (b4/068)
inβana [1] *CFT/1672* (b8/367)
inβandan [1] *CFT/1672* (b8/387)
inβani [1] *CFT/1672* (b7/216)
inβanum [1] *CFT/1672* (b8/366)
inβanun [4] *CFT/1672* (b8/442, b8/443, b8/444, b8/472)
inβauun [1] *CFT/1672* (b8/443)

inşallah (İnşâ'-Allah. Allah istedi ise, Allah isterse. (Devellioğlu, 1978)
inś Allah [1] *BGD/1781* (109, v/3)
inš Allah [1] *BGD/1781* (60)
inš Allah [1] *BGD/1781* (87)
insallah [1] *CFT/1672* (b1/027)
inſaallah [1] *CFT/1672* (b1/017)
inſchallah [1] *GT/1789* (115)
inſciallà [1] *SL/1643*

intikam (*i.* intika:m *Ar.* intiḳām. Öç. TDK –TS)
intikam [1] *GT/1789* (170)
intikam [1] *PGT/1794* (707)
intikam [2] *CFT/1672* (b7/198, b8/386)
intykam [1] *PGT/1794* (715)

intizâr (intiza:r *Ar.* intiẓār *i.* Birinin gelmesini, bir şeyin olmasını bekleme, gözleme. TDK –TS) (*Ar. i.* nazar. bekleme, beklenilme. (Devellioğlu, 1978)
intizarda [2] *CFT/1672* (b5/110, b7/234)
intizùr [1] *BGD/1781* (57)

ip (Metinde karşıdan karşıya gerilmiş, yürümeye elverişli güçlü halat anlamında kullanılmıştır.)
iptè [1] *BGD/1781* (63)

ipse
ipſe* [1] *HPT/1575* 27

iptal (ipta:l *Ar.* ibṭāl *i.* Yararlıktan, kullanıştan kaldırma, silme, bozma. TDK –TS
iptal [2] *TG/1581* (19/ah, 5/ah)
iptaliné [1] *TG/1581* (19/ah)

iptida (ibtidâ' *Ar. i.* bed'den) 1. Başlama. 2. Başlangıç. 3. *zf.* İlkin, en önce, başta.

(Devellioğlu, 1978)
iptida [1] *GT/1789* 127
iptida [4] *CFT/1672* (b5/105, b8/363, b8/420, b8/475)
iptida [8] *CFT/1672* (b2/031, b3/046, b4/064, b5/090, b5/094, b6/119, b6/138, b8/367)
irâdet (*Ar. i.* 1. İrâde, dileme. 2. Gönül isteği. (Devellioğlu, 1978)
iradet [1] *CFT/1672* (b7/154)
iradet [1] *ILT/1612*
iradet [4] *TG/1581* (3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah)
iradetile (*i.* ile) [1] *GT/1789* (163)
iradetindedur [1] *GT/1789* (120)
iradetindedür [2] *CFT/1672* (b1/025, b8/408)
iradetinden [2] *CFT/1672* (b7/249, b8/369)
iradetinì [1] *BGD/1781* (62)
iradetinle [1] *CFT/1672* (b8/405)
iradetinüzdedür [1] *CFT/1672* (b7/219)
iradettur [1] *TG/1581* (3/ah)
iradettür [1] *CFT/1672* (b4/076)
iradetüle [2] *CFT/1672* (b7/151, b7/154)
iradetünle [1] *CFT/1672* (b3/055)
iratetulah (*i.*ullah [1] *TG/1581* (3/ah)
iri (*sf.* Olağandan daha hacimli, olağanı aşan büyüklüğü olan, ince karşıtı. TDK –TS)
iri [1] *CFT/1672* (b6/122)
iri [3] *CFT/1672* (b6/122, b6/123, b6/124)
iridür [1] *CFT/1672* (b6/129)
irsâl (*Ar. i.* resel'den *c.* irsâlât. Gönderme, gönderilme, yollama. (Devellioğlu, 1978)
irβal [5] *CFT/1672* (b5/083, b5/084, b7/175, b8/407, b8/442)
irſat [1] *TG/1581* (5/ah)
irſati [1] *TG/1581* (5/ah)
irſatini [1] *TG/1581* (5/ah)
irſiat [2] *TG/1581* (5/ah, 5/ah)
irtikâp (irtikâ:b *Ar.* irtikāb *i.* Kötü iş yapma, kötülük etme. TDK – TS)
irtik^{i}iab[1] *PGT/1794* (712)
İsa (Kur'an'da adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamber. TDV, İslam Ansiklopedisi, 2000, s. 473)
eſa [4] *TG/1581* (10/ah, 13/ah, 7/ah, 8/ah)
eſac [1] *TG/1581* (12/ah)
eſaé [1] *TG/1581* (7/ah)
eſae [2] *TG/1581* (9/ah, 9/ah)
eſain [1] *TG/1581* (13/ah)
eſanun [1] *TG/1581* (6/ah)
eſatur [1] *TG/1581* (6/ah)
eſſebeber (*i.* peygamber) [1] *ON/1527. I*
iſa [1] *BGD/1781* (64)
iſa [6] *TG/1581* (17/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 7/ah, 7/ah)
iſanin [1] *TG/1581* (7/ah)
iſate [1] *TG/1581* (7/ah)
iβaia [1] *CFT/1672* (b8/442)
iββa [5] *CFT/1672* (b6/143, b7/154, b7/216, b8/368, b8/442)
iββadan [1] *CFT/1672* (b8/441)
iββai [2] *CFT/1672* (b8/442, b8/442)

iββaii [1] *CFT/1672* (b8/442)
iſſaje [1] *ILT/1612*

ise (Olunca, olursa, olsa da, -ince, -diği için, -diği vakit. TS, 1996, s. 2101)
ise [1] *CFT/1672* (b8/408)
ise[4] *PGT/1794* (701, 703, 712, 713)
iſe [1] *BGD/1781* (55)
iſe [6] *GT/1789* (110, 124, 130, 130, 163, 169)
iβe [28] *CFT/1672* (b2/038, b2/040, b4/072, b4/078, b4/079, b4/079, b5/087, b5/092, b5/103, b6/112, b6/134, b6/140, b7/151, b7/154, b7/164, b7/170, b7/224, b7/249, b7/282, b7/282, b7/294, b8/371, b8/372, b8/426, b8/433, b8/473, b8/473, b8/473)
iβen [3] *CFT/1672* (b5/106, b5/108, b5/108)

ishal (*Ar. i.* ishāl. Olağandan daha çok, daha sık ve sulu dışkı çıkarma (…) TDK – TS)
iskàl [1] *BGD/1781* (97)

isim (*Ar*. ism *i.* Ad. TDK – TS)
iſm [1] *HPT/1575* 32
iſme [1] *HPT/1575* 32
iſmi [1] *TG/1581* (7/ah)
iſmu [1] *HPT/1575* 32

iskele (iske'le *İt.* scala *i*. Deniz taşıtlarının yanaştığı, çoğu tahta ve betondan yapılmış, denize doğru uzanan yer. TDK – TS)
isk[i]elejè [1] *BGD/1781* (91)

iskemle (iske'mle *Rum. i.* Arkalıksız sandalye. TDK – TS)
iskemblè [1] *BGD/1781* (82)
skemle [1] *CFT/1672* (b4/064)

İskender (İslâm tarihinde daha çok efsanevî şahsiyetiyle tanınan Makedonya kralı (öl. MÖ.323). TDV İslam Ansiklopedisi, 2000, s. 557)
iβkender [3] *CFT/1672* (b7/196, b7/197, b7/198)

İslam (*öz. i.* isla:m *Ar.* islām. Müslümanlık. TDK- TS)
iβlam [2] *CFT/1672* (b3/057, b8/441)
iβlame [2] *CFT/1672* (b2/039, b6/120)

İspanyolca (*öz. i.* Hint-Avrupa dillerinden, İspanya'da, Brezilya dışındaki Latin Amerika'da ve İspanyol uygarlığını benimsemiş ülkelerde kullanılan dil. TDK –TS)
ispaniólge [1] *BGD/1781* (95)

israf (*i.* isra:f *Ar*. isrāf. Gereksiz yere para, zaman, emek vb.ni harcama, savurganlık. TDK –TS)
izraf [1] *CFT/1672* (b4/074)

İsrail (Akdeniz'in güneydoğu kıyısında bir devlet. TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 181)
lſrail [1] *TG/1581* (13/ah)

İstanbul (Marmara bölgesinde Türkiye'nin en büyük şehri ve aynı adı taşıyan küçük bir ilin merkezi. TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 196)
ıſtanbul [1] *SL/1643*
ıſtanbullu [1] *SL/1643*
iſtambolà [2] *BGD/1781* (54(2)
stambol [4] *CFT/1672* (b4/066, b6/139, b6/142, b7/153)
stambola [1] *TRC/1544. I*
stambola [8] *CFT/1672* (b1/009, b1/010, b1/012, b1/017, b1/023, b5/081, b5/095, b7/252)
stamboladek (*i.*a dek) [1] *GT/1789* (118)
stambolda [1] *BGD/1781* (v/3)

stambolda [9] *CFT/1672* (b1/009, b6/142, b7/149, b7/167, b7/167, b7/169, b7/170, b7/254, b7/256)
stamboldan [1] *CFT/1672* (b3/057)
sztambol [2] *CFT/1672* (b7/341, b8/371)
sztambolda [3] *CFT/1672* (b7/175, b8/371, b8/372)
ſtambola [3] *GT/1789* (114, 116, 119)

iste- (İstek duymak, arzulamak. TDK – TS)
estedugum [1] *ILT/1612* (a/152)
ista [1] *HPT/1575* 27
iste [1] *CFT/1672* (b6/135)
iste [1] *HPT/1575* 27
istediler [1] *PGT/1794* (713)
istedoukde [1] *GT/1789* (167)
istejen [1] *ILT/1612* (a/058)
istejìg̃ek^{i} [1] *PGT/1794* 702
istemek [1] *ILT/1612* (a/203)
istèrsin [1] *PGT/1794* (712)
istèrsink^{i}ì [1] *PGT/1794* (700)
istud [1] *HPT/1575* 27
iſster [1] *CFT/1672* (b1/026)
iſſt̃edgunh [1] *HPT/1575*
iſtedighi [1] *BGD/1781* (85)
iſtedighìm [1] *BGD/1781* (77)
iſtedighimè [1] *BGD/1781* (54)
iſtedighìn [2] *BGD/1781* (56, 92)
iſtedighine [1] *BGD/1781* (96)
iſtedighinì [1] *BGD/1781* (68)
iſtedighini [2] *BGD/1781* (78, 105)
iſtedighinìz [1] *BGD/1781* 87
iſtedigi [1] *ILT/1612* (a/121)
iſtediginiz [1] *CFT/1672* (b1/027)
iſtediginiz [1] *CFT/1672* (b4/073)
iſtedigum [1] *ILT/1612*
iſtediji [1] *BGD/1781* 60
iſtedijin [1] *BGD/1781* (103)
iſtedijini [1] *BGD/1781* (v/3)
iſtediklerinì [1] *BGD/1781* 96
iſtedoughin [1] *GT/1789* (121)
iſtedoughini [1] *GT/1789* 130
iſtedougum [1] *GT/1789* (166)
iſtedoukde [1] *GT/1789* (167)
iſtejegdung [1] *ILT/1612*
iſtejen [1] *BGD/1781* 83
iſtejèn [3] *BGD/1781* (60, 65, 66)
iſtejeſin [1] *BGD/1781* (v/3)
iſtéjor [1] *BGD/1781* 82
iſtem [1] *ILT/1612* (a/051)
iſtemec̓tur [1] *ILT/1612* (a/192)
iſtemèk [1] *BGD/1781* 60
iſteng [1] *ILT/1612* (a/195)

iſtèr [2] *BGD/1781* (64, 65)
iſter [2] *GT/1789* (130, 165)
iſtéridim (*i.*r idim) [1] *BGD/1781* (77)
iſtérim [1] *BGD/1781* 84
iſterim [1] *DDLT/1641*
iſtérmiſin [1] *BGD/1781* (97)
iſtérſe [1] *BGD/1781* 84
iſterſe [3] *GT/1789* (120, 120, 167)
iſtérſen [2] *BGD/1781* (86, 96)
iſterſin [2] *GT/1789* (119, 129)
iſterſinis [1] *BGD/1781* 109
iſterſiniz [1] *BGD/1781* 78
iſtérſiniz [1] *BGD/1781* 87
iſterum [3] *GT/1789* (119, 121, 163)
iſterumki [1] *GT/1789* (129)
iſteſe [1] *GT/1789* (167)
iſteyen [1] *GT/1789* (124)
iſteyene [1] *GT/1789* (126)
iſtírſen [1] *BGD/1781* (96)
iſztemis [1] *CFT/1672* (b8/387)
iβtedigi [3] *CFT/1672* (b5/082, b8/420, b8/473)
iβtedigini [1] *CFT/1672* (b7/234)
iβtediği [1] *CFT/1672* (b7/252)
iβtedikleri [2] *CFT/1672* (b7/341, b8/402)
iβtedikten [1] *CFT/1672* (b5/111)
iβtediler [1] *CFT/1672* (b7/164)
iβtedüm [1] *CFT/1672* (b5/083)
iβtejen [2] *CFT/1672* (b6/119, b7/294)
iβtejene [1] *CFT/1672* (b4/063)
iβtejene [1] *CFT/1672* (b8/491)
iβtejeβen [1] *CFT/1672* (b5/097)
iβtejüb [1] *CFT/1672* (b5/097)
iβter [10] *CFT/1672* (b1/009, b1/026, b4/075, b4/077, b5/085, b6/114, b6/119, b6/135, b7/160, b8/472)
iβteriz [3] *CFT/1672* (b1/027, b4/067, b4/074)
iβtermi [1] *CFT/1672* (b8/408)
iβterum [1] *CFT/1672* (b8/473)
iβterüm [2] *CFT/1672* (b1/023, b5/095)
iβterβe [1] *CFT/1672* (b1/025)
iβterβe [4] *CFT/1672* (b1/023, b1/025, b4/075, b8/421)
iβterβen [12] *CFT/1672* (b1/023, b1/024, b4/068, b4/075, b5/108, b6/124, b6/126, b6/138, b7/219, b7/219, b7/338, b8/363)
iβterβiniz [1] *CFT/1672* (b4/065)

isteme- (İstek duymamak.)
istemejup [1] *ILT/1612* (a/076)
istemem [1] *BGD/1781* (105)
iſteme [1] *BGD/1781* (v/3)
iſteme [1] *ILT/1612* (a/047)
iſtemedighini [1] *BGD/1781* (68)
iſtemedijì [1] *BGD/1781* (65)

iſtemedijini [1] *BGD/1781* (v/3)
iſtemedougun [1] *GT/1789* (124)
iſtemem [1] *DDLT/1641*
iſtemèm [2] *BGD/1781* (52, 78)
iſtemèz [1] *BGD/1781* (83)
iſtemez [1] *GT/1789* (165)
iβimem [1] *CFT/1672* (b1/029)
iβtemedigün [1] *CFT/1672* (b1/019)
iβtemedikten [1] *CFT/1672* (b2/042)
iβtemem [5] *CFT/1672* (b4/069, b6/124, b6/124, b7/198, b7/340)
iβtemez [1] *CFT/1672* (b7/155)
iβtermezler [1] *CFT/1672* (b7/201)

istida (istid'â' *Ar. i.* duâ. Yalvararak isteme. (Devellioğlu, 1978)
istida [1] *PGT/1794* 699

istifhâr (~ istifsâr *Ar. i.* fesr. Sorma, sorulma. (Devellioğlu, 1978)
ıphstiphthar [1] *TG/1581* (13/ah)
iſtiphthar [1] *TG/1581* (12/ah)

istihkak (*Ar. i.* hakk 1. Hakkı olma, hak kazanma. 2. Hak kazanılan şey. (Devellioğlu, 1978)
istihkàk [1] *PGT/1794* (711)

istimâ (istimâ' *Ar. i.* sem c. istimâât. Dinleme, dinlenilme, işitme, işitilme. (Devellioğlu, 1978)
iβtima [1] *CFT/1672* (b4/077)

istiska (istiska' *hek.* Vücûdun bir tarafında veya karında su birikme. (Devellioğlu, 1978)
iſtriſka [1] *BGD/1781* (98)

İsveç (Kuzey Avrupa'da ülke. TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 414)
svecs [3] *CFT/1672* (b1/006, b1/014, b5/083)

iş (*i.* Bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma. TDK – TS)
eſin [1] *TG/1581* (6/ah)
iš [1] *BGD/1781* (54)
is [1] *DDLT/1641*
is [1] *ILT/1612* (a/170)
is [24] *CFT/1672* (b1/025, b2/034, b2/034, b2/035, b3/049, b3/057, b5/081, b5/082, b5/087, b5/090, b5/093, b6/115, b6/144, b7/160, b7/175, b7/215, b7/223, b7/226, b7/282, b7/340, b8/387, b8/402, b8/428, b8/472)
iś [3] *BGD/1781* (v/31, v/34(2)
iš [5] *BGD/1781* (54, 57(2), 65, 66)
isch [1] *ILT/1612* (a/189)
ischle [1] *ILT/1612* (a/013)
išì [1] *BGD/1781* (51)
išìm [1] *BGD/1781* (91)
išin [1] *BGD/1781* (96)
išinì [1] *BGD/1781* (67)
isler [7] *CFT/1672* (b1/008, b5/097, b6/127, b7/202, b7/234, b8/405, b8/490)
islerinden [1] *CFT/1672* (b4/078)
islerine [1] *CFT/1672* (b5/087)
islerini [2] *CFT/1672* (b5/087, b7/254)
islerinüze [1] *CFT/1672* (b5/081)
islerinüzi [1] *CFT/1672* (b5/098)

ištèn [1] *BGD/1781* (62)
isün [1] *CFT/1672* (b5/107)
isβiz [3] *CFT/1672* (b5/094, b7/156, b7/235)
iſcè [1] *BGD/1781* (65)
iſch [1] *GT/1789* (120)
iſchde [2] *GT/1789* (117, 126)
iſchde [5] *GT/1789* (119, 124, 127, 128, 129)
iſchden [1] *ILT/1612* (a/085)
iſchi [1] *GT/1789* (169)
iſchlerinden [1] *GT/1789* 130
iſchum [1] *ILT/1612*
iſcì [2] *BGD/1781* (54, 55)
iſci [2] *BGD/1781* (64, 89)
iſcidìr [1] *BGD/1781* (66)
iſcim [1] *BGD/1781* (77)
iſcimì [1] *BGD/1781* (50)
iſcimìz [1] *BGD/1781* (57)
iſcin [1] *BGD/1781* (57)
iſcìn [2] *BGD/1781* (64, 91)
iſcinè [1] *BGD/1781* (57)
iſcinì [1] *BGD/1781* (57)
iſcini [1] *BGD/1781* (91)
iſclerìm [1] *BGD/1781* (77)
iſe [4] *CFT/1672* (b5/106, b7/209, b7/340, b8/363)
iſì [1] *BGD/1781* (56)
iſi [8] *TG/1581* (1/ah, 10/ah, 15/ah, 17/ah, 18/ah, 19/ah, 2/ah, 2/ah)
iſimüz [1] *CFT/1672* (b8/366)
iſinüz [1] *CFT/1672* (b2/037)
iſinüzde [1] *CFT/1672* (b5/099)
iſinüzi [1] *CFT/1672* (b4/076)
iſſinüzde [1] *CFT/1672* (b5/107)
iſſum [1] *TRC/1544. I*
iſtur [1] *CFT/1672* (b2/040)
iſtür [1] *CFT/1672* (b8/366)

işaret (işa:ret *Ar.* işāret. *i.* Anlam yükletilen şey, anlamlı iz, im. TDK –TS)
iſſaret [2] *CFT/1672* (b5/102, b7/167)

işbu (*sf.* i'şbu. Bu, özellikle bu. TDK –TS)
iſibu [1] *TG/1581* (19/ah)

işit- (Kulakla algılamak, duymak. TDK - TS)
isidüp [1] *CFT/1672* (b8/372)
is^{i}itdik^{i}de [1] *PGT/1794* (708)
is^{i}itè [1] *PGT/1794* (711)
isittümki [1] *CFT/1672* (b2/043)
iſchidgi [1] *HPT/1575* (33)
iſchidmac [1] *HPT/1575* (33)
iſchidmiſch [1] *HPT/1575* (33)
iſchitdum [1] *GT/1789* (121)
iſchitdun [1] *GT/1789* (120)
iſchitmeklugume [1] *ILT/1612*
iſcitsín [1] *BGD/1781* (62)

iſcitſen [1] *BGD/1781* (95)
iſcittighini [1] *BGD/1781* (56)
iſcittim [4] *BGD/1781* (52, 83, 93, 99)
iſcittìmki [1] *BGD/1781* (77)
iſcittìnmi [1] *BGD/1781* (94)
iſidiürler [1] *CFT/1672* (b5/087)
iſidüp [1] *CFT/1672* (b7/199)
iſidürim [1] *CFT/1672* (b7/196)
iſidürβe [1] *CFT/1672* (b8/407)
iſitmis [3] *CFT/1672* (b7/342, b8/386, b8/442)
iſitmistür [1] *CFT/1672* (b7/198)
iſitmiſim [1] *CFT/1672* (b8/444)
iſittü [1] *CFT/1672* (b4/077)
iſittüm [1] *CFT/1672* (b1/026)
iſittüm [3] *CFT/1672* (b1/009, b1/026, b8/457)
iſittümki [1] *CFT/1672* (b1/007)
iſitum [1] *CFT/1672* (b8/367)
iβttüm [1] *CFT/1672* (b7/152)

işitme- (Duymamak, haber almamak.)
iſcítmedim [1] *BGD/1781* (83)
iſcitmedínmi [1] *BGD/1781* (83)
iſitmedüm [1] *CFT/1672* (b6/140)
iſitmemis [1] *CFT/1672* (b8/405)

işkencele- (İşkence etmek.)
iskhengelemiſch [1] *ILT/1612*

işle- (Bir şeye emek vererek onu daha elverişli bir duruma getirmek. TDK –TS)
ischlemek [1] *ILT/1612* (a/040)
išledi [1] *BGD/1781* (50)
išledìn [1] *BGD/1781* (55)
išledìn [1] *BGD/1781* (82)
isleim [1] *CFT/1672* (b8/490)
islejelum [1] *CFT/1672* (b1/022)
islejüp [1] *CFT/1672* (b7/282)
iślemek [2] *BGD/1781* (v/34(2)
islemis [1] *CFT/1672* (b7/197)
isleti [1] *TG/1581* (13/ah)
isletiler [1] *TG/1581* (17/ah)
iſlejelum [1] *CFT/1672* (b5/105)
iſlemek [1] *HPT/1575*
iſlemek [1] *TRC/1544. I*
iſlemis [1] *CFT/1672* (b8/444)
iſteti [1] *TG/1581* (11/ah)
iſtlatiler [1] *TG/1581* (17/ah)

işleme- (Emek harcamamak.)
ischleme [1] *ILT/1612* (a/052)
islemem [1] *CFT/1672* (b5/081)
iślememek [1] *BGD/1781* (v/31)

işlen- (İşleme işi yapılmak. TDK – TS)
islenmis [1] *CFT/1672* (b6/134)

işlenme- (İşlenme işi yapılmamış olmak.)

islenmemis [2] *CFT/1672* (b6/134, b6/134)
islenmemisdür [1] *CFT/1672* (b1/021)
iſchlenmemiſchdur [1] *GT/1789* (118)

İşrakî (İşrâkıyye. Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 587/1191) kurduğu mistik ve teosofik felsefe. (TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 435)
eſrakier [1] *CFT/1672* (b8/458)

işsizlik (*i*. İşsiz kalma, iş bulamama durumu. TDK – TS)
išſizlík [1] *BGD/1781* (68)

iştah (*Ar*. iştihāʾ *i.* Yemek yeme isteği. TDK – TS)
ištahy'[1] *BGD/1781* (58)

işte (*ed.* Bir şey gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken söylenen bir söz, aha, ahacık. TDK –TS)
i'ſte [1] *BGD/1781* (90)
is'te [1] *BGD/1781* (78)
isⁱte[1] *PGT/1794* 717
iśte [1] *BGD/1781* (111)
ištè [10] *BGD/1781* (50, 56, 78, 85, 86, 91(2), 93, 96, (97))
ište [2] *BGD/1781* (86, 99)
iſte [1] *BGD/1781* (111)
iſte [1] *CFT/1672* (b1/026)
iſte [2] *ILT/1612*
iſte [4] *CFT/1672* (b1/019, b4/067, b4/079, b8/369)
iſte [8] *CFT/1672* (b1/023, b3/045, b4/059, b4/067, b4/069, b4/073, b6/131, b7/248)
jśte [1] *BGD/1781 (v/3)*
ste [3] *HPT/1575* (27, 27, 27)

it (*i.* Köpek. TDK –TS)
it [1] *BGD/1781* (60)

itaat (*i.* ita:at *Ar.* iṭāʿat. Söz dinleme, boyun eğme, buyruğa uyma. TDK –TS)
itaet [1] *CFT/1672* (b8/402)
itaiet [1] *CFT/1672* (b7/234)
itajet [1] *CFT/1672* (b7/161)

İtalyan (*öz. i*. İtalya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. TDK –TS)
taliàn [1] *BGD/1781* (93)

İtalyanca (*öz. i.* Hint-Avrupa dil ailesinden İtalya'da konuşulan dil. TDK –TS)
taliànge [1] *BGD/1781* (95)
taliánge [3] *BGD/1781* (93(2), 94)
talianḡe [3] *BGD/1781* (v/3(2), v/4)

itibar (i:tiba:r *Ar.* iʿtibār *i.* Saygınlık. TDK –TS)
itibàr [1] *BGD/1781* (56)

itikât (i:tika:d *Ar.* iʿtiḳād. 1. *i.* İnanma, inan. 2. *i.* İnanç. TDK –TS) (*Ar. i.* akd'den *c*. i'tikadât) 1. Bir şeye bağlanma. 2. İnanma (Devellioğlu, 1978)
catumus [1] *TG/1581* (2/ah)
echtikat [1] *TG/1581* (4/ah)
etikhat [1] *ILT/1612* (a/030)
ıchticatumus [1] *TG/1581* (4/ah)
ichticat [3] *TG/1581* (15/ah, 5/ah, 5/ah)
ichticatimus [1] *TG/1581* (11/ah)
ichticatler [1] *TG/1581* (11/ah)
ichticatumus [6] *TG/1581* (10/ah, 3/ah, 6/ah, 7/ah, 8/ah, 9/ah)
ichtikat [1] *TG/1581* (4/ah)

ichtikatlereni [1] *TG/1581* (5/ah)
iktikat [1] *CFT/1672* (b5/099)
iktikat [4] *CFT/1672* (b6/140, b7/339, b8/368, b8/369)
iktikata [1] *CFT/1672* (b6/131)
iktikati [3] *CFT/1672* (b2/033, b6/144, b8/362)
iktikatli [2] *CFT/1672* (b5/093, b8/366)
inticat [1] *TG/1581* (5/ah)
itkikat [1] *CFT/1672* (b7/160)
ittichat [1] *ILT/1612* (a/100)

itiraf (i'tirâf *Ar. i.* irfân *c*. i'tirâfât. Suçunu veya yerinde olmayan bir hareketini saklamaktan vazgeçip söyleme, hakkı teslîm etme. (Devellioğlu, 1978)
itirȁfü [1] *PGT/1794* (707)

itlak (ıtlak *Ar. i.* talk. Salıverme, koyuverme. (Devellioğlu, 1978)
itlȁk [1] *PGT/1794* (707)

ittifak (ittifa:k *Ar.* ittifāḳ *i.* Anlaşma, uyuşma, bağlaşma. TDK – TS)
ittifak [1] *PGT/1794* (710)

iyi (*sf.* İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan, kötü karşıtı. TDK – TS)
ei [1] *CFT/1672* (b4/067)
ei [1] *HPT/1575*
ei [1] *TRC/1544. I*
eigiami (*i*. cami) [1] *DDLT/1641*
eigse [1] *CFT/1672* (b3/058)
eii [1] *ILT/1612* (a/218)
eiſultan (*i.* sultan) [1] *DDLT/1641*
eiβini [1] *CFT/1672* (b4/065)
eiβinün [1] *CFT/1672* (b4/066)
ej [26] *CFT/1672* (b1/010, b1/015, b2/037, b3/045, b4/059, b4/059, b4/066, b4/067, b4/075, b5/092, b5/112, b6/122, b6/122, b6/126, b6/130, b6/135, b6/137, b7/153, b7/200, b7/215, b7/222, b7/338, b8/364, b8/372, b8/386, b8/407)
ej [3] *PGT/1794* (703, 707, 713)
ejdür [3] *CFT/1672* (b1/028, b6/125, b7/163)
ejédir [1] *BGD/1781* (78)
ejgse [3] *CFT/1672* (b6/114, b7/216, b8/370)
eji [21] *BGD/1781* (58, 68, 88, 89(2), 92, 93, 94(2), 99(2),107, 109(3), 111, v/4(2), v/32, v/34(2)
ejí [25] *BGD/1781* (61, 62, 67(2), 68, 77, 78,83(2), 84,86,87(2), 90(4), 91, 92(3), 93, 95(2), 96)
ejídir [2] *BGD/1781* (86, 87)
ejidir [2] *BGD/1781* (89, 111)
ejìdir [4] *BGD/1781* (55, 61(2), 63)
ejidirler [1] *BGD/1781* (88)
ejigſe [1] *CFT/1672* (b4/067)
ejilerdèn [1] *BGD/1781* (66)
ejímidir (*i*. midir) [1] *BGD/1781* (87)
ejimidir (*i*. midir) [1] *BGD/1781* (88)
ejimiβin (*i*. misin) [1] *CFT/1672* (b1/002)
ejisi [1] *BGD/1781* (78)
ejiſinì [1] *BGD/1781* (78)
ejiβinden [1] *CFT/1672* (b6/123)

ejlighinè [1] *BGD/1781* (53)
ejlighiní [1] *BGD/1781* (83)
ejlijè [1] *BGD/1781* (54)
ejliji [1] *BGD/1781* (50)
ejmi [2] *CFT/1672* (b8/401, b8/427)
ejmidir (*i*. midir) [1] *CFT/1672* (b4/059)
eu [10] *GT/1789* (110, 110, 115, 122, 123, 123, 127, 127, 128, 128)
eumi (*i.* mi) [1] *GT/1789* 110
euſini [1] *GT/1789* (127)
euſinun [1] *GT/1789* (127)
ey [5] *ILT/1612* (a/038, a/065, a/094, a/110)

iyice (Daha iyi, sağlıklı anlamında kullanılmıştır.)
ejigèdir [1] *BGD/1781* (77)
ejügse [3] *CFT/1672* (b5/106, b6/124, b6/126)

iyilik (*i*. Karşılık beklenilmeden yapılan yardım (…) TDK – TS)
eiluc [1] *ILT/1612* (a/191)
ejilik[i]lerimè [1] *PGT/1794* (714)
ejliginden [1] *CFT/1672* (b1/029)
ejligine [1] *CFT/1672* (b5/091)
ejliginüzden [1] *CFT/1672* (b2/040)
ejl[i]k [1] *BGD/1781* (67)
ejlìk [1] *BGD/1781* (98)
ejlik [1] *PGT/1794* 716
ejlik [2] *BGD/1781* (67, v/34)
ejlik [8] *CFT/1672* (b1/002, b1/027, b5/097, b5/097, b5/111, b6/136, b7/219, b8/370)
ejliki [1] *CFT/1672* (b7/223)
ejlìk[i] [1] *PGT/1794* (708)
ejlik[i] [1] *PGT/1794* 716
ejlik[i]lerimè [1] *PGT/1794* 705
ejliklerdèn [1] *BGD/1781* (67)
ejlikleri [1] *BGD/1781* (51)
eylik [1] *GT/1789* (121)
eylukitmek (*i.* et-) [1] *ILT/1612* (a/112)

iz (*i.* Bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alamet, emare. TDK – TS)
itzinde [1] *TG/1581* (16/ah)
itzindé [1] *TG/1581* (4/ah)
itzinté [1] *TG/1581* (2/ah)

izin (*Ar*. iẕn *i*. Bir şey yapmak için verilen veya alınan özgürlük (…) TDK – TS)
izin [1] *BGD/1781* (v/32)
izinì [1] *BGD/1781* (54)
izni [5] *CFT/1672* (b2/041, b7/254, b7/281, b8/418, b8/443)

İzmir (Ege bölgesinin en büyük şehri ve bu şehrin merkez olduğu il. TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 515)
izmirün [1] *CFT/1672* (b4/065)

İzmit (Kocaeli ilinin merkezi olan şehir. TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 536)
izmitte [1] *CFT/1672* (b7/169)

izzet (*Ar. i.* ʿizzet Büyüklük, yücelik, ululuk. TDK –TS)
izet [5] *BGD/1781* (v/31, v/33(2), v/34(2)
izetlérim [1] *BGD/1781* (99)

izzet [7] *CFT/1672* (b5/099, b5/102, b6/118, b6/120, b7/156, b8/370, b8/387)
izzette [1] *CFT/1672* (b7/220)

Jesus (Batı dillerinde Îsâ karşılığında Jesus kullanılır. TDV İslam Ansiklopedisi, 2000, s. 473)
jſus [3] *BGD/1781* (v/4(3)

Joan (Palæologo özel bir ad için kullanılmıştır.)
joan [1] *CFT/1672* (b7/221)

Job (Özel bir yer adı: Szent Job.)
job [1] *CFT/1672* (b7/281)

Jupater
jupater [2] *PGT/1794* (704(2)
jùpater [4] *PGT/1794* (705, 713(2), 714)

kabahat (*Ar.* ḳabāḥat *i.* Uygunsuz hareket, çirkin, yakışıksız davranış, suç, kusur, töhmet. TDK –TS)
kabahàt [1] *BGD/1781* (77)
kabahet [6] *CFT/1672* (b3/055, b7/170, b7/175, b7/175, b7/254, b7/347)
kabahetβiz [1] *CFT/1672* (b3/056)

kabak (*i*. Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki. TDK – TS)
chabach [1] *ON/1527. I*

kabbi (~ rabbi (El-Kâbıd* Dilediğine darlık veren, sıkan, daraltan ile ilgili olabilir.)
kabbi [1] *ILT/1612*

Kâbe (*özel i.* Mekke'de bulunan, Müslümanlarca kıble olarak kabul edilen ve hac ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer.)
kiabeie [1] *CFT/1672* (b8/370)
kiabeja [1] *CFT/1672* (b8/482)

kâbil (*sf.* ka:bil *Ar.* ḳābil. Olabilir. TDK –TS)
kabil [2] *CFT/1672* (b5/102, b5/108)
kabildur [1] *CFT/1672* (b5/108)
kabildür [2] *CFT/1672* (b5/106, b8/444)
kabiliβe [1] *CFT/1672* (b5/091)
kabilmidur [1] *CFT/1672* (b5/108)

kabiliyet (*i.* ka:biliyet *Ar.* ḳābiliyyet. Yetenek. TDK –TS)
kabilieti [2] *CFT/1672* (b5/092, b7/256)
kabilietini [1] *CFT/1672* (b8/366)

kabûl (kabu:l *Ar.* ḳabūl. *i.* Bir şeye isteyerek veya istemeyerek razı olma. TDK –TS)
cabul [1] *TG/1581* (17/ah)
cabule [1] *TG/1581* (15/ah)
kabúl [1] *BGD/1781* (65)
kabũl [1] *PGT/1794* (710)
kabul [1] *PGT/1794* 717
kabul [3] *CFT/1672* (b1/004, b2/039, b4/060)
kabul [1] *ILT/1612*
kaulſus [1] *ILT/1612* (a/128)

kabz (kabzet- kabz'dan. Almak, tutmak. (Devellioğlu, 1978)
kabs [2] *CFT/1672* (b7/224, b7/252)
kabz [4] *CFT/1672* (b5/085, b7/216, b7/224, b8/361)
kabzitmege (*k.* et-) [1] *CFT/1672* (b6/143)

kaç (1. *sf.* Herhangi bir şeyin niceliğini sormak için kullanılan soru sıfatı. 2. *sf.* Birçok. TDK –TS)

bacs [1] *CFT/1672* (b6/127)
hacs [1] *CFT/1672* (b7/160)
kabg [1] *CFT/1672* (b6/119)
kać [4] *BGD/1781* (106, v/3, v/4, v/33)
kač [4] *BGD/1781* (53, 86, 94, 98)
kacidir [1] *BGD/1781* (97)
kacs [28] *CFT/1672* (b1/017, b1/017, b2/036, b3/049, b3/053, b5/098, b5/105, b6/125, b6/125, b6/128, b7/170, b7/201, b7/209, b7/209, b7/210, b7/226, b7/259, b7/338, b7/341, b8/368, b8/371, b8/371, b8/401, b8/407, b8/427, b8/427, b8/427, b8/458)
kacstur [1] *CFT/1672* (b8/473)
kačtàdyr [1] *BGD/1781* (82)
kaćtyr [2] *BGD/1781* (v/31(2)
kats [11] *CFT/1672* (b1/004, b3/048, b3/048, b3/048, b4/061, b5/092, b5/096, b5/101, b6/121, b7/169, b7/169)
katstür [1] *CFT/1672* (b4/061)
katʃch [5] *GT/1789* (112, 113, 116, 165, 167)

kaç- (Hızla koşup bir yere saklanmak. TDK – TS)
kaciàn [1] *BGD/1781* (61)
kacⁱdylar [1] *PGT/1794* (713)
kacⁱiar [1] *PGT/1794* (712)
kacⁱiaràk[1] *PGT/1794* 702
kacsan [1] *CFT/1672* (b8/371)
katsmak [1] *CFT/1672* (b6/129)
katsmis [1] *CFT/1672* (b6/140)
katʃchan [1] *GT/1789* (167)
katʃcharlaridi [1] *GT/1789* (167)
katʃcharʃiniz [1] *GT/1789* (167)

kaça (*zf.* Ne kadar bir para, değer karşılığında. TDK – TS)
kacià [1] *BGD/1781* (91)
kaciàdyr [1] *BGD/1781* (78)
kaciàdyr [1] *BGD/1781* (87)

kaçı (*zm.* Ne kadarı, kaç kişi. TDK –TS)
kacʃini [1] *CFT/1672* (b8/453)kac[2] *BGD/1781* (93, 97)
kacʃinüz [1] *CFT/1672* (b7/198)

kaçış- (Hep birden kaçıp çeşitli yönlere dağılmak. TDK – TS)
kagoʃin [1] *ILT/1612* (a/205)

kaçma- (Yerinde kalmak.)
kacsmaz [1] *CFT/1672* (b8/387)
kacʃmaz [1] *CFT/1672* (b7/294)
katʃchmam [1] *GT/1789* (167)
katʃchmayalum [1] *GT/1789* (168)

kadar (*Ar.* ḳadar *ed.* Ölçüsünde, derecesinde. TDK –TS)
cadar [1] *BGD/1781* (82)
catar [2] *TG/1581* (14/ah, 8/ah)
cater [1] *TG/1581* (1/ah)
kadár [1] *BGD/1781* (53)
kadar [10] *CFT/1672* (b1/026, b2/033, b3/048, b4/068, b5/094, b7/248, b7/281, b7/339, b8/367, b8/402)
kadar [3] *BGD/1781* (77, 85, 99)
kadàr [4] *BGD/1781* (55, 77, 85, 94)

kadar [6] *GT/1789* (113, 121, 124, 129, 163, 169)
kadd (*Ar. i.* Boy. (Devellioğlu, 1978)
kadd [1] *GT/1789* (163)
kadeh (*Ar*. ḳadeḥ *i*. İçki içmeye yarayan ayaklı bardak. TDK –TS)
cadach [1] *ON/1527. I*
kada [1] *CFT/1672* (b7/259)
kadadan [1] *CFT/1672* (b4/068)
kadai [4] *CFT/1672* (b4/067, b4/067, b4/067, b4/067)
kadakiarjle (*k.* kâr ile "kadehçi, sakî") [1] *CFT/1672* (b4/070)
kade [1] *CFT/1672* (b4/070)
kadeh [2] *GT/1789* (128, 128)
kadehi [1] *GT/1789* (128)
kadehler [1] *BGD/1781* (88)
kadı (*Ar. i.* ḳāḍī Tanzimata kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medeni Kanun arasındaki dönemde ise yalnız evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanları. TDK –TS)
cadi [1] *ON/1527. I*
kadi [2] *CFT/1672* (b8/407, b8/433)
kadilerün [1] *CFT/1672* (b7/285)
kadın (*i.* Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen. TDK – TS)
kadin [2] *CFT/1672* (b7/340, b7/347)
kadırga (*i*. kadı'rga *Rum.* Hem yelken hem kürekle yol alan, özellikle Akdeniz'de kullanılmış bir savaş gemisi. TDK – TS)
cathrega [1] *ON/1527. I*
Kadızâdeliler (XVII. yüzyılda Osmanlılar'da dinî ve içtimaî hareket başlatan vâizler zümresi ve bu harekete verilen ad. TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 100)
kadizadeliler [1] *CFT/1672* (b8/458)
kadîm (*Ar. sf*. ḳadīm. Başlangıcı olmayan, eski, ezelî. TDK – TS)
catimi [1] *TG/1581* (3/ah)
kâdir (ka:dir *Ar.* ḳādir 1. *sf.* Güçlü, gücü yeter, erkli. 2. Her şeye gücü yeten Tanrı TDK –TS)
catir [2] *TG/1581* (5/ah, 5/ah)
catiris [1] *TG/1581* (18/ah)
catirk [1] *TG/1581* (13/ah)
chatiris [1] *TG/1581* (12/ah)
kadir [7] *CFT/1672* (b2/042, b7/164, b7/248, b7/254, b7/281, b8/367, b8/443)
kadirdur [1] *CFT/1672* (b8/444)
kadirdür [2] *CFT/1672* (b8/361, b8/443)
kadiri [1] *CFT/1672* (b8/453)
kadirlar [1] *CFT/1672* (b7/175)
kady'r [2] *BGD/1781* (55, 64)
kady'rdyr[1] *BGD/1781* (67)
kadydirdyr[1] *BGD/1781* (54)
khadir [2] *ILT/1612*
Kadirî (Kādiriyye: Abdülkādir-i Geylânî'ye (ö. 561/1165-66) nisbet edilen İslâm dünyasının ilk ve en yaygın tarikatı. TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 131)
kadri [1] *CFT/1672* (b8/476)
kadriiler [1] *CFT/1672* (b8/476)
kafes (*Ar*. ḳafes *i*. Hayvanlar için aralıklı tel, metal veya ağaç çubuklardan yapılmış taşınabilir bölme. TDK – TS)

kafasdur [1] *ILT/1612*

kâfir (kâ:fir *Ar.* kāfir. *i.* Tanrı'nın varlığını ve birliğini inkâr eden kimse. TDK –TS)
kiafir [1] *CFT/1672* (b1/015)

kaftan (*i.* Çoğu ipekten yapılan, bir tür uzun, süslü üst giysisi. TDK –TS)
caftan [1] *ON/1527. I*
chauta [1] *TRC/1544. I*
chautan [1] *HPT/1575*
kafftan [1] *CFT/1672* (b5/102)
kaftan [2] *CFT/1672* (b5/101, b5/102)
kaftanle [1] *CFT/1672* (b5/112)
khafftandan [1] *ILT/1612* (a/056)

kağıt (*Far*. kāġaẕ *i.* Hamur durumuna getirilmiş türlü bitkisel maddelerden yapılan, yazı yazmaya, baskı yapmaya, bir şey sarmaya yarayan kuru, ince yaprak. TDK – TS)
chiaat [1] *ON/1527. I*
kⁱàghyd [2] *BGD/1781* (90, 82)
kⁱàghydlàr [1] *BGD/1781* (90)
kⁱàghydlárilen (*k.* ilen) [1] *BGD/1781* (90)
kⁱàghydlary'n [1] *BGD/1781* (90)
kiahad [1] *BGD/1781* (96)
kiahat [1] *HPT/1575*
kiahat [1] *TRC/1544. I*
kihat (*K.* hane. İstanbul'da bir yer adı.) [1] *CFT/1672* (b6/112)

kahvaltı (*i.* Genellikle sabahları yenilen hafif yemek. TDK – TS)
chaufè alty' [1] *BGD/1781* (87)
chavfe alty' [1] *BGD/1781* (87)
chavfealty [1] *BGD/1781* (103)
chavfeatly [1] *BGD/1781* 89
haufealtyjà [1] *BGD/1781* (87)

kahve (1. İçecek. 2. Genellikle erkeklerin hafif içeceklerle oyun oynadığı, toplandığı mekanın adı (kahvehane). TDK – TS)
cave [1] *CFT/1672* (b4/065)
cavegsi [1] *CFT/1672* (b7/297)
chavfè [1] *BGD/1781* (92)

kâhya (*Far*. ked + ḫudā. *i.* Konak, çiftlik vb. yerlerde türlü işleri yapmakla görevli kimse. TDK –TS)
kibaia [1] *CFT/1672* (b7/347)
kihaia [1] *CFT/1672* (b7/176)
kihaiaβi [2] *CFT/1672* (b7/296, b7/297)
kihaja [1] *CFT/1672* (k. b7/340)

kaide (ka:ide *Ar.* ḳāʿide *i.* Kural. TDK – TS)
kaideβi [1] *CFT/1672* (b3/056)
kajde [1] *CFT/1672* (b7/151)

kâil (ka:il *Ar.* ḳāʾil 1. *sf.* Söyleyen. 2. *sf.* İnanmış, aklı yatmış. TDK – TS)
kail [1] *BGD/1781* (v/3)
kail [10] *CFT/1672* (b1/022, b5/100, b5/110, b6/143, b7/149, b7/160, b7/168, b7/175, b8/407, b8/421)
kailim [2] *CFT/1672* (b6/125, b8/366)
kaillardür [1] *CFT/1672* (b7/166)
kailolmazβen (*k.* olma-) [1] *CFT/1672* (b3/055)

kainat (kâ:ina:t *Ar.* kāʾināt *i.* Evren. TDK – TS)

gkiatinat [1] *TG/1581* (3/ah)
kak- (Çakmak, saplamak. TS, 1996, s. 2177)
kaktikleri [1] *CFT/1672* (b7/171)
kal- (Olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek. TDK – TS)
galassin [1] *ILT/1612* (a/037)
kal (hoşça *k.)* [1] *BGD/1781* (82)
kalalum [1] *CFT/1672* (b8/419)
kaldi [2] *CFT/1672* (b6/139, b7/156)
kaldy [1] *BGD/1781* (50)
kaldy’ [2] *BGD/1781* (53, 93)
kaldy’mi [1] *BGD/1781* (93)
kaldy’n [1] *BGD/1781* (52)
kaldym [1] *BGD/1781* (98)
kalin [1] *GT/1789* (164)
kalir [4] *CFT/1672* (b7/164, b7/164, b7/235, b7/340)
kalirβe [1] *CFT/1672* (b8/405)
kalmak [1] *CFT/1672* (b7/159)
kalmis [1] *CFT/1672* (b8/490)
kalup [2] *CFT/1672* (b7/156, b8/442)
kalur [1] *CFT/1672* (b6/142)
kalur [1] *ILT/1612* (a/077)
kalür [1] *CFT/1672* (b7/201)
kaly’r [2] *BGD/1781* (61, 62)
kalynyz [1] *BGD/1781* (107)
kalyr [1] *BGD/1781* (62)
kalyrſa [1] *BGD/1781* (v/32)
kalβin [1] *CFT/1672* (b8/421)
khalur [1] *ILT/1612* (a/058)
kalabalık (*i*. Çok sayıda insanın bir araya gelmesiyle oluşan insan topluluğu. TDK – TS)
kalabaluk [1] *CFT/1672* (b3/047)
kalabaluka [1] *CFT/1672* (b7/198)
kalabalyghy [1] *BGD/1781* (84)
kalabalytà [1] *BGD/1781* (64)
kalama- (Olduğu durumu koruyamamak.)
kalamazſam [1] *GT/1789* (113)
kalan (*sf.* Artan, mütebaki. TDK –TS)
kalani [1] *CFT/1672* (b8/475)
kalbur (*Ar. i.* ġirbāl. Tahıl ve başka iri taneli maddeleri elemek için kullanılan büyük delikli veya seyrek telli elek. TDK – TS)
khalburde [1] *ILT/1612* (a/183)
kaldır- (Bulunduğu yerden almak. TDK – TS)
catirur [1] *TG/1581* (4/ah)
kaldiringsedek (*k*.ıncaya dek) [1] *CFT/1672* (b5/086)
kaldirir [2] *CFT/1672* (b7/196, b8/368)
kaldirirlar [2] *CFT/1672* (b1/010, b8/426)
kaldirmaga [1] *CFT/1672* (b7/165)
kaldirmak [1] *CFT/1672* (b7/248)
kaldirmak [2] *CFT/1672* (b7/198, b7/198)
kaldirmiſtur [1] *CFT/1672* (b7/254)
kaldirup [1] *CFT/1672* (b7/223)

kaldirüp [3] *CFT/1672* (b7/196, b7/221, b7/222)
kaldirür [1] *CFT/1672* (b7/254)
kaldy'r [1] *BGD/1781* (84)
kaldyr [1] *BGD/1781* (90)
kaldyraly'm [1] *BGD/1781* (57)
kaldyry'rym [1] *BGD/1781* (56)
kaldyryrlar [1] *BGD/1781* (62)

kaldırma- (Metinde yok etmemek anlamında kullanılmıştır.)
kaldirmadilar [1] *CFT/1672* (b6/140)

kale (*Ar*. ḳalʿa *i.* Düşmanın gelmesi beklenilen yollar üzerinde (…) güvenliği sağlamak için yapılan kalın duvarlı, burçlu, mazgallı yapı, kermen. TDK – TS)
kala [1] *CFT/1672* (b8/408)
kalalerden [1] *CFT/1672* (b3/049)
kalaleri [1] *CFT/1672* (b7/281)
kalelerinde [2] *CFT/1672* (b3/047, b3/051)
kalelerini [1] *CFT/1672* (b7/253)

kalem (*Ar.* ḳalem *i.* Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç. TDK – TS)
calam [1] *HPT/1575*
calam [1] *ON/1527. I*
calam [1] *TRC/1544. I*
calemchaná (*k*.hane 'kalemlik' anlamında kullanılmıştır.) [1] *BGD/1781* (96)
kalém [1] *BGD/1781* (96)
kalèm [1] *BGD/1781* (96)
kalem [1] *CFT/1672* (b8/402)
kalémile (*k.* ile) [1] *BGD/1781* (96)

kalemtıraş (*k*.tıraş *Ar.* ḳalem + *Far.* -terāş *i.* Kurşun kalemlerin ucunu açmak için kullanılan türlü biçimlerdeki keski, kalem açacağı. TDK – TS)
kalemtraš [1] *BGD/1781* (96)

Kalenderî (Kalenderiyye: Kalenderî bir hayat tarzını benimseyen çeşitli tasavvufî zümrelerin ortak adı. TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 253)
kalender (*Far. i.* Gösterişsiz (…) TDK –TS) [1] *CFT/1672* (b8/476)
kalenderliler [1] *CFT/1672* (b8/476)

kalfa (ka'lfa *Ar.* ḫalīfe *i.* Aşaması çırakla usta arasında bulunan zanaatçı. TDK – TS)
klafalar [1] *CFT/1672* (b7/297)

kalın (*sf.* Cisimlerde uzunluk ve genişlik dışında üçüncü boyutu çok olan (cisim), ince karşıtı. TDK – TS)
kalon [1] *CFT/1672* (b7/341)
kalon [1] *HPT/1575*
kalon [1] *TRC/1544. I*
kályn [1] *BGD/1781* (50)
kalyngèdir (*k*.ca) [1] *BGD/1781* (96)

kalk- (Oturma durumundan dik duruma gelmek, doğrulmak. TDK – TS)
calch [1] *ON/1527. I*
kalch [1] *TRC/1544. I*
kaleti [1] *ILT/1612*
kalk [2] *BGD/171* (56, 85)
kalkar [3] *CFT/1672* (b3/048, b3/051, b3/052)
kalkaràk [1] *BGD/1781* (58)
kalktyghyná [1] *BGD/1781* (82)

kalky’p [1] *BGD/1781* (59)
kalkama- (erken *k.* Metinde uyanamamak anlamında kullanılmıştır.)
kalkàmadym [1] *BGD/1781* (82)
kalkan (*i.* Ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık. TDK – TS)
calkandur [1] *CFT/1672* (b3/052)
kalma- (1. Tükenmek. 2. Geriye bırakmamak.)
kalmadi [1] *ILT/1612* (a/074)
kalmaiam [1] *CFT/1672* (b8/366)
kalmájalym[1] *BGD/1781* (92)
kalmaz [1] *CFT/1672* (b7/340)
kalmaz [1] *GT/1789* (169)
kalmáz [1] *BGD/1781* (59)
kalmàz [1] *BGD/1781* (66)
kalmazβe [1] *CFT/1672* (b7/347)
kalpak (*i.* Kesik koni biçiminde deri, kürk veya kumaştan yapılmış başlık. TDK – TS)
kalpaghnynì[1] *BGD/1781* (64)
kalpazan (*Ar.* ḳalb + *Far.* -zen 1. *i.* Sahte para basan veya piyasaya süren kimse. 2. *i. mcz.* Yalan ve hile ile iş gören kimse. TDK –TS)
kalpezan [1] *CFT/1672* (b6/134)
kâmil (kâ:mil *Ar.* kāmil Yetkin, erişkin, eksiksiz, ağırbaşlı, mükemmel, olgun. TDK –TS)
kiamil [3] *CFT/1672* (b5/092, b7/342, b8/362)
kamu (*i.* Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme. TDK – TS)
kamuler [1] *ILT/1612*
kan (*i.* Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı. TDK – TS)
caneile* (*k.* eyle- veya ile) [1] *ILT/1612* (a/207)
kan [1] *BGD/1781* (98)
kandukmecten (*k.* dök-) [1] *ILT/1612*
kanli [1] *CFT/1672* (b5/089)
kanſiz [1] *BGD/1781* (98)
kanâat (kana:at *Ar.* ḳanāʿat *i.* Elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum. TDK – TS)
khanath [1] *ILT/1612* (a/219)
kanat (*i.* Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ. TDK – TS)
kanát [1] *BGD/1781* (60)
kancık (*sf*. Hayvanlarda dişi. TDK – TS)
khangik [1] *ILT/1612* (a/070)
kanda (nerede, nereye. TS, 1996, s. 2209)
kande [1] *CFT/1672* (b1/012)
kandır- (suya *k.* İçme, yeme isteğini karşılamak. TDK – TS)
kandurmak [1] *ILT/1612*
Kandiye (Günümüzde Girit Adasının en büyük şehri ve yönetim merkezi.)
candia [1] *CFT/1672* (b3/048)
kangı (kankı. Hangi. TS, 1996, s. 2220)
kangiβidur [1] *CFT/1672* (b6/121)
kâni (*sf.* ka:ni: *Ar.* ḳāniʿ. Kanmış, inanmış. TDK – TS)
kani [1] *TG/1581* (7/ah)
kanun (ka:nu:n *Ar.* ḳānūn *i.* Yasa. TDK – TS) (*Ar. i. c.* kavânîn 1. Devletin teşrîʾ (yasama) kuvveti tarafından herkesçe uyulmak üzere konulan her türlü nizam, kaide, kural. 2. Her

hangi bir mevzu üzerindeki kanunu taşıyan kitap. (Devellioğlu, 1978)
canon [1] *ILT/1612* (a/207)
canon [5] *CFT/1672* (b7/145, b7/149, b7/155, b7/259, b7/281)
canonlaeri [1] *CFT/1672* (b7/160)
canonleri [1] *CFT/1672* (b8/472)
canonlerine [1] *CFT/1672* (b7/174)
kanon [1] *CFT/1672* (b7/154)

kap (*i.* İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne. TDK – TS)
kabyndà[1] *BGD/1781* (97)
khabin [1] *ILT/1612* (a/116)

kap- (Birdenbire yakalayarak, çekerek almak. TDK – TS)
caparſſen [1] *ILT/1612* (a/202)
khaptkhat [1] *ILT/1612* (a/060)

kapa- (Bir açıklığı örtmek için bir şeyi, açık yerin üzerine getirmek. TDK – TS)
kapadikten [1] *CFT/1672* (b8/426)
khipakho (*k.* koy- 'kapatmak') [1] *ILT/1612* (a/144)

kapak (*i.* Her türlü kabın üstünü örtmeye veya bir deliği kapamaya yarayan nesne. TDK – TS)
kapàk [1] *BGD/1781* (60)

kapı (*i*. Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı. TDK – TS)
capissimi [1] *ILT/1612* (a/202)
capu [2] *SL/1643*
capudà [1] *BGD/1781* (87)
capugi [1] *SL/1643*
kapi [4] *CFT/1672* (b5/100, b6/141, b7/296, b7/296)
kapidan [1] *CFT/1672* (b7/267)
kapiedek (*k*.ya dek) [1] *CFT/1672* (b5/102)
kapigsi [2] *CFT/1672* (b7/145, b7/176)
kapinün [1] *CFT/1672* (b5/096)
kapiβi [1] *CFT/1672* (b6/141)
kapiβina [2] *CFT/1672* (b2/036, b5/099)
kapou [1] *GT/1789* (171)
kapudà [1] *BGD/1781* (94)
kapugsi [1] *CFT/1672* (b5/102)
kapugsilar [1] *CFT/1672* (b7/297)
kapujù [1] *BGD/1781* (83)
tapum [1] *ILT/1612*

kaptan (*İt.* capitan *i.* Gemi yönetimiyle ilgili en yüksek görevli. TDK – TS)
capidanlar [1] *CFT/1672* (b3/045)

kar (*i.* Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne beyaz ve hafif billurlar biçiminde donarak düşen su buharı. TDK – TS)
char [1] *ON/1527. I*
kar [1] *HPT/1575*
kar [1] *TRC/1544. I*
karden [1] *ILT/1612*
karlùdur [1] *BGD/1781* (58)

kara I. (*i.* En koyu renk, siyah, ak, beyaz karşıtı. TDK – TS)
cara [1] *HPT/1575*
cara [2] *SL/1643*

kara [1] *BGD/1781* (59)
kara [1] *GT/1789* (124)
karà [1] *PGT/1794* 704
kara [1] *TRC/1544. I*
kara [2] *CFT/1672* (b7/296, b7/296)
karà [3] *BGD/1781* (86, 93, 96)
khara [2] *ILT/1612* (a/110, a/153)

kara II. (*Ar. i.* ḳārra. Yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak. TDK – TS)
karad(a) [1] *CFT/1672* (b7/221)
karada [1] *CFT/1672* (b7/252)

Kara Boğdan (Karpatlar ve Dinyester nehri arasında yer alan bölgenin adı.)
karabogdan [1] *CFT/1672* (b7/153)

karaca (*i*. Geyikgillerden, boynuzları küçük ve çatallı bir av hayvanı, ahu, ceylan (Capreolus). TDK – TS)
charaze [1] *ON/1527. I*

karakulluk (karakullukçu: Yeniçeri koğuşlarında ayak hizmetlerini gören kimse. TDV İslam Ansiklopedisi, 2001, s. 438)
karakullukcſi [1] *CFT/1672* (b7/227)
karakullukcſilar [1] *CFT/1672* (b7/145)

karanfil (*Ar*. ḳaranful *i.* Karanfilgillerden, güzel renkli çiçekler açan bir süs bitkisi TDK – TS)
charaafil [1] *ON/1527. I*

karanlık (*i.* Işık olmama durumu. TDK – TS)
caranluc [1] *SL/1643*
karanlich [1] *TRC/1544. I*
karanlik [1] *HPT/1575*
karanlütur [1] *CFT/1672* (b5/110)

Karansebes (*Mac.* Bir yer adı. (Hazai, 1973, s. 239)
karanſebes [2] *CFT/1672* (b3/048, b7/281)

karaŋu (Karanlık. TS, 1996, s. 2270)
kharanguiſſe (*k.* ise) [1] *ILT/1612* (a/143)

Karavla (Kara Eflâk. (Hazai, 1973, s. 239)
karavla [1] *CFT/1672* (b7/153)

kardeş (~ kardaş (isim Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı. TDK – TS)
cardas [1] *HPT/1575*
cardas [1] *ON/1527. I*
cardaſcdur [1] *SL/1643*
kadaſciny'z [1] *BGD/1781* (77)
kardas [1] *HPT/1575*
kardas [1] *TRC/1544. I*
kardas [4] *CFT/1672* (b1/015, b1/016, b1/024, b5/080)
kardaslar [1] *CFT/1672* (b7/219)
kardaslari [1] *CFT/1672* (b7/221)
kardaslarimüzün [1] *CFT/1672* (b8/444)
kardaślarym [1] *BGD/1781* (v/3)
kardaślarymyza [1] *BGD/1781 (v/3)*
kardasum [1] *CFT/1672* (b7/215)
kardašy'n [1] *BGD/1781* (86)
kardaśymyzy [1] *BGD/1781* (v/31)

kardaſch [1] *GT/1789* (115)
kardaſcimì [1] *BGD/1781* (58)
kardaſcinyn [1] *BGD/1781* (59)
kardaſcynà [1] *BGD/1781* (92)
kardaſcyndàn [1] *BGD/1781* (83)
kardaſì [3] *CFT/1672* (b1/010, b7/281, b8/407)
kardaſum [1] *CFT/1672* (b7/222)
khardaschdur [1] *ILT/1612* (a/211)

karı (1. *i. kaba konuşmada* Kadın. 2.*i. hlk. ağz.* Yaşlı, ihtiyar.
carin [1] *ILT/1612* (a/136)
chari [1] *ON/1527. I*
kari [3] *CFT/1672* (b7/164, b7/346, b8/408)
karii [1] *CFT/1672* (b8/407)
kariβi [1] *CFT/1672* (b8/419)
karüle (*k.* ile [1] *CFT/1672* (b7/164)
karylary'n [1] *BGD/1781* (54)
karyſyny [1] *BGD/1781* (v/31)

karın (*i.* Mide. TDK –TS)
karnem [1] *CFT/1672* (b4/058)
karni [1] *CFT/1672* (b6/137)
karnum [1] *GT/1789* (123)
kharnum [1] *ILT/1612* (a/217)

karınca (*i.* Zar kanatlılardan, toplu olarak yaşayan, yuvaları toprağın altında olan ve birçok türü bulunan böceklerin genel adı. TDK – TS)
charangſia [1] *TRC/1544. I*
charaugſia [1] *HPT/1575*
karingaden [1] *ILT/1612* (a/199)
karingeiſe [1] *ILT/1612* (a/027)

karındaş (*i.* Kardeş. TDK –TS)
karindas [1] *CFT/1672* (b1/015)
karindasum [1] *CFT/1672* (b7/215)

karış- (İki veya ikiden çok şey bir araya gelip birbirinin içinde dağılmak, birbirinin içine girmek. TDK – TS)
karismis [1] *CFT/1672* (b4/069)
karisüp [1] *CFT/1672* (b7/169)
kariſir [1] *CFT/1672* (b7/342)
kariſirmis [1] *CFT/1672* (b7/209)
kariſmis [1] *CFT/1672* (b7/216)
karyſcy'rſyn [1] *BGD/1781* (58)
kharischan [1] *ILT/1612* (a/044)

karışma- (İlgilenmemek anlamında kullanılmıştır.)
kary'šma [1] *BGD/1781* (57)

karıştır- (Karışma işini yaptırmak. TDK – TS)
kariſtirüp [1] *CFT/1672* (b6/130)
karyšty'r [1] *BGD/1781* (90)

karin (*Ar. sf. c.* kurenâ. Yakın. (Devellioğlu, 1978)
karin [1] *CFT/1672* (b2/034)

Karlos (Charles özel isminin Latince yazılışı. Metinde Fransa kralı olan (yönetimi 1364 - 1380) 5. Charles kastedilmiştir.)
carolos [1] *CFT/1672* (b7/221)

karpuz (*Far.* ḫarbūz *i.* Kabakgillerden, sürüngen gövdeli parçalı sert yapraklı, sarı çiçekler açan bir bitki. TDK – TS)
carpac [1] *ON/1527. I*
carpùs [1] *BGD/1781* (64)
karpuza [1] *CFT/1672* (b7/210)
karpuzlar [1] *CFT/1672* (b4/072)
karşı I. (1. *i.* Bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ilerisi. 2. *sf.* Karşıt, zıt, muhalif. TDK –TS)
karśy [1] *BGD/1781* (v/34)
karſchou [1] *GT/1789* 112
karſchoumuze [1] *GT/1789* (122)
karſci [1] *BGD/1781* (54)
karſcì [1] *BGD/1781* (54)
karſi (*k.* koy-) [1] *CFT/1672* (b7/216)
karſimüzdaki [1] *CFT/1672* (b6/133)
karſimüze [2] *CFT/1672* (b2/030, b2/036)
karſmüze [1] *CFT/1672* (b5/096)
karβi (*k.* koy- boyun eğmemek. TDK - TS) [1] *CFT/1672* (b1/004)
kharſu [1] *ILT/1612*
karşı II. (karşı *i.* Ön, kat, huzur. TDK –TS)
kaβimde [1] *CFT/1672* (b1/015)
karşıla- (Dışarıdan gelen bir kimseye karşılayıcı olarak çıkmak. TDK – TS)
karſchoulayoup [1] *GT/1789* (164)
kartal (*i.* Kartalgillerden, genellikle kızıl siyah tüylü, çok güçlü, yuvasını yüksek kayalıklar üzerinde kuran, iri, yırtıcı bir tür kuş. TDK – TS)
kartaldàn [1] *BGD/1781* (65)
khartal [1] *ILT/1612* (a/034)
kasap (*Ar.* ḳaṣṣāb *i.* Sığır, koyun gibi eti yenecek hayvanları kesen veya dükkânında perakende olarak satan kimse. TDK – TS)
caſap [1] *ON/1527. I*
kaβablar [1] *CFT/1672* (b7/145)
kasavet (*i.* kasa:vet *Ar.* ḳasāvet. Üzüntü, tasa, kaygı, sıkıntı. TDK –TS)
caſſavet [1] *ILT/1612* (a/171)
kaβavet [1] *CFT/1672* (b8/490)
kaβavetten [1] *CFT/1672* (b6/136)
Kasım (*K.* Paşa. Semt adı olarak kullanılmıştır.)
kaβim [1] *CFT/1672* (b7/169)
kasıt (*Ar.* ḳaṣd *i.* Amaç, istek, maksat. TDK –TS)
kast (*k.* et- *Ar.* ḳaṣd *i.* Öldürmeyi, yaralamayı veya zarar vermeyi isteme, kötü niyet. TDK –TS) [1] *CFT/1672* (b7/201)
kaβtleri [1] *CFT/1672* (b5/084)
kaβtlerini [1] *CFT/1672* (b7/196)
kasten (*zf.* ka'sten *Ar.* ḳaṣden. Kasıtla, bile bile, isteyerek, zihinde tasarlayarak, taammüden. TDK –TS)
kaβten [1] *CFT/1672* (b7/282)
kaşı- (Vücudun herhangi bir yerindeki kaşıntıyı gidermek için tırnakla veya başka bir şeyle deriyi hafifçe ovmak. TDK – TS)
kaschar [1] *ILT/1612* (a/179)
kaşık (*i.* Sulu veya bazı ufak taneli yiyecekleri ağza götürmeye yarayan saplı sofra aracı. TDK – TS)

caſich [1] *ON/1527. I*
kaſchik [1] *GT/1789* (127)
kaſik [1] *CFT/1672* (b4/064)
kaſik [1] *HPT/1575*
kaſſik [1] *TRC/1544. I*

kaşın- (Kaşıntısı olmak, kaşıma isteği duymak. TDK – TS)
kaſcynmaghà [1] *BGD/1781* (64)

kaşındır- (Kaşınmasına yol açmak, kaşıntı vermek. TDK – TS)
kaſdurúrſe [1] *BGD/1781* (99)

kat I. (Huzur ve makam, mevki. TDK –TS)
katinde [1] *ILT/1612* kat (I)
kattemdedur [1] *ILT/1612*
kattinde [1] *ILT/1612* (a/037)

kat II. (*i.* Kez, defa, misil. TDK – TS)
kat [1] *BGD/1781* (51)

kat III. (kat (*k.* et-) Kesmek.)
kat [1] *PGT/1794* (710)

katı (*zf.* Çok, aşırı derecede. TDK – TS)
katỳ [1] *PGT/1794* (708)
katy [1] *PGT/1794* (715)

katır (*i.* Atgillerden, kısrak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan. TDK - TS)
chadir [1] *ON/1527. I*
chater [1] *HPT/1575*
chater [1] *TRC/1544. I*
katerler [3] *CFT/1672* (b3/053, b6/126, b6/126)

kâtip (*i.* kâ:tip *Ar.* kātib. Yazman. TDK –TS)
kiatib [1] *CFT/1672* (b5/095)
kiatibi [2] *CFT/1672* (b5/094, b7/176)

katl ol- (Öldürülmek.)
kat (katl eyle- *Ar.* ḳatl + *T.* etmek. İnsan öldürmek. TDK -TS) [1] *CFT/1672* (b7/254)
katl [2] *PGT/1794* (711, 717)

katlan- (*mcz.* Hoş olmayan bir duruma, güç şartlara dayanmak, tahammül etmek. TDK – TS)
katlan [1] *ILT/1612* (a/084)
katlaniürβen [1] *CFT/1672* (b5/102)
katlanmak [1] *CFT/1672* (b5/105)
khatlanulur [1] *ILT/1612* (a/092)

katlanma- (Tahammül etmemek.)
katlanmaz [1] *CFT/1672* (b8/387)

Katolik (İnanç ve ahlâk alanında papanın otorite kabul edildiği, Hıristiyanlığın en kalabalık cemaatini teşkil eden hıristiyan kilisesi/mezhebi. TDV İslam Ansiklopedisi, 2002, s. 55)
chatolik [1] *BGD/1781* (v/30)
katolik [6] *BGD/1781* (v/4(5), v/31)
katolikym[1] *BGD/1781* (v/4)

kavga (*Far.* ġavġā *i.* Düşmanca davranış ve sözlerle ortaya çıkan çekişme veya dövüş, münazaa. TDK – TS)
gauga [1] *CFT/1672* (b5/086)
gaugagsi [1] *CFT/1672* (b5/090)

gaugamuz [1] *CFT/1672* (b6/144)
gaugaβi [2] *CFT/1672* (b1/009, b8/441)
gaugaβina [1] *CFT/1672* (b7/216)
kaugagsi [1] *CFT/1672* (b8/370)
khauga [1] *ILT/1612* (a/100)

kavî (*Ar. sf.* kuvvet'den) 1. kuvvetli, güçlü. 2. güvenilir, sağlam.) kavi: *Ar*. ḳavī *sf*. Dayanıklı, güçlü, zorlu olan. TDK – TS)
kavì [2] *PGT/1794* (710, 716)
kavi [5] *CFT/1672* (b6/144, b7/216, b8/421, b8/442, b8/443)

kavil (kavl *Ar.i.c.* akvâl) 1. lâkırdı, söz. 2. sözleşme. (Devellioğlu, 1978)
kavl [1] *GT/1789* (164)
kavt [1] *CFT/1672* (b8/401)

kavim (*Ar. i.* ḳavm. Aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu, budun. TDK – TS)
cabumi [1] *TG/1581* (13/ah)

kavra- (Elle sıkıca tutmak. TDK – TS)
kavradỳ [2] *PGT/1794* (707, 715)

kavun (*i.* Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki. TDK – TS)
kaun [2] *CFT/1672* (b4/072, b7/210)

kavurma (*i.* Kendi yağıyla pişirilip kavrulduktan sonra yenen veya dondurulup saklanan et. TDK – TS)
kavurmaſy [1] *BGD/1781* (109)

kavurma- (Kavurma işini yapmamak.)
kavùrmadan [1] *BGD/1781* (111)

kavuş- (Ayrı kalınan, sevilen bir kimseyle bir araya gelmek, onu yeniden görmek. TDK – TS)
kausup [1] *CFT/1672* (b5/101)
kauſup [1] *CFT/1672* (b8/445)

kayık (*i.* Kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne. TDK – TS)
caich [1] *ON/1527. I*
kaìk [2] *BGD/1781* (91(2)
kajighà [2] *BGD/1781* (92(2)
kájighy’ [1] *BGD/1781* (91)
kajighymyzà [1] *BGD/1781* (93)

kayıp (*Ar*. ġayb *i.* Kaybolma, yitme, yitim. TDK – TS)
gayb (*k.* ol-) [1] *GT/1789* (170)
ghaib (k. et-) [1] *BGD/1781* (64)
kaib (*k.* ol-) [1] *CFT/1672* (b7/216)
kaib [1] *BGD/1781* (51)

kayır- (Koruyarak başarısını sağlamak, elinden tutmak, himmet etmek. TDK – TS)
cajurnas [1] *ILT/1612* (a/035)
kairmas [1] *ILT/1612* (a/199)

kayırma- (Kolaylık sağlamamak.)
khairmas [1] *ILT/1612* (a/164)

kayısı (*Far.* ḳayṣī *i.* Gülgillerden, sıcak veya ılık iklimlerde yetişen, çiçekleri pembemsi beyaz bir ağaç. TDK – TS)
kaisi [1] *BGD/1781* 89

kayıt (*Ar.* ḳayd *i.* Bir yere mal ederek deftere geçirme. TDK – TS)
kajdyny’[1] *BGD/1781* (56)

kaymakam (kâ‘im-makam *Ar.b.i.* 1. birinin yerine geçen 2. kaza kaymakamı.

(Devellioğlu, 1978)
kajmekam [1] *CFT/1672* (b7/256)
kajmekami [2] *CFT/1672* (b3/057, b7/256)
kayyum (*Ar.* ḳayyim *i.* Belli bir malın yönetilmesi veya belli bir işin yapılması için görevlendirilen kimse. TDK – TS)
cagum [1] *TG/1581* (5/ah)
kaz- (Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak. TDK – TS)
kazarlar [1] *CFT/1672* (b8/426)
khasdugi [1] *ILT/1612* (a/117)
Kazak (1. Türk soylu bir halk 2. *i.* Güney Rusya'da yaşayan Slavlaşmış bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse. TDK -TS)
kazak [2] *CFT/1672* (b1/007, b8/363)
kazan (*i.* Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap. TDK – TS)
kazàn [1] *BGD/1781* (66)
kazan- (Olumlu, iyi bir sonuç elde etmek. TDK – TS)
kazandiler [1] *CFT/1672* (b8/476)
kazandy’m [1] *BGD/1781* (82)
kazaniriz [1] *CFT/1672* (b2/035)
kazanirβe [1] *CFT/1672* (b7/259)
kazanmak [3] *CFT/1672* (b7/294, b7/341, b8/402)
kazanmakda [1] *GT/1789* 130
kazánmáktadur [1] *CFT/1672* (b4/078)
kazanmaſinì [1] *BGD/1781* (55)
kazanmis [2] *CFT/1672* (b7/155, b7/254)
kazanyr [1] *BGD/1781* (v/32)
kazanç (*i. mcz.* Yarar, çıkar, kâr. TDK – TS)
kazancs [1] *CFT/1672* (b4/069)
kazangim [1] *BGD/1781* (105)
kazangìm [1] *BGD/1781* (78)
kazanıl- (Kazanma işi yapılmak. TDK – TS)
khasanilan [1] *ILT/1612* (a/061)
kazasker (*Ar.* ḳāżī + ʿasker *i.* İlmiye sınıfının yüksek derecesinde bulunan devlet görevlisi. TDK –TS)
kazeβker [1] *CFT/1672* (b3/057)
kazeβkeri [1] *CFT/1672* (b7/253)
kazeβkerlerün [1] *CFT/1672* (b7/285)
kebap (*Ar.* kebāb *i.* Doğrudan doğruya ateşte veya kap içinde susuz olarak pişirilmiş et. TDK –TS)
kebab [1] *BGD/1781* (109)
kebabden [1] *GT/1789* (128)
kiebab [1] *CFT/1672* (b4/072)
keçe (*i.* Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş. TDK –TS)
cetſi [1] *HPT/1575*
chiezi [1] *ON/1527. I*
getſi [1] *TRC/1544. I*
kecſe [1] *CFT/1672* (b8/426)
kecſelerini [1] *CFT/1672* (b6/125)
kedi (*i.* Kedigillerden, memeli, köpek dişleri iyi gelişmiş, çevik ve kuvvetli, evcil, küçük

hayvan, pisik. TDK – TS)
kedi [1] *HPT/1575*
kedi [1] *TRC/1544. I*
kedi [2] *GT/1789* (167, 167)
kediye [1] *GT/1789* (167)
kⁱedì [1] *BGD/1781* (62)
keferet (keferet: Etkili, işe yarar, faydalı.) (keferetsiz: Önemsiz, kuvvetsiz. DS, 1993, s. 2719)
keferetβiz [1] *CFT/1672* (b6/143)
kel (*Far.* kel *sf.* Saçı dökülmüş olan (kimse). TDK – TS)
kⁱel [1] *BGD/1781* (98)
kelâm (kela:m *Ar.* kelām *i.* Söz. TDK –TS)
kelam [6] *CFT/1672* (b5/091, b6/118, b6/120, b7/254, b8/369, b8/441)
kelamiile (*k.* ile) [1] *CFT/1672* (b8/441)
kelime (*Ar. i.* kelime. Anlamlı ses veya ses birliği, söz, sözcük, lügat. TDK – TS)
kelimei [1] *CFT/1672* (b5/099)
kelp (~ kelb *Ar. i. c.* kilâb. Köpek. (Devellioğlu, 1978)
kelb [1] *GT/1789* (170)
kelbi [1] *GT/1789* (170)
kem (*Far.* kem *sf.* Kötü, fena. TDK –TS)
kem [9] *CFT/1672* (b1/007, b1/024, b6/124, b6/130, b7/219, b7/338, b8/364, b8/368, b8/453)
kemden [1] *CFT/1672* (b5/098)
kemlik [3] *CFT/1672* (b7/161, b7/219, b8/369)
kemmi [1] *CFT/1672* (b8/401)
khem [1] *ILT/1612* (a/197)
khemlukden [1] *ILT/1612*
kemâl (*Ar. i. c*. kemâlât 1. Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik. 2. En yüksek değer, mükemmellik; değer, baha. 3. Bilgi, fazîlet. (Devellioğlu, 1978)
gkeamali [1] *TG/1581* (9/ah)
keamal [1] *TG/1581* (9/ah)
keamali [2] *TG/1581* (9/ah, 9/ah)
keamalten [1] *TG/1581* (9/ah)
keaml [1] *TG/1581* (4/ah)
kemalumi [1] *ILT/1612*
kemer (Gökyüzü anlamında kullanılmıştır.)
kemer [1] *CFT/1672* (b8/442)
kemik (*i.* İnsanın ve omurgalı hayvanların çatısını oluşturan türlü biçimdeki sert organların genel adı. TDK – TS)
gemich [1] *HPT/1575*
gemich [1] *TRC/1544. I*
gemiklerung [1] *ILT/1612*
kemir- (Sert bir şeyi dişleriyle azar azar koparmak. TDK – TS)
gemirìp [1] *PGT/1794* (709)
gⁱemirip [1] *PGT/1794* 716
kenar (*Far.* kenār *i.* Bir şeyin, bir yerin bitiş kısmı veya yakını, kıyı, yaka. TDK –TS)
kenarlarinde [1] *CFT/1672* (b7/156)
kenarlelinde [1] *CFT/1672* (b7/170)
kendi (*zm.* İyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarayan dönüşlülük zamiri, öz, zat. TDK – TS)

gendi [2] *ILT/1612* (a/140, a/142)
gendibu (*k*. bu) [1] *ILT/1612* (a/077)
gendir [1] *ILT/1612* (a/057)
gendu [3] *ILT/1612* (a/041, a/116, a/117)
genduini [1] *ILT/1612* (a/002)
ggendi [2] *TG/1581* (4/ah, 5/ah)
ggenti [2] *TG/1581* (5/ah, 5/ah)
ggentu [1] *TG/1581* (5/ah)
ghendi [1] *GT/1789* (168)
ghendini [1] *GT/1789* (168)
ghendu [2] *GT/1789* (120, 168)
ghendui [1] *SL/1643*
ghiendù [1] *SL/1643*
giendi [10] *CFT/1672* (b1/026, b4/059, b5/098, b6/144, b7/154, b7/155, b7/156, b7/161, b7/166, b8/419)
gʲendì [2] *PGT/1794* (711, 716)
gʲendi [6] *PGT/1794* (701, 703, 709, 715(2), 717)
giendiler [1] *CFT/1672* (b1/008)
giendilerine [1] *CFT/1672* (b5/112)
giendilerini [1] *CFT/1672* (b7/154)
gʲendilerinì [2] *PGT/1794* (702, 713)
giendim [1] *CFT/1672* (b1/023)
gʲendindèn [1] *PGT/1794* (707)
gʲendinden [2] *PGT/1794* (706, 714)
giendine [1] *CFT/1672* (b7/156)
giendiβi [1] *CFT/1672* (b1/020)
gʲiendì [1] *PGT/1794* (712)
gjendiβi [1] *CFT/1672* (b8/387)
gkedu [1] *TG/1581* (10/ah)
gkendi [5] *TG/1581* (1/ah, 10/ah, 15/ah, 9/ah, 9/ah)
gkenditur [1] *TG/1581* (1/ah)
gkendu [1] *TG/1581* (1/ah)
gkentij [1] *TG/1581* (3/ah)
gkentiler [1] *TG/1581* (11/ah)
gkentiletur [1] *TG/1581* (3/ah)
gkentinun [2] *TG/1581* (3/ah, 4/ah)
gkentonun [1] *TG/1581* (4/ah)
gkentu [1] *TG/1581* (10/ah)
gketié [1] *TG/1581* (13/ah)
gkimtinun [1] *TG/1581* (3/ah)
guědu [1] *RGT/1630* (95)
guendim [1] *GT/1789* (117)
guendiſini [1] *GT/1789* (163)
guendum [3] *GT/1789* (116, 119, 164)
gyendi [38] *CFT/1672* (b1/017, b3/046, b3/054, b3/055, b5/093, b5/100, b7/151, b7/156, b7/159, b7/164, b7/164, b7/196, b7/210, b7/219, b7/221, b7/223, b7/224, b7/248, b7/249, b7/249, b7/253, b7/258, b7/281, b7/282, b7/342, b7/342, b8/369, b8/402, b8/405, b8/405, b8/405, b8/407, b8/407, b8/420, b8/421, b8/427, b8/433, b8/443)
gyendie [2] *CFT/1672* (b1/026, b5/095)
gyendiile [1] *CFT/1672* (b8/419)

gyendiler [4] *CFT/1672* (b7/341, b8/405, b8/427, b8/433)
gyendim [4] *CFT/1672* (b2/041, b4/077, b7/169, b7/222)
gyendimi [1] *CFT/1672* (b7/222)
gyendin [1] *CFT/1672* (b6/114)
gyendini [1] *CFT/1672* (b7/198)
gyendinüze [1] *CFT/1672* (b5/083)
gÿendi [1] *CFT/1672* (b8/369)
k'endì [2] *BGD/1781* (60, 61)
kendi [1] *BGD/1781* (65)
kendì [3] *BGD/1781* (57, 66, 95)
kendindèn [1] *BGD/1781* (62)
kendinè [1] *BGD/1781* (58)
kendine [1] *BGD/1781* (65)
kendinì [1] *BGD/1781* (57)
kendiſinà [1] *BGD/1781* (65)
kendiſini [1] *BGD/1781* (65)
kⁱendi [4] *BGD/1781* (66(2), v/4, v/33)
kⁱendim [1] *BGD/1781* (50)
kⁱendine [1] *BGD/1781* (v/3)
kⁱendine [1] *BGD/1781* (v/3)
kⁱendiſinè [1] *BGD/1781* (65)

kepenek (*i.* Çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük, aba. TDK – TS)
chepeneg [1] *HPT/1575*
chepeneg [1] *TRC/1544. I*

kere (*Ar. i.* kerre. Kez, yol, defa, sefer. TDK –TS)
kerè [1] *BGD/1781* (60)
kere [1] *CFT/1672* (b2/031)
kerrè [1] *BGD/1781* (63)
kerre [10] *CFT/1672* (b4/071, b5/094, b7/196, b7/209, b7/210, b8/367, b8/369, b8/371, b8/371, b8/427)
kerreh [1] *RGT/1630* (95)
kheret [1] *ILT/1612* (a/138)
kiere [1] *SL/1643*
kierre [1] *SL/1643*
kⁱerre [5] *BGD/1781* (v/32(2), v/33(3)

kerim (kerîm *Ar. sf.* kerem'den. *c.* kiram, küremâ 1. Kerem sahibi, cömert, verimcil, eli açık. 2. Ulu, büyük. (Devellioğlu, 1978)
kerim [1] *CFT/1672* (b2/038)
kerimdür (Allah kerîm. Allah kerem sahibidir, Allah verir. (Devellioğlu, 1978) [2] *CFT/1672* (b1/013, b8/421)
kⁱerìm [1] *BGD/1781* (60)

kervan (*Far*. kārbān *i*. Uzak yerlere yolcu ve ticaret eşyası taşıyan yük hayvanı katarı. TDK – TS)
kⁱeravàn[1] *BGD/1781* (60)

kes- I. Bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak. TDK – TS)
kes [1] *BGD/1781* (96)
keſmeſini [1] *BGD/1781* (96)
keβer [2] *CFT/1672* (b7/254, b8/421)

keβerler [1] *CFT/1672* (b8/421)
keβti [1] *CFT/1672* (b7/281)
keβtiler [1] *CFT/1672* (b8/372)
khestigi [1] *ILT/1612* (a/159)
kⁱesdi [2] *PGT/1794* (709, 716)
kⁱesdikⁱdè [1] *PGT/1794* (711)
kⁱesmegⁱe [1] *PGT/1794* 717
kⁱeſtì [1] *BGD/1781* (59)

kes- II. Ara vermek. TDK – TS)
keſſer [1] *BGD/1781* (52)

kes- III. (İskambil kâğıtlarında destenin üzerinden bir bölümünü kaldırıp öte yana koymak. TDK – TS)
kes [1] *BGD/1781* (90)

kese I. (*Far.* kīse *i.* Cepte taşınan, içine para, tütün vb. konulan, kumaştan veya örgüden küçük torba. TDK – TS)
keβe [5] *CFT/1672* (b6/135, b7/258, b7/258, b7/259, b7/259)
keβeile (*k.* ile) [1] *CFT/1672* (b7/258)
keβeβinden [1] *CFT/1672* (b5/093)

kese II. (*i.* Organizmanın bazı boşlukları. TDK -TS) *mcz.* Metinde testisler için kullanılmıştır.
kiββeβiz [1] *CFT/1672* (b7/296)

kesil- (Kesme işi yapılmak, katolunmak. TDK -TS)
keſildi[1] *BGD/1781* (58)
keβildi [1] *CFT/1672* (b6/137)
kheβilſe [1] *ILT/1612* (a/190)

kesilme- (Kesme işi yapılmamış olmak.)
keſilmemištirler[1] *BGD/1781* (96)

kesim (1. İki taraf arasında kararlaştırılan şey. 2. Şekil, biçim, endam. 3. Kısım, parça. 4. Muayyen bir vergi. TS, 1996, s. 2447)
keβim (bir *k.* akçe) [1] *CFT/1672* (b7/259)

keskin (*sf.* Çok kesici, iyi kesen. TDK – TS)
keſkìn [1] *BGD/1781* (97)
keβkin [4] *CFT/1672* (b3/056, b4/068, b6/131, b7/342)
keβkinlerini [1] *CFT/1672* (b7/153)

kesme- (Parçalara ayırmamak.)
kⁱeſmedijìn [1] *BGD/1781* (61)
kⁱeſmem [1] *BGD/1781* (57)

keşiş (*Far. i.* keşīş. Rahip. TDK –TS)
chieſis [1] *ON/1527. I*
keſis [1] *CFT/1672* (b6/112)
keſisler [2] *CFT/1672* (b8/426, b8/472)
keſislerün [2] *CFT/1672* (b7/167, b7/168)

keşke (*ünl.* ke'şke *Far.* kāşki. Dilek anlatan cümlelerin başına getirilerek `ne olurdu` anlamında özlem veya pişmanlık bildiren bir söz, bari, keşki. TDK – TS)
keskè [1] *BGD/1781* (93)
keske [1] *CFT/1672* (b7/196)
kⁱeskè [1] *BGD/1781* (89)

keyif (*Ar.* keyf *i.* Vücut esenliği, sağlık. TDK – TS)
kefinìz [1] *BGD/1781* (77)
kefun [2] *GT/1789* (110, 110)

kefuniz [1] *GT/1789* 110
kⁱefimì [1] *BGD/1781* (58)
kⁱiefi [1] *BGD/1781* (59)
kⁱiefim [1] *BGD/1781* (59)

kıble (*Ar.* ḳible *i.* Bulunulan yerden Kâbe'nin bulunduğu yön. TDK – TS)
kyblajè[1] *BGD/1781* (66)

Kıbrıs (Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'dan sonra üçüncü büyük adası. TDV İslam Ansiklopedisi, 2002, s. 370)
cybruβli [1] *CFT/1672* (b8/402)

kıç (*sf. teklifsiz konuşmada* Arka bölümde olan. TDK – TS)
kits [1] *CFT/1672* (b6/130)

kıl- (*yrd. f.* Etmek, yapmak. TDK -TS)
cqildi [2] *SL/1643*
gkilmiſar [1] *TG/1581* (11/ah)
kelmak [1] *TRC/1544. I*
kı(i)ltilar [1] *TG/1581* (13/ah)
kil [1] *CFT/1672* (b5/112)
kilar (hasıl *k.*-) *[*1] *CFT/1672* (b7/164)
kilar [2] *CFT/1672* (b2/032, b8/368)
kilarlar [3] *CFT/1672* (b8/426, b8/427, b8/472)
kilarβe [1] *CFT/1672* (b1/010)
kilarβen [1] *CFT/1672* (b7/248)
kildi [2] *RGT/1630* (94, 94)
kildük [1] *CFT/1672* (b7/294)
kildüm [1] *CFT/1672* (b4/077)
kilmagun (namaz *k.*-) *[*1] *CFT/1672* (b8/482)
kilmak [1] *HPT/1575*
kilmak [2] *CFT/1672* (b7/340, b8/482)
kiltilar [2] *TG/1581* (17/ah, 17/ah)
kilurem [1] *ILT/1612*
kilüp [1] *CFT/1672* (b7/340)

kılavuz (*i.* Rehber. TDK -TS)
kalauc [1] *CFT/1672* (b1/013)
kalauz [5] *CFT/1672* (b1/016, b1/017, b1/020, b1/025, b4/070)
kalauza [1] *CFT/1672* (b1/017)
kaulauzun [1] *CFT/1672* (b1/030)
kolaouz [1] *GT/1789* (116)
koulaouz [9] *GT/1789* (114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 128, 130)
koulaouza [1] *GT/1789* (116)
kulaghùz [1] *BGD/1781* (61)

kılıç (*i*. Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah. TDK – TS)
chelets [1] *TRC/1544. I*
chiligs [1] *HPT/1575*
chiliz [1] *ON/1527. I*
clicc [1] *SL/1643*
khilitsch [1] *ILT/1612* (a/065)
kilecsle [1] *CFT/1672* (b7/155)
kilicften [1] *CFT/1672* (b2/039)
kilics [1] *CFT/1672* (b7/342)

kilicsle [1] *CFT/1672* (b7/155)
kilicſe [1] *CFT/1672* (b7/222)
kilicſinüzden [1] *CFT/1672* (b7/198)
kilits [3] *CFT/1672* (b2/039, b3/052, b7/221)
kilitsch [1] *ILT/1612* (a/106)
kilitsle [1] *CFT/1672* (b7/155)
kilitſch [1] *ILT/1612*
kilitſiile (*k.*ı ile) [1] *CFT/1672* (b3/054)
kilitſile (*k.* ile)[1] *CFT/1672* (b3/053)
kylič [1] *BGD/1781* (53)
kylyč [1] *BGD/1781* (53)
kylyčtan [1] *BGD/1781* (68)

kılın- (Kılma işi yapılmak. TDK – TS)
kilindikten [1] *CFT/1672* (b8/421)

kımıldama- (Yerinden hareket etmemek.)
kymyldámam [1] *BGD/1781* (99)
kymyldàmam [1] *BGD/1781* (98)

kına (*Ar. i.* ḥinnāʾ. Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz. TDK –TS)
kana [1] *CFT/1672* (b8/407)

kınnap (*Ar. i.* ḳinneb. Kaba şeyler dikmeye, bağlamaya yarayan ince sicim veya kalın ipli TDK –TS)
kanaf [1] *CFT/1672* (b8/433)

kır- (Sert şeyleri vurarak veya ezerek parçalamak. TDK – TS)
kirdi [1] *CFT/1672* (b6/139)

kır (*i.* Beyazla az miktarda siyah karışmasından oluşan renk. TDK – TS)
kyr (*k.* at) [2] *BGD/1781* (57, 63)

kırdır- (Kırma işini yaptırmak. TDK – TS)
kirdirmis [1] *CFT/1672* (b8/443)

kırıl- (Kırma işine konu olmak, bir veya birçok parçaya ayrılmak. TDK – TS)
kirilurum [1] *GT/1789* (164)
kyryly'ngia [1] *BGD/1781* (62)

Kırım (Karadeniz'in kuzeyinde tarihî bir yarımada ve Ukrayna'ya bağlı özerk cumhuriyet. TDV İslam Ansiklopedisi, 2002, s. 458)
crimde [1] *CFT/1672* (b3/052)

kırk (Sayı adı.)
chirich [2] *ON/1527. I*
chrich [6] *ON/1527. I*
chrichbir (*k.* bir) [1] *ON/1527. I*
chrichvz (*k.* üç)[1] *ON/1527. I*
cqirc [1] *SL/1643*
kerch [10] *TRC/1544. I*
kerk [1] *HPT/1575*
kirk [11] *CFT/1672* (b3/047, b3/051, b5/085, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/117, b7/152, b7/238, b7/258)

kırmızı (*Ar*. ḳirmizī *i.* Al, kızıl renk. TDK – TS)
kirmizi [1] *CFT/1672* (b4/069)
kyrmyzi [1] *BGD/1781* (96)
kyrmyzy'[1] *BGD/1781* (78)

kırp- (Göz kırpmak, kapamak)

khup [1] *ILT/1612* (a/143)

kısa (*sf.* Boyu, uzunluğu az olan, uzun karşıtı. TDK – TS)
kiββalanmamis (*k.*lanma- 'azalmamak' anlamında kullanılmıştır.) [1] *CFT/1672* (b5/089)
kysà [1] *BGD/1781* (87)
kyssa [1] *BGD/1781* (v/4)
kyſſa [2] *BGD/1781* (v/3, v/4)

kısım (*Ar.* ḳism *i.* Parçalara ayrılmış bir şeyin her bölümü, bölük, kesim. TDK –TS)
kiβmi [3] *CFT/1672* (b8/370, b8/433, b8/482)
kiβmie [1] *CFT/1672* (b7/210)
kiβmilerinden [1] *CFT/1672* (b8/472)
kiβmilerün [1] *CFT/1672* (b8/473)
kiβmjle [1] *CFT/1672* (b4/065)

kıskan- (Sevgide veya kendisiyle ilişkili şeylerde bir başkasının ortaklığına, üstün durumda görünmesine dayanamamak. TDK – TS)
khiβ Khanur [1] *ILT/1612* (a/099)

kısrak (*i.* Dişi at. TDK –TS)
kiβrag [2] *CFT/1672* (b6/130, b6/131)
kiβragi [1] *CFT/1672* (b6/130)
kiβraglar [1] *CFT/1672* (b6/130)

kıssa (*Ar. i.* ḳiṣṣa Ders çıkarılması gereken anlatı, olay. TDK –TS)
kiſzſzeβinden [1] *CFT/1672* (b1/011)
kiββelerle [1] *CFT/1672* (b8/405)

kisve (*Ar*. kisve *i.* Kılık kıyafet. TDK – TS)
gkiſpbeten [1] *TG/1581* (11/ah)
kıspheletigi [1] *TG/1581* (10/ah)
kisphelendi [1] *TG/1581* (6/ah)
kispheletin [1] *TG/1581* (5/ah)
kiſphiletiginé [1] *TG/1581* (12/ah)

kış (*i.* Kuzey yarım kürede 22 Aralık-21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, sonbaharla ilkbahar arasındaki soğuk mevsim. TDK – TS)
kes [1] *HPT/1575*
kes [1] *TRC/1544. I*
kis [1] *CFT/1672* (b8/444)
kiſte [2] *CFT/1672* (b8/434, b8/434)

kıt (*Ar*. ḳaḥṭ *sf.* İhtiyaca yetmeyecek kadar az, bol(II) karşıtı. TDK – TS)
kitligi [1] *CFT/1672* (b8/441)
ky'ttyr [1] *BGD/1781* (54)

kıy- (*mcz.* Acımayıp öldürmek. TDK –TS)
kiamak [1] *CFT/1672* (b2/038)

kıyâfet (kıya:fet *Ar*. ḳiyāfet *i.* Giysi. TDK – TS)
kiafet [1] *CFT/1672* (b8/472)
kiafeti [1] *CFT/1672* (b8/433)
kiafetinden [1] *CFT/1672* (b8/433)
kiafetlerinden [1] *CFT/1672* (b8/472)

kıyas (kıya:s *Ar*. ḳiyās 1. *i.* Bir tutma, denk sayma. 2. *i.* Karşılaştırma, oranlama, mukayese. TDK –TS)
kiaſziderler (*k.* et-) [1] *CFT/1672* (b8/427)
kiaβ [2] *CFT/1672* (b7/341, b8/402)
kiaβederlerki (*k.* et-) [1] *CFT/1672* (b2/038)

kiaβedermiβin (*k*. et-) [1] *CFT/1672* (b6/124)
kiaβejleme (*k*. eyleme-) [1] *CFT/1672* (b7/234)
kiaβider (*k*. et-) [1] *CFT/1672* (b8/386)
kiaβidermiβen (*k*. et-) [1] *CFT/1672* (b4/071)
kiaβiderβen (*k*. et-) [1] *CFT/1672* (b1/007)
kiaβimde [3] *CFT/1672* (b3/048, b4/072, b7/169)
kyaſumde [1] *GT/1789* (129)
kyazumuze [1] *GT/1789* (166)

kıyı (*i.* Kara ile suyun birleştiği yer. TDK – TS)
kyjiſindàn [1] *BGD/1781* (93)
kyjiſyrá (*k.* sıra) kıyıyı takip ederek anlamında kullanılmıştır.) [1] *BGD/1781* (93)

kıyma- (Acımak.)
kijmam [1] *CFT/1672* (b2/034)

kız (*i.* Dişi çocuk. TDK – TS)
chis [2] *ON/1527. I*
chiſcardas (*k*. kardeş) [1] *ON/1527. I*
kez [1] *HPT/1575*
kez [1] *TRC/1544. I*
khisden [1] *ILT/1612*
khiſin [1] *ILT/1612* (a/198)
kiz [1] *HPT/1575*
kiz [4] *CFT/1672* (b7/164, b7/347, b8/407, b8/408)
kize [3] *CFT/1672* (b8/407, b8/407, b8/407)
kizi [6] *CFT/1672* (b8/407, b8/407, b8/408, b8/408, b8/408, b8/408)
kizlar [3] *CFT/1672* (b4/074, b7/296, b7/296)
kizlardan [2] *CFT/1672* (b7/347, b7/347)
kizlarinden [1] *CFT/1672* (b7/340)
kizlarun [1] *CFT/1672* (b7/347)
kizligi [1] *CFT/1672* (b8/408)
kizligini [1] *CFT/1672* (b8/408)
kizün [1] *CFT/1672* (b8/426)
kiβlar [1] *CFT/1672* (b4/074)
kyzy'm [1] *BGD/1781* (62)

kızamık (*i.* Genellikle küçük yaşlarda görülen, kuluçka dönemi bir iki hafta süren, bulaşıcı, ateşli, ufak kızıl lekeler döktüren hastalık. TDK – TS)
kyzamklar [1] *BGD/1781* (98)

kızıl (*i.* Parlak kırmızı renk. TDK – TS)
kezil [1] *HPT/1575*
kizil [1] *CFT/1672* (b6/122)
kuozl [1] *TRC/1544. I*
kyzy'l [1] *BGD/1781* (53)

kızoğlan (*sf.* kı'zoğlan. Bakire. TDK – TS)
kizoglan [1] *CFT/1672* (b8/441)
kizoglanlarinün [1] *CFT/1672* (b7/346)
kizoglanlarun [1] *CFT/1672* (b6/132)

ki (*Far.* ki *bağ.* Anlam bakımından birbirleriyle ilgili cümleleri birbirine bağlayan bir söz. TDK –TS)
ché [1] *TG/1581* (5/ah)
ké [1] *BGD/1781* (85)
ke [3] *BGD/1781* (63, 90, 97)

khi [6] *ILT/1612* (a/044)
ki [10] *SL/1643*
ki [140] *CFT/1672* (b1/009, b1/009, b1/015, b1/016, b1/021, b1/022, b1/028, b2/033, b2/035, b2/038, b2/039, b2/040, b3/046, b3/050, b4/071, b4/077, b4/078, b4/078, b4/078, b5/082, b5/083, b5/083, b5/088, b5/089, b5/089, b5/090, b5/091, b5/091, b5/092, b5/095, b5/095, b5/095, b5/097, b5/099, b5/099, b5/106, b5/107, b5/109, b5/109, b5/110, b6/114, b6/119, b6/120, b6/120, b6/120, b6/136, b6/140, b6/140, b6/142, b6/142, b7/149, b7/151, b7/152, b7/155, b7/155, b7/155, b7/155, b7/156, b7/160, b7/160, b7/160, b7/164, b7/165, b7/165, b7/167, b7/170, b7/176, b7/196, b7/198, b7/198, b7/201, b7/201, b7/210, b7/210, b7/211, b7/215, b7/215, b7/216, b7/221, b7/221, b7/222, b7/223, b7/224, b7/232, b7/234, b7/248, b7/252, b7/253, b7/256, b7/267, b7/281, b7/282, b7/294, b7/296, b7/338, b7/338, b7/338, b7/339, b7/339, b7/340, b7/340, b7/341, b7/347, b8/361, b8/364, b8/367, b8/368, b8/372, b8/386, b8/386, b8/387, b8/387, b8/401, b8/401, b8/405, b8/405, b8/408, b8/408, b8/418, b8/418, b8/420, b8/420, b8/420, b8/421, b8/427, b8/433, b8/441, b8/441, b8/442, b8/442, b8/442, b8/442, b8/443, b8/443, b8/444, b8/457, b8/472, b8/473, b8/475, b8/490)
ki [2] *CFT/1672* (b7/340, b8/372)
ki [2] *GT/1789* (113, 124)
ki [2] *ILT/1612* (a/048)
ki [2] *TG/1581* (13/ah, 6/ah)
ki [25] *BGD/1781* (51(2), 53(2), 59, 68, 77, 84, 88, 89, 92, 93(2), 94(2), 95(2), 96, 97, 99(3), 103(2), v/4)
kʲi [1] *PGT/1794* (712)
kʲi [11] *BGD/1781* (52, 58, 65, 89, 93, v/3(2), v/31, v/32(2), v/34)
kiol (*k.* o) [1] *ILT/1612*

kifayet (kifa:yet *Ar.* kifāyet 1. *i.* Yeterli miktarda olma, yetme, kâfi gelme. 2. *i.* Bir işi yapabilecek yetenekte olma, yeterlik, liyakat. TDK –TS)
kefaiet [3] *CFT/1672* (b5/112, b7/246, b8/370)
kifaiet [1] *CFT/1672* (b7/294)
kʲifajèt [1] *PGT/1794* (713)

kihter (kih-ter *Far. b. sf.* Yaşça çok küçük. (Devellioğlu, 1978)
kʲihtèrü [1] *PGT/1794* (706)

kiler (*Far. i.* kilār Evlerde yiyecek, içecek ve erzakın saklandığı oda, ambar veya dolap. TDK –TS)
kiler [1] *CFT/1672* (b7/296)
kilergsi [1] *CFT/1672* (b7/296)

kilise (*Rum. i.* Hristiyanların ibadet etmek için toplandıkları yer. TDK –TS)
kilisa [1] *DDLT/1641*
kiliſagik [1] *DDLT/1641*
kiliſe [1] *BGD/1781* (v/32)
kiliſede [1] *BGD/1781* (v/33)
kiliſeje [1] *BGD/1781* (v/32)
kiliſelerine [1] *BGD/1781* (v/32)
kiliſenin [5] *BGD/1781* (v/4(2), v/30, v/31, v/33)
kliſei [1] *CFT/1672* (b7/168)
kliβe [1] *CFT/1672* (b8/427)
kliβeler [1] *CFT/1672* (b8/370)
kliβelere [1] *CFT/1672* (b6/141)
kliβelezinde [1] *CFT/1672* (b7/164)
kliβeβini [1] *CFT/1672* (b7/167)

kim (*zm.*`Hangi kişi?` anlamında cümlede, özne, tümleç, nesne, yüklem görevinde

kullanılan bir söz. TDK –TS)
chimin [1] *HPT/1575* (28)
chimindan [1] *HPT/1575* (28)
chimindur [1] *HPT/1575* 27
chimlar [1] *HPT/1575* (28)
chimlara [1] *HPT/1575* (28)
chimlardan [1] *HPT/1575* (28)
chimlari [1] *HPT/1575* (28)
chimlaru [1] *HPT/1575* (28)
chmi [2] *HPT/1575* (28, 28)
chmia [1] *HPT/1575* (28)
chmj [1] *HPT/1575* 27
khim [1] *ILT/1612* (a/067)
khim [8] *ILT/1612* (a/002, a/137, a/137, a/179, a/179, a/185, a/204)
khimi [1] *ILT/1612* (a/198)
khimiβi [1] *ILT/1612* (a/199)
kⁱim [6] *BGD/1781* (54, 56, v/4, v/31, v/32(2)
kⁱimin [1] *BGD/1781* (95)
kⁱimkⁱi (*k.* ki) [1] *PGT/1794* (712)
kil [1] *TG/1581* (4/ah)
kⁱm [1] *BGD/1781* (v/34)
kim [1] *CFT/1672* (b1/023)
kim [1] *ILT/1612*
kim [1] *SL/1643*
kim [2] *DDLT/1641*
kim [2] *GT/1789* (112, 167)
kim [23] *CFT/1672* (b1/004, b1/024, b3/054, b3/054, b4/066, b5/109, b6/114, b6/137, b7/222, b7/224, b7/256, b7/342, b7/342, b7/346, b7/346, b7/346, b7/346, b8/361, b8/372, b8/408, b8/419, b8/442, b8/490)
kim [42] *TG/1581* (1/ah, 1/ah, 1/ah, 11/ah, 11/ah, 11/ah, 11/ah, 12/ah, 13/ah, 13/ah, 14/ah, 14/ah, 14/ah, 15/ah, 16/ah, 17/ah, 17/ah, 19/ah, 2/ah, 2/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 4/ah, 4/ah, 4/ah, 4/ah, 5/ah, 6/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 8/ah, 8/ah, 9/ah, 9/ah, 9/ah, 9/ah)
kim [6] *BGD/1781* (82(2), 83, 84, 90, 95)
kimà [1] *SL/1643*
kimden [1] *CFT/1672* (b5/100)
kimden [1] *DDLT/1641*
kimdéndir [1] *BGD/1781* (83)
kimdir [1] *BGD/1781* (87)
kimdur [2] *CFT/1672* (b7/256, b8/433)
kimdür [14] *CFT/1672* (b5/088, b7/170, b7/246, b8/433, b8/433, b8/433, b8/433, b8/433, b8/433, b8/433, b8/433, b8/433, b8/433, b8/433)
kime [2] *CFT/1672* (b5/084, b5/094)
kimeh [1] *DDLT/1641*
kimi [1] *DDLT/1641*
kimi [1] *ILT/1612* (a/198)
kimi [1] *SL/1643*
kimingh [1] *DDLT/1641*
kimler [1] *SL/1643*
kimler [2] *DDLT/1641*

kimlerden [1] *DDLT/1641*
kimlere [1] *DDLT/1641*
kimleri [1] *DDLT/1641*
kimleringh [1] *DDLT/1641*
kimun [1] *SL/1643*

kimi (~ kimisi *zm.* Birtakımı, bazısı, kimisi. TDK – TS)
kⁱimisì [1] *BGD/1781* (82)
kimi [8] *CFT/1672* (b7/176, b7/176, b7/176, b7/176, b7/176, b8/408, b8/453, b8/453)
kimisi [1] *BGD/1781* (82)
kimisì [1] *BGD/1781* (95)
kimísi [1] *BGD/1781* (95)
kimſi [1] *CFT/1672* (b7/254)
kimβi [4] *CFT/1672* (b2/042, b6/133, b7/342, b8/421)
kimβide [1] *CFT/1672* (b6/122)
kimβie [3] *CFT/1672* (b3/055, b7/160, b7/294)
kimβii [1] *CFT/1672* (b7/254)
kimβiie [1] *CFT/1672* (b4/077)

kimse (*zm.* Herhangi bir kişi, kim olduğu bilinmeyen kişi. TDK –TS)
khimseje [1] *ILT/1612* (a/030)
khimſch [1] *ILT/1612* (a/152)
khimſeje [1] *ILT/1612* (a/001)
kⁱimesnekⁱi[1] *PGT/1794* (701)
kⁱimsè [2] *BGD/1781* (84, 95)
kⁱimſeji[1] *BGD/1781* (v/33)
kimesneler [1] *GT/1789* (163)
kimeſeten [1] *TG/1581* (3/ah)
kimezneji[1] *BGD/1781* (59)
kimeβne [2] *CFT/1672* (b2/030, b5/099)
kimiſe [1] *TG/1581* (18/ah)
kimsè[2] *BGD/1781* (62, 86)
kimſe [3] *GT/1789* (111, 122, 169)
kimſei [1] *CFT/1672* (b8/407)
kimſeje [1] *CFT/1672* (b7/294)
kimſenem [1] *ILT/1612*
kimſenín[1] *BGD/1781* (83)
kimſeningh [1] *SL/1643*
kimſeyi [1] *GT/1789* (116)
kimβe [15] *CFT/1672* (b1/003, b2/030, b4/076, b5/108, b7/150, b7/160, b7/174, b7/209, b7/211, b7/254, b7/259, b7/341, b8/363, b8/368, b8/408)
kimβeden [4] *CFT/1672* (b2/043, b4/079, b7/156, b8/371)
kimβei [5] *CFT/1672* (b1/017, b1/026, b5/096, b7/210, b7/248)
kimβeie [2] *CFT/1672* (b8/441, b8/441)
kimβeje [2] *CFT/1672* (b6/140, b7/340)
kimβeler [1] *CFT/1672* (b1/009)
kimβelerden [1] *CFT/1672* (b7/340)
kimβen [1] *CFT/1672* (b5/089)
kimβenün [5] *CFT/1672* (b5/095, b8/401, b8/401, b8/405, b8/405)
kmβenün [1] *CFT/1672* (b8/405)

kiraz (*Rum. i.* Gülgillerden, ılıman iklimlerde yetişen bir meyve ağacı. TDK – TS)
kirèz[1] *BGD/1781* (89)

kiremit (*Rum. i.* Çatıları örtmekte kullanılan, yan yana dizilerek suyu aşağıya geçirmeden dışarı akıtacak biçimde yapılmış, kızıl toprağın renginde, pişmiş balçık levha. TDK – TS)
geremit [1] *ON/1527. I*

kişi (*i.* Kadın veya erkeğe verilen genel ad, şahıs, zat, nefer. TDK – TS)
kichileri [1] *RGT/1630* (95)
kischi [2] *ILT/1612* (a/016, a/117)
kisi [1] *CFT/1672* (b8/367)
kisi [1] *TG/1581* (5/ah)
kisii [1] *CFT/1672* (b8/421)
kiſchi [2] *GT/1789* (118, 123)
kiſcileri [1] *SL/1643*
kiſi [13] *CFT/1672* (b1/022, b2/034, b5/083, b7/152, b7/294, b7/294, b7/340, b8/369, b8/370, b8/372, b8/401, b8/420, b8/434)
kiſide [1] *CFT/1672* (b5/090)
kiſie [4] *CFT/1672* (b2/033, b7/159, b7/166, b8/402)
kiſii [2] *CFT/1672* (b7/248, b8/369)
kiſiile (*k.* ile) [2] *CFT/1672* (b5/102, b8/369)
kiſij [1] *CFT/1672* (b8/407)
kiſiler [9] *CFT/1672* (b3/049, b6/119, b7/165, b7/233, b7/342, b7/342, b8/402, b8/402, b8/427)
kiſilerden [1] *CFT/1672* (b7/169)
kiſilere [2] *CFT/1672* (b7/294, b7/294)
kiſileri [1] *CFT/1672* (b8/401)
kiſilerle [1] *CFT/1672* (b8/371)
kiſilerün [4] *CFT/1672* (b6/126, b6/128, b7/166, b7/201)
kiſililer [1] *CFT/1672* (b7/340)
kiſinün [2] *CFT/1672* (b8/401, b8/427)
kiβiler [1] *CFT/1672* (b8/418)

kitap (*Ar.* kitāb *i.* Ciltli veya ciltsiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünü. TDK –TS)
kⁱitab [1] *BGD/1781* (v/3)
kⁱitaby [1] *BGD/1781* (v/4)
kⁱitaby’ [1] *BGD/1781* (52)
kitab [1] *HPT/1575*
kitab [1] *SL/1643*
kitab [1] *TRC/1544. I*
kitab [3] *CFT/1672* (b6/120, b7/209, b7/341)
kitaba [1] *CFT/1672* (b7/341)
kitabchanamè (*k.*haneme) [1] *BGD/1781* (96)
kitabi [1] *CFT/1672* (b8/401)
kⁱtabi [1] *BGD/1781* (v/3)
kitabi [1] *BGD/1781* (56)
kitabin [1] *BGD/1781* (55)
kitabini [1] *CFT/1672* (b8/401)
kitablar [3] *CFT/1672* (b6/121, b7/341, b8/444)
kitablari [1] *CFT/1672* (b7/219)
kitablarimüzden [1] *CFT/1672* (b6/120)
kitablarindan [1] *CFT/1672* (b8/401)
kitabler [1] *CFT/1672* (b6/119)
kitablerde [1] *CFT/1672* (b6/119)

kitableri [1] *CFT/1672* (b6/119)
k꞉tablerini [1] *BGD/1781* (v/4)
kitablerün [1] *CFT/1672* (b7/341)
kitabta [1] *CFT/1672* (b7/342)
kitapiné [2] *TG/1581* (4/ah, 4/ah)
kitaplarumus [1] *TG/1581* (14/ah)
kitapta [1] *CFT/1672* (b8/418)

koca I. (*i.*Bir kadının evlenmiş olduğu erkek, eş, zevç. TDK –TS)
coge [1] *ON/1527. I*
koga [1] *ILT/1612*
kogsa [3] *CFT/1672* (b5/090, b8/407, b8/408)
kogsaia [1] *CFT/1672* (b8/409)
kogsaβi [1] *CFT/1672* (b8/407)
kogsaβi [4] *CFT/1672* (b8/408, b8/408, b8/408, b8/418)
kogsaβini [1] *CFT/1672* (b8/408)
kogsaβinün [1] *CFT/1672* (b8/408)
kogſa [1] *HPT/1575*
kogſa [1] *TRC/1544. I*

koca II. (*sf.* Yaşlı, ihtiyar, pir. TDK –TS)
kogialyghà (*k.*lık: *i.* Yaşı ilerlemiş olma durumu. TDK – TS) [1] *BGD/1781* (59)
kogsalanmis (*k.*lan-) [1] *CFT/1672* (b8/420)
kogsalanmislarlini (*k.*lan-: Yaşlanmak anlamında kullanılmıştır.) [1] *CFT/1672* (b7/347)

kok- (Koku çıkarmak. TDK – TS)
cqocqar [1] *SL/1643*
khokhar [1] *ILT/1612* (a/140)
kokar [1] *ILT/1612* (a/059)
kokàr[1] *BGD/1781* (65)

koku (*i.* Nesnelerden yayılan küçücük zerrelerin burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygu. TDK – TS)
kokuli [1] *CFT/1672* (b4/068)

kol (*i.* İnsan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm. TDK –TS)
khol [1] *ILT/1612* (a/190)
khullinung [1] *ILT/1612* (a/197)
kolun [1] *CFT/1672* (b5/102)
kolunuzi [1] *CFT/1672* (b5/099)

kolay (*sf.* Sıkıntı çekmeden, yorulmadan yapılabilen, emeksiz, zahmetsiz (…) TDK – TS)
kholai [1] *ILT/1612* (a/076)
kolaj [3] *CFT/1672* (b6/115, b7/223, b8/366)
kolaj [2] *PGT/1794* (709, 716)
kolájdyr [1] *BGD/1781* (96)
kolajlighile (*k.*lık ile) [1] *BGD/1781* (93)
kolajly'k [1] *BGD/1781* (94)
kolay [1] *GT/1789* (171)
kolayile (*k.* ile) [1] *GT/1789* (164)

koltuk (*i.* Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer. TDK – TS)
koltughà[1] *BGD/1781* (64)

komşu (*i*. Konutları yakın olan kimselerin birbirine göre aldıkları ad. TDK – TS)
konſilar [1] *CFT/1672* (b7/219)
konſilardan [1] *CFT/1672* (b8/364)

konſilari [1] *CFT/1672* (b8/420)
konſilarle [1] *CFT/1672* (b7/253)
konſilikta [1] *CFT/1672* (b7/216)
konſinun [1] *CFT/1672* (b7/216)

kon- (Yolculukta geceyi geçirmek için bir yerde kalmak, konuk olmak. TDK – TS)
conarus [1] *ILT/1612* (a/170)
conmac [1] *SL/1643*
kona [1] *BGD/1781* 17
kondù [1] *BGD/1781* (53)
kondum [1] *ILT/1612*

konak (*i.* Yolculukta geceyi geçirmek için inilen, konaklanılan yer. TDK – TS)
conac [1] *SL/1643*
konaghini [1] *GT/1789* (170)
konaghum [1] *GT/1789* (131)
konagünüze [1] *CFT/1672* (b5/103)
konağa [1] *CFT/1672* (b5/098)
konak [14] *CFT/1672* (b1/017, b1/022, b1/022, b3/058, b4/058, b4/059, b4/059, b4/060, b4/060, b4/060, b4/080, b6/128, b8/368, b8/370)
konak [2] *GT/1789* (123, 124)
konak [1] *BGD/1781* (107)
konàk [1] *BGD/1781* (78)
konakda [1] *GT/1789* (123)

konakçı (*i.* Toplu olarak yapılan yolculukta konak yeri sağlamakla görevli kimse. TDK – TS)
konacì [2] *BGD/1781* (78, 111)
konacije [1] *BGD/1781* (111)
konakdſchi [2] *GT/1789* (124, 130)

konuk (*i.* Bir yere veya birinin evine kısa bir süre kalmak için gelen kimse, misafir, mihman. TDK – TS)
conuklamak [1] *ILT/1612*
conukleri [1] *ILT/1612*
khonuckh [1] *ILT/1612* (a/156)
konokluk [1] *CFT/1672* (b5/102)
konukcſ [1] *CFT/1672* (b4/060)
konukcſilerün [1] *CFT/1672* (b7/199)
konukcſinün [1] *CFT/1672* (b4/059)
konukdur [1] *ILT/1612*

konul- (Koyma veya konma işi yapılmak. TDK – TS)
konulmiſtür [1] *CFT/1672* (b8/427)

konuş- (Bir dilin kelimeleriyle düşüncesini sözlü olarak anlatmak. TDK – TS)
konuſtigtan [1] *CFT/1672* (b7/347)
konuſtur [1] *CFT/1672* (b6/130)
konuſtururlar [1] *CFT/1672* (b6/130)

kop- (Herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak. TDK – TS)
kopup [1] *PGT/1794* (712)

kopar- (Kopmasını sağlamak, kopmasına yol açmak. TDK – TS)
coparmas [1] *ILT/1612* (a/100)
khopar [1] *ILT/1612* (a/055)
khoparigidur [1] *ILT/1612* (a/044)
kopara [1] *CFT/1672* (b6/142)

kork- (Korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak. TDK – TS)
khorkan [1] *ILT/1612* (a/187)
khorkhan [1] *ILT/1612* (a/120)
khorkhu [1] *ILT/1612* (a/050)
korkàn [1] *BGD/1781* (61)
korkan [1] *CFT/1672* (b4/079)
korkar [1] *GT/1789* 130
korkar [2] *CFT/1672* (b4/078, b8/368)
korkarlar [1] *CFT/1672* (b3/052)
korkartſon [1] *TRC/1544. I*
korkarum [2] *CFT/1672* (b2/033, b8/364)
korkarumki [1] *GT/1789* (164)
korkárym [1] *BGD/1781* (55)
korkàrym [1] *BGD/1781* (94)
korkàrymkⁱi [2] *PGT/1794* (700, 711)
korkoudour [1] *GT/1789* (169)
korku [2] *CFT/1672* (b1/011, b7/196)
korkuia [1] *CFT/1672* (b7/199)
korkularindan [1] *CFT/1672* (b7/199)
korkum [1] *CFT/1672* (b7/198)
korkumuz [1] *CFT/1672* (b2/043)
korkak (*sf.* Çok çabuk ve olmayacak şeylerden korkan (kimse, hayvan). TDK – TS)
khorkak [1] *ILT/1612* (a/119)
korkak [1] *GT/1789* 169
korkak [1] *ILT/1612*
korkma- (Cesaret etmek.)
kórkma [1] *BGD/1781* (94)
kòrkma [1] *PGT/1794* (708)
korkma [1] *PGT/1794* (715)
korkmajynyz [1] *BGD/1781* (109)
korkmàz [1] *BGD/1781* (65)
korkmaz [2] *CFT/1672* (b4/079, b5/086)
korku (*i*. Bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı, üzüntü. TDK – TS)
korkouſindan [1] *GT/1789* (171)
korku [2] *BGD/1781* (106, 107)
korkudàn [1] *PGT/1794* (713)
korkulardàn [1] *PGT/1794* (712)
korkularyndàn [1] *PGT/1794* (712)
korkularyndan [1] *PGT/1794* (713)
korkusyndan [1] *PGT/1794* (703)
korkut- (Korkmasına yol açmak. TDK – TS)
korkoudour [1] *GT/1789* (169)
koru- (Bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilerden, tehlikeden, zor bir durumdan uzak tutmak (…) TDK -TS)
korudur [1] *CFT/1672* (b2/042)
korudurum [1] *CFT/1672* (b1/025)
korugsi [1] *CFT/1672* (b7/176)
korutmak [2] *CFT/1672* (b7/154, b7/252)
koruma- (Tehlikeyi önlememek.)
corimaip [1] *TG/1581* (5/ah)

korun- (Kendini korumak, bir yere sığınmak, bir şeyden sakınmak. TDK – TS)
koroudourum [1] *GT/1789* (120)
koş- (Birini, bir işte görevlendirmek. TDK – TS)
koſarlar (hizmete *k.*-) [1] *CFT/1672* (b7/145)
kov- (Sert veya küçük düşürücü sözlerle gitmesini söylemek, savmak, defetmek. TDK – TS)
kovar [1] *CFT/1672* (b7/249)
kovarlar[1] *BGD/1781* (61)
kovarum [1] *CFT/1672* (b7/198)
kovdi [1] *CFT/1672* (b7/281)
kovdu [2] *PGT/1794* (705, 714)
kovmak [1] *CFT/1672* (b7/196)
kovup [1] *CFT/1672* (b6/129)
koy- I. (~ko- Bir şeyi bir yere bırakmak, belli bir yere yerleştirmek. TDK –TS)
coudi [1] *RGT/1630* (96)
coudì [1] *SL/1643*
kho [1] *ILT/1612* (a/184)
ko (Bir tarafa *k.*) [2] *CFT/1672* (b1/024, b7/234)
ko [1] *ILT/1612*
ko [2] *BGD/1781* (56, 87)
kodù [1] *BGD/1781* (58)
kodu [2] *BGD/1781* (v/4(2)
kodúm [1] *BGD/1781* (54)
koiup [1] *CFT/1672* (b8/372)
kojup [6] *CFT/1672* (b7/249, b7/342, b8/405, b8/408, b8/426, b8/473)
kojup[1] *PGT/1794* (713)
kojüp [1] *CFT/1672* (b8/371)
kojverelìm (*k.* ver-) [1] *BGD/1781* (91)
komiſtur [1] *CFT/1672* (b8/442)
komušlàr [1] *BGD/1781* (60)
korlar [2] *CFT/1672* (b7/347, b8/426)
kòrum [1] *BGD/1781* (99)
koy- II. (~ ko- karşı *k.* Boyun eğmemek. TDK –TS)
cojaſſen [1] *ILT/1612* (a/220)
cor [1] *ILT/1612* (a/096)
corlar [1] *ILT/1612*
koiagsak [1] *CFT/1672* (b7/216)
kor (karşı *k.*) [1] *GT/1789* 112
kor [1] *CFT/1672* (b1/004)
koy- III. (~ ko- Bir düzene sokmak, düzenlemek anlamında kullanılmıştır.)
kodum (terbiye *k.*) [1] *CFT/1672* (b1/021)
koyma- (Bir yere yerleştirmemek.)
khoma dungungi [1] *ILT/1612* (a/147)
komaiam [1] *CFT/1672* (b7/340)
komam [1] *CFT/1672* (b7/341)
koyu (sf. Rengi açık olmayan, daha belirgin olan, açık karşıtı. TDK –TS)
koju [1] *CFT/1672* (b4/069)
koyun (*i.* Geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan. TDK –TS)
choin [1] *TRC/1544. I*

coin [1] *HPT/1575*
coini [1] *ILT/1612* (a/163)
kojun [1] *CFT/1672* (b4/062)

koyun (~ koyn *i.* Kollar arası, kucak. TDK –TS)
kojnina [1] *CFT/1672* (b7/249)

koz (*Far.* gavz, goz *i.* Ceviz. TDK –TS)
koz [1] *HPT/1575*
koz [1] *TRC/1544. I*

köle (*i.* Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan kimse, kul, esir. TDK – TS)
khueleile (*k.* ile) [1] *ILT/1612* (a/030)

köpek (*i.* Köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan. TDK – TS)
chiopek [1] *HPT/1575*
chiupegic (köpecik) [1] *SL/1643*
chiupek [1] *SL/1643*
kʲópèjì [1] *BGD/1781* (60)
kʲópèk [1] *BGD/1781* (60)
köpekler [1] *CFT/1672* (b8/371)
köpeklere [1] *CFT/1672* (b8/370)
kupek [1] *TRC/1544. I*

köprü (*i.* Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan veya trafik akımının, başka bir trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan ahşap, kâgir, beton veya demir yapı. TDK – TS)
köprüler [1] *CFT/1672* (b8/370)
köprülinün [1] *CFT/1672* (b7/253)

Köprülü (Makedonya'da tarihî bir şehir. TDV İslam Ansiklopedisi, 2016, s. 80)
köprüli [4] *CFT/1672* (b7/167, b7/253, b7/281, b7/282)

kör (*Far.* kūr *sf.* Görme engelli. TDK – TS)
chur [1] *HPT/1575*
chur [1] *TRC/1544. I*
khior [1] *ILT/1612* (a/126)
khiori [1] *ILT/1612* (a/126)
kʲorùn [1] *BGD/1781* (60)
kiör [1] *BGD/1781* (65)
koirlerung [1] *ILT/1612* (a/144)

kös- (Ayağını uzatmak. DS, 1993, s. 2973)
khioſun [1] *ILT/1612* (a/086)

köşe (*Far.* gūşe *i.* Birbirini kesen iki çizginin, iki düzlemin oluşturduğu açı, zaviye. TDK – TS)
kʲiösʲesinden [2] *PGT/1794* (704, 714)
köseli [1] *CFT/1672* (b8/426)
köſeli [1] *CFT/1672* (b6/138)
kuſche [1] *ILT/1612*

köşk (*Far*. kuşk *i.* Bahçe içinde yapılmış süslü ev, kasır. TDK – TS)
kʲöškʲè[1] *BGD/1781* (90)

köy (*Far.* kūy *i.* Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışılan, konutları ve öteki yapıları bu hayata uygun yerleşim birimi, köylük yer, köy yeri. TDK –TS)
choi [1] *ON/1527. I*

chu [1] *TRC/1544. I*
kojlerün [1] *CFT/1672* (b7/156)
köilerde [1] *CFT/1672* (b4/066)
köj [1] *CFT/1672* (b8/426)
köjde [2] *CFT/1672* (b3/058, b4/074)
köjler [2] *CFT/1672* (b3/045, b3/055)
köjlerde [1] *CFT/1672* (b4/065)
köjli [1] *CFT/1672* (b8/364)
kujlerin [1] *BGD/1781* (68)

köylü (*sf*. Köyde yaşayan veya köyde doğmuş olan.)
chuuli [1] *HPT/1575*
chuuli [1] *TRC/1544. I*
gioli [1] *ON/1527. I*

kral (*Sırpça i*. En yüksek devlet otoritesini, bütün devlet başkanlığı yetkilerini kalıtım veya soylularca seçilme yoluyla elinde bulunduran kimse. TDK – TS)
kirallar [1] *CFT/1672* (b5/083)
kral [4] *CFT/1672* (b7/155, b7/224, b7/281, b7/294)
krali [1] *CFT/1672* (b7/221)
krallar [2] *CFT/1672* (b7/165, b7/196)
krallarun [2] *CFT/1672* (b7/165, b7/254)
krallarü [1] *CFT/1672* (b7/233)

Kreta (Girit adasının Latince adı için kullanılmıştır.)
cretanun [1] *CFT/1672* (b4/065)

kubbe (*Ar. i.* ḳubbe Yarım küre biçiminde olan ve yapıyı örten dam, kümbet. TDK –TS)
kubbe [3] *CFT/1672* (b5/100, b7/247, b7/249)
kübbe [1] *CFT/1672* (b5/107)

kubur (Ok çantası, torbası.)
cobur [1] *ON/1527. I*

kucak (*i.* Açık kollarla göğüs arasındaki bölüm, aguş. TDK – TS)
cugiac [1] *SL/1643*
kugiaklaján[1] *BGD/1781* (68)

kucu- (~ kucakla-)
cugiumac [1] *SL/1643*

kuddûs I. (*Ar. sf.* 1. temiz, pak (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978)
chuduſſ [1] *HPT/1575*
kuduβi [1] *ILT/1612*
kuduſſungi [1] *ILT/1612*
kuduſten [1] *ILT/1612*

kuddûs II. (Rûhü'l-Kudüs 1. Cebrail 2. Hz. İsa'ya üfürülen ruh. (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978)
kodos [2] *CFT/1672* (b8/442, b8/442)

kudret (Ar. ḳudret *i.* Güç, erk, erke, iktidar. TDK –TS)
cutret [1] *TG/1581* (4/ah)
cutreti [1] *TG/1581* (8/ah)
cutretim [1] *TG/1581* (5/ah)
ecuntetulac (*k*.ullah) [1] *TG/1581* (3/ah)
kudret [1] *CFT/1672* (b7/248)
kudreti [2] *CFT/1672* (b8/421, b8/441)
kudretinden [1] *CFT/1672* (b7/155)

kudretine [1] *CFT/1672* (b8/427)
kudretini [1] *CFT/1672* (b8/366)
kudretini[1] *BGD/1781* (54)
kudretleri [1] *CFT/1672* (b7/216)
kudretli [2] *CFT/1672* (b7/155, b8/443)
kudretlü [2] *CFT/1672* (b2/038, b5/083)
küdretüme [1] *CFT/1672* (b8/490)

kuds (*Ar. sf.* kuds. 1. Kutsal 2. Allah'a mensup, Allah ile ilgili (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978)
cutzu [1] *TG/1581* (3/ah)
kutſmuuuarekin (*k.* mübarek) [1] *ILT/1612*

kul (1. *i.* Tanrı'ya göre insan: 2. Köle. TDK –TS)
kul [1] *BGD/1781* (83)
kul [1] *HPT/1575*
kul [1] *TRC/1544. I*
kul [5] *CFT/1672* (b1/010, b3/055, b7/196, b7/198, b7/201)
kula [2] *CFT/1672* (b3/054, b7/161)
kularınun [1] *GT/1789* (170)
kularindan [2] *CFT/1672* (b7/338, b7/347)
kularine [1] *ILT/1612*
kuldahi [1] *CFT/1672* (b1/009)
kuli [1] *CFT/1672* (b3/054)
kuli [1] *ILT/1612*
kullar [4] *CFT/1672* (b3/047, b5/100, b5/102, b7/296)
kullara [1] *CFT/1672* (b5/102)
kullardan [2] *CFT/1672* (b7/293, b8/401)
kullari [1] *CFT/1672* (b3/053)
kullarim [1] *CFT/1672* (b7/198)
kullarina [1] *CFT/1672* (b7/258)
kullarindan [3] *CFT/1672* (b6/144, b7/294, b8/361)
kullarini [2] *CFT/1672* (b7/156, b8/362)
kullarinüze [1] *CFT/1672* (b5/101)
kullarle [1] *CFT/1672* (b7/253)
kulle [1] *CFT/1672* (b3/055)
kullúum [1] *BGD/1781* (61)
kulolduklarina (*k.* ol- [1] *CFT/1672* (b7/155)
kulun [2] *CFT/1672* (b7/200, b7/201)
kulundan [1] *BGD/1781* (99)
kulunḡ [1] *BGD/1781* (97)
kulunùz [1] *BGD/1781* (57)
kúlunuz [1] *BGD/1781* (99)
kulunuz [2] *CFT/1672* (b2/036, b6/114)
kulunuz iz (*k.*unuzuz) [1] *BGD/1781* (57)
kulunuzù [1] *BGD/1781* (57)

kulak (*i.* Başın her iki yanında bulunan işitme organı. TDK –TS)
chulach [1] *ON/1527. I*
koulaghinuz [1] *GT/1789* (120)
kulagh [1] *HPT/1575*
kulagh [1] *TRC/1544. I*
kulaghymà[1] *BGD/1781* (50)

kulaghyndàn[1] *BGD/1781* (64)
kulagiile (*k.* ile) [1] *CFT/1672* (b7/342)
kulagile (*k.* ile) [1] *CFT/1672* (b8/405)
kulagini [1] *CFT/1672* (b8/426)
kulagünüzle [1] *CFT/1672* (b1/026)
kulahyndàn[1] *BGD/1781* (58)
kulak [1] *CFT/1672* (b8/407)

kule I. (*kule gibi örtülmüş şey altında* (metinde) *mcz.* Gelinlik kızın başını süslemek için kullanılan tepelik ve duvak için kullanılmıştır.)
kulai [1] *CFT/1672* (b8/408)

kule II. (Bir çeşit hapishane için kullanılmıştır.)
kulaja (tahta *k.*ye) [1] *CFT/1672* (b7/210)

kullan- (Bir şeyden belli bir amaçla yararlanmak. TDK – TS)
kulandiklarindan [1] *CFT/1672* (b7/215)
kulanirlar [1] *CFT/1672* (b8/472)
kulanirβe [1] *CFT/1672* (b7/211)
kulanmak [1] *CFT/1672* (b7/160)
kulanmis [1] *CFT/1672* (b1/015)
kulanunúz [1] *BGD/1781* (57)
kulanurlar [1] *CFT/1672* (b8/405)
kulanür [4] *CFT/1672* (b8/363, b8/364, b8/369, b8/432)
kulanürlar [1] *CFT/1672* (b8/401)
kulanβenlar [1] *CFT/1672* (b7/210)
kulanβin [1] *CFT/1672* (b8/433)
kulanβinlar [1] *CFT/1672* (b8/419)
kullandijim [1] *BGD/1781* (v/4)
külanir [1] *CFT/1672* (b8/370)
külanürlar [1] *CFT/1672* (b8/434)

kullanma- (Sigara, içki vb. şeylere alışmamış olmak.)
kulanmaz [1] *CFT/1672* (b8/370)

kulp (*Rum. i.* Kazan, tencere, fincan, dolap, altın vb.nin tutulacak yeri. TDK – TS)
khulbini [1] *ILT/1612* (a/121)

kum (*i.* Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler. TDK – TS)
kuma [1] *CFT/1672* (b7/216)
kumleri [1] *CFT/1672* (b8/490)
kumli [1] *CFT/1672* (b6/143)

kumaş (*Ar.* ḳumāş *i.* Pamuk, yün, ipek vb.nden makinede dokunmuş her türlü dokuma. TDK – TS)
kumas [1] *CFT/1672* (b7/259)

kundak (*Rum. i.* Yangın çıkarmak için bir yere konulan tutuşmuş yağlı bez parçası vb. TDK – TS)
kundàk [1] *BGD/1781* (54)

kundura (*İt. i.* condura. Kaba işlenmiş, bağsız, konçsuz ayakkabı. TDK – TS)
konduralerim [1] BGD/1781 (86)

kur- (Hazırlamak. TDK – TS)
khur [1] *ILT/1612* (a/148)
kórun [1] *BGD/1781* (87)

Kur'ân (*öz. i.* ku'ran *Ar.* ḳurʾān. İslam dininin temel ilkelerini, Hz. Muhammed'e gönderilen Tanrı buyruklarını içeren, Müslümanlığın temel kitabı, Kur'an-ı Kerim,

Kelam-ı Kadim, Mushaf, Mushaf-ı Şerif. TDK –TS)
kuran [2] *CFT/1672* (b6/119, b8/426)
kurandan [1] *CFT/1672* (b8/427)
kurani [5] *CFT/1672* (b6/118, b6/120, b6/120, b8/421, b8/427)
kurama- (Yapamamak.)
kuramaziz (bağdaş *k.* [1] *CFT/1672* (b4/064)
kurbağa (*i.* Kurbağalardan, yumurta ile üreyen, yavruları gelişimlerini durgun sularda tamamladıktan sonra kuyruğu ve solungacı körelerek karada yaşayabilen, sıçrayarak yürüyen ve suda iyi yüzen küçük hayvan. TDK – TS)
kourbaga [1] *GT/1789* (163)
kourbaganun [1] *GT/1789* (163)
kurbaghylàr [1] *PGT/1794* (713)
kurban (*Ar.* ḳurbān *i.* Dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan. TDK –TS)
curbamden [1] *ILT/1612*
curban [1] *ILT/1612*
curbani [1] *ILT/1612*
curbanini [1] *ILT/1612*
kurbàn [1] *BGD/1781* (61)
kurban [1] *CFT/1672* (b7/222)
kurşun (*i.* Tüfek, tabanca vb. hafif ateşli silahlarda kullanılan mermi. TDK – TS)
curſcin [1] *SL/1643*
curſcinlamac (Ateş etmek) [1] *SL/1643*
curſum [1] *ON/1527. I*
kuršùn [1] *BGD/1781* (85)
kuršunù [1] *BGD/1781* (85)
kurt (1. *i.* Köpekgillerden, (…) yırtıcı, etçil memeli hayvan. 2. *i.* Bazı böceklere veya bazı böcek kurtçuklarına verilen ad. TDK – TS)
curt [1] *ILT/1612* (a/161)
khurt [1] *ILT/1612* (a/164)
khurth [1] *ILT/1612* (a/162)
khurti [1] *ILT/1612* (a/107)
kourd [1] *GT/1789* (170)
kourdin [1] *GT/1789* (170)
kurt [1] *CFT/1672* (b7/216)
kurt [1] *HPT/1575*
kurt [1] *TRC/1544. I*
kurt [2] *ILT/1612* (a/163, a/163)
kurt [1] *BGD/1781* (65)
kurth [1] *ILT/1612* (a/162)
kurtini [1] *CFT/1672* (b7/216)
kurtú [1] *BGD/1781* (64)
kurtar- (Kurtulmasını sağlamak. TDK – TS)
gcurtamactan [1] *TG/1581* (5/ah)
khurtar [2] *ILT/1612*
kurtardi [1] *CFT/1672* (b8/444)
kurtarir [1] *CFT/1672* (b8/369)
kurtarmiſtur [1] *CFT/1672* (b8/442)
kurtary'r [1] *BGD/1781* (62)
kurtarỳp [2] *PGT/1794* (709, 716)

kurtul- (Tehlikeli veya kötü bir durumu atlatmak. TDK – TS)
churtule [1] *HPT/1575*
kourtildi [1] *GT/1789* (171)
kurtuldi [1] *ILT/1612* (a/009)
kurtuldom [1] *TRC/1544. I*
kurtulmàk [1] *BGD/1781* (65)
kurtulur [1] *CFT/1672* (b8/409)
kurtulurβen [1] *CFT/1672* (b7/234)
kurtulma- (Kötü bir durumda kalmak.)
kurtulmaz [1] *CFT/1672* (b2/042)
kurtulmàz [1] *BGD/1781* (65)
kuru (*sf*. Daha sonra kullanılmak için kurutulmuş, taze ve yeşil karşıtı. TDK –TS)
curu [1] *ILT/1612* (a/165)
kourou [1] *GT/1789* (126)
kuru [1] *CFT/1672* (b4/063)
kuru [1] ILT/1612
kurumaingse [1] *CFT/1672* (b7/156)
kurur [1] *CFT/1672* (b7/156)
kurulma- (Düzen tutmamak.)
khurulmas [1] *ILT/1612* (a/060)
kuruş (*i. Alm.* groschen. Liranın yüzde biri değerinde Türk parası. TDK – TS)
ghruš [1] *BGD/1781* (52)
ghrušà [1] *BGD/1781* (87)
ghrùſe [1] *BGD/1781* (82)
gros [20] *CFT/1672* (b1/023, b1/024, b1/024, b1/026, b4/075, b4/076, b4/077, b4/077, b4/079, b4/079, b4/079, b6/117, b6/117, b6/122, b6/122, b6/122, b6/124, b6/124, b6/135, b7/282)
grosle [4] *CFT/1672* (b6/134, b6/134, b6/134, b6/135)
grostan [1] *CFT/1672* (b7/171)
groſtan [1] *CFT/1672* (b6/123)
groβten [1] *CFT/1672* (b6/123)
kuruś [2] *BGD/1781* (103(2)
kuruſciàdyr[1] *BGD/1781* (78)
kusur (*Ar.* ḳuṣūr *i.* Eksiklik, noksan, nakisa. TDK –TS)
kouſour [1] *GT/1789* (122)
kuſurúulan (*k.*u ilen) [1] *BGD/1781* (64)
kuβur [5] *CFT/1672* (b1/026, b1/029, b4/064, b4/077, b5/095)
kuβurini [1] *CFT/1672* (b8/444)
kuş (*i.* Yumurtlayan omurgalılardan (…) gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı. TDK – TS)
cuſci [1] *SL/1643*
khusch [3] *ILT/1612* (a/097, a/133, a/193)
kus [1] *CFT/1672* (b2/042)
kuš [2] *BGD/1781* (62(2)
kuša [1] *BGD/1781* 6
kuslar [1] *CFT/1672* (b4/062)
kuslara [2] *CFT/1672* (b8/370, b8/428)
kušu [1] *BGD/1781* (62)
kuſſ [1] *HPT/1575*
kuſſ [1] *TRC/1544. I*

kuşak (Bele sarılan uzun ve enli kumaş. TDK – TS)
chuſſak [1] *HPT/1575*
chuſſak [1] *TRC/1544. I*
cuſach [1] *ON/1527. I*
kuşan- (Beline kuşak, kılıç, kemer vb. şeyler bağlamak. TDK – TS)
cuſcianingh [1] *SL/1643*
kušán [1] *BGD/1781* (64)
kuschananung [1] *ILT/1612* (a/106)
kuſchananüng [1] *ILT/1612*
kutlu (*sf*. Uğurlu. TDK – TS)
kutlù [1] *BGD/1781* (57)
kutlu [1] *ILT/1612* (a/063)
kutu (*Rum. i*. İnce tahta, mukavva, teneke, plastik vb.nden yapılmış, genellikle kapaklı kap. TDK – TS)
kutù [2] *BGD/1781* (60(2)
kuvvet (*Ar.* ḳuvvet *i.* Fiziksel güç, takat. TDK – TS)
cubeti [1] *TG/1581* (5/ah)
gcubeti [1] *TG/1581* (6/ah)
gcubetletirti (*k*.li idi) [1] *TG/1581* (5/ah)
kubetile [1] *ILT/1612* (a/220)
kuetiilen (*k*. ile) [1] *BGD/1781* (55)
kuetìm [1] *BGD/1781* (62)
kuvetllilen (*k*. ile) [1] *BGD/1781* (60)
kuvvet [1] *CFT/1672* (b5/087)
kuvvetleri [1] *CFT/1672* (b5/089)
kuvvetli [1] *CFT/1672* (b7/155)
kuyruk (*i.* Hayvanların çoğunda, gövdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ. TDK – TS)
kouyrouklerini [1] *GT/1789* (125)
kujrugi [1] *CFT/1672* (b4/059)
kujruklerini [1] *CFT/1672* (b4/062)
kuyu (*i.* Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur. TDK – TS)
khuinge [1] *ILT/1612* (a/117)
kuiuia [1] *ILT/1612* (a/214)
kujù [1] *BGD/1781* (66)
kuzu (*i.* Koyun yavrusu. TDK – TS)
chuzi [1] *ON/1527. I*
kouzi [1] *GT/1789* (126)
kuzu [1] *HPT/1575*
kuzu [1] *TRC/1544. I*
küçük (*sf.* Boyutları, benzerlerininkinden daha ufak olan, mikro, büyük karşıtı .TDK – TS)
cuſſuk [1] *HPT/1575*
goudſchougum [1] *GT/1789* (163)
goutſchouk [1] *GT/1789* (128)
gutſuk [1] *TRC/1544. I*
kiüčiùk [1] *BGD/1781* (61)
kʲüciük [1] *BGD/1781* (61)
kʲüćük [1] *BGD/1781* (v/4)

kⁱüćük [2] *BGD/1781* (95, v/3)
kucſuk [6] *CFT/1672* (b4/067, b7/152, b7/175, b7/176, b7/248, b7/254)
kucſuktur [1] *CFT/1672* (b4/067)

küfüret (küfr *Ar.i.c.* küfür 1. Allah'a ve dîne ait şeylere inanmama, Cenâbı Hakk'a ortak koşma. 2. Dinsizlik, imansızlık. (Devellioğlu, 1978)
küfüretten [1] *CFT/1672* (b6/120)

küheylan (*i.* küheyla:n *Ar*. kuḥeylān. Soylu Arap atı. TDK – TS)
hökejlan [1] *CFT/1672* (b6/131)
kohejlan [3] *CFT/1672* (b6/126, b6/126, b6/129)
köhejlan [2] *CFT/1672* (b6/130, b6/135)
köhejlanda [1] *CFT/1672* (b6/129)

küllî (külli: *Ar.* kullī *sf.* Bütüne ve genele ilişkin. TDK -TS)
gculi [1] *TG/1581* (6/ah)
külli [2] *CFT/1672* (b1/013, b8/443)

künc (*Far.* künc *i.* Köşe, bucak**.** (Devellioğlu, 1978)
contzu [1] *TG/1581* (5/ah)

kürek (*i.* Toprak, kömür vb.ni bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağlı uzun bir sapı bulunan araç. TDK – TS)
curech [1] *ON/1527. I*

kürk (*i.* Bazı hayvanların, giyecek yapmak için işlenmiş postu. TDK – TS)
kⁱürkⁱümü [1] *BGD/1781* (86)
kürk [4] *CFT/1672* (b7/259, b7/259, b8/434, b8/434)
kürki [1] *CFT/1672* (b8/434)

Kürt (*öz. i.* Kürd. Ön Asya'da yaşayan bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse. TDK – TS)
kürd [1] *CFT/1672* (b8/363)

küstah (*Far.* gustāḫ *sf.* Saygısız, kaba, terbiyesiz (kimse). TDK – TS)
huſtàk [1] *BGD/1781* (61)

küsur (küsu:r *Ar.* kusūr *i.* Artan bölüm, geriye kalan bölüm. TDK – TS)
kuſurunù [1] *BGD/1781* (78)
kuſurunu [1] *BGD/1781* (105)

Kütahya (*öz. i.* küta'hya. Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde yer alan illerinden biri. TDK –TS)
kutahiada [1] *CFT/1672* (b7/198)

lâmekan (la:mekân *Ar.* lāmekān *sf.* Mekânı olmayan, mekânsız. TDK – TS)
lamekiandur [2] *TG/1581* (8/ah, 8/ah)
lametgandan [1] *ILT/1612*
liamekiadur [1] *TG/1581* (8/ah)

labut (Er geç, kuşkusuz. DS, 1993, s. 3057)
labur [1] *CFT/1672* (b7/198)
labut [3] *CFT/1672* (b1/018, b5/082, b8/366)
lahut [1] *CFT/1672* (b7/254)

lahana (*Rum. i*. Turpgillerden, geniş ve kalınca kat kat yaprakları olan, güz ve kış sebzesi olarak yetiştirilen ve birçok türü olan bitki, kelem. TDK – TS)
lahana [1] *ILT/1612* (a/096)
lana [1] *ON/1527. I*

lakırdı (*i.* lâkırdı. Söz. TDK -TS)
lakerdi [6] *CFT/1672* (b2/043, b2/044, b6/144, b8/425, b8/441, b8/472)
lakerdilerde [1] *CFT/1672* (b8/405)
lakyrdy [1] *BGD/1781* (94)
lakyrdì [1] *BGD/1781* (93)

lakyrdy’[4] *BGD/1781* (57, 89, 94, 95)
lakin (la:kin *Ar.* lākin *bağ.* Ama, fakat. TDK –TS)
lak^{i}in [1] *PGT/1794* (711)
làk^{i}in [1] *PGT/1794* (715)
làk^{i}ìn [1] *PGT/1794* (700)
làk^{i}in [2] *BGD/1781* (60, 65)
lakin [2] *GT/1789* (112, 127)
lakin [49] *CFT/1672* (b1/016, b1/025, b2/034, b2/041, b2/043, b3/048, b3/049, b4/064, b4/066, b5/082, b5/095, b5/101, b5/108, b6/121, b6/124, b6/126, b6/131, b6/135, b6/137, b6/142, b7/153, b7/155, b7/160, b7/164, b7/165, b7/165, b7/175, b7/198, b7/199, b7/219, b7/223, b7/235, b7/235, b7/258, b7/281, b7/296, b7/338, b7/340, b8/362, b8/372, b8/386, b8/402, b8/408, b8/428, b8/432, b8/441, b8/458, b8/472, b8/482)
lákin [1] *BGD/1781* (95)
làkin [1] *BGD/1781* (97)
lakin [4] *BGD/1781* (77, 107, 109, 111)
lânet (la:net *Ar.* laʿnet *i.* Tanrı'nın merhametinden yoksun olma. TDK –TS)
nahlet [1] *CFT/1672* (b8/473)
lâtif (*Ar.* laṭīf *sf.* Yumuşak, hoş, ince bir güzelliği olan. TDK –TS)
latitur [1] *TG/1581* (1/ah)
latife (*i.* lati:fe *Ar.* laṭīfe. Şaka. TDK –TS)
latifè [3] *BGD/1781* (58, 86, 88)
Latince (*öz. i*. Latin dili. TDK –TS)
latinge [1] *BGD/1781* (95)
latinḡe [2] *BGD/1781* (v/3, v/4)
lâyık (la:yık *Ar.* lāyiḳ *sf.* Nitelikleri, özü, hareketleri, davranışlarıyla bir şeyi elde etmeye hak kazanmış olan. TDK –TS) (*Ar. sf.* liyâkat. Yakışan, yaraşır, yakışık (Devellioğlu, 1978)
laik [1] *ILT/1612*
laik [6] *CFT/1672* (b4/075, b5/102, b5/109, b7/156, b7/340, b8/490)
laìkmiim [1] *BGD/1781* (91)
laiktur [1] *CFT/1672* (b4/070)
laiktür [1] *CFT/1672* (b6/112)
lajyk [3] *PGT/1794* (705, 714, 715)
lay’k [1] *BGD/1781* (53)
layk [1] *GT/1789* (129)
lâzım (la:zım *Ar.* lāzim *sf.* Gerek, gerekli. TDK –TS)
lazim [5] *GT/1789* (113, 115, 115, 119, 169)
lazimdur [2] *GT/1789* (115, 118)
lazimſin [1] *BGD/1781* (99)
lazum [33] *CFT/1672* (b1/013, b1/014, b1/018, b1/022, b2/031, b3/044, b3/048, b3/057, b4/068, b4/072, b4/073, b5/083, b5/088, b5/094, b5/094, b5/095, b5/095, b5/098, b5/107, b6/112, b6/128, b6/135, b7/151, b7/170, b7/209, b7/216, b7/233, b7/235, b7/252, b7/253, b7/281, b7/338, b8/363)
lazumdur [7] *CFT/1672* (b2/030, b2/032, b2/039, b5/089, b5/092, b5/105, b6/114)
lazumolagsak (*l.* ol-) [1] *CFT/1672* (b1/015)
lazumolagſak (*l.* ol-) [1] *CFT/1672* (b1/005)
lazun [1] *CFT/1672* (b3/047)
lazy’m [1] *BGD/1781* (59)
lazy’mdyr [2] *BGD/1781* (54, 65)
lazy’mdyrlar [1] *BGD/1781* (93)

lazy’mydy [1] *BGD/1781* (51)
lazym [2] *BGD/1781* (82, 84)
lazymdir [1] *BGD/1781* (v/32)
lazymdyr [8] *BGD/1781* (v/4 (8)

lebbeyk (*ünl. Ar.* `Buyurun efendim, emredin` anlamlarında bir seslenme sözü. TDK - TS)
lepè [1] *BGD/1781* (86)
lepe [1] *CFT/1672* (b4/067)
lepeh [1] *SL/1643*
leppe [1] *BGD/1781* (91)

Leh (*öz. i. Rus.* Polonyalı. TDK -TS)
leh [7] *CFT/1672* (b1/006, b1/006, b1/007, b1/008, b1/014, b5/083, b8/363)
lehe [1] *CFT/1672* (b1/012)
lehlie [1] *CFT/1672* (b2/039)
lehliler [1] *CFT/1672* (b4/069)
lehte [1] *CFT/1672* (b7/281)
lehten [2] *CFT/1672* (b1/006, b1/011)

leş (*Far.* lāşe i. Kokmuş hayvan ölüsü. TDK –TS)
leſchisis [1] *ILT/1612* (a/134)
leſchſis [1] *ILT/1612*
leſii (Erkek yahut avret öldüğü gibi (...) *leşini.* Bağlama göre ‘insan’ için kullanılmıştır.) [1] *CFT/1672* (b8/426)
leſile (*l*. ile) [1] *CFT/1672* (b8/426)

leşker (*Far.* leşker *i.* Asker. TDK – TS)
leſchker [2] *ILT/1612* (a/134)

levent (*Far.* levend *i.* Osmanlı donanmasında ve kıyılarında görev yapan asker sınıfı. TDK - TS)
levent [2] *CFT/1672* (b3/045, b8/364)
leventlere [1] *CFT/1672* (b3/045)

levrek (*i. Rum.* Levrekgillerden, eti beyaz, üzeri pullu iri bir balık. TDK –TS)
lövrek [1] *CFT/1672* (b4/063)

limon (*Rum. i*. Turunçgillerden, 3-5 metre yüksekliğinde, kışın yapraklarını dökmeyen, beyaz çiçekli bir ağaç TDK – TS). İlgili tanımın yanı sıra Eren, H. (1999)’de “*Far. līmūn* ‘a lemon, citron’. Farsçada *ilimūn, līmū, līmūnā* biçimleri de kullanılır. Türkçeden Bulgarcaya da *limon* olarak geçmiştir. Sırpçada *lemon* biçimi kullanılır. Rumca λεμόνι biçimi İtalyancadan alınmıştır (İtal. *limone*) (s. 282) şeklinde açıklanmıştır.
ilimonlijin [1] *BGD/1781* (89)
lumoni [1] *ON/1527. I*

lisan (*i.* lisa:n *Ar.* lisān. Dil. TDK –TS)
lisàn [1] *BGD/1781* (93)
liſan [1] *BGD/1781* (94)
liſanì [1] *BGD/1781* 93
liβaninden [1] *CFT/1672* (b1/015)
liβanlara [1] *CFT/1672* (b8/441)

livata (*i.* liva:ta *Ar.* livāta. Oğlancılık. TDK –TS)
livatadan [1] *CFT/1672* (b8/370)

lokma (lôkma Ar. luḳme *i.* Ağza bir defada alınıp götürülen yiyecek parçası, sokum. TDK – TS)
lochmà [1] *BGD/1781* (92)

lök *i. hlk. ağz.* Kireç, zeytinyağı, pamuk ve yumurta akının karıştırılması yoluyla, kırık

çanak çömlekleri, künkleri birleştirmekte kullanılan macun. TDK – TS)
lökilen (*l*. ile) [1] *BGD/1781* (96)
Lugas (*öz. i*. Bir yer adı.)
lugas [2] *CFT/1672* (b3/048, b7/281)
Lut (*öz. i*. Lut gölü veya Ölüdeniz. Afrika – Suriye ayrımında yer alır.)
lud [1] *CFT/1672* (b8/443)
lütf û kerem (lûtf *Ar. i.* 1. Hoşluk, güzellik. 2. İyi muamele, iyilik. (Devellioğlu, 1978)
lutfkⁱeremi [1] *BGD/1781* (v/4)
lütuf (*Ar. i.* luṭf. Önem verilen, sayılan birinden gelen iyilik ve yardım, ihsan, inayet, atıfet. TDK – TS)
lutfile (*l*. ile) [2] *ILT/1612* (a/182)
lutfieyle (*l*. eyle-) [1] *CFT/1672* (b1/011)
lütf [3] *BGD/1781* (85, 87, 96)
ludfiejle (*l*. eyle-) [1] *CFT/1672* (b4/073)
ma (işte. DS, 1993, s. 3097)
ma [1] *CFT/1672* (b4/079)
ma hâsılı (Hâsıl-ı kelâm sözün kısası, kısacası. (Devellioğlu, 1978)
mahaββali [1] *CFT/1672* (b8/441)
maâbid (*Ar. i.* ma'bed *c*. İbâdet edecek yerler, tapınaklar)
meabidè [1] *PGT/1794* 699
maada (*zf.* ma:'ada: *Ar.* māʿadā –den başka, gayri. TDK –TS) (mâ-adâ *Ar.e.* ma'dâ'. Başka, fazla, gayrı. (Devellioğlu, 1978)
maada [1] *GT/1789* (119)
mada [2] *CFT/1672* (b5/102, b7/253)
madè [1] *BGD/1781* (98)
made [2] *BGD/1781* (v/3, v/33)
mabeyn (*Ar. i.* Sarayda, vükelânın ve diğer zevatın müracaat edecekleri ve pâdişâhın yakınlarının bulunduğu dâire. (Devellioğlu, 1978)
majbejleri [1] *BGD/1781* (58)
Macar (*öz. i.* Macaristan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse. TDK -TS)
madſchar [1] *GT/1789* (113)
magsar [5] *CFT/1672* (b1/014, b4/066, b4/066, b7/153, b8/363)
magsardan [2] *CFT/1672* (b1/006, b1/011)
magyar [1] *CFT/1672* (b1/006)
macun (*i.* ma:cun *Ar.* maʿcūn. Hamur kıvamına getirilmiş madde. TDK –TS)
magsunlar [1] *CFT/1672* (b6/133)
madam (*Fr.* madame *i.* Fransa'da evli kadınlara verilen san, madama.TDK –TS)
madam [1] *CFT/1672* (b1/028)
mademki (*bağ.* ma:demki *Ar.* mādām + *Far.* ki. Madem. TDK – TS)
madamkhi (*m.* ki) [1] *ILT/1612* (a/030)
madamki (*m.* ki) [1] *GT/1789* (122)
maden (ma:den *Ar.* maʿden *i.* Yer kabuğunun bazı bölgelerinde çeşitli iç ve dış doğal etkenlerle oluşan, ekonomik yönden değer taşıyan mineral. TDK –TS)
madenun [1] *CFT/1672* (b6/124)
madenün [1] *CFT/1672* (b6/124)
manteni [1] *TG/1581* (2/ah)
mateni [1] *TG/1581* (11/ah)
mağara (mağa'ra *Ar.* maġāre *i.* Bir yamaca veya kaya içine doğru uzanan, barınak olarak kullanılabilen yer kovuğu, in. TDK – TS)
magraſi [1] *GT/1789* (171)

mağfiret (*Ar. i.* gufrân. Allah'ın, kullarının günahlarını bağışlaması, yarlıgaması. (Devellioğlu, 1978)
magfiretumung [1] *ILT/1612*
magfiretunung [1] *ILT/1612*
maghfirèt [1] *PGT/1794* (707)
mağlata (Gürültü, şamata. DS, 1993, s. 3103) (Şaşırtma, aldatma.)
malataſi [1] *TG/1581* (4/ah)
Mağrip (*öz. i.* ma'ğrib Ar. maġrib. Afrika'nın Mısır dışındaki kuzey ülkeleri. TDK -TS)
magrip [1] *CFT/1672* (b3/051)
magrip [1] *ILT/1612* (a/158)
magripa [1] *CFT/1672* (b3/046)
magripta [1] *CFT/1672* (b7/252)
magriptan [1] *CFT/1672* (b3/047)
mağrur (*Ar. sf.* maġrūr. Kurumlu, gururlu. TDK –TS)
magrourlanup [1] *GT/1789* (163)
magrur [1] *CFT/1672* (b8/386)
magrur [1] *CFT/1672* (b8/402)
magrurluga [1] *CFT/1672* (b5/094)
magrurluktan [1] *CFT/1672* (b5/085)
mahal (*Ar.* maḥall *i.* Yöre. TDK – TS)
mahalindè [1] *BGD/1781* (91)
mahallerinizdè [1] *PGT/1794* (703)
mahkeme (*Ar.* maḥkeme *i.* Bir yargıçtan veya bazen savcı ve yargıçlardan oluşan bir kurulun, yargı görevini yerine getirdikleri yer, yargı yeri, yargıevi, mahkeme kapısı. TDK –TS)
mekjemede [1] *CFT/1672* (b8/407)
mahlûk (*i.* mahlu:k *Ar.* maḫlūḳ. Yaratık. TDK – TS)
mahlocundé [1] *TG/1581* (1/ah)
mahlocunden [1] *TG/1581* (9/ah)
mahlucu [1] *TG/1581* (1/ah)
mahlucuda [1] *TG/1581* (1/ah)
mahlucundagi [1] *TG/1581* (9/ah)
mahlucundaté [1] *TG/1581* (1/ah)
mahlucundé [2] *TG/1581* (1/ah, 9/ah)
mahlucuné [1] *TG/1581* (1/ah)
mahlucuni [1] *TG/1581* (3/ah)
mahlukiné [2] *TG/1581* (1/ah, 4/ah)
mahlukat (*i.* mahlu:ka:t *Ar*. maḫlūḳ'un çokluk biçimi maḫlūḳāt. Yaratıklar. TDK –TS)
machlükat [1] *CFT/1672* (b2/042)
mahlucati [1] *TG/1581* (5/ah)
maklukat [1] *CFT/1672* (b8/443)
maklukatun [1] *CFT/1672* (b2/043)
mahmuz (*Ar.* mihmāz *i.* Çizmenin, potinin arkasına takılan ve binek hayvanlarını dürtüp hızlandırmaya yarayan demir veya çelik parça. TDK – TS)
machmuse [1] *ILT/1612* (a/145)
mahrama (*Ar.* maḥreme *i.* Bazı bölgelerde kadınların sokağa çıkarken manto üstüne örtündükleri işlemeli geniş örtü, makrama.)
mahramalar [1] *CFT/1672* (b8/407)
mahrum (*Ar.* maḥrūm *sf.* Yoksun. TDK – TS)
mahrùm [1] *BGD/1781* (66)

mahsûs (*Ar.* maḫṣūṣ *sf.* Özgü. TDK –TS)
mahſuz[1] *BGD/1781* (v/33)
makſouz [1] *GT/1789* (128)
makβuzdur [1] *CFT/1672* (b4/067)
makβuβdur [1] *CFT/1672* (b7/294)
mahzur (*Ar.* maḥẕūr *i.* Sakınca. TDK – TS)
mahazùr[1] *BGD/1781* (77)
makber (*Ar.* maḳber *i.* Mezar. TDK – TS)
makpere [1] *CFT/1672* (b8/427)
makpereie [1] *CFT/1672* (b8/426)
makpereβi [1] *CFT/1672* (b8/426)
makpeβini [1] *CFT/1672* (b6/112)
makbûl (*Ar.* maḳbūl *sf.* Kabul edilen. TDK –TS)
makbul [6] *CFT/1672* (b1/002, b2/034, b6/124, b7/248, b7/339, b8/401)
makbulà [1] *PGT/1794* (712)
makbů́lu [1] *PGT/1794* (700)
mal (*Ar.* māl *i.* Bir kimsenin, bir tüzel kişinin mülkiyeti altında bulunan, taşınır veya taşınmaz varlıkların bütünü. TDK –TS)
mal [1] *BGD/1781* (64, 65(2)
mal [1] *ILT/1612* (a/183)
mál [2] *CFT/1672* (b4/078, b4/078)
mal [2] *GT/1789* (130, 130)
mal [8] *CFT/1672* (b1/029, b2/034, b7/259, b7/294, b7/339, b8/402, b8/407, b8/473)
mala [1] *CFT/1672* (b2/035)
mali [1] *GT/1789* (165)
malimìz [1] *BGD/1781* (64)
malinde [1] *CFT/1672* (b7/155)
malini [1] *ILT/1612*
mallerinde [1] *CFT/1672* (b7/155)
mallerindèn [1] *BGD/1781* (67)
mallerini [2] *CFT/1672* (b7/216, b7/252)
malun [1] *CFT/1672* (b1/019)
malûm (ma:lum *Ar.* maʿlūm *sf.* Bilinen, belli. TDK –TS)
malum [3] *CFT/1672* (b1/016, b7/168, b7/267)
malumdur [2] *CFT/1672* (b2/040, b5/083)
malumi [1] *CFT/1672* (b7/155)
malumigsiler [1] *CFT/1672* (b8/458)
malumünüzdür [1] *CFT/1672* (b7/294)
Mammeya (İbni Mammeya. Kişi adı için kullanılmıştır. (Roma İmparatorluğu, tarihinde ilk defa, bir Arap kökenli olan bir kadın "Giulia Mamea" (Marcus Aurelius Severus Alexander'ın annesi) tarafından yönetildi. https://it.wikipedia.org/wiki/Iturei)
mammea [1] *CFT/1672* (b7/196)
mâmur (ma'mûr *Ar. sf.* umrân. Bayındır, şenlikli. (Devellioğlu, 1978)
mamur [2] *CFT/1672* (b7/216, b7/253)
mana (ma:na: *Ar.* maʿnā *i.* Anlam. TDK – TS)
mana [1] *CFT/1672* (b6/137)
manadür [1] *CFT/1672* (b7/338)
manca (ma'nca *İt.* mangia *i.* Yiyecek. TDK – TS)
mandſcha [1] *GT/1789* (126)
mangià [1] *BGD/1781* (55)

mangiamyzy [1] *BGD/1781* 19
mangiaſinà [1] *BGD/1781* (84)
mangiaſyna [1] *BGD/1781* 19
mangiaſyndán [1] *BGD/1781* (82)
mangsa [2] *CFT/1672* (b4/063, b5/102)
mangſa [1] *CFT/1672* (b5/102)

mâni (*i.* ma:ni: *Ar.* māniʿ Bir şeyin yapılmasını önleyen şey, engel. TDK - TS)
mani [2] *CFT/1672* (b5/081, b7/282)
manissidur [1] *ILT/1612* (a/182)

mansup (~ mansûb *Ar. sf.* nasb'dan 1. Nasbolunmuş, konmuş, dikilmiş. 2. Me'mûriyete konulmuş, me'mûriyette bulunan. (Devellioğlu, 1978)
mansup [2] *PGT/1794* (704, 713)
manβub [1] *CFT/1672* (b7/226)
manβublar [3] *CFT/1672* (b7/227, b7/296, b7/296)
manβublardan [1] *CFT/1672* (b7/258)
manβup [2] *CFT/1672* (b7/202, b7/249)
manβupa [1] *CFT/1672* (b6/127)
manβuplar [1] *CFT/1672* (b7/252)
manβuplerini [1] *CFT/1672* (b8/492)
mauβupta [1] *CFT/1672* (b7/252)

maraz (*Ar.* maraż *i.* Hastalık, illet. TDK –TS)
marazdan [1] *CFT/1672* (b4/078)
marazle [1] *CFT/1672* (b4/078)
meràz [1] *BGD/1781* (52)

Marçiya (*öz. i.* Marchiam Austriae. Avusturya için kullanılmış olmalıdır. https://en.wikipedia._org /wiki/ Name_of_Austria)
marchiali [1] *CFT/1672* (b1/006)

marifet (ma:rifet *Ar.* maʿrifet *i.* Ustalık, hüner, uzmanlık. TDK – TS)
marifetlì [1] *BGD/1781* (58)
marifetlilen (*m.*li ile) [1] *BGD/1781* (53)
mariffetti [1] *ILT/1612*

Maruni (Kurucusu Aziz Mârûn'a nisbet edilen ve V. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak Lübnan'da yaşayan bir hıristiyan cemaati. TDV İslam Ansiklopedisi, 2003, s.71)
maronit [1] *BGD/1781 (v/3)*
marun [1] *SL/1643*
maruni [1] *SL/1643*

maskara (maska'ra *Ar.* masḫara *sf.* Eğlendirici, sevimli, güldürücü, soytarı, hoş (kimse). TDK – TS)
mascaraluge [1] *ILT/1612* (a/152)
maskarà [1] *PGT/1794* 714
maſcara [1] *HPT/1575*
maſkarajá [1] *BGD/1781* (94)

maslahat (*Ar. i.* sulh *c.* mesâlih. 1. İş, emir, husus, madde, keyfiyet. 2. Ehemmiyetli iş. 3. Barış, dirlik düzenlik. (Devellioğlu, 1978)
malahattur [1] *CFT/1672* (b6/144)
maslahat [1] *GT/1789* (121)
maslahata [1] *ILT/1612* (a/044)
masſlachat [1] *ILT/1612* (a/037)
maſlahaton [1] *TRC/1544. I*
maſlat [1] *HPT/1575* (33)

maβlabat [1] *CFT/1672* (b8/472)
maβlahat [9] *CFT/1672* (b1/027, b2/033, b5/093, b5/109, b5/109, b7/232, b7/282, b7/340, b8/363)
maβlahata [1] *CFT/1672* (b5/082)
maβlahatlarun [1] *CFT/1672* (b5/081)
maβlahatle [1] *CFT/1672* (b7/282)
maβlahattur [3] *CFT/1672* (b3/050, b7/155, b8/386)
maβlahatum [1] *CFT/1672* (b3/057)

mastluh* (~ meslût *Ar.s.* 1. Yenilmiş 2. Zayıf, arık)
maſtluch [1] *TG/1581* (18/ah)

maşallah (ma:şallah *Ar.* māşāʾe + allāh *ünl.* ma:şalla:h. `Ne güzel, Allah nazardan saklasın` anlamlarında beğenme duyguları bildiren bir söz. TDK – TS)
maš Alláh. [1] *BGD/1781* 6

maşrık (*Ar. i.* şark *c.* meşârık. Güneş'in doğduğu taraf, doğu. (Devellioğlu, 1978)
marschrickhi [1] *ILT/1612* (a/158)

mayasıl (*Ar.* māyesīl *i.* Tende kızartı, kaşınma, sulanma, kabuk bağlama vb. doku bozukluklarıyla kendini gösteren ve bulaşıcı olmayan bir deri hastalığı, egzama. TDK – TS)
majaſy'l [1] *BGD/1781* (97)

maymun (*Ar.* meymūn *i.* Dört ayaklı, iki ayağı üzerinde de yürüyebilen, ormanda toplu olarak yaşayan, kuyruklu hayvan, primat. TDK – TS)
maimonlar [1] *ILT/1612*
maymounun [1] *GT/1789* (169)

mazlum (*Ar.* maẓlūm *sf.* Zulüm görmüş, kendisine zulmedilmiş. TDK – TS)
mazlum [2] *CFT/1672* (b2/037, b8/405)

mazul (ma'zûl *Ar. sf.* azl. Azledilmiş, işin azledilmiş, işinden çıkarılmış. (Devellioğlu, 1978)
mazul [6] *CFT/1672* (b6/128, b7/199, b7/246, b7/246, b7/249, b7/256)

mazur (*sf.* ma:zur *Ar.* maʿẕūr Mazereti olan, mazeretli. TDK – TS)
mazour [1] *GT/1789* 118
mazùl [1] *BGD/1781* (82)
mazùr [2] *BGD/1781* (83, 91)
mazur [2] *CFT/1672* (b1/020, b4/073)

mebde' (*Ar.i.c.* mebâdî 1. Evvel, başlangıç, prensip, ilk unsur; ilmin ilk kısmı. 2. *Tas.* Bir sâlikin Tanrı gerçeğine erişmek için hareket ettiği başlangıç noktası. (Devellioğlu, 1978)
meptij [1] *TG/1581* (2/ah)

mecmu (*Ar. sf.* cem. Cem' olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey, top, tüm. (Devellioğlu, 1978)
metzimuuſi [1] *TG/1581* (1/ah)

medet (*Ar.* meded *i.* Yardım, imdat. TDK – TS)
medèt [1] *SL/1643*

mehaz (*i.* me:haz *Ar.* meʾḫaẕ. Bir eser yazılırken başvurulan kaynak. (TDK- TS)
mahasdari [1] *TG/1581* (14/ah)

Mekke (Kâbe'nin bulunduğu ve hac ile umre ibadetinin ifa edildiği kutsal şehir. TDV İslam Ansiklopedisi, 2003, s. 555)
mekaia [1] *CFT/1672* (b8/482)

mektup (*i.* mektu:b *Ar.* mektūb. Bir şey haber vermek, sormak, istemek veya duyguları bildirmek için birine çoğunlukla posta yoluyla gönderilen, zarfa konulmuş yazılı kâğıt, name. TDK – TS)
mechtùb [1] *BGD/1781* (83)

mechtubgighy' [1] *BGD/1781* (83)
meheubùn [1] *BGD/1781* (55)
mehtubu [1] *BGD/1781* (56)
mektúb [1] *BGD/1781* (51)
mektubleri [1] *BGD/1781* (96)
mektublerì [1] *BGD/1781* (97)
mektublerimi [1] *BGD/1781* (97)
mektubu [1] *BGD/1781* (96)
mektubun [1] *BGD/1781* (97)
mektup [1] *CFT/1672* (b7/175)
mektübler [1] *CFT/1672* (b5/099)
mektüp [1] *CFT/1672* (b8/407)
mektüpler [1] *CFT/1672* (b7/167)

melâike (melek *çokluk* mela:ike *Ar.* melāʾike 1. *i.* Melekler. 2. *i. hlk. ağz.* Melek gibi güzel kadın. TDK –TS)
melaikler [1] *CFT/1672* (b2/033)

melânet (mela:net *Ar.* melʿanet.Büyük kötülük, lanetlenecek iş veya davranış. TDK –TS)
memelat [1] *CFT/1672* (b6/134)

melek (Allah'ın emirlerine tam itaat eden iyi nitelikteki ruhanî varlıklara verilen ad. TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, s. 34)
melek [1] *CFT/1672* (b8/442)

melik (*Ar.i.c.* mülûk. Pâdişâh, hakan, hükümdar. (Devellioğlu, 1978)
melik [1] *RGT/1630* (94)
melik [1] *SL/1643*

melike (*Ar. i.* 1. Kadın hükümdar. 2. Hükümdar karısı. (Devellioğlu, 1978)
melikʲèi [1] *PGT/1794* 704
melitzes* (*m.*s) [1] *TG/1581* (9/ah)

me'lûf (*Ar. sf.* ülfet. Ülfet edinilmiş, alışılmış, alışmış; huy edilmiş. (Devellioğlu, 1978)
meelũfesì [1] *PGT/1794* 705

memâlik (*Ar. i.* memleket *c.*1. Memleketler; ülkeler. 2. Bir devletin toprağı. (Devellioğlu, 1978)
mamelekinì [1] *BGD/1781* (56)

meme (*i.* Yavrularını emzirmek için, memelilerin göğsünde türlü biçim ve sayıda bulunan, meme başı denilen çıkıntıları olan organ, bicik, emcek, emcik. TDK – TS)
meme [1] *BGD/1781* (63)

memleket (*Ar.* memleket *i.* Bir devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü, ülke. TDK –TS)
memlechetun [1] *HPT/1575*
memleket [1] *GT/1789* (128)
memleket [1] *HPT/1575*
memleket [1] *TRC/1544. I*
memleket [3] *CFT/1672* (b4/066, b7/155, b7/338)
memleketi [1] *CFT/1672* (b7/153)
memleketler [2] *CFT/1672* (b6/143, b7/338)
memleketlerde [3] *CFT/1672* (b7/155, b7/175, b7/253)
memleketlere [1] *CFT/1672* (b4/071)
memleketlerì [1] *BGD/1781* (95)
memleketlerime [1] *CFT/1672* (b7/161)
memleketlerimüze [1] *CFT/1672* (b7/248)
memleketlerinde [6] *CFT/1672* (b3/049, b7/248, b7/258, b7/293, b8/361, b8/475)

memleketlerinden [1] *CFT/1672* (b7/259)
memleketlerine [1] *CFT/1672* (b7/252)
memleketlerini [2] *CFT/1672* (b7/252, b7/281)
memleketlerinün [1] *CFT/1672* (b7/267)
memleketlerümüzde [1] *CFT/1672* (b7/248)
memleketten [1] *TRC/1544. I*
memleketung [1] *ILT/1612*
memlekot [1] *CFT/1672* (b6/142)
memliketlerüm [1] *CFT/1672* (b7/248)

menâkıb (menâkıb *Ar. i.* menkabe'nin *c*. Övünülecek vasıflar. (Devellioğlu, 1978)
menagibin [1] *TG/1581* (13/ah)

Meninski (*M*. François à Mesgnien (1620-1698) XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesi üzerine hazırladığı eserlerle tanınan Lehistan'ın Osmanlı Devleti nezdindeki temsilcisi. TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, s.144)
meninskinin [2] *BGD/1781* (v/4(2)
meninſki [1] *BGD/1781* (v/4)

mensup (*Ar*. mensūb *sf.* Bir yerle veya bir kimseyle bağlantısı olan, ilişkili kimse. TDK – TS)
menſubùn [1] *BGD/1781* (57)

menzil (*Ar.* menzil *i.* Yolculukta dinlenmek amacıyla durulan veya konaklanan yer. TDK – TS)
menſil [1] *ILT/1612* (a/181)
menzil [1] *GT/1789* (116)
menzilchanajè (*m.* hane) [1] *BGD/1781* (97)
menzilile (*m.* ile) [1] *BGD/1781* (53)
menzillchanajà (*m.* hane) [1] *BGD/1781* (97)

menzûl (menzûl *i.sf*. nüzul. Nüzullü, inmeli. Yapma kelimelerdendir. (Devellioğlu, 1978)
manſùl (Görevinden alınmış anlamında kullanılmıştır.) [1] *BGD/1781* (83)
manzùl [1] *BGD/1781* (59)
manzul [1] *BGD/1781* (83)

meratik (~ meratib. Rütbeler)
meratic [1] *TG/1581* (9/ah)

mercan (*Ar.* mercān. Bu hayvanın iskeletinden elde edilen ve süs eşyaları yapımında kullanılan madde. TDK –TS)
mergsanun [1] *CFT/1672* (b6/122)

mercimek (*Far*. merdumek *i.* Baklagillerden, beyaz çiçekli bir tarım bitkisi. TDK – TS)
merzemech [1] *ON/1527. I*

merdiven (*Far.* nerdubān *i.* Bir yere çıkmaya veya bir yerden inmeye yarayan basamaklar dizisi, badal, basak. TDK – TS)
merdubane [1] *ILT/1612* (a/071)

merhamet (*Ar. i.* merḥamet Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma. TDK – TS)
merhimet [4] *CFT/1672* (b2/038, b7/216, b7/249, b8/369)
merhimetinden [1] *CFT/1672* (b8/366)
merhimetinün [1] *CFT/1672* (b8/443)
merhimetli [1] *CFT/1672* (b8/443)
merhimetlidür [1] *CFT/1672* (b8/421)

mer'î (*Ar. sf.* rü'yet. Gözle görülen. (Devellioğlu, 1978)
merig [1] *TG/1581* (2/ah)

mermer (*Ar.* mermer *i*. Bileşiminde % 75'ten çok kalsiyum karbonat bulunan (…)

billurlaşmış kireç taşı. TDK – TS)
mermer [1] *ON/1527. I*
mertebe (*Ar. i.* mertebe. Aşama, derece, rütbe. TDK –TS)
mertebede [13] *CFT/1672* (b3/053, b5/089, b5/092, b5/102, b7/156, b7/174, b7/248, b7/254, b7/296, b7/339, b8/386, b8/427, b8/490)
mertebe [1] *CFT/1672* (b7/150)
mertebe [2] *TG/1581* (1/ah, 17/ah)
mertebeile (*m*. ile) [1] *CFT/1672* (b7/338)
mertebelerine [1] *CFT/1672* (b7/175)
mèrtebesine [1] *PGT/1794* 702
mertebesine [1] *PGT/1794* (712)
mertebeſine [1] *GT/1789* (168)
mertebeβine [2] *CFT/1672* (b7/248, b7/282)
Meryem (Hz. Îsâ'nın annesi. TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, s. 236)
mergem [1] *TG/1581* (7/ah)
meriemden [1] *ILT/1612*
miriam [1] *CFT/1672* (b8/441)
miriama [1] *CFT/1672* (b8/442)
mescit (*Ar. i.* mescid. Genellikle minaresiz, küçük cami. TDK –TS)
meſchid [1] *CFT/1672* (b7/297)
meſchit [1] *ON/1527. I*
meſcsitler [1] *CFT/1672* (b6/142)
mesel (*Ar.* meṣel *i.* 1. Örnek alınacak söz. 2. Atasözü. TDK –TS)
mesèl [1] *PGT/1794* 714
mesel [15] *PGT/1794* (699, 701, 704(2), 706(2), 709(2), 711, 712, 713(2), 714, 716(2)
meselìdir [2] *PGT/1794* (704, 712)
meselidir [5] *PGT/1794* (706, 709, 713, 714, 716)
meſſelidur [1] *GT/1789* (163)
meβel [1] *CFT/1672* (b8/367)
meβelde [1] *CFT/1672* (b8/443)
meβeller [1] *CFT/1672* (b8/443)
mesele (*Ar.* mesʾele *i.* Sorun. TDK –TS)
meβnelere [1] *CFT/1672* (b5/109)
mesîhâ (*Ar.h.i.* Hz. İsa'nın adlarından biri. (Devellioğlu, 1978)
meβiha [1] *ILT/1612* Mesihîler (Mesih: Muhtelif dinlerde dünyanın sonuna doğru gelmesi beklenen kurtarıcının Yahudilik ve Hıristiyanlık'taki adı. TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, s. 306)
meβihiler [1] *CFT/1672* (b8/458)
mest (*Far.* mest *sf.* Sarhoş. TDK – TS)
mest [1] *HPT/1575*
meſt [1] *TRC/1544. I*
mestluh* (meslût *Ar. sf.* 1. Yenilmiş. 2. Zayıf, arık. (Devellioğlu, 1978)
mestluch [1] *TG/1581* (19/ah)
meşe (*Far.* bīşe *i.* Kayıngillerden, üç yüz kadar türü arasında, yaz kış yapraklarını dökmeyenleri de bulunan, kerestesi dayanıklı bir orman ağacı. TDK – TS)
mesʿeleriˋ [2] *PGT/1794* (710, 717)
meşakkat (*Ar.* meşaḳḳat *i.* Güçlük. TDK – TS)
meſikat [1] *TG/1581* (15/ah)
meşhur (meşhu:r *Ar. sf.* meşhūr. Ünlü, tanınmış, herkesçe bilinen, angın (kimse). TDK – TS)

meshur [6] *CFT/1672* (b5/088, b6/142, b7/196, b7/293, b8/453, b8/458)
meshurdur [1] *CFT/1672* (b8/443)
meshurleri [1] *CFT/1672* (b8/458)
meſhur [3] *CFT/1672* (b8/401, b8/442, b8/476)

meth (*Ar. i.* medh. Övme, övgü. TDK - TS)
methe [1] *CFT/1672* (b7/340)
methedemeürüm (*m.* edeme-) [1] *CFT/1672* (b8/369)
metheder (*m.* et-) [1] *CFT/1672* (b8/387)

mevat* (mevt *Ar. i.* mevt. Ölüm. TDK –TS)
mebat [1] *TG/1581* (10/ah)

mevcut (mevcu:d *Ar.* mevcūd *sf.* Var olan, bulunan. TDK –TS)
mebitzucle [1] *TG/1581* (3/ah)
meſtzutur [1] *TG/1581* (1/ah)
mevgsud [5] *CFT/1672* (b1/018, b3/057, b4/063, b5/100, b6/114)

mev'ize (*Ar. i.* va'z'dan. *c.* mevâiz. Öğüt. (Devellioğlu, 1978)
merizàdyr [1] *PGT/1794* (706)

Mevlevî (Mevleviyye: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (ö. 672/1273) nisbet edilen tarikat. TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, s. 468) Bu tarikatın takipçisi.
mevlevi [1] *CFT/1672* (b8/476)
mevleviiler [2] *CFT/1672* (b8/476, b8/476)

mevt (*Ar. i.* mevt Ölüm. TDK – TS)
mevt [1] *PGT/1794* 702

meydan (*Ar.* meydān. *i.* Alan. TDK – TS)
mejdanà [2] *BGD/1781* (58 (2)
mejdana [4] *CFT/1672* (b1/023, b6/126, b7/342, b8/402)
mejdandadur [1] *CFT/1672* (b4/063)
mejdanli [1] *CFT/1672* (b7/149)

meyhane (meyha:ne *Far.* mey + ḫāne *i.* İçki satılan ve içilen yer, içki yeri. TDK – TS)
machanajè [1] *BGD/1781* (52)
meanazi [1] *ON/1527. I*

meyus (me'yûs *Ar.s.* ye's. Yeise düşmüş, ümîdi kesilmiş, ümitsiz. (Devellioğlu, 1978)
meejȗs [1] *PGT/1794* 699

meyve (*Far.* mīve *i.* Bitkilerde çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan tohumları taşıyan, genellikle yenebilen organ, yemiş. TDK -TS)
mejvé [1] *BGD/1781* (92)
mejveler [3] *CFT/1672* (b4/063, b4/072, b4/073)
mejvelere [1] *CFT/1672* (b7/210)
mejvelerün [1] *CFT/1672* (b4/072)
meyveler [2] *GT/1789* (126, 128)

mezhep (*Ar.* meẕheb *i.* Bir dinin görüş, yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri. TDK –TS)
medahbnà [1] *SL/1643*
medahbnaj [1] *RGT/1630* (95)
meβeb [2] *CFT/1672* (b7/165, b7/216)
meβebler [5] *CFT/1672* (b8/444, b8/453, b8/453, b8/458, b8/458)
meβeblerde [1] *CFT/1672* (b7/160)
meβeblerden [2] *CFT/1672* (b7/161, b8/401)
meβeblerder [1] *CFT/1672* (b8/458)
meβeblere [1] *CFT/1672* (b8/453)
meβeblerden [1] *CFT/1672* (b8/472)

mezhepdâş (Aynı mezhepten olan.)
meβebdesler [1] *CFT/1672* (b8/458)
meβebdesleri [1] *CFT/1672* (b8/476)
meβebdeſler [1] *CFT/1672* (b8/476)
mezkûr (*Ar. sf.* mez̲kūr Adı geçen, anılan, sözü edilen, zikredilen, zikrolunan. TDK – TS)
mezbur [1] *PGT/1794* 702
mezburejì [1] *PGT/1794* 705
mezkⁱürè [1] *PGT/1794* 705
mıh (F*ar.* mīḫ. Büyük çivi. TDK – TS)
michleri [1] *GT/1789* 130
muhlamazβin (*m*.la- Mıhla tutturmak, çakmak, çivilemek. TDK –TS) [1] *CFT/1672* (b4/079)
muhleri [1] *CFT/1672* (b4/079)
mırmırlan- (Çok konuşan, dır dır eden kimse. DS, 1993, s. 3188)
mymyrladghyhyny'[1] *BGD/1781* (52)
Mısır (Büyük bir kesimi Afrika'da, küçük bir kesimi (Sînâ yarımadası) Asya'da yer alan ülke. TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, s. 584)
miβir [1] *ILT/1612*
miſſur [1] *ILT/1612* (a/169)
miβir [2] *CFT/1672* (b7/153, b7/258)
mızrak (*Ar.* mizrāḳ *i.* Uzun saplı, sivri demir uçlu silah. TDK – TS)
mizrak [1] *CFT/1672* (b3/052)
mide (mi:de *Ar*. miʿde *i.* (…) besinlerin sindirime hazır duruma getirildiği (…) vücut parçası. TDK – TS)
midè [1] *BGD/1781* (98)
Mihna (*M*. Radulyi. Kişi adı olarak kullanılmıştır.) (*Rum.* Mihnea Radu. Hazai, 1973, s. 245)
mihna [1] *CFT/1672* (b7/281)
mihrap (mihra:b *Ar.* miḥrāb *i.* Cami, mescit vb. yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yer. TDK – TS)
michrabung [1] *ILT/1612*
mihrãblarỳ [1] *PGT/1794* (700)
mihrablary [1] *PGT/1794* (711)
mikrika (Humma. mührika. (Rocchi, 2009, s. 121). (muhrik, muhrika: *Ar. sf.* hark 1. İhrâk eden, yakan, yakıcı. (Devellioğlu, 1978)
micricà [1] *BGD/1781* (98)
miktar (mikta:r *Ar.* miḳdār *i.* Bir şeyin ölçülebilen, sayılabilen veya azalıp çoğalabilen durumu, nicelik. TDK – TS)
micʻtar [1] *TG/1581* (9/ah)
mikdar [1] *GT/1789* (163)
miktarini [1] *CFT/1672* (b5/084)
mil (*i. Fr.* mille Karada 1609, denizde 1852 metre olarak kabul edilen bir uzaklık ölçü birimi. TDK – TS)
mil [1] *BGD/1781* (106(2)
millet (*Ar.* millet 1. *i.* Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus. 2. *i. hlk. ağz.* Benzer özellikleri olan topluluk. TDK –TS)
miletì [1] *BGD/1781* (95)
miletindèn [1] *BGD/1781* (95)
miletlerinizi [1] *BGD/1781* (v/3)

millet [7] *CFT/1672* (b7/149, b7/154, b7/155, b7/253, b8/363, b8/386, b8/418)
milletin [1] *CFT/1672* (b7/342)
milletlerden [1] *CFT/1672* (b8/363)
millette [1] *CFT/1672* (b7/215)
milletten [4] *CFT/1672* (b8/366, b8/370, b8/387, b8/402)
milletter [1] *CFT/1672* (b7/153)
millettür [1] *CFT/1672* (b7/340)
milletün [8] *CFT/1672* (b6/144, b7/215, b7/233, b8/362, b8/363, b8/363, b8/401, b8/444)
milletünden [1] *CFT/1672* (b5/093)
milletβinüiz [1] *CFT/1672* (b1/006)
millitün [1] *CFT/1672* (b8/386)

minbat (min ba'd *Ar. zf.* Bundan böyle, bundan sonra. (Devellioğlu, 1978)
mimbat [1] *CFT/1672* (b4/068)
mimbat [3] *CFT/1672* (b3/051, b4/077, b7/282)
mimhat [1] *CFT/1672* (b8/442)
mirnbat [1] *CFT/1672* (b3/050)

minnet (*Ar. i.* minnet Yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu .TDK – TS)
minnet [1] *CFT/1672* (b8/402)
minneltür [1] *CFT/1672* (b8/364)

mirî (mi:ri: *Far.* mīr + *Ar.* -ī 1. *sf.* Hükûmetin, hazinenin malı olan, beylik. 2. *i.* Devlet hazinesi. TDK –TS)
miriden [2] *CFT/1672* (b5/093, b7/150)

misafir (misa:fir *Ar.* musāfir *i.* Konuk. TDK –TS)
musſafir [1] *ILT/1612* (a/072)
muβafir [1] *CFT/1672* (b4/060)
muβafir [1] *CFT/1672* (b7/341)
muβafirler [2] *CFT/1672* (b4/061, b8/420)

misal (misa:l *Ar.* miṣāl *i.* Örnek olarak alınabilen, gösterilen şey, örnek. TDK – TS)
miſſali [1] *GT/1789* (163)

misk (*Ar.* misk *i.* Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir tür erkek ceylanın karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde.TDK –TS)
miβk [1] *CFT/1672* (b6/133)

miskal (miska:l *Ar.* miṣḳāl *i.* 4,810 gram olan bir ağırlık ölçü birimi. TDK –TS)
miβkal [1] *CFT/1672* (b6/122)

miyancı (İki kişi arasında uzlaştırıcılık yapan kimse. TDK –TS)
miangsi [1] *CFT/1672* (b8/407)

mizâç (miza:c *Ar.* mizāc *i.* Huy, yaradılış, tabiat, karakter. TDK –TS)
mizagi [1] *BGD/1781* (77)
mizagsim [1] *CFT/1672* (b1/004)

Moldova (Doğu Avrupa'da bir devlet. TDV İslam Ansiklopedisi, 2005 ,s. 236)
moldovadan [1] *CFT/1672* (b7/259)

molla (Bazı İslâm toplumlarında tanınmış din âlimlerine veya belirli seviyede öğrenim görmüş kimselere verilen unvan. TDV İslam Ansiklopedisi, 2005, s. 238)
molla [1] *CFT/1672* (b8/433)
mollalarun [1] *CFT/1672* (b7/285)

Moskov (Moskof *öz. i. hlk. ağz.*Rus. TDK –TS)
muβkov [3] *CFT/1672* (b1/014, b7/338, b8/363)

muammer (*Ar. sf.* ömr *c.* muammerin. Ömür süren, yaşayan, yaşamış. (Devellioğlu,

1978)
muhamèr[1] *BGD/1781* (58)
muayene (mua:yene *Ar.* muʿāyene *i.* Bir kimsenin hasta olup olmadığını veya hastalığın ne olduğunu araştırma, sağlık muayenesi. TDK – TS)
moagené [1] *TG/1581* (11/ah)
mucibince (*zf.* mu:cibi'nce. Gereğince. TDK –TS)
mugsibingse [1] *CFT/1672* (b3/049)
mugsibinse [1] *CFT/1672* (b7/160)
mügsibingse [1] *CFT/1672* (b8/472)
mucizat (mu'cizât *Ar. i.* mu'cize'nin *c.* tansıklar, mucizeler. (Devellioğlu, 1978)
mugsizatile (*m*. ile) [1] *CFT/1672* (b8/442)
mucize (mu:cize *Ar* .muʿcize *i.* İnsanları hayran bırakan, tabiatüstü sayılan olay. TDK – TS)
meſtzisleri [1] *TG/1581* (6/ah)
mouetziler [1] *TG/1581* (17/ah)
mufassal (*Ar. sf.* mufaṣṣal Ayrıntılı. TDK – TS)
mufaββal [2] *CFT/1672* (b8/401, b8/441)
mugayir (*Ar. sf.* gayr. Aykırı, uymaz, başka türlü. (Devellioğlu, 1978)
mugair [3] *CFT/1672* (b5/081, b8/386, b8/453)
muhabbet (*Ar.* maḥabbet *i.* Sevgi. TDK –TS)
mahabbet [2] *CFT/1672* (b1/029, b7/282)
mahabet [1] *CFT/1672* (b8/368)
mahabetten [1] *CFT/1672* (b7/216)
mechabet [1] *TG/1581* (15/ah)
mechebetulah (*m*. ullah) [1] *TG/1581* (16/ah)
mechembeti [1] *TG/1581* (9/ah)
mechembetiten [1] *TG/1581* (5/ah)
mechembetulah (*m*. ullah) [2] *TG/1581* (3/ah, 9/ah)
muchambeti [1] *TG/1581* (5/ah)
muchampetitur [1] *TG/1581* (4/ah)
muhabbet [4] *BGD/1781* (v/4, v/3(2), v/33)
muhabet [1] *DDLT/1641*
muhabeth [1] *ILT/1612* (a/135)
muhabetler [1] *DDLT/1641*
mühabbetiniſde [1] *BGD/1781* (58)
muhafaza (*i.* muha:faza *Ar.* muḥāfaẓa Koruma, saklama, korunum. TDK –TS)
muhafezeie [1] *CFT/1672* (b3/047)
muhalefet (muha:lefet *Ar.* muḫālefet *i.* Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumu, aykırılık. TDK –TS)
muhalefet [1] *ILT/1612* (a/212)
muhalifet [1] *CFT/1672* (b7/211)
muhalif (muha:lif *Ar.* muḫālif *i*. Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olan, aykırı olan kimse. TDK – TS)
muchaliph [2] *TG/1581* (14/ah, 14/ah)
mulaliph [1] *TG/1581* (16/ah)
Muhammed (Son peygamber. TDV İslam Ansiklopedisi, 2005, s. 479)
mahhmmed [1] *SL/1643*
mahhmmedi [1] *SL/1643*
mahomed [2] *CFT/1672* (b6/120, b8/421)
mehemed [4] *CFT/1672* (b6/142, b7/167, b7/253, b7/281)

mehemet [2] *CFT/1672* (b6/139, b8/371)
mehemetün [2] *CFT/1672* (b1/009, b3/045)

muharebe (muha:rebe *Ar.* muḥārebe *i.* Savaşta yapılan çarpışmalardan her biri. TDK – TS)
mucharebe [1] *TG/1581* (19/ah)

muhasara (*Ar. i*. hasr. Kuşatma, etrafını çevirme. TDK – TS)
muhaſerè [1] *BGD/1781* (94)

muhkem (*Ar. sf.* muḥkem. Sağlam, sağlamlaştırılmış. TDK –TS) (*Ar. sf.* hükm. 1. Tahkim edilmiş, sağlam kılınmış, sağlam, berk, sağlamlaştırılmış, kuvvetli. (Devellioğlu, 1978)
michkem [1] *TG/1581* (12/ah)
muchtkeni [1] *ILT/1612* (a/049)
mukhem [2] *CFT/1672* (b7/254, b7/347)
mukkem [1] *CFT/1672* (b8/372)
mühkèm [1] *PGT/1794* (707)
mühkʲèm [1] *PGT/1794* (715)
mükhem [1] *CFT/1672* (b8/387

muhtasar (*Ar. sf.* hasr. İhtisar edilmiş, kısaltılmış, kısaltma, kısa. (Devellioğlu, 1978)
muktaseri [1] *BGD/1781* (v/4)

muhtesip (*Ar. i.* muḥtesib. İslam şehirlerinde çarşı ve pazar esnafını din kurallarına göre denetleyen görevli, belediye memuru. TDK –TS)
murtaβip [3] *CFT/1672* (b7/202, b7/209, b7/209)

muin (*i.* mui:n *Ar.* muʿīn. Yardımcı. TDK –TS)
muinümüz [1] *CFT/1672* (b1/029)

mukaddem (*Ar.* muḳaddem *sf.* Önce gelen, önceki. TDK –TS)
mukaddem [1] *CFT/1672* (b4/077)
mukaddemden [1] *CFT/1672* (b6/143)

mukadder (*Ar.* muḳadder. Yazgıda var olan, yazgı ile ilgili olan, alında yazılı olan. TDK –TS)
mukader [1] *CFT/1672* (b1/004)

mukarrer (*Ar. sf.* karâr'dan. *c*. mukarrerât. 1. Kararlaşmış. 2. Şüphesiz, sağlam. 3. Anlatılmış, bildirilmiş. (Devellioğlu, 1978)
moucarrar [2] *RGT/1630* (94, 94)
moucarrar [2] *SL/1643*
mukarer [1] *GT/1789* 114
mukarérdir [1] *BGD/1781* (51)

mukatele (*Ar. i.* katl *c.* mukatelât. 1. Birbirini öldürme, vuruşma. 2. Savaş, kavga. (Devellioğlu, 1978)
mucataletle [1] *TG/1581* (19/ah)

mukayyet (*Ar.* muḳayyed 1. *sf.* Bağlı olan, bağlanmış. 2. *sf.* Bir şart veya kayıtla bağlı olan. 3. *sf.* Yazılmış, yazılı, kayıtlı. TDK –TS)
mukaiet [6] *CFT/1672* (b5/091, b5/095, b5/096, b5/105, b7/234, b8/401)
mukajed [2] *BGD/1781* (109(2)
mukajet [1] *CFT/1672* (b7/249)

muktezâ (*Ar. sf.* kazâ. 1. İktizâ etmiş, lâzımgelmiş. 2. Kanun icâbına göre yazılan yazı, derkenar. (Devellioğlu, 1978)
mucteſaſinge [2] *ILT/1612*

mum (*Far.* mūm *i.* Bir fitilin etrafına erimiş bal mumu, içyağı, stearik asit veya parafin dökülerek genellikle silindir biçiminde dondurulan ince, uzun aydınlatma aracı. TDK – TS)
mum [1] *BGD/1781* (109)

mum [1] *BGD/1781* (65)
mum [1] *HPT/1575*
mum [1] *SL/1643*
mum [1] *TRC/1544. I*
mumdàn [1] *BGD/1781* (65)
mumgsi [1] *CFT/1672* (b7/176)
mumlamac (*m*.la-) [1] *SL/1643*
mùmule (*m.* ile) [1] *BGD/1781* 96

mûmâ-ileyh (*Ar.b.zm.c.* mumâ - ileyhüm. Îmâ edilen, adı geçen, yukanda anılan [adam]. (Devellioğlu, 1978)
mumaileh [1] *CFT/1672* (b7/198)
mumailehi [1] *CFT/1672* (b5/097)

murat (murâd *Ar. i.* revd 1. Arzu, istek, dilek. 2. Maksat, meram. (Devellioğlu, 1978)
amuratile [1] *CFT/1672* (b7/221)
amuratun [1] *CFT/1672* (b7/223)
mourad [1] *GT/1789* (168)
murad [1] *GT/1789* (163)
murad [1] *ILT/1612* (a/137)
murad [2] *CFT/1672* (b6/136, b7/248)
muradi [3] *CFT/1672* (b1/027, b5/093, b6/120)
muradimüz [4] *CFT/1672* (b4/074, b5/082, b5/108, b6/126)
muradimüze [1] *CFT/1672* (b7/234)
muradine [2] *CFT/1672* (b6/128, b8/387)
muradini [2] *CFT/1672* (b7/175, b8/407)
muradiniz [1] *CFT/1672* (b5/080)
muradinüz [4] *CFT/1672* (b5/081, b5/093, b8/364, b8/491)
muradleri [4] *CFT/1672* (b2/044, b6/144, b7/254, b8/387)
muradlerine [1] *CFT/1672* (b8/402)
muradum [1] *CFT/1672* (b8/401)
muradun [1] *CFT/1672* (b5/106)
muradün [1] *CFT/1672* (b5/100)
muradyny'z [1] *BGD/1781* (58)
murak [1] *CFT/1672* (b6/114)
müradimüze [1] *CFT/1672* (b2/034)

murdar (*Far.* murdār. *sf.* Kirli, pis. TDK –TS)
murdardur [2] *CFT/1672* (b1/027, b5/082)
murdarlarydyn [1] *PGT/1794* (711)

Musa (İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamber. TDV İslam Ansiklopedisi, 2006, s. 207)
muſa [1] *TG/1581* (4/ah)
muſanun [1] *TG/1581* (4/ah)

musahebe (*i.* musa:habe *Ar.* muṣāḥabe. Konuşma, görüşme, söyleşi. TDK –TS)
muβahebegsi [1] *CFT/1672* (b7/297)

musahip (musa:hip *Ar.* muṣāḥib 1. *i.* Sohbet, arkadaşlık eden kimse. 2. *i.* Yol kardeşi. TDK –TS)
muβahib [1] *CFT/1672* (b7/297)
muβahiblar [1] *CFT/1672* (b7/160)
muſahimbet (Sohbet eden) [1] *TG/1581* (5/ah)

musirr (*Ar. sf.* sarr. Israr eden, direnen, ayak direyen) (Devellioğlu, 1978)
muſir [1] *TG/1581* (11/ah)

Mustafa (Kişi adı.)
lamuſtafa [1] *ON/1527. I*
muſtafà [1] *BGD/1781* (88)
muſtafà [1] *BGD/1781* (90)
muſtafa [1] *BGD/1781* (92)
muş (*Far. i*. Fâre. (Devellioğlu, 1978)
mũs[i] [1] *PGT/1794* (706)
mus[i] [1] *PGT/1794* (707)
mus[i] [1] *PGT/1794* (708)
mus[i]i [1] *PGT/1794* (706)
muşmula (mu'şmula *Rum. i.* Gülgillerden, 2-3 metre yüksekliğinde dikenli küçük bir ağaç. TDK – TS)
mušmulaler [1] *BGD/1781* (66)
muştu (Sevindiren haber, sava, müjde, erim TDK –TS)
muſtuluk [1] *CFT/1672* (b6/135)
mutasarrıf (*Ar.* mutaṣarrif *sf.* Kendinde kullanım hakkı olan, elinde bulunduran. TDK – TS)
mutasβarif [2] *CFT/1672* (b6/144, b7/252)
mutaββarif [1] *CFT/1672* (b7/202)
mu'teber (*Ar. sf.* ubûr' *c.* mu'teberân) 1. İtibarlı, hatırı sayılır, saygın. (Devellioğlu, 1978)
mutbiru [1] *ILT/1612*
muti (muti: *Ar.* muṭīʿ. Yumuşak başlı, itaat eden. TDK - TS) (mutî, mutîa *Ar. sf.* tâat 1. İtaat eden, boyun eğen. 2. Bağlı. (Devellioğlu, 1978)
mute [1] *ILT/1612* (a/141)
mutidur [1] *CFT/1672* (b2/033)
mütü [3] *BGD/1781* (v/33(2), v/34)
mütülük [1] *BGD/1781* (v/33)
mutlu (*sf.* Mutluluğa erişmiş olan (…) TDK – TS)
mutlù [1] *BGD/1781* (58)
mutlu [1] *BGD/1781* (99)
mütlù [1] *BGD/1781* (93)
muttalik (muttali' *Ar. sf.* tulû. Öğrenmiş, haber almış, bilgili, haberli [olan]. (Devellioğlu, 1978)
mutalic [1] *TG/1581* (14/ah)
muvafık (muva:fık *Ar.* muvāfiḳ Uygun. TDK –TS)
muvafik [1] *CFT/1672* (b8/433)
muvafik [2] *CFT/1672* (b7/249, b8/407)
mü'min (mü:min *Ar.* muʾmin *sf.* İnanan, inançlı, imanlı, mutekit. TDK – TS)
muminem [1] *ILT/1612*
mübâlât (Dikkat ve düşünce ile kaygılanma. (Devellioğlu, 1978)
mübalaty'[1] *BGD/1781* (53)
mübarek (müba:rek *Ar.* mubārek *sf.* Kutlu, kutsal. TDK –TS)
mabarek [1] *ILT/1612*
mubarecté [1] *TG/1581* (5/ah)
mubarek [1] *ILT/1612*
mubarek [3] *CFT/1672* (b1/027, b4/076, b8/444)
mubark [1] *CFT/1672* (b2/031)
mübarek [1] *CFT/1672* (b1/002)
mübarek [1] *GT/1789* (121)
mübaşeret (*Ar. i.* beşr. Bir işe başlama, girişme. (Devellioğlu, 1978)

muhaĺiret [1] *CFT/1672* (b8/363)
mubaĺiret [2] *CFT/1672* (b5/106, b7/196)

mücadele (müca:dele *Ar.* mucādele *i.* Birbirlerine isteklerini kabul ettirmek için iki taraf arasında yapılan zorlu çaba, savaş. TDK – TS)
mutzaléle [1] *TG/1581* (19/ah)

mücrim (*Ar. sf.* cürm *c*. mücrimin. Cürüm işlemiş, suçlu (sanık). (Devellioğlu, 1978)
mugrim [1] *ILT/1612*

müdârâ (*Far. i.* Yüze gülme, dost gibi görünme. (Devellioğlu, 1978)
mudara [2] *ILT/1612* (a/154, a/182)

müezzin (*Ar. i.* muʾezzin. Namaz vakitlerini bildirmek için ezan okuyan din görevlisi, ezancı. TDK –TS)
mezim [1] *CFT/1672* (b8/444)
mezimlerün [1] *CFT/1672* (b8/490)

müfrit (*Ar. sf.* fart. İfrat eden, sınırı geçen, ileri vardıran, aşırı. (Devellioğlu, 1978)
mufrit [1] *PGT/1794* (715)
müfrìd [1] *PGT/1794* (708)

müft (*Far.* müft *sf.* Bedava, beleş. TDK – TS)
mufft [1] *ILT/1612* (a/176)
muft [1] *BGD/1781* (60)

müftü (*Ar.* muftī *i.* İl ve ilçelerde Müslümanların din işlerine bakan görevli. TDK –TS)
muffti [2] *CFT/1672* (b3/057, b8/433)
mufftia [1] *CFT/1672* (b5/107)
muft [1] *CFT/1672* (b6/135)
mufti [2] *CFT/1672* (b7/253, b8/444)
muftinun [1] *CFT/1672* (b8/490)
muftÿ [1] *CFT/1672* (b8/372)

mühlet (*Ar*. muhlet *i.* Vade. TDK – TS)
mehletéilen (*m.* ile) [1] *BGD/1781* (66)

mühür (*Far.* muhr *i.* Bir kimsenin, bir kuruluşun adının veya unvanının tersine kazılı bulunduğu, metal, lastik vb.nden yapılmış araç, damga, kaşe. TDK –TS)
mohorlemèk [1] *SL/1643*
möhurlè [1] *BGD/1781* (96)
möhurlejim [1] *BGD/1781* (96)
möhürlelim [1] *BGD/1781* (96)
muhor [1] *SL/1643*
muhuri [1] *CFT/1672* (b7/249)
muhür [2] *CFT/1672* (b6/131, b7/249)
mühür [1] *CFT/1672* (b7/248)
mühüridur [1] *CFT/1672* (b5/091)
mühürléile (*m.*le ile) [1] *BGD/1781* (96)

mükâfat (mükâ:fa:t *Ar.* mukāfāt 1. *i*. Ödül. 2. *i.* Değerlendirici, sevindirici davranış. TDK – TS)
mükìafat [1] *PGT/1794* (708)

mükâleme (mükâleme - nâme *Ar. Far. b. i.* kelâm. Yabancı bir dili konuşabilmek için iki dil üzerine mükâleme (konuşma) suretinde tertiplenmiş kitap. (Devellioğlu, 1978)
mukialeme’ [8] *BGD/1781* (78(4), 82, 84, 85, 86)
mükialeme [8] *BGD/1781* (87, 88, 90, 91, 93, 106, 107, 111)
mükialeme’ [1] *BGD/1781* (77)
mükìaleme’ [2] *BGD/1781* (96, 97)
mükieleme’ [2] *BGD/1781* (94, 95)

mükʲialemè [1] *BGD/1781* 78

mükrim (*Ar. sf.* kerem. İkramcı, ikram eden, edici; ağırlayan, ağırlayıcı; misâfirsever. (Devellioğlu, 1978)

mukrìm[1] *BGD/1781* (57)

mülk (*Ar.* mulk *i*. Devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü, ülke. TDK – TS)

milki [1] *RGT/1630* (95)
milki [1] *SL/1643*
milkni [1] *RGT/1630* (94)
milkni [1] *SL/1643*

mümkün (*Ar*. mumkin *sf.* Olabilir, muhtemel, olası. TDK –TS)

monkin [1] *TG/1581* (5/ah)
moumkin [1] *GT/1789* (171)
mumkhim [1] *ILT/1612* (a/047)
munikhini [1] *ILT/1612* (a/048)
munkʲùn [1] *BGD/1781* (91)
münkin [1] *CFT/1672* (b7/339)
münkʲünſuz [1] *BGD/1781* (67)
nunkin [1] *CFT/1672* (b5/106)

münafık (müna:fık *Ar*. munāfiḳ *sf*. Arabozan. TDK – TS)

minafyktèn[1] *BGD/1781* (66)

münasip (müna:sip *Ar*. munāsib *sf*. Uygun, yerinde. TDK – TS)

munasſìp [1] *ILT/1612* (a/139)

münevver (*Ar*. munevver *sf*. Aydın. TDK – TS)

muneber [2] *TG/1581* (11/ah, 5/ah)

münezzeh (*Ar.* munezzeh 1. *sf*. Temiz. 2. *sf.* Uzak. TDK – TS)

munezze [3] *CFT/1672* (b7/153, b8/363, b8/443)
munezzedür [1] *CFT/1672* (b4/078)
münezze [1] *CFT/1672* (b1/011)
münezzedür [1] *CFT/1672* (b2/033)

münkir (*Ar.* munkir *sf.* İnkâr eden, kabul etmeyen. TDK –TS)

münkir [1] *CFT/1672* (b1/028)
münkir [1] *GT/1789* (121)

müntefil (müntefi' *Ar. sf*. nef. İntifa eden, menfaatlenen, yararlanmış. TDK –TS)

montefelit [1] *TG/1581* (3/ah)

müptedi (mübtedi' *Ar. sf*. bed. İbda' eden, yeni bir şey peyda eden, bir yenilik ortaya koyan. Devellioğlu, 1978)

muptadai [2] *TG/1581* (16/ah, 16/ah)

mür (mürr *Ar. sf*. Acı. (Devellioğlu, 1978)

murlí [1] *BGD/1781* (98)

Mürcie (İslâm'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkıp ılımlı ve uzlaşmacı fikirleriyle tanınan itikadî ve siyasî fırka. TDV İslam Ansiklopedisi, 2006, s. 41)

mergsi [1] *CFT/1672* (b8/453)

mürekkep (*Ar.* murekkeb *i.* Yazı yazmak, desen çizmek veya basmak için kullanılan, türlü renklerde sıvı madde. TDK – TS)

merekéb [1] *BGD/1781* (96)

müsellese (hummâ-yi müsellese *hek.* 48 saatte bir gelip 6 saat nöbet yapan sıtma, tersiyana sıtma. (Devellioğlu, 1978)

muſelesè[1] *BGD/1781* (98)

müslüman (*Ar.* muslim + *Far.* -ān *i.* İslam dininden olan kimse, Muhammedî, müslim,

müselman, mümin. TDK –TS)
musulmanlar [1] *ILT/1612* (a/009)
muſulman[1] *BGD/1781* (95)
muſulmanḡe[2] *BGD/1781* (v/3, v/4)
muſurman [2] *CFT/1672* (b7/164, b8/370)
muſzurmandan [1] *CFT/1672* (b7/259)
muβurman [9] *CFT/1672* (b5/112, b6/120, b7/161, b8/363, b8/367, b8/368, b8/421, b8/421, b8/441)
muβurmanda [1] *CFT/1672* (b7/219)
muβurmanlarda [1] *CFT/1672* (b6/132)
muβurmanlarun [1] *CFT/1672* (b8/453)
muβurmanligün [2] *CFT/1672* (b8/444, b8/482)
muβurmanlikün [1] *CFT/1672* (b8/473)
muβurmanmidur [1] *CFT/1672* (b7/210)
muβurmanun [1] *CFT/1672* (b7/253)

müstahak (*Ar.* mustaḥaḳḳ *sf*. Hak etmiş, hak kazanmış, layık. TDK – TS)
muſtahàk [1] *BGD/1781* (61)
muβtehak [1] *CFT/1672* (b7/254)

müstakim (*Ar*. mustaḳīm *sf*. Doğru, doğruluktan şaşmayan. TDK – TS)
mustakimiitur [1] *TG/1581* (16/ah)

müstecap (müstecâb *Ar. sf*. cevâb. İsticâbe edilmiş, kabul olunmuş. (Devellioğlu, 1978)
müsteḡiàb [1] *PGT/1794* (700)

müstefit (*Ar. sf.* mustefīd. Yararlanma. TDK –TS)
muβteffizan [1] *CFT/1672* (b7/253)

müşavere (müşa:vere *Ar.* muşāvere *i.* Danışma, danış. TDK –TS)
muſavere [2] *CFT/1672* (b5/105, b7/253)

müşerref (*Ar. sf.* muşerref. Onur verilerek yüceltilmiş. TDK –TS)
muſeref [1] *CFT/1672* (b8/401)

müşevveş (*Ar.s.* şevâş. Teşvîr edilmiş, belirsiz, karışık, düzensiz, karmakarışık. (Devellioğlu, 1978)
mus^{i}evvesül hal [1] *PGT/1794* (701)

müşkül (*Ar.* muşkil. *sf.* Güç, zor, çetin. TDK –TS)
mischkhiuldur [1] *ILT/1612* (a/186)
müskil [2] *CFT/1672* (b8/363, b8/386)
müskildür [1] *CFT/1672* (b7/223)

müşrik (*Ar. sf*. şirk *c*. müşrikin. Allah'a şerik, ortak koşan. (Devellioğlu, 1978)
muschrik [1] *ILT/1612*

müteallik (*Ar.* mute'alliḳ *sf*. İlişkin. TDK –TS)
mutalik [2] *CFT/1672* (b7/215, b8/490)
mutallik [3] *CFT/1672* (b1/007, b7/341, b8/444)

müteherri (müteharrik *Ar. sf*. hareket. Hareket eden, kımıldayan, oynayan. (Devellioğlu, 1978)
mutecheri [1] *TG/1581* (3/ah)

mütemekkin (*Ar. sf*. mekânet. Temekkün eden, mekânlanan, yerleşen, yerleşmiş, oturan. (Devellioğlu, 1978)
mütemek^{i}k^{i}in[1] *PGT/1794* (703)

mütevellit (*Ar*. mutevellid *sf.* Doğmuş, dünyaya gelmiş. TDK –TS)
mutefelit [1] *TG/1581* (3/ah)
muteſelit [1] *TG/1581* (3/ah)

Mütezile (Mu'tezile. İtikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelâm

mezhebi. TDV İslam Ansiklopedisi, 2006, s. 391)
montazali [1] *CFT/1672* (b8/453)
müyesser (*Ar. sf.* yüsr. Kolayı bulunup yapılan; kolay gelen, kolaylıkla olan. (Devellioğlu, 1978)
müjaſèr [1] *BGD/1781* (58)
na- hak (nâ-hakk *Far. Ar. b.sf.* 1. Haksız. 2. Bîhûde, boş. (Devellioğlu, 1978)
nahàk [1] *BGD/1781* (65)
nadan (na:dan *Far.* nādān *sf.* Bilgisiz, cahil. TDK – TS)
nadan [5] *CFT/1672* (b6/119, b7/160, b7/340, b7/342, b8/364)
nadanlyghymyz [2] *PGT/1794* (711, 717)
nadir (na:dir *Ar*. nādir *sf.* Seyrek, az bulunur. TDK –TS)
nadir [3] *CFT/1672* (b5/083, b5/109, b6/126)
nafaka (*Ar.* nafaḳa *i.* Geçinmek için gerekli olan şeylerin bütünü, geçimlik. TDK –TS)
nafaka [1] *CFT/1672* (b8/370)
nafakamüzi [1] *CFT/1672* (b2/042)
nâfiz (hummayı *n.*) *Ar. sf.* nüfûz 1. Delen, delip geçen. 2. İçeriye giren, işleyen. 3. Te'sir yapan, sözü geçen. (Devellioğlu, 1978)
nafyſym [1] *BGD/1781* (97)
nahçîr-gîr (*Far.b.i*. Avcı. (Devellioğlu, 1978)
nachg̃irg̈ir[1] *PGT/1794* (707)
nâim (*Ar. sf.* Uyuyan, uykuda bulunan. (Devellioğlu, 1978)
nãi̇̀m *PGT/1794* (706)
naip (*i.* na:ip *Ar.* nāʾib. Tahtta hükümdar olmadığı zaman veya hükümdarın çocukluğu sırasında devleti yöneten kimse .TDK – TS)
naibün [2] *CFT/1672* (b7/209, b7/209)
naip [1] *CFT/1672* (b7/202)
nakil (*Ar.* naḳl *i*. Bir yerden alıp başka bir yere iletme (…) TDK – TS)
nakl [1] *BGD/1781* (53)
nakip (naki:b *Ar.* naḳīb 1. *i.* Bir kavmin, kabilenin başkanı veya onun vekili. 2. *i.* Bir tekkede en yaşlı derviş veya dede. TDK – TS)
nakib [3] *CFT/1672* (b3/057, b8/433, b8/444)
nakibi [1] *CFT/1672* (b8/372)
nakibün [1] *CFT/1672* (b8/490)
nakit (*Ar.* naḳd *i.* Para, akçe. TDK – TS)
nacht [1] *CFT/1672* (b1/026)
Nakşibendî (*öz. i.* na'kşibendi: *Ar*. naḳş + *Far.* bend + *Ar* –ī. Nakşibendilik tarikatından olan kimse. TDK –TS)
Nakſbendi [1] *CFT/1672* (b8/475)
Nakſbendiden [1] *CFT/1672* (b8/476)
nal (*Ar. i.* naʿl. At, eşek, öküz vb. yük hayvanlarının tırnaklarına çakılan, ayağın şekline uygun demir parçası. TDK –TS)
nalatſun [1] *GT/1789* (131)
nallarini [1] *CFT/1672* (b4/079)
nallarini [1] *GT/1789* 130
nallat [1] *CFT/1672* (b4/079)
nalbant (*Ar. i.* naʿl + *Far.* bend. Hayvanların ayağına nal çakan kimse. TDK –TS)
nalbanti [1] *CFT/1672* (b4/079)
nalbanti [1] *GT/1789* 130
nalçasız (*Ar*. naʿl + *Far.* -çe *i.* Ayakkabıların altına çakılan demir.TDK – TS)
naltſchaſis [1] *ILT/1612* (a/172)

nam (na:m *Far.* nām *i.* Ad, ün. TDK –TS)
nam [7] *CFT/1672* (b2/035, b7/161, b7/282, b7/294, b7/294, b7/341, b8/402)
namile (*n*. ile) [3] *CFT/1672* (b7/281, b7/340, b7/347)
namini [2] *CFT/1672* (b7/224, b8/476)
namumüzle [1] *CFT/1672* (b7/248)
namaz (*Far.* namāz. İslam'ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salat. TDK –TS)
namaz [2] *CFT/1672* (b8/482, b8/482)
namaz [1] *HPT/1575*
namaz [1] *TRC/1544. I*
namaz [5] *CFT/1672* (b8/368, b8/368, b8/426, b8/427, b8/472)
nâme (na:me *Far.* nāme. Mektup. TDK –TS)
nameler [1] *CFT/1672* (b5/111)
nameβini [2] *CFT/1672* (b5/099, b5/102)
nâmert (*sf.* na:mert *Far.* nāmerd Korkak, alçak, mert olmayan. TDK –TS)
namert [3] *CFT/1672* (b7/200, b7/201, b7/294)
namertlik [1] *CFT/1672* (b4/078)
namlu (*mcz.* Hızlıca yetişmek anlamında kullanılmıştır.)
namlu (*n.* ol-) [1] *BGD/1781* (93)
nar (*Far.* nār, enār *i.* bitki bilimi Nargillerden, yaprakları karşılıklı, çiçekleri büyük, koyu kırmızı renkte, küçük bir ağaç ve yemişi. TDK –TS)
nar [1] *BGD/1781* (89)
nár [1] *CFT/1672* (b4/072)
nar [1] *GT/1789* (129)
nar [1] *ON/1527. I*
nara [1] *CFT/1672* (b7/210)
nash (nasîhat *Ar. i.* nush *c.* nasâyih. Öğüt. (Devellioğlu, 1978)
nàsh [2] *PGT/1794* (706, 709)
nasıl (na'sıl *T.* ne + *Ar.* aṣl *zf.* Bir işin ne biçimde, hangi yolla olduğunu belirtmek için kullanılan bir söz. TDK – TS)
nasl [2] *GT/1789* (122, 126)
naſsil [1] *CFT/1672* (b2/030)
nàſyl [1] *BGD/1781* (57)
naſyl [2] *BGD/1781* (82, v/4)
nàzyl [1] *BGD/1781* (85)
nazyl [1] *BGD/1781* (88)
názyl [2] *BGD/1781* (68, 96)
nàzylidin (*n.* idin) [1] *BGD/1781* (97)
naβil [1] *CFT/1672* (b8/371)
naβil [1] *CFT/1672* (b8/401)
Naβil [2] *CFT/1672* (b1/006, b4/062)
niβil [1] *CFT/1672* (b2/037)
nasihat (*i.* nasi:hat *Ar.* naṣīḥat Öğüt. TDK –TS)
naſihet [1] *GT/1789* (115)
naſihetinuze [1] *GT/1789* (115)
naβibetiile (*n*. ile) [1] *CFT/1672* (b7/166)
naβihet [6] *CFT/1672* (b1/015, b4/075, b7/160, b7/196, b8/372, b8/387)
naβihette [1] *CFT/1672* (b2/040)
naβihetüm [2] *CFT/1672* (b1/013, b2/037)
nasip (nasi:b *Ar.* naṣīb *i.* Birinin payına düşen şey. TDK –TS)

nassibung [1] *ILT/1612* (a/200)
nasſibung [1] *ILT/1612* (a/200)
naβip [1] *CFT/1672* (b8/443)

nasîr (nasîr *Ar. sf*. nasr. Nusret eden, yardımcı. (Devellioğlu, 1978)
naſir [1] *TG/1581* (7/ah)

Nasrani (*öz. i.* nasra:ni: *Ar.* naṣrānī. Hristiyan. TDK –TS)
nazaranmi [1] *GT/1789* 112
nazrani [1] *GT/1789* 112
naβrani [1] *CFT/1672* (b8/418)
naβrani [4] *CFT/1672* (b1/016, b5/085, b7/160, b7/294)
naβranic [1] *CFT/1672* (b6/141)
naβranidan [1] *CFT/1672* (b8/367)
naβranileri [1] *CFT/1672* (b8/369)
naβranimiβin [1] *CFT/1672* (b1/004)
naβzanidür [1] *CFT/1672* (b2/037)

nazar (*Ar*. naẓar *i.* Belli kimselerde bulunduğuna inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, göz. TDK – TS)
nadar [3] *TG/1581* (3/ah, 7/ah, 7/ah)
nadatur [1] *TG/1581* (10/ah)
nasare [1] *ILT/1612* (a/0l2)
nasari [1] *ILT/1612* (a/080)
naſar [1] *ILT/1612*
nazàr [1] *PGT/1794* (701)
nazar [1] *PGT/1794* (712)

nâzır (*Ar. sf.* nazar, nezâret'den. *c.* nuzzâr. 1. Nazar eden, nezâret eden, bakan, gözeten. 2. *i.* (eskiden) Vekîl, bakan. TDK –TS)
nazirün [3] *CFT/1672* (b7/209, b7/226, b7/227)

nazik (na:zik *Far.* nāzuk. *sf.* Başkalarına karşı saygılı davranan. TDK –TS)
nazik [2] *CFT/1672* (b4/066, b6/129)

ne (1. *zm* Hangi şey. 2. *zm.* Her şey. 3. *zm.* Birçok şey. 4. *sf.* Hangi. 5. *sf.* Nasıl. 6. *zf.* Neden. TDK –TS)
ne [1] *CFT/1672* (b6/137)
nè [1] *SL/1643*
ne [17] *CFT/1672* (b1/003, b1/006, b1/012, b1/013, b1/018, b1/023, b4/065, b4/065, b4/067, b4/071, b4/074, b4/079, b5/084, b6/119, b6/124, b6/126, b7/219)
ne [2] *PGT/1794* (700, 712)
ne [2] *TRC/1544. I*
né [3] *BGD/1781* (56, 82, 85)
ne [31] *GT/1789* (110, 111, 112, 113, 113, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 120, 121, 121, 122, 124, 124, 127, 128, 128, 128, 128, 129, 129, 163, 163, 163, 165, 166, 167, 169)
ne [6] *ILT/1612* (a/183, a/196)
ne [7] *TG/1581* (1/ah, 10/ah, 10/ah, 14/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah)
ne [73] *BGD/1781* (51(3), 52, 55(3), 56(3), 57(2), 58(3), 59(2), 60, 61, 66(2), 77, 78(2), 82(2), 83, 84, 85(2), 86, 87(3), 88, 89(3), 91, 92(2), 93, 94(5), 95(3), 96(2), 98, 99(4), 109(2), 111, v/3(2), v/4(6), v/31(2), v/32(2), v/33(2), v/34)
ne [76] *CFT/1672* (b1/006, b1/008, b1/016, b1/021, b1/022, b1/023, b1/026, b1/026, b1/026, b2/030, b2/030, b2/031, b2/033, b2/033, b2/043, b3/046, b3/048, b4/064, b4/068, b4/068, b4/070, b4/073, b4/074, b4/074, b4/075, b4/075, b4/075, b4/075, b4/076, b4/077, b5/084, b5/087, b5/097, b5/097, b5/097, b5/100, b5/105, b5/105, b5/107, b6/112, b6/129,

b6/133, b6/144, b7/170, b7/197, b7/197, b7/202, b7/202, b7/209, b7/216, b7/219, b7/220, b7/222, b7/223, b7/246, b7/246, b7/248, b7/248, b7/253, b7/253, b7/253, b7/253, b7/282, b7/294, b7/340, b8/362, b8/368, b8/419, b8/420, b8/427, b8/432, b8/442, b8/442, b8/443, b8/445, b8/490)

nécadar (*n.* kadar) [1] *BGD/1781* (63)

necadar (*n.* kadar) [1] *BGD/1781* (99)

necſie [1] *CFT/1672* (b6/122)

nectar (*n.* kadar) [1] *TG/1581* (1/ah)

neder [1] *CFT/1672* (b6/120)

nederβen (*n.* de-) [2] *CFT/1672* (b1/026, b3/055)

nedur [1] *CFT/1672* (b1/014)

nedur [1] *GT/1789* (165)

nedur [5] *CFT/1672* (b2/044, b7/166, b7/246, b7/267, b7/342)

nedür [12] *CFT/1672* (b2/037, b2/038, b4/073, b5/080, b5/084, b6/120, b7/164, b7/174, b7/221, b7/246, b7/249, b7/254)

nedür [5] *CFT/1672* (b1/002, b1/004, b1/021, b2/039, b2/043)

neh [3] *HPT/1575* (27, 27, 27)

nehadar (*n*. kadar) [1] *CFT/1672* (b8/421)

nehdimis [1] *HPT/1575* 27

neie [1] *CFT/1672* (b2/042)

neie [1] *ILT/1612*

neile [1] *ILT/1612* (a/104)

neilerſen (*n*. eyle-) [1] *ILT/1612*

neje [1] *CFT/1672* (b1/008)

nejè [2] *BGD/1781* (59, 88)

nekadar (*n.* kadar) [1] *GT/1789* (116)

nekadar (*n.* kadar) [1] *ILT/1612*

nekadar (*n.* kadar) [14] *CFT/1672* (b1/007, b3/047, b3/047, b3/051, b3/055, b6/114, b6/129, b7/233, b7/235, b7/259, b7/282, b8/366, b8/368, b8/407)

nèkadar (*n.* kadar) [2] *BGD/1781* (55, 91)

nekadar (*n.* kadar) [3] *BGD/1781* (86(2), 98)

nékadar (*n.* kadar) [5] *BGD/1781* (57, 86(3), 91)

nekadar (*n.* kadar) [7] *CFT/1672* (b1/008, b1/017, b2/033, b3/052, b3/053, b5/094, b6/142)

nekadariſse (*n.* kadar ise) [1] *CFT/1672* (b1/027)

neler [1] *ILT/1612* (a/067)

nem (*n.*m varsa) [2] *CFT/1672* (b5/094, b7/222)

nen (*n.*n var) [1] *GT/1789* (124)

nen [1] *CFT/1672* (b4/060)

nenun (*n.*yin) [2] *CFT/1672* (b5/089, b8/407)

nenungibi (*n*. gibi [1] *CFT/1672* (b1/007)

nenüngibi (*n*. gibi [1] *CFT/1672* (b4/068)

nenüngibi (*n*. gibi [2] *CFT/1672* (b5/090, b5/109)

neolβa (*n.* ol-) [1] *CFT/1672* (b5/110)

neſekil (*n*. şekil) [1] *CFT/1672* (b8/405)

netur [1] *TG/1581* (12/ah)

nevsè (*n.* ise) [1] *BGD/1781* (53)

neye [1] *GT/1789* (127)

nezaman (*n*. zaman) [1] *CFT/1672* (b4/071)

nezeman (*n.* zaman) [1] *CFT/1672* (b1/011)

neβi [1] *CFT/1672* (b4/059)
nola (*n.* ola) [1] *GT/1789* (113)
necat (*i.* neca:t *Ar.* necāt. Kurtuluş. TDK – TS)
nigsat [1] *CFT/1672* (b8/443)
neden (*zf*. Bir olayı doğuran başka bir olayı sormak için kullanılan bir söz; niçin. TDK – TS)
neden [1] *BGD/1781* (51)
neden [1] *TRC/1544. I*
nedèn[1] *BGD/1781* (51)
nefes (*Ar*. nefes *i*. Soluk. TDK – TS)
néfezlik [1] *BGD/1781* (97)
neffeβi [1] *ILT/1612* (a/037)
nefs (nefis / nefsi *Ar.* nefs *i.* Öz varlık, kişilik. TDK – TS)
nefileri [1] *TG/1581* (4/ah)
nefſani [1] *TG/1581* (16/ah)
nefβine [2] *CFT/1672* (b7/198, b7/341)
nefβini [1] *CFT/1672* (b8/473)
neufs [1] *ILT/1612* (a/088)
neuſani [1] *TG/1581* (11/ah)
neuſinè [1] *BGD/1781* (64)
nefsaniyye (*Ar. sf.* Canlılığın uyandırdığı arzularla ilgili. (Devellioğlu, 1978)
nefsanijjejè [1] *PGT/1794* (706)
Nemçe (*öz. i. Sl.* Osmanlılarca Avusturya'ya ve halkına verilen ad, Nemse. TDK –TS) Hazai (1973) Almanya'yı dâhil etmiştir (s. 248).
nemcédir[1] *BGD/1781* (95)
nemeze [1] *CFT/1672* (b5/083)
nemtſche [2] *GT/1789* (113, 113)
nemtſeje [1] *CFT/1672* (b1/012)
nemtze [8] *CFT/1672* (b1/006, b1/006, b1/007, b1/007, b1/014, b7/219, b7/338, b8/363)
nemtzeden [3] *CFT/1672* (b1/006, b1/011, b8/387)
nemtzèrün [1] *CFT/1672* (b4/069)
nere (ne're *i.* Hangi yer. TDK – TS)
nercden [1] *CFT/1672* (b2/036)
nere [1] *BGD/1781* (77)
nere [1] *CFT/1672* (b2/036)
nerede [1] *GT/1789* (128)
nerede [1] *ILT/1612* (a/127)
nerede [2] *CFT/1672* (b3/055, b7/202)
neredè [2] *BGD/1781* (56, 96)
neredèdir [1] *BGD/1781* (96)
neredèdyr [1] *BGD/1781* (78)
nereden [8] *CFT/1672* (b1/005, b6/112, b7/156, b7/161, b7/161, b7/198, b7/247, b7/249)
nereje [1] *BGD/1781* (92)
nerejè [3] *BGD/1781* (88, 89, 95)
nerely'ſyn [1] *BGD/1781* (56)
nereye [2] *GT/1789* (114, 123)
nesil (*Ar*. nesl *i.* Kuşak. TDK – TS)
neſlenden [1] *RGT/1630* (96)

neſlenden [1] *SL/1643*

nesne (*i*. Belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi olan her türlü cansız varlık, şey, obje. TDK – TS)

neβne [4] *ILT/1612* (a/037, a/075, a/137, a/212)
neste [1] *TG/1581* (16/ah)
neſne [1] *ILT/1612* (a/192)
neſnec [1] *ILT/1612* (a/152)
neſnei [1] *ILT/1612* (a/052)
neſneje [1] *BGD/1781* (50)
neſnet [1] *ILT/1612* (a/079)
neſte [1] *TG/1581* (7/ah)
neſte [1] *TRC/1544. I*
neſte [2] *ILT/1612* (a/076, a/192)

Nesturî (İstanbul Patriği Nestûr'un (ö. 451) öncülüğünde oluşan bir hıristiyan mezhebi. TDV İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 15)

neſtur [1] *SL/1643*
neſturi [1] *SL/1643*

netice (*i.* neti:ce *Ar*. netīce. Sonuç. TDK – TS)

netigse [1] *CFT/1672* (b8/369)
netigsei [2] *CFT/1672* (b5/091, b7/254)

nev haus (Yeni Kale için kullanılan Almanca karşılık)

neuhauβ [1] *CFT/1672* (b3/048)

nezir (*Ar*. nez̲r *i.* Adak. TDK – TS)

nezirlèr [1] *PGT/1794* 699

nice (~ niçe) (neçe: Ne kadar, kaç, nice. DS, 1993, s. 3243) nice: (1. *sf.* Kaç, ne kadar. 2. *sf.* Birçok 3. *zf.* (ni'ce) Nasıl. 4. *zf.* (ni'ce) Uzun süreden beri. TDK –TS)

nićè [1] *PGT/1794* 699
nicfie [1] *CFT/1672* (b6/122)
nici [1] *ON/1527. I*
nicse [4] *CFT/1672* (b7/259, b7/259, b7/281, b7/281)
nicſe [1] *CFT/1672* (b3/053)
nicſe [5] *CFT/1672* (b1/008, b4/070, b7/153, b7/153, b7/233)
nicſeje [2] *CFT/1672* (b4/066, b6/134)
nicſie [1] *CFT/1672* (b6/121)
nieſe [1] *CFT/1672* (b2/032)
niḡe [1] *BGD/1781* (v/4)
nigé [1] *BGD/1781* (77)
nigè [1] *BGD/1781* (77)
níge [1] *BGD/1781* (98)
nige [2] *BGD/1781* (82, 85)
nige [2] *ILT/1612* (a/093, a/155)
niğe[1] *PGT/1794* (713)
nigèdir [1] *BGD/1781* (77)
niḡédir [1] *BGD/1781* (88)
nigeſin [1] *ILT/1612* (a/155)
nigse [1] *CFT/1672* (b1/009)
nigse [22] *CFT/1672* (b3/049, b3/050, b5/085, b5/093, b6/137, b7/154, b7/160, b7/161, b7/165, b7/196, b7/219, b7/219, b7/224, b7/258, b8/363, b8/364, b8/369, b8/372, b8/418, b8/434, b8/472, b8/490)
nitcie [1] *TRC/1544. I*

nitſche [2] *GT/1789* (110, 110)
nycſe [2] *HPT/1575*

niçin (*zf*. Hangi amaçla, hangi sebeple, neden, niye. TDK – TS)
neitzün (niçin < ne + için) [1] *CFT/1672* (b1/020)
nićin [1] *BGD/1781* (v/4)
níciün [1] *BGD/1781* (91)
nicsün [2] *CFT/1672* (b1/020, b8/387)
nicsün [8] *CFT/1672* (b7/168, b7/341, b8/372, b8/372, b8/372, b8/387, b8/405, b8/405)
nitſchoun [2] *GT/1789* (117, 168)

nifak (*i.* nifa:k *Ar.* nifāḳ Geçimsizlik, anlaşmazlık, ara bozuculuk. TDK – TS)
nifak [1] *CFT/1672* (b7/342)

nihayet (niha:yet *Ar.* nihāyet *i.* Son. TDK – TS)
nehaiet [21] *CFT/1672* (b3/057, b4/068, b4/071, b5/080, b6/139, b7/155, b7/164, b7/175, b7/200, b8/366, b8/387, b8/402, b8/434, b8/442, b8/490, b1/016, b1/023, b7/145, b7/169, b7/209, b8/408)
nehajet [10] *CFT/1672* (b1/007, b7/346, b8/419, b3/050, b5/110, b7/252, b7/253, b7/294, b8/369, b8/472)

nikris (*Ar. i.* niḳrīs. Damla hastalığı. TDK – TS)
nikrìz [1] *BGD/1781* (97)

Nimetullah (Şâh Ni‘metullāh-ı Velî (ö. 834/1431) Ni‘metullāhiyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf şair. TDV İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 133)
Nimetullah [1] *CFT/1672* (b8/476)

Nimetullaiyye (Ni‘metullāh-ı Velî’ye (ö. 834/1431) nisbet edilen bir tarikat. TDV İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 133)
Nimetullahiler [1] *CFT/1672* (b8/476)

nişan (Far. nişān *i.* İşaret, iz, belirti, alamet. TDK – TS)
niſan (*n*.lan-) Evlenmeye söz verme belirtisi olarak nişan yüzüğü takmak. TDK – TS) [2] *CFT/1672* (b7/155, b8/407)
niſanladikten (*n*.la-) [1] *CFT/1672* (b8/407)
niſanlerini [1] *CFT/1672* (b8/444)
niſanli [1] *CFT/1672* (b8/408)
niſci anladyghyny (*n*.la-) [1] *BGD/1781* (86)

nişancı (*i.* Padişah divanı üyesi olan, antlaşma, berat, menşur, name ve fermanların başına tuğra çeken görevli, tevkici, tuğrakeş. TDK – TS)
nisangsi [1] *CFT/1672* (b7/267)

nitekim (1. *zf.* Gerçekten, hakikaten 2. *zf.* Sonuç olarak. TDK – TS)
neketim [1] *CFT/1672* (b7/216)
netekim [5] *CFT/1672* (b1/029, b5/094, b7/216, b7/220, b7/222)
netekim [8] *TG/1581* (3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 7/ah, 8/ah)
netekin [1] *CFT/1672* (b7/196)
nitekhim [1] *ILT/1612*
nitekim [1] *ILT/1612*

nitelik (*i.* Bir şeyin nasıl olduğunu belirten, onu başka şeylerden ayıran özellik, vasıf, keyfiyet. TDK – TS)
neteliczus [1] *TG/1581* (3/ah)

niyet (*Ar.* niyyet *i.* Bir şeyi yapmayı önceden isteyip düşünme, maksat. TDK – TS)
mijeti [1] *CFT/1672* (b1/007)
nietim [3] *BGD/1781* (50, v/3(2)
nijèt [1] *BGD/1781* (77)

nijet [5] *CFT/1672* (b6/142, b7/201, b7/209, b7/216, b8/363)
nijetìm [1] *BGD/1781* 93
nijetler [1] *PGT/1794* (711)
nijetten [1] *CFT/1672* (b5/089)
nijjetüm [4] *CFT/1672* (b2/040, b2/041, b6/136, b8/432)
nijjetünden [1] *CFT/1672* (b6/128)
nijjetünüz [1] *CFT/1672* (b2/032)
niÿetinüz [1] *CFT/1672* (b5/081)

nohut (*Far*. noḫūd *i*. Baklagillerden, ana yurdu Akdeniz kıyıları olan, birleşik telek yapraklı, çiçekleri sarımtırak renkte, tanesi baklamsı bir bitki. TDK – TS)
nohudtan [1] *CFT/1672* (b6/123)
nout [1] *ON/1527. I*

noksan (*Ar*. nuḳṣān *sf*. Eksik. TDK – TS)
noxan [1] *CFT/1672* (b8/362)
noza [1] *TG/1581* (9/ah)

nola (ne ola 1. Ne olur? Ne çıkar? Şaşılır mı? 2. Nedir? Ne olabilir? TS, 1996, s. 2897)
nola [4] *CFT/1672* (b1/005, b3/058, b6/138, b8/458)

Nûh (*öz. i.* Büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tûfan ile helâk edilen peygamber. TDV İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 224)
Nuh [1] *CFT/1672* (b8/443)

nûman (Kişi adı.)
nouma [1] *RGT/1630* (94)
nouman [1] *RGT/1630* (94)
nouman [2] *SL/1643*

nur (nu:r *Ar*. nūr *i.* Aydınlık, ışık, parıltı, ziya. TDK – TS)
nur [1] *BGD/1781* (v/34)

nusret (*Ar. i.* nasr. Yardım. (Devellioğlu, 1978)
nusrèt [1] *PGT/1794* (709)

nuş (nûş (*Far.i.* 1. Tatlı; bal. 2. İçki, işret. (Devellioğlu, 1978)
noscheder (*n*. et-) [1] *ILT/1612* (a/089)

nutuk (*Ar*. nuṭḳ *i.* Söz, konuşma. TDK – TS)
mutki [1] *TG/1581* (9/ah)
mutku [1] *TG/1581* (6/ah)
notcu [1] *TG/1581* (3/ah)
noutcu [1] *TG/1581* (3/ah)
nuntki [1] *TG/1581* (3/ah)
nutcu [7] *TG/1581* (3/ah, 3/ah, 3/ah, 5/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah)
nutcucle [1] *TG/1581* (5/ah)
nutcule [1] *TG/1581* (5/ah)
nutcuné [1] *TG/1581* (3/ah)
nutk [2] *TG/1581* (4/ah, 7/ah)
nutki [5] *TG/1581* (12/ah, 5/ah, 7/ah, 7/ah, 8/ah)
nutku [1] *TG/1581* (3/ah)
utcu [1] *TG/1581* (8/ah)
utcule [1] *TG/1581* (5/ah)

o (~ ol, ~ an) (O gösterme sıfatı veya zamiri. TDK – TS)
ani (*onu*) [1] *TG/1581* (6/ah)
anun (*onun*) [1] *CFT/1672* (b8/387)
anung (*onun*) [1] *ILT/1612* (a/009)
anung (*onun*) [2] *RGT/1630* (95, 96)

anun (*onun*) [2] *TG/1581* (3/ah, 6/ah)
anundi (*onun*) [1] *TG/1581* (4/ah)
anunile (*onun ile*) [1] *TG/1581* (4/ah)
anunontzin (*onun için*) [1] *TG/1581* (7/ah)
anunutzin (*onun için*) [2] *TG/1581* (3/ah, 5/ah)
anà (*ona*) [1] *BGD/1781* (90)
anà (*ona*) [1] *PGT/1794* 716
andan (*ondan*) [1] *BGD/1781* (111)
andàn (*ondan*) [1] *PGT/1794* (715)
anù (*onu*) [1] *BGD/1781* (95)
anùn (*onun*) [1] *BGD/1781* (93)
anùn (*onun*) [1] *PGT/1794* (708)
anungh [1] *SL/1643*
anỳ *(onu)* [1] *PGT/1794* 705
any *(onu)* [1] *PGT/1794* (715)
anyn (*onun*) [1] *PGT/1794* (715)
ò [1] *BGD/1781* (50)
o [13] *BGD/1781* (52, 65, 66, 67(2), 82, 89, v/3(4), v/31, v/32)
o [4] *CFT/1672* (b4/074, b5/102, b7/198, b8/368)
o [6] *GT/1789* (113, 113, 123, 124, 126, 169)
ochtur (*o.*dur) [1] *TG/1581* (17/ah)
oder [1] *TRC/1544. I*
odur [1] *BGD/1781* (v/4)
ogünde (*o* gün) [1] *CFT/1672* (b7/249)
ogüne (*o* gün) [2] *CFT/1672* (b6/128, b8/426)
okaldar (*o*. kadar) [1] *CFT/1672* (b7/238)
ol [1] *CFT/1672* (b5/084)
ol [1] *GT/1789* (117)
ol [11] *ILT/1612* (a/037, a/044, a/169, a/196)
ol [12] *SL/1643*
ol [130] *CFT/1672* b1/005, b1/006, b1/009, b1/009, b1/009, b1/011, b1/012, b1/013, b1/014, b1/014, b1/015, b1/016, b1/022, b1/022, b1/024, b1/024, b1/024, b1/030, b2/031, b2/032, b2/033, b2/035, b2/037, b2/039, b2/042, b2/042, b2/043, b3/047, b3/055, b3/056, b4/059, b4/063, b4/065, b4/071, b4/076, b4/078, b4/078, b5/087, b5/089, b5/091, b5/096, b5/096, b5/097, b5/097, b5/097, b5/099, b5/099, b5/100, b5/102, b5/112, b6/114, b6/121, b6/121, b6/124, b6/139, b6/140, b7/145, b7/149, b7/154, b7/155, b7/156, b7/160, b7/160, b7/161, b7/165, b7/167, b7/169, b7/169, b7/169, b7/170, b7/174, b7/175, b7/196, b7/197, b7/198, b7/198, b7/198, b7/199, b7/209, b7/215, b7/222, b7/222, b7/224, b7/224, b7/233, b7/234, b7/238, b7/246, b7/247, b7/249, b7/249, b7/253, b7/256, b7/267, b7/281, b7/281, b7/281, b7/294, b7/342, b7/342, b7/347, b8/367, b8/369, b8/371, b8/372, b8/372, b8/372, b8/372, b8/387, b8/401, b8/401, b8/401, b8/405, b8/408, b8/408, b8/408, b8/420, b8/421, b8/426, b8/427, b8/432, b8/442, b8/443, b8/444, b8/444, b8/444, b8/444, b8/476, b8/490, b8/492
ol [14] *GT/1789* (113, 113, 114, 118, 119, 123, 163, 163, 163, 169, 169, 170, 170, 171)
ol [20] *DDLT/1641*
ol [26] *PGT/1794* (701(2), 704, 706(2), 707(2), 709, 710(2), 712, 713(3), 714(2), 715(4), 716(2), 717(4)
ol [9] *BGD/1781* (50, 54, 55, 56(2), 94, 95, 109(2)
olbak [1] *GT/1789* (123)
oldem (*o.* dem) [1] *CFT/1672* (b7/196)

oldemde (*o.* dem) [1] *CFT/1672* (b7/341)
oldurkhi (*o.*dur ki) [1] *ILT/1612* (a/031)
oldurki (*o.*dur ki) [1] *ILT/1612* (a/009)
olkadar (*o.* kadar) [1] *GT/1789* (169)
ólkadar (*o.* kadar) [2] *BGD/1781* (90, 95)
olkadar (*o.* kadar) [3] *BGD/1781* (77, 93(2)
olkadar (*o.* kadar) [4] *CFT/1672* (b1/008, b3/055, b8/366, b8/368)
olki (*o.* ki) [1] *CFT/1672* (b7/163)
olkiſi (*o.* kişi) [1] *CFT/1672* (b7/347)
olvakt (o. *vakit*) [1] *PGT/1794* (710)
òlzaman (o. *zaman*) [1] *PGT/1794* 702
olβahat (*o.* saat) [1] *CFT/1672* (b3/045)
omider (*o.* mudur)[1] *TRC/1544. I*
óna [1] *BGD/1781* (57)
ona [18] *CFT/1672* (b1/023, b1/026, b5/084, b5/099, b6/128, b7/170, b7/210, b7/222, b7/224, b7/224, b7/227, b7/238, b7/248, b7/249, b7/249, b7/256, b7/282, b8/366)
ona [2] *GT/1789* (130, 167)
onà [4] *BGD/1781* (50, 51, 53, 66)
ona [4] *BGD/1781* (51, v/4(2), v/34)
onagyöre (*o.*na göre) [1] *CFT/1672* (b5/097)
ondà [1] *BGD/1781* (52)
onda [1] *CFT/1672* (b5/101)
onda [3] *ILT/1612* (a/127, a/148, a/189)
ondàiken (*o.*nda iken) [1] *BGD/1781* (82)
ongha [1] *DDLT/1641*
ongha [1] *SL/1643*
onha [1] *HPT/1575* (28)
onhi [1] *HPT/1575* (28)
oni [1] *DDLT/1641*
oni [1] *HPT/1575* (27)
onì [1] *SL/1643* o o [1] *TG/1581* (3/ah)
oni [10] *CFT/1672* (b5/103, b6/130, b7/222, b7/224, b7/249, b7/341, b8/371, b8/442, b8/442, b8/443)
oni [2] *GT/1789* (128, 165)
oni [3] *ILT/1612* (a/048, a/220)
onijolda (*o.*nu yolda) [1] *CFT/1672* (b1/025)
oningi [1] *SL/1643*
onu [3] *BGD/1781* (55, 83, v/4)
onù [9] *BGD/1781* (50, 52, 54, 56, 58, 66, 89, 95(2)
onù [1] *PGT/1794* (707, 714)
onúda (*o.*nu da) [1] *BGD/1781* (92)
onum [1] *HPT/1575* (27)
onún [1] *BGD/1781* (53)
onun [1] *DDLT/1641*
onun [1] *GT/1789* (165)
onun [1] *HPT/1575* (28)
onun [1] *ILT/1612* (a/104)
onùn [2] *BGD/1781* (83(2)
onun [21] *CFT/1672* (b2/041, b2/042, b2/042, b7/160, b7/219, b7/246, b7/252, b7/252, b7/253, b7/254, b7/259, b7/281, b7/282, b7/293, b7/340, b7/347, b8/420, b8/421, b8/442,

b8/443, b8/444)
onun [3] *BGD/1781* (55, v/4(2)
onung [2] *ILT/1612* (a/102)
onungh [3] *SL/1643*
onunghi [1] *CFT/1672* (b7/161)
onungki [1] *SL/1643*
onungkiler [1] *SL/1643*
onùničiün (*o*.nun için) [1] *BGD/1781* (82)
onùnile (*o*.nun ile) [1] *BGD/1781* (57)
onúnile (*o*.nun ile) [2] *BGD/1781* (96(2)
onunile (*o*.nun ile) [1] *CFT/1672* (b5/100)
onunki [1] *DDLT/1641*
onunkiler [1] *DDLT/1641*
onúnule (*o*.nun ile) [1] *BGD/1781* (52)
ot [1] *TG/1581* (19/ah)
öl (ol) [1] *CFT/1672* (b8/421)
anga (ona) [1] *ILT/1612*
angadur (ona) [1] *ILT/1612* (a/090)
oa (ona) [1] *SL/1643*

obrul- (Çökmek, oyulmak, çukurlaşmak; yerinden oynamak, sarsılmak. TS, 1996, s. 2906)
oborulur [1] *CFT/1672* (b8/490)

od (*i.* Ateş. TDK – TS)
hotan [1] *TG/1581* (3/ah)
hotum [1] *TG/1581* (3/ah)
odden [1] *ILT/1612* (a/120)

oda (*i.* Evin veya herhangi bir yapının (…) bölmesi, göz. TDK – TS)
odà [1] *BGD/1781* (84)
oda [2] *CFT/1672* (b3/049, b5/102)
odabaſi [1] *CFT/1672* (b7/176)
odad [1] *CFT/1672* (b7/227)
odada [2] *CFT/1672* (b3/049, b3/049)
odahſi [1] *CFT/1672* (b7/227)
odajì [1] *BGD/1781* (84)
odalarymyz [1] *BGD/1781* 17
odalarymyza [1] *BGD/1781* 19
odanun [1] *CFT/1672* (b4/061)
odanỳn [1] *PGT/1794* (704)
odanyn [1] *PGT/1794* (714)
odaya [1] *GT/1789* (126)
odaβnda [1] *CFT/1672* (b7/226)

odalık (1. *i.* Bir erkeğin nikâhsız olarak aldığı kadın. 2. *i.* Padişah, şehzade ve paşaların saraya alınan karavaşlar arasından seçtikleri kadın, ikbal. TDK – TS)
odaliklarindeu [1] *CFT/1672* (b7/340)
odaliklarinun [1] *CFT/1672* (b7/346)

odun (*i*. Yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç. TDK – TS)
odum [1] *ON/1527. I*
odun [1] *HPT/1575*
odun [1] *SL/1643*
odun [1] *TRC/1544. I*

oduncs [1] *CFT/1672* (b7/219)
odunlu [1] *SL/1643*

oğlan (*i.* Erkek çocuk. TDK – TS)
oghlan [2] *SL/1643*
oghlàn[1] *BGD/1781* (91)
oghlangic [1] *SL/1643*
oghlani [1] *SL/1643*
oghlanlar [1] *SL/1643*
oghlanlarum [1] *SL/1643*
oghlanum [1] *SL/1643*
oghlanumuz [1] *SL/1643*
oghlanungh [1] *SL/1643*
oghlanunghuz [1] *SL/1643*
oglan [1] *ON/1527. I*
oglan [2] *GT/1789* (125, 128)
oglan [4] *CFT/1672* (b4/062, b7/296, b8/421, b8/421)
oglana [1] *CFT/1672* (b4/061)
oglana [2] *GT/1789* (125, 129)
oglandſchiklara [1] *GT/1789* (128)
oglangſiklara [1] *CFT/1672* (b4/067)
oglani [4] *CFT/1672* (b7/149, b7/150, b7/296, b8/420)
oglanlara [1] *CFT/1672* (b7/153)
oglanlarun [1] *CFT/1672* (b7/149)
oglanun [1] *CFT/1672* (b8/421)
oglanlardan [1] *CFT/1672* (b7/145)

oğul (*i*. Erkek evlat, mahdum. TDK – TS)
ogli [2] *ILT/1612* (a/162, a/208)
ogli [4] *CFT/1672* (b6/134, b7/282, b8/370, b8/442)
ogline [1] *ILT/1612*
oglini [2] *CFT/1672* (b1/009, b7/282)
oglinun [1] *CFT/1672* (b8/442)
oglu [1] *HPT/1575*
oglu [1] *TRC/1544. I*
oglum [1] *CFT/1672* (b7/215)
ogluni [3] *CFT/1672* (b7/151, b7/282, b8/421)
öglinün [1] *CFT/1672* (b8/421)

oğur (Hırsız. DS, 1993, s. 3271)
ogurluk [1] *ILT/1612*

ok (*i.* Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk. TDK – TS)
ocho [1] *ON/1527. I*
ock [1] *ILT/1612* (a/180)
ockg [1] *ILT/1612* (a/118)
ockile (*o*. ile) [1] *ILT/1612* (a/097)
ocq [2] *SL/1643*
ok [1] *CFT/1672* (b5/093)
ok [1] *ILT/1612*
oklar [1] *CFT/1672* (b6/125)

okka (*Ar. i.* vuḳiyye 1,282 kilogram veya 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü birimi, kıyye TDK – TS)
oka [2] *CFT/1672* (b7/210, b7/211)

okaile (*o*. ile) [1] *CFT/1672* (b7/210)
okalar [1] *CFT/1672* (b7/210)
okaſi [2] *GT/1789* (127, 127)
okaβi [2] *CFT/1672* (b4/066, b6/134)
okaβini [1] *CFT/1672* (b4/066)

oku- (Bir yazıyı meydana getiren harf ve işaretlere bakıp bunları çözümlemek veya seslendirmek. TDK – TS)

ochumag [1] *HPT/1575*
ochumag [1] *TRC/1544. I*
okudi [1] *DDLT/1641*
okudiler [1] *DDLT/1641*
okudingh [1] *DDLT/1641*
okudugum [1] *CFT/1672* (b6/119)
okuduk [1] *DDLT/1641*
okudúkce [2] *BGD/1781* (63(2)
okudum [1] *DDLT/1641*
okudum[1] *BGD/1781* (52)
okudus [1] *DDLT/1641*
okuia [3] *DDLT/1641*
okuiaidi [1] *DDLT/1641*
okuiaidiler [1] *DDLT/1641*
okuiaidin [1] *DDLT/1641*
okuiaiduk [1] *DDLT/1641*
okuiaidum [1] *DDLT/1641*
okuiaidyſ [1] *DDLT/1641*
okuiais [1] *DDLT/1641*
okuialer [1] *DDLT/1641*
okuialum [2] *DDLT/1641*
okuiam [1] *DDLT/1641*
okuiaſin [1] *DDLT/1641*
okuiaſys [2] *DDLT/1641*
okuis [1] *DDLT/1641*
okuiup [1] *CFT/1672* (b8/427)
okul [1] *DDLT/1641*
okula [1] *DDLT/1641*
okulaidi [1] *DDLT/1641*
okulaidingh [1] *DDLT/1641*
okulaiduk [1] *DDLT/1641*
okulaidum [1] *DDLT/1641*
okulaidyler [1] *DDLT/1641*
okulaidyſ [1] *DDLT/1641*
okulaijs [1] *DDLT/1641*
okulaim [1] *DDLT/1641*
okulais [1] *DDLT/1641*
okulaler [2] *DDLT/1641*
okulaſijs [1] *DDLT/1641*
okulaſingh [1] *DDLT/1641*
okulaſinghis [1] *DDLT/1641*
okuldiis [1] *DDLT/1641*
okuldiler [1] *DDLT/1641*

okulduk [1] *DDLT/1641*
okuldum [1] *DDLT/1641*
okule [1] *DDLT/1641*
okulegek [1] *DDLT/1641*
okulem [1] *DDLT/1641*
okuleol [1] *DDLT/1641*
okuleſingh [1] *DDLT/1641*
okulhe [2] *DDLT/1641*
okulidi [1] *DDLT/1641*
okulmaghiciun [1] *DDLT/1641*
okulmak [1] *DDLT/1641*
okulmiſc [1] *DDLT/1641*
okulmiſcidi [1] *DDLT/1641*
okulmiſcidijs [1] *DDLT/1641*
okulmiſcidiler [1] *DDLT/1641*
okulmiſcidingh [1] *DDLT/1641*
okulmiſciduk [1] *DDLT/1641*
okulmiſcidum [1] *DDLT/1641*
okulſaghis [1] *DDLT/1641*
okulſah [1] *DDLT/1641*
okulſaidi [1] *DDLT/1641*
okulſaidingh [1] *DDLT/1641*
okulſaiduk [1] *DDLT/1641*
okulſaidum [1] *DDLT/1641*
okulſaiidinghis [1] *DDLT/1641*
okulſak [1] *DDLT/1641*
okulſaler [1] *DDLT/1641*
okulſaleridiler [1] *DDLT/1641*
okulſam [1] *DDLT/1641*
okulſangh [1] *DDLT/1641*
okulſun [1] *DDLT/1641*
okulſunler [2] *DDLT/1641*
okuludin [1] *DDLT/1641*
okuluis [1] *DDLT/1641*
okulur [1] *DDLT/1641*
okuluridi [1] *DDLT/1641*
okuluridik [1] *DDLT/1641*
okuluridiler [1] *DDLT/1641*
okuluridingh [1] *DDLT/1641*
okuluridum [1] *DDLT/1641*
okuluridys [1] *DDLT/1641*
okulurler [1] *DDLT/1641*
okulurſin [1] *DDLT/1641*
okulurſiys [1] *DDLT/1641*
okulurum [1] *DDLT/1641*
okuluruſ [1] *DDLT/1641*
okumaga [1] *CFT/1672* (b7/340)
okumagha [1] *DDLT/1641*
okumak [1] *DDLT/1641*
okumak [3] *CFT/1672* (b5/090, b7/170, b7/340)

okumak [1] *BGD/1781* (v/33)
okumakiciun [1] *DDLT/1641*
okumakle [1] *CFT/1672* (b8/370)
okumakta [2] *CFT/1672* (b7/342, b8/401)
okumis [5] *CFT/1672* (b5/090, b7/219, b8/363, b8/401, b8/401)
okumislara [1] *CFT/1672* (b7/226)
okumislarun [1] *CFT/1672* (b8/369)
okumiſc [1] *DDLT/1641*
okumiſcidi [1] *DDLT/1641*
okumiſcidik [1] *DDLT/1641*
okumiſcidingh [1] *DDLT/1641*
okumiſcidum [1] *DDLT/1641*
okumiſcidys [1] *DDLT/1641*
okumiſcler [1] *DDLT/1641*
okunaḡaktyr [1] *BGD/1781* (v/4)
okunurſa [1] *BGD/1781* (v/4)
okur [2] *DDLT/1641*
okuridi (*o*.r idi) [1] *DDLT/1641*
okuridijs [1] *DDLT/1641*
okuridik (*o*.r idi) [1] *DDLT/1641*
okuridiler (*o*.r idi) [1] *DDLT/1641*
okuridim (*o*.r idi) [1] *DDLT/1641*
okuridingh (*o*.r idi) [1] *DDLT/1641*
okurlar [2] *CFT/1672* (b8/421, b8/426)
okurler [1] *DDLT/1641*
okurſa [1] *DDLT/1641*
okurſak [1] *DDLT/1641*
okurſaler [1] *DDLT/1641*
okurſam [1] *DDLT/1641*
okurſeaighis [1] *DDLT/1641*
okurſin [1] *DDLT/1641*
okurſuus [1] *DDLT/1641*
okurum [2] *DDLT/1641*
okurus [1] *DDLT/1641*
okuſaidi (*o*.sa idi) [1] *DDLT/1641*
okuſaidik (*o*.sa idi) [1] *DDLT/1641*
okuſaidiler (*o*.sa idi) [1] *DDLT/1641*
okuſaidim (*o*.sa idi) [1] *DDLT/1641*
okuſaydingh [1] *DDLT/1641*
okuſen [1] *DDLT/1641*
okuſun [1] *DDLT/1641*
okuſunler [2] *DDLT/1641*
okuβun [1] *CFT/1672* (b7/209)

okuma- (Sesli olarak söylememek.)
okumadilar [1] *CFT/1672* (b7/342)
okumajan [1] *BGD/1781* (60)
okumamis [2] *CFT/1672* (b8/363, b8/369)

okut- (Okumasını, öğrenim görmesini sağlamak. TDK – TS)
okudurlar [1] *CFT/1672* (b6/120)

ol- (Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak. TDK – TS)

altigitzin (*o.*duğu için) [1] *TG/1581* (5/ah)
holummiſi [1] *TG/1581* (1/ah)
hoſa (olsa) [1] *TG/1581* (2/ah)
hoſar (olsa) [1] *TG/1581* (10/ah)
ol [17] *TG/1581* (1/ah, 12/ah, 15/ah, 15/ah, 2/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 4/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 7/ah, 7/ah, 9/ah, 9/ah)
ol [3] *HPT/1575* (27, 28, 34)
òla [1] *BGD/1781* (107)
ola [1] *CFT/1672* (b5/089)
ola [1] *DDLT/1641*
ola [1] *GT/1789* 110
ola [1] *PGT/1794* (700)
olà [1] *SL/1643*
ola [12] *BGD/1781* (57(2), 58, 77, 88, 99(2), 107, 111(2), 103(2)
ola [2] *TG/1581* (14/ah, 18/ah)
ola [21] *CFT/1672* (b1/010, b2/035, b3/050, b3/054, b4/059, b5/082, b5/090, b5/090, b5/094, b5/096, b5/110, b7/149, b7/151, b7/153, b7/161, b7/211, b7/215, b7/219, b7/338, b8/366, b8/442)
ola [3] *SL/1643*
olà[1] *BGD/1781* (65)
oladſchak [1] *GT/1789* (129)
oladſchak [3] *GT/1789* (113, 121, 169)
olagak [1] *ILT/1612* (a/037)
olagec [1] *SL/1643*
olagek [1] *DDLT/1641*
olagi [1] *SL/1643*
olagiaghy [1] *BGD/1781* (85)
olagiaghynà [1] *BGD/1781* (54)
olagiaghynì [1] *BGD/1781* (94)
olagiàk [3] *BGD/1781* (57, 65, 94)
olagieldigi (*o.*a gel-) [1] *CFT/1672* (b5/099)
olagsag [1] *CFT/1672* (b5/098)
olagsagini [1] *CFT/1672* (b7/249)
olagsak [11] *CFT/1672* (b1/014, b3/047, b4/068, b4/073, b5/093, b5/095, b5/095, b6/135, b7/253, b7/338, b8/408)
olagſag [1] *CFT/1672* (b2/031)
olagſak [3] *CFT/1672* (b3/044, b7/249, b8/420)
olagyelmis (*o.*a gel-) [1] *CFT/1672* (b7/155)
olahar [1] *TG/1581* (11/ah)
olaidi [1] *DDLT/1641*
olaidi [1] *SL/1643*
olaidi [2] *CFT/1672* (b7/196, b8/387)
olaidiler [1] *DDLT/1641*
olaidiler [1] *SL/1643*
olaidingh [1] *DDLT/1641*
olaidingh [1] *SL/1643*
olaidinghiz [1] *SL/1643*
olaiduk [1] *DDLT/1641*
olaiduk [1] *SL/1643*
olaidum [1] *CFT/1672* (b5/092)

olaidum [1] *DDLT/1641*
olaidum [1] *SL/1643*
olaidün [2] *CFT/1672* (b7/215, b7/339)
olaidyſ [1] *DDLT/1641*
olais [1] *DDLT/1641*
olaiz [1] *SL/1643*
olalar [2] *TG/1581* (11/ah, 11/ah)
olaler [2] *DDLT/1641*
olaler [2] *SL/1643*
olalim [1] *BGD/1781* (86)
olalum [2] *CFT/1672* (b4/070, b7/235)
olalum [2] *DDLT/1641*
olalum [2] *SL/1643*
olaly'm [1] *BGD/1781* (67)
olalỳm [1] *PGT/1794* 702
olalym [1] *PGT/1794* (712)
olam [1] *BGD/1781* (93)
olam [1] *CFT/1672* (b6/143)
olam [1] *DDLT/1641*
olam [1] *ILT/1612*
olam [1] *SL/1643*
olamagha [1] *SL/1643*
olamamiſcidum [1] *DDLT/1641*
olán [1] *BGD/1781* (67)
olan [1] *CFT/1672* (b8/472)
olan [1] *DDLT/1641*
olan [1] *ILT/1612* (a/041)
olan [1] *SL/1643*
olàn [2] *BGD/1781* (63, 68)
olan [3] *BGD/1781* (58, 98, v/32)
olan [3] *GT/1789* (122, 168, 170)
olan [4] *PGT/1794* (705, 706, 709, 716)
olan [47] *CFT/1672* (b1/004, b1/029, b1/029, b2/033, b2/034, b2/040, b3/046, b3/058, b5/090, b5/098, b5/102, b6/128, b7/149, b7/152, b7/160, b7/167, b7/175, b7/175, b7/199, b7/219, b7/249, b7/252, b7/259, b7/259, b7/281, b7/293, b7/294, b7/294, b7/296, b7/340, b7/341, b7/342, b8/361, b8/363, b8/367, b8/368, b8/370, b8/370, b8/387, b8/401, b8/402, b8/402, b8/405, b8/427, b8/443, b8/444, b8/475)
olanlara [4] *CFT/1672* (b3/055, b6/134, b7/216, b7/252)
olàn [5] *PGT/1794* (702(2), 713(2), 714)
olan [9] *ILT/1612* (a/011, a/016)
olana [2] *ILT/1612* (a/055)
olandan [1] *TG/1581* (9/ah)
olanin [1] *TG/1581* (13/ah)
olanlàr [1] *BGD/1781* (96)
olanlar [1] *PGT/1794* (703)
olanlarà [2] *PGT/1794* (706, 714)
olanlardan [1] *CFT/1672* (b7/256)
olanlari [1] *CFT/1672* (b7/254)
olanlarini [1] *CFT/1672* (b8/421)
olanlarum [1] *CFT/1672* (b3/056)

olanlarun [4] *CFT/1672* (b7/248, b7/253, b8/386, b8/421)
olanler [1] *ILT/1612* (a/131)
olaſen [1] *DDLT/1641*
olaſis [1] *DDLT/1641*
olaſiz [2] *SL/1643*
olaſys [1] *DDLT/1641*
olati [1] *TG/1581* (temet)
oldi [1] *DDLT/1641*
oldi [3] *GT/1789* (121, 129, 170)
oldi [3] *RGT/1630* (94, 95, 96)
oldi [3] *SL/1643*
oldi [6] *CFT/1672* (b1/027, b4/072, b6/120, b7/201, b7/224, b8/445)
oldi [7] *TG/1581* (15/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah)
oldidim (*o.*a idim) [1] *BGD/1781* (89)
oldiktan [1] *CFT/1672* (b7/254)
oldikten [3] *CFT/1672* (b3/054, b5/081, b5/103)
oldilar [1] *GT/1789* (166)
oldilar [1] *TG/1581* (17/ah)
oldiler [1] *DDLT/1641*
oldimi [1] *CFT/1672* (b7/338)
olding [1] *DDLT/1641*
oldoughi [1] *GT/1789* (171)
oldoughin [1] *GT/1789* (168)
oldoum [1] *GT/1789* (123)
oldu [1] *BGD/1781* (57)
oldù [2] *BGD/1781* (56(2)
oldughù [2] *BGD/1781* (83, 95)
oldughumà [1] *BGD/1781* (55)
oldughumù [1] *BGD/1781* (56)
oldughundàn [2] *BGD/1781* (77, 89)
oldughundan [2] *BGD/1781* (v/32(2)
oldughunù [1] *BGD/1781* (98)
oldughunù [1] *PGT/1794* (707)
oldugi [14] *CFT/1672* (b4/069, b6/127, b6/128, b7/246, b7/256, b7/256, b7/282, b8/367, b8/370, b8/371, b8/408, b8/427, b8/434, b8/443)
oldugini [1] *CFT/1672* (b6/137)
oldugünüzden [1] *CFT/1672* (b2/031)
olduğun [1] *CFT/1672* (b7/248)
oldùiſe (*o.*du ise) [1] *BGD/1781* 111
olduk [1] *CFT/1672* (b7/293)
olduk [1] *DDLT/1641*
oldukda [1] *PGT/1794* 699
olduklari [1] *CFT/1672* (b5/110)
olduklarinun [1] *CFT/1672* (b7/196)
olduklaryndà [2] *PGT/1794* (701, 702)
oldukta [1] *BGD/1781* (v/4)
olduktan [1] *BGD/1781* (55)
olduktan [1] *CFT/1672* (b2/043)
oldùm [1] *BGD/1781* (50)
oldum [1] *DDLT/1641*

oldum [1] *SL/1643*
oldum [2] *CFT/1672* (b7/196, b8/361)
oldúmu (*o*.du mu) [2] *BGD/1781* (85, 95)
oldur [1] *DDLT/1641*
oldur [6] *CFT/1672* (b1/020, b1/029, b1/029, b1/030, b2/041, b2/043)
oldügumi [1] *CFT/1672* (b4/071)
oldys [1] *DDLT/1641*
olingse [1] *CFT/1672* (b7/253)
olinmisidüm (*o*.muş idim) [1] *CFT/1672* (b5/082)
olip [1] *CFT/1672* (b5/100)
olisak [1] *SL/1643*
oliſam [1] *SL/1643*
oliſangh [1] *SL/1643*
oliſinghiz [1] *SL/1643*
olmac [4] *SL/1643*
olmiſc [2] *SL/1643*
olmiſcidum [1] *SL/1643*
olmiſcium [1] *SL/1643*
olsa [1] *SL/1643*
oluiz [1] *SL/1643*
olup [1] *SL/1643*
olur [2] *SL/1643*
oluriz [1] *SL/1643*
olurlerſe [1] *SL/1643*
oll [1] *ILT/1612* (a/169)
olla [1] *GT/1789* 130
olla [1] *ILT/1612* (a/087)
ollan [1] *ILT/1612* (a/096)
ollo [1] *ILT/1612*
ollolar [1] *ILT/1612*
ollurum [1] *ILT/1612*
olmaga [1] *CFT/1672* (b7/338)
olmagile [8] *CFT/1672* (b3/052, b5/082, b5/097, b6/125, b7/151, b7/151, b7/156, b8/441)
olmagitzin (*ol*- için [1] *TG/1581* (5/ah)
olmaia [1] *CFT/1672* (b5/095)
olmaiagsaktur [1] *CFT/1672* (b8/443)
olmak [1] *CFT/1672* (b7/196)
olmàk [2] *BGD/1781* (53, 61)
olmak [2] *DDLT/1641*
olmak [2] *ILT/1612* (a/036, a/037)
olmak [20] *CFT/1672* (b1/022, b3/047, b3/049, b3/051, b4/071, b4/072, b5/086, b5/110, b5/110, b6/133, b6/142, b6/144, b7/168, b7/169, b7/169, b7/201, b7/234, b7/238, b7/294, b8/421)
olmak [8] *BGD/1781* (84, 85, v/32, v/33(3), v/34(2)
olmalarini [1] *CFT/1672* (b5/086)
olmalarynỳ [1] *PGT/1794* 716
olmalayny [1] *PGT/1794* (709)
olmaludur [1] *GT/1789* (118)
olmaluſin [1] *GT/1789* (118)

olmaly’ [1] *BGD/1781* (61)
olmaβina [1] *CFT/1672* (b7/248)
olmich [1] *RGT/1630* (94)
olmis [6] *CFT/1672* (b4/072, b5/093, b6/140, b7/253, b8/363, b8/366)
olmislardur [1] *CFT/1672* (b7/341)
olmislardür [1] *CFT/1672* (b7/156)
olmiſc [1] *DDLT/1641*
olmiſcdum [1] *DDLT/1641*
olmiſch [1] *GT/1789* (129)
olmiſcidi [1] *DDLT/1641*
olmiſcidijs [1] *DDLT/1641*
olmiſcidiler [1] *DDLT/1641*
olmiſcidingh [1] *DDLT/1641*
olmiſciduk [1] *DDLT/1641*
olmuš [1] *BGD/1781* (83)
olmùšola (*o*.muş ola) [1] *BGD/1781* (95)
olmuſar [1] *CFT/1672* (b7/282)
oloup [2] *GT/1789* (118, 165)
olour [5] *GT/1789* (115, 117, 128, 163, 164)
olourſan [1] *GT/1789* (116)
olsà [2] *BGD/1781* (55, 91)
olsáidi [1] *BGD/1781* (59)
olsáydy [1] *BGD/1781* (93)
olsun [1] *BGD/1781* (105)
olsùn [7] *BGD/1781* (51, 55(2), 57, 64, 78, 92)
olſa [1] *BGD/1781* (64)
olſa [1] *DDLT/1641*
olſada [1] *ILT/1612* (a/208)
olſaidi (*o*.sa idi) [1] *DDLT/1641*
olſaidiler (*o*.sa idiler) [1] *DDLT/1641*
olſaidingh (*o*.sa idin) [1] *DDLT/1641*
olſaidingh (*o*.sa idin) [1] *SL/1643*
olſaiduk (*o*.sa idik) [1] *DDLT/1641*
olſaidum (*o*.sa idim) [1] *DDLT/1641*
olſaidum (*o*.sa idim) [1] *SL/1643*
olſam [1] *DDLT/1641*
olſam [1] *GT/1789* (163)
olſam [1] *SL/1643*
olſan [1] *DDLT/1641*
olſan [1] *SL/1643*
olſangh [1] *DDLT/1641*
olſangh [1] *SL/1643*
olſaydis [1] *DDLT/1641*
olſe [1] *ILT/1612* (a/197)
olſen [1] *DDLT/1641*
olſoun [4] *GT/1789* (110, 119, 121, 122)
olſſun [2] *HPT/1575*
olſun [1] *DDLT/1641*
olſun [1] *SL/1643*
olſun [2] *ILT/1612*

olſun [4] *BGD/1781* (57, 84, 95, 103)
olſún [4] *BGD/1781* (59, 60(2), 61)
olſunler [1] *DDLT/1641*
olſunler [1] *SL/1643*
olthugutzin (*o.*duğu için) [1] *TG/1581* (1/ah)
oltigitzi (*o.*duğu için) [1] *TG/1581* (5/ah)
oltigun [1] *TG/1581* (13/ah)
oltilar [1] *TG/1581* (11/ah)
oltſon [2] *TRC/1544. I*
oltugi [2] *TG/1581* (5/ah, 5/ah)
oltugutzun (*o.*duğu için) [1] *TG/1581* (7/ah)
oltur [7] *TG/1581* (11/ah, 13/ah, 14/ah, 15/ah, 16/ah, 18/ah, 19/ah)
oluis [1] *DDLT/1641*
olùjoruz [1] *PGT/1794* (711)
olujoruz [1] *PGT/1794* 717
olulan [1] *DDLT/1641*
olumasti [1] *TG/1581* (19/ah)
olùp [1] *PGT/1794* 699
olup [2] *BGD/1781* (52, v/33)
olup [2] *TG/1581* (19/ah, 5/ah)
olup [37] *CFT/1672* (b1/021, b3/049, b3/055, b4/069, b5/088, b5/093, b6/115, b6/142, b7/156, b7/161, b7/167, b7/210, b7/216, b7/219, b7/223, b7/224, b7/224, b7/235, b7/238, b7/252, b7/281, b7/347, b8/369, b8/370, b8/372, b8/387, b8/401, b8/405, b8/405, b8/419, b8/421, b8/426, b8/441, b8/442, b8/443, b8/444, b8/472)
olup [4] *PGT/1794* (702(2), 706, 711)
olúr [1] *BGD/1781* (60)
olur [1] *DDLT/1641*
olur [1] *ILT/1612* (a/197)
olur [10] *ILT/1612* (a/016, a/123, a/133, a/162, a/174, a/206, a/209)
olur [4] *TG/1581* (10/ah, 3/ah, 9/ah, 9/ah)
olur [41] *CFT/1672* (b1/008, b1/013, b1/018, b1/022, b1/027, b1/028, b1/029, b2/032, b2/034, b3/048, b3/054, b4/064, b4/069, b4/071, b5/084, b5/087, b5/111, b6/112, b6/121, b6/124, b6/126, b6/129, b6/130, b6/137, b7/145, b7/151, b7/156, b7/164, b7/168, b7/211, b7/233, b7/246, b7/258, b7/342, b8/362, b8/362, b8/386, b8/405, b8/420, b8/420, b8/421)
olur [5] *BGD/1781* (62, 63, 67, 109, v/31,)
olùr [7] *BGD/1781* (52, 55(2), 65, 66(2), 68)
olurdi [5] *CFT/1672* (b5/092, b5/093, b7/161, b7/281, b7/282)
oluris [2] *DDLT/1641*
oluriβe (*o.* ise) [3] *CFT/1672* (b2/034, b5/100, b7/150)
olurlar [3] *CFT/1672* (b5/086, b6/143, b8/421)
olurlarβe [1] *CFT/1672* (b8/407)
olurlèr [1] *BGD/1781* (64)
olurler [1] *DDLT/1641*
olurlerſeh [1] *DDLT/1641*
olurmi [1] *CFT/1672* (b3/055)
olurnurſa [1] *TG/1581* (13/ah)
olurſa [1] *BGD/1781* (51)
olurſa [1] *SL/1643*
olùrſa [2] *BGD/1781* (55(2)
olúrſa [2] *BGD/1781* (59, 84)

olurſah [1] *DDLT/1641*
olurſe [2] *ILT/1612* (a/032, a/152)
olurſin [1] *DDLT/1641*
olurſin [2] *SL/1643*
olurſis [1] *DDLT/1641*
olurſiz [1] *SL/1643*
olúrſun [1] *BGD/1781* (59)
olurſunuz [1] *BGD/1781* 19
olurſys [1] *DDLT/1641*
olúrudu [1] *BGD/1781* (89)
olurum [1] *CFT/1672* (b7/222)
olurum [1] *DDLT/1641*
olurum [1] *ILT/1612*
olurum [2] *SL/1643*
olúrum [3] *BGD/1781* (83, 91, 93)
olurus [1] *ILT/1612* (a/132)
olurβaniz [1] *CFT/1672* (b1/018)
olurβanüz [1] *CFT/1672* (b8/490)
olurβe [5] *CFT/1672* (b1/010, b7/175, b7/227, b7/256, b8/368)
olurβen [5] *CFT/1672* (b1/019, b5/084, b6/122, b6/130, b8/362)
olβa [6] *CFT/1672* (b1/007, b1/020, b5/110, b6/130, b7/294, b8/371)
olβana [1] *CFT/1672* (b5/099)
olβe [1] *CFT/1672* (b8/370)
olβun [21] *CFT/1672* (b1/001, b1/001, b1/002, b1/002, b1/005, b1/016, b1/023, b1/027, b1/030, b3/057, b5/090, b5/091, b5/091, b5/092, b5/095, b6/120, b6/122, b6/125, b6/140, b7/155, b7/254)
olβunki [1] *CFT/1672* (b7/219)
olβunlar [1] *CFT/1672* (b8/372)
omàk [1] *BGD/1781* (53)
onanler [1] *ILT/1612* (a/021)
oſa [1] *TG/1581* (3/ah)
ulnz [1] *TG/1581* (10/ah)
vlur [1] *SL/1643*

olama- (Meydana gelememek.)
olámaz[1] *BGD/1781* (87)

olma- (Meydana gelmemek.)
ollma [1] *ILT/1612*
olma [1] *DDLT/1641*
olma [1] *ILT/1612*
olma [3] *CFT/1672* (b5/096, b5/105, b7/234)
olma[1] *BGD/1781* (66)
olmadàn[1] *BGD/1781* (61)
olmadi [1] *DDLT/1641*
olmadi [2] *CFT/1672* (b7/160, b7/168)
olmadighí[1] *BGD/1781* (96)
olmadigi [1] *CFT/1672* (b3/051)
olmadigünüzden [1] *CFT/1672* (b1/004)
olmadijs [1] *DDLT/1641*
olmadikce[1] *BGD/1781* (54)
olmadiklerini [1] *CFT/1672* (b7/166)

olmadiler [1] *DDLT/1641*
olmading [1] *DDLT/1641*
olmadougunden [1] *GT/1789* 112
olmaduk [1] *DDLT/1641*
olmadum [1] *DDLT/1641*
olmadum [1] *SL/1643*
ólmady[1] *BGD/1781* (52)
olmadyghyndan [1] *BGD/1781* (v/3)
olmagha [1] *DDLT/1641*
olmagiag [2] *TG/1581* (17/ah, 19/ah)
olmaia [1] *DDLT/1641*
olmaiagek [1] *DDLT/1641*
olmaiagi [1] *DDLT/1641*
olmaiaidi [1] *DDLT/1641*
olmaiaidiler [1] *DDLT/1641*
olmaiaidingh [1] *DDLT/1641*
olmaiaidiſ [1] *DDLT/1641*
olmaiaiduk [1] *DDLT/1641*
olmaiaidum [1] *DDLT/1641*
olmaiaius [1] *DDLT/1641*
olmaialer [1] *DDLT/1641*
olmaialum [2] *DDLT/1641*
olmaiam [1] *DDLT/1641*
olmaian [1] *DDLT/1641*
olmaiani [1] *CFT/1672* (b8/371)
olmaiaſen [1] *DDLT/1641*
olmaiaſis [1] *DDLT/1641*
olmaiaſys [1] *DDLT/1641*
olmaieler [1] *DDLT/1641*
olmaim [1] *SL/1643*
olmaingse [4] *CFT/1672* (b2/041, b2/042, b8/418, b8/443)
olmais [1] *DDLT/1641*
olmajagak [1] *ILT/1612* (a/199)
olmajan [1] *BGD/1781* (63)
olmajanin [1] *ILT/1612* (a/047)
olmajup [3] *CFT/1672* (b7/216, b7/282, b8/421)
olmam [1] *DDLT/1641*
olmam [1] *GT/1789* (121)
olmam [1] *SL/1643*
olmam [3] *CFT/1672* (b1/022, b1/028, b8/401)
olmamak [1] *DDLT/1641*
olmamak [1] *BGD/1781* (v/34)
olmamis [1] *CFT/1672* (b7/215)
olmamiſ [1] *TG/1581* (11/ah)
olmamiſc [1] *DDLT/1641*
olmamiſcidi [1] *DDLT/1641*
olmamiſcidijs [1] *DDLT/1641*
olmamiſcidiler [1] *DDLT/1641*
olmamiſcidingh [1] *DDLT/1641*
olmamiſcidù [1] *SL/1643*

olmamiſciduk [1] *DDLT/1641*
olmamiſcium [1] *SL/1643*
olmamiſtur [1] *CFT/1672* (b7/165)
olmamlu [1] *GT/1789* (171)
olman [1] *CFT/1672* (b5/081)
olmanyz[1] *BGD/1781* (109)
olmas [1] *DDLT/1641*
olmas [11] *ILT/1612* (a/032, a/075, a/109, a/114, a/134, a/155, a/160, a/172, a/208)
olmasler [1] *DDLT/1641*
olmaſa [1] *DDLT/1641*
olmaſaidi [1] *DDLT/1641*
olmaſaidiler [1] *DDLT/1641*
olmaſaidis [1] *DDLT/1641*
olmaſaiduk [1] *DDLT/1641*
olmaſaidum [1] *DDLT/1641*
olmaſaidungh [1] *DDLT/1641*
olmaſeis [1] *DDLT/1641*
olmaſeler [1] *DDLT/1641*
olmaſem [1] *DDLT/1641*
olmaſen [1] *DDLT/1641*
olmaſen [1] *SL/1643*
olmaſes [1] *DDLT/1641*
olmaſin [2] *DDLT/1641*
olmaſſa [1] *BGD/1781* (v/32)
olmaſun [1] *SL/1643*
olmaſun [2] *DDLT/1641*
olmaſunler [1] *DDLT/1641*
olmaſys [2] *DDLT/1641*
olmayadſchak [1] *GT/1789* (171)
olmayan [1] *GT/1789* (166)
olmaz [1] *SL/1643*
olmaz [12] *CFT/1672* (b1/023, b1/025, b2/031, b5/106, b6/124, b7/156, b7/216, b7/216, b7/339, b8/386, b8/407, b8/420)
olmaz [4] *GT/1789* (120, 164, 164, 164)
olmaz [5] *BGD/1781* (63(2), 78, 91, 105)
olmàz [6] *BGD/1781* (61, 64, 65(3), 66)
olmazáidi (*o*.sa idi) [1] *BGD/1781* (50)
olmazdan [3] *CFT/1672* (b8/407, b8/420, b8/432)
olmaziti [1] *TG/1581* (17/ah)
olmazlar [1] *CFT/1672* (b1/008)
olmàzmi (*o*.z mı) [1] *BGD/1781* (55)
olmazmi (*o*.z mı) [1] *BGD/1781* (55)
olmazmi [2] *CFT/1672* (b5/106, b6/121)
olmazſin [1] *SL/1643*
olmazβe [4] *CFT/1672* (b5/106, b6/137, b8/368, b8/407)
olmazβin [1] *CFT/1672* (b4/062)
olmazβiniz [1] *CFT/1672* (b7/198)
olmazβinlar [1] *CFT/1672* (b7/252)
olmaβe [1] *CFT/1672* (b3/057)
olmaβin [1] *CFT/1672* (b5/090)

olmos [1] *ILT/1612* (a/065)
olun- (Olma işine konu olmak. TDK – TS)
oindi [1] *TG/1581* (7/ah)
olndi [3] *TG/1581* (10/ah, 9/ah, 9/ah)
olonurſa [1] *TG/1581* (12/ah)
olummis [1] *CFT/1672* (b5/101)
oluna [1] *SL/1643*
olunan [1] *SL/1643*
olunan [1] *TG/1581* (1/ah)
olundi [2] *TG/1581* (7/ah, 7/ah)
olundi [3] *CFT/1672* (b4/077, b5/110, b8/476)
olundu [1] *BGD/1781* (103)
olunghiz [1] *SL/1643*
olunmaz [2] *CFT/1672* (b6/119, b7/223)
olunmis [6] *CFT/1672* (b5/098, b7/167, b7/227, b8/408, b8/441, b8/442)
olunmuś [1] *BGD/1781* (v/4)
olunsà [1] *BGD/1781* (55)
olunup [1] *CFT/1672* (b5/102)
olunup [1] *SL/1643*
olunur [5] *CFT/1672* (b2/035, b7/155, b7/294, b7/347, b8/387)
on (*i.* Sayı adı.)
on [1] *GT/1789* (116)
on [1] *RGT/1630* (95)
on [1] *TG/1581* (19/ah)
on [10] *ON/1527. I*
on [10] *TRC/1544. I*
on [2] *HPT/1575* (27, 28)
on [2] *ILT/1612* (a/103, a/113)
on [2] *SL/1643*
on [25] *CFT/1672* (b1/022, b2/034, b3/051, b3/052, b3/052, b3/052, b6/115, b6/115, b6/115, b6/115, b6/116, b6/117, b6/117, b6/117, b6/124, b7/149, b7/258, b7/259, b7/259, b7/281, b7/281, b7/282, b8/420, b8/420, b8/421)
on [4] *BGD/1781* (82, 106, v/31, v/32)
onbeš (*o.* beş) [1] *BGD/1781* (50)
onbes [1] *CFT/1672* (b1/017)
ondokúzdur (*o.* dokuz) [1] *BGD/1781* (97)
ondort [1] *CFT/1672* (b8/420)
oner [1] *SL/1643*
onerlic [1] *SL/1643*
oni [1] *RGT/1630* (95)
oniki [2] *CFT/1672* (b4/077, b8/421)
onungiu (*o*.uncu)[2] *BGD/1781* (86, 111)
oncılayın (~ ancılayın: Onun gibi, o kadar, öyle. TS, 1995, s. 129)
ongsilai [2] *CFT/1672* (b7/164, b8/405)
ongſilai (oncılayın) [1] *CFT/1672* (b1/007)
ondan (~ andan 1. O sebeple. 2. Onun tarafında olan (kimse). TDK – TS)
andan (ondan) [4] *ILT/1612* (a/210)
andanile (ondan ile) [1] *ILT/1612*
andankhi (ondan ki) [2] *ILT/1612* (a/075, a/076)
andansara (ondan sonra) [1] *ILT/1612* (a/023)

ondan [1] *DDLT/1641*
ondan [1] *HPT/1575* (28)
ondan [1] *ILT/1612* (a/189)
ondàn [2] *BGD/1781* (56, 77)
ondan [4] *GT/1789* (112, 119, 131, 169)

onlar (~ anlar *zm*. O şahıs zamirinin çokluk biçimi.)
alardan [1] *CFT/1672* (b5/086)
anar [1] *TG/1581* (11/ah)
anlar [23] *CFT/1672* (b2/038, b5/093, b5/098, b5/105, b5/107, b5/112, b6/129, b6/134, b7/145, b7/165, b7/199, b7/202, b7/216, b7/221, b8/401, b8/407, b8/407, b8/418, b8/419, b8/427, b8/472, b8/473, b8/473)
anlar [4] *TG/1581* (11/ah, 13/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah)
anlara [6] *CFT/1672* (b2/039, b3/048, b5/081, b5/112, b7/198, b7/347)
anlardan [4] *CFT/1672* (b6/129, b6/139, b7/341, b8/444)
anlari [1] *TG/1581* (13/ah)
anlari [11] *CFT/1672* (b5/087, b5/102, b6/130, b7/145, b7/165, b7/165, b7/175, b8/361, b8/362, b8/458, b8/482)
anlarle [4] *CFT/1672* (b3/057, b5/094, b6/127, b7/219)
anlartan [1] *TG/1581* (4/ah)
anlarun [1] *TG/1581* (11/ah)
anlarun [23] *CFT/1672* (b3/054, b5/087, b5/110, b6/132, b7/160, b7/164, b7/166, b7/168, b7/174, b7/215, b7/220, b7/220, b7/254, b7/293, b7/340, b8/371, b8/427, b8/433, b8/433, b8/472, b8/472, b8/472, b8/492)
olerden [1] *DDLT/1641*
olerin [1] *DDLT/1641*
onlar [1] *CFT/1672* (b7/168)
onlar [1] *DDLT/1641*
onlar [2] *HPT/1575* (27, 34)
onlar [3] *SL/1643*
onlarà [1] *BGD/1781* (57)
onlara [1] *CFT/1672* (b7/167)
onlara [7] *BGD/1781* (19, v/33(2), v/34(4)
onlardan [2] *GT/1789* (167, 169)
onlardàn[1] *PGT/1794* (701)
onlarì [1] *BGD/1781* (93)
onlari [1] *BGD/1781* (96)
onlari [1] *CFT/1672* (b7/254)
onlarinkiler [1] *DDLT/1641*
onlarum [1] *CFT/1672* (b7/253)
onlarun [3] *CFT/1672* (b7/154, b7/155, b7/161)
onlarungki [1] *SL/1643*
onlarungkiler [1] *SL/1643*
onlary [1] *BGD/1781* (v/33)
onler [13] *DDLT/1641*
onler [5] *SL/1643*
onlere [1] *DDLT/1641*
onleri [1] *DDLT/1641*
onlnarì [1] *BGD/1781* (92)
ulara [1] *TG/1581* (13/ah)

ora (*i.* o'ra. O yer. TDK –TS)

oraa [2] *TRC/1544. I*
orai [2] *CFT/1672* (b7/235, b7/235)
oraia [3] *CFT/1672* (b6/125, b8/363, b8/420)
oraje [1] *CFT/1672* (b6/126)
oradan (*zf.* Sözü edilen yerden. TDK – TS)
oradan [2] *BGD/1781* (56, 106)
oran (*i.* Büyüklük, nicelik, derece bakımından iki şey arasında veya parça ile bütün arasında bulunan bağıntı, nispet, rasyo. TDK – TS)
oran [1] *ILT/1612* (a/014)
orman (*i.* Ağaçlarla örtülü geniş alan. TDK – TS)
orman [4] *PGT/1794* (701, 706, 712, 714)
ormanà [2] *PGT/1794* (709, 716)
ormandà [1] *BGD/1781* (85)
ormandan [1] *BGD/1781* (107)
ormanlarda [1] *BGD/1781* (107)
ormanlarda [1] *BGD/1781* (107)
ormanlarda [1] *CFT/1672* (b8/472)
orospu (*Far.* rūspī 1. *i. kaba konuşmada* Hayat kadını. 2. i. *kaba konuşmada mcz.* Kolay elde edilen, düşük ahlaklı kadın. TDK –TS)
oroβpi [1] *CFT/1672* (b6/134)
orta (*i.* Bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer. TDK – TS)
orta [1] *ILT/1612* (a/015)
ortaβinda [3] *CFT/1672* (b7/167, b7/210, b8/363)
ortaköy (İstanbul'da bir semt adı.)
ortak^{i}öje [1] *BGD/1781* (92)
ortalık (*i.* Bulunulan yer, çevre. TDK –TS)
ortaligi [1] *CFT/1672* (b5/083)
ortalik [2] *CFT/1672* (b1/008, b2/031)
oruç (*Far.* rūze *i.* Tanrı'ya ibadet amacıyla yeme, içme vb. şeylerden belli bir süre kendini alıkoyma. TDK – TS)
oruć [1] *BGD/1781* (v/32)
orućlerin [1] *BGD/1781* (v/31)
oruću [1] *BGD/1781* (v/31)
uruts [2] *CFT/1672* (b8/472, b8/482)
Osman (Osmanlı ailesi (Âl-i Osmân. TDV, İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 580)
oβmannun [1] *CFT/1672* (b7/338)
oβman [10] *CFT/1672* (b1/008, b2/037, b2/039, b3/045, b5/084, b5/084, b6/144, b7/248, b7/293, b7/294)
Osmanlı (Batı Anadolu'nun kuzeyinde bir Türkmen beyliği olarak ortaya çıkıp üç kıtaya yayılan ve kurucusunun adıyla anılan Türk-İslâm dünyasında en uzun ömürlü devlet (1300-1922) . TDV, İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 580)
osmanlu [2] *GT/1789* (111, 112)
osmanluye [1] *GT/1789* (111)
ot manlia [2] *CFT/1672* (b1/015, b3/057)
othmanli [3] *CFT/1672* (b1/004, b8/457, b8/472)
othmanlia [1] *CFT/1672* (b6/143)
othmanlinün [1] *CFT/1672* (b6/143)
otmanie [1] *ILT/1612* (a/166)
otmanli [2] *ILT/1612* (a/167, a/168)

otmanli [3] *CFT/1672* (b1/016, b3/055, b3/057)
otmanlie [1] *CFT/1672* (b1/003)
otmanlinun [1] *CFT/1672* (b3/046)
otthmanli [1] *CFT/1672* (b8/370)
oβmanli [5] *CFT/1672* (b7/152, b7/163, b7/281, b7/340, b8/361)
oβmanlida [1] *CFT/1672* (b7/340)
oβmanliile (*o.* ile) [2] *CFT/1672* (b7/154, b7/216)
oβmanlinün [3] *CFT/1672* (b7/224, b7/294, b8/363)

ot (*i.* Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler. TDK – TS)
ot [1] *ON/1527. I*
oth [1] *ILT/1612* (a/167)
oth [2] *HPT/1575*
oth [2] *TRC/1544. I*
otlar[2] *PGT/1794* (702, 713)
otlarun [1] *CFT/1672* (b7/160)
ott [1] *ILT/1612* (a/095)
otlouk [1] *GT/1789* (124)
otluk [5] *CFT/1672* (b4/060, b4/062, b4/076, b8/368, b8/370)

otur- (Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek. TDK – TS)
otour [1] *GT/1789* (111)
otouralum [1] *GT/1789* (127)
otourdoum [1] *GT/1789* (111)
otourmakdan [1] *GT/1789* (111)
otourourum [1] *GT/1789* (167)
otturur [1] *ILT/1612*
otur [1] *CFT/1672* (b8/367)
otur [1] *ON/1527. I*
otur [1] *SL/1643*
otùr [2] *BGD/1781* (51, 82)
otura [3] *CFT/1672* (b1/002, b7/154, b7/154)
oturalym [2] *BGD/1781* (88, 111)
oturdum [1] *CFT/1672* (b1/003)
oturmaga [1] *CFT/1672* (b1/009)
oturmàk [1] *BGD/1781* (91)
oturmak [2] *CFT/1672* (b1/003, b8/367)
oturmaktan [1] *CFT/1672* (b1/003)
oturtdukdà [1] *PGT/1794* 714
oturun [1] *CFT/1672* (b1/002)
oturunuz [1] *CFT/1672* (b4/064)
oturunüz [1] *CFT/1672* (b1/002)
oturup [3] *CFT/1672* (b7/253, b8/371, b8/472)
oturùr [1] *BGD/1781* (96)
otururken [1] *CFT/1672* (b5/102)

oturak (*i*. Oturulacak yer veya şey. TDK – TS)
oturak [1] *CFT/1672* (b7/176)

oturama- (Bir yere yerleşememek.)
otourmam [1] *GT/1789* (111)
oturamam [1] *CFT/1672* (b1/003)

oturmam [1] *CFT/1672* (b1/003)
oturt- (Oturma işini yaptırmak. TDK – TS)
oturtmis [2] *CFT/1672* (b5/102, b7/347)
oturturdi [1] *CFT/1672* (b7/282)
otuz (Sayı adı.)
otus [10] *ON/1527. I*
otuz [1] *HPT/1575*
otuz [1] *SL/1643*
otuz [10] *CFT/1672* (b1/022, b3/051, b6/116, b6/116, b6/116, b6/116, b6/117, b7/152, b7/199, b8/370)
otuz [9] *TRC/1544. I*
otuzle [1] *CFT/1672* (b6/135)
otvz [1] *TRC/1544. I*
oyna- (Vakit geçirme, eğlenme, oyalanma vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak. TDK – TS)
oinamak [1] *HPT/1575*
oinamak [1] *TRC/1544. I*
ojnadiniz [1] *BGD/1781* (82)
ojnady'k [1] *BGD/1781* (90)
ojnadyk [1] *BGD/1781* (82)
ojnadylár [1] *BGD/1781* (82)
ojnajaly'm [1] *BGD/1781* (90)
ojnajaly'mmy [1] *BGD/1781* (90)
ojnamaghà [1] *BGD/1781* (82)
ojnàrſyn [1] *BGD/1781* (90)
ojnaββa [1] *CFT/1672* (b6/119)
oynama- (Eğlenmemek.)
oinamas [1] *ILT/1612* (a/136)
ojnamám [1] *BGD/1781* (90)
ojnamaz [1] *BGD/1781* (54)
ojnamàz [1] *BGD/1781* (63)
oyun (*i.* Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence. TDK – TS)
ojun [1] *BGD/1781* (54)
ojún [1] *BGD/1781* (82)
ojùn [3] *BGD/1781* (90(3)
ojundè [1] *BGD/1781* (90)
ojunù [2] *BGD/1781* (82, 90)
ojunún [1] *BGD/1781* (90)
öbür (*sf*. Öteki, diğer. TDK – TS)
o birlere [1] *BGD/1781* (v/30)
o birlerede [1] *BGD/1781* (v/30)
o birleri [1] *BGD/1781* (82)
öde- (Bir alışverişte alınan şeyin karşılığını alacaklıya vermek. TDK – TS)
öderim [2] *BGD/1781* (51, 99)
uder [1] *ILT/1612* (a/126)
ödeme- (Karşılığını vermemek.)
udermes [1] *ILT/1612* (a/098)
öfkelen- (Öfkeli duruma düşmek, kızmak, hiddetlenmek. TDK – TS)
ükelenmisdur [1] *CFT/1672* (b2/039)
öğ- (~öv- Birinin veya bir şeyin iyiliklerini, üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek,

methetmek, sena etmek, yermek karşıtı. TDK – TS)
oghmek [2] *SL/1643*
ugmekh [1] *ILT/1612* (a/140)
ugmekligungi [1] *ILT/1612*
öğle (*i.* Gün ortası, öğlen, öğle vakti. TDK – TS)
üjleden [1] *CFT/1672* (b6/126)
öğleyin (*zf.* ö'ğleyin. Öğle vakti. TDK – TS)
öjlejin [1] *BGD/1781* (88)
öğren- (Bilgi edinmek. TDK – TS)
ojrejeſiniz [1] *BGD/1781* (v/4)
ög[i]renmek[i] [2] *PGT/1794* (701, 712)
öjrendighìm [1] *BGD/1781* (93)
öjrenéſin [1] *BGD/1781* (93)
öjreniniz [1] *BGD/1781* (v/4)
öjrenmejè [1] *BGD/1781* (94)
öjrenmek [4] *BGD/1781* (94, 95, v/4(2)
öjrenmeliiz [1] *BGD/1781* (v/4)
ugren [2] *ILT/1612* (a/023, a/049)
ugreumege [1] *ILT/1612* (a/192)
ügrendüm [1] *CFT/1672* (b5/096)
ügrene [1] *CFT/1672* (b8/441)
ügreneβen [1] *CFT/1672* (b6/114)
ügrenmeje [1] *CFT/1672* (b7/168)
ügrenmek [2] *CFT/1672* (b6/114, b8/444)
ügrenmiſtür [2] *CFT/1672* (b3/056, b5/112)
ügrenür [1] *CFT/1672* (b8/364)
öğret- (Bir kimseye bir konuda bilgi ve beceri kazandırmak. TDK – TS)
öjredéſin [1] *BGD/1781* (93)
öjretmek [1] *BGD/1781* (v/4)
öjrettim [1] *BGD/1781* (v/3)
ugredurler [1] *ILT/1612* (a/021)
ügredeim [1] *CFT/1672* (b6/114)
ügredeürler [1] *CFT/1672* (b5/084)
ügrediür [1] *CFT/1672* (b6/114)
ügrediürler [1] *CFT/1672* (b7/165)
ügrediürβen [1] *CFT/1672* (b8/362)
ügredürdi [1] *CFT/1672* (b7/282)
ügretirür [1] *CFT/1672* (b7/170)
vgreturum [1] *ILT/1612*
öğül- (~ övül- Övme işine konu olmak. TDK – TS)
ugulmek [1] *ILT/1612* (a/150)
öğün- (~ övün- Bir niteliği sebebiyle kendini yücelmiş sayarak bundan abartmalı bir biçimde söz etmek, iftihar etmek. TDK – TS)
oghenmek [1] *SL/1643*
öğüt (*i.* Bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz, nasihat. TDK – TS)
ögüt [1] *CFT/1672* (b1/015)
öğüt [1] *CFT/1672* (b4/075)
öjut [1] *BGD/1781* (52)
öjùt [1] *BGD/1781* (66)

öjutün [1] *BGD/1781* (59)
öjürtlerini [1] *BGD/1781* (v/33)
öjüt [4] *BGD/1781* (53, 67, v/3, v/34)
öjütler [1] *BGD/1781* (67)
öjütü [1] *BGD/1781* (61)

öküz (i. Çift sürmekte, kağnı çekmekte kullanılan, etinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır. TDK – TS)
ocuz [1] *HPT/1575*
ogius [1] *ON/1527. I*
ok^{i}üzè[1] *BGD/1781* (60)
okuz [1] *GT/1789* (163)
okuze [1] *GT/1789* (163)
öküzler [1] *CFT/1672* (b7/155)
vkuz [1] *HPT/1575*
vkuz [1] *TRC/1544. I*

öl- (Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek. TDK – TS)
öldü [2] *BGD/1781* (53(2)
öle [1] *BGD/1781* 5
ölmek [1] *BGD/1781* (v/4)
ölsèk [1] *BGD/1781* (58)
öluruz [1] *BGD/1781* (68)
ölür [1] *CFT/1672* (b7/235)
ölür [2] *BGD/1781* (61, 62)
ulmislerün [1] *CFT/1672* (b8/427)
ulmiſch [1] *ILT/1612*
ulmiſchlerden [1] *ILT/1612*
üldikten [1] *CFT/1672* (b8/407)
üldugi [1] *CFT/1672* (b8/426)
üldügi [1] *CFT/1672* (b7/256)
üleni [1] *CFT/1672* (b8/427)
ülmek [1] *CFT/1672* (b5/094)
ülmis [2] *CFT/1672* (b8/401, b8/427)
ülümi [1] *CFT/1672* (b7/248)
ülümümden [1] *CFT/1672* (b7/198)
vldi [1] *RGT/1630* (96)
vldì [1] *SL/1643*
vlilje [1] *ILT/1612* (a/078)
vlingè [1] *SL/1643*
vlingeh [1] *RGT/1630* (95)
vlmisch [2] *ILT/1612* (a/150, a/213)
vluleri [1] *ILT/1612*

ölç- (En, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek. TDK – TS)
ölcè [1] *BGD/1781* (65)
ulgerſen [1] *ILT/1612*
ultſcherſſen [1] *ILT/1612* (a/196)

ölçü (*i.* Bir niceliği, o nicelik için kabul edilmiş birimlerden birine göre oranlayarak değerlendirme, mizan. TDK – TS)
ulgile [2] *ILT/1612*
ultſchile (*ö.* ile) [2] *ILT/1612* (a/196, a/196)

öldür- (Bir canlının hayatına son vermek. TDK – TS)
oldurdi [1] *SL/1643*
oldurmeli [1] *SL/1643*
öldür [1] *BGD/1781* (63)
öldürmektèn [1] *BGD/1781* 5
öldürür [1] *BGD/1781* (68)
öldürürlèr [1] *BGD/1781* (51)
uldirdilermi [1] *CFT/1672* (b7/165)
üdürmeie [1] *CFT/1672* (b7/175)
üldürdiler [1] *CFT/1672* (b8/442)
üldürdiniz [1] *CFT/1672* (b8/372)
üldürmege [1] *CFT/1672* (b7/175)
üldürmek [1] *CFT/1672* (b7/164)
üldürmeβine [1] *CFT/1672* (b7/201)
üldürür [2] *CFT/1672* (b7/196, b7/254)
üldürürler [1] *CFT/1672* (b2/038)
vldurdi [1] *RGT/1630* (95)
öldürme- (Hayatına son vermemek.)
oldürme [1] *BGD/1781* (v/31)
uldurme [1] *ILT/1612*
üldürmezβiniz [1] *CFT/1672* (b8/372)
öldürt- (Hayatına son verdirtmek.)
üldürtürüp [1] *CFT/1672* (b7/252)
ölme- (Hayatı devam etmek.)
olmes [1] *TG/1581* (11/ah)
ölüm (*i*. Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi (…) TDK – TS)
alumuten [1] *TG/1581* (5/ah)
ölu̍m [1] *PGT/1794* (712)
ölùmdyr [1] *BGD/1781* (67)
ölümedek (*ö.*e dek) [1] *BGD/1781* (v/3)
ölümu̍ [1] *PGT/1794* (712)
ulum [1] *ILT/1612* (a/090)
ömür (*Ar*. ʿumr *i.* Yaşam. TDK – TS)
omrlerindèn [1] *PGT/1794* (712)
omrönùz [1] *BGD/1781* (77)
omrunùz [1] *BGD/1781* (57)
omrunuz [1] *BGD/1781* (99)
ömrundè [1] *BGD/1781* (51)
ömrüde [1] *BGD/1781* (v/4)
ömrümde [1] *BGD/1781* (89)
ömrümdè [1] *BGD/1781* (98)
ömrünüz [1] *BGD/1781* 17
umrini [1] *CFT/1672* (b7/156)
umrumde [1] *GT/1789* (119)
ümri [1] *CFT/1672* (b7/248)
ümrini [2] *CFT/1672* (b1/010, b3/054)
ümrumdc [1] *CFT/1672* (b1/022)
ümürile (*ö*. ile) [1] *CFT/1672* (b7/340)
ön I. Bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı . TDK –TS)

ondé [1] *TG/1581* (11/ah)
öginden [1] *CFT/1672* (b7/249)
ögüne [1] *CFT/1672* (b5/099)
öjünde [1] *BGD/1781* 5
öjünüme [1] *BGD/1781* (58)
ön (*ö.* ayaklar) [1] *CFT/1672* (b6/130)
öninde [1] *GT/1789* (171)
önumuzde [1] *GT/1789* (164)
ugunde [1] *ILT/1612*

ön II. (Metinde birinin huzuruna çıkmak anlamında kullanılmıştır.)
öginde (vezir azem huzurine *(ögüne)* [1] *CFT/1672* (b8/444)

öndün (önce)
ondun [1] *TG/1581* (9/ah)
ontun [1] *TG/1581* (2/ah)

öp- (Sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıyla dudaklarını bir şeye veya birine değdirmek. TDK – TS)
öp [1] *BGD/1781* (61)
up [2] *ILT/1612* (a/184)
üptikten [1] *CFT/1672* (b7/249)
vp [1] *SL/1643*
vpigi [1] *SL/1643*
vpiſc [1] *SL/1643*

ördek (*i.* Perde ayaklılardan, evcil ve yabani türleri bulunan su kuşu (…) TDK – TS)
ordec [1] *ON/1527. I*

örnek (*i.* Benzeri yapılacak olan, benzetilmek istenen şey, model. TDK – TS)
örnek [1] *BGD/1781* (v/4)

ört- (Korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak. TDK – TS)
ürt [1] *CFT/1672* (b1/003)
ürtmege [1] *CFT/1672* (b6/132)
ürtmis [1] *CFT/1672* (b8/443)
ürtüp [1] *CFT/1672* (b8/426)

örtül- (Örtme işine konu olmak. TDK – TS)
ürtülmis [1] *CFT/1672* (b8/408)
ürtülmistür [1] *CFT/1672* (b6/141)

öt- I. (Kuş veya böceklerin değişik tonda ses çıkarması. TDK – TS)
uter [1] *ILT/1612* (a/194)

öt- II. (*mcz.* Konuşmak, söylemek anlamında kullanılmıştır.)
öd [1] *BGD/1781* (65)

öte (*sf.* Bulunulan yere göre karşı yanda olan. TDK – TS)
ötede [2] *BGD/1781* (v/4(2)

ötürü (*zf.* Bir şeyden dolayı, bir şey yüzünden, dolayı, naşi. TDK –TS)
hoturi [1] *TG/1581* (5/ah)
oterou [1] *GT/1789* 112
oturi [17] *CFT/1672* (b1/004, b4/075, b4/076, b5/088, b5/099, b7/170, b7/198, b7/216, b7/219, b7/224, b7/341, b8/367, b8/401, b8/421, b8/443, b8/473, b8/490)
oturi [3] *TG/1581* (10/ah, 5/ah, 5/ah)
oturù [1] *SL/1643*
öteru [1] *GT/1789* (169)
ötürù [2] *BGD/1781* (77, 89)

ötürü [6] *BGD/1781* (85, 94, v/3(2), v/32(2)
uturi [1] *CFT/1672* (b6/120)

öyle (*sf.* Onun gibi olan, ona benzer. TDK – TS)
eile [2] *TG/1581* (2/ah, 5/ah)
eilé [5] *TG/1581* (20/ah, 3/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah)
oclé [2] *TG/1581* (14/ah, 19/ah)
oile [1] *HPT/1575*
ojlè [2] *BGD/1781* (53, 89)
ojléiſe (*ö.* ise) [1] *BGD/1781* (93)
oleti (*ö.* idi) [3] *TG/1581* (7/ah, 7/ah, 8/ah)
öjlè [1] *PGT/1794* (713)
öjle [2] *BGD/1781* (68, 82)
öjle [2] *PGT/1794* (708, 716)
öjlè [8] *BGD/1781* (51, 63, 84, 93, 94(3), 97)
öjléiſe (*ö.* ise) [1] *BGD/1781* (96)
öjlejérge (*ö.* yere) [1] *BGD/1781* (52)
uyle [1] *CFT/1672* (b8/482)
üileh [1] *RGT/1630* (95)
vilè [1] *SL/1643*

öz (*zm.* Kendi, zat. TDK -TS)
özvem [1] *CFT/1672* (b8/441)

özge (*sf.* Başka. TDK – TS)
özgie [1] *CFT/1672* (b4/071)
özgyeβen [1] *CFT/1672* (b7/346)

pabuç (*Far*. pāpūş *i.* Ayakkabı. TDK – TS)
babuts [1] *TRC/1544. I*
babutz [1] *HPT/1575*
babuz [1] *ON/1527. I*
barbuzi (pabuççu**)** [1] *ON/1527. I*
papučlarymì [1] *BGD/1781* (84)

paçarız (*sf. hlk. ağz.* Çapraz. TDK – TS)
pacſariz [2] *CFT/1672* (b1/021, b5/094)
pacſarizdür [1] *CFT/1672* (b5/108)

padavra (*Rum. petauron* Köknardan ve ladinden elde edilen çatı örtüsü olarak kullanılan ince tahta. TDK – TS)
pedaurai [1] *ILT/1612* (a/215)

padişah (*i.* pa:dişa:h *Far.* pādşāh Osmanlı Devleti'nde devlet başkanına verilen unvan, hükümdar, sultan. TDK – TS)
badischaha [1] *GT/1789* (129)
batıſahari [1] *TG/1581* (19/ah)
batiſah [1] *TG/1581* (5/ah)
padaſſah [1] *CFT/1672* (b3/057)
padich [1] *RGT/1630* (96)
padichah [1] *RGT/1630* (94)
padichahleri [1] *RGT/1630* (95)
padiśahleri [1] *BGD/1781* (v/34)
padissahi [1] *CFT/1672* (b2/032)
padiſcah [2] *DDLT/1641*
padiſcahluk [1] *DDLT/1641*
padiſchah [1] *GT/1789* (111)

padiſchahi [1] *GT/1789* (168)
padiſcia [1] *SL/1643*
padiſcià [1] *SL/1643*
padiſcialerì [1] *SL/1643*
padiſcianungh [1] *SL/1643*
padiſſab [1] *CFT/1672* (b7/154)
padiſſaba [1] *CFT/1672* (b7/252)
padiſſah [45] *CFT/1672* (b1/003, b2/038, b2/043, b3/045, b3/046, b3/049, b3/054, b5/086, b5/097, b5/097, b5/098, b5/100, b5/102, b5/102, b5/103, b5/106, b5/108, b6/118, b6/139, b7/150, b7/155, b7/197, b7/198, b7/209, b7/211, b7/222, b7/234, b7/248, b7/249, b7/249, b7/253, b7/258, b7/258, b7/267, b7/282, b7/293, b7/293, b7/294, b7/346, b7/346, b7/347, b8/361, b8/371, b8/372, b8/372)
padiſſaha [15] *CFT/1672* (b4/075, b5/084, b5/100, b5/101, b5/102, b5/102, b5/111, b7/160, b7/198, b7/252, b7/253, b7/254, b7/254, b7/282, b7/294)
padiſſahdan [1] *CFT/1672* (b7/155)
padiſſahdur [1] *CFT/1672* (b7/248)
padiſſahi [9] *CFT/1672* (b1/007, b1/008, b5/083, b5/089, b7/196, b7/219, b7/221, b7/221, b7/254)
padiſſahile [3] *CFT/1672* (b5/107, b5/111, b7/254)
padiſſahina [1] *CFT/1672* (b5/084)
padiſſahler [1] *CFT/1672* (b8/427)
padiſſahlerün [1] *CFT/1672* (b7/294)
padiſſahligi [1] *CFT/1672* (b7/338)
padiſſahligün [1] *CFT/1672* (b7/338)
padiſſahum [1] *CFT/1672* (b8/372)
padiſſahun [12] *CFT/1672* (b5/102, b6/127, b6/144, b7/161, b7/227, b7/248, b7/252, b7/253, b7/259, b7/296, b7/340, b7/346)
padiſſahunvalideβi [1] *CFT/1672* (b7/347)
padiſſahün [1] *CFT/1672* (b2/037)
padiſſahünüz [1] *CFT/1672* (b8/372)
padiſſaligün [1] *CFT/1672* (b7/224)
padişah [1] *GT/1789* (170)
padiβah [1] *CFT/1672* (b7/258)
padiβaha [1] *CFT/1672* (b5/099)
padiβahun [1] *CFT/1672* (b3/046)

Padova (*ö.i.* İtalya'da bir kent adı.)
paduada [1] *BGD/1781* (v/3)

paha (*Far. i.* bahā. Değer, fiyat, eder. TDK - TS)
baha [2] *HPT/1575* (27, 28)
bahadan [1] *CFT/1672* (b7/211)
bahaſi [1] *GT/1789* (165)
pabaβini [1] *CFT/1672* (b8/490)
padaha [1] *CFT/1672* (b6/124)
paha [1] *CFT/1672* (b7/210)
pahada [4] *CFT/1672* (b6/122, b6/124, b7/259, b7/339)
pahadan [1] *CFT/1672* (b7/210)
pahaiadak (*p*.ya dek) [1] *CFT/1672* (b6/124)
pahajadak (*p*.ya dek) [1] *CFT/1672* (b6/124)
pahali [4] *CFT/1672* (b4/066, b6/123, b7/347, b8/407)
pahaly [1] *BGD/1781* (v/34)

pahasì [1] *BGD/1781* (59)
pahaſini [1] *BGD/1781* (105)
pahaſinì [1] *BGD/1781* (78)
pahaβini [1] *CFT/1672* (b4/061)
pahsízdir [1] *BGD/1781* (83)

pahıl (Elinden iş geldiği halde yapmayan, savsaklayan, tembel. DS, 1993, s. 3379). Bağlama göre "bencil, kibirli, aksi" anlamlarına gelebilir.
pahilliktan [1] *CFT/1672* (b5/085)

pak (*sf*. pa:k *Far*. pāk. Temiz. TDK – TS)
pagk [1] *ILT/1612*
pagkh [1] *ILT/1612*
pagkolaβin (*p.* ol-) [1] *ILT/1612*
pak [1] *BGD/1781* (53)
pak [1] *RGT/1630* (96)
pak [1] *SL/1643*
pak [4] *CFT/1672* (b6/124, b8/441, b8/442, b8/444)

Palaiologos (Paleologos Hanedanı, 1259-1453 arasında hüküm sürmüş Bizans hanedanı. https://tr.wikipedia.org › wiki Paleologos_Hanedanı)
palologo [1] *CFT/1672* (b7/221)
palologoia [3] *CFT/1672* (b7/223, b7/223, b7/224)

pamuk (*Far.* panbuḳ *i.* Ebegümecigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisi. TDK – TS)
bambuck [1] *ILT/1612* (a/160)
pambukle [1] *CFT/1672* (b8/426)

papaz (*Rum. i.* Hristiyan din adamı, peder.TDK – TS)
papaſſo [1] *ON/1527. I*
papaz [1] *CFT/1672* (b7/160)
papazindan [1] *CFT/1672* (b7/168)
papazlar [1] *CFT/1672* (b8/426)
papaβlari [1] *CFT/1672* (b7/164)

Papmezo (*öz. i. Bir* kalecik adıdır. Varad Kalesi ve ona bağlı olan Balanoş (Belényes), Senk'ob (Szentjobb), Sólyomkő, Papmezö (Papmező) palankaları (Solak, 2015, s. 131). Papmező. Hazai (1973, s. 252)
papmezo [1] *CFT/1672* (b7/281)

para (*Far*. pāre *i.* Devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı, nakit. TDK – TS)
parà [1] *BGD/1781* (78)
parajà [1] *BGD/1781* (91)

parala- (*mcz*. Yıpranmak anlamında kullanılmıştır.)
baralanmazſin (tez *p.*) [1] *GT/1789* (164)
paralamisch (gönül *p.* çok üzülmek) ([1] *ILT/1612*

parça (*Far*. pārçe *i*. Bir bütünden ayrılan, ayrı sayılan veya artakalan şey. TDK – TS)
parcſa [1] *CFT/1672* (b8/434)

parmak (*i.* İnsanda ve bazı hayvanlarda ellerin ve ayakların son bölümünü oluşturan, boğumlu, oynak, uzunca organların her biri. TDK – TS)
parmach [1] *HPT/1575*
parmach [1] *TRC/1544. I*
parmaclarum [1] *ON/1527. I*
parmaghynylen (*p.* ilen) [1] *BGD/1781* 65
parmak [1] *ILT/1612* (a/115)

parmakh [1] *ILT/1612* (a/159)

Parthenius (Paphlagonia: Günümüzde Bartın olan bölgenin tarihteki adı. https://en.wiktionary. org/ wiki/ Paphlagonia)

parthenius [1] *CFT/1672* (b7/167)

Partos (Parthus veya Parthos: *öz. i.* Yer adı. Arnavutluk'taki Shkumbin vadisindedir. https://en.wikipedia.org/wiki/ Parthus

parthos [1] *CFT/1672* (b7/198)

Paskalya (Hıristiyanlık'ta Hz. Îsâ'nın çarmıha gerilerek öldürüldükten sonra yeniden dirilişi inancıyla ilişkili bayram. TDV İslam Ansiklopedisi, 2007, s.181)

paſkalia [1] *BGD/1781* (v/33)

paſkaliada [2] *BGD/1781* (v/32, v/33)

paſkaliadan [1] *BGD/1781* (v/33)

pastırma (Tuz, çemen, kırmızıbiber karışımının et üzerine sürülerek güneşte veya iste kurutulması yoluyla yapılan yiyecek. TDK – TS)

paſturmaſi [1] *GT/1789* 126

paſtormaβi [1] *CFT/1672* (b4/063)

paşa (*i.* Osmanlı Devleti zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen unvan. TDK – TS)

baſa [5] *CFT/1672* (b5/097, b5/099, b5/102, b7/297, b7/297)

baſſa [1] *ON/1527. I*

baſſah [1] *HPT/1575*

pasa [1] *CFT/1672* (b7/253)

pasaβini [1] *CFT/1672* (b7/281)

pascià [1] *BGD/1781* (64)

paſa [6] *CFT/1672* (b5/103, b7/256, b7/267, b7/267, b7/282, b8/433)

paſada [1] *CFT/1672* (b7/169)

paſalardan [1] *CFT/1672* (b7/347)

paſaler [1] *CFT/1672* (b8/427)

paſalik [1] *CFT/1672* (b7/258)

paſcianin [1] *BGD/1781* (53)

paſciasì [1] *BGD/1781* (62)

paſciaſi [1] *BGD/1781* (83)

paſſa [1] *CFT/1672* (b7/170)

paſſalar [1] *CFT/1672* (b7/252)

paſſalara [1] *CFT/1672* (b3/046)

paſſalari [1] *CFT/1672* (b7/252)

paſſalarle [1] *CFT/1672* (b5/102)

paſſalarun [2] *CFT/1672* (b6/127, b6/128)

paſſalik [1] *CFT/1672* (b7/258)

paşmak (Ayakkabı, terlik. DS, 1993, s. 3406)

paschmack [1] *ILT/1612* (a/172)

patſmag [1] *TRC/1544. I*

patſmagh [1] *HPT/1575*

patrik (Hıristiyanlığın doğu kiliselerinde başpiskoposlara verilen dinî ve idarî unvan. TDV İslam Ansiklopedisi, 2007, s. 188)

patrik [1] *CFT/1672* (b8/418)

patriyarka (Hristiyanlıkta en yüksek dinî otorite sayılan patrik'e ait çalışma odası, rütbesi ve yetki bölgesi için kullanılır. https://sk.wikipedia.org/wiki/Patriarcha)

partiarchaβi [1] *CFT/1672* (b7/167)

patriarchaβini [1] *CFT/1672* (b7/167)

pay (*i.* Birden fazla kişi arasında bölüşülmüş bir bütünden, bu kişilerin her birine düşen bölüm, hisse. TDK – TS)
pai [1] *CFT/1672* (b8/472)
paimdani [1] *CFT/1672* (b7/219)
paj [1] *CFT/1672* (b5/093)
pazar (Far. bāzār i. Satıcıların belirli günlerde mallarını satmak için sergiledikleri belirli geçici yer. TDK – TS)
baſſargi (pazarcı**)** [1] *HPT/1575*
bazar [1] *CFT/1672* (b2/033)
bazar [1] *GT/1789* (166)
bazar [1] *SL/1643*
bazara [1] *GT/1789* (166)
paſar [1] *ILT/1612*
paſſar [1] *ILT/1612* (a/028)
pazar [1] *BGD/1781* (v/31)
pazar [1] *CFT/1672* (b6/126)
pazàr [2] *BGD/1781* (61(2)
pazara [2] *CFT/1672* (b2/033, b6/126)
pazarda [1] *CFT/1672* (b6/129)
pazarlari [1] *CFT/1672* (b7/210)
pazaryndà [1] *BGD/1781* (63)
pek (1. *sf.* Sağlam, dayanıklı. 2. *zf.* Gereken, beklenen veya alışılmış olandan çok. TDK – TS)
peck [1] *ILT/1612* (a/217)
peh [1] *BGD/1781* (78)
pèk [1] *BGD/1781* (90)
pek [1] *HPT/1575*
pek [1] *SL/1643*
pek [1] *TRC/1544. I*
pek [31] *CFT/1672* (b1/009, b1/028, b2/031, b2/037, b2/038, b2/039, b4/058, b4/059, b4/067, b5/083, b5/089, b5/090, b5/090, b6/123, b6/126, b6/130, b6/135, b6/144, b7/161, b7/223, b7/233, b7/252, b7/338, b7/339, b7/346, b8/370, b8/372, b8/386, b8/387, b8/408, b8/434)
pek [34] *BGD/1781* (57, 59(2), 64, 77, 78, 83, 84, 87(2), 88(2), 89(4), 90(4), 106, 107,92(2, 93(2), 96(2), 97, 99(3, 111, v/34)
pek [9] *GT/1789* (110, 118, 122, 123, 127, 128, 163, 170, 171)
pekhazi (*p.* hazzı: Yararı, zevki anlamında kullanılmıştır.)[1] *CFT/1672* (b4/061)
pek[i] [3] *BGD/1781* (92, 99, v/3)
peklazumdurki (*p.* lazımdır ki) [1] *CFT/1672* (b5/091)
pekiştir- (1. Sertleşmek, katılaştırmak. 2. Sağlamlaştırmak, tahkim etmek. TDK – TS)
pekiſtirmek [1] *CFT/1672* (b7/253)
pekiſtirür [1] *CFT/1672* (b7/155)
pekmez (*i.* Genellikle üzüm, dut vb. meyvelerin kaynatılarak koyulaştırılmış biçimi. TDK – TS)
pekmez [1] *HPT/1575*
pekmez [1] *TRC/1544. I*
pelit (*Ar.* bellūṭ *i.* Meşe ağacı. TDK – TS)
pelit [1] *PGT/1794* (710, 717)
peltek (*sf.* Dilini dişlerinin arasına alır gibi konuşan ve bu yüzden s, z gibi sesleri kusurlu söyleyen (kimse). TDK – TS)

peltegi [1] *ILT/1612* (a/094)
peltek [1] *ILT/1612* (a/094)

pencere (*i*. pe'ncere *Far.* pencere. Yapıları (…) daha kullanışlı bir duruma getirilen açıklık. TDK – TS)
pegsereden [1] *CFT/1672* (b5/103)
pengereleri [1] *BGD/1781* (84)
pengseredn [1] *CFT/1672* (b7/160)
pengserelerde [1] *CFT/1672* (b8/370)

pend (*Far. i.* Nasîhat, öğüt. (Devellioğlu, 1978)
penddir [1] *PGT/1794* (709)

perde (*Far.* perde *i.* Görüşü, ışığı engellemek, bir şeyi gizlemek için pencereye veya bir açıklığın önüne gerilen örtü. TDK – TS)
perdaile (*p.* ile) [1] *CFT/1672* (b6/141)
perdeì [1] *BGD/1781* (84)
perdeleri [1] *BGD/1781* (99)

perest (*Far. sf. c*. perestân. "Tapan, tapınan, taparcasına seven" mânâlarıyla birleşik kelimeler yapılır. (Devellioğlu, 1978)
pereſt [1] *RGT/1630* (94)
pereſt [1] *SL/1643*

perhiz (*Far.* perhīz 1. *i.* Diyet. TDK – TS)
pehrizlerin [1] *BGD/1781* (v/31)
perhiz [1] *CFT/1672* (b8/418)

perşembe (*Far. i.* penc + şenbe. Çarşamba ile cuma arasındaki gün. TDK – TS)
perśamba [1] *BGD/1781* (v/31)

perva (*i.* perva: *Far.* pervā. Çekinme, sakınma, korku. TDK – TS)
pervalardan [1] *PGT/1794* 702
pervam [1] *CFT/1672* (b7/198)
pervamuz [1] *CFT/1672* (b2/043)

pes (1. İmdi, o hâlde, öyle ise, öyle iken, öyle olunca, binaenaleyh. 2. Sonra, ondan sonra, ardınca, müteakiben, nihayet. 3. Hasılı, hasılıkelam, velhasıl. 4. Ne zaman ki. 5. İşte. TS, 1996, 3189 – 3192)
pes [1] *PGT/1794* (702, 707, 710)
pes [1] *SL/1643*
peſindi (*p*. indi) [1] *SL/1643*

peşin (*Far.* pīşīn *sf.* Bir alışverişte, alışveriş yapıldığı anda, alınan şeyin tesliminden önce veya teslimiyle birlikte ödenen, veresiye karşıtı. TDK – TS)
peſcìn [1] *BGD/1781* (55)

peşkeş (*Far. i.* pīşkeş Yaranmak amacıyla uygunsuz olarak verilen şey.
péskes [1] *CFT/1672* (b1/010)
peskes [7] *CFT/1672* (b3/054, b5/111, b7/281, b7/282, b7/294, b7/347, b8/407)
peskesler [2] *CFT/1672* (b7/259, b7/259)
peskeslerle [1] *CFT/1672* (b7/281)
peskeſi [1] *CFT/1672* (b5/112)
peškieš [2] *BGD/1781* (65, 88)

peşkir (*Far.* pīşgīr *i.* Genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş ince havlu. TDK - TS)
peškerì [1] *BGD/1781* (84)
peskir [1] *CFT/1672* (b4/063)
peskirgsi [1] *CFT/1672* (b7/297)
peſkir [1] *GT/1789* (126)
piſchir [1] *ON/1527. I*

peştamal (*Far.* puştmāl. 1. *i.* Hamamda örtünmek için kullanılan ince dokuma. 2. *i.* İş yaparken bele bağlanan uzun, geniş dokuma. TDK – TS)
peβtimalin [1] *CFT/1672* (b2/033)
testemel [1] *HPT/1575*
teſtemel [1] *TRC/1544. I*
pey akçe (*i.* Ön ödeme. TDK – TS)
pejakeſe [1] *CFT/1672* (b3/045)
peyda (*sf.* peyda: *Far.* peydā. Belli, açık, peydah. TDK – TS)
peida [2] *CFT/1672* (b7/341, b8/475)
pejda [2] *CFT/1672* (b6/119, b8/476)
pejda [2] *PGT/1794* (709, 716)
peygamber (*Far. i.* peyġām-ber. İnsanlara Tanrı'nın buyruklarını bildiren, onları Tanrı yoluna, dine çağıran kimse, yalvaç, yalavaç, elçi. TDK – TS)
begaberleri [1] *TG/1581* (13/ah)
begamberleré [1] *TG/1581* (9/ah)
pegamber [1] *HPT/1575*
pegamber [1] *TRC/1544. I*
pegamber [3] *CFT/1672* (b2/039, b6/120, b8/418)
pegamberi [3] *CFT/1672* (b7/161, b8/421, b8/443)
pegamberler [1] *CFT/1672* (b8/421)
pegamberlerün [1] *CFT/1672* (b8/442)
peyk (*Far.* peyk. 1. *i.* Uydu. 2. *sf. mcz.* Bir başkasına bağımlılığı olan. TDK – TS)
pejk [2] *CFT/1672* (b7/145, b7/297)
peynir (*Far*. penīr *i.* Maya ile katılaştırılarak sütten yapılan ve birçok türü olan besin. TDK - TS)
peiner [1] *HPT/1575*
peiner [1] *TRC/1544. I*
penyer [1] *CFT/1672* (b4/063)
peynir [1] *GT/1789* (126)
pianir [1] *ON/1527. I*
pynirile (*p.* ile) [1] *BGD/1781* (111)
pignize (*Mac.* pince: Kiler. (Hazai, 1973, s. 253)
pignizede [1] *CFT/1672* (b4/070)
pilav (pilāv *Far*. pelāv *i.* Pirinçten, bulgurdan veya kuskustan yapılan bir yemek. TDK – TS)
pilafile (*p.* ile) [1] *BGD/1781* (109)
pilau [1] *HPT/1575*
pilau [1] *TRC/1544. I*
pir (pi:r *Far.* pīr *i.* Yaşlı, koca, ihtiyar kimse. TDK – TS)
pirileri [1] *CFT/1672* (b8/472)
pire (*i.* Pireler takımından insanın ve bazı hayvanların kanını emerek yaşayan (…) küçük, asalak böcek. TDK – TS)
piredèn[1] *BGD/1781* (65)
pirhe [1] *ON/1527. I*
piş- (Ateşte, fırında, kaynar suda veya yağda ısı etkisiyle yenilebilir duruma gelmek. TDK – TS)
biſcmek [1] *SL/1643*
pišmišdirler [1] *BGD/1781* (88)
piſcmiš [1] *BGD/1781* (98)
pişir- (Bir besin maddesini gerektiği kadar ısıda tutarak yenebilecek veya içilebilecek bir

duruma getirmek. TDK – TS)
biſcirmek [1] *SL/1643*
pişman (*Far. sf.* peşīmān Yaptığı bir işin veya davranışın olumsuz sonucunu görerek üzülen, nadim. TDK – TS)
pischmanluck [1] *ILT/1612* (a/105)
piſchman [1] *GT/1789* (117)
piſman [2] *CFT/1672* (b1/019, b7/224)
pyšmàn [1] *BGD/1781* (52)
pyšman [1] *BGD/1781* (59)
pişme- (Yiyeceğin yenecek kadar ısınmamış olması anlamında kullanılmıştır.)
piśmemyśdir [1] *BGD/1781* (111)
piſmemis [1] *CFT/1672* (b7/210)
piştov (*i. Bulgarca* Osmanlı ordusunda bir süre kullanılan, paçavrayla sıkıştırılmış barutu horozunda bulunan çakmak taşı ile ateşleyip kurşun bilyeyi atan, kısa namlulu, tek atış yapılabilen bir tabanca türü. TDK – TS)
piſtolerimi [1] *BGD/1781* (109)
Pontio Pilato (Pontius Pilatus. Roma eyaleti olan Yahudiye şehrinin beşinci valisi oldu (MS 26 - 36). Başkanlık ettiği mahkeme, İsa'yı çarmıha mahkum etti. https://en.wikipedia.org/wiki /Pontius_Pilate)
pontio pilato [1] *ILT/1612*
pul (*Far.* pūl *i.* Akçeden küçük metal para. TDK – TS)
ful [1] *HPT/1575*
pul [1] *CFT/1672* (b1/029)
pul [1] *HPT/1575*
pul [1] *TRC/1544. I*
pulſiz [1] *CFT/1672* (b8/370)
pulβiz [1] *CFT/1672* (b8/369)
pusu (*i.* Birine saldırmak için saklanarak beklenilen yer. TDK – TS)
puſi [1] *ILT/1612* (a/163)
put (*Far.* but. *i.* Bazı ilkel toplumlarda doğaüstü güç ve etkisi olduğuna inanılan canlı veya cansız nesne, tapıncak, sanem, fetiş. TDK - TS)
but [1] *TG/1581* (4/ah)
butberesler [1] *TG/1581* (15/ah)
butpereslicten [1] *TG/1581* (4/ah)
pout [1] *RGT/1630* (94)
put [1] *SL/1643*
puta [1] *CFT/1672* (b8/441)
putlara [1] *TG/1581* (19/ah)
pür (*Far.* pur *sf.* Dolu. TDK – TS)
pur [2] *CFT/1672* (b2/033, b7/340)
Rab (*öz. Ar. i.* rabb. Tanrı. TDK – TS)
rabbì [1] *BGD/1781* (66)
rbabumus [1] *TG/1581* (5/ah)
rebbil (rabb-ül-âlemîn (kâinatın efendisi) Allah. (Devellioğlu, 1978). [1] *CFT/1672* (b7/209)
rubbanyn (*rubba:* Rab için kullanılmıştır.) [1] *BGD/1781* (66)
Raduly (Mihna R. *öz. i.* kişi adı.)
radulyi [1] *CFT/1672* (b7/281)
rağbet (*Ar*. raġbet *i.* İstek, arzu, ilgi. TDK – TS)
rhabet [1] *TG/1581* (15/ah)

râh (*Far. i.* 1. Yol. 2. Tutulan yol, meslek, usul (Devellioğlu, 1978).
rhacle [1] *TG/1581* (5/ah)
rahat (*Ar*. rāḥat *i.* İnsanda üzüntü, sıkıntı, tedirginlik olmama durumu, huzur. TDK – TS)
rahat [1] *PGT/1794* (703)
rahàt [1] *PGT/1794* (703)
rahat [2] *BGD/1781* (65, 86)
rahátile (*r.* ile) [1] *BGD/1781* (67)
rahatini [1] *BGD/1781* (66)
rahatligi [1] *ILT/1612* (a/182)
rahîm (*Ar. sf.* rahmet *c*. ruhamâ. Merhametli, esirgeyen, koruyan, acıyan, Cenâb-ı Hak [Allah adlarındandır (Devellioğlu, 1978).
rachimung [1] *ILT/1612*
rachme [1] *ILT/1612*
rachmine [2] *ILT/1612*
rahmet (*Ar.* raḥmet *i.* Birinin suçunu bağışlama, yarlıgama, merhamet etme. TDK – TS)
rachmetinden [1] *ILT/1612*
rahmatuallah *(r.*ullah) [1] *TRC/1544. I*
rahmet [1] *CFT/1672* (b8/368)
rakam (Hesap veya hesap etmek anlamında kullanılmıştır.)
rakam [1] *CFT/1672* (b6/114)
rakı (*Ar. i.* ʿaraḳī. Üzüm, incir, erik vb. meyvelerin alkolle mayalanarak damıtılmasıyla elde edilen içki (…) TDK – TS)
raki [1] *CFT/1672* (b8/369)
Rakoci (R. Giörgy. *öz. i.* Kişi adı.)
rakoci [2] *CFT/1672* (b7/281, b7/282)
ramazan (*Ar. i.* ramażān Ay takviminin dokuzuncu ayı, üç ayların sonuncusu, oruç tutulan ay. TDK – TS)
ramazanda [1] *CFT/1672* (b8/482)
rast (Far. rāst 1. *sf.* Doğru, düzgün.2. *sf.* Tesadüf. 3. *sf.* Atılan şey hedefi vurma.
rast [1] *PGT/1794* (713)
raſt [1] *ILT/1612* (a/152)
raβ [2] *CFT/1672* (b5/082, b8/371)
ravent (*i.* ra:vent *Far.* rāvend. Karabuğdaygillerden, 1-2 metre yüksekliğinde, büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki. TDK – TS)
ravent [1] *CFT/1672* (b6/133)
râygân (*Far. b. sf.* 1. Bedava, parasız. 2. Pek çok, pek bol. 3. Değersiz. (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978)
raigan [1] *ILT/1612*
rayiha (*i.* ra:yiha *Ar.* rāyiḥa Güzel koku. TDK – TS)
rehaβi [1] *CFT/1672* (b7/161)
razı (*sf.* ra:zı *Ar.* rāżī Uygun bulan, benimseyen, isteyen, kabul eden. TDK – TS)
raz (*r.* ola) [1] *BGD/1781* (107)
raz [1] *CFT/1672* (b8/366)
razi [1] *CFT/1672* (b1/002)
razi [2] *GT/1789* (130, 166)
razi [3] *BGD/1781* (67, v/33, v/34)
razòla (*r.* ola) [1] *BGD/1781* (60)
razy'im [1] *BGD/1781* (53)
razy'm [1] *BGD/1781* (53)
râzık (*Ar. sf.* rızk. Rızık veren. (Devellioğlu, 1978)

raſikum [1] *ILT/1612*

real (Essedî: İspanyol menşeli real (riyal) kuruş. TDV İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 368)
real [1] *CFT/1672* (b1/023)
real [4] *GT/1789* (119, 119, 129, 130)
real [6] *CFT/1672* (b4/077, b6/117, b6/117, b6/122, b6/134, b7/259)
realdan [1] *CFT/1672* (b6/124)

reaya (rea:ya: *Ar.* reʿāyā 1. *i*. Bir hükümdarın yönetimi altındaki halk. 2. Tanzimattan önce Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan uyrukları. TDK – TS)
raia [3] *CFT/1672* (b4/069, b7/156, b7/161)
raiadan [1] *CFT/1672* (b5/087)
raiadur [1] *CFT/1672* (b7/156)
raiaie [1] *CFT/1672* (b3/055)
raiaβidür [1] *CFT/1672* (b2/037)
raja [1] *CFT/1672* (b7/156)
rajaja [1] *CFT/1672* (b7/155)
rajalerin[1] *BGD/1781* (v/34)
rajanün [1] *CFT/1672* (b7/254)

reft (*Far. i*. Gitme, gidiş (Devellioğlu, 1978).
reftü [1] *CFT/1672* (b2/033)

reh-güzâr (*Far. b. i*. Geçit, geçecek yol (Devellioğlu, 1978).
rehg¦üzārlaryndà [1] *PGT/1794* 702

reh-nümâ (*Far. b. sf.* Yol gösteren, kılavuz (Devellioğlu, 1978).
rehnumaj [1] *CFT/1672* (b1/013)

reis (*i.* Küçük tekne kaptanı. TDK – TS)
reìz [1] *BGD/1781* (60)

rencide (*Far*. rencīde *sf.* İncinmiş, kalbi kırılmış. TDK – TS)
renĝidè [1] *PGT/1794* (706)

rençper (*Far.* rencber *i.* Tarla, bağ, bahçe, yapı ve toprak işlerinde ağır işleri gören gündelikçi, ırgat. TDK – TS)
irentſper [1] *TRC/1544. I*
rentſber [1] *HPT/1575*

renk (*Far*. reng *i.* Cisimler tarafından yansılanan ışığın gözde oluşturduğu duyum. TDK – TS)
renghi [1] *CFT/1672* (b4/070)
renghi [1] *GT/1789* (128)
rengi [2] *CFT/1672* (b7/160, b7/161)
reng¦ini [1] *BGD/1781* (78)
renginde [3] *CFT/1672* (b7/160, b7/340, b7/341)

resul (resu:l *Ar*. resūl *i*. Kendisine kitap indirilmiş peygamber. TDK – TS)
irretſul [1] *TRC/1544. I*
retſul [1] *HPT/1575*

ret (*Ar.* redd *i.* Uygun bulmama, geri çevirme, kabul etmeme. TDK – TS)
rèddi [1] *PGT/1794* (700)
redederβe (reddet-) [1] *CFT/1672* (b8/407)

rıh (*Far. i.* rīg. Yazıdaki mürekkebi kurutmak için dökülen çok ince ve renkli bir kum türü. TDK – TS)
righdàn [1] *BGD/1781* (97)

rıza (*i.* rıza: *Ar.* riżā. Razı olma, isteme, istek. TDK – TS)
iryzàm [1] *BGD/1781* (54)
rhidaſi [1] *TG/1581* (19/ah)

rızk (*Ar. i. c.* erzâk 1. Azık, yiyecek içecek şey. 2. Allah'ın herkese bahşettiği nîmet. (Devellioğlu, 1978)
rizg [1] *CFT/1672* (b7/340)
riayet (ria:yet *Ar.* riʿāyet *i.* Uyma, boyun eğme. TDK – TS)
raiet [4] *CFT/1672* (b2/034, b4/075, b8/370, b8/387)
rajet [1] *CFT/1672* (b7/347)
rajette [1] *CFT/1672* (b4/077)
riãjet [1] *PGT/1794* (706)
riajèt [1] *PGT/1794* 714
riajeth [1] *ILT/1612*
rica (*i.* rica: *Ar.* recā. Dileyiş, dileme, dilek. TDK – TS)
reğiẫ [1] *PGT/1794* (700)
reğia [3] *PGT/1794* (710, 711, 712)
reğiasyna [1] *PGT/1794* (712)
reğiãsynè [1] *PGT/1794* (700)
regsa [4] *CFT/1672* (b5/099, b5/107, b7/165, b8/421)
regsam [3] *CFT/1672* (b5/092, b7/340, b8/444)
reğia [1] *PGT/1794* 716
ridſcha [1] *GT/1789* (115)
rikapdar (rikâb-dâr *Ar. Far. b. sf.* Üzengi tutan [hükümdarın ata binerken üzengisini tutan]. (Devellioğlu, 1978)
rikabdar [1] *CFT/1672* (b7/297)
rivayet (riva:yet *Ar.* rivāyet *i.* Söylenti. TDK – TS)
rivaiet [4] *CFT/1672* (b1/009, b3/047, b5/085, b7/346)
rivaieti [1] *CFT/1672* (b8/386)
rivajet [1] *CFT/1672* (b7/338)
rivajet [1] *CFT/1672* (b7/339)
Roma (İtalya'nın başkenti.)
roma [2] *BGD/1781* (v/4(2)
ruh I. (ru:h *Ar.* rūḥ *i.* Dinlerin ve dinci felsefelerin insanda vücuttan ayrı bir varlık olarak kabul ettiği öz, tin, can kuşu. TDK – TS)
rhuch [2] *TG/1581* (3/ah, 7/ah)
rhuchanitur [1] *TG/1581* (16/ah)
rhuchi [1] *TG/1581* (11/ah)
rhuchile (*r.* ile) [1] *TG/1581* (7/ah)
rhuchten [2] *TG/1581* (3/ah, 3/ah)
ruch [2] *ILT/1612*
ruchi [2] *ILT/1612*
ruh [1] *CFT/1672* (b8/442)
ruhi [1] *ILT/1612*
ruhile (*r.* ile) [1] *ILT/1612*
ruh II. (rûhu'l – kudüs: Kur'ân-ı Kerîm'de Cebrâil için kullanılan bir isim. TDV İslam Ansiklopedisi, 2008, s. 217)
rhuchcutuſile [1] *TG/1581* (5/ah)
rhuchikutſile [1] *TG/1581* (5/ah)
ruchcutſ [1] *TG/1581* (4/ah)
ruchicutzile [1] *TG/1581* (5/ah)
ruchicutzu [1] *TG/1581* (3/ah)
ruhul [2] *CFT/1672* (b8/442, b8/442)
ruhani (ru:ha:ni: *Ar.* rūḥānī *sf.* Din ve mezhep işlerini ele alan, bunlarla ilgili bulunan.

TDK – TS)
ruhani [4] *CFT/1672* (b7/219, b8/362, b8/401, b8/473)
Rum (*Ar.* rūm 1. *öz. i.* Müslüman ülkelerde oturan Yunan asıllı kimse. TDK – TS)
rim [4] *CFT/1672* (b7/168, b7/196, b7/221, b7/338)
rimler [1] *CFT/1672* (b7/155)
rimlerin [1] *CFT/1672* (b7/198)
rimlerün [1] *CFT/1672* (b3/056)
rimlerün [1] *CFT/1672* (b8/387)
rum [7] *CFT/1672* (b7/164, b7/167, b7/167, b7/221, b7/223, b8/363, b8/433)
vrumcia [1] *SL/1643*
Rumca (*öz. i*. Rumların kullandığı, yeni Yunancanın bir lehçesi. TDK – TS)
urumḡe[2] *BGD/1781* (v/3, v/4)
urúmge[1] *BGD/1781* (95)
Rumeli (Osmanlılar'ın Balkan yarımadasına verdikleri coğrafî isim ve bu bölgeyi içine alan eyalet. TDV İslam Ansiklopedisi, 2008, s. 232)
rumeli [1] *CFT/1672* (b3/051)
rumelide [1] *CFT/1672* (b7/252)
rumeliden [1] *CFT/1672* (b3/048)
rumelie [1] *CFT/1672* (b7/224)
rumelinün [1] *CFT/1672* (b7/223)
urumelie [1] *CFT/1672* (b3/046)
Rus (Rusya: Avrupa'nın kuzeydoğusu ile Asya'nın kuzeyini kaplayan, dünyada en geniş topraklara sahip olan ülke. TDV İslam Ansiklopedisi, 2008, s. 266)
rusz [1] *CFT/1672* (b8/363)
rustai (*i.* rusta:i: *Far.* rūstā + *Ar*. –ī. Köylü. TDK – TS)
ruβfailige [1] *CFT/1672* (b1/027)
ruβfailik [1] *CFT/1672* (b1/008)
ruβfailikle [1] *CFT/1672* (b5/094)
ruzname (rûznâme. Genel olarak günlük tarzında yazılmış, özel olarak padişahların günlük faaliyetlerinin kaydedildiği tarihî eserlere verilen ad. TDV İslam Ansiklopedisi, 2008, s. 278)
ruznamegsi [1] *CFT/1672* (b7/297)
ruznameje [1] *CFT/1672* (b7/281)
rücû (rücu: *Ar.* rucūʿ *i.* Geri dönme, sözünü geri alma, cayma, tersinme. TDK – TS)
rugsu [2] *CFT/1672* (b1/028, b8/444)
rüyet (*i*. rü:yet *Ar*. ruʾyet. Görme. TDK – TS)
rujetiǹ [1] *PGT/1794* (707)
rüzgâr (*Far.* rūzgār *i.* Havanın yer değiştirmesiyle oluşan esinti, yel, bad. TDK – TS)
uruggⁱarà [1] *BGD/1781* (61)
uruzgⁱiarlanſyn (*r.*lan-) [1] *BGD/1781* (84)
ürüzgⁱàr *BGD/1781* (85)
saadet (*i.* saa:det *Ar*. saʿādet. Mutluluk. TDK – TS)
ſaadèt [1] *BGD/1781* (58)
βeadete [1] *CFT/1672* (b7/281)
βeadetlü [1] *CFT/1672* (b5/083)
βeadette [1] *CFT/1672* (b2/036)
saat (*Ar.* sāʿat *i.* Bir günlük sürenin yirmi dörtte birine eşit, altmış dakikalık zaman dilimi, zaman parçası. TDK – TS)
saat [1] *BGD/1781* (82)
ſaàt [1] *BGD/1781* 5

ſaat [2] *BGD/1781* (82, 109)
ſaattá [1] *BGD/1781* (99)
ſaattàn [1] *BGD/1781* (86)
ſaáttyr [1] *BGD/1781* (89)
ſahat [1] *CFT/1672* (b2/044)
ſahat [1] *ON/1527. I*
ſahat [5] *GT/1789* (113, 113, 113, 123, 123)
ſahattàdak (*s*.a dek) [1] *BGD/1781* (85)
βabat [1] *CFT/1672* (b7/196)
βahat [8] *CFT/1672* (b1/005, b1/005, b1/005, b3/056, b4/058, b4/059, b7/342, b8/490)

sabah (saba:h *Ar.* ṣabāḥ *zf.* Güneşin doğduğu andan öğleye kadar geçen zaman. TDK – TS)
sabàh [1] *BGD/1781* (85)
sabah [3] *BGD/1781* (99, 103(2)
sabahniz [1] *BGD/1781* (97)
sabahtan [1] *BGD/1781* (99)
sabahuniz [1] *GT/1789* 110
szaba [1] *CFT/1672* (b8/482)
szabanuz [1] *CFT/1672* (b1/001)
ſabah [1] *BGD/1781* (99)
ſabahun [1] *GT/1789* 110
tſabah [1] *HPT/1575*
tſabah [1] *TRC/1544. I*
βaba [2] *CFT/1672* (b1/001, b8/408)
βabahadak (*s*.a dek) [1] *CFT/1672* (b8/408)

sabır (*Ar.* ṣabr *i.* Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç. TDK – TS)
sabr [3] *PGT/1794* (701, 703, 712)
sabur [1] *ILT/1612* (a/177)
sabyrlyk [1] *BGD/1781* (67)
ſabr [2] *GT/1789* (112, 112)
ſabrile (*s.* ile) [1] *BGD/1781* (v/33)
ſabur [1] *ILT/1612* (a/183)
zabrejle (*s*. eyle-) [1] *CFT/1672* (b4/059)
βabrejle (*s*. eyle-) [1] *CFT/1672* (b4/073)
βabridigsi (*s.* edici) [1] *CFT/1672* (b5/090)

sâbit (*Ar. sf.* sebât, sübût. Hareketsiz, kımıldamayan, yerinde duran. (Devellioğlu, 1978)
ſabuth [1] *ILT/1612*

saç (*i*. Baş derisini kaplayan kıllar. TDK – TS)
szacslarimüzi [1] *CFT/1672* (b2/042)
ſacu [1] *ON/1527. I*

sadaka (*Ar.* ṣadaḳa 1. *i.* Dilenciye verilen para. 2. *i.* Yardım amacıyla karşılıksız verilen şey. TDK – TS)
ſadaka [1] *BGD/1781* (v/32)
βadaka [2] *CFT/1672* (b8/428, b8/482)

sade (sadece: *zf.* sa:dece. Yalnızca. TDK – TS)
βade [6] *CFT/1672* (b6/114, b7/176, b7/258, b8/369, b8/433, b8/434)

sâdık (sa:dık *Ar.* ṣādiḳ *sf.* Sadakatli. TDK – TS)
ſaticʇur [1] *TG/1581* (1/ah)

safa (~ sefa *i.* safa: *Ar.* ṣafāʾ. Gönül rahatlığı, rahatlık, kaygısız ve sakin olma. TDK – TS)

ſafa [1] *CFT/1672* (b4/060)

safi (sa:fi: *Ar.* ṣāfī *sf.* Katıksız, duru, temiz. TDK – TS)

ſafy'ejì (*s.* iyi) [1] *BGD/1781* (92)

safra (*Ar*. ṣafrāʾ *i.* Karaciğerin hazmı kolaylaştırmak için onikiparmak bağırsağına salgıladığı yeşilimsi sarı renkli acı sıvı, öd. TDK – TS)

saframi [1] *BGD/1781* (53)

saframy' [1] *BGD/1781* (59)

sağ (1. *sf.* Sağlam, esen. 2. Yön adı. TDK – TS.)

sag [1] *GT/1789* (111)

saghſelim (*s.* selim) [1] *BGD/1781* 17

szag [1] *CFT/1672* (b4/076)

szagh [1] *CFT/1672* (b1/016)

szagol (*s.* ol-) [1] *CFT/1672* (b7/339)

ſag [2] *ILT/1612* (a/174)

ſag [3] *GT/1789* (121, 123, 124)

ſaga [1] *GT/1789* (171)

ſagh [4] *BGD/1781* (50, 56, 68, 77)

ſághſyn [1] *BGD/1781* (99)

ſaghyny [1] *BGD/1781* 17

tſag [1] *HPT/1575*

tſag [1] *TRC/1544. I*

tſagh [1] *TRC/1544. I*

βag [5] *CFT/1672* (b1/002, b1/028, b7/282, b7/341, b8/418)

βagdür [1] *CFT/1672* (b7/346)

βagh [2] *CFT/1672* (b5/102, b8/407)

βagolβunlar (*s.* olsunlar (*s.* ol-: İyilik, yardım veya hoşa giden bir davranış karşısında `çok yaşa, teşekkür ederim` anlamlarında söylenen bir söz. TDK - TS) [1] *CFT/1672* (b6/130)

sağır (*sf*. İşitme duyusundan yoksun, işitmeyen (kimse). TDK - TS)

ſaghyr [1] *BGD/1781* (65)

ſagur [1] *ILT/1612* (a/042)

sağlıcak (sağlıcakla kal ~ kalın *deyim*. Ayrılırken kalanlara söylenen bir esenlik sözü, hoşça kal. TDK – TS)

ſaghlygiaklar [1] *BGD/1781* (77)

ſaghlygioklarile (*s.*lar ile) [1] *BGD/1781* 17

sağlık (*i*. Bireyin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden tam bir iyilik durumunda olması (…) TDK – TS)

saghliji [1] *BGD/1781* (v/34)

saghlughyndàn [1] *PGT/1794* (711)

saghlyghỳ [1] *PGT/1794* 699

saghlyghy [1] *PGT/1794* (711)

saghlyghyndà [1] *PGT/1794* (711)

saghlyghyndàn [1] *PGT/1794* 699

saghlyk [2] *BGD/1781* (98, v/3)

saghlyniz [1] *BGD/1781* (99)

ſaghly'ghyle (*s.* ile) [1] *BGD/1781* (82)

ſaglighile (*s.* ile) [1] *GT/1789* (131)

ſaglyghynì [1] *BGD/1781* (77)

tſaglogla [1] *TRC/1544. I*

βaglikle [2] *CFT/1672* (b4/070, b4/080)

sâhi (*zf.* sa:hi *Ar.* ṣaḥīḥ. Gerçekten, gerçek olarak. TDK – TS)
ſahi [1] *ILT/1612*
βabi [1] *CFT/1672* (b8/473)
βahi [4] *CFT/1672* (b7/223, b7/235, b8/405, b8/444)
sahip (sa:hip *Ar.* ṣāḥib 1. *i.* Herhangi bir şey üstünde mülkiyeti olan, onu yasaya uygun bir biçimde dilediği gibi kullanabilen kimse, iye, malik. 2. *i.* Herhangi bir niteliği olan kimse, ehil. TDK – TS)
sahabỳ [1] *PGT/1794* 717
sāhi̇̀bi [1] *PGT/1794* 699
sãhibi̇̀ [1] *PGT/1794* (710)
szahibi [1] *CFT/1672* (b7/338)
βahibi [15] *CFT/1672* (b3/054, b4/060, b4/061, b4/072, b4/075, b4/075, b4/079, b4/080, b5/087, b6/130, b7/156, b7/215, b7/281, b7/342, b8/402)
βahibileridür [1] *CFT/1672* (b8/473)
βahiblerini [1] *CFT/1672* (b8/372)
sâhir (*Ar. sf.* sihr *c.* sâhirîn, sâhirûn, sehere. l. Büyücü. 2. Büyüleyici te'sir yapan güzel. (Devellioğlu, 1978)
sahirum [1] *ILT/1612*
sahtiyan (*i*. sahtiya:n *Far.* saḫtiyān. Tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış genellikle keçi derisi. TDK – TS)
ſactan [1] *ON/1527. I*
sair (sâir *Ar. sf.* seyr'den) 1. Bir şeyden kalan başka şey. 2. Diğer, başka, gayri. TDK – TS)
sair [1] *PGT/1794* (710)
sàirlar [1] *PGT/1794* (703)
ſairlere [1] *CFT/1672* (b8/367)
βair [7] *CFT/1672* (b5/098, b5/102, b5/107, b7/155, b7/170, b7/347, b8/387)
βairlara [2] *CFT/1672* (b7/196, b8/372)
saka (*Ar.* saḳḳā *i.* Evlere, çeşmeden su taşımayı iş edinmiş olan kimse. TDK – TS)
szaka [1] *CFT/1672* (b7/227)
szakalar [1] *CFT/1672* (b7/297)
sakal (*i*. Yetişkin erkeklerde yanak ve alt çenede çıkan kılların tümü. TDK – TS)
sakàl [1] *BGD/1781* (61)
sakal [1] *HPT/1575*
sakal [1] *TRC/1544. I*
sakala [1] *ILT/1612* (a/082)
sakhali [1] *ILT/1612* (a/213)
ſakalſïz [1] *SL/1643*
sakat (*Ar*. saḳaṭ *sf*. Vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan, engelli, özürlü. TDK – TS)
βakat [2] *CFT/1672* (b6/126, b6/130)
βakatlik [2] *CFT/1672* (b5/095, b7/227)
sakın (*ünl.* Asla. TDK - TS)
szakin [1] *CFT/1672* (b4/079)
ſaky'n [1] *BGD/1781* (54)
sakın- (Herhangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak, içtinap etmek. TDK – TS)
ſakhinſïn [1] *ILT/1612* (a/120)
βakinirüm [1] *CFT/1672* (b7/340)
βakinmak [1] *CFT/1672* (b4/071)
βakinür [1] *CFT/1672* (b8/370)

saki (*i.* sa:ki: *Ar*. sāḳī. İçkili toplantılarda içki dağıtan kimse. TDK – TS)
βakijle (*s*. ile) [1] *CFT/1672* (b4/070)
sâkin (*sa:kin* Ar. sākin *sf.* Bir yerde oturan. TDK – TS)
ſakin [1] *GT/1789* (125)
βahin [1] *CFT/1672* (b7/152)
βakin [3] *CFT/1672* (b3/055, b4/062, b7/153)
βakinlerün [1] *CFT/1672* (b8/371)
sakinlik (*i.* Sakin olma durumu, durgunluk, sessizlik, dinginlik, sükûnet. TDK – TS)
ſakin lugille (*s*.lik ile) [1] *ILT/1612* (a/048)
sakla- (Elinde bulundurmak, tutmak. TDK – TS)
sjaklaβin [1] *CFT/1672* (b1/021)
ſaklar [1] *ILT/1612*
βakladum [1] *CFT/1672* (b5/082)
βaklaia [1] *CFT/1672* (b5/095)
βaklaian [1] *CFT/1672* (b1/030)
βaklaiup [1] *CFT/1672* (b8/443)
βaklaβen [2] *CFT/1672* (b5/091, b7/215)
saklama- (Görünmesine engel olmamak.)
ſacklamainge [1] *ILT/1612* (a/185)
sal- (Bağımlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek. TDK – TS)
tsalmak [1] *TRC/1544. I*
tſalmak [1] *HPT/1575*
βalar [1] *CFT/1672* (b3/046)
βalardi [1] *CFT/1672* (b7/282)
βalarum [2] *CFT/1672* (b2/041, b7/226)
βaliverür (*s*.ı ver-) [1] *CFT/1672* (b8/368)
βalivirüp (*s*.ı ver-) [1] *CFT/1672* (b5/102)
βalmak [1] *CFT/1672* (b6/137)
βalup [1] *CFT/1672* (b7/281)
salata (*i.* sala'ta *İtalyan*. salata. Genellikle bazı çiğ ot ve sebzelerle yapılan, yağ, limon vb. maddeler konulan, yemeklerle birlikte yenen yiyecek. TDK – TS)
ſalata [1] *BGD/1781* 19
sâlim (*Ar. sf.* silm *c.* sâlimîn. 1. Sağ, sağlam. 2. Eksiksiz. (Devellioğlu, 1978)
ſalumleri [1] *ILT/1612*
salla- (Düzenli bir biçimde ve hep aynı doğrultuda hareket ettirmek. TDK – TS)
ſallamȧk [1] *BGD/1781* 5
salma (Büyük başörtüsü, yazma. DS, 1993, s. 3528)
tſalma [1] *HPT/1575*
tſalma [1] *TRC/1544. I*
salt (*zf*. Yalnızca. TDK – TS)
ſalt [2] *BGD/1781* (63, v/32)
saltanat (*Ar.* salṭanat *i.* Bir ülkede hükümdarın, padişahın, sultanın egemen olması. TDK – TS)
saltanet [3] *CFT/1672* (b1/011, b7/338, b8/363)
saltanete [1] *CFT/1672* (b7/161)
saltaneti [1] *CFT/1672* (b7/248)
saltanetini [1] *CFT/1672* (b6/144)
saltanetün [1] *CFT/1672* (b7/145)
szaltanet [1] *CFT/1672* (b7/253)

szaltanette [3] *CFT/1672* (b7/169, b7/175, b8/371)
szaltanetün [2] *CFT/1672* (b7/169, b7/338)

saman (*i.* Ekinlerin harmanda dövülüp taneleri ayrıldıktan sonra kalan, hayvanlara yedirilen ufalanmış sapları. TDK – TS)
samanile (*s*. ile) [1] *ILT/1612* (a/066)
ſaman [1] *GT/1789* (124)
ſaman [2] *ILT/1612* (a/083, a/220)
ſamánile (*s.* ile) [1] *BGD/1781* (66)
tſaman [1] *HPT/1575*
tſaman [1] *TRC/1544. I*
βaman [2] *CFT/1672* (b4/060, b4/076)

samur (*Ar.* semmūr *i.* Sansargillerden, Kuzey Avrupa'da yaşayan, çok yumuşak ve ince tüyleri olan, postu için avlanan küçük hayvan. TDK – TS)
szamur [1] *CFT/1672* (b7/259)
βamur [2] *CFT/1672* (b7/259, b8/434)

san- (Bir şeyin olma veya olmama ihtimalini kabul etmekle birlikte, olabileceğine daha çok inanmak, zannetmek, zanneylemek. TDK – TS)
ſandìm [1] *BGD/1781* (77)
ſanur [1] *GT/1789* (168)
ſanurki (*s.*ır ki) [1] *GT/1789* (120)
ſanurumki (*s.*ırım ki) [1] *GT/1789* (123)
ſany'rſyn [5] *BGD/1781* (51, 52, 56, 94, 95,)
ſanyr [1] *BGD/1781* (95)
βanür [1] *CFT/1672* (b8/387)

sana (sana *zm*. Sen zamirinin yönelme durumu eki almış biçimi. TDK – TS)
san - a [1] *PGT/1794* 705
saná [1] *BGD/1781* (68)
sana [1] *PGT/1794* 714
sanà [2] *PGT/1794* (708, 716)
sana [3] *BGD/1781* (53, 63, 98)
sanà [3] *BGD/1781* (67(2) , 84)
ſaná [2] *BGD/1781* (68, 96)
sanga [1] *ILT/1612*
szana [1] *CFT/1672* (b5/112)
ſaa [1] *SL/1643*
ſagha [1] *DDLT/1641*
ſagha [1] *SL/1643*
ſana [5] *GT/1789* (115, 164, 166, 166, 169)
ſanà [8] *BGD/1781* (50, 51, 57, 58, 62, 77, 78, 93(2)
ſana [9] *BGD/1781* (53(2), 88, 93, 99(2), 103(2), 105)
ſanànè (*s.* ne) [1] *BGD/1781* (56)
ſanga [6] *ILT/1612* (a/152, a/185)
ſangadur [1] *ILT/1612* (a/090)
ſangha [1] *SL/1643*
tſaa [2] *TRC/1544. I*
βana [22] *CFT/1672* (b1/002, b1/013, b1/016, b2/032, b4/059, b4/079, b4/079, b5/082, b5/094, b5/095, b5/097, b5/097, b5/098, b5/101, b6/114, b6/122, b6/122, b6/131, b6/131, b6/135, b8/482, b8/490)

sanat (*Ar*. ṣanʿat *i.* Bir duygu, tasarı, güzellik vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık. TDK – TS)

ſanat [1] *ILT/1612* (a/155)
ſanatinde [1] *ILT/1612* (a/041)
sancı (*i*. İç organlarda batar veya saplanır gibi duyulan, nöbetlerle azalıp çoğalan ağrı. TDK – TS)
ſanglilan (*s*. ile) [1] *BGD/1781* (97)
sandık (*Ar.* ṣandūḳ *i.* İçine çeşitli şeyler konulan, tahtadan yapılmış, kapaklı ev eşyası. TDK – TS)
cenduch [1] *ON/1527. I*
βandukta [1] *CFT/1672* (b2/033)
sanki (sa'nki *T*. san + *Far*. ki *zf.* Farz edelim ki, güya. TDK – TS)
ſánki [1] *BGD/1781* (51)
sansar (*i.* Postları değerli türlü etçil hayvanların ortak adı. TDK – TS)
szanβar [1] *CFT/1672* (b8/434)
Sanseus (*öz. i.* Kişi adı olarak kullanılmıştır.*)*
sanſeus (Fransa Elçisi Baro *S*.) [1] *CFT/1672* (b7/165)
sap (*i.* Bitkinin dal, yaprak, çiçek vb. bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm. TDK – TS)
sap [2] *PGT/1794* (710, 716)
sar- (Çevresini çevirmek, çepeçevre dolanmak, çevrelemek. TDK – TS)
βararlar [1] *CFT/1672* (b8/426)
saraç (*Ar.* serrāc *i.* Koşum ve eyer takımları yapan veya satan kimse.TDK – TS)
szaracs [1] *CFT/1672* (b6/125)
saray (*Far.* serāy *i.* Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı. TDK – TS)
szarai [1] *CFT/1672* (b7/296)
ſarai [1] *CFT/1672* (b7/338)
ſeraidur [1] *ILT/1612* (a/102)
βaraia [1] *CFT/1672* (b6/125)
βaraida [2] *CFT/1672* (b5/103, b7/297)
βaraidan [1] *CFT/1672* (b7/293)
βaraina [2] *CFT/1672* (b5/099, b7/293)
βarainda [3] *CFT/1672* (b7/227, b7/253, b7/296)
βarainde [1] *CFT/1672* (b7/253)
βaraini [1] *CFT/1672* (b7/233)
βaraiun [1] *CFT/1672* (b5/091)
βaraj [7] *CFT/1672* (b3/053, b7/156, b7/258, b7/296, b8/370, b8/433, b8/433)
βarajda [1] *CFT/1672* (b8/370)
βarajinda [1] *CFT/1672* (b7/170)
βarajlari [1] *CFT/1672* (b7/294)
βarajlarinde [1] *CFT/1672* (b6/126)
βarajli [1] *CFT/1672* (b8/364)
βarajun [1] *CFT/1672* (b5/106)
sarf (*Ar*. ṣarf *i.* Harcama, tüketme, kullanma. TDK – TS)
sarfyndan[1] *BGD/1781* (v/4)
sarhoş (*Far.* ser + ḫoş. *sf.* Alkollü içki veya keyif verici bir madde sebebiyle kendini bilmeyecek durumda olan (kimse), esrik, mest, sermest, başı dumanlı, kafası bulutlu, kafası iyi, kafası dumanlı, kafası kıyak. TDK – TS)
ſciarkòs [1] *BGD/1781* 6
βarhos [3] *CFT/1672* (b4/071, b8/369, b8/370)
βarhosliktan [2] *CFT/1672* (b4/070, b4/071)

sarı (Bir renk adı.)
sari [1] *ILT/1612* (a/083)
sarıl- (Kollarını dolamak, kucaklamak. TDK – TS)
βarilimis [1] *CFT/1672* (b8/426)
sarılık (Derinin, dokuların ve organizmadaki sıvıların sarı bir renk almasıyla beliren hastalık, karaciğer yangısı, hepatit. TDK – TS)
saryklyk [1] *BGD/1781* (98)
sarkma- (Aşağıya doğru uzanmamak.)
ſarkma [1] *ILT/1612*
sarmısak (~ sarımsak *i.* Zambakgillerden, (…) soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi. TDK – TS)
ſarmſach [1] *ON/1527. I*
sarp (Çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert, keskin, güç yetmez. TS)
sarb [1] *ILT/1612* (a/116)
sarraf (*Ar.* ṣarrāf *i.* Kuyumcu. TDK – TS)
charaf [1] *ON/1527. I*
sat- (Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek. TDK – TS)
satin [1] *BGD/1781* (78)
ſataum [1] *GT/1789* (165)
ſattyghy’ [1] *BGD/1781* (54)
ſattylàr [1] *BGD/1781* (53)
βatan [2] *CFT/1672* (b6/119, b6/131)
βatar [1] *CFT/1672* (b7/258)
βatarβe [2] *CFT/1672* (b7/210, b7/211)
βatmak [1] *CFT/1672* (b6/119)
satama- (Bir malı alıcıya verememek.)
βatamam [1] *CFT/1672* (b6/124)
sataş- (Bir kimseyi rahatsız edecek davranışta bulunmak, musallat olmak. TDK – TS)
ſataſchdi [1] *GT/1789* (171)
satı pazar (satı: Satılık mal. DS, 1993, s. 3550) (bazar: Alışveriş. DS, 1993, s. 586)
ſati paſſar [2] *ILT/1612* (a/028)
satılık (*sf.* Satışa çıkarılmış olan. TDK – TS)
βatilik [1] *CFT/1672* (b6/135)
satılma- (Satma işinin yapılmaması.)
βatilmaz [1] *CFT/1672* (b6/123)
satranç (*Far*. ṣadrenc *i.* İki kişi arasında altmış dört kareli bir tahta üzerinde değerleri ve adları değişik siyah ve beyaz on altışar taşla oynanan bir oyun. TDK – TS)
strangtan [1] *BGD/1781* (54)
ſciantrangē [1] *BGD/1781* (82)
savcı* (Metinde söz söyleyen, savunan, sözcü anlamında kullanılmıştır.)
ſauſei [1] *ON/1527. I*
savun- (Herhangi bir saldırıya karşı koymak, müdafaa etmek. TDK – TS)
ſavui ſinar [1] *ILT/1612* (a/016)
say- (1. Bir şeyin kaç tane olduğunu anlamak için bunları birer birer elden veya gözden geçirmek, sayısını bulmak. 2. Ödemek, peşin vermek. 3. *mcz.* Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı dolayısıyla bir kimseye değer vermek, hürmet etmek: TDK – TS)
sai [1] *ILT/1612* (a/027)
sajany’n [1] *BGD/1781* (61)
ſai [1] *SL/1643*
ſaimak [1] *SL/1643*

ſajarlar [1] *CFT/1672* (b7/169)
ſajárſyn [1] *BGD/1781* (51)
ſay [1] *GT/1789* 130
βai [1] *CFT/1672* (b4/077)
βaiar [1] *CFT/1672* (b3/048)
βaiarlar [1] *CFT/1672* (b3/045)
βaiarβen [1] *CFT/1672* (b1/017)
βailür [2] *CFT/1672* (b7/338, b8/476)
βajmalarina [1] *CFT/1672* (b7/201)

say (sa:y *Ar*. saʿy *i.* Çalışma, emek. TDK – TS)
ſay [1] *GT/1789* 171

sayağı (sayağı, sayağ, sayyağı: Sadeyağ, tereyağı. TS, 1995, s. 3349)
βaiaga [1] *CFT/1672* (b7/210)

sayılama- (Miktarca çok olmak.)
ſajilámaz [1] *BGD/1781* (59)

sayılma- (*mcz.* Ciddiye alınmamak.)
ſajylmàz (adam yerine *s.*) [1] *BGD/1781* (67)

sayma- (1. Arka arkaya söylememek, sıralamamak. 2. *mcz.* Değer vermemek, hürmet etmemek.)
sajmajypmusˈun [1] *PGT/1794* (707)
ſajmajenin [1] *BGD/1781* (61)
ſaymaz [1] *GT/1789* 130
βaimaiup [1] *CFT/1672* (b8/458)
βaimaz [1] *CFT/1672* (b4/078)
βajmaz [2] *CFT/1672* (b3/054, b8/386)

saz (*Far.* sāz *i.* 1. Birden çok çalgının bulunduğu takım. 2. *i.* Çalgılı eğlence yeri. TDK – TS)
šaz [1] *BGD/1781* (52)
ſazdàn [1] *BGD/1781* (96)
βazlari [1] *CFT/1672* (b4/074)

sazan (*i.* Sazangillerden, Avrupa, Asya ve Amerika'nın tatlı sularında yaşayan, sırt yüzgeci uzun, eti beğenilen kılçıklı bir balık. TDK – TS)
ſazan [1] *GT/1789* (126)
βazan [1] *CFT/1672* (b4/063)

sebep (*Ar.* *i.* sebeb Bir şeyin olmasına veya belli bir hâlde bulunmasına yol açan şey. TDK – TS)
sebeb [1] *PGT/1794* (712)
sebebi [1] *BGD/1781* (95)
sebebì [1] *PGT/1794* 717
sebebìile (*s*. ile) [1] *PGT/1794* 714
sebebìle (*s*. ile) [2] *PGT/1794* (705, 711)
sebèble [1] *PGT/1794* (701)
sebebsìz [1] *BGD/1781* (64)
ſebèb [1] *BGD/1781* (52)
ſebebden [1] *GT/1789* (171)
ſebebì [1] *BGD/1781* (53)
ſebebi [1] *CFT/1672* (b7/341)
ſebebten [1] *TG/1581* (3/ah)
ſebebten [2] *BGD/1781* (77, 99)
βebeb [3] *CFT/1672* (b1/008, b7/151, b7/222)

βebebden [2] *CFT/1672* (b1/009, b5/112)
βebebdür [2] *CFT/1672* (b1/027, b8/405)
βebebi [4] *CFT/1672* (b1/013, b5/085, b7/164, b7/221)
βebebinden [1] *CFT/1672* (b2/034)
βebeblerden [1] *CFT/1672* (b8/473)
βebebten [6] *CFT/1672* (b2/035, b2/039, b4/069, b6/140, b7/198, b7/281)
βebebümle [1] *CFT/1672* (b5/081)
βebedten [1] *CFT/1672* (b7/294)

secde (*Ar*. secde *i.* Genellikle namaz kılarken alnı, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan durum. TDK – TS)
seḡde [1] *BGD/1781* (v/31)
seğdeǵiahỳ (*s*.gâh *Ar.Far.b.i*. İbâdet edilecek, namaz kılınacak yer. (Devellioğlu, 1978) [1] *PGT/1794* (700)

sefa (sefa: *Ar.* ṣafā *i.* Gönül rahatlığı, rahatlık, kaygısız ve sakin olma. TDK – TS)
ſefa [2] *BGD/1781* (77, 99)
ſefa [2] *GT/1789* (110, 117)
ſefâ [4] *BGD/1781* (63, 84, 86(2)
ſefaile (*s.* ile) [1] *BGD/1781* (111)
βefa [3] *CFT/1672* (b1/002, b1/020, b7/220)
βefaβine [1] *CFT/1672* (b7/224)

sefer (*i.* Genellikle ülke dışına yapılan askerî harekât, savaşa gitme, savaş. TDK – TS)
seferdèn [1] *BGD/1781* (94)
sefere [1] *GT/1789* (168)
ſefere [2] *GT/1789* (168, 169)
βefer [14] *CFT/1672* (b1/007, b1/007, b1/010, b1/011, b2/043, b3/050, b5/085, b6/127, b6/127, b7/167, b7/235, b7/253, b8/369, b8/441)
βeferde [4] *CFT/1672* (b1/010, b3/046, b3/051, b7/235)
βefere [4] *CFT/1672* (b3/046, b3/051, b3/053, b3/054)
βeferi [1] *CFT/1672* (b3/045)
βeferinden [1] *CFT/1672* (b7/198)

segban (seg - bân *Far. i.* 1. Seymen, yeniçeri ocağına bağlı bir sınıf asker. 2. Osmanlı saraylarında av köpeklerine bakan kimse. (Devellioğlu, 1978)
segan [1] *CFT/1672* (b7/202)
seman [1] *CFT/1672* (b3/052)
szeman [1] *CFT/1672* (b7/176)

segirt- (1. Koşmak. 2. Yürümek. 3. Koşturmak. 4. Saldırmak, akın etmek, çapmak, çapul için hücum etmek. TS, 1996, s. 3366 – 3370)
seg^{i}irdip [1] *PGT/1794* (708)
seg^{i}irdip [1] *PGT/1794* (715)
ſighirdup [1] *GT/1789* (171)
βigirde [2] *CFT/1672* (b7/151, b7/151)

sekenat (sekenât *Ar.i*. sekne *c.* Durma [lar], duruş[lar]. (Devellioğlu, 1978)
ſekianat [1] *TG/1581* (2/ah)

sekiz (Sayı adı.)
iechis [1] *ON/1527. I*
sekìzdir [1] *BGD/1781* (97)
sekizingi [2] *BGD/1781* (84, 106)
szekis [1] *CFT/1672* (b6/115)
ſechis [5] *ON/1527. I*
ſek^{i}iz [1] *BGD/1781* (v/4)

ſekⁱizinḡi [1] *BGD/1781* (v/33)
ſekis [1] *TG/1581* (19/ah)
ſekiſſe [1] *ILT/1612* (a/151)
ſekiz [1] *SL/1643*
tsekez [3] *HPT/1575*
tſekez [10] *TRC/1544. I*
βekiz [1] *CFT/1672* (b3/052)
βekizingsi [1] *CFT/1672* (b8/420)

seksen (Sayı adı.)
szekβen [3] *CFT/1672* (b6/116, b6/116, b6/116)
ſechſen [1] *ON/1527. I*
ſekſen [1] *SL/1643*
tsektsen [1] *TRC/1544. I*
tſekſen [1] *HPT/1575*
tſektſen [9] *TRC/1544. I*
βekβen [1] *CFT/1672* (b3/048)

selam (*i.* sela:m *Ar.* selām Bir kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme, merhaba. TDK – TS)
selàman aléjikim (*s*. aleyküm *ünl.* sela:münale'yküm *Ar.* selāmun + ʿaleykum. `Allah'ın selamı sizin üzerinize olsun` anlamında kullanılan bir selamlama sözü. TDK – TS) [1] *BGD/1781* (78)
sellam [4] *TRC/1544. I*
ſalamelech (*s*.aleyh) [1] *ON/1527. I*
ſelam [1] *BGD/1781* (59)
ſelám [1] *BGD/1781* (78)
ſelam [1] *ILT/1612* (a/093)
ſelàm [3] *BGD/1781* (77, 83, 89)
ſelamí [1] *BGD/1781* (83)
ſelamlamà [1] *BGD/1781* (77)
ſelamlamadàn [1] *BGD/1781* (57)
ſelamungi [1] *ILT/1612* (a/093)
βelam [2] *CFT/1672* (b5/096, b5/102)
βelamdan [1] *CFT/1672* (b5/096)
βelaminün [1] *CFT/1672* (b5/103)
βelamlar [1] *CFT/1672* (b8/407)

selamet (sela:met *Ar.* selāmet *i.* Esen olma durumu, esenlik. TDK – TS)
salameti [1] *BGD/1781* (v/34)
selamete [2] *BGD/1781* (v/4(2)
selamétilèn (*s.* ilen) [1] *BGD/1781* (99)
ſelamet [1] *BGD/1781* 17
ſelametì [1] *BGD/1781* (66)

selim (*Ar.* selīm *sf.* Doğru, dürüst, kusursuz. TDK – TS)
ſelim [2] *BGD/1781* (50, 77)

semer (*Rum. i*. At, eşek, katır vb. hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan araç. TDK – TS)
ſemerì [1] *BGD/1781* (61)

semirt- (Besili, yağlı bir duruma getirmek, semizletmek. TDK – TS)
ſemirdur [1] *ILT/1612* (a/080)

semiz 1. *sf.* Şişman 2. *sf.* Eti, yağı çok olan, tavlı. TDK – TS)

ſemìz [1] *BGD/1781* (64)
βemiz [1] *CFT/1672* (b6/143)

semt (*Ar.* semt 1. *i.* Şehirde yerleşim bölgesi, yaka. 2. *i.* Yan, taraf, cihet, yön. TDK – TS)
zemptlerde [2] *GT/1789* (113, 114)
βemte [1] *CFT/1672* (b1/015)
βemtinün [1] *CFT/1672* (b4/065)
βemtlerde [2] *CFT/1672* (b1/006, b1/012)
βemtlere [1] *CFT/1672* (b5/083)
βemtün [1] *CFT/1672* (b5/097)

sen (*i.* Teklik ikinci kişiyi gösteren söz. TDK – TS)
seinin [1] *DDLT/1641*
sen [1] *SL/1643*
sen [3] *HPT/1575* (27, 28, 34)
sen [3] *ILT/1612* (a/144, a/199, a/199)
sen[10] *BGD/1781* (50, 51, 52, 56, 58, 65, 82, 88, 93, v/4)
sen[8] *PGT/1794* (700, 705(2), 708, 711, 714(2), 715)
sendan [1] *HPT/1575* (28)
sènde[1] *BGD/1781* (93)
sénde[2] *BGD/1781* (59, 88)
senden [1] *GT/1789* (165)
sendèn[2] *BGD/1781* (51, 60)
senha [1] *HPT/1575* (28)
seni [1] *HPT/1575* 34
senì [1] *BGD/1781* (91)
seni [2] *BGD/1781* (59, v/4)
senin [1] *DDLT/1641*
senìn [3] *BGD/1781* (51, 58, 65)
senin [5] *BGD/1781* (52, 55, 57, 59, 83)
seninicⁱiün (*s.*in için) [1] *PGT/1794* (712)
seninićiün (*s.*in için) [1] *PGT/1794* (700)
senſeuerſin [1] *DDLT/1641*
senſin [1] *DDLT/1641*
senu [1] *HPT/1575* (27)
senum [2] *HPT/1575* (28, 31)
senung [4] *ILT/1612*
senungh [1] *ILT/1612* (a/151)
senunile (*s.*in ile) [1] *GT/1789* (166)
senunki [1] *DDLT/1641*
szen [5] *CFT/1672* (b1/016, b1/028, b2/036, b4/077, b5/112)
szendachi (*s.* dahi) [1] *CFT/1672* (b1/027)
szenden [1] *CFT/1672* (b5/092)
szenün [1] *CFT/1672* (b5/092)
szenün [1] *CFT/1672* (b5/093)
ſen [2] *ILT/1612* (a/179, a/218)
ſen [5] *GT/1789* (113, 164, 166, 168, 168)
ſen [7] *SL/1643*
ſen [9] *DDLT/1641*
ſen [11] *BGD/1781* (53, 55, 56, 57, 58, 59, 77, 85, 90(2), 96)
ſende [1] *ILT/1612* (a/143)
ſendè [1] *BGD/1781* (83)

ſénde [1] *BGD/1781* (89)
ſenden [1] *DDLT/1641*
ſenden [1] *ILT/1612* (a/038)
ſenden [1] *SL/1643*
ſendèn [2] *BGD/1781* (50, 51)
ſeni [1] *DDLT/1641*
ſeni [1] *GT/1789* (124)
ſeni [4] *ILT/1612* (a/199, a/209)
ſení [2] *BGD/1781* (82, 91)
ſenì [5] *BGD/1781* (58, 67, 89(2), 96)
ſeni [8] *BGD/1781* (52, 65, 66, 85, 90, 91, 111, v/4)
ſenin k^{i}ine (*s.*in kine) [1] *BGD/1781* (57)
ſenin [5] *BGD/1781* (53, 57, 78, 99, 105)
ſenìndir [1] *BGD/1781* (57)
ſeninile (*s.*in ile) [1] *BGD/1781* (51)
ſenìnile (*s.*in ile) [1] *BGD/1781* (56)
ſenínile (*s.*in ile) [1] *BGD/1781* (66)
ſenſin [1] *BGD/1781* (57)
ſenun [1] *CFT/1672* (b2/037)
ſenung [12] *ILT/1612* (a/197)
ſenungh [1] *SL/1643*
ſenungki [1] *SL/1643*
ſenungkiler [1] *SL/1643*
ſeu [1] *CFT/1672* (b1/004)
ſſenung [1] *HPT/1575*
ſſenungh [2] *HPT/1575*
tſeni [1] *TRC/1544. I*
tſenumle (seninle) [1] *TRC/1544. I*
tſenun [1] *TRC/1544. I*
βen [36] *CFT/1672* (b1/005, b1/011, b1/011, b1/015, b1/019, b2/035, b2/035, b4/070, b4/070, b4/071, b4/077, b4/079, b5/082, b5/089, b5/096, b5/096, b5/097, b5/099, b5/099, b5/102, b5/102, b5/103, b6/119, b6/128, b7/215, b7/215, b7/215, b7/338, b7/346, b8/386, b8/386, b8/386, b8/405, b8/405, b8/405, b8/405)
βenden [5] *CFT/1672* (b1/011, b2/034, b5/082, b7/215, b7/339)
βeni [12] *CFT/1672* (b1/016, b1/019, b1/019, b1/028, b5/099, b5/101, b5/103, b5/103, b6/131, b7/248, b7/340, b7/340)
βeniβe (*s.* ise) [1] *CFT/1672* (b6/115)
βenunle [1] *CFT/1672* (b2/041)
βenün [8] *CFT/1672* (b1/030, b4/062, b5/081, b5/095, b5/102, b5/103, b5/109, b8/386)
βenünle [2] *CFT/1672* (b8/401, b8/401)
βenven (*s.*den) [1] *CFT/1672* (b7/340)
βenβiz [2] *CFT/1672* (b1/020, b6/117)

sencileyin (Senin gibi. TS, 1996, 3382)
szengsilai [1] *CFT/1672* (b7/340)
βengsilai [1] *CFT/1672* (b5/082)

sene (*Ar.* sene *i.* Yıl. TDK – TS)
seneji [1] *BGD/1781* (96)
βene [4] *CFT/1672* (b1/008, b7/258, b7/259, b7/259)
βenede [1] *CFT/1672* (b7/151)

senet (*Ar.* sened Dayanılan veya dayanılacak olan şey. TDK- TS)

szennedlerimüzün (Metinde “büyük *senetlerimizin* muratlarina itaat et-” şeklinde geçmektedir. Buna göre; kurucu ilke, başta yapılan anlaşma veya sözleşme vb. anlamında kullanılmıştır.) [1] *CFT/1672* (b8/402)

serap (*i.* sera:b *Far.* serāb. Atmosferde ışık ışınlarının kırılmasından doğan ve çöllerde kolaylıkla gözlemi yapılabilen göz yanılması (…) TDK – TS)
serab [1] *HPT/1575*

ser-â-ser (*Far.zf.* Baştan başa, büsbütün. (Devellioğlu, 1978)
βeraβer [1] *CFT/1672* (b5/101)

serçe (*i*. Serçegillerden, insanlara yakın yerlerde yaşayan, kışın göçmeyen, koyu boz renkli, ötücü küçük bir kuş. TDK – TS)
sercedèn [1] *BGD/1781* (61)
serge [1] *ILT/1612* (a/187)

serdar (*i.* serda:r *Far.* serdār. Başkomutan. TDK – TS)
szerdar [1] *CFT/1672* (b7/176)
βerdarlarun [1] *CFT/1672* (b7/199)

serhat (*Far. i.* ser + *Ar.* ḥadd. Sınır boyu. TDK – TS)
szerhat [1] *CFT/1672* (b3/047)
szerhatli [1] *CFT/1672* (b8/369)
βerhat [1] *CFT/1672* (b7/253)
βerhatlarda [1] *CFT/1672* (b8/363)
βerhatliiz [1] *CFT/1672* (b2/036)
βerhattan [1] *CFT/1672* (b2/036)

sermaye (serma:ye *Far*. ser + māye *i.* Varlık, servet. TDK – TS)
βermaia [1] *CFT/1672* (b8/368)

serp- (Bir şeyi dağılacak biçimde dökmek, saçmak. TDK – TS)
ſerperſen [1] *ILT/1612*

ses (*i.* Kulağın duyabildiği titreşim, seda, ün. TDK – TS)
sesinì [2] *PGT/1794* (708, 715)
ſezìm [1] *BGD/1781* (84)

setr (*Ar. i.* Örtme, kapama, gizleme. (Devellioğlu, 1978)
setr [1] *PGT/1794* 704

sev- (Sevgi ve bağlılık duymak. TDK – TS)
ceuerſi [1] *ON/1527. I*
seu [1] *DDLT/1641*
seudi [1] *DDLT/1641*
seudiler [1] *DDLT/1641*
seuduk [1] *DDLT/1641*
seudum [1] *DDLT/1641*
seudungh [1] *DDLT/1641*
seudys [1] *DDLT/1641*
seue [1] *DDLT/1641*
seueh [1] *DDLT/1641*
seuehler [1] *DDLT/1641*
seuehlum [2] *DDLT/1641*
seuehſijs [1] *DDLT/1641*
seueidi [1] *DDLT/1641*
seueidiler [1] *DDLT/1641*
seueidyſz [1] *DDLT/1641*
seuer [2] *DDLT/1641*
seuerdiler [1] *DDLT/1641*

seuerdin [1] *DDLT/1641*
seuerdingh [1] *DDLT/1641*
seuerdis [1] *DDLT/1641*
seuerdum [1] *DDLT/1641*
seueridi [1] *DDLT/1641*
seuerim [1] *DDLT/1641*
seueris [1] *DDLT/1641*
seuerler [3] *DDLT/1641*
seuerlerduk [1] *DDLT/1641*
seuerleridi [1] *DDLT/1641*
seuerlersze [1] *DDLT/1641*
seuerſeis [1] *DDLT/1641*
seuerſin [1] *DDLT/1641*
seueruduk [1] *DDLT/1641*
seueſeidysz [1] *DDLT/1641*
seueſeisz [1] *DDLT/1641*
seueſijſ [1] *DDLT/1641*
seueſin [1] *DDLT/1641*
seuigi [1] *DDLT/1641*
seuiis [1] *DDLT/1641*
seumeghe [1] *DDLT/1641*
seumek [1] *DDLT/1641*
seumekiciun (*s*. için) [1] *DDLT/1641*
seumelu [1] *DDLT/1641*
seumiſc [1] *DDLT/1641*
seumiſcidi [1] *DDLT/1641*
seumiſcidighis [1] *DDLT/1641*
seumiſcidik (*s.* miş idik) [1] *DDLT/1641*
seumiſcidiler (*s.* miş idiler) [1] *DDLT/1641*
seumiſcidingh (*s.* miş idin) [1] *DDLT/1641*
seumiſcidum (*s.* miş idim) [1] *DDLT/1641*
seuſe [1] *DDLT/1641*
seuſeidi [1] *DDLT/1641*
seuſeidiler [1] *DDLT/1641*
seuſeidingh (*s.*se idin) [1] *DDLT/1641*
seuſen [2] *DDLT/1641*
seuſinler [1] *DDLT/1641*
seuſun [1] *DDLT/1641*
sevdim[1] *BGD/1781* (v/3)
ſeber [2] *TG/1581* (3/ah, 3/ah)
ſeu [1] *SL/1643*
ſeua [1] *SL/1643*
ſeudi [1] *SL/1643*
ſeudijs [1] *SL/1643*
ſeudikten [2] *SL/1643*
ſeudiler [1] *SL/1643*
ſeudugum [1] *ILT/1612*
ſeuduk [2] *SL/1643*
ſeudum [1] *SL/1643*
ſeudungh [1] *SL/1643*

ſeudunghuz [1] *SL/1643*
ſeudurmek [1] *SL/1643*
ſeue [1] *SL/1643*
ſeuè [3] *SL/1643*
ſeuedur [1] *SL/1643*
ſeuegek [1] *SL/1643*
ſeueh [1] *DDLT/1641*
ſeueidi (*s.*se idi) [2] *SL/1643*
ſeueidiler (*s.*se idiler) [2] *SL/1643*
ſeueidingh (*s.*e idin) [1] *SL/1643*
ſeueidinghis (*s.*e idiniz) [1] *SL/1643*
ſeueiduk (*s.*e idik) [1] *DDLT/1641*
ſeueiduk (*s.*e idik) [2] *SL/1643*
ſeueidum (*s.*e idim) [1] *DDLT/1641*
ſeueidum (*s.*e idim) [2] *SL/1643*
ſeueidungh (*s.*e idin) [1] *SL/1643*
ſeueidunghuz (*s.*e idiniz) [1] *SL/1643*
ſeueim [2] *SL/1643*
ſeueingè [1] *SL/1643*
ſeueis [1] *DDLT/1641*
ſeueisz [1] *DDLT/1641*
ſeueiz [4] *SL/1643*
ſeueler [1] *SL/1643*
ſeuelèr [2] *SL/1643*
ſeuelum [1] *SL/1643*
ſeuelùm [1] *SL/1643*
ſeuem [1] *DDLT/1641*
ſeuem [1] *SL/1643*
ſeuen [1] *SL/1643*
ſeuer [3] *SL/1643*
ſeuerdi [1] *SL/1643*
ſeuerdiler [1] *SL/1643*
ſeuerdinghiz [1] *SL/1643*
ſeuerdiz [1] *SL/1643*
ſeuerduk [1] *SL/1643*
ſeuerdum [1] *SL/1643*
ſeuerek [1] *SL/1643*
ſeueridi [1] *SL/1643*
ſeueridingh [1] *SL/1643*
ſeueridum [1] *SL/1643*
ſeueris [1] *DDLT/1641*
ſeueriſa [1] *SL/1643*
ſeueriſam [1] *SL/1643*
ſeueriſangh [1] *SL/1643*
ſeueriz [1] *SL/1643*
ſeuerler [1] *SL/1643*
ſeuerlerdi [1] *SL/1643*
ſeuerlerdijs [1] *DDLT/1641*
ſeuerlerdinghiz [1] *SL/1643*
ſeuerlerduk [1] *SL/1643*

ſeuerlerſe [1] *SL/1643*
ſeuerſa [1] *SL/1643*
ſeuerſak [1] *SL/1643*
ſeuerſam [1] *SL/1643*
ſeuerſan [1] *SL/1643*
ſeuerſanghuz [1] *SL/1643*
ſeuerſeler [1] *SL/1643*
ſeuerſenghiz [1] *SL/1643*
ſeuerſin [2] *SL/1643*
ſeuerſis [1] *DDLT/1641*
ſeuerſiz [1] *SL/1643*
ſeueruduk [1] *SL/1643*
ſeuerum [2] *DDLT/1641*
ſeuerum [2] *SL/1643*
ſeueruz [1] *SL/1643*
ſeuesèn [2] *SL/1643*
ſeuesiz [2] *SL/1643*
ſeueſen [1] *SL/1643*
ſeueſin [1] *SL/1643*
ſeueſiniz [1] *SL/1643*
ſeueſiz [1] *SL/1643*
ſeueùz [1] *SL/1643*
ſeufer [1] *ILT/1612* (a/057)
ſeugek [1] *SL/1643*
ſeuigi [2] *SL/1643*
ſeuijz [1] *SL/1643*
ſeuiler [1] *SL/1643*
ſeumek [10] *SL/1643*
ſeumeli [2] *SL/1643*
ſeumiſc [4] *SL/1643*
ſeumiſcdum [1] *SL/1643*
ſeumiſcdur [1] *SL/1643*
ſeumiſcidi [1] *SL/1643*
ſeumiſcidiler [1] *SL/1643*
ſeumiſcidingh [1] *SL/1643*
ſeumiſcidinghiz [1] *SL/1643*
ſeumiſciduk [1] *SL/1643*
ſeumiſciſam [1] *SL/1643*
ſeumiſciſangh [1] *SL/1643*
ſeumiſcium [1] *SL/1643*
ſeumiſciuz [1] *SL/1643*
ſeumiſclerdur [1] *SL/1643*
ſeumiſclerſa [1] *SL/1643*
ſeumiſcſa [1] *SL/1643*
ſeumiſcſak [1] *SL/1643*
ſeumiſcſam [1] *SL/1643*
ſeumiſcſangh [1] *SL/1643*
ſeumiſcſen [1] *SL/1643*
ſeumiſcſenghiz [1] *SL/1643*
ſeumiſcſiz [1] *SL/1643*

ſeusà [1] *SL/1643*
ſeusun [1] *SL/1643*
ſeuſa [1] *SL/1643*
ſeuſak [2] *SL/1643*
ſeuſalar [1] *SL/1643*
ſeuſam [2] *SL/1643*
ſeuſan [1] *SL/1643*
ſeuſangh [1] *SL/1643*
ſeuſanghuz [1] *SL/1643*
ſeuſeidi [1] *SL/1643*
ſeuſeidiler [1] *SL/1643*
ſeuſeidingh [1] *SL/1643*
ſeuſeidinghiz [1] *SL/1643*
ſeuſeiduk [1] *DDLT/1641*
ſeuſeiduk [1] *SL/1643*
ſeuſeidum [1] *DDLT/1641*
ſeuſeidum [1] *SL/1643*
ſeuſem [1] *DDLT/1641*
ſeuſem [1] *SL/1643*
ſeuſen [2] *SL/1643*
ſeuſengh [1] *SL/1643*
ſeuſeniz [1] *SL/1643*
ſeuſunler [1] *SL/1643*
ſeuup [2] *SL/1643*
ſeuzè [1] *SL/1643*
ſevdighinì [1] *BGD/1781* (58)
ſevdijinizden [1] *BGD/1781* (v/3)
ſevdim [1] *BGD/1781* (58)
ſevejorum [1] *BGD/1781* (v/3)
ſevèr [1] *BGD/1781* (67)
ſever [1] *BGD/1781* (83)
ſever [1] *GT/1789* (129)
ſever [1] *ILT/1612* (a/198)
ſeverena [1] *ILT/1612* (a/198)
ſeverim [1] *BGD/1781* (v/3)
ſeverſen [1] *GT/1789* (116)
ſeveruz [1] *GT/1789* (166)
ſevmek [6] *BGD/1781* (v/3(2), v/4(2), v/31, v/33)
tſeuertſon [1] *TRC/1544. I*
βever [3] *CFT/1672* (b1/009, b4/073, b7/215)
βeverβen [2] *CFT/1672* (b1/017, b8/362)

sevap (seva:b *Ar.* s̱evāb *i.* Hayırlı bir davranış karşısında Tanrı tarafından verileceğine inanılan ödül. TDK – TS)
sevab [1] *BGD/1781* (v/32)

sevda (sevda: *Ar.* sevdā *i.* Güçlü sevgi, aşk. TDK – TS)
βevdada [1] *CFT/1672* (b5/085)
βevdaia [1] *CFT/1672* (b7/347)

sevdiğim (Metinde sevgili anlamında kullanılmıştır.)
tſeudigum [1] *TRC/1544. I*

seveme- (Sevme işinin gerçekleşememesi.)

ſeuemem [1] *SL/1643*
ſeuemez [1] *SL/1643*

Severo (*öz.* i. Kişi adı olarak kullanılmıştır.) *Lat*. Marcus Aurelius Severus Alexander. İmparatorluk ailesi olan Severoların sonuncu üyesi. (222 – 235) https://pt.wikipedia.org/wiki /Alexandre_ Severo)
severo (İskender *S.*) [2] *CFT/1672* (b7/196, b7/198)

sevgili (*i.* Sevilen ve âşık olunan kimse, yavuklu, dost, yâr, canan. TDK – TS)
sevg'ülü [2] *BGD/1781* (v/3(2)
βevgili [1] *CFT/1672* (b7/216)
βevgili [1] *CFT/1672* (b8/401)
βevgüli [3] *CFT/1672* (b7/347, b8/418, b8/444)

sevil- (Sevgi duyulmak, sevgi beslenilmek. TDK – TS)
seuildi [1] *DDLT/1641*
seuildiler [1] *DDLT/1641*
seuilduk [1] *DDLT/1641*
seuildum [1] *DDLT/1641*
seuildungh [1] *DDLT/1641*
seuildys [1] *DDLT/1641*
seuile [3] *DDLT/1641*
seuilegek [1] *DDLT/1641*
seuileidi [1] *DDLT/1641*
seuileiding [1] *DDLT/1641*
seuileidyſ [1] *DDLT/1641*
seuileis [1] *DDLT/1641*
seuilejm [1] *DDLT/1641*
seuileler [2] *DDLT/1641*
seuileleridi [1] *DDLT/1641*
seuilelerſe [1] *DDLT/1641*
seuilelum [1] *DDLT/1641*
seuileſin [1] *DDLT/1641*
seuileſys [2] *DDLT/1641*
seuileſyſ [1] *DDLT/1641*
seuilhe [2] *DDLT/1641*
seuilheſen [1] *DDLT/1641*
seuilmek [1] *DDLT/1641*
seuilmekiciun (*s*.mek için) [1] *DDLT/1641*
seuilmelù [1] *DDLT/1641*
seuilmiſc [1] *DDLT/1641*
seuilmiſcidi (*s*.miş idi) [1] *DDLT/1641*
seuilmiſcidik (*s*.miş idik) [1] *DDLT/1641*
seuilmiſcidiler (*s*.miş idiler) [1] *DDLT/1641*
seuilmiſcidin (*s*.miş idin) [1] *DDLT/1641*
seuilmiſcidis (*s*.miş idiniz) [1] *DDLT/1641*
seuilmiſcidum (*s*.miş idim) [1] *DDLT/1641*
seuilſeh [1] *DDLT/1641*
seuilſeidi [1] *DDLT/1641*
seuilſeidiler [1] *DDLT/1641*
seuilſeidingh [1] *DDLT/1641*
seuilſeidys [1] *DDLT/1641*
seuilſem [1] *DDLT/1641*

seuilſen [2] *DDLT/1641*
seuilſun [1] *DDLT/1641*
seuilſunler [2] *DDLT/1641*
seuilur [1] *DDLT/1641*
seuilurdys [1] *DDLT/1641*
seuiluridi [1] *DDLT/1641*
seuiluridiler [1] *DDLT/1641*
seuiluriduk [1] *DDLT/1641*
seuiluridum [1] *DDLT/1641*
seuiluridungh [1] *DDLT/1641*
seuilys [1] *DDLT/1641*
ſeuileiduk [1] *DDLT/1641*
ſeuileidum [1] *DDLT/1641*
ſeuileis [2] *DDLT/1641*
ſeuilem [1] *DDLT/1641*
ſeuilmek [1] *SL/1643*
ſeuilſeiduk [1] *DDLT/1641*
ſeuilſeidum [1] *DDLT/1641*
ſeuilſem [1] *DDLT/1641*
ſeuiluris [1] *DDLT/1641*
ſeuilurler [1] *DDLT/1641*
ſeuilurſin [1] *DDLT/1641*
ſeuilurſys [1] *DDLT/1641*
ſeuilurum [1] *DDLT/1641*

sevin- (Sevinç duymak. TDK – TS)
sevindijindèn [1] *BGD/1781* (52)
ſeuffinurler [1] *ILT/1612*
ſeuinmek [1] *SL/1643*
ſevinijorum [1] *BGD/1781* (99)
ſevinírim [1] *BGD/1781* (77)

seviş- (Birbirini sevmek. TDK – TS)
ſeuiſc [2] *SL/1643*
ſeuiſcmek [1] *SL/1643*

sevme- (Birinden, bir şeyden hoşlanmamak.)
ſeumedum [1] *SL/1643*
ſeumeè [3] *SL/1643*
ſeumeghè [1] *SL/1643*
ſeumeiè [1] *SL/1643*
ſeumeielèr [1] *SL/1643*
ſeumeielum [1] *SL/1643*
ſeumeièſen [1] *SL/1643*
ſeumeieſiz [1] *SL/1643*
ſeumelum [1] *SL/1643*
ſeumem [1] *DDLT/1641*
ſeumem [2] *SL/1643*
ſeumemiſcidum [1] *SL/1643*
ſeumemiſcium [1] *SL/1643*
ſeumeſen [1] *SL/1643*
ſeumeſiz [1] *SL/1643*
ſeumeſun [1] *SL/1643*

ſeumeſunler [1] *SL/1643*
ſeumez [1] *SL/1643*
ſeumezdi [1] *SL/1643*
ſeumezdiler [1] *SL/1643*
ſeumezdingh [1] *SL/1643*
ſeumezdinghiz [1] *SL/1643*
ſeumezduk [1] *SL/1643*
ſeumezdum [1] *SL/1643*
ſeumezidi [1] *SL/1643*
ſeumezidingh [1] *SL/1643*
ſeumezidum [1] *SL/1643*
ſeumeziz [1] *SL/1643*
ſeumezler [1] *SL/1643*
ſeumezſin [2] *SL/1643*
ſeumezſiz [1] *SL/1643*
ſeumezum [1] *SL/1643*
ſevmezuz [1] *GT/1789* (166)
βevmeien [1] *CFT/1672* (b7/340)
βevmejenile [1] *CFT/1672* (b7/224)
βevmejüp [1] *CFT/1672* (b7/216)
βevmez [1] *CFT/1672* (b8/386)

seyahat (*Ar.* siyāḥat *i.* Yolculuk. TDK – TS)
ſyahetile (*s.* ile) [1] *GT/1789* (164)

seyir (1. *i.* Gidiş, yürüyüş, ilerleyiş. 2. *i.* Eğlenmek için bakma, hoşlanarak bakma, temaşa. TDK – TS)
seir [1] *BGD/1781* (91)
seirè [1] *BGD/1781* (91)
sejirè [1] *BGD/1781* (92)
ſeir [2] *BGD/1781* (89(2)
ſeiré [1] *BGD/1781* 9
ſeirè [1] *BGD/1781* (91)
ſejrini [1] *BGD/1781* (89)
βeir [7] *CFT/1672* (b6/112, b6/112, b6/126, b6/135, b7/160, b7/293, b8/371)
βeirden [1] *CFT/1672* (b6/144)
βeirdür [1] *CFT/1672* (b4/074)
βeire [2] *CFT/1672* (b5/109, b6/136)
βeiretmis (*s.* et-) [1] *CFT/1672* (b7/341)

seyirt- (~ seğirt-: Koşmak. TDK – TS)
seirderék [1] *BGD/1781* (59)
ſeirderèk [1] *BGD/1781* (91)

seyis (*Ar. i.* sāyis. At bakıcısı. TDK – TS)
szeiz [2] *CFT/1672* (b4/062, b4/079)
szeize [1] *CFT/1672* (b4/076)
βeiz [1] *CFT/1672* (b8/433)

seyran (*i.* seyra:n *Ar.* seyrān. Gezme, gezinme. TDK – TS)
ſejràn [1] *BGD/1781* (92)
ſeyran [1] *GT/1789* (164)

seyyah (*i.* seyya:h *Ar.* seyyāḥ. Gezgin, turist. TDK – TS)
βejia [1] *CFT/1672* (b7/341)

sezâ-vâr (*Far. b. sf.* münâsip, uygun, yaraşır. (Devellioğlu, 1978)

ſezavar [1] *CFT/1672* (b8/490)

sıcak (*sf.* Yakmayacak derecede ısısı olan, yakmayacak kadar ısı veren, soğuk karşıtı. TDK – TS)

iſigiàk [1] *BGD/1781* (86)
iſĩdſchak [1] *GT/1789* (127)
itſigſiak [1] *HPT/1575*
itſigſiak [1] *TRC/1544. I*
szigsak [1] *CFT/1672* (b4/071)
yſygiaghà [1] *BGD/1781* (92)
yſygiàkik[i]èn (*s.* iken) *BGD/1781* (88)

sıçan (i. Sıçangillerden, (…) kemirgen, memeli hayvan. TDK – TS)

sc[i]ianlarỳ [1] *PGT/1794* (715)
syc[i]àn[1] *PGT/1794* 714
syc[i]ian [4] *PGT/1794* (709, 715(2), 716)
syc[i]ianỳn [1] *PGT/1794* (715)
ſicianlàr [1] *BGD/1781* (62)
tſitſan [1] *HPT/1575*
tſitſan [1] *TRC/1544. I*

sıçra- (Ayaklarla, birdenbire ve kuvvetle yeri teperek hızla yukarıya veya ileriye atılmak. TDK – TS)

suc[i]rajyp [1] *PGT/1794* 714
syc[i]ajyp [1] *PGT/1794* 705
syc[i]rady [1] *PGT/1794* (706)
syc[i]radỳ [1] *PGT/1794* (715)

sıdk (*Ar.* 1. Doğruluk. 2. Kalp temizliği. TDK - TS)

ſitki [1] *TG/1581* (1/ah)

sıfat (*Ar.* ṣifat *i.* Bir kimsenin görev, ödev, toplumsal veya hukuki bakımdan yeri ve özelliği. TDK – TS)

ſiffatidur [1] *ILT/1612* (a/018)
ſiphat [1] *TG/1581* (2/ah)
ſiphata [1] *TG/1581* (2/ah)
ſiphatla [1] *TG/1581* (2/ah)
ſiphatlarun [1] *TG/1581* (2/ah)
ſiphet [1] *TG/1581* (2/ah)
ſiphetle [1] *TG/1581* (2/ah)
βifatlerinden [1] *CFT/1672* (b1/029)

Sıfatî (Sıfâtiyye: İlâhî sıfatların Allah'a nisbetini benimseyenlere verilen ad. TDV İslam Ansiklopedisi, 2016, s. 509)

szifatii [1] *CFT/1672* (b8/453)

sığ- (Bir kaba, bir yere bütünüyle girebilmek veya içinden geçebilmek. TDK – TS)

βigar [1] *CFT/1672* (b4/061)
βigsak [7] *CFT/1672* (b4/060, b4/061, b4/064, b8/370, b8/426, b8/434, b8/441)

sığama- (*mcz.* Aklın almayacağı nitelikte olmak.)

βigamaz [1] *CFT/1672* (b8/442)

sığın (*i.* Alageyik. TDK – TS)

ſighyn[1] *BGD/1781* (86)

sığır (Geviş getirenlerden, boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı. TDK – TS)

szigir [1] *CFT/1672* (b4/062)
ſichir [1] *ON/1527. I*
tſeger [1] *HPT/1575*

tſeger [1] *TRC/1544. I*
zighir [1] *GT/1789* (126)
sığma- (Uygun olmamak.)
ſimeje [1] *ILT/1612*
ſyghmáz [1] *BGD/1781* (64)
βigmaz [1] *CFT/1672* (b5/109)
βigmazβe [1] *CFT/1672* (b8/420)
sıkça (*zf.* sı'kça. Oldukça sık. TDK – TS)
ſykcia [2] *BGD/1781* (98(2)
ſykcià [1] *BGD/1781* (66)
sıklet (*Ar*. s̱iḳlet *i.* Ağırlık, yük. TDK – TS)
sykletler [1] *BGD/1781* (67)
sıla (*Ar.* ṣila *i.* Gurbetteki bir kimse için doğup büyüdüğü ve özlediği yer. TDK – TS)
βilam [1] *CFT/1672* (b1/015)
βilamda [1] *CFT/1672* (b8/386)
sınık (Kırık, çıkık. TDK – DS, 1978, cilt: 10, S-T)
ſinuk [1] *ILT/1612*
sır (*Ar.* sirr *i.*Varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen, gizli kalan, gizli tutulan şey. TDK – TS)
sierinung [1] *ILT/1612* (a/185)
syryny' [1] *BGD/1781* (61)
szir [1] *CFT/1672* (b5/091)
βir [3] *CFT/1672* (b5/083, b5/094, b7/267)
βire [2] *CFT/1672* (b1/007, b7/215)
βirinden [1] *CFT/1672* (b7/338)
βirine [1] *CFT/1672* (b5/087)
βirün [1] *CFT/1672* (b5/095)
βirβaklaian (*s.* sakla-) [1] *CFT/1672* (b5/083)
sıra (*i.* Yan yana, art arda olan şey veya kimselerin tümü, dizi. TDK – TS)
βira [8] *CFT/1672* (b4/070, b4/070, b6/139, b6/139, b7/238, b7/247, b8/371, b8/491)
sırdaş (Birinin sırrını bilecek kadar ona yakın olan kimse, mahrem.TDK – TS)
βirdasum [1] *CFT/1672* (b7/215)
sırma (*i.* Altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel. TDK – TS)
βirmali [1] *CFT/1672* (b6/125)
Sırp (Sırbistan: Güneydoğu Avrupa'da ülke. TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, s. 121)
szirb [2] *CFT/1672* (b7/224, b8/363)
sıtma (*i.* Anofel türü sivrisineğin sokmasıyla insandan insana bulaşan, titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalık, ısıtma, malarya .TDK – TS)
iſitmáylan (*s.* ilen) [1] *BGD/1781* (98)
iſſitma [1] *GT/1789* 112
ſitima [1] *ON/1527. I*
ſitmalandy'm [1] *BGD/1781* (97)
βitma [1] *CFT/1672* (b1/004)
sıvış- (*mcz.* Haber vermeden sessizce gidivermek, kaçmak. TDK – TS)
ſifiſch [1] *ILT/1612* (a/189)
sızla- (Yakınmak. TDK – TS)
βizlarlar [1] *CFT/1672* (b8/427)
sicil (*Ar.* sicil *i.* Resmî belgelerin kaydedildiği kütük. TDK – TS)
ſigil [1] *CFT/1672* (b6/131)
sik (*i. kaba konuşmada* Erkeklik organı. TDK – TS)

ſickim [1] *ILT/1612* (a/217)
ſuckler (*s*.le-) [1] *ILT/1612* (a/042)
sil- (Bir şeyin ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek. TDK – TS)
ſill [1] *ILT/1612*
silahtar (*i.* silahta:r *Ar.* silāḥ + *Far.* –dār. Osmanlılar döneminde padişah, sadrazam, vezir vb. devlet büyüklerinin silahlarına bakan ve koruyan kimse. TDK – TS)
sziliktar [1] *CFT/1672* (b7/297)
Silistre (Bulgaristan'da tarihî bir şehir. TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, s. 202)
sziliβtre [1] *CFT/1672* (b7/281)
silk- (Üstündeki şeyleri düşürmek veya temizlemek için bir şeyi kuvvetle sallamak, sarsmak. TDK – TS)
ſilkⁱ [1] *BGD/1781* (84)
sille (*Far. i.* sīlī. Elin iç yüzüyle vurulan tokat. TDK – TS)
ſilé [1] *BGD/1781* (95)
silme- (Temizlememek.)
βilmem [1] *CFT/1672* (b6/140)
silsile (*Ar.* silsile *i.* Bilinen en eski atalardan yaşayan torunlara kadar aile sırası. TDK – TS)
βilβeliβe [1] *CFT/1672* (b7/224)
βilβileje [1] *CFT/1672* (b7/282)
sinek (Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı. TDK – TS)
senecten [1] *ILT/1612* (a/216)
sinecten [1] *ILT/1612* (a/035)
ſineck [1] *ILT/1612* (a/034)
ſinek [1] *BGD/1781* (66)
βinekler [1] *CFT/1672* (b4/072)
Sio (*İtal.* Scio. (Hazai, 1973, s. 255) Schio: İtalya'nın Veneto bölgesinde yer alan bir komündür. https://tr.wikipedia.org/wiki/ Schio)
sionun [2] *CFT/1672* (b6/134, b6/134)
sipahi (*i.* sipa:hi: *Far.* sipāhī. Osmanlılarda tımar sahibi bir sınıf atlı asker. TDK – TS)
spahi [3] *CFT/1672* (b3/047, b3/048, b7/238)
szpahi [1] *CFT/1672* (b8/433)
szpahilar [2] *CFT/1672* (b7/151, b7/155)
szpahilardan [2] *CFT/1672* (b7/235, b7/246)
szpahilerini [1] *CFT/1672* (b3/046)
szpahilerün [1] *CFT/1672* (b7/235)
ſpache [1] *ON/1527. I*
sirke (*Far*. sirke *i.* Salatalara, yemeklere ekşilik vermek için kullanılan ekşimiş üzüm, elma, limon vb. suyu. TDK – TS)
sìrkè [1] *BGD/1781* (66)
surckhe [1] *ILT/1612* (a/176)
ſirkè [1] *BGD/1781* 6
ſurke [1] *ILT/1612* (a/116)
sis (*i.* Atmosferin alt tabakalarındaki küçük su taneleri veya buhardan oluşan bulutların çok alçalarak yeryüzüne kadar inmesiyle oluşan duman. TDK – TS)
sis [1] *HPT/1575* (27)
sivri (*sf.* Ucu keskin ve batıcı olan. TDK – TS)
ſibri [1] *ILT/1612* (a/035)
ſivrì [1] *BGD/1781* (58)
siyah (Bir renk adı.)

sijàh [1] *PGT/1794* 714

siyon (Ahd-i Atîk'te Kral Dâvûd tarafından fethedilip krallığın merkezi yapılan Kudüs şehri için kullanılmış bir isimdir (II. Samuel, 5/7) . Zamanla kapsamı bütün İsrail topraklarını ifade edecek şekilde genişlemiştir. (Karaman, 2009, s. 329)

sion [1] *ILT/1612*

siz (*i.* Çokluk ikinci kişi zamiri. TDK – TS)

sis [7] *DDLT/1641*
siſinki [1] *DDLT/1641*
siſinkiler [1] *DDLT/1641*
siz [1] *BGD/1781* (103)
siz [1] *CFT/1672* (b6/136)
siz [1] *SL/1643*
siz [2] *PGT/1794* (703, 713)
sìzde [1] *PGT/1794* (713)
sizè [2] *BGD/1781* (77, 89)
sizi [2] *BGD/1781* (77, v/3)
sizin [1] *BGD/1781* (v/3)
sizínile (*s.*in ile) [1] *BGD/1781* (84)
sizun [1] *GT/1789* (129)
sizunile (*s.*in ile) [1] *GT/1789* (167)
szizün [2] *CFT/1672* (b4/061, b8/364)
ſis [7] *DDLT/1641*
ſiſden [1] *DDLT/1641*
ſiſe [1] *DDLT/1641*
ſiſe [1] *ILT/1612* (a/091)
ſiſi [1] *DDLT/1641*
ſiſim [1] *DDLT/1641*
ſiz [1] *BGD/1781* (50, 77, 85, 92)
ſiz [2] *GT/1789* (167, 167)
ſiz [8] *SL/1643*
ſizde [1] *GT/1789* (113)
ſizé [1] *BGD/1781* 6
ſize [1] *GT/1789* (121)
ſizè [3] *BGD/1781* (58, 83, 91)
ſize [5] *BGD/1781* (84, 103, 107, v/3(2)
ſizì [1] *BGD/1781* (77)
ſizi [1] *GT/1789* (122)
ſizun [2] *GT/1789* (118, 167)
ſizundur [1] *GT/1789* (113)
ſizungh [1] *SL/1643*
ſizungki [1] *SL/1643*
ſizungkiler [1] *SL/1643*
ſys [1] *DDLT/1641*
tſizum (sizin) [1] *TRC/1544. I*
βiz [6] *CFT/1672* (b1/015, b2/038, b5/082, b5/108, b8/372, b8/442)
βizden [4] *CFT/1672* (b4/072, b4/076, b7/198, b7/215)
βize [3] *CFT/1672* (b1/027, b2/031, b5/102)
βizi [2] *CFT/1672* (b2/038, b7/198)
βizin [1] *CFT/1672* (b6/130)
βizün [2] *CFT/1672* (b2/040, b6/130)

sof (*Ar.* ṣūf *i.* Bir çeşit sertçe, ince yünlü kumaş. TDK – TS)
ſuf [1] *ON/1527. I*
sofra (*Ar.* sufre *i.* Masa, sini vb. şeylerin, yemek yemek üzere hazırlanmış durumu: βofra [1] *CFT/1672* (b4/063)
sufrajì [1] *BGD/1781* (65)
szofra [1] *CFT/1672* (b4/063)
ſofra [1] *BGD/1781* (111)
ſofra [1] *GT/1789* (126)
ſufraji [1] *BGD/1781* (87)
tſophra [1] *HPT/1575*
tſophra [1] *TRC/1544. I*
softa (*Far.* sūḫte *i.* Medrese öğrencisi. TDK – TS)
szoftalar [1] *CFT/1672* (b8/427)
Sofya I. (*Aya S.* Ayasofya: Bizans devrinde İstanbul'un en büyük kilisesi iken fetihten sonra şehrin baş camii haline getirilen ve etrafında zamanla bir külliye teşekkül eden mâbed. TDV İslam Ansiklopedisi, 1991, s. 217)
sophia [1] *CFT/1672* (b6/142)
szopbia [1] *CFT/1672* (b7/258)
Sofya II. (Bulgaristan'ın başşehri. TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, s. 344)
sophiada [1] *CFT/1672* (b1/008)
soğan (*i.* Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan güzel kokulu bitki. TDK – TS)
ſogan [1] *ON/1527. I*
βogan [1] *CFT/1672* (b3/056)
soğuk (*sf.* Isısı düşük olan, sıcak karşıtı. TDK – TS)
ſoukdur [1] *BGD/1781* (86)
ſoukluktàn [1] *BGD/1781* (98)
tſoch [1] *HPT/1575*
βauk [2] *CFT/1672* (b6/128, b8/434)
βaukta [1] *CFT/1672* (b4/061)
sohbet (*Ar.* ṣuḥbet *i.* Dostça, arkadaşça konuşarak hoş bir vakit geçirme, söyleşi, yârenlik, hasbihâl. TDK – TS)
βöhbet [1] *CFT/1672* (b8/472)
βöhbetinden [1] *CFT/1672* (b8/472)
βöhbette [1] *CFT/1672* (b2/043)
sokak (*Ar.* zuḳāḳ *i.* İl, ilçe vb. yerleşim bölgelerinde, iki yanında evler olan, caddeye oranla daha dar veya kısa olabilen yol. TDK – TS)
βokak [1] *CFT/1672* (b7/210)
βokaklarda [6] *CFT/1672* (b7/211, b8/370, b8/371, b8/371, b8/420, b8/426)
βokaklarde [1] *CFT/1672* (b8/369)
βokaklarini [1] *CFT/1672* (b7/227)
βokaklerinde [1] *CFT/1672* (b7/210)
βokakta [2] *CFT/1672* (b8/371, b8/408)
sol (Bir yön adı.)
ſol [1] *GT/1789* (123)
ſola [1] *GT/1789* (171)
ſolunu [1] *BGD/1781* 17
solak (*i.* Yeniçeri Ocağının, padişahın gözeticiliğini yapan asker sınıfı. TDK – TS)
szolak [1] *CFT/1672* (b7/145)
szolakbaſi (*s.* başı) [1] *CFT/1672* (b7/202)

son (*sf.* Şimdiki zamana en yakın zamandan beri olan veya bu zamanda yapılmış, olmuş olan, ilk karşıtı. TDK – TS)
song [2] *ILT/1612* (a/084, a/105)
sonlakyrdy (*s.* lakırdı) [1] *BGD/1781* (78)
ſongine [1] *ILT/1612*
ſongini [1] *ILT/1612* (a/012)
βon [1] *CFT/1672* (b5/110)
βoni [2] *CFT/1672* (b7/341, b8/443)
βonβiz [1] *CFT/1672* (b8/442)
sonra (so'nra *zf.* Daha ileri bir zamanda, müteakiben, önce karşıtı .TDK – TS)
songra [1] *ILT/1612* (a/118)
sonrà [1] *BGD/1781* (82)
sónra [1] *BGD/1781* (93)
ſonghrà [1] *SL/1643*
ſonghra [3] *SL/1643*
ſongrah [1] *RGT/1630* (96)
ſonra [1] *CFT/1672* (b8/408)
ſonra [1] *GT/1789* (131)
ſonrà [2] *BGD/1781* (55, 86)
ſónra [2] *BGD/1781* (84, 99)
ſonra [5] *BGD/1781* (97, 103,111, v/4, v/33)
ſora [1] *ILT/1612* (a/133)
ſora [1] *TG/1581* (10/ah)
βonra [1] *CFT/1672* (b8/401)
βonra [54] *CFT/1672* (b1/010, b1/016, b1/021, b2/034, b2/042, b2/042, b2/043, b3/048, b3/050, b3/054, b5/082, b5/091, b5/097, b5/099, b5/102, b5/102, b5/103, b5/105, b5/111, b6/126, b6/139, b6/144, b6/144, b7/156, b7/156, b7/160, b7/161, b7/166, b7/199, b7/210, b7/224, b7/224, b7/246, b7/247, b7/249, b7/254, b7/347, b7/347, b8/368, b8/401, b8/407, b8/407, b8/408, b8/408, b8/421, b8/421, b8/421, b8/421, b8/426, b8/426, b8/426, b8/427, b8/427, b8/473)
βora [1] *CFT/1672* (b7/249)
sor- (Birine soru yönelterek herhangi bir konuda bilgi istemek, sual etmek. TDK – TS)
ſor [1] *ILT/1612*
ſorarki [1] *GT/1789* (170)
ſorarlàr [1] *BGD/1781* (63)
ſorarſin [1] *BGD/1781* (63)
ſoraruz [1] *GT/1789* (116)
ſormagha [1] *BGD/1781* (83)
βor [2] *CFT/1672* (b4/075, b8/366)
βorariz [1] *CFT/1672* (b1/017)
βorarlar [1] *CFT/1672* (b8/408)
βoraβen (*s.* asın) [1] *CFT/1672* (b1/014)
βormaga [2] *CFT/1672* (b6/128, b7/340)
βormak [1] *CFT/1672* (b6/126)
βormis [1] *CFT/1672* (b8/371)
βorup [1] *CFT/1672* (b7/342)
βorβalar [1] *CFT/1672* (b7/233)
soy- (Birinin üstünde, yanında veya bir yerde bulunan şeyleri çalarak alıp götürmek. TDK – TS)
βojar [1] *CFT/1672* (b1/019)

soyama- (*mcz.* Çalamamak.)
soyamat [1] *ILT/1612* (a/103)
söv- (Onur kırıcı, çoğu basmakalıp kaba sözler söylemek, küfretmek. TDK – TS)
βüger [1] *CFT/1672* (b8/369)
sövme- (Kötü söz söylememek.)
βügmez [1] *CFT/1672* (b8/368)
söyle- (Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak. TDK – TS)
soileiſſen [1] *ILT/1612* (a/039)
soilejenung [1] *ILT/1612* (a/018)
sojle [1] *CFT/1672* (b2/044)
soyle [1] *GT/1789* (119)
söjlè [1] *BGD/1781* (82)
söjle [1] *CFT/1672* (b5/095)
söjledighìn [1] *BGD/1781* (54)
söjlediji [1] *BGD/1781* (59)
söjledim [2] *BGD/1781* (78, 105)
söjlegè (*s.* söyleye) [1] *BGD/1781* (52)
söjlejenì [1] *BGD/1781* (61)
söjlemelí [1] *BGD/1781* (86)
suilemegile (*s.* ile) [1] *ILT/1612* (a/038)
süjle [1] *CFT/1672* (b4/066)
süjleje [1] *CFT/1672* (b8/367)
szüjle [1] *CFT/1672* (b1/023)
szüjlediginüz [1] *CFT/1672* (b8/405)
ſoilè [1] *SL/1643*
ſoilegek [1] *ILT/1612* (a/037)
ſoileingè [1] *SL/1643*
ſoilemec [1] *ILT/1612* (a/036)
ſoilemeck [1] *ILT/1612* (a/040)
ſoilemek [1] *ILT/1612* (a/039)
ſoilemek [2] *SL/1643*
ſoilemekdur [1] *ILT/1612* (a/037)
ſoiler [1] *ILT/1612* (a/204)
ſojlè [1] *BGD/1781* (63)
ſojledìn [1] *BGD/1781* (78)
ſójlemèk [1] *BGD/1781* (63)
ſojlèr [1] *BGD/1781* (54)
ſojléſîn [1] *BGD/1781* (85)
ſoylerſîn [1] *GT/1789* (119)
ſöjlè [1] *BGD/1781* (94)
ſöjle [2] *BGD/1781* (78, 111)
ſöjlèdiklerimì [1] *BGD/1781* (93)
ſöjledim [1] *BGD/1781* (103)
ſöjledìm [1] *BGD/1781* (78)
ſöjlejéſîn [1] *BGD/1781* (94)
ſöjlemedèn [1] *BGD/1781* (56)
ſöjlemeden [1] *BGD/1781* (94)
ſöjlemektèn [1] *BGD/1781* (63)
ſöjlemiš [1] *BGD/1781* (93)
ſöjlér [1] *BGD/1781* (95)

ſõjlérim [1] *BGD/1781* (53)
ſõjlérſem [1] *BGD/1781* (94)
ſõjlérſin [1] *BGD/1781* (93)
ſuoile [1] *ILT/1612* (a/125)
ſuoilejen [1] *ILT/1612* (a/043)
ſüjlejen [1] *CFT/1672* (b7/341)
βöile [1] *CFT/1672* (b2/030)
βuile [1] *CFT/1672* (b8/426)
βujle [1] *CFT/1672* (b4/069)
βujlejegsegimüzi [1] *CFT/1672* (b5/109)
βüjle [3] *CFT/1672* (b7/202, b8/366, b8/367)
βüjleiegsek [1] *CFT/1672* (b5/099)
βüjleien [1] *CFT/1672* (b8/368)
βüjlejtgsegün [1] *CFT/1672* (b5/102)
βüjlemek [2] *CFT/1672* (b5/106, b8/367)
βüjlemis [1] *CFT/1672* (b8/386)
βüjlenüz [1] *CFT/1672* (b7/198)
βüjler [1] *CFT/1672* (b8/387)
βüjlerler [1] *CFT/1672* (b5/087)
βüjlerβen [1] *CFT/1672* (b5/102)

söyleme- (Düşündüğünü ifade etmemek.)
soilememek [1] *ILT/1612* (a/037)
sojlememek[1] *BGD/1781* (v/34)
ſoilema [1] *ILT/1612* (a/078)
ſoileme [1] *ILT/1612* (a/039)
ſojleme [1] *CFT/1672* (b2/036)
ſojlemeinge[1] *BGD/1781* (94)
ſoyleme [1] *GT/1789* (123)
ſõjlemèm [1] *BGD/1781* (78)
ſõjlémemek[1] *BGD/1781* (63)
ſuilemejeſin [1] *ILT/1612* (a/038)
βöjlemenüz [1] *CFT/1672* (b7/198)
βujleme [1] *CFT/1672* (b6/138)
βüjleme [1] *CFT/1672* (b7/219)
βüjlemegün [1] *CFT/1672* (b8/490)
βüjlemeim [1] *CFT/1672* (b8/401)
βüjlemem [1] *CFT/1672* (b8/402)

söyleş- (Karşılıklı konuşmak, hasbihâl etmek, sohbet etmek. TDK – TS)
sujleſtük [1] *CFT/1672* (b5/109)
süjleselüm [1] *CFT/1672* (b7/256)
süjlesmek [1] *CFT/1672* (b8/432)
süjlesβena [1] *CFT/1672* (b1/007)
süjleſelim [1] *CFT/1672* (b7/145)
süjleſelüm [1] *CFT/1672* (b7/235)
süjleſmek [1] *CFT/1672* (b7/341)
süjleſtük [1] *CFT/1672* (b3/044)
süjleſtür [1] *CFT/1672* (b7/232)
ſoileſcmek [1] *SL/1643*
ſojlešdighinì[1] *BGD/1781* (95)
ſojleſcelim [1] *BGD/1781* (82)

ſoyleſchmek [1] *GT/1789* (123)
ſoyleſchmeluuz [1] *GT/1789* (113)
ſöjleſtiginiz [1] *CFT/1672* (b2/043)
ſujlesmiſiz [1] *CFT/1672* (b7/285)
ſujleſelüm [1] *CFT/1672* (b7/247)
ſujleſtük [1] *CFT/1672* (b5/080)
ſüileſtük [1] *CFT/1672* (b8/361)
ſüjlesβen [1] *CFT/1672* (b7/338)
ſüjleſmejelum [1] *CFT/1672* (b1/011)
ſüjleſtük [1] *CFT/1672* (b1/005)
ſzüjlesmek [1] *CFT/1672* (b8/401)
βujlesmeliiz [1] *CFT/1672* (b1/005)
βujleſtigünüz [1] *CFT/1672* (b7/215)
βüjeββek [1] *CFT/1672* (b7/233)
βüjlesmek [2] *CFT/1672* (b7/294, b8/401)
βüjlesmis [1] *CFT/1672* (b7/235)
βüjleſmeliiz [1] *CFT/1672* (b7/249)
βüjleſtigimüz [1] *CFT/1672* (b8/425)
βüjleſtigümüz [1] *CFT/1672* (b7/196)
βüjleſtigün [1] *CFT/1672* (b5/103)
βüjleſtik [1] *CFT/1672* (b7/256)
βüjleſtuk [1] *CFT/1672* (b7/171)

söyleşil- (Geçmişte karşılıklı konuşmak.)
ſujleſildi [1] *CFT/1672* (b8/472)

söyleşme- (Karşılıklı konuşmamak.)
ſoyleſchmemeluuz [1] *GT/1789* 112

söylet- (Söylemesine yol açmak. TDK – TS)
ſöjlettik [1] *BGD/1781* (62)

söyleyeme- (İfade edememek.)
ſojlejemeſin [1] *BGD/1781* (94)
ſöjlejémem [1] *BGD/1781* (93)

söyündür- (Söndürmek. TS, 1996, s. 3547)
βöjündürüp [1] *CFT/1672* (b8/408)

söz (*i.* Bir işi yapacağını kesin olarak vadetme. TDK – TS)
sois [1] *ILT/1612* (a/040)
sojusde [1] *ILT/1612* (a/037)
sózùm [1] *BGD/1781* 6
sözünü [1] *BGD/1781* (v/31)
sus [1] *ILT/1612* (a/038)
ſoj [1] *ILT/1612* (a/039)
ſos [1] *SL/1643*
ſozi [3] *TG/1581* (10/ah, 6/ah, 6/ah)
ſozlerdèn [1] *BGD/1781* (56)
ſozù [1] *BGD/1781* (65)
ſöz [4] *BGD/1781* (63, 82, 87, 94)
ſözile (*s.*ile) [1] *BGD/1781* (52)
ſözleri [1] *BGD/1781* (93)
ſözlerimizè [1] *BGD/1781* (65)
ſuβlerinde [1] *ILT/1612*
ſuz [2] *BGD/1781* (56, 66)

βoz [1] *CFT/1672* (b8/368)
βozini [1] *CFT/1672* (b8/368)
βozlerinden [1] *CFT/1672* (b7/342)
βöz [3] *CFT/1672* (b2/031, b7/341, b8/368)
βözi [1] *CFT/1672* (b8/443)
βözler [2] *CFT/1672* (b7/198, b8/421)
βözüm [1] *CFT/1672* (b8/405)

Stefanos (*S.* Bathori *öz. i.* Kişi adı olarak kullanılmıştır.) Stephen Báthory: Transilvanya prensi (1571 - 76) ve Polonya kralı (1575 – 86). https://www.britannica.com/Stephen+Báthory. Stefanos Bathori (*Lat. ö.i.* István Báthory (Hazai, 1973, s. 255). Erdel prensi ve Polonya kralı (1533 - 1586). Istvan Bathory (1571-1576), Erdel'in Osmanlı ve Habsburglar arasında bir denge unsuru olmasını sağlayıp ülkesini geliştirmeyi başarmış (...) idarecisi. TDV İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 281 (Erdel maddesi, yazar Karpat, Kemal).

bathori [2] *CFT/1672* (b7/281, b7/282)
steſanos [1] *CFT/1672* (b7/281)

Stetin (*Alm.* Stettin. Hazai, 1973, s. 255) Szczecin (Stettin): Kuzeybatı Polonya'da liman kenti. https://www.britannica.com/place/

Szczecin (stetine) [1] *CFT/1672* (b1/012)

su (1. *i.* Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde, ab. 2. *i.* Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akarsu. TDK – TS)

sſuy [1] *HPT/1575*
sſuy [1] *TRC/1544. I*
su [2] *PGT/1794* (702, 713)
suia [1] *ILT/1612* (a/166)
suſsi [1] *ILT/1612*
szuini [1] *CFT/1672* (b4/062)
ſou [3] *GT/1789* (127, 128, 128)
ſoudan [1] *GT/1789* (127)
ſoular [1] *GT/1789* (118)
ſouſiz [1] *GT/1789* (123)
ſouyni [1] *GT/1789* (125)
ſu [1] *ILT/1612* (a/083)
ſu [1] *ILT/1612* (a/183)
ſu [4] *BGD/1781* (64, 84, 98, 111)
ſuin [1] *ILT/1612* (a/198)
ſuju [1] *BGD/1781* (99)
ſujù [3] *BGD/1781* (60, 89, 98)
ſull [1] *ILT/1612*
ſullar [1] *BGD/1781* (106)
ſusſusluk [1] *ILT/1612* (a/088)
ſuudán [1] *BGD/1781* (98)
ſvile [1] *ILT/1612*
βu [7] *CFT/1672* (b4/068, b4/068, b6/112, b6/112, b7/156, b7/227, b8/370)
βuda [1] *CFT/1672* (b7/171)
βudan [1] *CFT/1672* (b4/064)
βular [2] *CFT/1672* (b1/022, b7/156)

su'ūd (*Ar. i.* yükselme, yücelme. Devellioğlu, 1978)

ſout [1] *TG/1581* (10/ah)

sual (*i.* sua:l *Ar.* suʾāl. Soru. TDK - TS)

sual [1] *BGD/1781* (v/4)
szoal [2] *CFT/1672* (b4/059, b8/387)
ſoual [3] *GT/1789* (113, 122, 169)
ſuàl [1] *BGD/1781* (95)
βoal [10] *CFT/1672* (b1/015, b2/030, b2/037, b5/097, b5/097, b7/166, b7/169, b8/408, b8/427, b8/444)
βoalideim (*s*. et-) [2] *CFT/1672* (b1/005, b1/011)
βoalider (*s*. et-) [1] *CFT/1672* (b5/100)
βoval [4] *CFT/1672* (b7/215, b7/223, b8/366, b8/387)

subaşı (1. *i.* Acemi ocaklarında küçük aşamalı subay. 2. *i.* Osmanlılarda kapıkulu süvarileri arasından, savaş zamanı güvenlik işlerine bakmak, barış zamanı da vergi toplamak işleri için ayrılan kimse. TDK – TS)
szubaſi [1] *CFT/1672* (b7/202)

sucuk (*i.* Şişirilip kurutulmuş bağırsak içine baharlı et kıyması doldurularak yapılan bir yiyecek türü. TDK – TS)
sugiuklari [1] *BGD/1781* (88)
sugiuktàn [1] *BGD/1781* (87)
ſugiuklardàn [1] *BGD/1781* (88)

suç (1. *i.* Törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış. 2. *i.* Yasalara aykırı davranış, cürüm. TDK- TS)
suc[i] [2] *PGT/1794* (707, 715)
suc[i]iunù [1] *PGT/1794* (707)
suc[i]iunu [1] *PGT/1794* (715)
suciunù [1] *BGD/1781* (67)
sücs [1] *CFT/1672* (b7/175)
sücſi [1] *CFT/1672* (b7/200)
sücſlerimüzi [1] *CFT/1672* (b8/444)
ſuciù [1] *BGD/1781* (57)
ſuciumù [1] *BGD/1781* (54)
ſucslarlar (*s*. la-) [1] *CFT/1672* (b7/342)
ſucšùz [1] *BGD/1781* (56)
ſučſuzlerín [1] *BGD/1781* (83)
ſutgin [1] *ILT/1612*
ſücsten [1] *CFT/1672* (b8/405)
βucslarlar (*s*. la-) [1] *CFT/1672* (b7/253)
βücsli [1] *CFT/1672* (b7/166)
βücſini [1] *CFT/1672* (b7/199)
ſutſchli (*s*.lu) [1] *ILT/1612* (a/188)

sûfî (*Ar. i.* ve *sf. c.* sûfiyyûn 1. Tasavvuf ehli. 2. Sofu. (Devellioğlu, 1978)
ſofi [1] *ILT/1612* (a/198)

sulh (*Ar. i.* ṣulḥ. Barış. TDK – TS)
ſulh [1] *CFT/1672* (b7/253)

sultan (*Ar. sf. c.* selâtîn 1. Pâdişâh, hükümdar. 2. Hükümdar ailesinden olan (anne, kız kardeş, kız çocuk gibi) kadınlardan her biri. (Devellioğlu, 1978)
sultàn [1] *BGD/1781* (62)
sultan [1] *ILT/1612* (a/169)
sultan [15] *CFT/1672* (b1/009, b3/045, b5/085, b5/086, b6/138, b6/139, b6/142, b7/154, b7/164, b7/221, b7/221, b7/281, b7/347, b7/347, b8/371)
sultana [1] *CFT/1672* (b7/165)
sultani [2] *SL/1643*

sultanina [1] *SL/1643*
sultanininden [1] *SL/1643*
sultaninungh [1] *SL/1643*
sultanlar [1] *BGD/1781* (111)
sultanlari [1] *SL/1643*
sultanlarinungh [1] *SL/1643*
sultanlary'm [1] *BGD/1781* (92)
sultanlarym [2] *BGD/1781* (103, 107)
sultanlic [1] *RGT/1630* (95)
sultanum [19] *CFT/1672* (b1/012, b1/018, b1/020, b1/022, b2/036, b3/058, b4/067, b4/067, b4/076, b4/079, b5/106, b6/123, b6/136, b7/149, b7/160, b7/165, b7/209, b7/219, b7/346)
sultany'm [9] *BGD/1781* (77(3), 78, 88, 90(2), 91, 92,)
sultanyim [1] *BGD/1781* (86)
sultanym [3] *BGD/1781* (84, 86(2)
szultan [1] *CFT/1672* (b6/142)
szultanum [3] *CFT/1672* (b8/433, b8/458, b8/475)
ſultanlic [1] *SL/1643*
ſultanlim [1] *BGD/1781* (61)
ſultany'm [1] *BGD/1781* (87)
ſultanym [3] *BGD/1781* (87(2), 111)
tſultanum [2] *TRC/1544. I*
βultanum [1] *CFT/1672* (b4/073)

sun- (arzuhal *s.* Bir büyüğe veya nezaket gereğince bir kimseye bir şeyi vermek, arz etmek, yollamak, göndermek, takdim etmek. TDK – TS)
βunar [1] *CFT/1672* (b7/253)
βünüp [1] *CFT/1672* (b5/100)

surat (*Ar*. ṣūret *i.* Yüz. TDK – TS)
βuratlar [1] *CFT/1672* (b8/427)

suret (su:ret *Ar.* ṣūret *i.* Görünüş, biçim. TDK – TS)
ſúrèt [1] *BGD/1781* 5
ſuret [1] *TG/1581* (2/ah)
ſureti [1] *TG/1581* (7/ah)
ſuretijle [2] *TG/1581* (5/ah, 5/ah)
ſuretin [1] *TG/1581* (5/ah)
ſuretini [1] *BGD/1781* (55)
ſuretinté [1] *TG/1581* (5/ah)

sureta (su:reta: *Ar.* ṣūretā 1. *zf.* Görünüşe göre, görünüşte. 2. *zf.* Yalandan. TDK – TS)
βureta [2] *CFT/1672* (b7/223, b8/370)

susa- (Su içme gereksinimi duymak. TDK – TS)
ſouſadum [1] *GT/1789* (128)
βuβadum [1] *CFT/1672* (b4/067)
βuβanmislare [1] *CFT/1672* (b8/370)

sutara (Gümüş ya da altından yapılmış bilezik. DS, 1993, s. 3701)
sutarang [1] *ILT/1612* (a/197)

Süleyman (Kanûnî Sultan *S.* Osmanlı padişahı (1520-1566) TDV İslam Ansiklopedisi, 2010, s. 74)
soliman [1] *CFT/1672* (b5/085)
sulieman [1] *CFT/1672* (b1/009)
suliman [1] *SL/1643*

suliman [6] *CFT/1672* (b5/086, b6/142, b7/154, b7/160, b7/281, b8/418)
sulimanì [1] *SL/1643*
sulimanungh [1] *SL/1643*
süleimanile [1] *CFT/1672* (b7/221)
sülieman [1] *CFT/1672* (b1/009)

sülûk (*Ar. i.* silk 1. Bir yola girme, bir yol tutma. 2. Husûsî bir sınıfa, bir grupa katılma. (Devellioğlu, 1978)
βülük [1] *CFT/1672* (b7/248)

sümbül (*Far.* sunbul *i.* Zambakgillerden, (…) keskin kokulu ve türlü renkli, çok yıllık bir süs bitkisi. TDK – TS)
βümbüller [1] *CFT/1672* (b8/426)

süme (süm'a *Ar. i.* Görsünler, işitsinler diye yapılan göstermecilik. TDK – TS. *Boş yere.)
βümeje [1] *CFT/1672* (b4/074)

sünnet (*Ar.* sunnet *i.* Erkek çocukta, erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi. TDK – TS)
szünnet [1] *CFT/1672* (b8/420)
βünnet [9] *CFT/1672* (b7/164, b8/419, b8/420, b8/420, b8/420, b8/420, b8/421, b8/421, b8/421)
βünnette [2] *CFT/1672* (b8/401, b8/405)
βünnetten [3] *CFT/1672* (b8/420, b8/421, b8/425)

Sünni (Ehl – i sünnet: Hz. Peygamber ile ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında bir tabir. TDV İslam Ansiklopedisi, 1994, s. 525)
szünnilerün [1] *CFT/1672* (b8/475)

süprüntü (*i. mcz*. Bayağı, aşağılık şey veya kimse. TDK – TS)
βüpüründi [1] *CFT/1672* (b5/087)

süpür- (Bir şeyin, bir yerin üstündeki çer çöp, toz toprak vb. şeyleri süpürge, fırça veya başka bir araçla toplamak, temizlemek. TDK – TS)
ſüpür [1] *BGD/1781* (84)

süpürge (*i*. Süpürme işinde kullanılan araç. TDK – TS)
ſupurjè[1] *BGD/1781* (61)

süpürme- (Temizlememek.)
ſupúrme [1] *BGD/1781* (65)

sür- (1. Yönetip yürütmek, sevk etmek. 2. Devam etmek. TDK – TS)
ſürelím [1] *BGD/1781* (86)
ſürmek [2] *BGD/1781* (v/4(2)
βürdi [1] *CFT/1672* (b7/281)
βüregsek [1] *CFT/1672* (b6/133)
βürer [1] *CFT/1672* (b7/282)
βürmek [2] *CFT/1672* (b7/220, b7/294)
βürβün [1] *CFT/1672* (b7/282)

sürahi (*i.* süra:hi *Ar.* ṣurāḥī İçecek koymaya yarar, cam, plastik vb.nden yapılan kap. TDK – TS)
βurahi [1] *CFT/1672* (b4/067)

sürgün (*i.* Sürülme işi. TDK – TS)
βürgün (*s.* et-) [1] *CFT/1672* (b8/372)

sürtün- (Geçerken değmek, sürünmek. TDK – TS)
sürtünür [1] *PGT/1794* 714
sürtünürk[i]en [1] *PGT/1794* 704

sürü (i. Birlikte yaşayan hayvan topluluğu. TDK – TS)
sürü [1] *PGT/1794* (712)

βüri [1] *CFT/1672* (b8/371)

süt (i. Kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını besledikleri, memelerinden gelen, besin değeri yüksek beyaz sıvı. TDK – TS)
tsut [1] *TRC/1544. I*
tʃut [1] *HPT/1575*
tʃutseger (*s*. sığır) [1] *HPT/1575*
tʃutʃeger (*s*. sığır) [1] *TRC/1544. I*

Szathmar (Mac. Szatmár. Hazai, 1973, s. 257) Szabolcs-Szatmár-Bereg. Kuzeydoğu Macaristan'da bir yer adı. https://www.britannica.com/ Szatmar.
szathmara [1] *CFT/1672* (b1/012)

Szent (S. Job. *öz. i.* bir yer adıdır.) Szentjobb (*Romanca* Sâniob, *Lat.* Sancta Dextra. Romanya'nın kuzeybatı bölgesinde bir yer adı. https://hu.wikipedia.org/wiki/ Szentjobb)
szent [1] *CFT/1672* (b7/281)

Şabaniler (Şâbâniyye: Halvetiyye tarikatının Şâbân-ı Velî'ye (ö. 976/1569) nisbet edilen kolu. TDV İslam Ansiklopedisi, 2010, s. 211)
sabinler [1] *CFT/1672* (b8/458)

Şabur (Kişi adı.)
chabour [2] *RGT/1630* (94, 95)
sciabur [2] *SL/1643*

şâgirt (*Far*. 1. Öğrenci. 2. Çırak. (Devellioğlu, 1978)
ſagirleri [1] *TG/1581* (5/ah)
ſagitleri [1] *TG/1581* (13/ah)

şah (şa:h *Far.* şāh *i.* İran veya Afgan hükümdarı. TDK – TS)
schahimung [1] *ILT/1612*
ſcialic [1] *SL/1643*
tʃchahile [1] *ILT/1612* (a/039)

şahıs (*Ar.* şaḫṣ *i.* Kişi. TDK – TS)
ſahsé [1] *TG/1581* (7/ah)

şahin (*i.* şa:hin *Far.* şāhīn. Kartalgillerden (…) yırtıcı bir kuş. TDK – TS)
ſchahinler [1] *ILT/1612* (a/155)

şâhit (~ şahid *Ar. sf.* ve *i*. şehâdet'den. *c*. şevâhid) Şahit. (Devellioğlu, 1978)
ſahatit [1] *TG/1581* (13/ah)
ſahitu [1] *TG/1581* (12/ah)
ſchahaid [1] *ILT/1612*

şahlık (*i*. Şah olma durumu. TDK – TS)
chahlic [1] *RGT/1630* (96)

şaka (*i.* Güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşısındakini kırmadan yapılan hareket veya söylenen söz, latife. TDK – TS)
šaka [1] *BGD/1781* (53)

şamata (*Ar. i.* şemāte Gürültü patırtı. TDK – TS)
ſamata [1] *CFT/1672* (b8/370)

şan (şa:n *Ar*. şān *i*. Ün. TDK – TS)
sⁱanyna [1] *PGT/1794* (715)

şarap (*Ar. i.* şerāb Üzüm veya başka meyve sularını türlü yöntemlerle mayalandırarak elde edilen alkollü içki, mey. TDK – TS)
sarab [1] *CFT/1672* (b4/068)
šaràb [2] *BGD/1781* (60, 92)
šarab [2] *BGD/1781* (67, 68)
sarabile (*ş*. ile) [1] *CFT/1672* (b4/069)
sarabun [1] *CFT/1672* (b4/065)

śarabyle (*ş.* ile) [1] *BGD/1781* (111)
saraptan [1] *CFT/1672* (b4/064)
scaràb [1] *BGD/1781* (88)
scharap [1] *ILT/1612* (a/101)
scherabdan [1] *GT/1789* (128)
scherabun [1] *GT/1789* (127)
sciaráb [1] *BGD/1781* (68)
sciaràb [1] *BGD/1781* (88)
sciarab[2] *BGD/1781* (88, 103)
sciaraby' [1] *BGD/1781* (87)
serab [1] *TRC/1544. I*
ſarab [2] *CFT/1672* (b4/069, b4/071)
ſarabini [2] *CFT/1672* (b4/065, b4/068)
ſarablari [1] *CFT/1672* (b4/070)
ſarableri [1] *CFT/1672* (b4/065)
ſarabtan [1] *CFT/1672* (b5/102)
ſarabun [1] *CFT/1672* (b4/066)
ſarabünüzdan [1] *CFT/1672* (b4/072)
ſarap [1] *ON/1527. I*
ſarap [3] *CFT/1672* (b4/069, b8/369, b8/472)
ſaraptan [1] *CFT/1672* (b4/069)
ſcherab [3] *GT/1789* (128, 128, 128)
ſcherabdan [1] *GT/1789* (127)
ſciarab [1] *BGD/1781* 19
ſciaràb [3] *BGD/1781* (88(2), 93)
ſerabile (*ş.* ile) [1] *CFT/1672* (b4/067)

şart (*Ar.* şarṭ *i.* Olması başka durumların gerçekleşmesini gerektiren şey, koşul. TDK – TS)
ſarti [2] *CFT/1672* (b8/473, b8/482)
ſatrlerde [1] *CFT/1672* (b8/482)

şaş- (Umulmayan, beklenmeyen veya olağanüstü bir olay, bir olgu karşısında şaşkın duruma gelmek, hayret etmek. TDK – TS)
sciašty' [1] *BGD/1781* (53)
ſasar [1] *CFT/1672* (b8/369)
ſasmis [2] *CFT/1672* (b8/371, b8/371)

şaşırma- (Beklendiği gibi olmak.)
saſcirmazſynyz [1] *BGD/1781* 17

şatır (şa:tır *Ar.* ṣāṭir *i.* Tören ve alaylarda padişahın, vezirin yanında yürüyen görevliler. TDK – TS)
satir [1] *CFT/1672* (b7/297)

şavk (*i. hlk. ağz. Ar.* şevḳ. Işık. TDK – TS)
šafky' [1] *BGD/1781* (64)

şefkat (*Ar.* şefḳat *i.* Sevecenlik. TDK – TS)
ſefcatulah (*ş.*ullah) [1] *TG/1581* (9/ah)
ſenkatinden [1] *TG/1581* (4/ah)
ſeukatini [1] *TG/1581* (9/ah)

şeftali (şefta:li *Far.* şeft + ālū *i.* Gülgillerden, ılıman bölgelerde yetişen, çiçekleri pembe renkli bir ağaç. TDK – TS)
šeftalì [1] *BGD/1781* (89)

şehadet (şeha:det *Ar.* şehādet *i.* Tanıklık. TDK – TS)

ſahatetleri [1] *TG/1581* (13/ah)
ſehadetlik [1] *CFT/1672* (b8/421)
ſzahadetlik [1] *CFT/1672* (b8/407)
βahadetlik [2] *CFT/1672* (b8/405, b8/408)

şehir (şehr *Far. i.* Şehir, büyük belde, büyük kent, il. (Devellioğlu, 1978)
scehiry'[1] *BGD/1781* (61)
scehyrdè [1] *BGD/1781* (54)
seher [1] *HPT/1575*
seher [1] *TRC/1544. I*
seher [2] *CFT/1672* (b6/112, b8/369)
seherde [2] *CFT/1672* (b6/126, b7/259)
seherün [1] *CFT/1672* (b7/227)
šehirden [1] *BGD/1781* (61)
sehri (şehirli) [1] *TRC/1544. I*
sehri [1] *HPT/1575*
ſcherler [1] *CFT/1672* (b7/153)
ſcherliβi [1] *ILT/1612* (a/031)
ſeberde [1] *CFT/1672* (b7/227)
ſeher [3] *CFT/1672* (b7/210, b8/426, b8/433)
ſeherde [5] *CFT/1672* (b5/109, b6/129, b6/135, b7/234, b8/371)
ſeherden [3] *CFT/1672* (b6/140, b7/210, b8/426)
ſeheri [2] *CFT/1672* (b6/139, b6/142)
ſeherini [2] *CFT/1672* (b7/224, b7/341)
ſeherler [3] *CFT/1672* (b3/045, b3/055, b7/155)
ſeherlerde [1] *CFT/1672* (b8/371)
ſeherleri [1] *CFT/1672* (b5/088)
ſeherli [2] *CFT/1672* (b8/364, b8/433)
ſeherün [1] *CFT/1672* (b8/371)

şehvet (*Ar*. şehvet *i.* Erkek ve dişinin birbirine karşı duydukları güçlü cinsel istek, kösnü. TDK – TS)
s^{i}ehvàti [1] *PGT/1794* (706)

şehzade (*i.* şehza:de *Far.* şeh + zāde. Padişahların ve oğullarının erkek çocuklarına verilen san. TDK – TS)
satradeler [1] *CFT/1672* (b7/296)
sehzade [1] *CFT/1672* (b6/142)

şek (*Ar. i.* şekk. Kuşku. TDK – TS)
iſchkile [1] *GT/1789* (170)

şekil (Bir kavramın, düşüncenin, olayın veya işin değişik oluş biçimi. TDK – TS)
śek^{i}il [1] *BGD/1781* (v/4)
sek^{i}line [1] *PGT/1794* 714
s^{i}ek^{i}line [1] *PGT/1794* 704
s^{i}ek^{i}linè [1] *PGT/1794* (713)
ſcekil [1] *BGD/1781* (56)
ſchekil [3] *GT/1789* (114, 117, 128)
ſekil (ne *ş.*) Metinde nasıl anlamı uygun görülmektedir.) [17] *CFT/1672* (b1/013, b1/018, b4/071, b5/084, b6/133, b7/219, b7/246, b7/246, b7/253, b7/253, b7/253, b7/253, b7/282, b8/419, b8/427, b8/432, b8/445)
ſekildur [1] *CFT/1672* (b7/220)
ſekildür [6] *CFT/1672* (b2/031, b3/046, b4/074, b5/097, b7/294, b8/442)

şemlik (Kötülük)

ſchemluk [1] *ILT/1612*

şenlik (Belli günlerde yapılan, coşku veren eğlendirici gösterilerin tümü, bayram. TDK – TS)

ſchenligini [1] *ILT/1612*
ſchenligung [1] *ILT/1612* (a/177)
ſenlik [1] *CFT/1672* (b8/421)

şerbet (*Ar.* şerbet *i.* Meyve suyu ile şekerli su karıştırılarak yapılan içecek. TDK – TS)

serbet [1] *CFT/1672* (b4/065)
serbetcſibaſi (*ş.*çi başı) [1] *CFT/1672* (b7/297)
ſerbettèn[1] *BGD/1781* (98)

şeref (*Ar.* şeref *i.* Başkasının, birine gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, onur. TDK – TS)

ſcerefinìz[1] *BGD/1781* (77)

şerefe (~ şerefinize) İçki içilirken kadeh kaldırarak karşısındakine değer verildiğini belirtmek için söylenen söz, sağlığına veya sağlığınıza. TDK – TS)

ſereſedür [1] *CFT/1672* (b4/069)

şerh (şerh *Ar.i.c.* şürûh1. bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp îzah ederek yazılan kitap. 2. açık anlatma. (Devellioğlu, 1978)

ſerh [1] *CFT/1672* (b7/155)

şeri (şerif *Ar. sf.* şeref *c.* eşrâf) 1. Şerefli, mübarek, kutsal. 2. Soylu,temiz. (Devellioğlu, 1978)

ſeri [1] *CFT/1672* (b7/253)
ſeriſerif (*ş.* şerif) [1] *CFT/1672* (b7/154)

şerîat (*Ar. i.* şer *c.* şerâi') 1. Doğru yol. 2. Allah'ın emri. 3. âyet, hadîs ve icmâ-i ümmet esaslarına dayanan din kaideleri. (Devellioğlu, 1978)

scheriath [1] *ILT/1612* (a/159)

şerif (*Ar*. şerīf *sf.* Kutsal, şerefli. TDK – TS)

ſerif [3] *CFT/1672* (b6/118, b7/253, b8/421)
ſerifinuzdur [1] *CFT/1672* (b7/155)
ſerifinüz [1] *CFT/1672* (b1/002)
ſerifte [1] *CFT/1672* (b6/120)

şerit (*Ar.* şerīṭ *i.* Dar, uzun dokuma veya kumaş parçası. TDK – TS)

ſceridìn [1] *BGD/1781* (87)

şetaret (*Ar*. şetâret *i.* Neşe, şenlik, sevinç. (Devellioğlu, 1978)

setaretün [1] *CFT/1672* (b5/109)

şey (*zm. Ar.* şeyʾ. Madde, eşya, söz, olay, iş, durum vb.nin yerine kullanılan, belirsiz anlamda bir söz. TDK – TS)

scéjdir [1] *BGD/1781* (95)
seiler [1] *CFT/1672* (b5/098)
šeileri [1] *BGD/1781* (50)
śèj [1] *BGD/1781* (109)
šéj [2] *BGD/1781* (64, 92)
śej [2] *BGD/1781* (v/4(2)
sej [3] *CFT/1672* (b1/027, b5/093, b5/111)
šejè [1] *BGD/1781* (62)
sejè [1] *BGD/1781* (67)
šejḡik [1] *BGD/1781* (92)
śejini [1] *BGD/1781* (v/31)
sejler [2] *CFT/1672* (b1/029, b6/135)
sejlerden [1] *CFT/1672* (b3/044)

ſcéi [2] *BGD/1781* (50, 67)
ſceìn [1] *BGD/1781* (87)
ſceiniz [1] *BGD/1781* (58)
ſcèj [4] *BGD/1781* (54, 55, 65, 92)
ſcéj [9] *BGD/1781* (51(2), 53, 64, 83(2), 84, 88, 96)
ſcejalma (*ş*. alma-) [1] *BGD/1781* (98)
ſcejdèn [1] *BGD/1781* (56)
ſcéjdir [1] *BGD/1781* (51)
ſcejè [1] *BGD/1781* (53)
ſcejé [1] *BGD/1781* (96)
ſceji [3] *BGD/1781* (53, 65, 84)
ſcejinìz [1] *BGD/1781* (85)
ſcejlér [2] *BGD/1781* (51(2)
ſcejleri [1] *BGD/1781* (56)
ſcejlerì [1] *BGD/1781* (67)
ſchey [10] *GT/1789* (112, 115, 123, 123, 125, 126, 164, 164, 169, 171)
ſcheylerden [1] *GT/1789* (113)
ſcheyleri [2] *GT/1789* (166, 166)
ſei [4] *CFT/1672* (b1/014, b4/058, b6/142, b7/342)
ſeiden [2] *CFT/1672* (b7/341, b8/442)
ſeiler [3] *CFT/1672* (b8/402, b8/444, b8/490)
ſeilerde [1] *CFT/1672* (b7/340)
ſeilerden [1] *CFT/1672* (b7/341)
ſej [30] *CFT/1672* (b1/004, b2/031, b2/043, b4/059, b4/060, b4/076, b5/095, b5/106, b5/112, b6/114, b6/117, b6/121, b6/124, b7/210, b7/211, b7/215, b7/248, b7/254, b7/340, b7/341, b7/342, b8/366, b8/368, b8/369, b8/371, b8/371, b8/386, b8/401, b8/401, b8/408)
ſejde [3] *CFT/1672* (b5/092, b7/249, b7/340)
ſejden [1] *CFT/1672* (b7/294)
ſeje [6] *CFT/1672* (b5/082, b5/088, b7/209, b8/443, b8/443, b8/443)
ſejler [25] *CFT/1672* (b1/007, b1/011, b4/073, b4/073, b5/090, b5/109, b5/109, b6/112, b6/135, b6/136, b7/168, b7/233, b7/259, b7/281, b7/296, b7/341, b8/366, b8/401, b8/402, b8/405, b8/405, b8/444, b8/444, b8/444, b8/482)
ſejlerde [5] *CFT/1672* (b2/040, b7/202, b8/402, b8/402, b8/427)
ſejlerden [6] *CFT/1672* (b1/005, b6/144, b7/338, b8/361, b8/366, b8/386)
ſejleri [2] *CFT/1672* (b7/216, b7/293)
ſejlerle [1] *CFT/1672* (b7/233)
ſejün [1] *CFT/1672* (b1/013)

şeyh (*Ar. i.* şeyhûhet'den. *c.* eşyâh, meşâyih, şüyûh) 1. Yaşlı adam, ihtiyar. 2. *c.* meşâyih, şüyûh. Bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse. (Devellioğlu, 1978) şeyh (Şeyhü'l –İslâm: Osmanlılar'da ilmiye teşkilâtının başındaki âlimin unvanı. TDV İslam Ansiklopedisi, 2010, s. 91)

seh [3] *CFT/1672* (b3/057, b8/433, b8/444)
sehel iβlama (*ş.*ü'l islam) [1] *CFT/1672* (b5/107)
sehler [1] *CFT/1672* (b7/160)
sehlerün [1] *CFT/1672* (b8/490)

şeytan (İnsana musallat olup onu saptırmaya çalışan ruhanî varlık. TDV İslam Ansiklopedisi, 2010, s. 101)

šajtàn[1] *BGD/1781* (65)
scheitan [1] *ILT/1612* (a/069)
sejtan [1] *CFT/1672* (b7/216)

sejtana [1] *CFT/1672* (b8/367)
sejtandan [1] *CFT/1672* (b4/078)
ſeitam [1] *TG/1581* (4/ah)
ſeitan [1] *TG/1581* (4/ah)

şifa (*i.* şifa: *Ar.* şifāʾ. Bedensel veya ruhsal bir hastalığın son bulması, hastalıktan kurtulma, onma. TDK – TS)
śifà [1] *PGT/1794* (700)
sⁱifà [1] *PGT/1794* (712)

Şii (Şiî: Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adı. TDV İslam Ansiklopedisi, 2010, s. 121)
sij [1] *CFT/1672* (b8/453)

şikâr (şikâ:r *Far.* şikār *i.*Av. TDK – TS)
ſcikⁱàr [1] *BGD/1781* (85)

şikayet (*i.* şikâ:yet *Ar.* şikāyet. Hoşnutsuzluk belirten söz veya yazı, sızlanma, sızıltı, yakınma. TDK – TS)
scikⁱajetinè [1] *BGD/1781* (52)
sikiajet [1] *BGD/1781* (v/34)
ſciakattàn [1] *BGD/1781* (62)
ſikaiet [1] *CFT/1672* (b7/253)
ſilajetün [1] *CFT/1672* (b7/156)

şiklik (Siyatik. (Rocchi, 2009, s. 224)
šikⁱlikⁱ [1] *BGD/1781* 97

şimdi (şi'mdi *zf*. Şu anda, içinde bulunduğumuz zamanda. TDK – TS)
schimdi [6] *GT/1789* (114, 115, 115, 120, 121, 122)
scímdi [1] *BGD/1781* (93)
scimdi [5] *BGD/1781* (87, 88(2), 90, 98)
scimdikì [1] *BGD/1781* (53)
sⁱindi [2] *PGT/1794* (708, 711)
simdi [1] *CFT/1672* (b2/030)
śimdi [2] *BGD/1781* (v/3(2)
simdiedek (*ş.*ye dek) [1] *CFT/1672* (b8/361)
śìndi [1] *PGT/1794* (700)
symdi [9] *CFT/1672* (b1/015, b1/022, b1/027, b6/119, b7/209, b7/282, b7/285, b7/338, b8/419)
symdiedek (*ş.*ye dek) [3] *CFT/1672* (b5/082, b7/171, b8/472)
symdiki [2] *CFT/1672* (b1/009, b2/035)
ſchimdi [3] *GT/1789* (123, 125, 163)
ſchindi [1] *ILT/1612* (a/220)
ſcimdi [3] *BGD/1781* (77, 97, 99)
ſcimdiedek (*ş.*ye dek) [1] *BGD/1781* (99)
ſcimdiédek (*ş.*ye dek) [1] *BGD/1781* (84)
ſimdiedek (*ş.*ye dek) [1] *CFT/1672* (b4/072)
ſimdiki [1] *CFT/1672* (b7/346)
ſintie [1] *TG/1581* (19/ah)
ſymden [2] *CFT/1672* (b2/042, b8/401)
ſymdi [4] *CFT/1672* (b4/059, b4/061, b4/077, b7/293)
ſymdiedek (*ş.*ye dek) [7] *CFT/1672* (b2/042, b5/080, b6/144, b7/232, b7/256, b7/294, b7/342)
ſymdiki [1] *CFT/1672* (b8/371)

ſymdiki [4] *CFT/1672* (b4/077, b7/151, b7/253, b8/427)
βimdiki [1] *CFT/1672* (b7/166)
şimdiden (*zf.* şi'mdiden) İçinde bulunduğumuz zamandan başlayarak. TDK – TS)
simden [1] *CFT/1672* (b6/144)
symden [1] *CFT/1672* (b7/246)
symdiden [2] *CFT/1672* (b1/016, b5/105)
şir (*Far. i.* Arslan. (Devellioğlu, 1978)
sⁱirì [1] *PGT/1794* (707)
sⁱirìn [1] *PGT/1794* (706)
şiş (*i.* Bir ucu sivri, demir veya ağaçtan, bazen silah gibi kullanılabilen ince uzun çubuk. TDK – TS)
ſis [1] *CFT/1672* (b3/052)
şiş- (İçi hava veya gazlarla dolarak gerilmek. TDK – TS)
ſchiſcheum [1] *GT/1789* (163)
ſchiſchmiſch [1] *GT/1789* (163)
şişe (*Far.* şīşe *i.* İçerisine sıvı konulan, cam veya plastikten yapılmış, dar ağızlı uzun kap. TDK – TS)
ſchiſche [2] *GT/1789* (163, 163)
ſciſcè [1] *BGD/1781* (93)
ſciſce [2] *BGD/1781* (103, 111)
şol (Şu, o. TS, 1996, s. 3671)
solkadar (*ş.* kadar) [3] *CFT/1672* (b2/035, b2/035, b5/086)
ſol [2] *TG/1581* (11/ah, 7/ah)
ſolkadaf (*ş.* kadar) [1] *CFT/1672* (b7/215)
ſolkadar (*ş.* kadar) [6] *CFT/1672* (b1/008, b2/039, b2/043, b5/088, b7/339, b8/361)
şöhret (*Ar.* şuhret *i.* Ün. TDK – TS)
sohrette [1] *CFT/1672* (b7/220)
söhret [4] *CFT/1672* (b5/094, b6/129, b6/139, b7/340)
söhretli [1] *CFT/1672* (b5/090)
söhrette [1] *CFT/1672* (b5/095)
şöyle (şö'yle *zf*. Şunun gibi, şuna benzer biçimde. TDK – TS)
schole [1] *ILT/1612* (a/076)
sciöjle [1] *BGD/1781* (88)
sciöjlè [1] *BGD/1781* (52)
śöjle (*ş.* böyle) [1] *BGD/1781* (107)
ſochle [1] *TG/1581* (3/ah)
şu (*sf.* Bu kelimesine göre yerde, zamanda veya söz zincirinde biraz uzak olanı niteleyen söz. TDK – TS)
sciù [1] *BGD/1781* (78)
sciu [1] *BGD/1781* (88)
sciun [1] *BGD/1781* (105)
śu [2] *BGD/1781* (107, 111)
šu [3] *BGD/1781* (90, 93, 96)
ſciù [1] *BGD/1781* (77)
ſciudan [1] *BGD/1781* (105)
ſciudàn [1] *BGD/1781* (78)
ſo [1] *TG/1581* (9/ah)
ſonun [1] *TG/1581* (4/ah)
ſonuntzun (*ş.*nun için) [1] *TG/1581* (2/ah)
βunda [1] *CFT/1672* (b4/075)

şule (*i*. şu:le *Ar*. şuʿle. Alev, yalım. TDK – TS)
ſochlé [1] *TG/1581* (3/ah)
ſochleſi [1] *TG/1581* (3/ah)
şuncılayın (Şunun gibi. TS, 1996, s. 3686)
ſungsilai [1] *CFT/1672* (b7/196)
şunda (*ş. bunda.* Herkeste. TDK - TS)
šundà [2] *BGD/1781* (88, 96)
ſunda [1] *CFT/1672* (b7/293)
şunlar (*zm*. Şu zamirinin çokluk biçimi. TDK – TS)
ſular [1] *TG/1581* (17/ah)
ſunar [1] *TG/1581* (11/ah)
şükür (*Ar.* şukr *i.* Tanrı'ya duyulan minneti dile getirme. TDK – TS)
schukr [1] *GT/1789* 110
sciùkiur [1] *BGD/1781* (77)
sciúkiür [1] *BGD/1781* (60)
sciukiür [1] *BGD/1781* (77)
sciükⁱür [1] *BGD/1781* (59)
šúkⁱür [1] *BGD/1781* (86)
sukur [1] *CFT/1672* (b1/012)
śükⁱür [1] *BGD/1781* (v/4)
sükur [1] *CFT/1672* (b1/002)
sükür [3] *CFT/1672* (b2/034, b5/092, b5/108)
ſuccur [1] *TRC/1544. I*
şüphe (*Ar.* şubhe *i.* Kuşku. TDK- TS)
sⁱübhe [1] *PGT/1794* (709)
sⁱübhesìz [1] *PGT/1794* 716
sübhe [1] *CFT/1672* (b2/040)
ſchubhe [1] *ILT/1612* (a/052)
ſübbede [1] *CFT/1672* (b2/040)
ta (*zf.* ta: *Far.* tā. Dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılarak bir fiilin, bir hareketin, bir yerin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir söz. TDK – TS)
ta [1] *BGD/1781* (90)
ta [1] *SL/1643*
taaccüp (taaccüb *Ar. i.* aceb. Şaşakalma. (Devellioğlu, 1978)
taag'iy'p [1] *BGD/1781* (50)
taaḡüb [1] *BGD/1781* (82)
taakkul (*Ar. i*. akl *c.* taakkulât. 1. Akıl erdirme, zihin yorarak anlama. 2. Hatırlama, hatıra getirme. (Devellioğlu, 1978)
daacul [1] *TG/1581* (3/ah)
taâlâ (~ teâlâ. "Yüksek olsun!" mânâsına gelen bir söz olup Allah adıyla birlikte kullanılır. Allahü - teâlâ. (Devellioğlu, 1978)
taala [1] *TG/1581* (4/ah)
tala [1] *ILT/1612* (a/003)
taam (*i*. taa:m *Ar.* ṭaʿām. Yemek, yiyecek. TDK – TS)
taamdan [1] *BGD/1781* (111)
taami [1] *CFT/1672* (b7/342)
taamlerden [1] *BGD/1781* (98)
taayyüş (*Ar. i.* taʿayyuş. Yaşama, geçinme. TDK – TS)
te - ajjüsⁱ [1] *PGT/1794* (703)

tabak (*Ar.* ṭabaḳ *i.* Yiyecek koymaya yarar, az derin ve yayvan kap. TDK – TS)
tabach [1] *ON/1527. I*
taban (i. Ayağın alt yüzü, aya. TDK – TS)
tabani (fil *t*.) [1] *ILT/1612* (a/199)
tabanca (*i.* Kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah. TDK – TS)
tabangià [1] *BGD/1781* (53)
tâbi (*sf.* ta:bi *Ar.* tābiʿ. 1. Bağımlı. 2. Bağlı TDK – TS)
tabi [2] *CFT/1672* (b3/056, b7/219)
tabisinè [1] *PGT/1794* (707)
taby [1] *BGD/1781* (61)
taby’ [1] *BGD/1781* (53)
tabiat (tabîat *Ar. i. c.* tabâi'. Tabîat, yaradılış, huy, âdet, mizaç. TDK – TS)
tabi - atì [1] *PGT/1794* 704
tabiatini [1] *CFT/1672* (b8/362)
tabiatỳn [1] *PGT/1794* (713)
tabiet [2] *CFT/1672* (b7/153, b8/363)
tabietini [5] *CFT/1672* (b8/363, b8/363, b8/363, b8/386, b8/401)
tabietlerini [2] *CFT/1672* (b6/144, b8/366)
tabijetinà [1] *BGD/1781* (51)
tabjetìm [1] *BGD/1781* (57)
tabjetinì [2] *BGD/1781* (54, 57)
tabjetlerinì [1] *BGD/1781* (67)
tabjetli [1] *BGD/1781* (v/3)
tâbir (ta:bir *Ar.* taʿbīr *i.* Deyiş, anlatım, ifade. TDK – TS)
tabir [1] *CFT/1672* (b8/366)
tabiri [1] *CFT/1672* (b7/339)
tabut (*Ar.* tābūt 1. *i.* Ölünün içine konulduğu sandık biçiminde araç, sal. TDK – TS)
tabuta [1] *CFT/1672* (b8/426)
tabuti [1] *CFT/1672* (b8/426)
tabutini [1] *CFT/1672* (b6/112)
taç (ta:c *Ar.* tāc 1. *i.* Soyluluk, iktidar, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık. TDK – TS)
tag [1] *SL/1643*
tagi [1] *RGT/1630* (96)
tagì [1] *SL/1643*
tags [1] *CFT/1672* (b7/347)
tagyîr (*Ar. i.* gayr *c.* tagyîrât. Başkalaştırma, değiştirme, bozma. (Devellioğlu, 1978)
tagyri [1] *ILT/1612* (a/186)
tahammül (*Ar.* taḥammul *i.* Nesnenin, güçlü, zorlayıcı dış etkenlere karşı koyabilmesi, dayanması. TDK – TS)
thahamul [1] *ILT/1612* (a/049)
taharet (taha:ret *Ar.* ṭahāret 1. *i.* Temizlik, temiz olma. 2. *i.* Sidik ve dışkı yapıldıktan sonra suyla temizlenme. TDK – TS)
tahret [1] *CFT/1672* (b8/482)
tahıl (*Ar*. daḫl *i*. Buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar, pirinç vb. hasat edilen ürünler ile tohumlarının genel adı, hububat. TDK – TS)
tachil [1] *ILT/1612* (a/110)
tahkik (*Ar. i.* hakk *c.* tahkikat) Doğru olup olmadığını araştırma. (Devellioğlu, 1978)
tachkhick [1] *ILT/1612* (a/002)
tahkìk [1] *PGT/1794* 717

tahtib [1] *BGD/1781* (56)
tahlî' (*Ar. i.* hal. Söküp çıkarma, koparma. (Devellioğlu, 1978)
tahlıſíné [1] *TG/1581* (7/ah)
tahliſı [1] *TG/1581* (7/ah)
tahliſíné [1] *TG/1581* (7/ah)
tahmin (tahmi:n *Ar*. taḫmīn *i.* Yaklaşık olarak değerlendirme, oranlama. TDK – TS)
tahminim [1] *BGD/1781* (97)
tahrik (tahri:k *Ar.* taḥrīk *i*. Yola çıkartma, hareket ettirme, kımıldatma. TDK – TS)
techric [1] *TG/1581* (4/ah)
tahrir (*i.* tahri:r *Ar.* taḥrīr. Yazma, kitabet, kompozisyon. TDK – TS)
tahriri [1] *CFT/1672* (b7/339)
taht (*i. mcz.* Hükümdarlık makamı, hükümdarlık. TDK – TS) (*Far.* taḫt *i.* Hükümdarların oturduğu büyük, süslü koltuk. TDK – TS)
tachti [1] *PGT/1794* 704
tachtynà [1] *PGT/1794* (713)
takhtina [1] *CFT/1672* (b5/102)
takti (Yönetimi altında olmak anlamındadır.) [1] *CFT/1672* (b7/152)
tahta (*Far.* taḫte *i.* Çeşitli işlerde kullanılmak üzere düz, enlice, uzun ve az kalın biçimde işlenmiş ağaç parçası. TDK – TS)
tacta [1] *CFT/1672* (b7/210)
tacta [1] *ON/1527. I*
taktadan [1] *CFT/1672* (b8/426)
taktaie [1] *CFT/1672* (b1/009)
tak- (Bir şeyi başka bir yere uygun bir biçimde tutturmak, iliştirmek, geçirmek. TDK - TS)
dakhar [1] *ILT/1612* (a/121)
takat (*i.* ta:kat *Ar.* ṭāḳat. Bir şeyi yapabilme, başarabilme gücü, güç, hâl, derman, kuvvet. TDK – TS)
taketβiz [1] *CFT/1672* (b7/156)
takayyüt (*Ar. i.* kayd *c.* takayyüdât. 1. Bağlanma, bağlı olma. 2. Çalışma, çabalama, uğraşma, üstüne düşme. 3. Dikkatli davranma. (Devellioğlu, 1978)
tekajjud [2] *CFT/1672* (b5/106, b8/366)
tekajjutleri [1] *CFT/1672* (b4/078)
tekajud [1] *CFT/1672* (b6/144)
takdir (takdîr *Ar. i.* kader *c.* takdîrât. 1. Beğenme, değer biçme, değer verme; verilme. 2. Değerini, ehemmiyetini, lüzumunu] anlama. 3. Ezelde Allah'ın olmasını istediği şeyler. (Devellioğlu, 1978)
tactiri [1] *ILT/1612* (a/010)
tactur [1] *ILT/1612* (a/003.)
tactür [1] *ILT/1612*
tahtirì [1] *BGD/1781* (66)
takdiri [1] *CFT/1672* (b2/041)
taktir [2] *CFT/1672* (b8/443, b8/443)
taktiri [1] *CFT/1672* (b8/443)
takke (*Ar*. ṭāḳiye *i*. İnce kumaştan dikilmiş veya ipten örülmüş, çoğunlukla yarım küre biçiminde başlık. TDK – TS)
tagazi (*t.*ci) [1] *ON/1527. I*
takia [1] *HPT/1575*
takia [1] *TRC/1544. I*
taklit (takli:d *Ar.* taḳlīd *i*. Belli bir örneğe benzemeye veya benzetmeye çalışma,

öykünme. TDK – TS)
taclit [1] *TG/1581* (11/ah)
taksirat (*i.* kusur *c.* taksi:ra:t *Ar.* taḳṣīrāt. Kusurlar, suçlar. TDK – TS)
takβirattan [2] *CFT/1672* (b8/363, b8/443)
talep (*Ar.* ṭaleb *i.* Bir kimseden bir şeyi yapmasını veya yapmamasını isteme, dileme, istem. TDK – TS)
talap [1] *CFT/1672* (b7/216)
taleb [1] *PGT/1794* (707)
talebi [1] *CFT/1672* (b7/282)
talebindan [1] *CFT/1672* (b2/033)
talih (*i.* ta:lih *Ar.* ṭāliʿ. Şans. TDK – TS)
talehimüz [1] *CFT/1672* (b5/088)
talienig [1] *ILT/1612* (a/049)
talihlerineβebeb (*t.*lerine sebep) [1] *CFT/1672* (b8/405)
talihβiz [1] *CFT/1672* (b5/088)
talim (ta:lim *Ar.* taʿlīm. 1. *i.* Öğretim. 2. *i.* Alıştırma. TDK – TS)
talim [1] *CFT/1672* (b6/120)
talimine [1] *CFT/1672* (b6/121)
talip (ta:lip *Ar.* ṭālib *sf.* İsteyen, istekli. TDK – TS)
talyf [1] *BGD/1781* (68)
tamahkar (tama'kâr *Ar. sf.* ṭamaʿ + *Far.* -kār. Açgözlü. TDK – TS)
taimakiardür [1] *CFT/1672* (b8/369)
tamahkⁱarlighini [1] *BGD/1781* (54)
tamak'ardàn [1] *BGD/1781* (64)
tamakiardür [1] *CFT/1672* (b8/386)
tamam (*Ar*. tamām 1. *sf*. Bütün, tüm. 2. *sf*. Tamamlanmış, bitmiş. TDK – TS)
tamam [1] *ILT/1612*
tamam [1] *TG/1581*
tamam [5] *CFT/1672* (b4/074, b5/093, b5/103, b7/210, b8/362)
taman [1] *CFT/1672* (b7/210)
teman [1] *CFT/1672* (b7/235)
tane (ta:ne, *Far.* dāne *i.* Herhangi bir sayıda olan şey, adet. TDK - TS)
daneſſim [1] *ILT/1612* (a/198)
daneβi [1] *CFT/1672* (b6/122)
tane [1] *CFT/1672* (b7/149)
tane [1] *ILT/1612*
tanı- (Daha önce görülen, bilinen bir kimse veya şeyle karşılaşıldığında bunun kim veya ne olduğunu hatırlamak. TDK – TS)
tanymak[2] *BGD/1781* (v/4(2)
tanık (*i.* Gördüğünü ve bildiğini anlatan, bilgi veren kimse, şahit. TDK – TS)
danukdur [1] *ILT/1612*
Tanrı (*öz. i.* Kâinatta var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık, Yaradan, Allah (…) TDK – TS)
taari [2] *TG/1581* (3/ah, 7/ah)
taarigé [2] *TG/1581* (4/ah, 4/ah)
tacria [1] *TG/1581* (19/ah)
tanghri [1] *SL/1643*
tanghrilic [1] *SL/1643*
tangri [4] *ILT/1612* (a/007)
tangri [9] *CFT/1672* (b6/120, b7/216, b7/224, b8/366, b8/368, b8/387, b8/387, b8/441,

b8/443)
tangria [1] *CFT/1672* (b7/166)
tangridadür [1] *CFT/1672* (b2/042)
tangridan [2] *GT/1789* (121, 130)
tangridan [7] *CFT/1672* (b1/027, b2/030, b2/034, b4/078, b7/155, b8/368, b8/368)
tangriden [1] *CFT/1672* (b4/079)
tangrie [3] *CFT/1672* (b1/002, b1/004, b1/012)
tangriler [1] *ILT/1612*
tangrim [1] *ILT/1612*
tangrinun [1] *CFT/1672* (b7/160)
tangrinün [8] *CFT/1672* (b2/041, b5/089, b6/120, b7/224, b8/418, b8/442, b8/442, b8/473)
tangriſi [1] *ILT/1612*
tangriſini [1] *ILT/1612* (a/002)
tangriya [1] *GT/1789* 112
taugri [1] *CFT/1672* (b8/443)

tap- (İlah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını belirli kurallar çerçevesinde göstermek. TDK – TS)
tapandà [1] *BGD/1781* (66)
taparlar [1] *TG/1581* (19/ah)
taparlariti [2] *TG/1581* (4/ah, 4/ah)

tapma- (İnanmamak.)
dapmaſum [1] *ILT/1612* (a/001)
tapcaslariti [1] *TG/1581* (4/ah)
tapmaz [1] *CFT/1672* (b8/441)

taraf (*Ar*. ṭaraf *i.* Ön, arka, sağ, sol, üst, alt vb. yanların her biri. TDK – TS)
daraftan [1] *TRC/1544. I*
tarafà [1] *BGD/1781* 5
tarafa [3] *CFT/1672* (b5/094, b7/234, b7/342)
tarafda [3] *GT/1789* (123, 123, 124)
taraffi [1] *ILT/1612*
tarafından [1] *GT/1789* (171)
tarafimuzdan [1] *CFT/1672* (b5/110)
tarafindan [3] *CFT/1672* (b5/097, b8/408, b8/426)
tarafini [1] *CFT/1672* (b7/215)
taraftà [2] *BGD/1781* (89(2)
taraftan [1] *CFT/1672* (b5/102)
taraphtan [2] *TG/1581* (7/ah, 7/ah)

tarik (*i*. tari:k *Ar*. ṭarīḳ. Yol. TDK – TS)
taric [1] *TG/1581* (16/ah)
taricni [1] *RGT/1630* (96)
taricnì [1] *SL/1643*

tarla (ta'rla *i.* Tarıma elverişli olan, sınırlı ve belirli toprak parçası. TDK – TS)
tarla [1] *ILT/1612* (a/110)

tarz (*Ar*. ṭarz *i.* Özel oluş veya davranış biçimi (…) TDK – TS)
tarz [1] *BGD/1781* (v/4)
tarz [1] *PGT/1794* (709)

tasa (*i*. Üzüntülü düşünce durumu, kaygı, endişe, gam. TDK – TS)
tassa [1] *ILT/1612* (a/098)
tasſaſus [1] *ILT/1612* (a/048)

taſſali [1] *ILT/1612*
taſſalandy'm (*t*.lan-) [1] *BGD/1781* (77)
tasadduk (*Ar. i.* sadaka *c*. tasaddukat. Sadaka olarak verme, verilme. (Devellioğlu, 1978)
taſatukdur [1] *ILT/1612*
tasdik (tasdi:k *Ar.* taṣdīḳ *i*. Doğrulama. TDK – TS)
taſticlerus [1] *TG/1581* (13/ah)
taş (*i.* Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde. TDK – TS)
daſch [1] *GT/1789* (118)
tas [1] *HPT/1575*
tas [1] *ON/1527. I*
tas [1] *TRC/1544. I*
taš [2] *BGD/1781* (61, 63)
tas [6] *CFT/1672* (b6/138, b6/139, b8/426, b8/426, b8/426, b8/427)
tascha [1] *ILT/1612* (a/129)
taseh [1] *ILT/1612* (a/109)
taslàr [1] *BGD/1781* (57)
taslar [1] *CFT/1672* (b6/139)
taslarle [1] *CFT/1672* (b7/347)
tasle [1] *CFT/1672* (b1/021)
taštàn [2] *BGD/1781* (59, 61)
taſch [1] *HPT/1575* (27)
taſi [1] *CFT/1672* (b6/112)
taſtan [1] *CFT/1672* (b8/426)
taş- (Sıvı maddeler, içinde bulundukları kaba sığmayacak kadar çoğalma ve kabarma yüzünden kenarları aşmak. TDK – TS)
daſchdi [1] *GT/1789* (118)
daſti [1] *CFT/1672* (b1/022)
tašlilen (hasat *t.*ı ile) [1] *BGD/1781* (97)
taşak (*i. kaba konuşmada* Er bezi, erkeklik bezi, haya. TDK – TS)
taſak [1] *CFT/1672* (b7/296)
taşı- (Bir şeyi bir yerden alıp başka bir yere götürmek. TDK – TS)
taſiürlar [1] *CFT/1672* (b6/127)
taşık (Fırtına anlamında kullanılmıştır.)
taſisch [1] *ON/1527. I*
taşra (*i.* ta'şra. Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık. TDK - TS)
daſra [1] *CFT/1672* (b2/031)
tat (*mcz.* Hoşa giden durum, lezzet, zevk. TDK – TS)
dadi [1] *CFT/1672* (b4/070)
dadub [1] *CFT/1672* (b4/070)
Tatar (*öz. i.* Tataristan'da, Batı Sibirya'da ve Rusya Federasyonu'nun değişik bölgelerinde yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu halktan olan kimse. TDK – TS)
tatar [1] *ILT/1612* (a/170)
tatar [5] *CFT/1672* (b1/007, b3/051, b7/281, b7/347, b8/363)
tatlı (*sf.* Şeker tadında olan. TDK – TS)
datli [1] *CFT/1672* (b4/068)
tatlì [1] *BGD/1781* (67)
tatlí [1] *BGD/1781* (83)
tatli [2] *ILT/1612* (a/149, a/176)

tatlu [1] *ILT/1612* (a/101)
tatlu [2] *SL/1643*
tatly [1] *BGD/1781* (65)
tatly’ [1] *BGD/1781* (63)
tatly’dyr [1] *BGD/1781* 6

taun (*i.* ta:u:n *Ar.* ṭāʿūn. Veba. TDK – TS)
taoun [1] *GT/1789* 114
taun [1] *CFT/1672* (b1/012)

tava (*Far.* tāve *i*. Yağ kızdırma, yiyecek kızartma vb. işlere yarayan, uzun saplı yayvan kap. TDK – TS)
tabada [1] *GT/1789* (168)

tavşan (*i.* Tavşangillerden, eti yenen, hızlı koşan, kemirgen, postundan yararlanılan bir tür memeli. TDK – TS)
taufanle [1] *CFT/1672* (b8/443)
tausan [1] *CFT/1672* (b1/009)
tauschani [1] *ILT/1612* (a/168)
tauschanung [1] *ILT/1612* (a/205)
tauſan [1] *HPT/1575*
tauſan [1] *TRC/1544. I*
tauſanlar [1] *CFT/1672* (b4/062)
tavs^{i}anlàr [1] *PGT/1794* (712)
tavs^{i}anlardàn [1] *PGT/1794* 713
tavs^{i}ian [1] *PGT/1794* (712)
tavſchan [2] *GT/1789* (169, 169)
tavſchanlar [1] *GT/1789* (126)
tavſchanun [1] *GT/1789* (169)
tavušanlàr [1] *BGD/1781* (86)
tavuſciàn [1] *BGD/1781* (64)

tavuk (*i.* Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı. TDK – TS)
taouklar [1] *GT/1789* (167)
taouklardan [2] *GT/1789* (167, 167)
taouklarde [1] *GT/1789* (126)
taouklari [2] *GT/1789* (167, 167)
tauch [1] *ON/1527. I*
tauk [1] *BGD/1781* 19
taùk [1] *BGD/1781* (86)
tauk [1] *HPT/1575*
tauk [1] *TRC/1544. I*
taukdan [1] *ILT/1612*
tauklar [1] *CFT/1672* (b4/062)
tauktan [1] *CFT/1672* (b6/137)
tauktàn [1] *BGD/1781* (64)
tavek [1] *ILT/1612* (a/194)

tayfa (*Ar.* ṭāʾife. Aynı işi yapan topluluk. TDK – TS)
taifa [1] *CFT/1672* (b7/155)
taifà[1] *PGT/1794* (701)
taifaβi [2] *CFT/1672* (b2/039, b7/216)
tajfa [5] *CFT/1672* (b7/196, b7/196, b8/369, b8/386, b8/432)
tajfadan [1] *CFT/1672* (b6/133)
tajfadur [1] *CFT/1672* (b8/363)

tajfai [1] *CFT/1672* (b3/056)
tajfaile [1] *CFT/1672* (b7/219)
tajfanum [1] *CFT/1672* (b8/366)
tajfanun [2] *CFT/1672* (b6/144, b8/401)
tajfaβi [10] *CFT/1672* (b3/053, b5/112, b6/143, b7/149, b7/154, b7/202, b7/209, b8/418, b8/426, b8/441)
tajfe [1] *CFT/1672* (b8/442)

tayin (ta:yin *Ar.* taʿyīn *i.* Atama. TDK – TS)
tain [2] *BGD/1781* (85, v/34)
tain [8] *CFT/1672* (b5/082, b5/098, b5/098, b5/100, b5/101, b7/170, b7/227, b8/408)
tayin [1] *GT/1789* (169)

tayyibe (*Ar.i.c.* tayyibât. İyi, güzel iş ve hareket. TDK – TS)
tajjibeβini [1] *CFT/1672* (b5/099)

taze (ta:ze *Far*. tāze *sf.* Bozulmamış, bayatlamamış olan. TDK – TS)
taze [2] *GT/1789* (126, 126)
taze [5] *CFT/1672* (b4/063, b4/063, b4/072, b7/210, b7/210)

tazı (*Far.* tāzī *i.* Genellikle tavşan avında kullanılan, uzun bacaklı, çekik karınlı, çok çevik bir tür köpek. TDK – TS)
tazylary’ [1] *BGD/1781* (85)

tazim (*i.* ta:zi:m *Ar.* taʿẓīm. Saygı gösterme, ululama. TDK – TS)
tazim [5] *CFT/1672* (b2/035, b5/102, b5/107, b5/109, b7/347)

ta'zîmât (*Ar. i.* ta'zîm *c*. Hürmetler, saygılar.
tadimat [1] *TG/1581* (13/ah)

tebâreke (*Ar. i.* Kur'ân'ın 67. sûresi. (Devellioğlu, 1978)
tambaréke [1] *TG/1581* (4/ah)

tebdil (*i.* tebdi:l *Ar.* tebdīl. Değiştirme. TDK – TS)
tedbil [1] *CFT/1672* (b8/442)
tetbil [3] *CFT/1672* (b8/387, b8/443, b8/473)

tebs* (tebzîl *Ar. i.* bezl'den) l . Yarma, delme. (Devellioğlu, 1978)
tepβ (Metinde dur-, durdur- anlamını verecek şeklide kullanılmıştır.) [1] *CFT/1672* (b7/196)

tecdîd (*Ar. i.* cidd *c*. tecdîdât. Yenileme, yenilenme, tazelenme. (Devellioğlu, 1978)
tedʃchdid [1] *ILT/1612*

tecrübe (*Ar.* tecribe *i.* Deneme, sınama (…) TDK – TS)
tegribeβiz [1] *CFT/1672* (b7/233)
tegsrib [1] *CFT/1672* (b5/089)
tegsribe [9] *CFT/1672* (b4/077, b6/137, b7/294, b7/294, b7/340, b7/340, b7/342, b8/366, b8/402)
tegsribede [1] *CFT/1672* (b7/342)
tegsribeleri [1] *CFT/1672* (b7/341)
tegsribeβiz [2] *CFT/1672* (b6/119, b7/342)

tedarik (teda:rik *Ar.* tedāruk 1. *i.* Araştırıp bulma, sağlama, elde etme. 2. *i.* Hazırlık. TDK – TS)
tedarik [3] *CFT/1672* (b1/007, b3/053, b5/085)
tedarike [1] *CFT/1672* (b8/421)
tedariki [3] *CFT/1672* (b1/007, b3/046, b8/441)
tedarikini [1] *CFT/1672* (b8/444)
tedariklerini [1] *CFT/1672* (b7/167)
tedarikün [1] *CFT/1672* (b5/086)

tedbir (*i.* tedbi:r *Ar.* tedbīr *i.* Önlem. TDK – TS)

tebdir [1] *BGD/1781* 6
tebdiri [1] *BGD/1781* (66)
tekbir [1] *CFT/1672* (b8/443)
tekbiri [1] *CFT/1672* (b8/443)
tekbirine [1] *CFT/1672* (b8/443)
tekbirini [1] *CFT/1672* (b8/387)
tetbir [1] *ILT/1612*
tetbiri [1] *ILT/1612* (a/004)

tef (*Far. i.* def. Zilli bir kasnağa geçirilmiş kursak zarından oluşan çalgı. TDK - TS)
def [1] *CFT/1672* (b7/248)

tehî (*Far.s*. Boş. (Devellioğlu, 1978)
tehi [1] *CFT/1672* (b2/033)

tehiyye (*Ar.i.c.* tehiyyât. 1. Selâm. 2. Selâm verme. 3. Hayır dua etme. 4. Beka, mülk, mâlikiyyet. (Devellioğlu, 1978)
techigé [1] *TG/1581* (4/ah)

tek (1. *zf.* Önüne getirildiği cümleye istek ve özlem kavramı katar. 2. *i.* Birbirini tamamlayan veya aynı türden olan nesnelerden her biri. TDK – TS)
teck [1] *ILT/1612* (a/169)
tek [1] *BGD/1781* (97)
tek [1] *GT/1789* (122)
tek [1] *SL/1643*
tek [8] *CFT/1672* (b1/028, b2/034, b3/057, b5/093, b6/130, b6/141, b7/282, b8/366)
tekdurmazſe (*t.* durma-) [1] *CFT/1672* (b5/084)
tek[i] [2] *PGT/1794* (702, 712)

tekayüt (tekâyüd *Ar. i.* keyd'den. *c.* tekâyüdât. Birbirine hîle yapma. (Devellioğlu, 1978)
tekayoudleri [1] *GT/1789* 130
tekaÿud [2] *CFT/1672* (b5/082, b7/340)

tekellüf (*Ar. i.* külfet *c*. tekellüfât. 1. Külfetli, zahmetli iş görme. 2. Özenme, bir işi gösterişli bir hâle koymak için uğraşma. 3. Gösteriş, yapmacık. (Devellioğlu, 1978)
tekheluf [1] *ILT/1612* (a/123)

teker (*i*. Tekerlek. TDK – TS)
tekher [1] *ILT/1612* (a/220)

tekke (Bir şeyhin yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekân. TDV İslam Ansiklopedisi, 2011, s. 370)
tekei [1] *CFT/1672* (b7/168)
tekelerini [2] *CFT/1672* (b6/112, b7/167)
tekie [1] *CFT/1672* (b8/473)
tekjeden [1] *CFT/1672* (b8/473)

teklif (*Ar. i.* teklif içten olmayan resmî davranış. TDK – TS)
tekelif [1] *ILT/1612* (a/122)
teklif [1] *CFT/1672* (b7/160)
teklifleri [1] *BGD/1781* (57)
teklifsìz [1] *BGD/1781* (88)
teklij [1] *BGD/1781* (51)

tekmil (tekmi:l *Ar.* tekmīl *i*. Tamamlama, bitirme. TDK – TS)
tecmil [1] *TG/1581* (5/ah)

tekne (*i.* Türlü işlerde kullanılmak için çoğu ağaçtan veya taştan yapılan, uzun ve geniş kap. TDK – TS)
teknajè [1] *BGD/1781* (53)

telbîs (~ telbiz *Ar. i.* lebs *c.* telbîsât) 1. Ayıbını, kusurunu örterek bir şeyi sahtelen-dirme.

2. Sûret-i haktan görünerek hîle edip aldatma. 3. Hîle, oyun. (Devellioğlu, 1978) (Huysuz, yaramaz, eğitim görmemiş, düzenci. DS, 1993, s. 3868)
telbiz [3] *CFT/1672* (b5/083, b6/134, b8/369)
telbizdür [1] *CFT/1672* (b8/387)
telbizlighile (*t.*lik ile) [1] *GT/1789* (169)

telef (*Ar*. telef *i.* Hayvanı yok etme, öldürme. TDK – TS)
talèf [1] *BGD/1781* (56)
telefolur (*t*. ol-: mcz. Mahvolmak. TDK – TS) [1] *CFT/1672* (b1/008)

telhis (telhi:s Ar. telẖīs 1. *i.* Özet, özetleme, kısaltma. 2. *i.* Sadrazamın bir sorunu kendi düşünceleriyle birlikte özet olarak yazıp padişaha sunduğu kâğıt. TDK –TS)
talchiz [2] *CFT/1672* (b5/099, b7/254)
telhiſci [1] *CFT/1672* (b7/297)

telvis (*Ar. i*. levs *c.* telvîsât 1. Bulaştırma, kirletme, pisletme. 2. *mcz.* Bozma, berbâd etme [bir işi-]. (Devellioğlu, 1978)
telvìs [1] *PGT/1794* (700)

temaşkar (temâşâ-kârî *Far.b.i.* Seyircilik, seyirci vaziyeti. (Devellioğlu, 1978)
temaschar [1] *PGT/1794* 705

tembel (*Far.* tenbel *sf.* İş görmeyi, çalışmayı sevmeyen, çaba göstermekten, sıkıntıdan kaçan (kimse), üşengeç. TDK – TS)
tembel [1] *BGD/1781* (62)
tembel [1] *CFT/1672* (b7/254)
tembellikün [1] *CFT/1672* (b7/246)

tembih (tembi:h *Ar.* tenbīh *i.* Bir şeyin belli biçimde ve yolda yapılmasını söyleme, bunu üsteleyerek hatırlatma, uyarı, uyarma. TDK – TS)
tembi [4] *CFT/1672* (b3/046, b6/141, b8/418, b8/433)
tembih [5] *CFT/1672* (b5/108, b7/161, b7/252, b7/254, b8/473)
tembihler [1] *BGD/1781* (v/3)
tembihlerde [1] *BGD/1781* (v/31)
tembihleri [3] *BGD/1781* (v/31(2), v/34)
tembihlerinden [1] *BGD/1781* (v/33)
tembihlerini [1] *BGD/1781* (v/3)
tenbihdir [1] *PGT/1794* 714

temel (*Rum. i.* Bir yapının toprak altında kalan ve yapıya dayanak olan duvar, taban vb. bölümlerinin tümü. TDK – TS)
temelden [1] *CFT/1672* (b7/209)
temelβiz [2] *CFT/1672* (b8/401, b8/418)

temin (te:min *Ar.* teʾmīn 1. *i.* Korkusunu giderme, inanç verme. 2. *i.* Sağlama, elde etme. TDK – TS)
tamin [1] *GT/1789* 130
tamin [2] *CFT/1672* (b4/077, b8/443)
taminümüzle [1] *CFT/1672* (b8/441)

temiz (*Ar*. temyīz *sf.* Kirli, lekeli, pis, bulaşık olmayan (…) TDK – TS)
temis [1] *CFT/1672* (b7/227)
temiz [1] *BGD/1781* (103)
temiz [2] *CFT/1672* (b4/060, b8/408)
temizdur [1] *GT/1789* (125)
temizle [1] *BGD/1781* (84)
temizlè [1] *BGD/1781* (84)

temreği (temre: Bir çeşit deri hastalığı. DS, 1993, s. 3876)
temregìi [1] *BGD/1781* (97)

temsil (*ed. hlk. ağz.* Söz gelişi. TDK – TS)
temsildir (Metinde ders alınsın diye anlatılan hikaye anlamında kullanılmıştır.) [3] *PGT/1794* (701, 712, 716)
ten (*Far*. ten *i.* İnsan vücudunun dış yüzü, cilt. TDK – TS)
ten [1] *TG/1581* (7/ah)
tenleri [1] *TG/1581* (11/ah)
tenâsühi (Ruh göçünü ifade eden terim. TDV İslam Ansiklopedisi, 2011, s. 441)
tenaβukiler [1] *CFT/1672* (b8/458)
tencere (*i*. te'ncere *Ar.* tancara. İçinde yemek pişirilen, kapaklı, genellikle metal kap. TDK – TS)
tendʃchere [4] *GT/1789* (164, 164, 164, 165)
tendʃchereden [1] *GT/1789* (164)
tendʃchereile [1] *GT/1789* (164)
tendʃcherey [1] *GT/1789* (164)
tenezzül (*Ar.* tenezzul *i.* Kendi durumundan daha aşağıdaki bir işi, bir durumu kabul etme. TDK – TS)
tenezzül (*t.* etme-: Kabul etmemek) [2] *PGT/1794* (705, 714)
tep- (Ayakları yer vurmak.)
teper (horon *t.*-) Ayaklarını yere vurarak oyun oynama anlamındadır. [1] *CFT/1672* (b4/074)
tepmeβi [1] *CFT/1672* (b4/074)
tepele- (1. Ayakları altında ezmek. 2. *mcz.* Bozguna uğratmak, hırpalamak. TDK – TS)
tepeleim [1] *CFT/1672* (b7/222)
tepelerler [1] *CFT/1672* (b2/038)
ter (*i.* Derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı, arak. TDK – TS)
terleri [1] *CFT/1672* (b4/062)
terléséidim (*t.*lese idim) [1] *BGD/1781* (99)
terazi (tera:zi *Far.* terāzū *i.* Bir kolun iki ucuna asılı iki kefeden oluşan tartı, mizan. TDK – TS)
teraze [1] *CFT/1672* (b7/210)
terbiye (*Ar*. terbiye *i.* Eğitim .TDK – TS)
terbie [5] *CFT/1672* (b1/021, b7/342, b7/347, b8/370, b8/371)
terbieβiz [2] *CFT/1672* (b7/340, b8/369)
tercüme (~ terceme *Ar. i. c.* terâcim. Tercüme, çevirme. (Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 1978)
tergsüm (tercüm olun-)[1] *CFT/1672* (b8/441)
tercüman (*Ar.* tercemān *i.* Çevirmen. TDK-TS)
derdʃchimande [1] *GT/1789* (115)
tergseman [9] *CFT/1672* (b2/036, b2/037, b2/037, b6/133, b7/215, b7/232, b7/339, b8/386, b8/490)
tergʃemanle [1] *CFT/1672* (b5/106)
tereke (*Ar. i.* tereke Miras. TDK – TS)
tereke [2] *CFT/1672* (b1/010, b3/054)
terkeş (*Far. i.* Sadak, ok kuburu, ok çantası, ok mahfazası, ["tîrkeş" in hafifletilmişi]. (Devellioğlu, 1978)
terkesler [1] *CFT/1672* (b6/125)
terkesleri [1] *CFT/1672* (b6/125)
ters (*t.* kapı. *i.* Bir şeyin içe gelen yanı, arkası. TDK – TS)
terʃine [1] *BGD/1781* (51)

terβ [1] *CFT/1672* (b5/102)
tersimem (*Far.* Korkarım anlamındadır.)
terβimem [1] *CFT/1672* (b2/033)
terzi (*Far*. derzī *i.* Giysi biçip diken kimse, dikişçi. TDK – TS)
terzi [1] *ON/1527. I*
terziabaſi (*t*. başı) [1] *CFT/1672* (b7/297)
terzìdir [1] *BGD/1781* (87)
terzijè [1] *BGD/1781* (87)
tesellî (*Ar. i.* selâ veya sülv *c*. teselliyyât. Avutma, avundurma. (Devellioğlu, 1978)
taſeli [1] *ILT/1612*
teſelahi [1] *BGD/1781* (67)
teskin (*Ar. i.* teskīn. Acı, öfke, heyecan vb. duyguları yatıştırma, dindirmeye çalışma. TDK – TS)
tesk^{i}in [1] *PGT/1794* 704
teslim (*Ar.* teslīm *i.* Bir şeyi sahibine verme. TDK – TS)
teslim [2] *PGT/1794* (709, 716)
teβlim [6] *CFT/1672* (b5/102, b5/103, b5/111, b7/248, b7/252, b8/407)
tesmiye (*Ar. i.* ism. 1. Ad koyma, adlandırma, isim verme. 2. Besmele çekme. (Devellioğlu, 1978)
teſmi [1] *TG/1581* (3/ah)
teſmie [1] *TG/1581* (3/ah)
teſmié [3] *TG/1581* (2/ah, 7/ah, 7/ah)
testi (*Far.* destī *i.* Geniş gövdeli, dar boğazlı, emzikli veya emziksiz olabilen, toprak, cam, metal vb. maddelerden yapılan su kabı. TDK – TS)
testu [1] *HPT/1575*
teſtu [1] *TRC/1544. I*
teşkil (teşki:l *Ar*. teşkīl *i.* Oluşturma, ortaya çıkarma, meydana getirme. TDK – TS)
tes^{i}k^{i}il [1] *PGT/1794* 704
tevabî (*i. çokluk* teva:bi: *Ar.* tevābiʿ. Tabi olanlar, maiyet. TDK – TS)
tevabiile (*t*. ile) [1] *CFT/1672* (b8/443)
tevabilerinden [1] *CFT/1672* (b7/168)
tevarih (tevârîh *Ar. i.* târih'in *c.* târihler. (Devellioğlu, 1978)
tevarik [1] *CFT/1672* (b6/119)
tevarikta [1] *CFT/1672* (b7/282)
tevarikte [3] *CFT/1672* (b7/197, b7/224, b8/475)
tevhîd (*Ar. i*. vahdet *c.* tevhîdât. 1. Bir kılma, bir etme, birleştirme, birleştirilme. 2. Bir sayma, bir olarak bakma, birliğine inanma. 3. Allah'ın birliğine inanma. 4. "lâilâhe-ill-Allah" sözünü tekrarlama. (Devellioğlu, 1978)
teuhidum [1] *ILT/1612*
Tevrat (Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilerin kutsal kitabına verilen ad. TDV İslam Ansiklopedisi, 2012, s. 40)
tevrat [1] *CFT/1672* (b6/121)
tevratta [1] *CFT/1672* (b7/224)
tez (*Far.* tīz *sf.* Çabuk olan, süratli. TDK – TS)
tes [1] *ILT/1612* (a/138)
tes [1] *SL/1643*
tez [12] *CFT/1672* (b1/017, b1/017, b1/020, b4/062, b4/072, b4/073, b5/105, b5/106, b6/129, b7/198, b7/234, b8/372)
tez [15] *BGD/1781* (61(2), 65, 67, 84(2), 85, 86, 87, 92, 93(2), 95, 99(2)
tez [5] *GT/1789* (116, 117, 125, 127, 164)

tezanda iz (*t.* anda: Bir an evvel orada olacağız anlamındadır.) [1] *CFT/1672* (b4/059)
tezdir [1] *BGD/1781* (88)
tezgè [1] *BGD/1781* (97)

tezkere (*Ar.* teẕkire 1. *i.* Pusula. 2. *i.* Bir iş için izin verildiğini bildiren resmî kâğıt. TDK – TS)
teβkeregsi [1] *CFT/1672* (b7/297)
teβtir (tezkere) [1] *CFT/1672* (b7/166)

tımar (timar: Osmanlılar'da devlete ait toprakların askerî ve idarî gayelerle tahsisine dayalı sistem. TDV İslam Ansiklopedisi, 2012, s. 168)
timàr [1] *BGD/1781* (63)
timar [1] *GT/1789* (125)
timar [6] *CFT/1672* (b3/048, b4/061, b7/238, b7/238, b8/371, b8/372)
timarini [1] *CFT/1672* (b6/128)
timarlerün [1] *CFT/1672* (b7/238)

tınma- (tın-: Önemsemek, önem vermek, dikkate almak, takmak. TDK – TS)
tinmadym [1] *BGD/1781* (59)
tinmaiup [1] *CFT/1672* (b5/101)
tinmayup [1] *CFT/1672* (b7/155)

tırnak (*i.* İnsanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka. TDK – TS)
dernak [1] *HPT/1575*
dernak [1] *TRC/1544. I*
tirnach [1] *ON/1527. I*
tirnakcſibaſi (*t.* başı) [1] *CFT/1672* (b7/297)
tirnaklarini [1] *CFT/1672* (b8/407)
tyrnàk [1] *BGD/1781* (64)

ticaret (tica:ret *Ar.* ticāret i. Ürün, mal vb. alım satımı. TDK – TS)
tigsaret [1] *CFT/1672* (b7/219)

tilki (*i.* Köpekgillerden(…) ağız ve burnu uzun ve sivri, kümes hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir tür memeli. TDK – TS)
dilkhi [1] *ILT/1612* (a/220)
tilkì [1] *BGD/1781* (61)
tilki [1] *CFT/1672* (b8/434)
tilki [1] *HPT/1575*
tilki [1] *TRC/1544. I*
tilkⁱi [3] *PGT/1794* (704, 713, 714)
tilkⁱìjì [1] *PGT/1794* (713)
tilkⁱinin [1] *PGT/1794* 704

tirit (*Far.* terīd. 1. *i.* Et suyuna kızartılmış veya bayat ekmek konularak yapılan yemek. 2. *i.* Yemeğin suyu. TDK – TS)
tirìd [1] *BGD/1781* 64

titre- (Küçük ve hızlı salınım hareketleri yapmak. TDK – TS)
ditreyoup [1] *GT/1789* (171)

tohum (*Far*. tuḫm *i.* Bitkilerde döllenme sonunda yumurtacıktan oluşan ve yeni bir bitki oluşmasını sağlayan tane. TDK – TS)
tochumi [1] *CFT/1672* (b7/145)
tohumi [1] *CFT/1672* (b7/169)

tok (*sf*. Açlığını gidermiş, doymuş, aç karşıtı. TDK – TS)
tock [1] *ILT/1612* (a/217)
tok [1] *CFT/1672* (b8/371)

tokdur [1] *ILT/1612*
tukià [1] *BGD/1781* (98)
tokuş- (İki şey birbirine çarpmak, çarpışmak. TDK - TS)
dokusmaktan [1] *CFT/1672* (b8/387)
tolmaç (Mac. tolmács: Çevirmen, yorumcu) Macarca bir sözcük olan tolmács sözcüğü tercüman sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır.
tolmacs [1] *CFT/1672* (b2/036)
top (Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah .TDK- TS)
topcſi (topçu *i.* Topların kullanılışı, bakımı üzerine yetiştirilen asker sınıfı. TDK – TS) [2] *CFT/1672* (b3/052, b7/176)
toplari [1] *CFT/1672* (b3/053)
toprak (*i.* Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü. TDK - TS)
topagra [1] *CFT/1672* (b7/216)
topraga [1] *CFT/1672* (b5/102)
topragini [3] *CFT/1672* (b3/056, b3/056, b7/216)
toprak [1] *HPT/1575*
toprak [1] *TRC/1544. I*
toprak [4] *CFT/1672* (b6/143, b7/156, b7/156, b7/249)
toprak [4] *GT/1789* (164, 164, 164, 164)
topraklar [2] *CFT/1672* (b7/155, b7/156)
topuz (*Ar*. debbūs *i.* Ucu top biçiminde eski bir silah. TDK – TS)
topuzle [1] *CFT/1672* (b6/139)
torba (*i.* Genellikle pamuk ve kıldan dokunmuş, türlü boy ve biçimde, ağzı büzülüp bağlanabilen araç. TDK – TS)
torbasſi [1] *ILT/1612* (a/153)
tosun (*i.* Danalıktan yeni çıkmış genç boğa. TDK – TS)
tusin [1] *ILT/1612* (a/030)
toz (*i*. Çok küçük parçacıklara bölünmüş olan herhangi bir madde. TDK – TS)
toz [1] *BGD/1781* (97)
toz [1] *CFT/1672* (b8/402)
tozi [1] *CFT/1672* (b7/201)
tozún [1] *BGD/1781* 97
töre (*i.* Bir toplumdaki ahlaki davranış biçimleri, adap. TDK – TS)
töre [1] *CFT/1672* (b8/364)
töreleri [1] *GT/1789* (111)
töreβi [1] *CFT/1672* (b1/003)
töreβini [2] *CFT/1672* (b5/091, b8/363)
trepez (*Lat.* Masa anlamında kullanılmıştır.)
trepes [1] *ON/1527. I*
Troya (Truva. *öz. i.* Türkiye'nin kuzeybatısında antik bir şehir adı.
troia [1] *CFT/1672* (b4/065)
Tuna (T. Belgrad. Sırbistan Federe Cumhuriyeti'nin ve Yugoslavya'nın başşehri. TDV İslam Ansiklopedisi, 1992, s. 407
tuna [1] *CFT/1672* (b1/008)
turfanda (*Far*. tervende *sf*. Mevsimin başında ilk yetişen (meyve, sebze). TDK – TS)
tùrfandádyrler [1] *BGD/1781* 93
turna (*i.* tu'rna. Turnagillerden, Avrupa ve Kuzey Afrika'da toplu olarak yaşayan, göçebe, iri bir kuş. TDK – TS)

tourna [1] *GT/1789* 126
turna [1] *CFT/1672* (b4/063)

turunç (*Far.* turunc Turunçgillerden, bütün Akdeniz ülkelerinde yetişen, kışın yaprağını dökmeyen bir ağaç, narenç. TDK – TS)
toroncſa [1] *CFT/1672* (b7/210)

turunç (*Far*. turunc *i.* Turunçgillerden, bütün Akdeniz ülkelerinde yetişen, kışın yaprağını dökmeyen bir ağaç, narenç. TDK – TS)
toroncs [1] *CFT/1672* (b4/072)
trunus [1] *ON/1527. I*

tut- (Elde bulundurmak, ele almak. TDK – TS)
toutaruz [1] *GT/1789* (166)
toutdi [1] *GT/1789* 112
toutmaga [3] *GT/1789* (167, 167, 167)
toutmak [1] *GT/1789* (167)
toutti [1] *RGT/1630* (95)
tut (hoş *t.* Herhangi bir durumda bulundurmak. TDK – TS) [1] *CFT/1672* (b2/035)
tut [1] *ILT/1612* (a/220)
tut [3] *BGD/1781* (66, 109, v/31)
tutalum (*t.* alım. Varsaymak, farz etmek. TDK - TS) [1] *CFT/1672* (b3/050)
tutàn [1] *BGD/1781* (64)
tutan [1] *CFT/1672* (b7/296)
tutan [1] *ILT/1612* (a/115)
tutar [1] *BGD/1781* (v/4)
tutàr [1] *BGD/1781* (66)
tutar [5] *CFT/1672* (b2/042, b6/142, b8/368, b8/387, b8/443)
tutarlar [3] *CFT/1672* (b3/056, b8/387, b8/472)
tutarβen [2] *CFT/1672* (b1/013, b7/215)
tutarβiniz [1] *CFT/1672* (b2/037)
tutmaia [1] *CFT/1672* (b8/408)
tutmaja [1] *BGD/1781* 17
tutmajà [1] *BGD/1781* (91)
tutmàk [1] *BGD/1781* (64)
tutmak [2] *BGD/1781* (v/31, v/32)
tutmak [2] *CFT/1672* (b7/253, b8/482)
tutmalyyz [1] *BGD/1781* (17)
tutmega [1] *ILT/1612* (a/023)
tutſunlàr [1] *BGD/1781* (85)
tutti [1] *CFT/1672* (b1/004)
tutti [1] *SL/1643*
tuttùm [2] *BGD/1781* (91(2)
tuttùn [1] *BGD/1781* (91)
tuttúnmu (*t*. mu) [1] *BGD/1781* (91)
tutulur [1] *ILT/1612* (a/193)
tutun [1] *ILT/1612* (a/170)
tutunuz [1] *BGD/1781* (17)
tutup [4] *CFT/1672* (b5/099, b5/102, b8/408, b8/421)

tutama- (Denetimi ve yetkisi altına alamamak. TDK – TS)
tutamaz [1] *CFT/1672* (b7/156)

tutarık (*i. hlk. ağz.* Sara. TDK – TS)
tutaryktàn [1] *BGD/1781* (98)

tutkal (*i.* Deri, kıkırdak vb. hayvansal maddelerden elde edilen, katılaşıp sertleşme özelliğiyle tahta, kâğıt vb. yapıştırmaya yarayan madde. TDK – TS)
tulkalile (*t.* ile) [1] *BGD/1781* (96)
tutma- (Ele almamak.)
toutmazuz [1] *GT/1789* (166)
tutmaſſa [1] *BGD/1781* (v/34)
tutmaz [1] *CFT/1672* (b8/441)
tutmaββe [1] *CFT/1672* (b7/210)
tutsak (*i.* Savaşta ele geçen düşman, esir. TDK – TS)
tutſaglere [1] *ILT/1612*
tutſak [2] *BGD/1781* (v/3, v/33)
tutβaklardan [1] *CFT/1672* (b7/347)
tuttur- (Tutmasını sağlamak. TDK – TS)
tutturβin [1] *CFT/1672* (b7/227)
tutul- (Tutma işi yapılmak veya tutma işine konu olmak. TDK – TS)
tutulmúšum [1] *BGD/1781* (98)
tutulùr [1] *BGD/1781* (66)
tutuldughunù [2] *PGT/1794* (708, 715)
tutulma- (Ele geçmemek.)
tuttulmas [1] *ILT/1612* (a/024)
tutulmanige [1] *ILT/1612* (a/124)
tutulmàz [1] *BGD/1781* (64)
tutunma- (Bağlanmamak, sevmemek.)
tutunma [1] *ILT/1612*
tutuşma- (Kavgaya girmemek.)
tutúšma [1] *BGD/1781* (6)
tuz (*i*. Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billursu madde. TDK – TS)
douſlu [1] *HPT/1575* 30
thuz [1] *HPT/1575*
thuz [1] *TRC/1544. I*
toſſa [1] *HPT/1575* 30
tous [1] *HPT/1575* 30
touſdan [1] *HPT/1575* 30
touſly [1] *HPT/1575* 30
touſſa [1] *HPT/1575* 30
touſſun [1] *HPT/1575* 30
tus [1] *ON/1527. I*
tutzùlan (*t.* ile) [1] *BGD/1781* (61)
tuz [3] *CFT/1672* (b6/118, b7/220, b7/234)
tùzde (*t.* de) [1] *BGD/1781* (61)
tuzſuz [1] *BGD/1781* (99)
tuzak (*i.* Kuş veya yaban hayvanlarını yakalamaya yarayan araç veya düzenek. TDK – TS)
tuſaga [1] *ILT/1612* (a/024)
tuzaghà [1] *PGT/1794* (715)
tuzaghỳn [1] *PGT/1794* 716
tüfek (*Far. i.* tufeng Savaş veya avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silah. TDK – TS)
tufech [1] *ON/1527. I*
tufenk [1] *CFT/1672* (b3/052)

tufenkle [1] *CFT/1672* (b3/053)
tufenkleri [1] *BGD/1781* (85)
tutfénk [1] *BGD/1781* (86)

tüken- (Bitmek, sona ermek, kalmamak. TDK – TS)
dükendi [1] *CFT/1672* (b7/224)
dükenmis [1] *CFT/1672* (b5/088)
tuckenmes [1] *ILT/1612* (a/219)
tukenene [1] *ILT/1612* (a/203)
tükiene [1] *BGD/1781* 6
tük¦enir [1] *BGD/1781* (63)

tükenme- (Bitmemek, devam etmek.)
tukenmèz [1] *BGD/1781* (97)
tuk¦enmez [2] *BGD/1781* (60, 63)

tükür- (Tükürüğü ağız içinden dışarıya atmak. TDK – TS)
tük¦ürèn [1] *BGD/1781* (61)
tük¦ürür [1] *BGD/1781* (61)

tülbent (*Far.* ter + bend 1. isim İnce ve seyrek dokunmuş, hafif ve yumuşak pamuklu bez. TDK- TS)
dulbeno [1] *ON/1527. I*
tulbent [1] *TRC/1544. I*
tulbet [1] *HPT/1575*
tülbent [1] *CFT/1672* (b7/297)
tülbentle [1] *CFT/1672* (b8/426)

türbe (*Ar. i.* turbe Genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı. TDK – TS)
türbeler [1] *CFT/1672* (b8/427)
türbelerün [1] *CFT/1672* (b8/427)

Türk (*i.* Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, Türkçenin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse .TDK – TS)
turc [1] *CFT/1672* (b3/045)
turk [1] *SL/1643*
turk [6] *CFT/1672* (b3/056, b6/120, b6/130, b6/142, b7/160, b8/362)
turklerün [1] *CFT/1672* (b7/167)
türk [14] *CFT/1672* (b1/007, b3/053, b5/086, b5/087, b6/139, b7/149, b7/154, b7/155, b7/168, b7/338, b7/341, b7/341, b8/401, b8/490)
türkler [1] *CFT/1672* (b7/151)
türklerden [1] *CFT/1672* (b7/150)
türklerün [1] *CFT/1672* (b8/473)

Türkçe (*i.* Genel Türk dili. TDK – TS)
túrce [1] *BGD/1781* (54)
túrkce [2] *BGD/1781* (95(2)
turkcia [1] *SL/1643*

Türkmen (XI. yüzyıldan itibaren Oğuzlar'a verilen ad. TDV İslam Ansiklopedisi, 2012, s. 607)
turkmen [3] *CFT/1672* (b6/130, b6/130, b6/130)
türkmen [1] *CFT/1672* (b6/129)

türlü (*sf.* Çok çeşitli özellikleri olan, çeşit çeşit, muhtelif. TDK – TS)
tourlou [7] *GT/1789* (117, 117, 124, 124, 126, 126, 126)
turli [2] *TG/1581* (10/ah, 12/ah)
turli [52] *CFT/1672* (b1/019, b1/019, b1/019, b1/019, b3/047, b3/047, b3/053, b3/053,

b4/072, b4/072, b4/073, b4/073, b5/102, b5/102, b7/145, b7/145, b7/160, b7/160, b7/161, b7/210, b7/210, b7/226, b7/252, b7/252, b7/258, b7/258, b7/296, b7/296, b7/296, b7/339, b7/346, b7/346, b8/364, b8/364, b8/386, b8/386, b8/401, b8/401, b8/427, b8/427, b8/434, b8/434, b8/441, b8/441, b8/444, b8/444, b8/453, b8/453, b8/472, b8/472, b8/490, b8/490)
turlu [2] *CFT/1672* (b4/063, b4/063)
turlü [1] *BGD/1781* (98)
türlú [1] *BGD/1781* (96)
türlù [3] *BGD/1781* (89, 92(2)
türlü [3] *BGD/1781* (86(2), 98)

tütün (*i.* Patlıcangillerden, birleşiminde nikotin bulunan, otsu bir bitki. TDK – TS)
tutundàn [1] *BGD/1781* (65)
tutunden [1] *ILT/1612* (a/120)

tüy (*i.* İnsan ve hayvan derisi üzerinde bulunan ince, kısa, yumuşak ve sık uzantılar. TDK – TS)
tugin [1] *ILT/1612* (a/161)
tüj [1] *CFT/1672* (b6/125)

tüze (*i.* Hukuk. TDK – TS)
tuzeſi [1] *ILT/1612* (a/178)

ucuz (*sf*. Fiyatı yüksek olmayan, pahası az, düşük fiyatlı, pahalı karşıtı. TDK – TS)
ugiuz [1] *BGD/1781* (103)
ugiuzdur [1] *BGD/1781* (87)
ugsuz [3] *CFT/1672* (b1/012, b6/122, b6/135)
ugsuzdur [1] *CFT/1672* (b6/121)
ugsuzluk [1] *CFT/1672* (b1/012)

uç (*i.* Genellikle uzun bir nesnenin incelerek biten son ve sivri noktası. TDK – TS)
ugiundádir [1] *BGD/1781* (59)

uç- (Kuş, kanatlı böcek vb. hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak. TDK – TS)
outſcharak [1] *GT/1789* (164)
ucſup (*u.*up) (Çok hızlı gitmek. TDK – TS) [1] *CFT/1672* (b3/045)

uçmak (*i. Soğdca* uştmaẖ. Cennet. TDK - TS)
vtſmach [1] *HPT/1575*
vtſmach [1] *TRC/1544. I*

ufak (*sf. mcz*. Önemsiz, çok az. TDK – TS)
ufák (u. akçe) [1] *BGD/1781* (59)

uğra- (Yola devam etmek üzere, bir yerde kısa bir süre kalmak. TDK –TS)
oghrajaly'm [1] *BGD/1781* (92)
oghràr [1] *BGD/1781* (51)
ograd̈y' [1] *BGD/1781* (61)
ograr [1] *CFT/1672* (b8/368)
ograrſin [1] *GT/1789* (116)
ograrβe [1] *CFT/1672* (b6/133)
ograrβiniz [1] *CFT/1672* (b1/018)
ograſam [1] *GT/1789* (117)
grayoup [1] *GT/1789* (170)
ograβam [1] *CFT/1672* (b1/018)

uğraş- (Bir iş üzerinde sürekli çalışmak. TDK – TS)
ugran [1] *ILT/1612* (a/022)

uğrunda (*zf.* Amacında, yolunda. TDK –TS)
ogruma [1] *ILT/1612* (a/050)

ogurda [1] *ILT/1612* (a/050)
uğur (*i.* İyi nitelik, meymenet, kadem. TDK – TS)
ogurlan (*u*.lan-) [1] *ILT/1612* (a/202)
ugiarlariti (*u*.lar idi) Gideni esenlik ve sevgi dilekleriyle geçirmek, yolcu etmek, teşyi etmek. TDK - TS) [1] *TG/1581* (4/ah)
ugura [1] *CFT/1672* (b1/029)
ulak (*i.* Haberci. TDK- TS)
oulak [2] *GT/1789* (116, 169)
ulak [1] *CFT/1672* (b1/017)
ulaklar [1] *CFT/1672* (b5/087)
ulaş- (Varmak, gelmek. TDK – TS)
ulaſiur [1] *CFT/1672* (b1/018)
ulema (ulema: Ar. ʿulemā *i.* Bilginler. TDK – TS)
olemà [1] *BGD/1781* (65)
ulu (*sf.* Çok yüksek, çok büyük olan (şey). TDK – TS)
uli [1] *TG/1581* (13/ah)
ullunun (Yaşlı anlamında kullanılmıştır.) [1] *BGD/1781* (67)
ulu (*u.* yol. Çok büyük anlamında kullanılmıştır. [1] *BGD/1781* (106)
ulu [1] *CFT/1672* (b7/338)
ulù [1] *PGT/1794* (707)
ululeri [2] *ILT/1612*
ulufe (*i.* ulu:fe *Ar.* ʿulūfe Osmanlılarda kapıkulu askerlerine, saray ve devlet kuruluşlarındaki bazı görevlilere üç ayda bir verilen ücret. TDK – TS)
ülefe [5] *CFT/1672* (b3/049, b7/150, b7/161, b7/201, b7/201)
ülefede [1] *CFT/1672* (b7/174)
ülefeile (*u*. ile) [1] *CFT/1672* (b7/235)
ülefelerine [1] *CFT/1672* (b7/175)
um- (1. Bir şeyin olmasını istemek, beklemek. 2. Sanmak, tahmin etmek. TDK – TS)
omar [1] *ILT/1612* (a/130)
omardilar [1] *CFT/1672* (b5/093)
omarki [1] *CFT/1672* (b7/151)
omarſze [1] *CFT/1672* (b8/387)
omarumki [1] *CFT/1672* (b8/362)
umma- (Olmasını beklememek.)
omma [1] *CFT/1672* (b5/112)
ommazdum [2] *CFT/1672* (b2/035, b7/340)
umumen (umumi: *sf.* umu:mi: *Ar.* ʿumūmī. Genel. TDK – TS)
ümümem [1] *CFT/1672* (b3/049)
ümümen [1] *CFT/1672* (b7/248)
umut (*i*. Ummaktan doğan duygu, ümit. TDK – TS)
umud [1] *BGD/1781* (v/4)
umùd [2] *BGD/1781* (54(2)
umúdule (*u*. ile)[1] *BGD/1781* (51)
umudùm [1] *BGD/1781* (57)
umudunù [1] *PGT/1794* (711)
unut- (Aklında kalmamak, hatırlamamak. TDK – TS)
onutmis [1] *CFT/1672* (b5/106)
onutmisiz [1] *CFT/1672* (b6/125)
onuttún [1] *BGD/1781* (77)
unutma- (Aklında kalmak, hatırlamak.)

onoutmam [1] *GT/1789* (122)
onutma [1] *CFT/1672* (b4/080)
onutma [1] *ILT/1612* (a/090)
onutmadym [1] *BGD/1781* (v/3)
onutmáiniz [1] *BGD/1781* (99)
onutmajáſin [1] *BGD/1781* (97)
onutmajaſynyz [1] *BGD/1781* (107)
onutmajàſynyz [1] *BGD/1781* (85)
onutmam [1] *BGD/1781* (v/3)
onutmam [1] *CFT/1672* (b1/028)
onütma [1] *BGD/1781* (67)

usan- (Tekrarlanması, uzun sürmesi dolayısıyla bir şeyden hoşlanmaz veya sıkılır duruma gelmek, bıkmak, bezmek. TDK – TS)
oſandim [1] *BGD/1781* (99)
uβandum [1] *CFT/1672* (b2/044)

uslu (*sf*. Toplumu, çevresini rahatsız etmeyen, edepli, müeddep, yaramaz karşıtı. TDK – TS)
uſlaja [1] *BGD/1781* (v/33)
uſslu [1] *CFT/1672* (b2/031)
uβlu [4] *CFT/1672* (b2/040, b4/068, b5/087, b7/160)

usta (*Far*. ustād *i*. Bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen kimse. TDK – TS)
uſtadan [1] *BGD/1781* (v/4)
uβtaβi [1] *CFT/1672* (b8/371)

utan- (Onursuz sayılacak veya gülünç olacak bir duruma düşmekten üzüntü duymak, mahcup olmak. TDK – TS)
utanyp [1] *PGT/1794* 705
utanỳp [1] *PGT/1794* 714

uvar- (Onarmak, düzeltmek. DS, 1979, cilt: 11, U-Z.)
uuarmak [1] *ILT/1612*

uy- (Uygun düşmek, münasip olmak. TDK – TS)
uiardi [1] *CFT/1672* (b7/198)
ujaḡák [1] *BGD/1781* (65)
ujar [1] *BGD/1781* (57)
ujar [1] *CFT/1672* (b8/387)
ujup [1] *CFT/1672* (b7/166)
vimak [1] *ILT/1612* (a/068)

uyan (~ oyan. Dizgin, gem, yular. TS, 1996, s. 4025)
oiar [1] *ON/1527. I*
vyan [1] *HPT/1575*
vyan [1] *TRC/1544. I*

uyan- (Uyku durumundan çıkmak. TDK – TS)
ujanỳp [2] *PGT/1794* (706, 715)
vianukdur [1] *ILT/1612*

uyandır- (Uyanmasına yol açmak. TDK – TS)
ojandyr [1] *BGD/1781* (103)

uyanık (*sf*. Uykudan uyanmış. TDK – TS)
ojanykdyr [1] *BGD/1781* (78)

uydur- (Uymasını sağlamak. TDK – TS)
ujdurdukdà [2] *PGT/1794* (710, 717)

uyku (*i.* Dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yittiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu. TDK – TS)
ujukβiz [1] *CFT/1672* (b8/421)
uyma- (Aykırı olmak.)
ujmaz [1] *CFT/1672* (b3/050)
uyu- (Uyku durumunda olmak. TDK – TS)
ujùjor [1] *BGD/1781* (55)
ujujórmu (*u.*yor mu) [1] *BGD/1781* (78)
ujumaktàn [1] *BGD/1781* (55)
ujur [1] *BGD/1781* (52)
ujur [1] *PGT/1794* 715
ujúriken (*u.*r iken) [1] *BGD/1781* (55)
uyuma- (Uyanık olma hâli.)
ujúmadym [1] *BGD/1781* (97)
uyuyama- (Uykuya geçememek.)
ujujámadym [1] *BGD/1781* (52)
uza- (Çok zaman tutmak, uzun sürmek. TDK – TS)
usar (söz *u.*) [1] *ILT/1612* (a/039)
uzadıya (uzun *u.*) *zf.* Uzatarak, derinleştirerek, genişleterek, ayrıntılarıyla. TDK – TS)
uzadije [1] *BGD/1781* (53)
uzak (*sf.* Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan, ırak, yakın karşıtı. TDK – TS)
ouſak [1] *GT/1789* (118)
ouzakdan [2] *GT/1789* (117, 125)
ouzakdur [1] *GT/1789* (129)(
ouzakmidur (*u*. mıdır) [1] *GT/1789* (123)
usàk [2] *BGD/1781* (63, 66)
uſaktàn [1] *BGD/1781* (61)
uzaghà [1] *BGD/1781* (85)
uzàk [1] *BGD/1781* (63)
uzak [4] *CFT/1672* (b1/021, b6/129, b7/175, b8/418)
uzakmidür (*u*. mıdır) [1] *CFT/1672* (b4/058)
uzaktan [1] *CFT/1672* (b1/019)
uzatkan [1] *CFT/1672* (b4/062)
uzat- (Uzamasına sebep olmak, uzamasını sağlamak. TDK – TS)
uzadiür [1] *CFT/1672* (b1/010)
uzàt [1] *BGD/1781* 6
uzatmja (hudud *u.* Sınırları genişletmek anlamında kullanılmıştır.) [1] *CFT/1672* (b6/144)
uslu (~ uzlu *sf.* Akıllı, zeki. TDK – TS)
uzlù [1] *BGD/1781* 6
uzun (*sf.* İki ucu arasında fazla uzaklık olan, maksi, kısa karşıtı. TDK – TS)
uzùn [1] *BGD/1781* (53)
uzun [1] *BGD/1781* (99)
uzun [2] *CFT/1672* (b8/418, b8/433)
vzun [1] *HPT/1575*
vzun [1] *TRC/1544. I*
uzuv (uzv *Ar.a.i.c.* a'zâ 1. organ, vücûdun müstakil parçası. 2. bir topluluğu, bir bütünü meydana getiren üyelerden her biri. (Devellioğlu, 1978)
üzveβini [1] *CFT/1672* (b8/426)

üzvinün [1] *CFT/1672* (b8/421)

üç (Bir sayı adı.)

üč [3] *BGD/1781* (50, 78(2)
uč [1] *BGD/1781* (52)
üc [1] *BGD/1781* (103)
üć [2] *BGD/1781* (103, 105)
ücs [12] *CFT/1672* (b1/005, b3/050, b6/115, b6/117, b6/126, b6/134, b6/138, b7/160, b7/210, b8/372, b8/372, b8/482)
outschndschi (*ü*.üncü) [1] *GT/1789* (165)
outſch [1] *GT/1789* (119)
ucs [3] *CFT/1672* (b5/096, b6/134, b7/234)
ucsbasli (*ü.* başlı) [1] *CFT/1672* (b6/139)
ut schi (*ü*.ü) [1] *ILT/1612* (a/095)
utſchingi (*ü*.üncü) [1] *ILT/1612*
utzé [1] *TG/1581* (3/ah)
utzi [7] *TG/1581* (2/ah, 2/ah, 2/ah, 2/ah, 2/ah, 3/ah, 3/ah)
utzile (*ü*. ile) [2] *TG/1581* (2/ah, 5/ah)
utziletur (*ü*. ile) [1] *TG/1581* (2/ah)
utzintzi (*ü*.üncü) [1] *TG/1581* (15/ah)
utzugloas (*ü.* yüz) [1] *TG/1581* (19/ah)
üc᷈iüngu̇̀ (*ü*.üncü) [2] *PGT/1794* (704, 713)
ücsingsi [1] *CFT/1672* (b7/347)
ücſingsi [2] *CFT/1672* (b7/256, b8/482)
üts [3] *CFT/1672* (b5/099, b6/115, b6/116)
ütſiβi [1] *CFT/1672* (b6/120)
vcc [4] *SL/1643*
vccida [1] *SL/1643*
vch [3] *RGT/1630* (96, 96, 96)
vts [10] *TRC/1544. I*
vts [3] *HPT/1575*
vz [5] *ON/1527. I*

ügürtle- (üğürtlemek, (üyürtlemek, üvürtlemek) İyisini seçmek, tercih etmek. TS, 1996, s. 4060)

ügürtle [1] *CFT/1672* (b6/122)
ügürtlenmis [2] *CFT/1672* (b7/224, b8/427)
ügürtlerler [1] *CFT/1672* (b7/153)

üleştir- (Pay ederek dağıtmak, bölüştürmek. TDK – TS)

üleſtir mislerdür [1] *CFT/1672* (b3/051)
üleſtirdikleri [1] *CFT/1672* (b7/258)
üleſtirir [1] *CFT/1672* (b8/370)
üleſtirirler [1] *CFT/1672* (b6/112)
üleſtirirüm [1] *CFT/1672* (b5/094)
üleſtirür [2] *CFT/1672* (b7/252, b8/368)

ümit (*i.* ümi:d *Far.* umīd. Umut. TDK-TS)

oumidſiz [1] *GT/1789* (171)
umizümüz [1] *CFT/1672* (b2/042)
ümiz [1] *CFT/1672* (b6/142)
ümizle [1] *CFT/1672* (b7/149)
ümizleri [1] *CFT/1672* (b8/387)
ümizüm [2] *CFT/1672* (b4/059, b6/137)

ümizümüz [1] *CFT/1672* (b1/029)
ürü- (it *ü.*r) Havlamak. TDK – TS)
urur [1] *BGD/1781* 6
Üsküdar (İstanbul'un Anadolu yakasında ilçe ve tarihî bir semt. TDV İslam Ansiklopedisi, 2012, s. 368)
scudarda [1] *CFT/1672* (b7/169)
scudarddan [1] *CFT/1672* (b6/127)
scudurdan [1] *CFT/1672* (b6/128)
üsküf (*isim*, *Rum.*. Yüksek aşamadaki yeniçeri subaylarının giydikleri, yarısı arkaya sarkan uzun bir sarık. TDK Güncel Sözlük)
uskuf [1] *ILT/1612* (a/190)
üst (*i.* Bir şeyin görülen yanı, yüzü. TDK – TS)
uſſme [1] *ILT/1612*
uſtine [1] *ILT/1612* (a/096)
uſtunde [1] *ILT/1612*
uſtüne[1] *BGD/1781* (97)
uβtümüze [1] *CFT/1672* (b8/402)
üstünde [1] *PGT/1794* (712)
üſtümdè [1] *BGD/1781* (59)
üſtündedir [1] *BGD/1781* (92)
üſtüne [1] *BGD/1781* (103)
üſtünè [2] *BGD/1781* (77, 84)
üβt [1] *CFT/1672* (b8/476)
üβtünde [1] *CFT/1672* (b8/427)
üβtüne [3] *CFT/1672* (b6/117, b8/426, b8/426)
üstat (üsta:d *Far.* ustād *i.* Bilim veya sanat alanında üstün bilgisi ve yeteneği olan kimse. TDK – TS)
uβtazlarile (*ü.*lar ile) [1] *CFT/1672* (b7/227)
üstiker* (ustā – kār. Bir işin ustası anlamında kullanılmıştır.)
veſtichier [1] *ON/1527. I*
üşenme- (İstekli olmak.)
üsenmezβen [1] *CFT/1672* (b8/425)
üzere (~ üzre (*zf.* 1. Amacıyla 2. Şartıyla. TDK – TS)
usere [1] *ILT/1612* (a/137)
uſre [1] *ILT/1612*
uſtré [1] *TG/1581* (11/ah)
uzeré [1] *TG/1581* (5/ah)
úzre [1] *BGD/1781* (78)
uzrè [1] *BGD/1781* (97)
uzre [3] *BGD/1781* (57, 97(2)
üzre [30] *CFT/1672* (b1/027, b1/029, b3/049, b3/054, b3/056, b5/093, b5/093, b5/095, b5/096, b5/099, b5/103, b5/109, b6/144, b6/144, b7/145, b7/149, b7/151, b7/166, b7/238, b7/238, b7/253, b7/259, b7/281, b8/364, b8/387, b8/387, b8/402, b8/407, b8/432, b8/491)
üzrè [5] *BGD/1781* (58, 78, 90, 91, 92)
üzre [5] *BGD/1781* (94, 97, 106, 107, v/34)
üzre [5] *PGT/1794* (702, 705(2), 714(2)
üzredür [2] *CFT/1672* (b8/362, b8/420)
üzeri (i. Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı. TDK – TS)
uzerime [1] *CFT/1672* (b7/222)
uzerindétur [1] *TG/1581* (3/ah)

uzerindetur [6] *TG/1581* (10/ah, 11/ah, 4/ah, 6/ah, 8/ah, 9/ah)
üzerimuzde [1] *CFT/1672* (b7/219)
üzerinde [1] *CFT/1672* (b7/170)
üzerinde [2] *PGT/1794* (702, 713)
üzerindetur [2] *TG/1581* (2/ah, 7/ah)

üzerine (*zf.* üstüne. TDK – TS)
ouzerine [1] *GT/1789* (166)
uzerinè [1] *BGD/1781* (67)
uzerine [1] *CFT/1672* (b7/219)
üzerinà [1] *BGD/1781* (93)
üzerine [1] *PGT/1794* (706)
üzerinè [1] *PGT/1794* (715)
üzerine [11] *CFT/1672* (b1/007, b1/010, b3/045, b5/085, b7/198, b7/221, b7/221, b7/221, b7/223, b7/248, b7/253)
üzerine [4] *BGD/1781* (51, 84, 87, v/3)
üzerinè [4] *BGD/1781* (52, 82, 88, 96)
vzeriné [1] *TG/1581* (17/ah)

üzüm (*i.* Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi. TDK – TS)
izun [1] *ON/1527. I*
usumung [1] *ILT/1612* (a/198)
üzüm [1] *CFT/1672* (b4/072)
üzüme [1] *CFT/1672* (b7/210)
vzum [1] *HPT/1575*
vzum [1] *TRC/1544. I*
youzoum [1] *GT/1789* (129)

vafir (vâfir, vâfire *Ar. sf.* vefret. çok, bol. (Devellioğlu, 1978)
vafir [1] *GT/1789* (126)
vafir [9] *CFT/1672* (b2/034, b4/063, b5/080, b6/135, b7/232, b7/293, b8/441, b8/444, b8/472)
vàfyr *BGD/1781* (55)

vaftiz (*i. Rum*. Hristiyanlıkta doğduktan kısa bir süre sonra çocuğa ilk günahını silmek ve onu Hristiyanlaştırmak amacıyla yapılan kutsal işlem. TDK – TS)
vaftiz *BGD/1781* (v/4)
vaftizde *BGD/1781* (v/4)

vah (*ünl. Ar.* vāh. `Yazık` anlamında söylenen bir söz. TDK – TS)
vah [2] *BGD/1781* (86, 98)

Vahidî (Vâhidiyye: Kerrâmiyye'ye mensup olduğu belirtilen bir fırka.TDV İslam Ansiklopedisi, 2002, s. 294)
vajidÿ [1] *CFT/1672* (b8/453)

vakar (*i.* vaka:r *Ar.* vaḳār. Ağırbaşlılık. TDK – TS)
vekár *BGD/1781* (83)

vaki (*sf.* va:ki: Ar. vāḳiʿ. Olan, olmuş. TDK – TS)
naki* (vaki) [1] *TG/1581* (13/ah)
uaké [1] *TG/1581* (13/ah)
vakỳ [1] *PGT/1794* 702

vakit (*Ar.* vaḳt *i.* Zaman. TDK – TS)
facẗin [1] *TG/1581* (4/ah)
faiti [1] *TG/1581* (9/ah)
ouacẗ [1] *RGT/1630* (95)

uuacht [1] *ILT/1612*
uuacting [1] *ILT/1612*
vachkinda [1] *ILT/1612* (a/087)
vacqt [1] *SL/1643*
vakitde [1] *GT/1789* (115)
vakt [1] *CFT/1672* (b8/444)
vakt [4] *PGT/1794* (704, 706, 712, 715)
vaktdè [1] *PGT/1794* (701)
vaktde [2] *PGT/1794* (708, 715)
vakte [16] *CFT/1672* (b2/035, b3/047, b5/086, b5/100, b5/106, b5/110, b7/151, b7/154, b7/160, b7/198, b7/233, b7/248, b7/254, b7/256, b7/294, b8/420)
vakti [2] *CFT/1672* (b7/235, b8/482)
vaktini [1] *CFT/1672* (b8/368)
vaktiníz [1] *BGD/1781* (82)
vaktinìz [1] *BGD/1781* (90)
vaktyny'z [1] *BGD/1781* (83)
vakyd [2] *BGD/1781* (v/32(2)
vakyttè[2] *BGD/1781* (54, 96)
vatkte [1] *CFT/1672* (b6/127)
vuacting [1] *ILT/1612*

Valeşio (*Lat.* Valesius (Sabine) *öz. i.* Roma tarihinde aristokratik bir aile adı. https://en.wikipedia.org/ wiki/Valeria_(gens)
valeſiolerün [1] *CFT/1672* (b7/224)

valide (*i.* va:lide *Ar.* vālide. Anne. TDK – TS)
valide [1] *CFT/1672* (b1/009)
validenun [1] *CFT/1672* (b6/142)
vãlidesì [1] *PGT/1794* (700)
vãlidesinden [1] *PGT/1794* 699

vallahi (lâ-v'Allâhi (*Ar.n*. Vallahi, hayır. (Devellioğlu, 1978)
vallaha [2] *CFT/1672* (b2/031, b3/053)
vallahi [1] *CFT/1672* (b7/215)

var (*i.* Elde bulunan her şey. TDK – TS)
bar [1] *ILT/1612* (a/017)
bardugin [1] *ILT/1612* (a/143)
bariſa [2] *TG/1581* (1/ah, 1/ah)
barutur [4] *TG/1581* (1/ah, 1/ah, 1/ah, 2/ah)
fariti [1] *TG/1581* (4/ah)
farutur [1] *TG/1581* (12/ah)
uariſa [1] *TG/1581* (14/ah)
vár [1] *CFT/1672* (b1/013)
var [10] *GT/1789* (113, 114, 124, 124, 125, 126, 126, 126, 126, 163)
var [19] *BGD/1781* (50(2), 52, 54, 56, 57, 62, 82, 83(2), 86, 91(2), 93(2), 94, 106(2), 111)
var [2] *PGT/1794* (705, 714)
var [2] *SL/1643*
var [2] *TRC/1544. I*
var [40] *CFT/1672* (b1/005, b1/006, b2/033, b2/034, b2/042, b3/047, b3/047, b3/049, b3/049, b3/050, b4/059, b4/060, b4/061, b4/062, b4/065, b4/070, b4/072, b5/082, b5/094, b5/102, b6/122, b6/136, b6/142, b7/154, b7/155, b7/168, b7/169, b7/169, b7/174, b7/202, b7/216, b7/222, b7/226, b8/401, b8/432, b8/433, b8/443, b8/473, b8/482, b8/482)

vardur [2] *SL/1643*
vardur [27] *CFT/1672* (b1/003, b1/007, b1/007, b1/009, b1/012, b1/012, b1/014, b1/017, b3/045, b3/050, b3/057, b4/059, b4/065, b5/100, b5/109, b5/110, b6/122, b6/122, b6/135, b7/160, b7/170, b7/175, b7/202, b7/219, b7/227, b7/297, b8/458)
vardur [4] *GT/1789* (111, 116, 123, 127)
vardurki [1] *CFT/1672* (b7/340)
vardurki [1] *GT/1789* 112
vardür [1] *CFT/1672* (b4/061)
vardyr [2] *BGD/1781* (85, 107)
vàrdyr [2] *BGD/1781* (85, 89)
várdyr [5] *BGD/1781* (83, 89, 90, 95, 98)
varidi (*v*. idi) [2] *GT/1789* (167, 170)
varidi [1] *CFT/1672* (b6/139)
varimyšmì (*v.*imiş mi) [1] *BGD/1781* (55)
variſe (*v*. ise) [1] *GT/1789* (129)
variβe [5] *CFT/1672* (b1/016, b2/038, b4/073, b5/103, b5/107)
vármi (*v.* mı) [1] *BGD/1781* (87)
varmi (*v.* mı) [3] *BGD/1781* (92, 106(2)
varmi (*v.* mı) [3] *GT/1789* (118, 124, 124)
varmi [1] *TRC/1544. I*
varmi [15] *CFT/1672* (b1/012, b1/022, b2/035, b4/060, b4/060, b4/061, b5/083, b6/124, b6/140, b6/141, b7/160, b7/202, b7/267, b8/427, b8/457)
vármy (*v.* mı) *BGD/1781* (58)var
várydi (*v.* idi) *BGD/1781* (77)
varydy (*v.* idi) [2] *BGD/1781* (v/3(2)
vàryſa (*v.* ise) *BGD/1781* (58)
vuar [3] *ILT/1612* (a/175, a/178, a/218)
vvariſſe (*v*. ise) [1] *ILT/1612* (a/200)

var- (Erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak. TDK – TS)
vara (*v*.a bil- Ulaşmak anlamında kullanılmıştır.) [2] *CFT/1672* (b1/013, b5/108)
varabilurſin (*v.*a bil-) [1] *GT/1789* 114
varagsagünüz [1] *CFT/1672* (b1/015)
varagsak [1] *CFT/1672* (b5/091)
varajym [1] *PGT/1794* (712)
varalum [2] *CFT/1672* (b6/134, b6/138)
varan [1] *CFT/1672* (b8/370)
vardhyghynà *BGD/1781* (54)
vardi [1] *GT/1789* (166)
vardougum [1] *GT/1789* (119)
vardougun [1] *GT/1789* (118)
vardughun [1] *SL/1643*
vardúkce *BGD/1781* (55)
vardügüm [1] *CFT/1672* (b1/022)
vardügün [1] *CFT/1672* (b1/022)
vardy [1] *PGT/1794* 714
vardyghy'm *BGD/1781* (54)
vardykdà [1] *PGT/1794* 705
varget (*v.* git) [1] *ON/1527. I*
varindſchedek (*v.*ıncaya dek) [2] *GT/1789* (116, 119)
varingsedek (*v.*ınca(ya) dek) [2] *CFT/1672* (b1/017, b8/409)

varingſedek (*v*.ınca(ya) dek) [2] *CFT/1672* (b1/022, b1/023)
varinüz [1] *CFT/1672* (b4/080)
varmak [3] *CFT/1672* (b5/108, b5/108, b8/482)
varoup [1] *GT/1789* (170)
varsàn *BGD/1781* (55)
varun [1] *GT/1789* (131)
varup [3] *CFT/1672* (b7/165, b7/253, b8/427)
varur [1] *CFT/1672* (b1/008)
vary'nge *BGD/1781* (59)
varynyz *BGD/1781* (17)
varỳp [4] *PGT/1794* (699, 702, 711, 712)
varβak [1] *CFT/1672* (b6/121)
vvari [1] *ILT/1612* (a/053)
vvaringe [1] *ILT/1612* (a/195)
war [1] *TRC/1544. I*

Varad (Romanya'da tarihî bir şehir. TDV İslam Ansiklopedisi, 2012, s. 513)
varad [2] *CFT/1672* (b3/048, b7/281)

varıl- (Herhangi bir yere ulaşılmak. TDK – TS)
varilur [1] *CFT/1672* (b1/014)
varilur [1] *GT/1789* (116)
varilür [1] *CFT/1672* (b1/017)

varma- (Ulaşmamak.)
varmam [1] *CFT/1672* (b1/024)
varmamak [1] *CFT/1672* (b1/010)
varmamy'š [1] *BGD/1781* (51)
varmaz [1] *CFT/1672* (b1/009)
varmazdan [1] *CFT/1672* (b5/081)

vasıl (*sf*. va:sıl *Ar*. vāṣil. Ulaşan, varan. TDK – TS)
vaſy'l *BGD/1781* (50)

vatan (*Ar.* vaṭan *i.* Yurt. TDK – TS)
batanum [1] *ILT/1612*
vatam [2] *CFT/1672* (b1/015, b8/386)
vatamüze [1] *CFT/1672* (b7/233)
vatanida [1] *CFT/1672* (b8/442)

vay (*ünl.* Şaşma anlatan bir söz. TDK – TS)
vai [1] *CFT/1672* (b3/055)
vai [1] *ILT/1612* (a/194)
vai [3] *SL/1643*
vaj [2] *CFT/1672* (b7/216, b7/224)
vàj *BGD/1781* (58)

vaz (*v.* geç- *Far.* vāz + *T.* geçmek Kendi hakkı saydığı bir şeyi artık istemez olmak.TDK – TS)
vaz (*v.* eyle-) vazgeçmek anlamında kullanılmıştır. [2] *BGD/1781* (62, 98)
vaz [1] *PGT/1794* 704
vaz [2] *BGD/1781* (56, v/4)
vaβ (*v*. geç-) Feragat etmek, bırakmak anlamında kullanılmıştır. [1] *CFT/1672* (b6/144)

ve (*bağ. Ar.* ve İki kelime veya iki cümle arasına girerek aralarında bir bağ olduğunu anlatan söz. TDK – TS)
bé [8] *TG/1581* (19/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 4/ah, 4/ah, 5/ah)

be [92] *TG/1581* (1/ah, 1/ah, 10/ah, 10/ah, 10/ah, 11/ah, 11/ah, 11/ah, 11/ah, 11/ah, 13/ah, 13/ah, 13/ah, 15/ah, 15/ah, 15/ah, 15/ah, 15/ah, 16/ah, 2/ah, 2/ah, 2/ah, 2/ah, 2/ah, 2/ah, 3/ah, 4/ah, 4/ah, 4/ah, 4/ah, 4/ah, 4/ah, 4/ah, 4/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 5/ah, 6/ah, 6/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 7/ah, 8/ah, 8/ah, 8/ah, 8/ah, 8/ah, 9/ah, 9/ah, 9/ah, 9/ah, 9/ah, 9/ah)

beher (*v*. her [1] *ILT/1612* (a/054)

vc [2] *CFT/1672* (b4/062, b5/081)

ve [1] *CFT/1672* (b7/223)

ve [1] *CFT/1672* (b8/442)

ve [1] *ILT/1612*

ve [1] *SL/1643*

ve [128] *BGD/1781* (51, 53, 58, 60(2), 62(3), 63, 64(2), 65(2), 66(2), 67(5), 68(2), 83(3), 84, 86, 87, 89(3), 92, 94, 95, 96(3), 97(6), 98(6), 99(5),103(3), 107(2), 109(2), 111(2), v/3(8), v/4(25), v/30(6), v/31(12), v/32(4), v/33(5), v/34(5)

ve [26] *PGT/1794* (699, 700(2), 703(2), 704, 707(2), 708(2), 709, 710, 711, 712, 713(4), 714, 715(2), 716(4), 717)

ve [32] *GT/1789* (111, 112, 115, 115, 120, 123, 123, 124, 125, 126, 126, 127, 128, 129, 129, 130, 130, 130, 163, 163, 163, 164, 165, 165, 167, 169, 169, 169, 169, 170, 170, 171)

ve [429] *CFT/1672* (b1/007, b1/010, b1/011, b1/015, b1/016, b1/018, b1/025, b1/026, b1/029, b1/029, b2/032, b2/033, b2/033, b2/035, b2/036, b2/041, b2/042, b2/043, b3/045, b3/046, b3/046, b3/047, b3/048, b3/049, b3/049, b3/051, b3/053, b3/053, b3/054, b3/055, b3/055, b3/056, b3/057, b3/057, b4/058, b4/060, b4/060, b4/062, b4/064, b4/065, b4/065, b4/066, b4/069, b4/071, b4/072, b4/072, b4/073, b4/074, b4/074, b4/074, b4/075, b4/075, b4/076, b4/077, b4/078, b5/081, b5/082, b5/083, b5/083, b5/083, b5/083, b5/083, b5/084, b5/084, b5/086, b5/087, b5/087, b5/088, b5/088, b5/088, b5/088, b5/089, b5/089, b5/090, b5/090, b5/090, b5/091, b5/091, b5/092, b5/093, b5/094, b5/094, b5/094, b5/094, b5/095, b5/095, b5/096, b5/097, b5/097, b5/097, b5/098, b5/098, b5/098, b5/099, b5/099, b5/099, b5/100, b5/100, b5/101, b5/101, b5/101, b5/102, b5/102, b5/102, b5/106, b5/106, b5/106, b5/107, b5/107, b5/108, b5/109, b5/110, b5/111, b6/119, b6/120, b6/121, b6/122, b6/123, b6/125, b6/126, b6/127, b6/127, b6/129, b6/129, b6/131, b6/131, b6/132, b6/132, b6/133, b6/133, b6/136, b6/138, b6/139, b6/142, b6/142, b6/143, b6/143, b6/144, b6/144, b6/144, b7/145, b7/145, b7/145, b7/149, b7/149, b7/150, b7/150, b7/151, b7/153, b7/153, b7/153, b7/153, b7/153, b7/153, b7/153, b7/155, b7/155, b7/155, b7/155, b7/155, b7/156, b7/156, b7/156, b7/160, b7/160, b7/160, b7/160, b7/160, b7/160, b7/160, b7/160, b7/161, b7/161, b7/161, b7/161, b7/164, b7/165, b7/166, b7/166, b7/167, b7/167, b7/167, b7/168, b7/168, b7/168, b7/169, b7/169, b7/170, b7/170, b7/174, b7/175, b7/175, b7/176, b7/196, b7/196, b7/196, b7/198, b7/198, b7/198, b7/198, b7/199, b7/199, b7/199, b7/199, b7/201, b7/201, b7/209, b7/210, b7/210, b7/210, b7/210, b7/211, b7/211, b7/215, b7/215, b7/215, b7/215, b7/216, b7/216, b7/216, b7/216, b7/216, b7/219, b7/220, b7/221, b7/221, b7/222, b7/223, b7/224, b7/224, b7/224, b7/224, b7/224, b7/226, b7/226, b7/227, b7/227, b7/233, b7/233, b7/233, b7/238, b7/238, b7/238, b7/246, b7/248, b7/248, b7/248, b7/248, b7/248, b7/248, b7/249, b7/249, b7/249, b7/249, b7/252, b7/252, b7/252, b7/252, b7/252, b7/252, b7/253, b7/253, b7/253, b7/253, b7/253, b7/254, b7/254, b7/254, b7/254, b7/254, b7/256, b7/258, b7/281, b7/281, b7/281, b7/281, b7/281, b7/282, b7/282, b7/285, b7/293, b7/293, b7/294, b7/294, b7/294, b7/294, b7/296, b7/296, b7/296, b7/296, b7/296, b7/296, b7/297, b7/338, b7/338, b7/338, b7/339, b7/339, b7/339, b7/339, b7/340, b7/340, b7/340, b7/340, b7/340, b7/340, b7/341, b7/341, b7/341, b7/341, b7/341, b7/342, b7/342, b7/342, b7/342, b7/342, b7/342, b7/346, b7/347, b7/347, b7/347, b7/347, b8/361, b8/362, b8/362, b8/362, b8/363,

b8/363, b8/363, b8/363, b8/363, b8/363, b8/364, b8/364, b8/366, b8/366, b8/367, b8/367, b8/368, b8/368, b8/369, b8/369, b8/369, b8/369, b8/370, b8/370, b8/370, b8/370, b8/370, b8/370, b8/371, b8/371, b8/371, b8/371, b8/372, b8/386, b8/386, b8/386, b8/387, b8/387, b8/387, b8/387, b8/387, b8/401, b8/401, b8/402, b8/402, b8/402, b8/402, b8/402, b8/405, b8/405, b8/407, b8/407, b8/407, b8/408, b8/408, b8/418, b8/418, b8/418, b8/420, b8/421, b8/421, b8/426, b8/426, b8/426, b8/427, b8/427, b8/427, b8/427, b8/433, b8/433, b8/434, b8/434, b8/441, b8/441, b8/441, b8/442, b8/442, b8/442, b8/442, b8/442, b8/443, b8/443, b8/443, b8/443, b8/443, b8/443, b8/444, b8/444, b8/444, b8/453, b8/453, b8/458, b8/472, b8/472, b8/472, b8/473, b8/473, b8/476, b8/476, b8/482, b8/490, b8/490, b8/490, b8/490, b8/490, b8/490, b8/491)

veki (*v.* ki) [1] *CFT/1672* (b5/100)
vel [1] *CFT/1672* (b7/294)
venam (*v.* nâm tut-) [1] *CFT/1672* (b8/472)
vle [1] *HPT/1575*

vech (~ veçhile (*Ar.i.c.* vücûh) Yüz, üst, satıh. Devellioğlu., 1978)

betʃchile [1] *ILT/1612*
betzitchthen [1] *TG/1581* (16/ah)
veğh (Yol, düzen, şekil, tarz anlamında kullanılmıştır.) [1] *PGT/1794* 705

vehdanî (vahdâniyyet: Şerikinin olmaması anlamında Allah'a nisbet edilen selbî sıfatlardan biri. TDV İslam Ansiklopedisi, 2012, s. 428)

bechtanileginé [1] *TG/1581* (5/ah)

vekil (veki:l *Ar.* vekīl *i.* Birinin, işini görmesi için kendi yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse. TDK – TS)

vekil [1] *CFT/1672* (b7/248)
vekili [1] *CFT/1672* (b7/252)
vekilidur [1] *CFT/1672* (b7/248)

vekilharç (*Ar. i.* vekīl + ḫarc. Kesedar. TDK – TS)

vekilhargs [3] *CFT/1672* (b5/094, b5/095, b7/227)

velakin (*bağ.* vela:kin Ar. velākīn Ama. TDK – TS)

velakin [1] *GT/1789* 112
velikin [1] *CFT/1672* (b4/074)

veledizina (*Ar. i.* veled- i zinâ. Babası belli olmayan çocuk. TDK – TS)

veledizina [1] *CFT/1672* (b6/134)

veli (veli: *Ar*. velī *i*. Ermiş. TDK – TS)

beliler [1] *TG/1581* (6/ah)
ueliler [1] *TG/1581* (11/ah)

Venedik (İtalya'da tarihî bir şehir. TDV İslam Ansiklopedisi, 2013, s. 44)

venediklerle [1] *CFT/1672* (b7/167)

ver- (1. Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek. 2. Herhangi bir şey ortaya çıkarmak, oluşturmak. TDK – TS)

averar (ver ~ iver- şeklinde okunabilir. [1] *ILT/1612* (a/179)
birti [1] *TG/1581* (13/ah)
birur [1] *TG/1581* (1/ah)
creer [1] *ILT/1612*
uuer [1] *ILT/1612*
uuermek [1] *ILT/1612*
uuerur [1] *ILT/1612*
uuerurdum [1] *ILT/1612*
uuerurʃen [1] *ILT/1612*
ver [1] *GT/1789* (113)

ver [1] *HPT/1575* (28)
ver [1] *SL/1643*
ver [3] *CFT/1672* (b1/005, b1/006, b4/068)
ver [8] *BGD/1781* (78, 84(2), 86, 88(2), 99, 105)
verdi [1] *BGD/1781* (52)
verdi [1] *CFT/1672* (b2/042)
verdi [1] *HPT/1575*
verdì [2] *BGD/1781* (51, 87)
verdighym [1] *BGD/1781* (82)
verdighymden [1] *BGD/1781* (56)
verdiği [1] *CFT/1672* (b7/249)
verdìk [2] *BGD/1781* (62(2)
verdiki [1] *GT/1789* (169)
verdikleri [1] *CFT/1672* (b7/281)
verdikten [1] *CFT/1672* (b7/166)
verdiler [1] *CFT/1672* (b7/281)
vere [1] *BGD/1781* (57)
vere [1] *CFT/1672* (b1/027)
vere [1] *GT/1789* (121)
vere [1] *HPT/1575*
veregéghim [1] *BGD/1781* (90)
veregeklerini [1] *BGD/1781* (v/34)
veregsek [1] *CFT/1672* (b1/027)
vereim [1] *CFT/1672* (b8/490)
vereim [2] *BGD/1781* (56, 92)
verelüm [1] *CFT/1672* (b7/256)
veren [1] *BGD/1781* (67)
veren [1] *PGT/1794* 716
verèn [2] *BGD/1781* (64, 66)
veren [2] *CFT/1672* (b2/037, b5/102)
vereum [4] *GT/1789* (122, 166, 166, 166)
vèrin [1] *BGD/1781* (103)
vérin [2] *BGD/1781* (85, 96)
verìp [1] *PGT/1794* (711)
verip[1] *BGD/1781* (v/32)
verìr [1] *BGD/1781* (66)
verir [1] *CFT/1672* (b7/154)
verir [3] *BGD/1781* (53, 66, 90)
verìrim [1] *BGD/1781* (78)
veririm [2] *BGD/1781* (53, 92)
veririz [1] *BGD/1781* (103)
verirler [1] *CFT/1672* (b3/045)
verìrſe (*v*.ir ise) [1] *BGD/1781* (51)
verirſe (*v*.ir ise) [2] *BGD/1781* (56, v/4)
verírſen (*v*.ir ise) [1] *BGD/1781* (66)
verirſin [2] *BGD/1781* (56(2)
verirüz [1] *CFT/1672* (b4/061)
verirβiniz [1] *CFT/1672* (b4/076)
veris [1] *CFT/1672* (b7/219)
veriſin [1] *BGD/1781* (109)

veriür [1] *CFT/1672* (b7/151)
vermege [1] *CFT/1672* (b5/112)
vermeje [1] *BGD/1781* (52)
vermejè [1] *BGD/1781* (97)
vermek [1] *CFT/1672* (b7/282)
vermek [1] *SL/1643*
vermek [2] *BGD/1781* (v/34(2)
vermek [2] *GT/1789* (116, 121)
vermèm [1] *BGD/1781* (78)
vermis [2] *CFT/1672* (b7/222, b7/339)
vermisler [1] *CFT/1672* (b7/160)
vermiſcidim (*v.*miş idim) [1] *BGD/1781* (86)
veroup [1] *GT/1789* (170)
versin [1] *BGD/1781* (50)
versìn [1] *BGD/1781* (77)
versin [1] *BGD/1781* (93)
verſem [1] *BGD/1781* (99)
verſin [2] *BGD/1781* (107(2)
verſun [4] *GT/1789* (120, 121, 129, 130)
verur [1] *SL/1643*
verurki (*v.*ir ki) [1] *GT/1789* (166)
verurſin [1] *GT/1789* (166)
verurſiniz [1] *GT/1789* (115)
verurum [1] *GT/1789* (123)
verüp [6] *CFT/1672* (b5/102, b5/108, b5/111, b8/368, b8/368, b8/372)
verür [11] *CFT/1672* (b1/024, b5/087, b7/151, b7/161, b7/210, b7/224, b7/248, b7/254, b7/259, b7/347, b8/370)
verürdi [4] *CFT/1672* (b4/066, b7/155, b7/281, b7/282)
verürler [3] *CFT/1672* (b6/131, b7/201, b8/370)
verürmiβim [1] *CFT/1672* (b4/060)
verürüm [1] *CFT/1672* (b4/070)
verürβen [4] *CFT/1672* (b1/015, b4/066, b6/121, b6/122)
verβe [1] *CFT/1672* (b3/055)
verβen [2] *CFT/1672* (b2/039, b6/136)
verβin [2] *CFT/1672* (b4/075, b7/249)
verβinler [1] *CFT/1672* (b4/065)
vireim [1] *CFT/1672* (b2/030)
viren [1] *SL/1643*
virirſin [1] *SL/1643*
virirü [1] *CFT/1672* (b2/036)
virmege [1] *CFT/1672* (b5/110)
virmek [6] *CFT/1672* (b1/017, b1/026, b5/105, b7/161, b7/223, b8/482)
virüp [3] *CFT/1672* (b5/096, b5/099, b5/099)
virβen [2] *CFT/1672* (b1/002, b1/025)
virβün [1] *CFT/1672* (b5/088)
vuermecte [1] *ILT/1612* (a/155)
vveren [1] *ILT/1612* (a/138)
vvermes [1] *ILT/1612* (a/105)
vverum [1] *ILT/1612* (a/138)
vverurſcheng [1] *ILT/1612* (a/093)

verdirt- (Vermesini sağlamak.)
verittirmek [1] *CFT/1672* (b7/201)
verecek (*i.* Birine verilmesi gereken para, borç, alacak karşıtı. TDK – TS)
veredſcheg [1] *GT/1789* (121)
verem (*Ar.* verem *i.* Herhangi bir organa ve en çok akciğerlere yerleşen Koch basilinin yol açtığı ateşli ve bulaşıcı bir hastalık, tüberküloz. TDK – TS)
veremdèn [1] *BGD/1781* (98)
veresiye (vere'siye *zf.* Karşılığı sonra ödenmek üzere, peşin karşıtı. TDK – TS)
veriſie [1] *BGD/1781* (55)
veriſiè[1] *BGD/1781* (60)
vergi (1. *i.* Kamu hizmetlerine harcanmak için hükûmetin, yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı para 2.(*tanrı v.+si*)*i. mcz.* Bir kimsenin doğuştan sahip olduğu iyi nitelik.
vergi [1] *CFT/1672* (b7/156)
vergidür [1] *CFT/1672* (b7/160)
veril- (Verme işine konu olmak. TDK – TS)
verile [3] *CFT/1672* (b3/049, b7/258, b8/368)
verilmistür [2] *CFT/1672* (b8/366, b8/368)
verilmiſch [1] *GT/1789* (128)
verilmiſtür [2] *CFT/1672* (b4/068, b8/428)
verilsin [1] *PGT/1794* (710)
verilsìn [1] *PGT/1794* 716
verilur [1] *CFT/1672* (b7/161)
verilür [2] *CFT/1672* (b5/102, b7/259)
veriş (Alış *v.*)
alyš verìš *BGD/1781* (63)
verme- (Karşıdakine ulaştırmamak.)
vermazlèr [1] *BGD/1781* (63)
vérme [1] *BGD/1781* (50)
verme [1] *CFT/1672* (b4/062)
vermedi [1] *HPT/1575*
vermedi [2] *CFT/1672* (b7/160, b7/167)
vermediji [1] *BGD/1781* (v/32)
vérmedim [1] *BGD/1781* (52)
vermedük [1] *CFT/1672* (b8/371)
vermedün [1] *CFT/1672* (b5/112)
vermem [1] *BGD/1781* (105)
vermem [1] *CFT/1672* (b6/123)
vermem [2] *GT/1789* (166, 167)
vermeſun [2] *GT/1789* (120, 125)
vermez [2] *CFT/1672* (b7/156, b7/294)
vermezler [2] *CFT/1672* (b2/039, b6/135)
vermezſun [1] *GT/1789* (118)
vermezβin [1] *CFT/1672* (b7/254)
virmeingſe [1] *CFT/1672* (b1/024)
virmezβin [2] *CFT/1672* (b1/025, b3/055)
virmeβin [1] *CFT/1672* (b1/021)
vesair (*sf.* vesa:ir *Ar.* ve + sāʾir Diğer. TDK – TS)
veβair [1] *CFT/1672* (b7/347)

vesvese (*Ar*. vesvese *i.* Kuruntu. TDK – TS)
veſueſeje [1] *ILT/1612*
veya (ve'ya: *Ar.* ve + *Far. bağ*. Ayrı olmakla birlikte aynı değerde tutulan iki şeyi anlatan kelimelerden ikincisinin önüne getirilen söz, yahut. TDK – TS)
veya [1] *CFT/1672* (b7/248)
vezir (*Ar.* vezīr (TDK - TS). İslâm devletlerinde hükümdardan sonra gelen en yetkili yönetici. TDV İslam Ansiklopedisi, 2013, s. 82)
vezer [1] *CFT/1672* (b7/248)
vezeridür [1] *CFT/1672* (b7/267)
vezir [32] *CFT/1672* (b2/036, b3/057, b3/057, b3/057, b5/096, b5/097, b5/099, b5/099, b5/100, b5/100, b5/102, b5/102, b5/103, b5/106, b5/107, b5/107, b7/196, b7/210, b7/211, b7/246, b7/249, b7/249, b7/249, b7/252, b7/256, b7/256, b7/256, b7/258, b7/282, b8/371, b8/372, b8/372)
vezirden [2] *CFT/1672* (b7/254, b7/256)
vezire [1] *CFT/1672* (b5/103)
veziri [4] *CFT/1672* (b5/100, b7/249, b7/253, b8/371)
vezirin *BGD/1781* (83)
vezirler [1] *CFT/1672* (b5/100)
vezirlerden [2] *CFT/1672* (b7/247, b7/256)
vezirlere [1] *CFT/1672* (b5/107)
vezirlerün [3] *CFT/1672* (b7/246, b7/249, b7/267)
vezirlik [2] *CFT/1672* (b7/248, b7/282)
vezirlikte [1] *CFT/1672* (b7/282)
vezirlilk [1] *CFT/1672* (b7/282)
vezirun [1] *CFT/1672* (b7/256)
vezirün [3] *CFT/1672* (b7/167, b7/267, b7/282)
vezirβiz [1] *CFT/1672* (b7/253)
vizir [1] *CFT/1672* (b5/097)
vizirìn *BGD/1781* (54)
vilayet (vila:yet *Ar.* vilāyet *i.* İl. TDK – TS)
viaietlerde [1] *CFT/1672* (b1/018)
vialaiete [1] *CFT/1672* (b3/055)
vialetlerinde [1] *CFT/1672* (b3/055)
vialetün [1] *CFT/1672* (b6/130)
vilaiet [1] *CFT/1672* (b7/160)
vilaiete [1] *CFT/1672* (b7/233)
vilaietimuze [1] *CFT/1672* (b8/444)
vilaietimüzde [3] *CFT/1672* (b5/109, b8/419, b8/441)
vilaietinde [1] *CFT/1672* (b8/401)
vilaietlerinde [2] *CFT/1672* (b3/050, b8/472)
vilaietten [1] *CFT/1672* (b7/233)
vilajatun [1] *CFT/1672* (b1/003)
vilajet [4] *CFT/1672* (b4/071, b5/091, b5/097, b7/161)
vilajetè *BGD/1781* (95)
vilajeti [1] *CFT/1672* (b7/281)
vilajetimüzde [2] *CFT/1672* (b4/069, b8/444)
vilajetimüzün [2] *CFT/1672* (b5/088, b6/128)
vilajetìn *BGD/1781* (58)
vilajetìn *BGD/1781* (64)
vilajetindan [1] *CFT/1672* (b1/006)

vilajetinde [2] *CFT/1672* (b1/008, b1/016)
vilajetinden [1] *CFT/1672* (b7/259)
vilajetine [1] *CFT/1672* (b6/130)
vilajetler [1] *CFT/1672* (b7/153)
vilajetlerde [2] *CFT/1672* (b4/064, b7/259)
vilajetlere [1] *CFT/1672* (b7/219)
vilajetleri [1] *CFT/1672* (b7/254)
vilajetlerinde [4] *CFT/1672* (b5/087, b7/155, b7/219, b7/341)
vilajetlerinden [1] *CFT/1672* (b7/259)
vilajetlerini [1] *CFT/1672* (b7/216)
vilajetlerle [1] *CFT/1672* (b7/281)
vilajette [1] *CFT/1672* (b7/196)
vilajetten [2] *CFT/1672* (b1/006, b7/234)
vilajetümi [1] *CFT/1672* (b7/222)
vilayetde [1] *GT/1789* (127)
vilayetden [2] *GT/1789* (113, 113)
vilayetinde [1] *GT/1789* 112
vilayetinden [1] *CFT/1672* (b7/259)
vilayetinden [1] *GT/1789* (113)
vilayetindenmi [1] *GT/1789* (113)
vilayetlerden [1] *GT/1789* (119)
vilayetlerini [1] *GT/1789* (115)
vilayetumuzde [1] *GT/1789* 114
vilayetun [1] *GT/1789* (111)
vilejetün [1] *CFT/1672* (b4/074)

viran (~ vîrân *Far. sf.* Yıkık, yıkılmış. (Devellioğlu, 1978)
veran [1] *CFT/1672* (b5/088)
viran [2] *CFT/1672* (b7/156, b7/253)
viranu [1] *ILT/1612*

vukuf (*Ar. i.* vakf. 1. Durma, duruş. 2. Bir halde, olduğu gibi kalma, ilerileyip veya gerilememe. 3. Anlama, bilme, öğrenme, haberli olma, bilgi. (Devellioğlu, 1978)
vukuf [10] *CFT/1672* (b1/025, b5/081, b5/087, b6/144, b7/235, b7/254, b7/293, b7/338, b7/341, b8/442)
vukufunuz *BGD/1781* (53)
vukuſ [1] *CFT/1672* (b7/294)

vur- (Elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla çarpmak. TDK – TS)
bur [1] *ILT/1612* (a/148)
uran [2] *ILT/1612* (a/118, a/118)
vur [1] *BGD/1781* (63)
vurdù [2] *BGD/1781* (53, 95)
vurmáilan (*v.*ma ile) *BGD/1781* (60)
vurmiſtür (boynunu *v.*) (Silahla yaralamak, öldürmek. TDK – TS) [1] *CFT/1672* (b7/199)
vurmúšola (*v.*muş ola) *BGD/1781* (95)
vurur (tahta kuleye *v.*) (Takmak, koymak, bağlamak .TDK – TS) [1] *CFT/1672* (b8/407)
vurúr [1] *BGD/1781* (86)
vururlar [3] *CFT/1672* (b7/210, b8/387, b8/402)

vurul- (Vurma işine konu olmak. TDK – TS)
vurulmuš *BGD/1781* (95)

vürûd (*Ar. i.* Geliş gelme, varma; yetişme. (Devellioğlu, 1978)
vurudindèn [1] *PGT/1794* 702
vüzera (*i. c.* vüzera: *Ar.* vuzerāʾ Vezirler. TDK – TS)
vuzera [1] *CFT/1672* (b7/201)
ya (*Far.* yā *bağ.* Bir düşüncenin karşıtı düşünülürken kullanılan bir söz. TDK -TS) **yahut** (ya:hut *Far.* yā + ḫõd. *bağ.* Veya, ya da. TDK -TS)
ıa [4] *DDLT/1641*
ia [2] *ILT/1612* (a/155)
ia [8] *DDLT/1641*
ia [86] *CFT/1672* (b1/005, b1/007, b1/014, b2/034, b3/050, b3/051, b3/051, b3/052, b3/056, b4/079, b5/086, b5/087, b5/093, b5/095, b5/098, b5/099, b5/102, b5/106, b5/106, b5/108, b5/108, b6/114, b6/119, b6/123, b6/124, b6/124, b6/126, b6/126, b6/128, b6/129, b6/133, b6/133, b6/134, b6/134, b6/135, b7/168, b7/171, b7/174, b7/175, b7/210, b7/210, b7/210, b7/211, b7/219, b7/223, b7/234, b7/248, b7/249, b7/249, b7/252, b7/253, b7/253, b7/253, b7/254, b7/254, b7/256, b7/341, b7/347, b7/347, b7/347, b8/368, b8/387, b8/407, b8/407, b8/407, b8/408, b8/408, b8/409, b8/409, b8/418, b8/420, b8/420, b8/421, b8/426, b8/426, b8/426, b8/426, b8/427, b8/427, b8/428, b8/433, b8/433, b8/434, b8/443, b8/443, b8/482)
ia [9] *SL/1643*
ja [6] *ILT/1612*
ja [9] *BGD/1781* (51, 56(2), 60, 63, 77, 91, 96, 97)
ja [9] *CFT/1672* (b1/001, b1/024, b4/076, b5/101, b7/164, b7/209, b7/210, b7/249, b8/434)
ya [4] *GT/1789* (110, 110, 113, 119)
Yabahayî (Cehebi. (Hazai, 1973, s. 235) Benzer olduğunu düşündüğümüz bir tarikat adı Cebahiyye (Seyman, 2006, s. 25**)** için kullanılmış olabilir.
jabahajiler [1] *CFT/1672* (j. b8/458)
yaban I. (*Far.* yābān *i.*İnsan yaşamayan ıssız yer. TDK –TS)
iaban [1] *CFT/1672* (b1/018)
iaban [1] *ILT/1612*
iabana [4] *CFT/1672* (b1/005, b1/028, b6/128, b7/341)
jaban [1] *ILT/1612*
jaban [2] *CFT/1672* (b4/068, b7/294)
jabàn [1] *PGT/1794* (710)
jaban [2] *PGT/1794* (715, 716)
yabana [1] *GT/1789* (122)
yaban II. (*i. hlk. ağz.* Yabancı, el, yerli halktan olmayan kimse. TDK –TS)
iabanundur [1] *CFT/1672* (b4/072)
yabancı (*sf.* Başka bir milletten olan, başka devlet uyruğunda olan (kimse), bigâne, ecnebi. TDK – TS)
iabangsi [3] *CFT/1672* (b5/082, b5/097, b7/341)
jabangsi [2] *CFT/1672* (b6/114, b7/254)
yadigâr (*i.* ya:digâ:rı *Far.* yādigār Bir kimseyi, bir olayı hatırlatan nesne veya kişi, andaç. TDK – TS)
iadijar [1] *CFT/1672* (b8/420)
yağ (*i*. Birleşiminde stearik, oleik, palmitik asitlerle gliserin bulunan ve bunların oranlarına göre kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde. TDK – TS)
iag [1] *HPT/1575*
iag [1] *TRC/1544. I*
iaga [1] *CFT/1672* (b7/210)

iaghi [1] *HPT/1575*
jaghlanmyś (*y*.lan-) [1] *BGD/1781* (v/4)
jaghly [2] *BGD/1781* (v/31, v/32)

yağma- (Yağmur düşmemesi.)
jaghmaſàjydy[1] *BGD/1781* (85)

yağmur (*i.* Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı, yağar, yağış, baran, bereket, rahmet. TDK – TS)
iagmur [1] *CFT/1672* (b8/441)
iagmur [1] *HPT/1575*
iagmur [1] *TRC/1544. I*
iamur [1] *ON/1527. I*
jaghmur [1] *BGD/1781* (85)
jaghmurdàn [1] *BGD/1781* (61)
jaghmurlughumù [1] *BGD/1781* (84)

Yahudi (*öz. Ar. i.* yehūdī.Hz. Musa'nın dinine bağlı olan kimse, Musevi, semitik. TDK – TS)
iahudi [1] *CFT/1672* (b8/363)
iahudilar [1] *CFT/1672* (b8/442)
iahudÿ [1] *CFT/1672* (b8/442)
jahudi [1] *CFT/1672* (b8/433)
jahudilar [1] *CFT/1672* (b8/420)
jahudilari [1] *CFT/1672* (b7/160)
jahudilere[1] *BGD/1781* (v/31)

yahut (ya:hut *Far.* yā + ḫõd *bağ.* Veya, ya da. TDK –TS)
ia hod [1] *CFT/1672* (b7/171)
iahod [1] *CFT/1672* (b2/039)
iahut [1] *CFT/1672* (b3/054)
jahod [2] *BGD/1781* (96, v/33)
jahodta [1] *CFT/1672* (b1/008)
yahod [1] *GT/1789* 130

yak- (Yanmasını sağlamak veya yanmasına yol açmak, tutuşturmak. TDK – TS)
iakti (*mcz*. Yıkıma, zarara yol açmak.) [1] *CFT/1672* (b7/281)
jak [1] *BGD/1781* (86)

yakın (*sf.* Az bir ara ile ayrılmış olan, uzak karşıtı. TDK –TS)
iachender [1] *TRC/1544. I*
iaken [1] *TRC/1544. I*
iakin [4] *CFT/1672* (b3/045, b5/102, b6/125, b7/224)
iakindur [1] *CFT/1672* (b1/005)
jakin [2] *CFT/1672* (b1/020, b3/058)
jakindur [1] *ILT/1612* (a/056)
jaky'n [2] *BGD/1781* (66, 88)
jaky'ndyr [1] *BGD/1781* (96)
jakyn [1] *BGD/1781* (82)
jakyndàn [1] *BGD/1781* (61)
yakin [1] *GT/1789* (117)
yakinlikde [1] *GT/1789* (115)

yakışık (*i.* Uygunluk, yaraşma. TDK –TS)
iakiſik [1] *CFT/1672* (b5/099)

yaklaş- (Arada az bir aralık kalacak biçimde ilerlemek, aradaki uzaklığı azaltmak veya büsbütün ortadan kaldırmak için ileri gitmek. TDK – TS)

iaklaſiur [1] *CFT/1672* (b1/019)
iaklaſti [1] *CFT/1672* (b8/444)
jaklaśtyghynyz [1] *BGD/1781* (107)
jaklaſti [1] *CFT/1672* (b2/044)
jaklaſtigümüz [1] *CFT/1672* (b5/095)
yaklaſchyor [1] *GT/1789* (117)

yâkut (ya:kut *Ar.* yāḳūt *i.* jeoloji Pembe veya erguvan tonları ile karışık koyu kırmızı renkte, saydam bir korindon türü olan değerli taş. TDK –TS)
iakutlar [1] *CFT/1672* (b7/339)
jakuti [1] *CFT/1672* (b6/123)

yala- (Bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek. TDK – TS)
jalar [1] *ILT/1612* (a/115)

yalan (*i.* Doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz, kıtır. TDK – TS)
ialan [1] *ILT/1612* (a/044)
ialan [9] *CFT/1672* (b5/087, b7/219, b7/233, b7/233, b7/342, b8/367, b8/368, b8/386, b8/402)
ialandur [1] *CFT/1672* (b7/215)
ialangsi [1] *CFT/1672* (b8/369)
ialangsidür [1] *CFT/1672* (b8/387)
ialani [2] *CFT/1672* (b7/215, b7/340)
ialanile (*y*. ile) [1] *CFT/1672* (b7/341)
ialanlerün [1] *CFT/1672* (b7/341)
ialanmi (*y*. mı) [1] *CFT/1672* (b8/401)
jalàn [1] *BGD/1781* (56)
jalan [2] *CFT/1672* (b5/082, b6/119)
jalándyr [1] *BGD/1781* (94)
jalan [1] *ILT/1612* (adam)

yaldız (*i.* Eşyaya altın veya gümüş görünüşü vermek için kullanılan, sıvı veya yaprak durumundaki altın, gümüş ve bunların taklidi olan madde. TDK –TS)
jalduzlamis [1] *CFT/1672* (b7/259)

yalnız (*sf.* Yanında başkaları bulunmayan. TDK – TS)
ialagnus [1] *ILT/1612* (a/109)
ialanuz [1] *TRC/1544. I*
ialiniz [4] *CFT/1672* (b6/121, b7/253, b8/444, b8/444)
ialinüz [1] *CFT/1672* (b5/089)
jalangis [2] *ILT/1612* (a/103)
jaliniz [1] *CFT/1672* (b1/013)
jalinizβen [1] *CFT/1672* (b1/014)
jalyny'z [3] *BGD/1781* (540 57, 61)
jalynyz [1] *BGD/1781* (v/31)
yaliniz [1] *GT/1789* (124)
yalinuzum [1] *GT/1789* 114

yalvar- (Birinden ısrarlı bir biçimde, kendine acındıracak sözlerle, saygılı bir biçimde bir şey istemek. TDK – TS)
ialvarur [1] *CFT/1672* (b5/099)
jalvary'rym[1] *BGD/1781* (93)

yan I. (*i.* Sağ ve solun ortak adı, yön, taraf, cihet. TDK – TS)
janà [2] *BGD/1781* (56(2)
janinda [2] *ILT/1612* (a/165)
janumda [1] *CFT/1672* (b2/034)

januna [1] *CFT/1672* (b5/089)
yaninda [3] *GT/1789* (111, 167, 168)
yan II. (*i.* Birlikte, beraberinde olma. TDK –TS)
giana [1] *TG/1581* (5/ah)
ianinda [2] *CFT/1672* (b1/003, b8/419)
ianumda [1] *CFT/1672* (b6/115)
yan- (Ateş durumuna geçmek, tutuşmak. TDK – TS)
ianar [1] *CFT/1672* (b6/136)
janar [2] *ILT/1612* (a/165)
janmis [1] *CFT/1672* (b7/167)
yanaştır- (Yanaşmasını sağlamak. TDK – TS)
ianaſtirmis [1] *CFT/1672* (b5/093)
yandır- (*hlk. ağz.* Yanmasına sebep olmak, yakmak. TDK – TS)
iandirüp [1] *CFT/1672* (b8/408)
yanıl- (Tanımayarak, niteliğini iyi anlamayarak aldanmak. TDK – TS)
jangelur (*y*. gel-) [1] *ILT/1612* (a/043)
yanılma- (Doğruyu bilmek.)
iailmaz [1] *SL/1643*
yani (ya:ni *Ar.* yaʿnī *bağ*. `Demek oluyor ki` anlamlarında bir söz. TDK –TS)
giani [18] *TG/1581* (1/ah, 10/ah, 10/ah, 11/ah, 12/ah, 13/ah, 14/ah, 15/ah, 17/ah, 18/ah, 19/ah, 2/ah, 20/ah, 3/ah, 6/ah, 7/ah, 8/ah, 9/ah)
iani [1] *CFT/1672* (b5/084)
iani [6] *CFT/1672* (b5/102, b7/297, b8/367, b8/443, b8/476, b8/482)
jàni [1] *BGD/1781* (65)
jani [2] *CFT/1672* (b1/014, b6/120)
jani [8] *BGD/1781* (v/3(3), v/4(4), v/31)
yanlış (*i.* Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu, yanılgı, hata. TDK - TS)
ianglis [1] *CFT/1672* (b7/211)
janghly'š [1] *BGD/1781* (64)
yanşak (yanşak: Geveze. TDK - DS, 1982 cilt: 12, Ek-1)
jang ſchagi [1] *ILT/1612* (a/042)
yap- (Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek. TDK – TS)
iaparlar [1] *CFT/1672* (b8/370)
iaptilar [1] *CFT/1672* (b8/371)
iaptiler [1] *SL/1643*
japagaghymy' [1] *BGD/1781* (52)
japàr [1] *BGD/1781* (61)
japar [1] *CFT/1672* (b7/155)
japmaga [1] *CFT/1672* (b4/064)
japmaly' [1] *BGD/1781* (91)
japſinlàr [1] *BGD/1781* (55)
japtínmi [1] *BGD/1781* (87)
yapmaga [1] *GT/1789* (127)
yapıl- (Yapma işine konu olmak. TDK – TS)
iapilmis [2] *CFT/1672* (b8/426, b8/434)
yapılma- (Gerçekleşmemiş olmak.)
japilmamyš [1] *BGD/1781* (86)
yapış- (Yapışkan bir maddeye bulanmış olan bir şey ayrılmayacak bir biçimde bir yere tutunup kalmak. TDK – TS)
iapiſurβe [1] *CFT/1672* (b7/222)

japischur [1] *ILT/1612* (a/214)
japiſir [1] *CFT/1672* (b5/082)
yapışma- (Bir yere tutunmamak.)
japischmas [1] *ILT/1612* (a/129)
yapma- (Gerçekleştirmemek.)
japmásynlar [1] *BGD/1781* (55)
yaprak (*i*. Bitkilerde solunum, karbon özümlenmesi, terleme vb. olayların oluştuğu, çoğu klorofilli, yeşil ve türlü biçimdeki bölümler. TDK – TS)
iaprak [1] *HPT/1575*
iaprak [1] *TRC/1544. I*
yaptır- (Yapmasını sağlamak, yapmasına imkân vermek. TDK – TS)
iaptiran [1] *CFT/1672* (b8/371)
iaptirirlar [1] *CFT/1672* (b8/427)
iaptirup [1] *CFT/1672* (b8/427)
iaptirβen [1] *CFT/1672* (b7/209)
japtirmaga [2] *CFT/1672* (b7/167, b7/168)
japtirβin [1] *CFT/1672* (b7/227)
japtyrmaghà [1] *BGD/1781* (86)
yapyap (yap yap. Yavaş yavaş, usul usul, sessizce. (TS, 1995, s. 4305)
japiap [2] *CFT/1672* (b1/021, b6/139)
yâr (yâ:r *Far.* yār. 1. *i.* Sevgili. 2. Dost, tanıdık. TDK – TS) (*Far.i.c.* yârân. Dost, sevgili, tanıdık (Devellioğlu, 1978)
jar [1] *BGD/1781* (66)
jar [1] *ILT/1612* (a/058)
jarolſe (*y*. ol-) [1] *ILT/1612* (a/190)
jarsus [1] *ILT/1612* (a/058)
yara- (Bir şey yararlı olmak, yarar sağlamak. TDK – TS)
iarar [1] *ILT/1612* (a/145)
jarar [1] *ILT/1612*
jaràr [2] *BGD/1781* (59, 61)
jarar [2] *CFT/1672* (b4/067, b4/074)
yarar [1] *GT/1789* (128)
yaradan (*öz. i.* Tanrı. TDK –TS)
iaradan [1] *CFT/1672* (b1/029)
jaradan [1] *CFT/1672* (b8/441)
jaradene [1] *ILT/1612*
yarak (*i.* Silah. TDK –TS)
iarac [1] *SL/1643*
iaraklari [1] *CFT/1672* (b7/199)
iarakβiz [1] *CFT/1672* (b5/101)
jarackh [1] *ILT/1612* (a/146)
jaraklar [2] *CFT/1672* (b7/155, b7/198)
jaraklari [2] *CFT/1672* (b3/052, b7/198)
jarakünüz [1] *CFT/1672* (b7/198)
yarala- (Silah, bıçak vb. bir araçla yara açmak. TDK – TS)
iaralamac [1] *SL/1643*
iaralaſcmac [1] *SL/1643*
yarama- (Faydalı olmamak.)
jaramas [2] *ILT/1612* (a/065, a/078)
jaramàz [2] *BGD/1781* (61, 62)

yaramaz (*sf*. Uygun ve yararlı olmayan, bir işe yaramayan. TDK – TS)
iaramas [2] *ILT/1612* (a/060, a/092)
iaramasdur [1] *ILT/1612* (a/112)
iaramasile (*y*. ile) [1] *ILT/1612* (a/218)
iaramaz [1] *HPT/1575*
iaramaz [1] *TRC/1544. I*
iaramaz [2] *CFT/1672* (b5/084, b8/443)
iaramazdan [1] *HPT/1575*
jaramasdur [1] *ILT/1612* (a/095)
jaramasligi [1] *ILT/1612*
jaramasrek [1] *ILT/1612* (a/132)
jaramaz [1] *CFT/1672* (b7/196)
jaramaza [1] *BGD/1781* (61)
jaramazdur [1] *CFT/1672* (b2/038)
jaramazlàrilen (*y*.lar ile)[1] *BGD/1781* (66)
jaramazligün [1] *CFT/1672* (b7/248)
ſaramasli [1] *ILT/1612* (a/031)
yaramazi [1] *GT/1789* (170)
yaraşma- (Yakışmamak.)
jaraschmas [1] *ILT/1612* (a/208)
yarat- (Olmasına, ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak. TDK – TS)
giarati [1] *TG/1581* (2/ah)
giaratimaſtan [1] *TG/1581* (2/ah)
giariti [1] *TG/1581* (4/ah)
iaratmadan [1] *CFT/1672* (b8/443)
iaratti [1] *CFT/1672* (b2/042)
jaradup [1] *CFT/1672* (b8/442)
jarath [1] *ILT/1612*
jaratty [2] *BGD/1781* (v/4(2)
yardım (*i*. Kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet. TDK – TS)
iardumumuz [1] *CFT/1672* (b1/029)
jardim [1] *BGD/1781* (v/31)
jardimgi [1] *BGD/1781* (60)
jardumgsi [1] *CFT/1672* (b2/032)
jardumgſi [1] *CFT/1672* (b3/051)
yardır- (Yarma işini yaptırmak. TDK –TS)
iardirüp (kemer gökyüzü anlamında kullanılmıştır.) [1] *CFT/1672* (b8/442)
yaren (yâ:ren *Far*. yārān *i*. Arkadaş, yakın dost. TDK – TS)
yaranlik [1] *GT/1789* (165)
yarı (*sf*. Bir bütünü oluşturan iki eşit parçadan her biri, nısıf. TDK – TS)
iariβini [1] *CFT/1672* (b4/074)
yarım (*sf*. Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri. TDK – TS)
iarum [1] *CFT/1672* (b4/079)
jarüm [1] *CFT/1672* (b1/024)
yarın (*i*. Bugünden sonra gelecek ilk gün. TDK – TS)
iarumki (*y*. ki) [1] *CFT/1672* (b6/137)
iaruna [1] *CFT/1672* (b6/137)
iuronki (*y*. ki) [1] *CFT/1672* (b6/137)
jarin [1] *ILT/1612* (a/090)

jarin [5] *BGD/1781* (50, 99(2), 103(2)
járin [6] *BGD/1781* (84, 85, 87, 89, 96, 99)
jarinà [1] *BGD/1781* (83)
jarun [1] *CFT/1672* (b6/137)
jarunki [1] *ILT/1612*
jàryn [1] *BGD/1781* (103)
jarynà [1] *BGD/1781* (52)
jaryndà [1] *BGD/1781* (91)
ſarun [1] *ILT/1612* (a/091)

yarlıga- (Tanrı, birinin suçunu bağışlamak, mağfiret etmek. TDK –TS)
iarligaigsidür [1] *CFT/1672* (b8/444)

yasak (*sf*. Yapılmaması istenmiş olan, yok, memnu, haram. TDK – TS)
iasack [1] *ILT/1612* (a/055)
jaſak [3] *BGD/1781* (v/31, v/32(2)

yastık (*i.* Başın altına koymak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü, ot vb.yle doldurulmuş küçük minder. TDK – TS)
jaftighimì [1] *BGD/1781* (99)
jaſtighì [1] *BGD/1781* (99)
jaβtük [1] *CFT/1672* (b1/003)

yaş I. (*i.* Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman. 2. *i.* Hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ. TDK Güncel Sözlük)
iaſinda [1] *CFT/1672* (b8/420)
jasche [1] *ILT/1612* (a/046)
jašlúſun (*y*.lı) [1] *BGD/1781* (59)
jaśyna [1] *BGD/1781* (v/32)
jašyndan [1] *BGD/1781* (95)
jaſcy'[1] *BGD/1781* (63)

yaş II. (*sf.* Nemli, ıslak, kuru karşıtı (TDK – TS)
jasch [1] *ILT/1612* (a/165)
jaſch [1] *ILT/1612*

yaşa- (Canlılığını, hayatını sürdürmek. TDK – TS)
jašajàn [1] *BGD/1781* (62)
jašamák [2] *BGD/1781* (68(2)
jašàr [1] *BGD/1781* (51)
jaśimak [1] *BGD/1781* (v/31)
jaſárſak [1] *BGD/1781* (68)

yaşama- (Hayatını sürdürememek.)
jaschamandin [1] *ILT/1612* (a/045)

yat- (Bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak. TDK – TS)
iat [1] *ON/1527. I*
iatan [1] *ILT/1612* (a/220)
iatir [1] *CFT/1672* (b8/418)
iatirlar [1] *CFT/1672* (b8/371)
iatiürlar [1] *CFT/1672* (b5/088)
iattigi [1] *CFT/1672* (b8/426)
jatàn [1] *BGD/1781* (60)
jatan [1] *PGT/1794* (715)
jattym [2] *BGD/1781* (82, 85)

yatak (*i*. Uyuma, dinlenme vb. amaçlarla üzerine veya içine yatılan eşya, döşek. TDK – TS)

iatag [1] *CFT/1672* (b8/408)
iataghom [1] *TRC/1544. I*
iataklari [1] *CFT/1672* (b7/169)
jataklerini [1] *CFT/1672* (b4/062)

yatma- (Uzanmamak.)
jatmáz [1] *BGD/1781* (68)

yatsı (*i.* Güneşin batmasından bir buçuk, iki saat sonraki vakit, yatsı vakti. TDK –TS)
iatzi [1] *CFT/1672* (b8/482)

yavuklu (1. *i. hlk. ağz.* Sözlü. 2. *i. hlk. ağz.* Sevgili. TDK –TS)
iaukluſina [1] *CFT/1672* (b8/407)

yavuz (*sf*. Güçlü, çetin. TDK – TS)
jaus [1] *ILT/1612* (a/149)

yay (*i.* Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk. TDK –TS)
iai [1] *ON/1527. I*
jajlar [1] *CFT/1672* (b6/125)

yayan (*sf.* Yürüyerek giden. TDK –TS)
iaian [1] *CFT/1672* (b1/022)
jaian [2] *CFT/1672* (b1/021, b3/053)
yayanmi (*y.* mı) [1] *GT/1789* (118)

yayıl- (Hastalık, pek çok kimseye geçmek veya bulaşmak. TDK – TS)
jajyljor [1] *BGD/1781* (50)

yayka- (Yıkanmak. TS, 1996, s. 4444)
iajkaiup [1] *CFT/1672* (b8/407)
iajkajup [1] *CFT/1672* (b8/426)
iajkamakün [1] *CFT/1672* (b8/482)
ijajkà [1] *BGD/1781* (88)
jaik hadi [1] *ILT/1612* (a/204)
jaikharſen [1] *ILT/1612*
jajkaiup [1] *CFT/1672* (b7/198)
jajkamaghà [1] *BGD/1781* (84)
jajkamak [1] *CFT/1672* (b8/482)

yaz (Sıcak mevsimin adı.)
iazda [2] *CFT/1672* (b8/434, b8/434)
yaz [1] *HPT/1575*
yaz [1] *TRC/1544. I*

yaz- (Yazı ile anlatmak, yazıya dökmek. TDK – TS)
iaſmislar [1] *CFT/1672* (b6/119)
iazanlarun [1] *CFT/1672* (b7/341)
iazarlar [2] *CFT/1672* (b3/045, b8/427)
iazarlarβe [1] *CFT/1672* (b8/402)
iazdigi [1] *CFT/1672* (b8/401)
iazdiklari [1] *CFT/1672* (b5/111)
iazduk [1] *CFT/1672* (b8/402)
iazmislardür [1] *CFT/1672* (b8/475)
iazmiſlardur [1] *CFT/1672* (b8/441)
iazmiſtur [2] *CFT/1672* (b8/401, b8/405)
iazmiſtür [1] *CFT/1672* (b8/443)
jaz [1] *BGD/1781* (97)
jazanlar [1] *CFT/1672* (b7/341)

jazar [1] *BGD/1781* (v/4)
jazàr [1] *BGD/1781* (96)
jazar [1] *CFT/1672* (b7/175)
jazaralr [1] *CFT/1672* (b7/197)
jazarlar [1] *CFT/1672* (b7/341)
jazarβe [1] *CFT/1672* (b7/342)
jazaſyny’ [1] *BGD/1781* (60)
jazdiji [1] *BGD/1781* (v/4)
jazdy’nmi [1] *BGD/1781* (96)
jazdym [1] *BGD/1781* (v/4)
jazmaja [1] *BGD/1781* (54)
jazmàk [1] *BGD/1781* (55)
jazmak [1] *CFT/1672* (b7/170)
jazmák[1] *BGD/1781* (96)
jazmiſtur [2] *CFT/1672* (b6/120, b6/121)
jazmyśidim (*y.* mış idim) [1] *BGD/1781* (v/3)
jazβinlar [1] *CFT/1672* (b8/402)

yazdır- (Yazma işini yaptırmak. TDK – TS)
jazdirüp [2] *CFT/1672* (b7/209, b8/407)

yazı (*i*. Harfleri yazma biçimi. TDK – TS)
iazi [1] *CFT/1672* (b5/090)
iazi [1] *HPT/1575*
iazi [1] *TRC/1544. I*
iazigſi [1] *CFT/1672* (b7/340)
iaziile (*y.* ile) [1] *CFT/1672* (b7/342)
jasudur [1] *ILT/1612* (a/010)
jaziilen (*y.* ilen) [1] *BGD/1781* (v/4)
jazüle [1] *CFT/1672* (b5/106)
yazilan (*y.* ile) [1] *GT/1789* 112

yazık I. (*ünl*. Acınma, üzüntü anlatan bir söz. TDK – TS)
jaſy’ktyr [1] *BGD/1781* (91)
jaſykk^{i}i (*y.* ki) [1] *BGD/1781* (83)
jazik [1] *BGD/1781* (51)
jazik [1] *CFT/1672* (b1/008)
jazy’k [1] *BGD/1781* (95)
jazyk [1] *BGD/1781* (89)

yazık II. (~ yazuk: Günah, cürüm, suç TDK Tarama Sözlüğü)
jaſugum [1] *ILT/1612*
jaſukdur [1] *ILT/1612*

yazıl- (Yazma işi yapılmak. TDK – TS)
iazilan [1] *CFT/1672* (b8/443)
iazilir [1] *CFT/1672* (b7/235)
iazilirdi [1] *CFT/1672* (b7/281)
iazilmis [1] *CFT/1672* (b8/444)
iazilmiſtür [1] *CFT/1672* (b3/048)
jazilen [1] *CFT/1672* (b1/005)
jazilmis [1] *CFT/1672* (b8/426)
jazilür [1] *CFT/1672* (b3/050)
jazylmy’š [1] *BGD/1781* (66)
jazyly’ydy [1] *BGD/1781* (58)

yazılama- (Yazma işinin gerçekleşememesi.)
jazylámaz [1] *BGD/1781* (96)
yazılma- (Yazma işinin gerçekleşmemesi.)
jazilmamis [1] *CFT/1672* (b8/426)
ye- (*i.* Yemek yeme, karın doyurma işi. TDK – TS)
jè [1] *BGD/1781* (84)
jé [1] *BGD/1781* (97)
je [2] *BGD/1781* (63, 64)
je [2] *ILT/1612* (a/028)
jedim [1] *BGD/1781* (88)
jedìm [1] *BGD/1781* (88)
jejelim [1] *BGD/1781* (111)
jejelüm [1] *CFT/1672* (b4/064)
jejèn [2] *BGD/1781* (67(2)
jejim [1] *BGD/1781* (88)
jéjinis [1] *BGD/1781* (93)
jejiniz [1] *BGD/1781* (111)
jéjiniz [1] *BGD/1781* (88)
jejüp [1] *CFT/1672* (b8/427)
jejy'p [1] *BGD/1781* (52)
jemeliiz [1] *BGD/1781* (v/32)
jeriz [1] *BGD/1781* (92)
jeurβiniz [1] *CFT/1672* (b5/102)
yeyelum [1] *GT/1789* (127)
yedme- (Götürmemek.)
yedma [1] *HPT/1575*
yedi (Bir sayı adı.)
gelitzin (*y*.inci) [1] *TG/1581* (19/ah)
geti [1] *TG/1581* (12/ah)
idi [1] *ON/1527. I*
iedi [1] *SL/1643*
iedi [10] *TRC/1544. I*
iedi [3] *CFT/1672* (b3/052, b7/151, b7/238)
iedi [3] *HPT/1575*
iedi [5] *ON/1527. I*
jedi [1] *BGD/1781* (53)
jedi [4] *CFT/1672* (b5/083, b6/115, b6/134, b7/238)
jedidur [1] *ILT/1612* (a/151)
jedingi (*y*.inci) [1] *BGD/1781* (82)
jedingsi (*y*.inci) [1] *CFT/1672* (b7/267)
yedir- (Yemesini sağlamak. TDK – TS)
jedirìr [1] *BGD/1781* (62)
yeğ (*sf.* Bir başkasından daha çok beğenilip tercih edilen, üstün görülen. TDK –TS)
ieg [1] *CFT/1672* (b7/220)
iegdur [1] *CFT/1672* (b7/196)
iegdur [1] *ILT/1612* (a/048)
iegdür [4] *CFT/1672* (b1/025, b6/129, b6/137, b8/367)
jeg [1] *CFT/1672* (b2/031)
jeg [2] *ILT/1612* (a/057, a/190)
jegdur [1] *CFT/1672* (b5/094)

jegdur [9] *ILT/1612* (a/036, a/038, a/044, a/050, a/062, a/08l, a/220)
jegdurki (*y*.dur ki) [1] *ILT/1612* (a/037)
jegdür [1] *CFT/1672* (b1/003)
yeğrek (~ yiğrek. Üstün. TDK- DS)
gecrek [1] *TG/1581* (15/ah)
gigrec [1] *TG/1581* (3/ah)
jegrec̃ur [1] *ILT/1612* (a/038)
yek (*Far.* yek *sf.* Bir, tek.
yekdur [2] *GT/1789* (111, 120)
yel (*i.* Rüzgâr. TDK – TS)
iel [1] *CFT/1672* (b1/025)
jel [1] *ILT/1612* (a/215)
yelek (*i.* Ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi. TDK – TS)
ielech [1] *ON/1527. I*
yem (*i.* Hayvan yiyeceği. TDK –TS)
iem [1] *CFT/1672* (b8/370)
iemi [1] *CFT/1672* (b1/024)
jem [3] *CFT/1672* (b4/060, b4/062, b5/098)
yemde [1] *GT/1789* (124)
yeme- (Yeme işini gerçekleştirmemek.)
gimeten [1] *TG/1581* (11/ah)
iemezβin [1] *CFT/1672* (b5/095)
jamézſin [1] *BGD/1781* (88)
jéme [1] *BGD/1781* (65)
jemejinìz [1] *BGD/1781* (109)
jemèm [1] *BGD/1781* (84)
jememeliiz [1] *BGD/1781* (v/32)
jememis [1] *CFT/1672* (b4/058)
jeméz [1] *BGD/1781* (60)
jemez [1] *CFT/1672* (b7/216)
jemézſin [1] *BGD/1781* (88)
jimemek [1] *BGD/1781* (v/31)
yememiſch [1] *GT/1789* (123)
yemek (*i.* Günün belli saatlerinde yenilen besin. TDK – TS)
jemeklenelym (*y*.len-) [1] *BGD/1781* (86)
ymek [1] *HPT/1575*
ymek [1] *TRC/1544. I*
Yemen (Arap yarımadasının güneybatısında ülke. TDV İslam Ansiklopedisi, 2013, s. 400)
jemenden [1] *ILT/1612* (a/200)
yemin (*Ar.* yemīn *i.* Ant. TDK – TS)
iemin [3] *CFT/1672* (b7/215, b8/387, b8/387)
ieminini [1] *CFT/1672* (b8/369)
jemin [1] *CFT/1672* (b5/091)
jeminini [1] *CFT/1672* (b8/387)
jeminle [1] *CFT/1672* (b7/249)
jeminli [1] *CFT/1672* (b5/091)
yemiş (*i.* 1. Meyve 2. *hlk. ağz.* İncir. TDK –TS)
gimis [1] *HPT/1575*
gimis [1] *TRC/1544. I*

iemiβine [1] *CFT/1672* (b1/024)
jemìš [1] *BGD/1781* (63)
jemisch [1] *ILT/1612* (a/064)
jemiſci [1] *BGD/1781* (111)
yemiſch [1] *GT/1789* (170)

yen (*i.* Giysi kolu. TDK – TS)
jenlerì [1] *BGD/1781* (87)

yen- (Savaş veya yarışmada üstünlük sağlamak, üstün gelmek. TDK – TS)
jendì [1] *BGD/1781* (55)
jendin [1] *CFT/1672* (b2/035)
jener [1] *CFT/1672* (b7/155)

yengeç (*i.* Eklem bacaklılardan, kabuklu, birinci ayak çifti iki kıskaç olarak gelişmiş, eti için avlanan, suda yaşayan bir böcek. TDK – TS)
engets [1] *HPT/1575*
engets [1] *TRC/1544. I*

yeni (*sf*. Kullanılmamış veya az kullanılmış olan, eski karşıtı. TDK – TS)
gini [1] *TG/1581* (15/ah)
ieni [2] *CFT/1672* (b3/045, b8/387)
ieniden [4] *CFT/1672* (b3/048, b5/106, b5/110, b7/249)
ienikaleler (*y*. kale) [1] *CFT/1672* (b7/155)
ieniler [1] *CFT/1672* (b7/281)
jenì [1] *BGD/1781* (96)
jeni [1] *ILT/1612*
jeni [2] *BGD/1781* (97(2)
jeni [5] *CFT/1672* (b6/143, b7/165, b8/453, b8/458, b8/458)
jenikala (*y*. kale) [1] *CFT/1672* (b3/048)
jeniler [1] *CFT/1672* (b7/252)
jeninün [1] *CFT/1672* (b6/124)
jeniſiní [1] *BGD/1781* (86)
yeniden [1] *GT/1789* 130

yeniçeri (yeni'çeri *i.* Kapı kulu teşkilatının piyade sınıfı. TDK –TS)
ianizeri [1] *ON/1527. I*
ienicſeri [1] *CFT/1672* (b8/433)
jenicslerden [1] *CFT/1672* (b7/196)
jenicſer [8] *CFT/1672* (b7/174, b7/175, b7/175, b7/176, b7/176, b7/201, b7/202, b7/256)
jenicſerdur [1] *CFT/1672* (b7/176)
jenicſerle [1] *CFT/1672* (b7/210)
jenicſerleri [1] *CFT/1672* (b7/171)
jenicſerlerun [1] *CFT/1672* (b7/176)
jenicſerun [1] *CFT/1672* (b7/226)
jeniczer [1] *CFT/1672* (b3/049)
jenitserler [1] *CFT/1672* (b7/174)
jenitſer [1] *CFT/1672* (b7/209)
jenitſerler [1] *CFT/1672* (b7/150)
jenitſerlerden [1] *CFT/1672* (b7/232)
jenitſerlerün [1] *CFT/1672* (b7/152)
jenitſerliktür [1] *CFT/1672* (b7/149)
jenitzer [5] *CFT/1672* (b3/049, b3/050, b5/100, b7/145, b7/151)
jenitzerler [1] *CFT/1672* (b5/098)

jeuicſerlerini [1] *CFT/1672* (b3/046)
yeniden (*zf.* Gene, yine, bir daha, tekrar. TDK –TS)
jeniden [4] *CFT/1672* (b4/079, b5/106, b7/167, b7/254)
yenil- (Savaş veya yarışmada karşısındakinden aşağı durumda kalmak, kaybetmek, mağlup olmak. TDK – TS)
jenilmis [1] *CFT/1672* (b7/155)
jenilmislerün [1] *CFT/1672* (b7/155)
Yeno (*Mac.* Özel bir yer adı. Jenö. (Hazai, 1973, s. 236)
jeno [1] *CFT/1672* (b3/048)
jenö [1] *CFT/1672* (b7/281)
yer (Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân. TDK – TS)
geré [1] *TG/1581* (10/ah)
gerté [1] *TG/1581* (11/ah)
gerte [1] *TG/1581* (15/ah)
gertecti [1] *TG/1581* (8/ah)
girlerden [1] *TRC/1544. I*
gyrde [1] *HPT/1575*
ier [1] *CFT/1672* (b8/369)
ier [1] *ON/1527. I*
ier [1] *RGT/1630* (96)
ier [1] *SL/1643*
ierde [11] *CFT/1672* (b1/022, b1/025, b3/057, b4/077, b5/087, b5/095, b7/227, b7/340, b8/369, b8/371, b8/426)
ierden [2] *CFT/1672* (b3/045, b7/258)
iere [4] *CFT/1672* (b1/014, b1/019, b3/051, b4/074)
ieri [1] *CFT/1672* (b6/141)
ierinde [2] *CFT/1672* (b8/441, b8/442)
ierine [1] *CFT/1672* (b7/282)
ierlerde [1] *CFT/1672* (b8/408)
jelerdè [1] *BGD/1781* (54)
jer [1] *ILT/1612*
jer [1] *ILT/1612* (a/143)
jer [4] *BGD/1781* (51, 56(2), 61)
jer [5] *BGD/1781* (62, 64, 67(2), 92)
jerdè [3] *BGD/1781* (62, 78, 82)
jerde [5] *ILT/1612* (a/121, a/155, a/167, a/170)
jerde [8] *CFT/1672* (b2/041, b3/046, b4/078, b5/087, b7/152, b7/153, b7/175, b7/252)
jerden [1] *BGD/1781* (51)
jerdèn [1] *BGD/1781* (61)
jerden [2] *CFT/1672* (b7/175, b7/253)
jérdir [1] *BGD/1781* (92)
jere [1] *BGD/1781* (v/31)
jere [1] *CFT/1672* (b5/101)
jerédek (*y.*e dek) [1] *BGD/1781* (84)
jerejindè (*y*.eyinde. Yeri geldiği zaman anlamında kullanılmıştır. [1] *BGD/1781* (65)
jeri [1] *BGD/1781* (85)
jeri [2] *ILT/1612* (a/163)
jeridir [1] *BGD/1781* (89)
jerinde [1] *CFT/1672* (b8/428)

jerindédir [1] *BGD/1781* (59)
jerindèn [1] *BGD/1781* (56)
jerindèn [1] *PGT/1794* (705, 714)
jerinden [2] *ILT/1612* (a/220, ben)
jerinè [1] *BGD/1781* (51)
jerinè [1] *BGD/1781* (67)
jerine [1] *CFT/1672* (b7/199)
jeriní [1] *BGD/1781* (85)
jerini [1] *CFT/1672* (b7/256)
jerlerde [7] *CFT/1672* (b1/009, b7/169, b7/252, b8/368, b8/426, b8/426, b8/441)
jerlerden [2] *CFT/1672* (b7/151, b7/259)
jerlere [1] *CFT/1672* (b8/427)
jerleri [1] *CFT/1672* (b7/341)
jerlerìm [1] *BGD/1781* (98)
jerung [1] *ILT/1612* (a/178)
jerün [2] *CFT/1672* (b4/065, b5/091)
ler [1] *ON/1527. I*
yerde [4] *GT/1789* (118, 120, 130, 169)
yerden [1] *GT/1789* (169)
yere [2] *GT/1789* (124, 169)
yerinde [1] *CFT/1672* (y. b8/405)
yerlu [1] *GT/1789* (122)
yerum [1] *GT/1789* (167)

yerine (*zf*. Bir şeyin veya bir kimsenin yerini almak üzere. TDK – TS)
jerinedur [1] *ILT/1612* (a/139)

yerli (*sf.* Bir yerin ilk sakini olan, otokton. TDK – TS)
jerli [2] *CFT/1672* (b2/030, b4/065)

yeryüzü (ye'ryüzü 1. *i.* Yer kabuğu. 2. *i*. Dünya. TDK – TS)
gergiuzunteki [1] *TG/1581* (4/ah)

yeşil (Bir renk adı.)
ieβil [1] *HPT/1575*
ieſſ̃il [1] *TRC/1544. I*
jesⁱ̀il [2] *PGT/1794* (702, 713)
jeſil [1] *CFT/1672* (b8/426)

yeter (*sf.* İhtiyacı karşılayacak kadar olan, kâfi. TDK –TS)
ieter [1] *CFT/1672* (b7/161)
ieter [2] *CFT/1672* (b4/076, b8/458)
jeter [1] *ILT/1612*
jetèr [2] *BGD/1781* (61, 90)
jeter [6] *CFT/1672* (b1/005, b6/117, b6/121, b7/196, b7/267, b8/425)
yeter [2] *GT/1789* (113, 129)

yetiş- (Ulaşmak, ermek, varmak, vasıl olmak. TDK – TS)
ietismis [1] *CFT/1672* (b8/420)
ietiſmek [1] *CFT/1672* (b6/129)
jetiśdii [1] *BGD/1781* (v/32)
jetišdik [1] *BGD/1781* (92)
jetišegék [1] *BGD/1781* (53)
jetiśir [1] *BGD/1781* (109)
jetiśmek [2] *BGD/1781* (v/4(2)
jetiſce [1] *BGD/1781* (106)

jetiſceḡèk [1] *BGD/1781* (85)
jetiſcir [2] *BGD/1781* (77, 93)
jetiſerdi [1] *CFT/1672* (b7/156)
jetiſtük [1] *CFT/1672* (b5/083)
yetiſchedſchekmi [1] *GT/1789* (119)
yetiſchur [1] *GT/1789* (119)

yetişme- (Yetmek, yeter olmak, kâfi gelmek. TDK – TS)
ietiſmezmi [1] *CFT/1672* (b1/024)
jetišmez [1] *BGD/1781* (68)
jetſirmezler [1] *CFT/1672* (b7/201)

yetiştir- (Üretmek, büyütmek, geliştirmek. TDK – TS)
gketistirmegitzu (*y.* için) [1] *TG/1581* (5/ah)

yetmiş (Sayı adı.)
ietmis [1] *HPT/1575*
ietmis [1] *ON/1527. I*
ietmis [10] *TRC/1544. I*
ietmis [4] *CFT/1672* (b3/048, b3/049, b3/051, b8/370)
ietmiſc [1] *SL/1643*
jetmis [4] *CFT/1672* (b3/050, b6/116, b6/116, b6/116)

yık- (Kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozmak, tahrip etmek. TDK – TS)
jikti [1] *CFT/1672* (b7/281)

yıka- (Su veya başka bir sıvı kullanarak bir şeyi temizlemek. TDK – TS)
jyjkàr [1] *BGD/1781* (63)
jykamagha [1] *BGD/1781* (111)

yıkıl- (İstenmeyen birinin çekilip gitmesi, defolması. TDK – TS)
jykyl [1] *BGD/1781* (50)

yıl (*i.* On iki aylık dönem. TDK – TS)
gil [1] *TG/1581* (19/ah)
gil [1] *TRC/1544. I*
iil [2] *RGT/1630* (95, 96)
ijl [3] *SL/1643*
il [1] *HPT/1575*
jil [3] *BGD/1781* (95, v/31, v/33)
jil [3] *CFT/1672* (b1/012, b7/259, b7/282)
jilda [1] *BGD/1781* (v/32)
jilda [1] *BGD/1781* (54)
jilden [2] *CFT/1672* (b5/085, b8/368)
jildir [1] *BGD/1781* (50)
ül [1] *CFT/1672* (b1/008)
juluckh (*y.*lık) [1] *ILT/1612* (a/146)

yılan (*i.* Sürüngenlerden (…) yerdegezen, uzun hayvan. TDK – TS)
jilan [1] *CFT/1672* (b6/138)
jilani [1] *CFT/1672* (b6/140)
jilanlar [2] *CFT/1672* (b6/139, b6/140)
jylanì [1] *BGD/1781* (60)
yelan [1] *HPT/1575*
yelan [1] *TRC/1544. I*

yıldız (*i.* (…) ışıklı gök cisimlerinden her biri .TDK – TS)
ildiz [1] *ON/1527. I*
iulduz [1] *HPT/1575*

iulduz [1] *TRC/1544. I*
ÿldizüm [1] *CFT/1672* (ÿ. b6/137)
yiğit (*sf.* Güçlü ve yürekli, alp, kahraman, mert. TDK – TS)
ighit [1] *ON/1527. I*
ygit [1] *HPT/1575*
ygit [1] *TRC/1544. I*
yine (yi'ne *zf.* Yeniden, bir daha, tekrar, gene. TDK –TS)
iene [1] *CFT/1672* (b5/099)
jine [20] *CFT/1672* (b1/024, b1/024, b3/050, b4/080, b5/097, b5/102, b5/103, b5/111, b6/131, b6/134, b6/139, b7/199, b7/235, b7/249, b7/252, b7/259, b7/341, b8/363, b8/372, b8/453)
yene [2] *GT/1789* (116, 131)
yirmi (Bir sayı adı.)
igermi [10] *HPT/1575*
igermi [10] *TRC/1544. I*
ighirmi [1] *SL/1643*
ig^{i}irmi [1] *BGD/1781* (91)
igirmi [1] *CFT/1672* (b6/115)
igirmi [12] *CFT/1672* (b2/034, b4/058, b6/115, b6/116, b6/117, b6/117, b6/124, b7/149, b7/258, b7/258, b7/341, b8/420)
igrimi [10] *ON/1527. I*
igyrmi [1] *CFT/1672* (b6/115)
yighirmi [1] *GT/1789* (123)
yiyecek (*i.* Yenmeye elverişli olan her şey. TDK – TS)
iegseg [1] *CFT/1672* (b1/026)
iegsegün [1] *CFT/1672* (b4/062)
iegsek [5] *CFT/1672* (b4/063, b5/102, b8/368, b8/370, b8/371)
iegſek [2] *CFT/1672* (b8/427, b8/427)
iegſekte [1] *CFT/1672* (b8/427)
iejegsek [1] *CFT/1672* (b7/234)
jegsek [2] *CFT/1672* (b4/060, b5/098)
jegsekte [1] *CFT/1672* (b4/064)
jegſek [2] *CFT/1672* (b1/024, b7/210)
jejegeghimìz [1] *BGD/1781* (92)
jejegeghinè[1] *BGD/1781* (55)
yeyedſchegun [1] *GT/1789* (126)
yeyedſchek [1] *GT/1789* (124)
yiyeme- (Yeme işini gerçekleştirememek.)
jejèmem [1] *BGD/1781* (88)
yoğurt (*i*. Maya katılarak koyulaştırılmış beyaz, kıvamlı bir süt ürünü. TDK – TS)
iugurt [1] *HPT/1575*
iugurt [1] *TRC/1544. I*
yok (*sf.* Bulunmayan, mevcut olmayan (nesne, kimse vb.), var karşıtı. TDK – TS)
giocotur [1] *TG/1581* (16/ah)
gioguken (*y*. iken) [1] *TG/1581* (3/ah)
iocꞇur [2] *SL/1643*
iok [1] *CFT/1672* (b8/372)
iok [5] *CFT/1672* (b4/064, b4/074, b7/160, b7/341, b8/368)
iokdur [1] *DDLT/1641*
iokdur [4] *GT/1789* (113, 114, 129, 166)

iokdur [2] *CFT/1672* (b1/022, b2/030)
iokiken (*y.* iken) [1] *CFT/1672* (b4/069)
iokmi [3] *CFT/1672* (b1/012, b1/012, b4/066)
ioktan [2] *CFT/1672* (b2/042, b8/443)
ioktnr [1] *CFT/1672* (b5/108)
ioktur [23] *CFT/1672* (b1/022, b2/040, b2/040, b2/043, b3/057, b5/085, b5/086, b5/087, b5/089, b6/141, b6/142, b7/198, b7/200, b7/246, b7/294, b7/340, b7/341, b7/341, b8/369, b8/418, b8/441, b8/443, b8/491)
iokβe [4] *CFT/1672* (b4/072, b7/338, b8/408, b8/432)
jockdur [1] *ILT/1612* (a/076)
joc̓tur [2] *ILT/1612* (a/122, a/145)
jóghiſa (*y.* ise) [1] *BGD/1781* (64)
jóghiſſa (*y.* ise) [1] *BGD/1781* (62)
jogiſſe [1] *ILT/1612* (a/200)
jok [1] *ILT/1612*
jok [6] *CFT/1672* (b1/006, b1/022, b4/074, b6/123, b7/165, b8/433)
jok [8] *BGD/1781* (53, 54, 56(2), 78, 94(2), 105)
jokdur [1] *ILT/1612*
jokdur [2] *CFT/1672* (b1/012, b1/013)
jokhiere (*y.* yere) [1] *ILT/1612*
jokiſa (*y.* ise) [1] *BGD/1781* (56)yok
jókldi [1] *BGD/1781* (53)
jokliku [1] *ILT/1612*
jokmi [1] *CFT/1672* (b8/457)
jókmu (*y.* mu) [1] *BGD/1781* (86)
jokmu (*y.* mu) [2] *BGD/1781* (87, 94)
jòktur [2] *BGD/1781* (54(2)
joktur [4] *BGD/1781* (62, 96, 98, 107)
joktur [4] *CFT/1672* (b1/014, b4/065, b7/149, b8/490)
jóktur [5] *BGD/1781* (50, 51, 63, 97, 99)
loch [1] *TRC/1544. I*
yokdur [4] *GT/1789* (114, 114, 119, 167)
yokdurki [1] *GT/1789* (168)
yokmi [1] *GT/1789* 114
yokſa [3] *GT/1789* (113, 124, 168)

yokla- (Yoklamak işi, kontrol. TDK –TS)
iokla [1] *CFT/1672* (b6/131)
ioklaia [1] *CFT/1672* (b5/095)
ioklama [1] *CFT/1672* (b5/083)
ioklamadigi [1] *CFT/1672* (b8/405)
ioklamis [2] *CFT/1672* (b7/342, b7/346)
joklamagha [2] *PGT/1794* (708, 716)

yoksa (yo'ksa. *bağ.* `Aksi takdirde` anlamında kullanılan bir söz. TDK – TS)
jókſa [1] *BGD/1781* (57)
jokſa [1] *BGD/1781* (64)

yokuş (*i.* Aşağıdan yukarıya gittikçe yükselen eğimli yer, iniş karşıtı. TDK – TS)
iokuslar [1] *CFT/1672* (b1/021)
jokušun [1] *BGD/1781* (62)

yol (*i.* Karada insanların ve hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer. TDK – TS)

iol [1] *HPT/1575*
iol [1] *TRC/1544. I*
iol [13] *CFT/1672* (b1/013, b1/017, b1/019, b1/019, b1/020, b1/022, b1/023, b1/027, b1/027, b2/039, b4/059, b7/224, b8/444)
iola [3] *CFT/1672* (b1/022, b2/030, b8/418)
iolda [4] *CFT/1672* (b1/021, b2/030, b6/129, b6/133)
ioldan [1] *CFT/1672* (b8/369)
ioldur [1] *CFT/1672* (b1/021)
ioli [2] *CFT/1672* (b1/013, b7/149)
iolimi [1] *CFT/1672* (b8/490)
iolini [1] *CFT/1672* (b8/473)
iolinun [1] *CFT/1672* (b6/112)
iollar [1] *CFT/1672* (b3/045)
iollarini [1] *CFT/1672* (b7/227)
iolum [1] *TRC/1544. I*
iolumdan [1] *CFT/1672* (b2/041)
iolümüzi [1] *CFT/1672* (b2/041)
iolβiz [1] *CFT/1672* (b4/076)
iul [2] *ON/1527. I*
jol [1] *PGT/1794* (712)
jol [3] *BGD/1781* (67, 78, 106)
jol [3] *CFT/1672* (b1/018, b1/025, b6/128)
jola [1] *BGD/1781* (67)
jola [1] *CFT/1672* (b1/022)
jolà [2] *BGD/1781* (51, 92)
jolda [5] *CFT/1672* (b1/014, b1/015, b1/019, b6/129, b7/222)
joldur [1] *BGD/1781* (106)
joli [1] *CFT/1672* (b1/013)
joli [1] *GT/1789* (124)
jolile [1] *CFT/1672* (b7/248)
joll [1] *ILT/1612* (a/203)
jollar [1] *BGD/1781* (107)
jollarda [1] *BGD/1781* (106)
jollari[1] *BGD/1781* (106)
jollaringe [1] *ILT/1612*
jolli (*y*.u) [1] *ILT/1612* (a/203)
jolù [1] *BGD/1781* (62)
jolu [2] *BGD/1781* (57, 107)
jolumuzùn [1] *BGD/1781* (92)
jolumuzun [1] *CFT/1672* (b4/074)
jolunu [1] *BGD/1781* (107)
jolunuz [1] *CFT/1672* (b1/027)
jullar [1] *CFT/1672* (b6/125)
yol [10] *GT/1789* (114, 116, 116, 117, 121, 121, 121, 123, 123, 124)
yola [5] *GT/1789* (118, 118, 118, 122, 124)
yolda [1] *ILT/1612* (a/139)
yolda [4] *GT/1789* (117, 119, 120, 164)
yoldur [1] *GT/1789* (118)
yoli [2] GT/1789 (114, 114)
yolun [1] *GT/1789* (121)

yolcu (*i.* Yolculuğa çıkmış kimse. TDK – TS)
iogloſi [1] *CFT/1672* (b1/026)
iolgsi [4] *CFT/1672* (b1/005, b1/018, b1/026, b4/074)
iolgsidur [1] *CFT/1672* (b1/020)
iolgsie [1] *CFT/1672* (b1/021)
iolgsilara [2] *CFT/1672* (b8/368, b8/370)
yoldaş (*i.* Arkadaş, dost. TDK – TS)
gioldaſſum [1] *TRC/1544. I*
ioldas [1] *HPT/1575*
ioldas [1] *TRC/1544. I*
ioldas [3] *CFT/1672* (b2/031, b4/077, b5/094)
ioldaslar [2] *CFT/1672* (b5/092, b5/093)
ioldasleri [1] *CFT/1672* (b8/421)
ioldasliga [1] *CFT/1672* (b7/224)
ioldaslkte [1] *CFT/1672* (b8/370)
ioldaſini [1] *CFT/1672* (b8/408)
ioldaſlik [1] *CFT/1672* (b8/368)
jodlasün [1] *CFT/1672* (b1/014)
joldaš [1] *BGD/1781* (84)
joldas [1] *CFT/1672* (b7/256)
joldàš [2] *BGD/1781* (58, 91)
joldasch [1] *ILT/1612* (a/139)
joldascholdur (*y*. ol-) [1] *ILT/1612* (a/185)
joldase [1] *ILT/1612* (a/201)
jòldas[i]lar [1] *PGT/1794* (703)
joldas[i]lar [1] *PGT/1794* (713)
joldaslar [2] *CFT/1672* (b5/089, b5/102)
joldaslariile (*y*.ları ile) [1] *CFT/1672* (b7/253)
joldaslarün [1] *CFT/1672* (b1/012)
joldasligün [1] *CFT/1672* (b7/201)
joldasün [1] *CFT/1672* (b2/037)
joldaſcy'dyr [1] *BGD/1781* (66)
jolduslarinüze [1] *CFT/1672* (b5/101)
yoldaſchlarun [1] *GT/1789* 114
yoldaſchum [1] *GT/1789* 114
yolla- (Göndermek. TDK – TS)
jolagiághydym [1] *BGD/1781* (91)
jolarſſen [1] *ILT/1612* (a/213)
jollà [1] *BGD/1781* (92)
jolladighìm [1] *BGD/1781* (91)
jolladym [1] *BGD/1781* (91)
youlafin [1] *GT/1789* (124)
yorga (*i.* Biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri TDK –TS)
jorga [1] *ILT/1612*
yorgan (*i.* Yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle doldurularak dikilmiş geniş örtü. TDK – TS)
iorganunge [1] *ILT/1612* (a/086)
jorganynà [1] *BGD/1781* (60)
yortu (*i. Rum.*. Hz. İsa'nın yaşamını, ölümünü, dirilişini ve azizlerin yaşamlarına yansımış olan erdemlerini anmak üzere kilisenin belirlediği kutsal günler. TDK – TS)

jortu [2] *BGD/1781* (v/31, v/32)
jortulari [1] *BGD/1781* (v/31)
jortuzundan [1] *BGD/1781* (v/33)
yorul- (Yorgun duruma gelmek. TDK – TS)
joruldum [1] *CFT/1672* (b4/058)
jorulùr [1] *BGD/1781* (61)
jurulmis [1] *CFT/1672* (b4/059)
yosun (*i.* Çoğu sularda, ağaç veya taşların üzerinde yetişen tallı bitkilerin ilkel yapıdaki örneklerine verilen genel ad. TDK – TS)
joſſun [1] *ILT/1612* (a/129)
joſſuna [1] *ILT/1612* (a/214)
yönder (~ gönder: Yön gösterici, bayrak anlamında kullanılmıştır.)
ionder [1] *ON/1527. I*
yu- (*hlk. ağz.* Yıkamak. TDK –TS)
iur [2] *SL/1643*
jur [2] *ILT/1612* (a/029, a/029)
yukarı (*zf.* Üst tarafa, üstteki kata, üste, yükseğe, yukarıya. TDK – TS)
iochari [1] *ON/1527. I*
iochari [1] *TRC/1544. I*
iokarda [2] *CFT/1672* (b7/235, b7/285)
jokarda [1] *CFT/1672* (b7/169)
jokary [1] *BGD/1781* (109)
yulaf (*Rum. i*. Buğdaygillerden, en çok hayvan yemi olarak yetiştirilen otsu bitki. TDK – TS)
julafün [1] *CFT/1672* (b4/060)
yumruk (*i.* Parmakların kapanmasıyla elin aldığı biçim. TDK – TS)
iümrük (*y.* kadar) [1] *CFT/1672* (b7/339)
yumurcak (*i. hlk. ağz.* Veba hastalığında koltuk altında veya kasıkta çıkan çıban. TDK – TS)
imurgiach [1] *ON/1527. I*
jumurgiak [1] *BGD/1781* (98)
yumurta (i. Kanatlı hayvanların çoğalmasını sağlayan kabuklu bir besin maddesi. TDK – TS)
immorta [1] *ON/1527. I*
iumurta [1] *HPT/1575*
iumurta [1] *TRC/1544. I*
jumurta [2] *CFT/1672* (b3/056, b4/063)
jumurtha [1] *CFT/1672* (b6/137)
umurta [1] *ILT/1612*
youmourta [1] *GT/1789* (126)
yumuşak (*mcz. sf*. Okşayıcı, tatlı, hoş. TDK – TS)
jümüšàk (*y*. döşek) [1] *BGD/1781* (68)
yurt (*i.* Memleket. TDK – TS)
yurtum [1] *ILT/1612*
yuvalan- (*mcz.* Bir yerde birikmek, toplanmak. TDK –TS)
juvalanüp [1] *CFT/1672* (b8/371)
yuvar-* (Alem fena gider yuvarır. Bozulmak anlamında kullanılmış olmalıdır.**)**
iuuarur [1] *ILT/1612* (a/073)
yuvarlan- (Kendi üzerinde dönerek hareket etmek. TDK – TS)
iuvvar lauan [1] *ILT/1612* (a/129)

yük (*i.* Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi. TDK – TS)
iuk [2] *CFT/1672* (b3/053, b6/127)
juk [1] *BGD/1781* (60)
juklidur [1] *ILT/1612* (a/067)
jukten [1] *CFT/1672* (b7/153)
yüksek (*sf.* Belirli bir yere göre daha yukarıda bulunan. TDK - TS)
iukβegsik [1] *CFT/1672* (b5/101)
jukſegsik [1] *CFT/1672* (b5/102)
yürek (1. *i.* Kalp. 2. *i.* Bir kimsenin ruhsal yönü, gönül. TDK – TS)
iuregh [1] *HPT/1575*
iuregh [1] *TRC/1544. I*
iüregli [1] *CFT/1672* (b5/090)
jurèghile (*y.* ile) [1] *BGD/1781* (58)
juregunde [1] *ILT/1612*
juregunüzde [1] *CFT/1672* (b1/016)
jurejìn [1] *BGD/1781* (58)
jurejindédir [1] *BGD/1781* (67)
jurèk [1] *BGD/1781* (97)
jurek [1] *BGD/1781* (98)
jüregi [2] *CFT/1672* (b6/136, b7/201)
jüreginde [1] *CFT/1672* (b7/282)
jüregümde [1] *CFT/1672* (b5/082)
jüreji [1] *BGD/1781* (67)
yürü- (Adım atarak ilerlemek, gitmek. TDK – TS)
jürùr [1] *BGD/1781* (63)
yürüme- (Adım atmamak.)
jürümezlèr [1] *BGD/1781* (63)
yürüyüş (*i.* Yürüme işi. TDK – TS)
youriſchde [1] *GT/1789* (169)
yüz I. (*i.* Sayı adı. TDK - TS)
ius [1] *ILT/1612* (a/098)
ius [1] *ON/1527. I*
iuz [1] *HPT/1575*
iuz [1] *ON/1527. I*
iuz [1] *RGT/1630* (95)
iuz [14] *CFT/1672* (b3/049, b3/049, b5/085, b5/087, b6/116, b6/123, b6/124, b6/135, b6/135, b6/142, b7/160, b7/170, b7/238, b7/258)
iuzingi (*y.*üncü) [1] *SL/1643*
iüzbin [1] *CFT/1672* (b3/048)
juz (sayı) [9] *CFT/1672* (b3/050, b3/050, b3/053, b6/116, b6/116, b6/124, b6/124, b7/169, b7/210)
jüz [1] *BGD/1781* (78)
jüz [1] *CFT/1672* (b7/259)
jüz [2] *PGT/1794* (700, 712)
yüz II. (*i.* Surat. TDK - TS)
iuz [2] *SL/1643*
iuzi [1] *SL/1643*
iuzini [1] *SL/1643*
iuzni [1] *RGT/1630* (96)
iüzden [1] *CFT/1672* (b6/128)

iüzinde [1] *CFT/1672* (b8/444)
iüzini [2] *CFT/1672* (b8/408, b8/408)
jus [1] *BGD/1781* (99)
juse [1] *ILT/1612* (a/082)
jusungden [1] *ILT/1612*
juſi [2] *ILT/1612* (a/029, a/153)
juſungi [1] *ILT/1612*
juzunè [1] *BGD/1781* (53)
jüzinde [1] *CFT/1672* (b8/405)
jüzündè [1] *BGD/1781* (64)
jüzünè [1] *BGD/1781* (61)
jüzünù [1] *BGD/1781* (63)

yüz- (Bir sıvının yüzeyinde batmadan durmak. TDK – TS)
iüzer [1] *CFT/1672* (b6/135)

yüzük (*i*. Parmağa geçirilen genellikle metal halka. TDK – TS)
iuzuk [1] *TRC/1544. I*
izuk [1] *HPT/1575*
jüzükini [1] *CFT/1672* (b7/248)

yüzünden (~ yüzden *zf.* -den ötürü. TDK –TS)
iüzinden [1] *CFT/1672* (b7/198)
jüzinden [1] *CFT/1672* (b1/029)
üjüzde (gair *y.*den) [1] *CFT/1672* (b1/010)

zâbit (za:bit *Ar*. żābiṭ *i.* Rütbesi teğmenden binbaşıya kadar olan asker. TDK – TS)
thapit [1] *TG/1581* (17/ah)

zagan (*Far. i.* Çaylak. (Devellioğlu, 1978)
zaghàn [2] *PGT/1794* (699(2)

zağar (*i.* Bir cins çoban köpeği. TDK – TS)
zagargsi [1] *CFT/1672* (b7/202)

zahir (za:hir *Ar.* ẓāhir 1. *sf.* Açık, belli. 2. *i.* Dış yüz, görünüş. 3. *zf. hlk. ağz.* Kuşkusuz, elbette, şüphesiz. TDK – TS)
dahir [2] *TG/1581* (9/ah, 9/ah)
diahir [1] *TG/1581* (3/ah)
zahir [1] *GT/1789* (115)
zahir [1] *PGT/1794* (707)
zahir [2] *CFT/1672* (b1/015, b5/111)

zahire (*i.* za:hire *Ar.* zâḫīre. Gereğinde kullanma üzere saklanan tahıl. TDK – TS)
zahire [1] *CFT/1672* (b3/053)
zahireβi [1] *CFT/1672* (b8/427)

zahmet (*Ar. i.* 1. Sıkıntı, eziyet, rahatsızlık. 2. Zor, güç. 3. Yorgunluk. (Devellioğlu, 1978)
zahimet [1] *TG/1581* (15/ah)
zahmet [1] *CFT/1672* (b3/055)
zahmet [4] *GT/1789* (121, 167, 167, 167)
zahmet *BGD/1781* (v/3)
zahmete [1] *CFT/1672* (b7/340)
zahmet̀im[2] *PGT/1794* (700, 711)
zahmetzus [1] *TG/1581* (11/ah)
zhmet [1] *CFT/1672* (b1/028)

zail (za:il *Ar*. zā᾽il *sf.* Yok olan, ortadan kalkan. TDK – TS)
zail [1] *PGT/1794* (709)

zaim (zaîm *Ar. sf.* zeâmet *c.* zuamâ. 1. Zeamet sahibi. 2. *i*. Kefil. (Devellioğlu, 1978)

zaim [1] *CFT/1672* (b7/238)

zalim (zâlim *Ar. sf.* zulm *c.* zaleme, zâlimîn, zâlimûn. Zulmeden, haksızlık eden. (Devellioğlu, 1978)

zalumdur [1] *CFT/1672* (b7/254)

zaly'm [2] *BGD/1781* (97(2)

zaman (zama:n *Ar.* zamān *i*. Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit. TDK – TS)

semeni [1] *ILT/1612* (a/068)

zaman [2] *CFT/1672* (b8/372, b8/434)

zaman [1] *PGT/1794* (713)

zamanedeh (*z*.a dek) [2] *RGT/1630* (95, 95)

zamaneden [1] *RGT/1630* (94)

zamanende [1] *SL/1643*

zamanendè [1] *SL/1643*

zamanenden [1] *SL/1643*

zamani [1] *SL/1643*

zamanimuz [1] *CFT/1672* (b5/095)

zamaninde [1] *CFT/1672* (b3/050)

zamanlarinde [1] *CFT/1672* (b7/151)

zamanun [1] *TG/1581* (19/ah)

zemán [2] *BGD/1781* (82, 94)

zeman [2] *BGD/1781* (v/32, v/33)

zeman [3] *GT/1789* (113, 131, 167)

zeman [35] *CFT/1672* (b1/005, b1/018, b2/034, b2/044, b4/059, b4/080, b5/088, b5/106, b5/107, b5/110, b6/115, b6/135, b6/136, b6/142, b7/151, b7/167, b7/200, b7/200, b7/201, b7/201, b7/209, b7/216, b7/235, b7/246, b7/252, b7/294, b7/346, b8/370, b8/371, b8/371, b8/387, b8/408, b8/444, b8/472, b8/473)

zemàn [4] *BGD/1781* (55, 77, 96, v/34)

zemana [3] *CFT/1672* (b5/083, b7/166, b8/387)

zemanadak (*z*.a dek) [1] *CFT/1672* (b7/281)

zemanda [2] *CFT/1672* (b4/077, b7/196)

zemanda [1] *BGD/1781* (v/34)

zemandà [1] *BGD/1781* (89)

zemandan [2] *CFT/1672* (b1/020, b5/083)

zemande [1] *GT/1789* (123)

zemandur [2] *CFT/1672* (b6/125, b7/256)

zemani [2] *CFT/1672* (b4/072, b8/420)

zemani [2] *GT/1789* (126, 129)

zemanidür [1] *CFT/1672* (b4/063)

zemanile [1] *CFT/1672* (b8/402)

zemànilèn (*z.* ile) [1] *BGD/1781* (66)

zemanimda [1] *CFT/1672* (b7/259)

zemanimi [1] *BGD/1781* (52)

zemaninda [3] *CFT/1672* (b4/062, b7/154, b7/164)

zemaninde [1] *GT/1789* (125)

zemaninìz [1] *BGD/1781* (92)

zemanlarda [1] *CFT/1672* (b7/338)

zemanlerinde [1] *CFT/1672* (b6/139)

zemanun [1] *CFT/1672* (b1/007)

zemanyndà [1] *BGD/1781* (98)

zampara (zen-pâre *Far.b.sf.* Zampara. Devellioğlu, 1978)
zamparalikten [1] *CFT/1672* (b8/370)
zampare [1] *CFT/1672* (b8/369)
zan (zannetmek: za'nnetmek *Ar.* ẓann + *T.* etmek. Sanmak. TDK – TS)
zan [2] *BGD/1781* (61, 95)
zan [3] *CFT/1672* (b5/112, b8/427, b8/442)
zanide billerβen [1] *CFT/1672* (b7/248)
zanaat zanaatkâr (*i.* zana:atkâ:r *Ar.* ṣināʿat + *Far.* -kār. Zanaatçı. TDK – TS)
zanahat *BGD/1781* (56)
zanahatlarde [1] *CFT/1672* (b7/170)
zanahatle [1] *CFT/1672* (b7/222)
zenahat *BGD/1781* (v/34)
zenahat kⁱarlerin [1] *BGD/1781* (v/34)
zapt (*Ar. i.* ẓapt. Zor kullanarak ele geçirmek. TDK – TS)
zapt (*z.* et-) 1. Zorla almak. 2. Tutmak. TDK – TS) [3] *BGD/1781* (50, 62, 67)
zapt [5] *CFT/1672* (b7/155, b8/372, b8/372, b8/402, b8/473)
zapta [1] *CFT/1672* (b3/056)
zaptèn *BGD/1781* (62)
zaptida [1] *CFT/1672* (b6/143)
zaptindan [2] *CFT/1672* (b6/142, b7/215)
zaptini [2] *CFT/1672* (b7/198, b8/387)
zaptβiz [1] *CFT/1672* (b7/196)
zar (*i.* Tavla ve başka oyunlarda kullanılan kemik, fil dişi, plastik vb. maddelerden küp olarak yapılan ve altı yüzünde, birden altıya kadar benekler bulunan oyun aracı: TDK – TS)
zar [1] *BGD/1781* (82)
zarafet (*i.* zara:fet *Ar.* ẓarāfet Zariflik. TDK – TS)
zerafetile (*z.* ile) [1] *CFT/1672* (b6/132)
zarar (*Ar. i.* żarar Bir şeyin, bir olayın yol açtığı çıkar kaybı veya olumsuz, kötü sonuç, dokunca, ziyan, mazarrat. TDK- TS)
harari [1] *ILT/1612* (a/031)
zarar [1] *BGD/1781* (65)
zarar [1] *GT/1789* (164)
zarar [7] *CFT/1672* (b2/041, b3/055, b5/081, b6/130, b6/140, b7/161, b7/161)
zaràr [8] *BGD/1781* (53, 56(2), 65(2), 66, 67, 83)
zarara [2] *CFT/1672* (b1/018, b1/018)
zarara [2] *GT/1789* (116, 117)
zarardür [1] *CFT/1672* (b7/233)
zararì [1] *BGD/1781* (64)
zararine [1] *CFT/1672* (b7/219)
zararinì [1] *BGD/1781* (51)
zarariní [1] *BGD/1781* (83)
zararli [1] *CFT/1672* (b7/248)
zararlu [1] *GT/1789* (164)
zat (za:t *Ar.* ẕāt *i.* Kişi. TDK – TS)
zatinda [1] *CFT/1672* (b8/442)
zatindan [2] *CFT/1672* (b6/122, b8/367)
zatitur [1] *TG/1581* (7/ah)
zavallı (za'vallı *sf.* Acınacak kadar kötü durumda bulunan. TDK – TS)
závalli [1] *BGD/1781* (98)

závallu [1] *BGD/1781* (57)
zayıf (zaîf *Ar. sf.* za'f *c.* zuafâ) 1. Zayıf, güçsüz, kuvvetsiz, takatsiz, kansız, arık. 2. Gevşek. (Devellioğlu, 1978)
zaif [1] *CFT/1672* (b7/153)
zaifljini *BGD/1781* (v/33)
zayi (*z.* ol-) Yitmek, kaybolmak. TDK – TS)
zàj [2] *BGD/1781* (65(2)
zeamet (zeâmet *Ar. i. tar.* Osmanlılar devrinde Sipahilere verilen en büyük timar. (Devellioğlu, 1978)
ziamet [1] *CFT/1672* (b7/238)
ziametlerün [1] *CFT/1672* (b7/238)
zebûn (*Far. sf.* Zayıf, güçsüz, âciz. (Devellioğlu, 1978)
ſabuneder (*z.* et-) [1] *ILT/1612* (a/171)
Zebur (Kur'an'da Hz. Dâvûd'a indirilen kutsal kitaba verilen ad. TDV İslam Ansiklopedisi, 2013, s. 171)
zebür [1] *CFT/1672* (b6/121)
zehir (*Far*. zehr *i.* Organizmaya girdiğinde kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri bozan ve miktarına göre canlıyı öldürebilen madde, ağı, sem. TDK – TS)
zehirdir *BGD/1781* (67)
zemin (zemi:n *Far*. zemīn *i.* Taban, döşeme, yer. TDK – TS)
zeminliktàn *BGD/1781* (98)
zengin (*Far.* sengīn *sf.* Parası, malı çok olan, varlıklı (…) TDK – TS)
zeng^{i}ìn *BGD/1781* (62)
zeng^{i}índir *BGD/1781* (65)
zeng^{i}inè *BGD/1781* (64)
zengiler [2] *CFT/1672* (b8/370, b8/407)
zengileri [1] *CFT/1672* (b8/421)
zengin [5] *CFT/1672* (b2/033, b2/034, b2/035, b5/102, b8/407)
zer - külah (Bir tür başlık.)
zarchula [1] *HPT/1575*
zarchula [1] *TRC/1544. I*
zeval (zeva:l *Ar.* zevāl 1. *i.*Yok olma, yok edilme. 2. *i.* Suç, kabahat, sorumluluk. TDK – TS)
zevaldan [1] *CFT/1672* (b1/011)
zevk (*Ar*. z̲evḳ *i.* Hoşa giden veya çekici bir şeyin elde edilmesinden, düşünülmesinden doğan hoş duygu, haz. TDK – TS)
zéuk [1] *BGD/1781* (84)
zevk [1] *BGD/1781* (86)
zevkinizè [1] *BGD/1781* (88)
zevkýnize [1] *BGD/1781* (111)
Zeyniler (Zeyniyye: Sühreverdiyye tarikatının Zeynüddin el-Hâfî'ye (ö. 838/1435) nisbet edilen bir kolu. TDV İslam Ansiklopedisi, 2013, s. 367)
zeililer [1] *CFT/1672* (b8/458)
zeytin (Ar. zeytūn i. Zeytingillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, (…) yaprakları karşılıklı, küçük ve gümüş renginde, uzun ömürlü bir ağaç. TDK – TS)
zeidununghdur [1] *SL/1643*
zeidununghdur [1] *SL/1643*
zeit [1] *TRC/1544. I*
zeith [1] *HPT/1575*
zeitiniach (*z.*yağı) [1] *ON/1527. I*

zejtin [1] *CFT/1672* (b7/210)
zejtininden [1] *PGT/1794* (710)
zejtinindèn [1] *PGT/1794* 716

zıt (zıdd *Ar. i. c.* ezdâd 1. Bir şeyin karşılığı, aksi. 2. Karşıt. (Devellioğlu, 1978)
ziddi [5] *CFT/1672* (b5/081, b5/110, b8/402, b8/444, b8/453)
ziddidür [2] *CFT/1672* (b3/047, b8/453)

zikir (*Ar*. z̲ikr *i*. Anma, söyleme, sözünü etme. TDK – TS)
dikir [1] *TG/1581* (1/ah)

zillet (*Ar*. z̲illet *i*. Hor görülme, aşağılanma. TDK – TS)
ſillete [1] *ILT/1612*

zina (*i.* zina: *Ar*. zinā᾽. Aralarında evlilik bağı olmayan kişiler arasındaki cinsel ilişki. TDK – TS)
sina [1] *ILT/1612*
zina [3] *BGD/1781* (82, 96, v/31)

zincir (*Far.* zencīr *i.* Birbirine geçmiş bir sıra metal halkadan oluşan bağ. TDK -TS)
zingsir [1] *CFT/1672* (b8/442)

zindan (*Far.* zindān *i.* Tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı yer. TDK -TS)
zindandan [1] *CFT/1672* (b8/442)

zindegî (*Far. i.* Zindelik, dirilik, canlılık. (Devellioğlu, 1978)
zendegìi [1] *PGT/1794* (701)

zira (*bağ*. zi:ra: *Far.* zīrā. Çünkü, şundan dolayı. TDK – TS)
sira [3] *ILT/1612* (a/198)
siraki (*z.* ki) [1] *ILT/1612* (a/087)
ſira [1] *ILT/1612* (a/152)
zira [1] *CFT/1672* (b8/367)
zìra [1] *PGT/1794* (711)
zira [12] *TG/1581* (1/ah, 11/ah, 14/ah, 3/ah, 3/ah, 3/ah, 4/ah, 5/ah, 7/ah, 7/ah, 8/ah, 9/ah)
zíra [2] *BGD/1781* (83, 93)
zira [5] *GT/1789* (116, 118, 125, 128, 169)
zira [82] *CFT/1672* (b1/003, b1/007, b1/008, b1/014, b1/022, b1/029, b2/031, b2/038, b2/039, b3/048, b3/049, b3/051, b3/052, b3/054, b4/058, b4/061, b4/062, b4/064, b4/067, b4/077, b5/081, b5/082, b5/085, b5/086, b5/091, b5/092, b5/093, b5/095, b5/102, b5/106, b6/120, b6/126, b6/126, b6/130, b6/130, b6/131, b6/137, b6/139, b7/145, b7/149, b7/149, b7/150, b7/151, b7/152, b7/153, b7/155, b7/156, b7/160, b7/160, b7/161, b7/165, b7/174, b7/198, b7/209, b7/216, b7/223, b7/224, b7/233, b7/235, b7/248, b7/254, b7/254, b7/256, b7/259, b7/294, b7/338, b7/340, b7/341, b7/342, b7/347, b8/363, b8/369, b8/371, b8/386, b8/405, b8/408, b8/418, b8/434, b8/442, b8/444, b8/472, b8/482)
zira [2] *PGT/1794* (700, 703)

ziyade (*zf.* ziya:de *Ar.* ziyāde. Çok, daha çok, daha fazla. TDK – TS)
ſiade [1] *ILT/1612* (a/055)
ziade [1] *BGD/1781* (105)
ziade [12] *CFT/1672* (b1/029, b3/050, b3/051, b3/052, b7/155, b7/156, b7/171, b7/210, b7/211, b7/258, b7/338, b8/368)
ziadè [4] *BGD/1781* (51, 62, 67, 78)
ziãdè [1] *PGT/1794* 699
ziadè [1] *PGT/1794* (701)
ziadedür [2] *CFT/1672* (b3/049, b6/129)
ziadegè [1] *BGD/1781* (88)
ziadegè [1] *BGD/1781* (89)

ziadelenür [1] *CFT/1672* (b7/347)
ziadeβile (*z*.si ile) [5] *CFT/1672* (b1/012, b5/087, b7/171, b7/340, b8/441)
ziaté [1] *TG/1581* (9/ah)
zichiaté [1] *TG/1581* (9/ah)
ziyade [4] *GT/1789* (163, 167, 167, 170)

ziyafet (i. ziya:fet *Ar.* żiyāfet Eğlenmek veya bir olayı kutlamak amacıyla birçok kimsenin bir araya gelerek yedikleri yemek, şölen, toy. TDK – TS)
ziafet [6] *CFT/1672* (b4/075, b4/075, b5/102, b5/103, b5/111, b8/408)
ziafet *BGD/1781* (86)
ziafete [1] *CFT/1672* (b8/420)
ziafetiné *BGD/1781* (82)
zyafet [1] *GT/1789* (129)

ziyan (*i.* ziya:n *Far.* ziyān. Zarar. TDK – TS)
zian [1] *TRC/1544. I*
zianly [1] *HPT/1575*

ziyaret (ziya:ret *Ar*. ziyāret *i.* Birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme. TDK – TS)
ziarèt *BGD/1781* (78)

ziynet (*Ar. i.* zīnet. Süs, bezek. TDK – TS)
zineti [1] *GT/1789* (165)
zinnet [1] *CFT/1672* (b7/156)
zinnetbem [1] *CFT/1672* (b7/161)

zor (*Far.* zūr *sf.* Sıkıntı veya güçlükle yapılan, kolay karşıtı. TDK – TS)
zor [1] *CFT/1672* (b7/160)
zorhadyrdylèr (*z*.la-) *BGD/1781* (68)
zorile (*z.* ile) [1] *GT/1789* (120)
zorile (*z.* ile) [5] *CFT/1672* (b1/025, b3/055, b3/056, b4/076, b7/160)
zorſuz *BGD/1781* (65)

zuhur (*i.* zuhu:r *Ar.* ẓuhūr. Ortaya çıkma, görünme, belirme, baş gösterme, meydana çıkma. TDK – TS)
zuhũr [1] *PGT/1794* (701)
zuhùr [1] *PGT/1794* (715)
zuhure [3] *CFT/1672* (b1/004, b2/041, b8/476)

zulüm (*Ar. i.* ẓulm Güçlü bir kimsenin yasaya veya vicdana aykırı olarak başkasını uğrattığı kötü durum, kıygı, eziyet, cefa. TDK – TS)
zulum [1] *CFT/1672* (b3/055)

zurna (*Far. i.* surnāy Ağaçtan yapılan, iki karış boyunda, ağız bölümü yayvan, keskin bir ses çıkaran ve çoğu zaman davulla veya dümbelekle birlikte çalınan nefesli çalgı. TDK – TS)
zurna [1] *CFT/1672* (b8/421)

zükâm (*i. tıp* zükâ:m *Ar.* zukām Nezle. TDK – TS) Romatizma. (Rocchi, 2009, s. 269)
zuk^{i}am *BGD/1781* (97)

zülfoğlanı (İç oğlanı: Devşirme olarak saraya alınıp çeşitli devlet hizmetleri için yetiştirilen kimse. TDV İslam Ansiklopedisi, 2000, s. 449) İç oğlanları arasında bir grubu tarif etmek için kullanılmıştır.
zülfoglani [1] *CFT/1672* (b7/297)

zümrüt (*Ar.* zumurrud *i.* Cam parlaklığında, yeşil renkte, saydam bir süs taşı (…) TDK – TS)
zümrutlerle [1] *CFT/1672* (b5/102)
zümrüt [2] *CFT/1672* (b6/123, b7/339)

KAYNAKÇA

Adamović, M. (1974). Giovanni Molino und seine Türkische grammatik. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungarica, 24 (1-4),* 37 - 67.

Adamović, M. (1975). Ein Italienisch - Türkisches sprachbuch aus den jahren 1525 - 1530. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 67,* 217 - 247.

Açıkalın, I. (1991). Türk gençlerinin yaşıtları arasında kullandıkları konuşma biçimleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* 75 - 78.

Afyoncu, E. (2018, Nisan 29). *Osmanlı Türkçe'yi resmi dil ve bilim dili yaptı.* Şubat 11, 2019 tarihinde https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2018/04/29/ osmanli-turkceyi-resm-dil-ve-bilim-dili-yapti adresinden alındı.

Ager, S. (1998). *Omniglot - the online encyclopedia of writing systems and languages*. Mart 15, 2017 tarihinde Omniglot: https://www.omniglot.com/writing/ venetian. htm adresinden alındı.

Ağca, F. (2010). Grek harfli Karamanlı Türkçesi metinlerinde –DXr bildirme ekinin farklı bir fonksiyonu üzerine. *Türkbilig, 19*, 76 - 86.

Akan, T. (2009). On scrambling in Turkish. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: BÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akbıyık, C. & Karadüz, A. & Seferoğlu, S. (2013). Öğrencilerin internet ortamında kullandıkları yazılı sohbet dili üzerine bir araştırma. *Bilig (64),* 1 - 22.

Akça, H. (2017). Eski Anadolu Türkçesinde kelime başı t- / d- meselesi. *Türkbilig, 34,* 7 - 34.

Akın, L. (2015). Konuşma dili grameri ve sözlü derlemlerden yararlanarak konuşma dili özelliklerinin tespiti. *Türkiyat Mecmuası (25/1)*, 1 - 28.

Aksan, D. (2003). *Her yönüyle dil (Ana çizgileri ile dilbilim)* (2. b.). Ankara: TDK Yayınları.

Aksulu, M. (1998). *Mohaç esiri Bartholomaeus Georgievic (1505 - 1566) ve Türklerle ilgili yazıları.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Aktunç, H. (1998). *Türkçenin büyük argo sözlüğü (Tanıklarıyla)* (7. b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Alp, M. (2011). Farklı iki açıdan Arapça: Fusha ve Avamca. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11(2),* 87 - 110.

Alparslan, E. (2007). Konuşma dilinden yazı diline: Abecesel çeviri-yazı tasarımı. *HÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi (24 /1),* 23 - 40.

Altunay, A. & Aslan, Y. (2018). Türkçede edimsel belirleyiciler olarak hayır ve yok: Sözlü Türkçe derlemi'nden bulgular. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi (15)*, 23 - 43.

Argunşah, M., & Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus.* İstanbul: Kesit Yayınları.

Arıkan, Z. (1984). Guillaume Postel ve "De La Republique Des Turcs". *Tarih İncelemeleri Dergisi, 2,* 68 - 82.

Atalay, A. (2015). Nuruosmaniye Kütüphanesi 4968 numaralı şiir mecmuası. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Atar, C. (2017). Konuşma çözümlemesi ve uygulamalı dil bilim. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi (1/1)*, 17 - 25.

Auer, P. (1990). Einige umgangssprachliche Phänomene des Türkischen und ihre Erklärung aus "natürlichen" Prinzipien. N. Boretzky (Dü.), *Spielarten der Natürlichkeit – Spielarten der Ökonomie. Beiträge zum 5. Essener Kolloquium über „Grammatikalisierung: Natürlichkeit und Systemökonomie" vom (6 - 8 Ekim 1988)* içinde (s. 271 - 297). Bochum: Brockmeyer.

Ayaydın Cebe, G. Ö. (2009). 19. yüzyılda Osmanlı toplumu ve basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, değişimler, çeşitlilik. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Ayverdi, İ. (2005). *Misalli büyük Türkçe sözlük.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin grameri.* Ankara: TDK Yayınları.

Bardakçı, M. (2014, Aralık 8). Osmanlıca, daha doğrusu 'Eski Türkçe' dersi. *Haber Türk Gazetesi*. Mayıs 12, 2015 tarihinde https://www.haberturk.com/yazarlar/ murat-bardakci/1016841-osmanlica-daha-dogrusu-eski-turkce-dersi adresinden alındı.

Barın, M. (2018). Konuşma becerisi: konuşma ve yazı dili. *Journal of Graduate School of Social Sciences (22),* 1903 - 1913.

Bayazıt, Z. (2018). Türkçe konuşma dilinde duygusal prozodi ve sözel bileşenlerin incelenmesine yönelik nörodilbilimsel bir inceleme. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bekar, B. (2017). Wahrmund'un praktische handbuch der Osmanisch - Türkischen sprache adlı eserindeki Türk atasözleri. *Rumeli Dil ve Edebiyat Dergisi, 9,* 1 - 14.

Berman, N. (2011). *German Literature on the Middle East: Discourses and Practices, 1000 - 1989.* Ann Arbor: The University of Michigan.

Bloomfield, L. (1973). *Language* (13.b. İlk Baskı 1935). London: George Allen & Unwin Ltd.

Brazil, D. (1995). *A Grammar of speech.* Oxford: Oxford University Press.

Brendemoen, B. (1980). Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar. *Türkiyat Mecmuası, C. XIX (1977 - 1979*), 223 - 240.

Brentjes, S. (2002). XVI - XVII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı Avrupalı gezginler ve bilimsel çalışmalar. H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca (Dü.), *Türkler Ansiklopedisi (C.11)* içinde (s. 251 - 259). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Boylu, E. & Çal, P. & Ustabulut, M. (2018). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türkçede konuşma ve yazı dili arasındaki farklılıklara ilişkin görüşleri. *TEKE Dergisi (7/1),* 459 - 480.

Buran, A. (2011). Türkiye Türkçesi ağızlarının tasnifleri üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies, 6(1),* 41 - 54.

Buran, A. (2002). Konuşma dili yazı dili ilişkileri ve derleme faaliyetleri**.** *Türkbilig (4)*, 97 - 104.

Buran, A. (2004). Konuşma dili - yazı dili ilişkileri Cumhuriyet Devrinde yazı dilinin ağızlardan aldığı kelimeler üzerine bir değerlendirme. *Zeynep Korkmaz Armağanı*, 80 - 102. Ankara: TDK Yayınları.

Bussmann, H. (2006). *Routledge dictionary of language and linguistic.* (G. Trauth, & K. Kazzazi, Çev.). London and New York: Routledge.

Caferoğlu, A. (1994a). *Kuzey - Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar: Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve yöresi ağızları* (2. b.). Ankara: TDK Yayınları

Caferoğlu, A. (1994b). *Sivas ve Tokat illeri ağızlarından toplamalar* (2. b.). Ankara: TDK Yayınları.

Caferoğlu, A. (1995). *Orta Anadolu ağızlarından derlemeler*. Ankara: TDK Yayınları.

Catholic Encyclopedia (2018). Temmuz 22, 2018 tarihinde http://www.newadvent.org/: http://www.newadvent.org/cathen/02513b.htm adresinden alındı

Chafe, W. & Tannen, D. (1987). The relation between written and spoken language. *Annual Review of Anthropology (16),* 383 - 407.

Chalmers, A. (1815). Meninski. *The General Biograpfical Dictionary, 22,* 52 - 55. Londra: Nichols and Bentley.

Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish.* Oxford: Oxford Press.

Coşkun, M. V. (10-15 Eylül 2007). Türkçede ses olaylarının sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde yeni bir sınıflandırılması. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Dü.), *38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* içinde (s. 347 - 366). Ankara: AYK Yayınları.

Coşkun, M. V. & Yılmaz, S. (2011, 22 - 24 Aralık). Türkiye Türkçesinde konuşma cümlelerinde kelime sonunda" r" sesi üretimi. *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Muğla.

Coşkun, M. V. (2015). *Türkçenin ses bilgisi* (2. b.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics* (6. b.). Australia: Blackwell Publishing.

Çelik, Y. (2015). Türkçede işte sözcüğü ve Orhan Kemal'in Önce Ekmek adlı öyküsündeki görünümleri. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(2),* 397 - 410.

Dankoff, R. (2004). *Evliya Çelebi seyahatnamesi okuma sözlüğü.* (M. Ölmez, Dü., & S. Tezcan, Çev.). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

Dardano, M. & Trifone, P. (1999). *Grammatica Italiana.* Milano: Zanichelli Editore.

Decei, A. (1953). Patrik II. Gennadios Scholarios'un Fatih Sultan Mehmet için yazdığı Ortodoks İtikatnamesinin Türkçe metni. *Fatih ve İstanbul, 1(1),* 99 - 116.

Demir, N. (2010). Türkçede varyasyon üzerine. *AÜ / DTCF Türkoloji Dergisi, 17(2),* 93 - 106.

Demir, N., & Yılmaz , E. (2002). Osmanlı Türkçesi. H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca (Dü.), *Türkler Ansiklopedisi (C. 11)* içinde (s. 475 - 488). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Demir, N., & Yılmaz , E. (2011). *Türkçe ses bilgisi*. Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Ofset.

Demir, N. & Yılmaz, E. & Gencan, T. N. (2011). *Türkçe biçim bilgisi*. Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Ofset.

Demircan, Ö. (1981). Türkiye Türkçesinde seslemleme. *Dilbilim Dergisi, 6,* 39 - 54.

Demircan, Ö. (1994). İletişim açısından hakaret ve küfür. *Dilbilim Araştırmaları*, 264 - 273.

Demircan, Ö. (2015). *Türkçenin sesdizimi* (5. b.). İstanbul: Der Kitabevi.

Demirci, O. (2015). Preindl'in Türkçe grameri, inceleme, sözlük. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi.

Demiriş, B. (2016). Megiser'in Institutionum Linguae Turcicae Libri Quatuor eserinin ithaf yazısı üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu Bidirileri(5-6 Kasım 2012, İstanbul)* içinde (s. 127-133). Ankara: TDK Yayınları.

Deny, J. (1941). *Türk dili grameri (Osmanlı Lehçesi).* (A. U. Elöve, Çev.). İstanbul: MEV Maarif Matbaası.

Deny, J. (1995). *Türk dili gramerinin temel kuralları (Türkiye Türkçesi).* (O. Şahin, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Derleme Sözlüğü (1993). *Türkiyede Halk Ağzından Derleme Sözlüğü C. I - XII* (1963 - 1982). Ankara: TDK Yayınları

Develi, H. (1993). Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre 17. yüzyılda Osmanlı Türkçesinde ses benzeşmeleri ve uyumlar. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Develi, H. (1998). 18. yüzyıl Türkiye Türkçesi üzerine. *Doğu Akdeniz, 1,* 27 - 36.

Develi, H. (2009). *Osmanlı'nın dili.* İstanbul: Kesit Yayınları.

Develi, H. (2010). Söze boğulan tarih: Osmanlı tarih yazıcılığının dili. Hatice Aynur, Hanife Koncu, Müjgan Çakır, Selim S. Kuru, Ali E. Özyıldırım (Haz.), *Eski Türk edebiyatı çalışmaları V, Nesrin inşâsı: Düzyazıda dil, üslûp ve türler* içinde (s. 84 - 123). İstanbul: Turkuvaz Yayınları.

Devellioğlu, F. (1978). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lûgat eski ve yeni harflerle* (3 b.). Ankara: Doğuş Matbaası.

Devellioğlu, F. (1980). *Türk argosu* (6. b.). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dilâçar, A. (1957). Türk lehçelerinin meydana gelişinde genel temayüllerin koyulaşması ve körlenmesi. *TDAY Belleten,* s. 83 - 93.

Dilâçar, A. (1970). 1612'de Avrupa'da yayımlanan ilk Türkçe gramerinin özellikleri. *TDAY Belleten,* 197 - 210.

Dinçer, F. (16 - 19 Kasım 2011). 1584 yılında Karamanlıca alfabe ile yazılmış bir itikatname. A. Öğer (Dü.), *Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 173 - 195). Nevşehir.

Doerfer, G. (1959). Das Gagausische. J. Deny, & vd. (Dü.), *Philologiae Turcicae Fundamenta* içinde (s. 260 - 271). Wiesbaden: Harrassowitz.

D'ooge, B. L. (1909). *Latin for beginners.* Boston, USA: The Athenaeum Press / Ginn and Company.

Drimba, V. (1992). La grammaire turque d'Antonio Mascis (1677). *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes, 82*, 109 - 120.

Drimba, V. (1966). Guillaume Postel (1575) in "Türkçedeki kelimelerin öğretimi". (N. Bingöl, Çev.). *TDAY Belleten, 255,* 103 - 126.

Drimba, V. (1997). La Grammaire Turque de Giovanni Agop (1685). B. Kellner, & P. Zieme (Dü.), *Studia Ottomanica (C. 47)* içinde. Wiesbaden: Harrossowitz Verlag.

Doğru, F. (2019). Türkçede konuşma anında kendini düzeltme. *TDAY Belleten* (68), 227 - 253.

Duman, M. (1995a). *Evliya Çelebi seyahatnamesine göre 17. yüzyılda ses değişmeleri.* Ankara: TDK Yayınları.

Duman, M. (1995b). Türkiye Türkçesi'nin tarihî kaynaklarından Carbognano'nun grameri ve imlâ-telaffuz ilişkisi bakımından önemi. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri,1,* 95-106.

Duman, M. (1997). "Oğlan"kelimesi ve "gençlik" kavramı üzerine. *Türkiyat Mecmuası, 20,* 113 - 130.

Duman, M. (1999). Klasik Osmanlı Türkçesinde konuşma dili. *3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı (1996)* içinde (s. 331 - 359). Ankara: TDK Yayınları.

Duman, M. (2008). Bazı çeviri yazılı metinlerdeki çok şekilli kelimelerin değerlendirilmesi. *Makaleler* (2013) içinde (s. 175 - 188). İstanbul: Kesit Yayınları.

Duman, M. (2013). *Makaleler.* İstanbul: Kesit Yayınları.

Durmuş, İ. (2012). Transkripsiyon. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 306 - 308.

Durmuş, O. (2017). Türkiye Türkçesinin basılı ilk atasözleri: H. Megiser'in Paroemiologia Polyglottos adlı eserinde yer alan atasözleri. *Vefatının 20. Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı* içinde (s. 659 - 678). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.

Durmuş, O. (2018). 1655 tarihli küçük bir atasözü derlemesi: Proverbia Quaedam Arabica, Persica, Turcica'daki Türk atasözleri. *Türk Dili, 794,* 37 - 45.

Dursunoğlu, H. (2006). Türkiye Türkçesinde konuşma dili ile yazı dili arasındaki ilişki. *AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (30),* 1 - 21.

Dursunoğlu, H. (2017). Adlandırma, terimler ve sınıflandırma açısından Türkiye Türkçesinde ünsüzlere bir bakış. *TDAY Belleten, 65(1),* 27 - 59.

Eckmann, J. (1960). Dinler (Makedonya) Türk ağzı. *TDAY Belleten*, 189 - 204.

Eker, S. (2006). *Çağdaş Türk dili* (4. bs.). Ankara: Grafiker Yayınları.

Ekinci, M. U. (2013). Franz Von Dombay'ın (1758-1810) Türkçe atasözleri ve deyimler derlemesi. *Türkbilig, 25*, 55 - 74.

Ekrem, M. (2011). Konuşmanın kişiye özgü değişmezleri: Ünlüler üzerine sesbilgisel bir çalışma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkıc*. Leiden: Brill.

Erdal, M. (2016). N'aber lan? I. Hauenschild, & M. Kappler (Dü.). *Studien Zur Sprache, Geschıchte Und Kultur Der Türkvolker* içinde (s. 74 - 87). Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

Erdem, İ. (2013). Konuşma dili açısından Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin bugünkü durumu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi* (1/1), 92 - 100.

Erdem, M. D., & Gül, M. (2006). Kapalı e (ė) sesi bağlamında Eski Anadolu Türkçesi - Anadolu ağızları ilişkisi. *Karadeniz Araştırmaları, 11*, 111 - 148.

Eren, H. (1998). *Türklük bilimi sözlüğü I. Yabancı Türkologlar.* Ankara: TDK Yayınları.

Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü* (2. bs.). Ankara: Bizim Büro Basımevi

Ergenç, İ. (2002). *Konuşma dili ve Türkçenin söyleyiş sözlüğü* (2. bs.). İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Ergin, M. (2004). *Türk dil bilgisi.* İstanbul: Bayrak Yayınları.

Ertekinoğlu, S. (2015). Alıntı sözcüklerdeki kapalı e üzerine. *International Anatolia Academic Online Journal, 3(2),* 45 - 51.

Fırat, H. B. (2019). Dönemlendirme çalışmaları ve Osmanlı - Türk müziği tarih yazımı: Bir bilanço denemesi. *Yıllık / Annual of Istanbul Studies, 1,* 145 - 164.

Frıedman, V. (2002). Makedonya ve civar bölgelerde Balkan Türkçesi. H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca (Dü.), *Türkler Ansiklopedisi (C. 20)* içinde (s. 455 - 463). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Friedman, V. A. (1982). Balkanology and Turcology: West Rumelian Turkish in Yugoslavia as reflected in prescriptive grammar. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 1 - 77.

Friedman, V. A. (2011). The Balkan languages and Balkan linguistics. *Annual Review of Anthropology, 40*, 275 - 291.

Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin grameri*. (M. Akalın, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Gallotta, A. (1980). Latin harfleri ile yazılmış bir kaç Osmanlı atasözü. *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 24 - 25,* 235 - 249.

Gallotta, A. (1994). Le caratteristche fonetiche "della grammatica della lingua turca" di Giovanni Battista Montalbano. *Annoli, 55,* 253 - 268.

Gezer, S. (2002). Kur'an'daki belirsiz anlatımlar / mübhemât sözlü dil bağlamında bir yaklaşım. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (1/2),* 253 - 264.

Giannelli, L. (1997). Tuscany. M. Maiden, & M. Parry (Dü.), *The Dialect of İtaly* içinde, (s. 297-302). New York, USA: Routledge.

Gilson, E. H. (1987). The Turkish grammar of Thomas Vaughan: Ottoman-Turkish at the end of the XVIIth century according to an English "Transkriptionstext". *Near and Middle East Monographs (2)* içinde, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Göçgün, Ö. (1986). Erzurum Kütüphanesi'ndeki, Türkçe - yazma eserler üzerinde araştırmalar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi,* 93 - 233.

Gökçe, A. (2009). Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine dudak uyumu ve ünsüz uyumu. *Turkish Studies, 4/3*, 991 - 1012.

Gökdayı, H. (2008). Türkçede kalıp sözler. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 44,* 89 - 110.

Gökdayı, H. (2010). Türkiye Türkçesinde öbekler. *Turkish Studies, 5/3,* 1297 - 1319.

Gökmen, A. (1999). Fransızca'nın Türkiye'de dünü. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(1),* 1- 7.

Gül, B. (2006). Almanya'da Türkoloji çalışmaları (Tarihî gelişim, Türkologlar, dergiler). *Türkbilig, 11,* 56 - 117.

Gül, S. (2014). Fransızcanın yabancı dil olarak öğretiminde Türk öğrencilerin sesletim becerilerinin geliştirilmesi. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.* Ankara: HÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gülensoy, T. (1979). Türk fonetik transkripsiyonu üzerine. *Türkoloji Dergisi, 8(1),* 169 - 190.

Gülensoy, T. (1987). Rumeli ağızlarının ses bilgisi üzerine bir deneme. *TDAY Belleten (1984),* 87 - 147.

Gülsevin, G. (2009). Rumeli Türkçesi çerçevesinde Türk ve Balkan dillerinin etkileşimi. *Turkish Studies, 4(8),* 48 - 64.

Gülsevin, G. & Boz, E. (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Gülsevin, G. (2013). Ses bilgisinde 'çevre şartı' kavramı ve ağız incelemelerindeki önemi. *Turkish Studies, 8(9)*, 49 - 62.

Gülsevin, G. (2017). *XVII. Yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi ağızları.* Ankara: TDK Yayınları.

Gültepe, N. (2007). *Kızıl elmanın izinde.* İstanbul: Milenyum Yayınları.

Gümüşkılıç, M. (2000). Viguier ve Elemens de la Langue Turque adlı eseri. *İlmî Araştırmalar : Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 10*, 39 - 64.

Gümüşkılıç, M. (2005). *Phonological features of 18th Century Ottoman Turkish (18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi ses hadiseleri)*, Cilt *The Department of Near Eastern Languages and Civilizations* içinde. Cambridge: Harward University.

Gümüşkılıç, M. (2008). Orta Osmanlıca'da imlâ - telaffuz ilişkisi. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3(6)*, 272 - 288.

Gümüşkılıç, M. (2012). Macaristan Türkolojisi üzerine bir biyografi denemesi. *Turkish Studies, 7(4)*, 367 - 406.

Gümüşkılıç, M. (2016). 18. yüzyıl sonrası Türkçe Konuşma dilini tespit eden bazı kaynaklar. N. Telitsin & Y. Shen (Dü.), *Türkiyat Araştırmalarının Güncel Sorunları* içinde (s. 524 – 534).

Günşen, A. (2012). Balkan Türk ağızlarının tasnifleri üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies, 7(4)*, 111 - 129.

Güz, N., Huber, E., Senemoğlu, O., & Öztokat, E. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü* (2. bs.). (B. Vardar, Dü.) İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Hamilton, A., & Richard, F. (2004). *André Du Ryer and oriental studies in seventeenth-century France.* London: (Arcadian Library Series) Oxford University Press.

Hammer, J. V. (1809). Textus colloquii patriarchae Gennadii cum MuhammedeII, e pronunciatione corrupta Graec, historiae patriarchae a Martino Crusio Traducta, in idioma Turcicum restitutus. *Fundgruben des Orients, I*, s. 461. Wien.

Hammer, J. V. (1811). Textus colloquii patriarchae Gennadii cum Muhammede II, e pronunciatione corrupta Graeca, historiae patriarchae a Martino Crusio Traducta, in idioma Turcicum restitutus. *Fundgruben des Orients, II*, s. 105 - 106, 164 - 166, 316 - 318, 470 - 473. Wien.

Hatiboğlu, V. (1981). *Türk dilinde ikileme* (2. bs.). Ankara: TDK Yayınları.

Hazai, G. (1964). Les dialectes Turcs du Rhodope. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 9(2),* 205 - 229.

Hazai, G. (1971). Jakab Harsanyi - Nagy'in Latin harfleriyle yazılmış Türkçe metinleri. *TDAY Belleten, 338,* 47-59.

Hazai, G. (1973). *Das Osmanisch-Türkische im XVII. jahrhundert untersuchungen an den transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány* (2 bs., Cilt *Near and Middle East Monographs, 15/1*, 2015). Boston: Walter de Gruyter.

Hazai, G. (1974). Bartholomaeus Georgievits Oszmán Török Szövegeinek Balkáni Hátteréhez. (H. Peter, & R. Károly, Dü) *Nyelvtudományi közlemények, 76(1-2),* 199 - 228.

Hazai, G. (2012). *Türkiye Türkçesinin dünü ve bugünü / Türk Dili araştırmalarına kısa bir giriş.* (T. Turan, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Heller, M. J. (2010). The seventeenth century Hebrew Book. D. Katz (Dü.), *Brill's Series in Jewish Studies* içinde, (Cilt *41 /1*). Leiden: Brill.

Heselwood, B. (2013). *Phonetic transcription in theory and practice.* Edinburg: Edinburgh University Press.

Hirik, S. (2018). Türkçede gelecek zaman bildirimlerinin derin yapıdaki çözümlemesi. *Yeni Türkiye, 99,* 249 - 260.

Hitzel, F. (1995). *Dil oğlanları ve tercümanlar, enfants de langue et drogmans.* (M. Sert, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İğci, A. (2014). 17. yüzyılda Batı Rumeli Türkçesinin özellikleri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi.

İğci, A. (2015). 1672 tarihli Colloquia Familiaria Turcico Latina'da tarihî ağız malzemesi ve Batı Rumeli tarzı fiil çatısı. *Diyalektolog, 10,* 71 - 77.

İlanbey, Ö. (2016). Ortaokul öğrencilerinin yazılı anlatımlarında konuşma dili unsurlarının incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* AEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İlanbey, Ö & Can, R. (2016). Ortaokul öğrencilerinin yazılı anlatımlarında konuşma dili unsurlarının incelenmesi. *Zeıtschrıft Für Dıe Welt Der Türken (8/2),* 241 - 256.

İmer, K., Kocaman A. & Özsoy, S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

İşsever, S. (2000). Türkçede bilgi yapısı. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jakob, G. (1898). Zur grammatik des vulgär - Türkischen. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländschen, 52,* 695 - 729.

Johanson, L. (1981). The ındifference stage of Turkish suffix vocalism. *TDAY Belleten, 1978 - 1979*, 151 - 156.

Johanson, L. (2001). Araştırma konusu olarak konuşulan Türkçe. (N. Demir, Çev.). *İlmi Araştırmalar (1)*, 215 - 220. (Orjinal çalışma, 1975.).

Johanson, L. (2002a). Türk yazı dillerinin ve yazı sistemlerinin geçerliliğine dair. (M. Uğurlu, Çev.). *Türkbilig, 4,* 71 - 79.

Johanson, L. (2002b). Güneybatı Türkçesinde çokluk eki şekilleri (N. Demir, Çev.). *Bilig, 3,* 174 - 187.

Johanson, L. (2009). Türk dillerinde odaksıl şimdiki zaman işaretleyicisi ve Kıbrıs Türkçesinde eksikliği (N. Demir, Çev.). *Bilig, 49*, 93 - 100.

Joseph, B. D. (2010). Language contact in the Balkans. R. Hickey (Dü.), *The Handbook of Language Contact* içinde (s. 618 - 633). Wiley - Blackwell Publishing.

Kaçalin, M., & Zülfe, Ö. (2011). Muḥammed bin Aḥmed'in Ebū'n-Naṣāyiḥ'i. *Osmanlı Araştırmaları, 38,* 193-212.

Kakuk, S. (1972). Le dialecte Turc d'Ohrid en Macédoine. *Acta Orientalia Hungarica, 26,* 227 - 282.

Kalegeri, Ç. (2018). Batı Türkçesi ve Doğu Türkçesinde -sa biçimbirimi ve şart ifadesi üzerine karşılaştırmalı bir çalışma (15. ve 16. yüzyıllardan seçilen metinler örnekleminde). *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Adana: ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kanık, M. (2015). Sözlü Türkçe derleminde geniş zaman ve şimdiki zamanın işlevleri. *Journal of Language and Linguistic Studies, 11(1),* 103-115.

Kansızoğlu H. (2012). Konuşma dili ve yazı dili etkileşimi. *BÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (1/1),* 217 - 235.

Karadamla, A. H. (2018). Emine Işınsu'nun "Azap Toprakları" romanında konuşma dilinin yansımaları üzerine. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi (2/1)*, 74 - 82.

Karahan, F. (2 - 4 Mayıs, 2013). Mahkeme söylemi: davalarda kullanılan sözlü dil ve dava tutanaklarının dilsel özellikleri. *27. Ulusal Dilbilim Kurultayı*, HÜ İngiliz Dilbilimi Bölümü, Antalya.

Karahan, L. (2010). *Türkçede sözdizimi* (15. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, L. (2014). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması* (3 bs.). Ankara: TDK Yayınları.

Karakartal, O. (1994). Başlangıcından günümüze genel bir bakışla İtalya'da Türkoloji çalışmaları. *TDAY Belleten*, 253 - 298.

Kármán, G. (2014). Turks Reconsidered: Jakab Harsányi Nagy's changing ımage of the Ottoman. P. Firges, T. Graf, C. Roth, & G. Tulasoğlu (Dü.), *Well-Connected Domains Towards an Entangled Ottoman History* içinde, (Cilt *The Ottoman Empire and its Heritage (57),* (s. 110 - 130).

Kármán, G. (2016). *A seventeenth - century Odyssey in East Central Europe, the life of Jakab Harsányi Nagy.* Leiden - Boston: Brill.

Kartallıoğlu, Y. (2008). "Osmanlı Türkçesi'ndeki ekler dudak uyumuna göre nasıl okunmalıdır? *Turkish Studies (3/6),* 449 - 470.

Kartallıoğlu, Y. (2010a). Xavier Bianchi'nin "Dictionnaire Français - Turc" adlı sözlüğünde imlanın gizlediği telaffuzlar. *Türkbilig, 20,* 1 - 11.

Kartallıoğlu, Y. (2010b). Çeviriyazılı metinlerde Türkçenin ünlüleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 27,* 85 - 112.

Kartallıoğlu, Y. (2010c). Çeviriyazılı metinlerde Türkçenin ünsüzleri. *Dil Araştırmaları, 6,* 87 - 146.

Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde eklerin ses düzeni (16, 17 ve 18. yüzyıllar).* Ankara: TDK Yayınları.

Kartallıoğlu, Y. (21 - 23 Mayıs 2012). Osmanlı konuşma dilinin kaynakları. *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri* içinde (s. 661 - 670). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kartallıoğlu, Y. (2015a). *Söz kitabı Türkçe - İtalyanca sözlük.* Ankara: TDK Yayınları.

Kartallıoğlu, Y. (2015b). Carbognano'ya göre Osmanlı Türkçesi yazı ve konuşma dili ilkeleri. *Dil Araştırmaları, 16,* 7-27.

Kartallıoğlu, Y. (2015c). Kamus-ı Türkî'de konuşma dili unsurları. *Bilkent Üniversitesi X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, (s. 313 - 321). Ankara.

Kartallıoğlu, Y. (2016). İstanbul şehir adının telaffuzunun tarihî süreç içinde gelişmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 7,* 119 - 136.

Kartallıoğlu, Y. (2017). *Osmanlı konuşma dili*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Kenessey, M. (1974). A Turkish grammar from the 17th century. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 28(1),* 119-125.

Kerslake, C. (1998). Ottoman Turkish. L. Johanson, & É. Á. Csató (Dü.), *The Turkic Languages* içinde (s. 179 - 202). New York: Routledge.

Keskin, A. (2017). Türk kültüründe "selamlaşma" ve "vedalaşma" hakkında genel bir değerlendirme. *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi, 43*, 125 – 146.

Kılıç, M. A. (2003). Türkiye Türkçesindeki ünlülerin sesbilgisel özellikleri. S. Özsoy (Dü.), *Studies in Turkish Linguistics* içinde (s. 3 - 18). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Kissling, H. J. (1968). Bemerkungen zu einigen Transkriptiontexten. *ZBalk,* s. 119 - 127.

Koçu, R. E. (1967). *Türk giyim, kuşam ve süslenme sözlüğü.* Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.

Kononov A. N. (1956). *Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka* (Yayımlanmamış basım) *Çağdaş Türk edebî dilinin grameri* (S. Paylı, Çev.). Moskova - Leningrad: Sovyet İlimler Akademisi Basımevi.

Kononov, A. N. (1983). Türkoloji. *Türk Ansiklopedisi, 32*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

Kononov, A. N. (2006). *Türk dili araştırmaları tarihi.* (K. Koç, Çev.). İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi.* Ankara: TDK Yayınları.

Kornflit, J. (1997). *Turkish.* London - New York: Routledge.

Krämer, M. (2009). *The phonology of Italian.* New York, USA: Oxford University Press.

Küçükhasköylü, N. (2015). 18. yüzyıl sonunda İstanbul sanat ortamı ve Kozmas Komidas Kömürciyan. *The Journal of Academic Social Science, 9,* 304-314.

Leontiç, M. (2012). Standart Türk dilinin yumuşaklığı ve ahenkliliği. *Uluslararası Yaşayan Türkçe Bilgi Şöleni* (s. 1 - 12). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Levend, A. S. (1960). *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri* (2. bs.). Ankara: TTK Basımevi.

Lewis, G. (1988). English Writers on the Turkish language (1670- 1832). İ. Erünsal, C. Ferrard, & C. Woodhead (Dü.), *Osmanlı Araştırmaları, VII – VIII* içinde (s. 83 - 96).

Maiden, M. & Robustelli, C. (2013). *A reference grammar of modern Italian.* New York, USA: Routledge.

Marotta, G. (2008). Lenition in Tuscan Italian (Gorgia Toscana). B. Carvalho, Scheer, & Ségéral (Dü.), *Lenition and Fortition* içinde (s. 235-272). Berlin: Mouton de Gruyter.

Marsden, W. (1827). *Bibliotheca Marsdeniana philologica et orientalis - a catalogue books and manuscripts.* (M. University, Dü.) Londra: J. L. Cox.

Matar, N. (2006). Review of André du Ryer and oriental studies in seventeenth - century France by Alastair Hamilton and Francis Richard. *Common Knowledge, 12,* 512 - 521.

McJannet, L. (2006). *The Sultan speaks dialogue in English plays and histories about the Ottoman Turks.* New York: Palgrave Macmillan US.

Merhan, A. (2005). Filippo Argenti'nin "Regola Del Parlare Turcho" Adlı Eserindeki Bazı Sözcükler Hakkında. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,18,* 115 - 129.

Menz, A. & Csato, E., & Turan, F. (Ed.). (2016). Spoken Ottoman in Mediator Texts. *Turcologica, 106.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Meyer, G. (1893). *Turkische Studien I.* Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen. Wien / Wiener Akademie der Wissenschaften: In Commission Bei F. Tempsky.

Michaud, L. G. & Michaud, J. F. (1813). Biographie universelle, ancienne et moderne. (C. 9). Paris: Chez Michaud Freres, Libraries.

Migne, J. P. (Ed.). (1866). Gennadii De Christianorum recta et vera fide. D. W. Gass *Patrologiae Graeca Cursus Completus (C.160)* içinde, (s. 333 - 352). Paris: Lutetiae Parisiorum.

Miller, J. & Weinert, R. (1998). *Spontaneous spoken language, syntax and discourse.* Oxford: Clarendon Press.

Mollova, M. (1970). Considences des zones linguistiques Bulgares et Turques dans les Balkans. *Actes du 10 Congres International des Linguistes,* 217 - 221.

Mollova, M. (1972). Ktbrr ve Yunan - Kiril harfli Türkçe anıtların ilişkileri. *TDAY Belleten, 371,* 173-182.

Mollova, M. (1979). Sur la leçon du manuscrit Turc D'Illeshazy. *Asian and African Studies, XV,* 119 - 133.

Moran, B. (1968). Batı dillerine çevrilen ilk iki Türk şiiri. *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,16,* 35 - 40.

Mosca, N. (2011). *Grammatica essanziale strumenti per lo studio della lingua Italiano.* Novara: Istituto Geografico De Agostini.

Németh, G. (1960). Osmanlı Türk dili tarihi araştırmalarının yeni yolları. *Bildiriler* içinde (s. 1 - 14). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Németh, G. (1967). A Magyarországi Oszmán - Török Nyelv Illésházy Miklós Török Nyelvkönyve 1668 - Ból. *Nyelvtudományi Közlemények, 69,* 57 - 109.

Németh, J. (1968). Die Türkische sprache des Bartholomaeus Georgievits. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, 3/4 (18),* 263 - 271.

Németh, G. (1970). Die Türkische sprache in Ungarn im siebzehnten jahrhundert. *Akadémiai Kiadó,* 269 - 275.

Németh, G. (1983). Bulgaristan Türk ağızlarının sınıflandırılması üzerine. (V. Yıldırım, Dü.) *TDAY Belleten (1980 - 1981),* 113 - 167.

Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin soyağacı, çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü* (6. bs.). İstanbul: Everest Yayınları

Oktay, A. (2018). Makedonya Türk ağızları: Geçmişi ve bugünkü durumu. *Ulakbilge, 6 (29),*1463 - 1482.

Onan, B. (2009). Türkçe dil yapılarının ana dili eğitimindeki işlevleriyle ilgili bazı tespitler. *Gazi Türkiyat, 4,* 83 - 92.

Ölmez, M. (1995). Studia Turcologica Cracoviensia (1) tanıtım yazısı. *Türk Dilleri Araştırmaları, 5,* 271 - 274.

Öner, Ö. (2012). Nezaket dili ve Anıtkabir özel defteri 23. cildinde nezaket ve saygı ifadelerinin incelenmesi. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 693 - 705). Adana: ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öner, Ö. (2019). Türkiye Türkçesi tiyatro metinlerinde nezaket dili. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Adana: ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özbek, E. (2011). İhsan Oktay Anar'ın romanlarında sözlü geleneğin dile yansıması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (12), 137 - 156.

Özcan, G. & Aksan, Y. (2017). Sözlü Türkçede evet'in görünümleri: Sözlü Türkçe Derlemi'nden bulgular. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi, 14(2),* 15 - 35.

Özçelik, S. (2002). Aykırılaşma terimi, tanımı ve örneklerinin tasnifi üzerine. *İlmi Araştırmalar, 14,* 131 - 144.

Özdemir, M. & Dağtaş, A. (2014). Sadeleşme tartışmaları: 1970 yılı "Türk Dili" dergisinde Arapça, Farsça ve Batı dillerinden gelen kelimelere karşı takınılan tavır. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (11/26), 27 - 51.

Özden, M. (2017). Trakya agızlarında kullanılan yemek adları. *The Journal of Academic Social Science Studies, 59,* 113 - 131.

Özer, S. (20 - 23 Nisan, 2017). 1777 Tarihli Türkçe "Kyssa Christoneaghan Vartabedutiunun Muktaseri Stambolda ve Edrinede Surp Andonun Kilisesinde Bernardinos Pianzola Öjrettijine Giöre" adlı Latin harfli transkripsiyon metninin tanıtımı. *İSLET, 3. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu.* Roma.

Özkan, M. (2007). Osmanlı Türkçesi. *TDV İslam Ansiklopedisi, 33,* 483 - 485.

Özkan, M. (2018). *Safahat'ta konuşma dili*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayıncılık.

Özkan, M. & Doğan, E. (2010). *Türkçe cümle bilgisi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

Özsoy, S. (2006). *Türkçenin yapısı I, sesbilim*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Öztekten, Ö. (2018a). Türkiye Türkolojisinde transkripsiyon / transliterasyon sorunu. Muradov, N. & Özkaya, Y. (Ed.), *Türkiye ile Türk Dünyası Arasında Bir Köprü Yavuz Akpınar Armağanı* içinde, (s. 600 - 613). Ankara: Bengü Yayınları.

Öztekten, Ö. (2018b). Eski Anadolu Türkçesi yazı dili midir? *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, *11(24),* 260 - 266.

Öztürk, A. & Çorak, R. (2010). *Osmanlı Türkçesi*. İÜ Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi: İlahiyat Lisans Tamamlama Programı.

Özön, M. N. (1979). *Büyük Osmanlıca - Türkçe Sözlük* (6. bs.). İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitabevleri.

Pekacar, Ç., & Dilek, F. (25- 30 Mart 2008). Uluslararası fonetik alfabe ve Türkiye'de ağız araştırmaları. Türk Dil Kurumu (Dü.), *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı, Şanlıurfa* içinde, (s. 575 - 589). Ankara: TDK Yayınları.

Perek, F. Z. (1968). *Tercümeli Lâtince grameri* (3. bs.). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Podolak, B. (1995). Der Transkriptionstext von Michal Ignacy Wieczorkowski "Breve compendium fidei Catholicae Turcico textu..." (1721). S. Stachowski (Dü.), *Studia Turcologia Cracovensia, 1*, 23 - 91.

Preindl, J. D. (1789). *Grammaire Turque d'une toute nouvelle methode d'apprendre cette langue en peu de semaines: avec un vocabulaire.* Berlin.

Putanec, V. (1979). Talijansko - Hrvatski i Hrvatsko - Talijanski Rjecnik Petra Lupisa Valentiana (Ankona, 1527). *Filologica, 9*, 101-138.

Rocchi, L. (2007). *Ricerche sulla lingua osmanlı del XVI secolo: il corpus lessicale turco del XVI secolo.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Rocchi, L. (2009). *Il lessico turco nell'opera di Bernardino Pianzola. Materiali per la conoscenza del turco parlato di fine settecento.* Trieste: EUT Edizioni Università di Trieste.

Rocchi, L. (2011a). Turkish historical lexicography, *Lexicographica, 27*, 195 - 220.

Rocchi, L. (2011b). *Il Dizionario Turco - Ottomano di Arcangelo Carradori (1650).* Trieste: EUT Edizioni Università di Trieste.

Rocchi, L. (2014). *I Repertori Lessicali Turco - Ottomani di Giovan Battista Montalbano (1630 ca.).* Trieste: Edizioni Universita di Trieste.

Rocchi, L. (2015a). Bernardo Da Parigi's Vocabolario İtaliano - Turchesco (1665): An Ottoman - Turkish lexicographical monument still neglected. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis, 132*, 263 - 269.

Rocchi, L. (2015b). Quelques notes lexicales sur le vocabulaire de la langue Turque de Joseph von Preindl. E. Mańczak-Wohlfeld & B. Podolak (Dü.), *Words and Dictionaries: A Festschrift for Professor Stanisław Stachowski on the Occasion of His 85th Birthday* içinde (s. 265 - 274). Jagiellonian University Press.

Rothman, E. N. (2013). Inquiry, dragomans and "Turkish Literature": The making of a field of ınquiry. *Oriente Moderno, 93,* 390 - 421.

Rudge, F. (1907). *Leonardo Antonelli*. Temmuz 27, 2018 tarihinde The Catholic Encyclopedia: http://www.newadvent.org/cathen/01584a.htm adresinden alındı.

Sarıca, M. (2005). *Yeni dilbilim kuramları ışığında sözlü dil yapısı* (M. Sarıca, Düz.). İstanbul: Multilingual Yayınları.

Scarpa, F. (2000). Per La Storia Degli Studi Turchie Armeni a Venezia: Il Sacerdota Armeno Giovanni Agop. *Annali Di Ca' Foscari, 39(3),* 107 -130.

Schröeder, C. (2002). On the stracture of spoken Turkish. *Essener Linguistische Skripte, 2(1),* 73 - 90.

Schwarzwald, J. (1980). *Bartol Đurđević: Bibliografija Izdanja 1544 - 1686.* Zagrep: Sveučilišna Naklada Liber.

Sert, U. & Balaban, U. (2015). Çevrimiçi görev - temelli etkileşimde ortaklaşa bilgi yapılandırmasının konuşma çözümlemesiyle incelenmesi. *MÜ Dil ve Edebiyat Dergisi (12/2)*, 45 - 72.

Sertkaya, O. F. (2015). Codex - Cumanicus (Latince - Farsça - Komanca). *Gazi Türkiyat, 17,* 207 - 217.

Siemieniec - Gołaś, E. (2010). On some Turkish auxiliary verbs ın Giovanni Molino's Dittionario. *Studia Linguistica, 127*, 57-77.

Siemieniec - Gołaś, E. (2010). Turkish proverbs in a grammar of the Turkish language by Thomas Vaughan (1709). E. Mańczak-Wohlfeld, & B. Podolak (Dü.), *Studies on the Turkic World: A Festschrift in Honor of Stanisław Stachowski* içinde (s. 121 - 130). Kraków: Jagiellonian University Press.

Soykut, M. (2002). Tarihî pespektiften İtalyan Şarkiyatçıları ve Türkologları. *Doğu – Batı, 20,* 41 - 83.

Stachowski, M. (2012). Remarks on the phonetic value of the letters ‹y› and ‹ü› in Franciscus Meninski's Ottoman Turkish Thesaurus (1680). *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis, 129,* 189 - 197.

Stachowski, M. (2013). Marcin Paszkowski's Polish and Turkish dictionary (1615). *Studies in Polish Linguistics, 8(1),* 45 - 56.

Stachowski, M. & Woodhouse, R. (2015). The Etimology of İstanbul: Making optimal use of the evidence. *Studia Etymologica Cracoviensia, 20,* 221 - 245.

Stachowski, S. (2000). François a Mesgnien Meninski ve Thesaurus Linguarum Oriantalium. M. Ölmez (Dü.), *Meninski Sözlüğü, Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae - Arabicae - Persicae* içinde, (s. XIII - XXXIV). İstanbul: Simurg Yayıncılık.

Stachowski, S. (2002). *Lexique Turc dans le vocabulaire De P. F. Viguier (1790).* Kraków: Ksiegarnia Akademicka.

Stein, H. (2000). 17. Yüzyıla Ait Bir Türk Atasözü Koleksiyonu. (V. Coşkun, Çev.). *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, 1(2),* 263 - 292.

Sönmez, S. (1990). Sözlü dil / yazılı dil. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 119 - 122.

Święcicka, E. (2000). Interpreter Yovhannes Ankiwrac'i also called Giovanni Molino. *Folia Orientalia, Studia in Honorem Stanislai Stachowski Dicata, 36,* 329-342.

Święcicka, E. (2009). The Turkish dictionary of Giovanni Molino, Born Yovhannês from Ankara. *Phoenix in Domo Foscari / The Online Journal Of Oriental Stuies,* 367-449.

Święcicka, E. (2020). *Dictionary of Italian - Turkish language (1641) by Giovanni Molino.* Berlin / Boston: Walter de Gruyter.

Şahin, H. (2006). Türkçede şimdiki zaman eklerinin zaman belirleyicilerle kullanımı. *U.Ü. Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11,* 213 - 221.

Tanış, A. (1989). *Giovanni Molino'nun İtalyanca - Türkçe Sözlüğü ve Halk Türkçesi.* Ankara: Şafak Matbaacılık.

Tekin, E. C. (2017). Avrupalı seyyahların bakış açısından Osmanlı'da kitap ve kütüphane kültürü (1453 - 1699). *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekin, T. (1997). *Tarih boyunca Türkçenin yazımı* (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 19). (M. Ölmez, Dü.) İstanbul: Simurg Yayıncılık.

Tekin, T. (2000). Türkçede kaynaştırma sesleri. A. S. Özsoy & E.E. Taylan (Haz.), *XIII. Dilbilim kurultay bildirileri* içinde (s. 109 - 112). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Tekin, T. (2013). *Makaleler III - Çağdaş Türk dilleri* (E. Yılmaz & N. Demir Haz.). Ankara: TDK Yayınları

Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri.* Ankara: TDK Yayınları.

Tietze, A. (1991). Die lexikographie der Turksprachen I: Osmanish - Türkisch. F. J. Hausmann, & O. Reichmann (Dü.), *Wörterbücher Dictionaries Dictionnaires* içinde (D. Köse, & D. Akyıldız Ay, Çev.). Berlin: Walter de Gruyter.

Tietze, A. (2009). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı* (F - J). Wien: Avusturya Bilimler Akademisi (ÖAW).

Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi, gramer, metin, sözlük*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Timurtaş, F. K. (1996). *Tarihî Türkiye Türkçesi araştırmaları 1: Osmanlı Türkçesine giriş (Eski Yazı, gramer, aruz, metinler).* İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Toker, M. (2011). "Haydi, hadi, hayda" kelimeleri üzerine. *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 30,* 55 - 70.

Toll, C. (2007). Fältmarskalken Johan Christopher Tolls bibliotek på Krapperup, in: Ur Krapperups historia. Människor och minnen. Kristianstad.

Tommaseo, N., & Bellini, B. (1872). *Il dizionario della lingua Italiana* (Cilt IV). Roma: Unione Tipografico Editrice Torinese.

Torun, Y. (2009). *Nurullah Ataç'ın denemelerinde devrik yapılar.* Ankara: TDK Yayınları.

Tseng, L. Y. (2002). *Türkiye Türkçesinde orta hece düşmesi.* Ankara: TDK Yayınları.

Tulum, M. (1991). Alfabe ve eski alfabemiz üzerine. *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler* içinde (s. 23 - 27). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Tulum, M. (1999). Osmanlı Türkçesi. G. Eren, K. Çiçek, & C. Oğuz (Dü.), *Osmanlı Ansiklopedisi - Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü* (C. 9) içinde, (s. 421 - 429). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Tulum, M. (2002). 17. ve 18. yüzyıllarda İstanbul Türkçesi: Sesler ve uyumlar üzerine bir değerlendirme. H. C. Güzel (Dü.), *Türkler Ansiklopedisi (C. 11)* içinde (s. 921 – 966). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Tulum, M. (2007). Meninski'ye göre XVII. yüzyıl İstanbul Türkçesi'nde /ı/ ünlüsü. *Türk Dilleri Araştırmaları, 17,* 345 - 357.

Tulum, M. (2010). *Osmanlı Türkçesine giriş.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.

Turan, F. (1998). Halk Osmanlıcası I. Melhameler ve bir on yedinci yüzyıl melhamesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi; Prof. Dr. Kemal Eraslan Özel Sayısı* (9 - 10), s. 685 - 709.

Turan, F. (2002). Osmanlı ağız çalışmalarında amaçlar, kaynaklar ve problemler. *Türkbilig, 4,* 125 - 135.

Turan, F. (2018). Osmanlı elit dilini manzum sözlükle öğretmek: Lüġat-i ẓurefā ve Yüksek Osmanlıca ile Halk Türkçesi ayrımına dair verdiği bilgiler. *Türkiyat Mecmuası, 28(1),* 197 - 212.

Türk Dil Kurumu (t.y.). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Şubat 12, 2018 tarihinde http://tdk.gov.tr adresinden alındı.

Türk, O. (2017). Türkçe öğretmenlerinin konuşma ilgileri ve sınıf içinde kullandıkları konuşma dili üzerine bir araştırma. *Turkish Studies* (12/6), 783 - 798.

Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde bakış (aspektotempora). *Türkbilig, 5*, 124 – 133.

User, H. Ş. (2015). *Başlangıcından günümüze Türk yazı sistemleri.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Uzun, G. L. (2011). Metindilbilim. S. Özsoy, & Z. E. Emeksiz (Dü.), *Genel Dilbilim (2)* içinde, (s. 152 - 180). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Uzun, M. (2016). Türkçede "böyle, şöyle, öyle" kelimelerinin işlevine dair. *Journal of Turkish Language and Literature, 2(4),* 151 - 161.

Vámbéry, H. (1901). *Alt - Osmanische Sprachstudien.* Leiden: E.J. Brill.

Vanzon, C. A. (1838). *Dizionario universale della lingua Italiana.* Livorno: Dalla Stamperia di Paolo Vannini.

Vilmos, B. (2006). *Francia kiejtésiskola, Cours de phonétique Française*. Budapest: Bölcsész Konzorcium.

Wheeler, B. (2012). Guillaume Postel and the primordial origins of the Middle East. *Method & Theory in the Study of Religion, 25(3),* 244 - 263.

Wieling, M. (2012). *A quantitative approach to social and geographical dialect variation.* Amsterdam: University of Groningen.

Yağmur, Ö. (5-6 Kasım 2012, İstanbul). Mohaç Esiri Bartholomeo Georgieviz'in Türklerle ilgili bir kitabı: De Turcarum Moribus Epitome (1553). *Uluslararası Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 201-216). Ankara: TDK Yayınları.

Yağmur, Ö. (30 Eylül-04 Ekim 2013). De Turcarum Ritu Et Cereamoniis (1544) içerisinde bulunan çeviri yazılı sözlük üzerine. *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı II* içinde (s. 619 - 633). İstanbul.

Yağmur, Ö. (2013). Latin harfli çeviri yazılı metinlerde Türkçe söz dizimi (16 - 19. yüzyıllar). *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yağmur, Ö. (2014). Erken dönem Türkçe transkripsiyon metinleri ve bunların dil araştırmaları açısından önemi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 4,* 201 - 217.

Yağmur, Ö. (2015). Pietro Lupis Valentiano'nun İtalyanca - Türkçe çeviri yazılı sözlüğünde ses olayları (1520-1527). *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi, 6,* 243-278.

Yağmur, Ö. (2016). Pietro Lupis Valentiano'nun İtalyanca - Türkçe sözlüğü üzerine (1520-1527). *Gazi Türkiyat, 19,* 159-188.

Yağmur, Ö. (2018). Esrârını Molino'dan aldım / Çaldım velî mîrî malı çaldım: Antonio Mascis'in İtalyanca-Türkçe sözlüğü üzerine (1677). *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies, 12,* 68 - 83

Yağmur, Ö. (2019). *Antonio Mascis, Vocabolario Toscano e Turchesco (1677) ve Gionanni Molino, Dittionario della lingua Italiana, Turchesca (1641)'ya Göre 17. Yüzyılda Yaşayan Türkçenin Söz Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Yalçıner, N. (1999). İstanbul Türkçesi konuşma dili (1930 - 1950). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaman, H. & Erdoğan, Y. (2007). İnternet kullanımının Türkçeye etkileri: nitel bir araştırma. *Journal of Language and Linguistic Studies* (3/2), 237 - 249.

Yapp, M. E. (1992). Europe in the Turkish mirror. *Past and Present Society (137),* 134 - 155.

Yaşar Nasteva, O. (1970). Turskiot Govor vo Gostivarskiot Kraj. *Zbornik za Gostivar,* s. 271 - 306.

Yelten, M. (2004). Meninski François à Mesgnien. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, (s. 144 - 145). Ankara: TDV Yayınları.

Yelten, M. (2019). *Eski Anadolu Türkçesi: (Dil Bilgisi ve Metinler).* İstanbul: Arel Üniversitesi.

Yıldız, H. (2019). Thomas Vaughan'ın A grammar of the Turkish language adlı eseri - inceleme, gramer, söz varlığı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kırklareli: KÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, İ. (2010). Sözlü dildeki bağımlı ardılların kullanım sıklığı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yılmaz, E. (2004). A pragmatic analysis of Turkish discourse particles: Yani, işte and şey. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: ODTÜ Social Sciences.

Yılmaz, S. (2005). Türkçede varsayım - olasılık - şart bildiren söylemler (Fransızca bağlantılı bir inceleme). M. Sarıca (Dü.), *Sözlü Dil Yapısı* içinde, (s. 105 - 125). İstanbul: Multilingual Yayınları.

Yılmaz, S. (2008, 8 Mayıs). Sözlü dilde söyleme başlarken kullanılan dilbilimsel belirtiler. *22. Ulusal Dilbilim Kurultayı*, 100. Yıl Üniversitesi, Van.

Yılmaz, S. (2012). *Türkçede sözlü derlem oluşturma çalışmaları üzerine değerlendirmeler (Uluslararası Global COE program projesi çerçevesinde).* Corpus Tabanlı Dil Eğitimi Araştırma Raporu.

Yılmaz, S. (2012). Türkçede sözlü derlem oluşturma çalışmaları üzerine değerlendirmeler (Uluslararası Global COE Program Projesi Çerçevesinde). *Corpus - based Linguistics and Language, 1*(9), 120 - 140.

Yılmaz, S., & Uras Yılmaz, A. (2006). Konuşma dili olarak Türkçe'nin iki temel alanda incelenmesi: Tonlama ve sözceleme. *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 35,* 197 - 227.

Yılmaz, S. & Uras Yılmaz, A. (2012). Yaşar Kemal'in "İnce Memed" romanında konuşma dili yapısının söylem dilbilimi ışığında incelenmesi. *Taurida National University Philology, Series Social Communications (25 / 64)*. 247 - 253.

Yılmaz, Y. (2015). Bir transkripsiyon anıtı: Preindl'ın Grammaire Turque'ü. *Route Educational and Social Science Journal, 2(2),* 571 - 581.

Yılmaz, Y. & Demirci, O. (2016). Preindl'in Grammaire Turque'ünde Türk atasözleri. *Turkish Studies, 11(20),* 25 - 40.

Yusuf, S. (1987). *Prizrenski Turski Govor*. Priştine: Jedinstvo.

Yüce, N. (1976). Georg Hazai, Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert. Untersuchungen an den Transkriptiontexten von Jakob Nagy de Harsany. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 22,* 290 - 291.

Yücel, C. (1953). Roman ve hikâyemizde konuşma dili. *Yeditepe Dergisi*.

Yüceol Özezen, M. (2006). Türkiye Türkçesinde sıfat işlevli birimler: dizilim, nitelik, nicelik, birliktelik. *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilimi Araştırmaları)-Festschrift of Orhan Okay II (Orhan Okay Armağanı II)*, 30, 381-405.

Yüceol Özezen, M. (2010a). Türkçenin ağ ortamındaki yazımı ve bunun ses bilimsel yapıyla bağlantıları. *Bilig (53),* 233 - 256.

Yüceol Özezen, M. (2010b). Türkçede "bildirme" çekimi ve pekiştirme - olasılık kategorisi. *AÜ DTCF Türkoloji Dergisi, 17(2),* 187 – 196.

Yüceol Özezen, M. (2015). *Ana çizgileriyle Osmanlı Türkçesinde Arapça etkilerin grameri.* Adana: Karahan Kitabevi.

Yüceol Özezen, M. (2017). Türkiye Türkçesinde selamlaşma kalıpları. *International Journal of Language Academy, 5/7,* 266 - 299.

Yüceol Özezen, M. (2018). Arapçayı lehçe düzeyinde Latin esaslı bir alfabeyle yazma ve öğretme: Çukurova Arapçası örneği. *The Journal of Mesopotamian Studies, 3(2),* 95 - 108.

Yüceol Özezen, M. (2019). Türkçede seni / sizi seslenme sözleri ve Türkçede seslenme (vokatif) durumuna tarihsel bir bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 8(2),* 726 - 742.

Yüksel, C. (2010). Türkçede ünsüz ötümlülüğünün sesbilgisel çözümlemesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Zeybek, I. (2012). Yeni bir iletişim dizgesi: Chat dili. *İÜ İletişim Fakültesi Dergisi* (14), 417 - 434.

Zimmer, K., & Orgun, O. (1999). Turkish. *Handbook of the International Phonetic Association* içinde (s. 154 - 158). Cambridge: Cambridge University Press.

EKLER

Ek 1. **Dilsel Zaman Çizelgesi**

15. yy.

1427- Johann Schiltberger (1381-1440, Alman, esir, seyyah) (*Reisebuck* "Gezi Kitabı") Bavyera. Niğbolu savaşında rehin alınmış 31 yıl sonra ülkesine döndüğünde anılarını yazmıştır. Pater Noster duasına ve Kıpçak Türkçesindeki çevirisine de yer vermiştir.

1481- Müllbacher (Georgius de Hungaria / Erdel'in Mülbah kasabasında doğduğundan *Mülbahlı* olarak da bilinir.) *Tractatus de moribus, conditionibus et nequtia Turcorum* adlı eserinde Türkçe metin parçaları, 96 sözcük Gotik harflerle ve iki Yunus şiiri içerir.

1481- Nürnberg'te isimsiz olarak yayınlanmış olan *Tractatus de Turcis*.

1484 - Bir İtalyan papazının II. Bâyezid'e Latin harfleriyle yazdığı bir mektup bulunur. Başlangıçta yer alan ifade "*daulat capisinda adrenea"* şeklindedir. Topkapı sarayı arşivinde yabancı evrak, no: 446'da kayıtlıdır.

1489 - Piero Bruto (*Turcorum dictum*)

1496 - 1499 - Arnold von Harff (*Pilgerfahrt*)

16. yy.

1525 - 1530 - (Yazarı belli değil) İtalyanca Türkçe sözlük (*Opera a chi se delatasse de saper domandar ciascheduna cosa in turchesco*.) (*Con la geonologia di villain cosa noua*) Valentiano (Valenziano) eseri olması mümkündür.

1527 - (1520 ?) - Pietro Lupis Valentiano (Valenziano) (*La qual insegna a parlare Turchesco*). Yaklaşık 200 kelime ve 9 cümle bulunur. Latin harfleri ile Türkçe yazılan eserde gündelik konuşmada ihtiyaç duyulan kelimelere yer verilmiştir.

1533 - Filippo Argenti (Florentina balyos - elçilik tercümanı) (*Regola del parlare turcho*) 4000 civarında sözcük ve gramerden oluşan el yazması eser, Latin harfleri kullanılarak yazılmıştır.

1540 - Collegio Romano (Roma Cizvit (Jesuit) Okulu). İspanyol Loyola Ignazio tarafından *Hazreti İsa Cemiyeti* adı altında Katolik kilisesinin öğretilerini yaymak için Roma'da kuruldu. Dil öğretimi Latince, Yunanca ve İbranice yanında gidilen ülke dilini öğrenmeyi de içeriyordu. Bu bağlamda Doğu

dillerinin (Türkçe, Arapça, Farsça vd.) öğretilmesinde önemli bir işlev üstlendi.

1553 - Bartolomeus Georgiević (1505 - 1566?, Macar, Sırp veya Hırvat) (*De Turcarum moribus epitome* / Pek çok ayrı baskısı bulunur.) Latincenin yanı sıra yaklaşık on yıl süren esirliğinde Türkçe, Arapça ve İbranice öğrendiği ve 1566 yılında İtalya'da öldüğü tahmin edilmektedir. Eserinde Türkçe bir dörtlük, dua, bir Türk ile Hıristiyan arasında geçen bir diyalog ile bazı Türkçe kelimeler çeviri yazılı olarak verilir. Türk geleneklerini, yaşamını anlattığı daha önceden yayınladığı bilinen bir eseri daha bulunur: 1544 – 1548, *De Turcarum ritu et caeremoniis*.

1551- Venedik Cumhuriyeti *La Scuola Dei Giovani Di Lingua* (Genç Oğlanlar Dil Okulu) adında Osmanlı Türkleriyle ilişkilerinde yardım edecek yetkili ve sadık tercümanlar yetiştirmek için dil okulu açtı ve senato uygun bulduğu gençleri İstanbul'a dil öğrenmek için yolladı.

1551 - M. A. Begliarmati (*Libro primo delle historie senesi*) Siena kentinin tarihi başka bir el yazması ile desteklenmiştir ve metnin geri kalanından bağımsız olarak 1551 tarihli Türkçe diyalog metni bulunur.

1551 - İbrahim Beg (Polonya kökenli, İslam dinini seçmiştir.) (Mektuplar) Sultan Süleyman'ın Polonya ve Litvanya Kralı Kral Sigismund Augustus'a gönderdiği mektupların Lehçe bir çevirisi ve Latin harfli transkripsiyonu.

1567 - İbrahim Beg, Venedikli Michele Membre'ye Latin harfli bir mektup göndermiştir.

1570 - 1590 - Macar şairlerinden Valentin Balassa (1554 - 1594), Latin harfleriyle Türkçe olarak birçok şarkı yazdı. Şarkılar tarihli değildir, ancak belirtilen süre içinde üretildiği varsayılmaktadır.

1574 - 1580 - 1587 - 1599. (Yazarı belli değildir.) (*Vocabulario Nuovo. Con il quale da se stessi si può benissimo imparare diversi linguaggi, cioè Italiano e Greco, Italiano e Turco, & Italiano, e Todesco*) Venedikte yayınlanmıştır. İstanbul deyimleri bulunmaktadır.

1575 - Guillaume Postel (1510 – 1581, Fransız dilbilimci, öğretmen, profesör, astrolog, kabalacı, teolog, diplomat, seyyah vd.) (*De la republique des Turcs* (1560) genişletilmiş basım *Histoires orientales* (1575). Sözcük listesi ve kısa gramer bulunur. Latinceye ek olarak Fransızca karşılıkları verilmiş sözcük listesi büyük oranda Georgiyevitz 'den alınmıştır.

1581 - Gennadius Scholarius (1400 – 1473, Fatih Döneminde Rum Ortokos Kilisesinin

başı) (*Turcograeciae libri octo*) Hristiyan Dini hakkında Grek ve Latin harfleriyle Türkçe olarak yazılmıştır.

1587 - 1588 Reinhold Lubenau (1556 - 1631) (Könisbergli eczacı, gezgin) İstanbul'u gezdi ve dönüşünde tecrübesini anlattı. Kitabında Türkçe kelimeler ve deyimler bulunur. Kelime listesi Filippo Argenti'nin el yazmasına dayanır.

1591- Johannes Leunclavius (*Annales Sultanorum*- Sultanların yıllığı ve *Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptæ, libri XVIII*) Eserinde 800 civarında tarihsel terim ve özel isme yer verir.

1592 - Busbek (Ogier Ghislain de Busbecq 1522 – 1592) (1554 - 1562 I. Ferdinand'ın Kanuni Sultan Süleyman'la görüşmesi için gönderdiği İstanbul elçisi) (*Legationis Turcicae Epistolae* ve eserin 1581 ilk basımı Amasya gözlemlerini içeren *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum)* Osmanlı devletinde gezip gördüklerini dört mektupta anlatmıştır.

17. yy.

1611 - Napoli'den bir Cizvit olan Padre Pietro Ferraguto, Osmanlı Tunus'unda altı yıllık esaretinin ardından Türkçe dilbilgisi kitabı yazdı (*Grammatica Turca. Dittionario della lingua turchesca. Dialogo tra un Turco et un Christiano*).

1612 - Hieronimus Megiser (1554 - 1618) (Alman poliglot, tarihçi) (*Dictionarium latino - turcicum. "Institutionum linguae turcicae libri quatuor"* adlı dört ciltlik eserinin bir bölümünü oluşturur.) Elyazması olmadığından Avrupa kütüphanelerinde yaygın bulunur ve bu durum dil çalışmalarında uzun süre kaynak olmasını sağlamıştır. Dilbilgisi ve 1100 kelimeden oluşan Latince Türkçe ve Türkçe - Latince sözlük Latin ve Arap harfleriyle yazılmıştır. Argenti 'den yararlandığı görülür. Türkçe ile temasının Slovenya (Ljubljana) civarında olduğu varsayılmaktadır.

1615 - Marcin Paszkowski (*Dictionárz Tvrecki*). Asıl eser olan "Dzieje tvreckie y vtárczki Kozáckie z Tatary" nin dördüncü kitabıdır. Krakow'da yayınlanmıştır.

1620 - Pietro della / De la Valle (1586 - 1652) (İtalyan seyyah, öğretmen) (*Grammatica della Lingua Turca di Pietro della Valle, il pellegrino, divisa in sette libri)* Çalışma veya not defteri şeklindedir. El yazması Vatikan'da bulunur. “Osmanlı Topraklarında Bir İtalyan Gezgin Pietro Della Valle’nin Çalışma Defteri” (TDK Yayınları) şeklinde el yazmalarının fotoğraflarını içeren bir yayını yapılmıştır.

1622 - Sacra Congretaio de Propaganda Fide (İnanç Propagandası İçin Kutsal Papazlar Topluluğu). Amaçları, Katolik inancını Hristiyan olmayanlara ve ayrılıkçı tarikatlara yaymak ve uzak bölgelerde misyonerlik faaliyetlerinin yürütülmesini cesaretlendirmek ve yönlendirmektir. Dil çalışmalarına ait kitapların basılmasını da sağlamışlardır.

? Jacobus Stephanus (? – 1636 (40), Gürcistan'da misyoner) Kayıp bir eseri bulunur ve eserin varlığından Molino bahseder. Eser, Latin harfleriyle yazılmıştır ve gramer özelliklerine dair pek çok ayrıntının yer aldığı bir Türkçe dilbilgisi kitabıdır. Mario Maggio, onun eserini *Lexicon Turcicum* olarak adlandırır ve çalışmalarına atıfta bulunur. (Varsayımsal olarak iki eser sözkonusu edilir.)

1630 – Giovan Battista Montalbano (1596 - 1646) (*Turcicae Linguae per Terminos Latinos Educta Syntaxis in usum eorum qui in Turciam missiones subeunt ad nutum* (…) Propaganda Fide'ye bağlı olarak Osmanlı ülkesinde edindiği tecrübeler yardımıyla Latin harfleriyle Türkçe sözlük ve grameri yazmıştır. Konuşma dili esaslı olmak bakımından Megiser etkisi görülür.

1630 - André Du Ryer (İskenderiye konsolusu, İstanbul'da çevirmen) (*Rudimenta gramatices linguae turcicae)* El yazması bir kopyası, 1633 yeniden yayınlandı. Dilbilgisi Latince yazılmıştır. Arap harfleriyle örnekler verilmiş Latin harflerine nadiren transkribe edilmiştir. El yazması formunda yaklaşık 2500 sözcük içeren Türkçe - Latince sözlüğü bulunur (1650).

1641 - Giovanni Molino (Çevirmen, seyyah) (*Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca*) Roma. İstanbul'da çevirmen olarak Venedik ve Fransa elçiliklerine çalışmıştır. Sözlüğü Latin harfleriyle Türkçe ve İtalyanca karşılığı olacak şekilde düzenlemiştir. Sözlüğünde özgün, kısa bir Türkçe dilbilgisi bulunur.

1643 - Francesco Maria Maggio (Katolik misyoner) (*Syntagmaton linguarum orientalium quae in Georgiae regionibus audiuntur*.) 2. Kitap: *Complectens Arabum et Turcarum ortographiam ac Turcivae linguae institutiones* (1670). Dilbilgisi ile ilgili bilgileri daha önceki çalışmaların (Du Ryer, Stephanus) özelliklerini yansıtır.

1650 - Arcangelo Carrodori (? - 1652) (Katolik misyoner) (*Il dizionario Turco - Ottomano*). *Ditionario della lingua italiana e nubiana* adlı el yazması eserinde Mısır dili (Nubyanca: Avrupalı bir Nil – Sahra dili) ile İtalyanca sözlüğünün 1/8'lik bölümü Türkçeye ayrılmıştır.

1654 – Siuer du Loir (seyyah) (*Les Voyages du Sieur du Loir, contenus en plusieurs lettres écrites du Levant*) Paris. Bağdat fethini anlattığı bölümü (*Fethi Baghdat Sultan* s. 224 - 252) ve Mönsenyör Hardy'ye mektupla başlayan ve resmi mektuplaşmaları içeren (*Lettre Neufuiesme* s. 263 - 282) bölümü bir sayfada (veya aynı sayfada) Fransızca, diğerinde Türkçe (Latin harfli) olacak şekilde hazırlanmıştır.

1665 - Bernard de Paris (? – 1669, Bernardo da Parigi İtalyanca olarak) ve Pierre d'Abbeville (1646–1706, Pietro d'Abbauilla İtalyanca olarak) ortak eseri. (Kapusen / Fransisken rahipler) (*Vocabolario Italiano - Turchesco*). Sözlükte İtalyanca madde başına harekeli Arap harfli Türkçe karşılık yazılmıştır. Konuşma dilinden örneklere de yer verilmiştir.

1668 – Nicolaus (Miklós) Illeshazy (1653 – 1723, Macar, asilzade) (*Dictionarium Turcico - Latinum*) Sözlük, sayı listesi, diyalog, kısa bir dilbilgisi (İtalyanca), Türkçe, İtalyanca, Almanca ve Latince çeşitli kısa konuşma metinlerinden oluşur. Metinlerden bir kısmı, Türkçenin Batı Balkan lehçeleriyle ilişkisini göstermek bakımından değerlendirilebilir.

1669 - Giovanni Battista Podestà (1625 – 1698, Roma'da eğitim gördü, öğretmen) (*Tractatus varii de linguis orientalibus, praecipue Arabica, Persica et Turcica*) Viyana. Doğu'da misyonerlik yapmak üzere görevlendirilen misyonerler için yazılmış ders kitabı niteliğindedir.

1669 – 14. Lui döneminde (Colbert Hükümeti zamanında) elçi ve konsolosluklarda çalışacak kişileri yetiştirmek üzere İstanbul'da Fransız *L'ecole des Jeunes de Langue* (Gençler İçin Dil Okulu) kurulmuş, bir yıl sonra Paris'e nakledilmiştir. Bu enstitü, 1795'te *Ecole Speciale des Langues Orientale Vivantes'*e (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu) dönüşmüştür.

1670 - William (Gulielmo) Seaman (1606/7 – 1680, Doğu Bilimci) *Grammatica Linguae Turcicae In Quinque Partes Distributa*) Oxford. İngiltere'de Türkçe çalışmalarında öncü bir rol üstlenir. Tacü't – tevarih'i İngilizce'ye çevirir (1652). İncil'i de Türkçe'ye çevirmiştir (1688).

1672 - Jakab Nagy de Harsány (1615 - 1677) (Macar, diplomat, öğretmen, yazar) (*Colloquia Familiaria Turcico-Latina: seu Status Turcicus Loquens*). Branderburg. İstanbul ve diğer şehirlerde yedi yılını geçirdi (Branderburg Hükümdarı Friedrich Wilhelm'in vekili olarak.). Eseri konuşma diline yakın

özellikler gösterir.

1675 - Johannes Herbinius (*Catechizacya Turecka*)

1677 - Antonio Mascis (*Vocabolario toscano e turchesco, arrichito di molte voci Arabe, Persiane, Tartare, e Greche, necessarie alla perfette cognizione della stessa lingua Turcheasca. Con la guinta di alcuni Rudimenti Grammaticali*). Firenze. (Toscana dili ve Türkçe sözlük). İstanbul'da tercümanlık vazifesinde 12 yılı geçmiştir.

1680 - Franciscus a Mesgnien Meninski (1620/3? - 1698) (Eğitimini Cizvit olarak yaptı ve Doğu dillerini öğrendi. Türkçeyi W. Bobowski'den (Ali Ufki Bey) öğrendi. (*Thesaurus Lingarum Orientalium Turcico – Arabico - Persicum*) Viyana. Türkçenin sistematik Latin harfli transkripsiyonunu yaptı ve özel işaretler kullandı. Yazılı ve sözlü dil arasındaki farkları sistematik olarak ortaya koydu. (*Complemantum Thesauri Linguarum Orientalium*. 1687) Takviye olarak yazdığı eserde onomastik, index ve ekler bölümü bulunur.

1688 - Giovanni Battista Donado (Venedikli balyos) (*Della Letteratura de Turchi*) İtalya'da Türk medeniyeti, kültürü, edebiyatı, sanatı; tarihi; dili ayrımını yapar. Böylece İtalya'da modern Türkolojinin kurucusu sayılır.

1689 - François Petis (Fransa kralının sekreteri) Fransa tarihini Türkçeye çevirmiş ve basılmadan kalan Türkçe - Fransızca ve Fransızca - Türkçe sözlük hazırlamıştır. Bundan başka Paris'teki Bibliotheque (Nationale)'te bulunan Türkçe - Farsça yazmaların kataloğunu hazırlamış ve 1667'de İran'da öldürülen Thevenot'un *Seyahatnamesi'*ni (1689) bastırmıştır.

1685 - Don Giovanni Agop (1635, İstanbul - ? (Hovhannes Hakob Holov, Ermeni rahip) (*Rudimento della Lingua Turchesca*) Venedik. Roma'da Propaganda Fide Koleji'nde okuduktan sonra *Venedik Doğu Dilleri Okulu* için Türkçe atasözlerini Latince, İtalyanca ve Arapça'ya tercüme etmiştir.

1690 - Antoine Arcare (Türkçe, Latince ve Fransızca sözlük) Tamamlanmamış bir eseri daha bulunur: *de l'Oratoire*.

1695 - J. D. Schieferdecker (1672 – 1721, Alman, Protestan teolog, Doğu bilimci) (*Grammatica Turcica*) Zeitz. Leipzig Üniversitesi'nde Arapça - Türkçe dersleri vermiştir.

18. yy.

1709 - Thomas Vaughan (İngiliz tüccar) (*A grammar of the Turkish Language*) Londra. *Levant Company* tüccarı Vaughan, çalışmasını diğer esnaf ve ihracatçıların kullanımı için tasarladı. Dilbilgisine ek olarak, İngilizce çevirileri ile tüccarlar için yararlı ifadeler içeren beş diyalog, bir masal, 53 atasözü ve ticaretle ilgili geniş bir kelime hazinesi içerir. Eserinde Seamann ve Meninski'nin yanı sıra başka eserlerden yararlandı ve kendi gözlemlerini de yansıttı

1721 - Michał Ignacy Wieczorkowski (*Breve compendium fidei Catholicae Turcico textu).* Eser dinî bir metindir ve Katolik inancının temel ilkelerini özetlemektedir. Eser bir sayfada Latin harfleriyle Türkçe, diğer sayfada Latincesi olacak biçimde düzenlenmiştir.

1730 - Jean Baptiste Daniel Holdermann (Fransız, cizvit, tercüman) (*Grammaire Turque ou Méthode courte et Facile Pour Apprendre La Langue Turque*) İstanbul. Eser İbrahim Müteferrika Matbaasında basılmıştır. Eserde Türkçe - Fransızca kelime listesi ve muhatapların (iki bölüme ayrılmıştır: ortak cümleler, deyimler ve diyaloglar) kullanımına yönelik örnekler yer alır. Meninski dilbilgisi etkisi altında yazılmış dilbilgisi eklenmiştir. Türkçe kısmı hem Arap harfli hem de Latince transkripsiyon ile yazılmıştır.

1730 - Christianus Clodius (1676 – 1745, Alman, Arapça profesörü) (*Compendiosum Lexicon Latino – Turcico - Germanicum*.) Doğu dileri hakkında aldığı eğitim sayesinde Leipzig'de Arapça profesörü olmasının yanı sıra Türkçe'nin de dâhil olduğu çok sayıda dille ilgili çalışması bulnur.

1753 – Avusturya'da "Sprachknaben - Instituts" Batı dillerinin yanı sıra Doğu dillerinde yetenekli gençleri yetiştirmek üzere kurulur ve daha sonra "Orientalische Akademie" (Doğubilimleri Akademisi) adını alır.

1766 - Stanislaw August Poniatowski (Polonya kralı) zamanında (*Szkole Orientalna*) Doğu Okulu kurulmuştur. 1793'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Bu arada Türk tarihi, edebiyatı ve dili üzerine birçok eser yazılmıştır. Hristiyanlık propagandası yapmak amacıyla Türk dilini öğrenmiş olan misyonerler tarafından yazılan ders kitapları önemli bir yer tutar.

1781 - Bernardino Pianzola (1721 – 1803, Katolik apostilik vali) (*Breve Grammatica e Dialoghi Per imparare le Lingue Italiana, Latina, Greca - Volgare, e Turca*) Padova'da basılmıştır. 1789 ve 1801 basımları da bulunur. Misyonerlerin eğitimi ve çalışmalarına yönelik olarak hazırladığı birçok eseri de bulunur.

1790 - Pierre François Viguier (1745 - 1821) (Lazarist misyoner, filolog) (*Elemens de la langue Turque*) İstanbul. 18 yıl İstanbul'da kaldı. Eserde dilbilgisi bulunur ve konuşma ve yazı dili arasındaki farklar tanıtılır. Ünlü uyumu ("L'harmonie vocalique") ilk kez tanımlanmıştır.

1794 - Cosimo Comidas de Carbognano (1749 – 1814, Misyoner, çevirmen, ressam) (*Primi Principi della Gramatica Turca ad uso dei missionari apostolici di Constantinopoli*) Roma. Yazarın anadili düzeyinde Türkçe bilgisi, eserdeki doğruluk ve tutarlılık payını artırmıştır. Masalları yazı ve konuşma (Vulgare lingua) dili olmak üzere iki biçimde de kaleme almıştır.

Ek 2. **Pietro Lupis Valentiano'nun İtalyanca - Türkçe Sözlüğü (1520 - 1527) Adlı Eserine Göre Ses Değerleri Tablosu**

Türkçe Harfler	**Metindeki Ses Değeri**	**Başta**	**Ortada**	**Sonda**
A	a /a/	**a**la **a**dam **a**na **a**t **a**chzem **a**iach **a**rani **a**rpa **a**lti	n**a**r ad**a**m ca**ſ**ap ch**a**dir ca**ft**an cu**ſ**ach t**a**uch ch**a**bach l**a**na pi**a**nir b**a**chla ch**a**raze ch**a**r h**a**i b**a**chir	ba**ſſ**a cathreg**a** lan**a** bocd**a** arp**a** bachl**a** tact**a** immort**a**
B	b /b/	**b**aba **b**egh **b**a**ſſ**a **b**arbuzi **b**erber **b**alucci **b**ezarien **b**ith **b**aluch **b**urnum **b**abuz **b**ocda **b**ardach **b**achla **b**es **b**achda **b**o**ſ**tan **b**ir **b**achir	e**ſſ**e**b**e**b**er **b**a**b**a cele**b**i bar**b**uzi ber**b**er dul**b**eno io**b**lech ba**b**uz co**b**ur cha**b**ach ta**b**ach	--
C	Chi /ki/, /kı/, /hi/,/hı/	**chi**direlles **Chie**ſis **chi**s **chi**ſcardas **chi**ezi **chi**liz **chi**aat	e**chi**m veſti**chie**r ſi**chi**r piſ**chi**r ba**chi**r ſe**chi**s meſ**chi**t	i**chi**
	Ca /ka/	**ca**di **ca**ſap **ca**threga **ca**ich **ca**ftan **ca**ſich **ca**dach **ca**lchiochari **ca**lam **ca**rpac **ca**rdas	-	-
	Cu /ku, kü/	**cu**rech	do**cu**s	-

		curſum **cu**ſach		
	Ch /k/ (bu örneğe göre ch ses grubu bugünkü ses değerleri ile eşleştirildiğinde ortaya çıkan sonuç: **ch**araf "sarraf" **ch**adir "katır" **ch**oi "köy" **ch**ali "halı" a**ch**zem "ağzım" ch /h, ġ, k/ sesleri için kullanılmıştır.	**ch**araf **ch**adir **ch**oi **ch**uzi **ch**ulach **ch**abach **ch**araze **ch**araafil **ch**ali **ch**rich	ſpa**ch**e a**ch**zem za**ch**ſir o**ch**o e**ch**mec ba**ch**la ale**ch**ſalam calchio**ch**ari ba**ch**da do**ch**us ⟨h⟩ spa**ch**e ⟨ġ⟩ a**ch**zem, ba**ch** ⟨k⟩ za**ch**sir, o**ch**o, e**ch**mec, ba**ch**la, ale**ch**, io**ch**kari, do**ch**us	cai**ch** cure**ch** eſe**ch** balu**ch** chula**ch** tirna**ch** aia**ch** iobleſ**ch** iele**ch** cuſa**ch** tufe**ch** cendu**ch** tau**ch** chaba**ch** ziolme**ch** caſi**ch** taba**ch** merzeme**ch** zeitinia**ch** ſalamele**ch** cada**ch** barda**ch** taſi**ch** ſarmſa**ch** imurgia**ch** chri**ch**
Ç	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
D	d /d/	**d**enis **d**ilim **d**omus **d**ulbeno **d**ar **d**iuit **d**ochus **d**urt	chi**d**irelles a**d**am car**d**as heffen**d**i ca**d**i ion**d**er cen**d**uch or**d**ec o**d**um boc**d**a ca**d**ach bar**d**ach il**d**iz bach+**d**a* ie**d**i	-
E	e /e/ kalın ünlülü kullanımlarda /ı/ olabilir: cathr**e**ga *katrıga* alten *altın*	**e**ſſebeber **e**chim **e**gher **e**ſech **e**lim **e**chmec **e**t **e**ue **e**li	Me**ſ**chit chidir**e**lle**s** Chi**e**ſis h**e**ffendi b**e**gh c**e**l**e**bi ianiz**e**ri z**e**rzif b**e**rber t**e**rzi b**e**zarien v**e**ſtichi**e**r m**e**anazi g**e**mi d**e**nis	ſpach**e** cog**e** pirh**e** charaz**e**

			cathr**e**ga cur**e**ch egh**e**r chi**e**zi e**ſ**ech	
F	f /f/	**f**rengiu**ſ**i	lamu**ſ**ta**f**a h**eff**endi ca**f**tan tu**f**ech charaa**f**il	charaf zerzi**f*** **ſ**u**f**
G	<g> /g, k, c, ġ/ <gia> /ca/ <gh> /ġ/, /ğ/ g harfi bugünkü ses değerleri ile eşleştirildiğinde ortaya çıkan sonuç şöyledir: **g**emi "**g**emi" **g**eremit "**k**iremit" **gi**et "**g**it" so**g**an "so**ġ**an" co**g**e "ko**c**a" e**gh**er "e**ğ**er"	**g**ioli **g**emi **g**ietirielum **g**ietriberi **g**iumis **g**iunes **g**un **g**eremit **g**iliat **g**iet	o**g**lan be**g**h ta**g**azi cathre**g**a e**g**her o**g**ius co**g**e burbur**g**ich var**g**et **ſ**o**g**an imur**g**iach	-
Ğ	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
H	Ortada ve sonda yazılmasına karşın günümüzde sesletilmez. Başta sesletilerek eklendiği durumda (Ø>h) ünsüz türemesi sayılır. İtalyancada bu ses başta kullanıldığında sesletilmediği ve ünsüzlerle birlikte (ch, gh vb.) bir değer kazandığı için sıfır sesbirim saymak olasılığı da düşünülmelidir.	**h**ai *ay* **h**ac**ſ**an *akşam* **h**ec**ſ**er *ekser* **h**aiua *ayva* **h**effendi *efendi*	pir**h**e *pire* **ſ**a**h**at *saat*	bit**h** *bit*
I	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
İ	i /i, ı, y/ başta i+ ünlü⟩ y i+ ünsüz⟩i **i**chi *iki*, **i**edi *yedi* ortada ünlü+i ⟩y ünsüz+i ⟩i sonda i* veya ı (ön hece) a,u,o +i ⟩ı (ön hece) e,i +i⟩i *chuz**i** *kuzı*, chiez**i** *keçi* ia harf grubu inceltici etkide bulunabilir →à (/e/' ye yakın /a/) p**ia**nir *panir~pa:nir* io harf grubu inceltici etkide bulunabilir →ö gio**li** *göli~gö:li* iu harf grubu inceltici etkide bulunabilir →ü giumis *gümis(ş)*, giunes *günes(ş)*	**i**anizeri *ya(e)niçeri* **i**ghit *iğit* **i**elech *yelek* **i**ai *yay* **i**onder *yönder* **i**ul *yul* **i**ldiz *ildiz* **i**er *yer* **i**amur *yamur* **i**mmorta *immorta* **i**ul *yul* **i**us *yüz* **i**murgiach *imurcak* **i**chi *iki* **i**edi *yedi*	ian**i**zeri ech**i**m ve**ſ**t**i**chier bezar**i**en den**i**s ca**i**ch o**i**ar chad**i**r ghi**t** ch**i**s dil**i**m el**i**m t**i**rnach a**i**ach b**i**th p**i**rhe zachf**i**r chil**i**z p**i**ſchir giet**i**rielum p**i**an**i**r	heffend**i** celeb**i** cad**i** ianizer**i** tagaz**i** barbuz**i** terz**i** balucc**i** giol**i** gem**i** chuz**i** chiez**i** char**i** chal**i** ich**i** ied**i**

			caſ**i**ch ze**it**iniach giu**m**is diu**it** ſ**i**t**i**ma	
J	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
K	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
L	l /l/	**l**amuſtafa **l**umoni **l**ana	A**l**a chidire**ll**es ce**l**ebi og**l**an ba**l**ucci gio**l**i ba**l**uch chu**l**ach di**l**im e**l**im parmac**l**arum du**l**beno iob**l**ech ie**l**ech chi**l**iz gietirie**l**um zio**l**mech bach**l**a a**l**ten i**l**diz a**l**ti	iu**l** charaafi**l**
M	m /m/	**m**eſchit **m**eanazi **m**erzemech **m**ermer	ge**m**i do**m**us par**m**aclarum ech**m**ec ziol**m**ech merze**m**ech giu**m**is mer**m**er gere**m**it lu**m**oni ſar**m**ſach ſiti**m**a i**m**urgiach alt**m**is iet**m**is	ada**m** echi**m** burnu**m** achze**m** dili**m** eli**m** parmaclaru**m** odu**m** curſu**m** cala**m**
N	n /n/	**n**out **n**ici **n**ar	a**n**a heffe**n**di ia**n**izeri meanazi de**n**is bur**n**um tir**n**ach dulbe**n**o io**n**der ce**n**duch la**n**a pia**n**ir ara**n**i giu**n**es fre**n**giuſi	bezarie**n** caftа**n** alte**n** gu**n** hacſa**n** izu**n** boſta**n** ſoga**n** o**n** ſechſe**n** docſa**n**

O	o /o, ö/ başta o+ kalın ünlü /o/ o+ ince ünlü /ö/ ortada o+ kalın ünlü /o/ o+ ince ünlü /ö/ sonda o → (Ø) Ayrıca io harf grubu /ö/ sesletimi için uygun görülebilir: z**io**lmech *çölmek* g**io**li *göli* <oi> ses grubunda bağlama göre /oy/ ~ /öy/ olabilir: choi *köy*	**o**ğlan *oġlan* **o**iar *oyar* **o**gius *ögüz* **o**cho *ok* **o**rdec *ördek* **o**dum *odun* **o**t *ot* **o**tur *otur* **o**n *on*	gi**o**li *göli* ch**o**i *köy* d**o**mus *domuz* c**o**ge *koce* c**o**bur *kobur* i**o**nder *yönder* zi**o**lmech *çölmek* b**o**cda *boġda* n**o**ut *no(h)ut* lum**o**ni *lumon* imm**o**rta *ımmorta* ʃ**o**gan *soġan* b**o**ʃtan *bostan* d**o**cus *dokuz* d**o**cʃan *doksan*	papaʃʃ**o** *papaz* och**o** *ok* dulben**o** *dülben(d/t)*
Ö	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
P	p /p/	**p**apaʃʃo *papaz* **p**armaclarum **p**irhe *pire* **p**iʃchir *pişkir* **p**ianir *penir*	pa**p**aʃʃo ʃ**p**ache tre**p**es ar**p**a car**p**ac	caʃa**p** ʃara**p**
R	r /r/	--	cha**r**aze *karaçe* au**r**at *avrat* ca**r**das *kardaş* ianize**r**i *yeniçeri* cha**r**af *saraf* ze**r**zif *çerçi* bezaʳien *bezaryen* cath**r**ega *kadrıga* cu**r**ech *kürek* ti**r**nach *tırnak* pi**r**he *pire* cha**r**i *karı* o**r**dec *ördek* a**r**pa *arpa* ba**r**dach *bardak* me**r**mer *mermer* ʃa**r**mʃach *sarmsak* cha**r**aafil *karafil* f**r**engiuʃi *freng (u)yuzı* dürt *dürt*	berber *berber* veʃtichier egher oiar *oyan* chadir *katır* ʃichir cobur ionder piʃchir pianir bachir *bakır* ier iamur char nar bir
S	s ~ ʃ /s/ başta ʃ /s/ ortada ʃ /s, ş/ sonda s /s, ş, z/	**ʃ**alam *salam* **ʃ**ogan *soġan* **ʃ**armʃach *sarmsak* **ʃ**actan *saktan* **ʃ**ahat *sahat* **ʃ**echis *sekiz* **ʃ**auʃei *savsey* **savcı*	Me**ʃ**chit *mesçit* Chie**ʃ**is *keşis* ba**ʃʃ**a *başa* ca**ʃ**ap *kasap* e**ʃ**ech *eşek* cu**ʃ**ach *kuşak* zach**ʃ**ir *çakşir* pi**ʃ**chir *pişkir* ca**ʃ**ich *kaşık* ta**ʃ**isch *taşık* hac**ʃ**an *akşan* hec**ʃ**er *ekser*	chidirelle**s** *kidirelles/z* Chieʃi**s** *keşiş* chi**s** *kız* carda**s** *kardaş* deni**s** *deniz* ogiu**s** *öğüz* domu**s** *domus/z* tu**s** *tus/z* giumi**s** *gümis/ş* giune**s** *günes/ş* ta**s** *tas/ş*

			ſarm**ſ**ach *sarmsak* bo**ſ**tan *bostan* doc**ſ**an *doksan*	iu**s** *(u)yuz* be**s** *bes/ş* ſechi**s** *sekis/z* dochu**s** *dokus/z*
Ş	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
T	t /t/	**t**agazi *tagacı* **t**erzi *terzi* **t**irnach *tırnak* **t**ufech *tüfek* **t**us *tuz* **t**auch *tauk* **t**abach *tabak* **t**aſisch *taşık* **t**runus *turunuş*	veſ**t**ichier *üstiker* ca**t**hrega *katrega~katrıga* caf**t**an *kaftan* zei**t**iniach *zeytinyag* al**t**en *alten~altın* o**t**ur *otur* immor**t**a *ımmorta* bo**ſ**tan *bostan* ſac**t**an *saktan* ſi**t**ima *sıtıma* al**t**i *altı*	meſchit *meskit* aurat *avrat* at *at* ighit *igit* et *et* ot *ot* nout *nout* geremit *keremit* ſahat *sahat* diuit *divit* chiaat *ka:at* dürt *dürt*
U	kalın ünlü hece + u→ /u/ ince ünlü hece + u→ /ü/ c**u**ſach *kuşak*, t**u**fech *tüfek* kalın ünlü+u →u /ou/ nout *nout* /au/ ſauſei *sau sey ~ savcı* aurat *avrat*, tauch *tauk* ince ünlü+u →ü /iu/ ve /eu/	Başta kullanılmamıştır.	lam**u**ſtafa *lamustafa* ſa**u**ſei *sau sey* a**u**rat *avrat* barb**u**zi *barbuçı* bal**u**cci *balukçı* c**u**rech *kürek* ogi**u**s *ögüz* ch**u**zi *kuzı* dom**u**s *domuz* bal**u**ch *baluk* ſac**u** *saç* ch**u**lach *kulak* b**u**rn**u**m *burnum* d**u**lbeno *dülbend* c**u**ſach *kuşak* bab**u**z *babuç* cob**u**r *kobur* t**u**fech *tüfek* cend**u**ch *senduk* ta**u**ch *tauk* t**u**s *tuz* e**u**e *ev* no**u**t *nout* i**u**l *yul* gi**u**mis *gümiş* c**u**rſ**u**m *kurşun* gi**u**nes *güneş* iam**u**r *yamur* g**u**n *gün* ot**u**r *otur* ce**u**erſi *seversi* hai**u**a *ayva* iz**u**n *üzün* q**u**iar *kuyar* i**u**s *yüz* frengi**u**ſi *freng (u)yuzı* di**u**it *divit* doch**u**s *dokuz*	Sonda kullanılmamıştır.

			ot**u**s *otuz* durt *dürt*	
Ü	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
V	v /u, ü ,v/	veſtichier varget vz	-	-
Y	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
Z	z /(c, ç, z/	**z**erzif **z**achſir **z**iolmech **z**eitiniach	tagaz**i** barbuz**i** terz**i** be**z**arien meanaz**i** chiez**i** chuz**i** achz**e**m charaz**e** merz**e**mech iz**i**r iz**u**n	ba**z*** *baş* babu**z** chili**z** v**z** ildi**z**
Q	q /k/	quiar	-	-

Ek 3. **Bartholomeo Georgieuiz'in De Turcarum Ritu Et Cereamoniis (1544) Adlı Eserine Göre Ses Değerleri Tablosu**

Türkçe Harfler	**Metindeki Ses Değeri**	**Başta**	**Ortada**	**Sonda**
		İtalik yazılanlar bugünkü söyleyişe yakın biçimleri göstermektedir.		
A	a /a, e/	**A**llah *Allah* **a**y *ay* **a**idanlik *aydanlık* **a**lton *altın* **a**thʃe *akçe* **a**urath *avrat* **a**rgath *ırgat*	yel**a**n *yılan* d**a**gh *dağ* b**a**cher *bakır* b**a**ba *baba* k**a**rd**a**s *kardaş* Iold**a**s *yoldaş* kul**a**gh *kulak* p**a**rm**a**ch *parmak* dern**a**k *tırnak* tsag**a**rm**a**k *çağırmak* **ca**l**a**m *kalem*	arc**a** *arka* charangʃi**a** *karınca* alm**a** *alma* arp**a** *arpa* bachl**a** *bakla* tacta *tahta* immort**a** *immorta* taki**a** *takke*
B	b /b/	**b**uz *buz* **b**alok *balık* **b**acher *bakır* **b**aba *baba* **b**as *baş* **b**urn *burun* **b**eg *beg* **b**it *bit* **b**agh *bağ* **b**ogdai *buğday* **b**acla *bakla* **b**ez *bez* **b**abuts *babuç* **b**itʃag *bıçak* **b**uk *büyük* **b**ir *bir* **b**es *beş*	tʃa**b**ah *sabah* ba**b**a *baba* tʃele**b**i *çelebi* tul**b**ent *tülbent* ba**b**uts *babuç* ı**b**rik *ibrik* tʃora**b**a *çorba*	sera**b** *serap* kita**b** *kitap*
C	c /k/	**ca**lam *kalem*	-	-
	- ch /k/ (bu örneğe göre ch ses grubu bugünkü ses değerleri ile eşleştirildiğinde ortaya çıkan sonuç: **ch**arip [garip] **ch**oin [koyun] ch /k, g/ sesleri için kullanılmıştır. - do**ch**uz ve do**k**uz sayılar bölümünde birlikte kullanılmıştır. - ch için /h/ gösterimi de olasıdır. Özellikle kalın ünlülü örneklerde bu daha da yakın olasılık sayılabilir: tʃa**ch**ʃĩr *çakşir ~ çahşır* karanli**ch** *karanlık(k) ~ karanlıh(ḫ)*	**ch**arip *garip* **ch**uuli *köylü* **ch**ur *kör* **ch**ater *katır* **ch**oin *koyun* **ch**arangʃia *karınca* **ch**auta *kaftan* **ch**epeneg *kepenek* **ch**uʃʃak *kuşak* **ch**elets *kılıç* **ch**u *köy*	ba**ch**er *bakır* a**ch**li *aklı* fi**ch**ir *fikir* fa**ch**er *fakir* tʃa**ch**ʃĩr *çakşir* o**ch**umag *okumak*	vtʃma**ch** *uçmak* tʃo**ch** *soğuk* karanli**ch** *karanlık* erke**ch** *erkek* parma**ch** *parmak* gulme**ch** *gülmek* ekme**ch** *ekmek* gemi**ch** *kemik*
Ç	Harf olarak yazılmamıştır.	--	--	--

D	d /d/	**d**olu *dolu* **d**unye *dünya* **d**enyuz *deniz* **d**agh *dağ* **d**emir *demir* **d**iſi *dişi* **d**is *diş* **d**euulet *devlet* **d**eli *deli* **d**eue *deve* **d**omuz *domuz* **d**eghenegh *değnek* **d**iuit *divit* **d**ort *dört* **d**okuz *dokuz*	ıul**d**uz *yıldız* ai**d**anlik *aydanlık* a**d**am *adam* kar**d**as *kardaş* ıol**d**as *yoldaş* fei**d**e *fayda* ke**d**i *kedi* o**d**un *odun* bog**d**ai *buğday* ie**d**i *yedi*	--
E	e /e, ı, i/ kalın ünlülerle /ı/ **e**rlamak *ırlamak* bach**e**r *bakır* fach**e**r *fakır (~ fakir)* d**e**rnak *tırnak* ince ünlülerle /i/ **e**i *iyi ~ eyi ~ ey* fach**e**r *fakır (~ fakir)* bugünkü kullanımla karşılaştırıldığında /a/ dun**e** *dünya* fei**d**e *fayda*	**e**rkech *erkek* **e**ngets *(y)engeç* **e**li *eli* **e**i *iyi* **e**ſſek *eşek* **e**ier *eyer* **e**rlamak *ırlamak* **e**kmech *ekmek* **e**th *et*	p**e**gamb**e**r *peygamber* ır**r**e**t**ſul *resul* gun**e**s *güneş* k**e**s *kış* d**e**nyuz *deniz* y**e**lan *yılan* bach**e**r *bakır* d**e**mir *demir* k**e**z *kız* gh**e**nts *genç* ıur**e**gh *yürek* d**e**rnak *tırnak* b**e**g *bey* t**ſ**el**e**bi *çelebi* d**e**uul**e**t *devlet* fach**e**r *fakir* s**e**hri *şehri* p**e**k *pek* güz**e**l *güzel* ı**e**ſſil *yeşil* d**e**li *deli*	dun**e** *dünya* ath**ſe** *akçe* deu**e** *deve* t**ſ**iſm**e** *çizme* fei**d**e *fayda*
F	f /f/	**f**eriſte *ferişte* **f**ichir *fikir* **f**acher *fakir* **f**eide *fayda*	t**ſ**i**f**t**ſ**i *çiftçi*	eu**f** *ev*
G	g /g, ğ, k, y/ g**ſ**i, g**ſ** /c/ gh /ğ, k/ g sesi bugünkü ses değerleri ile eşleştirildiğinde ortaya çıkan sonuç: **g**umis *gümüş* Ia**g**mur *yağmur* **g**emich *kemik* **g**il *yıl* **gſ**ianauar *canavar* ko**gſ**a *koca* bit**ſ**a**g** *bıçak*	**g**ugh *göğ* **g**unes *güneş* **g**il *yıl* **g**un *gün* **g**egſe *gece* **g**umis *gümüş* **g**hents *genç* **gſ**an *can* **g**ungli *gönlü* **g**uz *göz* **g**uzel *güzel* **gſ**ianauar *canavar* **g**etſi *keçi* **g**eik *geyik* **g**uuergſin *güvercin* **g**imis *gümüş*	gu**gh** *gök* ıa**g**mur *yağmur* ıt**ſ**i**gſ**iak *sıcak* ge**gſ**e *gece* en**g**ets *(y)engeç* da**gh** *dağ* o**g**lu *oğlu* ko**gſ**a *koca* ar**g**ath *ırgat* gun**g**li *gönlü* ıure**gh** *yürek* a**g**zi *ağzı* kula**gh** *kulak* a**g**t**ſ**ak *aksak* t**ſ**e**g**er *sığır* charan**gſ**ia *karınca* guuer**gſ**in *güvercin* de**gh**enegh *değnek*	be**g** *bey* t**ſ**a**g** *sağ* chepene**g** *kepenek* patſma**g** *paşmak* bitſa**g** *bıçak* ochuma**g** *okumak* ıa**g** *yağ*

		geitʃi *giysi* **g**umlek *gömlek* **g**ulmech *gülmek* **g**emich *kemik* **g**utʃuk *küçük*	a**g**ats *ağaç* ın**gʃ**ir *incir* ba**gh** *bağ* bo**g**dai *buğday* tsa**g**armak *çağırmak* ıu**g**urt *yoğurt*	
Ğ	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
H	İtalyanca ve Latincede bu ses başta, ortada, sonda kullanıldığında sesletilmezse de ilgili örneklerde ünlüler yanında sesletildiği görülmektedir. Başta, ortada ve sonda önce gelen ünsüz seslerin tamamlayıcısı, okutucusu işlevi üstlendiği görülür. Buna göre anılan işlevi üstlendiğinde sıfır sesbirim saymak uygun görülmektedir. ch /k/ ba**ch**er *bakır* ch /g/ **ch**arip *garip* gh + ince ünlü /g/ **gh**ents *genç* gh + kalın ünlü /ġ/ ba**gh** *bağ* ph /f, p/ tʃo**ph**ra *sofra* th /t/ aura**th** *avrat*	**h**auta *hafta* **h**alaik *halayık* **h**atʃta *hasta*	se**h**ri *şehri* tʃo**h**a *soha* se**h**er *şehir*	Alla**h** *allah* tʃaba**h** *sabah*
I	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
İ	i /i, ı, y/ başta i+ ünlü /y/ i+ ünsüz /i, ı/ **I**ulduz *yıldız,* **I**eʃʃil *yeşil* **I**tʃigʃiak *isicak ~ ısıcak* **I**ngʃir *incir* ortada ünlü+i /y/ ünsüz+i /i/ fe**i**de *fayda* di**ʃ**i *dişi* sonda i veya ı (ön hece) a,u,o +i /ı/ (ön hece) e,i +i /i/ alt**i** *altı*, ied**i** *yedi* ünlü+i /y/ bogda**i** *buğday* e**i** *iy(i)*	**I**rretʃul *irresul* **I**ulduz *yıldız* **I**agmur *yağmur* **I**tʃigʃiak *isicak* **I**uzuk *yüzük* **I**oldas *yoldaş* **I**rentʃper *irençber* **I**uregh *yürek* **I**eʃʃil *yeşil* **I**aramaz *yaramaz* **I**ngʃir *incir* **I**aprak *yaprak* **I**brik *ibrik* **I**tʃmek *içmek* **I**ʃlemek *işlemek* **I**azi *yazı* **I**ugurt *yoğurt* **I**umurta *yumurta* **I**ag *yağ* **I**ol *yol*	g**i**l *yıl* karanl**i**ch *karanlık* a**i**danl**i**k *aydanlık* gum**i**s *gümüş* dem**i**r *demir* d**i**ʃi *dişi* yg**i**t *yiğit* char**i**p *garip* fe**i**de *fayda* z**i**an *ziyan* ph**i**l *fil* ge**i**k *geyik* cho**i**n *koyun* g**i**m**i**s *gümüş* tak**i**a *takke* b**i**tʃag *bıçak* e**i**er *eyer* kaʃʃ**i**k *kaşık* d**i**u**i**t *divit* k**i**tab *kitap* gem**i**ch *kemik*	di**ʃ**i *dişi* agz**i** *ağzı* el**i** *eli* tʃeleb**i** *çelebi* tʃiftʃ**i** *çiftçi* sehr**i** *şehri* chuul**i** *köylü* e**i** *iyi* getʃ**i** *keçi* tilk**i** *tilki* ked**i** *kedi* bogda**i** *buğday* geitʃ**i** *giysi* alt**i** *altı* ied**i** *yedi*
J	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
K	k /k/ do**ch**uz ve do**k**uz örneğine göre <ch> ve <k> grafemleri birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir.	**k**es *kış* **k**ar *kar* **k**aranlich *karanlık* **k**ez *kız*	a**k**ʃam *akşam* er**k**ech *erkek* sa**k**al *sakal* v**k**uz öküz til**k**i *tilki*	ıtʃigʃia**k** *sıcak* aidanli**k** *aydanlık* toprak *toprak* balo**k** *balık*

	Benzer şekilde **k**aranlich *karanlık* örneğinde de başta k- ancak sonda –ch. Bu durumun geçerli ve tutarlı bir açıklaması yapılmalıdır. /ḫ/ ile ses değeri verilirse sözcük **ḳ**aranlı**ḫ** şeklinde düşünülebilir.	**k**ardas *kardaş* **k**ulagh *kulak* **k**ara *kara* **k**uzu *kuzu* **k**urt *kurt* **k**upek *köpek* **k**edi *kedi* **k**uʃʃ *kuş* **k**aʃʃik *kaşık* **k**iahat *kağıt* **k**itab *kitap* **k**alon *kalın*	pe**k**mez *pekmez* ta**k**ia *takke* e**k**mech *ekmek* memle**k**et *memleket*	derna**k** *tırnak* aya**k** *ayak* agtʃa**k** *aksak* eʃʃe**k** *eşek* tau**k** *tavuk* ıapra**k** *yaprak* gumle**k** *gömlek* chuʃʃa**k** *kuşak* tʃaro**k** *çarık* tʃulme**k** *çömlek* tʃana**k** *çanak* ibri**k** *ibrik* yme**k** *yemek* aglama**k** *ağlamak* oinama**k** *oynamak* itʃme**k** *içmek* iʃleme**k** *işlemek* erlama**k** *ırlamak* tsalma**k** *çalmak* bu**k** *büyük* gutʃu**k** *küçük*
L	l /l/	-	a**ll**ah *allah* ıu**l**duz *yıldız* karan**l**ich *karanlık* aidan**l**ik *aydanlık* ba**l**ok *balık* ye**l**an *yılan* a**l**ton *altın* og**l**u *oğlu* ıo**l**das *yoldaş* ha**l**aik *halayık* ku**l**agh *kulak* tʃe**l**ebi *çelebi* deuu**l**et *devlet* chuu**l**i *köylü* ti**l**ki *tilki* a**l**ma *elma* gum**l**ek *gömlek* tu**l**bent *tülbent* che**l**ets *kılıç* ag**l**amak *ağlamak* gu**l**mech *gülmek* ıʃ**l**emek *işlemek* er**l**amak *ırlamak* tsa**l**mak *çalmak* ca**l**am *kalem* ke**l**mak *kılmak* pi**l**au *pilav* mem**l**eket *memleket* ka**l**on *kalın*	phi**l** *fil* ıeʃʃi**l** *yeşil* guze**l** *güzel* ku**l** *kul* pu**l** *pul* teʃteme**l** *peştemal*
M	m /m/	**m**um *mum* **m**eʃt *mest* **m**emleket *memleket*	pega**m**ber *peygamber* vtʃ**m**ach *uçmak* ıag**m**ur *yağmur* gu**m**is *gümüş*	akʃa**m** *akşam* ada**m** *adam* vzu**m** *üzüm* cala**m** *kalem*

			de**m**ir *demir* par**m**ach *parmak* ıara**m**az *yaramaz* do**m**uz *domuz* ar**m**ut *armut* pek**m**ez *pekmez* gi**m**is *yemiş* tʃa**m**an *saman* gu**m**lek *gömlek* patʃ**m**ag *paşmak* tʃul**m**ek *çölmek* oina**m**ak *oynamak* agla**m**ak *ağlamak* gul**m**ech *gülmek* ek**m**ech *ekmek* ıu**m**urta *yumurta* ge**m**ich *kemik*	
N	n /n/ /ng/ harf çifti sesletimde art damaksıl - genizsil n'yi işaretliyor olabilir: /ŋ/ gu**ng**li ⟨*göŋlü*⟩ ancak diğer örneklerde iki durum da göz önünde tutulmalıdır: gʃ için /c/ chara**n**gʃia ⟨*karıŋca~karınca*⟩ ı**n**gʃir ⟨*iŋcir~incir*⟩ /ny/ harf çifti sesletimde ön damaksıl - genizsil n'yi işaretleyebilir: /ñ/ de**n**yuz *deñiz*	**n**amaz *namaz*	gu**n**es *güneş* kara**n**lich *karanlık* aida**n**lik *aydanlık* du**n**ye *dünya* de**n**yuz *deniz* e**n**gets *yengeç* a**n**a *ana* ghe**n**ts *genç* ıre**n**tʃper *rençber* gu**n**gli *gönlü* der**n**ak *tırnak* chara**n**gʃia *karınca* degheneg *değnek* ı**n**gʃir *incir* chepeneg *kepenek* tʃa**n**ak *çanak* oi**n**amak *oynamak* pei**n**er *peynir*	gu**n** *gün* alto**n** *altın* gʃa**n** *can* bur**n** *burun* zia**n** *ziyan* choi**n** *koyun* tauʃa**n** *tavşan* tʃitʃa**n** *sıçan* guuergʃi**n** *güvercin* odu**n** *odun* tʃama**n** *saman* vya**n** *uyan* kalo**n** *kalın* vzu**n** *uzun* tsekste**n** *seksen* doktsa**n** *doksan* bi**n** *bin*
O	ortada a +o /ı⟩/(kalın ünlülü birleşim) bugünkü söyleyişe göre; alt**o**n *altın* bal**o**k *balık* tʃar**o**k *çarık* kal**o**n *kalın* tʃaro**k** *çarık* Yazar /u/ sesini vermek istediyse altun, baluk, çaruk, kalun, çaruk biçiminde gösterip pekâlâ /u/ sesini kullanabilirdi. O halde her üç seslendirmeyi de olasılık dâhilinde görmekte yarar var: alton ~ altun ~ altın Dikkat çekici olan ilk hecelerden sonra görülen /o/ harfinin ses eşleniğindeki değişimlerdir: /u, ü/ (ünlü uyumları da göz önünde tutulursa) bal**o**k *baluk* bilmez**o**m *bilmezum* ~	**o**th *ot* **o**glu *oğlu* **o**dun *odun* **o**inamak *oynamak* **o**chumag *okumak*	tʃ**o**ch *soğuk* d**o**lu *dolu* t**o**prak *toprak* bal**o**k *balık* alt**o**n *altın* ı**o**ldas *yoldaş* k**o**gʃa *koca* ch**o**in *koyun* d**o**muz *domuz* b**o**gdai *buğday* tʃar**o**k *çarık* tʃ**o**phra *sofra* tʃ**o**raba *çorba* kal**o**n *kalın*	-

	bilmezüm b**o**nda *bunda* (ancak bund**a**n yazılışı da görülür) tʃeuertʃ**o**n *seversun* iataghom *yatagum*			
Ö	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
P	p /p/ /ph/ için /f/ **p**hil *fil,* tʃo**p**hra *sofra* h sıfır sesbirim sayılırsa *pil, sopra* okunabilir. Ancak pilau örneği istenirse doğrudan geldiği örnektir: phil yerine pil. f harfinin kullanıldığı örnekler de fickir, feide… varken /ph/ kullanımı o günkü sesletimi yansıtma isteği ya da anadil etkisi ile açıklanabilir.	**p**egamber *peygamber* **p**ul *pul* **p**armach *parmak* **p**ek *pek* **p**hil *fil* **p**ekmez *pekmez* **p**atʃmag *paşmak* **p**einer *peynir* **p**ilau *pilav*	to**p**rak *toprak* ırentʃ**p**er *rençber* ku**p**ek *köpek* ıa**p**rak *yaprak* ar**p**a *arpa* che**p**eneg *kepenek* tʃo**p**hra *sofra*	chari**p** *garip*
R	r /r/	**r**ahmat *rahmet*	fe**r**iʃte *ferişte* ı**rr**etʃul *irresul* ka**r**anlich *karanlık* to**pr**ak *toprak* ka**r**das *kardaş* e**r**kech *erkek* i**r**entʃper *irençber* iu**r**egh *yürek* pa**r**mach *parmak* de**r**nak *tırnak* a**r**ca *arka* cha**r**ip *garip* ka**r**a *kara* ıa**r**amaz *yaramaz* ku**r**t *kurt* a**r**mut *armut* iap**r**ak *yaprak* se**r**ab *serap* a**r**pa *arpa* ib**r**ik *ibrik* e**r**lamak *ırlamak* tsaga**r**mak *çağarmak* ıugu**r**t *yoğurt* ıumu**r**ta *yumurta* tʃo**r**aba çorba do**r**t ~ do**r**th *dört*	pegambe**r** *peygamber* ka**r** *kar* iagmu**r** *yağmur* bache**r** *bakır* demi**r** *demir* fichi**r** *fikir* fache**r** *fakir* chu**r** *kör* gʃianaua**r** *canavar* chate**r** *katır* tʃege**r** *sığır* ıngʃi**r** *incir* tʃachʃʃi**r** *çakşir* eie**r** *eyer* peine**r** *peynir*
S	başta s /s, ş/ ortada ʃ veya ʃʃ /ş/ sonda s veya ʃʃ /ş/ ts başta ve sonda /ç/ **ts**almak *çalmak* enge**ts** *yengeç* tʃ başta ve ortada /s/ **tʃ**och *soğuk* **tʃ**abah *sabah* ha**tʃ**ta *hasta* ag**tʃ**ak *aksak* tʃ başta ve ortada /ç/	**s**ʃuy *su* **s**akal *sakal* **s**ehri *şehri* **s**erab *serap* **s**eher *şehir*	feri**ʃ**te *ferişte* ak**ʃ**am *akşam* di**ʃ**i *dişi* ıe**ʃʃ**il yeşil	ta**s** *taş* gumi**s** *gümüş* karda**s** *kardaş* ıolda**s** *yoldaş* ba**s** *baş* di**s** *diş* gimi**s** *yemiş* a**s** *aş* ku**ʃʃ** *kuş*

	tʃelebi *çelebi* **tʃ**iftʃi *çiftçi* ırent**ʃ**per *irençber* gʃ başta ve ortada /c/ **gʃ**ianauar *canavar* **gʃ**an *can* kog**ʃ**a *koca* ge**gʃ**e *gece*			
Ş	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
T	t /t/ tʃ başta /s, ç/ **tʃ**och *soğuk* **tʃ**abah *sabah* **tʃ**oha *çuha* **tʃ**arok *çarık* **tʃ**aman *saman* tʃ ortada ve sonda /ç, s, ş/ bi**tʃ**ag *bıçak* gu**tʃ**uk *küçük* i**tʃ**mek *içmek* irent**ʃ**per *irençber* agt**ʃ**ak *aksak* pat**ʃ**mag *paşmak* ghen**ts** *genç* babu**ts** *pabuç* aga**ts** *ağaç* th başta, ortada ve sonda /t/ a**th**ʃe *akçe ~ atçe* aura**th** *avrat* arga**th** *ırgat* o**th** *ot* **th**uz *toz* e**th** *et*	**t**oprak *toprak* **t**as *taş* **t**auʃan *tavşan* **t**ilki *tilki* **t**auk *tavuk* **t**ulbent *tülbent* **t**akia *takke* **t**eʃtemel *peştemal* **t**eʃtu *testi*	feriʃ**t**e *ferişte* hau**t**a *hafta* o**th** *ot* al**t**on *altın* hatʃ**t**a *hasta* cha**t**er *katır* chau**t**a *kaftan* ki**t**ab *kitap* ıumur**t**a *yumurta*	ygı**t** *yiğit* deuule**t** *devlet* a**t** *at* kur**t** *kurt* bi**t** *bit* armu**t** *armut* zei**t** *zeytin* meʃ**t** *mest* kiaha**t** *kağıt* diui**t** *divit* ıugur**t** *yoğurt* tsu**t** *süt* memleke**t** *memleket* meʃt *mest*
U	u harfi ile eşlenik olarak /v/ de**u**e *deve* a**u**rath *avrat* pila**u** *pilav* u harfi ile eşlenik olarak /f/ ha**u**ta *hafta* cha**u**ta *kaftan* kalın ünlü hece + u→ /u/ k**u**lagh *kulak* dom**u**z *domuz* nadiren /o/ th**u**z *toz* ince ünlü hece + u→ /ü/ g**u**mis *gümüş* g**u**nes *güneş* nadiren /ö/ k**u**pek *köpek* g**u**ngli *gönlü* nadiren /i/ teʃt**u** *testi* uu harf çifti /ü/ veya /ö/ de**uu**let *devlet* [döület ~ deü:let ~ dö:let] ch**uu**li *köylü* [kü:li ~ kö:li] g**uu**ergʃin *güvercin* [gü:ercin ~ gö:ercin]	Başta kullanılmamıştır. (Başta V şeklinde yazılan harf /u/ sesine eşlenik görülmektedir.)	ırretʃ**u**l *irresul* g**u**gh *gök* g**u**nes *güneş* i**u**ld**u**z *yıldız* ha**u**ta *hafta* g**u**n *gün* b**u**z *buz* ıagm**u**r *yağmur* m**u**m *mum* d**u**nye *dünya* deny**u**z *deniz* g**u**mis *gümüş* i**u**z**u**k *yüzük* p**u**l *pul* a**u**rath *avrat* k**u**l *kul* g**u**ngli *gönlü* i**u**regh *yürek* g**u**z *göz* b**u**rn *burun* k**u**lagh *kulak* de**uu**let *devlet* ch**uu**li *köylü* ch**u**r *kör* g**u**zel *güzel* gʃiana**u**ar *canavar*	kuz**u** *kuzu* dol**u** *dolu* ogl**u** *oğlu* teʃt**u** *testi* pila**u** *pilav* ch**u** *köy*

			de**u**e *deve* vk**u**z *öküz* dom**u**z *domuz* ta**u**ʃan *tavşan* k**u**rt *kurt* k**u**pek *köpek* k**u**ʃʃ *kuş* ta**u**k *tavuk* g**uu**ergʃin *güvercin* od**u**n *odun* arm**u**t *armut* vz**u**m *üzüm* th**u**z *toz* cha**u**ta *kaftan* g**u**mlek *gömlek* t**u**lbent *tülbent* bab**u**ts *pabuç* tʃ**u**lmek *çömlek* g**u**lmech *gülmek* di**u**it *divit* och**u**mag *okumak* ts**u**t *süt* i**u**g**u**rt *yoğurt* i**u**m**u**rta *yumurta* g**u**tʃuk *küçük* b**u**k *büyük* vz**u**n *uzun*	
Ü	Harf olarak yazılmamıştır.	-	-	-
V	v /u, ü ,ö/ (u ve v eşlenik harflerdir. Birbirlerinin yerine kullanılabilirler.)	**v**tʃmach *uçmak* **v**kuz *öküz* **v**zum *üzüm* **v**yan *uyan* **v**zun *uzun*	Ortada kullanılmamıştır.	Sonda görülmez.
Y	y ve I /y/ (küçük harf olarak gösterimi i) harf eşlenikleridir. Birbirlerinin yerine kullanılabilirler.) **I**ulduz *yıldız* **I**agmur *yağmur* **I**uzuk *yüzük*	**y**az *yaz* **y**elan *yılan* **y**git *yiğit* **y**mek *yemek*	dun**y**e *dünya* den**y**uz *deniz* a**y**ak *ayak* v**y**an *uyan*	a**y** *ay* sʃu**y** *su*
Z	z /z/	zian *ziyan* zeit *zeytin*	ıu**z**uk *yüzük* ag**z**i *ağzı* gu**z**el *güzel* kuo**z**l *kızıl* ku**z**u *kuzu* v**z**um *üzüm* ıa**z**i *yazı* v**z**un *uzun*	ıuldu**z** *yıldız* bu**z** *buz* ya**z** *yaz* denyu**z** *deniz* ke**z** *kız* gu**z** *göz* ıarama**z** *yaramaz* vku**z** *öküz* domu**z** *domuz* ko**z** *koz* pekme**z** *pekmez* thu**z** *toz* be**z** *bez*

Ek 4. **Giovanni Molino'nun Gramerinde İsim - Zamir - Fiiller - Fiilimsiler Tablosu**

İsim ve Zamirlerin Çekimi

Tekil	**Genitiv**	**Dativ**	**Akkuzativ**	**Vokativ**	**Ablativ**	**Çoğul**	**Genitiv**	**Dativ**	**Akkuzativ**	**Vokativ**	**Ablativ**
elim	*elimingh*	*elim he*	*elimi*	*i / ia elim*	*elimden*	*elimler*	*elimler ingh*	*elimlere*	*elimleri*	*i / ia elimler*	*elimler den*
Hasa	*Hafanungh*	*Hafaieh*	*Hafai*	*I Hafa*	*Hafaden*	*Hafaler*	*Hafalerîgh*	*Hafalerhe*	*Hafaleri*	*I Hafaler*	*Hafalerden*
ben	*benum*	*bagha*	*beni*	*ia ben*	*benden*	*bis*	*bifum*	*bife*	*bifi*	*ia bis*	*bifden*
fen	*seinin*	*fagha*	*feni*	*ia fen*	*fenden*	*fis*	*fifim*	*fife*	*fifi*	*ia fis*	*fifden*
ol	*onun*	*ongha*	*oni*	*ia ol*	*ondan*	*onler*	*olerin*	*onlere*	*onleri*	*?*	*olerden*
Bù	*bunungh*	*bugha*	*buni*	*ia bu*	*bunden*	*bunler*	*bunleringh*	*bunlere*	*bunleri*	*Ia bunler*	*bunlerden*
Kim	*Kimingh*	*Kimeh*	*Kimi*	*Ia kim*	*kimden*	*Kimler*	*kimleringh*	*kimlere*	*kimleri*	*Ia Kimler*	*Kimlerden*
benumki	*benumKinungh*	*benimKiie*	*benimki*	*i benimki*	*benim kiden*	*benimkiler*	*benimkilerungh*	*benim Kilere*	*benim Kileri*	*Ia benimkiler*	*benikilerden*

Tablo A1. ***Giovanni Molino'nun Gramerine Göre Fiilerin Çekim Tablosu***

		INDICATIUO PREſENTE (ŞİMDİYİ GÖSTERME)	PRETERITO IMPERFETTO (TAMAMLANMAMIŞ GEÇMİŞ)	PRETERITO PERFETTO (TAMAMLANMIŞ GEÇMİŞ)
-mek	**AKTİF**	*Ben ſeuerum*	*Seuerdum*	*Seudum*
		Senſeuerſin	*Seuerdingh*	*Seudungh*
		Ol Seuer	*Seueridi*	*Seudi*
		Bis ſeueris	*Seueruduk ~ Seuerlerduk*	*Seuduk*
		Sis ſeuerſis	*Seuerdis ~ ſeuerlerdijs*	*Seudys*
		Onler seuerler	*Seuerleridi ~ Seuerdiler*	*Seudiler*
	PASİF	*Ben ſeuilurum*	*Seuiluridum*	*Seuildum*
		Sen ſeuilurſin	*Seuiluridungh*	*Seuildungh*
		Ol Seuilur	*Seuiluridi*	*Seuildi*
		bis ſeuiluris	*Seuiluriduk*	*Seuilduk*
		sis ſeuilurſys	*Seuilurdys*	*Seuildys*
		Onler ſeuilurler	*Seuiluridiler*	*Seuildiler*
-mak	**AKTİF**	*Ben okurum*	*Ben okuridim*	*Okudum*
		ſen okurſin	*Sen okuridingh*	*Okudingh*
		Ol okur	*Ol okuridi*	*Ol okudi*
		Bis okurus	*Bis okuridik*	*Okuduk*
		Sis okurſuus	*Sis okuridijs*	*Okudus*
		Onler okurler	*Onler okuridiler*	*Okudiler*
	PASİF	*Ben Okulurum*	*Okuluridum*	*Okuldum*
		Sen Okulurſin	*Okuluridingh*	*Okuludin*
		Ol Okulur	*Okuluridi*	*Okulidi*
		Okuluruſ	*Okuluridik*	*Okulduk*
		Okulurſiys	*Okuluridys*	*Okuldiis*
		Okulurler	*Okuluridiler*	*Okuldiler*
İSİM CÜMLESİ	**OLUMLU**	*Ben im*	*Ben idum*	*Oldum*
		Senſin	*Sen idun*	*Olding*
		Oldur	*Ol idi*	*Oldi*
		Bis is	*Bis iduk*	*Olduk*
		Sis ſys	*Sis idys*	*Oldys*
		Onler durler	*Onler idiler*	*Oldiler*
	OLUMSUZ	*Deghilum*	*Deghiuldum*	*Olmadum*
		Deghilſin	*Deghiuldingh*	*Olmading*
		Deghil/deghildur/iokdur	*Deghiulidi*	*Olmadi*
		Deghiulis	*Deghiulduk*	*Olmaduk*
		Deghiulſis	*Deghiuldis*	*Olmadijs*
		Deghiulerdur	*Deghiuldiler*	*Olmadiler*

Tablo A2. ***Giovanni Molino'nun Gramerine Göre Fiilerin Çekim Tablosu***

		PRETERİTO PLUſQUAM PERFETTO (DAHA TAMAMLANMIŞ GEÇMİŞ)	FUTURO İNDİCATİUO (GELECEĞİ GÖSTERME)	IL MODO İMPERATİUO (EMİR DURUMU)
		Seumiſc=idum	*Seuerim*	-
		Seumiſc=idingh	*Seuerſin*	*Seu ſen*
	AKTİF	*Seumiſc=idi*	*Seuer*	*Seuſun ol*
		Seumiſc=idik	*Seueris*	*Seuehlum bis*
		Seumiſc=idighis	*Seuerfeis*	*Seuiis ſis*
		Seumiſc=idiler	*Seuerler*	*Seuſinler onler*
-mek				
		Seuilmiſc=idum	*Seuilejm*	-
		Seuilmiſc=idin	*Seuile ſin*	*Seuilſen*
	PASİF	*Seuilmiſc=idi*	*Seuile*	*Seuilſun ol*
		Seuilmiſc=idik	*Seuileis*	*Seuilelum bis*
		Seuilmiſc=idis	*Seuileſys*	*Seuilys ſis*
		Seuilmiſc=idiler	*Seuileler*	*Onlar Seuilſunler*
		Okumiſc=idum	*Okurum*	-
		Okumiſc=idingh	-	*Okuſen*
	AKTİF	*Okumiſc=idi*	-	*Okuſun ol*
		Okumiſc=idik	-	*Okuialum*
		Okumiſc=idys	-	*Okuis*
-mak		*Okumiſc=ler idiler*	-	*Okuſunler onler*
		Okulmiſc=idum	*Okulaim*	-
		Okulmiſc=idingh	*Okulaſingh*	*Okul ſen*
	PASİF	*Okulmiſc=idi*	*Okula*	*Okulſun ol*
		Okulmiſc=iduk	*Okulais*	-
		Okulmiſc=idijs	*Okulaſinghis*	*Okuluis ſis*
		Okulmiſc=idiler	*Okulaler*	*Onler Okulſunler*
		Olmiſc=dum	*Olurum*	-
		Olmiſc=idingh	*Olurſin*	*Olſen*
	OLUMLU	*Olmiſc=idi*	*Olur*	*Ol olſun*
		Olmiſc=iduk	*Oluris*	*Olalum bis*
		Olmiſc=idijs	*Olurſys*	*Sis oluis*
İSİM CÜMLESİ		*Olmiſc=idiler*	*Olurler*	*Onler olſunler*
		Olamamiſc=idum	*Olmam*	-
		Olmamiſc=idingh	*Olmaſin*	*Olma ſen*
	OLUMSUZ	*Olmamiſc=idi*	*Olmas*	*Ol olmaſun*
		Olmamiſc=iduk	*Olmais*	*Olmaialum*
		Olmamiſc=idijs	*Olmaſys*	*Olmaiaſis*
		Olmamiſc=idiler	*Olmasler*	*Olmaſunler*

Tablo A2. ***Giovanni Molino'nun Gramerine Göre Fiilerin Çekim Tablosu***

		IL FUTURO DEL İMPERATİUO (EMİRİN GELECEĞİ)	DEL OPTATİUM PRESENTE (ŞİMDİKİ İSTEK)	PRETERİTO PERFETTO (TAMAMLANMIŞ GEÇMİŞ İSTEK)
-mek	AKTİF	-	*Bulaiki ſeuem*	*Bulaiki ſeueidum*
		Seueh ſen	*Seueſin*	*Seuerdin*
		ol ſeueh	*Seue*	*Seueidi*
		Seuehlum	*Bulaiki ſeueis*	*Bulaiki ſeueiduk*
		Seuehſijs	*Seueſijſ*	*Seueidyſz*
		Seuehler	*Seuerler*	*Seueidyſz*
	PASİF	-	*Bulaiki ſeuilem*	*Bulaiki ſeuileidum*
		Seuilheſen	*Seuileſin*	*Seuileiding*
		Seuilhe ol	*Seuile*	*Seuileidi*
		-	*Bulaiki ſeuileis*	*Bulaiki ſeuileiduk*
		Seuilhe ſis	*Seuileſyſ*	*Seuileidyſ*
		Onler Seuilſunler	*Seuileler*	*Seuileleridi*
-mak	AKTİF	-	*Bulaiki Okuiam*	*Bulaiki okuiaidum*
		Okuia ſen	*Okuiaſin*	*Okuiaidin*
		okuia ol	*Okuia*	*Okuiaidi*
		Okuialum	*Bulaiki Okuiais*	*Bulaiki okuiaiduk*
		Okuiaſys	*Okuiaſys*	*Okuiaidyſ*
		Okuſunler	*Okuialer*	*Okuiaidiler*
	PASİF	-	*Bulaiki okulem*	*Bulaiki okulaidum*
		Okulhe ſen	*Okuleſingh*	*Okulaidingh*
		Okuleol	*Okule*	*Okulaidi*
		-	*Bulaiki okulaijs*	*Bulaiki Okulaiduk*
		Okulhe ſis	*Okulaſijs*	*Okulaidyſ*
		Onler okulſunler	*Okulaler*	*Okulaidyler*
İSİM CÜMLESİ	OLUMLU	-	*Bulaiki olam*	*Bulaiki olaidum*
		Olaſen	*Olſan*	*Olaidingh*
		Ol ola	*Olſa*	*Olaidi*
		Olalum	*Bulaiki olais*	*Bulaiki olaiduk*
		Olaſis	*Olaſys*	*Olaidyſ*
		Olaler	*Olaler*	*Olaidiler*
	OLUMSUZ	-	*Bulaiki olmaiam*	*Bulaiki olmaiaidum*
		Olmaſin	*Olmaiaſen*	*Olmaiaidingh*
		Ol olmaſun	*Olmaia*	*Olmaiaidi*
		Olmaialum	*Bulaiki olmaiaius*	*Bulaiki olmaiaiduk*
		Olmaſys	*Olmaiaſys*	*Olmaiaidiſ*
		Olmaieler	*Olmaialer*	*Olmaiaidiler*

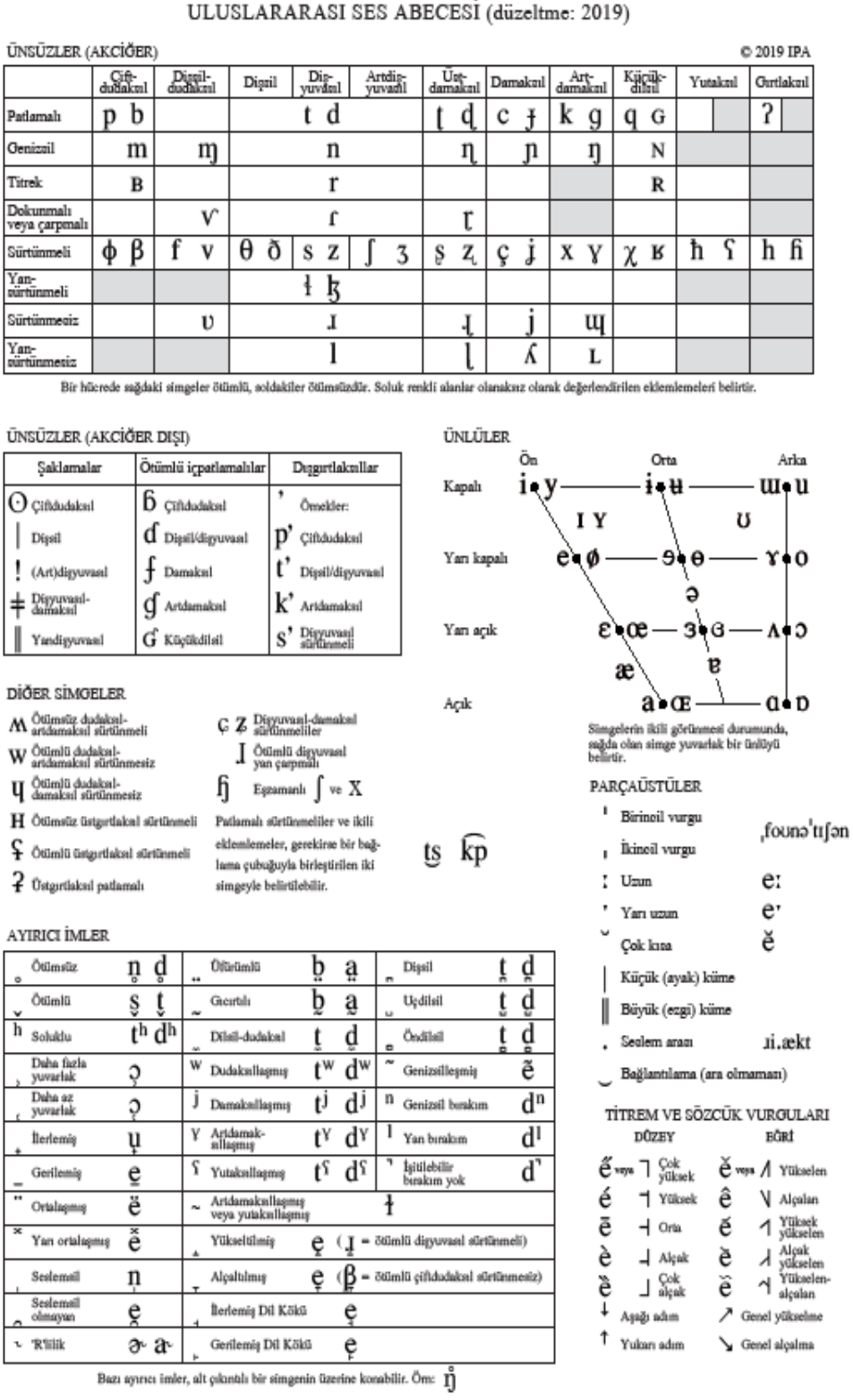
Tablo A2. ***Giovanni Molino'nun Gramerine Göre Fiilerin Çekim Tablosu***

			MODO DEL CONİUNTİUO PREſENTE (ŞİMDİKİ ŞART)	**PRETERİTO PERFETTO (TAMAMLANMIŞ GEÇMİŞ ŞART)**
-mek	**İSİM CÜMLESİ**	**AKTİF**	*Egher ſeuſem*	*Egher ſeuſeidum*
			Seuſen	*Seuſeidingh*
			Seuſe	*Seuſeidi*
			Egher ſeueisz	*Egher ſeuſeiduk*
			Seueſeisz	*Seueſeidysz*
			Seuerlersze	*Seuſeidiler*
		PASİF	*Egher ſeuilſem*	*Egher ſeuilſeidum*
			Seuilſen	*Seuilſeidingh*
			Seuilſeh	*Seuilſeidi*
			Egher ſeuileis	*Egher ſeuilſeiduk*
			Seuileſys	*Seuilſeidys*
			Seuilelerſe	*Seuilſeidiler*
-mak		**AKTİF**	*Egher Okurſam*	*Egher Okuſaidim*
			Okur ſang	*Okuſaydingh*
			Okurſ	*Okuſaidi*
			Egher Okurſak	*Egher Okuſaidik*
			Okurſeaighis	-
			Okurſaler	*Okuſaidiler*
		PASİF	*Egher okulſam*	*Egher Okulſaidum*
			Okulſangh	*Okulſaidingh*
			Okulſah	*Okulſaidi*
			Egher Okulſak	*Egher Okulſaiduk*
			Okulſaghis	*Okulſaiidinghis*
			Okulſaler	*Okulſaleridiler*
		OLUMLU	*Egher olſam*	*Egher Olſaidum*
			Olſangh	*Olſaidingh*
			Olurſah	*Olſaidi*
			Egher Oluris	*Egher Olſaiduk*
			Olurſis	*Olſaydis*
			Olurlerſeh	*Olſaidiler*
		OLUMSUZ	*Egher olmaſem*	*Egher Olmaſaidum*
			Olmaſen	*Olmaſaidungh*
			Olmaſa	*Olmaſaidi*
			Olmaſes	*Egher Olmaſaiduk*
			Olmaſeis	*Olmaſaidis*
			Olmaſeler	*Olmaſaidiler*

Tablo A3. ***Giovanni Molino'nun Gramerine Göre Fiilimsiler Tablosu***

		İNFİNİTO (İSİM- FİİL)	GERUNDİO (ZARF -FİİL)	PARTİCİPİO (SIFAT-FİİL)
-mek	**AKTİF**	*Seumek*	*Seumeghe* *Seuſen* *Seumekiciun*	*Seumelu* *Seuigi* *Seumiſc*
	PASİF	*Seuilmek*	*Seuilmekiciun*	*Seuilmiſc* *Seuilegek* *Seuilmelù*
-mak	**AKTİF**	*Okumak*	*Okumagha* *Okumakiciun*	*Okumiſc*
	PASİF	*Okulmak*	*Okulmaghiciun*	*Okulmiſc* *Okulegek*
İSİM CÜMLESİ	**OLUMLU**	*Olmak*		*Olan* *Olulan* *olagek* *Olmiſc*
	OLUMSUZ	*Olmamak*		*Olmaian* *Olmaiagek* *Olmaiagi* *Olmamiſc*

Ek 5. **Türkçe IPA Tablosu (Düzeltilmiş 2019)**

Ek 6. **Çeviri Yazı Metinlerindeki Sözcüklerin Derleme Sözlüğüne Göre Dağılımı**

YÖRESİ	arani	arık	artuk	bek	bre	burburcuk	cüdam	çakşır	çaşıt	çepel	debe	değmede	dibelik	dingelmek	dumuk
ADANA		+						+	+	+					
AFYON / AĞRI		12													
AMASYA		+		+			+							+	+
ANKARA		+		+						+			+		+
ANTALYA		+		+								+			+
ARTVİN		+					+		+		+				
AYDIN		+		+					+						
BALIKESİR		+								+					
BİLECİK		+								+					
BİTLİS											+				
BOLU		+	+			+		+	++				++	+	+
BURDUR								++						+	
BURSA		+			+						+				
ÇANAKKALE	+	+													
ÇANKIRI		+					+								
ÇORUM		+		+						+			+++		
DENİZLİ		+		+				+++	+	+				+	+
ELAZIĞ			+												
ERZİNCAN				+			+								+
ERZURUM		+													
ESKİŞEHİR		+													+
GAZİANTEP		+					+							+	
GİRESUN		+	+	+		+	+	+		+					
GÜMÜŞHANE		+					+		+						
HATAY										+					
ISPARTA	+	+		+					+	++		+		+	
İÇEL		+								+		+		+	
İSTANBUL		+			+			+							
İZMİR									+	+		+		+	
K.MARAŞ		+		+						+					
KARS		+		+		+	+		+		+				
KASTAMONU		+		+											
KAYSERİ		+		+		+	+	+++	++	+			+		+
KIRIKKALE	+														
KIRKLARELİ		+					+	+		+					
KIRŞEHİR		+													
KONYA	+	+						++	+	+		+			
KÜTAHYA		+				+	+		+						
MALATYA													+	+	
MANİSA		+						+							
MUĞLA		+					+	+		+				+	
NEVŞEHİR		+													
NİĞDE		+					+	+					+		+
ORDU / RİZE		12	2	1			1	1		1					
SAKARYA		+													
SAMSUN		+		+			+							+	
SELANİK / KIBRIS		2											2		
SİNOP		+	+	+									+		+
SİVAS		+		+			+							+	
TEKİRDAĞ/TOKAT		2		2		2	2			12					
TRABZON		+	+	+			+		+						
UŞAK / YOZGAT		12		2						1				2	2
ZONGULDAK		+										++			

YÖRESİ	ekser	evmek	eyitmek	gaytan	gevmek	gınnap	gönder	güne güne	haçan	handa	hayde	horata	ırlamak	indi	kalbur	karanu
ADANA	+	+			+				+			+				
AFYON		+	+		+							++			+	
AMASYA		++			+							++				
ANKARA		++			+							++	+		+	
ANTALYA	+	++			+							+				
ARTVİN		+							+			+				
AYDIN	+		+		+											
BALIKESİR		+	+		+				+			+				
BİLECİK		++														
BOLU		++		+					+			++				
BURDUR	+	+			+							+				
BURSA		+	+													
ÇANAKKALE			+				++					++	+			
ÇANKIRI		++							+			+				
ÇORUM		++			+				+			+	+			
DENİZLİ		+			++							+			+	+
DİYARBAKIR		+										+				
EDİRNE									+							
ELAZIĞ		+										+++			+	
ERZİNCAN		+				+						++				
ERZURUM		++							+							
ESKİŞEHİR	+	++			+											
GAZİANTEP		+											+			
GİRESUN		+			+				+			+				
GÜMÜŞHANE		++								+		+				
HATAY		+						+				+	+			
ISPARTA	+	+			+				+			++				
İÇEL		+	+		+		+		+			+	+	+	+	
İSTANBUL		+					+		+							
İZMİR	+	++			+				+				+			
K.MARAŞ		++											+			
KARS		+							+					+		
KASTAMONU		++			+				+						+	
KAYSERİ		++			+	+						+				
KERKÜK														+		+
KIRŞEHİR		+			+							+				
KOCAELİ									+			+			+	
KONYA		++			+				+			+				
KÜTAHYA					+							++				
MALATYA		++										++				
MANİSA							+					++				
MUĞLA	+	+			+		+		+			+				
NEVŞEHİR		+											+			
NİĞDE	+	++			+				+							
ORDU		+			+	+			+							
RİZE							+		+							
SAMSUN		+	+		+	+			+			+				
SELANİK/ KIBRIS								1	2							
SİNOP	+	++														
SİVAS		++						+		+		+				
TOKAT		++							+		+	+				+
TRABZON	+	+				+			+			+				
VAN																
YOZGAT		+										+				
ZONGULDAK		+										+				

YÖRESİ	koz	kösmek	labut	lök	ma	maglata	mahrama	manca	obor	paçariz	pahıl	paşmak	peşkir	salma	satı	seğirtmek
ADANA	+	+														+
AFYON		+									+					
AMASYA																
ANKARA		+														+
ANTALYA	++	++			+											
ARTVİN						+										
AYDIN											+++					++
BALIKESİR	++				+											+
BİLECİK	+										+					
BOLU	+				+											
BURDUR		+					+				+					
BURSA	+										+					+
ÇANAKKALE	++									+		+				
ÇANKIRI																
ÇORUM	+															+
DENİZLİ	+	+			+						++					+
ELAZIĞ							+									
ESKİŞEHİR																+
GAZİANTEP	+															
GİRESUN																+
GÜMÜŞHANE				+		+										
HATAY	+															++
ISPARTA	++	++									+				+	
İÇEL	++	+++									++					
İSTANBUL	+									+						
İZMİR	+										+	+				+
K.MARAŞ	+															
KARS	+															
KASTAMONU	+										+					+
KAYSERİ	+															
KERKÜK	+															
KIRKLARELİ																
KOCAELİ	+				+								+			+
KONYA		++			+		+	+				+				+
KÜTAHYA					+						+					
MALATYA																
MANİSA	+	+									++			+		
MUĞLA	+	+		++						++	+					
NEVŞEHİR																
NİĞDE	+								+							+
ORDU / RİZE			2					2	2		1					
SAMSUN					+				+							
SİNOP /SİVAS	2								1							
Ş. URFA	+											+				
TEKİRDAĞ	+															
TOKAT					+											++
TRABZON	+															
TUNCELİ	+															

YÖRESİ	sınık	sutara	süme	telbiz	temreği	uvarmak	uyan	üğütlemek	yanşak	yapyap	yaykamak	yazuk	yeğrek	yorga	yüğrük
ADANA							+								
AFYON			+		+									+	
AMASYA	+													+	+
ANKARA							+		++			+			
ANTALYA	+			+				++	+		+			+	
ARTVİN						++			++		+			+	
AYDIN				+					+		+				
BALIKESİR								+	+				+		
BİLECİK /BOLU										1,2	2	2			
BURDUR					+				+						
BURSA	+													+	
ÇANAKKALE							+								
ÇANKIRI									++						
ÇORUM							+			+	+		+	+	+
DENİZLİ				+					++						
DİYARBAKIR	+														
ELAZIĞ						+								+	
ERZİNCAN	+			+							+				
ERZURUM						+							+		
ESKİŞEHİR								+						+	
GAZİANTEP	+														
GİRESUN	+														
GÜMÜŞHANE						++									
HATAY							+		+						
ISPARTA				+			+	+	+		+			+	+
İÇEL								+	+		+			+	+
İZMİR								+	++						
K.MARAŞ	+				+										
KARS	+					+				++				+	
KASTAMONU									+						
KAYSERİ									+						
KERKÜK									+						
KIRKLARELİ									+						
KIRŞEHİR	+													+	
KOCAELİ				+					+						
KONYA	+		++		+		+	+	+		+			+	+
KÜTAHYA								++	++	+				+	
MALATYA						+								+	
MANİSA									+	+					+
MARDİN												+			
MUĞLA				+					+		+			+	
NİĞDE	+							+++	+					+	
ORDU / RİZE						1/1					1	2			
SAMSUN						+			+	+				+	
SİVAS		+				+		+		+	+			+	+
Ş. URFA	+														
TEKİRDAĞ									+						
TOKAT								+						+	
TRABZON/VAN	2				1	1					1			1/2	